

A.

A s. m. «A». — Litera d'întăiu a alfabetului și su-
netul pe care-l reprezintă.

— N. din lat. A.

A prep. 1°. Exprimă un raport local, răspunzând la întrebările unde? (stare) și încătrău? (mișcare). Din cele mai vechi timpuri acest a a fost înlocuit prin *la*, mai rar prin *în*. S'a mai păstrat până azi în unele construcțiuni devenite adverbe locale, precum: *acasă*, *afund*, *alături*, *alocuri*, *ales*, *amână*, *aminte*, *amoiu*, *amunte* etc. În texte vechi și în dialecte a se simte încă, în unele dintre aceste adverbe, ca element prepozițional: **Vădzuiū un diacon ieșind din oltariu cu cădealnița a mână.**

DOSOFEIU, V. S. 12/1. Bădișor ca badiu meu. Nu-i cât ține Dumnezeu, Făr' mai este-un brad a munte. Ca badița meu de frunte. ap. HEM. (Orlat, în Transilv.). Tot astfel se mai găsește prep. a în cazuri unde astăzi putem spune numai *la* sau *în*: *Jucă fata Irodia-dei a mijloc*. RADU D. MĂNICEȘTI (a. 1574), ap. HEM. („saltavit filia Herodiadis in medio“.) *Hanul, având a ochiu pe Nicolai-Vodă, aflat-au vreamă... de au scos domnia țării lui Dumitrașco-Vodă*. N. COSTIN, LET. II², 89. *Lucru mic a samă a nu se băgă... a ne-bunilor lucru iaste*. CANTEMIR, IST. 174. *Se sculă și-și ridică patul a umăr*. VARLAAM, C. 52/1. (*a umeri* se aude și astăzi în Transilv. și Maramurăș. JAHRESBER. VI, 40). Găsim chiar: *Putini bani aveam a mine*. FURDU (a. 1818), ap. GCR. II, 226/26. În vechime: *Se sui la ceriu și șădea a dereapta Tatălui*. CUV. D. BĂTR. II, 103 (s. XVI), azi: *de-a-dreapta, de-a-stânga*; de asemenea: *Cu toporu d'a spinare*. ap. HEM. 42. (Vălenii-de-munte).

2°. Exprimă un raport de timp, răspunzând la întrebarea când? Azi înlocuit prin *la*. Adverbele în care s'a păstrat sânt puține: *aorea*, *aseară* (cfr. *amână*), căci cele mai multe au devenit substantive: *achindie*, *amiaz*, *amiazăzi*, *amproor*, *amurg*, *apranjor*, *apranz*, *asfințit*, *avecerne*. Ca element prepozițional se mai simte a în vechiul a timp: *Și nu va răspunde cela ce-i în strămoare până a timp*. DOSOFEIU, ap. HEM. 39 („et non deficiet qui in angustia fuerit usque ad tempus“). Dar că odinioară avea vitalitate mai mare, se vede din exemple ca: *Când au fost Sâmbătă pe a prânzul cel mare, iată că au și sosit Bekir Aga*. N. COSTIN, LET. II², 125, sau din formațiuni ca: *a-bună-oară*, *a-dese(-ori)*, *a-une(-ori)*, *a-rare(-ori)*, în care a s'a adăogat în mod pleonastic.

3°. Exprimă un raport instrumental sau modal, răspunzând la întrebarea cu ce? sau cum? une-ori la amândouă. Astfel, în loc de *privesc a milă*, se poate spune, fără ca sensul fundamental să se altereze, *privesc cu milă* (cu instrumental) sau *privesc milos* (adverb modal). Acest a se mai păstrează în unele adverbe, ca *abunăseamă*, *alene*, *anevoie*, *anume*, *arasna* etc. și se adăogă în mod pleonastic și la adverbe ca *tocma* (v. *atocma*)

ievea (v. *aievea*), *idoma* (v. *aidoma*). În texte vechi mai întâlnim: *Nu cu evanghelia numai strigă, ce și cu dumnezeesti prooroci... a mănunt spune*. MSS. (s. XVII), ap. HEM. 38, unde azi spunem: *cu de-amă-nuntul*. Aici trebuie socotite și adverbe ca: *cu de-a-sila*, *de-a-rostogolul* etc. și numirile de jocuri copilărești, precum: *de-a-armașul*, *de-a-asvârlita* etc.

|| Din acest sens instrumental-modal s'a dezvoltat o funcțiune nouă: a exprimă o asemănare. În fraza: *Urcă-te, leică, într'un copaciu mare și te uită în toate părțile, doară de vei vedea așa ceva, care să semene a sat*. ISPIRESCU, L. 336, sau: *Un fir de mătase albă, subțire, strălucită, ce semănă mai mult a o vie rază de lună... decăt a fir de tort*. EMINESCU, N. 8, prepoziția a corespunde instrumentalului *cu*. Prin analogie, s'a trecut de la a percepțiunea prin simțul văzului la cea prin simțul mirosului și a auzului și, în loc de a se mai spune „semănând a“, s'a exprimat în mod eliptic: *De la ușă imi miroseă a azimă caldă*. VLAHUȚĂ, CL. 40. *Vasul acesta sună a spart*. LB. | Astfel a ajunge, prin extensiune, să aibă un sens apropiat de al conj. *ca*: *Barba și punga... te făcă să calci a popă*. CREANGĂ, A. 86. *Prea eră pipernicită și slută, prea strenguță și nespălata și-i părea mai mult a beleă decăt a om de ajutor în casă*. SLAVICI, V. P. 39. | Acest a, urmând cu predilecție după verbe care exprimă o „prevestire“, sensul „asemănării“ face loc pe încetul celui de prezentiment: *O adiere rece... șuieră a primejdie*. idem, v. p. 156. *A lupilor potaie vine... urlând a moarte*. ALECSANDRI, P. III, 478. *Sta în loc și fluieră a pagubă*. ISPIRESCU, L. 139. *Un vultur țipă a ploaie*. ȘEZ. II, 151. „Să știți, măi, că asta nu-i a bine“, zise Moș Niță a Saftii. *Șade-vărat că n'a fost a bine*. VLAHUȚĂ, CL. 115. | *Vânt a secetă, semn a bucurie*. HEM. 44. *Mănâncă a foamete*. ȘEZ. III, 85. *Prin noapte se bat a pieire*. COȘBUC, F. 83. *Ți se lungesc ochii a drum*. VLAHUȚĂ, P. 118. *Mustățile îi caută a oală*. PANN, P. V. I, 111. *Câte-odată, prea a-rare, A târziu când arde lampa...* EMINESCU, P. 5. *Câni... la el se reped și latră pustiu și urlă a morțiu*. ALECSANDRI, P. P. 187.

4°. Exprimă un raport final, răspunzând la întrebarea de ce? Acest sens s'a dezvoltat din cel local care, arătând direcția, exprimă de multe ori și scopul. Astfel, în *trage a somn*, a mare, a sărăcie, se exprimă direcția, dar în: *Meară în pădure a leamne*. DOSOFEIU, v. s. 26/2, *Ieșind a vânat vădzū un cerb*. idem, 22/2, *Că și dracul mi-o bocește, Când pornește'n vale-a pește*. MARIAN, SA. 63, *Merg prin sat a păpușoiu*. RETEGANUL, CH. 201, e exprimat și scopul. | În vechime, și azi încă în Sălagiu (VAIDA), întâlnim foarte dese ori și un a ce? = „pentru-ce?“ *A ce înbești deșertăciunea?* DOSOFEIU, v. s. 125. *Dumnezeul meu, ia-mi aminte; a ce mă părăsiși?* PSALT. SLAVO-ROM. (a. 1680), ap. HEM. 48. („quare me dereliquisti?“).

|| Din acest sens final s'a dezvoltat prep. a înaintea infinitivelor. *Se gătea a-l strivi cu piciorul*. ISPI-

RESCU, L. 44. *N'am venit a peți*. ALECSANDRI, P. P. 450. *Pecară a se întoarce de unde veniseră*. ISPIRESCU, L. 78 etc. Din astfel de cazuri s'a generalizat uzul de a exprima infinitivele prin prep. *a* (cfr. germ. *zu*, engl. *to*) și după verbe care nu indică o direcție sau un scop. [Infinitivele fără *a* s'au mai păstrat numai în următoarele cazuri: după verbele ajutoare: *voiu face, aș dori*; la imperativul prohibitiv: *nu lucră*; după *pot* și *știu*: *pot merge, știu cântă*; după un timp al verbului *avea* urmat de pron. rel. sau de adverbe, cu sau fără prep.: *Trebuie să ai ce pune în locul ei*. ISPIRESCU, L. 207. *Nu mai știau ce face*. idem, 294. *N'am cui spune. Am la cine alergă la o nevoie. N'are după ce bea apă, de sărac ce e. N'are cum grăi altfel. N'am de unde ști*. Infinitivul poate fi despărțit de *a* numai prin negațiune, forme pronominale și particule: *E greu a nu-l prea supără*.] Uneori prep. *a* e întărită prin alte prep. finale: *Îl rugăm să se lase de a face călătoria*. ISPIRESCU, L. 4. *Să-i deschidă toate tronurile cu haine spre a-și alege*. idem, 3. *A lumilor părțile infelurite pentru a-nchegă pre totul sânt înțelept potrivite*. KONAKI, P. 272.

5°. Exprimă genitivul și dativul declinațiunii nedeterminate și anume: a) Când substantivul atributiv e precedat de un numeral sau de un cuvânt care însemnează o cantitate, el se leagă prin prep. *a* de substantivul de care depinde: *I-au tăiat capul și lui și a trei prunci*. DOSOFTEIU, v. s. 5/2. *Învieră a toată lumea*. VARLAAM, c. 321. *Pre acest cucon înaintea a atâtea năroade învise-l*. idem, 320/2. *Să le lege de codițele a trei cai neinvățați*. REGANUL, P. II, 40. *Cu ocazia a trei alegeri*. DELAVRANCEA, P. 65/5. *A sa a tot putere nici mai scade, nici slăbește*. KONAKI, P. 272. *Ochiul soacră-sa cel a tot văzătoriu*. CREANGĂ, P. 7; de aici: *atotputernic, atotvăzător, atotștiutor* etc. | b) † În limba veche se exprima prin *a* dativul nedeterminat, mai exact ca azi, când, dacă nu admitem pe *la*, trebuie sau să alegem forma articulată, sau să circumscriem prin dativul pronominal nehotărît: *Să nu te închini a Dumnezeu străin*. CORESI, ps. 224. *Îndurate Doamne, dă a inger blând să ia cu pace sufletul meu*. VARLAAM, c. II, 14/2. *Deade pâne a flămânzi*. DOSOFTEIU, v. s. 18/2 (Cfr. *a*).

— Este lat. ad. păstrat în toate limbile romanice. Sensul lui fundamental este 1°. cel local, al apropierii, gândite ca stare sau mișcare: *servum sibi habere ad manum* (= a mână), *situs ad dexteram* (= a dreapta) *esse, proficisci ad eum fundum* (a-fund); ital. *andare a casa* (= acasă), fran. *être à la maison*. Când apropierea eră gândită în legătură cu un timp, *a* eră 2°. temporal: *ab hora octava ad meridiem*; ital. *venire a mezzo di* (= amezăzi), span. *anoche* (aseară). Pentru sensul 3°. instrumental, cfr. ital. *parlare a sangue freddo*, fran. *crier à haute voix*, span. *hablar á boca llena*, „a vorbi cu gura plină“. Pentru sensul modal: fran. *battre à tort*, v.-prov. *vezer a penas*, „a vedeă anevoi“, span. *á menudo* (= amănunt). Când apropierea eră gândită ca ajungere la scop, se naște 4°. a final: *natus ad, alere canes ad venandum* (cfr. a vânat), ital. *condannare alla morte*, span. *nacer á la virtud*. 5°. Înlocuirea dativului prin *a* se înțelege ușor în cazuri ca: *mitto epistolam ad amicum* = *mitto epistolam amico*, după care urmă și un *dare ad, dicere ad aliquem*, până când în celelalte limbi romanice *ad* deveni prepoziția caracteristică a dativului. Ușor de explicat e și *ad* ca prepoziție a genitivului, care e, mai adesea, cazul posesiunii. Posesiunea însă poate fi gândită ca o apropiere nemijlocită a stăpânului de obiectul posedat, așa încât în latina de mai târziu întâlnim pe o piatră mormântală: *hic requiescunt membra ad duos fratres: Gallo et Fidencio* (*Thes. linguae lat.* 1,559), „aici odihnesc mădulele a doi frați...“ Dintre țările romanice numai Franța și Provența cunosc astfel de construcții: v.-fran. *la robe a la dame*,

v.-prov. *fraire al rey*, astăzi: *fiis-à-putain, barque à Caron*, și în limba populară: *la femme à Jacques* etc.

A! interj. „Ah!“ — Sunet reflex, pronunțat în fața neașteptatului. *A, tâlharule, vii de stinghirești fata?* ALECSANDRI, T. 940. | De aceea exprimă mai ales mirare, ca efect imediat al surprinderii: *A, vis oare este, nălucire sau adevăr?* MARCOVICI, c. 32. | Surprinderea e mai rar plăcută: *Pepelea: „Să ciocnim, Jupâne! Noroc și ntr'un ceas bun!“ Arvinte: „Amin! (bea...) A!... bun îi!“* ALECSANDRI, T. 841. | Mai des surprinderea e neplăcută și se preface în indignare: *N'apucă să sfârșască, căci buzduganul armășului, lovindu-l drept în frunte, îl doborî la pământ. „A, voi ocăriți pe domnul vostru!“ strigă acesta... c. NEGRUZZI, I, 123. [Cfr. ah!]*

|| Prin câte-va mijloace formale se poate modifica și sensul acestei interjecțiuni: a). Când întâmplarea eră așteptată, dar rămanea neașteptat când apare, se exclamă *a!*, în unele părți cu aspirație între cei doi a: *ahá!*: *Când zicem cuivă, că i s'a întâmplat așa cum îi prevestisem: „a! a! bine ți-a făcut!“ sau: „a! a! nu ți-am spus eu să te feresti?“* ap. HEM. 56 (Pietroșița, în Dâmbovița). „*Ah! ia aciu i-am găsit leacul!*“ zise ea în gândul său. CREANGĂ, P. 29. Această interjecțiune, mai mult populară, e înlocuită adeseori, în limba literară, prin simplul *a!*: „*Mă rog, cine vorbește?*“ „*Domnul Petruianu!*“ „*A!... Eram sigur!*“ VLAHUȚĂ, D. 336. | b). Când surprinderea e foarte mare, a se aspira: *ha!*: *Pepelea: „Jupâne Arvinte! Arvinte (deșteptându-se speriat): „Ha!... ce este?... am visat că s'o spânzurat Pepelea'n cuiu!“* ALECSANDRI, T. 836. Acest *ha!* fiind expresia unei stări de buimăceală, de surprindere așa de mare, încât nu sântem în stare să pricepem ce vedem sau ce auzim, poate deveni o particulă întrebătoare: *ha? = „ce?“*: „*Dar ean spuneți, ce-ați mai cerut?... Fote și inle? sau numai dragostele, ha? Și dragostele tot cu de cei tineri, ha?*“ idem, T. 215.

A pron., art. v. al, al.

A vb. v. aduce, avea, vrea.

Ă s. m. Literă a alfabetului românesc și sunetul care-i corespunde. Pronunțarea lui ă e grea pentru străini. — Modificat din **A**.

Ă s. m. v. i.

ABĂ s. f. „*Bure, vêtement de bure*“. — Stofă groasă de lână, numită în Transilv. mai ales pănură, pe alocurea (Ialomița, Buzău, etc.) dimie. *Bumbacul au fost scump și... n'are cumpărat, ce am cumpărat abă, c'au fost cam ieftină abaoa*. IORGA, B. R. (Brașov, c. 1660). *Abă abă de 14 bucăți un leu vechiu; abă roșie de 7 bucăți un leu vechiu*. ap. HEM. 61 (Mold. a. 1761). *Cioareci strimți de abă*. SLAVICI, N. I, 136. | *Spec. „Haină de abă“: Toți din marginile lumei în Moldova adunați, Veniți goli, în straițe proaste, în abăle îmbrăcați*. BELDIMAN, TR. 342. [În Transilv., pe Târnave, se aude *abă*, poate din cauza ung. *abá*, cu sensul de „țesătură mai fină“. ap. HEM. 76—77; după LB. și: *habă, hábă*, cu aspirație, ca în rut. *haba*.]

— Turcescul *aba*, „idem“.

ABĂ! interj. (Fam.) „*Voyons! Dis donc! Dites donc!*“. — Sunet reflex, exprimând mirare (*a!*) amestecată cu indoială (*ba!*). „*Abă, mă! când ai venit? Abă, neică! de ce mai vorbești și d-ta?*“ *Mai totdeauna în propozițiuni interrogative și în asociere cu un vocativ*. ap. HEM. 59 (Craiova). *Expresiune cu care facem atent pe altul, la începutul unei convorbiri: „abă-mă, de câți ani ești?“* RĂDULESCU-CODIN. *Abă, Dragomire, când pleci tu?* CARAGIALE,

T. 33. [In Mold. și: *habă*. *Habă*, *cucoană* Varvară, *la poftim pe prispă-afară*. SEVASTOS, C. 311/8. | Cfr. abò.]

ABÁC s. a. „*Abaque; boulier-compteur*“. — Tablă grafică pentru calcul. | *Spec.* Aparat de numerațiune pentru copii, format dintr'un cadru de lemn cu zece vergele paralele, pe care sânt înșirate câte zece sfere mici mobile, de colori diferite.

— N. din fran.

ABAGÉR s. m. = abagiú. Se aude în Moldova. *Abagerii să nu fie volnici a vinde marfă subțire*. URICARIUL, II, 43 (Mold. a. 1783). *Abageriu* = negustor de sumani și de alte stofe de natura abalei. ȘEZ. II, 125. [Dial. și † și: *abageriu*.]

— Derivat din abagiú, cu suf. nom. agent.-ar.

ABĂGERESC-EĂSCĂ adj. „*Appartenant au métier d'abager*“. — Adjectiv format din *abager*, prin suf. -esc. Ac *abăgeresc*. ap. HEM. 110 (Olt).

ABAGERIE s. f. „1°. *Fabrique ou magasin d'abâ*. 2°. *Métier d'abager*“. — 1°. Fabrică sau prăvălie de abâ. *Duca Vodă... au fost la dugheană la abagerie*. MUSTE, LET. III, 9. || 2°. Meseria de abagiú. *Toți lucrătorii cari metahiriesc meseria abageriei și a pânzării de aici din politia Bucureștilor*. DOC. (a. 1775), ap. ȘIO. II, 1, 5.

— Derivat din abager, cu suf. abstr. -ie.

ABAGIU s. m. „*Fabricant ou marchand d'abâ ou de vêtements d'abâ*“. — Fabricant, negustor de abâ, croitor de haine de abâ. *Casa lui Petco abagiul*. DOC. (a. 1684), ap. HEM. 63. *Străiele ce fac abagii sânt: tuzluci, nădragi, mintene scurte până la brâu, epingele, șube*. I. IONESCU, M. 697.

— Din turc. *abaği*, „idem“.

ABAGIUBĂ s. f. (Bot.) = mǎliniță. Numai la BĂR-CIANU.

— Etimologia necunoscută.

ABAÏ s. m. †
ABĂIOARA s. f. † } v. șabracă.

ABAJUR s. a. „*Abat-jour*“. — Învelitoare de pânză, de sticlă, sau de hârtie, așezată în jurul unei lumini, ca să concentreze razele în jos. [Plur. -jururi.]

— N. din fran.

ABĂLDĂ s. f. † „*Dépôt de marchandises*“. — „*Magazie*“. *Abaldă* = *Horreum, emporium mercium... die Niederlage der Waaren*. LB.

— Probabil, prin metateză, din germ. *Ablade[raum]*.

ABANDÓN s. a. (Jur., Comerc.) „*Abandon*“. — *Abandon* = „renunțare“, d. ec. asiguratul renunță la restul de marfă avariată; *abandon maritim*. I. PANȚU, C. C. 287.

— N. din fran.

ABANÓS s. m. (Bot.). „*Ébene: Ebenus, Ébénier*“. — Arbore din familia Ebenaceelor, cu lemnul negru greu și tare. *Fovuleană de abanos, La luncuța rară'n jos Trece Ghiță cel frumos*. ȘEZ. II, 80 (Buda, în Suceava). | *Spec.* „Lemn de abanos“. 1 *săcreiu vearde, 1 săcreiaș de abanos și poleit*. DOC. (a. 1669, Mold.), ap. HEM. 67. *Un lung caic de abanos, în aur prelucrat*. ALECSANDRI, P. 147. | *Poet.* *Două lacrimi udă geana-i de abanos*. BOLINTINEANU, P. 274.

— Turc. *abanos*, luat de la Arabi, care îl au de la Greci (ἐβενος), iar aceștia de la Hebrei (*eben* = „piatră“).

ABĂRLĂU s. a. „*Vaisseau dans lequel on filtre le lait*“. — *Abărlău* = un blid în care se străcură lap-

tele. FRĂNCU-CANDREA, M. 97. RĂDULESCU-CODIN. VICIU, GL. [Plur. -laie.]

— Ung. *abárló*, „vas de opărit“ (*abárolni*, „a opări“).

ABĂTĂTOARE s. f. „*Auberge*“. — „Ospătărie“ (= loc unde se abate drumetii). *Abătătoare*... = *diversorium, die Herberge, Einkehr*. LB.

— Derivat din abate (I, 2°), prin suf. instr. -ătoare.

ABĂTĂTOR-TOARE adj. „*Assidu, actif*“. — Adjectiv verbal al lui abate (derivat prin suf. -ător). „Străduitor, harnic“: *Acesta e om abătător*. În Brașov (com. Lacea).

ABĂTĂTURĂ s. f. „*Détour, écartement; arrière-pensée*“. — Cuvânt rar. *Fig.* „Intenție lăaturalnică, gând ascuns“. *Scoposul meu privește la ajutorul și folosul neamului, iar nu la vre-o netrebnică și rea abătătură*. PISCUPESCU, O. 48. [Plur. -turi.]

— Derivat din abate (I, 1°), prin suf. abstr. -ătură.

ABĂTE vb. III. „I. *Dévier*. 1°. *Dériver* (un cours d'eau), (se) *détourner; s'écarter; faire un détour*. 2°. *S'arrêter qqe part en passant*. 3°. (Impers.) *Il lui passe par la tête, il lui prend une envie*. 4°. *S'empresser (à), s'efforcer (de)*... II. (S')*abattre*“.

I. 1°. A ieși (sau a scoate) din direcția apucată, pentru a merge (sau a duce) în treacă în altă direcție. *Trans.* *Abătând din matca sa apa Sargheșii, i-au aflat toată avuția*. CANTEMIR, HR. 83. *Văzând baba că nu poate abate pe ficiorașul său din via lui, i-au gătit merinde de ducă*. SBIERA, P. 141. | *Refl.* *Se abătù Ierael de la dînsul*. BIBLIA (1688), 111/2. *Din catea bețivului și Hristos s'a abătut*. BARONZI, L. I, 59. | *Absol.* *A doua zi mergând iarăși cu vitele la păscut, abătù din drum și dete iarăși la copaciul cu pricina*. ISPIRESCU, L. 231. || *Spec.* *A se abate din (de la) vorbă* = „a face digresiuni“: „*s'écarter du sujet, faire une digression*“. *Dar ne-am cam abătut de la vorba noastră, fără să simțim*.

2°. Părăsirea direcției apucate devine un element secundar, pentru ca să apară, ca notă principală, ideea opririi la un loc. *Refl.* *Îi ieși înainte o muiere și-i zise: „abate-te la mine, odihnește-te, nu te teme”... Și s'au abătut la dînsa în cort*. CALENDARIU, (1814), 110/6. *Ștefan cu câțiva dintre căpitani săi se abătură pe la părcălabul Drăgoiu*. MARIAN, T. 110. | *Absol.* *Au plecat după leac, abătând iarăși pe la Ileana Cosânzeana*. SBIERA, P. 29. *Mai abate pe la câte-o cărciumă*. JIPESCU, O. 142.

3°. În sens figurat poate există și o abatere a gândului. Prin omiterea subiectului „gândului“, se zice: *îi abate (într'o parte)* = „îi cașună, îi vine, i se năzare, îi trăsnește (prin cap), îl apucă“. *Când îi abate ei într'o parte, n'o mai poți scoate dintr'a ei*. CONTEMPORANUL, VIII, 4. *Mai deunăzi îi abătuse strigoaicei să-mi puie coarne de fier*. ALECSANDRI, T. 939. *Un instinct... Ce le-abate și la pasări de vreo două ori pe an*. EMINESCU, P. 255.

4°. Părăsirea drumului, sau (în mod figurat) a acțiunii vechi, însemnează începutul unei acțiuni nouă, care presupune, la rândul său, o încordare, o străduință. De aici s'a născut: *abat de...* = „îmi dau silința, mă străduiesc, dau zor, zoresc, mă grăbesc să“... *Oblîcind episcopul [că păgânii vor da foc bisericii], abătù de botedă pe toți oglașenicii*. DOSOFTEIU, v. S. 242/1. *Abătù într'aceeași dzi, de mărîtă și fata a doua*. VARLAAM, C. 31/1. *Păstrat încă în Transilv. Abate, de pornește = age moveas;... trachte dass du aufbrechest*. LB. La Brașov (com. Lacea): *Mult a abătut, până și-a văzut feciorul om. Abate și tu, că ești tânără!* (Cfr. abătător).

II. „A doborî, a culcă la pământ“. *Trans.* „*Năprasnica săcure Abate toți copacii mari din falnica pădure*. ALECSANDRI, P. III, 438. | *Fig.* *Nenorocirea asta l-a abătut grozav*.

[Se conjugă ca b.ate.]

— Dacă facem abstracție de II, care-i un franțuzism, sensurile lui *abate* se deosebesc și de lat. *abbattere* (*Theos. linguae lat.*), și de corespondentele romane: ital. *abbattere*, engad. *abater*, fran. *abattre*, span. *abatir*, portg. *abater*, care înseamnă toate „a doborî”. Dar nu numai *abate*, ci și *străbate* și *răzbate* arată aceeași depărtare de sens de primitivul *bate* (cfr. ital. *strabattere* „a chinui”), care în aceste compozițiuni are sensul de împing (*a-bat* = „împing la o parte”). Explicarea acestei schimbări semantice trebuie căutată în influența slavului *biti*, care înseamnă „batuere” și „percutere”. Într-adevăr, *răzbate* și *răzbi* (= paleosl. *razbiti*) sânt sinonime, și cel d'întăiu s'a născut din al doilea, prin înlocuirea slavului *biti* cu românescul *bate*.

ABĂTE s. m. „*Abbé*” — 1°. Starețul unei mănăstiri catolice de bărbați, instituită ca abație. 2°. Titlu onorific, dat unor clerici catolici, fără a cărmui efectiv o abație.

— N. din fran. (= lat. *abbas*, -atem, iar acesta = grec. ἀββας, care-i siriacele *abba*, „tată”).

ABĂTERE s. f. „*Déviation, écart; digression; exception*”. — Infinitivul lui *abate*, devenit abstract verbal. *Fără nici o abateră la strămbătate, am dat mărturie*. URICARIUL, XI, 248 (a. 1776, Mold.). *Am trecut a-i spune despre abaterile Turciei de la tratatele ce aveă cu domniile noastre*. GHICA, s. 179. || *Spec. Abateră din vorbă* = „digresiune”. *Abateră de la regulă* = „excepțiune”.

ABĂȚIE s. f. „*Abbaye*”. — Mănăstire catolică ale cărei venituri constituieau un beneficiu pentru cel orânduit ca stareț al ei.

— Din ital. *abbazia*.

ABATÓRIU s. a. „*Abattoir*”. — Locul unde se taie vitele. „*Salhană, zahană*”. [Și: *abatór*.]

— N. după fran.

ABĂTŪT-Ă adj. „1°. *Écarté*. 2°. *Abattu*. 3°. *Battu*”. — Participiul lui *abate*, devenit adjectiv. 1°. „*Depărtat*”: *A Dachiilor limbă samând-ș cu a Italiilor, însă atăta-i de stricată și abătută, cât de-abia poate să înțelegă Italu*. CANTEMIR, HR. I, 127. *Prin „abătut” înțelegeți aceea ce Francezul zice prin „écarté”*. C. NEGRUZZI, I, 257. || 2°. „*Descurajat, deprimat*”. *Dan se simțea... abătut*. EMINESCU, N. 78. *Obosită de drum, abătută de mahnire*. ISPIRESCU, L. 55. || 3°. „*Bătut*” (în Banat). *Unul era mai isteț... celalalt era mai mutălu, mai abătut cu leuca*. (= bătut cu leuca) CĂTANĂ, P. B. II, 130.

ABCÉS s. a. (Med.) v. *absces*.

ABDICĂ vb. I. „*Abdiquer*”. — A renunța la ceva, mai ales la tron. *Intenția de a părăsi tronul era dar oficial indicată...; aveă să abdice peste două luni*. MAIORESCU, D. I, 6. | *P. ext. A abdică de la datorie* = „a nu-și îndeplini datoria”.

— N. din fran.

ABDICĂRE s. f. „*Abdication*”. — Infinitivul lui *abdică*, devenit abstract verbal. *Principele... se hotărăște să părăsească țara... și... chiamă la palat pe foștii Locotenenți Domnești... pentru a remite în mâinile, de la care primise stăpânirea... , actul de abdicare*. MAIORESCU, D. I, 34.

ABDOMÉN s. a. (Anat.). „*Abdomen*”. — „*Pântece*”. [Plur. -mene; -menuri.]

— N. din fran.

ABDOMINĂL-Ă adj. (Anat.) „*Abdominal*”. — Ce ține de pântec. *Căpătâitul de jos sau abdominal [al sternului]*. KREȚULESCU, A. 35.

— N. din fran.

ABDUCTIUNE s. f. (Anat.) „*Abduction*”. — Mișcare care depărtează de axa trupului unul dintre mădulele sale (prin mușchii legați de acea parte).

— N. din fran.

ABDUCTÓR, -TOÁRE adj. (Anat.) „*Abducteur*”. — Care produce abducțiune. *Mușchii abductor*.

— N. din fran.

ABECEDĂR s. a. „*Abécé*”. — Cartea din care se învață literele și cititul, numită mai de mult *azbuc* sau *avna*. *Eră un abecedar, cu slove de un palmar de mari*. C. NEGRUZZI, I, 7. [Și, sub influența germană: *abețedăr*, apoi: *abițedăr*, *abițidăr* (Buzău), *abețadăr*. ȘEZ. II, 125.]

— N. din lat. *abecedarius*.

ABERĂNT-Ă adj. (Bot.) „*Anomal*”. — Care prin conformațiunea sa se abate de la tipul normal. *Valeriana dioica e un tip aberant, căci are mai ales numai organe de un singur sex*.

— N. din lat. *aberrans*, -tem.

ABERĂȚIE s. f. }

ABERAȚIUNE s. f. }

„*Aberration*”. — 1°. „*Rătăcire*” (în sens moral). *Ce stranie aberațiune, ce lipsă de cugetare și de maturitate politică!* MAIORESCU, D. I, 515. || 2°. (Astr.) *Deviațiunea aparentă a razelor luminoase care pornesc de la o stea*.

— N. din fran. (lat. *aberratio*).

ABEȘ interj. „*Pour sûr!*” — *Se întrebunțează* [în Banat] *în vorbire ca adverb afirmativ*. *De ex. „abeș că-i zic oamenii prost, că nu-i zic în zadar”*. *De asemenea, unul vorbind ceva, celalalt afirmă vorba zicând: „abeș!”* ap. HEM. 80. (Măidan, comit. Caraș-Severin). Atestat, fără explicare, și în ANON. CAR. — Etimologia necunoscută (cfr. baș!).

ABIĂ adv. „1°. *À peine; presque pas; au moins*. 2°. *Avec peine, difficilement*”.

1°. Adverb de timp, arătând momentul când se sfârșește acțiunea exprimată prin verb. Relevarea acestui moment are loc însă mai cu seamă atunci, când vrem să mai spunem și „ce s'a întâmplat după aceea”, deci propoziției în care se găsește *abia* îi urmează alta, mai rar nelegată prin conjuncțiune: *Și abia plecă bătrânul: ce mai freamăt, ce mai sbucium!* EMINESCU, P. 241, de obicei legată prin: *și, și unde, când: Baba... abia zice, și de-odată valea, muntele vuiesc*. ALECSANDRI, P. I, 70. *Abia sfârși de zis, și unde încep rețevetul a le'nmuia ale oase*. ISPIRESCU, ap. GCR. II, 356. *Abia armata creștină sosi... , când o mare turburare ameți toată tabăra*. BĂLCESCU, M. V. 143. | Foarte des amplificat prin prepoziția *de*: *De abia apucasem a adormi, și un vis fantastic veni*. C. NEGRUZZI, I, 60. || Când însuși momentul acțiunii devine punctul esențial asupra căruia ni se concentrează atențiunea, iar nu cele ce urmează după acest moment, atunci sensul de „scurtime de timp” prevalează, și *abia* se apropie de „puțin”. *Pică poamele când se coc, abia mișcând pomul la rădăcină*. ZILOT, CRON. 113. *Plăngeam pe acea femeie... , pe care abia o cunoșteam*. C. NEGRUZZI, I, 49. *Abia vie, o aruncară în temniță*. DOSOFTEIU, V. S. 91/2. | De aici apoi sensul de „cel puțin”: *Hai și tu cu mine... ; de abia te-i mai încălzi mergând...* CREANGĂ, P. 241. *Lasă-l să plece; abia nu ne-o mai supără cu vorba lui*.

2°. Adverb de mod: „cu greu, anevoie”. *Și cursem pe lângă un ostrov, și abia putum țireă corabiă*. COD. VOR. 87/8. *Abia au scăpat puținii, de au fugit în Crâm*. NECULCE, LET. II, 428. | *Absol. Într-acea zi se țărîră... Cu vai cu chiu și abia*. PANN, P. V. III, 96. | Une-ori însoțit de alte cuvinte, care exprimă aceeași idee: *Până'n seară abia numai au ajuns la lăcașul său*. DRĂGHICI, R. 148. *Abia cu mult greu am scris*

și această sfântă carte. DOSOFTEIU, ap. GCR. I, 251/27. Adese-ori noțiunea e întărită prin repetare: În cinci șase sate abia abia puțin nemi una după placul său. CREANGĂ, P. 4. | Foarte des amplificat prin prep. de: În străvi bietul suflet, de deabia se îngână. DOSOFTEIU, v. s. 131. Când erau să se lase jos..., d'abia d'abia atinse cu piciorul. ISPIRESCU, L. 7.

— Derivă din lat. *vix*, care are aceleași două sensuri fundamentale: 1° temporal: *vix laxaverat, et...* VERG. și 2° modal: *affirmare vix possumus*. CIC., păstrat și în dial. surselvic al Reto-romanilor, sub forma *ves*. La noi s'a compus cu prep. *a* (2° și 3°); tot astfel în vechea spaniolă: *abes*. *Abia*, dialectal *agă* (Transilv.), *agă* (Mold.), s'a născut din * *abia*, iar aceasta din *abi* (Turnu-Severin), JAHRESBER. III, 312, la care s'a adăugat adverbialul *-a*. Forma *abi* e reflexul regulat al latinului vulgar *ves* (= *vix*), cu prefacerea lui *-es* în *-i*. Alături de *abi* se aude însă și *abé*, și, cu adăogarea adverbialului *-a*: *abéa* (trisilab), JAHRESBER. III, 312 (Topoloveți în Banat), id. VII, 82, din care s'a născut apoi: *abéa*. Forma *abé* presupune căderea lui *-s* final din *ves* (= *vix*), probabil din pricina poziției neaccentuate în frază, pe care o are în înțelesul temporal („*abia zise, și...*“).

ABIELUȘCA adv. }
ABIELUȘA adv. }
ABIELUȚA adv. }

„*A grande peine, très peu; à peine*“. — Diminutive din *abia* (2°) (derivate după modele ca: *nuiă* — *nuielușe, nuieluță* etc. cu păstrarea finalului adverbial *-a*). *E ca vâzul orbefului, când zărește d'abielușă, ca prin sită, ori ca prin ciur*. JIPESCU, O. 50. *Numai de-aghelușca l'atinseiu*. (Râmnicul-Sărat, com. Rădulescu). | *Aghelușă iese băietu în lume, și-i șiret și rău*. ȘEZ. II, 189/10.

ABIȚ, -Ă adj. „*Habile*“. — „*Îndemănat, priceput, iscusit, dibaciu*“. *Un parlamentar vechiu și abîl*. MAIORESCU, D. I, 537.
— N. din fran.

ABILITĂȚE s. f. „*Habilité*“. — „*Îndemănare, pricepere, iscusință, dibăcie*“. *Împrospătând... cu puțin scrupul, dar cu multă abilitate, vaza partidului...*, *izbutește*. MAIORESCU, D. II, 128.
— N. din fran. (lat. *habilitatem*).

ABIRUIRE s. f. † v. *biruire*.

ABIS s. a. „*Abîme*“. — „*Prăpastie, genune*“. *Caimac, guoașe, alvenci... se îngropau în stomahul lui ca într'un abis*. C. NEGRUZZI, I, 286. *Luna umple de vâpăie cereștile abisuri*. ALECSANDRI, P. III, 288. [Plur. *bise*; *bisuri*.]
— N. din lat. *abyssus*.

ABITAȚIUNE s. f. (Jur.) „*Habitation*“. — „*Lăcuire*“. *Drepturile de uz și abitațiune se stabilesc și se pierd în același chip ca și uzufructul*. HAMANGIU, C. C. 141.
— N. după fran.

ABITIR adv. (Fam.) „*Encore plus, encore mieux, extra*“. — În Munt. Se întrebuințează numai la comparativ și corespunde lui „și mai și“, sau mold. „mai dihai“. *O lumină, ce străluceă mai abitir ca un soare*. CALENDARUL BASMELOR (1881), 20. *S'a văzut acum în brațele unui om, care-l ținea mai abitir ca tată-său chiar*. ap. HEM. 88 (Bileiurești). *Are ambiț băiatul, ca să fie compania noastră ceva mai abitir din toate*. CARAGIALE, T. II, 18.

— Etimol. indoioasă. Probabil că mai abitir s'a generalizat din fraze ca cea citată la locul d'întăiu, unde însemnează „mai luminos“, și corespunde turc. *abeter*, comparativ din *abe* „luminos“. ȘIO. II, 1, 6.

ABIUȚA adv. = *abieluța*. În Banat. *La stână laptele-l*

închiagă 'n caș și urdă, adecă laptele se încălzește d'abiuța și în el se pune chiag. LIUBA-IANA, M. 111.
— Derivat din *abia* prin suf. dim. *-uț*, cu păstrarea finalului adverbial *-a*.

ABLAS s. m. † „*Contribuable*“. — Numirea birnicilor de la sate, în județul Mehedinți, până la a. 1859. *Cea mai de pe urmă tabelă despre populațiunea județului Mehedinți a fost următoarea: 27.300 birnici români din sate, ziși ablași, 290 birnici români din târguri*. I. IONESCU, M. 185.

— Derivă probabil din germ. *Ablass*, „indulgență“, numindu-se astfel și persoanele care se bucurau de un drept de indulgență la plățirea birului.

ABLAȚIUNE s. f. (Chir.) „*Ablation*“. — Operațiune prin care se scoate din trupul omenesc o parte bolnavă.

— N. din fran.

ABLATIV s. a. (Gram.) „*Ablatif*“. — Acel caz al declinării, care arată că substantivul respectiv servește ca punct de plecare, sau ca instrument, la acțiunea exprimată prin verb.

— N. din lat. *ablativus*.

ABLEGĂT s. m. „*Ablégat*“. — Trimis al papei. [În Transilv. = „deputat“.]

— N. din fran.

ABLIGEANĂ s. f. (Bot.) v. *obligeană*

ABLIȘOARĂ s. f. (Bot., Iht.) v. *albișoară*

ABLUȚIUNE s. f. „*Ablution*“. — „*Spălătură*“. 1° (Med.) Spălare pe corp, mai ales cu buretele. 2° (Teol.) Spălarea trupului prescrisă de religia musulmană, evreiască etc.

— N. din fran.

ABNEGĂ vb. I. „*Renier*“. — „*A tăgădui, a se lepăda de...*“. *Și-a abnegat credința strămoșească*.
— N. din lat. *abnegare*.

ABNEGĂRE s. f. „*Abnegation*“. — Infinitivul lui *abnegă*, devenit abstract verbal „*Jertfă de sine, făcută de bună voie, lepădare de sine*“. *O țara mea!... Cerutu-ți-au copiii în zile de urgie? I-ai dat cu abnegare*. ALECSANDRI, P. III, 476.

ABNEGĂȚIE s. f. }
ABNEGĂȚIUNE s. f. }
 = *abnegare*. *Vine de la natură... acea abnegație de sine [a femeii], pentru a se consacra soțului, părinților, copiilor ei*. C. NEGRUZZI, I. 289. *S'au împăcat numai din abnegațiune patriotică*. MAIORESCU, D. II, 247.

— N. din fran. (lat. *abnegatio*).

ABNORMITĂȚE s. f. „*Ce qui est anormal*“. — Ceva ce e nenormal și, prin urmare, rău. *Societatea este destul de bine organizată pentru a se garanta în contra unor asemenea abnormități*. MAIORESCU, CR. I, 313.

— N. după germ. *Abnormität*.

ABÓ! interj. † Sunet reflex, exprimând mirare. *Abó* = *Admirantis particula*. ANON. CAR. (Cfr. *a b à*?).

ĂBOALĂ s. f. v. *boală*.

ABOLÍ vb. IV^a. „*Abolir*“. — „*A nimici, a anula, a obori, a desființa cu desăvârșire*“. *Ar fi mult mai nimerit pentru societate a renunța la uniformitatea proiectului [și] a abolii toate regulile restrictive și stabilite*. ODOBESCU, II, 322.

— N. din fran.

ABOLIȚIE s. f. }
ABOLIȚIUNE s. f. }

„Abolition“ — „Nimicire, desființare, anulare“. *Comuniștii noștri, aci sânt nemulțumiți că n'am cerut aboliția proprietății...* GHICA, A. 511. *Abolițiunea robiei..., abolițiunea drepturilor de naștere... sânt victorii ale libertății.* idem, s. 195.

— N. din fran. (lat. abolitio).

ABONĂ vb. I^a. „(S)'abonner“. — A înscrie de mai nainte cu plata la o gazetă, la o revistă, la teatru, sau la alt serviciu public folositor. — *Trans. și refl.* *Abonez o lojă la teatru. M'am abonat la primărie pentru ridicarea gunoaielor. Mă abonez la un jurnal.*

— N. din fran.

ABONAMENT s. a. „Abonnement“. — Învoiala făcută cu cineva spre a se abonă la ceva. *Câți săraci am putea face fericiți cu abonamentul unei loje la teatru!* C. NEGRUZZI, I, 253. *Iau un abonament la căile ferate. Carte de abonament.*

— N. din fran.

ABONARE s. f. „Abonnement“. — Infinitivul lui *abonă*, devenit abstract verbal. *Au sprijinit acest așezământ prin cumpărare i abonare la tipăriturile asociației.* URICARIUL, XIII, 343 (a. 1851, Mold.).

ABONAT, -Ă adj., subst. „Abonné“. — Participiul lui *abonă*, devenit adjectiv și substantivat în parte. *Persoanele abonate la teatru. Abonații unei reviste.*

ABONDĂ vb. I. v. abundă.

ABORDĂ vb. I. „Aborder“. — 1°. *Intrans.* (Mar.) A trage la țarm și a se opri acolo, spre a debarcă. *Bastimentul, pe care eram, a și abordat într'una din schele.* GHICA, s. 532. | *Spec. A izbi un alt vas.* || 2°. *Fig. Trans.* A se îndreptă spre cineva și a începe vorba. *Îl abordează cu piept deschis, zicându-i...* C. NEGRUZZI, I, 273. | A se apuca de ceva, mai ales pentru întâia oară. *Iluziile juneței, care abordă cu curaj orice întreprindere... făcū pe improvizatii impresari a se apuca cu tot dinadinsul delucru.* idem, I, 342. [*Abord și abordă.*]

— N. din fran.

ABORDĂGIU s. m. (Mar.) „Abordage“. — Izbirea a două corăbii. [Se pronunță și se scrie și: *abordaj*].

— N. din fran.

ABORĖ vb. IV^a. v. obori.

ABORIGEN, -Ă adj., subst. „Aborigène“. — Cel care aparține populațiunii primitive a unei țări. „Băstinaș“.

— N. din fran. (=lat. aborigines).

ABORTĂ vb. I^a. (Med.) v. avortă.

ABOȚIT, -Ă adj. v. boțit.

ABRACADABRANT, -Ă adj. „Abracadabrant“. — Termen familiar și glumeț, cunoscut numai de clasele culte: „neobișnuit de tot“. *Apare pe scenă într'un costum abracadabrant.* CARAGIALE, N. S. 92.

— N. din fran.

ABRĂȘ, -Ă adj. „I. 1°. [*Blond (en parlant de l'homme)*]; *avec des taches blanches (en parlant d'un cheval)*, arzel. II. 1°. *Bizarre, étrange.* 2°. *Méchant, mauvais, violent.* 3°. *Manqué.*“

I. 1°. Sensul original se găsește la Aromâni, unde *abraș* înseamnă: „cu peliță albă-gălbuie și cu păr și gene de aceeași culoare“. WEIGAND, AR. II, 122. | La noi s'a specializat asupra cailor. *Calul se numește abraș, când are o pată albă sub coadă.* ap. HEM. 90. (Galata în Iași, Măcișeni în Covurlui, Giur-

gești în Suceava etc.). *Când fruntea și ochii [calului] sânt cărărați, se zice cal iabraș.* ap. HEM. 90 (Macsenu, în Buzău).

II. 1°. Din acest sens s'a dezvoltat cel de „ciudat“. *Abraș = ciudat, al dracului; om abraș = om căruia nu-i suflă mulți în borș, anapăda.* ȘEZ. II, 125/27 (Suceava). || 2°. Dar de omul și animalul „însemnat“ poporul crede că trebuie să te ferești. De aici sensul de „rău, năruș, violent“. *De oamenii cu părul roșu să te ferești, că sânt oameni abrași.* (Vânători, în Neamț), ap. HEM. 90. *Poporul crede că oamenii cu părul roșu sânt pocți; dacă mergând cu o treabă, întâmpină în drum vr'un om roș, n'o să izbutească în cele dorite; le mai zice că sânt abrași.* (Copou, în Iași), ap. HEM. 90. || 3°. Din exemplul din urmă se vede, cum *abraș* poate însemna „neizbutit“, când e vorba de o întreprindere. *Planurile cele mai bine întemeiate rămân adese abrașe.* ALECSANDRI, T. 791. || A ieși abraș = „a nu izbuti“. „ne pas réussir“. *S'au gudurat pe lângă Români, doar i-a înșelă...; dar ieșind abraș... au luat calea judecării.* idem, T. 1439.

[În Munt. *iabráș*. | Se găsește și ca adj. inv.: *abrașa*.]

— Din turc. *abraș*, „bariolé, (cheval) nuancé de taches blanches“, poate prin mijlocire bulgărească. (*abraș = „bălan“*).

ABREVIĂ vb. I^a. „Abréger“. — „A prescurtă“.

— N. din lat. abbreviare.

ABREVIARE s. f. „Abréviation“. — Infinitivul lui *abreviă*, devenit abstract verbal. „Prescurtare“.

ABREVIĂȚIE s. f. } = abreviare.

ABREVIĂȚIUNE s. f. }

— N. din fran. *abréviation* (lat. *abbreviatio*).

ABREVIATIV, -Ă adj. (Mat.) „Abréviatif“. — „De prescurtare“. *Semnele abreviative ale algebre.* CULIAN, A. 1.

— N. din fran.

ABROGĂ vb. I. „Abroger“. — A declara nevalabil, desființat, ceva ce fusese stabilit printr'o lege, un decret, o ordonanță. „A desființă“. *A abrogă o lege, o dispoziție ministerială etc.*

— N. din lat. *abrogare* (după fran.).

ABROGARE s. f. „Abrogation“. — Infinitivul lui *abrogă*, devenit abstract verbal. „Desființare“.

ABROGAT, -Ă adj. „Abrogé“. — Participiul lui *abrogă*, devenit adjectiv. „Desființat“. *Regulamentele exterioare sânt și rămân abrogate.* MAIORESCU, D. I, 165.

ABSCÉS s. a. (Med.) „Abscès“. — „Bubă cu puroiu, buboiu“. [Și: *abcsés*, după fran.]

— N. din lat. *abscessus*.

ABSCISĂ s. f. (Mat.) „Abscisse“. — Una dintre cele două coordonate dreptliniare (cea orizontală) care servește a determina un punct al unei curbe plane. *Un exemplu luat din geometria analitică... ar presupune deplina înțelegere a operațiilor cu ordinate și abscise.* MAIORESCU, L. 173.

— N. din fran.

ABSCIȚIUNE s. f. (Chir.) „Abscision“. — Înlăturarea unei părți moi, prin tăiere.

— N. din fran.

ABSENT, -Ă adj. „Absent“. — Care lipsește, care nu e de față. *Absent din Iași, precum eră, d-sa nu a cunoscut adresa decât după prezentarea ei la Cameră.* MAIORESCU, D. I, 69. | (Jur.) Cel care lipsește de acasă

și despre care nu se știe de mai multe luni unde se află.

— N. din fran.

ABSENTĂ *vb.* I^a. „S'absenter“. — „A lipsi“ (de undevă).

— N. din fran.

ABSENȚĂ *s. f.* „Absence“. — „Lipsă“ (de undevă).

— N. din lat. absentia.

ABSENTĂRE *s. f.* „Absence“. — Infinitivul lui absentă, devenit abstract verbal. „Lipsire“.

ABSIDĂ *s. f.* (Arhit.). „Abside“. — Absida sau fundul [bisericii]. ODOBESCU, I, 389. O mică absidă sau altar pentagon. idem, I, 456.

— N. din fran.

ABSINT *s. a.* „Absinthe“. — O băutură alcoolică făcută cu foi de absinthium („pelin“). [Plur. -sinte și -sinturi.]

— N. din fran.

ABSOLUT, -Ă *adj., s. a., adv.* „Absolu. Absolutement“. — *Adj.* Nesupus nici unei condiții (contrariul de la relativ) și nici unei restrângeri (contrariul de la relativ). „Necondiționat, deplin, nemărginit, desăvârșit“. Sântem pentru libertatea absolută a rostirii ideilor. MAIORESCU, D. I, 58. | (Gram.) Genetiv, ablativ absolut = Propoziție în care verbul e înlocuit printr'un participiu sau printr'un adjectiv atributiv pus în genetiv (în l. greacă) sau în ablativ (în l. latină). | (Fizic.) Mișcarea este absolută, când corpul își schimbă locul său în spațiu față cu un altul care se află în stare de repaos absolut. PONI, F. 7. | (Chim.) „Curat, neamestecat, pur“. Alcool absolut. | *Subst.* (Fil.) Absolutul = Ceea ce există prin sine, în afară de orice condiții ale fenomenelor. | *Adv.* „Întocmai, aidoma“. Să ne închipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte și toate celea din ea scăzute în analogie...; locuitorii acestei lumi ar pricepe toate celea absolut în felul și în proporțiile în care le pricepem noi. EMINESCU, N. 31. [În Transilv. și în înțelesul de „absolvent“. Teolog absolut = „absolvent de teologie“.]

— N. din lat. absolutus.

ABSOLUȚIE *s. f.* (Teol.) v. absoluțiune.

ABSOLUTISM *s. a.* „Absolutisme“. — 1°. Regim politic în care suveranul are o putere absolută. || 2°. Teorie care admite acest fel de regim. || 3°. P. ext. Purtare sau judecată a unui om care cere supunere absolută. Legislațiunea devine personală și astfel forma guvernului este ceea ce numim noi modernii: absolutism. MAIORESCU, CR. III, 121.

— N. din fran.

ABSOLUTIST, -Ă *adj.* „Absolutiste“. — 1°. Stăpânit de absolutism. || 2°. Partizan al principiilor absolutismului. În Rusia absolutistă țarul este și capul sinodului. MAIORESCU, D. I, 112.

— N. din fran.

ABSOLUȚIUNE *s. f.* (Teol.) „Absolution“. — Iertarea păcatelor din partea ierarhului (a papei). Papa i-a dat absoluțiunea.

— N. din fran. (lat. absolutio).

ABSOLUTORIU, -TOĂRE *adj. (subst.)*, „Attestant la fin des études“. — Care adeverește terminarea studiilor. Propria experiență este cea mai bună școală; numai că taxele acestei școli sânt prea scumpe... și când ți-ai câștigat testimoniu absolutoriu, ai ajuns adeseori la sfârșitul vieții. MAIORESCU, CR. II, 133. [În Transilv. și Bucov. întrebunțat și ca substantiv, după germ.

Absolutorium, cu sensul de „testimoniu absolutoriu“.]

— N. din lat. absolutorius.

ABSOLVĂ *vb.* I. v. absolvî.

ABSOLVĚNT, -Ă *subst.* „Qui a terminé ses études“. — Persoana care a isprăvit studiile, adesea cu înțelesul mai restrâns: Cel care a terminat anii de studiu fără a fi luat însă diploma finală.

— N. din lat. absolvens,-entem.

ABSOLVÎ *vb.* IV. „1°. Terminer (ses études). 2°. Absoudre“. — 1°. A termină studiile, „a isprăvi“. || 2°. A da absoluțiunea, „a ierta păcatele“. [Absolv și absolvesc. || În Transilv. și Bucov. și: absolvă vb: I, care se aude și în Rom., însă numai în sensul 2°. | Absolv și absolvéz.]

— N. din lat. absolvère, trecut la conj. IV și la conj. I.

ABSOLVIRE *s. f.* „1°. Fin (des études). 2°. Absolution“. — Infinitivul lui absolvî (1°–2°), devenit abstract verbal. [Și: absolvare s. f. Cfr. absolvî.]

ABSORBÎ *vb.* IV. „Absorber“. — A sorbi cu desăvârșire, „a trage în sine, a suga, a înghiți“. Hârtia sugătoare absoarbe cerneala. | Fig. Ei căntau să absoarbă proprietățile cele mici. BALCESCU, M. V. 12. Politica din afară mi-a absorbit toate gândurile. GHICA, S. 611. [Se conjugă ca sorbi.]

— N. din lat. absorbere.

ABSORBIRE *s. f.* „Absorption“. — Infinitivul lui absorbi, devenit abstract verbal.

ABSORBIT, -Ă *adj.*, „Plongé (dans), absorbé (par)“. — Participiul lui absorbi, devenit adjectiv. „Cufundat cu totul în ceva“ (de obicei: în gânduri). Se puse pe un jilț, unde șezu absorbită în gânduri. C. NEGRUZZI, I, 27. Absorbită prin propriile gânduri. MAIORESCU, CR. II, 123.

ABSORBITOR, -TOĂRE *adj.* „Qui absorbe“. — Adjectivul verbal al lui absorbi (derivat prin suf. -itor). | (Fizic.) Se numește putere absorbitoare a unui corp raportul între cantitatea de căldură absorbită de acel corp și între cantitatea de căldură absorbită în aceleași circumstanțe de cătră cărbunele de fum. PONI, F. 149.

ABSORPTIUNE *s. f.* = absorbire.

— N. din fran. absorption.

ABSTENȚIUNE *s. f.* = abținere. | Spec. (Jur.) Abstentiunea unui judecător: faptul de a nu lua parte la judecată, existând motive pentru care ar putea fi recuzat.

— N. din fran. abstention.

ABSTINENT, -Ă *adj., subst.* „Abstinent“. — Persoană care se abține de la anumite plăceri trupești (precum: băuturi alcoolice, fumat etc.).

— N. din fran.

ABSTINENȚĂ *s. f.* „Abstinence“. — Faptul de a se abține de la anumite plăceri trupești (precum: băuturi alcoolice, fumat etc.).

— N. din fran.

ABSTRACT, -Ă *adj., s. a.* „Abstrait. Substantif abstrait“. — Ce nu se poate percepe prin simțuri, ci numai prin puterea de abstracțiune a minții noastre (contrariul de la concret). (Fil.) Cu cât o noțiune are mai puține note în sine și mai multe noțiuni sub sine, cu atât este mai abstractă. MAIORESCU, L. 39. | (Mat.) Nouă, șaptesprezece... sânt numeri ab-

stracți, iar 9 chilograme, 17 zile... sânt numeri concreți. CLIMESCU, A. 6. | (Gram.). Substantiv abstract, sau simplu: *abstract* = numele unei abstracțiuni.

— N. din lat.-med. *abstractus*.

ABSTRACȚIE s. f. (Fil.) }
ABSTRACȚIUNE s. f. (Fil.) }

„*Abstraction*“.—1°. Operația gândirii de a se înălța de la noțiuni cu conținuturi mai mari și sfere mai mici la noțiuni cu conținuturi tot mai mici și sfere tot mai mari se numește abstracțiune, operația inversă determinare. MAIORESCU, L. 39. | 2°. Rezultatul operației precizată sub 1°. † A face abstracție de ceva = „*Faire abstraction de qqch*“. Atitudinea opoziției, făcând chiar abstracție de pericolul ei imediat față cu preponderanța Germaniei, trebuia să apară condamnată. MAIORESCU, D. I, 47.

— N. din fran. (lat. *abstractio*).

ABSTRĂGE vb. III. „*Abstraire*“.—A considera o parte, scoțând-o din întreg. [Se conjugă ca *trage*.]

— N. după fran. *abstraire*, asimilat românescului *trage*.

ABSTRĂGERE s. f. „*Abstraction*“.—Infinitivul lui *abstrăge*, devenit abstract verbal.

ABSURD,-**Ă** adj., adv. „*Absurde. Absurdement*“.—Nepotrivit de tot, împotriva dreptei judecări, împotriva bunului simț, „fără înțeles“. *Unii... în cap le-au înrădăcinat, măcar de-ar fi... pline de cuvinte protivnice, și, pre scurt să zicem, absurde (netreabnice)*. TICHINDEAL, F. 224.

— N. din fran. (lat. *absurdus*).

ABSURDITĂTE s. f. „*Absurdité*“.—Ceva împotriva dreptei judecări, a bunului simț. *E o absurditate a se bate cineva pentru ochii unei actrițe*. C. NEGRUZZI, I, 212.

— N. din fran. (lat. *absurditas*, -atem).

ABȚINEĂ vb. II refl. „*S'abstenir*“.—1°. A se ținea la o parte, spre a nu lua parte la ceva (mai ales: la vot). *Mitrescu: Negreșit, nu pot să votez cu opoziția... Petrașcu: Nici să te abții de la vot nu poți*. I. NEGRUZZI, IV, 274. | 2°. A renunța la o plăcere trupească, „a se stăpâni“. *M'am abținut două luni de la fumat*. [Se conjugă ca *țin*. | Și: *abține* vb. III.]

— N. după lat. *abstinere*, asimilat lui *țin*. Prefixul neobicinuit *abs-* a fost înlocuit prin *ab-*.

ABȚINERE s. f. „*Abstention*“.—Infinitivul lui *abțineă*, devenit abstract verbal. Mai ales: *abținere de la vot*. [Și: *abținere*. | Cfr. *abstențiune*.]

ABŪA interj. v. *buă*.

ĂBUBĂ s. f. (Med.) v. *bubă*.

ABUNĂ adv.

ABUNĂCĂRĂ adv. } v. *hun*.

ABUNĂSEĂMĂ adv. }

ABUNDĂ vb. I. „*Abonder*“.—A fi sau a avea din belșug; cu prisosință. [După fran. și: *abondă*. | *Abund* și *abundez*; *abond* și *abundez*.]

— N. din lat. *abundare*.

ABUNDĂNT,-**Ă** adj. „*Abondant*“.—„Imbelșugat“. [După fran. și: *abondant*, -ă și, printr'o reconstruire falsă: *abondent*; chiar și *abundent*.]

— N. din lat. *abundans*, -antem.

ABUNDANȚĂ s. f. „*Abondance*“.—„Belșug; prisos“. *Măgică figură... poetul a creat-o din abundanța inimii sale*. MAIORESCU, CR. I, 51. [După fran. și: a-

bondanța și, printr'o greșită analogie, *abondență*, chiar și *abundență*.]

— N. din lat. *abundantia*.

ABUNDĂRE s. f. „*Abondance*“.—Infinitivul lui *abundă*, devenit abstract verbal. „Imbelșugare“. [Și: *abondăre*.]

ĂBUR s. m. „1°. *Vapeur, exhalaison, fumée; buée; vapeurs, fumées* (du vin); *émanation, effluve, fumet*. 2° *Respiration, souffle*. 3°. *Âme des animaux*“.

1°. Vapor, lichid trecut în stare gazoasă. *Ce va fi vița noastră? Aburu iaste, cea ce pușinel iveaște-se, după acea piare*. COD. VOR. 130/10 (= aburu-i. N. TESTAMENT 1648; = aburū iaste. BIBLIA 1688. („qu'est-ce notre vie? Ce n'est certes qu'une vapeur“). *Toți sorbeau astă băntură, care face nu mai puțină cinste aflătorului ei, de cât aflătorului corăbierii cu abur*. C. NEGRUZZI, I, 75. *Calul eră numai spumă; mușchii i se întinșeseră ca coarda unui arc și aburi groși ieșeau din el*. idem, I, 43. *Câmpia scoate aburi...* ALECSANDRI, P. III, 24 | *Fig.* „*Tărie, exaltație, miros, efluvii*“. *Și apoi, când aburii vinului și ochii crăsmăresei au produs efectul lor, încep horele, răsurile, tropotele*. C. NEGRUZZI, I, 315. *Trage aburul cel bărbătesc pe femeie și împotriva, cel femeiesc pe bărbat, ca magnetul pe fier*. PISCUPESCU, O. 159. | *Spec.* *La morți. Pomana aceasta se pune de aceea, ca pe de o parte să i se ierte mortului păcatele, iar pe de alta să aibă și el aburi, adecă căldură sau jertfă în cealaltă lume*. MARIAN, I. 191. *Ar fi răbdat bătaia cea mai cruntă... numai să fi găsit bani spre a-și îngropă copilul și spre a-i face o fărâmă de abur, iar mai apoi pomenile*. SANDU-ALDEA, D. N. 246.

2°. Din exemplul următor: *Caii se întrec, scoțând aburi lungi pe nare*. ALECSANDRI, P. III, 12, se vede cum *abur* poate ajunge la sensul „răsuflare, suflare“. *Urechi au și nu pot să audă, Nice aburū nu le iaste'n buză*. DOSOFTEIU, PS. 457 (= nece iaste suflēt în rostulu lor. CORESI; = nici iaste răsuflare în rostulu lor. SILVESTRU; = nice iaste suflare întru gurile lor. ARSENIE DIN BISERICANI, ap. HEM. 97). În Orlat (Transilv.) copiii se vindecă de deochiu așa, că mama sau tata lor le suflă peste cap și le descântă: *Fugi deochiu fierbinte, că te-ajung aborii de părinte*, ap. HEM. 97.

3°. De la „suflare“ până la „suflēt“ este — precum arată și înrudirea acestor două cuvinte — pentru imaginația poporului, numai un pas. Dar sub forma de vapori se arată mai ales răsuflarea animalelor, așa încât *abur* însemnează în special „suflēt dobitoacelor“. *Aburul dobitocului, muritor și în nemică întorcător*. CANTEMIR, ap. HEM. 98. *Poporul zice despre dobitoc, că nu are suflēt, ci numai abure*. ap. HEM. 98. (Tincova, în Banat).

† A scoate aburi pe gură = „a vorbi zadarnic“. ZANNE, P. I, 309.

[Și: *ăbure* s. m. v. sub 3°, | *ăbure* s. f.: *Oile... de ăburea și vapura care iasă din vite, se nădușesc*. ECONOMIA, 91, | *ăbor* s. m. v. sub 2°, | *ăbore* s. m. LB.]

— Etimologia necunoscută. După O. Densusianu (*Romania XXV*, 130—131), *abur* ar fi un substantiv verbal din *aburi*, care presupune un tip latin vulgar **ab-burire* (cu schimb de conjugare din *ab- + *burere*, acesta din urmă reconstruit după *ab-stum*). S'ar putea porni și de la *abură* — aceasta e și forma aromână, — căci un tip **abburare* (după Meyer-Lübke: *Rom. Gramm.* II, § 117, pentru *amburere*) e comun tuturor limbilor romanice: ital. (dial.) *abburare*, „a se păli la soare“, v.-prov. *abrā*, în Lyon *abürō*, span. *aburar*, „a aprinde“. Atât dificultățile formale (verbele par a fi derivate din substantive, nu invers), cât și cele semantice („ard, aprind“ — „vapor“) sânt mari, iar albanezul *avul*, *avel*, cu același sens, și care — după G. Meyer: *Alb. Wörb.* 21 — presupune o formă mai veche **abul*, este atât de apropiat, încât sântem aplecați să admitem

cu Miklosich: *Alb. Forsch.* II, 69 și cu G. Meyer: *l. c.* o înrudire strânsă între cuvântul român și cel albanez.

ABURĂ *vb.* I^a. = *aburi*. 1°. *Trans.* Lat e câmpul celei lupte..., plin de sânge ce-l pătează și văzduhul aburează. ALECSANDRI, P. II, 18. | *Refl.* [In aier] se afumegă și se aburează toate. PISCUPESCU, O. 68. || 2°. *Intrans.* Pădurile fumează și abură de negură. CALENDARIU (a. 1814), 83. || 3°. *Intrans.* Din care parte abură sau bate vântul în ziua de Bobotează, în acea parte se culcă grâul în anul curent. MARIAN, S. I, 193. [Aburez și abur. | Cfr. bură, aburi.] — Pentru etimologie vezi *abur*.

ABURĂT, -A *adj.* „Couvert de vapeurs, de buée”. — Participiul lui *abură* (1°) devenit adjectiv. „Acoperit cu aburi”. [Luceferii] ascunși printre piscurile aburate ale Căprăreselor... ne adimeneau. ODOBESCU, II, 501.

ABURCĂ *vb.* I. „1°. *Grimper sur un arbre, aider qqn. à grimper sur un arbre.* 2°. *Aider qqn. à soulever, à lever, à charger qqch. sur son dos.* 3°. *Monter, s'élever, (en l'air).* — Cuvânt întrebuințat în Mold. și Bucov. 1°. *Refl.* „A se urcă, a se cățara pe pomi”. Începe a se aburcă pe cerăș în sus. CREANGĂ, A. 49. | *Trans.* „A ajuta cuivă să se urce în pomi”. *Aburcă-mă în prun.* || 2°. *P. ext. Trans.* *Aburc = ... ajut să se rădăce.* CREANGĂ, GL. 415. *Aburcă-mi sacul în spate = ajută-mi să rădic sacul.* idem. | „A ridică, a lua în spinare”. Oșlobanul ia atunci lemnele din carul omului..., apoi, săltându-le și aburcându-le cam anevoie, le umflă'n spate. CREANGĂ, A. 49. *Fata aruncă fragii de pe șervețel în oboroacă și, aburcând-o în spinare, pornește.* I. ADAM, N. REV. R. II, 299. || *Refl.* *Mă aburc = mă suiu.* CREANGĂ, GL. 415. *Încăleacă pe cal și se aburcă cu dînsul în înaltul cerului.* SBIERA, P. 55.

— Din lat. popular **arboricare* (derivat din *arbor*, „arbore”, cu suf. *-icare*) devenit **arbur(e)că*, apoi, prin disimilarea primului *r* (și, mai în urmă, influențat de *urcă*), *aburcă*. (Cfr. *burică*, *imbărcă*).

ABUREALĂ *s. f.* „1°. *Exhalaison, émanations* (du gibier); *buée; haleine.* 2°. *Souffle léger* (du vent), *brise*”. — 1°. „*Exalare*”. Se simte mirosurile răcoroase ale codrilor și, ca să zic așa, abureala pătrunzătoare a flărilor sălbatice. ODOBESCU, III, 148. || 2°. „*Adiere*”. Când vântul suflă foarte încet... avem abureală. ȘEZ, V, 140. [Și: *aboreală*. LB. | Plur. *-reli*. | Cfr. *aburel*.]

— Derivat din *aburi* (1° și 3°), prin suf. *abstr-eală*.

ABURĒL *s. m.* „*Brise, zéphire; souffle léger*”. — Pe când *abureală* e mai abstract, exprimând mai mult „adierea” vântului, *aburele* concret, însemnând „vântuleț”. Deosebita vânturi se chiamă: *crivăț, austru, vârtaj, furtună și aburel*, când este prea mic. ap. HEM. 103 (Latinu, în Brăila). | *Fig.* „*Suflare*”. *Pri-miți roadă a Duhului svântu, roadă înfocată, roadă nu umădă și cu abureli de-vânt pemintesc, ce roadă înfocată cu abureli dumnezăesc ce suflă cu foc.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 103.

— Diminutiv *in-el* din *abur*.

ABURĪ *vb.* IV^a. „1°. *Exposer à l'action des vapeurs, soumettre à des fumigations; couvrir de buée.* 2°. *Produire des vapeurs, exhaler; fumer.* (Refl.) *Avoir des bouffées de chaleur.* 3°. *Souffler légèrement* (se dit du vent)”. —

1°. *Trans.* A expune la aburi. [Pe] femeea bolnavă... moașa o aburește cu ovăz, cu coji de ceapă... MARIAN, N. 134. | A acoperi cu aburi. Iși luă ochelarii... îi aburî, îi șterse și-i puse. VLAHUȚĂ, D. 12.

2°. A produce aburi, a produce miroase; a exala. *Trans.* Împărăteasa, luând arome, miroasuri scum-

pe, ce aburesc dulci miroase, unsă trupul a svânta sa hică. DOSOFTEIU, V. S. 38/. *D'o săptămână... zăpada se topise; muscelele... abureau un fum ce se întâlca alene.* DELAVRANCEA, S. 51. | *Intrans.* Pecămpul, de sânge aburind, se văd trei cai în fugă. ALECSANDRI, P. III, 348. || *Refl.* A se roși la față din pricina căldurii sau a unei emoțiuni. *Parcă te-ai cam aburit la față, nu știu cum.* CREANGĂ, P. 163.

3°. *Unipers.* „*Adie*” (despre vânt). *Zefirul aburia.* CANTEMIR, IST. 125. *Sub un pom am adormit, și mi-o fost pomu'nflorit, și-un vânt cald ce-o aburit, Florile le-au oborit.* POMPILU, B. 45. || *Fig.* Se simți aburit de-o senzație dulce, ca și cum o mână caldă și mângâietoare îi netezea fruntea. VLAHUȚĂ, N. 35. [Și: *abori*. LB. | Cfr. *abură*.]

— Pentru etimologie vezi *abur*.

ABURIRE *s. f.* „*Action d'exhaler, de répandre des vapeurs. Échallation, souffle, haleine*”. — Infinitivul lui *aburi*, devenit abstract verbal. | „*Suflare*”. *Ființele însufletate... de cereasca aburire... aleargă mare și mică fără de a se abate.* KONAKI, P. 290. [Și: *aborire*. LB.]

ABURIT, -Ă *adj.* „*Fumant, exhalant de la vapeur; couvert de buée, échauffé*”. — Participiul lui *aburi* (1° și 2°), devenit adjectiv. Văzând gâscanul în gheveciu adus, aburit, fierbinte și nainte-i pus, zise... PANN, P. V. I, 37. || *Ca din somn sări domnul rîmân, Ca de vin ce-i aburit și șumân.* DOSOFTEIU, P. 265. || *Ia lasă..., nu te mai aprinde, destul de aburit ai venit de afară.* ALECSANDRI, T. 950. [Cfr. *aburat*.]

ABURITÓR, -TOÁRE *adj.* „*Fumant, exhalant des vapeurs*”. — Adjectivul verbal al lui *aburi* (derivat prin suf. *-itor*). [Dial. și †: *aburitoriu*.]

ABURÓS, -OÁȘĂ *adj.* „*Vaporeux*”. — 1°. Plin de aburi. *Torente curg în văile-aburoase.* ALECSANDRI, P. III, 363. || 2°. De o aparență ușoară, ca aburul. *Tânăra fecioară se arată cu conciu semănat cu diamanturi, cu aburosul zovon de filalii.* ODOBESCU, I, 76. — Derivat din *abur*, prin suf. *adj -os*; în sensul 2° e cuvânt literar, având de model pe fran. *vaporeux*.

ABUȘILE *adv.* v. *bușe*.

ABUZ *s. a.* „*Abus, excès*”. — Întrebuințare fără măsură, prin urmare rea sau nepermisă, a unui lucru. *Un guvern prin prea mult uz sau abuz al puterii sale ajunge a nu mai fi necesar țării sale.* MAIORESCU, D. II, 226. | *Spec. (Jur.) Abuz de putere =* Fapta unui funcționar (al statului, județului, comunei) care trece peste imputernicirea ce o are. *Abuz de încredere =* delict făptuit prin înșelarea încrederii cuivă. [Plur. *-buzuri*.]

— N. din fran. (lat. *abusus*).

ABUZĂ *vb.* I^a. „*Abuser*”. — A întrebuința ceva fără măsură, prin urmare rău sau nepermis. *Să ne servim de accenturi, ferindu-ne de a abuză prea mult de ele.* 6. NEGRUZZI, I, 348. *Creditorile abuză de amanet.* HAMANGIU, C. C. 423. [Abuzéz, mai rar *abúz*.]

— N. din fran.

ABUZÁRE *s. f.* = *abuz*. Infinitivul lui *abuză*, devenit abstract verbal.

ABUZÁT, -Ă *adj.* „*Dont on a trop et mal use*”. — Participiul lui *abuză*, devenit adjectiv. În poeziile române de astăzi sânt mai ales trei imagini uzate și abuzate: *florile, stelele și filomelele* MAIORESCU, CR. I, 31.

ABUZÍV, -Ă *adj., adv.* „*Abusif. Abusivement*”. — Ce constituie un abuz. *Arătând... însușirea abuzivă*

de a nu se rândui mitropolit..., blastămă. C. NEGRUZZI, I, 241.
— N. din fran.

AC s. a. „1. 1°. Aiguille. 2°. Aiguillon, dară de la beille, du serpent; pointe. 3. Aiguilles, douleurs lancinantes, poignantes. II. Aiguilles de chemin de fer“.

I. 1°. Nu poate încăpea cămila preîn urechile acului drept multă strimtură. CORESI (a. 1580), ap. HEM. 112. Îi scoate limba afară și i-o străpunge cu acul. CREANGĂ, P. 13. Eu te-oi blastămă: Cându-i trage cu acul, Să se rupă bumbacul. IARNIK-BĂRSEANU, D. 347. † Ac cu gămălie = „bold“: „épingle“. | Urechile acului: „chas de l'aiguille“. | Acul ciurului: „crochet“. SEVASTOS, N. 90. | Ac de păr: „épingle à cheveux“. | (Bot.) Acul-Doamnei = „aiguille-de-berger“: *Scandix pecten Veneris*. În Muntenia; o plantă din familia umbeliferelor, florile albe... fructul cu cioc foarte lung (de aici numirea)... cu peri. Crește în Maiu-Iulie. Acul pământului = (planta) strasnic. PANȚU, PL. 1.

† Am ac de cojocul cuiwă = „știu să ies la cale cu el, știu să-i viu de hac“. *Pardosul va afla ac de cojocul lupului*. CANTEMIR, IST. 96. De te mănăcă cojocul, am eu ac de el. RETEGANUL, P. I, 7. | Ca prin urechile acului = „cu mare greu, cât pe-aci“. Am scăpat de dînsul, ca prin urechile acului. CREANGĂ, P. 202. Ca prin urechile acului, de n'a făcut mucenic pe pârîntele Duku. idem, A. 80. | A călcă ca pe ace. ZANNE, P. II, 512 = „a merge cu pași mărunți, par'că tresărind mereu“. | A căută acul în carul cu fân = „a se apucă de un lucru zadarnic, peste putință“. „chercher une aiguille dans une botte de foin“. | Bag sau ascund ac în miere = „văr zizanie între oameni“. ZANNE, P. I, 309. III, 676. | Nici cât vârful acului = „de loc, de fel“.

2°. P. ext.: Organul cu care impunge albina și viespea; limbile șarpelui. Albina, când mușcă pe cineva, îi rămâne acul... în carnea Românilui. ȘEZ. III, 27. Viespea, miere după ce nu face, Sare și te'mpunge cu ace. PANN, P. V, II, 112. Zeace femei zdrobiră acele șarpelui. DOSOFTEIU, V. S. 14/1. | Poet. Acului înșelăciunii și legăturile iadului în Iordan afundându-le... IOAN DIN VINȚI (a. 1689), ap. HEM. 114. Ai veselit cu nădeajdea învierii pre cei vătămăți cu acul mortii. idem.

3°. Fig. Prin substituirea efectului în locul cauzei (numai la plural): *ace* = dureri acute și repetite, „impunsături, înțepături“. *Îmi dă niște ace prin ochiul drept*.

II. (Tehn). O porțiune de șine mobile, care mijlocște mutarea trenului de pe o linie pe alta „Macaz“.

— E lat. *acus*, -us, care, trecând la decl. II, a devenit masculin, ca și ital. *ago*, pe când vegliotul *yuak* și sardul *agu* au rămas feminine. Unele dialecte italiene, păstrând genul feminin, au schimbat declinarea: astfel abruzezul *aha* și aretinul *ega*. Celelalte limbi romanice l-au înlocuit prin derivate: fran. *aiguille*. span. *aguja* etc. Tot un derivat: ital. *aguglione*, fran. *aiguillon*, span. *aguijón*, ca și lat. *aculeus*, pentru *ac* 2°. În sfârșit *ac* II e traducerea română a fran. *aiguilles*.

ACADEĂ s. f. „Sorte de caramel ou de sucre d'orge“. — Un fel de zaharicale făcute din zahăr topit. Aruncă câte-o vorbă vicleană, pe care o suge ca pe o acadă. DELAVRANCEA, S. 145. Ah, Chirițoiaie, ești o zină... o acadă. ALECSANDRI, T. 511.
— Turc. 'akydë, „caramel“.

ACADEMIC, -Ă adj. „Académique“. — 1°. De academie (1°); (prin influență germană) „universitar“. A trecut la filosofie și la drept, ascultând prelegeri în Berlin și Viena, fără a dobândi vreun titlu academic. MAIORESCU, CR. II, 331. | Societatea academică „România-jună“. † 2°. De academie (2°). Fig. În felul cuvântărilor din academi (2°). „Rece“ (în sens

moral), „obiectiv“. *Discursul lui prea a fost academic, pentru un public ca al nostru*.

— N. din fran.

ACADEMICĂȘTE adv. „Académiquement“. — În felul, cu puterea academi (2°). A te da cu totul afară și a decretă academicăște alte cuvinte în loc, este cu neputință. MAIORESCU, CR. II, 268.

— Derivat din academic, prin suf. adv. -ește.

ACADEMICIÂN s. m. „Académicien“. — Membru al Academiei (2°).

— N. din fran.

ACADEMIE s. f. „Académie“. — 1°. † Școală înaltă, care de obicei nu avea, ca universitatea, toate facultățile. Fusesse chemat de Domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filosofie la Academia din Socola. EMINESCU, N. 52. Chiar și în înțelea de „universitate“. Vai! tot mai gândești la anii, când visam în academi, Ascultând pe vechii dascăli, cărpocind la haina vremii. idem, P. 230. | P. ext. Așezământ privat, în care se învață practica mai adâncă a unor arte sau meșteșuguri. *Academia de muzică și artă dramatică din București* (cfr. conservator). Absolvent al academi (de croitorie din Dresda. *Academie de biliard*. † 2°. Societate de scriitori și de învățați (în unele țări și de artiști) recunoscută ca instituție de stat. Membrii ei se aleg pe viață de colegii lor. *Analele Academiei Române*. | Spec. *Academie* = „Academia Română“. *Ședințele Academiei se țin Vineria*. Accentuat de unii după lat. și: *académie*.
— N. din fran.

ACAJU s. m., sing. tant. (Bot.) „Acajou: *Swietenia Mahagoni*“. — Un arbore exotic din familia meliaceelor, din al cărui lemn se fabrică mobile prețioase. PANȚU, PL. 1.

— N. din fran.

ACALMIE s. f. (Marină). „Accalmie“. — Potolire trecătoare a vântului, care, une-ori, prevestește furtună. | Fig. În luptele noastre politice avem azi o perioadă de acalmie.

— N. din fran.

ACANT s. m., sing. tant. (Arhit.). „Acanthe“. — Ornament arhitectonic imitând foaia de acanthus (= „talpa-ursului“, „pălămidă“).

— N. din fran.

ACAPARĂ vb. I^a. „Accaparer“. — A lua, a cumpăra tot numai pentru sine (în paguba altora). *Trustul american vrea să acapareze toate sursele și fabricile de petrol, pentru a avea monopol*. I. PANȚU, C. C. 287. Deci, mă socot dintru'ntăiu s'acapar regina și'n pieptu-i Dulce vâpaie s'aprinde. COȘBUC, E. 27. [Acaparez, mai rar: acapăr.]

— N. din fran.

ACAPARĂRE s. f. „Accaparement“. — Infinitivul lui acapară, devenit abstract verbal. Știe ovreiuul să-și întindă mrejele puterii lui de acaparare. VLAHUȚĂ, D. 269.

ACĂR s. a. „Étui à aiguilles, aiguillier“. — Cutie în care se păstrează acele. *Uneltele de cusut [sânt:] ac, ată, acar, foarfece etc.* ap. HEM. 120. (Măstăcani, în Covurluiu).

— Derivat din *ac* (I, 1°), prin suf. instr. -ar (cfr. fran. *aiguillier*).

ACĂR s. a. „Instrument pour soutenir le chignon des paysannes“. — Acarul este o uneltă de fier, ori și de aramă, lătuță de un deget, la ambele capete rotunzită și [cu capetele] adunate nițel spre olaltă, având astfel forma unui corn — chiflă — de mâncare

Pe lângă acest acar se construiește conciu și peste dînsul se pune mai pe urmă învălitoarea. MARIAN, N. 379, 707.

— Etimologia necunoscută. Poate e același cuvânt ca cel precedent, având la început sensul de „instrument în care se înfig acele care țin conciu”.

ACĂR s. m. „Aiguilleur”. — Cel ce manevrează acele la căile ferate. „Macagiur”.

— Derivat din ac (II°), prin suf. nom. agent. -ar.

ĂCAR-adv. „Qui que ce soit, quoi que ce soit, n'importe (qui, quoi, comment etc.)”. — Numai în compoziții cu pronume, adverbe și conjuncțiuni: *acarcine, acar-ce, acar-care, acar-când, acar-unde, acar-cum, acar-ca*. Are, în părțile ungherene, același sens ca: ori-, măcar-, bătar-. Unul crede că e slobod acarce a mîncă. N. TESTAMENT (a. 1648), 219. Akarkare = quicunque, quivis. ANON. CAR. Acarcine ar întrebă: ce florică-i asta? [Răspunde-i] „Asta-i floare de mușcată”. RETEGANUL, TR. 141. În Sălăgiu: Acarce săci, tăt pă voaie nu ți-oiu face. VAIDA. [Și: acăr-. JAHRESBER. IV, 325.]

— Din ung. akár, cu același sens și cu aceeași funcțiune (din akárni = „a vrea”, cfr. „care-va” etc.): akárki, akármi, akármely, akármikor, akárhol, akármily, akárhogy.

ACARÉT s. a. „Immeuble attenant (à une maison, à une terre)”. — Clădiri și obiecte cari se țin de o proprietate. „Heiuri”. Creditorul... iaste îndatorit a răspunde pentru stricarea acareturilor, adică a morilor, viilor și altor lucruri. PRAVILA (1814), 51. El se oprî înaintea unei case, ce se ridică izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii... Nici un copaciu, nici un acaret lângă casă. EMINESCU, N. 51. [În Munt. și: ecarét. | Plur. -rete și -returi.]

— Din turc. 'acaret, „idem”.

ACĂRIȚĂ s. f. = acar¹. Ciobanii poartă unelte lor de cusut într-o acăriță. ap. HEM. 131. (Taslău, în Neamț).

— Diminutiv în -iță din acar¹.

ACĂRIȚĂ s. f. (Entom.) = căpușă. Acuaritiă = o goangă, adică căpușă: ricinus, hypobosca ovina, ... die Schaaftaus. LB.

— Din grec. ἄκαρι, cu același sens, și diminutivat prin -iță.

ACĂRNITĂ s. f. = acar¹, dar cu un sens ceva mai întins: La ciobanii de pe la noi acarnița se chiamă locul, cutia sau traista, unde ei țin acele, -foarfecile etc. ap. HEM. 121. (Buciumi, Iași).

— Format din acar¹, cu sufixul instrumental -niță; îngrămădirea celor două sufixe cu același sens (-ar = -niță) se explică prin analogia unor formațiuni ca zahar-niță etc.

ACĂSĂ adv. „Chez soi, à la maison”. — Arată direcțiune: Ipate își fură copilul din covăcică și fuge cu dînsul acasă. CREANGĂ, P. 173. Ce folos că trag acasă? Că n'am nevastă frumoasă. IARNIK-BĂRSEANU, D. 183. | Arată stare: Într-o zi, aflându-mă singură acasă, îmi vestiră pe doamna Olga. C. NEGRUZZI, I, 49. Nu știu sărmanul Harap-Alb, ce-l așteptă acasă. CREANGĂ, P. 276. | În legătură cu prep. Și după slujbă meargă creștinii la orașe și la sate să caute oamenii beteagi... și pe acasă. CORESI, ap. CGR. I, 25/31. || Cei de acasă = „rudele de aproape, familia”. Poruncitu-mi-a maica... Să mă duc la ea la cină. Eu maichii i-am poruncit... Să cine cu cei de-acasă, Că pe mine nu mă lasă. IARNIK-BĂRSEANU, D. 179.

Nu i-s boii acasă = „nu se simte în apele sale, nu se simte bine, n'are chef, nu-i bine dispus”: „il n'est pas dans son assiette”. Lui Moș Nichifor nu-i erau

acum mai niciodată boii acasă. CREANGĂ, P. 111. | **Mai vii de-acasă** = „vorbești pe înțelesul, pe placul tuturor”. Ei, așa mai vii de-acasă. Bravos! Zi-i înainte! CARAGIALE, T. II, 21. | **A-și strânge lioarba acasă** = „a-și ține gura (fleoanca), a tăcea”. Dacă ar ști el, ticăitul, de unde am pornit astă noapte, și-ar strânge lioarba acasă. CREANGĂ, A. 127. | **O vrea mănoasă, lăptoasă și de vreme acasă** = „cere prea de tot multe”. ZANNE, P. I, 570. || În limba vânătorilor din Munt. Aide acasă! = „iată vânatul!” Dintre comunicările publicate la HEM. 124, cităm pe cea din Piscu, în Dolj, care explică și nașterea acestui idiotism: La vederea vînatului, zbieretului vînatului este: „ocol, aid'acasă!”, crezând că iepurele sau vulpea sau alt ce va fi [înțelege și, lăsându-se ademenit,] se oprește pe loc, de se poate da cu pușca [în el.]

[În vechime se construiește și cu pron. pers. și refl. Se duseră acasă-ș. DOSOFTEIU, V. s. 58/2. Ia patul tău și te du acasă-ți. VARLAAM, C. 48/2. S'au întors acase-și. CANTEMIR, HR. 315. Se mai găsește încă la C. NEGRUZZI, I, 71: Toți alergară pe acasă cu părul zburlit, cu grija în suflet... și temându-se să mai găsească asemenea privesliști pe acasă-le... || Mai ales în vers, dar și în proză, găsim și forma acas': Ca să-l las acas', nu-mi place. IARNIK-BĂRSEANU, D. 53.]

— Lat. ad casam. Închegarea acestei construcțiuni într'un adverb local trebuie să fie foarte veche, căci acasă nu se găsește numai în toate dialectele române, — la Arom. acasă, la Megl. și Istr., unde a inițial neaccentuat se pierde: casă, cășe. — ci și în ital. a casa (scrivere a casa = a scrie acasă, tener la lingua a casa = „a-și ține gura acasă”) și span. á casa. Ideea de „edificiu” a lui casă s'a pierdut cu totul, ca în franc. chez (= lat. casa), așa că pentru un haiduc acasă e „în codru”, pentru un cioban „la stână” etc.

ACĂSTĂU s. a., s. m. ^{1o}. Fourches patibulaires gibet, potence. ^{2o}. Échafaudage; édifice. ^{3o}. Flan-drin. — ^{1o}. „Furci, spânzurătoare”. În comitatul Murăș-Turda și Bistrița-Năsăud, du-te'n acăstie, mîncate-ar acăsteiele... [e] formulă de blăstămare. MÂNDRUCU, UNG. 30. || ^{2o}. Acăstăi = case mari, grajduri, schelele din jurul unei case în lucrare, și în genere orice lucrare măreață de construcție. ȘEZ. V, 25/7. || ^{3o} Fig. [În Sălăgiu] se zice, în sens traslat, despre omul din cale afară înalt și subțire: acăstău. VAIDA. (cfr. cherestea). [Plur. -stete; -stăi].

— Derivă din ung. akasztó, „care atărnă”, akasztófa, „spânzurătoare” (din akasztani „a atărnă” și fa „lemn”).

ACĂȚ s. m. (Bot.) = salcâm. PANȚU, PL. 1. Aproape necunoscut în România. Unghia-găii... seamănă la frunze, floare și păstăi... cu acățul (salcâmul). MARIAN, O. I, 170. În Sălăgiu: acăț. VAIDA. [Și: acăție, POLIZU, | acățiu, v. exemplul; | după HEM. 126 și: arcăț, prin contaminațiune cu arțar; | în Șaroș (Transilv.) și: acățân. JAHRESBER. VI, 75, după frasan etc.]

— Din ung. akác sau germ. Akazie, împrumutate din lat. acacia.

ACĂȚĂ vb. I. ^{1o}. Saisir (avec les serres, les griffes). ^{2o}. (Refl.) S'accrocher, se pendre par les mains, se suspendre; grimper. ^{3o}. Accrocher, pendre, suspendre.

^{1o}. Foarte rar: „A apucă, a prinde”. Puiu de corb... Rămâneare-ai fără cioc, Și ți-ar cădea unghile, Să n'acățu cu dînsule. ALECSANDRI, P. P. 141.

^{2o}. De aici: Refl. „A se apucă, a se prinde, a se anina de ceva”. El [=râsul] ajunsă căprioara [și] se acăță cu ghiarele de pieptul ei. ODOBESCU, ap. TDRG. 7. „Se pomeni că se agață de spinarea lui o bufniță”. ISPIRESCU, L. 212. S'acăță de om, ea scaitul de oaie. RETEGANUL, P. III, 59. „Trage grapa după tine”. — „Eu aș trage-o, dar nu vine, Că s'acăță'n rădăcine”. DOINE, 292. | De obicei nu se aninăm de un

lucru așezat mai sus decât noi, de aici sensul „a se atârna, a se spânzura”. *Muma zmeului se agăță de ramuri.* ISPIRESCU, L. 25. | *P. ext.* „A se urca apucându-se de ramuri, a se cățăra”. *S'au acățat pe măr să iaie merele.* SBIERA, P. 210.

3°. Din verbul reflexiv s'a reconstruit în urmă un verb *trans.*, cu sensul de „a anina, a atârna, a spânzura”. *În pom sabia-și acăță.* BARAC, A. 15. *Codrul, ... Numa-o creangă ți-otu tăia, Să-mi acăț armele 'n ea.* RETEGANUL, CH. 51. *Căci e scris [omului] dorul să-și agățe Numai de umbre și de năluce.* VLAHUȚĂ, P. 35. *Cine-aduce funia, Pe-acela l-om acăță.* ȘEZ. IV, 233.

[Și: *agăță* cu trecerea lui *c* în *g*, datorită vreunei analogii. | *Acăț (agăț)* și *acăț (agăț)* v. sub 3°.]

— Presupune un tip **accaptiare*, compus din *ad și captiare* (derivat din *captus-capio* și atestat în sec. IV. d. C., cfr. *Archiv für lat. Lex.* VII, 183), din care derivă și ital. *cacciare*, engad. *k'atšer*, v.-prov. *cassar*, fran. *chasser*, span. *cazar*, portg. *caçar*. În dialecte are sensul, atât de rar la noi, de „apuc, prind”, și anume cu toate nuanțele de înțeles ale acestor verbe: istr. *cařot-a-v-o de peri* = „a apucato de păr”, megl. *cařo să ancarcă* = „începu să încarce”, *țe drum să cařom?* = „ce drum să luăm?”, arom. *cățușa acăță șoareci* = „pisica prinde șoareci”, istr. *noi acařan riba cu udița* = „noi prindem peștele cu undița”. Aceste două exemple din urmă arată, cum *acăță* poate ajunge la sensul de „a vână”, singurul cunoscut limbilor romanice.

ACĂȚĂCIOS, -OĂSĂ *adj.* „*Qui s'accroche facilement*”. — Care se acăță ușor. *Scaul e acățăcios.* [Și: *agățăcios.*]

— Derivat din *acăță*, prin suf. *adj. -ăcios*.

ACATALÉCTIC, -Ă *adj.* (Metr.) „*Acatalectique*”. — Contrariul de la (versul) *catalectic*. Cu toate picioarele complete, deci și cu cel din urmă.

— N. din lat. *acatalecticus*.

ACĂȚĂBĂ *vb.* I. v. *cățără*.

ACĂȚĂRE *adj. invar., adv.* „1°. *Certain, déterminé. 2°. Remarquable, capable. De bon augure*”.

1°. † În vechime: „Anumit, oare-care”. *Îngerul Domnului pogorîta în acățare ceasuri în lac și turbură apa.* IOAN DIN VINȚI (a. 1689), ap. HEM. 133. *Akățare = Quidam.* ANON. CAR.

2°. Mai ales după negațiune: „De seamă”. *Duca Vodă... își cernea barba; pe atăta se cunostea, că nu avea a cătare minte sau frica lui Dumnezeu.* NECULCE, LET. II, 245. *Acățarea = bun de ceva. Nu-i acățarea = nu-i nici de o treabă, nu-i bun de nimic.* ȘEZ. II, 125₃₁. *De-i femeia acățărilea, o ucid și nu le place, ardă-i focul de bărbați.* CONTEMPORANUL, VII, II, 6. *Se vede treaba, că nu sânt tocmai a cătării.* IANOV. CONV. LIT. XIII, 67. | *Adverbial:* „bine, a bine”. *Numa'n casă să tot șezi, acățării nu mai este.* CONTEMPORANUL, I, 567. *Somnul, ce-l păleă mereu, nu-i părăă acățărilea.* CONTEMPORANUL, V, I, 293. [Și: *acățării, acățării, acățarea, acățărilea.*]

— Etimologia necunoscută. Poate avem a face cu două cuvinte deosebite. În sensul 1° pare a fi compus dintr'un element prepozițional *ac-*, care se găsește și în *albaneză* (*akë-kuš* „oare-care”, *akë-ku* „unde-va”, cfr. G. Meyer: *Alb. Wörb.* 6) și din *tare* = lat. *talīs* (ca în *a-tare, cu-tare*). În sensul 2° pare a fi o compoziție românească: *a cătare* (cfr. a *mirare* etc.); „vrednic de privit” = „de seamă”. Nu-i exclusă nici influența paleosl. *kotoryĭ, koteryĭ*, „quis”.

ACĂȚĂRE *s. f.* „*Accrochement*”. — Infinitivul lui *acăță*, devenit abstract verbal. [Și: *agățare.*]

ACĂȚĂT *s. a.* = *acățare*. — Participiul lui *acăță*, devenit abstract verbal. [Și: *agățăt.*]

ACĂȚĂT, -Ă *adj.* „*Accroché, suspendu(ă)*”. — Participiul lui *acăță*, devenit adjectiv. *Acățat = Applicatus.* ANON. CAR. *Sânt zidiri de cetățuie. Acățat de pietre sure un voinic cu greu le suie.* EMINESCU, P. 184. *Doagă uscată, în cuiu agățată (= „Scripca”).* GOROVEI, C. 337. [Și: *agățăt.*]

ACĂȚĂTOĂRE *s. f.* „*Attache*”. — Cheutoarea de care se acăță hainele în cuiu. [Și: *agățătoare.* | Plur. *-toare, -tori.*]

— Derivat din *acăță*, prin suf. *instr. -ătoare*.

ACĂȚĂTĂTOR, -TOĂRE *adj.* „*Grimpant, grimpeur*”. — Adjectivul verbal al lui *acăță* (derivat prin suf. *-ător*). | *Spec. (Bot.) Plante acățătoare: „plantas grimpanies. (Zool.) Ordinul agățătoarelor: „les grimpeurs*”. [Și: *agățătător.*]

ACĂȚĂTĂURĂ *s. f.* = *acățare*. [Și: *agățătură.* Plur. *-turi.*]

— Derivat din *acăță*, prin suf. *abstr. -tură*.

ACĂȚELE *s. f. plur. tant.* (Bot.) „*Vrilles de la vigne*”. — *Acățele = cărcei la vița de vie. Viticulum.* LEX. BOBB.

— Derivat din *acăță*, prin suf. *dim. -el*.

ACĂȚIST *s. a.* (Teol.) „1°. *Litanies. 2°. Recueil de litanies*”. — 1°. Cântare bisericească, în decursul căreia credincioșii stau în picioare (grec. *ἀ* privativ + *καθίζω* „șed”) și care se cântă la începutul sau la sfârșitul altor servicii bisericești. Cel mai însemnat *acățist* e al Maicii Domnului, care constă din 25 de imnuri, 13 condace și 12 icoase, și se cântă singur Vineri seara în a cincea săptămână din părsimi. *Mare bucurie fu și părere de bine... Într'aceă zi seara au tras toate clopotele la toate bisericile și au făcut paraclis și acathist.* ACSINTE URICARUL, LET. II, 158. *Când e să cază pă capul omului pe-deapsa neascultării și a lăcomiei, cade, măcar d'ar da și zece acatete.* DELAVRANCEA, S. 252. || 2°. = *acățister. Cel mai vechiu acățist românesc tipărit este acel modovenesc al mitropolitului Dosofteu.* HEM. 126. [Și: *acățist, acățest*, scris și cu *ș* (th). | Accentuat și: *acățist* (Transilv.).]

— Din paleosl. *akăthistŭ* (=gr. *ἀκαθιστος ὕμνος* sau *καθών*).

ACĂȚISTÉR *s. a.* (Teol.) „*Recueil de litanies*”. — Cartea în care sânt adunate acățistele. *Acățistier... Blas, 1774. Acățister acum întăiu întru acest chip tipărit... București, 1823.* [Și: *acățistier, acățistér.*]

— Derivat din *acățist*, prin suf. *col. -ar*, modificat în *-er*.

ACĂU *s. a.* „*Certaine mesure de capacité, seuu, muid*”. — Numai în părțile ungurene. *Aquóu, plur. aquóá = o măsură de 40 de cupe; amphora; urna; der Eimer.* LB. *Acău, [plur.] acauă = o măsură de capacitate mai mare decât vadra.* POMPILIU, BIH. *Un acău de rachie, De rachie marmazie, Și-un acău de vin roș, Vin d'al roș din Lugos.* BIBICESCU, P. P. 330 — 331. | În Sălăgiu *acău = ocă.* VAIDA. [Cfr. *acov.*]

— Din ung. *akó*, „idem”.

ACĂUL, -Ă *adj.* (Bot.) „*Acaule*”. — Cu cotor (coadă) invizibil.

— N. din fran. (= grec. *ἀκαυλος*: *ἀ* privativ + *καυλός*, „cotor”).

ACCEĂ *s. f.* † „*Ancienne monnaie*”. — Un ban de aramă de forma unui „sou” francez. Cuvântul *accé* figurează mai întâiu pe un ban moldovenesc din 1573 al lui Ion-Vodă cel Cumplit. *Au scas bătrănu l'ocăă — un ban — din bozinaru l' său.* BARAC, ap. TDRG. 475. — Din turc. *aqça*, „petite monnaie”.

ACCÉDERE s. f. „Accession, approche“. — „Ajungere (la), pătrunde (în)“. *Fie-care dintre noi... simte în sine... voința... de a înlesni oamenilor de știință accederea la misterele limbei din secolii trecuți.* ODOBESCU, II, 401.

— Infinitiv substantivat de-a dreptul din lat. *accedere*.

ACCELERĂ vb. I^a. „Accélérer“. — „A iuți, a grăbi (cevă)“. Întrebuințat mai cu seamă ca termen fizical (cfr. *accelerat*).

— N. din fran.

ACCELERĂRE s. f. (Fizic.) „Accélération“. — Infinitivul lui *acceleră*, devenit abstract verbal. „Grăbire, iuțire“.

ACCELERĂT, -Ă adj. „Accélééré“. — Participiul lui *acceleră*, devenit adjectiv. „Grăbit, iuțit.“ | (Fizic.) *Dacă am avea un mobil oarecare, supus la acțiunea unei puteri constante, el se va mișca după aceleași legi la care este supusă și căderea corpurilor. Mișcarea, în acest caz general, se numește mișcare uniformamente accelerată, iară cantitatea constantă (g) se zice atunci accelerațiune.* PONI, F. 24. || *Spec. Tren accelerat: „rapide“.*

ACCELERĂȚIE s. f. }

ACCELERAȚIUNE s. f. }

= *accelerare* | (Fizic.) Cfr. *accelerat*.

— N. din fran. *accélération* (= lat. *acceleratio*).

ACCÉNT s. a. „Accent“. — 1°. Schimbarea vocii în intensitate sau în înălțime pentru marcarea unei silabe în cuvânt, a unui cuvânt sau a unei combinații de cuvinte în frază. *Gândirea rămâne logic aceeași; deosebirea este numai... în accentul stilistic.* MAIORESCU, L. 91. *Accent dinamic. Accent muzical.* | P. ext. „Pronunțare.“ *Vorbește românește cu un accent strein.* | Fig. „Ton.“ *Să pot a-ți spune în accente omenеști, cât de mult tu ești iubită.* ALECSANDRI, P. II, 161. *Gingașa privighetoare prin accente iscusite rădiul tot a încântat.* C. NEGRUZZI, II, 14. || 2°. Semnul grafic prin care se însemnează schimbarea vocii. *Accentele... acut, grav, circumflex, Spiritus asper și lenis se zice că sânt descoperirea lui Aristophane Byzantius.* MAIORESCU, CR. III, 259. *Acum, când am reluat literele străbune... sântem nevoiți a întrebuința și noi tot soiul de accente... Să ne servim de accenturi, ferindu-ne de a abuză prea mult de ele.* C. NEGRUZZI, I, 347—348. [Plur. -cente, mai rar -centuri.]

— N. din lat. *accentus* și — în sensurile figurate — din fran.

ACCENTUĂ vb. I^a. „Accentuer“. — A marca o silabă din cuvânt, unul sau mai multe cuvinte dintr'o frază, prin schimbarea vocii, când vorbim, printr'un semn grafic, când scriem. *Accentuăm pe silaba din urmă.* | Fig. „A scoate la iveală.“ *Să facem câteva observări în contra încercării unor autori de a accentuă mai ales părțile slabe din întinsa lucrare a lui Alecsandri.* MAIORESCU, CR. II, 206.

— N. din fran.

ACCENTUĂRE s. f. „Accentuation“. — Infinitivul lui *accentuă*, devenit abstract verbal. [Cuvântul] *acela și... cuprinde o accentuare specială.* MAIORESCU, CR. I, 148. | *Vre-o accentuare a spiritului separatist nu eră de temut.* idem, D. I, 13.

ACCENTUĂT, -Ă adj. „Accentué“. — Participiul lui *accentuă*, devenit adjectiv. „Litera h o introduceau părinții noștri [= Romani] în foarte multe cuvinte, pentru a le întări și cât se putea mai mult și a le face tonul mai viu și mai accentuat.“ MAIORESCU, CR. III, 219. (traducere din Aulu Gelliu.)

ACCENTUĂȚIE s. f. }

ACCENTUAȚIUNE s. f. }

= *accentuare*. — N. din fran. *accentuation* (lat.-med. *accentuatio*).

ACCÉPT s. a. (Comerc.) „Acceptation“. — Declarația garantului pe poliță, că va plăti la scadență. | P. ext. Poliță. „Trasul“, *iscălindu-se pe o cambie, se zice că „acceptează“, devine „acceptant“, și pentru el polița se numește „accept“.* I. PANȚU, C. C. 287.

— N. după germ. Akzept.

ACCEPTĂ vb. I. „Accepter“. — „A primi, a-și da învoiala la ceva“. (Contrariul de la „a refuză“). *Dar acum ce însemnează moțiunea majorității?... Este oare acceptațiunea prealabilă? Apoi am acceptat, guvernul a acceptat! Ori nu primiți d-v. acceptarea aceea și atunci dați un vot de neîncredere... ori, dacă nu... apoi acceptarea este deja făcută și moțiunea rămâne un act de prisos.* MAIORESCU, D. II, 189. | (Comerc.) *A acceptă o poliță* = a se angaja de a o plăti la scadență. (Cfr. *accept*). [*Accept și acceptez.*]

— N. din fran.

ACCEPTĂBIL, -Ă adj. „Acceptable“. — Care se poate primi, „care merge“, „de Doamne-ajută“. *Singurele strofe acceptabile ne par a fi cele d'întăiu.* MAIORESCU, CR. I, 25.

— N. din fran.

ACCEPTĂNT, -Ă subst. (Comerc.) „Acceptant, -ante“. — *Persoana care acceptează o cambie.* I. PANȚU, C. C. 287. (Cfr. *accept*).

— N. din fran.

ACCEPTĂRE s. f. „Acceptation“. — Infinitivul lui *acceptă*, devenit abstract verbal. „Primire“. *Dacă cineva nu poate refuză o obligațiune, poate însă să refuze acceptarea unui drept.* MAIORESCU, D. II, 201.

ACCEPTAȚIUNE s. f. = *acceptare*. | (Jur.) *Consimțirea legală de a primi ceva. Nimeni nu este obligat a face acceptațiunea unei moșteniri ce i se cuvine.* HAMANGIU, C. C. 166.

— N. din fran. *acceptation*.

ACCÉPTIE s. f. }

ACCEPTIUNE s. f. }

„Acception“. — Luarea unui cuvânt într'un anumit sens, „înțeles“. *Cât i-a trebuit lui Eminescu ca să trăiască, în acceptiunea materială a cuvântului, a avut el totdeauna.* MAIORESCU, CR. II, 296.

— N. din fran. (= lat. *acceptio*).

ACCÉS s. a. „Accès“. — 1°. Putința de a ajunge până la un loc, de a pătrunde până la o persoană, „intrare slobodă“. *Ușorul acces la curtea noastră.* MAIORESCU, D. II, 134. || 2°. (Med.) Ivirea sau revenirea unei stări acute de boală. *Ea se uită sălbatec, fioros, în păretele din față... Dan se temă de un nou acces.* VLAHUȚĂ, D. 202. *Acces de friguri. I-a venit un nou acces de nebunie.* [Plur. -cese și -cesuri.]

— N. din fran.

ACCESIBIL, -Ă adj. „Accessible“. — La care se poate ajunge lesne, „primitor de...“. *Marele său simț politic... îi înlesnește înțelegerea situației reale: el devine mai accesibil sfaturilor principelui.* MAIORESCU, D. II, 53.

— N. din fran.

ACCESIBILITATE s. f. „Accessibilité“. — Putința de a ajunge lesne undeva, la ceva. *La cei ce mai sânt în viață din vechea „Junime“ a rămas... o mări mare accesibilitate pentru orice idee de interes general.* MAIORESCU, CR. II, 340.

— N. din fran. (lat. *accessibilitas*, -atem).

ACCÉSIE s. f. v. accesiu.

ACCÉSIT s. a. „Accessit“. — Distincție dată celui care se apropie mai mult de condițiile care determină premiarea. *A câpătat premiul I la muzică și accesitul I la învățătură.*

— N. din fran.

ACCESIUNE s. f. = accedere. | (Jur.) Ceea ce se adaugă unui lucru și aparține proprietarului său. *Proprietatea se mai dobândește prin accesiu sau încorporațiune, prin prescripțiune, prin lege și prin ocupațiune.* HAMANGIU, C. C. 155. [Și: *accésie*.]

— N. din fran. accession (lat. accessio).

ACCESÓRIU, -IE adj., subst.

„Accessoire“. — 1°. Adj. „De a doua mână“. *Dobrogea și Vidinul, ca ceva de tot accesoriu, ... completează profilul Munteniei.* HASDEU, I. C. 31. || „In al doilea rând“. *Traducătorul să cuteze a se apuca de lucru, ajutându-se, în mod accesoriu, cu dicționarele cele mai complete.* ODOBESCU, II, 364. || 2°. Subst. Cele ce însoțesc un lucru principal sau (se) țin de el. *Este accesit apă, lipsită însă de accesorile pitorești ale izvorului.* idem, 106. | (Jur.) *Lucrul legat [= lăsat prin testament] se va predă cu accesorile necesare, în starea în care se găseau la moartea donatorului.* HAMANGIU, C. C. 214. [Și: *accessór, -oară*.]

— N. după fran.

ACCIDENT s. a. „Accident“. — 1°. Ceea ce curmă mersul regulat al lucrurilor. „Întâmplare“ (mai ales nenorocoasă). *Accident de drum de fier.* | (Muzic.) Diez, bemol, becar, care n'au fost indicate la cheie și se găsesc în mijlocul unei bucăți muzicale. || 2°. Ceea ce curmă uniformitatea. *Accident de teren.* || 3°. (Gram.) Schimbările pe care le pot suferi cuvintele variabile.

— N. din fran.

ACCIDENTAL, -Ă adj., adv. „Accidental, accidentellement“. — „Întâmplător“. *Ignorantul crede că o cometă este accidentală.* BĂLCESCU, M. v. 4. | (Muzic.) *Semn accidental* = „accident“ (s. v.). *Linii accidentale*: linii care sânt deasupra sau dedesubtul portativului.

— N. după fran.

ACCIDENTAT, -Ă adj. „Accidenté“. — Plin de accidente (2°). *Un teren accidentat.*

— N. după fran.

ACCIZ s. a. (Fin.) „Accise“. — Dare, vamă comună pentru articolele intrate în comună. [Plur. *-cize* și *-cizări*.] Și: *accez* s. f. | Cu păstrarea pronunțării franceze și: *acsiz* s. a. și *acsiză* s. f. *Acsizele sânt niște taxe, care se percep de ordinar în profitul comunelor.* PRETORIAN, DR. C. 110.

— N. după fran.

ACCIZĂR s. m. „Employé des accises“. — Funcționarul care incasează accizele. [Și: *acsizăr*.]

— Derivat din acciz, prin suf. nom. agent. -ar.

ACEFĂL, -Ă adj. (Zool.) „Acéphale“. — „Fără cap“. *Stridiile sânt animale acefale.*

— N. din fran. (= grec. ἀκέφαλος: ἄ privativ + κεφαλή, „cap“).

ACÉIȘ adv. † v. acieș.

ACÉL, ACEĂ pron., art.

„1°–3°. Ce, cet, celut. Ce... là, cet... là. Celui-là, ceta. Le. Tel“.

1°. În următoarele trei exemple: a) *Acela a strigat, nu eu,* b) *scaunul acela s'a stricat, nu masa aceasta,* c) *acel băiat a plâns, n'a răs,* pronumele

acela, acel corespunde unui gest cu brațul întins în direcție orizontală, prin care se arată ceva ce se află într'o depărtare relativă de vorbitor; este deci pronumele demonstrativ al depărtării. În caz' d'întăiu intenția vorbitorului este numai de a arăta asupra unei persoane sau asupra unui obiect depărtat, fără să-l intereseze anume cine sau ce e acel ceva. Pronumele are deci funcțiunea unui substantiv, căci înlocuiește un nume; forma lui este: *acela*. În cele două cazuri următoare demonstrația întovărășește numele, căci vorbitorul nu ține să ne arate numai ceva depărtat, ci să ne spună și ce e aceea. Pronumele are deci funcțiunea unui adjectiv. El urmează substantivul și are forma: *acela*, când interesul vorbitorului e mai mult arătarea obiectului (sau a persoanei); când însă vorbitorul voinște mai mult să arate obiectul (sau persoana), pronumele premerge substantivului și are forma *acel*. Împărțea aceasta e mai mult literară; limba veche și cea populară se abat adese-ori de la ea.

2°. Pentru un povestitor, cele povestite înainte sau cele ce vor urmă în cursul povestirii sânt lucruri depărtate, deci pronumele prin care se va referi la ele va fi *acela, acel*, care în cazul acesta nu mai corespunde gestului demonstrativ, ci însemnează: cel pe care-l știți, cel despre care am vorbit mai înainte, sau pe care îl voi descrie îndată.

a) *Alții au trudit, iar voi ați intrat în truda aceluia.* VARLAAM, C. 165²/₂. *Ai tălmăcit [scriptura], nu spre truță, precum acela [adică Ptolomeu, despre care a fost vorba], ce pentru mântuirea noroadelor.* BIBLIA (1688), 8, pr. *Petrecuse toată viața la curte. ... Ce mai vremi erau acelea!* C. NEGRUZZI, I, 246. *Care dintre cai a venit la jărată, acela are să te ducă la împărăție.* CREANGĂ, P. 192. | Întrebuințat în mod predicativ: *Oare ce copaci sânt aceia [despre care mi-ai povestit], tată?* DRĂGHICI, R. 51. | După *acela* urmează mai adesea o propoziție relativă, introdusă prin pron. care. (Cfr. cel... care, cel... ce). *Cereai să vedzi aciăia ce sânt gătate pentru cei aleși.* DOSOFTEIU, V. S. 14²/₂. *Femeia nu-i de acelea de care gândesti dumneata.* CREANGĂ, P. 31. Astăzi, mai ales *acel... care, acel... ce*: *Nu eră acum Olga acea pe care cu cinci luni în urmă o văzusem.* C. NEGRUZZI, I, 50. *Arată semn acelor ce nu voiesc să crează.* ALEXANDRESCU, M. 5. | *Neutral. De ce fugim, aceluia ne tîmpină pre noi,* VARLAAM, C. 150¹/₁. *Bune-s și acestea... dar bună ar fi și aceea, când ar avea cineva un fecior.* CREANGĂ, P. 78. *Aceea însă, în care te întrece, este dansul.* C. NEGRUZZI, I, 64. [În întrebuințarea neutrală se găsesc în vechime și câteva pilde de *acel* în loc de *acela*: *Diavolul țaste meșter spre răul nostru și mulți agători are spre acea [spreaciă].* VARLAAM, C. 267²/₂. Din forma neutrală *aceea* și dintr'o propoziție s'au născut conjuncțiunile: pentru *aceea*, drept *aceea*, † spre *aceea*, de *aceea*: „pour cela, à cause de cela, en conséquence“, după *aceea*, într'aceea: „là-dessus, sur ces entrefaites“, afară de *aceea*: „en outre“. *Giudeatele-și sânt, Doamne, direapte. Pentru aciăia șerbul tău le țâne.* DOSOFTEIU, V. S. 59. *Acum ei nu se pot răpoasă de voi, drept aceiaia iată că vă scriu.* DOC. (a. 1649. Munt.), ap. HEM. 139. *Dat-am cartea... spre aceea ca să fie volnici... a strănge oamenii străini.* DOC. (a. 1708, Mold.) ap. HEM. 140. *La soare te puteai uita, iar la dînsa ba. Și de aceea Harap-Alb o prăpădea din ochi, de dragă ce-i eră.* CREANGĂ, P. 276. *O vede ridicându-se în văzduh, apoi înălțându-se tot mai sus și după aceea n'o mai zări de fel.* idem, P. 192. *Într'aceea, pe când Ferhat-Pașa se ocupă cu construirea podului... vrăjmașii săi... nu sta în nelucrare.* BĂLCESCU, M. V. 101.

b) „Cumplita a doua domnie a lui Aron Vodă“, așa zice acei domnie răposatul Urechii Vornicul. M. COSTIN, LET. I, 215. *A fost odată un împărat. Acel împărat bătuse pe toți împărații.* ISPIRESCU, L. 11. *Eră o tânără damă blondă, a cărei figură avea acea*

blândețã, ce se vede învecinicitã de penelul lui Rafael. C. NEGRUZZI, I, 37.

c) În sãlța aciditã care ei gãtarã, li s'a prins pi-ciorul. DOSOFTEIU, V. S. 31. Erã odatã un Rus, pe care-l chemã Ioan. Și Rusul acela, din copilãrie se trezise în oaste. CREANGÃ, P. 297. [În limba veche și popularã se gãsește și: *acel* urmând dupã substantiv. Pe vremile acele mai toate țãrile erau bãntuite de rãzboaie grozave. CREANGÃ, P. 183, dar mai ales acela precedând substantivul: *Stãtu acela chip curat... intru noi.* VARLAAM, C. 202/3. *Eu sint vãnãtorul aceluia drac.* CUV. D. BÄTR. II, 286. *Apoi aceluia om nu-i trebuie altã negustorie mai þunã.* CREANGÃ, ap. HEM. 148.]

3º. Din cele mai multe exemple citate sub 2º se vede cum demonstrația scade la o simplã determinare. Când nota caracteristicã a acestui pronume, depãrtarea, nu mai e realã, ci numai formalã, și se explicã prin propoziția urmãtoare, care determinã mai de aproape pe cea precedentã, atunci acela poate scãdea la rolul unui articol. În fraza: *Gãndeam la toate acele finte, pe care le iubisem.* C. NEGRUZZI, I, 49, s'ar puteã înlocui *acele finte* prin *fintele*, fãrã ca sensul propoziției sã se altereze tare. De fapt, din vechime și pãnã de curãnd, gãsim multe exemple de întrebunțarea lui *acel* în sensul articolului nostru „cel“ (s. v.). *Acã mai zãbavnicã mãcericie a științii luptãr.* DOSOFTEIU, V. S. 4, pr. *Scriptura depãrtate locuri de ochii noștri ne învațã, cu aceale trecute vremi sã pricepem ceãle viitoare.* M. COSTIN, LET. I, 5. *Precum iaste omul acẽã mai cinstitã zãdire... CALENDARU (1814), 102. Cãntãm pietricele de acele pestrițe.* DRÄGHICI, R. 8.

¶ Ca acela, mai ales în Mold. și Bucov., dupã omiterea complinirii explicative: „mai rar“, aratã o grație a noțiunii exprimate de substantivul la care se referã: „astfel, mare, voinic, însemnat“ etc. *L-au adus... pe o sãcetã și arșitã ca aceea.* MUSTE, LET. III, 53. *Și apoi între curteni se făcã un rãset ca acela.* SBIERA, P. 41. *Unde nu dã o cãldurã ca aceea și se topește omãtã!* CREANGÃ, A. 28.

[*Acel, acelu, aceli, acelor, fem. acẽã, acẽlei, acẽle, acelor.* În vechime și în dialecte și: *acelui, acelãi, acelor.* | La toate aceste forme se poate adãogã finalul -a: *acẽã, acẽluia* etc.; din *acẽã* + a s'a nãscut þ *acẽãia, azi acẽã.* | În Mold. în loc de *acela* și: *acẽãla*, ap. HEM. 155 (Giurgești, în Suceava); în loc de *acẽã* și *acẽle*: *Pe unii ca acẽie îi puneã Lupul la jalangã.* E. COGÄLNICEANU, LET. III, 227; STAMATE, ap. HEM. 155, etc.; în loc de *acelea*, mai ales *acẽle*: *Din Sãtmar pãnd'n Sãcele Numai vaduri ca acele.* EMINESCU, P. 161. | În loc de *acelã(a)*, în vechime numai *acẽi(a)*. În vremea nunteii *acẽãia*. VARLAAM, C. 288/3; dintre cei mai noi, la MELCHISEDEC, ap. TDRG, 10: *acẽi patriarhii*, și în Sãlagiu numai *acẽi* = *acẽlei*. VAIDA. || E de observat cã în limba poporului și în cea comunã, în cele mai multe regiuni, *acel* e înlocuit aproape cu totul de *ãl* (*ãl, hãl, ahãl*), așã cã întrebunțarea lui e azi mai mult literarã.]

— În limba de mai târziu a poporului rãmân *ille* devenise articol sau pronume personal, așã încãt pentru pronume demonstrativ trebuiau sã se iveascã alte forme. Din timpul republicei întâlnim în aceastã funcțiune pe *ille*, întãrit prin *atque-ecum-* sau *ecce-*. Cuvãntul românesc poate sã fie urmașul oricãrei dintre cele trei forme: **atque-illu*, **ecce-illu* sau **ecce-illu* (despre **illu*=*ille*, v. el, unde se explicã și flexiunea): ital. *quello*, surseivic *tšel*, v.-engad. *aquei*, v.-prov. *aquei, cel*, v.-fran. *cil*, span. *aquei*, portg. *aquele*. Când accentul frazei cãdeã pe pronume, acesta puteã fi întãrit din nou prin *illac*: fran. *cela, celui-lã*, friulan *kel-la*. Dintr'un **ecce-illu-illac* derivã românescul *acela*, care la început a trebuit sã fie accentuat pe silaba din urmã: *acelã*. Numai astfel se explicã pe de o parte finalul-a netrecut la -ã, pe de altã parte e nedifongat în ea (forma mold. *acẽãla* e recentã). Mai în urmã accentul s'a mutat, subt in-

fluența lui *acel*, iar finalul -a (=etimologicește -la) a trecut și la alte pronume. Astfel, dupã *acel-acela*, s'a format *acest-acesta* etc.

ACÈLA, ACÈEA pron. v. *acel*.

ACELALALT, ACEALALTÄ pron. v. *celãlalt*.

ACÈLAȘI, ACÈEAȘI pron. „*Le mème*“.— *Același* este o afirmare mai hotãritã (provenitã din alipirea finalului -și) a lui *acela*, și corespunde lui „tot acela“, fie cã afirmarea aceasta însemneazã o repetare a demonstrațiunii: *Pierirã cu aceeași moarte ca Andreiu.* BÄLCESCU, M. V. 395. *E același cãntec vechiu, setea liniștei eterne...* EMINESCU, P. 257, — fie cã afirmarea însemneazã ceva comun mai multor lucruri: *Dintr'același rost ies urãciurile și blãstemul.* COD. VOR. 24 (: „ex ipso ore procedit benedictio et maledictio“). *Hai copii de-același sânge... moarte sã cãtãm!* ALECSANDRI, P. II, 7. | Une-ori afirmarea se întãrește prin „tot“: *A adus iarãși pe strãinã în odaia lui, tot în aceeași rãnduialã.* CREANGÃ, P. 100. || Numai rare-ori *același* stã singur, funcționãnd ca substantiv: *Cel ce au strãlucit din tatãl, același din tine au ieșit.* MINEIUL (1776), 196/1. [Se declinã ca *acela*, la care se adãogã finalul -și. || În vechime, și astãzi în limba popularã, se gãsește une-ori *acela* cu sensul lui „același“: *Într'acẽãia hire ca și d'intãriu.* DOSOFTEIU, V. S. 95/2. *Cum ajunge acasã, parcã nu erã acela.* CREANGÃ, P. 165; mai rar e cazul invers: *Grããște... nu pentru filosofia Elinilor, dã vreamã ce aceãiași iaste rãtãcitã și deșartã.* C. BRÄNCOVEANU (a. 1695), ap. HEM. 157.]

ACERÄ vb. I. „1º. *Rester à attendre.* 2º. *Obséder, importuner qn.* 3º. *S'adapter à qqch.*“.— 1º. „A așteptã“: *Acẽr = expecto.* ANON. CAR. *Primit amũ iaste anul acela și cu pohtã și cu drag dereptilor, cei ce acirã și așteaptã de ce-au lucrat pentru acẽã dulceațã și viațã ce va sã fie...* CORESI, ap. HEM. 159. (În Omiliarul rutean din 1637, pag. 745: *čekajutũ na nego i ožidajutũ*). || 2º. „A atãrnã, a stãrmoci“ (pe lângã cinevã). *A stã pe lângã altul, cu toate cã e sfãtuit sã plece.* „Nu mai acirã pe lângã mine, cã n'o sã-ți tot dau ocol, ca la oala cu borș.“ RÄDULESCU-CODIN. || 3º. *așer vb. I.* (Rusca, în Banat) = *ich passe auf etmas.* JAHRESBER. III, 313. [Și: *acirã* și *acirã*; v. exemplele].

— Etimologia necunoscutã.

ÄCERÄ s. f. (Ornit.) v. *acirã*.

ACERÄT s. ä. „*Attente*“.— Participiul lui *acerã*, devenit abstract verbal. „Așteptare“. Singurul exemplu: *Acẽrãtul = Expectatio.* ANON. CAR.

ACÈST, ACEÄSTÄ pron. „1º–4º. *Celui-ci, ce... ci, ce. Le*“.

1º. În opoziție cu „*acela, acel*“, *acesta, acest* este pronumele demonstrativ al apropierii, corespunde deci gestului care aratã ceva ce se aflã într-o apropiere relativã de noi. Cele spuse la „*acel*“ se potrivesc deci — caeteris paribus — și la *acest*. a). *Nu iaste mai micã acãsta decãt acelea de-atunce.* VARLAAM, C. 253/2. || b). *Aceastã scrisoare mã rog sã o citești!* A. IVIREANUL, P. XXIII. *Bunãtatea cu care s'a primit cea d'intãriu ediție a aceștii cãrți... mãu îndemnat...* MARCOVICI, C. 5. | c). *Mãtușicã, vãrã-te aici în sacul acesta!* CREANGÃ, P. 142. [În texte vechi se gãsesc și exemple de *acesta* precedând substantivul: *Veți mãncã di-acãsta pãne și veți bea dintr'acẽãta pãhar.* VARLAAM, C. 42/1.]

2º. Ca și *acel*, pronumele *acest* însemneazã adese-ori „cel despre care am vorbit, cel pe care îl voi descrie îndatã“. Deosebirea e cã, întrebunțãnd pe „*acel*“, povestitorul trimite pe ascultãtor la cele povestite, pe cãnd prin *acest* aduce oarecum înaintea ascultãto-

rului lucrurile povestite: *Eră într'o țară un craiu, și craiul acela mai avea un frate, care eră împărat. Mulți ani trecuse la mijloc, de când acești frați nu mai avuse prilej a se întâlni amândoi.* CREANGĂ, P. 183.

a) „Aciștea“, zice, „și Munteni se chiamă; însă numai care lăcuiesc în Dachia cea de sus...“ CANTEMIR, HR. 131. [Rar: acest în loc de acesta. Numai aceștii poate au fost oameni neinvățați. NECULCE, LET. II, 195. *Într'atâta trăia acești bine, încât de poveste eră la oricine.* PANN, P. V. I, 53]. | *Neutral: Prea înțeleptul Solomon au ales această, unde zice de D-zeu... BIBLIA (1688), 5 pr. „Ah! Zulnie, îmi ești dragă!“... Acestea zicând... au căzut.* KONAKI, P. 85—86. || Din forma neutrală acestea și dintr'o prepoziție s'au născut conjuncțiunile: *Cu toate acestea* = „totuși“ [† *Cu acestea cu toate.* PRAVILA MOLD. 103/1; 41/1. *Cu totul cu această nu era mai pe jos cu bunătațile.* DOSOFTEIU, v. s. 201/1]. | *Afară de aceasta (și „afară de aceea“): „sauf cela, en outre“.* | *Pe lângă acestea: „outre cela, de plus, au surplus“.* | *După aceasta (și „după aceea“): „après“.* *La câteva zile după aceasta împăratul arată spânului niște pietre scumpe.* CREANGĂ, P. 216.

b) Acest e urmat de substantiv. „Mірcea“, îmi răspunde dealul, „Mірcea“ Oltul repetează. Acest sunet, acest nume valurile îl primesc. ALEXANDRESCU, M. 15. *Mai nainte de aici este palatul unde locuște Tinerețe-fără-bătrânețe și Viață-fără-de-moarte. Această casă este înconjurată cu o pădure.* ISPIRESCU, L. 6.

c) Acesta urmează substantivul. *Ucigătoriu ăste omul acesta, cela ce mântui noi.* COD. VOR. 96/10 (=acesta carele... N. TESTAMENT (1648). *Șiroaie de lacrimi curgeau din frumoșii ei ochi... Nelegiuitul... o adusese în starea aceasta.* C. NEGRUZZI, I, 52. [In limba veche e preferită forma acesta și înaintea substantivului: *Acesta Nathanaël avea credință foarte mare.* VARLAAM, C. 38/1. *Cine ăste acesta om, ce așa face?* CUV. D. BĂTR. II, 194. (s. XVI) etc.]

3^e Exemplele în care, pentru o mai mare precizie de sens, acest, acesta ia locul articolului, sânt rare: *Eră în țara Belghiei, cu acesta gând* [=cu gândul] *să se călugărească.* M. COSTIN, LET. I, 220. *Aicea trăia Petrea... cu soția sa aceasta* [=cea] *nouă, în pace și tihnă.* SBIERA, P. 44.

4^e Acest, acesta nu stă însă în opoziție numai cu „acel, acela“, ci și cu alte pronume care indică ceva depărtat, precum „celălalt“: *Toate sânt trecătoare într'această lume.* MARCOVICI, D. 13. *Năcazurile lumii aceștia.* BIBLIA (1688), 4 pr.—sau „alt“: *Această dată au nemerit mai bine.* DRĂGHICI R. 51. *Acest fel de om au fost Ilieaș Vodă.* MAGAZ. IST. I, 351. *Au grăit într'acest chip.* GAVRIL, NIF. 6. (cfr. ăst.) || Când acest, acesta se raportă la o măsură de timp, poate însemnă „actual, prezent, de față, curent“: *Sântem hotărâți să începem cu acest an o viață nouă.* MARCOVICI, D. 17. *De vânat s'au lăsat această zi.* DRĂGHICI, R. 75. *Unde să petrec eu, ticălosul, această noapte?* idem, 40. *Împărații veacului acestuia.* BIBLIA (1688), 8 pr.

[*Acest, acestui, acești, acestor, fem. acestă, aceste, aceste, acestor.* În vechime (d. ex. la VARLAAM, C. 13/1, 27/1, 84/1, 179/2 etc.) și în dialecte și: *aceștii, acestei, acestor.* | La toate formele se poate adăoga finalul -a: *acestua, aceasta etc.* | În Mold., în loc de acestea, mai ales aceste: *În vorbele aceste, numai iată că se înfățișază și Ivan.* CREANGĂ, P. 304. | În textele vechi forma neutrală e une-ori acesta: *Îi păreă că fac acesta vecinile ei.* PRAVILA MOLD. 156/2. *Vei vedea... de ăste adevărat acesta.* BIBLIA (1688), 6 pr. | În loc de acești în textele vechi numai: *aceștii.* *Tălmăcirea acestiș sfinte scripturi.* BIBLIA (1688), 4 pr. Forma aceasta se găsește și la scriitorii mai noi: *Visul cel de minut al acestiș vieți.* MARCOVICI, D. 16. *Țării acestișia.* BARAC, ap. TDRG 12; în Să-

lagiu: *acistiș.* VAIDA. | E de observat, că în limba poporului și în cea comună acest începe să fie alungat de ăst, ist, aist, așa că întrebunțarea lui e azi mai mult literară.]

— Este lat. *eccu-istu, *atque-istu sau *ecce-istu (despre *istu = iste v. ăst, unde se explică și flexiunea): ital. questo, v.-engad. (a)quaișt, v.-prov. aquest, v.-span. achest(o), span., portg. aqueste. Despre forma acesta v. acela.

ACÉSTA, ACEASTA pron. v. acest.

ACÉSTAȘI, ACEASTAȘI pron. „Le même“. — Acestași e o afirmare mai hotărâtă (arătată prin alipirea lui -și final) a lui acesta și corespunde lui „tot acesta“, fie că afirmarea însemnează o repetare a demonstrației: *Iară la anul după această de'ntau venire a craiului leșesc, mai venit-au acestași craiu cu oști prin țară.* MAGAZ. IST. III, 56, — fie că afirmarea însemnează ceva comun mai multor lucruri: *Nicopolis la carea au mers sf. Pavel ăste altă cetate, cu acestași nume, în Greția.* CANTEMIR, HR. 157/36. | Mai cu seamă întrebunțat în locuțiunea adverbială: † *într'aceștiaș chip* = „astfel“: *Într'aceștiaș chip lovindu-se Onisifor, căzu la pământ.* MINEIUL (1776), 162²/₂, (162²/₁, 192²/₁, 35²/₂, 29²/₂ etc. BIBLIA (1688), 7 pr. 23 etc.) || În funcțiune substantivă: *Aceasta-i Chilia. Aceștiași și cu alt numere mai pre urmă s'a chemat Lycostomon.* CANTEMIR, HR. 60. || Astăzi întrebunțarea acestui pronume a devenit foarte rară și e cu desăvârșire necunoscută poporului, care-l înlocuește prin *același*. În limba literară îl găsim numai atunci, când e nevoie să se accentueze apropierea, când deci același nu e destul de expresiv, d. ex. *Părerile d-sale, totdeauna foarte prețioase pentru mine, au devenit în deosebi prețioase, de când l-am văzut ca ministru de externe al acestuiași guvern, pe care avem încă fericirea să-l avem pe banca ministerială.* MAIORESCU, D. II, 185. [Se declină ca acesta, la care se adăoga finalul -și.]

ACETÁT s. a. (Chim.). „Acétate“. — Sare compusă din acid acetic cu o bază. *Acetat de sodiu.* PONI, CH. 296.

— N. din fran.

ACÉTIC, -Ă adj. (Chim.). „Acétique“. — Acidul acetic e compus din alcool și oxigen, care e baza „oțetului“.

— N. din fran.

ACETILÉNĂ s. f. sing. tant. „Acetylène“. — Un fel de gaz de iluminat, o hidrocarbură.

— N. din fran.

ACETÓNĂ s. f. (Chim.). „Acétone“. — Dacă într'un asemenea acid [gras] înlocuim osidrilul prin un radical alcoolic, căpătăm o acetonă. PONI, CH. 302.

— N. din fran.

ACETÓS, -TOÁSĂ adj. (Chim.). „Acéteux“. — Cu gust de oțet. „Oțetos“.

— N. din fran.

ACHÉȘ s. a. = acar'. În Banat. *Pânza se coasă cu acul și aconțiu, acele se țin în acheș.* (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 203.

— Derivat din ac, prin suf. instr. -eș.

ACHIÁN s. a. † v. ocean.

ACHILIMIT, -Ă adj. „Aisé, qui est dans l'aisance“. — „Chivernisită“. În Banat. *Dacă nu ești achilimit = dacă n'ai tot ce-ți trebuie acasă.* ap. HEM. 170 (Visagu, în Caraș-Severin).

— Derivă din ung. kellem, „plăcere“, sau din kellemiteni, „a face plăcere“.

ACHINDEIU s. a.)

ACHINDIE s. f. }

= **chindie**. În Mold. *Zori-de-zina, revărsatul zilei și dimineața e timpul pe când răsare soarele; aprânzul mic pe la 6 ceasuri; aprânzul mare pe la 8; sub-amiaze pe la 11; amiaze pe la 12; după ameaze pe la 2; achindii pe la 4.* ap. HEM. 170 (Cristești, în Botoșani; Călinești, ib.). După celelalte numiri ale părților zilei, care sânt ambigene, precum: *amiiaz, aprânz, amproor, amurg* etc. s'a născut forma ambigenă **achindeiu**: *Ciobanii împărtășc zina astfel: când se scoală, cu 2 ceasuri înainte de a răsări soarele, zic: mănecate; pe la 9 sau 10 ceasuri dimineața zic: aprânz; la 12: ameaze; la 4: achindeiu.* ap. HEM. (Telejna, în Vasluiu). | Prin metateză, și cu altă prepoziție: *în tinghie. Înainte de răsăritul soarelui se zice: timpul p'în ziori; după răsărit: soarele d'o suliță; apoi, cum este soarele vara pe la oarele 8: d'ameaza; pe la oarele 3—4: timpul d'amează'n-de-sară; înainte de apusul soarelui se zice: soarele în tinghie; și 'n fine în timpul apusului: soarele în scaun.* ap. HEM. 171 (Torcești, în Tecuciu).

— La început **achindie** eră adverb de timp, compus din prep. a (2°) și subst. **chindie**. Cu timpul a devenit substantiv (cfr. *amiiaz, amurg* etc.) și sinonim cu **chindie**.

ACHIT s. a. (Jur.) „Acquit”. — Un agent fiscal poate să fie în achit, avans sau debit. Se află în achit, când, după socotelile date, nu rămâne dator nici un ban. PRETORIAN, DR. C. 67. [Plur. *achituri*.]

— N. din fran.

ACHITĂ vb. I. (Jur.) „1°—2°. Acquitter. S'acquitter”. — 1°. *Trans.* A declară nevinovat pe cineva, ca judecător. *Acuzatul a fost achitat.* 2°. *Trans.* A plăti ce ești dator. *Am achitat datoria.* | *Refl.* *Mă achit de ceva* = „scap de ceva” (plătind, îndeplinind condițiunile etc.). *Mă achit cu cineva* = „scap de obligațiunile ce le am față de el, încheiu socotelile cu el”.

— N. din fran.

ACHITĂRE s. f. „Acquittement”. — (Jur.) 1°. Declarație de nevinovat a cuiwă, la judecată. 2°. Împlinirea unei obligațiuni. | (Comerc.) *Achitarea este declarația purtătorului, scrisă pe efect, că a primit suma din față, adecă acea scrisă pe poliță.* ȘTEFĂNESCU, C. 41.

— Infinitivul lui **achită**, devenit abstract verbal.

ACHIU s. m. (Bot.) = țelină. BĂRCIANU. *Acel june păstor cântăreț zeiesc, cu părul cumnat cu flori și cu achiu amar.* ODOBESCU, I, 200 (traduce pe: *floribus atque apio crines ornatus amaro.* Vergilius, Eclog. VI, 73).

— N. După lat. **apium**.

ACHIU s. a. „1°. Queue de billard. 2°. Acquit. — 1°. În Mold. „Tac.” *Sânt tânăr de modă nouă, Cred în cărți și în achiu.* IANOV, CONV. LIT. II, 212. || 2°. În Munt. „A da achiu” (la jocul de biliard) = a da prima lovitură spre a-și așeza bila. [Plur. *achiuri*.]

— N. Sensul 1°. din rus. *kij*, „idem”. Sensul 2°. din fran.

ACHIZIȚIE s. f. }

ACHIZIȚIUNE s. f. }

„Acquisition”. — „Dobândire”. | (Jur.) *Societate de achizițiune. Soții care stipulează, în contractul lor de căsătorie, o societate de achizițiuni, păstrează, fie-care pe seama sa, datoriile sale actuale și viitoare, și mobilele respective prezente și viitoare.* HAMANGIU, C. C. 330.

— N. din fran. (lat. **acquisitio**).

ACI adv. „1°. Ici, en ce lieu. 2°. En ce moment”. 1°. Arată locul apropiat (în opoziție cu **acolo**),

fără deosebire dacă e vorba de o mișcare sau de o stare. *De cetate nu departe eră un deal înalt foarte, în care izbăvitoriul... De multe ori aci fusă.* v. AARON, ap. GCR. II, 191. *Pitpălaca... sfătuea pe pușorii ei... să asculte ce se vorbește aci aproape, pe lângă holdă.* ȚICHINDEAL, F. 454. — „*Ne vom îmbăia la palaturile tatălui meu.* — „*De ce să mai facem p'acolo teatură? Să ne îmbăiem aci!*” ISPIRESCU, L. 37. || În legătură cu prep. „pe”, aci capătă un sens nehotărît: *Ai mai fost p'aci?* | *Fig.* **P'aci** = „aproape”: „*peu s'en faut, à peu près.*” *Fetei i-e pe plac. Și lui pe plac i-e fata. El, douăzeci [de ani], ea cam p'aci.* RĂDULESCU-NIGER, ap. TDRG, 477. | **Cât p'aci** = **pe-aci, pe-aci**: „*mai că... aproape să...*”: „*faillir, être sur le point de.*” *P'aci p'aci eră să-mi pierd viața, până l-am dobândit.* ISPIRESCU, L. 12. | **P'aci ție drumul!** = „*pleacă!*”: „*allez-vous-en!*” | (*A plecă, a se duce, a o tulă* etc.) **p'aci 'ncolo** = „a se face nevăzută”: „*disparaître, prendre la clef des champs.*” După ce mi-a șterpelit banii, a plecat p'aci'ncold. GAZETA SĂT. ap. TDRG. 477. || **Aci! aci!** și **aci-de!** sânt strigăte vânătoarești. ap. HEM. 173.

2°. Cu mult mai des aci este adverb de timp: „atunci, în acel moment”. *Stătu de vorbă... până la miezul nopții. Aci îi veni în gând să se mai întorcă, ca să-și mai ia odată zina bună de la împărăteasă.* GORJAN, H. I, 3. | Foarte des: **aci... aci**, cu sensul de „când... când”: „*tantôt... tantôt.*” „*Hai... zise... legănând capul, cam fără voie, aci p'un umăr, aci pe cellalt.* DELAVRANCEA, s. 237. | *Popa Duhu! aci eră la Socola, aci în Iași, aci la mănăstirea și în Târgul Neamțului profesor.* CREANGĂ, A. 135. || **Până aci** = „până acum”: „*jusqu'ici, jusqu'à présent.*” *Tocmai pe când părerea de rău îl ajunsese și mai și decât până aci, erau... într'o pădure mare.* ISPIRESCU, L. 109. | **De aci înainte = de aci încolo:** „*dorénavant.*” *Munca pe om niciodată nu-l lasă a flămânzi... Așa dar d'aci'nainte să nu ședem le-nevoși.* PANN, P. V. II, 91.

— Latinescul **hic**, păstrat în limbile romanice numai în poziție neaccentuată și în parte cu funcțiuni nouă (cfr. franc. *y*), se găsește în limba română numai în compoziții, al căror rost e de a-i da o mai mare precizie de sens. Compozițiile acestea sânt numeroase și în parte străvechi, în parte mai nouă. Compoziția cu **eccu- sau atque-**, întrebuițată pentru cele mai multe adverbe și pronume, a dat pe **aci**, ital. *engad. qui*, v.-prov. *atal. span. portg. aqui*. Din compoziția **hic- ce avem pe ice, ici**. Amândouă felurile de compoziție se întâlnesc în **eccu- sau atque-hic- ce** > **acice**. Alături de **hic**, Romanii aveau și adverbele locale **hac** și **ibi**, păstrate în parte în unele limbi romanice în concurență cu el. La noi ele se găsesc numai în compoziție cu **hic**, și anume: din **eccu- sau atque-hic + hac** s'a născut **acia**, pe care-l întâlnim și la Engadini, sub forma *quia, acquia*, iar din **eccu- sau atque-hic + ibi** avem pe **acii**, corespunzând ca formațiune întocmai fran. *ici* (**hicibi**). Precum spaniolul *ahí* derivă din **hic** și dintr'un element *a-*, care s'a simțit ca un fel de prefix în adverbe ca *agui, acá*, etc., tot astfel s'a simțit și în limba română un *a-* ca prefix (cfr. *acolo-colo, acest-cest, acel-cel, aici-ist* etc.), ceea ce avu de urmare, pe de o parte că alături de **aci, acicea**, se născu un **ci** (*pe ci = pe-aci*, în Sibiu), **cicea**, iar pe de altă parte că pe lângă **ice, ici** s'a format și un **aice, aici**. Alte compoziții românești, formate cu elementele **-le, -a și -și**, sânt: **acicea, acile, acilea, icea, aicea, aciași (acieși), acieși**.

Este de observat că forma **aci**, foarte întrebuițată astăzi, apare în literatură numai în sec. XIX, pe când **acia**, întrebuițat azi mai mult de popor decât de scriitori, se întâlnește foarte des în texte vechi și e singura cunoscută de dialectul român: *ația* (și *ație*) și de cel istrian: *ția*, pe când cel meglinit se potrivește cu cel daco-român, având forma *ați* (cu sens temporal = „atunci, apoi”).

ACIA adv. = aci. Pe când aci este mai ales adverb de timp, *acia* păstrează mai bine sensul de adverb local. 1°. Arată locul apropiat. *Să s'ară aprinde casa acelora de tute patru înghiurele și să o încungiuire focul și n'ară pute ieși afară, ce ară arde acia.* CUV. D. BĂTR. II, 330 (s. XVI). *Gogoneață de purcău, fugi de-acia...* GOROVEI, C. 279 (Bucov.). — În texte vechi adese-ori: *acia... i o* = „acolo... unde“. *Acia înfricoșară-se în frică, io nu eră frică.* CORESI, PS. 29/10. *Iuo amii sânt doi sau trei adunați în numele mieu, acia sânt eu.* RADU D. MĂNĂȘTI (a. 1574), ap. HEM. 176. (: „ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum...“).

2°. În legătură cu prep. *de, până, „acia“* are sens temporal. *Până acia* = „până acum“: „*jusqu'ri present*“. *Varda Chesar...*, nu numai ca până acia, ce încă nește spurcăciuni reale făcă... MOXA, 346. || † *De acia* = a) „de aci înainte, de aci încolo“: „*dorénavant, plus*“. Nu se va pomeni numele lui Israel deacia. CORESI, PS. 228 (= nu se va pomeni numele lui I. rutese. PSAL. SCH. 269/12: „en sorte... qu'on ne fasse plus mention du nom d'Israël.“). *Enias... singur deacia au stăpănit.* CANTEMIR, HR. 96/6. | b) „după aceea“: „*ensuite*“. *Să mănăcăm întâiu, diacia voiu spune și de păcatele meale.* DOSOFTEIU, V. S. 82/2. *Au cuprins toată Dachia, de cîia, de pe numele locului, și-au schimbat și ei numele.* CANTEMIR, HR. 71/24. *Deacia, de atunci trecând 300 de ani, scornindu-se un eres...* MINEIUL (1776), 130, 2/1. *Învinsă pre Turci și de acia se luă a-i gonii.* P. MAIOR, IST. 202/15.

[Se scrie mai de mult mai ales: *acîia*, precum în mare parte se pronunță și azi. La CANTEMIR (dar și la DOSOFTEIU, V. S. 25/2) mai ales: *de cîia*. Se găsește și forma: *de acia*. *Deacia nu voiu fi.* CORESI, PS. 104. (= rutese. PSAL. SCH. 124/2) și: *de acie*. *De acie înainte să vezi ispravă!* N. COSTIN, LET. II, 112. Forma *acie* e întrebunțată consecvent în COD. VOR.]

— Pentru etimologie vezi aci.

ACIA vb. I^a v. aciui.

ACIAȘI adv. „*Aussitôt, tout de suite*“. — Este întărirea lui *acia*, însă în înțelesul temporal: „îndată“. În următorul exemplu din CORESI (ap. HEM. 180): *Întră într-o casă, iar aciașu ieși veaste pretutindenea de el, că nu se putea ascunde lumina ceaia marea a înțeleptului, se cunosc încă elementele de compoziție ale acestui adverb, căci aciași teși = acia și ieși.* Din exemplul acesta se cunoaște încă și ceva din sensul local al lui *acia*, pe când în cel următor înțelesul e curat temporal: *Bobulețchi... s'au întors și au mers în târg și aciași [au mers] și Crețul în târg după dînsul.* G. URECHE, LET. I, 198.

— Pentru etimologie vezi aci.

ACICEA adv. † „*Ici*“. — Sinonim cu *aci*, dar întrebunțat numai ca adverb local. *Se adunară ei acicia.* COD. VOR. 69/0. *Să lepădăm acicea păcatele noastre.* CORESI, ap. HEM. 182. *Nu mi se cade numai acicea să fu.* CUV. D. BĂTR. II, 146. (s. XVI). *Aceștea fură acicia DOSOFTEIU, PS. 293. Hristos fiind acicea pre lume, au grăit de sine.* VARLAAM, C. 369/2. *Acicia s'au adunat.* MOXA 399/29.

— Pentru etimologie vezi aci.

ACICULĂR,-Ă adj. (Bot.) „*Aciculaire*“. — În formă de ac. *Meriacarpele...* au și coaste secundare... cu ghimpi aciculari... GRECESCU, FL. 257.

— N. din fran.

ACID s. m. (Chim.) „*Acide*“. — *Corpurile simple, combinându-se cu oxigenul, formează două clase de combinațiuni, care se numesc acizi și oxizi.* PONI, CH. 30. [Accentuat după lat. și: *acid*. | Și s. a. cu plur. *acide*.]

— N. din fran.

ACIDITĂTE s. f. (Chim.) „*Acidité*“. — „*Acrime, acreală*“.

— N. din fran.

ACIDULĂT,-Ă adj. (Chim.) „*Acidulé*“. — *Amestecat cu un acid. Încălzim [substanța], până când potasiul s'a volatilizat. Materia carbonizată, pusă în apă acidulată cu acid clorhidric, albăstrește o soluțiune făcută cu un amestec de sulfat fieros și de sulfat feric.* PONI, CH. 280.

— N. din fran.

ACIE s. f. = ? În Transilv.: *Pentru a feri vaca de descântătură, îi face în cornul drept o gaură, în care bagă apoi 9 grăunțe de piperc, 9 grăunțe de grâu, puțină sare și o astupă cu slănină răncedă amestecată cu acie; de asemenea unge cu această unsoare spinarea vacii...* CONV. LIT. XXV, 608.

— Etimologie?

ACIEȘI adv. = *aciași*. Și *acieși* închiseră ușile, cerând el să-l ucigă. COD. VOR. 33/12. (: „et statim clausae sunt januae.“ = și numai cât închiseră ușile... N. TESTAMENT 1648; = și îndată se închiseră ușile... BIBLIA 1688). *Sfântul acela nu socoti pre dracul, nice-l amână, [ce] acieși-l tremese el supt întunerec.* CUV. D. BĂTR. II, 291 (s. XVI). *Atunce Cazacii au slobozit într'insii focul și multă pagubă au făcut în oastea lui Petru-Vodă; și acieș oastea lui Petru-Vodă au dat dosul...* G. URECHE, LET. I, 199. | Dintre scriitorii noi, la CREANGĂ, P. 252: *Acieși se face ziuă și tu nu mai stinchești cu brașoave de ale tale.* [Se găsește și forma: *acieși*: Și *acieși* ai noștri s'au încălărat. G. URECHE, LET. I, 107. *Aceiș toată alaltă oaste turcească au sosit.* idem, LET. I, 194.]

— Pentru etimologie vezi aci.

ACII adv. † = aci. 1°. Local. *Sfânta Vineri stă acii și rugă-se.* CUV. D. BĂTR. II, 154 (s. XVI). *Ostrovlul eră acii aproape.* DOSOFTEIU, V. S. 160/1. *Vom merge până acii.* BIBLIA (1688), 14/2. *El să aibă de grije celor ce vor rămână acii.* MAGAZ. IST. 313. | În legătură cu prep. „*de*“: *de acii*, chiar și: *de deacii*: *Rădicați-l de deacii.* DOSOFTEIU, V. S. 47/1 (16.24). || 2°. Temporal, numai în legătură cu prepoziții. *Până acii* = „până aci“: „*jusqu'ici*“. *Învățătură...* carea până acii nu s'au auzit. VARLAAM, C. 345/1. | *De acii* = a) „de aci, de atunci înainte“: „*dorénavant*“. [Cerule] *de-l veri piarde...*, *deacii supt pământ veri lăcu.* VARLAAM, C. 240/1. | b) „îndată“: „*aussitôt*“. *Deaca ajunge apa de împlie gura, deacii numai ce iaste de afundat.* idem, 266/2. | c) „după aceea“: „*après cela*“. *Acolo s'au veselit 3 zile și deacii s'au întors la Suceava.* URECHE, LET. I, 125/11. *Deacii, mergând la un schit, fu vădit.* MINEIUL (1776), 124, 1/2. [Și: *de cii*: *Decii s'au început istoriile leșești a se scrie.* N. COSTIN, LET. I, 4/29.]

— Pentru etimologie vezi aci.

ACIȘI adv. † = *aciași*. Și *aciși* întru clipitul ochiului toți dereptii... stă-vor. CUV. D. BĂTR. II, 226 (c. 1600). *Învăță aciși să aprinză un cuptoriu.* DOSOFTEIU, V. S. 86. *Veastea lui nu se putu ascunde, ce ieși aciși pretutinderea.* VARLAAM, C. 49/1.

— Pentru etimologie vezi aci.

ACILE adv. = *acilea*. *Iar d'acile se'ntorceă, La Dunăre se duceă.* TEODORESCU, P. P. 573/911.

— Pentru etimologie vezi aci.

ACILEA adv. = *aci*, dar arată o apropiere mai pronunțată. Textele vechi nu-l cunosc. 1°. Local. *Să-i ajungi și să mi-i aduci acilea.* STĂNCESCU, B. 35. *Stanislav, dacă-i ardă, Prin cărciume că intră... Iar de-acilea se'ntorceă, La Dunăre se duceă.* TEODORESCU, P. P. 573. „*Mai sânt p'acilea și fete mari*“, zise Țuguia, „*săde rău; nu fi slobod la gură; aici*

nu e cumetrie cu chef și cu lăutari". DELAVRANCEA, s. 263. || 2°. Numai în locuțiunea: de acilea încoale (incolo) = „de acuma încolo”: „dorănavant”, este și adverb de timp. *Tine, mândro, vin de bea, Vinisor din mâna mea. Că d'acilea încoale... n'ăi mai bea Vin rece din mâna mea.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 629. Cuvântul din poveste de acilea încolo se gătește. ISPIRESCU, L. 116. || Acilea se întrebuințează numai în Munt. și Transilv. *Graur* (Moldovean): „Multe sânt ca tine aici în sat?” — *Florica* (Munteancă): „Unde?... Acilea?” — *Graur*: „Ba, aici”. — *Florica*: Ha, ha, ha, *Moldoveanu dracului!* ALECSANDRI, T. 660.

— Pentru etimologie vezi aci.

ACINTUȘ s. m. (Bot.) = zambilă. În Transilv. (Clopotiva, în Hațeg), ap. HEM. 184.

— Corupție populară din hyacinthus, probabil prin mijlocire ungurească.

ACIOAIE s. f., sing. tant. „Laiton; bronze; aliage; airain. Clochette”. — Sub acioaie sau cioaie poporul nu-și închipuie un anumit metal, ci astfel numește el și alama, și bronzul, și arama și ori-ce fel de amestecătură de metale din care se fabrică obiecte ca: sfeșnice, cădelnițe etc., dar mai ales clopote, așa încât el poate deveni chiar sinonim cu „clopoțel”. *Arzându-i cu cărbuni vîi de foc nestînși, mestecându-i în rășină cu piatră pucioasă și topindu-i în argint și aur și în cioat.* CUV. D. BĂTR. II, 230 (c. 1600, Transilv.). *Idol vărsat, de argint, sau de altă oarece cioae, cum eră în zilele vechi.* GLOSAR SLAVO-ROM. 83 (s. XVII). *Ielectron* (= o compoziție de aur și de argint, gr. ἤλεκτρον) = acioae. idem, 81 b., ap. HEM. 185. *Au zdrobit porțile ceale de cioaie.* SILVESTRU (1651), ap. HEM. 185 (: „contrivit portas aereas.”). *Sfeșnicel de acioaie la proscomidie... Cădealniță de acioaie, 5 candelile de acioaie.* INVENTAR (a. 1741), ap. HEM. 185. *Fulga.. le ducea... tocma colo la... ceardac de acioaie.* (Notă: „Învălit cu metal, cu alamă luoarească”). TEODORSCU, P. P. 510/30. *Pardoseala eră de cleștar, iar învelitoarea eră de acioaie și de plumb.* ISPIRESCU, L. 294. *Bronzul sau amestecătura de aramă și de cositor se chiamă la noi acioaie*, ap. HEM. 186 (Sărdanu, în Dâmbovița). || *P. ext. Clopotul la caii înhămați la trăsura sau în herghelie se zice cioaie.* ap. HEM. 186 (Moscu, în Covurlui). [Și: cioaie, cioaie.]

— Etimologie necunoscută. Hasdeu (*Etymol. magn. Rom.* 187) îl derivă din ital. *acciajo*, care însă însemnează „oțel”.

ACIOALĂ s. f., 1°. *Abri. 2°. Appentis*. — 1°. „Adăpost”. *Părăsind vatra părintească..., fugind de orice acioală omenească, caută drumul muntelui.* DELAVRANCEA, s. 59. | 2°. *Spec. „Sopron”*. *Acioală este o șatră, un adăpost pentru vite, cu acoperișul alipit de perețele casei sau de al unui coșar, fără ca acioala să aibă pereți.* ap. HEM. 187. (Dealul, în Dâmbovița). [Pronunțat: acoală.]

— Substantiv postverbal din aciolă.

ACIOLĂ vb. I. = aciuă. În mahalaua noastră abia se aciolase câțiva săteni de pe la Sohă. DELAVRANCEA, s. 227. *Ferestrele și ușile caselor în vreme de viforniță să nu le lași deschise, că poate să se acioleze vreo spurcăciune de drac în casă.* ȘEZ. III, 80. *Aia face omu patru pereți, ca să se acioleze și cei streini.* ap. HEM. 188. (Sărdanu, în Dâmbovița). *Pe unde se aciolă nevăstuica, poporul pune furci... M'am servit înadins de verbul „se aciolă”, sau „se aciolează”, de-oare-ce la noi e foarte popular și-l auzi la săteni [des]; însemnează: pune[rea] la adăpost, sub un acoperământ, a unei ființe sau a unui lucru în timp de întemperi.* ap. HEM. 188. (Valea-Mare, în Muscel). [A se ceti: acolă. | Aciol și acioléz.]

— Despre etimologie vezi aciuă.

ACIRĂ vb. I v. aceri.

ACIRĂ s. f. (Ornit.) „Agle”. — Cuvânt rar. *Paserile cunoscute ornitologilor sub numele de „aquilae” Românii nu le numesc „pajure”, ci parte „acire”, parte „vulturi” și parte cu alte numiri.* MARIAN, O. I, 145. *Pajură, numită... în România mică aciră* (comunicat de d-l V. Burlă), după credința poporului român e o pasăre... năzdrăvană. idem, I, 137. [Și: aceră. BĂRSEANU.]

— Din lat. *aquila*: sicilian *acula*, bergamasc *ăgola*, sardic *ăhile*, engad. *eula*, *avla*, fran. *aigle*, v.-prov. *uigla*, span. *aguila*, portug. *aguia*.

ACIUĂ vb. I^a. „1° (S')abrîter, (se) rîfugier, (se) sauver, trouver un asile; donner asile. 2° (Se) reposer, (s')apaiser”.

1°. Verbul *aciua*, întrebuințat mai ales ca reflexiv: *a se aciua*, însemnează „a (se) feri de ceva”, așa încât în el se pot împreună noțiunile: „a (se) adăposti”, „a se refugia”, „a se pripăși (pe lângă casă)”, „a se oploși”. *Trans. Capătă învoire... să... aciuze [copiii] în casă.* ȘEZ. I, 66. | *Refl. Noe intră în corabie... și trimise D-zeu... toate vitele și fieri și paseri, de se aciuară cu nus în corabie.* MOXA, 348. *Ca un om nemearnic te acuedzi prin lăcașurile omenesti.* VARLAAM, C. 371/. *Aciedzu-mă = contogor.* ANON. CAR. [Călărașii] *stau... pe la... trecători, unde se pot aceoa de răutatea [Tătarilor].* CANTEMIR, HR. I, 304. *Episcopii, în asemenea incursiuni barbare, se aciua cu lucrurile cele mai însemnate la Brădicești.* MELCHISEDEC, ap. TDGR. 12. *Fata se vâlcărea și ea, că nu știe... unde să se aciuze.* ISPIRESCU, L. 335. *Păstorii înspăimântați S'aciuază cu-a lor turme în munții învecinați.* C. NEGRUZZI, I, 118. *Nici o lighioae nu se poate aciua pe lângă casă de râul vostru.* CREANGĂ, A. 37. *Șoarecii mici se aciuază prin locuințele oamenilor..., cei mai stricători însă sânt șoarecii cei mari..., care distrug totul pe unde se aciuază ei.* ap. HEM. 190. (Branieștea, în Covurlui).

2°. Când, după o osteneală oarecare, ajungi sub adăpost sigur, ai vreme să te odihnești. De aceea *aciua* poate însemna „a (se) odihni”. *Trans. Fului lui D-zeu, ce n'au avut unde nice capul să-și aciu, acestuia... și nespuseei bogăției a lui să jluim.* CORESI, ap. HEM. 192. | *Refl. Boierul ia și mănâncă, și după aceea se aciuază.* SBIERA, P. 58. *Zmeii... nu se pot aciua, decât după ce Sântilii îi stropește cu apă.* ap. HEM. (Galați). || *P. ext. „A liniști”. Copilul ce zace de insomnia... plânge... Unele mame... îi fac scâldători..., reușind prin așa mijloc a face pe copii să se mai aciuze.* ȘEZ. II, 131.

[Pronunțat: a-cu-ă și a-čo-a. | *Aciuéz, acioéz, † aciun.*]

— După A. Philippide derivă din lat. **accellare*, verb compus din *ad* și *cella*, în înțeles de „odaie pentru servitori, pentru săraci, cotef, vizunie”. Etimologia aceasta este singura admisibilă, căci ea se potrivește atât din punct de vedere semantic, cât și formal. Sensul fundamental al lui *aciua* trebuie să fi fost „a ascunde” și e posibil ca lat. *celare*, „a ascunde”, să se fi prefăcut în **cellare*, sub influența cuvântului *cella*, „ascunziș”. Pe când **accellat* trebuie să dea **aceadă*, **accellare* trebuie să dea **acelă*. După **aceadă* s'a format infinitivul *acuoă, aciua*, cu noul prezent *aciuez*, iar din contaminarea acestei forme și a infinitivului **acelă* s'a născut forma *aciolă*, cu prezentul *acioléz*.

ACIUARE s. f. „Action d'abrîter, de se rîfugier, de se cacher; refuge, abri”. — Infinitivul lui *aciua*, devenit abstract verbal, cu sens concretizat în parte. *Nice o pricină de price le va folosi, nice o șvăire, nice o aciuară sau supt pământ fugire.* CANTEMIR, ap. HEM. 192. *Acioare... [=] hălăduință, adăpost, oploștire.* STAMATE, ap. HEM. 191. *Ploaia, vărsându-se cu șiroaie, silește pe toți a-și căuta aciuară prin chilii.* C. NEGRUZZI, I, 215. [Pronunțat: a-cu-a-re, a-čo-a-re.]

ACIUȘ s. a. „Abri, asile“. — „Adăpost“. Într'acest sătisor au sosit cam de câtră seară și au fost nevoiți să-și caute aici un aciuș peste noapte. SBIERA, P. 217. [Pronunțat: a-ču-aș.]

— Derivat din aciuă, prin suf. loc. -aș.

ACIUĂT, -Ă adj. „Abrité; couvert de...“ — Participiul lui aciuă, devenit adjectiv. Cine... să socotească..., cel supt aripele vulturului aciuat, că în primejdie va intra? CANTEMIR, IST. 94. Ciobănei, în câți răzimați, în glugi acioați. TEODORESCU, P. P. 75. [Pronunțat: a-ču-at, a-čo-at.]

ACIUÎ vb. IV^a. = aciuă. Refl. Ne aflăm acioindu-ne în țara împărăției tale. E. VĂCĂRESCUL, IST. 284. | Trans. Se hotărâră să aciuască pe lângă casă un dobitoac, un câine, o pisică, ce o fi. CALENDARUL BASMELOR (1882), 56. [Pronunțat: a-ču-î, a-čo-î.]

— Născut din aciuă, prin trecerea la conj. IV.

ACLAMĂ vb. I. „Acclamer“. — A primi cu strigăte de însuflețire. [Muza lui Alecsandri] toate popoarele o aclamă. ODOBESCU, II, 523. [Aclăm, mai rar: aclaméz.]

— N. din fran.

ACLAMĂRE s. f. „Acclamation“. — Infinitivul lui aclamă, devenit abstract verbal. Nu înțelegem..., cum... acei călcare [de jurământ] ar fi recunoscută prin o aclamare generală. MAIORESCU, D. I, 8.

ACLAMAȚIUNE s. f. = aclamare. Fu ales secretar prin aclamațiune.

— N. din fran. acclamation.

ACLIMATĂ vb. I^a. = aclimatiză.

— N. din fran. acclimater.

ACLIMATIZĂ vb. I^a. „(S') acclimater“. — A (se) deprinde cu clima.

— N. din germ. acclimatisieren.

ACLIMATIZĂRE s. f. „Acclimatation“. — Infinitivul lui aclimatiză, devenit abstract verbal. [Și: aclimatăre.]

ACLO adv. v. acolo.

ACMŪ adv. † = acum. Foarte des întrebuințat de scriitorii vechi. Astăzi a dispărut din graiu. *Acmu, cine e răbdarea mea e nu Domnul?* CORESI, PS. 103. *Je-luiai să bei și să mănânci, iară de moarte nu te temeai; acmu, dacă vezi că te luăm, tu pomenești de pocăințe!* CUV. D. BĂTR. II, 450. (s. XVI). *În vreamă de acmū... au schimbat acea tocmală.* PRAV. MOLD. 31. | *Ție, căruia unuia se cuvine toată slava și închinăciunea, mărire dă de acmū și pără în veci.* CANTEMIR, HR. 3/31. | *Până acmū n'au mai adus [ispravă], și treaba aceasta încă sfârșit n'au mai luat.* URICARIUL, II, 247/30 (s. XVII). *Deci de cmū să nu avem a părī unul pre altul.* MSS. (s. XVIII), ap. HEM. 226. *Vom blagoslovī pre Domnul de de-acmū și până în veci.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 226. | *Și până pre-acmū, vouă vesti miratele tale.* idem. || **Mai acmū** = „mai adineaorea“: „il n'y a pas longtemps, tout à l'heure“. *Au intrat mai acmū.* DOSOFTEIU, V. S. 56/1. || **Amū acmū** = „acum dară“: „et maintenant“. *Acmū câtră lume m'am turnat, ce ajutoriu mi trebuiaște de la alt cinevă, fără de la tine? Acmū amū, împărăteasă, stăi drept mine, săraca de eu, și-mi fii ajutătoare.* MSS. (s. XVI), ap. HEM. 231. *Amu acmu cire grăiaște.* COD. VOR. 130/4. [La Moși se întrebuințează, deși rar, o formă *amnu* = „acum“, FRÂNCU-CANDREA, R. 48, care s'a desvoltat din *acmū*, prin aceeași trecere fonetică ca și în *tomna* = *toama*, etc.]

— Pentru etimologie vezi *acum*.

ACMŪȘI adv. † = acuși. *Acmușū își voui tăia capul.* DOSOFTEIU, V. S. 146/2. *Această, așa de crudă tălcuire..., acmuș va cunoaște cetitoriul.* CANTEMIR, HR. 263/9. | *Întărit prin repetare: Argumenturile, pe care acmuși-acmuși înaintea tuturor puindu-le... idem.* IST. 67.

— Pentru etimologie vezi *acum*.

ACNŪ adv. = acum. Se aude în Banat. *Acū, acūm, acnū, îndată.* DIACONOVICI-LOGA, ap. HEM. 194 (a. 1822). *Acnuma, acrū și acruma, toate pentru: acum, acuma.* ap. HEM. 194. (Măidan, comit. Caraș-Severin). *Tăman acnū-i anu, dăcând ai dat cu toporu în mine.* JAHRESBER. III, 284/11. *Acrū, acrum (Măidan), acnū (Țărnova), acnuma (Petrovoselo)... „jetzt“.* id. 312. *Acnuma.* (Lătuș). VICIU, GL.

— *Acnū* pare a fi **eccu-nunc* (Hasdeu: *Etym. Magn. Rom.* 195), ceea ce ar fi un exemplu mai mult de un cuvânt latin (*nunc*) păstrat numai în limba română și pierdut în toate celelalte limbi române. *Acnuma* e o contaminație din *acnū* și *acuma*. *Acruma* s'a născut prin disimilația lui *n-m* în *r-m*, iar *acrū* s'a născut din *acnū*, sub influența lui *acruma*.

— **ACOÁCE** adv.) v. încoace.
— **ACOÁCI** adv.)

ACÓIU s. a. „Grande aiguille, aiguille d'emballage“. — Augmentativul lui *ac* (format prin suf. -oiu; cfr. it. *agone*). *Akony* = *Acus magna*. ANON. CAR. [În Banat: *acoiiū*.]

ACÓL s. a. v. ocol.

ACOLĂDĂ s. f. „Accolade“. — 1°. Îmbrățișarea ce se dă celui investit cavalier. *Toți, de la prințul catolic... aspirând la acolada papii de la Roma și până la băiețelul din clasa întâia rurală, toți dorim distincția.* CARAGIALE, S. U. 35/23. || 2°. Semnul grafic { cu care se îmbrățișază mai multe cuvinte. | De aici: (Arhit.) arc ogival cu rotunzime dublă.

— N. din fran.

ACOLE adv. = *acolea*. *Unde fi-e rădăcina ta, acole să fie vârful tău.* CUV. D. BĂTR. II, 288. [Accentuat: *acolē* și *acole*. | În dial. moldovean *acolē* este desvoltat din *acolea*, în celelalte dialecte însă e forma primitivă, din care e derivat *acolea*.]

ACOLEA adv. „Lă, par lă, de ce cote-lă“. — Între adverbele de loc: *aici*, care arată apropierea, și: *acolo*, care arată depărtarea. *acolea* (mai des *colea*) ocupă un loc intermediar. *Vino aici* înseamnă locul pe care se află vorbitorul, *șezi acoloa* locul lângă vorbitor, pe când *privește acoloa* arată un loc mai îndepărtat. *Se va afla c'au fost oameni acoloa aproape.* PRAV. MOLD. 28/2. | În legătură cu prepoziții: *Pre-acolea îi eră a treace* [lui Isus]. VARLAAM, C. 380/3. — „Ce duci, mândră, pe sub salbă, Colea'n vișoara albă?“ — „Da, doi pui de turturică“. — „Dă-mi-i mie, draga mea“. — „Bibi, bade, de-acolea, Că nu-s pentru dumneata“. IARNIK-BĂRSEANU, D. 400. | *Acolea* exprimă stare și mișcare. Numai mișcare exprimă *într'acolea*: — „Unde mergi?“ — „La locurile sfinte“. — „Eu încă mărg într'acoliă“. DOSOFTEIU, V. S. 56/2. *După care izbândă Svedul... cuprinsese mai toată țara leșască și i se închinară și hatmanii leșști, neavând încotro mai lă, că dentr'acolea Svedul, dencoace Hmil Hatmanul.* M. COSTIN, LET. I, 332. || În texte vechi întâlnim însă pe *acolea* și cu sensul lui „acolo“: *Întrebând cei ce se află acoloa, de ce se ciartă.* MINEIUL (1776), 120 1/2. [În textele vechi se accentuă totdeauna: *acolea*; azi se aude și: *acolea*.]

— Etimologia necunoscută. Dacă admitem că adverbul local *illic* a fost pronunțat, poate din cauza pronumelui *illic*, cu *i* scurt, atunci *acolē* (din care

apoi s'a format *acolea*, prin alipirea lui *-a* adverbial) ar corespunde întocmai unui **eccu-illie*. Existând alături de *acolea* și un *acó* (v. *incoá*), *-lea* s'a putut smălți ca un fel de sufix adverbial, care s'a adăugat apoi și la *aci*, formând pe *acilea*.

ACOLEȘI adv. † „Toujours là, au même endroit“.—„Tot acolea“. *Acoleş, puțin mai jos, Stravon arată...* CANTEMIR, HR. 74/21. [Accentuat: *acóleş sau acóleş?*]

— Din *acole*, întărit prin elementul adverbial *-și*.

ACOLISÍ vb. IV^a, refl., 1°. *Insister, obséder, s'accrocher (à qqn), ne pas laisser tranquille, importuner, molester (qqn)*. 2°. *Mettre (qqn) en possession de ce qui lui est légué*“.

1°. „A se ținea, a se lega, a se agăta de capul cuivă“ (mai ales cu gând rău). *Au venit la mine... și au adus un uric pecciăluit și s'au acolisit de mine să-l scriu*. MSS. (a. 1631, Mold.), ap. HEM. 199. *Fata... mearge la așternutul lui, acolisindu-se și împungându-l spre mestecare...; iară svântul zisă: „nu te acolisi, nice pokh a-ți spurcă fecioria*“ DOSOFTEIU, V. S. 236/1. *Au sămănat ghindă, ca să nu se mai acolisească [Polonii] de Moldova*. NECULCE, LET. II, 200/34. *S'au fost ocolisind... de locul sfintei episcopii, fără ispravă și cu mare năpaste*. DOC. (a. 1681, Mold.) ap. HEM. III. A. XIX. | (Jur.) Când se va acolisi un om de altul nefindu-i cela cu nici o deală, așa numai într'o pizmă va vrea să-l ucigă, cela încă nu se va da. PRAY, MOLD. 66/2. | Întrebuințat aproape exclusiv de scriitorii vechi din Mold., unde se mai aude și azi: *Drept mulțumită pentru ospăț, baba zise: „Aflați oameni buni, că eu is Holera... De voi nu mă acoliesc*“ ȘEZ. II, 190. [In: *Acolesi (a se) = a nu se putea apropia*. ȘEZ. II, 125, trebuie să fie greșală de tipar, în loc de „a nu se acolesi“.]

2°. *P. ext.* „A se da cuivă o parte din ceva“ (dintr'o avere). *Se rezervă din diată o parte din avere, din care nu se poate acolosi moștenitorului, decât numai când își indeplinește datoriile sale*. MARIAN, I. 20.

[Prin asimil. vocalică și prin apropiere de cuvintele *acolo* și *ocol* s'au născut formele: *acolosi* și *ocolisi*.]

— Din n.-grec. ἀκόλλω, „coller, s'attacher“, prin aoristul ἀκόλλωσα.

ACOLISIRE s. f. „Molestation, vexation“. — Infinitivul lui *acolisii*, devenit abstract verbal. *Țărani... își vor păzi dreptățile a nu atârna persoana lor de la stăpânitorii pământului... Avere lor va fi apărată de tot feiul de acolisiri*. DOC. (a. 1818), ap. GCR. II, 221/18.

ACOLISITOR, TOĂRE adj., subst., 1°. *Qui se cramponne; importun*. 2°. *Contagieux*“. — Adjectivul verbal al lui *acolisii* (format prin suf. *-itor*). 1°. „Care se acată de cineva; uricios, supărător, obraznic“. [De călugării tăiați] *au să dea seamă Grecii acolisitori*. BELDIMAN, TR. 400. || 2°. *P. ext.* „Lipicios, molipsitor“. *Pre ucenicii, ce se vor bolnăvi în școală, toți doftorii îi vor căuta fără plată, iar de va fi patima acolistoare, îi vor trimete la spitalul de obște*. URICARIUL, III, 22. (s. XVIII, Mold.) [Vechiu și dial. și: *acolisitoriu*.]

ACOLISITURĂ s. f. = *acolisire*. *Săvai nu s'ară sculă să-i dea lui pentru-ce e priiaten lui, iară pentru acolisitura lui sculă-se va și-i va da...* NOUL TESTAMENT (1648), ap. HEM. 200 (: „il se levera poutant a cause de son importunité“). [Plur. *-turi*.]

— Derivat din *acolisii*, prin suf. abstr. *-itură*.

ACOLO adv., 1°. *Là, y*. 2°. *Alors*“.

1°. Adverb de loc, corespunzând gestului care arată un loc depărtat de noi. — „Care-i Meleli?“ — „Acel mic acolo cu un straiu unguresc“. C. NEGRUZZI, I, 40. Tot ce e afară din imediata noastră apropiere e *acolo*:

Văzând o căsuță tupilată... a bătut la poartă. Atunci se aude din lăuntru un glas... — „Cine-i acolo?“ — „Eu sânt, un drumet rătăcit“ CREANGĂ, P. 90. Locul depărtat poate fi sus, jos, înainte, îndărăt, la dreapta sau la stânga noastră: *Unde voiți fugi? Să voiți sui în ceriu, tu acolo ești; să voiți pogori în iad, acolo ești. Să aș luă aripile zorilor și aș lăcu în marginea mării, acolo încă mâna ta m'are duce*. PSALT. (1651), ap. HEM. 201. | Foarte des e pus în opoziție cu adverbul locului apropiat: *Acicea veri semăna mărăcini... acolo veri seceră lacrăme și plângere*. MSS. (s. XVII), ap. HEM. 201. | De multe ori locul depărtat e determinat mai cu precizie. *Mă duc eu unde acolo fățerie nu este*. CUV. D. BĂTR. II, 449 (s. XVI). *Unde lovea el cu nuiăua, acolo fășt și dinsa*. ISPIRESCU, L. 34. *Intr'un loc pustiu, unde smeuza și fragii cresc, acolo Ikanok s'a întâlnit*. KONAKI, P. 85. | *Acolo exprimă stare sau direcțiune. În cazul al doilea astăzi începe să fie preferit într'acolo: Greșiseră drumu la Călărași și le-am arătat eu drumu într'acolo*. ap. HEM. 202. (Lupșeanu, în Ialomița).

2°. *Fig.* Rar *acolo* e adverb de timp, arătând vremea îndepărtată: „atunci“. *El zise: „mie nu mi-este dat să fac cucon*“... *Și acolo grăi vornicul lui Alexandru: „Impărate...*“ ALEXANDRIA, 155. | Chiar și: *unde... acolo = „pe când... atunci*“... *Unde se cădea să-i paie bine, el acolo răpști și-i pără rău*. VARLAAM, C 357/1.

[Cuvântul e accentuat în textele vechi: *acolô*. Astăzi se accentuează și: *acôlo*. Astfel într'o poezie populară găsim amândouă accentuările. *Cântă cucu'n par la vie, Și-acolô este-o chilie, Cu mușcată și tă-mărie: Dragul mieu acôlo serie*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 38. | La DOSOFTEIU, V. S. 65/27 și în Remete, în Banat, se găsește, ca la Aromâni, și forma: *aclo*, JAHRESEER, III, 312; V, 96.]

— Este lat. **eccu-[i]llōc*, care eră accentuat pe silaba din urmă, după analogia lui *locus*, (cfr. sicilian *ddoku*, calabrez *dduoku*, neapolitan *loke*, abruzzez *loke*, v.-milanez *illô*, *illôga*, v.-fran. *iluec*, *ilueques*). Din *aculô*, păstrat încă la Aromâni (Codicele Dimonie 82/25), s'a născut pe de o parte: *aclo* (la Aromâni și: *aclofe* <**eccu-illōc*-ce), pe de altă parte, prin asimilație vocalică, *acôlo*. După analogia lui *acôlea*, *acôlea*, *incoăce* etc. s'a accentuat și: *acôlo*.

ACOLOȘI adv. † „Au même endroit“.—„Tot acolo“. *Și acoloș au și școală românească*. P. MAIOR, IST. 256. Întărit prin „tot“: *Așijderea dintr'altă poveaste a lui Bonfin, tot acoloș puțin mai jos, poate să fie mutat basna numele apei Visla cu Sireatiul*. CANTEMIR, HR. 149.

— *Acolo* + elementul adverbial *-și*

ACOMODĂ vb. I^a. „(S')accommoder“. — *Trans.* „A potrivi, a împacă“. | *Refl.* „A se potrivi (cu ceva), a se da după (păr)“... *Mă acomodez împrejurărilor*. — N. din fran.

ACOMODĂRE s. f. „Accommodation“. — Infinitivul lui *acomodă*, devenit abstract verbal. „Potrivire“.

ACOMODĂT, -Ă adj. „Accommodé“. — Participiul lui *acomodă*, devenit adjectiv. „Potrivit“.

ACOMPANIĂ vb. I^a. „Accompagner“. — 1°. „A întovărăși“, „a însoți“ (pe cineva). || 2°. *Spec.* (Muzic.) A însoți cu vocea sau cu un instrument partea principală a unei bucăți muzicale (cfr. „a ținea hangul“). *Acompaniind sunetele ușoare a unor note dumnezești, cu glasul ei dulce*. EMINESCU, N. 46. — N. din fran.

ACOMPANIAMENT s. a. (Muzic.) „Accompagnement“. — Părți sau melodii secundare menite să susțină partea principală a unei piese muzicale. (Cfr.

Ison, hang). *Pe supt candida veselie a melodiei zbâr-năie un acompaniament surd.* ODOBESCU, III, 100.
— N. din fran.

ACOMPANIARE s. f. = acompaniament. Infinitivul lui *acompania*, devenit abstract verbal. *Cântece românești cu acompaniare de piano.* SBIERA, F. S. 326.

ACOMPANIAT, -Ă adj. „*Accompagné*“ — Participiul lui *acompania* (1° și 2°), devenit adjectiv. 1°. „Întovărășit, însoțit“. *Adeseori Domnul, acompaniat de fiica sa și de o suită numeroasă, se urcau pe dealul Catalinei.* C. NEGRUZZI, I, 106. || 2°. *Spec.* (Muzic.) cfr. *acompania*.

ACOMPANIATOR, -TOARE subst. (Muzic.) „*Accompagnateur, -trice*“ — Cel sau cea care acompaniază o bucată muzicală. [Și: *acompanietor, -toare*.]
— N. după fran.

ACOMPT s. a. (Comerc.) „*À compte, arrhes*“ — *Acont, à conto* (în socoteală) = *Plată parțială dintr-o datorie.* I, PANȚU, C. C. 287. | „*Arvună*“. Parte plătită înainte dintr-o sumă învoită. *Patronul se crede pe cuvântul său... pentru acoperiturile date pe anul curgător.* HAMANGIU, C. C. 376. [Plur. *-compturi*. | Și, cu pronunțare fran.: *acónt*, plur. *-conturi*, sau, de-a dreptul din ital.: *aconto*.]
— N. din fran.

ACONIT s. m. (Bot.) = omeag (omac). BRANDZA, FL. 10—13 deosebește următoarele soiuri: *Aconit, Aconit galben, Aconit galben-păros, Aconit năpușor, Aconit tauric*.
— N. din fran. *aconit*.

ACONIȚĂ s. f. = acar¹. În Banat (Borlova), ap. HEM. 203. [Accentuat probabil: *acóniță*.]
— Derivat din *aconu* (= *acoiu*) + suf. instr. *-niță*.

ACONT s. a. v. *acompt*.

ACOPEREALĂ s. f. „*Couverture*“ — Abstract concretizat. „*Acoperemânt*“. *Sărmanii cei de afară... Fără pic de-acoperéală, N'or fi înghețat?* N. BOGDAN, ap. TDRG. 475. [Plur. *-reli*.]
— Derivat din *acoperi*, prin suf. abstr. *-eală*.

ACOPEREMÂNT s. a. „I. *Ce dont on (se) couvre*. 1°. *Toit; toiture*. 2°. *Couverture; enveloppe*. II. *Protection, défense. Protecteur, défenseur, soutien*“.

I. Obiectul cu care se acoperă (1°) sau care acoperă (1°) ceva. *Dormiră supt acoperemântul cerului.* ISPIRESCU, L. 162. *Cu acoperemântul arpelor mării voastre păzindu-ne.* CALENDARIU (1814), 10. || *Spec.* 1°. „*Coperiș*“: *Casa eră cu un acoperemânt țuguiat.* EMINESCU, N. 51. „*Acuși trec cu picioarele prin păreți și ies afară cu acoperemântul în cap*“, zise *Lăți-Lungilă.* CREANGĂ, P. 254. || 2°. „*Invelitoare*“. *Acoperemânturi pe prestol preste evanghelie.* DOC. (a. 1771), ap. TDRG. 14. | *Semințele [de primulă] se păstrează cu acoperemintele lor până în Decembrie.* DATCULESCU, ap. idem, 475. | *Acoperemântul ochiului* = „*pleoapă*“. POPOVICI, R. D. 164 (Cerbil). || În mod stângaci se exprimă odată în BIBLIA 1688, 651, numai *acoperemânt* pentru *acoperemântul capului* = „*pălărie*“: *Când vrea mearge Moisi înaintea Domnului luă acoperemântul.*

II. *Fig.* † Ceea ce acoperă (3°), adică ocroteste. „*Ocotire, protecție, apărare*“. *Dau într'acoperemântul tău turma aceasta.* DOSOFTEIU, V. S. 159/2. || Prin personificare: „*ocrotitor; protector, apărător*“. *Bucură-te, stăpână, acoperemântul sufletelor noastre!* MINEIUL (1776), 67 1/2.

[După *acoperi*, și: *acoperimânt*.] *Locul eră uscat, ca când ar fi avut vreun acoperimânt de-asupra.* DRĂGHICI, R. 79. *Fii și de-acuma reazemul și acopere-*

rimântul meu. MARCOVICI, D. 5. | Plur. *-minte, rar: -mânturi*.]

— Derivat din *acoperi*, după *coperemânt*. (s. v.)

ACOPERI vb. IV. „1°. *Couvrir; voiler*. 2°. *Couvrir* (les défauts de qqn), *couvrir* (les frais), *cacher, celer*. 3°. *Protéger, défendre; couvrir* (une armée)“.

1°. *Înfășare este punerea unui ce peste alt ceva de jur împrejur; învălire este aceeași acțiune d'asupra și pe margini; acoperire tot aceea, numai d'asupra.* HASDEU; ETYM. MAGN. 204. | *Trans.* „*A acoperi ceva*“. *Cinstitul veșmânt, ce acoperă cinstitul capul lui.* CUV. D. BĂTR. II, 291 (s. XVI). *Buza de de-asupra se răsfrânge în sus peste scăfărlia capului, iar cea de desupt atârână în jos, de-i acopere pântecul.* CREANGĂ, P. 240. *Mâni subțiri și reci mi-acopăr ochii.* EMINESCU, P. 48. | *Spec.* *A acoperi o casă* = „*A pune coperiș unei case*“. | *Fig.* *Pizma frățâne-său îl acopereă și pre dînsul.* N. COSTIN, LET. II, 19. | „*A acoperi ceva cu alt ceva*“. *Ea-și acopere cu mâna fața roșă de sfială.* EMINESCU, P. 189. *Somn acopere flința-mi cu-a ta mută armonie.* idem, N. 44. || *Refl.* „*A se acoperi de (cu) ceva*“. *Marea frământată se acopere de spume.* ALECSANDRI, P. I, 193. *Limba se acoperi de cuvinte grecești.* P. MAIOR, IST. 199. *Dac'am văst că nu mai viu... Urătul mi-l așternuiu, Cu dragul m'acoperiu.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 144. || *Fig.* *A acoperi cheltuielile* = „*a da cât trebuie pentru plata întreagă a cheltuielilor*“. *Banii ce se pun pe iconiță... acopăr cheltuielile înmormântării.* MARIAN, I. 144. *Gvernul să se impră-mute cu această sumă de bani... și să o plătească prin anuități, iar anuitățile se speră că se vor putea acoperi din sporul de venituri.* MAIORESCU, D. I, 277.

2°. Prin faptul că acoperim ceva, mai adesea îl ascundem. De aici sensul de „*a ascunde, a tănuși*“. *Ferice de cei ce li se acopereă păcatele.* CORESI, PS. 77. („*quorum tecta sunt peccata*“). *Mă mir de Miron, cum au acoperit acest lucru, de nu l-au scris.* NECULCE, LET. II, 200. | (Jur.) † *De-l vor acoperi și nu-l vor spune, ce-l vor ascunde... PRAV. MOLD. 21/1.* | În opoziție cu „*a descoperi*“: *Sufletul plin de vrednicie, pre cât mai mult se acopere, pre atâta mai tare se descopere.* CANTEMIR, IST. 52.

3°. Prin faptul că ascundem pe cineva, căutăm să-l protegem. De aci sensul de „*a ocroti, a apăra*“. *Trans.* Din următorul exemplu se pot vedea foarte bine cele trei accepțiuni: = „*a pune ceva (pana) de-asupra cuivă (lui Făt-frumos), spre a-l ascunde și astfel a-l ocroti*“ — „*Dacă țî l-om arăta, mamă, ne făgăduiești că nu-i vei face nimic*“ — „*Vă făgăduiesc, dragii mei*“. *Atunci ei [=pui] îl scoaseră din pană și îl arătară; iară ea [=sgripsoroaica], de bucurie, îl strânse în brațe și cât p'aci eră să-l înghiță, dacă nu l-ar fi acoperit pui.* ISPIRESCU, L. 90. *Cu rugăciunile tale acopere pre robii tăi de toată nevoia.* MINEIUL (1776), 207 1/2. *Dator aș fi s'acopăr, iar nu să defăimez, Pe cei de-un neam cu mine.* ZILOT, CRON. 87. || De-oare-ce apărarea cuivă se poate face din oricare parte, a *acoperi* poate să piardă, în înțelesul acesta, nota caracteristică a „*punerii de-asupra*“. *Cavaleria acestor divizii le acopereă la dreapta, spre Vid.* MAIORESCU, D. II, 92.

[Prezentul: 1. *acóper* (și: *acópăr*), 2. *acóperi*, 3. *acópere*, († și dial.: *acópere*) 4. *acoperim*, 5. *acoperiți*, 6. *acóper* (și: *acópăr*, dialectal și formă analogă: *acópere*). | Cfr. *coperi, descoperi*.]
— *Coperi* cu a protetic.

ACOPERIRE s. f. „1°. *Action de couvrir* (de *cacher, de celer, de protéger, de défendre*); *défense*. 2°. *Voile; bouchier; couverture*“.

Infinitivul lui *acoperi* (1° — 3°), devenit abstract verbal, în parte cu înțeles concret. 1°. *Abstr.* *Această carte... scoțându-se dentru acoperirea limbii strine... cu multă osârdie am nevoit.* CHEAIA ÎNTELESULUI) a. 1678), ap. GCR. I, 237/5. | (Comerc.) *Aco-*

perire = suma cu care se achită ceva, d. ex. „trimite-mi acoperire pentru factura mea; vă acoper cu trate“. I. PANȚU, C. C. 287. | „Apărare“. Pierderile Rușilor sânt... excesiv de mari, din pricina obiceiului de a înainta fără lucrări simultane de acoperire. MAIORESCU, D. II, 100. || 2°. Concret. † „Scut.“ Acoperire a fecioarelor ce-s cu sulite. BIBLIA (1688), 176, (Φορσός) | † „Acoperemânt“. Au descoperit acoperirea tatălui său. idem, 145/3 (συχάλομυα).

ACOPERIȘ s. a. „Toit“. — Ți-oiu ridică case, Măndre și frumoase, Ai mei solzișori, Mari și scîpitori, Li-or fi de'nvăliș Și de-acoperiș. TEODORESCU, P. P. 91. || După LEX. BOBB, 7—8 mai există: acoperiș de oală = testum, acoperiș de piele = obstragulum, acoperișul fântanei = puteale, acoperișul țătelor = mammilare, acoperișul capului muieresc = rica, acoperișul casei = culmen. [Plur. -rișe și -rișuri. | Cfr. coperiș.]

— Derivat din acoperi, prin suf. instr.-iș.

ACOPERIT s. a. „1°. Action de couvrir. 2°. Toit“. — Participiul lui acoperi, devenit abstract verbal. 1°. „Acoperire“. Acoperitul casei s'a făcut în patru zile. || 2°. † Concretizat: „Coperiș“. Imprejurul lui acoperitul lui. PSALT. SCH. 46/3. (= „acoperimântul“. CORESI, PS.: „în circuitu eius tabernaculum eius.“) Bătând el la o cetate și luând-o, vru să aprindă turnul cel mare din mijlocul cetății, întru a cărei acoperit se suise mulți bărbați și muieri, ca să scape de perire. CALENDARIU (1814), 111.

ACOPERIT,-Ă adj., adv. „I. 1°. Couvert. 2°. Caché, celi; voilé. Hypocrite. II. Secrètement; en cachette; à mots couverts“.

I. Participiul lui acoperi (1°—2°), devenit adjectiv. Un bordeiu acoperit cu paie. ODOBESCU, III, 18. Pânza cea acoperită de un colb de pietre scumpe EMINESCU, P. 185. || 2°. „Tăinuit“. Lucrurile nu puteau rămâne mult timp acoperite. Împărăteasa, de silă, de milă, fu nevoită a spune împăratului toată șiretenia. ISPIRESCU, L. 121. Cuvinte acoperite, pentru ca să nu înțeleagă toți. PRAY. MOLD. 135/1. | „Învălit la față“. Îi aduce trei fete acoperite, dintre cari mirele să-și aleagă pe a sa. MARIAN, N. 525. || Fig. „Fățarnic“. Când vă postiți, să nu fiți ca acoperiții ce se intristează. RADU D. MĂNICEȘTI (a. 1574), ap. HEM. 210 (: „nolite fieri sicut hypocritae tristes“).

II. Întrebuințat ca adverb. D-zeu au grijă de mântuirea rodului omenesc une-ori deschis și la arătare, alte-ori acoperit. VARLAAM, C. 323/3. Să vorbească cu rudele... acoperit cât se poate, să nu simță nicidecum. PANN, E. I, 105.

ACOPERITOARE s. f. = acoperământ. Akoperement = Tectum. Coopertura. Akoperitore = Idem. ANON. CAR. [Plur. -toare și -tori.]

— Derivat din acoperi, prin suf. instr.-itoare.

ACOPERITÓR,-TOARE adj., subst. „Celui qui couvre, cache, protège“. — Adjectivul verbal, une-ori substantivat, al lui acoperi (derivat prin suf.-itor). În textele vechi întrebuințat mai ales cu sensul de „ocrotitor“. Domnul acoperitóriu se făcu mie. BIBLIA (1688), 50/1. [† și dial.: acoperitóriu.]

ACÓRD s. a. „Accord, entente“. — 1°. „Toceală, înțelegere, învoire“. Neprieteni au socotit și au trimis pe gheneral... la cneazul Menjicul, cerând acord ca să se închine. N. COSTIN, LET. II, 70. || A fi, a cădea, a se găsi de acord = „a se înțelege pe deplin, a ajunge la o înțelegere deplină“. Cu această conglăsuire admirabilă sântei toți de acord a zice, că aici este chemarea comunei. MAIORESCU, D. II, 149. || 2°. (Gram.) Potrivirea unui cuvânt cu altul, ale cărui schimbări trebuie să le urmeze. Acordul subiectului cu predicatul. || 3°. (Muzic.) Armonia. mai multor su-

nete muzicale produse în același timp. Arpa lui cu acordele sălbatice stă spânzurată dinapoi sa. C. NEGRUZZI, II, 46. | Fig. Clavirul când răsund... Deștepti în al meu suflet acorduri fofoase. ALEXANDRESCU, M. 127. [Plur.-corduri și -coarde.]

— N. din fran.

ACORDĂ vb. I. „Accorder“. — 1°. „A aduce în armonie“, a pune în concordanță“. (Gram.) Acordăm subiectul cu predicatul. || (Muzic.) Prin stele acordează îngerii harpele lor. ALECSANDRI, P. III, 105. || 2°. „A hărăzi“. Vlaicu-Vodă... acoardă neguțătorilor din Polonia un privilegiu. HASDEU, I. C. 6. [Acord și acordé, forma d'întău mai ales pentru sensul 2°, iar forma din urmă mai ales ca termin muzical.]

— N. din fran.

ACORDĂRE s. f. „Action d'accorder“. — Infinitivul lui acordă (1°—2°), devenit abstract verbal.

ACORDEÓN s. a. (Muzic.). „Accordéon“. Un fel de „armonică“ (instrument muzical).

— N. din fran.

ACORDÓR s. m. „Accordeur“. — Cel care are meseria de a acordă instrumente muzicale.

— N. din fran.

ACÓS,-OASĂ adj. † „Pointu, piquant“. — „Împungător“. Spini și scai de cei acoși. DOSOFTEIU, ap. TDRG. 15.

— Derivat din ac (1°), prin suf. adj. -os.

ACOSTĂ vb. I. a. (Marină). „Accoster“. — Intrans. A se alătură de țarm, de cheu, pentru debarcare. || Fig. Trans. A costăpe cineva = a-l întâmpina pe stradă și a-i spune ceva (de obicei neplăcut). Cfr. abordă.

— N. din fran.

ACOTILEDÓN adj., s. a. (Bot.) „Acotylédone“. — Lipsit de „cotiledon“. Acotiledoane = Vegetale care n'au embrion format înainte de germinare.

— N. din fran.

ACOTILEDÓNIC,-Ă adj. (Bot.) „Acotylédone“. — Fără cotiledon. Embriion acotiledonic. GRECESCU, FL. 15.

— Din fran. (= grec. à- privativ și κοτυληδών), cu adăogirea sufixului adj.-ic, foarte uzitat pentru neologisme.

ACÓV s. a. = acău. În Ban., în părțile ungurene și în Mehedinți. Căzile și brădănițele sânt... de la 40—100 acoave de mari; ciuberile sânt de un acov“. LIUBA-IANA, M. 101. Să ne umple căpița cu un acov de vin. ALEXICI, L. P. I, 172/3. Prețul berei este de 5 fiorini acovu (40 de oă). I. IONESCU, M. 734. [Cfr. a cău].

— Din sârb. acov.

ACREÁLĂ s. f. 1°. = acirire. 2°. = acirime. 3°. = acrituri. Stomahul îi eră leșuit... Își simțea gura uscată. Îi eră sete și aveă poftă de acreală. VLAHUȚĂ, N. 75. [Plur.-eli].

— Derivat din acri, acru, prin suf. abstr.-eală.

ACREÁTĂ s. f. = acirime. MSS. (a. 1778) ap. HEM. 211. — Abstract adjectival, derivat din acru, prin suf. abstr.-eală (cfr. ital. agrezza).

ACREDITĂ vb. I. a. „Accréditer“. — 1°. (Comerc.) A deschide cuivă un credit comercial la o bancă sau a-l recomanda pentru un astfel de credit. || 2°. P. ext. A face demn de crezământ, de a fi recunoscut ca adevărat, „a adevăra“. Zvonul acesta nu se acreditează || 3°. (Polit.) A face să fie recunoscut cineva ca am

basador, ca ministru plenipotentiar, pe lângă guvernul unui Stat. *A fost acreditat ca ministru la curtea Angliei (sau: pe lângă regele Angliei).*

— N. din fran.

ACREDITĂRE s. f. „*Action d'accréditer*“.—Infinitivul lui acredita, devenit abstract verbal. „*Adeverire*“. *Acreditarea fantasticului Negru-Vodă.* HAS-DEU, I. C. 138.

ACREDITĂT, -Ă adj., subst. „*Accrédité*“.—Participiul lui acredita, devenit adjectiv. 1°. (Comerc.) *Acreditat = persoana căreia i se deschide un credit, care se recomandă pentru un credit.* I. PANȚU, C. C. 287. || 2°. „*Recunoscut*“. *El a fost... acel ministru acuzat atât de grav de organul acreditat al foștilor săi colegi?* MAIORESCU, D. II, 243. || 3°. (Polit.) *Eră ministru acreditat pe lângă curtea Rusiei.*

ACRESCENT, -Ă adj. (Bot.). „*Accrescent*“.—Care crește mai departe. (Se întrebuințează pentru părțile florii, afară de ovar, care urmează a crește mereu, pe nesimțite, până la maturitatea fructului).

— N. din fran.

ACRÍ vb. IV^a. „*Aigrir*“: 1°. *Rendre aigre*. 2°. *Devenir aigre*“.

1°. *Trans.* A face acru. 2°. *Refl.* A se face acru. În sens propriu și figurat. *Li se acrise, tot umblând încoace și încolo.* ISPIRESCU, L. 336. [Cfr. în acrí.]

— Derivat din acru (cfr. fran. *aigrir*).

ACRICIÓS, -OĂSĂ adj. „*Aigre*“.—Care, pe lângă alte însușiri, are în oare-care grad și acrima.

— Derivat din acru, prin suf. adj. -icios.

ACRICIUNE s. f. = acrime. MSS. (a. 1778), ap. HEM. 211.

— Derivat din acru, prin suf. abstr. -iciune.

ACRÍD s. m. (Bot.) = viță-de-vie. GRECESCU, FL. 146. PANȚU, PL. 1.

— Din neo-grec. ἀκριδία, „petit vin“. Cfr. aguridă.

ACRIDĂ s. f. (Entom.) = coșă. *Acridă = die Schmarrheuschrecke.* BĂRCIANU. *Iar hrana lui eră acride și miere sălbatică.* EVANGHELIA (a. 1894), ap. TDRG. 475. [Accentuat: *acridă* sau *acridă?*]

— Din paleosl. akrida, „idem“, (= grec. ἀκρις).

ACRÍME s. f. „1°. *Aigreux, acréte*. 2°. *Verjus*“.—Abstractul adjectival al lui acru (derivat prin suf. -ime). 1°. *Abstr.* De lipsă iaste că... teascu, cu toate părțile lui, la care străbate mustul..., așa să se speale, cât într'insele să nu rămână nici mucezeală, nici vreo acrima. ECONOMIA (1806), 160. | *Fig.* *Cronicile... acuză cu acrima viclenia făcută.* BĂLCESCU, M. v. 296. *Crezând că popa voiește numai să-l înșele..., i-au zis cam cu acrima...* SBIERA, P. 285/3. || 2°. *Concr.* „*Aguridă*“. *Părinții au mâncat acrima, adică agurida, iar dinții copiilor au strepezit.* ZANNE, P. IV, 538.

ACRÍRE s. f. „*Action de rendre* ou de *devenir aigre*“.—Infinitivul lui acrí (1°—2°), devenit abstract verbal.

ACRÍȘ s. a. „*Petit lait aigri servant comme vinaigre*“.—Așa numesc mocanii în unele locuri zărul înăcrít sau jintița pe care o fac într'adins, pentru a o întrebuința în loc de oțet la înăcricrea bucatelor. (Banat, comunele Suseni, Ostrovel, Sibisel etc.; Transilv., comunele Lisa, Copăcel, în Făgăraș), ap. HEM. 212.

— Derivat din acru, prin suf. -iș.

ACRÍȘ s. m. (Bot.) v. agris.

ACRÍȘ-RÓȘU s. m. (Bot.) v. dracilă.

ACRÍȘÓR, -ȘOĂRĂ adj. „*Aigret*“.—Diminutivul lui acru (derivat prin suf. -ișor). *Hai la bragă dulcișoară, C'am... găsit un puu de cioară Ș'am băgat la donicioară, Ș'o faci mai acrișoară.* TEODORESCU P. P. 121.

ACRÍT s. a. = acrire.—Participiul lui acrí (1°—2°) devenit abstract verbal.

ACRÍT, -Ă adj. „1°. *Rendu aigre*. 2°. *Devenu aigre*“.—Participiul lui acrí (1°—2°), devenit adjectiv. | *Fig.* *Mi-e sufletul acrí și m'am săturat să mă chinuiesc atâtea ceasuri.* CARAGIALE, N. S. 55/3.

ACRÍTOÁRE s. f. (Fam., pop.) „*Volée de coups, raclée*“.—Nu-i întrebuințat în sensul propriu, de „instrument care acrește“, ci numai în cel figurat: *Pe la noi, când este cineva bătut de către altul, îi zic că a mâncat o săferdeă; unii îi zic: salată; alții naframă; alții acritoare.* ap. HEM. 214 (Corodești, în Tutova).

— Derivat din acrí, prin suf. instr. -itoare.

ACRÍTÓR, -TOÁRE adj., subst. „*Ce ou celui qui aigrít*“.—Adjectivul verbal al lui acrí (1°—2°) (derivat prin suf. -itor), substantivat une-ori.

ACRÍTÚRĂ s. f. „*Ce qui est aigre. Aliments aigres: certains condiments*“.—Ceea ce e acru. *Sărătura se coclește de aramă.* PISCUPESCU, O. 195. || *Spec. Acrituri, pl. tant.* = „alimente acre“ (în deosebi murături: castraveți, varză). *S'a bolnăvit de gălbınare. I-a trecut cu cărmăz și acrituri.* CARAGIALE, S. U. 43/14. *În timpul cât bei rachiu cu salce... să nu mănânci verdețuri și acrituri, brânză și lăptării.* ȘEZ. IV, 183. [Plur. -turi.]

— Derivat din acrí, prin suf. abstr. -itură.

ACRÍU, -ÍE adj. „*Aigret*“.—Al cărui gust bate în acru. [În Sălăgiu, prin substituirea suf. -oiu în locul lui -iu, obicnuită în acest dial: *acriú, -odie.* VAIDA.]

— Derivat din acru, prin suf. -iu.

ACROBÁT, -Ă subst. „*Acrobate*“.—Persoană care merge pe funie, care face figuri gimnastice de forță.

— N. din fran. (= grec. ἀκροβάτης).

ACROBÁTIC, -Ă adj. „*Acrobatique*“.—De acrobat. *Histrionii... dănluiuau din picioare și făceau întorsături acrobatice.* ODOBESCU, I, 40/13.

— N. din fran.

ACROMÁTIC, -Ă adj. (Fizic.) „*Achromatique*“.—Care produce acromatism. *Lentilă acromatică.*

— N. din fran. (grec. ἀ-privativ + χρώμα, „culoare“).

ACROMATÍSM s. a. (Fizic.) „*Achromatisme*“.—Acea răsfrângere a razelor de lumină (printr'o lentilă), care nu le desparte în colorii.

— N. din fran.

ACROMATOPSÍE s. f. (Psihol., Med.) „*Achromatopsie*“.—Acea boală a văzului, care împiedecă distingerea colorilor. (Cfr. daltonism).

— N. din fran. (= grec. ἀ-privativ + χρώμα, „culoare“ + ὄψις, „văz“).

ACROSTÍH s. a. (Poet.) „*Acrostiche*“.—Scurtă compunere în versuri ale căror litere inițiale alcătuiesc un nume, de obicei al unei persoane. *Acrostihul de spre margine iaste acesta.* MINEIUL (1776), 2/1. [Plur. -stíșe și -stihuri.]

— N. din grec. ἀκροστιχον (= ἀκρος, „din afară“; στίχος, „vers, stih“).

ACRU, -Ă adj. „*Aigre, acre; qui n'est pas mûr; vert*“.—Poporul zice: „*acru ca oțetul*“, sau: „*acru*

ca borșul⁴, mai ales când se vorbește despre vin; iar într'un sens superlativ: „a făcut un borș, ca-tran de acru“. ap. HEM. 215. (Ocana, în Covur-luiu). *Respirația grea, trezită, acră, caldă și deasă a mulțimei, dospită în fumul de țigări...* [dă] salo-nului o asemuire de cafeună. DELAVRANCEA, s. 131. | „Necopt“. *Vulpea, când n'ajunge la struguri, zice că sânt acri* (: „il est comme le renard, il trouve les raisins trop verts“). ZANNE, P. I, 705. *Soacră, soacră, poamă acră!* De te-ai coace, cât te-ai coace, Poamă dulce nu te-ai face! ALECSANDRI, P. P. 237 | *Fig. Acră veste mi-a venit, Că nevasta m'au lăsat, Cu altul s'au măritat.* SEVASTOS, C. 246/22. †† A se nita cam acru la cineva: „regarder qqn. de travers“. ZANNE, P. II, 785. „Bine, voinică“, zise împăratul, uitându-se la dinșii cam acru oarecum. CREANGĂ, P. 257. | A-i fi [cuivă] inima (sau sufletul) acru de ceva: „en avoir assez“. ZANNE, P., V, 313. *Acuma mi-e acru sufletul, de atâta umblat.* SBIERA, P. 217/28.

|| **Lapte acru** = „lapte bătut“ sau „covăsit“: „*lait caillé*“. De mâncat îmi aducea Lapte acru... IARNIK-BĂRSEANU, D. 394. | **Piatră-acră** = „alaun“: „alun“. [În Banat] se zice la alun cipsă sau și piatră-acră. ap. HEM. 216. (Măidan, comit. Caraș-Severin). | **Apă acră** = „apă minerală“: „eau minérale“. În Transilv. (după ung. *savanyuviz*). *Borvizul la noi se chiamă apă-acră.* ap. HEM. 216 (Scoreiul, comit. Făgăraș). | **Măr acru** (mai ales plur. mere acre) = „mere pădurețe, mistrețe“: „*pommes sauvages*“. De răbdări s'a săturat, ca de mere acre. RETEGANUL, P. I, 60/19. | **Varză acră** = „varză înăcrită“: „*choucroute*“. *Mai bine varză acră cu'nvoială, Decât zahar dulce cu cărteală.* PANN., P. V. II, 92. | **Brânză acră** = „sorte de fromage fait du lait-caillé“. Așa se chiamă în Banat brânza încheagată de sine din laptele înăcrit. ap. HEM. 217 (Măidan, comit. Caraș-Severin). || **Îmi vine acru (pe gât)**, în sens propriu și figurat: „avoir la nausée, en avoir assez (d'une chose)“. I se urise și lui și-i venea acru, tot auzind-o de dimineața până seara. ISPIRESCU, U. S. 97/18.

— E lat. *acrus*, -a, -um (*Thes. linguae lat.*), forma vulgară a lui *acer*, *acris*, -e: ital. *agro*, sard. *agru*, argu, fran. *aigre*, catal. span. *agrio*, portg. *agro*.

ACRÚ adv. v. acru.

ACRÚM s. m. (Med.) „1°. *Aphtes*. 2°. ?“ — 1°. Băși-cuțele cele albe ca lîntea, care scot copiii sugători în gură..., se numesc de prostime *acrum*. PISCUPESCU, O. (1829), 215. Această boală o au copiii mici de față: ei au ferbințeală și flegmă în gât. LEON, MED. 120. || 2°. O plantă? O sare medicală? După HEM. 219, poate „sulfatul de magnezie“. *Bun este și acrumul să ia femeea când este grea, la șapte luni și la nouă; să-l pisezi acrumul, să-l faci prof...*, să pui într'un filigean cu puțină apă. MSS. (s. XVIII), ap. HEM. 219.

— Din neo-grec. ἀκρόμυ, ap. TDRG. 16.

ACRÚMA adv. v. acru.

ACRÚȚ, -Ă adj. = acrișor. Diminutivul lui acru, format cu suf. -uș.

ACS- v. AX-

ACSÓR s. a. „*Petite aiguille; camion (petite é-pingle)*“. — Diminutiv din ac 1° (format prin suf. -ușor).

ACT s. a. „*Acte*“. — 1°. „*Faptă*“. În opoziție au susținut orice act menit a întări monarhia ereditară, deși actul venea de la un guvern adversar. MAIORESCU, D. I, 52. || *A face act de prezentă* = „a se arată undevă pentru un timp scurt, din datorie sau din politete“. || *Act de dreptate, de bunăvoință, de conștiință* = „*faptă dreaptă, binevoitoare, făcută cu inimă curată*“. || 2°. (Jur.) Hârtie oficială care

constată un fapt, o invoială, o obligațiune: *Act de căsătorie, act de acuzare*. | *Act sub semnătură privată* = „document făcut fără mijlocire judecătorească“, contrariul de la *act autentic*: „*acte notarié*“. | P. ext. „document, dovadă“. În lipsă de acturi mai autentice, l-au copiat întocmai. KOGĂLNICEANU, ARH. I, 95. | *A luă act de ceva* = „a constată, a luă în seamă“ || 3°. (Poet.) Parte a unei piese teatrale despărțită de celelalte părți printr'o pauză naturală. *Viața e o luptă, o dramă variată, Și actu-i cel din urmă în veci e sângeros.* ALEXANDRESCU, M. 90.

— N. din fran.

ACTĂ s. f. (Jur.) „*Dossier*“. — În Mold. „*Dosar*“. BARONZI, L. 161/25.

— N. din lat. *acta* (plur. lui *actum*).

ACTINOMÉTRU s. m., s. a. (Fizic.) „*Actinometre*“. — Aparat cu care se măsoară intensitatea radiațiilor luminoase sau acțiunea chimică a razelor spectrului. — N. din fran. (= gr. ἀκτις, -ivoς, „rază“ și μέτρον, „măsură“).

ACȚIONĂ vb. I a. (Jur.) „*Actionner*“. — „A da în judecată“, a începe proces. În contra politaiului legea penală îmi dă dreptul de a-l acționa la tribunalele ordinare..., pe când în contra judecătorului de instrucțiune nu am această măsură. MAIORESCU, D. I, 179.

— N. din fran.

ACȚIONĂR, -Ă subst. (Comerc.) „*Actionnaire*“. — Persoană care posedă una sau mai multe acțiuni într'o întreprindere financiară sau comercială. Acționarii au fost convocați în adunare generală.

— N. din fran.

ACȚIUNE s. f. „*Action*“. — 1°. Manifestarea unei puteri prin efectele sale. „*Lucrare*“ *Acțiunea luminii și a căldurii, acțiunea vânturilor și a apei*. | „*Faptă*“. Așa de întinsă și de adâncă eră pe atunci mișcarea sufletească a poporului, încât... s'a revărsat în acțiuni istorice neobișnuite MAIORESCU, CR. II, 226. | *A pune în acțiune* = „a porni ceva“. | (Fizic.) *Can-titate de acțiune* = produsul masei cu viteza. *Acțiunea este egală cu reacțiunea*. | (Poet.) Mersul întâmplărilor unei povestiri, unei compuneri dramatice, spre desnodământ. *Acțiunea unei drame*. | *Special. Acțiunea oratorică*: gesturile și ținuta care însoțesc cuvântarea unui orator. | (Gram.) *Verbe care exprimă o acțiune*. || 2°. (Jur.) *A intență cuivă acțiune* = „a-l da în judecată“. || 3°. (Comerc.) *Fracțiunea unui capital subscris care dă o parte din drepturile și din fondul social al unei societăți comerciale. Societate pe acțiuni*. | Hârtia care reprezintă valoarea acelei fracțiuni de capital. *Am cumpărat două acțiuni de ale Creditului funciar urban*. [În sensul 3° se întrebuințează în Transilv., după germ. *Akzie*, numai: *acție*.]

— N. din fran.

ACTIV, -Ă adj., s. a. „*Actif*“. — Care e în lucrare. Contrariul de la „pasiv“. *A luat parte activă la revoluția din 1848*. | „*Sărguitor, harnic, abătător*“. *Faceți pe poporul român mai cult și mai activ!* MAIORESCU, CR. III, 171. | (Med.) *Medicamente active* = „leacuri tari“. | (Armată) = „în activitate, sub steag“. *Gerul ajunge la 22 grade, și, precum aduce tutulor trupelor active cele mai grele suferințe, pricinuieste moartea multor răniți și prizonieri.* MAIORESCU, D. II, 110. | (Jur.) *Din punctul de vedere al formei, administrațiunea este: activă, consultativă sau contencioasă.* PRETORIAN, DR. C. 56. | (Gram.) *Verb activ* = „verb transitiv“. *Activ* sau, prin substantivare, *activul*, arată, în opoziție cu *pasivul*, genul acțiunii. | (Comerc.) *Datorii active* = sume pentru care ești creditor. *Activul* [sing. tant.] = „*averea cuivă dim-*

preună cu pretensiunile lui. I. PANTU, C. C. 288 (contrariu de la „pasiv“). | Partea bilanțului (cea stângă) unde se scrie ce are de primit și ce posedă o societate sau o firmă comercială. *Activul său se ridică la zece mii de lei, iar pasivul la opt mii.* | P. ext. A pune ceva la activul cuivă = a-i pune ceva în socoteală. *Acest om are multe fapte bune la activul său.*

— N. din fran.

ACTIVĂ vb. I^a. (Med.) „Activer“. — A iuți o acțiune. *Ozonul activează respirația.*

— N. din fran.

ACTIVITĂȚE s. f. „Activité“. — 1°. Puterea de acțiune. „Hărnicie“. *Ei se puseră la lucru cu o activitate febrilă.* C. NEGRUZZI, I, 339. || 2°. Îndeplinirea acțiunii. „Lucrare“. *Fabricile sânt în activitate.* | (Armată). „Sub steag“ (în opoziție cu „în rezervă, în disponibilitate“ etc.) *Căpitan în activitate.* || *Sfera de activitate, sfera activității* = „granițele până la care poți lucra“. *Sfera activității sale sărind să nu covârșască.* CANTEMIR, IST. 152.

— N. din fran. (lat. *activitas*, -tatem).

ACTÓR s. m. „Acteur“. — Cel ce interpretează un personaj într'o piesă de teatru. ... *Un actor Stă de vorbă cu el însuși, spune zeci de mii de ori, Ce-au spus veacuri dupăolaltă.* EMINESCU, P. 256. [Si: (după rus. *aktjorŭ*) † (Mold.) *actiŭr, ahtiŭr, aŭtiŭr, aftŭr.* La teatru un aŭtor, schimbat în păpușeriu, spune... ALECSANDRI, T. 1398].

— N. după fran.

ACTORĂȘ s. m. „Acteur insignifiant, cabotin“. — Actor de mâna a doua. Cuvânt literar, imitând pe ital. *attoraccio*, căci diminutivele române (e derivat prin suf. dim. -aș) au foarte rar sens peiorativ. *Dufulescu s'a făcut frate... cu un actorăș de provincie, Nedelcu s'a ales un pungaș de rând.* VLAHUȚĂ, D. 101.

ACTORITĂ s. f. † = *actriță*. Femeninul lui *actor* (format prin suf. moțiu-n. -iță). *Actorița, în loc să iasă pe ușă, ieșea prin părete.* C. NEGRUZZI, I, 343.

ACTRIȚĂ s. f. „Actrice“. — Femeninul lui *actor*. Știu că e o absurditate a se bate cineva pentru ochii unei actrițe. C. NEGRUZZI, I, 212.

— N. după fran.

ACTUAL, -Ă adj. „Actuel“. — 1°. „De față, de acum“, din momentul acesta când cugetăm, vorbim, trăim. [Impresile] ce au trecut și trec prin capul unui om... nu sânt niciodată în totalitatea lor prezente în conștiința lui actuală... În conștiința lui actuală stă pe primul plan al atențiunei o singură idee. MAIORESCU, CR. II, 140. || 2°. De actualitate. *Cutare lucru nu mai e actual.* || 3°. (Fizic.) *Zicem că un corp are o energie actuală, atunce când, aflându-se în mișcare, poate produce un lucru, chiar în momentul când îl considerăm.* PONI, F. 160.

— N. după fran.

ACTUALITĂȚE s. f. „Actualité“. — Stare prezentă; cele ce se petrec în momentul de față. *Presupunem că... nu e vorba de o concepțiune în afară de atmosfera actualității, ci de o idee... născută din chiar mijlocul luptelor intelectuale ale epocii.* MAIORESCU, CR. II, 117.

— N. după fran.

ACŪ adv. = *acum*. 1°. *Se uitase această slujbă, iar acŭ iar au găsit-o, de au scos-o la medean.* E. COGĂLNICEANU, LET. III, 226 $\frac{1}{2}$. *Ahă, ia acŭ i-am găsit leacul!* CREANGĂ, P. 29. *Vesela verde câmpie acŭ-i tristă.* ALECSANDRI, P. III, 7. *Hai la luptă, acŭ om vedeă cine-i mai tare.* EMINESCU, N. 10. |

Până acŭ n'am venit la dinsul și viind nu l-am găsit. MSS. (s. XVIII), ap. HEM. 228. *Se făcu începere și părinte 'mpărăților d'acŭ.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 251 $\frac{11}{11}$. *Măi vere, iote, trec cucoarăle la văratic, de'cŭ ne-am mântuit de iarnă.* ap. HEM. 230 (Ibăncești, în Tutova). || *Acel mal acŭ câțiva ani s'a năruit.* ODOBESCU, II, 178. || *Mai acŭ* = „ceva mai înainte“: „*récemment*“. *Da bine, naș Gligore, cu ce ne aleșerăm noi din războtu de fŭ mai acŭ?* JIPESCU, O. 135. | *Ca acŭ*: „*comme si c'était présent*“. *Mi-aduc aminte, ca acŭ, că l-am întâlnit odată prin smeuřiș.* CREANGĂ, ap. HEM. 228. || *Acŭ-i-acŭ* = „a sosit momentul deciziv“. *Balaș: Să te văd, Balașă... acŭ-i acŭ... Ian să-mi dreg fiongu de la temel.* ALECSANDRI, T. 947. *Ei, Cătălin! Acŭ-i acŭ, Ca să-ți încerci norocul.* EMINESCU, P. 271. [În Vărășan, în Ban. se găsește forma: *acŭia*, JAHRESBER. III, 312, născută din *acŭ*, prin alipirea finalei adverbiale -a.]

— Pentru etimologie vezi *acum*.

ACUA v. **ACVA**

ACUFUNDĂ vb. I. 1°. = *afundă*. 2°. = *cufundă*. 1°. *Când găștele și rașele se acufundă de multe ori în apă, are să ploaie.* ȘEZ. IV, 120 (Dolhasca, în Suceava). || 2°. *Curând trebuia să se acufunde corabia.* DRĂGHICI, R. 10. *O stea cade și'n spațiu s'acufundă.* ALECSANDRI, P. III, 78. | *Fig. Am să părășesc orașul câtăva vreme, pentru a mă acufundă în singurătate.* I. NEGRUZZI, III, 210. [Acufund și acufundez.]

— *Acufundă*, întrebuitat în Mold. și în Sălagiu (VAIDA), este o contaminație între *afundă* și *cufundă*, păstrând înțelesurile amândurora.

ACUFUNDĂȚ, -Ă adj. 1°. = *afundat*. 2°. = *cufundat*. *Asupra acestui iezăr se povestesc multe, mai cu samă că în fundu lui stau acufundate multe litfe rele.* ȘEZ. I, 156 $\frac{1}{4}$ (Hârtoapele, în Suceava). | *Fig. Șezând cu ne'ncetare în cărți acufundată.* C. NEGRUZZI, II, 179 $\frac{7}{7}$. *Acufundat în uimire... așteptam răspunsul.* KONAKI, P. 100.

— Participiul lui *acufundă*, devenit adjectiv.

ACUITĂȚE s. f. „Acuité“. — „Ascuțime, agerime“, (a simțurilor), „încordare“ (a relațiilor personale). *Lumina asta neobișnuită... îi trimete... o acuitate de simțuri..., pe care se zice c'o dă prima beție de eter.* VLAHUȚĂ, D. 103. | *Fig. Pentru a înlătură astăzi orice gând de acuitate personală, relevăm faptul, că broșura este publicată încă din anul 1886.* MAIORESCU, CR. II, 347.

— N. după fran.

ACULEĂȚ, -Ă adj. (Bot.) = *aculeiform*. *Ramurile aculeate.* GRECESCU, FL. 216.

— N. din lat. *aculeatus*.

ACULEIFÓRM, -Ă adj. (Bot.) „Aculeiforme“. — În forma acului. *Papile aculeiforme.* GRECESCU, FL. 267.

— N. din fran.

ACULEÓL s. m. (Bot.) „Aiguillon“. — „Tepuș“. *Pețolurile... în unele locuri cu aculeoli.* GRECESCU, FL. 216.

— N. dintr'un dim. lat. în -eolus al lui *aculeus*.

ACULÉȚ s. a. = *așor*. Diminutiv din *ac* 1° (format prin suf. -uleț).

ACULMĂ vb. I. „Être penché, incliner“. — A atârna a se plecă. Singurul exemplu: *Aculmu = propendeo, inclino; abwärts hängen, sich abwärts neigen.* LB.

— Pare a fi un verb compus din *a* (= „la, în“) și *culme*, cu sensul primitiv de „a acăță ceva de culmea odăii“.

ACUM adv. „1°. *Maintenant, à présent, à l'heure qu'il est.* 2°. *Or*“.

1°. Adverb care arată momentul de față. *Pe stăpâna cosiței a furat-o un zmeu... Ea acum e în smârcurile mărilor.* ISPIRESCU, L. 23. *O eroi, care'n trecutul de măriri vă adumbriseți, Ați ajuns acum de modă, de vă scot din letopisefi!* EMINESCU, P. 245. *Acum întâiași dată vedeam ideea de unitate arătându-se.* BĂLCESCU, M. V. 8/23. *Acum este ora, când geniul sfânt Aude și vede minuni pe pământ.* ALECSANDRI, P. I, 127. *Pare că-l văd cu ochii și acum.* KONAKI, P. 101. *Acum d'abia zăresc umbra fericirii.* MARCOVICI, C. 20/19. | Une-ori noțiunea prezentului, exprimată prin *acum*, e precizată și prin alte cuvinte. *Dacă e așa, hai, pornește chiar acum la Împăratul-Verde.* CREANGĂ, P. 274. Mai adesea timpul prezent e pus în opoziție cu cel trecut sau cu cel viitor. *Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume...* MURESIANU: RĂSUNETUL. *Nice sânt aceștea de acumă ca ceia de atunci, că aceia eră hrăbóri, iară ceștea de acum fugători.* MSS. (s. XVII), ap. HEM. 225. *Post-ai lele, când ai fost, Dar acum ești lucru prost;* ANI fost floare trandafir, Dar acum ești borș cu știr. PANN, P. V. II, 98. *E mai bine acum un ou, decât la anul un bou.* C. NEGRUZZI, I, 248. | În legătură cu prepoziții: *Destul mi-ai tulburat mințile până acum!* CREANGĂ, A. 167. *Fie numele Domnului bine-cuvântat, de acum și până'n veci.* IVIREANUL, P. XXVII/32. *De acum niște dirioară nu te voru vede.* CUV. D. BĂTR. II, 192 (s. XVI). *Fii de-acum înainte singurul meu povățuitor.* MARCOVICI, D. 2. || Prin omiterea subînțelesului „se implinesc, sânt“, rezultă combinația *acum un an* etc. „il y a un an“ etc. *Acum șeszeci de ani trecuți, unde se pomeneau școli?* CREANGĂ, A. 19. Din contaminarea expresiilor: *de trei zile și: acum trei zile, s'a născut: De trei zile-acum pe mare Noi pământul n'am zărit.* ALECSANDRI, P. II, 41. || *Acum... acum = „când... când“, „aci... aci“; „tantôt... tantôt“.* Nădejdea Domnului este ca sâninul cerului și ca încetul mărei: *acum este sânin și se face nou, acum este marea lină și se face furtună.* NECULCE, LET. II, 374. *Acum îl vedeai pe fărmurile Eufratului, și acum îl vedeai pe fărmurile Dunărei.* E. VĂCĂRESCU, IST. 261/28. || Repetarea imediată *acum-acum* înseamnă „îndată“: „tout à l'heure“. *Acum-acum veți vedea... Stați aci câte-trei la ușă și priviți.* GORJAN, H. IV, 14. || † *Iar când au fost acum = „mai când eră“: „dernièrement“. Iar când au fost acum, iar s'au apucat de acest Țigan.* CUV. D. BĂTR. I, 38 (s. XVI).

2°. Ca și germanul „nun“ și fran. „or“, poate deveni și *acum* o particulă copulativă, în care sensul de „acest moment“ abia se mai simte, și care se întrebuințează numai spre a introduce fraza: „*Hei, hei! Dragul tatei..., d'apoi calului meu de pe atunci, cine știe unde i-or fi putrezind ciolanale! Că doar nu eră să trăiască un veac de om!*“ — „*Tată, atâta cer și eu de la d-ta. Acum, ori c'a fi trăind calul, ori că n'a fi trăind, aceasta mă privește pe mine...*“ CREANGĂ, P. 194. *N'auziu vorba ta, Ci-auziu pe maică-ta, Dojenindu-te pe tine, Blăstămându-mă pe mine... Acum, dacă-i treaba-așa, Spune-i, dragă, maică-ta Să ngrădească ulița.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 61.

— Adverbul latin *modo*, „chiar, acum“, devenit în limba poporului roman **mo*, s'a păstrat în limba română numai în compoziții. Din **eccu-mo[do]*: friulan *cumò, acumò*, s'a născut: **acumò* și, cu sincopă: *acmò*, păstrat încă la Megleniți: *cmò* și la Istrieni: (a)*cmò*, (a)*hmo*, și, cu adăugirea lui -ce: megl. *cmoți*, iastro-r. (a)*cmoțe*, (a)*hmoțe*. La noi și la Aromâni acest *acmò* s'a schimbat, sub influența lui *acù*, în: *acmù*. | Prin schimbul cunoscut între *ac-* și *a-* (cfr. *atât, atare* etc.) s'a născut forma *amò* la Aromâni, *mo* și *moți* la Megleniți, iar la noi, și în parte la Aromâni, *amù* (cfr. engad. *amò, comasc ammò*). | Din cauze nelămurite încă, poate prin influența lui *quomodo* (v. cum), limba sardă și română presupun o schim-

bare de accent: sard. *logudorez kòmo*, „acum“, românește **acumò > acümü > acüm*. | Admițând că sensul lui *acù* eră „aici“ și că din adverb local al a-proprierii s'a dezvoltat un adverb temporal al prezentului, se poate admite un **eccu-huc* (cfr. lat. *adhuc* = „până aici“ și „până acum“). | Limba română a mai adaos la aceste forme elementele adverbiale -și și -a: *acumuși, acmuși, amuși, acuși, acuma, acua, acușa*.

ACUMA adv. = *acum*. 1°. *Akuma = nunc.* ANON. CAR. *Și întâi s'au tălcuit evangheliile... și acuma iarăși și cealecalte doao părți.* APOSTOLUL (a. 1683), ap. GCR. I, 261/7. *Acuma să te văd, cât ești de vrednic.* CREANGĂ, P. 204. | *Mă vei iubi tu acuma, când știi a cui sânt?* EMINESCU, N. 9. | *Împarte cu lupii turma, și atunci ș'acuma.* ZILOT, CRON. 112. | *N'au întârziat de-acuma mult și au sosit și împăratul de la oaste, SBIERA, P. 110/5.* | Pe când textele cele mai vechi nu-l cunosc de loc, azi el poate sta pretutindeni unde stă *acum* și *acù*: *Acuma la ureche-i un cântec vechiu străbate..., acum o armonie de-amor și voluptate.* EMINESCU, P. 209. | *Acuma ie acuma, hine Moțăilă! Strânge-te la piept și ia-ți căciula!* JIPEȘCU, O. 97. || 2°. *Se duseră până'n poiana arătată și acolo se puseră cu toții pe iarbă, ca să se odihnească. După ce au stat acuma, cât vor fi stat..., zise săhastrul.* MARIAN, T. 42.

— Pentru etimologie vezi *acum*.

ACUMINĂT, -Ă adj. (Bot.) „*Acuminé*“. — „Care se termină printr'o prelungire ascuțită“. *Foi acuminat.* GRECESCU, FL. 62, 106, 130; chiar: *Vârf acuminat.* idem, 100.

— N. din fran.

ACUMULĂ vb. I^a. „*Accumuler*“. — „A îngrămădi“. | (Fizic.) *Acest aparat [=acumulatorul] funcționează... ca și cum ar acumula sau înmagazină o cantitate de electricitate.* PONI, F. 305.

— N. din fran.

ACUMULĂT, -Ă adj. „*Accumulé*“. — „Îngrămădit“. Participiul lui *ACUMULĂ*, devenit adjectiv. *Ceea ce e din naștere la adevăratul poet... e... nemărginita iubire a tot ce este cugetare și simțire omenească, pentru ca din perceperea lor acumulată să se desprindă ideea emoțională.* MAIORESCU, CR. II, 306. || (Fizic.) *Electricitate acumulată*.

ACUMULATOR s. a., s. m., (Fizic.) „*Accumulateur*“. — Aparat care înmagazinează electricitatea. *Un acumulator se compune din un vas plin cu apă acidulată cu acid sulfuric, în care sânt două sau mai multe lame de plumb perechi.* PONI, F. 304.

— N. din fran.

ACUMUȘI adv. † = *acuși*. *Acumuș pune amândouă mâinile pre evanghelie și zice...* N. COSTIN, LET. I, A. 27/38.

ACURĂT, -Ă adj., adv. „I. 1°. *Soigneux*. 2°. *Exacte*. II. 1°. *Soigneusement*. 2°. *Exactement*. 3°. *D'une manière évidente*“. — Neologism ieșit din uz și întrebuințat aproape numai de Ardeleni. I. Adj. 1°. „Îngrijit“. 2°. „Exact“. *Arătura ogorului cea de semință... trebuie să fie și mai acurată.* ECONOMIA (1806), 28. || II. Adv. 1°. „Îngrijit“. 2°. „Chiar, intocmai“. *Oile poartă mieii acurat 21 de săptămâni.* idem, 88. *Întâmplările din anul de-acum tocma acurat le scrie Calvisie.* ȘINCAI, HR. I, 61/12. | 3°. „Limpede, evident“. *Se vede acurat, că Austria... s'a silit a depărta hoțarul din apa Cernei.* I. IONESCU, M. 28.

— N. din germ. *akkurat*.

ACURATEȚĂ s. f. „*Soin, attention, justesse, précision*“. — „Îngrijire deosebită, exactitate, precizie“.

Toate părțile acestei compuneri sânt lucrute cu o scrupuloasă acurateță. ODOBESCU, I, 59²¹. Nimeni nu ne-a reproduș cu acurateță înstituțiile sociale. BĂLCESCU, M. V. 583. [Și: acuratețe.]

— Derivat din acurat, prin suf. abstr. -eșă.

ACURGE vb. III. † „Accourir“. — „A sări într'ajutor“. Singurul exemplu: *Acuru, -gere, -cursu = ad-curro;... hinzulaufen, beispringen.* LB. [Pentru conjugare v. curge.]

— Dacă nu e cumvã un latinism format de autorii Lexiconului de Buda, corespunde întocmai lat. *accūrro, -curri (-cucuri), -cursum, -curere*: ital. *accorrere*, engad. *accuorrer*, v.-fran. *acourre* (n.-fran. *accourir*), catal. span. portg. *acorrer*.

ACURMEZIȘ adj. v. curmeziș.

ACUȘI adv. „1°. *À l'instant, tout de suite.* 2°. *Tantôt... tantôt; il y a.*“

1°. Necunoscut vechilor scriitori, foarte răspândit azi, *acuși* e mai puternic decât *acu*, din care s'a format prin alipirea lui -și, și exprimă același lucru ca „acu, aci“, „îndată“. *Acuși = „peste puțin“, d. ex.: acuși va fi anul, de când ne-am văzut.* FRÂNCU-CANDREA, M. 47. *Du-te și d-ta, de-ți pune nora la cale, că acuși te-ajung din urmă.* CREANGĂ, P. 113. *„Du-te, de ne adă o oală de vin.“* — „*Acuși!*“ C. NEGRUZZI, III, 9¹⁰. *Au început a geme și a se vâietă, cătu-și părea că moare acuși!* SBIERA, P. 27²⁰. | Ideea aceasta de scurtime de timp poate fi întărită printr'o construcție pleonastică, precum: *Vin și eu acuși îndată!* ȘEZ. II, 68¹¹, mai adesea prin repetiție: *Copiii slăbesc așa de tare, de gândești că acuși-acuși au să moară* MARIAN, N. 382. || *Mai acuși = „peste puțin“: „bientôt“. Hai de-acum să dormim, mai acuși să ne trezim, într'un gând să ne unim, pe Harap-Alb să-l slujim.* CREANGĂ, P. 255. || 2°. = *acu, acum*, în următoarele două cazuri: a) *acuși... acuși = „când... când“.* Turmele lui nu sta într'un loc, ci acuși le aflai aici, acuși dincolo, acuși în Bucovina, acuși în Bășarabia. MARIAN, T. 306; b) *acuși un an = „anul trecut“.* *Acuși șapte ani a fătat iapa popii un mânz.* RETEGANUL, P. I., 25¹⁰.

— Pentru etimologie vezi *acum*.

ACUȘA adv. = *acuși* 1°. *Ascultă, mândruța mea, Ascultă c'acușa mor.* BIBIGESCU, P. P. 80. *Lasă, că-ți voi arăta eu Baedul acușa!* ap. HEM. 238. (Șendrești, în Tutova).

— Pentru etimologie vezi *acum*.

ACUȘICA adv. „*Sur le champ, aussitôt, tout de suite.*“ — Mai puternic decât „*acuși*“. *Numai să mă duc nișel să ascult pe la fereastră... și viu acușica!* GORJAN, H. IV, 76. || *Pân'acușica = „până acum“: „jusque à présent“.* *Întrebări... nedeslegate pân'acușica de judecata ta.* JIPESCU, O. 20.

— Diminutiv în -ică din *acușa*, cu păstrarea finalului adverbial -a.

ACUȘOR s. a. = *acșor*. *La picioare [are] acușoare.* MARIAN, SAT. 257.

— Derivat din *ac* (1°), prin suf. dim. -ușor.

ACUSTIC, -Ă adj. (Fizic.) „*Acoustique*“. — Relativ la perceperea sunetelor. *Creierii sânt turburați numai de neconținută vibrare a nervilor acustici.* MAIORESCU, CR. II, 6. | *Fig.* Care redă bine sunetele. *O clădire acustică.*

— N. din fran. (= grec. ἀκουστικός).

ACUSTICĂ s. f. (Fizic.) „*Acoustique*“. — Acea parte a fizicii care se ocupă de sunete. | *Fig.* Înșușirea de a reproduce bine sunetele. [Sala] eră lipsită de acustică. C. NEGRUZZI, I, 345. [Plur. -custice și -custici.]

— N. din fran.

ACUȚ, -Ă adj. „*Aigu*“. — 1°. „*Acuțit*“. | (Gram.) *Accent acut*. | (Bot.) *Folișle acut-dentate.* GRECESCU, FL. 24. || 2°. (Med.) Care a ajuns repede la o stare critică. *Boală acută* (în opoziție cu „boală cronică“). — N. din lat. *acutus*.

ACUȚ s. a. = *acșor*.

— Derivat din *ac* (1°), prin suf. dim. -uț.

ACUZĂ vb. I. „*Accuser*“. — (Jur.) „*A pări*“. | *P. ext.* „*A învinui, a băgă vină, a învinovăți*“. — N. din fran.

ACUZĂBIL, -Ă adj. „*Accusable*“. — (Jur.) Demn de a fi acuzat. | *P. ext.* „*De învinuit*“. — N. după fran.

ACUZĂRE s. f. „*Accusation*“. — Infinitivul lui *acuză*, devenit abstract verbal. (Jur.) „*Părire*“. | *P. ext.* „*Învinuire, învinovățire*“.

ACUZĂT, -Ă adj., subst. „*Accusé*“. — Participiul lui *acuză*, devenit adjectiv și substantivat une-ori. (Jur.) „*Părit*“. | *P. ext.* „*Învinuit, învinovățit*“.

ACUZĂȚIE s. f.

ACUZĂȚIUNE s. f. } = *acuzare*.

— N. din fran. *accusation* (lat. *accusatio*).

ACUZĂȚIV s. a. (Gram.) „*Accusatif*“. — Cazul complementului drept.

— N. din lat. *accusativus*.

ACUZĂTOR, -TOĂRE adj., subst. (Jur.) „*Accusateur, -trice*“. — Adjectivul verbal al lui *acuză* (format prin suf. -ator), substantivat une-ori. „*Păritor, învinuitor*“. — N. după fran.

ACVAFORTE s. f. sing. tant. (Grav.) „*Eau-forte*“. — Gravură făcută pe placă de aramă, în care liniile au fost săpate printr'o preparație de acid azotic (= „apă-tare“).

— N. din ital. *acquaforte*.

ACVAFORTIST, -Ă subst. (Grav.) „*Aquafortiste*“. — Gravur de acvaforte.

— N. din fran. sau ital.

ACVABELĂ s. f. (Pict.) „*Aquarelle*“. — Pictură făcută (mai ales pe hârtie) cu culori subțiate cu apă. *Ea copiază cu destul talent de pe aquarelă cataractul Rîmului.* I. NEGRUZZI, III, 325.

— N. din fran.

ACVABELIST, -Ă subst. (Pict.) „*Aquarelliste*“. — Persoană care pictează acvaréle.

— N. din fran.

ACVĂRIU s. a. „*Aquarium*“. — Rezervoriu în care se țin animale și plante acvatice.

— N. din lat. sau fran.

ACVĂȚIC, -Ă adj. (St. nat.) „*Aquatique*“. — „*De apă*“, care trăiește în apă. *Plante acvatice.* GRECESCU, FL. 18.

— N. din lat. sau fran.

ACVILĂ s. f. (Ornit.) „*Aigle*“. — „*Vultur*“. Neologism, întrebuințat numai ca termen tehnic al ornitologiei precum și în sensul figurat de „stemă în formă de vultur“. *Pe antice monumente am văzut... Acvila ce poartă crucea.* ALEXANDRESCU, M. 161. *Acvila romană.*

— N. din lat. *aquila* (cfr. dubletul: *aciră*).

ACVILIN, -Ă adj. „*Aquilin*“. — „*De vultur*“, numai în expresia: *Nas acvilin* = nas corioat.

— N. din fran.

ACVILÓN s. a. sing. tant. „Aquilon“. — „Vânt de miază-noapte“. Din vâi cu turbăciune aquilonul se ridică. C. NEGRUZZI II, 15.

— N. din fran.

AD s. a. † v. iad.

ADÁGIO adv., s. a. (Muzic.) „Adagio“. — „Încetinel, cântinel, lin; tempo lin“. [Plur. -giuri.]

— N. din ital. adagio.

ADÁGIU s. m., s. a. „Adage“. — Sentență, proverb, maximă, vorba ăluia, zicală, „zicătoare“. „Jurare în verba magistri“ este astăzi, din norocire, pentru spiritul uman, un adagiu mort și îngropat. CARAGIALE, N. S. 35/5. [Neologism. pe care-l întâlnim mai întâiu la CANTEMIR, HR. 88/3 sub forma: adagheu, cu nota marginală, „zicătoare“: Se zice adagheul, „de pre unghia leului“: adecă văzând unghia leului, ce fiară să fie leul poți socoti. | Plur. -giu și -giuri.]

— N. din lat. adagium.

ADĂLMĂȘ s. a. v. aldămaș.

ADAMÂNT s. a. = diamant. Numai în limba veche și în cea populară. Țâind tare ca un adamânt. DOSOFTEIU, V. S. 246/1. Piatra ce se chiamă adamânt. VARLAAM, C. 212/2. A scris carte la mpăratul turcesc... Adamanturi, pietre scumpe să găsească, Cu a dumitale să se potrivească. SEVASTOS, N. 393/23. Din spuma aceasta... se alege... un adamant, adică o piatră cât o alună..., însă tare scumpă și frumoasă și strălucitoare ca lumina soarelui. SBIERA, P. 315/37. De la mumă-sa îi rămase mult aur și argint și adiamante, puteă deci... zice că-i bogat. RETEGANUL, P. IV, 28/18. Văzu... aur preste aur..., adimanturi și pietre scumpe. idem, IV, 12/5. [În Transilv., sub influența ung. gyémánt, se pronunță: adiamânt, adimânt, aghimânt VAIDA, și ademânt. ap. HEM. 247. În vechime se găsește și forma turc., trecută și în limbile slave: almas: Un left cu almas..., iară un ciasnic cu almas. DOC. (1580), ap. HEM. A. I. | Plur. -mante și -manturi. | Cfr. diamant, nestimată.]

— Din paleosl. adamantū (=n.-grec. ἀδάμας, -άτης).

ADAMĂSCĂ s. f. (Industr.) „1°. Damas. 2°. Sorte d'étoffe quadrillée, faite de coton et de laine par les paysannes roumaines“. — 1°. Stofă scumpă de mătase cu flori (fabricată la Damasc). Două poale [de icoane], ce stau în tindă între stâlpi, de adamască cu obraze. CUV. D. BĂTR. I, 198 (Inventar a. 1588, Galata-Iași). Strămoși tăi cu oastea ieșeau pe câmpul slavei, Iar tu subț adamască cu sufletul, cu trupul, Acufundat în pufuri, sălbatic hoinărești. C. NEGRUZZI, II, 189/12. [Și: adămăscă s. f. URICARIUL, XVI, 203/12 (a. 1793, Iași), damăscă s. f., damăsc s. a.]. || 2°. P. ext. În Mold. Adamască este o fesătură în patru sau cinci ițe, a cărui urzeală este de in sau bumbac și bătătura de lână cu diferite culori, formând o față cu mici cadrilaturi. ap. HEM. 249. (Poiana, în Tecuci). Adamască = schwerer, schwarzer Wollenstoff, rot karriert, der in Tecucu viel von Männern getragen wird. JAHRESBER. IX, 224.

— Din lat.-med. (a)damascus, a,-um, „din Damasc“, probabil introdus la noi prin negoțul italian (damasco).

ADAMĂSCĂ s. f. (Bot.) = ? În unele părți din Moldova, adături de „aurămăscă-crăstinească“ se mai menționează și o plantă oarecare: adamască. (V. Ionescu, Dănești în Vasluiu). ap. HEM. 2181.

— Etimologia?

ADĂMESC, -EASCĂ adj. „Damasquin“. — Cuvântul se găsește în următoarea „închinare a straielelor de mireasă“: „Și'n corabie ce marfă eră? Fîruri, zarafruri, Tăfii domnești, Cu negoțe adămești...“

SEVASTOS, N. 132/2, așa că un adjectiv derivat din Adam (prin suf.-esc) n'are nici un înțeles, ci adă-mesc pare a însemna „de adamască“ sau „din Damasc“ și a fi o contracțiune din adamasc + esc.

ADAMÍ vb. IV^a. refl. „Se griser“. — A se adamí = a se îmbătă. ZANNE, P. VI, 469.

— Derivat din Adam (cfr. îmbătă).

ADÂNC, -Ă adj., adv., s. a. I. 1°—2°. Profond; bas; épais, impénétrable; complet; extrême. II. 1°—2°. Profondément, bas; foncé; à fond, complètement. III. 1°—2°. Profondeur; fond, abîme; enfer.

I. Adjectiv. 1°. Deosebirea între adânc și „afund“ este aceea, că la „afund“ ne gândim mai mult la fundul depărtat de suprafață, la adânc ne închipuim mai mult depărtarea însăși. De aceea adânc, fiind oarecum mai abstract, este mai potrivit a se luă în înțeles figurat. Depărtarea aceasta e imaginată mai ales de sus în jos: Cum ajung în pădure, sapă o groapă adâncă de un stat de om. CREANGĂ, P. 224. Apele line sânt adânci. ZANNE, P. I, 100. Lăptărnă cere un pământ foarte bun, bogat, adânc. I. IONNESCU, C. 41. | P. ext. La Sultan... se închină cu adâncă temenă. ALECSANDRI, P. P. 108. | De aceea adânc stă în opoziție cu „înalt“: [Dumnezeu] îmi scotea..., Cum să facă... Munți înalți și văi adânci. BIBICESCU, P. P. ap. HEM. 261. Un roiu de raze, venind din cer, a spus lăutarilor cum horesc ingerii, când se sfințește un sfânt, — și roiuri de unde, răsărind din inima pământului, le-au spus cum cântă Ursitoarele... Astfel lăutarii măiestriră hore nalte și urări adânci. EMINESCU, N. 29. | Dar „adâncimea“ poate fi închipuită și în sensul invers, așa că poate fi vorba de „înălțimi adânci“: Luna limpede înfloreă ca o față de aur pe seninul adânc al cerului. idem, N. 29. | În sfârșit depărtarea poate fi gândită și în direcție orizontală: Se rânduiră în falange sau gloate adânci. BĂLCESCU, M. V. 614. Adâncă parte a pustiei. DOSOFTEIU, V. S. 14. || P. a n l. Scoteam câte un suspin adânc din piepturile noastre. CREANGĂ, A. 124. O, tu, umbră peritoare cu adâncii tristeții ochi! EMINESCU, P. 188. || În opoziție cu „întins“ stă adânc numai în farfurie adâncă: „assiette creuse“.

2°. În înțeles figurat adânc se desvoltă în două direcțiuni: a) Când prevalează ideea de „jos“ a adâncimii, atunci se vorbește de „tonuri adânci“, înțelegându-se acele tonuri, care (tot prin aceeași figură) se numesc tonuri de „bas“ (contrariul de la „înalt“). Cu glas adânc, cu graul de Sibile, Rostește lin...: „Nu'nvie morții...!“ EMINESCU, P. 56. || b) O „prăpastie adâncă“ este, tocmai din pricina adâncimii ei, „greu de pătruns“ sau chiar „nepătrunsă“. Ideea aceasta o întâlnim nu numai în exemple ca: Sub adâncul frunziș al codrului stă pitit vânătorul. ODOBESCU, I, 35/8, — ci mai ales în exemple ca: Adâncă ta înțelepciune Nime nu va putea spune. DOSOFTEIU, ap. HEM. 264. Gândesc la adâncă erudiție a acestui dascăl. C. NEGRUZZI, I, 7. Se apucase de lucrurile cele adânci. BARAC, T. 53. După cum zice adâncul Monteschiu. URICARIUL, II, 20/12 și ironic: Politica adâncă stă în fanfaronadă. ALEXANDRESCU, M. 5. N'a deslegat sacul încă, Dar să vezi vorbă adâncă! ZANNE, P. III, 353. | Acest sens negativ de „nepătruns“, „neînvinș“, „nemăsurat“, duce la cel pozitiv de „mare“, „intensiv“, „greu“ etc. pe care-l are adânc în legătură cu cuvinte ca: păclă, umbră, întunerec, noapte, somn, letargie, tăcere, melancolie, spaimă, dor, durere, jale, răutate, beție, rătăcire, rușine, amărăciune, mahnire, stimă, pace, evlavie, înfristare, amorfire etc. Păclă adâncă. DOSOFTEIU, V. S. 222. A veciniciei noapte purură adâncă. EMINESCU, P. 223. Începă să miste și să se scoale ca dintr'un somn adânc. ISPIRESCU, L. 103. Sguduind din pace adâncă ale lumii începuturi. EMINESCU, P. 239. Stelele trecătoare, ce las'un întunerec adânc în urma

lor. ALECSANDRI, P. 120. *A mea adunca tăcere.* CANTEMIR, IST. 86. *Coprinși d'adâncă spaimă.* ALEXANDRESCU, M. 31. *O adâncă întristare eră scrisă pe fața lui.* EMINESCU, N. 55. *Adâncă în răutate.* MINEIUL (1776), 110^{1/2}. *Cu evlavie adâncă ne'nvățau al minții scripet.* EMINESCU, P. 231. *Și nici bea și nici mănâncă.* De durerea cea adâncă. IARNIK-BĂRSEANU, D. 120. *Mă dusem cu coasa'n luncă și costiu jale adâncă!* idem, 222. *Exprimareu cea mai frumoasă a unei adânci melancolii.* MAIORESCU, CR. II, 213. *Nebunii și ucigași în adâncă lor beție... n'au năzăritură de cinste.* KONAKI, P. 285. *Chiar și: adâncă bogăție.* BIBLIA (1688), 3 pr./₅₀. *Măi bădăit, căne-adânc.* Nu mă face să mai plâng. DOINE, 224. *Viorele, flori adânci, Când le vezi, mândrufo, plângi.* HODOȘ, P. P. 102. BIBICESCU, P. P. 24. | *Spec. Bătrânețe adânci* (cfr. germ. „hoch an Jahren“, slav. „gluboka starost“). *A mănăcat și a băut și s'a desfătat, până la adânci bătrânețe.* CREANGĂ, P. 60. *Bătrânețe adânce.* DOSOFTEIU, V. S. 34₁, 66, 58₁.

II. Adverb. 1°. *Săpând ca de un cot de adânc.* DRĂGHICI, R. 79. | *Poet. O urmă adânc în vis, De suflet să se prindă.* EMINESCU, P. 262. *Mândruța se jeluia, Din suflet adânc oftă.* POP. ap. HEM. 269. *Ochii mari și minunați Lucesc adânc, himeric.* EMINESCU, P. 267.

2°. *Fig. a). Încet, adânc răsună, cântările de clerici.* idem, P. 200. || P. anal. Despre colorii = „in-chis“ (cfr. germ. „tief-schwarz“, „hoch-rot“): *În aier eră aur și'n grădină miros și-o umbră adânc-vio-rie.* idem, N. 57. || b) [Mitropolitul Dosofteiu] nu eră om prost... multe limbi stieă... adânc din cărți stieă, NECULCE, LET. II, 257₂₄. | *Dacă în locul substantivelor abstracte citate sub I, 2°, b) așezăm verbele corespunzătoare, avem: Adormisem adânc, legănat de valurile ascuțite.* GHICA, S. I. *Tu nici nu știi a ta apropiere, Cum inima-mi de-adânc o liniștește.* EMINESCU, P. 50. *Mulți erau adânc impresionați.* MAIORESCU, D. II. 31.

III. Substantiv. 1°. *Propriu.* Abstractul adjectivului „adânc“. *Scoate dintru adâncă viața mea!* MINEIUL (1776), 150^{1/2}. *Într'a temnăței adâncuri să-i dați.* BELDIMAN, O. 76. *Adâncul văilor.* C. NEGRUZZI, I, 273. *Chiar și: M'am văzut așa de jos afundat într'adâncimile adâncurilor, cât am avut frică că n'oiu mai ieși de acolo.* ap. HEM. 267 (a. 1794, Iași) *in loc să te scoată'n undă, La mai adânc te cufundă.* ZANNE, P. I, 300. | *Foarte des: adâncul pământului: Toți vor invia din moarte din adâncurile pământului.* CUV. D. BĂTR. II, 454 (s. XVI) și: *adâncul mării* = „smărcul mărilor“. *Broasca... s'a dat d'a scufunzeșu în adâncurile mărilor și tocmai după multă vreme s'a întors îndărăt, aducând o țăr de pământ în gură.* ȘEZ. III, 25₃. | *Spec. „Iad“.* *S'a tot dus pe sub pământ, până ce a ajuns la poarta iadului.* — „Cine ești tu?“ „Îl întrebă împăratul adâncului.“ C. NEGRUZZI, I, 87. În textele vechi traduce adese-ori pe „abis“. *Și întunearec eră spre adâncă.* PALIA (1582). ap. OCR. 46 (: „et les ténébres étaient sur la face de l'abîme“). | Ca și adjectivul, așa și substantivul adânc poate exprima o depărtare închipită de jos în sus: *Cu ochi albaștri și curvioși, precum albastru și curvios e adâncul cerului.* EMINESCU, N. 59, — sau în direcție orizontală: *Văzusem un nor mohorit, venind din adâncuri de zare.* COȘBUC, F. 82. Astfel adâncul mării poate deveni sinonim cu „largul mării“ (cfr. germ. „hohe See“): *Bieții corăbieri... unii la adânc, alții la margine, mântuînța arăta.* CANTEMIR, IST. 157. || *Îți mulțumesc din adâncul sufletului pentru binătate.* ISPIRESCU, L. 181. *Dintru adâncul inimii lui arăta.* PRAVILA MOLD. 133₁. Și simplu adânc: *Suspinișă ciale din adânci.* MINEIUL (1776), 1^{1/2}. *O zbuciumă până'n adâncuri cruda rostire-a lui Paris.* COȘBUC, A. 11₂₇. *Jidovul suspină dî-adâncă.* DOSOFTEIU, V. S. 118₂.

2°. *Fig. b) Adâncul scripturilor elinești și creș-*

tinești. MOXA, 380₁₃. *El învăță mai din adânc decât dascălul.* ISPIRESCU, L. 161. | *Descoperind adânce de 'ntunearec.* BIBLIA (1688), 368₁₂. *Adâncul păcatelor, pierzării, milei meale.* MINEIUL (1776), 114^{1/2}, 106^{2/3}, 9^{1/2}. *A pătrunde în adâncul sufletelor de simțimânt.* MAIORESCU, D. II, 247. *Adâncul necredinței îneacă toată lumea.* A. IVIREANUL, P. 3₁₄. | *Viețui sfântul lui D-zău anii cu dulce cinste și ajunse întru adâncul bătrânețelor.* MSS. (s. XVII), ap. HEM. 268. [† Și: *adunc.* | Plur. -*dâncuri*, rar -*dânce*. DOSOFTEIU, PS. ap. HEM. 266, BIBLIA (1688), 368₁₂.]

— Alături de *uncus* există în limba latină o formă *ancus* („qui aduncum brachium habet, ut exporrigi non possit“. FESTUS), înrudită cu grec. ἄρκος, „vale“, ἄρκου, „ancoră“, v.-indic *anki-s*, „cârlig“, germ. *Angel*, „undită“ etc. (cfr. A. Walde: *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1905, pag. 29–30), păstrată și în unele limbi romanice: neapolitan, sicilian *ancino*, bolognez *anzinol*, venețian, piemontez *ançin*, milanez *lanşin*, genevez *lensin*, span. *anzuelo*, „undită“, portg. *anzol*, „undită“. În limba poporului roman s'a format alături de *aduncus* și un **adancus*, -a, -um, din care s'a dezvoltat *adânc*, în mod regulat. Sensul primitiv: „strâmbat în formă de cârlig, concav“, s'a lărgit cu timpul, trecând prin „cufundat“ la „afund“.

ADÂNCĂ vb. I^a. † = adânci. 1°. *Trans. Groapă sapă și o adâncă pre ea.* BIBLIA (1688), ap. TDRG. 22. | *Fig. Mîntea ta cea răsvrătită Ar vroii să adânceze, ce pricină negăcită Te-au făcut.* KONAKI, 260. || 2°. *Ref. l. Și vei vedea, cum i să adâncăză ochii, cum să zbărcescă feațele obrazului.* GRECEANU (a. 1691), ap. GCR. I, 292. | *Fig. Foarte adâncă se cugetele tale.* CORESI, PS. 255, („profundae factae sunt...“). *Se cuvine a nu se adâncă omul cu lucrările sale sau cu negoțul peste măsură sau puțința sa, ci să păzească regulile cele cuviincioase și să lase și altora prilej a putea trăi.* PRAVILA BRAȘOV (1837). || (In LB. se dau și alte sensuri, probabil potrivite etimologiei: 1°. *Adâncu* = *Covăru* în lăuntru: *adunco, inflecto, sinuo, incurvo...*; *einnwärts biegen, krümmen*. 2°. *Me aduncu* = *me attollo, erigo...*; *sich bäumen*).

— Din lat. **adancare*, în loc de *aduncare* (cfr. *adânc*); cfr. calabrez *ancare*, „a desface, a deschide“.

ADÂNCĂRE s. f. † = adâncire. Infinitivul lui *adâncă*, devenit abstract verbal. *Să ispîtească sfintele cărți, ca să aleagă partea păcatelor dintru adâncărea valurilor...* PRAVILA MUNT. (a. 1640), ap. HEM. 270.

ADÂNCAT s. a. † = adâncime. Participiul lui *adâncă*, devenit abstract verbal. *De întru adâncătu chemaiu cătră tine, Doamne.* CORESI, PS. 362 (: „de profundis“). *Întorc întru adâncătele mării.* idem, PS. 174 (: „convertam in profundum maris“).

ADÂNCĂT, -Ă adj., adv. 1°. = adâncit. [Sf. Vasile eră] *lungăreț la mearele obrazului, tâmpile adâncate, puțintel tuns.* DOSOFTEIU, V. S. I. *Cu ochii adâncăți.* MINEIUL (1776), 18^{1/2}. *Pe cea vale adâncăță Vine-o ploaie 'nviforată.* MARIAN, N. 470. | *Fig. Au purces de acolo adâncăți în mare tăcere.* DRĂGHICI, R. 136.

2°. = adânc. *Întinaiu-mă în tină adâncăță.* CORESI, PS. 177. PSAL. SCH. 206₁. (: „Je suis enfoncé dans un bourbier profond“). *Cu somn adă[n]catu... căză.* COD. VOR. 16₁ (= îngreuiat de somn căzū. N. TESTAMENT 1648; = împreunându-se cu adânc somn căzū. BIBLIA 1688). *Și de cânt câte odată În pădurea adâncăță, Soarta mea este de cânt.* ALEXANDRESCU, M. 284. || Adv. *Patimele acele ce firea adâncăț seamănă în om.* KONAKI, P. 287.

(3°. După LB. *adâncat* = *aduncus, inflexus, sinuatus...*; *einnwärts gebogen, gekrümmt*. Înțelesul acesta e potrivit etimologiei și nu se poate atesta).

— Participiul lui **adâncă**, devenit adjectiv (une-ori cu funcțiune de adverb).

ADÂNCĂTURĂ s. f. „Enfoncement, enfonçure, cavité, excavation, fosse. Orbite. Golfe”. — Loc adâncit, partea adâncă a unei suprafețe. Insemnează totdeauna o scufundătură cu mult mai mică decât „adâncime”. Pe aici „vale” se chiamă o adâncătură strânsă între două dealuri. ap. HEM. 273. (Corodești, în Tutova). [Pământul este] rătănd și apăsât la cele dooă improtive căpătături, cu adâncături, asemănându-se în chipul unui măr. PISCUPESCU, O. 55. Unul ce umblă întru întunec..., sâ nu dea preste prăpăstii și adâncături. URICARIUL, V, 392/2 (București, 1780). | Spec. „Orbita ochilor”. Îl întoarce, până scoate limba și ochii îi ies cât pumnul afară din adâncături. JIPESCU, O. 133. || † „Golf”. Țara ce se chiamă India... iaste încunjurată cu marea. Și cu luci adâncături, pre care și corabii umblă. NĂSTUREL (a. 1648), ap. GCR. I, 130/31. [Plur. -turi]. — Derivat din **adâncă**, prin suf. abstr. -ătură.

ADÂNCĂ vb. IV^a, 1°. Rendre plus profond, creuser. Approfondir, pénétrer. 2°. Aller au fond. S'enfoncer. (Se) plonger, s'absorber. — 1°. Trans. Atât în înțelesul propriu: „a face (ceva) adânc”, cât și în cel figurat: „a pătrunde (cu mintea) la adâncimi”, e puțin întrebuițat. Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetele noastre vom adânci mări. EMINESCU, N. 64. || Mai des găsim: 2°. Refl. „A se cufundă, a se face nevăzut”. De sus în jos: De-i vedeă că stă [cârpa] pe apă. Fie-ți inimioara n'treagă. De-i vedeă că s'adâncește, Nu-mi trage nici o nădejde. IARNIK-BĂRSEANU, D. 111. În direcție orizontală: Fluviul lat se adâncea în păduri întunecate. EMINESCU, N. 67. Căldă-rețu'n zare trist se adâncește. ALECSANDRI, P. III, 152. | Fig. „A se cufundă, a fi absorbit (de)”. Această zicere îl trezise din buimăceala în care-l adâncise scena ce urmasa. C. NEGRUZZI, I, 229. În curtea bisericilor vechi... te adâncești în gânduri, par'că ai vrea să știi cine odihnește sub pământ. DELAVRANCEA, S. 214. — Din adâncă, dat azi uitării, prin trecerea la conj. IV, întâmplată în secolul trecut.

ADÂNCĂIME s. f. 1°. Profondeur; hauteur; abîme. 2°. Gravité (d'un son). Immensité. Sagacité, profondeur (d'esprit), don d'approfondir les choses“.

Abstractul adjectival al lui „adânc” (derivat prin suf. -ime). 1) = adânc. Adâncimea pre adâncime chiamă. DOSOETIU (= adânc pre adânc chiamă. PSALT. 1651), ap. HEM. 274. Mai adesea adâncimea e închipuită de sus în jos: Te cobori... într'o închisoare suppământeană... de o adâncime grozavă. C. NEGRUZZI, I, 347, așa încât poate deveni termin tehnic al geometriei pentru „linia normală care împreună cel mai înalt punct al unui corp cu cel mai de jos”: Volumul are trei dimensiuni, care se numesc: lungime, lățime, adâncime sau grosime sau înălțime. MELIK, G. 1. Dar direcția poate fi închipuită și orizontală: Echo îi răspunde din toate adâncimile cordului. ODOBESCU, III, 36. | Ochiul tău atât de tristu-i! Cu-a lui umedă-adâncime toată mintea mea o mistui. EMINESCU, P. 254. | Concretizat. Din adâncimi fără de margini a răsărit pe cer o stea. COȘBUC, F. 138. || 2°. Fig. (cfr. adânc). Adâncimea sunetului. | Adâncimea smereniei. PRAVILA (1814), I. | [Mai bine] de mînte o stropitură voiu, de cât de noroc o adâncime. E. VĂCĂRESCUL, IST. 285/31. | Văzurăm poeți și ritori înțelepți cu adâncime. KONAKI, P. 304.

ADÂNCIRE s. f. „Approfondissement, pénétration”. — Infinitivul lui adânci, devenit abstract verbal. Adâncirea dukului, priveghețile cele consfințite gândirei... pricinuiesc adesea vătămarea sănătății. MARCOVICI, D. 210. Dar mai cu adâncire purtarea lor privește Și'ndată vei pricepe oricare cât plătește. I. NEGRUZZI, II, 32.

ADÂNCIT s. a. = adâncire. Participiul lui adânci, devenit abstract verbal.

ADÂNCIT, -Ă adj. 1°. Enfoncé, creux. 2°. Plongé, absorbé. 3°. Profond. — Participiul lui adânci, devenit adjectiv. 1°. Propriu. [Cu] ochii mari, închiși și adânciți în frunte... părea moartă. EMINESCU, N. 11. Din vârful Capașilor repezit-am ochii mei... Pe cea vale adâncită Și cu flori acoperită. ALECSANDRI, P. II, 2. || 2°. Adâncit în ideile mele, nu-l văzusem întrând. C. NEGRUZZI, I, 221. || 3°. „Adânc”. Sus pe malul lunecos Și'n tăcerea adâncită Satan urlă fioros. ALECSANDRI, P. I, 11.

ADÂNCITÓR, -TOÁRE adj. „Qui creuse, qui approfondit”. — Adjectivul verbal al lui adânci (format prin suf. -itor). [† și dial. și: adâncitórîu.]

ADÂNCITURĂ s. f. = adâncătură. [Albinele] tot la aceleași picioare au câte-o adâncitură în forma unei gropițe. (a. 1893), ap. TDRG. 476. [Plur. -turi]. — Derivat din adânci, prin suf. abstr. -itură.

ADÂNCUȘÓR, -OÁRĂ adj., adv. „Un peu profond, assez profond. Assez profondément”. — Diminutiv din adânc (derivat prin suf. -ușor). MARIAN.

ADÂNCÚT, -Ă adj. = adâncușor. Diminutiv din adânc (derivat prin suf. -uț).

ADĂOGĂ vb. I. v. adauge.

ADĂOGĂMĂNT s. a. „Annexe”. — „Adaos”. [Și: adăugământ. P. MAIOR, IST. 262.] — Derivat din adăogă, prin suf. abstr. -mânt.

ADĂOGĂRE s. f. „Accroissement, augmentation; adjonction, addition”. — Infinitivul lui adăogă, devenit abstract verbal. | Cu adăogare = „pe deasupra”: „en outre, au surplus”. Eu plâng... Și tu, cu adăogare, Năcazuri îmi grămădești. PANN, E. IV, 40. [Și: adăugăre.]

ADĂOGÁT s. a. = adăogire. Participiul lui adăogă, devenit abstract verbal. [Și: adăugat.]

ADĂOGÁT, -Ă adj. = adăogit. Participiul lui adăogă, devenit adjectiv. Și cu graiu adăogat Foarte lor li s'a rugat. TEODORESCU, P. P. 114. [Și: adăugat, -ă.]

ADĂOGĂTÓR, -TOÁRE adj., subst. „Qui ajoute, qui augmente”. — Adjectivul verbal (format prin suf. -ător) de la adăogă. [Și: adăugătór; † și dial. -torîu.]

ADĂOGĂTURĂ s. f. = adăosătură. Adaogătură, adaugătură... auctio, adauctus, additamentum, accessio...; der Zusatz, die Zugabe. LB. [Și: adăugătură. | Plur. -turi.] — Derivat din adăogă, prin suf. abstr. -ătură.

ADĂOGE vb. III. 1°. Ajouter, (y) mettre (encore) 2°. Joindre à, annexer. 3°. Ressembler à. 4°. Ajouter, répéter. 5°. Augmenter, grossir, agrandir, croître, accroître, multiplier; progresser; accumuler; répandre“.

1°. Înțelesul fundamental, din care s'au desvoltat toate celelalte e: „a (mai) pune ceva lângă cele ce sânt”. Trans. și refl. Salcia... o pui în rachiu [și] o adaugi cu zahar de gheață, smochine, strafide etc... Dacă vrei să bei multă vreme, adăogi rachiu în locul celui băut. ȘEZ. IV, 183. Scumpul cere stafide și cere să-i adauge piper. PANN, P. V. III, 78. Bogăție se cură, nu adăugeți inema. CORESI, PS. 159. PSAL. SCH. 182/16. („Quand les richesses abonderont, n'y mettez point votre cœur”) Iară eu... însu-mi multe usteneale adăoș... tipărind. CAZANIE. (1642), ap. GCR. I, 98/33. Această boierie a Băniei în vechile vremi

n'a fost, și nu de mult s'au adaos și această boierie. GHEORGACHI, LET. III, 292/6. | Se construște cu la sau cu dativ: *Nu adăog la sărăcie și calicie.* ZANNE, P. V, 574. *S'au adaos mare cumpănă oamenilor spre foamete.* N. COSTIN, LET. II, 63/10. † (Jur.) † **A adăog cu pără** = „a discredită pe cineva, păindu-l”: „*décréditer*“. *Nu-l lăsa Domnul... să se odihnească mazil, cum eră, ce cu multe pări îl adăogea, să-l facă surgun și din Tarigrad.* MUSTE, LET. III, 59/22.

2°. „A pune un lucru lângă altul” însemnează mai adesea „a le împreună”. *Trans. și refl. Și se împreunăru lui Velfegor* [Nota:] = și se adăuseră lui V. ARSENIE (s. XVII), ap. HEM. 253. (: „Ils se joignirent aux adorateurs de Bahal-Péhor”). *Să nu adăogă-se ție scaunul fărălegiei.* CORESI, PS. 260, PSAL. SCH. 309/11. (: „Le tribunal des méchants... sera-t-il joint à toi?”). *De voie te-ai adaos... Ia cel chor ce'n operetă e condus de Menelaos?* EMINESCU, P. 230. *Destul am lucrat și destul mi-am adăogat: am scăpat 3 vieți de pierire și mi-am adunat 3 prieteni.* RETEGANUL, P. V, 4/17. || De aici: „a anexă” (o tară). *Romanii la împărăția sa au adaos [Dachia].* CANTEMIR, HR. 69/25. *Au luat și Chintăia de la Greci și le-au adaos toate la stăpânirea lui Aladin.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 250/8.

3°. Dar putem pune un lucru lângă altul, nu numai spre „a le împreună”, ci și spre „a le compară”. De aici: † a se adăog cuivă = „a semăna cu cineva”. (cfr. „a aduce cu cineva”, † „a arăduce”). *Și omul în cinste nu cunosc adăog-se vitezi neînțelepte și podobi-se lor.* CORESI PS. 130, PSAL. SCH. 154/8. (: „L'homme qui est en honneur et n'a point d'intelligence est semblable aux bêtes brutes qui périssent”).

4°. *Trans. și refl.* Într'o frază ca: *Vor adăogă cărturarii a grău cătră nărod...* BIBLIA (1688), 140/23 sau: *Scotând din sân un inel... i-l dete, mai adăogând a zice, că inelul are darul ca... doi arapi... îndată... [să facă] orice le vei porunci.* ISPIRESCU, L. 107, complementul drept „a grău, a zice”, se omite în limba literară, sub influență franceză, așa încât a adăog = „a zice, a spune continuând...”. *Istoria nu adăogă mai departe, dacă păgubașele s'au mulțumit.* OBOBESCU, I, 10/1. „*Cu ce vei sătură lăcomia acestor cete de păgani?*... adăugi Spancioac. C. NEGRUZZI, I, 140. | De aici „a repeta”: „*Cele ce am zis adăog, poronca să isprăviți!*” BELDIMAN, O. 77.

5°. Prin faptul că punem un lucru lângă altul, „mărim” de cele mai multe ori conținutul celui d'întăiu. De aceea a adăog poate însemna „a mări”, „a crește”, „a spori”, „a înmulți”. *Trans. și refl.* Contrariul de la „a micșoră”: *Cine din voi va putea să-și adăogă statul său cu un cot?* VARLAAM, C. 225/1. *Nece va trece vremea, nici se va adăog.* CUV. D. BĂTR. II, 462. *Apa, mândind pământul, va adăogi moșia.* PRAVILA (1814), 83. *Patima ce mă munceste se adăog pe tot ceasul.* KONAKI, P. 82. *El, după-ce i-a adăugit pântecetele, a lăsat-o.* COMTEMPORANUL, VII, II/110. | Contrariul de la „a scădea”. *Și adăogându-se apa, au înecat tot pământul.* N. COSTIN, LET. I, 46/3. *Și nimica nu va spori vrăjmașul spr'îns.* [Nota:] = *Și nimica nu va adăog.* ARSENIE (s. XVII), ap. HEM. 253. *Pre încet adăogându-se, creștea și sporită.* NĂSTUREL (a. 1648), ap. GCR. I, 131/5. *Ispravnicii să nu aibă voie nici a-i scădea, nici a-i adăogi.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 261/33. *Ploaia, în loc să contenească, se adăogea.* DRĂGHICI, R. 71. *Note... care adăogă la meritul crîții.* MAIORESCU, CR. I, 121. *Unde-i văz fața cu crinul, Mi s'adaogă suspinul.* TEODORESCU, P. P. 314. | Contrariul de la „a imputina”. *Iată aceștia păcătoși se adăogă pururia.* [Notă:] = ... se înmulțesc pururia. ARSENIE (s. XVII), ap. HEM. 253. [Banul] nu l'are mai imputină, ce l'are mai adăog și l'are mai crește. EUSTRAIE (a. 1632), ap. GCR. I, 79/17. *Domnul să vă adăogă pre voi!* MI-NEIUL (1776), 66 2/3. *Datoriile, adăogându-se necon-*

tenit, au crescut foarte. MARCOVICI, C. 9/26. || *Absol. † Pururea adăogă* (= se înmulțesc) și sporesc tot mai spre răutate. VARLAAM, C. 11/1. *Boala adăogea, ceasul cel de pe urmă se apropiea.* BELDIMAN, N. P. I, 166. *De unde ici tot scade și unde pui a adăogă.* GORJAN, H. II, 114. || *Ideea aceasta de „a face mai mare, mai des etc.” se găsește și în următoarele exemple: „a acumula”. Mă măriiu și adăog înțelepciune mai multă decât toți.* BIBLIA (1688), 447. | „A răspândi”: *Lucrând... ca cuvântul lui D-zeu să se adăogă.* idem, 8, pr. 45. || Scriitorii vechi bisericești fac adese-ori abuz de acest cuvânt, întrebându-i, după modelul textelor ebraice, și acolo unde un adverb ca „mult, tare, mai” ar fi mai potrivit *Auzisă că evreiasca limbă glasi cătră'n sîu, rutese adăuseră fără voroavă.* COD. VOR. 37/3 (= mai vartos încetară-se. N. TESTAMNET 1648; = mai multă deaderă tăceare. BIBLIA 1688; „Et quand ils ouïrent qu'il leur parlaient en langue hébraïque, ils firent encore plus de silence.”). *Cuvânt leage călcătoriu puseră spre mine, când doarme și nu va adăog să învie.* CORESI, PS. 109. = *când doarme și nu va adăog să vinie.* PSAL. SCH. 129/20 = *dară cela ce doarme au n'a adăog a să sculă.* DOSOFTEIU, ap. GCR. I, 248/33. (: „et cet homme qui est couché, ne se relevera plus”). *Dzăsă Domnul: am socotit, nu voi adăog a mai blăstăma pământul pentru lucrurile oamenilor.* DOSOFTEIU (a. 1683), ap. GCR. I, 266/26 (: „je ne maudirai plus la terre à l'occasion des hommes.”). Chiar și: *Trăgând a moarte îl adăosdră cu un lemn în cap de-l umorîra.* idem, v. s. 78/1 (= îi mai dădură cu un lemn în cap).

[În cele mai vechi texte se găsește numai forma *adăog*, mai târziu (Dosofteiu) mai ales *adaog*. Aoristul *adaoș*, *adaoș*, se întâlnește până pe la sfârșitul veacului al XVII, și astăzi încă în Banat. JAHRESBER. III, 242. Mai întâiu găsim la moldoveanul E. Kogălniceanu verbul trecut la a patra conjugare, cu prezentul *adăogesc*. În Muntenia, și azi în limba literară, se întrebunțiază mai ales *adăogă*, de conj. I; dar și celelalte forme se găsesc, așa în cât azi avem: a) *Adăog* (adăog), — *adăog* (adăog), — *adăoséiu* (adaoséiu) și *adăoséim*, (adăoséiu) — *adăos* (adăos). b) *adăugi* (adăogi), — *adăogesc* (adăogesc); c) *adăogă* (adăogă), — *adăog* (adăog). În unele locuri diferitele conjugări sânt amestecate; astfel despre dial. mold. din munții Sucevei cetim: „*adăugi*” — *part. „adăugit” și rar de tot se aude „adaoș”; „adăugat” nu s'aude de loc. Presentul are două forme: „adăogesc” și „adaog”. ȘEZ. V, 25/12.* | În Mold. se aude pe alocurea și: *adăoră* în loc de *adaogă*. ap. HEM. 257 (Brăhășești, în Tecuciu), SĂULESCU, URICARIUL X, 399/7. Trecerea fonetică a lui *g > r* explicabilă numai la indivizi care pronunță un *r* uvular.]

— Lat. *adaugeo*, -xi, -ctum, -ere. (ap. DHLR. 147, în loc de -ere). Dintre limbile romanice l-a mai păstrat numai v.-fran. *avoir*, iar în v.-prov. se găsește *part. azaut*. Aromânii conservă încă aoristul *adapșu* și *part. adaptu*, corespunzând formelor latine, pe când Megleniții au, ca noi, un *part. nou in-s: daus*, aorist *dauș*. Trecerea la conj. IV e poate străveche; cfr. lat. *adaugesco*.

ADĂOGERE s. f. „*Accroissement, augmentation; crue (des eaux)*”. — Infinitivul lui *adaog*, devenit abstract verbal. *Mă învredniceaste... nu spre greutate... nice spre adăogerea păcatelor, ce spre curățire.* LITURGHIE (a. 1702), ap. GCR. I, 346/6. | În opoziție cu „scădere”. *Pentru adăogerea, iară nu pentru scădearea puterilor frii.* CANTEMIR, IST. 49. *Cei vechi... apa Nilului... cu sărbători și jirtfe... la adăogere și la scădeare... au cinstit.* idem, IST. 139. [Și: *adăogere*.]

ADĂOGI vb. IV^a. v. *adaog*.

ADĂOGIRE s. f. „*Accroissement, augmentation*”;

adjonction, addition. Supplément, appendice, annexe. — Infinitivul lui *adăogi*, devenit abstract verbal. „Inmulțire”. Cercetând ca să ne înștiințăm, din ce pricină lăcitorii fărăi aceștia nu merg spre *adăogire* și agonisita lor spre mai întrecută stare. URICARIUL, IV, 7/20 (Mold. a. 1757). | „Adaos”: *Hotărîm a orânduî aceste de mai jos, ca o adăogire și întărîrire la hrîsovul nostru. idem, I, 75/34. (Mold. a. 1775). O lăghică din ceale cu adăogiri ale celor noi. GRIGORE, LOGHICA (a. 1826), ap. GCR. II, 253/32. [Și: *adăogire*.]*

ADĂOGIT s. a. = *adăogire*. Participiul lui *adăogi*, devenit abstract verbal. [Și: *adăugit*.]

ADĂOGIT, -Ă adj. „*Ajouté, joint, augmenté, accru*”. — Participiul lui *adăogi*, devenit adjectiv. *Dacă parii, pe cari i-au legat ele, sânt strămbi... și urși-tii... vor fi gârbovi..., iar dacă-s adăogiți, vor fi văduvoi. MARIAN, S. I, 125 (Bucov.). [Și: *adăugit, -ă*.]*

ADĂOGITOR, -TOĂRE adj., subst. = *adăogitor*. Adjectivul verbal al lui *adăogi* (format prin suf. -itor). [Și: *adăugitor* | † și dial. -itoriu.]

ADĂOGITURĂ s. f. = *adăosătură*. [Și: *adăugitură*. | Plur. -turi.]
— Derivat din *adăogi*, prin suf. abstr. -itură.

ADĂOS s. a. „1°. *Augmentation, accroissement, progrès*. 2°. *Addition, adjonction, supplément; annexe, appendice*”. — Participiul lui *adaoge*, devenit abstract verbal. 1°. Exprimă acțiunea. *Apucatu-m'am și eu a scriere începătura și adaosul, mai apoi și scăderea... Moldovii, că cum se tâmplă de sârg și adaoge pohoitul apii și iarăși de sârg scade și se împuținează, așa s'au adaos și Moldova. URECHE, LET. I, 94/12. Să se iscălească de toți, de vreamă ce toți au parte la adaosul și folosul mănăstirei. URICARIUL, IV, 402/11 (Mold. a. 1741) || 2°. Rezultatul acțiunii. *Când gârba, prăvălindu-se, câte puțintel va adăoga pământ la pământul nostru, adaosul este al nostru. CARAGEA, L. 6. Pe lângă-aceste cerșesc încă un adaos: Săngădue intrarea-mi în vecinicul repaos! EMINESCU, P. 21 „Nu vrei să facem schimb? Să-ți dau capra asta și să-mi dai [gânsacul]...” — „De mi-i da ceva adaos, poate să-ți-l dau”. CREANGĂ, P. 43. | *Spec.* „Anexă”. *Cartea lui Meletie... și adăosele ce Dositheu... au adunat. GRECEANU (a. 1691), ap. GCR. I, 290/23. Snoave... de Un culegător tipograf... ediția 2, cu multe adaose. București 1879. || A porni într'adaos = „a deveni îngreunată, în poziție”. CREANGĂ, GL. 437: „devenir grosse” (se dit d'une femme). [Și: *adăus*.]***

ADĂOS, -Ă adj. = *adăogit*. Participiul lui *adaoge*, devenit adjectiv. [Și: *adăus*.]

ADĂOȘĂG s. a. † (Fin.) „*Surcharge, surtaxe*”. — Un fel de impozit, pe vremea Fanarioților, care se adăoga la vâdrărit, pogonărit și vâcărif. *Constantin Duca... scoasă vâcăriful: de cal doi lei și de vacă un galbăn și adăoșag de toată vita un tult. NECULCE, LET. II, 299. Mulți din locuitorii și-au părăsit vile lor..., că de multe ori se scotea și adăoșaguri... De acum înainte vâdrăritul să se ia de la toți locuitorii câte 8 bani vechi de vâdră, iară mai mult nu, nici adăoșag, măcar un ban, nici odată să nu se mai scoată. URICARIUL, I, 292—293 (Mold. a. 1764). [Plur. -șaguri.]*

— Derivat din *adaos*, prin suf. abstr. -șag.

ADĂOSĂTURĂ s. f. † „1°. *Addition, accroissement, 2°. Intercalation, interpolation*”. — „1°. *Adaugere*”. *Spodobeaște pre el... nu intru adăosătura păcatelor, ce întru curăția sufletului. IOAN D. VINȚI (a. 1689), ap. HEM. 277. A chinurilor mă turbură adăosătură.*

DOSOFTEIU (a. 1673), ap. GCR. I, 214/28. *Baia, carea cu adăosăturile păcatelor nu se spurcă. MINEIUL (1776), 164 1/1. || 2°. „Ceea ce s'a adăogat (la un text)”. *Adăosăturile basnelor, carile acel Misail și... Simeon din tivda lor le-au scornit. CANTEMIR, HR. 470/32. [Plur. -turi.]**

— Derivat din *adaos* (part. lui *adaoge*), prin suf. abstr. -ătură.

ADĂOSURĂ s. f. † = *adăosătură*. *Adăosurile scâr-belor ce-l supărară 9 ai, nu le-au băgat samă. DOSOFTEIU, v. s. 209/1 [Plur. -suri.]*

— Derivat din *adaos* (part. lui *adaoge*), prin suf. abstr. -ură.

ADĂPĂ vb. I. „I. *Abreuver, faire boire*; II. 1°—2°. *Donner à boire, faire boire, boire*; (refl.) *se désaltérer, s'abreuver, Arroser, baigner, Tremper*. 3°. *Empoisonner*. 4°. (Refl.) (*S'*) *abreuver, être imbu, nourri (de)*. III. *Pousser, conseiller* (qqn à faire qch.), *sug-gérer* (qch. à qqn).

I. Înțelesul fundamental e „a duce la apă”, fiind exprimat totdeauna și scopul: „spre a da de băut”. *Trans. Adapă toate fierile fsatelor. PSAL. SCH. 336/10 = Adapă toate gadinile satelor. CORESI, PS. 283. (: „Elles abreuvent toutes les bêtes des champs.”). *Murgule cu coama lată..., N'are cine să te-adepe; Tu, murgule, mori de sete. ȘEZ. IV, 220. | Refl. „A se duce la apă spre a beă”. [Capra] venea de se adăpă la apele cele limpezi ale fântâni. ISPIRESCU, L. 135. E firesc, ca acest sens complet al lui *adăpă* să se poată aplica numai la vite, nu și la oameni, care n'au nevoie de a fi duși de alții la apă, decât doar în cazuri excepționale, precum: *Iar Leon apă nu află și se măhni, temându-se să nu cumă [să] moară orbul de seate... Audzi glas grăind: „Nu te măhni, o Leone, că iată apu aproape raste, ce adăpă pre orbu”. COZMA, MINUNILE (a. 1692), ap. GCR. I, 299/28. De aceea „omul beă”, iar „vita se adapă”: *Trebuea... să aștepte până ce izvoară... altă apă... căci altfel n'aveau de unde să bea, nici ei, nici să-și adepă vitele. SBIERA, P. 163/3. „Ce să fac? Să mă adăp? Trebue să știi, cucoană dragă, că numai vitele se adapă, dar oamenii beau”. ALECSANDRI, T. 994.****

II. Din înțelesul fundamental: „a duce la apă, spre a da de băut”, poate dispărea cu timpul ideea acțiunii inițiale: „a duce”, pentru ca să rămână numai scopul: „a da apă de băut”.

1°. În acest sens, mai ales în stil avântat, *adăpă* se poate spune și despre oameni și nu mai exprimă numai ideea: „a da apă de băut” (trans.) „a bea apă” (refl.), ci și rezultatul acestei acțiuni, care este „a (-și) potoli, a (-și) stămpără setea”. *Trans. Flă-mânziu și-m deadet mănăcare, inșetoșaiu și mă adăpată. CORESI, ap. HEM. 279. (: „sitivi et dedistis mihi bibere.”). *Au doară ai miluit vr'un sărac, sau ai dat mănăcare flămânzilor, sau ai adăpatu vr'un setos? CUV. D. BĂTR. II, 453 (s. XVI). | Refl. *Am mai fapt... puțurèle, Ca s'adap setoși cu ele. Cum cum se adăpă, Tot mie îmi mulțumea. TEODORESCU, P. P. 31/17. || A ști în ce apă se adapă [cineva] = „a ști ce cugete, ce scopuri are”. ZANNE, P. III, 446. (: *connaître les intentions de qn*). *Să vad eu singur, în ce ape mă adăp. PANN, E. I, 112. || Fig. Despre pământ. Trans. „A udă”. Rău țase den Edem, ca să adăpe grădina. BIBLIA (1683), 2/50. *Apele adăpă tot pământul. PRAVILA MOLD. pr. 1/1. Multe izvoară... unindu-se adapă valea aceaia. BELDIMAN, N. P. II, 65. | Refl. „A se udă”. *De nu s'arî adăpă pământul de multe ori cu ploaia ce deștinge dein ceriu, n'arî fi răsărită ierbi. CORESI, ap. HEM. 280.******

2°. Mergând mai departe în această direcție, ideea „apă” poate să dispară cu totul și *adăpă* ajunge a însemna numai „a da de băut” (trans.) și „a bea” (refl.) altceva decât apă, dar tot ceva lichid. *Cu oșit și cu fere adăpară-lă [pe Cristos]. CUV. D. BĂTR. II, 156.*

(s. XVI). *Îl* [=pe calul năzdrăvan] *voiu adăpă cu lapte dulce...*, *cu pară de foc*. EMINESCU, N. 27. *Într'un casă să mă stâng, Bate vântul, rău m'aprinđ; Merg la cofă să beu apă, Niște lacrimi mă adăpă*. ȘEZ. I, 107/3. || Despre obiecte: *Adăpă-voiu săgeatele meale de sânge și armele meale mână-vor carne*. CORESI, Ps. 418. PSAL. SCH. 498/13. (: „J'enivreraî mes flèches de sang.“) | (Crom.) *Adăp sculele* = „le bag în leșie sau apă și, cum s'au muțiat, îndată le scot afară“. MARIAN, CH. 52. || Despre pământ: „a (se) udă“. *Cine va adăpă mormântul lui cu o lacrimă iubită?* MARCOVICI, D. 160. *Românii... Cu sudori adăp* [=adapă] *pământul, câștig hrana în dureri*. ALEXANDRESCU, M. 22.

30. *Spec.* Cu ceea ce se adapă cinevă e „otravă“: *Și-l adăpără cu otravă cumplită*. DOSOFTEIU, V. S. 119/1. Se găsește, prin omiterea complinirii „cu otravă“, și numai a *adăpă* = „a otrăvi, a învenina“. *Doștorii îl otrăvise... și acmă, de otrava ce-i dădeuse și cine îl adăpase bine știind, cevași cuvânt rău... n'au lăsat*. CANTEMIR, HR. 203. *Vodă... vru a-l pierde, dar, neputând, putu numai de-l făcu surghiun la moșia sa Bucovul, unde bolnăvindu-se — zic, că l-au fost adăpat — ...au răposat*. ZILOT, CRON. ap. HEM. 281. (Cfr. fran. *poison*, „venin“, <lat. *pozionem*, „bătură“).

40. În mod figurat se poate spune și: *Izvor de tă-măduire avându-te, ne adăpămă* [Doamne] *de tine!* MINEIUL (1776), 135 1/2. *Singur amorul este izvorul fericit, Ce fără de'ncetare m'adapă cu uitare*. ALEXANDRESCU, M. 112. *Însă mai pe sus de toate trebue să se adape la adevăratul izvor al limbii*. I. NEGRUZZI I, 444. *De pururia însetoșezi cu min-tea, ca să aști învățura cărților și dintr'înse cu dulceață să te adăpi*. MOXA, 345. Astfel obiectul cu care ne adăpăm nu mai e nici apa, nici altă fluiditate, ci orice dorință sau pasiune se poate considera că o „sete“, iar îndeplinirea ei ca o „adăpare“. După înțelesul obiectului cu care se adapă cinevă, avem diferite înțelesuri, ca: „a (se) potoli, a (se) răcori (cu), a (se) hrăni (cu), a se pătrunde (de)“, etc. *Am să-mi adăp ura cu peira noastră* I. NEGRUZZI, VI, 65. *Ei șoptesc... și-astupă gura, Când cu gura se adapă*. EMINESCU, P. 189. *Eu m'am adăpat cu sfintele perceptive a[le] lui Rousseau, și desprețuesc injurarea*. C. NEGRUZZI, I, 211. *Nedreptatea oamenilor te-a adăpat cu amărăciuni*. MARCOVICI, D. 15/10. *Vra-ciul adăpă bolnavul cu ierbi dulci*. VARLAAM, C. 244.

III. Din înțelesul fundamental: „a duce la apă, pentru a da de băut“ și în special din „a mână vitele la apă, spre a le da de băut“ pot să dispară noțele „apă“ și „băut“, pentru ca să prevăleze ideea „mânării“. Astfel *adăpă* ajunge, pe aceeași cale ca „îndemnă“ (s. v.), deși numai rare-ori, la sensul acestuia. *Vodă au zis (fiind de alții adăpat), că cu nume de „văcării“ să se puie dajdea*. DIONISIE, C. 192. [Prez.: *adăp* și *adăp*, subj.: *să adape*, *să adape* și *să adăpe*.]

— Din lat. *adaquare*, „a duce animalele la băut, a udă florile“: ital. *adacquare* (la terra, le bestie), v.-prov. *azaigar*, span. *adaguar*, „das Vieh tränken“.

ADĂPARE s. f. 10. *Abreuvement, étanchement (de la soif), brewage*. — Infinitivul lui *adăpă*, devenit abstract verbal. 10. Despre vite, despre oameni și despre pământ. *Să fie curgerea apelor în oraș cu toată îndestularea, spre adăparea tuturor*. URICARIUL, IV, 102/10 (Mold. a. 1806.). *Aceă fântână... eră călătorilor adăpare bună și îndestulată*. MAG. IST. II, 330. || 20. *Fig.* *Cu cheltuiala noastră s'au dat în tiparii... spre adăparea și leuirea sufletelor acelor ce o vor citi*. I. MINIAT, CAZANIA (a. 1742); ap. GCR. II, 30/30.

ADĂPĂT s. a. 10. „*Abreuvement, brewage*. 20. *Empoisonnement*“. — Participiul lui *adăpă*, devenit abstract verbal. 10. *Când eră la adăpatul vacilor, fețele se întreceau să-i dea pricină de vorbă*. ISPI-

RESCU, L. 229. *Otravă îmi dai, drept hrană, și lacrimi, drept adăpat!* KONAKI, P. 159. || 20. (Med.) „*In-toxicatie*“. *Contra adăpatului, ori de unde să fi provenit, babele de la țară întrebuintează mai cu seamă argint-viu*. ap. HEM. 282 (Măstăcani, în Covurluiu).

ADĂPĂT, -Ă adj. „*Arrosé, baigné (par un fleuve)*. *Abrevé, imbu*“. — Participiul lui *adăpă*, devenit adjectiv. Despre pământ. *S'a încredințat că [țara] e... adăpată cu o mulțime de râuri și păree cu apă limpede*. MARIAN, T. 55. | *P. ext.* *Murgule, cal minunat, Cu vin roșu adăpat...*, *Pe Radu un' l'ai lăsat?* IAR-NIK-BĂRSEANU, D. 497. *Și cu buze subțirile, adăpate'n tău de miere, Să te tot săruți cu ele*. idem, 28. | *Fig.* *Cu pomenirea vieții carea va să fie, mulți sfinți sânt hrăniți și cu nesățioasă dragoste către Dumnezeu sânt adăpați*. SILVESTRU, CAZANIA (a. 1642), ap. GCR. I, 100/3. | *Sânt prea adăpat de dogmele credinței lui Moamet*. GORJAN, H. IV, 142. *Fiind întru safiu adăpată de limba cea grecească*. MINEIUL (1776), 4 pr. *Metropolit se află... Dositeiu, Grec de fel, adăpat cu învățatură*. ZILOT, CRON. ap. HEM. 281.

ADĂPĂTOĂRE s. f. „*Abreuvoir, auge. Installation servant à boire (aux fontaines publiques)*“. — Locul unde se adapă vitele. *Vitele, când le duce la adăpătoare...*, *peste moșia acestora le trece până la adăpătoare*. URICARIUL, XXI, 262/1. (1722). *Sfii și sâr-guească plugarii, ca să aibă adăpători bune...*, *că așa vor da [vacile] mai mult lapte*. ECONOMIA, 83. | De obicei adăpătorile au forma de jghiaburi. *Scoteă [apă], până împlă adăpătorile, ca să-și adape oile*. DOSOFTEIU (a. 1683) ap. HEM. 283 (= sco-tea apă, până umplură jghiaburile, ca să adape oile. BIBLIA 1688). | *Astfel adăpătoarea poate servi și la oameni. Cea ce va luă de pre lângă drum adăpătorile ce s'au făcut să se adape călătorii, să se ciarte ca un fur*. PRAVILA MOLD. 20/1. | *Fig.* *Am scos acest izvor de apă dulce și pururea curătorii, adăpătoare de suflete omenesti*. SILVESTRU, CAZANIA (a. 1642), ap. GCR. I, 98/18.

— Derivat din *adăpă*, prin suf. instr.-loc. -ătoare (cfr. fran. *abreuvoir*, lat. med. *adaquatorium*).

ADĂPĂTOR, -TOĂRE adj. „*Qui abreuve*“. — Adjectivul verbal al lui *adăpă* (format prin suf. -ător).

ADĂPĂTÓS, -TOĂSĂ adj. „*Qui abreuve abondamment, propre à désaltérer, rafraichissant*“. — „Care adapă din belșug“. [Dumnezeu] *împodobi, Pământul cu ierburi frumoase, Cu ape dulci, adăpătoase*. SE-VASTOS, N. 196/2.

— Derivat din *adăpă*, printr'un suf. adj. -ătos (după analogia lui *ap-ăt-os*), în loc de -os.

ADĂPĂTURĂ s. f. „*Arrosement, arrosage*“. — „U-dare, udătură“. *Socotind... Trăian, ca un nărocit hultuitoriu...*, *că la răsad ca acesta, adăpătură cu puhoiu de sânge ca acela să se fi cuvenit...* CANTEMIR, HR. 14. [Plur. -turi].

— Derivat din *adăpă*, prin suf. abstr. -ătură.

ADĂPÓST s. a. „*Abri*“. — Loc ferit, care ocrotește împotriva asprimii vremii. [Omul în paradis] *Nu-și băgă mâna în sânge pentru vreo apărare, Sau să-și câștige hrană și învelitoare. Pământul da de la sine... și adăpost, și mâncare*. KONAKI, P. 296. | „Adăpostul“ este mai cu seamă o acioală împotriva vremii rele (vânt, ploaie, arșiță etc.). *Să dai... de pomană, ca să ai cu ce-ți face adăpost, când o fi vremea rea*. ȘEZ. III, 45. *Colo stâncă de-adăpost Pe ploaie 'n vremea grea*. COȘBUC, F. 76. *În orice alt loc al Bărăganului, vânătorul nu află alt adăpost, spre a îmbucă sau a dormi ziua, decât umbra cărui săle*. ODOBESCU, I, 17/4. | Astfel *adăpostul* este de cele mai multe ori un acoperiș. *Nu e bine să te aciolezi sub carpini în vreme de viforită*, [ci]...

să stai la luminizuri..., că... la adăposturi trag... dracii. ȘEZ. III, 80/31. Căfelul prost, sărind de subț adăpost, începe a alerga. PANN, P. V. I, 95. | Dar acoperământul nu-i o condiție esențială pentru adăpost, care se ia în înțelesul cel mai larg, de „loc de siguranță”, așa încât, după împrejurări, poate fi sinonim cu liniște, liman, pristanie, țărmure etc. d. e.: *Și se veseliră, că se domoliră [valorile] și [Domnul] îi îndereptă prîns întru liniștea vrerii sale.* [Nota =] *întru adăpostul vrerii sale.* ARSENIE DIN BISERICANI (s. XVII), ap. HEM, 283 (= și povățul pre ei la țărmurile ce vrăia ei. SILVESTRU (a. 1651); = și derease-i în pristanie voiei lui. CORESI, PSAL. SCH.: „et il les conduit au port qu'ils désiraient.”). | „Adăpostire, adăposteală.” *În ungherul unor crieri și-or găsi... adăpost a mele scieri.* EMINESCU, P. 224. | *De multe ori subț adăpostul zidurilor acestora urzeam comploturi.* C. NEGRUZZI, I, 142. *Dar eu, ce fac tocmai acum la bătrânețe, fără leac de adăpost?* CREANGĂ, P. 175. | *A fi sau a pune la adăpostul unui lucru sau la adăpost despre un lucru,* după fran. „à l'abri de”: *Te pun la adăpost despre orice neajunsuri.* ODOBESCU, III, 11/20. [Plur. -poaste și -posturi. | Prin contaminare cu *zăpode*, „loc scutit de vânt”, s'a născut la Moși o formă: *azăpóst*, de unde se derivă adj. *azăpóstós*. FRÂNCU-CANDREA, M. 107.]

— Lat. *deponere* însemnă „a depune, a pune la un loc sigur” (*deponere liberos, uxores suaque omnia in silvas.* CÆS.), așa încât în jurisprudența latină se zicea: *in deposito habere, pro deposito esse apud aliquem.* Tot astfel se va fi zis și: *duco ad depositum* „duc ceva la loc de siguranță”, sau, în forma vulgară: *duco ad-depostum* (*postum, depostum* e atestat, cfr. și ital. *posto*, engad. *poest*, fran. *com-pôt*, span. *puesto*, portg. *posto*), din care s'a născut în românește: *duc a dăpost*. Acest adverb local: *a dăpost* a devenit apoi substantiv, și — precum zicem azi: *la amurg, la amiază, la subsuară*, în loc de „a murg”, „a miazăzi”, „sub suară” etc. — tot astfel, în loc de a se zice: „duc un lucru a dăpost”, s'a zis: „duc un lucru la adăpost”. După ce adăpost a devenit substantiv, a putut căpăta ușor înțelesul de „abri”.

ADĂPOSTĂ vb. I^a = adăposti. *Slăbăște-mi, ca să mă adăpostedzu mainte până a nu mă duce.* DOSOFTEIU (a. 1680), ap. HEM, 286 (= să răpaus. CORESI (a. 1577); = și mă voiu întări. SILVESTRU (a. 1651): „remitte mihi ut refrigerer priusquam abeam.”). *Avea... vacă și lipsea un coșar... Unde de o ploaie să s'adăposteze și la o ninsoare s'aribă să ierneze.* PANN, ș. II, 22. [Cfr. adăposti.]
— Derivat din adăpost.

ADĂPOSTEALĂ s. f. „Abri, asile, lieu de repos.” — „Liman”. Înțelesul lui adăposteală e între „adăpost” și „adăpostire”. *Am șezut la... adăposteală bună, ca să mă însănoțez.* DOSOFTEIU, v. s. 221/. *Sfânta cruce ăste adăposteală celor viitori de furtuni.* VARLAAM, C. 57/. *Trecut-am prin foc și printr'apă și ne scoșea la adăposteală.* DOSOFTEIU (a. 1680), ap. HEM, 285 (= și ne-ai scos la loc de răpaus. SILVESTRU (a. 1611): „mais tu nous as fait entrer dans un lieu fertile.”). *Au încetat valorile..., s'au smerit marea, și corabia... au ajuns la adăposteală.* ANTIM, P. 43. [Plur. -eli.]
— Derivat din adăposti, prin suf. abstr. -eală.

ADĂPOSTI vb. IV^a. „Abriter, mettre à l'abri; (refl.) s'abriter, trouver un refuge, un asile.” — „A (se) duce, a (se) pune la adăpost, a (se) aciuă.” *Trans.* *N'avea destule grajduri..., unde să-și adăpostească atăta sumedenie de vite.* ISPIRESCU, U. S. 41/21. *Corabii, cătă fîndu-și de rute vîntu, o adăpostimă, întorcându-se cu mică cărmîță.* CORESI, APOST. („PRAXIUL”) ap. GCR. I, *9/38. | *Refl.* *A găsit un bostan așa de mare, încât se adăposteă o cireadă de o sută de boi*

la umbra lui. ȘEZ. IV, 4/13. *În fân... o mulțime de șerpi se adăpostiseră peste iarnă.* RETEGANUL, P. I, 3/2. *Oamenii... în timpii perioadei glaciare a Europei se adăposteau în peșterile de la Madeleine.* ODOBESCU, III, 79, 6. [Cfr. adăpostă.]

— Derivat din adăpost.

ADĂPOSTIRE s. f. „Action de trouver ou de donner abri. Sauvegarde, abri, asile, refuge; protection.” — Infinitivul lui adăposti, devenit abstract verbal. *Pentru adăpostirea lor și a altor creștini... zidi... și un turn de piatră.* C. NEGRUZZI, I, 213. *Codrii... au a-i da adăpostire, de necazul vreunii tiran.* KONAKI, P. 263. *Îl ucise un Săciuiu, la care ceruse adăpostire.* ISPIRESCU, M. V. 44/27. *Pământul țării noastre e azi adăpostire L'a Grecilor țărăni.* ALEXANDRESCU, M. 28. *Adăpostire fi celor ce scapă la tine!* MINEIUL (1776), 89²/2.

ADĂPOSTIT s. a. = adăpostire. Participiul lui adăposti, devenit abstract verbal.

ADĂPOSTIT, -Ă adj. „Abrité; réfugié.” — Participiul lui adăposti, devenit adjectiv. *Corturi... adăpostite pântre pomi.* GORJAN, H. I, 3/3. *Văd... că servitorul adăpostit la curtea împărătească nu iasă, ca de altă dată, din casă.* MARIAN, SE. II, 182.

ADĂPOSTITÓR, -TOÁRE adj. „Qui abrite, qui protège.” — Adjectivul verbal al lui adăposti (format prin suf. -itor). [† și dial. -toriu.]

ADĂPOSTITURĂ s. f. }
ADĂPOSTURĂ s. f. † }
= adăposteală. *Ajunsem la cea adăpostură bună și fără voroavă, la adăpost și la lin și fără scărdbă.* CORESI (a. 1581), ap. GCR. I, 29/22. [Plur. -turi.]
— Contraz — poate numai greșală de tipar — din adăpostitură, derivatul în -itură al lui adăposti.

ADAPTĂ vb. I^a. „Adapter.” — *Trans.* *A potrivii ceva la altceva. Adevărații luptători pentru progres sânt... în stare să adapteze adevărul la gradul și la felul de inteligență al celorlalți.* MAIORESCU, CR. II, 125. | *Refl.* „A se potrivii la, cu, după ceva”. *Țăranul se adaptează cu greu altor împrejurări de traiu.*
— N. din fran.

ADAPTABIL, -Ă adj. „Adaptable.” — Care se poate adapta.
— N. din fran.

ADAPTARE s. f. „Adaptation.” — Infinitivul lui adaptă, devenit abstract verbal. *Încă 10 ani de o asemenea convingere publică... — și limba română poate deveni o ruină, nu reparată, ci stricată prin construcțiuni... fără nici o adaptare de stil.* MAIORESCU, CR. I, 138. | *Spec.* (Fiz., Fil.) *Adaptare la mediu:* Potrivire a vieții după împrejurările externe în mijlocul cărora trăește cineva.

ADAPTÁT, -Ă adj. „Adapté.” — Participiul lui adaptă, devenit adjectiv.

ADAPTAȚIE s. f. }
ADAPTAȚIUNE s. f. } = adaptare.
— N. din fran. adaptation.

ADĂSTĂ vb. I. „1°. Être dans l'attente. Attendre longuement. 2°. Attendre.” — Înțelesul fundamental este „a stă pe loc”, fiind exprimat totodată și scopul: „în așteptare”. 1°. „A stă, a fi, a rămănea în așteptare”. Sfârșitul acțiunii e indicat de obicei prin „până”. *Intrans.* *Morții vin în fie-care an în această zi [= Joia mare] pe la vechile lor locuințe, unde adăstă până la Moși.* MARIAN, SE. II, 270. *Aici apa se oprește și adăstează sufletul până la... jude-*

cata cea de pe urmă. idem, f. 438. || Starea aceasta pe loc implică stăruința așteptării, așa încât *a adăstä* = „a aștepta cu tot dinadinsul“. *Intrans* și *Trans*. *Cine bate la fereastră, Nevastă, nevastă? Bate, par'că, și adăstä.* TEODORESCU, P. P. 340/5. *Uită-te 'mprejuru-ne, câtă lume adăstä.* PANN, E. II, 92. *Primăvara... Adăstä'n fierbinți flori, Să închine-a ei coamoară împăratului din zori.* ALECSANDRI, P. III, 615. *Pre tine adăst de atâta vreme!* ANTIM, P. 124. || *A adăstä, ca mortul colacul* = „a aștepta cu mare dor și nerăbdare“. ZANNE, P. VI, 518. || De-oare-ce „așteptarea“ cuprinde în sine „starea pe loc“, s'a simțit trebuința să se exprime deosebit ideea aceasta: „stau și adăst“. *Trans*. *Merse pe la... Craiova... și sta acolo, adăstând primăvara.* E. VĂCĂRESCU, IST. 281/29. *Radu... stetea 'n drum d'a curmezișul, pe Mărzac 'l adăstä, până Mărzacul venea.* ODOBESCU, II, 432. || 2°. Adăogirea acestui „stă și...“ arată însă, că „adăstä“ a ajuns a pierde înțelesul etimologic și a fi sinonim cu „așteptă“. *Trans*. și *Intrans*. *Adăstä a lu Dumnezeu lungă răbdare.* COD. VOR. 156/4. (= așteptă-i... îndelung răbdarea lui Dumnezeu. N. TESTAMENT 1648; = așteptă a lui Dumnezeu răbdarea cea îndelungată. BIBLIA 1688. „quand la patience de Dieu les attendait.“). *Chiajna... adăstä pe boierii moldoveni într'un falnic cort.* ODOBESCU, I, 173/3. | Construit cu „de“: *Nevând banii... s'au rugat să mai adaste încă într'un an de acești bani.* C. BRĂNCOVEANU (a. 1695), ap. HEM. 287. [*Adăst și adăstéz.*] — Alături de *astare* (= *ad* + *stare*) a existat și un verb *adastare*, compus încă odată cu prefixul *ad-*, spre întărirea sensului (cfr. *adalligo* la Pliniu cel bătrân), atestat în texte mai târzii („actum... adastantibus in palatio nostro, quorum nomina praetitulata sunt.“ *Archiv f. lat. Lex.* II, 111. „Urnet = adastet“, în Glosele de la Reichenau, 1149) și păstrat, în afară de românește, și în v.-ital. *adastare*, „a aștepta cu stăruință“.

ADĂSTĂRE s. f. „Attente (persévérante), patience“. — Infinitivul lui *adăstä*, devenit abstract verbal. *Țintuit într'untristare Am rugat-o... Să mai aibă adăstare.* I. VĂCĂRESCU, P. 53. | *Spec. Loc de adăstare* = „anticameră“. *Această sală slujea întotdeauna ca loc de adăstare pentru cei ce voiau să intre la chiliile neamului domnesc.* ODOBESCU, I, 123/1.

ADĂSTĂT s. a. = adăstare. Participiul lui *adăstä*, devenit abstract verbal.

ADĂSTĂT, -Ă adj. „Attendu (avec persévérance)“. — Participiul lui *adăstä*, devenit adjectiv.

ADĂSTĂTOR, -TOĂRE adj. „Qui reste dans l'attente“. — Adjectivul verbal al lui *adăstä* (format prin suf. -ător). [.† și dial. -toriu.]

ADĂU s. a. † „Contribution, redevance“. — „Dare, impozit“. Se găsește rar, în texte vechi din Transilv. și Ban. *Adăulu țării.* ap. GCR. I, 218/7 (a. 1675). *Adău = Tributum.* ANON. CAR. [Plur. ?] — Din ung. *adó*, „contribuție, dare“.

ADĂUGĂ vb. I. v. *adaoge*.

ADĂUȘ, -Ă adv. „Haletant“ (se dit du bœuf). — În Bihor. *Adăuș [este] boul ce suflă greu, scoțând limba afară.* REV. CRIT. IV, 336. — Din ung. *dühös*, „en rut“.

ADĂVĂSÍ vb. IV^a. † v. *adevăsi*.

ĂDECĂ interj., adv. 1° Voici. 2° C'est-à-dire, savoir. Sous prétexte de, faisant semblant de... A proprement parler, donc. 3° Plutôt, ou bien, mais. 1°. În textele cele mai vechi, până în sec. XVII,

mai ales în PSAL. SCH., și în COD. VOR. (Noul Testament de la 1648 și Biblia de la 1688 au totdeauna „iată“), la CORESI, DOSOFTEIU și VARLAAM, *ădecă* e o interjecție sinonimă cu „iată“. *Grăi: ădecă vine Domnul întru sfinți.* CORESI, APOST. („PRAXIUL“), ap. GCR. I, *12/7. („En disant: voici, le Seigneur est venu avec ses saints.“). *Nu tăceă, nece îmblânzi, Doamne, că ădecă dracii tăi sunară.* CORESI, PS. 227, PSAL. SCH. 269/3. (: „quoniam, ecce, inimici tui sonuerunt.“). *Nu te teame, Pavle, că înaintea lu Chiesariu fi se cade să stai și ădecă dărui fie Dumnezeu... COD. VOR. 89/12 (= și iată, dărui-au... NOUL TESTAMENT 1648; = și iată, Ț-au dărui... BIBLIA 1688. : „Paul, ne crains point, il faut que tu sois présent à César; et, voici, Dieu t'a donné.“). *Și într'aceaia [= pe când vorbeai], ădecă pre un mort îl duceă cioclii să-l îngroape.* DOSOFTEIU, V. S. 126/1. *Deaca se apropie de poarta cetăței, ădecă scalea mort pre un cocon.* VARLAAM, C. 319/2. | Cu înțelesul lui „când colod“. *Se gândeă c'au visat și ădecă mearele în poală!* DOSOFTEIU, V. S. 14/2. *Peste vr'un ceas... merse el să aducă copilul fript... Adecă minunea minunilor! Copilul se jucă cu două mere de aur.* RETEGANUL, P. V. 57/14. || În zapise vechi, după crucea pe care se puneă degetul urmă sau formula slavă: + *Eto az Drufea scriu și mărturisesc...* CUV. D. BĂTR. I, 28 (a. 1581, Mold.), sau cea corespunzătoare românească: + *Adecă eu Petrea Brahăș scriu și mărturisesc...* idem, I, 26 (a. 1577, Mold.); + *Ădecă eu Oprea sin Petco ot Butnărești scris-am acesta al meu zapis...* ap. GCR. I, 135/6 (a. 1650). || Acest „ădecă eu...“ = „iată eu...“ conține și o explicație; „ădecă“ nu mai este numai o demonstrație simplă, o mișcare reflexă, pricinuită de mirare, când vedem ceva neașteptat, ci ea are un scop: explica pentru ce s'a pus degetul pe cruce: în semn de mărturie. Tot astfel, în următoarele exemple mai recente, *ădecă*, deși are încă înțelesul interjecției „iată“, începe să devină un adverb explicativ. *Hirograful... într'acesta chip eră: Adecă noi, pasărilor văzduhului..., scriem și mărturisim...* CANTEMIR, IST. 176. *Când fu la 'mășat, ădecă-i [= iată, se văz că e] femeae.* DOSOFTEIU, V. S. 57/2. *Fotie, scriind cătră Mihail, zice, ădecă [= iată că] cealelalte lucruri mici aduc folosințele.* BIBLIA (1688), 7 pr. *Dumnezeu zise...: „Seamână tu oasele mielului...“ Băiatul ascultă, sămână oasele... și porni... Adecă [= iată, că se întâmplă următoarea minune] din oase se făcură tot oi.* RETEGANUL, P. III, 57/14.*

2°. Astfel *ădecă* devine pe incetul un adverb explicativ, cu sensul lui „anume“, corespunzând latinescului „id est“: *Laudele lui Traian nu poate altul să le fie și să le poarte, fără numai altul ca Traian, ădecăte Theodosie.* CANTEMIR, HR. 17/5. [Treii sânt vrăjmașii sănătății], *ădecă: aerul, mâncarea, băutura.* CALENDARIU (1844), 58. Astfel în „Psaltirea cu tâlc“ a lui Alexandru Dascălul (a. 1697), după psalmul: „De nu voi pune de naintea Ierusalimul, ca întru începutul veseliei meale“, urmează: „ădecă, precum eră Adam întâiu în raiu cu veselie, așa și pre urmă va fi“. ap. GCR. I, 315/3. Tot astfel: *Eu sânt cel de 'ntăiu, ădecă dentru care sânt toate.* BIBLIA (1688), 6 pr./10. *Alergătorii sânt datorii a face jurul pieții de patru ori, ădecă o cale de 12 verste.* C. NEGRUZZI, I, 36. *Se căeă, de ce să facă el fapte, de care nu mai făcuse în viața lui, să-și beă ădecă și simțirile.* ISPIRESCU, L. 106. *Spuneă... că ar fi jucat la nunta dracului. Adecățile că dracu și-aduse aminte să se 'nsoare., și să facă fete.* JIPESCU, O. 116. | *Ădecă* explică mai ales căteun cuvânt de care, fiind strein, autorul crede că cetitorul nu-l înțelege, sau că nu-l înțelege așa cum voește el. În *cetatea Bizanției, ădecă a Tarigrădului, PRAVILA* (a. 1651), ap. GCR. I, 162/34. *Samoderjeș, ădecă „singur stăpânitor“.* NECULCE, ap. idem, II, 35/3. *Au fost den Italia, ădecă den țara francească.* MINEIUL (a. 1698) ap. idem, I, 321/15. *Clerul, ădecă mitropolitul..., episcopii și egumenii.* BĂLCESCU, M. V. 10/4. | Explicația poate fi însă

și fățarnică, mai ales când o dă autorul în numele persoanelor despre care scrie. Atunci corespunde lui „chipurile“. *Suindu-i cu înșelăciune într'un munte, adevă ca să culeagă ierburi, i-au ucis.* MINEIUL (1776), 105²/₂. || Adese-ori adevă, în propoziții întrebătoare, urmează după alte cuvinte explicative, ca „ce“, „de ce“ etc., repetând ideea exprimată prin fraza următoare. *Hotărârea fu gata, cam ce, adevă, să facă cu fata împăratului.* ISPIRESCU, L. 353. *Ne-ai făcut întrebare, De ce, adevă, venim.* POP. ap. GCR. II, 313³/₃. | Poate chiar să înlocuească pe „ce“, „oare“, „va să zică“. *Adevățelea vrei să te ascunzi? Și de cine? De duhovnicul satului?* CONTEMPORANUL, VI, II¹⁸/₁₈.

3°. Când schimbăm o hotărâre pe care o luasem, introducem noua hotărâre printr'un adevă, care e și el o explicație, dată însă nouă înși-ne, nu celui ce ne ascultă sau ne citește: „(la) drept(ul) vorbind“. „Așteaptă, că merg și eu cu tine! (Începe să plouă). „Adevă, mai bine stau acasă!“ Astfel adevă poate ajunge sinonim cu „dar“, „însă“. *Avuiu parte de-un mișel, Pică fundra după el; El mi-o dă să i-o câmpesc, Eu o iau și o izbesc. Adevă, mă socotesc, Tot să i-o mai petecesc, Că cu el am să trăesc.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 277. Din astfel de cazuri s'au generalizat locuțiunile: dacă (sau: când) vine vorba la adevă, mai apoi: dacă (sau: când) vine treaba la (o) adevă, în urmă numai: când (sau: cât) la (o) adevă (sau: la dică), care au avut întocmai aceeași evoluție semantică ca fran. „être à quia“ (lat. quia = „pentru-că“), „la urma urmelor, în momentul deciziv, la dreptul vorbind“... *Mulți... înainte de războiu se arată cei mai viteji oameni de pe fața pământului, iar când vine treaba la adevă, atunci... pe ici încolo îi-e drumul!* MARIAN, T. 122. *Și-apoi, când este la adevățelea, te-aș întreba... CREANGĂ, P. 203. Toată noaptea... nedându-i pace, au slăbit sufletul lui într'atăta, cât la adevă îi descoperi muierii taia.* CALENDARIUL (1814), 115²/₂. *Află Dumnezeu, că i-a șters cineva ferezeul. Mere la sfântul soare să se plângătească pușin. Când la adevă, sfântul soare încă eră păgubit. I-a furat cineva ștergătoarea.* RE-TEGANUL, P. III, 25³⁰/₃₀. „Na-ți-o bună“, zise Trăsnea, „când la dică, nu-i nimică“. CREANGĂ, A. 114. *Să nu cumvă să mă lași la dică. Eu am venit cu d-ta, precum m'ai rugat.* ALECSANDRI, T. 1124.

[Până în s. XVIII întâlnim numai forma adevă, accentuată la Coresi și mai târziu, în Călindarul de Buda (1814), adevă; într'un act din 1683 chiar și adiacă, ap. HEM. 296, care poate fi însă o scriere stângace. De pe la 1750 începe să găsim, mai întâiu rar, apoi în concurență cu adevă, și forma adică. De la Cantemir începe formele amplificate adevățele (adicățele, adicățele, Sângiorz în Trans., ap. HEM. 303), adevățele (adicățele), adevățele (adicățele) JAHRESBER. VIII, 314, adevățele (adicățele, adicățele), adevățele (adicățele, adicățele). În Munt. și: adicățele, etc.) | În Mold. în loc de la adevă și: la dică.]

— Etimologia necunoscută. Desvoltarea semantică pe care am arătat-o nu ne pare numai cea mai naturală, ci ea se poate documenta și în mod cronologic. Dacă însă sensul „iată“ e cel mai vechiu, din care s'a desvoltat cel de „anume“ abia prin s. XVII, și nu invers, atunci derivarea, de altfel ingenioasă, a lui G. Ebeling (*Zeitschrift*, XXIV, 525, unde se derivă și v.-fran. *ades* din *adde ipso*) și a lui Candrea-Hecht (*Romania*, XXXI, 296-297) din lat. *adde quod...*, „adaogă că...“, nu poate fi satisfăcătoare. E greu de admis ca sensul „adaogă că...“, care ar explica pe „anume“, să fie cel fundamental, din care să se fi derivat cel de „iată“ („adde = confer = vide“. Weigand, *Krit. Jahresber.* VII, 1⁹¹/₉₁). Și mai greu e a pleca, cu Hasdeu (*Etym. Magn. Rom.* 300-303), de la sensul 3° și a vedea în a dică forma originală, din grec. δικά, „justice“, δίκην. ἐν δίκην, „justement“ (lat. *dicā* ar fi dat **deactā*). Forma la dică e rezultatul unei despărțiri greșite din la-adică,

Vadică. G. Subak (*Archeografo triestino*, XXX, vol. II, fasc. II, pag. 13) propune un imperativ lat. *adica* = *indica*.

ADECUĂT, -Ă adj. „Adéquat“. — „Potrivit cu“... *Trebuie să o descriu prin cuvinte, care să-mi deștepte imagini de sensibilitate adecuate cu obiectul ei.* MAIORESCU, CR. I, 11. [Unii scriu și pronunță: *adecvăt*.]

— N. din fran. (lat. *adæquatus*, -a, -um).

ADEMÂNĂ s. f. † „Offre, appât, moyen de tentation, leurre“. — *Direapta lor plină-i de adămană.* PȘALT. (1651) 25¹/₁, comentat la margine prin „mită“, la CORESI, PS. și în PSAL. SCH. „prețu“. (: „dextera eorum repleta est muneribus“).

— Substantiv postverbal din ademeni, după modele ca: *pomeni-pomână, dojeni-dojană, prihdani-prihdană* etc.

ADEMENEALĂ s. f. „Tentation“. — „Îndemnare, ispitire“. *După multe ademeneli, o înduplecară de măritare.* SEVASTOS, N. 203¹⁸/₁₈. [Plur. -neli.]

— Derivat din ademeni, prin suf. abstr. -eală.

ADEMENI vb. IV^a. „Attirer, allécher, piper (des oiseaux); leurrer; (refl.) se faire illusion, tenter; enjôler, séduire, suborner, tromper. Être enchanté, être ravi“. — „A atrage spre sine prin făgăduieli sau prin ceva ispititor“. *Trans. Ademeniau în Panonia cărduri de Sași.* HASDEU, I. C. 19. *Păsări-Lăți-Lungilă ademenă zburătoarele și... le păpă.* CREANGĂ, P. 247. || Mai totdeauna „atrageră“ aceasta se face cu un scop clandestin, deci: „a amăgi“. *Trans. Avere adimenește pe om.* ODOBESCU, I, 80³/₃. *Au silit pe o tânără fată, pe care o adimeneseră și o aduseseră cu dinșii, să se culce în crevatul Sfântului.* C. NEGRUZZI, I, 226. *Somnul m'o ademenit și pe iarbam adormit.* POMILIU, P. P. 42¹²/₁₂. | *Refl. O nu te-ademeni cu asemenea idei!* ALECSANDRI, T. 1373. *Singur, în gândul său, se ademeni.* DELAVRANCEA, s. 85. || Scopul ascuns iese mai mult la iveală, când ademeni = „a ispiti“ și chiar „a înșelă“. *Trans. Căutătura cea blajină a fetei celei mici îl adimenesi până într'atăt, încât... ISPIRESCU, L. 234. Trimisesă pe Ștefan..., de au întărit... cu jurământuri...; și așa, i-au ademenit..., de au lăsat calea spre Tighinea.* N. COSTIN, LET. II, 110. || De obicei se spune și prin ce mijloace se face „ademenirea“: *Cu vorbe dulci* = „a momi“. *Te-adimenesi numai cu vorbe dulci.* ALECSANDRI, T. 574. *Ne-au adimenesi cu vorbe.* BELDIMAN, O. 58. | *Cu juruinți* = „a seduce“. *Nu îți-e milă de o ticăloasă fată, pe care ai adimenesi-o cu juruinți mincinoase?* C. NEGRUZZI, I. 19. | *Cu bani* = „a câștiga în vederea mitei“. *Acest offer adimenesi cu bani pe niște gornici.* ODOBESCU, III, 542¹/₁. *Îi despoia de averi... lipsindu-i... de singurul mijloc cu care puteau ademeni și corumpe pre norod.* C. NEGRUZZI, I, 143. | *Oricât cercă el să-l adimenească, ba cu una, ba cu alta, mășisorul nu se da clintit din loc.* SBIERA, P. 246¹⁸/₁₈. | „A face să“. *Se opintea la fugă, ca să adămănească pre Greci a fugi după ei.* P. MAIOR, IST. 212. || ALECSANDRI întrebuintează (P. III, 437, cfr. și ademenire) pe ademeni în înțelesul de „a se încântă“, a se minună: *Ori cine'n cale ne'ntălnă..., stetea pe loc și-adimeneă, cuprins de admirare.*

[Lipsește în literatura veche religioasă și cfr. însă *ademană*] și-l găsim mai întâiu la N. COSTIN. | Variante: *adimeni, ademeni* Mold., Bucov., *adămană* LB. *adămnă* Transilv. † prez. (după MOLNAR, a. 1810, ap. HEM. 303) *adămân și adămănez*.]

— Etimologia necunoscută.

ADEMENIRE s. f. „Tentation, alléchement, séduction, leurre; illusion; enchantement, ravissement“. — Infinitivul lui ademeni, devenit abstract verbal. *Atât*

de puțină idee are de ademenirea lumii, încât mă tem... C. NEGRUZZI, I, 77. Prin ademenirile noastre o faceți de își calcă datorile sale de femeie. idem, I, 48. Tot focul amorului..., tot delirul junetei... le-am cheluit în adimenirile unei cochete. idem, I, 55. | Fugi, vicleană fericire, Căci fînța ta nu este decât o ademenire. KONAKI, P. 151. | O fantasmă [= castelul Peleş] zărise. Și plin de ademenire în față mă oprise. ALECSANDRI, P. III, 503.

ADEMENIT s. a. = ademenire. Participiul lui ademeni, devenit abstract verbal. Dacă... ar fi rămas numai în nădejdea lui, ar fi dus, sărmanele..., dorul ademenitului, căci el... n'a ademenit decât o singură femeie. GANE, CONV. LIT. XX, 137.

ADEMENIT, -Ă adj. „Tenté, alléché.“ — Participiul lui ademeni, devenit adjectiv. Zvon de glasuri cuvântă: „Să trăești, Măria-Ta!“ Petre Majă-ademenit, Din somn dulce s'a trezit. ALECSANDRI, P. II, 109. Combaterea... este atunci ademenită să fie și violentă. MAIORESCU, CR. II, 145. [Contrariul: neademenit. Ce să fac ca să rămân... judecator drept și neademenit de prietenestă avânturi? ODOBESCU, II, 518.]

ADEMENITOR, -TOĂRE adj. „Attractif, séduisant, alléchant.“ — Adjectivul verbal al lui ademeni (format prin suf. -itor). Aceste studii erau pentru mine... adimenitoare. ODOBESCU, III, 634/. Să nu cheme... C'o strigare prea dutoasă, c'un chip ademenitorii. BELDIMAN, O. 21. Începu să-i vorbească cu niște gravuri mieroase și ademenitoare. ISPIRESCU, L. 261. [Și: adimenitor. | † și dial.: -nitoriu.]

ADEPREUNĂ adv. † v. împreună.

ADEPT, -Ă subst. „Adepte.“ — Persoană inițiată în tainele unei secte, ale unei arte, etc. (la început numai în tainele alchimiei). | P. ext. Cel care primește, ca ale sale, convingerile altuia. „Partizan“. [Eminescu] era un adept convins al lui Schopenhauer, eră prin urmare pesimist. MAIORESCU, CR. II, 301. — N. din fran.

ADERĂ vb. I. „Adhérer.“ — A se țineă strâns lipit de ceva. || Fig. A se alipi la părerea, la convingerea cuivă, a primi principiile unui partid, ale unei doctrine etc. Toți cei prezenți au aderat la moțiunea noastră. [Adér și aderéz.] — N. din fran.

ADERENT, -Ă adj., subst. „Adhérent.“ — 1°. Adj. Care aderează. | (Bot.) „Lipit strâns“ (de ceva) (contrariul de la „liber“). Ovarul este liber sau aderent. GRECESCU, FL. 7. || 2°. Fig. Subst. „Partizan, tovarăș de idei“. Părăsirea... succesivă din partea unor foști aderenți... nu l-au putut zdruncina. MAIORESCU, D. II, 5. — N. din fran.

ADERENȚĂ s. f. „Adhérence.“ — Strânsă lipire de ceva. Aderența pielii de mușchi. | (Med.) Lipire întâmplătoare a unor țesături care de obicei sunt nelipite una de alta. Aderențe pulmonare. || Fig. Alipire din convingere la părerea cuivă, la un partid. — N. din fran.

ADESE (-ORI) adv. v. des.

ADET
ADETIU } s. a.

„1°. Coutume, tradition, pratiques. 2°. Redevance, impôt, taxe, tribut.“ — 1°. „Obiceiul, datină“. De întrebă pe cineva: „Pentru ce nu faci nunta, ca lumea?“ îți răspunde: „Dacă așa-i adetul (datina)! Tata a furat pe mama, bunicul pe bunica și tot așa au apucat și ei de la străbunii lor!“ SEVASTOS, N. 27/30.

Ca să nu li se strice obiceiul, cer voie... a-și urmă adetul breslei lor, adecă să se adune la un loc, să facă chef... după adetul lor. DOC. (a. 1801), ap. ȘIO, II, a. 8. || 2. Spec. „Obiceiul de a da o despăgubire“. Trimiseră, de cerea bani, să dea mai mult decât eră adătiul țării. ȘINCAI, HR. II, 243/20 — apoi „despăgubirea inșă-și“, care mai adesea eră o „dare“, un impozit. (Cfr. obiceiul). Existau diferite „adeturii“. Cu adet de casă să nu fie supărați de cătră stăpânul moșiei. URICARIUL, I, 146/2 (a. 1820, Mold.). Luând... dijma, claca, adetul prăvăliilor. DOC. (a. 1792, Munt.), ap. ȘIO, II, a. 8. Adetul podului de vită mare I pară. DOC. (a. 1795, Munt.), idem, II, a. 8. Adetiul sau despăgubirea pentru pământ se dădea în natură: un miel de turmă. IORGA, B. R. 360. Dacă-mi plăteam birul ș'adetul la stăpân, Nu mai aveam pricină... C. NEGRUZZI, II, 249/. [Cuvânt aproape ieșit din uz. | Și: adătiu, adeătiiu: adeătiiurile. N. COSTIN (a. 1714), ap. GCR, II, 9/15. | Plur. -turi, -turi.]

— Turc. 'adet, „habitude, coutume, pratiques; taxes et redevances d'usage, impôt prélevé sur les bétails.“

ADETÓRIU, -TOĂRE adj., subst. † v. dator.

ADEVĂR, -VĂRĂ adv., adj., subst. I. 1°. Vraiment, réellement. 2°. En vérité, véritablement, assurément. 3°. Amen. II. 1°. Vrai, positif, véritable, réel, fidèle. 2°. Vérité; fidélité. III. 1°. Vérité; véritable nature. 2°. Réalité. 3°. Authenticité, exactitude.

I. Funcțiunea originală de adverb o păstrează adevăr până prin S. XVII.

1°. Corespunde modernului „într'adevăr, cu adevărat“. La ceriu de vom stränge, atunce adevărü află-ne-văm bogăți. CORESI, ap. HEM. 318. Dum-nedezu miluiaște adevărü. DOSOFTEIU, V. S. 22/.

2°. Subînțelegându-se „este“, adevăr e întrebuițat încă și azi în funcțiune adverbială, mai rar însă decât sinonimul său „adevărat“. Adevărü, și noi oameni sântem și am putut și greși. N. TESTAMENT (1648), ap. GCR. I, 126/33. Adevărü, deșertăciune ești, oame! STOICA (a. 1669), ap. GCR. I, 184/32. Adevăr, că omul știe a fi născut ca să moară. KONAKI, P. 292.

3°. „Amin“. Adevăr, adevăr zic voao. N. TESTAMENT (1648), ap. HEM. 318 („amen, amen dico vobis.“). De acum și pururea în veci. Adevăru. CUV. D. BĂTR. II, 425. (s. XVI).

II. 1°. Adverbul adevăr se întrebuiță în textele vechi și în funcțiune adjectivală, corespunzând modernului „adevărat“. Nu luă din rostul meu cuvintele ceale adevare. ARSENIU DIN BISERICANI, ap. HEM. 317. Samuil să facă rugă, Ca o adevără slugă. DOSOFTEIU, PS. 338. Închinătorii cei adevəri să vor închină părintelui. VARLAAM, C. 159/.

2°. Într'o frază ca: Toate, dacă le-am luat sama, le-am socotit a fi adevere. URECHE, LET. I, 170/18 e greu de stabilit, dacă adevere e un adjectiv care se referă la „toate“ și corespunde modernului „adevărate“, sau un substantiv cu sensul modernului „adevăruri“. Un astfel de adjectiv substantivat, sub forma feminină: adevară, se întâlnește destul de des în textele vechi, în concurență cu substantivul „adevăr“ (și „adevărătate“). N'am ascuns în inema mra adevărătatea ta și spăsenia ta spus-am; n'am ascuns mila și adevara ta... Nu depărtă de mine mila ta și adevărul tău. DOSOFTEIU, ap. HEM. 311. (În căteși trele locurile, în contextul latin: „veritatem“, în cel francez: „Je n'ai point caché ta justice...; Je n'ai point celé ta gratuité, ni ta vérité... Que ta gratuité et ta vérité me gardent continuellement.“). Adus-am aminte de mila sa lui Iacov și adevara sa casii lui Izrail. (: „Il s'est souvenu de sa gratuité et de sa fidélité envers la maison d'Israël.“). idem, ap. GCR. I, 249/7. Am mărturisit adevăra. VARLAAM C. 217/1. || Din legătura cu prepozițiile „în“, „întru“, „de“,

„cu“ s'au născut adverbale cu înțelesul modernelor „într'adevăr“, „cu adevărat“: „*vraiment, en vérité, effectivement*“. Să ascuți, Doamne, ntr'adevăr. DOSOFTEIU, PS. 224. În adevăra mântuirii tale mântuiește-mă. idem, ap. HEM. 311. Inima mea strigă de-adevăr. idem PS. 134. Au luminat ochii ei cu adevăr. idem, 51².

III. *Subst.* În construcții ca: *vorbesc adevăr* s'a simțit adverbul *adevăr* ca un compliment drept al verbului „*vorbesc*“, așa încât s'a luat drept substantiv. Astfel în următorul exemplu: *Oare ochii ei o mint, Sau aievea-i, adevăru-i?* EMINESCU, P. 103, e greu de stabilit, dacă *adevăr* e un adverb, ca „*aievea*“, sau un substantiv, ca „*minciună*“. Astăzi *adevăr* e întrebuitat aproape exclusiv ca substantiv.

1°. „Ceea ce este adevărat“; stă deci adese-ori în in opoziție cu „*minciună*“, bârfeală“ etc. *Minciuni cu voroava frumoasă ascunse și cu numele adevărului căptușite.* CANTEMIR, ap. HEM. 312. *Cel care nu bârfește, ci adevăr grăește.* CORBEA (a. 1700), ap. HEM. 312. *Din vorbă în vorbă iese adevărul.* ZANNE, P. II. 816. [Contrariul: *neadevăr* e un termen mai blând decât „*minciună*“, având însă același înțeles. *De ce a tăcut „Albina“ și nu și-a rectificat neadevărul?* MAIORESCU, CR. I, 361.] | *P. ext.* „Firea cea adevărată“. *Până nu bagi în plug cu omul, nu-i aști adevărul.* ZANNE, P. V, 505. | *Adevărul* „se spune, se află, se mărturisește, se dă, se descopere“ etc. *Eu ți-am spus curatul adevăr.* ISPIRESCU, L. 21. *Și cărți străine am cercat, ca să putem afla adevărul.* URECHE, ap. GCR. I, 69/. *Robinson i-au mărturisit adevărul.* DRĂGHICI, R. 13. *Drum ți-oiu arăta, Adevăr ți-oiu da.* TEODORESCU P. P. 416^b/113. *Se da de cesul morții, că nu putea descoperi adevărul.* ISPIRESCU, L. 21.

2°. „Ceea ce există, ce are ființă, ceea ce este real“; stă deci în opoziție cu „*nălucire, vis*“ etc. *Cele ce vi le-am spus n'au fost vis, ci adevăr.*

3°. „Ceea ce este drept, exact“; stă deci în opoziție cu „*nedreptate, înșelăciune, neexactitate*“ etc. *Adevărul mă chinuște mai mult decât înșelăciunea.* MARCOVICI, C. 7¹/₃. *Adevărul tău și dreptatea și leagea-i vestită n' toată partea.* DOSOFTEIU, PS. 423. *Fenomenele... să confirme adevărul calculilor lui.* BĂLCESCU, M. V. 4²/₃.

|| În legătură cu prepozițiunile: în adevăr, într'adevăr, adv. = 1°. Ce e drept, adevărat. 2°. Cu adevărat: „1°. *Il est vrai, c'est vrai.* 2°. *En vérité, vraiment, réellement*“. *Cănele în adevăr te latră și te mușcă, dar și este în adevăr cea mai bună slugă.* ZANNE, P. I, 368. *Întru adevăr socotea că aude glas omenesc.* DRĂGHICI, R. 150. | *Cu adevăr*, adv. = „cu adevărat, adevărat“: „*vraiment, en vérité, conformément à la vérité*“. *Cu adevăr, starea lui eră vrednică de lăcrămare.* idem, 114. *Iănache Văcărescu fu cu adevăr om în veci memorabil.* ODOBESCU, I, 327. Elementele compoziției se simt deslușit în: *Precum s'au tâmplat, cu adevăr s'au scris.* NECULCE, LET. II, 196⁴. || *Pre adevăr*, adv. = „în realitate, de fapt“: „*réellement, effectivement*“. *O nălucire ăste, nu pre adevărul trupul nostru luat-au.* CORESI, ap. HEM. 312. || † *De adevăr*, adv., adj., subst. = „cu adevărat; adevărat, adevăr“: „*vraiment; véritable, vrai; vérité*“. *Dadevăr = equidem.* MSS. (s. XVII), ap. HEM. 319. | *Apropie-te, de vezi sila deadevărului Dzeu.* CUV. D. BĂTR. II, 149 (s. XVI). | *Meserarea ta și deadevărul tău pururea ajutară-mi.* CORESI, PS. 106. PSAL. SCH. 126¹/₃. („que ta gratuité et ta vérité me gardent continuellement.“) *Întru ascultarea deadevărului.* COD. VOR. 143²/₂. (= adevărului. N. TESTAMENT 1648 și BIBLIA 1688). | Acest subst. poate fi iarăși compus cu prepoziția „cu“, devenind adverbul † *cu deadevărul*, = 1°. „Cu adevărat. 2°. Amin“: „1°. *En vérité, effectivement, sincèrement.* 2°. *Amen*“. *Se mărturisă creștin cu deadevărul.* DOSOFTEIU, V. S. 19. *Să privesc nu pociu cu deadevărul.* idem, PS. 134. *In vecie de veac. Cu deadevărul.* CUV. D. BĂTR. II, 54.

[Plur. -*văruri*. | În CALENDARIU (1814), 12²⁵/₂₅ se găsește și forma: „*devăr*“. *Te-au arătat pre tine* [Doamne] *turmei tale, devărul lucrurilor!*]

— Formele române: *adevăr (devăr)*, arom. *aver*, și formele romanice: ital. *davvero, averare*, lancianez *addavere*, sottoselvic *da daveiras*, fran. *avérer*, span. *averar*, portg. *devéras* etc. arată, că alături de adverbul latin *vero*, poporul roman întrebuintă și compusele: *de + vero* și *ad + verum*, poate chiar și: *ad + de + vero* și *de + ad + verum*.

ADEVĂRĂ vb. I a. † 1°. *Avouer, affirmer; prouver, documenter, certifier, témoigner; se montrer capable de...; attester.* 2°. *Confirmer, se réaliser.* 3°. *Préciser, constater, avérer.* 4°. (Refl.) *Se convaincre.*

Cuvânt învechit, înlocuit azi prin *adeveră* și păstrat numai sub forma participială *adevărăt* (s. v.) și în poezia populară într'o frază stereotipă. Înțelesul fundamental e: „a arată adevărul“, când e întrebuitat în funcțiune transitivă, „a se ivi adevărul“, când are funcțiune reflexivă. Cele trei sensuri ale substantivului *adevăr* se pot urmări și la verbul *adevără*: 1°. Când *adevăr* însemnează contrariul de la „*minciună*“, *adevără* are sensul de „a mărturisă, a afirmă“, deci e contrariul de la „a spune minciuni“ sau de la „a ascunde ceea ce este adevărat, a tăgădui“. *Ceia ce adevărează mai de credință sânt decât ceia ce tăgăduesc.* PRAV. MOLD. 84²/₃. *Trecând ca un ceas, altul adevără zicând...* N. TESTAMENT (1648), ap. HEM. 320 (: „*alius quidam affirmabat dicens*.“) || (Jur.) Când „adevărarea“ se face prin martori sau prin dovezi, avem termenul juridic „a dovedi exactitatea unei afirmări, a unui fapt, a servi de martor într'o afacere“. *Să adevărați pe mărunțul, făr'de fătărie, cum au cumpărat Neclua acel loc... Veți mărturisă și veți adevără cu sufletele voastre.* DOC. ap. HEM. 320. *De se va fi făcut una ca aceasta și se va adevără cu mărturie, ...certarea lui să fie moartă.* PRAVILA. MOLD. 24. *Eu Pavel Sticlaru adeverez; eu Stan Sticlaru adeverez; eu Șerban ot Vâlcanu adeverez.* etc. DOC. (a. 1662, Munt.), ap. HEM. 323. | *P. ext.* „A dovedi, a aduce dovezi“. *Iară de va fi mâncat de gadine, adevărează ceaceea.* PALIA (a. 1582), ap. CCR. 70. (: „S'il est vrai qu'elle ait été déchiré par les bêtes sauvages, il lui en apportera des marques.“) | Ca verb reflexiv și în legătură cu a se afla: „a se dovedi“. *Aflatu-s'au și s'au adevărat, cum toate nevoile... se încep de la Greci.* MAG. IST. 122²/₃. În întrebuintarea aceasta se mai găsește și azi în poezia populară cu trecerea sensului de la „a se dovedi“ la „a se arată vrednic să...“. *Cine'n lume s'o află, S'o află ș'adevără, Merii de mi-o săgetă?* TEODORESCU, P. P. 81^b/₁₉. *Cine'n lume s'ar află, S'ar d'afșă, s'ar devăra, Pe negru. d'a'nclăcă?* idem, 74²/₂₆. | „A atestă“. *Adevără un ofțer creștin, cunoscut mie, că 20.000 de ostași au murit.* DIONISIE, C. 183. *După cum adevărează Engel...* P. MAIOR, IST. 195. *Steaua spre răsărit... Sfânta noastră adevărează.* PANN, ap. TEODORESCU, P. P. 100^b/₃. || 2°. Când *adevăr* = „realitate“, atunci *adevără* și mai ales reflexivul *a se adevără* = „a se confirma, a se realiza“. *Se adevărează așa dară ce am scris la anul trecut despre Kromer.* ȘINCAI, HR. II 26²/₂₀. || 3°. Când *adevăr* însemnează contrariul de la „*neexactitate, nedreptate*“, atunci *adevără* = „a preciză, a constată exactitatea“. *Au umblat și au adevărat seamnele moșiei satului Oreavița.* DOC. (a. 1692), ap. HEM. 320. *Să i se dezgoalească trupul, să se adevărează* [dacă e femeie, sau nu.] MINEIUL (1776), 181¹/₂. || 4°. În sfârșit găsim, mai rar, exemple de a se adevără cu sensul de „a se convinge“, pe care de altfel îl are numai *adeveră* (3°). *Adevărează-te din istorie, cetitorule!* ZILOT, CRON. 334. *Cine va vrea să se adevărează a mare credință ce aveă: besăreacă prea frumoasă zidi.* MOXA, 397. [Poate și: *devără*.]

— Derivat din *adevăr*, în timpuri foarte vechi. Un **ad-verare* pare a fi existat și în limba poporului ro-

man: ital. *avverare*, „a asigura, a confirma“, fran. *avérer*, „a adevăra“, span. *averar*, „a zălogi.“

ADEVĂRARE s. f. † „*Vérité. Réalité.* — Infinitivul lui adevără, devenit abstract verbal. Se găsește numai la Dosofteiu: *Întoarce-va realele pizmașilor miei, cu adevărarea ta răspitarde-i pre înși* (: „in veritate sua disperde illos.“). DOSOFTEIU, ap. HEM. 322. *Ai văzut o nălucire, iară nu adevărare.* idem, v. s. 133/2.

ADEVĂRĂT, -Ă adj., adv. „I. 1°. *Vrai.* 2°. *Véritable, réel, authentique, fidèle, sincère.* 3°. *Droit, juste.* II. 1°. *Vraiment, il est vrai, en réalité, en vérité, sincèrement, véritablement, assurément, certainement, positivement, réellement, effectivement, sûrement.* 2°. *Amen.*“

I. Adj. Participiul lui adevără, devenit adjectiv. 1°. Contrariul de la „mincinos“. *Adevărată este pilda ce zice: „Sfatul cel bun noaptea se naște“.* DRĂGHICI, R. 163. *Nu știi, care din toate aceste vorbe este cea adevărată.* CREANGĂ, P. 233. || 2°. „Veritabil, real“, în opoziție cu fals, nereal, scornit. *Înțelepciunea face pe om adevărat și om.* BIBLIA (1688), 5 pr. 8. *Cu aceasta au adevărit cum Hs. iaste om adevărată.* VARLAAM C. 39/2. *Izvorul bucuriei cei adevărate n'a pierit din lume.* MARCOVICI, D. 15/5. *Adevărat sau părelnic, acel bine te lovește.* KONAKI, P. 278. *Aur adevărat și minciunos.* ANTIM, P. 212. *În locul adevăratelor întâmplări cu o închipuire scornită... pre nimenea să nu înșăl.* BARAC (a. 1821), ap. GCR. II, 236/27. *El este adevăratul nepot al Împăratului-Verde.* CREANGĂ, P. 278. *Acesta e limbajul adevăratului amor!* C. NEGRUZZI, I, 61. | P. ext. „Credincios, sincer“. *Un prieten adevărat.* || 3°. „Drept“, în opoziție cu „greșit“. *Calea cea adevărată a vieții.* MARCOVICI, C. 18/20. | Substantivat: cel adevărat = lat. „iustus“. *Minune cuprinse pre cei adevărați.* BIBLIA (1688), 370/3.

II. Adv. 1°. „Într'adevăr, ce e drept“. *Adevărată, la Rumâni s'au plinit cuvântul apostolului.* BIBLIA (1688), 8 pr. *Adevărat, și lacom au fost acel Agi-Pașa.* N. COSTIN, LET. II, 88/12. *Adevărat, nu e nici o asemănare între voi amândoi.* C. NEGRUZZI, I, 64. *Vom intra în câteva amănunte ale producțiilor adevărat politice.* MAIORESCU, CR. I, 11. *Nu se află adevărat Frați să se fi cununat.* ALECSANDRI, P. P. 276/7. | În poezia populară a spune adevărat, „a spune sincer“, a devenit o expresie stereotipă. *Spune-mi, bade, adevărat, Pentru cine m'ai lăsat?* IARNIK-BĂRSEANU, D. 254. || Mai adese-ori: cu adevărat. *Cu adevărată, mare nesimțire iaste.* BIBLIA (1688) 3 pr. 34. *Mulțeam-i, visule, că nu fuseși cu adevărată.* DOSOFTEIU, V. S. 148/2. *De frică zice că primeaște sudalma, iară nu cu adevărată.* PRAV. MOLD. 125/1. *O mărinimie cu adevărat creștinească.* MARCOVICI, D. 16/5. *Se încredință că cu adevărat asemine vin nu băuse, de când eră.* C. NEGRUZZI, I, 83. *Sărmană fată!... cu adevărat numai Dumnezeu te-a îndreptat la mine.* CREANGĂ, P. 288. || † Și: cu de-adevărăt. *Fu cu de-adevărăt mort.* DOSOFTEIU, V. S. 132/2, mai rar: † pre adevărat. *Știind lucrul pre adevărat, au mărturisit cu mare încredere.* C. BRÂNCOVEANU (a. 1697), ap. HEM. 326. || 2°. Ca și adevăr (I, 3°) se găsește și adevărat cu sensul de „amin“. *Acum și purure și în vecii veacului adevărat.* CUV. D. BĂTR. II, 291.

ADEVĂRĂTATE s. f. † „*Vérité.*“ — „Adevăr“. Abstract format de Dosofteiu, din adevăr și suf. -ătate. *Pre mulți întoarsără spre cunoștința adevăratății cu minunea aciașta.* DOSOFTEIU, V. S. 166/3. *Toate căile Domnului milă-s și adevăratate.* idem, ap. HEM. 327 (= deadevăr. CORESI; = adevăr. SILVESTRU; în toate exemplele citate la HEM. 327—328 în contextul latin este: *veritas*).

ADEVĂRĂTURĂ s. f. † *Témoignage. Révélation.* —

„Mărturie“. *In ce chip Domnul lui Moisi au porâncit, așa puse Aron înaintea adevăratării.* PALIA (a. 1582), ap. CCH. 65 (: „et selon que le Seigneur avait commandé à Moïse, Aaron posa la cruche devant le témoignage.“). || „Revelațiune“. *Eu decăia mă dușu pre-o adevăratură și mă grăia cu nușii de în evanghelie.* CORESI, APOST. („PRAXIUL“), ap. GCR. I, *15/33. (: „or j'y montai par révélation, et je conférai avec ceux de Jérusalem touchant l'évangile.“). [Plur. -turi.]

— Derivat din adevără, prin suf. abst. -ătură.

ADEVĂSĂ vb. IV^a. 1°. *Disperser.* 2°. *Dépenser; gaspiller.* 3°. *Consommer, exténuer, épuiser, mortifier.*

Cuvânt rar, păstrat pe ici și colo în dialecte până în ziua de azi. 1°. Sensul fundamental pare a fi „a risipi“. *Împărți-voiu pre ei în lacov și voiu adăvâsi în Izdrail.* PALIA (a. 1582), ap. CCH. 57 (: „et les disperserai en Israël.“). || 2°. Mai adese-ori obiectul fiind „averea“, din „a risipi averea“ s'a născut înțelesul „a cheltui, a prăpădi“. *O fămeaie, ce-i curea singele de 12 ai... adăvâsise vracilor toată avuția.* VARLAAM, C. 338/1. (: „in medicos erogaverat omnem substantiam suam.“). *Acolo adăvâsi avuția sa, petrecând cu curvele; și deacă adăvâsi el tot, fu foamete.* idem, ap. HEM. 290. (: „ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose; et postquam omnia consumasset, facta est fames.“). În sensul acesta s'a păstrat până azi în Oltenia: *Dăvăsesc = cheltuesc mult, d. ex. s'a dăvâsit toată averea.* (Nisipeni, în Vâlcea), ap. HEM. 291, și la Moți: *a tăvâsi = „a prăpădi“, d. ex. toate vitele mi s'au tăvâsit = toate vitele mi s'au prăpădit.* FRÂNCU-CANDREA, R. 62. *A se adăvâsi = „a se pierde, pustii [sau] nimici.“* *S'o dăvâsit pâra.* (Vidra de jos). „A prăpădi, prădă, risipi“: *a adieșit banii pe nimica* (Abrud). VICIU, GL. || 3°. De la „a cheltui tot“ până la „a consumă“ e numai un pas. La Dosofteiu adevăsi are sensul de „a consumă, a extenua, a istovi“, când ca obiect se subînțelege puterea trupească, „a înfrâna, a castiga“, când e vorba de trup. *Suindu-se în munte și adevăsiindu-se foarte și dobândind boală de inflăciune, se cunoștea numai de pe graiu.* DOSOFTEIU, V. S. 137/1. *Cu atata priveghiare și dvorbă trupul și-au adăvâșit și l'au înfrânt, cât neclătită multă vreamă petrecă, niceleac putând să pășască.* idem, 68. [Cu] *nevoință... au adevășit s'au topit acel trup moale și gingaș.* idem, 27/1. Acest sens se găsește și în Dicționarul lui Budai-Deleanu: *adevăsesc = aufzehren, entkräften, ausmergeln.* ap. HEM. 291. [Și: *adăvâsi, dăvâsi, tăvâsi.* | Cfr. adevesti.] — Etimologia necunoscută.

ADEVĂSIT, -Ă adj. „1°. *Gaspiller.* 2°. *Exténuer.*“ — Participiul lui adevăsi, devenit adjectiv. 1°. „Cheltuit“. *Dăvâsit = prădat.* (Abrud, Transilv.), ap. HEM. 391. [Contrariul: *neadăvâsit = „neprădător.“* *Te știu vistiariu nefurat și neadăvâsit.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 291. || 2°. „Extenuat, prăpădit“. *I-au venitu-i muște mari... de-l potricăliă și-i răniă pitalia, care eră adevășit și sfârșită de post.* DOSOFTEIU, V. S. 209/1. [Și: *dăvâsit.*]

ADEVERI vb. IV^a. 1°. *Montrer, ou avouer la vérité.* 2°. *Affirmer, attester, témoigner, certifier, prouver, documenter, confirmer, avérer.* (Ref.) *Se réaliser, se confirmer.* 3°. *Assurer.* (Ref.) *Se convaincre. Promettre solennellement; s'obliger* (à faire qch.).

Din cele mai vechi monumente literare adeveri apare în concurență cu adevără, pe care-l înlocuiește cu încetul, având și unele sensuri streine acestuia. Înțelesul fundamental e „a arăta adevărul“, când e întrebuintă în funcțiune transitivă, „a se ivi adevărul“, când are funcțiune reflexivă. În limba veche literară s'au dezvoltat din acest sens multe nuanțe, învechite azi și înlocuite mai ales prin neologisme.

1°. Trans. „A arată starea cea adevărată a lucrului, a mărturisi, a descoperi“. *Femeea... va face al doilea zapis, adevărind voința ei.* PRAVILA (1814), 121. [Sfătuindu-se cu un număr de stele,] *nădem... oști mari... și a puținii adevărî sfatul.* MOXA, 378/7.

2°. Când „arătarea adevărului“ se face prin afirmări, mărturii sau dovezi, avem sensurile: *Trans.* „A afirmă, a susține; a atestă; a dovedi, a documenta, a confirma“. [Mohamed] *a adevărit la oamenii casei sale, că are întâlnire cu arhanghelul Gavriil.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 247/16. *Aceasta adevărește Justin, iscăsitul istoric.* CANTEMIR, HR. 59/8. *Mărturii destoinici de a se creaderea i-au adevărit să fie mort.* PRAVILA MOLD. 71. *Ți-am adevărit amorul cu credință și iubire.* KONAKI, P. 99. *Noi aceste moșteni ot satul Brănești... adevărim cu această scrisoare a noastră, precum să se știe că... DOC.* (a. 1622, Munt.), ap. HEM. 331. || Astăzi mai ales: *Refl.* „A se confirma, a se împlini, a se realiza“. *Poveștile din ziua de astăzi s'adeveresc câte-odată.* ALECSANDRI, T. 1433. *Ce mai zici? Adevăritu-s'au vorbele mele?* CREANGĂ, P. 229. *Moartea se prevestește adese-ori prin semne, care de multe ori se adevăresc.* ȘEZ. III, 115/34. | Mai de mult, în loc de se adevărește, că. z. se spune și „se adevărește lucrul, cum...“: *Se adevărește lucrul, cum l'au ucis toți împreună.* PRAVILA MOLD. 150/1.

3°. Când nu ne interesează numai „arătarea adevărului“, ci și efectul produs de ea, ajungem la sensul: *Trans.* „A încredința, a convinge, a asigura pe cineva de ceva“. *Dumnezeu, vrând să te adevărească, au făcut această taină.* DOSOFTEIU, V. S. 14/2. | *Refl.* „A se încredința, a se convinge de ceva“. *M'am adevărit, că nu spuneă cu direptate.* DOSOFTEIU, V. S. 150/2. *Vă veți adevări, că eu însu-mi preminem mă voi învi.* VARLAAM, C. 80/1. || „Asigurarea“ pe care o dăm cuiva e de cele mai multe ori o „promisiune“; de aici „a se adevări“ sau „a adevări, cui va“ = „a făgădui, a promite“. *Adevărescu-ți, că de Hs. nu mă voi lepăda.* VARLAAM, C. 63/2. *Multe ori te-ai adevărit și nemică n'ai făcut.* DOSOFTEIU, V. S. 75. *S'au... închinat... adevărindu-le Turcii milă, dacă se vor închina.* NECULCE, LET. II, 221/15. | *Spec. † (Jur.)* „A se obliga“. *Și până oiu fi vie, s'au adevărit dumnezeului nepotul Lupășco să mă cate... DOC.* (a. 1669, Mold.), ap. HEM. 332, mai ales întărit prin „cu jurământ“. *Ea se adevări cu jurământ, că nu se va mărita.* MOXA, 398/16. *Se adevăriră cătră igumenul cu jurământ.* MINEIUL (1776), 57/2. — Derivat din adevăr.

ADEVERICIUNE s. f. † „Vérité“. — „Adevăr“. Cuvânt format de traducătorii Bibliei lui Șerban-Vodă, din adevăr sau din adeveri, prin suf. abstr. -ăciune, -iciune. *Stătuiu la vârtute și tărie, și acum adevăraciune voiu vesti ție* (: „et nunc veritatem annuntiabo tibi.“). BIBLIA (1688), ap. HEM. 334. *Nu cu adevăriciune, nici cu direptate.* idem, ap. CP. 219 (: „non cum veritate...“). [Și: † adevăraciune.]

ADEVERINȚĂ vb. I^a. † „Confirmer. (Refl.) S'afirmir (dans la foi)“. — „A adevări“. *Trans.* *Pecialtuind și adevăritându cu toți alalți sfinți... câte s'au strigat, de s'au mărturisit acolo.* DOSOFTEIU, V. S. 97/1. | *Refl.* *Deci să vă întăriți și să vă adevăriți, căți sântei adevăriți creștini, întru credința noastră cea dreaptă și adevărată.* MAG. IST. IV, 334/10 (a. 1634).

— Derivat din adevărit, după modele ca credință-incredință etc.

ADEVERINȚĂ s. f. 1°. *Vérité*. 2°. *Assurance, promesse solennelle*. 3°. *Témoignage, attestation, confirmation; certificat. Reçu, acquit, quittance.*

1°. În vechime avea mai ales sensul de „adevăr“. *Tu de la mine ce iaste adevărită să știi.* VARLAAM, C. 81/1. *Să grăești cătră mine adevărită întru nu-*

mele Domnului. BIBLIA (1688), 263/2. [Dragostea duhului] *ne învață toată adevărită și toată dreptatea.* CANTEMIR, HR. 3/10. *V'am spus adevărită.* MAG. IST. IV, 239/19. | *Făcându-se că umblă cu meșteșugul doftoresc, cu adevărită [= în realitate] pliniia lucrui apostolesc.* MINEIUL (1776), 632/1. || 2°. „Afirmare, asigurare solemnă, încredințare, făgăduință“. *Și pre adevărită lor au pucerind în gios.* NECULCE, LET. II, 346/14. *Văzând Petru Vodă atăta adevărită de la împăratul, s'au bucurat foarte.* URECHE, LET. I, 166/13. *Au trimis și pre Voivoda Chioschi, și om de adevărită de la Poartă, la craiul Șvedului.* NECULCE, LET. II, 329/15. *Mai pe urmă nu s'au ținut de adevărită, că s'au cunoscut a nu fi voitor de bine.* ACSINTE URICARUL, LET. II, 174/11. || 3°. „Atestare, mărturie“. *După prorociasca adevărită s'au pornit și se pornește tot răul.* CANTEMIR, HR. 58/18. (Jur.) *Dăniile trebuie să se facă în scris și cu adevărită, marturilor.* PRAVILA (1814), 80. | *Scrisoare de adevărită sau adevărită în scris = „certificat“.* *Și-au fost făcut... și scrisoarea de adevărită, ca să ție Necula... aceste moși.* C. BRÂNCOVEANU (a. 1694), ap. HEM. 334. *Vechilul de judecăți să se orânduiească cu adevărită în scris; vechil fără adevărită în scris să nu fi primit.* CARAGEA, L. 56. || Astăzi adevărită (de plată, de primire) se întrebunțează aproape numai cu sensul (Jur.) de „chitanță“. [Epitropia] *este îndatorită a trimite dobândă anuală de 300 galbeni... luând adevărită de primirea lor.* URICARIUL, IV, 416/20 (a. 1856, Mold.).

— Derivat din adevări, prin suf. abstr. -ință.

ADEVERIRE s. f. „Affirmation, attestation. Certification, entérinement, légalisation“. — Infinitivul lui adevări, devenit abstract verbal. „Atestare, afirmare“. *Pilde după adevăririle colonilor.* CALENDAR (1844), 72. | (Jur.) „Legalizare“. *Adevărită zapisului cumpărăturii.* PRAVILA (1814), 39. || † Cu adevărită = „cu adevărat, într'adevăr“: „*vraiment, en vérité, véritablement*“. *Ați făcut cu adevărită.* BIBLIA (1688), 180/2. *Cu cât mai vartos părintele vostru cel cerește va da duh sfânt celor ce cer de la dînsul cu puteare și cu adevărită multă.* MACARIE (a. 1775), ap. GCR. II, 108/16.

ADEVERIT s. a. „Promesse, assurance solennelle“. — Participiul lui adevări, devenit abstract verbal. *Legă jurământ mare Catacozinu cu Amurat și scriseră cărți de adevărit, ca să nu strice Turcii Grecilor.* MOXA, 401/14.

ADEVERIT, -Ă adj., adv. 1°. *Vrai, véritable, réel. En vérité*. 2°. *Avéré, prouvé, sûr, vérifié, confirmé, documenté*. 3°. *Convaincu*.

1°. Precum adevări și adevărită se întrebunțau în vechime în concurență, tot astfel se întrebunțau și participiile lor, devenite adjective: *adeverit* = „adevărat“. *Contrariul noțiunii de „mîncinos“.* *Acest amă cuvânt iaste adevărită.* CORESI, ap. HEM. 329 (: „verbum verum“ = acel cuvânt iaste adevărat. N. TESTAMENT 1648). | „Veritabil“. *Mărturisă pre Domnul Hs. Dumnezău adevărit.* DOSOFTEIU, V. S. 140/2. *Întăiu a cunoaște pre adevărită lucrătorii a viei lui Hs.* SILVESTRU (a. 1642), ap. GCR. I, 97/32. || Întrebunțat și în mod adverbial. *Adevărită cinstesc pre Dumnezău.* CORESI, ap. HEM. 330. || 2°. Cu timpul însă cele două cuvinte se diferențiază și adevărită capătă tot mai mult sensul de „demon de crezut, sigur, confirmat, documentat“. *Cu adevărită credință dovedit.* BIBLIA (1688), 357/2. *Ca să hie mai adevărită învierea svenției sale.* VARLAAM, C. 136/1. *Al omului suflet, precum nemuritoriu să fie, adevărită și adevărată iaste.* CANTEMIR, ap. HEM. 329. [Acesta] *mai mult adevărită lucru iaste, de cât o mie de întrebări soficești.* N. COSTIN, LET. I, 35/20. Astfel astăzi se poate zice: *Cutare lucru o fi adevărat, dar nu e*

încă adevărit: *peut-être vrai, mais pas encore vérifié*. HEM. 329. || În sfârșit, în vechime, adevărit mai însemnă și „convins“ (cfr. adevări 3°). Săm adevărită, că [cununile] sânt cerești. DOSOFTEIU, V. S. 140. Eu adevărit sânt, că filul și inorogul dreptății și păcii plecate sânt. CANTEMIR, IST. 243.

ADEVERTOR, -TOARE adj., subst. „Probant, faisânt foi. Juge enquêteur, vérificateur“. — Adjectivul verbal al lui adevări (derivat prin suf. -itor), devenit one-ori substantiv. || Spec. † (Jur.) *Boveri adevăritori se numeau în Muntenia cei însărcinați de Domnie să cerceta la fața locului împresurările averii nemișătoare, fie urbane, fie rurale... Liste de asemeni „boveri“... se țineau la Logofetie, purtând numele tehnic de „răvoșe domnești“*. HEM. 335—336. Neputându-se adevăra din Divan dereptatea acestor locuri, Domnia mea am judecat... și le-am dat... la mijlocul lor 12 boveri adevăritori și judecători pre răvoșele Domniei mele. DOC. de la C. BRÂNCOVEANU (a. 1696), ap. HEM. 337.

ADEVERTURĂ s. f. † „Vérité“. — „Adevăr“. Cuvânt format de Coresi din adevări, prin suf. abstr. -itură. Și la lumină să dereptați ceia ce au orbit, spre lucrurile ceale bunele și spre adevărituri și spre creștinătate. CORESI, ap. HEM. 330. [Plur. -turi.]

ADEVESTI vb. IV^a. refl. „Venir comme un intrus, surgir, apparaître, s'égarer“. — În Transilv. (Coșeu). Adevestă = ivi, apărea, pripăși. „Cum s'au putut adevestă blăstămatul acela între noi?“ „De unde s'a adevestit?“ = de unde a apărut, a răsărit, s'a pripășit, s'a ivit? VICIU, GL.

— Etimologie necunoscută. (Cfr. adevăsi).

ADEZIUNE s. f. (Fizic). „Adhésion“. — Proprietatea unor corpuri (membrane, etc.) de a se lipi unul de altul prin părți ale suprafețelor lor. Fig. „Alipire la părerea cuiăva, consimțire“. Am dat adeziunea mea la acest fapt.

— N. din fran.

AD-HOC adv. „Ad hoc“. — Aname pentru treaba de care e vorba. Spec. Divanul ad-hoc = Adunarea națională cu putere legislativă, care s'a ținut în fiecare din cele două principate române în anul 1857 (după tratatul de la Paris). Dar să ne întoarcem iară la Divanul ad-hoc. Aici, că în toate adunările de felul acestora, se făcea vorbă multă. CREANGĂ, A. 152. O cerință a... programului... statornicit de divanurile ad-hoc... rămânea încă de îndeplinit. MAIORESCU, D. I, 5.

— N. din lat. ad hoc.

ADIA vb. I 1°. *Toucher légèrement; caresser*. 2°. *Agiter; frétiller; branler*. 3°. *Souffler légèrement* (en parlant du vent). 4°. *Jeter négligemment* (sur qch.)?

1°. „A atinge ușor, a mișca ușor“. „Dă-mălește-te“, îi zice Mîntea [Nărocului], până nu l-oiu adia eu cu mîna, să-i dai tu toată bogăția lumii acesteia, și tot nu vă aveți parte de ea... Și adie Mîntea numai cu un deget pre om și îndată se cuminți omul nostru. RETEGANUL, P. IV, 25. Dacă se deșteptă [față din leșin] dă să se scoale și, ca să se poată scula mai repede, adie un scaun cu degetul; atunci curțile îi uiesc și degetul îi rămâne intraurit. idem, V, 17. || P. ext. „A mîngăia“ (printr'o atingere ușoară). [Împăratul cel fără copii, văzând copilul] oftă amar... și adie pre copil pe cap. idem, II, 38/31. A adia = a mîngăia. FRÂNCU-CÂNDREA, R. 43.

2°. „A mișcă încoace și încolo, a da din...“. Uleul cu ochii a clipi și din grumazi a. adia începî. CANTEMIR, IST. 371. Nici moartă, nici vie, numai din coadă adie? [Cântarul] GOROVEI, C. 59. Sfântul Mihailă Cu sabia n mîna, Dac' așă vedea, Cu ea c'adia și amenința. TEODORESCU, P. P. 36.

3°. „A suflă de-abia, a suflă ușor“ (despre vînt). Trăgea un vîntisor, care abia adia. IPSIRESCU, L. 6. Vînt de seară adia. TEODORESCU, P. P. 521. Adie boarea dulce din verzele câmpii. ALECSANDRI, P. III, 449. | Poet. Auzi, prin aerul nopții, tremurînd noțele dulci ale unui clavier și un tîmăr și tremurător glas de copilă adiaînd o rugăciune ușoară. EMINESCU, N. 46.

4°. „A arunca peste“? Cei cuminți fac niște coșere, de-a mai mare drăgul să te uși la ele..., iar prostul înfinează acolo niște pari și numai adie niște... boz și... niște smocuri de buruiene, cum smulse de pe câmp. SEVASTOS, P. 146.

[Adia, adiu și adiez. † Și: † adia vb. IV, și dial. aduia vb. I.]

— Forma aromână *adila*, „a răsuffă“ (*adilatit*, „răsuffare“) și cea întrebuintată în Munții Apuseni: *adiuă* ne arată că trebuie să pornim de la o formă primitivă **adūlare*. Aceasta e o formațiune în -iare de la *adūlare* (cfr. **dominiare* alături de *dominare*, **ordiniare* alături de *ordinare*, **pariare* alături de *parare*, Meyer-Lübke: *Rom. Gramm.* II. § 576). *Adulare* intrunește aproape toate sensurile românescului *adia*; d. ex. despre vulturul care mîncă ficatul lui Prometeu se spune: *pinata. cauda nostrum adulat sanguinem* = „cu coada lui de pene șterge ușor sîngele meu“. Mai ales se spune despre eăni, cu sensul de „a da din coadă“, apoi „a se gudura“, de unde apoi „a mîngăia printr'o atingere ușoară“. Din sensul de „a da din“ = „a mișca încoace și încolo“ s'a născut înțelesul „a face vînt“ („a suflă ușor“, „a răsuffă“, la Aromâni). Cuvântul latin e înrudit cu cuvinte indogermane care însemnează „coadă“ și „evantai“, probabil și cu lat. *ventus* „vînt“ (cfr. Walde: *Etym. Wörtl.* 10). Forma *adia* s'a născut din *adiuă*.

ADIACENT, -Ă adj. (Geom). „Adjacent“. — „Alăturat, vecin“. Se numesc unghiuri adiacente două unghiuri care au același creștet, latură comună și sânt așezate de o parte și de alta a acestei laturi. MELIK, G. 4.

— N. din fran.

ADIAFOR, -Ă adj. † „Indifférent“. — *Adiafor*, „nepăsător“, și derivatele *adiaforie*, „nepăsare“, *adiaforisă*, „a fi nepăsător față de ceva, a nu băga în seamă“, *adiaforisire*, „nepăsare“, *adiaforisit*, „nepăgat în seamă, părăsit“, n'au fost niciodată cuvinte românești. Ele au pătruns, deodată cu Fanariotii, numai în limba celor care urmau modei greco-îtaloare. Afară de BELDIMAN, O. 33. (*Baluz în adiaforie... Așteaptă... căsaul cel nenorocit*) și KONAKI, P. 13. (*Dar el simte și iubeste. Fără să fe rob și adiaforiseste în minutul ce-au iubit*) nici un scriitor nu a cercat să le introducă în limba literară, decât doar ALECSANDRI în comedii sale, cu scop de a-și bate joc de ele, d. ex.: *Deci fiind... Adiaforisit, Fiind chiar blendisit, Sânt paraponisit*. T. 89 (cfr. și 1111, 1341, 1338 etc.).

— Din n.-grec. ἀδιάφορος, ἀδιαφορία, ἀδιαφορώ (aor. ἀδιαφόρησα).

ADIAT s. a. = adiere. Participiul lui *adia*, devenit abstract verbal.

ADIAT, -Ă adj. „Caressé par le vent“. — Participiul lui *adia*, devenit adjectiv.

ADIATĂ s. f. v. diată.

A-DIBA adv. „Au guet“. În Muscel, în fraza: *A sta a-diba* = a sta pîndind orice mișcări cu nerăbdare. RĂDULESCU-CODIN.

— Pentru etimologie v. dibui.

ADICĂ v. adecă.

ADIERE s. f. „Souffle, brise“.— Infinitivul lui **adiã**, devenit abstract verbal, concretizat în parte. *Boboc de trandafir... legãnat de adiereã vântului.* CREANGÄ, p. 276. *Nici o frunzã nu se mișcã din loc, ba nici măcar nu se clãtinã ca de o adiere de vânt barim.* ISPIRESCU, L. 238. *Cea mai ușoară adiere nu mișcã frunzele.* C. NEGRUZZI, I, 99. *Adiereã încropitã a zefrului de primãvarã.* ODOBESCU, III, 41/7. *Nici o adiereã Nu tulburã a nopții dulci mistere.* ALECSANDRI, P. III, 277.

ADIETÖR, -TOÄRE adj. „Qui souffle légèrement.— Adjectivul verbal al lui **adiã** (derivat prin suf. -ãtor).

ADINEÄORI adv. „Il y a un instant, tout à l'heure, tantôt, depuis peu“.— Dintre expresiile care indicã un timp trecut pe care nu ținem a-l defini mai de aproape, „odinioarã“ aratã un timp depãrtat, „deunãzi“ și „mai când erã“ un timp apropiat, **adineaori** un timp foarte apropiat de noi, care abia a trecut. *Smochinele denãtura culease.* DOSOFTEIU, v. s. 106/1. *Mã pomeniu adineaorã cu el la ușa bãtãnd.* PANN, ș. I, 9. *Dacã ar ști el unde am fost adineaori, când m'a trimis la tutungerie... m'ar omori.* CARAGIALE, ap. TDRG. 22. *Mã uit la aceã fatã, care mi-a dat apã adinioarã.* ȘEZ. I, (Mold.) 262/34. | În legãturã cu prepoziții: de **adineaori**: *Se cãznesc d'adineaorã Sã facã în nãsip gaurã.* PANN, P. v. I, 81. *L'am vãzut de adineaora tot mereu de somn cãscãnd.* idem, ș. II, 67. *Poftești acum... sã-mi mai faci întrebarea de adinioarea?* DRÄGHICI, R. 37. *Fie-vã aceãta pildã la zisele mele de adineaori.* ODOBESCU, ap. HEM. 346. *Pãnã adineaori* = „pãnã de curãnd“. *Vorba Rumãn... se întrebunã pãnã adiniori... în înfeșe de clãcaș.* HASDEU, I. C. 42. | În legãturã cu „mai“, **adineaori** capãtã un înțeles nedeterminat. *Cum vã spusesei mai adineaori.* JIPESCU, O. 65. *Da ce-i aceea... unde te-ai fost vãrit tu mai adinioarã?* SBIERA, P. 185/12.

[Și: **adinedorea**, **adineduri**, **adinedurea**, **adinedurã**, **adinedura**, **dinedori**, **dinedorea**, **dineduri**, **dinedurea**, **adimioarã**, **adimioarea**, **adimiori**, în Sãliște: **adinedurea** (com. Banciu).]

— Lat. in + illa + hora a trebuit sã se prefacã în ***ineaorã**, care s'a contras în ***ineaorã**, ***ineaorã** și, adãogãndu-i-se prepoziția de și, prin analogie (cfr. a doua și, a deunãzi etc.), a, au rezultat formele: (a)dineaorã, (a)dineaorã, (arom. deaneavra, adeaneavra), din care se explicã toate variantele dialectale.

ADINIOARÄ adv. v. adineaori, odinioarã.

ADINS prep., pron., adv. loc.

I. † În **adins** se cuprind prepozițiunea **ad** și pronumele **ipse**; el intruște deci, în același timp, o funcțiune prepoziționalã și una pronominalã. Cu aceste funcțiuni îl întâlnim în cele mai vechi texte, însă niciodatã singur, ci numai în legãturã cu pronumele personal. **Adinsu elu** înseamnă deci „la (cãtrã, spre) el însu-și“, sau „lui însu-și“, sau, de el însu-și“, dupã cum prep. a exprimã numai un raport al apropierii, gãndite ca mișcare, sau erã prepozițiunea dativului sau a genetivului. În cel mai vechiu stadiu, pe care-l întâlnim în întãiele monumente literare, **adinsu** nu se declinã, ci apare sub forma singularului și la plural. În toate exemplele îl vedem exprimãnd un raport de reciprocitate, intru cât subiectul de la care porneste acțiunea și obiectul asupra cãruia se revarsã sãnt identice. Astfel se explicã trecerea de sens a elementului prepozițional de la „la (cãtrã, spre)“, la „intre“. **Voi adinsu voi(-și)** înseamnă la început „voi la (cãtrã, spre) voi însi-vã“, sau „voi vouã însi-vã“, sau „voi de voi însi-vã“; când însă prep. „la (cãtrã, spre)“ aratã o mișcare de la un punct la altul și **inapoi**, ele exprimã aceeași idee ca prep. „intre“; așã încãt **voi adinsu voi(-și)** se poate

tãlmãci prin „voi între voi însi-vã“. Pe de altã parte, atunci când pronumele subiect și pronumele complement conțin ideea unei pluralitãți, raportul de reciprocitate se mai poate exprimã și prin „unul.. altul“, așã cã **voi adinsu voi(-și)** mai poate însemnã și „(voi însi-vã,) unul cãtrã altul“. *Ainte de toți adinsu voi iubosti aibãnd.* COD. VOR. 159/1. (= înainte de toate sã. aveți dragoste unul cãtrã altul. N. TESTAMENT. 1648). *Rãbdãnd unul altui și iertãndu-vã adinsu voi-șu, de are cinevã pre altã împuțãciune.* N. TESTAMENT (a. 1648), ap. HEM. 354. (: „Vous supportant les uns les autres et vous pardonnant les uns aux autres; si l'un a querelle contre l'autre.“ = „Donantes vobismet ipsis, si qui adversus aliquem habet querelam.“): *Insi-vã adinsu voi-șu dragostea lu Dumnezeu feriti.* CORESI, APOST. („PRAXIUL“) ap. GCR. I, *12/21 (: „Conservez-vous les uns les autres dans l'amour de Dieu.“). *Se sfãdirã adinsu ei-și.* MOXA, 364/38. *Nu am vrut sã le las acoperite, ca sã nu mã arãtã adinsu mine-ș iubitoriu.* (a. 1642), ap. GCR. I, 94/24.

II. † De pe la mijlocul secolului al XVII înțelesul original al lui **adins** începe sã nu mai fie priceput și aflãm exemple de o întrebunãre a lui sau¹⁰ numai cu înțelesul prepoziției „intre“, sau ²⁰ numai cu al pronumelui „insu-și“. ¹⁰ Subiectul și complementul drept nu mai sãnt aceeași noțiune. *Cãnd se va împãrți casa adinsu ei-și, atunci se va pustii.* (a. 1652), MAG. IST. IV, 243/14. || ²⁰ *Învãțãndu-vã și dojenindu-vã însi-vã pre dinsu voi-și intru psalomii și în cântãri.* N. TESTAMENT (a. 1648), ap. HEM. 343. (: „docentes et commomentes vos met ipsos psalmis, hymnis et canticis.“). *Acest canon... adins elu-și așã poruncește.* PRAVILA (a. 1652), ap. TDRG.

III. Pe la sfãrșitul s. XVII **adins** apare intr'o funcțiune nouã și cu sensuri nouã. Îl aflãm deslupit de pronumele personal, dar totdeauna în legãturã cu prepozițiuni, formãnd urmãtoarele locuțiuni adverbiale:

¹⁰ † Compus cu **de**. **Mai deadins** = „mai vãrtos“: *encore plus, d'autant plus“.* *Sã-ne are și oprã vrãmãșii sã tãcem, noi mai deadinsu sã ne rugãm.* VARLAAM, C. 377/1. || **Cu deadins** = „cu stãruințã“: *avec persistance“.* *Sã-l foarte cu de-adinsu aștep-tãm.* idem, c. 24/1. || **Mai cu deadins** = „mai ales“: *sourtout, spécialement“.* *Viața, sau mai cu deadins, lucrurile, carile pe vremea consulatului se tãmplarã.* CANTEMIR, HR. 5/13. || **Cu deadinsul** = „în mod serios“: *sérieusement, tout de bon“.* *Cu deadinsul s'au gãtit asupra Dachilor.* ȘINCAI, HR. I, 4/1. | „Cu îngrijire, scrupulos“: *attentivement, scrupuleusement“.* *Roi trebuie cu deadinsul pãziți.* ECONOMIA, 184. *Aceste curvinte... le pãzesc foarte cu deadinsul.* GÖRJAN, H. II, 96. | „Din toatã inima, sincer“: *sincèrement“.* *La comparativ. Roãgã-te mai cu deadinsul.* MINEIUL (1776), 1652/1. || **Mai cu deadinsul** = „mai cu seamã“: *sourtout, spécialement“.* *Au jãluit pre Duca la împãrãtie foarte tare, mai cu deadinsul Ursachi.* NECULCE, LET. II, 220/2. *Judecãtorul... sã nu se grãbeascã a da hotãrire, iar mai cu deadinsul la pricini de vinovãții.* PRAVILA (1814), 5. || **Cu tot deadinsul** = „cu toatã silințã“: *avec ardeur“.* *Cu tot deadinsul se apucã, pentru cã sã areate.* CANTEMIR, HR. 124/11. | „Cu toatã seriozitatea“: *pour de bon“.* *Et rãdeã, gãndind cã-i șagã, iarã împãratul îi fu cu tot dinadinsul.* DOSOFTEIU, v. s. 148/1. | „De-a binele, bine, vãrtos“: *énergiquement“.* *Cel mai bun leac iaste a-i slobozi sânge și cu tot deadinsul a-l cristiru.* CALENDARIU (1814), 176/3. || (Jur.) **În deadins** = „cu precauțare“: *de propos délibéré, avec préméditation“.* *De se va aflã neștine acolia de fatã... și giudeful nu va puteã sã cunoascã în deadinsu au venit, de s'au nimerit acolia... sã fie îngãduitoriu.* PRAVILA MOLD. 175/1.

²⁰ Compus cu **din**. **Dinadins** = „anume“: *expressé, à dessein“.* *Aprinderea copaciului erã prin dinadins economiã lui Dumnezeu, pentru cã sã-l facã sã aibã de acum înainte foc.* DRÄGHICI, R. 74. *Dãn-*

du-mi din ochiul tău senin O rază din adins.. O stea s'ar fi cprins. EMINESCU, P. 127. || **Cu dinadins** = „cu minuțiozitate“; „minutueusement, consciencieux-ement“. La comparativ: *L-au închis, ca să-i facă cercetarea acea mai cu dinadins*. BELDIMAN, O. 30. | „De-a binele, în toată legea“: „tout de bon“. Când ești voinic, ți-e dealu'ntins..., dar pentru noi E drum cu dinadins. COȘBUC, F. 70. || **Cu dinadinsul** = „cu stăruință, bine“: „avec attention; en toute sincérité; avec insistance“. O, prea iubitul meu fiu, ia seama cu dinadinsul întru toată curgerea vieții tale! BELDIMAN, N. P. I, 25. Să ne ispitim cu dinadinsul inimile noastre. DRĂGHICI, R. 115/10. Se hotări să se tindă după dinsele cu dinadinsul. SPIRESCU, L. 236. | „Anume“: „à dessein, avec intention, exprès“. A treia zi, cu dinadinsul făcu să-i fie drumul pe la același copaciu. idem, L. 231. || **Mai cu dinadinsul** = „înainte de toate“: „avant tout, surtout“. Acei ce... nu-și pot povătuși însuși a lor lucrări... se apără de cătră legi mai cu dinadinsul. CODICĂ TIV. 5/17. Se pricepea el... să o frigă..., dacă ar fi avut... frigare, sare... și mai cu dinadinsul foc măcar. DRĂGHICI, R. 66. || **Cu tot dinadinsul** = „cu toată stăruință“: „de tout cœur; à tout prix; avec insistance“. Iluziile junefii... [ii] făcu... a se apucă cu tot dinadinsul de lucru. C. NEGRUZZI, I, 342. Slujitorul... voi cu tot dinadinsul ca să-și ia ziua bună de la el. ODOBESCU, III, 44/28. Le-a întreat cu tot dinadinsul, dacă știe vreuna din ele, în care parte a lumii se află mânăstirea de tămăie. CREANGĂ, P. 92. | „De tot“: „pour de bon, vraiment“. „Legându-l cu tot dinadinsul, îl aruncară în mijlocul mării. MINEIUL (1776), 147 1/2. De mă ții cu tot dinadinsul greșit Măriei Tale, lăsați și se va lăsa vouă. ANTIM, P. XXVIII, 31. | „Seriou“: „sérieusement“. Mă măniiu pe mată cu tot dinadinsul. ALECSANDRI, T. 490.

3°. **Compus cu în, întru. Înadins, într'adins, într'un adins** († între adins) = „anume, cu intenție, cu un anumit scop“: „à dessein, avec intention; prémédité, (fait) exprès“. Se va îmbătă întreadinsu ca să poată șvură. PRAVILA MOLD. 146/1. Arătându-i că n'au fost lucru într'adins făcut. AMIRAS, LET. III, 130/10. Femecea asta este o ființă lăsată înadins de bunul Dzeu pentru fericirea mea. C. NEGRUZZI, I, 75. O... scenă, ce pare înadins croită pentru împărătescul simulacru... ODOBESCU, III, 69/3. A pus înadins pe feciorii boierești să-mi caute pricină. CREANGĂ, A. 158. Baba au vărsat ca din întâmplare, însă într'adins... în tindă un sac cu bob. SBIERA, P. 212/12. Nu l-am prins într'un adins, Ci l-am prins într'o cercare. HODOȘ, P. P. 176. | **Voință într'adins** = intenție: „intention“. Mai mult ne învinovăți pentru slăbiciunea sufletului nostru, decât pentru într'adins voință de faptă rea și viclenie. GORJAN, H. IV, 186. | **Întrebuințat în mod adjectival**: „intentionnel, exprès“. A fost din parte-i... o înadinsă cercare de-a constrânge. ODOBESCU, I, 250. S'a dat de știre la Eși de cătră isprăvnicie, prin înadinsu trimeseși. BELDIMAN, O. 75. (alături de: [A luat] deplină știință prin înadins trimiși. idem, O. 56). | **Substantivat** = „(om) trimis anume, curier, exprès“: „courrier, exprès“. Îi dete o scrisoare de la vornicul..., pe care un înadins o adusesse în minuta aceea. C. NEGRUZZI, I, 179. (Cfr. fran. „je l'ai envoyé exprès, j'ai envoyé un courrier exprès, j'ai envoyé un exprès.“).

[Se găsește și forma: † *dinsu* și † *adinsere*; aceasta din urmă poate e numai o greșală pentru *adins tîre* (= tine) în următorul exemplu: *Pasă și obliceaste el adinsere și acela singur* (: „va et reprends-le entre toi et lui seul.“) la CORESI, ap. CCH, 5 și la RADU DIN MĂNICEȘTI, ap. HEM. 345. În părțile sălăgene se găsește forma **din* în: *cu ge-agin* = „cu de adinsul“ și *în-agin* = „în adins“. VAIDA.]

— În *adins el* și *dinsul* avem un dublet etimologic. Amândouă derivă din lat. ad **ipsum* **illum*, adică din prepoziția *ad*, care arată direcția, și din

pronumele *ille* întărit prin *ipse*. După cum accentul cădea pe *ille* sau pe *ipse*, s'a dezvoltat *ad-ins-el* sau *ad-ins-ul*, adică *ille*, când eră accentuat își păstră funcțiunea de pron. pers.; când eră neaccentuat devenea articol. Spiritul limbii române a despărțit mai târziu pe *ad-ins-el* în *adins* și *el*, iar, într'un timp când nu mai există o prepoziție *ad*, ci numai urmașul ei român *a*, pe *ad-ins-ul* în *a* și *dinsul* (cfr. cu *nunsul* < cum + ipso + illo). Mai târziu s'a spus, prin analogie, și: *spre dinsul, cătră dinsul*, apoi și: *cu dinsul* etc., în sfârșit și numai: *dinsul* (s. v.).

ADINTĂ vb. I. † „Préter attention, incliner“. — Cuvântul găsindu-se până acuma numai în două exemple vechi, sensul nu i se poate preciza în mod neîndoios. Pare a însemna „a lua aminte, a-și îndreptă luarea aminte spre ceva, a fi cu gândurile la ceva“. *Pliacă-ți urîchia și-mi adintă a Domnului spuindu-ți culcuș nesămănat*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 356. *Îi stă mintea și adintă tot acolo la dinsa*. ȘEPTA TAINE (a. 1645), ap. TDRG. 22.

— Etimologia necunoscută.

ADINTE adv. v. ainte.

ADIO interj., s. m. sing. tant. „Adieu“. — Salut care se spune la despărțire și corespunde lui „rămas bun“. *Întorc acum asupra-ți privirea dureroasă, Ca cel din urm'adio la tot ce am pierdut*. ALEXANDRESCU, M. 72. *Îmi zâmbi, făcându-mi un semn de adio cu buchetul de flori*. C. NEGRUZZI, I, 43. *Deci cânturilor mele zic Adio tuturor*. EMINESCU, P. 184.

— Din ital. addio.

ADISTĂ vb. I^a. „Raccomoder, réparer, ajuster“. — *Adistă* = „repară, tocni“, [d. ex.]: *am dat cismele la cismaș să le adisteze*. (Bistra). VICIU, GL. — Probabil din germ. adjustieren (= fr. ajuster), introdus în limbă de țărani români din Austro-Ungharia care au făcut armata.

ADITIONĂ vb. I^a (Aritm.) „Additionner“. — „A adună“.

— N. din fran.

ADITIONĂL, -Ă adj. „Additionnel“. — Ce se adaugă la ceva (la urmă, în mod suplimentar). (Jur.) *Articol aditional*. (Fin.) *Taxe, zecimi aditionale* (cfr. † a dă o șag). (Muzic.) *Linii aditionale*: linii suplimentare.

— N. din fran.

ADITIUŢE s. f. (Aritm.) „Addition“. — „Adunare“. „AditiuŢe, astfel precum este definită în aritmetică, are de obiect, fiind date 2 sau mai multe numere, a găsi un altul care să cuprindă toate unitățile cuprinse în numerile date. CULIAN, A. 11.

— N. din fran.

ADIUNCT s. m. † „Adjoint, suppléant“. — „Ajutor“. *La fiecare din aceste școale va fi câte un profesor și câte un adiunct*. URICARIUL, VII, 234/20. (a. 1847, Mold.) [Azi întrebuițat numai în Bucovina. *Adiunct pentru judecătoria districtuală*. SBIERA, F. s. 361.]

— N. din germ. Adjunkt.

ADIUTĂNT s. m. (Armată) v. aghiotant.

ADJECTIV s. a. (Gram.) „Adjectif“. — Cuvânt prin care se arată o însușire a unui lucru, a unei ființe, sau a unei abstracțiuni. *Prumos este adjectivul „sensibil“ în strofa lui Mureșianu...* MATOIESCU, CR. I, 22.

— N. din fran. (lat. adjectivum).

ADJECTIVAL, -Ă adj. (Gram.) „Pris adjective-ment“. — (Cu funcțiune) de adjectiv.

— N. format din adjectiv și suf. -al.

ADJUDECĂ vb. I. (Jur.) „*Adjuger*“. — A da, prin hotărâre judecătorească, un bun mobil sau imobil în stăpânirea celui ce a oferit mai mult la licitație. *Moșia s'a adjudecat asupra arendașului ei de până acuma.*

— N. după fran. (lat. *adjudicare*).

ADJUDECĂRE s. f. (Jur.) „*Adjudication*“. — Infinitivul lui *adjudecă*, devenit abstract verbal.

ADJUDECATĂR s. m. (Jur.) „*Adjudicataire*“. — Persoana asupra căreia se *adjudecă* ceva.

— N. după fran.

ADJUDECĂȚIE s. f. (Jur.)

ADJUDECĂȚIUNE s. f. (Jur.)

= *adjudecare*. *Săvârșindu-se darea în posesiune prin adjudicație a moșiilor...* URICARIUL, VI, 93¹/₄ (a. 1851). *Adjudecățiuinea nu se poate face decât după o sentință definitivă în ultima instanță.* HAMANGIU, C. C. 464.

— N. din fran. *adjudication* (lat. *adjudicatio*).

ADJUDECĂTOR s. m. (Jur.) „*Adjudicateur*“. — Cel care *adjudecă*.

— N. după fran.

ADMINISTRĂ vb. I^a. „*Administrer*“. — 1°. A conduce, a cărmui, a obșlădui, a priveghia peste trebile unui particular, ale unei societăți, ale unei comune, ale unui județ sau ale statului. *Mihaiu-Vodă nu se privește în Ardeal decât ca un guvernator spre a administra țara și a o păzi de năvălirile dușmanilor.* BĂLCESCU, M. V. 413¹/₂. || 2°. După fran. „a da“. *I-am administrat o doctorie strașnică și a scăpat.* | Ironic. *I-a administrat o palmă.*

— N. din fran.

ADMINISTRĂRE s. f. „*Administration*“. — Infinitivul lui *administra* (1°), devenit abstract verbal. *Plătindu-se tributul, Domnul să rămână nesupărat în stăpânirea și administrarea țării noastre.* URICARIUL, I, 182¹/₂₂ (a. 1774).

ADMINISTRĂT s. a. = *administrare*. Participiul lui *administra*, devenit abstract verbal.

ADMINISTRĂT, -Ă adj., subst. „*Administré*“. — Participiul lui *administra*, devenit adjectiv și întrebunțat une-ori ca substantiv. *Ca un om bine crescut, vizită pe administrații săi.* C. NEGRUZZI, I, 111.

ADMINISTRĂȚIE s. f.

ADMINISTRAȚIUNE s. f.

= *administrare*. *Trupe de administrație.* URICARIUL, XXII, 447¹/₂. *Consiliul de familie va regula... cheltuelile administrațiunii averii.* HAMANGIU, C. C. 102.

— N. din fran. *administration* (lat. *administratio*, poate prin intermedierea rus. *administraciia*).

ADMINISTRATIV, -Ă adj., adv. „*Administratif, administrativement*“. — Adj. Ce privește administrația. *Sfat administrativ.* URICARIUL, II, 218¹/₁₉. *Reformă administrativă.* idem, VIII, 121 *Autorități administrative.* PRETORIAN, DR. C. 55. | Adv. *Să ocupe provizoriu și administrativ Dobrogea.* MAIORESCU, D. II, 181.

— N. din fran.

ADMINISTRĂTOR, -TOĂRE subst. „*Administrateur, -trice*“. — Persoană care administrează ceva. [După fran. accentuat și: *administrător*.]

— N. din lat. *administrator*.

ADMIRĂ vb. I. „(S')*admirer*“. — A privi cu un sentiment de mirare, amestecată cu plăcere, ceva ce

ni se pare înzestrat cu însușiri superioare, în deosebi ceva frumos. *Trans. Academia... admirase superioritatea... talentelor prințului Cantemir.* C. NEGRUZZI, II, 144¹/₇. *Admiri tu natura, a ei armonie?* ALEXANDRESCU, M. 83. *Ochii-mi întâlnește și-admiră o cadă.* ALECSANDRI, P. III, 4. | Ironic. *O te-admir progenerură de origine romană!* EMINESCU, P. 248. | *Beșt. În sfatul țării se adună să s'admire, Bulgăroi cu ceața groasă...* idem, P. 247.

— N. din fran.

ADMIRABIL, -Ă adj., adv. „*Admirable; admirablement*“. — Vrednic de admirare, de admirat, „incântător, minunat“. *Ce este original în Lafontaine, este aceluși alegere admirabilă de cuvinte.* MAIORESCU, CR. I, 17.

— N. din fran.

ADMIRĂRE s. f. „*Admiration*“. — Infinitivul lui *admiră*, devenit abstract verbal. [Se exprimă] cu *admirare* pentru regina trecătoare. MAIORESCU, CR. III. 10.

ADMIRĂT s. a. = *admirare*. Participiul lui *admiră*, devenit abstract verbal.

ADMIRĂT, -Ă adj. „*Admiré*“. — Participiul lui *admiră*, devenit adjectiv. *A, dac'a tu viață, de lume admirată...* *De asprele urșite nu ar fi fost curmată.* ALEXANDRESCU, M. 27.

ADMIRĂȚIE s. f.

ADMIRĂȚIUNE s. f.

= *admirare*. *Dl. G... ne spune că [Junimea]... e organizată pentru „admirățiuinea mutuală“.* MAIORESCU, CR. II, 93.

— N. din fran. *admiration* (lat. *admiration*).

ADMIRĂTOR, -TOĂRE adj., subst. „*Admirateur, -trice*“. — Persoană care *admiră*. *Eminescu este... admirator al Vedelor.* MAIORESCU, CR. II, 305.

— N. după fran.

ADMIS, -Ă adj. „*Admis, accepté*“. — Participiul lui *admite*, devenit adjectiv. „Primit, încuviințat, recunoscut ca bun, ca adevărat“. *Acesta e un principiu admis de toată lumea. Candidatul admis la concurs a reușit.*

ADMISIBIL, -Ă adj. „*Admissible*“. — Care se poate admite. *Au trecut peste limitele unui atac admisibil.* MAIORESCU, D. I, 174.

— N. după fran.

ADMISIBILITĂTE s. f. „*Admissibilité*“. — Putința de a fi admis. *Un număr oarecare de senatori trebuie să fie numiți cu anume condițiuni de admisibilitate.* MAIORESCU, D. I, 64.

— N. din fran.

ADMISIUNE s. f. = *admitere*.

— N. din fran. *admission*.

ADMITE vb. III. „*Admettre*“. — 1°. A primi (pe cineva, ceva, care întrunește condițiunile cerute spre a fi primit), a încuviința. *A fost admis ca membru în societatea noastră. Sânt admis la examen.* 2°. A recunoaște ceva drept bun și adevărat. *Deschise o carte veche... o astrologie... bazată pe sistemul care admite pământul de centrul arhitecturii lumesti.* EMINESCU, N. 44. [Se conjugă ca *trimite*.]

— N. din fran.

ADMITERE s. f. „*Admission*“. — Infinitivul lui *admite*, devenit abstract verbal.

ADMONEȘTĂ vb. I. „*Admonester*“. — A mustră, a

certă pe cinevă, a dojeni aspru (mai ales în calitate oficială). *Ministrul a admonestat pe funcționarul vinovat de repețite ori.* [În Transilv. și Bucov.: *admonia.*]

— N. din fran.

ADMONEȘTARE s. f. „Admonition”. — Infinitivul lui admonestă, devenit abstract verbal. „Mustrare, dojană, certare”. *Admonestarea de atunci i-a prins bine mai târziu.* [În Transilv. și Bucov.: *admonitare; -ere.*]

ADMONEȘTARE s. f. } = admonestare.
ADMONEȘTARE s. f. }

— N. din fran. (lat. admonitio).

ADNOTĂ v. b. I^a. „Annoter”. — „A face însemnări, note, la un text”.

— N. din lat. adnotare.

ADNOTĂRE s. f. „Annotation”. — Infinitivul lui adnotă, devenit abstract verbal.

ADNOTĂRE s. f. } = adnotare.
ADNOTĂRE s. f. }

— N. din lat. adnotatio.

ADOĂRĂ num., adj. † v. doi.

ADOI vb. II^a † „Répéter”. — „A repetă, a spune din nou, a doua oară”. Cuvântul se găsește numai la P. MAIOR, IST. 150—151 și poate e formațiune a acestuia. *Ca de nu se vor și învinge [= convinge] cetitorii cu doveadele lui, încăși cu deasa adoire sau poftorire să se dedeă a crede, cum că asămene adevrului este zisa lui. Ci omul cel înțelept văzând odată minciuna, de mii de ori și cu jurământ de o vei adoî, nu o crede.*

— Format din prep. a- și din doi.

ADOIRE s. f. † „Répétition”. — Infinitivul lui adoî, devenit abstract verbal. „Repetare”. Cfr. adoî.

ADOLEȘCĂNT, -Ă subst. „Adolescent”. — Cel sau cea care se află în vârsta numită „adolescență”. Cfr. Flăcău, fată mare.

— N. din fran.

ADOLEȘCĂNTĂ s. f. „Adolescence”. — Vârsta dintre „pubertate” și „maturitate” (între 14 și 25 de ani). Cfr. Tinerețe.

— N. din fran.

ADOPTĂ vb. I. „Adopter”. — 1°. (Jur.) „A înfiă (cu toate formele legii), a lua de suflet”. || 2°. P. ext. „A primi (felul de a vedea sau de a lucra al altuia), a-și însuși (o părere a cuivâ etc.)”. *Planul se făcû, se adoptă și se și puse în lucrare.* C. NEGRUZZI, I, 319. *Slavul, adoptând alfabetul latin, fu silit a-l împeștrî cu felurite semne.* idem, I, 347. [Adopt și adoptez.]

— N. din fran.

ADOPTĂRE s. f. „Adoption”. — Infinitivul lui adoptă, devenit abstract verbal. 1°. (Jur.) „Înfiere, luare de suflet”. || 2°. P. ext. „Însușire, primire a unei păreri străine, ca părere a sa”.

ADOPTĂT, -Ă adj. „Adopté”. — Participiul lui adoptă, devenit abstract verbal. 1°. (Jur.) „Înfiat, luat de suflet”. || 2°. P. ext. „Primit”.

ADOPTĂTOR, -TOĂRE adj., subst. (Jur.) „Adoptant”. — Persoană care ia de suflet, care înfiază (în mod legal). *Adopțiunea se va înscrie... în registrul actelor civile al locului unde-și va avea locul adoptatorul.* HAMANGIU, C. C. 85.

— N. format din adoptă, prin suf. -ator.

ADOPTIUNE s. f. = adoptare (1°—2°). (Jur.) *Adopțiunea va rămânea fără efect, de n'a fost înregistrată în arătatul termen.* HAMANGIU, C. C. 85.

— N. din fran. adoption.

ADOPTIV, -Ă adj. (Jur.) „Adoptif”. — Înfiat, luat de suflet (cu formele legale). *Copil adoptiv.* | P. ext. (după analogia lui „fiu vitreg”— „tată vitreg”, etc.) *Părinte adoptiv.* | Fig. *Patrie adoptivă.* BĂLCESCU, M. V. 7/2.

— N. din fran.

ADORĂ vb. I. „Adorer”. — (1°. A se închina lui Dumnezeu din tot sufletul, cu toată iubirea, a slăvi Dumnezeuire). || 2°. P. ext. „A iubi în cel mai înalt grad, ca pe un Dumnezeu căruia te închini; a slăvi în iubirea sa”. *Ochii-ți vii... Atrag inimi simțitoare Ce se'nchin[ă] și te ado[a]r[ă].* ALEXANDRESCU, M. 411. || 3°. Prin abuz sensul acesta a ajuns să fie de multe ori foarte slăbit = „a iubi mult”. *Ea ascultă cu îngăduință poveștile lor și jucă cu dînșii preferansul, încât ei o adorau.* C. NEGRUZZI, I, 110.

— N. din fran.

ADORĂBIL, -Ă adj. „Adorable”. — De adorat, vrednic de adorare. Adese-ori întrebuintat în sens ironic. *Îl rugă s'o asculte și pe ea, spunând c'o adorabilă naivitate că-i place psihologia și literatura.* VLAHUȚĂ, D. 59.

— N. din fran.

ADORĂRE s. f. „Adoration”. — Infinitivul lui adora, devenit abstract verbal. *Crezi c'ai avea tu parte de-un amor mai sfânt decât adorarea ce-ai născut în mine?* ALECSANDRI, P. II, 133. *Simt o adorare în inima mea pentru tine.* EMINESCU, N. 116.

ADORĂT, -Ă adj., subst. „Adoré”. — Participiul lui adora, devenit adjectiv și substantivat unei-ori. Adj. *Ai fi trăit... Un chip de-apururi adorat, Cum nu mai au părechi Acele zine...* EMINESCU, P. 128. | Subst. *Ca un chip ușor de inger e-arătarea adoratei.* idem, 252.

ADORĂRE s. f. } = adorare.
ADORĂRE s. f. }

— N. din fran. adoration (lat. adoratio).

ADORĂTOR, -TOĂRE adj., subst. „Adorateur”. — Persoană care adoră pe cinevâ sau ceva.

— N. după fran.

ADORMI vb. IV. „I—II. 1°. S'endormir; 2°. Mourir. (S'endormir du dernier sommeil, s'endormir dans le Seigneur). III. 1°. Endormir, faire dormir. 2°. Endormir, assoupir, calmer”.

1. Intrans. Între starea de trezie și somn limba română deosebește mai multe stări, precum: a ațipi, a aromi, a adormi, a piroți, a moștă. Cele două din urmă nu exprimă propriu zis două faze deosebite în trecerea de la „a fi treaz” la „a dormi”, ci ele se referă la starea de „a fi somnoros”, adică a simți nevoia de somn. Dimpotrivă cele trei d'întăiu exprimă trei faze care se urmează între „a fi treaz” și „a dormi”: a ațipi, e faza d'întăiu, când, în împrejurări normale, „și se închid ochii”, deci când conștiința realității începe să dispară, a adormi e faza a doua când „te fură somnul”, deci când începi să dormi, dar încă n'ai pierdut cu totul conștiința realității, iar a aromi e mai mult o variantă a fazei „adormirii” implicând, de cele mai multe ori, și începutul visării. În sfârșit a dormită e o variațiune a dormirii, exprimând o fază de somn mai ușor.

1°. *Adecă nu durmitează, nici adurmi, ce ferește Izraili.* PSAL. SCH. 422/12. CORESI, PS. 353 (= nu va adormi, nice va ațipi cela ce ferește Izraileanii. ARSENIE DIN BISERICANI: „Celui qui garde Israël ne

someillera point, et ne s'endormira point.“) În pace depreună adormiți și răpauși. PSAL. SCH. 9/19. CORESI, PS. 8 (= lară eu cu pace bună Voiu adormi depreună. DOSOFTEIU, PS. 19: „Je me coucheraï et je dormirai aussi en paix.“) Eu așipă și adormiți. DOSOFTEIU, ap. HEM. 360. Aș pune rămășag. că istoria vieții d-tale o să ne facă să adormim. C. NEGRUZZI, I, 245. Pasărea, plecând capul sub aripioară, ...adoarme lin. ALECSANDRI, P. I, 19. Adormind de armonia codrului bătut de gânduri. EMINESCU, P. 58. La mine... venea, Mamă-sa cât ce-adormea. COȘBUC, B. 10. Moșnegii... despre ziuă au adormit. CREANGĂ, P. 85. | Fig. „A-și pierde viçoarea“, Instinctul n'adoarme. KONAKI, P. 293. „A se liniști“. Ulțile adorm. EMINESCU, N. 51. || Pentru căderea în stare de somn greu sau chiar de letargie se spune a adormi din greu, (ca) dus sau (ca) mort. Hei, da din greu mai adormisem! CREANGĂ, P. 278. Se lăsă o leacă jos pe iarbă și adormi dus. idem, P. 158. Obosit... adormi ca dus. RETEGANUL, P. V. 39/16. Îndată a adormit ca mort. idem, P. II, 74/20. Pe loc cade jos și adoarme mort. CREANGĂ, P. 215. || 2º. Poet. Precum se spune „a închis ochii“ în loc de „a murit“, tot astfel se poate spune „a adormit“. Se război și adormi. VARLAAM, C. II, 36/1. Episcopul... după multe și mari fapte, au adormit. ȘINCAI, HR. I, 73/9. Săracul... privind [moartea] ca o odihnă după o zi de muncă, adoarme în liniște. C. NEGRUZZI, I, 244. | Pentru claritate se poate adaoga: întru Domnul. Moartea se exprimă în popor prin: „a adormit întru Domnul“. ȘEZ. III, 114/22, sau: Să nu adormi în somnul de (a doua) moarte. DOSOFTEIU, PS. 39 (Cfr. Deșteaptă-te, Române, din somnul cel de moarte).

II. În loc de adorm se poate zice și a dorm somn, construcție în care adorm are funcțiunea unui verb transitiv și înțelesul unui verb intransitiv. 1º. Capul pe masă trântea... Și greu somn că adormea. TEODOR-ESCU, P. P. 665/155. Înainte ce s'adorm Somnul lung și uniform, Cer... I. BĂRSEANU P. C. 12. || 2º. A adormi somn vecinic sau somnul cel de veci = „a muri“. Moartea se exprimă în popor prin...: „adoarme somnul cel veșnic“. ȘEZ. III, 114/20. N'ai înviat să trăiești, ci să spui o minciună, două, și să adormi somnul cel de veci. RETEGANUL, P. II 65/6.

III. Trans. s. 1º. „A aduce pe cineva în starea de adormire“. Pre mulți goli au adormiți. BIBLIA (1688), 373/1. Îngerul care te-adoarme noaptea cu glasul său. ALECSANDRI, P. I, 214. Miile de pășărele cântau... cântece aș de duioase, de erau în stare să te adormea. ISPIRESCU, L. 17. Copilul cu leagănul se adoarme. ZANNE, P. II, 81. Fluierul frumos cântă, Oile mi-te-adormea. IARNIK-BĂRSEANU, 510/17. Dorul lui e mare domn, Seara când îi vine somn, Trebuie să i-l adorm, Dimineața să-l trezesc... idem, 126. || 2º. Fig. „A liniști, a alina, a mulcomi“. Adormind mișcările trupului cu privigherile cătră Domnul. MI-NEIUL (1776), 98/2. Cerc să adorm durerile mele cu cântări melancolice. MARCOVICI, C. 32/25. A, dacă n'astă lume ceva putea fi'n stare, S'aline, să adoarmă un chin sfășător! ALEXANDRESCU, ap. HEM. 361.

[Se conjugă ca dormi și, ca și la acesta, în textele cele mai vechi și în dialecte, o a trecut în u, în formele în care accentul cuvântului nu cade pe el: adormim, adormi etc. | O formă adormesc în: Hai biubiufi, puiu de pește, Hai biubiufi și-adormeste. MARIAN, NA. 317 e construită pentru rimă, iar în: Turbură tăcerea adâncă... pipetul vreunei pășăruice, care se adoarme. ALECSANDRI, DACIA LIT. 265, reflexivul mă adorm este franțuzism.]

— Din adormire: v.-ital. adormire, abruzzez adormi, v.-prov., v.-span., v.-portg. adormir.

ADORMIRE s. f. 1º. Action de s'endormir. Engourdissement. 2º. Dormition de la sainte Vierge. Assomption. — Infinitivul lui adormi, devenit abstract verbal. 1º. Pentru că eră bun și milostiv, lui îi fu moartea

ca un somn de adormire. MOXA, 362. Voi, ce stați în adormire, voi, ce stați în nemiscare, N'aveți?...? ALECSANDRI, P. II, 5. | Fig. „Amortire“. Îndată după a doua adormire a viermilor [de mătase]... trebuie să li se facă paturi anume. ECONOMIA, 219. Visuri sfășietoare au năvălit asupra simțurilor mele în adormirea duhului meu. MARCOVICI, C. 7/8. || 2º. Spec. Adormirea Maicii Domnului sau numai: Adormirea = „Sântă-Măria-mare“ (15 August). Mearse Arhanghel Gavriil... și zise; „Să știi, Măria Ta, a lui Dumnezeu Născătoare, că de astăzi a treia zi te veri mută de pre pământ în ceru; deci... așteaptă Adormirea ta“. VARLAAM, C. II, 104 b. Să o laudăm ca pre o maică a lui Dumnezeu și cu ducurie sufletească să prăznuim Adormirea. ANTIM, P. 36. (Traducere după grec. Κοιμησις, paleosl. uspenie, cfr. lat.-med. dormitio).

[În cele mai vechi texte și dialectal: adurmire.]

ADORMIT s. a. = adormire. Participiul lui adormi, devenit abstract verbal. Grăi lor: „Lazar... au adormit, ce merg să deștept el“; ...le [ucenicilor] părea, că de adormitul somnului grăia. CORESI, ap. HEM. 365. Poveste, bună de adormi copiii de față. ZANNE, V. 511.

[În cele mai vechi texte și dialectal: adurmit.]

ADORMIT, -Ă adj., subst. 1º. Endormi; mort. 2º. Somnolent, lent, indolent, apathique. — Participiul lui adormi, devenit adjectiv. 1º. Sculă-se ca adurmită Domnul. PSALT. SCH. 255/18. (: „Puis le Seigneur s'est réveillé comme un homme qui se serait endormi.“) Prin satul adormit, Doar vreun căne'n somn mai latră. COȘBUC, B. 6. || Ori de câte ori s'a sfârșit o lumânare de ceardă și a rămas numai un căpețel, îl lipesc de pământ spre a se istovi pentru sufletele celor adormiți fără lumină. MARIAN, I. 29. | Substantivat: Veri deșteptă adurmiții. CUV. D. BĂTR. II, 314. La ce-am mai plânge pe-adormiții întru Domnul? VLAHUȚĂ, P. 107. || 2º. Cu sens de participiu prezent: „Care adoarme în tot momentul“, prin urmare „somniaș“, prin urmare „încet la treabă, apatic“. Nu-i venea lui să-l crează neștine, că este neharnic, mototol și adormit. ISPIRESCU, L. 109. Băde, de dușmane multe Eu nu pot ieși din curte... Mi-or zice că-s adormită... IARNIK-BĂRSEANU, D. 66. (Cfr. ital. addormentato, span. dormido.)

[În cele mai vechi texte și dialectal: adurmit.]

ADORMITĂ vb. I. † „S'endormir doucement, s'assoupir“. — Adurmiră somnul său... De zăpreatitul tău... adurmitară iudăleacănd cai. PSALT. SCH. 237/3. CORESI, PS. 202 (: „Dormierunt somnum suum... Ab increpatione tua... dormitaverunt qui ascenderunt equos.“) Ciobanii... ca de somn adormitând... eră. CONTEMIR, IST. 129. Adormitând cu dulceață... BARAC, A. 54.

[În cele mai vechi timpuri: adurmită.]

— Format din dormită, după adormi.

ADORMITĂRE s. f. † „Assouppissement“. — Infinitivul lui adormită, devenit abstract verbal. Adormitare... = somnus lenis...; das Schlummern. LB.

ADORMITĂT, -Ă adj. † „Endormi (doucement)“. — Participiul lui adormită, devenit adjectiv. De aci, adormitat, legându-l Dalila cu funii nouă, zise cătră el: „Sampsocane!“ CALENDARIU (1814), 114/6.

ADORMIȚELE s. f. plur. tant. (Bot.) = dediței. — Diminutiv în -el din participiul adormit, nume care s'a dat acestei plante, pentru că florile ei se închid la apusul soarelui, ca și când ar adormi.

ADORMITÓR, -TOÁRE adj., adv. „Endormant. Dormitif, soporifique“. — Adjectivul verbal al lui adormi (format prin suf. -itor), întrebuințat, și ca

adverb. *Adj.* În pahar... amestecă niște buruieni adormitoare. ISPIRESCU, L. 106. | *Adv.* Un cânt frumos și dulce Adormitor sunând. EMINESCU, P. 206. [Dialectal și: adurmitôr. | † și dial. -toriu.]

A-DRĂG *adv.* v. drag.

A-DREÁPȚA *adv.* v. drept.

ADRESĂ *vb.* I^a. „Adresser“. — *Trans.* și *refl.* „A (se) îndreptă către...“ Vă exprim mulțămirea ce toți adresăm către providența cerească. URICARIUL, I, 181/15 (a. 1776). Nu găsiră nimic mai nimerit decât să se adreseze la Poartă, cerând... C. NEGRUZZI, I, 331. || *Spec.* A adresă o scrisoare. [La începutul sec. XIX: † Adresaris: S'au adresarisit ei cu întrebarea către tatăl lor. DRĂGHICI, R. 107 — și † adresui: Niște versuri tare frumoase, adresuite către Cecilia. ALECSANDRI, DACIA LIT. 280.]

— N. din fran.

ADRĂSĂ *s. f.* „Adresse“. — 1°. Indicarea numelui și a locuinței cuivă, în special pe scrisori și pachete care i se trimit. Ține acest pachet..., să-l dai la adresa sa. C. NEGRUZZI, I, 208 | La adresa cuivă = „cătră“. Un atac la adresa Ministrului. TDRG. || *P. ext.* 2°. Scrisoare oficială. Am fost numit profesor cu adresa No. 8.336 din 27 Iulie 1902. || (Comerc.) Adresa..., sinonim cu epistolă, d. ex. „Ați primit adresa noastră“. I. PANȚU, C. C. 288. || 3°. Expresia dorințelor unei adunări legiuitoare către capul statului, ca răspuns la „mesagiul“ de deschidere a sesiunii parlamentului (sens introdus din Anglia). Principele... primește adresele Parlamentului. MAIORESCU, D. II, 111. Anul acesta n'a fost discuție la adresă. [În sensul de „scrisoare oficială“, în întâia jumătate a sec. XIX și: † adres s. a. Epitropia au împărțășit acea anaforă Logofătului dreptății, pe lângă adresul ei cu No. 165, din 27 Decembrie 1843. URICARIUL, III, 45/8. | În înțelesul 1°, în Săliște (Transilv.): adreășă. Com. Banciu.]

— N. din fran.

ADRĂSĂNT, -Ă *subst.* (Comerc.) „Destinateur, trice, envoyeur, expéditeur“. — Adresant = persoana care adresează ceva, trimite ceva. I. PANȚU, C. C. 288.

— N. din germ. Adressant.

ADRĂSĂT *s. m.* (Comerc.) „Celui à qui on adresse une lettre, destinataire“. — Adresat = persoana căreia i se adresează ceva, i se trimite ceva. I. PANȚU, C. C. 288.

— N. din germ. Adressat.

ADUCĂTOARE *s. f.* (Gram.) † „Guillemet“. — „Ghilemele“, semnele citației. Aducătoare se pune la începutul și la sfârșitul vorbii, a încheieturii sau a periodului, care se aduce [= citează] din gura altuia. DIACONOVICI-LOGA (a. 1822), ap. HEM. 383.

— Derivat din aduce, prin suf. instr. -ătoare.

ADUCĂTOR, -TOARE *adj.*, *subst.* „Qui apporte, qui amène, qui conduit, qui produit. Porteur“. — Adjectivul verbal al lui aduce (derivat prin suf. -ător), întrebuintat une-oră ca substantiv. *Adj.* Depărtează de noi... pohta cea aducătoare de peire. LITURGHIE, (a. 1702), ap. GCR. I, 345/32. | Aducător aminte = „care aduce aminte“: „qui rappelle à l'esprit“. † Aducător aminte de rău = „zăcaș“: „rancunier“. Oamenii carii să nasc într'această înită dânt muncitori, ...mănioși, aducători aminte de rău... CALENDARIU (1733), ap. GCR. II, 26/15. || *Subst.* L-au dat în seama unora din Hăncești..., să-l ducă la Vasile Vodă; ce, pentru lăcomia sa, aducători... l-au omorât pe cale. M. COSTIN, LET. I, 301. [† și dial.: aducătoriu.]

ADUCE *vb.* III *trans.* „I. 1°. Apporter, amener.

2°. Conduir, mener, emmener, amener. Décider, faire. II. Produire, porter, apporter, procurer, provoquer, causer. III. 1°. Approcher, diriger vers (soi). Courber. Lever la main (l'arme) pour frapper, pour lancer. 2°. Ressembler à“.

I. Pe lângă ideea de „a duce ceva“, a aduce ceva exprimă și ideea de „a sosi“ împreună cu lucrul adus. Când direcția aducerii nu se înțelege de la sine, ea se arată printr'un adverb local, printr'un dativ sau printr'un caz prepozițional.

1°. Acesta au adusă pre Dan domn fărăi românești. BIBLIA (1688), 7 pr. 26. Aduceă cu multă e-
vlavie... rugăciuni către Dumnezeu. DRĂGHICI, R. 148. Cu ce vei sătură lăcomia acestor cete de păgâni, ce aduci cu Măria Ta? C. NEGRUZZI, I, 140. Bradul zice: „În zadar tu, vrăjitoare, Aduci vișorul pe-aice!“ ALECSANDRI, P. III, 22. Venise fata pe'n-sărat Cu alte fete de mpărat, S'aducă apă din izvor. COȘBUC, F. 156. Da, de prânz, ce mi-ai adus? IARNIK-BĂRSEANU, D. 271/1. Fiecare își aduse zestre însemnată. ISPIRESCU, L. 36. | Fig. Nu aduce anul, ce aduce ceasul. CREANGĂ, P. 235. Banul te duce, banul te aduce. ZANNE, P. V, 49. | Adesea în legătură cu „a trimite“ și cu „a se duce“. Tremease Avram Isacu să adocă ur berbeacc. CUV. D. BĂTR. II (s. XVII). Împăratul trimise și aduse pre apostolul. MINEIUL (1776), 35 1/2. Ca să scapi de pedeapsă, alt chip nu e, decât să te duci să-mi aduci pe fata lui Verdeș-impărat. ISPIRESCU, L. 42. | Când sosirea cuivă e neașteptată, se zice, după efectul surprinderii, că l-a adus „vântul“ sau „dracul“; când sosirea e întâmplătoare, că l-a adus „întâmplarea“ cu sine. De ce vânt te-o adus pe la noi, soro dragă? ALECSANDRI, T. 408. Mă duseiu cu plugu 'n coastă Și-aduse dracu-o nevastă. IARNIK-BĂRSEANU, D. 110. Întâmplarea aduce cu sine, că chiar atunci... nască... și făurița împăratului. RETEGĂNUL, P. 32/11. | Frînd-că vorba vorbă aduce, cotoșmanul și boierul stătură la taifas și se înfeleseră la cuvinte, idem, L. 289. Nu știu însă cum, și ce fel, ne aduse vorba a pomeni despre grauri și aci. ODOBESCU, III, 23/20. || *Spec.* A aduce vorba (de despre) = „a îndreptă vorbirea asupra altui obiect, a pomeni despre“...: „amener la conversation sur...“. Dacă se adunară la un loc, aduseră vorba iarăși de broască. ISPIRESCU, L. 36. | (Jur.) A aduce pără = „a acuza în fața judecătii“. De se va dovedi că bărbatul, ce aduce pără de preacurvie asupra nevastăii sale, i-au fost mijlocitoriu, nevasta să fie apărâtă. CARAGEA, L. 87. || † A aduce (I) a mijloc = „a cită (în sprinjal unei afirmări)“: „citer“. Încă și prorocii... așijdere grără, drept aceia nevointă iaste să aducem și pre aceștea la mijloc... Iaste-ne destul aceasta, au aduce-voiu a mijloc și toți prorocii? MSS. (s. XVII), ap. HEM. 372. | Și simplu: a aduce. Dară să vă aduc o istorie a lui. CANTEMIR, IST. 70. | Poate după germ. „vorbringen“ și: a aduce înainte. Cuvintele lui nu sânt vrednice a le aduce înainte. ȘINCAI, HR. II, 37/1. Alți părcălăbi, ca aceia din Bacău... nu se aduc înainte ca martori în cărțile domnești. IORGA, C. I. II, 155. || † *Refl.* „A se referi la ceva“. La aceasta se aduc[e] și ieroglifca aceia... care nu știă grăi într'alt chip, fără numai cu jigani. RETORICA, (a. 1798), ap. GCR. II, 163/30. || În loc de „a isprăvi, a săvârși, a minună, a îndeplini, a încunoștiință, a sfârși“ se ziceă: a aduce în ispravă, la săvârșit (în sfârșire, într'u săvârșire), la mirare, și se zice și azi: a aduce la îndeplinire, la cunoștiință, la capăt: Aveă chip s'o aducă în ispravă. DRĂGHICI, R. 254. Ceea ce lucră cu mâinile nu se lenevea a le aduce în sfârșire. idem, 140. [Întreabai pre sfeaticii miei, în ce chip s'ar aduce aciasta la săvârșit. BIBLIA (1688), 357/2. Împăratul nu a putut a aduce lucrul într'u săvârșire. PRAVILA (1814), V. Pe cei ce o văd îi aduce la mirare. DIONISIE, C. 228. Am adus la îndeplinire tot ceea ce ne-ați poroncit. CREANGĂ, P. 272. M'a trimis să aduc la cunoștiință Măriei Voastre, că el, ci-că, poate să vă facă podul. idem, P. 80.

2°. Când complimentul e o flință omenească, atunci aducerea e de cele mai multe ori o „conducere”. *Adușu elu în gloata lor.* COD. VOR. 54_{1/4} (= dus-am pre el în săborul lor. N. TESTAMENT, 1648; = il pogrorii pre el la adunarea lor. BIBLIA, 1688: „je l'ai mené à leur conseil.”). *Pre mulți adușă cătră Hs. DOSOFTEIU, V. S. 19_{1/2}.* | *Eu sânt inimă miloasă, Il aduc de mână 'n casă.* HODOȘ, P. P. 174. | *Vedeți păcatul... la ce aduce pre-om!* NECULCE, LET. II, 235_{1/2}. *Temerea poate să te aducă la porniri vătămătoare.* MARCOVICI, D. 12_{1/3}. | *Iată în ce stare m'ai adus!* C. NEGRUZZI, I, 19. || *Fig. „A decide”.* Să aducă pe pribegi să se întoarne la casele lor. ȘINCAI, ap. DDRF. 43. | „A face”. *Duhul svânt curățește pre om, până ce aduce de-l schimbă din viața cea păcătoasă.* VARLAAM, C. 202_{1/2}. || **A aduce la brazdă bună** = „a îndreptă”: „mettre qq. dans le droit chemin, corriger qq.” *Muierea... se tot gândi..., cum l-ar putea aduce la brazdă bună.* RETEGANUL, P. IV, 8_{1/6}. | **A aduce la (sau în) sapă de lemn** = „a sărăci”: „ruiner qq.” ZANNE, P. V, 547.

II. Când e vorba de o funcțiune organică, atunci a aduce = „a produce”. *Omul neînvățat e ca un copac neîngrijit, care nici o roadă n'aduce.* C. NEGRUZZI, I, 8. *Viața ce n'aduce rod se taie.* ZANNE, P. I, 307. || Când nu ne gândim la acțiunea aducerii, ci la efectul, la urmările ei, avem înțelesul „a produce, a cauză”. *Ciatelalte lucruri mici aducă folosințele.* BIBLIA (1688), 7 pr._{1/55}. *Pricina obstească iartă un rău... ce aduce bine mare.* KONAKI, P. 265. *Limba dulce mult aduce.* ZANNE, P. II, 222. *Dulceața aduce amăreață.* idem, P. III, 540. *Răsul aduce plânsul.* idem, P. II, 699. *Musca, și de nu mușcă tare, Tot fi-aduce supărare.* idem, P. I, 561. *Usturoiul, când îl strivești, lacrimi îți aduce.* idem, P. I, 300. || În întrebări: **Ce-i aduce** = „ce-i folosește, ce-l împotă, ce-i pasă?”: „qu'est-ce que ça lui fait, qu'est-ce que ça l'importe?” *Ce-mi aduce mie Marea 'mpărăție?* TEODORESCU, P. P. 672_{1/292}. *De-oim petrece încă cu mâte și cu pureci și cu luna, ori de nu, cui ce-i aduce?* EMINESCU, N. 44.

III. **Aducerea** nu-i însoțită de o mișcare a aducătorului, ci numai de mișcarea unui organ al său.

1°. „A apropiă spre sine, sau spre o parte a trupului său”. *Și cocița ta bătaie O aduci la ochi plângând.* EMINESCU, P. 189. *Trandafirul, mai întâiu să-l cureți, apoi la nas să-ți-l aduci.* ZANNE, P. I, 247. || De aici: „A îndoi, a încovăia”. *Ea aduce craca.* DDRF. *Moașa îi aduce [copilului] genunchiul piciorului drept până aproape de cotul mâinei stânga.* MARIAN, NA. 88. *Vinu-i dulce, dar te-aduce.* ZANNE, P. IV, 179 (cfr. a d.us.). | Tot astfel, când „mâna” nu-i instrumentul aducerii, ci complimentul ei: „A mișcă spre, a îndoi spre...” *De abia putu aduce pușin mâna spre gură.* CREANGĂ, P. 15. *Aduc mâna să-mi fac cruce.* TEODORESCU, P. P. 302_{1/10}. || *Spec.* Ca termen de luptă, **aduce** exprimă sau „mișcarea pe care o faci cu mâna (înarmată) spre a putea lovi cu putere”, sau „mișcarea prin care sucești pe adversar în luptă dreaptă, spre a-l trânti”. *Aduse paloșul cam pieziș și-i reteză capul.* ISPIRESCU, L. 28. | *Absol.* *Omul cela, ce-l îngrozește să-l ucigă, face seamă în toate featurile... și aduce să-l lovească.* PRAVILA MOLD. 60_{1/2}. | *Zmeul aduce pe Făt-frumos și-l băgă în pământ.* FUNDESCU, L. P. 31_{1/28}. *Când pe Ungurul Mîul Zglobiul Bine-l aducea, Cu sete-l trântea.* TEODORESCU, P. P. 449_{1/282}. *Începură a se aduce unul pe altul.* ISPIRESCU, U. 61_{1/15}.

|| **A aduce din condelu.** BARONZI, L. 48. = „a învărti fraza cu artă, a scrie cu finețe”: „bien tourner la phrase, donner un tour adroit à sa pensée”. | **A aduce din meșteșug** = „a face cu multă artă”: „faire (qqch.) artistiquement, finement”. (cfr. adus din meșteșug.)

2°. **Refl. A-și aduce aminte** = a.) „a-și aminti”: „se souvenir, se rappeler”. b.) „a se aștepta (la ceva)”: „s'attendre, penser (à qqch.), prévoir (qqch.)”

și *Trans.* a aduce aminte = „a aminti”: „rappeller au souvenir, à la mémoire (de qq.)”. Se construiește cu acuzativul sau cu prep. „de”, „despre”. a.) *Păgânii își aducă aminte de Dumnezeu.* BIBLIA (1688), 6 pr._{1/18}. *Dumnezeu i-au adușu aminte a dzece așa.* DOSOFTEIU, V. S. 87_{1/2}. *Iubită, fi-adă-aminte De-a noastre ore pline De dragoste fierbinte.* ALECSANDRI, P. I, 139. *Ea trebuî de el în somn Aminte să-și aducă.* EMINESCU, P. 265. *Ia adu-ți aminte, ce-ți-am spus odată.* CREANGĂ, P. 168. *Fiecare colțuleț... îi aducea aminte cele trecute.* ISPIRESCU, L. 10. *Să-ți aduci, bădiș, aminte De blăstămul ăst fierbinte!* IARNIK-BĂRSEANU, D. 262. | *Absol.* *Tocmai acum, în durătul ista, mi-am adus aminte.* CREANGĂ, P. 131. b.) În unele părți (Buzău, Râmnicul sărat, com. Rădulescu), când e vorba de o întâmplare neprevăzută, se întrebuintează a-și aduce aminte cu înțelesul de „a se aștepta la ceva”. *Nu mai de una ca asta nu mi-aduceam aminte!*: „Voilà une chose que je n'attendais guère!”. *Cine să-și aducă aminte de așa ceva?* = „cine s'ar fi așteptat la una ca asta, cine s'ar fi gândit că se poate întâmpla așa ceva, cine ar fi prevăzută așa ceva?” || Când cineva îți amintește pe altcineva, înseamnă că seamănă cu el. De aici: *trans.* a aduce aminte (cu), sau *refl. a-și aduce aminte (cu)* = „a semăna (cu ceva, cu cineva)”. *Între unele voroaie [limba italienească] își aduce aminte preste seamă cu a noastră limbă moldovenească.* M. COSTIN, ap. TDRG. 24. | În mod eliptic se spune și numai: *trans.* a aduce (cu) și *refl. a-și aduce, a se aduce (cu).* *Jupiter Pluvius... se aduce... mult cu lăiețele noastre de Păparude.* ODOBESCU, III, 228_{1/6}. *O ghirlantă de frunze, ce își aducea ca ale maslinului.* GORJAN, H. II, 85. *Apoi mă mieram eu, de ce vorbești așa de bine moldovenește și aduci la mers cu de-ale noastre!* CREANGĂ, P. 129. *Midhaiul este un pește în culoarea șarpelui... aduce la trup cu linul.* ȘEZ. II, 42_{1/30}.

[Se conjugă ca duce; numai, la imperativ, se găsește, în afară de forma regulată *adu*, următoarele forme neregulate: 1.) *adă. Unde-ți-e acuma frate-tău? Mergi, de-l adă la mine!* SBIERA, P. 175_{1/13}. Forma aceasta se datorește unei fuziuni între *adu!* și *dă!* Cel ce poruncește să i se aducă un obiect are de cele mai multe ori și intenția să-l ia în posesiune; în exemplele următoare e foarte greu de precizat, care dintre cele două intențiuni predomină. *O slugă a adus acest bilet. „Adă!” i-am zis.* C. NEGRUZZI, I, 53. *Adă-mi fața ta voioasă! S'ai tăi ochi de desmierdat!* ALECSANDRI, P. I, 9. *Adă la mine cele trei smicele de măr dulce!* CREANGĂ, P. 273. *Adă mâna și mă iartă!* RETEGANUL, TR. 141_{1/24}. Și prescurtat: *Gura-i chiar un iad, Când bea, tot zice „ad!”* ALECSANDRI, T. 239; ZANNE, P. II, 177. | 2.) *ado. Ado smochine!* DOSOFTEIU, V. S. 105_{1/2}. *Fărtate, ado-mi și mie o chilăvie.* MINEIUL (1776), 120_{1/1}. *Ado fără zăbavă O turmă și-un păstor!* ALEXANDRESCU, M. 5. LA DOSOFTEIU, V. S. 37 și cu sensul de „haide!” *Ado, dragă, de-ți voiu scoate... veninul!* Forma aceasta, singura cunoscută la Istroromâni, cuprinde același element -o ca și *vino!* (cfr. *adă!* = *vină!*), luat de la vocativele feminine (soro, Mario, etc.) | 3.) *adă* = „(să) aducă”. *De-a fi puica mea frumoasă, Ad'o sfântul sănătoasă.* ALECSANDRI, P. P. 257_{1/6}. || *Odată se găsește, în rimă cu „facea”, infinitivul aducea: Și pe sus l-ași aducea.* ȘEZ. IV, 132_{1/29}. || În vechime, aor. eră *adușu*, ap. HEM. 378—379. || În multe regiuni, în vorbirea repede și neîngrijită, se pierde silaba -du-, așa că se aude un verb *dce* în loc de *aduce*. *S'ace sare la mioare.* TEODORESCU, P. P. 514_{1/102}. *Au îmbrăcat-o și-au as-o acas'.* JAHRESBER. VIII, 70 (Brașov). *A să beau!* POMPILIU, P. P. 57_{1/26}; VAIDA.]

— Din lat. *addūco*, -xi, -ctum, -ēre: ital. *addurre*, sard. *bature*, v.-fran. *aduire*, span. *aducir*, v.-portg. *adduzir*.

ADUCERE s. f., *Action d'apporter. Offrande, oblation*. — Infinitivul lui *aduce*, devenit abstract verbal.

„Import.“ *Aducerea fructelor din Grecia a fost oprită.* || *Spec. †, Danie, prinos, jertfă.* *Pără când adusă fu derept urul... de ei aducerea lor.* COD. VOR. 32/6. (= până nu fu dusă fie-te-prin-carele din ei jrtva lor. N. TESTAMENT, 1648; = până unde s'au dus, pentru fiestecarele dintre ei, aducerea. BIBLIA, 1668: „jusqu'à ce que l'oblation fût présentée pour chacun d'eux.“) || *Aducere spre îndeplinire* = executare: „exécution“. *Aducere dar spre îndeplinirea unor asemenea planuri, cerând trebuință de mai multă vreme, au fost silit să se lase de o dată de toate celelalte lucruri.* DRĂGHICI, R. 165. || (Gram.) † *Semnul aducerii* = „semnul citațiunii, ghilemele“: „guillemet“. HELIADE (a. 1828), ap. HEM. 383 (cfr. a ducător). || (Jur.) *Mandat de aducere* = porunca scrisă a unui judecător de instrucție de a i se înfățișa un prevenit: „mandat d'amener“. || *Aducere aminte* = „amintire“: „souvenir“. *Aducere aminte pe suflet cad în picuri.* EMINESCU, P. 138.

ADUIĂ vb. I. v. adiă.

ADULĂ vb. I^a. „Aduler“. — „A (se) linguși pe (lângă) cineva, într'un mod josnic, servil“.

— N. din fran. (lat. adulari).

ADULĂRE s. f. „Adulation“. — Infinitivul lui *adulă*, devenit abstract verbal. „Lingușire josnică“.

ADULĂȚIE s. f. } = *adulare*.
ADULAȚIUNE s. f. }

— N. din fran. (lat. adulatio).

ADULĂTOR, -OĂRE adj., subst. „Adulateur, -trice“. — Adj. și subst. „Lingușitor josnic“.

— N. din fran.

ADULMĂ vb. I. = *adulmecă*. Fig. „A prinde de veste, a mirosi (în sens figurat), a simți de departe“. *Adulmă, că Ferdinand... trimete și el soli Unguri... poftind... înnoirea crăiei pe chipul său.* N. COSTIN, LET. I, A. 44/16.

— Lat. *adolmare (cfr. ulmă).

ADULMECĂ vb. I. „Flairer, quêter, halener, éventer, suivre à la piste, dépister“. — 1°. Absol. *Adulmecare se zice de fiare sau alte animale care simt prin miros pe vânătorul ce vine cu vântul asupra lor.* BARONZI, L. 100/24. *Despre corb zice poporul, că se duce cale de 24 oare după hoit...; cunoaște unde e hoitul după miros, ceea ce se cheamă: adulmecă.* (Cucuteni, în Iași), ap. HEM. 385. *Acum mi-am adus aminte, că dihania de lup adulmecă și vine după fum.* CREANGĂ, P. 131. | *Trans. Dulăii... ca cum de departe mirosul lupului ar adulmecă...* CANTEMIR, IST. 130. *Albinele ceale străine adulmecă mierea.* ECONOMIA, 185. || P. ext. „A se lua pe urma cuivă, a urmări“. *Urmele ceale astupate și pierdute a adulmecă și a le descoperi ne vom nevoi.* CANTEMIR, HR. 298/4. | Fig. „A simți de departe, din vreme, a mirosi (în sens figurat)“. *Cel înțelept adulmecă și simte de departe.* CRITIL ȘI ANDRONIUS (a. 1794), ap. HEM. 385. *Craiovenii, ca copoi, adulmecă orice mișcare a Domniei.* ODOBESCU, I. 82/21. *Avem oameni, care adulmecă galbenii.* C. NEGRUZZI, III, 116/16. [Și: *adulmăcă.* | Forma *adulmeră* din I. NEGRUZZI, V. 397 e, probabil, greșală de tipar, în loc de *adulmecă.*]

— Lat. *adolmicare (cfr. ulmă).

ADULMECĂRE s. f. „Action de flairer, de quêter; flair, quète“. — Infinitivul lui *adulmecă*, devenit abstract verbal. *De iute adulmecarea Lupului se miră.* CANTEMIR, IST. 94. | Fig. „Mirosire (în sens figurat)“. *Iute iaste adulmecarea adevărții.* idem, IST. 29.

ADULMECĂT s. a. = *adulmecare*. Participiul lui *adulmecă*, devenit abstract verbal.

ADULMECĂT, -Ă adj. „Flairé, dépisté, pressenti“. — Participiul lui *adulmecă*, devenit adjectiv. [Contrariul: *neadulmecat*. *Nici un loc neadulmecat nu lăsară.* CANTEMIR, IST. 202.]

ADULMECĂTOR, -TOĂRE adj., subst. „Qui flairer; flairer, quèteur“. — Adjectivul verbal al lui *adulmecă* (derivat prin suf. -ător), întrebuițat une-ori ca substantiv. *Câinii lor atâta sânt de adulmecători, încât niciodată nu i-a înșelat.* SEVASTOS, N. 37/2. | Fig. *Pre cât lumina soarelui a lucră poate în organele văzătoare, pre atâta agiutoreaste mai dinainte știința în mintea adulmecătoare.* CANTEMIR, ap. HEM. 385. [† și dial.: *adulmecătoriu.*]

ADULMECÓS, -OĂSĂ adj. † = *adulmecător*. În lup nu numai tăceare inimoașă, ce și oarece simțire adulmeoașă iaste. CANTEMIR, IST. 83.

— Derivat din *adulmecă*, prin suf. adj. -os.

ADULT, -Ă adj., subst. „Adulte“. — Ajuns la maturitate. *Plantă adultă.* GRECESCU, FL. 4. 10. | *Spec.* Despre oameni. „Om mare, vârstnic“. *Școală de adulți.*

— N. din fran.

ADULTÉR, -Ă adj., subst., s. a. (Jur.) „Adultère“. — 1°. Adj. „† Preacurvar“. *O femeie adulteră.* || 2°. Subst. „† Preacurvie“. *Bărbatul sau femeia poate cere despărțenia, pentru cauză de adulter.* HAMA-
GIU, C. C. 59.

— N. din fran.

ADUMBRI vb. IV^a. „Ombrager, faire ou donner de l'ombre, couvrir d'ombre; protéger. (Ref.) Se mettre à l'ombre, se reposer à l'ombre; s'abriter“. — *Trans.* „A umbri“. *Adumbrescu = adumbro, ... beschatten, überschatten etwas.* LB. | Fig. „A apăra“. *Județul n'are păduri... care să-l adumbrească.* I. IONESCU, D. 147. || *Ref.* „A se așeză la umbră“. *Copaciul, sub care se adumbrise, eră măreș.* ISPIRESCU, L. 230. | Fig. „A se așeză la adăpost“. *O, eroi, care'n trecutul de măriri vă adumbriseți, Ați ajuns acum de modă, de vă scot din letopiseși!* EMINESCU, P. 245. [Cfr. umbri.]

— Presupune o formă mai veche *adumbră vb. I, din lat. *adumbrare*: it. *adombrare*, v.-prov. *azombrar*, v.-fran. *aombrer*, — care a trecut la conj. IV sub influența lui *umbră* vb. IV (alături de *umbră* vb. I).

ADUMBRIRE s. f. „Action d'ombrager. Protection, abri“. — Infinitivul lui *adumbri*, devenit abstract verbal. | *Adumbrire = adăpost.* BARONZI, L. I, 100/2.

ADUMBRIT s. a. = *adumbrire*. Participiul lui *adumbri*, devenit abstract verbal.

ADUMBRIT, -Ă adj. „Ombragé, couvert d'ombre; protégé, abrité“. — Participiul lui *adumbri*, devenit adjectiv. *Băiatul rămase adumbrît într'un crânguleț verde.* ISPIRESCU, L. 289. *Apă adumbrită de dealuri.* I. IONESCU, M. 73.

ADUMBRITÓR, -TOĂRE adj. „Qui ombrage, qui fait ou donne de l'ombre, qui couvre d'ombre; qui protège, qui abrite“. — Adjectivul verbal al lui *adumbri* (derivat prin suf. -itor). [† și dial.: *adumbritoriu.*]

ADUNĂ vb. I. „I. 1°. Ramasser, récolter. 2°. Cueillir, recueillir. 3°. (Se)concentrer, (se)recueillir. 4°. (Se)resserer, (se)contracter. 5°. Rassembler, (s')accumuler, (s')agglomérer, (s')amasser. 6°. Déposer (du blé etc. dans un grenier etc.). 7°. Amonceter, entasser, économiser. 8°. Collectionner. II. 1°. (S')assembler, (se)rassembler. 2°. (Se)réunir, s'unir (à qq.). (Ref.) Avoir commerce, être en relation avec qq., fréquenter, hanter qq. 3°. (Ref.) Se rencontrer. 4°. (Ref.) Se joindre

s'accoupler. III. Additionner. (Refl.) Monter (à), s'élever (à)“.

Sensul fundamental al lui *adună* e „a aduce la un loc ceea ce se află răspândit“, stă deci în opoziție cu „a împrăștiă“. *S'au ivit... să adune ciale împrăștiate.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 389. Se apropie deci mult de sensul verbului „a strânge“, fără ca să conțină însă, ca acesta, ideea fundamentală a unei presiuni.

1. Când nu e vorba de ființe, avem sensurile: 1°. *Trans.* „A strânge“. „Ce-aduni Dumineca fân?“... — „Că n'adun de dorul tău, C'adun de necazul meu.“ DOINE, 271. | *Absol.* Am cosit și-am adunat. MARIAN, SA. 38. Seceră, unde n'a semănat, și adună, unde n'a secerat. ZANNE, P. I, 282.

2°. Când *adunatul* se face de pe jos, avem sensul „a strânge (de pe jos), a culege“. *Trans.* Și niște surceale adună. CORESI, ap. GCR. I, *2/5. De la copaciul căzut și babele adună crăcile (: „arbores dejecta quivis ligna colligit“). ZANNE, P. I, 146. *Merg s'adune mură fetele.* COȘBUC, P. 127. În calea ei începă a curge... mărgăritare; iar mesenii... se pleacă și le adunară ISPIRESCU, L. 40. Îi venea să descalece, ca să adune câte un mărunchiu de flori. idem, L. 17. | *P. ext.* Priviră, cum albinele culegeau ceara și adunau mierea. idem, L. 381.

3°. „A aduce din toate părțile la un singur loc“, poate fi identic cu „a concentra“. *Trans.* și refl. Se prind de mâni și se desprind, S'adună'n cerc și iar se'ntind Și bat pământul tropotind. COȘBUC, B. 21. | *Fig.* Și-au adunat puterile ce-i mai rămăsese și s'au tras la uscat. DRĂGHICI, R. 34. De când am văzut vivandiera regimentului, nu-mi mai pot adună gândurile pe acasă. ALECSANDRI, ap. HEM. 395. *Adună-ți mințile, și spune-mi lămurit!*

4°. Concentrarea aceasta poate să aibă de obiect și părțile mai depărtate ale aceluiași lucru. „A (se) strânge la un loc“. *Trans.* și refl. La pieptu-i mântă neagră în falduri și-o adună. EMINESCU, P. 204. Floare de cicoare, Cu ochi după soare, Când voui răsări, Ea s'o'nveseli...; Când voui scăpătă, Ea s'o adună. POP., ap. HEM. 396.

5°. Efectul aducerii mai multor lucruri la un loc este de cele mai multe ori o „îngrămădire“. *Trans.* și refl. Vântul adună-a de flori de teiu troiene. EMINESCU, P. 212. Furca toarce, fusu-adună. DOINE, 76/5. Vezi părăiele de lacrimi, ce la poale-ți se adună. KONAKI, P. 86. | *Fig.* Mă-a murit o vacă, mi-a ars șura... Într'o lună s'au adunat toate nevoile pe capul meu.

6°. Când îngrămădirea se face cu scopul de a duce lucrurile în siguranță, avem sensul „a (se) depune, a (se) pune în depozit“. *Trans.* și refl. Ce voui face, că n'am unde adună rodul meu. POPA IOAN DIN VINȚI (a. 1683), ap. GCR. I, 271/1. [Locul unde] se adună bucatele trebuie curățit. ECONOMIA, 53.

7°. Când scopul este înăvuirea, avem sensul „a strânge avere, a face economii“, stă deci în opoziție cu „a cheltui, a risipi“. *Trans.* și refl. Boierii se bucurau... ca să adune nouă avuții din sudoarea poporului. C. NEGRUZZI, I, 150. Greu se adună paraua și ușor se cheltuește. I. IONESCU, C. 244. Străduiește-te, bărbate, S'adună multe bucate, Că și eu m'oiu strădui, Până ce le-oiu risipi. IARNIK-BĂRSEANU, D. 454. Adună (sau: strânge) bani albi pentru zile negre = Adună alb în căpistere. ZANNE, P. V, 54; III, 69. A dat cu mâinile și nu poate să adune cu picioarele. idem, P. V, 245.

8°. Scopul este facerea unei colecțiuni. „A colecționa“. *Trans.* și refl. Adună hârțoage vechi. | „A strânge prin colectă“. S'au adunat multe mii de lei pentru orfanii acestui oraș.

II. Despre oameni sau ființe. 1°. *Trans.* „A aduce la un loc“. Și adură ceia ce eră lucrători și le zise... COD. VOR. 8/5. (= pe carii adunându-i... N. TESTAMENT, 1648; = pe carii adunând... BIBLIA, 1688: „les assemble, avec d'autres qui travaillaient.“) *Adunară gloatele, de scoaseră pre Numitoriu.* MOXA,

ap. GCR. I, 59/22. S'au ostenit prea mult Mihaiu-Vodă s'adune ostași, și au și străns. ZILOT, CRON. ap. HEM. 389. Să te-aud din corn sunând Și Moldova adunând. EMINESCU, P. 163. Făcū clacă, adunând pe toți copiii din sat. ISPIRESCU, L. 67. Parcă a tunat și i-a adunat. PANN, P. V. II, 136. | *Refl.* „A se strânge, a veni la un loc“. Tot orașul Chișinăului se adunase, ca să privească alergarea de cai. C. NEGRUZZI, I, 35. Graurii... se adună, de petrec în stoluri. ODOBESCU, III, 31/3. Ce tună'n vâgăună și ciutele s'adună? (Clopotul). GOROVEI, C. 88. Atunci bucuria albinelor! Se lasă jos cu toatele și se adună ciotcă în pâlărie. CREANGĂ, P. 238. Toată herghelia se adună împrejurul lui. ISPIRESCU, L. 28. La voie bună României s'adună. = La masa gata se adună mulți mușterii. = La un puț bun mulți voinici se adună. ZANNE, P. VI, 286; III, 647; III, 325. În urma bătăliei mulți voinici se adună.

2°. *Trans.* „A intruni“. Cine are multe fete, adună nebunii de pe drumuri. ZANNE, P. II, 124. | *Refl.* „A se intruni“. Că amū împărății pământului adunără-se depreună. PSAL. SCH. 148/18; CORESI, PS. 125. (: „quoniam ecce reges terrae congregati sunt.“) L'apusul soarelui... se adoră îngerii și se închină Domnului. CUV. D. BĂTR. II, 191 (s. XVI). Se făcuse de știre tuturor boierilor, să se adune a doua zi. C. NEGRUZZI, I, 148. | Și porânci lorū, zicându: Eu mă adună la oamenii miei. PALIA (1582), ap. GCR. I, 36/14. (: „je m'en vais être recueilli vers mon peuple.“) | *P. ext.* „A se uni“. Această zavistie poate face pe toți să se adune asupra-ți. E. VĂCĂRESCU, IST. 253. | „A fi des împreună, a fi mereu în contact“. Spune-mi cu cine te aduni, ca să-ți spun ce fel de om ești. ZANNE, P. IV, 197: „Dis-moi qui tu hantes et je te dirai qui tu es“.

3°. † *Refl.* „A veni în contact“ și apoi „a se întâlni“. Se adună cu Petru. DOSOFTEIU, V. S. 179/5. De la Focșani, despărțindu-se de Doamna sa, nu s'au mai adunat. N. COSTIN, LET. II, 28/32. Se duse la marele Mitrofan și adunându-se cu dînsul... MI-NEIUL (1776), 192 1/2.

4°. † *Refl.* „A se împreună (despre bărbat și femeie)“. Mai'n te, până nu se adunase ei, află-se având în mațe Dukul sfânt. MSS. (s. XVII). RADU D. MĂNICEȘTI (1574), ap. HEM. 392. Tot trupul după neam se adună și la cel de porțiva lui se va lipi bărbatul. N. COSTIN, LET. II, 48.

III. (Aritm.) A adună e termenul românesc pentru „a adiona“. *Trans.* Pentru a adună doi sau mai mulți numeri între ei, îi vom scrie unul sub altul. CLIMESCU, A. 21. | *Fig.* El numără în gându-i și anii îi adună. EMINESCU, P. 214. | *Refl.* „A se urcă“. Toată suma familiilor birnici abia se adună până la 91400. DOC. (a. 1814), ap. TDRG. 476.

[În textele vechi și în dialectele care au pe *n* rotacizat: a adură. La prezent se găsește în Tihău (Someș) forma *aduiu* (cfr. spun = spui, sau sar = saiu): Bună ziua, moș bătrân, Ce-adui Dumineca fân? JAHRESBER. VI, 49. | DOSOFTEIU întrebuințează și prezentul *adunéz*. Toată adunează pusaoria bestaricii. ap. HEM. 396.]

— E lat. *adūnare* (ad + unum): ital. *adunare*, v.-prov. *awnar*, v.-fran. *aūner*, span., portg. *adunar*.

ADUNĂRE s. f. „I. Amas, masse. Action d'amasser, de recueillir, de récolter; récolte. Recueil. II. 1°. Assemblément, troupe, multitude, foule. 2°. Rendez-vous, rencontre. 3°. Réunion intime, compagnie; soirée. 4°. Assemblée, réunion; conseil. 5°. Compagnie. III. Addition“.

Infinitivul lui *adună*, devenit abstract verbal, concretizat în parte.

I. Mai rar despre lucruri. Numi Dumnezeu uscatul: pământ și adunările apelor numi mări. BIBLIA (1688), ap. HEM. 399 (= și strinsul apelor numi mare, CORESI: „at il nomma l'am a s des eaux, mers.“) | *Adunarea [grăului] în câi.* I. IONESCU, C. 35. || *Din*

toate făcând adunare, a alcătuit Coranul. E. VĂCĂ-RESCUL, IST. 247/15. Adunare de pilde bisericești și filosoficești, de C. Goleșcul, Buda, 1826.

II. Mai des despre persoane. 1°. Când unirea mai multor persoane e întâmplătoare, atunci predomină ideea înfățișării ei ca „multime, ceată, gloată“. *Cla-tele îngeresti și adunările omenesti s'au împreunat.* MINEIUL (1776), 49²/₁.

2°. Când întrunirea mai multor persoane urmă-rește un scop și acest scop e întâlnirea personală, avem (la Cronicari) sensul de „întâlnire, întâmpina-re“. „A doua zi au purces la adunarea sa cu Nicolai-Vodă. N. COSTIN, LET. II, 86. *Solul au mers la curte întru adunarea Domnului.* E. KOĞĂLNICEANU, LET. III, 323/15.

3°. Când întâlnirea mai multor persoane se face, în viața privată, în vederea petrecerii, adunare are în-țeles de „petrecere, sindrofie, șezătoare, serată etc.“. *N'am mulțămire în adunările zgomotoase, unde dom-nește eticheta.* C. NEGRUZZI, I, 64. *El mergea fără șfială în adunările cele desfrânate.* MARCOVICI, D. 21. *Bună vreme, la cinstita adunare și la cinstiti socri mari!* POP. (Orație de nuntă), ap. HEM. 400.

4°. Când întâlnirea mai multor persoane se face cu scopul de a lua hotărâri privitoare la viața pu-blică, atunci adunare e sinonim cu „întrunire“ sau „sobor“, după cum ea se prezintă cu caracter tre-cător sau durabil. *Adunare de putearnici cercară sufletul meu.* DOSOFTEIU, (= adunarea celor tari... BIBLIA 1688; = zborul vărășilor cerșură sufletul meu. CORESI (1577); = și săbor de cei tari cercară sufletul meu. ARSENIE D. BISERICANI (s. XVII); = și sfatul putearnicilor căutară sufletul meu. SILVE-STRU, 1651.), ap. HEM. 401. *Și căutând la el toți ceia ce ședea în adunare, văzură fața lui ca o față de înger.* BIBLIA (1688), ap. GCR. I, 284/14. *Adunarea sau soborul a toată țara.* BĂLCESCU, M. V. 9/22. *Pro-iectam să vorbesc la adunare în favorul lor.* C. NE-GRUZZI, I, 221. *Dar să ne întoarcem iară la Di-vanul ad-hoc. Aici, ca în toate adunările de felul acestora, se făcea vorbă multă.* CREANGĂ, A. 152. *Adunarea bătrânilor m'a însărcinat cu aceasta.* ISPIRESCU, L. 141. | *Spec. (Instit.) La noi Regula-mentul Organic de la 1831 n'a făcut decât a siste-miza sub numele de Adunare Obștească o veche instituție românească, analoagă cu așa numitele „États généraux“ din Franța.* HEM. 400. *Adunarea deputaților* = „Camera (deputaților)“.

5°. Prin faptul că mai multe persoane se întrunesc în vederea unui scop determinat, se admite, de cele mai multe ori, și existența unei comunități de vederi, care ne conduce la sensul de „intovărășire“. *Adunarea mea cu tine îmi este prea scumpă.* GOR-JAN, H. VI, 110. *Cine are adunare cu cei fără ru-șine e tot într'o defăimare.* ZANNE, P. IV, 199.

III. (Aritm.) „Adițiune“, operație opusă „scăderii“. *Adunarea este o operațiune, care are de scop să formeze din mai mulți numeri dați unul singur.* CLIMESCU, A. 18.

ADUNĂT s. a. „1°. Action de rassembler, de ramasser, de réunir, d'accumuler, de recueillir, de recoller, d'additionner. Récolte. Possession, domaine. 2°. Assemblée. — Participiul lui adună, devenit abstract verbal. 1°. Despre lucruri. *Smintirea fânului la uscat, adunat și clădit...* I. IONESCU, C. 109. *Îl întrebă, dacă a găsit mulți oameni pentru a doua zi la adunat.* CIOCĂRLAN, LUC. V, 125. | *Toată vara l-am rugat Să-mi dea bani de adunat.* ALECSANDRI, P. P. 259/1. | † *Puse el... județ în tot adunatul său.* PSAL. SCH. 344/4; CORESI, PS. 290. (: „il l'établit... pour dominateur sur tout son domaine.“) || 2°. † Despre persoane. *Pomeanește adunatul tău ce ai aflat d'întău.* PSAL. SCH. 229/8; CORESI, PS. 195. (= „adu-ți aminte de adunarea ta“, cu glosa: „săborul“). SILVESTRU, a. 1651: „memento congregationis tuae.“), ap. HEM. 404.

ADUNĂT, -Ă adj., subst. „1°. Réuni, rassemblée; ramassé, mis de côté; composé, additionné. 2°. Assemblée, rassemblée; réunir. — Participiul lui adună, devenit adjectiv, substantivat une-ori. Adj. 1°. Despre lu-cruri. *Intr'însul se văd adunate marginile cele mai depărtate.* MARCOVICI, C. 11/3. | *Cumplita iarnă cerne norii de zăpadă, Lungi troiene călătoare adunate n cer grămadă.* ALECSANDRI, P. III, 9. | *Când are toate adunate, Atunci la toți este frate.* ZANNE, P. V, 11. | *Las vouă cu graiu limpede, cu limba deslegată și cu mințile adunate, adiata mea.* JIPESCU, O. 57. | † „Compus“. *Așijdeare, precum ceasul easte adunat din patru cferaturi...* N. COSTIN, ap. GCR. II, 9/17. || 2°. Despre persoane. *A prins poporul adunat să joace n drum după tilinci.* COȘBUC, B. 21. | *Al patrul săborul a toată lumea, adunat în Halchidon.* CUV. D. BĂTR. I, 431. | *Luna... privea... două umbre adu-nate și cu drag îmbrățoșate.* ALECSANDRI, P. I, 101. || Subst. *Mergând între adunați și dându-le bună ziua...* PANN, P. V. II, 145.

ADUNĂTOR, -TOĂRE adj., subst. „Qui (r)assemble, ramasse, réunit, recueille, met de côté, accumule, ad-ditionne. Collectionneur. Ramasseur. — Adjectivul verbal al lui adună (derivat prin suf. -ător), devenit une-ori substantiv. *Așa se dovedește... că învățătura este cea mai de treabă și cea mai de folos adunătoare.* URICARIUL, I, 69/4. | *Spec. Muncitor însărcinat cu adu-narea fânului cosit (cerealelor etc.). Vre-o 50 de co-șitori, 40 adunători, să-mi cosească fân cu flori.* TEODORESCU, P. P. 687. [† și dial: adunătoriu.]

ADUNĂTURĂ s. f. „1°. Ce qu'on a ramassé, mis de côté; économie. Assemblée, réunion. 2°. Assemblage; ramas, ramassis“. — 1°. În deosebire de „adunare“, adunătură are rar un înțeles bun. Când e vorba de lucruri, înseamnă „strânsură“, ceea ce s'a adunat și s'a pus de o parte“. *Mergând pe la sură, Nu văd pic de-adunătură.* DOINE, 172/15. *MARIAN, NA. 202. Să te apere numa Dumnezeu, casa ta, boi tăi, muierea ta, pământu, copilașii, adunătura ta.* JIPESCU, O. 126. | Când e vorba de persoane, e sinonim cu „adu-nare“. *Adunătura sfinților apostoli.* DOSOFTEIU, V. S. 43/3. *Un puțin număr de oameni, tot în câte îm-părțit; Îns'acea adunătură eră mândră de privit.* C. NEGRUZZI, ap. HEM. 406. || 2°. Mult mai des, și în limba literară de astăzi în mod exclusiv, adunătură are un sens peiorativ, însemnând o „strânsură de obiecte și mai ales de oameni fără valoare, la întâm-plare, fără nici o potrivire, din toate părțile, con-fuză etc.“ *Au bălăt pre niște adunături, ce eră cu Va-silie Hăbășescul.* I. NECULCE, LET. II, 243/11. *D'apoi călugării? O adunătură de zamparagi dughiși, din toată lumea.* CREANGĂ, A. 120. *Deosebirea între „adu-nare“ și „adunătură“ se vede din exemple ca: Ob-șteasca... Adunare au ajuns o adevărată adunătură slugarnică.* ALECSANDRI, ap. HEM. 400. *Vânează aplauzele unanime ale unei adunări, la rigoare ale unei adunături.* CARAGIALE, S. U. 35/3. [Plur. -turi] — Derivat din adună, prin suf. abstr. (și peior.) -ătură.

ADUPLECĂ vb. I. † „Amener (qqn. à faire, à croire qch.), persuader, décider“. — „A înduplecă“. *Bătrâna mă împlânz cu vorbele ei și mă aduplecă să crez că sărutarea nu e lucru rău.* GORJAN, H. I, 159. — Dintr'un tip *adduplicare (cfr. înduplec).

ADURMEC s. a. „Flaire“. — „Adurmecare“. În frunte Merg călăreții masilici și câinii cei tari în adurmec. COȘBUC, AE. 69/30. — Substantiv postverbal din adurmecă.

ADURMECĂ vb. I. = adurmecă. *Copoiul Adur-mecă dăra fiarei prin țărână.* ODOBESCU, III, 147/3. *Un căfeluș... adurmecă lupul cale de trei zile.* RE-TEGANUL, P. III, 35/20. | P. ext. „A se lua pe urma

civă, a urmări". *Darin... apucă spre apus... adurmeacănd pe fugarii adversari*. HASDEU, I. C. 210. | *Fig. „A prinde de veste (de ceva)“*. Această tendință o adurmeacă Români și căutară s'o zădărnicească. SBIERA, F. S. 157.

— Modificat din adurmeacă, după cuvântul urmă.

ADURMECĂRE s. f. „*Action de dépister, flairé*“.— Infinitivul lui adurmeacă, devenit abstract verbal.

ADURMECĂT s. a. = adurmeacăre. Participiul lui adurmeacă, devenit abstract verbal.

ADURMECĂT, -Ă adj. „*Flairé, dépisté, pressenti*“.— Participiul lui adurmeacă, devenit adjectiv.

ADURMECĂTOR, -TOĂRE adj., subst. „*Flairéur*“.— Adjectivul verbal al lui adurmeacă (derivat prin suf. -ător), întrebuințat une-ori ca substantiv. [† și dial.: *adurmeacătoriu*.]

ADURMI vb. IV. v. adormi.

ADURMITĂ vb. I. † v. adormită.

ADUS s. a. = aducere. Participiul lui aduce, devenit abstract verbal. 1°. *Adusul sfintelor moști a părintele nostru Ioan*. DOSOFTEIU, V. S. 36. *Baba Dochie, dându-i noru-sa fragii, și neștiind nimic despre toată întâmplarea cu aflarea și adusul fragilor, crezându... că... a sosit... primăvara*. MARIAN, SE. II, 101. *Unele mame, pe lângă descântecul de adusul somnului, îi mai fac scaldători*. ȘEZ. II, 131/30. | † „*Danie, prinos, jertfă*“. *Cumândare și aduse nu vrăși*. PSAL. SCH. 125/10; CORESI, PS. 105 (: „*oblationem noluiști*“). | † *Aminte adus* = „amintire“. *Eu voi vedea adesea Văi, câmpuri, munți, grădine, Unde-am trăit cutine... Câte aminte-aduse!* I. VĂCĂRESCU, 182/15. [Plur. -duse și -dusuri. MARIAN, V. 68.]

ADUS, -Ă adj. 1°. *Apporté, amené, produit*. 2°. *Ployé, courbé, recourbé*. — Participiul lui aduce, devenit adjectiv. 1°. *Se răsfiră un nor De-un rece vânt adus*. COȘBUC, F. 77. *Roadele jertfelor aduse pe câmpul de războiu*. MAIORESCU, D. II, 213. *Va curmă bănușile aduse asupra ei, arătând adevărul*. RETEGANUL, P. II, 28/16. | *Vorba [lor e] adusă cam pe nas*. ȘEZ. IV, 16/25. | *Baia eră pardosită cu... marmură... și adusă din meșteșug așa, încât închipuea fel de fel de flori*. ISPIRESCU, L. 38. | 2°. „*Îndoit, încovăiat*“ (cfr. aduce III). *Forma foarte comună a lulelelor ardelenesti... are coada adusă melc*. ODOBESCU, II, 296. *Suer aține... poteca Arnăuților cu fes roșu și cu iatagan adus*. DELAVRANCEA, S. 165. *Un tânăr... lungăreț... și cam adus de spate, făcea corecturi*. VLAHUȚĂ, D. 40. *Nasul îi eră cam adus, ca de vultur*. ISPIRESCU, U. 28/20. *O... lighioaie... cu barba adusă, de păreă că stă să o apuce de nas*. idem, L. 206.

ADUSĂTURĂ s. f. „*Maladie apportée de quelque part*“.— Orice boală presupusă a fi adusă în casă prin farmece sau vrăji. *Tu căfeă linsă, prelinsă, Tu știi de toate adusăturile, De toate pusăturile...* MARIAN, V. 175. [Plur. -turi].

— Derivat din adus (part. lui aduce), prin suf. abstr. (care derivă numiri de boale) -ătură.

ADUSOARE s. f. † „*Emportement*“.— „*Aducere*“. *Trevalure de gânduri și de patimi adusori și adăncuri de păcat, ticălosul mieu suflet învăluiesc*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 408.

— Derivat din adus (part. lui aduce), prin suf. abstr. -oare.

ADVĂR s. a. † „*Phylactère, talisman*“.— Un fel de fruntare sau brățări pe care sânt scrise părți din legea evreească, ce și le pun Evreii, când spun ru-

găciunea. *Toate faptele lor le fac, pentru să se arate oamenilor, că-și lărgesc adevarele lor și-și măresc poalele veșmintelor*. BIBLIA (1688) (= că-și lărgesc adevarele lor. N. TESTAMENT a. 1693; = lărgindu-și fruntările lor. N. TESTAMENT a. 1648; „*car ils portent de larges phylactères*“). ap. HEM. 409. | *P. ext. „Talisman“*. *Poartă la sine avgare sau ierbi, ca să nu se apropie nemica de dinșii*. ȘAPTE TAINÉ (a. 1645), ap. TDRG. 25. [Și: *avgăr*.]

— Etim. necunoscută. Tiktin (*Wörterb.* 25) îl derivă din turc. *edvär*, plur. din *dévr*, „inel“, iar Hasdeu (*Etym. magn. rom.*) din ebreul *hadavarim*, „precept“.

ADVENTIV, -Ă adj. (Șt. nat.) „*Adventif*“.— Care vine (crește) mai târziu. *Rădăcini adventive*.

— N. din fran.

ADVERB s. a. (Gram.) „*Adverbe*“.— Acea parte a vorbirii, cu formă neschimbătoare, care întregeste înțelesul verbului (al adjectivului sau al unui alt adverb). *Adverb de timp*.

— N. din fran.

ADVERBIĂL adj., adv. (Gram.) „*Adverbial. Adverbialement*“.— „*Cu funcțiune de adverb*“. *Locuțiune adverbială*.

— N. din fran.

ADVERS, -Ă adj. (Jur.) „*Adverse*“.— „*Potrivnic, protivnic*“. *Partida adversă*.

— N. din fran.

ADVERSĂR, -Ă subst. „*Adversaire*“.— „*Potrivnic, protivnic*“. [Este un timp] *când se cuvine, ca vânătorul să-și pună pușca și pofta lui în cuiu și să dea nevinovaților săi adversari... răgaz*. ODOBESCU, III, 33/18. *Foile politice... sânt pline de personalități la adresa celor ce susțin o opinie contrară, jurnaliștii se tratează de inimici, nu de adversari*. MAIORESCU, CR. I, 210.

— N. după fran.

ADVERSATIV, -Ă adj. (Gram.) „*Adversatif*“.— Care arată opoziție, împotrivire. *Conjuncțiune adversativă*.

— N. din fran.

ADVOCĂT s. m. „*Avocat*“.— Persoană, care, în virtutea unei diplome, are dreptul de a reprezenta afacerile particularilor înaintea forurilor judecătorești. *De va cuteză cineva prin viclesug a face alcătuire între advocați... PRAVILA (1814), 16. Neîntârziat să închei alcătuire cu vreun advocat din cei vestiți la gură*. I. NEGRUZZI, II, 30. | *Ironie*. Ori-ce persoană, care se face apărătorul alteia, sau al unui principiu, al unei teorii etc. [După fran. și: *avocăt*.]

— N. din lat. *advocatus*.

ADVOCĂTEĂSĂ s. f. „*Femme d'avocat; femme-avocat*“.— Termin familiar. „*Soție a unui avocat. Femea-advocat*“.

— Derivat din *advocat*, prin suf. moț. -easă.

ADVOCĂȚESC, -EĂSCĂ adj. „*D'avocat*“.— Cu privire la *advocat*, de *advocat*; mai des în sens rău: „*cărciogăresc*“. *Nu mai umblă cu astfel de apucături advocățești*. [Și: *avocățesc*.]

— Derivat din *advocat*, prin suf. adj. -esc.

ADVOCĂȚIE s. f. = *advocatură*. [Și: *avocație*.]

— Derivat din *advocat*, prin suf. abstr. -ie.

ADVOCĂȚIME s. f. „*Ordre des avocats, barreau; ensemble des avocats*“.— Colectivul lui *advocat*, derivat prin suf. -ime. „*Breasla advocaților*“. *Împotriva acestui proiect de lege se va răzvrăți toată advocățimea din țară*. [Și: *avocățime*.]

ADVOCATLĂC s. a. „Ruse, artifice, stratagemă, finasserie, subterfuge d'avocat”. — Tertip, şiretenie, apucătură advocătească. [Şi: *avocatlăc*. | Plur. -*lăcuri*.] — Derivat din *advocat*, prin suf. abstr. (şi peior.) -*lăc*.

ADVOCATŪRĂ s. f. sing. tant. „Profession d'avocat, barreau”. — Profesie de avocat. Ştii ce-aş zice? Să laşi pensional şi să te apuci de *avocatură*. VLAHUŢĂ, D. 215. [Şi: *avocatură*.] — N. format din *advocat* şi suf. abstr. -*atură* (germ. *Advokatur*).

ADVŌN s. a. (Arhit.) „*Narthex*”. — Porticul dinaintea „corăbiei” în bisericile creştine, tinda din lăuntru a bisericii. *Planul, lipsit astăzi de peristilul sau tinda deschisă exterioră ce s'a dărâmat, oferă... după principiile clădirilor bizantine, două corpuri principale: în faţă, un narthex sau advon pătrat, şi din dosu-i, un atrium sau chora, formând o cruce cu lature egale...* ODOBESCU, I, 389. *Tăiat... de usa laterală, care dă trecere din advon la chora este chipul Doamnei Chiajne*. idem, I, 415. — Etimologie necunoscută (Cfr. amvon.)

AĒD s. m. „*Aēde*”. — Cântăreţ şi poet din epoca primitivă a vechilor Greci, care, la sărbători şi petreceri, îşi recită şi cântă singur versurile. *Negreşit că cei d'întâi azei (αἰοδαί) sau cântăreţi ai Eladei au cântat... poezii de dor*. ODOBESCU, I, 199. — N. din fran. (= gr. αἰδοῦς).

ĂER s. a. I. 1°. *Air* 2°. *Climat, temps, température*. 3°. *Atmosphère, espace, éther. Hauteur (des cieux)*. II. *Air, expression, physionomie, aspect, manière, façon*. III. *Air* (chant, mélodie).

I. 1°. În înţelesul material. *Din patru acestea stihii se-au făcut văzuta aceasta lume: den foc, den aer, den apă, den pământ*. APOSTOLUL (a. 1683), ap. GCR. I, 260/15. *Nişte hrube... pline de aer şi de aburi*. DRĂGHICI, R. 113. *Acolo singurătatea, aerul curat, deşteptară în inima mea suvenirea doamnei B. C. NEGRUZZI, I, 60. Carpaţii cu aer curat De Unguri e presărat*. ZANNE, P. VI, 430. *Aerul e viu şi proaspăt!... El trezeşte şi învie Pieptul, inima şi ochii, peste care lin adie*. ALECSANDRI, P. III, 62. *Noaptea inundase pământul cu aerul ei cel negru şi răcoare*. EMINESCU, N. 22. *Ea părea muiată într'un aer de aur*. idem, N. 8. *Armăsarul suflă cu o nare... răcoare, iară cu altă nare... aer înfocat*. ISPIRESCU, L. 31. *Să mă duci... pe aerul vântului*. ŞEZ. IV, 220^b/28. | Spec. „Aer curat”. *Am eşit puţin la aer, sau să mai iau aer* = să mă plimb pe afară, să respir aer curat.

2°. Întru cât schimbările timpului înrăuresc asupra noastră prin mijlocirea aerului, acesta capătă sensul de „temperatură, vreme, climă”. *În Brazilia... aerul este mai astâmpărat*. DRĂGHICI, R. 29. *Plecând cu aer priincios... ajunserăm într'un ostrov*. GORJAN, H. I, 148. *Numa... mergea dimineţa la plimbare ca să mai schimbe aerul*. BELDIMAN, N. P. II, 109. *La ţară airu, codru, ceru... te'nusuflă aşă de puternic, că pari c'ai hi mai aproape de Dumnezeu*. JIPESCU, O. 36. | Fig. „Influenţa locului, a mediului”. *Curând n'a lipsit de a se molipsi de aerul acestui oraş*. C. NEGRUZZI, I, 20.

3°. Din pricina transparenţei, aerul poate fi luat ca spaţiul între cer şi pământ, „văzduh”. *Din doadă una îţi aleage: sau în aer, sau pe pământ să lăcuesti*. CANTEMIR, ap. HEM. 413. *Dobitoc şi jivini, ce trăesc prin aer, apă...* KONAKI, P. 294. *Frunzele cad, zbor în aer*. ALECSANDRI, P. III, 7. *În aer rumene vâpâi se'tind pe lumea'ntrăg*. EMINESCU, P. 266. *Coroana... atâta se'nvârtea prin aer, până Dumnezeu o trimetea pe capul celui vrednic*. RETEGANUL, P. III, 6/25. *Pala'n aer fulgeră, Capul mărăzesc zbură*. ALECSANDRI, P. P. 114/6. *S'a dat lupul de trei ori în aer*. ŞEZ. IV, 175/14. | Fig. *E ceva în*

aer = sânt semne că se pregăteşte ceva (în ascuns). | *Aerul fiind stratul ce ne acopere poate fi luat şi ca ceea ce e deasupra noastră: „înălţime, slavă”. Desfătările tale pulbere şi fum, carele cu mare grosime în aer să înalţă*. CANTEMIR, ap. GCR. I, 324/29. *Indianul... pre Dumnezeu vede'n aer*. KONAKI, P. 263. *Ele'n aer repede-au sărit*. ALECSANDRI, P. I, 192. | *Spec. Ciocărlanul... ajunge tocmai lângă cerul, în aerul cel turbat*. MARIAN, O. I, 350. (Nota: Poporul român din unele ţinuturi ale Transilvaniei susţine că lângă bolta cerului se află o pătură de „aer” sau „vânt turbat.”)

II. După franţuzeşte, găsim de timpuriu şi sensul de „înfăţişare, aspect, expresie, fizionomie”. *Ea avea chipul înţelept... aerul feţii sale strălucit*. CIRIL şi ANDRONIUS, ap. HEM. 415. *Astă alifie... Cei mai urite stafie îi dă aer drăgăstos*. PANN, P. V. I, 172. *Ce aer triumfător!* MARCOVICI, C. 113. *Ah! am strigat, luând un aer, cât am putut mai melodramatic*. C. NEGRUZZI, I, 49. *Un aer de nobilă moliciune domneşte într'această grupă*. ODOBESCU, I, 57/25. *Dă frazei întregi un aer de măcelărie*. MAIORESCU, CR. I, 194. *Şi luă un aer timid*. VLAHUŢĂ, N. 16. | *A avea aerul* = „a avea înfăţişarea, a părea”: „*avoir l'air de*”. *Picioarele au aerul a dantă*. HASDEU, I. C. 97. | *A-şi da aerul* = „a se face, a vrea să pară”: „*se donner un air de*”. *Ne dăm aerul a paşi tot în direcţia ei*. MAIORESCU, CR. I, 212. | *A-şi da şi a-şi luă aere* = „a face pe grozavul, a-şi da importanţă”: „*prendre, se donner des airs*”. *Neamţul prin saloane, a să-şi dee aer*. ALECSANDRI, T. 127.

III. † După fran. a încercat C. NEGRUZZI, I, 30 să introducă pe aer şi în sensul de „arie, cântare”. *Armaşul încungiuat de lăutari, ce jucă din vioare aerul: „Mititico”*.

[În sensul I aer nu are plural.]

— Din lat. aer, aerem; alb. *ajer*, ital. *aria*, sard. *area*, eng. *ajer*, v.-prov. *aire*, fran. *air*, span. *aire*, portg. ar. Cuvântul se găseşte în toate dialectele române: arom. *aer*, megl. *aer*, „aer”, istro-rom. *añer*, „cer”.

ĂER s. a. (Teol.) „1. *Voille dont on couvre le calice*. 2. *Saint-suaire*”. — 1°. „Procovăţ”. *Vălu, cu care s'acoperă sf. Potir; poalele de la icoane*. BARONZI, L. I, 101. 2 *tetravanghele neferecate, 1 aeru tot sărmă*. CUV. D. BĂTR. I, 196 (a. 1588, Mold.). *Şi strigă diaconul: Să luăm aminte! Iară popa, vărându-ş mânăle pre supt aeru, cu frică şi cu săială dum-nădeziască se atinge de svânta pâne*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 416. || 2°. [Întrebare:] *Ce însemniază aerul?* R[ăspuns:] *Aerul iaste pus în locul acei pietri, cu carea Iosif aştupată pre mormântu, pre carea o au pecetluitu străjeari Jidovilor. Încă să zice aeru, căci închipueaşte pre întunecos aerul acei nopţi, în carea l-au vândutu ucenicul lui şi l-au dus cătră Ainea şi Caiafa...* (a. 1680 — 1700) POPA IOAN DIN VINŢI, ap. GCR. I, 244/39. *În Vinerea patimelor însă, preoţii iau sf. aer de pe locul unde a stat până în această zi şi, înconjurând sfânta masă cu dînsul, îl scot din altar afară*. MARIAN, SE. II 303.

— Din medio-grec. ἀήρ, probabil prin mijlocirea paleo-sl. *airŭ*, cu schimbarea accentului şi a vocalei după *aer*¹.

AEREALĂ s. f. „Essence”. — „Tărie”. *Alţii iau un şip, pun într'însul zahar pisat şi apoi... îl pun... pe un furnicar, unde-l lasă să stea, până ce se umple de furnici*. După ce s'a umplut..., toarnă într'însul spirt, îl astupă şi aşă îl lasă... până ce topeşte zaharul şi iese toată puterea, mai ales încă toată aereala din furnici. LEON, MED. 90. [Plur.-reli.]

— Derivat din *aer*¹, prin suf. abstr. -*eală*.

AERĒL s. m. sing. tant. (Farm.) „*Assa foetida*”. — *Este o gom-resină extrasă din rădăcina plantei „Ferula Assa foetida”... Aerelul este o substanţă albă sau brună, cu miros urit şi gust greşos, întrebun-*

întată în medicină sub numirea de „*Assa foetida*“.
PANȚU, PL.

— Derivat din aer¹ (în sens figurat, de „miros“), prin suf. dim. -el.

AERESC, -EASCĂ adj. „*Aérien, qui vit dans l'air, qui appartient à l'air*“.— „Care trăește în aer, aerian“. Cuvânt rar. Toate păsările și dobitoacele aerești. CANTEMIR, IST. 290.

— Derivat din aer¹, prin suf. adj. -esc.

AERIÂN, -Ă adj. „*Aérien*“.— Care trăește în aer; care e de aer, în aer; care e (ușor, transparent, diafan) ca aerul. *Plante aeriene*. GRECESCU, FL. 19.— *Pain-gul, Urzind pânza-i diafană, Face-o punte aeriană*. ALECSANDRI, P. III, 48. | *O, nu-i umbra ei aceea, este... fința-i aeriană*. EMINESCU, P. 88.

— N. din fran.

AERIFÉR, -Ă adj. „*Aérifère*“.— Care poartă, aduce, conține aer. *Vase aerifere*.

— N. din fran.

AERIFÓRM, -Ă adj. (Chim.) „*Aériforme*“.— De forma aerului. *Gaz aeriform*.

— N. din fran.

AERISEÁLĂ s. f. = aerisire. [Par. rar: -sele și -seli.]

— Derivat din aerisi, prin suf. abstr. -eală.

AERISÍ vb. IV^a. „*Aérer, éventer*“.— A scoate, a expune la aer; a premeni aerul. *Să-și spele și să-și aerisească lucrurile*. URICARIUL, V, 192°. *Obiectele [infectate]... trebuie să fie... aerisite cu ingredientele de mai sus*. I. IONESCU, M. 490.

— Din n.-grec. ἀερίσω (aor. ἀέρισσα).

AERISÍRE s. f. „*Aérage, aération*“.— Infinitivul lui aerisi, devenit abstract verbal.

AERISÍT s. a. = aerisire. Participiul lui aerisi, devenit abstract verbal. *Scoate saltetele la aerisit*.

AERISÍT, -Ă adj. „*Aéré, éventé*“.— Participiul lui aerisi, devenit adjectiv.

AEROGRAFÍE s. f. „*Aérophie*“.— Teoria aerului.

— N. din fran. (grec. ἄηρ, „aer“ și γράφειν, „a descrie“).

AEROLÍT s. m. (Cosm.) „*Aérolithe*“.— Bucată minerală (spărtură din alte corpuri cerești) care cade pe pământ din regiunile de sus ale văzduhului (cfr. bolid). *Fragmentele în cari se desfac acești bolizi prin exploziune, cad pe pământ și li se dă din această cauză numirea de aeroliți, uranoliți sau pietre căzute din ceriu*. CULIAN, C. 368.

— N. din fran. (grec. ἄηρ, „aer“ și λίθος, „piatră“).

AEROMÉTRU s. m., s. a. (Fizic.) „*Aéromètre*“.— Aparat, care servește la măsurarea densității aerului și a gazelor.

— N. din fran. (grec. ἄηρ, „aer“ și μέτρον, „măsură“).

AEROMETRÍE s. f. (Fizic.) „*Aérométrie*“.— Partea fizicii care tratează despre densitatea aerului și a gazelor.

— N. din fran.

AERONÁUT, -Ă subst. „*Aéronaute*“.— Persoană care conduce un balon în aer, care face (dese) ascensiuni cu balonul.

— N. din fran. (grec. ἄηρ, „aer“ și ναύτης, „cărmaci“).

AERONÁUTIC, -Ă adj. „*Aéronautique*“.— „De aeronaut; privitor la arta baloanelor“. *O experiență aeronautică*.

— N. din fran.

AERONÁUTICĂ s. f. „*Aéronautique*“.— Artă de a construi și de a cărmui baloane.

— N. din fran.

AEROPLÁN s. a. „*Aéroplan*“.— Balon cu aparate pentru cărmă.

— N. din fran.

AERÓS, -OÁȘĂ adj. „*Aérien, vaporeux*“.— Care are forma aerului. *Suflarea ta Curată, aereoasă, Suspînă când și când O șoptă-armonioasă*. C. NEGRUZZI, III, 284/13. *Grăind aceste, el pune pe a sol-datului frunte A sa mână aereoasă, zicând cu glas tunător...* STAMATE, ap. HEM. 418.

— Derivat din aer¹, prin suf. adj. -os.

AEROSTÁT s. a. „*Aérostát*“.— „Balon“. *Aerostatele sânt fondate pe această din urmă consecință a principiului lui Archimede. [: Corpul fiind mai ușor decât gazul, el va pierde o parte mai mare decât greutatea sa proprie și se va ridica în sus]*. PONT, F. 94.

— N. din fran. (grec. ἄηρ, „aer“ și στατός, „proptit“ deci: „care se proptește în aer“).

AEROSTÁTIC, -Ă adj. „*Aérostatique*“.— „Privitor la arta baloanelor“.

— N. din fran.

AEROSTÁTICĂ s. f. „*Aérostatique*“.— Artă de a construi și de a întrebuiți baloane.

— N. din fran.

AEST, AEÁȘTĂ pron. dem. = acest. *Aest* și *aist* corespund, în Mold., Bucov. și în parte și în Transilv., lui „acest“, *aeșta* și *aista* lui „acesta“ (s. v.). Formele acestea se găseșc, din vechime până azi, aproape numai în scrieri puțin îngrijite, ca stil, sau cu colorit dialectal.

1° Subst. *Iar nevasta suspînă și cu jale cuvântă: „Nu mă da după-aista. POP. (Sibiul), ap. HEM. 561. Aista e un leneș, care nu credem să mai fi avut păreche în lume. CREANGĂ, P. 338. Îi măncașe și pe aistia, pe toți. ȘEZ. III, 185/15. „Măi băiete, dă-mi și mie un purcel de aistia!“ ...Îi l-oiu da și pe aista... dacă îi-i lăpădă cămeșă“*. idem II, 153—154.

| Predicativ. *Mai îmi vine a crede, că aiașta-i țara spânilor!* CREANGĂ, P. 203. *Pe semne c'aista-i Flă-mânzică*. idem, 241. *Cum să-ți dau, ...că aistia-s tot comandul tatii*. ȘEZ. II, 153/10. *Noi zicem: ce lucru este aista, în loc de ce lucru este acesta*. (Frunțișeri, în Tutova), ap. HEM. 562. | Neutral. *Toate aiaștea s'au dat la mâna lui*. CUV. D. BĂTR. I, 192. (a. 1588, Galata, în Iași). *Cum va hi voia Măriei sale, așed se va face; de aiașta dăm știrea dumatile*. DOC. (c. 1650, Mold.), ap. HEM. 574. *Tot aiașta mi-eră'n gând*. ȘEZ. II, 29/17. *Oare ce să fie aiașta, că au venit mama?* SBIERA, P. 307/31.

2° Adj. a.) *Nime din ruda mea, ca să n'aibă a părî aiaștă pără nice dineaoră*. CUV. D. BĂTR. I, 77. (a. 1597, Suceava). *Deci să-i întoarcem... aești patru frați, care mai sus scriu*. DOC. (a. 1695), ap. HEM. 418. *Când am făcut aeștă zapis, au fost șolbuzul Sandul. . Aiaști oameni sânt toți din târg*. CUV. D. BĂTR. I, 131 (a. 1603, Bârlad). *Aiste cuvinte mi-o rostii*. ALECSANDRI, T. 1501. *Aist puiu nu-i curat*. ȘEZ. II, 98/13. *Voi știți mult mai bine, Decât ori-și-cine, Cu ce i-o făcut Aistui om faptul*. MARIAN, V. 202. [Se găsește și forma: *aeșta, aista: Aesta psalom arată scurtaria vieții*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 418. *Dar aista cal îi l-ai ales?* CREANGĂ, P. 197. *Din aeșta ceas înainte*. MARIAN, V. 203. *Aista picior mă doare și*

cu-aista dau mai tare. SEVASTOS, P. P. 200/16. || b.) *Filosofii lumiei aestiă.* VARLAAM, C. 211/1. *Grecul aista are lucruri plăcute.* C. NEGRUZZI, III, 72. *Nu știți D-voastră, ce poamă e dracului e Harap-Alb aista!* CREANGĂ, P., ap. HEM. 561. *Așteptau cu nerăbdare, ce are să iasă din năzdrăvnia aiasta.* ȘEZ. II, 112/7. *Ia, na-ți și fie bolohanul aesta.* SBIERA, P. 178/11. [Se găsește și forma: *aest*, *aist*: *Vine în toate diminețile, de ceteste sub răchitele aeste.* C. NEGRUZZI, II, 11. *Tunurile lor bat în zidiurile aiste necontenit.* ALECSANDRI, T. 1494.]

[Se declină ca *aest*, *acesta*.]

— Din lat. **istum* (= *iste*, cfr. *ăst*), devenit **est* și, prin adăogarea prepoziționalului *a-*, *aest* (cfr. *acolo-colo*, *acel-cel*, *aici-ici* etc.). Din forma neaccentuată *ist*, s'a născut, prin alipirea prepoziționalului *a-*, *aist*. Despre finalul *-a* v. acela.

AÉSTA, AEÁSTA pron. dem. v. *aest*.

AFÁBIL, -Ă adj. „*Affable*“. — „*Primitor, prietenos, binevoitor*“. *Zâmbetul afabil al domnului ministru... plăuă a spune: „De geaba te emoționezi, băiete!”* VLAHUȚĂ, D. *Afabilul concurs, pe care l-am întâmpinat...* HASDEU, I. C. VIII.

— N. din fran.

AFABILITÁTE s. f. „*Affabilité*“. — „*Bună primire, bunăvoință, blândete*“.

— N. din fran.

AFÁCERE s. f. „*Affaire*“. — 1°. „*Treabă, daraveră (de interes privat)*“. *Ce afacere ai cu el? E vârit și el în afacerea aceea.* | *Spec.* „*Daraveri comerciale*“. *Îi merg rău afacerile. Am făcut o afacere bună. Om de afaceri.* | „*Pricină judecătorească.*“ *O afacere de escrocherie. Asta e afacere de tribunal, nu de curtea de apel.* | *Afacere de onoare* = chestiune de duel. || 2°. (Mai ales la plural). „*Pricină de interes obștesc.*“ *Afacerile Statului. Ministerul afacerilor streine.* | *Însărcinat de afaceri* = cel care ține vremelnic locul reprezentantului unei țări streine. *A venit la dînsul însărcinatul de afaceri al Italiei.*

— N. după fran.

AFÁN s. a. „*Chagrin, souci, contrariété, ennui, crève-cœur*“. — Singurul exemplu: *Afan* = *vorbă de origine necunoscută și auzită în gura puținor Români din Moldavia, în loc de: „durere de inimă, năcaș, amar al sufletului”.* I.M. 6.

— Etimologia necunoscută. Poate să se reducă, ca și ital. *affanno*, „răsuflăt greu, greutate, necaz“, v.-prov. *afan*, v.-fran. *ahan*, „necaz, muncă, ogor“, v.-span. *afano*, span., portg. *afan*, „osteneală, muncă, necaz“, la un cuvânt latin popular **affannum*, neexplicat încă.

AFÂNÁ vb. I^a. „*Rendre moins epais, plus meuble, ameublir (le sol)*“. — A face mai rar (în structură), mai puțin compact. *Floste cele multe au afănat pământul.*

— Derivat din fân (cfr. fran. *faner*, v.-fran. *fener*, „a uscă fânul, a vesteji“).

AFÂNÁRE s. f. „*Action de rendre meuble, d'ameublir (la terre)*“. — Infinitivul lui *afână*, devenit abstract verbal.

AFÂNÁT, -Ă adj., adv. „*Raréfié, peu tassé, peu consistant, peu serré, meuble, ameubli*, (en parlant du sol), (*ramolli. Mollement*“). — Participiul lui *afână*, devenit adjectiv, întrebuințat une-ori și în funcțiune adverbială. *Adj.* „*Așezat rar, rărit*“, contrariul noțiunii de „*îndesat*“. *O ceri rasă și-afănată, O dai cu vârf și-îndesat.* PANN, P. V. III, 110. *Un car cu lemne este afănat, dacă lemnele sânt... așezate astfel, încât numai se pare; că sânt multe.* HEM. 442. *Zăpadă, ce cade afănată.* BOLLIC, ap. HEM. 443. *Deasupra*

păturii afănată de lume vegetală se mișcă o lume întreagă de animale. EMINESCU, N. 102. | *Fig. Cela ce cugetă... copt... e târziu la vorbă...; al fărâncat are și cuvânt afănat.* JIPESCU, O. 79. || *Adv. Ciubucele... din ale căror lulele umplute afănat cu tutun... eșeau nori de... fum.* FILIMON, C. II, 328.

AFANISÍ vb. IV^a. † „*Anéantir, détruire, ruiner*“. — Verb puțin întrebuințat, de pe timpul model grecești. „*A nimici*“. *Parte din Moldova i Țara muntenească... prin robie și sabie și foc s'au afanisit de dinșii.* DOC. (a. 1788), ap. HEM. 420. La ALECSANDRI, T. 860, și I. NEGRUZZI, IV, 547, se pune acest cuvânt în gura Grecilor Trufandas și Epaminonda.

— Din n.-grec. ἀφανίζω (aor. ἠφάνισα).

AFÁRĂ adv. I. *Dehors, à l'extérieur*. II. (Loc. prép.) 1°. *Hors, hors de, a l'extérieur de, en dehors de*. 2°. *Outre, en dehors de*. 3°. *Excepté, hors que*. III. (Loc. conj.) *Pourvu que, à moins que*. IV. *En dehors (de)*. *Dehors* (subst.).

I. *Adv. Afară* arată că acțiunea sau situațiunea numită prin verb se petrece sau este într'un spațiu (pe un loc) ce se întinde în toate părțile, dincolo de locul închis sau acoperit, de care e vorba. E deci un adverb local relativ, care exprimă ideea opusă lui „*înăuntru*“. *La pământ dorme, ținându-și căpătâiu mâna cea dreaptă; Dară ochiul nchis afară, înăuntru se deșteaptă.* EMINESCU, P. 234.

1°. În legătură cu verbe, care exprimă o stare. *Deșchide-mi stălpul să intru, că afară mare frig uaste.* MSS. (s. XVI), ap. GCR. I, 6/13. *Cântările psalmilor le cântă și acasă și le poartă cu sine și afară.* MSS. (s. XVII) ap. GCR. I, 364/4. *Văzuu o mulțime de soldați afară.* GORJAN, H. I, 106. *Afară plouă... ninge.* ALECSANDRI, P. III, 3, 5. *Mânia lui Dumnezeu eră afară; să nu scoți căne din casă, dar încă om!* CREANGĂ, P. 143. *Lun'afară luminează, Puică'n casă mi-și oftează.* POP., ap. HEM. 422. [Eră] *c'un picior în groapă și cu altul afară.* ZANNE, P. II, 405. *Pești în oală și cu coadele afară.* (= *Belșug*) idem, IV, 72.

2°. În legătură cu verbe, care exprimă o mișcare. *Alexandru... plecă afară pre poartă.* ALEXANDRIA, 15. *Îi omori, azvârlindu-i afară pe fereastră.* GORJAN, H. I, 3/28. *Robinson... au sărit afară în ogradă.* DRĂGHICI, R. III. *Vine cu gândul, să măture scrumul afară.* CREANGĂ, P. 255. *Nici afară n'oiu pași și; zău, altul mi-oiu găsă.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 321.

† A da afară = „a depărta, a scoate ceva, sau pe cineva cu sila“: „*mettre dehors, mettre à la porte, renvoyer, chasser, faire sortir*“. *Îl dete afară, ca pe o măsea stricată.* ZANNE, P. II, 266. *Setilă, dând fundurile afară la câte o bute, horp! și-o sugedă dintr'o singură sorbitură.* CREANGĂ, P. 261. | † „A dă în vileag, a răspândi în lume“: „*faire connaître*“. *Pre [=prin] cine-ș deade Domnezeu evanghelia sa afară? Pre [=prin] fu[!] lui cel sfânt.* CUV. D. BĂTR. II, 102. *Precizat prin: „la lume”.* *Dând afară la lume multe cuvinte de'văfătura călugărească...*

DOSOFTEIU, V. S. 121/1. | „A vărsă“: „*rendre, vomir*“. *A dat afară tot ce a mâncat.* || În mod pleonastic se spune și: a ieși afară și: a scoate afară, deși verbele „a ieși“ și „a scoate“ exprimă singure o mișcare din lăuntru în afară. *Când voiu scutură funia, să mă scoateși afară.* ISPIRESCU, L. 84. *Cuiu cu cuiu se scoate-afară.* ZANNE, P. V, 217. *Ieșind afară... și-au ridicat ochii spre cer.* DRĂGHICI, R. 139. | *Spec.*: „*aller à la selle, faire aller à la selle*“. *A luat curățenie și l-a scos afară numai decăt.* *A ieșit afară de două ori.* | În loc de imperativul *ieși afară!* d. ex. *Lazăre, ieși afară!* MSS. (s. XVII), ap. GCR. I, 140/11. *Ieși afară, țăran... moșic ce ești!* ISPIRESCU, L. 178, — se poate spune, în mod eliptic, numai: *afară!*: „*sors, va-t'en!*“ *Afară, afară! Slugă blestemată!* PANN, P. V. 126. *Când a fost în armă seară, El mă ia de cap — și-afară!* MARIAN, S. 6. *Afară, de-aici, numai decăt!* JAHRESBER. X, 608.

|| În legătură cu prep. *Mii de paseri cântă pe afară.* ALECSANDRI, P. I, 310. *Simfioară, Simfioară, les copiii pe afară.* ZANNE, P. I, 600. | *Văzuim pe polițmaistru, că veni de afară cu grabă.* C. NEGRUZZI, I, 53. | *Într-o zi, capra chemă iezi de pe afară.* CREANGĂ, P. 19. || **Din afară:** „au dehors, à l'extérieur (d'un lieu). Zac prin oraș și dinafară. DOSOFTEIU, V. S. 267. I-au băgat în curte, că până atunci eră dinafară. NECULCE, LET. II, 243/29. | „Au dehors“. Au bănut în părate, dinnăuntru, de au cunoscut denafară locul unde vor sparge. DOSOFTEIU, V. S. 159. Cum ajunge la poarta raiului, dinafară, se și pune acolo de strigă. CREANGĂ, P. 311. | „Pe (sau „la“) suprafața externă“. „A la surface externe, extérieurement“. Curățește întâiu înlăuntru paharului și blidului, ca să fie și dinafară curate. N. TESTAMENT (1648). (: „ut fiat id, quod de foris est, mundus.“), ap. HEM. 426. Ferecă pre dînsul cu aur curat, denlăuntru și denafară. BIBLIA (1688), 66/2. | În funcțiune adjectivală și substantivală: „extérieur“. Pre cei din afară îi va judecă Domnul. MSS. (s. XVI), ap. GCR. I, 6/14. Cu cât se strică omul denafară, cu atâta se înoiaște cel dinlăuntru. VARLAAM, C. 244/2. Ochiu pot să se vatăme așa, din pricină din afară. CALENDARIU (1814), 179/1. În funcțiunea aceasta și: de afară: „du dehors“. Ceale de afară eiziri. BIBLIA (1688), 8 pr./44. || **P(r) e din afară:** „par dehors“. L-au închis într-o cămară și, încuind-o pre din afară, se sui la Daphne. MINEIUL (1776), 192/2. | „Pe (sau „la“) suprafața externă“. „Au dehors, à l'extérieur“. Și-l vei zmolii pedenafară. BIBLIA (1688), 5/1. Au tencuit [mănăstirea] pre dinafară. NECULCE, LET. II, 405/29. Vai de cel ce spală paharul pe din afară, iar pe din lăuntru [il lasă] plin de spurcăciune! ZANNE, P. IV, 39. | În funcțiune adjectivală. Coaja cea de pe din afară eră afoasă ca cănepa. DRĂGHICI, R. 51. | „După înfățișarea externă“. „d'après les dehors“. Numai după ochi și pe dinafară a judecă pe oameni s'au învățat. ARHIVA R. I, 162. | Fig. „După arătare, în aparență“. „en apparence“. Pe din afară cu frică se arată, iar înima lui radea și se desfătă. PANN, E. II, 138. | „Pe de rost, de-a rostul, pe de-asupra“. „par cœur“. Ne-a dat de învățat... „Ingerul a strigat“, pe dinafară. CREANGĂ, A. 27. Tot mai citeș măiaștră-țarte, Deși o știu pe dinafară. VLAHUȚĂ, P. 57. (Cfr. germ. „auswendig“).

II. *Loc. prep.* Într'un exemplu ca: *Arcașii la fugă se gătesc, cercând să atragă Leșii din tabără afară.* ALECSANDRI, P. III, 221, e evident, că afară e un adverb, care determină mai de-aproape înțelesul verbului „a atrage“. Dar e greu a spune, dacă într-o propoziție ca: *Au scos tuiurile și corturile afară din Iași.* NECULCE, LET. II, 338/29, trebuie să privim pe afară tot ca o determinare a verbului „a scoate“, sau avem să-l considerăm ca o complinire a ideii „din Iași“. Astfel de exemple, care ne indică cum s'au putut naște locuțiunile prepoziționale afară din și afară de: „en dehors de, hors de“, sânt: *Mearse afară din oraș, în Vitania.* MSS. (s. XVII), ap. GCR. I, 233/17. *Scoate personalitățile afară din joc.* MAIORESCU, D. II, 162. *Trei lucruri te sco(a)t(e) afară din casă: ploaia, fumul și muierea rea.* ZANNE, P. II, 291. *Ochii i-au ieșit afară din cap, cât cepele de mari.* CREANGĂ, P. 53. | *Ieșiră afară din Tarigrad, la câmp.* DOSOFTEIU, V. S. 27/3. *Trecu afară de împărăția tatălui său.* ISPIRESCU, L. 4. || **A-și ieși afară din răbuș** = „a-și pierde socotelile“, deci fig. „a-și pierde chibzuința, cumpătul, a-și ieși din fire“. „perdre contenance, être hors de soi“. Să nu fi rău de gură, c'apoi mi-i să nu mă scoțid din sărite, să mă faci să-mi ies din răbuș afară! CREANGĂ, P. 152.

1°. *Afară din și dinafară* de exprimă un raport local exterior față de ceva. *Porunci să întindă corturile afară din cetate.* GORJAN, H. II, 31. *Locul alergării este zece minute afară de oraș.* C. NEGRUZZI, I, 35. || În legătură cu prepoziții: *Petrecu pre corb până*

afară din oraș. ISPIRESCU, L. 116. *Dinafară de* = „afară de, dincolo de“. „hors de, en dehors de, au delà de“. *Denafară de aciaste certări, ce se dau hotrului, încă se mai adaogă două lucruri...* PRAVILA MOLD. 91/2. *Svintele lui moștii le astrucară denafară de cetatea Hersonului.* DOSOFTEIU, V. S. 23/2. *Neste vino-vați, ce stau denafară de curțile împărătești...* VARLAAM, C. 323/2. *Au hotărit să făcă denafară de ogradă o poiată.* DRĂGHICI, R. 100. *Cum ajunge Ivan din afară de poartă, scoate Moartea din turbină.* CREANGĂ P. 315. | **Înafară de** = „afară de“. „hormis, excepté“. *În afară de tine, nu mai crede nimeni în astfel de povești.* || **Afară din fire sau din sine (-și),** cfr. fire, sine. | **Afară din cale sau Din cale afară,** cfr. cale. | † **Dinafară de minte** = „ieșit din minti“. „hors la raison, privé de raison“. *Omul ce va fi denafară de minte, nu se va certă.* PRAVILA MOLD. 146/2. *Când va fi neștine nebun și denafară de minte...* idem, 53/2.

2°. Când e vorba de ceva cuprins într'un vas, ori într-o cavitate oarecare, atunci afară de = „peste“. **Afară de măsură** = „peste măsură“. „outre mesure“. *Au venit apele afară de măsură.* MUSTE, LET. III, 78/14. || *P. ext.* Acest sens s'a aplicat apoi și la alte noțiuni. *Două lucruri... foarte și afară de omenie.* AXINTIE URICARUL, LET. II, 134/26. *Dacă cineva, afară de trebuință, ar pedepsi vreun dobitoc..., să poate socoti ca om fără muștrare de cuget.* DRĂGHICI, R. 66. *Afară de legile firii au născut pre Hristos.* MINEIUL (1776), 62 1/2.

3°. Tot ce este afară de un lucru, pe care ni-l închipuim limitat din-punct de vedere local, poate fi socotit ca ceva independent, deosebit, exclus. De aici sensul de „de cât, fără, cu excepția (a)...“. **Și nemica afară nu grăesc de cealia ce proroci ziseră.** COD. VOR. 79/13 (= nemică zicând, fără ceale ce-au prorocit prorocii. N. TESTAMENT, 1648; = nemică afară grăind dentru carele prorocii au grăit. BIBLIA, 1688: „ne disant rien que ce que les prophètes... ont prédit.“). *Nu iaste drept, afară de tine, Doamne!* MINEIUL (1776), 100 2/2. *„Dumnezeu să te ierte!“ răspuneră toți, afară de doi jumi boieri.* C. NEGRUZZI, I, 149. *Printre crengi scântee stele... Și, afară doar de ele, Nime'n lume nu ne simte.* EMINESCU, P. 7. | † „Afară din, (dintru)“, cu același sens: *Nu iaste altul afară den Domnul.* BIBLIA (1688), 44/1. *Boierii, afară din câte mîncară, mai iau și prin năfrâmi.* GHEORGACHI LOGOFĂȚUL, LET. III, 304/25. || **Afară de († dintru)** acestea (aceasta) sau acelea (aceea): „outre cela, hormis cela, d'ailleurs“. *Nu iaste altă [sabie] afară dentru aciasta aici.* BIBLIA (1688), 212/1. *Și apoi, afară de aceasta, omul acela eră ceva de spăriet.* CREANGĂ, P. 239.

III. *Loc. conj.* În sfârșit se poate ca un raport de exterioritate să existe și față de o propoziție întreagă. Astfel se naște: **afară (numai, doar) dacă (de)...** *Voiu veni, afară (numai) dacă nu mă voiu bolnăvi, sau afară (doar) de nu mi se va întâmplă ceva neașteptat.*

IV. *Subst.* Numai rare-ori, și mai ales în scrieri vechi, se găsește afară cu funcțiune substantivală și cu sens prepozițional. *Goniă-i până afara cetăților.* COD. VOR. 75/1 (= până și la ceale denafară cetăți. BIBLIA, 1688; = până în oraș streine. N. TESTAMENT, 1648: „jusque dans les villes étrangères.“). || În legătură cu prep. *Vărtejindu-se de defăra locului șes.* DOSOFTEIU, V. S. 3/1. *Să-i ducă dinafara cetății.* idem, V. S. 141/. *Înuntrurile și denafările împărăției.* CANTEMIR, HR. 243/19. *Oșterii moșchicești mergeă tot pe dinafara pâranelor, cineș drept steagul său.* NECULCE, LET. II, 357/1. *Țara de la Meotis... pe dinafara Crâmului...* CANTEMIR, HR. 67/20. *Pē dinafara horii mulți dascăli se găseșc.* ZANNE, P. IV, 379.

[Și: afară.] [La ALECSANDRI, T. 89 se găsește afară decât, în loc de afară de: *Toată lumea [este] în slujbă, afară decât mine.* | Forma: afoară (afără)

la BĂLCESCU, M. V. 1/19, 5/3, 10/6 etc. e numai ortografică și nu corespunde pronunțării.]

— Din lat. ad-*foras*: v.-ital. *affuori*, span. *afuera*, ital. *fuora* (*fuori*, *difuori*, *infuori*), surselvic *ora*, *oras*, v.-prov. *fors*, v.-fran. *fuers*, n.-fran. *déhors*, span. *fuera*, (*defuera*), portg. *fora*. Prepoziția *foras* de trebue să fi fost întrebuițată la poporul roman, căci ea se găsește și în ital. *fuor di*, surselvic *ord*, franc. *hors de*, span. *fuera de*, portg. *fora de*. Pentru diferitele sensuri, cfr. lat. „*i foras*, mulier!“; „*leși afară*, muier!“; *dare foras*, „a da afară“, *extra urbem et foras portam loca sunt, in quibus...*; ital. *fuor della porta*, *fuor solamente io*, „afară numai de mine“; fran. *hors de la ville*, *hors de soi*, „afară din sine-și“, *hors deux ou trois*, *hormis quatre personnes*, „afară de patru persoane“, *il passa par de hors la ville*, „pe afară“; span. *estar fuera de casa*, *fuera de uno*, „afară de unul“, *fuera de eso*, „afară de aceasta“, *fuera de camino*, „afară din cale“, *afuera!*, „afară!“; portg. *fora de cidade*, *fora a presa*, „afară de pradă“, *fora!*, „afară!“ etc. | Forma mai veche a fost *afoară*, păstrată încă în arom. (*n*)*afoară*, pe când dialectul megl. (*nafară*) și cel istro-rom. (*fără*) au aceeași reducere a diftongului *oa* în *a*, după labială, ca și cel daco-român.

AFĂZIC, -Ă *adj.*, *subst.* „*Aphasique*“. — *Adj.* De afazie. *Fenomene afazice*. | *Subst.* Persoană atinsă de afazie. În spitalul de aici sânt doi afazici.

— N. din fran.

AFĂZIE *s. f.* (Med). „*Aphasie*“. — Pierderea facultății de a vorbi, atribuită unei leziuni cerebrale. „Mutenie, amuțire“. *Fenomenele afaziei... dovedesc localizări cerebrale deosebite pentru cuvântul vorbit, pentru cuvântul scris și pentru înțelesul cuvântului.* MAIORESCU, L. 23.

— N. din fran. (= gr. ἀφασία: à privativ și φασία, „cuvânt“).

AFĂCT *s. a.* (Fil). „*Affection* (de l'âme), sentiment, emotion“. — Sentiment, emoțiune. *Între deosebiriile ce disting afectul în genere, fie simțimânt, fie pasiune, de celelalte stări ale cugetului, se pot cită... MAIORESCU, CR. I, 56. Susține... că atunci joacă mai bine, când mintea îi e cam neguroasă, fiind-că atunci afectele pasionale se desvălesc în toată puterea lor.* I. NEGRUZZI, I, 230.

— N. din germ. Affekt (lat. affectus).

AFECTĂ *vb.* I^a. „*Affecter*“. — I. Sensul fundamental e „a atinge“. El se găsește în următoarele întrebuițări. 1°. *Trans.* „A atinge, a mișcă (sufletește)“. *Întâmplarea de adineauri l-a afectat mult.* | *Refl.* „A fi atins, mișcat de... a pune la inimă“. *Omul acesta se afectează lesne, de toate câte se spun despre el.* || 2°. (Jur.) „A atinge o avere, destinând-o pentru ceva.“ *O parte din venit am afectat-o pentru (sau la) plata datoriilor.* | *Spec.* „A ipotecă“. *A afectat casa la credit pentru 5000 de lei.* || II. *Trans.* „A arătă o stare sufletească, pe care nu o ai“. *Omenia ce acest om barbar afectează și dragostea ce el arată că are pentru popoarele invinse măresc bănuelile.* BĂLCESCU, M. V. 413/18. | *Refl.* „A se arătă (cineva) altfel de cum este, a se răsfătă, (pop.) a se ismeni“. *Fata ar fi mai frumoasă, dacă nu s'ar afectă atât.*

— N. din fran. (Pentru sensul II cfr. fran. *affété*).

AFECTĂBIL, -Ă *adj.* „*Qu'on peut encore* (ou facilement) *affecter*“. — Care se poate afecta, lesne de afectat. *N'a mai rămas nici o parte din venit afectabilă la această întreprindere.*

— N. derivat din *afectă*, prin suf. -abil.

AFECTĂRE *s. f.* „*Affectation*, *manque de naturel*“. — Infinitivul lui *afectă*, devenit abstract verbal 1°. *Spusele dumitale i-au produs o mare afectare.*

|| 2°. „*Prefăcătorie*, *prefăcătură*, *meșteșugire*“. *Afectări sentimentale, limbă forțată... sânt încă la ordinea zilei pentru majoritatea scriitorilor noștri.* MAIORESCU, CR. I, 300.

AFECTĂT, -Ă *adj.*, *subst.*, *adv.* „*Affecté*. *D'une manière affectée*“. — Participiul lui *afectă*, devenit adjectiv. *Adj.* 1°. „Atins, mișcat, pătruns (la inimă)“. *Cea mai mare parte încă nu s'au publicat! Și între celelalte... sânt vr'o câteva afectate de aceeași soartă.* MAIORESCU, CR. I, 217. | *Spec.* (Jur.) *Avea o moșie... și o parte din ea eră afectată pentru întreținerea unei mănăstiri.* idem, D. I, 293. || 2°. „Nefiresc, răsfătat, (pop.) ismenit“. *Adj.* *Tânărul acesta e foarte afectat.* | *Contrariul: neafectat: Simțiri simple, dar neafectate.* MAIORESCU, CR. I, 317. | *Subt.* *Esti un afectat!* | *Adv.* *Vorbește foarte afectat.*

AFECTĂȚIE *s. f.*

AFECTĂȚIUNE *s. f.*

— *afectare*. [Se găsește mai întâiu la CANTEMIR, HR. 62/20: *Multe a multora mărturii a aduce... pentru ca de cleveța affectații a scăpă să putem.* Cfr. și 116/10.]

— N. din fran. *affectation* (lat. *affectatio*).

AFECȚIE *s. f.*

AFECȚIUNE *s. f.*

„*Affection*“. — 1°. „Dragoste, slăbiciune, predilecție pentru ceva sau cineva“. 2°. = *afect*. 3°. (Med.) „Slăbiciune, boală (ușoară)“. *Suferă de o afecțiune a inimii.*

— N. din fran. (lat. *affectio*).

AFECTIV, -Ă *adj.* (Psih.) „*Affectif*“. — De afecțiune, de *afect*. *Fenomene afective.*

— N. din fran.

AFECTUOS, -OĂSĂ *adj.*, *adv.* „*Affectueux*. *Affectueusement*“. — „Iubitor, plin de dragoste, de prietenie“. *Adj.* *Mi-a făcut cea mai afectuoasă primire.* | *Adv.* *M'a întâmpinat foarte afectuos.*

— N. după fran.

AFECTUOZITĂTE *s. f.* „*Affectuosité*“. — „Înfățișare afectuosă“.

— N. din fran.

AFELIE *s. f.* (Astr.) „*Aphélie*“. — Punctul cel mai depărtat de soare de pe orbita unei planete; contrariul noțiunii perihelie.

— N. din fran. (din grec. ἀπό, „departe“ și ἥλιος, „soare“).

AFEMEIĂT, -Ă *adj.*, *s. m.* „1°. *Qui a beaucoup de penchant pour les femmes.* 2°. *Efféminé*. — 1°. Care are mare dragoste pentru femei, „muieratic, muierce, muierotcă, muierelnic, muieros“. 2°. „Fără vlagă, slăbit, moleșit“. *Agatirsii... au ajuns... cei mai bogăți, dar mai trăndavi și mai afemeiați dintre barbarii acestor locuri.* IORGA, N. R. A. I, 347. (Cfr. famen).

— N. după fran. *efféminé*.

AFERENT, -Ă *adj.* „*Afférent*“. — 1°. (Fiziol.) Care aduce. *Vase aferente*: vase limfatice, care aduc limfa la ganglioni. | 2°. (Jur.) Ce se cade fiecăruia, după drept. *Parte aferentă.*

— N. din fran.

AFEREZĂ *s. f.* „*Aphérese*. — 1°. (Chir.) Tăierea unei părți a corpului. | 2°. (Gram.) Căderea silabei inițiale dintr'un cuvânt.

— N. din fr. (= gr. ἀφαιρέσις, din ἀφαιρέω, „iau, ridic“).

AFERIMI *interj.*, *s. m.* „*Bravo*, *parfait*, *c'est bien admirable!* 1°. Interjecție prin care incurajăm pe ci-

nevă; aproape necunoscută în Transilv. *Aferim* = *Erugé. Laudantis particula*. ANON. CAR. *Aferim, slugă bună și credincioasă!* NECULCE, LET. II, 444/20; CANTEMIR, ap. HEM. 430 (: „e uge, serve bone et fidelis.“). *Ne va zice: „Aferim, iepurilor!“*. TICHINDEAL, F. 189. *Bravo, Gheorghe, aferim!* Ai răspuns întocmai după dorința mea. FILIMON, C. I, 742. *Aferim, Manole, Meștere Manole... Aferim, zidari, Nouă meșteri mari!* TEODORESCU, P. P. 620. | Construit cu „de“, *Grăd bunul Dumnezeu: „Aferim, domn bun, de tine!* idem, 23. *Și iubesc o copilă, Aferim de Româncuță. Cu garoafe în cosiță.* POP. (Buc.), ap. HEM. 431. || Adesea cu o nuanță ironică (cfr. halal!). *Carele, cum au văzut pre Pașa, răzând au început a zice: „Aferim, aferim, adică bine m'ați chivernisit!“* AXINTIE, ap. GCR. II, 19/41. *Aferim! Buni judecători am!* C. NEGRUZZI, I, 305. *Nu știi, nici ce-i oul! Aferim! Halal!* CONTEMPORANUL, III, 628. *Aferim cocoș, cum te bat găinele!* (Se zice despre bărbații, care sânt sub pucul femeilor). ZANNE, P. I, 423. *Aferim = expresie întrebuințată ca „Doamne ferește“: Aferim de-așa om.* RĂDULESCU-CODIN.

2°. Luat ca substantiv. *Îi vine răspuns, cu aferim și cu slugă credincioasă.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 294/45. *Bărbații... îi strigau „aferim!“*, de se zgudueau păreții... Sub grindina laudelor și a aferimilor, se lăsase pe un scaun. C. NEGRUZZI, I, 6. *Nu-ș-ce fel de aferim, Tot la lună ne'tâlnim.* ȘEZ. I, 14/25. [† și: *aferin*.]

— Din turc. *aferim* (= pers. *aferin*), „Bravo! Parfait! C'est bien!“.

AFĒT s. a. (Artil.) „*Affût*“. — Acea parte a tunului pe care e așezată țeava. „Carul tunului“.

— N., în care se recunoaște fran. *affût* și germ. *La(f)fet(t)*.

AFIEROSEALĂ s. f. „*Gaspillage, dépense*“. — În Muscel: *afiroseală = sfârșenie* [a paralelor]. RĂDULESCU-CODIN. [Și: *afiroseală*. | Plur. -*seli*.]

— Derivat din *aferosi*, prin suf. abstr. -*eală*.

AFIEROSI vb. IV^a. „1°. (Se) *dédier, (se) consacrer, (se) dévouer, (se) destiner*. 2°. *Disperser, gaspiller, dépenser, prodiguer*“. Cuvânt la modă în epoca Fanariștilor și până în s. XIX, azi dat aproape cu totul uitării. 1°. *Trans. și refl.* „A (se) închină, a (se) dedică, a (se) consacră cuiva“. *Deci sfințita sa tipă-rindu-o, au aferosit-o și au dăruit-o, ca un dar mare și foarte cuvincios la maica cea de obște a tuturor, sfânta besearecă.* MSS. (a. 1765), ap. GCR. II, 78/34. *Acest spital... s'au aferosit și s'au dat, să nu fie strămutat în veci de la această.. mânăstire.* URICARIUL, I, 146/31 (a. 1799). *Ție, o cerescule părinte, mă aferosesc!* DRĂGHICI, R. 154. || 2°. Ironic, despre o avere, „a risipi“. *Dar văd, că nu-i bun de alta, decât să-mi aferosască averea cu onorul lui.* ALECSANDRI, T. 1258. *De unde iei, nu se mai face la loc; s'afirosește.* RĂDULESCU-CODIN. [În Muscel și: *afiroși*.]

— Din n.-grec. ἀφιέρωω (aor. ἀφιέρωσα), „consacrer, dédier“.

AFIEROSIRE s. f. † „*Dédication, don*“. — Infinitivul lui *aferosi*, devenit abstract verbal. *Și această aferosire și miluire cu toate alte privilegiu... prin al nostru domnesc hrîsov înnoim și întărim.* URICARIUL, I, 86/18. *Capitalurili de bani și alte aferosiri întărite prin hrîsoavi sau zapisă...* (a. 1818), ap. GCR. II, 219.

AFIEROSIT, -Ă adj. † „*Dédié, consacré*“. — Participiul lui *aferosi*, devenit adjectiv. [Istoria] *aferosită* la iubitorii de patrie frații săi. ZILOT, CRON., ap. HEM. 434. *Să va folosi cu toate acelea privilegiu și venituri aferositi stării bisăricești.* (a. 1818), ap. GCR. II, 219.

AFĪF, -Ă s. m. „*Sans le sous, panné*“. — „Ușor la pungă, fără parale; fără o lescaie, lefter“. Întrebuințat numai în Mold. (cfr. *ififiu*). *Mă trezesc tufă'n pungă, tufă'n buzunar, afif! Dar ce-mi pasă?* ALECSANDRI, T. 530. [Eră] *veșnic afif și veșnic furios pe țară.* VLAHUȚĂ, D. 179.

— Din turc. *hafif*, „leger, agile“.

AFĪL, -Ă adj. (Bot.) „*Aphylle*“. — „Fără foi“. *Scap afil.* GRECESCU, FL. 363.

— N. din fran. (= grec. ἀ privativ și φύλλον, „foaie“).

AFILIĂ vb. I^a. „(S) *affilier*“. — 1°. *Trans.* A asocia (pe cineva sau o grupare mai mică) la un ordin călugăresc, la o societate (mai ales secretă) etc. *Societatea centrală și-a afiliat toate societățile similare din țară.* 2°. *Refl.* A se asocia (ca membru, afiliat) la o societate (secretă) etc. *S'a afiliat la loja Francmasonilor.*

— N. din fran.

AFILIĂRE s. f. „*Affiliation*“. — Infinitivul lui *afilia*, devenit abstract verbal.

AFILIĂT, -Ă adj., subst. „*Affilié*“. — Participiul lui *afilia*, devenit adjectiv, substantivat une-ori. *Adj.* *Fusese și el afiliat la complot.* | *Subst.* *Toți afiliații erau de față.*

AFILIĂȚIE s. f. }

AFILIAȚIUNE s. f. } = *affiliare*.

— N. din fran. *affiliation* (lat. *affiliatio*).

AFIN s. m. (Bot.) „*Abretier, aîrelle-noire, myrtille. Vaccinium Myrtillus*“. *Mic arbust din familia Ericaceae-Vaccinoideae... frânze ovale;... florile verzui-roșietice;... fructe... globuloase de o culoare albastră închisă sau neagră cu aspect brumăriu.* [Crește prin] *pășuni pietroase în regiunea alpină și prin locurile stâncoase și umede din pădurile montane și subalpine* [în] *Maiu-Iunie.* PANȚU, PL. 2. *Printre brazi..., printre afini și ienuperi, suiu matca Cernatului până'n vârful muntelui.* ODOBESCU, III, 179/18. | În basme întâlnim pe *Afin* ca nume propriu, împreună cu *Dafin*. *Le puse nume: unuia Dafin și altuia Afin.* ISPIRESCU, L. 112.

— Etimologia necunoscută. Cuvântul găsimu-se și la Arom. (*afin, afincu*, iar fructul *afină, afincă, afink'e, afinge*, com. Papahagi), derivarea lui din ung. *afonya*, rut. *afyny, (jafyna, afeny, afena)* (CIHAC, II, 475) nu e cu putință.

AFĪN s. m. (Jur.) „*Parent par alliance*“. — „*Rudă (prin încusurire)*“. *În linie directă... este oprită..., între afinii (cuscrii) de aceeași spiță, căsătoria.* HAMANGIU, C. C. 47.

— N. din lat. *affinis*.

AFINĂ s. f. (Bot.) „*Baie de Vairelle*“. — Fructul afinului. *Fructele dulci, puțin acrișoare, cunoscute sub numele de afine, sânt comestibile.* PANȚU, FL. 2. || Specii: *Afine-pomușoare și Afine-de-mlaștine* = „*Airelle-des-marais: Vaccinium uliginosum*“. *Contra diareei se mai bea decoct de frunze de afine pomușoare și afine de mlaștine (Vaccinium uliginosum).* LEON, MED.

— Forma feminină a cuvântului *afin*¹.

AFINĂGIU s. a. (Chim.) „*Affinage*“. — „*Lămurire*“. Operație prin care se purifică o materie, eliminându-se din ea elementele străine. *Pentru a transformă fonta în fier, ea este supusă la o operațiune numită afinagiu.* PONI, CH. 221. [Și: *afinăj*.]

— N. din fran.

AFINĂR s. m. (Bot.) = *afin*, în înțeles de „tufă de afin“. ap. HEM. 435. (Hațeg, în Transilv.)

— Derivat din *afină*, prin suf. col.-loc. -*ar*.

AFINÉT s. a. = *afinis*. Colectivul lui *afin*¹ (derivat prin suf. -et), ap. HEM. 435. (Orlat, comit. Sibiiu). [Plur. -nete și -neturi.]

AFINIȘ s. a. „*Fourré d'ainelle*“. — Colectivul lui *afin* (derivat prin suf. -iș), ap. HEM. 435 (Vaidarecea, comit. Făgăraș). [Plur. -nișe și -nișuri.]

AFINITĂTE s. f. „*Affinité*“. — 1°. „Înrudire, asemănare, apropiere (fizică sau morală)“. Sub. raportul structurii, între aceste plante există o deosebită afinitate. GRECESCU, FL. 10. Le lipsește orice afinitate cu guvernele. | *Spec.* (Jur.) Înrudire prin alianță. „Cuscrenie“. || 2° Tendință spre împreunare, spre unire. (Fizic. Chim.) Puterea în virtutea căreia atomii... se combină, se numește afinitate chimică. PONI, CH. 8. — N. din fran. (lat. *affinitas*).

AFIŌN s. m. sing. tant. (Bot.) 1°. „*Opium. Pavot. 2°. Etourdissement*“. — 1°. Substanța narcotică numită „opiu“, necunoscută Românilor în timpurile mai vechi. *Afion* = *Herba soporifera*. ANON. CAR. Atâta eră strășnic. [Racovița-Vodă], că mâncă afion dimineața și la vreme de chindii bea pelin cu ulciorul. CANTA, LET. III; 181/15. Toți pășitorii fură cuprinși de somn, sor cu moartea...; pasă-mi-te rachiul din butoiu eră cu afion. ISPIRESCU, I. 374. L-a adormi cu afion și nu s'a mai trezi până dimineața. SEZ. II; 116. Lin..., presărat cu spirt și afion, se pune la pânțele pentru orice durere. (Dobrogea). LEON, MED. 96. | „Planta (de obicei: macul) din care se extrage afionul“. *Frunză verde de afion*. POP. (Bucovina), ap. HEM. 440. SEVASTOS, P. P. 196/11. *Frunzișoară de afion*. SEZ. I; 165 b/5. || 2. P. ext. „Amorțeală, letargie (produsă de opiu)“. Ghiftuiu (viindu-și în simțire, incet): Ce glas dulce!... Mi-o trecut... s'o spart afionu. la glasul tău. ALECSANDRI, T. 617. [Și, după ung: † *afion*.]

— Din n.-grec. *ἀφίον* (care-i luat din turc. *afiyun*, iar aceasta din grec. *ἄφρον*).

AFIRMĂ, vb. f. „(S) *affirmer*“. — *Trans.* și *refl.* 1°. A declara că un lucru există; mai ales în opoziție cu „a negă“. „A zice, a întări, a încredința, a adevăra (I, 2)“. *Textul canoanelor... afirmă mai mult decât combat independența noastră eclesiastică*. URICARIUL, X, 372/26. (Fil.) *Judecățile sânt universale, în care predicatul se afirmă sau se negă pentru toată sfera subiectului, — sau particulare...* MAIORESCU, L. 43. | (Jur.) A face o declarație înaintea justiției. || 2°. *Refl.* „A ieși la iveală, a se pune în evidență“. *Se afirmă prea mult persoana privată a autorului*. MAIORESCU, CR. I, 236. *S'a afirmat de la început ca poet de talent*. — N. din fran. (lat. *affirmare*).

AFIRMĂRE s. f. „*Affirmation*“. — Infinitivul lui *afirmă*, devenit abstract verbal.

AFIRMĂT, -Ă adj. „*Affirmé*“. — Participiul lui *afirmă*, devenit adjectiv. *S'au dovedit neexacte multe din cele afirmate*.

AFIRMĂȚIE s. f. } = *afirmare*.
AFIRMĂȚIUNE s. f. }

— N. din fran. *affirmation* (lat. *affirmatio*).

AFIRMATIV, -Ă adj., adv. „*Affirmatif. Affirmativement*“. — Contrariul noțiunii „negativ“. Care declară că un lucru există. | (Fil.) *Afirmativă este judecata în care predicatul se arată concordant cu subiectul*. MAIORESCU, L. 43. — N. din fran.

AFIROȘI vb. IV y. *aferosi*.

AFIȘ s. a. „*Affiche, placard*“. — Foaje (de hârtie)

ce cuprinde o înștiințare, un anunț pentru public, scris sau tipărit. *Afișuri, bilețuri... și alte tipărituri mărunte*. URICARIUL, XII, 342/29. *Eră destul să se arăte numele lui pe afiș, pentru ca să se împle sala*. C. NEGRUZZI, I, 345. [Plur. -fișe, mai rar -fișuri. Se mai aude, din ce în ce mai rar, și: *afipt*, s. a., o formă artificială de pe vremea latinistilor, după lat. *affictus*, -a; -um, part. lui *affigere*.]

— N. din fran.

AFIȘĂ vb. I a. „(S) *afficher, placarder*“. — 1°. *Trans.* A lipi undeva un afiș. | A face cunoscut ceva publicului, printr'un afiș. | *Fig.* A purta cu oare-care îndrăzneală, a arăta ceva în lume, spre vederea tuturor. *Afișează pretutindeni legăturile sale intime*. 2°. *Refl.* A fi adus la cunoștința obștească prin afiș. *Ordonanța primăriei s'a afișat aseară*. | (Despe persoane) A arăta prea mult în public persoana sa.

AFIȘĂRE s. f. „*Affichage, placardage*“. — Infinitivul lui *afișă*, devenit abstract verbal. *Afișarea e oprită*.

AFIȘĂT s. a. = *afișare*. Participiul lui *afișă*, devenit abstract verbal. *Afișatul a fost dat în întreprindere*.

AFIȘĂT, -Ă adj. „*Affiché, placardé*“. — Participiul lui *afișă*, devenit adjectiv.

AFIȘOR s. m. „*Afficheur*“. — Cel care lipește sau răspândește afișe. Împărțitor de afișe.
— N. din fran.

AFLĂ vb. I. I. 1°—2. „*Apprendre, entendre, comprendre, avoir connaissance de, connaître, savoir, découvrir*. (Refl.) *Se découvrir, être su*. II. 1°. *Trouver* (par. hasard); *rencontrer; arriver, survenir*. 2°. *Trouver* (après avoir cherché). 3°. *Découvrir* (par hasard); *inventer, imaginer*. III. (Refl.) 1°. *Se trouver*. 2°. *Être, exister. Aller, se porter*“.

I. 1°. „A prinde de veste, a avea știre (de ceva, de cineva) din auzite“. *Trans.* *Eu iubiți numai o dată și m'a aflat lumea toată; Am iubit-o numai seara și-a aflat târgul și țara*. TEODORESCU, P. P. 319 b/10. *M'a iubit neica pe-asecuns; Bar dușmanii ne-au văzut; S'au grăbit și rău ne-au spus. Și părintii, cum aflare, Tare rău se mâniau*. HODOȘ, P. P. 88. *Întreabă pe muma vântului, dacă a aflat ceva de la ful său*. ISPIRESCU, L. 118. *Baba atunci se duce cu fuga să afle ce i-a făcut găina*. CREANGĂ, P. 70. | *Aflând că se întorcea..., se duse vesel spre întâmpinarea sa*. GORJAN, H. I, 5/20. | Construit cu „de“. *Aflându-i de patima ce pătimise...* MINEIUL (1776), 180/1. *Cine-au aflat în lume de Codrul-fără-viață?* ALECSANDRI, P. III, 297. || *Refl.* „A se descoperi, a se da pe față, a ieși la iveală“. *Pre urmă, aflându-se, or petrece rău capetele*. NECULCE, LET. II, 310/1. *Se va afli, c'au murit*. PRAVILA MOLD. 4/1. *Știrea s'a aflat îndată*.

2°. „A înțelege ceva din cele auzite, a pricepe, a cunoaște, a ști, a descoperi“. *Trans.* *Împărățul, aflând din răspunsul popei, că el îi gras și voinic, fiind-că n'are griji multe, își zise...* SEZ. IV, 185/18. *Atâta am vrut să afli din gura ta!* CREANGĂ, P. 206. *Află, nepoate, că asemenea pietre fac podoaba împărăției mele*. idem, P. 218. *Atuncce, când boul... Va afli din ce pricină sparge țărna hrănitore...* Atuncce, poate și omul... să știe, Pentru ce... *Une-ori cade... Și alte dați se ridică*. KONAKI, P. 261. *De la calic Nu afli nimic*. ZANNE, P. V, 117. *Cu bătaia la ușă afli de este cineva în casă*. idem, III, 421. *Încalcă calul, că să-i afli năravul*. idem, I, 348. *Până nu bagi în plug cu omul, nu-i afli adevărul*. idem, V, 505. II. Sensul acesta de „a prinde de veste“ și efectul lui „a înțelege“, a trecut, prin extensiune, și asupra celorlalte simțuri, afară de auz. Înțelesul lui *află*

devine în acest caz „a da peste ceva” și, ca efect, „a găsi ceva”.

19. *Trans.* „Aflarea” nu implică o căutare prealabilă. După ce au aflat Brâncovanul Vodă pe Aga Bălăceanul mort în războiu, trimesu-i-au capul la București. NECULCE, LET. II, 262/37. Și tu ai fi făcut această pentru mine, de m'as fi aflat în starea voastră. DRĂGHICI, R. 23. Luna... te află strânsă'n brăță, Dulce dragoste bălaie. EMINESCU, P. 9. || Scărbi și nevoi aflare-mă. PSAL. SCH. 415/13; CORESI, PS. 348 (: „la détresse et l'angoisse m'avaient rencontré“ = „invenierunt“). Și mai cumplite chinuri a'nceput a mă afla. PANN, E. I, 68. || Unipers. Fiul meu, ce te-o aflat? POMPILU, P. P. 71/21. Dă, Doamne; cui ai mai dat; Căci de-i da cui n'ai mai dat, S'o miră, ce l-a aflat. ZANNE, P. VI, 550. || Refl. „A se întâlni”. S'au aflat cu femeiea-și. DOSOFTEIU, V. S. 22/2.

20. „Aflarea” presupune o căutare prealabilă. *Trans.* Prinde-ți-o și o legați și aflați o căldare! CUV. D. BĂTR. II, 149. O leapădă pre aceea și cearcă să aște alta mai mare. NECULCE, LET. II, 344/17. [Prii] pe acest bărbat; fără să poată afla un cuvânt, cu care să-l poată mângâia. C. NEGRUZZI, I, 57. Ca să nu te aște tatăl meu, te voiu preface într-o floare. EMINESCU, N. 17. Se despărțiră, ca să nu-i aște zmeul. RETEGANUL, P. I, 35/15. | Mai ales în legătură cu abstracte ca: alinare, liniște, mângâiere, odihnă, scăpare, vină etc. Împărțitul află vină sfântului Dimitrie. DOSOFTEIU, V. S. 86/2. Sufletul odihnă nu poate afla, până nu găsește adevărul. CANTEMIR, ap. HEM. 313. S'a sărguit a-și afla mângâiere. MARCOVICI, C. 4/11. Eu mor!... Mă duc să aflu liniștea, pe care mi-ai răpit-o. C. NEGRUZZI, I, 28.

30. De la „a găsi” până la „a descoperi” e numai un pas. Când „aflarea” s'a făcut căpă ca mai înainte să fi fost precedată de o căutare, atunci și „descoperirea” e întâmplătoare. *Trans.* A doao zi venirem întru Potiol, iuo aflăm frații, și rugați fumu de ei. COD. VOR. 99/9 (= întru a doaoa zi venim în Potiol, iuo aflăm frații. N. TESTAMENT 1648; = A doaua zi am venit la Potioli, unde aflându frați, ne-am mângâiat spre ei. BIBLIA 1688; = Secunda die venimus Puteolis, ubi inventis fratribus, rogati sumus. S'fârșind zapodia, aflăram un pomel. MINEIUL (1776), 28/2. Crăpând una [= nucă], au aflat miezul ei dulce și bun ca de migdale. DRĂGHICI, R. 51. || Când „aflarea” urmează unei căutări cu mîntea, avem sensul „a născoci, a școrni, a inventa”. *Trans.* Acest chip au aflat Robinson, ca să nu uite cursul anului. idem, 56. Împrejură-i adunați Seda Turcii înarmați, și pe rând se întreba, Că ce moarte i-ar afla? ALECSANDRI, P. P. 136/4.

|| A afla de bine sau: cu cale sau: de cuviință sau numai: a-și afla = „a găsi nemerit” = „trouver bon, juder opportun, convenable”. După multe chibzuiri, au aflat de bine să mergă la boierul din sat și să-l întrebe de sfat. SBIERA, P. 221/36. D'apoi bine, astăzi și-ai aflat d-ta de arat? MARIAN, SE. II, 146. || A afla chip sau: chip și cale sau: chip de cale = „a găsi mijlocul de a...”: „trouver le moyen de...” Îlieșcul aflase chip a se deslega... dintr'un lanț ce nu era potrivit cu ușurătatea inimii sale. C. NEGRUZZI, ap. HEM. 448. Cât s'au gândit ei încolo și ncoace, tot n'au aflat chip și cale. Au chemat dară iar babele ntr'ajutor, cu sfatul lor cel adânc. SBIERA, P. 44/4. Se rugă lui Șerban Vodă să între la mijloc, să aște un chip de cale să-i mântuească de Dumitrașco. MUSTE, LET. III, 26. | † A afla pricină, † a-și afla prilej, a afla vreme = „a găsi un pretext, o ocaziune nemerită, un moment oportun, (spre a îndeplini ceva plănuț de mult)”. Având el pre Moldova mare mânie și pismă veche... îndată au aflat pricină — că eră și om meșter și isteț la fire — zicând că are împărăția multe treburi și-i cere de la țară mulți bani, și așa îndată au și scos dări multe. N. COSTIN, LET. II, 21. Auziră de la masă boierii și-și aflare de-acia prilej și începură a plânge și a rugă pre împăratul.

MOXA, 390. Ca niște nemulțămitori se lăpădară și nu vrură să margă; ce-și aflare prilej. VARLAAM, C. 358/1. Află prilej și de treaba acia, minunata fămea. MINEIUL (1776), 169/2. Neprietenii lui V. atunce au și aflat vreme, de au zis. NECULCE, LET. II, 266/5. Vor afla dușmanii vreme Să-i fure astăzi braul ei. COȘBUC, B. 119. || A nu-și afla loc(ul) = „a nu putea stă liniștit (de mare bucurie, de emoție etc.)”. Cum au prins voinicelul la putere; nu-și mai afla loc acasă, ci îmblă totdeauna în viteji. SBIERA, P. 12/18. Atăta eră ea de bucurioasă și de veselă, cât nu-și afla loc. idem, 65/21. || A-și afla omul = „a da de cel pe care nu-l poți birui, înșelă etc.”. Dar!... Cum nu!... Ti-ai aflat oamenii! MARIAN, T. 265. || A afla ac de cojocul cuivă, cfr. ac. | A afla nod în papură, cfr. papură. || Și-a aflat sacul petecul. ZANNE, P. III, 346 = Și-a aflat tingirea capacul. idem, IV (: „Il n'est si méchant pot, qui ne trouve son couvercle.”).

III. Refl. 19. „A se găsi”, presupunând ca subînțeles: „după ce s'a căutat, dacă s'ar fi căutat”. Făcură rugă cătră Dumnedzău, ca să le arate cine se va afla să hie destoinic a hi mitropolit. VARLAAM, C. II, 32/1. Să-l gonească dentr'acel loc; să nu se mai aște pre aciale locuri. PRAVILA MOLD. 26/1. În țara noastră pre aceste vremi nu se află om ca acela. NECULCE, LET. II, 257/28. Un asemenea om nu se află în armie. BĂLCESCU, M. V. 392/5. O zână... cum nu se mai află sub soare. ISPIRESCU, L. 35. Caut mănăstirea de tămăre și nu știu în care parte a lumii se află. CREANGĂ, P. 90. După bătălie mulți viteji se află. ZANNE, P. IV, 269.

20. În toate exemplele citate mai sus „a se afla” are aproape același sens cu „a exista, a fi”; acest înțeles îl poate avea a se afla și în cazuri în care nu mai e vorba de loc de o „căutare prealabilă”. Acesta, aflându-se încă diacon, veni la besearica sfântului. DOSOFTEIU, V. S. 3/1. Vedem neamul omenesca la mare negrijă aflându-se. BIBLIA (1688), 3 pr/21. Se află în ideea, cum că... Nemișii le pot da voie să treacă oștile turcești prin Țara Românească. E. VĂCĂRESCUL, IST. 300/49. Pentru ce omul se află atăt de adesea în deosebite stări măhnoare? MARCOVICI, D. 7/2. Se uită... să vază unde se află. DRĂGHICI, R. 139. [Sânt] 18 secolii, de când [națiunea română] se află statornicită pe pământul său. BĂLCESCU, M. V. 5/29. În starea în care mă aflăm... uitasem că mai trăesc pe lume. CREANGĂ, A. 66. În vremea aceea se află la un prieten. Mă aflu în cele mai bune relațiuni cu el. | Harăp-Alb, aflându-se cu părere de bine despre aceasta... nu se lasă, până ce nu găsește un bușihian. CREANGĂ, P. 238. || În legătură cu negațiunea: „a nu exista”: Te-oiu face eu: să iei un drăguț de femeie, care nu se mai află! idem, P. 161. | Nu se află = „nu e adevărat, nu e exact”. Epistatul: „S'a plâns boierul, că l-ai batjocurit”. Stan: „Nu se află, domnule epistat!” ALECSANDRI, T. 142. Să nu se afle (ca) să... = „să nu cumvă să...”. Să nu se afle, ca să vie acasă fără de o sută de lei. SBIERA, P. 217/16. Dară să nu se afle, să le dee altuia. idem, P. 127/19.

|| A se afla de față = „a fi prezent”: „être présent”. De se vor afla de față unii ca aceea, să-i prindeți și. să-i legați. DOCA (a. 1627, Mold.), ap. HEM. 451. || Cum te afli? = „cum te simți; cum îți merge; cum ești cu sănătatea; ce faci?” || (Fam.) A se afla în treabă = „A face ceva, a se amesteca în ceva, fără spor și fără pricepere”.

— Lat. *afflare* (= *ad* + *flare*), „a sufla spre ceva”, se găsește la Români, în vechea limbă dalmată (*afatura* = pradă găsită pe largul mării), în Italia sudică (neapolitan *ašare*; calabrez *ahjare*, în Cerignola și Bari *acchjā*, sicilian *ašari*), în peninsula iberică (span. *hallar*, portug. *achar*) și la Reto-romani (surselvic *aftar*), pretutindeni cu sensul de „a găsi”, corepunzând deci lui *trovare*, *trouver* din Italia și Franța. Acest sens, care e atestată abia în s. XI, în niște glose latino-spaniole, trebuie să fi fost cunoscut și poporului roman, iar desvoltarea lui se explică (după

Schuchardt) în modul următor: *Afflatur*, „se suflă“, va fi luat mai întâiu sensul de „se șoptește“, *mihi afflatur*, „mi se șoptește“ (cfr. „numai, tu să nu te răsuflă cuiva, ca să nu prindă el de veste“. CREANGĂ), de unde apoi, forma pasivă fiind înlocuită prin forma activă, *afflo*, „aud (ceea ce mi se șoptește)“ și, în urmă, „găsesc“.

AFLĂRE s. f. „*Action d'apprendre, de trouver; trouvaille, découverte, invention. État (de la santé)*“.— Infinitivul lui *află*, devenit abstract verbal. *Aflarea acestui lucru m'a întristat*. | † „Născocire, invențiune“, *Să nu socotiți... că aceste sânt aflări ale mele*. ANTIM, P. 211. *Întrebuințarea iposului... este una din cele mai însemnate aflări ce s'au făcut în gospodărie*. I. IONESCU, C. 28. | „Stare a sănătății“. *Întrebările mele... despre aflarea tatei*. SBIERA, F. S. 132. || *Spec. Aflarea sfintei cruci = Inventio sanctae crucis...; die Kreuzerfindung*. LB. *Aflarea capului sfântului Ioan Botezătorul (25 Maiu)*, ap. HEM. 444.

AFLĂT s. a. = aflare. Participiul lui *află*, devenit abstract verbal. *Se zice dintru aflate, A fi o cetate*. BARAC, A. 6: „par ouă-dire“. | *Aflătul sfintelor moștii a lui sfântul Acachie*. DOSOFTEIU, V. S. 19₁. | *Pe această poveste cură și aflatul slovelor*. M. COSTIN, LET. I, 29₁₈.

AFLĂT, -Ă adj. „*Appris, trouvé, découvert, inventé*“.— Participiul lui *află*, devenit adjectiv. *Scriptura cea noo fiind cu nevoie aflată*. BIBLIA (1688), 7 pr.₅₆. | Copil *aflat* e un franțuzism („*enfant trouvé*“) în loc de „copil (de) găsit, copil lepădat“. || (Med.) *Epilepsia* [recte: epilepticul] se numește la noi... *aflat de nevoie* [„nevoie“ = epilepsie, în aceste regiuni], ap. HEM. 444 (Măidan, comit. Caraș-Severin).

AFLĂTOR, -TOARE adj., subst. „*Qui apprend, qui (se) trouve, qui découvre, qui invente. Trouveur. Inventeur*“.— Adjectivul verbal al lui *află* (derivat prin suf. -ător), substantivat în parte. *Adj. De vreți să fim aflătoare, hai... să privim*. ALECSANDRI, T. 102. *Capul de Coriseo, aflător sub domnia Englezilor...* DRĂGHICI, R. 18. || Subst. „Născocitor, inventator“. *Aflătorul răutăților*. DOSOFTEIU, V. S. 126₂. *Astă... băutură... face nu mai puțină cinste aflătorului ei, decât aflătorului tipografiei și a corăbieriei cu abur*. C. NEGRUZZI, I, 75. | † și dial.: *aflătoriu*.

AFLUENT adj., subst. (Geogr.) „*Affluent*“.— Adj. Care curge spre. | Subst. Curs de apă care se varsă într'un altul mai mare. *E așa de lată Dunărea, încât adaosul afluenților mai că nu se bagă de seamă*. MEHEDIŢI, R. 14.

— N. din fran. (lat. *affluens*).

AFLUENȚĂ s. f. „*Affluence*“.— „Năvală, curgere din toate părțile, îngrămădire“. *Pe strade eră o mare afluență de lume*.

— N. din fran. (lat. *affluentia*).

AFLŪX s. a. (Med.) „*Afflux*“.— „Năvală, năpădire neașteptată a unui lichid într'o parte a corpului“. *Aflux de sânge la creier*. [Plur. — *fluxuri*]

— N. din fran. (lat. *affluxus*).

AFON, -Ă adj., subst. (Gram.) }
AFONIC, -Ă adj., subst. (Gram.) }
„*Aphone*“.— Fără glas, fără sunet. În fonetică se numesc „afonice“ („afone“) sau „surde“ acele sunete care se articulează fără vibrarea cordelor vocale.

[Accentuat, după fran., și: *afón*].

— N. din grec. *ἄφωνος*; *afonic* a mai primit și suf. adj. -ic, uzitat la derivarea neologismelor.

AFONIE s. f. (Med.) „*Aphonie*“.— Stingere a glăului. | Fig. Răgușală desăvârșită.

— N. din fran. (= grec. *ἄφωνία*).

AFORISM s. a. „*Aphorisme*“.— Judecată care redă într'o formă concisă un adevăr sau o părere în privința lucrurilor omenești. „Cugetare, maximă, sentență, zicere“. *I-am răspuns, repetând un aforism zis odinioară: Acela are vocațiune, care în momentul lucrării se uită pe sine*. MAIORESCU, CR. II, 109. [Și: *aforismă* s. f.]

— N. din fran.

AFORISTIC, -Ă adj., adv. „*Aphoristique. Par aphorismes, d'une manière aphoristique*“.— În formă de aforisme, în felul aforismelor. *Adj. O vorbire aforistică*. | Adv. *Mai toată cartea e scrisă aforistic*.

— N. din fran.

AFRODIZIÁC, -Ă adj., subst. „*Aphrodisiaque*“.— [Substanță] care ațăță spre poftetele trupești.

— N. din fran.

AFRONT s. a. „*Affront*“.— Insultă, în public. „Ocară, necinste, rușine în fața lumii“. *N'o să-mi tîntuesc răzbunarea pe afontul meu!* C. NEGRUZZI III, 463. *N'ar fi o nedreptate, un afront, ce am face de buna noastră voie vânătoriei, când am nesocoti drepturile ce ea are?* ODOBESCU, III, 113₁₅. *Lui Mogoștea nu-i ieșea de la inimă afontul ce i-l făcuse Pavel*. CREANGĂ, A. 107. [Plur. -turi.]

— N. din fran.

AFT s. a. v. ah.

ĂFTĂ s. f. (Med.) „*Aphte*“.— Mică ulcerăție albicioasă produsă pe membrele mucoase ale gurei ori ale faringelui. „Bubuliță, bășicuță în gură, acrum.“ [Întrebuințat mai ales la plur.: *afte*].

— N. din fran. (= grec. *ἄφθη*, din *ἄπτω*, „a inflama“).

AFTÓS, -OĂSĂ adj. (Med.) „*Aphteux*“.— Cu afte, plin de acrum. | (Veter.) *Febra aftoasă* = „fièvre aphteuse“: o „boală de gură și de unghii (la vite)“.

— N. după fran.

AFUMĂ vb. I. I. 1°. *Enfumer, exposer à la fumée, saurer*. 2°. *Couvrir de fumée. Bowcaner*. (Refl.) *Se griser*. 3°. *Laisser (les mets) prendre un goût de fumée*. II. *Fumer, fumiger*. III. *Allumer (la cigarette)*.

I. *Trans.* Înțelesul fundamental e „a duce, a ține“, a expune ceva la fum, a face să intre fum în ceva“.

1°. Expunerea la fum se face cu un anume scop. *Pre acela [roiu], pre carele vreau să-l muți, îl afumă*. ECONOMIA, 192. | Scopul este mai ales conservarea. *Carnea să se afume cum trebuie*. DRĂGHICI, R. 86. | În medicina populară afumarea cu diferite lucruri joacă un rol însemnat. *Pentru tusă, să se afume cu burete de cruce*. MSS. (a. 1788), ap. HEM. 459. *De-abia i-a mai trece băiatului istuia de spăriet, că mult păr îmi trebuia de la tine, ca să-l afum*. CREANGĂ, P. 33. | Se poate afumă nu numai un obiect sau o persoană, ci și (într') un loc închis. *Babele la noi gonesc pre necuratul, afumând pene prin casă*. C. NEGRUZZI, I, 66. || *Absol.* *Am afumat toată ziua prin casă, ca să iasă acel miros rău*. TDRG. 29°.

2°. Ceva „expus la fum“, poate fi și „acoperit cu fum“ sau „umplut de fum“. *Am zis slugii mele să afume odaia cu hârțiile aceste*. C. NEGRUZZI, I, 66. În „figură etimologică“: *Am iernat... Într'un bordeiu dărămat: Picătura m'a picat, Crivățul m'a înghețat, Fumul că m'a afumat*. TEODORESCU, P. P. 289. || *P. anal.* Când se produce fum de mirodenii, anume spre a da un miros plăcut la ceva, avem sensul de „a parfuma“. *Vor spăla și vor afumă trupul crăiului [mort]*. BELDIMAN, N. P. II, 5. *Nu am mințit conștiinței noastre, afumând cu mirezme prefăcute niște idoli amăgitori*. ODOBESCU, I, 504. | Fig. Refl. *A se afumă* = „a se îmbătă ușor“, a fi amețit de aburii sau de țaria băuturii. *Te afumi cu pelin de la*

Rusalii. ȘEZ. III, 121/1. *S'a afumat cu luleaua*. PANN, P. V. I, 111.

3°. Când e vorba de mâncări fierțe la foc, o urmare a afumării lor neintenționate poate fi căpătarea unui gust de fum; de aceea a *afumă* capătă în acest caz înțelesul nou de „a da (fără voie) gust de fum (la ceva)“. *Spălă, frecă vasul, puneă de-l fierbeă, Păzind să n'afume* [măncarea] și'n foc să nu dea. PANN, P. V. II, 149. *Ai afumat laptele*.

II. † = *fumegă*. *Intrans.* și *refl.* *Atinge codrii și afumă-se-vor*. CORESI, PS. 390; PSAL. SCH. 464/19. (= atinge munții și fumă-gă-vor. PSALT. (1651); = se atinge de mături și se afumă. ARSENIE D. BISE-RICANI; = se atinge de munți și fumegă-se-vor. DOSOFTEIU: „tangit montes et fumigant.“), ap. HEM. 458. *Norodul vedeă muntele afumând*. BIBLIA (1688), 53₂. *Se zice despre o căpiță jilavă de fân, că afumă*. LB.

III. După germ. „anrauchen“, găsim la I. NEGRUZZI, III, 53, pe *afumă* cu sensul de „a aprinde o țigare, a fumă“. *Trans.* *Aveți să luați o cafea și să afumați o țigară*.

— Din lat. **affumare* (= ad + *fumare*): ital. *affumare*, v.-prov., portg. *afumar*; cfr. span. *ahumar*. Pentru sensul „a se îmbătă“, cfr. fran. *enfumer*.

AFUMĂRE s. f. 1°—2°. *Action d'enfumer, de fumer, de parfumer en brûlant des substances odoriférantes. Fumage, boucanage, saurage. Fumigation.*— Infinitivul lui *afumă*, devenit abstract verbal. 1°. Expunere la fum, spre conservare. *Afumarea cărnii e o deprindere veche*. | 2°. Expunere la fumul unor substanțe, spre vindecare sau spre desinfectare. *La țărani, fiecare boală își are un fel de afumare*. HEM. 459. | † „Fum de mirodenii“. *Toate arsele mojdane rădic ție cu afumare și berbeci*. CORESI, PS. 168; PSAL. SCH. 195/16 (= jertvă grasă voui înălță ție cu mirose-nie de berbeci. PSALT. 1651; = jratve cu ntregul de ars cu măduhă grase rădică-voiu ție cu tămăie și areți. DOSOFTEIU: „je t'offrirai des holocaustes de bêtes moelleuses, avec la graisse des moutons, laquelle on fait fumer“; = „cum incenso arietum.“), ap. HEM. 461.

AFUMĂT s. a. = *afumare*. — Participiul lui *afumă*, devenit abstract verbal. *A pus carnea la afumat. Hârtie de afumat*.

AFUMĂT, -Ă adj. 1°. *Enfumé; qui sent la fumée*. 2°. *Sauré, boucané, fumé*. 3°. *Grisé, enfumé, un peu ivre, entre deux vins*. — Participiul lui *afumă*, devenit adjectiv. 1°. *Golea ici, Golea colea, Golea'n margine de sat, în cel cătun afumat*. ZANNE, P. VI, 31, 129. *Privedă, în păretele afumat, la umbra sa proprie*. EMINESCU, N. 58. *Scoose o hârtie afumată, pe care mi-o dete*. C. NEGRUZZI, I. 186. *Du-te, du-te, blăstămate, Cu mustețe afumate, Du-te, du-te, urgisite, cu mustețe părjolite*. RETEGANUL, TR. 149/25. | *Fig.* „Cărunt“. [Eră] *pleșiv, alb la păr; barba pre la margini afumată*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 463. | *Bucatele le-au făcut afumate, arse și sleite*. CREANGĂ, P. 292. | 2°. *Nu puteă, să mănânce carne afumată*. DRĂGHICI, R. 140. | 3°. „Îmbătat ușor, amețit de băutură, terchelit, chirchilit“. *Eră afumat de tot în seara aceea*. CARAGIALE, N. 116/15.

AFUMĂTĂ s. f. (Bot.) „*Espèce de raisin*“. — *Afumată se chiamă pe la noi un fel de strugure ruginit, de o culoare amestecată din alb, galben și roșu, picurată cu negru. Strugurile se face des și brobonat. La mâncare e dulce și gustos*. ap. HEM. 463 (Glâmbocel). — Adjectivul *afumat, -ă*, substantivat prin omiterea cuvântului subînțeles: „viță“ sau „poamă“; cfr. tămăioasă.

AFUMĂTOĂRE s. f. „*Cassolette, navette à encens*“. — Un fel de vas, în care se ard mirodeniile și cu care se afumă prin casă. *O stropitoare și afumătoare de ar-*

gint. URICARIUL, XVI, 276. *O căție sau afumătoare de argint în forma unei sfere cu capac conic sprijinită pe trei picioare de figura unui S, fixate de o tavă lată...* ODOBESCU, I, 459.

— Derivat din *afumă*, prin suf. instr. -*ătoare*.

AFUMĂTOR, -TOĂRE adj., subst. „*Qui enfume, qui parfume*“. — Adjectivul verbal al lui *afumă* (derivat prin suf. -*ător*). *Au numit Dumnezeu atunci pe Raasim și pre Fachei: doi cărbuni afumători*. N. COSTIN, LET. II, 38. [† și dial.: -*tōriu*.]

AFUMĂTURĂ s. f. = *afumare*. — *În ziua de 40 de sfînți se fac afumături cu cărpe aprinse prin case*. MARIAN, SE. II, 168.

— Derivat din *afumă*, prin suf. abstr. -*ătură*.

AFUMEGĂ vb. I. = *fumegă*. *Gură de iad...*, *care ne afumegă neîncetat cu măglisitoare cuvinte*. PISCUPESCU, O. 33.

— Din *fumegă*, după *afumă*.

AFUMEGĂT, -Ă adj. = *fumegat*. Participiul lui *afumegă*, devenit adjectiv. [Aerul de acolo] e *însărcinat cu tot felul de afumegate putori*. PISCUPESCU, O. 67.

AFUND, -Ă adv., adj., s. a. „I. 1° *Au fond, dans le fond, vers le fond*. 2° *Profondément*. 3° *À fond*. II. *Profond*. III. *Fond, profondeur, abîme*“.

I. Adv. 1°. Exprimă un raport local, arătând o stare la fund, dar mai ales o mișcare spre fund. Sensul acesta se cunoaște încă deslușit în expresia a (se) da *afund* = „a (se) cufundă“: „*plonger, faire le plongeon*“. *Leșițele speriete se da afund și se ascundeau în stuful și în papura de pe mal*. ODOBESCU, I, 142. *Pescarul... dădu coșurile afund și le legă de țărusi*. DELAVRANCEA, V. V. 191. *Vreme nu pierdea, în apă sărea, și afund se da*. TEODORESCU, P. P. 645/6 și — în sens figurat — „a se pierde“: *Cum de atâtea... neveste... se dau afund cu târgoveții*. DELAVRANCEA, S. 30. *Banul te bagă afund, banul te scoate din unde*. ZANNE, P. V, 49 — și în expresia: *trage afund*, când se vorbește despre un înec fatal. *Cel ce cade [în holbură]... trebuie să piară, căci îl trage afund*. ap. HEM. (Poieni, în Iași).

2°. Cu încetul noțiunea de „fund“ pierzându-se, *afund* devine sinonim cu „adânc“. [Crucea] o *în-gropară Jidovii afundă*. DOSOFTEIU, V. S. 17/2. *Săpând temelia afundă în pământ, aflară un cap de os*. MOXA, 356/16. *El cu armașul său pătrunsesse afund printre vrăjmași*. CALENDARIU (1814), 118/6. Mai ales în legătură cu „a băgă“. *Parii mai afund îi bagă*. PANN, Ș. II, 24. *Am un butoiăș rotund, și-l bag în păr afund?* (= Căciula). GOROVEI, C. 48.

3°. În legătură cu verbele „a cunoaște, a ști“, după fran. *à fond*: „Cu teinecnie, adânc, deplin“. *Nu cunoștea mai afund pe toți vecinii*. HASDEU, I. C. 151. I. *Văcărescu cunoștea afund toate interesele țării*. ODOBESCU, I, 268. *Sânt... Români, ce se cred că afund cunosce limba românească*. JIPESCU, O. 55.

II. Adj. După analogia lui „adânc“, care e și adverb și adjectiv, se întrebuintează și sinonimul său *afund*, dar aproape numai în Transilv., în funcțiune adjectivală. *L-au slobozit într'o ocnă pustie și afundă*. ȘINCAI, HR. III, 128/12. *Se sapă o groapă la mijloc mai afundă*. ECONOMIA, 191. *Au aflat o fântână afundă*. ȚICHINDEAL, F. 139. *S'o'necat într'un tăr, Tăul o fost cam afund, Nu mai am bine mai mult*. MĂNDRESCU, L. P. 17/9. *Groapă afundă i-au făcut*. RETEGANUL, P. II, 64/17. *Groapă afundă, săpata în pământ*. MARIAN, T. 4.

III. Subst. Atât adverbul cât și adjectivul *afund* au putut fi luate și în funcțiune substantivală, cu înțelesul de „adânc, adâncime“. Cazul d'întăiu îl avem în: *Toți s'au înecat, La afund s'au dat*. TEODORESCU, P. P. 576 (cfr. *la a-murg, la a-meazăzi* etc.), pe al doilea în: *Norul trece și dispăre în afundul*

cerului. ALECSANDRI, P. II, 126. *El a venit Dintr'un afund de Răsărit.* COȘBUC, B. 17. | *Fig. Oftând greu din afund.* CĂBAGIALE, N. S. 43.

— Din a¹ (= lat. ad) + fund; cfr. ital. *affondo*, fran.: *à fond*.

AFUNDĂ vb. I. I. 1°. (S')enfoncer; (s')ensevelir, (se) cacher, 2°. Tremper, plonger, immerger, couler bas, (se) noyer. Se verser. II.—III. 1°. (Refl.) S'abîmer, s'aprofondir, se perdre, être absorbé (par). 2°. Diffamer, calomnier. IV. (Se) boucher.

Cele trei verbe compuse cu subst. fund: *afundă*, *cufundă* și *înfundă* se deosebesc de „adânci”, prin aceea că acesta din urmă nu implică sfârșitul mișcării, pe când, dintre celelalte trei, *afundă* exprimă mișcarea spre fund, *cufundă* până la fund, iar *înfundă* ajungerea la fund și astuparea lui.

I. *Trans.* și *refl.* De cele mai multe ori fundul adâncimii e dedesuptul vorbitorului și mișcarea spre fund e verticală. În cazul acesta deosebirea între *afundă* și *cufundă* e atât de mică, încât limba, deși dă preferință celui din urmă, le deosebește numai rare-ori. 1°. *Afundarea* se face într-o groapă. *Afundară-se limbile în groapa de făcură.* PSALT. (a. 1651), 9/16 (= intinără-se limbile... PSAL. SCH.; = cufundară-se... CORESI, PS.: „les nations ont été enfoncées dans la fosse qu'elles avaient faite.”). *E păcat de Dumnezeu, cucoane, să mă afundez eu cu totul în focul Gheeni.* ODOBESCU, III, 45/12. *M'a făcut maica băiat, Să scot fetele din iad. Nu știu scoate-le-oiu, Ori mai tare afundă-le-oiu.* BIBICESCU, P. P. 227. | De aici „a se îngropă, a dispărea”: *Spicele se clătinau a lene... în jurul colnicelor, sub care se afundă satul Măgura.* DELAVRANCEA, S. 195.

2°. *Afundarea* se face mai ales în apă. Urmarea ei e une-ori numai o dispariție momentană, căreia îi succede o scoatere. „A înmuia”. *Mere nora la fântână. Cu cămașa soacrii'n mână, Și-o afundă-odată în bălă. Și o țipă peste poartă: „Na-o, soacra, că-i spălată”.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 455. De aceea, la botz, preotul *afundă* pe copil în apă: *Botează-l ținându-l în mâni, ... afundându-l și scoțându-l deodată.* IOAN DIN VINȚI (a. 1689), ap. HEM. 467. | Dar dispariția poate fi și totală. *Întrând în mare, Petru se afundă.* DOSOFTEIU, V. S. 36. *Un sloiu de ghiță, care se afundă în apă sub picioarele celui ce calcă pe el.* RETEGANUL, P. III, 61/32. *Și se afundă vasele turcești, de se înecă.* NECULCE, LET. II, 440/10. | De aici = † „A se înecă”. *Umplură amândoaă corăbiile, cât se afundară iale.* VARLAAM, C. 310/2. | Despre o apă curgătoare = „a se vărsa”. *Unde se afundă Murășul în Tisa.* P. MAIOR, IST. 111.

II. *Refl.* Fundul poate fi închipuit și în direcție orizontală, astfel că a se *afundă* e aproape identic cu „a se adânci, a se pierde în adâncimi”. Exemplele sânt toate din literatura mai nouă. *Sărind... pe al său cal, în văzduh s'au afundat.* ALECSANDRI, P. I, 50. *Gardu'n zări răzând s'afundă.* COȘBUC, F. 126. *S'au prea afundat în pădure și au rătăcit.* SBIERA, P. 258/19. *Tot cu ochii-l petreceă, Până'n codri s'afundă.* TEODORSECU, P. P. 623/6.

III. *Fig.* 1°. Ca și „a se adânci” și „a se cufundă”, a se *afundă* în ceva poate avea și sensul figurat de „a pătrunde adânc într'un lucru abstract”. *Acia sta feace pre sfântul... să se afunde sufleteaște.* DOSOFTEIU, V. S. 189/2. „*Vați afundat în strategie, Doamnălor!*”. zise doamna B. C. NEGRUZZI, I, 39. *Adâncă osfîră [a țăranelui], în care pare a-l fi afundat suferințele lui.* ODOBESCU, I, 26/7. *Ajuns acasă mă afundatu în cugetări.* I. NEGRUZZI, III, 321. || 2°. „A ponegri pe cineva (în fața altuia)”. *M'ai afundat, cum țî-a plăcut, în fața tatii.* (Com. Pavelescu.)

IV. *Trans.* și *refl.* Mai rar se găsește sensul de „a înfundă”. *Ușor e a afundă strunga mică.* (= Omul cu puțină datorii le poate ușor plăti.) ZANNE, P. V, 613. *Plăoia mare s'a vărsat... Groapa i s'a a-*

fundat. Și mormântu-i s'a stricat. TEODORESCU, P. P. 625. [*Afund*, mai rar *afundez*.]

— Din lat. popular **affundare* (ad + fundum): ital. *affondare*, sard. *affundare*, v.-fran. *afonder*, span. *afondar*, portg. *afundar*.

AFUNDĂRE s. f. „Plongeon, immersion, enfoncement”. — Infinitivul lui *afundă*, devenit abstract verbal. *Afundarea botezului.* MINEIUL (1776), 65/2. *Afundarea'n nelegiuiri groaznice și negre.* JIPESCU, ap. GCR. II, 260/30. | *Spec.* (Teol.) *Afundarea sfintei cruci* (la Bobotează) = „L'Immersion de la Sainte-Croix”.

AFUNDĂT'S. a. = *afundare* — Participiul lui *afundă*, devenit abstract verbal. *Când e treaba pe afundat, atunci...* HEM. 472.

AFUNDĂT. — *Adj.* „Enfoncé. Plongé, absorbé (par)”. Participiul lui *afundă*, devenit adjectiv. În sens propriu și figurat. *Mulțime, ce eră afundată într'adânc.* DOSOFTEIU, V. S. 179/3. *Dan se simți trăsniț și afundat în nemărginire.* EMINESCU, N. 70. *Eram afundați în multă întristare.* ODOBESCU, I, 316.

AFUNDĂTOR. — *TOĂRE* *adj. subst.* „Plongeur”. — Adjectivul verbal al lui *afundă* (derivat prin suf. -ător.), substantivat une-ori. [† și dial.: *afundătoriu*.]

AFUNDĂTURĂ s. f. „Enfoncement, cachette”. — „Înfundătură”. *Vederea lui nu poate străbate prin toate colțurile și afundăturile.* ISPIRESCU, L. 57. [Plur. -turi.]

— Derivat din *afundă*, prin suf. abstr. -ătură.

AFUNDIȘ s. a. „Profondeur” — „Adâncime”. *Măsurau afundișul codrilor... gândindu-mă la tine.* DELAVRANCEA, S. 197. [Plur. -dișuri și -dișe. Și: *afunziș*.] — Derivat din *afund*, prin suf. loc. -iș.

AFUNZIME s. f. „Profondité”. — Abstractul adjectival al lui *afund* (derivat prin suf. -ime). În Transilv. *Afunzime* = *profunditate*. LEX. BOBB. *Afunzimea* [căr-bunilor]... este foarte mare și până acum necunoscută. MOLDOVAN, T. N. 77.

AFURISĂNIE s. f. „Interdit, excommunication, anathème. Malédiction, maudisson. Imprécation”. — În vechime avea sensul de „excomunicare”, cu timpul însă s'a generalizat, însemnând numai „blestem” de orice natură, și imprecățiuni în care se cuprinde invocarea unei nenorociri asupra cuiva. *Am jurat Domnia mea țarei pre sfânta Evanghelie și cu mare afurisanie.* MAG. IST. I, 123/17. *S'au lucrat strașnice legături, cu grozave afurisanii, ca să nu se mai pomenescă numele văcăritului.* ZILOT, CRON. 23. *Afurisanii, de care... nici samă nu băgați.* ȘINCAI, HR. I, 394/32. *Să fie blestemul și afurisanie pre capul jupănesei Maria.* MAG. IST., 207/21. *Apoi la anatema și la afurisanie [ajung].* TICHINDEAL, F. 214. [Cfr. *afurisenie*.]

— Derivat de scriitorii bisericești din *afurisi*, prin suf. abstr. -anie, după paleo-sl. *zaklin-anie*.

AFURISENIE s. f. = *afurisanie*. *De o va găsi, că curveaște cu om din cirosul biseariceii, poate să-i curvă pre amândoi și să nu să teamă de afurisenie.* PRAVILA MOLD. 54/1. *I-au fost făcut afurisenie de la Patriarși.* NECULCE, LET. II, 257/3. *Le-au făcut și blăstăm de afurisenie.* idem. LET. II, 201/15. *Toate aceste formule de afurisenii... au fost... executate în numele lui Hristos.* ALECSANDRI, ap. HEM. 475. *În multe părți... este datina de a se ceti... încă și rugăciunile iertăciunii de tot blestemul, și [de toată] afurisenia.* MARIAN, I. 310.

— Din *afurisanie*, prin schimbul obicinuit între suf. -anie și -enie.

AFURISI vb. IV^a. „1°. Excommunier, anathémiser. 2°. Maudire, damner; (refl.) promettre sous peine d'être maudit.

1°. † A alungă pe cineva pentru câțva timp din comunitatea bisericească, luându-i dreptul de a se închină după legea creștinească. „A excomunică“. (Cfr. anatemia, procleți.) *Trans. Sfinții părinți afurisiră pr'nsși și-l proclețiră.* VARLAAM, C. 194. *Giudețul besericii îl va aforisi, până când se va pocăi.* PRAVILA MOLD. 111²/₂. *Orice obraz ar fi, îi aforisim și blestemăm.* URICARIUL, XIV, 184³².

2°. Astăzi sensul s'a generalizat asupra oricărui „blestem“, așa încât, dacă voim să exprimăm „excomunicarea“, trebuie să adăugăm: „în numele bisericii“. *Preoții o afurisiră în numele bisericii.* ODOBESCU, I, 21⁶. Încolo sensul e „a blestemă“. *Să meargă și să afurisească pe acest proclēt și vrămaș cumplit.* CREANGĂ, P. 57. | *Ref. „A se jură sub pedeapsa blestemului“.* *Vină 'napoi, vină, Că să-găduesc Și m'afurisc, De azi înainte Să fiu mai cuminte.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 502. [Și: † aforisi.]

— Din m.-grec. ἀφορίσω (aor. ἀφορίσα), probabil prin mijlocire paleo-slavă: *afurisasi*. Termin intrat în limbă prin cărțile bisericești.

AFURISIRE s. f. „Malédiction, maudisson, anathème, damnation“. — Infinitivul lui *afurisi*, devenit abstract verbal.

AFURISIT s. a. = *afurisire*. Participiul lui *afurisi*, devenit abstract verbal.

AFURISIT, -Ă adj., subst. „1° Excommunié, frappé d'anathème, interdit. 2°. Maudit, damné. 3°. Endiable, maudit“. — Participiul lui *afurisi*, devenit adjectiv. 1°. † *Cela ce va zice cuivă că-i afurisitu, neștiind că cel afurisitu l-au tertat, nu să va certă ca un sudvitoriu.* PRAVILA MOLD. 128²/₂. *Vor fi afurisiți, de se va afla scrișoare cu slove latinești în cuprinsul lor.* P. MAIOR, IST. || 2°. *Toți aceia, ce au luat parte la astă hultă, să fie afurisiți.* C. NEGRUZZI, I, 232. *Cei mai mulți însă cred, că cel. ce se chinuște mult la moartea sa, a trebuit să facă multe păcate grele, bri a fost de cineva afurisit.* MARIAN, I, 33. | Ca termen de injurătură se aude „fire-ai afurisit“, adese-ori întărit prin sinonimele „blestemat, proclēt“, sau prin „anatima“. *Fire-ar afurisit să fie, cine a mai desfințat și catihetiile!* CREANGĂ, A. 123. *Cine se va ispiți... să facă altă tocmală într'alt chip, acel om să fie afurisit de Vlădica Isus Hristos și să fie blăstemat de 318 sveci oțți.* DOC. (a. 1631, Munt.), ap. HEM. 477. *Am pus și blăstăm, ca să fie afurisit și proclēt.* CUV. D. BĂTR. I, 136 (a. 1604). *Cene se va sculă să facă altăceva, să fie afurisitu de 300 și 18 osteți, și să fie afurisitu și anatima.* idem. I, 151 (a. 1606). *Să fiu afurisit și anaftimă, să n'am parte...!* ap. HEM. 478 (Bozieni, în Neamț; Borca, în Suceava). || 3°. *P. ext. Afurisit are ca și „blestemat, proclēt“ și sensul de „vrednic de afurisire“, deci: „rău (la inimă), îndrăcit“. Ciocoi de cei afurisiți.* ALECSANDRI, T. 50. *Întinde mâna ta cea dreaptă peste mijlocul meu, să plesnească cercul ist afurisit.* CREANGĂ, P. 98. *Blestemă... pe afurisita de ghicitoare.* ISPIRESCU, L. 55. *L-am urit, C'a fost rău și-afurisit.* HODOȘ, P. P. 281⁷.

AGA subst. „1°. Commandant ou officier turc. 2°. Homme grossier, butor“.

1°. † (A)mată. Ofițer sau comandant turc. *Eră și un Caprigi-basa împărătesc, anume Ahmet-aga, care mai înainte cu trebi venis[ă] la domn și alți bogat[i] agi.* R. GRECEANU, ap. GCR. I, 332. *Chemă-au pașa iară pe Ciorbăgi și pe Iniceri, și pe toți bătrânii Inicerilor și pe Iniceri-Agasi.* ACSINTI URICARUL, LET. II, 164²⁴. *Imbrîhorul că soseă Cu mulți Turci, agălari mari.* DOC. (a. 1730), ap. HEM. 479. *Husein-Agă, ce'n urmă Agălari-Agă au fost, [eră]... om lacom.* BELDIMAN,

LET. III², 404. *Mai eră... și altă mici agale, oameni vrednici și aleși.* idem, O. 48. *Vorbind cu o agă, credincios al lui.* DIONISIE, C. 190. *Îți bătuși joc de agava turcească, ce veneă spre a te mazi.* ODOBESCU, I, 436²². *Către bași așa zicea: Turcilor, agalelor! Sultani și Sultanelor!* POP. ap. GCR. II, 303²².

2°. *P. ext.* În Bihor. „Om nepolitic, grosolan“. JAHRESBER. IV, 325.

[Agă e masculin, dar se construște cu articolul și atributul în genul feminin, chiar și cu articolul feminin și o apozitie masculină. Afară de pluralale românești: *agale și agi*, se găsește și cel luat din turcește: *agalari (agălari)*. | Cfr. agă.]

— Din turc. aga, „frate mai mare, domn, nobil“, plur. *agaler*, în compozițiuni *agasi*. ȘIO.

AGA s. m. † „1. Officier ou commandant turc. II. Commandant d'infanterie roumaine. Préfet de police.“

I. = agă. *Aice în Iași au venit și un agă de la Poartă.* N. COSTIN, ap. ȘIO. II. *Turcii 'n casă nemereă, Maică-sa [a Ilincii] așa grăea: „Poștiți, agă, de sețeți!“* BIBICESCU, P. P. 264.

II. *Târziu de tot, adecă tocmai supt Mihaiu-Viteazul, se mai adăugă în sfârșit un dregător militar, Aga... Se pare că grija Agăi eră să păzească persoana sfințită a Voievodului. Ia urmă sarcina sa eră numai aceea de a păzi liniștea în orașul de reședință, ajungând astfel un prefect de poliție.* IORGA, C. I. II, 151. *Tocmit-au [Alexandru cel Bun] și boierii mari în sfat... Aga, ispravnic pre dărăbani și pre târg pre Iași gudeț. URECHE, LET. I, 105¹⁴. Aga mai întâiu s'a chemat căpitan de vândători..., pre urmă s'a așezat dregătoriu de poliție.* URICARIUL, IV, 220²². *După vel Comis [veneă în rang]... vel Armaș, vtorii Logofăt, vel Ușer, vel Agă. Însă până la Grigorie Vodă, în domniea a doua, Aga purta baltag..., iar atuncea Grigorie Vodă cu testament, care s'au cetit în Spătărie rândueala Agăi, au suit Agiea după vel Comis, dându-i Domnul cu mâna lui semn să poarte topuz, adecă buzdugan, și de atuncea s'au numit și vel Agă.* GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 292. *Na, scrie tu deasupra... ordinul... de exil și dă hărtia în mâna agăi.* ALECSANDRI, T. 1413. † În întâia jumătate a s. XIX, i s'a dat ca ajutor un „Vîț-Agă“ („vice-agă“). *Carăta-i la scară cu 6 slujitori călări și cu Vîț-Aga.* idem, T. 1381. || „Polițianu“. *Săde în poliție, pîtit după spatele aghii.* JIPESCU, ap. ȘIO II. [Gen-dat. agă și aghii.]

— Același cuvânt ca cel precedent, românizat prin schimbarea accentului și prin schimbări morfologice.

AGABANI s. a. † „Sorte d'étoffe précieuse orientale“. — Cuvânt literar rar. O stofă scumpă orientală. Cfr. sevaiu. *Agambanii.* DOC. (a. 1785), ap. HEM. 481, explicat de episcopul Melhisedec prin: „*agambani*, alminterea sevaiu, o materie albă, țesută eu argint“. *Boccalăcuri de stofă cu așternuturi de agambani.* ODOBESCU, I, 134¹². [Și: *agambani, agambani*.]

— Din turc. *agabani*, „stofă prețioasă din care își fac Turcii turbanele“.

AGĂDUI vb. IV^a † = *îngădui*. *Și cunoscu Noe, c'au îndărăptat apă de pre fața pământului și mai agădui încă 7 zile altele.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 490. (= mai așteptând și alte 7 zile. BIBLIA 1688: „et il attendit encore sept autres jours.“) *Aciastia zăce Domnul: agădai-mă la ziua scularii miale de mărtoze.* idem, ap. HEM. 490. (= *îngăduiaște-mă*. BIBLIA 1688: „attendez-moi, dit l'Éternel.“) [Cu asimilare vocalică și: *agădăi*.]

— Din *îngădui* (s. v.), cu prefixul a în loc de în.

AGALE adv. „Lentement, doucement, nonchalamment“. — *Agale* stă totdeauna în legătură cu verbe care exprimă o mișcare, arătând că mișcarea aceasta

se face „incetinel, cătinel, domol“, dar exprimând în același timp și un oarecare grad de nepăsare, de lipsă de grijă, nu însă și o lipsă de interes, de scop (ca: „în dorul lelii.“). *Așa mergeau agale, spunând fiecare ce-o tăia capul.* DELAVRANCEA, S. 266. *Agale se coborau pe tăpșan.* VLAHUȚĂ, N. 71. *Și, cântând, pășeste-agale O copilă'n în urma lor.* COȘBUC, B. 165. Adesea repetat: *Împlinindu-și a noua poruncă... Hercule se întorcea agale-agale cu corăbiile.* ISPIRESCU, U. 53/18.

— Din n.-grec. ἀγάλια, adeseori ἀγάλη ἀγάλια, intrat în epoca Fanarioților și devenit atât de popular, în cât spiritul limbii române îl desparte în prep. a + gale, după analogia lui a-lene, a-nevoie, etc.

AGĂM, -Ă adj. (Zool., Bot.) „Agame“. — Lipsit de sexualitate. *Celule de natură agame.* GRECESCU, FL. 10. — N. din fran. (= grec. ἄγαμος: ἄ privativ și γάμος, „căsătorie“).

AGĂMBĂ vb. I. „1°. *Marcher sur les traces de qqn., suivre qqn. de près, attrapper qqn.* 2°. *Fouler aux pieds*“. — Cuvânt dialectal. 1°. *Agămbă = a umbla tot în picior, a-i da de urmă: „De l-aș putea agămbă pe cel ce mi-a furat oia“.* *Agămbat-ai pre X.?* (Jiu). VICIU, GL. *A gâmbă = a apuca, a prinde, a ajunge, a pune mâna.* (Mold). ȘEZ. II, 229/s. || 2°. „A călca“, însă numai în injurături. *Agămbă-te-ar să te agămbe!* (Heteag, Luciul superior), cum injură Târnăveni: „călca-te-ar să te calce“. VICIU, GL. [Și: gâmbă.]

— Dintr'un tip *(ag)gambare (= ad. + *gambare, din gamba, în înțelesul romanic de „picior“; cfr. fran. enjambe).

AGĂMBĂLĂ s. f. (Med.) „Épilepsie“. — În părțile nășăduene (Transilv.): *Agămbală = stropșală, nevoie, boală-rea.* BUGNARIU, N.

— Derivat din agămbă, prin suf. abstr. -eală (după labiale: -ală). Sensul original e: „călcătură“ (s. v.)

AGĂMBĂT, -Ă adj. „Malheureux“. — Participiul lui agămbă (2°), devenit adjectiv. „Călcăt de rele, ajuns de nenorociri, nenorocit“. *Măi Danciule, Agămbatule, Ian taci...* MARIAN, SA. 264.

AGĂNĂU s. a. „Danse paysanne très vive“. | Dans țărănească foarte vioasă, în felul „bătutei“; se joacă pe lângă oarte. *La agănău jucătorii se mișcă foarte iute din picioare. Se bate în loc cu piciorul stâng de trei ori, mai mulți băieți împreună numărând cu o voce prelungită: una-două-trei! trei și patru! trei! De aci iarăși bat cu piciorul. Și așa înainte, până se sfârșește hora, după voință. Agănăul n'are cântec din gură. Cântă lăutarii din vioară. Îl joacă numai bărbații.* (Râjlețu-Vierosu, districtul Olt), ap. HEM. 490.

— Etimologia necunoscută.

AGĂPĂ s. f. „Agape“. — Ospăț intim între prieteni. [S'a zis întâiu despre ospățul laolaltă al creștinilor primitivi (ce-l făceau în amintirea „cinei cei de taină“) și în care își dedeau sărutul păcii, în semn de iubire frățească.]

— N. din fran. (= grec. ἀγάπη, „iubire“).

AGAREAN s. m. „1°. *Hagarien.* 2°. *Mécréant, païen*“. — Cuvânt învechit. 1°. *Fsatele lu Idumeiu și Ismaîli, Moav și Agareanii.* PSAL. SCH. 269/19. (: „Les tentes des Iduméens, des Ismaélites, des Moabites et des Hagariens.“). *Agarineni... s'au numit... după Agar, numă-sa [lui Ismail].* I. VĂCĂRESCU, IST. 247. || 2°. P. ext. „Păgân, necredincios“, dar mai ales „mohamedan (ture și tătar)“. Astfel, în pasajul biblic corespunzător celui citat, găsim la ARSENIE DIN BIȘERICANI pe *Agareanii* cu scolia: *Tătarii.* Apoi: *Să se scoată Ierusalimul de supt mâna Agareanilor.* P.

MAIOR, IST. 226. *Vânzând Agarenilor o țară creștină.* ISPIRESCU, M. V. 39/7. [Și: † *Agarinean.*]

— Din paleo -sl. *Agarëninŭ.*

AGĂRENIE s. f. † „Mécréance“. — Lege [religie] păgânească. *Să feri de agărenie.* DOSOFTEIU, V. S. 221/2. — Derivat din agarean, prin suf. abstr. -ie.

AGARICIU s. m. (Bot.) „Agaric: *Agaricus quercinus*“. — *Agariciu = ciupercă de copaci, der Blätterschwamm.* BĂRCIANU.

— Corupțiune din lat. *agaricus.*

AGARINESC, -EĂSCĂ adj. † „Mécréant, impie, païen“. — „Necredincios, necreștin, păgănesc“. *Agarinească păgânătate.* DOSOFTEIU, V. S. 221/2. *I-au datu-i la carte agarinească.* idem, V. S. 25/1. — Derivat din agarean, prin suf. adj. -esc.

AGĂRLĂC s. a. † „Bagage“. — „Calabalăc“. *Atunce și agărlăcul lui Dumitrașco Beizadea și a Capi-chiaelelor acolo s'au prăpădit; numai ce au scăpat ei cu capetele.* NECULCE, LET. II, 288. *Lăsat-am acolo carăle și alt agarlăc ce au fost.* MAG. IST. II, 227/23. *Gătesc rădvane, carătă și care pentru agărlăc.* GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 289/7. *Au trimis de ș-au rădăcat agărlăcul și s'au dus la Țarigrad.* MAG. IST. III, 26/20. *Au tăbărat cu tot angarlăcul, la Văcărești.* DIONISIE, C. 207. [Și: *angarlăc.*]

— Din turc. *agrylyk*, „bagage, charge“.

AGĂRNÍ vb. I. † „Couvrir“. — „A acoperi“. Singurul exemplu: *Agărni = tego.* ANON. CAR.

— Din sârb. *granati*, „a pune vârf“. HASDEU, E. M. 492.

AGĂRNÍT, -Ă adj. † „Couvert“. — Participiul lui agărni, devenit adjectiv. „Acoperit“. Singurul exemplu: *Agărniț = tectus.* ANON. CAR.

AGĂRNITURĂ s. f. † „Couverture“. — „Acoperământ“. Singurul exemplu: *Agărnițură = tectio, tementum.* ANON. CAR. [Plur. -turi.]

— Derivat din agărni, prin suf. abstr. -itură.

AGĂT s. a. }
AGĂTĂ s. f. }
(Miner.) „Agate“. — Piatră prețioasă, varietate de cvart. *Agatul, nășipul... sânt... acid silicic anhidru.* PONI, CH. 144/11.

— N. din fran. (= lat. *achates*.)

AGĂȚĂ vb. I. v. acăță.

AGĂVĂ s. f. (Bot.) „Agave“. — O frumoasă plantă exotică. *Cu toată prefacerea din timpurile istorice, e vrednic de notat însă, că [în România] nici o plantă mare nu s'a adăogat spre a schimba caracterul peisajului (bunăoară ca în ținutul dimprejurul Mediteranei, unde portocalii..., agavele... și alți venetici, fac din Italia de azi o țară ce ar fi greu de recunoscut chiar pentru contemporanii lui Ho-rațiu).* MEHEDIŢI, R. 16.

— N. din fran. (= grec. ἀγαθή, admirabil).

AGEAMIU, -IE adj., subst. „Débutant, novice, inexperienced, naïf, mазette“. — „Începător“ și prin urmare „fără experiență, necunoscător, neiscusit, nedibaci, neștiutor“. *Un ageamiu... să dea povești n'are dar.* PANN, E. II, 119. *Mă aduplec să crez, că sărutarea nu e lucru rău; atunci eu, ca o ageamie, primiiu acest lucru.* GORJAN, H. I, 159. *La vânătorie mă pricep cam tot atâtă, precăt se pricepea vestitul ageamiu.* ODOBESCU, III, 9/12. *Musteriul este cu atât mai exigent... cu cât e mai puțin deprins la gustul lucrului. Întrebați pe orice biet lipscan... pe cea mai pretențioasă aristocrată bătrână... o împacă*

mai ușor de cât pe o tânără mahalagioaică agiamie. CARAGIALE, N. F. 97. | Mai ales la joc (de cărți, etc.). La cărți sânt blând..., mai cu seamă cu agemii, pentru că de la dinșii ies bune parole. IANOV, ap. HEM. 446. | Contrariul noțiunii „giolar“ (în jocul cu „caprele, arșicele“). Cei mai giolari fac armeanul cât roata morii, cei mai ageamii îl fac mai mic. ISPIRESCU, ap. ȘIO, II. [Și: *agemiu, -ie.*]

— Din turc. *ağamı*, „apprenti, novice, ignorant (mazette, inhabile au jiu)“.

AGEÁT s. a. „*Désir, envie, disposition* (à faire qqch.). — În Muscel. *Mi-e ageát* (și: *aged*) = *Mi-e amin-te, mi-e tare dor să fac ceva, sânt dispus să...* com. RĂDULESCU-CODIN. | În Mold. *Am agit să fac ceva* = *sânt dispus a face ceva*. ap. HEM, 502. [Și: *aged, agit.*]
— Etimologia necunoscută.

AGEM s. m. † „1°. *La Perse*. 2°. *Persan, oriental*. 3°. *Sorte d'étoffe orientale*. 4°. *Signe dans la notation de la musique religieuse orientale*... — 1°. — 2°. „*Persia*“, apoi p. ext. „*Persan, oriental*“. *S'au hainit o seamă de Turci de la Agem și s'au rădicat asupra împăratului Agemilor și l-au biruit*. MUSTE, LET. III, 75. | (Cul.) *Agem-pilaf* [„*pilaf persan*“]: *o varietate [de pilaf] cu stafide*. ȘIO, II, 295. || 3°. Un fel de stofă persană. *Poală de tratapod de lastră roșie agem*; ... *de lastră vearde agem*... DOC. (a. 1681, Cotroceni), ap. HEM, 495. || 4°. *Agem* = un semn în notele orientale bisericesti. COSTINESCU. (Se găsește la Cantemir, cfr. HEM, II, Add. X.)

— Din turc. *ağem*, „strein, persan“.

AGEMESC, -EASCĂ adj. † „*Persan, oriental*“. — „*Persan, oriental*“. Despre țara Perșilor. *Și au agiuns până aproape de Spăhaciu (Ispahan), scaunul țării hagimești*. MUSTE, LET. III, 79. | Despre stufe orientale. *Păreache de rucavițe de saraser agemescu galben*. DOC. (1681, Cotroceni), ap. HEM, 495. | Despre muzică orientală. *Să facă veselii cu naiuri și cu cântice hagimești și cu mulți pelivani măscărici*. NECULCE, LET. II, 412. [Și: *agimesc* și, prin apropiere de „*hagiu*“, *hagimesc.*]

— Derivat din *agem*, prin suf. adj. -esc.

AGENDĂ s. f. invar. (Comerc.) „*Agenda*“. — Registru sau cărticică nescrisă ale cărei file sânt prevăzute cu indicarea zilelor din an, spre a se însemna în ea ce este de făcut la anumite date. „*Carte pentru însemnări*“.

— N. din fran. (= lat. *agenda*, „cele ce trebuie făcute“, neutrul pl. al lui *agendus*.)

AGENDE s. f. plur. tant. „*Affaires, travaux*“. — Lucrările pe care trebuie să le implinească un funcționar sau un oficiu. Termin întrebuințat azi mai mult în Transilv. și Bucov. [† Și: *ageanzi*. URICARIUL, I, 8/10 și, cu asimilare, *agiange*. idem, I, 396/12.]

— N. din lat. *agenda* (neutru plur. al lui *agendus*), „lucruri de implinit, de făcut“.

AGENT, -Ă subst. „*Agent*“.

I. (Fisic.) Puterea care produce o acțiune. *Agenți (naturali)* = puterile naturii (mai ales când e vorba de schimbările scoarței pământului). *Feluritele roci, ce alcătuiesc pământul, fiind deosebit de rezistente față de agenții ce sculptează scoarța pământescă, urmează că moșia Broșteni este una din cele mai înzestrate în privința pitoroscului măreț și atrăgător*. POPOVICI-KIRILEANU, B. 26—27.

II. Cel care are însărcinarea de a lucra pentru cineva. 1°. Pentru interese particulare. *Agentul unei societăți secrete*. | *Agent provocator*: cel plătit spre a ispiți la turburări. | *Spec.* (Comerc.) *Agent* = reprezentant, mijlocitor. *Agentul de regulă este stabil într'un oraș. El poate și voiaja, pentru a mijloci afaceri = agent voiajor*. I. PANȚU, C. C. 288. [În

Transilv., cu pronunțare germană: *aghént.*] || 2°. Pentru interese publice. *Agent de poliție*. *Agent secret* = emisar, detectiv. *Agenți pretutindeni, zbiri pretutindeni!* C. NEGRUZZI, III, 405. || *Agent de schimb* = oficiant public instituit pentru a negocia valorile de bursă. *Negoțiarea valorilor de stat se face prin intermediul agenților de schimb*. CLIMESCU, A. 283. || *Agent diplomatic* = trimisul guvernului unei țări care n'are deplina suveranitate, sau reprezentantul unui stat suveran pe lângă guvernul unui stat numai autonom. *Fiind obiceiul de a avea Domnul țării agent la Varșovia...* URICARIUL, I, 154/6.

— N. din fran. (= lat. *agens, -entis*, part. vb. *agere*).

AGENȚIE s. f. „*Agence*“. — I. Administrație condusă de unul sau mai mulți agenți. 1°. Pentru interese private. *Agenție teatrală*. *Agenție matrimonială*. [Absol. „*Agenție telegrafică*“. *Agenția română*.] (Comerc.) „*Sucursală, reprezentantă*“. *Agenția Băncii naționale*. *Agenția unei case de export*. || 2°. Reprezentanța condusă de un agent diplomatic. *Cesarocrăiasca Agenție, prin nota ce au dat la acest departament...* URICARIUL, XI, 314. *Cu asemenea măsură am supără pe aghenția nemțească*. ALECSANDRI, T. 1393. || II. Sediul unor astfel de administrații. *A ars la agenție*. [Și: † *aghenție.*]

— N. din ital. *agenzia*.

AGENTURĂ s. f. = agenție.

— N. din germ. *Agentur*.

ĂGER, -Ă adj., adv. „I. 1°. *Agile, prompt, alerte, vif, îngambe*. *Vivement, avec agilité*. 2°. *Inscible, nerveux*. 3°. *Habile, avisé, adroit*. II. 1°. *Intelligent, perspicace, sagace*. 2°. *Pénétrant, perçant, aiguise*“.

I. În sens propriu, *ager* e sinonim cu „*sprinten*“, adică capabil de mișcări rezezi și potrivite. Se întrebuințează mai ales ca atribut al animalelor, dar și al oamenilor și al unor obiecte închipuite ca însuflețite.

1°. „*Sprinten, iute la mișcări*“. *Nefталim, cerb ager*. PALIA (a. 1582), ap. GCR. I, 36/22 (: „*Nephtali este une biche lâchéé*“). *Un cârd de vulturi ageri*. ALECSANDRI, P. II, 6. În deosebi, despre cai. *Caii rezezi, ageri, cu coame răsfire*. ALEXANDRESCU, M. 30. *Plimbă-mi-se... Ghiță cu mândruța lui... Pe doi ageri călusei, Încărcați cu gălbinei*. TEODORESCU, P. P. 631. *Negri, ageri armăsari, Cu cozi lungi și coame rari*. POP. ap. HEM. 497. | *Eră ca un leu de ager și sireap*. DOSOFTEIU, v. s. 139/2. *Doi arapi... ageri și sprinteni ca niște pardoși*. ISPIRESCU, L. 107. | *Merge spumegând, de se pierde în alte ape, agerul păruu*. C. NEGRUZZI, I, 196. || Întrebuințat ca adverb: *Deodată calul se'ncordează!... Ager descalec...* VĂCĂRESCU, ap. HEM. 499. || *Agerul-pământului e, în basmele populare, un monstru. Și sfățuiesc, cum să-l pedepsească, pentru ce să dea el drumul Agerului-pământului, pe carele ei l-a fost închis în cărcățița aceea*. ISPIRESCU, L. 255.

2°. † La om iuteala mișcărilor e de multe ori numai reflexul unei stări sufletești de mânie. De aici în texte vechi sensul de „*mănos, înversunat, necăjit*“. *Mai ageri sânt astăzi împotriva ta*. DOSOFTEIU, v. s. 95. *Turcul cu vreme dă, cu vreme ia... Bland, când este vreme de blăndețe, sumeș și ager, cându-i vreme de sumeție*. *Creștinului niciodată cuvântul nu ține*. M. COSTIN, LET. I, 228/30. *Făcându-mă mai ager și mai dărz*. MINEIUL (1776), 186 2/2.

3°. Prin prep. „*la*“, mai rar prin „*de*“ și „*cu*“, se arată în ce stă agerimea cuivă. *Adună pasările cele mai agere la zbor și cu ele... vened*. ISPIRESCU, L. 75. *E la războiu iute și ager cu spata*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 498. *Strânse el ostași mulțime, Tot voinici de călărime, Și ageri cu măiestrie La arc și vânătorie*. TEODORESCU, P. P. 170. *Fiul împăratului eră mai ager de mână*. ISPIRESCU, L. 370. *Țăraniți săcui, mai ageri la picior...*, se urcă mai cu înlesnire. BĂLCESCU, M. V. 386. | P. ext. se poate

zice și „mână, ochiu, picior ager“ etc., în loc de „ager la mână, la ochiu, la picior“ etc. *Inima voioasă, picioare ageri.* ZANNE, P. II, 199. *Sub adâncul frunziș al codrului stă pitit vânătorul, cu ochiul ținut la pradă, cu brațul ager la trăgătoare.* ODOBESCU, III, 35. — II. 1°. În mod figurat se spune, despre oamenii cu inteligență pătrunzătoare, căsânt „agerila minte“. *Atunci împăratul, mândru că i-a trimis D-zeu așa ginere ager la minte, se coborî de pe scaunul împărăției.* ISPIRESCU, L. 252. | De aici, prin lăsarea afară a complinirii „la minte“, acest sens îl ia și „ager“ singur. *Copilul eră... foarte ager și isteț.* SBIERA, P. 115²⁸. *Agerul și recele B.* MAIORESCU, CR. II, 338. *S'a făgăduit c'a trimite ager viclean* [aceeași persoană e numită ceva mai jos „sol“] *la casa lui Myron.* DOSOFTEIU, V. S. 36¹⁶. *Ager l'a sa treabă, Taie, până nu mai poate!* PANN, P. V. I, 92. | P. ext. se poate zice și „minte, simțire ageră“, în loc de „ager la minte, la simțire“. *Dacă... ar fi avut o simțire mai ageră...* KONAKI, P. 268.

2°. P. ext. se aplică atributul ager și la lucruri neînsuflețite, cu sensul de „viu, pătrunzător“. *Florile cele mai înfricoșate și cu miros mai ager și mai pătrunzător.* GORJAN, H. I, 86. *Cu glas ager porunceă.* RETEGANUL, TR. 36⁸³, 40³⁰. | Când e vorba de o armă, sensul lui ager e: „pătrunzător, ascuțit foarte fin, îndemănat“. *O sabie foarte ageră și tăioasă.* GORJAN, H. I, 86. *Briciul prea ager se știrbă.* ZANNE, P. III, 31. *Toate [doboitoarele erau] cu gurile căscate, toate cu dinții ageri și cu ghiare ascuțite.* RETEGANUL, P. III, 30³⁵. [Dial.: *ăjer.* POPOVICI, R. D. 164.] — Din lat. *agilis*, devenit mai întâiu **agere*, apoi, prin schimbare de declinare, *ager*.

AGEREȘTE adv. „Vivement, avec agilité“. — Cuvânt rar, cu sensul adverbului „ager“. *Agerește = cu grabă, cu strădanie, cu minte bună; agiliter, prope-rato, solerter, versute.* LEX. BOBB. — Derivat din ager, prin suf. adv. -ește.

AGERI vb. IV^a. „Rendre plus vif, plus prompt. Aiguiser“. — „A face ager“. *Ne ascute mintea spre rădu-tăși, ne agerește duhul spre desfănare.* MUMULEANU, ap. GCR. II, 247⁸. *Mi s'a agerit ochiul, de când sânt vânător.* — Derivat din ager.

AGERIE s. f. † „Vivacitē“. — Abstractul adjectival al lui ager (derivat prin suf. -ie). Cuvânt nemaiuzitat astăzi. [Hameleon] *cu atăta agerie slobozându-se... din vârful muntelui, nu numai cu picioarele... alergă, ce și cu aripile... zbură.* CANTEMIR, IST. 295.

AGERIME s. f. „1°. Vivacitē, promptitudo; adresse, habiletē. 2°. Sagacitē“. — Abstractul adjectival al lui ager, derivat prin suf. -ime. 1°. Mai rar întrebuințat pentru iuteala mișcării. *Agerimea cailor.* MARIAN, SE. II, 82. || 2°. Mai des pentru vivacitatea minții. *Smeren-tie, agerime și duk pătrunzător, Aceste-s atribu-turi ce trebuie la curte.* C. NEGRUZZI, II, 195¹⁷. *În-treceă pe amândoi frații săi în agerimea minții și în puterea brațelor.* SBIERA, P. 99¹³. *Țara banului este acolo, unde știi să-l prășești mai cu agerime.* ZANNE, P. V, 67. *Să zicem... „agerime“ în loc de „sagacitate“.* MAIORESCU, CR. II, 257.

AGESC, -EASCĂ adj. † „Dependant de ou appartenant à un agă“. — „Ce ține de agă“. *Au poroncit cu câteva zile mai înainte, să fie toți simenii hăt-mănești și cei agești de căutare gata.* N. COSTIN, LET. II, 89. *Vornicii de poartă, bulucbași curții, bulucbași hăt-mănești și agești stau pe rândueala lor.* GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 298. — Derivat din agă, prin suf. adj. -esc.

AGEST s. a. „1°. Tout ce que l'eau charrie et dépose au tournant de la rivière; alluvion, atterrisse-

ment. L'endroit où la rivière fait un coude et dépose des objets charriés. Lieu à l'abri du vent. Morceau de bois, bûche, tronc d'arbre, charrié ou déposé par une rivière. 2°. Étranger, vagabond“.

1°. *Agestru însemnează o rădicătură de pământ amestecat cu fel de fel de lemne și pietri..., tot ce aduce vara o apă repede și așază într'un loc la cotitura unui râu.* MARIAN, O. I, 55. *Agestru = o gră-mădire de lemne, surcele, butuci, vreascuri, glod etc. aduse de ape, când li se umflă matca, și grămădite la un loc.* ȘEZ. II, 22²⁸. *Agestru = mătul adus de un râu; orice părăut care, din cauză de ploaie sau topire de zăpadă, crește și aduce nămol și alte lucruri.* MÂN-DRĂSCU, P. P. 239. *Dar agestru ce-și aduce? Aduce-și brazi încetinați, Cu moliți alături.* idem, 212²⁸. || *Agieștu = lemni adus de gâră, tăiat sau netăiat. Se zice bunăoară: a plouat la munte și apa-i plină de agiesturi. Țiganii strâng agiesturi, să aibă de foc. Alte exemple: „Fugi de-aceea, să nu-ți dau una cu agiestu iesta!“ (Năsăud-Sângiorgiu, Transilv.), ap. HEM. 501. *Agést, plur. agiesturi = locul la încărni-tura unei ape, unde se strâng (= se agestresc) fel de fel de obiecte aduse de apă.* MARIAN. | P. ext. *Agést = loc scutit de vânt (cfr. agestă).* FRÂNCU-CANDREA, M. 107.*

2°. *Fig. „Venetic“, adică om adus de soartă din alte locuri (precum aduce apa agestul). Tu ești un agiestu, tu nu ești de la noi!* (Năsăud-Sângiorgiu, Transilv.), ap. HEM. 501.

[Dial. și: *ajéstru, agéstru, agiéștu.* | Plur. -*gest(r)*e și -*gest(r)uri.*]

— Din lat. *aggestum*, (*petrarum* etc.), „ingrămă-ditură“. În forma *agestru* s'a intercalat r, după ana-logia unor forme ca *nost = nostru, fereastă = ferea-stră* etc. HASDEU, E. M. 501—502.

AGESTĂ vb. I^a. „Protéger“. — *Mulțam, că mi-ai agiestat pruncul = mulțumesc, că mi-ai scutit cop-ilul.* FRÂNCU-CANDREA, R. 48. [Dial. și: *agiestă.*] — Derivat din agest. (Cfr. agesti).

AGESTI vb. IV^a. (Refl.) „1°. S'amonceler, s'entasser (au tournant d'une rivière). 2°. S'arrêter, se fier dans un lieu“. — 1°. *La încărnitura unei ape... se strâng (= se agestresc) fel de fel de obiecte aduse de apă.* MARIAN. || 2°. *Fig. Verbul agestri, ire... înseamnă atăta cât a se oprî, a se așeză într'un loc. „Cum de s'a age-strit aceasta pe-aici?“ = cum de-a ajuns și s'a oprit aceasta pe-aici? MARIAN, O. I, 55. Nu te-ar fi age-stit Dumnezeu!* (Năsăud-Sângiorgiu, Transilv.), ap. HEM. 501. [Și: *agestri.* | Cfr. agestă.]

— Derivat din agest(r)u.

AGÉSTRU s. a. v. agest.

AGHIASMĂ s. f. „Eau bénite“. — „Apă sfințită“. *Să-l împlante [toiagul] în ghișdealele aghiăzmei.* DOSOFTEIU, V. S. 129¹. *Să toarne aghiasmă de la sfânta bogoiavlenie în cruciș, de trei ori.* IOAN DIN VINȚI (a. 1689), ap. HEM. 502. *Cum au trecut împă-ratul Petru Prutul dincoace, i-au urat Mitropolitul, blagoslovidu-l cu cruce și cu aghiasmă stropindu-l.* N. COSTIN, LET. II, 113. *În minutul când o atinse [flacăra], nenorocita față tresări și ceru aiazmă.* ODOBESCU, I, 21¹². *Să iaie aghiăzma din vasul sau râul unde s'au sfințit apa.* SBIERA, P. 318⁹. | *Aghiasmă mare = „aghiasma de la Bobotează“.* *Aghiasma mare nu se strică nici când, și e lecuitoare și tîmăduitoare.* MARIAN, SE. I, 209. || Prin ironie, *aghiasmă rusească*, sau numai *aghiasmă* se numește „rachiul“. *Se învârtește lumea cu mine, de atăta aghiăzma rusească!* CREANGĂ, A. 139. *Vrei nu vrei, bea, Gligore, aghiasmă (aiasmă); adică „rachiu“.* ZANNE, P. VI, 470, 474. [Și: *aghiăzma*, și, cu pronunțarea grecească: *aiăsmă, aiăzmă*; în Ba-nat și: *iasmă*, ap. HEM. 502.]

— Din medio-grec. *ἀγιασμα*, paleo-sl. *agiazma*.

AGHIASMATĂR s. a. „1°. *Bénitier*. 2°. *Recueil de prières qu'on lit à l'aspersion avec de l'eau bénite*. — 1°. Vasul în care se ține „aghiasma“. Această peatră... mai mulți secolii a servit de aghiasmataru soborului mânăstirii. MELCHISEDEC, ap. HEM. 505. || 2°. În literatura noastră bisericească, începând cam de pe la 1800, se chiamă de asemenea „aghiasmataru“ o adunare de acle rugăciuni, pe lângă care se poate întrebuința stropirea cu aghiasmă. HEM. 505. [Dial. și † și: aghiasmataru.]
— Din grec. ἀγιασματάρι.

AGHESMUÎ vb. IV^a. „1°. *Asperger avec de l'eau bénite*. 2°. *Frapper*. 3°. *Se griser*.“ — 1°. *Trans.* „Aghesmuisc“ înseamnă: stropesc cu aghiasmă. ALECSANDRI, T. 1753. || 2°. *Trans.* Ironic. *A aghesmuî* [Mold.] = a bate. ZANNE, P. VI, 471. *Măriuca: Îl aghesmuisc cu astă... labă... — Harță: Da pe mine, Măriuca, m'ai aghesmuî?* ALECSANDRI, T. 260. || 3°. *Ref.* Ironic. *A se aghesmuî, a se aiesmuî* = a se sfinți, a se îmbăta. ZANNE, P. VI, 471, 474. [† și: aghesmuî, aiesmuî, aiesmuî.]
— Derivat din aghiasmă.

AGHESMUÎRE s. f. „*Aspersion avec de l'eau bénite*.“ — Infinitivul lui aghesmuî, devenit abstract verbal. „Stropire cu aghiasmă“. *Rămășița de aiasmă o păstrează pentru întrebuințarea peste an la tot felul de boale și mai cu seamă pentru friguri, precum și pentru iesmuirea vaselor ce se spurcă.* (Bogza, în Râmnicul-sărat), ap. HEM. 504. [† și: iesmuire.]

AGHESMUÎT s. a. = aghesmuire. Participiul lui aghesmuî, devenit abstract verbal. *Între obiceiurile de la bobotează este și luatul de la biserică a aiasmei, precum și aiesmuitul vaselor.* (Bogza, în Râmnicul-sărat), ap. HEM. 504. [† și: aiesmuît.]

AGHESMUÎT, -Ă adj. 1°. „*Aspergé avec de l'eau bénite*; 2°. *Grisé, à demi ivre*.“ — Part. lui aghesmuî, devenit adjectiv. 1°. „Stropit cu aghiasmă“. *Eu să rămân curat... cu aghiasmă aghesmuît.* ȘEZ. II, 96/20. || 2°. Ironic. „Îmbătat“. *Netrezim cu popa Buligă Ciucălu, din ulița Buciumeni, tândăiet și aghesmuît gata des-dimineață.* CREANGĂ, A. 93. [† și: aghesmuît.]

AGHIÓS s. a. „1°. *L'invocation liturgique*: „saint, saint, saint“. 2°. *Chanson monotone*. 3°. *Ronflement*.“
1°. (Teol.) † Cântarea liturgică „sfânt, sfânt, sfânt.“ *Să ne închinăm Tatălui... strigând: Aghios, Aghios, Aghios ești Doamne!* DOSOFTEIU, ap. HEM. 507. *Să se nchine, să se roage Și să-mi cânte aghioase, Aghios Isus Christoaș!* TEODORESCU, P. P. 43. S'a mai păstrat numai în: *I-a cântat popa aghiosul* = „i-a cântat vecinica pomenire, a dat ortul popii“: „il a lâché la rampe“. O să-i plângă urma, Că i-a cântat popa aghiosul. PANN, P. V. III, 142.

2°. *P. ext.* Orice cântare monotonă și trăgănată. Numai la plural și în legătură cu verbul „a trage“. *„Ei, măi băieți, ia amă trageți la aghioase“, zise un plăieș.* CREANGĂ, A. 31. *De veselie, trase niște aghioase, c'un glas târit, de amuși gălăgia șezătoarei.* DELAVRANCEA, S. 46.

3°. *Fig.* Comparându-se sforăitul regulat al unui om adormit cu un cântec monoton, s'a născut expresia: *a trage la aghioase* = „a dormi adânc, a sforăi“: „ronflet“. *Dormi, ce-ți mai pasă! Tutun ai tras destul, acum te-ai pus să tragi la aghioase: trainu, neneaco, cu banii babachii!* CARAGIALE, T. II, 23/29.
— Din grec. ἄγιος, „sfânt“.

AGHIOTĂNT s. m. (Armată). „*Aide-de-camp. Adjudant*.“ — Ofițer sau sub-ofițer, atașat pe lângă persoana suveranului, a ministrului de războiu sau a unui comandant. *Au trimis... pe Gheneral adiutant, graț Duclas, la Cneazul Menjicul.* N. COSTIN, LET. II, 70/9. *Toate aceste trupe au drept căpetenie pe*

generalul baron Meyendorff, adiutant al împăratului Alexandru. ODOBESCU, III, 580/1. *Sosind generalul Ganeteki împreună cu adiutantul Impăratului... MAIORESCU, D. II, 107. [† și: adiutant, adiutant.]
— N. din fran. (probabil sub influența rus. adiutantă).*

AGHIRÉȘ s. m. (Bot.) v. agrîș.

AGHISTÎN s. m. (Bot.) v. castan.

AGHIUȚĂ s. m. sing. tant. „*Esprit malin, diabolin, lutin*.“ — Termen familiar și glumeț pentru „drac“. *Necuratului îi mai zic Rumâni...: naiba, aghiuță... JIPESCU, O. 114. Strigoile... iau laptele cu ajutorul dracului, numit și Aghiuță.* (Voila, comit. Făgăraș), ap. HEM. 508. *Nu-i putu scoate din mână lui cu viață nici Aghiuță.* ISPIRESCU, U. 65. || L-a luat Aghiuță = 1. „a pățit-o rău“: „il a été échaudé, il lui en a cuit.“ 2. „a murit“: „il a lâché la rampe“. ZANNE, P. VI, 473. | L-a furat Aghiuță = „a adormit“ (cfr. aghios): „il s'est endormi“. *Cum bău, îl și fură Aghiuță. Căzu într'o amorțeală, sor cu moartea.* ISPIRESCU, L. 106.

— Derivat prin suf. dim. -uț, din grec. ἅγιος, „sfânt“.

AGIĂG s. a. „*Argile, terre à potier, glaise*.“ — „*Lut.*“ *Agiağ, une-ori și aghiğ = argilă.* VAIDA. *Ajag = lut.* VICIU, GL. *Diferința între agiağ și lut, în comitatul Mureș-Turda, e următoarea: agiağ se numește argila simplă sau un pământ argilos, iar lut: argila amestecată cu alte elemente și frământată bine, pentru a putea lipi sau muru cu ea.* MĂNDRESCU, U. *Dragul mieu tată de treabă, Te vei face țernă neagră... Căci te duci agiağului Și ne lași amarului.* MARIAN, I. 330. [† și: aghiğ, ajăğ. | Plur. -giaguri.]
— Din ung. agyag, „lut“.

AGIALĂC s. a. hagiălăc.

AGIE s. f. † „I—II. *Fonction ou dignité d'agă.* III. *Prefecture de police (de la Capitale)*.“

1°. Rangul de agă. *Un boier, Costache Purice, ce fusese și agă aici în Iași, care mai nainte cu câteva luni, până a nu-i veni maziila, îl miluise Domnul său cu stărostia Focșenilor, după ce-l scoase din agie.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 217. *Pre Ivașco, fecior Banului Gheorghe, l-au maziilit din agie.* MAG. IST. I, 360. *Cu hotărîrea d-tale, vechile al hăgiei, să fle oprit.* DOC. (a. 1799) ap. ȘIO. II.

II°. Dignitate de agă, ca titlu de boierie. *După ce s'au încuscrit cu Ghica Vornicul, prefeciorul lui l-au boierit cu agiea.* M. COSTIN, LET. I, 337. *Au suit agia după vel Comis.* GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 292/24.

III°. Prefectura poliției, poliția însăși. *Steagul agiei purtând stegarul agesc i căldăreții cu praporele.* DOC. (a. 1784) ap. ȘIO. II. *Un zapciu al agiei oprea carele să nu se vâre până după trecerea alaiului.* C. NEGRUZZI, I, 29. *Arhon sărdar... rădică toată agia în picioare.* ALECSANDRI, T. 410. | *Ocolul agiei: partea centrală a orașului București de sub dependența lui vel-agă, în opoziție cu mahalalele, ce se țineau de marele-spătar. 6 bani apa sacaua în târg, în ocolul agiei, iar în ocolul spătăresc, la mahalale, 9 bani.* DOC. (a. 1793) ap. ȘIO. II. [† și: hăgie.]

— Derivat din agă, prin suf. abstr. -ie.

AGIȚESC, -EĂSCĂ adj. † = agesc. *Cazacii agiești pedestri, cu steagurile lor...; căpitaniii agiești pedestri, înarmați cu tacâm curat.* DOC. (a. 1784), ap. ȘIO. II.

— Derivat din agie, prin suf. adj. -esc.

AGILITATE s. f. „*Agilité*.“ — Însușirea de a fi sprinten în mișcări. *Iuțeală în mișcări unită cu îndemănare.* „Agerime, îndemănare, ușurință“. — N. din fran. (= lat. agilitas, -atem).

ĂGIMĂ s. f. (Bot.) v. hașmă.

ĂGIO s. a. (Fin., Comerc.) „*Agio*“. — Plusul sau adaosul ce se plătește la monedele de aur, când sânt schimbate cu argint sau cu hârtie... I. PANȚU, C. C. 288. [Pronunțat: a-gi-o, și a-gi-o. | Și: *ăgiu*. | Plur., rar: *ăgiuri*. | Cfr. *disagio*.]

— N. din ital. *agio*.

ĂGIOTĂ vb. I^a. (Comerc.) „*Agioter*“. — A specula la bursă [cu valori și mărfuri care au curs schimbăcios]. I. PANȚU, C. C. 288. [Pronunțat: a-gi-o-tă.]

— N. din fran.

ĂGIOTĂGIU s. a. (Comerc.) „*Agiotage*“. — Speculare la bursă [asupra valorilor și mărfurilor ce au curs schimbăcios]. I. PANȚU, C. C. 288. [Pronunțat: a-gi-o-tă-giu. | Și: *ăgiotăj*.]

— N. din fran.

ĂGIT s. a. v. agent.

ĂGITĂ vb. I. „(S')*agiter*“. — Trans. și refl. „A (se) mișcă repede și în toate părțile, a (se) turbura, a (se) zgudui, a (se) clătina“. *Furtuna agită marea*. | Fig. „A (se) zbuciumă, a pune sau a fi în neastâmpăr“. *Omul acesta se agită în deșert*. | „A preocupă, a frământă (mintea)“. *Simțirile, care agită... inteligența europeană*. MAIORESCU, CR. II, 292. | „A atăta“. *A agită poporul*. | Spec. *A agită o chestiune* = a o discuta în public (prin scrieri, întruniri) mult și în toate privințele. *Pretutindeni se agită acum chestiunea fărâneasă*.

— N. din fran. (= lat. *agitare*, a mișcă).

ĂGITĂRE s. f. „*Agitation*“. — Infinitivul lui *agită*, devenit abstract verbal. „Mișcare în toate părțile prelungită și neregulată“. *Agitarea valurilor*. | Fig. „Neliniste, turburare, frământare sufletească“. *Astfel, cuprins de cea mai mare agitare...* I. NEGRUZZI, III, 46.

ĂGITĂT, -Ă adj. „*Agite*“ — Participiul lui *agită*, devenit adjectiv. „Cuprins de mișcări adânci și repezi în toate părțile, turburat“. *Marea e foarte agitată*. | Fig. *Săndulachi îl luă de braț și îl duse înapoi spre casă, foarte agitat și el de scena, la care fusese martor*. I. NEGRUZZI, III, 21. *Arta se stabilește ca un liman de adăpost, spre a redă inteligenței agitate o liniște salutară*. MAIORESCU, CR. I, 52.

ĂGITĂȚIE s. f. }

ĂGITĂȚIUNE s. f. }

= *agitare*. Nu știu cât s'ar fi prelungit coșmarul acesta, dacă o *agităție* nervoasă nu mă deșteptă. C. NEGRUZZI, I, 295.

— N. din fran. (= lat. *agitatio*, -onem.)

ĂGITĂTOR, -TOĂRE adj., subst. „*Agitateur*“. — „Turburător, atățător“. *Eră agitator de idei, revoluționar*. MAIORESCU, D. II, 123. | *Agitatorii au fost prinși*.

— N. după fran. (= lat. *agitator*.)

ĂGIU s. a. (Fin., Comerc.) v. *agio*.

ĂGIU s. m. v. *hagiu*.

ĂGLICĂ s. f. (Bot.) „*Filipendule: Spiraea Filipendula* = *Filipendula hexapetala*“. — Plantă erbacee din familia *Rosaceae*... florile albe sau puțin rozee sânt odorante... reunite în panicule la vârful tulpinei. [Crește prin] pășuni uscate și prin poienile din păduri, une-ori cultivată ca ornamentală, [în] *Maiu-Iulie*. [Se mai numește:] *Ăglici*, *Barba-caprei*, *Ferecă-albă*, *Ferice*, *Ferige-albe* (Transilv.), *Ferigea*, *Ferigea-albă*, *Floarea soarelui-de-câmp*, *Oglice*, *Teșor*. PANȚU, PL. *Foaie* (sau *frunză*) verde de (sau

trei) *ăglice* (sau *ăglici*)... TEODORESCU, P. P. 320; 331; 467. ȘEZ. IV. 142. 1. *Ăglicea* [e] cu floarea albă. (Vișoara-Mărunței, în Olț), ap. HEM. 515. *Oglicea* are o floare albă și miros plăcut; crește până la 15 cm. (Filiași, în Dolj), ap. HEM. 515. *Agricele*... încă se sacrifcă morților. MARIAN, I. 393. [Și: *ăgliciu* s. m., *ăglis* s. m., POENAR, CIHAC; în Banat, *ăgrice*, *ăglice*. MANGIUCA, ap. HEM. 507. *ăglice*, *oglice*. | Cfr. *ăglieci*.] — Din sârb. *jaglika* (jaglac), cu același sens.

ĂGLICE s. f. (Bot.) v. *ăglică*.

ĂGLICEL s. m. (Bot.) „*Primevère, coucou: Primula officinalis*“. — Mică plantă erbacee din fam. *Primulaceelor*... florile galbene, plăcut mirositoare... Crește prin livezi, crânguri și poieni; se cultivă adesea ca plantă ornamentală. *Aprilie-Maiu*. [Numită și:] *Ciuboșica-cucului*. (Mold.)... *Oglice* (Ban.), *Ăngliciu*, *Țăța-Oii* (Munt.) *Țăța vacii* (Munt.) PANȚU, PL. 62. *Agricele*... se leagă laolaltă și astfel se aruncă în apă curgătoare. MANGIUCA, ap. HEM. 519. *Buruiele de leacuri* [sânt]: ...*ăglieci*. JIPESCU, O. 74. [Și: *anclicel*, *ănglicel* (Transilv.) PANȚU, PL. 62, *ăgriceă*; toate mai ales la plural.]

— Derivat din *ăgliciu* (*ăglică*, *ăgrice*), prin suf. dim. -el.

ĂGLICIU s. m. (Bot.) v. *ăglică*.

ĂGLIȘ s. m. (Bot.) v. *ăglică*.

ĂGLOMERĂ vb. I^a. „(S')*agglomerer*“. — „A (se) strânge, a (se) adună grămadă la un loc, a (se) îngrămădi, a (se) îmbulzi“. Trans. *A aglomeră dar sarele în comune, pe cât se poate mai mari, este a ușurei sarcinile comunale*. I. IONESCU, M. 101. | Refl. *S'au aglomerat multe hârtii nerezolvate*.

— N. din fran. (= lat. *agglomerare*).

ĂGLOMERĂRE s. f. „*Agglomération*“. — Infinitivul lui *aglomeră*, devenit abstract verbal. „Grămadire la un loc, îngrămadire, îmbulzeală“. *Eră o mare aglomerare de oameni*.

ĂGLOMERĂT s. a. (Min.) „*Agglomérat*“. — Bucăți de minerale lipite la un loc prin ciment.

— N. din fran.

ĂGLOMERĂT, -Ă adj. „*Aggloméré*“. — Participiul lui *aglomeră*, devenit adjectiv. *Lucrări aglomerate*.

ĂGLOMERĂȚIE s. f. }

ĂGLOMERĂȚIUNE s. f. }

= *aglomerare*. Grămezi stelare, *aglomerațiuni stelare* sau *nebuloase*, *rezolubile* sau *reductibile*. CULIANU, C. 55.

— N. după fran.

ĂGLUTINĂ vb. I^a. „(S')*agglutiner*“. — Trans. și refl. „A (se) lipi strâns, a (se) împreună mai multe lucruri“. | Spec. (Filol.) Despre unele limbi. *A aglutină cuvinte*.

— N. din fran. (= lat. *agglutinare*).

ĂGLUTINĂNT, -Ă adj. „*Agglutinant*“. — Care împreună, care lipește strâns. *Substanțe aglutinante*. | Spec. (Filol.) *Limbi aglutinante*: acelea, în care flexiunea e înlocuită prin vorbe alipite, cum sânt d. e. limbile ural-altaice.

— N. din fran.

ĂGLUTINĂRE s. f. „*Agglutination*“. — Infinitivul lui *aglutină*, devenit abstract verbal. *Sânt limbi care-și formează cuvintele prin aglutinare*.

ĂGLUTINĂT, -Ă adj. „*Agglutiné*“. — Participiul lui *aglutină*, devenit adjectiv. *Cuvinte aglutinate*.

AGNÁT s. m. (Jur.) „Agnat”. — Rudă prin descendență în linie bărbătească dintr'un strămoș comun. — N. din lat. agnatus.

AGNET s. a. (Bis.) „Hostie, agnus”. — Bucată de pâine scoasă din mijlocul presurii la cuminătură, simbolizând junghierea mielului lui Dumnezeu. *Cutie de argint rătădă, poleită pre denlăuntru, dă treaba svântului agneț. MSS. (a. 1681), ap. HEM. 520. Trupul se frânge bucăți, când se împarte svântul agneț. VARLAAM, C. 45/2. Și de se va tâmplă a prinde acea spurcăciune, carele au mâncatū dumnezeescul agnețū, atunce să-lū îngroape în pământū. PRAVILA (a. 1652), ap. GCR. I, 161/20.* — Din paleo-sl. agnicī, (rus. agnećū), „miel”.

AGOAIE s. f. „Femme d'un agă” — Termen popular, cu o nuanță de batjocură. „Nevasta unui agă”. *Taci, muiere nerușinată... De mâni nu-i mai fi agoaie! ALECSANDRI, III, 1436.*

— Derivat din agă, prin suf. de moțiune -oaie.

AGOANĂ s. f. † v. agonie.

AGÓD s. a. „Règle, ordre, organisation, mœurs, coutume, habitudes, institution, arrangement”. — În părțile născudene. *Agod = treabă, rânduială, rând, plan. [D. ex.] Tu nu ești bun de păcurărit, pentru-că, spunându-ți cea dreaptă, nu știi agodul oilor. I-am luat agodul. BUGNARIU, N. [Și: ogód. Com. Quintescu.]* — Etimologia necunoscută.

AGONIE s. f. „Agonie”. — „Luptă cu moartea, tragere de moarte. Cel vecinic îl spijinează în agonia sa. MARCOVICI, C. 48. Agonia lor cu jale a văzut-o a Otlului oștire. ALEXANDRESCU, M. 28. Nenorocitul Domn se svâlcolea în spasmele agoniei. C. NEGRUZZI, I, 165. Bătrâni cu barbe albe, călugări, juni, bărbăți... umplând vădădukl de-o vastă agonie. ALECSANDRI, P. III, 324. E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voioță. EMINESCU, N. 73. | *Poet. Agonia unui vis frumos. VLAHUȚĂ, N. 92. [La CANTEMIR, HR. 360/23 se găsește mai întâi acest neologism, luat de-a dreptul din lat. biser. agona, acuzativul lui agon (= grec. ἀγων, „luptă, chin”): Înfașurată fiind.. în agoana morții (în tragerea sufletului de moarte). Cfr. v.-fran. agoine.]* — N. din fran. (= lat. bis. agonia).

AGONISEALĂ s. f. „Acquisition par le travail. Produit du travail, gain, profit, revenu, bénéfice”. — Abstractul verbal al lui agonisi (derivat prin suf. -eală). Mai rar exprimă acțiunea: *Greerele în vremea agoniselei cântă, și iarna cere să se împrumute. PANN, P. V. I, 150. | Mai des rezultatul acțiunii: „câștig prin muncă, economii, venit”. Le da [copiilor] toată agoniseala lui dintr'o zi. ISPIRESCU, L. 174. Au ajuns fata babei acasă, fără nici o agoniseală. SBIERA, P. 211/15. Albinele..., care nu fac nimic, ci mănâncă agoniseala albinelor lucrătoare, se numesc trântori. (Lupșanu, în lalomița), ap. HEM. 525. Veri den ce ar hi agoniseala acei vâmi, den toate să aibă a luare mânăstirea al treilea ban. DOC. (a. 1681, Cotroceni), ap. HEM. 525. [Dial. și: agonisă. | Plur. -seli și -sele.]*

AGONISI vb. IV^a trans. „I. 1°. Travailler (la terre), labourer. 2°. Se donner de la peine. II. Gagner laborieusement, acquérir par le travail, obtenir avec peine; mettre de côté, économiser. III. Apporter, produire, obtenir, causer”.

I. † Exprimă o muncă, o încordare, mai ales trupească.

1°. „A munci, a lucra”. *Așa de rău au înfrânt pe Daci, cât n'au rămas nici carii să agonisască pământul. ȘINCAI, HR. I, 7/3. || 2°. Refl. „A se munci, a se trudi”. Într'acesta chip agonisându-se și ne-*

voindu-se sfântul, îl trimisă... la un loc. DOSOFTEIU, V. S. 216.

II. Pe lângă ideea muncii trupesti se mai adaugă ideea rezultatului acestei sfortări. „A dobândi, a obține, a câștiga ceva cu greu, prin muncă”, în urma unei încordări, a unei activități personale, sau — întru cât obiectul ce se câștigă e de cele mai multe ori averea — chiar și numai în urma unei privațiuni, spre „a strânge, a pune la o parte, a face economii”. *Eu cu mult preț agonisii această cetate. COD. VOR. 46/1 (= eu cu multă șumă am agonisit orașul acesta. N. TESTAMENT 1648; = eu cu multă cheltueală politica aceasta am câștigat. BIBLIA 1688.). Acestea Domnului răsplății(i)?... Nu acesta tată-tău te-au agonisit pre tine și te-au făcut și te-au zidit? .BIBLIA (1688), ap. GCR. I, 281/20 (= nu acesta al tău tată avu-te și feace-te și zidi-te? CORESI: „n'est-il pas ton père qui t'a acquis? il t'a fait, il t'a façonné.”). Ceta ce luase 5 talanți, lucră cu nușii și agonisi alți 5. VARLAAM, C. 297/2. Zadar se trudeaște de dză până'n seară, De-și agoniseaște s'aibă și pre mâne; Strânsura ce strânge, nu știi cui rămâne. DOSOFTEIU, ap. HEM. 523. Nume de învățat... și de la străini și-au agonisit. CANTEMIR, HR. 114/27. O babă săracă torcea în furcă, să-și agonisească hrana și comăndul său. CANTA, LET. III, 182/28. „fi lași tot lui?” — „Tot ce-am agonisit cu sudoarea mea”.*

ALECSANDRI, T. 1640. [Dacă] ar fi moștenit sau ar fi agonisit el mai multă sau mai puțină avere...: Eminescu rămâne același. MAIORESCU, CR. II, 293. Stau în drum și mă gândesc, Ce s'apuc, ce să muncesc, Pânea să-mi agonisesc. ALECSANDRI, P. P. 285. Ce hasnă că tot slujești Și nimic n'agonisești, Făr' slujești pe-o fundră sură Și pe-o pipă cu ciutură? IARNIK-BĂRSEANU, D. 409. || Fig. Tot omul să nu se lenească, Pre Dumnezeu în suflet să agonisească. M. COSTIN, ap. GCR. I, 206/4. Pre tine, folositoriu prea mare, toți te-am agonisit. MINEIUL (1776), 173 1/2. Ai agonisit prin smerenie ceale înalte. ANTIM, P. 80.

III. Trans. Ideea muncii se pierde cu totul și în planul întâiu se ivește ideea câștigului sau a venitului. De aici sensul de „a dobândi, a câpăta” și, când cel care agonisește nu mai e omul, înțelesul de „a aduce, a pricinui”. *Smerenia cea bună nu numai cicea dulceața și treaba agoniseaște, ci și în ceaia lume gătește și agoniseaște dulceața. CORESI, ap. HEM. 524. Credința cea bună agoniseaște mântu-ință sufletului. VARLAAM, C. 242. Iată ce agonisește zavistia, cum află vreme neprietenu de-și isprăvește trebile lui... MUSTE, LET. III, 60. Badiul tot măcelărește... Cu bănet să 'mbogătește, Mulți dușmani agonisește. TEODORESCU, P. P. 538.*

— Din medio-grec. ἀγωνίζομαι (aor. ἀγωνισα), „a luptă”. (Cfr. lucră, câștigă).

AGONISIE s. f. = agonisire. Cuvânt rar, format pentru rimă. *Lasă-te de vitejie, Prinde-te de-agonisie. BIBICESCU, P. P. 290.*

— Derivat din agonisi, prin suf. abstr. -ie.

AGONISIRE s. f. „Action de gagner par le travail, d'acquérir. Acquisition, gain”. — Infinitivul lui agonisi, devenit abstract verbal. Nu numai pentru agonisirea, ci și pentru paza cinstei mă nevoesc. CANTEMIR, IST. 33. Agonisirea, înavutirea este lesne în județul Mehedinți. I. IONESCU, M. 196. Agonisirea la vreme înlătură lipsa și nevoia. ZANNE, P. V, 11.

AGONISIT s. a. „1°. Labourage. 2°. Revenu”. — Participiul lui agonisi, devenit abstract verbal. 1°. † „Lucrat, muncit”. *Dându-le pământuri de agonisit... P. MAIOR, IST. 14. || 2°. Agonisit = venit (Gorj). JAHRESBER. VII, 82.*

AGONISIT, -Ă adj. „Acquis, gagné (péniblement)”. — Participiul lui agonisi, devenit adjectiv. *Dreptăți agonisite cu multe și mari vărsări de sângeuri. FIS-*

CUPESCU, O. 15. *Cu îmbă mâni împrăștiți un bine-agonisit.* C. NEGRUZZI, II, 191/9. [Contrariul: *neagonisit.* Niște păduri foarte mari și neagonisite. ȘINCAI, HR. I, 324/20.]

AGONISITĂ s. f. „I. 1°. *Action de gagner.* 2°. *Produit du travail.* 3°. *Acquisition par le travail.* II. 1°. *Produit, revenu (de la terre).* 2°. *Ce qu'on gagne (avec peine) par le travail, pour subsister, pour vivre.* 3°. *Acquisition, gain.* 4°. *Appointements, bénéfice.* 5°. *Pécule, épargnes, économies, fortune.*

Participiul lui *agonisi* (substantivat în forma feminină), devenit abstract verbal. Azi înlocuit aproape cu totul prin „agoniseală” și „agonisire”.

I. Exprimă acțiunea. 1°. „*Agonisire*”. *Moldovenii mulți, și feciori de boieri, se duceau la lefe, unii la Moscali, unii la Leși... pentru agonisită.* NECULCE, LET. II, 301/21. || 2°. „*Muncă, lucru*”. „*Se ținu cu pâne din agonisita mâinilor.* DOSOFTEIU, V. S. 5 b. || 3°. „*Procurarea unui lucru prin muncă*”. *Spre agonisita lucrului deplin... fără sudori și durori a fi nu poate.* CANTEMIR, HR. 86/28.

II. Exprimă rezultatul acțiunii. 1°. „*Folos, rod (din munca pământului)*”. *Arară și sămănară și făcură multă pâne și agonisită domnu-său.* VARLAAM, C. 302. *Toată agonisita acestui pământ stupii sânt; și cu aceștii își plătesc boierii și mănăstirile birurile.* MUSTE, LET. III, 42. || 2°. *Ceea ce câștigă cineva prin muncă, pentru ca să poată trăi.* [S'au] *aflat aice la noi în țară lăcuitori prin cetăți și prin sate și prin munți, până unde or fi avut hrană și agonisita vieții sale.* N. COSTIN, LET. I, 31/25. || 3°. „*Câștig*”. *Duca-Vodă gândea, că mare agonisită face casei sale cu Ucraina.* idem, LET. II, 25/1. || 4°. „*Leafă, simbrică*”. *Văzând Domnul... la pământeni... blane, care nu eră fieștecare harnic de agonisire după straietele ce purtă, sta... de gândea, ce agonisită poate să le deie, ca să cuprindă cheltuiala lor.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 262. *Eu gândeam, că barem doi, trei ani să slujesc la voi, să am cu ce merge acasă la copilași: numai cu atâta agonisită, ce voui ști eu face cu o sută de copii?* RETEGANUL, P. IV, 20/7. || 5°. „*Economii, avere*”. *Agonisita voastră toată va rămâneă lumiei.* VARLAAM, C. 46. *Făcură avearea și agonisita lor în trei părți.* DOSOFTEIU, V. S. 56 b. *Toată agonisita ce au agonisit.* BIBLIA (1688), 35/2. *Eră țara plină de oameni și cu hrană și cu agonisită bună.* NECULCE, LET. II, 218/13. *Hargatul s'au dus după aceea cu agonisita în pace.* SBIERA, P. 243/20. *Gospodarii se întorc [din America] după patru-cinci ani, aducându-și agonisita.* IORGA, N. R. A. I, 199.

AGONISITOR, -TOABE adj., subst. „*Qui labore, travaille, acquiert, gagne*”. — Adjectivul verbal al lui *agonisi* (derivat prin suf. -itor). Adj. O albină *agonisitoare*. PISCUPESCU, O. 132. || Subst. *Pământul...*, carele poate îndestulă de toate, pre lăcuitorii și agonisitorii săi. P. MAIOR, IST. 10.

AGONIZĂ vb. I^a. „*Agoniser*”. — „A trage de moarte, a se luptă cu moartea.” *Căpeșelul de lumină începă a agoniză, fumegând.* EMINESCU, N. 45. — N. din fran. (= lat. bis. *agonizare*.)

AGRĂEĂ s. f. „*Agrafe*”. — „Copcă (mai mare)”. *Niște frumoase agrafe de aur.* ODOBESCU, I, 420. — N. din fran.

AGRĂI vb. IV^a. „*Adresser la parole à qqn., aborder qqn.*”. — Numai în Transilv. „A vorbi cuiva, a începe vorba cu cineva”. *Trans. Cel care le prinde, [albinele], le flueră și le agrăește: pușorii mei, pușorii mei, așezați-vă jos!* (Humiedoara, în Transilv.), ap. HEM. 527. | Absol. *Dar Ileana agrăeă: „Pe-a cui seamă mă duci?”* RETEGANUL, P. III, 21/21. — Din grăi, și prefixul a-, după germ. „*anreden, ansprechen*”.

AGRĂMĂDI vb. IV^a. = *ingrămădi*. Numai în Banat. *Zmeii agrămădesc munții și bolovanii cei mai mari, care nu este în stare un sat să-i miște din loc.* (Frăget, în Banat), ap. HEM. 528. *Iară dacă se măresc [merele], Oamenii le-agrămădesc.* HODOȘ, P. P. 134/22. — Compus din a și grămădi.

AGRĂMAT, -Ă adj. „*Ignorant profund, inculte, ignare, illettré*”. — „Lipsit cu totul de învățătură.” [Accentuat și: *agramăt*.] — N. din grec. ἀγράματος.

AGRĂR, -Ă adj. „*Agraire*”. — Cu privire la agru, la câmp, la populația rurală. *Lege agrară.* — N. după fran. (= lat. *agrarius*.)

AGRAVĂ vb. I^a. „*Aggraver*”. — 1°. (Jur.) *Trans. și refl.* 2°. „A (se) îngreună (fapta, vina), a (se) împovără, a (se) mări”. *Pedeapsa i s'a agravat.* || 2°. (Med.) „A (se) înrăutăți”. *Starea bolnavului s'a agravat.* — N. din fran. (= lat. *aggravare*.)

AGRAVĂNT, -Ă adj. (Jur.) „*Aggravant*”. — „Îngreunător, împovărător”. Contrariul noțiunii „ate-nuant”. *Circumstanțe agravante.* — N. din fran.

AGREĂ vb. I^a. „*Agréer*”. — „A primi cu plăcere, a se învoi bucuros (la ceva)”. *Guvernul agreează această propunere.* [Pronunțat: a-gre-ă.] — N. din fran.

AGREĂBIL, -Ă adj. „*Agréable*”. — „Care produce plăcere (cuivă)”. *Clima unei țări expuse spre E(st) este agreabilă.* CRĂINICEANU, IG. *Am petrecut o seară agreabilă.* | (Substantivat). *Agreabilul se poate împăcă cu utilul.* [Pronunțat: a-gre-ă-bil.] — N. după fran.

AGREĂRE s. f. „*Action d'agréer qqn. ou qqch.*” — Infinitivul lui *agreea*, devenit abstract verbal. [Pronunțat: a-gre-ă-re.]

AGREĂT, -Ă adj. „*Agréé*”. — Participiul lui *agreea*, devenit adjectiv. *E o persoană foarte agreeată la Curtea regală.* [Pronunțat: a-gre-ăt.]

AGREMENT s. a. „*Agrément*”. — „Plăcere, distracție”. *Pictura, muzica, dansul sânt arte de agrement.* — N. din fran.

AGREGĂ vb. I. (Șt. nat., Filos.) „*Agréger*”. — „A alipi, a uni într'un tot (molecule, părți materiale, corpuri, indivizi)”. — N. din fran. (= lat. *aggregare*.)

AGREGĂRE s. f. „*Agrégation*”. — Infinitivul lui *agregă*, devenit abstract verbal. *Agregarea și dezagregarea moleculelor, a corpurilor.*

AGREGĂT s. a. „*Agregat*”. — Un tot, rezultat din unirea strânsă a mai multor părți sau elemente. | Spec. (Petrogr.) *Asociare de corpuri cristaline unite între sine prin simplă juxtapunere, fără ciment, realizată mai ales în rocele granitoide (granit, diorit, etc.).* — N. din fran.

AGREGĂT, -Ă adj., subst. „*Agrége*”. — Participiul lui *agregă*, devenit adjectiv, substantivat în parte. 1°. Alipit, unit strâns cu (la) altceva. (Fisic.) *Molecule agregate prin cohesiune.* | (Bot.) „Care se naște din același punct” (se spune de organe sau indivizi foarte apropiați unii de alții, dar totuși distincți și nelipiti între sine). *Două achemii agregate.* GRECESCU, FL. 14. || 2°. Subst. (După fran.) *Agregat (la Universitate)* = profesor universitar care, în noua organizație a uni-

versităților românești, corespunde aproximativ „profesorului extraordinar“ de la universitățile germane.

AGREGAȚIE s. f.

AGREGAȚIUNE s. f.

= agregare. (Chim.) Puterea care atrage... moleculele unui corp se numește putere de agregățune, sau coeziune. PONI, CH. 10/12. || Spec. Primire în corpul profesoral al unei universități, cu gradul de agregat. *Examen de agregăție.* | Titlul, gradul și funcțiunea de „agregat“ la universitate. *Agregăția e aproape egală cu profesura.*

— N. din fran. (= lat. *aggregatio*, -onem.)

AGRESIUNE s. f. „*Agression*“. — „Atac (personal) neprovocat“.

— N. după fran. (= lat. *aggressio*, -onem.)

AGRESIV, -Ă adj. „*Agressif*“. — Care atacă, care începe gâlceavă, care caută ceartă. *Cred că eră mai bine, dacă raportul... nu se expunea prin cuvintele sale agresive.* MAIORESCU, D. II, 148. *Îmi place a reprezenta pe femeia agresivă.* EMINESCU, N. 103.

— N. după fran.

AGRESOR s. m. „*Agresseur*“. — Cel ce săvârșește o agresiune. „Incepătorul atacului, bătaii, certei.“

— N. după fran. (= lat. *aggressor*.)

AGREȘ s. m. (Bot.) v. agriș.

AGRICE s. f. (Bot.) v. aglică.

AGRICEĂ s. f. (Bot.) v. aglicel.

AGRICOL, -Ă adj. „*Agricole*“. — 1°. Care se indeletnicește cu lucrarea pământului, „plugar“. *Stat de oameni agricultori.* C. NEGRUZZI, I, 271. *Popor agricol.* || 2°. Privitor la cultura câmpului. *Legi... agricole.* URICARIUL, IV, 303/3. *Bancă agricolă. Industrie agricolă.*

— N. din fran. (accentuat după lat. *agricola*).

AGRICULTOR s. m. „*Agriculteur*“. — Persoană care se indeletnicește cu lucrarea pământului, cu plugăria. „Plugar“.

— N. după fran. (lat. *agricultor*).

AGRICULTURĂ s. f. „*Agriculture*“. — „Cultivare a pământului, plugărie.“ *Prin relațiile lor cu barbarii ei introduseră... cele d'întăiu cunoștințe de agricultură.* BĂLCESCU, M. V. 7/6. *El vorbî cu boierul agricultură și politică.* C. NEGRUZZI, I, 111. | [In România] *aproape pretutindeni, de la păstoria și lemnăria muntenilor treci la agricultura mică a dealurilor (vii, pruni, duzi), spre a te cobori la agricultura mare a șesului.* MEHEDIŢI, R. 11. [Plur. -turi.]

— N. din lat. *agricultura*.

AGRIJ s. m. (Bot.) v. agriș.

AGRIMENSURĂ s. f. „*Arpentage*“. — „Măsurare a pământului, a țarinelor“.

— N. din lat. *agrimensura*.

ĂGRIȘ s. m. (Bot.) 1°. *Groseillier-à maquereau: Ribes grossularia* 2°. *Verjus, raisin vert.* — 1°. Arbust din familia *Saxifragaceelor-Ribesioideelor*... bracteele ramurilor transformate în spini..., florile mici sânt verzui sau roșietice; ..fructele... verzi, galbene sau roșii, ...comestibile; necoapte sânt acide, astringente, coapte sânt dulci, răcoritoare și laxative. [Crește prin] locuri stâncoase în pădurile subalpine, adesea cultivat prin grădini [în] *Aprilie-Maiu*. [Se mai chiamă:] *Agriș-sălbatică*,... *Rezachie, Rezachie-sălbatică, Strugurii-spi-noși.* PANȚU, PL., *borbon.* VAIDA. *Inghimposul agriș.* MSS. (a. 1773), ap. GCR. II, 98/3. *Pe cel munte... Cu flori d'albe și agreși. Este-o punte de cireși.* MARIAN, ap.

HEM. 528. || Specie: *Agriș-roșu* = „dracilă“. (s. v.) [Accentuat și: *agriș*. Și: *acriș, agreș* (Oltenia); *agriș, PANȚU, PL.*; în părțile sălăgene și: *aghirăș.* VAIDA.]

2. În Ungaria. *Agresh=Omphax. Uva cruda.* ANON. CAR. *Agriși=strugur necopt, aguridă: uva acerba. Immatura... Der Herling, Agres, unreife Weinbeeren.* LB. [Și: *agriș, agreș*.]

— Din ung. *egres*.

ĂGRIȘĂ s. f. „*Groseille-à maquereau*“. — Fructul agrișului. [Se mai numește:] *Borboană*. (*Transilv.*) *Burboană... Coacăză-sălbatică.* PANȚU, PL. [Accentuat și: *agrișă*. Și: *agreșă*. În părțile sălăgene și: *aghirășă.* VAIDA. | Scris și pronunțat și: -șe.]

— Forma feminină a lui *agriș*.

AGRONOM s. m. „*Agronome*“. — Persoană care cunoaște, învață pe alții sau practică știința agriculturii. *Un grădinar de frunte sau un agronom pot întrebuița cunoștințele dobândite din cărțile lui Decandolle.* MAIORESCU, CR. II, 132.

— N. din fran. (= grec. *ἀγρονόμος*).

AGRONOMIC, -Ă adj. „*Agronomique*“. — Privitor la agronomie. *Institut agronomic.*

— N. din fran. (păstrând accentul lui *agronom*).

AGRONOMIE s. f. „*Agronomie*“. — Știința care învață regulile agriculturii. *Elemente de agronomie.* URICARIUL, VII, 236/13.

— N. din fran.

ĂGRU s. a. 1°. *Campagne, champ, guéret, jachère; terrain, région.* 2°. *Couche superficielle* (d'un terrain)“. — Cuvântul *agru*, întrebuițat destul de des de cei mai vechi scriitori bisericești, s'a păstrat încă pe alocurea în popor; în limba literară însă e neologism.

1°. „Țarină, ogor, arătură, holdă, câmp; ținut.“ *Prețurile lucrătorilor celor care au lucrat agrele voastre.* COD. VOR. 132/1. (= carii au săcerat ținuturile voastre. N. TESTAMENT 1648; = ce au săcerat țarinile voastre. BIBLIA 1688: „qui messuerunt regiones vestras.“) *Sămânară agre și răsădiră vii.* CORESI, PS. 306. PSAL. SCH. 362/18 (= sămână holde și sădesc vii. PSALT. 1651; = sămânară țarini și răsădiră vii. DOSOFTEIU: „seminaverunt agros et plantaverunt vineas.“) *Muștari, ce luo omul și sămână întru agrul lui.* CORESI, ap. GCR. I, 17 (= muștariu, carele-l ia omul și-l sămână'n agrul lui (scholia: holda). N. TESTAMENT 1648: „semence de moutarde que quelqu'un a pris et semé dans son champ.“) *Economii... încunjurând agrul, îl afumă cu răză, spre a fi ferit de rele.* MARIAN, I, 383. || *Cestiunea agrului public... se agită pentru ultima oară la 122 înainte de Ch., de Sempronius Gracchus.* MAIORESCU, CR. III, 109.

2°. Alături cu „ogor“ și „arătură“, se aude ici colo zicându-se și „agru“; „agru“ mai însemnează încă pe la noi un „strat de-asupra“. (Visag, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 532.

— Din lat. *ager, agrum*.

ĂGUD s. m. (Bot.) = dud. *Se suă într'un copăciu, ce se chiamă agud.* VARLAAM, C. 380 (= se sui într'un smochin (scholia: alții zic că-i mur). N. TESTAMENT 1648: „il monta sur un sycamore“). *Am făcut șanț prea aproape de agudu ăla din colțu grădini.* (Lupșeanu, în Ialomița), ap. HEM. 534. *La noi arborul „morus“ se cheamă iagod; în alte locuri se zice „dud“, „frăgaru“, „mur“.* (Maidan, în Ban.), ap. HEM. 534. *Foaie verde lemn agud...* ȘEZ. I, 166 b/6. *Frunză verde trei aguzi.* SEVASTOS, C. 28/23. *Foaie verde ș'un agut.* ȘEZ. IV, 231 b/23. [Și: *iagod, agut.*]

— Din sârb. *jagoda*, „fragă“ (cfr. paleo-sl. drévo jagodičie = frăgar. Se găsece urme și de forma mai veche paleo-sl. **agoda*). HASDEU, E. M. 534—535.

AGUDĂ s. f. = dudă. Fructul agudului. *Frunză verde de (sau trei) agude*. ALECSANDRI, P. P. 257; ȘEZ. II, 138^{b/18}, III, 157²⁹. *Frunză verde trei agute*. SEVAS-TOS, C. 118¹⁴. În *Rădășani se mai cultivă... agute albe și albăstrii*. ȘEZ. V, 69²⁹. [Și: *ragodă* (Mehe-dinți, com. Grecescu), *agută*.]
— Forma feminină a lui *agud*.

AGURĂ vb. I. „*Prédire*“.—Cuvânt rar, întrebuințat în Bihor: *Agur = proorocesc a bine*. [D. ex.] *Bădea mieu mi-a agurat, Că voi fi cu el în sat*. REV. CRIT. IV, 336.

— Din lat. **agurare* (= *augurare*): v.-ital. *a(g)u-rar*, lecezez *auru*, milanez *ingurd*, span. *agorar*, portug. *agourar*. (Cfr. ital. *sciagurato*, „nenorocit“, sard. *aurra*, engadin *avuoir*, surselvic catar *d'agur*, „a observă“, v.-fran. *eür*, n.-fran. *bon-heur*, v.-prov. *aur*, span. *agüero*, portug. *agoiro*.)

AGURIDĂ s. f. (Bot.) „*Raisin vert, verjus*“ — Fructul încă necopt al viței-de-vie (Cfr. *agriș* 2°). *Părinții au mâncat aguridă și dinții fciolorilor s'au strepezit*. BIBLIA (1688), (: „patres comederunt u va m a cerbam, et dentes filiorum abstupuerunt.“), ap. HEM. 537. *Aguridă = Agresh = Omphax, uva cruda*. ANON. CAR. *Văzu struguri, unii copti, alții aguridă*. ISPIRESCU, L. 146 *Când diareea e cu sânge... se mai recomandă... agurida pisată*. ȘEZ. IV, 24²⁹. † *S'a făcut agurida miere (se zice despre oameni) = „s'a îmbunat (cineva), s'au schimbat lucrurile din rău în bine, s'au îndulcit raporturile de mai nainte“*. *Cu răbdare și cu tăcere Se face agurida miere*. PANN, P. V. III, 15. [Plur. *-răde* și *-rizi*.]

— Din medio-grec. *ἀγυρίδα*, cu același sens (poate prin mijlocire bulgară: *agurida*).

AGURIDĂR s. m. (Bot.) = viță-sălbatică. [Cfr. *agurizar*.]

— Derivat din *aguridă*, prin suf. col. *-ar*.

AGURIOARĂ s. f. (Bot.) „*Chevalier-d'onze heures, Pourpier-fleuri: Portulaca grandiflora*“.— *Mică plantă erbacee succulentă din familia Portulacaceelor... frunzele cărnoase... păroase... florile mari, frumoase, galbene, albe, roze sau roșii... Originară din Brasilia și Chile, se cultivă adesea ca plantă decorativă, mai cu seamă printre pietre. Iunie-Sep-tembrie*. PANȚU, PL.

— Derivat din *aguridă*, prin suf. dim. *-ioară*.

AGURIZĂR s. m. (Bot.) = viță-sălbatică. — *Agurizar se chiamă un copăcel ce crește prin păduri, agățat de tulpinele și crăcile altor arbori, asemănându-se cu vița-de-vie și rodind nește struguri sălbateci*. (Malu, în Teleorman), ap. HEM. 538. *Acățându-se cu mâinile de un agurizar, să nu cază jos mai adaose... BĂRSEANU, P. V. 194*. [Cfr. *aguridar*.]

— Derivat din *agurizi* (plur. de la *aguridă*), prin suf. col. *-ar*.

AGUST s. m. sing. tant. „*Août*“.— „*August*“.
Agust = August. MARIAN, SE. I, 96; FRÂNCU-CANDREA, M. 120. [Se aude și: *Gust* (Buhalnița, în Neamț), ap. HEM. 539. *Agost = Augustus*. ANON. CAR. *Agustru* (Mănești, în Prahova). JAHRESBER. VIII, 315. Cfr. *gustar*, *agustos*.]

— Din lat. pop. *agustus* (= *augustus*): alb. *gušt* ital. *agosto*, engad. *avuoš*, fran. *août*, v.-prov. *agust* span., portug. *agosto* (gotic *agaustaus*).

AGUSTÓS s. m. (Bot.) „*Sorte de raisin*“.— *Agustos înseamnă o varietate de struguri foarte timpurii, având pelița bobitei străvezie și subțire, încât se zărese semințele și chiar vîmșoarele*. (Somova, în Dobrogea), ap. HEM. 540. *Frunzuliță agustosu, Mergi, puinle, sănătosu*. POP. ap. HEM. 540.

— Adjectiv substantivat, derivat din *agust*, prin suf. adj. *-os* (adecă: „strugure de August“).

AGŪT s. m. (Bot.) v. *agud*.

AH interj., s. a. „I. *Ah! Hélas!* II. *Soupir, gémissement. Souci, peine, chagrin. Désir, souhait*“.

I. Sunet reflex, exprimând o durere sau un regret. *Ah! zicea cuprins de lacrimi*. KONAKI, P. 83. *Ah! Ferice cine nu iubește și nu simte!* C. NEGRUZZI, I, 54. *Tristă soartă! Lume deșartă! Viață ticăloasă! ah! ah!* ALECSANDRI, ap. HEM. 542. *Ah! unde-i vremea ceea, când eu cercam un vad, Să ies la lumea largă!* EMINESCU, P. 203. *Ah! fecior de lele ce mi-ai fost!* ISPIRESCU, L. 150. *Ah, urâte, cum te-aș vinde!* IARNIK-BĂRSEANU, D. 98.

II. Exclamația *ah*, dar mai ales varianta *aht*, mai rar *aft*, se ia și ca substantiv, însemnând „suspîn, oftare“. *Strecură printre dinți... câte un ah! care-i umflă pieptul*. DELAVRANCEA, S. 104. *Să trăesc cu ahurile și cu palpitările d-tale?* DELAVRANCEA, ap. DDRF. | *Pe de-asupra casei mele trece-un stol de rândunele. Nu e stol de rândunele, Ci sânt ahturile mele*. TEODORESCU, P. P. 305 b. *Dacă văzuu că nu vii, Puseiu dorul căpătăiu Și cu ahturi mă'nvăliu*. SEVASTOS, C. 70¹⁶. | *Că de ahturile mele Și lui Dumnezeu i-i jale*. MARIAN, I. 527. || Oftarea este mai adesea expresia unei dureri; de aci sensul de „durere, suferință, jale, chin“. *Moarte, ce nu mi-ai dat mie acel otrăvit pahar?... N'aș mai suferi în lume nici ah, nici chin, nici nevoi!* KONAKI, P. 48. *Muncesc cu mare ah, pân'ce pic la pat și zac*. ȘEZ. I, 111^{b/22}. | *Părăiele..., ducând poale cu sine multe, multe patimi și ahturi omeneshi să le înce în Dunărea măreată*. CREANGĂ, A. 125. *Cântecelor melancolice poporul le zice: de alean, de jale, de aht*. (Copou, în Iași), ap. HEM. 547. || Dar oftarea poate fi și expresia unei dorințe; de aci înțelesul de „dorință, poftă, dor“. *Având și mai dinainte aht ca să-l prin-ză*. MAG. IST. IV, 27¹².

[Și: *aht, aft*. | Plur. *ahuri, ahturi* și *ahte, afturi*.]

— Exclamația *ah* se găsește aproape la toate popoarele. La noi și la popoarele balcanice se găsește și variante cu *f* (cfr. of!) și *ft*. Astfel Albanezii întrebuințează un substantiv *ah* cu sensul de „jale, necaz, supărare“, și un substantiv *aft*, într'o frază ca: *Kam aft m'ate* = „am necaz pe el“, Neogrecii *ἀχτι*, d. ex. *τὸ βγαλα τῆς τι μὸν* = „mi-am vărsat necazul pe el“, iar Turcii, pe lângă *ah*, „sourir“, cunosce și o formă *âhk*. G. MEYER, A. W. 3.

AHĂ! interj. v. a!

AHĂL, AHĂEA pron. v. ăl.

AHĂST, AHĂSTĂ pron. v. ăst.

AHÓ! interj. „*Holà! Ohé!*“ — Strigătul prin care se caută a se încetina sau a se opri mersul boilor înju-gați la un car. *Apoi își ia și el carul și pornește tot la vale... „Aho! car nebun, aho! Când te-oiu încercă zdravăn cu saci de la moară... atunci să mergi așa!“* CREANGĂ, P. 41. | Tot astfel în colinda „*Plu-gușorul*“: *Aho! Aho! copii argați, Stați puțin și nu mânâți!* ALECSANDRI, P. P. 387. *Haho! haho! Plugul lui sfântu Vasile!* POP. (Cărligi, în Neamț), ap. HEM. 546. | *P. ext.* Exclamația prin care căutam a opri pe cineva. *Atunci au sărit boierul drept în picioare și... i-au zis: „Aho, aho! Destul, destul!“* SBIERA, P. 146. [Și: *haho!* În Transilv. *ho!* | Și Venetianii strigă boilor *ao!*, „per fermare il corso de'buoi, e vuol dire: piano, piano, a bell'agio“ ap. HEM.]

AHOTĂ s. f. † „*Ardeur, ferveur, passion*“.—Cuvânt literar rar. În Mold. „*Poftă, pasiune*“. *Mă dăteu cu mare ahotă la* [muzică]. ALECSANDRI, DACIA LIT. 272.

— Din rus. *ohota* (rostit *ahóta*), „plăcere, poftă, pasiune“, cuvânt intrat în Mold. pe timpul ocupației rusești.

AHOTNIC, -Ă *adj.*, *subst.* „*Passionément amoureux (de)..., passionné (pour)..., avide (de)...*“ — În Mold. „Doritor, lacom de ceva“. Construit cu „de“, „după“ și „pentru“. *Adj.* „Doamne, măi femeie, Doamne, multă minte-ți mai trebuie!“, zicea tata, văzând-o așa de ahotnică pentru mine. CREANGĂ, A. 13. „Află, muiere ahotnică de lucru și necinstitoare de zile sfinte, că eu sunt Sf. Vineri!“ ȘEZ. I, 61/13. *Subst.* Ahotnic = om foarte lacom la facerea unei trebi. idem, v. 25/17.

— Din rus. *ohotnikū* (rostit *ahótnik*), „ami de...“ (și „chasseur“), cuvânt intrat în Moldova pe timpul protectoratului rusesc, și devenit popular.

AHTIĂRE *s. f.* „*Soupir, souci, peine, amertume, chagrin*“. — „Dor înfocat după ceva (ce nu poți avea)“. *Ai să-ți vezi supuși, pe unii în desfătări, iar pe alții în ahtieri.* DELAVRANCEA, S. 87. [Și: *ahtiére*.]

— Infinitivul, devenit abstract verbal, al unui verb *ahtiă*, care pare a fi neintrebuițat, derivat din n.-grec. *ἄχτι* = „aht“. (Cfr. *ah*).

AHTIĂT *s. a.* = *ahtiare*. Cu tot amarul și *ahtiatul* de care era cuprinsă, ea zimbî. DELAVRANCEA, S. 21.

— Participiul, devenit substantiv, al unui verb *ahtiă*, ce pare a fi neintrebuițat, derivat din n.-grec. *ἄχτι* = „aht“.

AHTIĂT, -Ă *adj.* „*Ardent, brûlant, altéré (de)*“. — Doritor, infocat după ceva. *Ahtiăți vânători de zestre. VLAHUȚĂ*, ap. DDRF. [Și: *ahteăt*. com. Quintescu.]

— Participiul, funcționând ca adjectiv, al unui verb *ahtiă*, ce pare a fi neintrebuițat, derivat din n.-grec. *ἄχτι* = „aht“.

AHTINĂM *s. a.* † }
AHTINAMEĂ *s. f.* † }

„*Traité de paix de la Porte avec les pays chrétiens*“. — „*Tractat de pace între Poartă și puterile creștine, în special cu Rusia*“. ȘIO. *Să plătească vama după înaltele împărătești ahtinamuri*, (a. 1826), URICARIUL, XXII, 303. *Ca să se urmeze după ahtinamelele vechi.* URICARIUL, II, 151/33. *Actinamealele împărătești cetindu-s(e), iarăși cu trîmbițele și a da cu tunurile au început.* GRECEANU (a. 1700), ap. GCR. I, 335/32. [Și: *actinamea*.]

— Din turc. *'ahd* (= „engajement“) -*name* (= „cercit“), „*capitulation, traité de paix*“. ȘIO.

AI! *interj.* v. *hai*.

AI! *interj.* „*Ah! Aie!*“ — Sunet reflex, care exprimă o durere mai mică, pricinuită mai cu seamă de aflarea unei știri neplăcute. „*Cum îl chiamă pe stăpănul tău?*“. „*Cuconu Ghiță Coșcodan*“. „*Ai!... prost tacâm!*“ ALECSANDRI, T. 736. *Ai, săracă mândra mea... Inima mi-o aprindea.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 244.

AI? *interj.* „*Hein?*“ — Interjecție întrebătoare familiară sau nepoliticoasă. *Și zi, așa cu Galibardi, ai?* CARAGIALE, T. I, 83/11. *Și l-ai omorât, ai?* — *Ca pe un pui de găină.* FILIMON, ap. TDGR.

AIĂ *vb.* I^a. v. *aii*.

AIĂN *s. m.* „*Préposé local; notable*“. — Cuvânt învechit și rar, cunoscut de popor numai în Dobrogea, aproape ieșit din uz și acolo. „Funcționar turcesc pus în fruntea administrației unei comune sau raiele“. *Aianul Buscucului, vestitul Celebi-aga.* E. VĂCARESCUL, IST. 281/33. | „*Notabil*“. *Iar aienii Chiustengii și boierii Dobrogii, Cu el [Tudor] se impiz-*

muiă. POP. (Dobrogea), ap. HEM. 573. [Și: *haidn, aghidn*, ap. ȘIO.]

— Din turc. *âyan*, „idem“.

AIĂR *s. a.* „*Jauge, étalonnage. Fixation des prix des denrées. Étalon, modèle*“. — Cuvânt rar și aproape ieșit din uz. Verificarea oficială a greutateilor și a măsurilor, mai ales a cântarului. *Pe tot anul... acel ce va avea... acest venit al cântarului, să facă aiar cântarilor.* URICARIUL, XIX, 351. (a. 1776); IV, 201/6. | Fixarea prețului obiectelor de consumație (Cfr. cișniu). *Pentru carne să scoateți aiarul cel cuviincios... să socotiți câte cât se cuvine să vindeți ocaua de carne de către măcelari.* DOC. (a. 1791), ap. ȘIO. II. || *Fig.* „*Model*“. *Aiar de patriotism, cărmă și stea călăuzitoare.* JIPEȘCU, ap. ȘIO. II.

— Din turc. *âyar*, „exactitude d'une mesure ou d'un poids contrôlé et conforme au patron“.

AIĂSMĂ *s. f.* v. *aghiasmă*.

AICE *adv.* v. *aici*.

AICEA *adv.* = *aici*, *aci*. I^o. Local. Nu numai acolo va să muncească, ce și aicea muncește. OMILIARUL (a. 1642), ap. HEM. 551. *Aicea* = *Hic*. ANON. CAR. *Peste trei săptămâni iarăși ne putem întoarce aicea.* DRĂGHICI, R. 6. *Aicea stătură ei să se odăhnească.* I-SPIRESCU, L. 6. | Determinat mai de aproape. *Aicea pre pământ.* BIBLIA (1688), 4 pr. 21. *La ce-ai venit, regină, aicea în pustiu.* EMINESCU, P. 201. *Să mă lași aicea 'n sat.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 252. | „*Pe pământ*“. *Îl întrebă: den doao să-și ubească...: aicia, au nesvârșit.* MOXA, 374/15. | În legătură cu prep. *Mută cugetul tău deaicea în certu.* VARLAAM, C. 371/2. *Pre cei ce sânt pricina răutății îi știe cine sânt...; unii de aicia și alții dintr'altă parte.* ANTIM, XXVI/12. *De aicea pân'la Blaj, Dorul mieu n'are să-lăș.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 138. *Ce cați, mândră, pe aicea?* IARNIK-BĂRSEANU, D. 52. || 2°. Temporal, în legătură cu prep. † *Până aicea... până... = „până atunci... până când*“. *Până aicea primăia sfântul... până-i eră sufletul slab.* DOSOFTEIU, V. S. 36/2.

— Pentru etimologie v. *aci*.

AICI *adv.* = *aci*. I^o. Local. Arată locul apropiat de vorbitor sau chiar locul vorbitorului, în opoziție cu „acolo“ sau „colea“: *Aici râu, colea vâlcică.* BARAC, ap. GCR. II, 173/32. *Doamne, de-i hi fost aice...* MSS. (s. XVII), ap. GCR. I, 139/15. *Adă-mi aice hărțile cele mici.* DRĂGHICI, R. 18. *Tot aici?* COȘBUC, F. 123. *Să știi, stăpâne, că aici sântem pe moșia unei Gheonoaie.* ISPIRESCU, L. 4. *Șezi aici până despre ziuă, că am să viu tot eu să te ieu.* CREANGĂ, P. 97. *Aici nu-i la București, Să te fudulești.* ZANNE, P. VI, 22. | Adesea *aici* e precizat mai de aproape. *Eu aici, în țară, n'am venit de voia mea.* ANTIM, P. XXIV/24. *O, viteze neferice, Ai să pieri în câmp aici.* ALECSANDRI, P. II, 13. *Stăpâne, așterne un fol aici, în mijlocul ogrăzii.* CREANGĂ, P. 68. *Ca să mă îngroape, Aice pe-aproape, În strunga de oi.* ALECSANDRI, P. P. 2. | „*Pe pământ*“, în opoziție cu „în cer“ sau „în iad“. *Adică, dobândirea păcatului aici ăste vremealnică, iară munca lui în iad ăste veșnică.* FILOTHEIU. (a. 1700), ap. GCR. I, 339/32. || În legătură cu prepoziția „de“, arată o despărțire sau depărtare de locul vorbitorului. *Grigorie Vodă de aici din țară nu s'au lăsat cu atâta.* NECULCE, LET. II, 427/29. *Strigătele lor se aud de aici.* C. NEGRUZZI, I, 154. *Să mă lași ferice... Zburând de aice.* ALECSANDRI, P. 23. *Hai, ia-ți porcul de aici și ieși afară!* CREANGĂ, P. 83. *Mai nainte de aici este palatul.* ISPIRESCU, L. 6. *De cine mi-e mie dor, De-aici e depărțitor.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 147. | De obicei „*de aici până...*“ *De aici până'n Brașeu, Nu-i voinic străin ca eu.* idem, 149 (205, 206, 363, 194). Intrebuițat și adjectival: *Cu dragostea cestor lucruri*

de aici, ca cu nește lanțuri de fier legându-mă, rob mă aveă. NĂSTUREL (a. 1648), ap. GCR. I, 132/4. Cestii de aice în scurtă vreme și-au făcut pace. NECULCE, LET. II, 301/32. | În legătură cu prep. „pe“ se arată o apropiere nedefinită. Taci bădiță, nu mai zice, Că noroc nu e pe-aice, C'a veni luna lui Manu, De te-i crede chiar în raiu. ALECSANDRI, P. P. 24. A plecat... Cu 50 de voinici, Adunați toți de pe-aici. ALECSANDRI, P. II, 82. Mă duc mândră de pe-aici. IARNIK-BĂRSEANU, D. 300 (212, 140). || Până aici! = „ajunge, destul!“: „jusqu'ici, assez, il suffit!“

2°. Temporal. Arată timpul prezent, în construcția „aici..., aici“ = „acum..., acum“, „când..., când“: „tantôt... tantôt“. Aici râde, aici plânge. DDRF. și în legătură cu prepoziția „de“. De aice începe un șir de domni rei. C. NEGRUZZI, I, 274. Și de-aici fata, tot mergând înainte, a ajuns acasă. CREANGĂ, P. 221. Mai ales: de aici (aice) înainte. De aice înainte lipsesc filele în manuscrisul original. M. KOGĂLNICEANU, ap. LET. II, 460/38.

— Pentru etimologie v. aci. Forma mai veche aice s'a păstrat mai ales în poezie, din pricina ritmului și a rimei.

AIDA! interj. } v. haide!
AIDE! interj. }

AIDAMĂC s. m. v. haidamac.

AIDOMA adv. „1°. Ouvertement, manifestement, évidemment. 2°. Véritablement, en vérité, en réalité. Clairement, effectivement. 3°. Analogue, tout semblable, comme deux gouttes d'eau, en tout pareil.“

1°. Sensul fundamental este „în văzul tuturor, în mod evident“. Arată-te, să te vadă avidomă. DOSOITEIU, v. s. 230/1.

2°. Ceea ce e în văzul tuturor se poate totdeauna controla de toți: „aievea, într'adevăr, în realitate“. Îi pareă, că cumuși i-ar vedea avidomă, cum se nevoesc sfinții mucenici. idem, v. s. 26. Nu cred să mai fie cineva pe lume, care să poată povesti ca ea: tot ce auzim din gura ei, ni se pare că vedem avidoma. VLAHUȚĂ, CL. III. Peste noapte, avidoma ai să-ți vezi ursitul. SEVASTOS, N. 9/31. Dracul câte-o dată se arată cal, porc, ogar...; dar el agiduma e în chipul omului. (Șipote), ap. HEM. 553. || „Tocmai, chiar“. Revoltanții își dăseră cuvânt să se îmbrace în costume de ȋrozi..., parcă-i văd avidoma și acum alergând. ALECSANDRI, T. 1088. Îți veneă să crezi, că-i agidoma mireasă. ȘEZ. III, 184. Stafia... este umbra... unui om, care zice-se că nu mai trăește de la luarea umbrei decât 40 de zile, după care timp iese aghidoma în locul unde i-au luat umbra. (Puești), ap. HEM. 553. [Să ia măsurii] ca copitul să nu poarte avidoma însemnat în acel loc obiectul ce... [mamele] au voit să aibă. MARIAN, NA. 17.

3°. Precum „chiar, tocmai“ nu afirmă numai existența unui lucru, ci și asemănarea lui desăvârșită cu alt lucru, tot astfel și avidoma poate avea sensul: „la fel, asemenea (cu)“. La toți slăvit, plăcut Ar fi ăst chip ceresc, Avidoma ca tine. I. VĂCĂRESCU, P. 228/18. Născu și roaba un copil, avidoma ca al împărătesei. ISPIRESCU, L. 381. || Acest sens al asemănării desăvârșite devine apoi cel preponderant, și avidoma se poate întrebuiți și fără particula de comparație „ca“, cu sensul de „chiar așa, întocmai, exact, la fel, leit“. Au poruncit... să potrivească slova sfântului Ioan, carii slova avidoma potrivind... CANTEMIR, HR. 151. Celalalt [catastih]..., iscălit și adevărit a idoma, să-l poprească însuși. CARAGEA, L. 58/5. Palușu babii semănă agiduma cu a lui Manea. ȘEZ. IV, 202. | Construit cu dativul. Afli că la Arăpoaica cutare se găsește un petec de mătăsărie, avidoma celeia ce căută. ISPIRESCU, L. 399. Că muma juganilor Eră fruntea cailor, Scăparea haiducilor, Idoma nălucilor. TEODORESCU, P. P. 691. | Construit cu pro-

numele posesiv. Buchetul E nemerit cu fețe vii, Avidoma-ți portretul. I. VĂCĂRESCU, P. 407/3.

[Și: † avidomă; în vechime și în Mold. și astăzi: avidoma; și: aghidoma, agidoma, agiduma, agiduma; idoma.]

— E paleo-sl. vidomŭ, „visibilis“, trecut în *vidom, la care s'a adăogat finalul adverbial -a: *vidoma. Acesta s'a prefăcut în idoma, în dialectele, care schimbă pe vi > i. Forma aceasta, la care s'a adăogat prepoziția a (ca și în a-ievea, a-tocma etc.), a devenit forma literară. Tot dialectală e și trecerea lui vi în ghi și gi, precum și prefacerea lui o neaccentuat în u, care își poate asimila apoi și vocala din silaba precedentă.

AIDŪC s. m. v. haiduc.

AIENESC, -EĂSCĂ adj. „Qui dépend d'un aian“. — Cuvânt învechit. „De-al unui aian, fiind al unui aian“. De-i găsi oi aienesti, Să le scrii împărătești, Beilicul să le cei, Din zece una să iei. POP. (Dobrogea), ap. HEM, 582. Mărfuri aenesti, Aenesti și domnești. MARIAN, O. I, 266.

— Derivat din aian, prin sufixul adj. -esc.

AIEPT s. a. „Élan, essor“. — În Transilv. „Avânt“. Mă iei cu aieptul, Ți-a părăi pieptul; Mă iei cu de-acelea, Te-a ustură pielea. POP. (Transilv), ap. HEM. I. Add. Dareas... se zbate'n zădarnice-aiepturi. COȘBUC, E. 94/5. Hercul... sare prin foc cu năvalnic aiept. idem, E. 154/38. [Plur. -iepturi.]

— Substantiv postverbal din aieptă².

AIEPTĂ vb. I. „1°. Allécher, tenter, séduir. 2°. Devenir“. Cuvânt rar, citat numai de dicționare. Trans. și refl. 1°. A aieptă = a îndemna la o plăcere, a amăgi. COSTINESCU. A aieptă = a amăgi. PONTBRIANT. Mă aieptu... = labor, inducor... verleitet werden, sich verleiten lassen. LB. || 2°. [Aieptu] la ceva întrebare sau lucru născuns, adecă „găcesc“ = conjectura adsequor... erraten, beinahe treffen. LB.

— Din lat. allēctare, „a amăgi, a ispiti“: ital. allettare, (cfr. fran. allécher).

AIEPTĂ vb. I. „1°. Lancer, projeter. 2°. (Refl.) S'élaner, prendre l'essor. Se redresser, se dresser. Faire parade, se glorifier, se vanter. 3°. Redresser, dresser, ajuster. Diriger, conduire, mener. 4°. Montrer (le chemin à qqn.), indiquer (qqch.), renvoyer (à qqch.)“. Cuvânt cunoscut aproape numai în Transilv., unde a suferit multe transformări de sens.

1°. Trans. „A arunca, a rezezi cu putere“, mai ales o armă. Aieptu = răpede ceva cu năvală: jacto, cum impetu iacio... schleudern. LB. Aieptă = aruncă. FRÂNCU-CANDREA, M. 97. Fierul, pe care-l aiept, O, fă-mi-l tu, Tibrule, tată! COȘBUC, A. 195/38.

2°. Refl. „A-și lua avânt, a-și pregăti trupul spre a se avântă“, mai ales despre cai. Numai ce s'a-iaptă calul galbin și se'naltă până la Dumnezeu. RETEGANUL, P. III, 24/18. Acum se aiaptă odată calul și ca fulgerul trece preste poartă. POP. (Transilv.), ap. HEM. I, Add. | Dar și despre oameni: „a se îndreptă (la trup)“. Aiaptă-te, nu umblă așa plecat! (Sibiu). | Fig. „A se făli“, adecă a umbla cu capul sus. Mă aieptu = mă fălesc, mă laud însu-mi: me jacto, ostento, glorior..., prahlen, sich rühmen. LB.

3°. Din „a se îndreptă“ s'a născut sensul trans. „a îndreptă“. Aiaptă-ți pălăria, că-ți stă într'o parte! (Sibiu). Aiept = anpassen. BĂRCIANU. | P. ext. „A arătă calea dreaptă, a conduce“. Aieptu ceva lucru bine sau rău, adecă „îndreptează“: rego, dirigo... lenken, leiten, regieren. LB. Aiept = lenken. MOLNAR (a. 1788), ap. HEM. 584. Aiept = flecto, dirigo. ALEXI (a. 1826).

4°. Trans. De la „a îndreptă pe cineva“ e numai un pas până la „a-l trimite, a-i arătă, a-i indică (drumul)“. (Avem deci aceeași trecere de sens ca în arăt,

din lat. *ad-recto*, „îndrept(“). *Aiept* = *hinweisen*. BUDAI-DELEANU, ap. HEM. 584. *Aiept* = *andenten*. BARCHIANU. *Ci, precum mai sus* (§ 3.) *aiieptaii, nu lesne se pleacă oamenii a-și lăsa patria sa*. P. MAIOR, IST. 31. [*Aiept*, mai rar *aiieptez*].

— Din lat. *ejectare*, „a aruncă (afară)“.

AIEPTĂRE s. f. „*Projection, élanement. Redressement. Ajustement. Indication, renvoi*“. — Infinitivul lui *aiieptă*², devenit abstract verbal. *Îl aruncă în gura pajurei, care cu o aieptare a și fost afară* [din lumea cealaltă]. POP., ap. HEM. I, Add.

AIEPTĂT s. a. = *aieptare*. Participiul lui *aiieptă*², devenit abstract verbal.

AIEPTĂT, -Ă adj. „*Lancé, projeté. Élané, dressé. Redressé, ajusté. Dirigé, conduit, gouverné. Indiqué*“. — Participiul lui *aiieptă*², devenit adjectiv. „*În dreptat*“. *De oare ce asupra unui lucru așa frumos și mie preapăcut este aieptată voia ta...* mă învoesc. P. MAIOR, IST. 262.

AIEPTĂTOR, -TOARE adj. „*Qui lance, qui s'élançe, se redresse, se dresse. Qui ajuste. Qui dirige, conduit, gouverne. Qui indique*“. — Adjectivul verbal al lui *aiieptă*², derivat prin suf. -ător.

AIÉVE } adv., adj. invar.
AIÉVEA }

„I. 1°. *Publiquement, ouvertement*. 2°. *Manifestement, évidemment, clairement. Exactement*. 3°. *Véritablement, positivement, réellement, vraiment*. II. 1°. *Publique, ouvert*. 2°. *Evident, clair, manifeste*. 3°. *Réel, existant, vrai*“.

I. Adv. 1°. „*În fața tuturor, în public, pe față, fățiș*“, mai ales în opoziție cu „*pe ascuns, în taină, pe furiș, pe din dos*“. *Tatăl tău ce e în taină... vede-a va în ascuns, da-va ție aiave*. CORESI, APOST. („PRAXIUL“), ap. GCR. I, *8/4 (= și tatăl tău va vedea în furiș, da-va ție aiave. CUV. D. BĂTR. II, 120 (a. 1619): „et ton Père, qui te voit dans ton lieu secret, te récompensera publiquement.“). *Decheval... aiavăa asupra Romanilor oaste să rădice nu îndrăznă*. CANTEMIR, HR. 82/17. *Julian nu omorîa aiavea pre creștini, ci pre ascuns*. MINEIUL (1776), 52, 2/2. *Biruinđ pre vrăjmași aiave i-ai rușinat*, idem, 27, 2/1. *Prințul... și pre ascuns și a iave îi întindea lafuri*. ȘINCAI, HR. III, 166/5. *Pre unul ca acesta nu trebuie să-l sprijinim... nici pre ascuns, nici aiavea*, idem, II, 99/24. *Ei nu-i vened la socoteală să se arate lui aiavea*. ISPIRESCU, L. 184. | În mod pleonastic: „*aiavea pe (sau „de, în“) față*“. *Și nu vrea să le arde de față aiavea*. PRAVILA (a. 1652), ap. GCR. I, 163/30. *Deși nu mai vorbea de rău aiavea, în fața împăratului, pe din dos însă... își dedeau coate, derădeau*. ISPIRESCU, L. 37.

2°. Ceea ce se întâmplă în fața tuturor e „*la arătare, vederat, limpede, lămurit, evident, fără îndoială*“. *Domnul aiavea vine*. CORESI, PS. 130 (= Dumnezeu aiave vire. PSAL. SCH. 154/17; Dumnezeu vederat veni-va. DOSOFTEIU; Domnul la arătare va veni. ARSENIU D. BISERICANI; Dumnezeu la aiave va veni arătat. CORBEA: „*deus manifeste veniet*.“). *Lucrurile tale aiave arătară putearea ta*. MSS. (s. XVII), ap. GCR. I, 67/30. *Vechea scriptură talmăcindu-o pre limba rumânească aiave a se ceti o ai făcut*. BIBLIA (1688), 7 pr. 59. *Aiavea iaste, că marginile Dunării... fiind păzite... au trecut*. CANTEMIR, HR. 211/2. *Se cunoaște aiavea, că este minciună*. MSS. (a. 1713), ap. GCR. II, 8/12. *Și el încă aiavea s'au arătat a fi păgân*. ȘINCAI, HR. I, 52/5. *O soaptă de sus Aiavea mi-a spus*. ALECSANDRI, P. P. 188. *Spre vânt a stup și piatra la deal a po-hărni, aiavea lucru nebunesc este*. ZANNE, P. II, 748. | P. ext. † „*Temeinic, bine*“. *Eu... sânt Jidovin... învățat a iave leagă tătânească*. COD. VOR. 37/9

(= învățat fiind pre amăruntul legea părintească. BIBLIA 1688: „*Certes, je suis Juif... ayant été exactement instruit dans la loi de nos pères*“).

3°. Ceea ce e în vederea tuturor este „*real, în realitate, de fapt, adevărat, pozitiv*“, stă deci în opoziție mai cu seamă cu „*părelnic, în inchipuire, în vis, mincinos*“ etc. Mai ales în acest sens, destul de rar în vechime, e întrebuințat astăzi. *Vreai zice cum că Perșii nu se țără cu părere, ci aiavea*. MSS. (a. 1773), ap. GCR. II, 91/28. *Chiar aiave te privesc, și când tu nu ești de față*. KONAKI, P. 117. *Și în somn, și aiavea, tu ești pururea de față în duhul... nostru*. MARCOVICI, D. 32. *Ceea ce spune [un vânător] nu a fost și nici se poate aiavea întămplă*. ODOBESCU, III, 48/20. *Am putea trăi aiavea în trecut*. EMINESCU, N. 23. *Oare ochii ei o mint, sau aiavea-i, adevăru-i*, idem, P. 103. *Să se arate mai albă și mai rumenă, de cum eră aiavea*. ISPIRESCU, U. 21/21. *Aiavea = într'adevăr, d. ex. a vorbit aiavea*. FRÂNCUCANDREA, R. 48. | În legătură cu prep. „*în, întru, la*“. *Se duse sfântul și-i zise, nu în somn, ce la aiave*. VARLAAM, C. II, 66/1. *Mărturisă într'aiave pre Hristos*. DOSOFTEIU, V. S. 63. *Hotarele moșiei... și cei ce le cunosc nu le știu spune după cum sânt în aiavea*. I. IONESCU, P. 471.

II. Adj. 1°. „*Fățiș, public*“. *Prinderea lui s'au poruncit de împăratul la păra a iavea a Generariului și ascunsă u lezuiților*. ȘINCAI, HR. III, 205/24. || 2°. „*Evident, lămurit, neîndoios*“. *Ceale aiavea (= τὰ φανερά)*. BIBLIA (1688), 148/2. *Aiave și debună voierăutate*. TICHINDEAL, F. 358. || 3°. „*Real, existent, adevărat*“. *Crezū și el, că este lucru aiavea*. GORJAN, H. I, 60. *Atunci lumea cea gândită pentru noi aveă fință și, din contra, cea aiavea ne părea cu neputință*. EMINESCU, P. 232. *Fusese vis, visul lui cel atât de aiavea*, idem, N. 71.

[În vechime: *aiăpea, aiăve*.]

— Din paleo-sl. *javę*, „*aperte, manifeste, clare*“ (din *javiti*, „a se ivi, a se arăta“), la care s'a adăogat în mod pleonastic prepoziția *a* (3°).

AIÎ vb. IV^a. (Cul.) „*Préparer à l'ail*“. — Cuvânt rar și dialectal. *Trans.* „*A pune aiu (usturoiu) în bucate*“. MARIAN. *Aescu = alio condio... mit Knobel zubereiten*. LB. [LB. mai dă și forma *aiă*, vb. I^a, care se găsește și în ANON. CAR. *Ajjędz = alio condio*.] — Derivat din *aiu*.

AIMINTERI adv.

AIMINTRE(LEA) adv. } v. *altminteri*.

AİNDE adv. = *aiure*. Întrebuințat prin Banat, prin Ungaria și prin părțile marginase. *Aindine = aire*. LB. *Airea... sau ainderea*. DIACONOVICI-LOGA, ap. HEM. 555. *Aire, aiure, aindere = alibi*. ALEXI (a. 1826), ap. HEM. 555. *Ainderea = altunde*. POMPILIU, BIH. *Astăzi, mâne-s p'aicea, Mâne-alaltă p'ainderea; Astăzi beau apă din Cris, Mâne-alaltă din Somiș*. JAHRESBER. VI, 42. (Sălașul Șimleului). În Sălagiu: *aiingherè = altunde*. VAIDA. *Eu cinăiu și mai ră-mase; Ea'ncepă a mă mustră, C'am mâncat și-aiindereă*. (Brad.) VICIU, GL.

[Și: *aindine, aindere, ainderea, ainderea, aiingherè*; în Brad și Abrud și: *alindereă*.]

— Din lat. *aliubi*: v.-prov. *althondre*, la care s'au adăogat finalele adverbiale *-ne, -re, și -a*. (Cfr. *alminteri = aiminteri*.)

AININE s. m. (Bot.) v. *arin*.

AINIȘ s. a. v. *anișiș*.

AİNTE adv. † v. *înainte*.

AIOR s. m. (Bot.) v. *alior*.

AIRE adv. v. *aiurea*.

AIȘOARĂ s. f. (Bot.) = usturoiță. [Și: aișoară.]
— Derivat din aiu (= usturoiu), prin suf. dim. -șor (-ușor).

AIȘOR s. m. (Bot.) = 1°. usturoiță. [Și: aișor.]
2°. = ghiocci. 3°. = crin-de-pădure. 4°. = dalac.
— Derivat din aiu (= usturoiu), prin suf. dim. -șor (-ușor).

AIST, AIĂSTĂ pron. dem. v. aest.

AISTALĂLT, AIĂSTĂLĂLTĂ pron. dem. = cestă-lalt. Se rapoartă la aestival, ca „aista“ la „acesta“. Iaca!... Da aistalalt cine-i? Cuconu Gălușcă? ALB-CȘANDRI, T. 727. După ce o gustat din covrig..., o zis: „a tău îi tare..., aistalalt îi bun.“ ȘEZ. II, 156/13. [Se declină ca aista, la care se adaogă -lalt. | Accentuat și: aistalalt.]

AIT! interj. „C'est bien fait! C'en est fait!“ — Interjecție care exprimă o părere de rău, o durere după ceva. De m'o vedea și pe mine, apoi ait! Atunci m'am dus! PANN, P. v. III, 61. [Pronunțat: aît. | Și: aîti.]

AIT, -Ă adj. (Cul.) „1°. Préparé à l'ail. 2°. Sorte de gelée à l'ail, viande à la gelée.“ — Participiul lui ail, devenit adjectiv și, în parte, substantivat. Cuvânt rar, întrebuintat prin Moldova, Bucov. și Transilv. 1°. Adj. „Gătît cu aiu sau usturoiu, usturoiat“. MARIAN. Aitu = alliatus, allio conditus..., mit Knoblauch zubereitet. LB. Ai mâncat multe strujele: Trei aite, trei prăjite, Trei sârate, trei cu lapte. POP. (Trans.) MARIAN. || 2°. Subst. Se întrebuintează numai la feminin, la plural. „Piftie, chiftie, reci, cotoroage, cătărigi, răcitură, aituri“. În ziua de Crăciun, dimineața, se dă de pomână morșilor... cotoroage (reci, aite, aituri, recituri). MARIAN, I. 380. Aite = reci, recituri, aituri, cătărigi, piftii. REV. CRIT. III, 85. Aite = obsonium congelatum, vulgo: gelatina... die Sulze, Sülze, gesultzte Füss. LB.

AITURĂ s. f. (Cul.) „Gelée à l'ail.“ — Cuvânt rar, întrebuintat prin Moldova, Bucov. și Transilv. Mai ales la plur.: aituri, dialectic și haituri = răcitură; acest nume se dă tuturor substanțelor gelatinoase. ȘEZ. V, 25/10. Aituri = recituri, reci, cotoroage..., piftii. MARIAN, NU. 499; SE. I, 261. Aituri = recituri, piftii. POMPLIU, BIH.; VAIDA. Aituri-i prinsă bine, O poate bea orișicine. RETEGANUL, TR. 179/24; MARIAN, NU. 669. [Plur. -turi.]

— Derivat din ail, prin suf. abstr. -itură, și concretizat în urmă.

AIU s. m. (Bot.) = 1. usturoiu, 2. pur. Se întrebuintează aproape numai în Transilv. și Ungaria. Tocmai așa au lucrat atunci craiul cu Polonii săi..., cum fac acuma aceia care fură hașme, aiu și ceapă, ca să poată posti postul Sâmpetrului. ȘINCAI, HR. III, 142/30. Dacă la cel de întâiu șarpe... îi pui în gură un cățel de aiu..., vei putea vedea cu ochii pe strigoi. (Vestem, în Transilv.), ap. HEM. 598. Pe-rire-ai tu, aiu mărunt, Că n'ai frunze să m'ascund, Nici umbră să mă umbresc. DOINE, 76/16.

|| Specii (după PANȚU, PL.): Aiu-de-pădure v. „crin-de-pădure“ și „leurdă“. | Aiu-de-toamnă v. „usturoiu de toamnă“. | Aiu-de-vară v. „usturoiu“. | Aiu-sălbatic = „Ail-jaunâtre: Allium ochroleucum“, din familia Liliaceelor..., florile galbene sau palid-galbene..., crește pe stânci și pășuni în regiuni montane și subalpine, în Iulie—August. — „Ail-potager: Allium oleraceum“ din aceeași familie..., flori albe-verzui și roșietice..., crește prin vii, grădini și locuri aride în Iunie—Iulie. | Aiul-șarpelui (Transilv.), numit și „prazul iepurelui, pur“ = „Rocambol: Allium scorodoprasum“, din aceeași familie..., florile roșu-purpurii-nchise..., crește prin livezi, fânate, prin tușuri și pe marginea pădurilor, în Iunie—Iulie. În-

trebuintat la bucătărie, din care cauză se și cultivă. [În Banat se găsește și forma aiū, născută prin analogie falsă, cfr. putrigaiū = putrigaiu. În Banat... ung sicriul pe din lăuntru cu un fel de unsoare pregătută... cu aiū (Nota: „aiū, usturoiu“). MARIAN, I. 244.] [Pronunțat: aiū.]

— Din. lat. alium: alb. aj, ital. aglio, sard. azu, friulan aj, v.-prov. alh, fran. ail, catalan all, span. ajo, portg. alho.

A-IUIŢ! interj. „Interjection de joie“. — Strigăt de bucurie, cu care se încep adeseori chiuiturile la joc. Aiuiū, crucea mea, lele, Tu cu ochii de belê! IARNIK-BĂRSEANU, D. 40.

AIURĂ vb. I^a. „1°. Rêver tout éveillé, se laisser aller à des rêveries, rêvasser. 2°. Divaguer, battre la campagne, extravaguer, délirer, radoter“.

Sensul fundamental e „a fi cu gândurile aiurea, neconcentrate asupra unui punct“. 1°. „A lăsa gândurilor voie liberă, a visă cu ochii deschiși, a se pierde în reverii, în visări“. Nu-i de ajuns să aiurezi, pentru ca să te poată numi lumea poet. | Fig. Codrii negri aiurează. EMINESCU, P. 254. || 2°. „A depăși cu gândul marginele rațiunii, a vorbi (într')aiurea, a buigui“. Vecine! ...Îmi pare că aiurezi. De unde dracul ai găsit obșteasca adunare la Agrigenta? C. NEGRUZZI, I, 225. „Mamă! zău, că este tata“. — „Dar unde este, mă? Ce tot aiurezi tu?“ ISPIRESCU, L. 217. Rădea de dînsul, ca de unul ce aiurează sau visează deștept. idem, 9. [Pronunțat: a-iu-ră. Cfr. aiuri.]

— Derivat din aiure (cfr. „a fi cu gândul aiure, a vorbi (într')aiure“, cfr. și lat. (mentem) alienare).

AIURĂRE s. f. „1°. Rêverie. 2°. Divagation, délire. 3°. Éclampsie“. — Infinitivul lui aiură, devenit abstract verbal. 1°. „Reverie, visare“. Toți au dreptul câte-odată Să se piardă n aiurări. COȘBUC, F. 129. || 2°. „Buigueală“. Toate acestea, pentru ea erau vorbe goale, aiurări de om bolnav! VLAHUȚĂ, D. 319. || 3°. (Med.) „Fras“. Când cineva (cu deosebire pruncii mici) capătă aiurarea (frusul), se spintecă doi porumbi de vii... LEON, MED. 95.

AIURE adv. „Ailleurs, autre part, dans un autre endroit“.

„Într'alt loc, altundevă, ainde“, arătând stare și mișcare, dar fără ca să se precizeze locul anume unde, ca la „acolo“. Au doară și aiuri, într'alt loc... PRAV. MOLD. 19. Cându-i într'un loc, aiurea să nu hie. MSS. (s. XVII), ap. GCR. I, 139/5. De vor năzu aiurea, vor perî. BIBLIA (1688), 6 pr./14. Nu știu, la Iași merg, ori aiure. NECULCE, LET. II, 39/15. Laponul, deprins cu gerul, fericit se socotește, Gândind că aiure frigul pe alții mai mult muncește. KONAKI, P. 285. Să-i fi dus aiurea de acolo. P. MAIOR, IST. 10. Neavând aiurea unde, s'au ascuns în grădina unui țăran. BARAC, T. 66. De la America am zburat la Asia și de la Asia aiurea. BRĂGHICI, R. 69. Nu eram slobozi să mergem aiurea. ODOBESCU, I. 315. Aice azi și aiure mâni! ALECSANDRI, T. 111. Plângi gândind aiurea. EMINESCU, P. 101. | Mai ales „un loc oarecare dintr'o carte, dintr'o lucrare“. Și aiurea grăește. CORESI, E. IV/12. Și aiure tot acesta s'fat zice... IOAN DIN VINȚ. (s. XVII), ap. GCR. I, 246/16. Voiu cuvântă aiurile mai multe. ȘINCAI, HR. I, 355/10. Rezervându-mi a verifică aiuri pe fiecare. HASDEU, I. C. 30. || În legătură cu prep. „de“, „pe“ și „de pe“. De aiurilea ajutoriu va fi Jidovilor. BIBLIA (1688), 358/1. Aducea pânea deaiuri, cu care. DOSOFTEIU, V. s. 361. Încărcând și de acolo, ca și de aiure, care întregi, de le-au trecut Dunărea. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 280/11. | Vânturile... sânt menite ca pe-aiurea... să mă poarte. KONAKI, P. 265. Pre la Tokai și pre aiurea așa... fac [vinul]. ECONOMIA, 165. Alții p'aiurea trecea. PANN, H. 38. Aș fi foarte mulțemită, dacă aș obține și pe aiurea un rezultat

atât de bun. ALECSANDRI, T. 1318. | *Se strănseră gloate din Capernaum și depreaiuria.* VARLAAM, C. 309/2. *Din Sveta-Gora și de pre aiurea.* ODOBESCU, I, 435.

‡ A vorbi ('n, 'ntr') aiure = „a aiură, a buigui“: „*délirer, radoter*“. ZANNE, P. II, 845. *Eră lipsită de minte, aiurea multe vorbind.* PANN, E. V, 49. *Vorbea aiurea.* GORJAN, H. II, 44. *Vântul printre spice... șoptește, Vorbind aiurea și-alintat.* COȘBUC, B. 65. *S'a bolnăvit nevasta și vorbește aiurea.* TEODORESCU, P. P. 336. *Vorbă aiurea, cuvânt într'aiurea* = „bui-gueală“: „*divagation*“. *Lângoarea se ivește... cu nimeală de minte și de vorbă aiurea.* PISCUPESCU, O. 264. *Pildele mele buigui și cuvintele mele într'aiuri fiind...* CANTEMIR, IST. 157. | † A grăi într'aiure = „A-și fățări gândul“: „*Déguiser sa pensée, feindre*“. *Nu cu irema să cugeți alte, e cu limba să gândești grăind într'aiure, ca cea fățarnică.* CUV. D. BĂTR. II, 120 (a. 1619). | *A călea într'aiurea* = „a nu fi credincios (se zice mai ales pentru dragoste)“: „*Être inconstant, faire des infidélités*“. ZANNE, P. II, 512. „*Tubești pe alta*... — „*Ai innebunit?*“ — „*Te-am înțeles eu de mult, că-mi calci într'aiurea!*“ ALECSANDRI, T. 1017. | *Într'aiuri* = „absent (cu gândul), distrat“. *Răsfoind un caiet într'aiuri.* D. ZAMFIRESCU, ap. TDRG. 477.

[Pronunțat: a-iu-re. | Și: aiuri, aiurea, aiuria, aiurile, aiurilea. În Transilv., în aceleași regiuni unde se spune și „inde“ în loc de „unde“, se află și *aire, airi, airea, airile* LB., *airelea, airlea*. FRÂNCU-CANDREA, R. 48; MARIAN, *aiërlea* (Abrud) VICIU, GL.; accentuat în Sălagiu și *airê*. VAIDA.]

— Din lat. aliubi: v.-span. *alubre*, portg. *alhur*, la care s'a adăogat finalele adverbiale *-re*, *-a* și *-le*.

AIUREALĂ s. f. „1°. *Délire, divagation*. 2°. (Terme d'argot) *Sommeil*“. — 1°. „*Buiguială, aiurare*“. „*Ce tot aiurezi tu?*“ — „*Ba nici o aiureală, nici nimic. Uite-l, este culea*... IPIRESCU, L. 217. *Aiureala planurilor ascunse... care răsăreau la iveală numai prin niște crâmpoie de gândiri neînțelese, aveă ceva din înfățișarea unui spital de bolnavi, a căror minte e dusă pe lumea cealaltă.* DELAVRANCEA, S. 131. || 2°. În limba pungașilor *aiureală* = *somn*. BARONZI, L. 150/15. [Plur. *-reli* și *-rele*.]

— Derivat din aiuri, prin suf. abstr. *-eală*.

AIURI vb. IV^a = aiură. 1°. *Am colindat, aiurind, plaiurile și câmpiile.* ODOBESCU, ap. HEM. 606. *Piramidele... aiurind și jalnic sună.* EMINESCU, P. 69. *Ea se duse aiurind, Cu ochii la cer privind.* ALECSANDRI, P. II, 189. || 2°. *Să zicem „a aiuri“, în loc de „a deliră“.* MAIORESCU, CR. II, 258. „*O gând nefericit!*“ aiuri el. EMINESCU, N. 70.

— Derivat din aiure.

AIURIRE s. f. „1°. *Réverie*. 2°. *Délire, divagation*“. — Infinitivul lui aiuri, devenit abstract verbal. 1°. „*Reverie*“. *Mintea lui furată de-a cerului mișcare* *Se pierde'n aiurire, plutind sub bolta mare* ALECSANDRI, P. III, 369. *Le asamănă cu zuzurul zefirilor și cu aiurirea frunzelor de fag.* EMINESCU, N. 113. || 2°. „*Delir*“. *Ceea ce spui e o buiguială, o aiurire!*

AIURIT s. a. = aiureală. Participiul lui aiuri, devenit abstract verbal. *Auzi... un vaer, un aiurit de jale.* EMINESCU, P. 18.

AIURIT-Ă adj., adv. „1°. *Hagard, (l'esprit) égaré* 2°. (Avec) *le regard errant*“. — Participiul lui aiuri, devenit adjectiv și funcționând și ca adverb. 1°. *Adj. Stab...*, *aiurit, pășind ușor... ingenuchié la picioarele soției sale.* DELAVRANCEA, S. 114. *Căntătură aiurită.* VLAHUȚĂ, N. 40. *Când e cineva bolnav și vorbește aiurea, se zice că e aiurit.* (Măidan în Banat), ap. HEM. 607. || 2°. *Adv. Cu ochii aiurit pironiți în deșert.* VLAHUȚĂ, N. 12.

AIUȘ s. m. v. auș.

AIUȘ s. m. (Bot.) = aiu-sălbat. *Ajush* = *Allium sylvestrum*. *Alliaria*. ANON. CAR. În Banat [cuvântul] *aiuș se întrebuintează până astăzi.* (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 607. *Aiuș* = *aiu sălbatic, ceapa cioarei, ce crește în ogoare; vitele o mănăcă bucuros, dar laptele de la vacile care mănăcă aiuș capătă mirosul greu al plantei.* (Hațeg). REV. CRIT. III, 85.

— Derivat din aiu, prin suf. dim. *-uș*.

AIUȘOĂRĂ s. f. (Bot.) v. aișoară.

AIUȘÓR s. m. (Bot.) v. aișor.

AJUMÍ vb. IV^a. 1°. „*Cligner des yeux; s'assoupir, roupiller, s'endormir*. 2°. *Jouer à cache-cache*“. — În Transilv. 1°. *A ajomi* = a miși. (Hațeg) VICIU, GL. *Ajumesc* = *einschläfern*. BARCIANU. *Ajom* = *mijesc; adorm, mai ales despre copii: „an ajumit copiii“; ajimesc.* || 2°. *Mă joc de-a mija.* (Hațeg). REV. CRIT. III, 85. [Și: *ajomî*. | *Ajóm* și *ajumesc*. | Cfr. *ajumit*.] — Din alb. *gûmë*, „*somn*“. O. DENȘUȘIANU, H. L. R. 296.

AJUMÍT s. a. „*Cache-cache, cligne-musette*“. — Participiul lui ajumi, devenit abstract verbal. În Banat, Oltenia și Transilv. de vest. Jocul copilăresc, cunoscut mai des sub numele „de-a mija“. *Jocurile copilărești la noi sânt: de-a surduca... de ajumitul.* (Păucinești, în Banat), ap. HEM. 609. *Jocul copilăresc d'a-ajumita se chiamă și pitulică.* (Jupalnic, comit. Orșova), ap. HEM. 609. *Jocurile copilărești: ...ajumit, măța-oarbă...* (Clopotiva, în Ban.), ap. HEM. 609. *Jocul copilăresc de-a-ascunsul, în Zarand se chiamă ajumitul.* ap. HEM. 609. *Ajumitul sau mișitul.* (Hațeg, în Transilv.), ap. HEM. 609. REV. CRIT. III, 86. În Oltenia (*Dolj*) se zice *ajumita*. ap. HEM. 610. [Și: *ajumită*.]

AJUMÍTĂ s. f. v. ajumit.

AJUN s. a. „I. *Jeûne, maigre*. II. *Veille*.“

1. *Ajun, în înțelesul adevărat al cuvântului, se numește fiecare zi de sec sau de post.* MARIAN, SE. I, 62. *Plecă cu ajunul sufletul meu.* CORESI, PS. 87 (= *plecă cu agiuratul sufletul meu.* PSAL. SCH. 104: „*humiliabam in jejunio*.“). *Plăns-am și am trudit cu aginul sufletul meu* (scholia: *postul*). PSALT. 1651. (= și *coperiul cu ajunatul sufletul meu.* CORESI, PS. 178; PSAL. SCH. 207: „*et incurvavi in jejunio animam meam*.“). ap. HEM. 612. *Cine nu va să-și flămânzească mâțele acicea cu postul și cu ajunul, acela fi-va masă viermilor.* MSS. (s. XVII), ap. HEM. 612. *Agsun* = *jejunium*. ANON. CAR. În mod pleonastic: „*post și ajun*“: *Să-ți înveți trupul... cu postul și cu ajunul.* (a. 1580), ap. TDRG. || *Astăzi s'a mai păstrat ajun în înțeles de „post“ numai în Transilv. într'un singur caz, adică pentru postul pe care-l ține cineva, mai ales Marțea sau Vinerea, pentru ca să aducă prin aceasta năpaste asupra unui vrăjmaș. Marțea este și zi de ajun, adică, [dacă] la cineva i se fură o oaie, ori i se face alt rău, păgubașul ține zile asupra celui ce i-a făcut rău și acelea le ține Marțea, și trebuie să fie 7 Marți după olaltă, și crede că'n a treia Marți se prăpădește... cel vinovat.* (Cugieru, în Transilv.), ap. HEM. 612. (Cfr. *ajună*.)

II. Prin faptul că prezia și preseara unei sărbători mari o petrec creștinii în post și veghere, cuvântul *ajun* (intocmai ca fran. *veille* din lat. *vigilia*) a ajuns să însemneze: *Mai fiecare zi seau seară ce premerge unei serbători mai însemnate.* MARIAN, SE. I, 162. *Avem deci Ajunul anului-nou* = „*ziua care premerge sfântului Vasile*“: „*la veille du nouvel an*“, *Ajunul Bobotezei* = *ziua care premerge Bobotezei.* MARIAN, SE. I, 162: „*la veille de l'Épiphanie*“ etc.,

dar mai ales: *Ajunul Crăciunului* sau *Moș-Ajun*. — ziua din năntea Crăciunului. MARIAN, SE, I, 162: „la veille de Noël“. *Aceasta au fost Lumii, în ziua de agiunul de Crăciun*. NECULCE, LET. II, 243/30. *În ziua agiunului Sfântului Vasile are purtare de grijă hatmanul*. GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 306. *Și, de veneau Floriile, Paștele cu hainele noi, Sfântul-Ilie cu pepenii de Pantilimon, Moș-Ajunul cu botindețele... umplea mahalaua de veselie*. DELAVRANCEA, S. 218. *Seara mare-a lui Ajun, Și-a bătrânului Crăciun, Noi umblăm să colindăm...* TEODORESCU, P. P. 17 b. *De-astă seară-i seară mare... Seară mare-a lui d' Ajun*. idem, P. P. 26. *Când veneau ale două ajunuri, câte treizeci, patruzeci de băieți fugeam înaintea popei*. CREANGĂ, A. 10.

20. P. ext. Preseara, preziua sau chiar și numai timpul apropiat de o zi însemnată, fără caracter religios, p. ext. ziua premergătoare oricărei alte zile, întâmplări sau act. *Ca bravul soldat, care-și... curățâ armele în ajunul bătăliei*. C. NEGRUZZI, I, 7. *Trimițând... în ajunul plecării o frumoasă ediție a „Întâmplărilor lui Telemach“*. idem, I, 79. *Nu mă sfiesc acū, în ajunul morții, s'o mărturisesc în auzul oamenilor...* ALECSANDRI, T., ap. HEM. 613. *Sântem... în ajunul unor alegeri foarte importante*. MAIORESCU, D. II, 225. *Iar când a fost de s'a 'mplinit Ajunul zilei de nuntit...*, *Nuntași din nouăzeci de țări S'au răscolit*. COȘBUC, B. 18.

[Dialectal și: *agiun, agin*. | Plur. -*junuri*.]

— Substantiv postverbal, din *ajună*.

AJUNĂ vb. I. „*Jeûner, faire maigre*“. — „A mânca de sec sau de post“. MARIAN, SE, I, 162. „A posti“. *Ajună trei zile nemâncat*. DOSOFTEIU, V. S. 31/2. *Agsun = jejuno*. ANON. CAR. *Ajună robul lui Dumnezeu, pentru că n'are ce mânca*. BARONZI, L. I, 50 (= postește robul lui Dumnezeu, că n'are ce mânca. C. NEGRUZZI, I, 250). *Fetele, la Bobotează sau la ziua Crucii, nu mănâncă, până nu sărută crucea...; de aceea se zice în doină: Ce bărbat am căpătat, E păcat c'am ajunat. Și noaptea să fi mâncat, Tot mai bun mi s'ar fi dat*. (Bihor). REV. CRIT. IV, 336. || P. ext. „A nu mânca nimic“. *Cine-ar putea spune... zilele petrecute în lacrimi... nopțile fără somn și zilele ajunând!* RETEGANUL, P. IV, 63/10. *Va ajună toată ziua în ajunul Crăciunului*. MARIAN, O. I, 401. || Spec. „A țineă zile“, adică a posti anumite zile din săptămână, mai ales Marțea și Vinerea, pentru ajungerea unui scop. *Vinerea se petrece și cu ajun câte-odată, când adecă omul ajună pentru cineva pe care are manie, ca Dumnezeu să-și întindă mila, adecă să-l pedepsească*. (Făgăraș, în Transilv.) *Mâncăiu Vinerea odată Și Sâmbăta niciodată, Dumineca-am ajunat, Până ce te-am căpătat*. POP. (Ban.), ap. HEM. 611; TEODORESCU, P. P. 271^b. [Dialectal și: *agiună*.]

— Din lat. pop. **ejunare* (disimilat din *jejunare*): alb. *agënoj*, „postesc“, span. *ayunar*.

AJUNĂRE s. f. = *ajun* (1°). Infinitivul lui *ajună*, devenit abstract verbal. *Ca umbra, când treace, luaiu-mă, cutremurăiu-mă ca niualele, genuchele mele nu putură de ajunare*. CORESI, PS. 312. (= *genuchele mele nu putură de agiurare*. PSAL. SCH. 370: „*genua mea infirmata sunt a jejunio*“.)

AJUNĂT s. a. = *ajun* (1°). Participiul lui *ajună*, devenit abstract verbal. *Și coperiū cu agiunatul sufletul meu*. CORESI, PS. 178. (= și coperiū cu agiuratul sufletul meu. PSAL. SCH. 207: „*et incurvavi in jejunio animam meam*“.)

AJUNĂT, -Ă adj. „*Jeûné*“. — Participiul verbului *ajună*, devenit adjectiv.

AJUNĂTOR, -OARE adj., subst. „*Celui ou celle qui jeûne*“. — Adjectivul verbal al lui *ajună* (derivat prin

sufixul -*ător*). *O fericăți de posnicii și agiunătorii cu curăție, că aceia suie în ceriu ca pre o scară*. CUV. D. BĂTR. II, 467. [† și dial.: -*toriu*.]

AJUNĂTOR, -TOARE adj. „*Qui arrive, qui parvient, qui suffit*“. — Adjectivul verbal al lui *ajunge* (derivat prin -*ător*). [† și dialectal și: -*toriu*.]

AJUNGE vb. III. „I. (Ref.) 1°. „*Se rencontrer; se toucher, se (re)joindre. S'entendre, convenir, tomber d'accord. Se mettre d'accord, faire un pacte, pactiser*. II. 1°. *Atteindre* (qqn.), *attraper* (qqn.), *rattraper* (qqn.), *rejoindre* (qqn.). *Égaler* (qqn.). 2°. *Atteindre* (une ville, son but etc.), *survivre* à. 3°. *Atteindre, frapper; saisir, prendre*. III. 1°. *Arriver, aborder; atteindre* (un âge quelconque etc.). 2°. *Devenir, être réduit à, aboutir, parvenir, arriver, valoir; faire fortune, réussir*. IV. *Atteindre, toucher, porter à, monter à, arriver jusqu'à*. V. *Suffire, être suffisant, avoir assez, avoir de quoi vivre, être content de, en falloir à qqn.*“

La început *ajunge* eră verb transitiv și însemnă: „a împreună două lucruri (prin capetele lor)“. Sensul acesta nu s'a păstrat în limba română, ci numai cel care se leagă imediat de el, adecă:

I. Refl. „A se împreună în urma unei mișcări de apropiere“.

1°. „A se întâlni“. *Deal cu deal se ajunge, dar încă om cu om!* CREANGĂ, P. 192. | „A se atinge, a se împreună prin atingerea unor părți (care se indică prin prep. „cu“)“. *Trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor de-asupra râului și formau bolți nalte de verdeață nestrăbătută*. EMINESCU, N. 67.

2°. *Fig. Ajungerea* este o apropiere sau o întâlnire sufletească, rezultând dintr'o înțelegere între oameni, cu ajutorul cuvintelor, în urma unei sfătuirii, a unui schimb de păreri sau a unei tocmeli, mai ales în privința zestrii, a unei învoeli în preț, a unui târg, etc. „A se înțelege, a se învoi, a cădea de acord“. *S'au ajuns în cuvânt și au logodit*. MAG. IST. I, 351/23. *Au început a se ajunge cu Muscalii în vorbă*. id. IV, 22/26. *Ajunându-se la sfat... cu vezirul, au încheiat pace*. DIONISIE, C. 165. *Se vede, că nu s'au ajuns cu târgul*. ALECSANDRI, T. 348. *După ce se ajung din zestre, hotărâsc ziua, când să se ducă la târg pentru târgueli de nuntă*. N. REV. R. IV. 70. | *Absol. S'ajunseră, făcură... nuntă*. ȘEZ. V, 84/9. || „A face (pe ascuns) o înțelegere sau un pact“. *Să nu cumvâ să se ajungă cu alți vârvări de prin prejur*. CANTEMIR, HR. 105. *Constantin Stolnicul s'au ajuns cu o slugă a lui Grigorie-Vodă... și l-au scos martur înaintea divanului împărătesc*. NECULCE, LET. II, 214/27. [Când] *creditorii vor simți pre îndatorit... agiunându-se cu altul...* PRAVILA (1814), 21. | *Intrans. † Agiunșăse și cu craiul Sobietchi, ca să se scoabare în gios, la Buceac*. NECULCE, LET. II, 260/11.

II. Un exemplu ca: *Roatele se gonesc una pe alta și nu s'ajung niciodată*. ZANNE, P. III, 474, se poate transformă ușor în: *Înzadar se gonesc roatele, căci roata dinapoi nu va ajunge niciodată pe cea dinainte*. Îndată ce raportul de reciprocitate încetează, unul dintre subiectele propoziției devine compliment, iar verbul capătă funcțiune transitivă.

1°. *A ajunge pe cineva* însemnează deci, „a învinge obstacolul care ne desparte de el, a sosi lângă“. *Și mi-ai dat vârtute, de mi-ai lărgit pașii, Să pociu pârși iute, să mi-ajung pizmașii, Dacă-i voiū ajunge, să fac într'inșii cărduri*. DOSOFTEIU, PS. 54 (= *măru vrăjmașii miei și-i ajungu*. PSAL. SCH. 51/38: „*j'ai poursuivis mes ennemis: je les ai atteints*“). *Fugiă tare [de inorog], ca nu cumvâ să-l ajungă și să-l mănânce*. MSS. (a. 1654), ap. GCR. I, 165/24. *Apucăiu pe drum la vale Și-ajunseu pe Leana-n cale*. ALECSANDRI, P. P. 237. „*Hai, nevastă, la prășit!*“ — „*Bărbate, m'am bolnăvit!*“ — „*Hai, nevastă, la bănt!*“ — „*Bogdaproste, mi-o trecut. Fă 'nainte,*

că te-ajunge!¹⁴ ZANNE, P. III, 474. Când este să dai peste păcat, dacă-i înaintea, te silești să-l ajungi, iar dacă-i în urmă, stai și-l aștepti. CREANGĂ, P. 223. | Când și cel ce trebuie ajuns e în mișcare, deci când avem să facem deosebirea între „atteindre“ (germ. „erreichen“) și „(re)joindre, attraper“ (germ. „einholen“), pentru sensul al doilea se pot adăuga, spre mai mare claritate, cuvintele „din urmă“ sau „după urmă“. După dînsul s'a luat Și-ajungându-l după urmă... l-a ntrebat... PANN, P. V. III, 82. Du-te, că acuși te ajung din urmă! CREANGĂ, P. 113. | Dacă, după ce ai ajuns pe cineva, treci dincolo de el, îl „întreci“. Dorul meu pe unul(e) s'alungă. Nu-i pasăre să-l ajungi; Dorul meu pe unie pleacă. Nu-i pasăre să-l întrecă. DOINE, 100/10. Că venă, mări, venă... Pe căzlaru l-ajungea, Ajungea și întrecea. ALECSANDRI, P. P. 107 1/5. | Forma reflexivă are sens pasiv. Cuvântul e ca vântul; Nu se ajunge nici cu armăsarul, nici cu ogarul. PANN, P. V. III, 127. || Fig. „A egală“. Neputând să te ajungă, crezi c'or vrea să te admire? EMINESCU, P. 226.

²⁰. A ajunge ceva = „a atinge ceva“ în drumul său (când complimentul are sens local), în viața sa (când complimentul are sens temporal). Agiunsă adâncul pustiei. VARLAAM, C. II, 12 1/2. Agiunsă Thivaida. DOSOFTEIU, V. S. 21 1/2. Ajunseră cetatea Brusa. MOXA, 400/39. Mergând și ajungând un deal, Unu'ncepă să seroage. PANN, P. V. I, 79. | Rugându-te-a ne spune, Ajunge-om zile mai bune? MARIAN, SA. 245. Mai ales în urări, imprecțiuni și blesteme. Seara de-astă seară s'o ajungeți la mulți ani! BIRICESCU, P. P. 206. Să trăești, fine, cu bine, Să n'ajungi ziua de mâne! HODOȘ, P. P. 125. | Fig. Și-a ajuns scopul.

³⁰. A-l ajunge pe om ceva. Când complimentul pasiv e omul, iar subiectul e un proiectil, avem sensul „a nimeri“. Să nu agiungă săgeata pre cei ce vor lucră. MSS. (a. 1773), ap. GCR. II, 92/34. Bate'n cal nebun cu frâul — Și-l ajunge carabina. COȘRUC, R. 29. || Fig. Din ceasul cum te-am văzut, m'ai agiuns la inimă. ALECSANDRI, T. 354. || Tot astfel, când e vorba de o întâmplare, de o năprasnă, de o stare sufletească care se ivește în mod neașteptat, ca din senin, avem sensul de: „a da peste, a găsi, a lovi, a apuca“. Iară întru ce te ve a ajunge moartea, într'acea Dumnezeu te va judecă. CAZANIE, (a. 1644), ap. GCR. I, 113/28. De rele ce sânt, nu pot să trăească la un loc; blestemul părinților le-a ajuns. ISPIRESCU, L. 5. De mergeă ce mui mergeă, Gren zăduf îl apucă, Osteneala l-ajunge. TEODORESCU, P. P. 438. Când m'ajunge dor de ducă, Mă duc la deal ca pe luncă, Când m'ajunge dor de mers, Mă duc la deal ca pe șes. POP., ap. HEM. 625. | În imprecțiuni: D'ajungă-te, măndro, ajungă, D'ajungă-te-un dor și-un drag, Să sezi toată ziua'n pruy. DOINE, 212/19. | În întrebări: Ce vânt mi te-o ajuns, de m'ai lăsat și te-ai dus? MARIAN, I. 570. Ce nevoie te-a ajuns de mine, Harap-Alb? CREANGĂ, P. 271. | Adesea numai: Ce te-a ajuns? „qu'est-ce qu'il t'a pris?“ Ce te-a ajuns, dragă Petre? Spune-mi să știu, că mi se rupe inima! RETEGANUL, P. II, 56/3. | A-l ajunge pe cineva zilele = „a i se fi trecut vremea“. Spune crainului viteaz..., că e bătrân, că l-a ajuns zilele. DELAVRANCEA, S. 94. | A-l ajunge pe cineva hăutura sau vinul = „a se îmbăta“: „s'enivrer“. Și mai nu știu ce face și ce cântă, căci îl ajunsesse vinul. GORJAN, II. IV, 25. | A-l ajunge pe cineva judecata = „a fi osândit“: „être condamné“. Neavând puteare, ca să întoarcă banii înapoi lui Istratie, precum l-au ajunsu judecata Divanului... DOC. (s. XVII), ap. HEM. 629. | A-l ajunge pe cineva dajdia (sau birul) sau partea (de plată) = „a i se cuveni, a-i cădea, a-i veni, a-i reveni“: „en revenir (à chacun)“. Să dea dajdia ce-l va ajunge. URICARIUL, IV, 292/26. Scos-au odată și pe preoți un bir, de ajungea pe preot, cât de sărac, trei galbini; iar pre cei mai de frunte și opt galbini i-au agiuns. NECULCE, LET.

II, 412/23. Fiestecarele, pre cât îl ajunge partea sa, răspunde de banii nămelii. PRAVILA (1814), 63. La plată, ne-a ajuns pe fiecare partea câte o sută de lei.

III. Când nu mai e vorba de a ajunge pe cineva sau ceva, ci undevă, atunci ajunge nu mai răspunde la întrebarea ce?, ci la întrebarea unde? și nu se mai construște cu acuzativul, ci cu un caz prepozițional, cu un adverb local, sau cu o locuțiune adverbială, iar funcțiunea lui nu mai e transitivă, ci devine verb intransitiv.

¹⁰. Sensul e aproape identic cu al verbului „a sosi“, atâta numai că la acesta din urmă ne gândim mai mult la momentul final al acțiunii, pe când ajungerea deșteaptă în noi și ideea unui drum făcut. Obiectul ajungerii are sens local. Doară vor putea cumvâ agiunge în Finichieu. COD. VOR. 86/7 (= cum de are putea să agiungă în F. N. TESTAMENT, 1648; = de vor putea ajungându la F. BIBLIA, 1688 : „pour tâcher d'aborder à Phénix.“). Deci luò tã-măie... și, ajungându la besecă, zice... GRECEANU (a. 1691), ap. GCR. I, 294/15. Vorbind așa, au ajuns aproape de Tecuciu. C. NEGRUZZI, I, 138. Până'n Dunăre ajunge furtimosul Baiazid. EMINESCU, P. 237. Se duseră, până ce ajunseră la un câmp. ISPIRESCU, L. 6. Și când ajunse mai aproape, ce să vadă?... CREANGĂ, P. 255. Rău e dealul cu cucute Și badea cu mândre multe; Pân'ajunge pe la toute. Trece, zău, de miez de noapte. IARNIK-BĂRSEANU, D. 407. | Absol. Până să ajungă el, crainul, pe de altă parte, și ajunsesse acasă. CREANGĂ, P. 186. A drugostelor fire... prin toate... răzbate, ajunge și biruște. KONAKI, P. 83. Zhor, ajung, descălec... Și întru la ea. C. NEGRUZZI, II, 32. | În vechime găsim exemple, în care a ajunge e sinonim cu „a umbla mult, a bate drumurile într'un anumit scop“, ideea „sosirii“ fiind aproape ștersă. Astfel în: A ajunge cu clevetiri : „faire des intrigues“. Au început a agiunge cu clevetiri asupra lui Dimitrașco-Vodă, zicând, că nu este bine să... NECULCE, LET. II, 348/34. A ajunge (pre) la... : „recourir à“. Nimică asupra lui Mihaiu-Vodă nu putea isprăvi... Și ajungea pre la toți Pașii, dându-le bani să fie într'agiutor, să maziilească pre Mihaiu-Vodă. MUSTE, LET. III, 41. || Fig. Omule, la fericiere ca s'ajungi, iată cărare... KONAKI, P. 268. Coloniu romană ajunsesse într'o stare foarte înfloritoare. BĂLCESCU, M. V. 6/1. Avem încă mult, până să ajungem la acest grad de civilizație! C. NEGRUZZI, I, 74. Ah, în ce stare ai ajuns! ALECSANDRI, P. II, 116. Judecați, la cât ajunge omul, când patimile îi întunecă mîntea! DRĂGHICI, R. 162. || Obiectul ajungerii are sens temporal. Ajunge la vârsta de 20 de ani. MINEIUL (1776), 179 2/5. Jupâneasa Despa, ajungându la adânci bătrânețe... DOC. (a. 1681, Cotroceni), ap. HEM. 630. El ajunsesse la căruntețe și nu se învrednicise a avea și el măcar un copil. ISPIRESCU, L. 41. De-aș ajunge pân'la toamnă, Să mă'n sor, să iau o doamnă! IARNIK-BĂRSEANU, D. 438.

|| A ajunge de-asupra nevoilor = „a ajunge la o stare (materială) multumitoare“. | A ajunge la mal sau la maldan = „a-și atinge scopul, a izbui“ : „parvenir“. ZANNE, P. VI, 192. Țiganul, când a ajuns la mal, atunci s'a înecat. PANN, P. V. II, 86. | A ajunge la aman, cfr. aman. | A ajunge la (sau în) sapă de lemn = „a sărăci cu desăvârșire, a nu mai avea nimic“ : „être complètement ruiné“. Tara ajunsesse în sapă de lemn. ISPIRESCU, M. V. 4/8. (cfr. a aduce la sau în sapă de lemn.) | A ajunge la lulele sau la mucuri de țigări = „a sărăci de tot“ : „être réduit à rien“. ZANNE, P. III, 211; 398. | A ajunge în doaga morții = „être à l'article de la mort“. idem, P. II, 631. | A ajunge în doaga (sau mîntea) copiilor : „tomber en enfance“. idem, II, 82. | A ajunge pe mînile cuivă = „tomber entre les mains de qqn.“, être livré à la grâce de qqn“. Cum se poate, zicea ea, să ajungă pe mînile unora și altora, pe care nu putea să-i vadă, de urîți ce-i erau?

ISPIRESCU, L. 26. A ajunge din pod în glod = „a decădea”. *Cine are tovarăș nerod, Ajunge din pod în glod.* ZANNE, P. IV, 130. A-i ajunge (cuivă) cuțitul la os, sau focul la unghii, sau muclel la deget : „*arriver à la dernière extrémité, ne savoir plus que devenir, être aux abois*”. A ajuns cuțitul la os bieților oameni! ȘEZ. V, 20. Săi, bădiță ortomane; Că m'ajunge la ciolane! ALECSANDRI, P. P. 107. | A ajunge treaba la... = „a se desfășura lucrurile până acolo, în cât...”: „*en arriver, en venir à*”. Să n'ajungă treaba până la pârueală. ISPIRESCU, U. 7/15. || A ajuns funia la par = „este cam pe la ora 11”. *adecă funia s'a sucit toată în jurul parului; lucrul s'a terminat și a sosit vremea prânzului.* (Bucov., com. Bodnărescu).

2°. În cele mai multe dintre exemplele citate mai sus, vedem că ajunge nu mai răspunde exclusiv la întrebarea unde?, ci raportul temporal a început să se schimbe într'un raport modal: întrebarea este cum? sau ce ajunge cineva? În cazul acesta ajunge se poate construi sau cu un adverb de mod, sau cu un substantiv (cu sau fără „ca”, „de”), ori cu un adjectiv predicativ, sau cu o propoziție introdusă prin „să” sau „de”. Sensul lui e „a se face, a deveni”. *A ajuns oul mai cumințe decât găina.* ZANNE, P. IV, 36. || Arătându-se mai ales un regres, o coborâre (morală). *Bisericile Domnului ajunsese răjduri pentru caii păgânilor.* ISPIRESCU, M. V. 4/26. *Ajunge ca un buștean părliț.* idem, U. 124/16. *Ajunge de răs și de bătaie de joc.* idem, U. 124/23. *A ajuns de poveste în țară.* PANN, P. V. III, 128. *Am ajuns să ne ia copiii în picioare.* idem, P. V. III, 150. *Ajunsese, sărmana, dintre atâtea slugi..., să-și măture singură casa.* SBIERA, P. 130/7. *Ce-ar fi ajuns patria astăzi?* RUSSO, ap. BĂLCESCU, M. V. 580/10. A ajunge rău : „*tourner mal*”. A ajunge cal de poștă = „a fi pus la treabă într'una, fără odihnă”. *Sărmane, biete Barbule! Ai ajuns cal de poștă împrejurul horii!* ALECSANDRI, ap. HEM. 633. A ajunge slugă la dârloagă = „a deveni sluga unui om inferior ție”. *Așa-i, că, dacă n'am ținut seamă de vorbele lui, am ajuns slugă la dârloagă și acum, vrând nevrând, trebuie să ascult?* CREANGĂ, P. 212. || Arătându-se un progres, o înaintare, o urcare (morală). *Au ajunsă [Cantacuzino] pre pământ inger.* BIBLIA (1688), 7 pr./8. *Țiganul, când a ajuns împărat, întâiu pe tatăl său a spânzurat.* PANN, P. V. 28. *Când vei ajunge și tu odată tare și mare...* CREANGĂ, P. 223. *El a ajuns mai bogat decât frațele său.* ȘEZ. IV, 36. A ajunge bine sau repede sau departe = „a face carieră, a o duce departe”. *C'un asemenea cap, omul nu ajunge departe.* EMINESCU, N. 36. | P. ext. „A fi vrednic, a face, a prețui, a avea valoare”. *Cinci Tătari din Crimeea ajung mai mult decât zece din Bugeag.* ZANNE, P. VI, 59. *La Unguri, orice face craiul înainte de încoronarea sa, nemica n'ajunge.* ȘINCAI, HR. II, 32/15. || „A izbuti, a reuși”. *Au ajuns unii, de au fost polcovnici.* NECULCE, LET. II, 211/3. *Nice fire ome-nescă nu poate să ajungă a gândi tainele lui.* MSS. (s. XVIII), ap. GCR. I, 312/8. *Cine va putea să ajungă să spuie din destul luptele sale?* MINEIUL (1776), 119 2/1. *Dreptul său să ajungă a fi respectat.* BĂLCESCU, M. V. 5/21. *Astă plebe, ast gunoiu, Să ajung'a fi stăpână și pe țară, și pe noi?* EMINESCU, P. 247. *Cine știe, ajunge-va cineva să-mi facă dreptate?* RETEGANUL, P. I, 22/12. *Până acuma toți rădeau de P., dar acuma a ajuns să rădă el și de dracul.* CREANGĂ, P. 51. || În amenințări, urări și blesteme: „a avea parte”. *Eu nu ți-aș dori vreo dată să ajungi să ne cunosti!* EMINESCU, P. 240. *Cum ați ajuns să cumunați, să ajungeți și să botezați!* POP., ap. HEM. 630. *Că eu știu de ce nu vine, Că nu-l lasă maică-sa, N'ar ajunge-a-l însură, Nici nepoți a legână.* POP., ap. HEM. 626.

IV. *Ajungerea* unui punct sau a unei stări poate fi obținută nu numai printr'o mișcare (reală sau inchi-

puită), ci și printr'o mărire sau micșorare a proporțiilor, printr'o înălțare, sau printr'o întindere până la acel punct sau la acea stare. În acest caz construcțiile obicinuite sânt: *A ajunge (până) la sau (până) în sau de, răspunzând la întrebarea unde? sau cât (de sus, de jos, de departe)? Marea se suie, până n ceriu de agiungea.* DOSOFTEIU, v. s. 3/1. *Leagă sacul când e rotund, Nu când ajunge la fund.* PANN, P. V. III, 72. *Pe cea vale nouărată, Merge-o fiară n cornorată: Suflet n'are, suflet duce, De pământ nu mai ajunge?* (= „Luntrea”). GOROVEI, C. 215. | *Bătaia tunurilor austriace ajunge până la 6000 de pași.* | *Voiu pune smântâna undevă, unde să nu ajungă copiii.* | *Prețul se suie..., în cât agiunge pe la noi la 30 lei merta.* I. IONESCU, C. 170. | *Agiunsăse stogul de fân 15 lei.* NECULCE, LET. II, 454/33. || *A ajunge ceva. Oamenii pe la noi își fac grădinile... pe lângă casă, de poți ajunge și prin fereaștră ce-ți trebuie.* SBIERA, P. 180/2. | *Absol.* Când punctul de atins e de la sine înțeles din cele premergătoare, nu se mai exprimă. *Vulpea, dacă n'ajunge, zice că pute.* C. NEGRUZI, I, 250. *Dragă mi-i lelița naltă, Că-mi dă gură peste poartă, Dar lelița mititea, S'ntîndea și n'ajungea.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 430. || *Ajungerea* unui punct se face „cu” ceva. *Să n'ajung luna cu mâna și soarele cu picioarele!* BARONZI, L. 86/14. *Ceea ce nime cu mintea nu o poate ajunge...* MSS. (s. XVI), ap. HEM. 624. | În loc de: *Eră așa de mic, încât, când seșea, nu ajungea cu picioarele de (sau la) pământ, se poate spune și: încât nu-i ajungeau picioarele de (sau la) pământ.* [Pomul] s'a făcut de o mie de ori mai mare de cum eră, de-i ajungeau crengile n nori. CREANGĂ, P. 293. *Părul îi ajungea la călcăie.* EMINESCU, P. 203. [Eră] fudulă, să nu-i ajungi cu strămurarița la nas. DELAVRANCEA, S. 10.

V. Un exemplu ca: *Învelitoarea nu-i ajungea până la picioare se poate transforma ușor în: învelitoarea nu-i ajungea pentru trupul întreg (adecă și pentru acoperirea picioarelor).* Îndată ce cel „ajuns de ceva” nu mai are numai un rol pasiv, ci acțiunea „ajungerii” îl atinge de aproape în interesele sau în trebuințele sale, a ajunge ceva cuivă ia sensul de: „a-i fi ceva destul cuivă, a fi cineva mulțumit cu ceva”. În: *O mână nu ar fi ajuns la atâtea lucruri.* CALENDARIU (1814), 102/22, prepoziția „la”, arată direcția; când însă „la” exprimă interesul, când e deci o prep. a dativului (= „pentru”), sensul se schimbă, ca în: *Ajunge o măciucă la un car de oale.* ZANNE, P. IV, 9. *Nu le ajungu muierile lor.* MSS. (a. 1691), ap. GCR. I, 289/17. *Îmi ajungea din destul necazurile ce petreceam.* ANTIM, P. XXV/15. *Dacă nu le ajungea boii la plug, se duceau la Unguri și la Leși și, luând de acolo oameni..., îi înjugau.* C. NEGRUZI, I, 246. [Amorului] *Mii de lacrimi nu-i ajung Și tot mai multe cere.* EMINESCU, P. 207. | *Absol.* Celora ce îmbogățesc cu nedireptul, nece dăncăoară nu le ajunge. VARLAAM, C. 326/1. *Și merg ei și merg, cale lungă să le-ajungă. | Ajunge! și Ajungă! = „destul!” : „suffit! assez!”* *Împitoarea, până nu cade, nu zice „ajunge!”* ZANNE, P. I, 508. *Mă rog... dă... cu milă! Aoleo, ajunge!* PANN, P. V. II, 102. *Nici în ritorică tropul îndestulării au ascultat, nici în gramatică... cuvântul „ajunge!” au învățat.* CANTEMIR, ap. HEM. 635. *Ajungă atâtea sânge vărsat!* C. NEGRUZI, I, 146. | Construit cu dativul pron. pers. și cu „de”. *Manole, Manole, Meștere Manole, Ajungă-ți de șagă, Că nu-i bună, dragă!* ALECSANDRI, P. P. 190.

Același sens îl are și: a se ajunge (cu ceva), acesta desvoltat din sensul de „a egală” (II, 1°). *Veneă încercată cu bucate acasă, încât se ajungea câteva zile cu dărbatul ei, să mănânce seara.* BARAC, T. 5. *Nu se ajunge cu leafa nici două săptămâni.* | *Vă pofteș... Slăvini grase, Cărnați lungi, Pân'la toamnă să te-ajungi!* SEVASTOS, N. 291/12. | „A fi de trebuință, a trebui”. *A tuturor atâtea eră, cu câtu se putea*

ajunge. PALIA (a. 1582), ap. TDRG (: „celui qui en avait recueilli beaucoup n'en avait pas plus qu'il ne lui en fallait“). | După negațiune, „a mai lipsi“: „manquer encore“. Nu se ajung(e) cinci lei : es fehlen fünf Lei (zur vollen Summe). TDRG. † A-1 ajunge pe cineva mintea (sau capul) = „a avea destulă minte să..., a-1 tăia capul să..., a-i da, a-i trece prin cap să...“: „être assez raisonnable pour..., venir à l'esprit de...“ Îmblă ca niște oameni hămeșiți, neagiungându-i mintea să chivernisească. NECULCE, LET. II, 274/23. Dumneata fă acum, cum te ajunge mintea! MARIAN, T. 158. Nu-l ajunge capul să facă asemenea pazarlăcuri. ALECSANDRI, T. 1234. [Dial.: agiunge. | Aor. ajunseiu († ajunșu, ap. HEM. 636 etc. arom. agiumșu), part. ajuns (arom. agiumtu).]

— Din lat. adjungo, -nxi, -netum, -ngere: ital. aggiungere, aggiungere, fran. adjoindre (v. -fran. ajoindre). Pentru trecerile de sens, cfr. pentru II germ. „erreichen“, III „gelangen“, IV „(hin)reichen“, (hin)-langen“, V „(aus)reichen, langan“.

AJUNGERE s. f. „Action d'atteindre, de (re)joindre, de toucher, d'arriver, de parvenir, de suffire. Arrivée, venue, portée, aboutissement, atteinte; suffisance.“ — Infinitivul lui ajunge, devenit abstract verbal. *Îi dă Pintenii zimțoși murșului, Spre-ajungerea dorului.* POP., ap. HEM. 637. | **Ajungere la tron** : „avènement“. | *Am silit după puțința mea și după proastă ajungerea minții mele.* ANTIM, P. XXV/28. [Contrariul: neajungere: Au lovit satele...; arzând, prădând, ...făcând țarei mare stricăciune, din neagiungerea minții lui Vidale. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 243/1.] *A-i întrebuiță cu ajungere, până la sfârșitul viitoareii luni.* URICARIUL, IV, 122. [Dial. și: agiungere.]

AJUNS s. a. = ajungere. Participiul lui ajunge, devenit abstract verbal. *Tenedos zace'n ajunsul vederii.* COȘBUC, E. 30/7. | „Înțelegere tainică“. *Cu chipurile ce au meștesugit cu sfinția sa, prin agiunșuri...* URICARIUL, X, 267/21. | „Sosire“. *Când și-a dat doctoeală de ceea ce făcuse, a'ndreptat calul peste dealuri...* *Cu tot îndemnul, ajunsul i-a fost la amiază.* CIOCARLAN, LUC. V, 125. **Bun ajuns(ul)!** și **Bună ajunsa!** : „bienvenue“. *Nime nu-i dă un răs-puns, Nici îi zice „bun ajuns!“* ALECSANDRI, P. P. 240/7. „*Bun ajunsul, vere!*“ — „*Bună să-ți fie inima!*“ RETEGANUL, P. I, 20/20. *Bună-ajunsa, măi țărane!* SEVASTOS, C. 317. || **De ajuns, în de ajuns**, „destul“: „suffisamment, assez“. *Letopisețul cel moldovenesc de agiuns și deschis toate pre rând însemnează.* URECHE, LET. I, 170/17. *Singur numele bucatelor eră de agiuns, ca să-mi taie apetitul.* C. NEGRUZZI, I, 58. *O zi din viață să-mi fi dat. O zi mi-eră de-ajuns!* EMINESCU, P. 127. *Omul, cât trăește, învățătură în deajuns nu dobândește.* ZANNE, P. V, 351. *Lemne, slavă Domnului, sânt de ajuns și de 'ntrecut, în pădure!* CREANGĂ, P. 126. [Și sub forma feminină: *ajunsă.* | Dial. și: agiuns. Cfr. neajuns.]

AJUNS, -Ă adj. „Arrivé, rattrapé, atteint, rejoint, frappé; parvenu, enrichi; mûri; accompli; acheté, corrompu (par des dons)“. — Participiul lui ajunge, devenit adjectiv. *Femei de dorul lui Dummedzau agiunse.* DOSOFTEIU, V. S. 44/3. *Fiind... ajuns de osteneala drumului...* *Îl fură somnul.* ISPIRESCU, L. 109. | „Îmbogătit, parvenit“ (= ajuns la bogăție, la poziții înalte). [Micul oraș] *abiă... începușe... a se împlini, ici cu gardul unei colbe de vecin... mai dincolo cu zidurile unei case de boier sau boierinaș ajuns.* ODOBESCU, I, 109. | Substantivat. *Prin gura lor vorbește o clasă întrecută de oameni, cei mai puternici, ajunși, triumfători.* VLAHUȚĂ, D. 140. | „Copt“ (= ajuns la maturitate). *Poamă ajunsă.* POLIZU. | „Desăvârșit“ (= ajuns la desăvârșire). *Fără de taină, este și cea mai ajunsă podoabă a frumuu-*

seși seacă și proasă. PISCUPESCU, O. 167. | „Mituit“. *Fiind ajunsă cu făgăduială de banii de la Jidovi.* MINEIUL (1776), 97, 1/2. | **Ajuns de bătrânețe** = bătrân: „vieux“. *Vedeai oameni cinstiți, ajunși de bătrânețe, De frică munti urcând, ca'n cele tinerețe.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 638. || **Ajuns la (de) minte (cap)** = „deștept, isteț, inteligent“: „mûr d'esprit, intelligent, judicieux“. *Eră om de treabă și ajuns la minte.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 249/37. *Om foarte ajuns de cap trebne să fie acela, care poate da de dînsul.* MARIAN, O. I, 52. *Titirezul eră mic la statură, dar ajuns la cap.* SBIERA, P. 181/1. [Dial. și: agiuns. | Contrariul neajuns, -ă = „neatîns, nelovit cu ceva“: nepriceput, neumblat“. MARIAN, „neîndestulător“: *La simțirile'nălțate, Al mieu glas e neajuns.* I. VĂCĂRESCU, P. 20/24. *Scriptura ne deschide mintea, de ajungem cu credința spre Dumnezeu, duhul cel sfânt și nevăzut... și neajuns de mintea și de hirea omenească.* M. COSTIN, LET. I, 3.]

AJUNSĂ s. f. v. ajuns'.

AJUNSĂTURĂ s. f. † (Jur.) „Corruption (d'un fonctionnaire etc.), subornation“. — „Mituire“. *Cumpărând cu ajunsătură părțile aceale.* URICARIUL, XI, 245/27. *Creditorii... vor dovedi că ăste la mijloc viclesug și ajunsătură [din partea îndatoritului].* PRAVILA (1814), 22. [Plur. -turi.]

— Derivat din ajuns, part. lui ajunge („a se ajunge cu cineva“ = „a face învoială tainică“), prin suf. abstr. -ătură.

AJUR adv., s. a. „À jour, ajour“. — Adv. Termen de broderie. „Cu șabace, cu găurele, cu spații goale (în pânză, obținute prin scoaterea unor fire), prin care se vede lumina în zare“. *Danteluțe lucrate ajur.* ALECSANDRI, ap. ȘAINEANU, DICT. UNIV. || **Subst.** „Șabac, găurele (de broderie)“. *Face foarte frumoase ajururi.* [Plur. -jururi.]

— N. din fran.

AJUSTĂ vb. I. „Ajuster“. — „A potrivi bine („pe“ sau „la“ ceva), după măsura justă, la locul care trebuă“. Cuvânt întrebuițat mai ales ca termen de croitorie. *A ajustă o halnă (pe corp)* = „a potrivi bine pe corp o halnă ce eră croită rău sau prea larg“. [Cfr. adistă.]

— N. din fran.

AJUSTĂRE s. f. „Action d'ajuster, ajustage“. — Infinitivul lui ajustă, devenit abstract verbal.

AJUSTĂT s. a. „Ajustage“. — Participiul lui ajustă, devenit abstract verbal.

AJUSTĂT, -Ă adj. „Ajusté“. — Participiul lui ajustă, devenit adjectiv.

AJUTĂ vb. I. „1°. Aider, secourir, donner un coup de main, porter secours, venir en aide, appuyer, assister, seconder. S'entr'aider. 2°. Protéger. 3°. Profiter, bénéficier“.

A ajută însemnează „a ușură pe cineva la îndeplinirea unui lucru pe care nu-l poate face singur, a-i înlesni ieșirea dintr-o situațiune grea printr'un ajutor (adese-ori bănesc)“.

1°. *Absol. Strigând: „Bărbați Ierailteni, agiutați!“* COD. VOR. 32 (= N. TESTAMENT 1648; = BIBLIA 1688: „En criant: Hommes Israélites, aidez-nous“). | *Intrans. A ajută cuiivă: Nu eră nimeni, de a-i ajută.* BIBLIA (1688), 142, 2. *Acei mai mulți mergea pe jos spre ușurință, Carților ajutând, pre cât eră cu puțință.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 640. *O omoară, și n'o să-i pociu ajută.* PANN, E. I, 98. | *Trans. S'agiută și săracul.* DOSOFTEIU, PS. 34 (= săracului tu fii agiutoriu. PSAL. SCH. 28/11, CORESI, PS.: „tu as aidé l'orphelin.“). *Nu putea agiută pe soții și alianții săi.* ȘINCAI,

HR. II, 26/32. *Ajutați-mă și pe mine!* MARCOVICI, C. 8/20. *Ajută-mă, doamnă!* *Scapă un suflet de la osândă.* C. NEGRUZZI, I, 51. *Dacă nu l-oiu ajuta eu, cine să-l ajute?* CREANGĂ, P. 38. | *Recipr. Ajută unii altora.* MOXA, 404/3. *Căci pentru ca să s'ajute sănt născuți... și copiii și părinții.* KONAKI, P. 286. *Cât va fi prin putință, să ne ajutăm înși-ne pre sine.* DRĂGHICI, R. 164. *Dă, săntem datori a ne ajuta unii pre alții.* CREANGĂ, P. 330. | *Refl. A se ajuta cu cinevă = a lua într'ajutor pe cinevă. A fost nevoit să se ajute și cu lucrători streini.* CONV. LIT., ap. TDRG. || *Felul ajutorului se exprimă prin, „cu... la... să... de...”* *Dă Dumnezeu unora mai mult, altora mai puțin, pentru ca să se agiute unul cu altul în lume.* VARLAAM, C. 299/2. *Precum sănt toți bogatii, cu nimică nu agiutară pe cel sărac.* ȘEZ. I, 239/23. *Orbul cu picerere și schiopul cu ochii, unul pă altul să s'ajute.* ZANNE, P. II, 663. | „*Să-mi mai ajuti la un lucru!*” — „*Bucuros!*” RETEGANUL, P. II, 51/28. | *Și-a ajutat țara, să scape de robie.* ISPIRESCU, M. V. 25/25. *Ajută nerodul la șarpe să iasă din foc.* RETEGANUL, P. I, 3/10. | *L-a ajutat, de și-a scos carul din noroiu.* || *Fig. Cel ce dă ajutorul e altcineva decât omul. Puterea milosteniei și inima ta cea bună te ajută.* CREANGĂ, P. 214. *Norocul te ajută.* idem, P. 222. || *După cât îl ajută puterea = „după puterile sale”: „autant qu'il peut.”* *Să-mi dea ajutor la trebi, după cât îl ajută puterea.* idem, A. 13. *Nu-l ajută puterea: „il est trop faible (pauvre) pour...”* *Cât îl ajută capul (mintea) = „cât îl taie capul, cât se poate pricepe.”* | *De obicei, cel ce ajută oamenilor e Dumnezeu (Cerul, Pronia cerească etc.)* *Nu i-au agiutat Dumnezău să o facă.* NECULCE, LET. II, 205/29. *Fecioară, tu-mi ajută!* MINEIUL (1776), 85, 1/1. *Dumnezeule, ajută-l, că eu nu mai am putere!* KONAKI, P. 86. *Eu gândesc, de mi-a ajutat Dumnezeu, pe după amiază să-ți pun de-a binele nora în Piatra.* CREANGĂ, P. 115. *Pronia cerească mi-a ajutat să urc.* ISPIRESCU, M. V. 9/28. *Dă din mâni, și Cerul îți va ajuta.* ZANNE, P. II, 233. *De aici: || Așa să-mi ajute Dumnezeu! ca formulă la jurămintele.* *În loc de ajute Dumnezeu! se găsește, ca salut al țesătoarelor, și: Aj'țe-zău! și, printr'o etimologie populară, Aj'țe-ziaua! El o întreabă: „Apoi, lele, cum trebuie să zic?”* „*Să fi zis*”, ea răspunde, „*Aj'țe-zău! și alt nimică.*” PANN, ș. II, 19. (Pann adaugă: *Cuvânt antic, ținut numai de femei, în loc de „ajute Dumnezeu!”, care îl zic numai când văd pe alte[le] țesând.*) *Din gura sătencelor române la țesutul pânzei:...* „*Aj'țe-ziaua, surată Ioană!*” — „*Tam-tale, surată Marișo!*” TRIFULESCU, ap. HEM. III, Add. XXI. | *Doamne-ajută! : „que Dieu me soit en aide!”* *Dulgherii, la începutul lucrului, își fac cruce și zic: Doamne-ajută!* (Măstăcani, în Covurluiu), ap. HEM. 642. | *Substantivat. Unde se întâmplă una ca aceasta, acolo nu-i niciodată Doamne-ajută.* MARIAN, O. I, 278. *La casa fără copii, nu cred că mai este vr'un Doamne-ajută!* CREANGĂ, P. 74. *Înțelesul acestei imprecăziunii s'a dezvoltat mai departe în două direcții: a.) Se strigă: „Doamne-ajută!” din partea celui ce se găsește într'o situațiune grea, astfel încât, în mod ironic, se numește astfel „bătaia”: „volée.”* *Să nu te pomenesti cu Doamne-ajută pe spinare!* PANN, P. V, II, 102. *Dă l-o sumută altu pă tine, tot norodul îl de ieri te'ncarcă dă Doamne-ajută.* JIPESCU, O. 97. | b.) *Doamne-ajută!* fiind exclamațiunea Românilui înainte de a se apucă de un lucru greu, ea devine caracteristică pentru omul harnic sau viteaz. Astfel expresia de *doamne-ajută!* poate înlocui chiar un adjectiv care arată o calitate vrednică de luare aminte: „*présentable, acceptable, passable, de certaine importance.*” (Cfr. dragă - Doamne, dai - Doamne). *Toți hotleii de vro Doamne-ajută... periseră de pofta acestei frumusețe de fată.* SBIERA, P. 140/32. *Nici casă ca lumea, nici traiu de Doamne-ajută...* JIPESCU, O. 65. *N'apucase calul să se depărteze o bu-*

cată de loc mai de Doamne-ajută, și iată că zmeoaica iară îi ajunse. ISPIRESCU, L. 194. *Siretele... n'avea nici o singură cetățue... și nici o casă mai de Doamne-ajută.* MARIAN, T. 64.

20. *Spec. (Jur.) „A ocroti.”* *Trans. Pre femei le ajută pravila.* PRAVILA (1814), 122. *Femeaia, de va întră singură chezașă pentru datoria altuia... nu se ajută din pravila.* idem, 126.

30. „*A fi de folos, a prii.*” *Intrans. Nice un lucru nu poate agiută răpitorului călugăriței să nu-și piardă viața.* PRAVILA MOLD. 106/2. *Ce va ajută mîelului celui de astăzi mîncat, de ai și belă mîne pielea de pe lup?* ZANNE, P. I, 554. *Badea-i călător, se duce, Nu-i ajute sfânta cruce; Badea-i călător, pornește, Pe mine mă părăsește, Nu-i ajute ce gîndeste!* IARNIK-BĂRSEANU, D. 160. | *Trans. Vin cu miere i-am adus... Dar nimic n'am agiutat, Că nevasta m'a lăsat.* ALECSANDRI, P. P. 310^b.

[Dial. și: *agutăt.*]

— *Din lat. adjūtare: ital. aiutare, engad. ayüder, v.-prov. aiudar, fran. aider, span. ayudár, portg. ajudar.*

AJUTĂRE s. f. „*Action d'aider. Secours, aide, assistance; appui, protection.*” — *Infinitivul lui ajută, devenit abstract verbal. A Domnului este agiutarea.* CORESI, PS. 244 (= că a Domnului este agiutarea. PSAL. SCH. 289: „*Domini est assumptio nostra.*”). *Toate le biruea cu darul Domului Hs. și cu agiutarea svînții sale.* DOSOFTEIU, V. s. 176. *Omul dă la dobitoace ajutări.* KONAKI, P. 290. [Dial. și: *agutătare.*]

AJUTĂT s. a. = *ajutare.* — *Participiul lui ajută, devenit abstract verbal. Când eram la ajutat, Neamful cătană m'a luat.* DOINE, 182/5. [Dial. și: *agutăt.*]

AJUTĂT, -Ă adj. „*Aidé, assisté, secouru, appuyé, protégé.*” — *Participiul lui ajută, devenit adjectiv. Ajutat de o slugă, i-am făcut inventariul [bibliotecii].* C. NEGRUZZI, I, 10. *Petreckeri cinegetice, în care vînatul n'are nevoie... să caute vînatul, ajutat de cănele său.* ODOBESCU, III, 15. *Noră-sa, ajutată de Dumnezeu, le-a păzit, că niciuna n'a dat în foc.* MARIAN, SE. II, 106. *Cât de fericită are să fie, ajutată de feciori și mîngătată de viitoarele nuri.* CREANGĂ, P. 4. [Dial. și: *agutăt.*]

AJUTĂTOR, -TOARE adj., subst. „*Qui aide, vient en aide, porte secours, protège; auxiliaire. Aide, secours, protecteur; secondant, coopérateur, adjoind; complice.*” — *Adjectivul verbal al lui ajută (derivat prin suf. -ător), luat adesea ca substantiv. A înlocuit pe vechiul ajutoriu. Fi-mi în Dumnezău agiutătoriu și casă de scăpare.* PSAL. SCH. 87/1 (= în Zeu ajutoriu și în casă scăpare. CORESI, PS. 72: „*sois moi pour une forte roche et pour une forteresse, afin que je m'y puisse sauver.*”). *Matiaș, craiul Ungariei, agiutătoriu lui Berendeiu.* ȘINCAI, HR. II, 55/21. [Mintea] *le concentrează în drepte hotare și astfel se face ajutătoarea Provedinței.* BĂLCESCU, M. V. 5/11. *Le boteză, punând săbiei numele „Balmut, agiutătoriu mieu”, iar buzduganului... ISPIRESCU, L. 139. Maiales substantivat: „protector, ocrotitor”. Bucură-te, stăpână, ajutătoarea tuturor.* MINEIUL (1776), 67, 1/2. *Jertfește... pentru dumnezăoaea Ceres, carea eră apărătoare și ajutătoare lui.* BELDIMAN, N. P. II, 86. † (Jur.) „*Complice.*” *Svîatnicii și agiutătorii răpitorului... se vor certă... și aceasta se zice pentru ceia ce vor fi agiutați la răpit, iar nu pentru ceia ce-au agiutat după ce s'au răpit.* PRAVILA MOLD. 101/2. *Nu se vor certă într'un chip svîtuitoriu cu agiutătoriu.* idem, 66/2. | (Gram.) *Verb ajutător = care servește la flexiunea altor verbe, la anumite forme de timpuri. [† și dial. și: ajutătoriu, agiutător, agiutătoriu.]*

AJUTĂTORIE s. f. † = ajutorare. Cuvânt rar, întrebuințat de CORESI, ap. HEM. 651.

— Derivat din ajutător, prin suf. abstr. -ie.

AJUTÓR-TOÁRE s. a., adj. „1°. Aide, assistance, secours, soutien. Profit, avantage. 2°. Aide, adjoint“.

1°. Cu ceea ce ajută pe cineva e ajutor. Acest cuvânt poate cuprinde în sine, ca abstracțiune, toate nuanțele de înțeles pe care le are verbul „ajută“. Deci dobândim ajutoriu cela ce e de la Dumnezeu. COD. VOR. 79° (= agiutat ca agiutoriul lui Dumnezeu. N. TESTAMENT 1648; = ajutoriu nemerind cel de la Dumnezeu. BIBLIA 1688 : „mais ayant été secouru par l'aide de Dieu“...). Fuii ca omul fără ajutoriu. CORESI, PS. 239 (: „sine adiutorio“). Pune temein... pe munca ta, iar nu pe ajutorul altuia. MARCOVICI, D. 11. Harap-Alb multămește furnicei pentru ajutorul făgăduit. CREANGĂ, P. 238. || Spec. Locutorii apucau... de la acești frați, ...când povește bune, și când ajutoruri de bani. ISPIRESCU, L. 284. Va da ajutoruri în bani. idem, M. V. 12/10. | „Sprijin“. În posturi, lăcitorii ar avea un mare ajutor, făcând pâne cu făină de bob. I. IONESCU, C. 9.

|| Ajutorul se „cere“ († „poștește“) și se „dă“: Au fugit Ștefan... la cravul leșesc, pohtind agiutorul împotriva frăține-său, lui Petru. URECHE, LET. I, 100. Avea porunci către hanul Tătarilor, ca să-i dea orice ajutor de oaste va cere. C. NEGRUZI, I, 137. În vremea de mai nainte, boierii..., în loc de a cere ajutoruri de peste hotar, mergeau de-a dreptul la curtea domnească. ALECSANDRI, T. 1340. | Spec. (Jur.) A da ajutor = „a fi complice“. Când va prinde giudețul un calpuzan, trebuie să-l cercetădze: mai are soții? și cine le dă agiutoriu? PRAVILA MOLD. 41. | În (într')ajutor se „sare“, se „vine“ cuivă: Dumnezeu va veni întru ajutor! MARCOVICI, D. 17/2. Îți vin codrii 'n ajutor. EMINESCU, P. 163. | În (de) ajutor, sau numai ajutor se „ia“ cineva: Ia-ți în ajutor de cineva. CREANGĂ, P. 202. A luat odăile de-a rândul, căutându-și nevasta, dar nevasta nu-i; caută fata luată ajutor în casă, dar fata nu-i... I. BĂRSEANUL, P. V. 87. | Poți să fii (de) ajutor sau spre ajutor (ul) cuivă. Când aș ști că-mi vei fi de ajutor să sfârșesc ce am pus de gând..., aș face. ISPIRESCU, L. 16. M'ai făcut, maică, fecior, să fii tai-chii de-ajutoriu. IARNIK-BĂRSEANU, D. 301. Murgule, murgule, datu-mi-te-a taică-tău, Ca să-mi fii de ajutor, La nevoie și la zor. TEODORESCU, P. P. 583. | † Ajutor se poate „sta“ cuivă. Să stea cu toții ajutor dreptății. URICARIUL, II, 241/33. | În (într')ajutor sau spre ajutor se „chiamă“. Chemă și preceialuți spre ajutor. DRĂGHICI, R. 83. | În sfârșit se poate striga (eliptic): Ajutor! : „A l'aide!“.

‡ Stereotipă e expresia: Cu ajutorul lui Dumnezeu : „Dieu aidant“. Cu ajutorul lui Dumnezeu tipărită această sfântă carte. CORESI, E. 1/3. Ea se intercalează, fără să schimbe înțelesul frazei, și e caracteristică numai pentru sentimentul religios al vorbitorului. S'au apucat, cu ajutorul lui Dumnezeu, de săpat. DRĂGHICI, R. 164. Hai... să pornim, cu ajutorul lui Dumnezeu. CREANGĂ, P. 124. || De oare ce „mâna“ este aceea cu care se dă ajutorul, în loc de (a da, a fi, a sta) ajutor se poate spune și: (a da, a pune, a fi, a sta) (o) mână de ajutor. Îmi dă mână de-ajutoriu. MINEIUL (1776), 168 1/2. Fă bine și m'ardică, mână de-ajutor să-mi pui. PANN, P. V. III, 156. Iar în caz când mortul... n'ar fi murit, să aibă cine-i sta mână de-ajutor. MARIAN, I. 193.

2°. După fran. „adjoint“, și nu ca o continuare a vechiului ajutoriu, se întrebuințează ajutor, -toare și în înțeles de „funcționar care ajută altui funcționar mai înalt“, d. ex. ajutor de primar : „adjoint au maire“. Învățător-ajutor. Ajutoare de maestră la școala profesională.

[† și dial. și: ajutóriu, agiutór, agiutóriu. | Plur. -toare (dial. -toară), mai rar -toruri.]

— Din lat. adiutorium, idem.

AJUTORÁ vb. I. „Venir en aide, seconder, secourir; s'entr'aider.“ — A ajutorá însemnează, ca și a ajuta, „a da un ajutor“; dar pe când ajutarea poate fi de orice natură, ajutorarea este mai mult o contribuție prin care înlesnim cuivă existența, grea și de aci înainte, sau prin care îl scăpăm momentan din perplexitate, fără să fie exclusă posibilitatea ca ea să se ivească din nou. Putem ajuta să scape cuivă care e să se innece, însă nu-l putem ajutorá; putem ajuta sau ajutorá pe un cerșitor, dându-i o bucată de pâne sau pe un student sărac, ca să studieze. Ajutăm pe un bolnav ca să se scoale din pat, punând mâna și sprijinându-l ca să se ridice, sau procurându-i mijloacele materiale, ca să cheme un medic și să cumpere medicamente; numai în cazul din urmă se poate spune însă, că îl ajutorám. Absol. Ajutând și ajutorând iaste dumnezeesc lucru. ȚICHINDEAL, F. 251. Prietenii se trăsaseră, căci pierduseră îndemânarea de vreme, de a mai ajutorá. E. VĂCĂRESCUL, IST. 288. | Intrans. † Au ajutorat lui David. BIBLIA (1688), 296/2. Ajutorá-mi Dumnezeu! idem, 21/2. | Trans. Agiutorând cu banii lui pre o seamă dintre Domnii mazăli. MAG. IST. III, 88/31. Să agiutoreze case scăpătate. URICARIUL, III, 2/28. De-ar fi... pe-oice, poate tot m'ar ajutorá și m'ar scoate din nevoie. SBIERA, P. 60/31. Alexie, după ce s'a călugărit, trăcă numai pe lângă mânăstire, în rugăciuni și ajutorând pe cei sărmani și nevoiași. MARIAN, SE. II, 188. | Refl. Familiile varvarilor să se ajutore din sudoarea Romanilor. P. MAIOR, IST. 63. Traducătorul... să cuteze a se apucá de lucru, ajutorându-se... cu dicționarele. ODOBESCU, II, 364. | Recipr. Jurând... să se ajutoreze unul cu altul. MAG. IST. 226/17. [Ajutur și ajutorez. | Dial. și: agiutorá.]

— Din lat. *adjūtūlare, derivat din adjutare, prin suf. dim. -ulare. Cfr. HASDEU, ETYM. MAGN. 649.

AJUTORÁRE s. f. „Aide, assistance.“ — Infinitivul lui ajutorá, devenit abstract verbal. Ajutorarea celor slabi și neputincioși. URICARIUL, I, 104. Cu gura foc prindeai, să-mi dai ajutorare. COȘBUC, B. 54. [Dial. și: agiutoráre.]

AJUTORÁT, -Ă adj. „Aidé, assisté“. — Participiul lui ajutorá, devenit adjectiv. Cărmuțe-ți casa cu înfălcpciune și, iarăși de dinsa ajutorat, să-ți alegi prietenii. MARCOVICI, D. 12. [Dial. și: agiutorát.]

AJUTORÍ vb. IV^a. Aider, venir en aide, prêter main forte, seconder, secourir, assister. — „A da ajutor“. Astăzi nu se prea întrebuințează, ci se înlocuiește prin „ajută“ și „ajutorá“. Absol. Cela ce rădică unealtale lui, ajutorind dinapoia lui. BIBLIA (1688), 204,2. Iar ajutorind Dumnezeu, nici de tot fără de folos veți rămânea. ANTIM, P. 133. | Intrans. Scoale-se și vă ajutorească voao. BIBLIA (1688), 151,2 (: „qu'ils se lèvent et qu'ils vous aident“). Socoaleli noastre agiutorească Isidor. CANTEMIR, HR. 71. Le întindea mână bună ajutorindu-le. MINEIUL (1776), 18 1/2. | Trans. Bogății vor agiutori neputearnicii și mișei. VARLAAM, C. 300/2. Vor agiutori împreună cu tine pornirea norodului și nu vei purta pre dinșii tu singur. BIBLIA (1688), 101,2 (: „afin qu'ils portent avec toi la charge du peuple, et que tu ne la portes point toi seul“). Firea au agiutorit-o. CANTEMIR, IST. 49. | Refl. Agiutorindu-se ca cu o măiestrie cu sluga fericitului. DOSOFTEIU, V. S. 221/2. S'au dus la împărăție, ca să se agiutorească de acolo. URECHE, LET. I, 179/10. | Recipr. Alexandru Vodă, făcut-au prietășug mare cu Leșii și legătură tare, ca hie la ce treabă unul pre altul să agiutorească. URECHE, LET. I, 106. Ajutorindu-se între sine. MINEIUL (1776), 142, 2/2. || (Jur.) „A fi complice“. Certare vor luá ceia ce agiutoreșc pre altul să facă greșală. PRAVILA MOLD. 171/2. [Dial. și: agiutori.]

— Derivat din ajutor. Ajutori devenind sinonim

în unele cazuri cu *ajutoră*, s'a putut naște indemnul de a conjuga și alte verbe în *-are* după conjugarea IV. Cfr. *adevără* — *adeveri*, *ferică* — *ferici* etc.

AJUTORIE s. f. = ajutorare. Cuvânt rar, în Transilv. *Umia amă să dămă... pâine... e altora altă ajutoriu și ajutorie spre bine*. CORESI, ap. HEM. 651. *M'ai făcut, maică, fecior, Să vă fie într'ajutor. Când eram l'ajutorie, M'a luat Neamtu 'n cătănie; Când eram la ajutor, Neamtu cătănă m'a luat*. DOINE, 182; cfr. JARNIK-BĂRSEANU, D. 301.

— Derivat din *ajutori*, prin suf. abstr. *-ie*.

AJUTORINȚĂ s. f. „1°. Aide, assistance, secours, appui. 2°. Subside“. — 1°. Între „ajutor“ și *ajutorință* este același raport ca între „ajută“, și „ajutoră“. *Dumnezeu sfinte... Îmi ești sprâncală și ajutorință*. DOSOFTEIU, PS. 85. *Au primit de la craiul Ludovic ajutorință*. ȘINCAI, HR. I, 163. *Prin ajutorința unei mâni miluitoare, În instiuct tot dobitoacul descâl are*. KONAKI, P. 293. *Făcând bine, cu ajutorinți de bani*. GORJAN, H. II, 93. *Oare, cine ar putea să-mi dea ajutorință?* PANN, E. III, 86. [Feciorii Chiajnei] *însoțiți, unul de oaste pământeantă și de ajutorințe ungurești, ...se lăsase cu taberile lor... la satul Săpățeni*. ODOBESCU, I, 170. [Copilul] *eră bun, ascultător și eră de ajutorință muierei mele*. RETEGANUL, P. V, 82₁₄. || 2°. † (Fin.) *Dare fiscală. Se făcuse o dajde nouă, cu nume de „ajutorință“*. CANTA, LET. III, 186. *Și așa, rămânând boierii acolo, multe ceasuri vorovind ei în de ei, au găsit cu cale ca să scoată o slujbă pe casă de trei mânti, adecă 11 lei și 5 i pol lei, și 3 lei, însă pe oțlaguri, și să se numească „ajutorință“*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 252. O cărciumă cu băcutură... să fie scutită de ajutorință. URICARIUL, V, 429. *Și se hotări ca boterii și mănăstirile să plătească ploconul, ajutorința, ... BĂLCESCU, M. V. 598. [Dial. și: ajutorință. | Plur. -rințe și -rinți.]*

— Derivat din *ajutori*, prin suf. abstr. *-ință*.

AJUTORIRE s. f. = ajutorare. Infinitivul lui *ajutori*, devenit abstract verbal. *Acuma, când mi-ar fi [băiatul] spre ajutorire...*, *vreă să ni-l ia la oaste*. RETEGANUL, P. III, 8. [Dial. și: *ajutorire*.]

AJUTORIT, -Ă adj. „Aide, secours, assiste“. — Participiul lui *ajutori*, devenit adjectiv. *Ș'am mârș ajutoritū de cela ce m'au întărit întâiu*. DOSOFTEIU, V. S. 102₂. *Petru-Vodă... ajutorit de Iani Huniad, fiitorul țării ungurești, au venit cu oaste și au împins pe Roman Vodă den țară*. URECHE, LET. I, 111. *Și lui încă se împotrivea, în domnie, ajutorit fiind de Matiaș, Craiul Ungariei*. ȘINCAI, HR. II, 54. [Dial. și: *ajutorit*.]

AJUTORITÓRIU, -TOÁRE adj., subst. † „Qui vient en aide“. — Adjectivul verbal al lui *ajutori* (derivat prin suf. *-itor*). *Având ajutoritorū de la Dumnezeu datul și dar*. DOSOFTEIU, V. S. 185₂. [Dial. și: *ajutoritoriu*.]

AJUTORIU, -TOÁRE adj., subst. † = ajutor. *Dumnezeul meu, ajutorul meu!* PSALT. SCH. 43₁₇. (: „Deus meus, adju tor meus!“). *Eră acolo adunați și ajutorii lui Arie cu nusul*. VARLAAM, C. 190. *Aveă ucinici ajutorii la treaba botezului*. DOSOFTEIU, V. S. 177. *Apostolicești bisearci în multe părți te-ai arătat ajutoriu*. BIBLIA (1688), 7₅₁. *Fiind și Munteni... îndemnători și ajutorii la păru...* NECULCE, LET. II, 297₁₃. [† și: *ajutoriu*.]

— Din lat. *adjutorius*, -a, -um (= *ajutor*).

AJUTORNIC, -Ă adj. „Secourable“. — „Gata de a da ajutor, săritor“. „Ajutornic“ se aude une-ori în graiu, deși se poate înlocui orișicând prin *ajutor*. HASDEU, MAGN. ETIM., 653.

— Derivat din *ajutor*, prin suf. adj. *-nic*.

AL, A pron., art.

Istoria lui *al* formează unul dintre cele mai obscure capitole ale sintaxei române. Funcțiunile și înțelesurile lui de astăzi sânt următoarele:

A.) Pronume demonstrativ și determinativ. Exemple se dau la cuvântul următor, căci, forma feminină a lui *al* și a lui *al* fiind aceeași (: *a*), nu se poate face deosebire între aceste pronume cu înțeles și cu funcțiuni egale.

B.) Articol. I. = cel. Exemplele se găsesc, pentru aceleași motive, la cuvântul următor.

II. *Al* face parte totdeauna din numeralele ordinale (de la „al doilea“ în sus): (*omul al doilea(a)*, *al treilea(a)*, *al patrule(a)* (și: *al patrele(a)*, † *al patrul*), *al cincele(a)*, *al șasele(a)*, *al șaptele(a)*, *al optule(a)* (și: *al optele(a)*, † *al optul*), *al nouăle(a)* (și: *al noulea*, *al noălea*, *al noolea*, *al zecele(a)*, *al unsprezecele(a)* etc., *al sutele(a)*, *al miele(a)* etc. — (*casa a doua*, *a treia*, *a patra*, *a cincia*, *a șasea*, *a șaptea*, *a opta*, *a noua*, *a zecea*, *a unsprezecea* etc., *a suta*, *a mia* etc. *Se arată la alii șaptelea cap, la a doua împărăție*. BIBLIA (1688), 6, pr. 42. [Alte exemple se vor da la fiecare numeral. Pluralul nu se întrebuințează decât rar, la masculin, când are funcțiune substantivală: *Voi seți... carii puse Dumnezeu în besearca lui; întâii: apostolii, ai doilea: prorocii, ai treilea: învățătorii*. CORESI, ap. HEM. 567. Încolo se înlocuește sau prin singular: *A sosit la orele trei*, însă: *a sosit la ora a zecea din noapte*, — sau, mai rar, multe construcțiuni (*cei, cele*) de + singular masculin: *Mulți copii sânt asupra de mamele lor (cele) de al doilea (de obicei: de a doua mamă a lor. sau de mamele lor din căsătoria a doua etc.)*. || Concordanța nu se respectă: a.) în gen: *Scrie la alii noălea carte*. BIBLIA (1688), 7, fr. 27. *A noă ceas*. DOSOFTEIU, V. S. 36₂. *Ceasul al șasea*. idem, v. s. 31. *Dau voie unei al treilea persoane a se amestecă*. MARCOVICI, D. 167. *O al doilea până se pune asemine la jumătatea drumului și o al treile pe pragul porții*. ALECSANDRI, ap. HEM. 658. *Dar a patrulea tocmală?* STAMATE, ap. HEM. 658. Chiar și: *În a treiasprezece an a împărăției lui Roman*. DOSOFTEIU, V. S. 45₁. | b.) în număr: *Ai pătrulū*. VARLAAM, C. 326₂. *Niște cuvinte a dooa*. MINEIUL (1776), 23, 1₁. || Cu numeralul nearticulat: *Dar iată, al zece an cumplit sosește*. STAMATI, ap. HEM. 658. | Cu substantivul articulat: *Atunce fu al patrul săborul a toată lumea*. MOXA, 368.]

III. Când avem un raport de posesiune, numele posesorului (exprimat prin pronumele posesiv sau prin cazul posesiunii) este precedat totdeauna de articolul *al*, de câte ori nu urmează imediat după numele articulat al obiectului posedat. Vom zice deci: *Pomul vecinului (sau: pomul meu) este înflorit*, dar: 1°. *Pomul înflorit al vecinului (sau: al meu)*. 2°. *Pomul înflorit este al vecinului (sau: al meu)*. 3°. *Pomul meu și al vecinului (sânt înfloriți)*. 4°. *Al vecinului (sau: al meu) pom (înflorit)*. 5°. (*Acest*) *pom al vecinului (sau: al meu)*.

1°. *Al* stă înaintea pronumelui posesiv sau a cazului posesiunii, de câte ori acestea urmează după atributul nearticulat al obiectului posedat. Tipul: *Pomul înflorit al vecinului (sau: al meu)*. Exemple: *Săgețile cu foc ale satanei*. BIBLIA (1688), 4, pr. 8. *Amăgitorile ceale otrăvite ale muncitorilor*. MINEIUL (1776), 41, 1₁. *Legătura cea grea a afuriseniei*. ANTIM, P. XXIV₁₆. *Visul cel de un minut al acestii vieți*. MARCOVICI, D. 16₂. *Vinele strimite ale strănepoților*. BĂLCESCU, M. V. 580₁₀. [Neconcordat: *Locul sfânt a lui*. PSAL. SCH. 23₃. (=locul sfânt alu lui. CORESI, PS.). *Ușile închise a besearcii*. DOSOFTEIU, V. S. 11₂. *Anul de întâiu a lui Avraam*. MOXA, 349. Chiar și: *Binelui aciasta-i al său cel hireș*. DOSOFTEIU, V. S. 192₂.]

2°. *Al* stă înaintea pron. pos. sau a cazului posesiunii, când acestea se întrebuințează în mod predicativ. Tipul: *Pomul înflorit este al veci-*

nului (sau: *al mieu*). Exemple: *Sântem ai lui*. BIBLIA (1688), 4 pr./₁₄. *Îi crescuse Jung, și-i ubea, întocmai ca cum ar fi fost ai săi*. MARCOVICI, C. 4/4. *Iepele erau ale lui, și, când le grijă, grijite erau*. CREANGĂ, P. 107. *Vede Dumnezeu al cui este colacul!* ZANNE, P. VI, 518. *Lumea asta nu-i a mea, Ceealaltă nici așa*. idem, IV, 213. *Fire-ai, bottă, a cui ești!* IARNIK-BĂRSEANU, D. 259/9. *Copiliță, a cui ești?* idem, 73. *Să nu pohtești nemica ce iaste al lui*. (s. XVI) CUV. D. BĂTR. II, 101. [Neconcordat: *El iaste cu totul tot a diavolului*. VARLAAM, C. 195/1. [Pământul] *i s'ar vini să fie a lui pre direptate*. PRAVILA MOLD. 2/1. *Lucru mic u samă a nu se băgă... a nebunilor lucru easte*. CANTEMIR, IST. 146.]

30. De câte ori obiectul posedat nu se numește (din nou), pron. pos. și cazul posesiunii trebuie să fie precedate de al. Tipul: *Pomul mieu și al vecinului* (cu varianta: *pomul acesta rodește mai bine ca al tău*). Exemple: *Nusânt tainele credinții noastre ca ale Elefșineanilor*. BIBLIA (a. 1688), 5 pr./₃₁. *Împărăția lui Mihail, feciorul lui Theofil și al Theodoriei*. MOXA, 386. *Băgă [țepușile] pre supt unghiile mâinilor și ale picioarelor*. MINEIUL (1776), 79, 1/1. *Rodul strădăniei și al ostenelelor tale*. MARCOVICI, D. 10/23. *Nevasta acestui săruc eră munci-toare..., iar a celui bogat eră pestrîtă la mațe*. CREANGĂ, P. 37. *Lung îi drumul Clujului, Dar mai lung al dorului*. Al Clujului se sfârșeste, Al dorului mă topește. IARNIK-BĂRSEANU, D. 92. *Draga mea și-a cui te are...* idem, 372. *Bună-i găina mea, tot mai bună pare a fi a vecinului*. ZANNE, P. IV, 235. [Neconcordat: *Îngerii oamenilor: a bărbaților și a muierilor*. CUV. D. BĂTR. II, 415. *Numele părintelui și a fiului și a duhului svânt*. VARLAAM, C. 163/2. *În mijlocul trebuințelor și a chinurilor mele*. MARCOVICI, D. 4/17. *Nici toate a doctorului, nici toate a duhovnicului*. ZANNE, P. V, 270. | Concordanță logică: *Întăiu să taie capul sfântului..., apoi ale [=capetele] celorlalți*. MINEIUL (1776), 115, 2/2. | Construcțiuni ca: *Direcțiunea poștelor și telegrafelor sânt traduse după franțuzește.*]

40. Al se pune înaintea pronumelui posesiv și a cazului posesiunii, de câte ori posesorul e numit înaintea obiectului posedat. Tipul: *Al vecinului* (sau: *al mieu*) pom (înflorit). Exemple: *Ală lor rost grăi deșert*. CORESI, PS. 390. *Ale mării tale îndreptări*. BIBLIA (1688), 8 pr./₁₆. *Al său fiu*. DOSOFTEIU V. S. 99/1. *Muncile ce au răbdat pentru al nostru bine și a noastră izbăvire*. VARLAAM, C. 176/1. *Să-l facă al său prietin*. NECULCE, LET. II, 303/3. *Cuvântul cu ale căruia luminări lumânându-se purtătorii de chinuri*. MINEIUL (1776), 73, 1/1. *Înaintea tuturor alor noștri moldovenesți boiari*. URICARIUL, XIV, 265/25. *Supune la al tău calcul a vremilor întunerec*. KONAKI, P. 275 (astfel de inversiuni se găsesc în număr foarte mare la acest scriitor). *Ale tale nepătrunse taîne*. MARCOVICI, D. 17/24. *Mărețul turn, trist martur, L'al nostru trist apus*. ALEXANDRESCU, M. 10. *Se vede că pașteți boboci, de nu vă pricepeți al cui fapt e acesta*. CREANGĂ, P. 233. *Eu strălucesc în casă și ale mele hărburi pe masă*. ZANNE, P. III, 77. *Nu mai pociu de-a mândrei jele!* IARNIK-BĂRSEANU, D. 88. [Neconcordat: *A lor rost grăi*. PSAL. SCH. 17/6 (=al lor rost grăi. CORESI, PS.). *Iacovu a lu Ddzeu și a Domnului I. Hr. șerb*. COD. VOR. 109/7 (=I. aiu lu Dumnezeu și domnului I. Hr. rob. BIBLIA 1688.). *Ar fi bine primite a rostului mieu cuvinte*. DOSOFTEIU, V. S. 60. *Vor mearge în iad pentru a lor fapte reale*. VARLAAM, C. 154/2. *Udam a tale picioare*. KONAKI, P. 99. *De-a câmpului floricele*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 311. | Obiectul posedat e articulat: *Soborul al șaptelea, ai căruia împărății Irina și Constantin au fost apărători*. MINEIUL (1776), 68, 1/1. | În vechime și: *Pui [lumină] în sfeășnic, ca să lumineaze celor den casă ai bisericii noroade*. BIBLIA (1688), 8 pr./₁₄. | *Miluaște noi, multul a loru mele lacrimi*. CUV. D.

BĂTR. II, 215. *Vei fi ale lor meale bunătăți ocinător*. DOSOFTEIU, V. S. 19. *A alui nostru împărat, Ce-i de scumpe daruri bogat*. CORBEA (a. 1700), ap. HEM. 568.]

50. Al se pune înaintea pronumelui posesiv și a cazului posesiunii, când urmează imediat după forma nearticulată a obiectului posedat. Tipul: (*Acest sau: un sau: cel mai înalt etc.*) pom al vecinului (sau: al mieu). Exemple: *Petru, apostol alu lui I. Hr.* COD. VOR. 138/1. *Ulfla au talmăcit unele părți ale sfintei scripturi*. BIBLIA (1688), 8, pr. 23. *Doi cuconi ai lui*. DOSOFTEIU, V. S. 25/1. *Mărturisitori ai A-tot-țiitorului*. MINEIUL (1776), 149, 1/2. *Izvoară ale învățăturilor*. GAVRIL, NIF. 8. *Acest frate al său*. GORJAN, H. 2/1. *Doamna Beti Lee, văduvă a colonelului Lee*. MARCOVICI, C. 3/23. *Metoda ultimei sume a cifrelor numerilor*. CLIMESCU, A. 83. *Apăsătoarele cuvinte ale părintelui său*. CREANGĂ, P. 189. *Trei iubite ale mele*. DOSOFTEIU, V. S. 25/1. | Si cu „de“ partitiv: *Câți nepoți de ai lor au domnit*. BIBLIA (1688), 7, pr./₃₁. *Au mânat... doi popi de-ai săi*. DOSOFTEIU, V. S. 21/2. *Nece o zisă de ale mele nu feacetu*. CUV. D. BĂTR. II, 45. *Om de ai Vladului Vodă*. MAG. IST. 144/7. *Este el, cum îl arată sabia lui, ...cavaler de ai credinței*. ALEXANDRESCU, M. 1. *Sânt tot lacrimi de-ale mele*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 218. *O iarnă de a lui Han Tătar*. ZANNE, P. VI, 330. [Neconcordat: *Vreun ficior a cuivă*. PRAVILA MOLD. 51/2. *Prea sfântul nume a Domnului nostru*. DOSOFTEIU, V. S. 61. *Acialea cuvinte a proorocului*. VARLAAM, C. 93/2. *Acest pământ a Moldovii*. NECULCE, LET. II, 195. *Un dar a lui Dumnezeu*. GAVRIL, NIF. 4. *În mijlocul unei mulțimi de plăzmuiri a fantaziei*. MARCOVICI, C. 14/5. *Că-s două surori de-a mele*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 143. | Concordat greșit: *Slava alui sfântului*. MINEIUL (1776), 166, 2/2. *Aceia carii nu cinstesc închipuirile a lui Hs. și alui născătoarei de Dumnezeu și ale tuturor sfinților*. idem, 68, 2/1.]

|| Același caz îl avem, când obiectul posedat e un nume de botez, sau un substantiv în vocativ: *Oprea al Fătului, Neagoie al Filip*. CUV. D. BĂTR. I, 233. *Ioan al diacului*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 35. || *Măi badiță, al mieu, dulce!* IARNIK-BĂRSEANU, D. 47. *Isuse, mântuitorule al sufletelor noastre!* MINEIUL (1776), 56, 2/1. *Doamne, mult milostive, o, părinte al mieu!* MARCOVICI, D. 5/13. *O, suflete al mieu!* idem, D. 7/13.

|| Ai săl = „cei ce țin de el, sânt legați de el prin rudenie sau prin aceleași principii.“ *Dzice Domnul alorū săi să lucreadze*. VARLAAM, C. 310/1. *Au mers cu toți ai săi*. MINEIUL (1776), 128, 2/1. *Îl jehiră ai săi, il jehiră boierii*. ISPIRESCU, L. 42. *Când stăpânul va cădea, ai săi nu se vor mai scula*. ZANNE, P. IV, 626. | Cu „de“ partitiv: *Tu cu de-ai tăi*. DOSOFTEIU, V. S. 59/2. *Anathimisiră pre Serghie...* și *pre alți de-ai lor*. DOSOFTEIU, V. S. 18/1. *Parcă ești una de-ale noastre!* CREANGĂ, P. 129. *Dar nu văd oameni de-ai miei*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 200. || *Ale sale, a sa = „treburile sale, lucrul său, averea sa“ etc.* *Împăratul se duse la ale sale*. DOSOFTEIU, V. S. 12. *Să te ferești de a streinului, să-ți hie destul cu al tău*. VARLAAM, C. 166/2. *În scris lasă ale sale omul după moartea sa*. PRAVILA (1814), 128. *Azi în fărână... ale tale se prefac!* KONAKI, P. 204. *Au doară tu la ale norodului te uți?* ARHIVA R. I, 167. *Se îmbracă și se înarmează Ivan, cu toate ale lui*. CREANGĂ, P. 304. | Cu „de“ partitiv: *Ei povestiră de ale lor*. MINEIUL (1776), 131, 2/1. [Neconcordat: [Omule] *deopotrivă puternic și slăbănog într'a sale*. KONAKI, P. 275.] || *Al dracului* = „îndrăcit“. *Vezi, jupâneșică dragă, cătu-i de a dracului lumea asta?* CREANGĂ, P. 127. [Neconcordat: *Unii oameni is mai al dracului decât dracul*. idem, P. 217.] || *De-ale gurii* = „mâncări“. *Masa e plină cu de-ale gurii*. VLAHUȚĂ, N. 10. *Umblă pe la casele oamenilor, de cerșea câte una alta de-ale gurii*. SBIERA, P. 282/38.

[Se declină: *al, alui, ai, alor, fem, a, alei, ale,*

alor. || În vechime se găseșc și exemple, în care al stă înaintea pron. pos. și a cazului posesiunii și când le precedă imediat numele articulat al obiectului posedat: *Pământul al grâului*. BIBLIA (1688), 132/. *Trimisă tată-său pre popa al său*. DOSOFTEIU, v. s. 98/2. *Țara a Maniheilor*. MOXA, 370. *Au trimis o parte de oaste cu Pașa al Misirului*. MAG. IST. 295/.

— Spre a putea pricepe deosebita funcțiune, înțelesuri și forme ale lui *al* și *ăl* (vezi articolul următor); va trebui să ne dăm mai întâiu seamă de dezvoltarea formală a pronumelui latin *ille, illa*. Forma masculină *ille* pare a se fi păstrat numai ca articol enclitic la declinarea a treia: *-le*, d. e. *câne-le*. Încolo a fost înlocuit prin **illu*, care, după poziția accentului, a dat următoarele patru rezultate: 1.) Când eră accentuat, s'a păstrat sub forma *iel(u)*, scris *el(u)* (vezi pron. pers. *el*, unde se va explica și declinațiunea), d. e. *el a furat; nu tu. 2.)* Când eră neaccentuat în frază, s'a prefăcut în **elu*. Forma aceasta nu s'a păstrat, căci în poziția *omulu. elu binu*, e a trecut în *ă* după vocală labială: *omulu. ălu binu*. (Formele: *ei și ele* s'au păstrat până azi pe alocurea, d. e. în Brașov, unde se spune încă: *oamenii ei buni, fetele ele bune*. În cele mai multe regiuni însă singularul *ăl* a atras după sine un plural *ăi*, iar acesta un plural feminin *ăle*: la fem., în plural, se găsește și forma *ale*, care s'a format din singularul *a*, după analogia unor cuvinte, ca: *șă-săle*). 3.) Ca pronume conjunct la acuzativ și când avea funcțiunea unui articol enclitic, la declinarea a doua, a dat: *-(u)*, d. e. *nu-(u) văd, omu-(u)*. 4.) Când avea funcțiunea unui articol proclitic, s'a prefăcut în *al(u)*, d. e. *al(u) zecelea*. — Forma feminină *illa* a dat, de asemenea după poziția accentului, următoarele rezultate: 1.) Când eră accentuată s'a prefăcut în *ea*, care e forma feminină a pron. pers. (Pe alocuri în Transilv., d. e. în Săliște, se zice și: *fata popii ea mare și ea mai mică*, com. BANCIU. Forma aceasta pare a se fi generalizat din cazurile reprezentate prin tipul: *descuie-mi, soro, ă paartă (ăl, B, I, 2°)*, în care toată greutatea accentului frazei stă pe pronume). 2.) Când cuvântul nu eră accentuat în frază, ci purtă numai un accent secundar, el s'a prefăcut în *uă* (cfr. a oace). Forma aceasta s'a păstrat numai când urmă, ca articol enclitic, imediat după accent, d. e. *zi-uă, stea-uă*; în celelalte cazuri *u* între vocale a amuțit și avem: a d. e. *mare-a, fata a frumoasă, casa a zecea*. Când în sfârșit acest *uă* a pierdut și accentul secundar, a trebuit să se prefacă în *uă* > *o*, d. e. *illam laudo, laudando illam* > *o'laud, laudând[u]*-a. || Vedem deci că formei feminine a îi corespunde și masculinul *al* (*omul al zecelea, casa-a zecea*) și masculinul *ăl* (*omul ăl bun, fata a bună*). Urmează acestei coincidențe a fost că, prin analogie, s'a zis și: *omul al bun*. Astfel se explică apariția lui *al*, în concurență cu *ăl*, în cazurile A și B; I. || În exemplele celelalte de sub B avem de sigur a face cu *al* = **illu* în următoarele cazuri: 1.) În tipul (B, II): *al treilea*, în care, ca și în fran. *le troisième*, germ. *der dritte* etc., pronumele demonstrativ a devenit articol. 2.) În tipurile: *pomul înflorit este al meu*. (B, III, 2°) și *pomul meu și al tău, sânt înfloriți* (B, III, 3°), în care al e un pronume demonstrativ care înlocuiește cuvântul „pomul”, nemănumit a doua oară. Cu aceste construcții se aseamănă următoarele din limbile românești: v.-fran. „li rois... fist trois seiremanz antiers: l'âme Uterpandragon, son pere, et la son fil, et la sa mère“: „regele făcu trei jurăminte întregi: pe sufletul tatălui său, U., și al fiului său, și al mamei sale”, sau span. „se imaginó que la hija del ventero la era del señor del castillo“: credea că fiica hirtășului eră a castelanului“ (Mayer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 81.) || În alte cazuri a nu e pronumele *illa*; ci, prep. *ad*, care se întrebuintează încă și azi pentru a exprima un raport de posesiune (cfr. pag. 2) și care în vechime pare a fi avut o func-

țiune cu mult mai nelimitată. Cfr. Mayer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 158, Bacmeister, JAHRESBER. IV, 54 sqq. || În Muntenia **illu* a înlocuit pe *ad*, și astfel *al* concordă totdeauna în gen, număr și caz cu subiectul (complimentul), în Mold. dinpătrivă *ad* a înlocuit pe **illu*; de aci se explică multele concordanți greșite, citate în paranteze, la scriitorii Moldoveni, care voiau să urmeze tradiția literară născută în Muntenia.

AL, A pron. art. }

AL, A pron. art. }

În limba poporului din Muntenia și Transilvania cuvintele „*acel*” și „*cel*” sânt astăzi înlocuite aproape cu desăvârșire prin *ăl* (*hăl, ahăl, al*). Formele acestea, deși au pătruns în mare parte și în limba comună a păturei culte, au trecut totdeauna — mai ales cele aspirate — de vulgare și nu se găseșc în literatură decât în scrieri cu colorit dialectal, cu toate că ele au primit unele sensuri nouă, care nu pot fi rediate totdeauna prin „*acel*” sau prin „*cel*”.

A.) = *acel(a)*.

Pronume demonstrativ sau determinativ. *Subst. Calul bun și mândrele, Alea-mi mănăcă zilele*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 15. *Străină ca mine Nu e nimenea...*, *Numai cucul din pădure; Dar nici ala nu-i ca mine*. BIBICESCU, P. P. 110. *Cu bărbatul băutor Nu-i mănăcă pâne'n cuptor, Fără mămăligă'n oală, Ș'ahaia-i mănăcă-o goală*. MĂNDRESCU, L. P. 112/2. | Introduce prepoziția principală, când aceasta urmează după cea relativă. *Cui dai pâne și sare, Ala te mănăcă mai tare*. RETEGANUL, TR. 50/15. *Cine ți-o vorbi curat, verde, ala e ceva de capul lui*. JIPESCU, O. 52. | În mod eliptic. *Ala Rumân, hine! Văzu-ai ce dete din el?* idem, 61. | Ca apozitiune după un alt subst. *Să-mi dai din vinul ăla bun!* În acest caz se poate articula și adjectivul următor: *Văru-mieu Ionică... merge călare pe calul lui ăla bunu*. (Lupșanu, în Ialomița), ap. HEM. 654. | Cu „*de*” partitiv: *Apoi făcu o nuntă d'alea înfricoșatele: așa nuntă și așa veselie, mai rar!* ISPIRESCU, L. 344. | *Unde începu o ploaie d'alea, de părea că toarnă cu găleata!* ISPIRESCU, L. 28. | Neutral. *Ce [i]-je scris în frunte, omul aia pate*. ZANNE, P. II, 160. *Dă-i, bade, ce ai la casă, Mie de-ahaia nu-mi pasă*. MĂNDRESCU, L. P. 64/16. *După aia*: „*après cela, puis*”. *După ahaia, am dat... orți 2; după ahaia, am dat la altă rumtoare costande 2*. CUV. D. BĂTR. II, 615. *De aia*: „*à cause de cela, pour cela*”. *D'aia face omul patru păreți, ca să de acioteze și [pe] cei străini*. ZANNE, P. III, 289. *De ce...*, *de aia*: „*à mesure que... d'autant plus*”. *De ce joc, d'aia-aș jucă*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 362. || *Adj. Să-mi aduci aci pe muierea aia!* C. NEGRUZZI, III, 315/5. *Eu mă duc nainte, să văd cine-o fost netrebnicul ahăla*. POP. (Banat), ap. HEM. 543. [Înaintea substantivului nu se pune. Construcția următoare e neobicinuită: *Blăstămată-i aia fată, Care n'ascultă de maică*. RETEGANUL, TR. 143/23.]

B.) = *cel(a)*.

1. Pronume. *Subst.* În corelațiune cu „*care, ce, de*”, cu sensul „*cine, ce*”. *Vai de ăl care iubește!* TEODORESCU, P. P. 303. *Se plânge și ăl de are, și ăl de n'are*. PANN, P. V, I, 145. *Al de știe carte are patru ochi*. ZANNE, P. V, 143. *Al dă omoară broaștele face un păcat mare*. ȘEZ. III, 25/15. *Bate-l, Doamne, și-l trăsnește, P'ăl [d'] se'nsoară pentru zestre!* BIBICESCU, P. P. 191 (cfr. alde). | Neutral. *Ajungând acolo, văzu că ahaia ce strălucă așa de tare îi un găitan de aur*. POP. (Banat), ap. HEM. 543. || În legătură cu „*de*” partitiv. *Este d'ai cu mațele pestrițe*. ZANNE, P. II, 271. *D'aia: terchea-berchea, trei lei părechea*. idem, IV, 208. || Toate alea = „*tot ce trebuie*”. *Puse toate alea la cale pentru drum*. ISPIRESCU, L. 16. *La noi se cumpără toate alea de la streini*. JIPESCU, O. 46. | Câte alea toate = „*tot ce nu trebuie*”. *Îi toacă la ureche câte alea*

toate. (Vălenii-de-munte, în Prahova), ap. HEM. 18. | **Altă aia** = nu ceea ce e vrednic de luare aminte sau ceea ce așteptam, nu ceea ce e normal, nu ceea ce e omenesc; prin urmare corespunde, după împrejurări, notiunilor, „lepădătură, lucru de nimic, pocitură, lucru diform, năbădai, acces, monstru, făptură monstruoasă, lucru neobișnuit, nemaipomenit“ etc. *Îl zvărlă drept în mare, ca pe altă aia.* ISPIRESCU, v. 35/14. *Eră trențeros și slab și piper-nicit, de credeai că e altă aia, nu fînță de om.* idem, L. 398. *Apucată ca de alte alea, fără să deschiză gura, o rupse la picior.* DELAVRANCEA, S. 231. *Fugea de dînsul, ca de altă aia.* ISPIRESCU, v. 66/11. *Se minună ca de altă aia, când văzu...* idem, v. 35/14. || **Adj.** *Culcă-te pe urechea aia!* = poți s'aștepti! ROMÂNUL GLUMET, I, 55/21.

2º. O particularitate a limbii române, de care e păcat că nu se face mai mult uz în limba literară, e următoarea: Pronumele demonstrativ se poate întrebuința și atunci când vorbim despre un lucru atât de bine cunoscut, încât n'ar mai fi necesar să-l relevăm printr'o arătare asupra lui. Când, bunăoară, la o casă sânt mai multe porți și mi-e indiferent care se va deschide, voi zice: *Descuie-mi o poartă!* Când vreau însă să mi se deschidă una anumită, va trebui s'o arăt (printr'un gest sau prin pronumele care-i corespunde): *Descuie-mi poarta aceea!* Când la casă e numai o singură poartă, când nu mai incupe indoială deci, la care poartă mă gândesc, ajunge să spun: *Descuie-mi poarta!* În limba română se poate întrebuința însă și în cazul din urmă pronumele demonstrativ: *Descuie-mi, soro, a poartă!* TEODORESCU, P. P. 641. Prin acest abuz în întrebuințarea pron. dem. mă pot dispensa de o propoziție întregă explicativă, căci a = „aceea despre care tu știi bine că e incuiată, pe când eu nu mai pot de nerăbdare să mi-o descui“. În funcțiunea aceasta *âl* stă totdeauna înaintea substantivului (pe când „cel“ îl urmează și are deci un -a final: *Descuie-mi, soro, poarta ceea!*) și poartă accentul frazei. Sensul lui variază, bineînțeles, din caz în caz, după cuprinsul propoziției explicative subînțelese. Mai adese-ori se întrebuințează în următoarele cazuri: Se exprimă un sentiment de admirație. *Făt-frumos, cum luă inelul... îndată se pomeni cu cei doi arapi... „Să mi-l luați... și să nu-l slăbiți!“... Unde mi se repezără, neiculene, ai arapi, ca niște zmei, ca niște lei-paralei... și unde începură... a-l buchiși înfundat, de fi-eră mai mare mila de dînsul.* ISPIRESCU, L. 107. În cazul acesta e întrebuințat adesea și diminutivul sau pronumele posesiv, mai ales în dativ (etic), d. ex. „unde mi se repezără arăpașii (miei)...“ Astfel *âl* = „mieu“ în: *Foicică trei bujori, Azi e cerul plin de nori...; Ai tovarăși nu mai vin... Să bem să ne veselim, Ia nimic să nu gândim.* TEODORESCU, P. P. 330. || Se exprimă lipsă de considerație sau dispreț. *Stă-pânește-ți a gurită!* TEODORESCU, P. P. 323^b. || Se întrebuințează în ironie sau în glumă. [Aduceți] câte-un pahar de băutură, Să ne udăm a gură. MARIAN, NU. 623. În acest caz adesea *âl* = „renumit, cine știe ce“. *Că doar nu ești al voinic, Ci, bade, ești de nimic.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 232. *Nițel var stins, nițel nisip cernut, nu e a treabă.* DELAVRANCEA, H. T. 136. || *Al* = „cel pe care îl cunoașteți cu toții și de aceea nu-l mai numesc“ în numirile eufemiste ale boalelor „epilepsie“ = *ă-boală, ă-nevoie* și „cancer“ = *ă-bubă* (pentru acesta din urmă și: *cel-pădureț*). Cfr. *boală, nevoie, bubă*. || Se găsește și în funcțiune substantivală, exprimând dispreț în: *Un ăla = „un prăpădit, un om de nimică“; „un vaurien“.* *Un ăla... un prăpădit de anglopat.* CARAGIALE, T. II, 5/18. — sau având sensul de „cunoscut tuturor“ în: *Vorba (po-vestea, zisa) ăluia = „proverb, zicătoare“; „proverbe“.* RETEGANUL, P. III, 32; PANN, P. V. I, 10; ISPIRESCU, v. 84/2. (Cfr. fran. : *On apprend à hurler, dit l'autre, avec les loups*.)

3º. Cu sensul de „celălalt“. *Trecu Oltul d'aia parte,*

Ciocoiu (l-i)ntreabă de carte, El i-arată pușca'n spate. TEODORESCU, P. P. 292^b. *Ba așa, ba pă dîncolo, își dă cu părerea și hăla și ăla.* JIPESCU, O. 102. (Cfr. în Mold. „de ceea parte“, „pe ceea lume“).

II. **Articol.** 1º. *Ale trei fete coseau de nouă ani.* STĂNCESCU, B. 35. *Domnul al bun și mare vede numai cu ochiul lui.* JIPESCU, O. 26. *Bărbat are bun peste măsură, ca pânea a albă.* PANN, P. V. II, 97. *Așa cum mă vezi pe mine, nici la degetul ăl mic nu te pun pe tine.* idem, P. V. I, 54. [În casă] *ședeă numai o babă cu fata ei ha frumoasă.* POP. (Banat), ap. HEM. 14. *Când veni drăcoaița a bătrână... îndată pricepă...* STĂNCESCU, B. 36.

2º. Servește la formarea superlativului din comparativ. *Se făcuse fata [ca o]...zîină, ...zîină, ...ca zîina a mai frumoasă ș'a mai fără cusur.* STĂNCESCU, B. 45. || **Al-mai-rău** = „zmeu“ v. rău.

3º. Substantivează adjective. *A trimis doamna de sus la a de jos, să-i deă cusutură fără 'mpunsătură?* [= „Scrisoarea“.] GOROVEI, C. 341. *Nici ăl de sus nu intră în placul tutulora.* ZANNE, P. VI, 647. *Al sătul gândește că nu mai flămânzește.* idem, P. IV, 113. *Căci de, ori ce s'ar zice, fu îi eră și ăl mic.* ISPIRESCU, L. 36. *Noi juri cu ai bătrâni ieșirăm la câmpul mare.* TEODORESCU, P. P. 139. *Am o herghelie de cai: ai slabi sar gardul, ai grași cad jos.* idem, 208. || **Ale sfinte și ale frumoase** = „ielele“ : „les fées malfaisantes“; v. sfânt, frumos.

C.) Într'un caz izolat găsim pe *ăl* cu sensul lui „același“ : *Cei d'aia meserie Stă în galcevie (= gens du même métier ne s'accordent pas.).* ZANNE, P. V, 410. De obicei înțelesul acesta se exprimă prin *tot ăla* : *Tot dracu ăla e.* idem, VI, 630.

[Se găsește și forma aspirată. *hăl*, care a putut primi după analogia lui *cel* = *acel* proeza unui a- : *ahăl*. Cantemir numește forma *ahela* = *ahăla* „muntenască“ („valachice“), ap. HEM. 544. || Se declină: la masc. *ăl (hăl, ahăl, al)*, *ălui (hălui, ahălui, ălui)*, *ăi (hăi, ahăi, ai)* sau *ei (hei, ahăi, ălor (hălor, ahălor, ălor)*. La toate formele acestea se poate adăoga adverbialul -a : *ăla, ăluia* etc.; în loc de *ahăia* se găsește și *ahăia*. MĂNDRESCU, L. P. 219/12. — la fem. a (*ha, ahă*), *ălei (hălei, ahălei, ălei)* sau *elei, ahălei, ahălei* sau *ălii (hălii, ahălii)* sau *ălii (hălii, ahălii)* sau *ăiei*. JAHRESBER. VII, 53. *ăle (hăle, ahăle ăle)* sau *ele (hăle, ahăle)*, *ălor (hălor, ahălor, ălor)*. La toate aceste forme se poate adăoga adverbialul -a : *alea, ălora* etc.; din a (*ha, ahă*) + -a s'a născut *ăia (hăia, ahăia)*. || În Transilv. se găsește pe alocuri și *ai* în loc de a. *Fata ai de la moară. Ai mare ori ai mică.* (Mărgineni, comit Făgăraș), JAHRESBER. v, 177 (cfr. și *ailaltă*, fem. de la *alalalt*). Forma aceasta s'a născut din *aia*, după tăierea finalului -a (în loc de -ia).]

— Pentru etimologie v. al.

ĂLA, ĂIA pron. } v. ăl.
ĂLA, ĂIA pron. } v. ăl.

ĂLA s. f. (Mitol.) „Dragon; mauvais génie de la tempête, ouragan. Incube, cauchemar“. — În mitologia populară, sub *ăla* se înțelege un monstru cu diferite atribuții, dintre care cele mai generale sânt că aduce furtună și grindină și îngreunează somnul oamenilor. În Banat: *Ăla = Drachen, Ungeheuer, auch Alpdrücken.* JAHRESBER. III, 313. *Despre vânt, se crede că este o hală, sau balaur mare, care suflă... pe o nare.* (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 679. *Baba a avut 3 nepoate de tot frumoase, pe care ea bine le-a păzit, căci ea bine a știut că hala în multe chipuri prefăcute umblă după ele, ca să le apuce.* MARIAN, SE. II, 46. În Ungaria: *Văzură venind către dinșii o hală în chipul focului.* TICHINDEAL, F. 19. În România: *Balaurii, care aici se mai numesc și ale, sânt crezuți de popor a fi niște duhuri rele, ce se fac pe cer în timpul ploiei... Locul unde se bat ălele*

și localitatea aici celei învinse sânt supuse furtunei și sufăr mult de grindină. (Plenița, în Dolj), ap. HEM. 678. În Transilv.: Când se împiedică ceruirea sângelui în părțile foalelui, se naște în om așa zisa apăsarea (incubus) sau cum îi zic oamenii noștri călărirea haelor sau a dracilor, pentru că visează că halele sau dracii îi călăresc. VASICIU (a. 1830), ap. HEM. 679.

[Și, cu aspirație: hală. | Cfr. halime; halui.]

— Din sârb. ala și hala, cu același sens.

ALABABULĂ s. f. } v. arababură.
ALABABURĂ s. f. }

ALA-BALA subst. invar. Numai în expresia: Ce mai ala-bala?: „quoi de nouveau, qu'est qu'il y a de neuf, que se passe-t-il de neuf?“ — Domnișă, ce mai ala-bala cu lumea de pe tărâmul vostru? Nu se mai cearta? DELAVRANCEA, S. 92. Un figan... se dusesse să vază, ce mai ala-bala pe la flăcăii ce stau la pândă. ISPIRESCU, L. 202. | În formulele recitative ale jocurilor copilărești: Ala-bala, portocala... cu varianta: Una-alta, portocala. TEODOR-RESCU, P. P. 194.

— Etimologia necunoscută (cfr. alandala).

ALABĂSTRU s. a. (Miner.) „Albâtre“. — 1°. Varietate de gips de culoare albă-transparentă. Câte o dută cristalele gipsului sânt foarte mici și lipite unele de altele, încât substanța înfățișează aspectul unei mase compacte și translucide. Sulfatul de calciu poartă atunci numele de alabastru. PONI, CH. 203. || 2°. Varietate de marmură, care provine mai ales din stalactite și stalagmite, de culoare albă-lăptoasă, transparentă. | Poet. Alabastrulă lacrimilor. MI-NEIUL (1776), 42, 2/3. [Părul] cădea în bucle unduioase pe umerii ei de alabastru. C. NEGRUZZI, I. 226. [Când se vorbește de diferite soiuri de alabastru, în-tâlnim și un plur. -băstruri. | † și: alavăstru.]

— N. din. lat. alabastrum.

ALĂC s. m. (Bot.) „1°. Épeautre: Triticum Spelta. 2°. Sorte d'écourgeon“. — 1°. Plantă ierboasă din familia Gramineelor, tulpina subțire... mai adesea cenușiu-verzie... spicul lung și subțire... Grăuntele învelite...; sânt roșietice... și cu o adâncătură îngustă.... Mai pușin productivă decât celelalte specii de grâu...; se cultivă de obicei în regiunile muntoase. Făina obținută din grăuntele de alac este albă, frumoasă. [Crește în] Iunie-Iulie. PANȚU, PL. La căpătâiul lui, adămăi de alac și cană cu apă. DOSOFTEIU, ap. HEM. 664 (: „ad caput eius subcineritius siligineus“). || 2°. O varietate de orz: „orz de toamnă“. Alacul e mult roditoriu, slujește în locul ovăsului. ECONOMIA, 52. Alac este tot un fel de orz, care se face cu câte două fire îngemănate. ap. HEM. 665 (Copou, în Iași). S'adună furnicile... peste o grămadă de alac. COȘBUC, E. 76/3. Păstărică din alac. Nu mă blăstămă să zac. MĂNDRESCU, L. P. 33/5. || Plur. alace = „spice (fire) de alac“. Foaie verde trei alace... IARNIK-BĂRSEANU, D. 143; 193; 312 etc. || Cfr. alaciu.

— Etimologia necunoscută. Cfr. ung. alakor, idem.

ALĂCIU, -CE adj. „1°. Bigarré, bariolé. 2°. Couleur d'épeautre“. — 1°. Despre vite. „Pestriț, bălțat“. Alace = numele unei vaci, care e la păr de'nainte și de'napoi surie, iară la mijloc mai neagră. MARIAN. Alaciu = iedul sau cănele alb și cu pete negre. ap. HEM. II, A. XI (Bârseu-de-jos, în Sălăgiu). | Fig. Asta-i lumea cea alace, Face omul cum îi place. MARIAN, D. 30. || 2°. Prin etimologie populară cuvântul acesta a fost apropiat de cel precedent, așa încât din pluralul alaci s'a refăcut un singular alac = „un bou, care seamănă la păr cu spicul alacului“ (Transilv.), ap. HEM. 668. Alac = numele unui bou. MARIAN. [Și: alác.]

— Din turc. alaca, „bigarré“; după ȘIO. II, a, 14, cuvântul acesta l-am fi primit de la Tătari. (Cfr. a la ge a).

ALĂCUSTĂ s. f. (Entom.) v. lăcustă.

ALAGEĂ s. f. „Sorte d'étoffe orientale rayée, sorte d'indienne“. — Stofă vărgată țesută cu fire de in și de mătase. O sfită de alageă. DOC. (a. 1716, Brașov). „Stihariu dă alageă albu...; procovește dă atlas alageă. DOC. (a. 1739), ap. HEM. 669. Alagele și siam-alagele și alte mărfuri. DIONISIE, C. 182. Un antereu dintr'o alage de mătăsă. URICARIUL, IV, 134/12. Alageă de Triest. FILIMON, C. II, 599. † A-și căpăta alagea și a păți vreo alageă = „a păți una nepătită, a se păcăli“: „avoir des mécomptes, être dupe“. Ce să facă el, ca să iasă de acolo? Să'ntrêbe, nu-i venou la so-coteală, ca să nu pați vreo alageă. ISPIRESCU, ap. HEM. III, A. XXII. Nimeni nu s'a putut atinge de împărăția mea, fără să-și capete alagea și fără să se ducă rusinat de unde a venit. idem, L. 12. [Și: alăgeă, halageă și alagică, alăgică, această formă din urmă născută după analogia cuvintelor ca „vioreă = viorică“ etc.: Cu rochița de-alagică. ȘEZ. IV, 224 1/4. Cămășuică frumușică. De-alăgică, Cu urzeală de urzică. MARIAN, NU. 351.]

— Din turc. alağa, „nom d'une étoffe de soie rayée“. ȘIO.

ALĂGICĂ s. f. v. alageă.

ALAIU s. a. „1°. Suite, cortège, pompe, cérémonie, grand train princier, parade. 2°. Toute espèce de suite, de cortège, de pompe; Apparat, appareil; procession, convoi, escorte, attroupement bruyant; vacarme, brouhaha.“

1°. Alaiu = petrecanie, tocmală de oaste, șicuire. CANTEMIR, IST. 7. Alaiu eră, la început, compus din persoane militare și din dignitari, care, sau formau „cortegiul, suita“, sau întâmpinau pe domnitor. Alaiul avea totdeauna caracterul unei „pompe“, de aceea întâlnim foarte des cuvântul alaiu întovărășit de „cinstă“. Au încălecat cu alaiu domnesc. NECULCE, LET. II, 269/25. Intrând în București cu mare halaiu și șezând în scavn. DIONISIE, C. 166. I-au ieșit boierii țării și cu slujitori și cu tabulhanaoa țării, de i-au făcut alai, după obicei. N. COSTIN, LET. II, 99. Când s'au apropiat de Iași, i-au ieșit toți boierii și caimacamii cu alaiurile înainte. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 217. S'au gătit cu halaiu mare, de au ieșit înaintea Turcului. MAG. IST. 307/3. Iară la șapte ani a domniei sale au trecut prin Moldova un sol leșesc... la Împărăție, și l-au trimes Abdi-Pașa până la Stefănești cu două steaguri de lipcani petrecându-l, iară Mihaiu-Vodă n'au trimes înaintea lui nici un alaiu, ce numai pe căminarul Alexandru cu slugele sale. AMIRAS, LET. III, 130. Cu obicinuitul alaiu și cinstă. ZILOT, CRON. 66. Îi petrecu cu mare cinstă și alaiu. ISPIRESCU, L. 47. A doua zi eră paradă domnească... Câte un zapciu... oprea carele, să nu se vâre, până după trecerea „alaiului“. C. NEGRUZZI, I, 29. Ea-i mireasa unui craiu și se duce cu alaiu, Peste munte, peste plaiu. ALECSANDRI, P. II, 51. [Impăratul] le ieși înainte, cale d'o zi... Intrând în orașul împărătesc, alaiul se orânduie astfel: întâiu venea pedestrima, apoi calul lui Făt-frumos... ISPIRESCU, L. 197.

2°. Cu timpul cuvântul „alaiu“ își pierde sensul cel vechiu și ajunge a însemna orice „suită“, „cortegiul“ sau „pompa“, deci și una care nu mai e militară și nu mai aparține domnitorului, sau una care se face cu ocazia unei nunți, a unei înmormântări: „convoiu“, sau e numai o „escortă“, sau constă numai dintr'o ceată gălăgioasă de oameni, care se strâng în jurul cuivă, manifestând, mai ales prin strigăte și vorbe de glumă ori de batjocură, sau, în sfârșit, un cortegiul nu de oameni, ci de animale. Dulce-i viața de isprăvniceasă! Când ieși la primblare, ai

alaiu pe lângă trăsură. ALECSANDRI, T. 503. Umbă pe drum cu alaiu și-acasă n'are mălaiu. PANN, P. V. I, 160. | Și ca la mândre nunți de crai, Ieșit-a'n cale-ales alaiu. COȘBUC, B. 19. După aia, au făcut nunți cu alaiu mare. STĂNCESCU, B. 277. | Alaiu de înmormântare sui deal cu vile și Domnul răposat își găsi pacea netulburată... în necropola lui Radu cel Mare. IORGA, C. I. I, 15. Și cu-alaiu ce-și aveă, Pân'la groapă-lpetreceă. TEODORESCU, P. P. 581^b. | L-au dus cu alaiu la poliție. TDRG. | Această vâlmașală de care, de cai și de boi, care mugesc în mijlocul câmpiilor, acest alaiu de moșnegi, femei, bărbați și copii... DELAVRANCEA, S. 202. Ca pe-o bufniță-o'nconjoară și-o petrec cu chin și vai și se tin de dinsa scaiu. Plină-i ulicioara strimță, De alaiu. COȘBUC, F. 66. Nevasta-acum îmi strigă: „Bărbate, lemne și mălaiu“. Pruncii: „Pâne, mămăligă!“ Îmi zbir toți, și-mi fac alaiu. PANN, P. V. 20. | Vânătoarea... cu tol alaiu ei de ogari. ODOBESCU, III, 154/1. Făcându-i alaiu toți căinii cu lătratul... PANN, ș. I, 8. [Și: halaiu. | Plur. alaiie și alaiuri.]

— Din turc. alây, idem. (Se găsește în literatura veche, luați din turcește, și termenii: alaiu-beiu, alaiu-ciaus, alaiu-top, care însă n'au fost niciodată uzuali în limba română.)

ALALALT, ALALALTĂ pron. }

ALALALT, ALALALTĂ pron. }

= celalalt. Numai în texte cu colorit dialectal. Aloralaltă eră nevăzut. DOSOFTEIU, V. S. 67/1. Făcând aloralalte praznice. idem, V. S. 39/2. Alalalte câte îmi scrii... am înțeles. URICARIUL, XXIV, 445/26. Toți aialți la un gând eră. MAG. IST. II, 135/8. Să cântăm acum cântecul alalant. N. REV. R. I, 169. Îmi intră pe o ureche și-mi iese pe ailantă. ZANNE, P. II, 458. Ce faci cu elalante? (Brașov, com. Lacea). Unu zice: „du-m'afară!“ Hălalalt: „adă-mă iară!“ MĂNDRESCU, L. P. 114/3. Glăsulețu mieu ar putea pătrunde dă la un cap până la allant al țării. JIPESCU, O. 21.

[Accentuat și: alalalt, alalalt; cu disimilația lui l > n: alalant, alalant, alalant. Prin sincopare și: allalt; corespunzător lui hăla avem și: hălalalt. | Se declină: alalalt, alui(a)lalt, ai(a)lalti, alor(a)lalti; ai(a)laltă, alei(a)lalte și (ali(a)lalte, alelalte, alor(a)lalte.]

— Compus din al(a) și alalt.

ALALT, -Ă pron. † „L'autre; prochain“. — Pronumele alalt s'a păstrat până azi numai în compoziții: cestalalt (s. v.), ăstălalt (s. v.), celalalt (s. v.), alalalt (s. v.), care l-au înlocuit, și în adverbele: alaltăieri (s. v.), alaltăseară (s. v.) și alaltămâne (s. v.). Îl întâlnim până prin s. XVIII, exprimând pe un „alt“ cunoscut. Arătă-se Mariei la mormânt și alaltor muieri. CORESI, ap. HEM. 911, unde nu se înțelege că „Hs. s'a arătat și altor muieri, afară de Maria“, ci că „el s'a arătat și celorlalte muieri, care erau cu Maria“.

Adj. Sculați și voi și alalti oameni, de vedeți și priceapeți. VARLAAM, C. 112. Mai de mult preț eră decât dăntamanturile și alalte avuții. MSS. (a. 1695), ap. HEM. 912. | În legătură cu „anul“ înseamnă „următor, viitor“. Când fu la anul alaltă, au mănăat oameni la Athene. DOSOFTEIU, V. S. 151/2. || Subst. Zicând cătră alaltii, ce eră în curabie, idem, V. S. 152. | Neutral. Retorica, filosofea și alalte. idem, V. S. 164/. || În legătură cu „tot“. Eri se mântuiră, iar alalti toți se necară. MOXA, 348. Vederea este mai cuprinzătoare a lucrurilor, decât toate alalte simfiri. CANTEMIR, HR. 104. Să ntoarcă ticăloșii La iad cu toate-alalte Limbi. CORBEA (a. 1700), ap. HEM. 912.

În corelațiune cu unul exprimă un raport de reciprocitate. Urul alaltii supuinđu-se. COD. VOR. 163/3 (=unul cătră altul îl văpleați. N. TESTAMENT 1648; = unul la alaltă plecându-vă. BIBLIA 1688: „omnes autem invicem humilitatem insinuate“).

Du-te și te iartă cu însul și să lăsați greșalele urulă alaltă. CUV. D. BĂTR. II, 51. Când se vor fi prea-îubind urulă pre alaltă... PRAVILA MOLD. 69. Cinci garduri eră, fiindu-se unul de alalt. BIBLIA (1688), 66/1.

[Se declină ca alt (s. v.), elementul d'intăiu al compoziției (al) rămânând neschimbat. Când accentul eră pe terminațiune, a > ă: alaltii, alaltor. La gen. -dat. primește une-ori adverbialul -a: Să nu avăm noi ascuns ce trebuiaște alaltora. CORESI, ap. HEM. 911.]

— E lat. ille + alter, deci un „alter“ definit mai de aproape. Simțindu-se trebuința de a se arăta dacă cel ce e alalt se găsește în apropierea noastră sau e depărtat de noi, s'au adăogat pronumele (a)cel, (a)cest, ceea ce a dat naștere formelor: celalalt (acelalalt, alalalt, alalalt, hălalalt, ahălalalt) și cestalalt (acestalalt, ăstalalt), dintre care cea d'intăi a primit cu timpul sensul lui alalt și l-a înlocuit.

ALALTĂIERI adv. „Avant-hier“. — Ziua care precede lui „ieri“. Va ucide pe aproapele său, neștiind pre dînsul mai nainte de alalta eri. BIBLIA (1688), 129. Pre care alaltă ieri înaltă cu laude până la cerin, astăzi il defaimă. ARHIVA R. I, 163. Să trăească trei zile, cu cea de-alaltă ieri. CREANGĂ, P. 250. | Alaltăieriseară = „alaltăseară“. || Mai alaltăieri = „în zilele trecute“: „dernièrement“. Mai alaltăieri, am trecut pe aici. ISPIRESCU, I. 9. | A nu fi de ieri, de-alaltăieri = „a fi pătit, a avea experiență, a nu fi ageamiu“. Doar nu-s harabagiu de ieri, de-alaltăieri, jupâne Strul! CREANGĂ, P. 115. [Și: alaltăieri.]

— Compus din alalt, -ă și ieri (cfr. ital. altrieri).

ALALTĂMÂNE adv. = polmânc. Zic unii în loc de „poimâne“: alaltămâne = peredie, postcras... Übermorgen. LB.

— Compus din alalt, -ă și mânc.

ALALTĂSEARĂ adv. „Avant-hier au soir“. — Seara care premerge lui „aseară“. Badaa... a plecat de-alaltăseară. IARNIK-BĂRSEANU, D. 124. || Până aseară, alaltăseară = „până mai când eră, până de curând“: „jusque il y a quelques jours“. Până a-seară al-altă seară cu voi grăii și de năprasnă-mi... sosi... moartia. CUV. D. BĂTR II, 449 (s. XVI).

[Accentuat și: alaltăseară; dial. alalt'sară.]

— Compus din alalt, -ă și seară.

ALĂM s. m. † „Redevance que payaient autrefois les Tartares établis en Moldavie pour le droit d'y faire paître leur bétail“. — O dare, care a durat în Moldova aproape în tot cursul secolului trecut, împreună cu o alta numită „ușur“. ambele plătită fișcului numai de cătră locuitori Tătari. HEM. 682. Să dee... de pe oi și de pe alte bucate alăm, și să-i lasă să șadă pe locul acela. AMIRAS, LET. III, 130/7.

— Turc. alym, tătarește aləm sau alym, „redévance, dette“.

ALĂMĂ s. f. „Laiton, cuivre jaune. (Au pluriel) Ustensiles ou garniture en cuivre jaune, dinanderie.“ — Alama galbănă este compusă din cupru și zinc. PONI, CH. 253/. 18 puște de alamă. N. COSTIN, LET. II, 73/41. Învățătură de a spăla arginturile i vase de cositor i de alamă i de cioae. MSS. (a. 1749), ap. GCR. II, 46. Crucea acea de alamă. C. NEGRUZZI, III, 401. Un sfeșnic zdruvăn de alamă. CREANGĂ, A. 79. Este-un cort... Cu țăruse de aramă, Cu cârlige de alamă. TEODORESCU, P. P. 477. || Plur. alămuri are sensul de „ferecături“ sau „obiecte de alamă“: Ne-a arătat un maldăr de hamuri... cu alămurile ruginite. DELAVRANCEA, ap. TDRG. 478.

— Etimol. necunoscută. Probabil: ital. lama, „placă de metal“, primit poate prin mijlocire sârbească (lama, lim, „tinichea“).

ALĂMĂIE s. f. v. lămăie.

ALĂMĂIOARĂ s. f. (Bot.) = gutuie.

— Diminutiv din alămăic (derivat prin suf. -ioară).

ALĂMĂIȚĂ s. f. (Bot.) v. lămăiță.

ALĂMĂIU s. m., adj. v. lămăiu.

ALĂMĂR s. m. „Dinander”. — Fabricant, lucrător sau negustor de alămării.

— Derivat din alămă, prin suf. nom. agent. -ar.

ALĂMĂRIE s. f. „1°. Fabrique ou magasin de dinanderie. 2°. (Au pluriel) Dinanderie”. — 1°. Fabrică, atelier, sau prăvălie de obiecte de alămă. || 2°. La plural. „Obiecte de alămă, alămuri”.

— Derivat în sensul 1° din alămar, prin suf. loc. -ie, iar în sensul 2° din alămă, prin suf. col. -ărie.

ALAMBIC s. a. „Alambic”. — Aparat de distilațiune, cazan pentru fabricarea spirturilor. *Distilațiunea se face într'un aparat numit alambic.* PONI, F. 134. [Plur. -bice și -bicuri. | Acest neologism se găsește mai întâiu la CANTEMIR, IST. 140, sub forma *lambic* (cfr. ital. *lambicco*, n.-gr. *λαμβικός*). *Izvoarele Nilului... atâția munți trecând și atâtea pietri strămpte pătrunzând, materia cea groasă... ca printr'un lambic se lămurește.*]

— N. din fran.

ALAMBICĂ vb. I^a. „Alambiquer; passer qqch. à l'alambic”. — „A trece prin alambic, a distila cu ajutorul unui alambic.” | Mai mult în sens *fig.* (despre cugetare): „A face subtil, a complică, a obosi, prin prera multă rafinare”.

— N. din fran.

ALAMBICĂRE s. f. „Action d'alambiquer”. — Infinitivul lui alambică (fig.), devenit abstract verbal.

ALAMBICĂT, -Ă adj. „Alambique”. — Participiul lui alambică, devenit adjectiv. Mai ales *fig.* *Stil alambicat.*

ALĂMIȚ, -Ă adj. „Garni d'ornements de laitton, orné de cuivre jaune”. — „Ferecat cu alămuri”. *Pistoale alămite.* TEODORESCU, P. P. 298. *Cuțite alămite.* SEVASTOS, C. 270/1. [Și: *alămit.*]

— Participiul, devenit adjectiv, al unui verb, pe cât se pare, neuzitat alămî (alămui), derivat din alămă.

ALĂMIU, -IE adj. „Couleur de laitton, jaune vif”. — „De culoarea alamei”. *Se crede, că fiecare casă are un șarpe al casei, pe care nu este bine a-l omori, căci trebuie odată cu el să moară cineva al casei. El are o culoare alămie.* ap. HEM. 688 (Bilciurești, în Dâmbovița).

— Derivat din alămă, prin suf. adj. -iu.

ALĂMÓJNĂ s. f. † „Aumône”. — „Pomană”. *Du prescerea la besarecă și alămojna.* CUV. D. BĂTR. II, 51.

— Din paleo-slav. *almuzino* (poate prin mijlocirea ung. *alamizsna*), care vine din grec. *ἐλεημοσύνη*, toate trei cu același sens.

ALĂMIȚ, -Ă adj. v. alămit.

ALANDĂLA adv. „Pêle-mêle, sens dessus dessous, d'une manière saugrenue, désordonnée”. — „Fără rost, confuz”. *Toate merg alandala.* IANOV, ap. TDGR. Mai ales în legătură cu „a vorbi, a grăi (a striga)”. *Un călugăr... bătrân de-și ridică pleocele cu surcelele și spunea ala'n-dala din gură.* ISPIRESCU ap. HEM. 676. *Îți vorbesc creștinește și-mi răspunzi alantala.* C. NEGRUZZI, III, 777/13. *Nu așa. Voi strigăți halandala! Luați-o toți împreună.* I. NEGRUZZI, IV, 476. † A vorbi alandala coconare : „dire des

niaiseries, des bêtises”. ap. DDRF. [Cuvântul a pătruns și în Sălăgiu. *Alan-dala, în cele mai multe rânduri cu aspirațiune, însemnează „fără cap, fără rost, spulberat*”. VAIDA. | Și: *alantăla, halandăla.*]

— Din n.-grec. *ἀλλὰ ἀντ' ἀλλά*, „unul în locul altuia”. PHILIPPIDE, PRINC. 80, 146.

ALANTOÏDĂ s. f. (Biol.) „Allantoïde” — Membrana embrionului la vivipare, sau la oviparele cu respirație pulmonară.

— N. din fran. (= gr. *ἀλλαντοειδής*, din *ἀλλὰς*, „maț” și *εἶδος*, „formă”).

ALĂPTĂ vb. I^a. „Allaiter”. — „A lăptă, a da să sugă”.

— N. după fran.

ALĂPTĂRE s. f. „Action d'allaiter, allaitement”. — Infinitivul lui alăptă, devenit abstract verbal.

ALĂPTĂT s. a. = alăptare. Participiul lui alăptă, devenit abstract verbal.

ALĂPTĂT, -Ă adj. „Allaité”. — Participiul lui alăptă, devenit adjectiv.

ALARMĂ vb. I^a. „(S')alarmer”. — A da alarma, a chema la arme (un corp de soldați, etc.) *Azinoapte a fost alarmată întreaga garnizoană.* | *Fig.* mai ales *refl.* „A (se) speria, a (se) neliniști (de o veste rea, de o primejdie).” *Închipuirea lui îi înfășoșază primejdiile, tablourile fioroase, al căror aspect îi alarmează conștiința.* VLAHUȚĂ, D. 228. *Răposatul s'a sinucis. Episcopul și arhiepiscopul s'au alarmat.* DELAVRANCEA, ap. TDRG.

— N. din fran.

ALĂRMĂ s. f. „Alarme”. — (Armată) Semnal de chemare la arme, de vestire a apropierii vrăjmașului. *Gornistii dădură alarma.* | *P. ext.* Semnal de chemare la răscoală. *Clopotele de-alarmă răsună răgușit.* EMINESCU, P. 122.

— N. din fran.

ALARMĂNT, -Ă adj. „Alarman”. — Care alarmează, „neliniștitor, îngrijitor”. *Au sosit știri alarmante. Starea bolnavului e alarmană.*

— N. din fran.

ALARMĂRE s. f. „Action de (s')alarmer, alarme”. — Infinitivul lui alarmă, devenit abstract verbal. *Figura lui luă o expresie... de alarmare.* VLAHUȚĂ, D. 329.

ALARMĂT, -Ă adj. „Alarmé”. — Participiul lui alarmă, devenit abstract verbal. *Statul lesne alarmat și bânuitor al Austriei...* ODOBESCU, I, 499.

ALĂȘ s. a. „1°. Echafaudage. 2°. Abri pour le bétail dans une auberge”. — În Transilv. 1°. (Arhit.) „Schele”. „Zasc” se chiamă un alăș mai înalt. I.B. *Alăș = schele, pedestal.* VAIDA. 2°. *Adăpost pentru vite la ospătării.* VAIDA. [Plur. -lașuri.]

— Din ung. *állás*, idem.

ALĂTRĂ vb. I. = lătră. În Olt. *Măgarul și oiaii zghitară, căinele alatră, lupul urlă.* (Seaca-de-Câmp, în Dolj), ap. HEM. 676. *Pe la noi se zice... căinele alatră, nu lătră.* (Vișoara, în Teleorman), ap. HEM. 676.

— Din lat. *allatrare*.

ALĂTURĂ vb. I. „1°. (Se) mettre à côté (de), (se) mettre auprès de. (Refl.) (S')avoisiner, confiner à. 2°. (Se) rapprocher (de), accoster. 3°. (S')ajouter, (se) joindre, (s')annexer. 4°. (S')unir, (s')allier, (s')attacher. 5°. (Se) mettre en parallèle, (se) comparer, (se) confronter”.

Alătură înseamnă „a pune alături“, a se alătură „a se așeza alături, a merge alături“.

1°. „Punerea sau starea alături“ e singurul fapt care se constată. *Trans.* „A pune unul lângă altul“. *Sapte buți alătură... Și din gură iar strigă... Care-mi este mirele... Ca să-mi saie buțile?* TEODORESCU, P. P. 655. | *Refl.* „A se hotărâni“. *Loc[ul] se alătură în cap cu locul dumisale.* URICARIUL, VII, 24/5.

2°. „Punerea alături“ urmărește scopul unei apropieri. „A aduce alături, a veni alături“. *Trans.* „A apropiă de...“. *La ale mele cuvinte alătură-ți urechă!* BIBLIA (1688), ap. TDRG. *Pe murgul că mi-l scoțea... Cu frâul mi-l înfrână, La scări mi-l alătură... Pe murgul înculecă.* POP., ap. HEM. 689. | *Refl.* „A se apropiă (de o latură, dintr-o parte)“. *El cercă a se alătură de pom, dar pomul îi zise: „Nu te apropiă de mine!“* ISPIRESCU, L. 125. *Mihnea Vodă nu-l credeă, Că de geam s'alătură, La cărlige se uită.* TEODORESCU, P. P. 475^b. *Acest caic... întâmpină mare greutate a se alătură de corabie.* DRĂGHICI, R. 11.

3°. „Punerea alături“ poate avea de scop o „adăogare“. *Trans.* „A adăoga, a mai pune“. *Încă alăturând Drăgăstosul glas ce are, Că mai mult să placă vrând.* ALEXANDRESCU, M. 286. | *Spec.* „A adăoga unei hârtii (document, scrisori etc.) o alta“. *Pe lângă acel memorandum alăturasem și un proiect de manifest.* GHICA, ap. TDRG.

4°. Apropierea însă se poate face și cu scopul unei alipiri, unei întovărășiri. *Trans.* și *refl.* „A (se) împreună, a (se) însoți, a (se) alipi, a (se) atașa“. *Alăturând lângă sine și dărbăniile cei de la Munteni.* M. COSTIN, LET. I, 315/4. *Cui te alături?* BIBLIA (1688), 373/2. *Făcea mereu... oaste din adunătură de... oameni blestemați, ...iar în sfârșit o alătură cu oștirile rosești.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 690. *Cu Constantin Aga Bălăceanul mai pre urmă se alăturase.* MAG. IST. II, 136/32. *L-au stricat acei Greci blăstămați, alăturându-se pre lângă dînsul și șezând tot cu dînsii de se sfătuea.* NECULCE, LET. II, 400/14.

5°. În sfârșit punerea alături poate avea de scop o asemănare, o comparare. *Trans.* „A pune față în față, a confruntă, a compară, a asemăna“. *Vai mie, când... aș îndrăsnî... mincinoasele măriri... cu credința lui Dumnezeu Hs. să le alăturez.* (s. XVIII) ARHIVA R. I, 39. *Alăturașă-le: duhul și chipul de cărmuire, și-i vedeă...* KONAKI, P. 29. *Îndreptările sale... să le alăturez cu dovezile lui.* PRAVILA (1814), 12. *Paiele nu sânt toate deopotrivă hrănitoare, și, de le vom alătură cu fânul, vom vedeă, că unei vite, spre a fi hrănită așa de bine ca cu una sută de oca de fân, îi trebuie 214 oca de paie...* I. IONESCU, C. 223. | *Refl.* *Omul se alătură cu dobitoacele cele fără minte și se asemăna lor.* BIBLIA (1688), ap. TDRG.

[Alătur și alăturés.]

— Derivat din † alature (= alături).

ALĂTURĂRE s. f. „Rapprochement, mise en parallèle, comparaison, ressemblance“. — Infinitivul lui alătură, devenit abstract verbal. „Comparare“. *Ce asemănare și ce alăturare are!* CANTEMIR, IST. 108. | În alăturare = „asemănat cu, comparativ cu“. *Pământul Moldovei eră mic și sărac, în alăturare cu mărimea și avuția Munteniei.* HASDEU, I. C. 3.

ALĂTURĂȘ, -Ă adj., subst. „Voisin“. — „Vecin cu moșia“. *Să se înceapă sforrea din semnele răzășilor ceale netăgăduite, sau dintr'ale alăturășilor cu aceeași și celorlalți.* CARAGEA, L. 8. | *Spec.* *Cal alăturăș = înhămat în cetlău, sau legat numai cu un căpăstru (fără a fi înhămat) la stânga sau la dreapta celor doi de la roată sau celor înaintași.*

— Derivat din † alature (= alături), prin suf. adj. -aș.

ALĂTURĂȚ, -Ă adj., adv. „1°. Mis à côté, auprès de. Ajouté. Attenant à, voisin, adjacent. 2°. Ci-annexé, ci-joint“. — Participiul lui alătură, devenit adjectiv și

întrebuințat une-ori ca adverb. 1°. Adj. „Așezat, pus alături“. *In balada mioarei găsim alăturate cu niște ziceri provenite de la Români din Tesalia... numiri locale.* ODOBESCU, I, 218. *Două late, Alăturate, Și la capăt cărligate?* [= „Foarfecelă“]. GOROVEI, C. 115. | „Adăogat“. *Zidirile... din dreapta, ...după părerea mai multor arheologi, au fost alăturate mai apoi.* BURADA, ap. TDRG. | „Învecinat“. *Stând într'o cameră alăturată, se apropiă de o ușă cu geamuri, prin care se vedeă în odăea stăpâne-sei.* C. NEGRUZZI, I, 26. || 2°. Adv. *Alăturat îți trimit fotografia mea.*

ALĂTURE adv. † } v. alături.
ALĂTUREA adv. }

ALĂTURI adv. „I. 1°. À côté, près, auprès (de), avoisinant, à part, de côté, à l'écart; à côté. 2°. L'un à côté de l'autre, l'un près de l'autre; à la fois; ensemble. II. (Loc. prép.) 1°. A côté... de, (tout) près de. 2°. Ensemble, avec, en même temps. 3°. Hors, en dehors de. III. (Loc. adj.) D'à côté, latéral, collatéral“.

I. Adv. 1°. Alături exprimă un raport local relativ, arătând poziția laterală pe care o ocupă un obiect în imediata apropiere a altuia. Se deosebește deci de „lângă“, prin aceea că nu arată numai apropierea imediată, ci și pozițiunea, care nu e nici „înainte“, nici „înăpoi“, nici „mai sus“, nici „mai jos“, ci sau „la stânga“ sau „la dreapta“. *Gloria ta te puse l'atăta înălțime, Cât n'aveai tu de-asupra-ți și-alătura pe nime.* ALECSANDRI, P. III, 253. [Pe tablou] *alătura apare-un câmp de aspră luptă.* idem, P. III, 4. *Care loc ăste alătura pre lângă locul mănăstirii lui Mihail-Vodă.* MSS. (a. 1696), ap. HEM. 692. || Subt influența lui „de o parte“ găsim și de alături, cu sensul de „retras, izolat, la o parte“. *Numai Moș Fanta stă d'alătura.* DELAVRANCEA, S. 66. || În legătură cu prep. „pe“ sensul lui alături devine mai nehotărît și capătă o nuanță peiorativă: *Pune brânza în strachină și ntinge pe-alătura.* ZANNE, P. III, 491 = „pe unde n'ar trebui“.

2°. Două lucruri care sânt alătura sânt „unul lângă altul“. Astfel raportul local, poate face loc unui raport modal; când vedem lucrurile alăturate, nu ne bate la ochi numai unde sânt ele, ci și cum sânt așezate. *Puneă trei cai alătura (cf. alăturăș).* NECULCE, LET. II, 267/38. *Doi tineri mergeau alătura, la pas.* C. NEGRUZZI, I, 30. *Braț la braț păseau alături.* EMINESCU, P. 252. *Mai dură încă două case alătura, una la dreapta și alta de-a stânga celei bătrânești.* CREANGĂ, P. 3. *Trec feciorii Dunărea, Trii și patru alătura.* DOINE, 25/5. || „Împreună, dimpreună, în același timp“. *Să iertați, boieri, ca nunta s'o pornim și noi alături.* EMINESCU, P. 196. *Sângele mi-l năbușea, Jos de pe cal că pică, Și calul alătura.* POP., ap. HEM. 692. *Să am cuțit, m'aș junghia. Și pe ei alătura.* DOINE, 261/11.

II. Loc. prép. Din fraze ca: *Și așa, tot alătura au venit cu dînsul.* NECULCE, LET. II, 292/32 sau: *Iar de-a stânga lui, alătura, și alt scaun fiind grijit pentru Domnul țării rumânești, șizut-au și Domnul cu dînsul alătura.* GRECEANU (a. 1700), ap. GCR. I, 335 — s'a putut naște locuțiunea prepozițională: alături cu (de).

1°. Exprimă un raport local. *Au mers alătura cu țara ungureasă.* NECULCE, LET. II, 240/5. *Dându-se pe din deal vânătorii alătura cu catanele, au început a da din sănețe.* MUSTE, LET. III, 68. *Alătura cu dînsul [eră] un pom veșted.* PANN, E. II, 12. *Glonțul trecu alătura cu capul tânărului.* C. NEGRUZZI, I, 21. *Turturica s'a pus alături de dînsul, pe o cracă verde a stejarului.* ODOBESCU, III, 35/22. *Furca căzu alături cu ea.* EMINESCU, N. 9. *Alătura cu casa socru-tău este o casă tupilată.* CREANGĂ, P. 170. *Alătura cu drumul Ară badea cu plugul.* DOINE, 207/1.

2°. Exprimă un raport modal. În cazuri ca: *O'n-gropară alătura cu cuconii ei.* DOSOFTEU, V. S. 71/2

sau: *Acolo Carabăț bea, Cu trei mândre-alăturaea.* POP., ap. HEM. 693, *alături*, poate fi luat și în sens local („lângă”) și în sens modal („împreună”). Sensul modal predomină însă în exemplele următoare, unde *alături* înseamnă „împreună cu, dimpreună, în același timp, asemenea, tot astfel, laolaltă.”. *Când îl văzură... venind teafăr alăturaea cu o soțioară... îl primiră cu mare bucurie.* ISPIRESCU, L. 48. *S'o aprinsu podina, Cu Turcii alăturaea.* POP., ap. HEM. 692. *Severinul dară nu se mai menționează, ci numai Almasul alături cu Mehadia.* HASDEU, I. C. 27. *A căzut și mâna mea, Cu păgănu-alăturaea.* ALECSANDRI, P. P. 169¹⁰. *Alăturaea cu această... civilizație... robia și proprietatea mare trebuiră să producă stricăciunile lor.* BĂLCESCU, M. V. 6¹². *Correspondența urmată prin ascuns... o întrefină alăturaea cu cea oficială.* SLAVICI, ap. JAHRESBER. X, 610. | *Lucrând viile alăturaea cu alți lucrători.* DOSOFTEI, V. S. 51.

3°. Din sensul local s'a născut cel figurat de „afară de”, mai ales cu o nuanță de sens peiorativ, întru cât poziția „alăturată” nu este cea corectă: *Merge [sau: calcă] pe alăturaea cu drumul.* ZANNE, P. VI, 95 = nu urmează drumul cel drept (cinstit, corect): „il ne suit pas le droit chemin”. *Judecă alături cu legea.* JI-PESCU, O. 86. *Vorovind alăturaea cu cale, i-au ponașluit pentru feciorii lui că sănt răi.* AMIRAS, LET. III, 138¹¹.

III. *Loc. adj. De alături* are funcțiune adjectivală: „alăturat, învecinat”. *Avea grijă să n'o audă din odaia de alăturaea un credincios al împăratului.* CREANGĂ, P. 97. || *Spec. Rudele* (sau: neamurile PRAVILA (1814), 108) de alăturaea sănt frații, unchi, nepoții, verii și ceilalți. CARAGEA, L. 68 (în opoziție cu „rudele din sus și din jos”, idem, 78).

[*f Alăturaea, alăturaea, alăturaea.* Azi și: *alăturaea, alăturaea.*]

— Corespunde lat. *ad-latera* (cu pluralul românesc: *f lăturaea, lăturaea, lăturaea*), cfr. *ad latera caveri circias flare solet.* (*Thes. linguæ lat.*): ital. *allato, a lato*, „alături”, v.-fran., v.-prov. *lez*, „lângă” (cfr. fran. *Plessis-lez-Tours*). Cfr. R. Kurth, JAHRESBER. X. 610—612.

ALĂTURIȘ *adv.* „(Situe) à coté”. — „Într'o parte”. *Și Drăganu din Periș, Cu paloș alăturîș.* ALEXICI, L. P. I, 23¹³.

— Derivat din *alături*, prin suf. *adv. -iș*.

ALĂU *s. m. v. alcu; halău.*

ALĂUN *s. m. sing. tant.* (Chim.) „Alun”. — „Piatră acră”. *În apă [de ochi] puțin alun... să se bage.* CALENDARIU (1814), 177⁶. [După fran. *alun* și: *alun*, *s. m. sing. tant. Alunul amoniacal... potasic, ...sodic.* PONI, CH. 20⁸.]

— Din germ. *Alaun*, idem.

ALĂUR *s. m.* (Bot.) *v. laur.*

ALĂUTĂ *s. f. v. lăută.*

ALĂUTĂȘ, **-Ă** *subst.* „Ménétrier”. — În Transilv. „Lăutar”. *Ceteraș sau alăutaș.* P. MAIOR, IST. 130. *Alăutașu, -șă = ceteraș, diptaș = Violinicen, fidicen, ...der Geiger, Violinist.* LB.

— Derivat din *alăută*, prin sufixul nom. agent. *-aș*.

ALĂUTIȚĂ *s. f.* „Sorte de luth, de petit violon”. — Diminutivul lui *alăută* (derivat prin suf. *-iță*). *Unde jocul joacă Și-alăutițe zic.* MARIAN, I. 490.

ALĂUZIT, **-Ă** *adj.* „Fou”. „Smintit”. În Banat. JAHRESBER. III, 312.

— Cfr. *aluzi*.

ALAVĂSTRU *s. m. v. alabastru.*

ALB, **-Ă** *adj., subst.* „I. 1°. *Blanc. 2°. Brillant. 3°. Plein de lumière, limpide, clair. 4°. Propre, pur, can-*

dide, immaculé, innocent. II. 1°. Le blanc. 2°. L'aube (du jour). 3°. Jument blanche. Farine. Provisions de bouche. 4°. Linge blanc. Morceau de bois blanc (dans un jeu d'enfants). Chien blanc. Jument blanche. Espèce de vermisseau blanc. Sorte de vigne.“

I. *Adj. 1°. Sensul lui alb se cunoaște din următoarele comparații: Dinții lui mai albi vor fi decât laptele.* PALIA (a. 1582), ap. GCR. 36³. *Grumazi albi ca crinul.* KONAKI, P. 87. *Ca marmura de albă.* EMINESCU, P. 201. *Două iepe albe ca zăpada și inți ca focul.* CREANGĂ, P. 106. *Alb ca colilia, ca lebăda.* POP., ap. HEM. 699. *De-ar fi cât cașul de alb.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 14. *Fața-i albă ca zăharul.* DOINE, 152⁸. *Alb ca spuma laptelui.* MARIAN. CH. 50. etc. || *Bilă albă* = „bilă de culoare albă ce se pune în urnă la vot (în parlament), însemnând vot „pentru”. Ca termen de examen = nota cea mai mare de trecere. | *Carne albă* : „viande blanche” = „carnea de pasăre, și de vițel” (în opoziție cu cea de bou, de vânat etc. numită carne neagră). | *Pește alb* = 1°. pește cu carne albă, d. ex. șalăul. 2° = albișor. | *Hârtie albă* = „hârtie nescrisă”. *Contractul se va considera ca hârtie albă.* = „neavenit”. TDRG. | *A fi îmbrăcat în alb* : „être en blanc, être vêtu de blanc”. | *Pâne (pită) albă* : 1°. „pain blanc” = „pâne făcută din făină albă” (în opoziție cu pâne grumază). *Pită albă stă pe masă, Cum îi pita mare frumoasă.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 119. *E bun ca pânea albă.* 2°. „Grâne, bucate” : „blés, froment”. *Pe la noi toate cerealele se chiamă pâne albă* (Șipote, în Iași), ap. HEM. 703. | *Rasă albă* (în opoziție cu rasa neagră, galbenă etc.) : „la race blanche”. | *Vin alb* (în opoziție cu vinul negru sau roșu) : „vin blanc” = vinul făcut din struguri albi. | *Vite albe* : „les bœufs et les vaches”. *Boii și vacile se zic în genere vite albe.* (Poiene, în Iași), ap. HEM. 703. || *Negru pe alb* = „în scris”. *Să-mi dai negru pe alb, că nu vei intra în legături cu alții.* (Probabil după germ. „schwarz auf weiss”). | *Ba e albă, ba e neagră, sau, ba e laie, ba-i bălaie sau, nici e lae, nici bălaie.* „...se aplică în genere atunci, când pe un om nu-l poți îndupleca la nici un lucru, când nici într'un mod nu-l poți scoate dintr'ale sale. MARIAN, O. II, 64. | *Nici albă, nici neagră* = „deodată, fără mătălbă vorbă, nitam-nisam. ZANNE, P. V. 13. : „sans mot dire”. *Nici albă, nici neagră, unde mă apucă de gât...* JI-PESCU, O. 42. | *De când lupii albi* = „de când cu moș Adam, de mult” : „de mémoire d'homme”. *Mătușa-i moartă, de când lupii albi.* CREANGĂ, ap. TDRG. | *Până'n pânzele albe* = „până la moartea” : „jusqu'à la mort”. *O să mă judec până în pânzele albe.* IORDACHE GOLESCU, ap. HEM. 707. | *Săptămâna albă și săptămâna brânzii* = „a opta săptămână înainte de Paști (în care se mănâncă frupt alb, adică lăpturi și ouă). *Au venit Iliș-Vodă cu oaste asupra frațani-seu... în săptămâna albă.* URECHE, LET. I, 108.

|| *Spec. Despre părul oamenilor bătrâni. El va fi cu toate bătrânețele și cu barbă albă.* PRAVILA MOLD. 142. *Cu barbă albă, până la brâu.* ISPIRESCU, L. 9. *Cătu-i moșu d'alb la plete, Tot îi stă firea la fete.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 467. Deci foarte obișnuit ca atribut la „bătrân”. *Fantastic pare-a crește bătrânul alb și blând.* EMINESCU, P. 206. *Amândoi bătrânii aceștia erau albi ca iarna.* CREANGĂ, P. 73. *Un saiastru alb ca oia, de bătrân.* RETEGANUL, P. V, 79¹¹. || *A scoate cuivă peri albi* = „a-l îmbătrâni fără vreme, necăjindu-l”. *Duceți-vă de pe capul meu, că mi-ați scos peri albi, de când ați venit.* CREANGĂ, P. 270. | *A împleți coadă albă se zice despre o fată care a îmbătrânit fără a se mărită.* ZANNE, P. II, 69.

2°. *P. ext.* se poate zice și: *Alb ca argintul.* POP. ap. HEM. 701, *alb se poate deci întrebuința și despie culoarea „strălucitoare” a metalelor. Avea strănse părăluțe albe pentru zile negre.* CREANGĂ, P. 3. *Armă albă* = 1. „armă de oțel” (după fran.) : „arme

blanche" (în opoziție cu armă de foc). Noricul vestite... pentru cantitatea fierului din care se fabricau arme albe. OLLANESCU, ap. TDRG. 478. 2. „armă goală“ : „l'épée tirée“. Dându-le ordin de... a se arunca în iatac cu arma albă. HASDEU, ap. TDRG. (după germ. „mit blankem Schwert“).

3°. Prin alb se poate exprima însă și lumina solară, nedespărțită în culorile spectrului (curcubeului), deci: „luminos, limpede“ (în opoziție cu „negrul“ întunecului nopții). Caracteristică în privința aceasta e următoarea ghicitoare: Ce este mai alb decât laptele? — Ziua, că laptele nu luminează. TEODORESCU, P. P. 252. Două fete-mi poartă salbă, Una-i neagră, alta-i albă, Ne'necat se tot alungă Și nu pot să se ajungă? [= „Noaptea și ziua“. idem, 285. Când s'a trezit, eră ziuica albă. CREANGĂ, P. 135. Până'n alba diminează. IARNIK-BĂRSEANU, D. 387. Ah! E-atât de albă noaptea, par'c'ar fi căzut zăpadă! EMINESCU, P. 252. | Vin... curat, alb ca lacrima. (Și-pote, în Iași), ap. HEM. 702. | (După fran.). Noapte albă : „nuît blanche“ = „noapte petrecută fără somn, în veghiere“. Am petrecut eu multe nopți albe, până l-am văzut mare. S. NĂDEJDE, ap. TDRG. | Lumea albă (în opoziție cu lumea neagră, cu lumea de subt pământ, a basmelor) = „lumea pământ-tească“. Merșeră vreme multă... și ajunseră la o fântână, pe unde te puteai duce în „lumea neagră“, căci zmeii... acolo viețuiau. Ca să mergi de pe „lumea albă“ în „lumea neagră“, trebuia să-ți dai drumul prin fântâna zmeilor. ȘEZ. II, 202/30. Nu crez să mai fi fost alta ca dînsa, în toată lumea albă. GORJAN, H. II, 120. Iată pajuri năsdărăvane, care vin din neagra lume, Aducând pe lumea albă Feți frumoși cu falnic nume. ALECSANDRI, ap. HEM. 702.

4°. Culoarea albă trece de cea mai „curată“, așa încât alb = „curat“, în sens propriu și în sensul figurat de „nevinovat, neprihănit“. Că ești albă și spălată. IARNIK-BĂRSEANU, D. 375. | Tinerii închisi... sânt albi ca zăpada. JIPESCU, ap. TDRG. 479. (Cfr. negru = „murdar“.) || Calea albă = „calea pe care o face mireasa la casa mirelui, îndată după nuntă“. Păharul pe care pîrînții miresei îl dau tinerilor căsătorii de băut acuma la despărțire și după care îi demit apoi în pace din casa lor, se numește, mai ales în Moldova, „pahar de cale albă“. MARIAN, NU. 597. După cetirea actului [de căsătorie], soții pleacă în „cale albă“. IORGA, C. I, 182.

5°. Fig. În general alb e culoare simpatică și sensurile lui figurate cuprind, toate, ideea de „plăcut“. Vântul, care bate de la miazăzi, se numește balan sau alb. (Dobrogea), ap. HEM. 702. || Trăi lumea albă : „couleur d'heureux jours“ = a duce viața în petreceri. HEM. 702. | A avea zile albe = „a avea traiu tihnit, fericit“. Unchiașul, ne mai având zile albe cu baba, a plecat. POP., ap. HEM. 706. Tot vesele, tot zile albe duc. DELAVRANCEA, S. 30.

|| În sfârșit, mai sânt de amintit împrumuturile: (Polit.) Alb = „conservator“ (în opoziție cu roșu, „liberal“). Au venit albi la putere. — și (Post.) vers alb : „vers blanc“ = „vers fără rime“. Introduce versete albe sau nerimate. C. NEGRUZZI, II, 150/4.

II. Subst. Adjectivul alb ne apare adesea substantivat, atât în forma masculină, cât și în cea feminină.

1°. Alb = „culoare albă“. Eră mai alb, la față, ca albul varului. || Albul ochiului : „le blanc de l'œil“. Se roși până'n albul ochilor. ISPIRESCU, ap. TDRG. Înalt, ...cu trăsuri potrivite, cu alburi mari în ochi. CERCEL, SĂM. IV, 405.

2°. Alba (în înțeles de „luminoasă“) și: alba sau albul zilei (cfr. alb I, 3° și albul ochiului) = „zorii zilei, aurora“. Când se întoarșe, începuse a intra alba în sat. ISPIRESCU, L. 316. Nu începuse a se arăta albul zilei. idem, L. 202. Alba zilei se împraștie; o suflare de viață cleatănd ușor ramurile arborilor. DELAVRANCEA, S. 33. | Câte-odată... : „a intrat alba în sat“ se referă la „ninsoare“. ZANNE, P. I, 1.

3°. Fig. Albă = „făină de grâu“ (Cfr. alb I, 1°: pâne albă). Sus pe drumul ferecat trec mii nenumărate și le taie capetele, de rămân albele? [= „Măcinatul“.] GOROVEIU, C. 220. | În locuțiunea: A vedeă alb în căpistere (în strachină). ZANNE, P. IV, 131, alb s'a substantivat, având sensul de „făină“, așa încât s'a putut zice și: A vedeă alba (sau: albe) în căpistere. idem, P. III, 68; BARONZI, L. I, 47/5. În același timp, acest alba, în sens de „făină“, se aplică p. ext. și la făină de porumb, care nu e albă, așa în cât albu'n căpistere = mălaiu: „N'ai văzut albu'n căpistere și te lauzi“ [e] sinonim cu „N'ai ajuns la gârlă și-ți-ai ridicat poalele“. RĂDULESCU-CODIN și, în general, alb în căpistere ajunge să însemneze merinde, proviziuni pentru mâncare (câștigate prin muncă): Se întorcea pe la amurg cu alb în căpistere: cu de-ale gurii pentru ea, cu boabe pentru păsări. DELAVRANCEA, S. 229.

4°. Obiectul, animalul sau planta pot fi numite după culoarea lor caracteristică. „Albituri“. Albe = veșmânt alb de in sau de cânepă, cămașă etc. LM. (Cfr. O mândră masă, acoperită cu alb. EMINESCU, N, 6.). || Se creapă un lemnisor rotund..., tocmai pe la mijloc. Jumătățile... de lemnisor, numite „albe“, le aruncă fieceare [când se joacă de-a „Albele“]. (Săncel, Transilv.) MARIAN, I. 222. || „Albu“ e numele cănelui alb. LIUBA-IANA, M. 114. || Alba, mai rar Albul = (cal) iapă albă. Pun alba la căruță Și plec la târg. SEVASTOS, N. 284/23. Alba 'nainte, alba la roate. Oistea goală de o parte. CREANGĂ, P. 108. (= Albul... MARIAN, SA. 312). E mâncat, ca alba de ham. PANN, P. V, 1, 146. || (Entom.) Dintre viermi, poporul de aci cunoaște... „albul“, care trăește din sucule lemnelor tăiate și al legumelor și strică crumpii. (Bucova, în Banat), ap. HEM. 763. || (Bot.) Albă = varietate de „Vitis vinifera“. PANȚU, PL. Cfr. albișoară.

— Din lat. albus (și ca atribut la vinum, barba, dies etc.): veđ. juab, genuez arbo, „bianco, candido“, engad. alv, span. albo, portg. alvo. Dintre funcțiunile substantivale: album oculi se găsește și la scriitorii latini, iar alba = „zorii zilei“ s'a păstrat și în acele limbi și dialecte romanice care au înlocuit adjectivul albus prin germ. blank: ital. alba, sicilian arva, n.-prov. aubo, fran. aube. Cfr. rus. belyi svētū = „lume albă“ (I, 3°).

ALBĂSTRÂN, -Ă adj. „Habillé en bourgeois“. — Îmbrăcat „nemțește“, „orășinește“, „boierește“, „ciocoiește“. Unde văd ciocoii pe drum Și mi-l văd mai albăstrân, Mă fac broască pe pământ. TEODORESCU, P. P. 293.

— Derivat din albastru (I, 3°), prin suf. adj. -ân (=lat. -anus, cfr. mătăsân).

ALBĂSTREĂ s. f. (Bot.) = vinețele.

— Derivat din albastră (scil. „floare“), prin suf. diim. -că (fem. lui -el).

ALBĂSTREĂLĂ s. f. „1°. Aspect bleu, étendue azurée; 2°. Le bleu, couleur bleue, bleu pour teindre les tissus“. 1°. „Albăstrime, albastru“. În fund de tot, înălțându-se în albăstreala înnegurată a cerului, se pierdeau culmile păduroase ale Șteficului, învelite în umbre viorii, civite și negre. ODOBESCU, ap. HEM. 725. || 2°. (Industr., Crom.) „Culoarea albastră“. MARIAN, CH. 52. Amestecătura de suc, apă și piatră albastră se numește cu un termen tehnic popular albăstreală, pl. albăstrele. MARIAN, CH. 25: [Plur. -strele și -stréli.]

— Derivat din albastru și albăstri, prin suf. abstr. -eală.

ALBĂSTREL, -EĂ adj. „Bleuâtre“. — Diminutivul lui albastru (derivat prin suf. -el). Mă de flăcări albăstrele Se văd taîníc fluturând. ALECSANDRI, P. I, 49. Floricică albăstreă... MARIAN, NU. 361; IARNIK-BĂR-

SEANU, D. 14; 388. *Îi da postav albăstrel, Ca să se mândrească n el.* ALECSANDRI, P. P. 176 ^b/₂₇. [La fem. și: albăstrică. MARIAN, CH. 50.]

ALBĂSTRĂ vb. IV^a. „I. (Trans.) *Bleuir, rendre bleu ou bleuâtre, passer au bleu, teindre en bleu.* (Refl.) *Bleuir; devenir bleu, (du lait) prendre une teinte bleuâtre.* II. 1°. *Répandre une lueur bleuâtre.* 2°. *Faire voir des habits bourgeois, briller dans des habits bourgeois.*

I. Trans. „A face albastru“. Refl. „A deveni albastru“. *Albăstresc = colorez albastru.* MARIAN, CH. 52. *A albăstri cămeșile.* MARIAN. | *Spec. Lăptele se albăstrește = se subțiază și se face albastru.* MARIAN. || II. Intrans. 1°. „A răspândi o lucire albastră“. *Dealurile Dobrogei albăstresc în fund ca o dungă de catifea.* SANDU, SĂM. II, 437. | 2°. „A se zări albăstre (= haine „nemțești“, „orășenești“, „boierești“). *Când văz ciocoiu albăstrind, Mă fac broască pe pământ, Cât un pușor de lup, Și casc gura să-l îmbuc.* (Brebui, în Prahova), ap. HEM. 723. *Drag îmi e drumul cotit, Când văd tabere viind Și ciocoiu 'nalbăstrind.* ALECSANDRI, P. P. 259 ^b/₁₈. [Și: înalbăstri vb. IV^a.]

— Derivat din albastru.

ALBĂSTRIME s. f. „1°. *Bleu, étendue bleue.* 2°. *Gens habillés en bourgeois, bourgeoisie, parvenus. Les „conservateurs“ (parti politique des boyards).* 1°. „Albastrul“. *Plutind sub cer albastru, pe-a mării albăstrime.* ALECSANDRI, P. IV, 122. | 2°. „Oameni îmbrăcați boierește, ciocoiește, nemțește, orășenește; orășeni, ciocol, venetici“. *Nu pricepi, că multă albăstrime te socotește ghită 'ncălțată, și d'avia te robiește mereu?* JIPESCU, O. 63. | „Partidul conservator (al boierilor)“. *Discuțiile s'au încins despre politica conservatorilor... Nenea Cristodor... dovedește, că areniile au scăzut, de când cu venirea albăstrimei la putere.* DELAVRANCEA, S. 144.

— Derivat din albastru, prin suf. abstr. și col. -ime.

ALBĂSTRIOR, -OARĂ adj. „Bleuâtre“. — Diminutivul lui albastru (derivat prin suf. -ior).

ALBĂSTRIRE s. f. „Action de bleuir. *Bleuissement.* — Infinitivul lui albăstri, devenit abstract verbal. *Albăstrire = acțiunea colorării albastru.* MARIAN, CH. 52.

ALBĂSTRIT, -Ă adj. „1°. *Bleui.* 2°. *Habillé en bourgeois; rempli ou inondé d'étrangers.* — Participiul lui albăstri, devenit adjectiv. 1°. „Colorat albastru“. *Decodată cu turnarea acestei pietre, pun acumă și părul sau scutul ce vor să-l albăstrească... La jumătate de oară îl scot apoi gata albăstrit.* MARIAN, CH. 26. | 2°. *Fig.* „Îmbrăcat în haine boierești, ciocoiești, nemțești, orășenești; năpădit de venetici“. *Să mpănăm așa dară orașii noastre nstreinite, cu Rumâni neaoși; să mai rumânim odăcică țara albăstrită.* JIPESCU, O. 85.

ALBĂSTRITĂ s. f. (Bot.) = vinetele.

— Derivat din albastră (scil. „floare“), prin suf. dim. -iță.

ALBĂSTRIU, -IE adj. „Bleuâtre“. — „Care bate în albastru“. *O vâpaie albăstrie unui păstor s'arătase.* C. NEGRUZZI, II, 86/20. *Păra... comoarei de a-ramă e albăstrie.* ȘEZ. I, 285/5. *Agute albe și albăstrie.* ȘEZ. V, 69/22.

— Derivat din albastru, prin suf. adj. -iu.

ALBĂSTRU, -Ă adj. s. a. „I. 1°. *Bleu, azuré.* 2°. *Triste; présageant le malheur, funeste.* II. 1°. *Le bleu azuré.* 2°. (Au féminin) *Bleuet, bluet: Centaurea Cyanus.* 3°. (Au pluriel) *Habits bourgeois.*

I. Adj. 1°. *Albastru este o nuanță mai deschisă*

a culorii „vinate“, exprimând mai ales culoarea cerului, a ochilor, și a mării. *Dvere de zarba albastră... zaveasă de taftă albastră... atlas albastru.* (a. 1588), CUV. D. BĂTR. I, 197, 199. *Și toate scobiturile pietrilor din afară le vâpsi cu lazuri cu albastru.* MSS. (a. 1654), ap. GCR. I, 173. *Cine n'are ochi negri, sărută și albaștri.* C. NEGRUZZI, I, 249; CREANGĂ, P. 203. ZANNE, P. II, 339. *Ochi cerești, albaștri, ca floarea de cicoare.* ALECSANDRI, P. II, 116. *Seninul cer albastru.* EMINESCU, P. 189. *Păra lungă Se'nalță'n sus, albastră.* idem, P. 206. *Eră albastră zarea.* COȘBUC, F. 122. *Ochii albaștri ca cerul.* ȘEZ. IV, 186/22. | *Poet. De-albastră ciudă plânge* (cfr. fran. *colère bleue*). COȘBUC, B. 28. || Une-ori albastru are în poezia populară, sensul de „cu luciu albastrui, brumat albastrui“. *Muiereșcă din Brașău! Mură-albastră-i ochiul tău, Care mă ucide rău.* ALECSANDRI, P. P. 53. *Foicică, foaie-albastră, Ce mi-i drag pe lumea asta?* Numai calul și nevasta. TEODORESCU, P. P. 294. || *Spec. (Crom.) Piatră-albastră, numită și „piatră de brăie“ = „lapis lazuli“.* MARIAN, CH. 10. | (Med.) *Bubă-albastră [se face] la încheieturile degetelor.* (Hangu, în Neamț), ap. HEM. 718.

2°. *Fig. Albastru e simbolul jellii și al tristeții, în expresia: Inimă-albastră are omul când e trist, mahnit, când pe dînsul nu-l mângâie nimic din frumusețile ce-l înconjoară. Doinele sânt cântece de inimă-albastră.* (Broșteni, în Suceava), ap. HEM. 719. *Lăutarii trag din arcuș, de inimă-albastră.* SEVASTOS, N. 57/9. *De ce atâta inimă-albastră?* ISPIRESCU, U. 45/6. In: *Cucule, pasăre-albastră, Ce-mi strigi atât la fereastră?* HODOȘ, P. P. 42, pare că albastru are sensul figurat de „prevestitor de rele“. După HEM. 719 sqq. culoarea albastră trece de „funestă“, în credințele poporului român.

II. *Subst. 1°. Culoare albastră. Cianofeura de potas dă un precipitat albastru închis.* PONI, CH. 288. *Albastrul mării.* ALECSANDRI, P. I, 38. *Albastrul cerului.* EMINESCU, P. 13. *Ochii unui inger sfânt, Au albastrul din cicoare.* COȘBUC, B. 9. || 2°. (Bot.) *Albastră = vinetele* (s. v.) PANȚU, PL. || 3°. *Fig. Albastru, numai la plural, înseamnă „haine orășenești, boierești, ciocoiești, nemțești“.* (La început, probabil, numai de ale lucrătorilor orășenești, îmbrăcați în haine intr'adevăr albăstre). *Negustoru, boieru, dregătoru, adicătele al-de îi îmbrăcați în acre, în albăstre.* JIPESCU, O. 10 (cfr. derivatele). [Plur. masc. -baștri și (mai des) -baștri.]

— Dintr'un prototip *albaster, -tra, -trum (= albus + suf. dim. -aster) : cfr. ital. *biancastro*, fran. *blanchâtre*. Sensul original de „albiu“ s'a mai păstrat în arom., unde albastru înseamnă și: „sur“ (traducerea cuvântului daco-român „candicans; weislich, hell, licht“ în LB. e potrivită după etimologie). La Daco-români pare a se fi întrebuițat mai ales în legătură cu „vânăț“ : *vânăț-albastru* cu sensul de „vânăț, care bate în alb“, adică „vânăț deschis“. Mai târziu „vânăț“ a fost omis și a rămas, cu acest sens, *albastru* singur.

ALBĂSTRUIU, -UIE adj. „Bleuâtre“. — „Care bate în albastru, albăstri“. *Cu pielea de pe față așa de subțire, încât i se numărau vinele albăstriu urzite în carmezișul tâmplilor.* DELAVRANCEA, S. 58. *Sub forma unui abur albăstriu.* ȘEZ. III, 237/17.

— Derivat din albastru, prin suf. dim. -uiu.

ALBATĂRIȚĂ s. f. (Med.). „Un remède employé contre la cataracte“. — [Cu] *albatăriță se spală ochii cei ce au albață.* (Bărlad), ap. HEM. 721.

— Pare a fi disimilat din *albatăriță = albață (= albeață 2°) + suf. -ăriță.

ALBATRÓS s. m. (Ornit.) „Albatros“. — Pasăre de mare, foarte mănăcioasă, cu picioarele lăboase și cu cioc gros și adus; trăiește în emisfera australă. *Visam... Să am cu tine-o casă pe-o margine de*

fiord... Să fie albă toată, și'n ape să se vadă, Cum stă misterioasă sub gluga de zăpadă, Cum stă pe-un vârful de stâncă un cuib de albatros. ANGHEI, SĂM. V, 84.

— N. din fran.

ALBEALĂ s. f. „1°. Blanchiment. 2°. Blancheur, couleur blanche. (Au pluriel) Fard blanc“. — 1°. Abstract. „Albire“. După albeala vaselor, se face smălțuirea. I. IONESCU, M. 437. || 2°. Concret. (Crom.) Albeală = culoare albă. MARIAN, CH. 52. | La plural: albèle = „suliman alb“. Albèlele nu sânt atta decât plumb, care se soarbe în noi. CALENDARIU (1844), 68. Surda ostenești tu, babă, cu-ale tale albei, În deșert sânt și degeaba foife și rumeneli. PANN, P. V. I, 172. Vai, mândruță, albă ești, Albă ești, frumoasă ești! Dar ești albă de albèle, Kosișe de rumenèle. IARNIK-BĂRSEANU, D. 439. [Plur. -bèle, mai rar -beli. | Dial. și: albălă.]

— Derivat din alb, prin suf. abstr. -eală.

ALBEĂȚĂ s. f. „1°. Blancheur; 2°. (Pat.) Taie (de l'œil), cataract; dragon, dragonneau“.

1°. „Alb, albime, culoare albă“. Albeața feței și a grumazilor ei... ar fi fost de ajuns, ca să deștepte un simțimânt de mirare. C. NEGRUZZI, I, 44. Îngerelul... avea pe frunte-i dulci albete. ALECSANDRI, P. I, 180. Albeața iepelor, — zicea el —, îi slujea de fanar noaptea, la drum. CREANGĂ, P. 106. Sgriproaica de babă se miră mult de frumoasa albeață a lănei. MARIAN, SE. II, 124.

2°. (Pat.) Boala de ochi numită în știință „cataractă“. Ea consistă în întunecarea luminei ochiului (cristalinului) și e de mai multe specii (cfr. leucomă), cunoscute mai ales sub numirile de: „albeață albă“ și „neagră“, „perdeă“ etc.; cfr. „apă albă“ și „neagră“. Având fata lui Scarlat albață pre un ochiu... NECULCE, LET. II, 203/s. Cei ce ar avea oareșicare cunostință de ochi, i-au zis că aceea ce i-au acoperit chiar linteia luminei ochiului, fiind puțin cam albă, nu este albeață, ce unii zic „apă albă“, iar unii zic „apă-neagră“. URICARIUL, VII, 69 (a. 1815). Boul și vacile zac... de albeață (la ochi). DAMÉ, T. 30. Pentru albeață la cal, să caute lemn de mesteacăn. MSS. (a. 1788), ap. HEM. 730. Curățiți albața albă, Albața neagră, albața roșă, Albața de 99 de feluri, Albața de 99 chipuri. MARIAN, D. 4. „A face albeață n'călcău“ se zice, când iei pe cineva 'n bătaie de joc. ZANNE, P. II, 31. | Fig. „Orbire“. Te lăsa dar, amice, de astă rătăcire, Din ochi albeața-ți șterge și vino-ți iar în fire! I. NEGRUZZI, II, 26. ‡ A avea albeață: „avoir la berlue“ = „a vedea rău, a vedea lucrurile pe dos, (figurat) a judeca rău“. ZANNE, P. II, 472. [Dial.: albăță.]

— Derivat din alb, prin suf. abstr. -eață. | Pentru sensul 2° cfr. bulg. bĕl-ĕce, idem.

ALBEIU adj., subst. „1°. Blond flasse. Nom donné aux chiens blancs. 2°. Une plante“. — 1°. Albeiu = blond, om blond. ȘEZ. II, 126/1. | Spec. La ciobani, căinii albi, cu păr mic, se chiamă „albei“. (Maidan, Banat), ap. HEM. 731. || 2°. (Bot.) Albeiu se tăie foarte greu la coasă, și cosașii la tocmeală întrebă dacă fănu are albeiu. (Bogza, în Râmnicul-sărat), ap. HEM. 732. După HASDEU, ETYM. MAGN. 731—732, e: „Panicum dactylon“, un fel de iarbă cu o față albicioasă, de unde-i vine și numele..., având un trunchiu subțire și tare, cu spicul ramificat, ca și când ar fi niște degete.

— Derivat din alb, prin suf. adj. -eiu.

ALBĒL, -ICĂ adj. „Blanchâtre. Vieillot, qui a l'air vieux“. — Diminutivul lui alb, derivat prin suf. -el. Cuvânt rar. O scos șase boi bourei, În coarne 'nalbei, În păr rotați... MĂNDRESCU, L. P. 217/s. || „Bătrânel, bătrâior“. Duminecă dimineată, Chivei îi soasă pe ceață Vreo cincizeci de călăruși

Și cu doi albei de nași. BIBICESCU, P. P. 346. Dragă turturică, Pasăre dălbică... POP., ap. HEM. 736. [După albî = înălbî, s'a putut forma și un: înălbĒl. | După d'alb s'a format: d'albĒl.]

ALBENĒȚ, -EĂȚĂ adj. v. albineț.

ALBĒȚ, -EĂȚĂ adj., s. a. „1°. Blanchâtre. 2°. Aubier“. — 1°. „Albineț“. LB.; MARIAN, CH. 50. || 2°. (Bot.) Cel d'intăiu strat de lemn, de culoare albicioasă, care se află subț scoarță. „Alburn“. Numit și „albuleț“. Părțile arborelui se chiamă: trunchiu, crăci, vârf, coaje, mășgă, albeț și inimă. (Căpreni, în Dolj), ap. HEM. 736.

— Derivat din alb, prin suf. -eț.

ALBĒȚE s. f. „Blancheur“. — Întrebuințat rar, cu sensul lui „albeață(1°)“. Ce folos de multă albețe, dacă n'are un vino'noace. PANN, P. V. II, 129.

— Derivat din alb, prin suf. abstr. -ețe.

ALBÎ vb. IV^a. „I. 1°. Blanchir, passer au blanc, rendre blanc, devenir blanc. 2°. Blanchir (viellir). 3°. Répandre une lueur blanchâtre. 4°. Se faire jour. II. 1°. Blanchir; (s')épurer. 2°. Faire blanchir qqn., rendre vieux (par des soucis, des chagrins). 3°. (Refl.) Se farder. 4°. Préparer de la teinture blanche“.

I. 1°. Intrans. și refl. „A deveni alb“. A frecat ea, cât a frecat, lănele cele lăi, dar de la o vreme, văzând că nu-i mai albesc, a început a plânge. MARIAN, SE. II, 122. Pânzele să nu albească. TEODOR-RESCU, P. P. 559. | Spăta-mă-vei, și mai mult decât omătul albi-mă-voiu. DOSOFTEIU (= înălbî-mă-voiu. CORESI; = nălbî-mă-voiu. SILVESTRU: „lavabis me et super nivem dealabor“), ap. HEM. 733. De la a noua sau a zecea zi, încep bubele vărsatului a se albî în vârf. PISCUPESCU, O. 245.

2°. Intrans. și refl. „A încărungi, a îmbătrâni“. Părul ți-a albit. MARCOVICI, C. 63. S'o trece și-asta, că nu una am văzut eu, de când am albit! DELAVRANCEA, S. 200. Capul de măgar nu albește niciodată. ZANNE, P. I, 542. || Refl. Căci, când plecaiu, eram tânăr, și-acum am îmbătrânit, M'am albit de griji, necazuri și fața mi s'a zbârcit. PANN, S. I, 39.

3°. Intrans. „A străluci (bătând în alb)“. Pe munțișor albește casa ce pretușe. I. VĂCĂRESCU, 163/s. Casa p'o muche clădită... O vezi în aer albind. ALEXANDRESCU, M. 225. Făt-frumos vedeă albind o umbră de argint. EMINESCU, N. 11. În partea asta încoă; drept înainte, mi se aliceste albind ceva. ISPIRESCU, L. 336. ‡ A-i albî (cuivă) ochii după (sau: la)... = „a privi cu ochi mari (așa că li se vede albul), a se uita cu nesățiu sau cu poftă“ (cfr. „a-i lăsa cuivă gura apă“): „regarder avec des grands yeux, avec désir“.

4°. Intrans. „A se face ziuă“ (cfr. alba = „zorii zilei“). De zi, până nu albește, O putere îmi vorbește. I. VĂCĂRESCU, 238/s.

II. Trans. 1°. „A face alb“. Apa de ploaie... albeaște [florile]. VARLAAM, C. 157. [Calul]... înalbeă frâul, ce-i opreă învăpăiarea, cu spumele sale. BELDIMAN, N. P. I, 82. Steama zilei înalbește cele bolte colosale. C. NEGRUZZI, II, 125/s. Pe scări de marmură... Pătrunde luna, înalbind pereții. EMINESCU, P. 55. Cât sopon îi trece, pe Țigan tot nu-l poți albî. ZANNE, P. VI, 359. | Spec. A (î)nălbî sau albî pânză: „a face pânza nouă albă, prin spălare și uscare la soare“: „blanchir une toile“. Îi dete o chită de cănepăș și-i spuse ca până'n seară s'o toarcă, s'o reșchie, s'o urzească, s'o teasă, să facă dintr'nsa pânză, s'o albească, și când s'a întoarce... să i-o deie gata lucrată. MARIAN, O. II, 184. Am văzut niște femei înalbind pânză. | Fig. „A curăți, a spăla“. Înnegrind pe altu[!], nu te albești pe tine. ZANNE, P. V, 339.

2°. „A face pe cineva să încărunțească, a îmbătrâni pe cineva fără vreme, a-i scoate cuivă peri albi“. Stăpâna acestei slujnice eră viespea care în-

nălbise pe dracu. CREANGĂ, P. 96. Muieroa a albit și pe dracu. ȘEZ. III, 32/28.

3°. Refl. „Ă se sulemenî”. [Cu plumb ne putem otrăvi] dacă ne albim pe față. CALENDARIU (1844), 68.

4°. (Crom.) Înălbesc = produc colorare albă. MARIAN, CH. 52.

[Ca verb transitiv (II) și: în(n)ălbî, nălbî. | Din pricina rimei se găsește, la BOLIAC, ap. HEM. 734, și o formă, neuzitată de altminteri, albă vb. I^a, în aceeași poezie, alături de albî.]

— Din lat. *albîre (în loc de albescere). Pentru sensul I, 4° cfr. sard. *albeskere*, „a se face ziuă”.

ALBICEL, -EĂ adj. „În peu blanc”. — Diminutivul lui alb (derivat prin suf. -icel). MARIAN.

ALBICÍOS, -OĂSĂ adj. „Blanchâtre”. — Care dă o lumină albă. Ca omătul de albicioase este. CANTEMIR, IST. 262. Luna scăpătă, gonită de luceafărul albicios al dimineții. ODOBESCU, ap. HEM. 737. Dun-ga mare, albicioasă, de pe cer. ȘEZ. I, 233/10.

— Derivat din alb, prin suf. adj. -icios.

ALBICÍUNE s. f. „Blancheur”. — „Alb, albeață (1.), albime”. Părul lui nu s'au premenit în albiciune (: „n'est pas devenu blanc”). BIBLIA (1688), ap. CCR. 219. Albiciunea zăpezii o țin în barbă. ANTIM, P. 216.

— Derivat din albî, prin suf. abstr. -iciune.

ĂLBIE s. f. „1°. Auge, mait, huche. 2°. Berceau. 3°. Lit (d'une rivière). 4°. Petite vallée”.

1°. Ca și „copaia”, „căpisterea”, „postava”, „covata”, „troaca”, „mulda” sau „molda”, albia este un vas de lemn, făcut dintr'un trunchiu lungăret, scobit. În ea se poate păstră ceva (făină, mălaiu), frământă pânea, dar servește mai ales la spălat, la scăldat, la adăpat vitele și la datul lăturilor la porci, etc. Albia sau copaia în care se ține mălaiul se numește căpistere (Pietroșița, în Dâmbovița). Albia în care se spală cămeșile se zice covată (Zăpodeni, în Vasluiu). Copaia se zice postavă; albie este o postavă mai mare, pentru cămeși, adecă pentru rufe. (Rudina, Mehedinți), toate ap. HEM. 738. Vase mari de lut, ca albiile. DOSOFTEIU, v. s. 4°. Au adus o albie cu apă caldă și au spălat pe copil. AMIRAS, LET. III, 133/3. Că tu, maică, când m'ai fapt, în albie m'ai scăldat. TEODORESCU, P. P. 438. †† A face pe cinevă albie (sau: troacă) de porci (sau: de căni): „accabler qqn. d'injures, d'insultes grossières”. Dacă nu vrei să iei câmpii..., te fac albie de căni. ALECSANDRI, T. 38. Căni[d] îi mai întâlnești pi Ilenița..., s'o faci albhgi di căni. ȘEZ. III, 143/19. În Bilca, Bucov. (com. G. Tofan): L'o batjocurit de l-o făcut albi de căni sau albiu cănilor (simțindu-se ca un plur. al adj. „alb”).

2°. Albia servește foarte adesea de „leagăn”, așa încât poate primi și această însemnare. Puse copilul într'o albie. ISPIRESCU, L. 60. Să iai băiatul cu albie cu tot și să vii cu dînsul la mine. CREANGĂ, P. 173. Femeoa..., care va ședeă pe vr'o alvie, va naște fată. MARIAN, NA. 21. Când legeni albia copilului, fără ca el să fie în ea, copilul moare. ȘEZ. I, 127/20. † Fig. Din albie = „din cea mai fragedă vârstă, din pruncie”: „dès la plus tendre enfance”. ZANNE, P. III, 2. De la albie până la coscing să domnească cuvântu dreptului. JIPESCU, O. 65.

3°. Metaforic. „Matca unui rău”. Dacă un fluviu sau un râu își face un nou curs, părăsind vechea sa albie, această albie se împarte între proprietarii mărginași. HAMANGIU, C. C. 130. Apele albiu celei mari se revarsă cu volbură. ODOBESCU, ap. HEM. 739. Se ducea la vadul de albia unui părăiaș. ISPIRESCU, L. 122. Capul Turcului sărca și de-a dura se ducea, în albia Nistrului. POP. (Sibiui), ap. HEM. 738. Taci, cuce, nu mai cântă. Că tu-mi oprești albia. IARNIK-BĂRSEANU, D. 106. | Mări umfate din al-

biile lor ies(e). KONAKI, P. 265. A ieși din albie: „déborder, inonder”. PONTBRIANT.

4°. (Top.) Tot prin asemănare cu albia se dă acest nume și la „adâncătura între două dealuri”. „Văgăvnă” este locul mai jos între două dâlme, adecă albia dintre dâlme. (Bodești, în Vasluiu), ap. HEM. 739.

[Dial. și: alvie. | Gen.-dat. și plur. albi și albiu.]

— Din lat. *alveus*, „Mulde, Flussbet”: ital. *alveo*, fran. *auge*, span. portg. *alveo*. (O formă **alveus* e cerută de venetian, tarentin *albi*, piemontez *arbi*, parmigian *arbi*, milanez *albio* etc.). Genul feminin al cuvântului românesc pare a presupune o formă **alvia* (neutru plural din **alveum*); fran. *auge* e și el feminin (dar în limba veche eră masculin).

ĂLBIE s. f. „Blancheur”. — „Alb, albime, albiciune, albeață (1°)”. Cuvânt rar. Și-i eră părul alb ca omătul și se puneu pre ochi ceafă, de albiia lor. DOSOFTEIU, v. s. 81.

— Derivat din alb, prin suf. abstr. -ie.

ĂLBIER s. m. „Marchand ou fabricant d'auges”. — „Cel care face sau vinde albiu”. Fabricațiunea albiilor eră o specialitate a Țiganilor rudari, pe care până astăzi în unele locuri poporul îi numește de aceea: albiieri sau albiieri. (Alimănești, în Olt), ap. HEM. 740. [Dial. și: albiér(ă).]

— Derivat din albie, prin suf. nom. agent. -er (< -ariu).

ĂLBII vb. IV^a. refl. „Se creuser, avoir la forme d'une auge”. — Cuvânt rar. „A lua forma unei albiu”. Sub nalte coperişuri, care'n margini s'albesc, Galerii cu mari lanterne au comori de plante rare. ALECSANDRI, P. III, 86.

— Derivat din albie.

ĂLBILITĂ s. f. (Entom.) „Papillon de chou”. — Albită = *Pieris Brassicae* = fluture de varză, din familia Papilionidelor. MARIAN. Albită = *Pontia brassicae*, *Kohlweissling*. JAHRESBER. XII, 121.

— Derivat din alb.

ĂLBIME s. f. „Blancheur”. — Abstractul adjectival al lui alb (derivat prin suf. -ime). „Albeață (1°), alb, albiciune”. Nici marmura cioplită albimea ta nu ntrece. ALECSANDRI, P. III, 71. Nu-și încrește... albinile feței. COȘBUC, A. 117/15.

ĂLBÎN, -Ă adj. „Blanchâtre (se dit des vaches)”. Albină = numele unei vaci cu părul alb. MARIAN.

— Derivat din alb, prin suf. adj. -în.

ĂLBINĂ s. f. (Entom., Bot.) „I. Abeille: *Apis mellifica*. II. *Ophrys*: *Ophrys cornuta*”.

I. (Entom.) Căți amă tocmealei lu Dumnezeu cu dragoste nevoescu-se, trudei ceara draga a albinelor inchipuescu-se. CORESI, ap. HEM. 744. Toată albina își apără cășioara. URECHE, LET. I, 188/6. Băziit ca de albine. EMINESCU, P. 195. Priviră, cum albinele culegeau ceara și adunau miera. ISPIRESCU, L. 381. | Fig. Cu aluziune la activitatea albinei. Țărâncă e albina casei. ZANNE, P. IV, 664. Cu aluziune la acul albinei: †† L-a mușcat albinele de limbă = e beat (de nu mai poate vorbi). idem, II, 227.

‡‡ Albina se mai numește muscă, biză, báză, găză, (și: găză de miere sau folositoare) și găzuță. — Albina-femeie se numește matcă (și: albină lucroaie, împărăteasă, mumă, mumină, albină împărătească, crăiasa albinelor), bărbatul: trântor (și: trântore, lăutar, bondar). — Albinele se țin în stup (și: uleiu, stubeiu, știubeiu, matcă, coșniță, cușniță; pentru terminologia specială v. „stup”). — Albinele roiesc (terminologia specială subț „roi”). — Albinele fac miere, care se depune în fagur(e) (și: fagor, stredie), din care se scoate ceara; fagurul fiert, din care s'a

stors mierea și s'a scos ceara se numește hoștină (și: boștină, jintiță și băbaș). Apa amestecată cu miere: mursă; iar apa în care se spală vasele în care s'a scurs mierea: mursă (sau: lapte de miere). Din aceasta, după ce s'a lăsat să fiarbă ca mustul, se face mied. — Oul sau puiul albinei: cățel (și: puiu, verbul: cățeli); materia vâscoasă din care se nutrește „cățelul”: păstură (și: păstrar), iar cea din care se formează „cățelul”: plămadă. Gâselnițe sânt niște viermi care se fac în stupii slabi și care mănâncă mierea. — Celulele în care se reproduc albinele și trântorii: căsuici (și: chilioare, chiliufe, găoci, găuri), iar cele în care se reproduc matcele: botce (și: țate). — Suetul produs de albină se numește: bázăit (și: bombănit, bombăit, bombănat, zuzăit, zumzet, vâjăit, zbărnăit). ap. HEM. 743—744; MARIAN, INS. 144—147; DAMÉ, T. 119—120.

|| *Albină-mare* și *Albină-de-pădure* (Putna) și *Albină-de-pământ* (Dorotea) și *Albină-țigănească* și *Albina-țiganului* (Biharia) = „bondar”. MARIAN, INS. 193—195. *Albina-țiganului* = „gărgăun” (Munt.). idem, INS. 201. | *Albină țigănească* = „viespe”. JAHRESBER. XII, 141.

II. (Bot.) *Albină* = *Frumoasă plantă erbacee din fam. Orchidaceelor...; tulpina cilindrică...; frunzele... sânt oblonglanceolate sau lanceolate; florile frumoase, dispuse într'un spic lax, seamănă foarte mult cu o albină, de unde și numirea populară a acestei rari plante... Crește pe locuri argiloase, pe coaste și râpe cu iarbă, sau pe marginea pădurilor, în Maiu-Iunie.* (Seăieni, în Prahova) PANȚU, PL.

— Din lat. *alvina*, cuvânt atestat la gramaticul *Caper*, cu sensul lui „alvearia”, adică „stup”. Aceeași trecere de sens, de la „stup” la „albinet” și apoi la „albină”, a suferit-o și alb. *bléte*, care înseamnă „stup” și „albină”, iar cuvântul *stup* însuși înseamnă la Aromâni „albină”.

ALBINĂR s. m. „*Apiculteur*”. — Cel care se ocupă cu cultura albinelor; cel ce trăește din creșterea albinelor. MARIAN, INS. 191.

— Derivat din *albină*, prin suf. nom. agent. -ar.

ALBINĂREL s. m. (Ornit.) „*Guépier*”. — *Albinărelul e una dintre păsărelele cele mai frumoase de prin țările locuite de Români; el întrunește pe penele sale mai toate colorile, precum albe, roșii, galbene, albastre, castanii, negre și verzi. Nutrețul de frunte al albinărelului sânt tot felul de muște... însă mai ales albine și tot felul de viespi, de unde se vede că-i vin la poporul român și numirile de „albinărel”, „vespar” și „vespariță”... Numit și „furnicariu”... El își face cuibul, de comun, prin bori adânci din țărâmurii apelor. Umbli în cete și strigă, mai cu seamă înaintea unei ploii, foarte tare.* MARIAN, O. I, 60.

[Cfr. viespar, viespariță, furnicar, prigoare.]

— Derivat din *albinar*, prin suf. diminutiv -el. (Cfr. span. *abejaruco*, franc. dial. *béiola*, prov. dial. *abellerola*, sard. *abiolu*, germ. *Bienenfresser*, engl. *bee-eater* etc. HEM. 753.)

ALBINĂRIE s. f. „*Apiculture*”. — Îndeletnicire cu creșterea albinelor, „albinărit (1°), stupărit”.

— Derivat din *albinar*, prin suf. abstr. -ie.

ALBINĂRIE s. f. „*Grande foule d'abeilles. Rucher*”. — „Mulțime mare de albine”. MARIAN. | *P. ext.* „Loc cu stupi”. *Mii... de albine... ieșind de prin albinării, zboară de la o floare la alta.* MARIAN, O. I, 58.

— Derivat din *albină*, prin suf. col.-loc. -ărie.

ALBINĂRIT s. n. „1°. *Apiculture*. 2°. *Abeillage; impôt sur les ruches*”. 1°. Îndeletnicire cu creșterea albinelor. În ziua de „Alexii”... Români cari se ocupă cu albinăritul... scot... stupii cu albinele. MARIAN.

SE. II, 199 (cfr. stupărit). || † 2°. „Dare pentru stupi”. — Derivat din *albină*, prin suf. abstr. -ărit.

ALBINEĂ s. f. „*Petit abeille*”. — Diminutivul lui *albină* (derivat prin suf. -el). *Am plecat pe-o căliceă, Măntălniu c'o alghineă, Alghina a făcut ceară...* POP. (Transilv.), ap. MARIAN, INS. 174.

ALBINEĂLĂ s. f. „*Convalescence; développement*”. — Abstractul verbal al lui *albină* (derivat prin suf. -eală). „Dare spre bine, desvoltare, creștere, învobare”. RĂDULESCU-CODIN. [Plur. -neli.]

ALBINET s. a. „*Foule d'abeilles*”. — „Mulțime de albine”. MARIAN, INS. 191. [Plur. -neturi și -nete.] — Derivat din *albină*, prin suf. col. -et.

ALBINET, -EATĂ adj. „*Blanchâtre, pâle, blondelet, blond*”. — *Albineț* exprimă toate nuanțele de culori între „albicios” și „gălbui”, însemnând mai cu seamă „palid” și „bălan” și întrebuințându-se mai mult despre oameni decât despre obiecte. *La peliță albeneț. DOSOFTEIU, V. S. 20°. Om albeneț. MINEIUL (1776). Ochii mierăi albineți, adecă ochi de șopărlă. M. COSTIN, LET. 26/20. Veșmintele albenețe de liturgie. SBIERA, F. S. 100. Budea-i nalt și albineț. MĂNDRESCU, L. P. 62/2. IARNIK-BĂRSEANU, D. 41. Puica-mi albeneăță Ca și dalba dimineăță. IARNIK-BĂRSEANU, D. 322. Furnici... tărând după sine câte un săcușor (=larvă) albineț. MARIAN, O. I, 59.*

[Și: *albeneț*.]

— Derivat din *albin*, prin suf. adj. -eț.

ALBINI vb. IV^a. „1°. *Mettre au jour*. 2°. *Croître, se développer*. 3°. *Se remettre, entrer en convalescence*”. — *Trans 1°. A da la iveală. 2°. A crește, a se învoalbe, a se desvoltă. 3°. A da spre bine (omul bolnav): A dat Dumnezeu că a început să mai albinească, săracu!* RĂDULESCU-CODIN.

— Derivat din *albin*.

ALBINICĂ s. f. „*Petite abeille*”. — Diminutivul lui *albină* (derivat prin suf. -ică). MARIAN, INS. 190.

ALBINIOARĂ s. f. „*Petite abeille*”. — Diminutivul lui *albină* (derivat prin suf. -ior). MARIAN, INS. 190.

ALBINIȘ s. a. „*Endroit riche en abeilles*”. — Loc bogat în albine. MARIAN, INS. 191. [Plur. -nișuri.] — Derivat din *albină*, prin suf. col.-loc. -iș.

ALBINIȘĂ s. f. „*Petite abeille*”. — Diminutivul lui *albină* (derivat prin suf. -iș). *Măntălniu c'o albinănișă...* POP. (Banat), ap. MARIAN, INS. 174.

ALBINISM s. a. (Pat.) „*Albinisme*”. — Anomalia fizică, care se caracterizează la om prin decolorarea pielii și a părului. Pupila ochiului e roșie, ca la iepurii și la elefanții albi.

— N. din fran.

ALBINIȚĂ s. f. „*Petite abeille*”. — Diminutivul lui *albină* (derivat prin suf. -iță). *Zboară, scumpă albinăniță, zboară'n sat la mândra mea.* MARIAN, INS. 191.

ALBINIU, -IE adj. „*Blanchâtre*”. — „Albui”. MARIAN, CH. 50.

— Derivat din *albin*, prin suf. adj. -iu

ALBINÓS s. m. „*Albinos*”. — Cel ce suferă de albinism.

— N. din fran. (= portug. *albino*.)

ALBINUȘĂ s. f. „*Petite abeille*”. — Diminutivul lui *albină* (derivat prin suf. -uș). *Mă suiui pe o scărură, Mă 'ntălniu c'o albinușă, Albinușa face mierea...* POP. (Banat), ap. MARIAN, INS. 178.

ALBINUȚĂ s. f. „Petite abeille“. — Diminutivul lui albină (derivat prin suf. -uț). *Albinuță, unde zbori, Ori te duci tu printre flori?* POP. ap. MARIAN, INS. 190.

ALBIOARĂ s. f. „Petit auge, petit berceau“. — Diminutivul lui albăie (derivat prin suf. -ior). *Dar mamă-sa ce făcea? Puțină apă 'ncropă, Și'n albioară mi-o puneă, Și băiatul că-l scaldă, În carpe albe l-înfășă, În albioară mi-l culcă.* ȘEZ. III/17-20.

ALBIOR, -OARĂ adj. „Blanchâtre“. — Diminutivul adjectivului alb (derivat prin suf. -ior). — *De-odată, rotunzi și albiori, Apar la foc de soare doi nufări plutitori* ALECSANDRI, P. III, 53. *Cu poalele albioare.* ȘEZ. I, 48/3.

ALBIRE s. f. „Blanchissage, blanchiment. Action de blanchir ou de produire de la couleur blanche“. — Infinitivul lui albă, devenit abstract verbal. | (Crom.) *Albire...*, *înalbire sau nălbire = acțiunea producerii colorării albe.* MARIAN, CH. 52. [Și: *înalbire, nălbire.*]

ALBIȘOR, -OARĂ adj., subst. „I. Blanchâtre. II. 1°. Monnaie blanche, d'argent. 2°. Able, ablette. Blanquet, blanchaille. 3°. Sorte de champignon blanc. Sorte de raisin. Variété de prunes“.

— Diminutivul lui alb (derivat prin suf. -ișor), neori substantivat.

I. Adj. „Albuț“. *S'o spăl... Cu scrobeală albișoară.* TEODORESCU, P. P. 308. *Și la față-s albișoare, Albișoare, roșioare, Ca și niște merișoare.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 28. | *Spec. După fața părului, se dă bouliu felurite denumiri și anume: „Bălan“... când e alb la păr; în județul Dolj se zice „Albișor“.* DAMÉ, T. 27.

II. Subst. 1°. Fig. „Ban de argint“. BARONZI, L. 149/10. *De cinci ori s'o cumpănești. De cinci ori cu gălbiori, De cinci ori cu albișori.* BIBICESCU, P. P. 277. || 2°. (Iht.) Peștele: „Cyprinus alburnus“. *În eleșteul dila Oghilești e tot felu de pește: somn, știucă, alghișoară.* (Lupșeanu, în Ialomița), ap. HEM. 756. *În Ialomița se mai întrebuițează pe alocuri și metateticul „albișoară“... Forma masculină „albișor“ e mai răspândită în Oltenia.* (Galiciuica și Ripitiții, în Dolj), ap. HEM. 757. | P. ext. *În Dobrogea (Ciobanu) „albișoară“... se aplică la toți peștii mici, albi.* ap. HEM. 757. [Și: *albișoară.*] || 3°. (Bot.) „Negrișori“ și „albișori“ se cheamă niște bureți...; se fac unii și alții toamna, pe copaci căzuți; muntenii îi întrebuițează la hrană, fripți, gătiți și murăți. (Chiojdu, în Buzău), ap. HEM. 757. || *Albișoară = varietate de „Vitis vinifera“.* PANȚU, PL. *Albișoară* varietate de strugure alb, se coace timpuriu îndată după *mischet*. Până să se coacă restul strugurilor din vie, *albișoara* și *mischetul* aproape se stafidesc, din care cauză se culeg numai pentru masă. Boabele puțin lunguete, coaja boabei foarte subțire, gustul plăcut și cu un ușor parfum de ananas. (Ilfov, com. A. Georgescu). || *Albișoare* se mai numesc și o varietate de prune, care au atât partea cărnosă cât și pielea ce o învalue de culoare albă-gălbue. (Dâmbovița, Prahova, etc. com. I. Pavelescu).

ALBIT, -Ă adj. „Blanchi, chenu“. — Participiul lui albă, devenit adjectiv. 1°. „Devenit alb“. *Malul mării de spume-albită.* ALECSANDRI, P. I, 150. *Oasele albite de secăciune.* EMINESCU, N. 25. *Din sulite, din coi-furi, din armele albite, Când soarele în unde... Lumina își răsfărânge...* ALEXANDRESCU, M. 29. *Au nu vezi... Luncile n'verzite. De flori înalbite?* TEODORESCU, P. P. 75^b. || 2°. „Încăruntit“. *Și tu, la păr albite!* I. NEGRUZZI, II, 18. *Nu zămbeă... la poveștile bătrâne și glumețe ale ostașilor înalbiți în bătălie și nevoi.* EMINESCU, N. 3. *Cu pletele albite.* ALECSANDRI, P. P. 204. || 3°. „Văruit, spoit alb“. *O casă de curund albită cu var.* CANTEMIR, HR. 253/26. *De*

Paști... căsuțele 'nălbite *Lucesc sub a lor malduri.* ALECSANDRI, P. III, 39. [Și: *înalbit.*]

ALBITĂ s. f. (Iht. și Bot.) „1. Able, ablette. 2°. Alysson à calice persistant. Alyssum calycinum. 3°. Alyssum incanum“.

Diminutivul substantivat al lui alb (derivat prin suf. -ită). 1°. (Iht.) Peștele „Cyprinus alburnus“, numit și „albișor“. (Covurluiu), ap. HEM. 757. || 2°. (Bot.) *Mică plantă erbacee din fam. Cruciferelor, frunzele verzi-cenușii, florile galbene, devenind mai târziu albe;... fructul o siliculă..., cenușiu-stelat-păroasă. ...Crește prin câmpii sterile, coline aride și prin locuri pietroase, [în] Maiu și Iunie.* PANȚU, PL. || 3°. (Bot.) O varietate a plantei descrise. v. Ciucușoară.

ALBITOR, -OARE adj., subst. „1°. Qui blanchit. 2°. Blanchisseur, celui qui prépare la couleur blanche“. — Adjectivul verbal a lui albă (derivat prin suf. -itor), substantivat adesea. 1°. Adj. „Care albește“. *Trei fete... cântătoare Și de pânze 'nalbitoare.* ALECSANDRI, P. P. 134^b/4. *...Ori te bate vânt cu boare, Vânt cu boare albitoare?* POP., ap. HEM. 757. || 2°. Subst. „Cel care colorează alb“. *O căldare, ca aceea a albitorilor de zahăr.* I. IONESCU, C. 197. | (Crom.) *Albitoriu (albitoare)*..., *inalbitoriu (inalbitoare)*..., *nalbitoriu (nalbitoare)*: *dărbatul (femeea) ce produce culoare albă.* MARIAN, CH. 52. [Și: (*i*) *nalbitor*. | Dial. și: *-toriu*.]

ALBITORIE s. f. *Endroit où l'on prépare la couleur blanche; blanchisserie*. — (Crom.) *Albitorie...*, *inalbitorie = Locul, unde se produce culoare albă.* MARIAN, CH. 52. [Și: *inalbitorie*.]

— Derivat din albitor, prin suf. abstract -ie.

ALBITURĂ s. f. „I. Blanchissage, blanchissure. II. 1°. Matière blanche. 2°. (Au pluriel.) Linge, lingerie, articles de blanc. 3°. Monnaie d'argent. 4°. Blanchaille, blanquet“.

I. Abstr. „Albire“. || II. Concret. 1°. (Crom.) *Înalbitură = materie înalbită.* MARIAN, CH. 52. || 2°. *Întrebuițată numai la plural „Rufe“.* *Albiturile și straițele cusute... de femeile românce.* ODOBESCU, I, 480. *Troanele de zestre... erau pline... cu albituri cusute gata.* SLAVICI, ap. TDRG. PL. *Albituri = orice materie albă, însă mai ales cu privire la pânzături.* MARIAN, CH. 52. *Se puse binisor în pat, ca să nu se mototolească albiturile.* ISPIRESCU, L. 251. || 3°. *În graiul hoțesc. „Ban de argint“ (cfr. albișor).* BARONZI, L. 149/10. || 4°. *Pui de pești din genurile Abramis și Blicca, amestecătură de pui de cosac, plătică, corbancă, etc. (com. Dr. Antipa). [Plur. -turi.]*

— Derivat din alb, prin suf. abstr. -itură.

ALBIU, -IE adj., adv. „Blanchâtre. D'une couleur blanchâtre“. — „Albiu, albicios“. 1°. Adj. 2 *căți cu cănași și cu măhreme albiu.* CUV. D. BĂTR. I, 195. *Caută cu ochii tăi, de vedzi părții și areții... albii și pestriți și cenușii stropiți.* DOSOFTEIU (a. 1683), ap. HEM. 726. *Albiul nor se duce.* C. NEGRUZZI, II, 132/20. *Se văd satele pierdute sub clăbuci albiu de fum.* ALECSANDRI, P. III, 10. || 2°. Adv. *El zărește O biserică măreață, Strălucind albiu prin ceață.* idem, P. II, 34. [Dial. și: *albiu*.]

— Derivat din alb, prin suf. adj. -iu.

ALBIUȚĂ s. f. = albioară. Diminutivul lui albiu (derivat prin suf. -uț). *Pe soră-ta... o uitasem acasă pe prispă, într'o albiuță.* CREANGĂ, A. 20. [Și: *albiuță*.]

ALBOARE s. f. „Lueur blanche“. — „Lucire albă“. *Pe cer fugărit-a culimpele-alboare Zina pe-al nopții 'ntunerice.* COȘBUC, E. 84/25. *Că-i pământul ca un mușunoiu, și un feliu de alboare, ca apa, prin prejurul lui.* SBIERA, F. S. 91/25.

— Lat. *albor*, -*orem*: ital. *albore*, „albime, alboare“, franc. (dial. de Morvan) *abôr*, cfr. sard. *arore*, „auroră“ (contaminat din *alborem* și *aurora*).

ALBÓIU, -OÁIE *adj.*, *subst.* „I. 1°. (Très) blanc (se dit de la couleur des chiens et des porcs). 2°. *Blanchâtre*. II. 1°. *Porc blanc*. 2°. *Able, ablette*“. — I. *Adj.* 1°. Augmentativul lui „alb“. *Cănele alb ca neaua* [se zice] *alboiu*. (Hațeg, Transilv.), ap. HEM. 759. *Porcii albi-bălanii se zic „alboiu“*. (Vermeș și Borlova, in Banat), ap. HEM. 759. || 2°. În Sălăgiu, unde suf. -*iu* a fost înlocuit prin -*oiu*: *Alboiu = albiniu*. VAIDA. || *Subst.* 1°. *Alboia în paie, ghici ce e?* [= Oul]. GOROVEI, c. 265. || 2°. (Iht.) *Alboiu* se numește in Banat (Măidan) peștele „Cyprinus alburnus“, cunoscut prin alte locuri sub numele de „albișor, albișoară, ablișoară“, ap. HEM. 753.

ALBUÏET, -IEĂTĂ *adj.* „*Bleuâtre*“. — „Albăstrui“. *Albuïet = bläulich*. (Curtici, in Ungaria). JAHRESEBER. IV, 325. [Pronunțat: *albuïet*.]

— Derivat din *albiu*. Suffixul -*et* se reduce, după toată probabilitatea, la o formațiune analoagă din pluralul -*eți* (cu sing. -*eț*). Pentru sens, cfr. *albastru*.

ALBŪIU, -ŪIE *adj.* „*Blanchâtre*“. — Diminutivul lui *alb* (derivat prin suf. -*uiu*). *Cercălanul albiu* de pe cer. SBIERA, P. 6.

ALBULEȚ, -EĂTĂ *adj.*, *subst.* „1°. *Blanchâtre*; 2°. *Aubier*“. 1°. *Adj.* Diminutivul lui *alb* (derivat prin suf. -*uleț*). „Albeț (1°)“. MARIAN, CH.50. || 2°. *Subst.* „Albeț (2°), alburn“. *Șindrila se face numai din partea lemnului care se numește albulețiu (= aubier) și care se află între scoarța și inima lemnului*. I. IONESCU, M. 396.

ALBŪM *s. a.* „1°-2°. *Album*“. — 1°. O carte cu foi albe, pentru scris in ea versuri, cugetări, proprii sau ale altora, note de muzică, pentru schițat desenuri, etc. *Copiez din albumul meu chiar spunerea doamnei B. C. NEGRUZZI, I, 43. Albumul?* — *Bal mascat cu lume multă*. EMINESCU, P. 296. || 2°. *P. ext.* Carte legată, pentru păstrat in ea fotografii, gravuri, mărci și cărți poștale, etc. [În Transilv., după germ., accentuat și: *album*. | Plur. -*bumuri* și -*bume*.]

— *N.* din fran. (= lat. *album*, neutrul *adj.* *albus*, „alb“).

ALBUMEĂLĂ *s. f.* (Bot.) „*Patte-de-lion, pied-de-lion: Gnaphalium Leontopodium*“. — *Mică plantă erbacee alb-păroasă din familia Compositelor, frunzele... ascuțite..., inflorescența alb-gălbuie, compusă din multe capitule cu numeroase flori masculine și femele...* [Crește prin] *pășuni stâncoase in regiunea alpină [în] Iulie-August*. [Se mai numește:] *Floarea doamnei, Floarea-domniței (Piatra Craiului), Floarea reginei (Bucegi, Ciahău), Flocoșele, Tudeliță (Mold, Ciahău)*. PANȚU, PL. și *Albumiță (Bucov.)*. WEIGAND, B. B. 94.

— Presupune un primitiv **albume*, din lat. *albumen*, „albime“: ital. *albume*. De la acesta a fost derivat, prin suf. dim. -*iță*, *albumiță*, iar acesta a fost schimbat in *albumeală*, probabil sub influența lui *albeală*.

ALBUMEN *s. a.* (Bot.) „*Albumen*“. — Substanță care învâle embrionul unor grăunțe și-l hrănește in timpul germinăției.

— *N.* din fran. (= lat. *albumen*, „albușul oului“).

ALBUMINĂ *s. f.* (Chim.) „*Albumine*“. — *Albumina există in albușul oului și in serul sângelui... Încălzind soluțiunea sa până la 70°, ea se coagulează*. PONI, CH. 386.

— *N.* din fran.

ALBUMINOÍD *s. m.* (Chim.) „*Albuminoide*“. — Care e de felul albuminei; nume dat substanțelor azotate animale și vegetale.

— *N.* din fr. (= fr. *albumine* + gr. εἶδος, „formă“).

ALBUMINÓS, -OĂSĂ *adj.* „*Albumineux*“. — Care conține albumină.

— *N.* după fran.

ALBUMINURIE *s. f.* (Pat.) „*Albuminurie*“. — Boală de rinichi, in urma căreia urina conține o mare cantitate de albumină.

— *N.* din fran. (= fran. *albumine* + gr. οὐρᾶν, „a urina“).

ALBUMIȚĂ *s. f.* (Bot.) = *albumeală*. *Moșia regală Broșteni... este așezată in partea cea mai frumoasă a râului Bistrița — acolo unde sânt vestitele „Chet“ și „Toance“... și unde se înalță de către Bucovina legendarul „Rarău“ cu „Pietrile Doamnei“, ...și „Tarnițele“ cele stâncoase și împodobite cu floarea-reginei (albumiță, lănărică)*. POPOVICI-KIRILEANU, B. 22.

ALBURÍ *vb.* IV.^a „*Répondre une lueur blanche, blanchoyer; recouvrir légèrement d'une poudre blanche, saupoudrer*“. — „A străluci ca alboarea“. *Calea robilor alburea pe cerul liniștit*. DDRF.

— Derivat din *alboare*.

ALBURÍT, -Ă *adj.* „*Légèrement recouvert d'une poudre blanche, saupoudré*“. — Participiul lui *alburí*, devenit adjectiv. *Vă zăresc sculați din car dimineța, brumați ori alburíți, dă păreți că sânteți d'o sută dă ani*. JIPESCU, O. 75.

ALBURÍU, -ÍE *adj.*, *subst.* „1°. *Blanchâtre*. 2° *Nom de chien blanc*“. — 1°. *Albiu (= strălucitor)*. *Flăcăraie alburii ieșeau pe acolo din pământ*. ODOBESCU, III, 184/2. *Pe bolta alburie o stea nu se arată*. EMINESCU, P. 26. *Popor lângă popor, ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac în întinsă năpărație*. idem, 236. || 2°. Nume de câne alb. JAHRESEBER. XII, 158.

— Derivat din *alboare*, prin suf. *adj.* -*iu*.

ALBURN *s. a.* (Bot.) „*Aubier*“. — Pătura de lemn, de obicei albă, dintre scoarța și inima copacului. „Albeț (2°), albuleț (2°)“. [Pl. — *burnuri*.]

— *N.* din lat.

ALBŪȘ *s. a.* „1°. *Blanc de l'oeil, sclérotique*. 2°. *Blanc d'oeuf, glaire, aubin*“. — 1°. „Albul ochiului“. *Ochii cu albușurile in sus își întoarse*. CANTEMIR, IST. 79. *Ochii tăi ai cu albuș Scolă junii din culcuș*. HODOȘ, P. P. 68. || *Albușul oului = „partea albuminoasă a oului“*. *Leac de curățirea petelor de vară: Ia două albușuri de oaă proaspete..., bate-le... și amestecându-le cu... apă de obraz, să se ude petele cu aceasta*. PISCUPESCU, O. 303. [Plur. -*bușuri*.]

— Derivat din *alb* (= lat. *album oculi, ovi*, cfr. port. *alvo*, „le blanc de l'oeuf“, sard. *arbu*, „le blanc de l'oeil“), prin suf. -*uș*. (Cfr. rus. *běl-yšū*, „albuș de ou“).

ALBUȘĂU *s. m.* (Iht.) „*Sorte de poisson*“. — *Albușăi = niște pești*. ȘEZ. V, 25/15.

— Derivat din *albuș*, prin suf. aug. -*ău*.

ALBUȚ, -Ă *adj.*, *s. f.* „1°. *Blanchâtre*. 2°. *Jument blanche; rossé, haridelle*“. — Diminutivul lui *alb* (derivat prin suf. -*uț*). 1°. *Adj.* *Așă de curățică și de albuță*. SBIERA, P. 298/14. *Albuță ca lebăda*. MARIAN, O. II, 358. *Măghiran de cel albuț*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 315. || 2°. *Subst.* Diminutivul ironic al lui *albă* = „iapă albă, mărțoagă“ *A pus la căruță Scumpa lui Albuță*. MARIAN, SA. 267.

ALCĂ s. f. v. halcă.

ALCĂIC, -Ă adj. (Metr.) „Alcaïque“. — Vers alcaic: o formă de vers antic (compus dintr'un iamb sau spondeu, un iamb, cezură și două dactile). *Strofă alcaică*: strofă, ale cărei cele d'intâi două versuri sânt alcaice.

— N. din lat. alcaicus (după numele poetului Alceu).

ALCALIN, -Ă adj. (Chim.) „Alcalin“. — Care are proprietățile alcaliului, care ține de clasa alcaliului. *Potasiul și sodiul, constituie o clasă cunoscută sub numele de săruri metalelor alcaline.* PONI, CH. 196. — N. din fran.

ALCĂLIU s. a. (Bot. și Chim.) „Alkali“. — 1°. Plantă marină care, transformată în cenușă produce cea mai importantă substanță alcalină, soda. || 2°. Compus chimic care are rol de bază în prezența acizilor, în săruri. [După fran. accentuat și: *alcali*.]

— N. din fran. (= arab. al-qali, plantă din care se extrage soda.)

ALCALIZĂ vb. I^a. (Chim.) „Alcaliser“. — A scoate la iveală partea alcalină a unui corp; a face alcalină o substanță oarecare.

— N. din fran.

ALCALOID s. m. (Chim.) „Alcaloide“. — Compus organic inzeștră cu proprietăți alcaline.

— N. din fran. (= alcali + gr. εἶδος, „formă“.)

ALCĂM s. a. „Savoir-faire, ruse“. — „Apucătură, viclenie.“ „Ne-am cufundat și ne chinăm în năpăstiele vrăjmașului și în alcămurile lui. CORESI, ap. HEM. 768. *Alcăm* = apucătură, astuție, nod în vorbă, nod în fapte. VAIDA. *Alcăm* = pont, figură. „Acesta-i om cu multe alcămuri“, *adecă cu multe ponturi.* BUGNARIU, N. [Plur. -cămuri.]

— Din ung. alkalom, „ocaziune, prilej“. Pentru trecerea de sens cfr. „a găsi cuivă prilej“ (*adecă „de ceartă“*).

ALCĂTUEALĂ s. f. „Arrangement, organisation, combinaison, agencement; constitution, composition, structure; construction“. — Abstract verbal (derivat prin suf. -eală) din *alcătui*¹. *Nimeni nu poate prevedea toate lipsurile unei legi, când se face alcătueala ei.* | Concretizat: *În vârful satului, adecă la cel mai îndălțat loc, este o alcătueală, pe care Sărăcenenii o numesc „biserică“.* SLAVICI, N. I, 9. [Plur. -eli.]

ALCĂTUÎ vb. IV^a. „I. 1°. Créer; composer, rédiger. 2°. Faire, construire, agencer, combiner, (refl.) se transformer, se conformer. 3°. (Se) composer, (se) former, (se) constituer. II. Arranger, ranger, insérer, disposer“.

I. *Alcătui*, înseamnă „a face, a da ființă unui lucru“; de aceea, la scriitorii vechi și la popor, exprimă unele nuanțe de sens pentru care în literatură mai nouă s'au introdus neologismele „a crea, a compune, a redacta, a construi, a combina, a forma, a constitui“.

1°. *Trans.* Se dă existență unui lucru printr'un act de creațiune. „A crea, a da ființă, a plăzmi“. [Dumnezeu] *alcătuiind pământul, cerul, stelele și luna, Este tare și puternic.* KONAKI, P. 272. *Materia, învărtindu-se neîncetat, a alcătuit acest trup al nostru.* MARCOVICI, C. 12/20. | Operele literare, fiind și ele niște creațiuni, *alcătui* poate fi întrebuițat în acest caz cu sensul de „a scrie (o operă), a compune, a redacta“. *Istoria Ardealului atuncu o alcătuea.* P. MAIOR, IST. 19. *Cu ce dascăl lăcuești, Așă carte-alcătuești.* PANN, P. V. I, 7.

2°. Ființa unui lucru se dă printr'o combinare, o întocmire din altele, sau o transformare. *Trans.* „A

construi, a clădi, a întocmi“. *Avea mare dorință să alcătuiască vreun caic.* DRĂGHICI, R. 44. *Au împletit mlădițe tinere și, alcătuiindu-le în chipul unui pa-ner întins, au pus un băț.* idem, 57. | *Refl.* „A se transforma, a se întocmi, a se prefăce“. *Subt gardul din afară bine aproape se lipi și acolea ca mortul se trânti; ...așă alcătuiindu-se și mulcomiș la pământ trântindu-se, celalalt [il căută].* CANTEMIR, IST. 59. *Easte cămilei mai lesne preîn wreachile acului [a putea trece] a se alcătui, decăt bogatulă a se spăși.* CORESI, ap. HEM. 772.

3°. *Trans.* și *Refl.* Ființa care se dă unui lucru nou se face prin compunere din alte lucruri. „A (se) compune, a (se) forma, a (se) constitui“. *Pirele ce alcătuesc lăcașul paianjănului sânt mai tari decăt legăturile ce ne apropie de fericiere.* MARCOVICI, C. 16/20. *Auditorul se alcătuea mai ales din dame bătrâne.* C. NEGRUZZI, I, 5. *Înșiră pietrele și alcătui numele copilului.* ISPIRESCU, L. 134. *Atăta sânge mohorit curse, încăt se alcătui o baltă.* idem, L. 138. *O răzășie destul de mare, casa bătrânească cu toată pajiștea ei, o vie cu livadă frumoasă... alcătueau gospodăria babei.* CREANGĂ, P. 3.

II. *Alcătuirea* poate fi și acțiunea premergătoare unei compuneri, *adecă „orânduirea, așezarea, întocmirea“*. În acest caz cuvântul acesta înlocuește, în literatura veche și populară, neologismele: „a aranja, a dispune“. *Trans.* *Odihnește toate sufletele carele s'au pristăvit... întru nădeajdea învierii... și le alcătuieste numele lor în cartea vieții.* IOAN DIN VINȚI (a. 1689), ap. HEM. 771. | *Absol.* *În partea fului meu Costachi alcătuesc să fie casele din Iași.* URICARIUL, XI, 358/15.

[*Alcătuesc*, rar: *alcătuiu*: *Atuncea alcătue cununa cea dumnezească.* TICHINDEAL, F. 252.]

— Din ung. alkotni, „a crea, a face, a rânduî“.

ALCĂTUÎ vb. IV^a refl. „1°. S'entendre, tomber d'accord, convenir. 2°. S'unir, s'allier“.

1°. Cuvântul acesta e deosebit de cel precedent; sensul său fundamental este „a se înțelege, a se învoi“, mai ales în urma unei „tocmeli“. *Mușteriuului nu se cade să-i spu din cuvântul d'intâiu prețul cel hotărît, ci să-i lași ceva nădejde, ca să aibă poftă a-ți făgăduri vr'un preț, și așă, încet încet, vă veți alcătui.* PRAVILA BRAȘOV (1837), XVI. [Părutul trebuie] *să aibă vreme să se alcătuiască cu jălutoriuul.* PRAVILA (1814), 9. *Cercetează pentru vreo corabie... și... te alcătuește ca să te ducă acasă.* DRĂGHICI, R. 14. *Făr' a mai sta pe gânduri, m'am dus de grabă, de m'am alcătuit cu viavandiera ca să-i iau locul.* ALECSANDRI, T. 931. *Leu, lupu, vulpea și cănele odat'... S'au fost alcătuit, Cu toții întrunit Să umble la vânat.* DONICI, F. 33.

2°. Rezultatul înțelgerii este de multe ori „întovărășirea, unirea“. *Arzându-te de dragostea curatei fecioare, printr'înșă te-ai alcătuită cu Ziditoriuul oamenilor.* MINEIUL (1776), 8²/₂. *Văzându-l că se alcătuește cu Muscanii și cu alți nemici ai împărăției turcești, l-au dat în mâinile împăratului.* ȘINCAI, HR. III, 243/12.

[În Sălăgiu există un cuvânt, care pare a avea aceeași origine: [Mă] *alcăzesc* = mă întocmesc cu cinevă asupra prețului vreunui lucru. VAIDA.]

— Din ung. alkudni, „a se tocmi“. (Lacea.)

ALCĂTUINȚĂ s. f. = *alcătueală*. *Alquòtuentia* = *compositio, structura...*; *der Bau, die Zusammensetzung, -fügung.* LB.

— Derivat din *alcătui*¹, prin suf. abstr. -ință.

ALCĂTUIRE s. f. „Création, oeuvre, composition, construction, organisation, disposition, arrangement, agencement, constitution“. — Infinitivul lui *alcătui*¹, devenit abstract verbal. „Facere“. *Trifotul... se amestecă și cu alte semînțe de fân întru alcătuirea imășurilor.* I. IONESCU, C. 37. „Creațiune poe-

tică, operă". *Și-au împodobit condeiul cu înfrumusețate alcătuirii*. E. VĂCĂRESCU, IST. 245/8. | „Organizație". *În oraș nefiind nici o alcătuire de rânducăldă... este fără îndoire păgubire*. (Mold., a. 1813), URICARIUL, I, 198/20. | „Dispoziție (administrativă sau legiuitoare), întocmire, măsură". *Această [mărire a birului] s'au găsit a fi alcătuire asupraitoare*. (Mold., a. 1814), id. I, 38/4. | „Întocmire regulată". *Nici la trup vreo alcătuire, nici la viață vreo socoteală... are*. CANTEMIR, IST. 148. | „Constituție, structură". *Pământul moșiei Broșteni face parte, ca vârstă și alcătuire geologică, din două mari împărțiri*. POPOVICI-KIRILEANU, B. 23.

ALCĂTUIRE s. f. „Arrangement, consentement, accord, contrat". — Infinitivul lui alcătui², devenit abstract verbal. „Tocmeală, invoire, contract". *Pravila scrie, că fără alcătuirea prețului, vânzare nu se face*. PRAVILA (1814), 41. *Alcătuirii între autori și tipografi*. URICARIUL, IV, 307/22. *Apoi neîntârziat, Să'nchei alcătuire cu vreun avocat Din cei vestiți la gură*. I. NEGRUZZI, II, 30.

ALCĂTUIT, -Ă adj. „Arrangé, combiné, construit; réglé; constitué, formé, composé; institué; agencé (avec art)". — Participiul lui alcătuit¹, devenit adjectiv. „Făcut, clădit". *Un chioșc alcătuit din frunze*. DRĂGHICI, R. 160. | „Redactat, scris". *Calendariu... acum întâiu românește alcătuit*. CALENDARIU (1814), I/13. | „Compus, format". *Norodul acesta este alcătuit de două neamuri*. BELDIMAN, N. P. II, 156. *Piatră alcătuită din pucioasă și var*. I. IONESCU, C. 37. *Comisiune filologică, alcătuită numai din membri aleși din Ardeal*. ODOBESCU, I, 489. *Spiritul femeesc este alcătuit de trei părți din iad și una din rain*. ALECSANDRI, T. 296. *Omul e alcătuit din trup și suflet*. ȘEZ. III, 236/18. | „Instituit". *Este alcătuit la târgul Ocnilor în adins doftor*. URICARIUL, II, 184. | „Împodobit" (= așezat frumos, cu măiestrie). *Am a zice... puține cuvinte, nu cu obrăznicie, ci cu multă cucerie, nu cu vorbe ritoricești și alcătuite, ci cuvinte smerite și prostateice*. ANTIM, P. 188.

ALCĂTUITOR, -OĂRE adj. „Qui arrange, forme, compose, agence; constituent, constitutif". — Adjectivul verbal al lui alcătui¹ (derivat prin suf. -itor). *Făcându-se socotinți alcătuitoare... pentru buna rândueală și urmarea ei*. URICARIUL, I, 333/29. [† și dial.: alcătuitoriu.]

ALCĂZĂ vb. IV^a. v. alcătui².

ALCHIMIC, -Ă adj. „Alchimique". — Privitor la alchimie. [Și: alhimic.] — N. din fran. (lat.-med.)

ALCHIMIE s. f. „Alchimie". — Știință ocultă (din evul mediu) a transmutării metalelor, care amestecă procedurile chimice cu o pretinsă artă sacră, urmărind descoperirea pietrei filosofale, adică a unui mijloc de a transforma metalele în aur și a găsi un remediu universal pentru prelungirea nesfârșită a vieții. *Alchimia a dat naștere chimiei*. [Și: alhimie.] — N. din lat.-med. alchymia sau alchemia (= arab al-kimia, „chimia").

ALCHIMIST s. m. „Alchimiste". — Persoană care se indeletnicea cu alchimia. *Nu ucinica, ci didascula alchimistilor iaste*. CANTEMIR, IST. 45—46. *Tremurând că voi fi ucis de lucrarea mea, ca alhimistul de otrava sa*. C. NEGRUZZI, III, 407. [La CANTEMIR pluralul e -misti, deci neasimilat încă cuvintelor românești. | Și: alhimist.] — N. din lat.-med.

ALCOOL s. n. (Chim.) „Alcool". — Lichid volatil care ia foc ușor și care se găsește în vin și în unele

substanțe zaharoase care au fermentat, și din care se extrage prin distilare. Popular: „spirt". | *P. eat*. Compus analog, capabil de a se combina direct cu un acid spre a forma un eter (s. v.). *Alcoolurile... care sânt corpuri organice, disolvesc mai cu seamă substanțele organice*. PONI, CH. 11/12. [După pronunțarea germană și: alcool. | Plur. -oluri. | Cfr. spirt.] — N. din fran. (= arab. al-qohl, „antimoniul porfirizat").

ALCOOLĂT s. m., s. a. (Farm.) „Alcoolat". — Medicament lichid care se obține prin distilarea spiritului peste substanțe aromatice. *Alcoolat de mentă*. — N. din fran.

ALCOOLIC, -Ă adj., subst. „Alcoolique". — 1°. Adj. Care conține alcool, „spirtos". *Băuturi alcoolice*. 2°. Subst. Persoană atinsă de alcoolism, „bețiv". [După pronunțarea germană și: alcoholic.] — N. din fran.

ALCOOLISM s. m. sing. tant. (Pat.) „Alcoolisme". — Stare bolnavă produsă de consumarea abuzivă a băuturilor alcoolice. [După pronunțarea germană și: alcoholism.] — N. din fran.

ALCOOLIZĂ vb. I^a. „Alcooliser". — Trans. 1°. A face (un lichid) alcoolic prin producere sau adăogare de alcool, a amesteca cu alcool. | 2°. Trans. A face pe cineva alcoolic. *Refl.* A bea peste măsură și în mod permanent băuturi spirtoase. [După pronunțarea germană și: alcoholiză.] — N. din fran.

ALCOOLIZĂRE s. f. „Alcoolisation". — Infinitivul lui alcooliză, devenit abstract verbal. 1°. Producere sau adăogare de alcool într'un lichid. | 2°. Producerea unei stări alcoolice la o persoană. [După pronunțarea germană și: alcoholizăre.]

ALCOOLIZĂT, -Ă adj. „Alcoolisé". — Participiul lui alcooliză, devenit adjectiv. „Amestecat cu alcool, plin de alcool". [Și: alcoholizat.]

ALCOOLOMETRU s. m., s. a. „Alcoolomètre, alcoomètre". — Instrument care servește a determina cantitatea de alcool conținută într'un amestec de apă și alcool. [Și: alcoometru: *Rachiuri măsurate cu alcoometru*. I. IONESCU, P. 150. | Cfr. densimetru.] — N. din fran.

ALCOV s. a. (Arhit.) „Alcôve". — O infundătură făcută în peretele unei camere, spre a se pune acolo unul sau mai multe paturi. *În năsălie, răstignită, cu pânza mortii pe față, ca într'un alcov adormită*. KONAKI, P. 195. *În fund un alcov cu perdele și pat*. C. NEGRUZZI, III, 489. [Plur. -covuri și -coave.] — N. din fran. (= span. alcoba, din arab. alkobba, „camera de culcare, iatacul").

ALDĂMAȘ s. a. „1°. Pot de vin, le vin du marché, boisson offerte, en sus du prix convenu, à la conclusion d'un marché ou d'une affaire. 2°. Pourboire".

1°. Băutura cu care „se cinstesc" cei prezenți la încheierea unui târg, a unei invoieli, sau în vederea unui câștig. [De obicei] se dă de vânzător două părți și de cumpărător o parte. (Călinești, în Prahova), ap. HEM. 780. *Au mers să pețască, obiceiul cum este. Priviră, văzură, vorbiră de față, și se învoiră... Acuma rămase să bea aldămașu*. PANN, P. v. II, 136. *Când m'oiu vedea scăpat și de odrasla asta de Otteni blestemați, o să mi se mai veselească inima în mine. Acuma chiamă pe pivniceri și să le bem aldămașul*. ODOBESCU, I, 83. *Am și băut a-dalmaș la cărciuma lui Badaca*. C. NEGRUZZI, I, 306. *Mai dinioară l-am văzut îmblând prin târg*

cu cotul subsmoară, după cumpărat sumani, cum îi e negustoria: și trebuie să fie pe aici undeva, ori în vreo dugheană, la băut adălmașul. CREANGĂ, A. 58. Cumpărătoarea... dă banii și pe urmă cinstește adălmașul cu vânzătoarea. Adălmașu constă din rachiu fierț. ȘEZ. IV, 230. † Bun de aldămaș i se zice celui care și-a cumpărat ceva nou (mai ales haine), celui care a izbutit în vreo afacere, etc.

2°. La Români din Ungaria are și sensul de „bacșiș”. Aldemash = donum. ANON. CAR. Aldămasu = ...danie pentru ceva folosire: congiarium, corollarium, vulgo discretio...; das Trinkgeld, Trunkgeld. L.B. Aldămaș = banii ce se dau cuiva pentru un serviciu oarecare, drept cinste, bacșiș. VAIDA.

[În Mold. se întrebuițează forma metatezată: a-dălmaș, adalmăș.]

— Din ung. *aldomás*, idem (din *aldani*, „a binecuvântă”, cfr. *aldui*).

ALDĂMĂȘAR s. m. † „Celui qui prend part à un aldămaș et figure, le plus souvent, comme témoin à la conclusion d'un marché”. — Părtaș la aldămaș, servind tot de odată ca martor. Aciasta moșia vândut-am cu știrea megiașilor de în sus și de jos, fost-au și aldămașarii, care să vor iscăli mai jos. (Prahova, a. 1596). CUV. D. BĂTE. I, 67. *Aldamasériu* = praesens mercipotui, combibens e mercipotu...; der bey dem Aldamasch gegenwärtig ist, und aus dem Kauftrunke trinkt. L.B. † -sării. Și: *aldămașériu*.]

— Derivat din *aldămaș*, prin suf. nom. agent. -ar.

ALDÂN s. m. „Chanvre femelle”. — În cânepa de sămânță, după ce se uscă, în unele sate se zice cânepă, în altele aldân. (Poiana de sus, în Dâmbovița), ap. HEM. 774. În Moldova se dă numele de haldân individului femeiesc de „Cannabis sativa”, adică cânepii femelle care produce sămânța și care în Transilvania se zice „cânepă de Ioannă”. BRÂNZA, ap. HEM. 774. [Și: *haldân*, *hlandân*, HEM. 775.]

— Etimologia necunoscută. (Cfr. *bandur*.)

ALDĂȘ s. m. sing. kant. „Bénédictio, bonheur”. — Numai în Ungaria. *Aldasu* = benedictio salus, felicitas...; der Seegen, das Heil. L.B. *Aldăș* = har, dar, binecuvântarea lui D-zeu. VAIDA. *Aldăș* = binecuvântare. POMPILIU, Bih. 1004. Moșneagul... văzând așa aldăș de față, o luă în brate, o sărută în față și plecă cu ea la baba lui. idem, ap. TDR(I).

— Din ung. *aldás*, „binecuvântare”.

AL-DĂTĂ adv. v. altă dată.

AL-DE art. inv.

Al-de, pus înaintea unui nume propriu sau a unui cuvânt care înlocuiește numele propriu, arată pluralul acestuia. Nevoia de a se exprima pluralul unui nume de persoană se observă mai ales în trei cazuri:

1°. Prin plural se exprimă familia cuiva sau persoanele care sânt reprezentate prin cineva. Când spunem: *Mă duc la Popescu* intenția noastră e a-l întâlni pe Popescu și, deocamdată, numai pe el; când spunem însă: *Mă duc la Popești* nu voim să întâlnim chiar pe Popescu, ci mai ales pe cei care locuiesc împreună cu el, pe cei care sânt reprezentați prin capul familiei: Popescu. Spiritul limbii române se opune însă unui plural al numelor de botex și nu putem spune: *Mă duc la Ioani*; în cazul acesta poporul circumscrie: *Mă duc la al-de Ioan*. Cel mai vechiu exemplu de întrebuițarea aceasta a lui *al-de* îl găsim la DOSOFTEIU, ap. HEM. 788: *Ingerul Domnului se pogori îndată la cei cu al-de Azarița în cuptoriu* (= ingerul Domnului deștinse depreună cu Azarița-leciorii în cuptoriu, CORESI; = ingerul Domnului depreună cu soții Azariei pogori în cuptoriu. SILVESTRU, 1651.). *Îl vedeă lucrând, când la al-de neica Burcilă, când la aleșii ori la frunțașii satului*. ISPIRESCU, L. 206. Mai lămurit: *Al-di*

neua Coman aștia sânt oameni de ispravă. (Lușșanu, în Ialomița), ap. HEM. 787. | Aceeași funcțiune o are *al-de* când stă înaintea numirilor de rudenie. *Ajung cu ea acasă și-o bag la al-de tata*. BOLIAC, ap. HEM. 787. — „Unde te duci, Ioane?” — „*Mă duc la... al-de nașa*”. (Târgul-Bujor, în Covurlui), ap. HEM. 786. Astfel e o deosebire între: *M'am vorbit cu frate-mieu Dumitru să cumpărăm o vie* (poate fi fără să știe nevastă sa) sau: *Ne-am vorbit cu frații miei să cumpărăm o vie* și: *M'am vorbit cu al-de frate-mieu Dumitru să cumpărăm o vie* (cu consimțământul sau cu știrea nevastei sale).

2°. Poporul român circumscrie cu predilecție, din modestie și din precauțiune, cele ce are de spus, fie că întrebuițează expresiuni cu conținut cât mai larg, fie că adaugă în vorbire particule care slăbesc preciziunea frazei. Deși țărânul are bunăoară intenția să meargă la jude, întreat fiind unde merge, el va răspunde sau „până la jude”, ca și când s'ar opri în prag, sau „la al-de judele”, ca și când nu l-ar căuta chiar pe judele, ci pe cei ce locuiesc cu el. *Pe la noi... nu se zice nici o dată „mă duc la nănașul, mă duc la judele” și alte fraze analoage, ci totdeauna, după prepozițiune, se pune cuvântul „an-de”*: „mă duc pân' la an-de nănașul, la an-de judele” etc. (Rucăr, Sâmbăta-de-jos, Sâmbăta-de-sus, comit. Făgăraș), ap. HEM. 786. Tot așa trebuie privită ca un plural de maiestate construcțiunea întrebuițată de o țărancă, care, vorbind de bărbatu-său, întroabă pe un drumet; „*Nea Mitrane, ai întâlnit pe ale drumuri pe al-de dumnea-lui?*” DELAVRANCEA, s. 216. Astfel se explică întrebuițarea lui *al-de* atunci când nu poate fi vorba de un plural, precum: *Acuma rămase să bea aldămașul D'alde cuscru, socru și de al-de nașul*. PANN, P. V. II, 136. *Când îl văzu al-de mă-sa... murî și învi de bucurie*. ISPIRESCU, I. 130. *Nu voim să plece al-de neica, până nu m'o iertă*. CARAGIALE, T. I, 54^{1/2}. *Pe la noi, la mamă se zice „muică”, la mamă-mare: „al-de bătrâna”*. (Măceșul-de-jos, în Dolj), ap. HEM. 787.

3°. Pluralul numelor proprii se mai întrebuițează și atunci, când le privim oarecum ca apelative, fiind reprezentante prin excelență ale unor anume însușiri (cfr. ital. *i Catoni*, franc. *les Catons*, span. *los Catones* = „judecători severi în privința moravurilor”). Și în cazul acesta, limba română, pe lângă întrebuițarea pluralului, ca celelalte limbi romănice (cfr. „Un hăietan mai răsărit citește frumos; toți ascultă cu evlavie, inimele bat mai tare, ochii se umezesc de lacrimi: prin glasul lui sonor și cald vorbesc *Bălceștii* și *Bolintinenii*”). VLAHUȚĂ, SĂM. I, 33.), poate întrebuițea și forma de plural cu *al-de*, punând pe *al-de* înaintea singularului precedat mai totdeauna de partitivul „de”. Sensul lui *al-de* e în cazurile acestea: „de felul lui X, unii ca X: *În „Divanul ad-hoc”, erau boieri de toată mână: ...și mai învățați, și mai neînvățați, cum îi apucase timpul*. Între acești din urmă erau de-al-de bătrânul Alecu Florescu, poreclit și *Tololoiu*. CREANGĂ, A. 152. *Îi cer ca să le cânte d'al-de viteazul Mihailu, Trăgând din arcuș o dată să zică zece din graiu*. PANN, Ș. I, 25. *De pe la de-al-de Chiosea ieșeau dieci de visterie și calemgii; la de-al-de ei au învățat să scrie românește Logofătul Greceanu, Văcăreștii, Anton Pann, Nănescu, Paris Momuleanu etc.* GHICA, s. 52. *Ei îi trebuie alt soiu de bărbat, nu cu de-al de... [Manolachi]*. ALECSANDRI, T. 949. | *P. ext.* Se poate pune (*de*) *al-de* și înainte de pronume personale, posesive și demonstrative. *Neron cu an-de ai săi*. DOSOFTEIU, V. S. 331^{1/2}. *Ca d'an-dă tine, Mulți subț pat la mine*. ZANNE, P. III, 282. *Nu le dă pas al-de ahăia, să ghi-neoace*. JIPESCU, O. 23. *Am mai văzut dăunazi... un ciofingariu de al-de tine*. CREANGĂ, P. 148; chiar și înaintea formei neutrale a pronumelor demonstrative. *Nu mă sparii tu cu de-al-de-aceste, demon spurcat, ce ești!* idem, P. 59. *Învăță danțul, vistul și multe d'al-de alea*. ALEXANDRESCU, M. 270.

4°. Rar, și cu o înfățișare de construcție curioasă, neromânească, se găsește *al-de* (la scriitori care căutau să imite graiul popular, fără să fi fost născuți la țară) și înainte de substantive care nu însemnează nume de persoane. În aceste cazuri, corespunde, ca sens, lui *al, acel*, și ar putea prea bine lipsi cu totul din frază: *Așă, cinstite părinte, păcatu-mi mărturisesc... De al-de sărbători... nu știu de le-oiu fi păzit.* PANN, P. V. I, 138. *Seara îl apucă prin păduri, ucigând și stărpiind al-de păsări cobitoare, ce se arată numai prin întunerice.* ODOBESCU, III, 181/20. *Cum îl văzură al-de gloatele venind teafăr..., îl primiră cu mare bucurie.* ISPIRESCU, L. 48. [Și: *an-de.*]

— Din *al + de*. Când *de* e partitiv, găsim la DOSOFTEIU și cazuri de al concordat: *Ai de Achindin, Pigasio și Anempodist fură aruncați într'o groapă.* v. s. 99/1. *Pentru care lucru răhniind îi de ai lui Savin și Creschentie, îi deaderă cu miile scârbe.* v. s. 148/1. Mai târziu însă, *al-de* deveni invariabil, chiar și în cazuri când *de* = „care“, deci: *Fugi și d-ta de la fereastră! Ce tot te zgăești și te uiti la toți d'al de taie-câinilor-frunză?* ISPIRESCU, L. 120. (=toți îi de taie câinilor frunză).

ALDINĂ s. f. (Tipog.) „*Caractères gras.*“ — Mai ales la plur. „*Litere grase.*“ *Idiotismele și etimologiile sânt tipărite cu aldine în acest dicționar.*

— Din ital. *aldino* (adjectiv derivat din numele tipografilor venețiani *Aldi*).

ALDUEALĂ s. f. „*Bénédiction.*“ — Numai în Ungaria. *Rumânii nu grăim toți într'un chip, cum iaste... alituaiala, blagoslovenia.* IOAN D. VINȚI (1683), ap. GCR. I, 270. [Pe lângă „*aldaș*“] *se întrebuintează și forma aldueală.* VAIDA. [Plur. *-eli.*]

— Derivat din *aldni*, prin suf. abstr. *-eală*.

ALDUÍ vb. IV°. „*Béni.*“ — Numai în Ungaria. *Alduesc = binecuvântez.* POMPILIU, BIH. 1004. *Alduesc = doresc cuivă harul lui Dumnezeu, binecuvânt.* *Se folosește și chipul de salutare: „Dumnezô tte alduească!“ foarte adese-ori pentru „Dumnezeu îi de binele.“* VAIDA. *Domnu să te alduească!* ALEXICI, L. P. I, 148/27.

— Din ung. *aldani*, idem.

ALDUÍRE s. f. „*Bénédiction.*“ — Infinitivul lui *aldni*, devenit abstract verbal. „*Binecuvântare.*“

ALDUÍT, -Ă arj. „*Béni.*“ — Numai în Ungaria. Participiul lui *aldni*, devenit adjectiv. „*Binecuvântat.*“ *Alduit = benedictus.* ANON. CAR. *Alduit să fie omul acela care ne deschise ochii, alduit în vecii vecilor.* CĂTANĂ, P. B. II, 13.

ALDUR s. m. (Bot.) v. *handur*.

ALÉAN interj. v. *alem*.

ALÉAN prep., adv., s. a. „*J. Contre. II.* (Loc. prép.) *Contre, vers. III. 1°. Aversion, inimitié, rancune, ressentiment. 2°. Chagrin, tristesse, nostalgie, souffrance, douleur; désir, mélancolie.*“

I. Prep. În Transilv. „*în potriua, contra.*“ *Vede pe Priam, pe Atride și-alean amândoror pe Achile.* COȘBUC, E. 22/9.

II. † Loc. prép. și loc. adv. În Transilv. În *alean*, într'*alean* = „*contra, în potriua, în potriua; către.*“ *Rumânii nu grăim toți într'un chip, cum iaste...: „în alian [=] „în potriua.“* IOAN D. VINȚI (a. 1683), ap. GCR. 270. | 1°. „*Contra.*“ *Eu nimică într'aleanu feciu oamerilor.* COD. VOR. 100/14 (= eu nemică făcând în potriua oamenilor. N. TESTAMENT, 1648; = eu nemică în potriua făcând norodului. BIBLIA, 1688: „*nihil adversus plebem faciens.*“). || 2°. „*Către.*“ *Vou întoarce fața mea în aleanul vostru (: „obfirmabo faciem meam in vos“).* CUV. D. BĂTR. I, 6. |

Alean spre = „*contra.*“ *Fratele tău are ceva alean spre tine.* N. TESTAMENT (1648) (: „*frater tuus habet aliquid adversum te.*“), ap. HEM. 820.

III. *Subst.* În exemplul din urmă, în loc să despărțim, ca în vechime: *cevă = compliment, alean spre = locuțiune prepozițională, după spiritul limbii de azi trebuie să despărțim: ceva alean = compliment, spre = prepoziție, așa încât alean a ajuns, pe calea aceasta, la funcțiunea unui substantiv. 1°. În Transilv. „*Pică, necaz, dușmănie.*“ *Pizmele, sfadele, aleanurile, mâniile...* N. TESTAMENT (1648) (: „*inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae.*“), ap. HEM. 820. *Nu vorbele... tale, Crudule, groază mi-aduc, ci zeii și-aleanul lui Joe.* COȘBUC, E. 250/30. *De un an de zile, Din alean pe mine, Tot mi s'au vorbit Și s'au sfătuit, Ei ca să mă taie.* MARIAN, I. 102. *Dușmanele mi-s multe: Câte-s de la noi la deal, Toate țin pe mine-alean.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 68. *Alean = Feindschaft: am alean pe cineva.* JAHRESBER. VI, 75.*

2°. Și în Transilv., dar mai ales în Mold., *alean* exprimă un sentiment mai blând, mai mult dureros și duios, nu răuvoitor. *ALECSANDRI, T. 1746, 1767* îl traduce prin „*durere*“ și „*focul inimii*“, *HASDEU, ETYM. MAGN. 822* îl consideră ca cel mai potrivit corespondent românesc pentru „*melancolie*“; credem că are mai ales nuanța de sens exprimată prin „*dor*“ sau „*nostalgie*“. *M'am înscris la oaste și-am intrat la vândători, ca să-mi alung aleanul.* ALECSANDRI, T. 928. *Privind... [acul] din pădure, Las aleanul să mă fure.* EMINESCU, P. 141. *Mare jale și alean or mai fi ducând mamele lor pentru dinșii!* CREANGĂ, P. 78. *Eu nu cânt în butul tău, Ci horesc de-aleanul mieu.* POMPILIU, B. 41/2. *Dar eu sânt om pământean Și am jale și alean.* SEVASTOS, P. P. 174/6. [Plur. *-leanuri.*]

— Din ung. *ellen*, „*contra.*“ *Alean pe (și spre) mine* traduce întocmai pe ungurescul *ellenemre (tenni, lenni etc.)*.

ALÉANEȘ s. m. † „*Ennemi.*“ — „*Dușman.*“ *Să vei tălni înainte boul sau asinul rătăcit al aleanșului tău, mână-i-l acasă lui.* PALIA (1582), ap. CCR. 73 (: „*și tu rencontres le bœuf de ton ennemi.*“). *Toți aleanșii.* idem. [Și: *aleaniș.*]

— Din ung. *ellenes*, idem.

ALÉARGĂ-CĂLE s. m. sing. tant. † (Mit.) „*Géant qui court à grands pas.*“ — Singurul exemplu, care pare a indica existența acestei figuri mitologice în vechile noastre povești (cfr. *Sfarmă-pietre, Strâmbă-lemne etc.*) este: *Bucură-se ca uriașul Aleargă-căle.* PSAL. SCH. 54/1; CORESI, PS. 44/10 (: „*il s'égaye comme un homme vaillant pour faire sa course.*“ : „*exultavit ut gigas ad currendam viam.*“).

— Compus din *alergă* și *cale*. Cfr. span. *pasacalle*, „*Gassenhauer.*“

ALÉATORIU, -ORIE adj. (Jur.) „*Aléatoire.*“ — Al cărui efect depinde de o întâmplare nesigură. *Împrumutul aleatoriu sau cu loterie... [se poate face] în trei feluri: prin adjudecare publică, prin mijlocirea directă ce o face statul cu mai mulți bancheri și prin subscripțiune.* PRETORIAN, DR. C. 116. *Contractul aleatoriu este convențiunea reciprocală ale cărei efecte, în privința beneficiilor și a pierderilor, pentru toate părțile, sau pentru una sau mai multe din ele, depinde de un eveniment necert.* HAMANGIU, C. C. 410. [Pronunțat: *a-le-a-tô-ri(-u).*]

— N. din lat. *aleatorius*, -a, -um.

ALÉBARDĂ s. f. (Arm.) „*Hallebarde.*“ — Un fel de sulț în armatura medievală (cu mâner lung, cu un fier tăios și ascuțit la vârf și cu alte două fieruri tăioase de o parte și de alta a acestuia, unul drept, iar altul în formă de lună nouă). *L-au străpuns cu o alabardă.* ȘINCAI, HR. II, 287/33. *Alebărzi*

mult oșelite... Stați înșefte... În pieptele svăcnitoare, Ca niște raze de foc. C. NEGRUZZI, II, 82. [Plur. -barde și -bărzi. | Și: halebărdă, † alabărdă.]
— N. din fran. (< v.-germ. *helmbarte*, „bărdă cu care sfărâmi coiful“.)

ALÉE s. f. „Allée“. — Drum [intr'un loc închis, de pildă într'o grădină] mărginit de arbori de amândouă părțile. *Ajungând în capătul aleei, ne-am pus pe-o canapea de brazde.* C. NEGRUZZI, I, 45. *Ca prin farmec, foile galbene ale aleelor de arbori și ale straturilor se'nverziră ca smarandul.* EMINESCU, N. 28. *Aleele ascunse ale grădinilor publice din Iași.* CREANGĂ, A. 133. || P. ext. „Uliță lungă, care are de amândouă părțile același fel de construcții“. *Urmează apoi... o alee de prăvălitoare, ca ale oricărui târgușor.* IORGA, N. R. A. I, 347.
— N. din fran.

ALEGĂ vb. I refl. „S'en prendre à qqn., importer qqn., s'attaquer à qqn.“. — „A se acăță, a se legă, a se apuca de cineva“. Construit cu „de“. *Atunci toți se alegară de dînsa, să le gătească într'o zi ea bucatele.* ISPIRESCU, L. 25. *Se alegară de dînsul și-i căntau ceartă cu lumânarea.* idem, L. 248. *De cine dorul s'aleagă, Nu-i paie lucru de șagă.* TEODORESCU, P. P. 276. *De mine N'are să s'alege nime.* idem, 111.

— Din lat. *alligare*; ital. *allegare*, fran. *allier*, span. *aligar*, portg. *alligar*. (Cfr. dubletul: *aliă*.)

ALEGĂDĂ vb. IV^a. }
ALEGĂDU vb. IV^a. }

„Contenter, satisfaire“. — *Trans.* Cuvânt rar, întrebuintat numai în Transilv. „A mulțumi, a îndestulă“. *Pe finii D-tale îi alegădueste.* MARIAN, NU. 757. | Refl. *Mă alegădesc = mă îndestulesc.* VAIDA.
— Din ung. *elégdni*, idem.

ALEGĂND adv. † „1°. *Sauf, (ne...) que, excepté.* 2°. *Surtout*“. — Gerundul lui *alege*, întrebuintat în mod adverbial. 1°. De la *alege*, cu sensul de „a despărți, a da la o parte“, avem sensul „în afară (de), afară numai (dacă), exceptând cazul (când), numai (doară dacă, fără (dacă))“, de unde apoi „(numai) în mod excepțional“. Mai rar îl găsim urmat de „fără de“, mai ales de „de, dacă“ și foarte rar singur. *Nu este Dumnezeu altu, alegându de mine.* PSAL. SCH. 497¹⁵ (: „il n'y a point d'autre Dieu que moi“.). *Să nu zică cine-vă, că are folos de la avuție, ...alegându folos va avea cela ce-și va da avuție în mâna săracilor.* CORESI, ap. HEM. 809. *Cine va ocoli locul unde se cade să plătească vamă, alegându de are fi cu știrea vameșilor, tot negoful ca să-și piarză.* PRAVILA MOLD. 25. *Pre aceste zile a sfântului post ca să nu se boteze coconii, alegându de mare nevoie, de se va afla nestine bolnav de moarte, pre acestia să-i boteze.* ȘAPTE TAINÉ, ap. TDRG. [Hristos] *alte toate le-au avut ca și noi, alegându fără numai de păcate.* VARLAAM, C. 137². || 2°. Cu sensul lui „(mai) ales“. *Aceaste [rane], macar că sânt și de a nu îndemnarea spre moarte, iară tot trebuie cu socotință, alegându de se vor prileji să fie la piept.* PRAVILA MOLD. 67. *Care slugă...va fugi den casă într'aceă zi, când s'au făcut furtușagul, dă prepus oarecum cum să fi făcut el acel furtușag...; alegându dacă va fi fugit să se fi ascuns.* idem., ap. CCR. 220.

ALEGĂȚIE s. f. }
ALEGAȚIUNE s. f. }

„Allégation“. — Aducere a unei păreri, a unui fapt, spre întărirea celor spuse, ca dovadă, sau ca scuză. „Afirmare, aserțiune, motiv, scuză“. *Putem oare zice...; că [Dacii]...se aflau încă în epoca de peatră, sau să ne închipuim că ei nu cunoșteau decât bronzul, la momentul când îi vedem în fața Romanilor? Asemenea alegațiunii nu pot aduce decât confuziune*

în puținele cunoștințe ce avem despre arta la acel popor.

ODOBESCU, II, 279.
— N. din fran. (= lat. *allegatio*, -onem.)

ALEGĂTOR, -TOARE adj., subst. „Qui trie, délimite, choisit, élit, discerne, préfère, etc. *Électeur. Gourmet, friand*“. — Adjectivul verbal al lui *alege* (derivat prin suf. -ător). *Spec. (Jur.) † Boieri alegători* erau acei boieri care aveau să facă hotărnicirea oficială a moșilor. *Au trimis boieri alegători acolo, de au oșebit moșia Ciorbestii de Bărlova.* (a. 1755, Mold.) URICARIUL, XIV, 115¹⁴. | (Const.) Cel care are dreptul de a alege, de a vota la alegeri. *Pentru a fi alegător, trebuie ca cetățeanul să îndeplinească următoarele condițiuni: 1.) să fie [cetățean] român...; 2.) să aibă... 21 [de] ani împliniți și 3.) să plătească dare către stat.* PRETORIAN, DR. C. 15. || În Brașov, *alegător* are și înțelesul de „(om) cu gust delicat la mâncare“. *Asta-i alegător, nu mănâncă orice.* (Com. Lacea).

ALÉGE vb. III. „I. 1°. *Séparer, isoler. Partager, séparer (les cheveux en raie). Délimiter, démarquer.* 2°. (Refl.) *Se séparer, se détacher, sortir des rangs. Se séparer (par un procès chimique), sortir à la surface (se dit du beurre qui se sépare du lait, du moisi qui sort à la surface du vin etc.)* II. 1°. *Distinquer, discerner, démêler, (en) juger, se rendre compte de..., connaître.* 2°. *Brocher (une étoffe), damasser.* III. 1°. *Trier.* 2°. — 5°. *Choisir, élire, opter pour, préférer.* IV. 1°. *Prendre (rendre) une décision, décider.* 2°. (Refl.) *Être décidé. Devenir, (en) résulter, (en) rester.*“

Alegerea este o acțiune de selecțiune, care se face între mai multe lucruri. De aceea *alege* e însoțit adesea de prep. „din“ („dintre“, „de la“, „în“, „între“, „de“); dar se întrebuintează și în mod absolut.

I. În accepțiunea cea mai simplă a cuvântului, *alegerea* este numai o oșebire a diferitelor lucruri după categorii, sau o despărțire a aceluiași lucru în două sau mai multe părți.

1°. *Trans.* „A despărți, a separă ceva sau pe cineva dintre alte lucruri sau ființe.“ *Și [Hristos] se delungă de ei, de-și alease ucenicii.* COD. VOR. 3¹² (= depărtându-se de la ei, despărți pre ucenici. N. TESTAMENT, 1648; = oșebi pre ucenici. BIBLIA, 1688: „lui, s'étant retiré d'avec eux, s'épara a les disciples“.). *Unii... de la o vreme, aleg vițeii de la vaci.* ECONOMIA, 80. *După ce se vor uscă căpătânele bine, se bat cu umblăciule, spre a alege sămânța din ele.* I. IONESCU, C. 162. || „A despărți, a separă ceva în două sau mai multe părți“. *Apoi singur îmi fac parte, Aleg steava [de armăsari] 'n jumătate, Și mă duc... Drept la țarg la Brancovei, Unde-s caii mai cu preț.* ALECSANDRI, P. P. 314^{1/2}. | *Spec. A alege cărare = a-și pieptăna părul cu cărare, despărțindu-l în două părți. Acù mă uit în oglindă, și, cu pieptenele, îmi aleg o cărare dreaptă, foarte dreaptă, ca un ade-vărat tânăr care vrea să facă o cucerire.* SADOVEANU, M. 194. || † (Jur.) Când despărțirea aceasta înseamnă în același timp o delimitare a deosebitelor părți ale unei moși, avem sensul „a hotărnicii“. [Sântem] *rândușiți, ca să alegem această jumătate de sat a Episcopiei... despre alte hotare.* URICARIUL, XVI, 291¹². *Au luat din Divan 24 de boiari... și cu om domnesc împreună, de au mers toți la acel sat... de au ales toată partea doamnei Elinii și au hotărât de cătră Nica.* MSS. (a. 1681, Cotroceni), ap. HEM. 805. (Cfr. boieri alegători.)

2°. *Refl.* Despre ființe: „A se despărți dintre alții, a se da de o parte, a ieși (la iveală) dintr'o mulțime“. *Alege-te! = dă-te 'n lături!* MARIAN. *Din mijlocul stolului [de porumb negri], Porumb alb că s'alegă.* TEODORESCU, P. P. 264^b. *Satul hotărî să-l spunăzore, pentru a nu mai da pildă de lenevire și altora. Și așa, se aleg vreo doi oameni din sat și*

se duc la casa leneşului. CREANGĂ, P. 329. | Când e vorba despre animale, a alege = „a ieşi din ciurdă“ capătă sensul de „a se răseşti, a umbla imprăştiat“. *Oile merg grămadă, iar caprele se aleg.* ZANNE, P. I, 569. || Despre lucruri. „A ieşi la suprafaţă (în urma unui proces chimic)“. *Zărul se fierbe şi se alege din el urdă dulce; din aceasta, băgată în bădău sau în hurdou, se alege untul.* (Orlat, în Transilv.), ap. HEM. 806. *Vei bate şi putineiu ca să alegi untul.* ŞEZ. V, 131/35. *De geaba mai baţi apa 'n chină, să s'aleagă unt, că nu s'alege niciodată!* CREANGĂ, P. 118. *Nu se alege floarea vinului.* DRĂGHICI, ap. TDRG.

II. Aşezarea lucrurilor în categorii şi delimitarea lor nu este totdeauna scopul alegerii, ci adesea numai un mijloc spre a le 1°. „distinge, deosebi“. *Trans. Giudecă-mă, Doamne, şi alege para mea.* (: „discerne cauzam meam.“) DOSOFTEIU, ap. HEM. 802. *Focul din apă şi ziuă din noapte şi orbii o pot alege.* CANTEMIR, ap. TDRG. 478. *Calul ai să-l poți alege, punând în mijlocul hergheliei o tavă plină cu jăratic şi, care dintre cai a' veni la jăratic să mănânce, ...acela are să te scape.* CREANGĂ, P. 192. | *Fig.* „A face să putem deosebi“. *Vinul alege pe om.* ZANNE, P. IV, 184. *Mintea aliaze cele netrecute de ciale trecătoare.* VARLAAM, C. 226^b. | De aici : „a distinge cu mintea, a înţelege, a pricepe“. *Puicana a auzit dă la un boier bătrân, că parte din ghisuri sânt adevărate, parte nu... Dumnezeu să aleagă!* JIPESCU, O. 151. *Mai des în construcţia a-i alege cuivă ceva (din vorbe, din răspuns) = „a înţelege ce spune“ : „comprendre“. Îi spun... Cum că la răspunsuri lepăru ciudată şi că nuputură vorba-i să n'înţealgă: Ce răspuns le dete nu pot să-i aleagă.* PANN, P. V, II, 140. *Bălan să-ţi aleagă din gură ce spui, dacă nu vorbeşti desluşit!* CREANGĂ, P. 151. | *Refl.* „A se deosebi, a se distinge (în sens propriu şi în sens figurat), a se cunoaşte“. *Luna plină printru... [stele] S'alege albă şi scânteie, ca un ban nou într'o comoară.* ANGHEL, I. G. 37. *Rădăcină despletcină? Se alege cine-o dezbină [= „Cartea“].* GOROVEIU, C. 45. *Să mă aleg dintre toate celelalte fete, Cum se alege pământ din pene.* MARIAN, V. 180. *Nu se alege câştigul din pagubă.* PANN, P. V, II, 85 (= nu-i aproape nici un câştig). || *Unipers.* A i se alege cuivă ceva = „a desluşi ceva“ : „démêler qch.“ *În partea asta, încoă, mi se aliceşte albind ceva dară nu ştiu ce este, că nu mi se alege, fiind prea departe.* ISPIRESCU, L. 336. || *Intrans.* † A alege de ceva = „a face deosebire între diferite lucruri, a vorbi (a scrie) deosebit despre...“ : „parler (ou écrire) séparément de...“ *Nu numai leatopiseşul nostru, ce şi cărţi străne am cercat, ca să putem afla adevărul...; că leatopiseşul nostru cel moldovenesc aşă scrie de pe scurt, că nice de viaţa Domnilor care au fost, toată cărna nu alege, ne cum lucrurile den tăuntru să aleagă.* URECHE, LET. I, 95.

2°. (Ţes.) *A alege ştergare (scoarţe etc.) = a alege la ţesut felurite flori.* CREANGĂ, GL.

III. De cele mai multe ori scopul alegerii nu este numai despărţirea lucrurilor în categorii sau deosebirea lor în mod obiectiv, ci distingerea aceasta se face după criterii subiective, în bune şi rele, convenabile şi neconvenabile, preţioase şi nepreţioase etc. În înţelesul acesta alege n'are alt echivalent în limba română; se pot totuşi distinge câteva nuanţe de sens.

1°. *Trans.* „A curăţi prin selecţiune“. Se spune despre mazare, fasole, linte etc., pe care o alegem atunci, când scoatem boabele bune dintre cele stricate, din neghină etc. *Să-mi alegeţi macul de o parte, fir de fir, şi nisipul de altă parte.* CREANGĂ, P. 262. *Am ales un blid de linte.*

2°. *Trans.* Exprimă o nuanţă de sens apropiată de: „a căută“. *Secara se face orîunde, ea nu alege locul.* I. IONESCU, C. 179. *De frumoasă, eşti frumoasă, Dar alegi locul, de gaoasă.* HODOŞ, P. P. 170. *La*

cap de tară să-ţi faci casă şi să-ţi alegi loc la mijloc de masă. ZANNE, P. VI, 343. || *A alege pe (sau: de pe) sprânceană : „trier sur le volet“. El că mi le-alege, Pe gene, sprânce, Care e mai naltă Şi mai sprâncenată.* TEODORESCU, P. P. 75. *Dacă se adunară, alese din ei... vreo două sute de meşteri, tot pe sprânceană, ştii.* POP., ap. HEM. 845. | *Alege până culege = a se păcăli din lăcomie de a apuca ceva prea bun sau din dispreţ pentru cele ce se pot lua mai cu uşurinţă.* HEM. 801 : „qui refuse, muse“. *Cuculeţ: Şi-a găsit gineri, în sfârşit? Slavă Domnului, că mult o mai umblat cu lumânarea, biata femeie! Da pe cine ziseşi? — Afîn: Pe berbanţii cei doi, de care mi-ai vorbit mai deunăzi... O ales, o ales, pân'o cules!* ALECSANDRI, T. 452.

3°. *Trans.* Cu o nuanţă de sens apropiată de: „a afla, a găsi“. *Instinctul... învaţă pe dobitoace a-şi alege locul lor de păşune.* KONAKI, P. 293. *Pot să-ţi aleg una şi noaptea, pe'n tunerec.* CREANGĂ, P. 162.

4. *Trans.* Cu o nuanţă de sens apropiată de „a da întâietate, a preferi, a părtini“. *Au n'au alesu Dumnezeu mişei lumeei, bogăţi întru credinţă?* COD. VOR. 117/9 (: „Dieu n'a-t-il pas choisi les pauvres de ce monde, qui sont riches en la foi?“). [Ei] *leapădă ciale cereşti şi alegu ciale pământeste.* VARLAAM, C. 238/2. *Ai alesu ce tate mai bun, decât ce e mai rău.* MINEIUL (1776), 95. În acest caz, în vechime a alege eră urmat, de obicei, de „mai vartos“, azi de „mai bine“. *Şi toţi [pe muierea frumoasă] aleg, mai vartos decât aurul şi argintul.* BIBLIA (1688), ap. TDRG. *Nădejde de mântuire de nicăieri aşteptând... Decât traiu cu ruşine, mai bine moarte-alegând.* C. NEGRUZZI, I, 123. *Ştim că drept zici şi înveşi şi nu alegi faţa, ce într'adevăr calea lui Dumnezeu înveşi.* N. TESTAMENT (c. 1648) (: „et non accipis personam“), ap. HEM. 802.

5°. *Trans.* Cu o nuanţă de sens apropiată de „a se hotări pentru ceva sau pentru cineva (având înainte mai multe lucruri sau persoane)“. *Calea cea dreaptă a raiului alegândi, din tânără vârstă ai urmat lui Hs. MINEIUL (1776), 80. | Alege-ţi: în săbii să ne tăiem, în buzduşane să ne lovim, ori în luptă dreaptă să ne luptăm?* ISPIRESCU, L. 42. | *Eu te voi lua [de bărbat], dacă mă vei alege.* idem, L. 31. | *Îşi aleseră pe o slugă a lui Solomon... de şi-l puseră rege.* MOXA, 350. *Întemeiară un stat puternic, alegându-şi regi dintre Români.* BĂLCESCU, M. V. 7/16. *Dintr'aceştia ţara noastră îşi alege astăzi solii.* EMINESCU, P. 246. || *Spec.* „A-şi da votul pentru un candidat de deputăţie“. *Ţi-am împlinit dorinţa ta, te fac deputat. Iată şi ordinul să te aleg.* N. XENOPOL, ap. TDRG. | *Refl.* „A-şi pune candidatura la un loc eligibil (şi a fi ales)“. *Foarte bine-ai socotit... să te alegi deputat.* N. XENOPOL, ap. TDRG.

IV. De înţelesul din urmă se leagă sensul de:

1°. *Trans.* „A hotări, a decide“, întrebuiţat altădată şi ca termen juridic. *Judeţul nu poate să aleagă, cine a făcut răutatea.* PRAVILA MOLD. 148^b. | *Fig.* *Numai sabia va alege!* TEODORESCU, P. P. 110^b. *Urma alege = „la urmă se decid lucrurile, la urmă se va hotări cine-a avut dreptate etc.“ (cfr. coada-i grasă!).* *Auzind fătul babei cuvintele fetei, au chitit în sine: Bine, bine! Om vedeă, Urma va alege!* SBIERA, P. 142. *Clopotul va alege = averea după moarte se cunoaşte.* ZANNE, P. VI, 513. || În vechime întâlnim şi următoarele expresii: *A alege într'un sfat = „a decide unanim“ : „prendre une décision unanime“. Cu toţi, într'un sfat, aleaseră, ca vidra dintr'amândouă monarhiile afară să se gonească.* CANTEMIR, ap. HEM. 804. *A alege cu sfatul sau a-şi alege sfat, să... = „a decide în urma unei consfăţurii“ : „prendre une décision, après en avoir délibéré“. Au ales cu sfatul, să nu rămăie nepretenii în urmă.* N. COSTIN, LET. I², 484. *Turcii şi-au ales sfat să mai aştepte.* DIONISIE, C. 208. | *Se alege pricina asupra cuivă = „cade pricina asupra cuivă“ :*

„la responsabilité retombe sur qqn“. Pricina acestei scârbe asupra acelor boieri s'au fost ales: asupra vornicului Sturziu, cum că... se pune împotriva Domnilor. N. COSTIN, LET. II, 83/36.

2°. Refl. „A se decide, a se hotări, a se vedea, a feși la iveală, a se sfârși într'un fel sau altul“. I-am dat daniel toate părțile mele..., câte le-am stăpânit eu și câte s'ar mai alege, după ce s'ar aște scrisorile. URICARIUL, X, 75/4. Când se va împărți muiarâ de bărbat, ...să șază acolo, cu cheltueala bărbatului, până se va alege ce cum va fi. PRAVILA MOLD. 86. Basarab-Vodă pândea, la ce se va alege lucrul. N. COSTIN, LET. II, 126/22. Și au tot cam zeticnit pe Nemți și nu s'au putut alege [lupta]. NECULCE, LET. II, 439/14. | Une-ori precizat prin complinirea „din două una“ sau „la un (ori: într'un) fel“. Având războiu și cu împăratul persesc, altă parte..., având războiu cu Turcii... căută să se aleagă la un feliu. DIONISIE, C. 214. || Unipers. A se alege, să... = „a fi hotărît de soartă, ursit, menit, să...“: „être prédestiné, décidé (d'une manière fatale)“. Arde-mite-ai, codru des! Văd bine că s'a ales, Din tine să nu mai ies! ALECSANDRI, P. P. 252. A i se alege cuivă (din două una, sau într'un fel sau altul, sau: la un fel) = „a se sfârși într'un fel sau altul, a se decide ceva pentru cineva“: „se décider, aboutir, seterminer, advenir d'une manière ou d'une autre“. Tare-i bolnav săracu; hai să chemăm niște pochi, să-i facă niște masle, că pe urmă, ori s'a ndreptă, ori a mură, incălea să i se aleagă din două una. POP. (Răchitoasa, în Tecuciu), ap. HEM. 803. Aleagă-se! = „fie ce-o fi, întâmplă-se ce s'o întâmplă!“. Și dacă m'or prinde, aleagă-se! (Ilfov, Dâmbovița, com. I. Pavlescu). A i se alege cuivă de ceva = „a mai avea poftă (vreme) să...“: „avoir envie à“. Biata femeie, nopțile le făcea zi. Nu i se alegea nici de mâncare, nici de odihnă. Atăta dor și foc avea, să-și găsească bărbatul pe care ursita i-l dedese. ISPIRESCU, L. 58. || P. ext. A se alege cineva ceva = a ajunge, a se face, a deveni (în mod fatal)“: „devenir, aboutir“. Iară pe urmă mare bețiv s'a ales acela. N. COSTIN, LET. I, A. 21/33. Dufulescu s'a făcut frate la schitul de la Durău..., Nedelcu s'a ales un pungaș de rând; acela, de când era în școală, fură, de stingea. VLAHUȚĂ, D. 101. | De aici apoi sensul de „a ieși, a rămânea, a rezulta“ în următoarele construcții: A se alege de (din)... : „devenir, aboutir“, (en) rester, (en) résulter“, mai ales la negativ: A nu se alege nimica de (din)... și, mai puternic: A se alege praf (pulbere, scrum, cenușe). Dacă nu era el, cine știe ce se aleagă de capul meu! ISPIRESCU, L. 301. Muncesc, muncesc și nu s'alege nimica de mine! CREANGĂ, P. 200. [Dacă aș traduce pe Gogoli,] ce s'ar mai alege din descrierea Bărăganului? ODOBESCU, III, 20/18. De voi nimic nu s'a alege! ALECSANDRI, P. I, 74. Un mitocan, mă rog! Zice că-i negustor, alege-s'ar praful! CARAGIALE, T. II, 15/74. Praf și pulbere să se aleagă de capul lui! ISPIRESCU, L. 127. | Mai ales: A se alege cu ceva (din) = „a rămânea cu..., a profita“: „obtenir“. Însă, de se va lăsa omul în voia soartei cu această plântă delicată și șugubată, apoi se va alege mai cu nimic. I. IONESCU, C. 170. Se a esese însă de la Dumnezeu cu darul. ȘEZ. IV, 1/3. Cu atăta s'a ales el din călătoria sa. DRĂGHICI, R. 10. Dintr'o păreche de boi, m'am ales c'o punga! CREANGĂ, P. 45. Dintr'atâta lume largă, M'alesseiu c'o puică dragă. TEODORESCU, P. P. 325. | Și trans. „A profita, a trage folos“: „(en) tirer profit“. Moldovanul nu alege nimică din hrișca anului aceluia. I. IONESCU, C. 105.

[Aor. alesieiu, în vechime și în Ban. aleș(u) HEM. 809, JAHRESBER. III, 242., part. ales; la Arom.: aor. aleșu, part. aleptu.]

— Din latin. *allego*, -egi, -ectum, -ere (pentru *eligere*; *Thes. ling. lat.*), păstrat în Italia întreagă (v.-ital. *alleggere*, v.-veronez, v.-milanez *alezer* etc.).

ALEGERE s. f. „Séparation. Discernement. Choix. Triage. Élection. — Infinitivul lui alege, devenit abstract verbal. Din zărul ce rămâne după alegerea untului, se face urdă bătută. (Orlat, în Transilv.), ap. HEM. 806. Alegerea seminții din căpătâni se face cu mare greutate. I. IONESCU, C. 161. Niciodată în viață nu pusese atâta grijă în alegerea cărării. VLAHUȚĂ, ap. TDRG. 478. | Judecătorii... sânt îndatorii spre a face alegere pricinii. PRAVILA (1814), 13. Se cade a se plecă preuților, cum are hi tremiși de la Dumnezău, spre alegerea necurățiilor noastre. VARLAAM, C. 306. | Am făcut alegere de în multe și bogate pravile. PRAVILA (a. 1652), ap. GCR. I, 158. Dumnezeu... a înzestrat pe om... cu voință, lăsându-l liber în alegerea sa. BĂLCESCU, M. V. 4/10. Încet, încet, nora s'a dat la brazdă și baba eră mulămită cu alegerea ce-a făcut. CREANGĂ, P. 7. | D-ta... mi-ai dat votul la alegerea din urmă. C. NEGRUZZI, I, 223. Lumea.. a venit să fie față la alegerea împăratului. ISPIRESCU, L. 275. Alegerea este acel drept, prin care un cetățean dă la una sau la mai multe persoane un mandat public pentru exercitarea părții sale de suveranitate. PRETORIAN, DR. C. 21.

ALEGORIC, -Ă adj., adv. „Allégorique; allégoriquement“. — În chip de alegorie, sub vălul alegoriei, „în pilde, învăluit, acoperit“. Înțeles alegoric. | Germanina e reprezentată, în mod alegoric, prin statuea unei femei

— N. din lat. *allegoricus* (= grec. ἀλληγορικός).

ALEGORIE s. f. „Allégorie“. — Vorbire figurată, care cuprinde, subț înțelesul literal, un înțeles ascuns, figură poetică (o metaforă continuată) și, prin extensiune, și formă artistică. Vecernia și utrenia arată prin aligorie, că sfinții întru această lume, ca întru o seară sfârșindu-se, se vor scula la utrenia învierii ceii de obște. MINEIUL (1776), 5. pr. Cimpoieșul își desvâlește... toate florile rîtorice, împodobindu-și vorba... cu alegorii și cu metafore. M. KOGĂLNICEANU, DACIA LIT. V, 36. [†, după n.-grec. și: *aligorie*.]

— Din lat. *allegoria* (= grec. ἀλληγορία).

ALEGORIST s. m. „Allégoriste“. — Acela care explică lucrurile prin alegorii.

— N. din fran.

ALEGRÉTO adv., s. m. (Muzic.) „Alléretto“. — Adv. „Ceva cam vioiu, cam sprinten, cam vesel (despre tempo)“. | Subst. Bucată, sau o parte dintr'o bucată muzicală ținută într'un tempo mai mult vioiu.

— N. din ital. *allegretto*, idem.

ALEGRO adv., s. m. sing. tant. (Muzic.) — „Allégro“. — Adv. „Vioiu (despre tempo)“. | Subst. Bucată, sau o parte dintr'o bucată muzicală, ținută într'un tempo vioiu. [Mai rar: *alégru*.]

— N. din ital. *allegro*, idem.

ALEGRU, -Ă adj., adv., s. a. „1°. Allégre. 2°. Allégro“. — 1°. „Vioiu, vesel, sprinten“. Se vede vânătorul măreț, alegru, sprinten. ODOBESCU, III, 89,3. Cea mai alegră arie semăni [cu] un prohod. C. NEGRUZZI, I, 292. Eră un om prea alegru. PANN, E. II, 13. || 2°. Spec. (Muzic.) cfr. *alegro*.

— N. din fran.

ALEGUȚ! interj. „(Mets-toi) de côté!“ — În Bucov. „În lături!“ Se întrebuințează de femei numai când muly vacile, spre depărtarea viteilor, ca să nu sugă; ele spun *aleguȚ!* = „dă-te-n lature, alege-te“. MARIAN.

— Derivație spontană din alege, prin suf. dim. -uȚ.

ALEGUȚĂ vb. I^a. „Séparer le veau de la vache, pour pouvoir traire“. — A aleguȚă = a lua viteiului

de la vacă, ca să poți să o mulgi. (Zaharești, în Bucov., com. Tofan.)

— Derivat din aleguț.

ALEI! interj. („Ah! Hélas!”) — Exclamație care se întrebuințează aproape numai în poezia populară și mai ales în poezia epică, ca introducere la invocațiuni. Conținutul ei emoțional variază după felul sentimentului din care se naște invocațiunea; nota dureroasă (cfr. aoleu) nu predomină însă. *Alelei, murguleț mic, Alei, dragul meu voinic! De-ai putea la bătrânețe, Cum puteai la tinerețe!* ALECSANDRI, P. P. 73. *Alele, Doamne sfinte, Doamne sfinte și părinte, Mai așază-mi gândurile!* IARNIK-BĂRSEANU, D. 125. *Alei! Moarte grabnică, Când în sat tu ai intrat, De mine n'ai întrebat!* MARIAN, I. 178. *Alèle, mergând pe drum, Bătrânețele m'ajung.* DOINE, 90/11. *Alei, tu, stea de seară, O să te'ntréb.... Alei ție, stea de seară.* ȘEZ. IV, 143. *Despre Nistru cătră Prut, Alelei, ce drum bătut!* POP. (Bucov.), ap. HEM. 812. | Cu d' protetic: *D'ale, Gheorghe, bun voinic, Ale cui sânt cesteia oi?* BIBICESCU, P. P. 252. *Dale-le-le, păsările, Ce cântați pe rămurèle Amarul inimii mele.* idem, 24. *Dali, bade, dragul meu, Unde găți tu murgul tău?* POP., ap. HEM. 813. *Peste-Abrud, peste Aiud, Dalele, ce drum bătut!* POMPILIU, B. 24/12. | În poezia cultă a fost introdus de ALECSANDRI. *Alelei, Doamne! Cum zburau Voinicii toți cu mine!* P. III, 442., iar în proză de către CREANGĂ: *Alei! Femeie nepricepată! Ce-ai făcut?* P. 88.

[Și: *alele, alelei, dalé, dalele, dalelele;* accentuat și: *dali* și poate și *álele* în: *Alele, fecior de Sărb, De ce-ai scos nevasta'n țarg?* BIBICESCU, P. P. 283. Pentru rimă și: *Aleleu, Iovi' al meu!* POP., ap. HEM. 813.]

— Înrudit cu bulg. *olele!*, idem. Cfr. aoleu.

ALELEI interj. } v. alei!
ALELELE interj. }

ALELUIA interj., s. m. „*Alléluia*”. — Exclamație în unele cântece bisericești, mai ales în psalmi, care în limba ebraică înseamnă: „Lăudați pre Domnul”. *Alluia lui Aggeu și Zahariu. Lăudați Domnul de ceriu.* CORESI, FS. 400. *Cântă „aleluia” și „Doamne măluște.”* CREANGĂ, A. 39. || Cântându-se la înmormântări psalmul 118, cu *aleluia* după fiecare vers, s'a putut naște locuțiunea: *A-i cântă cuiivă aleluia* = „a-i face prohodul, a-l înmormântă”: „*dire à qqn. l'office des morts, l'enterrer.*” ZANNE, P. VI, 475. || *Fam. Aleluia*, fiind ca și „amin” răspunsul cântăreților către preotul care servește liturghia, a putut să însemneze ca și acesta: „s'a sfârșit, s'a dus pe copcă”: „*c'est fini!*”. *De cumvâ nu te are la stomac vreun ciocoiu de pe moșie, aléluia!* N. XENOPOL, ap. TDRG. 479. *Frumusețe, tinerețe, aliluvia!* ap. DDRF. [Și: *alilúia.*]

— Din ebraicul *hallelu-Jah*, prin mijlocire slavă (iar cuvântul slav din grec. ἄλληλοῦσα).

ALEM s. a., interj. „1°. *Croissant* ou *étoile placés sur une mosquée.* 2°. *Étendard, drapeau.* — 1°. † Semiluna sau steaua din vârful minaretului unei moschei. *La o minară a unui geamii, în mijlocul alemnului, s'au arătat o cruce.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 286/1. *De vor pune semnul lui (adecă alemn) în vârful turnului, îl va lăsa.* MAG. IST. 167/6. || 2°. † Stindard, cu semiluna în vârf, pe care îl primeau domnii români de la sultan, dimpreună cu celelalte insignii ale suzeranității. *Și mie, trimițându-mi o pală și-un alemn...* ALECSANDRI, ap. ȘIO. II°, 5. || De aici, până azi, prin Muscel: *Nu e de alemn* = „nu e de pricopseală”. *Alam de el!* = *ferice de el!*: „l'heureux!” RĂDULESCU-CODIN. [Și: *aleám, alám.*]

— Din turc. *alem*, „semilună, stea, stindard”.

A-LÉNE adv., adj. „*Nonchalamment. Nonchalant.*” — Într'un mod lipsit de vioiciune, trădând lenie,

cu lenie. *Linda Raia vine'n chiosc a-lene, Privește prin zăbrle...* ALECSANDRI, P. III, 77. *Mișcă și el picioarele a-lene unul după altul înaintea lui, numai să zică că umblă.* ISPIRESCU, L. 33. *Spicele răscoapte... se clătinu a lene, încovoându-se în văi și dealuri de aur ruginit.* DELAVRANCEA, S. 195. *Te urmăresc cu săptămâni, Un pas făcut a lene, O dulce strângere de mâni.* EMINESCU, P. 76. *Fumul alb alene ese din cămin.* COȘBUC, B. 6. *Se sculă cam a lene.* RETEGANUL, P. IV, 13/9. || Întrebuințat în mod adjectival. *În repaosul nopții se auzeă... susurul alene al vântulețului de vară.* ODOBESCU, ap. HEM. 822.

— Din a (3e) + lenie.

ALENSIG s. a. † }

ALENSÚG s. a. † }

„*Ennemi*” — „Dușman” (în înțeles colectiv). *Domnul mânia sa o au încins în aleanul meu și m'au pus pre mine lui alensug.* SICRIUL DE AUR, ap. OCR. 117. *Alenshig* = *inimicitia*. ANON. CAR. [Plur. -șuguri, -șiguri.]

— Din ung. *ellenség*, idem.

ALEÓ interj. v. aoleo.

ALÉR interj. v. lerni.

ALERCINĂ vb. I. † „*Courir*”? — „A alergă”? Singurul exemplu: *Alercina ca un într'arpat în Damasc.* DOSOFTEIU, v. S. 196.

— Pare a fi un derivat din *alergă*.

ALÉRG s. a. „*Course*”. — „Alegare, alergat”. *Doritori să se'ncerce la repezi alerguri.* COȘBUC, E. 90/23. [Plur. -lerguri.]

— Substantiv postverbal din *alergă* (format probabil de Coșbuc, care întrebuințează des acest fel de derivate).

ALERGĂ vb. I. „1. 1°. *Chasser, courir qqn., poursuivre.* 2°. *Faire courir* (les yeux), *parcourir* (avec les yeux). 3°. *Faire courir; courir* (des chevaux). 4°. *Parcourir.* II. 1°. *Courir, galoper. Trimer. Accourir, affluer.* 2°. *Érrer, se répandre, se propager.* 3°. *Courir (qqn.), poursuivre; tâcher d'obtenir, viser, aspirer. Se diriger (vers); faire des démarches, se donner de la peine* (pour qqn.); *se réfugier, recourir, avoir recours (à); s'adresser, appeler, faire appel (à)*!”

I. Sensul original al lui *alergă* eră, în funcțiune factitivă, „a sili pe cinevă sau cevă să se deparțeze”, deci se apropria mai mult de înțelesul verbului „a alungă”. Ideea „grăbirii” sau a „mișcării repezi” e deci numai o notă accesorie, intrucât „deparțarea” eră silită și pornea dintr'un impuls puternic.

1°. „A alungă, a goni din urmă”. *Parcă-l aleargă Turcii!* ZANNE, P. VI, 421. *Roatele se ale[ar]g[ă] una pe alta, și nu se ajung niciodată.* idem, I, 537. | La acest sens se adaugă lesne noțiunea „urmării”. *Timere Hușean...* *Dacă... Pei ajută, ...Pe el'oiu lăsa și te-oiu alergă și te-oiu îmbucă.* TEODORESCU, P. P. 449. [Uliul] se ține după... [porumbel], *il aleargă și vrea cu dinadinsul să-l prinză.* ISPIRESCU, ap. TDRG. 470.

2°. Cu complimentul „ochii” (întrebuințat în mod metonimic pentru „privirile”) are sensul de „a aruncă, a purtă în depărtări”. *Oșteanul... Numai ochii săi mișcă, Vulturește-i alergă. Pe cea zare cenusie.* ALECSANDRI, P. II, 10. *Își aleargă viteazul ochii departe, pe mări.* COȘBUC, E. 15/23. | Nota „repeziciunii” poate deveni precumpănitoare. „A purtă repede, a percurge cu”. *Nu se mai osteneă [prințul], de a-și alergă ochii peste rândurile... cele de o așă iubită mână trase.* BARAC, ap. TDRG. | Același sens figurat în: *a-și alergă gura: „bavarder.”* *Cum s'a văzut cu noră'n casă, lelea Maria a și n'ceput să-și alerge gura prin vecinii: că-i o ile nimic!*... G. MOROTANU, SĂM. I, 121.

3°. Despre cai. Sensul „a face să se depărteze“ devine identic cu „a face să fugă“, iar acesta cu „a mână repede, a goni“. *Din dos au alergat [el] calul.* DOSOFTEIU, v. s. 25/2. *Într'una prin taberi Roibii-și aleargă și carul sălbatec îl poartă pe câmpuri.* COȘBUC, E. 240/10. *Și pe urmă să se alerge [calul], până se va umplea de suflet.* DRĂGHICI, ap. TDRG. *De ți-s dragă, bade, dragă; De nu, iată, lumea-i largă, la-ți murgul și ți-l aleargă, De-ți cată alta mai dragă.* IARNIK-BĂRSEANU, B. 232. || *Spec.* „A goni caii la curse, a-i face să se ia la întrecere“. *Acum, boieri, să alergăm caii!* ALEXANDRIA, 15. *Cu mai marele tău calul nu-ți alergă.* PANN, P. v. II, 55 = „nu te luă n'ntrecere cu cei mai puternici ca tine“. | *Absol.* *Am uitat să spun, că numai armăsari și iepe sânt pramiți să alerge.* C. NEGRUZZI, I, 36. || *A-și alergă calul (înaintea cuivă)* = „a-și face mendrele, a-și permite multe“. „donner carrière à..., en faire à sa tête“. [Stăpânul] *mă are hăt vine la inimă și mă lasă une-ori de-mi alerg caii, cum am poftă și plăcere.* POP. (Transilv.), ap. HEM. 830. *D'ăia mi-am alergat caii aici, înaintea D-voastră (= am cutezat să scriu acestea), fiind-că vă știu de Români... și Românu... e îngăduitor.* ISPIRESCU, ap. TDRG.

4°. Când complimentul este locul pe care sau în care se face mișcarea, *alergă* are sensul de „a cutreeră, a bate“. *Eu alergă astăzi calea.* BIBLIA (1688), 171. *De-atunci eu alergaii Lumile de-a rândul.* COȘBUC, F. 123. *Astfel prin largul palat... rândunica Zboară și mândre ncăperi cu negrele-i aripi aleargă.* idem, E. 240. *Multe pătește el, alergând lumea în larg și în lung.* ȘEZ. v. 139, 20. *Căfelușă șargă, Tot câmpul aleargă?* [= „Coasa“]. GOROVEI, C. 111.

II. Nota „mișcării repezi“, accesorie la început, ajunge să fie stăpânitoare când verbul are funcțiune intransitivă, și *alergă* iese din cercul verbelor „depărtării“, intrând între verbele „mișcării repezi“ și luând locul vechiului „a cure“, care s'a pierdut din graiu. *De vedea furul, alergai cu dînsul.* DOSOFTEIU, PS. (: „si videbas furem, currebas cum eo“; = curai cu nus. CORESI; = curai cu el. SILVESTRU, care explică la margine pe „curai“ prin „alergai“; tot astfel ARSENIE DIN BISERICANI, la care se găsesc amândouă sinonimele: „tu curi cu nus“ și „tu alergi cu nus“), ap. HEM. 827. Înțelesul original se mai cunoaște numai din deseale compliniri: „în pripă, în fugă, în fuga mare, în (cu) grabă, într'un suflet, pe capete“.

1°. *Alergă* se deosebește de „fugi“ (care însă și el și-a lărgit înțelesul în sensul vechiului „cure“, devenind astfel adesea sinonim cu *alergă*), ca lat. „currere“ (fran. „courir“, germ. „laufen“) de lat. „fugere“ (fran. „fuir“, germ. „fliehen“). *Scumpul mai mult păgubește, lenesul mai mult aleargă.* C. NEGRUZZI, I, 248. *Au alergat cu grabă... să vadă ce eră.* DRĂGHICI, R. 165. *Caii lor aleargă alătura n'spumați.* EMINESCU, P. 212. *Într'un suflet alergară și spuseră împăratului cele ce auziră.* POP., ap. HEM. 826. *Ea aleargă 'n fuga mare.* ALECSANDRI, P. P. 353. *Nu fugi (sau: alergă) după cocia care nu te așteaptă.* ZANNE, P. v, 194. | *Ca o nebună aleargă din stâncă 'n stâncă.* KONAKI, P. 86. *Negrișor fuged, fuged, Cum se fuge nu fuged, Ci săreu tot iepurește și-alergă tot ogărește.* POP., ap. HEM. 828. || *P. ext.* „A se mișcă repede, a umblă (gura)“. *Gura desfrântă mai tare aleargă decât peatra din deal răsturnată.* ZANNE, P. II, 169. || *Fig.* „A se grăbi, a da năvală (la)“. *Măgulitorii... aleargă cu cătuea, tământ stăpânitorii.* KONAKI, P. 258. *Norodul... aleargă la sfintele biserici.* MARCOVICI, D 3/3. *Popa toacă și îi cheamă La biserică să meargă; Ei la cărciumă aleargă.* ZANNE, P. III, 503. *Cum vor vedea [boierii], că Măria Ta viu cu putere, îndată vor alergă și-l vor lăsa [pe Tomșa].* C. NEGRUZZI, I, 138. *La copaciul căzut toți aleargă să taie crengi.* PANN, P. v. II, 87.

2°. „A fugi rătăcind, a umblă mult (repede) fără nici o țință“. [Robinson] *tubea mai mult să-și petreacă vremea cu giucării, alergând zadarnic încoace și în colo, decât să învețe.* DRĂGHICI, R. 4. *Dacă-i întâlni Măicușă bătrân... Pe câmpi alergând, De toți întrebând, Tu să-i spui... ALECSANDRI, P. P. 2. Alergă singur, zi și noapte, în toate părțile.* CREANGĂ, P. 140. | *Fig.* „A se răspândi, a se lăți cu iuteală“. *Peste tot pământul au alergăii mântuitoarea voastră vestire.* MINEIUL (1776), 188, 1/2. *O suflare rece prin dom atunci aleargă.* EMINESCU, P. 203.

3°. Când se indică direcția mișcării, avem următoarele sensuri nouă și figurate. *Alergarea* „după“ o ființă devine o urmărire. „A se luă după... a urmări“, mai ales la vânătoare. *Cine aleargă după doi iepuri, nici unul nu prinde (: „qui court deux lièvres, n'en prendra aucun“).* PANN, ap. HEM. 287. *Văzură un porc mistreț fugind și un vânător alergând după dînsul.* ISPIRESCU, L. 40. *Alergă după dînsul, bărbate, și nu-l lasă.* CREANGĂ, P. 178. | *Fig.* „A căută, a umblă după, a (se) năzui spre“. *Ah! prieteșugul, care toată lumea îl slăvește și după care aleargă!* KONAKI, P. 83. *Lasă-i să alerge după bogății!* MARCOVICI, C. 105. *Nu mai sânt copii, S'alerge după cuiburi.* COȘBUC, F. 123. || „A se îndreptă spre...“. *Cătră Născătoarea de Dumnezeu să alergăm.* MINEIUL (1776), 207, 2/2. *Scopul social care este? În cotră trebuie a alergă?* BALCESCU, M. v. 1/3. | „A se refugia, a lua refugiu, a recurge la...“ [Povățuește-mă] *pre mine, cel ce alergă supt acoperământul tău.* MINEIUL (1776), 198, 1/1. *De le trebuie o doagă, o sită, încă alergă la Moldova.* N. COSTIN, ap. DDRE. *Alergă la împrumut.* ap. TDRG. 479. *A alergă (pe) la toți pentru cinevă* = „a cere sprijinul altora pentru cinevă“. | † (Jur.) „A apela“ *Oricare răpitoriu nu va prîmi leagea, cumu-l va giudecă giudeful, ce va alergă la alt giudeț mai mare...* PRAVILA MOLD. 100.

— Din *allargare: alb. *largoñ*, „depărtez“, ital. *allargare* (in mare, „în die See stechen“ TDRG.), genovez *alargar-se*, „a se depărta“, sard. *allargare*; cfr. portg. *passar de largo*, „a trece în depărtare“. Despre urmele sensului „departe, depărtare“ ale lui *largus* în rom. cfr. *larg*. Forma primitivă **alarg* s'a prefăcut în *alerg* sub influența lui *merg* (pentru arom. *alag*, „alerg“ cfr. istro-rom. *meg*, „merg“).

ALERGĂCIU s. m. „Courrier“. — Singurul exemplu: *Alergaciul = alergătoriu, serv căldreț.* COSTINESCU. — Derivat din *alergă*, prin suf. nom. agent. *-aciu*.

ALERGĂRE s. f. 1°. *Action de courir, de parcourir, de poursuivre, de recourir. Course; poursuite.* 2°. *Peine, fatigue, dérangement.* 3°. *Course (de chevaux, etc.)*. — Infinitivul lui *alergă*, devenit abstract verbal. *Atunci te obosește Eterna alergare.* EMINESCU, P. 125. || 2°. *Fig.* „Oboseală“. *Văzând un vânat așa plăcut că-l câștigă fără alergare, îndată și plecă cu oștiri în țara Moldovei.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 833. *Spodobeaste pre toți în curăție a treace alergăria postului.* IOAN DIN VINȚI, ap. HEM. 834. || 3°. *Spec.* „Cursă (de cai, etc.)“. Mai ales întregit prin complinirea „de cai, etc.“. *Tot orașul Chișinăului se adunase ca să privească alergarea de cai.* C. NEGRUZZI, I, 35. | *Loc de alergare* : „champ de courses, carrière“.

ALERGĂT s. a. „Course“. — Participiul lui *alergă*, devenit abstract verbal. „Alergare, alergătură“. *Alergatele cailor.* DOSOFTEIU, v. s. 3/2. *Acest alergat... au trebuit a-l face.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 834. || În legătură cu prep. se nasc adverbele: cu *alergatul*, pe *alergate*, în (tr') *alergate* = „alergând, curând“ : „en courant, vite, rapidement, grand train, au galop“. *Iată, mă duc la iad cu alergatul.* PANN, E. III, 66. *Boierii ieșiră într'alergate.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 835.

ALERGĂT, -Ă adj. „Couru, parcouru“. — Participiul lui alergă, devenit adjectiv. *M'au oboșit căile alergate.* COȘBUC, F. 123.

ALERGĂTOARE s. f. „1°. Course. 2°. Champ de courses, hyppodrome, carrière, arène. 3°. Espèce d'ourdissoir primitif“. — 1°. „Alergare“. Aștern pe pânză... chipuri diafane de cai de alergătoare... și de jokey peștriți. ODOBESCU, III, 149/14. || 2°. „Loc de alergări“. [În acest cadru] se vede... o împrejmuire de săbrile... formând o arenă...; cerbii intră în alergătoare prin poarta din dreapta..., un călăreț..., în goana calului, trage cu arcul într'insă. idem, 110/27. || 3°. (Țes.) Românele din unele părți ale Ungariei și Banatului nu urzesc pânzele ca Românele din Bucovina, pe „urzitoare“, ci ele o urzesc pe parii unui gard sau după niște pomi; pun adică moșoarele cu tortul depănând pe dinsele, într'un instrument mic, numit „alergătoare“ sau „lergătoare“. MARIAN, ap. HEM. 839. „Alergătoarea“ este o unealtă pe care țărancă așază moșoarele și astfel, cu dînsa în mână, aleargă de urzește pânza împrejurul casei, sau pe niște pari socotiți a fi în depărtare unul de altul după câți coți voeste a țese. (Stănișești, în Tecuciu), ap. HEM. 839. [În acest înțeles (3°) și: lergătoare.]

— Derivat din alergă, prin suf. abstr. (1°) și instr. (2°—3°) -ătoare.

ALERGĂTOR, -TOARE adj., subst. „I. 1°. Qui court, courant, (oiseau) coureur. 2°. Meule courante; tournant (du moulin). II. Coureur; courrier. Celui qui aide (à ces parents) à préparer et à servir la table à l'occasion des noces paysannes. (Dans le jeu à la balle) Celui qui doit apporter la balle.“ — Adjectivul verbal al lui alergă (derivat prin suf. -ător), substantivat une-ori. I. 1°. „Care aleargă, care se grăbește“. Nouăzeci și nouă de picioare alergătoare. MARIAN, N. 24. Vremealnice timpuri, de grabă trecătoare și alergătoare. ȚICHINDEAL, F. 91. Albina, pe câmpii alergătoare, Se vede din zori. KONAKI, P. 269. || Spec. (Ornit.) Pasări alergătoare, sau numai alergătoare = „cursore“. TDRG. 479. || 2°. (Mor.) Piatra alergătoare se află de-asupra pietrei șezătoare sau zăcătoare. (Ivești, în Putna), ap. HEM. 838. Substantivat: Pietrițe de moară se aduc din Gorj și... se plătesc cu 9 galbeni amândouă: zăcătoarea și alergătoare. I. IONESCU, M. 562. (Cfr. pârpariță.) | P. ext. În moară sânt trei, patru alergători; fiecare alergătoare se compune din două pietre, una de-asupra și alta de desubt. (Nisipi, în Vâlcea), ap. HEM. 837. || II. Subst. „Cel care aleargă la curse“. Dinaintea barierei este galeria de unde pleacă alergătorii. C. NEGRUZZI, I, 36. | „Curier“. [Zei] să trimiță pe Mercur, alergătorul lor. ISPIRESCU, V. L. 7/18. || Spec. Mai ales la plur. (Obiceiu de nuntă). [Chemătorul] se duce pe la câteva rude mai apropiate... și-i vestește să viadă, ca să servească la masă și să facă pe bucătării. În timpul meselor, aceștia poartă numele de „alergători“, numiți prin alte locuri „pocânzii“. (Oltenia). N. REV. R. IV, 71. | (Jocuri). În jocul „mingea'n opt“, se numesc „alergători“ cei doi porcăriși care aduc mingea celor ce o prind. PAMFILE, J. 23. || Alergător de noapte: „coureur de nuit, coureur de filles“. Destul au alergat alergătorii de noapte după pășunea păcatelor. OMILIAN (1640), ap. HEM. 837.

ALERGĂTURĂ s. f. „1°. Action de courir, course. 2°. Tracas, allées et venues, démarches. Torture. 3°. Produit du travail, économies“. — Abstractul verbal al lui alergă (derivat prin suf. -ătură). 1°. Fără sens peiorativ. „Alergare“. De alergăturile inuților olăcari și tropotele picioarelor a neobosiților alergători, toată puberea de pe toată calea în ceriu se ridică. CANTEMIR, IST. 27. [Unii câni] se întrebuințează la alergături îndelungate după căprioare. ODOBESCU,

III, 64/24. | Spec. Alergătură de cai = a.), „alergare, cursă de cai“: „course de chevaux“. Locul alergăturii cailor. BIBLIA, 37/1. [Alexandru Beizadea] li-bovnic eră la băuturi și la alergături de cai. N. COSTIN, LET. II, 14. | b.) Ca măsurătoare aproximativă de distanță. Eră..., la depărtare numai de o alergătură de cal..., un deal mare. BĂLCESCU, ap. TDRG. || 2°. Cu sens peiorativ. „Alergare netrebuincioasă, fără rost, zadarnică, fără izbândă, oboseală“. De geaba i-a fost toată alergătura și munca, că nu le-a mai putut prinde. MARIAN, SE. II, 202. Vizite pe la vornicie, la postelnicie, la agie, la casa poștei, alergături care au dăinuit vreo zece zile. GHICA, ap. TDRG. | „Cal de alergătură“ [însemnează]... cel întrebuințat fără nici o cruțare, la orice nevoie. HASDEU, ETYM. MAGN. | 833. † În vechime, foarte des: alergătură de mucenicie și alergătura nevoinței cu sensul de „trudă, muncă“. DOSOFTEIU, V. S. 59/2; 14; 70/1; 2/2; 137/1; 2; MINEIUL (1776), 105, 2/1 etc. || 3°. „Agonisită“. Ne-au luat toată alergătura noastră, strânsă cu mare nevoie. (Com. Rădulescu.) [Plur. -turi.]

ALERGĂU s. m. „Courrier“. — Alergou = alergatoriu, cursor,... der Renner, Laufer. LB.

— Derivat din alerg, prin suf. -ău.

ALÉS s. a. „1°. Débrouillement, démêlage, delimitation; décision; résultat. Triage des brebis, dont on sépare les agneaux; en même temps fête populaire (le 22 Avril). 2°. Tri, choix, préférence. Élection.

1° † „Descurcare“. Cartea acestor 12 boiari de alesul și hotărnicia acestii moși de la Godeani. MSS. (a. 1697), ap. HEM. 851. | † „Hotărîre“. Multe sfaturi, și'ntr'o parte și'ntr'alta zbatându-se, până la anul s'au trăgând alեսul lucrului. CANTEMIR, HR. 92/16. | † „Rezultat“. Dimitrașcu-Vodă, grabnic la domnie..., n'au așteptat alեսul oștirilor între împărați, să vadă cum își vor alege. MUSTE, LET. III, 51. || Spec. (Oierit). În Banat. Alesul este sărbătoarea păcurarului, carele cade totdeauna în 22 Aprilie, adică în ziua premergătoare Săn-Georgiului. La ales se împodobește strunga. LIUBA-IANA, M. 109. [Alesul] e, în înțeles strâns, începutul economiei cu oile, întâia mulsoare a lor, întâiul „ales“ al micilor dintre oi, și sărbătoarea, de la acest „ales“ și-a căpătat numele. MARIENESCU, ap. HEM. 852. De aici se explică exclamația ales! = „s'éparez-vous! triez-vous!“ Ciobanii, când aleg oile, strigă: bâr, oaie! ales, oaie, ales la strungă! și ele se aleg. (Sinești, în Iași), ap. HEM. 853.

2°. Mă duseiu pe sat în jos, Să'mi aleg drăguț frumos; Amar de alesul meu, Cum mi-am ales eu de rău! IARNIK-BĂRSEANU, D. 180. | Cu alesul tuturor boierilor... l-au rădicat Domn. NECULCE, LET. II, 254/13. || De ales = „de preferat“: „préférable“. Mai de ales și mai cuputeare iaste înțeleagerea decât vorbele. CARAGEA, L. 95/22. || Pe ales(e), pe alesul, intr'ales(uri) = 1°. Cu funcțiune adverbială: „alegând, făcând alegere, cu dreptul de a alege“: „au choix“. Șapte să'njunghii tu junci... Zeilor... și șapte mi-oare pe-alesul. COȘBUC, A. 106/14. Ți-aș cântă cântecul cu viersuri; ce, n'am de agiuns muzică, să-ți cânt într'alesuri. DOSOFTEIU, V. S. 112/2. Au zis să-mi dea 60 de prăjini de păpușoiu, să'mi aleg din 300 de prăjini, care mi-a plăcea mie...; dar, când am venit..., au pus pricină, că nu mi-a da într'ales. DOC. (s. XVIII), ap. HEM. 850. | 2°. În funcțiune adjectivală: „ales, neobicitnuit, nu de toate zilele“: „choisi; d'élite“. Făcuim acea podișcă din scânduri tot pe alesu. GORJAN, H. II, 73. Nu caut vorbe pe ales, Nici știu cum aș începe; Deși vorbești pe înțeles, Eu nu te pot pricepe. EMINESCU, P. 269. Între domni, dar orișunde... Știe ea răspunde Grain pe-ales, neted ca apa. COȘBUC, B. 76. Șapte mii de Tătari, tot într'ales oșteni. N. COSTIN, ap. TDRG. [Contrariul: Pe nealese = „una peste alta, una cu alta“: „sans choisir, sans choix“.]

3°. În Banat. † Alesul viilor. ANON. CAR. = „culesul viilor : „vendange“.

— Participiul lui alege, devenit abstract verbal.

ALÉS, -EASĂ *adj., subst., adv.*

„1. 1°. *Trié, de première qualité; delimité, démarqué; évident, clair, précis, positif.* 2°. *A part, exceptionnel, remarquable, distingué, exquis, de haute société, noble, d'élite, du premier rang; hors pair.* 3°. *Choisi, élu, considéré, trié sur le volet.* (Tissu) *broché, en couleurs. Élu. Notable de village (muni de pouvoir administratif et judiciaire).* II. 1°. *Certainement, d'une manière précise, clairement, attentivement.* 2°. *Exceptionnellement; surtout, principalement, spécialement, particulièrement, notamment, d'autant plus; en première ligne; plutôt, justement.*“

I. *Adj. și Subst. Ales*, fiind participiul verbului *alege*, cuprinde aceleași nuanțe de înțeles ca și acesta. Dar, prin faptul că participiul a devenit adjectiv (substantivat une-ori), valoarea generală a sensului a trebuit, de cele mai multe ori, să crească și să se innobileze. Îndată ce faptul de a fi fost ales dintre alții e socotit ca o însușire caracteristică a cuivă, este dată și nota care exprimă calitatea superioară a cuivă, față de cei din mijlocul cărora a fost deosebit. Astfel, dacă ne aducem aminte de cele trei accepțiuni fundamentale ale verbului *alege*, *ales* nu înseamnă numai: 1°. „pus la o parte“, 2°. „deosebit de ceilalți“, 3°. „aflat ca cel mai pe plac“, — ci 1°. *grăul ales*, prin faptul că a fost despărțit de neghină și de celelalte amestecuri fără de valoare, devine „grău de calitate întâiu“, 2°. *calul ales*, prin faptul că a fost deosebit, prin comparațiune, de semenii săi dintr-o herghelie, dovedește că e un cal „bun“ (cfr. deosebit), iar 3°. *fata aleasă* dintre celelalte fete, este pentru cel care și-a hotărât-o ca mireasă, totodată cea mai de seamă, cea mai pe placul lui. De aceea, în cele mai multe cazuri va trebui să adăogăm, în cele următoare, semnul >, prin care vom cere să indicăm și innobilarea sensului, de la curățarea lui.

1°. „Curat, curățit > de calitate întâiu“. *Cuvintele... ceale ca grăul alese și ca spicul culease.* CANTEMIR, IST. 97. *Fă-mă mândră și frumoasă.* CA GRĂUL ales pe masă. MARIAN, V. 109. *Ba eu nu te-oiu lua... Că vița mea nu-i c'a ta... Vița mea-i de grău ales, A ta, lele, de ovas.* POP. (Bucov), ap. HEM. 842. | † „Descurcat, hotărnicit“. *Izvod de zestre-a ficei noastre Ilenii...: 2 moșii... ce sânt alese la Orhei.* URICARIUL, XI, 250/2. | † „Hotărît“. Contrariul noțiunii „nehotărît, nedecis“: *Multă vreme trăind războiul neales, de îmbe părțile [erau] osteniți.* URECHE, LET. I, 131/5. | „Hotărît > evident, vădit, precis, limpede, deslușit“. Mai cu seamă împreună cu „lucru“. (Jur.) *Mai vărtos, când va fi zăpisul ales și înțelegând, zicând fără de multe cuvinte și fără nici o gâlceavă... PRAVILA MOLD. 33. De-vreame-ce nu se va arată un lucru ales pentru actastă precurvie, bărbatul nu va lua nimica din zeaștrele muierii-și.* idem, 72/2. | Fără a fi termen judecătoresc. *Să le spunem cuvântul, Cu adevărul, Că, de multe ce sânt și dese, Nu le putem spune alese.* TEODORESCU, P. P. 174. *Bade... Nu țineă calea la do nă... Mai bine la una des. Să se știe lucru-ales.* POP. (Transilv.), ap. HEM. 844. *Nici acasă Nu-i aleasă, arată o situațiune incurcată.* ZANNE, P. III, 84.

2°. „Deosebit, remarcabil, distins, prețios“. *Eră mai ales de altul, și cu statul și cu vârtutea.* VARLAAM, C. II, 16/2. *În haină aleasă, Haină de mătasă.* MARIAN, I, 175. | „De seamă, de valoare“. [Om,] *nu numai slujit la ciale politicești, ce și alesu bogoslov.* BIBLIA (1688), 7, pr. 6. *La Brusturteni... ea găsi o bibliotecă aleasă.* C. NEGRUZZI, I, 109. *Rădăcină 'Mpleticină, Ales voinic o desbină? [=, Cartea...]* (cfr. a lege II). GOROVEI, C. 44. | „Distins, de elită, nobil, de rangul întâiu“. *N'au fost copilă'n lume, Mai dulce, mai aleasă, Decât frumoasa Lia, Fecioară 'mpără-*

teasă. ALECSANDRI, P. III, 310. *Spune tu ce vei voi... despre plăcerile inteligente și alese, ce resimte omul în unica societate a unui câne dresat.* ODOBESCU, III, 19/6. *Și ca la mândre nunți de craiu, Ieșit-a'n cale-ales alaiu.* COȘBUC, B. 19. *Lucandra-i doară preteasă, Ea-și cată noră mai aleasă.* idem, B. 124. *Nu se introdusese moda mănărilor alese.* C. NEGRUZZI, I, 151. *Băile de Ems sânt frecventate de o soțietate aleasă.* idem, I, 326. *Unde pui cealaltă lume, care bog a purtat prin satul nostru, și tot lume mai mult boțat și aleasă?* CREANGĂ, A. 73. *Iaste măiastră crăiasă, În lume cea mai aleasă.* BARAC, A. 41. *Ruda cea aleasă... se dzice boieru.* PRAVILA MOLD. 158. *Acestii eră boierii lui Mihaiu-Vodă... iar mai ales și mai de cinste eră Iordachi Rusăt Vornicul.* NECULCE, LET. II, 308/33. *Alese de Vistier mare pe Banul Grigorie Brâncoveanul, ca pe unul ce pe accă vreme eră cel mai numit și mai ales boier al patriei.* ZILOT, CRON. 109. | Ideea aceasta de „distins, excepțional, cum rar se mai află“ se găsește și în: *Te-ai arătat la primejdiile vremii ales otcărnuilor.* BIBLIA (1688), 7, pr. 47. *Vii... având cea mai aleasă poamă.* DRĂGHICI, R. 28. *Intru adu întunea-recul ales fi-va.* CUV. D. BĂTR. II, 227 (c. 1600). *Ma făcut maica frumoasă, Cu chipul de jupâneasă, Cu ochii de curv'aleasă.* ȘEZ. I, 278 b/2. *Tălhar ales : „brigand fieffé.“* || *Substantivat.* *Cu alcșii, bun te vei aleage.* DOSOFTEIU, V. S. 52.

3°. [Învățătură] *dein tuspătru evangheliștii aleasă.* CORESI, E. II/3. *O magistratură, aleasă pe fiecare an.* BĂLCESCU, M. v. 10/29. | „Luat în seamă, considerat“. *Fariseii eră aleși de alți oameni, mai svinți și mai buni.* VARLAAM, C. 174/1. | „Tot unul și unul“. *Cei mai aleși soldați n'au putut să prinză pe hoți.* ISPIRESCU, L. 81. *Ieșit-au și Turcii, oaste aleasă, ...și Petriceico-Vodă cu Moldovenii... asupra polcurilor leșești.* NECULCE, LET. II, 224/3. *Mai cu seamă: ales pe (sau de pe, după) sprânceană (cfr. alege III, 1°). Puse în locul lor pe alții, aleși de dînsul după sprânceană.* FILIMON, ap. HEM. 845. *Leonida : „...Să-ți spun ce fel de oameni.“ — Efmîța : „Dovă tot unul și unul.“ — Leonida : „Ai mai prima, comente, aleși pe sprinceană, care mai de care...“* CARAGIALE, T. I, 81. | *Spec. (Țes.) Țesătura aleasă e cu flori sau cu pușori, în opoziție cu țesătura sadea, care e făcută numai într'o culoare. I'e patul de scânduri e așternută o scourtă, aleasă în fel de fel de migălituri.* DELAVRANCEA, S. 8. *Ștergare de burangic alese.* CREANGĂ, A. 48. [Ștergarele] *le fac de obicei alese frumos, sau invărgate cu diferite culori.* (Zărnești-Călnău, în Buzău), ap. HEM. 846. *Scourtăle se fac în două ițe... cu pușori aleși de deosebite culori.* (Sinești, în Iași), ap. HEM. 846. || *Substantivat (Teol.). Doamne, multă răbdare ai dat aleșilor tăi!* CREANGĂ, A. 22. | „Cel pe care ni l-am menit să ne fie mire, cea pe care am menit-o să ne fie mireasă“. *Un flăcau frumos răsare, E Teleajănu, copilă, Simți că este-al tău ales.* COȘBUC, B. 181. *Mărită-te sântoasă! Mi-oiu găsi și eu aleasă Alta'n lume, mai frumoasă!* POP. (Bucov.), ap. HEM. 848. În acest sens, și *alesul (aleasa) inimii.* | „Cel pe care l-am menit prin alegerea noastră să fie domnitor, deputat, în general purtătorul unei demnități sau al unei funcțiuni“. *Tocmai faptul, că acea casă suverană ajunsese în scurt timp la atâta prestigiu în Europa, deschidea perspectiva întăririi noastre în viitor, dacă știam să respectăm pe noul Ales.* MAIORESCU, D. I, 15. | *Spec. (Instiut.) † Aleșii (satului) erau, mai de mult, patru frunțași ai satului, aleși de consătenii lor, care, având în capul lor pe logofăt (părcălab), cărmuiau afacerile comune și aveau putere administrativă și drept de jurisdicțiune în pricinile mai mici ivite între săteni (cfr. HEM. 849—850). Pe frate-său îl dase aleșii lu oștire, Și, singură, orfana plângea în zăpăcire.* BOLIAIC, ap. HEM. 849. *Îl vedeă lucrând, în tăica... la aleșii ori la frunțași satului, când la taica popa.* ISPIRESCU, L. 206.

II. *Adv.* Întrebuințat ca adverb, *ales* are următoarele sensuri: 1°. „Hotărît, sigur, precis, cu atențiune, amănunțit, lămurit, anume.“ *De el, alesu ce să scriu, n'am.* COD. VOR. 72/9 (= de carele ce să scriu cu adevărū... n'am. N. TESTAMENT, 1648; = pentru carele a scrie ceva pre amănuntulū... nu am. BIBLIA, 1688: „je n'ai rien de certain à en écrire“.). *Alës = punctatim.* ANON. CAR. *Va scrie zapisul alesū.* PRAVILA MOLD. 33. *De-mi vei spune ales cine ești, atunci te voi căută într'alt chip.* ACSINTIE URICARIUL, LET. II, 162/29. *Întâiu să gândească bine, apoi să vorbească ales.* URICARIUL, XXIV, 445/18. Acest sens abia se mai găsește astăzi. *Badea mieu al d'astă vară S'a rugat să-l iubesc iară. Ț-am spus, bade, ruptales, Că nu pot să te iubesc.* HODOȘ, P. P. 164. *Manea... nici nu s'o uitat așa de-ales la paluș.* ȘEZ. IV, 202/12.

2°. „Deosebit“. *Și se înfelegea ales debine între olaltă.* SBIERA, F. S. 146/40. | „În deosebi, mai cu seamă“. *Un om, de va fi încins cu arme și de va da cuivă o palmă numai, ucide-l va de tot cela cu palma, și nu se va certă, ales de-l va fi suduit și-l va fi ocărit nainte de palmă.* PRAVILA MOLD. 60. *Nu eră cum să-i mai poată răbdă... , ales că Traian, la anul ce vine, eră să margă asupra Armenilor.* CANTEMIR, HR. 190/12. *Au lovit Moldovenii ales pre Craiul.* URECHE, LET. I, 139/15. *Mare putere are acest copil... , ales când întinde arcul.* PANN, E. I, 10. *Din baltaș să-mi fac eu plug, Pistoalele să le'njug, Ca să brăzdesc, ales Unde-o fi crângul mai des.* ALECSANDRI, P. P. 285 b/13. | Ca și „mai cu seamă“, se întrebuințează, cel puțin azi, cu predilecție la comparativ. *Cum auzim mai alésu din svânta evanghelie.* VARLAAM, C. 333/2. [Mavrocordat] eră grabnic la mânie și mai ales asupra celora ce-i cunoștea că mănca banii vistieriei. N. COSTIN, LET. II, 98. *Oamenii ce priveau, și mai ales băieții, leșinaru de răs.* CREANGĂ, A. 306. *Cine focu[l] mi-l pază? Mamă-sa cu soru-sa, Mai ales ibonnică.* HODOȘ, P. P. 77. | Cu sensul de „mai vartos“: *Cu mănăstirile nu se răscumpără sângele, ci mai ales ispiteții și, înfrunți pre Dumnezeu.* C. NEGRUZZI, ap. TDRG. *Mamă-sa îi șterse vreo câteva peste mână...; băiatul mai ales începū să plângă.* POPOVICI-BĂNĂȚEANU, ap. TDRG. 479.

A-LEȘ *adv.*, s. a. „1°. *Insidieusement, par guet-apens, traîtreusement.* 2°. *Piège, embûche. Filet (de pêcheur)*“. — 1°. *Adv.* † „La pândă, pândind“. Numai în legătură cu verbul „a se pune“. *Cela ce-și va zăloji casa sa la om ucigătoriu, pentru să se puie ales acolo, să păzească pre vrăjmașul său când va treace... să va certă ca și un ucigătoriu.* PRAVILA MOLD. 172. *Ereticiū... puindu-se ales la locuri strimte și ponoroase, pre unde aveă obiceiū svântul a treace... DOSOFTEIU, ap. TDRG.* † 2°. *Subst.* *Alesu seu aleși = subtesa, insidiae...; die Nachstellung, das Lauern, der Hinterhalt.* LB. *Aleş = pândă.* FRÂNCU-CANDREA, M. 97. † *P. ext.* „*Rociu sau plasă de pescari*“. (Câmpeni) VICIU, GL. [Plur. -leșuri.]

— Din prep. a (= la) și ung. *les*, „pândă“ (cfr. *lesben allani*, „a sta la pândă“). Adverbul *a-leș* a fost substantivat ca și *a-murg*, *a-chindie* etc.

ALESĂTOR s. m. † „(Boyard) *préposé à la délimitation des terres*“. — Boier de divan însărcinat cu hotărnicirea moșiilor. *Logofăt mare, giudecător și alesător de ocini.* URECHE, LET. I, 104/8. — Derivat din *ales* (part. lui *alege*), prin suf. -ător.

ALESĂTURĂ s. f. „1°. *Élection. Délimitation.* 2°. *Séparation des cheveux, raie.* 3°. *Brochage, dessein broché dans une étoffe. Étoffe brochée, tapis broché*“.

1°. „Alegere“. *Alésătură = electio.* ANON. CAR. † „Hotărnicire“. *Mi-au ales partea mea din locul Flopeanilor... și la această alesătură au fost din răzăși... Tolondan... și Miron.* URICARIUL, XXIII, 267. † 2°. „Cărare“. *Alesături = alegerea părului în cărări, în codițe.* COSTINESCU. † 3°. (Industr.) Între-

buințat mai ales la plural. Florile sau muștră unei țesături. *Am admirat nova brână de piatră [a bisericii], săpată întocmai ca alesăturile unei bogate cămeși fărănești.* ODOBESCU, II, 503. | Flori și muștră ornamentale (în felul celor țesute), sculptate în piatră, lemn, etc. *Grațioase alesături sculptate pe piatră.* idem, II, 512. † *P. ext.* „Țesături împodobite cu flori și cu muștră“. *Două rochii de alesătură.* URICARIUL, XVI, 275/22. *Țeseturile... , dacă au flori în țesetură, se zice: alesături.* (Ciobanu, în Dobrogea), ap. HEM. 854. *Alesăturile ei, Mare cu drag le privei.* POP., ap. HEM. 854. [Plur. -turi.]

— Derivat din *ales* (part. lui *alege*), prin suf. abstr. -ătură.

ALESTÂNCĂ s. f. „*Guingan, indienne*“. — În Mold. Un fel de stofă de bumbac. *Am să cumpăr o rochie de halastâncă Floricăi; da știi!... să-ți ție ochii cale de-o poștă.* ALECSANDRI, ap. HEM. 856. *Cu rochița de-alestâncă.* SEVASTOS, C. 7/16. [Și: *halastâncă*.]

— Din rus. *holstinka* = „pânză de Holstein“.

ALEȘUI *vb.* IV°. v. leșul.

ALÉU *interj.* v. aoleu.

ALÉU s. a. „*Arrhes. Gage*“. — În Ungaria. „*Arvună*“. *Aleu = arrha, arrhabo, ...das Handgeld.* LB. *Aleu = arvună.* FRÂNCU-CANDREA, M. 97; POMPILIU, BIH.; JAHRESBER. IV, 325. † „*Amanet*“. *Du-ți, bade, dorul cu tine, Nu-l lăsa de-alău cu mine.* POP. (Mureș), ap. HEM. 694. [Și: *alău*.]

— Din ung. *elő* (-pénz), idem.

ALEVÉS s. a. *Piquette, mauvais vin*“. — „*Poșircă, leorcă, vin acru*“. PONTBRIANT. [Plur. -veșuri.]

— Cfr. ung. *elevesedik*, „se turbură, se impute“ (**elevés*, „turbure“?).

ALEXANDRIN, -Ă *adj.* „*Alexandrin*“. — 1°. De la (din, ca la) Alexandria, din vremea înfloririi Alexandriei (din Egipt). *Epoca alexandrină.* | *P. ext.* „*Erudit, pedant*“. † 2°. (Metr.) Versul francez clasic de 12 silabe, cu cezură după silaba a șasea.

— N. din fran.

ÁLFA s. m. „*Alpha*“. — 1°. Numele celei d'intăi litere din alfabetul grecesc. † 2°. *Fig.* „*Început*“. *Eu sânt Alfa și Omega, ce să zice începutul și sfârșitul.* N. TESTAMENT (1648), ap. HEM. 864 (: „Je suis l'alpha et l'oméga, le principe et la fin“). *El eră alfa și omega atunce în țara Moldovei.* NECULCE, LET. II, 252/3.

— Din grec. *ἄλφα*, idem.

ALFABÉT s. a. „*Alphabet*“. — Șirul tuturor literelor care închipuesc sunetele din care se alcătuesc cuvintele unei limbi. *Slovă din alfabetul cirilian.* C. NEGRUZZI, I, 9. (Cfr. *alfavita, azbuche*.) | *P. ext.* Orice sistem de semne scrise pentru reprezentarea sunetelor cuvintelor unei limbi. *Alfabet cifrat.* — N. din lat. *alphabetum*, idem.

ALFABÉTIC *adj., adv.* „*Alphabétique. Alphabétiquement*“. — După rândul alfabetului. *Tâlcuiri de visuri, coordonate alfabetice.* EMINESCU, N. 45. — N. din fran.

ALFABETICÉȘTE *adj.* „*Alphabétiquement*“. — După rândul, în felul (învățării) alfabetului. — Derivat din *alfabetic*, prin suf. *-ește*.

ALFAVITA s. f. *sing. tant.* „*Alphabet. Abécé*“. — Cuvânt învechit astăzi. „*Alfabet*“. *Alfavita d'nceput a citi și buchele din capăt a prociți începură.* CANTEMIR, ap. HEM. 864. *Stihurile din octoih citale după alfavita.* MINEIUL (1776), 67, 2/1. | *P. ext.* „*Abecedar*“. *Dumneata vrei să mă batjocurești, să mă pui la*

alfavita. C. NEGRUZZI, I, 9. (Cfr. alfabet; azbuche, azbucovină.)

— Din n.-grec. ἄλφα-βῆτα (numele celor d'întâi două litere ale alfabetului grec).

ALFENID s. m. sing. tant. v. alpacă.

ALFIOR s. m. (Bot.) „*Une plante*“.— O plantă, poate *aliorul* (s. v.), corupt prin etimologie populară cu „alifie“ sau cu „fior“, căci *aliorul* se întrebuințează și ca medicament împotriva frigurilor, de unde îi vine și numele de „buruiană-de-friguri“ (Dr. Brândză, ap. HEM. 891). Se aude numai în Transilv. *Frunză verde-de-alfior*. POP., ap. HEM. 891. *Geaba, puică, mă mângâi, Cu gutui, cu alămâi... Geaba, bade, mă desmierzi, Cu-alfiori și mere verzi*. POP., ap. HEM. 891.

ALGĂ s. f. (Bot.) „*Algue*“.— Familie de plante criptogame care cresc în apă și în locuri umede. [Plur. *alge*.] — N. din fran.

ALGEBRĂ s. f. (Mat.) „*Algèbre*“.— Știință care are de obiect a simplifica și a generaliza rezolvirea chestiunilor relative la mărimi, reprezentându-le cu litere și cu semne, și determinând raporturile care leagă între ei diferiții termeni ai problemei printr'o formulă aplicabilă la toate cazurile de același fel. *Știm, fără de algebră, câți bani sunt într'un leu*. C. NEGRUZZI, II, 178/19. [Accentuat și: *algebră*.]

— N. din fran. (= lat.-med. *algebra*, din arab. *al-džabr*.)

ALGEBRIC adj. (Mat.) „*Algèbrique*“.— De algebră. *O expresiune algebrică este o întrunire de mai multe litere, legate... prin semnele operațiilor fundamentale*. CULIAN, A. 4. [În Transilv., după germ. *algebraisch* și: *algebrăic*.]

— N. din fran.

ALGEBRICEȘTE adv. (Mat.) „*Algèbriquement*“.— În mod algebric, pe cale algebrică. *Problema dată să se rezolve algebricește*.

— Derivat din algebric, prin suf. adv. -ește.

ALGID, -Ă adj. (Med.) „*Algide*“.— Care se caracterizează printr'o răceală mare a trupului. *Febră algidă*.

— N. din fran. (= lat. *algidus*, de la *algere*, „a-i fi frig cuivă“.)

ALGORITM s. a. (Mat.) „*Algorithme*“.— Tip de notațiune proprie unui anume fel de calcul. *Algoritmul calculului integral*. | P. ext. Sistem de notațiune simbolică (în felul celei algebrice) a noțiunilor și raporturilor dintre ele. *Algoritmul funcțiilor judecătii*.

— N. din fran. (= lat.-med. *algorismus*, din arab. *al-khovarezmi*, porecla unui matematic celebru, modificat sub influența grec. ἀριθμός, „număr“.)

ALGORITMIC, -Ă adj. „*Algorithmique*“.— Întemeiat pe algoritm. *Logica algoritmică*.

— N. din fran.

ALÍ vb. IV^a. „*Se hâter, se dépêcher*“.— În Gorj. „A se grăbi“. JAHRESBER. VII, 82.

— Din germ. *ellen*.

ALIA vb. I^a. „(S')*allier*“.— 1°. *Trans. și refl.* „A (se) uni, a (se) întovărăși prin legământ reciproc“. *Papii au încercat a alia toate popoarele creștine împotriva Turcilor*. | *Dimitrie Cantemir... se alie cu Petru al Rusiei; dar nenorocita campanie de la Prut zădărnici planurile sale*. C. NEGRUZZI, I, 277. || *Fig.* „A (într'un) uni“. *În omul acesta s'a aliat binele cu răul și deșteptăciunea cu necinstea*. || *Spec.* A intră în raport de rudenie cu cineva, prin căsătorie. „A se în-

cuscri“. *Prin căsătoria sa, s'a aliat cu cele mai mari familii din țară*. || 2°. (Industr.) A împreună, a amestecă prin topire două sau mai multe metale. *Spre a-l face mai durabil, aurul se aliază, în monete, cu aramă*.

— N. din fran. (din lat. *alligare*, „a lega de“.)

ALIĂJ s. a. „*Alliage*“.— (Chim., Industr.) Acțiunea de a alia metale. | P. ext. Combinare de metale, „amestecătură“. *Două sau mai multe metale amestecate împreună prin topire formează un aliaj*. CLIMESCU, A. 259. | [Subt] *aliagiu... une-ori se înțelege arama, ce se pune pe lângă aur sau argint la monete*. I. PANȚU, C. C. 288. || *Fig. Tradițiunea... desbrăcându-se de orice aliagiu strein, nu minte*. HASDEU, I. C. 118. [Și: *aliagiu*. | Plur. -aje, -ajuri.]

— N. din fran.

ALIANȚĂ s. f. „*Alliance*“.— Tovărășie, care se leagă pe baza unei înțelegeri. „Legământ“. 1°. Între două sau mai multe popoare, partide sau persoane. *Caută până în fundul Asiei alianța regelui Parților*. C. NEGRUZZI, I. 200. *Tripla alianță*. | P. ext. † „Armistițiu“. *Au făcut alianție, adecă conținere de arme*. DIONISIE, C. 174. || 2°. Între două persoane sau neamuri, în urma unei căsătorii. „Încusorie, cuscrenie“. *Sânt înrudit cu el prin alianță*. [† *alianție*.]

— N. din fran.

ALIĂRE s. f. „*Action d(e s')allier. Alliance*“.— Infinitivul lui *alia*, devenit abstract verbal. „Unire (prin tratat), amestecare (de metale)“.

ALIĂT, -Ă adj., subst. „*Allié*“.— Participiul lui *alia*, devenit adjectiv și substantivat une-ori. I. *Adj.* 1°. *Spre calamitatea trupelor aliate, plouă mereu și pe la sfârșitul lui Septembrie începe să și ningă*. MAIORESCU, D. II, 97. || 2°. (Industr.) *Aur aliat cu argint*. || II. *Subst.* *Eră aliat (tovarăș împotriva răzmașilor lor) cu dînsul și prieten credincios*. GORJAN, H. I, 111. *Un june... fu a unui vechiu amic și aliat a lui Radu, veni la Cotnar*. C. NEGRUZZI, I, 107. [Pe la începutul s. XIX găsim și forma † *aliânt*: *Nu pută ajută pe soții și alianții săi*. ȘINCAI, HR. II, 26/32. R. *se uneaște cu aliantul său*. BELDIMAN, N. P. I, 65.]

ALIBÍ s. a. (Jur.) „*Alibi*“.— Faptul de a se fi găsit aiurea, nu la locul crimei sau delictului, în timpul când s'a săvârșit. *Acuzatul a putut stabili un alibi*. [Și: *alibiu*, cu plur., rar: *biuri*.]

— N. din fran. (= lat. *alibi*, „în altă parte, aiurea“.)

ALIBÍU s. a. v. alibi; arbiu.

ALÍC s. a. „1°. *Menu morceau de briques, qu'on joint au mortier*. 2°. *Menu plomb de chasse, grenaille, dragée, cendrée*“.— 1°. (Zid.) *Alice* = bucăți mici de țiglă, care se întrebuințează la zidit. TDRG. 479 (după „Gazeta Săteanului“). || 2°. (Vânăț.) Grăunțe mărunte de plumb cu care se încarcă pușca pentru vânarea animalelor mici. *Sânt alice mici, franțuzește „cendrée“ și alice mari, franțuzește „chevrotines“*. LM. *Vine un moment al anului, când de-odată vânătoarea se închide. Atunci... nu mai auzi... pocnetul ierbei de pușcă și șuerătura alicelor*. ODOBESCU, III, 37/22. *Toate păsările îi treceau pe la nas. În zadar el le alungă cu haliciurile prin văzduh*. ALECSANDRI, ap. HEM. 865. *Am o coală de hârtie, Subt coală multe haliciuri, Subt haliciuri părhață?* [= „Păpușorul“]. GOROVEI, C. 277. [Cuvântul fiind întrebuințat mai ales la plural, s'a format în mod analog, din pluralul *haliciuri*, singularul: *haliciu* s. a., iar din plur. *alice*, sing. *alică* s. f.] Formele cu *h* se găsesc mai ales în Mold.]

— Din n.-grec. χαλίς, „caillou, petite pierre“.

ALICĂ s. f. v. alic.

ALICI vb. IV^a refl. „1°. Paraître, apparaître vaquement, luire au loin. 2°. S'éclaircir, se remettre au beau (en parlant du temps). 3°. Se remettre (en parlant d'un malade etc.)“. — 1°. A se alicî = a se cunoaște un lucru mai distinct dintre altele, d. ex. „Se aliciește bine“. RĂDULESCU-CODIN. Nu văd nimic decât, uite, în partea asta... mi se aliciește albind ceva, dară nu știu ce este, că nu mi s'alege, fiind prea departe. ISPIRESCU, L. 336. || 2°. A se alicî = a se îndreptă vremea. || 3°. Fig. [a se îndreptă] pământul, omul după boală. RĂDULESCU-CODIN.

— Pentru etimologie, cfr. liçări.

ALICI vb. IV^a trans. (Zid.) „1°. Ajouter des cailloux à un crépi pour le rendre plus ferme, renforcer le mortier en y mêlant des petits morceaux de pierres. 2°. Atteindre légèrement, effleurer (le gibier) d'un grain de cendrée“. — 1°. (Zid.) A alicî tenciuiala = a o întări prin faptul că se amestecă în ea mici bucăți de tiglă. TDRG. 479 (după „Apărarea sănătății“). || 2°. (Vănat.) „A atinge abia cu o alică (o pasăre)“. Antras cam de departe în prepeleț; se vede că de-abia am alicit-o, că n'ia picat. (Com. Rădulescu).

— Derivat din alic (1°).

ALICIRE s. f. (Zid.) „Action d'ajouter des cailloux à un crépi“. — Infinitivul lui alicî², devenit abstract verbal. Ūnii... mai aruncă în acel strat de pământ bucăți de cărămidă și de piatră și preste acestea dau un al doilea strat de pământ. Această operațiune..., [pe care] țărani [o] numesc „alicire“, leagă pământul aruncat pe pereți și asigură soliditatea pereților. MANOLESCU, I. 22.

ALICNEALĂ s. f. v. lîhneală.

ALICOTĂ adj. fem. (Mat.) „Aliquote“. — Care se cuprinde, într'o mărime, de un număr exact de ori, fără rest. Părțile alicote ale lui 8 sânt: 1, 2, 4. Suma alicotă pentru fiecare din cele 5 impozite directe. I. IONESCU, D. 124. [Și: alicuță, alicuță.] — N. din fran. (= lat. aliquot, „cățiva, un număr oarecare“.)

ALICUȚĂ adj. fem. (Mat.) v. alicotă.

ALIDADĂ s. f. (Top.) „Alidade“. — Instrument care servește la ridicarea planurilor și care constă dintr'o riglă, având la cele două capete câte o placă perpendiculară pe dînsa, una prevăzută cu o crăpătură verticală iar cealaltă cu o găurice prin care se vizează obiectele a căror direcție trebuie determinată. Mișcarea unei liniuțe metalice, care poartă numele de alidadă.... CULIAN, C. 12.

— N. din fran. (= lat.-med. alidada, din arab. al-idād.)

ALIENĂ vb. IV^a. „(S')aliéner“. — (Jur.) 1°. A trece altuia dreptul de proprietate asupra unei posesiuni (prin vindere, cesiune etc.). „A înstreină, a da altuia“. || 2°. Fig. (Refl.) A se înstreină par'că de sine însuși, a-și pierde mințile, „a se sminti“. — N. din fran. (= lat. alienare.)

ALIENABIL, -Ă adj. (Jur.) „Aliénable“. — Care se poate înstreină (prin vânzare, dăruire etc.). [Contrariul: nealienabil, inalienabil. Românismul din Bucovina a ajuns la conștiința drepturilor sale nealienabile. SBIERA, F. S. 339.] — N. din fran.

ALIENARE s. f. „Aliénation“. — Infinitivul lui alienă, devenit abstract verbal. „Înstreinare“. 1°. (Jur.) „Înstreinare“ (a unei proprietăți, a unui bun). || 2°. (Pat.) Alienare mentală = instreinare de sine însuși, formă a nebuniei, manifestată prin zăpăcirea minții, „smintire“.

ALIENĂT, -Ă adj., subst. „Aliéné“. — Participiul lui alienă, devenit adjectiv și substantivat une-ori. 1°. (Jur.) „Înstreinat, vândut altuia“. Vănzări silnice ale proprietăților, alienate cu jumătate... din prețul lor normal. I. IONESCU, P. 135. || 2°. (Pat.) „Smintit“. [Eminescu] moare... într'un institut de alienați. MAIORESCU, CR. II, 294.

ALIENĂȚIE s. f.

ALIENĂȚIUNE s. f. } = alienare.

— N. din fran. aliénation (lat. alienatio, -onem).

ALIENIST, -Ă adj., subst. (Med.) „Aliéniste“. — Care se ocupă cu boalele mentale. Un medic alienist. — N. din fran.

ALIFIÉ s. f. „Onguent, pommade, cosmétique“. — Unsoare întrebuințată ca leac, sau ca pomadă, cosmetic. Și-i spălă ranel[ei] lui și-i pus[se] unsoare alifie, și-l purtă pe mănule lui. COZMA (a. 1692), ap. GCR. I, 304. Ungbile peștelui luând, în laptele aspidiei le fierbe..., carele în chipul alestului făcându-se..., pre la rane te unge. CANTEMIR, IST. 254. Piatră bună pentru făcut alifie de obraz..., și alte otrăvuri. CREANGĂ, P. 112. Arată-le să mai lase focului frunzișoara și alihia de pe față. JIPESCU, O. 132. De păduchi e bine să spălăm vita cu zamă de duhan, ori cu alifi de la spîșerie. ȘEZ. IV, 124/15. [Și: alefie LB., † și: aleviu s. m.] — Din n.-grec. ἀλοιφή, „onguent“.

ALIFIÓS, -OĂSĂ adj. „Onctueux“. — „Unsuos“. Fig. Cuvintele ce ies din gura sa sânt alifioase, ca șerbetul de trandafir. D. ROSETTI, ap. TDRG. 479. — Derivat din alifie, prin suf. adj. -os.

ALIGATOR s. m. (Zool.) „Alligator“. — Un soi de crocodil. Trăește în fluviile Americii. Cfr. caiman. [Accentuat și: aligător.] — N. din fran.

ALIGNI v. b. IV^a. unip. „Souffler (se dit du vent)“. — „A adia“. Singurul exemplu: Să m'îngroape lângă strungă, Fluieraș de-argint frumos, Să-mi puie'n plasă'n gard jos, Și vântul a aligni, Fluierașul s'a porni, Și s'a porni s'a cântă, Oțele or s'beră... SEVASTOS, C. 296/4. (Cfr. Iar la cap să-mi pui Fluieraș de fag, Mult zice cu drag, Fluieraș de os... Vântul când a bate, Prin ele-a străbate, Oile s'or strânge. ALECSANDRI, P. P. 2.)

— Etimologia necunoscută. (Cfr. ung. legyezni, „a da din coadă, a face vânt“, și legyinteni, „a atinge ușor“.)

ALIGNI vb. IV^a. v. lîhni.

ALILUȚIA interj. v. aleluia.

ALIMĂN s. m. Numai în expresiunea: A ajunge la aliman = „a nu mai fi chip de scăpare, a fi la mare strâmtoare: „être à l'extrémité“. CIHAC, II, 633.

— Sensul original pare a fi: „a ajunge la hotărîrea de a fi haiduc“, ceea ce într'o vreme eră identice cu „a nu mai ști încătrău“. Aliman poate fi turc. alaman, „hoț de codru, haiduc“, derivat din almak, „iau“ (sau sârb. alaman, cu același sens, imprumutat și el din turcește). Cfr. alimăni, alimănit.

ALIMĂNĂ vb. I^a. refl. }

ALIMĂNI vb. IV^a. refl. }

„S'établir chez qn. à la manière d'un intrus. S'établir, s'abattre“ (se dit d'un oiseau). — Ceea ce prin alte locuri se exprimă prin „a se adesti“, și prin „a se agiestă“. A se alimăni = a se stabili într'un sat; [se zice despre] unul venit așă din lume, d. ex. S'a alimănit p'aci. RĂDULESCU-CODIN. [În Ilfov (Valea-Dragului) și: a se alimăni vb. I^a, cu sensul de: „a se așeză, a descălecă“, d. ex. s'a alimănat pasărea

acolo = dort hat sich der Vogel niedergesetzt. Lume multă s'a alimănat = Viele Leute haben sich angesiedelt. JAHRESBER. VIII, 314.]

— Derivat din aliman. Haiducii, după ce se lăsau de hoțit, se stabileau adese-ori în sate streine, ca să li se peardă urma.

ALIMĂNIT, -Ă *adj.*, subst. „Ruine. Maudit”. — Participiul lui alimăni, devenit adjectiv. „Ajuns la aliman”. *Alimănit = in's Blend gekommen* (Curlățel, în Mehedinți). JAHRESBER. VII, 82. || „Afurisit”. În blesteme de mamă: *Fire-ai alimănit!* (Dolj, Mehedintii), ap. HEM. 872. [Cu prefacerea lui *ă > o* după labială și: *Alimonit = afurisit; d. ex. E alimonit din naștere.* RĂDULESCU-CODIN.]

ALIMENT s. a. „Aliment”. — 1°. Substanță care servește la hrănire, „hrană” (în sens propriu și figurat). || 2°. (Jur.) La plural. „Mijloace de trai”. *Copiii sânt datorii a da alimente tatălui și mumei lor și celorlalți ascendenți care se vor afla în lipsă.* HAMANGIU, C. C. 54.

— N. din fran. (lat. alimentum.)

ALIMENTĂ vb. I^a. „(S')alimenter”. — *Trans.* și *refl.* 1°. „A (se) hrăni, a (-și) da hrană” (în sens propriu și figurat). 2°. || (Jur.) „A da mijloace de trai”. *Căsătorii contractează îndatorirea... de a alimenta, a întreține și a-și educa copiii.* HAMANGIU, C. C. 54.

— N. din fran.

ALIMENTĂR, -Ă *adj.* „Alimentaire”. — 1°. Privitor la alimentare, la hrană. *I-a prescris un regim alimentar vegetal.* || 2°. (Jur.) „Care face cuivă cu puțință procurarea mijloacelor de trai”. *Bărbatul a fost osândit să dea fostei sale soții o pensiuie alimentară.* [Și: *alimentăriu*.-te.]

— N. din fran. (lat. alimentarius, -a, -um.)

ALIMENTĂRE s. f. „Alimentation”. — Infinitivul lui alimenta (1° și 2°), devenit abstract verbal.

ALIMENTĂȚIE s. f. } = alimentare.
ALIMENTĂȚIUNE s. f. }

— N. din fran. alimentation.

ALIMÓJDII s. f. plur. tant. „Bagatelles”. — „Fleacuri”. În județul Dâmbovița. *Alimojdii = vorbe sau lucruri de nimic, fără folos.* REV. CRIT. IV, 85.

— Etimologia necunoscută. Poate să stea în legătură cu sârb. *almoštvo*, „pomană”, însemnând mai întâiu „ceea ce se dă de pomană, ne mai fiind de nici un folos”.

ALIMONÍT, -Ă *adj.* v. alimănit.

ALIMÓN s. m. (Bot.) = Lemnul-Domnului.

— Din n.-grec. λιμόνι.

ALIMÓRI s. m. plur. tant. „Nom d'une fête populaire : jour des brandons”. — *Alimori este o sărbătoare foarte lăpătită la Români... [din] Transilvania și Banat.* REV. CRIT. Descrierea ei se găsește la HEM. 874—877.

— Numele acestei serbări se dă după exclamarea „alimori!” (corupt pe alocuri în „hai la moară!”), cu care se întovărășește întoarcerea cercului de foc și care este bulgărescul ale more! Cfr. Philippide, *Zeitschrift*, XXXI, 280 sqq.

ALIMPÍT, -Ă *adj.* „Affamé, mourant de faim”. — În Bihor. *Alimpit = hămisit, mort de foame.* REV. CRIT. IV, 336.

— Pentru etimologie, v. limpi.

A-LÍN adv. „Doucement”. — „Lin, domol, încetisor”. *O veselă suflare primăvăroasă ne mângâie*

alin. ODOBESCU, II, 519. *Suflarea unui geniu printre crengi alin adie.* ALECSANDRI, III, 56.

— Format din a (3°) și lin.

ALINĂ vb. I. „I. 1°—3°. (Se) calmer, (s') apaiser, (s') adoucir, (se) lénifier, (se) temperer, alléger, soulager. II. 1°. Caresser, flatter (de la main), consoler. 2°. (Refl.) S'endormir”.

I. Sensul fundamental al lui alină, este „a aduce ceva la o stare lină”; se apropie deci de noțiunile exprimate prin „a liniști, a îmblânzi, a domoli, a potoli, a stămpără”.

1°. Când obiectul alinării e o putere naturală în activitate sau manifestarea unei asemenea puteri, precum: vifor, vânt, furtună, (valuri), frig, foc etc., atunci a alină = „a micșora, a încetina, a potoli mișcarea pornită”. Funcțiunea cea mai firească e în acest caz cea reflexivă. *Vânturile se alină.* VARLAAM, C. 310^{1/2}. *Tot vâzduhul se alinează.* I. VĂCĂRESCU, P. 338³¹. | *P. ext. La un semn s'alină jocul.* COȘBUC, B. 45. *S'au alinat lucrurile și s'au făcut pacea.* URICARIUL, I, 353²⁷. || *Transitivă* e acțiunea, când agentul e socotit o putere supraomenească: [Roagă pe Domnul] să înceteze furtuna și să alineze vânturile. ANTIM, P. 58; — sau când e o întrebuintare figurată, precum: *Avea într'ascuns poruncă, ca cu banii [ce-i dase] să alineze viforul care se pornise asupra lui Brâncovanu.* ȘINCAI, HR. 208^{1/2}. *Larma a tot înviersunatului norod o au alinat.* ȚICHINDEAL, F. V. || În vechime se găsesc și câteva exemple de funcțiune intransitivă. †. *Pământul s'au temut și au alinat.* PSALTIRE (a. 1806), ap. TDRG.

2°. Când obiectul alinării e un sentiment neplăcut în sine sau supărător prin intensitatea cu care se manifestă, a alină = „a îmblânzi, a ușura, a micșora, puterea acelei simțiri”. *Trans.* și *refl.* *Alinează patimele sufletului.* MINEIUL (1776), 133^{2/2}. *Ceriul... cugetul și-a alinat.* BELDIMAN, O. 16. *Mult e mult, de când te-aștept, Să-mi alin dorul din piept.* ALECSANDRI, P. II, 91. *Durerea mea cea dulce, cu durerea ta alin'o.* EMINESCU, P. 235. *Că cu tine mă mai ieu, De-mi alin necazul greu.* ALECSANDRI, P. P. 360^{1/2}. *Cu cuvinte liniștitoare alină frica surorilor ei.* ISPIRESCU, L. 239. [Fă-ți] *Din ochi negri păhărele, Ca să bei, maică, din ele, Și să-ți mai alini din jete.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 324. | *Pușintel foamea și-alină.* BARAC, A. 73. *Unde vede apa lină... Merg și setea și-alină.* RETEGANUL, TR. 14. || [Într'un descântec:] *Cum s'o alinat oia de zbiert și ciobanul de șierat, Așă să înceteze și să se alineze Toate obrintiturile.* ȘEZ. III, 140. || În loc de *imi alin ceva* se poate spune și *mă alin de ceva*: *Ici e tocmai unde joc, Ca să mă alin de foc.* ALECSANDRI, P. P. 355^{1/2}. *Că și eu o să mă 'nsor, Să mă mai alin de dor.* TEODORESCU, P. P. 270. Prin astfel de construcții s'a ajuns la sensul următor:

3°. Când obiectul alinării e un om care se află într-o surexcitare sufletească, sensul e „a-l aduce la o relativă liniște sufletească”. *Trans.* și *refl.* *Iară norodul ce strigă, dacă i-au spus că au fugit, s'au mai alinat pușintel.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 246^{1/2}. *În zadar mai sileam a o alină [pe maică-ta], a-i ascunde moartea bărbatului ei.* BELDIMAN, N. P. I, 17. *În sfârșit, vrând să-l aline, îi arătară două statuete de bronz.* C. NEGRUZZI, I, 203.

II. Când este vorba de ființe, în special despre oameni, se găsesc și unele sensuri derivate.

1°. *Trans.* „A mângâia”. [Cântec de leagăn pentru un copil, a cărui mamă a murit:] *Tată reă și acră Amă te apleacă, Și mână streină Amă te alină.* MARIAN, NA. 320.

2°. *Refl.* „A se liniști prin ducerea la culcare”. *Iar fata, târziu, când se alinase toți curtenii... MERA, ap. DDRF. Maică-sa... îl blestemă și-i zicea, când se culcă: „Culcă-te, alină-te, Șarpele sugă-mi-te!”* ALECSANDRI, P. P. 12^{1/2}.

[În vechime mai ales: *alinéz*, azi aproape numai:

alin. || În înțelesul II, 2° se găsește și un exemplu de *alină* vb. IV^a: *Au băut... până... târziu noaptea și după aceea s'au pus la hodină. Dimineața se scoală... După prânz n'au vrut boierul să se mai alinească la cumnatu-său, că tare-i era... dor de soția sa. De aceea... au purces...* SBIERA, P. 55/4.]

— Din lat. **allinare*: ital., sard. *allinare*.

ALINĂRE s. f. „*Apaisement, calme, adoucissement, allègement, soulagement, consolation; relâche, repos*“.— Infinitivul lui *alină*, devenit abstract verbal. Păcătosul *alinare* conștiinței lui găsește. C. NEGRUZZI, II, 16/16. *Aduc alinare jalnicului tău suspin.* ALECSANDRI, II, 72. *Simțeam că el n'află-alinare, Că singur așa, i-e urît.* COȘBUC, F. 82. | În legătură cu „stare“. „*Liniște, repaos*“. *Să n'ai stare, nici alinare, Cum n'are apa, apa pe mare.* POP. (Com. Lacea). *Când se strâng multe [cioare] la un loc, și nu-și află stare și alinare, ci neîncetat zboară, prevestesc iarna.* MARIAN, O. II, 30.

ALINĂT s. a. = *alinare*. Participiul lui *alină*, devenit abstract verbal. *Se pricepe la alinat copiii.*

ALINĂT, -Ă adj., adv. „*Calmé, apaisé. Doucement*“.— Participiul lui *alină*, devenit adjectiv. „*Domolit, potolit, liniștit*“. *Cu minte alinată să te rogi.* VARLAAM, C. 165. || Întrebunțat ca adverb. „*Lin*“. *Suflă vântul alinat.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 26.

ALINĂTOR, -OARE adj. „*Calmant, lénitif, sédatif, anodin, consolant, adoucissant, allégeant*“. Adjectivul verbal al lui *alină*, (derivat prin suf. -ător). *Mijloacele cele alinătoare și ocrotitoare de primejdia pojarului...* PISCUPESCU, O. 256. *Mângâiere dulce alinătoare.* ALECSANDRI, P. III, 152. *Ai dormit un somn alinător.* I. NEGRUZZI, V, 197. [† și dial. și: *alinătoriu*.]

ALINĂTURĂ s. f. = *alinare*. [Plur. -turi.]
— Derivat din *alină*, prin suf. abstr. -ătură.

ALINC, -Ă adj. † „*Vif, fin, rusé*“.— „*Vioiu, viclean*“. *Și șarpele era mai alinc de toate jigăniile pământului.* PALIA (a. 1582), ap. CCR. 50 (: „le serpent était le plus fin de tous les animaux des champs“).
— Din ung. *élenk*, „vioiu“.

ALINDEREA adv. v. alt (I, 1°).

ALINEAT s. a. „*Alinéa*“.— 1°. Rând nou, linie de cuvinte al cărei cuvânt d'întăiu e mai înăuntru; începere de alt rând (de-a-capul), la scris sau la tipar. *În acest dicționar, etimologia cuvintelor începe cu un alineat deosebit.* | 2°. *P. ext.* Partea (perioada, fraza, propoziția) care începe cu un asemenea rând, până la o alta care începe tot astfel. Pasaj (în articole de legi, etc.) cuprins între două șiruri nouă. *Această moțiune, în drumul de la senat până la cameră, și-a pierdut un alineat.* MAIORESCU, D. II, 181. [În Transilv., în sensul 2° și: *alinea* s. f. *Acest lucru se spune apriat în § 3, alinea 2.* | Pronunț.: *a-li-ne-at*.]
— N. din fran. După analogia unor cuvinte ca *postulat, concordat* etc. care în franțuzește au un -t final care nu se pronunță, dar care e etimologic (= lat. *postulatum, concordatum*), s'a adăogat, în mod greșit, și lui *alinea* (= lat. *a linea*, „de la linie“) un -t. (Unii pronunță: *aliniat* s. a., printr'o apropiere greșită de part. verbului „*alină*“.)

ALINGĂRI vb. IV^a. v. lingări.

ALINĂ vb. IV^a. v. *alină*.

ALINIĂ vb. I^a. „(S')*aligner*“.— *Trans. și refl.* „A (se) pune, a (se) așeză în linie dreaptă, la linie“. Mai ales (Armată și Edilitate): *Compania s'a ali-*

niat. | *Trebuie să aliniam casele, în stradele principale.* | *A aliniă o stradă*: a pune în linie dreaptă casele de pe amândouă părțile ei.

— N. după fran.

ALINIAMENT s. a. (Top., Cosm.) „*Alignement*“.— Pentru recunoașterea constelațiilor pe bolta cerească, se întrebunțează așa numita *metodă a aliniamentelor*, care consistă în a trece de la pozițiunea unei constelațiuni la aceea a celorlalte, prin simple prelungiri de linie. CULIAN, C. 44.

— N. după fran.

ALINIĂRE s. f. „*Alignement*“.— Infinitivul lui *alină*, devenit abstract verbal. [Și: *aliniere*.]

ALINIĂT, -Ă adj. „*Aligné*“.— Participiul lui *alină*, devenit adjectiv.

ALINT s. a. „*Caresses. Balancement*“.— Numai la Coșbuc. „*Desmierdări*“. *În ceasuri dragi de dulce-alint, Săruți pe Tofale, femeea necastă.* COȘBUC, B. 71. || „*Legănare a trupului*“. *Drag alint De trupuri prinse'n mărgărint.* idem, B. 19. [Plur. -linturi.]
— Substantiv postverbal din *alintă*.

ALINTĂ vb. I. „I. *Apaiser, (se) calmer*. II. 1°. *Cresser, dorloter, mignarder; gâter* (qqn). 2°. (Refl.) *Se dorloter, se mignarder, faire l'enfant gâté, faire des grâces, faire des façons; se balancer, se dandner, se bercer*“.

Cuvântul se aude aproape numai în Moldova.

I. † Numai la Dosofteiu. *Trans. și refl.* „A (se) *alină* (I, 1°)“. *Acesta, cu însemnătura sfintei cruci, marea au alintată.* DOSOFTEIU, V. S. 3/32. *Vânturilor dzise de'ncetară și undelor de se alintă.* idem, PS. 376 (: „il arrête la tourmente, la changeant en calme, et les ondes sont calmes“).

II. „1°. *Trans.* A răsfătă“. În sens bun „a desmierdă, a guguli, a mângâia“. *Zina se apropie de dînsul, îl sărută [și] îl alintă cu iubire nesfârșită.* POMPILIU, ap. TDRG. || În sens rău „a răzgâia“ (contrariul lui „a crește bine“). *Noi [femeile] ne creștem fetele, ei [bărbații] le alintă și apoi tot ei se plâng.* ap. TDRG. || *Fig. Zădărnica, alintând a noastră minte, naște fapte.* KONAKI, P. 286. *Îl sărută, alintându-și vorbele și nezezindu-i părul.* VLAHUȚĂ, N. 49. 2°. *Refl.* „A se răsfătă“. În sens bun. *Brațele ei m'au legănat, când îi sugeam făta cea dulce și mă alintam la sânu-i, gângurind și uitându-mă în ochii ei cu drag.* CREANGĂ, A. 35. || În sens rău. „A se purtă ca un copil răzgâiat“. *Când rea și nesuferită, când sentimentală și cochetă, s'aprinde și se alintă ca o copilă brudnică.* C. NEGRUZZI, ap. HEM. 885. „A face pe mofturosul, a face nazuri“. *Începă să facă mofturi, să s'alinte.* CONTEMPORANUL, II, 359. *A se alintă = a se fasolă.* ALECSANDRI, T. 1753. || „A se mișcă ca un copil răsfătat, a se legăna“. *Lun-trea s'alintă.* STAMATI, ap. HEM. 885. *Calul tău ca lebăda pe apă se alintă grațios.* ALECSANDRI, P. III, 81. *Pentru-că era „fata mamei“, se alintă ca cioara'n laț.* CREANGĂ, P. 283. || *Fig. Moș Toadăr tot mergea, alintându-se mereu cu gândul...* CONTEMPORANUL, V, 390. [*Alint*, rar: *alintez*. BUDAIDOLEANU, ap. HEM. 886.]

— Din **allentare*: ital., sard. *allentare*, sicilian *allintari*, abruzeez *allendă*. Lat. *lentus* înseamnă „moale, flexibil“ (cfr. „om moale“ = „om încet“: fran. „lent“), de unde, în sens figurat, „îndărătnic“ (= „încet în luarea unei hotărâri“), iar derivatul lui, *lentare*, înseamnă „a face flexibil“ și, figurat, „a imblânzi, a alină“. Cu acest sens din urmă se potrivește înțelesul I al cuvântului românesc (cfr. germ. „*lindern*“ de la *lind*, care e înrudit cu *lentus*). Pentru explicarea sensului II, am putea pleca de la accepțiunea „îndărătnic“; mai probabil însă ideea „a răsfătă“ s'a desvoltat din ideea „moale“. Ca și „a-și cocoloși

copiii", tot astfel „a-i alintă" înseamnă deci „a-i păzi prea mult", „a-i face să fie moi, molatici".

ALINTĂRE s. f. „1°. *Action de calmer, d'apaiser, apaisement*. 2°. *Caresse, mignardise, coquetterie*". — Infinitivul lui alintă, devenit abstract verbal. 1°. „Alinare". *Valurile nalte n'au alintare*. DOSOFTEIU, PS. 140. || 2°. „Desmierdare, răsfățare, răzgăiare".

ALINTĂT s. a. = alintare. Participiul lui alintă, devenit abstract verbal.

ALINTĂT, -Ă adj. „*Dorloté, mignoté, gâté*". — Participiul lui alintă, devenit adjectiv. „Răsfățat". *Pa-jul Cupidon, vicleanul, Mult e rău și alintat*. EMINESCU, P. 12. *Umbă par'că amintindu-și vreun cântec, alintată, Par'că i-ar fi tot a lene*. idem, P. 304. *O fată alintată și leneșă*. CREANGĂ, P. 292.

ALINTĂTOR, -OARE adj., subst. „*Qui dorlote, qui mignarde, qui gâte. Caressant*". — Adjectivul verbal al lui alintă (derivat prin suf. -ător), substantivat une-ori. *Vezi alintătorul cel mare a omului, zic mândria, cum întinde ajutoare*. KONAKI, P. 288. [† și dial. și: *alintătoriu*.]

ALINTĂTURĂ s. f. „*Mignardise. Coquetterie*". — „Răsfățare, răsfățătură, răzgăietură; cochetărie". CIHAC. [Plur. -turi.]

— Derivat din alintă, prin suf. abstr. -ătură.

ALION s. m. (Ornit.). „*Proyer: Emberiza miliaria*". — După HEM. 888: „Presură-sură", numită și „presură-mare". *Alionul este o pasăre de mărimea unei pitulici, cu coada scurtă și ciocul scurt cam gros, pe cap și corp cu vergi mărunte albe, puțin cenușii, negre, galbene și pușin cânăbii... Face cuibul jos prin 'crâng, ouăle sânt albe, picate cu negru*. (Vânju-Mare, în Mehedinți), ap. HEM. 888.

— După Hasdeu, *Etyrn. magn.*, alion e numele personal Alion (= Leon), care se dă (în Vânju-Mare, în Mehedinți) și la câni.

ALIOR s. m. (Bot.) „1°. *Esule: Euphorbia Esula*. 2°. *Réveil-matin: Euphorbia helioscopia*. 3°. *Rhubarbe-des-paysans: Euphorbia Cyparissias*. 4°. *Euphorbe des marais: Euphorbia palustris*".

Subt numirea alior, aleur (Munt.), aleor (Mold.), aior, arior, arior-de-baltă poporul român înțelege diferite specii de plante din familia Euphorbiaceelor. Cea d'în-tăiu (florile galbene; crește prin fânețe umede, în Iunie—August) se mai numește și: *Buruiană-de-negei, Buruiană-măgărească, Lăptele cănelui*; cea de a doua (florile galbene; crește prin locuri cultivate, printre sămănături și prin marginea câmpurilor, în Maiu—August) și: *Buruiană-de-friguri, Buruiană-de-negei, Buruiană-măgărească, Lăptele-cucului* (Munt.), *Lăptele-cănelui, Lăptele-lupului* (Transilv.); cea de a treia (florile gălbui; crește pe coline aride, câmpuri nisipoase, pe lângă drumuri, în Aprilie—Iunie) și: *Lăptele-cănelui, Lăptele-cucului* (Munt.); cea de a patra are florile galbene sau brune și crește prin locurile mlăștinoase, pe malurile apelor, în Maiu—Iunie. PANTU, PL. (LEON, MED. 45; MARIAN, CH. 8). *Franză verde (foișită, frunzuliță, frunzuleană, ș-apoi frunză) de-alior!* ȘEZ. III, 62/18, 153/23; IV, 218/18; V, 94^b/13; I, 50^b. SEVASTOS, C. 89/8, 119/8, 172/17. *Alior de pe rozor!* DOINE, 234/. *Și ti-oiu face de mâncat Aleor și grâu spălat*. ȘEZ. III, 157 b/. *Foaie verde de-aleor, O plecat neica Ion, Să puie calu'n pripon. Priponu-i de aleor, Aleoru s'o uscat, Ion calu l'o scăpat*. JAHRESBER. IX, 205. (Țigăneștii-vechi, în Tecuciu). *Pe alocuri, vre-o tufă de alior, retezată [de coasă] din fața pământului, plângea stropi de lapte*. SANDU, SĂM. IV, 951. *O plantă veninoasă, naltă de 2—4 decimetri și cu floarea ca o umbrelă, se chiamă „aleur" și se zice și „lăptele-cucului"; fiind-că, rupând o*

foaie, dă un suc alb. (Mărăcini, în Buzău; Coșăreni, în Ialomița), ap. HEM. 892.

— Etimologia necunoscută. Forma aior pare a nu stă în nici o legătură cu aiu, căci între euphorbiacee (aior) și liliacee (aiu) nu există asemănări. Tot astfel lipsesc asemănările și cu ranunculaceele, așa încât rămâne îndoiasă și apropierea făcută de HEM. 892, care derivă pe aleur (de unde apoi aleor, aliór și ariór) din hellëborus.

ALIPÍ vb. IV^a. „1°. *Accoler; joindre, annexer, attacher*. 2°. (Refl.) *Se serrer, se coller, se blottir (contre)... S'insinuer* (auprès de qqn.). *S'attacher, adhérer (à)*". — „A (se) lipi (în sens figurat) de (la) ceva sau cineva". 1°. *Trans.* „A incorpora". *Intr'o adunare tainică au hotărît să alipească Macedonia la Bulgaria*. | „A atașă". *Această dragoste l-a alipit de geniul neamului românesc, căruia Ioan Brătianu i-a închinat întreaga muncă a vieții sale*. STURDZA, E. 8. *Pe lângă regimentul de infanterie fu alipit o baterie*. || 2°. *Refl.* *Se alipi de bătrâna, o cuprinse pe după gât... și... privi*. DELAVRANCEA, S. 16. | „A se dă, a trăi pe lângă cineva". *Un... băetan își făcu planul ca să amăgească baba și să-i ia lucrurile... Se alipi pe lângă dînsa, căci și mătușii îi erau cam dragi băietanii*. ȘEZ. I, 52/31. „A aderă". *Tinerii Românilor, cetind cărțile Latinilor, să se alipească cu inima către dogmele Latinilor*. MAIOR, IST. 252.

— Compus din prefixul a- și din lipi.

ALIPICIÓS, -OASĂ adj., adv. „*Collant. D'une manière collante*". — Adj. și Adv. „Lipindu-se de trup". *Haina ei și scurteica de pe trup erau croite cu îngrijire și alipicios*. ap. TDRG.

— Derivat din alipi, prin suf. -icios.

ALIPIRE s. f. „*Action d'accoller, de joindre, annexer, attacher. Atachement, annexion. Adherence, rattachement*". — Infinitivul lui alipi, devenit abstract verbal.

ALIPÍT s. a. = alipire. Participiul lui alipi, devenit abstract verbal.

ALIPÍT, -Ă adj. „*Accollé; joint, annexé, attaché. Serré, blotti (contre); adhérent, rattaché (à)*". — Participiul lui alipi, devenit adjectiv.

ALIPUI vb. IV. „*Ranger, disposer, placer*". — În Bihor. „A așeză". *Sfântul Ilie [toate pe câte le furase Iuda] ...Mândruț mi le suie... Sus la fața cerului Și bine le-alipuie... Care pe unde-o fost: Soarele cu razele... Și luna cu lumina*. ALEXICI, L. P. I, 152/12.

— Din ung. alapít, „a întemeia, a așeză".

ALISPÂN s. m. „*Sous-préfet*". — În Transilv. Corespunde unui „subprefect" în România. Se mai numește și: „vițișpan", „sub-comite, vice-comite (suprem)". — Din ung. alispán, idem.

ALIȘVERIȘ s. a. „*Commerce, affaires, achat, vente en détail*".

Mai de mult avea sensul general de „comerț, negoț"; azi se întrebuințează mai mult cu înțelesul de „afaceri (negustorești), negoț mic (cumpărare sau vânzare), târgueală". *Starea de acum puind înaintea noastră și alișverișul țării... am socotit că poate țara să dea, fără de prea simțitoare greutate 1,600,000 lei. (a. 1802) URICARIUL, I, 11/21. Eră și moneda de aur și de argint cu totul poprită și rădicată dintre norod, având și întrebuințând spre alișverișul cel din toate zilele moneda de fier*. PISCUPESCU, O. 30. *Lucrurile acealea... nu sânt iertate a intra în alișverișul oamenilor*. PRAVILA (1814), 34. *Băcalii și alții, pentru trebuința vânzării marfei lor, să fie volnici a ține și a avea cantariu... și cu acel cantariu să-și facă alișverișul lor*. (a. 1799) URICARIUL, I, 88/15. |

[Boeril] se ajungeau... cu dregătorii și, pentru ca să izbutească „alejverişul“, dădeau bucuroși „măz-dă“, adică miță. IORGA, C. I. II, 202. *Ei lasă-mă'n pace omule!... Înțelege odată, că n'am venit [în salonul vostru de frierie] pentru aljveriş... Am o trebuință cu d-l Nae Givimeă.* CARAGIALE, T. II, 78. *Îa spune-mi, cum merg aljverişurile?* FILIMON, C. II, 612. *Nu-i aljveriş nici de o lețcaie, în piață.* ALECSANDRI, T. 143. | *A face cuivă aljveriş = „a cumpără, a târgui de la el“.* *Vreți să-mi faceți ceva aljveriş?* idem, T. 26. [† și: *alijveriş, alejveriş, aleșveriş* URICARIUL, IV, 7/23, prin asimilație: *ariș-veriș*. Com. I. A. Rădulescu. | Plur. *-rișuri*.] — Din turc. *alyş-veriș*, „commerce“ (cfr. *dara-vere*).

ALITERĂRE s. f. (Poet.) „*Allitération*“. — Armonia rezultată din repetarea aceluiași sunet sau a unei combinațiuni de sunete în două sau mai multe cuvinte care se urmează în aceeași frază. *Aliterarea eră temelia versificațiunii la popoarele germanice.*

— N. format din *aliteratiune*, după analogia unor cuvinte ca: *declinare = declinațiune, versificare = versificațiune* etc.

ALITERĂȚIE s. f. (Poet).

ALITERATIUNE s. f. (Poet.) } = aliterare.

— N. din fran. *allitération*, (din lat. *ad + literam*).

ALIVĂNCĂ s. f. (Cul.) „*Sorte de gâteau de farine de maïs au fromage*“. — Intrebuințat aproape numai la plur., în Mold. și în Bucov. *Alivenci = turte de făină de păpușoiu, cernută prin sita cea deasă, frământate cu chișleac în loc de apă și cu brânză. Ca să fie mai moi se pun și cartoafe fierte. Se coc în cuptor pe frunze de curechiu și se ung cu unt ori cu smântână.* CREANGĂ, GL. *Să-i poruncești să-mi facă un borș cu perișoare și alivence.* ALECSANDRI, T. 187 (în glosar explicat prin: „plăcintă mică de țară“). *Caimac, gugoașe, alivenci... se îngropau în stomahul lui.* C. NEGRUZZI, I, 286. *Face sarmale, face plachie, face alivenci... și felii de felii de bucate.* CREANGĂ, P. 28. [Plur. *alivenci*, mai rar *alivence*. Din cel d'întăiu s'a format pe alocuri un sing. nom.: *alivenciu*, cu plur. *alivenciuri*. ap. HEM. 894.]

— Etimologia necunoscută. Pare a deriva dintr'un cuvânt slav **livanka* (cfr. ceh. *livanec*, „petit gâteau moulé“, în limba lituană *palėtinis*, „omelette“), derivat din *liti, lijatai (polivati)*, „a turnă“.

ALIVĂNI vb. IV^a. refl. „*Rouler, culbuter. Se perdre dans le monde, errer*“. — „1°. A se rostogoli, a se răsturnă“. *Guita, punând piciorul pe răscrucci, își făcu vânt și se alivăni în gura cărușului.* T. CERCEL, SĂM. II, 503. || 2°. *Fig. A se alivăni = a se duce în lume fără a i se da de rost.* Ec. „*Nu știm pe unde s'o fi alivănit*“. RĂDULESCU-CODIN.

— Etimologia necunoscută. Este posibil, ca și acest cuvânt să stea în legătură etimologică cu slav. *liti, (polivati)*, „a turnă“, cu aceeași trecere de sens ca și în rom. „a răsturnă“. (Cfr. russ. *livnyĭ*, „prăpăstios“.)

ALIVĂNT s. m. (Bot.) = levăntică. Se aude în Moldova (Vasluiu, comuna Muntenii-de-jos). HEM. 898. — Corrupt din fran. *lavande*.

ALIVĂNTA interj., adv. „*À l'envers. Culbute*“. — Exclamație glumeată, rostită mai ales de orășeni, când cade cineva. Se întrebuințează și ca adverb în legătură cu verbele „a da“, „a cădea“, „a trânti“, „a veni“. *Florica (împiedecându-se în coada rochiei): „Na! că eră să dau alivanta peste cap.* ALECSANDRI, T. 920. *Dă-te alivanta! = culcă-te!* (Brașov, com. Lacea). *Ion însă, împiedecat cu picioarele în mâncile contășului, căzuse alivanta la pământ.* CREANGĂ, A. III (= *căzuse cât e de lung*). CREANGĂ, GL. *Când se răstornă o trăsură, auzi zicând: „văzut-ai cum*

boierul și cocoana au venit alivanta peste cap?“, iar copiii, când se'ncurcă zmeii: „și l-am dat alivanta! A venit zmeul alivanta! (Craiova), ap. HEM. 896. | Probabil printr'o apropiere etimologică de cuvântul „alivenci“ și: *alivanta — plăcinta! La vârsta noastră... cataroile... te trântesc alivanta plăcinta'n groapă.* ALECSANDRI, T. 998. | În mod eliptic: *Mâni poimăni, poate, „alivanta'n groapă!* idem; T. 338.

— Etimologia necunoscută. Pare a fi rezultatul unei fuziuni, ale cărei elemente sânt: verbul *a se alivăni* și ital. *avanti!*

ALIVĂNCI s. f. plur. tant. (Cor.) „*Sorte de danse populaire*“. — Un fel de horă cu învățături de perechi de jucători, în Mold., descrisă la HEM. 898—902. *Ne cântă din fluier: doina, „corăbiasca, „alivencile, țitutura... CREANGĂ, A. 82. | Printr'o apropiere (sau înrudire?) etimologică cu „alivancă“, se zice și: *alivenci-plăcinte*, sau: *alivenci-plăcinte moi*. PAMFILE, J. II.*

— Etimologia necunoscută.

ALIVĂNCIU s. m. (Cul.) v. *alivancă*.

ALIVĂNTICĂ s. f. v. *levăntică*.

ALIZARINĂ s. f. „*Alizarine*“. — Principiu colorant roșu extras mai înainte din rădăcina uscată a garanței, iar azi preparat prin sinteză; servă mai ales pentru vâpsitul bumbacului.

— N. din fran.

ALIZĂT } s. a. (Geogr.)

ALIZÉU }

„*Alizé*“. — Numai ca atribut al cuvântului „vânt“. În regiunea intertropicală suflă regulat, în toți cursul anului, două vânturi: unul în emisfera nordică, de la nord-est către sud-vest, și altul în cea sudică, de la sud-est către nord-vest. Aceste vânturi constante se numesc „alizate“. PONI, F. 183. | Mai des: „vânturile alizee“. Aceste vânturi, care bat de la tropice spre ecuator, se numesc alizee... Francezii le-au numit „*vents alizés*“, adică vânturi uniforme. MEHEDIŢI, G. F. 43.

— N. după fran.

ALMANĂH s. a. „*Almanach*“. — Un fel de calendar, destinat unui cerc de cetitori mai culti. Uneori lipsit de partea calendaristică, cu cuprins curat literar: *Almanahul României June*, alte-ori cuprinzând informațiuni pentru o anumită clasă socială: *Almanahul de Gota*, sau având un conținut umoristic: *Această parte a poeziilor... este plină de erori, une-ori așa de comice, încât pot deveni un izvor bogat pentru almanacuri humoristice.* MAIORESCU, CR. I, 35. [Și: *almanac*. | Plur. *-curi*.]

— N. din fran. (= lat.-med. *almanachus*, după grec. -med. *ἀλμαναχόν*.)

ALMĂR s. a. v. *armar*.

ALMÉE s. f. „*Almée*“. — (În Orient, în deosebi în Egipt). Numele cântărețelor mai alese, care formează o clasă proprie și întrețin societatea cu producțiunile lor la ocazii solemne, în casele oamenilor bogați. *Almea ce în dansuri atât de rușinoase s'arată.* BOLLINTINEANU, ap. RUDOW, XVII, 381.

— N. din fran. (din arab. *almet*, „învățat“, fiind-că aceste femei au învățat a cânta, a dansa și a spune poezii.)

ALMICANTARĂ s. m. } (Astr.)

ALMICANTARĂT s. m. }

„*Almicantarat*“. — Orice cerc al sferei cerești paralel cu orizontul. Un plan [orizontal], taie în general sfera cerească după un cerc mic, căruia i se dă numirea de *almicantara*. CULIAN, C. 9.

— N. din fran. (din arab. *almuqantara*.)

ALMINTERI adv. v. *altminteri*.

ALMÓJNĂ s. f. † „*Aumône*“ — „Pomană“. CUV. D. BĂTR. II, 62.

— Din paleosl. *almužino*, idem.

ALMOJNEÂN s. m. „*Pauvre, miséreux*“ — „Sărac, calic“. *Almojnean bătrân, bătrân, Barbă albă până la brâu, Tri muieri am ținut*. (Glogovița, în Serbia = „*Almosenempfänger, armer Mann*“). JAHRESBER. VII, 62, 82.

— Derivat prin suf. adj. *-ean*, din sârb. *almožno*, „pomană“.

ALNIC, -Ă adj. † „*Insidieux, perfide*“ — În Transilv. „*Viclean*“. Singurul exemplu: *Șarpele eră cel mai alnic din toate jigăniile pământului*. PALIA (a. 1582), ap. TDRG.

— Din ung. *álnok*, idem (modificat sub influența suf. *-nic*).

ALÓ interj. „*Allez-vous-en, va-t'en; allons!*“ — Numai în Transilvania. *Aló = pleacă, du-te, fugi d'aci*. FRÂNCU-CANDREA, M. 97. *Alo, rațta, la cămară*. RETEGANUL, TR. 160/2. *Alo, marș!* Brașov (Com. Lacea). *Alo, mândră, 'n calea ta, Că te bate soacră-ta*. (Bi-hor.) REV. CRIT. IV, 336.

— Din germ. *hallo!*

ALÓ interj. „*Allo!*“ — Exclamare, prin care chemăm pe cineva la telefon, spre a vorbi cu el.

— N. din fran. (cuvânt anglo-american.)

ALOÁT s. a. v. *alnat*.

ALOÁVĂ s. f. (Pesc.) „*Filet*“ — În Mehedinți. Un fel de mreață de prins pești. *Pescuitul Dunării se face cu diferite unelte și anume: 1.) Cărligile, 2.) vârsile, 3.) oriile, 4.) aloavele... Cu aloavele pescarii umblă prin apă, când Dunărea este mică, și prină tot felul de pește, afară de moron și nisetru*. I. IONESCU, M. 85—86.

— Din sârb. *alov* (*halov*), idem. (Cfr. dubletul *halău*.)

ALOCĂ vb. I. „*Allouer*“ — A destina o sumă oarecare pentru un scop anumit (dintr'o listă întreagă de mai multe cheltueli, mai ales la o administrație publică). *În bugetul statului pe acest an s'a alocat o sumă mai mare pentru învățământ*.

— N. după fran.

ALOCĂRE s. f. „*Allocation*“ — Infinitivul lui *alocă*, devenit abstract verbal.

ALOCÁT s. a. *sing. tant.* = *alocare*. Participiul lui *alocă*, devenit abstract verbal. *De alocat e ușor; mai greu e de a găsi suma necesară*.

ALOCÁT, -Ă adj. „*Alloué*“ — Participiul lui *alocă*, devenit adjectiv. *Numărul școlărilor la școlăle rurale este... 20 de mii; fondul alocat pentru aceste școlăle, un milion*. MAIORESCU, D. I, 161.

ALOCĂȚIE s. f. } = *alocare*.

ALOCĂȚIUNE s. f. }
— N. din fran. *allocation*.

ALOCURE(A) }
ALOCURI } adv.

„*Par endroits, par-ci par-là*“ — „În unele locuri, pe ici pe colo“. Numai rare-ori se găsește *singur*: *Șesul Șeretului este alocurea năsipos și alocurea argilos*. I. IONESCU, D. 302. | De obicei în legătură cu prep. „pe (pre)“: *Pre alocurea sânt orașe de băi*. MSS. (a. 1661), ap. GCR. I, 178. *Svintele bogoiavlenii prăznuim... în besearica cea mare și în alalte be-*

searici deprealocurea. DOSOFTEIU, V. S. 5. *Pre a locurea altmintrea răspund în vorbă unele cuvinte*. P. MAIOR, IST. 248. *O groapă... astupată p' alocurea cu surpături de zid*. ODOBESCU, I, 148/5. *P' alocurea viile se mlădău încârcate cu ciorchini*. DELAVRANCEA, S. 215. | † Într'un exemplu din s. XVII, îl aflăm cu funcțiune substantivală: *Prespre toate alocure = „pretutindeni“: „partout“*. *Se face acest săbor în Vlaherna și se prăznuiaște și prespre toate a-locure unde sânt și sfintele besareci*. MSS., ap. HEM. 906.

— Din a(1) † *locuri* († *locure*, la care s'a adăugat adverbialul *-a*: *alocurea*), pluralul substantivului *loc*.

ALOCUȚIE s. f. }

ALOCUȚIUNE s. f. }

„*Allocution*“ — 1°. (La Romani). Cuvântare a unui general sau împărat către oștirea sa. || 2°. *P. ext.* (Astăzi): Cuvântare scurtă, ocazională, către o adunare. *Alocuțiunile Papei către colegiul cardinalilor sânt rostite în latinește*.

— N. din fran. (= lat. *allocutio*, -onem.)

ALODIAL, -Ă adj. „*Allodial*“ — Ce ține de un alodiu. *Bunuri alodiale*.

— N. din fran. (= lat.-med. *allodialis*.)

ALÓDIU s. m., s. a. „*Alleu*“ — (Termen privitor la vremea feudalității:) Moșie feudală, domeniu care eră dat în deplină stăpânire, ereditar și independent, supus doar la omagiul de vasalitate. *I se dau toate veniturile din alodiurile și economia zisului dominiu*. ȘINCAI, III, 277/3. [Plur. *-lodi* și *lodiuri*].

— N. din lat. -med. *allodium* (din v.-germ. *allōd*, „stăpânire deplină“, din *all*, „tot“ și *ōd*, „bun, proprietate“).

ALÓE s. f. (Bot.) „*Aloès*“ — Plantă din familia liliaceelor, care conține un suc amar, numit *sabur*. [După fran. și: *alóes* s. m. Mai de mult, *alóiu* s. m., din paleosl. *aloi*. TDRG.]

— Din lat. *aloe*.

ALÓES s. m. (Bot.) } v. *aloe*.

ALÓIU s. m. (Bot.) † }

ALOPÁT s. m. (Med.) „*Allopathe*“ — Medic care tratează prin *alopatie*.

— N. din fran.

ALOPÁTIC, -Ă adj. „*Allopathique*“ — De *alopatie*. *Tratament alopatic*.

— N. din fran.

ALOPATÍE s. f. (Med.) „*Allopathie*“ — Procedura medicală care tratează boalele prin *contrarii* (în opoziție cu *omeopatia*).

— N. din fran. (= grec. *ἄλλος*, „altul“ și *πάθος*, „suferință“). Cuvântul e introdus de medicul german *Hahnemann*, întemeietorul „*omeopatiei*“, care presupunea că mijloacele întrebuințate de medicina o-bicinuită, aplicate la omul sănătos, ar produce o *suferință* contrarie boalei combătute.)

ALÓS, -OÁSĂ adj. „*Faux, rusé*“ — Cuvânt rar. În Ungaria: „*Viclean*“. *Esti lup alos, și vei fi mai flămând decât setos*. TICHINDEAL, 50.

— Din ung. *ál*, „fals“, cu suf. adj. *-os*.

ALOȚEL s. a. „*Levain*“ — „*Aluat* (2°)“. *Aloczel = fermentum*. ANON. CAR. *Aloțel = aluatul acru, care se pune în frământătură ca să dospescă*. (Brașov, com. Lacea). [După LB, și: *almățel*.]

— Diminutiv din *aluat*, derivat prin suf. *-el*, în timpuri vechi. La Megleniți *aluatul* se numește *luțol* = *aloțel*.

ALÓTRIA s. f. plur. tant. }

ALÓTRII s. f. plur. tant. }

„Choses étrangères au sujet, à la discussion“. Lucruri în afară de subiect, de altă natură, nepotrivite cu subiectul în chestiune. [Lucrarea e împănată] cu alotrii nepotrivite. MAIORESCU, CR. III, 54.

— N. din germ. *Allotria* (= grec. ἀλλότριος, „strein“).

ALOTRÓPIC, -Ă adj. „Allotropique“. — De alotropie. Carbonul are trei modificări alotropice: diamantul, grafitul și cărbunele amorf sau organic.

— N. din fran.

ALOTROPÍE s. f. (Chim.) „Allotropie“. — Particularitate a unor anumite corpuri simple de a apărea în două sau mai multe stări așa de diferite, în cât ar fi considerate ca substanțe cu totul streine între sine, dacă identitatea naturii lor chimice n'ar fi dovedită pe altă cale. *Allotropia este o anume speță a polimeriei*. Cfr. izomerie.

— N. din fran. (= gr. ἄλλος, „altul“ și τροπος, „fel de a fi“)

ALPACÁ s. f. sing. tant. (Zool. și Industr.) }

ALPAGÁ s. f. sing. tant. (Zool. și Industr.) }

„Alpaca“. — 1º. Rumegetoare din familia lamelor, cu lână mățoasă. || 2º. P. ext. Stofă din lâna acestui animal. || 3º. Numele unui aliaj (nichel argintat, „argint nou“, „alfenid“), din care se fac tacâmuri de masă etc.

— N. din fran. (= span. *alpaque*, de origine peruviană.)

AL-PÁRI adv. (Comerc.) „Au pair“. — De aceeași valoare; cu preț egal cu valoarea nominală. *Acțiunile băncii acesteia se vând al pari*.

— Din germ. *al-pari* (= ital. *alla pari*).

ALPÉSTRU, -Ă adj. „Alpestre“. — De Alpi, propriu Alpilor. *Regiune alpestră*.

— N. din fran. (= lat. *alpestris*.)

ÁLPIC, -Ă adj. = alpin. Puțin întrebuințat. *La peștera stâncilor alpice*. BOLINTINEANU, ap. ȘAI-NEANU, D. U.

— N. din lat. *alpicus*, -a, -um.

ALPÍN, -Ă adj. „Alpin“. — Care trăește sau se găsește în Alpi. *Plante alpine*. || P. ext. Care trăește în munți înalți, în fundul munților. *Românii [erau] siliși necontenit în fața năvalei a căută refugiu în nebiruita cetate alpină*. HASDEU, I. C. 49.

— N. din fran.

ALPINÍST, -Ă adj. „Alpiniste“. — Persoană care face dese excursiuni pe Alpi sau p. ext. pe orice munți înalți.

— N. din fran. (ital. *alpinista*.)

ALSĂU s. a. † „Nature, fonction particulière, propriété“. — „Însușire“. *Cum are părintele alsăul său a naște pre fiul și a scoate duhul svânt, și cum are fiul alsăul său a se naște din părintele, așa și duhul svânt are alsăul său a purcede din părintele și a se odihni pre fiul; așa li-i osăbiciuniă, numai cu cât se osăbesc alsăurile*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 907. *Între celelalte idiomiata, adică alsăuri, ce are luna, are și aceasta: când este plină, se scoală asupra-i câni*. ANTIM, P. 205.

— Cuvânt format de cărturarii vechi, prin substantivare din al său, pentru traducerea paleo-slav. *svostvo* (din *svoi*), sau grec., ἰδιότης (din ἴδιος). Hasdeu, *Etym. magn.* 907.

ALT, -Ă pron., adv. „Autre, un autre, l'autre (autrui, étranger, changé, nouveau, second, différent, prochain). *Autrement, du reste*“.

I. Când zicem: *Oricine poate face lucrul acesta*, ne gândim că lucrul poate fi făcut de aceștia, de aceia, de ceilalți, de ceilalți, de noi, de voi, de ei, sau de alții. *Alt* se deosebește deci de restul pronomelor nedefinite prin faptul că în conținutul său nu se poate cuprinde și ideea exprimată prin vreunul dintre pronumele hotărâte: *Lucrul acesta să-l facă alții!* (subînțelegându-se: „căci noi, voi etc. nu-l vom face“).

1º. Adj. *Deschide [cartea] în alt loc*. C. NEGRUZZI, I, 59. *Au mai păfit și alți voinicici ca tine*. CREANGĂ, P. 187. *Alfi parcălabi, ca aceia din Băcău, ... nu se aduc înainte*. IORGA, C. I. II, 155. *Lupi și alte di-hănii mi-au ieșit înainte*. CREANGĂ, P. 119. || Subst. *Darul nu l-am luat numai pentru noi, ce și pentru alții*. BIBLIA (1688), 4 pr.¹⁷. *Îi dă moarte mai cumplită decât altora*. PRAVILA MOLD. 49/1. *Cine-a iubit pe Zulnia, a iubi alta nu poate*. KONAKI, P. 105. *Învățăturile pe care alții le învățau într'un an, el le învăță într'o lună*. ISPIRESCU, L. 2. *Totdeauna supără pe alții, dar mai ales pe frate-său*. CREANGĂ, P. 38. *Caută soție, să-ți placă tie, iar nu altora*. ZANNE, P. IV, 615. *Nu te teme, mândră dragă, Că cu alta nu-mi fac treabă*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 390. | *Neutral*. *Nu mi-e ciudă de asta, Cât mi-e ciudă de alta*. POP., ap. HEM. 92. *Acuma am alte pe capul meu!* CREANGĂ, P. 189. || Între altele: „entre autres“ (: ital. „tra le altre“, span. „entre otros“). *Între altele, se cuvintează...* ANTIM, P. XXVIII, 14. | *De altă (adică „parte“), de alta: „d'ailleurs“*. *De altă, trăcă boierii bine*. CANTA, LET. III, 183/8 (: ital. „dell'altro“).

|| În legătură cu adjective: *Și văzu Precurata și al(ă)te multe munci*. CUV. D. BĂTR. II, 334. *La vândătoare, și la multe altele, eu mă pricep cam tot atâta, pe cât se pricepea vestitul agemiu*. ODOBESCU, III, 9/1. *Zicea... și alte multe d'alde astea*. ISPIRESCU, L. 2. *Cu acestea și cu altele asemenea se tâlcuțește cuvântul lui Dumnezeu*. BIBLIA (1688), 4 pr.¹⁴. *Un topor, sau altă asemenea unealtă...* DRĂGHICI, R. 48. *Tie va hi ficior, iară altora tuturor va hi sveașt-nic*. VARLAAM, C. II, 86/2. *Răbdăm greutatea călii și altă toată patima trupască*. DOSOFTEIU, V. S. 151/2. *Preste alte preste toate au făcut un lucru, de ne-am toți înpământat*. idem, V. S. 124/2. | Chiar și substantivat: *Am vândut dumisale... casa împreună și cu un șopron și cu toate ale ei alturi [= acarete]*. URICARIUL, XXIV, 442/15 (a. 1740).

|| În legătură cu un pronume nedefinit: *Alt oarecare, alt oarecine, alt oarece, alt orișicare, alt flece etc*. *S'au mestecat cu altă oarecare ghintă*. P. MAIOR, IST. 62. *Ca de alt oarecine grăaște de sine*. VARLAAM, C. 323/2. *Amă alt oarece strigă*. COD. VOR. 10/12 (= altă strigă. N. TESTAMENT, 1648 = altă ceva strigă. BIBLIA, 1688 : „aliud clamabant“). | *Să știi, că în lumea asta, sau în alta orișicare, voui găsi...* KONAKI, P. 273. *De ar giuruî neștine să se postească, sau și altă fiecă giuruîntă...* PRAVILA MOLD. 141/1. || *Alt(ul) cine, alt cinevă: „un autre“*. *Vladul ești, ori altul-cine?* COȘBUC, B. 95. *Un om vrea să lase altuii cuivă vreun lucru*. PRAVILA MOLD. 29/1. *Această învățătură a fost dată nu de altui de cinevă, ce tocmai de Dumnezeu singur*. VARLAAM, C. 294/2. | *Alt sau altă ce, altcevă(și) sau altă ceva: „(une) autre chose, quelque chose d'autre“*. *Și de alte cele n lume N'aveai vreme să întreb*. EMINESCU, P. 24. (Cfr. *Iar altă, ce au găsit, tot au luat*. NECULCE, LET. II, 262/17. *Să crezeze acel pământ, sau altii, ce va fi*. PRAVILA MOLD. 154/2.) *Alții altu ceva strigă*. COD. VOR. 34/12. *Nu pentru altă pentru ceva...* VARLAAM, C. 317/2. *Altă ceva n'ai de vorbit?* CREANGĂ, P. 123. *Mulți cetesc Istoria lui Arghir, ...fără de a socoti alt ceva lucru într'insa, decât o proastă poveste*. BARAC, A. 3. | *Și altcevă! = „ba bine că nu!“* *Când întreb pe țăran: „Ai isprăvit cutare lucru?“ el, în loc de a zice „da“, zice: „Oho! ș'altcevă!“* (Glod. — Siliștea, în Buzău), ap. HEM. 918. [Pronunțat în vorbirea repede și: *ălceva*.]

|| În legătură cu adverbe a.) de loc : alt încotro (încătrău) : „*autre part; autrement*“. „În alt loc“, exprimând o direcție. Să mergem alt încătrău. P. ext. „Altfel, altcum, altminteri“. Batori n'avea alt încotro face, bătăndu-se... să nu fie silit la aceasta de Mihaiu. BĂLCESCU, M. V. 183. | Altînderi = „altundevă, aiurea“ (stare și mișcare) : „*ailleurs*“. În Transilv. Venise... Ca să-și găsească un regat altînderi. COȘBUC, E. 26/1. [În Brad, Transilv., și: altînderea: Ea n'cepu a mă muștră, C'am mîncat altînderea. VICIU, GL.] | Alt-unde, alt-undevă = „Într'altă parte, aiurea“ (stare și mișcare) : „*quelque part ailleurs*“. Să fugim altundeva. PANN, E. I, 5. Alt undevă, societatea este destul de bine organizată. MAIORESCU, CR. I, 313. Adesea în legătură cu prep. „pe“, „de“ și „până“ (cfr. ital. *altronde*). || b.) de mod : altcum(va) : „*autrement; en cas contraire, sinon; du reste, d'ailleurs*“. „Altfel“. Dar slavă lui Dumnezeu, Că n'a fost alt-cum, mai rău! MARIAN, SA. 6. (Cfr. Nu aveau într'alt, cum face. NECULCE, LET. II, 250.) În Transilv. sinonim cu „altfel“; adesea în legătură cu prep. „de“. Să-mi spuși adevărul, altcum ai s'o pățești rău. Eră cam iute de fire, de altcum ascultă de părinți. [Pronunțat, în vorbirea repede: *alcum*. JAHRESBER. VIII, 81.]

|| Precedat de pronumele interogativ: Cine, care, ce... alt? : „*qui, quoi donc (encore)?*“. D'apoi, dacă n'oiu știi eu, cine altul are să știe? CREANGĂ, P. 299. „De asta te plîngi stăpâne?“ — „D'apoi de care alta, măi Chirică. idem, P. 155. Apoi ce păzești tu alta, dacă nu știi nici măcar ce vorbesc muritorii? idem, P. 146. Ce alta pociu să zic? ANTIM, P. XXIV, 10. | În vechime și azi în Mold. ce... altă? Ce să faci altă, amăritul om? VARLAAM, C. 16/2. Cu ce cu altă le-aș răduce? DOSOFTEIU, PS. 59. Ce-i trebuia mai mult altă? KONAKI, P. 293. || Câte alte... (toate) = „*multe*“ : „*beaucoup de, une foule de, tant d'autres*“. Începură... a vorbi... despre strigoii și câte alte nădrăvăni în-fiorătoare. CREANGĂ, P. 14.

|| Nu alt... fără (fără cât, afară de, decât...) = „*numai*“ : „*ne (rien autre)... que*“. Adj. Scriptura, care nu ăste deintr'alt, fără cât den darul duhului sfânt. BIBLIA (1688), 4 pr. 59. Nicăiri [nu] vedea alt pămînt, afară de două ostroave mici. DRĂGHICI, R. 46. Nici o armă nu avea altă, decât un jungiu cu plăsele de argint. C. NEGRUZZI, I, 148. N'am altă mîngăiere... Decât să 'nalț la tine duioasa mea privire. ALECSANDRI, P. I, 120. Ca să scapi de pedepsă, alt chip nu e, decât să te duci să-mi aduci pe fata lui Verdeș-împărat. ISPIRESCU, L. 42. || Subst. N'a văzut pe altul, afară de el. | Mai ales: Neutr... Care lucru nu ăste altă nemică, fără numai sufletul. VARLAAM, C. 202/2. Tiranul, neștiind ce li-a mai face altă, învătă de le tăiară capetele. DOSOFTEIU, V. S. 111/2. Nimica alta nu vedea... decât aer și apă. DRĂGHICI, R. 7. Biserica Episcopiei nu se deosebește prin altă, decât prin o clopotniță. C. NEGRUZZI, I, 194. Nevastă, hăi! alta nu-i de făcut, decât să înșomoltăcim motanul... cu niște petece. CREANGĂ, P. 174. | Nu știi ce să zic altă. MINEIUL (1776), 131, 1/4. Alta nu mai știi nemică, întunecimea voastră. CREANGĂ, P. 145. || Nu de (pentru) alta (alt)..., dar (decât, ci, numai, fără cât)... = „nu pentru alt motiv, ci“. Aceasta, nu pentru altă zice, fără cât ca să știm... BIBLIA (1688), 4 pr. 29. Nu plîng de altă, numai pentru Andronic. DOSOFTEIU, V. S. 57/1. Nu mi-e de alt venirea, Decât să-ți cîntesc poftirea. PANN, E. II, 50. Nu mi-e de alta, dar mă tem că-i înșepeni în căruță. CREANGĂ, P. 123. Ia... mai strînge-ți buzșoarele acasă; nu de alta, dar să nu-ți pară rău pe urmă. idem, P. 253 (: ital. „non che altro“). Nu alt(ă), ci = „nici mai mult, nici mai puțin“. Vrand ca pentru a Dachilor stăpînire să scriem... nu altă, ce ca 'ntr'un lavyrinth... să fim intrat, ni se pare. CANTEMIR, HR. 75/12. (Cfr. Vezi-i, cum aleargă din marginile pămîntului!... Au doară, ca să fie fericiți? Nu alt, ci numai pentru un nume de fum... pentru slavă! MAR-

COVICI, C. 22/10). Nici una, nici alta = „nici mai mult, nici mai puțin, cu orice preț“. Et, nici una nici alta, voiau să vîneze lighioi sălbatice. ISPIRESCU, ap. HEM. 919. † Ni unul, ni altul = „ba unul, ba altul, unul după altul“. Tot trimețea ni pre unul, ni pre altul înaintea lui, să vie mai curînd. NECULCE, ap. HEM. 919. | Nu alt(ă) (altă ceva, altceva)! : „*ma fois!*“ Au prins a jucă, de se sfîrmă, nu alta! SBIERA, P. 8. Pare că te ungea la inimă, nu altceva. ISPIRESCU, P. 37. Mână..., că ți se pareă că zboară iepela, nu altă-cevă. CREANGĂ, P. 117.

2. Une-ori alt redă ideea cuprinsă în următoarele substantive și adjective sau o idee apropiată de ele : „De aproapele“. Subst. Cine va săpă groapa altuia, singur ș-a va căde 'n răpă. DOSOFTEIU, PS. 26. [Omul] nu se părăsește a nu zavistură binele și cîntea altuia. ANTIM, P. XXVI, 6. Vezi gozu din ochiul altuia și nu vezi bârna din ochiul tău. ȘEZ. I, 220/19. (Cfr. lat. „Qui alterum in casu proberi, cum ipsum se intueri oportet“. PLAUTUS.)

|| „Strein“. Subst. Pune temeiul pe munca ta, iar nu pe ajutorul altuia. MARCOVICI, D. 11/1. „Să nu faci în viața ta Ceea ce te-ar supără, De ți-ar face-o altul!“ — „Altul, de! zici înțelept, Dară eu, să n'am eu drept Să-mi sărut nevasta?“ COȘBUC, B. 57. Cine nu adună pentru sine, adună pentru alții. ZANNE, P. V, 9.

|| „Schimbat“. Subst. Cum ieșea afară la drum, parcă eră altul. CREANGĂ, P. 112. | (După germ. „in anderen Umständen sein“) A se afla în altă stare = „a fi însărcinată“ : „*être grosse (se dit d'une femme)*“. MARIAN, NA. 10. | † A se face altul dintr'altă (adeacă: femeie) = „a-și ieși din fire“ : „*être hors de soi*“. Acest cuvînt, dacă-l audai împăratul, se feace altul dintr'altă, de mînie. DOSOFTEIU, V. S. 146^b.

|| „Unul nou, altul de“. Adj. Am umblat pustia alte patru zile. DOSOFTEIU, V. S. 102/1. Cuvîntul vostru... vă dă 'n viața asta altă viață, și mai vie. KONAKI, P. 80. Îmi voi cumpară altă corabie. DRĂGHICI, R. 14. În locul oricărui om ce cade, în locul oricărui piept ce se despică, alt piept și alt om se pune îndată. A. RUSSO, ap. BĂLCESCU, M. V. 580/2. Ajune la împărăția tătăne-său. Aici: alți oameni, alte orașe..., cele vechi erau schimbate. ISPIRESCU, L. 9. Trece-un dor și-o supărare Și-mi vine alta mai mare. IARNIK-BĂRSEANU, D. 214. (Nu te uită... Că mi-s cioarecii cam răi, C'am acasă două oi, Și mi-oiu face alții, noi. idem, 459.) | Subst. Neutral. „Cevă nou, încă ceva“. Amă a scornit alta: ci-că să-i aduc pe fata împăratului Boș. CREANGĂ, P. 234. Și alta... aș pofti să știu... ANTIM, P. XXVIII, 6. || Altele (și) altele = „tot mai multe, fel de fel, toate“. Câte și câte faturi de schimosituri și din zi în zi altele și altele. CANTEMIR, ap. HEM. 917. Pisică sau ariciu sau pâlș sau nevăstuică sau veveriță și ș'altale-attele câte sânt necurate. PRAVILA MOLD., ap. HEM. 917.

|| „Al doilea, a doua“. Adj. Am ajuns pe pămînt înger, ca un alt apostol nou. BIBLIA (1688), 7 pr. /7. | Subst. Toate-acestea de le-ai știi, Alta ca tine n'ar fi. MARIAN, SA. 68. [Contrariul: ne-alt(ul) = „cum nu se mai află“ : „*comme pas autre*“. Ar naște un prunc ca ne-mai-altul pe lume, un Făt-frumos. SBIERA, P. 118.] | „Îndoit, încă odată“. Adj. Să plătască și alt preț, de cum vor prețuri acel lucru. PRAVILA MOLD. 31/1. | Subst. Neutral. „Apoi, afară de aceea“. Domnul cetăței, știind că fără frică de vină i-au dat spre pierzare, alta, și de frica svîntului, căzî la picioarele svîntului. VARLAAM, C. II, 34/1. Am miluit boiarinul... cu satul Borăștii..., căce c'au fost lui de moșie mai de-ainte vreama, și altă, pentru-că... s'au nevoit la slujba domniei mele. CUV. D. BĂTR. I, 113. (a. 1602). S'au jăluit înaintea domnișij mele rugătorii noștri episcopii... și feciorii de boiari de țară și giupăneșe sârace..., zicînd că li s'au pustii satele...; alta, s'au jăluit pre părălabii de ținuturi, că le intră în sate de le pradă vecinișij...; alta, [că] îmbliă dișugubinariii în toată vreama, de facu nă-

păști...; alta, [că] îmblă slugile hătmanești..., de le învălesc Țiganii și-i pradă. DOC. (a. 1628), ap. HEM. 924.

|| „Deosebit“. Adj. *Luò iscodnicii și pre altă cale-i scoase*. COD. VOR. 122 $\frac{1}{2}$ (: „elle les eut mit dehors par un autre chemin“). *Cu alte limbi și cu alte buze voiu grăi cătră dinșii*. BIBLIA (1688), 8 pr./ $\frac{1}{6}$. || A schimbă vorba (sau a o întoarce) pe altă foaie (cfr. sicilian : *vutari 'n outra foggia* = „cambiar materia del discorso“, ap. HEM. 922). *Omu, când vede el bine că nu merge drept și netid ceva, lesne schimbă vorba d'întâiu p'altă foaie*. JIPESCU, O. 120. | *Altă căciulă sau altă găscă ('n altă) traistă* (cfr. fran. „c'est une autre paire de manches“. HEM. 921). *Unul [din pehlivani] schimbă în tot chipul o căciulă, care, când o aruncă de pământ, pe loc se prefăcea în feluri de căciuli deosebite. De acolo a și ieșit vorba românească: „altă căciulă!“*, când vrea omul să zică că s'a schimbat starea de mai înainte a unui lucru. ODOBESCU, ap. HEM. 921. | *Altă aia v. ăl.* | (Cfr. altminteri, altcum, altfel.)

|| Adv. Pe Mureș, în Trans., *altu* = „adică, la dreptul vorbind, de altfel“. *Altu, nu mai merg. Nu mai duhănesc, altu = nu mai fumez, de altfel*.

|| „Viitor“. Numai în: *alt-an* = „anul viitor“. În Transilv. *Poate să ne facem alt-an și noi o casă.* (: ital. „un altr'anno“).

II. Pronumele alt stă foarte des în corelațiune cu un.

1°. Subst. *Au dat altuia patru [talanti], altuia doi, altuia unul*. BIBLIA (1688), 4 pr./ $\frac{1}{28}$. *Întrebă cineși de păcatele sale, unii de menciuni, alții de nedireptăți, alții de alte păcate de toate*. VARLAAM, C. II, 24 $\frac{1}{2}$. *Care dincotro îl rugă: unul să-i dea bănări, cât a cere el, altul să-i dea fata...* CREANGĂ, P. 228. *Busuioac roșu răsare, Unul mic și altul mare*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 21. | *Neutral. Aici începeau una, aici lăsau alta*. ISPIRESCU, L. 35. *Una gândește cărciumarul, și alta bețivul*. ZANNE, P. V, 133.

|| În legătură cu prepoziții. *Diavoli încep a se cărăbăni unul peste altul în turbincă*. CREANGĂ, P. 303. *Papa cu-a lui trei coroane, puse una peste alta, Fulgerele adunat-au*. EMINESCU, P. 239. *Zburătorul flutur dintr'o floare 'n altă floare [zburând], gustă numai...* KONAKI, P. 239. || *Unul una (sau: un fel)..., altul alta (sau: alt fel)...* : „l'un ceci, l'autre cela“. *Unele întrebuintează un fel de buruie, altele alt fel*. MARIAN, SE. II, 56. *Mai ziseră unii una, alții alta*. ISPIRESCU, ap. TDRG. 62. || *Unuia și altuia = „orișicui“* : „à tout le monde“. *Cum se poate - zise ca - să ajungă pe mâinile unora și altora?* idem, L. 26. (Cfr. lat. unus et alter, unus alterque.) | *Unii-alții = „mulți“* : „on, les uns et les autres“. „O, asta nu se poate!“ zic unii-alții 'n lume. ALEXANDESCU, ap. HEM. 920. | *Una (și) alta = „de toate, ceva“* : „ceci et cela, de chose et d'autre“.

Când va spune unele și altele, iară să-l întreabe. PRAVILA GOVORA (a. 1640), ap. HEM. 918. *Vorbind una-alta cu toți împreună*. PANN, ap. HEM. 919. [Descântătorilor] e datina a li se da câte una-alta din casă. MARIAN, ap. HEM. 920. | *Până (la) una-alta* : „en attendant“. *Până una-alta, ia să mă duc să văd, ales-au nășipul din mac?* CREANGĂ, P. 265. *Până la una-alta, hai să vedem ce-i de făcut*. idem, ap. HEM. 920. | *Ba din una, ba din alta sau Din(tr')una 'n(tr')alta = „din vorbă 'n vorbă : „de fil en aiguille; (tout) en devisant de choses et d'autres“*. *Ba din una, ba din alta, și de colea până colea, și-au plăcut unul altuia*. CREANGĂ, P. 168. *Din vorbă 'n vorbă, din una 'n alta, ajuns până acasă la cumătra*. idem, P. 32. | *Unul după altul* : „l'un après l'autre, successivement“. *Nu-ți eră destul de-o rană, ci trei mi-ai trimis, și una după alta*. MARCOVICI, C. 19/ $\frac{1}{15}$. | *Unul ca altul = „de o potrivă“* : „égal; également“. *N'ai iubit pe toți oamenii, unul ca altul*. CUV. D. BĂTR. II, 453. *Femei, una ca alta de tinere*. ISPIRESCU, L. 7.

|| Chiar și atunci când e vorba de „doi, două“,

Românul poate spune „alt“ în loc de „celălalt“, cu sensul mai nehotărît de „al doilea, a doua“, „nou, nouă“. *În om, două sânt stăpâne puteri...: una ca să zădărească, alta poveșuitoare*. KONAKI, P. 276. *Tot două oale-mi fierb : una seacă și alta goală*. ZANNE, P. IV, 19. *La judecători, ce intră pe o wreche, iasă pe alta*. C. NEGRUZZI, I, 248. | *Un an se sfârșește și altul începe*. MARCOVICI, D. 3/ $\frac{1}{7}$. *Nu-ți face una copii, iei alta*. CREANGĂ, P. 115. *Pune-o buză peste alta și iată writu-i gata*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 80. *Pândeă, când unul, când altul*. ISPIRESCU, L. 4. *De-o fi una, de-o fi alta, ce e scris și pentru noi, Bucuroși le-om duce toate*. EMINESCU, P. 239. *Oștile a unuia și a altuia părți*. DOSOFTEIU, V. S. 236 $\frac{1}{2}$. *Înțeleptul suferă de o potrivă... fericierea și nenorocirea; așteaptă și una și alta, cu suflet liniștit*. MARCOVICI, D. 9/ $\frac{1}{4}$. *Și unul și alții alergă cătră locuința lui*. DRĂGHICI, R. 167. *Nici unii părți au crezut, nici alțea*. MAG. IST. 320/ $\frac{1}{18}$. || *Una... alta = „întâiu (mai înainte)..., al doilea (apoi)“* : „d'abord...; puis; primo...; secundo...“. *Nice aceasta nu putea : una, că eră mic de stat, alta că gloatele l-împresură*. VARLAAM, C. 381 $\frac{1}{2}$. *S'a fost dat poruncă luptele a se lăsa... Una, că proa se întârziase... și Alta, că împăratul foarte supărat eră*. PANN, E. II, 75. | *De (pe de, pe, într', dintr') o parte (lature)..., de (pe de, pe, într', dintr') altă parte, (lature)“* : „d'un côté... de l'autre (côté)“. *De o latură mulți draci nevăzuți... de altă latură... îngerii lu Hristos*. CUV. D. BĂTR. II, 453. *Au rămas tot amăgît și de [= dintr']o parte și de [= dintr']alta*. NECULCE, LET. II, 428 $\frac{1}{4}$. *Se întorcea, când într'o parte, când într'alta, bezmetic*. DRĂGHICI, R. 160. *Credinciosul împăratului, auzind aceste, pe de o parte l-a cuprins spaima, pe de alta s'a îndrăcît de ciudă*. CREANGĂ, P. 256.

2°. Se exprimă un raport de reciprocitate. *Se vor râni între sine, ca să poată trece unul altuia înainte*. BĂLCESCU, M. V. 161. *Își jură credință unul altuia*. CREANGĂ, P. 279. *Apucă unul pe altul din oamenii aceia*. MINEIUL (1776), 18, $\frac{1}{4}$. *Să ne ertăm unul pe altul*. C. NEGRUZZI, I, 149. || *Talandurile se dau de la unii la alții*. BIBLIA (1688), 4, pr./ $\frac{1}{26}$. *Își luară ziua bună unul de la altul*. ISPIRESCU, L. 9. *Acești ibovnici, unul pentru altul piere*. KONAKI, P. 87. *Fetei și lui Ipate cu început a li spărî inima unul după altul*. CREANGĂ, P. 167. *Clevetesc și mint unii către al(ă)ți*. CUV. D. BĂTR. II, 418. *Năzuesc unii la alții*. DOSOFTEIU, V. S. 90/ $\frac{1}{4}$. *Sânt cinci degete la o mână și nu samănă toate unul cu altul*. CREANGĂ, P. 19. *Vorba ceea : una pentru alta*. idem, P. 196. *Și iarăși vine lucrul unul drept altu : cât are fi de mică certarea cu bani la vreun om di cești mai mici, Țaste mai mare decât s'are da la un boiarin*. PRAVILA MOLD. 159/ $\frac{1}{4}$. *Să avem pace unul de către altul*. DOC. (1682), ap. HEM. 918.

3°. În loc de un..., alt... și: alt..., alt. Adj. și subst. *Alt om Țaste vestit de om bun și altu-i vestit de om rău*. PRAVILA MOLD. 34/ $\frac{1}{2}$. *Îngerii sprejinind ș-agiuțând altul altuia de acei oameni*. DOSOFTEIU, V. S. 41/ $\frac{1}{2}$. *Să iasă la câmp, că alta-i oastea la câmp sloboadă, alta-i oastea cându-i închisă*. N. COSTIN, LET. II, 26/ $\frac{1}{10}$. *Altele spunea aceea, și altele ea gândea*. PANN, E. II, 29. *Alta e a auzi, și alta e a vedea*. ZANNE, P. II, 482 (cfr. ital. „altra cosa è il dire ed altra il fare“). *Altui îi e drag popa și altuia preuteasa*. C. NEGRUZZI, I, 249. (Cfr. lat. „alter perdidit, alter vendidit.“ CICERO.)

[Se declină: alt, altui, alți, altor — altă, altei, alte, altor; altul, altuia, alții, altora — alta, alteia, altele, altora. În vechime se accentua altui VARLAAM, C. 156/ $\frac{1}{4}$, altuia idem, C. 31/ $\frac{1}{4}$, altor idem, 178/ $\frac{1}{2}$, altora DOSOFTEIU, PS. 32. Dar chiar la acești scriitori uzul pare a fi șovăitor, cfr. altora VARLAAM, C. 43/ $\frac{1}{4}$, Îngerii sprejinind ș-agiuțând altor altuia [= unul unuia și altul altuia] de acei oameni. DOSOFTEIU, V. S. 41/ $\frac{1}{2}$; din acest exemplu din urmă se vede că mutarea accentului e pricinuită de analogia

nominativului. Accentuarea veche se mai găsește și azi în dialecte, chiar și la EMINESCU, p. 189 : *Unu'n brațele altuia, tremurând ei se sărută.* | În loc de *altei(a)*, până pe la sfârșitul s. XVII *altii(a)* : *Cu nevoie iaste a înfelege cartea altii limbii.* EVANGHELIE GOVORA (a. 1642), ap. CCR. 205. *Numele unia Mosis, iară numele altia Sina.* BIBLIA (1688), 204/1 (*altia* DOSOFTEIU, v. s. 205/1); *altiea* la KONAKI, p. 268 : *Nu răvnește altiea, nici într'ascuns, nici de față.* În loc de *altor(a)*, în vechime : *ăltôr* : *Cu ajutorul... sfatului meu și al ăltôr.* CORESI, E. I/21 și *altore* : *Ce ajutoriu altore lumi trebuiaște?* VARLAAM, C. II, 14/1. În loc de *altuia*, în Mold. și *altue* : *De ce... omul... Asupra altue se desvinovătește?* DONICI, ap. HEM. 916. | *Alt* cu funcțiune adjectivală, urmând cuvântul la care se referă, și neprimind articolul, din pricina rimei : *Nu s'a putea cu chip alt.* ZILOT, CRON. 69. | După fran. sau nemț. se găsește de pe la începutul sec. XIX și *un alt* pentru *alt* : *La nevoie în parte [Dumnezeu] alcătuește concursul unor altora.* KONAKI, p. 294. *Asupra unui alt sar.* PANN, E. II, 94. *Dă-mi un alt cal!* | Cu *ă* protetic : *Place-mi mie d'a jucă Cu mândruța d'altuia.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 360.]

— Din lat. *alter*, -a, -um : v.-dalmatin *jualtro* ital. *altro*, sard. *altu*, engadin. *otër*, v.-prov., fran. *autre*, span. *otro*, portg. *outro*, în toate limbile române cu sensul lat. „alius“, pe care l-a înlocuit (cfr. „Nihil aliud nisi meum nomen causamque sustinuit.“ CICERO = „Nimic alta, decât... Quid aliud? = „Ce alta?“ etc.). Amuțirea lui *r* s'a născut, prin disimilare, mai întâiu în forma gen.-dat. plural : **altor* > *altor*, din care *alt-* s'a extins apoi și la celelalte cazuri.

ALT s. m. *sing. tant.* (Muzic.) v. *alto*.

ALTĂ-DATĂ adv. „1°. *Autrefois, une autre fois, jadis.* 2°. *Dorénavant, une seconde fois,* (après la négation) *plus; une autre fois.* 3°. *Tantôt... tantôt.*“

Altă dată și pluralul *alte dați*, mai demult și *alte date*, stă în opoziție cu „astădată“, sau cu un *alt* adverb care arată timpul prezent : *Dacă mâna mi-a tremurat astăzi, să știi că altă dată va fi mai sigură.* C. NEGRUZZI, I, 22.

1°. Arată un timp trecut, nedeterminat. „În trecut, odinioară“. *Numa rămâne cu totul umit și zălud de o mierare ca aceea, ce altă dată nu i se întâmplase.* BELDIMAN, N. P. I, 55. *Altă dată abia mă arătam și — să te ții, părleo!* ISPIRESCU, L. 12. *Mă-năstirile Secul și Neamțul, altă-dată fala bisericii române... CREANGĂ, A. 71. Alte dați sună zăvorul, Lina pe furis... pășea... COȘBUC, B. 9. | „De obicei“. *Chinga o strânge mai mult decât altă dată.* ISPIRESCU, L. 4.*

2°. Arată un timp viitor, nehotărit. „În viitor, de aci înainte, a doua oară“, după negațiune „mai“. *De vei păgubi în vreo neguțitorie, să-ți fie de învățtură, ca altă dată să nu te apuci de ea.* C. NEGRUZZI, I, 251. *Se fâgădui, că altă-dată nu va mai face așa.* ISPIRESCU, L. 310. *Cine-a face altă-dată ca mine, ca mine să păfească!* CREANGĂ, P. 253. | Când pe „altă“ se află un accent mai puternic : „vreo-dată, în viitor“. *Vom merge altă dată [la teatru], că nu piere lumea.* ALECSANDRI, T. 329.

3°. În corelațiune cu „odată“, „une-ori“. *Cela ce-au făcut silă..., une-date să va globi cu bani, alte-date să leapădă cu tot den mesereare-și, iară une-ori să o-preaște de beserică.* PRAVILA MOLD. 110. *Une-ori [omul] cade și pică în deplină tăvălire, Iară alte dați se rădică până la Dumnezeire.* KONAKI, P. 261.

|| În legătură cu prep. „de“ : *Acel fur au fost învățat și de altă dată să fure.* PRAVILA MOLD. 169. | În Brașov : în *aldat* = „altă-dată“. | *Ca ne(nu)-altă-dată* = „ca niciodată“ : „comme jamais“. *Va fi mârș asupra-i cu armele goale..., ca nu altă dată.* PRAVILA MOLD. 60.

[În vorbirea repede mai ales : *aldată.* JAHRESBER. VII, 81. *Tipătescu : ... „Du-te. Aldată mai vorbim!“ Cătăneanul : „Dar ce să vorbim aldată?“* CARAGIALE, T. 129/25. Și : *aldat*.]

— Compus din *alt*, -ă și *dată*. Cfr. *alte-ori*.

ALT-AN adv. v. *alt*.

ALTANÁC s. a. } (Bot.) v. *altângic*.
ALTÂNGEĂ s. f. }

ALTÂNGÍC s. a. (Bot.) = **Condurul-doamnei**. Numai prin părțile dobrogene și în Mold. *Altângicuri se chiamă „călfunașii“.* (Somova, în Dobrogea; Plopana, în Tutova), ap. HEM. 929. [Și : *altanác* s. a. (Beilic, în Constanța), *altângeă* s. f. (Bârlad), ap. HEM. 929, *atingic* s. a. TDRG., *aptangic* s. a. (Văcăreni, în Tulcea), ap. HEM. 1389.]

— Din turc. *altynğyk*, „chrysanthème“ (din *altym*, „aur“).

ALTĂ-OARĂ adv. † „*Jadis, jamais, autrefois*“. — Se găsește numai în vechime, în legătură cu prep. „de“, cu sensul de : „odinioară, oarecând“. *Ceia ce de altă oară neoamenii... fură.* COD. VOR. 147/2 (= carii oare-când nu erați oameni. N. TESTAMENT, 1648; = carii odinioară nu erați norod. BIBLIA, 1688 : „Vous, qui autrefois n'étiez point son peuple“). — Compus din *alt*, -ă și *oară*. Cfr. *alte-ori*.

ALTĂIC, -Ă adj. „*Altaique*“. — Care se trage din munții *Altai*, „turanic“. *Limba ungurească face parte din familia limbilor uralo-altaiice.*

— N. din fran.

ALTĂB s. a. „1°—2°. *Autel*“. — 1°. Acea parte a bisericii, în care preotul săvârșește misterile liturghiei și care, fiind așezată în partea cea mai despre răsărit, e despărțită prin catapeteasmă de restul bisericii, rezervat credincioșilor. *Cungiurai altariul tău, Doamne.* PSALT. SCH. 76/2 (= încungiur altariul tău, Doamne. CORESI; = încungiura-voiu altariul tău. DOSOFTEIU : „circumdambo altare tuum“), ap. HEM. 926. *Îl duc pe ușa cea împărătească, în sfântul altar.* LOG. GHEORGACHI, LET. III, 290/30. *Celor morți le-au rădicat altare.* ȘINCAI, I, 4/12. *O fată... Icoană 'ntr'un altar s'o pui.* COȘBUC, B. 16. *La biserică cea mare, Cu trei altare.* TEODORESCU, P. P. 391^b. || *Fig.* „Biserică, religiune“. *Apărătorii ai tronului și ai altarului.* | „Cununie religioasă“. În curând își va conduce mireasa la altar. || 2°. În timpurile nouă se întrebuintează și cu sensul imprumutat din anticitate, de : „masă de iarbă, de piatră etc., pe care se aduceau în vechime jertfe zeilor“. [Se văd] *două nimfe întinzând brațele cătră un altar, sub care se svârcolește o fiară străpunsă.* ODOBESCU, ICON. TR. 13. | *Fig.* *Soldatii și-au jertfit viața pe altarul patriei.* [† și dial. : *altariu* : *Popa joară din altariu, C'a furat-o-un păcurariu.* POP. (Transilv.), ap. HEM. 927. Pronunțat și : *altari*; forma aceasta se găsește, în rimă, la EMINESCU, p. 199 : *E'ntinsă'n haîne albe, cu fața spre altari, Logodnica lui Arald, stăpân peste Avari.* | Plur. -tăre, rar -tăruri.]

— Din lat. *altarium* sau *altare* : alb. *țter*, ital., sard. *altare*, engad. *uter*, v.-prov. *altar*, fran. *autel*. (Cfr. dubletul *oltar*.)

ALTĂB s. a. „*Armoire dans lequel on garde l'argent etc.*“ — La Moți : *Altăr = un scrin, în care muntelui își păstrează documentele și banii etc.* FRÂNCUCANDREA, M. 97.

— Etimologia necunoscută.

ALTĂRĂȘ s. a. „1°. *Petit autel.* 2°. *Ortie*“. — 1°. „*Altăr mic*“. || 2°. (Bot.) *Altărăș = „Taubnessel“* (Dumbrăveni, în Mold.). WEIGAND, B. B. 94.

— Diminutiv din *altar*, derivat prin suf. -aș.

ĂLTCEVA pron. v. alt.

ĂLTCEUM adv. v. alt.

ĂLȚE-ÓRI adv. „Tantôt... tantôt“. — Numai în corelative cu „une-ori“, cu sensul „câte-odată... altă-dată“. *Une-ori mănăcă smochine, alte-ori finice.* MINEIUL (1776), 146. *Une-ori un tremur fioros o apucă, alte-ori rădica frumoșii săi ochi spre cer.* C. NEGRUZZI, I, 27. [În vechime se întrebuintă și singularul: *altă-oară* (s. v.); astăzi se aude la singular, numai: *altă-dată* (s. v.).]

— Compus din *alte* și *ori*.

ALTERĂ vb. I^a. „(S')*altérer*“. — 1°. *Trans.* și *refl.* „A (se) schimbă în altul sau în altceva (mai rău), a (-și) schimbă firea de până atunci“. | *Spec.* (Muzic.) A modifică o notă înălțând-o sau scoborând-o cu o jumătate de ton. || *P. ext.* „A (se) turbură“. *Vestea aceasta l-a alterat foarte tare.* || 2°. „A strică, a falsifica“. *A alteră un text.* | *A alteră monetele* = a calpuzăni.

— N. din fran. (= lat. *alterare*.)

ALTERĂBIL, -Ă adj. „*Altérable*“. — „Care se poate schimbă ușor în firea sau în starea sa“. [Contrariul: *nealterabil* și, după fran. *inaltérable* și: *inalte-rabil*.]

— N. din fran.

ALTERĂRE s. f. „*Altération*“. — Infinitivul lui *alteră*, devenit abstract verbal. „Schimbare de fire, prefacere adâncă. Stricare, falsificare“. *Din aceeași legătură între cuvânt și noțiune se explică, în parte, un alt fenomen limbistic: Alterarea sau prefacerea crescândă a cuvintelor în decursul timpului.* MAIORESCU, L. 25. *Alterarea unui aliment.* | *Alterarea personalității.* | *Alterarea unei monede, a unui text.*

ALTERĂT, -Ă adj. „*Altéré*“. — „Schimbat, devenit altul, turburat, stricat, falsificat“. Participiul lui *alteră*, devenit adjectiv. *Întreabă c'un glas alterat de spaimă: „Cine e?“* VLAHUȚĂ, D. 292.

ALTERĂȚIE s. f. } = alterare.

ALTERĂȚIUNE s. f. }

— N. din fran. *altération* (= lat. med. *alteratio*, -onem).

ALTERCĂȚIE s. f. }

ALTERCĂȚIUNE s. f. }

„*Altercation*“. — Schimb repede de vorbe răstite. „Ceartă, sfadă“.

— N. din fran. (= lat. *altercatio*, -onem).

ALTĚRN, -Ă adj. „*Alterne*“. — „De o parte și de alta“. (Geom.) *Unghiuri alterne* se numesc unghiurile formate două câte două, simetric, de două drepte pe cari le taie o secantă. *Unghiuri alterne-interne și alterne-externe.* MELIK, G. 23. || (Bot.) *Foi sau frunze alterne* sânt acelea, care cresc pe tulpină de o parte și de alta, la distanțe. *Frunze alterne, rare-ori întregi...* C. NEGRUZZI, I, 102. *Foi alterne.* GRECESCU, FL. 22. [În compuneri, *alterni-: Alterni-sepal, alterni-petal.* GRECESCU, FL. II, 13.

— N. din fran. (— lat. *alternus*.)

ALTERNĂ vb. I^a. „*Alterner*“. — 1°. *Intrans.* și *refl.* A se schimbă pe rând, a veni unul după altul, la rând, „a (se) perindă“. *Mănăstirea... clădită cu straturi de cărămidă roșie ce se alternă măiestrește cu așternuturi de un moloz țepăn.* ODOBESCU, I, 368. *Ziua alternează cu noaptea.* || 2°. *Fact.* A face să se urmeze pe rând. A alterna pedepsele cu recompensele. A alterna cultura pământului. [Alternéz și, mai rar, *altĚrn*.]

— N. din fran.

ALTERNĂNT, -Ă adj. „*Alternant*“. — Care alternează, care se schimbă pe rând, care se perindează. — N. din fran.

ALTERNĂNȚĂ s. f. = alternare. *Această alternanță de roci mai tari cu altele mai slabe dă naștere acelei minunate varietăți în farmecele unei călătorii cu pluta de la Dorna la Broșteni.* POPOVICI-KIRILEANU, B. 29.

— N. după fran. *alternance*.

ALTERNĂRE s. f. „*Alternation*“. — Infinitivul lui *alternă*, devenit abstract verbal. „Schimbare, venire rând pe rând, unul după altul, perindare“. *Și aici se vede... folosul alternării guvernelor într'o monarhie reprezentativă.* MAIORESCU, D. II, 22. *Alterna-rea cărămidei roșii cu cea smălțuită se face une-ori în coboriri oblice.* IORGA, C. I. II, 21.

ALTERNĂȚIV, -Ă adj., adv. „1°. *Alternatif*. 2°. *Alternativement*“. — „Pe schimbate, pe rând, unul după altul“. 1°. *Adj.* *Mișcări alternative.* *Propozițiune alternativă* : care cuprinde două afirmări protivnice, dintre care ori una ori alta trebuie primită negreșit. | *Spec.* (Jur.) *Obligațiune alternativă* este aceea care specifică unui debitor mai multe chipuri de a se achită, între care poate alege. *Obligațiunea simplă devine alternativă, dacă unul din lucrurile promise piere.* HAMANGIU, C. C. 244. || 2°. *Adv.* *Sergenții de zi și sergenții de noapte vin la slujbă alternativ.*

— N. din fran.

ALTERNĂȚIVĂ s. f. „*Alternative*“. — Obligația de a alege între două căi, lucruri, părți etc. (Cfr. „din două, una“). *Eră vorba de greaua alternativă: sau de a refuză retrocedarea celor trei districte..., sau de a consimți la inevitabilul fapt.* MAIORESCU, D. II, 125.

— N. din fran.

ALTĚȚĂ s. f. „*Altesse*“. — Titlu de cinste dat prinților și prințeselor de sânge. „Înălțime, mărie“. *Alteța sa regală contele de Flandre.* URICARIUL, VII, 239/18. || *P. ext.* Persoana căreia i se cuvine acest titlu. *Nu te mai poți apropia de el, de când vorbește numai cu altețe.*

— N. din ital. *altezza* (lit. „înălțime“).

ĂLTȚEL adv. „1°. *Autrement, d'une autre manière*. 2°. *En cas contraire, sinon*; 3°. *Du reste, d'ailleurs*“. „1°. Altcum, altmîntrelea, într'alt chip“. *Să-l vedeți pe cal, veți judecă altfel.* C. NEGRUZZI, I, 40. *Eu te socoteam mai altfel.* ISPIRESCU, L. 42. *Acela eră o leacă mai chipos și alt-feliu îmbrăcat.* CREANGĂ, P. 148. *Altfel n'ai cum să le zici.* IARNIK-BĂRSEANU, D. 298. | În legătură cu prepozițiuni. *Dar nu cumvă să faci de alt fel, că nici în borta șoarecului nu ești scăpat de mine.* CREANGĂ, P. 212. *Dar petrecu eră și într'alt fel, și dacă se sătură de ăsta, zicea: „hai să ne jucăm altfel!“* PITIȘ, ȘCH. 233.

2°. „De unde nu, dacă nu, altmîntrelea...“ *Căci altfel, nu e chip.* ISPIRESCU, L. 30. *Noroc de la Dumnezeu, că eră o fată robace și răbdătoare, căci, altfel, ar fi fost vai și amar de pielea ei.* CREANGĂ, P. 283.

|| 3°. „Încolo, altmîntrelea“. *Cantemir eră un domn Altfel prea de treabă om.* C. NEGRUZZI, I, 186. | Adesea în legătură cu prep. „de“. *Erau săraci, dar de altfel trăiau bine.* [În Mold. și: *altfelu*. | În vorbirea repede: *altfel*: *Trăesc altfel... și pricep cum să n'nceapă lucruruli.* JIPESCU, O. 67.]

— Compoziție recentă, din alt și fel.

ALTĚȚER s. m. (Bot.) = ? *Frunză verde de-alțieri, Mi-a mai rămas doi cruceri.* DOINE, 113/14.

ALTĚNDERI adv. v. alt.

ALTIȘT, -Ă *adj.*, *subst.* (Muzic.) „*Haute-contre*“ — (Cel-sau cea) care are voce de alto.
— Din germ. Altist.

ALTÎȚĂ *s. f.* (Îmbrăc.) „1°. *Épaulette des chemises paysannes ornée des broderies ou des paillettes*. 2°. *Chemise brodée des paysannes*“.

1°. Partea mânecii de pe umerii cămășilor femeiești (în unele locuri și a celor bărbătești), când e brodată cu cusături (sau cu fluturi). Cfr. umăraș. Întrebuințat pe alocuri numai la plural. *O păreche de altițe cu sârmă*. DOC. (s. XVII, Mold.), ap. HEM. 932. *O cămeșă de burancic cu altițe cusute de dînsa*. C. NEGRUZZI, I, 300. *Altița de pe umăr e bogat cusută*. ODOBESCU, I, 418. *Cusătura principală a mânecilor îiiei o formează altițele*. (Săliște, în Transilv. Com. A. Banciu). *Nici lelea cu băreață, Nici badea cu altițe (= bărbatul să fie bărbat și femeea, femeie)*. ZANNE, P. III, 25; totuși: *Badiu care-mi place mie, N'are casă, nici moșie... Făr cămășă cu altiță*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 39. || 2°. *P. ext.* „Înseamnă și ăa sau cămașa întregă”. LM. *Pe pieptul tîndr el și-a pus Altiță'n loc de-aramă*. COȘBUC, B. 42. [Cu asimilațiune: *Altițe = cusătura cu arniciu și cu mătase de-a lungul mânecilor femeiești*. FRÂNCU-CANDREA, M. 97. | În Banat se păstrează încă forma originală lătiță și derivatul lătițariu. (Bucova, comit. Lugojului), ap. HEM. 933.]

— Prin metateză, din sârb. *latica*, „Armzwickel”. Hasdeu, *Ety. magn.* 933.

ALTÎȚE *s. f. plur. tant.* (Îmbrăc.) *v.* altiță.

ALTITUDINE *s. f.* (Geogr.) „*Altitude*“ — Înălțimea unui loc de-asupra nivelului mării. „*Înălțime*“. *Altitudinea moșiei Broșteni, fiind peste 600 m., clima este... răcoroasă*. POPOVICI-KIRILEANU, B. 35.

— *N.* după fran. (lat. *altitudo*, -inem.)

ALTMÎNTERI *adv.* „1°. *Autrement*. 2°. *En cas contraire, sinon*. 3°. *Du reste, d'ailleurs*“.

1°. Contrariul noțiunii „astfel”: „altfel, în alt chip, altcum”. *Așa gătită, îi ședea mai bine decât altmînteri*. ISPIRESCU, L. 352. În mod pleonastic se găsește și: *Cu acel meșteșug poate să biruească... iară într'alt chip amintere nu poate nimeni să-i pobească*. NECULCE, LET. II, 330₁₁. | Precedat de prep. „întru” (după analogia lui „într'alt chip”): *T'e'n-caltă ntr'altmîntere*. DOINE, 96₅. | *A se face altmîntere* = „a se schimba”: „*changer*“. *Perirea soarelui... au finit ca două ceasuri, cât se făcuse pământul și lumea altmîntere*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 221₁₃. | *Aimintere... aimintere = „într'un fel... într'alt fel”*: „*d'une certaine façon... d'une autre façon*“. *Aiminterea văd ochii omului și aimintere iară văd ochii lui Dumnezeu*. MSS. (s. XVII), ap. HEM. 588. | *Așa și altmînteri = „așa și așa”*: „*comme ci, comme ça*“. *Tuturor le spune, că Simina-i fată Mai așa și-altmînteri...* COȘBUC, F. 100.

2°. „De (unde) nu, dacă nu”. *Noroc că au sosit pompierii...; altmînterele, ardeam tot*. ALECSANDRI, T. 104. *Bine făcără adunarea, de eră așa amabilă... căci altmînterele s'ar fi putut expune*. ODOBESCU, I, 476. *Să-ți faci chica topor... căci, altmînterele, nu e chip s'o scoți la capăt cu buclucașul acesta*.

3°. „Incolo, de altfel”. *Prostuț... altmînterele, seamănă a fi cam de treabă tîndr*. ALECSANDRI, T. 327. | Adesea în legătură cu prep. „de” (după analogia lui „de altfel”). *De altmînteri, dacă este greu a scrie o istorie contemporană fără părtinire, nu este totuși cu neputință*. MAIORESCU, D. I, 2₂₁.

[Foarte multe variante: Silaba inițială e: a.) *alt*: *altmînte*: *Căci altă-mînte, el nu avea trebuință*. HASDEU, I. C. 69. | *altmînteri*: *Să-i aduci o cre-dincioasă ca mine, căci alt mînteri cine știe cum are să te îmbrobodească*. ISPIRESCU, L. 64: | *altmîn-*

tre: *Pre alocurea altmînterea răspund în vorbă unele cuvinte*. P. MAIOR, IST. 248. | *altmîntere*: *Alt-mîntere nu ar fi cu putință*. CALENDARIU (1814), 102₂₄. | *altmînterele*: *C'apoi, altmînterele, îl va tăia*. ȘEZ. I, 8₂. || b.) *al*: *altmîntere*: *Ai noroc, că m'ai găsit în chef bun; altmîntere n'aș îngădui un lucru care poate da pildă rea*. C. NEGRUZZI, I, 94. | *altmînterele*: *Vremea cea mai bună [pentru scuturarea semînței] este iarna, pentru că, altmînterele, foarte anevoie se destipește*. ECONOMIA, 71. | *altmîntere*, *altmîntire*: *Manolachi... îi un vîntător... groaznic... Altmîntere... copil blînd*. ALECSANDRI, T. 948. *Ba nu așa, jupăne!... Altmîntere...: Dă-mi pe Mîndica aldămaș! Vrei? idem*, T. 828. | *altmîntere*, în Baniat. JAHRESBER. III, 322, *altmîntire*. LB. | *altmîntere*, în Brașov. JAHRESBER. VIII, 81. || c.) *ai*: *aimintre = „aliter*“. ANON. CAR. | *aimintrea*: *Gră-iaște-se și aimintrea Duminecă noao*. CORESI, ap. HEM. 590. | *aimintrile*: *Să nu crezi, că aimintrile nu se va afla*. DOC. (a. 1610, Mold.), ap. HEM. 589. || d.) *a*: *aminteri*: *Iară a minteri, să rămână vînzătorul nesupărat*. CARAGEA, L. 19₁₇. | *amintere*. NECULCE, LET. II, 330₄₁, *amintire*: *Daniile să fie slobod... a se face...; iar amintire, precum s'au obișnuit până acum*. URICARIU, IV, 35₁₀. | *amintele*: *Amintele nu se poate*. id. XV, 313. | *aminterea*, *amintirea*: *Iar aminterea, se va socoti de amăgitori*. id. III, 22₂₅. *Au socotit apoi, că amintirea nu putea petrece*. DRĂGHICI, R. 140. | *aminterle*: *Aminterle nasul agiută mult de a închipui măsura feții*. CRITIL ȘI ANDRONIUS (a. 1794), ap. HEM. 590. | *amintre*: *Nici eu nu zic amintre!* ARHIVA R. I, 60. | *amintrele*: *Că amentrele, nu-i vor putea dobândi*. CANTEMIR, HR. 257. | *amintrele*, *amintrile*: *Iară amentrele regulă de toți prîmîită taste*. idem, HR. 368. *Atunce amă oprî mării e acmă nu oprească, ce amintrele-și țaria sa arată mai mare*. CORESI, ap. HEM. 590. | *amintreale*: *Iară amentreale numele acesta... nici mutat, nici schimbat taste*. CANTEMIR, HR. 304. | Accentul este în cele mai multe regiuni pe silaba -*min*-; în unele locuri pe *a*- (*al*-, *alt*-).

— Precum se vede din cuvintele corespunzătoare aromâne (*al'umtreea*, *al'umtrului*) și meglentine (*l'umintrea*, *l'umintrulea*), forma cea mai veche este *aimintre*, care presupune o compozițiune a lui *alius*, -*a*, -*um* cu *mentem*. Acesta e, în limba română, singurul caz de formațiuni adverbiale în -*mente*, atât de dese în celelalte limbi romanice (afară de vechia dalmatină). Finalul -*re* poate se datorește unei contaminațiuni cu sinonimul *aliter* > **alitre*. Forma *altmîntre* apare numai la sfârșitul s. XVIII, așa încât va fi o inovație a limbei române și nu trebuie pusă în legătură cu ital. *atrimenti*, fran. *autrement*, span. *otramente*, etc. (Pentru schimbul lui *al*- cu *alt*- cfr. și: *altînderi = alînderea*.) Neexplicată e forma *amintre*, care apare în cele mai vechi texte, în conțință cu *aimintre*, și e chiar mai preferită decât aceasta.

ÁLTO *s. m. sing. tant.* (Muzic.) „*Alto*“ — Acel fel de voce de femei și copii care poate cânta părțile de jos. (La început eră vocea „înaltă”, care întovărășea ten orul; de când însă s'a adăogat la acestea și sopranaul, *alto* nu mai e vocea „cea înaltă” în cvartet.) [După germ. și: *alt*.]
— Din ital. *alto*, idem (liter. „înalt”).

ALTOÁN *s. a.* (Hort.) } *v.* altoiu².
ALTOÁNĂ *s. f.* (Bot.) }

ALTOEÁLĂ *s. f.* (Hort.) = altoire. [Și: *altueálă*. În Transilv. și: *oltoedălă*, *oltueálă*. În Mold.: *ultueálă*, *hultueálă*.]

— Derivat din altoi, prin suf. abstr. -*eală*.

ALTOI *vb. IV^a*. (Hort., Med.) „*Greffer, enter. Inoculer, vacciner*“ — A introduce viăstarul unei plante

intr-o altă plantă, de obicei de o speță inferioară, pentru ca aceasta să producă floarea și rodul celei d'intăiu. *Pădurețul, carele nu va fi ulțuit, acela nu se chiamă pom.* PRAVILA MOLD. 12/2 (= carele nu va fi prisădit sau altuit. PRAVILA MUNT., ap. TDRG.). Nu odată se ulțește pomul. N. COSTIN, LET. II, 98/16. *Hultueă crengi de cocus.* DRĂGHICI, R. 151. | „A preface prin altoire“. *Salcia, cât să căznești, Pom nu poți s'o altoești (altuești).* ZANNE, P. I, 277. || Fig. *Voi puterea să i-o altoiți, Cum se altoește Altoiu'n grădină.* MARIAN, D. 342. „Oare ce dihanie se vede colo?... Am s'o hultuesc cu ploaie“ (întinde pușca și trage). ALECSANDRI, T. 368. *Mândrie, pe care... a știut... s'o altoească adânc, și în jalea, și în veselia ostașului român.* ODOBESCU, II, 530. || P. ext. „A pösäl, a vaccină“. [Și: altui. În Transilv. și: oltoit, olțui. În Mold.: ulțui, hultui.]

— Din ung. oltani, idem.

ALTOIRE s. f. (Hort., Med.) „Action de greffer, d'enter; de vacciner, d'inoculer. Greffage, greffe; inoculation; vaccination“. — Infinitivul lui altoi, devenit abstract verbal. *Vara... [este] folositoare pentru implantarea și olțuirea pomilor.* CALENDARIU (1814), 66. | P. ext. „Posăire, vaccinare“. *Altoirea vărșăului de vacă, ce-i zice vaccin.* PISCUPESCU, O. 236. [Și: altuire. În Transilv. oltoire, olțuire. În Mold.: ulțuire, hultuire.]

ALTOIT s. a. (Hort., Med.) = altoire. Participiul lui altoi, devenit abstract verbal. *În pomet... să se crească arburile, până ce sânt de olțuit.* ECONOMIA, 127. [Și: altuit. În Transilv. și: oltoit, olțuit. În Mold.: ulțuit, hultuit.]

ALTOIT, -Ă adj. (Hort., Med.) „Greffé, enté; inoculé. Vaccine“. — Participiul lui altoi, devenit adjectiv. *Pomi hultuiți... aveă.* URICARIUL, XIV, 229/3. *Nu fără de folos se sădesc pomi olțuiți în gutui, carii nu țin umbră legumelor.* ECONOMIA, 118. | *Spec. Vișinele sânt de trei feluri: roșii, hultuite (roșii) și sălbatece.* ȘEZ. V, 69/11. | *Poet. Insula, a cărei iarbă vie cu raze-i altoită...* ALECSANDRI, P. III, 317. [Și: altuit. În Transilv. și: oltoit, olțuit. În Mold.: ulțuit, hultuit.]

ALTOITÖR, -OARE adj., subst. (Hort., Med.) „Qui greffe, qui ente; qui vaccine, inocule. Greffeur; inoculateur; vaccinateur“. — Adjectivul verbal al lui altoi, (derivat prin suf. -itor), întrebuintat mai ales ca substantiv. *Altoitorul trebuie să țină seamă de vreme, când altoește.* | *Traian, ca un nărocit hultuitoriu, ... [socotil], că la un răsad ca acesta adăpătură cu puhoiu de singe ca acela să se fie cuvenit.* CANTEMIR, HR. 14/27. [Și: altuitör. În Transilv. și: oltoitör, olțuitör. În Mold.: ulțuitör, hultuitör. | † și dial. -toriu.]

ALTOITÜRĂ s. f. (Hort., Med.) „Greffage, greffe“. *Din sălbatic, c'o proastă [= simplă] hultuitură, copaciul schimbă natura.* KONAKI, P. 283. [Și: altuitură. În Transilv. și: oltoitură, olțuitură. În Mold.: ulțuitură, hultuitură. | Plur. -turi.]

— Derivat din altoi, prin suf. abstr. -itură.

ALTOIU s. a. (Hort., Med.) „Ente, greffage; vaccin“. — „Altoire“. *Școala face pe omul om Șaltoiu pomul pom.* ZANNE, P. V, 585. | „Vaccin“. *Altoiu acestă [cu vărșat de vacă] nu are nici o omogenie cu cel omenesc.* PISCUPESCU, O. 237. || Fig. *În om se pun altoate, Când rele, și când bune.* I. VĂCĂRESCU, P. 54/20. *Noi, grație unui altoiu de cultură cirilică, să ne slavizăm?* HASDEU, I. C. 275. | *Se dă ea pe lângă mulți..., da, ce face, că n'are altoiu de vino'ncoace; e prea greoaie.* DELAVRANCEA, S. 44.

— Substantiv postverbal din altoi.

ALTOIU s. a., s. m. „Jeune arbre greffé, ente, greffe, scion“. — (Hort.) Planta altoită, după ce s'a prins și a crescut. *Cela ce răsădește pomi pe pământul altuia sau ulțuiește, cu acel pământ își pârde și ulțuonele.* PRAVILA MOLD. 15/1. *Odrasla hultuoanei, carea am hultuit, să-mi crească...* CANTEMIR, IST. 274. *Nu s'au putut socoti câți hultuani lipsesc.* URICARIUL, XIV, 230/23. *Mirele și mireasa... merg în grădină la o altoaie (altoaie), unde vărșă apă la rădăcina ei.* MARIAN, NU. 640. *Altoan sau hultoan se chiamă în genere tot felul de pomi altoiți.* (Ruginoasa, în Suceava), ap. HEM. 935. *Mândrele care-s mărețe, Nu se țin cu corobețe, Făr'se țin cu buze moi Și cu pere din altoiu.* DOINE, 270/17 (= cu mere din ulțoiu. FRĂNCU-CANDREA, M. 95). | *Ironie. Uită-te, bade, și vezi Sara lângă cine șezi? Lângă oltoaie de soc, Lângă-o strămbă de mijloc.* id. 149/18. | *Pepinieră sau școală de altoaie (olțoiu): În toate comunele rurale ar fi bine să se... facă pepinieră de saduri și altoaie de cele mai variate specii de poame.* I. IONESCU, M. 260. *După ce au plinit mlădițele un an, din locul în carele au răsărit se pot mută în alt loc, carele dreptaceaia [= spre acest scop] se gătește în pomet... și se numește școală de olțoiu.* ECONOMIA, 127. || *Întrebuintat în mod adjectival: Cireșe ultoane [sânt] mari, galbene, gust dulce-săltic și albe, gust dulce.* ȘEZ. V, 69/4. „bigarreau“. | Substantiv, după omiterea subînțelesului „poamă“ sau „viță“. *Altoană sau hultoană [este] o varietate de struguri cu boabe mari cărnose, numită și „poamă grasă“.* (Sinești, în Iași), ap. HEM. 935. [Și: altoaie s. f. olțoiu, ulțoiu s. a., ulțodie s. f. În Banat: olțoiu: *Leșia rămasă... o aruncă la un olțoiu sântătos.* MARIAN, SE. II, 65. | Și: altoan, ultoan, hultoan, hultuin s. a., toate pronunțate trisilab, altoană, hultoană, hultuoană, hultuaină s. f., de patru silabe. | *Altoiu se găsește și cu pluralul masc.: altoi.* TDRG.]

— Din ung. oltovány, oltvány, „Ppropfreis“.

ALTO-RELIEF s. a. „Haut-relief“. (Sculpt.) — Relief, ale cărui figuri ies tare în evidență. Cfr. baso-relief. [Plur. -furi. | Și: alto-reliev.]

— N. de formațiune hibridă, înlocuindu-se „haut“ din cuvântul francez prin ital. „alto“, după analogia lui baso-relief. (= ital. di basso-rilievo; un *alto-rilievo nu există la Italiani, care întrebuintează termenul „di tutto rilievo“).

ALTRUISM s. a. (Filos.) „Altruisme“. — Inclinare de a ajuta pe altul, de a se jertfi pentru de-aproapele. Contrariul noțiunii egoism. (Cuvânt format de filosoful francez Auguste Comte.)

— N. din fran.

ALTRUIST, -Ă adj. subst. (Filos.) „Qui a un penchant vers autrui“. — Cel sau cea care lucrează pentru binele altora, care se jertfește pentru de-aproapele. Contrariul noțiunii egoist.

— N. din germ. Altruist.

ALT-UNDE(VA) adv. v. alt.

ALUĂȘ s. m. „Laquais“. — În Sălagiu. *Aluăș = lacheu, fecior în casă.* VAIDA.

— Derivat din ung. al, „subt, jos“ și suf. -aș (cfr. ung. alattas, „subaltern“).

ALUĂT s. a. „1°. Pâte. (Au pluriel) Pâtisserie, gâteau. 2°. Levain. Pain levé“.

1°. Făină frământată cu apă și cu sare, din care se face pâne. *Babă de cele bătrâne, Care știu rândul la pâne..., a plămădit aluatul.* TEODORESCU, P. P. 153. | *De mi de ani această pâine tare, Mă crede, o tot mestec n'ncetat; Din leagăn la coșciug nu-i om în stare Să mistuească vechiul aluat.* GORUN, F. 74 (: „Dass von der Wiege bis zur Bahre, Kein Mensch den alten Sauerteig verdaut!“). | P. ext.

Orice cocă sau pastă din care se fac plăcinte, prăjituri sau medicamente. *Cretă albă, bine pisată, și făină de grâu... le mestecăm la olaltă și frământându-le facem aluat.* CALENDARIU (1814), 192/3. || *P. ext. La plural. „Prăjituri“. Au prins a împodobii bradul... cu diferite fructe, aluaturi și zaharicale.* MARIAN, I. 172. | *Spec. n sara de Crăciun sătencile obicinuesc a dospî cocă... Pun(e), de ia dintr'însa un copil curat cu gura de nouă ori, ținând mâinile la spate. Strâng(e) aceste mușcăături, fac(e) un dodonete, pe care îl coace între sobă și-l păstrează peste tot anul sub numele de aluat de Crăciun.* SEZ. IV, 23/19. || *Fig. „Material“. Din același aluat sânt făcuți toți oamenii.* ZANNE, P. II, 337. (Cfr. cocă, pilm, turtă.)

2°. Aluatul de pâne, după ce s'a dospit și s'a acrit, se întrebuințează spre a produce o fermentație ușoară într'un aluat nedospit. „Alotel, plămadă“. *Aluatul mic într'o covată mare toată frământătura dospesc.* CANTEMIR, ap. ZANNE, P. III, 439. *Șapte zile veți mănca azime și den ziua de'nțaiu veți piarde aluatul den casele voastre.* BIBLIA (1688), 47,2 (: „Vous mangerez pendant sept jours des pains sans levain, et dès le premier jour vous ôterez le levain de vos maisons“). || *Fig. „Ferment“. Cămătănicia oarece un aluat vechiu iaste...; necurăție lucrează.* CORESI, ap. HEM. 939 (= Lăcomia este un aluat vechiu...; toată avuția ta o dospesc și o pierde. a. 1691, ap. TDRG.). *Vă păziți de aluatul Fariseilor, care iaste fățaria.* N. TESTAMENT (a. 1648) (: „attendite a fermento pharisaeorum, quod est hypocrisis“), ap. HEM. 938. || *P. ext. „Pâne dospită“. Nu se va mănca aluatul, pentru-că astăzi ieșiți voi în luna de'nțaiu.* BIBLIA (1688), 48,2 (: „On ne mangera donc point de pain levé“). [Și: aloat : Aloat, aluat = fermentum, massa. ANON. CAR.]

— Din *allevatum (= elevatum) : v.-bergamasco: *levad* (cu glosa: „fermentum, azima“). Pentru sensul de „a dospi“ al lui *allevo*, cfr. glosa de Reichenau: *azima = panis sine fermento, id est levamento*, ap. DHLR. 192, și formele romanice: ital. *lievito*, *levitare*, venețian, *levar*, friulan *levá*, engad. *alvamaint*, fran. *levain*, span. *aleudarse* etc.

ALUĂȚEL s. m., s. a. „1°. *Double-feuille: Ophrys ovata?* 2°. *Levain.*“ — 1°. (Bot.) *Aluățel... se numește în munții Neamțului și o plântă, care crește cu două frunze în două părți (Hangu), probabilmente o varietate de „Ophrys“.* HEM. 939. || 2°. Cfr. alotel. — Probabil un diminutiv recent din aluat, derivat prin suf. -el.

ALUCINĂ vb. I^a v. halucina.

ALUMINĂ s. f. (Chim., Min.) „*Alumine*“. — Oxid de aluminiu; servește la fabricarea aluminiului prin electroliză.

— N. din fran.

ALUMINIU s. m. (Miner.) „*Aluminium*“. — Corp simplu, metal, maleabil și ductil, ușor ca sticla, dar tare și elastic, a cărui culoare se apropie de a argintului. [Plur. rar. -miniuri.]

— N. din fran.

ALUMINÓS, -OASĂ adj. „*Alumineux*“. — Care conține alumina.

— N. după fran.

ALUN s. m. (Bot.) „*Coudrier, noisetier: Corylus Avellana*“. — *Arbust din fam. Betulaceelor, frunzele cu peri aspri sânt rotunde-cordiforme și la vârf ascuțite...Fructele, numite alună, sânt comestibile. Crește prin păduri și tufșuri, uneori cultivat.* PANȚU, PL. O copilă... mlădioasă ca o creangă de alun. EMINESCU, P. 237. *Frunză verde trei aluni, În grădina cea cu pruni, Fac fetele rugăciuni.* IARNIK-BĂRSEANU,

D. 449. || Specie : **Alun-turcesc** : „1°. *Coudrier en arbre, noisetier de Byzance: Corylus Colurna*. || 2°. *Noisetier franc: Corylus tubulosa*“. [Cfr. tufă.] — Derivat din **alună**, după analogia celorlalte numiri de pomi, d. ex. *prună-prun, mură-mur* etc.

ALUN s. m. sing. tant. (Chim.) v. **alaua**.

ALUNĂ vb. I^a. „1°. *Ouvrir de grands yeux, écarquiller les yeux*. 2°. (Intrans.) *S'ouvrir, s'écarquiller* (en parlant des yeux)“. — 1°. *Trans.* „A holbă, zgâl, deschide ochii cât alună“. *Alunează ochii cumplit.* CONTEMPORANUL, VII, 470. || 2°. *Intrans.* Despre ochi: „a privi ceva, holbându-se“. *Ochii... alunau ceva a crucișat.* CONTEMPORANUL, VII, 467.

— Derivat din **alună**.

ALUNĂ s. f. (Bot.) „1°. *Noisette*. 2°. *Pomme de terre*“. — *Fructele, comestibile, de Corylus Avellana (=alun).* PANȚU, PL. *Strafide, smochine, alună eră destule.* NECULCE, LET. II, 343/17. *O cojiță de alună trag locuste podul scutur[ă].* EMINESCU, P. 196. *Să-i dea câte o trăistuță de alună.* ISPIRESCU, L. 91. *Său, amestecat cu muc de lumanare și alună arsă.* CREANGĂ, A. 86. *Foaie verde ș'o alună!* IARNIK-BĂRSEANU, D. 311, 320 etc. || Specii: **Alune turcești = fructele comestibile de Corylus Colurna și de Corylus tubulosa.** (Cfr. Alun turcesc). | **Alune americane:** „*Arachide, pistache-de-terre*“. *Semințele oleaginoase, comestibile, de Arachis hypogaeae.* PANȚU, PL. || 2°. În Cerghizel (Transilv.) „*Cartof*“: *Alune = crumpene.* VICIU, GL., prescurtat din **Alune-de-pământ = pi-ciocă, crumpiră, baraboiu, țarmăr...**, die Grundbirne, ...*Kartoffel.* LB. *Alune de pământ = cartofi.* MĂNDRESCU, UNG. 76. | După HEM. 952, 955, 958 *alune-de-pământ* se mai numește în Covurlui și planta „*Terre-noix: Bonium bulbocastanum*“. Cfr. *alune* (II, 1°).

— Din ***abellōna**: v. -prov. *aulona*, lionez *alonn*, (cfr. taranto *alōne* < **abellonea*), cu schimb de sufix din *abellana*: ital. *avellana*, v.-fran. *avelaine*, span. *avellana*, portg. *avellã* (ca și *avellina*, atestat la gramaticul Caper și păstrat în fran. *aveline*).

ALUNĂR s. m. „1°. *Marchand de noisettes*. 2°. *Casse-noix: Nucifraga caryocatactes*. 3°. *Muscardin, croque-noix, croque-noisettes: Myoxus avellanarius*“. 1°. Precupeț care vinde alună (cfr. **alună-reasă**). || 2°. (Ornit.) *Alunariul... trăește prin alunișuri și se nutrește cu alună, pe cari le sparge cu cioc și apoi le mănâncă. El e de culoare pestriță și de mărimea unei ciori. E bun vânat. Numirea e uzitată atât în Bucovina, cât și în țara Bârsei în Transilvania. Se pare a fi pasărea care se numește germ. Harel- oder Rothuhn, sau poate și aceea care se numește germ. Nussknacker.* MARIAN, O. II, 407. („Numai identificarea din urmă e corectă“. HEM. 946.) Se mai numește și *Gaiță-de-munte*. || 3°. (Zool.) *Mic șoarece de pădure de culoare roșetică.* (Mălăești, în Prahova; Dobreni și Galu, în Neamt), ap. HEM. 947. Se mai numește și: nișinar, pricoliciu și pâlș (și: pâlș). [Dial. și: *alunăriu*.]

— Derivat din **alună**, prin suf. nom. agent. -ar. [Pentru sensul 2°, cfr. numirile dialectale franceze: *casse-alogne, alognier* (Savoia, Elveția romandă) *avelanié* (Nizza), ap. HEM. 946.]

ALUNĂR s. m. „*Coudraie*“. — „Tufă de alună“. *Între brazdele ogorului săreau vreo câteva cioare, ascunzându-se între alunari.* CONTEMPORANUL, III, 781. | *Alunariu = alunet = coryletum...*; *Haselbusch.* LB. [† și dial.: *alunăriu*.]

— Derivat din **alun**, prin suf. col. -ar.

ALUNĂREASĂ s. f. „*Marchande de noisettes*“. — Femeninul de la **alunar** (1°), derivat prin suf. moșion. -easă.

ALUNĂȘ s. m. „1°. *Petit coudrier, petit noisetier*. 2°. *Sorte de danse populaire*“.— 1°. „Alun mic“. *Alunaș cu-alune multe, Am drăguț și-i dus la munte; Alunaș cu-alune mici, Am drăguț și nu-i pe aici*. POP. (Bucov.), ap. HEM. 947. *Am un iepuraș, Joacă sub alunaș?* [= „Fusul“]. GOROVEI, C. 167. || 2°. (Cor.) „Alunel“. Un joc țărănesc în Dâmbovița (Sardanu), ap. HEM. 954.

— Derivat din alun, prin suf. dim. -aș.

ALUNĂȚ s. a. = aluniș. *Alunat cu-alune' n tău, După mândru' mi pare rău*. TIPLEA, P. P. 62.

— Derivat din alună, prin suf. col. -at.

ALUNĂȚ, -Ă adj. „Écarquillé“. — Participiul lui alună, devenit adjectiv. „Holbat, zgăit“. *Cu ochii alunăți*. CONTEMPORANUL, II, 654.

ALUNEĂ s. f. v. alunică.

ALUNECĂ vb. I., etc. v. luuecă, etc.

ALUNEI s. m. plur. tant. v. alunel (2°).

ALUNEL s. m. „1°. *Petit coudrier*. 2°. (Au pluriel). *Marque de naissance, grain de beauté, envie*. 3°. *Sorte de danse populaire*“.— 1°. (Bot.) „Alun mic, alunaș“. *Ție tata ți-a face Legănel de pătinel, Cu fusteți de aluneli*. BIBICESCU, P. P. 280. || 2°. Numai la plural: „Alunele (III, 2°)“. *Alunica-ți de la gât, M'au aprins, m'au omorât, Alunica-ți de pe brațe A să mă scoată din viață. Lehișo cu aluneli, Nu câtă la doi, la trei, Și cată la ochii mei*. ALECSANDRI, P. P. 344; VICIU, GL. 74. || 3°. (Cor.) Un joc țărănesc. *Azi e Iuni și mâine Marți, Alunelul să mi-l bați!* (Recea, în Vâlcea), ap. HEM. 954; PAMFILE, J. II, 264. Cfr. alunaș, alunică.

— Derivat din alun, prin suf. dim. -el.

ALUNELE s. f. plur. tant. v. alunică.

ALUNET s. a. = aluniș. — Atestat numai în LB. [Plur. -neturi.]

— Derivat din alun, prin suf. col. -et.

ALUNGĂ vb. I. „I. 1°. — 2°. (Se) *poursuivre, chasser, pourchasser, donner la chasse à, se précipiter à la poursuite de qqn. ou de qqch.* II. 1° *Chasser, éloigner, renvoyer, congédier*. 2°. (Refl.) *Saillir, monter, courrir* (la femelle). III. 1°. *Chasser, bannir, expulser*“.

I. Înțelesul cel mai vechiu al lui *alungă* trebuie să fi fost „a gonii ceva sau pe cineva de-a lungul unui loc oarecare“ (mai ales al drumului). Acest sens complet nu s'a păstrat decât în mod indirect, întru cât *alungarea* cuprinde, de cele mai multe ori, și ideea „urmăririi“.

1°. *Trans.* „A gonii din urmă, a pune pe fugă, a urmări, a fugări, a se lua după...“ *Parcă-l alungă Țătarii (din urmă)!* ZANNE, P. VI, 338. *Bivolul acela eră dracul, care-l alungă din dărăpt*. RETEGANUL, P. IV, 14/2. [Pe căprioara] *Zi de vară, cât de lungă, Vânătorul o alungă*. ALECSANDRI, P. II, 90. *Un copilăș alungă-un fluturaș*. ALECSANDRI, P. P. 36/6. | *Fig. El îi un hătru de cei creștați, Ce alungă/ă/ neveste Și joacă feste*. ALECSANDRI, T. 201. || *Refl.* „A se gonii din urmă, a se alerga unul pe altul“. *Am patru surioare...; Una pe alta se alungă și nu pot să se ajungă?* [= „Roatele“]. GOROVEI, C. 321. [Cfr. „Am patru surori, Ziua și noaptea s'aleargă...“]. TEODORESCU, P. P. 242. | *Fig. Urlete de bătlăie s'alungau după olaltă*. EMINESCU, P. 236.

2°. *Refl.* „A se repezi, a se arunca după...“ *E un lup ce se alungă după prada-i spăimântată*. ALECSANDRI, P. III, 18. *Nu te uiți tu pe cel deal, Cum s'alungă un Țătar, După murgul cel fugar?* SEVASTOS, C. 320/2. *Nu te-a mai putea ajunge, Măcar să se alunge cât și cât după tine*. SBIERA, P. 56/33. ||

Fig. Dorul meu, pe un[de] s'alungă, Nu-i pasăre să-l ajungă; Dorul meu pe unde pleacă, Nu-i pasăre să-l întreacă. DOINE, 100/6.

II. *P. ext.* „A [în]depărtă de la sine cu de-a sila“. 1°. *Trans.* „A gonii, a îndepărtă de la sine“. *Boțari[și] mă alungară în zădar*. DOSOFTEIU (= boțarii goniră-mă fără vină. PSALT. 1651), ap. HEM. 960. *Alungă ciocara cu perja'n gură, tocmai dincolo, peste hotar*. CREANGĂ, A. 72. *Boierul s'a cununat cu dînsa, însă cu această învoeală, ca ea... să nu judece pe nime..., căci, cum a judică pe cinevă, pe loc o va alungă-o de la sine*. SBIERA, P. 218/13. *Fata l-a alungat cu bolovani*. ȘEZ. I, 185/27. || *Fig. Lucește cu'n amor nespuz, Durerea să-mi alunge*. EMINESCU, P. 274. *Alungă măhnirea ta!* CREANGĂ, P. 189. || A alungă din țară = „a expulsa“: „expulser“. *Ia 1848 au fost alungați mulți tineri din țară*.

2°. *Spec. Refl.* „A se gonii“ (despre vite). *Vaca aceasta s'a alungat*. MARIAN.

III. 1°. *Trans.* La ideea „gonirii“ se adaugă nota „cu desăvârșire“. „A scoate din, a izgoni“. *Haidetși, frați, din țara noastră să alungăm pe păgân!* C. NEGRUZZI, ap. HEM. 961. *Veni-va badea Tudor..., Ca s'alunge de la noi Și pe Greci și pe ciocoi*. ALECSANDRI, P. P. 292 1/3. *S'alunge foamea din țară, Pe păgâni de la hotare*. TEODORESCU, P. P. 149. | *Sufletu-mi în taină șoptind inimei tale, Va alungă din ochi-ți oricare negri nori*. ALECSANDRI, P. I, 139. || *Fig.* „A scoate cu desăvârșire, a da afară, a elimina“. *Au alungat dintră Românii cei preste Dunăre slovele ceale latinești*. P. MAIOR, IST. 255. *Începu mai întâiu a alungă o grămadă de slove ce nu ne trebuiau*. C. NEGRUZZI, I, 336.

[La DOSOFTEIU, v. s., ap. TDRG. se găsește și forma lungă: *Un sac plin de arină i-au încărcat și trei mile o lungară în goană*. Cfr. delungă.]

— Din *al-longare: v.-lombard *alongar*, „a depărtă“; catal. *alungar-se*, „a se depărtă“ (cfr. ital. *allungare*, fran. *allonger* etc. cu sensul de „a lungi“). Se poate ca să derive și din *elongare*: fran. *éloigner*.

ALUNGĂRE s. f. „Action de chasser etc. *Poursuite, Bannissement, expulsion*“.— Infinitivul lui *alungă*, devenit abstract verbal. *Pentru alungarea boalei s'au găsit leacuri*. DDRF.

ALUNGĂȚ s. a. = alungare. Participiul lui *alungă*, devenit abstract verbal.

ALUNGĂȚ, -Ă adj. „1°. *Chassé, poursuivi, pourchassé; expulsé*. 2°. *Allongé, long*“.— Participiul lui *alungă*, devenit adjectiv. 1°. „Gonit“. *Vântul, de-a morților blăstemuri Alungat, fuge nebun*. ALECSANDRI, P. III, 146. *Vede, ieșind dintr'o pădure..., cele șapte iepe alungate de un roiu... de fânțari*. EMINESCU, N. 20. *Feciorul mergea ca alungat de lupi*. RETEGANUL, P. III, 35/2. | „Expulsat“. *Năprasnică silnicie a Ciobanului ne-a ținut alungați pe la streini*. ODOBESCU, ap. HEM. 964. || 2°. „Prelung, lung“. *Vine ceata preușească, De la noi să te pornească Pe o cale alungată, Bat'o focul să mi-o bată!* POP., ap. HEM. 964. *Cât e dealul de-alungat, Merg-e-un car înferecat*. RETEGANUL, TR. 31/12.

ALUNGĂȚOR, -OĂRE adj. „Qui chasse, bannit“.— Adjectivul verbal al lui *alungă* (derivat prin suf. -ător). *Vorbele din răvașul lui Radu îi răsunau în suflet, ca un cântec de departe, frumos și alungător durerilor*. VLAHUȚĂ, N. 27. [Dial.: *alungătătoriu*.]

ALUNGĂȚ, -Ă adj. „Allongé“.— „Lungit“. *Oamenii se priveau cu ochi mari pe fețe dintr'odată alungite parcă [de mirare]*. SADOVEANU, SĂM. V, 909. — N. după fran.

ALUNICĂ s. f. „I. *Petite noisette*. II. 1°. *Terre-noix: Bunium Bulbocastanum*. 2°. *Cerfeuil bulbeux* :

Chaerophyllum bulbosum. 3°. Millefeuille: *Achillea millefolium*. III. 1°. *Éphélide, taches de rousseur, lentille*. 2°. *Grain de beauté; envie; mouche*. IV. *Sorte de danse populaire*.

I. Diminutivul cuvântului „alună“. „Aluniță“. Când văd câte-o nevestică, La inimă mă'nfurnică, Mă fac cât o alunică. POP., ap. HEM. 956. *Frunză verde aluneă, Mare coabă-i dragostea*. HODOȘ, P. P. 32.

II. (Bot.) Cu acest diminutiv se numesc trei plante diferite, cea d'întăiu pentru rădăcina ei bulboasă, care seamănă cu o alună, având un miez alb și bun la gust, cea din urmă pentru că se întrebuintează ca leac contra „alunelor“ (III, 1°).

1°. Se întrebuintează mai ales la plural. *Alunele* = o plantă erbacee din fam[ilia] Umbelliferelor..., florile albe..., fructele lungărețe... Crește prin păduri, tușșuri, pe câmpuri și prin vii, mai cu seamă în pământ argilos și calcaros [in] Iunie-Iulie.. Rădăcinile tuberculoase conțin substanțe nutritive, din care cauză sânt întrebuintate la bucătărie. [Se mai numește:] Mândălacii, Mândănacii. PANȚU, PL. [in] Covurluiu și:] alună-de-pământ. HEM. 955.

2°. În Transilv. Numai la plural: *Alunèle* = baraboju (s. v.).

3°. În Banat. Numai la plural: *Alunèle* = „Schafergarbe“; cu această plantă se vindecă alunelele (Sommerprossen) de pe fața oamenilor. MANGIUCA, ap. HEM. 955. Cfr. Coada-șoricelului.

III. 1°. „Pistruce“. Mai ales la plural: *Alunèle* = nunèle pe față = lentigo... lenticula...; Sommerflecken, Sommerprossen. LB. [Prin asimilația lui l > n și afereza lui a-, in Transilv. și: nunea, plur. nunzle. LB. 452.]

2°. Mici semne naturale sau artificiale pe obraz sau pe trup. Femeile care sânt negricioase și au alunèle pe obraz... îndatinează Români a le porecli cu cuvântul „Stancă“. MARIAN, O. II, 35. *Alunica-ți de la gât, M'au aprins, m'au omorât*. ALECSANDRI, P. P. 344 b/1; VICIU, GL. 74. *Își pune alunèle și se sulemenește*. C. NEGRUZZI, II, 265^{1/2}. Cfr. aluneă, aluniță.

IV. (Cor.): *Un danț țărănesc, în Râmnicul-Sărat (Vișani), poate același cu danțul cunoscut în partea occidentală a Țării-Românești sub numele de alunel*. HEM. 957; PAMFILE, J. II, 264.

[Plur. alunèle. În sensul I se găsește și forma: alunea.]

— Derivat din alună, prin suf. dim. -ică(-ea).

ALUNIȘ s. a. „Coudraie, coudrette“. — Pădurice de alun. În vale se văd desişuri, saduri, livezi, alunişuri. ALEXANDRESCU, M. 228. *La mijloc de codru des, Toate păsările ies, Din hucaag de aluniş*. EMINESCU, P. 39. *La loc de grindiş, La verde-aluniș*. ALECSANDRI, P. P. 186^{b/13}. *Aluniș cu-alune multe*. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 40. [Plur. -nișe și -nișuri. | Cfr. alunat¹, alunar.]

— Derivat din alun, prin suf. col. -iș.

ALUNITĂ s. f. (Miner.) „Alunite“. — Piatră de alun², sulfat de alumină și de potasă hidratată. [Și: alunít. s. m.]

— N. din fran.

ALUNITĂ s. f. „1°. Petite noisette. 2°. Grain de beauté, envie“. — 1°. Diminutivul cuvântului „alună“. *Foaie verde aluniță, Cât am trăit pe lumia, N'am văzut verde frunzuță*. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 21. || 2°. „Aluneă“ (III, 2°). *Alunițele negre, dar podoba muierilor (= și un cusur poate fi câte o dată folostor)*. ZANNE, P. II, 1. *Sărut ochiul și-o sprânceană Și-alunița de sub geană*. POP. (Vâlcea), ap. idem, P. II, 2. *O aluniță de-asupra umărului stâng*. VLAHUȚĂ, ap. TDRG. 479.

— Derivat din alună, prin suf. dim. -iță.

ALUNIŪ, -IE adj. „Couleur noisette“. — De culoarea alunei. MARIAN, CH. 50.

— Derivat din alun, prin suf. adj. -iu.

ALUNŪC s. m. „Petit coudrier, petit noisetier“. — Diminutivul, puțin obișnuit, al cuvântului alun (derivat prin suf. -uc). *Frunză verde alunuc, Eu sânt gata să mă duc*. ȘEZ. III, 156^{b/8}.

ALUNŪȚĂ s. f. „Petite noisette“. — Diminutivul, puțin obișnuit, al cuvântului alună (derivat prin suf. -uț). *Foaie verde de-alunută, Nici o poamă nu-i dulcuță Ca mila de la mămufă*. ȘEZ. III, 63^{1/1}.

ALURGHIDĂ s. f. † „Manteau de pourpre“. — Mantă de purpură. [Poartă] alurghidă și cunună și alalte ce sânt seamne împărătești. DOSOFTEIU, V. S. 146^{1/2}. [Și: alorghidă.]

— Din n.-grec. ἀλοργίδα, „manteau royal ou manteau de pourpre“ (Legrand), din ἀλοργίς, „pourpre“.

ALUVIAL, -Ă adj. „Alluvial“. — Produs prin aluviune. (Cfr. mălos.) Terenuri aluviale.

— N. din fran. (din lat. alluvius, -a, -um, idem.)

ALUVIUNE s. f. (Geol. Jur.) „Alluvion“. — Creșterile de pământ ce se fac succesiv și pe nesimțite la malurile fluviului și a[le] râurilor se numesc „aluviune“. HAMANGIU, C. C. 128. Cfr. agest(r)u. Până acum vreo douăzeci de ani se întrebuintă și forma neasimilată limbei: † aluviön. *Văile sânt compuse dintr'un teren de aluvion*. I. IONESCU, D. 51. [Diamantul] se află în terămurile de aluvion. PONI, CH. 127^{1/2}.]

— N. din fran. (= lat. alluvio, -onem, „răvărsare de apă, aluviune“.)

ALUZĂ vb. IV^a. intrans. „Faire des enfantillages, des puerilités, tomber en enfance“. — În Banat. *Aludzësk = puerasco*. ANON. CAR. „A aludzi“, „aludzit“, se zice pe la noi unui om sau unei vite ce și-a perdut din mînte, de ex.: a aludzit, nu mai e cine a fost, vorbește sau face copilării. (Maidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 940. Cfr. zălud și zăluzit.

— Derivat din lud (cfr. sârb. luditi-se, „sich nârisch stellen“, ap. HEM. 940).

ALUZIE s. f. v. aluziune.

ALUZÍT, -Ă adj. „Fou“. — Participiul lui aluzi, devenit adjectiv. În Banat.

ALUZIUNE s. f. „Allusion“. — Cuvânt, expresie sau frază prin care deșteptăm, pe departe, ideea unui lucru, a unei întâmplări sau a unei persoane, fără a o numi. „Aruncătură din vorbă, vorbă aruncată, bătaie a vorbei“. *Aș fi dorit ca d. raportor să nu... pue în raportul său... aluziunile la legea de la 1874*. MAIORESCU, D. II, 145. | *A face aluzie la ceva* = „a da să înțeleagă cuivă ceva, a bate (cu vorba) în ceva“: „faire allusion à“. *A face aluzie la cinevă* = „a bate șaua, ca să priceapă iapa“. [Și: aluzie.]

— N. din fran. (= lat. allusio, -onem, „jucare, glumire cu ceva“, din ad, „la“ și ludere, „a se jucă“.)

ALVĂ s. f., etc. v. halvă, etc.

ALVEOLĂ s. f. „Alvéole“. — 1°. Căsuța de ceară făcută de albine, în care pun mierea și ouăle („căsuțele“ acestea formând fagurele). „Chilioară, chilioară, găoace, gaură, căsuică“. *Satele sânt ca și alveolele în care se formează fagurii de miere*. I. IONESCU, M. 394. || 2°. (Anat.) Adâncături în formă de cuib, care alcătuiesc pereții vesiculelor pulmonare: *alveole pulmonare*. || 3°. (Anat.) Adâncătura din osul fălcii în care este înțepenit fiecare dinte. | Prin abuz se numește, în fonetică, *alveolă* gingia de sus și dinăuntru gurii.

— N. din fran. (= lat. alveolus, „albioară“.)

ALVEOLĂR, -Ă adj. „Alvéolaire“. — I. (Anat.) 1°. Care răspunde în alveolă. *Nervi alveolari*. 2°. Care prezintă alveole. *Structură alveolară*. || II. (Fonet.) Care se articulează cu limba de alveolă. *Sunetul d este la cei mai mulți Români o consonantă alveolară*. (Cfr. post-dental.)
— N. după fran.

ALVEOLĂT, -Ă adj. „Alvéolé“. — Care are alveole.
— N. după fran.

ĂLVIE s. f. v. albic.

ĂLVIN, -Ă adj. (Med.) „Alvin“. — Relativ la pântece. *Dejecțiuni alvine*.
— N. din fran.

ĂLVITĂ s. f. „1°. Sorte de nougat oriental“. — *Ălvită = un amestec de nuci, scrobeală albă și zahăr sau miere*. MARIAN, SE. I, 279. *Să-i ia din mână o bucată de halviță*. GHICA, S. 676. *Ălvita era cam sfărâmată, cam negricioasă și nu prea se vede să aibă miezi de nucă*. DELAVRANCEA, ap. ȘIO. Sânt bătrâni și bătrâne, care nu-ți gustă ălvită de loc, numai pentru cuvântul că e făcută de Turc. ȘEZ. III, 76/. || *Bateria ălvitei e un joc de copii (descrie de ISPIRESCU, ap. HEM. 965—966), un obicei popular (descrie în ȘEZ. I, 91—92) în seara zilei de lăsatul secului de Paști. [Ălvita se face și în regiuni unde halva e numai un articol de import, adesea puțin cunoscut. Forma aspirată: halviță se aude rar.]*
— Derivat din (h)alvă, prin suf. dim. -iță.

ĂLVITĂR s. m. „Fabricant ou marchand d'ălvită“. — Fabricant sau negustor de „ălvită“. *Un biet halvițar... și un biet brahagiu*. ALECSANDRI, T. 531. [Și: halvițar.]
— Derivat din (h)alviță, prin suf. nom. agent. -ar.

ĂLVITĂRIE s. f. „Magasin d'ălvită“. — Prăvălie unde se face sau se vinde ălvită. [Și: halvițarie.]
— Derivat din (h)alvițar, prin suf. loc. -ie.

AM cfr. aveă.

ĂMĂ interj. „Ma foi! En vérité! En voilà“. — Exclamație desprețuitoare sau ironică. Se apropie de „că zău!“ „zău așa!“ *Ămă cap și la Banul!* FILIMON, C. II, 354. *Poftim! Vă închipuiți pe mine... îmbrăcat husește...? Ămă! frumos m'a prinde*. ALECSANDRI, T. 128. (În Glosar explicat prin: *ce mai treabă!*) *Bă, Stoian n'ai fost așa mare, Ămă numele ți-a fost mare!* POP., ap. ȘIO. I, 401.
— Din turc. ampa, „însă“ (și n.-grec. ἀπά. Cfr. aman²).

ĂMA adv. = acuma. La Moți. *Ama = prescurtare din „acuma“*. FRÂNCU-CANDREA, M. 97.

ĂMĂBIL, -Ă adj. „Aimable“. — „Vrednic de a fi iubit“, p. ext.: „politicos, prietenos, plăcut“. *Stilul elegant al unuia din cei mai amabili poeți ai noștri*. ODOBESCU, I, 447. *Bărbații sânt foarte buni și femeile foarte amabile*. C. NEGRUZZI, I, 310. | *Ironic* (cfr. „adorabil“). *Îi vedem pe amândoi într-o amabilă unire*. MAIORESCU, D. II, 247.
— N. după fran. (= lat. amabilis, „vrednic de iubit“)

ĂMĂBILITĂTE s. f. „Amabilité“. — 1°. Firea unei persoane vrednice de iubit. 2°. Însușire (faptă) a celui ce se arată amabil. „Prietenie, îndatorare, gențilețe“. *Mulțumesc pentru amabilitatea d-voastră*.
— N. după fran.

ĂMĂGEĂLĂ s. f. „Ruse, artifice, circonvension, séduction, leurre, duperie, tromperie. Badinage, a-

gréable mensonge, mensonge joyeux“. — Abstractul lui amăgi, derivat prin suf. -eală. *Latinii cu amăgeală apucasă Tarigradul*. CANTEMIR, HR. 18. | *Mai ales la plural. De a primă, bine; iar de n'a primă, s'or bate; tot ca să se mai lungescă, să treacă vara cu amăgele, după cum este natura Turcilor*. NECULCE, LET. II, 436/13. *Un jidan, în toate cele, Umbă numai cu-amăgele*. IANOV, ap. TDRG. *Așa, cu amăgele, se prindeau pre vremea aceea flăcăii la oaste*. CREANGĂ, A. 8. *Vremea trecea cu amăgele și eu creșteam pe nesimțite*. idem, A. 35. *Cu amăgele, dusă porcul în biserică*. ȘEZ. II, 68/6. [Plur. -gele și -geli.]

ĂMĂGELNIC, -Ă adj., subst. „Séduisant, décevant, mensonger, fallacieux. Séducteur, enjoleur“. — Cuvânt învechit. „Ămăgitor“. Adj. *Ămăgelnic tocmeale*. CANTEMIR, HR. 23/23. || Subst. O, *ămăgelnic*, aceasta iaste împărăția ta! idem, ap. HEM. 1004.
— Derivat din amăgi, prin suf. adj. -elnic.

ĂMĂGÉU s. m., adj. † „Dupesur, imposteur, charlatan. Faux, fictif“. — Subst. „Șarlatan“. *Ămăgeul acela deicea, că va invie a treia zi*. VARLAAM, C. 126/1. *Au nu amăgeul și sifariul acela atâtea crunte sudori mi-au vărsat?* CANTEMIR, IST. 259. *Și acel amăgeu, Misail călugărul... M. COSTIN, LET. I, 20/30. Să nu credeți, că-i amăgeu omul acesta!* DOSOFTEIU, V. S. 30/2. *Grecii... sânt de neamul lor vicleni și amăgei*. N. COSTIN, ap. TDRG. || Adj. „Neadevărat“. *Dacă în cele două exemple din urmă e îndoios de avem a face cu un substantiv sau cu un adjectiv, cazul din urmă îl avem de sigur în: [Hs.] n'au luat trup amăgeu, ce trup adevărat*. VARLAAM, C. 252/1.

— Presupune existența, în limba grecească, a unui derivat *μαγεός, -έως (din μαγεύω, cfr. amăgi), cu sensul de „vrăjitor“.

ĂMĂGI vb. IV^a. „I. Faire des signes cabalistiques avec la main. II. 1°. Charmer, captiver, enjôler, capter, circonvenir, séduire, abuser, induire en erreur, décevoir, tromper. Leurrer, allécher. Badiner. 2°. (Refl.) S'abuser, se leurrer, se faire illusion, se bercer d'illusions, se laisser tromper, se tromper soi-même“.

1. † Sensul original eră „a vrăji“. Îl mai întâlnim în următorul exemplu, în care a amăgi = „a face semne cabalistice cu mâna“. *Când vor să-și facă cruce, numai cât măhăesc cu mâna, cum are amăgi oarece; aceia nu iaste cruce, ce-i o mănecie*. VARLAAM, ap. HEM. 1008.

II. P. ext. 1°. Trans. „A înșelă pe cineva cu vorbe sau cu purtări ademenitoare“. *Firea le este a se strucură la cei cu puterea și a le amăgi mințile printr'un farmec*. ODOBESCU, ap. HEM. 1008. | „A prinde pe cineva prin vorbe înșelătoare“. *Trimisera la el unii deîn farisei..., ca să-l prinză cu cuvântul* [Nota marginală: „să-l amăgească“]. N. TESTAMENT (1648), ap. HEM. 1005. | „A purta cu vorba“. [Antioh] *ășteptă să-l ceară boierii la Poartă..., că așa îl amăgea boierii, să șază mulcom, că l-or cere pre dînsul*. DOMN. NECULCE, LET. II, 307/5. | „A ispiți la o faptă rea“. *Ămăgești pruncii a nu se închină dzăilor*. DOSOFTEIU, V. S. 6/1. | „A ademeni“. *Hotru se cheamă nu numai cela ce îndeamnă muierile spre zburdăciune și spre pohtă ria, ce încă și cela ce le amăgeaște cu alte meștersuguri*. PRAVILA MOLD. 92. *Întâiu cu mângăcare le amăgiți, apoi le îngrozită cu munci*. MINEIUL (1776), 144 2/1. | „A seduce“. *I-au amăgit fata lui și o au rușinat*. DOC. (a. 1594), ap. HEM. 1005. *El pe câte le-a iubit, Pe toate le-a amăgit, Le-a lăsat și a fugit*. ALECSANDRI, P. P. 160. | Se întrebuițează mai ales despre „înșelarea bărbatului de către femeia lui“. *Astăzi au strălucit noul Adam..., pre carele frumusețea pomului celui oprit nu-l va înșelă, șarpele nu-l va vicleni, muieria nu-l va amăgi*. ANTIM, P. 101/28. *Iar nevasta, de iubeste, Se prefăce că bolește... Și bărbatu-și amăgește*. ALECSANDRI, P.

P. 358. | „A înșelă“. *Odinioară un blănar în meșterșug isteț pre altul în cunoștință prostatec au amăgit, și în loc de piele de breb i-au vândut blană de vidră.* CANTEMIR, ap. HEM. 1006. | În Mold. „A înșelă în glumă, a glumi“. Numai mă amăgești! || *Fig.* Prin personificare, amăgitorul poate fi și altceva de cât omul. *Vicleana bucurie în ticăloșie un minut m'au amăgit.* KONAKI, P. 111. *Vânătorii... își povestesc..., cum i-a amăgit pasărea vicleană.* ODOBESCU, III, 17₉. *Nu știu, părerea m'a amăgit, ori am auzit mai multe glasuri.* CREANGĂ, P. 24. || Cel amăgit nu e omul, ci un animal. *Și cu scafa de tărățe O amăgi pe porțiță.* MARIAN, SE. I, 30. *Nu căută a amăgi calul, cu sacul deșert.* ZANNE, P. I, 357.

2°. *Refl.* „A se lăsa înșelat sau ispitit de o părere, de o nădejde, de un gând nerealizabil sau de o dorință deșartă; a-și face iluzii zadarnice“. *De are fi și înțelept nestine, tot să amăgiaște, părăndu-i că nu să va îmbătă.* PRAVILA MOLD. 145 b. *Elu se amăgi de dragostea aurului.* MOXA, 369. | „A se înșelă“. *Of! Cum m'am amăgit!... Cântam... fericirea pe pământ!* MARCOVICI, C. 18₂. || „A greși“. [Când vânătorul minte] *eu unul sânt de părere..., că este cu totul de prisos să te cerci a-i dovedi cum că se amăgește.* ODOBESCU, III, 48₁₈. *Nu s'au amăgit intru socotința sa.* DRĂGHICI, R. 155.

— Din grec. μαγείω, „ensorcelor, enchanter, charmer, duper, tromper“ (din μάγος, „mag, vrăjitor“), Hasdeu: *Etym. Magn. Rom.* 1008—1009, intrat în limba română înainte de prefacerea lui *g* în *dž* (cfr. *O. Densușianu, Hist. d. l. langue roum.* 200). Tot de la Greci au primit cuvântul și Sicilienii: *ammagari*, „far inganno abbagliando la mente, affascinare, sorprendere con meraviglia, incantare“ (Traina, ap. HEM. 1008) și Sarzii *ammajare*, „ensorcelor“ (CDDDE. No. 52). Cfr. amăgeu.

AMĂGIAȘ s. a. „*Badinerie, plaisanterie, farce*“. — „Amăgire (în glumă), farsă“. Un singur exemplu: [În loc de mireasă] *aduc un băiet acoperit pe cap, de amăgesc mirele... Mirele scoate bani, de le plătește... Cu plata... urmează mirele, de câte ori se repetă amăgiașul.* ȘEZ. I, 34₉. [Pronunțat: a-mă-gi-aș.]

— Derivat din amăgi, printr'un suf. neobicinuit în funcțiunea aceasta. (Cfr. -iș și -uș, derivând abstracte ca: *întâlniș, urcuș* etc.)

AMĂGIE s. f. † „*Séduction, leurre, illusion*“. — „Amăgire“. *Picătura, de va pică de pururea pre piatră, încă o pătrunde, așa și amăgia pre oameni.* MOXA, 381₂₈.

— Derivat din amăgi, prin suf. abstr. -ie.

AMĂGIRE s. f. „1°. *Séduction; duperie, tromperie, ruse.* 2°. *Illusion*“. — Infinitivul lui amăgi, devenit abstract verbal. 1°. „Înșelare, ispitire, ispită“. *Frumoasă e câmpia cu dulcea-i liniștire Pentru acel ce fuge de-a lunei amăgire.* ALECSANDRI, P. I, 132. | „Înșelăciune, vicleanie“. *Boierul, amărit de amăgirea și înșelăciunea țigancei, porunci... ISPIRESCU, L. 71.* || 2°. „Părere înșelătoare, iluzie“. *Când paharul cel dulce al amăgirilor s'a deșertat pentru voi, veniți, alergați la aceste lăcașuri ale pătimirii!* MARCOVICI, C. 23₃. *Mai cuprinde-mă în brață! Și de este amăgire, dar e plină de dulceață.* KONAKI, P. 232. | Amăgire de sine : „*illusion qu'on se fait à soi-même*“.

AMĂGISAȘ s. a. „*Tromperie. Farce*“. — În Suceava. „Amăgire“. DDRF. (ed. 1905). [Plur. -șăguri.]

— Derivat din amăgi, prin suf. abstr. -ișag.

AMĂGÍT s. a. = amăgire. Participiul lui amăgi, devenit abstract verbal. *Ikanok... iubește... Dar se teme de-amăgit.* KONAKI, P. 14. *Harnică maică ai avut... Te-a făcut, Cu ochi negri de ochit, Cu sprâncene de-amăgit.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 30.

AMĂGÍT, -Ă adj. „*Enjôlé, séduit, induit en erreur, abusé, déçu, trompé, dupé*“. — Participiul lui amăgi, devenit adjectiv. *Ea văzu că e amăgita și înșelată de el.* DOC. (a. 1594), ap. HEM. 1005. *Au rămas tot amăgit, și de o parte, și de alta.* NECULCE, LET. II, 428₇. *Amăgita în nădejdea sa, se lăsa la... melancolie.* C. NEGRUZZI, ap. TDRG.

AMĂGITÓR, -OĂRE adj., subst. „*Illusoire; fallacieux, décevant, séduisant. Dupeur, abuseur, enjôleur, imposteur, charlatan, séducteur. Pendari*“. — Adjectivul verbal al lui amăgi (derivat prin suf. -itor), substantiat une-ori. Adj. „*Iluzoriu*“. *Avuția taste amăgitoare.* VARLAAM, C. 334₂. *Se făleă deșertul Ungur cu-acel vis amăgitor, Că o țară neapărată va pustii prea ușor.* C. NEGRUZZI, I, 117. | „Înșelător“. *Apele lîne sânt amăgitoare.* ZANNE, P. I, 99. | „Ispititor“. *Mi se infățișă subt chipul cel mai amăgitor.* MARCOVICI, C. 15₁₃. *Ce-i mai rămâne țaranului la sat?... O cărciumă cu ochi de lele amăgitoare.* JIPIRESCU, O. 10. || Subst. „Înșelător“. *Sfetnicul zise, că acela este un amăgitor și trebuie pus lu închiisoare.* ISPIRESCU, L. 227. *Un act din 1594... povestește istoria unui vestit amăgitor de atunci.* HASDEU, ETYM. MAGN. 1004. || (Ornit.) Substantivat, subt forma feminină: *amăgitoare* = „berbecel“ în Mold. (Golăești, în Iași), ap. HEM. 1013 („o pasăre de o fire rea, care imitează versul paserilor mai mici și mai slabe... și astfel înșelându-le la sine, le prinde și le omoară“. MARIAN, O. II, 78. După DDRF : „*piegrêche, boisselière*“).

AMĂGITÓRESC, -EĂSCĂ adj. † „*Menteur, trompeur, fallacieux*“. — „De amăgitori“. *Multe ca aceea amăgitoarești și tragodicești descântece Moimța descântând.* CANTEMIR, IST. 149.

— Derivat din amăgitor, prin suf. adj. -esc.

AMĂGITURĂ s. f. „*Leurre, séduction. Duperie, tromperie, ruse*“. — Abstractul lui amăgi, derivat prin suf. -itură, întrebuintat mai ales în vechime și înlocuit azi aproape cu desăvârșire prin „amăgire, amăgeală“. *De blăstăm rostul lui plinu-i și de amăgitură.* PSALT. (1651), 9, 28 (: „sein Mund ist voll Fluchens und Falsches“). *Călugărite se fac cu de-a sila și cu amăgiture.* PRAVILA MOLD. 108. *Pentru nestarea la cuvânt a lui Decheval și pentru amăgiturele ce împlă să facă, nu multă vreme au putut a se stărui acea pace.* CANTEMIR, HR. 82₁₄. *Această călcare de lege și amăgitură nu suferiră.* URECHE, LET. I, 160₁₅. [Plur. -turi.]

AMĂGULÍ vb. IV^a v. măguli.

A-MAÎNTE adv. cfr. înainte.

AMALGĂM s. a. „*Amalgame*“. — Numim amalgame aliagele formate de cătră mercur cu diversele metale. PONI, C. 153₁₅. | *Fig.* Amestec de elemente heterogene, disparate. *Amalgame româno-bulgare, româno-cumane.* HASDEU, I. C. VII. Numai constatarea efectivă din experiență ne poate arăta care anume amalgam există în omul ce ne interesează. MAIORESCU, CR. II, 163. *Toate aceste erau numai naiva așternere pe hârtie a unui amalgam de idei nebuloase.* MAIORESCU, D. I, 46. [Plur. -ame și -amuri.] — N. din fran. (= lat. -med. amalgama, probabil o deformare arabă a grec. μάλαγμα, „frământare“.)

AMALGAMĂ vb. I^a. „*Amalgamer*“. — A alia argintul-viu cu un metal. || *Fig.* „A amestecă elemente heterogene“. | „A pune tot într'o oală, a confunda“. [Numirea] „*Ungro-vlachia*“ împinsese până și pe cronicarii moldoveni... a amalgamă adesea pe Munteni cu Unguri. HASDEU, I. C. 44.

— N. din fran.

AMALGAMĂRE s. f., „Amalgamation“. — Infinitivul lui amalgamă, devenit abstract verbal.

AMALGAMĂT, -Ă adj., „Amalgamé“. — Participiul lui amalgamă, devenit adjectiv. Zincul întrebuițat în pilele precedente este amalgamat, adică frecat la suprafață cu mercur. PONI, F. 257.

AMÂN interj. „Misericorde! Grâce! Pardon!“ — 1°. „Îndurare! Iertare!“ (în gura Turcilor învinși). Nu mai avea nici o putere, numai ce strigă aman! NECULCE, LET. II, 377/22. Și așa se sparge ordia Turcilor, caii se duc în lume sbierând și Turcii căzuți țipând: aman, aman! DIONISIE, C. 172. Hodja fără milă la strigăt de aman Rostea cu glas fanatic verseturi din Coran. ALECSANDRI, P. III, 345. | Nici să șadă jos înaintea lui nu-i puneă și se răstia asupra lor, ca când n'ar fi fost Turci, ci se rugă cu „aman, boier!“ care nu cred că a fi mai fost altă dată. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 224/21. † A cădea cu aman la cineva, a zice aman = „a se ruga de iertare“: „implorez la misericorde, demander quartier“. Aron Vodă au căzut la Vezirul cu aman, să nu-l scoată din scaun. DRĂGHICI, ap. ȘIO. II. Umflați-l pe sus și-l puneți în scrânciobul ista, de-l învârțiți pân'ce-a zice aman. ALECSANDRI, T. 384. Pe semne te mănâncă spinarea... Ia acuși te scarpîn..., de-i zice „aman, puiele“, când îi scăpă din mâna mea. CREANGĂ, A. 57. | A fi sau a ajunge la aman = „a ajunge rău de tot“: „être à la dernière extrémité“. Filosoŭ de-aș fi — simțirea-mi ar fi večnic la aman! EMINESCU, N. 43. Mai puteă câte cineva să vorbească cu el și să-i ceară ceva, când ajungea la aman. ȘEZ. I, 204/26. | A lăsa pe cineva (tocmai când e) la aman = „a părăsi pe cineva tocmai când e în cea mai mare nevoie“: „abandonner qqn. à un moment difficile“. Câți din ei nu fug în toial muncilor, lăsându-te la aman, când îți crapă buza? SANDU, D. N. 211.

— Din turc. aman, idem. (Cuvântul a ajuns de la Arabi și la Francezi: aman, „grâce accordée aux Arabes qui se soumettent“.) Cfr. aman-zaman.

AMÂN conj. „Cependant, pourtant“. — „Dar, însă“. Se găsește numai la ȚICHINDEAL, F. Veni dervişul la isvor, aducând capul plin de dogme... [așa că] nădăjduea că celalalt nu va putea nici gura să deschidă; — aman celalalt nu e aci. 215/6. El au întreat...: „Cine bate?“... Au răspuns glas groaznic... Aman lui nu-i păsa nimica. 225/18.

— Pare a fi o confuzie, făcută de Țichindeal, între amă, „însă“, și aman (cfr. sârb. aman, care, ca adverb, înseamnă: „intr'adevăr, zău! pare-mi-se“).

AMÂNĂ vb. I. „I. 1°—2°. Tarder, s'attarder. II. 1°. Ajourner, atermoyer, prolonger, remettre, différer, temporiser, surseoir; proroger; ralentir. 2°. Ajourner (continuellement), payer de belles promesses, faire retarder“.

1. † „A întârziă, a zăbovi.“ 1°. Intrans. Doamne, nu amână! PSAL. SCH. 214/9 (= nu pesti. CORESI, PS.: „ô, Eternel! ne tarde point.“). Dumnezeul meu, nu amână! PSALT. SCH. 128/6; CORESI, PS. 107 (= nu pesti. PSALT. (1651), DOSOFTEIU: „ne tardaveris“). Amenedz = tardo, moror. ANON. CAR. Traian amână..., adică zăbovi în Misia. P. MAIOR, IST. 5.

2°. Trans. Complimentul e noțiunea intrinsecă verbului: „vreme.“ Au fugit la Ruși, unde, amânând câtăva vreme..., au luat arme asupra lui Borilă. P. MAIOR, IST. 228. Șoarecele... îndată cunoscă pre făcătorul de bine al său [și], ne amânând vremea, au început a roade mreaja. ȚICHINDEAL, F. 37.

II. „A nu îndeplini ceva îndată, ci a lăsa pe altă dată.“ Adesea găsim complinirile „(de azi) pe mâne“, „de pe o zi pe alta“ etc. 1°. Se învoiră a amână... moartea unora. BĂLCESCU, M. V. 393/21. Mă bat(e)

gândurile să mai amânăm nunta. ISPIRESCU, L. 291. De multe ori i-a venit flăcăului în cap să se însoare, dar... amână din zi în zi, de Joi până mai apoi, această poznașă trebușoară. CREANGĂ, P. 141. Lucrul din mână nu-l amână pe mâne, da cu judecata minții poți s'amâi și pe poimăine'ndiseară. JIPESCU, o. 135. | A pune un termen (soroc) mai târziu pentru judecarea unei pricini. Va trebui să amânăm procesul. | „A proroga“. Camerele au fost amânate. || Fig. „A încetini, a trăgână.“ Vrăsta, obicinuița, grijile... Stămpără zborul cel iute și-i amânează pornirea. KONAŖI, P. 277. [În notă, p. 312, KonaŖi explică: „Judecata minții... oare-cum oprește pornirea iubirei de sine...“]

2°. Când complimentul e un om, avem sensul „a purta cu vorba (de azi pe mâne).“ Tot mă amânau, ba azi, ba mâne; dihania de doctor zicea c'ar fi periculos. EMINESCU, N. 82. Pe drum neconțin ce-ream apă, iar tata mă amână cu momèle, de la o fântână la alta. CREANGĂ, A. 15. || „A porunci cuivă să vină (sau să execute ceva) mai târziu“. [Văzând cum Brâncoveanu nu se leapădă de lege nici după omorirea copiilor] Pașa crunt se minună. Și gelații i-amână, Cu mila se îngână. POP.

[Amân, dial. amâiu; rar: amânéz. | Nici COD. VOR, nici PSAL. SCH., nici Istroromânii nu cunosc o formă * amâră, cu rotacizarea obicinuită a lui n intervocalic în elemente latine. Se pare că nazala precedentă a împiedecat rotacizarea.]

— Dintr'un adverb * amâne (= a + mâne), dispărut din graiu, corespunzând lat. procrastino, cu același sens, cfr. TDRG. 61. (Cfr. și fran. a-journ-er). Cfr. alb. meŭoŭ, „halte auf, zögere, komme zu spät“.

A-MÂNĂ adv., subst. „1°. En main, à la main. 2°. À la portée de la main, sous la main; à sa disposition.“

1°. Mai mult arhaic. „În mână.“ Sămbătă nice un lucru a mână nu prindea. VARLAAM, C. 143/2. Cu spata încins și cu buzduganul a-mână [stă spătarul] la spatele domnului. URECHE, LET. I, 105/28. Mai bucușoși ar fi fost Romanii acia, cu armele amână în moșie, și pentru moșie, până la unul a pieri. CANTEMIR, HR. 229/28. Ce-i a mână nu-i minciună, zic bătrânii. ȚICHINDEAL, F. 28. Două mere a-mân'o luat, Ca cu două mere de aur s'o giucat. POP. (Năsăud, în Transilv.), ap. HEM. 1017. | În legătură cu pronumele posesiv: Toiagul ia-l amână-ți. BIBLIA (1688), 52,2. || În legătură cu prepoziții: De a mână = „din (sau : de la) mână.“ Scăpând... vasul de a-mână, au căzut tocmai în fundul fântânii. CANTEMIR, HR. 158/5. | Fig. „De sub stăpânire“. Pannonia o prădară Sarmatele..., iară Dachia, carea preste Dunăre o au fost adaos Traian..., cu totul o scăpară Romanii de a-mână (: „Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adjuncta, amissa est.“). P. MAIOR, IST. 22. || Pre amână = „prin, în mâni.“ Se strânsese târgul cu zburături de leamne, cu pietri pre amână. MAG. IST. III, 53/14. [Boierii] stau la rândueala lor și cu semele boieriei lor pe amână. GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. 321/30. Nestiind ce [izvod] ăste acela..., luându-l l-au fost purtând pe amână. CANTEMIR, HR. 80/9. Femeile apucă lucrurile [miresii] pe amână și tot le joacă, cântând. SEVASTOS, N. 143/20. | Pe amâne = „care mai de care“. Pe vremea aceea eră bine să fi harabagiu în Târgul Neamțului, că te apucă pe-amânele. CREANGĂ, ap. HEM. 1017. | Chiar și: a a mână = „în mână.“ Îngerii tremură înaintea crucii, ară (= iară) oamni o țin a amână și giură pre ea strâmb. CUV. D. BĂTR. II, 326. || Substantivat: Având... cruci pe amâna lor. GHEORGACHI LOGOFĂTUL, ap. TDRG. 480.

2°. Sens întrebuițat și azi, pe alocurea. „La mână, la îndemână, lângă sine, alături, gata de a-l apuca“. Crunții și vicliani... sânt pre tot ceasul cu răul a mână. DOSOFTEIU, PS. 80, | „La dispoziție“. De-ar

fi cartea lui tipărită, să o pot avea a mână! P. MAIOR, IST. 192. Nu totdeauna străbunii noștri au dispus... de mijloace, ca cele ce ne stau a-mână în prezent. ODOBESCU, III, 383₇. | Cu prep. „de“ formează o locuțiune adjectivală: „de ajutor“. Avedă o slugă Radul-Vodă încă din copilăria sa, căruia socotind că nu-i este de boierie, îl socotea de-amână, iar boierie nu-i da. M. COSTIN, ap. HEM. 1017. || [La ospetele de nuntă, în Oltenia] dacă se întâmplă ca nașul să fie popă, cel căruia i s'a dat paharul, îl pune jos și, drept răspuns, se adresează nașului cu vorbele: „Dăruște a mână, nașule!“ Popa întinde mâna, meseanul i-o sărută și apoi urează nașului, mirilor, socrilor și mesenilor. N. REV. ROM. IV, 73.

†† A umblă (sau: a fi) cu zilele a mână = „a fi cu zilele numărate, în primejdie de moarte“: „être dans les transes“. Îmblă în tot ceasul, cum se zice, cu zilele a mână. M. COSTIN, LET. I, 231₂₅. | Cu capul a mână = † „ca prin urechile acului“: „à peine“. Prins-au și pre boieri... și-i ținea la Diu închisi, până când da câte 40 sau 50 de pungi de bani, apoi scăpă cu capu a mână. DIONISIE, C. 201. Întrebuințat și azi (bunăoară în Brașov) în expresia: a fi cu capul a mână = „a fi de o cutezanță orbească“: „être téméraire, affronter le danger“. Să te păzești de el, căci, cum e cu capu a mână, e în stare să-ți facă una nefăcută.

†† Se găsește și forma articulată: Treaba aceasta amâna luând... soroc puse. CANTEMIR, IST. 370. Sabia de-amâna nu mi-au luat. M. COSTIN, ap. HEM. 1017.]

— Compus din prep. a (1°) și mână. Compoziția pare a fi foarte veche. În limba latină găsim ad manum esse, habere, cu sensul 2°, „bei der Hand, in der Nähe“; tot astfel ital. aver a mano, span. á mano. Dar și înțelesul 1° se află în ital.: aver un cottello alla (sau in) mano.

AMÂNĂCIOS, -OASĂ adj. † „Qui ajourne, qui atermoie, qui remet. Tardif, retardataire“. — Zăbavnic, zăbovitor, întârziatic, târziu“. Amenecios = tardus. ANON. CAR.

— Derivat din amână, prin suf. adj. -acios.

AMÂNĂR s. m., s. a. v. amnar.

AMÂNĂRE s. f. „Ajournement, atermoiment, retardement, remise, sursis, prorogation, retard.“ — Infinitivul lui amână, devenit abstract verbal. Amânarea procesului s'a făcut cu consimțământul tuturor. || Mai ales în loc. adv. Fără amânare = „îndată, în grabă, fără întârziere, neamănat“: „sur le champ, sans retard, immédiatement, tout de suite, sans répit, sans délai“. Aleseră o deputațiune dintre ele și o trimiseră la Dumnezeu, fără amânare. CĂTANĂ, P. B. II, 111. | † Cu amânare = „cu răgaz, zăbovind“: „s'en donnant du temps, avec répit, avec délai.“ Dar șezând cu amânare pe verdeață, ș'adăstând... PANN, P. V. III, 61.

AMÂNĂT s. a. „Ajournement, retardement.“ — Participiul lui amână, devenit abstract verbal. Ce să facem? Că nu e de amănat, Ci trebuie mai în grabă... PANN, P. V. III, 59.

AMÂNĂT, -Ă adj., adv. „Lent, tardif. Ajourne, remis, prorogé. Tard, tardivement.“ — Participiul lui amână, devenit adjectiv, întrebuințat și ca adverb. 1°. † Adj. „Zăbavnic, târziu“. Să fie tot omul curundu a audzi și amănatu a grăi și amănatu întru mânie. COD. VOR. 113₁₄ (= pestit a grăi și pestit spre mânie. N. TESTAMENT (1648); târziu a grăi, zăbavnic spre mânie. BIBLIA (1688): „que tout homme soit prompt à écouter, lent à parler, et lent à la colère“). || 2°. Adv. „Târziu, după mult timp“. Nu amănatu, el mai suflă protivnic vânt, ceta ce-i numele Vrocniidon. COD. VOR. 86₁₃ (= nu preste multă vreme. N. TESTAMENT (1648); nu după

multă vreme. BIBLIA (1688): „mais, un peu après, un vent orageux, qu'on appelle Euroclydon, se leva.“) Amănat = tarde, sero. ANON. CAR. Îi puneă masa cât de amănat. PANN, P. V. II, 64. Până azi, în Banat și în Ungaria. Bănățenește, „amănat“ = târziu, „mai amănat“ = mai târziu, de ex.: a doua seară sau chiar și mai amănat... (Visagu, în Banat), ap. HEM. 1085. Când, ceva mai amănat, odată se deschide și vine o fată. CĂTANĂ, P. B. II, 103. Vine sara amănat. (Nota: „târziu“). HODOȘ, P. P. 152. Oii vini mai amănat. ALEXICI, I. P. 265₂₂. [Cfr. arom. amănat, megl. mănăt, istro-rom. amnăt, „târziu“; alb. menuam, „träge“, vonë, vonęte, „spät am Abend“.] Cfr. neamănat.

AMÂNĂTĂ vb. I. refl. „Tarder, être en retard“. — În Banat. „A se întârziă“. [E bolnavă] de multul așteptat După drăgușu din sat, Că prea s'a amănatat. HODOȘ, P. P. 198. (Nota: „întârziat“.)

— Derivat din amănat.

AMÂNĂTOR, -OĂRE adj., subst. „Qui ajourne, remet, diffère, retarde continuellement; temporisateur, tardif“. — Adjectivul verbal al lui amână (derivat prin suf. -ător), întrebuințat une-ori în funcțiune substantivală.

AMANDAMENT s. a. v. amendament.

AMÂNDEA interj. „Sus à (ou sur) qqn. ! Vite! Du coup!“ — În Mold. Exclamație întrebuințată spre a exprimi un indemn la năvală peste cineva, sau fuga repede de undeva. „Fuga!“ „Zbughi!“ Rusaliele se primblă noaptea prin sat; cum le-om sări, amandea pe ele. ALECSANDRI, T. 723. (În Glosar: „dă năvală!“) Amandea pe ușă = fuga pe ușă. CREANGĂ, GL. Îmf' o mână de nisip și-amandea înapoi. ȘEZ. II, 100. Și până să caut eu un ciomag, el amandea pe ușă afară și nici nu l-am mai sărit. PAMFILE, P. II. [Și: d'amandela. Umbli numai d'amandela. POP., ap. RUDOW, XVII, 381 și: amândilea. Com. G. T. Kirileanu.]

— Din turc. amadê, „prêt, préparé.“ ȘIO. II, a, 19.

AMĂNDOI, -DOUĂ num. „1°. Les deux, tous (toutes) les deux, l'un (l'une) et l'autre. 2°. L'un (avec) l'autre, mutuellement; nous (vous, eux) deux, ensemble.“

Amândoi sânt „doi împreună, în același timp, de o potrivă“. Erau odată... doi frați și amândoi erau însurați. [Cei doi frați nu trăeau bine, căci] cel mai mare eră... chiabur..., iară cel mai mic eră sărac... Fratele cel sărac... avea și el o pereche de boi..., țapoși la coarne, amândoi adormiți... și grași. CREANGĂ, P. 37.

1°. Subst. „Și unul (una) și altul (alta)“. Le tăiară capetele amândurora. MINEIUL (1776), 94^{2/1}. Îi găsi pe amândoi adormiți. GORJAN, H. 3₂₄. Amândoi vom fi cumiști. EMINESCU, P. 275. I-a cuprins jale pe-amândoi. COȘBUC, F. 70. Amândoi erau îmbrăcați. ISPIRESCU, L. 38. Ipate le dă de băut, până le amețește pe amândouă. CREANGĂ, P. 173. Mânule meale sânt săci amândouă. DOSOFTEIU, V. S. 152₁. Plângu-mi ochii amândoi. JARNİK-BĂRSEANU, D. 113. | Ingenunchind amândoi dinaintea împăratului, își jură credința unul altuia. CREANGĂ, P. 279. | Amândoi într'o durere se uscau de pe picătoare. KONAKI, P. 84. Să fim amândoi una. JARNİK-BĂRSEANU, D. 50. Amândoi ca două flori. idem, D. 80. Amândoi, două nevoi = alle beide taugen nichts. POLIZU. || „Și una și alta“ se referă la mai mult de cât „două“ lucruri: Saduchieii amă zicu, că nu va fi înviere, nece ingeru, nece duhu; iară Fariseii ispovedesc amândouă. COD. VOR. 48₅ (= amândouă le credu. N. TESTAMENT, 1648; mărturisesc-le amândouă. BIBLIA, 1688: „Car les sadducéens disent qu'il n'y a point de résurrection, ni d'ange, ni d'esprit; mais les pharisiens soutiennent l'un et l'autre“; „Pharisœi autem utraque confitentur“.)

Adj. Substantivul la care se referă e articulat. *Potoli vrajba fraților amânduror.* DOSOFTEIU, V, S. 132₁. *Se tot făcea cheltueali amânduror țărilor.* NECULCE, LET. II, 260₃₇. *Începu cu amândouă mâinile a-și împărți avearea.* MINEIUL (1776), 180 ¹/₂. *Piap-tână și imbracă la fel pe amândouă fetele.* CREANGĂ, P. 270. *Își aprinde lumânarea d'amândouă căpătăile.* ZANNE, P. III, 213. [Se găsește și: *Avuția amânduror obrazele ce vor face mestecare de sânge să fie domnească.* PRAVILA MOLD. 119.]

² Se exprimă un raport reciproc. „Unul cu (sau: pe) altul, unul altuia“, adesea „laolaltă“, „împreună“. *Subst. Când se vor iubi amândoi, răpitorul cu fata cea răpită...* PRAVILA MOLD. 102₂. *Îndelungată vroavă au avut amândoi.* DRĂGHICI, R. 16. *Fata... făcu precum îi zisese calul și porniră amândoi.* ISPIRESCU, L. 27. *Acești frați nu mai avuse prilejul a se întâlni amândoi.* CREANGĂ, P. 183. *Dragi ne săntem amândoi; Este-un deal mare între noi.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 60. || *Adj. După acestea au ieșit amândouă împărătesele în grădina, ca să se primble.* CREANGĂ, P. 87. || În legătură cu pronumele personal. *Nu e nici o asemănare între voi amândoi.* C. NEGRUZZI, I, 64. *Multe iebăni am mai făcut noi amândoi!* ISPIRESCU, L. 15. *Amar eră să fie de voi, de nu eram noi amândoi.* CREANGĂ, P. 269. | În vechime: *Amândoi-vă ați rămas netocmiți.* DOSOFTEIU, V, S. 12₁.

[Se declină ca doi. În loc de amânduor, mai ales amânduror, după analogia lui „tuturor“; primește un -a, când are funcțiune substantivală (VARLAAM întrebuințează însă numai forma amânduror C. 69₂; 222₂; II, 46₁), une-ori și când, având funcțiunea adjectivală, urmează substantivul. Prin analogie se spune la Arom., și: *amințreil'i, aminpatrul'i.* La RADU DIN MĂNICEȘTI (a. 1574). *Șezu cu amândoi-sprezece ucenici.* ap. HEM. 1088. *Îndată ce trecem de „doi“, avem legătura cu „tot“: tustrei, toate patru etc. sau cu „câteși“: câteși-trele, câteși-patru etc. | În Oravița-montană (Banat), comună mai mult germană, a auzit Weigand, JAHRESBER. III, 312, forma: *alemândouă = Beides (im neutralen Sinne)*, rezultând probabil din amândouă + alle Beide.]*

— Presupune o formă preromană: * *amendui*, -duae: v.-ital. *amendue*, engadin *amenduos*, în loc de *ambo duo* > * *ambi-dui*, * *ambae-duae*: ital. *ambidue*, *ambedue*, v.-span. *amos dos*, *amas duas*, v.-fran. *andui*, *ansdous*, *ambesdous*. Cfr. *ambii*, *imbii*.

AMANET s. a. (Jur.) „*Gage, nantissement, Otage*“. „Zalog“. *Amanet este un contract prin care datoravul remite creditorului său un lucru mobil, spre siguranța datoriei.* HAMANGIU, C. C. 421. *Lăzile gemeau de scule, șaluri și argintării, tot amaneturi de pe la boierii.* GHICA, ap. ȘIO. | „Punem, dăm, lăsăm“ sau „luăm, oprim, avem“ ceva (ca) amanet. *Am un amanet ca să-ți dau.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 233₁₀. *Ne-au oprit două poloboace de icre negre, amanet.* URICARIUL, XIV, 241₁₄. *Am pus amanet tot ce aveam.* ALECSANDRI, T. 556. | *A pune casa amanet = „a și-o ipoteca“.* | *A scoate un amanet = „degager un objet mis en gage“.* || P. ext. „Ostatec“. [Sabinii sânt gata de a se supune craiului Romei] și, de va voi, să-i dea și amanet pe unii din ei. BELDIMAN, N. P. II, 25. [Plur. -neturi și -nete.]

— Din turc. amanet, idem, probabil prin mijlocire n.-grec. (ἀμανέτι), în epoca fanariotă.

AMANETĂ vb. I^a. (Jur.) „*Engager, mettre en gage, donner en nantissement, hypothéquer*“. — „A zalogi, a ipoteca“. *Ce-o să mai amanetăm la urma urmelor, dacă pierdem și 'n astă seară?* DELAVRANCEA, S. 113. [† În secolul trecut și: amanetari vb. IV^a și amanetarisă vb. IV^a. *Pădurea... a fost a lui Grigorcea...*, care, amanetarină-o drept 1500 galbeni... I. IONESCU, D. 267. Cfr. amanetat.]

— Derivat din amanet (cfr. n.-grec. ἀμανέτιω).

AMANETĂR adj., subst. (Jur.) „*Créancier hypothécaire, détenteur d'un objet engagé*“. — Cel ce primește ceva ca amanet. *Adj. Creditorile amanetar, hangiu și cărașul sânt preferiți vânzătorului unui obiect mobilier.* HAMANGIU, C. C. 434. || În loc de creditor amanetar și numai subst.: amanetar. idem, XLIV. (Cfr. zălogaș).

— Derivat din amanet, prin suf. nom. agent. -ar.

AMANETĂT, -Ă adj. (Jur.) „*Engagé, mis en gage, donné en nantissement, hypothéqué*“. — Participiul lui amanetă, devenit adjectiv. „Zălogit, ipotecat“. *Se cere un act...*, ce să enunțe... specia și natura lucrurilor amanetate. HAMANGIU, C. C. 421. *Fă-ți socoteala. Ai primit 5.000 de galbeni, când te-ai înșurat? Mai adaoge alte 10.000, amanetați în moșioara ce ți-au mai rămas... — ce rămân? ALECSANDRI, T. 1271. [† și: amanetarisit: Având a primi... o somă de bani, amanetarisită... cu niște moșii... URICARIUL, VIII, 141₂₆.]*

AMĂNT s. m. „*Amant, amoureux*“. — Acela care se bucură de favorurile unei femei cu care nu este căsătorit. Expresie mai literară pentru: „Amorez, draguț, (pop.) ibovnic“. *Găsiră pe tinerii amanți dormind îmbrățoșați.* C. NEGRUZZI, I, 108. *Dragostea? Un lanț ce se 'mparte cu frăție între doi și trei amanți.* EMINESCU, P. 230.

— N. din fran. (= lat. amans, -ntem.)

AMĂNTĂ s. f. „*Amante, amoureuse, maîtresse*“. — Expresie mai literară pentru: „Amoreză, draguță, (pop.) ibovnică“. *Toată această declamațiune... este numai o introducere penitru a ajunge la exprimarea dorinței de a-și revedea amanta.* MAIORESCU, CR. I, 43.

— N. din fran.

AMĂNUNT, -Ă (loc.) adv., adj., s. a. „I. *En détail, par le menu, minutieusement, soigneusement, méticuleusement*. II. *Détailé, minutieux, soigneux, méticuleux*. III. *Détail, menu*“.

I. Adv. În legătură cu verbe ca: „a cercetă, a socoti, a da seama, a descrie, a analiza, a căuta, a ceti, a spune, a întreba, a mărturisii etc.“, înseamnă „observând, considerând tot, chiar și cele mai mici și neînsemnate părți ale unui lucru, în mod minuțios, conștiincios etc.“ Foarte rar singur: *Nu cu evanghelia numai strigă, ce și cu... ai săr ucenici a-măruntă spune.* MSS. (s. XVII), ap. HEM. 1032. || Din cele mai vechi texte amănunt apare ca un substantiv, capabil de a primi articolul, formând cu prepoziții locuțiuni adverbiale, cu sensul de „amănunțit“. (Cfr. *Ai luat satul de-a rândul și casele de-a măruntul.* MARIAN, I, 178). † **Pre amănunt(ul):** *Le spune pre amăruntul și le arată pilda.* CÖRESI, ap. HEM. 1032. *Să socotim tot lucrul preamănuntul.* PRAVILA MOLD. 102. *Pre amănuntul și în față, despre numere și despre țări...*, cu bună voie mărturisim. CANTEMIR, IST. 75₂₃. *Să luăm preamănuntul istoria acestii svinte.* DOSOFTEIU, V, S. 51₂. *Îi spunea pre amărunt de războiul lor.* MUSTE, LET. III, 43₁₆. || **Cu amănunt(ul):** *Să dea samă la ceilalți epitropi cu amăruntul.* URICARIUL, I, 76₁₇. *Să le socotești toate cu amăruntul.* ANTIM, P. XXIII₂₃. *Foarte cu amăruntul... vouă cercetă.* PANN, E. I, 107₃. *Dar unde se pot toate descrie cu amăruntul?* C. NEGRUZZI, II, 203₁₈. *Cine caută cu amăruntul și cu stăruință, trebuie să găsească.* ISPIRESCU, L. 214. *A povestii cu amăruntul = umständlich erzählen.* POLIZU. | Întrebuințat în mod atributiv: *Întărând... în cea mai cu amăruntul cercetare...* URICARIUL, II, 15. *Vânzare cu amănunt = „cu bucata“: „vente en détail“.* || **De-amănunt(ul):** *Câte nevoi păți, nu-i cu puțință deamănuntul a le scrie.* DOSOFTEIU, V, S. 4^b. *Au chemat Nicolai-Vodă pe Manolachi vornicul... și l-au întrebat de amănuntul.* AXINȚI URICARUL, LET. II, 161₃₈. Că-

mila de-amăruntul își spune scârba toată. C. NEGRUZZI, II, 296/1. || † **Din amăruntul:** *Au socotit din amăruntul toate cumpărăturile.* URICARIUL, X, 171/29. || Astăzi mai ales: **Cu de-amăruntul:** *Textul baladei române... îl vom analiza cu deamăruntul.* ODOBESCU, I, 214. *Moșia am cercetat-o cu de-amăruntul, în lung și în lat.* ALECSANDRI, T. 796. *Cum s'a sculat a și început a căuta cu deamăruntul prin așternut, să vadă ce poate să fie.* CREANGĂ, P. 264. *Cercetă mai cu d'amăruntul despre dînșii.* ISPIRESCU, L. 193. *A cercetă cu de-amăruntul = durchsuchen.* POLIZU. || † Fără prepoziție, dar articulat. *Amăruntul = minutatim.* ANON. CAR. *Amândoi, demăneafa, tuturor a-măruntului vedeara ce văzuse [în vis] spuseră.* MSS. (s. XVI), ap. HEM. 1032. *Noi după acum amăruntul cercetare ce am făcut pricinii acestia, într'acest chip am găsit cu cale a fi.* (Mold., a. 1805). URICARIUL, IV, 143/18.

II. *Adj.* „Amăruntit, minuțios, conștiincios.“ *Puțin întrebuințat. Cu popușoiul ar trebui să se facă cele mai amăruntate cercetări.* I. IONESCU, C. 60. *Cercetarea amăruntă a feluritelor faze prin care gravul poporului român a trecut...* ODOBESCU, I, 352.

III. *Subst.* „Amăruntime, detaliu“. *Mai povestii încă odată, cutoate amărunturile.* GORJAN, N. II, 24. [La Albert Dürer] *geniul tudesc se vădește cu toate naivele sale amăruntate.* ODOBESCU, III, 58/18. *În ceasurile de mâhnire... sufletul e împins de sine-și spre gândiri poetice; mintea zărește natura omenească printr'o rază amurgită, ce-i ascunde amăruntetele banale ale vieții.* idem, I, 185. *Din analizarea precedentă a amărunturilor poetice, constatăm... următoarele...* MAIORESCU, CR. I, 38. *Lută aminte la toate amărunturile ce încungiură casa.* ISPIRESCU, L. 75. *Pe... Chiajna voise s'o mărite cu ciudatul Grec... Despot... și — interesant amărunt — ea trimise acestuia portretul miresei lui.* IORGA, CH. I, 82. *A da amăruntate :* „donner des détails“, *a intră în amăruntate, a se pierde în amăruntate :* „entrer, se perdre dans des détails.“ *Amăruntate uneii afaceri :* „les tenants et les aboutissants d'une affaire“. [Plur. nunte și nunturi.]

[Forma originală amărunt se găsește în concurență cu cea disimilată amărunt, adesea la același scriitor: cfr. cele două exemple din Odorescu, sub III.]

— *Din prep.* a³ + mărunt (cfr. ital. *specificare a minuto certe materie* = „bis ins kleinsten zerlegen.“). Funcțiunile II și III sânt nouă și literare, cea din urmă născută probabil din tendința de a avea un cuvânt românesc corespunzător fran. *détail* (cfr. cu (de-)amăruntul: „en détail“).

AMĂNUNȚI vb. IV^a trans. „1°. *Mouvoir, ameubler la terre.* 2°. *Détailler, circonstancier*“. — 1°. (Agric.) „A mărunți, a fărâmița, a afână pământul prin săpare, arare, prășire etc.“ *Dacă, înainte de a sămăna mălaiul, am amărunți bine pământul și nu am arunca sămânța peste brazdele nesfărâmate cu borona..., atunci de bună samă am dobândi mai îmbelșugată roadă.* I. IONESCU, C. 31. *Băligarul are o însemnată lucrare și asupra însușirilor fizice ale pământului, pe care le îmbunătățește, amărunțind pământurile cele lutoase.* idem, M. 313. [Și: amărunți vb. IV^a. | Cu trecerea la conj. I. și: amărunța vb. I^a. *Înghețurile amărunțeauă fața ogorului.* I. IONESCU, C. 31.] || 2°. „A detalia, a răspica, a arăta în amăruntate, cu de-amăruntul“. *Ia(n) amărunțeste-mi tot ce s'a întâmplat.*

— *Derivat din amărunt:* în sensul 1°, după verbul mărunți; în sensul 2°, după fran. *détailler*.

AMĂNUNȚIME s. f. „*Détail, minutie; soın conciențieux*“. — *Amăruntime = amărunt, detaliu.* BARRONZI, L. I, 101/11. *Pe aiurea... se drămluiesc lucrurile cu amărunțimea ce se cuvine.* I. IONESCU, C. 142. [Și: amărunțime.]

— *Derivat din amărunt, prin suf. col.-abstr. -ime.*

AMĂNUNȚIRE s. f. „1°. *Action de mouwer, d'ameubler (la terre).* 2°. *Action de détailler, de circonstancier*“. — *Infinitivul lui amărunți, devenit abstract verbal.* 1°. (Agric.) „Sfărâmare, fărâmițare, afânare a pământului“. *De va bate ploaia peste o arătură proaspătă, strică pe tot anul... taată cheltueala și osteneala ce s'au întrebuințat întru amărunțirea [pământului].* I. IONESCU, C. 31. [În acest sens și: amărunțire.] || 2°. *Arătare în amăruntate, cu de-amăruntul.*

AMĂNUNȚIT s. a. (Agric.) = amăruntire (1°). *Participiul lui amărunți, devenit abstract verbal. Amărunțitul se face prin arături, grăpări și prășituri.* I. IONESCU, M. 327. [Și: amărunțit.]

AMĂNUNȚIT, -Ă adj., adv. „I. *Mouvé, ameubli* (se dit de la terre). II. 1°. *Détaillé, circonstancié.* 2°. *En détail, par le menu*“. — *Participiul lui amărunți, devenit adjectiv, și întrebuințat și cu funcțiune adverbială.* I. *Adj.* (Agric.) „Fărâmițat, prefăcut în fărâme, afânat.“ *Fața ogorului [să fie] foarte amărunțită.* I. IONESCU, C. 34. *Pământul amărunțit bine ajută materiile ce sânt în el, ca să se desfacă.* idem, D. 244. [În sensul acesta și: amărunțit.] || II. *La scriitorii moderni amărunțit traduce pe fran. „détaillé“ (amărunt = détail), înlocuind în mare parte neologismul „detaliat“.* 1°. *Adj.* [Despre] *izvoarele istorice, [Eminescu]... avea cunoștința cea mai amărunțită.* MAIORESCU, CR. II, 299. || 2°. *Adv.* „Cu amăruntul, în amăruntate.“ *Să-mi spu amărunțit tot ce-ați făcut la întrunirea de-aseară.*

AMĂNUNȚITÓR, -OÁRE adj. (Agric.) „*Facile à mouwer*“. — *Adjectivul verbal al lui amărunți, (derivat prin suf. -itor).* „Ușor de sfărâmat, de fărâmițat, de afânat.“ *Pământul în care se fac mai bine fasolele este acel amărunțitor, bogat și răcoș.* I. IONESCU, C. 80. [Și: amărunțitor. | Dial.: -tóriu.]

AMĂN-ZAMÁN! interj. }

AMĂNZ-AMĂNZ! interj. }

„Grâce!“ — *Aman-zaman* e o expresie destul de întrebuințată în Muntenia spre a arăta că cineva a venit să se roage cu stăruință, să implore ajutorul cuiva, la o mare nevoie, d. e. „A venit la mine [și mi-a zis]: „aman-zaman“, să-i dau 1000 de lei, de unde-oiu avea, de unde n'oiu avea“. *Într'o zi mă pomenesc cu vărul meu...: Aman-zaman! să-l împrumut cu patru mii de lei.* BRĂTESCU-VOINEȘTI, L. D. 282. [RĂDULESCU-CODIN dă forma: amănz-amănz, care, în exemplele ce citează: *Tu amanz-amanz și lui nici nu-i pasă!* sau: *Până când tot amanz-amanz?* are același sens și e greșit interpretat prin „cuvânt cu care, spui că vrei binele cuiva“.]

— *Din turc. aman*, „grâce“, și *zaman*, „temps, moment“. În turcește construcția *aman-zaman*, „vreme potrivită pentru îndurare“, nu se întrebuințează de cât în construcție negativă: *aman-zaman iok* = „acum nu-i vreme de îndurare“, construcție foarte des întrebuințată în limba vulgară spre a exprima un refuz. Cfr. și: *aman zemansyz*, „sans trêve ni répit“. (Barbier de Meynard). Cfr. *aman*.

AMÁR, -Ă adj., adv., s. a., interj. „I. 1°. *Amer.* 2°. *Amer, affligent, pénible, douloureux, dur; malicieux.* II. *Amèremont, douloureusement, péniblement, durement.* III. *Amertume, douleur, peine, mal, souffrance, tristesse, malheur, misère, dureté, malice.* IV. *Malheur! hélas! Parbleu! V. Beaucoup de, tant de*“.

I. *Adj.* 1°. În sens propriu. *Despre senzațiunea de gust neplăcută.* (Contrariul: dulce). *Doară izvorul dintr'aceaiași curere izvorii-va dulce și amar?* COD. VOR. 125/1 (= apă dulce și amară? N. TESTAMENT, 1648). *Nalt cât casa, Verde ca mătasa, Dulce ca mielea, Amar ca fierca?* (= „Nucul și nuca“.) TEODORESCU, P. P. 235. | *Leacuri amare :* „des amers“.

Nu dau leacuri amare... Ci tot buze rumeioare. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 374. | P. ext. A avea sau a-și simți gura amară : „avoir ou se sentir la bouche amère“ (ital. „bocca amera“).

2°. Fig. Despre orice lucru care e în stare a produce în sentimente neplăcute sau dureroase. *Amară-i frunza de nuc; Mai amar dorul ce-l duc!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 90. *Of!... ce viață amară!* MARCOVICI, C. 7/16. *Binele ades vine pe urmele mâhnirei și o zămbire dulce Dup'un amar suspin.* ALEXANDRESCU, M. 5. *Se dete cu totul la această patimă [= amorul], dulce și amară.* C. NEGRUZZI, I, 20. *Un plâns amar mă 'nneacă.* EMINESCU, P. 201. *Cătă iarbă pe hotară, Nici una nu e amară Ca mama d'a doua oară.* DOINE, 25/17. || „Răutăcios“. *Își arată antipatia lor prin vorbe amare și împungătoare.* BĂLCESCU, M. V. 408. *Dulce la limbă, amar la inimă.* ZANNE, P. III, 539. || „Care denotă amărăciune sufletească“. *Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurei se adânci vădit.* EMINESCU, N. 71. *Ironia amară, care străbate din puținele poezii ale răposatului N. Nicolae, este mult mai puternică... în Eminescu.* MAIORESCU, CR. I, 290. || *A face amar, cfr. „a amări.“ A face cuiva zile amare = „a-i amări traiul“ : „rendre à qqn. la vie dure“.*

II. Adv. Numai în înțeles figurat. *Amar fu bătut de dînșii.* P. MAIOR, IST. 174. *Răneă cumplit și amar.* PANN, E. I, 43. *Admițând chiar, că... cele mai multe ziare și poezii nici nu merită acest nume, — de ce să fie totuși așa de amar combătute?* MAIORESCU, CR. I/V. *Am să te pedepesc amar pentru nesocotința ta.* ISPIRESCU, L. 87. *Amar se spăimântă.* ALECSANDRI, P. P. 210/11. *Chiar și: Vai, amar se bucură.* MARIAN, SA. 286. | *De-ar fi fost el un viteaz, Nu mi-ar fi așa necaz; Dar a fost un biet tâlhar Și de-acea mi-e amar!* ALECSANDRI, P. P. 230b/15.

III. Subst. Numai în sens figurat. *Pân' nu-i gustă amarul [!], nu știi ce-i dulcele.* ȘEZ. I, 219/25. *Văm scăpă de acea muncă iute, fraților..., de amărui și de boală și de suspinare.* CORESI, E. 28/20. *Mare răutate va fi acolo, mare nevoie, mare amărui.* VARLAAM, II, 27/2. *Adul [= iadul] iaste plin de amărui ferbinte.* CUV. D. BĂTR. II, 228. *Aceia bucurie, pre urmă de venit în suspinuri și în amar.* NECULCE, LET. II, 325/5. *Ce amar trebui să fie în sufletul său și câtă jale în inima soției sale!* C. NEGRUZZI, I, 41. *Un vis ce-și înmoaie aripa 'n amar.* EMINESCU, P. 59. *Câte-amaruri am răbdat, știu, biata, numai eu!* COȘBUC, F. 269. *Tot omul are un dar și un amar; și unde prisoșește darul, nu se mai bagă în samă amarul.* CREANGĂ, P. 269. | *Amarul „se duce, se trage, se mănâncă, se bea, se inghite“ etc. Multe amaruri am mai tras!* MARIAN. *Să rămâie, să-și mănânce amarul împreună.* ISPIRESCU, L. 97. *Mult amar am inghițit!* ALECSANDRI, P. P. 379b/1. *De aici: A-și mânca amarul cu cineva = „a-și duce viața cu cineva“. Cu el mi-am mâncat amarul! A bea tot amarul = „a simți toată amărăciunea unei întâmplări ori vieți dureroase“ (cfr. paharul amărăciunii) : „boire le calice jusqu'à la lie“. | În ochi. Dă-l amarului! (Hațeg, în Transilv.). ap. HEM. 995. *Își dă amarul pe scaun și pe clește = bate pe cei din casă, de necaz, cu scaunul și cu cleștele.* PAMFILE, J. II. || În legătură cu prep. „cu“. *De ce, maică, m'ai făcut... Să trăesc tot cu amar?* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 178. *Cu amar are să-i vină și lui la urma urmelor.* ISPIRESCU, L. 27. | Din această legătură s'a născut loc. adv.: cu amar, cu același sens ca adverbele: „amar, amarnic“. *Și atunci mânia-se acel împărat cu amărui.* CUV. D. BĂTR. II, 154. *Vor plânge cu amărui.* VARLAAM, C. 27/2. *Vântul geme prin codri cu amar.* EMINESCU, P. 213. *A început a plânge cu amar.* CREANGĂ, P. 97. *Cu amar l-au omorât.* ALECSANDRI, P. P. 118b. [Plur. -măruri.]*

IV. Interj. Exprimă compătimire, durere sau amenințare. Se construiește cu „de“, cu dativul sau în mod absolut. *Se stinseră curând, o amarui! că*

se sfădiră adinsu ei-și. MOXA, 361. *Amar celue ce-și uriaște fratele său!* CUV. D. BĂTR. II, 463. *Tot rău și amar de creștini!* NECULCE, LET. II, 219/25. *Amar va fi aceluia, a căruia inimă împietrită nu simte!* MARCOVICI, D. 34. *Amar mie!* ALECSANDRI, P. I, 102. *Nu te duce, fata mea, că-i amar de viața ta!* ȘEZ. V, 13b. *Amar eră să fie de voi, de nu eram noi amândoi! Și cu străjuirea voastră eră vai de pielea noastră!* CREANGĂ, P. 269. | *Adesea repețit sau întărit prin „vai și...“ Oh, oh! mare nevoie! vai, vai! mare greutate! Amar, amar!* VARLAAM, ap. HEM. 996. *Sai, Române..., Căci potopul iată-l vine, Și-i amar, amar de tine!* ALECSANDRI, P. II, 15. *O amar, măndro, amar!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 156. *Vai de el, amar de ea!* ALECSANDRI, P. P. 28b/10. *Noroc de la Dumnezeu, că eră o fată robace și răbdătoare, căci altfel ar fi fost vai și amar de pielea ei.* CREANGĂ, P. 281. || *Hai, mândră, la cununie, Până-i frunza verde 'n vie: Dacă frunza s'a uscă, Cin', amar, ne-a cunună!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 49.

V. Prin amar de precedat de „atăt(a)“, „ce de“, „mult“, se exprimă noțiunea unei mulțimi mari. *Acești Domni străini, ce de amar de bani dau pentru vrăjbele cele ticăite a lor!* NECULCE, LET. II, 418/4. *Moșneagul, văzând pe cucușul său... încunjurat de-atăt amar de galițe, i-a deschis poarta.* CREANGĂ, P. 68. *Cu cine fii dumneata... atăta amar de oi?* MARIAN, T. 307. *Sânt amar de ani, amar!* COȘBUC, F. 71. | *Un amar de oameni = mulți.* PAMFILE, J. II. | *După amar de găsim și singularul, când avem a face cu un substantiv abstract sau colectiv. N'ai fost pe la dînsul de atăt amar de vreme.* C. NEGRUZZI, II, 202/20. *Sprintenă, cum n'a mai fost de amar de vreme, se coboară de pe cuptor.* SEVASTOS, N. 52/5. *De mult amar de vreme După el sufletu-mi geme.* ALECSANDRI, P. I, 30. *Ce a făcut el, că a câștigat atăta amar de grâu?* MARIAN, SE. II, 147. *Din pricina ta s'a prăpădit atăta amar de lume!* CREANGĂ, P. 318. *După atăta amar de trudă și primejdii..., au izbutit să ajungă la gura unei peșteri.* Idem, 94. *Chiar și: Cu ce să hrănească atăta amar de copil?* RETEGANU, P. IV, 15/27. [Acest amar de... se va fi întrebuitat la început numai în fraze interogative sau exclamative, după ce, cât. Cfr. fran. combien de... = „comme bien de“. | TDRG. citează următoarele construcții analoge: a.) după „ani amari“: *atăția amari de ani!* ALECSANDRI; b.) printr-o apropiere de adjectivul „mare“: *atăta mare de (timp, vreme, ani)!* ISPIRESCU; c.) *atâți(a) mari de ani!* idem; *chiar și: d.) atătea mari de vreme!* ODOBESCU.]

[Alături de formele regulate ale declinării, a pătruns pe ici pe colo și în literatură forma dialectală *amară* = amare (fem. plur.). *Lacrimile curgeau amară și se amestecau cu sângele.* SADOVEANU, P. 221, întrebuitată și în vechime: *Din inimă să lă-săm lacrăme amară.* MSS. (s. XVII), ap. HEM. 992. Prin apropiere de adj. „mare“ se găsește și fem. plur. *amari*: *Lucru vrednic d'amari lacrimi.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 992. *Mihaiu împuțat prin vorbe amari cruzimea [prințului].* BĂLCESCU, M. V. 412/17.]

— Din lat. *amarus*, -a, -um : vegl. *amuăr*, ital. *amaro*, v.-prov. *amar*, fran. *amer* (pretutindeni și ca subst.; cfr. lat. *amara*, -orum). Pentru IV cfr. sicilian. *amaru ad iddu! amaru mia!* ap. HEM. 999.

AMĂRĂCIÓS, -OASĂ adj. „De goût amer“.—„A-mărui“. [Și: *amărícios.*]

— Derivat din amar, prin suf. adj. -ăcios.

AMĂRĂCIUNE s. f. „Amertume. Choses amères (à boire, à manger)“. — Înșușirea de a fi amar, gândită ca abstracție. *Frunză verde-amărăciune, S'a dus mândra mea în lume!* DOINE, 32/5. || În înțeles propriu se întrebuintează rar și mai ales la plural, cu sens concretizat. *I-a dat să bea niște amărăciuni, de-i făcuse gura pungă.* De acest sens se leagă expresia: *paharul amărăciunii*: *Nu voui fi băut*

în zadar paharul amărăciunii. MARCOVICI, C. 10/2. | Se întrebuințează mai ales în sens figurat, ca și substantivul „amar“, exprimând un sentiment dureros, chinuitor, întristător, sau răuvoitor. Iară carele se delungă de Dumnezeu, toate realele și spurcăciunea și amărăciunea lucrează și se chinuește. CORESI, E. 15/24. Amărăciunea ai semănat, seceră pre dinșa răutate. URICARIUL, VI, 177/2. Din cupa desfătării, amărăciunea naște. ALEXANDRESCU, M. 67. Căci atunce lesne în amor credeam Și amărăciunea-i încă nu știam. C. NEGRUZZI, II, 30/14. „Chemarea unui filosof?“ zise umbra surzând cu amărăciune, — „foarte bine!“ EMINESCU, N. 62. Iși pierdă cumpătul, de supărare și amărăciune. ISPIRESCU, L. 27. „Aceasta-i curat sârăcie!“... zise împăratul în sine, plin de amărăciune. CREANGĂ, P. 262. Sufletele păcătoșilor petrec în foc, în munci, în dureri, în amărăciuni. ȘEZ. III, 238/31. | Gura-i plină de amărăciune. DOSOFTEIU, PS. 33. Cele 70 de poezii ale lui Eminescu, [cu] adâncă lor melancolie și... amărăciunea lor satirică. MAIORESCU, CR. II, 214.
— Derivat din amări sau din amar, prin suf. abstr. -ăciune.

AMĂRALĂ s. f. v. amăreală.

AMĂRALUȚĂ s. f. (Bot.) „Cicendii filiforme: Cicendia filiformis (= Gentiana filiformis = Microcala filiformis)“.—Mică plantă erbacee din fam. Gentianaceelor, tulpina ramificată chiar de la bază; frunzele lanceolate; florile galbene aurii sânt mici... Crește prin locuri umede, prin păduri [în] Iulie-Septemvrie. Această plantă conține un suc amar cu proprietăți tonice. [Se mai numește și:] Amăruță. PANȚU, PL.
— Derivat din amărel, -ea sau din amăreală, prin suf. dim. -uț.

AMARANT s. m. (Bot.) „Copayer“. — Amarant, ... frumos lemn [compact, greu, cu o structură fină și de o culoare violacee] ce provine dintr'un arbore [mare ce crește în America tropicală], numit „Copayera bracteata Benih.“, din familia Leguminoaselor... [din care se extrage și substanța terebentină] cunoscută sub numele de „balsam de copahu“. ENCICL. R. I, 135.
— N. din lat.

AMARANTĂ s. f. (Bot.) = știr. [După BĂRCIANU = bânăuți.]
— N. din fran. amarante (= lat. amarantus).

AMĂRĂT, -Ă adj. † cfr. mărat.

AMĂREALĂ s. f. „I. 1°. Action de rendre amer. 2°. Amertume. II. Laitier commun: Polygalavulgaris“.
I. 1°. Acțiunea de a face ceva amar. „Amărire“.
2°. Însușirea de a fi amar. „Amărimă, amărăciune“. Amăreala acestui pelin nu-mi pare a fi naturală. || Fig. În înselă desmierdări aflăm și ceva amărală. KLAIN (a. 1784), ap. HEM. 1021. Nu e nici o dulceață să nu fie urmată de amăreală, nu e nici un suis fără coboriș. RETEGANUL, P. IV, 62/19.
II. (Bot.) Mică plantă erbacee din fam[ilia] Polygalaceelor; frunzele sesile îngust-lanceolate; florile mai adesea albastre, roșee, mai rar albe..., fructul o capsulă comprimată cordiformă. Crește prin fânețele uscate, prin locurile nășipoase de la câmp, coline și din munți, [în] Maiu-August... Din cauza proprietăților sale tonice... întrebuințată contra afecțiunilor pulmonare. [Se mai numește și:] Iarbă-lăptoasă, Șerpariță, Șopârliță. PANȚU, FL.
[Dial. și: amărâlă.]
— Derivat din amări, prin suf. abstr. -eală.

AMĂREI, -EĂ adj., s. f. „I. Un peu amer. II. (Au féminin). Chardon-de-Notre-Dame, Chardon Marie: Silybum Marianum (= Carduus Marianus)“.

I. Diminutivul lui amar (derivat prin suf. -el). || II. (Bot.) Substantivat sub forma feminină. În Transilv. = armurar. Amărea = o plantă: carduus Mariae... der Frauendistel, Bitterdistel. LB. BĂRCIANU. Lipsește la PANȚU, PL. După HEM. 1021: nu derivă din „amar“, ci din „Maria“, modificându-se prin etimologie poporănă.

AMĂRI vb. IV^a. „I. 1°. Rendre amer. 2°. (Refl.) Devenir amer. II. 1°. Abreuver d'amertume, causer du chagrin, affliger, attrister, tourmenter, irriter. 2°. (Refl.) Se chagriner, s'attrister, s'affliger, se faire de la peine, se tourmenter. Vivre avec peine, traîner la vie péniblement“.

1. În sens propriu. Despre gust. (Contrariul: a (se) îndulci). 1°. Trans. „A face amar“. Absol. Apa deîn ceriu... înălbește și negrește, rușaste și mohoșaste, îndulcește și amărăște. CORESI, ap. HEM. 1023. | Treaverile amărăsc vinul. ECONOMIA, 162. || 2°. Refl., mai rar intrans. „A deveni amar“. Ciorba s'a amărit de tot. | Ce-a fost verde-a vestejit, Ce-a fost dulce-a amărit, Ce-a fost vesel s'a măhnit. ALECSANDRI, P. P. 336/2.

II. Fig. 1°. Trans. „A produce amărăciune în sufletul cuivă“. Absol. Gura îndulcește, gura amărește. ZANNE, P. II, 169. | Am cutezat a amări... tare pe părinții mei. DRĂGHICI, R. 86. Dorule, m'ai amărit! JARNÍK-BĂRSEANU, D. 137. || „A necăji pe cineva“. Amărîră el în pustie. CORESI, PS. 213 (=1-au amărât în pustie. DOSOFTEIU: „combien de fois l'ont ils irrité dans le désert?“). || Mai ales: a amări „viața, traiul sau zilele cuivă“ = „a face cuivă viața, traiul, zilele amare, nesuferite“: „rendre la vie dure ou insupportable à qqn.“ Până când cu-atăta jele S'amărîți zilele mele? KONAKI, P. 93. Of! Mi-ai amărit viața, copil nerușinat ce ești!

2°. Refl. „A se măhni, a-și face sânge rău“. Dacă au venit această veste, mult s'a amărit Nicolai-Vodă. ACSINTI URICARUL, LET. II, 175/22. De ce te căinești, băiețule, și te amărăști? ISPIRESCU, L. 314. Coasa'n cuiu a ruginit Și eu, maică, n'am venit; Tare ti-i fi amărit! JARNÍK-BĂRSEANU, D. 197. | Mai ales: a-și amări „inima, zilele, traiul, viața“ = „a-și face inimă, traiu, viață, zile amare din pricina cuivă sau a ceva“. Dulce maică, dragi surori, ...Ștergeți-vă lacrimile, Nu vă amărîți zilele! JARNÍK-BĂRSEANU, D. 193. | Cauza amărăciunii sufletești se poate redă prin „cu cineva, cu ceva“. Da ce stau eu, să mă amărăsc cu gânduri pocite? ODOBESCU, ap. TDRG. || „A duce o viață amară, un traiu ca vai de el“. Amărăsc = tigoresc = afflictaam vitam duco = „kümmerlich leben“. LB. „Sânteiți sântoși?“ — „Iacă, mă amărăsc și eu pe aici, pe lângă casă“. SLAVICI, ap. TDRG. [Dial. și: amări.]
— Din lat. *amarire (= amarescere).

AMĂRIE s. f. „Amertume“. — Abstractul adjectival al lui amar (derivat prin suf. -ie); cuvânt puțin întrebuințat. Și tot plâng cu amărie După scumpa mea moșie. ALECSANDRI, T. 1514. [Pare a fi făurit de Alecsandri numai pentru rimă.]

AMĂRIE s. f. }
AMĂRIE s. f. }
„1°—2°. Amertume“. — Abstractul adjectival al lui amar (derivat prin suf. -ime). 1°. În sens propriu. În [vinurile] cele roșii căutam floare, tărîe, și amărimă în acele ce le fac Moldovenii pelinuri. IONESCU, C. 196. || 2°. Fig. Ei în foamete și amărimă flămâniunii fiind, el te zicea, să mănânce căni. CANTEMIR, HR. 256/31.

AMĂRIRE s. f. „Action de rendre amer; amertume, peine, affliction, tristesse“. — Infinitivul lui amări, devenit abstract verbal. Câtă sinceră frăție adusesse el cu sine! Și răsplată? Amărîrea care sufletu-i apasă. EMINESCU, P. 92.

AMĂRÎT, -Ă *adj., subst., adv.* „I. 1°. *Rendu amer, devenu amer; attristé, affligé, chagriné, rempli d'amertume.* 2°. *Pauvre, malheureux, misérable. Maignre, décharné, émacié.* II. *Sans pitié, durement.* — Participiul lui amări, devenit adjectiv, substantivat une-ori și întrebuințat și în mod adverbial. I. *Adj.* 1°. „Devenit amar“. | *Fig. Imprejurul gurei musculoase se vedeă o dulceață, amărită de indoeli.* EMINESCU, N. 52. | „Cuprins de amărăciune sufletească“. *Copila-i amărită, C'a să fie despărțită De Moldova mult iubită.* ALECSANDRI, P. II, 51. *Ei sânt amăriți de vorbele-ți aspre.* ODOBESCU, III, 271₃₀. *Moșneagul, fiind foarte amărit, chemă fata.* CREANGĂ, P. 285. *Înima mi-e amărită!* ALECSANDRI, P. II, 100. | *Nu știu ce înfricoșătoare presimțiri a unui traiu viitor amărit și chinuzt au venit și au sfășiat biata sa inimă!* C. NEGRUZZI, I, 28. *Cum eră de cătrănită și amărită... suflă văpaie din gura ei cea spurcată.* ISPIRESCU, L. 26. *Niște zile amărite, Necăjite și târite.* ZANNE, P. II, 536. | *Ale noastre păcate, cene-șu puse înaintea ochilor noștri, mai vârtose și mai amărite să le cugetăm.* CORESI, E. 9₁. || 2°. „Sărman, prăpădit“. *Ce va mai face de-acia, amăritul om?* VARLAAM, C. 14₂. | Substantivat: *Ce-ai zis, amărito?* ȚICHINDEAL, F. 99. *Ca ocară: Amăritule!* | Legat prin prep. „de“ de substantivul următor. *Jăluiaște amăritul de om!* CORESI, ap. HEM. 789. *Când gândesc, amăritul de mine, că am să mă întorc iar la dînsa acasă, îmi vine să turbes!* CREANGĂ, P. 122. *Vai, săracele de noi, amăritele de noi... se va fi mînat împăratul pe noi!* RETEGANUL, P. II, 24₁₈. Și prin prep. „an-de (= al-de)“. *Ah, amărita'n de mine!* GORJAN, H. I, 73 (cfr. „săraca'n de mine!“). || *Om amărit = om uscat, de care nu se mai prinde carnea.* ȘEZ. II, 126₂. || II. † *Adv.* „Amarnic, cu amar“. *După puține zile, maziția îi sosi, Fără veste, negândită, ș'amărit i se vesti.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 1030. *Se luptă, se războesc amărit... Doi pe loc s'au omorît.* PANN, E. I, 40. [Dial. și: amărit. | Cfr. mărat.]

AMĂRÎTOR, -OĂRE *adj.* „*Qui rend amer; exasperant, navrant.* — Adjectivul verbal al lui amări (derivat prin suf. -itor). *Rod făpos și amăritorii.* DOSOFTEIU (= rudă rea și mănoasă. CORESI; neam despărțit de la Dumnezeu și îndărăptnic. PSALT. 1651: „generatio prava et exasperans.“), ap. HEM. 1020. [† și dial.: amăritôriu.]

AMĂRÎTURĂ *s. f.* † „*Amertume.* — Abstract verbal derivat din amări, prin suf. -itură. *Nu năspriveț inemile voastre ca întru amăritură.* DOSOFTEIU (= ca în mânia. CORESI), ap. HEM. 1021. [Plur. -turi.]

AMĂRIU, -IE *adj.* }

AMĂRIU, -IE *adj.* }

„*Un peu amer, légèrement amer; pénible.* — De un gust în care se cuprind și gustul amar; care produce o senzație ce seamănă cu amărăciunea; „cam amar, ceva amar“. *Vinul pregătit cu pelin are un gust amăriu.* (Cârjeoani, în Tutova), ap. HEM. 1031. *Pe gât simți un gust de rugină, amăriu, coclit, putred, cald, până ce se întinse, în toată gura lui arsă, o umezeală crudă și sărată.* DELAVRANCEA, S. 152. *Dulce-ți-i gura, mândruță... Că-i ca struguru! din vie: Nici dulce, nici amărie; Numai cum îmi place mie.* MĂNDRESCU, L. P. 100₇. | *Fig.* „Chinuitor“. *Jale amărie.* ALECSANDRI, P. III, 506. [În Sălagiu, cu schimbul obicinuit al suf. -iu prin -oiu: amăroiū = amăriu. VAIDA; în Țara Hategului amăroiū = cam amar. REV. CRIT. III, 86.]

— Derivat din amar, prin suf. *adj.* -iu.

AMĂRNIC, -Ă *adj., adv.* „1°. *Amer, acerbe, violent, véhément, impitoyable, dur, cruel, terrible. Pito-yable.* 2°. *Amèrement, cruellement, impitoyablement; terriblement.* — Se întrebuințează numai în sens fi-

gurat; pe când „amar“ conține mai mult ideea de „duretos“, amarnic exprimă une-ori ideea de „rău, răuvoitor, neindurat, grozav, strașnic.“ 1°. *Adj.* *Să moară... de foame... această... amarnică moarte!* DRĂGHICI, R. 42. *Iarna, de gerul cel amarnic, trăsneă grinda în odăe.* EMINESCU, N. 41. *Când am slobozit pistolul în tine, nu știu ce putere străină și amarnică îmi împingea mâna.* C. NEGRUZZI, I, 23. *În fiecare zi ce trebuie să vie, ca așteptă lungile, amarele clipe, amarnicul chin al muștrării.* SADOVEANU, M. 125. | Despre ființe sau personificări. *Amor-riul la lovituri este amarnic.* KONAKI, P. 3. *Cel ce n'are lumanare... la moarte, moare ca un câne... și trebuie să fi fost amarnic om [în viață].* De l-a lipsit cel de sus de lumină. ȘEZ. III, 115₉. | Ironie. *Amarnici is cavalerii din ziua de azi!* ALECSANDRI, T. 1154. *Zău, nu șuguesți, Buzilă? Da amarnic nu ești la viață! Când te mănii, faci sânge'n baligă!* CREANGĂ, P. 253. || † „Vrednic de milă, amărit“. *Darie, căințul și jalnicul! Amarnicul de mine, Eu, Darie împăratul, scriu la tine, cinstitul și marele Por împăratul.* ALEXANDRIA, 77. || 2°. *Adv.* „Amar, fără cruțare, grozav, foarte, strașnic“. *Ceialaltă... nu încetează de a tot plesni amarnic din harapnic.* MARIAN, SE. I, 32. *Amarnic m'a lovit în avere și în cinste.* CREANGĂ, A. 158. *La un loc se grămădeau și amarnic mai cântau.* TEODORESCU, P. P. 264. *S'au zgăriat așa de amarnic, cât se umpluse tot de sânge.* SBIERA, P. 9₂₃. *S'a înșelat amarnic.* Mai ales urmat de prep. „de“. *E amarnic de zgărcit.*

[Cuvântul apare în literatură numai la sfârșitul s. XVIII. Totuși se găsește la MOXA, 347₁₂ forma marnic: O, marnică neascultare!]

— Derivat din amar, prin suf. *adj.* -nic.

AMĂRUIU, -UIE *adj.* = amăriu. TDRG.

— Derivat din amar, prin suf. dim. -uiu.

AMĂRÚNT (loc.) *adv., adj., s. a. v.* amănuut.

AMĂRUNȚĂ *vb.* I^a v. amănuuți.

AMĂRUNȚEL(UL, DE-) *loc. adv.* „*Très en détail, minutieusement, consciencieusement.* — Diminutivul loc. *adv.* de-a-măruntel (derivat prin suf. -el), exprimând un grad mai intensiv ca acesta. Numai în legătură cu prepoziția *de*. *Cercetându-l de amărunțelul, au aflat floarea în tureata ciubotei.* SBIERA, P. 101, 34. *Cercetați lucrurile de-amărunțelul.* CONTEMPORANUL, IV, 503₂₅. [Și: de-a-mărunțelul.]

AMĂRUNȚI *vb.* IV^a (Agric.), etc. v. amănuuți (1°), etc.

AMĂRUNȚIME *s. f.* v. amănuuțime.

AMĂRÚȘ *s. m.* (Bot.) = călin.

— Diminutiv substantivat, derivat din amar, prin suf. -uș.

AMĂRÚȚ, -Ă *adj., s. f.* „I. *Un peu amer.* II. (Au féminin). 1°. *Cicendie-filiforme: Cicendia filiformis (= Gentiana filiformis = Microcala filiformis).* 2°. *Picride-fausse-Epervière: Picris hierocioides.* — I. Diminutivul lui amar (derivat prin suf. -uț). *Vinul acesta e cam amăruț.* || II. (Bot.) Substantivat sub forma feminină. 1° = amărăluță. || 2° = iarba-găiei.

AMATOR, -OĂRE *adj., subst.* „*Amateur.* — 1°. Acela căruia-i place ceva, umblă după ceva, caută ceva cu plăcere, are gust pentru ceva. „Iubitor (de ceva)“. (În acest sens, construit totdeauna cu prepoziția *de*). *Puțini amatori găsi de limba nemțească.* C. NEGRUZZI, I, 206. *Nu sânt amator de asemenea lucruri. E un mare amator de teatru.* | 2°. *Absol.* Persoană căruia-i place o artă, o știință etc. și o cultivă pentru propria sa plăcere, fără a se îndeletnici cu ea cu tot dinadinsul sau a o avea de meserie.

„Diletant“. *Trupa de amatori făcū un mare fiasco.* C. NEGRUZZI, I, 341. *Doamna mea, pentru un amator, lucrarea D-tale este minunată.* CARAGIALE, T. I, 101/14. *O fotografie de amator.*
— N. după fran. (= lat. amator.)

AMAZOANĂ s. f. „Amazona“. — 1°. (Mitol.) Femeie a unei ginte de războinice care nu admitea nici un bărbat printre ele. *Amazonoanele, vestite în vitejii muieri.* CANTEMIR, HR. 59/1. *Prin șiruri s'asvârle-amazona Camilla.* COȘBUC, X. 223/1. | 2°. P. ext. Femeie care umblă călare, care face călărie (mai ales când e îmbrăcată într'un costum anume pentru călărie). *Ţi şade foarte bine în costum de amazoană.* [Și: amazonă.]
— N. din fran. (= lat. amazon, din grec. ἀμαζών.)

AMAZONIT s. a. (Miner.) „Amazonite“. — O varietate de feldspat, întrebuințată ca piatră de ornament precum și în bijuterie. [Și: amazonită s. f.]
— N. din fran. (după numele fluviului Amazon, în a cărui regiune se găsește.)

AMAZUCHIU s. m. (Bot.) v. asmațui.

AMBALĂ vb. I^o. „Emballer. (Refl.) S'emballer“. — 1°. (Comerc.) *Trans.* „A împachetă, a înfășură și legă (marfă) în pânză groasă, pentru transport.“ *Cumpărătorii de lână o spală, mai înainte de a o ambală pentru a o expedi în Austria.* I. IONESCU, M. 395. | P. ext. „A pune într'o cutie (de scânduri).“ *Un tapițer ambală pianu[ul].* VLAHUȚĂ, D. 241. || 2°. Fig. Numai refl. (întrebuințat de cei deprinși cu l. franceză). Despre cai. „A-și luă vânt, a scăpă, a nu-l mai putea ține în frâu“. | P. ext. Despre oameni. „A se lăsa a fi cuprins orbește de un val de pasiune (mânie etc.), a se iuți, a se aprinde, a se mânia“. *Iancule, bagă de seamă, nu te ambală.* DELAVRANCEA, s. 119.
— N. din fran.

AMBALĂJ s. a. (Comerc.) „Emballage“. — 1°. Acțiunea de a ambală, „ambalare, împachetare“. || 2°. Lucrul în care se împachetează, se înfășură sau se pune ceva. *Ambalajiu* [se numește] *învelitoarea unei mărfi, a unui pachet, colet etc. Ambalajiu poate fi: pânză, lăzi, butoaie etc. Greutatea ambalajului se numește „tară“ sau „dară“.* I. PANȚU, C. C. 288. [Și: ambalajiu. | Plur. -lăge și -lăjuri.]
— N. din fran.

AMBALĂRE s. f. (Comerc.) „Action d'emballer, emballage“. — Infinitivul lui ambală, devenit abstract verbal.

AMBALĂT s. a. (Comerc.) „Emballage“. — Participiul verbului ambală, devenit abstract verbal. „Împachetare“. *Pânză de ambalat.*

AMBALĂT, -Ă adj. (Comerc.) „Emballé“. — Participiul lui ambală, devenit adjectiv.

AMBĂR s. a. v. hambar.

AMBARASĂNT, -Ă adj. „Embarrassant“. — Care incurcă, care pune în incurcătură. *O întrebare ambarasantă.*
— N. din fran.

AMBARASĂT, -Ă adj. „Embarrassé“. — Adus într'o situație perplexă, în care nu știi ce să răspunzi sau ce să faci. „Incurcat, perplex.“ *Acuzatorii erau mai ambarasați decât acuzații.* MAIORESCU, D. II, 230.
— N. din fran. (participiul devenit adjectiv, al franțuzismului ambarasă, aproape neîntrebuințat.)

AMBARCĂ vb. I^o v. îmbarcă.

AMBARCADÉR s. a. (Mar.) „Embarcadere“. — Locul (punte, cheiu) de unde se îmbarcă mărfurile și călătorii pe un vapor. Cfr. debarcader.
— N. din fran. (= span. embarcadero, idem.)

AMBASĂDĂ s. f. „Ambassade“. — Însărcinare diplomatică pe lângă guvernul unei țări streine. „Solie“. | *Spec.* Misiune statornică a unui stat mare pe lângă guvernul altui stat de rang egal. *Anglia are în Viena o ambasadă, România o legățiune.* | P. ext. Funcionarii unei asemenea misiuni și clădirea în care este acest oficiu. *Trebile mele se desregulaseră în ambasade.* C. NEGRUZZI, III, 466. *A invitat toată ambasada franceză. Ambasada germană e clădită în stil gotic.*
— N. din fran.

AMBASADOR, -OĂRE subst. „Ambassadeur, -rice“. — Persoană însărcinată cu o misiune diplomatică pe lângă un guvern strein. „Sol, trimis“. *Ambasadorile... să fie ascultat și liber de-a apăra... drepturile țării.* URICARIUL, I, 184/17. | *Spec.* Șeful unei misiuni diplomatice permanente de primul rang, a unui stat mare. [Un francez] *care a fost mai apoi ambasador în Anglitez.* C. NEGRUZZI, I, 178. | P. ext. Orice persoană trimisă de cineva la alții, cu o însărcinare. În acest sens poate avea și formă fem.: *ambasadoare.* *Am luat cunoștință de vorbele trimise prin ambasadoarea d-tale.* [† și: ambasadore. La fem., după fran., și: *ambasadriță.* POENAR.]
— N. din fran.

ĂMBI, -E adj. „Les deux, tous les deux, l'un et l'autre.“ — „Amândoi, imbi“. Substantivul pe care-l determină, e de regulă nearticulat, iar *ambi* articulat. *Meleți înșipse ambii pinteri în coastele armăsarului.* C. NEGRUZZI, I, 42. | Mai rar, nearticulate amândouă. *Toți provincialii de ambe sexe năvălesc la dînsul.* idem, I, 239.
— N. din ital.

AMBIANT, -Ă adj. „Ambiant“. — Care circulă împrejur (vorbind de un corp gazos). „Încurjurător, impresurător“. *Aerul ambient.* | Fig. *Atmosfera ambientă:* lumea în mijlocul căreia trăește cineva.
— N. din fran. (= lat. ambiens, -entis, part. lui *ambio*, „umblu împrejur, incunjur“.)

AMBIDÉXTRU, -Ă adj. „Ambidextre“. — Care se slujește și de mâna stângă cu aceeași înlesnire ca de cea dreaptă. | Substantivat une-ori. *Un ambidextru.*
— N. din fran. (lat. ambidexter.)

AMBIGÉN, -Ă adj. (Gram.) „De deux genres à la fois.“ — (Cu forme) de amândouă genurile. *Substantive ambigene în limba română sânt cele care au la singular formă masculină, iar la plural formă feminină, d. e. „ac“, plur. „ace“.*
— N. din lat. ambigenus, -a, -um.

AMBIGUU, -UĂ adj. „Ambigu“. — Care înfățișează mai multe înțelesuri, dintre care nu știi pe care să-l alegi, dintr'o dată. „Cu două înțelesuri, în doi peri, echivoc, indoelnic.“
— N. din lat. ambiguus, -a, -um.

AMBIGUITĂTE s. f. „Ambiguité“. — Abstractul substantival al adj. precedent. „Lipsă de precizieune, echivocitate“. *Mai generală însă este cetirea „a supra b; c supra d; e supra f“, căci nu prezintă ambiguitate nici într'un caz.* CULIAN, A. 46. *Nu putem aștepta stil bun de la un autor, căruia i-am arătat un șir atât de mare de... ambiguități limbistice.* MAIORESCU, CR. III, 161.
— N. după fran. (lat. ambiguitas, -atem.)

AMBIȚIE s. f.**AMBIȚIUNE** s. f. }

„Ambition.“ — „Răvnă mare, dorință infocată după slavă, mărire, putere, onoruri, distincții, dregătorii mai înalte sau recunoaștere publică a valorii personale“. Rămășițe a acelor viteje oști ce muiaseră ambițiunea Polonilor. C. NEGRUZZI, I, 30. Stăpânitorul ce varsă în războaie pâraie de sânge pentru ambiție. idem, I, 31. Nu avem altă ambițiune decât de a trăi liberi. MAIORESCU, D. I, 56. Eră ceva de mirat, de unde atâta ambiție într'un copil așa de mic! CONTEMPORANUL, III, 657. [Fam. La oameni incuți și în ironie și: ambiț s. a. Eu am ambiț, domnule, când e vorba la o adică, de onoarea mea de familist. CARAGIALE, T. II, 6/22. | Plur. -biții, -țiuni; -bițuri.] — N. din fran. (lat. ambitio, -onem.)

AMBIȚIONĂ vb. I^a. „Ambitionner“. — I. Trans. 1°. „A răvni cu pasiune, a umbla cu mare răvnă după ceva“. Înălțimea voastră va ambiționă să rădice în neperitor trofeu. URICARIU, I, 178/22. Boierii... începură a ambiționă domnia. C. NEGRUZZI, I, 273. || 2°. „A deșteptă în cineva răvnă spre mărire ori spre distingere personală“. Cuvintele tale l-au ambiționat. II. Refl. Fam. „A se încăpățână, din ambiție“. S'a ambiționat să ajungă deputat și s'a ales cu datorii. — N. din fran.

AMBIȚIOS, -OASĂ adj. „Ambitieux“. — 1°. Răvnițor de mărire, de cinste, de onoruri, de demnități, de distincție personală. Ambițioasele planuri a ungurenitului Român Matias Corvin. C. NEGRUZZI, I, 193. || Substantivat. Un ambițios. || 2°. Intrat și în popor cu sensul de „iute la fire, aprig“. Ambițios = îi cumu-i focu, îi cumu-i chiperiu. ȘEZ. II, 72. — N. după fran. (lat. ambitiosus, -a, -um, „care dă ocol, care umblă după mărire“.)

AMBÓN s. a. † v. amvon.

AMBRĂ s. f. (Miner.) „1°. Ambre jaune, succin. 2°. Ambre gris“. — 1°. „Chihlimbar“. Să scoată de acolo mărgăritari, ambre și cureale, pentru ca să-și facă niște podoaabe. CRITIL și ANDRONIUS, ap. HEM. 1039. Insulele se innălțau cu scorburi de tămădie și cu prund de ambre. EMINESCU, n. 66. | Cu prep. de formează o expresie cu funcțiune adjectivală = „cu miros plăcut (ca ambra cenușie), parfumat“, sau (poate) „de culoarea aurie a chihlimbarului“ : „ambre“. În cupe vin de ambre. EMINESCU, p. 116. || 2°. O substanță ceroasă, aruncată de mare, de culoare brună-cenușie, cu miros de mosc. Ambra... se găsește plutind pe mare în bucățele și bucăți une-ori până la 50 kg. Se crede a fi un fel de piatră de fier sau de mate de fisetru (cachalot)... Conține... oleiu eteric (de ambre), multă grăsime (ambra-ină) și acid benzoic. Se falsifică des, fiind foarte scumpă, 1 kg. = 2400—2800 fl. ENCICL. R. I, 138. [Și: † ambru s. a.: Se scoală sub coame de ambru. BOLINTINEANU, ap. RUDOW, XVII, 381.] — N. din fran. (= arab. anbar, „ambre gris“.)

AMBRIBOIU s. m., adj. † „1°. Ambrette-jaune (ou Barbeau jaune ou Fleur du grand Seigneur): Centaurea Amberoi (= Centaurea suaveolens = Amberboa odorata). 2°. Rouge foncé“. — 1°. (Bot.) = pesmă. În Basarabia. HEM. 1039. [Și: abriboiu?] || 2°. (Crom.) Mohorît sau ambriboiu, cum se face?... Se ia de 10 parale calacan, piatră acră de 5 parale... MSS. (s. XVIII), ap. HEM. 1040.

— Din turc. amber-bûi, „centaurée“ (lit. „qui répand l'odeur de l'ambre“), n.-gr. ἀμπερβοί. ȘIÖ. II, 20. Planta fiind originară din Turcia, numele ei turcesc s'a introdus și în numirea științifică.

AMBROZIE s. f. „Ambrosie.“ — 1°. În mitologie: hrana dumnezească a zeilor olimpici, care făcea ne-

muritor pe cel ce gustă dintr'insa. Ca amvrozia răcoreă. PANN, E. V, 70. Tânărul poet [A. Sihleanu]... închină vinului aceste infocate strofe: O, cerească ambrozie, Ce mângâi sufletul meu! SIHLEANU, ap. ODOBESCU, I, 383. || 2°. O plantă aromatică din familia Composeelor. [Și: ambrozie, † amvrozie.] — N. din lat. ambrosia (< grec. ἀμβροσία).

AMBRÓZIC, -Ă adj. „Odorant ou suave comme l'ambrosie, ambrosien, divin“. — „Parfumat de ambrozie, dumnezeesc“. Ambrosicu-i păr. COȘBUC, E. 20/37. [Și: ambrozic, după lat. ambrosiacus, -a, -um.]

— Derivat din ambrozie, prin suf. adj. -ic (după lat. ambrosius, -a, -um).

AMBULĂNT, -Ă adj. „Ambulant.“ — Care umblă (se mută) dintr'un loc într'altul, „nestabil, rătăcitor, pururea pe drumuri, neașezat la un loc“. Cântăreț ambulant. I. NEGRUZZI, III, 417.

— N. din fran. (= lat. ambulans, -antis, part. de la ambulo, „mă primblu, umblu“.)

AMBULANȚĂ s. f. „Ambulance.“ — Spital militar ambulant care urmează trupele în timp de războiu. Pe Turcul leșinat îl poartă'n ambulanță. ALECSANDRI. Ambulanțele noastre sânt... relativ bine ținute. MAIORESCU, D. II, 98. | P. ext. Spital ambulant pentru comunele rurale. Da D-ta, moș Neculai, ai dat-o iar pe boală; de ce, adecătelea, n'ai merge la ambulanța asta? CONTEMPORANUL, VI, 493. Trăsură de ambulanță și p. ext. și: ambulanță, cu același sens.

— N. din fran.

AMBULATORIU, -TÓRIE adj. (Med.) „Ambulatoire“. — Caracterizat prin pornire spre umblet continuu.

— N. din lat. ambulatorius, -a, -um.

AMDÍDIE s. f. † (Bot.) v. antivie.

A-MEÁSTECUL loc. adv. † „Ensemble, sans distinction, pêle-mêle“. — „Amestecat, de-avalma, laolaltă“. Lumea intru carea petrec direpții amestecul cu păcătoșii... VARLAAM, C. II, 89. Mai ales în legătură cu prep. „de“. Loc plin de viermi și gărgăuni și tăuni și fânțari și sleapti, diamiastecul. DOSOFTEIU, v. s. 78 b.

— Compus din prep. a(3°) + meastec (v. mestec).

AMEÁZĂ(ZI) adv., subst. v. amiază(zi).

AMÉBĂ s. f. (Biol.) „Amibe“. — 1°. (Biol.) Organism microscopic unicelular, constituit dintr'o bucată de protoplasmă, fără membrană exterioră, cu un nucleu. | [Și: amibă s. f.]

— N. din fran. (lat. amoebæus, -a, -um.)

AMELEȚĂTÚRĂ s. f. † v. amenințatură.**AMÉLICĂ** s. f. (Comerc.) v. americană.**AMELINTĂ** vb. I, etc. v. amenință, etc.

AMELIORĂ vb. I^a. „Améliorer“. — „A face mai bun, a aduce în stare mai bună, a îmbunătăți, îndreptă, ușură“. Vine ca să sufere, să expieze, să se amelioreze și să moară. BĂLCESCU, M. V. 4/20. „Lucrând în înfelegere cu celelalte mari Puteri pentru a amelioră condițiunile de existență ale creștinilor supuși dominațiunii Sultanului...“ MAIORESCU, D. II, 64.

— N. din fran. (lat. melior, „mai bun“.)

AMELIORĂNT, -Ă adj. „Améliorant“. — „Ușurător, îmbunătățitor“; contrariul noțiunii „agravant“.

— N. din fran.

AMELIORĂRE s. f. „*Amélioration*“ — Infinitivul lui amelioră, devenit abstract verbal. 1°. „Mergere în spre bine, îmbunătățire, îndreptare, ușurare“. *De aseară încoace se simte o ameliorare în starea bolnavului*. || 2°. Stare a ceea ce este „ameliorat“, stare mai bună, „îmbunătățire“. *Pretutindeni însă... se observă îndrumarea spre unele ameliorări igienice și estetice*. MEHEDINȚI, R. 19.

AMELIORĂȚ, -Ă adj. „*Amélioré*“ — Participiul lui amelioră, devenit adjectiv. „Îmbunătățit, adus într-o stare mai bună“.

AMELIORĂȚIE s. f. } = ameliorare.
AMELIORĂȚIUNE s. f. }

— N. din fran.

AMENAJĂ vb. I^a. „*Aménager*“ — „A întocmi, a orândui gospodărește, în vederea unei întrebuințări comode sau prielnice“. *A amenajă o locuință, o moșie*. | *Spec.* (Silv.) A orândui, a regulă mai din nainte tăierii unei păduri, în mod rațional, astfel în cât să nu se isprăvească niciodată.

AMENAJAMÉNT s. a. „*Aménagement*“ — „Orânduire, regulare gospodărească (a unei case, moșii etc.)“ | *Spec.* (Silv.) „Regulare gospodărească, rațională, a tăierii pădurilor“.

AMENAJĂRE s. f. „*Aménagement*“ — Infinitivul lui amenajă, devenit abstract verbal. „Rânduire gospodărească“. *Pentru înlesnirea lucrărilor comisiei de experți camera de comerț a cerut amenajarea unui local propriu, numai pentru expertizele vamale*. | *Spec.* (Silv.) „Regulare mai din nainte a tăierii (pădurilor)“. *Amenajarea pădurilor*.

AMENAJĂȚ, -Ă adj. (Silv.) „*Aménagé*“ — Participiul lui amenajă, devenit adjectiv. *Pădure amenajată*.

AMENDĂ vb. I^a. „1°. *Amender*. 2°. *Faire payer une amende (pécuniaire)*“ — 1°. „A îmbunătăți, a face mai bun, a îndreptă ceva (mai ales un proiect de lege), schimbându-i părțile rele sau defectuoase“. *Aceasta este o sistemă pe care poate cineva să o primească sau să o lepede; dar a veni să o amendeze prin deciziuni parțiale [e o lucrare inutilă]*. ODOBESCU, II, 321. *La [18]48 am ars regulamentul organic și n'am voit să-l amendăm*. MAIORESCU, D. I, 212. || 2°. (Jur.) „A osândi la amendă, a globi“. [La Români din Austro-Ungaria și forma falsă: *amândă*: *Ca să amândeze și să întregască proiectul de lege*. SBIERA, F. 290.]

— N. din fran.

AMENDĂ s. f. (Jur.) „*Amende*“ — „Pedeapsă în bani, gloabă, globire“. *A fost condamnat la o amendă de 5 lei*. | *Amendă onorabilă* = cerere de iertare, rectificare publică a unei greșeli proprii, ori a unei învinuirii aduse cuiva. [Plur. *-mende* și *-ménzi*.]

— N. din fran.

AMENDĂBIL, -Ă adj. „*Amendable*“ — „Care se poate îndrepta, se poate face mai bun“. *Proiectul de lege e amendabil*. Cfr. amendă (1).

— N. după fran.

AMENDAMÉNT s. a. „*Amendement*“ — „Îmbunătățire, îndreptare adusă la ceva“. | *Spec.* (Agric.) Ceea ce slujește la îmbunătățirea pământului, ca să-l facă mai roditor. „Îngrășământ“. *Pământul având o bună grosime de humus, nici acesta măcar nu se*

stimulează prin amendamente. I. IONESCU, M. 315. || *Absol.* Propunere de schimbare sau de adăogire a ceva la o lucrare a minții omenești, în deosebi un proiect de lege, la o „adresă“ sau la o propunere. *Amendamente și sub-amendamente la una singură ipoteză*. HASDEU, I. C. 111. *Amendment la budget*. MAIORESCU, D. I, 85. [După pronunț. fran. și: *amendment*.]

— N. din fran.

AMENDĂRE s. f. „1°. *Amendement, action d'amender*. 2°. *Condamnation à la paye d'une amende*“ — Infinitivul lui amendă, devenit abstract verbal.

AMENDĂȚ, -Ă adj. „1°. *Amendé*. 2°. *Mis sous peine d'amende*“ — Participiul lui amendă, devenit adjectiv. 1°. „Îndreptat“. || 2°. „Osândit la amendă, globit“.

AMENINȚĂ vb. I. „I. 1°. *Donner un ordre, ordonner*. 2°. *Faire signe; provoquer qqm. (en clignant des yeux)*. 3°. *Mentionner, faire mention de qqch.* II. 1°—3°. *Faire un geste de menace, menacer, proférer des menaces*“.

Sensul fundamental este „a ridică mâna, spre a face un gest cu ea“ și prin extensiune „a face semn (cu mâna sau cu altceva)“. După scopul urmărit de cel ce face semn se deosebesc mai multe înțelesuri.

I. † *Trans.* Ridicarea mâinii nu are de scop de a insuflă temere altuia.

1°. A face un gest poruncitor. „A porunci“. *Hristos... toate făpturile oprăia-le... cătră mare grăiă: „înceată mălcomă!“...; dracului oprăia-i și zicea: „ieși diin omulă acesta!“; și acmă, cătă amerință cu tărăia-și, toate, câte să va elū, lucrează*. CORESI, ap. HEM. 1046. *Dereptă acea și amenință împăratul să-și vie la cap [= să se implinească] acelea ce se cerea*. DOSOFTEIU, ap. TDRG. [Cfr. amenințare.]

2°. „A face semn“. *Ameninț = winken... ein Zeichen geben mit dem Kopfe oder Finger*. BUDAI-DELEANU, ap. HEM. 1049. | „A provocă pe cineva prin clipiri de ochi“. *Carii mă urăsc în zădar și meliță cu ochii*. DOSOFTEIU (= clipeșcu cu ochii. CORESI; clipindă cu ochiul. PSALT. 1651: „oderunt me gratis et annunt oculis“: „que ceux qui me haïssent sans cause ne m'insultent point par leurs regards“), ap. HEM. 1048. [Cfr. amenințare.]

3°. „A face un semn arătător“. S'a păstrat numai la cronicarii moldoveni, nu însă în sensul propriu de „a arăta“, ci în cel figurat de „a menționa, a face mențiune despre ceva, a pomeni“. *Alfi istorici megieși nemică n'au amelitit de această domnie*. URECHE, LET. I, 99/31. *Noi, pre scurt... amelitind, cuvântul am cruțat*. CANTEMIR, HR. 301/13. | Complinit prin „cu scriscarea“ = „în (prin) scris“. [Despre vremurile vechi] *nime n'au amelitit cu scriscarea, fără o samă de basne a unui Misail Călugărul*. N. COSTIN, LET. I, 38/35. [Cfr. ameletat, ameletătură.]

II. Astăzi numai în sensul: „a ridică mâna (arma etc.), p. ext. glasul, asupra cuivă, cu scopul de a insuflă frică sau de a-i face vre-un rău“.

1°. *Intrans.* Construit cu „asupra“ sau „cătră“. *Dacă văzū... că nu este chip a scăpă cu fața curată, stătă pe loc, amenință asupra lor și se făcură stane de piatră*. ISPIRESCU, L. 302. *Ori cătră cine ar fi amerințat cu dînsele [- săbiile], îndată și sta nemîșcat în loc*. SBIERA, P. 120/22. | Instrumentul amenințării se exprimă prin prep. „cu“. *Cei mai mulți Români din Bucovina cred că din ziua de Bunde vestire... înainte va fi cald...; de aceea se suie ciohanii în ziua aceasta pe stogul de fân și meliță cu toporul asupra iernei*. MARIAN, SE. II, 224. || În Transilv.: *A amenință cuivă cu ceva = jemand mit etwas drohen*. BĂRCIANU. *El într'armându-se amenință tuturor creștinilor*. ȘINCAI, HR. III, 44/32. || *Absol.* *Tăietorul amelitându, îi căzū mâna*. DOSOFTEIU, V. S. 201 b. *El amerință într'o parte, S'într'altă răneă cumplit*. PANN, E. 13. *Sfântul Mihăilă, Cu*

sabia, n. mână... adia. Și amenință. TEODORESCU, P. P. 36. | P. ext. N'au încetat a se văiera, și a amenința cu moartea. SBIERA, P. 131/35.

20. Trans. Subiectul e o persoană; complimentul e în acuzativ; instrumentul amenințării se exprimă prin „cu”. [Părinții au dreptul de a desmoșteni pe copii, dacă îi vor ameliță cu bățul sau armă. PRAVILA (1814), 150. | P. ext. Zăna îl amenință cu boala și cu toate ticăloșile omenești, dacă nu s'o duce. ISPIRESCU, L. 231. | Lucrul de care avem a ne teme se exprimă printr'o propoziție. Pe tot minutul îl amenință să-l înghită. MARCOVICI, C. 25/13. Ș-apoi se'n-cruntă și-i amenință să-i puiе de vii. Chiar în temelii. ALECSANDRI, P. P. 187. Ba încă m'a amenințat, că... are să poruncească, să mă întindă la scară. CREANGĂ, A. 159. | Instrumentul amenințării stă, rar, în acuzativ. Amenințând cu mânie Filaret sulita sa, A lovit pe Erotocrit în ochi. PANN, E. II, 86. || Fig. Primejdia ne amenință. MARCOVICI, D. 409/1. Amenințându-i din urmă cușitul moldovenesc, Să plece acum... se gătesc. C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1047.

30. Fig. Subiectul nu e o persoană. Numai la scriitorii mai noi, după franțuzește. „A prevesti ceva ce e menit să ne însufe temere pentru viitor”. Trans. Complimentul în acuzativ. Când curgerea apei Moldovei s'ar repezi... amenințând dărâmarea pământului... orășeni... nu vor fi oprîți... a... întrebvință mijloacele cele spre abaterăa apei. (Act. de la Grigore-Ghica, a. 1852) URICĂRIUL, III, 254/1. Pe de-ăsupra-i [= a. lui Ștefan] steagul, amenințând furtuna... ALECSANDRI, P. III, 220. Ca umbre fi-roase, Ce ies din întunerec o crimă-amenințând... ALEXANDRESCU, M. 30. | Direct-franțuzism: Dacă în curs de cece ani... [un] edificiu... se dărâmă în tot, ori în parte, sau amenință învederat dărâmare [fran. „menace ruine”, ital. „minaccia rovina”],... arhitectul rămâne răspunzător de daune. HAMANGIU, C. G. 378. | Complimentul e o propoziție. Zidul amenință să se năruie... „stă să se năruie”. || Absol. Că aud din depărtare, Răsunând dușmane pasuri, Menințând barbare glasuri. ALECSANDRI, P. II, 12.

[Și: amerință, amelintă, ameniță, amelită, menință, melită. | La prezent, unii accentuează: amēnint, alții: amenint.]

— Se pare că avem a face cu două cuvinte înrudite, care mai pe urmă s'au confundat. 1.) *(am-)minaciare (derivat din minacia, PLAUTUS, „menace” și acesta din minax, „menaçant”): ital. minacciare, sicilian amminazzari, v.-prov., catal. (a)menassar, fran. menacer, span. amenazar, portg. ameaçar, pretutindeni cu sensul de „menacer”. În forma română *amenință trebuie să presupunem o foarte timpurie propagare a lui n în silaba următoare *amenință > amenință (cfr. *excambiare > schimbare) și, cu obicinuita disimilare: amerință. 2.) *(am-)miniciare > ameniță și—cu aceeași disimilare a lui m—n > m—l, ca și în sardul (campidanez) amelezzai, (logudorez) minettare, —amelită. Am avea deci un verb derivat dintr'un adjectiv *minicius („minax”), conservându-se la noi cu înțelesul original, „lever la main”, care formează trecerea de sens a verbului latin minari de la „lever, dresser” la „menacer”.

AMENINTĂRE s. f. „10. Geste, signe (de la main); ordre. 20. Menace; risque, péril”. — Infinitivul lui amenință, devenit abstract verbal. 10. † „Semn cu mâna, gest, care arată puterea cea mare a cuivă, în deosebi a lui Dumnezeu, p. ext. „voință”. Dumnezeiasca amerințării lui toate-i slujesc. CORESI, ap. CP. 364. Cu dumnezeiasca a lui amerințare orbului dărui... limina trupului. Idem, ap. HEM. 1048. Isus numai cu amelitările potolește holbură. DOSOFTEIU, V. S. 37b. Sântătoarea o va dărui cu melitările numai. idem, v. s. 56. Sfântului... săboru carele se-au adunată după amenințarea dumne-

zeiască. PRAVILA (a. 1652), ap. HEM. 1048. Într'un „dicționar slavo-român” din sec. XVII găsim pe slavul „manię” = germ. „Wink” tradus prin „facere cu ochiul”, iar pe slavul „maaiije” care-i același cuvânt, prin: „amerințare cu mâna”. tot acolo amerințare e sinonim cu „vreare”; ap. HEM. 1047—1048. || 20. Ministrul a primit o scrisoare de amenințare de la comitetul revoluționar. | P. ext. „Primejdie, risc”. Chiar sub amenințare de a fi numărați între ignoranți... nu vom zice... „aptiv”. C. NEGRUZZI, I, 348. [Și: amerințare, amelitäre, melitäre.]

AMENINTĂT s. a. = amenințare (20). Participiul lui amenință, devenit abstract verbal. În loc să fi recunoscut păcatul, te apuci de amenințat. [Și: amerințat.]

AMENINTĂT, -Ă adj. „10. Mentionné. 20. Menacé; averti, prévenu”. — Participiul lui amenință, devenit adjectiv. 10. † „Menționat, pomenit”. Din ceale puține și amelitate însemnări istorice vremilor trecute... li-au scos CANTEMIR, HR. 299/10. || 20. Aceste state se văzură amenințate în naționalitatea lor. BĂLCESCU, M. V. 8/5. | „Înștiințat de mai nainte, prevenit.” [Ai fost] izbît fără de veste și fără a fi amerințat, în amiaza zilelor tale. MARCOVICI, C. 47/5. [Și: amelităt, amerințat.]

AMENINTĂTOR, -OĂRE adj. „Menaçant, comminatoire”. — Adjectivul verbal al lui amenință (derivat prin suf. -ător). Prăpăstia... amerințătoare și grozavă. MARCOVICI, D. 14/33. Neguri amenințătoare orizonul învălise. C. NEGRUZZI, II, 5. I-a vorbit cu un ton amenințător. [Și: amerințător. | Dial.: -toriu.]

AMENINTĂTURĂ s. f. „10. Mention. 20. Menace”. — 10. † „Mențiune, pomenire”. Ceale ce istoricii cei mai vechi sau cu condeul le-au trecut, sau de nu le-au trecut, sânt puținele și amelătători numai. CANTEMIR, HR. 300/28. || 20. „Amenințare”. Ce de mai amenințături în vânt și la adecă nici o treabă! HASDEU, ETYM. MAGN. 1050. [Și: amelătătură. | Plur. -turi.]

— Derivat din amenință, prin suf. abstr. -ătură.

AMENINTEALĂ s. f. „10. Stigne, geste. 20. Menace”. — 10. † „Gest, semn din mână”. Isus îndrepteadă cu melitala sa toată lumea. DOSOFTEIU, V. S. 56. || 20. „Amenințare”. Nici cu făgăduințe, nici cu amenințeli, nu se pleacă. MAIOR, IST. 198. [Și: melit(e)ală. | Plur. -țeli și -țele.]

— Derivat din amenință, prin suf. abstr. -eală.

AMENITATE s. f. „Aménité”. — Plăcere, ce o produce un loc și, p. ext. și o persoană cu fire blândă, primitoare; „amabilitate”. Îl primiră cu acea amenitate nobilă și ospeție sinceră. C. NEGRUZZI, I, 111. — N. după fran. (= lat. amēntas, -atem, „plăcere, încântare”).

AMENIȚĂ vb. I. v. amenință.

AMENORÉE s. f. (Pat.) „Aménorrhée”. — Nevire la soroc, încetare, sau numai micșorare a fluxului menstrual la o femeie, în vârsta menstruației și în afară de starea de graviditate sau de lăptare.

— N. din fran. (= grec. à privativ, μήν, „lună”, și πέτν, „a curge”).

AMERICĂ s. f. (Comerc.) „Calicot, toile de coton”. — Pânză de bumbac, de calitate inferioară, țesută în fabrică. Ele zic că pânza de casă trăește mai mult decât acea de târg, numită „americă”. I. IONESCU, M. 691. Industria străină, cu țesăturile și firle de bumbac (americă și bumbacul în jurubife), au luat locul pe o mare întindere vechei industrii casnice de cănepă. MANOLESCU, I. 78. | În întrebuintare adjectivală. Nașa-i cumpără băiatului plapumă și fașie și căcioare și zăbunele și bărgișă și pânză amelică destulă, 3, 4

cofi. G. PITIȘ, CONV. LIT. XXXVI, 554. | *Cine-o stărnit furcă, fus, Mânca-i-ar carnea un urs! Ard'o focul cănepa, Că-i mai bună-america!* POP., ap. HEM. 1050. [Și: *amelică.*]

— Identic cu *America*, „tolbașii zicând că vine hât colo din America“. HEM. 1050. Cfr. arom. *amiricană* = „pânză subțire, de o calitate inferioară“. [Cfr. *anglie*, *olandă.*]

AMERICÂN, -ÂNĂ *adj.*, *subst.* }
AMERICÂNESC, -EASCĂ *adj.* }

„*Américain*“. — Din *America*. *Popoarele americane*. | *Alune americane*; cfr. *alună*. | Substantivat. *American* = locuitor al Americii, în special din Statele-unite. | *P. ext.* „În proporții mari, extraordinare, exagerat (ca în America)“. | *Își face o reclamă americană*. [Ca *subst.* la *fem.*, mai ales: *americană*.]

— *N.* după *fran.*; în cazul al doilea cu adăogarea *suf. adj. -esc*.

AMERICÂNESTE *adv.* „*À l'américaine, d'une manière américaine*“. — În felul, după obiceiurile Americanilor. *Prea ai luat-o americaneste*.

— Derivat din *american*, prin *suf. adv. -este*.

AMERICANISM *s. a.* „1°. *Particularité de l'anglais d'Amérique*. 2°. *Procédé ou conduite à l'américaine*“. — 1°. Înșușiri particulare ale limbii engleze din America (Statele-unite). || 2°. *Procédere, purtare sau apurătură americană*. [Și: *americanism*.]

— *N.* format din *american* și *suf. neol. -ism*.

AMERICUTĂ *s. f.* (Bot.) „*Sorte de Géranium: Pelargonium hortulanorum*“. — O specie de mușcată. BRÂNDZA, ap. HEM. 1051.

— Derivat din *America*, prin *suf. dim. -uț*. I s'a dat această numire, pentru-că la noi floarea e exotică.

AMERINȚĂ *vb. I. v.* amenință.

AMÉSTEC *s. a.* „1°. *Mélange, mixture, amalgame. Embrouillement*. 2°. *Immixtion, intervention, ingérence*. 3°. *Implication, engagement (dans les idées, sentiments, intérêts, affaires d'autrui), action d'être entremêlé dans une affaire, affaire*“. — Abstract post-verbal din *amestecă*. 1°. „*Amestecătură*“. *Cu un amestec de patru părți de clorură de calciu monohidratată și de trei părți de omăt, putem căpăta un frig de -48°*. PONI, F. 123. | „*Încercătură, confuziune*“. *Eră un amestec fără șir de icoane tulburi*. EMINESCU, N. 75. || 2°. „*Dreptul de a se amesteca, de a interveni într'o afacere, ingerență*“. *Să n'arbă ceia frați ameastic într'aceale vii, ...nici să se sfădească*. DOC. (a. 1621), ap. HEM. 1055. *Nimea... să nu arbă amiastec la aceste părți de ocină*. URICARIUL, XII, 297/23. || 3°. „*Comunitate (în idei, sentimente etc.)*“. *Drept-credincioșii vor fi datori a da sărindare, pentru ca să se curețe de amestecul ce au avut cu ei [= cu păcătoșii]*. C. NEGRUZZI, I, 232. | *Faptul de a fi amestecat într'o afacere*. „*Amestecare*“. *Eu n'am nici un amestec în daraverele voastre*. MARIAN. | *Faptul de a avea a face cu cineva sau cu ceva*. *Nu am nici un amestec cu tine = nihil tecum comune habeo*. LB. *Se strecoară în inima copiilor datini și obiceiuri, ce n'au nici un amestec cu datinile moștenite de noi de la străbunii Romani*. ISPIRESCU, ap. TDRG. [Plur., rar: -mestecuri.]

AMESTECĂ *vb. I.* „I. 1°. *Mixtionner, (se) mêler, (se) mélanger, (se) perdre (dans), (se) confondre (avec)*. 2°. *S'accoupler (mâle et femelle)*. 3°. *S'unir (par le mariage)*. *Passer à (ou du côté de, dans le champ de) qqn.* 4°. *Confondre*. II. 1°. *Se mêler (à, de), s'immiscer (dans), s'ingérer, intervenir (dans)*. 2°. *Dif-famer, dénigrer, médire (de qqn.)*, *intriguer (contre qqn.)*. III. *Remuer, agiter, secouer*“.

I. A unii elemente diferite sau unități de același

fel atât de strâns, încât, după unire, să nu se mai distingă deosebirea dintre ele sau să nu se mai recunoască poziția lor reciprocă de mai nainte. Se zice a (se) *amestecă cu ceva*, a (se) *amestecă în (prin, între, printre) ceva* sau numai a (se) *amestecă*.

1°. *Trans și refl.* Despre lichide. *Ceaiul... luă o vâpșă purpurie, amestecându-se cu rumul de Gramaica*. C. NEGRUZZI, I, 74. *Vinul cu apă când se amestecă, puterea și-o pierde*. ZANNE, P. IV, 187. | „*A încetă de a mai fi curat*“. *A amestecă vinul (laptele) cu apă* = „a-l subția, a pune apă'n el“: „*tremper (le vin), couper le lait*“. *În cursul veacurilor, sângele roman s'a amestecat*. | „*A introduce ceva într'un lichid, cu scop de a prepara o mixtură*“. *În pahar... amestecă niște buruieni adornitoare*. ISPIRESCU, L. 106. || Despre substanțe sau lucruri diferite. *Varul îl amestecă cu nisip și apă*. DRĂGHICI, R. 44. *De bătea piatra holdele, apoi pe ale lui le amestecă cu pământul*. ISPIRESCU, L. 206. *Se ajutoră stupul, amestecându-l cu altul*. ECONOMIA, 194. *Între miere amestecă fiere (= spune vorbe supărătoare între altele mai plăcute)*. ZANNE, P. III, 673. | A se schimbă în urma unui amestec cu elemente străine. *Măcar-că de la Râm ne tragem, ...fiind țara mai de apoi ca la o slobozie, de pe'npreguri viind [popoare străine] și descălecând, den limbile lor s'au amestecat a noastră*. URECHE, LET. I, 97. | Despre lucruri de același fel „*A schimbă șirul, poziția reciprocă*“. *A amestecă cărțile*: „*mêler, battre les cartes*“. | *Fig. Raze de bucurie se amestecau pe fața lui*. MARCOVICI, C. 47/24. || Despre ființe. *S'au amestecat oile cu caprele*. MARIAN. *Graurii se amestecau printre porumbei și printre ciori*. ODOBESCU, III, 31/12. || Despre ființe și lucruri. Numai *refl.* „*A dispărea, a se confunda în...*, a se face una cu“. *Porumbielul... îmi sălta, Sus, mai sus că se urcă, Cu norii s'amestecă*. TEODORESCU, P. P. 39^b. „*Să nu te duci astăzi la dînsul, la masă*... [ziseră], și se amestecară în norod. Aceștii erau Spancioc și Stroici. C. NEGRUZZI, I, 150.

2°. † *Refl.* „*A se împreună*“ (despre bărbat și femeie). *Își călugări muiărea și se amestecă cu alta*. MOXA, 381/26. *Al patrul sânge amestecat [este] de se vor amestecă veri premari*... PRAVILA (a. 1640), ap. GCR. I, 90. | Despre animale. *Amestecându-se bărbătușii [viermilor de mătase] cu muieruștele, atâta ouă, până ce creapă*. ECONOMIA, 209.

3°. *Refl.* „*A se însoți, a se căsători*“. *Nici de cum Moldovan cu Țigan să nu se amestece: nici popii, nici nașii a nu-i mai cunună [se cade]*. URICARIUL, IV, 404/3. | „*A se da de partea cuiva, a trece în partea cuiva, a țineă cu cineva*“. *Grigore Ghica se amestecase cu Leșii, nepăzindu-și credința la devlet*. E. VĂCĂRESCUL, IST. 226/29.

4°. *Trans. și refl.* „*A confundă*“. *Ce socotiți că faceți, când amestecați amăgitoarele porniri ale tru-fii [i] cu rugăciunile cele mai umilite?* MARCOVICI, D. 55. *A amestecă Bagdadul cu Țarigradul (= a asemăna bun cu rău)*. ZANNE, VI, 449. *Cele bune s'au amestecat cu cele rele*.

II. Despre oameni. 1°. *Refl.* A te introduce într'un mediu străin, mai ales a te vâri undevă unde nu ești chemat, unde nu ești potrivit, unde n'ai dreptul a lua parte. „*A-și face de lucru, a-și băgă (vâri) nasul, a interveni nechemat*“. Se construște cu prep. în (întru, la), cu o propoziție introdusă prin „unde“, sau în mod absolut. *La noi, până acum..., înalta oblăduire nu simte trebuința de a se amestecă în traiul lighioanelor sălbatic*. ODOBESCU, III, 38/3. *Te poftesc să nu te amesteci în conversația noastră!* ALECSANDRI, T. 766. *Nu te amestecă în tărăfe, că te mândăncă porcii*. ZANNE, P. IV, 139. *Nu te amestecă nepoftit în vorba altora*. idem, II, 808. *Din Moscalt, să nu se amestece la boierille Moldovii*. NECULCE, LET. II, 337/29. *La toate el se amestecă*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 271/6. *N'are să s'amestece unde nu-i fierbe oala*. ALECSANDRI, T. 965.

Se amestecă ca cimbrul (= se amestecă în toate). ZANNE, P. III, 522. *La ce te-ai amestecat?* MARIAN. | Ca termen juridic. *De se va prileji unui strein să găsească o comoară, să împartă acel lucru cu Pavel; iară Petru să nu se amestece întru nemică.* PRAVILA MOLD. 43 $\frac{1}{2}$. *Să fie și de la noi slugilor noastre... acel sat... driaptă ocină, ...și alt nime să nu să amestece.* DOC. (a. 1657), ap. HEM. 1054. || Mai rare sânt construcțiunile următoare: Trans. *Nu-ți amestecă lingura, unde nu-ți fierbe oala.* ZANNE, P. VI, 17. | Absol. Instrumentul amestecării se exprimă cu ajutorul prep. „cu”. *S'o amestecat dracu[!] cu coada.* idem, P. VI, 624. || A nu se amesteca = a fi hotărât a nu lua parte la ceva. HEM. 1054, „a sta de (sau: la) o parte, a nu interveni”. *Ce să facem?... Aici bani nu putem găsi. Domnul de acolo încă nu ne trimete...; și așa, noi nu ne amestecăm.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 203.

2°. † Fig. Trans. *A amestecă pre cinevă (la cinevă) = „a-l defăimă, a-l ponegri, a-l cleveti, a face intrigi despre el cătră cinevă”. Pre mine, Ioan Neculce, ... m'au amestecat ciocoi și cu alți neprietini la Grigori-Vodă.* NECULCE, LET. II, 455 $\frac{1}{2}$. *Are pismă pe mine... și îmi amestecă feciorul.* idem, LET. II, 381 $\frac{1}{2}$. *Un om rău... pre toți cu răutatea lui amestecă și-i tulbură.* CANTEMIR, IST. 36.

III. Se poate amestecă și ceva de un singur fel (lichide, cereale etc.) când, prin scuturare, clătire, frecare, vânturare, frământare sau alte asemenea mișcări, se aduc în turburare părțile lui constitutive. Instrumentul amestecării, când se pomenește, se exprimă cu ajutorul prep. „cu”. *Ca nu cumvă să se aprindă [grăul], va fi bine de a-l mută din loc, amestecându-l cu lopețile.* I. IONESCU, C. 177. *Mai amestecă ceaiul, că nu s'a topit zaharul.* HEM. 1053. | „A scutura”. *Să astupi sticla... și să o amesteci adese-ori.* (a. 1825), ap. TDRG.

— Din lat. *ammixtare (dela *mixtus*): abruzzez *ammistekă*. Cfr. *mestecă*.

AMESTECĂ vb. I v. *mestecă*¹.

AMESTECĂCIUNE s. f. † Numai în locuțiunea: *amestecăciune de sânge*: „inceste”. *Fihu... născut întru amestecăciune de sânge, de unii ca aceștia toți să nu cuteaze a se chemare preoți.* PRAVILA (a. 1640), ap. HEM. 1057. [Cfr. amestecare de sânge, sânge amestecat.]

— Derivat din amestecă, prin suf. abstr. -ăciune.

AMESTECĂRE s. f. „1°. *Mélange*. 2°. *Accouplement*. 3°. *Ingérence, intervention, immixtion*. 4°. *Intrigue, médisance*. 5°. *Remuage*”. — Infinitivul lui amestecă, devenit abstract verbal. 1°. *Puind vin și unt-de-lemn făcū, de fu neamestecată amestecărea lor.* MINEIUL (1776), 130 $\frac{1}{2}$. || 2°. † „Împreunare sexuală”. *Nu cu amestecăre bărbătească, ce cu putearea dūhului svânt se va zemisli [Hristos].* VARLAAM, C. II, 87 $\frac{1}{2}$. || 3°. „Intervenire, ingerență; lucrare împreună”. *Țara aceasta fiind mai mică, nice un lucru singură de sine, fără adunare și amestecare cu alte țări n'au făcut.* M. COSTIN, LET. I, 292. || 4°. † „Intrigă, defăimare, clevetire”. *Brâncovanu înfelesese de amestecărea ce l-au amestecat ginere-său, Constantin Duca-Vodă.* MUSTE, LET. III, 31. || 5°. *Amestecare cu lingura în ceva bucată = versatio...; das Umrühren.* LB. || Amestecare de sânge — acesta e terminul popular pentru căsătoria între rude. MARIAN, NU. 63: „inceste”. | † (Jur.) *Amestecarea de sânge se face în doo chipuri: chipul de'ntăiu ăste cu nuntă, când se va cunună neștine cu vreo miutare carea nu i-o au dat pravila; iar a doo ăste fără de nuntă...; [când] să împreună cu dinsa încă mainte de cununie.* PRAVILA MOLD. 117. [Traduce pe grecescul αἰμομιξία.]

AMESTECĂRE s. f. v. *mestecare*¹.

Dicționarul limbii române. 18. I. 1908.

AMESTECĂT s. a. „*Action de mêler, de mélanger, de confondre*”. — Participiul lui amestecă, devenit abstract verbal. *Iasă amestecatul cărților și dă-le odată!*

AMESTECĂT, -Ă adj., adv. „1°. *Mêlé. Mélange, mixtionné, bouleversé, embrouillé, en désordre. Confondu*. 2°. *D'une manière mélangée, péle-mêle*”. — Participiul lui amestecă, devenit adjectiv, întrebuițat foarte rar ca adverb. 1°. Adj. *Vinul amestecat cu sânge făcuse o ballă.* C. NEGRUZZI, I, 152. | *Cu Sarmății amestecați au trăit.* CANTEMIR, IST. 261 $\frac{1}{16}$. | *Nu eră amestecat cu ceilalți boieri la sfat.* NECULCE, LET. II, 266 $\frac{1}{21}$. | *A fi amestecat într'o afacere (necorectă): „tremper dans une affaire”. | După fran. „(monde, société) mêlé” și germ. „gemischt”: Lume amestecată = „fel de fel de lume, și oameni de bună condiție și de cei cu reputație rea sau de o condiție inferioară”. *Trebuie să admirăm... lipsa de generosităte a acelor scriitori, care au început la noi felul de critică amestecată.* Aceasta consistă în a introduce în același articol și personalități și argumente „ad rem”. MAIORESCU, CR. I, 242. | După fran. — contrariul noțiunii „unanim”. *Discursul său a fost primit cu sentimente foarte amestecate.* || *Se plecă ca să beă apă, Macoveiu îi da în ceață, De beă apă sângerată, Cu măsele-amestecată.* TEODORESCU, P. 592. | Mai ales cu o nuanță peiorativă: „incurcat, neorânduit, una peste alta”. *Atuncea dinaintea lui Arald zidul piere: El vede toată firea amestecată-afară, Nensoare, fulger, ghiță, vânt arzător, de vară.* EMINESCU, P. 207. *Și așa au stătut lucrurile amestecate doi ani.* NECULCE, LET. II, 422 $\frac{1}{3}$. | „Nedelimitat”. *Fiind moșia Ulmuleșilor amestecată și nehotărâtă de cătră alte siliști ale lor...* DOC. (a. 1693), ap. HEM. 1056. || (Jur.) † Sânge amestecat = „incest”: „inceste”. *Ceia ce-ș curvâsc cu rudele și cu cuscriile și cu cumătrele sau finele lor, acesta se chiamă sânge amestecat.* PRAVILA (1646), ap. HEM. 1057. *Al doile sânge amestecat ăste: de se va află tată cu fata lui.* PRAVILA (1640), ap. GCR. I, 90. [Cfr. amestecare de sânge.] [Contrariul: *ne amestecat*: *Puind vin și unt-de-lemn, făcū de fu neamestecată amestecărea lor.* MINEIUL (1776), 130 $\frac{1}{2}$.] || 2°. Adv. *Amestecat = mixtum, promiscue...; vermischt.* LB.*

AMESTECĂȚIS s. a. † = amestec. BIBLIA (1688) (= grec. σμμιχτός), ap. TDRG. 59.

— Derivat din amestecat, prin suf. -iș.

AMESTECĂTOR s. a. = mestecător². *Amestecătoriu = mestecătoriu = drugă sau unealta de mestecat = spatula, rutrum, rudis, cylindrus, mistarius...; das Rührholz.* LB. [Dial.: amestecătoriu.]

— Derivat din amestecă, prin suf. instr. -ător.

AMESTECĂTOR, -OARE adj., subst. „*Qui mêle, qui mélange. Personne qui intrigue, intrigant*”. — Adjectivul verbal al lui amestecă (derivat prin suf. -ător) și întrebuițat mai ales ca subst. | † „Intrigant, turburător”. *Amestecătorii de răutăți și a păcii neprietini într'alt chip îl zugrăvea.* CANTEMIR, IST., ap. HEM. 1058. *Sânt amestecători de domni.* N. COSTIN, LET. II, 115. [† și dial.: amestecătoriu.]

AMESTECĂTURĂ s. f. „I. 1°. *Mélange*. 2°. *Confusion, complication, brouillamini; divergence, conflit; désordre, irrégularité; mêlée. Ingérence, immixtion. Intrigue, médisance, diffamation.* II. 1°. *Mélange, mixture; alliage*. 2°. *Toutes sortes de...*”

I. Abstract. Exprimă acțiunea verbului „amestecă”. 1°. „Amestec”. [Simțea] o nehotărâtă amestecătură de ură și de curiozitate, o dorință de a se apropia de fată, de a o cunoaște și de a o povățui. ZAMFIRESCU, R. 170. || 2°. Mai ales cu o nuanță peiorativă. „Confuziune”. *Multă împărechiarie și amestecătură se făcū întru besearca lui Hristos.* VAR-

LAAM, C. 182 $\frac{1}{2}$. || † „Complicație“. *Ei ar fi bucuroși să se înceapă nescăreaa amestecături*. AXINTIE URICARUL, LET. II, 153 $\frac{15}{15}$. | „Incurcătură, zarvă“. *Au murit și craiul... și era multă amestecătură între Leși, că nu-și putea alege craiu*. NECULCE, LET. II, 230 $\frac{27}{27}$. *Acolo, în oastea lui Grigorie Vodă... s'au făcut niște amestecături*. ȘINCAI, ap. GCR. II, 205. | „Divergențe, neînțelegeri“. *Văzând aceste amestecături între Leși și între Moldoveni, îmblă la mijloc cumvă să-i împace*. URECHE, ap. TDRG. | „Neorânduială“. *I s'au micșurat chiverniseala, cu multe amestecături*. NECULCE, LET. II, 313 $\frac{22}{22}$. | „Incăierare, conflict“. *Asupra păcilor foarte avea el în viața-și uri și cu mare bucurie căută amestecături*. PANN, E. II, 22. || „Amestec nechemat în afaceri streine“. *Nimine den ruda mea și den oamini mei cu acia moșia traba să n'aidă, nici vreo amestecătură*. DOC. (a. 1677, Mold.), ap. HEM. 1059. || † „Intrigă, clevetire“. *Au început a face multe amestecături și lucruri neplăcute între acești boieri*. MUSTE, LET. III, 59.

II. Concret. 1°. Exprimă rezultatul amestecării unor substanțe. *Spălându-se cu amestecătura aceasta de lacrimi, îi veni vâzul*. ISPIRESCU, L. 344. *În ziua de Sf. Alexie fac mai toate Româncile din Bucovina o amestecătură de făină sau crupe cu apă și... o duc... peste hotarul grădinei*. MARIAN, SE. II, 206. [Mugurii] *îi amestecă cu țărițe din căpistere, cu aluat de la Crăciun și miere de fagure... Această amestecătură (plămadă) o beă bolnavul cu apă*. ȘEZ. IV, 23 $\frac{17}{17}$. | Spec. † „Aliagiu de metale“. *Zidiră cupiatră și spoiră cu cioaie și cu aramă și cu amestecătură*. ALEXANDRIA, 130. *Porți peștrițe, cu aur și cu argint amestecătură*. MINEIUL (1776), 29 $\frac{1}{1}$. || 2°. În mod eliptic, în loc de „amestecătură de oameni de tot soiul“. *Amestecătură multă s'au suit împreună cu ei*. BIBLIA (1688), 48, 1 (: „Il s'en alla aussi avec eux un grand nombre de toutes sortes de gens“). [Plur. -turi.]

— Derivat din amestecă, prin suf. abstr. (cu nuanță peior.) -ătură.

AMESTECUȘ s. a. = amestec. Amestecuş = amestec. MARIAN. [Plur. -cușuri.]

— Derivat din amestecă, prin suf. abstr. -uş.

AMEȚEALĂ s. f. „1°. Vertige, tournoiment de tête, étourdissement, éblouissement; trouble, confusion. 2°. Sorte de maladie infantine“. — 1°. Abstractul lui ameți (derivat prin suf. -eală), exprimând ideea cuprinsă în acest verb, închipuită ca stare a cuivă. *Amețeala*, „te ia, te lovește, te cuprinde, te prinde, te apucă, îți vine“; în mod unipersonal se poate spune și „te ia etc. cu amețeală (amețeli)“; din amețeală „ieși, te trezești“ sau „te desmeticești“. *Amețalē = deliquium*. ANON. CAR. *L-au lovit o amețeală ce se zice damlă*. NECULCE, LET. II, 425 $\frac{38}{38}$. *Robinson... s'au cuprins de o amețeală cu greață*. DRĂGHICI, R. 9. *Atât te bucuri de tare, încât amețeli îți vin*. PANN, E. I, 88. *Am strigat, ieșind din amețeala ce mă cuprinsese întru auzul barbarelor numiri a buchilor*. C. NEGRUZZI, I, 9. *Unii dondăneau ca nebunii, până-i apucă amețeală*. CREANGĂ, A. 84. *Dumnezeu știe, cât a rămas acolo, până s'a desmeticit din amețeala ce-i veni căzând*. ISPIRESCU, L. 100. *De vreo două zile, mă tot ia cu amețeli și cu greață*. | Spec. „Stare de beție, îmbătare“. *În amețeala vinului au spus multe bazaconii*. | Fig. „Transilvania“ este cuprinsă de amețeala formelor deșerte, prin care se caracterizează așa numita cultură română de azi. MAIORESCU, CR. I, 278. || 2°. O boală de copii. *În Transilvania... numele de botez al unui copil se schimbă, când... capătă amețeală, îmbătăciune sau stropșală*. MARIAN, SE. I, 226. † (Bot.) *Amețeala oilor = Chondrilla effilée ou joncée : „Chondrilla juncea“*. Cfr. răsflug. [Șl: amețală. La POLIZU: amățeală. | Plur. -feți, poate și: -fele.]

AMEȚI vb. IV^a. „I. (Trans.) *Étourdir, donner le vertige; abasourdir. Tourner la tête (à qqn.)*. *Enivrer*. II, 1°. (Refl.) *Perdre la tête, avoir le vertige, être pris de vertige. S'enivrer*. 2°. (Intrans.) *Être pris de vertige, s'étourdir, avoir le vertige*“.

Verbul ameți are sau sensul de „a face pe cineva să-și piardă pentru moment claritatea conștiinței (în-cât i se pare că obiectele din prejur se învârtesc)“, și în acest caz are funcțiune transitivă, — sau sensul de „a-și pierde pentru moment claritatea conștiinței“; în cazul acesta el are sau funcțiune reflexivă sau funcțiune intransitivă. Obiectul pasiv, atins de amețeală, e totdeauna omul; doar prin sinecdochă dacă se poate înlocui prin „capul“, „minte“, „sufletul“ etc. În sens figurat însemnează: „a zăpăci, a incurcă, a ului, a turbura, a scoate din minți, a suci mințile; a ieși din minți, a-și pierde mintea“. Când amețeala e pricinuită de sorbirea unui lichid alcoolic, atunci a (se) ameți are înțelesul de „a (se) îmbăta ușor“.

I. Trans. Sens propriu. *Amețesk = deliquium patior*. ANON. CAR. || Fig. *L-a ieșit atât de tare de ușă, încât l-a amețit (cu totul)*. *Spânului îi mergea gura ca pupăza, de a amețit pe împărat*. CREANGĂ, P. 230. *Pentru-ce incurci și amețești pe băieți?* C. NEGRUZZI, I, 9. | *Vorbele lui atâta îi amețise, încât, de spaimă... se pierduseră cu totul*. ISPIRESCU, L. 294. *Frigurile te răcesc, Dragostele te-amețesc*. ALECSANDRI, P. P. 244 $\frac{6}{6}$. *Ori la cine ea privește, Cu vederea l-amețește*. SEVASTOS, C. 172 $\frac{22}{22}$. || *O speranță îi amețeală sufletul lui*. EMINESCU, N. 74. *Patruzeci și șapte!... prea destule, ca să amețească capul unui biet școlar*. C. NEGRUZZI, I, 261. *A ameți cuivă capul cu vorbe = jemandem den Kopf verdrehen*. BARCIANU. | Fig. „Amețisi besearica?“ — „*Eu nu o amețesc, ce tu o amețești și o turburezi!*“. DOSOFTEIU, V. S. 145 $\frac{2}{2}$. || „A scoate din minți“. *De-acum te ține, S'amețești bine Pe cioclovine!* ALECSANDRI, T. 921. || „A îmbăta“. *Ipate li dă de băut, până le amețește pe amândouă*. CREANGĂ, P. 173.

II. 1°. Refl. În sens propriu. *Începând a tună și-a fulgeră cu mare trăsnet... au căzut asupra corbului de l-au detunat și, fiind terzimanul supt cort, atât s'au amețit, cât au fost ca un mort*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 193 $\frac{39}{39}$. || Fig. *Se amitește oamennii lui Ștefan-Vodă, biruitori văzându-se*. N. COSTIN, LET. I, 127 $\frac{33}{33}$. *Se ameți, se făstăci, când se văz încongiurat de o mulț me de lume*. ISPIRESCU, L. 136. || *De-o bucată de vreme'noaci, Românii noștri s'o amețit de cap, par'că i-o umflat Rusaliile*. ALECSANDRI, ap. HEM. 1061. || „A fi atins de băntură“. *Când capul se amețește, picioarele dovedesc*. CANTEMIR, ap. ZANNE, P. II, 35.

2°. Intrans. Sens propriu. „*Cuprins de amețală, nu mai știam unde mă gălesc...*“ — „*Îa, așa am amețit și eu, stăpâne, când mi-ai dat cu frânt în cap*“. CREANGĂ, P. 196. *El fugea așa de tare, cât biata fată amețea, nu alta*. SBIERA, P. 313 $\frac{18}{18}$. *Împăratul au amețit, de milă*. NECULCE, LET. II, 361 $\frac{21}{21}$. *M'au apucat niște sfârșeli din stomah și am amețit*. || (Pat.) „A suferi de ameteți, a fi apucat de ameteți“. *Dracul și'n om se bagă; acel om amețește din când în când [și] se trănțește pe jos*. ȘEZ. IV, 180 $\frac{11}{11}$. | Fig. *Polidor amețise, tot dându-i sfat*. PANN, E. I, 100. | *Baba atunci a amețit de bucurie*. CREANGĂ, P. 79. *Mai amețește de frică, văzându-l pe emeu venind tot fuga în urma lor*. RETEGANUL, P. I, 37 $\frac{1}{2}$.

[În Transilv. se aude și prezentul amēt: *Zmeul cercă a[-]l suci încoace și încolo... ca să-l ameță la cap și... să-l răstoarne la pământ*. CATANĂ, P. B. I, 103. *Ciocârliă, când cântă, se suie câte-o dată până sus, la vânturile turbate: acolo amete și cade jos*. (Hateg), ap. HEM. 1062. Forma aceasta e refăcută din amētesc, ca înfrund din înfrunzesc, în acele regiuni din Transilv. și Ban., care au aversiune împotriva sufixelor -esc și -ez. | La POLIZU: amăț. | La ȘINCAI, HR. II, 291 $\frac{24}{24}$ găsim și forma amoț, cu

prefacerea lui ă în o după labială, având sensul figurat de: „a înșelă”. *Sigismund, ca să amotească pre Turci și pre Tătari, că el nu are vreun amestec cu Nemții... au încunjurat... Clujul.*

— Forma mai veche a cuvântului e *amăți* < **amattire*: ital. *ammattire*, „a (se) prosti, a (se) nebuni”, engad. *ammattir*, „a-și ieși din fire”, fran. *amahir*, „a slăbi, a face fără vlagă”. Avem a face, probabil, cu un derivat din adjectivul *mattus*, atestat, între alții puțin, și la Petronius, cu sensul de „beat”, care a lăsat urme în ital. *matto*, „nebun, nebunatic, zvăpăiat, zburdalnic; slab, bolnăvicios, fără vlagă”, fran. *mat*, „fără vlagă”.

AMEȚIRE s. f. „Action de donner ou d'avoir le vertige, d(e s')étourdir, d(e s')enivrer. *Étourdissement, vertige*”. — Infinitivul lui *ameți*, devenit abstract verbal. Exprimă acțiunea. *N'ai să-i câștigi pe partea ta, prin ameteire cu vin sau cu vorbe frumoase.* [La POLIZU: *amățire.*]

AMEȚIST s. a (Miner.) „*Amethyste*”. — Piatră prețioasă de culoare violetă (varietate de cvart). *Două insule de antrax piatră, și de filioth și de amethyst.* ALEXANDRIA, 153. [Și: *ametistă* s. f.] — N. din fran. (= lat. *amethystus*.)

AMEȚIT s. a = ameteire. Participiul lui *ameți*, devenit abstract verbal. *Ce este bun la privit și iesne la ametit?* (= „Vinul”). GOROVEI, C. 394.

AMEȚIT, -Ă adj. „*Pris de vertige, étourdi, abasourdi. Gris (à moitié ivre)*”. — Participiul lui *ameți*, devenit adjectiv. Sens propriu. *O năprasă întâmplare l-a făcut să cadă ametit la pământ.* DRĂGHICI, R. 74. *Se scoolă ametit, căsnit de boală.* BARAC, A. 64. *Blânda turturică a sosit, ametită de bucurie, aproape de soful ei.* ODOBESCU, III, 35/11. | Fig. *Bătrânul Socoleanu se lăsese pe un scaun, ametit, răpit.* C. NEGRUZZI, I, 6. || Spec. „Îmbătat (ușor), băut”. *Au dat foc caselor, dacă s'au sculat de la masă, ametit de vin.* M. COSTIN, LET. I, 311. *Ostașii, ametiți de beție, făceau numai o slabă împotrivire.* C. NEGRUZZI, I, 153. || Vorbă ametită = echivocă. BARONZI, L. I, 124/21: „parole équivoque”.

AMEȚITOR, -OARE adj. „*Qui donne le vertige, qui étourdit. Étourdissant, éblouissant, abasourdissant*”. — Adjectivul verbal al lui *ameți* (derivat prin suf. -itor). *Un nor ametitor veni și se puse pe ochii mei. Mi se părea că biserica se învârtește cu mine.* C. NEGRUZZI, I, 54. [† și dial.: *ametițoriu*. | La POLIZU: *amățitor.*]

AMEȚITURĂ s. f. „*Étourdissement, vertige*”. — Cuvânt rar. [Plur. -turi.]

— Derivat din *ameți*, prin suf. abstr. -itură.

AMFIBIU, -E adj., subst. (Zool.) „*Amphibie*”. — 1°. Adj. (mai rar, după fran.). Care trăește și pe pământ și în apă (ca hipopotamul sau ca foca). *Animal amfibiu*. | P. anal. *Plante amfibii*, plante care cresc de obicei în apă (bălți), dar care pot trăi și pe uscat (când scade balta, sau din alte pricini). || Fig. „Care are o natură dublă, care ține de două stări în același timp”. *A! tu ai slove amfibii, nici glasnice, nici neglasnice.* C. NEGRUZZI, I, 10. *Coconul A. eră din soiul acel amfibiu... care se ține mai presus de starea a doile.* idem, I, 72. || 2°. Mai des. Subst. (a. și mai ales f.). Animal care are în primele faze ale dezvoltării branchii, iar mai târziu plămâni, „batacian”. — N. din fran. (= grec. ἀμφίβιος, din ἀμφί, „de amândouă părțile”, și βίος, „viață.”)

AMFIBOLOGIE s. f. „*Amphibologie*”. — Construcție defectuoasă, care se poate lua în două înțelesuri. [Cfr. echivoc, ambiguitate.]

— N. din fran. (= lat. *amphibologia* < grec. ἀμφιλογία.)

AMFIBOLÓGIC, -Ă adj. „*Amphibologique*”. — „Cu două înțelesuri”. [Cfr. echivoc, ambiguu.] — N. din fran.

AMFIBRĂH(IU) (Metr.) s. m., s. a. „*Amphibrache*”. — Picior format dintr'o silabă lungă precedată și urmată de câte o silabă scurtă (—). [Plur. -brăhii, -brăhiuri.]

— N. din lat. *amphibrachus* (= grec. ἀμφίβραχος, din ἀμφί, „de amândouă părțile” și βραχος, „scurt”).

AMFITEĂTRU s. a. „*Amphithéâtre*”. — 1°. (Antic.) Edificiu de formă rotundă cu șiruri de trepte de jur împrejur, unde se dedeau lupte de gladiatori, de fiare sălbatice, jocuri etc. *Cei d'întâi preoți... În circ, amfiteatruri, puterea înfruntară.* ALEXANDRESCU, M. 26. *Amfiteatrele, băile, apeductele.* BĂLCESCU, M. V. 6/11. | 2°. (Modern.) Sală cu bănci așezate pe un plan inclinat, pentru cursuri, experiențe etc. || Fig. Dispoziție a terenelor în caturi circulare. *Un mare amfiteatru de stânci și de prăpăstii.* C. NEGRUZZI, III, 219/18. [Pronunțat: *am-fi-te-ă-tru* și, mai puțin corect (prin analogie cu vorbe vechi românești), și: *am-fi-te-ă-tru*. | Plur. -ătre, mai rar: -ătruri.]

— N. din lat. *amphitheatrum* (< grec. ἀμφιθέατρον, din ἀμφί, „de amândouă părțile” și θέατρον, „teatru”).

AMFITRION s. m. „*Amphitryon*”. — Stăpânul unei case la care ia masa cineva; cel care dă o masă, un ospăț. [Pronunțat: *am-fi-tri-ôn*.]

— N. din fran. (personaj dintr'o comedie a lui Molière—nume împrumutat din lat. *Amphitryo* < grec. Ἀμφίτρον, numele unui rege teban.)

AMFORĂ s. f. „*Amphore*”. — (Antic.) Vas de pământ ars, pentru păstrat în el untdelemn sau vin. *Lebăda... părea o amforă...; gătu-i ca o toartă se rotunzea.* ALECSANDRI, P. III, 526.

— N. din lat. *amphora* (< grec. ἀμφορεύς, din ἀμφί, „de amândouă părțile” și φέρειν, „a duce”).

AMIANT s. m. (Miner.) „*Amiante*”. — Silicat dublu de calce și de magnezie, o varietate de asbest, cu fire strălucitoare care se pot țese, incombustibil.

— N. din fran. (= grec. ἀμιαντός și μίαινειν, „a murdări, a strică”).

AMIAZ s. m., s. a. } v. amiazăzi.
AMIAZĂ adv., s. f. }

AMIAZĂ-NOAPTE s. f. † „*Nord*”. — „Miazănoapte, nord”. *Spre amezăzi și amiază noapte.* BIBLIA (1688), 25 b. *Iar despre ameză-noapte Morava și Podolia.* N. COSTIN, LET. I, 15/28. *Va suflă vântul de către ameză noapte.* CALENDARIU (1814), 81. *Viforul să nu agiungă la oi, nici să le bată vântul cel de amezănoapte.* ECONOMIA, 88.

— S'a format din *miază-noapte* (s. v.), prin compoziție cu prepoziția a(2°), după analogia lui *amiazăzi*.

AMIAZĂZI adv., subst. „I. *À midi*. II. 1°. *Midi*. 2°. *Zénith, point culminant (d'une vie)*. 3°. (*Second*) *déjeuner*. 4°. *Midi, sud*”.

I. Adv. 1°. „La orele 12 din zi”. *Când durmii împăratul amiazăzi, ei intrară și-l prinseră.* MOXA, 382. *Sară ș'amiazăzi grăesc la Domnul.* DOSOFTEIU, PS. 181. *Pierisă soarele... tocmă amiazăzi.* M. COSTIN, LET. I, 332/4. *Precum odînoară kynicul Dioghenis cu făclia aprinsă amiazăzi pe uliță, așa astăzi în mijlocul Romii pre cel hiriș Roman... de abii să-l nemerească.* CANTEMIR, HR. 11. *Dar raza-i ce învie... Umbra o înghite, când soarele-i amiază.* ALECSANDRI, P. III, 119. | Complinit prin „de zi”. *Seara*

și demăreața și amiazădăzi de dzi vestescu și spuniu. PSAL. SCH. 169/18; CORESI, PS. 143 (: „Le soir et le matin, et à midi, je parlerai“). †† **Cruce-amează(zi)** = „la zenit“ : „au zénith“. Când e soarele drept la amiază, adevărat punct [la] 12 oare, zic că e cruce-amează. MARIAN, SE. I, 107. Mergi, și când va fi soarele cruce-ameazăzi, atunci te răpede iute și apucă un puiu. SBIERA, P. 25. (Cfr. *Îi zise că tocmai la amiazi, când va fi soarele în cruci, să înalțe o prăjină.* ISPIRESCU, L. 127.)

II. Subst. Cu mult mai întrebuițat este, chiar în cele mai vechi texte, în funcțiune substantivală. E chiar greu de stabilit, dacă avem a face cu un substantiv sau cu un adverb, în cazuri ca următorul: *Scoate-va lumea dereptatea ta și giudețul tău ca amiazădăzi de dzi.* PSAL. SCH. 111/6; CORESI, PS. 93 (: „il manifestera ta justice comme la clarté, et ton droit comme le midi“). Mai ales în legătură cu prepoziții, formând de cele mai multe ori locuțiuni adverbiale.

1°. „Timpul la orele 12 din zi.“ *Când pomul lasă umbra sa drept la rădăcină, atunci se zice că e amiazul.* (Cosoveț, în Mehedinti), ap. HEM. 1068. | În legătură cu prep. *Întunecă soarele într'o amiazăzi, cât se vede stealele.* MOXA, 402. *S'au întunecat soarele, de amiazădăzi până de cătră sară.* VARLAAM, C. 105/2. *Multe divanuri făcea, din amiazăzi în desară.* NECULCE, LET. II, 212/17. *Vai, săracu! / diacul... Pentru o țăr de parastas, lfi zbiară pân'lu amiaz!* JARNIK-BĂRSEANU, D. 470. *Nu mai eră de chip să doarmă cum dormea alte dăți, până pe la amiază.* CREANGĂ, P. 264. *Poporul zice că soarele e tras de boi de dimineață și până la prânz, de bivoli de la prânz până la amiezi, de cai de la amiezi și până seara.* (Godeni, în Muscel), ap. HEM. 1069. | În (întru) sau la amiază(zi) : „à midi“. *Întru amiazădăzi, în cale, vădezi, împărate din ceriu... lumiră.* COD. VOR. 76/8 (= la amiazăzi. N. TESTAMENT, 1648; întru amiazăzi. BIBLIA, 1688 : „je vis, ô roi! par le chemin, en plein midi, une lumière“). *I s'au arătat într'amiazădăzi chipul svintei cruci.* DOSOFTEIU, V. S. 17/1. *Când eră soarele în ameazi, firea tăcea.* EMINESCU, N. 12. *În amiazi, venind pe vale, întâlniu pe Lina'n cale.* COȘBUC, B. 9. [Prin asimilare vocalică: † în amiazăzi: *Se ivi lui [Avram] deău în amiazăzi.* BIBLIA (1688), 11/2. Cfr. namiază.] † P(r) e azi pe la sau cătră sau spre amiază(zi) : „vers midi“. *Acest răspuns a venit... într'o zi, pre amezăzi.* NECULCE, LET. II, 339/11. *După aceea... nu mai da pe la izvor... până a doua zi pe la amiază.* CREANGĂ, P. 224. | **După amiază(zi)** : „après midi“. *Îmblă în raiu la răcoare, după amiazădăzi.* PALIA (a. 1582), ap. CCR. 51. *Eu gândesc... pe după amiază să-ți pun de-a binele noța în Piatră.* CREANGĂ, P. 115. Substantivat: *Tocmai după amiazăzi trecându-se, s'au sculat.* DRĂGHICI, R. 71. | **De-asupra amiazului** : „au zénith“. *Tocmai când soarele e d'asupra amiazului, [căruta] sosește la locul de întâlnire al vânătorilor.* ODOBESCU, III, 16/10. | **De amiază(zi)** : a.) loc. adv. = „(pe) la amiaz“ : (vers) à ou sur le midi“, une-ori (în Mold.) = și „după prânz“. *De-amează, când a veni Cerbul aici la izvor să beie apă... să ieși încetșor.* CREANGĂ, P. 225. [Cfr. demiaz, demiez.] *De amiazăzi să fii gata, că plecăm!* | b.) loc. adj. : „du midi“. *Georgehe Giantă... pe mine, nemernicul, m'a adus de multe ori cu vânat la conacul de amiază.* ODOBESCU, III, 15/13. †† Prin contaminare cu „ziua mare“ sau „ziua albă“ s'au născut locuțiunile † **Ziua amiazăzi mare**, sau **ziua (la) miază** (= l'amiaza < la-amiaza) mare, sau **ziua în ameză (cea) mare**, sau **ziua'n amiaza albă**, cu variantele † **ziua amiazăzi și amiazul mare** : „en plein midi“. *L-au pus pe un cal... cu fața spre coada calului, și-l ducea prin mijlocul târgului... ziua amiazăzi mare.* NECULCE, LET. II, 252. *Dar zăduhu!*... simte bine, c'o sugrumă ziua la miez-mare. DELAVRANCEA, S. 37. *Aci se făcū multe pozne, ziua meaza-mare.* ALECSANDRI, T.

1117. *Mă duc, ziua mieza-mare, la moș Vasile... să fur niște cireșe.* CREANGĂ, A. 47. *Hai, scoală! ...e ziua'n ameză mare.* EMINESCU, N. 12. *Ce cafi Iancule pe-aci? Numai cu palmele goale, Ziua'n ameză cea mare?* POP., ap. HEM. 1068. (Probabil, din cauza rimei:) *Datu-i-ați vreo jalbă, Să-i spunefi că v'a ponegriț ziua'n ameză albă?* ZILOT, CRON. 82. *Le-au tăiat capetele a tustrii, ziua amiazăzi, la fântâna de'naintea porții.* NECULCE, ap. HEM. 1067. *Când fu la amiezul mare, fugarul stătū locului.* ODOBESCU, III, 179/20. | *La ciobani, timpul de la 9 până la 11 oare se chiamă amiaza oilor; dela 11 până la 2 după 12, sub-amiază.* (Bălățești, în Neamțu), ap. HEM. 1070. [Cfr. miezul-zilei.]

2°. În mod metaforic se zice: *Nu vezi, c'a trecut soarele de-amează-zi: sânt mai mult bătrân decât tână!* CREANGĂ, P. 154. *Pentru mine a trecut soarele de amiază: am început a îmbătrâni.* SADOVEANU, SĂM. V, 892. | De aici s'a născut sensul figurat de „mijlocul, punctul culminant“, când e vorba de vârsta omenească. *Izbit fără de veste și fără a fi amerințat, în amiaza zilelor tale...!* MARCOVICI, C. 47/6.

3°. P. ext. „Măncarea de la orele 12 din zi, prânzul (cel mare)“, atât în sens material, cât și în sensul de „timpul, durata acestei mâncări.“ *Și m'o blăstămat maica Să n'am cină cu lumină, Nice prânz cu voie bună, Nici amiază fără năcaz, Fără lacrimi pe obraz.* MĂNDRESCU, L. P. 39/19; JARNIK-BĂRSEANU, D. 195. *Ei, dacă n'oiu veni, o să-i duci amiază'n câmp și pace!* R. CIOFLEC, SĂM. IV, 169. *L'ameaz iar s'o dus Humănu(l) acasă, să spună să vină găzdoacia cu amiază!* POPOVICI, R. D. 162 (în glosar = „Mittag, Mittagessen“).

4°. „Sud“ (în opoziție cu (a) miază-noapte = „nord“). *O sută [de ingeri] despre răsărit, altă sută despre apus, altă sută despre amiazădăzi, altă sută despre miadă-noapte.* CUV. D. BĂTR. II, 314. *A Romanilor împărăție... de la amezăzi la miazănoapte se întinsease.* CANTEMIR, HR. 170. *Despre amiazăzi se închide cu marea.* M. COSTIN, LET. I, 7/24. *Am îmblat toată partea despre amiazăzi a Italiei.* BELDIMAN, N. P. II, 180. | *De va suflă vântul amiazăzului, atunci însemnează ploaie.* CALENDARIU (1814), 77/21. | *Fruntea stupinei să stea spre ameză de dzi.* ECONOMIA, 203. | *Pe un deal despre amezăzi a satului Șuharău, îl se găsește o piatră în patru muchi.* ODOBESCU, II, 224. [Cfr. miază-zi.]

[Prin asimilare vocalică și: **amiazăzi**. LB. | Ca subst., **amiazăzi** nu se întrebuițază astăzi decât în legătură cu prep. care nu cer o formă articulată; în vechime se întrebuițază și forma articulată, care nu se termină în -uo, după analogia lui zi, ci e: **amiazădăza** DOSOFTEIU, **amiazăzia** PSALT. 1651, ap. HEM. 1068. | Pare a fi nouă scurtarea **amiazăzi** și **amiază** s. f., cu pluralul **amieză**, întrebuițat pe alocuri ca plur. tant., și—după analogia lui „prânz“—și: **amiază** s. m. și s. a. Forma aceasta din urmă se întrebuițază exclusiv pentru sensul II, 3°, care s'a dezvoltat, vădit, sub influența lui „prânz.“]

— Lat. **meridies**, „amiaz“ s'a născut prin disimilare dintr'un locativ vechiu „**medi-die**“. Se pare că poporul roman a păstrat compoziția elementelor **medius**, -a, -um și **die**s, pentru că să exprime mijlocul zilei, căci ea se găsește în toate limbile române: ital. **mezzodì**, v.-prov. **miegdia**, fran. **midi**, span. **mediodia**, portg. **meiodia** (aproape pretutindeni și cu sensul de „sud“); cfr. alb. **mjezdite** (cfr. rom. **namiază**, cu sensul de „odihnă de amiază“ = **meridies**). În limba română s'a mai compus cu prep. a².

AMIAZI adv., subst. } v. amiazăzi.
AMIAZIZI subst. }

AMIRĂ s. f. v. amebă.

AMIC s. m. „Ami“. — „Prieten“. O oară să fi fost **amici**, să ne iubim cu dor. EMINESCU, P. 127. *Motane...*, *unice amic și ornic.* idem, N. 43. *Nu există*

amici în politică, există numai umici politici. MAIORESCU, CR. II, 394.

— N. din lat. *amicus*, idem.

AMICĂ s. f. „Amie“. — „Prietenă“.

— N. din lat. *amica*, idem.

AMICABIL, -Ă adj., adv. „Amical. Amicalement, d'une manière amicale“. — Un latinism aproape neîntrebuțat. „Prietenos“. Mă întreabă numai precum un dascăl pe eleva lui, amicabil, însă destul de rece: „Adevărat vorbești?“ EMINESCU, N. 115.

— N. din lat. *amicabilis*, idem (probabil sub influența germ. „freundlich, freundschaftlich“).

AMICAL, -Ă adj., adv. „Amical. Amicalement“. — 1°. Adj. „Prietenos“. Acordându-mi mie o așa amicală și lingușitoare precădere, n'ai nimerit tocmai bine. ODOBESCU, III, 9/8. | 2°. Adv. „Prieteneste; prietenos“. Mi-a vorbit foarte amical.

— N. din fran. (= lat. *amicalis*, idem.)

AMICIE s. f. = amicitie. Mai rar, aproape ieșit din uz. Despre amicie sau prietenie. PANN, P. V. III, 19.

— Derivat din *amic*, prin suf. *-ie* (prin analogie cu *prieten, -ie*).

AMICITIE s. f. „Amiție“. — „Prietenie“.

— N. din lat. *amicitia*, idem.

AMIDÓN s. a. (Chim.) „Amidon“. — Substanță hidrocarbonată care se găsește în celulele plantelor și se vinde în industrie sub formă de grunji, albi ca făina. „Scrobeală, crohmală“.

— N. din fran.

AMIEZ, -Ă adj. cfr. miază-cale.

AMIEZĂ vb. I.

AMIEZĂ vb. IV^a.

„1°. Déjeuner. 2°. Faire la sieste“. — 1°. În Transilv. Despre oameni. „A mânca la amiază, a prânzi“. Amiez, -ă = *zu Mittag speisen*. BĂRCIANU. O venit găzdoaia cu amezau ș-or amezit ș-or adurmit. POPOVICI, R. D. 161. | 2°. În Mold. Despre vite. „A se odihni la amiază“. Căreada amezeste între fântâni = își face „deamează“, la umbră de sălcii, la apă. PAMFILE, J. II.

— Derivat din *amiaz* (II, 3°).

AMIGDÁL s. m. } v. migdal, migdală.

AMIGDÁLÁ s. f. }

AMIGDĂLĂ s. f. (Anat.) „Amygdale“. — Glandule limfatice, în formă de migdale, așezate la intrarea gâtului, de o parte și de alta a omușorului. [În Transilv., după germ. „Mandel“ și: *mandulă* s. f.] — N. din fran. (= lat. *amygdala*, „migdală“).

AMIGDALÍTÁ s. f. (Med.) „Amygdalite“. — Umflare a amigdalelor. „Gălci“.

— N. din fran.

AMIGDALOÍD s. m., s. a. (Miner.) „Amygdaloïde“. — Rocă eruptivă a cărei masă conține substanțe de natură diferită, ca un fel de sămburi, de forma unei migdale. [Plur. *-izi* și *-ide*.]

— N. din fran. (= grec. ἀμυγδαλοειδής, „de forma unei migdale“).

AMIJĂ vb. IV^a. „1°. Sommeiller, s'assoupir. 2°. Poindre“. — 1°. Trans. „A clipoci, a ajumi, a ațipi“. Iată că începe a însăra. Ea aprinde lumina și coase necurmat; cum numai au amijit, pe loc au sosit Mintă-Creață. SBIERA, P. 100. || 2°. Refl. „A se crăpă, a se miji de ziuă“. Ajungând el în pădure, pe când

se amijă de ziuă..., a încărcat carul zdravăn. CREANGĂ, ap. HEM. 1072.

— Din *miji*, cu proteza lui *a-*, datorită analogiei verbelor *adormi, ajumi, ațipi* etc.

A-MIJLOC loc. adv. † „Au milieu“. — Astăzi: „la mijloc“. Jucă fata Irodiadei a mijlocu. RADU DIN MĂNICEȘTI (: „saltavit filia Herodiadis in medio“), ap. HEM. 40. Și ascunsa acelora u tuturora descoperise-va lucrul lor și cuvintele amijlocu. CORESI, E. 29/10. [Accentuat, probabil, și: *a-mijloc*.]

— Din a (1°) și *mijloc*.

AMİL s. a. (Chim.) „Amyle“. — Hidrogen carbonat socolit ca radicalul alcoolurilor fabricate din fecula cartofilor.

— N. din fran.

A-MILĂ loc. adv. v. milă.

AMILACÉU, -ÉE adj. (Chim.) „Amylacé“. — De natura amidonului. Embrionul dotat cu perisperm amilaceu. GRECESCU, FL. 19.

— N. din fran.

AMIN interj., adv., s. a. „Amen, ainsi soit-il!“. — „Așa să fie!“ Exclamațiunea aceasta ebraică, pe care textele vechi o traduc uneori prin „adevăr, adevărat, fie, fi-va“, a trecut din limba bisericească în graiul de toate zilele, ca un fel de exclamare la sfârșitul frazei. Pace voao de Hristos Isus, amin! COD. VOR. 165/6 [= amin! N. TESTAMENT 1648; BIBLIA 1688.]. Și va dzice tot nărodul: amin, amin!... DOSOFTEIU [= și zice-vor toți oamenii: fi-va, fi-va. CORESI; și zică toț(i) oamenii: fie, fie. PSALT. 1651], ap. HEM. 1073. Zamfira (strănută). Franț. „...Să-ți fie de bine!“ Zamfira: „Amin și 'ntr'un ceas bun!“ ALECSANDRI, ap. HEM. 1074. Al dracului să fi, cu tot neamul tău, în vecii vecilor, amin! CREANGĂ, P. 255. | Pe cine fi-a fi mânia, Blastămă-l, amin să fie! ȘEZ. I, 290/12. † Zice amin la toate = primește fără a se gândi sau fără nici o împotrivire. ZANNE, P. VI, 477. || Substantivat. Să zicem amin și bogda-prostă. Treacă aminul prin el, Ca un taurac butaciu Printr'o ciurdă de vaci. MĂNDRESCU, L. P. 222/3. † În veci de amin = „în vecii vecilor, pentru totdeauna“ : „à jamais, éternellement“. Am vândut-o dumisale..., ca să-i fie dumisale moșie în veci de amin. DOC. (a. 1683, Mold.), ap. HEM. 1073. Nici la amin = „niciodată“ : „jamais“. Nu mai putea adecă să-l desgroape nici la amin. ISPIRESCU, L. 254. Pân'la amin = „bis an's Ende“. POLIZU. Cât aminul = „cât îi hăul; de loc“ : „jamais, au grand jamais“. Nu se mai întoarce, cât aminul! ZANNE, P. VI, 477. Nu-i dăduse, cât aminul, prin gând! idem, P. VI, 477. | Joc de cuvinte: „Amin!“ bleștesc eu cu jumătate de gură. — „Și eu mă amin!“ spuse Pavel, de după sobă. — „Amin, ne-amin, ștergeți-vă pe bot despre purcei! zise Mogorogea cu ciudă. CREANGĂ, A. 110. [Mai rar: *amen*. DOSOFTEIU, v. s. 68/2.]

— Din paleosl. *aminū* (= grec. ἀμήν = ebreu *amen*).

A-MINTE loc. adv. — Se găsește numai în legătură cu verbele: *aduce* (s. v.), *fi* (s. v.), *lua* (s. v.), *pică* (s. v.) și *veni* (s. v.).

— Compus din a (1°) și *minte*.

AMINTEALĂ s. f. = amintire. Cuvânt rar, întrebuțat în Sălăgiu. Ap. HEM. 1080.

— Derivat din *aminti*, prin suf. abstr. *-eală*.

AMINTI vb. IV^a. „1°. (Se) rappeler au souvenir. 2°. Mentionner“. — Cuvânt nou, întrebuțat numai în literatura cultă. 1°. „A(-și) aduce aminte“. Se construște cu complementul în acuzativ sau cu prepoziția „de“. Turnul acesta... ne aminteste de niște timpuri de barbarie. C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1080. Mo-

numentele... aminteau poporului nesămuita glorie... a fericitului Traian. ODOBESCU, ap. HEM. 1081. || 2°. „A pomeni, a menționa“. Construit cu complementul în acuzativ sau cu prepozițiile „despre, de“. Am amintit și în introducere despre lucrurile acestea. [Amintesc; rar amint: Buciumul aminte suvenirul celor timpuri negre. ALECSANDRI, P. III, 31.]
— Derivat din: (a aduce) a-minte.

AMINTIRE s. f. „1°. Souvenir. Réminiscence. 2°. Mention.“ — Infinitivul lui aminti, devenit abstract verbal. 1°. „Aducere aminte.“ Cinstesc pe bătrâne în amintirea trecutei lor frumuseți. C. NEGRUZZI, I, 38. Stă zimbînd de-o amintire, pe genunchi scriind o carte. EMINESCU, P. 243. || 2°. „Pomenire, mențiune.“ Locurile care încunjură satul nostru, încă-s vrednice de amintire. GREANGĂ, A. 71. Cea mai veche amintire documentară despre locuitorii pe actuala moșie Broșteni, o avem în mărturia din 1671. POPOVICI-KIRILEANU, B. 16.

AMINTÍT s. a. „Action de rappeler au souvenir de qq., de mentionner.“ — Participiul lui aminti, devenit abstract verbal. Aș avea multe de amintit.

AMINTÍT, -Ă adj. „1°. Rappelé au souvenir. 2°. Mentionné.“ — Participiul lui aminti, devenit adjectiv.

AMINTITÓR, -OÁRE adj. „Qui rappelle au souvenir, qui remémore. Commémoratif, remémoratif.“ — Adjectivul verbal al lui aminti (derivat prin suf. -itor). Ucis... de boieri..., el a fost îngropat în grabă, fără nici un semn amintitor, în cimitirul cetății. IORGA, C. I, 40.

AMINTRE(LE)A adv. v. altminteri.

A-MINÚNE loc. adv. † v. minune.

AMIRÁ s. m. † „1°. Empereur, sultan, prince régnant. 2°. Gouverneur (d'une ville)“. — 1°. „Împărat, sultan“. Eră la împăratul Damascului, la amiră, boiarin mare. DOSOFTEIU, V. S. 191/2. Amiră, adecă sultanul Misirului. idem, V. S. 225/1. Amira sau Domnul Seracheanilor arătând cartea [= scrisoarea] lui Ioan Damaschin, el au răspuns precum slova să fie a sa mărturisesc... CANTEMIR, HR. 344. || 2°. „Guvernator“. Îl adusără la amiranulă sofe[n]tei cetăți. DOSOFTEIU, V. S. 222. [Și: amiran, care pare a fi o formă disimil. din *amirar, ce apare și în arom. amirăroane = amiroaâne, „împărăteasă“. | Cfr. a miroană.]
— Din n.-grec. ἀμῆρας. La Arom. amiră e cuvântul obișnuit pentru „împărat.“

AMIRÁL s. m. „Amiral“. (Mar.) Cel mai înalt grad de ofițer în marina militară. | Luat adjectival. Vas amiral = vasul care poartă steagul amiralului.
— N. după fran. (Cuvântul fran. e un derivat din arab. amir = „șef, emir“, dar în sec. XVI, printr'o etimol. populară, se scria admiral, ca și când ar stă în legătură cu verbul admirer. Această formă a pătruns și în alte limbi: germ. Admiral, ital. ammiraglio etc. și, din germ., și la Români din Transilv. și Bucov.)

AMIRALITÁTE s. f. „Amirauté“. — Comandamentul suprem al marinei militare.
— Din amiral, prin suf. abstr. -itate (după fr. amirauté).

AMIRÁN s. m. † v. amiră.

A-MIRÁREA loc. adv. v. mirare.

AMIROÁNÁ s. f. „Grande dame“. — În Săcele (Transilv.). Cum s'a văzut cu nord n casă, telea Maria a și nceput să-și alege gura prin vecini : că-i o de nimică, că... nu i-ar plăcea decât să doarmă și să

mănânce bine și toată ziua ar ședeă ca o amiroană, fără să facă nimic. MOROIANU, SĂM. I, 121. (Cuvântul se pronunță amhîrodnă; îl mai cunosc numai bătrânii, care mi l-au tălmăcit prin „cocoană mare, boieroaică, împărăteasă.“ Com. MOROIANU.)

— Forma feminină a lui amiră, „împărat“ (cfr. arom. amiroaâne și amirăroane, „împărăteasă“).

AMIRÓS s. a. = miroș. LB. [Accentuat și: amiros. | În Transilv. și: aninós (Cicudiu, Găbud). Pe alocurea se aude ahîros. VICIU, GL.]
— Se raportă la miroș, ca amirosi la miroși.

AMIROSÁ vb. I

AMIROSÍ vb. IV

= miroși. 1°. Trans. Amirosu... cutare floare = odoroz, olfacio...; riechen, beriechen, schmecken. LB. După cum a tuturor dobitoacelor obiceiul iaste, când vreun stăru mort află, a-l amirosi, dincoace și dincoale a-l adulmăcă încep. CANTEMIR, ap. HEM. 1082. | Fig. Pare-mi-se că cineva, carele macar cât de puțin ceteala sfintelor și a profanelor scrisori va fi amirosit — precum să zice cuvântul — macar den afară de prag... CANTEMIR, ap. HEM. 1083. || 2°. Intrans. Amirosu = slobod, dau din mine miroș...: Această floare amiroase frumos : hic floș pulchre olet...: diese Blume riecht angenehm. LB. În raiu... înverzesc frunzele Și-aninoasă poamele Și cântă pasărilor. (Calafindești, în Bucov.) MARIAN, f. 549. | Urmat de prep. „a.“ S'agiung deodată cucoană, pălămăreasă; să amiros tot a tămăie. ALECSANDRI, ap. HEM. 1082. Lelea cu mărgele multe Amiroase-a floricile. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 36. [Prezentul: amirós și amiros, mai rar amirosesc. | Și: amirosă vb. I. REV. CRIT. IV, 336; cu asimilație și: aminosă (pronunțat ahinosă): ahinos, ahirós = ich rieche; [in] Bess[arabien]. WEIGAND, B. B. 94.]
— Compus din a și miroș.

AMIROSEÁLÁ s. f. = miroseală. Numai la LB.

— Derivat din amirosi, prin suf. abstr. -eală.

AMIROSÍRE s. f. = miroșire. Infinitivul lui amirosi, devenit abstract verbal. Amirosire = miroșire = odoratio, odoratus, olfactus...; das Riechen. LB.

AMIROSITÓR, -OÁRE adj. = miroșitor. Adjectivul verbal al lui amirosi (derivat prin suf. -itor). Amirositoriu = odoros, oleus, olax...; riechend, wohl-riechend. LB. [† și dial.: amirositóriu. | În Basarabia și: ahinosătór = wohlriechend. WEIGAND, B. B. 94.]

AMIROSITURÁ s. f. = miroșitură. Amirositură = odoramen, odoramentum...; der Wohlgeruch. LB. [Plur. -turi.]

— Derivat din amirosi, prin suf. abstr. -itură.

AMIRUÍ vb. IV^a. „Gagner (par son travail), acquérir“. — În Transilv. „A câștigă, a dobândi“. Amiruesc = verdienen, erwerben, gewinnen. BĂRCIANU.

— Din miru² (s. v.), cu acel a protetic, care se întâlnește adesea în cuvintele împrumutate din ungurește.

AMISTUÍ vb. IV^a v. mistuî.

AMNÁR s. a., s. m. „I. 1°. Briquet, pierre à fusil. Fusil à aiguiser. 2°. Sorte de régulateur en forme de tige métallique qui sert à hausser et à baisser le soc de la charrue. II. 1°. Poteau cornier. 2°. Sorte de tempe (tempia, temple ou templet) qui sert à tendre ou à détendre la toile dans le métier. Une des quatre crémaillères de l'ourdissoir. 3°. Une des quatre traverses à l'extrémité des ridelles du chariot.“

I. 1°. Unealtă de oțel cu care se scoț scantei din cremene (spre a aprinde iasca). Schântea amnă-

riului... iasca aprinde. CANTEMIR, IST. 97. Miu-atunci se năcăji, Măna iar sub brâu vâri, Ş-amănarul şişi găsi, D'apoi, măre, că mai scoasă Şi o cremene luccioasă, Scăpără, focul aprinsă... ŞEZ. IV, 131^b/₁. || Instrumentul acesta se întrebuinţează şi pentru ascuţit. *Scoate bulicheriul din teacă [şi] îl dă pe amănarul. CREANGĂ, P. 125. Paloşul scotea, Pe amnar îl da. TEODORESCU, P. P. 450. † Cât ai da în (sau ai scăpără din) amnar = „cât ai clipi din ochi“ : „en un clin d'œil“, într'o bătaie de amnar = „într'o clipă“. N'am închis ochii, nici cât ai scăpără din amnar. CREANGĂ, A. 15. Să nu se deslepească de stăpânul său, nici cât ai da în amnar. ISPIRESCU, L. 104. Un stat nu se formează într'o bătaie de amnar. URICARIU, XIV, 147/₂₄. || Amnarul fiind un instrument pe care-l poartă numai bărbaţii, se zice: Cine ştie amnarul femeii, pentru cele care nu se pot şti. ZANNE, P. II, 146.*

2°. (Plug.) În Banat şi în Munt. La plug „fierul lat“ e cel ce umblă prin pământ, iar „amnarul“ se zice o bucată de fier sau un fel de cuiu, prin care se afundează ori se ridică „fierul lat“. (Maidan, comit. Caraş-Severin), ap. HEM. 1095. „Andrea“ se cheamă un fier lung care prinde „fierul lat“ de „grindeiu“, având în capul de sus un alt fier, zis „amnar“. (Isverna, în Mehedinţi), ap. HEM. 1095.

II. 1°. (Arhit.) În Mold. şi Bucov. Când o casă e alcătuită din patru stâlpi, câte unul la fiecare colţ, aceşti stâlpi în Muntenia se numesc „stâlpi-colţari“, iar în Moldova „amnari“. DAMÉ, T. 95. „Amănare“, la moară, se numesc acele lemne care sânt în colţuri, în număr de patru, fiind dăltuite, iar prin dăltuituri intră paicanturile. La casă, „amănare“ se numesc acele lemne, care se pun în colţuri, două în faţă, două în dos, apoi câte unul la coaste, cu partea de jos fiind îngropate în pământ, iar pe vârful d'asupra se rădăcă acoperământul casei. (Găneşti, în Covurlui), ap. HEM. 1096—1097. Începe a chii copacii trebuitori: ista-i bun de amănare, cea de tâlpi. CREANGĂ, P. 48. („Amănare“ = lemne cioplite în patru muchi şi puse în picioare cu un capăt în talpa casei şi cu celalalt în costoroace. Între amănare se pun unul deasupra altuia lemnele care formează pereţii casei şi care se zic „înfundătură“. CREANGĂ, GL.) Pe cea vale mare Este-o casă din amănare. SEVASTOS, P. P. 187/₈. [Plur. amănare şi amândri: Această casă e făcută în amnari. MARIAN.]

2°. (Țes.) „Amnarul“ de la războiu stă în tot timpul țesutului în una din cele patru găuri a/le sulului dinaintea, în partea dreaptă, spre acela care țese. Prin ajutorul „amnarului“ se ține întinsă partea țesăturii de la sulul de dinapoi până la cel de dinainte. Dacă partea țesută s'a prea lungit, atunci o strângem pe sulul de dinaintea, învârtind sulul cu „amnarul“. Are forma unui diapazon sau camer-ton, dar cu cele două extremități de sus unite. E de lemn. (Dobreni, în Neamțu), ap. HEM. 1094. (Cfr. ilustrația fig. 6 din DAMÉ, T. 136). Cfr. amnăruș, zăvor. || În Roman (Mold.) amnari se numesc și „razele urzitoare“. Cfr. DAMÉ, T. 141 (ilustrația fig. 13).

3°. La căruță. Cele patru spezeze de la extremitățile draginilor se cheamă „amnari“. (Țârnauca, în Dorohoiu), ap. HEM. 1095. Cfr. mânușă, brățare. [Și: amănar, amănur. Dial. amnăruș și amnări. ap. HEM. 1091.]

— Legătura etimologică cu mână e evidentă. (Cfr. mânușă, mâner.) La Arom. și Megl. găsim forme fără a-: arom. mănar și mănear = „amnar I, 1°“, mâne(a)ri, „măner, plăseă“; megl. amnar, manar = „amnar I, 1°“, mănar, „măner.“ În sensurile de subț I poate fi adjectivul lat. manarius, -a, -um, „de mână“, substantivat după omiterea substantivului subînțeles „clavus.“ În sensul II, 1° pare că avem un derivat românesc, comparându-se stâlpii (adesea în formă de furci), care susțin casa, cu niște „mâni“ (brațe). Prin extensiune s'a dat aceeași nu-

mire la o parte a războiului (cfr. definiția cuvântului amnăruș) și la una a carului, care au aproape aceeași formă și menire ca amnarele de la casă.

AMNĂRI vb. IV^a refl. „Se griser, se piquer le nez“ — Expresie familiară și populară. În Țara Hațegului (Transilv.). Amnăresc (mă) = beu și mă îmbăt puțin. REV. CRIT. III, 86.

— Derivat din amnar (cfr. îmbătă).

AMNĂRIT, -Ă adj. „Qui a une pointe de vin, qui est entre deux vins.“ — Participiul lui amnări, devenit adjectiv. În Țara Hațegului (Transilv.). „Chirchilit.“ Se certau, căci erau cam amnăriți. REV. CRIT. III, 86.

AMNĂRŪȘ s. a. (Țes.) = amnar II, 2°. Amnăruș = o bucată de lemn dăltuită la mijloc, a căreia unul din capete intră în borta sulului de la stative, iar în dăltuitură se urcă sau se coboară lopățica. Cu lopățica și cu amnărușul se întinde pânza pe sul. (Munții Sucevii, în Mold.) ŞEZ. V, 25/₂₀.

— Derivat din amnar, prin suf. dim. -uș.

AMNEZIE s. f. (Med., Psih.) „Amnésie“. — Pierdere totală sau micșorare simțitoare a memoriei. — N. din fran. (= grec. ἀμνησία, din ἀ privativ și μνάσμαι, „mi-aduc aminte.“)

AMNIOS s. a. (Anat.) „Amnios“. — Membrana cea mai din năuntru în care e înfășurat fetus-ul, la mamifere, pasări și reptile. „Cămașă, căiță“.

— N. din fran. (= grec. ἀμνιός.)

AMNIOTIC, -Ă adj. (Embr.) „Amniotique“. — Care se află în amnios, care ține de amnios. Lichidul amniotic = „apa (care se află între amnios și trupul embrionului)“.

— N. din fran.

AMNISTIA vb. I^a. „Amnistier“. — A da amnistie, a cuprinde într'un act de amnistie. Regele a amnistiat pe țărani răsculați. [Și: amnestiă.]

— N. din fran.

AMNISTIARE s. f. „Action d'amnistier, amnistie“. — Infinitivul lui amnistia, devenit abstract verbal. [Și: amnestiare.]

AMNISTIAȚ, -Ă adj. „Amnistie“. — Participiul lui amnistia, devenit adjectiv, substantivat une-ori. Amnistiații din vara anului 1907.

AMNISTIE s. f. „Amnistie“. — Act al puterii suverane care iartă o categorie întreagă de crime, de delict etc., politice, înainte de a fi judecate, oprește urmărirea și șterge osânda la cei ce apucaseră a fi judecați. „Iertare obștească“. (Grațierea șterge în total sau în parte osânda unui individ, numindu-l pe nume, lăsând însă să dăinuească efectele condamnării; amnistia șterge și pedeapsa și faptul care o pricinuea la o seamă întreagă de oameni fără a-i numi individual). Amnistia este generală, iar grațierea individuală. [După lat. amnestia și amnestie. Au scris... și la celalți boieri ca să se întorcă îndărăpt în Valahia, făgăduindu-le amnestie sau iertare. ȘINCAI, HR. III, 22.]

— N. din fran. (= grec. ἀμνηστία, „uitare“ și prin ext. „iertare“, din ἀ privativ și μνάσμαι, „mi-aduc aminte“.)

AMNŪ adv. v. acmŭ.

AMOIETURĂ s. f. „Détrempe (de l'acier)“. — Amoietură = descălțură, topitură. COSTINESCU. Amoietură : Aufweichung. BĂRCIANU. [Plur. -turi.]

— Derivat din amuiă, prin suf. abstr. -ătură (după palatală: -etură).

A-MOIU adv. Numai în locuținea a pune (sau a băga) a-moiu: „*tremper, amollir, faire macérer, faire rouir, confire (les peaux)*“. — În Transilv. „A băga ceva într'un lichid, a muiă sau a mură ceva“. *Pun amoy: repono ut mollescat.* ANON. CAR. *Pun curechiu a moiū = brassicam macero...*; *ich beif/ze, oder weiche Kohl ein.* LB. *A pune cânepa a-moiu.* (Bran, comit. Făgăraș.) *Mai întâiu au băgat pieile amoi și apoi au tot frecat și le-au smuls, până s'au argăsit.* ALEXANDRIA, ap. TDRG. [Unii întearcă copiii, în Brașov] *cu sămburi d'ei amari din spitărie, [pe care] îi pune amoiu în apă rece și unge cu ea la țafă.* PITIȘ, CONV. LIT. XXXVII, 716. | În Sălăgiu, în legătură cu prep. „de“, iar în Banat cu „în“. *A punte haințele ghe amoiū = a pune haințele spre a se muiă.* VAIDA. *În „săpie“ se pun pieile în „amoiū“, adecă în apă, ca să se înmacoie.* LIUBA-IANA, M. 122.

— Compus din prep. a (1°) și dintr'un substantiv postverbal al verbului *muiă*: **moiū*. La Arom. *amol'u* se întrebunțază ca și la Daco-rom: *bag amol'u = bag să se moaie.* PAPAHAĞI, B. 523; se mai găsește însă și în locuțiunile: *amol'u-păpul'u* și *amol'u-pirpirună*, idem, B. 523 = „ud learcă (= ud ca o papură)“. Cuvântul rom. nu poate fi deci adus în legătură cu ital. *dimoiare*, „aufweichen, auflösen, flüssig machen“ (derivat din *moia* < *muria*).

AMONIAC s. n. (Chim.) „*Ammoniaque*“. — Gaz incolor, cu miros foarte tare, inecător, caustic, format dintr'o combinație a hidrogenului cu azotul. | *Amoniac lichid* = soluție de amoniac în apă (întrebunțată în industrie la fabricarea gheței artificiale etc.). [Pronunțat: *a-mo-ni-ác*. | Plur., rar, *-ácuri*.]

— N. din fran.

AMONIACÁL, -Ă adj. (Chim.) „*Ammoniacal*“. — Care conține amoniac. *Săruri amoniacale.*

— N. din fran.

AMONÍT s. m. (Geol.) „*Ammonite*“. — Numele unui grup de moluște cefalopode fosile.

— N. din fran. (derivat din *Ammon*, din cauza asemănării volutei cu coarnele lui Jupiter Ammon.)

AMONIU s. m. sing. tant. (Chim.) „*Ammonium*“. — Corp compus din hidrogen și azot, radicalul amoniacului. *Clorură de amoniu* = „țipirig“.

— N. din fran.

AMÓR s. a. „I. *Amour*. II. *Dentelaire: Plumbago copensis*“.

I. Cuvânt introdus de scriitori pe la sfârșitul veacului XVIII și ajuns, prin romantele sentimentale, și în poezia populară. Mai înainte și cu sensul general de „iubire, afecțiune adâncă“ (către Dumnezeu, natură etc.), astăzi întrebunțat rar în acest înțeles (cfr. *amor-propriu*), ci aproape numai pentru sentimentul de afecțiune pasionată a unui sex pentru cellalt, „dragoste“. *Ascultă dar, stăpâne, supusa rugăciune...* *Până'n ceasul din urmă amorul tău să-mi fie comoară de nădejde.* ALEXANDRESCU, M. 38. *Amor de dulce soare.* ALECSANDRI, P. III, 5. | *Simțindu-se pe sine de amorii însuflețită...* *Lângă Ikanok iubitul...* *Au priimit jurământul de-un amorii ce sfârșit n'are.* KONAKI, P. 88. *În toată natura cuprinsă de dor, Plutea o șoptire de dulce amor.* ALECSANDRI, P. 126. *Ce e amorul? E un lung Prilej pentru durerere.* EMINESCU, P. 75. *Ea îmbătătată de amor Rădică ochii.* idem, P. 281. | *Cine în amor nu crede, N'ar mai călca iarbă verde.* BARONZI, L. 54. *Amorul de la tine M'a ofticat, vai de mine!* TEODORESCU, P. P. 303^b. *Scrie-o carte cu dreptate, La puicușă'n ceea parte; Scrie-mi-o tu, dorule, Du-mi-o tu, amorule.* ȘEZ. V, 12^b. || P. ext. a.) Obiectul iubirii. „Drag, dragut; amant, (pop.) ibovnic“. (Și în acest sens cuvânt popular, mai ales sub forma vulgară „*amur*“). *Ali, amurul meu.* GORJAN, II, 159. *Plânge-mi frunza bră-*

dului De dorul bărbatului Și frunza aîninelui De dorul amurului. POP., ap. RĂDULESCU-CODIN. *Amorule, amoraș, Videa-te-aș călugăraș!* POP., ap. HEM. 1100. [Cfr. Weigand, *Jahresber.* IX, 224: „*Amur* (amor, 'amor, amant) = Schatz, sind volkstümlich gewordene Fremdwörter, die das für das Vermass unbequeme „ibovnic“ zu verdrängen scheinen.“] | b.) (Mitol.) Zeul amorului, Cupidon (Eros, Kamadeva). În acest înțeles, s. m. *Amorii*, *la a ta putere de-acum nu mă mai închin: Na-ți și arc, na-ți și săgeată.* KONAKI, P. 226. [În acest înțeles din urmă, accentuat în poezie, și: *amor*, după latinește. *Amor, drag copil cu toane, Se-abătă și pe la noi.* P. CERNA, CONV. LIT. XLI, 364. || Și: *amorii* (Mold.), *amur* și, introdus de lăutarii țigani, și: *hamur*. | Plur.: *-móruri*. || În comedii, cu intenția de ridiculare, și: *amodre* s. f. *Ini-ma-mi palpită de amoare.* CARAGIALE, T. II, 25.]

II. (Bot.) *Frumos arbust din fam[ilia] Plumbaginaceelor...* *florile de un frumos albastru, dispuse în spice scurte...* *la vârful ramurilor. Originară din Africa sudică (Cap), mult cultivată în părțile noastre pentru florile sale frumoase.* [Crește în] *Mainu-Sept.* [Se mai numește:] *Floarea amorului.* PANȚU, PL. 99.

— N. din lat. *amor*, idem (forma vulgară *amur*, probabil din fran.).

AMORĂȘ s. m. „I. 1°. — 2°. *Petit amour*. II. *Dentelaire: Plumbago copensis*“. — Diminutivul lui *amor* (derivat prin suf. -aș). I. 1°. Întrebunțat în popor numai în sensul de „iubit, dragut, ibovnic“. *Amorașul mi se'nsoară.* TEODORESCU, P. P. 662^b. *Amorașul nu l'oiu spune.* ȘEZ. III, 61. || 2°. (Mitol.) „Zeul amorului, Eros“. *Toți Amorașii mă încunjoară.* I. VĂCĂRESCU, P. 466. || II. În Munt. = *amor* II. (Cfr. fran. *amourette des prés* și *amourette moussue*).

AMORÉZ, -EĂZĂ subst. „*Amoureux, bien-aimé, amant*, (fem.) *maitresse*“. — Prin întâia jumătate a veacului XIX termen literar = „adorator, amant“. Astăzi, cu acest sens aproape numai în expresia de teatru *prim-amorez* = „jeune premier“; altfel numai termen popular, mai puțin distins de cât sinonimele „dragut, iubit“, aproape cu aceeași nuanță de sens ca „ibovnic“. *În cursul vieții mele am fost vestit amorez.* KONAKI, P. 219. *Singuri doi tineri scăpară: Gîngașa fată Selmina ș'amorezul său iubit.* C. NEGRUZZI, II, 7. *Edvin sprijinea în brațe p'a lui scumpă amorează.* idem, II, 10. *Tînăra amurează a lui Dalic.* GORJAN, IV, 179. *Ai fost amurezul meu.* ȘEZ. II, 184. *Oftează, puică, oftează, Toată lumea să te crează, C'ai fost neică amurează.* POP. (din Vâlcea). [Și: *amuréz, -ează*. La fem. și: *amorză*.]

— N. din fran. Forma *amorez* e refăcută din femininul *amore(a)ză*, care-i fran. *amoureuse*.

AMOREZĂ vb. refl. I^a. „*Devenir ou tomber amoureux, s'éprendre de qqn., s'enamourer, s'amouracher*“. — În întâia jumătate a veacului XIX termen literar; astăzi întrebunțat din ce în ce mai rar în literatură, dar uzual în graiul de toate zilele și ajuns și în popor; are însă o nuanță de mai puțină distincție de cât sinonimele „a îndrăgi pe cineva, a se îndrăgosti de cineva“. | Absol. *Un derviș pus[ținic]... S'amorezase, văzând o fată... cu chip frumos.* ALEXANDRESCU, M. 325. *Tînerere, ce v'odată se vor fi amurezat, Pot cunoaște cu lesnire ce dureri ea a'nccerat.* PANN, E. II, 95. *În credință de șieam, Nu mă mai amurezam.* TEODORESCU, P. P. 303. | Obiectul amorului se indică prin prep. „de“. *Flăcăul se amorează de ea.* STĂNCESCU, B. 33. *Se amorezase de o nevastă.* ȘEZ. I, 282. [Construcțiile cu „în“, întrebunțate prin Transilv. și Bucov., sânt barbarisme, după germ. „sich in jemd. verlieben“. | Și: *amureză*.]

— Derivat din *amorez*.

AMOREZĂRE s. f. „*Action de s'enamourer*“. — Infinitivul lui *amoreză*, devenit abstract verbal.

AMOREZAT s. a. = amorezare. — Participiul lui *amarezi*, devenit abstract verbal. *Cât îi pădurea di mari, Nu măi vedz voinic di zari, Numai pasări zburatoari, Și puicuța 'npodobgita, Pintru-amuridzat gătită.* ȘEZ. IV, 138.

AMOREZĂT, -Ă adj., subst. „1°. *Épris. Enamouré, amouraché.* 2°. *Amoureux, bien-aimé, amant.* — Participiul lui *amoreză*, devenit adj., substantivat une-ori. 1°. „Îndrăgostit“. *Bătrânul amorezat e ca chiroșca cu păsat.* C. NEGRUZZI, I, 251. *De amorezat ce sânt, Nu văz luna pe cer sus...* TEODORESCU, P. P. 319; ȘEZ. II, 96. A fi *amurezat* lulea: „être amoureux fou“. | † La scriitorii din întâiajumătate a veacului XIX, adesea cu sensul de „amoros, plin de dragoste“. Această întrerupere a unei vorbe *amorezate*, pătrunse pe bina fată, care tăcu. C. NEGRUZZI, I, 18. || 2°. † Substantivat. „Amorez, iubit“. *Cunosc că mă iubești... Dar oare n'ai avut vr'un alt amorezat?* C. NEGRUZZI, II, 19. *Ah! prieteșugul, Doamne... Iertă-mă-vei ca să-l lepăd pentru o amorezată?* KONAKI, P. 84. [Și: *amurezat.*]

AMORÉ, -Ă adj. „*Amorphe*“. — Fără nici o formă fixă, regulată (se zice în deosebi despre corpurile care nu cristalizează).

— N. din fran. (= grec. *ἄμορφος*, idem, din *ἀ* privativ și *μορφή*, „formă“.)

AMORÓS, -OĂSĂ adj. „*D'amour, amoureux*“. — „Plin de iubire, dragoste, îndrăgostit“. *Unda cea armonioasă A unui ascuns isvor, Ca o șoaptă amoroasă S'auzeă în preajma lor.* ALEXANDRESCU, M. 232. *Amoroase porumbițe.* ODOBESCU, III, 34/20. *Îmi mărginise cetirea numai în amoroasele răvașe a doamnei B.* C. NEGRUZZI, I, 61. *Nu vedeai altă decât... muzici, mese, întrigi amoroase.* idem, I, 218. „Ce puternic e!“ *gândi ea cu-amoroasă dulce spaimă.* EMINESCU, P. 90.

— Derivat din *amor*, prin suf. adj. -os (după fran. *amoureux*, sau ital. *amoroso*).

AMORÓSÓ adv. (Muzic.) „*Amoroso*“. — *Amoroso* (= „în mod drăgostos“), ca indicație în fruntea unei bucăți muzicale, arată că piesa trebuie cântată în mod duios, cu deosebită căldură.

— N. din ital. *amoroso*.

AMÓR-PRÓPRIU s. m. sing. tant. „*Amour-propre*“. — Iubire de sine, stimă de sine însuși, „ambitie“. *Amorul-propriu la dumnea-voastră [bărbații] e fără margini.* ZAMFIRESCU, R. 111.

AMORTEĂLĂ s. f. „*Engourdissement, torpeur*“. — Abstractul lui *amorți* (derivat prin suf. -eală), exprimând starea de a fi *amorțit*. *Căzu într'o amorteală, sor cu moartea.* ISPIRESCU, L. 106. *Din când în când simt o amorteală în mâna stângă.* [Dial. *amorțală.*] Plur. -feli și -tele. MARIAN.]

AMORȚI vb. IV^a. „I. 1°. *Perdre connaissance. De-meurer perclus. Rester hébété, pétrifié, stupéfait, interdit; s'assoupir. Cesser, s'arrêter.* 2°. *S'engourdir. S'émousser, diminuer, s'apaiser.* 3°. *Transir, geler légèrement.* II. *Engourdir, amortir, assoupir.*“

I. Intrans. 1°. Despre oameni. „A fi, a rămâne ca mort, a incremeni“. *Trifon sta de-o parte fălos și radea de ei; iar când le comandă împăratul [cătanelor] să puște, atunci își luă Trifon pălăria [fermecată] din cap și toți amorțiră ca morți.* RETEGANUL, P. I, 107. [Când] le-au cetit فرمانul împărătesc, scriind să dea Turcii cornăritul, îndată au amorțit și s'au măhnit; unii, scârșnind în dinți, au ieșit. N. COSTIN, LET. II, 87/37. *Și călugărul le vede... Fără voie cruce-și face și-a rostit un „Doamne-sfinte... Parc'amarțe; — Dar din curte, Ochii totuși nu-și desface.* MARINESCU, SĂM. IV, 164. | Fig.

„A adormi“. *M'am culcat târziu. Abia amorțisem, când auziu un lătrat de căne.* | P. ext. Despre o acțiune. „A se opri, a conțeni, a încetă“. *Coteii de cehnit, ogarii de scâncit... și șoimul de puiut amurțisă.* CANTEMIR, IST. 203. *După niște începuturi, care promiteau ceva,... lucrarea noastră a amorțit cu desăvârșire pe acest teren.* MAIORESCU, CR. III, 34.

2°. Despre trup sau o parte a trupului omenesc. „A deveni aproape inert și nesimțitor“. Mai ales despre mâni, brațe și picioare, în mod figurat și despre oase. *Brațu-i amorțește, fiind rănit foarte greu.* C. NEGRUZZI, ap. TDRG. *Unde e mort în casă, nu se dă bună-vremea, ...că amorțesc mâmurile.* ȘEZ. III, 50/6. *După ce s'a astrucat cu pământ mortul, toți se spală pre mâni cu apa mortului..., pentru ca să nu le amurță ori asude mâmile.* (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 1104. *Mi-au amorțit picioarele.* | Fig. *Mulțimea oaselor lui au amorțit.* BIBLIA 1688: „multitudo ossium ejus obtorpuit“: „tous ses os sont brisés“). | Spec. Despre organele vocale. „A amuți, a-și pierde glasul“. *Limba au amurțit.* STOICA (a. 1669), ap. GCR. I, 184. *Ostenitu-m'am strigând, amurțit-au gâttelejul meu.* DOSOFTEIU (=tăcu grumazului meu. CORESI; amorțiră grumazii mie. ARSENIE DIN BISERICANI: „je suis las de crier, mon gosier en est asséché“: „raucæ factæ sunt fauces meæ“), ap. HEM. 1105. *I-a amorțit gura = er ist verstummt, er ist kleinlaut geworden.* TDRG. || Fig. Despre suflet, sentimente sau dureri. „A-și pierde vioiciunea sau puterea, a deveni nesimțitor, a se slăbi“. *După suferiri multe, inima se'npieștește..., simțirea amorțește.* ALEXANDRESCU, M. 6. *Par'că mi-a mai amorțit durerea de măsea.*

3°. Fig. (despre apă). „A îngheța ușor, pe de-asupra“. *Azi dimineată mai amorțise, dar acum e lapoviță.*

II. Fact. „A face să amorțească“. *Amurt = obstupefacio; amurtzesc = obstu/peșflo (flaccesco).* ANON. CAR. | Fig. *Iubirea-mi ai amorțit-o, Dar ea n'a putut să moară.* I. VĂCĂRESCU, ap. HEM. 1104. *Hotărîră a amorți suferința prin vesela petrecere.* C. NEGRUZZI, I, 218.

[† și pop. și: *amurți.* | Prez. -țesc, dial. -țasc și *amurt*, ca la *Arom.*]

— Din **ammortire* (ad și *mortuus*): ital. *ammortire* (*ammortito*, „kraftlos, geschwächt“), v.-prov. *amortir*, fran. *amortir* (în limba veche cu un sens apropiat de cel românesc, cfr. *Vipères si surprises de froid, qu'elles demeurent toutes amorties.* Paré, ap. *Dict. gén.*), v.-span. *amortir*.

AMORȚIRE s. f. „*Action de (s')engourdir. Engourdissement, torpeur.*“ — Infinitivul lui *amorți*, devenit abstract verbal. Exprimă acțiune. *Amorțirea degetului celui mic și a degetului celui gros de la mâna dreaptă erau semne spăimântătoare [la Romani].* ALECSANDRI, ap. TDRG. | Mai adesea exprimă stare, ca și „amorteală“. *E vreme ca să ieși din amorțire.* BĂLCESCU, M. V. 580/10. *Totul zace'n neclintire, În adâncă amorțire.* ALECSANDRI, II, 107. *Insectele, cari au petrecut peste iarnă în amorțire, încep a se mișcă și a învia.* MARIAN, SE. II, 195.

AMORTISMÉNT s. a. (Fin.) „*Amortissement.*“ — Stingere treptată a unei datorii, „amortizare“. *Împrietărindu-se locuitorii s'a fixat plata despăgubirii clăcei și a amortismentului capitalului pentru un om cu brațele la 107 lei... pe an.* IONESCU, D. 310. (Cfr. *anuitate.*)

— N. din fran.

AMORȚIT s. a. = amorțire. Participiul lui *amorți*, devenit abstract verbal. *Când îi vorba de amorțit, numai picioarele mele știu, săracele, ce-au pățit în gerul din iarna asta.*

AMORȚIT, -Ă adj., adv. „I. 1°. *Sans connaissance;*

perclus, engourdi; devenu insensibil, pris de torpeur; las, émoussé. 2°. *Tiède.* II. *Languissamment.*“

— Participiul lui **amorțit**, devenit adjectiv. I. Adj. 1°. Despre vietăți. „Aproape mort, ca mort, fără simțire.“ *În caz când mortul n'ar fi murit, ci [ar fi] numai amorțit sau leșinat... să aibă cine-i stă mână de ajutor.* MARIAN, I. 193. | Mai ales despre starea pricinuită de somnul iernii. *Jigăniile... din Ziua-crucii și până acumă sânt amorțite.* idem, SE. II, 203. | Fig. *Tot pământul și toată firea stă amorțită.* idem, SE. II, 36. | Despre trup. *Corpul meu are să fie rece, amorțit și teapăn.* ISPIRESCU, L. 147. | P. ext. *Un somn amorțit îi cuprinse trupul.* EMINESCU, N. 21. | Fig. *Idei energice și salubre... ar scâlda mîntea oboșită și sufletul amorțit.* ODOBESCU, III, 51₂. | *Și din noaptea amintirii mîi de doruri ea [= luna] ne scoate, Amorțită li-i dureră, le simțim ca'n vis pe toate.* EMINESCU, P. 227. || 2°. În Brașov (com. Lacea), „Apă amorțită“ = apă căldușă (ca la Arom.). || II. A d. v. „Fără putere, fără vlagă“. *A cântat cam amorțit.* CONTEMPORANUL, II, 14.

AMORTITÓR, -OÁRE adj. „*Engourdisant, qui transit.*“ — Adjectivul verbal al lui **amorțit** (derivat prin suf. -itor). [Dial.: *amorțitóriu.*]

AMORTITURĂ s. f. (Pat.) „*Engourdissement (d'une partie) du corps, transissement.*“ — Abstractul lui **amorțit** (derivat prin suf. -itură), exprimând o stare anormală care se manifestă prin amorțirea trupului sau a unei părți a lui. *Cine lucrează în ziua [de Sâmpetru, acela] ...peste întreg anul are dureri de cap, orbăli, amortituri și junghiuri.* MARIAN, SE. I, 236. [Plur.: -turi.]

AMORTIZĂ vb. I°. (Fin.) „*Amortir.*“ — A stinge o datorie încetul cu încetul prin plăți succesive, într'un timp și la epoce hotărâte de mai nainte. (Se zice mai ales despre datoriile statului, județelor, comunelor sau instituțiilor publice.) *Sânt două feluri de rente, amortizabilă și neamortizabilă sau perpetuă. Renta este amortizabilă atunci când Statul, pe lângă dobânda ce trebuie să plătească anual pentru împrumutul contractat, mai plătește în fiecare an și, prin tragere la sorți, un număr hotărât de obligațiuni, după valoarea lor nominală; aceste obligațiuni plătite sânt anulate, nu mai produc dobândă și, prin urmare, împrumutul se micșorează pe fiecare an, așa că după un timp determinat, este nimic cu totul. Suma ce servește la plata anuală a obligațiunilor ieșite la sorți se zice că amortizază împrumutul.* CLIMESCU, A. 282.

— N. după fran.

AMORTIZABIL, -Ă adj. (Fin.) „*Amortissable.*“ — Care se poate amortiza. [Contrariul: *neamortizabil*, sau *inamortizabil*.] Cfr. *amortiză*.

— N. din fran.

AMORTIZĂRE s. f. (Fin.) „*Amortissement.*“ — Infinitivul lui **amortiza**, devenit abstract verbal. *Dobânda capitalului și amortizarea lui se suie pe an la 199 lei.* IONESCU, D. 22.

AMORTIZĂȚIE s. f. (Fin.) „*Amortissement.*“ — Formă de pe la începutul sec. XIX, acum ieșită din uz. 1°. „Amortizare“. || 2°. Anulare (prin publicație) a unui act pierdut sau furat. *Amortizația unui act particularnic.* CODICA TIV.

— Derivat din *amortiză*, prin suf. abstr. -ație (prin analogie cu forme ca *consultare* = *consultație* etc.).

AMOTÍ vb. IV^a † v. *ameți*.

AMOVÍBIL, -Ă adj. „*Amovible.*“ — Care poate fi strămutat, mutat din loc, revocat, concediat, înlocuit. *Întinderea magistraturei amovibile.* MAIORESCU, D.

II, 42. [Contrariul *inamovibil*: *Membrii curții de casație sânt inamovibili.*]

— N. din fran. (lat. *amovēre*, „a depărta, a pune în altă parte“.)

AMOVIBILITÁTE s. f. „*Amovibilité.*“ — Condițiune sau calitate a celui amovibil. [Contrariul *inamovibilitate*: *Sacrul princip al inamovibilității, consacrat de Convențiune.* ALECSANDRI, T. I, 33.]

— N. după fran.

AMPÈRE s. m. (Fizic.) „*Ampère.*“ — Unitatea cu care se măsoară intensitatea curentului [electric] se numește *Ampère*. PONI, F. 258. [Pronunțat: *ampér.* | Plur.: *ampéri.*]

— N. din fran. (după numele fizicianului și filosofului francez *Ampère* [1775—1836].)

AMPLIFICÁ vb. I. „*Amplifier.*“ — „A lărgi, a dezvoltă, a face mai întins“. *Nu... mai citează exact, ci intercalează câteva cuvinte de ale sale, prin care amplifică înfelesul și produce o contrazicere.* MAIORESCU, CR. II, 352.

— N. din lat. *amplificare*, idem.

AMPLIFICÁRE s. f. „*Amplification.*“ — Infinitivul lui **amplifică**, devenit abstract verbal. „Lărgire, dezvoltare, întindere“. *Amplificarea și ilustrarea obiectului în discuție.* MAIORESCU, CR. II, 158.

AMPLIFICÁT, -Ă adj., adv. „*Amplifié. Avec de trop longs développements.*“ — Participiul lui **amplifică**, devenit adjectiv, întrebuițat și ca adverb. 1°. Adj. „Lărgit, dezvoltat“. *Propozițiune amplificată.* 2°. Adv. „Pe larg, cu desvoltări întinse“.

AMPLIFICÁȚIE s. f. }

AMPLIFICÁȚIUNE s. f. }

= **amplificare**. *În vechile texturi... „amu“ [circulară cu sensul] de „donc“ sau ca o simplă amplificatiune sintactică de felul grecului ῥά... HASDEU, ETYM. MAGN. 1110.*

— N. din fran. (= lat. *amplificatio*, -ouem, „creștere, sporire, amplificare“.)

AMPLIFICATÓR, -OÁRE adj., subst. „*Qui amplifie. Amplificateur.*“ — Adjectivul verbal al lui **amplifică** (derivat prin suf. -ator), substantivat unei-ori.

AMPLITÚDINE s. f. „*Amplitude.*“ — Mărimă, întindere (mai ales în lărgime) a unui lucru. || Spec. (Mat., Fizic.) „Mărimăa unui arc“. *Unghiul ... format de pozițiunile extreme ale pendulului se numește amplitudinea oscilațiunii.* PONI, F. 26. | *Se dă numirea de amplitudine marină variațiunii de nivel cuprinsă între marea culminantă și marea joasă următoare.* CULIANU, C. 317. | *Intensitatea unui sunet atârnă de amplitudinea vibrațiilor.*

— N. din lat. *amplitudo*, -inem, idem.

AMPLOÁRE s. f. „*Ampleur.*“ — „Întindere, desfășurare largă.“ (Mai ales fig. despre frază și gesturi).

— N. după fran.

AMPLOIÁT, -Ă subst. „*Employé.*“ — Cuvânt întrebuințat din ce în ce mai rar. „Împiegat, funcționar“. *Un amployat cinstit.* ALEXANDRESCU, M. 245. *Să pretindem schimbarea tuturor amployațiilor civile.* ALECSANDRI, T. 1735. [Mai rar, cu pronunțare fran., și: *amployiát, -ă.*]

— N. după fran.

ÁMPLU, -Ă adj. „*Ample.*“ — (Care se desfășură) larg, întins, dezvoltat.

— N. după fran. (= lat. *amplus*, -a, -um, idem.)

AMPRÓOR loc. adv., s. m. v. **PROOR**.

AMPUTĂ vb. I^a. (Chir.) „Amputer“. — A tăia, a reteză un membru, o parte din el, un organ. *I-a amputat piciorul.*

— N. din fran. (= lat. amputare.)

AMPUTĂRE s. f. (Chir.) „Amputation“. — Infinitivul lui ampută, devenit abstract verbal. *Amputarea brațului a fost făcută fără adormire.*

AMPUTĂT s. a. = amputare. Participiul lui ampută, devenit abstract verbal. *Chirurgul a spus că nu va fi nevoie de amputat.*

AMPUTĂT, -Ă adj., subst. (Chir.) „Amputé“. — Participiul lui ampută, devenit adjectiv, substantivat une-ori. | 1°. Adj. „Tăiat, retezat“. | 2°. Subst. Persoană căreia i s'a făcut o amputație.

AMPUTAȚIE s. f. (Chir.) }

AMPUTAȚIUNE s. f. (Chir.) }

„Amputation“. — Tăierea, retezarea unui membru sau a unei părți din corp și fig. și dintr'un lucru oarecare.

— N. după fran. (lat. amputatio, -onem.)

AMŪ adj., conj. „I. *Maintenant, à présent, à l'heure qu'il est.* II. 1°. *Or, eh bien; à vrai dire.* 2°. *Déjà.* 3°. *Donc.* 4°. *Voici que.* 5°. *Mais.* 6°. *Parce que, car.*“

I. Amŭ exprimă un raport de timp, indicând că ceva se întâmplă în momentul de față. El se întrebuințează în Bucovina și în Moldova de nord, până pe la Bacău, de unde începe regiunea lui „aciu“, WEIGAND, JAHRESBER. IX, 224, și în părțile nordice și nordvestice ale Românilor ungureni, până în valea Târnavei, unde începe regiunea lui „acum“, WEIGAND, JAHRESBER. VI, 75, 41; FRÂNCU-CANDREA, R. 48; POMPILIU, BIH. 1004. În literatură se găsește numai în scrieri cu colorit dialectal. *Dzisă Domnul: „grătaște!“ Și dzisă Ieremiă: amŭ, Doamne, cunoscum, că dai cetatea pre mâinile pizmașilor ei.* DOSOFTEIU, ap. GCR. I, 254. *De când au luat ginerile lui Ghervasie partea din Căbești la stăpânire, au trecut cinci ani. Iară amŭ, de isnoavă s'au sculat Ghervasie, vrând ca să ieie acea parte de la ginerele său.* (Mold., a. 1753). URICARIUL, XIX, 12. *Mă aflu eu amŭ bătrân.* MUSTE, MAG. IST. III, 28/1. *Fost-am tânăr și brudiu, Pare-mi rău ș'amŭ-i târziu, Că mi-am dat cuvintele La toate trăsnițele.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 221. *Mână străină Amŭ te alină.* MARIAN, NA. 320. *Te sărut, dar nu amŭ.* RETEGANUL, CH. 19. *Amŭ văd lumea cumu-i!* VAIDA. | *De amŭ = „de acum înaintea, de aci înaintea“ : „dorănavant.“ De amŭ, numai sapa și hârlețu(l)!* (despre cel ajuns la sfârșitul vieții). ZANNE, P. V, 548. | *D'amŭ-i seară și ne-om duce.* RETEGANUL, CH. 57 = s'a făcut seară.

II. Amŭ e o particulă explicativă, menținându-și une-ori sensul de adverb de timp, întrebându-se alte-ori numai în mod conjuncțional.

1°. Prin amŭ se introduce adese-ori povestirea, sau, după expunerea generalităților ori după digresiuni, fraza care povestește un nou eveniment (cfr. acum 2°). *Amŭ, ci-că o fost odată un sturz.* (Încput de poveste.) ȘEZ. III, 185/2. *Eră o babă și un moșneag și ei n'aveau copii. Amŭ, s'au sfătuit ei...* ȘEZ. II, 107/16. *Înt'r'o zi de târg, s'au pornit la drum. Și, mergând amŭ cât au mers, iată că au întâlnit un om.* SBIERA, P. 1/31. *Dar ia să nu ne depărțăm și să încep a depând firul poveștii. Amŭ, ci-că împăratul acela...* CREANGĂ, P. 184. | Și mai viu devine stilul povestirii când cineva, spunând ce-a făcut în trecut, se transpune atât de mult cu mintea în acele timpuri, încât întrebuințează pe amŭ pentru o acțiune pe care o săvârșea „atunci.“ *Strămbă-lemne și Sfarămă-piatră ni stă că Teiu-legănat au fost legat o piatră de funie, ca să li ispitească credința și prința, și de aceea au început a croi la minciuni, desvinuindu-se că ei au tras funia amŭ cât au*

tras-o, dar că de la o vreme le-a fost prea grea. SBIERA, P. 88/24.

2°. Prin faptul că prin amŭ se face prezentă o acțiune trecută, acest cuvânt poate redă cu mult succes noțiunea exprimată prin neologismul „dejă“, atât de greu de redat când nu-l putem exprima prin „și“ sau „chiar.“ *Derep[t]-ce postul eră amŭ veritu..., grăiă lor.* COD. VOR. 85/3 (= pentru-că și postul trecuse. N. TESTAMENT, 1648; BIBLIA, 1688 : „quod et jejunium jam praeteriisset“... : „vu que même le jeune était déjà passé“...). *Au nu grăiți voi, că încă simt patru luni și va veni seaceria? Iată grăesc vouă: rădicați ochii voștri și vedeți holdele, că simt plăvițe amŭ către seacere.* VARLAAM, ap. GCR. I, 109 (: „car elles sont déjà blanches pour moissonner.“). *S'au rășchirat și soborul, mulțămînd țara lui Dumnezeu, că se lipsise amŭ mulți pământeni de vite, pentru răul văcărîtului.* N. COSTIN, LET. II, 52/29. *Această distanță îndelungată [de Viena] eră amŭ în sine o piedecă considerabilă pentru Bucovineni.* SBIERA, F. S. 287. [Și: amŭ = schon, în Roșia, Bihor. JAHRESBER. IV, 325.]

3°. † În exemplele citate sub II, 1° s'ar putea înlocui amŭ, care reia firul povestirii, prin „deci.“ În sensul acesta îl găsim adese-ori în textele vechi, mai ales în COD. VOR., corespunderând lui „ergo“, „igitur“, „itaque“, „quoniam“ din textul latin, lui „iară“, „de-reptă-aceaia“ în N. TESTAMENT din 1648 și lui „deci“ în BIBLIA din 1688. *Mîtașul amŭ lăsdă giurele și-i dzise...* COD. VOR. 53/4 (= iară căpitanul dereptă aceaia slobozi pre voinic... N. TESTAMENT, 1648; deci căpitanul au slobozit pre tinerel. BIBLIA, 1688 : „tribunus igitur dimisit adolescentem“ : „le tribun donc renvoya le jeune homme.“). *Evangelhie zice: că amŭ să vă rugați voi.* CUV. D. BĂTR. II, 121. *Că vor amŭ adună pleavila și în foc arde-o-vor; așa va fi în sfârșitul veacului acestuia.* CORESI, ap. GCR. I, 17 (: „Comme donc on cueille l'ivraie, et on la brûle au feu, il en sera de même à la fin de ce monde.“). *Lumina trupul[ui] iaste ochiul. Se amŭ fure ochiul tău prost, tot trupul tău luminat va fi.* TETRAEV. (1574), ap. GCR. I, *8 (: „L'œil est la lumière du corps; si donc ton œil est net, tout ton corps sera éclairé.“). *At un ce înțelegi amŭ și văziu, că toate ceaste de aici deșarte sânt.* NASTUREL (a. 1648), ap. GCR. I, 132.

4°. † Când momentul de față e pus în opoziție cu cel trecut, amŭ poate deveni sinonim cu „iată.“ *Tinăr futu și amŭ îmbătrâniu.* CORESI, PS. 95 (= tărârău fiu și adecă (s. v. 1°) bătrăriiu. PSAL. SCH. 114/3 : „junior fui, et enim senui“ : „j'ai été jeune et j'ai atteint la vieillesse“). Mai ales în legătură cu un alt adverb al timpului prezent: amŭ acmŭ = „iată acum, dar acum“ : „or maintenant“. (Cfr. acmŭ.) *Amŭ acmŭ cire grătaște...* COD. VOR. 130/4 (= ni, acumŭ carii ziceți... N. TESTAMENT, 1648; iannŭ, acumŭ ceia ce ziceți... BIBLIA, 1688 : „ecce nunc qui dicitis“... : „or maintenant, vous qui dites...“). *Acmŭ amŭ mestecați sânt derepți cu păcătoșii.* CORESI, E. 31/28 | Chiar și adecă amŭ acmŭ : *Adecă amŭ acmŭ; bogații, plângeți-vă hlepînd!* COD. VOR. 131/4 (= ni, acmŭ, bogaților, plângeți văetându-vă. N. TESTAMENT, 1648; veniți acumŭ cei bogați, plângeți văetându-vă. BIBLIA, 1688 : „or maintenant, vous, riches, pleurez“). *Și adecă amŭ acmŭ aceia de sine-ș stau e tine părăsîră.* CUV. D. BĂTR. II, 228.

5°. De la „iată“ e numai un pas până la „într'a-devăr, dar, însă, iar“ (în textul latin „autem, vero“). *Ochii Domnului sânt spre derepți... e fața amŭ Domnului spre ceta ce face rău.* COD. VOR. 114/6 (= iară fața Domnului... N. TESTAMENT, 1648; iară obrăzul Domnului... BIBLIA, 1688 : „vultus autem Domini...“ : „mais la face du Seigneur est contre ceux qui se conduisent mal“). În sensul acesta s'a păstrat până azi — dar cu accent mutat — în Mohor, pe Someș, în ținutul Bistriței : *amŭ = aber.* JAHRESBER. VI, 40, 75.

6°. Ca și „adecă“ (s. v.) sensul interjecțional al lui „iată“ s'a putut schimba într'un sens explicativ: „căci, pentru-că“, în textul latin „enim.“ *Nuță întru Sîrîia și cu rosul* [=dînsul] *Frischila... avea amû rugă.* COD. VOR. 2/6 (=și cu el P..., că avea făgădaș. N. TESTAMENT, 1648; cu el P. ..., pentru-că avea rugă. BIBLIA, 1688: „habebat enim votum“: „parce-qu'il avait fait un vœu“). *Cade-se amû putredirii acestîta să se îmbrace întru neputredire.* CORESI, ap. GCR. I, *14 (: „car il faut que ce coruptible revête l'incorruptibilité“).

[În Țara-Oașului și: *amuția* = *acum*. CANDREA, Ț. O. 48.]

— Pentru etimologie, vezi *acum*. Nu credem că sensul II trebuie despărțit de sensul I și, întru cât privește pe *amû* din textele vechi, să fie adus în legătură cu adv. latin *modo*, „numai“, sau chiar cu *ad modum* Hasdeu, *Etyim. magn.* Rom. 1110 etc. Accepțiunile de subt II se explică toate fără greutate din sensul original de adverb local — singur cunoscut în limbile romanice —, mai ales dacă ne dăm seama că el traduce totdeauna, în cele mai vechi texte, pe slavul „u“, „ubo“ sau „uže“, care are și el sensul de „schon, nun“, alături de „also.“ Ar fi greșit de asemenea, dacă, ademeniți de cronologia exemplorilor, am cercă să derivăm sensul I din sensul II, căci dialectele (arom. *amû*, *amò*, megl. *mò* și *moși*) cunosc numai înțelesul de adverb de timp (= *acum*).

AMUȚIA adv. v. amû.

AMUȚIA vb. I. „*Tremper, faire infuser. Détremper (l'acier).*“ — *Amuția* = a *muiă*, *topi*, a *descălî*,... a scoate descălîtura unui oțel sau fier. COSTINESCU. *Amuție* = *aufweichen, einweichen.* BĂRCIANU. *Amoiu* [se întrebuințează în Sălăgiu] pentru „a *muiă*“, *însă...* mai rar. VAIDA. [Prez. ind. *amoiu*, mai rar *amuiéz*. BUDAI-DELEANU, ap. HEM. 1114.]

— Derivat din a-moii (și apropiat de *muiă*).

AMULETĂ s. f. „*Amulette.*“ — Obiect (purtaț de om cu sine), căruia i se atribuie în mod superstițios o putere de a feri de rele, de a apăra de boale. *La gât o amuletă pentru diochiu.* ALECSANDRI, ap. DRF. [După germ. *Amulett*, în Transilv. și Bucov. și: *amulet* s. a. *Cărticica... femeile o poartă apoi ca amulet la sine.* MARIAN, NA. 28.]

— N. din fran. (= lat. *amuletum*, idem.)

AMUȚA adv. = *acuma*, *acum*. În Crasna, Oltenia. PAMFILE, J. II.

— Formă născută prin fuziunea celor două adverburi sinonime: *amû* și *acuma*.

AMURÉZ subst., etc., v. amurez ș. u.

AMURG s. a. „*Crépuscule, brune; déclin (du jour, de l'âge); clair-obscur.*“ — „*Amurg*“, „*amurgul serii*“, „*murg*“ sau și „*murgitul* de seară“... [se zice], când soarele a apus, ... dar este o *lucire* în urma lui și *întunerec* încă nu s'a făcut, *adecă* când lumina se amestecă cu *întunerecul*, când se luptă ziua cu noaptea, ... când începe a se îngână ziua cu noaptea. MARIAN, SE. I, 108. *Amurgul* înnegrise zarea. COȘBUC, F. 102. | *Amurgul*, „se lasă“ sau „dă“. *Amurgul* dase peste *dînsii, nemâncași*. ISPIRESCU, L. 310. || În legătură cu prep. *Plecă din revărsatul zorilor și se întorcea pe la amurg.* DELAVRANCEA, S. 229. *De unde vii, măi miere, Prin amurg, pe-această vreme?* MARIAN, SA. 53. | Prin omiterea cuvântului subînțeles „serii“, a rezultat, după prepoziție, forma articulată: *amurgul*. *Din amurgul până'n zori.* ALECSANDRI, P. III, 120. Într'*amurgul* = „pe la amurgite“: „à la tombée de la nuit, entre chien et loup“. Și așa au dat spaimă târgului, fiind într'*amurgul*. N. COSTIN, LET. II, 110. Într'*amurgul* iarăși mulgea lamele. DRĂGHICI, R. 152. *Căldător, care'ntr'amurgul, pe*

paveaua sunătoare, Trece... C. NEGRUZZI, II, 92/28. || P. ext. *Amurgul* dimineții = *Morgendämmerung*. [Atestat numai la] BĂRCIANU. || Fig. „Declin.“ *Trist e deșertul ce se'ntinde Pe sub amurgul vieții.* ALECSANDRI, P. III, 183. | „Clair-obscur“. *Cobitor, ca urma unui păcat în amurgul conștiinței.* ODOBESCU, ap. HEM. 1115. || Dă în *amurg* = „amurgește“: „il commence à faire nuit“. *Când dete în amurg...*, ea pieri. ISPIRESCU, L. 310. [Plur. -guri.]

— Compus din a (2°) și *murg* (s. v.). La început eră locuțiune adverbială cu sensul de „la amurg“; mai târziu a devenit substantiv (cfr. *achindie*, *adăpost*, *amiază*, *subsuară* etc.).

AMURGEALĂ s. f. = *amurg*. (Bogza, în Râmnicul-Sărat), ap. HEM. 1115. [Plur. -geli și -gele. | Cfr. *murgeală*.]

— Derivat din *amurgi*, prin suf. abstr. -eală.

AMURGI vb. IV^a. „*S'obscurcir, commencer à faire sombre ou nuit.*“ — Impers. „Se lasă, dă *amurgul*, înserează.“ *Abia amurgise, când Stroici și Spancioș sosiră.* C. NEGRUZZI, I, 160. *Se pomeniră că amurgise.* ISPIRESCU, L. 35. *Până să-l mai menim noi pe popă, ... amurgește bine.* CREANGĂ, A. 43. | *Venită cel strein de fealtu, mănecând și amurgindă, și se întălpri înaintea lui Israel 40 de zile.* BIBLIA (1688), 207/2 (: „et le Philistin, s'approchant le matin et le soir, se présenta quarante jours durant.“). || Unipers. În loc de *amurgește* se poate spune și: „ziua“ sau „lumina“ *amurgește*. *Dar lumina amurgește și plugarii... se întorc de la arat.* ALECSANDRI, P. III, 42. *Când soarele se duse...*, *Pe când ziua amurgea, Ochii ei își aruncă Sub o tufă...* POP., ap. HEM. 1116.

— Derivat din *amurg* (cfr. *murgi*).

AMURGÎBE s. f. „*Action de commencer à faire sombre, obscurcissement.*“ — Infinitivul lui *amurgi*, devenit abstract verbal.

AMURGÎT s. a. „*Crépuscule, brune.*“ — Participiul lui *amurgi*, devenit abstract verbal. „*Amurg*“; se întrebuințează adesea la plural și în legătură cu prepoziții. *Să-mi răcoresc viața la un amurgit de seară?* VLAHUȚĂ, P. 47. *Când fu pe la amurgit, întâlni un om.* ISPIRESCU, L. 321. [Se văd] *coborînd în amurgit treptele casei lor albe.* SADOVEANU, M. 118. *Când se'ngănă ziua cu noaptea, poporul zice că e pe amurgite.* (Broșteni, în Suceava), ap. HEM. 1116: „entre chien et loup, à la brune, sur la brune, à la nuit tombante“. [Cfr. *murgit*.]

AMURGÎT, -Ă adj. „*Obscurci.*“ — Participiul lui *amurgi*, devenit adjectiv. „Învălit în *amurg*“. [Am] *căutat să descoper de pe zarea amurgită a trecutului, din ceața brumoză a prezentului, o falmică lumină pentru viitorul artelor române.* ODOBESCU, II, 246.

AMUȘ s. a. (Tăbăc.) „*Coudroir. Plain, plamée.*“ — În Banat. *Argășitorul... pune pieile în amoiu, ca să se moaie și curețe de imalță, unde stau 2-6 zile; după aceea se pun în amuș, care e o groapă sau o cadă îngropată în pământ și se bață cu 1/4 var stămpărat cu 1/4 apă. În acest amuș se țin pieile 10-14 zile. După ce se scot și se amușesc se pun în amuș curat, adecă proaspăt, făcut din 1/4 var și 1/4 apă, în care încă se țin 14 zile.* LIUBA-IANA, M. 123. *Cumpărând piei argășitorii le bagă în amușe (amuș = niște gropi). Se aduce apă, se stinge în ea var și apoi se aruncă pieile, pentru ca, la „păruit“, părul să se deslipească ușor.* POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. 85.

— Etimol. necunoscută. Nu știm întru cât s'ar putea aduce în legătură cu ung. *hamus* („gödör = groapă“) „de cenușă“; cfr. ung. *hamvas*, „Gerberlauge“).

AMUȘI adv. „1°. *À l'instant, tout de suite.* 2°. *Précisément, justement, exactement.*“

1°. „Acu-acu, acuși, îndată“. *Cine fură acei [barbari] și pre ce cale feceră aceia, amuș voiu reșchiră.* P. MAIOR, IST. 281. *Așteapt-o, că vine amuși!* ȘEZ. II, 188/8. *Noi ne rugăm totdeauna pentru Măria-Ta și ne-om rugă și acum. Iaca amuși s'or strânger toți părinții, îi merge și Măria-Ta și să fi pe pace, că mâne ai să fi stăpân.* S. T.-KIRILEANU, SĂM. III, 103.
2°. „Tocmai, chiar“. *Amuși e anul, de când a venit la noi.* FRÂNCU-CANDREA, R. 47. †† *Amuși... amuși = „când... când, câte-odată... altă dată, acu... acu“ : „tantôt... tantôt“. Am o puică: Amuși îi albă, amuși îi neagră? [= „Ziua și noaptea“.] GOROVEI, C. 138. Repetarea imediată: amuși-amuși = „tot mereu, în tot momentul“ : „à chaque instant“. Orzul [strâns] trebuie amuși-amuși întors. ECONOMIA, 52. [Românca], de-ar fi oricât de învăluită și necăjită, ea nici când nu uită de copilul său, ci amuși-amuși aleargă la dînsul, să vadă ce face. MARIAN, NA. 309.*

— Din am + adverbialul și (cfr. a c muși și a cuși).

AMUȘI vb. IV^a trans. „1°. *Débouurrer, plamer.* 2°. *Aracher les cheveux (à qqn.).* — În Banat. 1°. (Tăbăc.) *A amuși = a pănuși pielea de păr, d. ex. „Cojocarii amușesc pielea“.* (Oravița), com. A. Coca. *După ce se scot [piele din amuși] și se amușesc (= pică, trăgând de el, părul, cu copăstăul, o mezdreală tâmpită) se pun în amuș curat.* LIUBA-IANA, M. 123. Cfr. părul. || 2°. P. ext. *A amuși = a rupe cuivă părul din cap, a pănuși pe cinevă de păr. D. ex. „Bătându-l, l-or tot amușit (= i-or rupt părul, l-au despoiat de păr). Se folosește numai despre păr, nu și despre pene, de oare-ce pentru ruperea penelor se folosește cuvântul „pănuși“.* (Sasca-Montană), com. A. Coca. (Cfr. amușit).

— Derivat din amuș.

AMUȘINĂ vb. I. „*Flairer, quêter, suivre à la piste, dépister*“. — În Transilv. vestică și în Bihor. *Amușină = amiroasă, adurmecă; d. e. căniile amușină iepurele, pisica amușină șoarecele.* REV. CRIT. IV, 336. *A amușului = a mirosi; se zice cu deosebire despre câni de vână, când dau de urma vânatului.* FRÂNCU-CANDREA, R. 47. [În Țara-Hațegului și: mușului, mușului = „adurmecă“. REV. CRIT. III, 161. | Și: mușul: *Iată vine un lup, mușulind pe unde mîncase și beuse cei hoși.* REV. CRIT. I, 235.]

— Etimologia necunoscută. Poate stă în legătură cu ital. *muso*, „bot“, fran. *muséau*, „bot“, a căror etimologie de asemenea nu e clară.

AMUȘIT,-Ă adj. 1°. „*Débouurré, plamé.* 2°. (Mouton) *ayant perdu une quantité de laine (en l'accrochant aux buissons)*“. — Participiul lui amuși, devenit adjectiv. În Banat. 1°. (Tăbăc.) *Piele amușită.* 2°. „Cu părul zmuls, cu lăna zmulsă, dăpărat“. *Când oaia, umblând prin spini și tufe își pierde o cantitate din lână, se zice că-i oaie amușită de lână.* (Sasca-Montană), com. A. Coca.

AMUȘULUI vb. IV^a v. amușină.

AMUȚĂ vb. I trans. „*Exciter (les chiens)*“. — „A asmuță, a sumuță (câni)“. *De va avea nestine un dulău tare și dărz... și de se va apuca de vreun dulău mai slab și-l va birui, și stăpănu-său... nu-i va despărți, ce încă-i va amuță, de-l va simfeți... să plătească toată paguba.* PRAVILA MOLD. 11. *În grabă afară ieșind și încă mai tare pre dulău amuțind și îmbărbătând... CANTEMIR, ap. HEM. 1871. Odată că șueră, Căni rău că amuță, După feciori se luă. POP., (Banat), ap. HEM. 1871. | În loc de a amuță căni asupra cuivă, se poate zice și: a amuță pe cinevă cu căni: Când treceam gardul cu spinii, M'amuțai, mândro, cu căni; M'amuțai și nici prea tare. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 390. [Cu schimbarea conjugării † și: amuțî.]*

— Din lat. *am-mucciare (cfr. muță, asmuță,

sumuță), păstrat și în Poitou sub forma *amoisser*, „exciter les chiens à nous défendre“.

AMUȚĂRE s. f. „*Action d'exciter les chiens*“. — Infinitivul lui amuță, devenit abstract verbal.

AMUȚĂT s. a. = amuțare. Participiul lui amuță, devenit abstract verbal.

AMUȚĂT,-Ă adj. „*Excité*“ (se dit des chiens). — Participiul lui amuță, devenit adjectiv.

AMUȚĂTOR,-OĂRE adj., subst. „*Qui excite les chiens*“. — Adjectivul verbal al lui amuță (derivat prin suf. -ător), întrebuințat une-ori ca substantiv. [Dial.: amuțătoriu.]

AMUȚEALĂ s. f. „*Mutisme, perte de la parole*“. — Exprimă starea, care rezultă după pierderea graiului. *I-au pecetluit spurcata și clevețnica lui gură, cu amuțeală.* ANTIM, P. 91. *Românii nu tac mult; s'ar bocăni, d'ar pătimi de amuțeală.* JIPESCU, O. 39. [Dial. și: amuțală. | Plur. -feli, poate și -fele.]

— Derivat din amuțî, prin suf. abstr. -eală.

AMUȚI vb. IV † v. amuță.

AMUȚI vb. IV^a. „1. 1°—2°. *Devenir muet, être frappé de mutisme, perdre la parole. Se taire subitement, rester court, demeurer interdit.* II. *Rendre muet*“.

I. „A pierde graiul, a rămâneă mut“, fig. „a rămâneă ca mut, a tăcea de-odată“.

1°. Intrans. *Amuțiu și plecaiu-mă și tăcuu.* PSAL. SCH. 121/15; CORESI, PS. (: „obmutui, et humiliatus sum, et silui“). *Au vor amuț... au, de nu, vorbe goale vor a lauge.* P. MAIOR, IST. 263. *Ielele umblă noaptea cîntînd, și, dacă se n'tâmplă să cheme pe cinevă pe nume, și acela le răspunde, amuțește.* (Bălenii-Sârbi, în Dâmbovița), ap. HEM. 1119. *Cînd bogatul vorbește, Lumea amuțește.* ZANNE, P. v, 90. | P. ext. (fig.) *I-a amuțit glasul. Limba vicleană și mincinoasă să amuțească, urechia... să asurzească.* CANTEMIR, ap. HEM. 1118. *Acèle buze... amuțeau învinețite, sub spăneurătoarea ce stă dinaintea ușii.* C. NEGRUZZI, I, 311. *Chiar și: Ștefan-Vodă... n'auzea... copil din gură plîngînd... Că stau doicile dormind și casele amuțind.* TEODORESCU, P. P. 531.

2°. Refl. *Ziseră cătră el: „Amuțește-te, pune mîna ta preste gura ta!“* BIBLIA (1688), 188, 1 (: „Ils lui dirent: Tais-toi, et mets ta main sur la bouche“). *Mă amuțiu de multă bucurie.* GORJAN, H. IV, 93. | P. ext. (fig.) *Mintea mea, amuțindu-se, se cumpănește între spaimă și bucurie.* MARCOVICI, C. 11/28. II. Fact. Numai în construcția: *a amuțî pe cinevă de gură = „a face pe cinevă (prin vrajă) să-și piardă graiul“.* *De mîndă m'au luat, De gură m'au amuțit, Ochii mi-au pătjenit.* SEVASTOS, N. 12/36 (cfr. amuțit de gură).

[În loc de amuțesc și: † amut = obmutesco. ANON. CAR.]

— Din lat. *am-mutire (= ad + mutire); cfr. ital. *ammutare*, idem. (Cfr. muți).

AMUȚIRE s. f. „*Action de devenir muet, de perdre la parole. Mutisme, perte de la parole. Silence*“. — Infinitivul lui amuțî, devenit abstract verbal. Exprimă acțiune sau o stare trecătoare. *Rea iaste amuțirea din lipsa organelor... dar încă mai rare iaste, cînd porceade din lipsa pe neștiința cuvintelor trebuitoare.* CANTEMIR, ap. HEM. 1120. || Fig. „Tăcere“ (prin substituirea efectului în locul cauzei). *Ascultă și nu auzi nimic; dar amuțirea acea a dăncă mai cumplit îl spăria.* POP-FLORENTIN, ap. TDRG.

AMUȚIT s. a. „*Action de devenir muet, de perdre*

la parole". — Participiul lui amuți, devenit abstract verbal.

AMUȚIT, -Ă adj. „Devenu muet, frappé de mutisme, muet". — Participiul lui amuți, devenit adjectiv. Când a sunat clopotul, ne-am strâns mâinile, amuțiți de durere. VLAHUȚĂ, N. 174. | „Mut (într'un mod trecător)". Vulturii... stau amuțiți pe creștetele... munților. EMINESCU, N. 5. † Amuțit de gură = „lipsit (prin vrăji) de facultatea de a vorbi": „frappé (subitement) de mutisme". M'am trezit și m'am găsit... De gură amuțită, De ochi orbită. MARIAN, I. 15.

AMUȚITURĂ s. f. = amuțală. Cuvânt rar. Amuțitură = vocis praecusio. ANON. CAR. [Plur. -turi.] — Derivat din amuți, prin suf. abstr. -itură.

AMUZĂ vb. I. („S") amuser". — 1°. Trans. „A face petrecere (cuiva), a face să-i treacă vremea plăcut". 2°. Refl. „A-și petrece, a-și trece vremea cu lucruri ușoare și plăcute". [Amiez și amuzéz.] — N. din fran.

AMUZAMENT s. a. „Amusement". — Petrecere cu lucruri ușoare, cu glume, care fac să treacă vremea plăcut. — N. din fran.

AMUZĂNT, -Ă adj. „Amusant". — Care (te) amuzează. „Nostim, cu haz". — N. din fran.

AMVOANĂ s. f. (Bis.) v. amvon.

AMVÓN s. a. (Bis.) „Ambon. Chaire". — Un loc înălțat în biserică, de pe care citește diaconul evanghelia. Pe alocurie se și predică de pe amvon. Patriarhul Macarie se sui pe ambonă și rădică cinstita cruce. VARLAAM, ap. HEM. 1038. S'au suit pe amvon și începă a cântă. DOSOFTEIU, V. S. 39°. Se suiă în anvonă, de le cetea. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 219/30. L-au cetit cu vers tare, din amvon. ȘINCAI, HR. III, 267/25. Ce ne grăesc din amvonuri ministrii cuvântului lui Dumnezeu? MARCOVICI, D. 379. Oprim cu pieptul furtuna păgânească, Ferind de-a sale valuri amvona creștinească. ALECSANDRI, P. III, 217. În predicile sale de pe amvoanele bisericilor, înțepă ca vespea. CREANGĂ, A. 136.

[Și: † ambonă s. a., amvoană s. f., anvonă s. f., anvon s. a., amvoană s. f. | Plur. -voane și -vónuri.] — Din paleosl. amūbonŭ și amūvonŭ (din grec. ἄμβων, idem.).

AMVÓNĂ s. f. (Bis.) v. amvon.

AN s. m. „I. 1°. Année, an. 2°. Année. Saison. 3°. An; (au pluriel) ans, âge, vieillesse; années, vie; temps; expérience. II. Année".

I. 1°. În întrebuințarea zilnică, anul cuprinde douăsprezece luni. Am un copaciu cu 12 craci; în fiecare crac sânt patru cuiburi; în fiecare cuib sânt 7 ouă și fiecare ou are o parte albă și alta neagră. Ce să fie aceasta? (= „Anul") SBIERA, P. 322; cfr. ȘEZ. I, 25. Anul sau anii pot să se socotească de la ori care dată. Numărul ailor de la Adam 7115 ai, de la nașterea lui Hristos 1607 ai. CUV. D. BĂTR. II, 107. În (sau la) anul mântuirii (după lat. ann o Domini) și: în anul Domnului = în anul de la (nașterea lui) Cristos: „l'an de grâce". În anul mântuirii 1907 mai avem 80% de analfabeți. | Adesea se găsește în comparație cu alte măsuri de timp. Nu aduce anul ce aduce ceasul! CREANGĂ, P. 235. | Ca toate substantivele care exprimă o măsură de timp, se găsește și în funcțiune adverbială: Anul acesta vom avea o recoltă bogată, deși, în cazul acesta, sânt preferite construcțiile cu prep. | Anii „trec", „vin", „curg", „se scurg", „se împlinesc", „se încheie", †

„se umplu", așa în cât se vorbește despre „anul trecut" sau „viitor", în opoziție cu „anul acesta", despre „cursul", „curgerea" sau „scurgerea" anilor și despre „ani împliniți" sau „încheiați". După ce trecură trei ani la mijloc..., începă a dori... pe frate-său. GORJAN, H. I, 2/17. Cine îmi va spune, ce o s'aducă ziua și anul viitor? ALEXANDRESCU, M. 3. Când au fost cursul anilor de la începutul lumii 7193... N. COSTIN, ap. HEM. 1128. Se va întâmplă în curgera anului, care astăzi începe. MARCOVICI, D. 17/8. Se apropie zilele, de i se împli cocoanei anul diintăi. MSS. (s. XVII), ap. HEM. 1129. Bădică, mâne și se împlinește anul; ia-mă și pe mine cu dumneata, că ți-oiu fi de mare folos. EMINESCU, N. 21. | În loc de „(azi) s'a împlinit anul, de când..." se poate zice și: (azi) e anul, de când... „il y a un an que..." Măncăți, oameni buni..., că mâni îi anul, de când mi-a murit bărbatul. ZANNE, P. IV, 254. | În Transilv. construit și cu „că". Nu e anul că mi-a murit un copil (= ital. „non è l'anno, che..."). | La 31 Decembrie, la 12 ciasuri din noapte, se sfârșește anul vechiu și începe anul nou. Sosind miezul nopții, anul vechiu a dispărut..., căci acuși zorile anului nou se arată de după culmile dealurilor. MARIAN, SE. I, 144. An nou! Aștept minunea-ți, ca o cerească lege. ALEXANDRESCU, M. 5.

|| Răspunde la întrebarea (de, până) când? Funcțiunea adverbială exprimă anul în toată extinderea sa: Anul trecut a plouat mult. || Alternarea anilor se exprimă prin: An cu an sau (în Transilv.) an de an sau † an pre an = „pe fiecare an, în tot anul": „chaque année, tous les ans". An cu an împărăția tot mai largă se sporește. EMINESCU, P. 237. Așea făcea anul pre anul. DOSOFTEIU, V. S. 205/2. An de an emigrează Români în America (cfr. span. „un año con otro", „Jahr für Jahr", rus. „izŭ godŭ godŭ" sau „godŭ otŭ godŭ" = „Jahr aus, Jahr ein; ein Jahr um das andere"; alb. „vjet-peg-vjet" = „alljährlich"). | Din an în an = „din ce în ce mai mult": „d'année en année" (ital. „d'anno in anno", portug. „de anno em anno", bulg. „otŭ godina na godina", germ. „von Jahr zu Jahr"). Din an în an se îmulțesc locuitorii orașelor. || Spre a exprima ideea „anul trecut, pe vremea aceasta", se poate zice: acum (sau acuși) un an (doi ani etc.): „il y a un an". Acuși șapte ani a fătat iapa popii un mânăz. RETEGANUL, P. I, 25. Construcția aceasta capătă cu ajutorul prep. „de", funcțiune adjectivală: „d'il y a un an, de l'année dernière". Cu mândra de-acum un an, Dintre'un măr mă săturam. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 155. || Prin prepoziția „în", iar când e vorba de un eveniment istoric și prin prep. „la", se exprimă o dată anumită în decursul unui an. În anul trecut am fost bolnav de două ori. Vasile Alecsandri s'a născut în (anul) 1819. România a fost proclamată regat la (anul) 1851. (Cfr. veleať). O cometă nu vine în fiecare an. BĂLCESCU, M. V. 4/31. În toți anii prăznuim pemețea lor. VARLAAM, C. 197/1. La sau (într'un) an (doi etc. ani) odată = „o singură dată într'un an (în decursul a doi etc. ani); rar": „une (seule) fois dans l'année (tous les deux, etc., ans); rarement". Vin ele la noi într'un an odată și lăcuiesc 30 de zile cu noi. MSS. (a. 1620), ap. HEM. 1125. Azi e Sfântu-Neculaiu. Ai, nevestă, la biserică..., că-i sărbătoare mare, e într'un an odată. (Lupșanu, în Ialomița.), ap. HEM. 1125. [Pică pietre de pe cerb,] când se scutură el, la șapte ani odată. CREANGĂ, P. 218. | La doi etc. ani = „după doi etc. ani": „deux, etc., ans après". [Calul] l-am pierdut... odată și l-am căutat lumea toată... Și l-am găsit la cinci ai, Prignon de-un leuștean. ȘEZ. I, 73 2/28. | La anul (scil. viitor): „l'année prochaine; dans une année". De cât la anul un bou, Mai bine azi un ou. ROMÂNUL GLUMET, I, 47/11. Nu tăia pomul din rădăcină..., ci mai bine urcă-te în el, ca să culegi fi la anul. ZANNE, P. I, 262. În urări: Noroc bun să deie Dumnezeu! Și la anul cu bine! ALECSANDRI, T. 673 (cfr. lat. ad annum = „übers Jahr, künftiges Jahr"). || P(r)este an = „în

cursul unui an⁴ : „pendant l'année, dans le courant de l'année“. *Preste an cu cinste vă slăvim*. MINEIUL (1776), 150 ¹/₂. *Să-mi rămâie și mie în destul, ca să-mi hrănesc pește an femea și copiii*. BELDIMAN, N. P. II, 171. *Să prăznuim sărbătorile de peste an*. | *Peste un an (doi etc. ani)* : „dans un an (deux, etc., ans)“. *Peste o sută de ani multe se vor schimba în lume*. || *De un an (doi etc. ani)* : depuis une année (deux, etc., années)“. *O muceare... eră îndrăcită și oloagă de optsprăzece ani*. CORESI, ap. GCR. 18. *Părinții tăi nu mai trăesc, de sute de ani*. ISPIRESCU, L. 8. *De trei ani tot bat la dobă*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 470. *Nam dat ochii cu Vâlcan, De-i mai bine de un an*. TEODORESCU, P. P. 551. || *Un an (doi etc. ani) după* : „une année (deux, etc., années) après“. *Un an după fuga lui Aladin, Otman... ținea rangul cel d'întăiu între prințipi ce eră supuși lui Aladin*. E. VĂCĂRESCU, IST. 250/₂₅. || *Până'ntr'un an (până'n doi etc. ani)* = „in timp de un an“ : „d'ici un an (deux, etc., ans)“. *Vameșul ce nu-ș va lua vama de la negustor până în cinci ani, de-acia nu va putăa lua nemică*. PRAVILA MOLD., ap. HEM. 1133. || *În Transilv. (Intr')alt an* (= *futuro anno...*; *anf's Jahr, künftiges Jahr*. LB. (cfr. ital. „un altr'anno“ = „das nächste, kommende Jahr“). *Est-au* = „anul acesta“ : „cette année-ci“. | *La Moți: Dincolo de an* = *anțarf*. FRÂNCU-CANDREA, M. 51 : „il y a deux ans“.

|| Răspunde la întrebarea (pe, în) cât (timp)? *O dzi, ca o mie de anii și o mie de anii ca o dzi*. COD. VOR. 167/₉. *Lăcuiră ei 35 de ai fără feciori*. CUV. D. BĂTR. II, 145. *Iată căți ai ț(i)-am lucrat*. VARLAAM, C. 10/₁. *Patruzeci de ani îmi pare, De când port păr pe spinare; Nimeni grija mea n'o are*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 450. *Căcițaranul când te bate, Zaci un an și jumătate*. POP., ap. HEM. 1124. *Cine-o avut ș'amă n'are, Pare-i noaptea an de mare; Am avut, dar amă n'am, Pare-mi noaptea cât un an*. MĂNDRESCU, L. P. 85. *O slujă un an sau doi Ș-și va face car cu boi*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 245. | În limba veche se putea zice în loc de „(timp de) un an, doi ani, etc.“ și *întru an, în doi ani etc.* : „(pendant) une année, pendant deux ans etc.“. *Vrem lăcuă acie întru anu și vrem face negoș*. COD. VOR. 130/₇ (= vom petrece acolo un an și vom târgui. N. TESTAMENT, 1648; vom face acolo un an și vom neguțitori. BIBLIA, 1688 : „demeurons là un an et y trafiquons“). *Nu ploă spre pământ în trei anii și în șase luni*. COD. VOR. 135/₈ (= nu ploă în trei ani și șase luni. N. TESTAMENT, 1648; n'au plouat pe pământ trei ani și șase luni. BIBLIA, 1688 : „il ne tomba point de pluie sur la terre durant trois ans et six mois“). Astăzi se mai regăsește construcția aceasta numai în urările întru mulți ani! (scil. „să trăești“ sau „să fie“) = *mulți ani!* = *la mulți ani!* (cu o mulțime de variante). *Trăească Domnul meu milostiv, într'ai mulțimi și buni!* CANTEMIR, IST. 211. *Să-i fie întru mulți ani!* MARIAN, NU. 454. *Să trăești mulți ani cu bine, luminate și preaputernice împărate!* CREANGĂ, P. 80. *La mulți ani, cu sănătate, Că-i mai bună de cât toate!* ZANNE, P. II, 703 (cfr. mulțumi). || Prin attributele „tot“, „întreg“, „încheiat“, „implinit“, „în cap“ și prin complinirile „de-a rândul“, „de zile“ se arată întregimea anilor, exprimându-se tot odată și faptul, că pentru vorbitor anul a trecut sau va trece cu greu. *E rău când anu n'treg ț-i-e post!* COȘBUC, F. 71. *A ținut veselă ani întregi*. CREANGĂ, P. 279. *S'au plimbat o săptămână și au plâns 100 dă ani încheiați*. JIPESCU, O. 132. *Am plâns tot anul și voiu mai plânge ani de-a rândul*. | [Și luă] merinde, ca să-i ajungă un an de zile. ISPIRESCU, L. 13. *Să-l slujești taman trei ani de zile cu credință*. CREANGĂ, P. 147. *Sânt ani (de zile), de când nu mi-ai mai scris!* Despre amar de ani v. amar V. | Aceeși idee se exprimă și prin: *cu anii* (din cauza rimei și: „cu anul“). *Ala e Jiamu, Care bate cu tufanul Și ține pizza cu anul*. POP., ap. HEM. 1131. *Dacă pleci acuma, nu ne vom mai vedea cu anii*.

|| Întrebarea „cât?“ se poate preface ușor în „cum?“ *Cu anul (cfr. cu luna, cu ziua, cu rupta) : „ă l'année“*. *Dumnezeu să-ți deie... Sănătate cu luna, Să nu mai vezi lumina, Sănătate cu anu, Să nu mai vezi pământu*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 280. *L-am tocmnit grădinar cu anul*. | *Pe an sau într'un († întru) an* : „par an“. *Cela ce nu va isporvedi omul de patru ori întru an, cela ce nu va postî patru posturi întru an...* MSS. (a. 1627), ap. HEM. 1133. *Are leafă de o mie de lei pe an. Într'o lună Toarce-o lână Și'ntr'un an Tese-un suman*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 457. *Toate învățăturile, pe care alți copii le învăță într'un an, el le învăță într'o lună*. ISPIRESCU, L. 2 (cfr. span. *dentro de un año*, „binnen Jahresfrist“).

2°. Durata de 12 luni nu se ia ca măsură de timp, ci se consideră subț raportul celor ce se petrec în acest timp. *Trecut-au ani de lacrimi!* ALECSANDRI, P. I, 120. *Anul de văduvie l-a petrecut la țară. Și-a făcut anul de serviciu militar în capitală. Nu mi-a plătit anul de chirie. În anul jubilar au fost mulți streini în România. După trei ani de secetă, avem în sfârșit un an ploios. Un an de luptă (titlul unei cărți de A. Vlahuță). În anul literar 1905 au apărut câteva volume de poezii frumoase. Anul jaliu = „anul de doliu“. De să va mărită femeia în anul jaliu, să piarșă darul dimnaintea nunții*. CARAGEA, L., ap. HEM. 1127. | *Spec. Când e vorba de recoltă, de venituri, de afaceri etc. An bun (mănos), mijlociu, rău etc.* : „bonne année (année d'abondance), année moyenne, mauvaise etc.“. *Faraon... au strâns în cei șapte ani mănoși atâta pâne, câtă să agiungă în cielalți șapte ani nerodiți*. I. IONESCU, C. 212. *Cum a fost anul trecut? — Destul de bun*. || P. ext. *Anul școlar (scolastic) și cel judiciar încep în Septemvre; anul financiar sau bugetar începe la 1 Aprilie*. | *Deci an poate căpăta și sensul de „stagione“*. *Ar fi bine, ca anul teatral să nu țină la noi numai 5 luni*. | *Întru un singur caz, an = „o anumită zi din an“, și anume în: anul nou = „1 Ianuarie“ : „le jour ou le premier de l'an“*. *Care an ține numai o zi? (= „Anul cel nou“)*. SBIERA, P. 322.

3°. Când e vorba de vârsta unui om sau de vechimea unui lucru, anul se socotește începând de la nașterea sau facerea lui. *Lipsit, la vârsta de 60 de ani, de tot... s'a pogorât de viu în mormântul prietenilor săi*. MARCOVICI, C. 4/₈. *Tocmai când copilul împlineă 15 ani... se sculă... și zise...* ISPIRESCU, L. 2. *Până la 20 de ani se însoară cinevă singur; de la 20 la 25 îl însoară alții, de la 25 la 30 îl însoară o babă, iar de la 30 de ani înaintea numai dracu-i vine de hac*. ZANNE, P. IV, 397. *Am un unchiu bătrân de 999 de ani și 52 de săptămâni*. CREANGĂ, P. 52. *Fratele meu e cu patru ani mai mare ca mine. Adă-mi vin de nouă ai, Care beau feciori de crai*. ȘEZ. IV, 8/₂₅. *Eu frumos te-oiu miluă, C'o cojiță de mălaru, Uscată de nouă ai*. MARIAN, NA. 321. || Fig. La plural. „Vârsta“. (Cfr. „De câți ani ești?“ : „quel âge as-tu?“ Cfr. lat. „anni pueriles“ = „vârsta copilărească“). *Și-a uitat anii*. ZANNE, P. II, 475. *Trebuie să vie și ei, ca mâne, la anii miei*. idem, P. II, 475. *Pentru anii lui, e foarte desvoltat*. | În legătură cu prep. „de“. *Mic de ani = „tânăr“, mare de ani = „în vârstă, bătrân“*. *De ani este mare și minte n'are*. ROMÂNUL GLUMET, I, 49/₂₃. | *Anii*, „se întreabă“ sau „se caută“. *Când vor fi la mijloc banii [la fete], Nu se mai întreabă anii*. PANN, P. V, II, 128. *La cal anii se caută după dinți*. HEM. 1125. *Am intrat în anul al cincisprezecelea (cfr. span. „entrar en sus quince años“)*. *Merg pe treizeci de ani*. | *Spec. „Vârsta înaintată, bătrânețe“*. (Cfr. *Aii m'au îmbătrânit*. CANTEMIR, IST. 262; cfr. ital. „pieno d'anni“, germ. „hoch in den Jahren“ = „bejahrt“). *Nevoința ailor*. DOȘTEIU, V. S. 52. *Și s'așază toți la masă, Cum li-s anii, cum li-i rangul*. EMINESCU, P. 195. || „Viață“. *Anii tăi se-au sfârșit*. CUV. D. BĂTR. II, 450. || „Vreme, epocă“. *În anii și în zilele... lui Bătrăr Cristov*. CORESI, E. I/₁₁. *Întru anii de apoi să se întrupească*.

idem, E. II/22. *Vai, tot mai gândești la anii, când visam în academiile?* EMINESCU, P. 230. | „Experiență (pe care o aduce înaintarea în vârstă)“. *Procopseala nu se cumpără cu banii, Ci se câștigă cu anii.* ZANNE, P. V, 155 (cfr. ital. „molto più sanno gli anni che i libri“).

II. În astronomie *anul astronomic (solar, tropic sau echinocțial)* este măsura de timp dată de o rotațiune a pământului în jurul soarelui (= 365 de zile, 5 ceasuri, 48 de minute și 50 de secunde). | P. anal. *Se dă numirea de an sideral timpului întrebuițat de soare pentru a reveni la același punct fix pe ecliptică.* CULIAN, C. 215. *Anul lunar* se compune din 12, une-ori din 13 rotațiuni ale lunii în jurul pământului. *Anul planetar* cuprinde durata unei rotațiuni făcută de o planetă în jurul soarelui. | Calendarul face abstracție de fracțiunea de 5 ceasuri, 48 de minute și 50 de secunde și consideră *anul comun (sau civil)*, care începe la 1 Ianuarie și sfârșește la 31 Decembrie, compus din 365 de zile, lăsând să urmeze la fiecare patru ani comuni câte un an de 366 de zile, numit *an bisect (visect, bis(s)ect sau bis(s)extil)*, care pe alocurea se numește de popor și *an mare*. În *an mare nu e bine să te însori*. ȘEZ. I, 18/12. Biserica ortodoxă ține *anul iulian*, numit astfel după Iuliu Caesar, care socotea anul tropic de 365 de zile și 6 ceasuri, iar cea catolică ține *anul gregorian*, numit astfel după papa Grigorie XIII, care a suprimat din calendarul iulian câte trei ani visecți la fiecare patru secole.

[Nicăiri *an* nu apare rotacizat, ceea ce dovedește că *n* lung latin avea, pe vremea rotacizării alt sunet, decât *n* scurt intervocal. Înainte de *i* acest *n*, s'a muiat (cfr. v.-veronez, milanez: sing. *anno*, plur. *agni*), precum dovedește iastro-rom. *ăni* (cfr. și arom., megl. *anî*, ban. *anî*). E probabil că tot astfel trebuie cetită *anii*, scrierea $\alpha\eta\eta\eta$ în PSAL. SCH. 249/7, 489/3, etc., *ani*, scrierea $\alpha\eta\eta$ (nearticulat! în loc de $\alpha\eta\eta\eta$ din original) COD. VOR. 167/1, 135/5; CORESI, PS. 249/5 etc., scriere care se mai găsește într'un act din a. 1610, ap. GCR. I, 44. Din *ani* s'a dezvoltat forma *ai*, care apare la CORESI, ap. GCR. I, 15, 23 etc., la VARLAAM, DOSOFTEIU etc. și se mai găsește și azi în foarte multe regiuni. Pluralul *ani*, întrebuițat în literatură, poate să fi fost refăcut din sing. *an*.]

— Din lat. *annus*: vegliot *jañ*, ital. *anno*, engad. *an*, sard. *annu* v.-prov. *an*, fran. *an*, span. *año*, portg. *anno*. În funcțiune adverbială e urmașul ablativului *anno*; *est an* = ital. *quest'anno*, fran. *cette année*, span. *aguste año* etc. Meyer-J.übke, *Rom. Gramm.* III, § 46.

AN adv. „*L'année dernière; d'antan*“. — „Anul trecut, acum un an“. *Cum a dat Dumnezeu an Holdre mândre lui Troian, Astfel să dea și la voi, Ca s'avem parte și noi.* TEODORESCU, P. 147^b/₁₀₀. *Stăpâne, stăpâne... Mai m'ai ispitit An, la Bobotează.* idem, 56^b. | Adesea în opoziție cu „est-timp“, „est-an“ (= anul acesta) și cu „la anul“ (= alt-an, anul viitor). *An n'am câștigat, est-timp am păgubit, la anul trag nădejde.* PANN, P. V, II, 85. | În legătură cu „mai“: un timp nedeterminat în trecut, „mai acum câțiva ani“. *S'a sculat mai an Bădica Troian Și-a încălcat... ALECSANDRI, P. P. 387/5.* | Cu ajutorul prep. „de“ capătă funcțiune adjectivală: „de l'année dernière“. *5 stoguri de grâu de estimp, 3 stoguri de grâu de anu... CUV. D. BĂTR. I, 207.* | În legătură cu numele antotimpurilor. *Jelea copiilor după părăinții căzuți an-primăvară în luptă... strigă răz-bunare.* MARIAN, T. 222. *Oameni buni! an-iarnă bordeiu mi-arsese.* ALECSANDRI, P. I, 41. *Mai an-vară sugeai făță.* SEVASTOS, C. 52/12 (cfr. anțer ț).

— Din lat. *anno*, întrebuițat în acest sens de Plaut și Luciliu și păstrat și azi în Italia (ital. *anno*, calabrez *annu* etc., cfr. *Mussafia, Beiträg.*). Și la Albanezi *vjet* însemnează „Jahr“ și „voriges Jahr“. G. Meyer, *Alb. Wörtl.* 475.

ANABAPTISM s. a. „*Anabaptisme*“. — Credință (eretică, din punct de vedere al bisericii creștine), care constă în a nega eficacitatea botezului înainte de vârsta matură și cere botezarea din nou la vârstă adultă.

— N. din fran. (= lat. *anabaptismus* < grec. $\alpha\nu\alpha\beta\alpha\pi\tau\iota\sigma\mu\acute{o}\varsigma$, din $\alpha\nu\acute{\alpha}$, „din nou“ și $\beta\alpha\pi\tau\iota\zeta\epsilon\iota\nu$, „a boteză“).

ANABAPTIST adj., s. m. „*Anabaptiste*“. — Aderent al anabaptismului. *Secta anabaptiștilor.*

— N. din fran. (= grec. $\alpha\nu\alpha\beta\alpha\pi\tau\iota\sigma\tau\acute{\eta}\varsigma$).

ANACOLÚT s. a. (Gram.) „*Anacolithe*“. — 1°. Construcțiune eliptică a unei propozițiuni, în care lipsește corelativul unui cuvânt exprimat, d. e. *1-am aflat, unde nu gândeam* (= într'un loc, unde...). | 2°. Schimbare a construcțiunii unei fraze, astfel în cât lăsăm neterminată construcțiunea cu care începusem și continuăm cu alta.

— N. din fran. (= lat. *anacoluthon*, din grec. $\alpha\nu\alpha\kappa\omicron\lambda\omicron\upsilon\theta\omicron\nu$, „fără urmare, întrerupt“).

ANACORÉT s. m. v. anahoret.

ANACREÓNTIC, -Ă adj., s. f. (Poet.) „*Anacréontique*“. — În genul erotic al micilor bucăți atribuite poetului grec Anacreon. *Poezie anacreontică*: cântece de veselie, de chef. | Substantivat. *Anacreonticele lui Cosbuc.*

— N. din fran. (= lat. *anacreonticus*, -a, -um.)

ANACRONISM s. a. „*Anachronisme*“. — Eroare conștientă în punerea unei întâmplări într'un timp anterior celui în care s'a săvârșit sau prin ext. într'alt timp de cât cel adevărat. *Asachi, cunoscând foarte bine anacronismul lui Cantemir, au căutat să-l desvinovățească, făcând din Baiazet I, Baiazet II. M. KOGĂLNICEANU, ARHIVA R. I, 94.* | P. ext. Ceea ce nu corespunde spiritului timpului. *Din oricare [epocă a dezvoltării dreptului public al Romanilor] am purcede [spre a analiza opiniile lui Barnuțiu], an da de anachronisme.* MAFORESCU, CR. III, 107. [Și: *anachronism*, scris și: *anachronism*.]

— N. din fran. (= grec. $\alpha\nu\acute{\alpha}$, „în sus“ și $\chi\rho\acute{o}\nu\omicron\varsigma$, „timp“).

ANACRONÍSTIC, -Ă adj. „*Qui tient de l'anachronisme*“. — De anacronism. *O bizarerie anacronistică, cu totul comică.* ODOBESCU, I, 392.

— Formațiune adjectivală (derivată prin suf. -ic), în loc de **anacronismic* (cfr. sincronistic), ca și când ar exista un **anacronist* (cfr. germ. „Chronist“), „cel ce săvârșește anacronisme“.

ANADÓL s. a. † „1°. *L'Asie mineure.* 2°. *Sorte de pelisse orientale*“. — 1°. Asia mică, Turcia asiatică, în opozițiune cu Rumelia sau cu Turcia europeană. ȘIO. *Anadol, căruia îi zic istoricii Asia.* M. COSTIN, ap. ȘIO. || 2°. O specie de blăni importate din „Anadol“. *Blăni de nafeă, cu anadoluri.* DOC. (a. 1780), ap. ȘIO. [Plur. -*doluri*.]

— Din turc. *Anadol*, „l'Asie mineure“ (< grec. $\alpha\nu\alpha\tau\omicron\lambda\acute{\eta}$, „orient“). ȘIO.

ANÁFEMA s. f., adj. † v. anatema.

ANAFORĂ s. f. † „*Rapport adressé au prince régnant*“. — Raport făcut domnitorului. *Prin plecata anafora arătăm de obște într'o glăsuire chibzuirea și socotința noastră.* URICARIU, a. 1802, I, 7/20. *Iscă-liră anafora de alegea.* ZILOT, CRON. 74. *Se miră cineva, când vede uricele și episoacele vechi, care în puține rânduri cuprindeau atât de mult, și a-naforalele și hotărârile de acum, care în multe rânduri cuprind atât de puțin. Ni s'au prilejit a vedea o anafordă scrisă pe 20 coale hârtie!* C. NEGRUZZI, I, 304. *Gata-i anafora cu câtră Vodă în predmetul*

sării? ALECSANDRI, T. 1389 (= Glosar: „raport la Domn“). [Plur. -răle.]

— Din grec. ἀναφορά, „rapport, relation“. (Cfr. dubletul anafură).

ANĂFORĂ s. f. (Bis.) v. anafură.

ANAFORNITĂ s. f. 1°. *Vase où l'on conserve le pain bénit.* 2°. *Tournant, tourbillon (d'eau).* — 1°. Vas (de metal sau de lemn) în care se păstrează anafura. *Tot de la meșterii brașoveni ceru el [Brâncoveanul] sfeșnice și anafornițe, precum e aceea foarte frumoasă lucrată, care se păstrează la biserica bucureșteană Curtea-Vechi.* IORGA, B. R. 91. || 2°. P. anal. „Vâltoare“. *Însoțiți... de primarul și învățătorul Celeiului, ne-am dus cu luntri până în mijlocul fluviului și aici, în locul unde apa face vultori sau anafornițe... am prins cu frînghiile unul din acele pi-cioare [ale podului].* G. TOCILESCU, MON. 241.

— Derivat din anafură, prin suf. instr. -niță.

ANAFRODÍT, -Ă adj., subst. (Med.) *Anaphrodite.* — (Bărbat sau femeie) la care poftele sexuale au amorțit.

— N. din fran. (= grec. ἀναφρόδιτος, din ἀ(ν) privativ și Ἄφροδίτη, „Venus, zeița iubirii“.)

ANAFRODIZIÁC, -Ă adj. (Med.) *Anaphrodisiaque.* — Care amorțește poftele sexuale.

— N. din fran. (= grec. ἀ(ν) privativ și ἀφροδισιακός.)

ANAFRODIZIE s. f. (Med.) *Anaphrodisie.* — Amortire a poftelor sexuale.

— N. din fran. (= grec. ἀναφροδισία.)

ANĂFTEMĂ s. f. } v. anatemă.

ANĂFTIMĂ s. f. }

ANĂFUBĂ s. f. (Bis.) *Pain bénit.* — Pânea binecuvântată care se imparte creștinilor la sfârșitul liturghiei. *Ce se socotește anafora să fie? Anafora s'au făcut și se dă creștinilor într'acesta chip: pentru-că d'întâiu toți cea ce eră creștini... se preceștiuă la toate svintele liturghii, de luă sfânta cumenecătură.* ȘAPTE TAINE, ap. HEM. 1156. *După săvârșirea liturghiei merge Domnul, de ia anaforă din mâna Mitropolitului.* GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 299/16. *Bătrânilor... țineau drumul casei, mestecând anafora sfințită.* DELAVRANCEA, S. 51. *Se sfințește... asupra strugurilor..., din care... oame-nii [gustă] drept nafură.* MARIAN, I. 392. *Din pâne se face și nafura.* ȘEZ. V, 137/12. *Șoarecele care mănâncă nafură (anafură) din ziua de Paști, se face liliac.* ȘEZ. I, 19/12, 192/23. (Despre parveniți se zice: *Șoarecele a mănâncat anafură și s'a făcut liliac.* ZANNE, P. VI, 478). | *Paraua de (a)nafură*: „banul cel din urmă“. (Oricât de sărac ar fi Românul, tot trebuie să păstreze un ban de dat la biserică, la luarea anafurei). *Pentru fericirea voastră îmi dau și paraua de nafură.* S. NÁDEJDE, ap. TDRG. [Și: anaforă; naforă. DOSOFTEIU, V. S. 9/11, nafură.]

— Din paleosl. (a)nafora (< m.-grec. ἀναφορά), idem. (Cfr. dubletul anafură).

ANAGLIFĂ s. f. (Antic.) *Anaglyphe, anaglypte.* — Lucru sculptat (sau cu sculpturi) în (basso-)relief. [Și: anaglipță.]

— N. din fran. (= grec. ἀνάγλυφος și ἀνάγλυπος, din ἀνά, „în sus“, și γλύφειν, „a săpa“.)

ANAGNÓST s. m. 1°. *Lecteur à l'église, anagnoste.* 2°. *Enfant de chœur.* — 1°. (Învechit.) „Ceteț (în biserică)“. *Eră anagnosti, adecă citeț.* DOSOFTEIU, V. S. 218^b. *Eram capabil să spun pe carte, cât oricare anagnost, de răpede.* C. NEGRUZZI, I, 11. || 2°. *Băiat care ține archiereului cămașa și cartea în timpul slujbei. Trebuie să vârtute, să mănuești bucoavnele acle...*

Erau anagnosti anume, ca să sprijinească mâna celor mai bătrâni și să le ajute a țineă cartea înaintea ochilor. S. MEHEDINȚI, CONV. LIT. XLII, 81. [†, de-a dreptul din grec. și: anagnóstis. *Anagnostis* = „Cela ce citind, alții ascultă“. CANTEMIR, IST. 7.]

— Din paleosl. anagnosti (< grec. ἀναγνώστης, „lector“, sclavul care făcea lectură în timpul ospățului, la Romanii bogăți).

ANAGRĂM s. a. }

ANAGRĂMĂ s. f. }

Anagramme. — Cuvânt format din citirea de-a'n-doasele sau din strămutarea literelor care alcătuiesc un alt cuvânt. *Descopere un anagram într'un nume.* MAIORESCU, L. 99. *Íkanok din poeziile lui Konaki e anagrama numelui său.*

— N. din fran. (= grec. ἀνάγραμμα, din ἀνά, care arată „răsturnare“, și γράμμα, „literă“.)

ANAHORÉT s. m. *Anachorète.* — „Pustnic, sihastru“. [Și: anacorét. | La scriitorii vechi: anahoritú. DOSOFTEIU, V. S. 18, de-a dreptul din grec.]

— N. după fran. (= grec. ἀναχωρητής, din ἀνά, arătând „depărtare“ (de lume), și χωρεῖν, „a merge“.)

ANÁL, -Ă adj. (Anat.) *Anal.* — Cu privire la „anus“.

— N. din fran.

ANÁLE s. f. plur. tant. *Annales.* — Scriere istorică în care se povestesc an cu an întâmplările din viața unui popor. *Vezi culegerea mea cea mare sau annalii Românilor, la anul acesta 1467.* ȘINCAI, HR. II, 53/10. *Analele lui Tacit sânt, până astăzi, un model neîntrecut pentru acest gen de scrieri.* || P. ext. „Istorie a unui popor“. *Analele țării dovedesc...* URICARIUL, V, 155/6. *Analele contemporane ale poporului român.* ODOBESCU, III, 326. | „Istorie a unei instituții“. *Fapt unic... în tinerele noastre anale parlamentare.* MAIORESCU, D. II, 24. || P. anal. Publicațiune periodică (mai ales a unei instituții). *Analele Academiei române.* [† și: análi s. m.]

— N. din lat. annales, idem.

ANALÉCTE s. f. plur. tant. *Analectes.* — (Cuvânt aproape ieșit din uz.) Bucăți sau fragmente alese din unul sau mai mulți scriitori. „*Analectele*“ lui T. *Ci-pariu se pot consulta și astăzi cu folos.*

— N. din fran. (= lat. analecta, din grec. ἀνάλεκτα, „lucruri alese“, propriu zis „fărămituri adunate de la un ospăț“.)

ANALFABÉT, -Ă subst. *Qui ne sait pas lire; inculte.* — Care nu știe ceti, nici scrie. „*Neștiutor de carte.*“ *Noi avem peste 80% analfabeți.* | P. ext. (Ca termen de despret). „*Ignorant, incult.*“

— N. din lat. analphabetus, -a, -um (< grec. ἀναλφάβητος, „care nu cunoaște nici măcar alfabetul“.)

ANALGEZIE s. f. (Pat.) *Analgesie.* — „Anestezie parțială a pielii sau a mucoaselor.

— N. din fran. (= grec. ἀναλγησία, din ἀ(ν) privativ și ἄλγος, „durere“.)

ANALÍST, -Ă subst. *Annaliste.* — Scriitor sau scriitoare de anale. *Șincai precepuse cum se cuvine relațiunea annalistului grec.* HASDEU, I. C. 5. | P. ext. „*Cronicar.*“ *Cronicele noastre puține date ne-au lăsat despre creațiunile artistice ale timpilor trecuți. Analistii cei vechi ai Românilor au spus viitorimei numai nevoile țării.* ODOBESCU, II, 505.

— N. din fran.

ANALÍST, -Ă subst. *Analyste.* — Persoană versată în analiza matematică. | Chimist care se ocupă în deosebi cu analize chimice. || P. ext. (rar). Cel care are putere de analiză (mentală).

— N. din fran.

ANALITIC, -Ă adj. *Analytique*. — Care procedează prin analiză. Ceea ce leagă... într'o intimă unitate împrăștiatele elemente ale acestei proceduri analitice, sânt nește sinteze. HASDEU, I. C. VIII. *Studiul logicei... se împarte în două cercetări: una despre elementele din care se compune orice argumentare, le analizează pe fiecare în parte... Aceasta se numește Logica elementară sau analitică.* MAIORESCU, L. 14. *Geometria analitică, preface figurile din spațiu în ecuațiuni cu formule algebrice și viceversa ecuațiunile în figuri.* idem, L. 142.

— N. din fran. (= lat. *analyticus* < grec. ἀναλυτικός.)

ANALIZĂ vb. I^a. *Analyser*. — A face analiza, a descompune un lucru în părțile sale constitutive, spre a le cerceta (efectiv prin mijloace chimice, sau în mod figurat, cu mintea). 1°. În sens propriu. *A analiză laptele* = a-i face analiza chimică. | 2°. Fig. „A desface cu mintea părțile unui întreg, a cerceta”. *S'ar putea scrie [o carte] luând cineva de subiect vântoarea, spre exemplu, și analizând pe rând toate impresiunile ce ea produce asupra imaginațiunei.* ODOBESCU, III, 50/15. *A analiză o propozițiune, o scriere, un discurs.*

— N. din fran.

ANALIZĂ s. f. *Analyse*. — Desfacere a unui lucru în părțile (sau elementele) din care se compune, spre a-l studia. | (Chim.) *A face analiza unui corp compus înseamnă a-l descompune în elementele sale.* PONI, CH. 51/18. *Analiză spectrală* = desfacere a elementelor constitutive ale unui corp prin examinarea dungilor spectrale pe care le produce în stare incandescentă. | *Analiză matematică* = expunerea proprietăților figurilor reprezentate prin construcțiuni (geometrie ordinară) sau traduse în ecuațiuni algebrice (geometrie analitică). | *Analiză gramaticală* = descompunerea unei propozițiuni în părțile ei de cuvânt. *Gramatica română cu analiză.* URICARIUL, VII, 237 (a. 1847). *Analiză logică* = arătare a propozițiunilor unei fraze și a părților unei propozițiuni. | *Analiză literară* = scoaterea la iveală a ideilor principale, a frumuseții, caracterelor distinctive etc. ale unei scrieri literare. *Mulțumește-te, te rog, amice, ca în loc de o analiză scrupuloasă a manualului tău, să-ți spui aci numai, în ce chip... imaginațiunea, sufletul și mintea mea au putut aievea să-și însușească plăcerile artei pe care tu o predai astăzi cititorilor.* ODOBESCU, III, 12/15. | *Analiză psihologică* = arătare a diferitelor stări sufletești și a motivelor lor (într'o scriere dramatică etc.). | (Filos.) Metoda prin care cineva purcede de la compus la simplu, de la efect la cauză. [Contrariu: sinteză.] [† și analisis: *Ele în ochii mei îmbracă o formă care, din multul analisis ce-i fac, sfârșește prin a se face o realitate.* C. NEGRUZZI, I, 320.] — N. din fran. (= lat. *analysis*, din grec. ἀνάλυσις, de la ἀνάλω, „desfac“.)

ANALIZĂRE s. f. *Action d'analyser, analyse*. — Infinitivul verbului analiză, devenit abstract verbal. *Analizarea completă a actului gândirei.* MAIORESCU, L. 66. *Fîind-că tocmai această formă [frumoasă] este partea cea mai suggestivă în opera lui [Eminescu], să ne fie permis a termina studiul de față prin repede analizare a elementelor ei distinctive.* idem, CR. II, 308.

ANALIZĂT, -Ă adj. *Analysé*. — Participiul verbului analiză, devenit adjectiv. *Apa nu e analizată.* C. NEGRUZZI, I, 317. *Obiceiuri... bine descrise și bine analizate.* ODOBESCU, III, 231.

ANÁLOG s. a. (Bis.) *Pupitre, lutrin*. — (Cuvânt învechit.) Pupitrul mobil care se așază în mijlocul bisericii, spre a se pune cărțile sfinte pe el, și care se poate strânge, „tetrapod”. *S'au înoit biseavica... și*

alte poale de analoghi și odăsdii multe. MAGAZ. IST. IV, 262/30. *Lovindu-mă din fugă cu analogu 'n spaté.* C. NEGRUZZI, II, 243/8. [Cu pronunțare grecească, și: † *analoghion.* CIHAC, II, 634; cu pronunțare slavă, și: † *analoghi și analoghiu.*]

— Din grec. ἀναλόγιον, idem, bulg. *analogi*, rus. *analogiî*.

ANÁLOG † s. a. (Fin.) *Quote-part, quotité*. — Taxă ce se impuneă fiecăruia și se adună prin cotizație. *Străbunii noștri... erau în stare să facă și „jărtfiri de bani”... Pentru mai bună siguranță că banii aceștia... nu vor căpăta decât întrebuintare folositoare... Români, Armeni și Iidovi, aveau voia de a împlini „analogul”, [adecă] cotizația, prin agenții săi naționali.* IORGA, C. I. II, 213. *Să se nevoiască spre adăogirea veniturilor... [și] spre adunarea celor din multe părți analoguri a[le] cutiei.* (Mold., a. 1803). URICARIUL, I, 125/11. [Plur. -naloguri. | Cu formă direct grecească, și: *analogon* s. m. sing. tant. *Să nu fie suprași cu dare de analogon.* URICARIUL, II, 128/113, — chiar și: *análogos* s. m. sing. tant. *Analogosul acelor... neaflați îl vor plăti zapciui.* URICARIUL, I, 237/10.]

— Din n.-grec. τὸ ἀνάλογον, „ce qui revient à chacun; contingent; quote-part; écot”. Cfr. dubletul *análog*.

ANÁLOG, -OĂGĂ adj. *Analogue*. — „Asemănător” în ceva cu alt lucru sau cu altă împrejurare, situațiune etc.; care are analogie cu altceva. *Când aflăm la noi obiecte antice, asemănate cu altele... ce s'au descoperit aiurea... [ne] place... a le rânduî printre obiectele analoage din alte părți ale lumii.* ODOBESCU, III, 627. *A înțelege pe altul... înseamnă a avea sau a fi avut în sine o parte identică sau analoagă cu gândirea lui.* MAIORESCU, CR. II, 125. *Atunci... nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine.* EMINESCU, N. 54. [La fem. și: *análogă*, pl. *análoge*.]

— N. din fran. (lat. *analogus*, -a, -um < grec. ἀνάλογος, din ἀνά, „după”, și λόγος, „rațiune”). Cfr. dubletul *análog*?

ANALOGHIE s. f. *Proportion, rapport; analogie*. *Impôt*. — Cuvânt introdus în epoca fanariotă, întrebuintat pe alocurea (în Țara-românească) și azi în popor, dar din ce în ce mai rar. „Raport, proporție, repartiție proporțională”. *Să-și izbrănească datoria după analoghia capetelor.* CARAGEA, L. 30/10. *O somă, care prea puțin folos aduce... [și] nici analoghie nu avea cu a lor trebuincioase cheltuele.* URICARIUL, IV, 22. | „Analogie”. *Mărimea siliștilor nu este de o potrivă; nu mai puțin, în lipsă de dovezi sau de o stăpânire învechită și pacinică, se poate îngrădi în analoghie cu altă siliște alăturată.* KONAKI, P. 346. | Mai ales cu (sau după) dreaptă analoghie. *Să se ia cu dreaptă analoghie de la locutorii birnici.* URICARIUL, I, 190/4. *Împart banii... după dreaptă analoghie, potrivit cu suma ce ar avea a lua.* DRĂGHICI, R. 306. || „Impozit, bir”. *Au strâns cât au vrut... pus-au și analoghie de bani, de casă... câte 40 de lei.* DIONISIE, C. 216.

— Din n.-grec. ἀναλογία, „proportion, rapport etc.” (κατ' ἀναλογίαν, „en proportion”). Cfr. dubletul *análogie*.

ANALÓGHION † s. a. (Bis.) v. *análog*?

ANALOGHISÎ † vb. IV^a. *Répartir, partager d'après une certaine proportion*. — „A repartiza, a împune după o anumită proporție”. *La întoarțarea zestreii, se va face socoteală pentru rodurile anului celui de pre urmă, analoghisindu-se anii din ziua ce a fost primit bărbatul zestre.* PRAVILA (1814), 125. *Suma de 1.600.000 lei a birului anului analoghisindu-se pe toate zilele anului.* (Mold. a. 1804). URICARIUL, I, 23/26. *Să analoghisîți asupra lor banii ce s'ar cuveni.* idem, V, 185/10 (a. 1823).

— Din n.-grec. ἀναλογίζω, idem.

ANALOGHISIT, -Ă † adj. *Réparti, partagé en proportion.* — Participiul verbului analoghisi, devenit adjectiv. *Veniturile comunelor rurale din județul Putna provin [între altele și] din...zecimile analoghisiite asupra locuitorilor.* IONESCU, P. 111. *Atunce se face și între aceste împărțeați analoghisiță, după rânduiala de mai sus.* COD. CALIMAH, ap. TDRG. 65. [Contrariul: neanaloghisiit. URICARIUL, I, 217/12.]

ANALÓGHIU s. a. (Bis.) v. analog¹.

ANALÓGIC, -Ă adj. *Analogique.* — „Întemeiat pe (o) analogie“.
— N. din lat. analogicus, -a, -um (< grec. ἀναλόγικος).

ANALOGICÉȘTE adv. *Analogiquement.* — „În chip analogic, prin analogie“.

— Derivat din analogic, prin suf. adv. -ește.

ANALOGÍE s. f. *Analogie.* — Raport, „asemănare“ parțială, între două sau mai multe lucruri, împrejurări, situațiuni, etc., „potriveală“ cu privire la mărimea, forma, compoziția etc. a două lucruri, de altfel deosebite. *Bunurile unui debitor servesc spre asigurarea comună a creditorilor săi și prețul lor se împarte între ei prin analogie.* HAMANGIU, C. C. 429. *Să ne închipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte și toate celea din ea scăzute în analogie.* EMINESCU, N. 31. *Aveam de gând a cerceta prin ce curioasă analogie de fapte, de idei și de imagine, vechiul zeu latin al ploilor... aduce așa de mult cu lăiețele noastre de Paparude.* ODOBESCU, III, 228. || Spec. (Filos.) *Un alt mijloc prealabil pentru a stabili raportul cauzal este analogia. Analogia se numește o presupunere, prin care din faptul că două fenomene se aseamănă în mai multe note constatate la amândouă, se conchide că se aseamănă și într-o altă notă, constatată numai la unul din ele.* MAIORESCU, L. 157-8. || (Gram.) Potrivirea unei vorbe sau a unei construcțiuni după o alta cu care are vreo legătură în formă sau în înțeles. *Cuvântul latin vespa s'a prefăcut în limba poporului în *vespis, prin analogie cu apis.*

— N. din fran. (= lat. analogia, din grec. ἀναλογία.) Cfr. dubletul analoghie.

ANANÁS s. m. (Bot.) *Ananas: Ananas sativus.* (*Bromelia ananas.*) — 1°. „Plantă erbacee din fam. Bromeliaceelor... Originară din America tropicală, azi cultivată în mai toate regiunile calde ale globului și chiar în Europa, în florării anume construite. | 2°. Fructul [copt e] de colorare gălbuie-roșietică... provăzut la vârf cu un buchet de frunze, este unul dintre cele mai delicioase fructe comestibile, el este dulce-acrișor și are o aromă ce se aseamănă în același timp cu aroma de pierście, de mere și de fragi“.
PANȚU, PL. | P. ext. *Pere ananas: cu gust care amintește pe al ananasului.* BARONZI, I, 93/3.
— N. din fran. (de origine braziliană).

ANÁNDRU, -Ă adj. (Bot.) *Anandre.* — Cu flori fără organe bărbătești.

— N. din fran. (= grec. ἀνάνδρος, din ἀ(ν) privativ și ἀνδρ-, ἀνδρός, „bărbat“.)

ANÁNGHIE s. f. *Nécessité, détresse, misère, dernière extrémité.* — „Necaz mare, nenorocire“.
Eră ananghie în țară și... se văicăreă norodul sub povara birurilor grele. VLAHUȚĂ, ap. TDRG. 65. *Vreme de ananghie = necaz.* (Buzău, com. S. Popescu.) *Am ajuns la ananghie.*

— N. din n.-grec. ἀνάγκη, „nécessité, besoin“.

ANÁPÁDA adv., adj. v. anapoda.

ANAPÉST s. a., s. m. (Met.) *Anapeste.* — Picior

metric format din două silabe scurte urmate de una lungă (— —). [Plur. -peste, -pești, mai rar -pești.]
— N. din lat. anapestus (= gr. ἀνάπαιστος, din ἀνά, „iarăși“ cu înțeles de reduplicare, și παιειν, „a bate“).

ANAPÉSTIC, -Ă adj. (Met.) *Anapestique.* — Format din anapeste. *Vers anapestic.*

— N. din lat. anapesticus, -a, -um (= grec. ἀναπαιστικός).

ANAPLASTÍE s. f. (Chir.) *Anaplastie.* — Operație care are de scop facerea la loc a unui organ mutilat, cu ajutorul altor părți luate din trupul aceluiasi individ.

— N. din fran. (din grec. ἀναπλασσειν, „a face la loc, a reconstitui“.)

ANÁPODA adv., adj. 1°. *À l'envers, à rebours, tout de travers, à contre-sens, sens dessus dessous, sens devant derrière, aveuglément. Dans une autre direction.* 2°. *Curieux, étrange; endiablé.* — (Fam.) 1°. Adv. „Pe dos, de-a'n doasele“. *Cât este omul cu mintea întreagă și slobodă, are cumpăt și judecă lucrul cum se cade; iară dacă încremenește mintea... apoi lipsește și cumpătul, și așa judecă tot lucrul anapoda și pe dos.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 1158. *Iftimi... toate lucrurile le spune și le face anapoda: când îi zic să-mi aducă dulceți, el mi-aduce tighcanul de spălat.* ALECSANDRI, T. 992. *Chemă pe un cititor de stele, să-i spuie ce e pricina, de-i merg lucrurile anapoda.* ISPIRESCU, L. 394. *D-ta înțelegi tot anapoda cele ce-ți spun.* | „În dezordine, unul peste altul, orbiș“. *Chiar și porcii trândavi se iutără, pornind-o anapoda, guitând să crezi că li s'au pus cuțitul la beregată.* DELAVRANCEA, S. 199. || *A se uita anapoda peste câmp = într'altă parte (tocmai în momentul când ar trebui să fii cu atențiunea încordată).* „Dragul mieu bărbat, scapă-mă, dragul mieu, care numai cu o vorbă mă poți mântui!“ *Iară el da din umeri și se uita anapoda peste câmpii.* FUNDESCU, L. P. 81/23, cfr. ISPIRESCU, ap. TDRG. *A privi anapoda* (despre cei șasi) = a se uita cruciș. (Ilfov.) PAVELESCU. || *A umbla anapoda* (despre femei) = a umbla cu vorbe din casă 'n casă și a nu-și vedea de rostul casei. (Ilfov.) PAVELESCU. || 2°. În funcțiune adjectivală. *Anapăda = „abrașa, ciudat, al dracului, om căruia nu-i suflă mulți în bors“.* ȘEZ. II, 125/27. „*Măi, anapăda lucru ș'asta*“, *zic eu înciudat.* CREANGĂ, A. 53 (*anapoda = „pe dos, de mirare, ciudat, îndrăcit“.* CREANGĂ, GL.) | În jurăminte și blesteme: *Să fu anapoda, de nu-i așa!* (Jorăști, în Covurluiu). *Fire-ai anapoda!* (Ivești, în Tutova), ap. HEM. 1159. [În Mold. și: anápăda.]

— Din n.-grec. ἀνάποδα, „à l'envers, à rebours, de travers“.

ANARGHÍE † s. f. (Jur.) *L'action par laquelle on se reconnaît débiteur d'une somme qu'on n'a pas reçue, ou qu'on n'a reçue qu'en partie.* — Cuvânt întrebuințat în epoca fanariotă. *Anarghie se zice, când dăm rapis de datorie și nu primim ori toată suma ce se cuprinde..., ori parte [dintr'insa].* CARAGEA, L. 90.

— Derivat din n.-grec. ἀναρχία, „manque d'argent, pénurie“.

ANÁRH, -Ă † adj. *Sans commencement.* — „Fără început“. *Ție, a Anarhului Părinte fiu...* CANTEMIR, HR. 3.

— Din grec. ἀναρχος, idem.

ANÁRHIC, -Ă adj. *Anarchique.* — De anarhie. *Stare anarhică.* | Răzvrățitor, aducător de anarhie, care favorizează anarhia. *Doctrina anarhice.* [Scris și: anarchic.]

— N. din fran.

ANARHÍE s. f. *Anarchie.* — Dezordine produsă într'un stat prin lipsa de guvernământ sau prin slă-

biciunea celor care guvernează. „Neorândueală obștească, lipsă de supunere la legi sau la autorități“. *Cinci ani de anarhie sânt în destul pentru a dezorganiza și a pierde o țară întreagă.* MAIORESCU, D. I, 55. [Scris și: *anarchie.*]

— N. din fran. (= grec. ἀναρχία, din ἀ(ν) privativ și ἀρχή, „comandament“.)

ANARHISM s. m. *Anarchisme.*—Teorie a anarhiei, doctrină care admite sau propagă anarhia. [Scris și: *anarchism.*]

— N. din fran.

ANARHIST adj., subst. *Anarchiste.*—Care admite sau propovăduiește anarhia, partizan al anarhiei. [Scris și: *anarchist.*]

— N. din fran.

ANASĂNA interj. }

ANASĂNI interj. }

Injurătură trivială. În gura Turcilor: *Turcii, dacă au văzut că le mănâncă copiii și fetele Calmucii, i-au cuprins mirare, de i-au fost zicând: anasinsactim! ce lighioane de oameni!* DIONISIE, C. ap. HEM. 1159. [lenicerii] *prind pe Miu de ceafă, oprind căruța în loc, injurând beți morți, să te cutremuri: „Bre! Ghiaur! Anasăna sictir!“* DELAVRANCEA, S. 205. *Unde Turcii mi-o vede... La obraz să'nveseală Și din gură sudueă: „Anasăni Ilinca, Mult ne-ai secat inima!“* TEODORESCU, P. P. 1159. || Pierzându-și caracterul său trivial, cuvântul e popular în Țara-românească, mai ales în expresia: A luă pe cineva cu anasăna = cu sila, cu forța, cu topuzul, cu voie-fără voie, cu repezeala.

— Din turc. anasyny, propriu zis: „mater eius“.

ANASON s. m. (Bot.) I. *Anis, anis vert; Pimpinella anisum. Anisette.* II. *Fenouil; Foeniculum vulgare.*

I. „Plantă erbacee aromatică din fam[ilia] Umbelliferelor..., florile mici albe. Originară din Orient, se cultivă și prin părțile noastre. [Crește în] Iulie-August. [Se mai numește] *bădean* (Transilv.)“. PANȚU, PL., *bădea Ion* (Brașov). Se întrebuințează pentru prepararea unor rachiuuri. *Mihnea... gustă rachiuurile de sacă și de anason.* ODOBESCU, I, 84/13. | P. ext. „Rachiu de anason“. *O sticlă cu anason de Chio.* FILIMON, C. I, 766. [Plantei i se mai zice, după lat., *anis* PANȚU, PL.; după grec. ἀνισον: *anison*: *Hemeiul, anisonul sânt necunoscut în cultura județului* [Mehedinți]. I. IONESCU, M. 347; în Transilv., după ung. *anis*: *anis LB.*, ECONOMIA, 124; în Mold. *anos* ȘIO. și *hanos*: *O cultură productivă este în județul Dorohoiu aceea a hanosului, care servă la prefacerea rachiuului în rachiu zis de anison. Hanosul se seamănă odată pentru mai mulți ani...* I. IONESCU, D. 161. *Antonica, ca și hanosul se întrebuințează la velnițe.* (Cristești, în Botoșani), ap. HEM. 1246; în știință i se zice și *anason-românesc*, spre a se deosebi de *a-stelat* sau *a-franțuzesc* = *Illicium anisatum*. PANȚU, PL., de *a-dulce* sau *a-mare*, cfr. II, de *anason-nemțesc* = *Aethum graveolens*. BĂRCIANU etc.]

II. = molară. [Numit și: *anason-mare, anison-dulce.*]

— Din turc. anason (< grec. ἀνισον); cfr. *anason-rakisy*, „eau-de-vie anisee.“ ȘIO.

ANASTASIMĂR † s. a. (Bis.) v. *anastasimatar.*

ANASTASIMATĂR s. a. (Bis.) *Livre de cantiques sur la résurrection de Jésus-Christ.* — Carte de tropare referitoare la înviere. [Și: † *anastasimăr.* PANN, ap. TDRG.]

— Derivat din n.-grec. ἀναστάσιμος, „qui concerne la résurrection“, cu același sufix ca în *aghiasmatar.*

ANATEFTÉR † s. a. *Registre matriculă.* — Regi-

stru, protocol. *Au dat... toată socoteala până la al șaselea an cu anatefterurile ale anilor trecuți.* MAG. IST. IV, 141/12. [Plur. -teruri.]

— Din turc. ana (= „mamă“), tefter (= „registru“), idem (= matriculă). ȘIO.

ANATEMĂ vb. I^a. † v. *anatematiză.*

ANĂTEMĂ s. f., adj. invar. *Anathème; maudit.* — Afurisenie prin care biserica excomunică pe cineva. Cu *anatema* „se anatemizează“ († „anatemizește“) sau „se bate“ omul, *anatemii* „se dă“ omul; în mod eliptic, și: *anatema!* cu dativul, fără predicat. *Anatima aceluia ce zice așa.* (S. XVI), CUV. D. BĂTR. II, 147. *Cu anathema vei anathimisi pre ea.* BIBLIA (1688), 136. *Anathemă au dat pre luptătorii/l de icoane.* MINEIUL (1776), 68 1/2. *Să mă bată-anatema, De-am mai dat gură cuiva.* ALECSANDRI, P. P. 313/18. || În funcțiune adjectivală (cfr. fran. *qu'il soit anathème*). *Anathema să fi tu!* DOSOFTEIU, V. S. 6. *La Ovrei eră anathema acela ce va ținea pâne dospită.* P. MAIOR, IST. 258. | Și în afară de biserică: „afurisit, blestemat“. *De vă nșeleg, să fiu anafima!* ALECSANDRI, T. 1140. Mai ales întărit prin alte cuvinte de blestem. *Cine ar fi ca să calce acest testament... să fie treceți și procleți și anafema de trei ori și blestemați.* (a. 1714). URICARIUL, I, 49/17. [Scris în vechime cu Θ; pronunțat și anătima și, după obiceiul slav, și: *anáfema, anafătima, anafetema.* Astăzi, la clasele culte, se găsește, după fran., și accentuarea: *anățemă*, mai ales în construcții ca: *a roști, a arunca anatema împotriva sau asupra cuiva, a lovi cu anatema pe cineva.*]

— Din m.-grec. ἀνάθεμα, idem, introdus în limbă prin scrierile bisericești, deci, în cea mai mare parte, prin mijlocire slavă: paleosl. *anathema, anafema.*

ANATEMATISĂ † vb. IV^a. } v. *anatematiză.*
ANATEMATIZĂ † vb. IV^a. }

ANATEMATIZĂ vb. I^a. *Anathématiser.* — „A lovi cu anatema, a afurisi, a blestema, a procleți“. [Mai de mult, de-adreptul din m.-grec.: *anathimisi* vb. IV^a, *anathimisi* vb. I^a, *anatematisi* vb. IV^a, *anatematizi* vb. IV^a, *anatenă* vb. I (în rimă); azi, după germ. și: *anatemiză* vb. I^a: *Anathimisiră pre Serghie.* DOSOFTEIU, V. S. 18. *Idolii voștri blastăm și anathimisezi.* idem, V. S. 199/. *Au anathematisiti tot eresul.* MINEIUL (1776), 69 3/4. *Pre voi să vă anatematizeșcu.* DOSOFTEIU, V. S. 212/1. *Paleșii dregători grozav anatemază.* I. VĂCĂRESCUL, P. 355/1.]

— N. din fran. (= grec. ἀναθεματίζω.)

ANATEMATIZĂRE s. f. *Action d'anathématiser, anathématisme.* — Infinitivul verbului *anatematiză*, devenit abstract verbal. [Și: *anatemizare.*]

ANATEMATIZĂT, -Ă adj. *Anathématisé.* — Participiul verbului *anatematiză*, devenit adjectiv. [Și: *anatemizat.*]

ANATIMISĂ † vb. I^a. } v. *anatematiză.*
ANATIMISI † vb. IV^a. }
ANATEMIZĂ vb. I^a ș. d. }

ANATOCISM s. m. (Jur.) *Anatocisme.*—Cuvânt întrebuințat rar. *Anatocism* = „dobândă la dobândă“. HAMANGIU, C. C. XLIV.

— N. din fran. (= grec. ἀνατοκισμός, idem.)

ANATOMIC, -Ă adj. I^o. *Anatomique.* 2°. *Anatomiste.* — I^o. Adj. De anatomie. *Voia să învețe medicina, dar disecțiunile anatomice fiindu-i prea antipatice a trecut la Filosofie și la Drept.* MAIORESCU, CR. II, 331. || 2°. † Subst. „Anatomist“. *Anatomic* [=] *Cela ce știe meșterșugul mădulelor trupului, despicațoriu de stărvuri.* CANTEMIR, IST. 7. | Fig.

Nu numai bun și adevărat filosof, ci încă și ispitit, iscusit anatomic lupul easte. idem, IST. 65.

— N. din fran. (= lat. *anatomicus*, -a, -um, din grec. *ἀνατομικός*). În sensul 2° direct din latinește.)

ANATOMICEȘTE adv. *Anatomiquement*. — Într'un chip anatomic, după regulile sau procedurile anatomiei.

— Derivat din *anatomic*, prin suf. adv. -ește.

ANATOMIE s. f. *Anatomie*. — Studiul structurii organelor corporilor, bazat pe disecarea lor. *Anatomie comparată*.

— N. din fran. (= lat. *anatomia*, din grec. *ἀνατομή*, „taiere, disecare“.)

ANATOMIST s. m. *Anatomiste*. — Cel care studiază, practică sau învață pe alții anatomia.

— N. din fran.

ANCHETĂ vb. I^a. *Faire une enquête, s'enquérir* (de qch.). — A face o anchetă.

— Derivat din *anchetă*.

ANCHETĂ s. f. *Enquête*. — Cercetare (la fața locului) făcută spre a stabili ceva, prin interogări, prin ascultare de martori etc. *Anchetă industrială*. *Anchetă asupra chestiunii agrare*. | Spec. Cercetare orânduită ori făcută de o autoritate publică. *Anchetă judiciară*. | *Anchetă parlamentară*: cercetare orânduită de o adunare legislativă pentru anumite chestiuni de interes public. *Ce... să facem cu ancheta parlamentară?* MAIORESCU, D. II, 165.

— N. din fran.

ANCHILOZĂ vb. I^a. (Med.) *Ankyloser*. — Trans. și refl. A (se) paraliză prin anchiloză.

— N. din fran.

ANCHILOZĂ s. f. (Med.) *Ankylose*. — Înțepenire a unei încheeturi (articulațiuni) mobile.

— N. din fran. (= grec. *ἀγκύλωσις*, „încovoiere“, numită astfel fiindcă, de obicei, anchiloza deformează membrul.)

ANCHIRĂ † s. f. (Mar.) *Ancre*. — „Ancoră“ (cfr. mătă, rac). *Anchira adurară și lepădară întru mare*. COD. VOR. 93/14 (= trăgând sus mâțele, [corabia] slobozită-o mării. N. TESTAMENT, 1648; și ridicând fiarăle, le slobozită în mare. BIBLIA, 1688: „ayant retiré les ancres, ils abandonnèrent le navire à la mer“). *Corăbierii, ridicând anchira, au întins vîntrele*. DRĂGHICI, R. 7. | Fig. *Pre ține te avem anchiră tare*. MINEIUL (1776), 195^{1/2}. [Cu pronunțare grecească, și: *anghîră*.]

— Din paleo-sl. *ankira* (*ankyra*), iar acesta din grec. *ἄγκυρα*, „cârlig, ancoră“. Cuvântul a fost introdus în limbă de scriitorii bisericești. (Cfr. dubletul *ancoră*.)

ANCLICEL s. m. (Bot.) v. *aglicel*.

ANCORĂ vb. I^a. (Mar.) *Ancrer, jeter l'ancre, mouiller*. — Trans. A opri (corabia) într'un loc, aruncând ancora. *A ancorat vasul apoape de țârm*. | Absol. „A aruncă ancora“. *Pilotul n'a ancorat bine*. | Intrans. *Am ancorat la port*.

— Derivat din *ancoră* (după fran. sau lat., cfr. *ancoratus*).

ANCORĂ s. f. (Mar.) *Ancre*. — Unealtă de fier, cu doi dinți mari, în formă de cârlige, care se lasă cu ajutorul unui lanț sau al unei funii în fundul apei și se prinde ori se înfige acolo, de ține corabia pe loc. Cfr. mătă, rac. *A aruncă ancora*. *Ancora este simbolul speranței*. | Fig. „Refugiul, scăpare“. *Sosirea astei ancore mântuitoare*. C. NEGRUZZI, I, 287. [†

ânhoră, după lat. *anchora*. CORBEA, PSALTIRE, ap. HEM. 1201.]

— N. din lat. *ancora* (cfr. dubletul: *anchiră*, *anghiră*).

ANCORĂRE s. f. (Mar.) *Action de jeter l'ancre; mouillage*. — Infinitivul verbului *ancoră*, devenit abstract verbal. *Ancorarea a fost grea*.

ANCORĂT, -Ă adj. (Mar.) *Ancré, mouillé*. — Participiul verbului *ancoră*, devenit adjectiv. *Vapoarele... stăteau ancorate lângă mal*. CONTEMPORANUL, IV, 138.

ANDĂLĂ vb. IV^a. 1°. *Partir, s'en aller, se mettre en route; aller sans but, errer*. 2°. *Se mettre à, commencer (à)*. — În Transilv. de nord și în Ungaria. *Andălesc* = „plec, bat câmpii, pierd vremea“. *Folosirea este mai zilnică în părțile mărginașe cu Biharia*. VAIDA. *Când Gheorghită andăleă, Maică-sa din graiu grăeă*. POMPILIU, P. P. 28/1; BUGNARIU, N. *Pă drum el cum andăleă...* ALEXICI, L. P. 176/15, || 2°. „A porni“, în sensul de „a începe“. *Bătrâna lui o mătură și andăli (incepu) a mătură prin casă*. FRÂNCU-CANDREA, M. 259/4. [Și: *indălui*, „a începe“. FRÂNCU-CANDREA, R. 54 și, în comit. Murăș-Turda, *undului*, „a țese, a urzi o intrigă, a scorni ceva; a plecă“. MÂNDRESCU, UNG. 36.]

— Din ung. *indului*, „a porni, a plecă“.

ANDĂLIRE s. f. *Départ*. — Infinitivul verbului *andăli*, devenit abstract verbal. [Și: *indulire, unduire*.] MÂNDRESCU, UNG.

ANDANTE adv., subst. (Muzic.) *Andante*. — Adv. Cu o mișcare mai înceată, mai cumpătată. („Cuvânt italianesc, care, fiind pus la începutul unui cântec, însemnează că nu trebuie să se cânte nici prea iute, nici prea încet.“ POENAR.) | Subst. Bucată de muzică ce trebuie cântată cu o mișcare cumpătată.

— N. din ital. *audante* (propriu: „mergând“, din *andare*, „a merge, a umbla“).

ANDANTINO adv., subst. (Muzic.) *Andantino*. — Adv. Într'un tempo cumpătat, dar mai puțin cumpătat decât în „andante“. | Subst. Bucată de muzică cântată astfel.

— N. din ital. *audantino* (dimin. al lui *andante*).

ÂNDE † prep. *Entre*. — În scrierile lui Dosofteiu, ale lui Varlaam și în Pravila Moldovei se găsesc numeroase exemple pentru prep. *ande*, totdeauna în legătură cu „sine“: „între sine, la (între) olaltă, ei înde ei, unul cu (pe) altul, unul altuia“. *Se voroviră ande sine să strige mărturisind pravostavita*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1168. *Fac oamenii tocmală andesine*. VARLAAM, C. II, 43/2. *La ucidera ce fac coconii andesine giucând, tau o certare foarte micșoară*. PRAVILA MOLD. 143/2.

— Pentru etimologie, vezi *înde*.

ÂNDE pron. v. *alde*.

ÂNDERETE adv. *Ailleurs, autre part*. — În Bihor: *Anderete* = „într'alt loc“. POMPILIU, BIH. 1004.

— Etimologia necunoscută. Pare a fi o corupție din germ. *anderwärts*, care se va fi răspândit prin minerii din apropiere. (Rădulescu-Pogoneanu).

ANDIDIE s. f. (Bot.) v. *andivie*.

ANDIVIE s. f. (Bot.) = cicoare-de-grădină. *Andivie* = „Endiviensalat“. BARCIANU. [† *andidie* s. f. *Pentru umflarea cea cu puroiu, din ierburii folosește: nalba, andidii, ștevie*... MSS. (a. 1790), ap. HEM. 1171. | Și: † *amdădie* s. f. *Să-mi trimiți cevași seminți de grădină... conopidii, amdădie, de varză*], câte

feliuri vei socotî. MSS. (Barbu Ştirbeiu, a. 1799), ap. IORGA, S. D. VIII, 36. | Şi: † *endivie*. POLIZU.]
— Din n.-grec. ἐντίβα (Legrand), ἐντίβια, ἐντίδ:
(Weigel, ap. HEM.), ἀντίδ: (Vlahos).

ANDREA s. f. v. undrea.

ANDRIŞEĂ s. f. (Bot.)
ANDRIŞEL s. m. (Bot.) } v. indrişaim.
ANDRIŞIE s. f. (Bot.) }

ANDROACĂ s. f. (Imbrăc.)
ANDROC s. a. }

Jupe ou jupon en laine, cotte ou cotillon que portent les paysannes l'hiver. — În Transilv. şi Munt. „Androc” sau „ondroc” este o fustă de lână lucrată de casă în războiu, cu vergi albastre, verzi şi roşii... Se poartă mai mult de femei bătrâne, căci cele tinere spun că le roade pielea, fiind lâna aspră. (Şocariciu, în Ialomîţa), ap. HEM. 1188. *Şterge-ţi mâna pe androc.* BIBICESCU, P. P. 215 (Glosă: „Fustă de flanelă”). [Şi: *ondroc* s. a., *handroc* s. a. (Chiojdu-Bâsca, în Buzău), ap. HEM. 1188; *androacă* s. f. şi *ondroacă* s. f. (Vaida-recea, comit. Făgăraş), ap. HEM. 1187.]
— Din săseşte *ondər* (= „unter”)-rock, *angderock*, „jupon”. Borcea, *Jahresber.* X, 176; cfr. Hasdeu, *Etym. magn. Rom.* 1188.

ANDROCÉU s. a. (Bot.) *Androcée*. — Toate staminele la un loc ale organelor bărbăteşti de la o floare. *Androceu diplostemon.* GRECESCU, FL. 12. [Plur. -cee şi -ceuri.]

— N. după fran. (< grec. ἀνδρῆρ, ἀνδρῶς, „bărbat”, şi οἰκία, „casă”).

ANDROGIN, -Ă adj., subst. *Androgynē*. — Adj. Cu organe de amândouă sexele. „Hermafrodit, fătălău, fătărău”. | Spec. *Plantă androgină*, care are şi organe bărbăteşti şi femeieşti, dar în flori deosebite. || Subst. *Eminescu nu eră androgin, eră bărbat.* CARRAGIALE, N. 30/14.

— N. din fran. (= grec. ἀνδρόγυνος, din ἀνδρῆρ, ἀνδρῶς, „bărbat”, şi γυνή, „femeie”).

ANECDOTĂ s. f. *Anecdote*. — 1°. (Antic.) Fapt curios, nepovestit de alţi istorici de mai nainte. În *biografia împăratului Alexandru Sever de istoricul Lampridiu*, se povesteşte că... o tabelă, reprezentând pe împăratul Traian..., ce eră acăţată în pãrete, căzî de-asupra patului de naştere al lui Alexandru Sever. Acea tabelă... eră fără îndoială un portret în pictură; şi negreşit nu eră unicul existent... Dar din acea serie de reprezentaţiuni picturale nu ne-a rămas nimic alt decât faptul raportat în această anecdotă. ODOBESCU, ICON. TR. 4. [Correspondent, în limba veche, „cuvânt”: O samă de cuvinte ce sânt auzite din om în om, de oameni vechi şi bătrâni şi în letopiseşe nu sânt scrise. NECULCE, LET. II, 197.] || 2°. Istorieară hazlie şi scurtă, de multe ori batjocoritoare. Un fel de „snoavă”. *Începură a ne spune feluri de anecdote.* C. NEGRUZZI, I, 319. [Accentuat, după grec., şi: *anecdotă*, mai ales pentru sensul 1°.]
— N. din fran. (= grec. ἀνέκδοτον, „lucru inedit”).

ANECDOTIC, -Ă adj. *Anecdotique*. — Cu caracter de anecdotă; plin de anecdote. *O istorie anecdotică a ştiinţelor.*

— N. din fran.

ANELIDĂ s. f. (Zool.) *Anelides*. — Clasă a despartământului viermilor, viermi cu sânge roşu: animale „inelate”.

— N. din fran. (cuvânt creat de Lamarek, din fr. *anneau*, „inel”).

ANEMIA vb. 1^a. (*S'*) *anémier*. — Trans. şi refl. A (se) aduce într'o stare de slăbiciune, prin anemie. |

Fig. A face (pe cineva sau ceva) să fie fără putere, fără vlagă, a slăbi.

— N. din fran.

ANÉMIC, -Ă adj. *Anémique*. — Slăbit, din cauza anemiei. *E anemică, totdeauna a fost ea aşă palidă.* VLAHUŢĂ, D. 156. | Fig. „Fără putere, fără energie (în activitatea sa), fără vlagă”.

— N. din fran.

ANEMIE s. f. (Pat.) *Anémie*. — Stare de slăbiciune pricinuită de sărăcia în globule roşii a sângelui. *O altă înrăurire a umezelei de la ecuator e şi anemie. Apa neputând să iasă din corp, sângele devine apos, se slăbeşte şi aceasta se vede îndată din paliditatea feţei celor ce întârzie mult timp la ecuator.* MEHEDINŢI, G. F. 189.

— N. din fran. (compus din grec. ἀν privativ şi αἷμα, „sânge”).

ANEMOGRAF s. a. (Meteor.) *Anémographe*. — Instrument care înscrie iuţeala sau puterea vântului.

— N. din fran. (compus din grec. ἀνεμος, „vânt”, şi γράφειν, „a scrie”).

ANEMOMETRU s. m. (Meteor.) *Anémomètre*. — Instrument pentru măsurarea iuţelii şi a puterii vânturilor. „Măsurător de vânt”. *Anemometrul lui Voltmann.* HASDEU, I. C. 220.

— N. din fran. (compus din grec. ἀνεμος, „vânt”, şi μέτρον, „măsură”).

ANEMÓNĂ s. f. (Bot.) *Anémone*. — „Dediţel” (s. v.). BRANDZA, FL. 25.

— N. din fran.

ANEMOSCOP s. a. (Meteor.) *Anémoscope*. — Instrument care arată dincotră bate vântul.

— N. din fran. (compus din grec. ἀνεμος, „vânt”, şi σκοπεῖν, „a privi”).

ANERISÍ † vb. IV^a. (Jur.) *Annuler, rétracter, abroger*. — Cuvânt din epoca fanariotă. „A desfiinţă, a retrage, a şterge, a anula, a abrogă, a obori”. *Aneriseşte dania de mai înainte.* URICARIUL, IV, 338/7 (a. 1817). *Numiţi ţârgoveşi s'ar fi împotrîvind a le mai plăti ceva..., void a le anerisi acest privilegiu.* idem, II, 187/3 (a. 1832).

— Din n.-grec. ἀναρῶ (aor. ἀναίρησα), „anéantir, détruire”.

ANERISÍT, -Ă † adj. (Jur.) *Annulé, rétracté, abrogé*. — Participiul verbului *anerisi*, devenit adjectiv. *Rămând şi întăritura schimbului... anerisită, ca una ce schimbul este anerisit.* URICARIUL, II, 21/10 (a. 1815).

ANEROID adj., s. m. *Anéroïde*. — Fără lichid. A dj. *Barometru aneroid*: barometru metalic. | Subst. *Barometru aneroid. Cel mai sensibil aneroid.* CARRAGIALE, N. 83/17.

— N. din fran. (compus din grec. ἀ privativ şi ηρός, „umed”).

ANESTEZIĂ vb. 1^a. (Med.) *Anesthésier*. — A aduce în stare de anestezie, a suspenda sensibilitatea la durere.

— N. din fran.

ANESTÉZIC, -Ă adj. (Med.) *Anesthésique*. — Adj. Producător de anestezie. „Adormitor, amorfitor”. | Substantivat une-ori. *El [protoxidul de azot] este întrebuintat ca anestezic.* PONI, CH. 105.

— N. din fran.

ANESTEZIE s. f. (Med.) *Anesthésie*. — Stare de neştiţire, de amorfire (generală sau parţială), pricin-

nuită de absorbirea unor substanțe adormitoare (precum cloroform etc.) ori de vreo boală.

— *N.* din fran. (= grec. ἀνασθησία, „insensibilitate“, din ἀ(ν) privativ și ἀσθησις, „simțire, sensibilitate“.)

ANEVATÓ s. a. sing. tant. *Plumetis*. — Termin de broderie. *Anevato* = „broderie en relief“. DDRF.

— Din n.-grec. ἀναβατός (ἐπὶ κεντήματος), idem (de la ἀνα(ι)βαίνω, „monter“).

ANEVOIE adv., s. f., adj. 1°. *Difficilement, malaisément; à grand'peine, péniblement*. 2°. *Difficulté, peine*. 3°. *Difficile, pénible, malaisé*.

1°. Adv. „Greu, cu greu“, adesea în opoziție cu „lesne“, „ușor“. *Unde cură apa repede, anevoie este împotriva repegiunii ei a notă*. N. COSTIN, LET. II, 77/38. *Anevoe va intra bogatul întru împărăția cerurilor*. BIBLIA (1688), ap. TDRG. (: „un riche entrera difficilement dans le royaume des cieux“). *Ceea ce fâgăduiește voinicul, anevoe o lasă nefăcută*. EMINESCU, N. 17. *Focul când se ncinge, Anevoie se stinge*. ZANNE, P. I, 176. *Cel pă jos cu cel călare anevoie se nvoese*. idem, IV, 288. *Lesne-i a da ș'anevoie a lui*. idem, V, 245. *Lesne din gură, anevoie din mână*. idem, II, 171. *Se ascundea în desimea stuhului, unde numai a nevoe și cu greu îi era omului a străbate*. MARIAN, O. II, 290. *Am dus-o cam anevoie, numai cu răbușul*. CREANGĂ, A. 18. | Cu un sens apropiat de „abiă (2°)“. *Anevoe vremea trece, Când urîtu greu te-apasă*. VLAHUȚĂ, P. 10. *La umbră de roșmalin M'am culcat ș'am adormit, Anevoe m'am trezit*. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 237.

2°. În funcțiune substantivală. După analogia lui „cu greu“, s'a născut loc. adv. cu anevoie : „avec difficulté, avec (beaucoup de) peine“. *Cu anevoie pătura creștinii, de o scoaseră*. DOSOFTEIU, V. S. 45, 1. *Unde va Dumnezeu, cu anevoie se poate mută cu șfatul*. MAG. IST. III, 74/20. *Cu anevoie se pot înfelege Italianii cu Românii în vorbă*. P. MAIOR, IST. 268. *O atmosferă groasă și grea, pre care cu anevoie o răsufletai*. C. NEGRUZZI, I, 291. *Sacul gol cu anevoie stă drept*. ZANNE, III, 343. *Pământurile... în timpul cel săcetos... se ară foarte cu anevoie*. ECONOMIA, 26. | *Vedeți cu ce anevoie se capătă un bărbat destoinic*. BARAC, ap. TDRG. | Din construcția aceasta s'a putut abstrage un substantiv *anevoie* = „anevointă, greutate“, la PANN, E. III, 118 (de altfel neîntrebuințat) : *Cu răbdarea... toate se'nlesnează : Anevoii, amoruri, necaz și patimi*.

3°. În funcțiune adjectivală. După analogia lui „greu de... (a..., să...)“ s'a născut și : (cu) *anevoie de... (a..., să...)* = „anevoios, greu“. [O istorioară, povestită la sfârșit] *va fi ca păhărușul de „fine champagne“ după un prânz îndesat și anevoie de mistuit*. ODOBESCU, III, 214/21. *Este foarte cu anevoie de mers până acolo*. CREANGĂ, P. 93. *Sânt cuvinte de minune și cu anevoie a se scrie una câte una*. MAG. IST. V, 123/10. *Lui Dumnezeu nu iaste cu anevoie a mântui*. CALENDARIU (1814), 117/3. *Este anevoie să dobândească cineva prieteșugul*. MARCOVICI, C. 42/10. | Deci și : *Oiu căută să-l îmbălnăzesc, deși e lucru cam anevoie* (subînțeles : „de făcut“). ALECSANDRI, T. 1197. *A face un tot din amănunturile ce se află răspândite în deosebitele scrieri și documente este o lucrare lungă și anevoie*. BĂLCESCU, ap. TDRG. Nu este vreo propunere *anevoe la un filosof*. GORJAN, H. 43. [† și : *anevoae*. Se scrie și : *anevoe*.]

— Din a (3°) + nevoie.

Â-NEVOIE s. f. (Med.) v. nevoie.

ANEVOIŢĂ s. f. *Difficulté, peine*. — „Greutate ; necaz“. *Peste puțință a oprî intrarea Turcilor în țară, din anevoița d'a strejui toate hotarele*. BĂLCESCU, 109. [La noi, guvernul constituțional] *încearcă mari anevoițe spre a da statului român consistența*

și prosperitatea. ODOBESCU, III, 334/24. *Își plătesc cu anevoiță dările*. MAIORESCU, D. I, 243. *Cu mare anevoiță se deslăpî calul de stăpân*. ISPIRESCU, L. 162. [Plur. -ințe și -inți.]

— Derivat din anevoie, prin suf. abstr. -ință, de scriitorii noi („pentru traducerea fran. *difficulté*“ TDRG.). Cfr. † nevoiță.

ANEVOIOS, -IOĂSĂ adj. *Pénible; difficile*. — „Greu, obositor“. *După multe și anevoioase rugăminte dobândise în sfârșit ajutor de la împărăția turcească*. ODOBESCU, I, 87/4. *Când eră ceva de făcut mai greu sau mai anevoios, își chemă calul*. ISPIRESCU, L. 163. *Locuri răle, anevoioase de umblat*. ȘEZ. II, 224/0. — Derivat din anevoie, prin suf. adj. -os.

ANEVRISM s. a. (Med.) *Anévrisme*. — Umflătură (tumoare) făcută în vreo parte a unei artere sau la vreu perete al inimei, prin destinderea tunicelor. *Ruperea unui anevrism aduce moartea*.

— *N.* din fran. (= grec. ἀνεύρησμα.)

ANEXĂ vb. I^a. *Annexer, incorporer, joindre à*. — „A alipi, a alătură la (de) ceva, a uni (cu), a adăoga (la)“. *A anexat la cererea sa toate actele necesare*. | Spec. *A anexă o țară* (provincie, oraș), a o încorporă la o altă țară (mai mare). *În 1806—12 apostolii... ortodoxiei ne anexară formal*. IORGA, C. I, II, 68.

— *N.* din fran.

ANEXĂ s. f. *Annexe*. — Ceea ce este alăturat sau alipit pe lângă alt ceva mai mare ori mai de seamă. „Lucru alăturat, adaos“. *Semințele... conțin embrionul și anexele sale*. GRECESCU, 4. *Am voit... în conformitate cu articolul IV din anexă, să surprindem fraudele*. ALECSANDRI, T. 1705. *Ne cerem voie a... adăoga câteva rânduri de anexă*. MAIORESCU, CR. III, 47. [La Români din Austro-Ungaria, după lat. și : *anex* s. a.]

— *N.* din fran. (= lat. *annexus*, -a, -um, part. lui *annectere*, „a legă de, a uni la“.)

ANEXĂRE s. f. *Annexion*. — Infinitivul verbului *anexă*, devenit abstract verbal. „Alipire, adăogire, încorporare (la ceva)“. *Anexarea Bucovinei*.

ANEXĂT, -Ă adj. *Annexé*. — Participiul verbului *anexă*, devenit adjectival. *Actele anexate la dosar s'au prindut*. | *Nisa și Savoia au fost anexate de Franța sub Napoleon al III-lea*.

ANEXIUNE s. f. *Annexion*. — „Anexare, alipire, adăogire, încorporare (la)“. *Cucerirea nu mai este o „plăscă“, precum se zicea pe atunci, ea s'a prefăcut acum în „anexiune“*. ODOBESCU, III, 372/2.

— *N.* din fran. (= lat. *annexio*, -onem.)

ANGAJĂ vb. I^a. (*S'*) *engager*. — 1°. Trans. A legă pe cineva printr'o învoeală care îi impune o situație determinată. „A tocmi“. *Am angajat un servitor*. | „A îndatoră, a obliga, a legă (fig.)“. *Asta nu te angajază la nimic*. | „A lua fâgăduala cuiwă pentru o acțiune comună“. *A angajă pe cineva la cadrul*. | „A pune, a vâri (capitalul într'o afacere)“. *Capitaliștii din staturile străine... nu se vor mai teme a angajă sume considerabile [la noi]*. ODOBESCU, II, 85. | „A începe, a intră în“. *A angajat lupta în zorii zilei*. *A angajat o discuție*. || 2°. Refl. „A se tocmi, a se îndatoră (la ceva), a se apuca (să, că); a se vâri (intr'o afacere)“. *Mă angajez... să respect... drepturile sale de suzeranitate*. URICARIUL, X, 365/18 (a. 1866). *De angajat, ne-am angajat pe toată vara*. CONTEMPORANUL, IV, 392. *A se angajă ca voluntar în armată*.

— *N.* din fran.

ANGAJAMENT s. a. *Engagement*. — „Tocmire, legământ, îndatorire, obligație (verbală sau scrisă)“.

Nu le-au zis nimic hotărâtor... N'au luat nici un angajament. ALECSANDRI, T. 1429. | Actul, convențiunea care impune cuivă o situație determinată, în special intrarea voluntară în armată și angajarea unui actor sau a unui cântăreț la teatru. [Prin analogie cu vorbe vechi, se aude, mai rar, și: angajământ.]

— N. din fran.

ANGAJARE s. f. *Engagement*. — Infinitivul verbului angaja, devenit abstract verbal.

ANGAJĂT, -Ă adj. *Engagé*. — Participiul verbului angaja, devenit adjectiv. *Un june graș... ceru mâna tinerei domnițe... însă [ea] împotriviindu-se, tatăl său se aprinse de mânie și-i hotări ca a doua zi să fie gata de a se cunună cu tânărul Polon, cătră care eră angajată parola sa de Domn.* C. NEGRUZZI, I, 107.

ANGARĂ s. f. *Corvée, angarie. Ennuis pécuriaires*. — Corvadă, contribuție (dări, în natură, în bani sau în muncă) către stăpân sau către domnitor (cfr. beilic, elacă, robotă). Cuvânt cam învechit, păstrat însă mai pretutindeni, în România. *Să avești / a lăsa foarte în pace de toate angăriile satul Borălești...; nici ilieș să dea... nici untu...; nici o angarie.* DOC. (a. 1629), ap. HEM. 1193. *Și mai întâiu sfătuiră să scoafă o angareă Pre boțeri de toată starea și pă bresle, foarte grea.* ZILLOT, CRON., ap. HEM. 1194. *O pivniță, care să fie scutită de toate dările și angăriile.* URICARIUL, I, 275¹⁵. *Casele acestor oameni vor fi scutite de 6 zile ale drumurilor și de tot felul de angarale.* I. IONESCU, M. 273. *Norodul nu se liniștește... până nu se vedeă scăpat de angării.* C. NEGRUZZI, I, 284. *Nici nu mai este de stat, Că te ține'n muncă-afară, Cât ține ziua de vară. Numai pe zece parole, Pentru bir și angarale.* TEODORESCU, P. P. 297^b. *E! E! dragul meu, vitorii tăi de bine-s boii, vaca, oile... și mălaiul sacului mai ales. Aia te scapă de angarale, aia te feresc de belile.* JIPESCU, O. 29. | În Gorj, cu sensul de „dări către stat”; numai la plural. *Hangarale* = „Staatssteuern”. JAHRESBER. VII, 82 | *Angarale* = „angarale, greutăți, mai ales bănești”. PAMFILE, J. II. [Și: *angarie, angărie, angareă*, în Sălăgiu: *angărie*. VAIDA; *hangărea* = „Frohnarbeit” (Văcăreni, în Tulcea). JAHRESBER. IX, 224, *hangarale* s. f. plur. tant.]

— Din m.-grec. ἀγγαρία, „corvée” (la început însemnă serviciul prestat de mesagerii persani, ἀγγαροί), trecut și la Turci (*angarija*), la Albanezi (*angari*), la Sârbi și la Bulgari (*angarije*) și chiar și în limbile romnice (ital. *angheria*). G. Meyer, *Alb. Wörtl.* 12.

ANGAREĂ s. f. } v. angară.
ANGĂRIE s. f. }

ANGĂRIE s. f. *Beaucoup de volailles*. — (În Mold.) *Angărie* = „mulțime de paseri de curte; galițe multe”. PAMFILE, J. II.

— Etimologia necunoscută. Poate că a însemnat la început un fel de contribuție în pasări de curte a țaranului către stăpânul moșiei. În acest caz are aceeași etimologie ca *angară*.

ANGARLĂC s. a. † v. agărlăc.

ANGĂȘ s. a. }
ANGĂȘLĂ s. f. }

Sorte de ridelle. — În Dobrogea. *La un car țărănesc loitrele cele lungi cu țepuși pentru snopi se chiamă angășlă.* (Somova, în Tulcea), ap. HEM. 1196. *Carâmbii de la loitrele carului, în care se vără spezele, se numesc angășuri.* (Aliman, în Constanța), ap. HEM. 1196.

— Probabil, din turc. *angyğ*, „grand chariot pour le transport de la paille”. ȘIO. I, 396 (: *angyç*).

ĂNGEL † s. m. v. anghel.

ĂNGÉLIC, -Ă adj. *Angélique*. — „Îngeresc”. *Salutațiunea angelică* = Ave Maria. TDRG.
— N. din fran.

ANGELICĂ s. f. (Bot.) v. anghelică.

ANGELINĂ s. f. (Bot.) v. anghelină.

ANGÉR s. a. v. hanger.

ĂNGHEL, -Ă † subst. (Bis.) *Ange*. — Cuvânt literar în scrierile vechi bisericești (cfr. arhanghel). „Înger.” *Nu tremise anghelă, nice arhanghel.* VARLAAM, C. 288. *Anghelii lui Dumnezeu.* BIBLIA (1688), 24. [Pe vremea curentului latinist se găsește și forma *angel*, din lat. : *Te mai văzuu odată, fință de iubire, O, angel ce iubesc.* ALEXANDRESCU, M. 119.]
— Din grec. ἄγγελος.

ANGHELES † s. a. (Bis.) v. anghilest.

ANGHELICĂ s. f. 1°. *Angélique cultivée, angélique-des-jardins, herbe-du-Saint-Esprit: Archangelica officinalis* (= *Angelica Archangelica*). 2°. *La racine de cette plante, employée comme médecine tonique.*

1°. (Bot.) „Plantă erbacee aromatică din fam. Umbelliferelor, ... poate ajunge până la 2 m. înălțime; frunzele mari, ...; florile numeroase, albe-verzui... Crește pe lângă torențele, pâraiele și râurile din pădurile montane și subalpine [în] Iulie-August. [Se mai numește:] *Buciniș, angelină.*” PANȚU, PL. (Cfr. antonică 2°) *Anghelica, sau, cum zice poporul „anghlică” ... se întrebuințează... ca leac în durerile de stomac și'n colici sau vătămătură.* (Dobreni, în Neamțu), ap. HEM. 1198.

2°. (Farm.) Rădăcina plantei, întrebuințată în farmacie. *Rădăcină de anghelica* [traduce pe] *Angelikawurzel*. CALENDARIU (1814), 183¹/₄. În unele părți (Băiceni, în Iași, ap. HEM. 1246) *anghlică* se numește numai rădăcina, pe care o vând oamenii la farmaciști, iar planta însăși se numește „antonică” (s. v. 2°). [Și: *anghlică, LB, angelică, PANȚU, PL., anghilică.*]
— N. din lat. (Cfr. anghelină.)

ANGHELINĂ s. f. (Bot.) = anghelică. *Ia rădăcină de anghelină... coji de naramă... cuișoare... le pi-sează gros și le pune într'un săculeț.* CARTE DE BUCATE (a. 1749), ap. GCR. II, 45. [După PANȚU, PL., s'ar spune în Transilv., și: *angelină*, cu specia *Angelina-sălbatică* : „Angélique sauvage: Angelica silvestris”. „Plantă erbacee din familia Umbelliferelor... frunzele mari... florile numeroase, albe-roșietice... Crește prin fânețele și locurile umede din păduri [în] Iulie-Septembrie”.
— În loc de *anghelică*, după numele propriu *Ang(h)elina*.

ANGHERÉST s. a. † (Bis.) } v. anghilest.
ANGHERÍST s. a. † (Bis.) }

ANGHILÉST s. a. † (Bis.) *Livre des huit modes* (de la musique religieuse orientale). — „Octoih”. *De taste slab la priciapere, citească Osmoglasnicul, adecă Octoihul ce-i dzicem noi Anghilestul, că va află toate cuvintele acestuia psalom răschirate, tâlcuite prin canoane.* DOSOFTEU, ap. HEM. 1202. [Și: † *anghilișt, CATASTIVUL BISERICII SF. NICOLAE* din Brașov, I, 19–20., și: † *anghelés, † angherést, † angherist*, ap. HEM. 1202–1203, † *anghiriate* (a. 1588, Galata). CUV. D. BĂTR. I, 196.]

— Etimologia necunoscută. Has de u, *Etym. magn.* Rom. 1203, presupune că e singularul unei forme **anghelești*, prin care s'ar fi tradus cuvântul rusesc *anghelskia* (cfr. paleosl. *anghelskii*), „(cântări) îngerești”.

ANGHILICĂ s. f. (Bot.) v. anghelică.

ANGHILIST s. a. † (Bis.) v. anghilest.

ANGHINĂ s. f. (Comerc.) *Nankin*. — Pânză tare de bumbac („de cânepă“ după COSTINESCU) sadea, mai ales de culoarea gălbuie a pânzii neinnălbite. Se întrebuintează cu deosebire pentru învăltoarele („to-curile“) în care se bagă fulgii, la perini. (Cfr. anghinet.)

— N. din fran. sau germ. *Nankin* (orașul din China din care se importează în Europa pânza aceasta). Cfr. și: sard. *anchina* = „tela di Nankin“. Hasdeu, *Etyrn. magn. Rom.* 1200 — 1201.

ANGHINĂ s. f. (Med.) v. angină.

ANGHINĂRIU s. m. (Bot.) }
ANGHINĂRĂ s. f. (Bot.) }
ANGHINĂRE s. f. (Bot.) }

Artichaut: *Cynara Scolymus*. — „Plantă erbacee spinoasă din familia Compositelor..., frunzele mari, spinoase... florile roșii-vioacee... Originară din regiunea mediteraneană, cultivată ca plantă culinară din cauza solzilor cărnoși și a receptacolului floral, care constituiesc o excelentă legumă“. PANȚU, PL. *Foicică d'anghinare, Cât mi-e Argeșul de mare, Haz ca Săbărelul n'are: Săbărelul mititel, Se vede peștele n'el*. POP., ap. HEM. 1200.

|| Anghinară sălbatică = „die Bergdistel: *Onopordon acanthium*“. BĂRCIANU. Cfr. scailu-măgăresc. [și: anghenăr(iu), anghenăre. PANȚU, PL., anghenără. | Plur. -nare.]

— Din n.-grec. ἀγκυράρα, idem.

ANGHINĂT † s. a. (Comerc.) v. anghinet.

ANGHINÉT † s. a. (Comerc.) *Nankinette*. — Pânză, ceva mai fină decât „anghină“. 2 *parékj de nadrazj de anghinét*. (Sibiu, a. 1817). *Viganul de anghinet*. (Sibiu, a. 1813). IORGA, S. D. XII, 174, 146. [† și: anghinăt: *Anghinaturi vărgate*. (Râmnic, a. 1821). IORGA, S. D. VIII, 171. | Plur. -neturi.]

— N. din fran. (Cfr. anghină¹.)

ANGHIRĂ † s. f. (Mar.) v. anchiră.

ANGHIRIATE † s. a. (Teol.) v. anghilest.

ANGINĂ s. f. (Med.) *Angine*. — 1°. Boală infecțioasă care constă în umflarea, cu sau fără membrane false, a gâtului. „Gâlci, bolfe, șopârlaiță“. *Descânțete de bolfe (anghină)*. ȘEZ. IV, 18²³. În jud. *Suceava se zice „bolfe“ la angină, la care în alte părți se mai zice „șopârlaiță“, „șopârlaița-cea-rea“ sau „șopârlaghîță*. LEON, MED. 122. || P. anal. *Angină pectorală*: turburare nervoasă în regiunea inimii, care pricinuește accese de înăbușire și poate aduce asfixie. [Popular și: anghină, în Brașov și cu sensul de „difterie“.]

— N. din fran. (lat. *angina*, de la *angere*, „a strănge de gât, a înăbuși“.)

ANGLICĂN, -Ă adj. *Anglican*. — Care se ține de anglicanism. *Biserica anglicană*.

— N. din fran. (= engl. *anglican*.)

ANGLICANISM s. a. *Anglicanisme*. — Religionea de stat a Angliei, o formă a protestantismului.

— N. din fran.

ANGLICÉL s. m. (Bot.) v. aglicel.

ANGLICÉSC, -EĂSCĂ † adj. *Anglais*. — „Englez, englezesc“. *Le-au întărit cu strejari și cu baliste englezesti*. ȘINCAI, HR. I, 337²⁴.

— Derivat din *Anglia*, prin suf. adj. -icesc.

ANGLICIU s. m. (Bot.) v. aglicel.

ANGLIE s. f. (Comerc.) 1°. *Sorte d'étoffe (anglaise)*. 2°. *Acier (d'Angleterre)*. 3°. *Crayon (?)*. — Cuvânt popular, aproape eșit din uz. 1°. Un fel de stofă. *Șau adus ce-au avut di pe suflet mai bun... și bani și argintul și contoșul de anglie roșu*. (c. 1700, Sibiu). IORGA, S. D. XII, 10. *Cu antereu de canavață, Ce se ținea numa'n ață, Și cu nădragi de anglie, Petece pe ei o mie*. CREANGĂ, P. 148. *Să-ți faci iie De anglie*. (Transilv.) BIBICESCU, P. P. 385. *Și din șele în călcăie, Tot în călfuni de anglie*. ȘEZ. II, 34¹⁰. || 2°. „Oțel englezesc“. *Anglie, angliuș* = „englischer Stoff, englischer Stahl“. *Ca de angliuș* = „funkelnagelneu, stahlglanzend“. BĂRCIANU. || 3°. „Creion (?)“. *Șede doamna Irodie Și Maica Sântă-Marie Și tot scrie Pe hârtie... Vii-i scrie Cu anglie, Morții-i scrie cu cerneală*. MARIAN, ÎN. 177. [În sensurile 1° — 2° în Transilv. și: *angliuș* s. a., după ung. *angolos*. Și: *danglie*. POP., ap. HEM. 1204. | Accentuat, după BĂRCIANU, și: *anglie*.]

— Din *Anglia* (cfr. anadol, olandă etc.), adevă „stofă, oțel, creion (?) importat din Anglia“. Pentru sensul 1°, cfr. și sârb. *anglija*, „stofă englezească“.

ANGLIUȘ s. a. (Comerc.) v. anglie.

ANGLOFÓB, -ÓBĂ adj., subst. *Anglophobe*. — Care urăște pe Englezi sau obiceiurile lor, care are oroare de ei.

— N. din fran. (din *Anglo-* și grec *φοβῆν*, „a fugi, a se teme de“...)

ANGLOFOBIE s. f. *Anglophobie*. — Ură față de Englezi și de obiceiurile lor.

— N. din fran.

ANGLOMÁN, -Ă adj., subst. *Anglomane*. — (Persoană) care are o admirație exagerată pentru însușirile, limba și obiceiurile poporului englez și caută să le imite.

— N. din fran.

ANGLOMANIE s. f. *Anglomanie*. — Admirație exagerată pentru firea, limba și mai ales obiceiurile poporului englez și imitare a lor.

— N. din fran. (din *Anglo-* și *manie*, „manie“ < grec. *mania*, „nebulie“.)

ANGRENĂ vb. 1^a. (Mecan.) *Engrener*. — A face ca măselele unei roate dințate să intre în locurile goale dintre măselele altei roate, transmitându-i astfel mișcarea sa.

— N. din fran.

ANGRENĂJ s. a. (Mecan.) *Engrenage*. — Sistem de roate dințate, care se imbuca unele într'altel, „imbu-care“. | Fig. Complex de lucruri sau împrejurări care se țin strâns unele de altel sau care se complică unele pe altel.

— N. din fran.

ANGRIȘĂI s. m. plur. tant. (Bot.) v. indrișaim.

ANGROSIST s. m. (Comerc.) *Marchand de gros*. — Neguțător care vinde cu toptanul, cu ridicata, cu vurtă. „Toptangiu“.

— N. compus din fran. *en gros* și suf. -ist.

ANGULĂR, -Ă adj. v. unghiular.

ANHIDRIDĂ s. f. (Chim.) *Anhydride*. — Există combinațiuni corespunzătoare acizilor, care nu cuprind hidrogen. Acestora li se dă numele generic de *anhidride*. PONI, CH. 32¹⁸. Prin cuvântul *anhidridă* înțelegem o combinațiune oxigenată care, unindu-se cu apa, poate produce un acid. idem, 89¹⁰. | An-

hidrida carbonică, numită de ordinar acid carbonic. idem, 135.

— *N. din fran. (Cfr. anhidru.)*

ANHIDRU, -Ă adj. (Chim.) *Anhydre.* — „Fără apă“.

Din care s'a eliminat apa pe care o conține înaintea.

— *N. din fran. (= grec. ἀν(ν) privativ și ὕδωρ, „apă“.)*

ANIHILĂ vb. I^a. (*S'*) *annihiler.* — 1°. Trans. A reduce la nimic, a nimici, a desființa, a face să nu mai aibă ființă. | 2°. Refl. A se nimici, a se reduce la nimic, a renunța la personalitatea sa. *N'a fost guvern care să se fi anihilat, ca acesta.* MAIORESCU, D. II, 210.

— *N. din fran. (= lat. annihilare, din ad. „la“, și nihil, „nimica“.)*

ANIHILĂRE s. f. *Action d'annihiler, annihilation.* — Infinitivul verbului *anihilă*, devenit abstract verbal. „Nimicire, desființare“.

ANIHILĂT, -Ă adj. *Annihilé.* — Participiul verbului *anihilă*, devenit adjectiv.

ANIL s. a. sing. tant. (Bot.) *Anil.* — Planta din care se extrage substanța colorantă albastră, numită „indigo“.

— *N. din fran. (= arab an-nīl, persan nīl, „albastru“.)*

ANILINĂ s. f. (Chim.) *Aniline.* — Alcaloid artificial derivat din benzină. *Au fost și boieri patrioți pe vremea Fanariotilor... Dar... puțini...: [masa celorlalți] i-a absorbit, cum absoarbe o cadă de apă câteva picături de anilină.* ZAMFIRESCU, R. 28.

— *N. din fran.*

ANIMĂ vb. I. (*S'*) *animer.* — Trans. „A da suflet, viață (la ceva), a însufleți, a pune în acțiune“. *Simțămintele de înaltă bunăvoință ce animează pe M. S. Sultanul... URICARIUL, X, 364/26 (a. 1866). Aș anima sferile senine cu falnice cântări.* ALECSANDRI, P. III, 182. | Fig. „A da mai multă putere și căldură (de viață) la ceva, a face mai viu, mai aprins, mai interesant“. *A animă o discuțiune.* || Refl. „A se însufleți (din ce în ce mai mult), a se aprinde“. [*Anim*, mai des *animéz.* | La scriitorii cu tendințe de romanizare se află și forma artificială † *inimă*: *Inimează pre locuitori... ca să nu se teamă.* ȘINCAI, HR. I, 306/33. *Banda de călușeri... venise tocmai dupe malul Mureșului, ca să inimeze poporimea din Brașov, în acele zile solemne, prin danțurile ei minunate.* ODOBESCU, I, 468. Cfr. *inimă*.]

— *N. din fran. (lat. animare.)*

ANIMĂL s. a. *Animal.* — Ființă organică care are facultatea de a simți și de a se mișca. „Făptură, vietate, viețuitoare“. | Spec. „Jivină, vită, dobitoc“. *Îmi plutea pe dinainte, cu al timpului amestec, Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.* EMINESCU, P. 232. | Fig. Om nesimțitor, brutal, ca termen injurios (fam.) „dobitoc, vită 'ncălțată“ [† (sub influența lui „vită“) și: *animălă* s. f. POLIZU.]

— *N. din fran. (= lat. animal, „tot ce respiră, ființă însuflețită“, din anima, „suflare, suflet“.)* Cfr. dubletul *nămaie*.

ANIMĂL, -Ă adj. *Animal.* — De animal, propriu animalelor, cu însușirile unui animal. *La d-ta virtutea [înseamnă] puterea animală a trupului.* C. NEGRUZZI, I, 257. [Un bețiv] *Cu-atâta e mai vesel... cu cât e mai aproape de starea animală.* idem, II, 206/27. *Viața animală. Regnul animal*: totalitatea viețuitoarelor.

— *N. din fran. (= lat. animalis, -e.)*

ANIMĂLIC, -Ă adj. *Animal.* — Propriu viețuitoarelor, cu însușirile unui animal. *În mijlocul flu-*

ctuațiunii perpetue de care este mișcat acel straniu product al formațiunilor animalice ce se numește minte omenească, arta se stabilește ca un liman de adăpost. MAIORESCU, CR. I, 52. | Fig. „Înșositor pentru un om, dobitocesc“. *O pornire animalică.*

— Derivat din animal, prin suf. adj. -ic (după germ. *animalisch*).

ANIMALCŪL s. a. *Animalcule.* — Animal microscopic. [† și: *animalculă* s. f.]

— *N. din fran.*

ANIMALITĂTE s. f. *Animalité.* — Totalul atributelor animalului. Starea, însușirea, firea de animal (adesea gândită în opoziție cu însușirile specifice ale omului).

— *N. după fran. (lat. animalitas, -atem.)*

ANIMALIZĂ vb. I^a. *Animaliser.* — Trans. A face să aibă însușirile unui animal, a aduce, a preface în stare animală. | Refl. „A se îndobitoci“.

— *N. din fran.*

ANIMĂRE s. f. *Animation.* — Infinitivul verbului *animă*, devenit abstract verbal.

ANIMĂT, -Ă adj. *Animé.* — Participiul verbului *animă*, devenit adjectiv. „Însuflețit“. *Marele Duce Nicolae își exprimă personal dorința unei cooperări a armatei române; Principele Carol se arată animat de aceeași dorință.* MAIORESCU, D. II, 79. *Din inima cea mai curată... au pornit faptele lui, inspirate, animate, pătrunse de o dragoste aprinsă și nestrămutată.* STURDZA, E. 7. | „Viu, vioiu“. *Înfățișau un tablou foarte natural și animat.* C. NEGRUZZI, I, 104. | „Plin de animație, aprins“. *Discuțiile cele mai animate, însă fără nici un amestec de interese personale, i-au apropiat și i-au împrietenit.* MAIORESCU, CR. II, 337. [† și: *inimăt* (cfr. *animă*).] *O samă de cazaci... inimați de pilda Românilor, apucară armele.* BĂLCESCU, M. V. 66. [Profesorii] *în genere sânt inimați de cel mai mare zel patriotic.* ODOBESCU, III, 332.]

ANIMĂȚIE s. f. }

ANIMĂȚIUNE s. f. }

Animation. — „Însuflețire, vivacitate, căldură, aprindere (în sens fig.)“. *Un furnicar de lume elegant și un respectabil număr de turisți streini dau capitalei... o rară animație.* MEHEDINȚI, R. 23.

— *N. din fran. (lat. animatio, -onem.)*

ANIMISM s. a. (Fil., Fiziol.) *Animisme.* — Doctrină care privește „sufletul“ (considerat ca ceva imaterial, deosebit de corp) ca principiu de acțiune al fenomenelor sufletești și al celor fiziologice.

— *N. din fran.*

ANIMIST, -Ă adj., subst. *Animiste.* — Care admite animismul.

— *N. din fran.*

ANIMOZITĂTE s. f. *Animosité.* — „Pornire (vrăjmășască) împotriva cuivă, înverșunare“.

— *N. din fran. (= lat. animositas, -atem.)*

ANIN s. m. (Bot.) *Aune.* — „Arbore din fam[ilia] Betulaceelor; ...florile...apar toamna și persistă peste iarnă. Crește prin lunci, pe lângă torențele și râurile din munți. PANȚU, PL. *S'au apropiat prin arini, lângă sat.* NECULCE, LET. II, 244. *Au purces de acolo la vale, spre amiază, prin arinii Bercii.* URICARIUL, XVII, 192/7. *Teii cresc amestecați cu falnici jugastri, cu plopi naldi și subfiri și cu anini ușurei.* ODOBESCU, ap. HEM. 1206. *Peste vârfuri trece luna, Codru-și bate frunza lin, Printre ramuri de arin, Melancolic cornul sună.* EMINESCU, P. 151. *Într'un vârf de arin îi mândru și senin?* (= „Lampa“). GO-

ROVEI, C. 196. *Frunză verde de anin, Cine-i ca mine strein?* TEODORESCU, P. P. 283. *Tu te-i face, măndro, bine, Că mai e frunză pe-arine, Că mai sânt voinici ca mine.* BIBICESCU, P. P., ap. HEM. 1207. [Forma *anin* se întrebuințează în Țara-românească și în Banat, *arin* în Mold. Bucov. și Transilv. Se mai găsește, afară de aceea, formele: *arine* s. m. în Transilv., Mold. și Bucov. PANTU, PL., *anine* s. m. în Vâlcea, ȘEZ. II, 83, *ainine* în Mușcel, RĂDULESCU-CODIN și în Argeș, JAHRESBER. VII, 82, *arinde* în Bihor, POMPILIU, BIH. 1004, cu plur. *arinzi*. MARIAN, SE. II, 318. | În Banat și în Mehedinți se accentuează: *anin* (*ânin*), *ânine*. CANDREA, CONV. LIT. XXXIX, 1120.]

|| Specii: *Anin-alb* (Țara-românească) sau *Arin-alb* (Mold. și Transilv.) și *Anin-cenușiu* (Țara-românească) și *Anin-roșu* (Țara-românească), *Ariu-roșu* (Mold.) sau în multe locuri numai: *Aniu* sau *Arin* = „Aune, Aune-de-montagne : *Alnus incana*“. PANTU, PL. | *Arin* (Mold. și Transilv.), *Anin* (Țara-românească) sau numai *Arin-negru* (Mold. și Transilv.), *Anin-negru* (Țara-românească) = „Aune, Aune-comune : *Alnus-glutinosa*“. („Frunzele rotunde [sânt]... lipicioase pe partea superioară.“) PANTU, PL.

— Etimologia e nelămurită, deși legătura etimologică cu *alnus* e neîndoioasă. S'au exprimat două păreri: a.) Meyer-Lübke (*Zeitschrift*, VIII, 147 și *Rom. Gramm.* I, § 477) și în urmă Hasdeu (*Magy. Etym. Rom.* 1205—1206 și 2347—2348) și O. Densusianu (*Hist. d. l. langue roum.* 119) cred că forma primitivă e *anin* și o derivă din **alninus* (derivat din *alnus*). Rămâne însă neexplicată trecerea lui *in* > *nn*. (Asemănarea cu *balneum* > **ba(n)neu* și cu **alneu* > reto-rom. (surselvic) *oign* și (engadin) *aign* (Ascoli, *Arch. glott. ital.* I, 13) nu-i perfectă, întru cât în cazurile acestea avem grupul *lnj*). | b.) Laurian-Massim, *Dict.* 64, cred că forma originală e *arin* și ar trebui să plecăm de la un tip **alinnus* (cfr. lat. *alnus* < **alinos*, Walde : *Lat. etym. Wörtl.* 20) > *arin*, și, prin asimilare, *anin*. În favoarea acestei etimologii citează I. A. Candrea, *Conv. lit.* XXXIX, 1120 sqq. forma sardă *alinnu*, „arin“ (care ar putea corespunde însă și lui *alnus*, cu epenteza obișnuită la Sarzi, ca în *aliga* < *alga*, *ulumu* < *ulumus* etc., cfr. L. Wagner, *Lautelehre der südsardischen Mundarten*, 22) și formele bănățene cu accentul pe silaba d'întăiu: *ânin*, *ânine* (în dicționarul aromân manuscris al lui Weigand se găsește cuvântul arom. *aren*, „ein Baum dessen Holz zum Färben benutzt wird“). Schimbarea accentului în *arin* (arom. *arin*, megl. *rin*, PAPAĞAGI) și în forma asimilată: *anin* (arom. în Tesalia: *anin*, PAPAĞAGI) s'ar datori, după Candrea, l. c., unei încrușișări cu sinonimul **verninus* (> alb. *veři*).

ANINĂ vb. I. I. 1°—2. *Lier, attacher* (à). 3°. *Pendre, suspendre, accrocher, ajouter; suspendre* (à). 4°. *Mettre aux abois*. II. (Refl.) 1°. *S'accrocher, se suspendre. Ne pas laisser tranquille, s'en prendre à qqn.; se fourrer* (parmi d'autres). 2°. *Rester accroché* ou *suspendu*.

I. Trans. (refl. = pasiv). *Aninăm* un obiect atunci când, fără a-l înțepeni, îl fixăm de (pe, în, la) ceva sau cineva, astfel în cât obiectul *aninat* să se poată mișca încoace și încolo, să poată oscila.

1°. „A legă ușor de ceva“. [Pluta] se *anină* cu un laț de curmeiu de un par bătut în baltă. I. IONESCU, C. 15/3. *Un grindeiu de stejar stă prins în zid de amândouă laturile, iar în mijloc este o verigă ruginită de care se anină ștreangul. Călăul n'avea de cât să învărtească grindeiul, ca să sugrume pre pațient!* C. NEGRUZZI, I, 311. *Ca să prindă pește cu vârșă și coșul, le acufundă în baltă... aninându-le și câte o piatră, ca să le fiie la fund.* ȘEZ. IV, 115/5g.

2°. „A prinde de ceva“. *Anină rochița 'n brău* Și *dă fuga...* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 13. *Vreai s'anin pe frunte-ți mărgăritărele?* ALECSANDRI, P. II, 29. *Și anină 'n haina nopții Boabe mari de piatră scumpă.* EMINESCU, P. 34.

3°. Întru cât *aninarea* se face de obiceiul de un obiect așezat mai sus, avem sensurile: „a atârna, a agăță, a spânzura ceva“. *Și-au aninat traista în umăr.* DRĂGHICI, R. 97. *Arvinte: Da bine, măi, la ce să-ți folosească ție un cuiu în părete? Pepelea: La nemic, doar' numai să am unde să-mi anin căciula, când oi veni la d-ta.* ALECSANDRI, T. 830. *Ivan leagă turbinca la gură... ș'o anină într'un copac.* CREANGĂ, P. 312. *Frig vr'o cinci berbeci, Dar nu-i frig ei cum se frige, Ci-i anină prin cărlige.* ALECSANDRI, P. P. 262/10. *Anină armele la oblânc.* CREANGĂ, P. 197. *Vom schimbă a noastre nume, Precum alții au schimbat, Care-o coadă latinescă La sfârșit au aninat.* I. NEGRUZZI, I, 48. *Ți-oiu anină doi cercei...* *Să tragă ochii la ei.* ALECSANDRI, P. P. 288^b/2. || (După germ. „Jmd. etwas anhängen“ se zice în Bucov.: *a-i anină cuivă ceva* = „a-i trage o minciună“ : *Crezând că voește să-mi anine una și bună îi ziseiu cam surzând...* SBIERA, F. S. 127.)

4°. Fact. (Vân.) *În graiul vânătoresc din Muscel... se zice „anin capra-neagră“, când dibaciul gonaș o aduce la strimtoare.* HEM. 1210 (adecă: o fac să se cațare pe piscurile cele mai înalte). Cfr. *aninat*, *aninătoare*.

II. Refl. 1°. Despre oameni sau personificări. „A se agăță, a se atârna de ceva“. *Butcă de treacă, trei-patru* [Ienicri] *în coadă se aninau.* BELDIMAN, ap. HEM. 1210. *Cu brațele-amândouă De gâtul meu te-anini.* EMINESCU, ap. TDRG. || Mai ales fig. „A se (a)legă, a se agăță de cineva, a nu-i da cuivă pace“. *Tare-s îndrăzneți tinerii de astăzi! Cum văd o femeie frumuseică, s'anină de ea ca scăiul.* ALECSANDRI, T. 1154. *Dracul se anină de preut și caută să-i facă ispite.* ȘEZ. IV, 180/15. *Să nu-i zici nimică de rău, nici să nu te anini de dînsa.* SBIERA, P. 150/31. *Iubirile... Se ațin pe la potici...* *De voinici tineri s'anină.* ALECSANDRI, P. P. 304^b/3. | „A începe ceartă, a se lua la bătaie“. *Turcii toți, cum îl zăreă, Între dînșii se grăiă...* *Și pe loc ei s'adună* *Și de Gruie s'anină.* ALECSANDRI, P. P. 144^b/17. | „A se vâri (nechemat) undevă“. *S'anină printre cești mici și câte-un handralău de cei mari.* ȘEZ. III, 179/13. *Joc de cuvinte: Anin, amin, Și cu m'anin* („se zice când cineva nepoftit, dar cu duhul blândetei, își face loc la masa sau petrecerile altora“). ap. HEM. 1210.

2°. Exprimă rezultatul acțiunii. „A rămâne aninat, atârnat, agățat, spânzurat de ceva, prins în ceva“. *Lacrimi, ce din ochi-mi au zburat...* *pe cer s'au aninat.* ALECSANDRI, P. II, 69. *S'a aninat acolo* [zburătura], *n'avem cu ce mai zburătură.* RĂDULESCU-CODIN.

— Corespondentele romanice ital. *ninnare*, „einwiegen“ (cfr. *star a ninnare*, „schwanken“), v.-berg. *anina*, „wiegen“, sic. *ninnare*, „wiegen“, engad. *niner*, „einwiegen“, n.-prov. *nina*, „faire dodo“, presupun un tip **anninare* (din *ad* + **ninna*, vorbă copilărească pentru „somm“ și „leagăn“, cfr. alb. *ninul'e*, „leagăn“ și rom. *nineră*), cu sensul „a legăna“. Acest sens trebuie să-l fi avut și cuvântul românesc. *Leagănul* Românilor eră mai de mult, și e încă în mare parte și astăzi (v. *leagăn*), un coș care „se legă“ cu două funii de grindă, pentru ca să poată oscila. „Legănaarea“ eră deci mai de mult identică cu „legărea“ coșului, în care se află copilul, de grindă. Astfel se explică cum *aninarea* = fran. „l'action de bercer“, putu deveni sinonimă cu *legărea* sau *legănaarea*, „l'action de lier le berceau“, iar mai târziu să însemneze, prin extensiune, „l'action de lier, d'attacher n'importe quoi“, după-ce ideea „bercer“ a trecut asupra verbului a *legăna* (care la început însemnă ceea ce însemnează astăzi „a anină“). Din nefericire, neavând exemple vechi și negăsindu-se cuvântul *anină* în celelalte dialecte — căci arom. *alină*, „a se sui, a se urcă“, este alt cuvânt, — nu putem stabili astăzi, când și în ce chip s'a întâmplat prefacerea aceasta interesantă de sens. (Cfr. *desnină*; *legăna*.)

ANINĂ s. f. *Fruit de l'aune.* — Cu ...amentele femele [ale arinului], numite „anine“ sau „arine“ vopsele Româncele noastre diversele lor lănuri. PANTU, PL. II. De multe-ori însă [se] întrebuințează [la vopșit], în loc de scoarță [de arin], arine, adică bobife de arin-negru, căci arinele, după cum spun Româncele cele experte, dau o negreală cu mult mai bună. MARIAN, CH. 52. A face nazuri ca Țiganu[!] de mazăgă de anine („se zice unui om năsfiros, care face nazuri la orice lucru“). ZANNE, P. V, 378. Un arin, De-arine plin... POP., ap. TDRG. [Și: arină.]

— Forma feminină a cuvântului anin, ca la aproape toate plantele roditoare (: forma masculină pentru numele plantei, d. e. *prun, păr, nuc, afin*, iar cea feminină pentru numele fructului, d. e. *prună, pară, nucă, afină*).

ANINĂ s. f. v. arină².

ANINĂCIÓS, -CIOÁSĂ adj. *Qui s'accroche facilement.* — Care se anină ușor. HEM. 1213.

— Derivat din anină, prin suf. adj. -ăcios.

ANINĂRE s. f. *Action de lier, d'attacher, de pendre, de suspendre, d(e)s'accrocher, de s'en prendre à qqn., de rester accroché ou suspendu, d'ajouter, de joindre, d'annexer.* — Infinitivul verbului anină, devenit abstract verbal.

ANINĂȘ s. m. (Bot.) = liliac-de-munte. Cfr. ari-naș.

— Derivat din anin, prin suf. dim. -aș.

ANINĂT s. a. = aninare. Participiul verbului anină, devenit abstract verbal. *Este-o piatră de rășnit, Și e bună de-aninat De un gât de vinovat.* ALECSANDRI, P. P. 136/7.

ANINĂT, -Ă adj. *Suspendu, pendu, accroché, attaché. Joint, annexé. Mis aux bois.* — Participiul verbului anină, devenit adjectiv. „Atârnat, agățat, spânzurat, prins de ceva“. *Fata ei se culcă în leagănu[!] ei, care-i țesut cu fire de aor și stă aninat la grindă.* POP. (din Banat), ap. HEM. 1209. *Ca [o] lampă aninată la poarta de vecie Domneă în dulcea taină a umbrelor făclie [=luna].* ALECSANDRI, P. I, 134. *Eră aninat într'un cuiu bustul... unu[!] copil ca de vr'o optsprezece ani.* EMINESCU, N. 38. *În belciugul de la carâmbul de desubt, din stânga, eră aninată o bărădișă.* CREANGĂ, P. 106. *Zărește aninat de părete ceva.* RETEGANUL, P. II, 5. | Fig. *Când roua stă încă aninată pe firele de iarbă.* ODOBESCU, III, 16/15. *Căscioare de piatră aninate de stânci.* idem, I, 227. *Truditele lui gânduri au rămas aninate, cine știe unde.* VLAHUȚĂ, N. 32. || „Care atârnă, atârând“. [Pline de ninsoare] *Crengile-aninate'n cale Ning stelufe și se'ndoaie.* ALECSANDRI, P. III, 16. || „Adăogăat, alăturat, anexat“. *După cum arată aceste, aice aninate, mărturii.* URICARIUL, VI, 165/7. || (Vânăt.) „Aduș la strămoare (despre capre negre)“. *Capra-neagră nu mai scapă. Cât clipești, e aninată.* RUCĂREANU, ap. HEM. 1211.

ANINĂTOĂRE s. f. (Vânăt.) *Le dernier refuge d'un animal mis aux bois.* — „Colț de stâncă (unde se prinde capra neagră)“. *Când vânatul... stă pe loc. ca să facă rezistență, atunci... bat câinii. Tot astfel... se zice când el [=copoiul] a închis pe capra-neagră în colț sau aninătoare.* RUCĂREANU, ap. HEM. 1213. [Să ne ducem] *prin aninătorile... unde se iveau sfieș sau îngrozitor vânatul de la munte.* ODOBESCU, III, 90/16. [Plur. -tori.]

— Derivat din anină, prin suf. loc. -ătoare.

ANINĂTOR, -OĂRE adj. *Celui ou celle qui accroche, qui suspend, qui attache.* — Adjectivul verbal al lui anină (derivat prin suf. -ător). [Dial. -toriu.]

ANINĂTURĂ s. f. = aninare. HEM. 1213 (: „cu

o nuanță de despreț“). [Plur. -turi.]

— Derivat din anină, prin suf. abstr. -ătură.

ANINÉT s. a. *Petite aunaie.* — Cuvântul se găsește numai la HEM. 1213 sq. și 1662 ca sinonim cu „crină“, adică „pădure mică de anini“. [Și: arinét. | Plur., probabil, -nete și -neturi.]

— Derivat din anin, prin suf. col. -et.

ANINÍS s. a. *Aunaie.* — În Țara-românească. „Loc pe care au crescut mulți anini, pădure de anini“. *Din livada Călărășului în sus... până în vârful aninișului.* DOC. (de la Const. Brâncoveanu, a. 1699), ap. HEM. 1214. [În Mold., Transilv. și Bucov.: ariniș; *De acolo... până la muncel și până la sfârșitul arinișului.* DOC. (a. 1646, Putna), ap. HEM. 1214. | Plur. -ișuri MARIAN, și -ișe.]

— Derivat din anin, prin suf. col.-loc. -iș.

ANÍS s. m. (Bot.)

ANÍȘ s. m. (Bot.)

ANISÓN s. m. (Bot.)

} v. anason.

ANIȘOR s. m. (*Courte*) *année.* — Diminutivul lui an¹ (derivat prin suf. -ișor). *Avu mama doi feciori..., Albă fețișoara lor..., După câțiva anișori, Veni vremea la feciori, Veni carte și poruncă, Din doi unul să se ducă.* HODOȘ, P. P. 205. | Mai ales când se vorbește de vârsta copiilor mici. *Al mare să fi avut șapte anișori.* CARAGIALE, S. 107/4. *Câți anișori are băcutul acesta?* — *Va avea vreo trei anișori.* MARIAN.

ANIVERSĂR, -Ă adj., subst. *Anniversaire.* — Care se întoarce în fiecare an, care corespunde zilei din an în care s'a întâmplat un eveniment oarecare cu unul sau mai mulți ani înaintea. De obicei în legătură cu „zi“ (a numelui, a nașterii, a morții etc.). *Măne fiind ziua aniversară a A. S. Ducăi, va fi iluminatie.* C. NEGRUZZI, I, 329. || Substantivat (subt forma feminină: subînțeles „ziua“). „Sărbătoare anuală“. *Aniversarele și jubileele aflărei artei tipografice.* URICARIUL, XIII, 341. | Special. Sărbătoarea „zilei de naștere“. *Toate aniversarele, toate „zilele mărite“ [ale poștilor noștri de pe la 1860] sânt ca o stea mare.* MAIORESCU, CR. I, 32. [Și: aniversăriu, -ărie. | Ca subst. și: aniversăre, infinitivul substantivat al unui verb aniversă, altfel neintrebuințat. | Plur.: -ăre și -ări.]

— N. din fran. (= lat. *anniversarius*, -a, -um, „care se întâmplă -- sau „care revine“ — în toți anii, anual“, din *annus*, „an“, și *vertere*, „a întoarce“, propriu „ceea ce aduce iarăși anul“.)

ANOCĂTO adv. *Sens dessus dessous, sens devant derriere.* — Cuvânt rar și învechit (grecism). „De-a'n-doasele, cu fundu 'n sus, de-avalma, talmeș-balmeș“. *Nepoată-mea cu prietenele ei... îmi fac casa anocăto.* ALECSANDRI, T. 656. *Trase mereu cu bățul, până ce se făcù azima ano-cato, adică una cu cenușa, de nu se mai alese nimic de dînsa.* POP., ap. HEM. 1223. — Din n.-grec. *άνω κάτω*, „sens dessus dessous“.

ANODIN, -Ă adj. *Anodin.* — Care potolește durerea. || Fig. „Fără mult efect“ (din pricină că, în med., leacurile anodine mai mult potolesc răul, dar nu-l vindecă). *Un leac anodin.* | P. ext. (ironic). „Inofensiv, fără nici o însemnătate“. *Stăruise și votase pentru modificarea anodină și o damă.* CARAGIALE, N. 30/9.

— N. din fran. (= lat. *anodynon* < grec. *άνώδυνον*, „leac potolitor de durere“.)

ANOMĂL, -Ă adj. *Anomal.* — Care se abate de la regula naturală, de la legea firii, care înfățișază o anomalie, „disparat“. Cfr. a normal.

— N. din fran. (= lat.-med. *anomalus*, -a, -um, „fără regulă“, după grec. *ἀνωμαλος*, „inegal“.)

ANOMALIE s. f. *Anomalie*. — „Neregularitate, abateri de la regula obicinuită, firească“. *Toată anomalia și rătăcirea firii la dînsa vom afla*. CANTEMIR, IST. 146. *Vroim să vorbim numai de oarecare anomalii ce există în literatura limbilor*. C. NEGRUZZI, I, 346. *N'aș fi îndrăsnit... să vă iau timpul... dacă ne-am afla într'o stare parlamentară mai normală*. *Dar mie mi se pare că sîntem tocmai într'o anomalie parlamentară*. MAIORESCU, D. II, 224. || (Astr.) Neregularitate a mișcărilor planetare, datorită atracției planetelor vecine. | P. ext. Distanța unghiulară a unei planete de la perihelie.

— N. din fran. (= lat.-med. *anomalía* < grec. ἀνωμαλία, „inegalitate“.) La Cantemir din lat. sau din gr.

ANONIM, -Ă adj., subst. *Anonyme*. — Fără nume, care nu-și dă numele. „Nenumit, necunoscut, nedat pe față“. *Sfatul acestui înțelept și anonim sfeatnic*. CANTEMIR, IST. 60. *Felicită pre autorul anonim*. C. NEGRUZZI, II, 147. | „Fără nume de autor“. *Un articol anonim*. MAIORESCU, CR. I, 236. || (Jur.) *Societate anonimă*: întreprindere ai cărei membri asociați nu figurează cu numele și nu sînt angajați decât cu banii pe care i-au vărsat. || Substantivat. *Anonym* [=] *Cela ce zăvodind ceva, numele nu i se știe, fără nume*. CANTEMIR, IST. 7. | Spec. (subt forma fem., subînțeles „scrisoare“). *O anonimă* = o scrisoare fără încălțitura numelui scriitorului. || Une-ori, după fran., și cu sensul de „anonimat“: *Adăpostii sub modestul umbrar al anonimului, editorii... vor fi răsplătiți cu prisos*. ODOBESCU, III, 263.

— N. din fran. (lat. *anonymus*, -a, -um, < grec. ἀνώνυμος, din ἀν(ν) privativ și ὄνομα, ὄνομα, „nume“.)

ANONIMĂT s. a. *Anonymat*. — Faptul de a fi anonim. — N. din fran.

ANONIMITĂTE s. f. *Anonymie*. — Calitatea anonimului.

— Derivat din anonim, prin suf. abstr. -itate.

ANORGANIC, -Ă adj. *Anorganique*. — „Fără organe, neînsuflețit“. *Diamantul este anorganic*. MAIORESCU, CR. II, 155. *Corpuri anorganice*: minerale. | „Privitor la corpurile anorganice“. *Chimia anorganică*.

— N. din fran. (= grec. ἀν(ν) privativ și ὄργανικός.)

ANORMAL, -Ă adj. *Anormal*. — „Care se abate de la normă, de la regulă, de la legea (calea etc.) firească“. *Subita introducere a unei formule atât de anormală devine suspectă*. HASDEU, I. C. 20. *Stare de lucruri anormală*. MAIORESCU, CR. III, 423. [După germ. *abnorm* (lat. *abnormis*), rar, și: *abnorm, -ă*.]

— N. din fran. (= lat.-med. *anormalis*, compus din grec. ἀ privativ și lat. *normalis*, „făcut cu echerul, normal“.)

ANOSCÂND adv. *Il y a quelque temps*. — La Moți. *Anoscând* = „mai înainte cu câteva zile, săptămâni.“ FRÂNCU-CANDREA, M. 47.

— Compus din a (2°) + nu + știu + când. Philip-pide, *Zeitschrift*, XXXI, 292.

ANOST, -Ă adj. *Inspide, fade, fastidieux, ennuyeux*. — „Fără gust, nesărat (în sens fig.), searbăd, plicticos“. *Bree! că anosti mai sânt!* ALECSANDRI, T. 1704. *Un joc, despre care sânt de acord cu toții, că e cât se poate de anost!* VLAHUȚĂ, ap. TDRG. [Cu formă direct grecească, † *anosto*: *S'au ridicat acel obicei... socotindu-se ca un lucru anosto și foarte fără de cale*. GHEORGACHI LOGOFĂȚUL, LET. III, 321/15.]

— Din n.-grec. ἀνοστος, „insipide, fade, maussade“. (Contrariul lui n.ostim.)

ANOSTEALĂ s. f. *Ennuie. Personne ennuyeuse*. — „Plictiseală“. *Să mai răsuflăm de zăduful și ano-*

steala capitalei. VLAHUȚĂ, ap. TDRG. || Personificat, mai ales în legătură cu complinirea „de om“ = „persoană plicticoasă“. BARCIANU.

ANOSTI vb. IV^a. (S')*ennuyer, (s')embêter*. — „A (se) plictisi, a i se urî“. Trans. *Cum mă anostește omul ăsta*. VLAHUȚĂ, D. 35. || Refl. *Știu că te-ai anostit toată seara*. idem, D. 285.

— Derivat din anost (cfr. n.-grec. ἀνοστίσω, ἀνοστέσω, „affadir“).

ANOSTIE s. f. *Inspidité, fadeur, fadeuse*. — Abstractul adjectival al lui anost (derivat prin suf. -ie; cfr. n.-grec. ἀνοστία). Cuvânt ce devine rar, învechit. *Nu-mi pare rău de trecut, când văd prezentul atât de frumos*. — (în parte:) *Ce anostie!* ALECSANDRI, T. 1427 (= „fleac“. idem 1783).

ANOTĂ vb. I^a. ș. d. v. *adnota, ș. d.; înnota ș. d.*

ANOTIMP s. a. *Saison*. — „Timp al anului“, una din cele patru „vremi ale anului“. Intervalul de timp în care pământul ajunge de la un echinocțiu la solstițiul următor și viceversa. *Primăvara, vara, toamna și iarna sânt cele patru anotimpuri ale anului*. [Corespondent în limba veche: „vreme a anului“: *Începu a pođobi ceriul cu steale și cu luceaferi, cu soarele și cu luna, de se întrec una cu alta întru lauda cui le-au fapt și să cunoască oamenii vremile ailor*. MOXA, ap. HEM. 114. *Bine iaste ca să știe omul și ceale patru vremi ale anului, cum va purtă grija la iconomia casii lui... Pentru ceale patru vremi ale anului, în care lună și în care zi să începe*. CALENDARIU (1785), ap. ȘEZ. X, 34, 39. | Rar, și simplu timp, cu înțeles de „anotimp“: *Haydn scriă în Viena oratoriul „Celor patru timpuri*.“ ODOBESCU, III, 95.]

— Derivat din an și timp, după germ. *Jahreszeit*.

ANSAMBLU s. a. *Ensemble*. — (Mai rar, și franțuzism:) Faptul de a fi (de a lua, privi etc.) laolaltă, în același timp; totalitate. *Un ansamblu armonios*. | Special. (Muzică, Teatru). Cântarea laolaltă a mai multor voci (părți, instrumente). *Clasa de ansamblu*. *Orele de ansamblu*. *O probă de ansamblu*.

ANT- v. anti-.

ANTAGONISM s. a. *Antagonisme, rivalité*. — Despre persoane. „Protivnicie, stare de opoziție, de luptă, de rivalitate, de vrăjmășie“. *Să alunge prejudiciile, substituind antagonismului armonia între diferitele categorii de producători și de consumatori*. IONESCU, M. 279. *Între adevărata știință și între viața practică nu poate fi antagonism, ci trebuie să fie din contră o continuă înlesnire reciprocă*. MAIORESCU, CR. II, 134. *Calculul politic al Înaltei Porți se arată greșit, fiindcă se bizue prea mult pe antagonismul dintre Anglia, Rusia și Austria, care tocmai în acest moment este îmblânzit, aproape înlăturat*. MAIORESCU, D. II, 51. | (Anat., Fizic.) Acțiunea în sens contrariu a doi mușchi, a două forțe.

— N. din fran. (lat. *antagonismus*, din grec. ἀνταγωνισμα, din ἀντι, „impotrivă“, și ἀγωνισμα, de la ἀγων, „luptă“. Cfr. agonie.)

ANTAGONIST, -Ă adj., subst. *Antagoniste*. — Despre persoane. Care e în luptă, în vrăjmășie cu altul. „Protivnic, impotrivitor, adversar, rival“. | (Anat., Fizic.) Care lucrează în sens contrariu. *Mușchi antagoniști*. *Forțe antagoniste*.

— N. din fran. (= lat. *antagonista*, din grec. ἀνταγωνιστής, din ἀντι și ἀγωνιστής, „luptător“.)

ANTĂL s. a. *Foudre, grand tonneau*. — *Antal* = „poloboc, vas mare de stejar, de ținut vin“. CREANGĂ, GL. (După TDRG. „Butoiu mare de vin sau rachiu

de peste 100 de vedre“, după HEM. 1225 : „butoiu, dar implicând tot odată noțiunea de măsură de capacitate : 50 de vedre“. *Ostașii destupă antale, beu lacom sără cupe.* ALECSANDRI, P. III, 206. *Ia să fie un antal cu vin ori cu rachiu și să vezi atunci, ar ședeă carul stricat?* CREANGĂ, P. 127. *Eu mănânc patru cuptoare, patru boi mi-ajung abia. Și de vin patru antaluri abia trag la o măseă.* EMINESCU, L. P. 131. [Plur. -tale și -taluri.]

— Din pol. antal, „ein kleines Fass“ sau rut. antal, „Viertelfass, Tonne“ sau rus. antalü, „60—70 Kannen“.

ANTÁRCTIC, -Ă adj. (Geogr.) *Antarctique*. — Opus polului arctic, „de miazăzi, austral“. *Polul antarctic.* CANTEMIR, IST. 132. *Polul austral sau antarctic.* CULIANU, C. 74. [La CANTEMIR, IST. 308, cu pronunțare n.-grec. și: andártic.]

— N. din fran. (= lat. antarcticus, din grec. ἀνταρκτικός.) La Cantemir din lat.

ANTÁRT s. m. *Antarte* (= bandit grec). — „Haiduc“ grec în peninsula balcanică. *Antarții au omorât doi păstori aromâni.*

— N. din n.-grec. ἀνταρτης, idem.

ANTE- prefix. *Ante-* ou *anté-*. — Prefix (luat din latinește: *ante-*, „înnainte“) dând cuvântului cu care se compune noțiunea de anterioritate, de ceva petrecut, așezat etc. mai înainte; de ex. *Ante-proiect* : proiect prealabil, nedefinitiv; *epocă ante-creștină* : dinnaintea creștinismului; *filosofia ante-aristotelică* : din nainte de Aristotel etc. Cfr. *pre-*, înnainte. [Cu acest prefix se compun, mai ales în limba literară a Românilor din Austro-Ungaria, cuvinte care adesea sânt numai o transpunere în elemente latino-române a unor cuvinte nemțești, d. e. *ante-luptător*, (= „protagonist, campion“), după germ. „Vorkämpfer“, *ante-vorbitor* (= „preopinent“), după germ. „Vorredner“ etc. | Prin confuziune între prefixele *ante-* și *anti-* unele cuvinte au (și) *anti-* în loc de *ante-*, precum altele au din potrivă (și) *ante-* în loc de *anti-*, fie că au fost luate așa de-a dreptul din altă limbă (cfr. anticameră, antidată), fie că confuziunea s'a făcut în românește.]

ANTE-BRÁT s. a. *Avant-bras*. — Partea brațului de la cot până la încheietura mâinii.

— Compus din lat. *ante*, „înnainte“, și *braț* (după fran. *avantbras*, sau ital. *antibraccio*.)

ANTECEDENT, -Ă adj., subst. *Antécédent*. — Adj. Care precede, care se află, se întâmplă înnaintea altui lucru. „Premergător, precedent, anterior“. *Tucrările reprezentanților antecedenți ai țării.* MAIORESCU, D. II, 146. || Substantivat. (Logică.) Terminul, fenomenul, argumentul etc. care precede pe altul ce urmează din el cu necesitate. *Raportul causal între antecedente și sequente.* MAIORESCU, L. 112. | (Mat.) Primul termen al unui raport matematic. *În raporturile a-b și a:b, a este antecedentul.* CLIMESCU, A. 188. | (Gram.) Cuvântul anterior la care se raportează un pronume relativ. | Spec. „Faptele anterioare ale cuivă“. *Individul în chestiune are antecedente rele.*

— N. din fran. (lat. *antecedens*, -dentem, participiul verbului *antecedere*, „a merge înnaintea cuivă, a precedă“.)

ANTECEDENTĂ s. f. *Antécédence*. — Faptă, întâmplare sau stare care precede ceva. | Spec. (Astr.) Mers al planetelor, retrograd în aparență, de la răsarit la apus.

— N. din fran.

ANTECÉSÓR, -OĂRĂ adj., subst. *Prédécesseur*. — „Premergător, predecesor“. *Inochentie al IV... nu au fost așa de înfocat la fire, cum eră Grigorie IX, an-*

tecessoriul lui. ȘINCAI, HR. I, 268/9. *D[omnul] N. I... fost ministru de externe... antecesorul D-lui K. MAIORESCU, D. II, 182. [Și: antecesorin, -orie, mai ales ca adj.]*

— N. din lat. *antecessor*, -orem, „care merge înnainte“.

ANTE-CONȘTIÉNT, -Ă adj. *D'avant l'apparition de la conscience*. — „Din nainte de apariția conștiinței (în individ)“. *Aceă rădăcină unitară [a sufletului unui om] a rămas ascunsă în întunerecul formărilor ante-conștiente și inconștiente.* MAIORESCU, CR. II, 160.

— N. compus din lat. *ante*, „înnainte de“, și *conștient*.

ANTEDATĂ vb. I^a. *Antidater*. — A pune (pe un act etc.) o dată anterioară celei adevărate. [Și: *antidată*, după fran.]

— N. compus din *ante-* și *dată* (după fran. *antidater*.)

ANTEDATÁRE s. f. *Action d'antidater*. — Infinitivul verbului *antidată*, devenit abstract verbal. [Și: *antidatáre*.]

ANTEDATÁT, -Ă adj. *Antidaté*. — Participiul verbului *antedată*, devenit adjectiv. *Scrisoarea a fost antedatată.* [Și: *antidatát*.]

ANTEDILUVIÁN, -Ă adj. *Antédiluvien*. — Din nainte de diluviu, de potop. *Animale antediluviane.* [Cu o formă greșită, și: *antideluvián*.]

— N. din fran. (= lat. *ante*, „înnainte de“, și *diluvium*, „potop“.)

ANTEGÁRDĂ s. f. (Mil.) v. *avangardă*.

ANTEHÁRS s. m. } v. *anticrost*.

ANTEHRÁST s. m. }

ANTEMERIDIÁN, -Ă adj. *Du matin, matinal*, (qui est ou se fait) *avant-midi*. — Înnainte de amiază, înnainte de prânz. „De dimineață“. *Oare de dimineață sau antemeridiane.* CULIANU, C. 180. [Fals, și: *antimeridián*.]

— N. din lat. *antemeridianus*, -a, -um, idem.

ANTÉNĂ s. f. (Mar., Telegr., Zool.) *Vergue, antenne*. — 1°. Prăjină lungă și mlădioasă prinsă pieziș de catarg printr'un scripete, spre a țineă pânza cea triunghiulară a corăbiilor. *O, navă!... Antenele gem toate, carena ta lipsită De funii abia poate cu marea întefită Să lupte.* OLLĂNESCU, H. O. 59. | 2°. Vergeă cu ajutorul căreia se transmit undele electrice în telegrafia fără fir. || 3°. Mai ales la plural, „Coarnele, mustățile“ insectelor, apendice articulate și mobile din creștetul capului insectelor (organe de pipăit).

— N. din fran. (= lat. *antenna*, „antena de corabie“, aplicată în sec. XV și „mustăților“ sau „coarnelor“ insectelor, iar acum și vergelelor de la aparatele pentru telegrafia fără fir.)

ANTÉP s. m. (Bot.) = vișin-turcesc. Cuvânt rar, eșit din uz. *O mulțime de ciubuce de antep și de iasomie.* FILIMON, C. I, 603. [În Mold. și: *antip*. TDRG.]

— Din turc. *antep*, „prunus mahaleb“. ȘIO.

ANTEPENÚLTIM, -Ă adj. *Antépénultième*. — Din nainte de penultimul, „al treilea din urmă“. *Silaba antepenultimă*, și, substantivat: *antepenúltima*.

— N. din lat. *antepenultimus*, -a, -um, idem.

ANTÉRĂ s. f. (Bot.) *Anthère*. — Săculețul din vârful staminelor, care conține, înnainte de fecundație, po-

lenul. *Anterele biloculare*. GRECESCU, FL. 15. *Apa necesară filamentului provine din anteră*. SANDU, s. 86.

— N. din fran. (= lat. anthra, din grec. ἀνθράκω, propriu „(iarbă) inflořită“.)

ANTEREIAS s. a. *Robe* (d'homme, en Orient). — Diminutivul lui *anteriu* (derivat prin suf. -aș). HEM. 1231 (fără citațiune).

ANTERÉU s. m. (Îmbrăc.) v. *anteriu*.

ANTERIOR, -OARĂ adj., adv. *Antérieur. Antérieurement*. — 1°. Adj. „De mai nainte (în timp, precedent“. *Perioadele anterioare*. HASDEU, I. C. VII. | „Din nainte (în spațiu), din față“. *Partea anterioară a corpului*. || 2°. Adv. „Mai nainte (de)“. *Cele petre-cute anterioare acestora*.

— N. după fran. (lat. anterior, idem.)

ANTERIORITĂTE s. f. *Anteriorité*. — Faptul de a fi anterior, prioritate în timp.

— N. după fran.

ANTERIU s. a. (Îmbrăc.) I. *Robe* (d'homme, en Orient, que portaient aussi les boyards roumains); *sorte de robe de chambre*. II. *Robe de prêtre, soutane*. Caftan. III. *Divers vêtements de paysan* (surtout sorte de *pardessus paysan*).

I. Haină lungă, purtată odinioară numai de boieri. Se îmbracă peste cămașă și se încingea cu un brău sau cu un „taclit“; peste anterior se îmbracă giubeaua. *Au grijit Doamna banii toți, tot galbeni de aur, prin anterele cusuți, îmbrăcați de oameni*. N. COSTIN, LET. II, 36/25. *L-au pus într'un car, numai cu antiriul și cu nădragii*. MAG. IST. I, 358/12. *Anterile erau de ghermesit, de citarie, calemcheriu, cutnie, selimie sau seravin*. GHICA, ap. ȘIO. | Proverb (de proveniență orientală, cfr. ȘIO.) : *Cămașa e mai aproape decât anteriul*. C. NEGRUZZI, I, 249 : „charité bien ordonnée commence par soi même“. | Se purtă și de femei. *Un antereu femeiesc de alăge, tapișe, cu adaos de astariu*. (a. 1792), URICARIUL, IV, 134. | Se întrebuință și ca halat de noapte. *Pe la 12 ceasuri se desbracă de hainele sale și se îmbracă cu anteriul de noapte al coconului*. FILIMON, ap. ȘIO.

II. Pe la mijlocul secolului trecut, generalizându-se portul apusean, dispar cele din urmă anterie boierești. Astăzi haina aceasta e purtată numai de preoți. P. a. n. al. se numește astfel și caftanul Evreilor. *Popa Bulgă, deși eră bătrân, ... unde nu-și pune poalele antereului în brău, zicând: „...chef și voie bună!“* CREANGA, A. 94. *Antereu se numește și haina ce o poartă preuții pe sub giubea, lungă până jos*. (Ivănesti, în Vaslui), ap. HEM. 1230. | *Avea ovreul pe el un antereu lung și soios*. STĂNCESCU, ap. ȘIO.

III. După ce boierii n'au mai purtat haina aceasta, au împrumutat țărani numele ei pentru diferite vestimente de ale lor. *Vezi bădița cum se poartă? Antereu cu vrastă lată*. SEVASTOS, P. P. 181/2. După comunicările date la HEM. 1230—1231 e sinonim, în unele locuri, cu „minteant“ (Ivănesti, în Vaslui) | E un fel de „zeche“, *cusută cu găitan negru împrejur* (Râncezi, în Prahova), în alte părți *zeghe, propriu zisă, este de lână neagră, antereul este o zeghe albă* (Săcuieni, în Dâmbovița), iar în Chiojdu-Băcsa, în Buzău, *această haină se zice anterieu, când e nouă, iar zeche, când este purtată*. | În alte locuri, sinonim cu „ilic“ (Odaia-Bursucani, în Tutova). | Sinonim cu „zăbun“ (Slobozia, în Râmnicul-sărat). *Antereu = haină vătuită (bumbăcită) și înseilată (îndilată) ca plapoma*. (Tutova). DAMÉ, T. 169. | Sinonim cu „coporan“ (Chioara, în Ialomița). [Și: *antereu, anterieu, antireu*. ȘEZ. II, 198/10; *hantiriu* (Oltenia), ap. ȘIO. II, 401. | Plur. *-rie, -reie; †-rei*.]

— Din turc, *anteri*, „habillement long que les

Orientaux portent sous leurs robes, camisole avec des manches entières“. CIHAC, II, 543.

ANTERLIC s. a. † *Pièce d'étoffe pour un anterieu*. — Bucată de stofă pentru un anterieu. *Antericuri bune, de unul 90 bani*. DOC. (Mold., a. 1761), ap. HEM. 1231. [Plur. *-licuri*.]

— Din turc. *anterlyk*, idem. ȘIO.

ANTERT adv. *Il y a deux ans*. — „Acum doi ani“. *Au pus an țert un om acolo, de și-au făcut bordeiu*. URICARIUL (a. 1738), x, 204/23. *Să nu mai pătimească lăcutorii... ca an-țărți, când cumpără cu 25 și 28 lei merța*. I. IONESCU, C. 212. | Adesea în opoziție cu „an“, „est-timp“ etc. *Antert am păgubit, an n'am câștigat și nu știu, zău, dacă est timp nu voiu pierde tot*. ZANNE, P. V, 153. | În legătură cu „mai“, capătă un sens mai nedeterminat: „acum câțiva ani“. *Mai antertți ne-au zis noă, tuturor Leșilor, craiul... NECULCE, LET. II, 367/34. Mai antert și eu am purtat buiracul, și eu am giucat hora Unirei în colț la Petrea bacalul*. ALECSANDRI, T. 39. | Cu ajutorul prep. „de“ capătă funcțiune adjectivală: *Dar unde sânt zăpezile de antert?* ODOBESCU, ap. DDRF (după fr. *Où sont les neiges d'antan?*). [Și: *antert*, scris și: *-fi*. | Accentuat, și: *antert*.]

— Din lat. *anno tertio*.

ANTI- prefix. *Anti-*. — Prefix de origine grecească (ἀντι, „în contra, împotriva“), intrat în limba noastră prin neologisme luate din franțuzește și latinește și întrebuințat des în limba oamenilor cu carte, mai ales în stilul mai puțin îngrijit al jurnalelor și în terminologia științifică, cu deosebire în cea medicală. El dă cuvântului compus un sens opus noțiunii cuprinse în substantivul sau adjectivul la care se adoaă. (Cfr. cuvintele compuse cu *contra-*, *-fob*, *-fag* și cu *filo-*) Astfel: *antialcoolic*, -ă adj., subst., „împotriva alcoolului“. *Societate antialcoolică. Un antialcoolic*. | *Antialcoolism* s. a. „(pornire, măsuri luate) în contra alcoolismului“. || *Antiapoplécic*, -ă adj. (Med.) „care se întrebuințează în contra apoplexie“. || *Anticanonic*, -ă adj. „împotriva canoanelor“. || *Anticiclón* s. a. (Fizic.) *În alte cazuri presiunea [atmosferică] este maximă în centru și merge apoi descrescând cu cât ne îndepărtăm de punctul central... Sistemul poartă numele de anticiclón*. PONI, F. 181. || *Anticivilizator*, -oare adj. „care luptă împotriva civilizației“. *Idei anticivilizatoare*. MAIORESCU, D. I, 77. || *Anticlerical*, -ă adj., subst. „(care e) contra (influenței) clerului, contra preoțiilor“. | *Anticlericalism* s. a. „pornire în contra clerului“. || *Anticonstituțional*, -ă adj., subst., adv. „contrar constituției“. *Lege anticonstituțională. A procedat anticonstituțional*. | *Anticonstituționalism* s. a. „pornire contrarie constituționalismului“. || *Anticreștin*, -ă adj., subst. și anticreștinesc, -ească adj. „opus creștinismului, contrariu preceptelor creștine“. | *Anticristianism* s. a. „pornire contrarie creștinismului“. || *Anticritică* s. f. „critica unei critici“. *Un pasagiu al unei lungi anticritice*. MAIORESCU, CR. I, 237. [† și: *anticris* s. a. (de-a dreptul după grec. ἀντικρισ). *Eu, în anticrisul meu am fost răspuns la toate bărfelile lui*. ȘINCAI, HR. I, 287/10.] || *Antidemocratic*, -ă adj. „împotriva principiilor democrației“. || *Antidinastic*, -ă adj., subst. „împotriva dinastiei“. *Idei antidinastice*. MAIORESCU, D. I, 512. | *Antidinasticism* s. a. „pornire în contra dinastiei“. || *Anticstetic*, -ă adj. „împotriva (regulilor) estetice“. *O notă antiestetică caracteriză toată ființa sa aparentă*. ZAMFIRESCU, R. 12. || *Antifebril*, -ă adj. (Med.) „care se întrebuințează împotriva febrei (frigurilor)“. || *Antifilosofic* adj., adv. „contrariu filosofiei, nepotrivit cu filosofia“. || *Antifrază* s. f. „locuțiune întrebuințată, prin eufemism sau prin ironie, spre a exprima contrariul sensului adevărat“. || *Antigrecesc*, -ească adj. „protivnic Grecilor“. *Mai rău tratat... în cronica aceasta anti-grecească e Ni-*

colae Mavrocordat. IORGA, L. I, 233. || **Antigubernamental**, -ă adj. „împotriva (politice) cărmuirii“. || **Antiliberal**, -ă adj. „împotriva liberalismului“. || **Antimefitic**, -ă adj. (Med.) „(bun) împotriva miasmelor“. || **Antimilitarist**, -ă adj., subst. „(care este) împotriva (instituției) armatei, împotriva militarismului“. || **Antiministerial**, -ă adj. „împotriva (politicii) ministerului“. || **Antimonarhic**, -ă adj., subst. „contrariu monarhiei“. || **Antinațional**, -ă adj., adv. „împotriva (intereselor) națiunii“. *Nu s'ar putea zice că au fost dictate de un spirit antinațional.* MAIORESCU, CR. II, 246. || **Antinaționalism** s. a. „porniri, vederi, sentimente antinaționale“. *Au început... să strige în contra antinaționalismului nostru.* MAIORESCU, CR. I, 358. || **Antinefrétic**, -ă adj. (Med.) „(bun) împotriva durerilor de rinichi“. || **Antiparalél**, -ă adj. (Mat.) se zice de două drepte care formează cu o a treia unghiuri egale, dar îndreptate în sens contrariu. *Secțiunea antiparalélă a conului.* CULIANU, C. 123. || **Antipapă** s. m. „papă ales împotriva celui recunoscut“. || **Antiparlamentar**, -ă adj. „împotriva bunei cuviințe parlamentare“. *Expresie antiparlamentară.* || **Antipatriót**, -ó(á)tá subst. și antipatriótic, -ă adj. „(care este) împotriva patriei“. || **Antiperistáltic**, -ă adj. (Fiziol.) (se zice despre mișcările) care contractă stomahul și intestinele de jos în sus, încât fac să se ridice alimentele (în sensul protivnic mersului obicnuit, determinat de mișcările zise „peristaltice“). || **Antiperistázá** s. f. (Med.) „acțiune prin care un contrariu, lucrând asupra contrariului său, îi mărește acțiunea“. || **Antipoétic**, -ă adj. „contrariu poeziei“. || **Antipolític**, -ă adj. „contrariu spiritului politic“. || **Antiputrid**, -ă adj. (Med.) „care combate putrefacția“. || **Antirábic**, -ă adj. (Med.) „care combate turbarea“. *Institutul antirábic.* || **Antireligiós**, -oásá adj., subst., adv. „contrariu religiei“. || **Antirepublicán**, -ă adj., subst. „contrariu republicei“. || **Antirevoluționár**, -ă adj. „contrariu revoluțiunii“. || **Antiomán**, -ă adj. subst. „neromânesc“. *Profesorul român avea un nas cu totul antiomán.* C. NEGRUZZI, I, 5. || **Antiscorbútic**, -ă adj. (Med.) „care combate scorbutul“, p. ext. „depurativ, curățitor de sânge“. *Sirop antiscorbútic.* || **Antisemit**, -ă adj., subst. și antisemitic, -ă adj. „care e în contra Semitelor, în special contra Evreilor“. | **Antisemitism** s. a. „pornire sau teorie antisemită“. || **Antiséptic**, -ă adj., subst. (Med.) „care combate putrefacția morbidă“. || **Antisifilitic**, -ă (Med.) „care combate sifilisul“. || **Antisociál**, -ă adj. „contrariu societății sau ordinii sociale“. *Acești domni... antisociáli...* MAIORESCU, D. I, 516. | **Antisocialist**, -ă adj. „împotriva socialismului“. || **Antisoporífic**, -ă adj. (Med.) „care combate somnul“. || **Antispasmátic**, -ă adj. și antispasmódic, -ă adj. (Med.) „care combate spasmele“. *Praful antispasmatic de nădușala trupului.* PISCUPESCU, O. 229. [Cu pronunțare n.-grecească, substantivat la fem. † și: **andispasmáticá**: *Luarea prafului celui roșu, ce-i zice andispasmáticá...* PISCUPESCU, O. 257.] || **Antistrófá** s. f. „a doua parte a poemului liric (cântat de cor) care răspundeá strofei, în tragediile vechi grecești“. | „Figură de retorică, prin care mai multe membre ale aceleiași fraze se termină cu aceeași vorbă“. LM. || **Antitezá** s. f. (Fil.) Propoziție contrarie alteia, numită „teză“. Cfr. *Contra-afirmare*. | Contrast care se naște din apropierea a două idei sau expresiuni, care se împotrivesc una alteia. *Ce antiteză! O Zeiță și îndată un sclav.* C. NEGRUZZI, III, 55/18. *Iubitor de antiteze.* MAIORESCU, CR. I, 288. || **Antitoxiná** s. f. „substanță care distruge sau anihilează toxinele“. || **Antiunionist**, -ă adj., subst. „(care este) împotriva unirii (a două țări într'una), spec. care eră împotriva unirii țărilor române“.

[Uneori, după lat., ital. sau fran., *anti-* stă în loc de *ante-* (s. v.), d. e. anticameră, antidata etc.]

ANȚIAN † s. a. (Bot.) v. ențurá.

ANTÍC, -Ă adj. *Antique*. — I. Adj. „Vechiu, din ve-

chime“, dintr'o vârstă de demult a unui popor sau a omenirii. *Pe antice monumente am văzut ades' sclupătate...* ALEXANDRESCU, M. 161. *În vale se află pe sub pământ ruinele unui castel antic.* ODOBESCU, III, 628. *Au zidit munte pe munte în antica lor truțe.* EMINESCU, P. 67. | Spec. Care ține de civilizația vechilor Greci și Romani. *Origina și chiar istoricul... tesaurului să fie lămurite prin... analiza mai tuturor lucrărilor de aurărie și argintărie artistică despre care ne-au rămas vorbire în autorii cei vechi sau imagine pe monumentele antice.* ODOBESCU, III, 632. *Anticul Erodot.* HASDEU, I. C. VIII. *De-ai fi cerut pământul cu Roma lui antică...* EMINESCU, P. 202. *Oădă în metru antic.* idem, P. 37. | P. ext. Care are caracterul vieții, oamenilor, producțiilor, artei etc., din antichitate; „clasic, desăvârșit, rar“. *Maistrul Ruben eră un bătrán de o antică frumusețe.* EMINESCU, N. 52. *Om de o virtute antică.* [Accentuat, mai ales în poezie, și: *antic.*] II. (După fran.) Substantivat. Subt forma masc. Întrebuintat numai la sing. „Arta antică“. *Model după antic.* | Subt forma fem. Obiect de artă din antichitate, în special „camee“. *Cabinetul imperial de antice din Viena.* ODOBESCU, II, 192. — N. din fran. (lat. antiquus, -a, -um, idem.)

ANTICÁMERĂ s. f. *Antichambre*. — Odae de așteptare așezată la intrarea unui apartament. „Loc de adăstare, săliță“. *El cască cu răbdare, șezând prin anticameră.* C. NEGRUZZI, II, 194/28. (După fr.) *A face anticameră* (la cinevă): a aștepta sau a fi lăsat să aștepti cam mult, până a putea vorbi cu cinevă. [„Antišambră“ al Ardelenilor e un barbarism, după nemțește.]

— N. din ital. anticamera, idem (în care *anti-* reprezintă pe lat. *ante*).

ANTICÁR s. m. 1°. *Antiquaire, archéologue*. 2°. *Libraire au rabais, bouquiniste*. — 1°. (Sens învechit.) Cel care se ocupă cu obiecte antice, cunoscător și adunător (pasionat) de anticități, „arheolog“. *Anticărul, la patima-i supus, Culege vechea-aramă ce nu mai are curs.* ALEXANDRESCU, M. 11. [Dumnezeu] *a inspirat omului amorul pentru trecut, știința arheologiei, acea nobilă patimă a anticărului, care-l face să cerceteze pretutindeni urmele zilelor sburate.* ODOBESCU, I, 462. || 2°. Negustor de cărți vechi și de cărți de ocaziune. [În Transilv. (după germ.) și: anticvăr.]

— N., în sensul 1° după fran. (lat. antiquarius), în sensul 2° după germ. Antiquar.

ANTICARIÁT s. a. *Librairie de livres d'occasion*. 1°. Prăvălie de cărți vechi sau de ocazie. [După nemțește, și: anticvariát.]

— Derivat din anticar (după germ. Antiquariat).

ANTICÁRIE s. f. 1°. *Librairie de livres d'occasion, boutique de bouquiniste*. 2°. *Bouquinerie*. 3°. *Antiquaille*. — 1°. Prăvălie de anticar. 2°. Negot de anticar. 3°. (Cu o nuanță de despreț). Lucru vechiu, învechit. [În sensul 1° și 2°, și: anticvărie.]

ANTICÁRIU, -IE adj. *D'antiquaire, archéologique*. — (Cuvânt învechit). „Privitor la anticități, arheologic“. *Un industriaș, oricât de meșter ar fi în arta sa, [este totdeauna expus la erori de știință și de stil], atunci când nu se află pus sub direcțiunea unui om cu cunoștințe anticării speciale.* ODOBESCU, III, 632. *Rămășițe arheologice ce se învederează în dosarul anticării al Romanaiilor.* idem, 425.

— N. după lat. antiquarius, -a, -um.

ANTICÁT, -Ă adj. *Suranné*. — „Învechit, de modă veche“. *Cartea (teoria) aceasta e acum anticată. Aperi un principiu anticat.* [La Românii din Austro-Ungaria, și: anticvát.]

— N. după germ. antiquiert.

ANTICHITĂTE s. f. *Antiquité*. — 1°. „Vechime, vreme de demult“. *Acest târg a fost odată rezidență domnească. Acum însă nici o urmă de antichitate în el nu se mai vede.* C. NEGRUZZI, I, 191. || 2°. Vremea și civilizațiunea antică, spec. greco-romană. *Statuele... acestui model al stăpânilor lumii [Traian] au fost multe în antichitate.* ODOBESCU, ICON. TR. 19. *Antichitatea a rămas până acum neîntrecută în multe opere de artă.* || 3°. Obiect vechiu, „antică“; monument vechiu, urmă istorică veche. *N'aș schimbă-o pe cea mai scumpă antichitate din muzeile Italiei.* C. NEGRUZZI, I, 301. *Plăcerea-i este să adune antichități.* idem, II, 304/13. *Am luat adesea pana spre a îngheba când fapte reale, când studioase plăsmuirii, mai totdeauna atingătoare de istoria și de antichitățile patriei.* ODOBESCU, III, 625. | Spec. Obiecte și monumente de cea mai veche civilizațiune omenească. *Antichități asiriene, egiptene.* [Pe la mijlocul sec. XIX, și: anticitvitate, anticuitate, acum, mai ales la Români din Austro-Ungaria, și: anticitate, mai cu seamă în sensul 1°.]

— N. după fran. (= lat. *antiquitas*, -atem.)

ANTICIPĂ vb. I^a. *Anticiper*. — Trans. A lua ca împlinit un lucru ce se va întâmpla mai târziu, a hotărî de acum pentru o vreme viitoare. *Nu sântem chemați a anticipa ortografia secolelor viitoare.* MAIORESCU, CR. III, 319. | A o lua înaintea unui fapt care trebuie așteptat. *Marii duci, cu cari s'ntălnise, îi promisese că vor pune stăruințele lor pe lângă împăratul. El însă, anticipând stăruințele protectorilor săi, a crezut a putea obține grația suveranului prezentându-i-se în persoană.* EMINESCU, N. 134. | Intrans. A anticipa asupra faptelor: a (o) lua înainte, a apuca înainte, a considera ca săvârșit un fapt ce se întâmplă mai târziu. || 2°. P. ext. A săvârși, a da ceva înainte de vremea hotărîta: *Am anticipat plata chiriei.* [*Anticipéz*, mai rar: *anticip.*]

— N. din fran. (lat. *anticipare*, din *ante* „înainte“ și *capio* „iau“.)

ANTICIPĂRE s. f. *Action d'anticiper, anticipation*. — Infinitivul verbului *anticipă*, devenit abstract verbal. *Trebuie să te ferești de orice anticipare a judecării.* MAIORESCU, CR. II, 161. | (Retor.) Figură prin care cineva respinge mai dinainte obiecțiunile ce i s'ar putea face.

ANTICIPĂT, -Ă adj., adv. *Anticipé. Par anticipation*. — Participiul verbului *anticipă*, devenit adjectiv, întrebuințat și ca adverb.

ANTICIPĂȚIE s. f.)

ANTICIPĂȚIUNE s. f.)

= *anticipare*. *Debitoarea este în drept a achita creditorului suma împrumutată și mai înainte de expirarea termenului... restituind înapoi procentele plătite cu anticipație.* MON. OF. 21. *Din parte-mi cedasem cu anticipațiune ministerului jumătate din exemplarele ce-mi erau conceslate ca drept de autor.* ODOBESCU, III, 640.

— N. din fran. (lat. *anticipatio*, -onem.)

ANTICIPATIV, -Ă adj., adv. *Anticipant. Par anticipation*. — „Cu anticipație“. *Veți primi leafa anticipativ.*

— Derivat din *anticipă*, prin suf. -ativ.

ANTICITĂTE s. f. v. antichitate.

ANTICHRÉZĂ s. f. (Jur.) *Antichrèse*. — Dreptul de a uză de un lucru ipotecat, în loc de interese. *LM. Antichreza este un contract, prin care creditorul dobândește dreptul de a-și apropria fructele unui imobil, remis lui de datornic, cu îndatorirea de a le impută pe fiecare an asupra dobânzilor, de sânt datorite, și*

apoi asupra capitalului creanței sale. HAMANGIU, C. C. 424. [Scris după fran., și: *antichreză*. | † și: *antihrisis*. *Antihrisis se zice când se va da zalogul la împrumutătoriu, ca să-i întrebuițeze și să-i ia venitul.* CARAGEA, 34/18.]

— N. din fran. (= grec. *ἀντίχρησις*, din *ἀντί* „împotriva“ și *χρησις* „întrebuintare, folosință“). În vremea influenței grecești, luat de-a dreptul din n.-grec.)

ANTICRÍS † s. a. v. anticritică, la anti-

ANTICRÍST s. m. *Antéchrist. Diable. Scélerat*. — Mesia cel neadevărat, despre care se prooroceă în apocalips, că are să vie spre a întemeia o lege nouă, protivnică legii lui Cristos. *Cum ați auzit că va veni Antihrist, acum încă mulți Antihristi începură a fi...* N. TESTAMENT (a. 1648), ap. HEM. 1232. | În credința poporului: *Antihârstu este dracul care va eși pe pământ la vremea d'apoi, ca să îndemneze pe oameni a face toate fără-de-legile.* (Maxenu, în Buzău), ap. HEM. 1233. | P. ext. „Om fără-delege, om îndrăcit“. *Arvinte (cătră Pepelea): Tu ești, antihârțule? Ce cați aici? ALECSANDRI, T. 834. [Și: antihârț, antihârț, antihârș. ȘEZ. I, 221/23; III, 30/11, 97/3, antehârț HEM. 1233, antehârș HEM. 1234, antihrist.]*

— Forma *anticrist* e neologică; cea veche: *antihrist*, e paleosl. *antihristu* (< grec. *ἀντίχριστος* „dușman al lui Cristos“); celelalte sânt modificări populare ale acesteia.

ANTICVĂR s. m., ș d., v. anticar ș. d.

ANTICVITĂTE s. f. v. antichitate.

ANTIDATĂ vb. I^a v. antedată.

ANTIDÓT s. a., adj. *Antidote*. — Băutură ori substanță care se dă cuivă spre a combate puterea unei otrăvi, a unui virus. „Contra-otravă“. *Antidot [=] „Leac împotriva boalei ce se dă“.* CANTEMIR, IST. 7. | † Fig. „Apărător, vindecător“. *Dulci tonuri de moarte antidote.* I. VĂCĂRESCU, P. 509/7. [Plur. -doturi.]

— N. din fran. La scriitorii vechi din lat. *antidotum* (< grec. *ἀντίδοτον* „ceea ce e dat împotriva (a ceva)“).

ANTIFĂRMAC † s. a. *Antidote*. — Cu același înțeles ca și „antidot“. *Antifarmac [=] „Leac împotriva otrăvil“.* CANTEMIR, IST. 7. *A căruia dulce voroavă... nu otravă... numelui, ce tare antifarmac tuturor hulelor este.* idem, IST. 85. *Antifarmac* = „Gengift.“ POLIZU.

— N. din grec. *ἀντι-φάρμακον*, idem.

ANTIFÓN s. a. (Biser.) *Hymne, psalme chanté à deux chœurs se répondant, antienne*. — „Același vers din psalmi, repetându-se de două coruri, ca și când și-ar răspunde unul altuia“. HEM. 1231. *Și citească cathizma antifoneloră pre trei despărțituri. Popa în toamnă citească motiva întâiului antifonă: Doamne îndurate și milostive.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 1232. *Popilor de mir, pe care îi numea Haldei, le cântă antifoanele următoare...* CREANGĂ, A. 140 (= „cântare alternativă la slujba bisericească.“ CREANGĂ, GL.). [După grec., accentuat în vechime, și: *antifon*. TDRG.]

— Din paleosl. *antifonă*, idem (< grec. *ἀντιφωνον*).

ANTIFONĂR s. a. (Biser.) *Antiphonaire, antiphonier*. — Carte bisericească, în care sânt notate antifoanele.

— Derivat din *antifon*, prin suf. col. -ar. (Cfr. m.-lat. *antiphonarium*.)

ANTIHÂRS s. m. }

ANTIHÂRST s. m. }

ANTIHÂRT s. m. }

v. anticrist.

ANTIHRISIS † s. f. (Jur.) v. anticreză.

ANTIHRIST s. m. v. anticrist.

ANTILOPĂ s. f. (Zool.) *Antilope*. — Un soi de căprioară din țările calde, cu coarnele persistente. *Gazelele sânt antilope.*

— N. din fran.

ANTIMIS s. a. (Biser.) *Corporal*. — O bucată pătrată de pânză (sfințită de către episcop) pe care, la liturghie, preotul o întinde pe pristol, ca așternut pentru potir și sfințele daruri și care, în lipsă de altar, poate ține loc de altar. *1 antimisă de altar cu slove de aur.* CUV. D. BĂTR. I, 201 (a. 1588). *Ce însemnează antimisul?* *Antimisul însemnează pre plasca, cu carea s'au învălit trupul lui Hristos, deacă l-au pogorât de pre cruce și în mormânt l-au pus.* IOAN DIN VINȚI, ap. GCR. I, 245. *Întăiu trebuie în oltar pre preastol să fie antimis, sau și fără de oltar, de nevoie, cum are fi în cale unde nu-i besarecă, să fie antimis svințit, iară fără de acesta nice într'un chip liturghia să nu se facă.* ȘAPTE TAINE, ap. HEM. 1235. [Plur. -mise și -misuri.]

— Din paleosl. antimisū, idem (< grec. ἀντιμισίου).

ANTIMONIU s. m. sing. tant. (Miner.) *Antimoine*. — Corp simplu, metalic. „Stibiū“. PONI, CH. 30/10. „Sarea pisicii“. POENAR; COSTINESCU. *Sânt veninuri înfricoșate: argintul-viu... Antimoniu[?] și altele.* CALENDARIU (1844), 69. *Antimoniul se întrebuintează la fabricarea aliajului din care se toarnă literele de tipografie.* [† și: *antimonia* s. f. *De vor mânăcă vacile pari-că fără de voe, să li să dea puțină antimonie ca să trepede.* CALENDARIU (a. 1785), ap. ȘEZ. X, 36.]

— N. din fran. (= lat.-med. antimonium.)

ANTINOMIE s. f. *Antinomie*. — Contradicțiune reală sau aparentă între două legi sau principii. † Spec. (Filos.) Pereche de afirmări contradictorii (în privința unor probleme metafizice), între care mințea ome-nească nu se poate hotări: la examinarea fiecăreia din ele pare adevărată cealaltă. *Kant formulează astfel întâia antinomie a rațiunii pure: 1) Teza: Lumea are un început în timp și e mărginită în spațiu. 2) Antiteza: Lumea e fără început în timp și infinită în spațiu.*

— N. din fran. (= grec. ἀντινομία, din ἀντί „împotriva“ și νόμος „lege“.)

ANTIP s. m. (Bot.) v. antep.

ANTIPÁT † s. m. *Proconsul*. — „Proconsul (având și funcțiune de judecător)“. *Și ceia ce sânt cu rusul meșteri, de au cătră neștire cuvânt, neguțători sânt și antipati sânt, cum să iea soț pre soț.* COD. VOR. 13/2 (= sânt giudecători; chema unii pre alții la leage. N. TESTAMENT, 1648; judecători sânt și diregători; facă pară unul altuia. BIBLIA, 1688: „mais si les ouvriers qui sont avec lui, ont quelque chose à dire contre quelqu'un, on tient la cour, et il y a des pro-consuls; qu'ils s'y appellent donc les uns les autres.“) *Pre vremea lui Valerian, anthipatului Asiei.* MINEUL (1776), 77. [Plur. -patī, mai apoi -pați. | Scris și: *anthipát.*]

— Din m.-grec. ἀντίπατος „proconsul“, probabil prin mijlocire paleoslavă.

ANTIPÁTIC, -Ă adj., adv. *Antipathique*. — Care produce antipatie. „Nesuferit, respingător.“ 1º. Adj. *Disecțiunile anatomice fiindu-i prea antipatice, a trecut la Filosofie.* MAIORESCU, CR. II, 331. | 2º. Adv. *Vorbește antipatic.* [Contrariul: simpatie.]

— N. din fran.

ANTIPATIE s. f. *Antipathie*. — Îndepărtare instinctivă cu sufletul, de cineva, de ceva, aversiune din

fire. *Antepathia* [=] „Împoncișeare, nepriimirea frii, ura și urăciunea din fire“. CANTEMIR, IST. 7. *Își arătară antipatia lor prin vorbe amare și împungătoare.* BĂLCESCU, M. V. 408. *Mă îndeamnă și mai mult a lua în antipatie pe acest poet servil.* ODOBESCU, III, 31/25. *Până atunci fusese întâmpinat sau cu nepăsare, sau cu antipatie.* MAIORESCU, CR. III, 23. [Contrariul: simpatie. | † *antepathie.*]

— N. din fran. (= lat. *antipathia* < grec. ἀντιπάθεια, format din ἀντί „împotriva“, și πάθος „affect, pasiune“.) La Cantemir, de-a dreptul din grec.

ANTIPIRINĂ s. f. (Med.) *Antipyrine*. — Medicament (extras dintr'un produs al cărbunilor de pământ), care combate frigurile și nevralgia.

— N. din fran. (= grec. ἀντί „contra“ și πῦρ „foc, friguri“.)

ANTIPÓD s. m., s. a. *Antipode*. — Persoană ocupând pe pământ un punct diametral opus. | P. ext. Loc diametral opus. *Țara asta e așezată la antipodi.* || Fig. Persoană sau lucru diametral opus altuia. || (Bot.) Pluralul *antipode* = „cele trei celule dintr'un capăt al sacului embrionar“. SANDU, S. 145. [Plur. -podi și -pode.]

— N. din fran. (= lat. *antipodes* < grec. ἀντιπόδες, format din ἀντί „împotriva“, și πούς, ποδός „picior“.)

ANTIPRICÓN s. a. (Jur.) *L'échange de l'immeuble total*. — *Antipricon* = „Schimbul imobilului total“. HAMANGIU, C. C. XLIV.

— N. din grec. ἀντί „împotriva“ și προικός „dar de nuntă, zestre“.

ANTIRÉU s. a. (Imbrăc.) }
ANTIRÍU s. a. (Imbrăc.) } v. anteriu.

ANTISEPSIE s. f. *Antisepsie*. — Totalitatea metodelor terapeutice de distrugere a microbilor.

— N. din fran.

ANTISTE s. m. 1º. *Préposé (d'une commune), maire.* 2º. *Marguillier*. — 1º. În Transilv. „Primar comunal“. Poistea = „Gemeindevorsteher“. BĂRCIANU. [În Poiana] *casa primarului poartă firma „antiste comunal“, pe o altă casă se cetește „primărie comunală“.* IORGA, N. R. A. I, 217. || 2º. În Bucov. „Epitrop bisericesc“. *Actele consistoriului episcopesc de pe atunci ni vorbesc mai adese ori despre epitropii bisericești. În planul regulativ preușesc din anul 1786 se numesc antiști (Vorsteher).* SBIERA, F. B. 365.

— N. din lat. *antistes*, introdus de latiniști, ca să redea pe germ. „Vorsteher“.

ANTISTIE s. f. *Mairie, municipalité*. — În Transilv. „Primărie, municipalitate“. *Antistie* = „Gemeindevorsteheramt“. BĂRCIANU.

— Derivat din *antiste*, prin suf. -ie.

ANTOLÓGHION † s. a. *Livre d'office*. — Carte bisericească cuprinzând slujba sărbătorilor și a sfinților de peste an. Numit și: *tvetoslov* și *trifologhion*. *Anthológion, adică floarea cuvintelor... La anul de la zidirea lumii 7213 (= 1705).* GCR. I, 357/24. [Cfr. antologie.]

— N. din grec. ἀνθολόγιον, idem.

ANTOLOGIE s. f. *Anthologie*. — Colecție de bucăți alese, scrise în versuri. *Membrii societății... [voesc] a compune pentru juna generațiune română o antologie, în care toate poeziile să fie... însoțite de un simțământ poetic.* MAIORESCU, CR. I, III (bis). | P. ext. Culegere de bucăți alese, în versuri și în proză, „crestomatie“. [După grec. ἀνθολογία, și: † *antologhie*. Cfr. antologhion.]

— N. din fran. (= lat. *antologia*, din grec. ἀνθολογία „culegere sau alegere de flori“, compus din ἄθος „floare“ și λέγειν „a alege“.)

ANTONICĂ s. f. (Bot.) }**ANTONIGĂ** s. f. (Bot.) }

1°. *Cherophylle aromatique: Chaerophyllum aromaticum*. 2°. *Angélique-des-jardins: Angelica archangelica*. — În Mold. și Bucov. „Plantă erbacee din fam[ilia] Umbelliferelor, tulpina umflată sub articulații; florile albe... fructele aromatice. Crește prin tufișuri, păraie și prin poienile umede din pădurile montane. [Înflorește în] Iulie-August. [Se mai numește] borșer (Bucov.), crastavan (Transilv.).“ PANTU, PL., laba-gâștii. PAMFILE, J. II, 335. *Frunză verde de-antonică, Pe la casa lui Ionică Este-un cuib de rândunică*. SEVASTOS, P. P. 222/17. *Antoniga crește pe fânățele cele mai grase sau mănoase. Când e crudă, copiii o mănâncă, fiind gustoasă ca merele cele dulci; iar dacă se coace sau se întărește, atunci făcăii și fetele fac din ea fluier și telincă*. (Mălini, în Suceava), ap. HEM. 1246. || 2°. = anghelică. *Oamenii scot rădăcina antonică și o vând la spișeri sub numele de „anghelică”*. (Băiceni, în Iași), ap. HEM. 1246.

— Derivat din (numele sfântului) Anton, prin suf. -ică și -igă. Hasdeu, *Etym. magn. Rom.* 1247.

ANTONOMĂZĂ s. f. (Ret., Poet.) *Antonomase*. — Figură prin care numim o persoană printr'un nume comun (pentru care acea persoană e luată ca tip, d. e. „oratorul roman”, în loc de Cicero) sau un individ care posedă o însușire oare-care prin personajul care e tipul acelei însușiri (d. e. „E un Don-Quichote” în loc de „un om care combate propraile sale închipuire”).

— N. din fran. (= lat. *antonomasia* < grec. *ἀντωνομασία*, format din *ἀντί* „în loc de” și *ὄνομα* „nume.”)

ANTRACENĂ s. f. (Miner.) *Anthracène*. — Carbură de hidrogen din care se extrage alizarina.

— N. din fran. (derivat din gr. *ἀνθραξ* „cărbune.”)

ANTRACIT s. a. (Miner.) *Anthracite*. — Mineral combustibil, aproape cărbune curat, de origină vegetală, ca și cărbunele-de-pământ. *Anthracitul este des, compact, dur, cu o culoare neagră*. PONI, CH. 127/17.

— N. din fran. (derivat din gr. *ἀνθραξ* „cărbune.”)

ANTRĂCT s. a. (Teatru.) *Entr'acte*. — Pauza, intervalul dintre două acte ale unei opere dramatice jucate pe scenă. [Plur. -tracte, rar -tracturi.]

— N. din fran. (literal: „între act.”)

ANTRAX s. m. 1°. *Escarboucle*. 2°. *Anthrax*. — 1°. † (Miner.) Piatră scumpă, de colorarea roșie-înflăcărată a cărbunelui aprins. *Antrax* [=] „Peatră scumpă roșie, rubin, rubin mare. Carvuncul”. CANTEMIR, IST. 7. *Pahară de aur și de argint și de antraxă*. BIBLIA (1688), 355. *În acest ostrov... [e] o mulțime mare de pietri scumpe, adică de diamanturi, de antrachi (ce se zic și jăratice, căci sânt foarte roșii, întocmai ca jăraticul de foc), de rubinuri, smăranduri*.... GORIAN, H. II, 78. *Masa... eră... de diamant piatră, și pre masă paharul de antrax*. ALEXANDRIA, 140. [Plur. -tracși, -trachi. | Și: antrăxă s. f. CANTEMIR, IST. 210.] || 2°. Azi: (Med.) Tumoare inflamatorie a țesutului celular de subt piele, mai mare de cât „buboiful” și terminându-se totdeauna cu o cângrenă. (S'a numit astfel, din pricină că suprafața umflăturii pare carbonizată.) „Dalaç”. „Bubă neagră, bubă rea”. LM. [Accentuat, după fran. și: antrăx. † antrăxi: *L-au lovit bubă ce-i zic antraxi și decia mare fierbințală; și așa în 14 a lui Septemvri au murit*. CANTEMIR, HR. 347.]

— N., la cei vechi din grec. *ἀνθραξ*, cu același sens; azi din fran.

ANTRENĂ vb. I^a. (Sport.) (*S'*) *entraîner*. — Trans. A pregăti (d. ex. un cal pentru alergări) și refl. a se pregăti pe sine prin exerciții zilnice și printr'un regim special în vederea unui sport. [La cei influ-

ențați de limba fran. se găsește și sensul fig. „a se aprinde, a se lăsa târît, dus, a-și lua vânt”. *Doctorul însă se antrenase*. VLAHUȚĂ, D. 256.]

— N. din fran.

ANTRENĂRE s. f. (Sport.) *Entraînement*. — Infinitivul verbului *antrenă*, devenit abstract verbal.

ANTRENÓR s. m. (Sport.) *Entraineur*. — Cel care se ocupă cu antrenarea cailor de curse.

— N. după fran.

ANTREPÓZIT s. a. (Comerc.) *Entrepôt*. — Clădire (mai ales publică), în care negustorii pot lăsa mărfurile în depozit sau în păstrare, plătiind vamă sau acsiz pentru ele pe măsură ce le scot de acolo spre a le pune în vânzare. *Antrepozite comunale. Serviciul de docuri și antrepozite*. [Cu o formă români-zată, dar puțin uzuală, și: *intrepózit*.]

— N. după fran.

ANTREPRENÓR s. m. *Entrepreneur*. — Acela care are meseria de luă asupra-și săvârșirea unor anumite lucrări sau servicii (publice sau particulare). „Intreprinzător”. *Un antreprenor de teatru*. FILIMON, II, 586. *Antreprenor de pompe funebre*. | Întrebuințat și absol. (mai ales cu sensul spec. de „intreprinzător de construcții publice”). *Abuzul antreprenorilor*. URICARIUL, III, 248/26.

— N. din fran.

ANTREPRIZĂ s. f. *Entreprise*. — *Antrepriză* = „luarea săvârșirii unei lucrări drept un preț determinat (când materialul se dă de acela pentru care se execută o lucrare)”. HAMANGIU, C. C. 359. „Întreprindere (de afaceri)”. *Venitul acestui impozit s'a dat în antrepriză*. IONESCU, P. 148.

— N. din fran.

ANTRÉU s. a. *Entrée*. — Cea d'întăiu încăpere, în care se intră de afară într'o casă și din care dau ușii în celelalte; un fel de tindă, „intrare, vestibul”. [Ne-fînd în spiritul limbii române cuvintele terminate în e accentuat, forma *antré* se aude mai rar, și anume la cei ce știu fran. sau la Românii din Austro-Ungaria, care au luat-o astfel din l. germ. În România ea a fost schimbată după cuvinte vechi; forma uzuală e: *antréu*, plur. -*treuri*, mai rar: *antrét*, plur. -*trete* (formă întrebuințată mai mult în Mold.), foarte rar și cam vulgar: *antrea*, plur. -*trele*. *Foca la cei mari prin antreturi Așteptată cu prezenturi*. C. NEGRUZZI, II, 205/4. *M'am coborît în antret*. ALECSANDRI, T. 1406.]

— N. din fran.

ANTROPO- Element de compunere prin care se creează neologisme (substantive și adjective) care exprimă ceva ce se referă la „om” (grec. *ἄνθρωπος*). Câteva se găsesc și la scriitorii vechi bisericești, care le luaseră de-a dreptul din grecește; cele mai multe însă sânt împrumuturi recente din franțuzește sau nemțește. În terminologia științifică specială se pot forma sau introduce și altele, afară de cele citate. Iată câteva, mai des întrebuințate: **Antropofág**, -ă adj., subst. (din fran.: lat. *anthropophagus* < grec. *ἄνθρωπος* și *φαγεῖν* „a mânca”). Care mănâncă carne de om, „canibal”. Cfr. căpcăun. | **Antropofagie** s. f. (din fran.) Stare caracterizată prin obiceiul de a mânca carne de om. || **Antropofób**, -ă adj., subst. (din fran. < grec. *ἄνθρωπος* și *φόβος* „fugă, groază de ceva”). Care are groază de oameni, care urăște oamenii. Cfr. mizantrop. | **Antropofobie** s. f. (din fran.) Sentimentul care împinge la fuga de oameni, ură sau groază de oameni. Cfr. mizantropie. || **Antropogeografie** s. f. (din fran. sau germ.) Știința care studiază pământul în raport cu omul. || **Antropoid**, -ă adj., subst. (din fran.: grec. *ἄνθρωπος* și *εἶδος* „formă”). (Animal) care aduce (seamănă) cu omul la înfățișare.

Spec. (zool.) *Antropoizii*, o speță de maimuțe. || **Antropolatrie** s. f. (grec. *ἄνθρωπος* și *λατρεία* „adorare“). Adorațiune a omului (se zice în deosebi despre erezia nestoriană a adorării lui Isus Hristos ca om, nu ca divinitate). | **Antropolátru**, -ă adj., subst. (grec. *ἄνθρωπολάτρης*). Partizan al antropolatriei. „Adorator de om, eretic care adoară pre om în persoana lui I. Crist“. LM. *Nestorie antropolatrului*. DOSOFTEIU, v. s. 248^b. || **Antropológ** s. m. (din fran. sau germ.: grec. *ἄνθρωπος* și *λόγος* „cuvântare, tratat“). (Învățat) care se ocupă cu studiul antropologiei. | **Antropologic**, -ă adj. (din fran.) De antropologie. | **Antropologie** s. f. (din fran.) Știință care se ocupă cu studiarea caracterelor fizice ale diverselor rase omenestii. *Antropologia vorbește de ginte, rase...* MAIORESCU, L. 122. || **Antropométric**, -ă adj. (din fran.) De antropometrie. *Serviciul antropometric permite de a stabili repede identitatea unui individ*. | **Antropometrie** s. f. (din fran.: grec. *ἄνθρωπος* și *μέτρον* „măsură“). Studiul care se ocupă cu proporțiile corpului omenesc, aplicat în special la criminalii sau delincvenții, spre a-i recunoaște după măsurătorile de mai nainte. || **Antropomórf**, -ă adj. (din fran.: grec. *ἄνθρωπος* și *μορφή* „formă“). Cu formă de om. || **Antropomorfism** s. a. Faptul de a atribui divinităților chip de om, sentimente și pasiuni omenestii. | (Filol.) Faptul de a numi diferite părți a ceva din natură, luat ca un întreg, cu vorbe care însemnează părți ale trupului sau vestimentelor omenestii. *Ziceri ca, d. e., „capul“ satului, „fruntea“ neamului, „poalele“ muntelui, etc. sânt antropomorfisme*. [Contrariul: **Anti-anthropomorfism**, faptul de a numi părți ale trupului omenesc după obiecte din natură, d. e. „crucea“ spinării, „mărul“ obrazului, etc.] | **Antropomorfist**, -ă adj., subst. (Persoană) care admite antropomorfismul. *Popoarele antichității erau antropomorfiste*.

ANUAL, -ă adj., adv. *Annuel. Annuellement*. — Adj. (Care se întâmplă) în (sau „pe“) fiecare an. *Un ușor tribut anual*. BĂLCESCU, M. v. 9/6. | Care durează numai un an. *În regiunile temperate, ... pe lângă... arbori și arbuști avem și plante mărunțele, păioase, care trăesc numai în timpul verei..., avem prin urmare și plante anuale, lucru necunoscut la ecuator*. MEHEDIŢI, G. F. 163. || Adv. „Odată pe an; cu anul“. *Plata chiriei se va face anual*. [† (Pe la mijlocul s. XIX) cu sufix românesc: **anuélnic**: *Venitul anuelnic al ocnelor*. URICARIUL, I, 119/2.] — N. din lat. *annualis*, idem.

ANUAR s. a. *Annuaire*. — Publicație (periodică) care conține relațiuni sau informațiuni (statistice, de comerț etc.) despre ceva pe timp de un an. *Anuarul universității. Anuarul Bucureștilor*. [Și: **anuáriu**.] — N. după fran.

ANUÉLNIC, -ă † adj. v. **anual**.

ANUITATE s. f. (Fin.) *Annuité*. — *Anuitate* = „sumă fixă pe care o persoană M. [o instituție sau statul] o plătește în fiecare an către o persoană N., sau către o societate de credit pentru a-și achita o datorie sau pentru a-și putea forma prin economii anuale consecutive un capital oarecare într'un număr determinat de ani“. CULIANU, A. 265. *Gvernul să se împrumute cu această sumă de bani... și să o plătească prin anuități, iar anuitățile se speră că se vor putea acoperi din sporul de venituri ce însuși teatrul ar produce*. MAIORESCU, D. I, 277. | Spec. Suma anuală ce se plătește pentru o asigurare. — N. din fran.

ANULĂ vb. I^a. *Annuler*. — A face, a declara nul, fără nici o valoare, „a nimici, a desființa, a ridică, a obori, a șterge“. Cfr. *anerisi*. *Făcū să se voteze*

o lege care anulă absolut pe cea agrară. MAIORESCU, CR. III, 134. *Ministrul a anulat alegerea*. [† *anularisi* vb. IV^a. cfr. *anulare*.]

— N. din fran. (= lat. *annulare*.)

ANULĂBIL, -ă adj. *Annulable*. — Care poate sau trebuie să fie anulat. *Un titlu anulabil nu poate fi opus posesorului... de cât de cel ce ar fi avut dreptul de a cere anularea*. HAMANGIU, C. C. 480.

— N. din fran.

ANULABILITĂTE s. f. *Annulabilité*. — Putința de a fi anulat. *Posesorul n'a cunoscut cauza anulabilității [unui titlu]*. HAMANGIU, C. C. 480.

— N. din fran.

ANULĂR, -ă adj. *Annulaire*. — În forma unui inel. „Inelar“. *Protuberanță anulară. Eclipsă anulară*. — N. după fran. (lat. *annularius*, -a, -um.)

ANULĂRE s. f. *Annulation*. — Infinitivul verbului *anula*, devenit abstract verbal. „Nimicire, desființare, ștergere“. *Anularea sentinței*. SBIERA, F. 368. *Documentele... necunoscute... în timpul transacțiunii și care s'ar fi descoperit în urmă, nu constituiesc un titlu de anulare a transacțiunii*. HAMANGIU, C. C. 428. [În întâia jumătate a s. XIX, și: † *anularisire*: *Anularisirea, adecă anerisirea sau oborirea vreunui act*. CODICA TIV.]

ANULĂT, -ă adj. *Annulé*. — Participiul verbului *anula*, devenit adjectiv. *Proiecte de legi anulate cu energie*. MAIORESCU, CR. III, 137. *Polită anulată însemnează și achitată, pentru că se scrie pe ea că s'a încasat suma, astfel că nu mai are valoare, este anulată*. I. PANȚU, C. C. 289.

ANULĂȚIE s. f. }

ANULĂȚIUNE s. f. }

Annulation. — „Anulare“. HAMANGIU, C. C. XLIV. — N. din fran. (lat. *annullatio*, -onem.)

ANUMĂRĂ vb. I. *Compter*. — Cuvânt rar. În Transilv. „A numără“. *Să te duci la fântână, Anumărând pietrele, Rupându-ți mărgelele*. BIBILISCU, P. P. 54. — Din *numără*, cu a-protetic.

ANUME adv., adj. I. 1°. *Par le nom*. 2°. *Nommément*. II. 1°. *C'est-à-dire, à savoir, savoir*. 2°. *Sous prétexte que, faisant semblant de*. 3°. *Individuellement*. 4°. *Justement, précisément, surtout*. 5°. *Expressément, dans l'intention de, à dessein, exprès*. 6°. *Donc*. III. *Certain, d'une certaine qualité*.

Adv. I. În limba veche *anume* însemnă „cu numele“, „pe nume“ și dependenta lui etimologică de subst. nume se simțea în mod distinct.

1°. Se întrebuința: în legătură cu verbe ca: „a strigă, a chemă, a pomeni, a scrie, a cunoaște, a ști etc“. *Începū a strigă anume și pre ucisul și pre ucigătorul*. DOSOFTEIU, v. s. 31/1. [Preda, vânzând, la 1629, o parte a sa dintr'o moșie cu excluderea părților de pământ ale fraților săi Nedelco, Mihaiu și Stoica, zice:] *iară trei părți au rămas la frații mei, care-i scriu mai sus anume*. HEM. 1248. O urmă a acestei întrebuințări se găsește azi în gâcătoarea: *Spuneți-mi acum anume, Ce pom e acel în lume, Care ramurele sale Toate le are la vale?* („= Omul“) GOROVEI, C. 257.

2°. Se puneă înainte de citarea de nume proprii: *Preuții de la besareca de lângă cetatea Brașovului, anume popa Iane și popa Mihaiu*. CORESI, E. VII/22. *Um părinte, anome Ion*. CUV. D. BĂTR. II, 82. *Feciorul lui Cantemir-Vodă, anume Dimitrașco*. NECULCE, LET. II, 269/10. Se întrebuințează și azi: *Latona aveă doi copii, o fată, a-nume Artemis și un fecior, numit Febus Apolon*. ODOBESCU, III, 299/23. *Aveă un băiat, anumea Ion*. SBIERA, P. 154/17. | Din

contaminarea expresiilor *a-nume* și *pre nume* s'a născut + „*pre anume*“: *Au murit împăratul Moscului, pre anume Alecsii Mihailovici*. NECULCE, LET. II, 210/20. [În documente vechi întâlnim adesea și formula slavă: *na ime*.]

II. Cu timpul legătura etimologică cu subst. *nume* se pierde, și *anume* se întrebuințează în sensuri figurate.

1°. Devine un adverb explicativ, care nu stă numai înaintea numelor proprii, ci și înaintea altor nume, chiar și înaintea unor propoziții întregi. Sensul lui este „adecă“. *Pentru toți lucrătorii pământului, anume: pentru plugarii, pentru lucrătorii viilor... și pentru păstori...* PRAVILA MOLD., ap. HEM. 1248. *De-aici până la Brașeu Nimeni nu-i străin ca eu, Numai mirla din pădure; Dar și mirla din pădure Are pe unul, anume: Pe cucul cu pene sure*. JARNÍK-BÂRSEANU, D. 206. | Astfel, azi se zice: *A văzut doi oameni, anume: pe Nicolae și pe Stan*. | Adesea precedat de „și“ (cfr. germ. „und zwar“). *Zicea că este de altă părere, și anume: Decât să dai de pomână la calici Sâmbăta, mai bine — ceva de băut mahmurilor, Marța*. CREANGĂ, A. 138. *Veneă abia noaptea, și anume: cel mai mare, Mintă-creață, veneă cum însăra, ... cel mijlociu, Busuioc, veneă pe la miezul nopții..., iar al treilea, Sucnă-murgă, veneă acasă tocmai în zori de zi*. SBIERA, P. 99.

2°. „Subt cuvânt, subt pretext (că), chipurile“. *O lăsară în căldare, anume de moartă*. DOSOFTEIU, v. s. 142/1. *Se îmbracă cu cămașe albă, anume că glumește*. idem, v. s. 103/2. *El, când a vrut să se scalde ea, anume că se duce să întoarcă oile spe-riete de căfel, n'a voit să se scalde*. MARIAN, O. II, 90.

3°. Sensul vechiu „pe nume“ într'o frază ca: *Ilie Cantacuzino, ... Ioan Sturza, Gheorghică biv Sărdar, Costachi biv Sărdar și alții mulți, care nu putem scrie tot anume*. N. COSTIN, LET. II, 56/13 — se poate schimba ușor în „amănușit, din doască n doască, exact“: *Cu boierii trădă [Cantemir] bine..., pentru-că eră om de țară și-i știa pre toți, tot anume, pre carele cum eră*. NECULCE, LET. II, 254.

4°. De aici s'a născut sensul de „chiar, tocmai, mai ales, mai cu seamă“ (cfr. lat. *claro*, „în mod evident“ > *chiar*). *Nămic n'a fi în lumee, Nici pe pământ, nici în ceriuri, nici în Dumnezcu anume, Carele să mă strămute de nespusa fericire De-a mă închină la tine, ca la o Dumnezeire!* KONAKI, P. 101. *Băișle din Temisana sânt atât de inofensive, încât anume printre Bănățeni s'au cules exemplele celei mai extraordinare longevități*. HASDEU, I. C. 232. | Prin analogie cu sinonimul „mai ales“, se găsește și „mai anume“. *Te rog să-mi lămurești: De ce în societăți/ă aleasă mai anume, ... cu oameni te tre-zăști Nepotriviți/și și săci?* DONICI, F. II, 23.

5°. „Cu intențiunea, cu scopul, intenționat, înadins“. În sensul acesta poartă totdeauna accentul frazei. *Au șezut Grigore Vodă ascuns în Țarigrad și au trimes vezirul... de au chemat pre boierii mun-tenestii să vie..., anume să-i înocască domnia*. MUSTE, LET. III, 9/15. *Cu cușit ascușit se taie bine..., dară cu foarfeți anume pentru aceea făcute cu mult mai bine se taie*. ECONOMIA, 162. *Într'un loc pustiu și tainic, ...Unde spre tămăduire pătimașii merg anume, ... Acolo bietul Ikanok, acolo biata Zulnie, S'o'ntălnit*. KONAKI, P. 85. *Face un scăușez de ceară a nume pentru lup*. CREANGĂ, P. 30. *După ce și-au împletit acumă coșulele și coșule, le leagă pe aceste din urmă cu păr de cal, le trag în jos, anume ca să crească lungi*. MARIAN, SE. II, 60.

6. „Oare?“ *Trăit-ai anume, ca astfel să mori?* EMINESCU, ap. TDRG.

III. În funcțiune adjectivală. „Anumit, deosebit“. *Pentru treaba asta trebuie anume om*.

[În vechime scris și: *anome*. | În Bucov. primește un -a adverbial: *anumea*. | Pentru trecerile de sens, cfr. germ. „namentlich, nämlich“.]

— Compus din a (3°) + nume.

ANÚMEA adv. v. *anume*.

ANUMÍ + vb. IV^a. } v. *anumit*.
ANUMÍRE + s. f. }

ANUMÍT, -Ă adj. 1° — 2°. *Certain*. — 1°. „Hotărit“. Se întrebuințează mai ales în legătură cu măsurii de timp. *Într'o anumită zi, primăvara, se strâng la un loc o sumedenie de șerpi... și... își amestecă balele*. ȘEZ. I, 244/16. | În legătură cu alte noțiuni, corespunde lui „știut, cu pricina“. *După ce or ajuns la casa anumită, dzise calu stăpănu-so...* POP. (Banat), ap. HEM. 1250. || 2°. „Pe care nu pot sau nu vreau să-l spun cu numele“, corespunde lui „un, oarecine, oarecare, niște, nescai“. „Făcătura“ e o boală ce se dă unor *anumiți oameni de... dușmani*. ȘEZ. II, 133/2.

— Formațiune nouă, născută din trebuința de a întrebuința adverbul *anume* și în funcțiune adjectivală. Pare a se fi născut mai întâiu în Transilv., imitând pe germ. „bestimmt“. P. MAIOR a voit să introducă în limbă (IST. 9, 30, 44, 96, 183 etc. și LB.) și un verb *a anumí*, un subst. *anumire* și un adj. *anumit*, cu sensul germ. „bestimmen“ („benennen“), „Bestimmung (Benennung)“ și „bestimmt (benannt)“, care însă nu au prins.

ANÚŢ s. a. *Annonce, avis*. — Înștiințare (tipărită, mai ales într'un jurnal) prin care se aduce ceva la cunoștința publicului. „Încunoștințare, vestire“. | P. ext. Foaea volantă (sau spațiul dintr'un jurnal) cu asemenea înștiințări tipărite. *Am pus de o parte anunțurile ce mi-ai dat*. [Și (invechit): *anunțiu, anunțiu* (după lat.). *Acel anunțiu al momentului nu este îndestul pentru cerințele critice literare*. MAIORESCU, CR. I, 120.] — N. după fran.

ANUNȚĂ vb. I. *Annoncer*. — „A face cunoscut, a încunoștința, a aduce la cunoștința, a vesti, a înștiința, a da de știre“. *Îndată la apurifiunea cărții... și-au împlinit datoria de a o anunța... publicului celitor*. MAIORESCU, CR. I, 120. | Special. A spune numele cuiă care a venit în vizită sau pentru afaceri, a vesti sosirea cuiă. *O slugă mă anunță*. C. NEGRUZZI, I, 68.

— N. după fran. (= lat. *annuntiare*.)

ANUNȚĂRE s. f. *Action d'annoncer, annonce*. — Infinitivul verbului *anunța*, devenit abstract verbal.

ANUNȚĂT, -Ă adj. *Anoncé*. — Participiul verbului *anunța*, devenit adjectiv. *Vezi anunțat odată, că mâne, fiind ziua aniversară a A. S. Ducăi, va fi iluminată*. C. NEGRUZZI, I, 329.

ANURIE s. f. (Med.) *Anurie*. — Încetare morbidă a secrețiunii urinare, „oprire a udului“.

— N. din fran. (= grec. *ἀν*(v) privativ și *ουρ* „urină“.)

ÁNUS s. a. (Med.) *Anus*. — Orificiul exterior al intestinului gros (rectum), prin care ies afară materiile fecale. [Plur. *ánusuri*.]

— N. din fran. (= lat. *anus*.)

ANÚȚ s. m. (*Courte*) *année*. — Diminutivul lui *an* (derivat prin suf. -uș). În Maramureș. *Pe la anuș = pe la anul viitor*. În graiul de toate zilele nu se folosește, [ci] numai în poezie. TIPLEA, P. P. (Glosar).

ANVOÁNĂ s. f. } v. *amvon*.
ANVÓN s. a. }

AOACE adv. }

AOĂCI adv. }

Ici. — „Aici“. Se găsește numai la Moti și în Bihor. *A oacea = aicea*. FRÂNCU-CANDREA, R. 48. *Aoaștia = aicea*. VICIU, GL. *Avăț* (Bihor), *avășa* (Câmpeni-

Surduc, Boiul-din-sus), *uatš, qatš* (Moti). JAHRESBER. IV, 325. [Si : auăce, anăci, uăci, oăci.]

— Din lat. *hoc-ce*. Cfr. Hasdeu, *Etym. magn.* 1251. Cfr. *incoace*. În toate limbile romanice adverbele locale ale apropierii se reduc la *hac, hic* (cfr. *aci*) și *hoc*, cfr. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 475.

AOĂCE adv. }

AOĂCI adv. }

Lă. — „Acolo“. Întrebuințat în Bihor. *Aoace* = „acolo“. POMPILIU, BIH. 1004. *Aoaci* = „acolo“. REV. CRIT. IV, 336.

— Din latin. *illac-ce*. Cfr. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 475, unde se arată că în toate limbile romanice adverbele locale ale depărtării se reduc la *illac, illoc* (cfr. *acolo*) și *illic* (cfr. *acolea*). Cfr. și încoă. Știm din mărturiile latine (*Zeitschrift*, xxx, 653), că grupul *ella* se pronunță la poporul roman, cel puțin în unele regiuni, cu *l* velar, care s'a vocalizat apoi în limba română. Astfel: *stella* > *steta* > *steva*, *illa* > *eta* > *eva*, *illac* > *eta* > *eva*. Știm de asemenea din comparația tuturor limbilor romanice, că pronumele *ille* și-a pierdut vocala inițială când avea funcțiune de articol; tot astfel adverbele locale *illac, illoc, illic*, așa că *illac* > *ta* > *ta*, deci *illac-ce* > *uace*, și cu adăogirea lui *a-* (cfr. *ici* = *acici*): *auace, aoace*.

AOĂRE adv. }

AOĂREA adv. } v. aorea

AOILEO! interj. }

AOLEĂ! interj. } v. aoleo!

AOLEALĂ s. f. 1°. *Lamentation*. 2°. *Chanson plaintive* (que les amis chantent au fiancé pendant qu'on lui fait la barbe, avant les noces). — 1°. În unele părți din Muntenia (Ilfov, Prahova, Ialomița) *aoaleală* = „văicăreală, plâns neîntrerupt însoțit din când în când de țipete“, d. e.: *Ce atăta aoaleală, că doar nu eră să trăiască cât lumea!* sau: *Mai încețează odată cu aoaleala, că iar te iau!* PAVELESCU. | Special. Prin restrângere a sensului, și cu o nuanță de glumă sau de ironie: „*Aoaleală*“ sau „*daoaleală*“ se chiamă cânteculele ce se cântă, când rade pe mire. (Beilic, în Dobrogea), ap. HEM. 1256; cfr. MARIAN, NU. 301. [Si: *daoaleală*.]

— Derivat din *aoli* (*daoli*), prin suf. abstr. *-edlă*.

AOLEO! interj., subst. }

AOLÉU interj., subst. }

Oh, mon Dieu! Vraiment! Ma foi! Aie! Ah! Eh! „E, ca și „vai!“ sau „ah!“, un strigăt de durere, dar nu e, ca acestea, o scurtă exclamare reflexă, care se ivește în momentul când simțim durerea, ci mai mult un strigăt de văitare sau de bocire, cam ca „vai de mine!“ De aceea se aude adesea lungit: *ă-oleo! a-oleo!* sau repetat, sau în legătură cu alte exclamații de durere. Se întrebuințează de multe ori în glumă și în ironie. *Aoleo* e mai ales forma muntească, *auleu* cea ardelenască; Moldovenii zic mai ales: *valéu* și *aléu*. *Fata Brâncovanului... se bocea în gura mare munte-nește, de ziceă: „Aolio, aolio!“ că va pune taica pungă până în Țarigrad!* NECULCE, LET. II, 280. *Auleu! auleu!... Ține-mă bine, doftore, că-mi vine amețală.* ALECSANDRI, T. 1638. *Atunci Dănilă... ia o drugheniță groasă... și păc! la tâmpla dracului cea dreaptă, una! — „A... leu! destul!“ — „Ba nu!“... Țros! și la stânga una! — „Va... leu! destul!“ — „Ba nu-i destul“, și-i mai trage și'n numele tatălui una! — „A... uleo!“ strigă dracul.* CREANGĂ, P. 55. *Aoleu! nu mă strânge-așa de mână!* COȘBUC, F. 88. *Valeu, valeu!... scapă-mă, și făgăduesc să-ți dau patruzeci de ani de sănătate.* C. NEGRUZZI, I, 92. *Valeo, inima mă doare!* TEODORESCU, P. P. 311. *Aoleo și vai de mine, Aș jucă și n'am cu cine!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 419. *Mama' mpunge și eu trag,*

Aoleu, ce lucru fac! ZANNE, IV, 472. „*Auzirăți, fă leică, că bou îl codalb al lu nenea Radu Bobeică și se-a scrintit un picior dă dinainte*“ — „*Aoleo și aled*“, *strigară toți și toate.* JIPESCU, O. 40. *Aoleă, maică, mă doare, Mă doare la inimioară.* BIBI-CESCU, P. P. 73. || Strigăt de spaimă sau de surprindere. Se întrebuințează aproape numai în ironie. *Valio, lupu mă mănâncă! Lupule, nu mă mănăcă Pân'a răsări luna, Să dau mâna cu puica.* ȘEZ. I, 48^b/₇. *Nu, că zic eu, da chiar vine, iacătălăi!* — „*Valeu! Ce spui?*“ CREANGĂ, P. 121. „*Măi țigane, a murit tat'-tău!*“ — „*Aoleu! Și luleaua mea la el!*“ ZANNE, P. VI, 359. || Când amenințăm sau compătımim pe cineva (închipuindu-ne durerea lui). *Aoleo, măi hoț de dor, N'am topor să te omor!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 93. *Aoleo, popo sărace, Turcii cu Chira ce-or face!* idem, 494. *Aoleo! dară zmeii, când simfiră! Unde veneau cu o falcă în cer și cu una în pământ!* ISPIRESCU, L. 302. *Aleo! maică, măicu-liță, Poate lungeși tu mînte scurtă, Femeie nepricepută!* POP., ap. HEM. 823. (Cfr. aleleli oliolioli) || Exprimă un regret, ca „hei!“ *Aoleo! Unde eră Dumnezeu, să vadă bucuria unchiașului.* ISPIRESCU, L. 97. || Exprimă admirație, ca „of!“ une-ori. *Valeu! Că frumușică leliță!* ALECSANDRI, T. 659. *Auleo! mamă, da ce frumos miroasă!* POP., ap. HEM. 1255. || Corespunde lui „tii!“ *Aoleo! Eră să uit a vă spune, că în curtea zmeoaicei eră[u]... pari... și în fiecare par câte un cap de om.* ISPIRESCU, L. 260. | *Aoleo, bine zici; despre nenea Ion eră vorba?* (Brăila), ap. HEM. 57. || *Strigătul de dor al Românilor [este] „aoleu și oliolio!“* ODOBESCU, I, 207. | Adesea, ca refren în poezii populare. *Pentru tine rujă 'nvoaltă, Mă rup cîinii și mă latră, Aoleo!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 370.

Substantivat. „Bocet, văicăreală.“ *S'a pornit... la plâns și la aoleo.* PANN, E. v, 62. *Fuge de la aoleu și dă peste oleoleu.* idem, ap. HEM. 1255 : „il tombe de fièvre en chaud mal.“ || *Când un lucru nu e de aur bun, poporul zice, în glumă, că e de „aoleu.“* (Bucium, comit. Făgăraș), ap. HEM. 1254. *Inel de-auleu* (= „de aur“, ... în înțeles ironic). PAMFILE, J. II.

[Si: *aoleu, aolea, aolio, aléu, aled, alió, aled* (*elio* = „vox iridentis“. ANON. CAR.); *auleu, auliu, ap. TDRG., aulea* GOROVEI, c. 11, *auleo*; în Mold., prin apropiere de „vai!“: *valéu, valeo, valió, valiu* ȘEZ. III, 6/3; după COSTINESCU, și: *aoileo*. | În poezia populară primește adesea proteza unui *d'*: *D'aleo, Doamne, ce păcat!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 377. *D'aleu! codre, frățioare. Ce-ți făcuși frunzișul des!* ALECSANDRI, P. I, 61. *D'aoled, nene Mateiu, Roagă-te d'ale fomei, Să juptoie nescăi tei.* ZANNE, P. VI, 200.]

— Compus din interj. *a(u)!* și din *le(le)!* (s. v.)

AOLÍ vb IV^a 1°. *Lamenter, plaindre*. 2°. *Se lamenter, se plaindre, geindre*. — 1°. Trans. „A bocî, a văicăra, a plânge“. *Cu soru-sa ședeă de multe ori plângându-l și hăolindu-l.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. 55. *Te bocesc, te aolesc, îți pun lumânarea.* JIPESCU, O. 66. || 2°. Refl. „A se bocî, a se văicăra, a se plânge“. *Și creștinul s'aoaleă, Parcă șarpe-l sugrumă... Răcnet mare s'auzeă, Grecul legat s'aoaleă.* ȘEZ. IV, 132-133. *Și-am prins tare-a mă cântă, Și-a mă vâetă, Și-am prins a mă dăuli Și-a mă glăsu...* MARIAN, V. 123. *Ce te hăulești?* idem, D. 101. *Nația... merită soarta ce îndură și ...se cade să se aolească.* JIPESCU, O. 24. | Absol. *Și m'am trezit de-odată... De mănuri legată... Plângând, oftând și dăulind.* MARIAN, NU. 22/33. [Si: *aull*. | Prin confuziune cu „hăuli“ (s. v.), și: *hăolb, hăull*. | După „d'aoled“, și: *dăol, dăuli*.]

— Derivat din *aoled*, cu sensul original „a strigă aoleu!“

AOLÍ vb. IV^a v. hăuli¹.

AOLICĂ: interj. *Ah! Hélas!* — Se întrebuințează numai în poezii populare, mai ales în glumă, spre

a exprimă o ușoară părere de rău, amestecată cu iubire sau cu plăcere. *Aolică-lică, floare! De n'ai fi fărmedătoare, Nu m'ai abate din cale, Să calc pe urmele tale!* ALECSANDRI, P. P. 277. *Aolică, d'aolică, Mult mi-e drăgulița mică*, idem, P. P. 279/1. *Aulică, bine-mi pică, Crăstăveși cu mămăligă!* ZANNE, P. III, 517. [Și: *d'aolică, aulică, aolico*, ap. TDRG. | În gura Țiganilor: *aolica!* ȘEZ. I, 226/3.]

— Derivat din *aoleò!* prin suf. dim. *-ică*.

AOLIO! interj. v. *aoleò!*

AORĂR † s. a. (Biser.) v. *orâr*.

AÓREA † adv. }

AÓRIA † adv. }

Quelquesfois, de temps en temps; tantôt... tantôt. — „Câte odată, une-ori“. *Aoria pătrunde și păreții*. MOXA (a. 1620), 404/3. *Măncări nu-m[și] trebuie, numai pâne și mashine și aoria vearze*. DOSOFTEIU, v. S. 151^b. *Aorea amândoa aceste slove... le întrebuințează*. P. MAIOR, IST. 132. *Măcar că aorea eră biruința Sărbilor, dar ce folos! că Turcii nu da dosul*. DIONISIE, C. 229. || Repetat. „Când... când, acum... acum, aci... aci, câte odată... altă dată“. *Fata mea rău se drăcește și aorea cade în apă, iară aorea în foc*. CORESI, ap. HEM. 1258. *Aoria biruea Grecii pre Troiani, aoria Troianii pre Greci*. MOXA, 353/39. *Când o rădică [măna sf. Ioan] aoria se deșchide, aoria se'nchide*. DOSOFTEIU, v. S. 6, 2. *Îi mănca, aore fripte, aore rasol*. DIONISIE, C. 222. || Întruințat încă azi în Țara-Oașului = *Aorea* = câte odată, une-ori, altă dată; *aorea*..... *aorea* = „când... când“. CANDREA, T. O. [Și: *aoăre, aoărea*.]

— Din a (2°) + *oare* sau *ori* (cfr. *a-dese-ori, a-rare-ori, a-bună-oară* etc.). Cfr. alb. *ahere* „alsdann, hierauf“

AORIST s. a. *Aoriste*. — Timp în conjugarea greacă, arătând acțiunea trecută într'un mod nedeterminat (corespond. „perfectului simplu“ al nostru).

— N. din fran. (lat. *aoristus* < grec. *ἀοριστος*, din *ἀ* privativ și *οριστος*, „mărginit, determinat“.)

AÓRTĂ s. f. (Anat.) *Aorte*. — Artera principală care pleacă de la inimă și din care se desfac apoi toate vasele arteriale ale circulațiunii celei mari a sângelui.

— N. din fran. (= grec. *ἀορτή*.)

AÓRTIC, -Ă adj. (Anat.) *Aortique*. — (Care se ține) de aortă.

— N. după fran.

AORȚITĂ s. f. (Med.) *Aortite*. — Inflamația tunicii externe a aortei.

— N. din fran.

APĂ s. f. I. *Eau* (*source, rivière, étang, mer* etc.). II. 1°. *Eau* (*minérale, gazeuse* etc.). 2°. *Eau* (= *larme, salive, liquide séreux, sueur*). III. 1°. *Hydropisie*. 2°. *Tumeur*. IV. (Au plur.) *Eau, reflets d'une étoffe ou d'un métal, veine, moirage*. V. *Sorte de danse populaire à l'occasion des fêtes nuptiales*.

I. *Apă* fiind un substantiv concret cu înțeles colectiv, în noțiunea sa se cuprinde numai ideea materiei, fără să exprime, în același timp, o idee precisă cu privire la formă sau cantitate, idee, care apare în mod lămurit numai în unitatea: „picătură“ (s. v.): *Apa curge, pietrele rămân. Apa stinge focul*. || De aceea *apă* poate înlocui cuvintele „izvor, fântână, puț, vale, pârâu, gârlă, râu, lac, mare etc.“, când nu ținem să precizăm ideea. *Urciorul nu merge de multe ori la apă*: „tant va la cruche à l'eau, qu'à la fin elle se casse“. *A duce (vitele) la apă*: „mener boire“. *Va fica pomul lângă apă, Carele de roadă nu se scapă*. DOSOFTEIU, PS. 12. *O apă mare, care se numește Ma-*

rea despre miază-noapte. DRĂGHICI, R. 5. Se întrebuințează cu predilecție atunci când se exprimă și numele râului, gârlii, văii etc. *Au vândut a lui di-reaptă ocină și moșie din sat din Fălpești, ce iaste pre apa Oituzului*. HRISOV (a. 1591), ap. GCR. I, 38/28. *Să-mi aduci vasul cu botez, care se păstrează în-tr'o bisericuță de peste apa Iordanului*. ISPIRESCU, L. 29. Pus și în urma numelui râului (văii, gârlii etc.), cu un epitet după el: *Mureș, Mureș, apă lină, Cim'te bea tot se'nstreină*. ZANNE, P. VI, 210. | În susul apei: „en amont, d'amont“; în josul apei: „en aval, à vau-l'eau“. | În sensul acesta de „râu, vale etc.“ *apă* poate avea și un plural: *Multe ape ne despart(e)*. RETEGANUL, CH. 12. *Trecând peste nouă mări, nouă țări și nouă ape mari...* CREANGĂ, P. 208. Luat în sens material, *apă*, bine înțeles, n'are plural de cât doar când ne gândim la „valorile“ ei: *Răsare luna... rumenind... a râurilor ape*. EMINESCU, P. 183, sau la mase mari de apă: *Focul meu a-l stinge nu pot cu toate Apele mării*, idem, P. 38, sau la mai multe rânduri de o cantitate de *apă*, ca în expresia: *A spălă (sau: a da) (cevă) în mai multe ape* = „în mai multe rânduri de apă, ca să se spele bine, să se facă curat de tot“. De asemenea se întrebuințează pluralul, când un râu etc. se umflă, aducând cu sine pietre, nisip etc., zicându-se că: *Apele vin mari* (cfr. fran. „les grandes eaux“). *În luna lui Septembrie s'au pornit ploii grele, cât au venit apele mari, afară din măsura lor*. MUSTE, ap. HEM. 1288. | Singularul reapare însă, când „apele“ revărsate revin „la matca lor“: *Apa trebuie să vie la matcă și omul (mojic) la teapă*.

Rolul cel mare pe care-l are apa în viața de toate zilele și în credințele poporului român explică deasa întrebuințare a cuvântului în limbă și multe locuțiuni stereotipe și figurate.

În vechime *apa* eră considerată ca unul dintre cele patru elemente fundamentale. *Din patru toamele cunoaștem, că iaste adunată și făcută lumea: foc, văzduh, apă, pământ*. MSS. (s. XVII), ap. HEM. 1260. *A cere pământ și apă* — „aquam terramque petere ab aliquo“ — eră, la Persii vechi, semnul prin care se cerea dușmanului supunere deplină. *Împărați, pe care lumea nu putea ca să-i încapă, Au venit și'n țara noastră, de-au cerut pământ și apă*. EMINESCU, P. 240. || *A bate apă în piua* = „a spune mereu același lucru, a se repeta, a nu innaintă de loc (într'o discuție)“: „battere l'eau“ (ital. „batter l'acqua nel mortajo“). *Eu știu ce știu eu: degeaba mai bați apă'n chiuă să s'aleagă unt, că nu s'a alege niciodată*. CREANGĂ, P. 118. | *Sângele apă nu se face*; se întrebuințează în mod fig. spre a exprima puterea sentimentului de înrudire de sânge. (Cfr. ital. „il sangue non fu mai acqua“, germ. „Blut ist dicker als Wasser.“) *Nevasta celui bogat de multe ori făcă zile fripte bărbatului, ca să-l poată descotorosi odată de frate-său. Ea zicea adese-ori: „Frate, frate, dar pi-ta-i cu bani, bărbate!“ — „Apoi dă, măi nevastă, sângele apă nu se face. Dacă nu l'oiu ajută eu, cine să-l ajute?“* CREANGĂ, P. 38.

După proveniență, *apa* este de izvor, de fântână (puț), de pârâu (gârlă, vale, râu), de lac, de mare etc. *Cumu-i apa cea de ploaie, ce să pogoară dein mări pre pământ...*, așa și duhul svânt... VARLAAM (a. 1643), ap. GCR. I, 107/23.

După întrebuințare, *apa* este de băut, de fiert, de spălat, de scăldat, de innotat, se întrebuințează ca forță motrice etc. *Bând apă odată, pe osteneală, au căpătat offică*. DRĂGHICI, R. 3. *Badiu mieu... Făcutu-și-a o fântână și strigă seara pe lună: „Hai, măndro, la apă bună, Apă bună de băut, Gură dulce de vândut, Apă bună de gustat... Să n'ai teamă de bărbat“*. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 233. || Spre a exprima sărăcia desăvârșită: *A nu avea (nici) după ce bea apă* = „a nu avea nimic de mâncare (după care să îți se facă sete), a fi sărac lipit“. *A ști (sau: a vedea) în ce apă (sau: ape) se adapă (sau:*

se scaldă) cineva = „a-i ști dispoziția momentană în privința unui lucru, gândurile, apucăturile (precum stie vânătorul locu, unde vine animalul să bea apă).” *Să vedem în ce apă se adapă* = „wir wollen sehen was er will, welcher Meinung er ist”. POLIZU. | Spre a exprima dragostea sau simpatia pentru cineva (pe care ți-l inchipui în același timp ca mic) se zice că l-ai sorbi într'o lingură (sau: într'un pahar) de apă. *Broasca se dete de trei ori peste cap și se făcă o zină gingașă și plăpândă și frumoasă, cum nu se mai află sub soare. Îi venea flăcăului, de drag, să o soarbă într'o lingură de apă.* ISPIRESCU, L. 35. | A îmbătă pe cineva cu apă rece = „a-l ameti cu vorba, a-l încântă cu vorbe goale, cu făgădueli”. *În drugau vorbe potrivite, ca să imbete lumea cu apă rece.* POP. (Transilv.), ap. HEM. 1269. || A-l lăsa (pe cineva) să se scalde în apele sale. PANN, P. V. II, 100 = „a-l lăsa în voia sa, a-l lăsa să facă ceva după cum îi e cheful, după cum îl taie capul etc.” | Toți se scaldă într'o apă = „toți sânt de o potrivă”. PAMFILE, J. 382. || A fierbe pe cineva fără apă = „a-l chinui fără îndurare” : „faire griller qq. à petit feu”. ZANNE, P. III, 448. || A plutii în apele cuivă = „a fi de părerea cuivă” (probabil după fran. „être dans les eaux de qq.”). *Sper, ...că îți voui fi intrat cu totul în plac și că deocamdată mă pot răsfăta, plutind pe deplin în apele tale.* ODOBESCU, III, 155/15. | A călători în ape rele. ZANNE, V, 112 = „a fi pe drumuri primejdioase” : „marcher sur une mauvaise herbe”. A fi în apele sale = „a se simți bine, în largul său” : „être à son aise”. *Iorgule, ai ceva care-mi tînuiești. Nu ești în apele duminale.* ALECSANDRI, T. 1433. | A nu fi cu toată apa sau în toate apele. PAMFILE, J. I, 383 = „a nu fi în toate mințele”. *Tu nu ești cu toată apa!* SLAVICI, ap. TDRG. || A-i veni cuivă apa la moară = „a se schimbă împrejurările în favoarea cuivă”. *Îi venise acuma și lui Dănilă apa la moară.* CREANGĂ, P. 59; în opoziție cu: A-i lua (sau: a-i tăia) cuivă apa (de la moară). (Cfr. fran. „faire venir l'eau à son moulin” și „rompre l'eau à qq.”). *M'am zbatut cât am putut, da-mi luase apa.* CARAGIALE, S. 87/11. *I-a luat apa* = „i-a luat înainte”. PAMFILE, J. II.

După aspect, gust, compoziție etc. apa este limpede, turbure etc. A pescui în apă turbure (probabil după fran. „pêcher en eau trouble” = „a se folosi de turburarea trebilor publice sau particulare spre a câștiga”. POENAR, ap. HEM. 1270 (fiind-că într'o apă turbure se prinde lesne pește). || În opoziție cu apa sărată, a mării, apa de băut (a râurilor) se numește apă dulce : „eau douce, potable”. *Am scos acest izvor de apă dulce și pururea curătoriu, adăptoare de suflete omeniești.* SILVESTRU (a. 1642), ap. GCR. I, 98. *Pești de mare și pești de apă dulce.* || La minerii transilvăneni: Apă poleită = „care conține aur” : „eau aurifère”. *Acolo sânt ocne foarte alese. Aproape de dinse cură în jos o apă..., care se chiamă Arinaș, și-i zic apă poliită.* GEOGRAFIA ARDEALULUI (s. XVII), ap. GCR. I, 176. || În Brașov, femeile deosebesc apă moale (cea de ploaie) și apă aspră (cea văroasă, de izvor), care, nefiind bună de spălat, „se moale” cu cenușă, sodă etc. | Când e neamestecată (cu vin), apa e goală sau chioară. Apă goală se zice în mod fig. și la „o nimica toată”. PAMFILE, J. 383. | Apă minerală : apă de izvor care conține substanțe minerale dizolvate într'însa, proprie pentru băut sau pentru făcut băi, la diferite boale sau afecțiuni ale corpului. Deosebită după localitatea unde se găsește izvorul: Apă de Căciulata, de Breazu, de Buda, de Vichy etc.

Fiind fluidă, apa (în înțeles de „fluviu, mare, ocean”) stă în opoziție cu „uscatul”. *Acesta adună oști mari pre apă și pre uscat, de se lovî cu Grecii.* MOXA, 351. | Apa e stătătoare sau cur(g)ătoare, în cazul din urmă e lină sau repede. *Pești de apă curgătoare și de apă stătătoare, Cu năvodul pescuși și cu undița undiți.* ALECSANDRI, P. II, 105. † A fi

(toți) o apă și A face o apă (din toate) = „a fi egali, a șterge toate deosebirile, a (se) contopi într'una”. *Îmi place egalitatea. Nu admit eu deosebiri și distincțiuni d'alea între făpturile lui Dumnezeu. Cer să fim toți o apă.* GHICA, ap. HEM. 1270. *A face o apă din toate acele popoare, fără a mai lăsa să subsiste distincțiuni de legi și de privilegii, de limbe, de credințe, de uzuri, ba nici chiar de port: iată ceea ce se frământase... în creerii lui Iosif al II-lea.* ODOBESCU, III, 521. | A scrie pe apă = „a da uitării, a nu ține socoteală de oarece”. ZANNE, P. V, 586. (Cf. lat. „in aqua scribere.”) | A duce apa cu ciurul și A căra apă la puț. TDRG. = „a face încercări zadarnice” : „porter de l'eau à la rivière”. | A face un lucru apă = „a-l face să dispară, să intre în pământ (ca apa), a-l fură”. HEM. 1271. | A scăpat căciula pe apă = „a scăpat prilejul”. PAMFILE, J. 383. | (A ști, a vorbi, a spune ceva) ca (de) pe apă sau ca apa = „în mod curgător, curent”. *Aș fi spus toate regatele, marile ducate și ducatele Germaniei... ca pe apă, fără să mă o-presc, fără să răsufiu.* DELAVRANCEA, ap. TDRG. *Chirița: „Le-ați auzit [cum vorbesc franțuzește]? Ca apa!”* ALECSANDRI, T. 464. *Parcă ești un zodieriu, de le spui toate, ca de pe apă!* SBIERA, P. 236/13.

(În credințe și obiceiuri populare.) Apa ne(i)ncepută, adică apa din care nu s'a scos încă pentru băut, joacă un rol important în descantece. „Cum trebuie să te îngrijască?” „Să mă spele în toate zilele cu apă ne(i)ncepută”. ISPIRESCU, L. 15. | Apă vie se numește, în basmele poporului român, apa care ar fi având puterea de a învia : „eau de Jouvence”, iar apă moartă, cea care poate omori pe cineva, numai stropindu-l cu ea. *Să-mi aducă... apă vie și apă moartă de unde se bat munții în capete.* CREANGĂ, P. 272. | Apa morților = „o tremurare a aerului, care dă iluzia unei ape curgătoare pe o câmpie întinsă (în zile calde)”. *Peste întinderile de la hotarul vederilor jucau valurile apei morților, această fermecătoare și amăgitoare arătare.* SANDU-ALDEA, U. P. 57. | Apă mare, apă sfințită, sau numai apă = „aghiasmă”. (Piscu, în Dolj; Miroslava, în Iași), ap. HEM. 1279. | A face apa (unei lăuze) : „a se duce la preot, ca s'o sfințească”. PAVELESCU. | Apă-botează = „bobotează” (s. v.). CANDREA, T. O. | A face cuivă apa (în care se scaldă mortul) = „a-l pune bine, a-l omori” („jmd. den Garaus machen.” BĂRCIANU). | *Împrejurul iadului se află un fel de câmpie stearpă, ca și când ar fi arsă de foc. Iar prin câmpia aceea trece Apa Sâmbetei, care se revărsă în iad. De aici apoi și blăstămul: Ducete-ai cu apa Sâmbetei, adică: „luă-te-ar dracul, să nu te mai văd!”* MARIAN, I. 459. *Împrejurul raiului se află câmpii întinse, sau mai tot așa de frumoase și pline de bunătați, ca și raiul. Prin mijlocul acestor câmpii trece un râu mare și limpede, numit Apa Duminiceei, care se revărsă în raiu idem, I. 476.* | A scoate apă din piatră = „a face un lucru (aproape) peste putință, a face pe dracul în patru, a fi foarte ingenios”. *Cu una cu alta, mai cu ce aveă de la părinți, scoase apă din piatră și ajunse a fi jinduît de multe fete din sat.* DELAVRANCEA, ap. HEM. 1273. *Om ca Gheorghe, mai rar! Acela scotea apă din piatră (= „om zdravăn și priceput”).* PAMFILE, J. II. | A închea apele = „a le face să înghețe sau să stea pe loc”. *Aflară despre un vrăjitor meșter, carele închea și apele.* ISPIRESCU, ap. HEM. 1278, se întrebuințează, în sens fig., mai ales cu privire la cei care spun minciuni mari. *Minte, de încheagă apa.*

II. 1°. P. ext. Apă, însoțit de un atribut, se întrebuințează pentru orice lichid, care n'are alt nume în limba română, mai ales pentru preparate farmaceutice (cfr. picături), preparate industriale pentru toaletă, parfumuri etc. Cele mai multe sânt traducerii din alte limbi. Atributul arată: a.) locul de fabricație, care i-a dat numele: Apă de Colonia : „eau de Cologne”. *I-am turnat pe gât câteva linguriți de apă de Colonia.* C. NEGRUZZI, I, 62. (Cfr.

odicolon.) | b.) materia (planta) cu ajutorul căreia se prepară sau pe care o conține. *Apă de trandafir* (germ. „Rosenwasser“), *apă de melisă* (fran. „eau de mélisse“). [Cu] *cărămidă arsă stropită cu apă de salcâm și apă de pelin... își întindea pelița*, [cu] *buretele muiat în apă de castraveți... își scoate petele...* GHICA, ap. HEM. 1289. *Apă de sodă* sau *apă gazoasă* (fran. „eau gazeuse“) etc. | c.) scopul pentru care se întrebuințează. *Apă de ochi*, de obraz, etc. | d.) În Transilvania. *Apă acră* (germ. „Sauerwasser“, ung. „savanyúviz“): „eau minérale“. *Apă regală* (fran. „eau régale“) se numește... un amestec de acid clorhidric și de acid azotic. PONI, 111/26. *Apă-tare* (fran. „eau forte“) = „acid azotic subțiat cu apă“. *Apa Crăesei* = „alcoolat de roșmarin“: „eau de la reine de Hongrie“. HEM. 1289. În Moldova. *Apă-de-nimic. Unii bolnavi* [de tuse] *cumpără sanabor și apă-de-nimic, că zic că se mai ușurează*. ȘEZ. IV, 29/36. *Apă-de-oase* = „iodură de potasiu“: „iodure de potassium“. DDRF.

2°. P. anal. și fig. Secreționi apatoase ale trupului omenesc: a) „Lacrimă“. *Bărbia i-o ridică, s'uită'n ochii-i plini de apă*. EMINESCU, p. 193. (Cfr. lat. „illis ex oculis multa cadebat aqua“. PROPERTIUS.) || b) „Sculpat, salivă“. A-i lăsa cuivă gura apă după ceva = „a avea dorință mare după ceva (o mâncare etc.)“: „en venir (à qqn.) l'eau à la bouche“ (ital. „venir l'acqua in bocca“, portg. „vir a agoa á boca“, germ. „jemandem das Wasser im Munde zusammenlaufen“). *Le lăsa gura apă, la toți, după așa bucățică*. ISPIRESCU, L. 213. *Îți lașă gura apă, când te-i uită la ei cum mănâncă*. JIPESCU, O. 153. | Te-a trecut apa sub limbă, se zice în Mehedinți (Vânju-mare), când e un mare ger. HEM. 1271; în Hfov, Ialomița, etc., cu același sens: își ingheață apa sub limbă. PAVELESCU. || c) „Lichid seros“. *Despre bucele dulci se spune că „apătoasă“ sau „lăsa apă“*. | A lăsa apă (la animale): „a sparge sau a înțepă o bubă, o umflătură, ca să se scurgă lichidul adunat în ea“, fig., a lăsa apă cuivă: „a-i scoate din cap o idee greșită“. PAVELESCU. || d) „Sudoare“. A fi (numai o) apă = „a fi plin de sudoare“: „être en nage, en eau“. *Luptătorii erau toți apă*. CATANĂ, P. B. I, 99.

III. (Pat.) În popor se zice apă la diferite boale. 1°. Boala numită și „dropică“. „Are apă“ se zice la cei bolnavi de dropică. (Slujitori-Albotești, în Brăila), ap. HEM. 1292. | P. ext. A avea apă la cap = a.) (în sens propriu) „a fi hidrocefal“. b.) fig. „a fi prost, idiot“. || 2°. Boală de vite. „Apă“ la cai și la boi este o umflătură a picioarelor de la genunchi în jos. (Sculeni), ap. HEM. 1292. „Da ci i-i boulu, vere Gheorghii?“ — „Ia, o luat apă la un chicio“. (Ibănești, în Tutova), ap. HEM. 1292; de aci fig. Are apă la picioare, se zice (în Dâmbovița) celui ce alunecă și cade într-una. PAVELESCU. || 3°. † Apa-trândului = „disenterie“. *Fu tatăl lu Poplie de miată și de apa trândului lânged*. COD. VOR. 98/1 (= cuprins de friguri și de vintre zăcând. N. TESTAMENT, 1648; de friguri și de vintre fiind cuprins zăceă. BIBLIA, 1683: „le père de Publius était au lit, malade de la fièvre et de la dysenterie“). || 4°. Apă-albă: „cataracte“ și apă-neagră: „goutte serine“. *Aceea ce i-au acoperit chiar lîntea luminei ochiului, fiind puțin cam albă, nu este albeață, ce unii zic apă-albă, iar unii zic apă-neagră*. (a. 1815), URICARIUL, VII, 69.

IV. La plural. Luciu ce se arată, în lumină, pe obiecte scilpicioase. *O pală de Taban, cu apele negre pe tăș și cu mâner de pietre scumpe*. ODOBESCU, I, 132/38. *Părul... undeață, făcând ape-ape*. DELAVRANCEA, S. 111/8. [Vălătuci] *de nori, ce făceau ape, scilpind ca niște bucăți de șief*. VLAHUȚĂ, N. 24. *Eră ea neagră din fire și toată lumea îi ziceă „Țiganca“... Da eră frumoasă... frumoasă tare, cu părul în apa penei de corb*. SADOVEANU, SĂM. VI, 63. *Stofe, pietre scumpe cu ape*.

V. (Cor.) Într obiceirule nunții țărănești este și

jocul numit „apa“ sau „găleata“. Cfr. MARIAN, NU. 478; HEM. 1290—1292; SEVASTOS, N. 152/35.

[În vechime scris une-ori: *appă* (s. XVII), ap. HEM. 1281. | Odată se găsește în poezia pop. pluralul *apuri*: *Munți înalți, Mândria pământului, Cu izvoare adânci, Cu apuri calde*. SEVASTOS, N. 191/35.]

— Din lat. *agua*; ital. *acqua*, sard. *abba*, engad. *ouua*, v.-prov. *aigua*, fran. *eau*, span. *agua*, portg. *agoa*.

APAGOGIC, -Ă adj. *Apagogique*. — Care dovedește ceva prin arătarea imposibilității contrariului, prin reducerea la absurd. Une-ori se întrebuințează în geometrie. *Demonstrațiunea îndirectă numită și apagogică* („deductio ad absurdum“). MAIORESCU, L. 138. — N. din fran.

APĂI adv. v. apoi.

APĂLT † s. a. *Ferme, bail*. — Darea în întreprindere, luarea cu arendă a încasării veniturilor (comunei, statului) rezultate din vânzarea unor lucruri de consumație. Cuvânt din vremea Fanarioților (azi cu totul ieșit din uz) și care trebuie să fi avut o circulație foarte mică. *Apaltul cărților de jocu, ce vin aice în țară*. URICARIUL, V, 56/21. *Carnea, pânea și lumânările se vindeau la contracții cu apalt și se însemnă în contract prețul fix*. FILIMON, ap. TDRG. I, 74. *480 de galbini și-o sută de testele de la apaltul cărților de joc*. ALECSANDRI, T. 1354. [Plur. -palturi.]

— Din ital. *appalto*, idem.

APANAJ s. a. *Apanage*. — Domeniu, proprietate, venit anual, acordat de suveran sau de parlament unui membru al familiei domnitoare și p. ext. și alt cuivă. *Acest venit este cunoscut ca un apanaj a/l/ Doamnei*. URICARIUL, VII, 108/5. | Fig. *Moldova se hotări de apanajii Fanarioților. Un veac se mulse fara de acești arendași*. C. NEGRUZZI, I, 276. || P. ext. Ceea ce e propriu cuivă, „parte“. *Sărăcia e apanajul multor poeți*. [Plur. -naje și -najuri. | Ș: apanăgiu.] — N. din fran. (<lat.-med. *appanare*, din *ad* „la“ și *panis* „pâne“.)

APĂOS s. a. = paos. *Pausul, numit altmîntrelea, și mai ales în Moldova, „paos“ și „apaos“ constă dintr'un șip plin cu vin, apoi dintr'un colac care atârna de grumazul șipului și dintr'un lumină care se vîră de regulă sau în gârliciu șipului sau se lipește de colac*. MARIAN, I. 157. *Pe la 6 August (Schimbarea-la-față) „poporul face must și-l duce la biserică pentru apaos și colivă sau jertfă de struguri*. (Grumezoaia, în Fălciu), ap. HEM. 1260. *La înmormântare, „apaos“ se chiamă vinul cu care se stropește mortul în groapă*. (Copou, în Iași), ap. HEM. 1260. [Ș: apăus.]

— Pare a fi fost la început adverb și să fi însemnat „la paos“, și mai în urmă să se fi substantivat (cfr. „ameazăzi“); în cazul acesta ar fi compus din prep. a + paos.

APĂR s. m. 1°. *Porteur d'eau*. 2°. (Le) *Verseau, Verseur d'eau (constellation)*. 3°. *Marin*. — În Mold. 1°. Cărător, aducător, vînzător de apă. Cfr. sacagiu. *Bânduim ca să se dea plată... pentru 20 de ucenici străini și săraci ce se vor află la școală, pentru mîncarea lor, hârtie și cerneală, cu bucatăriul și apariul lor*. URICARIUL, XIV, 190/30. || 2°. P. anal. (Astr.) O constelație așezată între zodia țapului și a peștelui. *Apariul = vîrsătoriiul de apă, ydrohoul*. MSS. (s. XVIII), ap. HEM. 1259. [Traduce pe slavul „vodnikū“ = grec. ὕδροπος = lat. „aquarius“.] || 3°. † „Corăbier“. *Tatămieu, Apariul, prin multă vreme...cu corăbieria îmblînd...* CANTEMIR, IST. 259. [Pronunțat: *aparî(u)*.]

— Derivat din apă, prin suf. nom. agent. -ar. (Nu e probabil să fie urmașul direct al lat. *aquarius*).

APĂRĂ vb. I. I. 1°. *Empêcher, retenir, arrêter, repousser, défendre* (qch.) à (qqn.). 2°. *Refuser* (qch. à qqn.). II. 1°. (Refl.) *Se retirer, reculer. Refuser* (qch.). *Chercher des prétextes, prétexter. Éviter*. 2°. (Se) *défendre; (s')abriter, (se) mettre à couvert, (se) préserver, se garantir, se prémunir (contre le froid); (se) protéger* (contre). 3°. *Soutenir; protéger*. 4°. (Se) *défendre; prendre le parti* (de qqn.), *plaider* (pour qqn. ou pour soi). III. *Redresser (la tête), reculer*.

I. Trans. 1°. „A opri, a împiedeca, a reține; a respinge, a (in)depărta; a nu lăsa pe cineva să facă ceva, a nu lăsa să se întâmple ceva“. *Deaci dzise sutașului să străjuască Pavel... și nece urul să nu apare de ai lui, cum să nu-i slujască*. COD. VOR. 63° (= și nece unul de într'ai lui să nu-l oprească a-i sluji. N. TESTAMENT, 1648; și pre nimenea să nu oprească dentru ai lui, ca să-i poslușască. BIBLIA, 1688 : „et il commanda..., qu'on n'empêchât aucun des siens de le servir“. *Atunce aduseră cătră el un fecior, să pue mâna spr'însul și să se roage. E ucenicii apără ei*. Is. *zise lor: lăsați fciorii și nu apără lor să vie cătră mine*. TETRAEV. 233 (= opri. BIBLIA, 1688 : „mais les disciples les en reprenaient. Et Jésus leur dit: Laissez venir à moi les petits enfants, et ne les empêchez point“). *Zise Petru: „Pentru ce mă apărași și nu mă lăsași să într'u“* MSS. (s. XVII), ap. HEM. 1305. | Construit și cu obiectul pasiv în dativ (cfr. fran. „je lui ai défendu de parler“, „je te défends de parler“). *Nu apărarăși lui; cine nu e cătră noi, cu noi easte*. CORESI, ap. CP. 195 (= nu apărarăși-lu; cine nu e cătră noi, cu noi laste. RADU DIN MÂNICEȘTI : „ne l'en empêchez point, car celui qui n'est pas contre nous, est avec nous“). | *Ioan amă apără lui și grăi: eu trebuesc de tine a mă boteză și tu vii cătră mine*. TETRAEV. 204 (= conținea. BIBLIA, 1688 : „Mais Jean s'y opposait, disant: c'est moi qui ai besoin d'être baptisé par toi, et tu viens à moi.“) | Absol. *Che-mară și pre sv[ă]ntul și, neapărând [= neoprindu-i, neinterzicându-le], se luă și ucenicii cu sine de mear-să*. DOSOFTEIU, v. s. 5, 2. | Sensul acesta s'a păstrat până astăzi în unele regiuni. [Lăutarul, ducând „sobonul către mireasă, zice: „Ceasu ăl bun să dea Dumnezeu!“ Dar mireasa îl apără cu mâna; ... a doua oară... zice: „Noroc bun să dea Dumnezeu!“ Mireasa însă iară-l depărtează cu mâna. (Recea, în Vâlcea), ap. HEM. 1306. Apăr = „opresc, despart, nu las“, [d. e.]: „lucre și facă, că doară nu-l apără nime!“ (Abrud). VICIU, GL. *Cerând de la cineva voie de a face ceva, acela în semn de permisiune zice: „cine te apără“* adică: „cine te oprește? poți face!“ (Zagra, în Transilv.) CORBU. (Cfr. ital. „non lo para nessuno, se vuol andarsene“ = „nu-l oprește nimeni, dacă vrea să plece“.) | Spec. (Păstorit). *A apără oile (vacile, caii etc.)* = „a le întoarce, a le abate de la un drum greșit“. (Auzit în Sinaia); „a le îndepărta de un loc unde pășunatul e oprit, apropiindu-le de locul unde se află păzitorii“, d. e. *Apără și boii mei, neicutule!* (Ilfov, Prahova, Ialomița). PAVELESCU. *Apără boul încolo, nu-l lăsa la orz, alungă-l!* (Mold.) G. SĂULESCU, ap. HEH. 1306. | P. ext. † Despre oameni: „A căută să întorci pe cineva de la o hotărâre ori de la o intenție, a desmântă“. *Iară boierii îl apără de acea cale, să nu se ducă den țară și den domnie*. N. COSTIN, ap. TDRG. | *Apăru* = „feresc, cu dojană sau cu cuvânt, de ceva rău: moneo, prae-moneo, hortor...; warnen“. LB.

2°. Fig. † „A refuză ceva cuiva“. *Vrearea budze-lor lui n'ai apără lui*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1305 (= pohta rostului lui n'ai oprit de la el. PSALT. 1651; de voia buzelor lui n'ai lipsit pre dînsul. BIBLIA, 1688 : „tu ne lui as point refusé ce qu'il a proferé de ses lèvres“). *Rugându-se craiului de ajutor..., nu i-au apărat craiul ajutorul său*. N. COSTIN, LET. 1°, 135.

II. Gestul cu care oprim pe cineva este adesea identic cu un gest defensiv, prin care ne garantăm

siguranța noastră. (Cfr. v.-span., v.-portg. *mamparrar*, n.-span. *amparar* „a apăra“, care presupun o compoziție man u-parare „a apăra cu mâna“.) Astfel: *Apărarea unei lovituri* (= oprirea, pararea unei lovituri) este pentru mine o acțiune identică cu *apărarea mea de o lovitură*; tot astfel: *apără* (= oprește) *albinele ca să nu te împungă!* s'a putut preface lesne în: *apără-te, ca să nu te împungă albinele!* sau chiar în: *apără-te de albine, ca să nu te împungă!* P. ext. s'a putut zice apoi și: *apără-l pe altul, ca să nu-l împungă albinele sau apără-l de albine*.

1°. În funcțiune refl. a se apăra, deși nu are sensul propriu de „a se opri (pe sine de la săvârșirea unei acțiuni)“, are adesea înțelesuri figurate (învechite în parte astăzi), foarte apropiate de acest sens. Astfel: „A se retrage“. *Iară cel drept den credință va trăi și, de se va apăra, nu bine va sufletul meu întru el*. BIBLIA (1688), 907,1 (= cine se va apăra, acela nu place inimiei mele. N. TESTAMENT, 1648 : „or le juste vivra de la foi, mais si quelqu'un se retire, mon âme ne prend point de plaisir en lui“). | „A se da înapoi de la ceva“. *Dar boierii, ca să izbu-tească, nu se apăra nici de asasinat, nici de tră-dare*. BĂLCESCU, M. V. 16. || „A nu consimți, a face împotriviri“. *Boierii s'au apucat de Ștefan Petriceico... să-l rădice domn; el, apărându-se, să nu fie, și vrând să fugă noaptea, ei l-au păzit să nu fugă*. MUSTE, LET. III, 13. *Mult s'au apărat Antioh... și nu vrea să facă acel obicei*. NECULCE, LET. II, 314°. *Bogatul, văzând că casa chilipir o cumpără, Nu se gândea mai departe, deși întâiu se apără*. PANN, ap. TDRG. (Cfr. neapărat = „fără împotrivire“, deci „negreșit, de sigur“; cfr. span. *pararse*, „sich bedenken, Anstand nehmen“, *sin parar*, „ohne Verzug, augenblicklich“). | „A nu primi, a respinge, a refuză ceva“. *Nu mă voiu apăra a face aciara care-mi poruncești*. DOSOFTEIU, v. s. 82°/₂. *S'au apărat a face rugă*. MINEIUL (1776), 18°/₂. | Spec. (Jur.) (Învechit.) *Pot să se apere de tutela persoanelor care făc parte din cler*. HAMANGIU, C. C. 96. || „A găsi un prilej spre a nu îndeplini ceva, a pretexta, a se scuza“. *Deaca dzise lui Petru Domnul să arunce mreșta în mare, să veneadze peaste, începă a se apăra dzicând: „Învățătoriu, toată noaptea am trudit și nemică n'am prins“*. VARLAAM, C. 310°/₂. *El s'au apărat, că... i-urăt a se osteni*. DOSOFTEIU, v. s. 30°/₁. || „A ocoli, a evita ceva sau pe cineva“. *Ce? Pentru-că o datorie... e anevoioasă, sântem oare în drept a ne apăra de dînsa?* BĂLCESCU, M. V. 343. *Apără-te cu bună chibzuire de toate întreprinderile cele primejdioase*. MARCOVICI, D. 11°/₂₅. *Amor..., de care eu în viață foarte mult m'am apărat*. PANN, E. I, 46.

2°. Refl. „A-și garantă siguranța personală (p. ext. averea, moșia, etc.)“, trans. „a garantă cuiva siguranța personală (averea etc.)“, prin „ferire“ sau „scutire“ de o primejdie, prin „adăpostire“ împotriva ploii, vântului, frigului etc., prin „împotrivire“ la un atac etc. Se întrebuintează adesea în mod absolut. *Pavăza, cu care ne apărăm de săgețile ciale aprinse...* BIBLIA (1688), 4 pr.^o/₈. *Efthemie... să fie volnic să-și apere branștea ce easte mai sus de mănăstire, de cătră toți oamenii...* MSS. (a. 1612), ap. HEM. 1300. *Cela ce se va apăra de vrăjmașul său să nu-l ucigă, și de-l va ucide, să nu aibă nice o certare*. (Cfr. Caz de legitimită apărare.) PRAVILA MOLD. 47, 1. *Iară Moscalii nici se miră, numai se apără din tunuri*. NECULCE, LET. II, 429°/₁₀. *La vreme de nevoie să se poată apăra din cetate*. DRĂGHICI, R. 165. *Cei mai junii se apără cu turbare*. C. NEGRUZZI, I, 152. *N'au cu ce se apăra de necuratul*. ȘEZ. I, 19°/₃. (În ironie). *S'a împlinit vorba ceea: Apără-mă de găini, că de câni nu mă tem!* CREANGĂ, P. 188. *În costițe i-am giurat, Să n'o las de lângă mine și s'o apăr de oricine*. ALECSANDRI, P. P. 24°/₁₉. | *Vezi cel împărat puternic, că se apără cu blana Ce ursului au dat firea de învălitoare iarna*. KONAKI, P. 291. *În partea dinainte mă vor apăra copacii, iar cătră*

cea dinapoi muntele. DRĂGHICI, R. 49. *Te apărăm de tot vântul.* BARAC, A. 32. *Un cort nu vă poate apăra, de nestatornicia văzduhului.* C. NEGRUZZI, I, 39. | *Care-i vede-o că se apără [de albină] cu năframa, să știi, că aceea este fata împăratului.* CREANGĂ, P. 271. *Cu crengi îl apăr' pajii de mușcuțe și zăduf.* EMINESCU, P. 194. || Fig. *Milostenia va putea de cătră silă drăcească să ne apere.* DOSOFTEIU, V. S. 96, 2. *Alexandru-cel-bun... apăra vitejește independența...* BĂLCESCU, M. V. 9/8. *June poate! Apără onorul sermanei ferii!* ALECSANDRI, P. 80. *„Și de crunta-mi vijelie tu te aperi c'un toiaș...”* — *„Eu? imi apăr sărăcia și nevoile și neamul!”* EMINESCU, P. 240-241. | *Și-a apărât părerile cu multă dibăcie.*

3°. Fig. „A sprijini, a susține (pe cineva)”. Trans. *Tremease-și agiutoriu de sfântu și din Sion apăra-te.* PSAL. SCH. 57/13; CORESI, PS. 46 (: *Qu'il envoie ton secours dusaint lieu, et qu'il te soutienne de Sion.*). | Se zice mai ales despre Dumnezeu. „A păzi, a feri, a ocroti, a lua sub scutul său”. *Dumnezeu să vă apere de ale rele, și mai rămâneți cu bine!* CREANGĂ, P. 20. *Mândro, mândrulița mea! Vin de-mi strânge brăul mieu, — Apără-te-ăr Dumnezeu! — Că-mi slăbesc puterile.* ALECSANDRI, P. P. 25/13. || *Doamne-apără!* se întrebuințează, ca și: „Doamne-fereste!” sau „păzească Dumnezeu!” (a.) spre întărirea negațiunii, = „cu nici un preț”, „odată cu capul”: „pour rien au monde”. *Eu, de-aș fi femeie, nu l-aș lăsa, Doamne-apără!* C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1303; b.) ca invocare a ajutorului dumnezeesc, când e vorba de un lucru necurat sau primejdios: „*Dieu m'en garde, Dieu m'en préserve, à Dieu ne plaise!*” *Par'c'ar fi, Doamne apăra! lucru necurat; de aici c.)* ca eufemism = „ucigă-l-toaca (dracul)”. *O fi „Doamne apăra”: să nu ne trecem vremea căutându-l; mai bine să ne facem cruce și să zicem: „feri-ne Doamne!”* RETEGANUL, P. I, 14/5.

4°. Intrans. și Refl. „A (se) desvinovăți împotriva unor învinuiri sau bănuieli”. *Cine se știe cu musca pe căciulă, se apăra.* ZANNE, P. I, 564. | Spec. (Jur.) „A pleda înaintea instanțelor judecătorești cauza (cuiva sau a sa)”. *M'a apărat un avocat din București. În procesul său, fiecare se poate apăra singur.*

III. Intrans. „A face o mișcare bruscă (în fața unei primejdii)” (cfr. dubletul a pară). „*Hă!*” *dar de geaba! Iepele deteră să urnească din loc, dar apărări din cap, sforând, bătând de câteva-ori surd copitele nepotcovite, în glod...* *Spre marea lui spaime, zări prin întunec înaintea cailor un trup de voinic.* T. CERCEL, SĂM. II, 504.

[În COD. VOR. 63/3 se găsește forma veche: să apăre în loc de forma analogică: apere.]

— Din lat. *apparare*: ital. *apparare*, n.-prov. *apară*, span., portug. *aparar*. Desvoltarea semantică este, probabil, următoarea: *Parare* (it. *parare*, engad. *parer*, fran. *parer*, v.-prov., cat., span., portug. *parar*) înseamnă „a pregăti, a prepara” (cfr. fran. *parer la viande* „a pregăti carnea, curățind-o de pelițe și de oase”, *parer une femme* „a găti o femeie”), de aici apoi sensul de „a pregăti ceva pentru ceva, a fi gata de a...” (cfr. ital. *para il grembiule, ch'è l'empirò di ciliege* „ține șorțul, ca să-l umplu cu cireșe”), apoi: „a prinde, a opri ceva cu ceva” (cfr. ital. *l'ombrello para il sole* „umbrela oprește soarele”; de unde: *para-sole* „obiect care oprește soarele”; cfr. *parașol, parapet, paratrăsnet, paravan*). Astfel *parare* a primit, în limba poporului roman, sensurile lui „defendere” = „abhalten, abwehren, zur Wehr setzen, verteidigen, beschützen”, așa în cât rom. *a apăra* e aproape identic cu fran. „*défendre*”.

APĂRAIE s. f. = *apărie*. *Toarnă...toată apa din fântână pe jăratec... ba încă face și o apăraie prin casă, de s'a îndrăcit de ciudă hârca de la bucătărie.*

CREANGĂ, P. 66. (*Apăraie* sau *apărie* = „apă multă vărsată pe jos”. CREANGĂ, GL.)

— Derivat din *apă*, prin suf. col. *-ăraie* (născut prin contaminare din *-ărie* și *-aie*).

APĂRĂMÂNT † s. a. *Protection*. — „Apărare”. *A-tunce împăratul învăță să zugrăvească pre svântul pre scândură, să se pue la împărătescul visteariu pentru apărământ și depărtare a tot răul.* DOSOFTEIU, ap. CCR. 664. *Apărământu* = „praesidium, tutela...; der Schutz, Schirm”. LB. [Plur. *-mînte* și *-mânturi*.]

— Derivat din *apără*, prin suf. abstr. *-ământ*.

APĂRĂRE s. f. I. *Action d'empêcher, de retenir, de prohiber. Empêchement, prohibition, obstacle.* II. *Action de (se) défendre, de (se) protéger, de soutenir, de (se) prémunir, de (se) dispenser, de plaider. Défense, protection; dispense, exemption. Plaidoyer, défense.* III. *Fortification, fort.* — Infinitivul verbului *apără*, devenit abstract verbal. I. „Oprire, opreliște. împiedecare, piedecă.” *Mulți aveă de-l oprîă; el toată apărarea biru.* CORESI, ap. HEM. 1308. *Oricât ar ceare oricine întru numele tău, făr'de apărare va primă.* IOAN DIN VINȚI, ap. HEM. 1308. *Apărare* = „piădecă”. GLOSAR SLAVO-ROM. (s. XVII), ap. HEM. 1308. || II. „Defensiune”. *Unii sfătueă să meargă împăratul cu toată puterea asupra Crâmului, și să lasă o samă de oaste la Chiov, de apărare.* NECULCE, LET. II, 336/23. | (Jur.) *Caz de legitimă apărare: când, fiind atacat, ai dreptul de a lovi pe cel ce te atacă.* | „Scutire, scut, ferire, ocrotire, sprijin”. *Sfânta cruce iaste agiutoriu credincioșilor, puteare stabilor, izbăvire celor ce sânt în primejde... tărie călugărilor, apărare mirenilor.* VARLAAM, ap. HEM. 1307. *Lama... a cărei piele... să-i slujască de apărare împotriva frigului iernei.* DRĂGHICI, R. 67. *Să fie fecioarelor întru ispîte apărare.* C. NEGRUZZI, II, 119/15. *Sf. Haralampie este pus de Dumnezeu peste vite, pentru sporirea turmelor și apărarea acestora de boale.* MARIAN, SE. II, 28. || Omul „se gătește de apărare”, iar pe altul „il ia în apărare”. *Zăriră în depărtare un lup groaznic... îndată se și gătiră de apărare.* ISPIRESCU, L. 74. *Nevasta, văzând că bărbatul său n'o ia în apărare... luă o coflă și merse după fragi.* MARIAN, SE. II, 102. || (Jur.) (Invechit.) „Scutire (de o sarcină fiscală sau de o hotărîre ori pedeapsă judecătorească)”. *Iar scutelnicii, în locul apărării ce au avut despre banii birului și a menzelului, să aibă de acum scuteala aceea la al treilea sfert din patru sferturi ale anului.* (a. 1804.) URICARIUL, I, 18/18. | „Motiv de scutire”. *O tutelă primită este pentru aceeași persoană o legiuită apărare de a nu primi și o a doua tutelă.* HAMANGIU, C. C. 97. || Spec. (Jur.) Răspuns la învinuirile părții protivnice, „pledoarie”. *Apărarea a fost scurtă, dar procesul l-a câștigat.* | P. ext. Partea (persoana) care apăra. *Apărarea are cuvântul!* || III. Concretizat. „ntăritură, fort, meterez”. *Când se apropiară de creasta dealului, se repeziră cu toții înainte, fără ordin, ca și cum un sentiment comun i-ar fi îndemnat, să se arunce asupra apărărilor turcești.* ZAMFIRESCU, R. 261.

APARAT s. a. *Appareil. Apparat*. — Totalul obiectelor, instrumentelor, care servesc a săvârși o experiență, o operație, etc. *Ne vom servi de următorul aparat, cunoscut sub numele de machina lui Atwood.* PONI, F. 20. | [La Vădastra ar fi fost] o stațiune preistorică, ai cărei lăcuitori se serveau cu arme de peatră nelustruită..., cu vase de lut lucrate cu mână, ...cu tot primitivul aparat al epocii paleolitice. ODOBESCU, II, 421. | P. anal. Totalitatea organelor care servesc la o funcțiune biologică. *Aparatul nervomuscular al vorbirii.* MAIORESCU, L. 25. *Aparatul respirator.* | Totalitatea organelor (administrative etc.) ale unei societăți. *Aparatul d-voastră constituțional nu v'a procurat majoritatea.* MAIORESCU,

D. I, 334. || P. ext. Desfășurare solemnă, pompoasă, a celor pregătite pentru ceva, „pompa, magnificență”. [Când primiv gravura lui Albert Dürer] ne întrebăm, dacă acea scenă complicată, cu tot vulgarul aparat al vânzătorii, posedă cu adevărat în sine elementele unei opere estetice? ODOBESCU, III, 58. Diferitele regule [de logică]... par la prima vedere foarte măiestrite și misterioase, sânt însă după explicarea lor așa de simple, încât s'ar putea susține că nu reclamă acel aparat de formulări abstracte, sub care se înfățișează în Logică. MAIORESCU, L. 107.

— N. după fran. sau direct din lat. *apparatus*, -us.

APĂRĂT s. a. I. *Reproche, menace*. II. *Défense*. — Participiul verbului apăra, devenit abstract verbal. I. Fig. † „Certare, amenințare (pentru călcarea a ceva oprit)”. De apărătul tău fugi-vor, de glasul tunului tău spământă-se-vor. PSAL. SCH. 335¹⁷ (= de certarea. BIBLIA, 1688 : „Elles s'enfuirent à ta menace et se mirent promptement en fuite au son de ton tonnerre”). || II. „Apărare”. Când e vorba de apărăt, știu și eu să mă apăr. | † Loc. adv. Pe apărăt = „în apărare” : „en défense, sur la défensive”. Ingrjirea lor e mare..., Gătirea lor toată este, ca să stea pe apărăt. BELDIMAN, ap. HEM. 1309. †† În Zagra (Transilv.) se eice despre cineva cu care te poți ajuta la orice lucru, că e bun de apărăt și depărăt. CORBU.

APĂRĂT-Ă adj., s. a. I. *Empêché, retenu; défendu, prohibé. Pâturage ou bois réservé*. II. *Défendu, protégé, préservé, prémuni; exempt*. — Participiul verbului apăra, devenit adjectiv, substantivat une-ori. I. „Oprit, împiedecat, (re)ținut”. De vrea fi avut pu-teare dracii și nu vrea fi apărați de Dumnezeu, mai mare rău fi-vrea făcut noao. CORESI, ap. HEM. 1308. Să nu fiu apărată a vedea crucea, întru carea se-au răstignit Hristos. MSS. (s. XVII), ap. HEM. 1308. [Contrariul: neapărat = a.) „neoprit”: De[-ți] va ceva plăcă... ne oprit și neapărat îți/și easte. CANTEMIR, ap. HEM. 1308; b.) „nesupărat”. Când pășiu la pragul ușat besearecei, toți neapărați intrară, iară pre mine mă apăra oarece o țarie dumnezeiască și nu deade să întru. MSS. (s. XVII), ap. HEM. 1305. | Spec. Substantivat, după omiterea subst. subînțeleș „loc”: Apărat se numește o pășune oprită. (Vaidarecea, Comit. Făgăraș), ap. HEM. 1309. Apărat = „pășune oprită, pădure oprită pentru a crește”. (Țara-Hățegului). REV. CRIT. III, 86 (cfr. n.-prov. *aparant*, „dont l'entrée est prohibée aux bestiaux, en parlant des pacages”. CDDE.). || II. „Păzit, ferit; scutit”. Așa puteam fi apărat cum se cade de toate cele din po-trivă. DRĂGHICI, R. 44. Bivolii, cu această hrană, sânt apărați de brâncă. IONESCU, C. 24. | Fig. În [poezia populară]... ne aflăm apărați de acele abera-țiuni intelectuale, care strică inspirarea multor poeți. MAIORESCU, CR. I, 126. [Contrariul: neapărat: Se făcă... că o țară neapărată va pustii prea ușor. C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1012²⁸.] || Spec. (Jur.) Cei apărați rău de avocatul lor pot pierde procesul. | † „Scutit (de răspundere, de dări etc.)”. De se va dovedi că bărbatul... i-au fost mijlocitoriu, nevasta să fie apărată. CARAGEA, ap. HEM. 1309. Granicerii sânt apărați de dări. I. IONESCU, M. 265.

APĂRĂTOARE s. f. 1°. *Chasse-mouches, é mou-choir*. 2°. *Éventail*. 3°. *Corde qui sert à fixer la flèche du traîneau*. — Obiect cu care ne „apărăm” de ceva, d. ex. [Se numește], aripa trăsuriu” apă-rătoarea de de-asupra roatelor, care apăra de no-roziu. COSTINESCU, 67. || Spec. 1°. Obiect cu care ne apărăm de muște. Apărătoare de alungat muștele, lucrată din coadă de cal. COSTINESCU. || 2°. Obiect cu care ne apărăm de căldură, făcându-ne vânt cu el spre a ne răcori. „Éventaliu”. Apărătoare = „flabel-lum”. ANON.-CAR. Făcându-i boare, Cu-a sa apăra-toare. BARAC, A. 41. Iar Ana, roșie la față ca para

focului, își mișcă apăătoarea, pentru a ascunde emoțiunea ce-i dăduse această veste. I. NEGRUZZI, III, 166. | Români din Țara-Românească, crezând că sufletul omului are să treacă prin locuri călduroase, fac mortului o apăătoare de pânză. MA-RIAN, I. 16. | Fig. (după fran. „en éventail”). Gră-gorie-Vodă Ghica eră om mărunțel, barba potrivită în apăătoare și cănită... I. GHICA, ap. HEM. 1311. || 3°. Spre a se ține mai strinsă legătura dintre proțap cu sania, se strunește cu o funie, zisă apăătoare, celtură, legătură, gânj, coardă, lambă, vlăioagă, lăn-țuș sau prăjină. DAMÉ, T. 22. [Plur. -tori și -toare.] — Derivat din apăra, prin suf. instr. -ătoare.

APĂRĂTOR, -OARE adj., subst. I. *Qui défend, protège, garantit, prémunit, préserve, sauvegarde*. II. 1°. *Protecteur, défenseur, soutien. Préservatif. Dé-fenseur, avocat*. 2°. a.) *Pied-de-lit ou Grand-Basilic-sauvage: Clinopodium vulgare*. b.) *Pouliot ou Herbe-de-St. Laurent: Mentha Pulegium (= Pulegium vul-gare)*.

Adjectivul verbal al lui apăra (derivat prin suf. -ător), întrebuițat de cele mai multe ori în func-țiune substantivală.

I. Adj. „Care apăra”, „de apărare”. Păstră încă o rază a vechiei sale, rază scumpă, pre care o ținecă ca un paladiu, spre a-i sluji de scut apărtor împo-triva clevețitorilor origini sale. C. NEGRUZZI, I, 200.

II. Subst. 1°. „Scutitor, ocrotitor, sprijinitor”. [Dumnezeu] apărtoriu iaste tuturilor upuvăind spr'nsu. PSAL. SCH. 49⁸⁸ (: „c'est un bouclier à tous ceux qui se confient en lui”). Tu ești, Doamne,... apărtorul de rele. DRĂGHICI, R. 61. Și ca niște lupi într'o turmă fără de nice un apărtor, au intrat. URECHE, LET. I, 187²¹. | „Prezervativ”. Leacul a-cesta e un apărtor contra turbei. ȘEZ. III, 205²¹. | (Jur.) „Cel care pledează inaintea unei instanțe ju-decătorești o cauză” (de cele mai multe ori un „ad-vocat”). Apărtorul meu cunoaște legile bine. | Spec. Cel care are drept de a pleda numai la instanțe in-ferioare (judecătorii de pace), fără a avea un titlu universitar (ca „advocații” propriu ziși). | † și dial. apărtoriu.]

2°. (Bot.) Substantivat sub forma feminină, după omiterea subst. „floare” (adecă: floare care apăra împotriva unor anumite boale): Apărătoare = a.) „Plantă erbacee din familia Labiatelor, frunzele... ovale... florile purpurii. Crește prin tufșuri, margini de pădure, prin poieni, livezi, locuri necultivate și pe lângă garduri [în] Iulie-August. [Se mai numește:] Somnișor (Bucov.)”. || b.) = busuicocul-cerbilor. PANȚU, PL.

APĂRĂTORIU † s. a. = apărtoare (1°-2°). Au venit... cu câte un apărtoriu în mână, a mă ră-cori și a mă apăra de muște. BARAC, ap. TDRG.

— Derivat din apăra, prin suf. instr. -ător.

APĂRĂTUȘ s. m. (Anat.) „Luelle”. — „Uvula”, nu-mită și „împărătuș”, „împărățel”, „omușor”, „zglm-buruș”. Apărătușul limbei = „împărățelul gurei”. MARIAN.

— Duminutiv în -uș dintr'un cuvânt *părat, pier-dut din graiu, care derivă din lat. *palatum* „cerul gurii” (deci „cerul cel mic al gurii”). Inițialul a- pare a se datorî unei etimologii populare, în urma căreia cuvântul a fost apropiat de verbul „a apăra”. (Cfr. împărățel, împărătuș, pânaț, cerul gurii.)

APĂRĂTURĂ s. f. I. 1°. *Obstacle, empêchement*. 2°. *Enclos; bois de réserve*. II. 1°. *Défense, protection, sauvegarde, immunité*. 2°. *Fortification, fort*.

I. 1°. † „Piedecă, obstacol”. Mare apărtură de cătră spăsenie iaste boala, bogăția și mare vătămă-tură vindecăriei grija iubirii aurului. CORESI, ap. HEM. 1312. || 2°. „Loc apărat printr'o îngrăditură”. Egumenul numitei monastiri, cu volnicie de la sine

trimitând figanii, i-au tăiat și i-au stricat nu numai pădurea ce o avea cuprinsă în grăditura viei, ce încă și pomii hultuiți, ce-i avea prin acea apăratură. URICARIUL, XIV, 229/4. Fără voia mânăstirei să nu fie volnic a intra în codrul său de pe moșia Branște și a tăie vre un fel de cherestă sau pari, nuiete și orice altă, având slobodă voie mânăstirea de a-și păzi codrul în apăratură. (a. 1821.) URICARIUL, II, 127/15. | P. ext. Pădurea tăiată unde nu umbli oamenii se zice popritură [sau] apăratură. (Plopana, în Tutova), ap. HEM. 1313.

II. 1°. „Apărare“. Apăratură = „defensio“. ANON. CAR. | (Sens învechit.) „Scutire“. Apăratură de către toate primejdiile și boale fără leac. DOSOFTEIU, V. S. 68/2. || 2°. „Întărirea, fortificație“. Au socotit ca să slăbească țeara den temelie, să nu se afle apărături, și au poruncit, cine va risipi cetățile din Moldova, aceluși va da domnia. URECHE, LET. I, 188. Luat-au Beligradul, apărătura nu numai a țării ungurești, ci a toată creștinătatea. SIMEON DASCĂLUL, LET. I, A. 36/15. [Plur. -turi.]

— Derivat din apără, prin suf. abstr. -ătură.

APĂRE † s. f. „Vase dans lequel on conserve de l'eau. — Vas în care se ține apă. Venișu în Cana Galileei și-ai blagoslovit apărele, și apa în vin ai premenit. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1294.

— Din lat. aqualis, -em, idem.

APĂREĂ vb. II. 1°. Apparaitre, surgir, naître. 2°. Paraitre. — 1°. „A se ivi, a se arăta a ceea ce deodată, fără veste“. Cadrele sub palida lumină apar misterios. ALECSANDRI, P. III, 3. Biserica... De-un fulger, drept în două eruptă... Din tainiță mormântul atunci îi apare. EMINESCU, P. 208. | „A-și lua naștere“. Din chaos, Doamne, am apărut și m'as întoarce'n chaos. idem, P. 277. || „A se arăta minții, judecării, a părea“. Amorul îmi apare un vis dumnezeesc. ALECSANDRI, P. III, 128. Subiectul apare subordinat sferei predicatului. MAIORESCU, L. 89. || 2°. Spec. „A ieși de sub tipar“. A apărut o nouă ediție a poeziilor lui Eminescu. [Se conjugă ca a părea. În timpul din urmă se observă tendința de a-l conjuga, mai ales la viitor, după verbele de conj. II: Cartea va apare în curând.]

— N. din lat. appareo, ēre.

APĂRENT, -Ă adj. Apparent. — 1°. Care se arată, iese la iveală, se vede, este în vedere. Cărămizi aparente înfloresc păreții exteriori, unde nu s'a făcut niciodată zugrăveală. IORGA, I. R. II, 34. | Special. (Jur.) Servitute aparentă, care se arată prin lucrări vizibile (uși, ferestre etc.). [Contrariul: neaparent: Servitutele neaparente sunt acelea ce n'au semn exterior de existența lor. HAMANGIU, C. C. 151.] || 2°. Care numai se arată astfel, dar în realitate este altfel; opusul lui real. Diametrul aparent al soarelui. CULIANU, C. 164. Mișcarea aparentă a soarelui pe cer. [Ieșit din uz, și: aparinte.]

— N. din fran. (lat. apparens, -entis, part. prez. al lui apparere.)

APĂRENTĂ s. f. Apparence. — 1°. Felul sub care ceva sau cineva se arată în afară sau pe dinafară, „arătare în afară, înfățișare, față“. A salvă aparențele: a nu lăsa să se vadă nimic din ceea ce ar putea desvălui un rău. Mulți oameni, în loc de a fi virtuoși, caută numai a salvă aparențele. LM. Nu trebuie să te iei după aparențe: aparențele adesea înșală. || 2°. Înfățișare înșelătoare, care nu arată adevărata natură a lucrurilor sau a persoanelor. Îmbrobodirea cu aparențele deșerte ale erudițiunii. MAIORESCU, CR. III, 47. Ce mai ales ne nșeală E aparența binelui. OLLĂNESCU, H. A. P. 3. Røemer bănuir îndată că aceste schimbări periodice ale revoluției [sateliților lui Jupiter] nu pot fi reale, ci numai o aparență ce stă în strânsă legătură cu infecția luminii.

G. ȚIȚEA, în NATURA, I, 25. | Loc. adv. În aparență = pe cât pare la prima vedere, la o cercetare superficială. Mare descoperire și grea — în aparență. MAIORESCU, CR. I, 213. (În limba veche se zicea, pentru această expresie, „la arătare“: La arătare finea păgânească, iară într'ascuns eră creștini. VARLAAM, C. II, 58.) [Ieșit din uz, și: aparință. Augustus și Tiberius sânt de-a dreptul împărați, însă cu o umbră de aparință republicană. MAIORESCU, CR. III, 103.] — N. din fran. (= lat.-biser. apparentia.)

APĂRESC, -EĂSCĂ † adj. Appartenant à un porteur d'eau. — „De apar (1)^o“. Iordache Visternicul s'au ascuns în curte până au însărat și noaptea s'au îmbrăcat într'un cojoc apăresc. MAG. IST. III. 69/12... — Derivat din apar, prin suf. adj. -esc.

APĂRIE s. f. Masse d'eau (répandue par terre). — Apă multă vărsată pe jos, „apăraie“. Un lighean de lut cu ibric pentru spălat în mijlocul odăii, apărie pe jos, gunoii și gândaci fojgând în toate părțile. CREANGĂ, A. 134.

— Derivat din apă, prin suf. col. -ărie.

APĂRIȚIE s. f. }
APĂRIȚIUNE s. f. }

Apparition. — 1°. Arătare (pe neașteptate), ivire; ieșire la lumină, de sub tipar (despre cărți). || 2°. Venenie, nălucă.

— N. din fran. (lat. apparitio, -onem.)

APĂRIȚOR s. m. Appariteur. — Rar întrebuințat. 1°. (Antich.) Nume generic al slujbașilor inferiori (lictori, scribi, interpreți), care însoțeau pe magistrații romani. || 2°. Un fel de aprod, de pedel, la dragătorii mai înnalte (judecătorii, universități etc.).

— N. din fran. (lat. apparitor.)

APĂRTĂMANT s. a. Appartement. — Rând de odăi, parte ori despărțimânt dintr'o clădire mai mare, compus din mai multe camere alcătuinte laolaltă o locuință deosebită, într'o casă care are două sau mai multe asemenea rânduri de odăi. M. Sa se va trage în ale sale apartamenturi. URICARIUL, VIII, 192/5. Apartamentele novestei lui... se așternură pe jos cu covoare. C. NEGRUZZI, I, 73. Dai cu chirie apartamentul meu? ALECSANDRI, T. 1269. [Plur. -mente și, învechit, -menturi.]

— N. din fran. (= ital. appartamento.)

A-PĂRTE adj. inv., adv. A part. — „Deosebit, numai pentru sine“. Codrul Tigheciului... formă un ținut aparte. MELCHISEDEC, ap. TDRG. [Traducătorii] să nu piarză... caracterele care constituie însăși originalitatea limbii noastre, semnele distinctive care fac dintr'însa o ființă limbistică „a-parte“. ODOBESCU, II, 362. Universitatea și mulțimea școalelor sale secundare... dau orașului o fizionomie a parte. MEHEDIȚI, R. 22. || Spec. (Teatru). (Vorbe spuse) „la o parte, numai pentru sine“. Franz: Ți-oiu vorbi într'o oară mai potrivită. (Aparte, însă așa ca tă-tă-său să poată auzi.) Vestea asta nu e pentru un bătrân fără putere. I. NEGRUZZI, V, 144.

— N. după fran.

APĂRTINEĂ vb. II. Appartenir. — 1°. „A ține de cineva sau ceva, a fi al cuiva, a fi proprietatea cuiva, în stăpânirea cuiva“. Tot lungul Dunării... aparțineă Basarabilor. HASDEU, I. C. 3. || 2°. Fig. „A se cuveni, a fi în cădere cuiva“. Dreptul de grațiere aparține suveranului. || 3°. „A face parte din, a fi din“. Asemenea oameni nu pot aparțineă cercurilor, în care te miști tu. EMINESCU, N. 72. [Se conjugă ca a ține a (prez. aparțin și aparțin.)] Conjugat și după conj. III, mai ales la viitor: Aceasta va aparține copilor noștri.]

— N. după fran.

APARTINIRE † s. f. = părtinire. Judecătorul, carele pentru iubirea de argint, sau pentru sfială sau apartinirea, nu va urmă dreptății... PRAVILA (1814), 4.

— Pentru etimologie, vezi *părtini*.

APĂS † s. a. 1°. *Oppression*. 2°. *Souci, peine*. — 1°. „Asuprire”. Arătând nesuferite nevoi și apăsuri a lui Alexandru-Vodă asupra țării. N. COSTIN, LET. I, A. 60/40. † Apăs de nevoie sau apăsul nevoii = „strimtoare mare”: „grande gene, détresse”. Apăsul nevoii = „die zwingende Not”. DOSOFTEIU, ap. BUDAI-DELEANU, ap. HEM. 1317. *Omul... când are apăs de nevoie, ăstă... tare, că nevoia ascute înțelesul celui neînvațat (și prost) și pre cial nebun întârziaste la grijă*. N. COSTIN, ap. GCR. II, 13/25. † 2°. „Păs, necaz”. *Fiiiul cătră părinte, de apăsul ce are, să jeluiaște*. CANTEMIR, IST. 302. [Plur. *păsuri*].

— Substantiv postverbal din apăsă (cfr. păs).

APĂSĂ vb. I. I. 1°. *Peser*; *valoir*. 2°. *Appuyer* (sur), *peser*. II. 1°. *Peser* (sur), *gêner*. *Presser* (sur), *comprimer*, *pousser*, *enfoncer*, *plonger*. *Aider qqn. à grimper*. 2°. *Opprimer*, *oppresser*, *accabler*.

I. Intrans. Sensul fundamental e „a fi greu, a avea o greutate”. 1°. Considerându-se efectul faptului de a fi greu, a apăsă a devenit identic cu „a trage (în jos, în cumpănă),” cu deosebirea că la apăsare ne imaginăm o greutate ce se așază deasupra unui lucru, iar la tragere o greutate care se atarnă de ceva. *Sânt la nevod două coarde: una din gios, grea, pentru să apăsă într'adânc, să nu treacă peștele...* VARLAAM, C. 222, 2. *Apăsu* = „trag cu greutate, p. e. la cumpănă = pendo, appendo... = wägen; p. e. apasă doi ponți = duas libras pendit...; er (es) wagt zwey Pfund”. LB. *La cumpănă...*, *mîntea ca o greutate apăsând, Pe rău în bine a preface abea poate*. KONAKI, P. 283. *A! gupâne presidente al Divanului domnesc, dai mâna cu plastografi, ca să apeși în cumpăna dreptății?* ALECSANDRI, T. 1469. | De aci: „A fi echivalent (ca greutate) cu...”, a cântări preț de... „*S'au aflat în pământ o coifă de aur...*, *careia apăsă 800 de galbeni*”. ȘINCAI, HR. II, 246/19.

2°. „A se lăsa cu greutatea sa asupra unui lucru”. Absol. *Mă strigă mama să țes, Eu mă suiu pe sul și-apăs*. MARIAN, SA. 169; cfr. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 178. || Construit cu „pe”. „A împinge cu putere (cu degetul, cu mâna, cu piciorul) în sau pe ceva”. *Nu apăsă pe cocș, căci pușca e încărcată*. TDRG. | Fig. (După fran. „peser sur...”) *Țărani... nu și-au părăsit nici odată obiceiurile, deși tristețele întâmplări ce au trecut peste țară au apăsă mai mult asupra lor*. ALECSANDRI, ap. HEM. 1316. || (După fran. „appuyer sur...”) *A apăsă pe un cuvânt* = a-l rosti răspicat, a-l pronunțat apăsă. „*Să fie drept, nepărtinitor și neinteresat!*” și *apăsă pe acest din urmă cuvânt*. CONV. LIT. VII, 57, ap. TDRG.

II. Trans. „A lăsa (toată) greutatea sa asupra unui lucru, a fi prea greu (de purtat) pentru cineva”, fig. „a face pe cineva să simtă o greutate”.

1°. Subiectul activ e un obiect. *Lanțul ce'n veci ne-apasă, uităm cât e de greu*. ALEXANDRESCU, M. 6. *Zeaua nu mă'ndeasă, Șaua nu m'apasă, Frăul nu mă strânge, Chinga nu mă frânge*. ALECSANDRI, P. P. 63/10. | *Această grindă apasă prea tare zidul*: „cette poutre charge trop la muraille”. PONTBRIANT. (Cfr. hâi.) || Subiectul activ e o ființă. *Apăs* = „comprimo”. ANON. CAR. *Apeși prea tare condeiul*: „tu appuies trop sur la plume”. DDRF. | *Omul poate apăsă o parte a trupului său*, „pe” ceva. *Gândind că dorm, și-reato, apeși gura ta de foc, Pe-ai mei ochi închiși ca somnul*. EMINESCU, P. 65; — sau *apasă*, ceva „cu” o parte a trupului său. *Apasă cu mâna căpul bolnavului*. ȘEZ. I, 59/10; — sau *apasă* ceva „subt” o parte a trupului său. *O apasă sub greul ei genuchiu*. C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1314. || *Apăsarea* se face, de cele mai multe ori, de sus în jos, și une-ori e identică

cu o „împingere la fund”. *Dreptatea e ca lemnul cel ușor, [pe] care [omul] l-apasă în apă și tot cândva iese de-asupra*. ZANNE, P. V, 285. | *Putem însă apăsă și de jos în sus*. *A apăsă* = „a burică, a ajută cuivă să se urce în pom”. (Brașov, com. Lacea).

2°. Fig. Subiectul activ e omul. „*A asupri*”. *Când te apasă împăratul, n'ai la cine să te plângi*. GORJAN, H. II, 189. *Streini prinți ne apăsără*. ALEXANDRESCU, M. 23. || Mai adese-ori subiectul activ e o abstracțiune. „*A oprimă*”. *Of!... ce multime de rele apasă omenirea!* MARCOVICI, C. 21/11. *Grijă mare l-apasă*. PANN, E. II, 145. *O greutate îmi apasă inima*. C. NEGRUZZI, I, 54. *Îi apasă foarte nevoia*. SBIERA, P. 262/10. *Cumplit dorul mă apasă*. ALECSANDRI, P. P. 301/2. || *Nu știu ce am, că de aseară mă apasă (la stomah)*.

— Precum există în latina clasică alături de *pendere* un *pensare*, astfel trebuie să fi existat în limba poporului roman alături de *appendere* un * *appensare*, din care derivă cuvântul românesc. [Cfr. păsă. Caracteristică e fraza: *Îa spune-mi, ce-ți pasă? Și ce mi te-apasă?* TEODORESCU, P. P. 496^b.]

APĂSĂRE s. f. 1°. *Action de peser, d'appuyer* (sur). *Pression*. *Incube, cauchemar*. *Énergie*. *Accent*. 2°. *Action d'opprimer*. *Oppression*. — Infinitivul verbului apăsă, devenit abstract verbal. 1°. „*Presiune* (a aerului)”. *În Ianuarie, pe continentele de la n'ord], care sânt reci, aerul e foarte des; apăsarea e mare și mercuriul e silit să se suie până la 776 mm*. MEHEDIŢI, G. F. 41. | „*Incub, vis urît, greu*”. *Când se împeadeacă cercuirea sângelei în părțile foalelui, se naște în om așa zisă apăsarea (incubus) sau, cum îi zic oamenii noștri, călărirea halelor sau a dracilor*. DR. VASICI, ap. HEM. 679/31. || După germ. „Nachdruck”. Numai la Românii din Austro-Ungaria. „*Energie*”. *Se întonară cu apăsare acele principii*. SBIERA, F. S. 218. || „*Accent* (ritmic), cantitate a silabelor”. *A se păzi cursul cititului, având apăsările cu regulă, tot un fel, a unui vers cu altul...; acesta este la Greci numărul cu picioare*. E. VĂCĂRESCUL, ap. ODOBESCU, I, 305. || 2°. Fig. „*Asuprire* (a cărmuirii)”. *Țara geme sub apăsare*. ALECSANDRI, P. II, 79. | „*Opresiune*”. *Oborîtă subt apăsarea soartei...* C. NEGRUZZI, I, 56.

APĂSĂT s. a. = apăsare. Participiul verbului apăsă, devenit abstract verbal.

APĂSĂT, -Ă adj., adv. I. 1°. *Comprimé, lourd, pressé; enfoncé; pesant*. 2°. *Opprimé; accablé*. II. *Pesamment; en appuyant sur les mots; gravement*.

Participiul verbului apăsă, devenit adjectiv și întrebuințat și în funcțiune adverbială.

I. A dj. 1°. *ApăsăT* = „compressus”. ANON. CAR. *Ardeau lămpi somnoroase, răspândind dungi de galbănă lumină prin aerul apăsăT*. EMINESCU, N. 35. *O mână eră strâns apăsăT pe inimă*, idem, N. 47. | „*Turtit*”. *Pământul... este rotund și apăsăT la cele două împotribe căpătăiuri*. PISCUPESCU, O. 55. | „*Tras*”. *Îată că sosește un om... cu pălăria apăsăT pe ochi*. SBIERA, P. 199/32. | Fig. Despre vorbă, umblet etc. „*Ba o să se poată*”, se făcă că daose zina cu vorbă apăsăT. INSPIRESCU, L. 315. *Arbecii trebuie să fie bine crescuți...* [să aibă] picioarele tari, imbletul apăsăT și cam mândru și cozile mult lănoase. ECONOMIA, 86. | „*Greu*”. *Ursan, pletos ca zimbriul, Cu brațul de bărbat, cu pumnul apăsăT, E scurt la graiu*. ALECSANDRI, P. 284. || 2°. Fig. „*Asuprit*”. [Din] *fața lui trasă și fină... nu se putuse încă șterge amărăciunea unei tinereți apăsate*. EMINESCU, N. 83. | „*Înnăbușit, îngreuiat*”. *Forma limbii române... este apăsăT de stilul limbștilor din Transilvania*. MAIORESCU, CR. I, 367. „*Copleșit*”. *Eră o poveste... căreia nu-i mai dădeau de capăt, până ce nu încetau, apăsăT de somn*. EMINESCU, N. 67. *Eră de prejudecăți cuprins și apăsăT*. P. MAIOR, IST. 191.

II. Adv. În loc de „vorbă apăsată, umblet apăsât“ etc. se poate zice și „a vorbi, a umbla etc. *apăsât*“. *Apăsât* = „compresse, dure“. ANON. CAR. *Se spală pre obraz și pre mâni tare și apăsât*. MSS. (a. 1760), ap. GCR. II, 72/4. *Am zis multe, am vorovit apăsât*. BELDIMAN, o. 39. „*Vreau să mergem*“, *răspunse apăsât doamna Moroiu*, „*vreau, fiind-că vreau; trebuie să înțelegi odată*“. DELAVRANCEA, s. 110. *Păși hotărît și apăsât, până la poartă*. RETEGANUL, p. v, 71.

APĂSĂTOR s. a. (Tehn.) „*Espèce de hie, de demoiselle*“. — În Bihor. „*Maiu, berbece*“. *Apăsător* = „instrument cu care bat vatra casei, ca să se niveleze bine și să se bătucescă“. REV. ORT. IV, 336.

— Derivat din *apăsă*, prin suf. instr. -*ător*.

APĂSĂTOR, -OĂRE adj., subst. 1°. *Accablant, lourd; dur, sévère*. 2°. *Oppresseur*. — Adjectivul verbal al lui *apăsă* (derivat prin suf. -*ător*), substantivat adesea. 1°. Adj. „(Foarte) greu“. *Am văsat un vis lung și apăsător*. I. NEGRUZZI, VI, 437. „*Aspru, sever*“. *Începe a plânge în inima sa, lovit fiind în adâncul sufletului, de apăsătoarele cuvinte ale părintelui său*. CREANGĂ, p. 189. || 2°. Subst. „*Asupritor*“. *Ce-i pasă bieteii turme, în veci nenorocită, Să știe de ce mână va fi măcelărită, Și dacă are unul sau mulți apăsători?* ALEXANDRESCU, m. 6. [† și dial. -*toriu*.]

APĂSĂTURĂ s. f. = *apăsare*. *Apăsătură* = „*compressio, pressura*“. ANON. CAR.

— Derivat din *apăsă*, prin suf. abstr. -*ătură*.

APĂȘTI vb. IV^a v. *apești*.

APĂ-TĂRE s. f. v. *apă*.

APĂTIC, -Ă adj. *Apathique*. — Care este cuprins de apatie, „lipsit de energie, nepăsător la toate“. Cfr. *Indolent. Fîință apatică*. | Fig. *În sânul unei lene apatice*. ALECSANDRI, în DACIA LIT. 281.

— N. din fran.

APATIE s. f. *Apathie*. — Starea sufletească a unui om, pe care nimic nu-l poate mișcă. „*Nepăsare, nesimțire, lipsă de energie*“. Cfr. *Indolență. Mai multe sate... fură arse, fără ca Cazimir să-și iasă din vinovața sa apatie*. KOGĂLNICEANU, în ARHIVA R. I, 113. | Special (Filos.) *Nepăsare filosofică*.

— N. din fran. (= lat *apatia* < grec. ἀπάθεια, din ἀ privativ și πάθος „*pasiune*“.)

APĂTÓS, -OĂSĂ adj. 1°. *Riche en eau*. 2°. *Qui contient de l'eau, aqueux*. — 1°. Care cuprinde apă în cantități mari, „plin de apă, bogat în apă“. *Cu apătoși [i] nuări văzduhul adăposteadă*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1296. *Tu ai dat fântână apătoasă în pustie*. idem, ps. 246. || 2°. Pătruns de apă până în adânc, străbătut de apă, în cantitate destul de mare. *Apătos e mai mult decât „umed*“. Se zice mai ales despre pământ. *Pământul în carele se seamănă [mazărea] trebuie să fie respirat și apătos*. ECONOMIA, 44. *Cele mai multe părți ale [Moldovei]... erau apătoase și mlăștinoase*. MARIAN, o. II, 289. *Podolele jucău... sub roatele butcii și aruncau în sus... stropi de noroiu apătos*. GHICA, ap. TDRG. || Spec. Despre vin și struguri. *La vin slab se zice apătos*. (Sina, în Transilv.), ap. HEM. 1295. [Strugure] *negru apătos*. JIPESCU, o. 53 (opus lui „*negru vârtos*“).

— Din * *aquatosus*, care pare a fi o contaminare între *aquosus* „plin de apă“ și *aquatus* „amestecat cu apă, care conține apă, slab“. Cfr. Tiktin, *Dicț. rom.-germ.* (Cfr. apos.)

APĂTOȘĂ vb. I^a. (Se) *remplir d'eau. Secrètement humeur aqueuse*. — Intrans. și refl. „*A se umplea cu apă*“. *Au lovit cu toiagul în stâncă, De-au purces*

dintr'însa apă-adâncă, Și păraole s'apătoșară, De băură toți și s'adăpară. DOSOFTEIU, ps. 258 (în Psaltirea slavă-română a aceluiași autor se găsește forma intransitivă: și părao undând apătoșară = și izvoare înplură-se de ape. PSAL. SCH. : „*et il en est sorti des torrents abondamment*.“) | P. ext. (Med.) „*A lăsa apă, a secretă un lichid apos*“. *Bubele dulci... nu dor de fel, ci numai apătoșază*. MARIAN, NA. 390. [După PONTBRIANT, și: *apătoși* vb. IV^a = „*liquéfier, rendre liquide, fondre*“.]

— Derivat din *apătos*.

APĂTOȘI vb. IV^a v. *apătoșă*.

APĂUS s. a. v. *apaos*.

APEDŪCT s. a. *Aqueduc*. — Instalație de conducte (țevi sau olane) pe subț pământ sau înălțate de-a-supra pământului pe stâlpi sau zidărie, care aduc apa (mai ales pentru băut) dintr'o localitate într'alta. *Apeductele, ale căror ruine încă se găsesc... BĂLCESCU, M. v. 6/11. Consimțea să vie... în palatul de la Ortachioi, împodobit cu grădini și apeducte*. IORGA, L. I, 334. [Plur. -*ducte* și, învechit, -*ducturi*. | Cuvântul se găsește și subț următoarele forme românizate, care n'au fost niciodată în uz: *apeduc* s. a. *Servituțile continue... sânt apeducele, scursurile apelor, ferestrele... HAMANGIU, C. C. 151; apăduc* s. a. *În socoteala facerii apă-ducurilor orașului Iașu... 170.000 lei*. URICARIUL, VI, 491/21; *apăducere* s. f. *Servituțile aparinți sânt acelea care se cunosc prin lucrări exterioare, precum: o ușă, o fereastră, o apă-ducere*. HAMANGIU, C. C. 151; *apedus* s. a., (asimilat participiului lui „*duce*“). *Au făcut căile și apedusurile*. ȘINCAI, HR. I, 7. || La Români din Austro-Ungaria, forma latinizată: *acvaduct* s. a.]

— N. după fran. (lat. *aqueductus* „*drept de aducere a apelor pe locul său; p. ext. țevă (conductă), apeduct*“.)

APÉL s. a. *Appel*. — 1°. „*Chemare, strigare*“. *Apel la arme, la revoltă*. | P. ext. „*Adresare (la), rugămintă (către), invocare (a)*“. [Membrii comitetului teatral se deciseră] *să facă apel la junii „de bonne volonté“: Apelul lor fu auzit... și o trupă, ca prin minune, se găsi înființată*. C. NEGRUZZI, I, 343. | Fig. *A face apel la onoarea, la generozitatea, la prietenia etc. cuiva*. | Special. „*Chemare pe nume, pe rând (a membrilor unei adunări, unui corp de trupă, unei clase de elevi etc., spre a constată pe cei ce sânt de față, sau spre a veni să-și dea votul)*“. *A face apelul nominal. A fost lipsă la apel*. || 2°. (Jur.) *Adresare la jurisdicția imediat superioară, spre a schimbă sau sfârșimă hotărîrea dată de instanța instanță. Fără apel = fără drept de apel. Hotărîrea Domnului se face în țară fără apel*. URICARIUL, I, 183. *Prezidă Copoiul și sentințe fără apel el da*. ALEXANDRESCU, M. 377. | *Curte de apel, instanța judecătorească superioară tribunalelor („*tablă regească*“ la Români din Ungaria). *România are patru curți de apel*.*

— N. din fran.

APELĂ vb. I^a. *Appeler. Interjeter appel*. — 1°. „*A face un apel, a se adresa, a veni cu o rugămintă (la, către)*“. *A apelă la cineva* (pentru un serviciu). | Fig. *Apelăm la bunul simț al oamenilor... la judecata poporului*. LM. *A apelă la mărturia, la devotamentul etc. cuiva*. | *În contra* [unor principii greșite] *trebuie să apelăm la adevărul neștrămutat*. MAIORESCU, CR. III, 166. || 2°. (Jur.) Întrebuințat rar în acest sens. „*A face apel la instanța competentă*“. *Procurorul general apelează la Curtea de casațiune în contra veridictivului juriului*. ap. MAIORESCU, D. I, 61. [În limba veche, pentru sensul 2° se întrebuință *alergă*. Cfr. *alergă* II, 3°.]

— N. din fran.

APELABIL, -Ă adj. (Jur.) *Appelable*. — În privița căruia se poate face apel. *Când sentința necunoscută părților ar fi încă apelabilă, transacțiunea va fi validă.* HAMANGIU, C. C. 427. [Contrariul: *neapelabil, -ă*. *Transacțiunile au între părțile contractante puterea unei sentințe neapelabile.* HAMANGIU, C. C. 426.]

— N. din fran.

APELANT, -Ă adj., subst. (Jur.) *Appelant*. — (Persoană) care face apel în contra unei sentințe judecătorești. Adj. *Partea apelantă*. | Subst. *Apelul nu se va primi decât dacă va fi fost dat în cele două luni socotite din ziua din care s'a comunicat apelantului hotărîrea.* HAMANGIU, C. C. 67.

— N. din fran.

APELARE s. f. *Appellation*. — Infinitivul verbului *apelă*, devenit abstract verbal.

APELAȚIE s. f.)
APELAȚIUNE s. f.)

1°. *Appellation, dénomination*. 2°. *Appel, pourvoi*. — 1°. Rar, după fran. „Chemare, numire, nume“. *Nu tuturor [movilelor] se aplică cu justefă apelațiunea de movilă.* ODOBESCU, II, 267. || 2°. (Jur.) Invechit. „Apel (2°)“. *Cine va face apelație, înaintea stăpânirii să se judece.* PRAVILA (1814), 13. *Apelație se chiamă jalba, ce se dă de către cei ce se judecă cu cerere de a să cercetă hotărîrea unei judecăți mai de jos, de altă judecată mai de sus.* CARAGEA, L. 103. *Cinstitul divan de apelație a țării de jos.* URICARIUL, XIV, 40/55. | P. ext. Adresare cu rugămintă, cu jalbă, cu reclamații (către cineva). *Ne mai fiind apelații în locuri streine...* URICARIUL, II, 206/22.

— N. din fran. (lat. *appellatio, -onem.*)

APELATIV, -Ă adj., subst. 1°. *Appellatif*. 2°. *D'appel*. — 1°. (Nume) care se dă tuturor indivizilor ce alcătuiesc o speță, un gen; „general, comun“ (în opoziție cu propriu). *Nume apelativ*. | Substantivat. „Nume, calificativ“. *Un apelativ rar.* || 2°. (Jur.) (Instantă) la care se îndreaptă apelurile, care judecă apelurile. *Președintele țării... a răspuns... că va stăruî pe lângă curtea apelativă, ca să se satisfacă dorința interpelatorilor.* SBIERA, F. S. 265.

— N. din fran. (= lat. *appellativus, -a, -um.*)

APELPISĂLĂ s. f. *Désespérance, exaspération*. — Abstractul verbal al lui *apelpisi* (derivat prin suf. *-eală*). „Desnădăjduire“. Cuvânt orășenesc, întrebuit din ce în ce mai rar.

APELPISĂ vb. IV^a. *Désespérer, faire désespérer, exaspérer*. — Cuvânt orășenesc, din vremea influenței grecești, întrebuit azi aproape numai în forma participială. (Cfr. *apelpisit*.) Fact. „A aduce la desperare, a face pe cineva să desnădăjduiască“. | Refl. „A ajunge la desperare, a desnădăjdui“.

— Din grec. ἀπελπίζω (aor. ἀπέλπισα) „désespérer, faire désespérer“.

APELPISIE s. f. *Désespoir, désespérance, exaspération*. — „Desperare, desnădăjduire“. Cuvânt aproape ne mai întrebuit astăzi și care n'a fost niciodată popular. *Apelpisia câteodată inimile înbărbătează.* CANTEMIR, IST. 80. *În starea de apelpisie, în care mă afu, dau foc bisericei.* FILIMON, C. II, 628. *N'o lăasă singură... mă tem să nu cadă în apelpisie.* ALECSANDRI, T. 1278 (= „desperare“, GLOSAR).

— Din n.-grec. ἀπελπισία „désespoir“.

APELPISIRE s. f. *Désespérance, exaspération*. — Infinitivul verbului *apelpisi*, devenit abstract verbal. Cuvânt puțin întrebuit.

APELPISIT, -Ă adj., subst. 1°. *Désespéré, exaspéré*.

(Subst.) *Furibond, énerguène*. 2°. *Extraordinaire, fameux, comme on en trouve peu, épatant*. — Participiul verbului *apelpisi*, devenit adjectiv, substantivat une-ori. 1°. „Adus la desperare (momentană), scos din sărite“. *Mița (apelpisită): „Nu mai voiu să știu de nimic! Să vie oricine, voiu scandal, voiu să mor!“* CARAGIALE, T. II, 110/27. | Substantivat. „Ieșit din minți, nebun, turbat“. *De-i face un pas mai mult, trag clopoșelul, să vie slugile, și te leg butuc, ca pe un apelpisit.* ALECSANDRI, ap. HEM. 1299. *Apelpisit, al naibei, Și nostim Beizadea, Cu ajutorul babei, El s'o răpească vrea.* I. NEGRUZZI, IV, 511. || 2°. Familiar, în glumă, despre îmbrăcămintă, mâncări, băuturi etc. „Extraordinar, afară din cale, turbat“. *Ce tutun bun se vindă în București, ce vinuri apelpisite!* ROSETTI-MAX, ap. TDRG.

APENDICE s. a. *Appendice*. — Partea care ține, care atârână de un lucru (în special de un membru sau de un organ al unei ființe) și care este ca un fel de prelungire a lui. „*Poliru... une-ori gol, alte-ori îmbrăcat pre din afară cu apendice alterne*“ ap. C. NEGRUZZI, I, 103. *Embrion... fără apendice cotiledonic.* GRECESCU, FL. 8. *Acest apendice al șirei spinării [coada] are și el o însemnătate etică în natură.* ODOBESCU, III, 43/5. *Apendicele vermicular, partea inferioară a cecumului.* | P. anal. „Anexă, supliment, adaos la sfârșitul unei cărți“. *Cine vrea să urmărească problemele cugetării mai departe... găsește în apendice calea arătată.* MAIORESCU, L. 4. [Și (după lat.): † s. f.: *Engel... în apendicea cea despre începutul Valahilor... la comentația cea despre expedițiile lui Traian... zice...* P. MAIOR, IST. 31, și † *apéndix* s. a. | Accentuat, mai ales în sensul 1°, după fran., și: *apendice*.]

— N. din fran. (lat. *appendix, -icem*, de la *appendere* „a atârână de ceva“.)

APENDICITĂ s. f. (Med.) *Appendicite*. — Boala pricinuită de inflamarea apendicelui vermicular.

— N. din fran.

APENDICUL s. a. *Appendicule*. — Diminutivul lui *apendice*. „Mic apendice“.

— N. din fran. (= lat. *appendicula*.)

APENDICULĂR, -Ă adj. (Șt. nat.) *Appendiculaire*. — De felul unui apendice; care ține de un apendice. *Membre apendiculare numite cotiledoane.* GRECESCU, FL. 4.

— N. din fran.

APENDICULĂT, -Ă adj. (Șt. nat.) *Appendiculé*. — Înzeștrăat cu unul sau mai multe apendice. *Filamentele staminelor... sânt... puțin apendiculate.* GRECESCU, FL. 66.

— N. după fran.

APEPSIE s. f. (Med.) *Aepsie*. — Mistuire rea, grea, digestie defectuoasă (ca stare permanentă a stomahului).

— N. din fran. (= grec. ἀπεψία, din ἀ privativ și πέσσω „fierb“.)

APERCEPE vb. III^a. (Fil.) *Apercevoir*. — I. Refl. Termen de metafizică (invechit). (Despre suflet). „A se cunoaște, a se prinde imediat prin conștiință“. II. Trans. Termen de psihologie, al cărui înțeles variază după diferitele sisteme. 1°. A percepe și asimilă fenomene sufletești nouă. | 2°. A percepe clar, activ, cu atenție, un fenomen sufleteșc. [La Români din Austro-Ungaria, și: *apercepă* vb. 1^a.]

— N. din germ. *apperzipieren*.

APERCEPERE s. f. (Fil.) *Action d'apercevoir, aperception*. — Infinitivul verbului *apercepe*, devenit abstract verbal.

APERCEPTIE s. f. (Fil.) } = apercepere.
APERCEPTIUNE s. f. (Fil.) }
 — N. din germ. *Apperception* (= fran. *aperception*, cuvânt creat de Leibniz).

APERCEPTIV, -Ă adj. (Fil.) *Aperceptif*. — De apercepțiune. *Organul intelectual aperceptiv*: fondul vechiu sufletesc prin care se percepe și se asimilează o idee nouă.
 — N. din fran.

APERITIV, -Ă adj., subst. *Aperitif*. — Care deschide pofta de mâncare. *Băutura aperitivă*. | Substantivat adesea. *Un aperitiv*.
 — N. din fran. (= lat. *aperitivus*, -a, -um, derivat din *aperio* „deschid“.)

APERTURĂ s. f. *Ouverture*. — (Latinism științific). „Deschidere, deschizătură“. *O mică apertură prin care aerul poate intra*. PONI, F. 73. *Receptacolul... poartă pe apertura sa sepelele*. GRECESCU, FL. 6.
 — N. din lat. *apertura* „deschidere“.

APEȘTI vb. IV^a. I. 1°. *Tarder, retarder, s'attarder*. 2°. *Ajourner, remettre, temporiser; accorder un délai*. II. *Sommeiller, s'assoupir*. — I. 1°. Intrans. „A zăbovi, a (se) întârziă“. *Apeștescu* = „întârziu, ... = moror, cunctor, moras traho...; sich aufhalten, verspäten“. LB. || 2°. Trans. „A amână, a așteptă pe cineva cu datoria“. *Apeștescu* = „îndelung ceva treabă, pre-mându = ellongo, differo, profero, prolato...; verschieben, aufschieben, verzögern“. LB. *A apești* = „a mai amână cuivă datoria“, [d. e.] „*Mai apeștește-mă, nenisorule, că nu fug din sat!*“ RĂDULESCU-CODIN. || II. *Apeștescu* = „ațipesc = obdormio, obdormisco, obdormito...; schlummern, einschlummern“. LB. [După BĂRCIANU: *apești* vb. IV^a: „sich aufhalten, verspäten, zaudern“; după PONTBRIANT: *apăști* vb. IV^a: „tarder, retarder, gagner du temps, temporiser; s'arrêter, venir trop tard; remettre, reculer, surprendre, surseoir, différer; sommeiller, s'assoupir.“]
 — Pentru etimologie, cfr. *pești*.

APEȘTI vb. IV v. *apești*.

APEȘTIRE s. f. *Action de tarder, de retarder, de s'attarder, d'ajourner. Retard, délai, sursis, ajournement*. — Infinitivul verbului *apești*, devenit abstract verbal. *Apeștire* = „întârziare, amânare, îndelungare... = moratio, cunctatio, elongatio, dilatio, prolatio...; die Verspätung, die Verschiebung, Aufschiebung, Verzögerung, der Aufschub“. LB. *Nemții fără apeștire vor să între în țară*. DIONISIE, c. 177. *Apeștire* = (slav.) „mudnenie (= zăbovire, zăbavă)“. MARDARIE, L. 1875. [După BĂRCIANU: *apeștire*: „Verspätung“; după PONTBRIANT: *apăștire*: „retard, sursis, délai; temporisation“.]

APEȘTIT, -Ă adj. *Tardé, retardé, attardé, ajourné, remis, temporisé*. — Participiul verbului *apești*, devenit adjectiv. (Slav.) „*mudnojazyčnyj*“ [= *tardiloquus*] = *cel apeștit la limbă*; (slav.) „*razmyslenie*“ [= *διαλογισμός*] = *cugetare apeștită*. MARDARIE, L. 1876, 2998. [După PONTBRIANT: *apăștit*.]

APETĂL, -Ă adj. (Bot.) *Apétale*. — Care n'are petale. *Dicotiledoane apetale*. GRECESCU, FL. 5.
 — N. din fran. (= grec. *ἀ* privativ și fran. *pétale* „petală“.)

APETIT s. a. *Appétit*. — „Poftă (de mâncare)“. *Apetit la mâncare*. ECONOMIA, 218. *Singur numele bucatelor eră de ajuns, ca să-mi taie apetitul*. C. NEGRUZZI, I, 58. | Fig. *Voiu face să-i treacă băiatului apetitul după amorezele mele!* I. NEGRUZZI, VI, 83. [Pl. -*tituri* și -*tite*.]
 — N. din fran. (= lat. *appetitus*, -us „poftă, dorință“, din *appeto* „caut a pune mâna pe, doresc“.

APICOL, -Ă adj. *Apicole*. — (Rare întrebuințat). Cu privire la albinărit. *Schiții... exportau făguri peste Dunăre la Geți, unde însă întâmpinau concurența superbelor produse apicole ale Greciei*. HASDEU, I. C. 199. [Pronunțat, după fran., și: *apicol*.]
 — N. din fran. (= lat. *apis* „albină“, și *colere* „a îngriji, a se ocupa cu, a cultiva“.)

APICULĂT, -Ă adj. (Bot.) *Apiculé*. — Care e terminat la capăt cu un vârf scurt și ascuțit. *Antere apiculate*. GRECESCU, FL. 23.
 — N. după fran. (din lat. *apiculum*, dimin. lui *apeo* „vârf, creștet“.)

APICULTÓR, -OÁRE subst. *Apiculteur*. — Persoană care se îndeletnicește cu creșterea albinelor, „prisăcar, stupar“. [Accentuat, la Români din Austro-Ungaria, după spiritul limbii latine, și: *apicultor*.]
 — N. din fran. (din lat. *apis* „albină“, și *cultor* „care îngrijește, se ocupă de“.)

APICULTURĂ s. f. *Apiculture*. — Meșteșugul creșterii și îngrijirii albinelor, „albinărit, albinărie, stupărit, prisăcărie“. [Plur. -*turi*.]
 — N. din fran. (din lat. *apis* „albină“, și *cultura* „îngrijire, cultură“.)

APIPĂI vb. IV. *Palper, toucher à, (se) tâter, tâtonner*. — Trans. „A pipăi“. *Eu sânt neatd, cândai să nu mă achipăiască părintele*. DOSOFTEIU (= cândai să nu mă pipăe tatul meu. BIBLIA, 1688: „ne forte attrectet me pater“), ap. HEM. 1319. *Cealea ce n'au văzut, zic că le-au apipăit*. CANTEMIR, IST. 340. *Cu mâinile le apipăia, cu picioarele le călcă și cu ochii le videă*. idem, ap. HEM. 1319. | *Nu-apipăi sălcile; Nu-ți rupe picioarele Prin toate petroanile, După toate mândrile*. HODOȘ, P. P. 119. | Refl. „A se pipăi la ceva“. *Tot apipându-se fișanul la pungă, ajunsese acasă*. CĂTANA, B. II, 98. [În Ban. cu asimilațiune vocalică și cu trecerea la conj. I: *apipiă*.]
 — Din *pipăi*, cu pref. *a*.

APIPIĂ vb. I v. *apipăi*.

APLĂ adv. *Tout simplement, à la manière du peuple*. — (Termin familiar, orășenesc, învechit.), „Simplu, fără meșteșuguri, popular“. *Grecii vorbesc în casă grecească aplă*. † A rămas întâmplarea *aplă* = „a rămas baltă, nerezolvită“. PAMFILOV, J. II. Cfr. *aplos*.
 — Din n.-grec. *ἀπλά*, idem.

APLANĂ vb. I^a. *Aplanir, accommoder* (une difficulté, un différend). — A înlătura cu binele (o neînțelegere, greutate etc.), a netezi calea, înlăturând prin bună învoială piedecile ce stau împotriva unei bune înțelegeri între două sau mai multe părți. Trans. *Președintele a aplanat neînțelegerea dintre membrii societății*. | Mai ales refl. (cu înțeles pasiv). *Aceste nedomiriri [dacă Principatele-Unite, fiind sub suzeranitatea Turciei, puteau avea la expoziția universală de la Paris din 1867 un loc rezervat numai lor] se aplanară însă și comisiunea imperială... priimî pe Români în cercul popoarelor expozante*. ODOBESCU, II, 80. *Înțelegerea e acum deplină: s'au aplanat toate dificultățile. Conflictul s'a aplanat*.
 — N. din fran. (propriu „a face plan, oblu“; în românește însă a trecut numai cu înțelesul figurat.)

APLANĂRE s. f. *Aplanissement, accommodement* (d'un différend). — Infinitivul verbului *aplană*, devenit abstract verbal. *Între aceste griji [principele Carol] mai are să se ocupe și cu aplanarea neînțelegerilor dintre marele duce Nicolae și generalul Todleben*. MAIORESCU, D. II, 101.

APLAUDĂ vb. I. *Applaudir*. — „A bate din palme în semn de vie aprobare, de admirare, de mare mul-

țămire" (la reprezentații teatrale sau muzicale, adesea și cu intenția de a chemă pe cel aplaudat). Intrans. *Auzitorii cășă mult au aplaudat, Cât dulapurile toate în arhivă s'au mișcat.* ALEXANDRESCU, M. 209. | Trans. *Aplaudă frenetic schime, cântece și jocuri.* EMINESCU, P. 246. || Fig. Trans. „A arătă o vie aprobare pentru ceva sau cineva, a aprobă (prin cuvinte sau semne), a lăudă“. *Ei vor aplaudă desigur biografia subțire, Care s'omercă s'arate că n'ai fost vr'un lucru mare.* EMINESCU, P. 226. *Te aplaud pentru această faptă.* [Aplaud, mai rar aplaudéz.]
— N. din fran. (= lat. *applaudo*, -ere „a izbi cu putere, a aplaudă“.)

APLAUDĂRE s. f. *Applaudissement*. — Infinitivul verbului aplaudă, devenit abstract verbal.

APLAUDĂT, -Ă adj. *Applaudi*. — Participiul verbului aplaudă, devenit adjectiv. *A fost cel mai aplaudat actor, în vremea lui.*

APLAUS s. a. *Applaudissement*. — Batere din palme în semn de vie aprobare sau admirație. *Aplause necontente.* URICARIUL, X, 6/17. *Se luptă... În aplausele grele a[le] canaliei de uliți.* EMINESCU, P. 245. || Fig. Semn de vie aprobare, de laudă. *Merți aplausele noastre.* [Și: *aplaos* s. a. *Aste vorbe generoase în aplaos sânt primite.* A. NAUM, OMAGIU-MAIORESCU, 167. | † și: *aplaudă* s. f. (probabil sub influența lui „laudă“); forma aceasta se găsește nu numai la COSTINESCU, POLIZU, ci e întrebuintată și de C. NEGRUZZI, II, 146/27: *Oamenii de duh priimiri cu a-pleade astă satiră.*]

— N. din lat. *applausus*, -us „izbire cu sgomot, aplaus“.

APLECĂ vb. I. I. 1°. (*Se*) *pencher*, (*s'*) *incliner*, (*se*) *baisser*, (*se*) *courber vers...*; *ployer*. *Faire la révérence.* *Plier* (à). 2°. *Allaiter*, *donner le sein* (à un enfant). 3°. *Se déranger l'estomac après avoir mangé qch. avec dégoût* (ou *répugnance*, ou *avidité*, etc.), *en avoir des nausées*. *Prendre qch. en dégoût*. *Se dégoûter de qch.* (au fig). II. (Refl.) *Incliner vers...*, *être penchant à...* III. *Appliquer*.

I. 1°. Trans. și refl. *A* (*se*) *aplecă* se deosebește de „a (*se*) *plecă*“ prin aceea că exprimă direcțiunea spre ceva (așezat mai jos), indicată prin pref. *a-* (= lat. *ad*). *Apleacă ramura!* (= *plecă* ramura spre tine!) *S'apropie de fată, o prinde pe furis, S'aplecă* (= se *plecă* spre ea), *o sărută și intră în tuși.* COȘBUC, B. 14. *Toate crăcile s'aplecă* (= se *plecă* spre pământ). ALEXICI, L. P. 2/10. *Împăratul căzu în genunchi înaintea ei...*, *dar ea se aplecă după el* (= se *plecă* spre el cu intenția să-l ridice). RETEGANU, P. II, 39/33. | Une-ori deosebirea aceasta aproape dispăre, mai ales când în context se exprimă direcția sau intenția, sau când mișcarea de îndoire se face cu o parte a trupului. *Și-i îndoii grumajii, și-l supuse, și-l aplecă la pământ.* DELAVRANCEA, S. 83. *Îi spuse lin, aplecându-se la ureche-i:* „De ce cauți ceea ce nu-ți poate veni în minte?“ EMINESCU, N. 68. *Aplecându-se să bea apă...* FUNDESCU, L. P. 128/6. *Chiră, Chiralină... Aplecă-ți capul, Să-mpușe Arapul.* TEODORESCU, P. P. 651. || Construit cu prep. „de“ „a (*se*) *incovăia*, a (*se*) *îndoi*“. *Giustino s'aplecă de șale și n'cetineli își pune muzica jos.* VLAHUȚA, ap. HEM. 1320. *Ei de vârf se l'aplecă.* ALEXICI, L. P. 35/6. || „A se ploconi“ a face complimente salutând“. *Să fi văzut... ce mândru eră, când s'a aplecat în dreapta și în stânga, la toți cei din biserică!* ISPIRESCU, L. 167. || Fig. *Religia—o frază...*, *Ca prin a ei putere să vă aplece'n jug!* EMINESCU, P. 117. *Dar Dumnezeu au nu poate aplecă pre răutate, Să slujască la mplinire[și] faptei cei cu bunătate?* KONAKI, P. 266. || Se *aplecă ziua, adecă soarele pășește cătră apus, se face seară.* LB.: „le jour baisse, tombe“.

2°. Trans. Din construcțiuni ca: *Noi i-am hrănit*

și i-am crescut, în brață i-am purtat și la sân i-am aplecat. CANTEMIR, IST. 171, sau: *Un păstoriu... au aflat [lupoica] fițele la gura pruncilor aplecând și, ca cum din sine născuți ar fi, hrănindu-i.* idem, HR. 98, s'a născut sensul spec. *a aplecă* = „a lăptă, a da să sugă“ (despre oameni și despre animale). *Mamce, carele apleacă prunci mici.* PRAVILA MOLD. 53/1. *Luò muiarea copilul și-l aplecă pre el.* BIBLIA (1688) 40, 1. *Pre Romano-Moldo-Vlahii noștri, Roma maica, din lăuntrurile sale născându-i, i-au aplecat și i-au crescut.* CANTEMIR, HR. 15. *Măi Vlad, prinde oaea cea ruscă și apleacă mielul la dînsa.* (Umbrărești, în Tecuciu), ap. HEM. 1321. *Cine de-amî te-a scaldă, Și cine te-a aplecă?* MARIAN, I. 588. *Au lăsat pe cucouă-sa acasă, să aplece copilul.* SBIERA, P. 175/32. *Copilul, până a nu plânge, nu-l apleacă muma.* ZANNE, II, 83. [Mânzul unei iepe fără lapte] să se apleace la altă iapă. ECONOMIA, 76.

3°. (Pat.) Unipers. Refl. *Când cineva mănâncă prea mult, sau mănâncă ceva ce nu-i place, îi vine rău, cu greață, se zice că „s'a ciurmurluit“ sau „i s'a aplecat“ sau „aplecă“.* LEON, MED. 120. *Îl dorea capul. Poate că i se aplecase. Îl frecară cu oțet pe mâni și pe vinele gâtului.* VLAHUȚA, ap. HEM. 1322. *Eră foarte greșos: te miri din ce i se aplecă.* CARAGIALE, N. 96/23. *Puțintel a îmbucari Și lui rău i s'a aplecat.* BIBICESCU, P. P. 336. *Omului i se mai apleacă și din lăcomie.* GRIGORU-RIGO, M. I, 7. | P. ext. A nu mai avea poftă pentru o mâncare, a-i fi lehamite de ea (după ce a mâncat-o prea adesea). *Mi s'a aplecat de carne:* „je suis dégoûté de la viande; la viande me dégoûte (me répugne, me rebute)“. | Fig. *Mi s'a aplecat, de atâtea firemonii.* GORJAN, H. IV, 17. (Cfr. *plecă*).

II. La scriitorii moderni se găsește la refl. și cu sensul fig. de „a inclina spre ceva, a avea înclinare spre ceva, a fi dispus a...“, traducând pe fran. „inclinier, pencher à, avoir un penchant pour...“ (germ. „zu etwas neigen“). *Tot omul s'aplecă la ce este mai pornit.* ALEXANDRESCU, M. 248. *După a [Mesterului Manole]... răposare, zvonul public s'a aplecat bucuros a-i perpetua aducerea aminte.* ODOBESCU, II, 508.

III. † Unii scriitorii din școala latinistă au dat forma *aplecă* și neologismului „aplică“. *Ceale ce am cuvântat...*, [sânt] *a se aplecă și la cuvintele lui Rufus.* P. MAIOR, IST. 45.

— Din lat. *applicare*: cat. *aplegar*.

APLECĂCIUNE † s. f. 1°. *Inclination, disposition naturelle, penchant*. 2°. *Prostration*. — 1°. „Aplecare (II)“. *Întru aceasta se văd prea înțelepte osebiri ale neamului omenesc, că sânt oameni de chîlnie chemări, spornici și au de tot felul de aplecăciuni.* ȚICHINDEAL, ap. HEM. 1322. || 2°. „Aplecăciune“. *Se apropie cu mare aplecăciune și cu dulce cântătură a ochilor.* idem, ap. HEM. 1323.

— Derivat din *aplecă*, prin suf. abstr. -ăciune. Cuvântul pare a fi format de Țichindeal și a nu fi pătruns niciodată în limbă.

APLECĂRE s. f. I. 1°. *Action de (se) pencher, de (s') incliner. Inclinaison*. 2°. *Allaitement*. II. *Inclination, penchant, disposition, propension, tendance*. — Infinitivul verbului *aplecă*, devenit abstract verbal. I. (Rar). 1°. „Aplecare spre ceva“. *O ușoară aplecare spre dreapta.* || 2°. „Lăptare“. *Aplecare la țafă sau uger* = „lactatus, lactatio...“; die Säugung“. LB. || II. La scriitorii moderni, cu sensul de „inclinare, predispoziție“ (ca traducere a fran. „inclination, penchant“ sau a germ. „Neigung“). *Nobilii...*, *învechiți în aplecare lor cătră Turci, nu voiau nici de cum să se lepede de unirea cu Poarta.* BĂLCESCU, M. V. 42. *Văntoarea este o aplecare firească a omului.* ODOBESCU, III, 78/21. | † „Dispoziție sufletească“. *Într-o asemenea aplecare se află cel ce, lucrând, a scăpat de vreo mare primejdie.* MARCOVICI, D. 430.

APLECĂT s. a. 1°. *Action d'incliner, de pencher, de fléchir, inclinasion.* 2°. *Allaitement.* 3°. (Au pluriel). *Soulevement de cœur, indigestion, embarras gastrique.* — Participiul verbului aplecă, devenit abstract verbal. 1°. *Prin „aplecăt” se oltuească [pomul], când se pleacă un ram de pom bun într'un pom selbatec.* ECONOMIA, 135. || 2°. *La vremea aplecatului, veniî capra de la turmă însăși, de-l aplecă.* DOSOFTEIU, v. s. 26^{1/2}. || 3°. (Med. pop.) *La plur. Bolnavul de aplecate simte o greutate la stomah. Îl doare capul, îi vine mereu să se întindă, cască, îl dor vinele gâtului și-l trage la somn nevoie mare.* GRIGORIU-RIGO, M. I, 7. *Un om când mănâncă mult și-i vine rău, se zice „aplecatele”...* (Parachioi, în Dobrogea). *Frigurile vin din „aplecate” și din osteoneală.* (Slujitori-Albotești, în Brăila). *Baba... când descântă pe un bolnav de „aplecate”..., zice: „Aplecate” din apă... „Aplecate” din 99 de legumi... Să vă duceți....* (Rusăneștii-de-jos, în Romanai), ap. HEM. 1324. Cfr. plecate, ciurmureală, ciurmerniță.

APLECĂT, -Ă adj., subst., adv. I. 1°. *Penché, incliné. Dans une position inclinée. Humble.* 2°. *Allaité. Enfant à la mamelle, nourrisson.* II. *Disposé, enclin, sujet ou porté à qch.* — Participiul verbului aplecă, devenit adjectiv și întrebuințat une-ori ca subst. și ca adv. I. 1°. *Steagurile... se țineau aplecate, în semn de supunere a Transilvaniei.* ISPIRESCU, M. V. 42/22. *Măru-i mare și rotat, și de poale aplecat.* MARIAN, î. 175. | Adverbial. *Pe Neculcea mi-l găsea..., Ți-înd cada la o bute..., Și de dînsa răzimat, Răzimat cam aplecat.* TEODORESCU, P. P. 543°. | Fig. „Plecăt, umil, supus”. *Slugă prea aplecată și umilită, carele, când venim la vreo nevoie, nu va nici să se clătească din loc.* ȚICHINDEAL, F. 251. || 2°. „Lăptat”. | Substantivat. „Copil de țâță, prunc”. *Ca un aplecăt la maică-sa (=, ca un țarcăt la maică-sa“).* ARSENIIE D. BISERICANI (: „sicut ab lactatus super matrem suam“), ap. HEM. 1323. || II. „Dispus, cu inclinare (spre)”. *O, minte!..., cu favorul cătră vr'una aplecată...* KONAKI, P. 281. [Contrariul: neaplecăt (după germ. „würde nicht ungeneigt sein“...)]. *Gvernul... n'ar fi neaplecăt, să sprijinească... o dorință a camerii legislative.* SBIERA, F. S. 223.]

APLECĂTOR, -OĂRE adj., subst. I. *Qui (se) penche, qui (s')incline, penchant, inclinant (vers).* II. 1°. *Qui allait, allaitant; (celui) qui élève et soigne des enfants.* 2°. *Brebis qui allait, brebis privée de son agneau.* — Adjectivul verbal al lui aplecă, (derivat prin suf. -ător), întrebuințat une-ori ca subst. I. Adj. Care (se) apleacă. || II. 1°. *Care dă să sugă. Vria-vei să-ți chem o femiea aplecătoare, din Earei, și-ț va aplecă cuconul?* DOSOFTEIU (: „vis ut vocem tibi mulierem quae nutriat ex Hebraeis, et lactabit tibi infantem“), ap. HEM. 1325. || P. ext. Subst. „Crescător de copii”. *Am trimis aplecătorii [= cei care creșteau copiii lui Ahab] cătră Niv.* BIBLIA (1688), 273, 1. || 2°. Subst. *Aplecătoare = „lactans ovis“.* LB. *Oile cu lapte, când le taie miei, se chiamă „aplecători“.* (Crăcăoani, în Neamțu). *Oile cu miei se zic „aplecători“.* (Hermeziu, în Iași; Gârcina, în Neamțu), ap. HEM. 1326. *Aplecătoare = „Mutterschaf, das sein Lamm verloren hat“.* (Târnova, în Banat.) JAHRESBER. III, 313. *Și de la aplecătoare aduse-l pre el.* PSALT. (1651), 172 (= „de la mulgătoare”). PSAL. SCH.; CORESI, PS. : „de post foetantes accept eum“). [În sensul II, 2°, plur. aplecători.] Cfr. plecătoare.

APLECĂTURĂ s. f. 1°. *Inclinasion.* 2°. *Allaitement.* 3°. *Soulevement de cœur, indigestion, embarras gastrique.* — Abstractul verbal al lui aplecă (derivat prin suf. -ătură). 1°. (Rar.) *Starea de a fi aplecat.* || 2°. (Rar.) *Aplecături = „lactatio“.* ANON. CAR. || 3°. (Mai des. Med. pop.) „Aplecate”. *Desfă-l pe cutare, De 99 apucături; De 99 ntălmături, De 99 aplecături.* TEODORESCU, P. P. 364. [Plur. -turi.]

APLECŪȘ s. m. *Agneau de lait.* — (În Dâmbovița.) „Miel care sugă”. PAVELESCU.

— Derivat din aplecă, prin suf. -uș, neobișnuit în funcțiunea aceasta.

APLECŪȘ s. a. *Pente.* — „Povârniș”. *Numai împiedicând roatele carului, vom putea trece aplecușul ăsta.* (Dâmbovița, Ilfov). PAVELESCU. [Plur. -cușuri.]

— Derivat din aplecă, prin suf. abstr.-loc. -uș.

APLECUȘĂT, -Ă adj., adv. *Voûté, courbé.* — *Aplecușat = „aplecăt, gârbovit“.* BARONZI, L. I, 101/20. | *Au umblat tot aplecușat sau gârbov.* ȚICHINDEAL, F. 9.

— Derivat, probabil, din (a se) aplecă, după analogia lui gheboșat. După HEM. 1326, ar fi participiul unui verb aplecușă (din aplecuș), neatestat.

APLICĂ vb. I. (S') *appliquer.* — Trans. și refl. *A pune ceva pe (sau peste) un lucru, astfel în cât să se prindă, să se lipească de el, sau să se întipărească pe el. I-a aplicat un plusture. La costume femecești se aplică benți de stofă, de dantelă etc. A aplică fierul roșu pe o rană.* | P. ext. *A da. I-a aplicat maximul pedepsei.* | (Fam., după fran.) *A aplică cuivă o palmă, o lovitură.* || *A pune în practică sau în lucrare; a se luă după. Aceste iluzii juvenile... au produs... o direcție puternică, ce apucă cu tărie egală... pe cei care se duc spre a învăța și pe cei care s'au întors spre a aplică învățătura lor.* MAIORESCU, CR. I, 265. *A aplică o lege, un paragraf, un tratament nou, o teorie, rezultatele unei științe, etc.* | *A pune (o știință, o artă, o invențiune, o îndeletnicire omenească) în serviciul alteia. A aplică arta la industrie.* | *A raportă, a potrivi (o maximă, un proverb, un principiu general) la un caz dat. Eră din soiul acel amfibiu..., căruia se poate aplică pro-verbul moldovenesc: „nici căne, nici ogar“.* C. NEGRUZZI, I, 72. *Zicătoarea: „soiul comme une grive” se aplică celor care la noi au furat tullea Neamțului.* ODOBESCU, I, 27/19. || (Franțuzism). † *A se dedă (la ceva), a studia (ceva) cu sârguință. Învățătura la care mai mult se aplică... fu Algebra.* C. NEGRUZZI, II, 152. || (În Transilv.) *A pune, a da (pe cineva) la o meserie. I-om aplică la oi.* RETEGANUL, P. I, 14. | Refl. *A se apuca (de o întreprindere). De când s'a scumpit pășunatul..., au început a se aplică unii [Români din Săcele] la negoț și s'au așezat în România.* S. MOLDOVAN, T. N. 241.

— N. din fran. (= lat. applicare „a pune pe, la“).

APLICĂBIL, -Ă adj. *Applicable.* — *Care se poate aplică, se poate pune în practică. Această veche maximă [că lucrurile simple sânt cele mai grele de priceput și de primit] rămâne din nefericire aplicabilă și în starea actuală a așa numitei culturi.* MAIORESCU, CR. II, 131. [Contrariul: inaplicabil și neaplicabil. O invenție inaplicabilă.]

— N. din fran.

APLICABILITĂTE s. f. *Applicabilité.* — *Calitatea de a fi aplicabil. Orice asemenea constatare [de experiență sufletească] are numai decât aplicabilitatea ei practică, adică în prima linie ne înlesnește pentru o parte oarecare cunoașterea oamenilor.* MAIORESCU, CR. II, 137.

— N. din fran.

APLICĂRE s. f. *Application.* — *Infiniivul verbului aplică, devenit abstract verbal. Voevodul... ordonă... Adunării generale a Divanului, să chibzuească măsurile spre aplicarea acestei dispoziții.* URICARIUL, IV, 430/11. *Am avut ocaziunea de a pune în aplicare învățăturile și poveștile ce se găsesc în cartea ta.* ODOBESCU, I, 42. *Nu orice aplicare de cuvinte vechi la înțelesuri nouă constituie o originalitate falsă.* MAIORESCU, CR. I, 188.

APLICAT s. a. *Application*. — Participiul verbului *aplică*, devenit abstract verbal. *Ce spui d-ta, e ușor de priceput; cât despre aplicat însă, asta e greu.*

APLICAT, -Ă adj. *Appliqué*. — Participiul verbului *aplică*, devenit adjectiv. *Legea acea sfântă e aplicată rău.* C. NEGRUZZI, II, 234. | *Științe aplicate Artă aplicată la industrie.*

APLICAȚIE s. f. }
APLICAȚIUNE s. f. }

Application. — Așezare a unui lucru pe altul, „aplicare”. | P. ext. (Croit.) Bucată de stofă aplicată pe alta. *Și-a făcut o roche de postav, cu aplicații.* || Aducere, punere a unei acțiuni, principiu etc. la ceva sau cineva, „aplicare”. *Pun[ct]ul de aplicație, adevărat pun[ct]ul corpului, de care puterea îl trage sau îl împinge.* PONI, F. 9. *Aritmetica cu aplicație la comerț.* URICARIUL, VII, 236/8. | „Punere în lucrare”. *Aplicația legii este acea lucrare ce să face prin alcătuirea vre-unui act potrivit cu legea și prin întemeierea sau răzămarea pricinii pe legea potrivită.* CODICA ȚIV. *Legea... în aplicațiunea ei zilnică.* MAIORESCU, D. I, 119. *O simplă teorie, fără nici o aplicațiune practică.* | Școală de aplicație (pe lângă o școală normală de învățători etc.) = de punere în practică, sau de desvoltare, a celor învățate mai înainte teoretic. || (Rar, după fran.) „Sărguință, silință”. *Aplicația la învățătură îi adăogi o flușie la ochi.* C. NEGRUZZI, II, 150.

— N. din fran. (= lat. *applicatio*, -onem.)

APLÓS † adv. (*Tout*) *simplement, (tout) bonnément*. — (Grecism care n'a fost niciodată uzual.) „Simplu, fără pretenție”. *Aplos a grăi... de la mamce ne deprindem.* CANTEMIR, IST. 82. *Jigania aceasta... cămilită nu easte, struț aplos nu easte.* idem, IST. 93.

— Din n.-grec. ἀπλώς, idem. Cfr. aplă.

APOCALÍPS s. a. *Apocalypse*. — O carte din Noul Testament, care spune că cuprinde revelațiile făcute sfântului Ion evanghelistul în insula Pathmos (cu alegorii greu de înțeles). *Stil de apocalips = foarte greu de înțeles, obscur.* [Și: *apocalipsă* s. f. | † *apocalipsis* s. f., direct din grec. *La apocalipsis zice.* BIBLIA (1688), 6, pr. 9. *Precum zice Ioan Bogoslov, la apocalipsis.* MSS. (a. 1815), ap. GCR. II, 216/21.]

— N. din fran. (= lat. *apocalypsis* < grec. ἀποκάλυψις „revelațiune”, din ἀποκαλύπτω „desvăluu.”)

APOCALÍPTIC, -Ă adj. *Apocalyptique*. — „Din apocalips”. *Animale apocaliptice.* | Fig. (Ca în apocalips, în felul apocalipsului): cu alegorii obscure, foarte greu de înțeles, întunecat, obscur. *Cam apocaliptice... unele locuri... din scriere.* SBIERA, F. S. 343.

— N. din fran. (= grec. ἀποκαλυπτικός. La Români din Austro-Ungaria, după germ. *apokalyptisch*.)

APOCÓPĂ s. f. (Gram.) *Apocope*. — Amuțirea unui sau a mai multor sunete de la sfârșitul unui cuvânt. Cfr. sincopă. [La Români din Austro-Ungaria accentuat, și: *apocopă*.]

— N. din fran. (lat. *apocopa* < grec. ἀποκοπή, din ἀποκόπτειν „a tăia, a reteză.”)

APOCRÍF, -Ă adj., s. a. *Apocryphe*. — A cărui autenticitate nu e dovedită, care e dat ca adevărat, dar nu inspiră încredere că este așa. Cfr. neautentic, scornit, falsificat. *O scriere apocrifă.* || Spec. Nerecunoscut de biserică, scornit de eretici și atribuit de ei părinților bisericeii. „*Visul Maicii-Domnului este o carte apocrifă.*” || Substantivat. *Un apocrif.*

— N. din fran. (= lat. *apocryphus*, -a, -um < grec. ἀποκρυφος „ascuns”, din ἀποκρύπτειν „a ascunde.”)

APOCRISIÁR s. m. (Ist.) *Apocrisiaire*. — (Cuvânt rar.) 1°. Drogător (în imperiul bizantin și, p. ext. și

în imperiul otoman), însărcinat cu transmiterea răspunsurilor și a edictelor împăratului. [Și: † *apocrisariu*: *Mahomet II au poruncit voevodului Valahiei, prin apocrisariul său, să meargă la el.* ȘINCAI, HR. II, 41.] 2°. Mandatar sau trimis al papilor, al patriarhilor.

— N. din lat. *apocrisarius* (< m.-grec. ἀποκρισάριος, propriu „cel care dă sau duce răspuns”; din ἀπόκρισις „răspuns, însărcinare”).

APÓD, -Ă adj. (Zool.) *Apode*. — Fără picioare. *Larvă apodă.* | P. ext. (și mai des substantivat). (Pește) fără aripioare dorsale. *Țiparul este apod.*

— N. din fran. (= grec. ἄπους, ἄποδος, din ἀ privativ și πούς „picior”).

APODÍCTIC, -Ă adj. (Filos.) *Apodictique*. — Cu caracter de necesitate și de universalitate absolută, „care nu poate fi altfel”. *Se numește judecată... apodictică aceea în care se arată necesitatea sau imposibilitatea afirmării predicatului despre subiect.* MAIORESCU, L. 61. | P. ext. Cu înfățișare sigură, de adevăr absolut, fără replică. *Alături cu paragrafe scrise lămurit... dăm de [alte], a căror confuziune nu se poate acoperi prin tonul apodictic în care își expun cuprinsul lor.* MAIORESCU, CR. III, 62.

— N. din lat. *apodicticus*, -a, -um (< grec. ἀποδεδιχτικός, propriu „demonstrativ”, din ἀπό, cu indicație de depărtare și δεικνός „arat”).

APODÓZĂ s. f. (Gram.) *Apodose*. — Partea a doua a unei perioade, cuprinzând grupa propozițiilor principale (față cu partea întâi, care cuprinde grupa subordinatelor și se cheamă protasă). [Pronunțat, după grec. și: *apodósă*.]

— N. din fran. (grec. ἀπόδοσις „restituire”).

APOFÍZĂ s. f. (Anat.) *Apophyse*. — Parte mai ieșită, mai scoasă afară, la un os. *Apoftza omoplastului, apoftizele vertebrelor.*

— N. din fran. (= lat. *apophysis* < grec. ἀπόφυσις, propriu „excreștență”).

APOFONÍE s. f. (Gram.) *Apophonie*. — Schimbarea vocalei radicale a unui cuvânt în diferitele lui forme flexionare sau în derivate, datorită unor anumite legi constante (d. e. germ. *binden*, imperf. *band*, part. *gebunden*).

— N. din fran. (Cuvânt introdus de M. Bréal, pentru traducerea germ. „Ablaut”. Cfr. metafonie.)

APOFTÉGMĂ s. f. *Apoptegme*. — Vorbă de seamă, sentență, a (sau atribuită de obicei) unui om vestit. *Vorbește numai în apoftegme.* [La Cantemir, IST. 8: † *Apofthengma*: „[din]el[inește] cuvânt, voroavă aleasă, filosof[e]ască”. | † Plur., direct din grec. *Întru apoftegmatele sale spune Plutarh, că...* MAG. IST. III, 27.]

— N. din fran. (la scriitorii vechi direct din grec. ἀποφθεγμα, de la ἀποφθέγγομαι „rostesc”, din ἀπό, cu înțeles de emitere, și φέγγομαι „vorbesc”, al cărui radical se găsește în *di-flong*.)

APOGEU s. a. (Astron.) *Apogée*. — Punctul din orbita lunii în care ea se află la cea mai mare depărtare de pământ. *Apsida superioară* [se numește] *apogeu*. CULIANU, c. 274. | P. ext. și despre soare: *Soarele este... la apogeu.* CULIANU, c. 167. || Fig. „Culme, punct culminant”. *Puterea Otomanilor... eră pe atunci în apogeuul său.* C. NEGRUZZI, I, 201. *Imaginile acelea, care figurau în locuri așa de sumtuose... trebuie să fi reprezentat pe un împărat ilustru ca Traian, în apogeuul falei sale de stăpân și împărat al lumii.* ODOBESCU, ICON. TR. 12. [Plur. -gee și -geuri. | Cfr. contrariul: *perigeu*.]

— N. din fran. (= lat. *apogeus* < grec. ἀπόγειος „departe de pământ”, din ἀπό, cu sens de depărtare, și γαῖα „pământ”).

APOI adv. (loc. adj., subst., adv.) I. 1°. *Après, à la suite (de), derrière.* 2°. *Après, ensuite, puis.* 3°. *Finalement, après tout, en définitive.* 4°. *Alors, dans ce cas-lă, eh bien!* 5°. *Donc; précisément; car, encore, de plus; mais; alors, puis.* II. 1°. — 2°. *(Le) dernier. Fin, bout.*

I. Adverbul *apoi* arată că starea sau acțiunea exprimată de verbul corespunzător urmează după o altă stare sau acțiune.

1°. † Local. În sensul acesta, a fost înlocuit din cele mai vechi timpuri prin compoziția „înapoi”. Se mai găsește — rar — în limba veche, în construcția mai apoi de = „după, în urma...”. *Mai apoi de acestia, de toți, veni Samariteanul.* VARLAAM, C. 347^{1/2}. | Cu funcțiune adjectivală: „situat la urmă”. *O curte ghizdăvă și mai apoi de toate.* DOSOFTEIU, V. S. 49^{1/2}. | Substantivat. *Adecă, Doamne, tu cunoscusi toată apoia și de multa mea; tu feaceși-mă și puseși spre m[î]ne mâna ta.* CORESI, PS. 378 (= tu cunoscusi toată apoia mea. PSAL. SCH. 449^{1/6}: „tu me tiens serré par derrière et par devant, et tu as mis ta main sur moi”).

2°. Temporal. Adesea stă în corelațiune cu „întăi” (lat. „primo... post”) și se întrebunțează de multe ori la comparație. „După aceea, pe urmă; în cele de pe urmă, la urmă”. Absol. *Întoarce-voiu fața mea de cătrînsii și spune-voiu ce va fi lor apoi.* PSAL. SCH. 493^{1/3}; CORESI, PS. 413 (: „je cacherais ma face d'eux, je verrai quelle sera leur fin”). *I-am fost vândut mai de înainte vreame loc... de 12 prăvălii..., iar când au fost apoi... i-au luat Dima... un loc... din ceale 12 locure.* DOC. (a. 1625), ap. HEM. 1329. *Trebuiaște să mergem noi preste alții, [ca] să nu vie alții preste noi... mai bine taste întâiu, decât apoi!* ALEXANDRIA, 25. | Mai adesea introducând o propoziție consecutivă. *Gândește-te la mijloacele cele mai bune, ca să te aperi de nenorocire, apoi întrebunțează-le cu înțelepciune.* MARCOVICI, D. 66^{1/66}. [Am cetit] *poema elenă a lui Opian, apoi și cea latină a lui Gratiu Faliscu, în fine chiar și serbedele versuri ale lui Marcu Aureliu Nemesianu Cartaginezul.* ODOBESCU, III, 62^{1/1}. *Și pe cer el se zărea, Întăiu ca un porumbăș, Apoi ca un lăstunaș, Apoi ca un bondăraș.* ALECSANDRI, P. P. 146. | Adesea urmând după „și” sau „iară”. *Întăi îi mergeă cu năroc, iară mai apoi i-au amăgit.* URECHE, ap. GCR. I, 70^{1/3}. *Să mănăcăm, și apoi — la culcat!* DRĂGHICI, R. 18. *Zice rămas bun fraților și apoi încalecă și pornește.* CREANGĂ, P. 185. *Să cumperi vecinii întâi și apoi casa.* ZANNE, P. IV, 236. *Domnul se miră, Ș'apoi îi mustără, Ș'apoi se ncruntă, Și-i amenință.* ALECSANDRI, P. P. 187. | *Ș'apoi... sau c'apoi... = „de-acîncolo” : „et puis, après cela”. După aceasta se începe nunta, ș'apoi — dă, Doamne, bine!* CREANGĂ, P. 279. *Acum să-mi meargă bine, c'apoi poate să vină și câte un an rău!* | *Mai apoi și mai de apoi = „mai târziu” : „par la suite, plus tard”. Nu știu ce-o fi mai apoi.* DOINE, 246^{1/22}. *Firea vremilor treace frunza și florile: întâi se arată frumoașe, mai apoi pier.* CORESI, ap. HEM. 1328. *Poate mai de apoi a veni cinevă.* CREANGĂ, P. 22. | *Iară mai apoi de toți muri și muiera.* BIBLIA (1688), ap. TDRG. | *Mai apoi de toate = „la urma urmelor” : „à la fin (des fins)”. Mai apoi de toate îi tăiară și cinstitul cap.* DOSOFTEIU, V. S. 10, 1. | *După ce..., apoi... = „nu numai..., ci și...” : „non seulement..., mais encore...”. Viespea, după ce miere nu face, apoi și împunge.* ZANNE, P. I, 692. *După ce e slută, apoi o cheamă și Gahita.* idem, VI, 119. † *De Joi până mai (de-)apoi, se întrebunțează, în glumă și în ironie, spre a arăta că ceva ce trebuie să țină multă vreme (sau cu a cărui durată se lăudă cinevă) a ținut puțin timp, n'a avut trănicie. Ținură și ei pritenie, de Joi până mai apoi!* | „Lesne”. *Uită, de Joi până mai apoi.* BARONZI, L. I, 65^{1/13} = „uită de la mână până la gură”. HEM. 1330. *Amână din zi în zi și de Joi până mai de-apoi.* CREANGĂ, P. 141 = „il remettait de jour en jour et renvoyait aux calendes grecques”. DDFR.

3°. Cu sens concesiv. „La urma urmelor..., în definitiv”. *Între altele, se cuvintează cum că sânt strein și nu s'au cuvenit să fiu eu mitropolit. Întru Hristos, sântem toți una; și apoi n'am fost numai eu episcop și mitropolit strein în Țara-românească.* ANTIM, P. XXVIII^{1/16}. *N'ai să găsești slugă cum cauți dumneata, că pe aici sânt numai oameni spâni. Și-apoi, când este la adicălea, te-aș întrebă, ca ce fel de zăticeală ai putea să întâmpini din pricina asta?* CREANGĂ, P. 203.

4°. După o propoziție condițională (mai rar înaintea ei). „Atunci, în acest caz”. Adesea precedat de „c(ă)” sau „d(a)”, „dar”, ori urmat de „atunci”. *Dacă cumvă acum te simți cam obosit de lunga digresiune zoologică-filologică..., apoi tot mai iartă-mă [amice], să mai adaug vre-o două trei cuvinte.* ODOBESCU, III, 32^{1/12}. *Dacă tu, tată, nu poți să-mi dai [ce ți-am cerut], apoi sânt nevoit să cutreer toată lumea.* ISPIRESCU, L. 2. *Nu-i mămuca, nu-i mămuca? D'apoi cine-i, dacă nu-i ea?* CREANGĂ, P. 22. *Iară dacă s'a întâmplă... după dorința Luminării Voastre, apoi atunci să ne trimeteți copila acasă.* idem, P. 84. *De-oiu mai scăpă și din asta cu viața, apoi tot mai am zile de trăit.* idem, P. 219. *Când se întâmplă de răzbate acolo umezala, apoi se aprind aceste materii și ard.* DRĂGHICI, R. 113. | *Și în mod eliptic, subînțelegându-se „dacă e așa, așa fiind...”* „Eu nu pot ceti românește.” — „Cum? [Dacă nu știi nici ceti românește,] apoi dar ce înveți tu?” C. NEGRUZZI, I, 4. „Sughești, măi omule, ori ți-i într'adins?” — „Ba nu suguesc...” — „Apoi dar [dacă stă lucrul așa], te văd că ești bun mehenghiu!” CREANGĂ, P. 41. *Dintre trei ficiori, căpi are tata, niciunul să nu fie bun de nemica? Apoi, drept să vă spun, că atunci degeaba mai stricați măncarea, dragii miei!* idem, P. 188. „Un lucru ne mai trebuie, și apoi să știi că ne vom cunună — ...”, *Cere ce mai ai de cerut!* — „Dacă e așa, să-mi aduci vasul cu botez... de peste apa Iordanului, și atunci ne vom cunună!” ISPIRESCU, L. 29. | Adesea se întrebunțează forma întrebătoare *apoi?* sau *ș'apoi?* (accentuate pe silaba d'întăi), pentru ca să arătăm că cele auzite ne lasă indiferenți, că nu vedem că, din cele ce ni se comunică, ar urmă pentru noi ceva important. „Copilul dunitate l'a urcat în pom.” — „Ș'apoi, dacă s'a urcat?” — „Are să cadă.” — „Atunci se va învăță minte și nu se va mai urcă a doua oară.”

5°. După felul frazei premergătoare, adesea numai gândită, *apoi*, întrebunțat spre introducerea unei fraze nouă și urmând, de cele mai multe ori, după o conjuncțiune, poate avea diferite accepțiuni. Din faptul că în cele mai multe cazuri poate fi omis, fără ca înțelesul frazei să se altereze, se vede că sensurile acestea nouă nu sânt inerente lui *apoi*, ci rezultă din construcțiunea întreagă. „Prin urmare, deci”. *O, minte, de fală plină, ce tu ție nu-ți pui stavili, Apoi cum poți, slăbănoago, altor patimi să dai pravili?* KONAKI, P. 281. | „Vezi!” *Apoi, mă mieram eu, de ce vorbești așa de bine moldovenește!* CREANGĂ, P. 129. | „Doară”. *D'apoi pentru vrednicia lui mi l-a dat tata!* idem, P. 229. | „Căci”. *Apoi doar, eu nu-s de acle, de care crede el: n'am sărit peste garduri, de când sânt!* idem, P. 28. | „Încă”. *Un dușman de lup — ș'apoi știți care? — chiar cumătrul caprei..., trăgea cu urechea.* idem, P. 21. | „Afară de aceasta”, „unde mai pui, că...” *Țara în care împărăteșă fratele cel mai mare eră tocmai la o margine a pământului și crăra istuiat la altă margine. Ș'apoi, pe vremile acelea, țările erau băntuite de războaie.* idem, P. 183. | „Cu toate acestea”. *Voi vă ziceți Români, ș'apoi vorbiți o limbă pre care eu n'o înțeleg!* C. NEGRUZZI, I, 245. | „Dar”. *Ce fire naltă, măreață! Ș'apoi cu câtă josime!* KONAKI, P. 274. *Eu nu te-am luat pentru mine, ci pentru cela ce m'a trimis pe mine.” — „Apoi bine, frățioare, de ce nu mi-ai spus așa de acasă, căci atunci știam și eu ce să fac?”* ISPIRESCU, L. 47. *D'apoi bine, pă-*

rinte, te-am văzut iscăbind în jalbă! Ce-mi spuneai mai devnăzi? CONV. LIT. III, 45, ap. TDRG. Ceapă cu mămăligă? D'apoi neam de neamul meu n'a mâncat așa bucate! CREANGĂ, P. 9. Te plângi că ești ostenit. D'apoi eu, care am umblat mai mult decât d-ta? | „Vezi-că”. „Tată, am prins un Tătar!” — „Lasă-l și vino 'ncoace!” — „Apoi nu mă lasă el pe mine!” ZANNE, P. 336. | Adesea, în amenințări. De când ați pus voi stăpânire pe mine?... Apoi nu mă faceți din cal măgar, că vă veți găsi mantaua cu mine? CREANGĂ, P. 253. | Precadat de „că”: „Altminteri”. Te sfătuesc să nu o faci, c'apoi o pătești cu mine! TDRG. | Precadat de „și”, servește, drept introducere, mai ales în poezie, în strigături sau în proverbe. S'apoi lin, dorule, lin, Că puica-i pe loc străin, S'apoi rar, dorule, rar, Că puica-i pe loc amar. JARNIK-BĂRSEANU, D. 127. S'apoi spune-mi cu cine te aduni, să-ți spun ce fel de om ești. C. NEGRUZZI, I, 248. | Urmat de „dă” („de”) servește spre introducerea răspunsului, mai adesea concessiv, evaziv, sau cuprinzând în sine o scuză: „qu'y faire! que voulez-vous?” Înțeleg!... ți-i drag inguruf!... Apoi dă!... tineretea... inimă... ALEXANDRI, T. 945. „Ce este mai gras pe lumea asta?...” — „Apoi de, cucoaane, ce să fie mai gras decât porcul meu din ogradă?” ISPIRESCU, L. 178.

II. Compoziția de apoi.

1° Adj. Cu sau fără articolul „cel”. „Cel din urmă, ultim, extrem”, întrebuițat adesea în legătură cu „mai”. Sărutați-mă sărutare[ă] de apoi, că cu voi de acmă nu voi mai îmblă. CUV. D. BĂTR. II, 449. Cheltueala lui și de ntăiu și de-apoi să i-o întoarcă până la un ban. URECHE, LET. I, 181^{1/2}. La cea de apoi oftare, la urmă, când au strigat..., amândoi am alergat. BELDIMAN, O. 11^{1/11}. Vreau să viu să te mai văd pentru cea de apoi dată. KONAKI, P. 232. „In acele nevoi mari”, zice Walther (despre Mihaiu-Bravul), „eroicul său suflet scoate cea mai de apoi virtute a lui”. BĂLCESCU, M. V. 230. | Astăzi, păstrat mai ales în întrebuirea specială: Vremea (ziua, veacul, județul, venirea, lumea) (cea) de apoi, înțelegându-se „vremea etc. de la judecata cea din urmă”: „le jour du jugement dernier, la fin du monde”. Au strălucit în vremile ciale de apoi, ca un soare. MINEIUL (1776), 198 ^{1/2}. Ești morți, să intrăm noi, Că e vremea de apoi! ZANNE, P. II, 614. Chemă-va Domnul toți robii săi la zua cea de-apoi. VARLAAM, C. 274. Dar știu un lucru mai pe sus De toate...: Creștină n ziele de-apoi E singura țarie n noi. COȘBUC, B. 156. În veacul de Apoi, Turcii vor lua Makedonia. ALEXANDRIA, 167. Județul de-apoi. DOSOFTEIU, V. S. 97. Până la de-apoi venire a Domnului Hristos. idem, V. S. 162^{1/2}. Ei, apoi zi că nu-i lumea de-apoi! CREANGĂ, P. 209.

2° Substantivat. „Cel din urmă”. Eu sânt alfa și omega, începutul și sfârșitul, cel dintăiu și cel de apoi. N. TESTAMENT (a. 1680), ap. HEM. 1335 (: „Je suis l'alpha et l'oméga, le premier et le dernier, le commencement et la fin”). Și atuncea începă a chemă pre toți feciorii săi pre rând, den cel dintăiu până la cel mai de apoi. HRONOGRAF (a. 1760), ap. GCR. II, 70^{1/2}. | † Și fără „cel de”: Începă de la apoi până la întâi. TETRAEV. 234 (: „en commençant depuis les derniers jusqu'aux premiers”). După aceea trăi fără de coconi și altul nu mai născu, ce acesta-i fu și ȳtăit și apoi. (Mss. s. XVII), ap. HEM. 1342. | † (Numai la plural.) „Sfârșit, capăt, margine”. Dați veaste până la deapoiurile pământului. DOSOFTEIU, ap. CCR. 243 (= vestiți până la marginea pământului. BIBLIA, 1688: „publiez ceci et envoyez-le dire jusqu'au bout de la terre”). Scoate nuori din de-apoile lumiei. ARSENIE DIN BISERICANI (tot acolo: „scoate nuori de la marginile lumiei”; = „de la sfârșitul pământului.” CORESI, PS.), ap. HEM. 1335. | † Cea (mai) de apoi = „sfârșit, urma urmelor”: „fin des fins, issue”. Iaste cale, carea omului drăpăit să pare, țară cea mai de apoi a eu duce la moarte. CANTEMIR, ap. HEM.

1336 (= „țară svârșitul ei vine la fundul iadului. BIBLIA, 1688: „il y a telle voie qui semble droite à l'homme, mais dont l'issue sont les voies de la mort”). Gaspar-Vodă... s'au așezat cu gândul și mai tare spre Leși, îndemnându-i asupra Turcilor... Nu putea de tot slobod să hie în gândul seu de boțeri, carii socotind cea de apoi, să nu vie vre o peire ferii; nu-i pristântă boțerii. M. COSTIN, LET. I, 237. | † (În, sau la) cea (mai) de apoi = „în cele din urmă”: „à la fin des fins”. În cea de apoi, ș'au dat sufletul. MINEIUL (1776), 73 ^{1/2}. La cea de apoi, s'au instrăinat de neamul său. NECULCE, LET. II, 351^{1/17}. Și te vei că, la cele de apoi ale tale. BIBLIA (1688), ap. TDRG. | Cea mai de apoi, il răstigniră. DOSOFTEIU, V. S. 22, 1.

[În pronunțarea repede, și api, apu: S'apă foaie fir de linte. ȘEZ. I, 211^{b/13}. Traği apu trei cărbuni. ȘEZ. III, 138⁷. Apu zisă... ALEXICI, L. P. I, 225^{1/14}. | În sensul I, 3°-5°, nefind accentuat în frază, se găsește și sub forma apăi: Apăi, măi vericule, dacă vrei să te mărităscă... a lume, de ce nu pui sărbătoarea scripcari? JIPESCU, O. 51. Și apăi nu păcănă mai prost jurata aia de teleagă! T. CERCEL, SĂM. II, 503. | La Românii din Serbia se găsește și forma apă. JAHRESBER. VII, 82. | Pentru accentuarea apoi, cfr. I, 4°. | Cfr. păi, poi; după, înapoi, din-apoi.]

— Din compoziția ad + post: v.-sard. *appus*, milanéz *apos*, în Alatri *apo*, v.-portg. *apos*.

APOIȚ(I) adv. *Après, puis, ensuite.* — (La Moti.) *Apoiți* = „apoi, mai apoi”. FRÂNCU-CANDREA, M. 97. Păr-Frumos se îmbrăcă cu hainele, și-apoiț se suă călări. idem, 262. [Cum se accentuează?]

— Derivat din apoi, printr'un suf. -iți, care pare a fi identic cu suf. dim. -iță (subt forma unui plur. masc., din pricina terminației -i a cuvântului apoi).

APOLÓG s. a. *Apologue.* — Scurtă povestire (în versuri sau în proză), cuprinzând un învățământ moral practic dat sub formă alegorică, de cele mai multe ori prin atribuirea de însușiri omenești la animale sau la lucruri neînsuflețite. *Apologul, ca și proverbul, au fost totdeauna înțelepciunea națiunilor.* C. NEGRUZZI, I, 336. Cfr. fabulă și parabolă. [„Fabula” e termenul cel mai general: poate avea și înțelesul de „povestire, istorisire, poveste”; „apologul” este totdeauna întemeiat pe o alegorie care se aplică la om; „parabolă” e un apolog din sfânta scriptură.]

— N. din fran. (= lat. *apologus* < grec. ἀπόλογος „povestire”, din ἀπό și λόγος „cuvânt, vorbire”).

APOLOGÉT s. m. (Teol.) *Apologiste.* — Apărător al credinței creștine împotriva celor ce o atacă. (Se zice mai ales de scriitorii bisericești din cele d'întai secole ale creștinismului, care au apărât religia creștină în potriua atacurilor și învinuirilor din partea Evreilor, a învățaților păgâni și a împăraților romani).

— N. din germ. *Apologet.*

APOLOGÉTIC, -Ă adj. *Apologétique.* — 1° Adj. Care constituie o apologie a ceva sau a cuivă. *Scriere apologetică.* | 2° (Teol.) Substantivat, numai subt forma feminină: *Apologetică* = partea aceea din teologie, care are de scop apărarea creștinismului împotriva atacurilor ce i se aduc.

— N. din fran. (= lat. *apologeticus*, -a, -um < grec. ἀπολογητικός, din ἀπολογία „(mă)apăr, facapologie”).

APOLOGIE s. f. *Apologie.* — Scriere sau cuvântare de apărare sau îndreptățire a cuivă (împotriva unor învinuiri). *Platon a scris apologia lui Socrate.* | P. ext. (Fiindcă cel apărât astfel este mai totdeauna un om vrednic de laudă:) *Laudă (foarte mare) a meritelor cuivă sau a ceva. Mulți au făcut apologia revoluției franceze.*

— N. din fran. (= lat. apologia < grec. ἀπολογία, din ἀπό, cu înțeles de îndepărtare și λόγος „cuvântare“: „cuvântare care îndepărtează o învinuire“.)

APOLOGIST s. m. *Apologiste*. — Cel care face apologia cuiuă sau a ceva. *La erorile contemporane... corul de apologiști... stă în proporție inversă cu valoarea... obiectului lăudat.* MAIORESCU, CR. I, 251.

— N. din fran.

APONEVRÓTIC, -Ă adj. (Anat.) *Aponévrotique*. — Care (se) ține de aponevroză.

— N. din fran.

APONEVRÓZĂ s. f. (Anat.) *Aponévrose*. — Membrană fibroasă albă, forte rezistentă, care acopere și ține mușchii, separă între ele fasciculele musculare sau le leagă de oase.

— N. din fran. (= grec. ἀπνεβρωσις.)

APOPLÉCTIC, -Ă adj., subst. (Med.) *Apoplectique*. — 1º. (Mai rar.) De apoplexie, propriu apoplexiei. *Simpptome apoplectice*. || 2º. Predispus la apoplexie, „damblagiu“, „damblalău“ (POLIZU). *Scurt și gros... roșu și apoplectic la față, semănuă grozav cu „reacțiunatul dropicos“.* ZAMFIRESCU, R. 86. | În acest sens, și substantivat: *Un apoplectic*.

— N. din fran. (lat. apoplecticus, -a -um < grec. ἀποπλεκτικός.)

APOPLEXIE s. f. (Med.) *Apoplexie*. — Paralizie mai mult ori mai puțin completă, pricinuită de o hemoragie cerebrală. „Dambă, gută“. *Au murit de boala ce se cheamă apoplexie.* MAGAZ. IST. IV, 134/21. După fran. „apoplexie foudroyante“, *apoplexie trăsniitoare* (mai bine: *fulgerătoare*): care aduce moartea imediată. *O apoplexie trăsniitoare curmase firul zilelor sale.* C. NEGRUZZI, I, 309. | † și: *apoplexie*, direct din n.-grecește. *Au murit de apoplexie.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 255/43.

— N. din fran. (= lat. apoplexia < grec. ἀποπληξία; din ἀπό și πλῆσσω „loveșc, isbesc“.)

APORIE † s. f. *Aporie, doute, incertitudine, embaras*. — (Cuvânt introdus în limba literară pe la începutul s. XVII, apoi frecvent în epoca Fanarioților.) „Îndoială, nesiguranță, incurcătură“. *Aporia* = „întrebare cu prepuz, carea poșteaste dezlegare“. CANTEMIR, IST. 8. *Domnul la aporie mare se află.* R. GRECEANU, MAGAZ. IST. II, 156/30. *Ca un deplin filosof, toată aporia au deslegat.* CANTEMIR, IST. 94. *Nu văz nici un spor de la tine; aceasta mă pune în mare aporie.* FILIMON, C. I, 752.

— N. din n.-grec. ἀπορία, idem (din ἀ privativ și πόρος „treceare, ieșire“), literal: (stare sufletească) „fără ieșire“.

APÓRT! interj., s. a. (Vân.) *Apporte!* — (Strigare către câni, ca să aducă vânatul împușcat sau un obiect ce se asvârle de cinevă.) „Adu 'ncoace!“ *Tu dresai... pe prepelnicarul tău ca să asculte la semnalele consacrate: „Pst!“ „Pil!“ și „Aport!“* ODOBESCU, III, 3. | *Eu fac aport și joc ca omul, în picioare.* DONICI, ap. TDRG. [Plur. -porturi.]

— N. din fran. (literal: „adu!“)

APÓRT s. a. (Fin., Comerț.) *Apport*. — Partea adusă de fiecare într'o asociație sau într'o întreprindere comună.

— N. din fran.

APORTĂ vb. Iª (Vân.) *Rapporter*. — (Se zice numai despre câni). A aduce (prins cu dinții) vânatul împușcat sau un obiect asvârilit anume, „a face aport“. *Mai bine e să te iau cu mine ca pe o bestie rară, ca o momiță îmblânzită: să joci, să aportezi.* I. NEGRUZZI, VI, 105.

— N. din fran.

APORTÁT s. a. *Action de rapporter*. — Participiul verbului *aportă*, devenit abstract verbal. *Cânele se deprinde ușor la aportat.*

APÓS, -OÁSĂ adj., s. f. I. 1º. *Aqueux; séreux*. 2º. *Abondant en eau*. II. Mer. — I. A dj. „Apátos“. 1º. Care e de natura sau de felul apei; care conține apă. *Poama îi verde și apoasă.* I. IONESCU, C. 197. *Din ochii ei... curgeau șiroaie de mărgăritare apoase.* EMINESCU, N. 3. *Când unei vaci „i se ia mana“... slăbește, și laptele e albicios și apos.* ȘEZ. IV, 125/32. | „Seros“. „Struna“ e o umflătură a pielei, plină de materie apoasă, ce se face cele mai adese-ori printre degete. ȘEZ. III, 176/2. || 2º. Care conține apă în măsură mare, „plin de apă“. *Iată că sosește la un râu mare și apos foarte, căci plouase mai înainte.* SBIERA, P. 226/27. || II. † Substantivat, sub forma feminină. „Mare“. *Apoasa o trecu în vad, ca pe uscat.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 1343.

— Din aquosus, -a, -um; cfr. fran. *aqueux*.

APOSTÁT, -Ă adj., subst. 1º. *Apostat*. 2º. *Rebelle, révolté*. — 1º. (Mai des) substantivat. „(Persoană) care a săvârșit o apostazie“. Cfr. renegat. *În zilele apostatului Julian*. MINEIUL (1776), 192/2. *Se făcuse apostat, turcindu-se.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 257/2. *În creștini, el vedeă niște apostafi.* MARCOVICI, D. 420. *Fu isgonită și trimisă lângă apostatul său părinte.* ARHIVA R. I, 108. *Când se botează un jidov sau alt necredincios, atunci de regulă se prind mai mulți fruntași ca nași...; iar dacă e holteiu, caută de-l și însoară, ca să nu umble lela și mai pe urmă să devie apostat.* MARIAN, NA. 171. | (Rar) substantivat, sub forma feminină. *Învățăturile timpurilor trecute... n'au știut da vieții noastre spirituale o existență absolută decât numai zicând că este o căzătură din viața dumnezească, o apostată a ei.* SBIERA, F. S. 311. || 2º. P. ext. „Răzvrătit (în potriua autorității statului), rebel“. *Cu pricina năvălirii Grecilor apostafi.* URICARIUL, XI, 358. *Ea, un inger ce se roagă — El, un demon ce visează; Ea, o inimă de aur — El, un suflet apostat.* EMINESCU, P. 87. *Plângi, copilă? C'o privire... rugătoare Poți din nou zdrobi și frânge apostat'inima mea.* idem, P. 44. | Substantivat. *Din călugării cei fugiți ce se vor dovedă... că ar fi ajutat ori s'au unit cu apostafii.* URICARIUL, VII, 112. [La DOSOFTEIU, V. S. 127/2 și: *apostata* s. m.: *Astând naintea lui apostata Julian.*]

— N., la scriitorii mai vechi din lat. *apostata* sau direct din grec. ἀποστάτης, la cei mai noi din fran.

APOSTAZIE s. f. *Apostasie*. — Lepădare (săvârșită mai ales în public) a unei persoane de religia, ce a-verse și trecerea la o alta. Cfr. renegare. | P. a. n. Lepădare a călugăriei și intrare în viața laică; renegare a unei credințe (politice etc.) și adoptarea alteia.

— N. din fran. (= lat. *apostasia* < grec. ἀποστασία, din ἀπό și στάσις, literal: „depărtare de la ceva“.)

A-POSTERIORI loc. adv. (Filos.) *À posteriori*. — (Căștigat) prin experiență, după începerea activității intelectuale (iar nu anterior acesteia, din pură rațiune). | Adesea în funct. adjectivală. *Toată sinteza experienței, așa numitele cunoștințe „a-posteriori“, înfățișază numai cazuri izolate.* MAIORESCU, L. 40. [Cfr. contrariul *a-priori*.]

— N. din germ. (= lat.-med. *a posteriori*, propriu: „(plecând) de la ceea ce vine în urmă“.)

APOSTILĂ s. f. *Apostille*. — Însemnare sau hotărâre (de obicei a capului unei administrații publice ca: ministru etc.) pusă la marginea, de-asupra, sau în josul unei petițiuni, unui raport sau altfel de act oficial și p. ext. și numai iscălitura pusă pe un asemenea act. [Și: *apostil* s. a. *Într'un târziu, primarii, adresa de-o citeșc, Cu liniște deplină dau or-*

din la notar Să puie apostiliul: că n'au dat de tâlhur. I. NEGRUZZI, II, 69.]

— N. din fran. (= ad + lat.-med. *postilla* „explicare, notă.“)

APŌSTIMĂ s. f. *Apostème*. — (Cuvânt din epoca fanariotă, aproape ieșit din uz.) „Abces, buboiu“. CIHAC, II, 635. | Azi, numai în sens fig. *I-am spus-o; nu puteam să mai rabd, că făceam apostimă (la inimă)!* Com. BRĂTESCU-VOINEȘTI.

— N. din grec. ἀπόστημα.

APŌSTOL s. m. I. *Apōtre*. II. *Actes des apōtres*. — I. Nume dat celor doisprezece ucenici ai lui Cristos, trimiși de el în lume, să propovăduască evanghelia. *A sântului apostolu Pătru zbovească tremeatere*. COD. VOR. 138₃. *Āum și apostolu Pavelu... scrie*. CORESI, E. II/10. *Au ajuns pre pământ inger, ca un alt apostol nou*. BIBLIA (1688), 7 pred.₁. *Domnul nostru împreună cu sfinții apostoli au venit*. C. NEGRUZZI, I, 82. | P. ext. „Propovăduitorul unei învățături“. *Tu dar, apostol urednic al acestei doctrine, Care ne izbăvește de grijele streine*. ALEXANDRESCU, M. 253. *Drept vestitorule apostol Al unei vremi ce va să vie*. GOGA, P. 23. [Și: *apōstul. O făcut Dumnădzău Savaon pi apōstuli*. ȘEZ. III, 1/6.] | II. Carte canonică cuprinzând o parte din faptele apostolilor după înălțarea Evanțitorului. „Praxiu“. *În Moldova nu se află evanghelii, apōstoli*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 198₂₆. *Apostolul, psaltirea, ca apa le citesc*. C. NEGRUZZI, II, 182₁₆.

— Din paleosl. *apōstolū*, idem (< grec. ἀπόστολος, propriu: „trimes“).

APŌSTOLĂ † s. f. *Femme-apōtre*. — Femea-apostol. *Se feace apōstolă, mărturisind la toți învierca fiului ei*. DOSOFTEIU, V. S. 124, 1.

— Forma feminină a cuvântului *apostol*.

APOSTOLĂT s. a. *Apostolat*. — 1°. Slujba, sarcina sau misiunea de apostol, „apostolie“. | 2°. P. ext. Misiune ori sarcină (ca a apostolilor) de propagare a unor idei, a unei doctrine (politice, sociale etc.). *Sarcina de învățator trebeu privită ca un apostolat*. — N. din fran. (lat. *apostolatus*, idem.)

APOSTOLESC, -EĂSCĂ adj. *Apostolique*. — 1°. Care purcede de la apostoli, potrivit învățării sau tradițiunii apostolilor. *Apostoleasca besearcă depurarea să o aibă întreagă*. CORESI, E. III/2. *Cred într'una sfântă, sobornicească și apostolească biserică*. || 2°. De apostol(i); ca a(l) unui apostol. *Întâinul coriū apostolescu a celor doisprece*. DOSOFTEIU, V. S. 123₂. *Apostolească blagoslovenie aducem Măriei-tale*. BIBLIA (1688), 6, pr. 4. *O viață apostolească*.

— Derivat din *apostol*, prin suf. adj. -esc.

APOSTOLEȘTE adv. *Apostoliquement*. — În felul apostolilor. *N'au făcutu cumu-i ingerește și apostolește*. CUV. D. BĂTR. II, 338. *Ai plinit apostoleaște slujba ta*. DOSOFTEIU, V. S. 159₁. *Propovedueă pre Hr[i]s[os] apostoleaște*. MINEIUL (1776), 97₂. † A merge apostolește = a merge pe jos, cu piciorul (ca apostoli): „ș'en aller à pied“ (: lat.-bis. „per pedes apostolorum“). *Hai de acasă apostolește, altul merge acum călare*. CONTEMPORANUL, III, 886.

— Derivat din *apostol*, prin suf. adv. -ește.

APŌSTOLIC, -Ă adj. *Apostolique*. — 1°. Cuvânt nou, cu aceleași înțelesuri ca „apostolesc, apostolicesc“. *El urmează porunca apostolică*. C. NEGRUZZI, I, 313. *Apostolica figură a fericitului Nicodem*. HADEU, I. C. 140. *Împăratul Austriei (în același timp și rege al Ungariei) își zice împărat și rege apostolic*. || 2°. Care atârnă de papa, sau emană de la „Sfântul-scaun“. *Nunțiu apostolic*.

— N. din fran. (lat. *apostolicus*, -a, -um, idem.)

APŌSTOLICESC, -EĂSCĂ adj. = apostolesc. (Cuvânt învechit.) *Am audzit dumnădzăești, apostolicesți și besearicești porunci*. CANTEMIR, ap. HEM. 1351. *A svinților sale apostolicească trudă*. URICĂRIUL, V, 406₂₃.

— Derivat din *apostol*, prin suf. adj. (analogic) -icesc.

APŌSTOLICEȘTE adv. = apostolește. (Cuvânt învechit). † A se plimbă apostolicesște = pe jos : „à pied“ (cfr. „per pedes apostolorum“). *De două ceasuri de când ne primblam apostolicesște prin dealuri și prin văi*. ALECSANDRI, ap. HEM. 1352.

— Se referă la *apostolicesc*, ca *apostolește* la *apostolesc*.

APŌSTOLIE s. f. *Ministère d'apōtre, apōstolat*. — Misiune sau slujbă apostolească, „apostolat“. *Și episcopii lui să o ia altul; și cinștia lui... și apōstoliia lui*. ARSENIE DIN BISERICANI, ap. HEM. 1352. *Se feace săborul... întru cinstita apōstolie a sv[i]nților Petru și Pavel*. DOSOFTEIU, V. S. 10, 2.

— Derivat din *apostol*, prin suf. abstr. -ie. (Cfr. grec. ἀποστολή.)

APŌSTRŌF s. a. (Gram.) *Apostrophe*. — Semn ortografic prin care se înseamnă eliziunea unuia sau a mai multor sunete, de obicei a unei vocale. *Apostroful ce taie simistihul*. C. NEGRUZZI, I, 266. [Plur. -strofe, mai rar -stroafe și -strofuri. | După fran. și: *apōstrōfă* s. f.]

— N. din lat. *apostrophus* (< grec. ἀπόστροφος).

APŌSTRŌFĂ s. f. (Ret.) *Apostrophe*. — Mișcare oratorică, prin care vorbitorul, intrerupându-și cursul cuvântării, se îndreaptă cu vorba, dintr'o dată, direct și pe neașteptate, către cineva care e de față sau închipuit a fi de față, spre a-l muștra sau a-i imputa ceva. *Celebra apōstrōfă a lui Cicero către Catilina începe cu vorbele: „Quousque tandem, Catilina...“* | P. a n. l. Cuvinte de imputare sau de atac, adresate cuivă pe neașteptate. *O apōstrōfă violentă*. [Prin confuziune cu cuvântul precedent, și: † *apōstrōf* s. a.: *Cu apōstrōfurile lingușiturilor ale dobitoacelor lucruri decât eră mai micșură*. CANTEMIR, IST. 98.] Cfr. *apōstrōfă*.

— N. din fran. (lat. *apostrophā* < grec. ἀποστροφή, din ἀπό și στροφή, literal: „ocol, încunjur“.) La Canțemir probabil de-a dreptul din grecește, iar la scriitorii mai noi din fran.

APŌSTRŌFĂ vb. I^a. *Apostropher*. — A adresa cuivă o apōstrōfă. *În parlament, locuțiunea aceasta se întrebuițează mai des când un orator apōstrōfează pe adversarul său*. I. NEGRUZZI, I, 367.

— N. din fran.

APŌSTRŌFĂRE s. f. *Action d'apostropher, apōstrophe*. — Infinitivul verbului *apōstrōfă*, devenit abstract verbal.

APŌSTRŌFI † vb. IV^a (Gram.) *Éluder*. — Confundând sunetul cu litera și acțiunea de a elidă un sunet în rostire cu aceea de a însemna aceasta în scris printr'un apōstrof, Petru Maior întrebuițează acest germanism, cu înțelesul de „a elidă un sunet (în vorbire)“. *Îl zic întreg lui, iară cei dincoace de Dunăre îl apōstrōfesc, lepădând u*. P. MAIOR, IST. 241.

— N. din germ. *apostrophieren*.

APŌSTUL s. m. v. *apostol*.

APŌTECĂ s. f. *Pharmacie*. — (Cuvânt învechit, azi întrebuițat numai la Români din Austro-Ungaria.) „Farmacie, spițerie“. *Căpchiarea... almintrelea nu o vei vindeca, fără numai cu leacul căruiă îi zic în Apōtecă: Spiritus cornu cervi*. ECONOMIA, 96: Cer-

cară toate lecurile din apotecă. RETEGANUL, P. II, 78/30. Am fost la apotecă ș'am întrebat despre medicina despre care îmi scriești. SBIERA, F. S. 272. [Plur. -teci. | După rut. *aptika*, ț. apitică: Pentru oamenii di oaste, ce vor fi bolnavi, să cheltuească cu dinșii la apitică, să le dea oțet și usturoiu. NECULCE, LET. II, 450/29; întrebuințat încă și azi în Bucovina (Ropcea, com. A. Procopovici) sub forma *apitică*. | În Transilv. și Ungaria, după ung. *patika*, și: *potică*: *Bagă-mă, Doamne, 'n potică, Să-mi ieu gură de-o groșiță*. POP. (Beiuș), ap. HEM. 904. | Prin contaminare între *apotecă* și *potică*, și: *apotică*: *Hop, săracă ce-apotică, Cum faci fata frumușică!* DOINE, 65/21.] — Din germ. *Apotheke* (< lat. *apotheca* „celar, loc de păstrat proviziile“ < grec. ἀποθήκη „prăvălie, dugheană“, din ἀπό, cu înțeles de „la o parte, spre rezervă“ și τίθημι „pun“).

APOTECĂR s. m. *Boutiquier. Apothicaire, droguiste, pharmacien*. — Azi, în Transilv. și Bucov., până la mijlocul s. XIX și în România, „farmacist, spițer“, mai de mult și „boltaș“. *Acțiunea medicilor, a chirurgilor și a apotecarilor pentru vizite, operațiuni și medicamente... se prescriu printr'un an.* HAMANGIU, C. C. 482. [Și: *apoticar*, *poticar*. | † și dial. și: *apotecariu*: *Apothecariu* = „cela ce șade la prăvălie, și, mai cu deadins, cela ce vinde erbi doftorie“. CANTEMIR, IST. 8.]

— La cronicari, eră neologism din lat.-med. *apothecarius* (cfr. fran. *apothicaire*, rus. *аптекарь*, polon. *aptekarz*, ung. *patikarius*, germ. *Apotheker*); iar azi, la Români din Austro-Ungaria, e românizarea germ. *Apotheker* „farmacist“.

APOTEMĂ s. f. (Geom.) *Apothème*. — *Perpendiculara dusă din centrul unui poligon regulat pe o latură oarecare, sau raza cercului înscris, se numește apotemă.* MELIK, G. 126. | *Înălțimea unuia din aceste triunghiuri [care formează fețele unei piramide] se numește apotema piramidii.* idem, G. 201.

— N. din fran. (din grec. ἀποτίθημι „a lăsa în jos, a scobori“).

APOTEOTIC, -Ă adj. *D'apothéose*. — De apoteoză, înfățișând o apoteoză. *Avem... cea mai bogată și mai variată colecțiune de monete... pe care... în multe rânduri vedem figura lui [Traian] întreagă participând, pe „revers“, la deosebite scene comemorative sau apoteotice.* ODOBESCU, ICON. TR. 5.

— Cuvânt nou, format de Odobescu din *apoteoză*, după analogia multelor adjective neologice în *-(o)tic*, care corespund unor substantive abstracte în *-(o)ză*.

APOTEZĂ vb. I^a. *Donner l'apothéose*. — A pune pe cineva în rândul zeilor. || P. ext. A aduce cuivă onoruri sau laude extraordinare.

— Derivat din *apoteoză*.

APOTEZĂ s. f. *Apothéose*. — (Antic.) Punere în rândul zeilor, slăvire, consacrare, divinizare, îndumnezeire (la Greci a eroilor, la Romani a împăraților). *Poezii lor nu găseau... destule metafore... pentru apoteoza eroilor.* EMINESCU, N. 66. || P. ext. Onoruri extraordinare acordate cuivă. *Ochii lui se extaziau ca de o apoteoză.* VLAHUȚĂ, D. 129.

— N. din fran. (= lat. *apotheosis* < grec. ἀποθεωσις, din ἀπό, cu înțeles de „la o parte“ și θεός „zeu“).

APOTEZĂRE s. f. *Action de donner les honneurs de l'apothéose*. — Infinitivul verbului *apoteoză*, devenit abstract verbal.

APOTICĂ v. apotecă.

APOTITIE s. f. (Gram.) }

APOTIȚIUNE s. f. (Gram.) }

Apposition. — Atribut (rezultat din prescurtarea

unei propoziții atributive), de obicei în același caz, număr și (la persoane) și gen cu numele la care se referă și pus imediat lângă el (d. e. Ceșar, generalul neînfrânt și scriitorul clasic de memorii, e unul din geniile antichității).

— N. din fran. (lat. *appositio*, -onem, din *apponere* „a pune alături“).

APRÂNJOR s. a. *L'espace de temps compris entre le point du jour et 7 heures du matin*. — „Aprânzul cel mic“. *Ciobanii împărțesc timpul așa: de când se luminează de ziuă și cam până la 7 ceasuri, îi zice „apranțior“.* (Neamțu, Putna, Vaslui), ap. HEM. 1353. [Dial.: *apranțior*.] Cfr. *apranz*.

— Derivat din *apranz*, prin suf. dim. -ior.

APRÂNZ s. a. 1°. *L'espace de temps compris entre 7 et 9 heures du matin*. 2°. *Déjeuner*. — 1°. *Ciobanii împărțesc timpul așa: de când se luminează de ziuă și cam până la 7 ceasuri, îi zice „apranțior“; de la 7 până la 9, „apranz“.* (Neamțu, Putna, Vaslui), ap. HEM. 1353. *Dacă trecea acela stol, la un ceas și giuămatea sosită altul. Și așa, stol după stol, cât ținea de la aprânzii până în desară.* M. COSTIN, ap. CCR. I, 201/30. † *Aprânzul (cel) mic, cfr. aprânjor; aprânzul (cel) mare: „l'espace de temps compris entre 9 et 10 heures du matin“.* *Îndată după ce răsare soarele, sau când îi rădăcat de o sulă, zic că-i de-apranzu/| cel mic; apoi după ce se mai rădăcă hăt multșor, zic că-i de-apranzu/| cel mare, cam pe la 9—10 oare.* (Chișcăreni, în Iași), ap. HEM. 1353. *Deci, când au fost Sâmbătă, pe aprânzul cel mare, iată, că au și sosit Bekir-Agă.* N. COSTIN, LET. II, 125/7. || 2°. „(Mâncarea de) prânz“. *Sub acel copac, se adunară la un aprânz ciobanii.* ȘEZ. V, 49/4. [Plur. *apranzuri*.]

— Derivat din a (2°) + *prânz*, având la început funcțiune adverbială: „la prânz“, și substantivat în urmă (cfr. *amiiazăzi* etc.).

APRECIĂ vb. I^a ș. d. v. *apreția* ș. d.

ÁPREG, -Ă adj., adv. v. *aprig*.

APREHENSIUNE s. f. *Appréhension*. — (Franțuzism, întrebuințat rar.) „Teamă, frică (nedeslușită)“. *Apprehensiunea morței.* VLAHUȚĂ, D. 138.

— N. din fran. (= lat. *apprehensio*, -onem „apucare, prindere (cu mintea)“).

APRETĂ vb. I^a. (Tehno.) *Apprêter*. — A supune diferite fabricate (țesături, hârtie etc.) la o preparare care le face mai consistente, le întărește, le dă lustru.

— N. din fran.

APRETĂRE s. f. (Tehno.) *Apprêtage*. — Infinitivul verbului *apretă*, devenit abstract verbal.

APRETĂT, -Ă adj. (Tehno.) *Apprêté*. — Participiul verbului *apretă*, devenit adjectiv. *Stofă apreată*.

APREȚIĂ vb. I^a. *Apprécier*. — A-și da seama de valoarea (mai ales cea morală) a unui lucru sau a unei persoane, „a prețui“. *Cine vede o pictură... are... pe deplin partea sensibilă a lucrării de artă și este în stare a o apreția.* MAIORESCU, CR. I, 9. *Prudența politică nu poate fi aprețiată în valoarea ei.* idem, D. II, 130. | P. ext. *A apreția pe cineva* = a avea o bună idee de dînsul, a-l prețui mult. [După fran., printr'o falsă analogie, ca și când ar fi existat în latinește un **appreciare*, și: *apreciă* vb. I^a. *Am un mijloc sigur de a vă dovedi... și d-voastră veți apreția doada.* MAIORESCU, D. I, 96. || Prin analogie cu „prețui“, și: *aprețui* vb. IV^a, formă aproape ieșită din uz. *Greșeli pe care le aprețesc și oamenii cei mai simpli.* I. IONESCU, D. 13. *Arătându-ne-o întâi goală,*

cât și formal. (Cea mai răspândită e: *apricus*, -a, -um „expus la soare“, I.B., L.M., Cihac. HEM.—L.M. se gândeau și la *africus* (despre vânt), etimologie citată și de TDRG. care propune și: **apricus* „sălbatec ca mistrețul (aper)“, iar Subák: *Archeografo Triestino*, XXX, III serie, vol. II, fasc. II, pag. 14: **apprez. -icem* „doritor de a avea ceva“, format din *apprecor* „rog“, ca *supplex* din *supplicō* etc.) Mai probabilă e următoarea etimologie: Grec. ἄπραξ „hrăpareț, lacom“ se găsește la scriitorii latini sub forma *har-pax*, -agem „an sich reissend, räuberisch“ (GEORGES). Dacă admitem că cuvântul acesta a existat și în graiul poporului roman, el trebuie să se pronunțe **arpege(m)* (cfr. a ripă, cirăș, farmec etc.), care, cu metateză, a dat românește *ăprege*, apoi (ca *agere* > *ager*) *ăpreg*. Desvoltarea semantică a fost, în cazul acesta, cea arătată mai sus, plecând din sensul fundamental de „hrăpareț, lacom“; iar forma *apric*, care se găsește la CORBEA și la DOSOFTEIU (la acesta alături de *aprig* și la amândoi numai la masculin), arată aceeași pierdere deplină, nu numai parțială, a vocii în pronunțarea consonantelor fonice la sfârșitul cuvintelor, ca și în *fraget* = *fraged*, *lânget* = *lânged* etc.

APRIGIME s. f. *Véhémence, impétuosité, brusquerie*. — (Cuvânt rar.) Abstractul adjectival al lui *aprig* (derivat prin suf. -ime). CIHAC, I, 13.

APRIIMĂ † vb. IV^a = *primi*. *Ceriu au aprîimîtu sfântul tău duh*. MINEIUL (1776), 64 2/2.
— Din *primi*, cu a protetic.

APRIJUNE s. f. *Vivacitè, véhémence, impétuosité*. — (Cuvânt rar.) „Vehementă“. *Nu cădeam de acord* [cu A. Pumnul] și l... *combăteam cu aprijune*. SBIERA, F. S. 184.
— Derivat din *aprig*, prin suf. abstr. -iune.

APRIL s. m. }
APRILIE s. m. }

Avril. — A patra lună a anului. Cuvânt literar, relativ vechiu în limbă, și care a pătruns și în popor, prin biserică și prin scrieri populare, înlocuind pe alocuirea cu totul pe vechiul *Prier*. În *Sfârșit, la 1765*; *Aprilie 12, Jung a dat lumii vecinica sărutare*. MARCOVICI, D. 4. | Forma *Aprilie* e întrebuițată mai ales în Țara-românească; în Mold. (și în genere în poezie), *April*: *Au venit veste de la Țarigrad și cărți la boeri, în ziua de staule Floriilor, April 8...* Iar pe *Dumitrașco-Vodă l-au dus la Țarigrad cu totul, April în 13 zile*. N. COSTIN, LET. II, 44. *Iui April i se zice „Traistă'n băț“ sau luna lui „Traistă în băț“*. (Bădeni și Chișcăreni, în Iași), ap. HEM. 1358. *Ci tu ră-măi în floare, ca luna lui April*. EMINESCU, p. 33. *Târziu, într'o noapte d'April*. COȘBUC, B. 58.

— Din paleosl. *Aprili* (și *Aprili*) sau din m.-grec. Ἀπρίλιος.

APRINDE vb. III. I. 1°—3°. (En parlant du feu) *Saisir, prendre à, incendier; (s')allumer, (s')embraser*. II. 1°. *Faire brûler, allumer, mettre en feu, mettre le feu à, enflammer, incendier*. (Refl.) *S'embraser, s'enflammer, prendre feu* (au propre). 2°. (En parlant d'une arme à feu) *Faire feu, tirer; (refl.) partir*. III. 1°. *(S')allumer, (s')enflammer. Allumer, donner de la lumière; prendre feu*. 2°. *Chaufer* (un four). 3°—4°. *Entrer en effervescence, bouillonner* (en parlant de la chaux). *S'échauffer, s'altérer par un commencement de fermentation* (en parlant des grains, de la farine, etc.). 5°. *S'enfler, avoir une inflammation*. 6°. *(S')empourprer, devenir rouge* (de honte, de colère, etc.). IV. *Pendre feu, éclater; faire naître, (s')enflammer* (au fig.). *(S')échauffer, (s')embraser* (au fig.). *(S')empourprer; s'éprendre, brûler* (d'amour).

A aprinde nu conținea, la început, ideea „arderii“, ci avea același sens fundamental ca și primitivul său etimologic: a prinde, adică „a lua ceva în stăpă-

nire (momentană)“; se deosebea deci de a cuprinde prin aceea că nu exprima, ca acesta, o „prindere pe toată întinderea“, ci numai una „parțială“. *Focul a cuprins casa* = flăcările au luat în stăpânire casa întreagă, din toate părțile; *focul a aprins casa* = flăcările au ajuns la casă, luând în stăpânire o parte din ea (pe cea mai apropiată). Urmarea imediată a acțiunii exprimate în exemplul d'întâi este „arderea“ casei, iar a acțiunii exprimate în exemplul al doilea „începutul arderii“ casei, sau, cum se zicea mai de mult „încinderea“ ei. Prin faptul că a *aprinde* s'a întrebuițat cu timpul numai în legătură cu noțiunea „foc“, sensul său etimologic s'a pierdut, și astăzi, în exemplul citat, noi nu ne mai gândim la „prins“, ci la „încins“.

1. Sensul primitiv se mai recunoaște în acele cazuri când noțiunea „foc“ se exprimă. 1°. Trans. „Focul“ e subiectul. Sensul „a lua în stăpânire parțială“ se prefacă în „a face să înceapă a arde“. *Focul, iscat dintr'un chibrit aruncat pe jos, a aprins aripa stângă a clădirii*.

2°. După analogia lui *focul arde*, care poate fi întrebuițat și în sens trans. („focul arde pe cel ce se apropie de el“) și în sens intrans. („focul arde în sobă“), „focul“ a putut deveni obiectul pasiv al lui *aprinde*. Refl. „A se isca, a se porni (foc)“. *Focul în pădure din scântele mică se aprinde*. ZANNE, P. I, 173. *Dragostea cu multă jele: Ca și focul de surcele; S'aprinde și bobotește, Da'n casă nu se'ncâlzește*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 156. | Fact. „A face (foc)“. *De cu ziua mătur casa, Aprind focul, gătesc masa, Aduc apă din fântână Și furca n'o las din mână*. ALECSANDRI, P. P. 308.

3°. Focul e instrumentul aprinderii. Trans. „A face să înceapă să ardă“. [Pe bolnav] *cu foc îl înfoacă, Și cu foc îl încinge... Și cu foc îl cuprinde, Și cu foc îl aprinde...* MARIAN, V. 37.

II. Îndată ce *aprinde* ajunsese a însemna un „început de ardere“, noțiunea „foc“ deveni pleonastică. Instrumentul acțiunii nu se mai exprimă, subiectul devine omul, iar obiectul pasiv orice corp combustibil.

1°. Trans. „A face să ardă“. *Dacă aprinzi paie, se face fum gros*. | „A da foc“. *Grecul și-a aprins ciubucul de la candela din biserică*. ZANNE, P. VI, 134. | „A pune foc“ (cu intenția de a produce un incendiu). *La galioanele moschicești n'au putut să ajungă, să le aprindă*. NECULCE, LET. II, 335/1. || Refl. „A lua foc“. *Lumea toată aprinde-se-va și se va topi*. CORESI, E. 27/18. *Au pierit și ei de foc, când s'au aprins ierbăria în Iași*. NECULCE, LET. II, 255/133. *Aș fi luat două lemne uscate și le-aș fi frecat unul de altul, până ce s'ar fi aprins*. DRĂGHICI, R. 66. *Unde încep a-mi face o gălăgie, de credeai că s'a aprins tărutul!* ISPIRESCU, L. 374. † (Fam.) A i se *aprinde* cuivă călcăile (după cineva) = a se îndrăgosti tare de cineva (cfr. a-i sfârâli cuivă călcăile după cineva): „s'eprendre, brûler ou s'enflammer d'amour (pour qqn)“. *Când și s'or aprinde călcăile, însoară-te, până a nu îmbătrâni*. C. NEGRUZZI, I, 251.

† A-și *aprinde* paie 'n cap = a-și găsi (sau căpăta) beleaua, a provoca iritarea neașteptată a cuivă, printr'o vorbă spusă (sau o faptă făcută) fără intenție rea. În *ajunul sfântului Vasile, toată ziua am stat de capul tatii, să-mi facă... un harapnic*. „Doamne, ce harapnic fi-oiu da eu!“ zise tata, de la o vreme... *Văzând eu că mi-am aprins paie în cap cu asta, am șterpălit-o de-acasă*. CREANGĂ, A. 41. (Idiotismul acesta s'a născut dintr'un obicei vechiu, de origine orientală (cfr. ȘIO. CVIII—CIX), de a-și aprinde oamenii într'adevăr paie sau rogojini în cap, în timpul unei procesiuni etc., a Domnului sau a Sultanelui, spre a-i atrage atenția asupra lor și a-i putea da jalbe sau păre. De multe ori, cei ce umblau cu astfel de păre împotriva celor mari provocau iritarea celui către care se adresau și dedeau de belăle la care nu se așteptau, fiind pedepsiți tot ei. Cfr. *Sosind boierii la Țarigrad, au socotit vreme și au*

păscut preilejul, și, când au ieșit împăratul la geamie, ei și-au aprins rogojini în cap și au dat arz la împăratul, fălind pre Nicolai-Vodă. NECULCE, ap. HEM, 1364. Nenorocii țărani, deserați de asuprile ciocoilor, intrară în București, pe la 8 ore de dimineață, tocmai pe când domnitorul [Grigore Ghica-Vodă] se află în divan și, ca să atragă mai mult atențiunea publică, unul dintr'inșii făcu un sul de rogojină și, dându-i foc la partea de sus, îl puse în cap, apoi scoțând jalba din sân o puse în vârful unui profap lung și intră în Curtea domnească. FILIMON, ap. ȘIO, CIX.)

2°. Spec. (Vân.) (Despre arme de foc, care mai de mult se descăreau în urma aprinderii prafului-depușcă prin scăpărare din amnar.) A absol. „A trage (cu o armă încărcată), a da foc, a împușcă“. La capătul plaiului..., numai iată o dihanie... stătea în cărare...; aprind într'însa... și o chitesc drept în frunte. LAMBRIOR, CONV. LIT. IX, 4. | Refl. „A luă foc“. Și pistoalele n'tindea, Dar nici unul s'aprindea. ALECSANDRI, P. P. 131.

III. Manifestările și efectele focului fiind felurite, se explică ușor extensiunea unor accepțiuni ale lui aprinde.

1°. (Despre corpuri incandescente.) Refl. „A luă foc (de la sine), a lumina“. Un soare de s'ar stinge n cer(i), S'aprinde iarăși soare. EMINESCU, P. 278. „Cobori în jos, luceafăr blând... Și viața-mi luminează!“ El ascultă, tremurător, Se aprindea mai tare, Și s'aruncă fulgerător, Se cufundă în mare. idem, P. 262. || (Despre obiecte ce servesc spre luminat.) Trans. „A face să lumineze“. Făclie..., ce drumețul o aprinde în pustiuri rătăcind... ALEXANDRESCU, M. 19. Ivan atunci... aprinde lumânarea și începe a căuta prin casă. CREANGĂ, P. 302. | Absol. Spune să aprindă! = „lassen Sie Licht machen!“ TDRG. | Refl. „A luă foc“. Chibriturile acestea nu s'aprind.

2°. Trans. „A încălzi (cuptorul) printr'un foc mare“. Un cămin foarte înfocat aprinsără. DOSOFTEIU, v. s. 35, 2. Pentru ca să coci o pâne, doar n'o să aprinzi cuptorul! Cfr. arde (I, 2°).

3°. Refl. (Despre var.) „A intră în efervescentă, a desvoltă căldură printr'o combinație chimică“. Când toarnă pietrarii apă în var..., se aprinde. DRĂGHICI, R. 113. Cfr. arde, stinge, stămpără.

4°. Refl. (Despre fân, semințe, bucate, făină etc.) A se strică în urma unui început de fermentare, „a se incinge“. Sămânța... se întoarne des, ca să nu se aprindă și să se mucegească. I. IONESCU, C. 122. Cfr. scoace.

5°. † (Pat.) Refl. „A se inflamă“. O năpărcă din căldură ieși și mucică mără lui... E ei așteptă el, că se va aprinde și va cădea de năprasnă mort. COD. VÖR. 97/1 (= iară ei așteptă să se infle. N. TESTAMENT, 1648; iară ei așteptă pre el, ca să se umfle. BIBLIA, 1688: „ils attendaient qu'il dût enfler“). Cfr. aprindere.

6°. Trans. „A se face roșu ca focul, a se înroși la față (de plăcere, rușine, mânie etc.)“. Petrecerile holteiei, a cărora... aducere aminte le aprindea fețele... C. NEGRUZZI, I, 75. | Se găsește (în poezie) și construcția: „Să știi, Doamne, să știi bine, Că nu-i vrednic pentru tine, Să omori voinici ca mine!“ Domnul fața și-aprindea... („adică i se cuprinse obrazul de roșata mâniei“). Nota lui Alecsandri). ALECSANDRI, P. P. 91/18; 95.

IV. Fig. (Despre sentimente vii, pasiuni, sau manifestări ale lor.) Refl. „A izbucni; a se incinde“. Turcii... le stătura împotriva a nu-i lăsa să meargă înainte, din care [pricină] se aprinse gâlceava. ZILLOT, CRON., ap. HEM, 1362. Suspiniurile se aprind mai tare. MARCOVICI, C. 20/17. | Trans. „A face să se ivească (în mod impetuos), a deșteptă“. Bănatul carele l-aprindă pururea păcatele noastre... DOSOFTEIU, v. s. 88, I. Gingașa frumusețe... Aprinde dulce dor. ALECSANDRI, P. I, 130. || (Aceleași sentimente etc. aduse în legătură cu omul.) Trans. și refl. Și mai

vartos se aprinse în mine focul iubirei. CAZANIA (a. 1642), ap. GCR. I, 98/23. Necazul n el se aprindea. PANN, E. II, 152. Vântoarea aprinde n om zeescul dar al bărbăției. ODOBESCU, III, 76/22. Mi-ai aprins pofta de însurat! CREANGĂ, P. 165. || (Omul însuși e inchipuit ca aprins de pasiuni etc. Construit în mod absol.) Refl. „A se înflăcăra, a se face foc și pară, a-și ieși din cumpăt, a se întărită, a se irită, a se infuria etc.“ Nu mă aprind, ci caut să fiu cu bun simț. C. NEGRUZZI, II, 270/8. Când te vād, mă iau fiori Din brău până subuori. Mor, mândro, și mă aprind, Und'te vād pe drum trecând. RETEGANUL, TR. 112/27. A se aprinde, foc = „se faire feu et flamme“. CIHAC, I, 218. † A se aprinde lesne : „avoir la tête près du bonnet, avoir la tête chaude“. Se aprinde pentru nimic : „un rien le met aux champs“. PONTBRIANT. | Prin prep. „spre“ se poate indica tendența pasiunii. „A tinde în mod impetuos, a răvni“. Tot spre mai multă avuție se aprinde. VARLAAM, C. 349, I. | Cauza aprinderii, pasiunea, inchipuită în om, se exprimă prin prep. „de“. Cu care pricină, aprinzându-se Traian de mânie, de ienoavă asupra Dachilor armele s'au clătii. CANTEMIR, HR. 82/20. Joe se aprinde... de dragoste. ISPRESCU, A. 11/20. Oricine-o vede, De dor mare s'aprindea. ALECSANDRI, P. I, 93. | Cauza aprinderii se exprimă prin subiect. Trans. Îl aprinse mânia și, vântat cu totul, geme grozav. COȘBUC, R. 252/2. (Aduce aminte de sensul original al cuvântului: „il cuprinse mânia“). Tăcerea lui o aprindea și mai rău. VLAHUȚĂ, ap. TDRG, 482.

[Se conjugă ca prinde. | † aor. aprinșu. Aprinșu lumina înainte/a] sfințelor icoane. MSS. (s. XVII, Transilv.), ap. CP. 167. | Dialectal, și în parte și în limba literară, se găsește la prez. indic. și conj. eu aprinz; să aprinz, să aprinză.]

— Din lat. *apprendo* (= *apprehendo*), -ndi, -nsum, -ndere „a apuca, a prinde, a cuprinde, a pune mâna pe...“: ital. *apprendere*, engad. *apprender*, v.-prov. *aprendre*, fran. *apprendre*, span., port. *aprender*, pretutindenți cu sensul figurat de „a cuprinde cu mintea, a învăța“, în cele două limbi d'întai și cu înțelesul de „a prinde“. În legătură cu noțiunea foc, se întrebuintă în limba lat. mai ales compusul *compre(h)ndere* (v.-prov. *comprendre* „enflammer“); dar la Grégoire de Tours se găsește și *apprendere*, în sensul acesta, cfr. DHLR. 186, în vechile glose din Bergamo (*Lork*. 123) „accendo“ se explică prin *aprend ol fog*, iar în ital. *il fuoco è appreso* = „das Feuer ist angegangen, entzündet“. Cfr. și ital. *prendre fuoco* = fran. *prendre feu* „a luă foc“, vegliot *inprendro* „accendere“ (*Bartoli*, II, 427), v.-fran. *emprendre* „enflammer“, și azi fran. *être épris* (*d'amour*), iar învechit: *le feu éprit la maison*; cfr. și rutenește *imati* „a luă“, la reflexiv „a luă foc“.

APRINDERE s. f. 1°. *Allumage; action d'embraser, d'incendier, de prendre feu. Embrasement, incendie; animation, irritation, emportement. Ardeur, excitation, colere, désir d'amour.* 2°. *Inflammation.* — Infinitivul verbului *aprinde*, devenit abstract verbal. 1°. (Mai adesea în sens fig.) *Stingă aprinderile patimilor.* MINEIUL (1776), 120 2/2. [Se luptau] unii cu furia desnădejdiei, și alții cu aprinderea beției. C. NEGRUZZI, I, 152. *Exaltarea religioasă, aprinderea revoluționară, mișcarea poetică a unui întreg popor.* — iată izvorul de viață al cuvintelor novă. MAIORESCU, CR. II, 275. *Unia, în aprinderea lor, numeau pe cei bătrâni „rugini învechite“.* CREANGĂ, A. 153. | *Cu aprindere* : „vivement“. PONTBRIANT. || 2°. (Pat.) „Inflamațiune“. *S'afu* constatat *aprinde*ri cu puroiu în ficat. ap. TDRG. [La Români din Austrô-Ungaria, după germ. „Lungen-, Augen-, Gehirnentzündung“: *Aprindere de plămâni* = „pneumonie“. *Înfocarea* [sau] *aprinde*rea *plumânilor*.... se cunoaște [la cal, din următoarele semne:] *Calul răsuflă greu, i se bat plămâni*—

zările, pulsul îi iaste vartos... CALENDARIU (1814), 164/5. | *Aprindere de ochi*: „oftalmie“. Să nu se puie, noaptea, lumânarea prea aproape de ochii copilului, căci... copilul, crud și slăbănog fiind încă la vedere, foarte lesne ar putea căpăta aprindere de ochi. MARIAN, NA. 69. | *Aprindere de creeri* = „meningită“. | Chiar și: *aprindere de mațe*: „gastrită“]

APRINJOARĂ s. f. v. aprinJOR.

APRINJOR s. a. *Allumette*. — (În Transilv.) „Chibrit“. Găina e friptă întreagă... În gură i se pune un spic de grâu și o țigară, împreună cu un aprinJOR, ca să aibă cu ce o aprinde. MĂNDRESCU, L. P. 198/13. [Se întrebuințează mai ales la plur.: *aprinjore*.] După TDRG. și: *aprinjoară* s. f.] Cfr. lemnuș, aprinzătoare.

— Formațiune recentă din *aprinz* (= *aprinđ*) și suf. dim. -ior (probabil după germ. *Zündhölzchen* sau ung. *gyufa*: după primul element s'a făcut *aprinJOR*, după al doilea *lemnus*).

APRINS s. a. 1°. *Allumage, éclairage. Incendie, embrasement. 2°. Pneumonie (des animaux)*. — Participiul verbului *aprinde*, devenit abstract verbal. 1°. „Aprindere“. *Aprins* = „incendium“. ANON. CAR. Cu *aprinusul* focului scornă norodul. MINEIUL (1776), 161/2. † (Pe) la (sau în) *aprinusul* lumânărilor = „à la tombée de la nuit, à la brune“. PONTBRIANT. *Seava, în aprinusul* lumânărilor, un car plin cu... vulpi și iepuri venea cu vânătorii. GHICA, ap. HEM. 1368. | „Punere de foc, incendiere“. Așa s'au împăcat și tocmit, ca toate sfăzile, războaiele, prădzile, furtușagurile, *aprinurile* și vărsările de sânge, de tot să încete. ȘINCAI, HR. II, 34/28. || 2°. (Pat.) *Boala „aprinș*“, la vite, este *aprinde* la plămâni. (Târgu-Berești, în Covurluiu), ap. HEM. 1369. *Boala „aprinșul*“, abăt la cai, precum și la vite cornute, vine din fuga mare sau din prea multă muncă; dobitocul începe a se usca, până ce moare. (Ducani, în Tutova), ap. HEM. 1369. Cfr. „ars la inimă“.

[Plural: *aprinșuri*, rar întrebuințat.]

APRINS, -Ă adj., adv. I. 1°. *Allumé, embrasé, incendié; brûlant, incandescent, en flammes. Enflammé, ardent, échauffé; épris, animé. 2°. Allumé. Chauffé* (se dit d'un four). *Échauffé, en effervescence* (se dit de la chaux), *altéré* (se dit de la farine etc.). *Enflammé, pris d'un accès de fièvre; malade de pneumonie. Bouge, empourpre, échauffé; criard, vif, tranchant* (se dit des couleurs). II. *Passionément*. — Participiul verbului *aprinde*, devenit adjectiv și întrebuințat une-ori și ca adverb. I. A. d. j. 1°. „Arzând, incandescent“. *Focul ce se socotește stins. De multe ori sub cenușă se găsește aprins*. ZANNE, P. I, 174. *Ca fierul aprinsu, când sar scântelele dintru el...* CUV. D. BĂTR. II, 459. *Luând un tăciune aprins, s'au pogorît în peșteră, de au făcut foc*. DRĂGHICI, R. 75. || Fig. *Inimi aprinse de un sacru dor*. ALECSANDRI, P. II, 119. *Sperez că este numai aprinșul vostru sânge...* I. NEGRUZZI, VI, 378. *Și'n capul lui aprins și fără odihnă mișuesc noroade de gânduri răzvrătite*. VLAHUȚĂ, N. 180. *Zărind frumoasa jucărie, Aprinși-i ochi mai mult s'aprinđ*. COȘBUC, B. 40. *Gonindu-i toți din toate părțile...* au trecut dincoace, în pământul Turcului, la Baltă, și, fiind aprinși gonașii Rusiei, s'au înșelat și ei și au trecut la Baltă. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 269. | Ca o potențiere se poate adăoga subst. „foc“, cu funcțiune adverbială. *A venit... Ca un leu grozav, puternic, înviersunat, aprins foc*. PANN, E. II, 136. || 2°. „Arzând, dând lumină“. *Stelele... Luceau ca niște candeli aprinse p'un mormânt*. ALEXANDRESCU, M. 25. *Iată lacul. Luna plină, Poleindu-l, îl străbate. El, aprins de-a ei lumină, Simte-a lui singurătate*. EMINESCU, P. 8. || *Cuptor aprins*. | *Var aprins*. | „Încins, stricat printr'un început de fermentație“. *Simle făcute cu făină aprinșă*. ALECSANDRI, T. 1353. || (Pat.) *Fu a-*

prinsă de niște friguri. MINEIUL (1776), 110 1/2. *Aprinșă d'o fierbințeală, întocmai ca un bolnav...* PANN, E. III, 1. | Spec. (Despre cai.) „Cuprinși de pneumonie“. *Caii ce sânt aprinși și tușesc foarte tare, se vindecă în următorul mod...* MARIAN, O. II, 58. (Cfr. articolul precedent și *aprinde*.) || „Roșu la față, îmbujorat“. *Ia'o, veselă și-aprinșă; Joacă hora!* COȘBUC, B. 80. *Și-așa deodată l-au cuprins Călduri...* *El a ieșit... Îmbujorat de vin și-aprins*. idem, F. 91. | „Înroșit (de un aflux de sânge)“. *Când caii...*, cu coame răsfrate, *Cu nările aprinse, cu gurile spumate...* ALEXANDRESCU, M. 30. | *Culorile „șii“ se zic aprinse*. În loc de „galben ca focul“ se zice și *aprinș-galbăn*. MARIAN, CROM. 50. II. Adv. „Cu *aprinde*, cu ardoare, cu pasiune“. *Prea vorbești aprins!*

APRINSĂTURĂ † s. f. *Embrasement, allumage, éclairage*. — Cuvânt rar, atestat numai la ANON. CAR.: *aprinșetură* = „accensio“.

— Derivat din *aprinș* (part. lui *aprinde*), prin suf. abstr. -ătură.

APRINSURĂ s. f. *Inflammation*. — (În Transilv.) „Inflamație“. ap. DDRF. (ed. 1905).

— Derivat din *aprinș* (participiul lui *aprinde*), prin suf. abstr. -ură.

APRINZĂCIOS, -OĂSĂ adj. *Inflammable*. — Care se inflamează ușor. *La unii bolnavi, a/i căror plămâni sânt prea aprinzăcioși...* ap. TDRG.

— Derivat din *aprinz* (= *aprinđ*), prin suf. adj. -ăcios.

APRINZĂTOARE s. f. 1°. *Allumoir. Allume-feu. 2°. Allumette*. — 1°. (În Țara-românească.) Instrument sau lucru pentru *aprinș* ceva (mai ales țigările). Cfr. *aprinzător*. || 2°. (În Transilv.) „Chibrit“. (Întrebuințat mai ales la plur.) *Aprinzătoare* = „das Zündhölzchen“. BARCIANU. Cfr. *aprinJOR* și *lemnus*. [Plur., în sensul 1°. -tori, în sensul 2°. -toare.]

— Derivat din *aprinz* (= *aprinđ*), prin suf. instr. -ătoare.

APRINZĂTOR s. a. = *aprinzătoare* (1°). (În Țara-românească.)

— Derivat din *aprinz* (= *aprinđ*), prin suf. instr. -ător.

APRINZĂTOR, -OĂRE adj., subst. I. 1°. *Qui allume, embrase, excite; échauffant; brûlant, excitant. 2°. Qui s'allume (s'embrase, s'excite, s'enflamme) facilement; Inflammable. II. Allumeur*. — Adjectivul verbal al lui *aprinde* (derivat prin suf. -ător), devenit une-ori subst. I. A. d. j. 1°. Care *aprinde* (în sens propriu și figurat). | „Excitant“. *Ceapa, ardeiu, hreanul... fierte desmiardă trupul, iar crude sânt aprinzătoare*. PISCUPESCU, O. 194. || 2°. Care se *aprinde* sau ia foc ușor (în sens propriu și figurat), „aprinzăcios“. *Aprinzătoriu* = „accendibilis...; entzündbar, entzündlich“. LB. || II. Subst. Cel care (are meseria de a) *aprinde* ceva. *Un aprinzătoriu de luminile sv[ă]ntului*. DOSOFTEIU, V. S. 88/2. *Aprinzătorii de felinare s'au pus în grevă*. [† și dial.: *aprinzătoriu*.]

APRINZĂTURĂ s. f. *Allumage. Inflammation*. — Cuvânt rar, atestat numai la CIHAC, I, 218.

— Derivat din *aprinz* (= *aprinđ*), prin suf. abstr. -ătură.

APRINZEALĂ s. f. (Pat.) *Chaleur de la fièvre*. — „Căldură mare (a corpului), fierbințeală“. *O adăugată căldură a trupului... este și se numește aprinzeală*. PISCUPESCU, O. 231. [Plur. -zeali.]

— Derivat din *aprinz* (= *aprinđ*), prin suf. abstr. -eală (poate după germ. „Entzündung“).

A-PRIORI loc. adv., adj. (Filos.) *À priori*. — „Îna-

inte de orice experiență prin simțuri, din rațiune pură"; (în funcțiune adjectivală:) „intemeiat pe date anterioare oricărei experiențe“. *Cum putem spera o aflare de adevăr peste ceea ce ne dă constatarea [simțurilor]...? Cu alte cuvinte: există judecăți sintetice a priori?* MAIORESCU, L. 52. *Ideile... pot să provină numai din experiență... și totuși împreunarea lor într-o judecată universală să se facă conform unei forme innăscute a inteligenței omenești (sinteză „a priori“, după Kant).* idem, L. 145. | P. ext. „Înainte de dovada prin argumentare, înainte de orice considerație a faptelor, prealabil“. *Conchidem prin inducțiune ceea ce afirmasem a priori, că poezia cea adevărată nu este de cât un simțământ sau o pasiune manifestată în formă estetică.* idem, CR. I, 110. [Cfr. contrariul a-posteriori.]

— N. din fran. sau din germ. (=lat. scolastică a priori „după (sau din) ceea ce este înainte“.)

APRIORIC, -Ă adj. *Qui a un caractere à priori.* — Care are un caracter a-priori. *Omenirea, împinsă în sufletul ei de forma apriorică a cauzalității, se urcă și se coboară pe scara timpului.* MAIORESCU, CR. I, 54. | *Limba se dezvoltă în mod instinctiv de poporul întreg, și nici un individ izolat nu este chemat a așeza prin reflecție apriorică regula după care să se primească formele cuvintelor nouă.* idem, CR. I, 377. [Cfr. contrariul empiric.]

— Derivat din a-priori (după germ. apriorisch).

APRIORISM s. m., sing. tant. (Filos.) *Apriorisme.* — Teoria (kantiană) care susține aprioritatea ideilor de spațiu, timp și cauzalitate. [Cfr. contrariul empirism.]

— N. din fran. sau germ. (Apriorismus).

APRIORISTIC, -Ă adj., adv. *Qui tient de l'apriorisme.* — Care susține apriorismul. *Kant a întemeiat concepția aprioristică a spațiului și a timpului.*

— N. din germ. aprioristisch.

APRIORITATE s. f. (Filos.) *Apriorité.* — Faptul de a avea un caracter aprioric. *Kant susține aprioritatea spațiului și a timpului.* | P. ext. „Apriorism, teorie aprioristică“. *Vrea să deducă formele spațiului, în contra apriorității lui Kant, din impresiile... obiectelor din „afară“ de noi.* MAIORESCU, L. 145.

— N. după fran. sau germ. (Apriorität).

APRISTUI vb. IV^a. *Procurer, fournir.* — (La Moți.) *Apristui* = „câștigă, înciripă“, d. ex. „cât lucră și nu-ți poți apristui nici o măruțuță pe lângă casă!“ (Abrud). VICIU, GL.

— Disimilat din *apristru, derivă din paleosl. *pristroja* (*pristroiti*) „parare“; cfr. rus. *pristroiti*, „einrichten, zubauen, verschaffen“, bulg. *stroj* „Ordnung“.

APROAPE adv., loc. prep., s. m. l. 1°. *Près, tout près, près de, proche (de), dans le voisinage, à très petite distance (dans l'espace).* 2°. *Près, proche (dans le temps).* 3°. *Proche (parent).* 4°. *À peu (de chose) près, presque, approchant, environ; sur le point de...; tout près de.* II. 1°—2°. *Près de, vers.* III. *(Le) prochain, voisin.*

I. Adv. *Aproape* arată că acțiunea sau situațiunea exprimată prin verb se întâmplă sau este la o distanță forte mică de ceva. Noțiunea opusă e: „departe“.

1°. Local. *Au găsit pre împăratul Moscului, aproape, în țara leșască.* NECULCE, LET. II, 337/11. *De-aș muri, nimic n'ar fi, când aproape te-aș avea.* KONAKI, P. 165. *Cobori încet... aproape, mai aproape.* EMINESCU, P. 52. *Auzind împăratul, că este la un sat, aproape, un unchiuș dibaciu, a trimis să-l cheme.* ISPIRESCU, L. 1. || În legătură cu cazul posesiv al pron. pers. (în poezie). *Aproape-mi, aproape-ți* etc. = „în apropierea mea, în apropierea ta etc.“: „dans mon (ton, etc.) voisinage, près de moi (de toi etc.)“. *Toți aproape-mi se adună.* I. VĂCĂRESCU, P. 177/1.

Galben, ca făclia de galbenă ceară, Ce-aproape-i ardeă... ALECSANDRI, P. I, 40. || În legătură cu prep. *Pe aproape* = „prin apropiere, nu (tocmai sau prea) departe“: „dans les environs“. *Fân nu se găsește pe aproape.* NECULCE, LET. II, 442/12. *Sedeam... ca un puiu de cerb, care... veade o turmă de câni flămânzi, trecând pe aproape.* BELDIMAN, N. P. II, 83. *Să spui lui Vrâncean Și lui Ungurean, Ca să mă îngroape, Aice pe-aproape, În strunga de oi.* ALECSANDRI, P. P. 2. | *De aproape* = „din apropiere, „p. ext.“ amănunțit, foarte bine, temeinic“: „de près; à fond“. *Strâmbii nu lași să trăească, De-aproape să te prăvască.* DOSOFTEIU, PS. 20. *Ladislau, cu Ungurii săi, tot de aproape gonindu-i... mulțime de dinșii să fie omorîți.* CANTEMIR, ap. GCR. I, 361/39. *Ca în cămara ta să vin, Să te privesc de-aproape, Am coborît cu-al meu senin Și m'am născut din ape.* EMINESCU, P. 264. *Ne sfătueam asupra lucrurilor ce interesează mai de aproape fericirea omului.* MARCOVICI, C. 36/3. *Ca să-i privegheze mai de aproape, [Lăpusneanu] se mută în cetatea Hotinului.* C. NEGRUZZI, I, 159. *Îl cumos de aproape* = „ich kenne ihn genau“. TDRG. *A trage (cu arma) sau a împuşcă de aproape*: „tîr (un coup) à bout portant, à brûle-pourpoint“. | Prin atracțiune sintactică, după „de departe“ se găsește și (de) *de-aproape*: *De departe să'ngenunchi, Măna, poala să-i săruși, De d'aproape să te rogi Și din gură tu să-i zici: „Iartă!“* TEODORESCU, P. P. 519^b. (Construcție învechită). || A avea pe cineva aproape. = „a-l avea pe lângă sine, a-l avea om de încredere și familiar“: „mettre sa confiance en qqn“. *Stătuse Vi-sternic mare Gheorghiuță Apostol Păharnic, pe care le îl avea Nicolai-Vodă aproape.* N. COSTIN, LET. II, 94. || † Cu funcț. și formă adjectivală, „confident“. *Nu numai străini, ce și de ai noștri, care au cînte și sînt apropîi la Domn, au întrecut cu zece părți cu răutate și neomenie pe Ramandin.* NECULCE, LET. II, 235/12.

2°. Temporal. *Că aproape e ziua perîerei lor.* PSAL. SCH. 496/15 (: „car le jour de leur calamité est près“).

3°. De grad. Fiind vorba de o înrudire, prietenie etc., *aproape* exprimă o rudenie, prietenie etc. „intimă“. *Rudenia mergea pre aproape.* BIBLIA (1688), 193, 2. *Domnia mea sântu mai aproape rudă lui Isac Balicăi hatmanului.* DOC. (a. 1634), ap. HEM. 1375. *Cu care sînd dumnealui mai aproape rudenie... le-au dat voie să le vîndă oricui vor găsi.* URICARIUL, XVI, 324. || Cu funcțiune adjectivală. „Apropiat“. *Eră Mihalache de casa lui rudă aproape.* NECULCE, LET. II, 302/29. | Mai ales precedat de prep. „de“. *Întristatul clopot ne vestește, că mulți din prietenii cei mai iubîți, din rudelile cele mai de aproape, au bătut paharul vieții.* MARCOVICI, C. 31/39. „Aș vrea să știu... câți au căzut și cine [în războiu]?“

... — „Aveai pe cineva de aproape?“ — „De aproape, nu. Despre doctorul Damian se știe ceva?“ ZAMFIRESCU, R. 273. *Rudă de aproape. Prieten de aproape* = „amic intim“. *Până la o mai de aproape cercetare*: „jusqu'à plus ample examen“. DDRF¹ (ed. 1905).

4°. „Mai“. *O luptă, care trebuia să țină aproape patru secol, începî atunci.* BĂLCESCU, M. V. 8/15. *Poate în nici un moment al vieții sale starea sufletească a unui om nu este identică cu vreo stare anterioară a aceluiași om. Dar, pentru trebuințele practice, nici nu se cere această strictă identitate. Este destul, că unele idei și simțiri sînt aproape aceleași, în diferite momente.* MAIORESCU, CR. II, 147. *„Cum ne-a fi scris de la Dumnezeu sfântul!“*, zise Zaharia cu glasul aproape stîns. CREANGĂ, A. 125. *El căzu aproape mort.* LM. E aproape așa. DDRF. *Mă costă aproape trei lei.* || Construit cu „să“ sau cu infinitivul. „Mai-mai, cât pe-aci, puțin lipseă ca“. *Aproape eră să o prînză.* DOSOFTEIU, V. S. 22, 1. *Aproape au fost a veni la arme.* ZILOT, CRON. 66. *Se vede aproape a se face prada peștilor.* MARCOVICI, C. 13/23. *Cînd, aproape-aproape să pun mîna pe dînsul, i-am pierdut urma.* CREANGĂ, P. 52. (Cfr.

lat. *prope esse ut...* = „a fi aproape să“... Cfr. și „de-aproape“, sub nr. 1°) || (Mai rar.) Legat prin prep. „de“. *Sânt aproape de nouă săptămâni, de când ne luptăm.* DRĂGHICI, R. 26. || *Cine va da la sfadă băț, sau sabie, sau cuțit și va lovi pre cineva... și-l va omori, aceeaia raste aproape de uciderea de voie.* ÎNDREPTAREA LEGII (a. 1654), ap. HEM. 1376.

II. Loc. prep. Când voim să exprimăm și locul (timpul etc.) față de care socotim o „distanță foarte mică“, atunci *aproape* are funcțiunea unei prepoziții.

1°. Forma substantivală e rară, aproape neîntrebuințată. Singurul exemplu, cu sens local. *Pe cel deal îndelungat Suie-s'un car ferecat, C'un haiduc de el legat; Iar aproapea carului E' mama haiducului.* ALECSANDRI, P. P. 315.

2°. Foarte des întrebuințată e construcția: *Aproape de*. În legătură cu substantive care au sens local, se deosebește de prep. „lângă“ prin faptul că nu exprimă, ca aceasta, o apropiere imediată. *Aproape eră locul de cetate, unde răstignură Isus.* CORESI, ap. GCR. I, 21/28 (: „le lieu, où Jesus était crucifié, était près de la ville.“) *Eră un feredeu aproape de unde ședea împăratul.* VARLAAM, C. II, 18, 2. *Ședea... cu arcul aproape de sine'nțins.* PANN, E. II, 43. *Doi copii erau aproape unul de altul.* DRĂGHICI, R. 58. *Vorbind așa, au ajuns aproape de Tecuciu.* C. NEGRUZZI, I, 138. | Precedată de alte prep. *De la Ocna până aproape de Grumăzești a tinut numai o fugă.* CREANGĂ, P. 117. *Nebunii ce-s pre-aproape de țară...* DOSOFTEIU, PS. 247. *Odată aude un grohăit de porc, p'aproape de dînsul.* ISPIRESCU, L. 370. † (Asta e) *aproape de muntea omului* = „ganz natürlich“. POLIZU: „cela tombe sous le sens“.

|| În legătură cu substantive care au sens temporal, e mai puțin vag decât „pe la“ și se mai deosebește de acesta prin faptul că indică totdeauna un timp apropiat premergător. „Cu puțin (timp) înainte de“... *Mavrocordat îi primă, deși eră aproape de miezul nopții.* C. NEGRUZZI, I, 180. | *Vasilie-Vodă, aproape de maziile, au greșit lui Dumnezeu.* NECULCE, LET. II, 205/17. *De mă veți vedea aproape de moarte, să mă tundeți călugăr.* C. NEGRUZZI, I, 159. *Împăratul acela, aproape de bătrânețe căzând în zăcare, a scris carte frățâne-său.* CREANGĂ, P. 184. | Precedată de alte prep. *Când, pe aproape de cântători, Scaraoșchi... pornește cu grăbire la locul știut.* CREANGĂ, P. 303. || *Luă... hotărîre... a nu orându-i nemic, până aproape de moartea sa.* CREANGĂ, P. 4. || Adesea în legătură cu participii și infinitive substantivate. *Eră zimislit în trupul maică-sa și, când fu aproape de născut, ia mur.* MOXA, 357. *Acuma, când aproape de ieșit, n'au așteptat fată să iasă toți din biserică.* SBIERA, P. 212/34. *Când aproape de intrare [în biserică], Ce s'aude'n depărtare?* ALECSANDRI, P. P. 168/19.

III. Subst. *Aproapele*, de *aproapele*, mai demult și: *cel de aproape* = orice om, de care ne leagă raporturile sufletești propăvăduite de religiuinea creștină. *Iubeaște aproapele tău ca tire însuși.* COD. VOR. 118/6 (= să iubești pre aproapele tău ca pre tine. BIBLIA, 1688; să iubești pe aproapele tău ca însuși pre tine. C. NEGRUZZI, I, 149; iubește pe de-aproapele tău... MAIORESCU, CR. II, 167: „diliges proximum tuum sicut te ipsum“). *Carii grăesc pace cu cei de-aproape ai săi.* DOSOFTEIU, PS. (= cu priiatenii săi. PSAL. 165; către soții săi. PSAL. SCH.; CORESI, PS. : „qui parlent de paix avec leur prochain“). *Plugarul să nu cumvă îndrăznească a ieși den hotarul său, să apuce hotarul deaproapelui său.* PRAVILA MOLD. I. *Oameni... ajutători celor de aproape a[și] lor.* DRĂGHICI, R. 162. *O inimă egoistă... nu se turbură de relele uproapelui.* MARCOVICI, C. 25/16. [Plur. *Cei de aproape*.]

— Din ad-prope (în loc de *prope*. *Archiv für lateinische Lexicographie*, V, 362; cfr. germ. *bei-nahe* în înțelesul I, 4°): v.-ital. *a-provo*, v.-veronez *apro*, milanez *aprouf*, v.-venețian *apruovo*, etc.; friulan

apruv, v.-sard. *apprope*, v.-prov. *a prop*, v.-fran. *à pruef*, catal. *aprop de*.

APROBĂ vb. 1^a. *Approuver, agréer*. — 1°. Trans. A găsi bun, a fi de aceeași părere, a consimți, a-și da învoirea (la ceva), „a încuviința“. *Întrebările... s'au aprobat de toată adunarea.* C. NEGRUZZI, I, 12. *Poetul Marțial... zice că... cea mai bună de mâncare... dintre patrupede [este] iepurele...; eu nu aprob zisele poetului.* ODOBESCU, III, 25. | Spec. A da învoire printr'un act autentic (ca autoritate), a întări. *Ministrul a aprobat avizul consiliului permanent.* || 2°. Refl. A socoti ca bună purtarea sa proprie. *D-ta te aprobi acum, când poți judeca lucrurile mai rece?* [Pe la începutul secolului XIX, prin analogie cu „probăului“, și: † *aprobăului* vb. IV^a. *Eu toate ale lor nu le aprobălesc* (scrisoare a episc. Moga, a. 1814).]

— N. din lat. *approbare*, idem (din ad și *probare* „a cerceta, a judeca, a aproba“).

APROBĂLUI † vb. IV^a ș. d. v. *aprobă* ș. d.

APROBĂRE s. f. *Approbation*. — Infinitivul verbului *aprobă*, devenit abstract verbal. *Proiectul de aducerea apei în oraș a obținut aprobarea consiliului tehnic superior.* [† și: *aprobăluire*.]

APROBĂT s. a. sing. tant. *Approbation*. — Participiul verbului *aprobă*, devenit abstract verbal. *Greșala e ușor de iertat; cât despre aprobat, e mai greu.* [† și: *aprobăluit*.]

APROBĂT, -Ă adj. *Approuvé*. — Participiul verbului *aprobă*, devenit adjectiv. *Pe polițe se pune formula: „bun și aprobat pentru suma de...“* [† și: *aprobăluit*. *Obiceiul vechiu și aprobăluit are putere de prăvilă.* (a. 1817, Mold.) URICARIUL, IV, 332. *Obiceirile ceale aprobăluite a[le] pământului.* PRAVILA (1814), XXI.]

APROBĂȚIE s. f. }
APROBĂȚIUNE s. f. }
= *aprobare*. (Forme rar întrebuințate, aproape ieșite din uz). *O înaltă aprobăție.* URICARIUL, II, 220/28. — N. din fr. *approbation* (lat. *approbatio*, -onem, idem).

APROBATIV adj., adv. *Approbatif. Approbative-*ment. — 1°. Adj. „Care arată sau implică o aprobare“. *A făcut un semn aprobativ.* || 2°. Adv. „Într'un chip de aprobare“. *Fifina și Furtunescu surăd aprobativ.* CARAGIALE, T. II, 212/11. — N. din fran. (lat. *approbativus*, -a, -um.)

APROBATOR, -OĂRE adj., subst. *Approbateur*. — Adjectivul verbal al lui *aprobă* (format prin suf. -ator), substantivat adesea. „Care aprobă, care arată sau dă aprobare.“ [Și: *aprobător*, dial. și: *aprobătorin*.]

APROD s. m. I. 1°. *Fils de boyard remplissant les fonctions de gentilhomme de la chambre et de messenger princier.* 2°. *Héros. Soldat de l'armée territoriale.* II. 1°. *Percepteur.* 2°. *Huissier.*

I. 1°. † În vechime, *aprodul* era „copil de boier dat la curte pentru a dvori, în pace și în războiu, pe lângă fața Domnului, deprinzându-se acolo cu lumea cea mare, în așteptare ca vârsta să-i permită a fi boierit; ca semn de înaltă încredere, Prințepelul îl trimite cu porunci la unii și la alții“. HASDEU, ETYM. MAGN. 1372. *Aprod* = „ephoebus“. ANON. CAR. *Aprozii atunce [pe vremea lui Ștefan cel Mare] nu eră din oameni proști, cum sânt acum, ce eră tot feciori de boieri și portul lor eră: îmbrăcați cu șarvanale cu cabanițe.* NECULCE, LET. II, 199. *În vechile vremi eră doi vătăji de aprozi: unul se numea vătăv de aprozi de târg și altul vătăv de aprozi de curte... Au fost foarte cinstiți aprozii, și îmblă cu șarvanale, și la*

boierii cei mai de cinste aprozii îmblă cu poruncile domnești; și când mergea la casa boierilor, ori în ce cinste eră acel boier, ieșea înaintea lui și-l primea cu șlicul a-mână și, băgându-l în casă, stând boierul în picioare și cu aprodul, îi da porunca domnească și puneă pe aprod de șădea și apoi șădea boierul. Și aprozii acia încă se făcea din oameni de cinste..., ajungând până la starea cea mai de cinste a boierilor. Iar de la o vreme încoace, această breaslă s'au micșurat, încăpând acum la această breaslă din oameni proști. GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 293. *Stau păcuri de oșteni...* Aprozi, copii din casă, curteni și lefecii. ALECSANDRI, P. III, 210. *Mihnea-Vodă... se trezea și la slugi așa grăea: „Slugi, aprozi, copii de casă, Voi dormiți și nu vă pasă Soarele c'au răsărit!”*... ALECSANDRI, P. P. 203_{2/1}. | *Întrebuințat în sensul de „mesager”.* Veneă aprozi de la Foca, de-i spuneă necredința cătră împăratul. MOXA, 392₇.

2°. Amintirea acestei instituții alese a aprozilor, care au fost chiar strămoși de domni (Cantacuzino, Movilă), se păstrează în Gorj, unde aprod = „erou” și p. ext. „dorobanț”. JAHRESBER. VII, 82.

II. 1°. † Cu timpul, aprozii fiind întrebuințați și la alte slujbe, mai ales la încasarea de dări (*Aprozi de târg*) și la „aducerea înaintea tribunalului a acuzațiilor... și constrângerea la plată a debitorilor înșelători (*Aprozi de divan*)” CANTEMIR, DESCR. MOLD. 91, copiii de boieri nu mai intrau în această slujbă.

2°. Astăzi, rostul aprozilor a degenerat cu totul, așa în cât ei sânt niște „servitori pe la autorități (judecătorii, tribunale, prefecturi, ministere etc.)”. *Căci la nevoie mare, adesea mult plătește Aprodul cel din urmă, ce ușile păzește.* I. NEGRUZZI, II, 52.

— Din ung. apród „paj; ucenic”.

APROFUNDĂ vb. I^a. *Approfondir.* — A pătrunde afund în cunoașterea unui lucru, a cercetă adânc, „a adânci (ceva) cu mintea”. *Orice fracțiune a neamului românesc va fi aprofundată sub toate raporturile.* HASDEU, I. C. VIII. *Lumea se poate aprofundă tot așa de bine pe calea inimii, ca și pe calea reflecțiunii.* MAIORESCU, CR. I, 128. | *Cât de jos trebuie să fi căzut, ca o asemenea creatură să mă aprofundeze!* I. NEGRUZZI, VI, 102.

— N. din fran.

APROFUNDĂRE s. f. *Approfondissement.* — Infinitivul verbului aprofundă, devenit abstract verbal.

APROFUNDĂT, -Ă adj. *Approfondi.* — Participiul lui aprofundă, devenit adjectiv. *Să zicem... „adâncit”, în loc de „aprofundat”.* MAIORESCU, CR. II, 257.

APROPIĂ vb. I. I. 1° — 2°. *Approcher, placer, se placer ou venir près* (de qqn. ou de qqch.), *approcher* (qqn. ou qqch.). (*S'*) *approcher, se rapprocher, avancer; être proche.* 3°. *Approcher* (de), *avoir de la ressemblance* (avec). *Être sur le point de.* II *Rapprocher* (qqch.), *mettre proche.*

I. „A veni, a se duce, a merge, a se așeză aproape (de ceva sau de cineva).”

1°. Cu sensul local al lui „aproape”. În limba literară se întrebuințează azi numai forma reflexivă (cfr. fran. „s'approcher”); în limba populară se găsește și forma transitivă (cfr. fran. „approcher qqn. ou qqch.”); în limba veche, pe lângă acestea, și forma intransitivă (cfr. fran. „approcher de qqch.”).

Refl. || Absol. *Se apropiară heruvimii.* CUV. D. BĂTR. II, 328. *Fîindu-le vântul imprevizibil, nu puteau să se apropie.* DRĂGHICI, R. 20. *Și dacă ramuri bat în geam și se cutremur' plopii, E, ca în minte să te am, Și n'cet să te apropii.* EMINESCU, P. 9. *Iată, se apropie Gheonoaia.* ISPIRESCU, L. 5. *Când să se apropie bine, ce să vadă?... CREANGĂ, P. 26.* *Turcul mi s'apropiă și Marcului că-i grăea...* JARNIK-BĂRSEANU, D. 487. || Mijlocul și felul apropierii se

indică cu ajutorul prep. „cu”, sau printr'un gerundiu, printr'un adverb ori printr'o locuțiune adverbială. *Preuteasa, văzând și ea ce vine acum, se apropie cu scaunul de popa.* AGĂRBICEANU, LUC. V, 37. *A se apropia înnotând* = „herbeischwimmen”, *văslind* = „herbeirudern”, *în trăsură* = „herbefahren”, *călare* = „herbeireiten”. POLIZU. *Ne apropiem cu târgul* = „wir sind nicht mehr weit auseinander, wir sind nahezu handelseinig”. TDRG. || Locul spre care se face apropierea se indică: a.) † Printr'un dativ. *Appropiați-vă lu Dumnezdeu și apropiă-se-va voao.* COD. VOR. 128₁₃ (= apropiati-vă cătră Dumnezău și se va apropiă cătră voi. N. TESTAMENT. 1648; apropiati-vă la Dumnezău și să va apropiă cătră voi. BIBLIA, 1688: „appropinquate Deo et appropinquabit vobis”). *Cine se apropie necuraților draci, dukure hilleane sânt.* CORESI, E. 17_{2/1}. *Izbăvi-va cu pace sufletul meu de la carii să apropie mie.* DOSOFTEIU (: „ab his qui appropinquant mihi”), ap. HEM. 1382. Azi, numai în legătură cu dativul pronumei personal. *I se apropiese cum-păna vieții.* NECULCE, LET. II, 424. *Dropie, dropie, vremea ți s'apropie!* (*Se zice fetelor, când ajung în vârstă.*) ZANNE, P. I, 460. (Cfr. aproape-mi etc.) Și eliptic: *Părintele Andreiu simfea că i se apropie* (adecă: vremea morții). RĂDULESCU-NIGER, ap. TDRG. b.) Printr'un caz prepozițional. Cea mai întrebuințată prep. a fost în toate timpurile „de”, după analogia lui aproape de; alături de ea se găsește și prep. „către”, „la”, „spre”, „lângă” și loc. prep. „până la”, „în preajma”, a căror întrebuințare e mai logică, dar mai puțin uzuală, a-rare-ori se găsește și prep. „cu”. *Zise lor să-l aducă cătră el, apropié-se de el, întrebă el, grău...* CORESI, ap. HEM. 1383. *Eră într'o Duminecă, când s'au apropiet oștile ungu-rești de Suceava.* M. COSTIN, ap. HEM. 1383. *Appropiindu-se de racla sfântului Ioan-cel-nou, s'a plecat cu mare smerenie.* C. NEGRUZZI, I, 148. *S'apropie de fată, o prinde pe furis, S'apleacă, o sărută și piere prin tuși.* COȘBUC, B. 14. *Nu te apropiă de mine, voinice, că-ți vei pierde viața.* ISPIRESCU, L. 125. † *Nu te poți apropiă de cineva sau de ceva* = „e inaccesibil, inabordabil, nepriitor, mândru; prea scump”. *N'ai să te apropii de dînsul!* : „man kann ihm nicht ankommen”. POLIZU. *De aceă moșie nimeni nu s'au putut apropiă, și a rămas și până în ziua de astăzi tot a orașului.* I. GHICA, ap. HEM. 1384. *Unde te poți apropiă de ceva în târgul ăsta! Toate-s scumpe.* Cfr. apropiat. | *Cătră el nu apropié-se.* PSAL. SCH. 93₁₄ (: „ad eum non appropinquabunt”). *Se apropiă soarele către amiază.* DRĂGHICI, R. 151. | *Cu inima înfrământă să apropie la aceă strâșnică și dumnezăiască taină.* MSS. (a. 1644), ap. HEM. 1385. *Nu te pune cu mai marele tău..., nici să te apropii la apa care curge repede.* ZANNE, P. IV, 431. | *Apropie-se spre mine răii.* CORESI (= să apropiă supra mia făcătorii de rău. DOSOFTEIU : „appropinquant super me nocentes”), ap. HEM. 1386. | *Se va apropiă lângă voi.* BIBLIA (1688), 48, 1. | *În preajma locului apropiindu-se, de departe casa omului cu deagetul îi arătai.* CANTEMIR, ap. HEM. 1386. | *Se apropié până sub ferestrele palatului.* GORJAN, H. V, 3. | *Ea [corabia] pe mare năintă, Vântul iute c'o ducea și la mal că mi-ajungea, Cu malul s'apropiă și dintr'insa că mi-ieseă Cuvios preot...* TEODORESCU, P. P. 42^b. || Fig. *Să nu se apropie nici cu gândul său cătră stricarea acestei bune hotăriri.* URICARIU, IV, 13_{1/1}. | *Of! Cătă vreme este, de când liniștea nu s'a apropiat de mine!* MARCOVICI, C. 7₃. † *S'a apropiat funia de (sau la) par* = „e pe sfârșite” : „être sur la fin; être au bois”. *Se vede că mi s'a apropiet funia de par... Cu spânul, tot am dus-o cum am dus-o..., dar cu omul roș nu știu zău la cât mi-a sta căpul!* CREANGĂ, P. 234. *Săteanul, când se vede că s'a apropiet funia de par, cheamă la el pe popă.* ȘEZ. III, 115₂₃. (Cfr. „a ajunge funia la par”.)

Trans. „A veni aproape de...“ *Apropiindu-l, să-l agiungă* [pe cerb],... DOSOFTEIU, V. S. 22₂. *Apropiindu-o, la o piatră aproape eră s'o ajungă*. idem, V. S. 22₅. *Deci, zmulgând el și răsădind din răchiși, au ocolit locul acela de lăcuință ca cu gard bun și... au mai răsădit un rând alături; apoi au legat amândouă aceste rânduri cu niște mlădiță... iar apropiind săvârșirea gardului, au socotit să facă și o scară*. DRĂGHICI, R. 53. *Acum Costea apropiă gârta pe cărarea din luncă*. T. CERCEL, SĂM. III, 445. *Cioban, d'ajungea, Crângul de vedeă, Stân'apropiă, Semn i se făcă Șin loc se opreă*. TEODORESCU, P. P. 435. *Un căluș cam pătrărel... Grue mi-l apropiă, Măna'n coamă că-i puned...* ALECSANDRI, P. P., ap. HEM. 1381. † *A apropiat mălaiul din traistă* : „il a dépensé presque tout ce qu'il avait“. ZANNE, P. III, 601. *Și s'au dus, tot s'au dus, până au apropiat mălaiul din traistă*. SEVASTOS, P., ap. TDRG.

Intrans. „A veni aproape“. *Apropiindu la intratul cătră sv[ă]nta raclă...* DOSOFTEIU, V. S. 88, 1.

2°. Cu sensul temporal al lui „aproape“. Refl. *Acum pânile se apropie cu regegiune de seceriș*. I. IONESCU, C. 96. | „A fi aproape, pe drum“. *Scriă...*, *că s'au întors înapoi, că se apropie iarna*. NECULCE, LET. II, 452. *Ziua dreptății se apropie*. [RUSSO-]BĂLCESCU, M. V. 581₁. *S'au apropiat... sara*. DRĂGHICI, R. 49. *Să fie [aceasta] semnul, că moartea s'a apropiat de unul din noi?* ISPIRESCU, L. 96. || Impers. *Se apropie de ziua* : „le jour approche“. *A nceput să cânte ciocărlia; ai, să'njugăm la plug, băiete, că s'apropie de ziua*. (Lupșanu, în lalomita), ap. HEM. 1383. || Trans. „A ajunge, a fi aproape de împlinirea a...“ *Domnul, după ce apropiasă trei ani a domniei sale, așteptă din zi în zi ca să-i vie mazilia*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 265.

3°. Cu sensul de grad al lui „aproape“. Refl. „A se asemăna, a ajunge“. *Calul, cu atât mai mult se va apropiă de bou* [în ce privește puterea, cu cât va avea copitele mai mari]. I. IONESCU, C. 90. *Limba română se apropie tare de cea italiană*. LM. || „A fi cât p'aci să...“ *Se construște cu infinitivul sau cu „să“*. Refl. *Se apropiă Avram a intra în Eghipt*. BIBLIA (1688), 8, 2. *Sabinenii se apropie a fi biruitori*. BELDIMAN, N. P. I, 21. | Intrans. „Eră aproape să...“ *Apropiă să cadeă în prăpaste*. DOSOFTEIU, V. S. 41, 2.

II. Trans. „A duce, a așeză ceva sau pe cineva aproape (de)“. *Apropiam urechea de ușă și ascultam*. TDRG. *Apropiăți scaunele de masă*. LM. | Fig. *A visului izbăvire într'acesta chip Dumnădzău să o depărteaze, iară cea carea eu mai de nainte am tălcuit, de izbândire să o apropiăze*. CANTEMIR, ap. HEM. 1381. *Pasurile ce facem, ca să scăpăm de moarte, ne apropie mai mult de dînsa*. MARCOVICI, C. 24₇. *Fiecare pas al vieții omenești este un pas în această cale care o apropie de Dumnezeu*. BĂLCESCU, M. V. 3₁₄. *Vor câtă vieții tale Să-i găsească pe te multe, răutăți și mici scandale: Astea toate te apropie de dînșii*. EMINESCU, P. 226.

[Prez. *apropiău* (de patru silabe) și *apropiău* (de trei silabe), mai rar *apropiéz*. ANON. CAR., DOSOFTEIU, CANTEMIR, I. VĂCĂRESCU, ap. HEM. 1386—1387. | Forma *apropiă*, în loc de *apropiă*, la KONAKI, P. 115 și la ALECSANDRI, P. I, 240 e, probabil, greșală de tipar.]

— Din lat. *apropiare* (cu sensul clasicului „apropinquare“): sard. *apropiare*, v.-prov. *apropchar*, fran. *approcher*.

APROPIĂ † vb. I. v. apropiă.

APROPIĂRE s. f. v. apropiere.

APROPIĂȘ, -Ă adj., subst. *Proche, voisin; rapproché*. — *Apropiăș* = „vecin, care este, șade aproape“. COSTINESCU. *Vreo doi meri, vreo doi peri...*, *Din mijloace depărtași, La vârfuri apropiasi*. BIBICESCU, P. P. 253. [Pronunțat: a-pro-pi-aș.]

— Derivat din *apropiă*, prin suf. -aș.

APROPIĂT s. a. *Approche*. — Participiul verbului *apropiă*, devenit abstract verbal. *Apropiat* = „apropințat“. ANON. CAR. *Temându-se Vasilie-Vodă ca după apropietul oștilor ungurești să nu facă și ei vreo zarvă în Curte, i-au omorît*. M. COSTIN, LET. I, 300. | (Loc sau persoană) *greu sau anevoie de apropiat* : „d'un accès ou abord difficile“. *Un loc anevoie de apropiat... [eră] cetatea lui Negru-Vodă*. BĂLCESCU, M. V. 128. [Dial. și: *apropiét*.]

APROPIĂT, -Ă adj., subst. I. 1°. *Approché, rapproché*. 2°. *Proche*. 3°. *Rapproché, intime*. 4°. *Accessible, abordable; accueillant, avenant, aimable, affable*. II. *Proche, ami, intime, familier*. — Participiul verbului *apropiă*, devenit adjectiv și substantivat une-ori. I. A. adj. 1°. „Ajuns aproape“. *În unele popoare îmbătrânite, scăzute ca însușiri, apropiate de peire, se vede... stîngerea ideilor conducătoare*. IORGA, CH. I. II, 50. || 2°. „Care se află aproape“, în opoziție cu „(in)depărtat“. Cu sens local. *Câteva sate apropiate și multe alte îndepărtate Veniră ca să se mire De frumoasa mănăstire*. MARIAN, SA. 251. | Cu sens temporal. *S'a dus la biserică, sărbătoarea cea mai apropiată*. ISPIRESCU; L. 298. || 3°. „Intim“, în opoziție cu „strein“. *Vezi o persoană, de tot streină, Ea nu-ți vorbește, Nu-ți dă pricină, Dar trebuință simți mare'ndată, Să-ți-o vezi foarte apropiată*. I. VĂCĂRESCU, P. 98. || 4°. Care se apropie lesne de altul (sufletește), sau de care te poți apropia lesne, „accesibil, afabil, prietenos“. *Eră... bun cu toți, apropiată, adevă grăiai lesne cu dînsul*. DOSOFTEIU, V. S. 35₁. *Eră... nemăreț, cinstitor, apropiat cătră toți boierii*. AMIRAS, LET. III, 102₃₂. *Și el și ea sânt oameni apropiați, budulaci, ospătareți și miloși*. JIPESCU, O. 100. [Negativul: *neapropiat* = „inaccesibil, inabordabil“. *Lumina cea neapropiată*. MINEIUL (1776), 8¹/₁. *Locuri neapropiate*. KONAKI, P. 294.] || II. Subst. *Apropiat*, s. m. = „mi-i mai ca un neam, innemurit“; *apropiată* = „innemurită, foarte bună prietină“. MARIAN. *Apropiatii miei de departe stătură*. CORESI, PS. 100 (= aproapele. BIBLIA, 1688: „mes plus proches se tiennent loin“). *Delungat-ai de mine soțul și apropiatulul*. PSAL. SCH. 285 (: „tu as éloigné de moi mon ami, même mon intime ami.“). [Dial. și: *apropiét*. În alte părți: sing. *apropiat, -ată* plur. *apropiēți, -ete*.]

APROPIÉLNIC, -Ă adj. *Accessible, affable, abordable*. — (Formațiune suspectă, cărturărească, aproape neîntrebuințată.) „Apropiat, accesibil, afabil, de care te poți apropia“. CIHAC. *Apropielnic* = „freundlich, lieb, zugänglich“. POLIZU.

— Derivat din *apropiă*, prin suf. adj. -elnic.

APROPIÉRE s. f. 1°. *Approche, abord, accès, rapprochement*. 2°. *Proximité, voisinage*. — Infinitivul verbului *apropiă*, devenit abstract verbal. În opoziție cu „depărtare“. 1°. Exprimă acțiune. *Copoi vestesc apropierea vînatului*. ODOBESCU, III, 42₁. *O încercare de apropiere* = „ein Annäherungsversuch“. TDRG. *O, vino iar!... Tu nici nu știi, a ta apropiere Cum inima-mi de-adînc o liniștește, Ca răsărîrea stelei în tăcere*. EMINESCU, P. 50. || 2°. Exprimă stare. *E fariseiul de dumnezeasca apropiere depărtă-se*. CORESI, E. 8₁₄. | În legătură cu prep., se nasc locuțiunile adverbiale: În *apropiere* = „aproape“ : „dans le voisinage, (tout) près“. *Călugării nu puteau să-l sufere în apropierea lor*. MARIAN, SE. II, 188. Și cu sensul lui din *apropiere* = „de aproape“ : „de près“. *Întră îmbrăcată ca băiat, ca în noaptea aceea când se văzură pentru întâia oară în apropiere*. EMINESCU, N. 83. *Venim din apropiere*. | Prin *apropiere* = „(pe) aproape“ : „aux environs“. | (Învechit). Cu *apropiere* = „cu aproximație“ : „plus ou moins“. PONTBRIANT. [Rar: *apropiăre*. *Îmi vine cu apropiere* = „ich bin nahe, ich habe es nicht weit“. POLIZU.]

APROPIETOR, -OABE adj. *Qui approche, approchant.* — Adjectivul verbal al lui *apropia* (derivat prin suf. -ător, devenit -etor după palatala precedentă), adesea cu funcțiune substantivală. *Izbăvește cu pacfe sufletul meu de apropietorii de mere.* PSAL. SCH. 169/22 (: „redimet in pace animam meam ab his qui appropinquant mihi“). [† și dial. *apropietoriiu*. | Se găsește și formele: *apropiător(iu)*, *apropiătoriu*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1380.]

APROPIȘOR adv. *Tout près.* — Diminutivul lui *aproape* (derivat prin suf. -ișor). (Rare. Se întrebuințează (în poezie) mai ales în legătură cu *aproape*, dând o nuanță mai intensivă noțiunii pe care o cuprinde acesta.) *De aproape-apropișor, Mama are ajutor.* MARIAN, NA. 436.

APROPÓ loc. adv., s. a. *À propos. À-propos.* — (Expresiune familiară întrebuințată ca introducere, mai ales de cei ce știu franțuzește, când, fiind vorba de un lucru, ți-aduci aminte deodată de altceva în legătură cu el, sau vrei să vorbești de ceva nou). „Fiindcă veni vorba (de asta); a! bine că mi-aduseși aminte!“ *Apropò de însurat... nu s'o înfățișat nici un holteiu.* ALECSANDRI, T. 418. *Apropò: cine erà domnul cu care ne-am întâlnit?* | Substantivat. Vorbă spusă tocmai la vreme, foarte potrivit (culcul, cu conversația etc.). *Are și apropò galantomul!* ALECSANDRI, T. 1687. [Ca subst. și: *apropou* s. a. | Plur.: -pour. | Și, cu formă italienească, *apropòzito* (rar, aproape ieșit din uz). *Oarecari noțiuni statistice, aproposito de sare, credem că vor interesă pe cetitori.* I. IONESCU, P. 38. *Amice..., o idee! Nu ar fi aproposito, să urezim vreo manifestatie?* ALECSANDRI, T. 1653. | Forma de comedie, *apropont*, este o formă de mahală, sub influența lui „pont“. *Dacă nu erà cucoana, să sară pentru mine tocmai la apropont, mă rupea!* CARAGIALE, T. II, 24/2.]

— N. din fran.

APROPRIĂ vb. I^a. *S'approprier.* — (Întrebuințat numai în legătură cu dativul pronumelui personal). A face ca al său propriu un lucru strein, „a-și însuși ceva“. *Apropriindu-ți prin vrază finta mea și dându-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rând..., iar tu vei deveni ca mine, etern, a-tot-știutor.* EMINESCU, N. 60. [La scriitori mai vechi, românizat sau confundat cu „apropia“: *Aceștia ș'au apropiat șie... numele cel prea slăvit al strămoșilor Românilor de acum.* ȘINCAI, HR. I, 224/31. *Nici unul din militari n'au ieșit din casele călăte..., fără să-și fi apropiet ceva bani.* URICARIUL, X, 15/33.]

— N. din fran. (lat. *appropriare*, din *ad* și *proprius* „pe care sânt stăpân, al meu“.)

APROPRIĂRE s. f. *Appropriation.* — Infinitivul verbului *apropia*, devenit abstract verbal.

APROPRIĂȚIE s. f. }
APROPRIĂȚIUNE s. f. }
 = *apropriare*. (Franțuzisme rar întrebuințate, aproape ieșite din uz.)

— N. din fran. (lat. *appropriatio*, -onem.)

APROVIZIONĂ vb. I^a. (*S'*) *approvisionner.* — Trans. A îngriji (din vreme) cu proviziuni, „a căpuși cu cele necesarii“. COSTINESCU. *A aprovizionat cetatea cu de toate.* | Refl. A-și face, a-și strânge (din vreme) proviziuni.

— N. din fran.

APROVIZIONĂRE s. f. *Approvisionnement.* — Infinitivul verbului *aprovizionă*, devenit abstract verbal. *Anul trecut a fost abundanț în porumb și a lăsat, în multe locuri, aprovizionări considerabile.* I. IONESCU, M. 354. *Ar fi de prisos să mai pomenească de trenul de aprovizionare al oștirii, căci... această*

armată și-a creat singură... mijloacele sale de existență. ODOBESCU, III, 578/5. *Se scoate din nou în licitație aprovizionarea pietrișului de rezervă... pe șoseaua...* MON. OF. 11.

APROXIMĂȚIE s. f. }

APROXIMĂȚIUNE s. f. }

Approximation. — (Mat.) Evaluare prin apropiere (de valoarea exactă a unei cantități). *Metoda aproximațiilor succesive.* CULIANU, A. 244. | P. ext. Orice evaluare în care ne mulțumim a ne apropia de adevăr, „apropiere“.

— N. din fran. (< lat. *approximare* „a se apropia de“, din *ad* „la“, și *proximus* „cel mai de aproape“.)

APROXIMATIV, -Ă adj., adv. 1°. *Approximatif.* 2°. *Approximativement.* — 1°. Adj. Făcut prin aproximație, aproape exact. *O socoteală aproximativă.* || 2°. Adv. Cu aproximație, „cam, (pe) aproape“. *Oprirea armatelor rusești de a trece peste teritoriul român în timpul aproximației de doi ani ce Rusia și-l rezervase... pentru ocuparea Bulgariei...* MAIORESCU, D. II, 125. *Cât cheltuești, aproximativ, pe fiecare lună?*

— N. din fran.

APROZEL s. m. *Petit „aprod“.* — Diminutivul lui *aprod* (1°) (derivat prin suf. -el). (Cuvânt rar, învechit.) *Stă murgul legat... Și pe el mi-l țin Patru aprozei.* TEODORESCU, P. P. 56/6.

APROZIE s. f. *Dignité ou service d' „aprod“.* — (Mai de mult) † Demnitatea de *aprod* (pe lângă *Domn*). *Și această breaslă a aproziei, la Domnii cei vechi... s'au păzit rândueala cinstei lor.* GHEORGACHI LOGOĂTUL, LET. III, 293/6. | (Astăzi) Slujba de *aprod* (la autorități).

— Derivat din *aprod*, prin suf. abstr. -ie.

APRUMUTĂ † vb. I. *Emprunter.* — „Împrumută“. *Aprumută păcătosul și nu toarnă.* PSAL. SCH. 113/16 (: înprumut ia păcătosul. PSAL. 1651 : „le merchant emprunte et ne rend point“).

— Dintr'un adverb **a-prumut* = *im-prumut*, întrebuințat în legătură cu verbele „a da“ și „a lua“. Cfr. *imprumut*.

APSIDĂ s. f. *Apside.* — (Astr.) Punctul din orbita unei planete sau a unui satelit în care planeta se găsește la depărtarea cea mai mare sau cea mai mică de soare, iar satelitul de planeta sa. *Ca și în elipsa mișcării aparente a soarelui, extremitățile axei mari ale elipsei lunare se numesc apside, și axa mare înstăși se mai numește linia apsidelor.* CULIANU, C. 274. *Punctului P (perigeu) i se mai dă une-ori numirea de apsidă inferioară, iar punctului A (apogeu) acea de apsidă superioară.* idem, c. 172. [Cfr. *absidă*, care e același cuvânt. Forma *apsidă* se întrebuințează și pentru „absidă“.]

— N. din fran. (= lat. *apsis*, -idis < grec. *ἀψίς*, *îdoc*, idem.)

APȘOARĂ s. f. 1°. *Eau.* 2°. *Ruisselet.* — Diminutivul lui *apă* (derivat prin suf. -(u)șor). 1°. Adesea (în poezia populară) diminutivul acesta nu vrea să exprime noțiunea de o cantitate mică de apă, ci se întrebuințează numai pentru producerea unor efecte stilistice sau pentru rimă. *Căii de frâu că-și luau, La fântână că-i duceau, Cu apșoară-i adăpau.* TEODORESCU, P. P. 439. *Frunzuleană lemn uscat, Când mămuca m'a scaldat, Of! că rău m'a mai scaldat: Cu apșoară din vad, Să umblu din sat în sat; Cu apșoară din iaz, Să fim lumii de necaz; Cu apșoară trestioară, Să umblu din țară 'n țară.* SEVASTOS, C. 21. | *Luară apșoară 'N gurișoară, Pietricele 'N degețele.* TEODORESCU, P. P. 40. *I-ai luat apșoara, A stănut și moara.* PANN, P. V. I,

134. || 2°. „Răuleț“. *Și cu acest mijloc umblă pre acea apoșară, ce nu este nici cât a patra parte din Dâmbovița, luntri neguțetorești, încercate ca un munte.* DINICU GOLESCU, ap. HEM. 1388. [Planta aceasta crește prin] păduri, prin văile montane, la locuri umede umbroase, pe lângă apoșare. GRECESCU, FL. 58. [Și: apoșară.]

APT, -Ă adj. *Apte*. — Cu aptitudine (la ceva), potrivit (sau bun) din fire (la s. pentru ceva), cu însușiri firești potrivite (pentru ceva). (Se întrebuintează numai urmat de determinări.) *Omul de care mă întrebii e apt pentru serviciul ce vrei să-i încredințezi.* [La Românii din Austro-Ungaria, întrebuintat și în mod absol., cu înțelesul de „capabil“, traducând pe germ. „fähig“: *Erä om apt.*]

— N. din fran. (lat. *aptus*, -a, -um.)

APTANGIC s. a. (Bot.) v. altăngic.

APTÉR, -Ă adj. (Zool., Bot.) *Aptere*. — (Zool.) „Fără aripi“. (Se zice despre insectele fără aripi, ca paianjenii, purecii etc.). Adesea substantivat. *Ordinul apterelor.* | (Bot.) *Filamentele staminelor... sânt aptere.* GRECESCU, FL. 66.

— N. din fran. (< grec. ἀπτερος, din ἀ privativ și πτερόν „aripă“.)

APTICĂ s. f. v. apotecă.

APTITUDINE s. f. *Aptitude*. — Dispoziție naturală, „destoinicie sau pricepere din fire“ (la s. pentru ceva). *Apoi nici e probabil că elevii români de astăzi vor fi având mai puțină aptitudine pentru studiile... naționale de cât pentru cele străine.* ODOBESCU, III, 333. *Nimeni nu s'a îndoit... de aptitudinea universală a fiecăruia din miniștrii actuali.* MAIORESCU, D. II, 240.

— N. după fran. (lat.-med. *aptitudo*, -inem.) Cfr. dubletul *aptitudine*.

APU adv. v. apoi.

APUCĂ vb. I. I. 1°—2°. *Prendre, empoigner. Saisir* (avec la main, la bouche, l'ouïe, du regard). (Au passif). *Être pris* (d'un accès de fièvre etc.), *être surpris* (par). 3°. (Refl.) *Se prendre, s'empoigner* (l'un l'autre), *se saisir. S'accrocher, se prendre* (à qqch.), *s'attacher* (à). II. 1°. *Arracher* (qqch. des mains de qqn.). 2°. *Tirer, sauver, délivrer* (qqn. d'un danger). 3°. *Enlever de force, ravir*. 4°. *S'emparer, se rendre maître, se saisir* (de qqch.), *usurper; occuper* (la place d'autrui). III. *S'en prendre à qqn.* (de qqch.). IV. 1°. *Emporier* (à la hâte). *Obtenir* (un prix, qqch.). *Trouver sous la main. Mettre la main sur qqch. Surprendre, attraper* (qqn.), *ne pas manquer, trouver encore* (qqn.), *trouver* (place). 2°. *Avoir vécu du temps de qqn., avoir connu qqn. ou qqch.; tenir* (qqch. de qqn.), *avoir* (qqch.) *par tradition, avoir vu faire, hériter* (de ses parents etc.); se dit d'une coutume). (Au passif) *être transmis par tradition. Voir de son vivant, voir le jour* (d'un événement futur). 3°. *Parvenir* (à), *trouver ou avoir encore le temps* (de...). 4°. *Venir de* (faire qqch.), *se mettre* (à), *avoir à peine commencé* (à). *Parvenir* (à), *commencer* (à). *Recourir* (à). 5°. *Se prendre* (à qqch.), (refl.) *se mettre, commencer* (à faire qqch.), *entreprendre* (qqch.), *mettre la main* (à qqch.), *embrasser* (un état), *choisir* (une profession). *S'adonner* (à), *se livrer* (à). 6°. *Devenir*. V. 1°. *Se diriger* (vers), *prendre* (le chemin de... la direction de... la route, la voie de...), *se mettre* (en route). 2°. *S'adresser* (à qqn.), *se diriger* (vers qqn.). VI. (Refl.) *Prendre l'engagement* (de), *se faire fort* (de), *s'engager* (à), *promettre* (solennellement). *Jurer* (qqch. à qqn.).

I. Înruđit, în privința sensului, cu „a prinde“, „a lua“ și „a înhăță“, a apucă se deosebește totuși de acestea, precum reiese, bunăoară, din următorul dia-

log. „Ai prins hotul?“ — „Da, l-am înhățat!“ — „Apucă-l de mânecă, ca să nu mai scape, să ia altădată ce nu e al lui!“

1°. Trans. „A cuprinde cu mâna, a pune mâna pe ceva, a prinde cu mâna, a lua în mână“. *De mulți ani [Românii]... ne mai apucând arme, cursul anilor și împilarea... i-au dezbrăcat de mărirea inimii.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 1395. *De mânie, au apucat și au zmulț acea buruiiană.* DRĂGHICI, R. 62. *O umbră: Intinzi mâna s'o apuci—și apuci golul!* ZAMFIRESCU, R. 176. *Cum puneă mâna și apucă pe câte unul de coadă, îl trântea.* ISPIRESCU, L. 3. *Leapădă lada jos și dă să apuce o plăcintă, să-și potolească foamea.* SBIERA, P. 210/16. *Când te-apucă Neamțu'n mână, Îfi dă drum'n țară strină.* HODOȘ, P. P. 221. *Apucă de capul celălalt!* TDRG. | (Cu brațele.) *S'a repezit și a apucat în brațe pe tânărul ce intrase.* C. NEGRUZZI, I, 17. | (Cu gura. Despre oameni și animale). „A îmbugă, a mânca pe apucate; a mușcă, a înhăță“. *Plângea, fără să apuce mâncare sau să ia apă să bea.* PANN, E. IV, 44. *Când cineva se silește la mâncare, zice: Apuc ce-otu apucă, și fug la treabă.* (Bădeni, în Iași), ap. HEM. 1394. *Puneă traiste în capetele cailor, ca să nu apuce iarbă.* NECULCE, LET. II, 397/13. *Cănele a apucat de straipe pe stăpânul său.* DRĂGHICI, R. 104. *Auzi miercăitul unui iepure, ca și când îl apucase ogarul.* ISPIRESCU, L. 369. *Iese... o răpăciugă de cal... și, venind de-adreptul la tavă, apucă o gură de jărat.* CREANGĂ, P. 195. *A apucă ca lupul = „a mânca cu lăcomie“.* ZANNE, P. I, 528. || Fig. (Cu ochii). „A cuprinde cu privirea“. *Trecuse peste drum, ca să poată apucă toată fațada dintr'o singură cămătătură.* CARAGIALE, S. 61/3. | (Cu urechea). „A prinde cu auzul, cu mintea, a pricepe“. *Din... treacă să apuc Acèle dulci cuvinte, De care azi abia mi-aduc Aminte.* EMINESCU, P. 74. *Le spunea câte în lună și în soare... din câte omul apucă și vede, aude și nu uită.* DELAVRANCEA, S. 217. *El o ascultă, căutând s'o înțeleagă; dar nu putea să apuce decât niște jumătăți de cuvinte deosebite.* T. DEMETRESCU, ap. TDRG. | (Cu vorbe). „A ademeni, a lua (pe cineva) cu vorba“. *Cu cuvinte bine apucă-i și daruri mari le da... pentru ca să se leapede de Hristos.* VARLAAM, ap. HEM. 1423. *Dar eu, apucându-l îndată cu cuvinte dulci și mângâioase, îi dedeiu coraj.* GORJAN, H. I, 135. || P. ext. *El însă au apucat plururile pe dinapoi și le-au mănăat toate acasă.* SBIERA, P. 255/31. || A apucă cap de funie: „trouner un point de départ“. HEM. 1392. *De aice vor unii să apuce cap de fune și să arăte, că acești Ostrogotki rămași să fie lăcuit pre locurile Dachiei.* CANTEMIR, ap. HEM. 1393. | (Expresie rar întrebuintată, locală.) *A apucă pe cineva de ochi = 1° „a uimi, a ameți pe cineva prin frumusețea sa“: „éblouir par l'éclat de sa beauté“; 2° „a-l face să creadă ceea ce nu este“.* ZANNE, P. II, 355: „donner le change à qqn.“ [Colorile], *zice poporul, „se mușcă“, când nu se potrivesc una cu alta, iar când se potrivesc, atunci „te prind(e)“ sau „te apucă de ochi“.* MARIAN, CH. 49. | (În Mold.) *A apucă foc cu gura = „a lua foc cu gura, a-și pune mâna'n foc pentru cineva“: „en mettre la main au feu“.* HEM. 1393, DDRF. | *A apucă pe Dumnezeu de (un) picior se zice despre cel ce nu mai poate de bucurie sau de îngâmfare (crezând că cine știe ce lucru mare a săvârșit): „être aux anges; croire avoir fait qqch. d'extraordinaire“.* *Când îl văzură soții săi [pe Teseu, după ce omorise pe Minotaur], muriră și înviară de bucurie... Dară-mi-te Adriana, când îl văzură? Socoti că a apucat pe Dumnezeu de un picior.* ISPIRESCU, U. 120/12. *A apucă pe cineva de scurt = „a-l lua de scurt, a-l strânge cu ușă, a-i cere socoteală“: „demander compte à qqn. de qqch.“.* | (În Mold.) *A apucă pe cineva pe-a-mână = „a se bate după (s. pe) el“: „se disputer qqn.“* *Pe vremea aceea eră bine să fi harabagiu în Târgul-Neamțului; că te-apucau pe-a-mânele... Aveai mușterii, de nu erai bucuros! Ba să-i duci la Piatră, ba la Fălticeni, ba*

la iarmaroace. CREANGĂ, P. 109. | A apucă putere = „a prinde putere, vlagă, a se întări“ : „se fortifier“. [Mânjilor să li se dee ovăz] pentru ca să apuce putere. ECONOMIA, 76. | A apucă la suflet = „a prinde (la) inimă“ : „prendre courage“. De atunci ceilalți boieri ce eră închși și cei ascunși au mai apucat la suflet(e), cu nădejde de viață. M. COSTIN, LET. I, 269. | A-și apucă sufletul = „a mai putea respira, suflă“. A doua noapte s'au așezat altă cătană de strajă și, când s'au arătat acea măgureață neagră pe la miezul nopții..., s'au înfricoșat foarte și au fugit și el la ceilalți, abia apucându-și sufletul de spaimă. SBIERA, P. 148/33. | Îi apucă mâna la toate = „se pricepe în multe lucruri, măcar câte puțin“. HEM. 1422 : „être adroit de ses mains“.

2º. (Acțiunea apucării nu pornește de la om s. animal, ci, în sens figurat, omul s. animalul e obiectul pasiv al ei). „A cuprinde, a copleși; a surprinde“. Une-ori un tremur fioros o apucă. C. NEGRUZZI, I, 27. Duce-m'aș și m'aș tot duce, Dor să nu mă mai apuce! ALECSANDRI, P. II, 103. Dor de-al valurilor Domn De inim' o apucă. EMINESCU, P. 265. Îl apucă răcorile morții. ISPIRESCU, L. 39/19. Scopul... mârșitorului... este, ca copiii cărora li s'a pus..., să fie... sănătoși și... să nu-i apuce și scuture frigurile. MARIAN, SE. II, 138. Tot bocind ea, o apucă leșin de supărare. CREANGĂ, P. 82. Îl apucă capul (dureră de cap). BĂRCIANU. Îl apucă năbădăile (s. v.). | Pic de vin n'am mai gustat, Somn nu m'a mai apucat, Pe toate că le-am rădat. TEODORESCU, P. P. 518º. Au apucat-o o foame atât de mare, cât nu mai putea merge. SBIERA, P. 208/7. | „A surprinde“. Așă-i amăgește, până-i apucă moartea negată. VARLAAM, C. 337/1. Gerul... să nu apuce [pe plugar] cu cartofele în pământ. I. IONESCU, C. 214. Îl apucă soarele. ROMÂNUL GLUMEȚ, I, 26/25. Prin grădina cu cucute, Ion cu drăguțe multe. Până vine pe la mine, Îl apucă ziua bine; Până mere pe la toate, Îl apucă miez de noapte. MĂNDRESCU, L. P. 72. Primăvara zic oamenii: „hai la plug, că ne-a apucat ciocărlia tot în sat!“ (Ceacărui, în Brăila), ap. HEM. 1403. # Mult te ține, când te-apucă? = „n'ai de gând să mai isprăvești odată?“ Luluța (răde, pierdută). — Bărzoiu: Sărmana copilă! Mult o ține, când o apucă? ALECSANDRI, T. 521. | Ce te-a apucat? = „ce te-a găsit, ce ai?“ : „qu'est-ce qui t'a pris?“ Florin: Ian, ascultă, fa! Acuși o împlinești cu mine! — Florica: Dec! Ce te-o apucat? ALECSANDRI, T. 913.

3º. Refl. (Acțiunea se răsfrânge asupra subiectului.) „Ah, ce foc simt că mă arde!“ strigă bolnavul, apucându-se cu mâine de pantece. C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1397. || (Cu sens reciproc.) Ei de brăie s'apucă și la luptă se luă. ALECSANDRI, P. P. 25. Oile se apucară la joc. SBIERA, P. 9/20. | Întregirea „la luptă“ poate să lipsească, ca de sine înțeleasă. Deci mergând acolo unde eră făcută măiestrie de luptă..., apucându-se cu acel neiertat Lie și lovindu-l... tocma în inimă, îl omorî. MINEIUL (1776), 168 3/1. Apoi se apucă și cu balaurul. ISPIRESCU, L. 56/8. # A se apucă la (s. in) colți = (despre câni) „a se mușca cu colții, a se încăeră“; p. ext. (despre oameni) „a se lua la ceartă“. || „A se prinde (cu mâna), a se atârna, a se acăță de ceva“. Se apucă de veșmintele sv/ântului Ion. DOSOFTEIU, v. s. 112/1. Dracul... s'apucă zdravăn de torțile cerului. CREANGĂ, P. 54. | † (Foarte rar.) Construit cu „pre“. S'au necat toți, numai eu am rămas: m'am apucată pre o scândură. DOSOFTEIU, v. s. 152/1. || Fig. „A sări la, a se da la, a atacă“. De va avea neștine un dulău tare și dărz și va mănca pre toți dulăii, și de se va apucă de vreun dulău mai slab... PRAVILA MOLD. 11/2. S'au apucat cu furie de dînsul, ca să-i scoată ochii. SBIERA, P. 37/26. | „A se legă de cineva“. Frunză verde, frunză verde, S'or lăsat feciorii de fete și s'or apucat de neveste. DOINE, 246. | „A se acăță de cineva, a critica pe cineva“. Ia o casă când se duc, D'ăi de nu-s față s'apuc'. MOMULEANU, ap. GCR. II, 250/1.

A se apucă de capul cuivă = „a nu-l mai lăsa în pace“ : „ne pas laisser tranquille, molester“. Pe mulți îi ducea la Tarigrad, deși supără, și încă nu se îndestulă cu atâta și se apucă și de capul Turcilor de pe marginea Dunării. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 264/6. | A [i] se apucă cuivă vinele = „einem die Glieder steif werden“. POLIZU: „a i se supune cuivă o vână“.

II. Trans. Când apucăm un obiect sau o persoană din mâna (stăpânirea) cuivă (cu forța, adică fără voia lui, sau cu voia lui, dar cu putere) avem sensurile:

1º. „A lua cu puterea“. Nu știu cine mă oprește să nu-ți sfărăm măselele din gură cu buzduganul acesta! zise [Lăpușeanu], apucând măciuca de arme din mâna lui Bogdan. C. NEGRUZZI, I, 139.

2º. † „A slobozi, a scăpă, a liberă (pe cineva de undeva)“. Cine iaste acela, carele m'au apucat din mâinile diavolului? VARLAAM, C. II, 30/1. Cocolă, apucă-mă cu rugăciunea ta din vâpaia necazurilor! MINEIUL (1776), 199 1/2.

3º. „A răpi“, întrebunțat mai de mult și ca termen juridic. Tâncii leilor, scâncind să apuce... DOSOFTEIU (=răcăiia să răpească. CORESI : „catuli leonum rugientes ut rapiant“), ap. HEM. 1398. De va fi apucată neștine o scrisoare den mâna vrăjmașului său și o va fi ars, să se dea giurământ. PRAVILA MOLD. 34, 1. Ceta ce va apucă = ce se zice „va răpi“ — pre vreo muțare... idem, 99, 1.

4º. „A pune stăpânire pe (un lucru al altuia), a lua în stăpânire, a ocupa cu puterea sau cu de-a sila, fără drept legal, a uzurpă“, întrebunțat mai de mult și ca termen juridic. Plugariul să nu cumvă îndrăznească a ieși din hotarul său, să apuce hotarul deaproapelui său. PRAVILA MOLD. I, 1. Ea apucase viea unei sărace. DOSOFTEIU, v. s. 123/1. Petru, cu ajutoriu de la Unguri, au apucat țara. URECHE, ap. GCR. I, 70/2. || „A ocupa, a lua un loc (rămas liber)“. Din mână dacă m'ai pierde, Cine o să te dezmiere? Cine-o să-mi apuce locul, Să-și fericească norocul? ALECSANDRI, P. P. 278. De-ar muri socrul, Ca să-i apuc locul! PANN, P. V. I, 103 : „ôte-toi de là que je m'y mette“. HEM. 1392.

III. „A lua pe cineva de scurt, a-l trage la răspundere pentru o datorie neachitată, o pagubă adusă cuivă etc.“. Trans. Au început a o apucare datornicii. NECULCE, LET. II, 246/24. Apucase pe ciobanul, Paguba să-i împlinească. PANN, P. V. III, 46. L-au apucatu-l cu giurământ, să-i spuie unde au fost. DOSOFTEIU, v. s. 14/2. | Construit cu „de“. „A cere (ceva ce trebuie să dai, ca o datorie)“. Că te-a zări vr'un panțir și te-a apucă de bir. POP., ap. HEM. 1396. I-am fost dator cu cincizeci de lei și, apucându-mă pe mine de bani și neavând eu nici o putință ca să-i dau banii, i-am dat moșia mea. (a. 1761). URICARIUL, X, 158/33. Dacă se sculă Fătfrumos și văzû că-i lipsesc inelele, crezû că vizitiul i le-o fi luat... și-l întrebă. Vizitiul răspunse, că... nu i le-a luat el. Acum înțelese că vre-un fur i le-a șters... și n'avea pe cine apucă de ele. ISPIRESCU, L. 109. || Refl. Și apoi se apucă de dînsul cu tot adînsul, ca să-i plătească numai decăt. SBIERA, P. 275/22.

IV. 1º. Trans. A apucă se întrebunțează adesea în legătură cu „a putea“, având în cazurile acestea sensul figurat de „a pune mâna pe ce poți găsi, luă sau căpăta (în grabă)“. Oastea pașei au tăbărit pe toate casele Iașului, la care nu putem arăta, câtă frică eră la bieții creștini; apucând fiestecarele muierile și copiii și alte ce putea apucă de prin case, fugea de se'nchidea în mânăștiri. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 272/20. Tăiară pe căți putură apucă. ISPIRESCU, M. v. 14/23. | Scândurile să le vinzi, poți apucă pe ele până la 100 de lei. CARAGIALE, ap. TDRG. De la bogat calic Nu poți apucă nimic. ZANNE, P. V, 85. | Absol. Ce e dulce și mai dulce, Dar nu poate să se'mbuce și din el toată lumea poate să apuce? [= „Somnul“.] GOROVEI, C. 349. || Sensul acesta îl pri-

mește apoi a apucă și fără a-și asocia verbul „a putea”. *Îi mai trântiră în cap cu bolovani și cu ce-au apucat, până îl omoriră de tot.* CREANGĂ, P. 33. | „A pune mâna pe ceva”. *Neamurile lui de-abia așteaptă să moară, bucușii fiind că doară ar apucă ceva.* ȚICHINDEAL, F. 186. | „A surprinde, a ajunge fără de veste (pe cineva care nu se așteptă la asta)”. *Apucase oștile lui Ștefan pre o samă de Nemți netrecuți [peste riu].* M. COSTIN, ap. TDRG. *Vreun creștin, de-l întâlneam, Averile-i împărțeam, Cu doi cai de-l apucam, Unu-i dam, unu-i luam.* ALECSANDRI, P. P. 89^b. | „A sosi încă la vreme, a găsi încă la sosirea sa (pe cineva sau ceva ce trebuia să plece)”. *Când au sosit boierii la Țarigrad, n'au apucat pe vezirul acolo, fiind acemi ieșit și purces la Odrîu.* N. COSTIN, ap. HEM. 1403. *Ai mai apucat trenul?* TDRG. | Absol. „A găsi loc”. *Eram culcați pe jos, care pe unde apucase.* RETEGANUL, P. I, 30³². | P. ext. *Caii aleargă cât le apucă piciorul.* ALECSANDRI = „die Pferde greifen Kräftig aus”. TDRG. † *Abia apuc = „cu dorire aștept”*: „gesto, vix expecto, avide praestolor...; mit Sehnsucht erwarten, kaum erwarten können”. LB. (Cfr. pe a putate.)

2°. Când e vorba de o persoană care nu mai e în viață sau de un lucru rămas (prin tradițiune) din alte vremi, avem sensul de „a fi pomenit pe cineva sau ceva, a fi trăit în vremea aceea”. *Trans. Pe Enachi sau pe tatăl său, Sava, nu l-am apucat stăpânind nece o dată.* URICARIUL, XXIII, 286¹¹. *Pe mă-sa n'a apucat-o.* VLAHUȚĂ, N. 181. *Un actor român cu talent, din cei ce apucase limba cea bună a vechilor autori...* I. NEGRUZZI, I, 471. *Plășii spuneau, că n'au mai apucat așa primăvară de vreme.* CREANGĂ, A. 29. | (Complimentul e o propoziție secundară, introdusă prin „că”) „A primi (ceva) prin tradițiune”. *Au apucat de la bătrânii lor, că, fiind Ștefan Vodă Tomșa copil mic, au învățat carte la școala din Rădășeni.* URICARIUL, V, 262¹⁶. | La pasiv. *Nu va socoti toate lucrurile și obiceiurile ce s'au apucată într'acel loc, de se fac.* PRAVILA MOLD. 59¹. *De-atunce s'au apucată de se ține aciastă sărbătoare.* DOSOFTEIU, V. S. 18¹. | Absol. *Adesea cu complinirea „din moși și din părinți, din bătrâni, din (s. de la) strămoși, din tată'n fiu” etc. Iară oamenii așa vorbesc, că au apucat unii dintru alții.* NECULCE, LET. II, 203²⁸. *Făcut-am această scrisoare fiilor mei, pentru să știe pe unde avem moșie și cu cine ținem, precum știu c'am apucat de la părinți.* (a. 1715) URICARIUL, XVII, 255³. *Priveghiul... se face... pentru că așa au apucat din moși-strămoși.* MARIAN, I. 192. *Părul lins, cu unde albăstrui, îl poartă'n tample; așa a apucat de la mă-sa și mă-sa de la mă-sa: obiceiul adus de pe obârșia Ialomiței.* DELAVRANCEA, S. 9. | *Totuși mulți oratori au apucat-o și o țin bună, că Românil nu pier.* I. NEGRUZZI, I, 391. | P. anal. (Fiind vorba de o vreme viitoare.) *Nu cred să mai apucăm vremile când vom călători cu baloanele!* (În jurăminte și blesteme.) *Să dea Dumnezeu să n'apuc ziua de mâne, dacă nu spun adevărul!*

3°. De aici s'a desvoltat apoi, când avem a face cu o noțiune temporală, sensul de „a avea timp, a avea când (să faci ceva)”. (Construit cu „să”, „de”, „a”, sau în mod absolut.) *Deaca apucă [hoțul] de prinde de grumazi [pe cineva, îl]... înecă.* PRAVILA MOLD. 266². *Au poronci lui Ceauș-bașa, ca să meargă fără de veste la Nicolai-Vodă, să nu apuce să se ascundă.* ACSINTE URICARIUL, LET. II, 136⁷. *El n'au mai apucat să spuie celorlalți frați, și îndată au fugit.* NECULCE, LET. II, 215²⁰. *Au căzut la pământ, fără să mai apuce a mai aruncă și altă săgeată.* DRĂGHICI, R. 168. *N'apucă să facă zece-douăzeci de pași, și iată că se pomeni cu dînsul dinaintea lui.* ISPIRESCU, L. 42. *Lunea, Marța n'am lucrat, Mai de când m'am măritat, Miercurea n'am apucat, Joile îmi sânt oprite...* ȘEZ. II, 80. | (Adesea în legătură cu „bine”). *N'apucase încă bine cel de pre urmă a po-*

stol să pășască pragul, și Ioderică se puse la jucat stos. C. NEGRUZZI, I, 84. *N'apucase jupânul Ștrul a ajunge bine acasă, și moș Nichifor și trăsese căruța dinaintea usei.* CREANGĂ, P. 114. | (În propozițiuni negative). „A întârziă, a zăbovi”. *Pușinel de n'ai hi apucată, eră să mă arunce în tartor.* DOSOFTEIU, V. S. 127, 1.

4°. *Trans. și refl. A apucă, construit împreună cu alt verb, ajunge să indice că acțiunea exprimată prin acel verb a fost făcută chiar atunci sau cu puțin timp înainte. Ceta ce se va svătur să ucigă pre vreun dîregătoriu... și de nu va fi apucat să facă moarte, să nu se ciarte...* PRAVILA MOLD. 37, 2. *Dacă lucrul nu a apucat a se da...* PRAVILA (1814). *Ceea ce îmi pare rău... e că te-ai apucat și ai trimis la toată lumea invitații.* VLAHUȚĂ, ap. TDRG. *Calul, când a apucat a pică la pământ, nu se mai scoală.* ȘEZ. IV, 122. *N'a apucat să-i iasă sufletul, și-i dă cu „Dumnezeu să-l ierte!”* ZANNE, P. III, 438. | *Astfel a apucă primește pe încetul sensul de „a începe”. Dintre exemplele ce cităm mai jos, unele au încă un sens intermediar între „a ajunge” și „a începe”. (Construit cu „să”, „de” și „a”).* *Umblă negușitorînd pre la casele muierilor, până apucă de le află firea.* PRAVILA MOLD. 92². *La moștenitori, nu se socotesc anii căți au apucat de au stăpânit acel de mai înainte.* PRAVILA (1814), 28. *Apucase a cântă găina la casa lui, și cocoșul nu mai avea nici o trecere.* CREANGĂ, P. 285. *Junele atunci că-i june, Brăciu pe barbu când nu pune; Dac'apucă de se rade, Că-i dărbat de jumătate!* DOINE, 35. *Cum și-a dat omul ultima răsufare, cea d'întăiu grijă... este... de a face o scaldătoare... până ce nu apucă a i se răci și înfeperi mânia.* MARIAN, I. 46. *Abia apucasem a adormi, și un vis fantastic veni și-și puse asupra-mi negrele sale aripi.* C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1409. *Am o domnișoară, Cu rochița roșioară; Când începe-a[se] dezbracă, Toți apucă-a lăcrimă?* [= „Ceapa!”, GOROVEI, C. 67. | *Unde n'au apucat-o din nou la izbit [= unde n'au început s'o izbească], și-au izbit-o atâtea, până ce nu i-a rămas nici un dinte în gură!* SBIERA, P. 186²¹. *De cine doru se leagă, Nu mai ține mîntea n'treagă, Că se culcă îmbrăcat Și se scoală căpiat Și apucă n'tr'un oftat* [= începe să ofteze]. HODOS, P. P. 39. | † „A lua refugiu, a recurge la...” *Neputând [să o înduplece] cu silogizme, apucă cu dezmierdări.* DOSOFTEIU, V. S. 166, 2.

5°. P. ext. se construște cu complementul în acuzativ. *Trans. Vină la noi... S'apucăm dragoste nouă.* RETEGANUL, CH. 176. | „A se purta, a se comporta”. *Îi spuse cum să apuce lucrurile, ca să meargă la izbândă.* ISPIRESCU, L. 194. | „A întreprinde, a face”. [Doreă] *să-și vază soțul, ce pasuri va apucă.* PANN, E. II, 43. *Frunză verde măr creșc, Stau în drum și mă gândesc, Ce s'apuc, ce să muncesc, Pănea să-mi agonisesc.* ALECSANDRI, P. P. 285. *Tot ce-apucă Se usucă :* „rien de ce qu'il entreprend ne réussit, il n'a pas la main heureuse”. ZANNE, P. II, 475. | *A o apucă = „a o lua”, „a începe”. Zicând acestea, o apucă popa și mai cu răul, și mai cu gura, la Pepelea.* SBIERA, P. 19³⁶. | Refl. *În loc de apuc un lucru, se poate spune mă apuc de un lucru, cu același sens de „încep (să fac ceva), întreprind ceva, încerc ceva, mă indeletnicesc cu ceva”. Apucatu-m'am și eu a scriere începătura și adaosul [țării Moldovii].* URECHE, ap. HEM. 1410. *Ștefan-Vodă-cel-bun... s'au apucat să facă mânăstirea Putna.* NECULCE, ap. GCR. II, 32²⁶. *Haidă, apucă-te de-ți fă părul!* ALECSANDRI, T. 331. *Nu te apucă de multe trebi odată!* C. NEGRUZZI, I, 248. *Nu te apucă s'o păzești: mai lesne poți păzi un cârd de iepuri!* idem, I, 251. *Capitalul, cu care ne apucăm de gospodărie...* I. IONESCU, C. 246. *Se apucă însuși, cu mâna lui, să ...curețe [arme] de rugină.* ISPIRESCU, L. 3. *Stăi, mă, nu te apucă de năebății!* CREANGĂ, P. 48. *S'au apucat să zică așa, de jale [din fluier].* SBIERA, P. 39⁴. *O să fac pe gândul mieu,*

Să m'apuc de ce vreau eu: Apucă-m'oiu de iubit, Că ea mult m'a năcăjit. HODOȘ, P. P. 149. Când te-apuci de judecată, Pregătește-te de plată. ZANNE, P. V, 364. | Absol. Românului îi e greu până se apucă, că de lăsat, îndată se lasă. CREANGĂ, A. 199. || Spec. „A lua un meșteșug, o ocupație, a se duce la o meserie, a începe să te ocupi de (o profesiune)“. Se apucă de viața călugărească. DOSOFTEIU, V. S. 93/1. Să... apuce darul preoției. URICARIUL, I, 305/21. Sânt multe chipuri cu carile se pot apucă [oamenii] ori de ce, să facă aleșveriș. URICARIUL, IV, 7/23. Să lași pensionul și să te apuci de avocatură. VLAHUȚĂ, D. 215. S'a apucat iar de ciubotărie. ȘEZ, I, 261/30. | Fig. Cine este învățat la sapă, să nu s'apuce de sulifi! ZANNE, IV, 640. || P. ext. Murguleț, căluțul meu, Mulțumește că-s flăcău...; Că dacă m'oiu însură, Haiducia d'oiu lăsa, Plugul dac'oiu apuca. Pe m'ălaiu că mi te-oiu da. TEODORESCU, P. P. 351. | „A se deda la (ceva)“. S'a apucat de beție: „er hat sich dem Trunke ergeben“. POLIZU. || A apucă la ceva = „a ajunge“: „(trouver le moyen d') arriver“. Apuc la bine, la avere: „cresco, floresco...; aufkommen“; la ceva rău, p. e. la prinsoare, la sărăcie: „incido...; geraten“. LB. Zis-a badea că mi-a da Două rațe și-un răfoiu, Să mi-apuc și eu la boi; Două rațe potcovite, Să mi-apuc și eu la vițe. MARIAN, S. 119.

6°. Din sensul „a ajunge“, s'a desvoltat (în Transilv.) cel de „a deveni, a purcede“. Intrans. Acum, de când a apucat măricel [băiatul], ne e de mare trebuință. RETEGANUL, P. I, 15/10. Acum, la bătrânețe..., baba bătrână apucă grea. FRÂNCU-CANDREA, M. 258.

V. Precum se spune „a lua un drum“, se poate zice și: a apucă un drum, cu sensul de „a se îndrepta într-o direcție oarecare, a porni, a-și (re)începe călătoria încotrovă“. 1°. Trans. Numa... se depărtează, apucând drumul spre Marsinița. BELDIMAN, N. P. II, 28. La ziua, iar își apucară drumul. GORJAN, H. I, 9. Apucă... calea luminoasă ce ducea în lumină. EMINESCU, N. 28. | P. ext. O calească trecu în fuga căilor..., apucă ulița Sf. Ilie... C. NEGRUZZI, I, 16. O samă au apucat podgoriile, trecând spre București. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 275/20. Aceste cete... au apucat poala muntelui. DIONISIE, C. 201. Când fu frunza cât petacul, D'apucăiu codrul, săracul! RETEGANUL, TR. 31/10. || Refl. Ne-am apucat de cale. DOSOFTEIU, V. S. 79/1. || Intrans. [Hotarul moșiei] apucă din apa Argeșului spre apus, pre viruga din sus de căreș... și apucă vâlceauna în sus. MSS. (s. XVIII), ap. HEM. 1417. Locuitorii... a[u] preferat... a apucă care încotro. I. IONESCU, D. 228. Cum ieși din sat, apuci de-a dreptul prin pădurea lupului. ALECSANDRI, T. 606. Apucă pe ici, tot înainte, și, cum îi ajunge în răscurile drumului, ai să dai de grădina ursului. CREANGĂ, P. 215. Mămucă, und' te duci? Pe ce drum ai să mi-apuci? MARIAN, I. 520. Puse coada pe spinare Ș'apucă la lunca mare. ȘEZ, V, 22^b/25. Apucă'n călătorie, Să facă negustorie. ALECSANDRI, P. P. 38. | P. ext. Lăsa-m'oiu de rezeșie, Să apuc în haiducie, Ca să-mi fac sfânta dreptate, Cu cea ghioagă de pe spate. idem, 227^b/3. || Adesea, a o apucă, în loc de a apucă: Copilul, scoborindu-se din copaciu, o apucă rasna pe câmp. SFIROSCU, L. 391. I-au sărit roata și au apucat-o de-a dura la vale, după neșfătorii. SBIERA, P. 6/24. A apucat-o pe ușă afară. || Fig. „A întreprinde ceva“. Orice drum vei apucă, Dumnezeu te va însoți. MARCOVICI, D. 15/3. Nu mai știu ce să facă și încotro să apuce. CREANGĂ, P. 140. || A apucă (s. a lua) lumea'n cap = „a lăsa toate în voia soartei și a plecă, rătăcind, în lume“: „tout abandonner et s'en aller par le monde“. Au văzut că acuma nu le mai rămâne alta nimică, decât... să se ducă în lumea mare, încotro i-or duce ochii. „Așa dară, preuteasă“, zise popa, „...măne de noapte, până nu se va scula încă Pepelea, să apucăm lumea'n cap și să-l lăsam pe dînsul aice“. SBIERA, P. 17/37. | A apucă (s. a lua) câmpii = „a-și pierde cumpătul, mințile, a innebuni: „perdre la

tête, devenir fou“. De când e Prefecătură, Noi, sermanii cască-gură, Câmpii, zău, am apucat! ALECSANDRI, T. 728. Dacă îi căută să te iei după gurile oamenilor, apoi apuci câmpii! ȘEZ, V, 41/32. | A apucă (s. a o lua) peste câmp = „a se abate de la subiectul vorbirii, a aiură“. ZANNE, P. I, 130: „divaguer“. | A (o) apucă (s. lua) la fugă, s. a apucă fuga, s. a apucă de fugă = „a (începe a) fugi“. Porcii au apucat la fugă. RETEGANUL, P. II, 47/31. Curând se spăreară și apucară fuga. CALENDARIU (1814), 29. Calul fuga apucă, Pe poteacă se'norcea. TEODORESCU, P. P. 503. Ei pe cai a'ncălecat Și de fugă-au apucat. ȘEZ, I, 43^b/29. | A o apucă (s. lua) la sănătoasa, s. † a se apucă de sănătoasa = „a o tuli (de frica, de rușinea cuivă etc.)“: „prendre la fuite, se sauver“. Și dacă... n'ar fi apucat-o la sănătoasa, aveă să plătească cu capul cutezarea sa. MARIAN, TR. 271. Manuil-Vodă s'au spăimântat și s'au apucat de sănătoasa, numai cu fesu'n cap. DIONISIE, C. 164. | A o apucă (s. lua) la picior = „a fugi din răspuțeri; a se pregăti de un drum lung“: „fuir à toutes jambes, prendre ses jambes à son cou“. [De la Orfeu încoace, dobitoacele] s'au sălbăticit cu totul, și astăzi... dacă s'ar ispiți cineva să cerce a instrumentă... prin codri... mistreți, vulpi, cerbi, ba chiar și iepurii, ar apucă-o îndată la picior. ODOBESCU, III, 101/1. Apoi, luând toiagul, apuc'o la picior, Te du din casă'n casă, la orice-alegător. I. NEGRUZZI, II, 29.

2°. † „A se îndrepta către cineva, a se adresa cuivă“. Intrans. Fiind domnul tânăr și neștiind rândul fării, au apucat unii cu dări la musaipei. NECULCE, ap. TDRG. || Refl. Apucatu-s'au Mircea-Vodă pentru trebile crăiesei... la împărăția Turcului. N. COSTIN, ap. TDRG.

|| A apucă înainte = „a merge înaintea cuivă; a plecă mai iute de cât altcineva, a i-o lua înainte; a întrece; a anticipa; a preveni“: „marcher devant; partir avant; devancer; prévenir, anticiper, prendre les devants“. Sănduleasa ce-mi făcea? Vreme multă nu pierdea, Înainte c'apucă, La morminte că-i ducea. TEODORESCU, P. P. 637^b. || Svțăntul apucă înainte, de le ieși în întâmpinare. DOSOFTEIU, V. S. 88, 1. | Moisi apucă-au înaintea lui Hristos 1485 de ai. idem, 6, 2. | Alți boieri, ce... așteptă pre Grigorie-Vodă bucurie, ca să încapă și ei, văzând că i-au apucat iar ceilalți boieri înainte, și acumă căută rău. NECULCE, LET. II, 402/29. | Ai apucatu el ainte cu blagoslovenie. PSAL. SCH. 59/3 (: „tu l'as prévenu de bénédictions de biens“). | Suftetul meu, primejdindu-se a cădea în fundul iadului, apucă înainte cu rugăciunea ta și-l mântuiește. MINEIUL (1776), 96/2. Eu de mult aveam de gând să sfătuesc pe Măria Ta la aceasta, dar văd că înțelepciunea Măriei tale au apucat mai înainte. C. NEGRUZZI, ap. TDRG. Ainte-apucară straja. PSAL. SCH. (: „anticipaverunt vigiliis“), ap. HEM. 1422. | A (o) apucă (s. lua) cu gura înainte = „a se grăbi a zice, a răspunde (fără a lăsa pe altul să isprăvească ce aveă de spus)“: „se hâter de dire, prendre les devants“. „Pot să am nădejde în voi?“ — „Să n'ai nici o grijă, mămucă“, apucară cu gura înainte cei mai mari. „Noi sântem odată băieți, și ce-am vorbit odată, vorbit rămâne“. CREANGĂ, P. 20.

VI. Refl. Ca și „a se prinde“, tot astfel a se apucă are sensul, (în Mold. și Bucov.) de „a se legă (cu cuvântul), a se angaja la ceva“. E o credință veche și foarte lăfită la Români, că cel ce se apucă să postească Lunca, acelaia, în multe prîvințe, îi merge bine. MARIAN, SE. I, 100. Hai să ne apucăm argați la popa; poate că vom duce-o bine! ȘEZ, III, 129/14. || Angajamentul e mai adesea identic cu o îndatorire solemnă. „A se îndatora (la ceva)“. Kynops s'apucă să i-l aducă viu. DOSOFTEIU, V. S. 31, 1. Cantemir-Vodă n'au ținut parola, cum s'au apucat, când l-au pus domn. NECULCE, LET. II, 258/23. Așa s'au apucat Stroici, că le va aduce. URICARIUL, V, 260/12. Zapicul... adus înaintea lui Ștefan, se apucă, că el va zidi mă-

năstirea și în scurtă vreme va fi gata. MARIAN, T. 116. || (Adesea urmat de compliniri, precum „cu jurământ, pe capul său“ etc.) „A luă un angajament solemn, a se făgădui, a se pune bun (pentru s. la cineva s. ceva)“. Deci, s'au apucat chizeș la Poartă solul Inglezului, precum că... NECULCE, LET. II, 290³². | „A (se) jură“. El se apucă pe capul lui, că sânt toate adevărate. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 268¹⁴. Pe giurământ s'apucă, Stăpânii să hărățească Și slugile să-i privească. ALECSANDRI, P. P. 198^b₁₈. Tare s'au apucat Serdarul, că nu știe nimic. M. COSTIN : „le Serdar s'est vivement défendu de rien savoir“. DDRF. || A se apucă la (s. în) rămășag, sau numai: a se apucă = „a face s. a pune rămășag, a se prinde“ : „parier“. Mulți s'apucă în rămășag, c'or găci. SBIERA, P. 191²⁸. El s'apucă la rămășag cu Dumnezeu. ȘEZ. II, 194¹³. Terinte: „Eu m'aș apucă, că, dacă cuconașul ar îmblă, Domnica...“ — Miron: „Domnica? E, cerce dumnealui, și-i videă...“ — Terinte: „Dacă fi-i așa povestea, pun rămășag“. ALECSANDRI, ap. HEM. 1421. | † A se apucă de lege ca să jure = „a jură pe sfânta evanghelie“. Domnița mea am judecat... să jure Mihail...; iar Mihail, cu rudenile lui... nici de cum nu s'au putut apucă de lege ca să jure, ce au rămas de lege și de judecată. MSS. (din vremea lui Brâncoveanu), ap. HEM. 1414.

— Etimologia necunoscută. Has de u, *Etim. magn. rom.* 1390—1391 a propus un tip *apuco (= apiscor cu sufixul din manduco), iar Burlă, *Studii filologice*, s'a gândit la aucupor, devenit *acupo și, cu metateză, *apuco. (Pentru trecerile de sens cfr. luă și, mai ales, prinde.)

APUCĂRE s. f. 1°. Action de saisir, d'empoigner, de prendre, d'entreprendre, etc. 2°. Rapine, spoliation. — Infinitivul verbului apucă, devenit abstract verbal. 1°. Fiind începutul apucării armelor norocit Românilor, mai vârtos crezură, că Dumnezeu e partinitoriu sloboeniei lor. P. MAIOR, IST. 210. || 2°. „Răpire“. Nu nedejduire[și] pre strămbătate, și spre apucare nu dorire[și]. DOSOFTEIU (= nu upovăreți în nedereptate, și în răpire nu jeluți. CORESI, PS. 159 : „et super rapinas nolite concupiscere.“), ap. HEM. 1423. Să ne ferim, din cât ne va fi cu puțin[și], de curvie, de beție, de zavistie, de vânzări, de apucări, de năpăști, și de alte multe ca acestea. ANTIM, P. 84.

APUCĂT s. a. 1°. Rapine, pillage. 2°. Convulsions, spasmes (chez les enfants); éclampsie, mal caduc (haut mal), épilepsie. — Participiul verbului apucă, devenit abstract verbal. 1°. „Jaf“. [Cumanii] cu tâlhușaguri și cu apucatul a trăi eră obicnuiți. CANTEMIR, ap. HEM. 1425. || 2°. (Pat.) „Eclampsie“. În Muntenia... „răul copiilor“ se mai numește și „apucat“...; constă dintr'un fel de cărcei la stomac, care frământă pe copii în năuntru și-i sgârcească une-ori așa de tare, până ce-i fac ghem și le duc picioarele la gură. Alte ori... fac spume la gură, schimbă fel de fel de fețe, ba adese-ori se schimonosesc... și rămân... astfel schimonosiți pentru toată viața. MARIAN, NA. 376. | Epilepsia o numesc țărani „apucat“ sau „răul copiilor.“ (Lupșanu, în Ialomița), ap. HEM. 1426.

|| Pe apucate(le) = „în mod superficial, la întâmplare, în fugă, din timp în timp câte puțin“ : „superficiellement, occasionnellement, en passant, à la hâte, à bâtons rompus“. Cetele revoltanților... erau armate numai cu sulite, cu săbii, cu ceva puști și pistoale, strânse pe apucate. ODOBESCU, III, 540⁶. Se înțelege că în asemenea împrejurări discutarea unei legi, de altminteri așa de incisive, se face numai pe apucate. MAIORESCU, D. II, 137. Ce viață l-așteptă pe el, un copist avizat a se cultivă pe apucate? EMINESCU, N. 36. Toate acestea le făcea numai pe apucate, când încăpă cu timpul. SBIERA, P. 307. Mân-care-a pe apucate, mai la seamă-i jocul și băutura. SEVASTOS, N. 340.

APUCĂT, -Ă adj. Pris, saisi, empoigné; surpris (par)...; enlevé, arraché, attaqué. Occupé, usurpé. Traditionnel. Qui a fait un vœu. Possédé, toqué, original. Accompli superficiellement, à la hâte. Possédé par un esprit malin, atteint d'un mal: éclampsie, épilepsie, etc. — Participiul verbului apucă, devenit adjectiv și substantivat une-ori. Cuconii [fură] apucați de lei. DOSOFTEIU, V. S. 22². Moartea se prevestește prin semne, care de multe ori se adevăresc, lucru ce face pe țărani să creadă și mai mult în credința apucată din moși-strămoși. ȘEZ. III, 115³⁵. [Unii] zic, că de când „s'au apucat“ a postă lumea, de atunci și-au ajuns scopul dorit... De aceea fiecare „apucat“ observă cea mai mare strictețe în postarea acestor zile. MARIAN, SE. I, 100. || Spec. (După omiterea subînțelesului „de alte alea, de năbădăi, de necuratul“ etc.) „Năbădăios, pornit, într'o doagă, tăcnit“. Baba scrășni din dinți, ca apucată. EMINESCU, N. 22. M'am temut că-i apucat și-mi prind cu necuratul treabă. COȘBUC, F. 93. Om apucat = „intr'o doagă“. MARIAN. Apucat, este un om care are cugetările sale proprii, totdeauna ciudate. I. NEGRUZZI, I, 482. || (Despre lucruri, după omiterea subînțelesului „în grabă“). Lucru apucat = „făcut pe fugă“. MARIAN. (Cfr. pe a pucate.) || (Credințe pop.) După omiterea subînțelesului „de lele s. duhuri necurate“. De a răcit cineva la mijloc, zic că-i „apucat“. (Valea-mare, în Muscel), ap. HEM. 1425. | (La copii.) „Cel care are un atac de eclampsie“. Unele Românce din Muntenia, scâldând pe copii „apucați“, ... rostesc următorul descântec... MARIAN, N. 379. Când pruncul se zvârcolește și plânsul îi este înăbușit de dureri, babele și moașele zic că e „apucat de inimă sau de rânichi“. TEODORESCU, P. P. 362. Cfr. apucătură (6°).

APUCĂTOARE s. f. Mâchoire (de la tenaille). — (Întrebuințat mai ales la plur.) [Cleștele dulgherului constă din] gură, apucătoare, cioc, cap sau făci... DAMÉ, T. 113. [Plur. -toare.]

— Derivat din apucă, prin suf. instr. -ătoare.

APUCĂTOR, -OARE adj., subst. Qui prend, qui saisit, qui s'empare (de); qui enlève (de force), qui accapare; rapace. Ravisseur. — Adjectivul verbal al lui apucă (derivat prin suf. -ător), une-ori substantivat. (Mai ales cu sens peiorativ:) „care are obiceiul de-a lua ce nu este al său“, COSTINESCU, „prădător, jăfuitor“. Zahai, din apucătoriu fu militoriu. VARLAAM, C. 382. Schimbat acum Dispot-Vodă: den blând, cumplit; den milostiv, apucător și lacom, puind pe feară mari nevoi. N. COSTIN, LET. I, A. 66¹⁵. Tătarii sânt lupi apucători: pradd, robesc, bat și căznesc pre creștini. MUSTE, LET. II, 18. [† și dial. : apucătoriu.]

APUCĂTURĂ s. f. 1°. Action d'empoigner, empoigne. 2°. Adresse, habileté, dextérité. (Au plur.) Ruse, artifice, stratagème. 3°. Exaction, extorsion, rapine. 4°. Aisance. 5°. (Au plur.) Allures, manières, facon d'agir, habitude, procédé, conduite. 6°. Lumbago. Coliques. Éclampsie, épilepsie. Intoxication mercurielle.

1°. Faptul de a apucă ceva sau pe cineva. Cu o apucătură l-a aruncat în aer. LB. Cine asistă la aceste lupte a[le] flăcăilor români... recunoaște bine în ele apucăturile și pauzele gladiatorilor din vechime. ALECSANDRI (în Notele la) P. 26.

2°. Faptul de a ști apucă bine ceva sau de a se apucă bine de ceva. „Îndemănare, iscusință, abilitate“. Are apucături de orator și se pregătește pentru senat. CONV. LIT., ap. TDRG. (Auzit la Brașov. Unul care bătea cuie strămb fu apostrof de altul cu cuvintele: N'ai apucătură, dragă! Dă-mi ciocanul, să-ți arăt eu cum se bat cuiele. || (În Transilv. Cu sens peiorativ. Întrebuințat numai la plural.) „Șiretlie, tertipură“. Dar Citeera, din nou cu planuri frământă-și gândirea, Apucături iscodind: în locul lui Iulius să vie Amor, cu mers prefăcut și

cu fața schimbată, prin daruri Inima biete regine-aprinzând-o, s'o mistue'n flacări. COȘBUC, E. 27.

3°. Faptul de a apuca ceva din al altuia. „Luare cu nedreptul din bunul altuia“. *Venit-au domn țarei Dimitrașco Cantacuzino, cu a doua domnie; iar ne-mică n'au schimbat firea sa și iarăși lăcomie și apucături, și făcea strămbătăți.* MUSTE, LET. III, 26/4. *Cine nu lucrează nimic și... trădește din jafuri, din jumuleli, din apucături, din înșelări, ala este trântor.* JIPESCU, O., ap. HEM. 1429. Cfr. apucător.

4°. (Rar. În Transilv.) Rezultatul acțiunii de a fi apucat multe. „Avere“. *Om cu apucătură*: „der wohlhabende Mensch“. BĂRCIANU. (Cfr. om cuprins.)

5°. Felul de a apuca ceva în mână, gândit ca obiceiul. (Mai ales la plural.) „Deprinderi, fel de a se purta, purtare, maniere“. *Are niște apucături de stăpână, care mă strâng de gât.* ALECSANDRI, T. 943. *Luase întru toate apucăturile profesorilor săi.* SLAVICI, ap. TDRG. *Să-i zici Păsări-Lăți-Lungilă, mi se pare mai potrivit cu năravul și apucăturile lui.* CREANGĂ, P. 245. *Ea spuse că, deși se pare că este breiat, după apucăturile lui*: pusese mâna pe o armă, dară este fată, și încă de cele mai prefăcute. ISPIRESCU, L. 21. *Portul și mai ales vorba, nu mai vorbesc de alte apucături ale locuitorilor, îi deosebeste puțin de satele vecine.* ȘEZ. IV, 16.

6°. (Credințe pop.) „Apucat“. *De a răcit cineva la mijloc, zic că-i „apucat“ și-i descântă de „apucătură“.* (Valea-mare, în Muscel.) | „Colice“. „Apucătura“ este când doare tare la stomah. (Tigănești, în Teuciu etc.), ap. HEM. 1430; ȘEZ. I, 123/15. | *Apucătură, adevă boală venită din argint-viu dat, din dușmănie, într'o băătură.* (Piscu, în Covurluiu), ap. HEM. 1431. [Plur. -turi.]

— Derivat din apuca, prin suf. abstr. -ătură. (Pentru sensul 3°, cfr. fran. maniere, derivat din manus.)

APUITOR, -OARE adj. v. apunător.

APUNĂTOR, -OARE adj. *Qui se couche* (en parlant du soleil), *qui décline. Couchant, descendant, déclinant.* — Adjectivul verbal al lui apune (derivat prin suf. -ător). [Și: apuitor. | Negativul: neapunător, neapuitor. *Lumina lumii în lumina credinței, adevă în soarele cel neapuitoriu a o preface...* CANTEMIR, ap. HEM. 1436. | † și dial.: -toriu.]

APUNE vb. III intrans. *Se coucher* (en parlant du soleil, des astres). *Disparaître, décliner, être à son déclin, mourir. Se fermer, s'éteindre* (en parlant des yeux, de la vie). *Faire disparaître. Périr.* — Verbul a apune se întrebuintează în legătură cu subiectul „soarele“ (p. ext. „luna, stelele“ etc.), însemnând „a dispărea subțorizont, a asfinți, a scăpăta“ și stând în opoziție cu „a răsări“. Se întrebuintează deci numai la persoana a treia. *În toate zilele, deacă apune soarele, toți ingerii oamenilor... merg la biserică să se închine.* CUV. D. BĂTR. II, 415. *Eu iubesc și arz în pară la răsăritul de soare, și mă vaet, când apune, că arz încă și mai tare.* KONAKI, P. 234. *Nu te măhni pentru-că soarele apune!* MARCOVICI, C. 14/33. *Am privit din balcon soarele apunând.* C. NEGRUZZI, I, 294. *Pe când oastea se așază, iată, soarele apune.* EMINESCU, P. 243. *Dimineaua-i roua mare și se udă la picioare; Când apune sfântul soare, Stau țânțarii să te-omoare.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 425. *Mai cald [e] soarele când răsare, decât când apune.* ZANNE, P. I, 77. | *Cine are dor pe lume, Știe luna, când apune.* ȘEZ. III, 60/9. *Când cineva a murit, se zice: „i-a apus steaua“.* (Frumoasa, în Neamtu), ap. HEM. 1433. | Fig. „A pieri (pentru totdeauna), a dispărea, a muri“. *Apus-ai ca soarele, cuivoasă maică!* MINEIUL (1776), 88/1. *Au apus chipul frumuseței tale!* idem, 197/1. [Boierii cer, ca] mila ei [= a Porții] să nu apuie, c'apoi sânt toți de pierit. BELDIMAN, TR. 353. *O, Ștefan, erou sfânt! Într'a*

noastre suflete în veci nu apui! ALECSANDRI, P. III, 113. *Puterea împărăției turcești a apus de mult.* || P. ext. Prin asemănare cu soarele (luna, stelele), se spune despre ochi că *apun*, când „li se stinge lumina“. *Mămule și picioarele sânt legate, ochii apuseră și auzul asurză.* IOAN DIN VINȚI, ap. HEM. 1433. *Ochii au apus și s'au închis.* MSS. (a. 1669), ap. GCR. I, 184/30. *Ce văd ochii miei, de clipeșc ș'apun?* KONAKI, P. 22. *Robinson... pătinea de grele friguri; plecase capul, îi apusesese ochii.* DRĂGHICI, R. 138. || Se găsește și încercări, rare, de a întrebuintă pe apune cu funcțiune transitivă, în înțeles de „a face să apună“, și reflexivă, cu sensul de „a dispărea“. *Și supt a ta strălucire, Ce toți comiții apune, Priimește, drept jertfire, Vecinica mea plecaciune.* KONAKI, P. 25. *Căutând îndărăt, să vază pre derepții, de carii se împart, ce li se vor apune deintre ochi și nu se vor putea întoarce înapoi...* MSS. (s. XVII), ap. HEM. 1434.

[Se conjugă ca pune. | Cfr. Soare-apune.]

— Din lat. appono (-osui, -os[i]tum), -nere: ital. apporre, v.-prov. apondre, v.-span. aponer, portg. appôr. Desvoltarea semantică proprie limbii românești pare a fi fost următoarea: Din sensul fundamental (lat., ital, etc.) „a pune, a așeza ceva lângă ceva“, s'a născut mai întâi sensul „a pune jos“ (și azi la Arom., DALAMETRA, D. 21; cfr. arom. se apusiră to aumbrată. PAPAHAĞI, B. 117/3 = „se puseră la umbră, se adăpostiră subțorizont“; *casă apusă* = „casă joasă, neînaltă, cu tavanul jos“. PAPAHAĞI, B. 531), de unde apoi „a cobori, a aplecă în jos“, cu sens trans. (la Arom. apuni cranga! = „scoboră cranga!“ DALAMETRA, D. 21; „ș micșoră“: *apuni lumina!* = „micșorează lumina!“ idem, 21 — sens care se regăsește, ca înțeles figurat, și la P. MAIOR, cfr. apunere și apus²) și cu sens intrans., la noi, fiind vorba despre soare. Astfel apune = „scoboră“ („se face mai mic“ = „scăpăta“) exprimă tocmai ideea opusă lui „răsare“. Pe altă cale — aceea care se regăsește în fran. „coucher“ — lat. ponere a ajuns, aiurea, să se aplice și la soare: „a se pune“ capătă sensul „a se culca“ (arom. mi apuși di curând = „m'am culcat de vreme“. DALAMETRA, D. 21); span. (termin de marină) el sol se pone = „die Sonne dalt“ (Tollhausen); cfr. ital. ponente, v.-prov. și fran. ponent, span. poniente, portg. poente „apus“.

APUNERE s. f. *Action de se coucher* (en parlant du soleil, des astres), *de décliner, de disparaître, de s'éteindre. Coucher* (du soleil, des astres), *couchant; déclin, disparition.* — Infinitivul verbului apune, devenit abstract verbal. *Painjeniușul cel roș se lărgi, se diafaniză și se prefăcu într'un cer rumenit de apunerea soarelui.* EMINESCU, N. 48. | Fig. „Scoborire, micșorare, deprețiere, desconsiderare, înjosire“ (sens împrumutat de P. Maior, după toată probabilitatea, din dial. aromân). *Nu numai că defaimă pre Românii, ci încă și urmări după voia sa trage, spre micșorare[ă] și spre apunerea Românilor.* P. MAIOR, IST. 79.

APUNTĂMÊNTE s. f. plur. tant. *Appointments.* — (Franțuzism). Retribuție fixă (anuală, lunară) a unui funcționar. Cfr. leafă, salariu.
— N. după fran.

A-PURUREA adv. }

A-PURURI adv. }

= pururea. (Cuvânt învechit.) *Vrând să ies din caic, în malul Dunărei..., unde apururea ieșeam, am văzut deodată, sub cort, Evropei.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 300/26. *Apururea, fieșicare va să fie datoriu mai puțin.* CARAGEA, L. 96/3. *Nu putem ști de vom fi apururea fericiți.* MARCOVICI, D. 5/6. || În legătură cu „de“, se găsește încă și azi (în limba bisericască și în poezie). *De-apururea să te mărim!* ANTIM, P. 24. *Cu mâne zilele-ți adangi, Cu ieri viața ta o scazi,*

Și ai cu toate astea'n față De-apururi zina cea de azi. EMINESCU, P. 106. | A mea dragoste-am robîto Pe de-apururi numai ție. VLAHUȚĂ, P. 77.

— Din a (2°) + pururea.

APŪS s. a. 1°. Action de se coucher (en parlant des astres). 2°. *Coucher* (des astres), *crépuscule*; *fin. Déclin, décadence*. 3°. *Couchant* (ponant), *occident, ouest*. — Participiul verbului *apune*, devenit abstract verbal. 1°. Exprimă acțiunea. „Apunere“. Tu ești Dumnezeu de viață, tu ești stea fără apus. KONAKI, ap. HEM. 1437. || 2°. Exprimă faptul de a apune și timpul când apune soarele. „Asfințit, scăpătat“. Arhanghel se duse [=duse] în geroe [=genune] r' [=in] apusul soarelui. CUV. D. BĂTR. II, 191. Soarele-și nemerește apusul. DOSOFTEIU, PS. 356. Soarele începă a se coborî spre apus. C. NEGRUZZI, I, 32. Iar cel Ungurean Și cu cel Vrăncean, Mări, se vorbiră, Ei se sfătuiră, Pe l'apus de soare Ca să mi-l omoare. ALECSANDRI, P. P. I. Eră. în zina aceea, un apus de soare cum rar se vede. | P. ext. „Sfârșit“. Acea dorită zi, care nu va avea răsărit, nici apus.... MARCOVICI, C. 14²⁵. Fiu al astor ruine, țărâna lor stăvesc. Încă mi-aduc aminte de groaza ce simțeam, Când, la apusul zilei, scheletul lor priveam! ALEXANDRESCU, P. 11. | Ochii-i zic: apusul nostru sosește, Căci lumina ne lipsește. KONAKI, P. 171. | Fig. „Declin, decădere“. Puterea colosală a Romanilor începă a se plecă spre apus. C. NEGRUZZI, I, 201. || 3°. Arată regiunea unde apune soarele pe cer și regiunea corespunzătoare pe pământ. „Occident, vest“, în opoziție cu răsăritul (orientul, estul). Chemă pământul, de la răsăritul soarelui și până la apus. CORESI, E. 30/. Să hie svintii mănăstiri o moșie în muntele Bucaacului, însă de cătră apusul soarelui toată partea jupâneasii Caplii den Cocorăști. DOC. (a. 1681), ap. HEM. 1438. | Eliptic, cu omiterea subînțelesului „soarelui“. Deștinsă arhaghele Mihail cu patru sută de ingeri cu el: o sută despre răsărit, altă sută despre apus, altă sută despre amiazăzăzi, altă sută despre mează-noapte. CUV. D. BĂTR. II, 314. Un blestem groaenic s'a auzit despre apus. [RUSSO]-BĂLCESCU, M. V. 581/11. (Zicătoare despre omul care nu prea are legătură în cele ce spune, sau apropiere lucruri prea îndepărtate unele de altele.) Îmi vorbești, una de la răsărit și alta de la apus! PANN, ap. HEM. 1438. Din apus se răsfiră, fierbând, un nor. COȘBUC, F. 77. | În spre apus-miazăzi [=sud-vest] vin mănăstirile Agapia.... Vărațicul. GREANGĂ, A. 72. | P. ext. „Popoarele din apusul Europei“. În zilele acestui Alecsandru Vodă, s'au făcut sobor mare, în Florentina, ca să poată împreunare biserica răsăritului cu a apusului (= cea catolică, apuseană). URECHE, LET. I, 105. O, tu nici visezi, bătrâne, câți în cale mi s'au pus! Toată floarea cea vestită a întregului Apus, Tot ce stă în umbra crucii... EMINESCU, P. 239. [În texte vechi se găsesc și pluralele: apuse CORESI, apusuri BIBLIA (1688), ap. CF. 213; CORBEA (c. 1700), ap. HEM 1439. | În PSAL. SCH. 154/14 scris: *appūs*.]

APŪS, -Ă adj., adv. I. *Couché* (en parlant des astres). *Disparu. Au déclin, en décadence. Éteint*. II. *Avec mépris ou dédain, en faisant peu de cas de...* — Participiul verbului *apune*, devenit adjectiv și întrebuințat și ca adverb. I. A dj. *Stele apuse*. HEM. 1436. | (Mai ales fig.) „Dispărut pentru totdeauna, trecut de mult, din cea mai depărtată vechime“. Răul sfânt ne povestește... despre vremi apuse, sure. EMINESCU, P. 69 (aici, poate după germ. „untergegangen“, ca și alăturatul „sur“ = germ. „grau“). | (Rare, la scriitorii mai vechi din Ardeal). „Înapoiat, decăzut“. Locuitorii țerei aceia sânt cei mai apuși oameni a toată lumea. P. MAIOR, IST. 70. În starea noastră cea mai apusă, excluși de toate drepturile politice, calomniați de toate părțile, noi am păstrat viul simț de naționalitate. I. POPAZU, ap. ODOBESCU,

I, 474. | (Despre ochi.) „Stins“. Și-au deschis ochii, care erau cu totul apuși de spaimă. DRĂGHICI, R. 34. || II. A dv. † „Desprețuitor, cu dispreț, cu desconsiderare“. Necurmata dragoste, carea avea Notariul spre ghinta cea ungurească și ura spre alte limbi, la multe scâlcieturi îl împinsă pre el. De acolo e, că așa apus grăește despre Români, scriind războiul lor cel cu Ungurii! P. MAIOR, IST. 73.

APUSEAN, -Ă adj., subst. 1°. *Occidental*. 2°. *Habitant de l'occident*. — În opoziție cu răsăritean. 1°. Adj. Care se află la apus, în occident. Chiar și în țările cele mai culte ale Europei apusane, gustul și uzul sculpturii este azi încă departe de-a fi atins întinderea și dezvoltarea ce ele dobândise în societatea antică. ODOBESCU, ICON, TR. 7. | Spec. Care e, care vine din apusul Europei, „occidental“. Nu cumva să se strecoare..., odată cu literale, și vițul apusean. C. NEGRUZZI, I, 347. Să trăești, ostaș romane, Stălp al lumii apusane! ALECSANDRI, P. II, 19. Avem... marfă apuseană, adusă prin Ardeal, și anume postav subțire. IORGA, B. R. 14. | Spec. Biserica apuseană = „catolică“. || 2°. Subst. Locuitor al apusului, „occidental“. [Dial.: *apusân*.]

— Derivat din *apus*, prin suf. gent. *-ean*.

APUȘOARĂ s. f. v. *apșoară*.

APŪST s. a. (Mor.) *Écluse* (d'un moulin). — (În Mold.) „Jlip, stăvilar“. *Apust la moară se numește o clădire din trei părți de scânduri, doi laterali și unul în fața ieșeturei unui iaz, mai adăogându-se o podeală făcută iarăși din scânduri. La părțile din fața ieșeturei se așază 2—4 stavile... (Lă-măneni, în Suceava), ap. HEM. 1440. Apust, la moară, este ieșătura cea de lemn, care oprește apa când vrea, și-i dă drumul iarăși când vrea. (Chișcăreni, în Iași), ap. HEM. 1440. [Plur. *-pusturi*.]*

— Din rut. *opust*, „Schleuse“. Cfr. Has de u, *Étym. magn.* 1440 sq. Cfr. *opust*.

APUȚI vb. IV. *Sentir, flairer*. — „A miroși, a avea senzații de miros“. *Idolii... rost au și nu grăesc, ochi au și nu văd, urechi au și nu aud, nasure au și nu apuți*. CORESI, PS. 322 [=nări au și nu miroșesc. PSALT. 1651; nări au și nu vor miroși. DOSOFTEIU: „ils ont un nez et n'en flairent pas“]. *Aput* = „olfacio“. ANON. CAR. (Se întrebuințează încă și azi în Banat.)

— Modificat din *puți*, după analogia lui *amirosi* (=mirosi, cfr. *apipăi*). Sensul arată însă o schimbare remarcabilă.

APUȚIT s. a. *Action de flairer, de sentir; odorat, flair*. — Participiul verbului *apuți*, devenit abstract verbal. „Miros, simțul mirosului“. *De ară fi tot trupul ochiu, unde ară fi auzul? Iară de ară fi tot auz, unde i-ară fi apuțitul?* CORESI, ap. HEM. 1442. *Apucitul* = „olfactus“. ANON. CAR.

APUȚITURĂ † s. f. *Odorat, flair*. — *Apucitură* = „olfactio“. ANON. CAR. [Plur. *-turi*.]

— Derivat din *apuți*, prin suf. abstr. *-itură*.

AQUA- v. *acva-*.

AQUI- v. *acvi-*.

AR s. a., s. m. *Are*. — Unitate de măsură, pentru suprafețe agrare, cuprinzând o sută de metri pătrați. (Se întrebuințează mai ales în cărți de școală sau în opere de știință.) *Arul este o măsură fictivă; suprafețele se măsoară cu multiplul său, hectarul*. [Plur.: *ăre*, mai rar: *ari*. | Și: *ară* s. f. (formă aproape neîntrebuințată). *Un ogor, o farină, o moșie etc., se măsoară cu o unitate de suprafață, ce are forma unui patrat, a cărui latură este lungă de*

10 metri; adică a unei figuri compusă din patru linii drepte, [de] câte zece metri fiecare, așezate în unghi drept una pe alta. Această unitate poartă numele de ară. CLIMESCU, A. 203. | Prin confuziune cu „arie“, și: arie s. f.]

— N. din fran. (= lat. area „suprafață“. Cfr. dubletul arie.)

AR vb. auxiliar v. vrea.

AR conj.

ARĂ † adv., conj. }

= iar, iară; dar², dară. I. † Adv. „Din nou, iarăși“. Și dzise pre[af]sfânta: „Cum au făcut, așa să le fie!“ Și ară se legă limba lor. CUV. D. BĂTR. II, 334. || II. Conj. 1°. † (Indică opoziția ce există între două propozițiuni, pe care le leagă.) „Iar“ Îngerii tremură înainte[af] crucei, ară o[af]menii o fin a amână și giură pre ia strămb. CUV. D. BĂTR. II, 326. Au fost cerșind pe Evdochia, sora lui Andronic, ară apoi nu pe soru-sa, ci pe fie-sa Simondis au luat. CANTEMIR, HR. 480/18. || 2°. (În Banat. Introduce o propoziție întrebătoare.) „Dar, da, da bine...?“ Ar unde ați fost? = „wo wart ihr denn?“ JAHRESBER. III, 313.

— Grecescului ἄρα, ἔρα (în insula Cipru) și litvanului ir, pare a le fi corespuns, în limba poporului roman, formele *ara și *era, care se regăsesc în unele limbi romanice: engad. eir „etiam“, surselvic er, era, v.-prov. era „jetzt, nun“, și din care par a deriva și cuvintele românești ar(ă), iar(ă), dar(ă). Cfr. Meyer-Lübke, Rom. Gramm. III, § 495; Schuhardt, Zeitschrift XV, 240—241. Forma ară = iară se păstrează și la Megleniți.

ARĂ vb. I. trans. Labourer. — A face brazdă în pământ cu plugul, spre a-l pregăti pentru primirea seminței roditoare, a spinteca pământul cu plugul. (Se întrebuintează cu complimentul — locul în care se taie brazde — în acuzativ, sau în mod absolut.) În șase dzile lucrează, în a șaptea dzi tu rădzibună de-a ararea și de-a secerarea. PALIA (a. 1582), ap. OC. 81. Deci craiul [Sigismund], cu câtă hvală venise, cu mai mare rușine se întoarce, că-și pierdă voinicii cu totul și lăsă oase de oameni, cât [= încât] nu-și puteau ară oamenii pre acei câmpi. MOXA, 403. Cade-se a tot plugarul să-și are și să-și lucreze pământul cu direptate. PRAVILA MOLD., ap. GCR. I, 119/31. Luând de acolo oameni, fie nemeși, sau proști, îi înjugau și arau lanuri, cât vezi cu ochii. C. NEGRUZZI, I, 246. Alei, puico, dac'ai vrea, Patru pluguri aș dură, Țara n'treagă aș ară! ALECSANDRI, P. P. 243. | P. ext. Am arat niște bucate, Le-am uitat neseperate, Le-au mâncat vitele toate. TEODORSCU, P. P. 342^b. Boii ară orzul, și caii îl mănâncă. BARONZI, L. I, 60/22.

— Din lat. arare: ital. și sard. (logudorez) arare, fran. (în nord) arer, v.-prov., span. și portg. arar.

ARĂ s. f. v. ar'.

ĂRA interj. Ah, mon Dieu! — (Interjecțiune, întrebuintată în Mold. și Bucov., exprimând surprindere și ciudă, în fața unei întâmplări neprevăzute, sau teamă de o surprindere neplăcută.) „Vai de mine!“ (Adesea cu lungirea finalului a). S'au dus cu mațele la apă și încep a le spală. Numai ce auzi că strigă una: Aaaaa! că am scăpat un mățisor! SBIERA, P. 112/28. Iacă, dacă v'am săcelat astăzi, faceți otrocol prin cele mâțe și dați la om ca câinii prin băț. ARA! d'apoi aveți la știință, că vă prea întreceți cu dediochiul. Acuși iau varga! CREANGĂ, A. 37. „Da'ncă să ne iasă o hoită de lupi înainte!... Uite, că chiar mi se pare că văd ceva cold, pe tăpșan!“ — „Ara, bădică, zău tacă, că-i vorbi n'tr'un ceas rău!“ VLAHUȚĂ, CH. 21.

— După Hasdeu: Etym. magn. 2221 (și CREAN-

GĂ, GL.) ar fi forma scurtă a exclamării (s)ăracu'n-de mine! (s)ăracu'n-de mine! (Cfr. sărac.)

ARĂB. -Ă adj., subst. Arabe. — 1°. Adj. Care este sau se trage din Arabia, „arăbesc“. El se avântă pe calul său arab. EMINESCU, P. 211. De stălpul trofeului, sânt legați cot la cot... doi roboți... S'ar zice că ei înfățișază poporațiunile arabe ale Siriei și Palestinei, instrunate... de armele învingătoare ale lui Traian. ODOBESCU, ICON. TR. 17. Semnele ce întrebuintăm azi pentru numere se zic țifre arabe. | P. ext. Produs de civilizația poporului arab. Literatură, filosofie arabă. Cfr. arăbesc, arăpesc. || 2°. Substantivat. Locuitor din Arabia, de neam arăbesc. Se mărise numele aceluși Mirveaz prea mult, cât și împărăția această a Țarigradului începuse a se îngriji de dînsul, că se închinase Turcii și Arabii mai pre giunătate, de slujă la dînsul. NECULCE, LET. II, 396. La pașa vine un Arab. COȘBUC, B. 96. Cfr. dubletul (h)arap; cfr. sarachin, sărăcin, maur. [† și: arāv. TDRG.]

— N. din fran. (la cronicari, de-adreptul din lat. arabus, idem, iar în scrierile vechi religioase din paleosl. Aravū, sau din grec. Ἀραβος, idem.)

ARABĂ s. f. (ș. d.) v. harabă ș. d.

ARABABURĂ s. f. Grand désordre, tohu-bohu, pèle-mêle, chambardement, cour du roi Pétaud, tour de Babel. Galimatias. — Dezordine sau confuziune completă, amestecată une-ori cu zgomot. Sf. Vine-rea... intră în casă și văzū o arababură, de nu-i mai da nimeni de căpătăiu. ISPIRESCU, L. 350. În cărciumă e arababură mare. DELAVRANCEA, S. 6. || P. ext. Vorbire confuză, fără rost. Ce arababura dracului mi-o tot, rășnești aici, și despre ce are să fie vorba încă nimic! REV. CRIT. I, 86. [Și aspirat: harababură. Ferice de Ion! Când vorbește el, toți ai casei l-ascultă ca pi părintele duhovnic; iar Val-de Sava toți vorbesc odată, fără să bage 'n samă, care e mai mare și care e mai mic; ce să zic, decât că la îi îi o curată harababură! (Oancea, în Covurlui), ap. HEM. 1448. | Rar și: alababură. | Plur., rar, -buri.]

— Din turc. ana habulla „lieu plein de vacarme, de désordre et de confusion“ (Barbier de Meynard, 120), sau din n.-grec. ἀλλοπαρόπολλα „pèle-mêle“ (Le-grand, 45); cfr. venețianul alababală „confusamente“. ȘIO. I, CCXLIII.

ARABESC s. a. (Pict. Sculpt. Arhit.) }

ARABESCĂ s. f. (Pict. Sculpt. Arhit.) }

Arabesque. — Ornaentație (alcătuită din frunze, flori, animale și figuri caprițioase leptite fantastic) în felul Arabilor. Biserica aceasta [Trei-Ierarhi] de stil mestecat, gotic și bizantin, e pe dinuntru zugrăvită în fresco... Aceea însă care dă o figură originală astei zidiri e că pe din-afară este toată îmbrăcată cu ba[s]-reliefe, închipuind deosebite arabesce grațioase și elegante. C. NEGRUZZI, I, 284. Un chiosc în filigrană de marmură-aurie, Cu stâlpi și arabescuri de jur împodobit. ALECSANDRI, P. II, 76. Jos se înșiră plăci pătrate, iarăși de arabescuri, în care se deschid ferestrele. IORGA, C. I. II, 30. [Plural: -bescuri și -bésce.]

— N. din fran.

ARĂBESC, -EASCĂ adj. Arabe. — Din Arabia, al poporului arab, propriu Arabiei sau Arabilor. Halimă sau povestiri mitologhicești arăbești. GORJAN, H. 1/3. Arăbești, ruginite, rotunde [pere, mere]. BARONZI, L. I, 93/9. Cfr. arab, arăpesc.

— Derivat din arab (2°), prin suf. adj. -esc.

ARĂBEȘTE adv. (À la manière) arabe, en (langue) arabe. — Ca Arabii, în felul Arabilor. A vorbi arăbește. Cfr. arăpește.

— Derivat din arab, prin suf. adv. -ește.

ARÁBIC, -Ă adj. *Arabique*. — Care este, se trage sau vine din Arabia sau de la Arabi. *Cifre arabice. Gumă arabică.*

— N. din fran. (lat. *arabicus*, -a, -um, idem.)

ARÁBIL, -Ă adj. *Arable, labourable*. — Care poate fi arat, care e bun de arătură, „arător (1)”. *Pământul arabil...* I. IONESCU, M. 54.

— N. după fran. (= lat. *arabilis*, idem.)

ARABÍSM s. a. *Arabisme*. — (Cuvânt rar). Fel, înfățișare arabică. *Relativul arabism al acestor localități...* HASDEU, I. C. 104.

— N. din fran.

ARÁC s. m. (ș. d.) v. *harac* ș. d.

ARÁC s. a. *Arack*. — Un fel de băutură alcoolică distilată din orez fermentat („rachiul de orez”) sau din must de nucă de cocos, aducând la gust cu romul.

— N. din fran. (Cuvânt de origine arabă. Cfr. dubletul *rachiul*.)

ARÁC s. a. *Fossé*. — (În Bihor și în Sălăgiu.) *Arac* = „șant unde se scurge apa”. [Ex.] *Nu țineă boii de cap, Că se bagă în arac!* REV. CRIT. IV, 337. *Arác, aróc* = „șant”. VAIDA. [În Sălăgiu și: *aróc*.]

— Din ung. *arók*, idem.

ARÁCA'N-DE-MÍNE! interj. v. *sărac*.

ARÁCIU s. a. v. *haraciu*.

ARÁDICĂ vb. I. (ș. d.) v. *ridică* ș. d.

ARÁDÚCE † vb. III v. *răduce*.

ARÁDUI vb. IV. 1°. *Partir, se mettre en marche ou en route, s'acheminer (vers)...* 2°. *Se mettre (à)...*, *commencer (à)*. — (Numai în părțile vecine cu Ungurii.) 1°. „A purcede, a plecă, a porni, a apucă spre...” Intrans. *În 13 Dechembrie, au arăduit Mateiu-Vodă către Tarigrad, ca prin daruri cu atâta mai tare să-și întemeieze domnia.* ȘINCAI, HR. III, 26/33. *Sânt-Ilie-arăduie, Tot tunând și fulgerând.* ALEXICI, L. P. 151/19. | Refl. *Mă arăduiesc către satul meu.* RETEGANUL, P. III, 26/13. || 2°. Intrans. „A începe, a porni, a apucă, a prinde a...” *Au arăduit a se certă; a arăduit a vorbi.* REV. CRIT. III, 86. *O arăduit un zapor mare* = „s'a pornit un torent puternic”; *când arăduie a-ți merge rău...* = „când prinde, începe a-ți merge rău”... VAIDA. [Arăduiu și arăduiesc.]

— Din ung. *eredni* „a porni, a începe (cu sens neutral).”

ARÁG s. m. v. *harác*.

ARAHNÍDĂ s. f. (Zool.) *Arachnide*. — (Întrebuințat mai ales la plural). Clasă de inelate articulate, fără antene și fără aripi, și cu câte patru perechi de picioare (cuprinzând *păianjânii*, *scorpionii* etc.).

— N. din fran. (= grec. *αράχνη* „paianjăn”).

ARAHNOÍDĂ s. f. (Anat.) *Arachnoide*. — Una din cele trei membrane care învâlesc encefalul: o membrana foarte fină — ca o pânză de păianjăn, de aci numele — și transparentă, așezată între „dura-mater” și „pia-mater”.

— N. din fran. (= grec. *αράχνοειδής* „eu înfățișare de păianjăn”, din *αράχνη* „paianjăn” și *εἶδος* „formă, înfățișare, aspect”).

ARÁM s. m. v. *haram*.

ARÁMĂ s. f. I. *Cuivre; airain*. II. 1°. *Objet (d'art) en cuivre. Monnaie de cuivre, billon*. 2°. (Au plur.) *Ustensiles de cuivre*. — I. Metalul numit în știință „cupru”.

Obiectele care, în graiul obicinuit, se numesc „de aramă” sânt mai totdeauna făcute dintr'un aliaj de aramă cu alte metale. *Frânse ușile de arame și verigile de fier frânse.* PSAL. SCH. 358/18 (= porți de aramă au zdrobit și lăcăți de fier au sfărâmat. MOLITVELNIC (s. XVII), ap. GCR. I, 228/23 : „il a brisé les portes d'airain et a cassé les barreaux de fer”). *Un steag cu cruce de arame.* CUV. D. BĂTR. I, 205. *Topindu-i în argint și în aur și în ciuai și în arame...* idem, II, 230. *Hulele, pre table de aramă să le scrie.* CANTEMIR, IST. 95. *Seară cu roșală însămnează că va fi ziua următoare frumoasă; ci numai de va fi această roșală în forma aramei.* CALENDARIU (1814), 81. *Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă.* EMINESCU, P. 94. *Stai, bade, și odăhnește și calul ți-l potcovește, Cu potcoave de aramă...*, *Cu țintute de argint.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 267/1. *La noi, piatra din care s'a scos aramă se zice rudă.* (Severin), ap. HEM. 1451. *Acei ce lucră aramea se chiamă căldărași.* (Măidan, în Banat), ap. HEM. 1455. || Poet. „Clopot (de aramă)”. *Arama trist răsună, Trec prapuri și fânare.* I. NEGRUZZI, II, 305. | „Pușcă, tun (de bronz)”. *Și când auzii glasul aramei tunătoare, Și când văzuu silitra de fulger purtătoare...* *Electrică scântee simțiu.* ALEXANDRESCU, M. 30. | *Mi-ai datu-mi...* *Brațe de aramă.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 1452. | *Glas de aramă.* | (În basme și credințe populare). *De treci corări de aramă, de departe vezi albind S'auzi mândra glăsuire a pădurii de argint.* EMINESCU, P. 193. *La podu de aramă Sufletul meu va da seamă.* JARNÍK-BĂRSEANU, 175.

II. Obiecte făcute din aramă. *Anticarul...* *Culege vechea-aramă ce nu mai are curs.* ALEXANDRESCU, M. 11. | Spec. 1°. (La plur., sub forma *arămii*). „Bani de aramă, gologani”. *Să-și ia pre cale numai un toiag, necă bucate, necă pâine, necă pre hrâne arămii.* CORESI, ap. CCh. 9 (: „et il leur commanda de ne rien prendre pour le chemin, qu'un seul bâton, et de ne porter ni sac, ni pain, ni monnaie dans leur ceinture”). *Hop, săracu nuuu-mare, Că-i fălos, da nu-i bănos, Că și-o ras căldările, De-o făcut arămile.* MĂNDRESCU, L. P. 201. Cfr. *arămioară* și *argint* (3°).

2°. (La plur., sub forma *arămuri*). „Vase de aramă, arămărie (3°)”, spec. „vase de bucătărie”. *Pentru argintării și arămuri, să arată mai jos, în ce chip să se urmeze.* URICARIUL, XI, 347/16. *Vin Turcii...* *Femei, bărbăți și copii... se duc, încărcați de traiste cu mălaiu, cu țingiri, tigăi și căldări...* *Zgomotul sec al routelor fără șini, bălângănitul arămurilor ca niște clopote dogile, împrăștié desnădăjduirea.* DELAVRANCEA, S. 202. *Șaluri, bani, argintării, arămuri, hărne muiate numai în fir... căzură în stăpânirea oștilor lui Mihai.* ISPIRESCU, M. V. 15. Cfr. *argint* (2°).

† A-și da arama pe față s. a-și arată arama = „a-și arată (prin fapte, mai ales fără voie) fondul ascuns al firii sale, de o valoare morală inferioară („rea” sau „proastă”). („Banii se făceau înainte vreme de aramă și se căpțuseau cu un strat subțire de argint sau de aur; când se rodea această cămașă, se vedeă arama banului”. ZANNE, P. I, 112.) *Rămase păcălit. Înghiți Joe găușca, dară numai decăt își dete arama pe față, căci prinse a mai prigoni lumea o toantă.* ISPIRESCU, U. 87/6. *Aceasta o face [Engel], numai ca să-și arate arama asupra lui Doghiel, carele n'au scris alta, fără numai ce au găsit în arhiv.* ȘINCAI, HR. I, 391/28. *Arama omului, la beție se arată.* PANN, P. V. I, 117. *Prea v'ați arătat arama, sfășind această țară, Prea făcurăți neamul nostru de rușine și ocară!* EMINESCU, P. 249.

[Plur. (în sensul 2°, în mod abuziv și în sensul 1°) *arâme* și *arămii*, † *arême*: 2 sfeășnice mare de arame. CUV. D. BĂTR. I, 196. Când pluralul are sens colectiv: *arămuri* (cfr. fran. *cuivres* = „instruments en cuivre”); gen.-dat. sing. *aramei* și *arămii*. În textele vechi, până în s. XVII și în Banat încă și azi: *arâme*. Cfr. CP. 388, CCh. 104, 149, 221, CUV. D. BĂTR. I, 193 sqq. | *De rame*, CUV. D. BĂTR. 193, trebuie cetit

de-arama, întrebuintându-se, ca de atâtea alte ori, semnul *e* în loc de *h*. Cuvântul *aram*, în locuțiunea *banii de aram*, JIPESCU, O., ap. HEM. 1456, nu trebuie identificat cu „aramă”, ci cu „haram”.]

— Din *aramen (prin asimilare din *ceramen* „obiecte de aramă”; în limbile romanice „aramă”): alb. *rem*, ital. *rame*, sard. *ramini*, engad. *aram*, fran. *airain*, v.-prov. și cat. *aram*, span. *alambre*, portg. *arame*. (Pentru sensul 2°, cfr. paleosl. *mědi* „aramă” și „ban de aramă”).

ARĂMĂ vb. 1°. (ș. d.) v. arămî și d.

ARĂMĂN, -Ă și **-CĂ** adj., subst. (ș. d.) v. aromău și d.

ARĂMĂR s. m. *Ouvrier en cuivre. Marchand ou fabricant d'objets de cuivre; chaudronnier*. — Cel ce lucrează, fabrică sau vinde obiecte de aramă. | Spec. „Căldărar”. [Dial.: *arămăriu*.]

— Derivat din aramă, prin suf. nom. agent. -ar.

ARĂMĂRIE s. f. 1°. *Usine, atelier ou magasin d'objets de cuivre; chaudronnerie*. 2°. *Commerce du cuivre*. 3°. *Objets, ustensiles de cuivre, chaudronnerie*. — 1°. „Atelier, fabrică sau prăvălie de arămuri”. | Spec. „Căldărarie”. || 2°. „Negot cu aramă sau cu arămuri”. || 3°. „Arămuri”. *Arămărie lucrată și nelucrată*. ALMANAHUL STATULUI (a. 1837), ap. HEM. 1468.

— Derivat, în sensul 1° din arămar, prin suf. abstr. -ie; în sensul 2°—3° din aramă, prin suf. abstr. (2°) și col. (3°) -ărie.

ARAMBĂȘĂ s. m. v. harambașa.

ARĂME s. f. v. aramă.

ARĂMEASĂ † s. f. *Mesure de capacité (en cuivre)*. — „Măsură de aramă”. *Aduc numaidecât o arămeasă de vin chihlibariu*. FILIMON, C. II, 608. (Cuvântul e explicat prin: *Arămeasa este măsura ocalei sau a jumătăței de oacă*.)

— Etimologia necunoscută. Poate din aramă, prin suf. motiun. -easă, personificând obiectul: în graiul oamenilor cu chef, ori la chef, se găsesec astfel de formațiuni glumețe.

ARĂMI vb. IV°. *Cuivrer, garnir ou doubler de cuivre*. — *Arămesec* = „leg, vărs, sau ferec cu aramă; aero....; mit Erz, od. Kupfer beschlagen”. LB. [Și: arămă vb. 1°. LB.; LM. și: arămui vb. IV°.]

— Derivat din aramă.

ARĂMIÉ s. f. *Chaudière en cuivre, bassine*. — *Arămie este un vas de aramă, mare ca doi decaltri... Se întrebuintează pentru fierberea apei de spălat rușe, și mai cu osebire la fierberea vâpșelor... Forma arămici este cilindrică, având o toartă groasă tot de aramă, prinsă de amândouă părțile de niște urechi*. [Șocariciu, în Ialomița], ap. HEM. 1468 — 1469.

— Din bulg. *aranija* „căldare mare în care se fierbe apă pentru rufe, căldare în care se fierbe, pecmez; magnus cacabus”. *Sbornik*, VII, 454. Schimbarea lui *n > m* se datorește unei etimologii populare care a apropiat cuvântul de „aramă”.

ARAMIN(Ă) subst. v. haramină.

ARĂMIOARĂ † s. f. *Petite monnaie de cuivre*. — „Ban mărunt de aramă”. *Văzû-mă oarecine mergândû și-m[i] deade trei arămioare; zise-mi: „ține, a mea mumiă!” Eu le luai și cumpărai trei pite*. MSS. (s. XVII), ap. HEM. 1451.

— Derivat din aramă (2°), prin suf. dim. -ioară. Avem a face, după toată probabilitatea, cu o traducere a paleosl. *mědînikiu*, idem.

ARĂMIÉRE s. f. *Action de cuivrer, de garnir ou*

doubler de cuivre; cuivrage. — Infinitivul verbului arămî, devenit abstract verbal. [Și: arămăre; arămuire.]

ARĂMÍT s. a. *Action de cuivrer, de garnir ou doubler de cuivre; cuivrage*. — Participiul verbului arămî, devenit abstract verbal. [Și: arămăt; arămuit: *N'avem cai de potcovit, Nici căldări de-arămuit*. SEVASTOS, N. 269/13.]

ARĂMÍT, -Ă adj. *Cuivré, doublé ou garni de cuivre*. — Participiul verbului arămî, devenit adjectiv. *Fier... spoit, cositorit sau arămit*. MON. OF. (a. 1875), ap. TDRG. [Și: arămăt, arămuit.]

ARĂMIU, -IE adj. *De la couleur du cuivre, cuivré, cuivreux, bronzé, basané*. — *Arămiu* = „în culoarea aramei”. MARIAN, CH. 50. *Copacii arămii își întindeau crengile țepene, cu frunza rară și pălită*. VLAHUȚĂ, N. 90.

— Derivat din aramă, prin suf. adj. -iu.

ARĂMÓS, -OĂȘĂ adj. *Qui contient du cuivre, riche ou abondant en cuivre, cuivreux*. — (Puțin întrebuintat.) *Arămos*: „aerosus...; kupfrig, kupferhältig”. LB. „Cuivreux” = *arămos, ca arama*. POENARU.

— Derivat din aramă, prin suf. adj. -os.

ARĂMUI vb. IV° (ș. d.) v. arămî și d.

ARĂMIU, -IE adj. = arămiu. TDRG. (Rar). — Derivat din aramă, prin suf. adj. -uiu.

ARĂNDĂ s. f. (ș. d.) v. arendă și d.

ARĂNDĂLUI † vb. IV° (ș. d.) v. arendă și d.

ARĂNDEĂ s. f. v. rânduă.

ARĂNG s. m. (lht.) v. hering.

ARĂNGHEL s. m. (Bis.) v. arhanghel.

ARANJĂ vb. 1°. (*S'*)*arranger*. — 1°. Trans. A pune în șirul sau în ordinea convenită, în bună (o)rânduială; a rândui, a potrivi bine, a întocmi cum se cuvine, a aieptă² (3°). *A aranjă cărțile în bibliotecă, lucrurile în casă. A aranjă o haună. A-și aranjă afacerile*. | Ironic (frantuzism). „A pune la regulă pe cineva, a i-o face, a-l învăța minte”. *A zis că o să-l aranjeze el bine!* (Muzică). „A transcrie pentru unul sau mai multe instrumente o bucată compusă pentru altele. *A aranjă o simfonie, pentru piano*. | „A pune la cale, (a lua măsurile potrivite spre) a duce ceva la bun sfârșit”. *A aranjă o căsătorie, o afacere*. | Fam. (frantuzism). „A-i veni (cuivă) la socoteală”. *Asta nu mă aranjază de loc!* || 2°. Refl. A se așeza cum e mai bine; a se isprăvi cu bine; a se învoi (cu binele) cu cineva, a cădea la învoială, a se alcătui. *Poile acestea nu se aranjază bine. Afacerea se va aranjă. S'a aranjat cu creditorii*. [Scris și pronunțat (mai de mult) și: arangia vb. 1°.] Cfr. alcătui (II).

— N. din fran.

ARANJAMÉNT s. a. *Arrangement*. 1°. (Mai rar). Faptul de a aranjă ceva, „punere în bună (o)rânduială, rânduire”. || 2°. Rezultatul aranjării, „bună întocmire”. *Aranjamentul unei camere*. | Ajungere la bună învoială, † așezământ (5°). | Spec. *Aranjament* = „stabilirea unei norme la anumite transacțiuni, la totemi, la falimente”. I. PANȚU, C. C. 289. [Scris și pronunțat (din ce în ce mai rar) și: arangiamént.]

— N. din fran.

ARANJARE s. f. *Arrangement*. — Infinitivul verbului aranjă, devenit abstract verbal. [Scris și pronunțat (din ce în ce mai rar) și: arangiare.]

ARANJÁT s. a. *Arrangement*. — Participiul verbului *aranjă*, devenit abstract verbal. *O afacere ca asta e greu de aranjat*. [Scris și pronunțat (din ce în ce mai rar) și: arangiát.]

ARANJÁT, -Ă adj. *Arrangé*. — Participiul verbului *aranjă*, devenit adjectiv. [Scris și pronunțat (din ce în ce mai rar) și: arangiát.]

ARANJATOR, -OARE adj., subst. (*Celui*) *qui arrange, arrangeur*. — Adjectivul verbal al lui *aranjă* (derivat prin suf. *-ator*), adesea substantivat. [Scris și pronunțat (din ce în ce mai rar) și: arangiátor.] [La Români din Austro-Ungaria se întrebuințează, în locul acestui cuvânt, și germanismul *aranjör* (< fran. *arrangeur*), mai ales cu înțelesul de „cel care aranjază jocurile la baluri“; germanismul acesta e întrebuințat odată și de Eminescu: cfr. CONV. LIT. XI, 524.]

ARANJÖR s. m. v. aranjator.

ARÁP s. m. 1°. *Arabe, Maure, Éthiopien*. 2°. *Moricaud, noir, nègre*. 3°. *Sorte d'orthoptère: Psophus stridulus*.

1°. (Propriu). Locuitor al Arabiei, sau originar din Arabia, „arab, maur“. *Arap* = „Arabs“. ANON. CAR. | P. ext. În cărțile vechi, *Arap* se întrebuințează și pentru numele altor popoare asiatice sau africane (cu pielea negricioasă), de prin părțile vecine cu Arabia: „etiopian“. *Nu era număr multimei, carea au venit cu dinsul din Eghiptet, Livii, Trogloditeani și Arapi*. BIBLIA (1688), 315, 2 (: „le peuple qui était venu avec lui d'Égypte, savoir les Lybiens, les Sukiens et les Ethiopiens, était sans nombre“). *Se părea că iaste un Sarachin, adecă harápü*. MINEIUL (1776), 51^{1/2}.

2°. P. ext. „Negru, om de rasă neagră“. *Pelița Arapului a se înălbi nici cum nu știe*. CANTEMIR, ap. ȘIO. *Acum dar se desvâliră la fețe toate aceste persoane, din care zece eră muieri, iar ceilalți zece eră arapi, toți îmbrăcați muiereste*. GORJAN, H. I, 5/10. *Dar eu, frate, mult mă tem De căzlarul din harem, Cel cu friful de arap, Buzat, negru, ras pe cap*. ALECSANDRI, P. P. 106. *Harapii sânt negri cum îi păcura*. (Drajna-de-sus, Prahova), ap. HEM. 1457. *Trei cai și-a înșelat, Un[ul] negru, ca un harap, Altul cu steaua pe cap, Al treilea este cam sur...* ȘEZ. II, 33/28. || Fig. Se spune *harap*, în batjocură, Țiganilor. *Când cineva vrea să batjocorească vr'un Țigan, îi zice.... „harapule!“* ȘEZ. III, 36/22. || Adesea se dă ca nume la câni (HEM. 1457) și cai (DAMÉ, T. 182) de culoare neagră.

3°. (Entom.) În Bucov. (Vicovul-de-sus) se numesc *harapi* sau *arapi* acele insecte, care pe aiurea sânt cunoscute sub numele de „părăitoare, căluț negru, coșă negru, lăcustă roșie și lăcustă roșietică“, „un fel de lăcustă, ceva mai mare decât lăcusta adevărată și de culoare cafenie sau neagră, ale cărei aripi de dinainte sânt înguste și negre, iar cele dinădărăt mai mari și roșii ca sângele, care, când zboară, produce un fel de sunet părăitor“. MARIAN, INS. 516.

[Și: haráp.] Cfr. dubletul arab, arav; cfr. sărăcin, sarachin, maur.

— Din bulg. arap (s. din sârb. arap, harap, s. din rus. arapü, paleosl. arapinü, n.-grec. ἀραπίης, toate din turc. arab).

ARÁP subst. (Vet.) *Sorte de gale ou rogne chez les chèvres ou chez les porcs*. — (În Bucov.) *Arap* = „un fel de rapăn, care îl capătă numai caprele“. MARIAN. (În Crasna, Bucov.) *Rapănu-i o murdărie pe piele, la oameni; la porci, se numește „arap“*. Com. A. PROCOPOVICI.

— Pentru etimologie v. rapăn.

ARÁPĂ s. f. v. aripă.

ARĂPCĂ s. f., adj. fem. 1°. *Mauresque, femme mauresque, arabe, éthiopienne*. 2°. *Nègresse*. — (Învechit sau dialectal.) 1°. În vechime, se întrebuințează ca nume nu numai pentru „arabe“, ci și pentru femei de alte neamuri (negricioase la piele) din părțile vecine cu Arabia. *Arăpca aciăia, ce pentru credința ei vendedcă Domnul Hristos fata ei*. VARLAAM, C. 51/2. | (Adesea, cu funcțiune adjectivală.) *Și grăi Mariam și Aron împotriva lui Moisi, pentru muțarea ethiopeanca, care au luat Moisi, căce muțare harăpca au luat*. BIBLIA (1688), 102, 1 (: „alors Marie et Aaron parlèrent contre Moïse à l'occasion de la femme éthiopienne qu'il avait prise; car il avait pris une femme éthiopienne“). || 2°. Astăzi: „arăpoaică, negresă“. [Și: harăpca.]

— Din bulg. arapka, idem (s. din sârb. arapka, harapka, s. din rus. arapka).

ARĂPESC, -EASCĂ adj., s. f. I. 1°. *Arabe, maure, mauresque, éthiopien*. 2°. *Nègre*. II. *Danse paysanne*. — I. Adj. 1°. În vechime, pe lângă înțelesul propriu de „arăbesc, arabic“, avea și sensul, mai general, de „oriental de prin părțile Arabiei, african, etiopian“; azi însă înseamnă numai „arab“ (se zice mai ales despre cai de rasă arabă). *Țara arăpească, Palestina*. VARLAAM, C. II, 44/2. *Mormântul lui Mehmet... este în țara arăpească, aproape de Marea-roșie*. M. COSTIN, LET. I³, 283. *Unde iaste acum Eghiptul, în țara arăpească*. MSS. (s. XVII), ap. GCR. II, 50/11. *Încungiură toată Éthiopie, adică țara arăpească*. MSS. (s. XVII), ap. GCR. II, 61/31. *Învățătura elinească și harăpească*. MAG. IST. I, 86/17. | În opoziție cu „latinesc“ (= occidental). *Au mai făcut școale de învățătură, latinești și arăpești*. NECULCE, ap. HEM. 1471. | *O sută de bidivii arăpești*. ALEXANDRIA, 64. *Piciorul lui întrece fugarul arăpesc*. ALECSANDRI, P. III, 379. *Și mai are grajduri mari, Cu cincizeci de armăsari, Giuțitate arăpești, Și ceilalți moldovenesti*. ALECSANDRI, P. P. 202/22. *Îmi dă gloanțe arăpești*. TEODORESCU, P. P. 272. || 2°. P. ext. „Negru, de rasă neagră“. *Faci să ne creadă lumea popoare harăpești*. I. NEGRUZZI, II, 23. || II. Substantivat, sub forma feminină, e numirea unui dans popular din Dobrogea: „Arăpeasca“ se joacă prin satele românești din Dobrogea. (Beilic), ap. HEM. 1471. [Și: harăpesc.] Cfr. arab, arabic, arăbesc, sărăcinesc.

— Derivat din arap, prin suf. adj. -esc.

ARĂPEȘTE adv. *En (langue) arabe, à la mode arabe*. — „Ca Arabii, în felul Arabilor, în limba arabă, „arăbește“. *Elinește „πρηνον“, eurește „hof“, arăpește „tair“, lătinește „volatilis“ să chiamă, carile în limba noastră s'ar zice zburătoare*. CANTEMIR, ap. HEM. 1471. Cfr. arăbește.

— Derivat din arap, prin suf. adv. -ește.

ARĂPIE s. f. Numai în locuțiunea: **Pe arăpie** = „arăbește“: „en (langue) arabe“. *Atâta l-au fost tras Bogdan, Pe Efendi Soliman, După cum el au poftit, Turcește, pe arăpie, Ca un tănuț să fie*. LET.³ III, 285.

— Derivat din arap, prin suf. abstr. -ie.

ARĂPILĂ s. m. *Homme au visage basané, noir comme un nègre, moricaud*. — (Poreclă) Om cu fața ca de arap. *Alei, arăpilă, Alei măi buzilă, Unde s'au aflat, Că s'a 'mpreunat, Corbi cu turturele, Șerpi cu floricele?* ALECSANDRI, P. P. 117.

— Derivat din arap, prin suf. aug.-peior. -ilă.

ARĂPIME s. f. *Les Arabes; peuples ou pays arabes*. — Colectivul lui arap (derivat prin suf. -ime). *Când pe mal s'arată, tremurâ Vidinul La vederea sa; Face de se miră toată arăpimea, Ieniceri, spahii și arnăuțimea, Și-i strigă: ură!* BOLINTINEANU, ap. HEM. 1472. | În vechime, și cu sensul de „țara locuită de Arabi, Arabia“. *Toată arăpimea decindea de Iordan, despre răsărita soarelui*. BIBLIA (1688), 129, 1.

ARAPINĂ subst. *Moricand, moricaude* (comme sobriquet des bohémiens et bohémiennes). — (Cuvânt popular, numai ca poreclă pentru țigani și țigance). „Arap, harap, baragladină, cioară“. *O fată de țigan veni să ia apă din fântână, dar când văzu chipul care strălucea în apă, crezu că e al ei și, spărgând ulciorul, se întoarse fuga la mumă-sa. „Nu mă mai duc la apă“, zise ea, o frumusețe, așa ca a mea, nu aduce apă!“ — „Du-te la apă, arapino, ce tot spui astfel de fleacuri!“ îi zise mă-sa. ISPIRESCU, L. 361. [Și: harapină. Cum eră de supărat..., legă pe țigan...; iară fata lăcrămă și mulțumii lui Dumnezeu, că a scăpat-o de slujenia pământului, de harapina spurcată. idem, L. 204.] Cfr. haramină.*

— Din sârb. arapina, harapina, augmentativul lui arap.

ARÁPNIC s. a. v. harapnic.

ARĂPOAICĂ s. f. *Négresse*. — Femininul lui arap (în sensul de „negru“), derivat prin suf. de moțiune -oaică. *Asta-i cu obraz negru...: trebuie să fie vreo arăpoaică.* ALECSANDRI, T. 1117. *Arăpoaica spuse vizitiului unde să meargă.* ISPIRESCU, L. 398. || Spec. (cu funcțiune adjectivală). Găină arăpoaică: „sorte de poule, avec les os, la chaire et la crête d'une teinte violacée“. [Bolnavului de tuse măgărească] *i se dă... de bea, amestecat cu lapte, sânge de la găina arăpoaică* (= „un fel de găină cu oasele, carnea vânătă, cum și creasta“). ȘEZ. IV, 30/13. [Și: harăpoaică.] Cfr. arapcă.

ARAR s. m., s. a. 1°. *Bâche (de poil de chèvre), camelot, rapatelle.* 2°. *Sac de rapatelle.* 3°. *Quantité de laine contenue dans un grand sac.* — 1°. Arar = „un fel de țol gros și rar, țesut din păr de capră, din care se fac(e) traiste pentru cai sau [cu care] se acoper(e) căruțe ordinare“. COSTINESCU. *Arariu* = „țesătură de păr, cu care se fac corturi și se acoper căruțe; coperiș de căruțe sau care, făcut din asemenea țesătură“. LM. || 2°. „Sac mare de pânză groasă“. *Un pașă... aduse saci, arari, plini cu ștreanguri și cureale și lanțuri să lege robii.* DIONISIE, C., ap. HEM. 1463. *Trimet un sac cu făină de Arad... 117 litri făină, 1 sac și hararu.* (Timișoara, a. 1819.) IORGA, S. D. XII, 176. *Într'un harar l-a băgat, Hararul la gur'a legat, Tumba'n Dunăre l-a dat.* POP. (Rogojeni, în Covurluiu), REV. CRIT. III, 27. *Bate Turcii de-i omoară Și mi-i bagă prin harale (= saci), De mi-i dă pe Olt la vale.* TEODORESCU, P. P. 612. || 3°. (Lân.) (În Brașov.) Arar = „un sac mare de lână, cantitatea de lână dintr'un „arar“. I. PANȚU. [Și: harăr, cu disimilarea lui r-r în r-l: harăl. | † și dial.: arăriiu, harăriiu. CANTEMIR, ap. TDRG.]

— Din turc. harăr „rapatelle, sac de voyage de rapatelle, grand sac de crin de cheval“ (și sârb. arar, harar „sac de poil de chèvre“). CIHAC, II, 585.

A-RĂR adv.

A-RĂRE adv.

A-RĂRE-ORI loc. adv. }

Rarement. — „Rare, rare-ori“, în opoziție cu ades, adese, adesea, adese-ori. *Arar se vede fire de om, trecând prin sat.* DELAVRANCEA, S. 5. *Nuelușă de câtină? Arar voinic o răgăhintă? [„Vița“.]* GOROVEI, C. 395. *Câte-odată, prea arare, A târziu când ard lampa, Inima din loc îmi sare, Când aud că sună cleampa.* EMINESCU, P. 5. *Tu cântai, și'n de-părtare Eu priveam răsând pe lunci — O, m'am cumișit de-atunci, Răd așa de-a-rare!* COȘBUC, F. 124. | *Cum că tuturor iaste rânduit odată a muri, înșine vedem, nu odată au a-rare-ori, nu departe și la streini, ci a-dease-ori și în rudeniile noastre.* S. CLAIN, ap. HEM. 1463. *Arare ori se poate tămădui.* CALENDARIU (1814), 173/16. *Din când în când, dar foarte a-rare-ori, Miron scotea din șerpar un flueraș.* SLAVICI, ap. HEM. 1463. *Să nu ne mai întâlnim,*

Numai Sâmbăta o dată, Dumineca ziua toată, Alte zile-arare-ori: Întruna de nouă ori. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 62. [La ANON. CAR. se găsește și forma articulată: a-rarul.]

— Compus din a (2°) + rar s. rare (plur. fem. de la rar) + ori (plur. de la oară). După omisiunea lui ori, rămâne forma: a-rare.

ARĂRI vb. IV^a. (ș. d.) v. rări ș. d.

ARĂRIEL s. m. (Bot.) v. atrătel.

ARĂRÍT † s. a. *Redevance sur les produits du sol labouré, terrage.* — „Darea impusă de proprietar asupra bucatelor arate“. POLIZU.

— Derivat din ară, prin suf. abstr. -ărit.

ARĂRIȚĂ s. f. v. rariță.

A-RĂSNA adv. *À l'écart.* — „De o parte, (mai) la o parte“. *Nu știu, mica deosebire de vârstă, sau superioritatea ce credea că avem noi în limba ce venea să învețe și el, îl făcea [pe Gr. Alexandrescu] să se fie arasna.* GHICA, S., ap. HEM. 1464. *Văzură o casă mai a-rasna de sat, și traseră acolo.* (Sărdanu, în Dâmbovița), ap. HEM. 1463. || Compus cu „de“ în locuțiunea: A o luă de-a rasna = „a o luă razna“: „courir ça et la, errer“. *S'o iei, dragă, d'a rasna, Să iei târgul tot d'a-lungul Și uliți d'a-curmezșul.* TEODORESCU, P. P. 543, ap. HEM. 1463.

— Compus din a (1°) și rasna.

ARASTĂ s. f. *Marché (d'une petite ville).* — *Arastă* = „piață într'un oraș (mic)“. (Mizil). Com. S. POPESCU. [În Târgoviște se chiamă *Arastă* o uliță, cam strimță, din gura oborului, cu prăvălii vechi; poate vechia „piață“, centrul vechiu de aprovizionare al orașului.]

— Din turc. arastê „marché, centre d'approvisionnement“. (Barbier de Meynard.)

ARĂSTÓS loc. adv., subst. *Adieu!* — (În Bihor.) „Rămâi sănătos, rămas-bun, adio!“ *Arăstos, în zicerea „a-și luă arăstos“ = „a-și luă [nădejdea], a pierde toată speranța“; [d. e.] Băde mieu, drag și frumos, Nu ți-aș zice arăstos, Dar părinții rău mă bat, Că de tine să mă las!* REV. CRIT. IV, 337.

— Etimologia necunoscută. Pare a fi o prescurtare din ră[măi] s[ănă]tos! datorită vorbirii repezi.

ARĂSTUI vb. IV^a. *Publier les bans (à l'église).* — (În Zagra, în părțile năsăudene.) „A face strigările pentru căsătorie, la biserică“. *A arăstui* = „a vesti la biserică doi tineri, că se vor cunună“. Com. CORBU.

— Din ung. eresztēni „a eliberă, a da drumul, a da voie“ (adecă să se căsătorească).

ARĂSTUIRE s. f. *Publication des bans (à l'église).* — Infinitivul verbului arăstui, devenit abstract verbal. (În Zagra, în părțile năsăudene.) *Arăstuirea o face popa.* Com. CORBU.

ARÁT s. a. 1°. *Labourage; labour. Époque ou saison du labour. Champ labouré, guéret.* 2°. *Coutume paysanne d'aller par le village le jour de l'an, avec une charrue, en chantant des airs de circonstance, pour souhaiter la bonne année.* — Participiul verbului ară, devenit abstract verbal. (Cfr. lat. aratus.) 1°. *Lucrarea pământului cu plugul. Când venea primăvara... ieșeau oamenii la arat.* C. NEGRUZZI, I, 246. *Dar lumina amurgește și plugarii cătră sat, Hăulind pe lângă juguri, se întorc de la arat.* ALECSANDRI, P. II, 42. *Mare este bucuria Românului, când sosește timpul aratului!* MARIAN, SE. I, 23. *Să m'apuc iar de lopată Și de sapa blăstemată, De coarnele plugului, De aratul grăului.* TEODORESCU, P. P. 291. *Pe aici, aratul se numește „ogor“; aratul al doilea „în-*

tors", pe alocuri "chiruit"; aratul al treilea "de sămănat". (Făgăraș), ap. HEM. 1464. || P. ext. "Timpul când se fac arăturile", de cele mai multe ori pus în opoziție cu „cărat“ (= timpul când se cară bucatele, la arie, la mașina de treerat etc.). Să te bați, bade, bată, Nouă boale dintr'odată... Din arat, până'n cărat, Din culesul cănepii Până'n ruptul cămeșii! JARNÍK-BĂRSEANU, D. 265. | (Rar.) Locul pe care s'a arat, „arătură (3)“. Rojmalin de p'arătură, Dulce-ai fost, bade, la gură; Bojmalin de pe arat, Dulce-ai fost la sărutat. POP., ap. HEM. 1464. || 2°. (O-biceiu pop.) „Plug“ sau „plugușor“ (în ajunul sau în ziua anului-nou). În această seară (a Sf. Vasile) umblă cu colindatul mai mult numai săracii și băieții cei mici, pe când toți ceilalți umblă de regulă cu „aratul“. MARIAN, SE. I, 10.

ARĂT, -Ă adj. *Labouré*. — Participiul verbului ară, devenit adjectiv. Mi-au dat un bou și... un pământ arat și sămănat, derept un galbăn. MSS. (a. 1612, Mold.), ap. HEM. 1463. Să-ți cărpești viața, măi frate, Tot cu lemne 'ncrucisate, Tot cu flare 'ncovăiate, Pe răzoarele arate! TEODORESCU, P. P. 291. [Negativul: nearat. De n'oiu ară, imi rămâne pământul nearat și nesemănat. MARIAN, SE. II, 147. Umblă nearat, nesemănat = „fără nici un rost“. PAMFILE, J. II.]

ARĂTĂ vb. I. I. 1°. *Faire voir, montrer, dévoiler, révéler, présenter. Dénoncer.* 2°. *Montrer* (par un geste), *faire un signe (vers), indiquer.* 3°. *Manifester, témoigner, prouver, démontrer. Démasquer. Faire prévoir.* 4°. *Montrer* (par le discours), *exposer, dire, expliquer, citer, exprimer, alléguer, prétendre, affirmer, faire comprendre, enseigner, apprendre.* 5°. *Désigner.* 6°. (Intrans.) *Avoir une mine (bonne, mauvaise), (en) avoir l'air, l'apparence, se trouver... être (bien, etc.). Paraître; sembler. Se montrer.* II. (Ref.) 1°. *Se montrer, se faire voir, surgir; se manifester, se prouver. Se présenter.* 2°. *Apparaître.* 3°. *Se montrer, s'affirmer, être; se conduire; devenir.* 4°. *S'afficher, se donner pour. Paraitre, avoir l'apparence, avoir l'air, sembler être.* 5°. (Impers.) *Avoir une vision. Avoir de la chance, réussir.*

I. Trans., mai rar intrans. 1°. „A face să fie văzut, a pune înaintea ochilor, a înfățișa vederii (altora)“. Mi-a arătat eri un răvaș de la dînsa. C. NEGRUZZI, I, 65. Pre Bujor mi-l duc prin țară, De-l arată ca pe-o fiară. ALECSANDRI, P. P. 157. „Am cinci copii“. — „Arată-mi-i“. || Adesea în opoziție cu „a ascunde“ (în sens propriu și figurat). [Faptele ceale bune] cât te ascundea Suenția-Sa, Dumnedău mai mult te arată. VARLAAM, C. II, 31, 1. | Deci: „a descoperi, a da pe față“. Arată-mi credința ta din lucrurile tale și eu voi arăta ție din lucrurile mele credința mea. COD. VOR. 120/8 (= arată-mi... și eu încă îți voi arăta. N. TESTAMENT, 1648; arată-mi... și eu voi arăta ție. BIBLIA, 1688: „Montre-moi donc ta foi dans tes œuvres, et moi je te montrerai ma foi par mes œuvres“). Să arătam păcatele noastre. CORESI, E. 10/26. Te slăvesc, o, zi măreață, pentru patria-mi iubită, Tu ce-arăți ochilor noștri omenirea desrobită! ALECSANDRI, P. I, 200. | „A revela“. Oglinda, când ți-ar arată Întreagă frumusețea ta, Atunci și tu, ca mine, Te-ai închină la tine. A. VĂCĂRESCU, ap. GCR. II, 160/10. | „A înfățișa“. [Ulitele] Iașilor... arată o varietate drăgălașă. C. NEGRUZZI, I, 70. | „A face arătare, a denunța“. Nu mă arată: „ne me dénonce pas“. DDRF. L-am arătat la poliție. Cfr. arătaře și arătat. † A-și arată arama = „a-și da arama pe față“, cfr. aramă. | A-și arată colții (sau dinții) = (întâi în sens propriu, despre câini care stau să se ia la bătaie, apoi fig. despre oameni) „a lua o poziție amenințătoare“: „montrer les dents“. | † A-și arată obrazii = „a-și cere scuze“: „faire des excuses, demander pardon“. Se mânia și ei tare, și văzând

și pe Cantimirești că au ieșit de la închisoare, le-au intrat și lor oarece grijă de dînsii și își arătară obrazii, de făcură pace cu taină, să nu știe Ducea Vodă. NECULCE, LET. II, 297/29. (Cfr. „a-și face obraz (s. v.)“. | (Invechit) A arată pricină = „a băga vină“: „imputer, accuser“. Tot la închisoare l-au ținut, arătându-i pricină, că el au învățat pe Turcii Balgii, de-l părăscu la Poartă. NECULCE, ap. HEM. 1554. | † A arată cuvânt = „a face cunoscut, a arăta rațiunea a ceva“. Îi îndreptă spre ținutul Sucevii, arătându-le cuvânt să se ferească de margine pentru neprietenul lor, Moscul. N. COSTIN, ap. HEM. 1554.

2°. Spec. A face pe cineva printr'un gest (cu mâna sau cu capul) să vadă ceva (sau pe altcineva), „a indica, a face semn spre...“ (Construit cu acuzativul sau cu o prep. a direcțiunii). Au început a cere bani; iar boterii arată pe Domnul. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 204/6. După ce frânger carul, mulți se găsesc să-ți arate drumul bun. ZANNE, P. V, 126. „Nepoată ți-e?“ și-a arătat spre față. COȘBUC, F. 73. Își mișcă pușin mâna și arată la nora cea mare și la părețele despre răsărit. CREANGĂ, P. 15. | El, când merge cu cocia, M'arată cu pălăria. RETEGANU, TR. 82/29. Ceasornicul arată patru. C. NEGRUZZI, I, 53. || Fig. „A te face să bănuiești sau să crezi ceva, după înfățișare“. [Pe iapa aceea] trupul ei lungăreț o arată că e fugărită. idem, I, 42. | „A face semn spre cineva“. Cea ce-și va râde de altul, arătând muteaste, acela să va certă. PRAVILA MOLD. 122. | † „A viză, a privi“. Va fi acea măturie, să [= așa, încât să îl] arate numai singur pre dîns. idem, 183, 2. † A arată pe cineva (cu degetul) = „a-l semnală disprețului sau batjocurii publice“: „montrer qqn. au doigt“. Dacă vei duce viața aceasta mai departe, au să te arăte cu degetul și copiii. | Să nu iei față bogată, Că te muștră și te-arată [lumea]: Toată ziua șede'n prag, Cu firul băgat în ac, Seara nu-i cusut de leac. DOINE, 149/4. | A arată cuivă ușa: „a-l da afară“: „montrer la porte à qqn“.

3°. Fig. „A lăsa să se vadă, a da la iveală, a manifesta, a vădi, a atesta, a denota, a documenta, a dovedi, a da dovadă de...“ (Construit cu complimentul în acuzativ). Arătat-au Dumnedzeu greu bănat asupra creștinilor. NECULCE, LET. II, 488/23. Vitejia lui nu eră unde arată. BELDIMAN, N. P. II, 178. Nu încetă de a arată către mine negrădita ta bunătate! MARCOVICI, D. 5/14. Arătându-i cele mai adânci și mai fragețe primiri... GORJAN, 4/6. Dobitoacele sălbatice arată mai multă mulțămire cătră făcătorul lor de bine [decât omul]. DRĂGHICI, R. 103. De la venirea mea cu a doua domnie, am arătat asprime către mulți. C. NEGRUZZI, I, 149. A ta iubire, c'un suspin arat'o! EMINESCU, P. 52. Nu mi-ai spus nimic, măcar că ți-am arătat dragoste. ISPIRESCU, L. 23. | Această haină arată bine talia: „cet habit dégage bien la taille“. A-și arată părerea: „donner son avis“. PONTBRIANT. | (Construit cu o propoziție secundară.) Eu voi arăta ție, că tot omul ce se mânia spre fratele său, vinovat iaste judecâției. MELETIE (a. 1644), ap. GCR. I, 113/10. Ce va fi cu el, vremea va arată. NECULCE, LET. II, 317/11. În zadar se muncesc a arăta că noi sântem numai pământ! MARCOVICI, C. 12/16. Fața lui roșie, ca morcovul, ...arată, că pentru el viața n'avusese zile negre. C. NEGRUZZI, I, 58. S'o'n-cercă s'arate că n'ai fost vre'un lucru mare. EMINESCU, P. 226. | A arată cum merge pricina: „mettre au courant d'une affaire“. PONTBRIANT. | (Construit cu acuzativ dublu.) „A dovedi, a înfățișa, a face să pară“. Cantacuzino blestemele prorocului celui mincinos basne le-au arătat cu sila cuvântului. BIBLIA (1688), 7, pr. 11. Este el, cum îl arată sabia lui și armura, Cavaler de ai credinței...? ALEXANDRESCU, M. 14. Vinul, pe cel bun, Lesne l-arată nebun. ZANNE, P. IV, 183. || (În amenințări.) „A dovedi“. „Măi, michiduț, da cu mine ți-ai găsit că poți tu să te întreci din fugă?“ — „D'apoi cu cine?“ — „Vină încoace, să-ți arăt eu cu cine!“ CREANGĂ, P. 51. | (Eliptic.) Dacă ți-e

vorba așa..., *ți-oiu arătă eu!* C. NEGRUZZI, I, 91. || † (Jur.) „A probă, a dovedi“. *Boacetele muierei nu vor putea arătă vrăjmășia bărbatului.* PRAVILA MOLD. 84, 1. *Otrăvitul iaste un lucru foarte cu nevoie să-l arătă nestine.* idem, 58, 1. | „A demască“. *Mearseră la dins acei eretici..., de vrea să-l scoate den credința dereaptă la eres...; el vru să le arate nenciumile.* MOXA, ap. HEM. 1550. *Bucură-te, că pe filosofi, nemăeștri i-arătaș[i].* DOSOFTEIU, ibid. 1550. || „A prevesti“. [Anul acesta] *arată mult rod în grâu.* CALENDARIU (1814), 68. †† A arătă dar = „a recompensă pe cineva cu daruri“: „*acorder des récompenses*“. *La cei ce-l slujă bine, arătă dar.* NECULCE, LET. II, 326/34.

4°. P. ext. „A înfățișă prin cuvinte, a expune“ (în sens propriu și în sens figurat). [Letopisetul] *l-au scris din începutul lumii, arătând cine au trăit pre acest pământ.* NECULCE, LET. II, 195/15. *În sumă sânt stihuri, carele arată mai pre scurt lucrurile ce sânt scrise într'acel cap. N. TESTAMENT (a. 1648), ap. GCR. I, 126/7. Misia istoriei este a ne arătă... această transformăție.* BĂLCESCU, M. V. 3/17. | Adesea „expunem“ ceva prin graiu. *Ceea ce vom cunoaște... să arătăm... prin viu glas.* URICARIUL, IV, 342/11. | Astfel s'a ajuns — pe aceeași cale care a fost urmată și de lat. „expone“, devenit „a spune“ — la sensul de „a spune“. *Arată unii, că ar fi luat în urmă în căsătorie și pe fiica lui Ioan Cantacuzino.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 251/37. *Eu sânt gata a vă arătă, cine erau acei ce se aflau pătîmînd.* DRĂGHICI, R. 26. *Fata împăratului arătă dorința ce are, de a se odihni de osteneala drumului ce făcuse.* ISPIRESCU, L. 19. *Eși, mândrușo, până'n prag Și-mi arată cin'ți-e drag. Eșe mândra pân'afară Și-mi arată-un drum de țară.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 123. *Am ibovnic logofăt, Pe nume să vi-l arăt: Numele lui — Trandafir.* TEODORESCU, P. P. 325. *Spune-mi cu cine te'nșoșești, ca să-ți arăt [variantă: ca să-ți spun] cine ești.* ZANNE, P. IV, 210. | „A explică“. *O rugă să-i arătă chipul de besearică, cum se face besearica, că nu știu.* DOSOFTEIU, V. S. 90, 1. | „A cită“. *Acum voui aveă cînste a arătă că limba noastră, pre care toți socot că o știu, dar nime nu o știe cum se cade, nu este fără gramatică... Două pilde voui arătă.* C. NEGRUZZI, I, 5. | „A exprimă prin cuvinte“. *Nu putem arătă câtă grijă aveă Domnul.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 196/38. *Cu-vântul, întâiu să-l cioplești, apoi să-l arăți.* ZANNE, P. I, 530. | „A susține“. *Moamet a adevărit la oamne-nii casei sale, că are întâlnire cu arhanghelul Gavriil în vremile ce arătă că este cuprins de vedenii.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 247. | „A face pe cineva să înțeleagă“. *Îi arată toți Că este nelegiuire a face atâte morți.* BELDIMAN, ap. TDRG. | „A învăță“. *Ispita necontenit ne arată A strănge mai tare dragostea'n chegată.* KONAKI, P. 295.

5°. † În textele vechi, traduse din grecește, se găsește și sensul „a face pe cineva să fie ceva, a-l pune ceva, a-l institui“ (grec. δεικνυμι = „zeigen“ și „wozu machen“), propriu zis (despre Dumnezeu) „a expune, a înfățișă lumii pe cineva sub o formă oarecare“. *Pre mine Domnul lui Israel... m'au arătat împărat lumii.* BIBLIA (1688) (: „me constituit regem orbis terrarum Dominus Israel“), ap. HEM. 1551. *Nu mă arătă fără de fu!* MINEIUL (1776), 199²/1.

6°. Intrans. În loc de: *Fața sa arată, că e bine, sau: fața îl arată a fi bine,* se poate zice și: *arată bine la față,* sau numai *arată bine.* „A aveă înfățișarea de..., (dial.) a căută“. *Glumești? Tu bolnav? Arăți tare și voinic, ca un urs!* I. NEGRUZZI, I, 101. *Ce scrisoare ții tu în mână, Mario? Și cum arăți tu? Ce ți-e?* EMINESCU, N. 76. *Sub „forfecar“ se înfelege un fel de insectă, însă ce fel și cum arată, până acuma n'am putut află.* MARIAN, SE. II, 1. *Mult se mai miră baba; nu numai de hărnicia fetei, dar mai cu seamă cum de arată ea așa de bine, pe lângă atâtea muncă și zbuciumare!* SBIERA, P. 213/27. *Pe semne că și straietele acestea pocite fac să arăți*

așa de sfrijit și închircit! CREANGĂ, P. 148. *Vezi arătă Mult mai frumuse!* MARIAN, V. 231. | „A părea“. *Oastea moschicească arătă peste seamă de multă.* NECULCE, ap. TDRG. *Dedi cu fredelu o bortă p'într'un păreți di raclă, în dreptul soarelui; și pusără nășap în raclă, di curge[ă] pi bortă, și arătă ca o funie di nășap.* MSS. (a. 1784), ap. GCR. II, 136/29. | † „A părea, a semăna cu...“. *Tată-mieu arătă că-i Simion.* DOSOFTEIU, V. S. 154, 2. | † „A se dovedi“. *Arătase la fire mai aspru decât cum eră cu domnia d'intâi.* NECULCE, LET. II, 218/11. †† *Nu prea arăți = „nu prea pari om de ispravă!“.* PAMFILE, J. II.

II. Refl. 1°. „A ieși la iveală, a se ivi“. *Luna acă s'arată, aci iar se ascunde, Abiă câte odată 'ntunerecul pătrunde.* ALEXANDRESCU, M. 112. *În urma războiului, mulți voinici se arată!* C. NEGRUZZI, I, 250. *În zarea depărtată un negru punct s'arată.* ALECSANDRI, P. III, 26. *Se scutură florile și roadele se arată.* ISPIRESCU, L. 72. *Bogatului i se arată multe rude.* ZANNE, P. V, 90. | Fig. *Acum, întâiași dată vedem idea de unitate arătându-se.* BĂLCESCU, M. V. 8/23. | „A se da de gol“. *Prea v'ați bătut joc de limbă, de străbuni și obiceiii, Ca să nu s'arate-odată ce sântefi: niște mișei!* EMINESCU, P. 249. *Cântărețul, când tușește, neștiința lui s'arată.* ZANNE, P. IV, 295. || „A veni“. *Pre multe locuri vor fi betesuguri și se va arătă ciuma.* CALENDARIU (1814), 69. | „A se înfățișă“. *M'oiu arătă-mă'n sfânta ta față.* DOSOFTEIU, PS. 48. *Altă-dată, abiă mă arătam înaintea vrăjmașului, și... ISPIRESCU, L. 12. | „A se prezenta, a fi de față“. *Doritorii de a luă în arendă aceste moșii... să se arâte aice, în Iași.* URICARIUL, 321/18.*

2°. „A se ivi pe neașteptate sau în mod miraculos, a apărea“. [Isus către Saul:] *Spre aceasta arătă-iu-ți-me, cum se te facu slugă și martoru celora ce vădeuși și celora ce-ți voui ivi ție.* COD. VOR. 77/8 (= pe aceasta m'am arătat ție, să te aleg slugă și mărturisitoriu acelora care ai văzut și intru carele mă voui arătă ție. N. TESTAMENT, 1648; pentru-că spre aceasta m'am arătat ție, ca să te aleg slugă și mărturie celor ce ai văzut și celor ce mă voui arătă ție. BIBLIA, 1688 : „car ce que je te suis apparu, c'est pour t'établir ministre et témoin, tant des choses que tu as vues, que de celles pour lesquelles je t'apparaitrai“). *I s'au arătat Maica Precistă în vis și i-au zis să meargă.* NECULCE, LET. II, 202. *Într'acel an, nepovestită minune s'au arătat în mănăstirea din gios de cetatea Hotinului.* MUSTE, ap. HEM. 1552. *Fața ta, iubită, mi s'arată oriunde.* ALECSANDRI, P. I, 129. *În negrul zid s'arată Ventind, ca'n somn lunatic... ea.* EMINESCU, P. 208. *O, arată-mi-te iară'n hațina lungă de mătasă!* idem, P. 251. *Nănașul nostru și prietenul matală, cumătrul lup, se și arătă în prag.* CREANGĂ, P. 27. *Iată, că cei patruzeci de sfinți i se arată și lui.* MARIAN, SE. II, 147.

3°. „A se da pe față, a-și da la iveală o însușire sau o calitate, a se manifesta; a se vădi, a se afirmă, a se dovedi“. (Construit mai ales cu o prop. introdusă prin „că“ sau cu un substantiv sau adjectiv predicativ.) *Ne-voind să se arătă că știe zice din fluer, i-au zis că el nu-i zicas, și că doară numai de urit se încearcă din când în când a șueră.* SBIERA, P. 10/10. *Umblă el să facă gălăgie, să se arate că e bărbat.* ISPIRESCU, U. 16/21. *Den tinereate te-ai arătată luminat.* BIBLIA (1688), 7 pr./46. | *La unele se arătă prea harnic.* NECULCE, LET. II, 412/2. *Socotă, că va birui dragostea ta, dar batjocură s'au arătată cu meștesugirile sale.* MINEIUL (1776), 86²/1. *Făcū întâi stăpânirea, apoi s'a arătat fără războiu.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 251/8. *S'au arătat gata a ne sluj.* DRĂGHICI, R. 8. *M'am arătat cumplit, rău, vârsând sângele multora.* C. NEGRUZZI, I, 149. *Sfânta Miercuri, auzind acestea, s'a arătat cu mare părere de rău.* CREANGĂ, P. 91. *A se arătă fricos:* „ca-ponner, avoir peur“. PONTBRIANT. | Fig. *Supt orice chip te vei arătă, o, an necunoscut, Domnul privi-*

ghează asupra-mi. MARCOVICI, D. 2. *Limba, și dulce și amară se arată.* ZANNE, P. II, 223. | „A se purtă”. [Părinții pot desmoțeni pe copiii lor,] *dacă se vor arată asupra lor cu silnicie.* PRAVILA (1814), 150. *Iar el cu această mulțămîită s'au aratat spre facea de binele lui.* MUSTE, LET. III, 38^{1/8}. *El, fiind om drept, s'a arătat cu slujbe credincioase către Aladin.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 250^{1/4}. | „A deveni, a se face, a fi”. *Moamet stătu în lume om foarte minunat, căci s'arătă, din slugă, prooroc și împărat.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 248^{1/2}. *Cei cu ochi, călăuză la cei fără de ochi pururea să se arate.* ZANNE, P. II, 335.

4°. „A se înfățișa sub un aspect neadevărat sau ipocrit, a poză, a se da drept...”. *După ce au venit Grigori Vodă în Iași, se arată vesel către toți boierii, cu dragoste; numai, i se cunoșteă fața că-i părea rău.* NECULCE, LET. II, 424^{1/2}. *Un minciunos, Mustafa, se arată pe sine a fi Mustafa, fiul lui... Baiazid.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 256^{1/5}. *Nu te arată dascăl, până a nu fi ucenic.* ZANNE, P. V, 253. | „A părea (fără a fi de fapt așa), a avea aparență, a avea aerul, a semăna cu...”. *Ei s'au arăta a hi buni și d-repți.* VARLAAM, C. 343, 1. [Lui Numal] *ii pare că cunoaște glasul acela, care se arată murind.* BELDIMAN, N. P. I, 190. *El eră june și fața se arată palidă și suferitoare.* I. NEGRUZZI, III, 436. *Poartă condei la ureche, ca să se arate procopsit.* ZANNE, P. V, 200. *Ca o fată mare se arată.* idem, P. II, 132. | „A fi perspective (pentru)”. *Căstig s'arată bun, dar nu iese capul banilor* (: folosul nu e tocmai însemnat). idem, P. II, 153. † *După cum se arată* : „en apparence, apparemment”. PONTBRIANT.

5°. Impers. A i se arată cuivă : a.) „a i se părea” : „paraître”. *I s'au arătat, de văzū, că se cutremură casa.* DOSOFTEU, V. S. 41, 2. | b.) „a-i merge bine, a-i reuși, a avea noroc” : „réussir, avoir de la chance”. *Mi se arată bine (sau rău)* : „res mihi succedit...; die Sache gelingt mir, es glückt mir, es geht mir von der Hand”. LB. *Sămbăta poate-aș lucra, Dacă mi s'ar arată. Odată am și lucrat, Dar nu mi s'a arătat: M'a lovit o boală 'n cap.* MARIAN, SA. 154; cfr. HODOȘ, P. P. 200. | c.) (Cu sau fără negație) „a-i merge rău”. *Vinerea... femeile se abțin de la multe lucruri... căci cred că lucrând... „li s'arată”, adică femeia care lucră pățește ceva: o cuprinde vr'o boală, îi coace vr'un deget, i s'aruncă a-buba etc. (Voila, comit. Făgărașului), ap. HEM. 1555. Și dacă... se înfruptă în vreuna din aceste zile, atunci spun că nu li se arată, adică, că le merge rău.* MARIAN, SE. I, 100.

[După legile fonetice care determină schimbarea lui e după rr, am așteptă conjugarea: eu arăt, tu areți, el arată, să arete (ca: „învață, înveți, învață, învețe”). Această conjugare se aude rar; mai adesea, areți și arete au fost înlocuite, după analogia pers. I, prin arăți, arăte. Une-ori pers. III a prez. indic. a schimbat și pe celelalte în: arat, arăți, să arate. | În Mold. se aud formele dialectale: arată, arătare etc.]

— Din *arrectare (= ad + *rectare, din rectus). Sensul original a fost „a face drept, a îndreptă”, în înțelesul fran. „dresser”, cu care e înrudit etimologiceste (< *direct-iare). Într'o frază, ca: *După coama munților se arată luna, avem a face cu o figură, în care luna se aseamănă cu o ființă care „se scoală de jos, se ridică” (fran. „se redresse”), devenind astfel din ce în ce mai perceptibilă pentru vederea noastră.* Nota aceasta nouă, care implică și efectul acțiunii asupra observatorului ei, devine pe încetul stăpânitoare. Dacă în limba străveche luna se arată eră numai o expresie figurată, însemnând aproape același lucru ca: „luna răsare”, — astăzi fraza aceasta însemnează: „luna se ivește”. Avem deci aceeași trecere de sens ca în expresiile: „a scoate în relief” = „a înălța o figură dintr'o suprafață” și, prin urmare, „a o face să se vadă mai bine”, și în „a relevă ceva” = „a ridică ceva din nou” și, prin urmare, „a-i înfățișa mai bine”. | Forma arată e desvoltată în mod normal din *arrectare, căci amuțirea

lui c și p înainte de t e regulată, înainte de accent. Din formele accentuate pe terminațiune, s'a generalizat apoi t și în cele cu accentul pe tulpină, deci *arăpt < *arrecto s'a prefăcut în arăt. | Etimologia aceasta, propusă de CIHAC, I, 82, a fost combătută — pe nedrept — de unii filologi și apărători, în urmă, de Weigand, *Völmöllers Kritischer Jahresbericht*, 1901, I, 92 și 1904, I, 90 (care totuși propune un tip *erectare, inadmisibil, căci nu explică trecerea lui e > ă, motivată numai după rr).

ARĂTĂNIE s. f. *Monstre*. — „Monstru, ființă care nu seamănă a om, arătare (II), arătătură (II, 2°), pocitanie”. *Baba hrănă șarpele... și griță de el ca de pruncul ei... Mai bine i-ar fi venit la socoteală și babei un băiețuș sprinten și oblu ca un fir de brad, decât arătania cea de șarpe, rece ca stoiul de ghiță.* MERA, L. B. 6.

— Derivat din arată, prin suf. abstr. -anie.

ARĂTĂRE s. f. I. *Action de (se) montrer, démontrer, indiquer, etc. Manifestation; révélation. Indication. Dire. Exposé. Allégation. Plainte, grief, réclamation. Témoignage, preuve. Exemple. Représentation (théâtrale).* II. *Apparition, fantôme, vision. Aspect, apparence. Présage, mauvais augure. Monstre.*

Infinitivul lui arată, devenit abstract verbal.

I. Cu înțelesul lui arată I (trans.). „Dare pe față, manifestare”. *Astăzi taste începătura mântuirii noastră și arătarea tainii cei din veac.* CALENDARIU, (1814), 22^{1/8}. *Câte săltări și alte arătări de bucurie arată el!* DRĂGHICI, R. 100. | „Revelație”. *Ți-ai făcut gândul începătoriu arătărilor celor curate.* MINEIUL (1776), 20^{1/2}. | „Indicațiune, îndrumare”. *Voin... presupune această îndreptare de leage dăpre limba el-linescască... nu doară de în nevednicia prostimei mele... ce cu toată mîntea, înțelepția, arătarea, spunerea și îndreptarea a curiosului întru ieromonas[i] Chir Ignatie Petriți.* ÎNDREPTAREA LEGUI (a. 1652), ap. GCR. I, 157^{1/2}. | „Declarație, expunere, spuse”. *Moamet... după arătarea unor istornici, s'a născut la 560.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 247^{1/2}. *Prin anafora veți face nouă înștiințare, cu pre larg arătare.* URICARIUL, I, 201^{1/25}. | „Denunțare”. *Ne-am incredintat că... arătările lor sânt minciuni.* idem, XVI, 330^{1/14}. | „Plângere, reclamație”. *Când se va ivi vreo arătare sau reclamație, că unul dintr'înșii au călcat regula, unul ca acela să se pedepsească.* URICARIUL, I, 170^{1/16}. *Veți înțelege din jalobă arătarea și cerirea ce face jăluitoarii.* idem, X, 203^{1/24}. | „Dovadă, probă”. *Cei bătrâni primesc cu mulțumire arătările de supunere, ce le aduc cei tineri.* ISPIRESCU, U. 27^{1/14}. (Mai de mult, întrebuintat și ca termin juridic.) *Trebuie altă arătare, mai bună, cum aceale lucruri au fost stând tot acolo.* PRAVILA MOLD. 34, 1. | † În legătură cu „chip”, cu sensul de „exemplu, pildă”. *A lui viață, Mântuitorul nostru pus-o-au chip și arătare vieței celorla bunilor ce ascultă pre el.* CORESI, ap. HEM. 1559. | † „Reprezentăție teatrală” (probabil după germ. „Schauspiel” sau „Vorstellung”). *Duminecă va fi o mare arătare, cu pantomima italienească.* AFIȘ (a. 1826), ap. IORGA, CH. I, I, 189. | A face arătare = „a reclama”. *Am făcut arătările necesare.* SBIERA, F. S. 282.

‡ La arătare = „pe față, în fața tuturor, la lumina zilei, în public, în mod manifest” : „ouvertement, manifestement, publiquement”. *Domnul la arătare veni-va.* ARSENIE DIN BISERICANI (= Dumnezău întru arătare veni-va. BIBLIA, 1688; Domnul a avea vine. CORESI, PS.; Dumnezău vederat veni-va. DOSOFTEU, PS.: „Deus manifeste veniet.”), ap. HEM. 1561. *Faptele lui Dumnezău, la arătare să le mărturisești.* NECULCE, LET. II, 342^{1/6}. | Adesea în opoziție cu „într'ascuns, în taină”. *Cel ce veade într'ascuns, acela va da fie la arătare.* N. TESTAMENT (a. 1648), ap. HEM. 1560. | † „Pe față, în aparență”: „en apparence, apparemment, soi-disant”. *La ară-*

tăre țineă păgânească, iară într'ascuns eră creștini. VARLAAM, C. II, 58, 2. | „De ochii lumii“ : „par-ostentation“. Să nu facem milostenie la arătare. VARLAAM, C. II, 7, 2. | (Jur.) „In mod evident, convingător, care nu lasă nici o îndoială“ : „évidemment, clairement, d'une manière convaincante“. Bărbatul trebuie să vădească foarte la arătare precurvia ei. PRAVILA MOLD. 75, 2. | P. ext. „In apropiere“ : „tout près“. Să nu cați la băț prea tare, Că el fi-i la arătare, Tot pentru neascultare. MARIAN, NU. 591. | Vin la arătare : „in conspectum prodeo, in lucem venio...“; ans Licht, oder zum Vorschein kommen“. Pun la arătare : „conspectui expōno, in lucem colloco...“; ans Licht, zum Vorschein bringen, ins Licht setzen“. LB. Scot la arătare = „dovedesc“ : Cine va putea să scoată la arătare creștinătatea lui? ANTIM, P. 194. | † De arătare = „in fața tuturor, ca să vadă și să tragă învățătură toți, drept exemplu“. Să-i cadză mâna dreaptă, de-arătare tuturor! DOSOFTEIU, V. S. 48, 1. | Eliptic, in loc de „vrednic de arătare, de pildă, de model“. Fost-ai, măndro, ca o doamnă Și pe urmă ca o cioară, Fost-ai, măndro, de-arătare, Și pe urmă de mirare. HODOȘ, P. P. 197.

II. Cu înțelesul lui arată II (refl.). „Apariție, vedenie, nălucă, nălucire, fantomă“. Să nu le paie, că Hristos au făcut nălucire ș'au invis [=inviat] o arătare. VARLAAM, C. 90, 1. Diavolul spăriă oamenii cu arătări, ce făcea prin văzduh. idem, C. 264, 1. Din vedenie și din arătare dumnezeiască, mearse la Tarigrad. DOSOFTEIU, V. S. 113, 2. Ticălosul rob... au incremenit de frică, socotindu-l de arătare. DRĂGHICI, R. 167. Păstorii Zăresc din depărtare Vin-du-se pe munte O naltă arătare. ALECSANDRI, P. III, 298. Peste întinderile de la hotarul vederilor jucau valurile apeii-morților, această fermecătoare și amăgitoare arătare. SANDU-ALDEA, U. P. 57. | † Arătarea Domnului = „boboteaza“ : „épiphanie“. În ziua Arătării Domnului nostru..., Ghenarie 6. MAG. IST. V, 19²² (după grec. ἐπιφάνεια „aparițiune“). | „Chip, înfățișare, aspect“. Deac'au vădzut slava lui sau arătarea lui, s'au spăriat. VARLAAM, C. 312, 1. O frunte naltă, ... ochii suri, boltiți adânc în capul cel înțelept, și barba lungă..., îi da arătarea unui înțelept din vechime. EMINESCU, N. 52. | „Semn prevestitor (de rău)“. Eră de mirare a privi arătare și sâmn ca acela. NECULGE, LET. II, 219. Au lăcrimat icoana Maicii Preacurate..., care adevărat au fost semne și arătare de perire a mulți creștini. MUSTE, ap. HEM. 1559. Când ouă găina ou cu vine într'insul, este o arătare. ȘEZ. III, 122². | „Monstru, ființă care nu mai seamănă a om, arătanie, arătatură (II), pocitanie“. Ce monstru (arătare) și ce groaznică ciudeasă! CANTEMIR, HR. 360²⁵. Avea și sftinic pe lângă sine o arătare de Grec, anume Spandoni, un om urit, podăgrios. MUSTE, LET. III, 46²⁴. [I s'a bășicat] trupul, încât pareă că-i o arătare. DRĂGHICI, R. 130. Dacă s'ar căsători [frații din botez], nu numai că ar fi un mare păcat, ci totodată copiii ce s'ar naște dintr'înși ar fi niște arătări (monstri). MARIAN, N. 181. Nu-i cunoșteaș: oameni sânt, draci sânt, ori alte arătări! CREANGĂ, P. 256.

[Dativul vechiu : arătarei, la CORESI, ap. HEM. 1562.]

ARĂTĂT s. a. = arătare I. Participiul verbului arătă, devenit abstract verbal. Din arătatul sv[il]n-ților ingeri, să'nplură de bărbăție. DOSOFTEIU, V. S. 50, 1. Toamna, după-ce să rădică tot lucrul pământului, să vie la domnie, să facă arătat. URICARIU, IV, 48¹⁷.

ARĂTĂT, -Ă adj., adv. I. 1°. Montré, démontré, in-diqué, désigné, prouvé, exposé. Ayant l'apparence de... 2°. Visible, clair, manifeste, évident, notoire, connu; vrai. II. Manifestement, clairement, ostensiblement. — Participiul verbului arătă, devenit adjectiv; une-ori cu funcțiune adverbială. I. Adj. 1°. „Documentat,

probat“. Va fi curviea de față și arătată. PRAVILA MOLD. 87, 2. | „Expus“. Am să vă spuim și alte pilde, care sânt arătate mai aieve și chiar. MSS. (a. 1654), ap. GCR. I, 166³¹. | [Negativul: nearătat = „nede-stăinuit“. A ține secretul nearătat. PANN, N. E. I, 108. | De mic și mare în sat E cu destul arătat. idem, P. V. I, 111. | † „Cu înfățișare de...“ Eră, la față, Isus arătătă ca un prunc frumos. DOSOFTEIU, V. S. 129, 2. || 2°. † „Vizibil“. Arătat mă voiu face pre mine. MSS. (a. 1691), ap. GCR. I, 289⁴. | † „Clar, vădit, limpede, evident, notoriu, știut“. Tremise toți prorocii cu mai mare și cu mai arătătă învățătură. VARLAAM, C. 290, 2. Din ceale de sus eise, arătat lucru este, că... P. MAIOR, IST. 182. Arătat iaste, cum că decât toate cărțile bisericesti aceasta iaste mai folositoare de suflete și mântuitoare. N. TESTAMENT (a. 1703), ap. GCR. I, 348⁵. | † „Adevărat“. Schimbându-ți haina, ai ascuns firea cea arătată. MINEIUL (1776), 50². || II. † Adv. „In mod evident“. Amestecarea noastră din tine au luat și o au îndumnezeit arătătă. MINEIUL (1776), 200¹/₂.

ARĂTĂTOR s. a. Aiguille (d'une montre, d'une boussole), gnomon, indicateur. — (In Transilv., după germ. „Uhr-zeiger“.) „Limba“ ceasornicului (a bussole etc.). Arătătorii la ceas... = „index, gnomon horologii...; der Uhrzeiger“. LB. [Dial.: arătătorii.] — Derivat din arătă, prin suf. instr. -ător.

ARĂTĂTOR, -OĂRE adj., subst. 1°. Qui montre, qui indique; indicatif; démonstratif, indicateur. 2°. Indicateur, révélateur. Index. — Adjectivul verbal al lui arătă (derivat prin suf. -ător), întrebuințat une-ori ca substantiv. 1°. Adj. „Care arată, care te face să vezi“. Credința amă iaste chipul nădejdiei, și lucrurilor cealea nevăzutele arătătoare. CORESI, ap. HEM. 1563. || (Gram.) † „Indicativ“. În persoana cea d'intăi a timpului de acum, modulii arătătorii (= „In prima persona temporis praesentis, modi indicativi.“) P. MAIOR, IST. 246. | „Demonstrativ“. Pronumele arătătorii (= „Pronomine demonstrative.“) idem, 244. || Spec. Degetul arătător = „cu care arăți (de obicei), index“. După ce au făcut aceasta, învățesc așa, care e prinsă în ac, sau legată de bold, de două ori pe degetul arătătorii. MARIAN, SE. I, 75. (Cfr. germ. „Zeigefinger“.) || 2°. Subst. Fieștecare dintr'însele sânt ca un arătătorii de dreptate. N. COSTIN, ap. GCR. II, 14¹⁷. Arătătorii de ceale sfinte! MINEIUL (1776), 22¹/₂. || Spec. „Degetul arătător“. [† și dial.: arătătorii.]

ARĂTĂTÓS, -OĂSĂ adj. Imposant, de belle prestance. — (In Transilv.) „Arătós“. Arătătós = „in die Augen fallend, auffallend; stattlich“. BĂRCIANU. — Pare a fi o contaminare între arătăt și arătós.

ARĂTĂTURĂ s. f. I. 1°. Indication, démonstration. Indiction. 2°. Apparition, vision. II. 1°. Présage. 2°. Monstre, avorton. — I. „Arătare“ (fără sens peiorativ, azi aproape neîntrebuințat). 1°. Arătătură = „osten-sio“ ANON. CAR. | † „Indiction“, pre limba [Romani]lor să zice „poruncă“ și „arătătură“. DOSOFTEIU, V. S. I, 1. || 2°. „Nălucire, vedenie“. Nu cu mintea văzu-t-au pre Domnul, sau in arătătură, ce cu toată firea eră. MSS. (s. XVII), ap. HEM. 1563. || II. „Arătare, semn prevestitor de ceva“. 1°. „Semn prin care superstițiunea crede că se prezice ceva“. LM. || 2°. „Monstru, arătare (II), arătanie“. Arătătură = „monstrum, partus monstruosus... die Missgeburt.“ LB. Cu totul barbari, sau mai bine zicând niște arătături a[le] firei. DRĂGHICI, R. 215. Nevoie și -arătătură! DOINE, 6¹⁵. [Plur. -turi.]

— Derivat din arătă, prin suf. abstr. -ătură.

ARĂTEL s. m. (Bot.)

ARĂȚIEL s. m. (Bot.)

= I.) limba-mielului: Bourrache: Borrage officii

nalis. 2.) *atrăţel*: *Langue de chien*, ou *Herbe d'Anât*: *Cynoglossum officinale*. PANȚU, PL. [După BRANDZA, FL. 370 și GRECESCU, FL. 413, 414: *arătîel*, după PANȚU, PL. în sensul 1º și *areţel*.]

— Etimologia necunoscută. Cfr. *atrăţel*.

ARĂTOR, -OĂRE adj. I. 1º. *Labourable, arable*. 2º. *De labour*. II. *Laboureur*. — I. Adj. 1º. „Care se poate ară, care e bun de arat, arabil”. Numai ca atribut la „pământ” sau „loc”. „Săse pământuri arătoare. URICARIUL, XXV, 53. Pământurile ceale arătoare nu se pot agonisi fără de gunoiu. ECONOMIA, 60. Pământul ce se lucrează se zice loc arător; cel rămas nearat un an sau doi: pârlog; dacă pârlogul se învechește: țelină. (Adunații-de-Geormane, în Dolj, și Chiojdu-Bâsca, în Buzău), ap. HEM. 1474. || 2º. „Care se întrebuințează la arat, care trage la plug”. *Vaca steurpă și boii arători... ȚICHINDEAL, F. 187. || II. Subst. (Rar și învechit în acest sens.)*, „Plugar”. *Arător* = „arator”. ANON. CAR. *Arătorul... silește boii săi cei grei la pas*. I. VĂCĂRESCU, P. 18/21. [† și dial.: *arătoriu*.]

— În înțelesul I, e lat. *aratorius*, -a, -um, „care se poate ară, care se întrebuințează la arat” (*boves aratorii* „zum Pflügen gehörig”; cfr. subst. *aratoria* „Ackerland”). În înțelesul II, e lat. *arator*, schimbat și el în **aratorius*, prin substituirea obicinuită în românește a sufixului *-orius* în locul lui *-tor*.

ARĂTORIU, -IE adj. *Aratoire*. — „Care slujește la arat, privitor la agricultură, de plugărie”. (Rar, și numai ca atribut al cuvântului „instrument”, după fran. „instruments aratoires”). *Instrumentele aratoaria sânt foarte primitive*. I. IONESCU, D. 134. [Cu formă româniată, și: *arătoriu*. *Productele manufacturate erau numeroase... un model de o moară... și alte specimene de instrumente arătorii*. ODOBESCU, I, 480.]

— N. după fran. (lat. *aratorius*, -a, -um, idem.)

ARĂTÓS, -OĂSĂ adj. *Imposant, de belle apparence, de belle prestance, superbe*. — (Despre ființe, spec. despre oameni). „Chipeș, impozant, falnic, cu o înfățișare măreață”. *Ștefan Vodă, viind pe un cal foarte arătós și mare... N. COSTIN, LET. I, 133/34. Frumoasă dară și arătóasă la chip și mângâioasă la vedere*. CANTEMIR, ap. HEM. 1564. *Și decât vulturul mai arătóasă aș fi*, idem, IST. 58. [Pre Alexandru Ghica] *l-am văzut și noi: om de fire și arătós*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 193/22. *Eră arătós, nevoite mare: Ai fi pus ochii pe dînsul, d'ar fi fost într'o mie*. ISPIRESCU, L. 352. | (Despre lucruri). *Cetatea lui eră încă nouă și puțin arătóasă*. ODOBESCU, III, 287/9. *Niște curți arătóase și frumoase*. SBIERA, P. 88/5. *Mare-i și frumoasă, Mândră și-arătóasă, Sfânta mănăstire*. TEODORESCU, P. P. 468. *Cum e bradul arătós, Așa-i badea de frumos*. JARNÎC-BĂRSEANU, D. 39. | Fig. *Toate acestea sânt fapte arătóase*. ARHIVA R. I, 159. | „Frumos”. *Fața lui... [eră] veselă și arătóasă*. PISCUPESCU, O. 100. [Negativul: *nearătós*. *Lemnele cele uscate... [sânt] mai bune de ars, dar mai nearătóase*. URICARIUL, I, 347/28.]

— Derivat din *arătă*, prin suf. adj. -os.

ARĂTŪRĂ s. f. 1º. *Labour, façon, culture, labourage*. 2º. *Blé(s), récolte*. 3º. *Terre labourée, guéret, champ*. 4º. *Saison du labour, époque du labourage*.

1º. Munca aratului, „arare, arat”. „Oamenii ce vor fi șezători pe moșiile mănăstirii să aibă a clăcuși 12 zile într'un an, la arătură, la coasă și la secere. DOC. (a. 1744), ap. HEM. Trebuie să muncească la arătura câmpului. ISPIRESCU, U. 24/5. *Fie, neico, câți or vrea. Că tot nu-s ca dumneata, Nici la stat, nici la făptură, Nici la joc, nici la-arătură*. HODOȘ, P. P. 81. După anotimp, se zice: *arătură de primă vară și arătură de toamnă; după numărul anilor de când se trăsese cu plugul peste țelină, arătura se chiamă: de o brazdă, de două brazde, de trei*

brazde etc. HEM. 1475. || Spec. *Loc de arătură* = „loc arător, loc (bun) de arat, arabil”. *După aceeaia au cumpărat însuș Marin un loc de arătură de la Stan-ciul Jaglei... și în Călinet alt loc de arătură, drept 60 de aspri*. DOC. (a. 1579), ap. HEM. 1476.

2º. Bucatele de pe un loc arat și semănat, „recoltă, semănătură”. *Oare-cine den plugari, de va întră în pământul altuia, de-l va ară, să nu ia nemică, nice pentru munca lui, nice pentru arătura*. PRĂVILA MOLD. 1, 2. *Ori, ca și vântul de-apus, când iute s'aruncă'n vârtejuri Peste bogatele țărini și toată-arătura răstoarnă*. MURNU, I. 29.

3º. Pământul care e de arat sau s'a arat; „câmp cultivat, țarină”. *De veneă apa mare, arăturile lui le înecă! ISPIRESCU, L. 206. Puiculiță, floare'n gură! Căncă te văd în bătătură, Imi uit plugu'n arătura, Sapa'nșiptă'n curătură*. ALECSANDRI, P. P. 243/13. *Cine-i ca mine străin? Numai mierla din păduri, Cărsteul din arături*. TEODORESCU, P. P. 283.

4º. Timpul aratului. *Iară plugul nou, ușor, lucrat în hier rumănesc, să hie gata la arătura lui*. JI-PESCU, ap. GCR. II, 259/53.

— Din lat. *aratura*: ital. *aratura*, engad. *aradura*, v.-fran. *areüre*, span. *aradura*, portg. *aradura*.

ARĂV † adj., subst. v. arab.

ARĂVOĂNĂ	† s. f.	} v. ARVUNĂ.
ARAVÓN	† s. a.	
ARĂVÓN	† s. a.	
ARAVÓNĂ	† s. f.	
ARĂVÓNĂ	† s. f.	

ARAVONÍ	† vb. IV ^a (ș. d.)	} v. ARVUNȘI ș. d.
ARĂVONÍ	† vb. IV ^a	
ARĂVONISÍ	† vb. IV ^a	

ARBACÍC	s. m. sing. tant.	} (Bot.) v. arpaglic.
ARBAGÍC	s. m. sing. tant.	

ARBĂLT s. a. (Med. pop.) v. orbalt.

ARBĂNĂȘ s. m. *Albanais, Épirote*. — (Învechit, azi numai în poezia populară). „Albanez, arnăut (acesta din urmă a căpătat însă și alte înțelesuri)”. *Subt sabia lui au plecat Sărbii, Arbănași, Francii, Iverii, Cărdămanii... MOXA, 395. Pir, craiul Epirotilor, adecă a Arbănașilor*. M. COSTIN, LET. I, 14. [În poezia pop. aflăm forma *d'Albănaș*, ap. HEM. 1479.]

— Din sârb. *Arbanas*, idem, schimbat sub influența suf. -aș. (Albanezii din Grecia și cei din Italia se numesc pe sine *Arber*, *Arberëš* sau *Arbenór*. G. Meyer.)

ARBIĂȘ s. a. *Petite baguette de fusil (ou de pistolet)*. — Diminutivul lui *arbiu*, derivat prin suf. -aș. *Și dă-mi ăl fuer al tău, Să-ți dau arbiășul meu*. POP., ap. ȘIO. II, 401.

ARBÎR s. a. v. arbiu.

ARBITRĂGIU s. a. }

ĂRBITRĂJ s. a. }

Arbitrage. — 1º. Judecată a unui diferend, făcută de arbitri, † „eretocrisie, judecata unei pricini ce se face de judecători aleși de amândouă părțile prigonitoare”. POENARU. | 2º. Hotărîre dată de arbitri. || 3º. Spec. (Fin.; sens mai rar). Operație de bancă ce constă în aflarea pieței celei mai avantajoase pentru cumpărarea sau vânzarea valorilor de bursă. *Arbitragiurile sânt calculele, prin care financiarul poate să cunoască mijlocul cel mai avantajos de a-și încasa o creanță sau de a-și plăti o datorie, sau în fine de a specula asupra scrisorilor de schimb*. CLIMESCU, A. 294. [Plur. -trăgii și -traje și, mai rar, -trăgiri și -trăjuri. | Forma *arbitraj* e cea mai des întrebuințată.]

— N. din fran. (ital. *arbitraggio*, idem.)

ARBITRAL, -Ă adj. *Arbitral*. — 1°. (Care este) rostit de arbitru sau de arbitri. *S'a supus sentenței arbitrale*. | 2°. (Care este) alcătuit din arbitri. *Un tribunal arbitral*. *Camera arbitrală de pe lângă Bursa din București*.

— N. din fran. (lat. *arbitralis*, -e, idem.)

ARBTRĂL, -Ă adj., adv., s. a. *Arbitraire*. *Arbitrairement*. — 1°. Adj. „(Ceea ce este) făcut din singura voe a omului, fără a avea regulă sau temeiul firesc“ (POENARU), după liberul arbitriu; după bunul plac (al cui are puterea), care nu vrea să țină seamă de (nici o) lege, „samovolnic, samovolnicește“. *Prin o absolută și arbitrară putere dorește... să-și întărească tiranica sa stăpânire*. (Mold., a. 1848.) URICARIUL, x, 1/2. *Fotoliră cântirile poporului asupra acestei urmări arbitrară*. C. NEGRUZZI, I, 241. *Până când știința însăși nu este terminată, orice clasificare înăuntrul ei este provizorie și arbitrară*. MAIORESCU, L. 120. | (Mat.) *Cantitate arbitrară*: „căreia i se poate atribui o valoare oarecare“. || 2°. Adv. „Samovolnicește“. *Funcționarilor publici nu le este îngăduit a se purta arbitrar cu lumea*. || 3°. Substantivat (subt forma masc.). „Procedere samovolnicească, samovolnicie“. *Vrăjmași a]i arbitrarului, nu vom fi arbitri în judecățile noastre*. DACIA LIT. XI. *N'aș voi să văd guvernul și dinastia... amestecate cu idei de injustiție și de arbitrar*. MAIORESCU, D. I, 175. | (Jur.) „Judecată proprie liberă, nesupusă nici unui articol de lege“. *Cu toate acestea determinarea prefului poate fi lăsată la arbitrarul unei a treia persoane*. HAMANGIU, C. C. 335. [Și: *arbitrării, -ării*. | Ca subst., plur. (rar) -trării și -trării.]

— N. din fran. (lat. *arbitrarius*, -a, -um, idem.)

ARBITRARICĂȘTE adv. *Arbitrairement, en despoté*. — (Învechit). În mod arbitrar, „samovolnicește“. — Derivat din arbitrar, prin suf. adv. (analog) -icește.

ARBTRIU s. a. *Arbitre*. — Voința proprie, puterea de hotărâre (liberă) a omului în faptele sale. [Viața limbii] se produce în majoritate cu forța fatală a legilor naturale, și nu după arbitriul reflecției individuale. MAIORESCU, CR. I, 189. | Spec. (Filos.) *Liber-arbitriu* = libertatea voinței (omenești), puterea suflătească de a se hotări din propria sa voie, după bunul său plac (fără motive). *Sânt secte care neagă omului liberul arbitriu*. LM. [Pronunțat: *ar-bi-tri-u* sau *ar-bi-triu*. | Plur. -bitrii sau -bitriuri. | Prin confuziune cu cuvântul următor (subt influența limbii franceze) și: *arbitru*. Nu este lăsat la arbitru fie-cărui din noi să zică „așa înțeleg eu libertatea presei“; pentru că libertatea presei e una. MAIORESCU, D. I, 168.]

— N. din lat. *arbitrium* „voință, bun plac“.

ARBTRU, -Ă subst. *Arbitre*. — Judecător ales de părțile implicate, care hotărăște după judecata și voia lui, și la a cărui hotărâre părțile se supun de bună voia lor, de obicei fără apel la altă judecată (mai rar, când sânt mai mulți arbitri, cu apel la judecata unui „supra-arbitru“), † „eretocrit“ (POENARU). *Judecata arbitrilor este ca o judecătorie, care nu se supune către altă judecătorie*. PRAVILA (1814), 14. *Dacă toate părțile sânt majori, ele pot conveni să facă vânzarea în fața unui arbitru numit de dinsele*. HAMANGIU, C. C. 176. | Une-ori: „expert“ (numit de tribunal). *Arbitri* = „persoane însărcinate să-și dea părerea într'o afacere; sinonim cu experți“. I. PANȚU, C. C. 289 || Fig. „Judecător suprem, persoană a cărei voință e suverană“. *Dacă soarta l-ar fi pus într'o treaptă mai naltă unde să fie arbitru soartei oamenilor... asupriții... ar fi perdat, perzându-l, un mare sprijin și apărător*. C. NEGRUZZI, I, 244. *Europa cea mare... este arbitru dispunător de statele cele mici*. ap. MAIORESCU, D. II, 185. | Cel de care

atarnă ceva s. care are a hotări cum să fie ceva. *A fi arbitru unei situațiuni, arbitru modii*. *Turcia s'a declarat singura arbitru asupra organizării sale interne*. [Accentuat, după lat., și: *arbitru, -ă*.]

— N. din fran. (= lat. *arbitre*, idem.)

ARBŪ s. a. *Baguette de fusil* (ou de pistolet). — Vârșuța cu care se încarcă pușca sau pușcociul. „Vergeă“. (Cfr răstoc, climpuș). *Se pune în țevă un glonș și se împinge cu arbiul, până ajunge în capăt*. ISPIRESCU, ap. HEM. 1480. [După CIHAC, II, 543, și: *arbir, arghir*; după POLIZU, și: *alibiu*.]

— Din turc. *harbi*, idem.

ARBOR s. m. v. *arbore*.

ARBORĂ vb. I^a. *Arborer*. — „A pune s. a ridică sus, spre vederea tuturor, a înălța (drept) ca un arbore“ (se zice mai ales despre acțiunea înălțării sau desfășurării unui steag). *S'au arborat multe steaguri*.

— N. din fran. (= ital. *arborare*.)

ARBORĂRE s. f. *Action d'arborer*. — Infinitivul verbului *arboră*, devenit abstract verbal.

ARBORĒ s. m. I-II. 1°. *Arbre*. 2°. *Mât*. 3°. *Arbre* (d'une machine). — Cuvântul *arbure*, care se găsește în textele vechi ardelen până prin secol. XVII, rar însă și în acestea, a fost înlocuit de *popor* prin „pom“, „copac“ și pe alocurea prin „lemn“. (Numirea de „arbor“ pe aici nu e cunoscută la *popor*, ci el numește totalitatea arborilor cu un cuvânt: „lemn“. Vermeș, în Banat, ap. HEM. 1481.) În literatura mai nouă s'a introdus arhaismul *arbure* sau neologismul *arbor*, care a primit, prin apropiere de cuvântul cel vechiu, și forma *arbore*.

I. † *Mearseră cătră un arbure și închiră-se pără la pământu...; pravednicului Avram îi pără că dreptu elu se închiră lemnul*. CUV. D. BĂTR. II, 190. *Arburi veșteziți, fără de rod*. N. TESTAMENT (1648) (= copaci de toamnă, fără roadă. BIBLIA, 1688: „arbores autumnales infructuosae“), ap. HEM. 1481. *Satură-să arburii înalți, chedrii Lyvanului*. PSALT. (1651) (= satură-se leamnele câmpului. CORESI, PS.; satură-s'or liamnele câmpului. DOSOFTEIU, PS.: „saturabuntur ligna campi“), ap. HEM. 1482.

II. 1°. *Și nimic iar nu se poate, ca să n'aibă vreun cusur: Arburi, plante, flori și oameni*. PANN, P. V. I, 6. *Acă undă gemătoare, acel arbure jălind, Par'că sânt doi juni prieteni... C. NEGRUZZI, II, 14. Printr'acel hățiș felurit de arburi... miertele și pitigoii șueră*. ODOBESCU, ap. HEM. 1481. *Este drept, că viața n'treagă, Ca și iedera de-un arbore, de-o idee i se leagă*. EMINESCU, P. 224. *Se apropiară de borta arborelui*. RETEGANUL, P. I, 14/15. *Și n'ainte ne-au trimes... Pe crângul cerului, Pe arborele vântului*. MARIAN, N. 468. *Arborele mare Cade tare*. ZANNE, I, 261. || Spec. (Bot.) *Arborele-vieții*: „Arbre-de-vie: Thuia occidentalis“. PANȚU, PL. *Arbore-puturos*: „Vernis du Japon: Ailanthus glandulosa“, numit și *cenușer* (s. v.). idem, PL. | *Arborul de pâne* (*artocarpus incisa*) s'a răspândit din s-estul Asiei în insulele Oceanului Pacific, dând mereu, timp de nouă luni, niște fructe cât peneni de mari. MEHEDINȚI, G. F. 174. || Fig. *Arborele cunoștinței binelui și a răului*: „arbore de la science du bien et du mal“ = „pomul cel oprit“ din rai. | *Arbore genealogic*: „arbore généalogique“ = „descoperirea unui neam făcut în chip de arbore cu ramure“. COSTINESCU. | (Anat.) *Arborul circulator* = totalitatea vaselor prin care circulă sângele. | *Arborul vieții* = o tăietură longitudinală a cerebelului, înfățișând o figură arborizată. | *Arbore enciclopedic*: „arbore encyclopédique“ = tablou în care diferitele părți ale cunoștințelor omenești sânt reprezentate prin niște ramuri care cresc dintr'o tulpină.

2º. (Mar. Franțuzism) „Catarg“. Cfr. TDRG. 482.

3º. (Mecan. Franțuzism) Fusul cel mare, la o masină, axa (de lemn sau de metal) care servește la transmiterea mișcării.

— Din lat arbor, -orem : vegliot *juarbul*, ital. *albero*, friaul *arbul*, sard. log. *arbure*, fran., v.-prov., cat. *arbre*, span. *árbol*, portg. *arvore*. Genul feminin s'a păstrat numai la Portughezi; pretutindeni aiurea e, ca toate numirile de arbori, masculin, gen atestat și în inscripțiuni romane („inter duos arbores“, ap. Georges : *Lexikon der lat. Wortformen*, 61—62). În întrebuițările de subt II, e neologism.

ARBORESCENT, -Ă (Bot.) *Arborescent*. — Care are (s. ia) proporțiile, înfățișarea și însușirile unui arbore, care seamănă a arbore. *Plantă arborescentă*.

— N. din fran. (lat. *arborescens*, -entem, part. verbului *arborescere* „a crește mare cât un arbore“.)

ARBORESCENȚĂ s. f. (Bot.) *Arborescence*. — Starea sau forma unei plante arborescente.

— N. din fran.

ARBORÉT s. a. (Silv.) *Peuplement, totalité des arbres* (ou d'une certaine espèce d'arbres) *peuplant un terrain forestier*. — (Formațiune recentă). Colecțivul lui arbore (derivat prin suf. -et, prin analogie cu vorbe vechi ca „făget“, „brădet“ etc. Cfr. și lat. *arborētum* „loc plantat cu arbori roditori, plantație de arbori“, păstrat la Aromâni subt forma *arborēt* „pădure de stejari, stejăriș“). Totalitatea arborilor (s. a unei anume specii de arbori) ce cresc laolaltă pe o întindere oarecare a unui teren forestier, „masiv de arbori“. *Aici nu este vorba de o modalitate de tratament aplicabilă, fără deosebire, tuturor arborilor din pădurea ce considerăm*. P. ANTONESCU, A. 76. *Cele mai bănuite... au fost arboretele din părțile superioare ale coastelor... Masivele de molid... au suferit destul de mult... Arboretele de fag nu au fost mai puțin încercate de efectele vânturilor violente*. idem, ib. 13. Cfr. sub-arboret.

ARBORICULTÓR s. m. *Arboriculteur*. — Cel care se ocupă cu arboricultura.

— N. din fran. (din lat. *arbor* „arbore“, și *cultor* „cultivator“.)

ARBORICULTURĂ s. f. *Arboriculture*. — Cultura arborilor.

— N. din fran. (din lat. *arbor* „arbore“, și *cultura* „cultură“.)

ARBORIZÁT, -Ă adj. (Petrogr.) *Arborisé*. — Care prezintă arborizații („se zice de unele pietre, la despicarea cărora se văd niște vine în chip de copăcei“. POENARU). *Agată arborizată*.

— N. din fran.

ARBORIZÁȚIE s. f. } (Petrogr.)

ARBORIZÁȚIUNE s. f. }

Arborisation. — Desen natural reprezentând ramuri de arbori (în tăieturi făcute în unele minerale).

— N. din fran.

ÁRBURE s. m. v. arbore.

ARBÚST s. m. (Bot.) *Arbuste*. — Plantă lemnoasă al cărei trunchiu crește mai mic și mai subțire decât al arborilor și se dezvoltă în felul plantelor erbacee. „Copăcel“. *Agrișul este un arbust*.

— N. din fran.

ARBÚZ s. m. (ș. d.) (Bot.) v. harbuz ș. d.

ARC s. a. I. *Arc*; *arbalète*. II. 1º-2º-3º. *Arc*, *arcceau*, *arce*, *cintre*, *voâte*. 4º. *Archet*. 5º. *Couronne nuptiale*. 6º. *Ressort*.

I. Armă primitivă, pentru asvârlitul săgeților. *Că, adecă, păcătoșii întinseră arcuță*. CORESI, PS. (= că, iaca, nedirepții întinseră arcuț. PSALT. 1651; că, iată, păcătoșii încordară arc. DOSOFTEIU, PS. : „quoniam ecce peccatores intenderunt arcum“), ap. HEM. 1485. *Arcuță lui va rămâneă întreg*. PALIA (1582), ap. GCR. I, 36/26. *Am pus nărodul după neamuri, cu sabiile lor, cu fușturile lor și arcele lor*. BIBLIA (1688), 344, 1. [Bogdan-Vodă Lăpușneanul eră] *la călărie sprinten*;... *a săgetare den arc tare, nu putea fi mai bine*. URECHE, ap. HEM. 1486. [Antioh Cantemir] *la primblări și la vânatuiri cu șoimi... imblă... și la arc încă trăgea bine*. N. COSTIN, LET. II, 62/23. *Mușchii i se întinseră ca coarda unui arc*. C. NEGRUZZI, I, 42. *Zbârnă-arcele 'ncordate*. ALECSANDRI, P. II, 16. *Lânci scânteie lungi în soare, arcuiri se întind în vânt* *Și cu noui de aramă... vin săgeți de pretutindeni*. EMINESCU, P. 242. *O pocitanie de om umblă cu arcuț după vânat păsări*. CREANGĂ, P. 244. „*Cornule, ce nu te'n-doi, De-o creangă să te despoiu, Să-mi fac prăjină de boi?*“ — „*Frățiaore Românaș! Creangă lungă, dați-o-aș, Ca s'o faci arc de războiu*“. ALECSANDRI, P. P. 44. *Să ceri de la tată-tău paloșul, sulia, arcuț, tolba cu săgețile și hainele ce le purtă el când eră flăcău*. TSPINESCU, L. 3. || Poet. *În zadar vă mai încercați să întindeți arcuț vieții!* MARCOVICI, C. 87. | (După fran. „avoir plus d'une corde à son arc“ = a avea mai multe mijloace pentru ajungerea scopului.) *Când i se pără că punga nu i se umplă destul de repede, avea și alte coarde la arc*. *Scotea pe Aga în târg cu cântarul și cu falanga...* GHICA, ap. HEM. 1489.

II. P. a. n. l. 1º. Cevă ce are formă încovoiată, ca a unui arc. *Ridică tremurând colțul învelitoare...* *Observă în fugă arcuț sprâncenei și mărimea curioasă a pleoapelor*. D. ZAMFIRESCU, R. 171. *Avea dureri nesuferite în arcuțurile coastelor și arșuri pe șira spinării*. VLAHUȚĂ, ap. HEM. 1489. || *Arcuț ochiului* = „iris“. DDRF.

2º. (Geom.) O porțiune mărginită dintr'o circumferență sau dintr'o linie curbă oarecare. *Lungimea unui arc de curbă nu se poate compară cu lungimea de dreaptă*. MELIK, G. 139.

3º. (Arhit.) Parte adusă în formă de arc, într'o construcție. *În iatacul tănuit Intră, unde zidul negru într'un arc a'ncremenit*. EMINESCU, P. 184. *Se mai văd consolele, pe care se răzimaau arcele bolților*. IORGA, CH. I, II, 17. | *Un candelabru plutea în mijlocul salonului și, legănându-se ușor, mișcă flacărele a trei rânduri de lumânări, care se însuteau, chinăruite de curcube, în lanțurile de prisme ce leagu în arcuiri-arcuiri feșnic de feșnic*. DELAVRANCEA, S. 121. | *Arc de triumf* (s. *triumfal*) = a. (În antichit.) Zidire monumentală formând un mare portic arcuit, împodobit cu baso-relievuri, inscripții etc., clădit pentru trecerea triumfală a unui învingător sau spre a consacra o victorie, un fapt însemnat etc. *Avușile lui Decabal fură duse în Roma, unde serviră la edificarea măreței colonne, a arcuțului de triumf și a forului divului împărat*. ODOBESCU, II, 285. b.) (Astăzi) Construcție decorativă prozorie în formă de arc împodobit cu verdeață, lampioane etc., pe de-asupra unui drum, pentru trecerea unui personaj pe care localnicii vor să-l cinstească în mod deosebit. || Poet. „*Boltă*“. *O, dormi... În mausoleu-ți mândru, al cerurilor arc, Tu, adorat și dulce al nopților monarc!* EMINESCU, P. 17.

4º. (Muzică) (Mai rar în acest sens, numai în popor.) „*Arcuș*“. *Pre lăută se trage cu arcuț, care se smolește cu rășină*. (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 1490. *Se scoală nunul cu ginerele, merge în casă la mireasă și pune sobonul... în harcul lăutarului*. (Recea, în Vâlcea), ap. HEM. 1306.

5º. (Obiceiuri). (Sens rar) „Ghirlandă mică de flori, care se pune în capul mirilor“. *Nu se ține cununat, până ce nu... i-a pus preotul arcuț sau pirosțiile în cap*. SEVASTOS, N., ap. TDRG.

6º. „Resort, dreve“. *Arc de ceasornic* : „Uhrfeder“.

POLIZU, „păr“. | (Mai ales la plur.) „Droturi“. *Un jet pîpernic și dăulat de vechime, avînd... arcurile slăbite și infundate.* TELEOR, ap. TDRG. | Fig. *Munca asta... pîhăvește mîntea și-i slăbește arcurile pentru totdeauna.* VLAHUȚĂ, ap. TDRG. || Spec. „Dretele trăsuri“. *Butci cu arcurile poleite.* FILIMON, C. II, 325. *Căruțe pî harcuri și dă țară.* JIPESCU, o. 69.

[Mai ales pentru „arcurile trăsuri“ și „arcuș“, probabil sub influența țiganilor fierari și lăutari, și: harc. | Plur. în vechime numai arce, azi aproape numai arcuri, cfr. v.-ital. *arcora*.]

— Din lat. arcus (declinat și după decl. II: arqui, arci etc. cfr. Georges, *Lexikon der lat. Wortformen*, 64): alb. *ark*, ital. *arco*, engad. *arch*, sard. *arcu*, v.-prov. fran. *arc*, span. portg. *arco*.

ARCĂ s. f. 1°. *Fondation, soubassement.* 2. *Soutien, protecteur.* — 1°. (Zidăr. Mai ales la plural. Auzit în Târgoviște). „Temelia, fundațiile unei clădiri“. *Cînd se fac săpături pentru arcălele unei case, dai și acum de ziduri vechi, de la curțile domnești ori boieresti de altă dată.* || 2°. † Fig. „Protector“ (mai ales pentru sprijinitorii Domnilor români la Înalta Poartă). Cfr. arcaliu. [Matei-Vodă] *dedesă știre și la arcălele sale, ce avă la împărăție, de sila ce-i făcea Vasile-Vodă.* M. COSTIN, LET. I, 278. *Auzînd Ștefan-Vodă de moartea arcalii lui și a nădejzii lui, adevă a lui Rechiap-Caimacanului... s'au în-tristat până în suflet.* MAG. IST. IV, 35/25. La MARDARIE, L. prin arcă se traduce cuvintele slave „sûlgolnikû“ (=advocat) și „chodata“ (=mijlocitor).

— Din turc. arca „spate, sprijin, protecție“.

ARCĂ s. f. *Arche* (de Noé). — Corabia lui Noe, „chivot“. *Prea fericitul Noe... Și-a tras arca pe uscat și s'a mîntuit de păcat.* MARIAN, NU. 337. | *Arca alianței* = „chivotul legii“, lădița în care Evreii păstrau tablele legii.

— N. din lat. arca, care a pătruns, prin biserică, și în graiul popular (și la Albanezi: *arke*, la Sârbi: *arka*).

ARCĂCIU s. a. (Top.) *Vallée, terrain abrité.* — (Cuvînt dialectal). *Târta, la ciobani, în timp de iarnă, este la un loc îndosît, cum e un arcăciu, adevă vale.* (Rogojeni, în Covurlui), ap. HEM. 1492.

— Din turc. arkađ „versant au pied d'une montagne“. Hasdeu, *Etym. Magn. Rom.* 1492.

ARCĂDĂ s. f. (Arhit.) *Arcade.* — Boltitură, deschizătură în formă de arc, la o construcție, servind adesea ca loc de trecere. *O galerie de arcade, la rîndul de jos.* C. NEGRUZZI, III, 397. *Arcadă triumfală.* ALECSANDRI, P. II, 639. Cfr. arc (3°). [Arc de triumf al lui Constantin cel mare] *atîta namilă de marmură, cu o boltă mare căscată la mijloc și cu alte două arcade mai mici în laturi.* ODOBESCU, I, 71.

— N. din fran.

ARCADĂS † s. m. *Compagnon, camarade*, (fam.) *copain.* — „Tovarăș“. (Singularul exemplu:) *După ce trecuțiu tîptil prin deosebite orașe și țări, nemeriu aici în Vavilon, și astăzi întîlniu la poarta cetății pe acești doi arcadași (frați întru strînităte).* GORJAN, H. I, 143. Cfr. cîrdaș.

— Din turc. arkađađ „camarade, compagnon“ (Zenker, 29; cfr. n.-grec. ἀρκαδάσος „compagnon, copain“. Vlahos, 130).

ARCĂIC, -Ă adj. v. arhaic.

ARCAISM s. a. v. arhaism.

ARCALIU † adj. (*Homme*) *de beaucoup de crédit, (personnage) influent ou puissant* (à la Sublime Porte). — Om cu „arcăle“, „cu spete“, cu influență. *Scrîind această pricină la un icirliu mare, ce eră arcaliu...* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 249. Cfr. arcă.

— Din turc. arkaly „qui a le dos large, bien soutenu, bien protégé“. ȘIO.

ARCĂM s. a. v. alcăm.

ARCĂN s. a. *Sorte de lasso.* — „Funie lungă cu ochiu la unul din căpătăie, cu care herghelgiul prinde calul din herghelie“. COSTINESCU. *Arcanele* au venit la noi de la Tătarii, cărora le slujeau și ca armă de războiu. *Alții, lăsînd caii, au vrut să fugă pe gios, și nici așa n'au scăpat, și, năvălînd și Tătarii, i-au scos cu arcanele de gât mai pre toți.* AMIRAS, LET. III, 118/1. *Să împletească șfară..., să facă un arcan.* DRĂGHICI, R. 87. *Toți călări și înarmați, Cu săgeți și buzdugane și la brăie cu arcane.* ALECSANDRI, P. P. 207. *Sfoara'n nouă că'ndoiă, Ca arcanul o'nmodă și ca lațul o' făcea.* TEODORESCU, P. P. 540. (Către un hoț de cai). „Spune, spune, barbă-sură, Căișorii cum se fură?...“ — „Cu ochiul arcanului...“ idem, ap. HEM. | *A prinde la oaste cu arcanul*: „presser (des soldats)“. *Pe badița Vasile îl prinsese la oaste cu arcanul.* CREANGĂ, A. 8. [Și: harcân s. a., ap. ȘIO.]

— Din tătărăște arcan, idem (rus., rut. *arkanû*, polon. *arkan*).

ARCĂN s. a. *Arcane.* — † Operație misterioasă (a alchimistilor). | P. ext. (Intrebuintat mai ales la plural). „Taină“. *Cipariu a reușit... să pătrunză în arcanele străvechii literaturi naționale.* ODOBESCU, II, 400. [† și alcân = „arcan, ocult“. BARONZI, I, 101/8.] — N. din fran. (lat. *arcanus* „secret, taină“).

ARCĂN s. a. }
ARCANĂ s. f. } (Cor.)
ARCANEĂ s. f. }

Sorte de danse paysanne. — Joc țărănesc (a cărui descriere se găsește la HEM. 1494-1498, reproducut și la PAMFILE, J. II, 17-18. Cfr. și SEVASTOS, N. 280/25). Se joacă, cu mici variante, în Bucovina și în Prahova (*arcan*), în Moldova și la Tușuienii din Vrancea (*arcana*), și în Ardeal (*arcaneă*).

— Cuvintele acestea par a stă în legătură cu *arcan*¹. Și Huțului din Bucovina cunosc un joc numit *arkan*, cfr. HEM. A. II, XIV.

ARCĂNI vb. IV^a. *Prendre au lasso.* — (Formă rară, probabil creată de Alecsandri.) A prinde cu arcanul. *Dar Fulga svârte lațul, de gât îl arcănește* [e vorba de un cal]. ALECSANDRI, P. II, 287.

— Derivat din arcan.

ARCĂR † s. m. *Artisan qui faisait des arcs* ou *marchand d'arcs.* — Cel care lucrează sau vinde arcuri. *Atunce toți se făcuse oșteni... mai mulți fără de arme, că nu aveau de unde-și mai cumpără, că și arcarii sfârșise arcele.* N. MUSTE. LET. III, 50/2. *Am dat și am întărit Cărstii Lateș, arcariiul, a lui direaptă ocină.* URICARIUL, XXII, 361. *Pe podul vechiu, unde șed arcarii.* DOC. (de la Constantin Cantemir), ap. IORGA, S. D. VII, 105. [Dial. și: *arcării*.]

— Din lat. *arcarius*: v.-prov. *arquer*, fran. *archer* „arcaș“, cat. *arquer*, span. *arquero* „fabricant de cercuri, arcaș“, portg. *arceiro* „arcaș“. (Cuvîntul românesc se poate să fie format și de Români, din *arc* și suf. nom. agent. *-ar*.)

ARCĂRIE † s. f. *Faubourg des artisans qui faisaient des arcs.* — „Mahalaua arcariiilor“. *Am dat și am întărit Cărstii Lateș, arcariiul, pre a lui direaptă ocină și cumpărătura..., pre niște case cu pivniță, ce sînt pe podul vechiu, în arcărie.* URICARIUL, XXII, 361/28. — Derivat din arcar, prin suf. *-ie*.

ARCĂȘ s. m. 1°. *Archer, arbalétrier.* 2°. *Pompier ou corps de pompiers* (dans les villages de la Bucovine). — 1°. (Bărbat, în special soldat) care poartă arc sau e înarmat cu arc. *Arcash* = „sagittarius“.

ANON. CAR. *Ismail să făcù arcășu*. BIBLIA (1688), 14, 1. *Cete de arcași și militari venețieni umblă pe uliți*. C. NEGRUZZI, III, 474. *Ei sânt arcașii vrednici ai lui Ștefan-cel-Mare*. ALECSANDRI, P. I, 33. *Se vede că aceștia-i vestitul Păsări-Lăți-Lungilă, fiul săgetătorului și nepotul arcașului*. CREANGĂ, P. 246. | Cu funcțiune adjectivală. *Dar dezrobiți pe iubita-mi copilă...*, *Dacă vă temeți de fiul lui Zeus, de-arcașul Apolon*. MURNU, I. 4. || 2°. Spec. (În Bucovina.) „Pompier la sat“ și, p. ext., „corporația pompierilor de la sate“. *Ieri s'a sfîșit steagul arcașului din Vi-cov*. (Instituțiunea arcașilor e modernă, iar numele e făurit ca o reminiscență a „arcașilor“ lui Ștefan-cel-Mare.)

— Derivat din arc, prin suf. nom. agent. -aș.

ARCĂȘEL s. m. *Archerot*.—Diminutivul lui arcaș, derivat prin suf. -el. (Reconstruit, probabil, după fran. „archerot“: *Arcășel* = „archerot“. PONTBRIANT. „Archerot“ = „mic arcaș, arcășel, epitet ce da lui Cupidon poezii cei vechi franțezi“. POENARU.

ARCĂȘIE s. f. 1°. *L'art de tirer de l'arc*. 2°. *Corps de pompiers* (dans les villages de la Bucovine). — 1°. (Învechit). Arta de a trage cu arcul. *Murad se duce Să învingă'n arcășie pe Ild-Tozocparan*. ALECSANDRI, P. II, 378. *Epoca gloriei noastre militare fu tocmai epoca arcășiei*. HASDEU, ap. TDRG. || 2°. (Azi în Bucov.) „Corporație de pompieri sătești“. Cfr. arcaș.

— Derivat din arcaș, prin suf. abstr. -ie.

ARCĂT, -Ă *Arqué, cintré*. — Adus ca un arc, „arcuit“. *Negreșit, ai ochii negri și sprâncenele arcate*. NICOLEANU, P. 34. *Sprâncenele arcate fruntea albă i-o încheie*. EMINESCU, P. 185. | *Din zidurile arcate răsăreau ferestre strălucite*, idem, N. 14. *Stâlp arcăt: „arc-boutant“*. BARONZI, L. 100/4. *Când un bărbat sau o femeie are sprâncene foarte frumos crescute, în forma unui arc, se zice că are sprâncene arcate*. MARIAN.

— N. după fran. (lat. *arquatus, -a, -um*), ca participiu al unui verb *arcă*, „arcui“, neîntrebuințat. (Dacă am avea a face cu un cuvânt popular, s'ar găsi de bună seamă în poezia populară, ca atribut al „sprâncenelor“.) Cfr. arcós.

ARCĂȚ s. m. (Bot.) v. acaț.

ARCĂȚURĂ s. f. *Arcature*. — Șir de mici arcade decorative (aievea, sau numai aplicate ori zugrăvite pe zid). *Arcătură* = „Bogenstellung“. BĂRCIANU. *Găsim aci [la Curtea-de-Argeș] același sistem de arcături...* *același stil*. GR. TOCILESCU, ap. HEM. 1594. *Arcătura sprâncenelor*.

— N. din fran. (lat. *arcatura, arquatura*, idem.)

ARCĂRIU s. a., s. m. *Affloir*. — *Arcăriu* = „un fel de cute făcută din lemn, care a stat mai mulți ani în apă și apoi s'a petrificat; se ascute cu dînsa bricele“. MARIAN. *Arcer* = „piatra pe care bărbierul ascute bricele“. COSTINESCU. *Arceriu* = „cute de ascuțit coasa“. ȘEZ. II, 126/5. *Arceriu, adecă cute petrificată din arțariu...*; *acest lemn se petrifică, după spusa țărănilor, făcându-se arcăriu pentru ascuțit bricele*. (Galați), ap. HEM. 1500. [Pisocol e] *piatra din care se fac arcere*. ȘEZ. III, 84/21. | Fig. *Și acești noi, de nu-și ascutea mîntea cu arcearele celor vechi, nu ar fi izvodit aflările ce au scos*. LOGHICA (a. 1826), ap. GCR. II, 253/23. [Flur.: *arcere* și *arcəri*. MARIAN. | Și: *alcėriu* s. m. MARIAN.]

— Etimologia necunoscută.

ARCĂȘTE adv. 1°. *En forme d'arc*. 2°. *En bandoulière*. (În Bucov.) 1°. În linie arcuită. *Merge arcăște* = „merge ceva prin prejur, face un încunjur în formă de arc“. MARIAN. || 2°. În felul cum se poartă ar-

cui, „arciș“. *Își puse-tașca arcește și se porni la drum*. Com. G. TOFAN. *Se uită în teasca [= germ. „Tasche“] ce-i atărnă arcește dinainte*. S. BODNĂRESCU, ap. TDRG.

— Derivat din arc, prin suf. adv. -ește.

ARCH- v. ARH-

ARCHIȘ s. m. (Bot.) = jneapăn: *Genévrier: Juniperus communis*. PANȚU, PL., BĂRCIANU, LEON, MED. 44. BRANDZA, ap. HEM. 1502.

— Din rus. *артыш*, idem (cfr. grec. *ἀρκευθος*, idem, HEM. 1502). Cfr. *archit*.

ARCHIT s. m. (Bot.) = viță albă: *Herbe-aux-gueux* ou *Berceau-de-la-Vierge: Clematis vitalba*. PANȚU, PL. *Archit* = „Waldrebe“. BĂRCIANU (care dă și traducerea „Leberkraut“ = „călbază“). După LB., LM. și POLIZU ar fi „brădișorul“.

— Etimologia necunoscută. (CIHAC, II, 635 și HEM. 1502 l-au apropiat de (n.)-grec. *ἀρκευθος* „genévrier, genièvre“.)

ARCIOR s. m. (Bot.) ? (Singularul exemplu:) *Frunzuleană arcior, Ori de mine nu ti-e dor?* SEVASTOS, N. 190/24. [Pronunțat: *ar-ci-ór*.]

— Etimologia necunoscută.

ARCIȘ adv. *En bandoulière*. — (În Bucov.) „Arcește (2°)“. *Arciș, adecă de-a curmezișul pieptului, cum se poartă arcul sau traista*. Com. I. GRĂMADĂ. *Cu teasca [= germ. „Tasche“] arcși atărnată dinainte*. S. BODNĂRESCU, ap. TDRG.

— Derivat din arc, prin suf. adv. -iș.

ARCIT, -Ă adj. *Porté en bandoulière*. — (În Bucov.) Purtat (s. așezat) pe piept în felul cum se poartă arcul. *Coarda arcului arcit peste piept*. S. BODNĂRESCU, ap. TDRG.

— Participiul, devenit adjectiv, al unui verb arcî IV^a, neîntrebuințat.

ARCÓS, -OĂSĂ adj. *Arqué*. — (Învechit) „Arcuit, arcăt, adus în formă de arc“. *Nu numai arcoase sprânceanile-și a-ș[i] rădică, ce și sfaturile... a-ș[i] da*. CANTEMIR, IST. 57.

— Derivat din arc, prin suf. adj. -os.

ARCȘOR s. a. = arculeț. Diminutivul lui arc (derivat prin suf. -șor). *Va'n tinde-al său arcșor*. PANN, E. IV, 142. Cfr. arcușor.

ARCTIC, -Ă adj. (Astr., Geogr.) *Arctique*. — „De (la) miază-noapte, septentrional, boreal“. *Polul arctic*. CANTEMIR, IST. 132. *Polul boreal sau arctic*. CULIANU, C. 74. *Oceanul arctic, mărginit de Asia, Europa și America, este al patrulea ocean al planetei*. MEHEDIŢI, G. F. 57. | Substantivat. *Mute-se arcticul, strămute-se andarticul*. CANTEMIR, IST. 308.

— N. din lat. *arcticus, -a, -um* (= grec. *ἀρκτικός*, de la *ἄρκτος*, lat. *arctus* „ursa“, constelația din apropierea polului nord).

ARCUÍ vb. IV^a. 1°. *Tracer une courbe (en l'air)*. 2°. *(Se) courber en arc, (s')arquer, (se) cambrer, (se) vouër*. — 1°. Intrans. „A desenă sau a face o curbă; a aduce în formă de arc“. *Mâna dreaptă intră, se umplea în semănătoarea atărnată de gât, brațul drept se întindea, arcuea frumos, și din mână pcurau pe pământ boabele de orz bălan, ca niște mărgele*. SANDU-ALDEA, D. N. 287. || 2°. Trans. „A încovăia în formă de arc“. || Refl. „A trage (în mișcare) o linie în forma unui arc“. *Prutul pornește de la apus, și el se arcuește larg, înainte de a curge drept spre Dunăre*. IORGA, CH. I. II, 97. | (Probabil, după fran.) „A se încovăia, a se lăsa (de mijloc), a-și da

mijlocul (POENARU), a se îndoi, a se scovărdă. „Acastă grindă începe a se arcui. COSTINESCU.

— Derivat din arc, prin suf. verbal -ui.

ARCUIRE s. f. *Action d(e s') arcuer, voûter, courber. Courbement, courbure, cambrure, cintrage.* — Infinitivul verbului arcui, devenit abstract verbal. Fereastra aceasta se termină într-o frumoasă arcuire. Cfr. arcatură.

ARCUIT s. a. = arcuire. Participiul verbului arcui, devenit abstract verbal.

ARCUIT, -Ă adj. *Arqué, courbe, cambre, cintré, voûté.* — Participiul verbului arcui, devenit adjectiv. Adus sau încovoiat în formă de arc, „arcat, arcos“. [Tălpigul e] făcut din o scândurică de lemn bortit la capete, în care stau împănute capetele unui băț arcuit. ȘEZ. IV, 114²³. Ogradă, încinsă cu ziduri, înfățișă pe din întru patru șiruri de chiloare cu tinde lungi și arcuite. ODOBESCU, I, 88¹⁹. Avea niște sprincene bine arcuite. ISPIRESCU, L. 78.

ARCUIȚOR, -OĂRE adj. *Qui trace des courbures en arc, des cambrures.* — (Rar.) Adjectivul verbal al lui arcui (derivat prin suf. -itor).

ARCUIȚURĂ s. f. *Courbure, cambrure; cintrage, arceau, voûte, arcature.* — (Rar.) „Arcuire“. PONTBRIANT, BARCIANU. Cfr. arcatură.

— Derivat din arcui, prin suf. abstr. -itură.

ARCULEȚ s. a. *Petit arc.* — Diminutivul lui arc (derivat prin suf. -uleț). *Luă o vită de păr din capul fetei, făcui lațuri și un arculeț, și, dându-le băiatului, le zise: „Cu astea să prindeți păsările, ca să aveți ce mânca.“* ISPIRESCU, L. 335. Cfr. arcșor, arcușor, arcuț.

ARCUȘ s. a. *Archet.* — „Arcuș este o vargă mlădioasă cu capete încovoiate unite prin peri de cal, cu care se cântă pe vioară sau pe un alt instrument cu coarde“. HEM. 1504. *Dacă atinși cu arcușul pe o coardă, ea dă un sunet.* MATOARESCU, CR. II, 392. *Un băiat de țigan... schinginea [vioară] c'un arcuș ce rămăsesse în câteva fire de păr.* EMINESCU, N. 34. *Mă bătea dada pe mine, Să țin arcușul mai bine.* MARIAN, SA. 341. *Lăutari cu arcușele, Țigani cu baroasele.* TEODORESCU, P. P. 135. † *A trage din arcuș (s. cu arcușul) = „a cânta din vioară“: „jouer du violon“. Tu, Fes-roș cu giubea lungă, Din arcuș trage mai tare!* ALECSANDRI, P. I, 68. *Trăgea Dînică cu arcușul, de te ardea la inimă.* GHICA, ap. HEM. 1504. [Plur. -cușe și -cușuri.]

— Derivat din arc, prin suf. dim. -uș.

ARCUȘOR s. a. = arculeț. Diminutivul lui arc, derivat prin suf. -ușor. Cfr. arcșor.

ARCUȚ s. a. = arculeț. Diminutivul lui arc, derivat prin suf. -uț.

ARDALĂC s. a. } v. odalac.
ARDALĂP s. a. }

ARDĂU adj., s. m. *Transylvain, Roumain de Transylvanie.* — (În Munții Sucevii, în Mold.) *Arđau = „Ardelean, Român din Ardeal“.* ȘEZ. II, 22^b/₂₈.

— Poate, din ung. erdélyi „ardelean, transilvănean“.

ARDE vb. III. I. 1°. *Brûler, se consumer par le feu, être réduit en cendres. Brûler, consumer par le feu, incendier, mettre à feu. Cauteriser.* 2°. *Chauffer (un four); brûler (du bois, etc.), employer comme combustible. Brûler, être brûlant (en parlant du soleil). (Refl.) Se réchauffer (au soleil).* 3°. *Brûler, être allumé, éclairer; briller, luire, étinceler, être en incandes-*

cence. Brûler (du pétrole, etc.), employer qqch. pour l'éclairage. 4°. *Brûler (en parlant du soleil), browir, hâler, basaner.* 5°. *Brûler, cuire, calciner (des briques, etc.); laisser brûler (un plat), (refl.) subir un feu trop vif. Marquer au fer rouge. Flamber (une cheminée).* II. 1°. *(Se) brûler, (se) causer une douleur aiguë par le contact du feu. Piquer, produire une sensation qui rappelle celle d'une brûlure ou d'une piqûre.* 2°. *Brûler, avoir de la chaleur, avoir la fièvre, avoir les yeux en feu, avoir les joues brûlantes.* 3°. *Brûler, faire souffrir qqm. (comme d'une brûlure), causer une douleur cuisante (à qqm.). Appliquer (un soufflet), donner (une claque), cingler (d'un coup de fouet etc. violent et inattendu); fouetter au vif (par un mot).* 4°. *Brûler (d'amour, etc.), éprouver une violente passion, désirer ardemment, brûler d'envie (de faire qqch.).* 5°. *Jouer passionnément (un morceau de musique).* 6°. *Être frappé (d'un fait), présumer, se douter (de qqch.), soupçonner (qqch.).*

I. *Ardeea este acțiunea focului: În sobă arde focul.* ALECSANDRI, P. III, 3 = „focul e în acțiune“ — sau acțiunea produsă de foc: *I-a ars casa.* COȘBUC, F. 72 = „casa lui a fost mistuită de foc“. După-ce focul s'a aprins, el arde (innăbușit ori cu pară) până ce se stinge; de asemenea arde un obiect, după-ce i s'a dat foc sau a luat foc. *Au dat foc caselor și arzând casele, așa l-au prins și pre Craiul.* NECULCE, LET. II, 378. *Au intrat în ierbărie și au dat foc, de s'au aprins ierbăria, de au ars și el cu iarba cea de pușcă.* MUSTE, LET. III, 14.

Verbul a arde are funcțiune transitivă, reflexivă și intransitivă.

1°. *Exprimă acțiunea distrugătoare a focului. Intrans. Au arși Țarigradul.* DOSOFTEIU, V. S. 1, 2. *Arșese târgul de giunătăte.* NECULCE, LET. II, 248¹⁶. *Acel foc trebuie să fie de la vre-o corabie ce arde.* DRĂGHICI, R. 19. *Puse scândurile pe foc, de arseră.* ISPIRESCU, L. 65. *Când or găsi motanul scrum, au să creadă că au ars copilul.* CREANGĂ, P. 175. *Clen-guța mohorului Arde'n para focului, Tot arde și nu se stinge.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 123. *Stefar verde, vârful-i arde?* [= „Bujorul“.] GOROVEI, C. 33. *Satul arde, și baba se piaptână!* (se zice despre cineva care se ocupă de lucruri mici ori inoportune, când în jurul său se petrec lucruri grave.) | Poet. (După lat., cfr. „quom arderet Syria bello“. CÉS.) *Tot întru acesta an 1685... ardea războiul între Poloni și între Turci.* ȘINCAI, HR. III, 140³. | Absol. *A ars aseară la vecin-mieu.* | (În Transilv., după germ. „es brennt“:) *Arde!* = „s'a aprins!“ s., săriți, foc, foc!“: „au feul!“ || Trans. (refl.) (Subiectul e „focul“). *Foc înaintea lui... merge și arde împrejur vrăjmașii lui.* CORESI, E. 30¹³. | (Mai ales în blesteme și în imprecățiuni, adesea spuse fără intenție rea, sau în mod șagalnic). *Arđă-l focul fuior, că încâlcit e!* ALECSANDRI, T. 907. *Dar ce frumoasă se făcui Și mândră, arz'o focul!* EMINESCU, P. 271. *Arđă-l focul de bărbat! A venit aseară beat.* ALECSANDRI, P. P. 361. *Pentru'o pușcă, arz'o para. Îmi lăsaui locul și țara.* JARNÍK-BĂRSEANU, ap. HEM. 1509. | Fig. *Iar de nu-ți grăi cu drept, Arde-v'ardorul în piept!* POP., ap. HEM. 1509. | *Vărsând pară cuptoriul afară, arsă de umori 70 de oameni.* DOSOFTEIU, V. S. 21¹. *Și ce mai rău ar face o stea, un comet mare, Care să arză globul Ș'ai lui locuitori!* ALEXANDRESCU, M. 6. *Cum de nu cade trăsnetul, să arđă pe niște asemenea necredincioși?* C. NEGRUZZI, I, 49. *Ceia ce vor aprinde casa omului... pre unii ca aceia să-i arđă în foc.* PRAVILA MOLD. 13. | (Când subiectul e omul, avem și sensuri derivate, precum:) „a nimici, a distruge prin ardere“. *Ceia ce făcui farmăce adură-și cărțile și le ardea întru toți.* COD. VOR. 6¹/₂ (= *ceia ce făcuse farmece, strângându-și cărțile, le arseră înaintea tuturor.* N. TESTAMENT, 1648; *aducând cărțile, le ardea înaintea tuturor.* BIBLIA, 1688: „apportèrent leurs livres et les brûlèrent devant tous“). *În țara ungurească intrând, ardea și pradă tot ce le ieșea înainte.* CAN-

TEMIR, HR. 147. *Sultanul au și slobozit Tătarii în pradă, a ardere și a prădare satele și a le robire. NECULCE, LET. II, 393. Te rog, arde scrisoarea pe care ți-am trimis-o!* | „A consumă (prin ardere)“. *De-aș fi știut ca s'amă, Nu mi-aș fi pierdut somnu, Și m'aș fi culcat de vreme, N'aș fi ars atâtea lemne.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 98. || P. ext. „A cauteriză“. *Mi-am ars cu lapis niște negei.*

2°. Exprimă acțiunea focului de a încălzi sau a doborî. Trans. „A încălzi (cuptorul)“. *Arzându foarte tare un cuptor, o osândi ca să se arunce într'insul.* MINEIUL (1776), 146^{1/2}. *Când a fost de sărutat, Ea m'a pus la frământat; Când a fost să-mi stâmpăr dorul, Ea m'a pus să arz cuptorul!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 105. (Cfr. a aprinde cuptorul.) | „A încălzi cu ceva“. *De cănd s'au scumpit lemnele, ard în casă cărbuni.* || (Despre soare.) Intrans., refl. și trans. *Arde soarele* = „e căldură mare“. PAMFILE, J. II. *Arde (s'a iuțit) soarele: semn de ploaie.* ZANNE, P. I, 77. | † „A se încălzi (la soare)“. *Vădză pre acest om, arzându-să în soare.* DOSOFTEIU, V. S. 102, 1. | (În Transilv., după germ. „die Sonne hat ihn gebrannt“) „A bate“. *L-a ars soarele la cap și a căpătat insoltațiune.*

3°. Exprimă acțiunea de a lăuna a focului. Intrans. „A lăuna“. *Ardeau două mari policandre.* C. NEGRUZZI, I, 60. *Arde'n candelă-o lumină cât un sămbure de mac.* EMINESCU, P. 192. *Arde luminița bine; Cine mi-i drag nu-mi vine. Arde lumina pe masă; Ar veni, dar nu-i acasă.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 138. | „A răspândi o lumină intensă, a sclipi, a străluci“. *Hurmuzul pământului arde în salba ei de mărgăritare.* EMINESCU, N. 70. *Când te văd zămbind copilărește, Se stinge-atunci o viață de durere, Privirea mi-arde, sufletul îmi crește...* idem, P. 50. *Îi arde plânsul în priviri.* COȘBUC, B. 120. *Mândra seceră la grâu, năframa i-arde la brâu, Mândra seceră seceră, Năframa i-arde cu pară.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 124. „Arde de trandafiri“, se zice despre o grădină cu trandafiri mulți. Com. CÔRBU. || Trans. „A întrebuiță ceva pentru lăunat“. *De când avem în oraș instalații de lumină electrică, nu mai ard petrol.*

4°. Exprimă acțiunea de a pârli a focului (s. a unui centru de căldură). Trans. „A pârli, a înnegri“. (Se spune despre soare). *Cumu-i un călătoru ce îmblă și călătorește cale multă, și-l arde soarele și-l pălește zăduvul.* VARLAAM, ap. HEM. 1507. *Fagilor, umbroșilor, Faceți-mi un pic de umbră, Să mă umbresc cu-a mea mândră; Că am mândră tinereță, Tinereță și gingășe, Și îi arde soarele Pieptul cu măgețele!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 20. (Cfr. ars de soare.)

5°. Exprimă acțiunea alteratoare a focului. Trans., refl. și intrans. *Bobotaea i-au arsă, de i-au făcut zgură.* DOSOFTEIU, V. S. 130, 1. | Spec. *Ard cărămidă (făcută „cuptor“), spre a o înroși.* PAMFILE, J. II. | (Despre bucate.) A se strică prin faptul că a stat prea mult la foc. *Eu la joc, mama la joc, Pogacea se arde'n foc.* ȘEZ. IV, 232^{1/2}; cfr. DOINE, 82^{1/2}. | *A arde cu fierul (roșu)* = a face (la animale, arbori, etc.) un semn cu un fier roșu, ars în foc; fig. (despre oameni) „a înfieră, a stigmatiză (pe cineva)“. | *A arde un coș* = a-l curăți, prin arderea funinginei depusă pe pereții lui.

II. Când obiectul pasiv al arderii e omul, avem mai adesea sensul: „a pricinui (în cineva) s. a avea (în sine însuși) o durere vie prin atingerea cu focul, sau fig. a produce ori a avea o senzație analogă“.

1°. Prin atingere cu focul sau cu un obiect incandescent sau fierbinte. Trans. *M'ai arsă cu focul.* DOSOFTEIU, V. S. 46. *Pară de foc îmblă într'insii, de-i arde[ă] și muncită.* CUV. D. BĂTR. II, 330. *Îi arseră spinărea cu frigări arse în foc.* MINEIUL (1776), 73^{1/2}. | Refl. *Aruncându-vă în var nestins, nici de cum nu v'ați arsă.* idem (1776), 76^{1/2}. „De ce mi-am făcut clește? Ca să nu mă ard“, zicea ea. CREANGĂ, P. 5.

Cine s'a ars cu ciorbă, suflă și în iaurt. ZANNE, P. I, 476. | „A se opări“. *A se arde cu apă fierbinte*: „s'e-chauder“. PONTBRIANT. | P. ext. *Urzica îl arde pe mâni și pe obraz.* CONTEMPORANUL, III, 782.

2°. Intrans. „A produce sau a avea senzația unei călduri (fierbințeli) sau a unei arsuri intense, a avea friguri“. *Am luat-o de mână — mână ei arde — și am pus-o lângă mine.* C. NEGRUZZI, I, 50. *În gându-mi trece vântul, capul arde pustiit.* EMINESCU, P. 258. *Copilul, când are [boala] „de moleți...“ arde (e aprins) și geme.* ȘEZ. IV, 27^{1/4}. *Ochii ți-ard și ți-arde fața.* ALECSANDRI, P. P. 46. | *Îi ard obraji de rușine.* | Absol. *De ce arzi așa? Ai friguri?* || P. oet. *Azi ard hainele pe mine, Mi-e greu capul, ca de lut.* COȘBUC, B. 10. *Subt pasurile mele simțiiu arzând pământul,* ALEXANDRESCU, M. 31. || Refl., adesea impers. „Mă arde'n spate“, zise fata. EMINESCU, N. 22. *Mă ard ochii*: „les yeux me cuisent“. PONTBRIANT. || Trans. (fig.) *Și ochii mari și grei mă dor, Privirea ta mă arde.* EMINESCU, P. 268. || Absol. În opoziție cu „a îngheță“. *Iur duh dă-i tu, Zamolxe, semântă de lumină, Din duhul gurei tale, ce arde și îngheață.* idem, P. 207. † A-i arde cuivă călcăile s. tălpile (după cineva) = a) a fi fără astămpăr, zorit în afaceri; b) (sensul cel mai obișnuit) a fi îndrăgostit tare de cineva (cfr. a i se aprinde călcăile). Cfr. ZANNE, P. II, 33 și 444.

3°. A produce senzația unei dureri intense, ca de o arsură. Trans. *Le-am pierdut, și... gândul... mă arde, mă munceste.* KONAKI, P. 102. *Si-au potolit setea care îl arde.* DRĂGHICI, R. 40. *Of, Gheorghies mamă, tare mă arzi!* CONTEMPORANUL, V, I, 293. || Spec. (fam.) *A arde pe cineva* (cu biciul, etc.) sau *a-i arde cuivă* (o palmă) = „a-i da una sau mai multe lovituri repezi și neașteptate (care produc o senzație ca a unei arsuri)“. *Acuși vă ard câteva jorđii prin folul cea, de v'a trece spurcatul!* CREANGĂ, A. 128. *Eu dau să fug pe fereastă, El strigă: „Ian stai, nevastă!“ Și-mi mai arde câteva, Spatele de-mi răsună.* MARIAN, SA. 5. *I-au ars o palmă bună.* SBIERA, P. 260^{1/2}. [În jocul „focul“] *unul pune palma stângă... [și] își astupă ochii...; alți băteți... îi trag câte o palmă peste palma lui... Bătutul, dacă găcește pe cel care l-a ars, e înlocuit.* PAMFILE, J. I, 285. (Cfr. a pârli.) || P. ext. Trans. și refl. „A (se) păcăli, a fi păcălit; a (se) înșelă, a pierde (într-o afacere)“. *Prietenul d-tale s'a ars rău, cu prețul ce a dat!* | *A arde pe cineva cu vorba*: „a-l pune cu botul pe labe“. PAMFILE, J. II. | *Și simplu a arde* (fiind subînțeles „cu vorba“). „A păcăli“. *Dar știi că m'ai ars, Haldeule, zise părintele Duhu, luându-și tălpășița, Dunăre de mánios!* CREANGĂ, A. 141. Cfr. a (se) frige.

4°. Fig. „A (se) aprinde de... a fi cuprins de un sentiment puternic (mai ales dureros)“. Intrans., trans. și refl. *A arde să... = „a nu mai putea de nerăbdare sau de dor să...“* *Ardem să isprăvim lucrul mai curând.* POPOVICI-BĂNĂȚEANU, ap. TDRG. | *A arde de dor, de iubire, de nerăbdare etc. = „a fi cuprins de un sentiment viu („nestins“) de dor, iubire, nerăbdare“ etc.* [Zgărciții] *ardă de iubirea argintului.* VARLAAM, C. 239, 1. *Arzându-se de răvna dumnezeiască...* MINEIUL (1776), 50^{1/2}. | *Inima sau sufletul (se) arde de ceva sau îi arde cuivă* (ca să facă ceva): *Inima ta arzându-se de dragostea mirelui tău...* idem (1776), 26^{1/2}. *Unde zăream Grecul, Mult îmi arde sufletul, Pân'ce-i rețezam capul.* ALECSANDRI, P. P. 89. *Pentru cine... se arde sufletul meu?* PANN, N. E. I, 82. „Oh!“ strigă, „îmi arde sufletul!“ C. NEGRUZZI, I, 164. *Dragă mi-e lelița 'n gioc; Când se leagăna cu foc... Unde-aruncă-un ochișor, Arde sufletul de dor.* ALECSANDRI, P. P. 337. *Câte focuri ard pe lume, Nici unu nu arde bine, Cum arde inima 'n mine!* POP., ap. HEM. 1511. *Vai, vai, vai, inima mea! Mult se arde și se frige Și n'are gură să strige.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 213. *Când gândesc, mândră, la tine, Nu mai am inimă 'n mine. Puțintică ce mai este,*

Nu mai e de vreo nădejde; Puținică ce-a rămas, Mi s'a fript și mi s'a ars! idem, 144. (Variantă: Puținică ce-a rămas, S'aceea de dor a ars. MARIAN, ap. HEM. 1511.) | Nevasta, cum văzu așa, o arși la inimă și zisă: „Ce făcuși, Ilie?” ȘEZ. III, 78. || „A produce un sentiment de adâncă plăcere”. Trăgea Dinică cu arcușul, de te ardea la inimă. I. GHICA, ap. HEM. 1511. † A-i arde cuivă (de s. a ceva, s. să facă s. a face ceva) = „a simți o dorință sau trebuință arzătoare după ceva, a fi preocupat în acel moment de ceva, a avea gândurile la...” Mie nu-mi ardea de dînsul. GORJAN, H. IV, 135. Lui îi ardea să se ducă. CARAGIALE, S. 58/14. Lui nu-i ardea de mâncare. ISPIRESCU, L. 262. „Uf, ce anost! Cine-i asta?” într'un colț se ntrcabă două. „De, închipu-i/e]-ți, săracul!... De povești ne arde nouă?” VLAHUȚĂ, P. 137. Îmi arde a înșurătoare. PAMFILE, J. II.

5°. Trans. Ca și „a trage”, „a zice”, „a arde are une-ori (rar) sensul de „a cânta cu pasiune”. Unul... sună... clopotul, altul trage buhaiul, altul mai încolo zice de jele, ori îmi arde câte o horă din fluier. ȘEZ. III, 180/23.

6°. (În Transilv.) (Refl.) Fig. „A fi izbit deodată de un fapt sau de un gând neașteptat (ca de ceva care te arde), a-și da cu bănuiala, a bănuii ceva”. Nimeni n'a știut ce însemnează povestea aceea..., numai servitoarea împăratului îndată se arse, căci a fost cum înfeles ceva despre... copiii... îngropați, iar întâmplările cu perii... îi erau cunoscute. RETEGANUL, P. I, 36/26. „Ai cui sânt copiii aceștia așa frumoși?...”. — „Sânt din lume, înălțate împărate”. — „Dar unde merg?” — „Merg în lume, să-și caute părinții”. Atunci se arse împăratul, că pot să fie copiii lui. idem, P. I, 39/.

[Prez. ind. și conj. ard, să ardă și arz, să arză. Aor. arseiu (arom. arșu, megl. arș); part. ars; ger. arzând; imper. arde! mai rar: arzi! Soră ticăloasă, Arzi în foc nestins, De noi trei aprins, Și te fă tăciune. ALECSANDRI, P. P. 118/20.]

— Din lat. ardeo, arsi, arsum, *ardere (în loc de ardere, conservat în v.-fran. ardoir) : vegl. ardâr, ital. ardere, engad. arder, sard. log. ardere, v.-fran. și prov. ardre, cat., span. și portg. arder.

ARDEASCĂ s. f. Sorte de jeu paysan. — Tacerea unui foc în ziua de Bobotează și jucarea tineretului împrejurul lui se numește „ardească”. MARIAN. Cfr. SE. I, 211.

— Etimologia necunoscută.

ARDEIĂ vb. I. 1°. Assaisonner avec du piment, sau-poudrer de piment, pimenter. 2°. (Refl.) S'irriter. 3°. (Intrans.) Piquer. — 1°. Trans. „A presăra cu ardeiu (pisat), a pune ardeiu în ceva, a da bucatelor gust de ardeiu”, cfr. COSTINESCU. || 2°. Refl. „A se irita, a se mânia lesne, a se iuți lesne, a se necăji repede, a-și ieși numai de cât din fire”, cfr. POLIZU, PONTBRIANT. || 3°. Intrans. „A produce senzația unei pișcături, a pișcă (la limbă)”, cfr. LM. [Pronunțat: ar-de-iă.]

— Derivat din ardeiu.

ARDEIĂRE s. f. Action de pimenter, de s'irriter, de piquer. — Infinitivul verbului ardeia, devenit abstract verbal. [Și: ardeiăre. | Plur. -ieri.]

ARDEIĂȘ s. m. Petit piment ou poivre-rouge. — Diminutivul lui ardeiu, derivat prin suf. -aș. TDRG.

ARDEIĂT, -Ă adj., adv. 1°. Pimenté. Qui prend aisément la mouche, irascible, irritable. Piquant, brulant. 2°. Avec beaucoup de piment. A un prix salé. — Participiul verbului ardeia, devenit adjectiv și întrebuințat și ca adverb. 1°. A dj. Ardeiat = „iuțit prin ardeiu; | fig. supărăcios, necăjicos, care se supără, se aprinde, se turbură lesne”. COSTINESCU. | P. ext. Care ustură (ca ardeiu), „pișcăcios”. Ion își răzbună pe biata Șarga, care simțea câte două-trei sichiuri ar-

deiate de biciu. V. A. URECHE, ap. TDRG. || 2°. A dv. „Cu (mult) ardeiu”. Mi-a plăcut să mănânc ardeiat și sărat; acum trebuie să beau lapte și să mănânc fără pic de sare! | Fig. „Cu preț exagerat, scump” (ca și „sărat”, „pipărat”). A vinde ardeiat : „vendre très cher ou un prix salé”. ZANNE, P. V, 658.

ARDEIĂ s. f. (Bot.) = ardeiu. (În Transilv.) HEM. 1515.

— Derivat din ardeiu, prin suf. -că, după analogia lui piparcă.

ARDEIĂRE s. f. v. ardeiăre.

ARDEIETURĂ s. f. Action de pimenter. Épice ou substance piquante (comme le piment). — „Ardeiăre”. | „Ardeiu pisat, substanțe pișcăcioase (ca ardeiu)”. Atunci Miu ce făcea? Pe Grec ce mă-l deslega, Doi băieți apoi puneă, Cu cuțitu/l] să-l cresteze, Cu sare să-l presăreze, Cu sare și-ardeiături, Pîn acle tăieturi. ȘEZ. IV, 133^b/14. [Plur. -turi.]

— Derivat din ardeia, prin suf. abstr. -ătură (devenit -etură, după palatală).

ARDEIU s. m. (Bot.) Piment ou poivre-long: Capsicum annum. Le fruit du poivre-long. — Plantă erbacee din familia Solanaceelor (introdusă în Europa în s. XVI, din America tropicală), ale cărei fructe se întrebuințează la gătit sau ca salată. Se mai numește pipăruș (Mold.), pipărușcă (Bucov.), pipărișă, pipărușă, piparcă, paprică (Transilv.), piper-roșu, piper-turcesc, ardeică. Să nu mai răsără muștar și ardeiu. MAG. IST. IV, 364/13. || P. ext. Fructul acestei plante. Ceapa, ardeiu, hreanul sânt aprinzătoare. PISCUPESCU, O. 194. Eră... gras și gros ca un butoiu...; fața lui: fața sfeclei; nasul lui: ca un ardeiu roșu. ISPIRESCU, U. 104/11. Despre oameni foarte vioi, mai ales despre copii neastâmpărați, se zice: „e iute ca ardeiu”. HEM. 1516. A pune ardeiu peste rană : „jeter de l'huile sur le feu”. | (Cui.) Salată de ardei. Ardei umpluți. | În Transilv. ardeiu pisat s. măcinat (făina de ardeiu) se chiamă paprică. | „Soiurile ardeiului: gras, măceasă, nemțesc și răsucit”, ap. HEM. 1515.

— Derivat din arde, prin suf. -eiu. (Cfr. usturoiu de la „ustură”, cfr. și rut. česnokii „usturoiu”, din česati „a ustură”).

ARDELEAN, -Ă și -CĂ adj., subst. I. De Transylvanie, transylvain. II. 1°. Danse paysanne. 2°. Habitant de la Transylvanie, Transylvain. Roumain de Transylvanie. — I. Adj. Care e din Ardeal. Trimițând craiul înainte pre boiar/i] ardeleani, căți cu el eră împreună... venit-au Costandin-Vodă. R. GRECEANU, ap. GCR. I, 334/4. Câte fete ardelene, Toate-s negre la sprâncene. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 28. || II. Substantivat. 1°. (Cor.) Ardeleana, Ardeleanca și Ardeleanul, un joc țărănesc, originar din Ardeal, descris la HEM. 1523-1530. „Ardeleana” e numele unui joc care mai are în Transilvania și alte numi... după finituri, ca : „abrudeana”, „hafešana”, „someșana”, etc.; în Banat „lugošana”. AL. POP, ap. HEM. 1523. Românii noștri se disfacează cu acest danț, numit aice „ardelean”, a căruia pasuri și melodie se asemănă cu danțul tarantela ca doi gemeni. G. ASACHI, ap. HEM. 1528. Ardeleana știu s'o joc. DOINE, 130/11. (Cfr. ardeleneasca, ardelenește.) || 2°. Locuitor din Ardeal. Pre Ardeleni, [Moldovenii] nu-i lăsa să odihnească, ce pururea le făcea nevoie. URECHE, LET. I, 98. | Spec. Român din Ardeal. Neamul Moldovenilor. Munteanilor, Ardeleanilor... cu toți, cu un nume, Români să chiamă. CANTEMIR, HR. I, 87. | Care e de neam din Ardeal, care se trage din Ardeal (devenit adesea nume patronimic). Și am scris eu, popa Nicola Ardeleanul, care am fost scoțător de cărți la țiparele domnești. DOC. (a. 1639), ap. HEM. 1521. Baba Leanca, Ardeleanca, fine Bucureștii cu descântece.

ZANNE, P. VI, 542. [Femininul *ardeleană* e întrebuințat mai ales în funcțiune adjectivală, iar fem. *ardeleancă* mai ales în funcțiune substantivală.]

— Derivat din Ardeal „Transilvania“ (< ung. *Erdeley*, din *erdő* „codru, pădure“), prin suf. gent. *-ean* (la fem. *-eancă* și *-eancă*).

ARDELEANCĂ adj. fem., s. f. v. ardelean.

ARDELENĂȘ s. m. *Petit Transylvain*. — Diminutivul lui ardelean, derivat prin suf. *-aș*.

ARDELENCUȚĂ s. f. *Petite Transylvaine*. — Diminutivul lui ardeleană, derivat prin suf. *-uț*. Cfr. ardelenuță.

ARDELENEȘC, -EĂSCĂ adj., s. f. *De Transylvanie. Danse paysanne*. — Ardelean, din s. de fel din Ardeal; de Ardelean, în felul Ardelenilor. Adj. *Trei voinici ardelenești, Pe trei cai brașovenești*. MARIAN, ap. HEM. 1522. *Venî-ar timpul să vie, Ca Românul iar să 'nvie, Și de hoți să măntuiască Țara lui ardelenească*. ALECSANDRI, P. P. 311. *Cătu-i țara românească, Nu-i ca fata ardelenească*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 31. *Așă-i jocul românesc, Cu strigăt ardelenesc*. idem, D. 359. || (Cor.) Substantivat sub forma feminină: *Ardeleneasca* = „ardeleana“. *Jocul „ardeleneasca“ se zice la noi și „ciobănașu||“*. (Coșereni, în Ialomița), ap. HEM. 1527. *Jocul cel mai lăfit în Ardeal este așă numitul „joc românesc“, care, în unele locuri (mai cu seamă dincoace de Olt, în țara Oltului și în țara Bârsei), se numește și „ardeleneasca“*. „Ardeleneasca“ este unul din jocurile cele mai originale și mai pline de viață. JARNIK-BĂRSEANU, D. 475. (Cfr. ardelean (2°) și ardelenește.)

— Derivat din ardelean, prin suf. adj. *-esc*.

ARDELENEȘTE adv., subst. *À la manière des Transylvains, à la transylvaine. Danse paysanne*. — În felul sau după obiceiul Ardelenilor; ca în Ardeal. *Vorbește ardelenește* = în dialectul ardelean. | (Cor.) Din locuțiunea: *a jucă ardelenește*, s'a născut adverbul substantivat *ardelenește* = „ardeleana, ardeleneasca“. „Ardelenește“ este un joc ciobănesc, aruncând picioarele peste ciomag și strigând fel de fel de vorbe. (Albești, în Muscel), ap. HEM. 1527. *La danțul numit „ardelenește“ sau „ungurește“ se cântă: „Ungurean cu suman scurt...“* (Bistricioara, în Neamțu) ap. HEM. 1527. Cfr. SEVASTOS, N. 280/20; PAMFILE, J. I, 266.

— Derivat din ardelean, prin suf. adv. *-ește*.

ARDELENUȚĂ s. f. *Petite Transylvaine*. — Diminutivul lui ardeleană (derivat prin suf. *-uț*). *Poaie verde de sălcuță, Săracă ardelenuță...* POP., ap. HEM. 1521. Cfr. ardelencuță.

ARDEOĂNE s. f. (Bot.) v. iorgovană.

ARDERE s. f. *Action de brûler. Brûlement; embrasement; incendie. Cuisson* (des briques, etc.); *chauffage* (d'un four, etc.); *échaudure*. — Infinitivul verbului arde, devenit abstract verbal. *Să întorcă Radul-Vodă toată prada și arderea câtă făcuse în țara Moldovii*. URECHE, LET. I, 148. *Ca săgeata au mers focul, cât n'au văzut nimene ardere așă îngrabă*. MUSTE, LET. III, 76. *Gerilă potopeă pădurile prin ardere*. CREANGĂ, P. 246. | „Incendiu, foc“. *Pomenirea arderii cei mare...* DOSOFTEIU, v. s. 1, 2. || *Arderea cărămidei*. | *Arderea unui cuptor*. | „Opărire“. *Ardere cu apă fierbinte*. PONTBRIANT. || † (După grec. *ὀλόκαυστος*, din *ὄλος* „tot“ și *καίω* „ard“:) *Ardere-de-tot* = „o jertvă la Evrei: holo-caustum...; das Brandopfer“. LB. *Să aduseră ardere de tot lui Dumnezău: ...vîței 1000, berbeci 1000...* BIBLIA (1688), 307, 2 (: „ils sacrifièrent des sacrifices à l'Éternel“). Cfr. ars.

ARDEVÂN s. m. *Transylvain?* — (În Mold.) „Ardelean“? *Nu-i ficior de merean,... Da-i ficior de ardevan, Peste-o sută-i căpitan, Și te-a duce prin puștii, Un(de) nu-s fete, nici copii*. ȘEZ. I, 10/21.

— Poate, un derivat din ardău, prin suf. gent. *-an*.

ARDEZIE s. f. (Min.) *Ardoise*. — Șist argilos, albastru-cenușiu, care se poate lesne despărți în foi, în plăci subțiri (din care se fac tăblițe sau plăci de scris și de acoperit casele, condeie pentru scris pe plăci, etc.).

— N. după fran. (lat. *ardesia*.)

ARDICĂ vb. I (ș. d.) v. ridică ș. d.

ARDIOAIE s. f. (Bot.) v. iorgovană.

ARDIȘTE s. f. *Arsin*. — (În Zarand.) *Se chiamă argiște* [= ardîște], *pe unde a ars pădurea*. ap. HEM. 1748. Cfr. jăriște.

— Drivat din arde, prin suf. loc. *-iște*.

ARDOÁN s. m. (Bot.) v. iorgovană.

ARDOARE s. f. *Ardeur*. — „Căldură sufletească mare, infocare; foc (în sens fig.), aprindere, înflăcărare, răvnă fierbinte; infierbințea, patimă (în sens bun)“. *Cu lacrimi și cu ardoare Să port am făgăduit La gramazi sante metanii*. C. NEGRUZZI, II, 75. *Geisa și... Sfântu|| Ștefan... [erau] renumiți prin ardoarea cu care ademeneau în Panonia numeroase cădruri de Sași*. HASDEU, I. C. 19. *O sărută cu... ardoare*. EMINESCU, N. 64. *De ce oare, Când viața e scurtă, această ardoare Nebună de doruri ce vrem a 'mplini?* OLLĂNESCU, H. O. 160. [Pronunțat: *ar-doa-re*.]

— N. după fran. (lat. *ardor, -orem*.)

ARUVIE † s. f. v. hardughie.

ÁRE s. f., vb. v. arie; avea.

AREÁL s. a. *Étendue ou espace de terre, aire*. — (Întrebuințat mai ales la Români din Austro-Ungaria). Suprafață a unei întinderi mai mari de pământ (moșii, provincii, țări etc.) exprimată în ari. [Și: *ariál*. SBIERA, F. s. 401.] Cfr. arie².

— N. din germ. *Areal* (= lat. *arealis*, -e „de arie“, substantivat).

AREÁPĂ s. f. v. aripă.

ARÉCIU s. a. v. hareciu.

ARÉL s. m. (Bot.) *Laser-à-feuilles-larges: Laserpitium latifolium*. — (În Bucov.) Citat la HEM. 1539, după Alth, *Hauptbericht für Bucovina*. Cfr. Zmeoaiă.

— Etimologia necunoscută. Hasdeu, *Etym. Magn. Rom.* 1539 se întreabă: „nu cumvã să fie mai curând ‚*Arum latifolium*‘, de unde s'ar explicã *arel*, ca diminutiv din *ar?“

ARÉNĂ s. f. *Arène*. — (Antic. romană) Partea, așternută cu nisip, din centrul unui circ sau unui amfiteatru, unde se țineau lupte de gladiatori, de atleti sau de fiare sălbatice. | P. ext. (mai ales la plural) Întreaga clădire a unui asemenea amfiteatru. *Arenele romane*. | Fig. „Loc de luptă (de idei)“. *Toată lumea se aruncă în arena politică*. C. NEGRUZZI, I, 335. *Artiști, poeți... Acum deschisă voi priviți Arena naintării*. ALEXANDRESCU, M. 202.

— N. din fran. (= lat. *arena*, „nisip“) Cfr. dubletul arină².

ARENDA vb. I^a. *Donner* (ou prendre) à bail ou à ferme, affermer, amodier. — „A da în arendă, a închiria un bun rural“. *Această osebire la înălțarea*

veniturilor lesne s'ar dovedi și cu prisos, când moșiile s'ar arenda prin licitație. URICARIUL, V, 356/3. | (Mai rar.) „A lua în arenda”. [În Transilv. arândă. | † arândăului vb. IV^a. Moșia... arândăului... s'ua dat cel puțin cu două mii de galbini mai jos de cât face. I. IONESCU, D. 354. | † arendăului vb. IV^a. POLIZU.] Cfr. sub-arenda.

— Derivat din arenda.

ARENDA s. f. *Ferme, bail. Fermage.* — Arenda este, ca și „chiria”, o cesiune, în schimbul unui preț și pe un timp determinat, a unei averi mobile sau imobile sau a unui beneficiu, făcută către cineva de către proprietar. În timpul mai nou arenda e, mai ales, o locație de fonduri rurale (ca moară, cârciumă, în deosebi însă pământ pentru agricultură sau creșterea vitelor — și cuvântul e întrebuitat mai cu seamă în Muntenia; în Mold. se zice, în loc de arenda, posesie), iar chiria o locație de edificii, de prăvălii sau de teren urban. | În arenda se dă, se ia sau se ține ceva, iar arenda se răspunde (= se plătește). *Inchirierea sau arenda este tocneala... când zidirea noastră sau rodurile și veniturile pământului nostru le dăm altuia cu cutare preț, în cutare soroc, ca să le stăpânească.* CARAGEA, L. 22/7. *De s'ar afla... orice fel de datorie de pe arendele care au ținut... Dima, se leagă dumneaei Drădiși Evuța a răspunde, și ia asupra dumneaei să plătească.* DOC. (a. 1776, Făgăraș), ap. IORGA, S. D. XII, 93. *Doritorii de a lua în arenda aceste moșii... să se arâte aice în Iași.* URICARIUL, XI, 321/18. [Grecii] vând arende moșiilor mănăstirești cu tocneală necinstită. ZILOT, ap. HEM. 1541. *Toate posturile se iau în arenda pe trii ani.* ALECSANDRI, T. 1341. [Mărginenii] sânt cei mai buni negustori români din tot Ardealul, și din stupul lor ei se răspândesc prin toate satele încunjurătoare, ținând cârciume... și bolți, luând în „arândă”, scoțând... atât pe Sasul vechiu, cât și pe Jidovul nou. IORGA, N. R. A. I, 200. | Fig. *Moldavia se făcu o arenda ce se vinde celui ce da mai mult.* C. NEGRUZZI, I, 277. || P. ext. se numește arenda (cfr. chirie) și prețul dat în schimbul unei cesiuni. *S'au învoit ca arenda să fie plătită în două câștiuri.* [Plur. arende și arendi. | La Românii din Ungaria și pe alocurea și în Țara-rom.: arândă. *Budicii au avut să iaie dominiul Făgărașului în arândă.* DOC. (a. 1815, Sibiu), ap. IORGA, S. D. XII, 204. | Vorbea mereu], ca și când ar fi luat în arândă vorba. ȚICHINDEAL, F. 203. | În Banat și în Oltenia, după TDRG., arindă.] Cfr. posesie.

— În România cuvântul a pătruns, pe la începutul veacului trecut, prin Ruși: arenda; în Transilv. îl găsim ceva mai de timpuriu și e luat de la Unguri: arenda. Se găsește și la Sârbi, Bulgari și Poloni (arenda), unde, ca și la noi, a devenit popular, relativ de curând, fiind introdus din apus (lat-med. arenda, cfr. ital. *rendita*, fran. *rente*, span. *renta* < **rendita* = lat. *reddita*), dimpreună cu instituțiunea „arendării”. Cfr. CIHAC, II, 3; HEM. 1540; Weigand, *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie*, 1902-1903, I, 90. *Formele arândă, arindă se datoresc sau curentului latinist sau, dacă trecerea lui en > an s'a întâmplat în graiul poporului, poate să fie cauzată de o apropiere de cuvinte veci ca „rând” etc.* Cfr. dubletul orândă.

ARENDA r. s. m. = arendaș. *Afară de aceasta, arendașul cel vechiu, fiind stăpân pe moșie, cine l-ar silă ca să păgubească pășunea de pe miriști?* I. IONESCU, C. 66. Cfr. dubletul orândar.

— Derivat din arenda, prin suf. nom. agent. -ar.

ARENDARE s. f. *Action d'affirmer, d'amodier; affermage, amodiation, bail.* — Închirierea sau arenda, devenit abstract verbal. *Se chiamă... „arendare” locațiunea fondurilor rurale.* HAMANGIU, C. C. 359. [În Transilv. arândăre. | † arândăuire, arendăuire. *Termenile de arendăuire a moșiilor sânt*

de 3 și 5 ani. I. IONESCU, D. 135. | † arenduire. *De neapărată trebuință ar fi a nu se mai zăbovi arenduirea moșiilor mănăstirești.* URICARIUL, V, 345/16.]

ARENDAȘ s. m. *Fermier.* — Persoană care ține în arenda ceva (mai ales o proprietate agricolă de oarecare întindere). (Cfr. chiriaș, posesor.) *Chiriașul sau arendașul veri-ce va zidi sau va preinoi la lucrul ce l-au închiriat, fără știrea stăpânului, cheltueala este a sa.* CARAGEA, L. 23. *La ce să mai trăim? Pământ păstrat cu sânge un arendaș grec să ni-l ia?* ZILOT, CRON. 82. *Vine-un car cu patru boi, încărcat cu păpușoiu, Dindărățul carului Arendașul satului, Lipitoarea dracului.* TEODORESCU, P. P. 296. | Fig. *Moldavia se hotărî de apanașii Fanarioșilor. Un veac se mulse țara de acești arendași.* C. NEGRUZZI, I, 277. *Țăranul paște vaca și arendașul o mulge.* (Com. din Rătești, Argeș. Cfr. ZANNE, P. V, 14, unde, printr'o eroare de lectură, e tipărit, în loc de arendașul, „arendașul”, formă trecută apoi și în glosarul volumului respectiv.) [În Transilv. și pe alocurea și în Țara-românească, arândăș. IORGA, S. D. XII, 186 (a. 1772, Făgăraș). | Femininul mai ales arendașită, mai rar arendașoaică, v. c.]

— Derivat din arenda, prin suf. nom. agent. -aș, sau luat de-a-dreptul din ung. *arendás*.

ARENDAȘEL s. m. *Petit fermier.* — Diminutivul lui arendaș (derivat prin suf. -el). „Arendăș al unei întinderi de pământ mai mici”.

ARENDAȘESC, -EASCĂ adj. *Appartenant au fermier, dépendant du fermier.* — „De arendaș, care aparține unui arendaș, cum au arendașii”. *Dintr'o potecă lăturașă... izbucni în drumul mare o brăscuțită arendașescă, târîtă de trei călușei.* ODOBESCU, I, 384. *În bălătura casei arendașești ardea un foc mare.* CONV. LIT. IX, 34, ap. TDRG. [La fem., și: arendașască. | În Transilv.: arândășesc.]

— Derivat din arendaș, prin suf. adj. -esc.

ARENDAȘESTE adv. *À la manière des fermiers.* — În felul sau după obiceiul arendașilor, ca arendașii. [În Transilv. arândășește.]

— Derivat din arendaș, prin suf. adv. -ește.

ARENDAȘÎ vb. IV^a intrans. *Être fermier (de son état).* — (Cuvânt rar.) „A fi arendaș, a face pe arendașul”. *El nu mai voia să arendașască. Eră hotărît să se mute la București.* SANDU-ALDEA, D. N. 211.

— Derivat din arendaș.

ARENDAȘIE s. f. *État ou métier du fermier. Affermage.* — Profesiunea de arendaș. *Îndulciți de câștigurile, ce se realizează cu arendașia, ei nu pot să se lase de a fi și fermieri, măcar că au devenit acum proprietari.* I. IONNESCU, D. 216. | „Exploatarea (unei moșii) prin arendași”. *Arendășia Pierde moșia.* ZANNE, P. V, 15. [În Transilv.: arândășie. BĂRCIANU.]

— Derivat din arendaș, prin suf. abstr. -ie.

ARENDAȘÎT s. a. = arendașie. Participiul verbului arendași, devenit abstract verbal. *O să mă las de arendașit, că tare mi s'a mai urit cu el!*

ARENDAȘITĂ s. f. 1°. *Femme d'un fermier. 2°. Fermière.* — 1°. Nevastă de arendaș, „arendașoaică”. 2°. (Mai rar). Femeie care ține ceva în arenda. [În Transilv.: arândășită.]

— Derivat din arendaș, prin suf. motiun. -ită.

ARENDAȘOAIICĂ s. f. = arendașită (1°). (Termin mai familiar de cât „arendașită”, și numai cu eroul de „nevastă de arendaș”). *Înlăuntrul [trăsuri] erau grămădite o mulțime de arendașoaiice gătite și împodobite.* ODOBESCU, I, 384. [În Transilv.: arândășoaică.]

— Derivat din arendaș, prin suf. motiun. -oaică

ARENDAȘOIU s. m. (*Gros*) fermier (terme de mépris). — Augmentativul lui arendaș (derivat prin suf. -oiu și întrebuințat mai ales cu o nuanță de despreț sau de ironie). *Cu toate silințele puse de uneltele arendașoilor jidani... noi nu credem în posibilitatea unei asemenea schimbări.* NEAMUL ROMÂNESC, III, 1856.

ARENDAȚ s. a. = arendare. Participiul verbului arenda, devenit abstract verbal. *Sânt oameni care trăiesc din arendațul moșiilor.* [În Transilv.: arândăt.]

ARENDAȚ, -Ă adj. *Donné ou pris à bail, affermé, amodié.* — Participiul verbului arenda, devenit adjectiv. „Dat (sau—mai rar—luat) în arenda“. *O moșie arendață.* [În Transilv.: arândăt.]

ARENDAȚOR, -OARE subst. *Celui ou celle qui donne à bail, qui afferme.* — (Formațiune cărturărească, aproape neîntrebuințată). Adjectivul verbal al lui arenda (derivat prin suf. -ator), întrebuințat ca substantiv. Persoană care dă în arenda. [Accentuat și: arendațor. BARCIANU. | Și: arendațor.]

ARENDAȚORIE † s. f. = arendașie. CODICA CIV., ap. CIHAC, I, 15.

— Derivat înt arendațor, prin suf. abstr. -ie.

ARENDAȚI † vb. IV^a (ș. d.) v. arenda ș. d.

AREOLĂ s. f. *Aréole.* — I. (Anat.) Cearcănuț (ca o arie mică, pe care pielea are o culoare mai negricioasă) din prejurul sfârcului țatei. | (Med.) Cearcănuț roșiatec din prejurul unui punct inflamatoriu. | „Cearcănuț (la lună)“. || II. (Anat.) Spațiu mic pe care-l lasă între ele fibrele țesutului celular.

— N. din fran. (lat. areola „arie mică“.)

AREOLĂR, -Ă adj. *Aréolaire.* — (Anat.) Cu (sau în formă de) areole(II). *Țesut areolar.*

— N. din fran.

AREOLĂȚ, -Ă adj. (Anat.) *Aréolé.* — Care are areole. *Perii stelați, mai areolați...* GRECESCU, FL. 68.

— N. după fran. (ca participiu al unui verb areolă neîntrebuințat.)

AREOMETRIC, -Ă adj. (Fizică). *Aréométrique.* — De areometrie, cu privire la areometrie. *Scări areometrice.*

— N. din fran.

AREOMETRIE s. f. (Fizică). *Aréométrie.* — Partea fizicii care se ocupă cu determinarea densității corpurilor cu ajutorul areometrelor.

— N. din fran.

AREOMETRU s. a. (Fizică). *Aréomètre.* — Instrument pentru determinarea densității corpurilor, mai ales a lichidelor. *Aparatul de care ne servim pentru a determina densitatea unui corp solid... se numește areometrul lui Nicholson.* PONI, F. 61.

— N. din fran. (compus din grec. ἀραιός „subțire, rar (la țesătură), puțin dens“ și μέτρον „măsură“.)

AREOPĂG s. a. *Aréopage.* — (Antic. greacă). Tribunalul suprem al vechilor Atenieni (care-și țineau ședințele pe colina lui Ares), însărcinat cu judecarea pricinilor criminale cele mai grave (și vestit în vechime pentru dreptatea și înțelepciunea hotărârilor ce da). | Fig. Adunare (avea ori inchipuită) de oameni învățați etc. care hotărăsc ceva în mod suveran. *Întrebările limbistice și ortografice se hotărăsc în ael areopag al științei* [= Academia Română] *prin votare.* MAIORESCU, CR. I, 345. *În fața areopagului european* [= congresul de la Berlin, din 1878], *guvernul nostru se află redus la insuficiența parti-*

dului său. idem, D. II, 124. [De-a-dreptul după grec. și: † ariopág. *Iară ficiorul au mers la ariopag, adică la maghiștratul.* MSS., ap. GCR. II, 357/5. | Plural: -paguri.]

— N. din lat. areopagus (= grec. ἄρειος πάγος „colina lui Ares“: Marte, zeul războiului).

AREOPAGIT s. m. (Antic.) *Aréopagite.* — Membru al areopagului.

— N. din fran. (= lat. areopagites < grec. ἀρειοπαγίτης.)

AREOSTIL s. a. (Arhit.) *Aréostyle.* — Colonadă spațiată.

— N. din fran. (= lat. aréostylus < grec. ἀραιόστυλος, din ἀραιός „rar“, și στυλος „sălp, coloană“.)

AREPĂ s. f. v. aripă.

AREȘCĂ s. f. *Pile, revers d'une monnaie* (dans le jeu de hasard „pile ou face“). — „Dos, revers“, fața opusă celei cu figură (cfr. arol(ă)) a unei monete. (Cuvânt întrebuințat la un joc de copii, care constă în aruncarea în aer a unei monete, ca să se „aleagă“, după cum moneda a căzut cu dosul ori cu fața în sus.) *O piesă de cinci bani, aruncată în aer, eră să hotărască.* — „Arolă sau areșcă“ — „Arolă“, ceruiv eu. *A căzut „areșcă“: noi trebuia să mijim.* TAFRALI, S. 102. *Flăcăul... puse banul între degete..., apoi îl zvârlă cu putere în sus... „Areșcă!“ strigă ră câțiva, fugind spre locul unde căzuse banul... „Arol!“ strigă el.* DUNĂREANU, CH. 19-20. [Și: reșcă (Buzău etc.), rișcă (București).]

— Etimologia necunoscută.

AREȘT s. a. 1°. *Arrêts, emprisonnement, détention* (dans une maison d'arrêt), *prise de corps.* 2°. *Prison, maison d'arrêt.* — 1°. Acțiunea de a pune pe cineva în închisoare (din porunca unei autorități); „popreală, închisoare“. *Se află sub politicesc areșt.* URICARIU, VII, 85/21. *Areștul preventiv în materie de presă este interzis.* HAMANGIU, C. C. XVII. || 2°. P. ext. Clădirea sau încăperea în care sânt ținuți cei areștați, „închisoare“, (pop. fam.) „gros“. *L-au dat în mâna catanelor nemțești și, vindu-l la areșt, au săzut acolo.* RADU POPESCU, MAG. IST. IV, 61. *Areștul școalei. L-a dus la areșt.* [Plur. *areșturi.*] Subt înfluența pronunției germane (din armată) și: † arești s. m., arește. *Numai cât va veni jup[ân] Radul la Sibii, îndată îl va pune la arești.* DOC. (a. 1737, Râmnic), ap. IORGA, S. D. XII, 37. *L-au dat în mâna cătanelor, carii l-au pus în arește.* ȘINCAI, HR. III, 251/10. | De aci, în Transilv., în graiul soldaților (și prin aceștia apoi și în popor) ariște s. f. (prin apropiere de cuvinte cu suf. -iște) și ariștă s. f. *L-inchiseră în ariște (temniță).* FRÂNCU-CANDREA, M. 237. *Bag la ariștă.* I.B. Cfr. FRÂNCU-CANDREA, M. 97.]

— N. din germ. Arrest (ital. arresto), idem. (Formele areșt și ariște se găsesc, pe lângă areșt, și la Sârbi).

AREȘTĂ s. f. vb. I^a. *Arrêter, mettre aux arrêts, mettre en état d'arrestation, détenir.* — A pune mâna pe cineva spre a-l duce la închisoare (din porunca unei autorități), (pop., fam.) „a băga la gros“. *Sânt însărcinați a ne areșta.* C. NEGRUZZI, III, 462. | † (În Transilv.) și: areștălu. *Nicium mirean, afară de noi, să aibă putere de a areștălu sau prinde pe cineva.* ȘINCAI, HR. III, 59/5. | † și: areștin. *Porunci ca să ne areștească.* GORJAN, H. IV, 34. *A doua zi se areștuiră capii opoziției.* BĂLCESCU, M. V. 44. *Să m'areștească (aga)!* ALECSANDRI, T. 1342.]

— Derivat din areșt (după fran. arrêter; la scriitorii mai vechi prin suf. -ălu și -ui, obișnuite la românizarea cuvintelor nouă).

AREȘTĂLU † vb. IV^a v. areșta.

ARESTANT, -Ă subst. *Détenu, -nue.* — Persoana ținută în arest, pusă la popreală, închisă (din porunca unei autorități). *Nu mă voi întinde a descrie modul lucrării minelor și starea arestanților.* C. NEGRUZZI, I, 312. *Un convoi de soldați eră însărcinat a conduce la închisoarea Snagovului o sumă destul de însemnată de arestanți.* ODOBESCU, I, 386. Cfr. arestat.

— N. din germ. Arrestant.

ARESTARE s. f. *Arrestation, arrêt, détention.* — Infinitivul verbului arestă, devenit abstract verbal. *Mandat de arestare.* [† și: arestuire. *Scrie poronca de arestuire și de surgun a lui Radu.* ALECSANDRI, T. 1407.]

ARESTAT s. a. *Arrêts, arrestation.* — Participiul verbului arestă, devenit abstract verbal. *Cine are puterea, să nu se grăbească cu arestatul.*

ARESTAT, -Ă adj. *Arrêté, mis en état d'arrestation.* — Participiul verbului arestă, devenit adjectiv. *Prințul, mandarinii și clienții săi fură destituiți și arestați într-o clipă de poporul adunat și ieșit ca din pământ.* NICOLEANU, P. 104. [† și: arestuit. *Fiecare arestuit să fie înfășoșat în vreme de 24 ceasuri.* URICARIUL, X, 8/30.] Cfr. arestant („Arestat” e cineva în momentul când e luat spre a fi dus la închisoare; „arestant” e cel care e ținut la închisoare, în urma unei condamnări judecătorești.)

ARESTUI † vb. IV^a (ș. d.) v. arestă ș. d.

ARET s. m. sing. tant. I. *Garde (militaire).* *Avant-poste; défense, rempart* (fig.). II. *Parage, endroit, contrée, entour, alentours.*

I. † (La scriitorii vechi din Moldova) „Pază militară, gardă”. *Dumitrașcu-Vodă... noaptea... au ieșit din obuz, cam pe furis, cu Moscalii, cari erau de aretu pregătur dinsul.* N. COSTIN, LET. II, 121/37. *Și-au luat lupul vornicul ziua bună de la vezirul, viind la tabără... cu Haidar Aga a Hanului, pre carele apoi l-au lăsat pentru aretul taberii, că tot încă nu se potolise Tătarii bine cu pradă.* idem, LET. II, 127. *Să-i trimiță Moscali, să-i fie aret, să nu-l apuce Turcii să-l mazi-lească.* idem, LET. II, 341/35. | P. ext. „Avant-poste (de apărare)”. *Puternicul împărat ne-au trimis cu oaste la această cetate, la Hotin... să ținem locul și cetatea aceasta și să purtăm de grijă și de aret să fim cetății Cămenia... ca să fim raiatii țării Moldovii, ce este supt ascultarea Împărăției, de aret și de apărare despre Leși.* NECULCE, LET. II, 223/10. | „Apărare”. *Pus-au de au îngrădit cu gard târgul Iași, ca să fie aret, când ar mai veni vr'un podiaz.* N. MUSTE, MAG. IST. III, 64/30. *Și este acel schit un loc de aret sfintei episcopii, fiind la pădure... și pădurea să fie întreagă, să fie de aret și de sprijineală, fiind de margine.* DOC. (a. 1761, Iași), ap. TDRG. [Pentru accent, cfr. „Să se observe că pasagele... din cronicari... au fost colationate de noi cu manuscrisele din Academia Română... și pretutindeni am găsit arêt, adică cu e tonic deschis”. HEM. 1557.]

‡ (Astăzi, în Ardeal). **ÎN ARETUL** (cuivă s. a ceva) = „în potruva, în contra cuivă s. a ceva”: „contre, à l'encontre de”. *În aretu vântului* = „obviam vento...; vor dem Wind”. LB. *Stare în aretu cuivă* = „gegen einem gerade oder in gerader Linie stehen”. BUDADELEANU, ap. HEM. 1543. *În arătul vântului* = „dem Winde entgegen, gegen den Wind”. BĂRCIANU.

II. (Astăzi, în Banat, în Transilv. și în Mold.) „Par-tea locului, ținut”. *Domnul nostru Isus Hristos și cu Sf. Petru... odată merg la fară, cam în aretul unde eră fratele cel mai mare cu turma.* POP., ap. HEM. 1543. || Cu deosebire în locuțiunea în aretul cuivă s. a ceva = „în preajma, în împrejurimea, în cuprinsul cuivă s. a ceva”: „à l'entour de, aux environs, dans l'enceinte (d'un lieu)”. *Aret (tonul pe a) =*

„preajmă, împrejurime”, în locuțiuni, ca: *locuește în aretul meu. Fugi din aretul meu! Să nu te mai văd în aretul meu!* (Hafeg). REV. CRIT. III, 86. *Aret* = „împrejurime, jur, preajmă”, d. e.: *în aretul casei.* (Năsăud). BUGNARIU, N. *Aret* = „Umgebung”. (Oravița-montană.) JAHRESBER. III, 313. *Aret* = „împrejurime, apropiere”: *săd în aretul livezii* = „șed în preajma livezii”. (Munții Sucevii, Mold.) ȘEZ. II, 126/6. *Aret (cu tonul pe a de la început), înseamnă în graiul bănățnesc: alentours, environs, Umgebung, Umgegend, de ex. Am văzut pe Petri ieri im-blând în aretul casei tale; în aretul acesta nu am auzit să fie văzut cineva pe acel lotru; în aretul meu (persoanei mele) nu știu să se fie arătat omul acela despre care este vorba.* MANGIUCA, ap. HEM. 1542. *O slugă bătrână... spune, că a văzut... noaptea ceva strălucind în aretul buturugii.* REV. CRIT. I, 42. *Prin arietul* [citește: aretul] *retezatului umblau ofiterii împărătești în ruptul capului, ca să găsească pe păcurarul Căndafi.* POPOVICI-BĂNĂȚEANU, M. 168. | Fig. *A imblă în aretul cuivă, d. ex. fecior după fată* = „a se învărti pe lângă cineva, a-i da târcoale”. (Orlat, în Transilv.), ap. HEM. 1543: „tourner autour de qqn”. *Și-a bătut capul, că oare de ce n'o lasă tatăl-său în aretul (= cuprinsul) grădinei aceleia?* RETEGANUL, P. V, 68/13. [Accentuat: *aret.* | În Băița, Hunedoara: *ariat d. ex. Nu-mi tot umblă în arietul meu!* = „nu-mi umblă în aret, împrejur”. VICIU, G.]

‡ (Fam.) Se întrebuințează, în Brașov, numai în expresia **a-i fi cuivă aret** = „a se simți bine și sigur”: „se sentir bien, être à son aise” (în sensul germanului „sich heimlich fühlen”), mai ales negativ, redând, în acest caz, întocmai ideea exprimată prin germ. „unheimlich”: *Nu știu de ce, da nu mi-e aret să rămân desară singură acasă. Aicea numi-e aret; e prea întunec.*

— Etimologia necunoscută. (Se pare că forma primitivă a cuvântului e cea atestată de BĂRCIANU: *arăt*. În cazul acesta am avea a face cu un substantiv postverbal din arătă. *Vin în arătul cuivă* ar însemna deci „vin în vederea cuivă, în regiunea pe care cineva o stăpânește, de jur împrejur, cu privirile”. Din sensul acesta s'a putut ușor desvoltă terminul militar „regiune păzită” și apoi „pază”. Și expresiunea „mi-e a ret” amintește întocmai pe „mi se arată (v. arătă II, 50)”, iar explicarea lui BUDADELEANU, care accentuează cuvintele „gerade oder in gerader Linie stehen” ne aduce aminte de lat. *rectus*, care e cuprins în etimologia lui *arătă*. Când cuvântul a ajuns să însemneze „regiunea s. locul de jur-imprejurul cuivă”, el s'a întâlnit cu un alt cuvânt, care avea un înțeles analog, cu *arie* (cfr. Un copil... a intrat în *aria* calului; calul l-a călcat în picioare. DELAVRANCEA, ap. TDRG. 483), așa că el s'a putut simți ca un derivat în -et al acestui cuvânt, precum e bunăoară sinonimul *préjmet* un derivat din „preajmă”. Astfel s'ar explica forma *aret*, cu e în loc de *ă*, și cu accentul schimbat.)

ARÉT s. m. (Zool.) v. arete¹.

ARETĂRIU s. m. *Gardeur de béliers.* — (Prin Banat și prin părțile învecinate). *În August se despart berbecii de oi și atunci se zic areți, iar cei ce-i păstoresc se zic arețari.* LIUBA-IANA, M. 110. *Poporul nostru numește berbecul și aret, iară pre păstorul lui arețariu.* (Sina, în Transilv.), ap. HEM. 1544.

— Derivat din areți (pluralul lui arete; cfr. *dințat, îngândurat* etc.), prin suf. nom. agent. -ar-. (Cfr. lat. *arietarius*).

ARÉTE s. m. (Zool.) I. 1°. *Bélier* 2°. *Mâle* (propre à la reproduction). II. 1°. *Bélier* (constellation). 2°. *Bélier* (machine de guerre). *Bélier, mouton, sonnette* (instrument pour enfoncez les pilotis).

I. (Învechit, azi-nouă prin Ban. și prin părțile în-

vecinate din Oltenia și Transilv.) 1°. Berbece (neju-gănit și nebatut). *Berbecele nescobit să zice „arete“*. (Vânju-mare, în Mehedinți), ap. HEM. 1544. *Poporul nostru numește berbecul și „aret“*. (Sina, în Transilv.), ibid. 1544. *Rădică-voiu țite cu tămăie și arefi, rădică-voiu țite boi cu vătui*. DOSOFTEIU, PS. (=voiu innălta ție cu myrosenno de berbeci. PSALT. 1651: „offeram tibi cum incenso et arietibus“), ap. HEM. 1545. *Capră tretină și areate tretin*. DOSOFTEIU (= și berbeace tretin. BIBLIA, 1688), ap. HEM. 1545. *Țapi și arefi suindu-se pre oi și pre capre... BIBLIA (1688), 22, 2. În fruntea a tuturor arefiilor ieși*. CANTEMIR, IST. 232. *Trei țapi mari și douăzeci arefi*. URICARIUL, XVI, 209 $\frac{1}{2}$. *Mieii... cari sânt berbecuți și nu sânt de areate, se jugănesc*. ECONOMIA, 90. || Prin părțile, pe unde cuvântul „berbece“ (când nu i se adaogă „bătut“ etc.) are același sens, *arete* a căpătat alte nuanțe de sens, d. e. *Arete* = „berbece mare și frumos“. (Năsăud, în Transilv.) REV. CRIT. II, 96. | „*Harete*“ se zice la berbece de doi ani. (Bistrița, în Mehedinți), ap. HEM. 1544. | *În August se despart berbecii de oi și atunci se zic „arefi“*. LIUBA-IANA, M. 110. „*Arieți*“ [citește: afēți] se zice la berbeci de când se aleg dintre oi până se lasă iar între oi, la Sânt-Mihailu. (Hațeg, în Transilv.), ap. HEM. 1544.

2°. P. ext. *Arete* se spune nu numai la berbeci, ci și d. ex. la găini. Se zice d. ex. „cocoșul ăsta l-om lăasă de arete, adevă de prăsilă, pe când ceilalți sau se taie sau se vând. Com. CORBU. (Cfr. la Arom. cu funct. adj.: *birbec areati, cal areati*. Com. PAPAHAĞI.)

II. Fig. 1°. (Astron.) † Constelațiunea zodiacului care coincide cu echinoctiul de primăvară. Astăzi, „berbece“. *Vârful munților aceloră subț zodia aretelui se află*. CANTEMIR, IST. 138. (Sensul acesta nu pare a fi fost popular niciodată.)

2°. (În arta militară a antichității și a evului mediu). „Berbece“, mașină de războiu terminată printr-un vârf de fier în formă de cap de berbece, cu care se izbeau zidurile și porțile cetăților asediate. *Areate* = „un fel de bolovani cu care, bătând zidurile cetăților, sfărâmă“. CANTEMIR, IST. 8. *Voi monarhia leului cu fel de feluri de arefi și mihanii a o izbi... nu v’afi săturat*. Idem, IST. 327, ap. TDRG. | P. anal. „Berbece, maiu mare“. *Ariețe* = „o unealtă de bătut pari, pocimpui : fistuca...; die Ramme“. LB. (Probabil latinism.)

[Și: arēt (singular analog din plur. arefi), harēte. Forma *ariete* e sau latinizantă (LB.), sau transcrisă greșit în loc de *arete* (așa și la Weigand? JAHRESBER. III, 313.)]

— Din lat. *arles*, **aretem* (= *arietem*): genovez *aeo*, franco-provençal *arei*, prov. *aret*.

ARĒTE s. m. (Ornit.) v. herete.

AREȚEL s. m. (Bot.) v. arățel.

ARĒU s. m. (Bot.) *Réveille-matin: Euphorbia helioscopia*. — *Areu* = „laptele-cânelui“ (s. v.). LIUBA-IANA, M. 109. *Frunzulică de areu, Rău a lăsat Dumnezeu, Să ia frumos pe urit, Să trăiască amărit*. POP. (Vâlcea). *În Muntenia, fețele, pentru ca să le crească părul, sau contra căderii părului, întrebuițează o buruiiană pe care o numesc „areu“*. (*Areu* = „alior, laptele-cânelui, laptele-cucului“). GRIGORIU-RIGO, MED. I, 40. *Forma „areu“ se aude în Banat (Maidan, comit. Caraș-Severin) și în Oltenia (Pelești, în Dolj)*, ap. HEM. 1675. || După PONTBRIANT, *areu* = „cărâu“ (= „chimen“). [Și: *ariu*. *Ariu* se zice la laptele-cânelui. (Hațeg), ap. HEM. 1675. *Ariū* = plântă veninoasă, numită și laptele-cânelui (Țara-Hațegului). REV. CRIT. III, 86. *Laptele-cucului sau ariu*. (Drajna-de-sus, Prahova), ap. HEM. 1675.]

— Etimologia necunoscută. (Cfr. alior, cu care pare a fi înrudit etimologiceste.)

ARFĂ s. f. (s. d.) v. harfă, harpă ș. d.

ARGĂLĂC † s. a. = agărlăc. *Au trecut și ei cu ea-hercaua și cu tot argălăcul*. NECULCE, LET. II, 286 $\frac{1}{2}$. *Numai cu al său argălăcu La casăle di beilăcu*. (a. 1777) ap. GCR. II, 113 $\frac{1}{25}$.

— Din agărlăc, prin metateză.

ARGĂSĂR s. m. (Tăbăc.) *Tanneur, corroyeur; mégissier*. — „Argăsitor, dubălar, tăbăcar“. *La noi se făcea mai de mult negoț mare cu scumpie, pentru argăsari*. (Brașov). | *Argăsar de piele de capre negre*: „chamoiseur“. PONTBRIANT.

— Derivat din argăsar, prin suf. nom. agent. -ar.

ARGĂSĂRIE s. f. (Tăbăc.) 1°. *Métier de tanneur, de mégissier* ou de *chamoiseur, tannage, mégie, mégisserie*. 2°. *Tannerie, mégisserie, atelier de tanneur, de corroyeur, de mégissier*. — (Azi, mai mult pe la Brașov.) „Dubălărie, tăbăcărie“. 1°. *Industria sau meșteșugul argăsarului*. *Argăsărie* = „tăbăcirea de piei de animale“. COSTINESCU. 2°. *Atelierul argăsarului*, „locul unde se argăsesc piei de capră etc.“ COSTINESCU. *Argăsărie de capră neagră*: „chamoiserie“. PONTBRIANT.

— Derivat din argăsar, prin suf. abstr.-loc. -ie.

ARGĂSĂRIȚĂ s. f. 1°. *Femme-tanneur* ou *mégissière*. 2°. *Femme de tanneur, de corroyeur, de mégissier*. — (La Brașov.) „Dubălăreasă, tăbăcăreasă“. 1°. Femeie care se ocupă cu argăsăria. || 2°. Nevastă de argăsar.

— Derivat din argăsar, prin suf. moțiun. -iță.

ARGĂSEALĂ s. f. (Tăbăc.) 1°. *Tannage, corroyage, mégie*. 2°. *Tan, mégis, confit* (préparation de tan, bain dans lequel on plonge les peaux pour le tannage en poil). — (Cuvântul e întrebuițat mai ales în Transilv. și în Țara-românească; în Mold. se zice „dub(e)ală“.) 1°. (Rar.) „Argăsiere“. || 2°. *Materia în care se argăsesc pieile*, „dubeală“. *Cojocarul, după ce... cumpără [pielea de vulpe], o moaie cu apă caldă și întorcându-o cu pielea în sus, o presară cu tărâte multe și o pune la umbră, de să usucă cu tărâtele; apoi face argăseală într’o putină, adică sare multă i tărâte și apă recă. MSS. (s. XVIII), ap. HEM. 1569. *Pieile erau la loc sigur, în argăseală*. CARAGIALE, S. 17 $\frac{14}{14}$. †† A se duce în putina cu argăseală = „a se prăpădi, a se duce dracului“... ZANNE, P. V, 17. [După ANON. CAR. și LB.: *arghisală, arghiseală*. | Plur. -seli, poate și -sele.]*

— Derivat din argăsi, prin suf. abstr. -eală.

ARGĂSI vb. IV^a. (Tăbăc.) *Tanner (en poil), chiper, mégir, corroyer, confire, chamoiser*. — (În Țara-românească.) „A face prin dubeală să se curățe părul de pe pieile [h]otărâte a se lucra“. COSTINESCU. Cfr. dubi, a muși. (În Transilv.) A prepară piei de animale (cu acid tanic sau cu alte materii, ca tărâte, scumpie etc.) spre a le face impermeabile, imputrescibile și a le conservă suplețea; în general, a prepară piei pentru scopuri industriale. Cfr. tăbăci. *Lupii asemenea se argăsescu ca și vulpile*. MSS. (s. XVIII), ap. HEM. 1569. *Cojocarul cumpără piele... de oaie... Pieile cumpărate se argăsesc*. I. IONESCU, M. 698. | Fig. „A-și prepară pielea obrazului cu sulimanuri“. „În putina cu argăseală se întâlnește lupul cu vulpea“, se zice pentru cele ce pururea își argăsesc obrazul cu dresuri. I. GOLESCU, ap. ZANNE, P. V, 15. [După LB. și: *arghisă vb IV^a*.]

— Din n.-grec. ἀργάσω (aor. ἀργασα) „tanner, corroyer“.

ARGĂSIRE s. f. (Tăbăc.) *Action de tanner, chiper, corroyer, mégir, confire, chamoiser; tannage, mégie, corroyage*. — Infinitivul verbului argăsi, devenit abstract verbal.

ARGĂSIT s. a. (Tăbăc.) = argăsiere. Participiul ver-

bului argăsi, devenit abstract verbal. *Am dat pielea la argăsit.*

ARGĂSIT, -Ă adj. (Tăbăc.) *Tanne, passé en tan, corroyé, mégé.* — Participiul verbului argăsi, devenit adjectiv. *Făcă piei argăsite, ca să acopere pre cort.* BIBLIA (1688), 66, 1. *Când părul de la piei se ia lesne, atunci pielea este argăsită.* I. IONESCU, M. 699. *Chimiru tău ar găfui înșesat dă sute și dă mii dă gălbini din vinutu dobitoacilor...*, *din opincili argăsite și din rodu osteneli.* JIPESCU, O., ap. GCR. II, 259/33. [În Transilv., după LB., și: arghisit. | Negativ: neargăsit: *Îmi soscă, soscă pe jos... Cu căciula nedubită, Din pielcă neargăsită, De la trei oi în-nădită.* TEODORESCU, P. P. 620.]

ARGĂSITOR, -OĂRE adj., subst. (Tăbăc.) *(Ce ou celui) qui tanne, tannant. Tanneur, mégissier, -ière, corroyeur.* — Adjectivul verbal al lui argăsi (derivat prin suf. -itor), întrebuițat mai ales ca substantiv. 1°. Adj. Care argăsește, propriu pentru argăsiere. | 2°. Subst. Persoană care argăsește pieile, care se ocupă cu argăsitul pieilor. *Cunoscând pre un argăsitóriu, s'au băgat slugă la dînsul.* BARAC, T. 55. *Argăsitóriu încă pune pieile în amoiu, ca să se moaie și [să se] curețe de imală, unde stau 2-6 zile, după aceea se pun în amuș.* LIUBA-IANA, M. 123. [Dial.: argăsitóriu. | În Transilv., după LB., și: arghisitóriu.]

ARGĂSITURĂ s. f. (Tăbăc.) *Tannée.* — „Argăseala, după ce a fost întrebuițată“. PONTBRIANT. [Plur. -turi.]

— Derivat din argăsi, prin suf. abstr. -itură.

ARGĂT s. m. 1°. *Valet (de cour, de ferme, d'écurie), palefrenier, garçon de ferme, serviteur.* 2°. *Journalier, manoeuvre, palotier.* — 1°. Argatul e o slugă de țară (cu plata fie în bani, fie în îmbrăcăminte, fie în amândouă, tocmită pe un timp mai îndelungat, de obiceiul cel puțin pe un an) întrebuițată la lucruri mai grele, mai mult în curte decât în casă, mai ales la grajd (cfr. randaș) și la câmp; corespunde deci germanului „Knecht“ (pe când „slugă“ = „Diener“, iar „servitor“ = termen mai nou și cu sens mai general). De aceea el e pus adesea în opoziție cu „stăpân“ și „domn“ (nu cu „boier“). *Atuncea toți se făcuse oșteni, slugile lăsa pre boieri, argații lăsa pre stăpâni.* MUSTE, LET. III, 49. *Beau săracul și bogatul, Beau stăpânul și argatul.* POP., ap. HEM. 1566. *Pe vremile acelea, când împărații ședeă la masă cu argații.* POP., ibid. 1566. *Ce e dulce și mai dulce Și nu poate să se mbrace, Dar din el gustă tot omul: Și argatul ca și domnul?* [= „Somnul“.] GOROVEI, C. 349. *Însălă asemil său și lui cu sine doi argați.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 1565 (: „mit le bât sur son âne, et prit deux de ses serviteurs avec lui“). *Rareș... deșteptându-se din somn dimineața, au spus visul argaților săi celor ce eră la care. Iară argații au zis: „Bun vis ai visat, giupâne!“* NECULCE, LET. II, 201. *La metohul mănăstirii eră un voinic ca de doauăzeci de ani, argat cu sâmbrie.* MSS. (a. 1747), ap. GCR. II, 40/19. *Și de se va întâmplă să-ți stea împotriva sluga la sau argatul tău, nu te mării pre dînsul și-l bați?* ANTIM, P. 83. *Cel mai prețuit argat la o moșie este acel ce știe a sămăna bine.* I. IONESCU, C. 20. *Nu încetezi de a-l ocări, ca pe un argat prost.* ALECSANDRI, T. 600. *Apolon se află chiar atunci băgat ca argat în curțile domnești din Feres.* ODOBESCU, III, 304/13. *Trimite pe un argat al său, cu carul cu boi.* CREANGĂ, P. 176. *Hei, copii, copii argați! Somnul dulce mi-l lăsați Și-un cal iute mi-nșeuăți.* ALECSANDRI, P. P. 59. *Ne apucăm argați la popa.* SEZ. III, 129. || 2°. Spec. (În unele părți ale Transilv. și ale Banatului). *Argat* = „nămit“: merce-narius...; der Tagelöhner“. LB. *Argat* = „lucrător cu ziua, la câmp“. Com. LIUBA. [În Mold. și Bucov. și:

hargăt, hărgăt. Hargatul s'au dus după aceea cu agonisita în pace. SBIERA, P. 243/30. *Fiind-că erau trei stăpâni, iar toți ceilalți erau hărgați, au hotărât să se despărțească unul de altul.* MARIAN, T. 238.]

— Din n.-grec. ἀργάτης „ouvrier, manoeuvrier“, poate prin mijlocire bulgară: *argat* (sărb. *argatar argatin*, alb. *argăt, rut. arhat* turc. *argad*).

ARGĂTĂ s. f. *Fille (de ferme), servante, domestique.* — (În Bucov.) *Servitoare de țară, slujnică în curte, la moșie etc. (cfr. argat); și cu sensul de „fată în casă“.* *Mă țineți mai rău decât pe o argată.* MARIAN, O. II, 190. *La apa aceasta spălă hargatele... cămeșile.* SBIERA, P. 45/7. *Hargată* = „Dienerin“. (Bukovina). WEIGAND, B. B. 94. [Și: *hărgată. S'au sfătuit popa cu preuteasa, ca a dona zi... să trimeată mai înainte pe hargata care o mai aveă ei.* SBIERA, P. 15.]

— Forma feminină a lui argat.

ARGĂȚEL s. m. *Petit ou jeune valet (de cour).* — Diminutivul lui argat (derivat prin suf. -el). „Argat mic, argat tânăr, argat (cu sens desmierdător)“. *Am tare multe trebi pe capul mieu și numai cu un argățel ce-l am, de-abia le pot dovedi.* CREANGĂ, P. 169. *De-ar fi cucul voinicel, Mi-l-aș prinde argățel.* ALECSANDRI, P. P. 122. [Și: *hărgățel* (în Bucov.). *Tocmai ni trebuia un hărgățel, ca să ni care lemne și apă și să ne aducă legumi din grădina.* SBIERA P. 187/11.]

ARGĂȚESC, -EĂSCĂ adj. *Propre ou appartenant à un valet (de cour), de valet (de cour ou de ferme).* — „De argat“. *Muncă argățescă* : „besogne de palefrenier, d'homme de peine“. DDRF. (ed. 1905). [În Bucov.: *hărgățesc.*]

— Derivat din argat, prin suf. adj. -esc.

ARGĂȚESTE adv. *À la manière des valets.* — În felul, după obiceiul argaților, „ca un argat“. *Înjură argățeste.*

— Derivat din argat, prin suf. adv. -este.

ARGĂȚI vb. IV^a. 1°. *Être (engagé comme) valet, servir comme valet (de cour ou de ferme), avoir le métier de valet (de cour), valetier. Travailler pour autrui sans profit.* 2°. *Faire valetier, faire servir qqn. comme valet (de cour ou de ferme).* — 1°. Intrans. (Construit în mod absolut). „A fi argat sau argată, a aveă meseria de argat, a face serviciu de argat“. *Eu, boier... s'ajung... să argățesc?* ALECSANDRI, T. 613. *Îl vădă cum să facă, ca să argățească cu folos.* ISPINESCU, L. 163. *Stăpâne... mă duc în lume să-mi caut norocul. Destul am argățit!* idem, L. 231. | Trans. (Complimentul drept s. nedrept arată pe stăpân). „A sluji cuivă sau a sluji pe cinevă ca argat sau ca argată“. *Vei fi în viitor argat plugariului și lui vei sluji, cum te-a argățit și el pe tine.* MARIAN, SE. II, 148. *Acasă dacă l-aduse, Să-i argățească îl puse.* PANN, ap. HEM. 1572. *De ce treabă să hărgățesc eu, om bătrân, pe-o scărnavie de copil ca acesta?* SBIERA, P. 73/2. [P. ext. A sluji de geaba, „a osteni, a lucră în folosul cuivă fără a fi răsplătit“. COSTINESCU. || 2°. Trans. (Complimentul drept e sluga.) „A întrebuițat pe cinevă ca argat sau ca argată“. *Auzind fata... cărpiturile lui Strămbă-lemne... îndată și-au zis, că toate câte le spun ei nu-s adevărate... și că pe dînsa au tot hărgățit-o și-au tot necinstit-o până acum.* SBIERA, P. 88/22. [Și: *hărgăți, hărgăți* (în Bucov.)]

— Derivat din argat (argată).

ARGĂȚIE s. f. *Valetage, domesticité.* — Starea de a fi argat, slujba de argat, „slugărie, sarcina argatului“. COSTINESCU. *Petre zice... Fetei mei din argăție, Luată tot ce este-al meu.* ALECSANDRI, P. II, 111. — Derivat din argat, prin suf. abstr. -ie.

ARGĂȚIME s. f. *Domestiques, domesticité, valetaille.* — Colectivul lui *argat* (derivat prin suf. *-ime*). *Împrejururi, ca o roată, Șade argățimea toată.* ALECSANDRI, P. II, 106. [Câmpul]... răsună'n mare zgomot de voioasa argățime. idem, P. III, 41.

ARGĂȚIRE s. f. *Action de servir (à gages) comme valet (de cour).* — Infinitivul verbului *argăți*, devenit abstract verbal. [În Bucov.: *hargățire, hărgățire.*]

ARGĂȚIT s. a. = *argățire*. Participiul verbului *argăți*, devenit abstract verbal. *S'a apucat de argățit.* [În Bucov.: *hargățit, hărgățit.*]

ARGEĂ s. f. I. 1°. *Sorte de hutte ou cabane (bâtie en partie dans la terre), ou baraque, où les paysannes tissent pendant l'été.* 2°. *Métier (à tisser).* 3°. *Planchette du métier à tisser, servant de siège au tisseur.* II. 1°. *Voâte, cintre, coupole. Sorte de niche voâtée, dans une église.* 2°. *Entrée de cave.* III. 1°. *Charpente (en bois); ferme, comble (d'une construction: maison, moulin, etc.).* 2°. *Poutre latérale d'un radeau.*

I. (Țes.) 1°. *Argeă* = „groapă săpată în pământ în formă cadrată, care se acopere cu stof și pământ și 'n care vara țes muierile pânza, iar iarna se pun stupii“. LM. *În timpurile trecute, pe când cultura cănepei și a inului eră în floare în județul nostru, femeea de la țară obicinuea a țese pânza de tort într'un mic bordeiaș, săpat în formă de dreptunghi, în care se așeză războiul... Acest bordeiaș se numea „argeă“. Umbra și umiditatea ce domneau în argeă dădeau firelor de tort o duritate, care permitea ca pânza să se țesă bine și des, fără a se rumpe vreun fir, cum s'ar fi întâmplat afară, în aer uscat.* (Pribegi, în Ialomîța), ap. HEM. 1573. (În Dâmbovița — Pucioasa, Moroeni etc. — *argeaua* este acum o mică construcție de scânduri, un fel de baracă sau de polată, în curtea casei, în care țes femeile vara.) *Văzî... o muierie, țesând ac, într'o argeă.* PANN, ș. III, 19. *Grosolana pânză de cănepă, lucrată în argeă.* ODOBESCU, I, 482. *Iată Barbul că trecea Pe la casa cu argeă, Unde țese lelița.* TEODORESCU, P. P. 329. *Măi Casace, Căzăcele, Ce cați noaptea prin argele?* ibid. 129. *Mititeaua Umple argeaua?* [= „Lumânarea.“] ROMÂNUL GLUMEȚ, I, 82 [= „Albina.“] GOROVEI, C. 9. (Variante: Dobra grasa Umple casa; Mică, mititea, Umple o da ea cu ea. ap. HEM. 1578.) || 2°. P. ext. *Argeă* = „războiul de țesut pânză, stative“. PAMFILE, J. II. *Acum venea în argeă, dar visul de peste noapte tot îi mai venea în minte une-orî.* SANDU-ALDEA, D. N. 219. *Muieroa la război, ca bărbatul la argeă* [unde e evident, că se ocolește repetarea cuvântului „război“, cu celalalt sens], se zice pentru lucruri nepotrivite și nefirești. ZANNE, P. II, 299. || Spec. *Acum... când nu se mai fac pe la noi asemenea bordeiașe [= argele (1°)], prin argeă se înțeleg cele două policioare, care în sens transversal unesc extremitățile războtului și servă de scaun pentru femei când țes(e).* (Pribegi, în Ialomîța), ap. HEM. 1573. (Cfr. blană, chingă, scândură, spetează, stinghie.)

II. (Arhit.) 1°. „Boltă a unei clădiri (mai ales a unei biserici)“. „*Argeă* însemnează, la zidiri, o formă cercurie, boltită cu piatră; așa la case, la pivnițe etc. (Gropnița, în Iași), ap. HEM. 1575. „*Argeă* este boltă cea mare a bisericii, de sub turlă, obicinuit la mijlocul bisericii. ap. HEM. 1576. *Intrără în besearca sv[ă]ntului, la locul ce să chiamă trivolon, la 'ntratul în argeă, între cei doi stâlpi... ce stau spre-apus.* DOSOFTEIU, V. S. 88, 1. *Intră'n argeă besearicii, ceu din mijloc.* idem, V. S. 12, 1. *De-acîi să'nchină amândoi, diaconul în argeă unde stă, popa în oltariu.* idem, ap. HEM. 1576. *Împrejurul columnelor se află o galerie circulară, boltită în prelung (sau, cum se zice la noi, „în argeă“).* ODOBESCU, A. R. 38. *La [biserica] Sfânta-Constanța, tavanurile acestei galerii cercuitoare sânt regulat boltite în formă de argeă*

sau de gărliciu. id. ib. 39. | Spec. (Mai rar) „*Firidă boltită, scobitură boltită în zid.* În mănăstirea Neamțului și până astăzi locul din altar, destinat pentru stareț și care este o scobitură boltită în zidul despre miazăzi al altarului, se numește „*argeaua*“ stărețului. ap. HEM. 1576. || 2°. „*Gărliciul pivniței.* *Argeă se chiamă la un beciu sau la o pivniță gura cea mare, pe care se vără poloboacele și intrarea cea mică de prin dugheană. Se întreabă, de ex.: „pe unde te duci în beciu? prin argeă?“* (Moscu, în Covurlui), ap. HEM. 1575.

III. (Arhit.) 1°. *Argeă* = „casa ridicată numai din stâlpi și pusă „cunună“.“ (Somes). RETEGANUL, ap. VICIU, GL. „*Argeă* se numește tot materialul lemnos la clădirea unei case, afară de pereți, de ex. costoroabele, grinzile, căpriorii și leațurile; toate acestea sânt argeă. Tot așa la o sură sau alt acaret. (Uscăți, în Neamț), ap. HEM. 1575. | *La clădirea unei case, de-asupra pereților, în curmeziș, se așează grinzile, costoroabele și alte legături, care toate la un loc se chiamă „argeă“, iar de-asupra se așează apoi căpriorii, pe care se bat leațurile și pe leațuri dranița sau acoperișul. Se zice, de ex., am rădicat argeaua, mai trebuie căpriorii, leațurile și apoi dranița. (Doamna, în Neamț), ap. HEM. 1576. | *La ridicarea argelei (acoperișului) unei case, se leagă pe vârf un șumueag de paie.* ȘEZ. III, 49/8. | (Mor.) *La moară „argeaua“ stă de-asupra, în capul amănărilor.* (Bodești, în Vaslui), ap. HEM. 1575. || 2°. (Plutărit) *Plutașii, când fac plute de dulapi, lătunoi sau scânduri, pe de latură, adecă la stânga și la dreapta plutei, leagă strâns câte-o grindă, numită „argeă“. Aceste argele apără pluta de a nu se desface, când va fi izbită, de valuri, de vreun pod sau fărnam etc. Se zice, de ex., am așezat argelele, ca să întăresc pluta. (Doamna, în Neamț), ap. HEM. 1576.**

— Etimologia necunoscută. Hasdeu, *Etym. Magn. Rom.* 1577-1580 îl derivă din grec. ἄργιλλα „casă scuterană“ (în sec. III a. Chr.), ἄργιλλα „cameră de scaldat“ (la vechii Macedoneni), pe care le crede cuvinte greco-tracice. E de părere că *argeaua* noastră n'are a face nimica cu turc. (djagatai) *arğa* „caisse, boite“. (Sensul acesta însă ar putea fi cel fundamental. Din el s'ar explică, pe de o parte, înțelesul de sub III: „scheletul de lemn al unei clădiri“, pe de alta cel de sub I „bordeiu“, apoi, în special, „bordeiu sau clădire de lemn în care se țese“ și, în urmă, „războiul“ și „o parte a războiului“. Tot de la „cutie“ ajungem la sensul de „firidă“, apoi „boltitură“ și „deschizătură boltită, gărliciu“).

ARGELĂȘ † s. a. *Petite hutte.* — Diminutivul lui *argeă* (derivat prin suf. *-aș*, cu schimbare de gen). (În Banat) „*Cocioabă, bordeiu*“. *Argelash* = „vile tecum“. ANON. CAR.

ARGENTIFÉR, -Ă adj. *Argentifère.* — Care are în sine argint, „*argintos* (1°)“. *Plumb argentifer.*

— N. din fran. (compus din lat. *argentum* „argint“, și fero „port, duc“.)

ARGHÉLA s. f. *Haras.* — (În Banat) „*Herghelie*“. *Argele* = „*Pferdeplatz, Stuterei*“. JAHRESBER. III, 313. *Căi în arghelă se prind cu pălămarul.* Com. LIUBA.

— Din sârb. *ergela, erđela*, idem. Cfr. ȘIO. I, LXXXI. Cfr. dubletul *herghelie*.

ARGHELĂR s. m. *Gardeur d'un haras.* — (În Banat) „*Herghelegiu*“. *În țara Hațegului, La biertu 'm-păratului, Unde-și beau ciobanii banii Șibicesculări-și măncau căii, Gruia bea cu fetele.* BIBICESCU, P. P. 309.

— Derivat din *arghele*, prin suf. nom. agent. *-ar*.

ARGHELEGIU s. m. v. *hergheliegii*.

ARG(H)IHĂL † s. a. v. *arzihal*.

ARGHIROFILIE s. f. *Avidité d'argent, cupidité*. — (Intrebuințat mai ales despre clericii care iau bani pentru cele sfinte) „Iubire de argint“. Cfr. simonie.
— Din n.-grec. ἀργυροφιλία, idem (din ἀργυρος „argint“ și φιλία „iubire, prietenie“).

ARGHISI † vb. IV³ (ș. d.) v. argăsi ș. d.

ARGILĂ s. f. *Argile*. — (Min.) „Lut (de oale), humă, clisă“ („hlei“, STAMATI, traducând pe germ. „Thon“). *Argilele sânt silicați de aluminiu hidratați*. PONI, CH. 235. *Argila plastică [formează], când e amestecată cu apă, un aluat căruiă putem să-i dăm... orice formă*. idem, CH. 235. [† și: argil s. a.]
— N. din fran. (lat. argilla, idem.)

ARGILÓS, -OĂSĂ adj. *Argilens*. — Care conține (multă) argilă, „humos, clisos, lutos“. *Sist argilos*. PONI, CH. 124.
— N. după fran.

ARGINAGĂRIU † s. a. v. arzimahzar.

ARGINT s. a., s. m. (Min.) 1°. *Argent*. 2°. (Plur.) *Objets ou garniture en argent, Argenterie*. 3°. *Monnaie d'argent; argent; florin. Richesse*.

1°. *Argintu sau aur sau veșmente nece de la urul n'am jeltuit*. COD. VOR. 22/13 (= argintul sau aurul sau veșmintele a nemurii n'am pohtit. N. TESTAMENT, 1648; de argintă au de aur au de îmbrăcăminte nici de una n'am pohtit. BIBLIA, 1688: „je n'ai convoité ni l'argent, ni l'or, ni la robe de personne“). *Capul sfântului Grigorie... stă până astăzi la sfânta mănăstire la Slatina, ferecat cu argint și cu pietre scumpe*. NECULCE, LET. II, 203. *Flori de teiu el are'n părui și la sold un corn de-argint*. EMINESCU, P. 103. *Haînele de pe feciori Scilpeau de-argint*. COȘBUC, B. 19. *Nevastă cu brău de-argint, Dragă mi-ești până'n pământ!* HODOȘ, P. P. 62. *Despre un porumb bun se zice: curat ca argintul și uscat ca fierul*. (Slujitorii-Albotești, în Brăila), ap. HEM. 1609. | *Argint suflat cu aur*: „vermeil“; *argint curat*: „argint blanc“. PONTBRIANT. *Bani[i] să fie prisne de argint curat, și să fie de plin și la cumpănă*. PRAVILA MOLD. 41. | Poet. *Cuvintele Domnului sânt argint lămurit*. BIBLIA (1688), 3 pr. 52. (Cfr. *Cuvintele Domnului, cuvinte curate, argint ars*. CORESI, ap. HEM. 1608). *Fata, mai albă ca argintul crinului*. EMINESCU, N. 4. *Bland zămbire-ar Milostivul, Iar din geana lui de-argint Lacrim'ar cădea n' adâncul Norilor de mărgărit*. GOGA, P. 69. *Cuvântul e de-argint, Tăcere-a de aur*. ZANNE, P. II, 533 (cfr. germ. „Schweigen ist Gold“). † *Nuntă de argint* (după fran. „noces d'argent“ și după germ. „silberne Hochzeit“) = „sărbătorirea celei de-a 25-a aniversării a căsătoriei unei perechi în viață“. *Serbarea nunții de argint a... împărat[ului] Francisc Iosif I*. SBIERA, F. S. 416.

2°. P. ext. (Numai la plural) *Arginturi* = „obiecte (spec. vase) de argint, „argintării“. *Au luat multe arginturi și odoare ce au găsit*. MUSTE, LET. III, 19/23. *Învățătură de a spăla arginturile i vase de cositor...: Ia sare subțire pisată... MSS. (a. 1749), ap. GCR. II, 46/15. *Avem nește arginturi să ne lucreze; ce să vie, să ne tocmim și să-i dăm argintul*. DOC. (a. 1707), ap. IORGA, B. R. 69. Cfr. aramă (II, 29).*

3°. „Ban (de argint)“. *Băgară samă prefului lor și aflară cinci înturearece de argint*. COD. VOR. 7/, (= aflară samă ca de cincizeci de mie de denari. N. TESTAMENT, 1648; aflară de argintă cincizeci de mii. BIBLIA, 1688: „on trouva qu'il montait à cinquante mille pièces d'argent“). *Și se târgui cu lucrătorii, cu argint pre zi*. TETRAEV. (1574), 234 (: „Ayant accordé avec les ouvriers à un denier par jour“). | După fran. „payer en argent“: a plăti în argint = cu bani de argint. | Pluralul *arginți* are sensul general de „bani“. *Arginții săi nu-i deade într'aslām*. DOSOFTEIU (= banii săi nu-i dă în ca-

mătă. PSALT. 1651), ap. HEM. 1610. *Ah, și cadavrul cel jalnic pe-arginți, nemilosul, îl vinde*. COȘBUC, E. 22/35. *Mers-au părinții cu-arginți, Să-l poată răscumpără*. POMPILIU, B. 82/3. | Spec. (În Transilv.) „Zlot, fiorin“. *Am dat doi arginți pe purcelul acesta*. În sensul acesta și: *d'argint* (scil. „ban“, la plural: *d'arginți*). *Frunză verde de măr acru, După negru meargă dracu, Că trăbă râul oprit și săpun de cinci d'argint... și tot nu-l mai văd albit*. HODOȘ, P. P. 187. | P. ext. „Avere în bani gata“. *Decât cu argintul în ladă și cu nevasta neroadă, Mai bine cu lada goală și cu nevasta marghioală*. ZANNE, P. IV, 492. Mai ales în expresiunile: iubire de argint: „cupidité“ (Cfr. arghirofilie) și iubitor de argint: „avide d'argent, cupide“. *La puțintei se află acest dar, ca să nu-i bruească pofta lăcomiei și iubirea argintului*. MUSTE, LET. III, 82/11. *Iubitorul de argint... șade deștept lângă comoara sa*. MARCOVICI, C. 9/9. [Negativul: *neubitor de argint*. ANTIM, P. 88.]

† *Argint-viu* = „mercuriu“: „vif-argent, mercur“. *Argint viu* = „argentum vivum“. ANON. CAR. *Unii lucră la argint-viu, aur, argint, arame...* GEOGRAFIA ARDEALULUI (secol. XVII), ap. GCR. I, 178/23. *Sânt veninuri înfricoșate: argintul-viu, arama, gri-spanul, antimoniul și altele*. CALENDARIU (1844), 69. | *Despre un copil prea vioiu se zice: iute ca argintul viu*. (Clopotiva, în Banat), ap. HEM. 1619. *Când ai ști, cât îi de veselă... fică-mea, că-i vine logodnicul! Parcă are argint-viu într'insa. Sare pin casă, frate, și joacă drăgaica, ca o nebună!* ALECSANDRI, T. 997. [Plur., neobișnuit în sensul 1°; în sensul 2°, -*ginturi*; în sensul 3°, -*gintți*.]

— Din lat. *argentum* (și cu sensul de „Silbergeschir, Silberzeug“ și „Silbergeld“; „mercuriul“ se numea *argentum-vivum*): alb. *ergent* (*ergentsire* „Silberzeug“), ital. *argento* (și cu sensul de „bani“; plur. are sensul de „Silbergerätschaften, Silberzeug“; *argento-vivo* „Quecksilber“), sard. log. *argentu*, engad. *argient* (*argient viv* „Quecksilber“), v.-prov. *argen*, fran. *argent* (și cu sensul de „bani“; *vif-argent* și, învechit, *argent-vif* „mercuriu“), v.-span. *argento* (astăzi: *plata*).

ARGINTĂ vb. I^a. *Argenter*. — „A polei (s. a suflăt cu argint“. *Când voim să argintăm un obiect, trebuie mai întâi să curățim perfect suprafața sa de orice materie străină*. PONI, F. 268. | Fig. A face să aibă luciul sau strălucirea argintului. *Pe coasta dealului... luna, ce răsărise de vreme, argintă rotunjimile pepenilor înrouați*. [SANDU-ALDEA, SĂM. II, 103. Cfr. arginti, arginți și argintul.]

— Derivat din argint (cfr. ital. *argentare*, engad. *argenter*, fran. *argenter*).

ARGINTĂR s. m. 1°. *Marchand ou fabricant d'objets d'argent, ouvrier en argent*. 2°. *Orfèvre. Bijoutier*. — 1°. Numai a-rare, și mai ales atunci când e vorba despre obiecte de argint, ori când îl punem în legătură sau în opoziție cu „aurar“, *argintarul e meșterul care lucrează din argint* [s. vinde] *tot felul de obiecte, precum cădelnițe, potire, icoane, servicii de masă și altele*. FRÂNCU-CANDREA, M. 41. *Un argintariu, anume Dimitrie, carele făcea bisearici de argint...* N. TESTAMENT, 1648 (= Dimitrie zlătariu. BIBLIA, 1688; Dimitrie oare-carele cu numele, argintu-tăietoriu. COD. VOR. 8/1: „Demitrius enim quidam argentarius, faciens zedes argenteas“: „un certain homme, nommé Démétrius, qui travaillait en argent et faisait de petits temples d'argent...“), ap. HEM. 1614. *Se opreau Grecii, Armenii, Turcii și Jidovii, de a se stabili pe la bășaguri, ca argintari sau aurari*. FRÂNCU-CANDREA, M. 40. || 2°. De obicei, obiectele de aur și cele de argint se fabrică și se vând în același loc și, de cele mai multe ori, împreună. cu giuvaerele. Astfel *argintar* a putut deveni un termen comun pentru meșterul (fabricantul, negustorul) de obiecte de ar-

gint și de aur și de alte metale prețioase, cuprinzând în sine de cele mai multe ori și noțiunea de „giuvărgiu, bijutier“, mai ales acolo unde, ca în Transilv., cuvintele acestea sânt necunoscute. (Tot astfel la Spanioli: *platero* „Silberarbeiter, Goldschmied, Juwelier“, din plata „argint“. În alte limbi, termenul general e un derivat din „aur“, astfel lat. aurifex, fran. *orfèvre* < auri-faber, paleosl. *zlatari*, de unde al nostru *zlătar*, < zlato „aur“ etc.). *S'a descoperit... mai multe obiecte antice de mare preț, printre care și un vas magistral de orfăvărârie elenă... Argintarul elen... va fi lucrat vasul... după cererea vre-unui rege scit.* ODOBESCU, II, 275. *Fata a eis împăratului, că, dacă vorește să o mărite cu tânărlul care i-l aduseră, să poruncească... a-i aduce... o furcă cu caierul și fusul cu totul de aur... Impăratul chemase pe șarostea de argintari și-i poruncise, zicându-i... „să-mi dai gata furca, care o cere fata mea!“* ISPIRESCU, L. 91. (În Transilv. | † și dial. și: *argintării*. | În COD. VOR. *argintu-tăletoriu*, o traducere literală a paleosl. *srebro-sěčiči*, care traduce la rândul său pe grec. *ἀργύρο-κόπος*. | Cfr. *argintăreasă*, *argintăriță*; aurar, *zlătar*.)

— Din lat. *argentarius*: ital. *argentajo* „Silberarbeiter“, fran. *argentier* „zaraf, bancher; păzitorul obiectelor prețioase ale regilor“, span. *argentero* „Silberarbeiter“.

ARGINTĂRE s. f. *Action d'argenter; argentation*. — Infinitivul verbului *argintă*, devenit abstract verbal. *Argintarea și aurarea sânt... aplicări a[le] descompunerii sărilor prin curenți.* PONI, F. 268. Cfr. *argintire*, *argințire* și *argintuire*.

ARGINTĂREASĂ s. f. *Femme d'ouvrier en argent, de marchand ou fabricant d'objets d'argent, d'orfèvre, de bijoutier*. — Nevastă de argintar. Cfr. *argintăriță*.

— Derivat din *argintar*, prin suf. moțion. -*eașă*.

ARGINTĂRIE s. f. 1° *Argenterie. Broderie ou applications en argent.* 2° *Orfèvererie.* 3° *Atelier ou magasin d'orfèvre.* — 1°. Sculele de argint dintr'o casă, dintr'o biserică etc., obiectele de argint care formează o garnitură, „arginturi“. *Au aflat multe lucruri scumpe... argintării.* NECULCE, LET. II, 165/25. *Pentru argintării și arămuri să arată mai jos în ce chip să se urmează.* URICARIUL, XI, 347. *Am pus de a topit niște scule de aur și toată argintăria, câte le aveam lăsate de unii și alții amanet la mine.* GHICA, ap. HEM. 1615. | Aplicațiunile de argint, cusături cu fir de argint (pe haine, pe șea etc.). *L-au trimis la căpitan-pașa poclon, cu patru ciohodari îmbrăcați în haine cu sârmă și cu argintării.* DIONISIE, C. II, 191. || 2°. „Arta de a lucra în argint s. aur [diferite] feluri de obiecte: lucruri, scule, obiecte de argint și aur“. COSTINESCU. || 3°. „Locul s. magazinul, unde se fabrică s. se vând aceste obiecte“. idem.

— În sensul 1°, derivat din *argint*, prin suf. col. -*ărie* (cfr. engad. *argenteria* „Silbergeschirr-waarenzeug“, fran. *argenterie*, v.-prov. *argētaria*, span. *argenteria* „Silberarbeit, Silberstickerei, Silbergeschirr“); în sensurile 2°-3°, puțin întrebuintate de altfel și atestate numai de dicționare, derivat din *argintar*, prin suf. abstr.-loc. -*ie*.

ARGINTĂRIȚĂ s. f. (Bot.) = *coada-racului*: *Anserine* ou *argentine*: *Potentilla anserina*. — „*Argintărița* e o plantă mică cu foaie lată, foarte crestată pe margini; pe partea cătră soare albă ca argintul, cu peri foarte mici, iar pe cealaltă parte verde deschisă, cu perii mai mari. *Argintărița* e întrebuintată de unele femei la spălatură oalelor în care pun lapte, pentru-că smântâna în oalele spălate astfel se face mai bună“. (Brășteni, în „Suceava), ap. HEM. 1614-1615. Cfr. *scrintitoare*, *argintică*, *argințică*. [Se mai

citează, ap. HEM. 1615 și 1618, ca sinonim, o formă *argintură*, după o comunicație a d-lui S. Liuba. Aceasta ne scrie însă: „Nu mi-e cunoscută vorba *argintură*, ca plantă, nici nu am scris d-lui Hasdeu această vorbă; dar i-am scris *gintură*...“ 20/XII, 1907.]

— Derivat din *argint* (cfr. fran. *argentine*); prin suf. -*ăriță*, prin care se derivă multe numiri de plante.

ARGINTĂRIȚĂ s. f. = *argintăreasă*. LB.

— Derivat din *argintar*, prin suf. moțion. -*iță*.

ARGINTĂT s. a. = *argintare*. Participiul verbului *argintă*, devenit abstract verbal. Cfr. *argintit*, *argințit* și *argintuit*.

ARGINTĂT, -Ă adj. *Argenté; argentin*. — Participiul verbului *argintă*, devenit adjectiv. „*Poleit* s. suflat cu argint“. | Fig. Cu luciu de argint, de culoare argintie. *Aripi de porumbiță argintate.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 1623. Cfr. *argintit*, *argințit* și *argintuit*.

ARGINTEALĂ s. f. *Argenture*. — 1°. Arta de a polei s. suflă cu argint sau de a face aplicații de argint. || 2°. *Pojghiță* s. pătură subțire de argint depusă pe un obiect argintat. [Plur., rar, -*eli* și -*tele*.]

— Derivat din *arginti*, prin suf. abstr. -*eață*.

ARGINTEL s. m. 1° *Argent* (métal); *couleur d'argent*. 2° *Argent* (monnaie). — Diminutivul lui *argint*, (derivat prin suf. -*el*), întrebuintat numai în poezia populară, adesea din pricina rimei, fără să exprime ideea de „argint mic“. Cfr. *argintuț*. 1°. Metalul „argint“. *Măi, bădiță de departe, Mai trimite-mi câte-o carte... Și n'o scrie cu cerneală, Că de-aceia-i multă'n țară; O scrie cu argințel, Că de-aceia-i pușintel!* IAR-NAL-BÂRSEANU, D. 117. *Vine Ghiță tinerel, Pe-un cal murg și dididel, Cu șaua de argințel, Cu scările val de fier.* ȘEZ. I, 183^b/. | Culoare, luciu ca de argint. *Porumb alb, cu gusa verde, Cu penițe zugrăvite, Cochi în cap de pietre scumpe, Capu-i bate'n aurel, Ciocu-i bate'n argințel.* TEODORESCU, P. P. 39°. || 2°. „Bani (de argint)“. *Ilenuță, mândra mea, Cât oi fi și'n crăsmă-oiu bea, Să nu-mi vii cu voie rea, Ci să-mi vii cu voie bună, Ca să-ți fie îndemână, Că nu beu binele tău, Dar beu argințelul meu.* SEVASTOS, C. 262/18. [Dial. și: *argințel*. | În sensul 1°, fără plural; în sensul 2°, plur. -*ței*.]

ARGINȚI vb. IV^a }

ARGINȚI vb. IV^a }

Argenter. — „A polei s. a suflă cu argint“. *Argințesc* = „argento; versilbern“. LB. | Fig. „A acoperi cu un luciu argintiu, a face să pară ca de argint“. *Acum luna argințește tot Egiptul antic.* EMINESCU, P. 70. Cfr. *argintui*, *argintă*; în *arginti*.

— Derivat din *argint*.

ARGINȚICĂ s. f. } (Bot.)

ARGINȚICĂ s. f. } (Bot.)

Dryade-à-huit-pétales: Dryas octopetala. — *Argințică* = „mic arbust din familia rosaceelor; frunzele verzi lucitoare pe partea superioară, alb-tomentoase pe partea inferioară...; florile mari albe, de regulă cu opt petale albe... Crește pe stâncile calcare din vărfurile munților noștri celor mai înalți. Iunie-August. [Se mai numește:] *Cerențel, cerențel*“. PANȚU, PL. La GRECESCU, FL. 201: *argințică*, tot astfel în Bârlad, ap. HEM. 1615 (unde se identifică cu *argintărița*).

— Derivat din *argint*, prin suf. dim. -*ică* (cfr. ital. *argentina*, span. *argentina*, germ. Silberwurz).

ARGINȚIRE s. f. }

ARGINȚIRE s. f. }

Action d'argenter; argentation. — Infinitivul verbului *arginti* (*arginți*), devenit abstract verbal. *Ar-*

gintire = „argentatio, obductio argento...; die Versilberung“. LB. Cfr. argintuire, argintare.

ARGINTIT s. a. }
ARGINTIT s. a. }
 = argintire (argintire). Participiul verbului arginti (arginti), devenit abstract verbal. *Am dat cufilele la argintit*. Cfr. argintuit, argintat.

ARGINTIT, -Ă adj. }
ARGINTIT, -Ă adj. }
 Arginté; argentin. — Participiul verbului arginti (arginti), devenit adjectiv. „Poleit cu argint“. *Nimerim la ceste curți... pe la poale poldărite (poleite), pe la mijloc argintite*. FRÂNCU-CANDREA, R. 191. | Fig. „Cu luciu ca de argint, de culoare argintie“. *Fă-vești ca aripile porumbului argintite și a căruia aripile sânt acoperite cu aur galben*. PSALT. 1651 (= arepile porumbului argintite. CORESI, PS.; aripi de porumbiță argintate. DOSOFTEU; a porumbiței aripi... argintite. CORBEA: „pennae columbae deargentatae“), ap. HEM. 1623. Cfr. argintat, argintuit; inargintit.

ARGINTIU, -IE adj. }
ARGINTIU, -IE adj. }
 Argentin, argenté. — Ca de argint, cu luciu sau aspect ca argintul. *A sa barbă ca zăpada, a lui plete argintii, Fața lui cea cuvioasă, ochii săi mărești și vii*. C. NEGRUZZI, I, 119. *Ziua ninge, noaptea ninge, dimineața ninge iară, Cu o zale argintie se îmbracă mândra țară*. ALECSANDRI, P. II, 9. *Blânda turturică a sosit... aproape de soful ei... Gungunind, ea își scutură aripile și-și încovoie gusa argintie*. ODOBESCU, III, 35. *Miroase florile-argintii Și cad, o dulce ploaie, Pe creștetele-a doi copii Cu plete lungi, bălaie*. EMINESCU, P. 281. *De m'asi face, unde știu, Cuc la pene argintiu*. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 145. | *Argintiu*. MARIAN, CH. 50. | Cu sunet ca al argintului. *Fetița intră în casă cu un răs vesel și argintiu*. Cfr. argintos.
 — Derivat din argint, prin suf. adj. -iu.

ARGINTÓS, -OĂSĂ adj. 1°. *Argenteux*. 2°. *Argentin, argenté, semblable à l'argent*. — 1°. Care are în sine (mult) argint, plin de argint, bogat în argint, „argintifer“. *Argintos* = „argentosus, argentaceus...; silberreich“. LB. *Terenuri argintoase*. || 2°. Ca de argint, „argintiu“ (la aspect). *Stelele cu raze argintoase*. ALECSANDRI, P. II, 128. *Hațna lungă de mătasă... pare încercată de o pulbere-argintoasă*. EMINESCU, P. 251. *Eră îmbrăcat în hațne numa de argint, călare pe un armăsar năzdrăvan, cu coama din fire argintoase*. MERA, L. B. 127. | Poet. *Ș'atunci Memfis se înalță, argintos gând al pustiei*. EMINESCU, P. 71. | Ca de argint (la sunet). *D'a lui Apollon lire Par sunete-argintoase*. I. VĂCĂRESCU, P. 111. „Da! da!...“, zise ea cu glăscior argintos. EMINESCU, N. 82. Cfr. argintiu.

— Derivat din argint, prin suf. adj. -os, sau din lat. *argentosus*, -a, -um „silberreich“ (cfr. fran. *argentoux*, n.-prov. *argentous*, span. *argentoso*).

ARGINTUI vb. IV^a. 1°. *Argentier*. 2°. *Enchâsser* ou *monter en argent*. — 1°. „A polei cu argint“. *Argintuesc* = „versilbern“. BARCIANU. Cfr. argintă, arginti, arginți || 2°. „A ferecă cu argint“. *Argintui* = „a legă cu argint“. „in Silber einfassen“. POLIZU.
 — Derivat din argint, prin suf. verb. -ui.

ARGINTUIRE s. f. *Action d'argenter* ou *d'enchâsser, de monter en argent*. *Argenture, argentation, enchâssure* ou *monture en argent*. — Infinitivul verbului argintui, devenit abstract verbal. Cfr. argintare, argintire, argintire.

ARGINTUIT s. a. = argintuire. Participiul ver-

bului argintui, devenit abstract verbal. Cfr. argintat, argintit, argințit.

ARGINTUIT, -Ă adj. 1°. *Argenté*. 2°. *Enchâssé* ou *monté en argent*. — Participiul verbului argintui, devenit adjectiv. 1°. „Poleit s. suflat cu argint“. *Scîpesc vase-argintuite*. BARAC, A. 79. *Cerul, scuturat, dă în limpede, și acopere ca un coviltir argintuit rotunda arie a pământului*. DELAVRANCEA, S. 170. | Fig. *Când luna nu se mai văzu decât în mărginile argintuite ale norului, el închise ochii*. SLAVICI, ap. HEM. 1618. [Negativul: neargintuit = „unversilbert“. BARCIANU.] Cfr. argintat, argintit, argințit. || 2°. Ferecat cu argint.

ARGINTUITÓR, -OĂRE adj., subst. 1°. *Qui argente*. 2°. *Argenteur, monteur en argent*. — Adjectivul verbal al lui argintui (derivat prin suf. -itor), substantivat une-ori. 1°. Adj. *Argintuitor* = „versilbernd“. || 2°. Subst. Cel care ferecă cu argint = „der Versilberer, Silberplattirer“. POLIZU. | [Dial. șl: -tóriu.]

ARGINTUȚ s. m. sing. tant. = argințel (1°). Diminutivul lui argint (derivat prin suf. -uț). (Cuvânt rar, întrebunțat numai în poezia populară, în rimă) „Argințel (1°)“. *I-am dat încă și-un biciuț, Care-avea în vârful O lătră de argintuț*. POP. (Bucovina), ap. HEM. 1618.

ARGINTU-TĂIETÓRIU † s. m. v. argintar.

ARGINT-VIU s. a. v. argint.

ARGÓN s. a. *Argon*. — Numele unui gaz simplu care intră (cam cu a suta parte) în compoziția aerului. *Lordul Raleigh a descoperit în anii din urmă în atmosferă încă un gaz, argonul, foarte greu și pasiv — nu se combină cu nici un alt corp — de unde i-a venit și numele de „leneș“*. MEHEDINȚI, G. F. (ed. 1901), 20.

— N. din fran. (format din grec. ἀργός, -a, -ov „neactiv, leneș“.)

ARGONAÚT s. m. 1°-2°. *Argonaute*. — 1°. (Mitol. ant.) Nume dat eroilor greci plecați în Colchida (pe corabia *Argo*) pentru cucerirea lânii de aur. | Fig. Aventurier pornit în căutarea de mine de aur. || 2°. P. ext. (Zool.) „Nautil“ (un fel de moluscă). [Accentuat și: *argonaút*.]
 — N. din fran. (= lat. *Argonauta* < grec. Ἀργοναύτης „corăbier de pe *Argo*“.)

ARGONAÚTIC, -Ă adj. *Argonautique*. — De argonaut, privitor la argonauți. *Scritorul american Bret-Harte numește „povești argonautice“ nugele sale din viața căutătorilor de aur din California*. [Accentuat și: *argondutic*.]

— N. din fran.

ARGÓS † adj. masc. (Bis.) *Interdit, suspendu, en suspense* (en parlant d'un prêtre). — *Argos* [se zice de un preut] „oprit de a oficia pentru câva timp în tot sau în parte, pus pentru un timp în neactivitate completă sau parțială“. LM. *Patriarhul... argos pe mitropolitul și pe episcopi făcea*. BELDIMAN, ap. HEM. 1624. *Dacă... vă veți aplecă împotriva obșteștii noastre făcătoare de bine puternică împărăție, vă avem argoși de toată arhierolucrare*. (a. 1821, Iași), URICARIU, V, 75.
 — Din n.-grec. ἀργός „inocupé, oisif, désœuvré“; ἱερός ἀργός „prêtre suspendu (en suspense)“.

ARGOSI † vb. IV^a. (Bis.) *Interdire, mettre en interdit (un prêtre)*. — „A opri pe un cleric de a funcționa (ca pedeapsă canonică)“. HEM. 1624. *Patriarhul, sumeșindu-se în acea poruncă, argosi pre mitropolitul Leon*. C. NEGRUZZI, I, 242.

— Derivat din argos.

ARGOSIRE † s. f. (Bis.) *Interdit, suspense* (d'un prêtre).—Infinitivul verbului *argosi*, devenit abstract verbal.

ARGOSÍT, -Ă † adj. (Bis.) *Interdit, suspens* (en parlant d'un prêtre). — Participiul verbului *argosi*, devenit adjectiv.

ARGUMENT s. a. *Argument*. — 1°. Temeiu de convingere scos prin cugetare, probă de raționament adusă în sprijinul unei opinii sau concluziuni. *Argument*: „Dovadă, cuvânt, voroavă doveditoare“. CANTEMIR, IST. 8. *Argumenturile dară și doveadele... imi sânt aceastea*. idem, IST. 68. „Nu-mi pasă de critica domnului acelu... pentru că n'are simțul comun...; în sfârșit pentru că în iscălitura acestui critic găsec un Θ, doi ω și trei η“... Cu argumentul din urmă mă făcuse mar(i). C. NEGRUZZI, I, 260. || 2°. (Rar; latinism sau franțuzism). Expunere în scurt a cuprinsului unei opere a cărei dezvoltare pe larg urmează (sau se infățișază pe scenă) îndată, „subiect“. *La teatrul național din București se împarte în serile de reprezentăție „programul teatrului“ cu „argumentul piesei“*. — N. din lat. *argumentum*, idem.

ARGUMENTĂ vb. I^a. *Argumenter*. — A aduce argumente, a căută să dovedești ceva prin argumente. Trans. și refl. *Tot ce s'a argumentat vreodată cu justefă... [s'a făcut cu] observarea legilor a căror cercetare este tema logicei*. MAIORESCU, L. 11. [†, după germ. „argumentieren“, derivat prin suf. verb. -u], și: argumentirui. *Ori să... argumentiruiască înțelepțește, ori să se lase*. TICHINDEAL, F. 415.] — N. după fran. (lat. *argumentari*, idem.)

ARGUMENTĂRE s. f. *Argumentation*. — Infinitivul verbului *argumentă*, devenit abstract verbal. „Operațiunea inteligentă... prin care se arată cum o idee relativ nouă este cu necesitate cuprinsă în altele admise de mai înainte se numește *argumentare*“. MAIORESCU, L. 9. *Trebue să scoatem toată cauza din sfera simțimântului instinctiv... și să o ridicăm la înălțimea unei argumentări teoretice de principii*. idem, CR. I, 159.

ARGUMENTĂT s. a. *Argumentation*. — Participiul verbului *argumentă*, devenit abstract verbal. (Actual de) a argumentă, „argumentare“. *E ușor de argumentat într'o chestiune bine lămurită*.

ARGUMENTĂT, -Ă adj. *Argumenté*. — Participiul verbului *argumentă*, devenit adjectiv.

ARGUMENTĂȚIE s. f. }

ARGUMENTĂȚIUNE s. f. }

= argumentare. *Argumentății ce n'ar fi avut loc*. URICARIUL, V, 198. *Multă ușurință în argumentățiune*. HASDEU, I. C. 98.

— N. după fran. (lat. *argumentatio*, -onem, idem.)

ARGUMENTIRUI † vb. IV^a. v. argumentă.

ARGUȚIE s. f. *Argutie*. — (Latinism s. franțuzism) Subtilitate (în argumentare), argument sprijinit pe mărunțisuri. Cfr. „Chichiță, chițișuș“. *Omul trecutului... sofistul fanarotizat, poate chiar și tipicarul plin de arguții, a luat-o și în rândul acesta pe dinainte*. ODOBESCU, III, 453. [Accentuat, după fran., și: *arguție*.]

— N. din lat. *argutia*, idem.

ARHĂIC, -Ă adj., adv. 1°. *Archaïque*. 2°. *D'une manière archaïque*. — 1°. Adj. De la începutul lumii, din cea mai adâncă vechime, „străvechiu“. *În tineretea planetei... peste... coaja [sa]... se întindea oceanul, iar mai de-ăsupra o atmosferă groasă plină de aburi*

fierbinți...; până azi nu avem nici o dovadă sigură că în această eră, numită arhaică, planeta ar fi avut vre-o viețuitoare. MEHEDINȚI, G. F. 6. || Din vremea veche s. de demult, cu un caracter de vechime, ne mai întrebuițat (s. care nu se mai află) acum, „învechit“. *Unii scriitori întrebuițază cuvinte și construcții sintactice arhaice. Un monument în stil arhaic*. || 2°. Adv. Ca în vechime, imitând vechimea. *Vrea să scrie arhaic*. [Scris și: *archaic*; scris și pronunțat (mai rar, după fran.) și: *arcăic*.]

— N. după fran. (grec. ἀρχαῖος = ἀρχαῖος, idem, din ἀρχή „început“.) Cfr. arhaism.

ARHĂISM s. a. *Archaïsme*. — Cevă ce are un caracter de (adâncă) vechime. | Spec. (Gram.) Cuvânt, înțeles, expresie s. construcție din vremuri (mai) vechi ale limbii, ne mai întrebuițată în limba comună de azi. *Limba codicelui voronețean și a psaltirei scheiane se caracterizează printr'un arhaism pronunțat. Unii scriitori întrebuițază dinadins arhaïsme*. [Scris și: *archaism*; scris și pronunțat (mai rar, după fran.) și: *arcăism*.]

— N. după fran. (= grec. ἀρχαῖσμός, din ἀρχαῖος „de demult, (stră)vechiu“, din ἀρχή „început“).

ARHĂISTIC, -Ă adj. *Archaïstique*. — (Cuvânt întrebuițat rar) Imitat după felul arhaic. [Scris și: *archaïstic*; scris și pronunțat (mai rar, după fran.) și: *arcăistic*.]

— N. după fran. sau după germ. *archaïstisch*.

ARHAMĂC s. m. *Cheval de race*. — (În Dobrogea) „Cal de rasă“. *Vasilică plecase... călare pe un arhamac turcesc*. CONTEMPORANUL, IV, 298.

— Din turc. *argamak* „cheval de race arabe“. ȘIO. I, 83. Cf. dubletul(?) *armig*.

ARHĂNGHEL s. m. (Bis.) 1°. *Archange*. 2°. *Le jour de fête consacré, dans l'église orthodoxe, aux archanges* (le 8 Novembre). 3°. *Sorte de pain qu'on fait bénir et qu'on distribue en aumône* (en mémoire des morts). 4°. (Fam.) *Fouet*. — 1°. Înger așezat de-ăsupra celorlalți, în ierarhia cerească, mai-marele peste cetele îngerești. *Când să sculă arhaggelul Mihail, alcunția toți îngerii tăcură*. MSS. (secol. XVII), ap. GCR. I, 64⁴⁰. *Nu tremise anghel, nice arhănghelu*. VARLAAM, C. 288¹. *Sântul Mihail, groazenicul archangel al judecâților și al bățăliilor*. ODOBESCU, I, 8²¹. *Hranghelii, adevă arhanghelii sau sfinții voivozi* (8 Noembre) *sânt păzitorii oamenilor, de la naștere până la moarte*. (Galați), ap. HEM. 1625. (Cfr. *Voinicul, căzând în mare, au chemat într'ajutoriu pre sfinții voivozi și numai decât sfinții îngeri amândoi, Mihail și Gavriil, s'au arătat înaintea lui*. MSS. (s. XVIII), ap. GCR. II, 40. Cfr. arhistratig, voievod și inger). *Din cei doi arhangheli, Mihail are cheile raînului, iar Gavriil ține ciurma de păr*. (Viziru, în Brăila), ap. HEM. 1625. *Aranghelul* = „arhanghelul“. LIUBA-IANA, M. 98. || 2°. Sărbătoarea consacrată în biserica ortodoxă, arhanghelilor Mihail și Gavriil, în ziua de 8 Noembrie. *Arhanghelu*: „Festum Archangelorum...; das Fest der Erzengel, 8 Novembris“. LB. *Ziua când se serbează sfinții arhangheli se zice „hranghel“*. (Ionașești, în Tecuciu), ap. HEM. 1625. *La arhanghel merg fiii la nănași cu colaci...* (Orlat, în Transilv.), ap. HEM. 1625. || 3°. (Obic. pop.) Un fel de colac (mai mare). *La pomandă lungă trebuesc 200—300 de colăcei, arhangheli, scări, prescuri și altele, care toate se coc din aluat ales*. MARIAN, NU. 751. || 4°. (Fam., în glumă; cfr. sfânt) „Sfântul Neculai“. *Aranghel se aplică în Muntenia bicului, căruia-i zic „sfântu Aranghel“*. ISPIRESCU, ap. HEM. 1630. [Scris în vechime, după felul greco-slav, și: *arhaggel*, azi și: *archanghel*. În veacul trecut se găsec și formele latinizate: *arhangel* și *arcangel*. TDRG. În popor se aud și formele hrănghel (în Mold.), arănghel (în Banat).]

— Cuvânt intrat în graiu prin biserică: paleosl. arhanghelū, grec. ἀρχάγγελος.

ARHANGHELESC, -EĂSCĂ adj. *Archangélique*. — (Cuvânt învechit) De arhanghel(i). *Arhanghești ceate*. DOSOFTEIU, v. s. 112.

— Derivat din arhanghel, prin suf. adj. -esc.

ARHANGHELICĂESC, -EĂSCĂ † adj. = arhanghelesc. *Glasul arhanghelicesc Prin pământ în jos pătrunde*. AARON, ap. GCR. II, 192/23.

— Derivat dintr'un adjectiv, neîntrebuințat, arhanghelic, prin suf. adj. -esc.

ARHEOLÓG s. m. *Archéologue*. — Persoană cunoscătoare în ale arheologiei s. care se ocupă cu arheologia. *Ciocanele spârgeau catacombele Ramaniilor... Bietul meu arheolog încerenă la vederea unei asemenea barbarii*. C. NEGRUZZI, I, 203. *Rămășițele vechi... arheologii de profesie să le explice în mod mai sistematic*. ODOBESCU, II, 155. [Scris și pronunțat (mai rar) și: *arheológ*.] Cfr. anticar (1°).

— N. din fran. (= grec. ἀρχαιολόγος.)

ARHEOLÓGIC, -Ă adj. *Archéologique*. — De arheologie, privitor la arheologie. *Cestionarul arheologic*. ODOBESCU, II, 157. *Fumuri arheologice scornite din lulele preistorice*. idem, II, 287. | *Tot ce s'a spus... despre rămășițele antice învederate la Ibănești... dovedește că această localitate are în sine o importanță extraordinară ca stațiune arheologică*. idem, II, 175. [Scris și pronunțat (mai rar, după fran.) și: *arheologic*.] Cfr. anticariu.

— N. după fran. (= grec. ἀρχαιολογικός.)

ARHEOLOGICĂESC, -EĂSCĂ adj. = arheologic. (învechit). La POLIZU.

ARHEOLOGICĂESTE adv. *D'après les procédés de l'archéologie, à la manière des archéologues*. — Ca arheologii. La POLIZU.

— Derivat din arheologic, prin suf. adv. -ește.

ARHEOLOGIE s. f. *Archéologie*. — Știința lucrurilor antice, a antichităților (3°). *Să se învețe... logica... istoria naturală și arhiologia*. URICARIUL, III, 36/32. *Este o țară... unde cultul arheologiei a intrat în uzurile poporane. Acea țară e Danemarca*. ODOBESCU, II, 261. [Scris și pronunțat (mai rar, după fran.) și: *arheologie*.]

— N. din fran. (= grec. ἀρχαιολογία, din ἀρχαῖος „vechiu, de demult“, și λόγος „cuvânt“.)

ARHETIP s. a. *Archétype*. — Modelul cel dintâi (după care se lucrează ceva), „forma dintâi, originalul“. Cfr. prototip. [Plur. -tipuri și -tipe. | Scris și pronunțat (mai rar, după fran.) și: *archetip*.]

— N. din lat. archetypum (< grec. ἀρχέτυπος).

ARHI- prefix. *Archi-*. — Prefixul *arhi-* exprimă ideea de superlativ sau de preeminență și e de origine grecească (ἀρχι, întrebuințat în compuse spre a arăta rangul cel mai de sus). În limba noastră a venit pe două căi: în timpurile mai vechi, prin scrierile bisericesti (sau de-a dreptul de la Greci sau, mai adese, prin mijlocire paleoslavă) iar în timpurile mai nouă prin împrumuturi neologice. Cuvintele cele vechi în care se află sânt numai substantive care exprimă o funcțiune sau o întocmire (de obicei bisericască); cuvântul compus, luat astfel, în întregime, din grecește sau din slavonește, are sensul de cel mai înalt rang al funcțiunii sau al întocmirii respective: *arhi-mandrit, arhi-ereu, arhi-diacon, arhi-episcop, † arhi-stratig* etc. Formațiunile românești mai vechi, după modelul acestora, sânt rare, d. ex. *arhipovățuitoriu*, ȘINCAI, HR. II, 689/32, *arhi-păstor*, ZILOT, ap. HEM. 1633. În vremea mai nouă, după modelul neologi-

smelor împrumutate din franțuzește, ca *arhi-milinar* etc., se formează cu acest prefix (în graiul familiar al oamenilor cu carte și mai cu seamă în limba mai puțin îngrijită a jurnalelor) substantive și mai ales adjective compuse cu vorbe vechi românești, dându-le sensul de „cel mai de sus (ca rang), peste măsură de..., mai mult de cât..., în cel mai înalt grad...“; d. ex. *arhi-medic* (POENARU), *arhi-cancelar*, *arhi-nebun* (la PONTBRIANT), *arhi-șiret* = „șiret peste măsură“. (HASDEU, ETYM. MAGN. 1631), (un) *arhi-pungaș*; (sala eră) *arhi-plină*; (un om) *arhi-stupid*; (un) *arhi-sgârcit*; *arhi-liberal* etc. [Scris și pronunțat (mai rar) și: *archi-*.] Cfr. baș-, para-, ultra-, extra-, proto-, supra-, super-, hiper-.

ARHIDIĂCON s. m. (Bis.) *Archidiacon*. — „Primul diacon pe lângă un episcop“. COSTINESCU. *Archidiaconul Ștefan și marele Antonie și sfântul Grigorie Decapolit*. ÎNDREPTAREA LEGII (1652), ap. GCR. I, 158/27. *Eră arhidiacon la părintele Nectarie, patriarhul de Ierusalim*. DOSOFTEIU, PS, ap. GCR. I, 209/3. *Va alege sinodul... unul dintre cinovnicii cei mai mici bisericesti, cum arhidiacon, protosinghel, iproci*. URICARIUL, IV, 299/10. [Accentuat, în Transilv., și: *arhidiacon*; scris și pronunțat (rar) și: *archidiacon*. | Pronunț. -di-a-]

— Din paleosl. arhidijakonū, grec. ἀρχidiaκονος.

ARHIDIACONĂT s. a. (Bis.) 1°. *Archidiaconé*. 2°. *Archidiaconat*. — 1°. Circumscripția unui arhidiacon, partea (dintr'o dioceză) supusă jurisdicției unui arhidiacon. *Archidiaconat* = „das Erzdiakonat“. BARCIANU. || 2°. *Archidiaconat* = „arhidiaconie, demnitate de arhidiacon, funcțiunea, sarcina arhidiaconului“. COSTINESCU. [Scris și pronunțat (rar) și: *archidiaconat*. | Pronunț. -di-a-]

— N. din lat. archidiaconatus, idem.

ARHIDIACONĂESC, -EĂSCĂ adj. *D'archidiacon, appartenant à un archidiacon*. — De arhidiacon. BARCIANU. [Scris și pronunțat (rar) și: *archidiaconesc*. | Pronunț. -di-a-]

— Derivat din arhidiacon, prin suf. adj. -esc.

ARHIDIACONIE s. f. (Bis.) *Archidiaconat*. — Funcțiunea de arhidiacon, „arhidiaconat (2°)“. LM. [Scris și pronunțat (rar) și: *archidiaconie*. | Pronunț. -di-a-]

— Din grec. ἀρχidiaκονία, idem.

ARHIDIECĂZĂ s. f. (Bis.) *Archidiocèse*. — (În Transilv.) Dieceză în fruntea căreia stă un arhiiepiscop. [Pe la începutul secol. trecut, după pronunț. germană și: † *arhidieteză*. *Arhidieteză Carloveșului*. CALENDARIU (1844), 36. | Scris și: *archidieceză*. | Pronunț. -di-e-]

— N. din lat.-med. archidiocesis.

ARHIDIECĂZĂN, -Ă adj. (Bis.) *Archidiocésain*. — (În Transilv.) (Care se ține) de (o) arhidieceză, al arhidiecezei. *Consistoriul arhidiecean are sediul în Sibiu*. [Scris și: *archidiecean*. | Pronunț. -di-e-]

— N. din lat.-med. archidiocesanus.

ARHIDIEȚEZĂ † s. f. (ș. d.) v. arhidieceză.

ARHIDUCĂ s. m. v. arhiduce.

ARHIDUCĂL, -Ă adj. *Archiducal*. — De arhiduce, a(1) unui arhiduce. [Scris și: *archiducal*.]

— N. din fran.

ARHIDUCĂT s. a. *Archiduché*. — 1°. Provincie sau teritoriu al unui arhiduce. || 2°. Dignitatea de arhiduce. [Scris și: *archiducat*.]

— N. din lat.-med. archiducatus.

ARHIDUCE s. m. *Archiduc*. — Titlu dat numai prinților din casa imperială a Austriei. [Învechit, și:

arhiducă s. m. (după ital.) | † (cu formă de-a dreptul latină) **arhidux**. *Ferdinand I, arhiducul Austriei*. ȘINCAI, HR. II, 153. | Scris și: *archiduce*.] Cfr. duce.
— N. din lat.-med. *archidux*, -cem.

ARHIDUCESĂ s. f. *Archiduchesse*. — Titlu dat prințeselor din casa imperială a Austriei. [Învechit, și: *arhiduceasă*. POENARU. | Scris și: *archiducesă*.]
— N. după fran.

ARHIEPISCOPI s. m. (Bis.) *Archevêque*. — Episcop sau mitropolit (primat), care stă în fruntea altor episcopi (sau mitropoliți). În zilele... *arhiepiscopului Ghenadie*. CORESI, E. I/14. *Ghenadie, cu mila lui Dumnezeu arhiepiscopu și mitropolit a toată țara Ardealului*. PRAVILA (1640), ap. GCR. I, 88/1. *Prea sfințitul nostru arhiepiscop și mitropolit a toată Ungrovlahia*. DOC. (a. 1794), ap. GCR. II, 153/16. *Mitropolitul... slobozi o sinodicească carte... arătând drepturile mitropoliei Moldaviei... întărite de un consiliu compus de prea fericiți patriarhi și arhiepiscopi*. C. NEGRUZZI, I, 241. Accentuat și: *arhiepiscop*. | Scris și: *archiepisop*. | Pronunț. -hi-e-]
— Din paleosl. *arhiepiscopū*, grec. ἀρχιεπίσκοπος.

ARHIEPISOPĂL, -Ă adj. *Archiepiscopal*. — „Arhiepiscopesc”. [Pe] *Dealul Mitropoliei e o mică acropole, unde e camera deputaților, alături de biserică arhiepiscopală*. MEHEDIŢI, R. 21. [Scris și: *archiepiscopal*. | Pronunț. -hi-e-]
— N. din fran. (lat. *archiepiscopal*, -e.)

ARHIEPISOPĂT s. a. = arhiepiscopie (1°—2°). [Scris și: *archiepiscopat*. | Pronunț. -hi-e-]
— N. din lat. *archiepiscopatus*.

ARHIEPISOPĂESC, -EĂSCĂ adj. *Archiepiscopal*. — (Care ține) de (un) arhiepiscop, de (o) arhiepiscopie, care e dat de arhiepiscop. [Scris și: *archiepiscopesc*. | Pronunț. -hi-e-]
— Derivat din arhiepiscop, prin suf. adj. -esc.

ARHIEPISOPĂESTE adv. *D'une manière archiepiscopale*. — După cum obicinuiesc arhiepiscopii, ca la arhiepiscopi. POLIZU, BĂRCIANU. [Scris și: *archiepiscopeste*. | Pronunț. -hi-e-]
— Derivat din arhiepiscop, prin suf. adv. -este.

ARHIEPISOPĂIE s. f. (Bis.) 1°. *Archevêché*. 2°. *Archiepiscopat*. — 1°. Eparhia unui arhiepiscop. | P. ext. Reședința (orașul s. palatul) unui arhiepiscop. *Arhiepiscopia catolică din București*. || 2°. Demnitatea sau funcțiunea de arhiepiscop. | P. ext. Durata acestei demnități. [Scris și: *archiepiscopie*. | Pronunț. -hi-e-]
— Din paleosl. *arhiepiskopija*, grec. ἀρχιεπισκοπή „archevêché”, și ἀρχιεπισκοπεία „archiepiscopat”, sau formațiune românească din arhiepiscop, prin suf. abstr.-loc. -ie.

ARHIERĂRH s. m. (Bis.) *Archievêque*. — Mai marele ierarhilor. *Carii din domni ar lăcomi, de n'ar da acest oboroc de sare... să hie legat și afurisit de... sfântul apostol Iacov, fratele lui Dumnezeu, cel d'întâiu arhierarh sfântului Ierusalim, și de toți sfinții*. URICARIUL, II, 116/16. [Scris și: *archierarh*, *archieararh*. | Pronunț. hi-e-]
— Format din prefixul arhi- și ierarh. E probabil că un ἀρχιεράρχης, neatestat în dicționare, există și în grecește.

ARHIERĂȚI † vb. IV^a (Bis.) *Être évêque ou prélat*. — A fi, a funcționa ca arhieru. *Acesta dintru svinți, părintele nostru Ipatie, născut la Chilichia... și arhierățindu în Gangra... DOSOFTEIU, V. S. 82. [Pronunț. -hi-e-]
— Format de Dosofteiu de-a dreptul după grec. ἀρχιερατεύω „devenir prélat”.*

ARHIERĂȚIC s. a. (Bis.) *Livre qui contient les cérémonies pontificales*. — *Arhieratic* = „carte în care sânt prescise ceremoniile care sânt de competența unui arhieru”. LM. [Scris și: *archieratic*. | Pronunț. -hi-e-]
— Din grec. ἀρχιερατικόν.

ARHIERĂȚI(U) † s. m. (Bis.) v. arhieru.

ARHIERĂȚESC, -EĂSCĂ adj. *Episcopal, pontifical, appartenant à un prélat*. — De arhieru. *Veșmintele arhieresti*. DOSOFTEIU, V. S. 12. *Prea sfinția sa părintele mitropolitul țarei să întărească cu arhieresc blăstem... URICARIUL, I, 102/16. Episcopul sta în strana arhierescă*. CREANGĂ, A. 137. [Scris și: *archielesc*. Pronunț. -hi-e-]
— Derivat din arhieru, prin suf. adj. -esc.

ARHIERĂȚESTE adv. *À la manière des prélats*. — În felul s. după obiceiul arhierilor, ca arhierii. *Arhiereste* = „erzpriesterlich; auf erzpriesterliche Weise”. POLIZU. [Scris și: *archiereste*. | Pronunț. -hi-e-]
— Derivat din arhieru, prin suf. adv. -este.

ARHIERĂȚEU s. m. (Bis.) 1°. *Prélat*. 2°. *Évêque in partibus*. — 1°. Termin general pentru orice dignitar înalt bisericesc (episcop, mitropolit, patriarh), ca și sinonimul mai popular „vlădică”. *Dzise să vie arhierii și tot zborul lor*. COD. VOR. 45/12 (= porunci mai-marilor populorū să vie și tot săborul lor. N. TESTAMENT, 1648; porunci să vie arhierii și toată adunarea lor. BIBLIA, 1688 : „ayant commandé que les principaux sacrificateurs et tout le conseil s'assemblent...”). *Cade-se judecătoria lui, adevărat arhierului, să fie aseamene judecătoria lui celui drept și marelui arhieru, Domnului nostru Iisus/Hristo/s*. PRAVILA (a. 1652), ap. GCR. I, 159/22. *Văzând Constantin-Vodă aceste obiceiuri nu bune, au socotit cu arhierii țarei și cu tot sfatul său și au legat cu mare blăstem: ...văcărutul... să nu mai fie*. N. COSTIN, LET. II, 52. *Deci vă rog, părinți arhierii, de mă veți vedea aproape de moarte, să mă tundeți călugăr*. C. NEGRUZZI, I, 159. *Tu rămâi de mine'n pace, Că eu alta n'am ce-ți face, Făr' să rog pe Dumnezeu, A[] cerului arhieru, Ca de tine să grijască*. MARIAN, I. 311. *Bagi pe dracul în casă cu lăutari, și nu-l poți scoate cu sute de arhierii*. ZANNE, P. VI, 580. || 2°. Spec. „Vlădică fără eparhie”. „Astăzi se numește... [arhieru] un episcop care are facultatea de a face toate ceremoniile eclesiastice prescrite în arhieratic, însă n'are dieceză; prin urmare n'are jurisdicțiune episcopală”. LM. [Scris și: *arhieru*. | Pronunț. -hi-e- | Înainte vreme, după paleosl., și: † **arhierăȚI(U)**: *Arhierii Anania dzise celora ce sta înaintea lui... COD. VOR. 46/1*. | Mai demult, și azi în popor, și: **arhieru**. *Să fie milostiv și credincios arhieru*. MSS. (a. 1698), ap. GCR. I, 317. *Văzând Stanciu paraleu, Cel mai mare arhieru... TEODORESCU, P. P. 262*. Cfr. arhipăstor.

— Din paleosl. arhierăȚi, grec. ἀρχιερός, idem.

ARHIERĂȚIE s. f. (Bis.) 1°. *Dignité de prélat, prelature*. 2°. *(Votre) Sainteté (titre d'honneur, quand on s'adresse à un archevêque ou évêque)*. — 1°. Demnitatea sau funcțiunea de arhieru. *Strălucind în arhierie... DOSOFTEIU, V. S. 232, 1. Rânduiala arhierii*. MINEUL, (1776), 13/1. *Spune-mi, cum se scrie, La arhierie?* TEODORESCU, P. P. 263. | P. ext. Timpul păstoriei unui arhieru, cfr. arhiepiscopie (2°). *Observații... asupra regulilor... gramaticii rumânești, adunate și alcătuite acum întâi de dumnealui Ianake Văcărescul... tipărite... în domnia... prea luminatului prințip a toatei Ungro-Vlahiei Nicolae Mavrogheni Voevod, în arhieria sfințitului... mitropolit și arhieriscop a țarei Kyr Grigorie, la leat 1787*. ap. ODOBESCU, I, 298. || 2°. (Învechit) Titlu de cinste cu care se adresează cineva către un arhieru. „Prea sfinție”. (Pa-

triarhul Dositeiu către mitropolitul Atanasie al Ardealului: *Trebue arhieria ta să propovăduiești cuvântul lui Dumnezeu la Sârbi și la Ruși pre limba slovenească, eară la Rumâni pre limba rumânească.* ap. HEM. 1632. [Scris și: *archierie*. | Pronunț. *-hi-e-*.] — Din grec. ἀρχιεραία „prélature, arhiepiscopat“.

ARHIMANDRIE s. f. (Bis.) 1°. *Archimandritat*. 2°. *Couvent dirigé par un archimandrite*. — (În biserica ortodoxă) 1°. Demnitatea sau funcțiunea de arhimandrit. *Derept aceasta cei sfinți și cinstiți bărbați înaintea destoiniciei de episcopie și pentru preoție, pentru arhimandrie, fugiră la pustie.* CAZANIA (a. 1644), ap. HEM. 1633. || 2°. P. ext. Mănăstirea care are în capul ei, ca stareț, un arhimandrit. *Mănăstirea Putna... dintru începutul ei a fost și este arhimandrie.* URICARIUL, XIV, 179/25. [Scris și: *archimandrie*.] Cfr. abație.

— Din m.-grec. ἀρχιμανδρεία. DDRG.

ARHIMANDRIT s. m. (Bis.) *Archimandrite*. — (În biserica ortodoxă) Titlu de ierarhie bisericească (inferior „arhierului“), dat stareților mănăstirilor mai mari sau călugărilor care au o slujbă mai înaltă pe lângă o episcopie („*archimandrit de scaun*“) și, ca titlu de cinste, și la alți călugări fără vreo funcțiune bisericească. *În anul 7010 prestăvitu-s'au Paisie, arhimandritul și egumenul mănăstirii Putna.* URECHE, LET. I, 143. *Mitropolitul Iacov Putneanul adună un sobor de arhieriei, arhimandriți și egumeni.* C. NEGRUZZI, I, 241. *Ștefane, Măria Ta, Tu la Putna nu mai sta, Las' arhimandritului Toată grija schitului!* EMINESCU, P. 162. *Mitropolitul face pe părintele Duhu arhimandrit cu mitră.* CREANGĂ, A. 138. [Scris și: *archimandrit*. | Dial. (prin falsă analogie) și: *arhimandrit*. *A spus arhimandritul, că este... la Cernăuți.* (Solca, în Bucov.) IORGA, N. R. B. 74.] Cfr. abate.

— Din paleosl. arhimandritū, n.-grec. ἀρχιμανδριτης, idem (din ἀρχι- și μάνδρα „loc închis, mănăstire“).

ARHIMITROPOLIT † s. m. (Bis.) *Métropolitte primat*. — „Mitropolit primat“. *Această luminată carte... o am aflat în Țara-rumânească, la arhimitropolitul Serafim, în cetate în Târgoviște.* (a. 1581), ap. GCR. I, 33/19.

— Formațiune românească din prefixul arhi- și subst. mitropolit.

ARHIPĂSTOR s. m. (Bis.) *Archevêque, évêque*. — Păstor sufletesc care e în fruntea celorlalți, „arhieru, vlădică“. *S'au hotărât a se face... mitropolit... episcopul Iosif..., fiindu-i rândul, ca unui mai bătrân și, osebit, fiind îmbunătățit și cu daruri ca acelea, potrivite la un arhipăstor.* ZILOT, CRON. 73. *Prea sfințitului mitropolit... Veniamin, al nostru prea milostiv stăpân și de oște arhipăstoru.* (a. 1806, Iași), ap. TDRG. *De vrei să fii episcop, c'o mantie vărgată! Înășură-ți trufia, îți pune lanț de aur... Diaconul să meargă cu cărja înainte, Te'ntinde n'tr'o caretă și tot blagoslovește... Din astea te-i cunoaște, că ești arhipăstor.* C. NEGRUZZI, II, 181/2. *Ceilalți popi... cât pe ce să cadă amețiți, din picioare, de frică și de rușinea arhipăstorului.* CREANGĂ, A. 137. [Scris și: *archipăstor*. | Dial. și: *arhipăstoru*.]

— Formațiune românească din prefixul arhi- și subst. păstor.

ARHIPĂSTORÉSC, -EĂSCĂ adj. *D'archevêque*. — De arhipăstor. *Călugăre! Când te-ai suit pe scaun arhipăstoresc, Urmează ca să fi știut canonul apostolicesc.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 1634. [Mitropolitul Iacov] *legiuște ca în veci... să nu se mai încredințeze cărma arhipăstorească la străini ierarhi!* C. NEGRUZZI, I, 241. *Atunci se sculă și mitropolitul și, dând binecuvântarea sa arhipăstorească cugetelor*

Domnului celui viteaz, îndemnă pe boieri... a-l urmă pe căile adevărului. ISPIRESCU, M. V. 12/20. [Scris și: *archipăstoresc*.]

— Derivat din arhipăstor, prin suf. adj. -esc.

ARHIPĂSTORIE s. f. (Bis.) *Dignité ou charge d'archevêque*. — Funcțiunea, demnitatea sau sarcina de arhipăstor. *Să se facă [mitropolit] episcopul Dionisie..., fiind mai tânăr [și] cu știință de trebile arhipăstoriei.* ZILOT, CRON. 73.

— Derivat din arhipăstor, prin suf. abstr. -ie.

ARHIPELĂG s. a. (Geogr.) *Archipel*. — (Propriu) Marea Egee, presărată cu grupe de insule. | P. ext. Întindere de mare sau de ocean presărată cu grupe de insule. *Când sânt mai multe insule la un loc, ele fac împreună o grupă de insule sau un arhipelag.* MEHEDINȚI, P. 5. [Scris și: *archipelag*.]

— N. după ital. arcipelago (< grec. ἀρχιπέλαγος, propriu „mare principală“).

ARHIPRESBÍTER s. m. (Bis.) *Archiprêtre*. — (Cuvânt întrebuințat rar, aproape numai prin Transilv.) „Protopop, protopresbiter“. [După pronunțarea n.-grecească (ἀρχιπρεσβύτερος) și: *arhipresviter*. URICARIUL, V, 27/17. | Scris și: *archipresbiter*.]

— N. din lat. archipresbyter, idem.

ARHIRÉU s. m. (Bis.) v. arhieru.

ARHISTRATÉG s. m. }

ARHISTRÁTIG † s. m. }

1°. *Archistratège. Général en chef, généralissime*. 2°. *Archange*. — 1°. (Astăzi, rar) *Arhistrateg* = generalul destinat a fi comandant suprem al armatei unei țări pentru timp de război, „generalisim“. | 2°. (Pe la sfârșitul secol. XVIII și începutul celui următor) *Arhistratig* = generalul-șef al unei armate. *Arhistratigul se împărțesează de slava ce dobândesc ostașii lui, biruind.* E. VĂCĂRESCU, ap. ODOBESCU, I, 302. *Pe principul Ipsilanti arhistratig îl numesc, îl smulg din sânul Rusiei și cu dînsul se unesc.* BELDIMAN, ap. GCR. II, 243/38. || 3°. Spec. (În limba mai veche) *Arhistratig* = comandant suprem s. căpetenie a cetelor ingerești, „arhanghel“. *Dumnezeescul Arhistratigul Gavriil.* DOSOFTEIU, V. S. 25/21. *Unde să prăznuiește sfântul hram marele arhistratig Mihail.* MSS. (de la C. Brâncoveanu, a. 1696), ap. HEM. 1624. *Mimunea... s'a făcut de Arhistratigul Mihail.* CALENDARIU (1814), 5/13. Cfr. voievod.

— Din grec. ἀρχιστρατήγος „exercitus imperator“.

Cuvântul a intrat în trei epoci diferite în limba română: 1°. În limba veche, prin scrierile bisericești, din limba medio-greacă (sau din cea paleoslavă: *arhistratigū*), cu sensul fig. de „mai marele cetelor ingerești“, ca epitet pentru „arhanghel“, întrebuințat în teologia greco-slavă. 2°. În epoca Fanarioților, din limba neo-grecească, cu sensul propriu de „general comandant al unei armate“. 3°. Ca neologism, în timpurile recente, sub forma *arhistratég*, după fran.

ARHITECT s. m. *Architecte*. — Persoană care cunoaște, exercită, arta arhitecturii. *Înpăratul Eghipteanilor... au trimis carte lui Likir, cu carea porunceă să-i trimiță meșteri arhitecți, să zidească turn.* (a. 1812), ap. GCR. II, 207/19. *Arhitectul care s'a însărcinat a da gata un edificiu după un plan statornicit... nu poate cere nici o sporire de plată.* HAMANGIU, C. C. 378. [Scris și: *architect*. | La început, nefiind încă asimilat vorbelor vechi ale limbii noastre, avea pluralul † *arhitecți*. | † *arhitecton* (de-a dreptul din grec.) *Făcându-se un tahmin de câtră un arhitecton...* URICARIUL, VII, 171/14. | † și: *arhitector* (după ital. *architettore*). *Alcătuindu-se și arhitector al orașului.* URICARIUL, I, 198/31. Accentuat: *arhitector* s. *arhitector?*

— N. din lat. architectus (< grec. ἀρχιτέκτων „maestru constructor“).

ARHITECTOR † s. m. v. arhitect.

ARHITECTONIC, -Ă adj., subst., adv. *Architectonique*. — 1°. Adj. De arhitectură, după regulile arhitecturii. *Ornamente arhitectonice*. LM. | Poet. *Memfis, ... cu zidurile-i antice... — o cetate de giganti. Sânt gândiri arhitectonici de-o grozavă măreție!* EMINESCU, p. 67. || 2°. Substantivat, sub forma feminină (Filos.) Construcție sistematică a unui șir de idei. „*Arhitectonica rațiunii pure*“ e titlul unui capitol din „*Critica rațiunii pure*“ (cfr. traducerea lui Eminescu, mss. 2258 al Academiei Române, f. 28). || 3°. Adv. După regulile arhitecturii. [Scris și: *architectonic*.] — N. din lat. *architectonicus*, -a, -um (< grec. ἀρχιτεκτονικός. Sensul 2° după germ. *Architectonik* = lat. *architectonice* < grec. ἀρχιτεκτονική).

ARHITECTONIE s. f. *Architecture*. — (Rar, învechit) „Arhitectură“. *Să se deprindă și în lucrul arhitectoniei*. DRĂGHICI, R. 251.

— N. din n.-grec. ἀρχιτεκτονία, idem (Legrand).

ARHITECTOR † s. m. v. arhitect.

ARHITECTORÉSC, -EĂSCĂ † adj. *D'architecte*. — De arhitect, propriu arhitecților. POLIZU.

— Derivat din arhitector, prin suf. adj. -esc.

ARHITECTORÉȘTE † adv. *À la manière des architectes*. — În felul arhitecților, ca arhitectii. POLIZU.

— Derivat din arhitector, prin suf. adv. -ește.

ARHITECTURĂ s. f. *Architecture*. — Arta de a construi clădiri. *Arhitectura greacă*. | P. ext. Felul, planul, caracterul arhitectural al unei clădiri. *Privirea se ostenește a se uita mult la această prea regulată arhitectură; poate pentru că lucrările nouă n'au acel grandios ce se vede în lucrările bătrâne*. C. NEGRUZZI, I, 193. *O astrologie... bizantină, bazată pe sistemul care admite pământul de centrul arhitecturii lumesti*. EMINESCU, N. 44. [Scris și: *architectură*.]

— N. din lat. *architectura*, idem.

ARHITECTURAL, -Ă adj. *Architectural*. — De arhitectură, „arhitectonic“. [Scris și: *architectural*.]

— N. din fran.

ARHITRĂVĂ s. f. (Arhit.) *Architrave*. — (La clădirile greco-romane s. în stil greco-roman) Partea de jos a „tabulamentului“, așezată pe capitulurile coloanelor sau pilaștrilor, partea cuprinsă între capituluri și friză (s. „brâu“). *De-asupra sistemului de pilaștri și de metoape urmează architrava, tractată ca friză*. TOCILESCU, A. 38. [Scris și pronunț. (mai rar) și: *architravă*.]

— N. din fran. (=ital. *architrave* — din *archi*- și *trave* < lat. *trabs* „grindă“ — propriu „grinda principală“).

ARHIV s. a. v. arhivă.

ARHIVĂ s. f. *Archives*. — Totalitatea hârtiilor, actelor, documentelor (vechi) privitoare la istoria unui popor, la un oraș sau județ, un așezământ public ori privat, o familie. *Canțilerie, arhivă, nimică n'au mai rămas*. BELDIMAN, TR. 350. *M'am tânguit... pentru strămutarea arhivei din Iași*. URICARIUL, X, 272/1. *Un proiect ce se făcuse pentru teatru zace îngropat în arhivele ministerului de externe*. C. NEGRUZZI, I, 346. *N'au făcut... aproape nimic pentru înaintarea științei ce o profesază. Nici un studiu prin arhive, nici o publicare de documente... necum o istorie întreagă*. MAIORESCU, CR. III, 35. *Dacă nu este unire [pentru alegerea depozitarului titlurilor unei moșteniri] atunci titlurile se depun în arhiva statului*. HAMANGIU, C. C. 179. | P. ext. Lo-

cul sau clădirea în care sânt depuse și se păstrează asemenea documente. *Pe dealul Mitropoliei, în arhiva României, Unde statul grămădește... Hârtii, condici osândite... Are cuiburi din vechime Numeroasă șoricime*. ALEXANDRESCU, M. 207. *Un colț întunecos... din arhiva unei cancelarii și atmosfera... cafenelei — asta eră toată viața lui*. EMINESCU, N. 36. [Și: arhiv s. a. (formă aproape ieșită din uz, întrebuințată mai ales de Români din Austro-Ungaria, după germ. *Archiv*). *Arhivurile ceale vechi ale domniei Moldovei*. P. MAIOR, IST. 252. *Biblioteca arhivului statului*. HASDEU, I. C. IX. | La C. NEGRUZZI, I, 242, fiind vorba de arhivele turcești, se găsește cuvântul corespunzător turc „caid“: *Sultanul... încredințându-se din caidurile (arhivele) împărăției de acest drept legiuit a Moldaviei, îl întărește*. [Scris și: *archivă*. | Plur. -hive (întrebuințat adesea și cu înțeles de sing., după fran.), † -hivuri.]

— N. după fran. (=lat. *archivum*, idem < grec. ἀρχεῖον „clădirea în care se află cărmuirea“, spec. „localul primăriei“, de la ἀρχή cu sensul de „cărmuirea s. autoritatea cea mai înaltă“).

ARHIVĂR s. m. *Archiviste*. — Funcționar (mai înalt) însărcinat cu păstrarea documentelor unei arhive. *M'am adresat către arhivarii osebitelor departamenturi*. URICARIUL, VIII, 97/8. *Casa [o are dată cu anul] unui arhivar de la nu știu care divan*. C. NEGRUZZI, I, 301. *Arhivar în Direcțiunea generală a Arhivelor statului*. FURNICĂ, I. C. XXXVIII. [Dial. și: *arhivariu*.] Cfr. arhivist.

— Derivat din arhivă, prin suf. nom. agent. -ur (sau din germ. *Archivar*).

ARHIVĂRĂȘ s. m. *Employé (inférieur) aux archives*. — Diminutivul lui arhivar, derivat prin suf. -aș. (Cuvânt rar; intr'o scrisoare a episcop. Moga, a. 1814). „Mic funcționar la arhive“.

ARHIVIST s. m. *Archiviste* — (Cuvânt întrebuințat din ce în ce mai rar, înlocuit aproape cu totul de sinonimul:) „arhivar“. *Arhivist [al] statului*. URICARIUL, XIII, 378. *Domnul arhivist Kasp din Lemberg*. HASDEU, I. C. VIII.

— N. din fran.

ARHIVOLTĂ s. f. *Archivolte*. — Ciubuc la partea de sus a unei arcade.

— N. din fran. (=ital. *archivolto*).

ARHON † s. m. }

ARHONDA † s. m. }

Monsieur le... seigneur. — (Cuvânt din epoca fanariotă, întrebuințat până pe la mijlocul secolului XIX, numai la vocativ, ca expresie de politețe, când se adresă cineva unui boier, și anume *arhondă* singular, iar *arhon* înaintea titlului boieriei. Cfr. ex. de la arhonie.) „Domn(ule), boier(ule)“. *Arhon Bane!* ZILOT, CRON. 82. *Dar ce mă socoți pre mine, arhon Jicnicer?* C. NEGRUZZI, I, 302. *Flecăciune, arhon Sărdar!* ALECSANDRI, T. 409. „Asta este foarte lesne de făcut pentru un om ca dumneata, dar nu și pentru mine!“ — „Dar de ce, arhonda?“ FILIMON, ap. HEM. 1634. *Și eu, arhonda, sânt unchiu!* ALECSANDRI, T. 773.

— Din n.-grec. ἀρχων, ἀρχοντες „seigneur“. (Cfr. dubletul arhonte.)

ARHONDĂR s. m. (Bis.) *Moine chargé de recevoir et d'héberger les étrangers ou les visiteurs du monastère*. — „Călugăr însărcinat a dirige, a administra un arhondaric“. COSTINESCU. [După HEM. 1635 și: arhontăr.]

— Din m.-grec. ἀρχοντάριος, idem. CIHAC, II, 636.

ARHONDĂREASĂ s. f. (Bis.) *Nonne chargée de recevoir et d'héberger les étrangers ou les visiteurs*

du couvent.—, Călugăria care administrează și conduce arhondaricul, într-o mănăstire de maice“. COSTINESCU. [După HEM. 1635 și: arhontăreasă.]

— Derivat din arhondar, prin suf. moțion. -easă.

ARHONDARIC s. a. (Bis.) = arhondărie. (Întrebuințat mai ales în Mold., pe când „arhondărie“ mai ales în Țara-rom.) *Una [din chilii] mai bine zidită și mai mare servea de arhondaric.* N. XENOPOL, ap. TDRG. [Și: arhontaric.]

— Din m.-gr. ἀρχονταρικί, „auberge pour les étrangers au couvent“. CIHAC, II, 636.

ARHONDĂRIE s. f. (Dans un couvent) *maison ou appartement destiné à la réception et à l'hébergement des étrangers ou des visiteurs.* — Casa (deosebită) sau partea din corpul zidurilor mănăstirii, unde se primesc oaspeții și drumeții care se abat pe la mănăstire. [Și: arhontărie: *Merseră să se odihnească în chilii stărișului, ce slujea de arhontărie.* ODOBESCU, I, 88/24.]

— Din m.-grec. ἀρχονταρεῖον. CIHAC, II, 636.

ARHONDOLOGHIIE s. f. }

ARHONDLOGIE s. f. }

1°. *Histoire ou livre de la noblesse, livre d'or, nobiliaire.* 2°. *La noblesse, les nobles, les grands seigneurs, la haute volée.* — (Termin intrat în limbă în epoca Fanarioților, azi învechit) 1°. Istoria nobilimei. *Letopisețele noastre și arhondologia ne arată curat, că Ștefan-Vodă, Mihail-Vodă și alți domni... au boierit pe câmpul de bătaie pe mai mulți opincari cu inima de boier.* FILIMON, C. II, 354. || Cartea nobilimii, catalogul s. registrul familiilor boierești dintr-o țară. *În câțiva ani m'as înstărit cu bani, m'as tot acăță de poulele boierilor, pân' ce m'as incuibă frumos în arhontologhie și 'n sfârșit m'as insură, pentru ca să intru în neamuri.* ALECSANDRI, T. 1328 (= „cartea boerilor“. GLOSAR, 1777). || 2°. Boierie, noblețe, societate înaltă. *Am fost totdeauna om liberar, o știi tu? Mi-am bătut joc totdeauna de arhontologhie.* ALECSANDRI, T. 1231. *Lucram și lupțam, nu împins de setea de posturi bine plățite, sau de dorința de ranguri pe scara arhontologhiei.* GHICA, ap. HEM. [Și: arhontologhie, arhontologie. POLIZU.]

— Din n.-grec. ἀρχοντολογία. HEM. TDRG. (lipsește la Vlahos și Legrand). Pentru sensul 2° cfr. arhontologiu.

ARHONIE † s. f. *État de noble, noblesse, seigneurie.* — (Cuvânt din epoca fanariotă, întrebuințat până pe la mijlocul secolului XIX) „Boierie“. „Boier“ este întrebuințat în Mehedinți în loc de „arhon“, cu deosebire că „arhon“, când se zice, trebuie să fie însoțit și de felul arhoniei. I. IONESCU, M. 439.

— Derivat din arhon, prin suf. abstr. -ie.

ARHONT s. m. v. arhonte.

ARHONTĂR s. m. (Bis.) (ș. d.) v. arhondar ș. d.

ARHONTARIC s. a. v. arhondaric.

ARHONTĂT s. a. *Archontat.* — (Antic. greacă) Demnitatea de arhonte. || Timpul cât ținea funcțiunea unui arhonte.

— N. din fran.

ARHONTE s. m. *Archonte.* — (Antic. greacă) Unul din cei nouă magistrați anuali care guvernau republica ateniană. *Arhonte eponim, prim-arhonte, după care se dădea numele anului.* [Învechit, și: arhont s. m. POLIZU, COSTINESCU, BARCIANU.]

— N. din fran. (= lat. archon, -ontem < grec. ἄρχων, -οντος, de la ἄρχω „a fi în frunte, a fi cel dintâi“.) Cfr. dubletul arhon.

ARHONTOLOG(H)IE s. f. v. arhondolog(h)ie.

ARHONTOLOGIU † s. m. *Livre d'or, nobiliaire.* — (Termin din epoca Fanarioților, păstrat până pe la jumătatea secolului XIX) „Cartea nobilimii, catalogul s. registrul familiilor boierești din țară“. *Dealul Mitropoliei, unde se arsă reglementul și arhontologiu.*... RALLETI (a. 1858), ap. TDRG.

— Din n.-grec. ἀρχοντολόγι. TDRG. (sau ἀρχοντολόγιον, care înseamnă însă, după Vlahos și Legrand „la noblesse“). Cfr. arhondolog(h)ie.

ĂRIA † s. m. v. Arie.

ĂRIAL s. a. v. areal.

ĂRIAN, -Ă adj. *Aryen.* — De rasă primitivă indoeuropeană. *Popoarele ariane.* Cfr. arie. Pronunț. -ri-an.]

— N. din fran. (din sanscrit. *arya* „nobil“, nume dat în Rig-Veda rasei primitive a Indiei.)

ĂRIAN, -Ă adj., subst. *Arien.* — 1°. Subst. Partizan al doctrinei lui Arie (Aria), „eretic (de-al lui Arie)“. *Domnul Hristos este domnu adevărat, nu-i după dar fiu lui Dumnezeu, cum zic ariani, ce după fire.* VARLAAM, ap. HEM. 1637. | P. ext. (În popor, în Mold.) „Armean“. *Numele de Armean a devenit sinonim cu Arian, ca și când ei ar fieretici arieni.* MELCHISEDEC (episcopul), ap. HEM. 1659. || 2°. Adj. (modern, după fran.) A(l) lui Arie, care se ține de învățătura lui Arie, „arienesc“. *Erezia ariană.* [Pronunț. -ri-an.]

— Din paleosl. arijanŭ (gr. ἀρειανός, lat. *arianus*), cuvânt introdus în limbă de scriitorii bisericești.

ĂRIANIE † s. f. v. arienie.

ĂRIANISM s. a. *Arianisme.* — Învățătura lui Arie, erezie a Arianelor, „arienie“. [Pronunț. -ri-a-]

— N. din fran.

ĂRIÁT s. m. sing. v. arét.

ĂRIC, -Ă adj. = arian¹. | Spec. Privitor la grupa popoarelor indoe-europene din Turchestanul sud-estic, din Iranul vechiu și din India veche. *Limbă arice.* — N. după germ. arisch.

ĂRICE v. ariciu.

ĂRICEĂLĂ s. f. *Javart.* — „Ariciu (II, 3°)“. *Arici ceala cailor. Când vre-un cal este aricit la picere..., să-l oblojești... mss. (s. XVIII), ap. HEM. 1642.* — Derivat din arici, prin suf. abstr. -eală.

ĂRICEL s. m. *Petit ou jeune hérisson, petit du hérisson.* — Diminutivul lui ariciu (derivat prin suf. -el). „Ariciu mic s. puiu de ariciu“. *Trei aricei fără mumiă, I-am închis cu îngrijire, Să n'aibă loc de ieșire.* I. VĂCĂRESCU, P. 337/32.

ĂRICHITĂ s. f. (Căș.) *Ce qui reste du petit-lait après en avoir extrait le fromage blanc („urda“).* — După ce păstorii storc caș în cupe, rămâne zer, pe care-l fierb, și de asupra-i iase urdă, iar ceea ce rămâne în fundul căldării se numește arichiță. (Go-goș, în Dolj), ap. HEM. 1643.

— Etimologia necunoscută. Hasdeu, *Etymol. magn. Rom.* propune un tip *alica, diminutiv din *alica*, care ar fi dat *ariche și la care s'ar fi adăugat suf. dim. -iță. Greutatea semantică cearcă s'o explice Papa hagi, *Noițe etimologice* (Buc. 1907), 1-2, afirmând că alb. *ajke* „smântână“ (de unde arom. *alcă*, *alica* „crema ce se suprapune pe lapte și din care se face unt, brânză untoasă etc.“) nu poate fi de cât lat. *alica* (sard. *alighe*, cfr. span. *alaga*), pre-

cum propusese, cu rezerva cuvenită, G. Mayer, *Alb. Wörtb.* 5.

ARICI vb. IV^a refl. I. 1°. *Se pelotonner (comme un hérisson)*. 2°. *Se hérissier*. II. *Attraper une des maladies nommées ariciu*. — I. A săvârși o mișcare caracteristică animalului *ariciu*. — 1°. (Despre om) *Mă aricesc* = „mă strâng ca ariciul”. (Țara-Hațegului) *REV. CRIT.* III, 86. || 2°. (Despre păr) *Părul se aricește* = „se zbârlește, se rădică, se înspică ca țepele ariciului”. [D. ex.] *Când am văzut ursul, mi s'a aricit părul în cap*. *REV. CRIT.* III, 86. || II. A fi atins de una dintre boalele numite *ariciu* (II, 2°-4°). „*Ariciu*” e o boală de picioare. *Se aricesc și caii și vitele*. *ȘEZ.* III, 145.

— Derivat din *ariciu*. (Pentru sensul I, 2° cfr. ital. *arizzare*, fran. *hérissier*, span. *erizar*.)

ARICIOAICĂ s. f. *Hérission femelle*. — Femininul lui *ariciu* (derivat prin suf. -oaică). *Trei aricioi fără numă, I-am închis cu îngrijire... Lacătul nu se descue, Nici cu chee, nici cu cue. Aricioaica, mântiată, A fiarelor iarbă cată... Deschide, cum o aduce, Iși ia pui și se duce*. I. VĂCĂRESCU, P. 337/29. *Dacă ai închide bine puii unei aricioaice și să 'ncui cu lacata, mama lor îmblă până găsește iarbă-fierului, cu care atingând lacata, se sfarmă*. *ȘEZ.* I, 153/12. [În Banat: *aricioaie*, ap. HEM. 1646.]

ARICIRE s. f. *Pelotonnement, action de se pelotonner (comme un hérisson)*; *de se hérissier*; *d'attraper le javart*. — Infinitivul verbului *arici*, devenit abstract verbal.

ARICIT s. a. = ariceală. HEM. 1645. Participiul verbului *arici*, devenit abstract verbal.

ARICIT, -Ă adj. I. 1°. *Pelotonné (comme un hérisson)*. 2°. *Hérissé*. II. 1°. *Atteint de rougeau*. 2°. *Atteint de javart*. 3°. *Dartreux*. 4°. *Affaibli par une maladie, étiole*. — Participiul verbului *arici*, devenit adjectiv. I. 1°. (Despre oameni) *Aricit* = „strâns, ghemuit” [ca un ariciu]... [D. ex.] *Am stat toată ziua aricit de frig*. *REV. CRIT.* III, 86. *Ce stai, măi, așa aricit?* VICIU, GL. || 2°. (Despre păr) „Zbărlit”. || II. 1°. (Despre vița de vie) Atinsă de boala „*ariciu*” (II, 2°). HEM. 1644. || 2°. (Despre animale) „*Aricit*” se zice la un cal sau bou ce are „*ariciu*”. (Sculenii), ap. HEM. 1644. *Moșoiu, Moșoiuș, Domn din Făgăraș, Câine de oraș, Sărută-mi-l-aș, Pe-un cal aricit, De vine stărcit, Făcut pe fugit*. POP., ap. HEM. 1644. || 3°. (Despre oameni) Cu boala de piele „*ariciu*” (II, 4°). *Tânțarii, mari ca viespile.... L-impungă și-l potricăliță, de-au scos vârci peste tot trupul; și după șasă luni... atăta eră de schimosit și orbăcit peste tot trupul, cât sămână cu piialia pilului, așa-i eră pelița aricită*. DOSOFTEIU, v. s. 19, 1. *Aricită făța unii femeii cu bunătaț[i], numai cu sămnatul su[i]nței cruci o au tămăduit*. idem, v. s. 70, 2. || 4°. P. ext. „Ofilit” (în sens propriu și fig.) *Aricit* = „slab din cauză de boală; se zice despre om, animale și plante”. (Țara-Hațegului). *REV. CRIT.* III, 86.

ARICITURĂ s. f. = ariceală. CIHAC, I, 16.

— Derivat din *arici*, prin suf. abstr. -itură.

ARICIU s. m. I. *Hérission*. II. 1°. *Echinops-à-têtes-rondes: Echinops sphaerocephalus*. 2°. *Rougeau, rougeot*. 3°. *Grappes, javart, malandre*. 4°. *Lichen, herpès, vitiligo*. 5°. *Danse populaire*.

I. (Zool.) Mamifer patruped insectivor, acoperit pe spate cu ghimpi lungi și tari; când simte primejdia, se face ghem, zbărlindu-și ghimpii. *Cine va mîncă lup, sau vulpe, sau câine, sau pisică, sau ariciu, sau pâlș, sau nevăstuică, sau veaveriță și ș'altale altele câte sânt necurate... să se pocăiască*. PRAVILA (a. 1640), ap. GCR. I, 90. *Ariciul, cu mesteșug se prinde*

și vrabia cu meu. PANN, P. V. II, 125. *Toate li-gioanele, până și cărțile orbete și aricii ghim-poși..., toate i se arătau lui în cale*. ODOBESCU, III, 185/23. *Am un unchiuș mare, Cu-o sută de-araci la spinare?* [= „Ariciul.”] *ȘEZ.* IV, 43. *Merge pașa pe uliște, Cu trei mii de sulite?* [= „Ariciul.”] *ȘEZ.* I, 26; IV, 42. | Fig. „Ariciul” se zice celui zgrebulit de frig. PAMFILE, J. 383. || În credințele poporului ariciul e sfătuitorul lui Dumnezeu la facerea lumii (cfr. HEM. 1649-1651); în legătură cu această credință despre istețimea și puterea supranaturală a ariciului stau expresiile: *par'că i-a spus ariciul la ureche și i-a îndemnat ariciul* (unde ariciul e echivalent adesea cu „dracul”, din alte expresii analoge). *Flăcăiandrul... se furisă și de astădată; de intră în camera fetelor, ca să asculte la sfatul lor. Par'că-i spusesse ariciul la ureche, că are să se petreacă între ele ceva pentru dînsul*. ISPIRESCU, L. 240. *Rămîind văduv... îl îndemnă ariciul să se însoare de-a doua oară*. idem, L. 333. || *Ariciu de mare* = „oursin, hérission de mer”. DDRF.

|| *Ariciul* are pe spate ghimpi, țepi, țapușe. | *Ariciul* se face ghem, se ghemuește, se strînge, se zgulește, se stărcește sau se zgărcește. | Sunetul ce-l produce se exprimă prin verbele: *pufni, forcăi sau forcoti*. Cfr. HEM. 1647-8.

II. P. anal. 1°. (Bot.) = rostogol. (În Gherliște, în Banat. Cfr. fran. „tête hérissonnée”, HEM. 1658, nemțește *Kugeldistel*, termenul tehnic: *echinops* [= lat. *echinus* = grec. *ἐχίνοσ* „ariciu”] și sinonimele românești: *rostogol, căpătânoasă, măciuca-ciobanului*). *Întrebaiu pe șase locuitori... cum se chiamă acea plîntă, la care ei răspunseră: „ariciu”, de oară-ce este învelită ca un ariciu și, dacă-i rupi coada, nu știi unde i-este capul*. MANGIUCA, ap. HEM. 1657.

2°. (În Transilv.) O boală a viței de vie. „*Ariciu*” pe butucii de viță de vie = „der Brand an den Weinreben”. BĂRCIANU.

3°. (Vet.) „*Ariciul*”, la cai, vine din sudoare. Când calul asudă tare, stînd în loc, sudoarea curge pe picioare până la copită, acolo se strînge și, fiind foarte iute și sărată, intră prin pori împregiurul copitei, apoi se umflă piciorul la copită, pielea crapă și dă sânge, carnea se cangrenează. „*Ariciul*”, la vite cornute, se face la iia picioarelor și la pîntece, de'n-tăiu ca o bolfșoară sau ca o nucă, apoi crește ca un pumn, legat de piele numai printr'o grosime de un deget; se vindecă lesne. Când la vite cornute se face „*ariciu*” la copite, ca la cai, e mai primejdios. (Doamna, în Neamțu), ap. HEM. 1656. „*Ariciu*”, la vite, este un fel de zgaibă, crescînd jos, lângă copită, ca un burete. (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 1656. *Ariciu* = „niște bube la cununa unghiei viteilor”. *ȘEZ.* V, 26/8. „*Ariciul*” e o boală de picioare... Se face la vitele ce stau hojma în glod. „*Ariciul*” e o boală care trece de la sine, când vita își schimbă felul traiului, adecă, când din ploaie, din glod și din șura urită le trecem în grajduri curate. *ȘEZ.* III, 145. Cfr. ariceală, arici.

4°. (Pat.) *Ariciu* = „o zgrăbunță primejdioasă: herpes, lichen, impetigo;... die Flechte, Schwinde, Schwindflechte”. LB.

5°. (Chor.) „*Ariciul*” se joacă în două feluri: a.) *Flăcăii și fetele îl joacă în chip de horă*. b.) *La nunți, ariciul este un danț comic: dăntuitorii, după ce prind pe chef, fac pe unul dintr'înșii „ariciu”, care se întinde, imitînd întogmai mișcările aceluia animal, iar lăutarul cîntă aria și cuvintele, toți ceilalți privind și făcînd haz*. (Băilești, în Dolj), ap. HEM. 1654. (Cfr. PAMFILE, J. I, 363, II, 268; 348.)

[Și: *hariciu* (Copăcel, comit. Făgăraș), ap. HEM. 1646. | arice s. m. [Mama-pădurii] aveă numai un ochiu, cât un talger, capul ca o căpiță, cozile ca măturoaiele, părul ca aricele, dinții ca secretele. (Galați), ap. HEM. 1648.]

— Din lat. *aricius*: alb. *irik*, ital. *riccio*, engad.

ritș „buclă de păr“, (dial.) *rizza* „ariciu“, sard. (camp.) *rizzu*, span. *erizo*. Forma românească e neregulată, căci am așteptat **ariș*, nu *ariciu* (forma aceasta se găsește și la Aromâni și la Megleniți). O încercare de a explica această neregularitate (care apare și în ital.), la Pușcariu: *Lateinisches T₁ und K₁*, 149-150. Pentru sensul II, 3°, cfr. germ. *Igelschuf* „peigne, crapădine à la partie antérieure de la couronne“ (Sachs-Villatte), ital. *ricciolo*, *ricciuoli* „malattia che vienne alle membra dei cavalli“ (Tommaseo-Bellini), ap. HEM. 1656 (forme dialectale la CDDE. No. 85).

ARICÓR s. m. (Bot.) = ploșnicar. GRECESCU, FL. 30. PANȚU, PL.

— Etimologia necunoscută. Cfr. ung. *alakov* „alac“?

ARID, -Ă adj. *Aride*. — „Lipsit de umezeală, uscat“. *Stâncele aride*. I. IONESCU, M. 35. | Fig. „Sec, lipsit de plăcere“. *Studiu arid*. | „Lipsit de vegetație, steril, sterp“. *În pustiu arid necheză calul frumos*. EMINESCU, N. 26. *Albița... crește prin câmpii sterile, coline aride și prin locuri pietroase*. PANȚU, PL. 5. | Fig. „Care nu comportă desvoltări mai întinse; din care nu poți scoate mult, sărac, lipsit de farmec“. *Un subiect arid*. [Accentuat, după fran. și: *arid*.]

— N. din lat. *aridus*, -a, -um, idem.

ARIDICĂ vb. I. (ș. d.) v. ridică ș. d.

ARIDITĂTE s. f. *Aridité*. — Starea a ceva ce este arid: lipsă de umezeală, uscăciune, sterilitate.

— N. din lat. *ariditas*, -atem.

ARIE s. f. 1°. *Aire*. *Battage des blés*. 2°. *Cour*. — 1°. Loc neted și bătătorit (o suprafață circulară) pe care se treeră bucatele. Cfr. arman. *Trieratul în Moldova se face în chipul următor: Mai întâi se pregătește aria, a căria mărime se face de șase stânjini în toate lăturile din pregiur a parului bătut în mijloc, și aceasta pentru patru cai, și de nouă st[ânjini] pentru opt cai. Fața ariei se cioplește (prășește); după aceea, dacă pământul îi uscat, se cară apă și se udă, iar dacă-i moale, se aștern(e) paie pe dina, se vară caii și o bat bine, până când rămâne netedă și vârtoasă, căci așa numai se poate strânge sămânța curată, fără țărână. După ce s'au bătut bine fața ariei, se mătură*. I. IONESCU, C. 185. *Ceia ce vor aprinde casa omului sau aria cu pânea sau aria cu fânul..., pre unii ca aceia să-i ardă în foc*. PRAVILA MOLD. 13. *Grâul nu-l bagă'n jînișe, până nu-l curățesc cu mblăcie într'are*. DOSOFTEIU, V. S. 55, 2. *Zic unii, să se hie făcut acea spaimă din slugile oștenilor, carii mersăse la o arie de fân, departe de tabără, și să-i hie lovit Tătarii*. M. COSTIN, LET. I, 243. *Făcū nouă secerăle... Să seceră grâul cu ele, Să seceră din snop în snop, Să-l ducă la arie*. TEODORESCU, P. P. 140^b. *Ajunși la o arie, unde vântură un popă*. ȘEZ. I, 208/30. | Poet. *Șirul muniilor dă într'o mare verde și întinsă ce trăește în mii de valuri senine, strălucite, care treeră aria mării încet și melodios, până unde ochiul se pierde*. EMINESCU, N. 13. *Arii de defete [= culori], conabii, albi... se împreunau în toată întinderea plaiului*. DELAVRANCEA, S. 60. | P. anal. Orice suprafață mărginită care se întinde în formă de cerc în jurul unui obiect (analog, ca poziție, cu parul din mijlocul ariei, cu „steajărul“). *Se uită în sus la crengile... marelui pom și se așeză trudit subț strășina-i largă, prin care se cerneau mărunchel razele soarelui, presărând aria umbră cu boabe calde de lumină*. VLAHUȚĂ, ap. HEM. 1641. | Prin asemănare cu cercul ce-l fac în jurul „steajărului“ din mijlocul ariei caii puși la treerat, se întrebunțează *arie* și pentru suprafața circulară pe care aleargă un cal care „se dă la coardă“ (ca să se învețe la călărie). *Un geambaș da la prașie un cal neînvățat; un copil... a intrat în aria calului:*

calul l-a călcat în picioare. DELAVRANCEA, ap. TDRG. (cfr. aret). | † Clucer de (s. za) *arie* v. clucer. | P. ext. „Treerat“. *Ași început la arie, ori încă nu?* Cfr. arman și armanit.

2°. P. ext. (În Monostur, în Ung.) „Curte“. *Arie* = „Hof (wofür gewöhnlich „avlie“ gebraucht wird, während „arie“ „Tenne“ bedeutet)“. JAHRESBER. IV, 325.

[Plur. *ării* și *ării*: *Am fost... pă la ăriile Sohățenilor ș'am prins vre-o 12 potârnică*. (Lupșanu, în Ialomița), ap. HEM. 1641. | Pronunț. -ri-e. | În vechime și: *ăre* (în BIBLIA din 1688 întâlnim amândouă formele, cfr. HEM. 1639), formă care se mai aude și azi, pe alocurea: *are* = „arie“. POMPILIU, BIH. 1004.]

— Din lat. *area*: ital. *aja*, engad. *era*, fran. *aire*, v.-prov. *eira*, span. *era*, portg. *eira*. (Cfr. dubletul *arie*².)

ARIE s. f. *Aire*. — (Geom.) „Se înțelege prin *arie*, sau suprafața unei figuri, porțiunea întinderii plane mărginită prin liniile ce formează figura“. MELIC, G. 109. | *Ariea foilor*. GRECESCU, FL. 39. *Sub-arboretul în părțile... formate de molid, brad și fag... există sub formă de însemnături tinere de molid și brad, dar mai cu seamă de fag, acesta din urmă cu tendințe de a-și întinde aria sa de distribuțiune*. P. ANTONESCU, S. 50. [Pronunț. -ri -e.]

— N. după fran.

ARIE s. m. 1°. *Arius*. 2°. *Hérétique, payen; mauvais cœur*. — 1°. Arius, un eretic din secol. IV, care tăgăduea consubstanțialitatea fiului cu tatăl în trinitate și fu afurisit de soborul din Nicheea. *Arie a fost privit totdeauna de biserică, la Români mai cu seamă, întocmai ca vânzătorul Iuda și mai-mai ca însuși dracul*. HASDEU, ETYM. MAGN. 1636. „Doamne, cine ți-au rupt veșmântul?“ și răspunse, „*Arie, cela ce dăce că nu sânt Dumnezeeu adevărat, acela mi l-au rupt*“. VARLAAM, ap. HEM. 1636. [În Nicheea Sf. Nicolae] au înfruntat pre începătorul de eresuri, pre *Aria*, și, ca pre un mincinos și hulitor împotriva dreptății, l-au lovit și cu palma preste obraz. ANTIM, ap. HEM. 1636. [Și: † *Aria*, declinat ca femininele: *Au stricat spițele învățăturii Ariei*. ÎNDREPTAREA LEGII (a 1652), ap. HEM. 1636.] 2°. P. ext. „Eretic, păgân“. *Românii țin pe Armeni... de niște oameni spurcați, numindu-i, mai ales când sânt mâniași pe dinși, „arie spurcală*“ MARIAN, O. II, 173. | „Om rău“. *A fi arie* = „a fi rău la inimă“. ZANNE, P. VI, 481. [Pronunț. -ri -e.]

— Din paleosl. *Arii* (grec. Ἄρειος, lat. Arius).

ARIE s. f. (Muzică). *Air, chanson, mélodie*. — „Cântec, melodie“ (pentru voce, adaptată la cuvinte). *Se gătea la ogîndă, fredonând aria din vodevilul rusesc: „Kozacă stihotvoreță*“. C. NEGRUZZI, I, 60. *Se auzea cineva cântând o arie turcească*. CONTEMPORANUL, IV, 137. | P. ext. Cântec s. melodie fără cuvinte, din instrumente. *O arie comună, din care care se cântă vesel pe trâmbița de vânătoare*. ODOBESCU, III, 94. *Arii călușerești numai în ținuturile lor se pot auzi de la lăutari*. FRÂNCU-CANDREA, M. 132. | Poet. *Uzina de fier trezește... într'un lung urlet, care modulează în coșurile înalte o arie sălbatecă*. IORGA, N. R. A. I, 327. [Pronunț. -ri -e.] La scriitorii din întâia jumătate a secol. XIX se află, cu acest sens, și † *ăer* (după fran. *air*, sau după ital., unde *aria* are și sensul de „aer“ (I și II) și sensul de „arie, melodie“). *Parada se întindea ca un șerpe pe... uliță. Înainte mergeau sutarii... Apoi urmau panfirii... Mai în urmă eră armașul, încungiurat de lăutari ce jucă [= cântau] din vioare aerul „Mititico*“. C. NEGRUZZI, I, 30.]

— N. din ital. *aria* sau din germ. *Arie* (= ital. *aria*), idem.

ARIENESC, -EASCĂ adj. *Arien, appartenant à la doctrine d'Arius*. — Care aparține doctrinei lui Arie,

de-al Arianilor². *Se turbură liniștea cea bisericască de dobitoceasca pornire a eresului arienesc.* ANTIM, P. 196. [Pronunț. -ri-e-]

— Derivat din arian², prin suf. adj. -esc.

ARIENIE † s. f. *Arianisme*. — Doctrina lui Arie, „arianism“. *Să-l poată întoarce la arienie.* DOSOFTEIU, v. s. 98, 2. [Pronunț. -ri-e-. | Și: arianie. *Prestit în arianie.* idem, v. s. 247.]

— Derivat din arian², prin suf. abstr. -ie.

ARIER-GĂRDĂ s. f. *Arrière-garde*. — Partea de la urmă a unui corp de trupe militare, cea care încheie mersul întregii coloane (purtând grija apărării întregii armate împotriva vreunui eventual atac din spate), „coada oștii“. *Nu toate triburile [de Pecenege] de odată sosiseră din Asia, ci unele după altele, astfel că ante-garda [apărea]... la 915... Dar care anume din triburile pecenege erau Negrii-Unguri, arier-garda celorlalte?* HASDEU, I. O. 155. [Pronunț. -ri-er-]

— N. din fran. (propriu „garda de la urmă“.)

ARIETE s. m. v. arete.

ARIMBĂȘĂ s. m. v. harambașa.

ARIN s. m. (ș. d.) v. arin ș. d.

ARINĂ vb. I^a. 1°. *Sablonner, nettoyer ou récurer avec du sable.* (Refl.) *Être nettoyé (en étant frotté avec du sable).* 2°. *Sabler*. — (În Transilv.) 1°. Trans. „A curăță cu nisip“. *Arinez s. arin* = „arena tero, vel lavo;... mit Sand reiben, oder waschen“. LB. | Refl. (Despre cuțite) „A se curăți prin înfigere repetată în pământ (nisipos)“. *Ștefan Mariș, din Sandu (lângă Turda) implântă de câteva ori cuțitul în pământ, ca să se arinească (= să se frece cu arină (nesip), și așa să se curețe).* VICIU, GL. || 2°. Numai la BĂRCIANU: „A presără cu nisip“. *Arinez* = „mit Sand bestreuen“. [Prez. *arinéz* și *arin*. | Și: *arini* vb. IV^a.]

— Derivat din arină¹ „nisip“. Pentru arină s'ar putea admite chiar un verb lat. pop. *arenare: ital. *renare* „a curăți cu nisip“, sard. *arenare*, span. *arenar* „a presără s. a frecă cu nisip“.

ARINĂ s. f. (Bot.) v. arină¹.

ARINĂ s. f. 1°. *Sable; gravier. Sable fin des rivières, sablon; sable pierreux.* 2°. *Rivage de mer, plage*. — Cuvântul apare în COD. VOR., e des întrebuitat în PSAL. SCH. (subt forme: *arină, arină 452/8, ariră 515/5*; la CORESI, PS. înlocuit totdeauna prin „năsip“) și de DOSOFTEIU. S'a menținut până azi în unele dialecte. În literatură e arhaism. „Nisip“. *Și ploa spr'inși..., ca arina mairiei, pasără cu pene.* PSAL. SCH. 248/2 (= ca năsipul mării. CORESI, PS.; PSALT. 1651; ca arina mării. DOSOFTEIU, PS.: „et pluit super eos... sicut arenam marium“: „et il fit pleuvoir sur eux... des oiseaux volants en une quantité pareille au sable de la mer“). *O mulțime de cuconi, ca arina mării de mulți.* DOSOFTEIU, v. s. 46. *Arină* = „Sand“. (Porți, în Valea-Bereteului, Transilv.) JAHRESBER. VI, 75. *Unde călătorești? Pe drumuri de arină Mergi în țară străină.* POP. (Isvești, în Basarabia), ap. HEM. 1662. || Spec. (În unele părți:) „Nisipul fin al râurilor“. *Arină* = „feiner Flusssand (în Sălcium, Poiaga, Lunca, Ocoluș und Ruc, în Tale des Aranjosch)“. JAHRESBER. IV, 325. *Căutarea aurului în arina râurilor... este modul primordial [în exploatarea de mine].* HASDEU, I. C. 189. | (În alte părți:) *Arină* = „năsip pietros“ (comit. Solnoc-Dobâca). REV. CRIT. IV, 87. || 2°. P. ext. † „Țarmurele nisipos al mării, plajă“. *Și deca fu deuo, nu cunoștea pământul; și sârnu oarecarele socotită aibând ariră, într'insu sveltuiră-se... să scoată co-*

rabia. COD. VOR. 93/12 (= un sân, având țarmure. N. TESTAMENT, 1648; un pisc, având țarmure. BIBLIA, 1688: „et le jour étant venu, ils ne reconnaisaient point le pays; mais ils aperçurent un golfe ayant rivage“...).

[În textele cu rotacism: ariră. | Prin asimilare: arină.]

— Din lat. *arēna* („Sand“ și „Meeresufer, Gestade, Küste“): alb. *rere*, ital. *rena*, sard. *arena*, v.-fran. *areine*, v.-prov., span. *arena* (și cu sensul de „Meeresufer“), portg. *area* (*areia, areya*). Cfr. dubletul *arenă*.

ARINĂ s. f. *Bois formé de rejets, taillis*. — „Lăstar, lăstăriș“. *Pe la noi „arină“, ca și „rediu“ și „figlă“, se chiamă o pădure tânără sau nuielărie.* (Stănișești, în Tecuciu), ap. HEM. 1660. Cfr. *aninet* și *aniniș*.

— Pare a fi forma feminină a lui arin (cu sens colectiv, deci originar un neutru plural) și să fi însemnat la început „aniniș“.

ARINĂRIȚĂ s. f. (Bot.) = studeniță: *Sabline-à-feuilles-de-serpolet: Arenaria serpyfolia*. (În Transilv.) Cuvântul se află numai la BĂRCIANU: *Arinăriță* = „năsipariță“.

— Derivat din arină¹, prin suf. -ariță (prin care se derivă multe numiri de plante) sau, dacă termenul latinesc *arenaria* a fost popular, din **arinare* + *iță* (Cfr. numirea franceză *sabline* și cea germană *Sandkraut*).

ARINĂȘ s. m. (Bot.) *Aune commune: Alnus glutinosa*. — Arin-negru. CIHAC, I, 16. Cfr. *aninaș*.

— Derivat din arin, prin suf. dim -aș.

ARINDE s. m. (Bot.) v. arin.

ARINDEAUA s. f. artic. (Cor.) *Danse paysanne*. — Un joc țărănesc în Muntenia. HEM. 1662.

— Etimologia necunoscută. (Hasdeu: *Etym. magn. Rom.* 1662, trimite la cuvântul *irindeaua*.)

ARINE s. m. (Bot.) v. arin.

ARINESC, -EASCĂ adj. *D'aune?* — „De arin“? *Pe sub foaia arinească Vine-o carte mpărătească.* HODOȘ, P. P. 225.

ARINÉT s. a. v. aninet.

ARINÉU s. a. v. arneu.

ARINÍ vb. IV^a v. arină.

ARINIȘ s. a. v. aniniș.

ARINIȘ s. a. *Endroit sablonneux, désert*. — „Puștie, deșert“ (propriu zis „loc plin de nisip). *După ce am cetit un capitol din istoria lui Napoleon, a acestui uriaș ce a răsturnat fața lumii și pe care l-am urmat în arinișurile Egiptului și în troienele zăpezilor Rusiei, am lăsat cartea și am închis ochii.* C. NEGRUZZI, I, 294. [Plur. -nișuri și, probabil, și -nișe.] Cfr. *nisipuş*.

— Derivat din arină², prin suf. col. -iș.

ARINIȘTE s. a. = ariniș', aniniș, aninet. *Ea picioru-l pune 'n scară Și la codru pleacă iarăși. Sara vine din ariniști, Cu miroase o îmbată, Cerul stelele și-arată, Solii dulci ai lungii liniști.* EMINESCU, P. 102.

— Derivat din arin, prin suf. col.-loc. -iște.

ARINÓS, -OĂȘĂ adj. *Aréneux, sablonneux, sableux*. — Care e alcătuit din nisip, sau conține (mult) nisip, sau e amestecat ori acoperit cu nisip, sau e în felul nisipului. „Nisipos“. *Pogorîndu-se de la marea în-*

ghefătă, vin pe la maturi arinoase (locuri nisipoase aflătoare în mare) lângă Tenerifa. DRĂGHICI, R. 24. Frăgării... cresc în loc cam arinos. ECONOMIA, 210.

— Din lat. arenosus, -a, -um, idem: ital. renoso. sard. arenosu, prov. cat. arenos, span. arenoso, portg. areoso.

ARIOR s. m. (Bot.) v. alior.

ARIPĂ vb. I^a. 1°. Atteindre ou effleurer (d'un coup de fusil) un oiseau aux ailes. 2°. Donner des ailes. (Refl.) Voler, prendre son essor. — 1°. (Vănat.) A împuşcă o pasăre în aripă. (Cfr. fran. épauler). || 2°. În dicționare și cu sensul de „inaripă“ (s. v.), chiar și „a-și lua zborul, a zbură“. Aripéz : „fliegen“. BĂRCIANU. | În acest sens și refl. P'al lor car de roze s'aripează fragedele zori. BOLINTINEANU, ap. SĂINEANU, D. U. (Cfr. aripat.)

— Derivat din aripă.

ARIPĂ s. f. I. Aile (des oiseaux, des insectes, des chauve-souris). II. 1°. Nageoire (des poissons). Aile (de certains fruits). Aile (d'un moulin à vent). Aube (d'une roue hydraulique). Planche latérale du bief. Aile (du nez). Pan (d'un vêtement). Bonnette (t. de marine). Chanteau. 2°. Aile (d'une armée en marche). Flanc (d'un troupeau de brebis au pâturage). Abri (où les brebis restent pendant la nuit). Aile (d'un édifice). 3°. Garde-crotte. Avant-toit (d'une coupole d'église), pinacle.

I. Aripelile sânt organele pe care le au de fiecare latură a trupului animalele zburătoare și pe care le întind și le pun în mișcare spre a putea zbură și pluti în aer. (Spec. la pasări). Văzū... nește oameni, mănândū-i nește fieri cu arepi și trei capete. CUV. D. BĂTR. II, 336. Un corb aveă o aripă ruptă. ISPIRESCU, L. 43. Cucoșul... scutură puternic din aripi. CREANGĂ, P. 68. || Puiul de pasăre, când i s'au desvoltat organele de zburat, face sau prinde aripi; pasările zboară cu aripelile; ele bat, dau, fâlfâie sau (poet.) vântură din aripi. De veacuri el stă orb... Și fâlfâie de-asupra, gonindu-se în roate Cu aripe ostente, un alb și un negru corb. EMINESCU, P. 205. El zăreă un corbușor, Ce pe sus tot croncănea Și din aripi tot bătea. ALECSANDRI, P. P. 141. Dacă face puiul aripi, nu-l mai găsești la cuib. ISPIRESCU, ap. HEM. 1665. || Fig. (Despre om) A căpătă, a face s. a prinde aripi: „a-și lua avânt, a se înălță prin propria sa putere ajunsă la deplină desvoltare“. A-i tăia cuivă aripile: „a-i curmă avântul, a-i lua puterea“. || P. ext. Același organ, jumulit de pene și gătit. Să nu mănânce aripi de pasere, căci se aripește copilul. ȘEZ. III, 150/17. || Aripelile liliacului, aripa unei muște, aripelile fluturelui.

|| Fig. Îmblă spre arepile vântului. PSAL. SCH. 335/5; CORESI, PS. 282 (: „il se promène sur les ailes du vent“). Lacrimele sânt aripelile pocăinței. MSS. (secol. XVI), ap. HEM. 1667. Noaptea întinde întunecoasele-i aripi. MARCOVICI, C. 35/4. Un vis fantastic veni și-și puse asupra-mi negrele sale aripi. C. NEGRUZZI, I, 60. Pe aripelile morței celei mântuitoare. Voiu părăsi locașul unde-am nădăjduit. ALEXANDRESCU, M. 7. | „Avânt“. Închipuirea își strânge-a sa aripă. ALECSANDRI, P. III, 5. A sufletului aripi îmi sânt paralizate. I. NEGRUZZI, VI, 546. Voiața inimii dă aripi picioarelor. ZANNE, P. II, 199. || Supt aripi își adăpostește pasărea pui; de aici sensul de „scut, părăvăză, ocrotire, protecțiune“. Fiș[i] oamerilor în cuperământul arepilor tale nădăescu-se. PSAL. SCH. 109/, (: „les fils des hommes se retirent sous l'ombre de tes ailes“). Vruii să adun feciorii tăi, cumu-și adună găina supt arepile ei puii... TETRAEV. (1574), 241 (: „comme une poule rassemble ses poussins sous les ailes“). Fericesc pe aceia, care le-au slujit norocul a lucrū în niște pământuri ca acelea, umbrite supt aripelile dreptei ocărui. ZILOT, CRON., ap. HEM. 1666. Mulțamește cucoanei, că... ai dat

peste belșug, luându-te sub aripa dumisale. CREANGĂ, P. 330. | (Păst.) Locul îngrădit unde stau oile în timpul nopții se zice aripa-oilor. (Bogheștii, în Tecuciu), ap. HEM. 1671.

|| (Entom.) Aripa-gâstei „e un fluturaș frumușel și alb ca omătul, care se arată mai ales în decursul lunii lui Iunie și Iulie. Aripelile sale cele din nainte sânt despicate în două, iar cele dindărăt în trei părți, în forma unor penite de găscă. Larva sau omida acestui fluturaș trăește pe „holbură“ (=Convulvulus arvensis) și pe Cupa-vacii (=Convulvulus sepium), precum și pe alte plante“ (Salcea, în Botoșani): „ptérophore: Pterophorus pentadactylus“. MARIAN, INS. 307. || (Mit. pop.) Aripa-Satanei: „l'esprit malin“. În Muntenia, Avestița sau Aripa-Satanei e un spirit rău, care omoară pruncii în pântecelile mamelor-sau-îndată după naștere.... TEODORESCU, ap. HEM. 2162. Eu, sfântul Iosif, ... întâmpinai pe Avestița aripa-Satanei. ap. HEM. 2163. | (Pop.) În legătură cu această credință, se găsește, în Bucov., pluralul Aripă: „convulsions (chez les enfants)“. „Când un copil se ncoardă, bate din picioare și plânge foarte mult, cred Românii din Bucovina, că a căpătat morbul numit „aripi“. Deci mama, care voește să-și vindece copilul de acest morb, ia, după ce l-a scos din scăldătoare, un foarfece și cu acesta taie scăldătoarea, adecă apa în care l-a scăldat, de trei ori, în cruce, zicând că-i taie aripelile... [Femeia] să nu mănânce nicicând, cât timp e îngrăunată, aripi de găină... sau și de altă pasăre, căci copilul... capătă morbul numit „aripi“. MARIAN, NA. 389; 16. Cfr. aripă.

II. 1°. P. ext. Ori ce are forma, poziția și funcțiunea aripelor de pasări sau de insecte. Într'un calorimetru se află așezată o axă verticală, prevăzută cu aripi. PONI, F. 163. Și au făcut curtea despre amiază... și stălpii, de aramă, și copciile lor și aripelile lor, de argint. BIBLIA (1688), 87, 2 (: „il fit d'airain leurs... piliers...“, mais les crochets des piliers et leur filets étaient d'argent“ : „capito columnarum, et tota operis caelatura, argentea“). || Spec. Membrana de înnotat „notătoarea“, la pești. Aripă la pești = „pinna...; die Flossfeder“. I.B. Să-ți împodobesti urechile ... cu aripi și os de pește. DRĂGHICI, R. 158. (Cfr. aripioară, care se zice, în acest sens, mai des decât aripă). | Coaja semintelor, care le face cu putință să fie duse de vânt. O sumă de plante (susaiul d. ec.) leagă semințele lor de niște umbrelușe fine, care pot pluti cu cel mai ușor vânt, până la distanțe mari. Altele au semințe cu aripi (ale paltenului pare că ar fi niște lăcușe), și când rodul s'a copt, un singur copac poate semăna, pe timp de furtună, o țară întreagă. MEHEDIŢI, G. F. 165. || (Mor.) Moara de vânt este o moară ca aceea de apă, cu singura deosebire că roata mișcă de apă este înlocuită cu o roată cu aripi mari, ce este pusă în mișcare de vânt. DAMÉ, T. 159. La o moară de vânt, în grindei sânt așezate aripelile pentru vânt, prin ajutorul cărora roata-cu-crâng macină. (Băiceni, în Iași), ap. HEM. 1669. | P. anal. La moara de apă: scândurelele fixate la circumferența roții (cfr. cupe, blide, căușe, ciuturi), în care isbește apa și pune astfel roata în mișcare. Aripa roții = „fofeaza de la roată, în care bate apa“. COSTINESCU. Roata din apă se face cu 10-12 cupe sau hăripi, în care izbește apa. (Mihăești, în Muscel), ap. HEM. 1669. | Cele două scânduri laterale care mărginesc scocul ce duce apa la moară. DAMÉ, T. 148-149. || (Țes.) Aripa vârteiniței (numite și răscurci, crucișe, cumpene, speteze, fofelnite). DAMÉ, T. 140. || Aripa nasului = „der Nasenflügel“. BĂRCIANU. De un șfert de ceas e în ceardac, cu scufița pe cap, cu ochelarii pe aripelile nasului. I. BASARABESCU, LUC. v. 8. | Aripa sucmanului = „le pan du manteau“. DDRF. cfr. pulpană. || (Mar.) Aripă = „bonnette“. DDRF. (= o fâșie de pânză, cu care se prelungește pânza inferioară a corăbiei). || (Dog.) Cele două doage extreme ale unui fund de butoiu (numite și: doage mici sau sfărcuri). DAMÉ, T. 89.

2°. P. anal. Ceea ce are poziție analogă cu a aripeilor, la dreapta și la stânga unui tot considerat ca un singur corp. (Armata) „Marginile“, „capetele“, s. flancurile unei armate pornite la războiu (în opoziție cu temeiul = „mijlocul“, centrul). *Drâmba cea de oști, care eră orânduită spre Suceavă, au cuprins cât ține Soroca și ținutul Iașilor... până în cetatea Sucevii, temeiul, iar aripele până în munte ajungea.* M. COSTIN, LET. I, 294. Nu se batea temeiul oștilor, numai aripele se hărăția. NECULCE, LET. II, 288/6. *Spre a lărgi această bază [de operație lângă Dunăre], aripa dreptă a armatei, sub generalul Krüdener..., se îndreptase spre Nicopoli.* MAIORESCU, D. II, 76. (Oierit.) Când se pășunează oile, și ciobanii voesc a le întoarce, (li) se zice la marginea oilor: areapă. (Recea, în Vâlcea), ap. HEM. 1671. || Poet. (în Biblie) *Aripele pământului* = „extremitățile pământului“. A te apuca de aripile pământului, a scutară necurații de pre dînsul. DOSOFTEIU (a. 1683), ap. GCR. I, 267/28 (= apucatu-te-ai de aripile pământului, ca să scuturi pre cei necredincioși de pre dînsul? CLAIN (a. 1795), ap. GCR. II, 158/27: „tenuisti concutiens extrema terrae, et excussisti impios ex ea?“ : „afin qu'elle saisisse les extrémités de la terre, et que les méchants se retirent à l'écart“). || *Aripa unei case* = „der Flügel eines Hauses“. TDRG.

3°. P. anal. Parte laterală (la o trăsură etc., la acoperișul unui turn de biserică), pusă spre a feri sau ocroti de ceva (ca aripele unei pasări ce-și apără sub ele puii). *Scândurile care apără a nu sări glodul în căruță se chiamă arichi.* (Bădeni, în Iași), ap. HEM. 1670. *Aripa trăsurii* = „apărătoarea de d'asupra rozelor, care apără de noroiu“. COSTINESCU. || (Arhit.) *Aripa bisericii* = „streșina de la cel mai de sus turn“. COSTINESCU. *Pre aripa bisericii stând, pre Dumnezeu cuvântul ai propovodit.* MINEIUL (1776), 134 1/4. *Luă sus pre el diavolul întru svânta cetate și-l puse pre el spre arepile bisericii.* BIBLIA (1688) (: „et statutum eum super pinnaculum templi“ : „et le mit sur les créneaux du temple“ : ἐπὶ τῷ πτερόπυργον), ap. HEM. 1671. (După LEX. BOBB: *Aripa bisericii* = „pteroma“.)

[În limba literară se accentuează azi *aripă* și *aripă*; mai ales la poezi se găsește amândouă accentuările după-cum cere ritmul, cfr. exemplele din ALECSANDRI sub I; chiar și la EMINESCU, pe lângă *aripă*, une-ori *aripă*: *Ei trec ca vijelia cu aripi țără număr.* P. 212. În textele vechi în care se însemnează accentul, am găsit numai *aripă*, chiar și la Moldoveni: *aripile*. DOSOFTEIU, v. s. 125/2, etc., în cele mai vechi *arepă*, cfr. HEM. 1670-1671. După cercetările lui WEIGAND, JAHRESBER. II, 213; IV, 259; V, 162-163; VI, 13-14; VII, 27-28; VIII, 256; IX, 160; B. 3, accentuarea *aripă* se aude în Moldova, Bucovina, Basarabia și Dobrogea, iar *aripă* în Banat; în Transilv. și în Țaromânească se găsește alternând amândouă formele. Din *arepă*, cu schimbarea accentului, s'a născut *areapă* (arapă), care se aude mai ales pe Târnavă, pe la Miercurea, Teiuș, Ohaba și Șinca-veche (în aceste două comune cu sensul diferentiat de „aripa gătită de mâncare“), iar în mod sporadic și în Muntenia. | E răspândită, mai ales prin Banatul estic și prin Oltenia, forma aspirată: *haripă*, pe alocuri *haripă*, DAMÉ, T. 89; prin aceleași regiuni se găsește și forma sincopată: *hărpă* cu varianta *ărpie*. || Pluralul, în limba literară, e *aripi*, mai rar *aripe*; în dialecte mai ales (h) *ăripi*, cu cunoscutele schimbări ale grupului -pi. | Se găsește și singularul *haripe* s. m.: *Poporul crede că calul este haripele omului* (Valea-mare, în Muscel), ap. HEM. 1667 (cfr. *calul e aripa omului*, Scoreiu, comit. Făgăraș; Ceacăru, în Brăila, ap. HEM. 1667). | Neexplicat rămâne pluralul *ierip* (sing. *aripă*) la Megleniți.]

— Din lat. *alapa*: fran. *aube* „Schaufel am Mühlrad“, prov. *aubo*, *arbro* „Radschaufel“, span. *alube* „Schaufel des Mühlrads (cfr. *aripa* roții de moară), Rohrgeflecht an beiden Seiten des Wagens (cfr. *aripa*

trăsurii), Dachtraufe (cfr. *aripa* bisericii), der bis zur Erde herabgekrümmte Baumzweig (POLIZU cunoaște și sensul „Zweig“) etc.“, portg. *aba*, „Rand, Vorsprung eines Gebäudes, Schirm einer Mütze etc.“ (cfr. sard. *alabares* „tavole del basto, parti laterali del petto“, v.-prov. *alabier* „arbre de la roue d'un moulin“, etc.). Lat. *alapa* însemnează „palmă (=lovitură)“, de unde s'a derivat *alapare* „a palmui“. Acest sens pare a fi figurat, iar cel original pare a fi fost „die Hand, den Arm schwingen“, așa încât *alapa*, păstrat în limbile romanice, ar putea fi un substantiv postverbal cu înțelesul „Schwinge“, de unde apoi „Flügel“. Din acest sens, păstrat numai la Români (unde *ala* pare a fi luat de timpuriu sensul de „Achsel“, cfr. subsuară), s'au dezvoltat celelalte, dintre care sensul de „fofează“ la roata de moară și de „apărătoare“ (cfr. fran. „ailes d'un chapeau“, grec. πτερόπυργον, lat. „pinnaculum“) par a fi străvechi. Forma *areapă* se explică din plur. *areapite* (și *arpite*, cu singularul *areapită*, *arpită*, la Aromâni), format după analogia lui *capete* (cu care e sinonim în înțelesul de „partile extreme ale unui lucru“, cfr. fran. „ailes d'une armée“). Meyer-Lübke, *Zeitschrift*, XXXI, 582-586. Cfr. și Schuchardt, *Zeitschrift*, XXXI, 721-725, care citează și alte derivate romanice ale lui *alapa*, al cărui sens fundamental crede a fi fost „palma mâinii“ (de unde sensul derivat latin „lovitură cu palma“), iar pentru diferitele treceri semantice admite o încrucișare cu cuvântul *ala*, care are un sens și, mai ales, o formă apropiată. Schimbarea accentului și trecerea lui a > i, care poate să se fi întâmplat în mod independent în domeniul de răsărit și în cel de apus al teritoriului romanic, se găsește la Români și la Spanioli: *alabe* și *alibre*. Forma arom. *aripă* poate fi influențată de Slavi: cfr. slov. *pere*, gen. *pereta* „pană“, *perot*, *perut*, -uta „aripă“ (Schuchardt).

ARIPĂRITĂ s. f. (Oierit) *Brebis qui a l'habitude de marcher en marge du troupeau.* — Se numesc „aripărite“, oile care totdeauna merg la marginea cârdului. DAMÉ, T. 68. (Cfr. *aripă* II, 2°).

— Forma feminină (derivată prin suf. moțion. -iță) dintr'un subst. ipotetic **aripar* „care merge la aripa cârdului“, derivat din *aripă*, prin suf. nom. agent. -ar.

ARIPĂT, -Ă adj. 1°. *Atteint ou effleuré d'un coup de fusil (aux ailes).* 2°. *Ailé, à ailes.* (Bot.) *Pourvu d'ailerons.* — Participiul verbului *aripă*, devenit adjectiv. 1°. (Vănat. Despre pasări) „împușcată în aripă“ și p. ext., „atinsă numai de alică (la o aripă)“. *La un pas înaintea [câne] lui stă prepeșița pe brânci, înfri-coșată, hipnotizată. Mă apropiu și-i strig: „Pii!“ El sare, prepeșița zboară și eu trag. „Apporte!“ și mi-o aduce. E încă vie, numai aripată.* BRĂTESCU-VOINEȘTI, L. D. 270. *Răfele iar au înnegurat cerul, și iar buluc asupra noastră, și iar pocnete după pocnete, și iar cădeau, care ariplate, care moarte.* SADOVEANU, SĂM. VII, 65. || 2°. „Înaripat“. [Moartea se înfățișă celor antici subț] *icoana...*, mai blândă, a unui june geniu *aripat*, stingând pe pământ o făclie. ODOBESCU, I, 212. *Se umplu casa cu niște jivine ariplate.* ISPIRESCU, U. 100/5. | (Bot.) *Angulii aripați* (cfr. *aripă* II, 1°). GRECESCU, FL. 22. [Negativul: *nearipat*: *Semințele nearipate.* GRECESCU, FL. 54.] Cfr. *aripit*, *inaripat*, *întraripat*.

ARIPĂ vb. IV^a refl. (Credințe pop.) *Attraper des convulsions* (se dit des enfants). — (Despre copii) A căpăta boala „aripă“. *Să nu mănânce aripi de pasăre, căci se aripește (nu șade înfășat) copilul.* (Bursucani, în Covurlui) ȘEZ. III, 150/18.

— Derivat din *aripă* (I, cfr. *aripa-satanei* și *aripi*).

ARIPIOARĂ s. f. 1°. *Petite aile.* 2°. *Nageoire, aileron.* — Diminutivul lui *aripă* (derivat prin suf. -ior). 1°. (Cuvântul se întrebuințează mai ales în poezie).

„Aripă mică, aripă (în sens desmierdător)“. *De-aș fi pasărea ce zboară, Fălăind din aripioară...* C. NEGRUZZI, II, 90/5. *Tăunele zise: ține acest pufuleț din aripioara mea.* ISPIRESCU, L. 44. *Alba păsăruică Pe arac se urcă, N'are aripioare, N'are nici picioare?* [= „Fasolea“.] TEODORESCU, P. P. 226^b; GOROVEI, C. 140. *S'o găsit un om de treabă S'o crescut puii de grabă, S'o adus la pui mâncare, Pân'o făcut aripioare.* SEZ. III, 154. || 2°. Spec. Membrana de înnotat, „notătoarea“ peștilor. *Au și ceilalți pești niște aripioare mici.* DRĂGHICI, R. 31. *Peștii au început a o pișcă [pe iapă], a o mușcă, a o bate cu aripioarele.* SBIERA, P. 61. (Cfr. fran. aileron, grec. πτερύγων.) [Pronunțat: -ri-pioa-]

ARIPÍT, -Ă adj. *Ailé.* — „Aripat“. *Furnicele sânt de trei feluri: furnică mare, furnică neagră sau mică și furnică aripită, care are aripi.* (Voila, comit. Făgăraș), ap. HEM. 1673. Cfr. (in)aripat, intraripat.

— Derivat din aripă, prin suf. adj. -it.

ARIPÓS, -OĂȘĂ adj. *Ailé; en forme d'aile.* — (Cuvânt rar, formațiune cărturărească) *Aripos* = „alatus, plin de aripi, tare în aripi, iute“. LM. | *Aripos* = „en forme d'aile, alaire“. PONTBRIANT. *Tavanurile acestei galerii... au... o bogată ornamentare... E un cer, tăiat în dungi aurite și semănat cu flori și păsărele... La noi [la „Ateneul român“ din București], aspectul aripos al acelor curioase tavanuri înălțate în piez s'a potolit oare-cum prin podoabe de un caracter mai grav.* ODOBESCU, A. R. 39.

— Derivat din aripă, prin suf. adj. -os.

ARİȘTĂ s. f. } v. arest.
ARİȘTE s. f. }

ARISTOCRÁT, -Ă subst., adj. *Aristocrate.* — Membru al unei aristocrații. Subst. *De-aș fi nemerit Cio-băncuțe cum văzusem într'o carte ce-am citit, Ca un om ce din natură nu am fost aristocrat, Fără pierdere de vreme m'ași fi și amorezat.* ALEXANDRESCU, M. 262. | Fig. *Eram îngrijit gândind la bietecele mele flori plebeu, cum o să se simtă de umilite, când vor primi vizita acestor aristocrate.* C. NEGRUZZI, I, 99. || Cu funcțiune adjectivală. *Damele aristocrate din Florența.* ALECSANDRI, DACIA LIT. 258. | Fig. De soiul nobil, distins, ales, aristocratic. *Iată un balcon împodobit cu flori aristocrate: camelii, fucșii... și felurite roze.* C. NEGRUZZI, 323.

— N. din fran. Cfr. aristocrație.

ARISTOCRÁTIC, -Ă adj., adv. *Aristocratique. Aristocratiquement.* — 1°. Adj. De aristocrați, în spiritul aristocrației, propriu aristocrației. *Să schimbe duhul instituțiilor, care sânt aristocratice.* URICARIUL, X, 18/25. | În care predomină aristocrația. *Sânt state aristocratice foarte descentralizate și sânt state democratice foarte centralizate.* MAIORESCU, D. II, 145. || 2°. Adv. Ca aristocrații. *Răzi aristocratic.* COȘBUC, B. 217.

— N. din fran. (grec. ἀριστοκρατικός.)

ARISTOCRÁTICÉȘTE adv. *Aristocratiquement.* — (Învechit) Într'un chip aristocratic, ca aristocrații. POENARU, PONTBRIANT.

— Derivat din aristocratic, prin suf. adv. -ește.

ARISTOCRÁTIE s. f. *Aristocratie.* — (Antic. greacă) Formă de guvernământ în care puterea statului era în mâna celor de sus, celor nobili (după naștere), „domnie a nobilimii“. | P. ext. Clasa socială a celor de sus, a celor privilegiați (prin naștere), „boierime, nobilime“. *Domnii... erau buni și poporul era fericit. Încă aristocrația nu se înaripase.* C. NEGRUZZI, I, 272. *Pentru noi, sânt proprietarii teritoriali..., dar de aristocrație nu poate fi vorba în statul nostru.*

MAIORESCU, D. II, 144. | Spec. „Nobilimea cea mai de sus, protipendă“. *Coconul Andronache era din soiul acel amfibiu (numeros în Moldavia), care se ține mai presus de „starea a doile“ [în notă: „boierii mici“], și pe care aristocrația nu-l socoate, nici îl primește între ea.* C. NEGRUZZI, I, 72. | Fig. *Aristocrația talentelor, aristocrația inteligenței.*

— N. din fran. (< grec. ἀριστοκρατία, propriu „domnie a celor mai aleși“.)

ARISTOTÉLIC, -Ă adj. *Aristotélique.* — De la s. cu privire la Aristoteles; care se ține de (filosofia lui) Aristoteles, potrivit doctrinei lui Aristoteles. Cfr. peripatetic.

— N. după fran.

ARIȘVERİȘ s. a. v. alișverîș.

ARITMÉTIC, -Ă adj., adv. *Arithmétique. Arithmétiquelement.* — De aritmetică; întemeiat pe aritmetică. *Adevărurile aritmetice și geometrice se stabilesc de la început sub forma unor judecăți universale și necesare.* MAIORESCU, L. 75. [Și: aritmeticesc, -ească, învechit azi, derivat prin suf. adj. -esc.] || 2°. Adv. = aritmeticeste.

— N. din lat. arithmēticus, -a, -um (< grec. ἀριθμητικός), idem.

ARITMÉTICĂ s. f. *Arithmétique.* — Știința calculului cu numere, „știința care se ocupă cu studiul formațiunii numerilor“. CLIMESCU, A. 6. *Fost-a scris părintelui Duhu... să ne învețe și câte o leacă de aritmetică, de gramatică, de geografie.* CREANGĂ, A. 76. | P. ext. Carte care învață această știință.

— N. din lat. arithmetica, idem (< grec. ἀριθμητική, din ἀριθμός „(in)număr, socotesc“, de la ἀριθμός „număr“).

ARITMETICÉȘC, -EĂȘCĂ adj. v. aritmetic.

ARITMETICÉȘTE adv. *Arithmétiquelement.* — După aritmetică, potrivit regulilor aritmetice.

— Derivat din aritmetică, prin suf. adv. -ește.

ARITMOGRÁF s. a. *Arithmographe.* — Aparat spre a săvârși s. înregistră mecanic operațiunile aritmetice. Cfr. aritmetometru.

— N. din fran. (compus din grec. ἀριθμός „număr“, și γράφω „scriu“.)

ARITMOMÉTRU s. a. *Arithmomètre.* — Aparat spre a face mecanic operații aritmetice. Cfr. aritmetograf.

— N. din fran. (compus din grec. ἀριθμός „număr“ și μέτρον „măsură“.)

ARÍU s. m. (Bot.) v. areu.

ARIUȘ adj. masc. }

ARIUȘ, -Ă adj. }

ARIUȘĂ adj. fem. }

Nu mai în legătură cu *măr*, ca nume calificativ al unei specii de mere: „qualificatif d'une espèce de pommes“. (În Țara-Hațegului) *Măr ariuș* = „o specie de măr ce se coace de timpuriu; fructele lui se zic: mere ariușe și sânt acrișoare“. REV. CRIT. III, 86. (În Banat) *Măr ariuș* = „Winterapfel“. JAHRESBER. III, 313. *Mărul ariuș se coace mai de timpuriu (Visag). Un fel de meri se zice „măr ariuș“ (Clopotiva). (În Oltenia) Măr ariușă se chiamă acela, care face mere de Sâm-Petru, acrișoare (Severin); toate ap. HEM. 1674.*

— Etimologia necunoscută. Dacă cumvâ caracteristica acestor mere ar fi că sânt tari, vârtoase, s'ar putea apropia *ariuș* de ung. *erős* „tare, vârtoș“.

ARJUN s. a. = *ajun*. (Formă dialectală moldovenească) *Colacii sânt de trei feluri: mici, mijlocii*

și mari... Colacii mijlocii se dau în unele sate preotului, când îmblă cu arjunul (ajunul), la Crăciun ori la Bobotează. ȘEZ. v, 138/28.

— Explicarea acestei forme pare a fi următoarea: alături de **arjunare* (= *jajunare*), de unde poate derivă cuvântul nostru *ajună* (s. v.), pare a fi existat o formă **arjunare* cu substituirea, obicinuită în limba poporului roman, a prefixului *ad-* prin *ar-* (cfr. *armăsar*). Astfel s'ar explică verbul **arjună*, din care *arjun* e un substantiv postverbal (ca *ajun* din *ajună*).

ARLECHIN s. m. *Arlequin*.—Personaj comic din farsele italienești („îmbrăcat cu haïne făcute din multe petece în fel de fel de fețe”. POENARU). Cfr. *bufon*, *paiață*, *soitaru*, *caraghioz*. *Am pus mâna, aiurit, în grămada de vestminte și am trântit... în spinarea unui arlechin suiu o largă purpură imperială*. CARAGIALE, N. F. 39/18. | Fig. Om (politic) fără principii hotărâte, care a trecut prin mai multe partide (= a luat, pe rând, mai multe colori politice). [La Românii din Austro-Ungaria, după germ. *Harlekin*, și: *harlechin*.]

— N. din fran. sau din ital. (*arlecchino*, idem.)

ARM s. a., s. m. 1°. *Pateron*, *ers. Cuissot. Cuisse*. 2°. *Bras*. — 1°. La animale, *armul* este partea de sus a picioarelor, între genuchiu (cot, căiu) și pulpă, numită și „coapsă, spată” și „but” (când e vorba de *armul* picioarelor dinnapoi). Cfr. DAMÉ, T. 32 și 49 (unde se dau și ilustrațiile). *Arm* = „armus”. ANON. CAR. [Camilo-pardosul] *la trup cât câmila ȧste de mare...; partea denapoi cu pântecul în sus ȧste rădicată, ca cum ar fi a leului, iară armurile și picioarele denante, cu piept cu tot, de cât cum măsură trupului ar poșt, mai sus sânt rădicat*. CANTEMIR, IST. 369. *Spunea unii, de acești Calmuci, că la drum, dacă găsesc ori cal, ori om căzut mort de războai, taie pecini de carne din armurii dinapoi și le așterne supt șa, în loc de ebăncă*. DIONISIE, C. 222. *Un cal... înfierat în armul stâng dinapoi cu litera F*. MON. OF. din a. 1880, ap. TDRG. *Atunci arendașul arse cu biciușca armurile lui Bălan și calul porni într'un trap săltat*. SANDU-ALDEA, D. N. 128. [Boala] *Din arm, de sub arm, Om tăie-o ș'om hăcu-o*. (Descântec de boala vitelor). MARIAN, D. 64. *Mănăncă din armu de dinapoi a iepci*. ȘEZ. VI, 106. || Spec. *La noi, „arm” se mai zice numai la soldul sau piciorul de dinapoi al mielului: arm de miel*. (Galați), ap. HEM. 1677. || P. ext. „Coapsa, soldul (la om)”. *Pune-ȧi mână supt armulă mieu*. BIBLIA (1688), 15, 2 (: „Pone manum tuam supter femur meum”; „Mets, je te prie, ta main sous ma cuisse”). *Adusă oasele, os cătră armurile său, și vădezuu, și adecă preste dînsule vine și carne creștedă*. DOSOFTEIU (: „accedebant ossa in vicem ad juncturam suam”), ap. HEM. 1676. *Și i se taie [sfântului] deagetele mâinilor și ale picioarelor și-i frigeȧi armurile cu frigări arse în foc*. MINEIUL (1776), 187 1/2. *Picioarele-l dureau din armuri, de nu le mai simȧă*. *A doua zi înșă încăleacă iarăși*. SANDU-ALDEA, D. N. 129. *Când nălbește pânzile și ridică poalele, De se văd armurile, Albe ca lebedele*. POP., ap. HEM. 1677. || 2°. (În Mehedinți, la plural) *Armi* = „brațe”. CDDE, n-r. 89. [Și: *armur* s. m. LB., POLIZU, PONTBRIANT, și: *armure* s. m. LB. | La BĂRCIANU se face deosebirea între *arm* = „der Schenkel” și *armure* = „der Oberschenkel, Schlăgel”, *armure de berbece* = „die Schöpsenkeule, der Schöpsenschlăgel”.]

— Din lat. *armus* (pluralul *armora* = *armi* e atestat în secol. IV la Chiron, ed. Oder 9, 25; 77, 26; 187, 5, cfr. *Archiv f. lat. Lex.* X, 421) „Vorderbug, Schulterblatt”: sard. *armu*, cors. *arme*, fran. *ars*, *ers. Armur(e)* e mai degrabă un singular reconstruit din pluralul *armuri* (Hasdeu, *Etyim. Magn. Rom.* 1676), decât un dim. lat. **armulus* (Cihac, I, 16).

ARMĂ vb. I^a. (*S'*) *armer*. — Trans. și refl. Verbul

armă a fost înlocuit din cele mai vechi timpuri prin compoziția în *armă* (s. v.), pe lângă care se găsește, foarte adesea, până pe la mijlocul secol. XIX, varianta în *intrarmă* (1° s. v.). Toate exemplele sânt din poezii (și dicționare). *Atunci intrară 'n casă Acei ce să armasă*. (a. 1776), ap. GCR. II, 112/2. *Oglindă adevărul E, Doamne, a fînȧi-ȧi!... Creștinii și Românii Cu el s'armează*. I. VĂCĂRESCU, P. 40. *Vrând să plece 'n vânătoare... S'a armat cum se cuvine*. TEODORESCU, P. P. 419^b. *Mai armează-ȧi slugile Și n-tărește-ȧi strejile, Să te lase grăjile*. idem, 525. || În proză se întrebuintează mai ales cu sensul neologic de „a echipă, a pregăti de războiu”. *A armă o flotă* = „équiper une flotte”. PONTBRIANT. (Cfr. *armat*.) [Prez. *armez*, rar † *arm* = „armo, -as”. ANON. CAR.] Cfr. *dezarmă*.

— Din lat. *armare*: ital. *armare*, engad. *armer*, sard. *armare*, v.-prov. *armar*, fran. *armer*, span., portg. *armar*.

ĂRMĂ s. f. *Arme*.—Orice unealtă întocmită anume pentru atac sau spre apărarea omului în luptă. *Se nu vă întoarsetu, arma sa va ascuȧi*. PSAL. SCH. 17/22 (: „Dieu aiguïsera son épée”). *Vor să uciȧ pe cinevă, au cu otravă, au cu armă, au fle cu ce fealiu de moarte*. PRAVILA MOLD. 52, 1. *Svântul, în loc de armă, scoasă herul plugului asupra lor*. DOSOFTEIU, v. s. 111, 1. *Nici o armă nu are alta, decât un mic junghiu cu plăselele de aur*. C. NEGRUZZI, I, 148. *Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium*. EMINESCU, P. 241. *Izbuti a face să lucească armele ca oglinda*. ISPIRESCU, L. 3. *Je-le-i, Doamne, codrului De armele hoșului, Că le plouă și te ninge Și n'are cine le 'ncinge*. JARNÎK-BĂRSEANU, D. 288. *Armă goală* = *arma* scoasă din teacă: „l'épée nue”. *Va fi mârș asupra-i cu armele goale*. PRAVILA MOLD., ap. HEM. 1686. || P. ext. Orice lucru ce poate servi unei ființe, într'un moment dat, la atac sau la apărare. *Moarteșaj vine cu toate armele, cu spată și cu cuțit și cu secere și cu pilă și cu săcure și cu țapă și cu săgete și cu testă și cu bardă și svredel*. CUV. D. BĂTR. II, 452. *Natura a dat animalelor diverse arme: cănilor dinȧii, boilor coarnele, cailor picioare, albinelor acul, etc.* LM. || Fig. Orice slujește spre apărarea sufletului. *Să ne îmbrăcăm întru îmbrăcământul cela luminat și al curăȧiei și de sfîjnȧie, ce sânt armele sufletului*. CORESI, ap. GCR. I, 29/30. *Izbăvește sufletul mieu de necurăȧi cu armele tale*. id. ib. I, 12. *Svânta și cinstita cruce, aceasta easte și sabie, aceasta easte și arc, aceasta easte și sulȧț, aceasta easte și coșuf și platoșe și fiere armă*. VARLAAM, C. 56, 1. || Prin metonimie: „putere armată”, „armată”. *Au dat năvală Turcii și Tătarii în arma oștei moschicești*. MUSTE, ap. HEM. 1687. *Pornind împăratul armele în Europa... luă Beligradul*. E. VĂCĂRESCU, IST. 260/48. | (La plur.) „luptă, războiu”. *Aproape au fost a veni la arme*. ZILOT, CRON. 66. *A ridică armele (asupra cuivă)* = a atacă pe cinevă (cu armele), a porni cu războiu (împotriva cuivă). († sau învechit) *Contenire s. încetare de arme* = *armistiȧiu*. †† *Deosebit de aceste căpităni, erau multe sate de catane, organizaȧi iarăși ostășește, fără leafă, având numai oarecare scutiri... În vreme de războiu... erau în activitate sub căpităniile lor, iar în vreme de pace ședeau pe la casele lor, căutându-șii de lucrul câmpului*. *De-acî a venit proverbul, ată de mult cunoscut în ȧara-ramânească și [în] țara Moldovii: de la armă, la sapă*. BĂLCESCU, M. V. 609. În limba veche și în poezia populară, prin *armă* (singur, fără determinant) se înțeleg mai ales armele purtate la brîu (sabie, iatagan, pistoale). *Popa, de va îmblă cu armă și cu pușcă, [va da] gloabă 12 florinȧi*. MSS. (a. 1627), ap. HEM. 1686. *Murgu-i mic și drumu-i greu, Abiă duce trupul meu, Trupul cu păcatele, Mijlocul cu armele*. ALECSANRDI, P. P. 17. | În limba literară de azi, cuvântul *armă* a primit, mai ales subț influența limbii franceze, unele sensuri nouă și

specificări ale înțelesului. Astfel, se face deosebire între: *arme ofensive*, menite spre atac (sabie, pușcă, pistol, revolver, buzdugan, sulită, etc.) și *arme de fensive*: care servesc la apărare (scut, coif, pavăză, platoșă etc., une-ori și sabie, tunuri de fortificații etc.). *Armă de foc*: pușcă, pistol, revolver, etc. *Arnăuții se iebea*, *Armele de foc scotea Șin Codrean le slobozea*. ALECSANDRI, P. P. 88. | În comanda militare: *Arma la umăr! Arma la picior! Prezențați arma!*, „armă“ = „pușcă (carabină)“. | După lat. „ad arma!“, fran. „aux armes!“ etc., s'a încetățenit și la noi strigătul *la arme! La arme, viteji, la arme!* ALECSANDRI, P. II, 7. (Cfr. dubletul *alarmă*.) | *A depune armele*: a se predă s. a se declara învins. || P. ext. *A fi subț arme*: a face serviciul militar. | Ca termen militar, *armă* are și înțelesul de „fel s. categorie de armată“: infanteria, cavaleria, artileria etc. *În ce armă ești?* | (La plur.) „Meseria de soldat“. *Și-a ales cariera armelor*. || (La plural) a.) „scrimă“. *Maeștrul de arme. Sală de arme. b.)* „marca, semnele heraldice ale unei țări, etc., ale unei familii nobile, herb“. Cfr. COSTINESCU.

— Din lat. *arma*, -am (în loc de *arma*, -orum, cfr. Georges, *Lex. lat. Wortf.* 68): alb. *arme*, vegl. *jarma*, ital., engad., sard. *arma*, v.-prov. *armas* (plur. tant.), fran. *arme*, span., portg. *arma*.

ARMADĂ s. f. }
ARMĂDE s. f. }

Armée. Flotte. — Alături de *armie* (s. v.), cuvântul *armadă* (*armadie*) apare în literatura română pe la începutul secol. XVIII și se menține până pe la mijlocul secol. XIX, când îl înlocuiește dubletul său, neologismul *armată*. În literatura de azi îl mai întâlnim, rar, ca neologism, însemnând spec. „oștirea sau flota spaniolă (a lui Filip II)“; în Transilv. și în Banat el e însă cuvânt popular, cunoscut fiind și sub formele *armăde*, *armădie*. „Oaste, oștire“. *Au trecut toată armia Moscului peste apa Vorsacla, și pe de această parte ca o milă mică de la armădia neprieteniului au stătut*. N. COSTIN, LET. II, 67/. *Au trimis armada la Poggia*. MAG. IST. I, 170/2. *După-ce se preumblă pe la toate armădiile, atât prin țara Moldovii, cât și prin Țara-rumânească, se întoarse la armădia cea mare din Moldova, ceeră... împotriva cetăților Ismailul și Brăila*. ZLOT, CRON., ap. HEM. 1677. *Rămase izbânda a Turcilor, căci a desfăcut armada creștinească*. E. VĂCĂRESCU, IST. 252/38. *Au îngăduit armădei sale să jefuească toată țara*. ȘINCAI, HR. II, 321/38. *Au venit o armădie de Unguri... și au răzbit până la Sibii*. (a. 1848, Rucăr, în Transilv.), ap. IORGA, S. D. XIII, 164. *Tată-său e dus cu tată armădia lui la spat, la curtea lui Sălcotea-impărat*. FRANCU-CANDREA, M. 281 (*armăde* = „armată“, idem, R. 48). *Impăratul-verde avea armăde mai puțină decât împăratul-galbin*. RETEGANUL, P. I, 30/5. *Nici de împăratul nu se teme, cu toate armezile lui*. idem, P. I, 9/5. *La o „tabără“ [= oaste] se zice: armădie*. (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 1678. | Spec. „Flotă“. *O armadă de cincizeci de corăbii*. GORJAN, H. I, 130. [*Armadă*, plur. -*made*; *armăde*, plur. -*mezi*. | Și: *armădie*, plur. -*madii*.] — Din n.-grec. ἀρμάδα „armée, flotte“, la croniciari și la Gorjan; din sârb. *armada* „armată“ sau din ung. *armáda* „armată“ în Transilv. și Ban., iar neologismul, din spaniol. *armada* „armată, flotă“. Cfr. CIHAC, II, 636; HEM. 1677. Cfr. dubletele *armată* și *harmată*.

ARMĂDE s. f. ? *Strigă fata cea frumoasă Din armădea uscăcioasă; Nu-i voinic să se găsească, Pre ea să o celuească*. (Rețea, în Transilv.) RETEGANUL, TR. 25.

ARMĂDIE s. f. v. *armadă*.

ARMĂNENT s. a. *Armement*. — (Mai rar; franțu-

zism) „înarmare, echipare (a unei corăbii)“. *După întoarcerea bastimentului în țară, fie în portul armamentului, fie în orice alt port, cele două exemplare... ale testamentului... vor fi date la biroul comandantului de port*. HAMANGIU, C. C. 208. || P. ext. Ceea ce servește la înarmarea unei oștiri, totalitatea armelor cu care e înzestrată armata unei țări. *Rușinea de propria lor frică, speranța că soldatul e vânjos, lipsa de încredere în armament și în experiența ofițerilor, — toate acestea îi făcă să trăiască într-o alarmă continuă*. D. ZAMFIRESCU, R. 52. — N. după fran.

ARMĂN s. a. I. 1°. *Aire* (d'une grande propriété rurale). *Battage ou dépiquage du blé* etc. 2°. *Enclos, près de la maison, où l'on garde le foin, la paille, le bétail* etc. II. *Cercle, rond* (1°. *formé sur la surface de l'eau par une goutte qui y tombe*; 2°. *tracé pour jouer aux astragales*).

I. 1°. *Arman* este, pe o moșie mare, locul (îngrădit sau nu) la care se cară și unde se treeră bucatele proprietarului sau ale arendașului moșiei; la un arman pot fi mai multe arii (pentru treerat). *Treeratul în județul Ialomița se numește „armănit“, iar aria „arman“*. DAMÉ, T. 56. *Harman* = „arie“ (Zilișteanca, în Buzău). REV. CRIT. IV, 290. *Din mănunchi în snopi, Din snopi în clăi, Din clăi în car, Din car pi arman... POP.*, ap. ȘIO. II, 401. *Îi arată amănuntele muncilor ce făceau pe atunci, îl duse la arman, să vadă cum se prășește locul de arie... apoi se duseră amândoi să arvunească mașina de treerat*. SANDU-ALDEA, SĂM. V, 10. | P. ext. „Armănit“. „*Da' cu secera ați isprăvit?* — „*De mult! Pe Marți ni-e gândul să începem harmanul*“. TAFRALI, S. 11. (Cfr. *arie*.) || 2°. P. a n a l. „Loc, lângă casă, închis cu gard, în care încă se poate face aria, se strânge și depune fânul sau paie, se închid vitele etc.; curte, obor, ogradă“. LM.

II. P. ext. (avându-se în vedere forma rotundă a ariei) cuvântul *arman* capătă și sensul de „cerc“, „rotocol“ și anume: 1°. *Bălăceă cu nuțana prin apă, și făcă haz cum sar(e) stropi de apă... El vedeă că fiecare strop de apă, când pică înapoi la matcă, se face câte-un arman (cerc) împrejurul lui și, de ce merge, se mărește*. ISPIRESCU, L. 34. || 2°. *Armean se numește un semn ce se face pe fața pământului, ca un cerc*. ISPIRESCU, ap. ȘIO. *Cei mai giolari fac [în jocul cu arșice] armeanul cât roata morii; cei mai agiamii îl fac mai mic*. idem, ap. ȘIO. II, 13. Cfr. perghel. | De aici jocul în armean, cu varianta: *jocul în trei armene*, un joc cu arșice sau cu parole, care se aruncă în (trei) cercuri desenate pe pământ. Cfr. ȘIO.

[În sensul I și: *harmán*. În sensul II armean, care ar fi, după ȘIO. I, 62, un singular greșit refăcut din plur. *armene*. La DDRG. și la BARCIANU se citează și o formă *armán* cu sensul de „cerc“.]

— Din turc. *harman* „aire où l'on bat le blé, tas de céréales, blés battus et mis en grange, récolte, grenier, grange“ (CIHAC; ȘIO.), venit la noi, probabil, prin mijlocire bulgărească sau sârbească: (h)arman „arie“.

ARMĂN, -Ă și **-CĂ** adj., subst. v. Armean.

ARMĂN, -Ă și **-CĂ** adj., subst. (ș. d.) v. Aromân ș. d.

ARMANGIU s. m. *Batteur de blé* etc. à un „arman“. *Gardien d'un „arman“*. — Lucrător cu ziua la un arman. *Armangiu* = „Lohndrescher“. POLIZU. | *Armangiu* = „argat care păzește armanul (cercul) în județele de lângă Dunăre“). ȘIO.

— Din turc. *harmanğy* „batteur en grange“. ȘIO.

ARMĂNIT s. a. *Battage ou dépiquage du blé* etc. — „Treerat (la un arman)“. *Treeratul în județul Constanța se numește „armănit“*. DAMÉ, T. 56. [Și: *hăr-*

mănit: „Ai isprăvit de seceră, ori tot mai ai?” — „Ba mai am o leacă; vreo jumătate de hectar...” — „Da de hărmanit când începi?” TAFRALI, S. 9.]

— Participiul, devenit abstract verbal, al unui verb armăni (hărmani), pe care nu-l putem atesta și care e derivat din (h)arman.

ARMĂR s. a. *Armoire, buffet, placard*. — (În Transilv.) Dulap în care se păstrează haine sau vase. *Armariu* sau *armariu* = „armarium, abacium, scrianium;... der Schrank, Kasten“. LB. *Almar* = „un dulap în care se țin vase mai scumpe de lut sau sticlă“. FRÂNCU-CANDREA, M. 97. *Almar* = „dulap“ (Sălăgiu). VAIDA. *Armariu* = „dulap pentru vase“ (Zagra, lângă Năsăud). Com. CORBU. *M-au așezat în case foarte împodobite cu armariuri, cu teare, scafa și glida de argint*. ȘINCAI, HR. III, 48/18. *Armariu...*, *scaune...*, *o ladă de car...* INVENTAR (a. 1811, Hațeg), ap. IORGA, S. D. XIII, 227. *Bagă-mă, Domne'n potică, Să-mi ieu gură de-o groșiță, Iar mă bagă în almaru, Să-mi ieu gură de-un grătaru*. POP. (Transilv.), ap. HEM. 904. *Are baba un cazan Cu taleri și gălbinei, Rămași de la moși mei, Și'n armar salbă frumoasă, Chiar de când eram mireasă*. (Banat). RETEGANUL, TR. 38/18. | *Un armariu, prin ale cărui sticle se vedeau o mulțime de ciubuce de antep și de iasomie*. FILIMON, C. I, 603. (De-oare-ce în România cuvântul nu e întrebuițat, în exemplul acesta avem, poate, o românizare a fran. „armoire“). [Și: *armăriu*. | Cu disimulare, sau sub influența cuvântului maghiar, și: *almăr(iu)*.]

— Din lat. *armarium*: vegl. *armir*, *armar*, ital. *armadio*, fran. *armoire* (v.-fran. *armaire, almaine, aumaire*). E greu de admis (cfr. HEM. 904 și 1678; CIHAC, I, 17 și II, 2) că Români i-au primit de la popoarele împrejmuitoare; de sigur nu de la Cehi (*almara, alměr, armar, jalmara*), Poloni (*almarya*), Neo-greci (*ἀρμαρί*) sau Albanezi (*armăr*; lipsește la G. Meyer; pare a fi împrumut recent), — căci cuvântul se găsește numai la Români din Ungaria și la Istro-români (*rmăr*), ceea ce arată că avem a face cu un cuvânt vechiu; ar fi cu greu de admis, ca Istro-români să-l fi împrumutat de la Croați (*armar*, mai des *ormar, orman*, trecut la noi sub forma *orman*), iar noi, independent de ei, de la Unguri (*almariom*, care ar fi dat, probabil, **almarióm*), sau de la Nemți (*Almer*). Cfr. dubletul *orman*.

ARMĂRE s. f. *Action d'(de s')armer. Armement*. — Infinitivul verbului *armă*, devenit abstract verbal. *Armare* = „armatus;... die Waffnung, die Bewaffnung, Rüstung“. LB. Cfr. înarmare, întrarmare, dezarmare.

ARMĂRIE s. f. *Dépôt d'armes, arsenal*. — (Pop., învechit) *Cu acea sufletească armă să ne întrarmăm, care de la cereasca armărie este luată*. CANTEMIR, ap. DG. [„Aripă-frumoasă, rupând una din săbiile aduse:] *De aceste săbii ne dai, împărate? — Du-te și-ți alege după plac, din armăria mea — îi răspunse împăratul*. RETEGANUL, P. III, 69/18.

— Derivat din *armă*, prin suf. loc. -ărie.

ARMĂRII s. f. plur. tant. v. *armoarii*.

ARMĂRIU s. m. (Bot.) = *armurar* (1°). *Armariu* = „chardon-Notre-Dame, chardon-Marie“. [Atestat numai la:] DDRF.

— Derivat din *arm*, prin suf. adj. -ar. Cfr. *armurar*.

ARMĂROAIE s. f. *Sorte de petit buffet adapté à une niche*. — (În Transilv.) „Pe la Nocrih și Rășinari: o lădiță anume făcută potrivit într'o fridă (fe-reastră oarbă). În aceea țin lapte, vinars ș. a.“ VI-CIU, GL.

— Derivat din *armar*, prin suf. dim. -oiu.

ARMĂȘ s. m. I. 1°. *Homme d'armes*. 2°. *Homme de la prévôté, sorte d'agent de police* (dans le vieux temps). *Prévôt, exécuteur des peines ou punitions d'État; maître des hautes œuvres, bourreau*. (Fig.) *Tortureur*. II. 1°. *Adjoint au maire de village*. 2°. *Second et troisième chef des „juni“ dans les fêtes pascales de Brașov*. (Dans les jeux d'enfants) *Celui qui est chargé d'exécuter les peines infligées par le „prince“*. III. (Pris adj.) *Capiteux, fort* (en parlant d'un certain vin du pays).

I. † 1°. *Armaș* va fi fost la început numai „om înarmat, care în timp de războiu avea să facă servicii de soldat, iar în timp de pace să fie un paznic înarmat al stăpânului său, fiind întrebuițat și pentru alte slujbe. Sensul acesta vechiu pare a se mai găsi în exemplele: *Umblă împrejurul cetății armași împărătești strigând: „supuneți-vă!“* MINEIUL (1776), 143 2/1. *Numai armași fug de înaintea biruitorilor protivnici, iară țărăanii stau pre loc*. P. MAIOR, IST. 8. *Din cula domnească Lefuri să 'mpărțescă, Lefi la lefegii, Spade la spahii, Arme la armași, Căi la călărași*. TEODORESCU, P. P. 50.

2° Spec. Ca și fran. „gendarme“, care la început însemnă „om înarmat“, tot astfel *armaș* primi cu timpul un sens apropiat de „jandarm“, așa că în vechia administrație românească, *armași* vegheau asupra siguranței publice și aduceau la îndeplinire pedepsele hotărâte pentru cei vinovați. HASDEU, ETYM. MAGN. 1678. *Asupra osândelor e armașul, căpetenie de călăi*. IORGA, CH. I, II, 151. *Se mânia Domnul lui și-l deade armașiloră*. VARLAAM, C. 270, 2. *Domnia mea voiu trimeate nește armași, de vă vor aduce legați la domnia mea*. CUV. D. BĂTR. I, 117. *Pre Gheorghie Revelles...*, *dimpreună cu alți prefecti, i-au sugrumat armașii*. ȘINCAI, HR. II, 218/7. *Domnul pe gânduri cădea, Semn armașului făcea...* ALECSANDRI, P. P. 90. (Cfr. *armășel*). || Boierul numit (de Domn) în slujba de cap al „armașilor“ din toată țara purtă titlul de *Armaș-mare (Vel-Armaș)*, iar sub el (tot din boieri sau boierinași) erau al doilea și al treilea *Armaș*. *Armaș mare, ispravnic și purtător de grijă pentru toți cei ce fac reu și cad la închisoarea fării... și pedepșitor totoru acelora, și cei giudecați de moarte, dați în mâna lui să-i omoare*. URECHE, LET. I, 105. *Înaintea Domnului [mergeau]: Vel postfelnicj...; înaintea acestora vel agă, vel armaș...; înaintea acestora ...căpitanul de dărăbani...*, *al 2-lea armaș, al 2-lea ușer, al 3-lea armaș...* GHEORGAGHI LOGOFĂTUL, LET. III, 297. *Îl făcū boier, armaș-mare*. BĂLCESCU, M. V. 205. *Zise Domnul închinând: „Toți mâncați, cu toții beți!“* Numai unul poftă n'are *De băut și de mâncare, Cantar slutul, armaș-mare*. ALECSANDRI, P. P. 201. *Boierul nostru Toader, armașul al doile*. URICARIUL, I, 370/26. || Fig. Om care chinuște, care martirizează, „călău“. *Armaș* = „gâde“. CUV. D. BĂTR. I, 268. *Împăraț[i] a Rîmului, Neron, Domentian, Diocletian, Maxentie și alți armași, muncitori iuși a toată lumea*. OMILIAI (a. 1642), ap. HEM. 1680.

II. Astăzi, cuvântul s'a mai păstrat pe alocurea, cu sensuri care amintesc pe cele vechi. 1°. (În Sălăgiu, în Vălcăul-român) *Armaș* = „substituit de primar“. VICIU, GL. || 2°. (Mai ales în obiceiuri și în jocuri) La Brașov, în obiceiurile de Paști ale „Junilor“, *Armașul-mare* e al doilea, iar *Armașul-mic* al treilea conducător după „vătaf“. Cfr. JAHRESBER. VIII, 81. | În jocurile cu arșice, *armașul* e cel care bate, la porunca „împăratului“ (s. a. „domnului“) pe „tălhari“. Cfr. HEM. 1681-1682. *Armaș sau „bătăuș“ se numește, în jocuri, acela care „bate (cărțile, cu mișca etc.)*. PAMFILE, J. I, 301, 287. | P. ext. Se chiamă *armaș* și acest joc însuși. Com. I. PAVELESCU. | După TDRG. 98. *armaș* se numește, în Mold., în jocul cu arșice, poziția arșicului numită prin alte părți „siciu“ sau „vizir“.

III. Întrebuițat în funcțiune adjectivală, ca atribut al unei specii de vin de Cotnari, cu sensul de

„tare“. În privința țării, cel mai bun este vinul armaș de Cotnar, făcut din poamă-grasă, de culoare galbenă și gros la mura. (Bivolari, în Iași), ap. HEM. 1682.

— Derivat din armă, prin suf. nom. agent. -aș.

ARMĂȘĂR adj. m., s. m. I. *Entier* (en parlant d'un cheval). II. 1°. *Étaalon*. 2°. *Cheville qui sert à hausser la flèche du chariot ou à fixer le joug. Régulateur de la charrue. Régulateur des meules du moulin. Levier d'embrayage.*

I. Adj. Numai ca atribut al cuvântului cal: „nejugănit, capabil de prăsilă“. *Un cal armășar... trece peste mormânt.* (Recea, în Vâlcea), ap. HEM. 1691.

II. Substantivat. 1°. „Cal nejugănit, armig“. 38 *iape mari, însă cu armășariul*. CUV. D. BĂTR. I, 208. *Vedeau... Un armășar ce'n preajmă-i cătă... sforăind.* ALEXANDRESCU, M. 31. *Mândri-s bravii călăreți, Pe-armășarii șoimuleți.* ALECSANDRI, P. II, 110. *Făt-frumos se duse în grajdurile împărătești, unde erau cei mai frumoși armășari din toată împărăția, ca să-și aleagă unul.* ISPIRESCU, L. 3. *Pân'a nu-agiunge plugar, Aveam falnic harmășar Și o ghiogă nestrugită.* ALECSANDRI, P. P. 169/21. † A face din țăntar armășar = „a exageră“. *Din pricinele mici, mari gălceave se scornesc și țăntarul se face armășariu.* CANTEMIR, ap. HEM. 1689. *Așa este obiceiul norodului nostru, să facă din țăntar, armășar.* C. NEGRUZZI, I, 139. | Fig. (pop., fam. — cu referire la impetozitatea armășariului, cfr. „cu draci“. *Fierbe oala cu harmasar însemnează: „fierbe în clocot“.* (Umbrărești, în Tecuciu), ap. HEM. 1690.

2°. P. anal. Prin asociație de idei cu armășarul, privit ca animal de prăsilă, numele lui se aplică la diferite obiecte cu înțelesul fundamental de „cuiu“. (Car.) *Armășar* = „cuiul de sub ruda carului, ce o ține în sus“. REV. CRIT. IV, 337. „La o căruță țărăneasă, armășar se chiamă cuiul care se bagă prin capătul proțapului, de prinde jugul“. (Stănișești, în Tecuciu), ap. HEM. 1690. „Când partea ridicată din proțap nu este dintr'o bucată, i se zice „cătușă“ sau *harmășar*. DAMÉ, T. 12. Cfr. armășărel. || (Plug.) *Harmășariu* = „aparatură la plug, cu care îndreaptă roțița la mic sau la mare. (Coșeu, în Deș). VICIU, GL. || (Mor.) „*Harmasar*, la moară, este acela care sloboade sau îngreuează piatra morii, după cum cere trebuința: de-asupra dulachilor se pun(e) patru tălpoaie, din tălpoaie în sus se pun(e) opt ursoaice și prin ursoaice patru *harmășari*“. (Moscu, în Covurlui), ap. HEM. 1690. Cfr. armășărel. || (Țes.) „La războiu, *armășariu* e sinonim cu slobozitor“. (Oncești-vechi, în Tecuciu), ibid. 1691.

[Și: (h)armășar, (h)armășăr, harmășăr. VAIDA; în Mehedinți și: armășar CDDE. n-r 93 (cfr. la Sibiu: trăcsar = trăsar). | † și dial. și: -sariu.]

— Din lat. (*equus*) *admissarius*, „cal de prăsilă, armășar“ (: sard. log. *ammessardzu*), prefăcut în *armessarius* (*Thesaurus linguae lat.*), prin trecerea cunoscută a lui *ad-* în *ar-* (cfr. arjun): alb. *harmëshuar*.

ARMĂȘĂRĂȘ s. m. *Jeune étalon*. — Diminutivul lui armășar, derivat prin suf. -aș. HEM. 1690. Cfr. armășăruș, armășărel.

ARMĂȘĂRĂȘ s. m. 1°. *Jeune étalon*. 2°. *Cheville qui sert à fixer le joug à la flèche du charriot*. — 1°. Armășar tânăr, mic. Cfr. armășăraș, armășăruș. || 2°. (În Mold.) *La car, cătușa e cusută de proțap prin câteva cuie mai mici și unul mai gros, aproape de jug, numit harmășărel.* (Bogdănești, în Suceava; Rânghilești, în Botoșani; Crăcăoani, în Neamțu), ap. HEM. 1690. *În Moldova de sus se numește „harmășărel“ cuiul cel lung ce prinde cătușa de proțap și se prelungeste până la pământ, de ține jugul ridicat.* DAMÉ, T. 12. [Și: harmășărel.]

— Derivat din (h)armășar, prin suf. dim. -el.

ARMĂȘĂRĂȘ, -EĂȘĂ adj. *D'étalon*. — De armășar. [Și: harmășăreș.] TDRG.

— Derivat din armășar, prin suf. adj. -esc.

ARMĂȘĂRĂȘTE adv. *Comme les étalons*. — Ca armășarii (care, de obicei, sânt mai bine îngrijiți și nu-s puși la muncă grea). *Ca vița pusă la îngrășat s'a răsfățat armășărește în belșug, câteva săptămâni.* JIPESCU, ap. TDRG.

— Derivat din armășar, prin suf. adv. -ește.

ARMĂȘĂRĂȘIT s. a. 1°. *Monte, saillie* (chevaline). 2°. *Droit de monte*. — 1°. Împreunarea iepelor cu armășarul. *Îmi turbă iepile după armășărit; care mare pagubă aș avea, dacă nu s'ar mânză.* (a. 1824), ap. IORGA, S. D. VIII, 172. || 2°. Taxa luată de proprietarul armășarului. *Armășărit* = „Beschäl(l)geld, Beschäl(l)-taxe“. BĂRCIANU.

— Participiul, devenit abstract verbal, al unui verb, pe cât se pare neuzitat, armășări (derivat din armășar). În sensul 2°, derivat din armășar, prin suf. -ărit (și scurtat prin haplogogie din *armășăărît).

ARMĂȘĂRĂȘ s. m. *Beau ou petit étalon*. — Diminutivul lui armășar (derivat prin suf. -uș). *Întră în curțile domnești în sălțăturile și în desghinurile unui armășăruș arăbesc, ager și zglobiu.* ODOBESCU, I, 132/21. Cfr. armășărel, armășăraș.

ARMĂȘĂȘEL † s. m. *Agent de la prévôté, gendarme* (du vieux temps). — Om al armășiei, slujbaş al țării de subț porunca marelui-armaș. *Oamenii cei domnești, ce să dzice armașii și armășeii și alți(i) ca dinș(i), când vor munci, când vor spândeură sau vor tău capul cuvă... cu învățătura Domnului țării... nice dă-năoară nu să vor certă.* PRĂVILA MOLD. 154, 1. *Armășăii, aproziți, copiii-din-casă cei mari și călărașii de Tarigrad stau la rândueala lor, unul lângă altul, în divanul cel mic, unii din a-dreapta, alții din a-stânga.* GHEORGACHI LOGOFĂȚUL, LET. III, 298/3. *Tălharii ce se vor prinde de armășeii, să-i aducă la temniță...; iar lucrurile ce se vor afla la casele tălharilor... să ia armășelul izvod iscălit de ispravnicul, să aducă la vel-armaș.* (a. 1776), ap. HEM. 1692. *Marele armaș... cu armășeii săi.* FILIMON, C. II, 677. *Dărăbanii cei cu plete, toți sănefe lungi purtând, Armășeii cei sălbateci, barbe stufoase având... Toți aceștia pedestri... C. NEGRUZZI, I, 124. [Dial. și: armășășel. URICARIUL, XXI, 392/1.]*

— Derivat din armaș, prin suf. dim. -el.

ARMĂȘĂȘESC, -EĂȘĂ † adj. *Prévôtal*. — (Care ține) de (marele-)armaș sau de armășie. HEM. 1693.

— Derivat din armaș, prin suf. adj. -esc.

ARMĂȘĂȘESTE † adv. *Prévôtatement*. — Ca armașii. — Derivat din armaș, prin suf. adv. -ește.

ARMĂȘĂȘI vb. IV^a. 1°. *Élever au rang de (grand-) prévôt*. 2°. *Supplicier, martyriser*. — 1°. (Învechit) Fact. A face pe cineva armaș. *Savaș, Ghineo, armaș mare, De când eu te-am armășit, Nici-o slujbă n'ai plinit.* TEODORESCU, P. P. 474. || 2°. † Fig. (În limba cărților bisericești) Trans. „A chinui“ (precum chinneau armașii pe osândiți), „a martiriza“. [*Diavolul*] *decăt trupurile, mai rău armășășeste sufletele.* VARLAAM, C. 264, 2. | Absol. *Multe răutăți i-au iertat Dumnezău, iară el pentru puțin... ș'au armășășit.* idem, c. 274, 2.

ARMĂȘĂȘIE s. f. 1°. *Prévôté*. 2°. *Action de torturer, supplice*. — 1°. (Învechit) Funcțiunea, demnitatea de mare-armaș. *Stefan în mâni i-a dat Busduganul armășiei.* C. NEGRUZZI, I, 133. | † Administrația în capul căreia se află marele-armaș. [Bresle ce nu plătesc bir:] *117 slujitori ispravnicești, 96 simeni hătământăști... 17 armășeii a armășiei.* URICARIUL, VII, 377. ||

2°. † „Chinuire“. *Au avuție și le slujește spre ucide și spre armășie oamenilor, spre mâncări și spre beții.* VARLAAM, C. 228, 2. *Toată lumea... va odihni de armășia lui.* DOSOFTEU, ap. HEM. 1695.

— Derivat din armaș, prin suf. abstr. -ie.

ARMĂȘOĂIE † s. f. *Femme d'armaș.* — „Nevasta unui armaș se zicea armășoaiie“. HASDEU, ETYM. MAGN. 1680.

— Derivat din armaș, prin suf. moțion. -oaiie.

ARMĂT, -Ă adj., subst. *Armé. Homme armé.* — Participiul verbului armă, devenit adjectiv, substantivat une-ori. „Inarmat“. Adj. *O mică oștire, rău armată.* ALEXANDRESCU, M. XI. *Cu brățul tău armat Pasul soartei l-ai schimbat.* ALECSANDRI, P. II, 19. *Codri bogăți, Tot cu cerbi armați Și cu corn în frunte, Unde-s fiare multe.* TEODORESCU, P. P. 391. | Spec. (Tehn., după fran.) *Beton armat, întărit prin drugi sau prin vergăle de metal zidite înăuntrul construcției de beton.* Cfr. armatură. | (Rar) Subst. *Adunături... de armați cu strămurări de boi.* STOLNICUL DUMITRACHE, ap. GCR. II, 127/16. || După fran. „force armée“: *putere armată. Boerii erau slujbașii țării, adecă capii și ofțerii puterii armate, fiind țara organizată oștășește.* BĂLCESCU, M. V. 10/11. || Nu se poate preciza sensul cuvântului în expresiunea: *Să știu la un fel: că-i armată, că-i bălțată.* PAMFILE, J. II (cfr. „ba e albă, ba e neagră“ și „ba e laie, ba-i bălaie“). [Negativul: *nearmat*, -ă adj., subst. *Îspitești a ucide și un nearmat?* MSS. (a. 1802), ap. GCR. II, 197.] Cfr. inarmat, intrarmat, destrarmat, dezarmat.

ARMĂTĂ s. f. *Armée.* — „Oaste, oștire“. 1°. Trupe militare de diferite arme pornite la războiu s. aflătoare în războiu, sub ordinele unui comandant suprem. Cfr. armie și armadă. *Ajutorul făgăduit de noi pentru trecerea armatei rusești peste Dunăre se dă cu prisosință.* MAIORESCU, D. II, 81. *Armatele înmice.* | 2°. (La sing.) Totalitatea trupelor regulate ale unei țări. Cfr. miliție. Cuvântul a devenit popular. *L-a luat în armată.* ȘEZ. III, 77. *Ce făcuse până atunci armata română?* MAIORESCU, D. II, 78. *Un corp de armată. Armata permanentă și cea teritorială.* | P. ext. (fam.) „Serviciul militar“. *N'am a face armată.* ȘEZ. IV, 134.

— N. după fran. s. din ital. *armata*. Cfr. dubletele armadie și (h)armată.

ARMĂTĂ † s. f. v. harmată.

ARMĂTOR s. m. (Mar.) *Armateur.* — Persoană care armează sau echipează o corabie pe cheltuiala sa (pentru sine sau pentru altcineva; pentru comerț sau pentru curse); proprietar sau patron de corăbii. Cfr. I. PANȚU, C. C. 289. „*Acela cu care s'au tâmplat a vorovi el, eră un armator de la Gvinea...*“ — „*Ce va să zică armator de Gvinea?*...“ — „*Căți urmează a neguțători în partea aceea [în Guinea] se numesc armatori gvinieni.*“ DRĂGHICI, R. 15.

— N. după fran. (lat. *armator*, idem.)

ARMĂTURĂ s. f. }
ARMĂTURĂ s. f. }

1°. *Armure.* 2°. *Armement, équipement.* 3°. *Arsenal.* 4°. *Armoiries.* 5°. *Armature.* — 1°. Totalitatea armelor (mai ales defensive: platoșă, chivără, etc.) purtate de un războinic (pop. „haïne de fier“: cfr. Ispirescu, L. 357). Cfr. armură. *Să mbrăcară cu platoșile, în toată armătura.* DOSOFTEU, V. S. 17, 2. *Face mult bogată.... Cornu n'bilșugării adu-ne îndată! D'armaturi, de pavăzi, vino arzătoare.* I. VĂCĂRESCU, P. 85. *Fîul lui Priam... Cade bufnind și prelung răsună armătura pe dînsul.* MURNU, I. 82. || 2°. (Rar, în acest sens) „Gătire, căpire, înarmare cu cele necesare pentru războiu“ (COSTINESCU), „echipament, armament“. *Vine... să vă zică: haide să facem... o nouă*

armatură, hai să adăogăm câteva regimente. MAIORESCU, D. I, 542. || 3°. † „Arsenal“. [Impotriva celor ce s'au silit a ne șterge numele din istorie] *gata ne sânt apărătorii, atâta adecă grecești, lătinești... scriători, carii, armele a dreapteii rătuiri apucând, împotriva blojeritorilor... din vechi armături lor cu tot felul de arme întrarmându-să... la meidanul luptii îi strigă (: „scriptores, qui... ex vetustissimis eorum armamentariis, omni armaturae... genere instructi“...).* CANTEMIR, HR. 24 și 46. || 4°. (Numai la plural, spre a redă pe fran. *armoires*. Rar, învechit) „Herb, stemă, marcă (a unei țări, etc.)“. *Priimi vasul de argint pe care erau săpate armătorele Besarabiei. Armătorele aceste sânt: capul zimbului moldav fiind în coarnele sale pajura împărătească.* C. NEGRUZZI, I, 42. || 5°. P. ext. Totalitatea legăturilor de metal (mai ales de fier) menite să țină sau să întărească părțile unei lucrări de zidărie, etc. *Armătura unei bolți.* | Spec. (Fizică) *Pe din afară butelia este acoperită, până la trei pătrimi aproape, cu o foaie de cositor ce se numește armatură esteroară, pe când foile din lăuntru se zic armatură interioară.* PONI, F. 217. *Un balon... prevăzut cu o armatură de cupru.* idem, CH. 67. | *Intensitatea unui magnet crește, dacă se află neconținut la polurile sale câte o bucată de fer. Asemenea bucăți de fer se numesc armătore... Armătorele nu trebuie niciodată dispilite brusc de magneți.* idem, F. 241. || Spec. (Muzică) Diezii și bemolii puși la cheie, spre a indica tonalitatea bucății.

— N. după fran. (la cei vechi din lat. *armatura* „armură, arme, oameni înarmați“, la unii, poate, prin filiațiune polonă: *armatura*.)

ARMAZĂR † s. a. v. arz-mahzar.

ARMEÂN s. a. v. arman.

ARMEÂN, -Ă și -CĂ subst., adj. *Arménien.* — Numele etnic al poporului Armeniei. *Se lovira Grecii cu Armeanii și prînseră mulți Armeani.* MOXA, 381. *Pre Armeni, pre unii de bună voie, cu juruințe și cu daruri împlându-i, pre alții cu sila, i-au botezat.* URECHE, LET. I, 174. *Armencele mi-l privea, Moldovencele-l plîngea.* (Bucovina), ap. HEM. 1696. || (În ținuturile românești Armenii sânt mai ales negustori și considerați ca foarte dibaci în meseria lor.) *Săracele șetrele, cum mărită fetele! De n'ar fi Armean cu șatră, N'ai vedeă fată gătată.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 424. *Un Ovreiu înșală doi Români, un Grec doi Ovrei și un Armean patru Greci.* ZANNE, P. VI, 248. | *Armeanul are curățenie în casă, dar e cam murdar la mâncare; Ovreiu are murdărie în casă, dar e curat la mâncare; de aci vorba Românului: „La Armean să dormi, la Ovreiu să mândănci“.* Com. I. C. PANȚU. | De aci credința, în popor, că Armenii ar fi spurcați. *Mai cu seamă [Români] nu voesc să le dea apă de băut din vreo cofă sau alt vas, crezând că tot Armanul, după ce a băut, spurcă pre Români.* MARIAN, O. II, 173. Cfr. *arian*². | Poporul nostru dă și la căfele numirea de *Armean* (Nămăiești, în Muscel; Bogza, în Râmnic, ap. HEM. 1701). [Plur. -*méni*, † -*meani*. | În Mold. și Bucov.: *Armân*. | Femininul, în funcțiune substantivală, mai ales: *armedăncă* (*armăncă*), mai rar *armedăni* (*armăni*). | Formele acestea sânt întrebunțate ca adj. numai când au funcțiune de atribut la un subst. care însemnează o ființă: *Copilele armence* (de regulă: *de Armean*) *sânt negricioase la față*; încolo adjectivul e: *armenesc* (s. v.).]

— Din paleosl. arméninŭ, idem.

ARMELÍN(Ă) subst. v. ermelin(ă).

ARMENDIN s. m. }
ARMENDINA s. f. art. } v. arminden.

ARMENÉSC, -EĂSCĂ adj., subst. I. *Arménien, d'Ar-*

ménie. II. Danse paysanne.—Adjectivul lui Armean² (derivat prin suf. -esc), întrebuințat și în funcțiune substantivală. I. Adj. De Armean, a(l) Armenilor. *Făind cetatea Sucevei stricată, pus-au de au făcut șant la biserica arminească.* MUSTE, LET. III, 27. *Iată acum o spișerie nemfască, lipită de o tiuțuingerie arminească.* ALECSANDRI, ap. HEM. 1705. *Să te duci, bădăță, duci, Pe ulița arminească, Cu căruța jidovască, Și toți să te miluiască.* SEVASTOS, C. 75. † (Fam., trivial) Cuc armenesc = „pupază”. *Scoală, duglișule...; iar vrei să te pupe cucul arminesc și să te spurce, ca să nu-ți meargă bine toată ziua?* CREANGĂ, ap. HEM. 1706. | Vizită arminească, „se zice pentru o vizită din cale afară [de] lungă”: „visite qui n'en finit plus”. ZANNE, P. VI, 14. † II. (Cor.) Substantivat, sub forma feminină, e numele unui dans popular. *La Românii din toate părțile, de îndată ce s'a săvârșit masa de comunie, toți nuntași se prind la joc, ce durează până aproape de câtră seară, cam cu următoarele jocuri: alămdia..., armăneasca (armineasca).* SEVASTOS, N. 280. [În Mold. și Bucov. și: arminesc, -ească.]

ARMENEȘTE adv. 1°. *À l'arménienne.* 2°. *En arménien (en langue arménienne).* — 1°. În felul Armenilor, ca Armenii. *Ea mi-și șeade armeneste Și mi-și coasă cinceșeste.* MÂNDRESCU, L. P. 213/6 (cfr. turcește, grecește). † 2°. În (s. pe) limba arminească. *A vorbi, a ști armeneste* = „armenisch sprechen, können”; *a traduce din armeneste, pe armeneste* = „aus dem Armenischen, in's Armenische übersetzen”. TDRG.

ARMENIME s. f. *Arméniens, peuple arménien, foule d'Arméniens. Faubourg des Arméniens.* — Colectivul lui Armean (derivat prin suf. -ime). *Au fost vremuri, când toată Armenimea formă un singur stat.* P. ext. Mahală arminească. *Atâta știm, că s'au făcut un foc mare în Iași, începând din armenime, de lângă biserica cea mare a lor.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 191.

ARMIC s. m. v. armig.

ARMIE s. f. *Armée.* — (Cuvânt aproape ieșit din uz și întrebuințat în vremea din urmă mai numai în poezie) „Oaste, armată”. *Au trecut toată armia Moscului peste apa Vorskla și... ca o milă mică de la armadia neprietenului au stătut.* N. COSTIN, LET. II, 67/8. *Și tot odată veni și ghegeneral-an-șef Mihelson, ce eră comandir peste toată armia rusească.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 1708. *Voiu intră în armia părintelui tău.* BELDIMAN, N. P. I, 57. *El va fi cărmuit cu iscusință armii sale.* MARCOVICI, C. 132. *Îi dete rangul de colonel în armie.* C. NEGRUZZI, II, 144/16. *Dar cine se aude și ce este ast sunet? Ce oameni, sau ce armii și ce repede pas?* ALEXANDRESCU, M. 147. *Ne-am retras, după o luptă grozavă, cu armia generalului Verder.* ALECSANDRI, T. 1299. *Risipite se mprăștie a dușmanilor șiraguri... Iar în urma lor se 'ntinde falnic armia română.* EMINESCU, P. 243. *Eu între armii atunci mă prind cu viteazul Menelau, Pentru Elena...* MURNU, I. 53. | *Armie pe mare* = „die Seemacht, Flotte, Kriegsflotte”. POLIZU.

— Împrumutat din pol. *armia* (la Costin) și din rus. *ărmiia* (pe timpul ocupației rusești). Cfr. *armată*, *harmată*, *armadă*.

ARMIG s. m. *Étalon.* — (În Transilv. vestică, în Crișana și în Banat) „Armăsar”. *Armig sau harmig se zice la armăsariu.* (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 1708. *Cu soru-sa, ce-mi lucră? De doi armigi o legă, În oraș o sloboză, Pân'armigii o 'mpărțea.* POP., ap. HEM. 1708. *Armig* = „armăsariu. Cuvântul armig se aude în valea Crișului alb”. FRÂNCU-CANDREA, M. 97. *Armig* = „armăsariu, armig (în Brad)”. VICIU, GL. [Și: *armic*.]

— Etimologia necunoscută. (Șăineanu, *Infl. orient.* I, 83 și 261, bazat pe datele lui Hasdeu, *Etym. Magn.* 1708-1709, presupune că l-am împrumutat de la Ruteni: *rumak*, „Ross” (polon. *rumak*, „coursier, cheval de bataille”, rus. *argamak* „armăsar de soiu”), iar aceștia îl au de la Tătari: *giagat. argamak* „cheval de race noble.”) Cfr. *arhamac*.

ARMINDAR s. m. v. arminden.

ARMINDEN s. m. 1°. *Le premier mai.* 2°. (*Arbre de mai.* — 1°. *Armendinul* sau *armendina* = „1 Mai”. MARIAN, SE. I, 113. *Florile de salcâm înfloresc pe la Arminden* (Oancea, în Covurlui). *La 1 Maiu se zice „armendin”.* (Plopana, în Tutova), ap. HEM. 1709. *În ziua de Arminden (Sf. Irimia, 1 Maiu), să bei vin roș, că se înnoiește sângele.* ȘEZ. I, 128/11. Obiceiurile ce se țin de această sărbătoare (în Transilv. și în Mold.) sânt descrise la HEM. 1709-1710; între ele este și acela de a pune „la poartă un arbore nalt, cu frunze numai la vârf și [de a-l lăsa] acolo până se face mai întâi pâne nouă...” † 2°. P. ext. *Acest arbore se zice „arminden”.* (Hateg, în Transilv.), ap. HEM. 1710. *Pe masă e un blid cu grâu...* [iar] *lângă masă e și un arminden.* FRÂNCU-CANDREA, M. 166. [Și: *armendin* s. m., *armendina* s. f. art., *arminder* s. m. (Măstăcani, în Covurlui), ap. HEM. 1710, *armindar* s. m. BARONZI, L. I, 159/5; acesta pare a fi accentuat pe silaba din urmă; tot așa: *armendin* în cântecul: *Frunză verde de pelin, Iată-ne la Armendin.* (Galați), ap. HEM. 1710. | În sensul 1°, cuvântul nu se întrebuințează la plural; în sensul 2°, e atestat pluralul *Armîngeni*, la COȘBUC, B. 32 (cu pronunțarea dialectală: *de > ge*).]

— Din paleosl. *Jeremiinü-dini* „ziua [sfântu]lui Ieremia” (= 1 Maiu), sărb. *Jeremiev-danü*, idem. Hasdeu, *Etym. Magn. Rom.* 1711 (cfr. și LM.).

ARMINTURI s. a. plur.? *Săracu malu de Prut! Da el bine-i îngrădit. Nici cu pari, nici cu nuele, Numai cu arminturi grele. Și ies ziua la primblare Numa'n fesuri și'n cialmale, Cu trei rânduri de pistoale. Săraca raiana noastră, Cine s'o mai stăpânească? Rusu din țara rusească Și pe Turc să-l sânguească.* (Tătărui, în Suceava). ȘEZ. V, II. [LA CIHAC, I, 17 se găsește *arminturi* s. f. plur., tradus prin „betail” și derivat din lat. *armenta*, -orum, idem. Cuvântul e suspect, cât timp nu se poate atesta și aiurea.]

ARMIOARĂ s. f. *Petite arme.* — (Formă rară) Diminutivul lui *armă* (derivat prin suf. -ior). RĂDULESCU-CODIN, ap. CDDE. nr. 90.

ARMISTITIE † s. f. }

ARMISTIȚIU s. a. }

Armistice. — Suspendare provizorie a stării de războiu, „† contenire de arme”, „vreamă pusă, în care de războiu sau de pace solii și mijlocitorii să aleagă”. CANTEMIR, IST. 8. *Soroc vrajbei 25 de ani puseră... Într'această vreamă de armistiție, vrajea vrăjitorului mijlocitoriu... de tot se închise.* CANTEMIR, IST. 360. *Au început a prepune împăratul, și la acest prepus l-au pus mai mult armistiția ce făcuse Șteimboc, general șvezesc, ...cu Moscaltii și cu Sasi, carii atunciă având războiu acolo... au dat parola: în 15 zile să nu se apuce de arme nice unii, nice alții.* AXINTIE URICARUL, LET. II, 156/11. *Într'acest chip am otcărmuit trebile țării... până când s'au făcut armistiția cu Nemții.* E. VACĂRESCUL, IST. 300. *Tătarul ceru, spre a se înțelege de pace, o armistiție.* BĂLCESCU, M. V. 212. | *Sărbii sânt îndată bătuți la Timoc... Puterile propun un simplu armistițiu, Turcia îl refuză, luptele continuă; însă... Rusia intervine cu un „ultimatum”, în care cere Turciei armistițiu necondiționat pe 6 săptămâni.* MAIORESCU, D. II, 50.

— *N.*, la scriitorii noi, după fran.; la cei vechi, din lat.-med. *armistitium* (compus din lat. *arma* „armă“, și *statio* „stare de repaos, mișcare“, după modelul lui *solstitium* „solstițiu“), poate prin filiațiune polonă: *armistycyrum*.

ARMOARII s. f. plur. tant. *Armoiries*. — Armele și, în de obște, orice embleme de pe scuturile heraldice, de pe steaguri, peceți, etc., puse ca semne distinctive ale unei familii nobile, ale unui oraș, județ, stat, ale unei bresle, etc., „stemă, herb, marcă (a unei țări), blazon“. *Armoariile familiei mele poartă o cumpănă și o spadă, semnele dreptății și a biruinței*. ALECSANDRI, T. 1705. [Rar, învechit, și: *armorie* s. f. POLIZU, *armorii* s. f. plur. tant. *Armorii cusute pe colțuri de harșele*. ALECSANDRI, P. III, 200. | Cu o formă româniată (numai în dicționare: COSTINESCU, BARCIANU, TDRG.), și: *armării* s. f. plur. tant.] Cfr. *armă* și *armătură*.

— *N.* din fran. (derivat dintr'un cuvânt vechiu *armoyer* „a decora cu arme heraldice“.)

ARMONIA vb. IV^a. *Harmonier*. — (Cuvânt rar) A fi s. a se afla în armonie cu altceva s. cineva. *Când zâmbea... i se zăreau dinții albi și frumoși, armoniind plăcut cu mustața-i gălbuie și cu gropițele din obraz*. POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. 190. [† și: *harmonii*, *harmonii* vb. IV^a. LB. | Pronunț. -ni-ă.] Cfr. *armoniza*.

— *N.* din fran.

ARMONIC, -Ă adj., adv. 1°. *Harmonique, harmonieux*. 2°. *Harmoniquement, harmonieusement*. — 1°. Adj. Care prezintă o armonie, bine orânduit. În *suverana nepăsare a somnului, liniile erau de o frumusețe de sine stătătoare, trăgându-și valoarea din îmbinarea armonică a curbelor*. D. ZAMFIRESCU, R. 171. *La noi, în loc de măsuri generale, armonice, în loc de o constituțiune potrivită cu legi speciale și în loc de legi speciale potrivite cu constituțiunea, se iau măsuri de alături, care lasă la arbitriul guvernului schimbător ceea ce trebuie lăsat în paza legilor permanente*. MAIORESCU, D. I, 182. || Spec. (Muzică. Despre sunete) Care au armonie, care dau impresia unei armonii. | (Acustică, în acest sens și substantivat) *Când facem să vibreze o strună, ea poate produce în unele circumstanțe, pe lângă un sunet mai bas, care predominază și care se numește sunet fundamental, o serie de alte sunete din ce în ce mai înalte, care se numesc armonice*. PONI, F. 329. || 2°. Adv. Cu armonie, în raporturi armonice. *Dacă se unește un pun[ct] oarecare cu cele patru pun[ct]uri ale unei diviziuni armonice, se capătă o grupă de patru drepte, care se bucură de proprietatea de a împărți armonice orice transversală*. MELIK, G. 97. [Scris și pronunțat, din ce în ce mai rar, și: *harmónic*. *Ce liberal e Beethoven în orchestrație! Tot instrumentul e întrebat să-și dea opinia... și în impresia totală rămâne o lume harmonică aparte*. MAIORESCU, CR. II, 390. | Negativul: *ne(h)armonic*. Cfr. *disarmonic*.] Cfr. *armonios*.

— *N.* după fran. (lat. *harmonicus*, -a, -um < grec. ἀρμονικός, idem.) Cfr. *armonie*.

ARMONICĂ s. f. *Harmoniphon. Accordéon*. — Numire dată unor instrumente muzicale primitive (pentru copii, pentru popor), precum celui în care se suflă cu gura punându-se în vibrație mici plăci metalice (muzicută) și mai ales celui ce constă din niște foale care se întind s. se strâng prin mișcarea mânilor, pe când degetele deschid și închid clapele unei claviaturi (acordeon). Cfr. *armonie*. [Scris și pronunțat și: *harmónică*. *Alexandru, cu harmonică în mână, cântă un cazacioc*. CONTEMPORANUL, VI, I, 116.]

— *N.* din germ. (Mund-, Zieh-) *Harmonika* (luat din lat. *harmonica*, femin. lui *harmonicus* „armonic, armonios“).

ARMONIE s. f. = *armonică* (acordeon). *Ca să uite necazurile unei ierni care nu aducea câștig, locuitorii târgului se adunau de obicei seara la câte unul și cântau din armonie sau chitară*. N. DUNĂREANU, ap. SĂM. VI, 376.

ARMONIE s. f. *Harmonie*. — I. 1°. † Încheietură (articulație), îmbucare desăvârșită, organică, a părților unui tot. *Stricându-i toate armoniile trupului și toate ncheeturile, îi arseră și pieptul*. DOSOFTEIU, V. S. 119. || 2°. Potrivire desăvârșită laolaltă a părților unui tot (astfel în cât fiecare din ele să corespundă celorlalte și toate la un loc să alcătuească o unitate plină de ordine și simetrie). *Zidirea lumii înfățișează o potrivire, o armonie minunată*. S. MARCOVICI, D. 157. [Planetele] se mișcă... după pravili tănuite... păzind totdeauna o nespūsă rânduială... *Una numai din planete de ar rumpe armonia]... cerul, destrămându-se, s'ar sparge*. KONAKI, P. 271. *Creatorul vecinic a sa înțelepciune Au insuflat-o lunei și toate'n armonie Au rânduit să fie*. C. NEGRUZZI, II, 193. *Națiunile... produc, chiar prin diversitatea lor, armonia totului, unitatea*. BĂLCESCU, M. V. 3/27. [Poetul] stabilește un raport până atunci necunoscut între lumea intelectuală și cea materială și descopere astfel o nouă armonie a naturii. MAIORESCU, CR. I, 39. | (Filos.) *Armonie prestabilită: hotărârită de mai înainte de puterea divină (spec., în sistemul filosofic al lui Leibniz, corespondență s. potrivire desăvârșită între „suflet“ și „corp“, hotărârită din înainte de naștere, de către Dumnezeu). Nu-și putea explica această armonie prestabilită între gândirea lui proprie și viața cetelor îngerești*. EMINESCU, N. 69. | (Gram.) *Armonie vocalică: acomodare, prin asimilare, a unei vocale cu altă vocală din același cuvânt*. || Fig. „Bună înțelegere, bună învoire (între oameni)“. *Buna armonie și prieteșugul megieșesc*. URICARIUL, XI, 252/13. [Antioh Cantemir] fu numit ministru lângă riga Marei-Britanii, pentru a restatornică buna armonie care, de câțiva ani, se curmase între ambe puterile. C. NEGRUZZI, II, 147.

II. (Muzică) Potrivire plăcută la auz a mai multor sunete produse în același timp sau unele după altele (de obicei de mai multe voci s. instrumente muzicale), acord melodios de sunete. *Harmonie* = „cântare dulce după meștersug tocmită“. CANTEMIR, IST. 22. [Să ne asemănăm] celora ce din multe strune o cântare sau din mai multe organe o armonie într'o simfonie fac. idem, ib. 111. *Plănită armonie a cis prea dulci cerești muzici*. ȚICHINDEAL, F. 307. | Poet. *Adormind de armonia Codrului bătut de gânduri...* EMINESCU, P. 58. | Fig. *Toate puterile sânt întinse în armonie, ca niște coarde*. MINEUL (1776), 5 pr. *Dacă auzul urechei ar fi avut o simțire Mai ageră..., armonia sferelor colindătoare S'ar fi auzit din certuri*. KONAKI, P. 268. *De crezi în poezie, în sfânta armonie Din boltele cerești..., Crede'n amorul meu*. ALECSANDRI, P. I, 130. || (Rar, învechit) „Concert de orchestră“. *Mâne... va fi iluminăție strălucită, serenadă cu muzică și armonie la redută*. C. NEGRUZZI, I, 329. || Spec. Știința armonizării compozițiilor muzicale. *Clasa de armonie la conservatorul de muzică*. || F. ext. Succesiune de cuvinte alcătuită prin cădența lor un fel de melodie. *Răpita de armonia acestor suave versuri [ale lui Dante], inima se avântă...* ODOBESCU, III, 35. *Armonie imitativă: construcție de frază care vrea să amintească un obiect sau un sgomot din natură printr'o anume potrivire de sunete (ca d. e. în versul lui Alecsandri: „Un tropot de copite, potop ropotitor“)*. [Scris și rostit, din ce în ce mai rar, și: *harmónie*.] Cfr. *disarmonie*.

— *N.*, la scriitorii vechi (Dosofteiu) din grec. ἀρμονία „încheietură, adaptare (a unui lucru la altul), armonie“ sau din lat. *harmonia* (Cantemir); la scriitorii mai noi, din fran. sau din ital. *armonia*, idem.

ARMONIOS, -OĂSĂ adj., adv. 1°. *Harmonieux*. 2°.

Harmonieusement. — 1°. Adj. Care are (multă) armonie, plin de armonie. *Eră o noapte plină...*, *Cerăvărsă în lume armonioase șapte.* ALECSANDRI, P. I, 133. | Fig. *Colori armonioase.* || 2°. Adv. Având s. producând armonie, în chip armonios. *Vorbește armonios.* [Scriș și pronunțat, din ce în ce mai rar, și: *harmonios.* *Socotim ca o datorie a rechemă din uitarea publicului memoria tânguioasă și prelungirile armonioase ale acestui june poet.* ODOBESCU, I, 239. | Negativul: *nearmonios.* *In adăncimea sufletului ei sună o strună cu un ton nearmonios.* CONTEMPORANUL, IV, 83. | Pronunț. -ni-ós.] Cfr. *armonic.*

— N. după fran.

ARMONIST, -Ă subst. 1°. *Harmoniste.* 2°. *Joueur d'accordéon ou d'harmonium.* — (Cuvânt atestat numai de dicționare) 1°. Muzicant care cunoaște știința armoniei. Cfr. COSTINESCU, PONTBRIANT, POENARU. || 2°. Cel care știe a cânta cu „armonica“ s. cu „armoniul“. *Armonist* = „Harmonist, Harmonikaspieler“. POLIZU. *Armonist* = „organiste“. PONTBRIANT.

— N., în sensul 1° din fran.; în sensul 2° din germ. *Harmonist.*

ARMONIUM s. a. *Harmonium.* — Un fel de orgă mică, portabilă, la care țevile de orgă sânt înlocuite prin lame libere, răspunzând la o claviatură.

— N. din germ. *Harmonium* (fran. *harmonium*, derivat din *harmonie*). Cfr. *armonică.*

ARMONIZĂ vb. I^a. trans. *Harmoniser.* — A pune s. a aduce în armonie. *Așa de puternic lucră această atmosferă [a „Junimei“] asupra celor ce o respirau, în cât formă ea însăși o legătură între ei și-i armoniză pe toți pentru timpul cât dură, pe unii pentru toată viața lor.* MAIORESCU, CR. II, 338. | Spec. (Muzică) A compune acompaniamentul (de voci s. de instrumente muzicale) la o melodie. [Învechit și: *harmoniză.* LB. | † *armonizui*, după germ. *harmonieren*, prin suf. -u-, obicnuit pe la începutul secol. XIX pentru românizarea neologismelor. *Toți din fire se armonizuesc.* TICHINDEAL, F. 433.] Cfr. *armonia.*

— N. din fran.

ARMONIZĂRE s. f. *Action d'harmoniser.* — Infinitivul verbului *armoniză*, devenit abstract verbal. *La moartea lui Nicolae Costin, Domnul dădă sarcina „publicării“ în manuscris a lucrării, a continuării și armonizării ei, unui simplu scriitor de documente, lui Acintie Uricariul.* IORGA, I. L. I, 29. Cfr. *armoniare.*

ARMONIZĂT s. a. *Action d'harmoniser.* — Participiul verbului *armoniză*, devenit abstract verbal.

ARMONIZĂT, -Ă adj. *Harmonisé.* — Participiul verbului *armoniză*, devenit adjectiv.

ARMORIAL s. a. *Armorial.* — Carte care cuprinde stemele („armoariile“) familiilor nobile dintr'o țară, dintr'un ținut, etc. [Pronunț. -ri-al.]

— N. din fran.

ARMORII s. f. plur. tant. v. *armoarii.*

ARMUR(E) s. m. (Anat.) v. *arm.*

ARMURĂ s. f. *Armure.* — Totalitatea armelor de apărare (coif, platoșă, za etc.) alcătuită un fel de îmbrăcăminte metalică a războinicilor în evul mediu (pop. „haine de fier“: cfr. Ispirescu, L. 357). Cfr. *armatură.* *Este el, cum îl arată sabia lui și armura, Cavaler de ai credinței...?* ALEXANDRESCU, M. 14. *Noi citim luptele voastre, cum privim vechea armură, Ce un uriaș odată în războaie a purtat.* idem, M. 16. *Optzeci de ani pe umeri și splendida-i armură Plecau sub grea povară măreața lui sta-*

tură. ALECSANDRI, P. III, 344. [Plur., rar: *armuri* *Se găsesc ș'acum pe râpe bucăți de armuri sdrobite.* ALEXANDRESCU, M. 22. | Pop. și: *harmură*, cu înțelesul de „tot felul de arme pe care le ținea un haiduc“. *Cu harmura se 'ncingeă, Pîn pădure mi-apucă.* RĂDULESCU-CODIN.]

— N. din fran.

ARMURĂR s. m. 1°. *Chardon-Notre-Dame, Chardon-Marie: Silybum Marianum (Carduus Marianus).* 2°. *Maladie bovine: tumeur inflammatoire du tissu cellulaire sous-cutané.* — 1° (Bot.) „Plantă erbacee din fam. compositelor... mari, lucitoare... și cu vinișoare alburii, cele inferioare lungărețe..., colțuroase, dintate și spinoase...; florile purpurii... Originară din regiunea mediteraneană (sudul Europei), în părțile noastre cultivată prin grădini, și sălbătăcită. Iulie-August. Poporul nostru întrebuințează această buruiănă pentru a vindică armurariul (armurariță), o boală la vite. [Se mai numește și:] *armurăr.* PANȚU, PL. și: *Spinul-sfintei-Marii (Transilv.), a mără (Transilv.) și armariu. Armurariul crește ca de un metru și 50 cm. Pe frunze are pete albe. La margini frunzele au spini. Se întrebuințează de sătenii contra unei boale de vite numită „armurariu“. (Broșteni, în Suceava), ap. HEM. 1714; cfr. MARIAN, ap. HEM. 1713; ȘEZ. III, 145.*

II. (Vet.) = *armurare* (I) (s. v., unde se dau exemple și se explică forma).

[Dial. și: *armurăriu.*]

— Prin haplogie, în loc de **armurăr*, planta întrebuințată împotriva „armurarei“, derivat din *armurare*, prin suf. nom. agent. -ar.

ARMURĂR s. m. v. *armurier.*

ARMURĂRE s. f. I. 1°. *Maladie bovine: tumeur inflammatoire du tissu cellulaire sous-cutané, an-thrax; paralysie des jambes de derrière.* 2°. *Maladie porcine, peut-être la ratelle.* II. *Chardon-Notre-Dame, Chardon-Marie: Silybum Marianum (Carduus Marianus).*

I (Vet.) Boală de vite. 1°. Boală de vite cornute. Umflătură la picioarele dinapoi. „*Armurare*[a]“ este o boală foarte primejdioasă, care o capătă numai vitele cornute, cu deosebire viței. MARIAN. *Vitele bolnave de „armurare“ se zice că hărăcesc și se trântesc pe jos. Pielea de pe spinarea lor e așa de înfoaiată, că atingând-o cu mâna foscaște, ca și când ar fi deslăpătită de carne.* idem, ap. HEM. 1712. *Armurare, adecă umflătură pe sub piele [la vite]. (Nevrincea, în Banat), ap. HEM. 1713. Armurar... = „bubă la picioarele dinapoi“. DAMÉ, T. 30. Armurar = „dalac = Milzbrand (Antrax)“. TDRG. (după GAZETA SĂTEANULUI, XIV, 328.) Cfr. *armurariță.* | (Ca urmare a acestei umflături?) Un fel de paralizie a picioarelor dinapoi. *Armurariu este putrezirea piciorului drept sau stâng de dinapoi la o vită.* (Băiceni, în Iași), ap. HEM. 1713. „*Armurariu*“ se chiamă când i se paraliziază vitei partea de dinapoi a corpului mai ales la vite tinere. (Hermeziu, în Iași), ap. HEM. 1713. | „*Dare-ar armurariu 'n tine!*“ se strigă vitelor la supărare. PAMFILE, J. II. || 2°. Boală de porci. (Prin Banat și prin Tara-Hațegului) În Banat se chiamă „*armurare*“ și o boală de porci. (Clopotiva), ap. HEM. 1713. *Armurare* = „boală de porci“. REV. CRIT. III, 86.*

II (Bot.) = *armurar*¹ (I). PANȚU, PL.

[Și: *armurăr*, dial. și: *armurariu*, *harmurăr* (Buda, în Râmnicul-Sărat), ap. HEM. 1713.]

— Din lat. pop. **armorialis* (scil. *morbus*), „(boală) de armuri“, derivat din *armus* (*armor-*), prin suf. adj. -alis. Prin obicnuită substituție a suf. -ar în locul lui -are, s'a născut forma *armurar*, care, însemnând în același timp și planta întrebuințată spre vindecarea boalei (s. v.), s'a putut naște, prin analogie, sensul II.

ARMURĂRIE s. f. *Armurerie*. — (Rar, franțuzism)
1°. Meseria de armurier. || 2°. Atelier s. magazin de arme.

— N. din fran.

ARMURĂRIȚĂ s. f. }
ARMURĂRIȚĂ s. f. } (Vet.)

= armurare (1). *Boii și vacile zac de felurite boale și anume: ...de armurar sau armurăriță (= „bubă la picioarele dinapoi“)*. DAME, T. 30. *Când mor vitele de armurarită, să le dea marmură pisată cu tărățe*. MSS. (a. 1788), ap. HEM. 1713. *A operă armurarită la o vită, se zice: „și taie de armurarită“*. (Pietroșița, în Dâmbovița), ap. HEM. 1713.

— Derivat din armurare, prin suf. -iță.

ARMURIER s. m. *Armurier*. — Cel care face, vinde sau, mai ales, știe a drege arme, *Armurierul regimentului*. [Cu o formă româniată, aproape neîntrebuințată, și: **armurăr**.]

— N. din fran.

ARNĂUT s. m. (adj. m.) 1°. *Albanais*. 2°. *Soldat mercenaire* (autrefois, dans les Principautés roumaines); *valeț* ou *laquais armé* (en costume albanais). *Sorte de paillette, de cannetille*. 3°. *Blé d'Albanie, variété de froment*. 4°. *Danse paysanne*.

1°. (Învechit) „Albanez“, sinonim cu vechiul „Arbănaș“. *Între aceste oști erau fel de fel de limbi: Arnăuți, Greci, Sârbi...* DIONISIE ECLESIARHUL, C. 209. *Volontirimea, adică oastea lui Constantin-Vodă Ipsilant...*, eră din Harvați, Greci, Sârbi, Arnăuți și alte neamuri. ZILOT, CRON., ap. ȘIO.

2°. P. ext. (Învechit) „Soldat mercenar“ (cfr. seimean), de orice neam (dar îmbrăcat în costumul național albanez). Acest sens „s'a desvoltat la noi, cam tot așa ca, suisse=mercenare, în Occident, prin aceea că Arnăuții slujau pe leafă, ca ostași de pază pe lângă Domni“. HASDEU, ETYM. MAGN. 1714. *Numai Arnăuții, ce le zic Horvații, i-au oprit boierii și le-au dat lefi, să fie de paza orașului*. DIONISIE ECLESIARHUL, C. 206. *Sub denumirea de „arnăut“ se înțelegea orice Sârb, Arvat, Arnăut, Bosniac, Muntenegrean, Bulgar sau Grec, dacă se legă cu un brâu roșu sau cu un tarabolus, cealmă la cap, fustanelă sau poturi, mintean și înimii roșii, își trântea la brâu un sileaf cu un iatagan și două pistoale, și intra în serviciul curții domnești, al hătmaniei, spărtăriei sau agiei*. I. GHICA, ap. HEM. 1715. *Un grec, care fusese arnăut în vremea Domnului Ioniță Sturza...* ALECSANDRI, ap. HEM. 1715. *Nalt, spătos, cu mâinile mari și negre, cu nasul roș și cu mustăți lungi, un chip de arnăut, vecinic hursuz și ncruntat*. VLAHUȚĂ, N. 181. *Arnăuții se iebea, Armele de foc scotea și 'n Codrean le slobozea*. ALECSANDRI, P. P. 88. *Grea pulbere se ridică... Iar printr'însa ce zărești? Arnăuți cu șușanele, Cu argint pe la oșele*. idem, P. P. 180. *Patruzeci de Arnăuți, Toți în arme înveșcuți, Patruzeci de muște-au prins și cu săbii le-au ucis*. MARIAN, SA. 181. || (Imitând pe Domni, își țineau și boierii astfel de servitori armați, atât pentru paza lor personală, cât și pentru paradă și servicii de la cheu și servitor.) *Un arnăut mustăcios intră și întinse stăpânului său un lung ciubuc*. C. NEGRUZZI, I, 18. *Trece un boier fanțuș, cu un arnăut după el*. ALECSANDRI, T. 141. || (Prin imitație, la nunțile țărănești) *În satul Hârtoapele... o parte [din flăcăi] se'nfășură cruciș preste spate cu curele cu nasturi și-și zic „arnăuți“*. ȘEZ. III, 182/17. || P. ext. Mici bucăți de metal strălucitor, cu care se împodobese veșmintele. *Și iar ni se cuvin... Șase năfrâmi de in, Cu fluturi cusute. Cu arnăuți dătute*. MARIAN, NU. 469.

3° (Bot.) Varietate de grâu. Se întrebuințează mai ales în funcțiune adjectivală, ca atribut la cuvântul grâu. *Se da din pământul acesta una sută mii stambol-chile grâu arnăut*. URICARIUL, IV, 346/8. *Grâul arnăut e un fel de grâu cu boabe mari și albe, din*

care obicnuit se face coliva. (Plenița, în Dolj). „*Arnăut*“ se zice la grâu cu spic negricios. (Pribegi, în Ialomița). *Sânt două feluri de „arnăut“: arnăut cu peana albă și arnăut cu peana neagră, numit și „colus“*. (Băiești, în Fălciu), toate ap. HEM. 1717. *Grâu de vară sămănă, Grâu de vară făr' săcară, Arnăut de cel mai mare*. TEODORESCU, P. P. 141. *Grâu de vară arnăut, A dat Domnul, s'a făcut*. MARIAN, SE. I, 27. *Arnăut* = „langgraniger Weizen“ (Chiscani, în Brăila). JAHRESBER. IX, 224.

4°. (Cor.) Un joc la nuntele țărănești, care se joacă după ce s'a sfârșit masa de cununie. SEVASTOS, N. 280. Cfr. arnăuțeasca.

— Din turc. *arnaut*, idem. Pentru sensul 3°, cfr. turc. *arnaut bogday*, „blé d'Albanie“. CIHAC, II, 544.

ARNĂUȚEL s. m. *Albanais* (servant jadis comme soldat mercenaire dans les Principautés roumaines). — (În poezia pop., în rimă; învechit) Diminutivul lui arnăut (derivat prin suf. -el). *Apoi venea după ei, Ceată de Arnăuței, Lefegii și darabani...* ALECSANDRI, P. P. 182.

ARNĂUȚESC, -EASCĂ adj., s. f. 1°. *Albanais, d'Albanie; de soldat albanais mercenaire*. 2°. *Danse paysanne*. 1°. Adj. „De Arnăut, albanez, de Albanezi“. *Apucară... cu oaste arnăuțească spre Șistov și de acolo spre patria lor, Ianina*. ZILOT, CRON., ap. HEM. 1718. | După obiceiul s. în felul Arnăuților. *Roșii... se purtă în haine roșii și în bărăți arnăuțești*. GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 315. *Unul... purtă un costum arnăuțesc*. C. NEGRUZZI, I, 30. || 2°. (Cor.) Substantivat sub forma feminină: *Arnăuțeasca*: un danț țărănesc (luat, în veacul al XVIII-lea, de la Arnăuții din garda Domnilor) descris la HEM. 1718-19.

— Derivat din arnăut, prin suf. adj. -esc.

ARNĂUȚESTE adv. *À l'albanaise, en albanais; comme les soldats albanais mercenaires*. — Ca Arnăuții. *Moiescu, factorul meu, îmbrăcat arnăuțește...* ALECSANDRI, ap. ȘIO.

— Derivat din arnăut, prin suf. adv. -ește.

ARNĂUȚIME s. f. *Ensemble des Albanais; corps de soldats albanais mercenaires; foule de laquais albanais*. — Colectivul lui arnăut (derivat prin suf. -ime). *Arnăuțimea și alte seminiți de oameni streini...* ZILOT, CRON. 66. *Ajungând la Golești... Tudor găsește pe lordache și pe Farmache, instalată acolo cu Arnăuțimea lor*. GHICA, ap. HEM. 1720.

ARNÉU s. a. *Bâche, banne* (d'un char ou d'un chariot paysan). — (În Banat și prin părțile învecinate) Acoperământ la carele și căruțele țărănești, „coviltir“. Cfr. *covercă, cobără. Arniău* = „tectum curruum“. ANON. CAR. *Dacă vom să nu ne ploaie ori ningă, punem la car covercă sau arneu*. (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 1720. *O trăsură încercată cu lăzi, și cu arneu acoperit cu rogojini*. POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. 156. [În Țara-Hategului și: **arinéu** = „învălitoarea trăsurei, coviltir, cobără“. REV. CRIT. III, 86. | Pronunțat: -neu, -nău.]

— Din ung. *ernyő*, idem.

ARNIC s. a. v. arnicu.

ARNICĂ s. f. (Bot.) *Arnica, Plantain-des-Alpes, Tabac-des-Savoyards, Tabac-des-Vosges; Arnica montana*. — „Plantă erbacee din fam[pil]ia] compozitelor, tulpină cilindrică cu 1-5 capitule; frunzele... netede..., formând o rozetă; florile galbene-portocalii, reunite în mari și frumoase capitule...; fructele sânt... negricioase. Crește prin fânețele și pășunile umede din regiunea subalpină. Iunie-August. Rădăcina, frunzele și mai cu seamă florile, „flores arnicae“, sânt întrebuințate în medicină ca stimulente, febrifuge tonice și vulnerare. Poporul nostru întrebuințează

arnica pentru vindecarea rănilor". [Se mai numește] carul-pădurilor (Banat), carul-zân elor (Banat), podb(e)al-de-munte (Trans.). PANȚU, PL. [La HEM. 1720 accentuat: *arnică*.]

— N. din germ. Arnika, intrat în popor prin mijlocirea farmaciștilor.

ARNICIU s. a. *Fil de coton teint*. — Bumbac răsucit într'un singur fir (spre deosebire de ațică, care e în două fire) și totdeauna colorat (spre deosebire de bumbac, care e alb); se întrebuițează la cusutul florilor de pe cămeși etc. *Arniciu* = „ață de bumbac boită roș sau vântă”. ȘEZ. VII, 177. *Ciorapi de arnici gros[i] și cărpiți*. MSS. (a. 1779), ap. GCR. II, 118/40. *O merindare albă ca ometul și pe la capete cu vrăste roșii și vinete, de arniciu*. RETEGANUL, P. I. 21/32. *Sede la masă și coasă Cu arniciu și cu mătășă*. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 118 și 339. *Cămeșa e lungă... cu mâneci largi, pe margini tivite cu arniciu negru*. MOLDOVAN, T. N. 64. [Plur. *-niciuri*, „diferite soiuri de arniciu, arniciu de diferite culori”. | După PONT-BRIANT și: *harniciu*, după dicționarul lui CLEMENS (a. 1825) și: *arnic*.]

— Etimologia necunoscută.

AROC s. a. v. arac³.

AROGĂ vb. I. *S'arrog*. — (Numai în legătură cu dativul pronumelui personal conjunct) A-și atribui s. a-și lua cu de la sine putere (o calitate, un drept). *Și-au arogat autoritatea de a pronunța cum ar trebui să fie limba*. MAIORESCU, CR. I, 346. *Ea îmi răspunse, că nu-mi dă voie a-mi arogă drepturi asupra ei*. I. NEGRUZZI, V, 45.

— N. după fran. (lat. *arrogare*, idem.)

AROGĂNT, -Ă adj., subst., adv. 1°. *Arrogant*. 2°. *Arrogament*. — 1°. Adj. Care are (s. se înfățișează cu) aroganță. Cfr. *semeț*. | Substantivat. *Un arogant*. || 2°. Adv. Cu aroganță. *Mulți oameni se poartă arogant cu inferiorii lor*.

— N. din fran. (lat. *arrogans*, -antis, idem.)

AROGĂNȚĂ s. f. *Arrogance*. — Purtare semeată a celui ce se crede mai pre sus de alții și-și ia drepturi ce nu i se cuvin, trufie desprețuitoare sau insultătoare. Cfr. *semeție*. *Cine... este numai incapabil, rămâne scriitor pe la tribunale... dar cine pe lângă incapacitate adaugă aroganța, devine „om de litere”*. MAIORESCU, CR. I, 314.

— N. după fran. (lat. *arrogantia*, idem.)

AROGĂRE s. f. *Action de s'arrog*. — Infinitivul verbului *aroga*, devenit abstract verbal.

AROGĂT, -Ă adj. *Arrogé*. — Participiul verbului *aroga*, devenit adjectiv.

AROL s. a. }
AROLĂ s. f. }

Face, droit, tête, avers d'une monnaie (dans un jeu de hasard). — „Pajura” (fața cu figura) a unei monete pe care jucătorii (mai ales copii) o aruncă în aer, ca să se „aleagă” (în opoziție cu a reșcă; v. citațiile sub acest cuvânt).

— Etimologia necunoscută.

AROMĂ vb. 1^a v. aromi.

AROMĂ s. f. *Arome*. — Emanățiune a unor substanțe mirositoare, în deosebi a acelor care au acțiune și asupra gustului, „miros tare și plăcut”; unori (în poezie mai ales) cu înțelesul mai restrâns de „mireasmă, parfum”. *Cu respirare din raiu eșită, D'arome florile-ți mă'nvălină*. I. VĂCĂRESCU, P. 503. *Văzduhul... a crini amiroseă, Căci albele potire... Scoteau din a lor sánuri arome nesfârșite*. ALE-

CSANDRI, P. III, 328. *Aroma îmbătătoare a unei cafele turcești*. EMINESCU, N. 35. [Rare, învechit, și: *aróm* s. a. *Cafeaua turcească are mai bun arom*. ALECSANDRI, T. 883.]

— N. după fran. (lat. *aroma* < grec. *ἄρωμα* „aromat”).

AROMÂN, -Ă și **-CĂ** adj., subst. *Macédo-roumain, Roumain du Pinde*. — (Cuvânt literar) Român din grupul de miază-zi al poporului românesc, răspândit prin peninsula balcanică, numit (mai puțin exact) și „macedo-român”; de către streini (după pronunțarea *ținți* = *cinci*) și „Țințar” și, mai mult în batjocură, cu numele pe care li-l dau Grecii, și: „Cuțo-Vlah” (= Valah schiop). A dj. „Ar(o)mănesc”. *Dialectul aromân*. | Subst. *O Aromăncă din Epir*. [Și: *arămân, armân* (forme populare ale cuvântului, la Aromâni), *arumân*.] — Cuvântul e luat din dialectul aromănesc, unde e urmașul regelat al lat. *romanus*, -a, -um. Cfr. *român, rumân*.

AROMÂNĂȘ s. m. *Petit ou brave petit Macédo-roumain*. — Diminutivul lui *Aromân* (derivat prin suf. -aș). [Și: *arămănaș, armănaș, arumănaș*.]

AROMĂNESC, -EĂSCĂ adj. *Macédo-roumain*. — Adjectivul lui *Aromân* (derivat prin suf. -esc). *Costum aromănesc*. [Și: *arămănesc, armănesc, arumănesc*.]

AROMĂNEȘTE adv. *À la manière des Macédo-roumains, en macédo-roumain*. — Ca Aromânii, în felul, în graiul, după obiceiurile lor. *Pricep aromănește*. [Și: *arămănește, armănește, arumănește*.]

— Derivat din *Aromân*, prin suf. adv. -ește.

AROMĂNIME s. f. *Ensemble ou groupe des Macédo-roumains*. — Colectivul lui *Aromân* (derivat prin suf. -ime). *Nu toată Aromăniimea locuiește în Macedonia*. [Și: *arămănime, armănime, arumănime*.]

AROMÁT s. a. }
AROMĂTĂ s. f. }

Aromate. — (Întrebuițat mai ales la plural) Substanță vegetală care răspândește aromă, „toate semințele, erbile și unsoarele frumos mirositoare” (CANTEMIR, IST. 8), „mirodenie”. *La mormânt purtă ce gătise, aromate și alte, cu nusele*. CORESI, ap. MURNU, GR. 7 (= mearșă la mormânt, ducând aromată, care gătise carea gătise. NOUL TESTAMENT (1648), ap. HEM. 1723; mearșă la mormânt, ducând aromă, care gătise și altele cu eale. MSS. (secol. XVII), ap. GCR. I, 231/4). *Înturnându-se, gătiră aromă și unsoare scumpă*. NOUL TESTAMENT (1648), ap. HEM. 1723. *Împărăteasa, luând aromă, mirosuri scumpe ce aburesc dulci miroase, unse trupul a sv[ă]nta sa hiică*. DOSOITEIU, v. s. 38. *Împlând văzduhul cu mirodeniile aromătelorū*. idem, v. s. 51, „*Stomahului destul încărcat, bucatele măcar fie și cu aromate, nu, cu mirosul acel frumos, poftă, ce greață îi aduc*. CANTEMIR, IST., ap. HEM. 1723. *Aromatele, adecâte miroseatele cele scumpe*. MINEIUL (1706), ap. HEM. 1724. | P. restr. *Aromat* = „cuișoare”. LB. [Accentuat, în limba mai veche, *arómát(e)*; mai rar, ca azi, *aromát(e)*.]

— N., la scriitorii vechi din paleosl. *aromatū* (< gr. *ἄρωμα, -αίς*, idem), astăzi după fran.

AROMÁTIC, -Ă adj. *Aromaticque*. — Care are în sine s. răspândește aromă. *Soarbe ceaiul aromatic*. ALECSANDRI, III, 85. *Pentru comerț și pentru istoria descoperirilor geografice au avut mare însemnătate și câteva plante aromatice, scumpe odinooară ca și aurul și argintul: cafeaua, ceaiul, piperul, scortîșoara, cuișoarele, etc*. MEHEDINȚI, G. F. 174. *Oțet aromatic*.

— N. după fran. (lat. *aromaticus*, -a, um, idem.)

AROMATIZĂ vb. I^a. *Aromatiser.* — A face să aibă aromă, a pune arome (în ceva).

— N. după fran. (lat. aromatizare „a răspândi aromă“).

AROMATIZĂRE s. f. *Aromatisation.* — Infinitivul verbului aromatiză, devenit abstract verbal.

AROMATIZĂT, -Ă adj. *Aromatisé.* — Participiul verbului aromatiză, devenit adjectiv.

AROMEALĂ s. f. 1°. *Étourdissement, assouplissement.* 2°. *Séduction, subornation.* — Abstractul verbal al lui aromi (derivat prin suf. -eală). 1°. „Amețea de somn, somn ușor, ațipeală, dormitare“. *Cu încetul, fruntea-i obosită căzu pe a sa poală... o piroteală a minții, o împătâjenire a ochilor începură a o cuprinde, când deodată i se părură că aude, ca într'un vis mângăetor, un glas depărtat ce cântă... Ancuța se trezi din aromeală.* ODOBESCU, ap. HEM. 1724. *Florul de caldă multumire... l-a trezit din aromeală.* CARAGIALE, N. F. I, 15/6. || 2°. Fig. † „Amețea a minții, amăgire, ispită, seducere“. *Diavolul viind la sfânta muceniță în aromeală [= cu scopul de a o amăgi], încă spânzurată pe cruce fiind, îi da un pahar plin de mîiere cu lapte.* MINEIUL (a. 1706), ap. HEM. 1724. [Sf. Mina] *fiind stujițor... în ceata domnească, nu putu răbdă arumeala idolilor, ci s'au suit la munte... cu rugăciuni.* MSS. (a. 1675), ap. GCR. I, 222/1. [† și: arumeală. | Plur. -meli și -mele. TDRG.]

AROMI vb. IV^a. 1°. *Embaumer, parfumer.* 2°. *Étourdir. Endormir* (qqn.). 3°. *Séduire, suborner.* II. *Perdre conscience. Sommeiller, dormir à peine, être pris ou dormir d'un sommeil léger. S'assoupir; dormir un peu, faire un petit somme.*

I. În înțelesul primitiv, a aromi avea funcțiune transitivă, însemnând:

1°. „A afumă pe cineva cu mirodenii“. Cfr. aromit.

2°. (Efectul în loc de cauză) „A ameți“ prin miros îmbătător. *Ici pe iarbă m'am lungit, Florile m'au aromit, Și somn greu am adormit.* TEODORESCU, P. P. 683. *Rosmarine calofire. Cum m'ai aromit Și m'ai adormit!* idem, 402. || P. ext. „A ameți prin somn, a adormi“. *Pulin somn îl aromea, Dar urit vis că visă Și, mare, se deșteptă.* POP., ap. RĂDULESCU-CODIN.

3°. † P. ext. A ameți mintea cuiva prin vorbe seducătoare „a amăgi, a ademeni, a seduce“. [Șarpele] *se apropiă, de aromi pre strămoașa [noastră, Eva], de-i arată poamele frumoase la vedea și dulci la gustare.* MOXA, 347/5. *L-aromise să poarte hangiar pre ascuns.* idem, 390/17. | (Azi, în Muscel) *A aromi [pe cineva]: „a-l lua de minți“.* RĂDULESCU-CODIN. Cfr. aromit, aromitor, aromeală.

II. După ce cuvântul ajunsese să aibă și sensul de „a ameți (pe cineva)“, el putu ușor să capete funcțiune intransitivă. „A (se) ameți“, a-și pierde conștiința prin acțiunea somnului. *Somnul este cea mai supțire hrană a vieții trupului... Se ivește cu o dulce simțire și trageră la odihnă, din atârănarea trupului, la care aromează mai întâi capul.* PISCUPESCU, O. 203 || Astăzi se întrebunțează aproape exclusiv despre ființe, cu sensul de „a adormi ușor, a fi cuprins de un somn lin, a fi pe jumătate adormit, a ațipi, a dormita“. *Găsindu-mi loc de odihnă..., am aromit, și acii îndată văzuu vedenie: ca cum mă aflam pe un fărîm mare... ZILOT, CRON. 70. Șezând într'un unghiu, d'o parte, aromind, a adormit, Și până la zina albă de loc nu s'a pomenit.* PANN, E. III, 131/5. *Turmuluța-și îngrijă, Apoi dulce aromi.* I. VĂCĂRESCU, P. 217/9. *Nu putea să închiză pleoapele ochilor săi, cu toată silința ce întrebunțea ca să poată aromi, un moment măcar.* FILIMON, C. II, 654. *Căruța înainteaș încetinel..., după bunul plac al mărșoagelor arominde.* ODOBESCU, III, 16/13. *Corbul ce-mi făcea? Sta și rumegă, Nămiaza să făcea, Dulce aro-*

mea. TEODORESCU, P. P. 65. *Să mi te omoare..., Oi când aromesc Și câini ostenesc.* idem, 436. *După-ce-mi umblă, După-ce-mi vână, Soare scăpătă, Murgului păsă, Voinic aromea, Frăul că slăbea, Pe cal adormea, Greu somn că-l fură.* idem, 490. | „A adormi puțin, (fam.) a trage un puiu de somn“. *Se tolăniră fiecare pe ce avea, la umbră de copaciu și la răcoare, ca să și aromeze oare-cum.* ISPIRESCU, L. 369. || Fig. *Une-ori s'a putut crede..., [că Țara-românească] a aromit în nepăsare, lăsând frăul destinelor ei în mâni slabe și nehotărâte.* ODOBESCU, III, 442.

[Rare: aromă vb. I^a. | † arumi.]

— Legătura etimologică cu grec. ἄρωμα „aromă, mirodenie“ e foarte probabilă (cfr. a tămâie, care, tot astfel, ca verb trans., de la sensul propriu „a afumă pe cineva cu tămâie, a da fum și miros de tămâie înaintea cuivă“ a trecut la sensul fig. „a spune vorbe lingușitoare înaintea cuivă, despre el, a-l ameți cu lingușiri“).

AROMIRE s. f. *Action d' (de s') étourdir, d'être pris d'un sommeil léger, de sommeiller. Étourdissement, assouplissement.* — Infinitivul verbului aromi, devenit abstract verbal. *Mă deșteptaiu din aromea aceea... ZILOT, CRON. 70. Ajungu ca în aromire, De plăcere îmbătat, Când d'Amor cu o zămbire, Ca din vis sânt deșteptat.* I. VĂCĂRESCU, P. 21/5. *Și pe-o pernă moale Cad în aromire.* ALECSANDRI, ap. DDRF.

AROMIT, -Ă adj. 1°. *Embaumé, parfumé.* 2°. *Suant.* 3°. *Étourdi, endormi légèrement, assoupi.* 4°. *Séduit, suborné, convaincu par séduction.* — Participiul verbului aromi, devenit adjectiv. (În Mold.) „Afumat cu mirodenii“. GRIGORIU-RIGO, M. P. II. || 2°. Afumat cu mirodenii până ce asudă, „asudat“. GRIGORIU-RIGO, M. P. II. || 3°. „Amorțit, adormit“ (propriu și fig.). *Patimele [în copil]... stau aromite..., până se dește[a]pt[ă].* PISCUPESCU, O. 98. [Vânătorii] *aud cu urechile toată acea nenumărată lume de insecte ce se strecoară prin ierburi fiuind, scărțăind, fluerând... [în] auzul lor aromit.* ODOBESCU, III, 19/24. *Să pot privi în vecinicul amurg Aprinse culmi și văile-aromite, Pământul mut... GORUN, F. 46 (: „Ich sah' im ew'gen Abendstrahl... Entzündet alle Hö'h'n, beruhigt jedes Tal“). || 4°. † „Amețit la minte, amăgit, ademenit, sedus“. [Teodosie] *aromit de un scopit, anume Hrisafie..., [i]și gonî soru-sa.* MOXA, 367/28.*

AROMITÓR, -OÁRE adj., adv., subst. 1°. *Qui étourdit, qui endort légèrement. D'une manière qui (vous) endort.* 2°. *Séducteur, suborneur.* — Adjectivul verbal al lui aromi (derivat prin suf. -itor), întrebunțat și în funcțiune substantivală și adverbială. 1°. A dj. „Căre aromește, care te face să adormi lin“. *Fănuț înflorit, aromitor și moale... DELAVRANCEA, ap. DDRF. | A dv. E atât de bine și de aromitor pe iarbă verde, la umbră deasă!* idem, ap. HEM. 1728. || 2°. † „Amăgitor“. | Substantivat. *Atunce se apropiară d'insul nește arumitori hitleani și-l măglisiră, de-și gonî pre mu-mă-sa.* MOXA, 381. [†: arumitor(iu).]

ARÓN s. a. v. arvună.

ARÓN s. m. sing. tant. (Bot.) = rodu-pământului. — N. din germ. Aron, idem. (Cfr. arumă, barba-lui-Aron).

ÁRPÁ s. f. (ș. d.) v. harpă ș. d.

ARPĂCÁȘ s. a. (Comerț, Cul.) *Gruau (d'orge), orge mondé ou perlé* — Boabe de orz, curățite de pojghiță, întrebunțate la supă etc. 7 U. *arpăcaș fain.* DOC. (a. 1754), ap. IORGA, S. D. XII, 67. *Două ocă arpăcaș bun, mărunț.* DOC. (a. 1778), ap. idem, S. D. VIII, 3. *Ciorbă de arpăcaș.* PISCUPESCU, O. 234. *Rădăcină de nalbă, arpăcaș, câteva smochine... să fiarbă până rămâne jumătate și apoi să se pună peste acestea*

încă un litru de lapte dulce. GRIGORIU-RIGO, M. P. I, 133. [Plur. -cășuri „diferite soiuri de arpăcaș”. | În Transilv. accentuat, după ung., și: *arpăcaș*.] — Din ung. *arpa-kása*, idem.

ARPACÍC s. m. sing. tant. } (Bot.) v. arpagic.
ARPACICĂ s. f. sing. tant. }

ARPAGÍC s. m. sing. tant. (Bot.) *Civette, ciboulette: Allium Schoenoprasum. Petits oignons (à planter)*. — (Nume colectiv) Ceapă mică, întrebuințată la gătit și pentru răsădit. „Plantă erbacee din familia liliaceelor... Florile purpurii. Crește prin grădini pentru trebuințe culinare. Iunie-Iulie. [Se mai numește:] chișărău, puri (Transilv.)”. PANȚU, PL. *Arpagic și usturoiu pentru stufat*. FILIMON, C. II, 341. *Arpagic* = „Samenzwibel”. POLIZU, BĂRCIANU. [Și: *arbagic* s. m. PANȚU, PL., *arpacic* s. m. BĂRCIANU, *arpacică* s. f. BRANDZĂ, FL. 442; I. IONESCU, C. 442, *harpagic* s. m., *harpagică* s. f., *harbagică* s. f. TDRG., *harpacică* s. f. PANȚU, PL.]

— Din turc. *arpağyk (soğhani) „échalote”* (lit. „ceapă mică cât un orz”). CIHAC, II, 544, poate prin mijlocire bulgară (*arpağikü* „răsad de ceapă”).

ARPÉGIO s. a. (Muzică) *Arpège*. — Modul de a produce sunetele unui acord în succesiune repede (ca la (h)arpă), nu simultan (ca la pian, orgă etc.). || Semnul care se pune înaintea unui acord spre a arăta că trebuie executat în acest fel. [Pronunț. -pe-gio. Fără plural. Cu o formă româniată, și: *arpegiu*, pronunț. *ar-pegiu*. | Plur. -*pegii* și -*peguri*. | După fran. și: *arpegj*, plur. -*pejuri*.] — N. din ital. *arpeggio*, idem.

ARPENTĂGIU s. a. *Arpentage*. — (Franțuzism) Știința măsurării unui teren, măsurare de pământuri. *Oameni cu cunoștințe de geometrie și arpentagiu*. I. IONESCU, M. 14. [Și: *arpențăj* s. a. | Plur. -*tăgiu*, -*tăje*.] — N. din fran. (derivat din *arpenter*, și acesta din *arpent*, veche măsură agrară în Franța, cam cât un pogon.)

ARPENTOR s. m. *Arpenteur*. — (Franțuzism) Cel care a învățat și are meseria de a măsură pământuri, măsurător de pământuri (fără a avea titluri superioare ca un inginer-topograf sau un inginer-hotarnic). *Cu acest aparat [nivela de apă] se servesc arpentorii, pentru a nivela sau a măsură deosebirea de înălțime... între două locuri*. PONI, F. 53. — N. după fran. Cfr. *arpentagiu*.

ĂRPIE s. f. v. *aripă*.

ARS s. a. 1°. *Brûlement, chaleur brûlante, ardeur* (du soleil, du feu). 2°. (Au plur.) *Holocauste*. — Participiul verbului *arde*, devenit abstract verbal. 1°. † Faptul de a produce căldură, „arșită”. *Multă nevoie avut-am de erni și de zăduh și de arsulă soarelui*. MSS. (secol. XVII), ap. HEM. 1734. | Faptul de a expune la acțiunea focului. *Arsul cuptorului, cărămidei etc.* | Faptul de a arde (neutr.) Numai în locuțiunea: *de ars* : „a bruler”. [I]†[i] *voiu aduce jărtve de arsiu*. DOSOFTEIU, PS. 211. *Semănau ghindă, de creșteau dumbrăvi, pentru ca să aibă strănepoții lemne de ars*. C. NEGRUZZI, I, 246. || 2°. (Bis.) † Numai la plur. „Jertfe”. *Toate arsele tale grase fie*. CORESI, PS. 46; PSALT. (1651), 172 : întreg-de-ars jărtva ta grasă fie. DOSOFTEIU, PS. : „holocaustum tuum pinguefaciat”). Cfr. *ardere-de-tot*.

ARS, -Ă adj. I. 1°. *Brûlé, consumé par le feu. Passé à la flamme. Cuit, calciné. Ayant subi un feu trop vif. Marqué au fer rouge. Noirci (par le feu). Hâlé; basané, broui, brûlé, grillé (par le soleil, par la gelée). Atteint (de pneumonie). Cinglé (d'un coup de fouet,*

etc.). 2°. *Brûlé (d'amour, etc.), brisé, dévoré. Brûlé (de fièvre, etc.). Noir, triste. II. Brûlant, ardent, incandescent*.

— Participiul verbului *arde*, devenit adjectiv.

I. Cu sens pasiv. 1°. *Pământ ars de focuri*. KONAKI, P. 114. *Fără nici o vorbă, el apucă pe Făt-frumos și-l azvârlă în nourii cei negri și plini de furtună ai cerului... Ars de fulgere—nu căzu din el decât o mână de cenușă*. EMINESCU, N. 15. *Păduri arse* = „bois arsin”. DDRF. Cfr. *ardiște*. [Negativul: *nears*: *Bă-mând sfînții neârși... MINEIUL (1776), 77½*.] † Tre-cut prin foc, deci „lămurit, curat, pur”. *Cuvintele Domnului, cuvinte curate, arginti ars*. CORESI, ap. HEM. 1608. | Expus la acțiunea focului, întărit prin foc. *Cărămizi arse*. | *Var ars*. | Stricat de un foc prea iute. *În loc să faci bucatele bune și potrivite... le-au făcut afumate, arse și sleite*. CREANGĂ, P. 292. | *Ars* = „însemnat [cu un fier roșu] = *gebrandmarkt*”. POLIZU. | „Înnegrit (de foc și fum)”. „*Scurto, groaso, und'te duci?*” — „*Arso'n fund de ce mă 'ntrebi?*” (= „Căldarea și donița”). TEODORESCU, P. P. 218. | *Ars (de soare)* (ital. *arso*). [Negativul: *nears*: *Mă văzura trei fecioare, Feațe nearsă de soare*. BARAC, A. 82.] P. ext. *Arși de ger, de vânt*. CONTEMPORANUL, III, 344. *Foi arse de brumă*. || Fig. *Când e calul ars la inimă, să-iei rachiu... să-î torni calului în gât*. VINEȚKI (a. 1806), ap. HEM. 1369. (Cfr. *aprius*). | Lovit repede și usturător (cu biciul). *Caii, arși de harapnic, porniră furtunoși*. SADOVEANU, M. 183. || În funcțiune adverbială. *A sări (ca) ars (în picioare)* = „a sări ca fript de ceva s. izbit de o lovitură de biciu, plin de spaimă, de teamă s. de surprindere, în fața unei întâmplări sau unei știri neașteptate”. „*Da ce-i acolo?*” *strigă baba... Nurorele atunci sar arse în picioare și cele mari încep a tremura, ca varga, de frică*. CREANGĂ, P. 11. *Trezit de egomot, Sandu sări ca ars*. POPOVICI-BĂNĂȚEANU, M. 63. | „*Repede (ca focul, ca fulgerul)*”. *A trecut ars pe lângă mine (cfr. glonț, pușcă)*. (De sigur că din astfel de locuțiuni e extras: *Ars* = „in momento, statim”. ANON. CAR.) || Substantivat. *Miroase a ars* : „ș(ela) sent le brûlé”.

2°. Fig. *Inimă rupi d'om simțitor... Când te aude cât ai dor, De patimi cât ești arsă!* I. VĂCĂRESCU, P. 59½. *Nu vezi că gura-mi arsă e de sete?* EMINESCU, P. 46. | (Mai ales despre „inimă” și „suflet”) „*Zdrobit, rupt, pustiit*”. *Inima cea arsă de iubov și de jale*. VARLAAM, C. 145. *Și pe noi să ne lași tocmai acum, străini, cu inima arsă și fără nici un sprijin?* CREANGĂ, P. 79. *Inima mi-e arsă scrum*. SEVASTOS, C. 79½. *Cine a scornit doina, Arsă i-a fost inima, Ca și mie acuma*. JĂRNİK-BĂRSEANU, D. 211. *Când nu te văd un ceas, Mi-e sufletul tare ars*. idem, 97. | P. ext. *Cruță-mi, vrăjmașule, pre acest mai mic, macară; nu mă lăsa așa de tot arsă și înfocată; fie-ți milă!* CANTEMIR, HR. 193. | (Despre obraz și despre buze) „Ofilit, uscat (de boală)”. *Fără somn, tânăra mamă copilașu-și ține 'n poală și plângând, îl netezește pe obraji arși de boală*. VLAHUȚĂ, P. 61. *De lacrimi n'ăș băgă seamă, Că le șterg cu-a mea năframă, Dar mi-i milă de obraz, Că rămâne fript și ars, Și rămâne ofilit, Ca otava de perăt, Cându-i bună de cosit*. JĂRNİK-BĂRSEANU, D. 102. *Se vedea că avusese friguri: buzele-i erau arse*. | (Despre bătrânețe) „*Negru (fig.)*, trist”. *El, din dalbe tinerețe, Pân'la arse bătrânețe, Fiu dintr'insul n'a făcut*. TEODORESCU, P. P. 616; cfr. ȘEZ. III, 64½.

II. Când *ars* are înțelesul de „încălzit tare (până la incandescență), aprins”, sensul pasiv se preface în sens activ: „*arzător, fierbinte, incandescent*”. *Arșii cărbunii pustiei*. CORESI, PS. 352. *Cuvintele tale sânt arse ca focul*. DOSOFTEIU, PS. 53. *Îi aruncă într'un cuptoriu ars*. MINEIUL (1776), 174 ½. *I-au pătruns spinarea cu frigări arse*. idem, 192 ½. | Spec. *Fier ars* = „fier înroșit în foc”. Mai ales în locuțiunea figurată : *a-i da* (s. a-i trece) *cuivă un fier ars prin inimă* = „a-i pricinui s. a avea, pe ne-

pregătite, o mare spaimă, neliniște s. durere sufletească" (cfr. jungħiu, săgeată). *Această vestire ne-a dat un fier ars prin inimă!* C. RASTI (a. 1836, traducând pe Molière: „ces nouvelles m'ont donné une atteinte cruelle“), ap. HEM. 1731. *Fata, cum văzû furca, îi trecû un fier ars prin inimă.* ISPIRESCU, L. 92. || [Cfr. vinars.]

ARSA (În Transilv.) Numai în loc. adv.: **Cu arsa**, adecă cu ridicata, cu grosul [cu rupta, cu hurta, cu ghiotura, cu toptanul], *d. e. a vinde, a cumpără, ceva cu arsa, adică cu ridicata, cu ruptu!* : „aversiune, per aversionem...; în Bausch und Bogen“. LB. : „en gros, en bloc, à forfait“.

— Etimologia necunoscută.

ARȘĂ s. f. v. harșă.

ARȘĂ s. f. *Fouet à mèche* (à claquer). — (În munții Sucevii, în Mold.) *Arși* = „biciu cu pleasnă“. ȘEZ. II, 126.

— Etimologia necunoscută. Pare a sta în legătură cu verbul „a arde“ (ars), în care caz rămâne neexplicată formațiunea cuvântului.

ARSANĂ † s. f. *Lieu de débarquement* (dans un port), *débarcadere*. — Locul unde se debarcă mărfurile, „debarcader“. *Călugării aceia... au mas la arsană jos, adecă la pristaniste unde sta corăbiile.* MSS. (traducere din grec. a. 1747), ap. GCR. II, 41/5. [La DDRF. se dă și sensul de „arsenal, dépôt d'armes“.]

— Din n.-grec. ἀρσενᾶς „arsenal“ (care derivă din arab. *dársanah*, de unde și ital. *arsanà* „arsenal“). Cfr. dubletul *arsenal*; cfr. sârb. *arsana* „armamentarium navium“. *Rječnik*, I, 113.

ARSĂTURĂ s. f. 1°. *Brûlement, brûlure*. 2°. *Holocauste*. — 1° „Ardere, arsură“. *În drumul său întâlnește o brutăreasă care ștergea un cuptor cu țâțele sale... De când sânt urgisită a stă aci, nu s'a îndurat nimeni să vie a mă scuti de arșătura de toate zilele.* ISPIRESCU, L. 359. | P. ext. (Pat. pop.) [Iarbă dulce de munte,] *plămădită cu țuică, se bea de arșătură la inimă și umflătură în capul pieptului.* (Prahova) LEON, MED. 42. | (Mai ales la plur.) *Arsături de soare* = „pete s. pistrii pe obraz“: „taches de roussour“. *El luă floarea și o băgă în sân. Odată căzu(ră) de pe fața lui arșăturile de soare și îi rămase chipul curat și luminat.* ISPIRESCU, L. 240. || 2° † „Jertfe“. *Feace și oltariul arșăturiei la jirtvă den lemn de setim.* PALIA (a. 1582), ap. DG. Cfr. ardere-de-tot. [Plur. -turi. | Cfr. arzătură, arsură.]

— Derivat din *ars* (part. verbului *arde*), prin suf. abstr. -ătură.

ARȘĂU s. a. v. așău.

ARȘĂ s. f. v. harșă.

ARȘELUȚĂ s. f. *Petite chabraque*. — Diminutivul lui *arșă* (*harșă*), derivat prin suf. -uș. Sensul pare a fi „harșă mică“, nu „sellette“, cum e la DDRF.

ARSENĂL s. a. *Arsenal*. — Clădire a statului în care se fabrică sau se păstrează cantități mari de arme și de munițiuni de războiu, pentru armata țării. Cfr. armărie. *Arsenalul armatei.* I. IONESCU, M. 214. || Fig. *Și ironica parenteză... și mai ales cuvântul „certeare patologic-psihologică“ sânt arme din arsenalul nostru.* MAIORESCU, CR. II, 349.

— N. din fran. (<ital. *arsenale* < grec.-bizant. ἀρσενάλης < arab. as-sinaa „clădirea“. Cfr. dubletul *arsană*.)

ARSENIAT s. a., s. m. (Chim.) *Arséniate*. — Sare formată din acid arsenic și o bază. *Arseniat de plumb.* [Plur. -ate și -ați.]

— N. din fran.

ARSENIC s. a. (Chim.) *Arsenic*. — Corp simplu, metaloid, ai cărui compusi sânt otrăvitori. Cfr. săricică, șoricioaică, șar. [Accentuat, după fran., și: *arsenic*. | Plur., rar, -nicuri.]

— N. din lat. *arsenicum*.

ARSENIC,-Ă adj. (Chim.) *Arsénique*. — De arsenic. *Acid arsenic*.

ARSENICĂ s. m., s. f. (Bot.) *Croix-de-Jérusalem* ou *Croix-de-Malte*: *Lychnis chalcedonica*. — „*Arșinic*: plantă erbacee din fam[ilia] cariofilacelelor, frunzele oval-lungărețe..., florile roșii, rar albe sau pestrițe... Originară din Orient (Asia mică, Japonia), se cultivă prin grădini, ca plantă ornamentală. [Se mai numește:] cruciulițe și floare-de-stea“. PANȚU, PL. „Numele de *arsenic* sau *arsenică*, ambele forme fiind de o potrivă întrebunțate, se aude mai ales în districtele Suceava și Neamț (Bogdănești, Lămășeni, Hangu), dar e cunoscut și în Transilv. (PORCIUS)“. HEM. 1736. [Și *arșinic* s. m. *Foaie verde de arșinic, Vine lelea pe colnic Răsueind la burangic.* ȘEZ. VII, 111. | Și: *arșinic* s. m.]

— Etimologia necunoscută.

ARSENICĂL,-Ă adj. (Chim.) *Arsenical*. — De arsenic, care cuprinde (combinațiuni de) arsenic. *Ape arsenicale*.

— N. din fran.

ARSENIÓS,-OĂSĂ adj. (Chim.) *Arsénioux*. — Cu arsenic. *Acid arsenios. Anhidridă arsenioasă* = „săricică, șoricioaică“.

— N. după fran.

ARȘEU s. a. v. așău.

ARȘIC s. a., s. m. *Astragale Osselet*. — Oscior de la incheietura tarsului la vite și mai ales la miei. | Spec. Oscioarele de la incheieturile picioarelor de dinapoi ale mieilor, curățite (une-ori vopsite), cu care se joacă copiii (în cioacă, țigănească, căteă s. perghel, țuțuiu, de-a scoasa, siciu ori beiu? (siciubeiu) de-a armașul, în (trei) armene etc.) și care în Transilv. (și în Țara-român.) se (mai) numesc (și) „capre“, în Mold. și „gioane“. *Băieții asvârleau cu mingea și cu arșicele, iar fetițele cele mici se jucau d'a ascunsele.* FILMON, C., ap. HEM. 1742. *Averea noastră în arșice se sueă, într'o vreme, până la două mii, tot capre curățite în var.* GHICA, ap. HEM. 1742. *Îmi plac arșicii și zmeu-mi place.* ALECSANDRI, T., ap. ȘIO. || Se zice: *Mă joc în arșice sau de-a arșicele*, mai rar *la arșice*. ISPIRESCU, U. 2/2, sau *cu arșice*. BĂRCIANU, sau *joc arșicele*. DDRF. | Jocurile acestea sânt descrise de Ispirescu, *Jucării*, 73. sqq. și de Pamfile, *Jocuri*, II, 292 sqq. și 260.

|| După cum *arșicul* e de la piciorul drept sau de la cel stâng al mielului, se numește din dreapta sau din stânga. | Cele mai prețuite arșice sânt soalbele (de la oi sau capre bătrâne) și caprele (de la buturile oilor făcute pastramă), mai puțin prețuite sânt miarele și mioalțele (de la miei tineri). Ichiul (șapul) e arșicul cu care se aruncă în celelalte, cu suprafețele netezite prin frecare de pietre și adesea umplut cu plumb. | Poziția arșicului se numește: om (om bun), gaură (om rău), beiu (impărat), siciu (armaș, vizir), [în alte părți (București) la jocul „de-a armașul“ „siciul“ = „impărat“ și beiul“ s. „vizirul“ = „armaș“ com. PAVELESCU] după cum cade cu partea convexă, sau concavă, cu spatelul sau cu burta în sus; țuț se zice când cade în cap. Cfr. TDRG., PAMFILE, J. II, 44. [Plur. -șice, mai rar -șicuri. CRĂSESCU, ap. ȘIO.; în Mold. -șici. | În Mold., pe alocurea (Șișcani, în Fălciu) se aude și forma mai apropiată de etimologie: *așic*, ap. HEM. 1742.]

— Din turc. *aşyk* „osselet“ (*aşyk oyunu* „Jeu d'os-

selets "ȘIO.), cu intercalarea, neexplicată încă, a unui r (ca în arșeu, harșă).

ARȘICĂR s. m. *Enfant qui a la passion de jouer aux osselets.* — Copil care se ține mereu de (jocul cu) arșice, „care are pasiunea jocului arșicelor“ („pe când băiatul meșter în acest joc se numește giolar“ ȘIO.). LM., HEM., DDRF.

— Derivat din arșic, prin suf. nom. agent. -ar.

ARȘIN s. m., s. a. *Archine.* — (Cuvânt rar, întrebuințat mai de mult în Mold.) Măsură de lungime de 0.711 m., „cot“ întrebuințat de Ruși. Cfr. halep. *Lumina capîștii în lung de 30 coți, iară în lat de 24 coți eră, iară de înalt... 55 de arșini să măsură.* CANTEMIR, IST. 129. *Vel Cămăraș să fie dator să facă coturi cu boure domnești, halepuri și arșinuri.* (a. 1776, Mold.) URICARIUL, XIX, 325/6. | Se mai întrebuințează, azi, prin Dobrogea (având, după DDRF., lungimea de 0.758 m.). *Să-mi aduci un arșin de cor-dea.* CONTEMPORANUL, III, 654. [Plur. -șini și -șinuri.] — Din rus. arșinŭ (< turc. arșyn), idem.

ARȘIN s. a. *Une quarantaine d'écheveaux.* — Arșin = „Un cert număr de jurubețe de tort, care, ridicat de pre rășchitor și răsucit în formă de spirală, se coace, și astfel se prepară pentru țesut“. LM.

— Pare a fi turc. arșyn „dévoldoir“. ȘIO., deci un dublet al cuvântului precedent.

ARȘINIC s. m. } v. arsenic(ă); v. urșinic.
ARȘINIC s. m. }

ARȘIT, -Ă adj. v. hârșit.

ARȘITĂ s. f. I. *Ardeur* ou *feux* (du soleil), *hâle*. *Chaleur* (de la fièvre). II. *Lieu stérile exposé au soleil.* *Prairie (exposée au soleil) au milieu d'une forêt.* III. *Sorte de cousin ou de moustique: Culex annulatus.*

Arșită e un adjectiv substantivat sub forma feminină, cu sensul fundamental de „care arde“. După sensul substantivului de care se ținea, omis mai în urmă ca de-la-sine-înțeles, deosebim trei înțelesuri: I. Căldură mare și dogoritoare, înțelegându-se de obicei căldura cea mare a soarelui de vară, pe la amiază. „*Arșită* este dogoarea soarelui“ (Măgureni, în Prahova), ap. HEM. 1746 Cfr. arsură (I, 3°), buhoare, crepăt, dogoare, dogoreală, friptoare, păclă, prigoare, pripeală strapaț, zăduf, zăpuc, zăpușală, vipie. *Atuncea s'au văzut Moscalul înșălat de sfatul Munteanilor..., ce l-au adus de la Nistru la Prut, pre o seacătă și arșită ca aceea.* MUSTE, MAG. IST. III, 348/5. *Ce lumină... Învață pe dobitoace... A prooroci furtuna, gheful, arșita...?* KONAKI, P. 293. [Popușoi] se îngâlbinesc și se sucesc mai ales în arșitele cele mari. I. IONESCU, C. 98. *Ea... eră tristă și tânjitoare, ca floarea expusă arșitei soarelui.* C. NEGRUZZI, I, 145. *În arșita cea dogoritoare a zilei văzu... un fînțariu zvârcolindu-se în nisipul cel fierbinte.* EMINESCU, N. 19. *Arșita din miez de vară nu încinge niciodată C'un mai aprig foc pământul... OLLĂNESCU, H. O. 348. *Peste zi, [soarele] este plin de scârbă, fiind-că vede toate necurățiile oamenilor, și d'ăia își lasă arșita așa de cu zăpușeală.* ISPIRESCU, L. 57. *Pe arșita asta o să ne uscăm de sete.* CREANGĂ, P. 204. *Dumnezeu să ușureze păcatele celui cu fântâna... Pe arșitele iese a răcoreală ca asta mult plătește!* idem, P. 205. *Nu muncesc, ca voi, toată ziulica de vară, cu ochi'n arșită.* JIPESCU, O., ap. HEM. 1746. | Mai rar despre dogoreala focului. *Arzând târgul, den para focului s'au aprins și mânăstirea. Bece au căutat o samă de oameni, de arșită și de groaza focului, a eșire pe o porțiță.* M. COSTIN, LET. I, 294/5. | Fig. *Norodul... se apără de arșiturile strâmbătăților.* URICARIUL, I, 73/10. | În Mold. și cu sensul de „temperatură ridicată a corpului, fierbințeală, căldură, fri-*

guri“. *De la o vreme, bubele acelea se tot lăfesc... și omul are un chin nespus și o arșită cumplită.* ȘEZ. I, 158/9. „*Da, ce are mititelul?*“ — „*Ce să aibă? Ia, arșită, că te dogorești de el.*“ CONTEMPORANUL, V/I, 291.

II. *Arșită* = „partea muntelui cătră soare“. ȘEZ. II, 22^b/28. „*Arșită* se numește un pietriș ce stă în fața soarelui și pre care, de *arșita* (= arderea sau pripeala) soarelui, nu crește nici o plantă“. LIUBA-IANA, M. 38. *Arșită* = „steiniger Ort“ (nicht „Glut“). JAHRESBER. III, 313. | „*Arșită* se numește un loc de fânăș sau pășune în mijlocul unei păduri, pe un deal în fața soarelui... Se zice și mutare“. (Mălini, în Suceava), ap. HEM. 1748. Cfr. arsură (II, 6), pārloagă.

III. „Un fel de țanțar, care mușcă pe oameni vara, când se scaldă, și a cărui mușcătură, după cum spun Românii din Transilvania, unde e mai cu seamă uzitată această numire, e foarte dureroasă, adică arde tare... Românii din Transilv., când vor să arate răutatea unei femei, zic că e rea ca o arșită“. MARIAN, INS. 308-309 (unde se citează diferite comunicări din Ardeal și din Bucov.).

[Accentuat mai ales *arșită*, după analogia celorlalte cuvinte în -ită; accentuarea veche *arșită* e însă răspândită prin Transilv. și Ban. și e atestată în MĂRGĂRITARE (a. 1746, București), ap. TDRG. | Se găsește și: † *arșetă*, ap. TDRG. | Plur., întrebuințat rar: -șite, neobiceiuit: -șituri.]

— Din lat. pop. *arșicia (I calor, care-i fem. în limba română, II plaga, III musca), forma feminină a adjectivului *arsicius, -a, -um (: ital. arsiccio) „care arde“, a cărui formațiune se explică pe larg în Pușcariu: Lat. Tî und Kî, 138.

ARSLÂN † s. m. v. aslan.

ARSOARE s. f. *Chaleur accablante.* — (În Banat) „Căldură mare, arșită“. Arsoare. CDDE. nr. 78.

— Derivat din ars (participiul verbului arde), prin suf. abstr. -oare.

ARȘOV s. a. = așeu. (În Banat) *În avlie, după casă... se află un șopru, sub care se scutesc uneltele de lucru, carul, plugul, rotilele, tânjala, săpe, arșoave etc.* LIUBA-IANA, M. 101. *Arșov*, pre aliri: *arșău* = „hârlet“. (Lățunaș, Verșet). VICIU, GL.

— Din sârb. aršov „eiserne Schaufel“. Cfr. dubletele arșeu, așău.

ARȘTIOAGĂ s. f. v. hârștioagă.

ARSURĂ s. f. I. 1°. *Brûlure. Piqûre* (de l'ortie). 2°. *Sensation analogue à la brûlure; ardeur* (de la fièvre, de la soif), *brûlure* (de l'estomac). 3°. *Chaleur accablante.* 4°. *Vent brûlant d'orient.* II. 1°. *Brûlure.* 2°. *Feu, incendie.* 3°. *Brûlure, ampoule produite par la chaleur, échauboulure.* 4°. *Hâle.* 5°. *Lieu stérile, exposé au soleil. Lieu dévasté par le feu, dans une forêt.* 6°. *Brûlure* (des plantes grillées par un soleil ardent). 7°. *Brûlé.*

I. Cu sensul activ al verbului arde.

1°. „Ardere“, inchipuită ca acțiune săvârșită. *Răbdară arșuri preste tot trupul.* DOSOFTEIU, V. S. 113. „Moarte pentru moarte, arșură pentru arșură!“ BIBLIA (1688), 54 (: „brûlure pour brûlure“). Cfr. CREANGĂ, P. 33. *Numai cel ce e'n vultoare simte arsura de foc.* PANN, E. I, 94. | P. anal. *El simte arsura, că-i de urzică.* MSS. (a. 1799), ap. GCR. II, 171/7. || Fig. *Sufletul topit de arsura păcatului...* MINEIUL (1776), 59/7.

2°. Spec. Senzație de căldură internă mare (de la friguri etc.) analogă cu cea produsă de o ardere. *Pialea mea s'au ucis tare și oasele mele să ojogiră de arșură.* BIBLIA (1688), 375, 2 (: „ma peau est devenue noire sur moi, et mes os sont desséchés par l'ardeur qui me consume“). *Dă-mi pară din copaciul care este la ușă, ca să-mi răcoresc arsura gâtlejului.*

C. NEGRUZZI, I, 90. *Unde-i văz ochii ca mura, Mă apucă 'n piept arsura.* TEODORESCU, P. P. 314. | De aci fig. pentru „sete mare“. *Cu apă gura-și udă, Arsura și-o potolea.* idem, 548. *Drept la beciu năvală da, Să-și potolea arsura.* idem, 673. | *Arsură în pânțele, arsură în stomac.* REV. CRIT. III, 86: senzație organică care se aseamănă cu senzația produsă de o ardere (cfr. lat. *arsura stomachi*).

3° Despre căldura pe care o radiază soarele. „Arșiță (I)“. *Norul, de arsura și zăduful zilei i-au umbrit.* ANTIM, P. 101. *Prin suspinul ei aprinsă, Se vestează ca o floare ce în zori de zi... Se topește sub arsura soarelui cu înfocare.* KONAKI, P. 83.

4° † Vânt arzător de miază-zi. *Ș-il va lua pre el arsura și se va duce și-l va vântură pre el din locul lui.* BIBLIA (1688), 374, (: „Le vent d'orient l'emportera et il s'en ira...“; „ventus urens“).

II. Cu sensul pasiv al verbului arde.

1° „Ardere“, inchipuită ca acțiune săvârșită. *I-au dat foc de au ars; după arsură încă mai frumoasă au făcut-o.* CANTEMIR, HR. 164/23.

2° „Foc mare, incendiu“. *Domnul dar, auzind că au ars casele Golecului..., i-au dat o mie de talere, pentru ca să dreagă acea arsură ce se făcuse.* RADU POPESCU, MAG. IST. IV, 56/3. *În Cernatul-de-jos, la anul 1830... au fost arsură, de au ars 50 de casă.* (Beclen, comit. Făgăraș), ap. IORGA, S. D. XIII, 48. *Iravilă pentru ar(ș)uri...* PRAVILA MOLD. 13, 1.

3° Concretizată. Leziune produsă într-o parte a corpului de acțiunea focului, a unei călduri mari, sau a unei substanțe corosive. *Arși pre spinare cu țepi arse în foc și căliți cu oțet amestecat cu sare preste arsuri.* MINEIUL (1776), 173^{1/2}. *Vrând să scape pe un copil din foc, s'a ales cu arsuri la mână.* | P. anal. „Beșicuță ce iese mai ales noaptea pe trup, care însă dispare curând“. (Țara-Hațegului). REV. CRIT. III, 86. În Transilv. se numește: *arsură-de-noapte(a)* = „das Hitzblätterchen“. POLIZU. | Partea dintr'un obiect, care a fost atinsă de foc. *Să ia un tăciune și... să-l vâre cu arsura în jos.* EX. VII, 70.

4° Înnegrire a pielii, când a fost expusă prea mult la arderea soarelui. *Arsură de soare* = „der Sonnenstich“. BĂRCIANU. *Arsura soarelui* = „hăle“. PONTBRIANT. Cfr. *arsătură*.

5° (Mai ales la plural) „Arșiță (II)“. *Arsuri* = „loc pietros ori năsipos, ars de soare, unde nu rodește nimic sau prea puțin, pârloage“. (Țara-Hațegului). REV. CRIT. III, 86. | *Arsuri* = „în pădure, locuri devastate prin foc“. ibid. *Frunză verde de arsură, Se duc fețele la mură.* DOINE, 135.

6° (Agric.) Ofilire a grânelor (de prea mare căldură, de secetă), „mană“. *Grânețele sânt supuse la multe întâmplări, vătămări și boale... Așa arsura, din pricina săcetei...* I. IONESCU, C. 174.

7° „Miros de ceea ce a ars [în locuțiunea:]... Miroasă a arsură = miroasă a ceva care a ars: „il sent...le brûlé“. COSTINESCU. Cfr. *sfară*.

[Plur. -suri.]

— Din lat. *arsura* (Apul. Herb. 118, 2) : ital. *arsura* (și cu sensul de „foc, arșiță“), engad. *arsura* (și cu sensul de „arșiță, sete arzătoare“), sard. (campidanez) *assura*, v.-prov. *arsura*, v.-fran. *arsure*.

ART, ARTĂ subst. v. hârță.

ARTĂ s. f. *Art*. — Meșteșug de a face s. a produce ceva deosebit de bine (mai mult printr'un dar sau o iscusință din fire, decât prin învățură), „măiestrie“. *Artă de a traduce.* MAIORESCU, CR. III, 20. *Artă vietei? Rezervă, discrețiune, cumpătare...* idem, CR. II, 396. *Lucru făcut cu multă artă.* | Orice indeletnicire omenească ce cere, pe lângă talent s. aplecare din fire, și învățură unor anumite reguli. *Sufletul și mintea mea au putut aieva să-și însușească plăcerile și farmecul artei [vânătoriei], pe care tu... o predai astăzi cititorilor români.* ODOBESCU, III, 13. *Alexandru Donici... s'a dus la Petersburg și*

a intrat în corpul de cadeți. Însă avea el oare vocațiune pentru arta militară? C. NEGRUZZI, I, 332. *Dacă vechii noștri boieri... ar fi avut idee de artă heraldică...* idem, I, 192. *Aniversarele... aflării artei tipografice.* URICARIUL, XIII, 341/25. *Cine n'are dor să vadă țara sa în fericire...* *Cultivând artele păcii pe al său pământ bogat?* ALEXANDRESCU, M. 163. | (Învechit, după fran.) *Arte liberale*, cele în care se vedește mai mult iscusința minții decât a mânilor, cfr. profesii libere. *Materialurile artelor liberale, precum tot ce se atinge de meseria tipografului...* tot ce privește pe legătorul de cărți...; pe fotograf și pe muzicant; pe medic, precum instrumentele... ODOBESCU, II, 94. || *Spec. Măiestria de a produce s. a infățișa (prin mijloace plastice, prin linii, colori, cuvinte, sunete, mișcări) ceva frumos, ceva ce naște în privitorii sau ascultătorii emoțiune estetică. Într'acest cap de operă de critică și de bun gust [„Laocoon“], autorul descrie cu fineț... mijloacele diferite ce fiecare din aceste două arte [„pozia“ și „pictura“] pune în lucrare ca să intereseze, să mulțumească, să miște și să răpească pe om.* ODOBESCU, III, 50. *Obiecte de artă, adică toate lucrările de pictură (zugrăveală)...; toate sculpturile sau săpăturile măiestrite... toate modelurile sau chipurile de monumente și toate planurile de clădiri, precum și gravurile tipărite.* id. II, 94. *N'am desprețuit nici hârburile de oale vechi..., nici chiar aschiile de cremene pe care... noua știință a arheologiei preistorice le așterne... pe pragul templelor înălțate în onoarea artelor și a măiestriilor omenești.* id. II, 237. *Prin științe și prin arte, națiile înfrățite... drumul gloriei găsesc.* ALEXANDRESCU, M. 16. *Artă în genere și în special arta dramatică are sau nu are și o misiune morală?* MAIORESCU, CR. II, 182. *Privitor ca la teatru... Tu în colț petreci în tine Și n'țelegi în a lor artă Ce e rău și ce e bine.* EMINESCU, P. 132. | P. ext. Totalitatea regulilor privitoare la o artă oarecare. *Artă poetică a lui Boileau.* [† și: *arte s. f.* (cfr. mai sus ex. din C. Negruzzi).]

— N. din lat. *ars, artem*, idem.

ARTĂG s. a. 1°. *Escarmouche*. 2°. *Mauvaise humeur, humeur querelleuse* ou *belliqueuse, caprice*. 3°. *Cheveux de la nuque* (?).

1° † Încăerare ușoară între detașamentele unor armate protivnice, „hartă(ă)“, „hărățire“, „hărățuire“. *Toată țara de jos fu pustiuă..., pentru ca armia vrăjmașilor... să sufere toate chinurile foametei și a lipsei. Pe de altă parte, despărțituri de oameni moldoveni îi strămtora[și] pe la laturi; și numai în aceste hartaguri Otomanii pierdură treizeci de mii de ai lor.* M. KOGĂLNICEANU, ARHIVA R. I, 108. | Sensul acesta se mai păstrează în proverbul (învechit): *După hârțag (bătăie), cu sulita în spini [=] după ploaie căpeneag.* TICHINDEAL, F. 238.

2° Dispoziție sufletească (momentană sau statornică) certăreată, aplecată spre hartă(ă), „chef de ceartă, gust de sfadă“. *Plin de nebunie, cu artag în sine, Se ardică 'ndată...* PANN, P. V. I, 120. *În ziua aceea, se sculase cu artag.* CARAGIALE, S. 8/22. | „*Are hartag omul care-i gata de hartă, pentru un lucru de nimic*“. CREANGĂ, GL. *Nu cumvă ostașul acela să aibă hartag și să ne găsim beleaua cu dînsul!* CREANGĂ, P. 298. | *Plâns cu hartag: plâns nervos s. îndărătnic, pe care, cu cât cerci să-l domolești, cu atât se întepete.* [Copilului] *să-i dea mă-sa țâță pe pragul ușii, ca să nu capete artag la plâns.* MARIAN, NA. 145. | (Rar, neobicit) *A-și găsi artagul cu cineva* = a aprinde în cineva chef de ceartă, „a-și găsi beleaua“. *Vai de mămulica mea! De-acum mi-am găsit artagu cu cucoana!* ALECSANDRI, T. 491. | (Fam., trivial) *(Tot) artagul își găsește pârtagul.* PANN, P. V. II, 95; ALECSANDRI, T. 236: omul artăgos dă odată ș'odată peste unul și mai artăgos de cât el. Cfr. pârtag.

3° ? După BARONZI, L. I, 101/22, *artag* = „părul de

la ceafă". („Ar fi o remarcabilă analogie cu francezul *toupet*". HEM. 1756.) Sensul acesta ne pare suspect. [Și: *hartăg*, *hărtăg*. | Plur. *-tăguri*.]

— Din ung. *harcag* „rencontre, combat, bataille". Philippide, *Principii*, 150.

ARTĂGĂȘ, -Ă adj., subst. *Querelleur*. — Căruia îi place s. care caută dinadins cearta. *Domnul Savaot a poruncit a limbă ghărtăgășe, veniți de la pământ de departe*. DOSOFTEIU (: „mandavit genti bellicosae"), ap. HEM. 1759. *Un popă zurbagiu și hărtăgăș*. CONTEMPORANUL, II, 10. [Și: *artăgăș*. PONTBRIANT, *hărtăgăș*. Despre scrierea *ghărtăgăș* (= *hărtăgăș*) la Dosofteiu, cfr. Lacea, *Jahresber.* v, 54.]

— Derivat din *artăg*, prin suf. nom. agent. (și adj.) -aș.

ARTĂGÓS, -OĂSĂ adj., subst. *Enclin à la querelle, querelleur, hargneux, acariâtre, grincheux*. — „Cu artăg (din fire), plin de artăg, dispus (totdeauna) spre ceartă". *Cam iute din fire și artăgos*. GORJAN, H. IV, 214. *Hărtăgos* = „gălcevitör". ALECSANDRI, T. 1746. *Neamul scriitorilor [e] totdeauna și prebundeni mai artăgos*. ODOBESCU, ap. HEM. 1760. *Nu-i erau acum mai niciodată de boii acasă, ba chiar se făcuse buclucaș, hărtăgos și de tot hapsin, când sta două-trei zile pe lângă casă*. CREANGĂ, P. 111. *Cine stă flămând e... artăgos, pornit la rele, cărcotaș și cărtitor*. JIPESCU, ap. HEM. 1760. *Au supușii Măriei Tale sănt răi și artăgoși?* ISPIRESCU, L. 12. [Eră] *alintată peste măsură, așu că nici părinții nu-i stau în potrivă...: cu'n cuvânt eră chiar hărtăgoasă*. ȘEZ. I, 284/1. *Cănele turbat... e hărtăgos și mușcă tot ce vede în cale*. ȘEZ. III, 205/15. *Se știa de om cam hărtăgos și mănios*. SBIERA, P. 8/19. | Fig. *Apele umflate și artăgoase ale Siretului*. ODOBESCU, II, 270. [Și: *hărtăgós*, în Brașov: *artăgós*.]

— Derivat din *artăg*, prin suf. adj. -os.

ARTÁN s. a. (ș. d.) v. *hartan* ș. d.

ARTĂR s. m. I. 1°. *Plane, Faux-platane, sycamore; Acer platanoides. Érable; Acer tataricum. Érable champêtre; Acer campestre*. 2°. *Ensouple*. II. *Acacia; Robinia pseudacacia*.

I. 1°. (Bot.) „Arbore din fam[ilia] aceraceelor, frunzele cordiforme, lucii...; florile galbene-verzui...; fructul aripat. Crește prin pădurile din regiunea montană; adesea cultivat ca plantă ornamentală". PANȚU, PL. | Subt numirea colectivă de *artar* se înțelege și alte varietăți ale acestui arbore; astfel: „acer tataricum" (cfr. *gladiș, verigariu*). DAMÉ, T. (: „érable"), „acer campestre" (cfr. *jugastru*). BĂRCIANU (: „Ahornbaum"). (În Banat) *Artariu frasinu* = „acer negunda". Com. LIUBA. | [Lângă râu] *salcia pletoasă, socul mirositor, alunii mlădioși, artarii cu poșghițe roșii, carpenii stufoși... cresc amestecați*. ODOBESCU, I, 147/13. *Cine teme muierea, Făcă gard pe lângă ea, Cu nuiete de artar și cu parii de stejar*. DOINE, 212/5. *Din artariu se fac gialăe sau rendele, coade de topor și de sapă etc., fiind foarte tare și alb*. (Galați), ap. HEM. 1757. | 2°. P. ext. (Țes. în Ban. și în Mehedinți) *La războiul de țesut, bățul de lemn de artar, care ține brăgilele, numit în alte părți brăglar(e) (Oltenia), jug (Maramureș) sau bățul vatalelor*. ȘEZ. VIII, 147; DAMÉ, T. 135. *La războiul/ de țesut, „artar“ se chiamă bățul care ține brăgilele și ițele, fiind făcut din [lemn de] artar* (Cioșani, în Mehedinți), ap. HEM. 1758. *Artariu* = „un druceșor subțirel și rotund, sau și în patru muchi, care se pune de-a curmezișul laturilor de'nainte ale stativelor". MARIAN. [Dial. și: *artariu; hartăr*, ap. HEM. 1757. | Dicționarele dau și formele (suspecte): *arcér(iu)* și *arciár(iu)*, iar la GRECESCU, FL. 149, 740 și la PANȚU, PL. se dă și o formă *atăr* (cfr. formele dialectale italiene).]

II. (Bot.) (În Sălăgiu) *Artar* = „salcâm". VAIDA.

— Etimologia necunoscută. Pare a sta în legătură cu sinonimul său lat. *acer*. Din punct de vedere formal ar corespunde unui tip **arciarium*, ca și sicilianul *azzaru*, romagnolul *azzar*, parmigianul *azzer*, care ar rezultă, după Burlă, *Studii filologice*, 137, din metateza **arce* (ca în span. *arce*), la care s'a adăogat suf. ce derivă numiri de arbori: -arium.

ARTĂR s. a. (Păst.) *Sorte de hutte de bergers*. — (În Banat) *La ciobani, „stână“ se zice numai când e bine acoperită și mai largută; când e mică și acoperită cu scoarță și cetină se zice „scoarță“, iar dacă e ceuă mai mare, „arțar“*. (Clopotiva, în Banat), ap. HEM. 1759.

— Etimologia necunoscută. Cfr. alțar.

ARTĂRĂȘ s. m. Diminutivul lui *artar* (derivat prin suf. -aș), întrebuințat des în poezia populară în invocațiunea: *Frunză verde* (frunzuliță, foicică etc.) *artăraș!* TEODORESCU, P. P. 478, 334, 306, SEVASTOS, C. 173/20, 145/13, 297/10, 315/25, 144/27, BIBICESCU, P. P. 335 etc. Cfr. *artărel*.

ARTĂRDISI † vb. IV^a (ș. d.) v. *atârdisi* ș. d.

ARTĂRÉL s. m. — Diminutivul lui *artar* (derivat prin suf. -el), întrebuințat în poezia populară în invocațiunea de la început. *Verde, verde artărel...* SEVASTOS, C. 173/10. Cfr. *artăraș*.

ARTÉRĂ s. f. (Anat.) *Artère*. — Vas organic care duce sângele, de la inimă, în toate părțile corpului. *Artera aortă*, cea care pleacă din ventriculul stâng al inimii și este trunchiul comun al tuturor arterelor, ducând sângele roșu (oxigenat) în tot corpul. *Artera pulmonară*, cea care pleacă din ventriculul drept și duce sângele vânos la plămâni, ca să se oxigeneze. || Fig. *Drum umblat, cale (mare) de comunicație* (pentru circulația oamenilor și a mărfurilor într'o țară sau de la o țară la alta). *În afară de această arteria de comunicațiune generală, drumurile departamentale cele mai importante sânt...* I. IONESCU, M. 718. [Din lat. e luată forma învechită, întrebuințată de România din Austro-Ungaria: *arterie* s. f. | Plur. *-terii*.] Cfr. v. n. a.

— N. din fran. (lat. *arteria* < grec. ἀρτηρία „traherea-arteră, arteră")

ARTERIAL, -Ă adj. (Anat.) *Artériel*. — De artere. *Sistemul arterial*. | Din artere, care circulă prin artere. *Sânge arterial*.

— N. din fran.

ARTÉRIE s. f. v. *arteră*.

ARTERIOLĂ s. f. (Anat.) *Artéριολε*. — Arteră (foarte) mică, ultimă ramificație a unei artere.

— N. din fran.

ARTERIOSCLERÓZĂ s. f. (Pat.) *Artériosclérose*. — Întărire (patologică) a pereților arterelor. *Arterioscleroza este însoțitoare aproape normală a bătrâneței*.

— N. din fran. (< grec. ἀρτηρία „arteră", și σκληρός „uscă, țeapăn")

ARTERISÍ † vb. IV^a v. *atârdisi*.

ARTEZIAN, -Ă adj. *Artésien*. — Numai în expresia *puț s. fântână arteziană*: săpat(ă) până la o pânză de apă subterană țâșnitoare. *Sânt localități în care, săpând o fântână, apa se ridică într'însa până la suprafața pământului și une-ori chiar până la o înălțime oarecare deasupra acestei suprafețe. Asemenea fântâni se numesc arteziane*. PONI, F. 51.

— N. din fran. (propriu „din Artois, ca în Artois", cel dintâi puț de acest fel fiind săpat în această parte a Franței.)

ART(I) s. m. v. hartî.

ARTIBUR, -Ă subst. v. hartîbur(ie).

ARTIC † s. a. (Jur.) *Pétition, plainte, réclamation*. — „Plângere, (răvaș de) jalbă, petiție“. Cfr. arz. *Cela ce va da vreun artică la mâna Domniei și va scrie acoloa hulă și ocară împotriva cuivă, de vor fi aciale cuvinte adevărate, nu să va certă*. PRAVILA MOLD. 129, 2. După acestia merg 30 de Cauzilari, carii, deschizând calea împăratului..., ieu articolele cele ce sânt de jalobă la împărăție. SIMION DASCĂLUL, LET. I, A. 37/15. *Ce vrea sămă adăosura articolui, fără acia-stă?* DOSOFTEIU, V. S. 177, 2. *Artic* = „articulus“. ANON. CAR.

— N. din lat.-med. *articulus* „libellus supplex expostulationis ad iudicem“ (Du Cange, ap. HEM.), împrumutat de scriitorii din Moldova în secol. XVII și dispărut apoi din limbă. Cfr. dubletele *articol*, *articeș*, *articulus*.

ARTICOL s. a. (s. m.) }

ARTICUL s. a. (s. m.) }

I. Articulation. Article. II-III. Article.

I. 1°. (Anat.) † *Articulație*, „încheietura osului“. CANTEMIR, IST. 8. Cfr. armonie I, 1°. | Spec. Fiecare din „bucățelele“, „inelele“ s. „segmentele“ membrilor unor anumite animale inferioare (care formează o „despărțire“ zoologică deosebită). „*Artropodele sânt animale ale căror membre par formate din bucățele sau articule*“.

2°. † „*Articulare s. articulație (a cuvintelor), rostire deslușită*“. *Din gura ei altă cevă nu se auzea fără numai bolbăitura carea de la moșii și strămoșii săi învățase, și prin glasul fără articule din piept și din gârtan acestea îi clocoțea: r. r. r. a. a. a...* CANTEMIR, IST. 175. *Voroava amestecând, limba bolborăzindu-i... scârșnetul glasului articolul și înțelegerea cuvântului îi astupă*. idem, IST. 309.

II. 1°. Fiecare din dispozițiile s. punctele deosebite (purtând, de obicei, număr de ordine) ale unei legi, unui regulament, unui tratat de pace, unor statute, etc., alcătuint toate laolaltă oarecum articulațiile, părțilelele, corpul aceluia lucru întreg, † „pon(c)t“⁴. *Vizirul... iscăbind și el și toate ortalele toate articulele păcii... au încheat pace la 1774 Iulie 17, îndatorindu-se ca să păzească toate ponturile păcii*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 281/13. *Pe temeiul articolului 69 a]] Reglementului... URICARIUL, II, 187/8. Ne rugăm Excelenței Voastre de a se face prin deosebit articol o desvoltare a acestei stări*. ib. I, 182/4. *Articolul 7 din Constituția României prevede, la paragraful 5, alineatul întâi, că „numai Români sau cei naturalizați Români pot dobândi imobile rurale în România*“. | După „*luarea în considerare a unei legi, se trece la „votarea pe articole*“. | *Articol de dogmă, de credință*: punct al unei dogme s. credințe (religioase), „cap“ (plur. „capete“. CANTEMIR, IST. 8. Cfr. URECHE, LET. I, 106: „S'au făcut sobor mare în Florentina, ca să poată împreunare biserica răsăritului cu a apusului pentru multă neîngăduință și price pentru capetele legii“). | (Franțuzism) Punct al unei socoteți, al unui budget (care cuprinde mai multe categorii de cheltuieli), „condeiu“ (în sens fig.). *Vom menționă aci principalii articoli coprinși în budgetul propus*. ODOBESCU, I, 499. || 2°. Fiecare din părțile cevă mai întinse ale unei publicații periodice, părți de-sine-stătătoare în care „se tratează“ o chestiune oarecare (spre deosebire de scurtele „informații“ sau „comunicate“). *Dacă acest giurnal... ar fi cetit cu atenție reproducerile... nu s'ar fi alunecat a înșiră în coloanele sale articule ce ating de drepturile țerei noastre*. URICARIUL, V, 194/16. *Exemplu de stil bun... ne dau... articulele d-lui Eminescu din „Timpul*“. MAIORESCU, CR. II, 258. | *Articol de fond* (al unei gazete), cel care tratează, din punctul de vedere al direcției ziarului, o chestiune la ordinea zilei (așezat

în pagina întâia, de obicei înaintea tuturor celorlalte). *Stă la o masă, plecat pe un teanc de foi pătrate de hârtie... și scrie zorit articolul de fond... El e directorul și primul redactor al ziarului*. VLAHUȚĂ, D. 30. || 3°. Fiecare fel de marfă din cele ce se află în prăvălia unui negustor, ce se împartă într-o țară etc. *Articolele... supuse la vămi...* I. IONESCU, D. 286.

III. (Gram.) Fel de particule care, în unele limbi, se pun pe lângă nume (subst., adj., pron., numerale) spre a le determina mai de aproape și a le lega de alte cuvinte ale frazei (dându-le oarecum, „articulații, încheieturi“), † „încheetură... a voroavei“. CANTEMIR, IST. 8. *Din pronumele latinesc „ille, illa, ... pre încetu au izvorit articuliile cei italienești*. P. MAIOR, IST. 238. *Articolul masculin. Articoul definit*.

[Formele *articul* și (mai cu seamă) *articlu*, precum și genul masculin, întrebuintate mai ales de Românii din Austro-Ungaria, sânt din ce în ce mai rare. | † (în Transilv., cu pronunțare ungurească) și: *articulș*. *Jurăm noi că ne vom încheia de toate articulusurile c[institutului] țehi...* (Făgăraș. a. 1800), ap. IORGA, S. D. XII, 215. | (Dial., în Transilv.) *articuș* = „datină, [articol de] lege“, corupt din *articu(lu)s*. *Așa-i „articușu“ pe la noi*. VICIU, GL.]

— N. din lat. *articulus* „articulație, încheietură, articol“, cu unele accepțiuni nouă, după fran. Cfr. *artic*.

ARTICULĂ vb. I^o. 1°-3°. *Articuler*. 4°. *Ajouter l'article*. — 1°. (Anat.) Refl. (cu sens pasiv). A se lega prin încheieturi organice (care îngăduie membrilor legate mișcări în voie). *Mâna se articulează în umăr*. || 2°. Trans. și intrans. A emite deslușit sunete vocale cu ajutorul unor mișcări determinate ale buzelor și ale limbii, a pronunța distinct, a rosti clar (sunete, cuvinte). *Îmi sărută mânele, fără să poată articula un singur cuvânt, de greutatea suspinelor*. C. NEGROZZI, I, 52. || 3°. (Franțuzism, mai ales ca termen jur.) A arăta deslușit (articol cu articol). *N'a putut articula împotriva lui nici un fapt precis*. || 4°. (Gram.) A pune articolul (la un nume). [Cfr., pentru toate sensurile, *articol*].

— N. din lat. *articulare*. Cfr. *dezarticulă*.

ARTICULĂR, -Ă adj. *Articulaire*. — Privitor la încheieturile („articulațiile“) corpului. *Reumatism articular*.

— N. din lat. *articularis*, -e sau din *articularius*, -a, -um, idem.

ARTICULĂRE s. f. *Articulation*. — Infinitivul verbului *articulă*, devenit abstract verbal. Cfr. *articulați(un)e*.

ARTICULĂT, -Ă adj., subst. *Articulé*. *Pourvu d'un article*. — Participiul verbului *articulă*, devenit adjectiv. 1°. (Anat.) Prins printr'o încheietură (de un alt membru). *Mâna e articulată de braț*. || Special (Zool.) Cu membrele formate din „articule“. *Insectele, arahnidele și crustaceii sânt animale articulate*. | Și substantivat. „*Despărțirea zoologică a articulelor*“. || 2°. Rostit deslușit prin organele vorbirii. *Orice cuvânt este exprimarea unei noțiuni abstracte prin sunuri articulate*. MAIORESCU, CR. I, 160. [Negativul: *nearticulat*. *Până când sufletul omului nu s'a înălțat încă la o abstracțiune, până atunci nu are cuvinte, ci numai gesturi sau exclamațiuni nearticulate, pentru a-și exprima dorințele și simțimintele*. idem, CR. I, 160.] || 3°. (Franțuzism) Arătat (pe articole; în mod precis). *Faptele articulate în potriua lui s'au dovedit exacte*. || 4°. (Gram.) Cu articol. „*Omul*“ este forma *articulată a substantivului „om*“. [Negativul: *nearticulat*.]

ARTICULAȚIE s. f. }

ARTICULAȚIUNE s. f. }

Articulation. — 1°. (Anat.) Încheietură (organică):

Cfr. articol I, 1°. *Articulația mâinii*. || 2°. Articulare, pronunțare deslușită (a sunetelor, a cuvintelor). Cfr. articol I, 2°. || 3°. (Gram.) Articulare a numelor, punere a articolului.

— N. după fran. (lat. *articulatio*, -ionem).

ARTICULUȘ s. a. }
ARTICUȘ s. a. } v. articol.

ARTIFICIAL, -Ă adj., adv. 1°. *Artificial*. 2°. *Artificialement*. — 1°. Adj. Făcut de mână omenească, produs de arta omenească (în opoziție cu *natural* = produs de natură); care, prin mijloacele artei omenești, imită natura. *Două terase artificiale*. URICARIUL, V, 171. | (Impropriu) *Fănețe artificiale* (trifoiu, lucernă, etc.), semănate și cultivate de mână omenească (spre deosebire de „fănețe naturale”: care cresc de la sine). | Provocat dinadins de noi, nu venit de la sine. *Multe soiuri de maimuțe au aplecare spre băutura ceaiului, a cafelei și a spirituoaselor... Va să zică plăcerea noastră pentru amețeața artificială, produsă prin plante și preparatele lor, este întemeiată pe o predispoziție strămoșească*. MAIORESCU, CR. II, 4. || P. ext. Care nu se bucură de toate condițiile firești, care n'are spontaneitatea, deplinătatea și vigoarea produselor naturii, „factice”. *Trăește o viață artificială*. | Care se vede că e făcut s. căutat dinadins, „meșteșugit”. *Are ceva artificial în stilul său*. | (Șt. nat.) *Clasificare artificială*: întemeiată pe un caracter secundar, ales în mod arbitrar. || Făcut de arta omenească și pus în locul unui produs natural, „fals”. *Dinți artificiali; păr artificial*. || 2°. Adv. Cu meșteșug omeneșc (nu de la natură). *Elemente combinate artificial*. [† (Cu pronunțare nemțească a cuvintelor latine) și: *artifițial*. POLIZU. | Ca adv., cu o formă barbară, după fran., și: † *artificialmente*. *Simetria între elementele unei sisteme artificiale combinate*... HASDEU, I. C. 38.]
— N. din lat. *artificialis*, -e, idem.

ARTIFICIALITATE s. f. *Artifice, état de ce qui est artificiel*. — Abstractul lui *artificial* (derivat prin suf. -itate). Caracterul a ceva artificial.

ARTIFICIER s. m. *Artificier*. — Persoană care confecționează piese de artificii. | Spec. (Milit.) Soldat întrebuintat la confecționarea și manipularea pieselor de artificii. [† (După pronunț. nemțească a cuvintelor latine) și: *artifițier*. POLIZU.]
— N. din fran.

ARTIFICIOS, -OĂSĂ adj., adv. I. 1°. *Artificieux*. 2°. *D'artifice*. 3°. *Artificiel*. II. *Artificieusement*. — I. Adj. 1°. Plin de artificii (1°), la care se vede s. se simte artificiu, care caută, prin artificii, să înșele, plin de șiretenie. || 2°. (Rar, neobișnuit) De artificii (2°). *Toată mărețea-și comparațiune ai sfârșit-o cu un foc de artificii. Pe limba franceză, asemenea concluziuni frumoase se chiamă „buchetel”*. — *Recunosc că ai dreptate... și de sigur Vasile Alecsandri merită... o mai bună răsplătă decât un asemenea buchet artificios*. ODOBESCU, II, 541. || 3°. (Rar, neobișnuit; latinism) „Artificial” *Celor patru fete li se mai dă să țină în mână... câte un măr frumos, în care este înfiptă o pană grecească, adecă o floare artificioasă de dugheană*. MARIAN, IN. 254. || II. Adv. Într'un chip artificios. [† (Cu pronunț. germană a cuvintelor latine) și: *artifițios*. POLIZU.]
— N. din lat. *artificiosus*, -a, -um (în sensul I, 1° după fran. *artificieux*; sensul I, 2°, e apropiat de rom. *artificii*).

ARTIFICIU s. a. *Artifice*. — 1°. Procedere cu artă, cumăiestrie, cu iscusință, „meșteșugire”. *Un artificiu al naturii. A rezolvat problema printr'un artificiu de calcul*. || Spec. Procedere meșteșugită spre a împodobi natura s. realitatea, spre a tăinuși s. învăluși ceva. *Ceea*

ce le distinge întâi [poeziile populare române] în modul cel mai favorabil de celelalte poezii ale literaturii noastre este năivitatea lor, lipsa de orice artificiu, ... simțământul natural ce le-a inspirat. MAIORESCU, CR. I, 121. | *Artificialitate, întocmire artificială. Pe de altă parte... vine acum însăși cultura occidentală la noi... Sub a ei lumină biruitoare va deveni manifest tot artificiu și toată caricatura „civilizațiunii” noastre*. idem, CR. I, 274. | *Procedere meșteșugită spre a învăluși adevărul. Nu vom studia aici decât metoda...: numai modul discutării, artificiu argumentărilor, procederea pentru descoperirea sau ascunderea adevărului ne va interesa*. idem, CR. II, 348. | *Mijloc meșteșugit, cu viclenie, spre a ademeni s. înșela pe cineva, „vicleșug”. Orice animale sau sbrătoare sălbatice [care] trec în coprinul nostru se fac ale noastre...; afară numai dacă asemenea trecere s'a ocazionat prin fraude sau prin artificii*. HAMANGIU, C. C. 130. || 2°. (Mai ales la plural și în legătură cu „foc”) *Compoziție de materii pirotehnice care iau foc ușor, producând efecte variate de lumină și de colorii*. Cfr. *foc bengal. Foc de artificii*. URICARIUL, VIII, 193/12. *Nu eră zi fără de mese, artificii, bal comun*. STAMATI, P. 294. | Fig. Manifestare (literară) care vrea să facă efect printr'o formă izbitoare, dar e lipsită de valoare reală. *În mijlocul acestor pacinice lumine, care îngână monotonia nopții noastre literare... [vin] unele focuri de artificii, în care meșteri isteți și dibaci fac să joace în ochii orbecați ai publicului tot felul de vârtejuri luminoase, de peștrițe fișicuri plesnitoare... de vâpăi multicolore...; de sori făfăriți*. ODOBESCU, II, 540. [Pronunț. *fi-ci-u* și *-fi-ciu*. | † (după pronunț. germană a cuvintelor latine) și: *artifiție* s. f. POLIZU.]

— N. după fran. (dar cu forma cuvântului lat. *artificium*.)

ARTIG s. a. *Partie du corps d'un animal (dépeccé pour la boucherie); quartier (d'un animal); jambe, cuisse (de volaille)*. — (În Ban.) O bucată mare dintr'un animal, luată spre a fi mâncată, „ciosvârtă”. *Artig* = „o parte dintr'un trup întreg. Mai vârtos când tai mielul, oaia etc. în patru părți și cumperi o parte, atunci se zice: *am cumpărat un artig de carne*; se zice *artig de dinainte* și *artig de dinapoi*”. MANGIUCA, ap. HEM. 1750. | „Copan”. „Arcig [= artig, în pronunțarea dialectală] sau cotoiu sau timp e întreg piciorul la găină” [gătit, în mâncare]. COM. LIUBA. [Și: *artic?* Cfr. HEM. 1750 și REV. CRIT. II, 48.]

— Etimologia necunoscută. Cfr. hartan, hărtău.

ARTILÉR † s. m. v. artilerist.

ARTILÉRIE s. f. (Milit.) *Artillerie*. — 1°. Materialul de războiu cuprinzând gurile-de-foc (tunuri, mitraliere, obuziere etc.) și munițiunile lor, † „pușcării”. „Artilerie, adecă pușcării”. N. COSTIN, LET. II, 73. *Într'aceea zi, cu tot ce au fost ale oștii, cu artilerie și cu alte ce au fost de a pușcării...; s'au trimis la ghegeneral-leutenant Baur*. idem, LET. II, 70/11. *Secție de tren de artilerie*. URICARIUL, XXII, 446. || 2°. Partea aceea a armatei care e întrebuintată la serviciul gurilor-de-foc, † „pușcării”, † „pușcării”, „tunari”. *Vel-armașă... mai mare peste țigani și peste închisorile poliției i peste artilerie*. URICARIUL, IV, 221/12. *Tunarii — 500 pentru artilerie*. ib. XXII, 425/17. *A patra zi căzu împușcat însuși comandantul artileriei leșești*. C. NEGRUZZI, I, 173. *Se mai formează o rezervă generală, având aici colonelul C... comanda infanteriei... și colonelul A... a artileriei*. MAIORESCU, D. II, 89. *Artileria călăreată. Artileria de munte*. [Accentuat, mai ales la Români din Austro-Ung., după fran. s. nemțește și: *artilerie*. | Pop., formă incultă, și: *antiléri*. ȘEZ. II, 182.]

— N., la cronicari din polon. sau din rus. (*artilérija*), în vremea din urmă din fran.

ARTILERIST s. m. *Artilleur*. — Militar (m. ales soldat), care servește în arma artileriei, † „pușcar“, „tunar“. *Artileriștii prusiani zic că cetatea aceasta nu se poate lua nici cu un chip*. C. NEGRUZZI, I, 325. [†, după fran. și: artiler. Când fițilul artilerului a dat foc minei care eră să oboare o bucată din zidul cetății ca să facă loc oștilor să intre... idem, I, 228.]

— N. din germ. *Artillerist*, idem (s. din rus. *artillerist*).

ARTIRISÍ † vb. IV^a (ș. d.) } v. atârdisi ș. d.
ARTIROSÍ † vb. IV^a (ș. d.) }

ARTIST, -Ă subst., adj. 1°-2°. *Artiste*. — 1°. Subst. Persoană înzestrată cu darul de a crea opere de artă, „meșter“ mare într'o artă. *La un zugrav... mergând... Portretul meu îi comandai, întâiu însă 'ntrebare Artistului îi adresai, de poate să mi-l facă, Așa cum ori cui l-o vedeă portretul meu să placă*. ALEXANDRESCU, M. 395. *Imaginațiunea în veci secundă a uncului și marelui nostru artist, a poporului român*. ODOBESCU, II, 240. *Artistul nu este totdeauna capabil de a lucra, ci trebuie să fie inspirat*. MAIORESCU, CR. II, 192. | *Artist dramatic* și, adesea, absol. *artist* = „actor“. *Artist liric* = „cântăreț“ (de operă și operetă). || 2°. (Mai rar) Adj. *Talentele sânt bune, dar eu sânt de o idee — care însă poate fi greșită — că o femeie măritată n'ar trebui să fie prea artistă*. C. NEGRUZZI, I, 77. *Unul din jucători făcea în public colecță pentru banda artistă*. ODOBESCU, I, 469. Cfr. artistic.

— N. din fran.

ARTÍSTIC, -Ă adj. *Artistique*. *Artistiquement*. — 1°. Adj. Al artei, de artă s. de artiști, care arată artă. *Există în stare latentă, un instinct artistic propriu poporului român și mai desvoltat la dînsul decât la cea mai mare parte din națiunile culte moderne*. ODOBESCU, II, 238. | (Făcut) cu artă, „măiestrit“. *Dacă [situațiile dintr'o comedie] sânt [adevărate], atunci de la autorul dramatic trebuie să cerem numai ca să ni le prezinte în mod artistic*. MAIORESCU, CR. II, 182. | Privitor la artă. *Oricât aș trece cu repezițiune asupra fazelor artistice care s'au manifestat la locuitorii României, tot n'aș izbuti... să spun... câte nesecate isvoare de plămăuiri ale frumosului oferă [poporul român]*. ODOBESCU, II, 240. || 2°. Adv. Cu artă. *O lucrare executată artistic*.

— N. din fran.

ARTI-URȚI † s. m. } v. harțiburie.
ARTIVURȚ † s. m. }

ARTOFÓR † s. a. (Bis.) *Ostensoir, ciboire*. — „Vas în care se păstrează sfânta pâne“. COSTINESCU. Cfr. chivot. *La artofori am dat pentru dres și l-am aurit*. Doc. (Transilv., c. 1750), ap. IORGA, S. D. XII, 54. [† și: artofori(u). Cu formă de-a dreptul grecească, și: † artoforion, ap. HEM. 1754. | Plur. -foruri. TDRG.]

— Din n.-grec. ἀρτοφόριον „ciboire“ (propriu zis „care poartă artosul“).

ARTORISÍ vb. IV^a (ș. d.) } v. atârdisi ș. d.
ARTOROSÍ vb. IV^a (ș. d.) }

ARTOS s. a. (Bis.) *Pain consacré; pain bénit*. — Pâne adusă la biserică spre binecuvântare, „pâni în număr de cinci, ce în ajunul zilei sale onomastice ducă cineva la biserică... să le binecuvinteze preutul și din care apoi împărțășește atât pe preuți cât și pe toți ai casei sale“. LM. Cfr. litie, prescură. *Din mâna popei, multă vreme n'a luat nici colac, nici prescură, nici artos*. DELAVRANCEA, S. 191. [Plur. artosuri. LM.]

— Din n.-grec. ἄρτος „pain consacré“.

ARTRÍTĂ s. f. (Med.) *Arthrite*. — Umflare a țesuturilor fibroase și seroase ale incheieturilor organice („articulațiilor“). Cfr. gută, reumatism, podagră.

— N. din fran. (lat. *arthritidis* < grec. ἀρθριτις, din ἄρθρον „incheietură, articulație“).

ARTRÍTIC, -Ă adj., subst. (Med.) *Arthritique*. — De (s. la) incheieturi s. articulații. *Dureri artritice*. | P. ext. Supus artritei, predispus la artrită. *Temperament artritic*. | Caracterizat prin artrită. *Diateză artritică*. | Atins de artrită (mai ales substantivat). *Un artritic*.

— N. din lat. *arthriticus*, -a, -um (< grec. ἀρθριτικός, idem).

ARTRITISM s. a. (Med.) *Arthritisme*. — Diateză constituțională, prin încetineală a nutrițiunii.

— N. din fran.

ARTROPÓD s. a. (Zool.) *Arthropode*. — (Mai ales la plural) Individ din despărțirea animalelor acoperite de chitină și cu membrele articulate (ca, de pildă, cărăbușul, musca, furnica, racul, paianjenul etc.).

— N. din fran. (din grec. ἄρθρον „incheietură, articulație“, și πούς, ποδός „picior“).

ARTŪN adv., s. m. v. harțun 1-2.

ARTURISÍ † vb. IV^a (ș. d.) v. atârdisi ș. d.

ARTŪT, -Ă adj. *Fin, perspicace, sagace*. — (Rar, în Ardeal) *Artut* = „istet, sfătos“ [d. e.] *Ion așa de artut îi, că se prinde cu popa*. VICIU, GL.

— Sensul original pare a fi „sprinten, ager“; în acest caz am avea aceeași trecere de la sensul material la cel moral, ca și în germ. gelenkig („articulé“ > „qui a les articulations mobiles“ > „flexible“ > „agile“) și l-am putea derivă din lat. *artutus „gelenkig“ (din *artus* „Gelenk“, ca *nasutus* din *nasus* etc.). Cfr. o desvoltare analogă de sens la cuvântul ghibaciu.

ARŪMĂ s. f. (Bot.) = rodul-pământului. *Arumă* = „o plantă. Barba-lui-Aron, piciorul-vițelului, mărețiu. Arum“. COSTINESCU. [Plur. *Arumi* = „gouëts“. BARONZI, L. I, 128_s.]

— N. din numele științific arum (*maculatum*), cfr. aron, barba-lui-Aron.

ARUMÁN, -Ă și -CĂ adj., subst. (ș. d.) v. aromân ș. d.

ARUMEÁLĂ † s. f. v. romeală.

ARUMITÓR(IU) † subst. v. aromitor.

ARŪNC s. a. *Impôt (extraordinaire)*. — (În Transilv.) Impozit, dajdie, bir, dare directă și personală (extraordinară). *Arunc* = „aruncătură de bani“. BĂRCIANU. *Pe lângă darea de stat, avem să plătim și aruncurile comunale*. [Plur. -runcuri.]

— Substantiv postverbal din aruncă.

ARUNCĂ vb. I. I. 1°. *Rejeter* (la faute sur qqn.), *mettre* (la faute sur le compte de qqn.), *se décharger* (d'une faute sur un autre). 2°. *Rendre* (qqn.) *responsable* (de qqch.); *imputer* ou *reprocher* (qqch. à qqn.). *Rejeter* (un impôt sur une ville, un pays etc.); *obliger, forcer*. *Jeter* (un mauvais sort ou un charme malfaisant à qqn.). 3°. *Concevoir soudainement* (de l'envie envers qqn, de la haine, du mépris, etc. pour qqn.). 4°. *Mettre* (en Dieu, en qqn. sa confiance), *s'en remettre* (à qqn. de qqch.), *nourrir* (un espoir). II. 1°. *Rebuter, mettre au rebut, jeter de côté* (un objet considéré comme inutile, etc.). 2°. *Oter promptement* (ses habits); *jeter* (le filet, l'ancrer). 3°. *Jeter, rejeter* (qqch.), *vomir, cracher* (qqch.), *pousser* (des cris, etc.), *lancer* (des étincelles), *projeter* (de

l'ombre, de la lumière); *produire*. III. 1°-2°. *Jeter, lancer* (un objet, qqe part ou à qqn.); *pousser* (qqn. dans la politique, etc.). 3°. *Rejeter. Ruer. Secouer* (la tête) *par un tic nerveux, brandiller* (les mains). *Lancer* (des regards). 4°. *Jeter par terre, abattre*. 5°. *Lancer* (des boulets, des bombes, etc.), *décocher* (une flèche). 6°. *Jeter* (un habit sur ses épaules), *se couvrir rapidement* ou *à la hâte* (d'un manteau, etc.). *Glisser* (une lettre au dessus de la ligne, en écrivant). IV. (Refl.) *Se jeter, se lancer, se ruer* (sur qqn. ou qqch., dans les bras, au cou, aux pieds de qqn.); *sauter* (à cheval); *courir au galop; s'élançer; se précipiter, entrer* (vivement, dans la danse); *se lancer* (dans...), *s'adonner passionnément* (à une étude), *se lancer* (dans l'étude de qqch.). *Se jeter* ou *se précipiter* (à l'assaut). *Se jeter* (dans; se dit d'un cours d'eau). *Se mettre vivement* (à l'œuvre). *Tenir* (par hérédité, du père, de la mère, d'un ancêtre).

I. Trans. Sensul etimologic: „a îndepărtă (de la cinevă) un rău“, nu s'a păstrat decât cu unele modificări.

1°. Îl regăsim mai limpede în expresiunea: *a aruncă vina* (pe cinevă s. asupra cuivă s. † cuivă): „a îndepărtă de la sine o vină“, în același timp însă și: „a o da asupra altuia“. *S'au dat Tătarii înapoi, unii într-o parte, alții într'altă parte, aruncând toată vina asupra lui Țaun Mărzea*. N. COSTIN, LET. II, 53/20. *Veziul atunci, aruncând vina lui Lascara-chi... , l-au băgat în temniță*. idem, LET. II, 20/14. | Absol. A pune s. a da vina pe cinevă. *Nevrând Leșii să întărețe pre Bogdan-Vodă... , au aruncat asupra fetii, cum [că] nu va [=vrea] fata*. idem, LET. I, 146. † A aruncă moartea în Țigani: a da vina, pentru o greșală a sa, asupra unui inferior, asupra unuia care știm că nu va îndrăzni să se apere sau să protesteze.

2°. A pune asupra cuivă (pe nedrept) răspunderea pentru o faptă oarecare. *Grigorie-Vodă... , nevrând mai mult adunarea cu Veziul — poate fi că socotită să nu arunce asupra lor pierzarea acei oști împărătești, după prepuitoarea și neodihnită fire(a) turcească — au trecut în țara leșască*. N. COSTIN, LET. II, 4/28. | (La scriitorii români din Austro-Ungaria, barbarism, după germ. „Jmd. vorwerfen, dass er...“) A-i face cuivă învinuirii sau imputării (nedrepte). *Carol... , obicnuise a aruncă frate-său celui mai mare... , că... Iosif II este născut mai înainte de a se încoronă crăeasa Ungariei*. ȘINCAI, HR. II, 32/17. *Au început a plânge și a-i aruncă, că de ce au stat atâta prin lume*. SBIERA, P. 237. Cfr. aruncare 2°, aruncătură I, 3°. | (Despre biruri, dări, impozite etc.) A pune asupra (s. în spinarea) cuivă ceva neașteptat sau nelegal. Cfr. arunc, aruncare 3°, aruncătură I, 2°. *Cu amestecătura ce vrea să curgă, să poată află mijloacele lesnicioase a aruncă pe țară biruri mai multe*. ZILOT, CRON., ap. HEM. 1770. | (Cu o propozițiune secundară drept compliment) A impune ceva cuivă, a-l sili la ceva. *Domni[i]f] meale s'au jeluț cest om... , zicându... că li-au fostu aruncat să facă un car cu patru boi*. DOC. (a. 1681, Iași), ap. HEM. 1770. | (Credințe pop.) Prin farmec sau vrajă se aruncă asupra cuivă „fapt (și ură)“ sau „făcătură“. Cfr. aruncat 1° 2°, aruncătură II, 2°. *Dacă cinevă cade într'o boală grea, așa că nici decum nu-i vine a lucra, ci tot una [= într'una] stă supărat, sau îi vine dor numai de ducă... , se crede că atare vrăjitoare, sau vre-un dușman oarecare(le) i-a aruncat niște farmece în cale*. MARIAN, ap. HEM. 1778. *Suratele mele S'aseară s'au socotit, Și aseară s'au vorbit, D'oi, mamă, n'tr'un corn de șură, Să mi-arunce fapt și ură*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 186. *Suratele mele ș'asară se sfătuiră Să mi-arunce făcătura; Într'un unghet de gard Să mi-arunce fapt*. MĂNDRESCU, L. P. 82.

3°. În general, se aruncă, adecă se „dă s. se îndreaptă asupra cuivă“ orice fel de sentiment răuvoitor, precum năpaste, urgie, scârbă, pizmă etc. (Exemplele sânt toate din literatura veche. Astăzi,

aceste expresiuni nu mai sânt întrebuințate). *Acestuia aruncă pizmă Tulie, de-l taie*. MOXA, 356. *Foca aruncă urgie pre Țimischii, pentru-că-l vădise oarecine cu niște cuvinte reale, deci-l gonî de la dins*. idem, 394. *Se îndemnă, de mânie, să-și arunce scârbă și urgie pe dînșii*. AXINTIE URICARUL, LET. II, 151/12. *[Î]și măscăriți și le aruncați năpăști, că vă umblă cu familiile*. DOC. (a. 1649), ap. HEM. 1769. | Absol. *Care cot este făcut de pre măsura cotului muntenesc, și nu aruncă năpaste* [=și nu poate da prilej de învinuire că n'ar avea măsura legală]. URICARIUL, II, 71/6.

4°. P. anal. (La scriitorii vechi) A se îndreptă spre cinevă (de obicei spre Dumnezeu s. spre un superior) cu un sentiment care nu-i nici rău, nici răzbunător: cu nădejde, grijă etc. *Toată grija voastră aruncați spre el [= Dumnezeu], că acela grăjeste-se de voi*. COD. VOR. 164/9 (=toată grija voastră aruncându spre dînsul N. TESTAMENT, 1648; aruncându spre el. BIBLIA, 1688: „lui remettant tout ce qui peut vous inquiéter“). *Așa amă cu tot sufletul rugă-se și toată nădejdea spre a lu Dumnezeu maică aruncă*. MSS. (secol. XVI)? : „a aruncă nădejdea spre s. întru ceva este: a avea o speranță întemeiată, tare, neclintită“. HEM. 1733. Cfr aruncat 2.

II. Trans. Când complimentul nu e un abstract, ca în cazurile precedente, ci un substantiv concret, atunci aruncarea (a ceva), care e o „îndepărtare“, implică în sine și un gest, o mișcare. Faptul acesta face ca verbul aruncă să intre în sfera verbelor „a lepădă“, „a (a)zvărlî“ și a dialectalului „a țipă“.

1°. Sensul original de „a îndepărtă (de la cinevă) un rău“ se preface în „a îndepărtă (de la sine) ceva rău (un lucru pe care îl socotim netrebnic, nefolositor, care e vechiu, deci fără valoare, e stricăcios sau primejdios, de care ne e groază, teamă, silă, scârbă etc.)“. Când ne gândim mai ales la împrejurarea că voim să ne scăpăm de un astfel de lucru, atunci a aruncă e aproape sinonim cu „a lepădă“, iar când în mintea noastră se ivește mai ales gândul mișcării de îndepărtare, atunci a aruncă se apropie de „a (a)zvărlî“. Nu dați sfintele câinilor, nici aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor. BIBLIA (1688), ap. TDRG. (: „ne donnez point les choses saintes aux chiens, et ne jetez point vos perles devant les pourceaux“). *Carnea... au găsit-o împuțită și au fost siliți să o arunce*. DRĂGHICI, R. 84. *Strălucitele veșminte le aruncă el, de groază*. ALEXANDRESCU, M. 22. *Ce poartă ea, alt om aruncă*. COȘBUC, ap. TDRG. *Popul care nu face roadă se taie și 'n foc se aruncă*. CREANGĂ, P. 118. *Frunză verde, lemn înalt, De când ba-dea mi-a plecat, Furca 'n pod am aruncat*. DOINE, 142. *Cu cheile s'or jucat Mulți pruncuși nepricepuși. Nu știu: în foc le-au țipat, O'n apă le-au aruncat?* POP. (Transilv.), ap. HEM. 1766. *Aruncă în foc scri-soarea asta, după ce o vei cetă*. Cfr. aruncătură II, 1°.

2°. Nota „ceva rău s. netrebuincios“ dispăre și a aruncă însemnează numai „a îndepărtă, lepădând s. (a)zvărlind ceva de la sine“ (une-ori numai pentru câtvă timp, cu gând de a-l lua iarăși mai târziu, sau de a trage un folos din această îndepărtare). *Au aruncat hațna de pe dînsul*. DRĂGHICI, R. 160. *Calul, când cunoaște că prost călăreț îl mână, frâul jos îl aruncă numai decât din gură și pă călăreț jos îl trânteste*. ZANNE, P. I, 347. | *Păscarii franceji, aruncându-și mrejele, prind multime [de pești] de aceia*. DRĂGHICI, R. 24. *A aruncă ancora*. | *Sămănând cinevă grâu în Octombrie... poate să nu arunce patru dimerlii [de] sămânță în pământ*. I. IONESCU, C. 20. † A aruncă sorți: „tîrău sau sortă“. Cfr. aruncat 2. *Împărțiră veșmintele mele loru-și și pre tîmbariul meu aruncară sorți*. CORESI, ap. GCR 21/38 (: „ils ont jeté au sort ma robe“). *Au aruncat sorți, care din ei să rămână mai întăi acasă*. SBIERA, P. 81/13. *A aruncă bobii*: „dire la bonne

aventure (au moyen de grâns jetés sur une table, etc.), tirer la bonne aventure". *Unii aleargă pe la babele vrăjitoare, ca acestea să le caute în cărți și în palmă [și] să le arunce bobii.* MARIAN, SE. I, 60. Cfr. a da cu bobii.

30. P. ext. A azvârli s. a lepădă s. a da ceva din sine, la o oarecare depărtare, a da afară din sine. *Uncropul herbea, aruncând unde.* DOSOFTEIU, V. S. 142. *Întru acele zile aruncase marea mulțime de pești la uscat.* DRĂGHICI, R. 58. *Armăsarii aruncă largi nechezuri.* ALECSANDRI, P. III, 217. *O văzură venind cu o falcă în cer și una în pământ și aruncând vâpăie din gura ei, ca dintr'un cuptor.* ISPIRESCU, L. 25. | A proiectă (umbră, lumină etc.). *Ochii... aruncău scântei.* RETEGANUL, P. IV, 3/13. *Nu putea fi să fie umbra direaptă, de va fi strămb lemul ce aruncă umbra.* N. COSTIN, ap. GCR. II, 14/15. *Nu se vede de cât chipul strălucit al Domnului, aruncând o dungă de lumină pe luciul apei.* EMINESCU, N. 17. *Făclia aruncă o lumină turbure.* idem, N. 52. | (Rare, poate după fran. „rejeter“) A da (din sine), a produce (rod), a rodi. *Pământurile cele foarte bogate aruncă până la 14 merțe de sămânță de mac, dintr'o falce.* I. IONESCU, 151. *Fănațul său aruncă într'un an mai mult trifoiu decât alte plante.* idem, D. 200. (Cfr. germ. „abwerfen“). † (Rare, neobicinuit) A aruncă cărunteață = „a începe să ai peri albi“. HEM. 1773 : „commencer à blanchir“. *Am intrat fără de musteață, S'am aruncă cărunteață; Am intrat puin de Român, S'am agiuns moșneag bătrân.* ALECSANDRI, P. P. 252. | A-(și) aruncă ochii (o ochire, privire, căutătură) la (pe, prin, spre, peste, etc.): a privi repede, în treacăt la... *Măcar din deal, așa ca 'n zbor, S'aruncă ochii 'n jos spre văi, Spre sat, spre casa lor.* COȘBUC, F. 77. *Când își aruncă ochii spre poartă, ce să vadă?* CREANGĂ, P. 68. *Tocmai când eră să iasă, își mai aruncă ochii odată prin grajd și, zărind într'un colț un cal răpciugos... se duse la dînsul.* ISPIRESCU, L. 3. *Mă duceam la plug pe coastă; Aducea dracu-o nevastă; Aruncă ochii după ea, Boii îmi rup cerceea; Eu aruncă ochii pe dînsa, Boii 'mi rup de la plug bărsa.* DOINE, 224. *Unde-or fi oameni mai mulți, La mine să nu te uiți; Unde sânt mai puțintei, S'aruncă ochii pintre ea, Să te uiți în ochii mei.* POP., ap. HEM. 1772. *Să aruncăm dar o ochire asupra trecutului acestei nații.* BĂLCESCU, M. V. 5/27. *Aruncă o privire părintească spre noi și zise...* CREANGĂ, A. 75. *Aruncă o căutătură, omule, ori-care ești.* BELDIMAN, O. 28.

III. Cu timpul aruncă s'a depărtat cu totul de sensul său etimologic. După ce a devenit indiferent dacă aruncătorul consideră „rău“ s. nu obiectul pe care îl aruncă, s'a pierdut și ideea „îndepărtării de la sine“: aruncarea devine astfel „trimiterii unui obiect în spațiu (sau în alt loc de cât cel unde se află) printr'o impulsione repede, printr'o mișcare voită“.

10. Trans. Astfel, a aruncă intră cu totul în categoria verbelor reprezentate prin (dial. „a țipă“ și prin) „a (a)zvârli“, deosebindu-se de acesta numai prin faptul că nu implică în mod necesar ideea: „cu putere mare“ sau (rezultatul) „departe“ (cfr. azvârli, undese vor găsi exemple aproape identice cu cele citate aici). (Direcția, locul, obiectul s. persoana în care se aruncă ceva se exprimă printr'un caz prepozițional sau printr'un adverb local). *Acum e timpul când [smeul] are să vină la prânz, și are obiceiul de aruncă buzduganul cale de un conac și lovește în ușă, în masă și se pune în cuiu. Napucă să isprăvească vorba..., și buzduganul se arată și se așază în cuiu. Dară Prăslea luă buzduganul, îl azvârli înapoi, mai departe de cât îl azvârliše smeul.* ISPIRESCU, L. 85. *După cal că mi-alergă, Dreapta'n coamă că-i puneă Și cu stânga mi-l zvârliă, Peste zid că-l aruncă.* TEODORESCU, P. P. 608. | *Trimite-va fiul omenesc ingerii lui și va adună toți... făcătorii fără de leage și aruncă-i-va în cuptoriul de foc.* CORESI, ap. GCR. I, 17/36

(: „et les jetteront dans la fournaise“). *Luă apă cu mâna din câldare și aruncă în obrazul celui împărat.* CUV. D. BĂTR. II, 150. *Nu-i putea îngropă și-i aruncă prin gropi de-i năruia.* NECULCE, LET. II, 231/30. *După ce l-au dizbrăcat, Pe ferastă afară l-au aruncat.* MSS. (a. 1777), ap. GCR. II, 117/25. *Puse să-i facă un buzdugan de fier, îl aruncă în sus, de despică bolta cerului.* EMINESCU, N. 4. *Capra și cu iedul au luat o căpiță de fân și-au aruncat-o peste dînsul în groapă.* CREANGĂ, P. 33. | A face să dispară un obiect, zvârlindu-l într'un loc mai ferit, unde nu se vede lesne. *El băgă de seamă că muierea aruncase ceva sub pat.* ISPIRESCU, L. 368. | Absol. *Parc'arunci în Ol:* „se zice... de pildă, când într'o clădire intră mult material, sau când lucrezi la ceva fără spor“. ZANNE, P. VI, 242. (Când intenția noastră e de a face ca obiectul aruncat să fie primit de cineva, avem construcția cu dativul și sensul de) a da cuivă un obiect, (a)zvârlindu-i-l. *Le aruncă o pungă de bani.* C. NEGRUZZI, I. 32. *Din balcon i-aruncă-o roză.* EMINESCU, P. 252. *De-i vedeă că [ursul]... năvălește la tine, svârle-i pielea cea de urs și apoi fugi încoace spre mine, cât îi putea... Harap-Alb, dacă vede reaua, i-aruncă pielea cea de urs și apoi fuge cât ce poate.* CREANGĂ, P. 215. || P. anal. și fig. A împinge pe cineva (în, spre...). *Ei l-au aruncat în politică și acumă îl părăsesc. A aruncat țara în datorii. I-au aruncat în brațele mizeriei.* (Cu acuzativ dublu) *L-a aruncat pradă răzbumării vrăjmașilor.* | A aruncă pe cineva la închisoare: a-l băgă (mai adesea samovolnicește) în temniță. | (Despre bani) A risipi, a cheltui fără socoteală. *Aruncă banii (pe fereastră s. în vânt s. în baltă).* ZANNE, P. V, 72. | *Toți aceia care vorbe mari aruncă, Numai banul îl vânează.* EMINESCU, P. 248. † A aruncă o vorbă (intr'o conversație cu cineva): „a pipăi s. a sondă terenul“, a încerca să vezi dacă s'ar prinde ceva ce ai vrea să spui. *A-i aruncă cuivă sare (s. praf) în ochi.* ZANNE, P. IV, 109; a cercă să-l orbești, a-l face să nu vadă starea adevărată a lucrurilor. | A-(și) aruncă (ca bulaiul) țărână după (s. în) cap (s. pe spinare): a se păgubi prin acțiuni necutate, săvârșite într'un acces de mânie. Cfr. GCR. I, 64/21; CREANGĂ, P. 226; ZANNE, P. 431. | *A-i aruncă cuivă pe cineva în spinare: a căuta să te descortorosești de cineva, silind pe altul să-l primească la sine, cam fără voia lui. De te prind cu fată-mare, Ți-o aruncă în spinare, Iar de nu, când se mărită, Ți lasă inima friptă.* TEODORESCU, P. P. 315^b; cfr. MARIAN, I. 131.

20. În loc de aruncă ceva se poate zice și intrans. *aruncă cu ceva: dau în cineva (în ceva) cu ceva. Noroadele... aruncă cu pietri și cu lemne după dînsul.* NECULCE, ap. TDRG. *De-odată, aruncând voinește cu toporul, l-au lovit în cap.* DRĂGHICI, R. 65. *Aruncău cu uncrop pe la țafănele usei.* CREANGĂ, P. 256. † Cât ai aruncă cu securea (sau: cu un topor s. cu bățul, cu praștia, cu o piatră, cu o sburătură etc.) = „la o mică depărtare“. ZANNE, P. V, 591. *Au vândut o prisacă cu pomi și penpregiur prisecei loc în toate părțile cât va putea aruncă un om cu un topor.* DOC. (Iași, a. 1619), ap. HEM. 1766. | † (La măsurătoare de locuri) și: „a aruncă cu funia“. *A noastră dreaptă ocină... precum s'au aruncat cu funia din hotarul Bereștilor.* URICARIUL, XII, 299/17.

30. Tot prin prep. „cu“ s. prin*, „din“ se arată, nu numai obiectul, ci și organul de care se servește omul spre a aruncă ceva (sau pe cineva). Trans. (Rare) A izbi în (ceva sau în cineva). *Fata a făcut de mâncare, a mâncat, și mătului abia la urmă i-a dat ceva; până atunci l-a tot aruncat cu piciorul.* ȘEZ. I, 185/19. *Stați feciori și vă uitați la poale din șase lași, Cum le-aruncă din căldăie [fetele, când joacă].* DOINE, 292. | Absol. A azvârli. *Co-pilul acesta aruncă cu mâna stângă, e stângaciul.* ||

În tra n s. (Despre cap sau mâni) „A clătina printr'o mișcare nervoasă, a face o mișcare reflexă”. (HEM. 1772). *Impăratul eră om mare, mai înalt decât toți oamenii, eră... oacheș și cam aruncă câte-odată din cap fluturând.* NECULCE, LET. II, 348/20. | A bănăna. *A aruncă cu mâinile = „mit den Händen werfen”.* TDRG. | (Despre animale) A zvârli cu piciorul. *Mușcăm și aruncăm ca: măgariul.* MĂRGĂRITARE (a. 1691), ap. TDRG. *Calul acesta e cu năvra: aruncă din picioare (s. cu piciorul).* | (Despre ochi) A privi repede, pe furiș și cu intenție de a cochetă. *Când arunci din ochisor, Arde sufletu-mi de dor.* BIBICESCU, P. P. 364.

49. Trans. Când aruncarea se face așa încât obiectul aruncat să se izbească de ceva, avem sensul de „a izbi de ceva”, „a trânti (de pământ)”. *Derep[te]-ce cenuse măncaiu și beare[ă] me[ă] cu plângere mestecam de fața mănții tale și de urgia ta, că ridicaiși [mine și] aruncași-me.* PSAL. SCH. 327/17. (: „parcequ'après m'avoir élevé bien haut, tu m'as jeté par terre”). De obicei complinit prin „de (s. la) pământ”. *Aruncă de pământ o oală.* ȘEZ. I, 271/36. *Vântul aruncă și pe cei mai mari copaci jos la pământ.* ZANNE, I, 89.

50. Trans. (Când e vorba de trimiterea în spațiu cu repeziune, a unui proiectil dintr'o armă) A slobozi, a trage, a da drumul. *Au aruncat o sută și optzeci de combarale.* NECULCE, LET. II, 429/17. *O negură de Pașvangii, ca niște hiară turbate, venită răcnind și aruncând focuri.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 1767. *Au căzut la pământ, fără să mai apuce a mai aruncă și altă săgeată.* DRĂGHICI, R. 168. *Oliolio, ciocoii bogate! Ici de-ai trece, din păcate, Să-ți arunci doi glonți în spate.* ALECSANDRI, P. I, 58. | P. ext. *Câteva zile neîncetat au aruncat tunuri asupra-i.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 1767. | Fig. (fam.) A da drumul. *Fă-mă, mamă, val de teiu, și m'aruncă ntre femei!* ZANNE, P. II, 146.

60. Trans. A pune în grabă pe (ste) (mai ales pe umeri, în s. pe spate) o haină, un țol etc. *Mama Tinea își aruncă scurteica pe umeri.* CONTEMPORANUL, V, II, 145. *Aruncă ceva pe tine și aleargă de-ă, chiamă îndărăt, A luat foc lampa: aruncă un țol peste ea.* | (Rar, neobișnuit, spre a redă un joc de cuvinte, tradus în mod stângaci din nemtește) A, prinde ș. a coase în grabă de ceva. [Croitorul] *i-au dat [lui Til-Buh-Oglindă] o haină, să-i isprăvească mânecile, și i-au zis: „Aruncă mânecile la haina aceasta, apoi te poți culca!”... Til au luat haina și... au zvârli t. mânecile.* BARAC, T. 67. | A pune (literale, la scris) în altă parte de cât unde trebuie. *Manuscrisele românești vechi (scrise cu chirilice) și mai ales iscăliturile, din ele sânt adesea foarte greu de citit, fiindcă oamenii nu scrieau toate literele la rând, ci pe unele le aruncau de-asupra rândului.*

IV. Refl. A se repezi, a se precipită, a se (a)zvârli. *In toate părțile, ca un vultur, Se repezică și se-aruncă.* BANN, ap. HEM. 1766. | De obicei obiectul, persoana, locul spre care se aruncă cineva s. ceva e indicat (ă) printr'un caz prepozițional (în, la, pe, spre, după, asupra, înaintea...). *Strigă Căzaci: „ori să mergem ori să ne aruncăm în șanțuri, după obiceiul nostru.”* M. COSTIN, ap. HEM. 1767. *O jupneasă cu cinci copii s'a aruncat înaintea rădvanului mieu.* C. NEGRUZZI, I, 147. *Dan s'aruncă la gâtul lui, plângând ca un flău ce n'are să mai vadă pe tatăl său.* EMINESCU, N. 56. *Ea se aruncă pe treptele de piatră ale unei bolte în zid.* idem, N. 4. *S'aruncă furtunatic spre rob atunci sultanul.* COȘBUC, B. 15. *De la poartă s'aruncă în gâtul bărbaților și n'cep a-l lua cu vorba și a-i, desmierdă.* CREANGĂ, P. 14. *Lasă-mă, bașe, de mână, Să m'arunc în cea grădină.* RETEGANUL, TR. 118/15. *Turcii... După Chiră s'aruncau [în Dunăre] și cu toții se necau.* JARNIC-BĂRSEANU, D. 496. *Paloșele toți scotea și la popa s'aruncă, Cum s'arunc lupii la mîea,* idem, D. 493. *Ca, să scapi de fum, de multe ori te-arunci*

în foc. ZANNE, P. I, 184. | Fig. *S'a aruncat în brațele ispitei.* || Spec. *A se aruncă pe cal: a sări iute pe cal, a încăleca repede, dintr'o săritură.* *S'aruncă pe roibi și se ntrece la fugă cu Hebru.* COȘBUC, B. 18/34. *El pe murg s'a aruncat.* ȘEZ. I, 9^b/14. | A porni impetuos, în galop, la aruncate. *Un călușor... Care cure iepurește și s'aruncă ogărește.* POP., ap. HEM. 1768. *Aruncându-se, în zece copece ajunse ținta, nobilul dobitoc!* C. NEGRUZZI, I, 42. | A se avânta. *A fost odată, ca nici odată... de când se potcovea puricele la un picior cu nouzeci și nouă de oca de fier și s'aruncă în slava cerului...* ISPIRESCU, L. 1. | *Țipă-te, d'aruncă-te, De la maica fură-te, Da te furd și-mi dă gură!* DOINE, 183/21. | *De mijloc o apucă, La sânu-i o rădica și la fugă s'aruncă, Și din fugă-o desmierdă.* ALECSANDRI, P. P. 150/28. | P. ext. A se precipită (în s. la joc), a se avânta impetuos. *Aruncă-te [la joc], moș bătrân, Că la iarnă ți-om da fân, Că de nu ți-i] aruncă, Nici paie nu-i căpăta.* RETEGANUL, CH. 14. | Fig. (După fran. sau germ.) [Eminescu părași] și această trupă, pentru a se aruncă cu cea mai mare încordare în studii felurite la Viena. MAIORESCU, CR. II, 294. || Absol. A se așupti (asupra cuivă, peste cineva s. ceva), a se repezi la asalt, a năvăli, a da năvală. *Munții noștri au fost adesea scump azil de libertate, și din vârful lor Românii, torent iute furios, S'aruncau.* ALEXANDRESCU, M. 21. *Stați, feciori, să ne-aruncăm, Și tot Clujul să-l luăm!* RETEGANUL, TR. 59/27. *Într'o vale-adâncă Toate coșofanele s'aruncă.* [= „Lingurile și strachina.”] GOROVEI, C. 203. | P. ext. (despre cursuri de apă) A se vărsa. *Dunărea se aruncă în Marea-Neagră prin trei brațe.* | A se apuca cu impetuzitate de făcut un lucru, a se așterne cu tot dinadinsul pe un lucru. *Cumpără... două lătuoaie groase... și se aruncă de-și face el singur o drăguță de raclă, să poată șede și împăratul într'însa.* CREANGĂ, P. 321. | Unipers. (Despre boale) A veni s. a se așeza pe neașteptate (peste ceva s. cineva). *Trebuie să se împlinească cele nouă zile pentru descântare, căci neîmplinindu-se, albașă iarăși se aruncă pe ochi.* MARIAN, ap. HEM. 1772. *Vinerea... femeile se abțin de la multe lucruri...; căci cred că, lucrând... li s'arată, adică femeia care lucră păfește ceva: o cuprinde vreo boală, îi coace vr'un deget, i s'aruncă a-buba...* (Voila, în Transilv.), ap. HEM. 1555.

|| A se aruncă în partea cuivă: „a semăna cu cineva (prin ereditate s. prin atavism, prin moștenire a calităților sau caracterului tătalui, mamei s. unui strămoș)”. *S'aruncă'n partea moș-său.* ZANNE, P. IV, 462. *Îmi pare rău că n'am luat măcar spânul cel de-al doile cu mine. Dacă s'a aruncat în partea mame-sa, ce-i vinovat el?* CREANGĂ, P. 201.

— Din lat. *averruncare*. *Lexiconul de Buda*, (*Averinco* a devenit în mod regulat: **aurunco*, și apoi: **arunco*). Avem deci un termen din sfera culturii religioase păgân, cu sensul original: „a îndepărta (de la cineva) un rău”, a cărui desvoltare semantică se poate redă mai bine prin cuvintele germane: (etwas Böses) abwenden — von sich entfernen — von sich werfen (abwerfen, wegwerfen, auswerfen) — werfen.

ARUNCĂRE s. f. 1°. *Action de (se) jeter, de (se) lancer, de rejeter, etc. Jetage, jet, lancement.* 2°. *Imputation, reproche.* 3°. *Action de frapper d'un impôt (illégal).* — Infinitivul verbului aruncă, devenit abstract verbal. 1°. *Zvârliere. Nici pietre, nici praștii într'aceea nu se odăhnesc și nici alte aruncări.* COȘBUC, B. 40/35. | *Aruncarea unei corăbii în mare = „lancement d'un vaisseau à la mer”; aruncarea unei ancore = „mouillage”; aruncare de flacără = „vomissement de flammes”; aruncare pe pământ = „renversement, abattage”; aruncare după șea = „desarçonnement, chute de cheval”.* PONTBRIANT. | Spec. *Faptul de a arunca un farmec. Să mă împereșc De toată ăra, de toată făcarea, De toată aruncarea.* MARIAN, I, 15. || 2°.

(La Români din Austro-Ung.; barbarism, după germ. „Vorwurf“) Imputare, mustrare: *N'au aflat vr'o sprijineală la ostași, pentru că i-au răspuns cu aruncare, că el s'au călcat jurământul.* ȘINCAI, HR. 7/14. *Să nu li se facă aruncare, că numai degeaba s'au născut.* MARIAN, NU. 2. || 3°. Impunere, de dări (extraordinare, nelegale). Cfr. arunc. *Cu fel de fel de slujbe, dări, aruncări și întrarmări i-ar fi asuprit.* ȘINCAI, HR. II, 17/11. *S'a legiuuit... aruncarea dărilor.* I. IONESCU, D. 99.

ARUNCĂT s. a. *Action de jeter. Jet, jetage.* 2°. (Superstit. pop.) *Maladie causée par le „jet“ d'un charme malfaisant, d'un (mauvais) sort.* — Participiul verbului aruncă, devenit abstract verbal. 1°. Aruncare (1°). *Sămănătorul trebuie... și pe trifoiu să-l arunce în două rânduri, mergând cu aruncatul și întorcându-se tot pe un loc.* I. IONESCU, ap. HEM. 1776. || Împreună cu prep. „de“, „pe“ și „la“ se nasc următoarele locuțiuni adjectivale și adverbiale: *De aruncat* = „de lepădat, ce poate sau cată a fi aruncat, a fi lepădat“: „*â jeter, à rejeter*“. DDRF. | *De-a aruncatele sau de-a aruncatul se joacă copiii, când aruncă cu pietre, căutând să se întreacă unul pe altul în zvârlirea mai departe, mai sus, mai exactă etc.* (Rare) *Pe aruncate* = „pe azvârlite, fără șir, fără rânduială“, d. e. *N'am așezat lucrurile, ci le-am pus pe aruncate.* HEM. 1776—1777: „en désordre, pêle-mêle, comme on les a jetés“. DDRF. || (Despre cai de călărie) *La aruncate* = „în sărite, în galop“. *La Bobotează făcâți vin călări la biserică și se iau la întrecere, pornind la aruncate.* || 2°. (Credințe pop.) *Boala pricinuită din aruncarea unui farmec, unor vrăji (asupra cuivâ).* *Să mă limpezesc De toată ura... De tot datul, De tot faptul, De tot aruncatul.* MARIAN, I. 15. Cfr. aruncare și aruncătură.

ARUNCĂT, -Ă adj. *Bebuté. Jeté, lancé, rejété.* — Participiul verbului aruncă, devenit adjectiv. *Căpitan-pașa, intru care își avea aruncată toată nădejdea sa.* ZILOT, ap. TDRG. *Podobașt ăste împărăția cerului: năvodul aruncat în mare.* CORESI, ap. GCR. I, 18/5. (: „le royaume des cieux est encore semblable à un filet jeté dans la mer“). *Stărvurile 'n câmpuri zăcănd aruncate.* DOSOFTEIU, PS. 55. *Niște scânduri, aruncate de valuri.* DRĂGHICI, R. 34. *Zbor topoarele-aruncate.* ALECSANDRI, P. II, 16. *Ce să vadă?... Fărâmturi, blide aruncate în toate părțile... ticăloșie mare!* CREANGĂ, P. 11. | Fig. *Ca un gând... aruncat în depărtare.* EMINESCU, P. 67. | Zvârlit jos (fiind stricat). *Măi bădișă blăstămate, Nu-mi da mere aruncate.* RETEGANUL, TR. 99. || † *Aruncat cu sorții* = „tras la sorți“. *Fu sv[ă]ntul Ioan aruncat cu sorții.* DOSOFTEIU, V. S. 122 2.

ARUNCĂTOR, -OĂRE adj., subst. *Qui jette, qui lance. Lanceur, jeteur.* — Adjectivul verbal al verbului aruncă (derivat prin suf. -ător), întrebuințat mai ales în funcțiune substantivală. „(Cel) care aruncă (cevă)“. *Aruncător* = „proiector“. ANON. CAR. *Aruncător de flacăre* = „vomisser de flammes“; *aruncător de vorbe* = „hasardeur de paroles“. PONTBRIANT. *Forță aruncătoare* = „force projectile“. COSTINESCU. *Aruncător de apă* (după un franc. „jet d'eau“) = avuz. *Ne aruncărem ochii la un aruncător de apă, plin de cei mai frumoși păstrăvi.* ALEXANDRESCU, M. XXI. [† și dial. și: *aruncătoriu.*]

ARUNCĂTURĂ s. f. I. 1°. *Action de jeter. Jet; portée; coup; élan, saut.* 2° *Impôt extraordinaire* (surajouté aux autres). 3°. *Reproche.* II. 1°. *Menu bois, bois mort.* 2°. *Sorte d'exanthème, de boutons. Objet (portant un charme malfaisant) jeté dans le chemin de qqn.; charme, sortilège.* 3°. *Lettre jetée au dessus de la ligne* (dans l'ancienne écriture cyrillique).

1°. Abstract. „Aruncare (1°), aruncat (1°)“, gândit(ă) ca acțiune executată. 1°. *Aruncătură* = „jac-

tus“. ANON. CAR. [Colza] *se sămână din aruncătură, 8'ocă într'o falce.* I. IONESCU, C. 85. | *Aruncătură de piatră, de arc etc.* = depărtarea până la care aruncă cinevâ cu o piatră, cu un băț, până unde ajunge săgeata aruncată de un arc etc.: „portée d'un arc etc“. *Lățimea ei... cât o aruncătură de piatră.* MINEIUL (1776), 28 2/1. *Și mergând, au șezut în preajma lui; de departe ca o aruncătură de arc.* BIBLIA (a. 1819); ap. TDRG (: „elle s'en alla environ² à la portée d'une flèche“). *Iepurele eră la o aruncătură de băț.* | *Aruncătură de ochi* = „coup d'œil“; aperçu“. PONTBRIANT. *De la primele aruncături de ochi... tinerii înțelesese, că în această nouă întâlnire eră să se hotărască soarta lor.* N. XENOPOL, ap. TDRG. | *O aruncătură a genelor frumoase.* I. VĂCĂRESCU, P. 535 1/2. | „Țișnitură, azvârlirea apei în sus cu putere“: „jet“ COSTINESCU. *Privesc împrejurul meu... aruncătura apii cea cu mare repegiune.* BELDIMAN, N. P. II, 42. | *Săritură, avânt. Șanșurile sărite dintr'o aruncătură.* DELAVRANCEA, ap. TDRG. | *La aruncătură* = „în galop“. *Ia calul la aruncătură, că ne apucă zorile în sat.* Cfr. aruncat 1. || 2°. (După germ. „Aufschlag, Zuschlag“?) Partea proporțională ce revine fiecărui contribuabil dintr'un impozit forțat, „aruncat“ peste cele legale. Cfr. LM. Arunc, impozit extraordinar, nelegal. *Scutină... noi pre numiții... de toate dările și aruncăturile... ȘINCAI, HR. II, 133/11. Noi plătim biruri grele, adausuri, aruncături, împrumuturi.* SBIERA, F. S. 136. || 3°. (La Români din Austro-Ung.; barbarism, după germ. „Vorwurf“) Imputare. *Da unde-i? îl întreabă ea... supărându-se iarăși foarte, făcându-i aruncături că el vrea s'o înșele... SBIERA, P. 63/40.*

II. Concret. 1°. (În Transilv.) (La plural) *Aruncături* = „lemne uscate (de aruncat în cuptor)“. COM. CORBU. || 2°. (Pat. pop.) *Aruncăturile, adevăc bucele rale.* (Șomcuta-Mare), MARIAN, NA. 84. | *Aruncătură* = „Ausschlag“. POLIZU. | (Credințe pop.) *Lucru vrăjit aruncat de dușmani în calea cuivâ.* Cfr. aruncă, aruncare și aruncat 1. *Un dușman oarecare i-a aruncat [bolnavului] niște farmece în cale, și el de aceea s'a bolnăvit așa de rău, pentru că a călcat în aruncăturile aceste.* MARIAN, ap. HEM. 1778. *Să mă limpezesc De toată ura, De toată făcătura; De toată aruncătura.* MARIAN, I. 15. || 3°. (Paleogr.) Slovele care, în scrisoarea chirilică „se aruncau“ de-a supra (s. mai rar, dedesubtul) rândului (mai ales în iscălituri) „ceea ce, în paleografie, se numește literae columnatae“. HEM. 1777. *Mai adăogă câte-un „ucu“ scurt, pe ici pe colea, sau câte o aruncătură două pe deasupra, ca să fie slova mai ciocoască.* I. GHICA, ap. HEM. 1777.]

[Plur. -turi, învechit -ture.]

— Derivat din aruncă, prin suf. abstr. -ătură.

ARUNCĂTURĂ vb. IV^a refl. *Être atteint de putrescence* (en parlant du bois). — (În Transilv.) *Lemnele au început a se aruncături* = „lemne de folosință [lemn de construcție, când] încep a se strică, a putrezi, încât nu mai sânt bune decât de foc“. COM. CORBU.

— Derivat din aruncături (pluralul lui aruncătură II, 1°).

ARUNCĂTURIT, -Ă adj. *Putrescent* (en parlant du bois). — (În Transilv.) Participiul verbului aruncături, devenit adjectiv. *Aruncăturit* = „(lemn) ce trece în putrejună“. (Suciul-superior). VICIU, GL.

ĂRVĂ s. f. (Cor.) *Nom d'une danse populaire.* — *Între danșurile obicinuite pe aici în popor [sânt]: sălcioara, brăul, oisa, mărunțica, valul[ă], orindica, arva, rața.* (Luncavița, în Dobrogea), ap. HEM. 1780.

— Etimologia necunoscută.

ARVĂNT s. m. } (Bot.) v. arvine.
ARVĂNT s. m. }

ARVAT s. m. (Iht.) = oblet: *Alburnus lucidus*. „Arvat = stoiceț”. (Dudești, în Ialomița), ap. HEM. 2153.

— Etimologia necunoscută.

ARVÁT, -Á † subst. Croate. — (Cuvânt literar la scriitorii vechi) Croat. *Vorovindu-se amândoi, s'au clătît den Iiric, țara Arvaților, și den Dalmația*. N. COSTIN, ap. HEM. 1780. *Sub denumirea de „arnăut” se înțelegeă orice Sărb, Arvat..., Bulgar sau Grec*. I. GHICA, ap. HEM. 1715.

— Din paleosl. Harvatŭ, idem. Cfr. Horvat.

ARVÉLE s. f. plur. tant. *Pommes de pin*. — Cucuruz s. ciocălău de brad. (Atestat numai la) DDRF. — Etimologia necunoscută.

ARVÓN s. a., s. m. v. arvună; arvune.

ARVÓNĂ s. f. v. arvună.

ARVONÍ vb. IV* (ș. d.) v. arvuni ș. d.

ARVÚN s. a., s. m. v. arvună; arvune.

ARVUNĂ vb. I^a (ș. d.) v. arvuni ș. d.

ARVUNĂ s. f. 1°. *Arrhes; à compte. Gage. 2°. Cadeau de fiançailles*. — 1°. (La încheierea unui contract verbal de cumpărare, de tocmire s. de închiriere a ceva) Partea (din prețul total) care se dă de cumpărător sau de închirietor, înainte, ca obligație reciprocă pentru părțile contractante (și care, în cazuri normale, trebuie să fie restituită îndoite, dacă vânzătorul sau proprietarul lucrului închiriat etc. strică contractul), „căpară”. *Și după cum se va face tocmeala, să avem de la dumniata știre, și vom trimite o sumă de bani arvună înainte*. DOC. (a. 1697), ap. IORGA, B. R. 60. *De să va face vânzarea cu arvună și să va căi vânzătorul, dă înapoi arvuna și mai plătește încă atâta*. CARAGEA, L. 17/31. Ion: Numără banii mai bine. Moise: Am numărat arvuna; mai mult ce vrei? Ion: Ce arvună? Unde-o fost vorba de arvună? Eu am nevoie acū'ndată de bani. ALECSANDRI, T. 1543. *Arvuna te leagă și plata te scapă*. ZANNE, P. V, 17. *Dacă contractul făcut verbal n'a primit nici o punere în lucrare și una din părți îl neagă, nu se poate primi proba prin martori..., chiar când s'ar zice că s'a fost dat arvună*. HAMANGIU, c. c. 360. | P. ext. (Chezășie, zălog; amanet. *Carele ne-au și sămnat pre noi și deade arvuna Duhului întru inimile noastre*. N. TESTAMENT (a. 1648) (: „qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris”), explicat la margine prin „zălog”. ap. HEM. 1786. *El zise: „Eu îți voi trimite iedu den capre, den oile meale”. Și ea zise: „De-m[i] vei da arvună până vei trimite tu”. Și el zise: „Ce arvună îți voi da?” Și ea zise: „Inelul tău și zgarda și toaagul ce-ți iaste în mână”. BIBLIA (1688), 29. (: „et elle répondit: me donneras-tu des gages jusqu'à ce que tu l'envoies? et il dit: Quel gage est-ce que je te donnerai?”). || 2°. Spec. † Daruri făcute la logodnă (și care angajază, oarecum, amândouă părțile pentru săvârșirea căsătoriei). *De să va logodi cinevă și va fi murit unul deîntr'amândoi, sau dărbatul sau muțarea, atunce numai ce să întoarce arvuna la partea care(a) e vie, iar nu [arvuna] îndoită*. PRAVILA DE LA GOVORA (a. 1652), ap. HEM. 1786. *Când să va strică logodna, atunci arvunele, adecă darurile de la logodnă, să dau înapoi*. CARAGEA, L., ap. HEM. 1786. [Și: arvună, păstrat până astăzi în Mold. *De să va tocmî vre un lucrător... și va luă și arvună de la stăpân...* PRAVILA MOLD. 3, 1. *Asupra tocmealelor, dacă s'a întâmplat a se da arvună...* PRAVILA (1814), 42. *N'am luat arvonă, am luat jumătate de preț înainte*. CONTEMPORANUL, III, 820. | Și: arvoană. MARIAN; CIHAC, II, 637. | † și: aravónă POLIZU și aravónă: *Mi-au dzis să duc grăul în**

Mirlikiia și iată că mi-au dat și trei galbeni aravónă. VARLAAM, C. II, 33. | † și: aravón, aravón s. a. *Dându-le și aravónul împărăției ceriului*. DOSOFTEU, V. S. 50. *Taina aceasta de astăzi a schimbării lui Hristos închipuește și este ca un aravon acei mării a împărăției ceriului*. ANTIM, P. 18. | După PONTBRIANT și: arvún s. a. | Și: arvón s. a., în Banat și: arón s. a. = „arvon, arvună, căpară”. VICIU, GL. | Cu metateză: ravună, com. V. Cioflec.]

— Cuvânt intrat în limba Românilor de pretutindeni prin scrierile bisericești. Din grec. ἀρβών „arvună” (ἀραβών, MURNU, GR. 7. Trecut și la Latini: *arr(h)abo, arrha*, de unde fran. *arrhes*). În sensul 2° (pe care-l are și arom. *arvonă*), influențat de n.-grec. ἀρραβών, ἀρραβωνας, care, pe lângă „arvună”, însemnează și „logodnă”.

ARVUNE s. m. (Bot.) (*Arbre*)? — (Rare, învechit; îl întâlnim numai în povești și în colinde, însemnând o specie de arbori, care nu se poate preciza cu siguranță.) *Deteră de un arvune mare, al căruia vârf se pareă că ajunge la cer*. POP. (Dintr'un basm; cel ce comunică dă explicația: „arvine însemnează stejar secular”. Bilciurești, în Dâmbovița), ap. HEM. 1789. | *Sub zarea de soare, În ostrov de mare, Născut-a, crescut-a D'un verde d'arvon, D'un rumen călin*. TEODORESCU, P. P. 50 (Nota editorului: „În alte variante: *iarvant și d'arvant*, iar ca refren se zice: *d'arvunel cu frunza verde*. Este vorba despre sicomor, zis bulgărește *javor*, sau mai bine despre arșarul stufos, cu frunza lată ca de plantan.”) Variante: *Crescut-a D'un verde d'arvun... Sus frunza-i mărunță, Jos umbra-i rătundă*. idem, 84^b. *Crescut-a D'un verde iarvant Ș'un roșu călin*. idem, 85^b. *Prunduleț de Mare, Sub soare-răsare, Un verde d'arvant*. POP. (Dobrogea), ap. HEM. 1788. [Și: arvón, arvún, iarvánt, arvánt, arvánt, cu diminutivul arvunel, ap. HEM. 1789, toate aceste forme mai ales în legătură cu un d inițial, care pare a fi obicinuital d- protetic din poeziile noastre populare.]

— Etimologia necunoscută.

ARVUNEL s. m. (Bot.) v. arvune.

ARVUNÍ vb. IV 1°. *Arrher* (qqch.), *engager* (les services de qqn.) *en donnant des arrhes, donner des arrhes* (pour qqch.). 2°. (*S'*)engager (*par une promesse mutuelle*). 3°. *Fiancer* (qqn.).

1°. Absol. A da arvună, a confirma contractul (verbal) prin darea înainte a unei sume oarecare din prețul total convenit. *Cine arvonește, acela plătește*. (Câmpeni, comit. Turda-Arieș), ap. ZANNE, P. V, 18. | Trans. (Când complimentul e o persoană) A angaja munca s. serviciile cuivă, a tocmi pe cinevă pentru ceva (mai ales ca lucrător, ca servitor), dându-i arvună; (când complimentul e un lucru) a da cuivă arvună pentru cumpărarea, închirierea sau tocmirea unui lucru. *În satele de la șes, când fac joc, câțiva flăcăi, numiți „tocmași”, arvonesc scripcarii încă înainte de serbători*. ȘEZ, III, 108/3. *Cavacul să nu aibă voie să umble pe la case arvonind marfă*. URICARIUL, XIV, 3/32. *Și pe loc mi-a și plecat În țara cea ungrească, Secerele [= secerători] s'arvonească*. MARIAN, SE. I, 35. *Am arvunit o trăsură*. | Fig. A asigură (cuivă ceva). *Ție bunățate mărturisim pentru toate, pentru intrările noastre în lumea aceasta, și pentru ieșirile carile ne arvonească nouă înainte nedejdale invierii*. DOSOFTEU, PS. 511.

2°. P. ext. Trans. A câștigă pe cinevă s. a luă de la el un angajament, în schimbul unei favorii acordate. *Scaraoțchi... a dat poroncă tuturor slugilor sale... să vâre vrajbă între oameni [și astfel să-i pregătească pentru iad. Când unul dintre draci se întoarce] Scaraoțchi îl întreabă: „Ei, copile, ce ispravă ai făcut? Câte suflete mi-ai arvonit? Dă-ți solia!” — „Ia, mai nemica, stăpâne...; numai un om a*

venit azi în pădure; dar ș'acela a scăpat de mine". CREANGĂ, P. 145. | Refl. (reciproc) A luă un angajament mutual. Și, după ce ne arvonim noi și pe la anul [pentru dusul cu plugul la Sf. Vasile], cu jurământ, să umblăm tot împreună, ne-am despărțit unul de altul, răbigiți de frig. idem, A. 44.

3°. Spec. (Învechit) Arvonî = „logodi“. POLIZU. Cfr. arvunire și arvunit².

[În Mold.: arvonî | țarāvoni, aravoni. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1787 | De-a dreptul din n.-grec. ἀρραβωνίζω (ἀρραβώνισ-) și: † arāvoniș]. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1787. | Mai rar și arvună vb. 1°: Arvunează din vreme pe fericita muncă. PANN, P. V. I, 151; ROMÂNUL GLUMET, I, 15/14.]

— Derivat din arvună.

ARVUNIRE s. f. 1°. *Action d'arrher* (qqch.), *d'engager* (les services de qqn.), *de donner des arrhes* (pour qqch.). *Arrhement. Engagement* (des parrains de mariage, par un petit présent). 2°. *Action de fiancer*. — Infinitivul verbului arvuni, devenit abstract verbal. 1°. *Arvunirea unui muncitor la coasă, la prașilă*, etc. | Spec. (În Bucov.) Angajare (a nașilor). *Voină... părechea ce are să se cunune să aibă un conducător după moartea părinților săi...*, este datina ca să-și caute nașii de cununie dintre neamuri, cărora mirii, înainte de cununie, le fac prezent un colac mare și frumos... *Predarea colacului acestuia nașilor se zice arvonirea nașilor, și pe baza acestei arvoniri au apoi mirii nași*. MARIAN, NU. 754. || 2°. (Învechit) *Aravonire* = „logodire“. POLIZU. [Și: arvonire, mai rar arvunăre LM, † aravonire.]

ARVUNIT s. a. = arvunire. Participiul verbului arvuni, devenit abstract verbal. [Și: arvonit.]

ARVUNIT, -Ă adj., subst. 1°. *Arrhé, engagé par un arrhement*. (Fam.) *Bout de cigarette* (retenu d'avance par qqn.). 2°. *Fiancé*. — Participiul verbului arvuni, devenit adjectiv. 1°. *O trăsură arvunită de cineva pentru a doua zi*. || Fam. (rar, neobișnuit, în graiul glumet al studenților), substantivat sub forma feminină: *Muc de țigare (angajat de mai nainte). Arvunită* = „Cigarettenstummel“. TDRG. || 2°. Substantivat. (Învechit) *Logodnic. Lui Iosif, ca arvunitului de pururea feței...* MSS. (secol. XVII), ap. HEM. 1787. [Și: arvonit, -ă.]

ARVUNITÓR, -OÁRE adj. *Qui donne des arrhes* (pour engager qqch.). — Adjectivul verbal al lui arvuni (derivat prin suf. -itor). Cel care arvunește. [Și: arvonitor. | Dial. -toriu.]

ARZ † s. a. *Exposé, requête, supplique présentée* (ordinairement) *au Sultan* ou *à la Sublime Porte*. — Expunere a unei plângeri (de obicei împotriva Domnului țării), jalbă s. petiție (de jeluire s. de pără) prezentată sultanului s. marelui-vizir, mai rar unui pașă (de către boieri s. de un alt Domn). [Omul lui Matei-Vodă] *au răspuns că vine den Teara-muntenească cu cărți la împărăție, de marepradă și vărsări de sânge ce au făcut Vasile-Vodă...*, care au venit cu oști asupra lui Matei-Vodă. În loc au trimis Împăratul de i-au luat cărțile și au cetit arzul cel de jalbă asupra lui Vasile-Vodă. M. COSTIN, LET. I, 282/13. Să nu agiungă cu pără și cu harzuri pre la toți Pașii. MAG. IST. III, 92/32. Au și făcut un harz; cu mâna lui l-au scris, că știu turcește bine; și au și purces cu toată boierimea și gloata la Împăratul. NECULCE, LET. II, 307/29. Șerban-Vodă... au și repetat la Poartă arzuri de la boieri [moldoveni, fugiți la dinsul], cu pără asupra lui Dimitrașco-Vodă. idem, LET. II, 250/18. Duca-vodă, văzând așa urgie, au priceput că se vor rădica boierii cu pără asupra lui... Agiunsu-s'au... atunce cu Capigi-bașa și au și început a trimetere harzuri la Poartă, și la

Hanul și la sarascherul Iusuf-pașa, și în toate părțile pre unde aveă prietini. idem, LET. II, 305. Atunce Domnul au făcut un arz de la toată țara și de la Turcii de loc și vlădicii și egumenii și toți boierii arătând pe ovreu [care îl pârse la sultan,] că au fost un rău și tâlhar. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 216. *Arz a trimete la Poartă nici-cum nu au îndrăsnit*. BELDIMAN, TR. 350. [Și: harz. | Plur. (h)ârzuri.]

— Din turc. arz „exposé“. ȘIO. Cfr. arzihal, arzmahzar.

ARZĂCIÓS, -OÁSĂ adj. *Inflammable*. — (Rare, neobișnuit) Care arde s. se aprinde ușor. BARCIANU; COSTINESCU; TDRG. Cfr. aprinzăcios. [BARCIANU dă și forma negativă: nearzăcios = „unverbrennbar, unverbrennlich“.]

— Derivat din arz (prezentul verbului arde), prin, suf. adj. -ăcios.

ARZAHÁL † s. a. v. arzihal.

ARZĂTOR, -OÁRE adj. 1°. *Inflammable*. 2°. *Brûlant, enflammé, ardent, passionnant; urgent, pressant*. — Adjectivul verbal al lui arde (derivat de prez. arz, prin suf. -ător). (Cu sens intransitiv) 1°. Care se aprinde s. ia foc ușor, inflamabil. *Fîind în pământ și multe materii arzătoare, precum: pucioasă, catran, rășină și altele asămine, când se întâmplă de răzbate acolo umezala, apoi să aprind aceste materii și ard*. DRĂGHICI, R. 113. | Care arde el însuși, care dogorește. *Când, pierdută, razimi fața de-ardătorul meu obraz...*, *Fericit mă simt atuncea*. EMINESCU, P. 188. || 2°. (Cu sens transitiv) Care arde. *Săgeatele sale arzătoare feace*. CORESI, PS. 15 (= săgețile sale ardându le feace. DOSOFTEIU). *Singele vărsat cărbune arzătoriu și foc pârjolitoriu să face*. CANTEMIR, IST., ap. HEM. 1534. *Vânt arzător de vară*. EMINESCU, P. 207. *Răsai soare, frățioare, Cu 44 raze arzătoare*. MARIAN, V. 112. | (Foarte adesea în sens figurat) *Înlocat, fierbinte. Inima mea hrănește și dorințe arzătoare*. MARCOVICI, D. 6/14. *De ce de-odată să ne vină acest interes arzător pentru instrucțiunea publică?* MAIORESCU, D. I, 121: *Potoliți... setea-mi arzătoare*. GORUN, F. 22. *Câtă boală e sub soare, Nu-i ca doru' arzătoare!* HODOȘ, P. P. 31. | Care pasionează lumea, care cere grabnică rezolvire. *E la ordinea zilei o chestiune arzătoare*. [† și dial. *ardătoriu*.] CIHAC, și după el DDRF., citează și o formă *arsător*, care e suspectă.

ARZĂTURĂ s. f. 1°. *Brûlure*. 2°. *Holocauste* — 1°. *Arsură. Semne... din lovitură, tăietură și arzătură*. PISCUPEȘCU, O. 115. || 2°. † *Jertfă* (cfr. ardere-detot). *Olbariul arzăturii cu gratia de arame*. PALIA (a. 1582), ap. DG. [Plur. -turi.] Cfr. arsătură, arsură.

— Derivat din arz (prezentul verbului arde), prin suf. abstr. -ătură.

ARZAVÁL † s. a. v. arzihal.

ARZIHÁL † s. a. *Supplique présentée* (ordinairement) *au Sultan* ou *au Grand vizir* par un particulier. — Răvaș de jalbă, petițiune, cuprinzând o plângere împotriva cuiuiv, prezentată de un particular sultanului sau marelui-vizir (în opozițiune cu arzmahzar). Cfr. ȘIO. II, 7. *Mazilindu-se Ali-Pașa... din vizirie, stătut-au Vezir Numan-Pașa... și au dat Mihai-Vodă la dînsul arzihal, de la Ede-cule, arătând la ce stare se află, și l-au scos Numan-Pașa de la închisoare*. AMIRAS, LET. III, 104/31. [Și: arzahal: *Au făcut Matei-Vodă arzahal sau răvaș de jalbă la singur Împăratul*. M. COSTIN, LET. I, 282/5.] arzohál: *Am trimis un arzohal, cu unul din boieri, la prea înaltul devlet*. E. VĂCĂRESCUL, IST. 296/48. | arzuhál: *Murind... acel Mubaegi Ahmet Aga,*

au dat arzuhal copiii lui la Vezirul Ali-Paşa [ca să li se plătească o datorie a lui Duca-Vodă către tatăl lor]. AXINTIE URICARUL, LET. II, 181/33. || **arzihal**. URICARIUL, I, 168; 169/26; V, 30. || **arzavál**. Făcând un arzaval către împăratul Sultan-Mehmet, făcând jalobă pentru Domnul..., zicând că i-au luat Domnul muierea. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 205/4. || **arzoval**. Să dea arzoval la împăratul. DIONISIE ECLESIAICUL, C. 193. || **harzovál**. Au făcut... dăvă la împăratul, cu harzovál. idem, C. 181. || Plur. -*haluri*, -*valuri*.

— Din turc. 'arzi hal, 'arzu hal (vulgar arzoval) „pétition, requête, supplique“. ȘIO. Cfr. arz, arzmahzar.

ARZIME s. f. *Ardeur* (de la fièvre). — Căldură mare (a corpului), fierbințeală (de friguri). *Tu strigoiacă... Râmnă cu durori, Râmnă cu flori, Râmnă cu arzime, Râmnă cu dogorime... Nu săgetă, Nu încuțită... Nu gâmfă*. POP. (Valea-cu-apă, în Gorj), ȘEZ. X, 45.

— Derivat din arz, prin suf. abstr. -ime.

ARZMAHZAR † s. a. *Supplique collective qu'une province présentait au Sultan ou à la Sublime Porte*. — „Suplică colectivă, petițiune prezentată Sultanului sau Marelui-Vizir în numele unei provincii întregi (în opoziție cu arzihal)“. ȘIO. II, 8. *Boierii adresau... când arzmahzaruri Porței, când plecate jălbi la împărății din Petersburg și din Viena*. ODOBESCU, III, 386/8. *Arz-mahzarurile sau voturile de blam date de boierime, se porneau la devlet*. idem, II, 497. *Deși boierii din Valahia ceruseră printr'un arzmahzar să li se dea Domn pământean... dar Poarta, cedând cerințelor baronului Strogonof, a trimis pe Alexandru Suțu*. GHICA, S. 92. [Și: **arzmazăr**. Și cu acele arzmazare l-au părît la împărăție. MAG. IST. IV, 26/19. **armazăr**. Au pecetluit armazarurile care au scris turcește. MAG. IST. V, 97/5. || **arzumazăr**. Matei-Vodă au trimis arzumazaruri despre țară. MAG. IST. I, 290. || **argimazăruri**. Venind, merg cu toți la curte, pun la cale, sfătuesc, Argimazariul la Poartă să se facă rânduesc. BELDIMAN, TR. 353.]

— Din turc. 'arzi mahzar „pétition signée par toutes les personnes présentes“. ȘIO. Cfr. arz, mahzar, arzihal.

ARZMARZĂR † s. a. v. arzmahzar.

ARZOHÁL † s. a. v. arzihal.

ARZÓIU, -OÁIE adj., s. a. 1°. *Ardent, brûlant. Enflammé*. 2°. *Sorte de gaude au lait bouilli*. — 1°. Adj. (În funcțiune adjectivală cuvântul e rar, neobicinuit, și, de oare-ce se găsește numai la Odobescu, e, probabil, o formațiune a acestuia) **Arzător**, dogoritor, iute. *Soarele arzoiu al Provenței*. ODOBESCU, I, 464. | Fig. „Plin de foc, focos, inflăcărât“. [Mihnea] *avea scrise pe fața păroasă și posomorită și 'n ochii săi arzoi și 'ncrunțați strășnicia caracterului său*. idem, I, 65/4. || 2°. Subst. (Culin.) **Arzoiu** = „un fel de mâncare din lapte fierț și mămăligă“. RĂDULESCU-CODIN. „*Arzoiu* se zice lapte cald, care-l bagă preste mămăliga ce a rămas în ceaon și apoi, fierbând, le frământă bine împreună“. (Orlat, în Transilv.), ap. HEM. 1536. [La POLIZU, PONTBRIANT și DDRF. se găsește citată și o formă **arsóiu** = „hitzig, empfindlich“ = „ardent, bouillant, emporté, vif“, care însă pare suspectă.] Cfr. arzător.

— Pare a fi derivat din arz (prezentul verbului arde) prin suf. -oiu, prin care se derivă une-ori adjectiv verbale.

ARZÓS, -OÁSĂ adj. *Inflammable; brûlant, ardent, enflammé, plein de feu. Qui a de l'éclat, vif*. —

† Care se aprinde ușor, aprinzăcios. *Unsoare de zmoală cu său și cu alte lipicioase și unsuroase și ardzoase lucruri*. DOSOFTEIU, V. S. 128. | Fig. Care arde, plin de foc, inflăcărât, pasionat. *Și de-ți va face 'ntrebare, De ce ai suflări arzoase? Spune-i că ești o oftare Unei inimi credincioase*. PANN, E. I, 23. || (Rar) Focos, inflăcărât, viu (la culoare), (roșu-)înfocat (?). *Impregtur de vie, Să-mi sameni tu mie Năramze frumoase, Că sânt mai arzoase*. POP. Masa... să o 'mpodobesti, Cu poame frumoase, Cele mai arzoase. POP. (din colecția lui T. BURADA, care explică cuvântul prin „căutate“), ap. HEM. 1536.

— Derivat din arz (prezentul verbului arde), prin suf. adj. -os.

ARZOVÁL † s. a. v. arzihal.

ARZUHÁL † s. a. v. arzihal.

ARZULIU, -IE adj. *Brûlant, ardent*. — (Cuvânt rar) *Arzuluiu* = „focos, arzător“. CREANGĂ, GL. *Tu ești Gerilă?... Tu trebuie să fii, pentru-că și focul înghheață lângă tine, de arzuluiu ce ești!* CREANGĂ, ap. HEM. 1537. [La MARDARIE, L. 4116 întâlnim și forma **arzuriiu**, „cald sau negru“.]

— E turc. **arzulu** „désireux“ (Zenker, 27), care a fost apropiat de cuvântul românesc **arz** (= ard); simțindu-se -uluiu ca sufix, a putut fi înlocuit prin -uriu.

ARZUMAZĂR † s. a. v. arzmahzar.

ARZURÍU, -IE † adj. v. arzuluiu.

AS s. m. 1°-2°. *As*. — 1°. (Antic. rom.) Unitate de greutate, „libra“ (= 328 grame), împărțită în două-sprezece „uncii“. [Unitate de monetă, bănuț de aramă (de greutatea unui as) având valoare de șase-opt centime. *Fiii de Romani fac însă socoteala, Cum într'o sută a împărți un as cu chibzueală*. OLLĂNESCU, H. A. P. 47. | 2°. P. ext. Cartea de joc pe care e însemnat un singur punct s. „ochiu“ (unimea, unitatea de măsură a punctelor de pe cărțile de joc), (pop.) „birlic“. *Să-ți scoată asul, popa, ce-ai cerut*. CONTEMPORANUL, II, 25. *Asul de tobă* (de „cupă“), *asul de spațiu* (de „treflă“).

— N., în sensul 1° din lat. as, assis, iar în sensul 2° din fran., s. din ital. asso, ori din n.-gr. ἄσος.

AȘ! interj. 1°. *Pas du tout! Bah! Allons donc!* 2°. *Par exemple! Pas moyen!* — 1°. (Exclamație familiară, mai mult glumeață, cu care respingem o afirmare) Vorbă să fie! Nici vorbă! Ferească Dumnezeu! „Te-ai speriat, bărbățele?“ Răspunse el: „Aș!... Nu se prea sperie lesne o inimă de voinic“. PANN, ap. HEM. 1960. *Poate că l-oi fi iubită!*... „Ași! Nu mai crede, nu-l iubesc de loc!“ FILIMON, ap. TDRG. *Datează ea oare chiar din anul 1215?* — Aș! — *Dacă nu de atunci, să fie încai din secolul XIII?* — Nici atâta! — *Măcar din 1300, măcar din 1400, măcar din 1500?* — Nu, nu și nu! HASDEU, I. C. 133. || 2°. (Exclamație prin care se arată că dorința cuivă nu s'a putut realiza) Da de unde! Ți-ai găsit! Nici vorbă! *Scot capu' pe fereastră și încep a striga: „...Mosiu conductor, stăi, oprește caii!“ Aș! Nime n'auzea*. ALECSANDRI, ap. TDRG. | Adesea în legătură cu „ei“, „dar(ă)“ și cu un element obscur „te“. *Aleodor voi să se codească oarecum: ba că trebuie împărăției nu-l iartă să facă o călătorie așa de lungă, ba că n'are călăuz, ba că una, ba că alta; dară așa!* Unde vrea să știe pocitul de toate astea! El o ținea una, să-i aducă pe fata lui Verdeș-împărat. ISPIRESCU, L. 43. *Dădă el să cante nescăiva rămășițe de azimioară; te-ași! nu mai găsi nici neam de turtă!* ISPIRESCU, ap. HEM. 1961. *Moș Doroteiu judecă cel din urmă clondir și-l stoarce, picătură cu picătură, zicând către fetele mari: „Așa să se scurgă ochii fetelor după mine!“* — „Ei așa! ți-ai trăit traiul, ți-ai păpat mă-

laiul!“ DELAVRANCEA, s. 237. [Scriș și: ași. | Și: așa (accentuat *ășă*: cu accentul principal pe silaba întâia și cu un accent secundar pe a doua; de cele mai multe ori ș se pronunță lung, sau se face o mică pauză între primul a și ș următor). *Socotiți că-i scriă răvășelele franțuzești, ca în ziua de azi? Așa! Mă puneă pe mine de-i cântam nopți întregi pe subt ferestrele ei.* ALECSANDRI, ap. HEM. 1968. *Lionescu: Vin, Vochișo, să șidem pe laița asta. — Vochișo: Așa! Da ce a zice de mine lumea? Barbatul meu a face un calabalic...!* C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1961.]

— Răspândirea geografică (în Transilv. nu pare a fi cunoscut), apariția recentă în limbă și varianta *ășă*, fac probabilă derivarea cuvântului din interj. turcească *hâșal*, „ferească sfântul! ferească Dumnezeu!“ Löbel, *Contribuții*, 8.

AȘ vb. ajutător v. vrea.

ĂȘĂ interj. v. aș.

AȘĂ adv., adj. invar. I. ¹ *Ainsi, comme cela, comme ça, de la sorte, de cette manière, comme je vous ai dit, comme je le dirai tout de suite, comme vous le savez ou le saurez tout de suite. C'est ainsi que...; et voilà, voilà ce que...; comme vous le dites.* 2. *Ainsi; (tout) aussi, de même.* II. ¹ *Pendant que.* 2. *Immédiatement, dans le même instant.* 3. *Alors, dans ce cas.* III. ¹ *Si, tellement, tant, à ce point, autant.* 2. *Un petit peu; tout bonnement, tout simplement; en passant; à la légère; sans aucun motif; sans aucune intention.* 3. *Quoique... ou tout ou si (devant un adj.) ...que.* IV. *Tel, pareil.*

I. *Așă* e un adverb demonstrativ, de mod: *Așază cutia așă* = *așaz'o*, „în felul acesta“, pe care îl definesc mai de aproape printr'un gest sau printr'o demonstrație.

¹0. În felul, în chipul, în modul acesta, în situațiunea aceasta (pe care am descris-o sau o voi descrie îndată), „astfel“. *I-au turnatu-i jeratec preste cerbice și așă o au mutat dintr'această viață.* DOSOFTEIU, v. s. 20. *Plugul... iaste de două feluri: șucheat și șchimbătoriu, care așă se deosebesc de laolaltă.* ECONOMIA, 20. *„Fie și așă!“ au răspuns Robinson.* DRĂGHICI, R. 6. *Vorbind așă, au ajuns aproape de Tecuci.* C. NEGRUZZI, I, 138. *Nu-i așă legea naturii, nu-i așă a fării lege!* ALEXANDRESCU, M. 23. *Așă i-a fost menit!* COȘBUC, F. 73. *Dacă așă a[ui] vrut cu mine părinții și Dumnezeu, apoi așă să rămăie!* CREANGĂ, P. 86. *Să potrivesti așă, ca să-i zbori capul dintr'o singură lovitură.* idem, P. 225. *Las' s'o port, c'așă mi-i dragă!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 321. *Mai rău decât așă nu poate să fie!* RETEGANUL, P. II, 56½. || (În Transilv., după ung. „ügy-is“, cfr. germ. „auch so“ = „ohnehin“) *Și așă* = „tot, în orice caz, de altfel“. *Lasă-l să vie, să văd și eu cum sânt smei, că, și așă, până acuma n'am văzut nici unul.* RETEGANUL, ap. TDRG. | *Nici așă* = „ori cum ar fi“. *Nici așă nu mă vor ascultă.* BIBLIA (1688), 8 pr. 7. | *Și așă, și așă*: „în amândouă felurile“. *Lucrul se poate face și așă și așă.* TDRG. *Ori așă, ori așă* = „sau într'un fel, sau într'altul“: „d'une manière ou d'une autre“. *Hai, dă răspuns cucoanei, ori așă, ori așă.* CREANGĂ, P. 331. (Pe alocuri se zice, fam., cu același sens): *Tiri așă, tiri așă*, ap. HEM. 1968. | *Așă o fi*: „peut-être, c'est possible“. DDRF.

(Prin *așă* se explică cele exprimate înainte) Astfel, cum ziseiu, cum spuseiu. *Iar eu încălecaiu pe-o șa și vă spuseiu dumneavoastră așă.* ISPIRESCU, L. 10. *Malca — așă eră numele nurorii lui jupân Ștrul — a ieșit afară, să-și vadă harabagiul.* CREANGĂ, P. 114. *Eră doamna palatului... dând de mâncare „puilor“ ei (căci așă numea ea lighionile din pădure).* ISPIRESCU, L. 7. || (Intrebuintat mai ales când se explică o situație sau se citează ceva în cele ce urmează) Astfel, cum veți vedea (s. auzi) îndată, cum

(vă) voi spune. *Pricina eră așă: Mai înainte vreme cu câțiva ani, fugise un Bahtigheri... și făcea multe amestecături pentru hânăia Crâmului.* NECULCE, LET. II, 403/10. *Glasu-i jalnic așă cântă: „Craiu nou, strălucite...“* ALECSANDRI, P. I, 21. *Drăgușu-său o vedeă Și din graiu așă-i grăea: „Trage-ți, lele, cununa...“* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 17. | Urmat de o propoziție secundară introdusă prin „că“, „de“, „să“. *Leopiseșul de aceasta nu scrie nimică; iară oamenii așă vorbesc că au apucat unii dintru alții.* NECULCE, LET. II, 203/27. *Unia ziceă așă, că femeia-i sac fără fund.* CREANGĂ, P. 141. *Și așă veni împrejurarea, de nici împăratul-verde nu cunoștea nepoții săi, nici Craiul nepoatele sale.* idem, P. 183. *Așă îl amăgea boierii, să șază mulcom, că l-or cere pre dînsul Domn.* NECULCE, LET. II, 307/5. *Așă este obiceiul norodului nostru, să facă din țințar armăsar.* C. NEGRUZZI, I, 139. *Așă-mi vine câteodată, Să mă suiu la munți cu piatră...; Așă-mi vine une-ori, Să mă suiu la munți cu flori.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 201. | Urmat de corelative: „precum“, „după cum“, „cum“, „ca“. *Când aș ști că-mi vei fi de ajutor să sfârșesc ce am pus de gând, mai-mai că aș face așă, precum zici tu.* ISPIRESCU, L. 16. *Tot e tăcut și jalnic, însă așă cum ești, Singură porți povara mării românești, Târgoviște căzută!* ALEXANDRESCU, M. 12. *Iar colo bătrânul dascăl... Într'un calcul fără capăt tot socoate și socoate...; Uscățiv așă cum este, gârbovit și de nimic, Universul fără margini e în degetul lui mic.* UNINESCU, P. 221. *Ți-am scris, așă cum ai dorit.* || *Și mai expresivă e explicarea când se adaugă un „uite“, „iacă“ (intovărașite, în vorbire, de gesturile corespunzătoare, sau subintelegându-se o comparație cu cele următoare). Of, crăișorule! crede-mă, că, să aibi tu puterea mea... lumea aceasta ai purta-o, uite-așă, pe degete.* CREANGĂ, P. 190.

(Prin *așă* se afirmă — cutărie — ceva) *De mi-i bate cu gardul, Tot m'oiu iubii cu altul! Așă-mi cere sufletul, Așă mi-este umbletul!* ALECSANDRI, P. P. 334. | (Se întrebuintează adesea când voim să enunțăm un adevăr) [Dumnezeu] *așă au vrut: să ridice din pământ sărac și din gunoii să înalte measer.* ANTIM, P. XXV/7. *„Ei, Harap-alb“, zise atunci Ochilă, dacă nu eram eu..., ce făceați voi acum? Iaca așă: tot omul are un dar și un amar; și unde prisoșeste darul nu se mai bagă în samă amarul.* CREANGĂ, P. 269. | (Mai ales când se afirmă un adevăr în formă de sentență) *Așă-i rândul pre pămant: Cine-i slab vrea a fi tare.* ALECSANDRI, P. II, 107. *Așă-i lumea, din bucați!* (: „arată deosebirea din fire“). ZANNE, P. IV, 214. | (În poezia pop. adesea cu un *d* protetic) *D'așă-i rândul fetelor, Cum îi rândul merelor: Până-s mere mătite, Stan în creangă făloșe, Dacă cresc și dă un vânt, Pică toate la pământ.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 429. || (În asigurări, mărturii, impreciațiuni și jurăminte) *Așă să știți, că Dumnezăi[și] voștri câți aveți, elinești și ai Indiei și ai Persilor, toți sânt în iad.* MSS. (a. 1620), ap. HEM. 1965. *Așă mărturisim noi cu trupul și cu sufletul înaintea lui Dumnezău... DOC.* (a. 1642, Mold.), ap. HEM. 1964. *Tată, iată, ia acest lapte; unge-te și cu dînsul, așă te rog!* ISPIRESCU, L. 158 (: „je t'en prie“). *Frate, — așă să trăesc! — ușurează-mă de această întrebare!* GORJAN, H. I, 6/10. *„Așă să trăesc!“ zise I... răsând.* C. NEGRUZZI, I, 30. *Dzic: așă mi-agiute Dumnezău și sila cruciei!* CUV. D. BĂTR. II, 326. || *Șă este (s. așă-i)*, sau numai: *așă*, exprimă de-adeptul afirmarea (mai ales ca răspuns la o întrebare): „precum zic(i)“: „c'est ainsi, vous avez raison, parfaitement, oui, si, bon, c'est ça“. *„Așă este, Vidro fa?“ — „Așă-i, Stoiene, așă!“* POP., ap. HEM. 1966. *Așă este, ai dreptate!* DRĂGHICI, R. 14. *„În limba veche, ca și la țărani de astăzi, „a afirmă“ se exprimă prin: „zice că este așă, iar „a negă“ — că nu-i așă.“* *Mai adevărate sânt mărturiile carile dzic că easte așă, decât ceia ce dzic*

că nu-i așa". PRAVILA, MOLD., ap. HEM. 1965—6. *Pe când zice „așa” toată crearea, El singur [= Satan] zice „nu!”* DEPARĂTEANU, ap. TDRG. *Voi ziceți nu, eu zic că așa = „vous dites que non, et je dis que si”*. COSTINESCU. *De asta, așa este*. ISPIRESCU, L. 12. *„Să nu faceți lucrurile țigănești, ci ca oamenii de ispravă!”* — „Așa, boierule, așa!” SANDU-ALDEA, D. N. 207. | *Precedat de „chiar”, spre întărire a afirmării. Chiar așa, așa au fost*. C. STAMATE, ap. HEM. 1966. | (Cu o nuanță glumeată s. de șiretenie, sau spre a slăbi afirmarea, spre a arăta oarecare indoială) cam așa!, în Mold. mai așa!, „firește!”, „naturellement”. *„Care va să zică, tu te-ai ținut după noi și știi unde mergem noi noaptea?”* — „Cam așa!” ISPIRESCU, ap. TDRG. *„Așa-i că venit și rândul meu?”* — „Mai așa!” CREANGĂ, P. 54. | Când afirmăm ceva de necrezut s. de mirare (mai ales în glumă): așa zău! *Șoldan: Așa, zău! După ce m'o strâns vântos în chingi, apoi m'o scos la muștru*. ALECSANDRI, T. 4. | (Ca refren în strigături, în Ardeal) *Pentru tine, Mariucă, Mi-a pierit iarba pe luncă...! Așa zău, copile*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 369. | Și ca exclamație de încurajare: așa! : „c'est bien! bravo!” (mai ales ca refren în strigăturile de joc) *Toți gura să mi-o asculte, Mândrele să mi-o sărute, Hop așa, mă!* JARNIK-BĂRSEANU, D. 362. *Așa, voinice, nu te lăsa!* | *Vezi, așa! sau așa, da! : „cum spui (s. cum faci) acum, da (mă învoesc, aprob)”* : „à la bonne heure!” *Așa, da! Mai stăm de vorbă!* || (În întrebări) *Așa-i?* (așa e?) sau nu-i așa? = „(n')am dreptate? : „n'est-ce-pas?” Cum așa? (întrebăm când sântem surprinși) „Ce zici? Adevărat(să fie)? Se poate (una ca asta)?” : „comment donc, est-ce possible? vrai? vraiment? n'est-ce-pas?” *De-treadă tânăr se vedeă acela, așa-i tată?* DRĂGHICI, R. 8. *„Așa e că se însoară?” strigă ea cu glas spăriet*. C. NEGRUZZI, I, 50. *În privința asta, îi mai bună legea d-voastră de-o mie de ori... Nu-i așa, jupăneșcă? Mai zi, dacă ai ce!* — *Poate să fie și așa, moș Nichifor*. CREANGĂ, P. 119. | *Așa?* sau *așa stă treaba?* (la începutul unei fraze) e o exclamare de indignare sau de mânie. *Așa?! În loc să-ți dai osteneală, ca să aști până și gândul oamenilor, tu nu știi nici macar ceea ce vorbesc eu?* CREANGĂ, P. 146.

(Așa conclusiv) Așa (mai ales și așa...) se întrebuițează spre a relua firul povestirii sau spre a trage o concluziune rezumând cele spuse mai înainte : „de la sorte, et ainsi...” *Se suie de franse păre, și gustă, și bășădui de binu pară la zori. Așa să duse*. COD. VOR. 16/14 (=vorovind cu ei până în zori. Și așa să duse. N. TESTAMENT, 1648;... vorovind până la zio. Așa au ieșit. BIBLIA, 1688 : „et après qu'il fut remonté, et qu'il eut rompu le pain, et qu'il en parlâ longtempus jusqu'à l'aube du jour, il partit”). *Îngroșam vâulul ce se pusesse între mine și adevăr; așa, pierzând cu încetul lumina lui, orbindu-mă singur... , mă legam cu lanțul mahnirei*. MARCOVICI, C. 15/25. [Vânătorul, continuând povestirea:] *Așa; și'n aste locuri căpřița a sărit. Ficiorul ei cel ager m'a încurcat de tot...* C. A. ROSETTI, ap. ODOBESCU, III, 83. | Stând lucrurile astfel; după aceea. *Biruind Nemții, au purces oastea turcească în răsipă, cu care și ai noștri, cu amândoi Domnii... Și așa, amândoi Domnii, neașteptând să să împreune cu Vezirul, s'au întors dirept, cineși la scaunul său*. N. COSTIN, LET. II, 4/23. *Aceste fapte... făcură pe Șhazinan a judecă în tot chipul...; și așa se mai ușură nișel de mahnire...* GORJAN, H. I, 26... *Și așa, oricum, la mine prieteșugui-i pierzare*. KONAKI, P. 84. *Și așa, s'a păgubit sârmana capră și de cei doi iezi, da și de cumătru-său, lupul, păgubașă a rămas*. CREANGĂ, P. 33. *Tocmai în ziua aceea, bucătarii curții se îmbătaseră... Și așa, rugată fiind cu stăruință, se apucă și ea de găti niște bucate înfricoșate*. ISPIRESCU, L. 23. („Când nu poți căpăta de nicăiri dreptate”) *S'asa, măre, vere, frate, Numai Dan n'avu dreptate*. ZANNE, P. VI, 72. | *Așa fiind* : în împrejurările acestea. *Așa-*

dar : „decî, prin urmare, (care) va să zică” : „ainsi donc, or, par conséquent, eh bien!”. *Așa-dar, scăparea noastră este de a urmă firei*. KONAKI, P. 281. *Noi cu toții admormem și horăeam. Așa-dar făcu și el ca noi*. C. NEGRUZZI, I, 252. *Așa-dar, dumitale și se cuvine numai un leu, fiindcă numai o bucată de pâne ai avut*. CREANGĂ, A. 149. | „Întrebarea așa-dar? sau și așa...? înseamnă : „eh bien?”, provocând oarecum o concluziune de la cel întrebât”. HEM. 1968. *Și așa, ce-ai hotărât?* (=ital. „e così, che hai concluso?”). || *Așa zicând* : „pour ainsi dire” (ital. „a s. per così dire”). *D-voastră faceți, așa zicând, politică militantă*.

(Exprimă o restricțiune sau o condițiune, precizată prin propozițiune următoare, introdusă prin „ca”) *Subt condiția, (ca...) Toate acestea și le comunic, așa ca să nu le spui altora*.

Prin așa se constată încă odată cele exprimate înainte. Se întrebuițează după verbe care înseamnă o percepțiune prin simțuri (a auzi, a vedea etc.) și are sensul pronumelui demonstrativ în funcțiune de compliment drept (forma neutrală) : „acestea, acelea”. *Dac'am auzit așa, am zis și eu în gândul meu, că are întru câțva dreptate maica desăgărița*. CREANGĂ, P. 116. *Acolo văzui pe Sfete-Ilie, cu paloșu[l] în mână... Nevasta, cum văzui așa, o arși la inimă și zisă...* ȘEZ. III, 78/5. *El, așa dac'auză, Eug'acasă că-mi plecă, Pe ochi negri se spălă...* TEODORESCU, P. P. 66^b. (Foarte des, cu verbal la gerundiu) *Dumnealor, auzindu așa, au venit la noi și ne-au întrebatu*. DOC. (a. 1622), ap. HEM. 1964. *Tătarii, văzând așa, s'au mai adaos*. N. COSTIN, ap. TDRG. (Tot așa la Sicilieni: vittinu a cussi = „sie sahen es”, sintin nu accussi = „es hörend”, dissi accussi = „er sagte es”. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 66.)

²⁹. În același fel, tot astfel, asemenea, la fel. *Așa s'a urmat și în vremea stăpânirii califilor*. E. VĂCĂRESCUL, IST. 251/20. *Bate acum și tu găina să-ți aducă galbeni, c'așa am bătut și eu cucoșul*. CREANGĂ, P. 69. *Îl vede vind răpede, dar nu așa cum se dusesse*. idem, P. 186. || După analogia sinonimului „tot astfel”, se zice și tot așa : „de même, de la même manière, également”. *Tu... s'o trăsnești cu capul de păretele cel despre răsărit...; tot așa să faci și tu... , de păretele cel despre apus*. CREANGĂ, P. 13. *Trandafirul rău tânjește, Dacă-l emulgi de unde crește; Tot așa tânjesc și eu, Fără de sătuful meu*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 202. *Valea e tot așa, dar nu e poteca aia*. ZANNE, P. I, 300. *Bărbatul care-i bărbat, îi cade căciula din cap, o ia, o scutură ș'o pune iar la loc, și merge înainte; dar femeia nu e tot așa, când îi cade cărpa*. idem, P. IV, 253. | (Prin adăogarea lui „mai” — comparativ — se slăbește afirmarea) Aproape (s. cam) în același fel : „presque ainsi”. *Și eu, mai tot așa am pățit*. CREANGĂ, P. 131.

În sensul acesta se găsește mai ales în corelațiune cu alte adverbe prin care se exprimă o comparație cu o situațiune asemănătoare sau cu un fel de a fi analog. *După cum (precum, cum, (învechit) ca cum)... , așa (și)...* : „selon... le (la)... ou comme... , de même...” *După cum e boterul, așa e și odorul*. ZANNE, P. IV, 280. *Precum avuși nu ȳaste avuși, așa talandurile nu se zic talanduri*. BIBLIA (1688), 4 pr./25. *Precum ai avut pricină de întristare... , așa trebuie să ai o altă pricină nouă de bucurie*. GORJAN, H. 6/27. *Precum la haine molia, așa și la bărbat muierea rea*. ZANNE, P. II, 299. *Ca cum ar luă oarecine cărpa unei femei din cap, așa ținea [Moscalii] că or luă... puterea împărăției turcești*. NECULCE, ap. HEM. 1963. *Cum mărturisii ceea ce e de mire întru Ierusalim, așa se cade și în Râm a mărturisi*. COD. VOR. 49/, (=cum ai mărturisit... , așa și tu să cade... N. TESTAMENT, 1648; în ce chip ai mărturisit... , așa trebuie... BIBLIA, 1688 : „comme tu as rendu témoignage de moi à Jérusalem, tout de même il faut que tu me rendes aussi témoignage à Rome”). *Vezi*

tu vulturul falnic... Cum saltă, se ridică și zboară
cătră nori? Așa sufletu-mi vesel... Se'nalță cătră
ceruri. ALECSANDRI, P. I, 136. Cum ziceă, așa făcea,
Rău pe Turci îi sărăcea. JARNIK-BĂRSEANU, D. 493.
Cum este țara, așa și obiceiurile. ZANNE, P. VI, 342.
Cum înnozi, așa desnozi. idem, v, 339. Cum îți vei
sără, așa vei mânca. idem, IV, 102. Cum îți vei
așterne, așa vei dormi. || Mai energică e expresia:
Așa..., așa. Așa mi-a spus, așa am făcut! || În
comparațiuni: așa..., cum...; așa..., ca... (s. așa,
ca...); ca..., așa... Au găsit în herea lui 27 de
petre roșii, așa de late..., cumu-i această figură ce
scrie aicea. N. COSTIN, LET. II, 36. Au prădat satele;
că așa țin și ei prieteșugul: ca lupul cu oaea și
ca cănele Vinerea. NECULCE, LET. II, 441. [Stejarul că-
tră Țepeș:] Fiară așa, ca tine, Eu încă n'am um-
brît! ALECSANDRI, P. III, 326. Ca'n vis, așa vii. EMIN-
NESCU, P. 51. Oameni bătrâni, așa ca tine. CREAN-
GĂ, P. 313. || Și așa mal departe (prescurtat: ș. a.
m. d.): „et caetera“: Aduceți pietre, cărămizi, ni-
sip, ș. a. m. d.! Așa și așa..., se întrebuintează
când nu mai voim să repetăm o descriere, presupu-
nând-o știută sau lăsând-o la imaginația ascultăto-
rului. A venit un tânăr îmbrăcat așa și așa, a fă-
cut așa și așa și numai decăt a plecat. ISPIRESCU,
L. 166. || Azi așa, mâne așa (m. rar: tot așa și iar
așa,...): „continuând mereu starea aceasta...“ Nu
eră paradie, ori vr'un alaiu, sau serbare, ca să nu
fie și el acolo. Azi așa, mâne așa, el făcū cunoștință
cu toți fiii de domni și de boieri. ISPIRESCU, L. 192.
Tot așa și iar așa, au rămas casele neînchiriate.
CARAGIALE, ap. DG. | (În Banat) Ni așa, ni așa: „o
dată așa, odată așa“. ap. HEM. 1968.

II. Adverb de timp.

1°. Expresiunea *așa cum...*, când are sensul „în si-
tuațiunea aceasta“, se poate preface ușor în noțiunea
temporală „pe când“. Construcții de acestea (între-
buintate, de pildă, de Dosofteiu) se aud, incidental, și
azi. Făcea rugă intru sine *așa cum eră spânzurat*.
DOSOFTEIU, v. S. 36, 2. *Așa cum sta ei legați, se scornî
vivor mare*. idem, V. S. 148. (Cfr. ital. „così... come“:
„so bald als, sofort nachdem...“)

2°. † (După o propoziție secundară introdusă prin
„cum“, „dacă“ sau „cât“ cu sens temporal) Îndată,
de-odată, numai cât, și, în aceeași clipă. *Cătu-i vâdzū,
așă-l și cumosci*. VARLAAM, C. II, 30, 2. *Deaca le
deisă, așă fu nevăzut*. DOSOFTEIU, v. S. 48, 2. *Cum
eră în cort, așă veade pre sv[ă]ntul Dimitrie*. idem,
v. S. 88, 2.

3°. (După o propoziție secundară introdusă prin
„dacă“, neobicituit, germanism: „wenn...“, so...“)
Atunci. *Dar dacă-ți voiu spune ceva să-ți placă, așa
va fi șunca a mea*. BARAC, T. 36.

III. Adverb de grad.

1°. În gândul vorbitorului există ideea unui grad
superior: *așa* se întregeste în acest caz printr'o no-
țiune neexprimată: tare, mult, mare, bine etc. Co-
respunde lui „atât (de), într'atâta“. Absol. *Nu te
grăbi așa, Harap-alb, că te-i pripî*. CREANGĂ, P. 272.
Frică, ce suspini așa? JARNIK-BĂRSEANU, D. 98.
Nici în pântecelē mă-sei nu i-a fost așa [scil. bine].
ZANNE, P. IV, 479. | Urmat de o propoziție secundară
explicativă. *Așa(..)* că, s. de, s. încât (cât): „de
telle sorte, que“... *Îi scoate limba afară, i-o stră-
punge cu acul, și i-o presară cu sare și cu piperiu,
așa că limba îndată se umflă*. CREANGĂ, P. 13. *Frun-
ză verde sălcioară, Trage-o cătană să moară, S'asa
trage de cu milă, Că moare'n țeară străină... S'asa
trage cu năcaș, Că... nu-i pânză pe obraz*. JARNIK-
BĂRSEANU, D. 320. *Așa voinicel cântă, Iarba că se
clătina, Frunza'n codru tremură*. idem, D. 310. *Așa
i-au lovit o ploaie cu ninsoare, de i-au ținut acel
vicol vreo trei-patru zile*. NECULCE, LET. II, 264²⁰.
*Un lucașăr se așeză pe fruntea ei, și așa stră-
lucea, de orbea pe cei ce se uitau asupra dîșilor*.
ISPIRESCU, L. 38. *Așa au bătut Moscălii pe Turci...
cât abia au scăpat pușine*. NECULCE, LET. II, 428³¹.

*Corabia plutea cu mare repejune... așa, cât în pu-
țină vreme au călcat mai multe mile*. DRĂGHICI, R.
24. *Baia eră pardosită cu tot felul de marmură lu-
struită și adusă din meșteșug așa, încât închipuea
fel de fel de flori, de pasări...* ISPIRESCU, L. 38. || † Nu
așa... cum = „nu atât...“, „cât“: „pas tant (telle-
ment)... que“. [Eră] *acmū și îmbătrânit, nu așa din
vârstă, cum de ostenelele slujind Porții*. N. COSTIN,
LET. II, 82⁵.

(În legătură cu adjective, adverbe s. locuțiuni ad-
verbiale) Atât de... (Legătura se face cu ajutorul prep.
„de“, mai rar de-a dreptul) *Le plăcea vinul cel cu
pelin și mult se miră cum spre partea lor nu se
face vin cu pelin, așa bun*. NECULCE, ap. HEM. 1964.
*Este stare așa tristă și așa de tăinuită Pe care tre-
cerea vremii să n'o facă suferită?* KONAKI, P. 288.
Avea un aer așa de dulce, așa de încântător! C. NE-
GRUZZI, I, 64. *D-tale îți e lesne a vorbi cu așa ușor
ton!* idem, I, 45. *Nici odată mândru vultur... De o
pradă-așa bogată încă nu s'a'ndestulat!* ALEXAN-
DRESCU, M. 22. *O slugă cu un chip așa de neplăcut...*
BĂLCESCU, M. V. 392³. *Zău, n'am nebumit, Să fac
lucru-așa pocit*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 405. *Grăim,
Doamnă, către tine, Nu din gură, ci din carte,
Că ne ești așa departe*. EMINESCU, P. 243. *Și așa
de'ncet răspunde, Cu o voce dulce, slabă...* idem, P.
104. *Nu te bucură așa de grabă!* CREANGĂ, P. 95.
Te uți așa de galeșla mine! ISPIRESCU, L. 15. *Dorul,
mândră, de la tine, Peste multe dealuri vine, S'asa
vine de fierbinte: Să stau în loc, m'aș aprinde; S'asa
vine de cu jele, Pare c'am făcut tot rele... S'asa
vine de cu greu, Pare c'am făcut tot rău...* JARNIK-
BĂRSEANU, D. 124-125. *Foaie verde pe șindile, Cântă
cucul de trei zile...; S'asa cântă de cu jele, De stă
Otlul și nu mere, S'asa cântă cu căldură, De stă
Otlul și nu cură*. idem, D. 106. | (Precedat de pron-
nehotărit) *Ce răspuns să dai la un așa bun cuvânt?*
C. NEGRUZZI, I, 70. *Toți lăudă pe fiul de împărat
pentru o așa nimerită și neașteptată alegere*. ISPI-
RESCU, L. 38.

2°. În gândul vorbitorului există ideea unui grad
inferior sau mediocru: *așa* se întregeste prin sub-
înțelesul „puțin, în treacă, lesne, cu ușurință, fără
rost, etc.“, pentru care, în momentul vorbirii, nu gă-
sim un termen potrivit. „Puțin, o leacă“. *Is[us], trudit
de cale, ședzū așă, lângă puș*. VARLAAM, C. 157, 2. |
Oarecum. A-și luă (așa) în cap = „a face de capul
său, nevrând să asculte de nimeni“. ZANNE, P. II,
53. | Într'o doară. *Vorbește și el așa (ca să nu tacă)*.
Adesea, după ce am spus pe *așa*, ne vine în gând
și altă expresie, mai precisă, pe care o adăogăm apoi;
astfel întrebuintarea lui *așa* devine oarecum pleona-
stică. *Cela ce va trimite pre altul să facă preacurvie
nu să va certă ca un preacurvariu, ce așă, mai pre
ușoară certare i se va da*. PRAVILA MOLD. 184. |
*Mai. Se învățase și el, șiretul, a le alege așa, de pe
deasupra*. CREANGĂ, P. 167. | Cu una—cu două. *Că
scrisăse Dimitrasco-Vodă... de-i făcuse știre Îm-
păratului moschicesc, că oaste turcească este multă...
și în țara Moldovii nici triș mii de oameni de oaste,
grijiți bine, nu sânt... și el nu poate să se închine
așa, îndată, că sânt Tătarii aproape și i-or robî
țara*. NECULCE, LET. II, 338¹⁶. *Nu-l înjugi așa, cu
buna, pe vișel!* COȘBUC, B. 78. | De geaba, în ne-
lucrare. *Îi eră urît să șază așa, fără oștire*. NE-
CULCE, LET. II, 396³⁵. | Dintr'odată, ca din senin.
*Mie mi-a venit așa, să te îndemn a tăia merii
ăia*. ISPIRESCU, L. 64. | Pe nesimțite, fără a-și da
seama. *Și dus așa de-un gând, Străngea căuțiu'n
pumn*. COȘBUC, F. 75. *Unde merg așa, mereu [voi-
nicii]? ALECSANDRI, P. II, 83. | Nu-i vorbă, că noi
tot ne facem felul, așa, câte odată*. CREANGĂ, A. 4.
Și-apoi ce mi-i cere, așa, cu hurta? idem, P. 156. |
Nu frumoși așa [scil. „precum ați putea crede voi“,
s. „precum sânt de obicei oamenii frumoși“], *ci cum
n'au mai fost*. RETEGANUL, P. II, 33²⁵. | (Întregit
printr'un adverb s. printr'un pronume nehotărit) *De*

nu va lucră pământul bine, cum să cade, ce va sămână așa, feștecum, acesta să nu ia nimic den roada ce va face acel pământ. PRAVILA MOLD. 4, 2. [S'a dat poruncă domnească] nici de cum obiceiul acesta să nu mai fie (măcar că femeile, așa, oa-reșce, tot îl mai țin). GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 314/34. || (Adesea) Numai așa s. așa numai (explicit prin cele ce urmează): „fără motiv, din chiar Doamne“. [De] să va acoliși un om de altul, așa numai, într'o pizmă... PRAVILA MOLD. 66, 2. | Fata nu-i de cele de pe drumuri, s'o luați numai așa, cum s'ar întâmplă. CREANGĂ, P. 262. Făcū cunoștință cu toți fiii de domni și de boieri și învăța de la dinși, ia numai așa [= cu ușurință], avuind și văzând, toate obiceiurile: cum să mănuească sabia,... cum să întinză arcul și să ochească... ISPIRESCU, L. 192. | (Cu funcț. adjectivală) Fără nici o podoabă, simplu, obicinuit, de rând. Aci erau rânduite cu meșteșug tot felul de arme: unele împodobite cu nestimate, altele numai așa, fără podoabe. idem, L. 21. Humuleștii și pe vremea aceea nu erau numai așa, un sat de oameni fără căpătâiu, ci sat vechiu, răzășesc, întemeiat în toată puterea cuvântului. CREANGĂ, A. 1. | Se uită, dracul știe, cu interes sau numai așa [= fără interes], la portret. EMINESCU, N. 37. Lumea cea cea frumoasă Se petrece num'asa; Lumea mea cea frumoasă Se petrece ntr'o nimică. JARNIK-BĂRSEANU, D. 218. Nu-s fată de pollogar, Să dau gură pe crețari, Ci-s copilă tinerea... Și dau gură num'asa [= pe de geaba]. idem, D. 405. | Ia-(c)asa. Par'că ești nu știu cum... vorbești și tu, ia așa, în dodii, câte-odată. CREANGĂ, P. 154. Frivind cu nedomirire, ia așa, numai ca să zică și el că face ceva, bălăcea cu nuiaua prin apă. ISPIRESCU, L. 34. Una ca asta n'o vreamă Ileana, că, mă rog, a fi împărăteasă doară e lucru mare, nu iac'asa. RETEGANUL, P. 1, 57. Iac'asa = „da hat man's!“ BARCIANU. | (În strigături ardeleni, foarte des) Foie verde, iac'asa! Dragu mi-i de dumneata, Dar mai drag de măică-ta. JARNIK-BĂRSEANU, D. 374. || Așa și(i)-asa sau cam așa sau mai așa: „nu tocmai (bun, frumos etc.). binisor, frumuseț, potrivit, etc.“: „comme ci, comme ça; pas trop; tant bien que mal“. „Căsuța mea e bunișoară...“ — „He! așa ș'asa. Nu e tocmai comodă“. C. NEGRUZZI, I, 302. Iorgu. Mon cher monșu Gângu, mi pare bine că reînosc amicitia cu dumneata. — Gângu (care n'audă și crede că l-întrebă de sănătate): Așa ș'asa, nici prea-prea, nici foarte-foarte. ALECSANDRI, T. 1002 (= ital. „cosi cosi“, de unde fran. (fam.) „couci-couci“, span. „así así“ s. „así asá“). | (Fam., glumeț) După aceea, când îi spunea cumvă cinevă câte ceva de pe undeva, care era cam așa și nu așa, Ipate flutură din cap. CREANGĂ, P. 179. | Tu s'o joci, dar mai așa! COȘBUC, ap. TDRG. (Cu funcț. adj.) Nu-i vorbă, tot atâta se toarce și cu o furcă mai așa, dar par'că ți-umbli mâna mai ușor pe o sculă frumoasă. VLAHUȚĂ, ap. DG. D'ei luă una frumoasă, Dumnezeu să-ți facă casă, De-i luă una mai așa, Să nu ai parte de ea! TEODORESCU, P. P. 328. „Cum îi vinul!“ — „Mai așa!“ || Așa numit sau așa zis, în legătură cu un subst. = „zis, poreclit“. Așa-numiții „posesori“ însemnează, în Moldova, „arendasi“. | Une-ori, cu o nuanță mai tare, corespuizând compuselor în „pseudo-“: „soi-disant“. Această veche maximă rămâne din nefeiricire aplicabilă și în starea actuală a așa numitei culturi, pe când, din contră, adevărata cultură nu va fi mai bine întemeiată de cât în proporția restrângerii acelei maxime. MAIORESCU, CR. II, 131.

30. Așa, urmat de adjectiv și de (pre)cum este, exprimă aceeași idee ca „cu toate că (este așa de...)“. [Lui] Dorofteiu... îi cam place să sugă, așa bătrân cum este. DELAVRANCEA, ap. TDRG. (= cu toată bătrânețea lui). S'a tologit, așa îmbrăcat, cum era, pe un divan. CREANGĂ, P. 302. (Cfr. ital. „cosi vestito come era, si tuffo nel fiume“ = „trotz der Kleidung, die er anhatte, warf er sich in den Fluss“.)

IV Întrebunțat în funcțiune adjectivală.

10. Am văzut subț III, 1° cum așa (de) se întrebunțează în legătură cu adjective. Această funcțiune o are așa și în exemple ca cele următoare (în care adjectivul e atributul unui substantiv): Nu ne mai spune așa întristătoare lucruri! DRĂGHICI, R. 26. (Acei ani) înneguraseră o așa îngerească frunte! C. NEGRUZZI, I, 45. Teamă mi-e că, acordându-mi mie o așa amicală și lingușitoare precădere, n'ai nimerit tocmai bine. ODOBESCU, III, 9/8, — sau în altele, ca cele următoare (în care atributul urmează substantivul): Nu se înfeleage să fie făcut așa greșală mare. PRAVILA MOLD. 69. Încă de la nunta din Cana nu băuse așa vin minunat. C. NEGRUZZI, I, 83. Așa paseri desfrânate, mai văzut-ați încă voi? ALECSANDRI, P. I, 206. Pe câți îi întrebă, dădeau din umere, neștiind ce să răspundă la așa întrebare ciudată. CREANGĂ, P. 307. Ziseră, că de când sânt ei nu mai mâncaseră așa bucate bune. ISPIRESCU, L. 23. Am văzut însă că așa conține în sine, ca adverb de grad, ideea de „atât de mare, de bun etc.“; astfel, construcții ca: așa greșală mare, așa bucate bune etc., fiind considerate ca expresii pleonastice, s'a putut spune, cu același sens: așa greșală, așa bucate etc. Astfel așa primește funcțiune adjectivală, ca atribut pe lângă un substantiv s. un pronume (tot astfel în provens. „uno persono ainsin“ = „(o) așa persoană“, în span. „un hombre así“ = „(un) așa om“ și în portg. „uma cousa assim“ = „așa ceva“. Meyer-Lübke. Rom. Gramm. III, § 205). | (Exprimă ideea unui grad superior) Atât de mare; atât de mult, de curajos, de frumos, etc. Deci boierii, văzând așa milă și nemărire, începuseră toți... a-l-lăudare. NECULCE, LET. II, 333/33. Dar ce-ai pățit, mă pohonțule, de... faci așa larmă? CREANGĂ, P. 304. Lucru negândit, dragul tatei, să aud așa vorbe tocmai din gura ta! idem, P. 192. Îl mândăncă așa de uite și cu așa poftă, de-ți părea că nici pe-o măsă n'are ce pune. idem, P. 23. De ți-a fi așa rușine, Fă-mă brău pe lângă tine. JARNIK-BĂRSEANU, D. 63. Așa urs oștirea întregă este în stare să o zdrumice. CREANGĂ, P. 188. Făcū o nuntă d'alea înfricoșate. Așa nuntă ș'asea veselie, mai rar. ISPIRESCU, L. 344. | (Exprimă un grad inferior sau mediocru) „În împrejurări atât de nefavorabile; atât de trist, de rău, de prost etc.“ Sânt sătul de-așa viață! EMINESCU, P. 255. Grue mi-l apropiă [pe cal], Măna'n coamă că-i puneă, Și'n podile l-azvârlea. Așa cal nu-i trebue! ALECSANDRI, P. P. 79. || P. ext. (Prin așa se exprimă mai mult felul, decât gradul) în felul acesta, astfel de.... Cu așa gânduri luptându-se, au ajuns la schele. DRĂGHICI, R. 15. N'adoim dac'asa oameni întru adevăr au stat. ALEXANDRESCU, M. 16. Oare pe unde se pot găsi așa pietre? CREANGĂ, P. 217. || (Rare se găsește topica inversă) Eu de multă vreme ocolesc prin lume, a găsi un om așa. GORJAN, H. IV, 165. | (Une-ori, în legătură cu pronumele nehotărît, pus înainte de așa) La [= față de] o așa n'tâmplare, tu știi fără îndoială, de mai pot trăi. KONAKI, P. 103. Turbându-se împăratul de o așa vedere... GORJAN, H. I, 3/28. Lumea priveă și i se umplea inima de mândrie, căci fiul... împăratului lor adusesse o așa zintă o domnească. ISPIRESCU, L. 39. (Construcțiile cu pronumele nehotărît așezat între așa și substantiv sânt barbarisme, după nemțește: „so ein...“ Să aibi așa o soție, Cum îți dau fiica mea fie. BARAC, A. 44.) | Adesea în comparație cu alte adverbe, mai ales așa... așa: „tel... tel“. La așa cap, așa căciulă (sau — învechit — așa ciu-laf). ȘEZ. I, 219/6; ROMÂNUL GLUMET, I, 13/8 (= „cum îi capul, și căciula“). Pentru așa tocmală, așa telal. ZANNE, P. V, 630 (= „după om, și treaba“). (Cfr. dubletul și.) Cu ce [fel de] dăscăl lăcnește, Așa cartelalcănește. ZANNE, P. V, 254. || Așa ceva = „un lucru ca acesta, ceva analog“: „quelque chose d'analogue, de pareil“. Am aușit de așa ceva. ISPIRESCU, L. 341. Așa ceva nu-mi vine să cred! LM. || După analogia

sinonimului „ast-fel (de)...”, și: **așă fel (de)**: „ainsi, de la sorte; tel, pareil”. *Oare așă fel de tineri să se fi aflând mulți în lume?* DRĂGHICI, R. 7. || În loc de *de așă fel* se poate spune, în mod eliptic, și de *așă*: „ast-fel, așă”. *El nu va merge la Craiiv, de nu va trimite Craiiv oamenii de așă, carii să-l apere de turbarea norodului.* P. MAIOR, IST. 165/26. [Fâina] *o vei amestecă cu var nestins și, așezându-o în loc de-așă, unde îți bucatele, vei pune lângă dînsa un blid...* ECONOMIA, 58 (cfr. cu funcțiune adverbială, poate: [Sâmburii de semănat] *preste iarnă se țin în năsip de-așă, ca să nu înghețe.* idem, 126). | Mai ales în construcții ca: *Hei, hei, călătorule! Dacă ți-i vorba de-așă, ai să-ți rupi ciocchinele umblând și tot n'ai să găsești slugă cum cauți d-ta.* CREANGĂ, P. 202. *Dacă a venit întâmplarea de-așă, apoi trebuie să împărțim drept în două ceea ce ne-a dăruit oaspetele nostru.* idem, A. 146. *Dacă'm văst lucru de-așă, Mă făciui o pășăreă.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 170. (Cfr. *Acum, dacă-i treaba-așă, Spune-i, dragă, maică-ta Să'ngrădească ulița.* idem, D. 61.) | *Un eclisiarh...*, fiind rău de rândul de-așă, că fură lumânările. MINEIUL (1776), 162 1/2. *Spunea un ipochimeu, om de-așă, de crezut.* DIONISIE, C. 214. (Și ital. „di cosi” = cosi.)

[† (Mold.) *așă, așed*, dial. *așe*, ap. HEM. 1973-1974. | (Sălăgiu) *așă*. JAHRESBER. VI, 75, formă care se găsește în Mold. în legătură cu -i: „Ei, Harap-alb, așă-i că iar te-a ajuns nevoia de mine?” — „Așă este, măicuță”. CREANGĂ, ap. HEM. 1974. (Cfr. mold. *eu lucrăi* = eu lucrăii). | În Transilv. se găsește și forma *șă* în construcțiile: *nici șă, nici șă*: *Trece un an și feciorul cel mare nu mai vine, nici șă, nici șă.* POP., ap. HEM. 1974; *șă și șă*, ap. TDRG., și *șă și șă* (Făgăraș), com. Lacea. | † și: *ași*: *Cine grăiaște de această, că cea ce mănâncă carne nu ăste destoinic a sfintei priceștanii, cine grăiaște ași, anatema.* PRAVILA DE LA GOVORA (a. 1640), ap. HEM. 2004.]

— Din lat. *sic*, idem (cfr. și). Forma *așă* (arom. *așe, ași, așife, așifene*, megl. *șă*, istro-rom. (a)șă și, în funcțiune adjectivală, (a)șăv) se raportă la forma arom. *acsî* < *eccum-sic*, ca amî la *acmî* (v. c.). La forma originală *ași* (cfr. și, *așiși*) s'a adăugat finalul -a ca la *abiă* (s. v.; cfr. și ital. „cosi o cosa”, span. „asi que asá”, „so wie so, auf die eine oder die andere Art”; cfr. și engad. *ša*; cfr. Meyer-Lübke: *Rom. Gramm.* III, § 607). Lat. *sic* s'a păstrat, în parte compus cu alte elemente, în toate limbile romnice: ital. *così* (modenez *acsé*, bolognez *acusé*, romagnol *accusi*, sicilian *accussi*, în Bari *acsî*, genovez *asî*), eng. *ša* „astfel, dacă”, *acsî*, *aissi*, *assi*, *alsi* (< aliud-sic), v.-fran. *issi*, fran.-modern *ainsi*, *aussi* (< aliud-sic), span. *asi*, portg. *assim* (vechiu *assi*).

ASÁLT s. a. (Milít.) 1°-2. *Assaut*. — 1°. Repeziere la atac a unei oștiri s. a. unui detașament de oaste (companie, regiment etc.) spre a lua cu puterea o fortăreață, un loc întărit, în care se află vrăjmașul, „năvală, iuruș, iureș”. (*Asalt* se dă la ceva, ceva se ia cu *asalt*). *Până a nu sosî împăratul, Adrianopoli se luă de vezirul, la *asaltul* sau *iuruș* cel de'ntăiu.* E. VĂCĂRESCUL, ap. HEM. 1795. *Moscălii... se apucase să bată Benderul..., pe care l-au luat cu *asalt* și cu mare moarte de âmbe părțile.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 278/10. *Se duse trei *asalturi* redutei neînvinse.* ALECSANDRI, P. III, 455. *Regimentul 13 de dorobanți... pornește la *asalt* sub ploaia de șrapnele din tabăra Abdul-Kerim și, luptându-se piept la piept cu dușmanul ofărit, izbutește să intre și să se menție în acel redan, ilustrând astfel botezul de foc al armelor române.* MAIORESCU, D. II, 93. *Din punctul de observare deasupra satului Grivița, Principele Carol dă la ora 3 ordinul pentru *asaltul* general.* idem, D. II, 94. *Munte vom pune pe munte și cerului da-vom *asalt*.* COȘBUC, B. 161. | *Eu aș zice să lășăm cetatea aceasta... și să ne urmăm drumul înainte. Avem tunuri de câmp, nu de *asalt*.* C. NE-

GRUZZI, I, 168. | Fig. *Cupidon... vrea să mă lovească prin întrete *asalturi*.* idem, ap. HEM. 1795. | 2°. (Scrimă) *Luptă cu floreta, etc. *Asalt* de arme.* [Plur. -*salturi*.]

— N. din ital. *assalto*, idem.

ASALTĂ vb. I^a trans. *Donner l'assaut*. — (Rar, neobicinuit în sensul propriu) A da *asalt*. *Zece mii viteji pe ziduri, Cu mânie le *asaltă*.* I. VĂCĂRESCU, ap. HEM. 1705. | Fig. (f.a.m.) A veni (mulți) la cineva cu o cerere stăruitoare. *L-au *asaltat* cu tot felul de cereri.* [Rar, învechit, la prez. indic. și: *asălt*.]

— N. din ital. *assaltare*, idem. Cfr. *săltă*.

ASĂM(ĂL)UI vb. IV^a (ș. d.) v. *asem(ă)lui* ș. d.

ASĂMĂNĂ vb. I (ș. d.) } v. *asemănă* ș. d.
ASĂMĂNĂ vb. I (ș. d.) }

ASANĂ vb. I^a. *Assainir*. — (Barbarism, după fran.) Trans. și refl. (cu sens de pasiv) A însănoși, a îmbunătăți condițiile fizice, a face mai prielnic sănătății (o localitate). *A asană un oraș.* | P. ext. A însănoși din punct de vedere moral, a îndreptă s. îmbunătăți o stare de lucruri. *S'ar putea *preface* și *asană* această tristă stare.* SBIERA, F. s. 415. [La Românii din Austro-Ungaria și: *sană* vb. I^a, din lat. sau după germ. *sanieren*.]

— N. după fran. (< lat. *sanare* „a vindeca“.)

ASANARE s. f. *Assainissement*. — Infinitivul verbului *asană*, devenit abstract verbal. *Asanarea satelor.* | Fig. *Asanarea moravurilor.*

ASĂRĂ adv. v. *aseară*.

AȘĂȘI adv. I. 1°. *Comme cela, de la sorte, aussi, également.* 2°. *Même, précisément, justement, d'autant plus, en même temps.* 3°. *Tout en...* (devant un participe). 4°. *Par hasard.* II. *Immédiatement, tout de suite, aussitôt* (que), *déjà*.

Adverbul *așași* se mai aude azi prin Moldova și e foarte des întrebuițat în Bucovina. În literatura veche îl întâlnim mai ales la (cronicarii) moldoveni, une-ori însă și la scriitorii din Ardeal și din Banat. I. Adverb de mod și de grad.

1°. (Pe lângă *așă*, care indică analogia acțiunii verbale cu altă acțiune cunoscută, se adaugă noțiunea și, prin care se arată că s'a mai ivit încă o notă nouă) Astfel încă. *Iacomî vătavul de aprozi... n'au mers pre caii lui..., și au luat cai de olac...; și la Bacău, îndată s'au tîmpinat cu străjile ungurești, care străji, cât l-au zărit, i-au luat în goană și îndată i-au agiuns, și așeși gonindu-l [= în felul acesta mai și gonindu-i] i-au omorit den pistoale.* M. COSTIN, LET. I, 300/25. | Tot astfel, de asemenea, *așșidera* (v. c.), în conformitate cu cele spuse. *Duca-Vodă... au trimis ca să-i cuprindă, pre toți să-i prindă; ce unora le-au făcut Dumnezeu cale, de au scăpat în Țara-ungurească; Mihaiu biv vel spatar scăpase așși din rădvan ducându-l la Cucești.* N. COSTIN, LET. II, 19/26. *Perit-au atunce multe vite a lăcuiitorilor; iar a bejenarilor așși au perit mai de tot, fiind ei niște oameni neașșeți.* NECULCE, ap. HEM. 2007. *Au prins pe boierii muntenestii și-i dederă pre mâna lui Grigorie-Vodă... Numai Șerban Logofătul au scăpat: așși din gloată denaintea Vezirului, nu l-au văzut nime ce s'au făcut.* MUSTE, LET. III, 9/27. (Cfr. fran. „ces êtôffes sont belles, aussi content-elles cher“.) | Chiar *așă*. *Mai bine te du acasă, așș te rog!* SBIERA, P. 185. | Tot. *I-au spus că dorește să-i facă o coroană, ia cam într'acel chip, așă de mare... Sucnă-murgă s'au prins că-l va mulțămî... A doua zi, au găsit coroana pe masă,... de tot asemenea aceleia care o avusese domnița... Ea însă eră așș aceea, pentru că Sucnă-murgă n'au mai făcut alta.* SBIERA, P. 97.

2°. Până și, tocmai, chiar, însuși. *Bolgarii... în Thrachia, în Misia... și așeși în slăvita Greția piciorul... și-au înfipit.* CANTEMIR, HR. 17/19. *Așa, Ovidie... pe vremile lui Avgust au trăiit, și așeș de Avgust au fost trimis în izgnanie la cetate[a] Tomus.* idem, HR. 72/6. *Iusuf Pașa... îl avea în dragoste pe Nicolai-Vodă și-i scria adesea mehtiupuri, dar nu așa cu mărre, precum scriu alți veziri, ce foarte cu blândețe, ca cum ar scrie la un prietin și așeși în mehtiupurile lui îl numea prietin.* AXINTIE URICARUL, LET. II, 146/12. *A doua zi... au mers Ion-Vodă la Căzaci, și... le-au grăit Ion-Vodă leșește, că știea limbă leșească, că eră așeși Leaș de naștere.* N. COSTIN, LET. I, A. 87. *Părintele mi-au spus că așaș eu, cu mâna mea, s'o opăresc!* SBIERA, P. 238/20. *Să meargă cu ea așaș de-a dreptul la normântul copilului.* idem, P. 318/10. | *Cu atât mai vartos, cu atât mai mult, încalte. Veșur au răspuns:* „...Zici tu că sânt așa de blăstămași Moscalii, dar voi așa și nu sântefi de nimică, că ei v'au dătu pre voi. Așijdere au mai zis acel om a Șvedului cum că Muntenii sânt prieteni prea buni cu Moscalii. NECULCE, LET. II, 329/28. | *Așa în cât. Hai să-i ascundem noi doi... așîș să nu-i găsască nici dracu!* ALECSANDRI, T. 217. | † (Pleonastic, în legătură cu „tocmai”) *S'au furat cu dînsele tocma așîșî dîn cămara nuntei, de au fugit.* DOSOFTEIU, V. S. 29/2. | † *Nu numai (cât) se...*, ce așeși (și)... „nu numai... ci chiar și...“: „non seulement... mais encore (aussi)...“ *Nu numai tăcută de moșneanii săi, ce așeș foarte bine întemeiată... să fie fost.* CANTEMIR, HR. 390. *Nu numai cât pe Zeslavu de tot au biruit, ce așeș și cetatea Chiovului din mână i-au luat.* idem, HR. 385.

3°. Chiar într-o astfel de stare, așa cum (eră), deși (eră) tocmai (așa). *Aceasta eră din părinți creștini. Carii pentru credință închisi în temniță fiind, l-au născutu-l maică-sa așeși în legături.* DOSOFTEIU, V. S. 2/2. *Deade așeși dîn munci sufletul în mânule lui Dumnedzău.* idem, v. s. 94/2.

4°. În legătură cu adverbe nehotărâte, are același sens ca „așa“ în aceeași funcțiune. *Oricine... va vrea să cearce pre locul lui... sau de să va nimeri așeși fiștecum să să tample să găsească vre o comoară, să chiamă să fie a lui.* PRAVILA MOLD 42, 2.

II. Adverb de timp. Îndată, fără întârziere, fără zăbavă, tocmai (temporal). *N'ară fi judecată dereceptă aceasta, de-aș da eu voao așașu darul și cinstea.* CORESI, ap. HEM. 2005 („îndată, fără multă cugetare“ sau „numai așa“?). *Ashishi = „statim, confestim“.* ANON. CAR. *Învăță tată-său de-i tăiară capul în temniță așeșu.* DOSOFTEIU, V. S. 98, 2. *Nu vă rămâne decât să vă mărități cu țărani. Șasași am poruncit să vie preotul din sat, ca să facă chier acum nunta.* ALECSANDRI, T. 683. *Românii cred că... mare parte de insecte... își află sfârșitul așași la ivirea lor pe suprafața pământului.* MARIAN, SE. II, 209. *Am s'o împușc. Și așași scoate un pistol.* SBIERA, P. 237/15 (cfr. „și, zicând așa, și scoase“!) | (Urmat de când sau cum temporal) și, dejă. *Soarele dimineții se arată așași prin geamurile ferestrilor, când căzu Leonardo într'un profund somn.* L. NEGRUZZI, ap. TDRG. | Îndată ce. *Și Maica Domnului, Din poarta ceriului, Așeși cum'a cuvântat, Scară de ceară a luat, Scară de cear'a întins, Cu poale albe m'a cuprins.* MARIAN, v. 125. || (În legătură cu măsuri de timp) Chiar. *Iarna mare eră: că așași iarna s'au făcut acă zarvă.* MUSTE, LET. III, 11/23. *Apoi nici să nu mai îndelungăm vorba; ei așașe mâne dimineată să te duci la târg.* SBIERA, P. 242/6. *Așezarea se face așași în aceeași zi.* MARIAN, NU. 135. | *Adesea în legătură cu alte adverbe de timp, întrebuintat une-ori aproape pleonastic: Așași atunci (s. acuma) = atunci (s. acuma), îndată, chiar atunci (s. acuma), în acel (s. acest) moment chiar. Lăsară masa, ieșind așașu atunci dîn sv/ănta liturghie.* DESOFTEIU, V. S. 31. *Și așași atunce, Lună sara, l-au trimes la vezirul. NE-*

CULCE, LET. II, 358/14. *Pentru rădicarea hobotului, mireasa dă așași atunci, celui ce l-a rădicat, o năframă.* MARIAN, NU. 638. *Nu pot să mă lupt așași acuma, că-s flământ.* MARIAN, TR. 312. *Așași îndată s. de-odată, s. chiar, pe loc (s. așași îndată mare) „imediat“: „momentanement, immédiatement“.* „*Saraca'n de mine!*“ strigă așaș îndată și cealaltă hargată. SBIERA, P. 112/30. *Aceste suflete nu sânt [= nu se preface în...] așaș de-odată moroi.* idem, P. 317/19. *Susana: Știi una?... Îmbracă-te femește... Răzvrătescu: Minunată idee! Așeși chiar mă duc să-mi pun catrință.* ALECSANDRI, ap. HEM. 2007. *I-am răspuns așași pe loc.* MARIAN, SA. 102. [Și: așeși, așeși, accentul frazei e totdeauna pe cuvântul lângă care stă: așeși eu. | Se găsește și forma așași: *Ursul șas il apucă și-l cromptește.* SBIERA, P. 204.] — Compus din așa (ași) + și. (Cfr. lat. itaque.)

ASASIN, -Ă subst., adj. *Assassin.* — (Franțuzism) (Persoană) care a ucis mișelește, tâlhărește (pe cineva). [† *asasén* s. m. *Assaseni* (adecă ucigători întru ascuns). BARAC, A. 4.] | Întrebuintat (rar) și adjectival. *O mână asasină a făptuit omorul acela.* — N. după fran. (ital. assassinò < arab. *hasaš* — plur. de la *hasiš* — „măncători de hașiș“, nume dat sectarilor lui Aladin (secol. XIII), care, sub influența hașișului consumat, făgăduiau, sub jurământ, a omori pe oricine, dacă le cerea aceasta căpetenia lor).

ASASINĂ vb. 1^a. *Assassiner.* — (Franțuzism) A ucide (pe cineva) mișelește, ca un asasin. | P. hiperb. (fam.) A plictisi (pe cineva) în cel mai mare grad. *Te asasinează cu versurile lui.*

— N. după fran. (ital. assassinare). Cfr. asasin.

ASASINĂRE s. f. *Assassinat.* — (Franțuzism) Infinitivul verbului *asasină*, devenit abstract verbal. *Ucidere mișelească (gândită ca acțiune). Asasinarea lui aduce murmure în țară.* URICARIUL, XIV, 245/17.

ASASINĂT s. a. *Assassinat.* — (Franțuzism) Ucidere mișelească (gândită ca fapt împlinit). *Asasinatele politice nu sânt rare în istoria omenirii. Gazetele comentează această încercare de asasinat.*

— N. din fran.

ASASINĂT, -Ă adj. *Assassiné.* — Participiul verbului *asasină*, devenit adjectiv. *Ucis mișelește.*

AȘĂU s. a. *Bèche, louchet.* — (În Transilv.) Cazmă, hârleț. *Hârlețul (așăul) iaste o lopată de fier ascuțită la vârș și cu tăiș făcut pe de laturi, sau o lopată de lemn cu fier ascuțit în capăt, cu carea se sapă pământul.* ECONOMIA, 118. [Și: arșău. CIHAC, II, 476; arșeu. PONTBRIANT etc., harșeu. HEM. 1742. | Plur. -ș(e)ău (Orlat, în Transilv.), ap. HEM. 1741. PONTBRIANT dă un plur. -șeuri, care însă e suspect.]

— Din ung. *ásó* „sapă“ (lit. „săpător“). Formele cu *r* intercalat se găsesc și la Sârbi: *aršov* (pe lângă *ašov*), idem, și în rut. *aršuv* „pelle de fer“ (CIHAC, II, 476). Cfr. dubletul aršov.

ASAUL † s. m. *Chef d'un détachement de Cosaques de l'Ukraine.* — „Sub-hatman, la Cazacii zaporojeni“. ȘIO. *Au șezut Timuș, aicea în Iași, cu asaulii, polcovnicii și atamanii săi.* M. COSTIN, LET. I, 296/20. *Luând și pe ceilalți Căzaci, cu asaulul lor, anume Mirovici, au intrat cu oaste mări grea earăși în țara leșească.* AXINTIE URICARUL, LET. II, 149/5.

— Cuvânt tătăresc, luat de cronicarii moldoveni sau de-a-dreptul din limba tătărească (turc. *yasaul* „chambellan ou intendand aux services des Khans de Turkestan“, propr. „qui arrange“. ȘIO; cfr. *iasacciu*), sau prin mijlocire rusească: *asaulii* „căpitan de cazaci“ (și: *esaulii*, pol. *assawul*, *jessawul*).

ASBĚST s. a. (Miner.) v. azbest.

ĂȘCĂ s. f. v. hașcă.

ASCENDĚNT, -Ă adj., subst. 1°-2°. *Ascendant*. — 1°. Adj. Care merge înălțându-se, „suitor“ (cfr. opusul: *descendent*). *Mișcare ascendentă*. | (Mat.) *Progresiune ascendentă*: ai cărei termeni merg crescând. | (Muzică) *Armonie ascendentă*: urmare de cvinte care merg crescând. | (Astr.) *Nod ascendent*: punctul în care o planetă ce trece din emisfera australă în cea boreală traversează planul orbitei pământului. | (Genealogie) *Linie ascendentă*: urcare de la fiu spre părinți și strămoși. *Linia dreaptă* [de rudenie] se împarte în *linie dreaptă descendentă* și în *linie dreaptă ascendentă*. HAMANGIU, C. C. 159. *La doi frați ai săi a izbucnit nebunia înainte de a sa, și.... această neuropatie se poate urmări în linie ascendentă*. MAIORESCU, CR. II, 300. | Substantivat. (Jur., mai ales la plural) Rudă în linie ascendentă. *Tatăl, mama și ceilalți ascendenți pot face împărțeața bunurilor lor între fii și ceilalți descendenți... Dacă toate bunurile ce ascendentele a lăsat la moartea sa nu au fost coprinse în împărțeața, bunurile necoprinse se vor împărți conform cu legea*. HAMANGIU, C. C. 188. || Situațiune predominantă (față cu cineva), influență, autoritate (morală) puternică (asupra cuiva). *El știe câtă admirație mi 'nspiră, cât ascendent moral și intelectual exercită asupra-mi*. CARAGIALE, M. 93. [† și: *ascendente*.] — N. din lat. *ascendens*, -entem (part. verbului *ascendere* „a se sui“).

ASCENDĚNTĂ s. f. 1°-2°. *Ascendance*. — 1°. (Rar. Franțuzism) Urcare, suire. || 2°. Linie (de rudenie) ascendentă. *Românii de la Severin, ca și acei de la Pind, începură a împoșcă în toate direcțiunile priosul poporațiunii, fundând... stabilimente filiale, în tradițiunea cărora ei conservau prestigiul de ascendență*. HASDEU, I. C. 61. [† și: *ascendență*.] Cfr. *descendență*. — N. după fran.

ASCENSIŪNE s. f. *Ascension*. — (Franțuzism) Suire, înălțare, urcare (spec. cu balonul). *A făcut o ascensiune cu balonul*. || Spec. (Astr.) *Ascensiune dreaptă*: arcul ecuatorului ceresc cuprins între punctul vernal și meridianul care trece prin centrul unui astru. [Plur. -siuni. | Pronunț.: -si-u-ne.] — N. după fran. (*ascensio*, -sionem, idem.)

ASCENSŪR s. a. (rar, s. m.) *Ascenseur*. — Aparat mecanic pentru urcat (persoane s. lucruri) la diferitele caturi ale unei clădiri. [Plur. -sori și -soare.] — N. după fran. (lat. *ascensor* „care se urcă“, de la *ascendere* „a se urcă“).

ASCĚT, -Ă subst. *Ascète*. — (Mai ales în biserica creștină primitivă) Călugăr care își petrece viața în post și rugăciune în pustietăți, pustnic, sihastru, schimnic. Cfr. *anahoret*. [† și: *aschit*, de-a dreptul din n.-grec. *Iacov postnicul, aschitul*. DOSOFTEIU, V. S. 43. | Și: *aschét, -ă* subst., cu o formă mai apropiată de cea elină. *Iov bătrânul, aschet slab și osos, în rasa-i veche de pănură cafenie, sta cinchit la pământ, înaintea peșterii, a mormântului în care trăea*. M. SADOVEANU, SĂM. V. 975.] — N. după fran. (= grec. ἀσκητής „deprins, exercitat“ [cu o viață de schimnicie], de la ἀσκῶ „a se exercita în...“, a-și întări trupul prin exerciții“).

ASCĚTIC, -Ă adj., adv. *Ascétique*. — 1°. Adj. De ascet, de pustnic, de sihastru, de schimnic, schimnicesc. *O viață ascetică*. || 2°. Adv. Ca un ascet, schimnicesc. — N. după fran. (= lat.-bis. *asceticus*, -a, -um < grec. ἀσκητικός.)

ASCĚTISM s. a. *Ascétisme*. — Viață de ascet, schimnicie.

— N. din fran.

ĂȘCHE s. f. v. așchie.

ĂȘCHĚR(IU) † s. m. *Troupes turques, armée turque*. — (Cuvânt literar în epoca fanariotă. Și singularul are sens colectiv) Armată turcească, soldăție turcească (indeobște, fără deosebire de „ieniceri“, „spăhii“ etc.). *Jaloba să se vadească La pași și la sarăscheri Și la ascheriul din Bender*. E. KOGĂLNICEANU, ap. TDRG. *Sfătuiră să scoată o angară... Numindu-o cum că este ajutor de cheltueli Pentru-ascherii ce s'adună la Divă... ZILOT, CRON., ap. HEM. 1801. [În Mold. și: *așchériu*. *Îndată să se trimită ascheriul cerșut și tunuri și alte trebuincioase pentru războiu*. URICARIUL, ap. DG.] — Din turc. 'asker „armée, soldat“. ȘIO. Cfr. așcherliu.*

ĂȘCHĚRLIU † s. m. *Soldat turc*. — (Cuvânt literar în epoca fanariotă; întrebunțat rar; mai ales la plural) Soldat turc. *Să-i dea zaherea pentru ascherlii*. DIONISIE ECLISIARCU, C. 187. *Ascherlii... ce doresc a intra în Moldova să facă răutăți, unii ca aceia să se trimată la cele d'aproape sarhaturi* (a. 1774). URICARIUL, VI, 437, ap. ȘIO. — Din turc. 'askerliu „soldat“. ȘIO. Cfr. ascher.

ĂȘCHĚT s. m. v. ascet.

ĂȘCHĚĂ vb. 1^a. (*Se*) *fendre* (se dit du bois), (*se*) *briser* (un os) *en éclats*. — Trans. A rupe (ceva) în așchii, a luă așchii, șuvițe s. fășii (din ceva); a despărți (un lemn) în așchii. *O ghiuleă de tun se sfărâmă și așchiează o bucată de os din țipa unui ghințar*. V. COSMOVICI, SĂM. II, 458. | Refl. (Despre lemn, os etc.) A se rupe (s. a se sfăși) în așchii. [Rar, și: *așchii* vb. IV^a: *Lemnarul taie lemnele; bărdășul le așchiește și-apoi le cioplește, le râtează, le scobește*. (Orlat, în Transilv.) ap. HEM. 1983.]

— Derivat din *așchie*, sau dintr'un tip lat. pop. **asclare* (= **assulare*, cfr. *assulatum*): v.-prov., cat. *asclar*.

ĂȘCHĚĂT, -Ă adj. *Fendu* ou *brisé en éclats*. — Participiul verbului *așchia*, devenit adjectiv. *Unde eră casa lui Druga, se vede numai un stălp așumat și așchiet de fulger*. V. FORESCU, ap. DDFR. [În Mold.: *așchiét*.]

ĂȘCHIE s. f. 1°. *Écharde, éclat* (de bois), *éclisse, esquille*. 2° *Envie* (pellicule qui se détache de la peau autour des ongles).

1°. Bucată (lată, subțire și, relativ, lungă, spre deosebire de țandără și surcea care sânt mai mici și au formă neregulată; adesea însă aceste trei numiri, mai ales așchie și țandără se confundă), fășie s. șuviță luată în lungul lemnului (cu barda s. cu securea) sau dintr'un os (și p. ext. și din alte corpuri tari ce se pot desface în fășii). Cfr. COSTINESCU. *Scoate întâiu bârna den ochiul tău și atunci cea vei căută să scoți așchia cea den ochiul fratelui tău*. BIBLIA (1688), ap. TDRG. *Copaciul mare, dintr'o așchie* [= dacă i-a sărit o așchie lovindu-l cu toporul] *nu se taie*. PANN, P. V. III, 15; ROMÂNUL GLUMET, I, 31/5. *Nici un lemn nu se desface în așchii lungi, ca ulmul*. ap. TDRG. *Așchia bradului, Dreptatea satului*. [= „Dimerlia.“] GOROVEI, C. 131. *Stejarul...., îndată ce rămase în câteva așchii, se rupse*. FUNDESCU, L. P. 159/17. *Așchia nu sare departe de trunchiu*. ȘEZ. I, 221/5; ZANNE, P. I, 114. | Despicătură (de probă) dintr'un lemn. *Pentru a face sîndrila, trebuie a căută ca bradul să imble bine, adică să se despice sau să crape drept*. Aceasta se cunoaște cercând mai mulți brazi prin scoaterea

din trunchiul lor a unei așchii de un pod de mână de groasă și ca de o palmă de lungă. Dacă așchia aceasta nu crapă drept, bradul se lasă și se caută altul. I. IONESCU, M. 396. | P. ext. *N'am desprețuit nici hârburile de oale vechi..., nici chiar așchiile de cremene, pe care astăzi noua știință a arheologiei preistorice le așterne... pe pragul templelor înălțate în onoarea artelor.* ODOBESCU, II, 236. *A fost atins de o așchie de lanță [= lance] înaltul nostru rege.* I. NEGRUZZI, VI, 169. | Așchiile de lemn sânt, ca și surcelele, rămășițe nefolositoare, care se întrebuințează doar la ațâțatul focului. *Să-mi adun în mănunchiu notișele răsipite aci ca așchiile și ca surcelele ce se împurposează fără folos, când, cu o teslă rău mănuită, o calfă de dulgher stângaciu ciopârtește bârna.* ODOBESCU, III, 166/4. *Pocnind, se revarsă văpaia prin așchii.* COȘBUC, E. 15/19. *Unde conăcesc ei, acolo... fac și ațâță focu..., cu găteaje, cu ogrinji, cu surcele, cu așchii și cu ce gălesc.* JIPESCU, O., ap. HEM. 1982. *Până atunci, călătorul adunase niște răscoțe, surcele și așchii de lemne ce putuse afla prin bătătură și ațâțase un foc bunicel.* ISPIRESCU, ap. HEM. 1982. | Astfel se explică sensul greșit de „surceă” dat de ANON CAR.: *Ashkië = „sarmentum”.* | După POLIZU și cu sensul de „strujitură”: *Așchie de rânduă :* „Hobelspan”. | Fig. *Strujind pre svâ[n]tul cu aciale brânci au mânuși de her cu unghile ascuțite, sărind așchi de carnea sv[ă]ntului...* DOSOFTEIU, V. s. 97.

2°. (Rar, neobicit) P. anal. Pielită care se desface din piele în jurul unghiilor DDRF, „zbarnăitoare, plesnitoare”.

[Plur. *așchii* și *ășchii*. | † *ășche*, plur. *ășchi*. | Și: *hășchie*: *Codia biciului i s'a spart în hășchii și sar din ea puzderii melifate de șoldurile uscate ale bieților cai.* DELAVRANCEA, s. 205. | În Ban., Serbia și în jud. Mehedinți: *iășchie* VICIU, GL., CDDE. — și *iășchie*: *Să apuci pădurile, în codri muși și surzi, Unde nu-i ieșchie sărită, De voinic tăiată.* POP. (Oravița), ap. MARIAN, NA. 40. *Ieșchi = „așchii”.* (Lățunaș, Verșeț). VICIU, GL. | Prin trecerea dialectală a lui *k' > t*, se pronunță pe alocuri și: *ăștie*, pronunțare care se reflectă în scrierea *ăștie*. LB. *Ăștii de ceale mărunț giuuite.* ECONOMIA, 220. | La GOROVEI, C. 371 (com. din Vășcău, în Transilv.) se găsește și forma (grafică? s. simplă eroare de tipar, prin omiterea lui *h*) *ășcie*: *Moșu taie lemne în deal;ășcile sar(e)'n vale.* (= „Tunetul”.)

— Din lat. pop. *ascla* (= *assula* „așchie”, diminutiv din *assis* „scândură”. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II, § 430): alb. *ašk'e*, neo-grec. *ἄσκη*, vegl. *jaska* (ital. *ascola* < **ascala*, *Arch. glott. ital.* III, 457), neapolitan *aska*, calabrez, sicilian *aska*, pugliez *ășke*, sard. *logudorez așa* (campidanez *astula* < *astula*, Wagner; *Lautlehre der südsardischen Mundarten*, 18), v.-prov., cat. *ascla*, portg. *acha*.

AȘCHII vb. IV^a v. *așchia*.

AȘCHIOĂRĂ s. f. *Écharde, petit éclat (de bois)*. — Diminutivul lui *așchie* (derivat prin suf. *-ior*). *Cu barde și cu topoare Să mă faci așchioare.* POP., ap. DG. Cfr. *așchiuță, așchioară*. [Pronunț. *-șchi-oa-*]

AȘCHIOS, -OASĂ adj. *Schisteux*. — Care se desface cu ușurință în așchii, în straturi suprapuse. *Se numește așchioasă, dacă se alcătuește din lespegioare mici.* ap. DG. [Pronunț. *-șchi-os.*]

— Derivat din *așchie*, prin suf. adj. *-os*.

AȘCHIT † s. m. v. *ascet*.

AȘCHITĂ s. f. *Écharde, petit éclat (de bois)*. — (În Transilv. și Ban.) Diminutivul lui *ășche* (derivat prin suf. *-iță*). *Ascitiă = „das Spänchen”.* LB. *Dar cine l-a fărmeccat? — Două fete din alt sat. — Da cu ce l-au fărmeccat? — Cu așchiță din porțiță, Cu*

pulbere din uliță. POP. (Ban.), ap. HEM. 1983. [În Ungaria și în Banat și: *ieșchiță*: *La fântâna de ieșchiță Paște calul lui Ioniță.* HODOȘ, P. P. 163. *Io pă iel l-am otrăvit... Cu țest'iță din porțiță.* ALEXICI, L. P. 180/17.] Cfr. *așchiuță, așchioară*.

AȘCHITĂC † s. m. *Ascète*. — Ascet, sihastru, pustnic, schimnic. *Prepodobnicii părinții noștri, bogonosnicii săhastri, așchitacii, ...petrecură în bobotă și'n piei de capră, lipsiți, scârbiți, pășiți rău, prin pustii rătăcindu-să și prin munți și vârtoape.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 1802. [Forma singularului ar putea fi și: *așchitaciu*, cfr. TDRG.] Cfr. *aschitean*.

— Cuvânt românizat de Dosofteiu, din n.-grec. *ἀσκητικός*. Cfr. *ascet*.

AȘCHITEÂN † s. m. *Ascète*. — Ascet, schimnic, sihastru, pustnic. *Eră un aschitean carele strălucea în lume, de bunătățile lui și de minuni ce făcea.* PRAVILA (a. 1652), ap. MURNU, GR. 7. Cfr. *aschitac*.

— Formațiune românească din gr. *ἀσκητής* și suf. adj. *-ean*. Cfr. *ascet*.

AȘCHIUȚĂ s. f. *Écharde, petit éclat (de bois), copeau*. — Diminutivul lui *așchie* (derivat prin suf. *-uș*). *Așchiuța bradului, Mândruțița satului.* [= „Dimerlia”.] GOROVEI, C. 131. *Să te duci la o salcie, să-i crapi coaja cu cuțitul, și de sub coajă să iai puțină așchiuță și s'o atingi de maseaua... care te doare.* SEZ. VIII, 151. [Și: *hășchiuță*. După ce l-au gătit acuma de făcut, aștern pe fundul secretului geluturi, adică surcele, numite altminterlea și *hășchiuțe*.] MARIAN, I. 239. | Pronunț. *-șchi-u-*] Cfr. *așchiță, așchioară*.

ASCRUMĂ † vb. I^a. *Réduire en cendres*. — A preface în scrum. *Au opărit, de au ascrumat și au ars buruianele și toată verdeța.* DOSOFTEIU, V. S. 110/24.

— Derivat din *scrum*, cu pref. *a-*.

ASCULTĂ vb. I. I. 1°. *Écouter, dresser l'oreille. Ausculter*. 2°. *Écouter attentivement, entendre, prêter l'oreille (à). Écouter (un maître), suivre (un cours). Interroger, faire réciter la leçon à un enfant. Interroger ou ouïr (des témoins), faire subir un interrogatoire (à qqn). Faire attention (à qqch.). Entendre raison.* II. 1°. *Ajouter foi (à qqch.)*. 2°. *Satisfaire, exaucer, donner son adhésion (à une prière), prendre (qqch.) en considération*. 3°. *Écouter (les conseils de qqn.), suivre (l'avis de qqn.), obéir (à)*. 4°. *Se conformer (à un ordre), obéir, obtempérer, se soumettre; être sous l'autorité ou la domination (de qqn.), être soumis ou assujetti (à), dépendre ou être sous la dépendance (de)*.

I. Precum privirea este acțiunea pregătitoare pentru vedere (perceperea a ceva cu ajutorul văzului), tot astfel *ascultarea* este acțiunea prin care pregătim perceperea a ceva prin simțul auzului (auzirea). *Ascultă și vei auzi!* DRĂGHICI, R. 53 (cfr. „caută și vei afla s. găsi!”). *S'ascultăm! Ce se aude? Ce nou glas răsună oare?* C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1803.

1°. (Despre oameni) A-și încordă auzul și atenția spre a auzi ceva; (despre animale) a-și ciuli urechile (spre a auzi ceva). În trans. și trans. *Stau cu luare-aminte, ascult fără a suflă.* KONAKI, ap. HEM. 1803. *Ascultați! Marea fantomă face semn, dă o poruncă...* ALEXANDRESCU, M. 14. „*Ia ascultați, mări, zise Gerilă, vorba lungă, sărăcia omului!*” CREANGĂ, P. 250. *Ascultă cu groasă tot sunetul frunzelor.* DRĂGHICI, R. 157. *La dreapta se auzi o foșnitură. Iepurele stătu pe loc, ciuli urechile și ascultă câteva timp.* || P. ext. A-și încordă atenția spre a pricepe ceva. [Calul îi... spuse, că are să mai dea de o cursă pe care i-o întindea tată-său, și o îndăă cum să facă să iasă și de-astă-dată biruitoare. Fata ascultă cu

toate urechile și făcū precum o învăță calul. ISPIRESCU, L. 18. || Spec. (Med.) A cercetă (pe cinevă) prin auscultăție. Cum a venit sus, doctorul a ascultat-o la piept. s. NÁDEJDE, ap. TDRG. || Spec. A trage cu urechea. A ascultă la ușă : „écouter à la porte“. DDRF. Au ascultatū furis la vecinul său și au purtat clevețele... CUV. D. BĂTR. II, 326.

2°. A fi atent, a-și aținti atenția la ceea ce spune, cântă s. povestește cinevă, a urmări cu luare-aminte povestirea cuivă. Absol. „Cobori în jos, luceafăr blând, Alunecând pe-o rază, Pătrunde'n casă și în gând Și viața-mi luminează!“ El ascultă tremurător, Se aprindea mai tare... EMINESCU, P. 262. Eu sânt dator să spun povestea, și vă rog să ascultați! CREANGĂ, P. 248. O gură numai are omul și urechi două; dar, dimpotrivă, mai mult grăește de cât ascultă. ZANNE, P. II, 169. Tu zici, tu ascuți! RĂDULESCU-NIGER, ap. TDRG. (: „das sind vergebene Worte“). || Intrans. (Se construiește cu prep. „la“, mai rar cu prep. „de“) A ascultă la cinevă = „a-l ascultă cum vorbește, cum declamă, cum cântă etc.“ COSTINESCU. Foicică mărcine, Ascultați, boiere, la mine, Să vă spui pe „Corbea“ bine! TEODORESCU, P. P. 517. O oară să fi fost amici, Să ne iubim cu dor, S'ascult de glasul gurii mici O oară, și să mor! EMINESCU, P. 127. || Trans. Frați dragi, ascultați sfânta evanghelie! CUV. D. BĂTR. II, 120. Minciunile îi eră prea drag a le ascultă. NECULCE, ap. HEM. 1805. Să ne oprim urechile de-a ascultarea cântece lumesti de iuboste, mânnule de-a apucarea... VARLAAM, ap. HEM. 1811. Mai bine voesc să ascult istoria, de cât să mândnc! DRĂGHICI, R. 18. Ne place a ascultă povești frumoase din vremile trecute. C. NEGRUZZI, I, 245. Ascultă cu luare-aminte ce fi-oiu spune! CREANGĂ, P. 191. Urechile lor nu mai ascultau alte vorbe. ISPIRESCU, L. 39. | P. ext. (Complimentul este omul, animalul s. instrumentul care produce sunetul) Ce se nu mai rutes ustenescu-te-tire, rogu-te se ascuți tu noi întru scurtu. COD. VOR. 58¹/₂ (=să neascuți pe noi pre scurt. N. TESTAMENT, 1648; să auzi tu pre scurt. BIBLIA, 1688: „mais afin de ne pas t'arrêter longtemps, je te prie de nous entendre, dans ce que nous allons te dire en peu de paroles“). Neadormita privighetoare... mă ascultă. KONAKI, P. 104. Ea l-ascultă pe copilaș, Uimită și distrasă. EMINESCU, P. 273. Auzi, mândră, cucul cântă, Ieși afară și l-ascultă! JARNIK-BĂRSEANU, D. 43. Mândră maic'am mai avut! Copil mândru m'a făcut; M'a băiat cu flori de munte, Toți gura să mi-o asculte,—Mândrele să mi-o sărute! idem, D. 362. || Ideea atențiunii încordate se exprimă mai plastic prin a sta și a ascultă: Dar auzi, ce jalnic cântă Clopotele-acum în sat; Glasul lor e ndurerat, Ruga lor e sfântă. Ele plâng, și mi se strânge inima, cum stau s'ascult. COȘBUC, F. 128. Maica sfântă Stă și-ascultă. Și ascultă, cât ascultă, Și din gur'apoi cuvântă... MARIAN, SE. I, 10. || Cu un sens apropiat de „a auzi“. Asemenea întâmplări vă supără a le ascultă. DRĂGHICI, R. 26. În privighetori, să-mi pară glasul Linei că l-ascult. COȘBUC, B. 8. Vino, bade, sările, De-ascultă muștrările, Cum mă muștră măicuța, Bade, pentru dumneata! JARNIK-BĂRSEANU, D. 269. | A ascultă liturghia (s. sfânta slujbă): „entendre la messe“ (ital. „ascoltare la messa“, care are, ca și la noi, și sensul: „a fi de față la liturghia“). Doamna încă merge de ascultă liturghia la biserica sa, împreună cu toate giupănesele. GHEORGACHI LOGOFĂTUL, ap. HEM. 1805. || Spec. A audiă (un curs). Vai! tot mai gândești la anii, când visam în acadēmii, Ascultând pe vechii dascăli cărpocind la haîna vremii! EMINESCU, P. 230. Merg să ascult un curs la universitate. | A controlă (pe un elev) dacă a învățat lecțiunea, punându-l să o reciteze sau făcându-i întrebări asupra ei, a prociți (pe cinevă). Și a pus pârintele pravilă și a zis că în toată Sâmbăta să se procițească băieții și fetele, adecă să asculte dascălul pe fiecare de tot ce a învățat peste săptămână.

CREANGĂ, A. 3. Vom învăța împreună...; eu la gramatică, și tu ce-i vrea; apoi mi-i ascultă. idem, A. 87. | (Jur.) A ascultă martorii = a lua depozitiile marturilor: „ouïr (ou entendre) des témoins“. || Fig. A da atențiune s. importanță (cuivă). Măi bădiță, pentru tine Multe dau cu lemnu'n mine, Multe dau și mulți mă'nfruntă; Dar cine dracu i-ascultă! JARNIK-BĂRSEANU, D. 69. (Loc. prov.) Cănele latră la lună toată noaptea și luna nu l-ascultă niciodată. ZANNE, P. I, 364. || † A intelege. Aceasta și la Rumâni s'au plinit, că, cu glas striin grăind lor Dumnezău, nu ascultă; iar acum sfânta Scriptură prin nevoința [=osteneala] Măriei tale să citeaște și cunoscută să face și la mari și la mici. BIBLIA (1688), 8 pr. /₈. | Nu vrea s'asculte nimic: „il ne veut rien entendre“. DDRF.

II. Când ceea ce ascultăm nu e numai un sunet din afară sau o povestire mai mult sau mai puțin indiferentă pentru noi, ci este o dorință, un sfat sau o poruncă ce ni se comunică, atunci ascultarea acestora este în același timp o conformare lor. Astfel a ascultă nu mai este acțiunea care precedă a u zirea, ci, adesea, cea care o urmează: Că mi-au auzit Domnul glasul de plânsoare Și mi-au ascultat Domnul ruga la strânsoare. DOSOFTEIU, P. S., ad. HEM. 1803. Construit cu acuzatiiv, un caz prepozițional („de“, rar „la“) și (rar și numai la scriitorii vechi) și cu dativul.

1°. A da crezământ, a crede, a lua s. a băgă în seamă spusele cuivă, a fi convins de adevărul celor spuse (de cinevă). Trans. Zici că-s mândră, și n'am vrut Ca s'ascult vorbele tale? COȘBUC, B. 12. Domnule Măria ta, Tu pe Greci nu ascultă...: Grecu-i fiară dușmănoasă, Grecu-i limbă veninoasă! ALECSANDRI, P. P. 90¹/₂₁. A ascultat tot ce a auzit = „il a cru tout ce qu'il a entendu“. PONTBRIANT. || Mai ales intrans. Nu ascultați de vraci și de babe descântătoare, ci de medici. | Spuse tatălui său ceea ce isvodise el să facă. Tatăl său, care ascultă la gura lui cu la carte, se duse numai de cât... ISPIRESCU, ap. ZANNE, P. V, 148.

2°. (Când e vorba despre o dorință, o rugare) A o lua în seamă, a o implini, a o satisface. Miluește pre mișel și mi-ascultă mișea rugă. DOSOFTEIU, PS. 18. Mișeilor, Domnul te ascultă. idem, ps. 227. De-ar vrea bunul Dumnezău Să mi-asculte dorul meu! ALECSANDRI, P. I, 80. Acum te chem; chemarea-mi ascultă-vei? Din neguri reci, plutind, te vei desface? EMINESCU, P. 51. Sluga, ascultând poronca stăpânului, ia pe Ivan... CREANGĂ, P. 301. Oiu rugă pe Dumnezău S'asculte blăstemul meu. DOINE, 122¹/₂. Și... în lume fete-s multe, Care-ar vrea să mă asculte Și să facă tot ce vreau, Ca s'aline dorul meu. ALECSANDRI, P. P. 303³/₅. Rugați-vă la Dumnezău cu toată inima; el vă va ascultă: „priez Dieu avec ferveur, il vous exaucera“. Tatăl său a ascultat cererile sale: „son père a adhéré à sa demande“. PONTBRIANT. Ambasadorele... să fie ascultat și liber de-a apăra... drepturile țării. URICARIUL, I, 184¹/₁₈. | (Jur.) A lua în considerare. Nice păra lor să se asculte, nice în seamă să se bage. PRAVILA (a. 1652), ap. HEM. 1803. | Refl. (numai la persoana a 3-a, cu sens pasiv) Mihai-Vodă... ori de ce scriedă și jăluea la împărăție, i se ascultă și isprăvea. MUSTE, ap. HEM. 1809. || La negativ: a nu se învoi (la ceva), a nu vrea, a refuză. Iar în ziua a șaptea, veasel fiind, împăratul zise... să aducă pre împărăteasă... Și n'au ascultat lui împărăteasa, să vie. BIBLIA (1688), 356 (: „or, au septième jour, comme le roi avait le cœur gai de vin, il commanda à Méhuman, Bizta... qu'ils amenassent devant lui la reine... Mais la reine Vasti refusa de venir“).

3°. Trans. și intrans. (Când e vorba de un sfat) A te lua după, a urmă. Fata ascultă sfatul chițigoitului. ȘEZ. V, 66¹/₁₁. Bine este să ascultați și sfatul unei neveste! ZANNE, P. IV, 506. Din zece, una s'ascuți și a femeii. ZANNE, P. II, 279. || A urmă sfatul (cuivă). Cel rănit nu ascultă cumu-l învăță vraciul. PRAVILA

MOLD. 68, 3. *Trebuie să-i ascultăm, că sfinții lor știu mai multe decât noi, păcătoasele!* CREANGĂ, P. 116. *Stăpâne, ...ascultă-mă și du-te la boierii!* idem, P. 156. *„Dacă vei merge cu mine“, zise calul, „habar să n'ai...! Te voi sluji cum am slujit și pe tatăl-tău. Numai să m'ascuți!“* ISPIRESCU, L. 16. *Dracul m'a pus s'ascult de vultur!* RÊTEGANUL, P. I, 4²¹. *Las să fie rău, nu bine, Că n'am ascultat de nime, Ci-am făcut de capul meu, Și m'a bătut Dumnezeu.* JARNIK-BÂRSEANU, D. 218. *Fecioraș Gruințul meu, Ascultă de ce-ți zic eu, Să nu cazi la vr'un loc reu.* ALECSANDRI, P. P. 144. *Măre, ascultă la mine, că-s mai priceput...: nu își din cuvintelu' meu.* JIPEȘCU, ap. HEM. 1808. || Spec. (Când e vorba de părinți) A face precum spun ei, a fi ascultător, supus voii lor: *Din copilăria mea, sânt deprins a ascultă de tată.* CREANGĂ, P. 203. *A fost și ea femeie, ca toate femeile, dar blestemul părinților, pe care nu-i ascultă, ci-i tot necăjea, a făcut-o să fie gheonoaie.* ISPIRESCU, L. 4. *Vai de copilul acela ce n'ascultă de părinți!* ZANNE, P. II, 80. || Fig. A se lăsa condus de... *Mintea lui... este... un vânt ce se umflă, Pe care, de n'o ascultă, toate-i par întunecate.* KONAKI, P. 275. *Nu face cum îți spun alții, ci ascultă de bunul tău simț.* | Refl. (numai la a 3-a persoană, cu sens pasiv). *Nu s'au ascultat sfatul lui Ureche Vornicul, cum mai multe în lume sfaturi bune la Domni nu se ascultă.* M. COSTIN, ap. HEM. 1808.

4°. (Când e vorba de o poruncă) A se conforma (celor poruncite), a se supune. *Cuvântul ingerului meu n'afi ascultat, nece înfelesetu.* CUV. D. BĂTR. II, 44. *Tot omul iaste datoriu să spuie giudețului preceba ce nu va să asculte de dîns.* PRAVILA MOLD. 37. *Căde-se să asculte și să se plece boiarenului și mai-marelui nărodului.* PRAVILA (a. 1652), ap. HEM. 1803. *L-ai pusu-l mai mare, toate să l-asculte.* DOSOFTEIU, PS. 28. *Oameni și năroade mie să-m i slujească și să mă asculte.* idem, PS. 55. *Tărînimă ce eră pre supt munte nu ascultă de Domnie.* NECULCE, LET. II, 434¹⁸. *Să-i fi supus, cu dreptate să slujești și să-l ascuți.* *Ca și tu negustor mare s'ajung!* PANN, ap. HEM. 1804. *Visând că toată lumea îmi ascultă cuvântul, În valurile Volgăi cercam cu spada vad.* EMINESCU, P. 200. *Și ceilalți trebuie să asculte de dînsul; așa și voi: la mine, trebuie să mă ascultați pe mine.* SBIERA, P. 268³⁷. *Sf. Haralamp... e mai marele ei, și, acolo unde sfântul îi poruncește să se ducă, ea l-ascultă; căci vai și amar de ea, de nu face pe voi a sfântului.* *Când Moartea nu ascultă de el, sfântul o pune la pedeapsă.* ȘEZ. III, 114¹⁰. *N'ascuți de porunca mea?* POP., ap. HEM. 1807. | P. anal. (Despre animale) *Bădița-i tinerel, N'ascultă boii de el.* HODOȘ, P. P. 56. | Absol. *Unde este hatmanul, ascultă și oștile mai bine.* AXINTIE URICARUL, LET. II, 159¹⁹. || P. ext. A fi subț autoritatea, cărmuirea s. stăpânirea cuivă, a se ținea de... *Monastirile... care ascultă de Ierusalim... să dea... câte doi unghi de om, într'un an, visteriei.* URICARUL, V. 251⁶. *Neamul Dachilor... prădă țerile ce ascultă de împărăția Rămului.* M. COSTIN, LET. I, 16. || †. După analogia sinonimului, „a se supune“, se găsește odată și în funcțiune reflexivă (care de altminteri are numai sens pasiv). *Grăția lui Iosif, zi dentru zi, și nu să ascultă ei, să se culce cu ea; să se împreune cu dînsa.* BIBLIA (1688), 29, 2 (: „et qu'elle en parlât à Joseph chaque jour, toutefois il ne lui accorda pas de coucher auprès d'elle, ni d'être avec elle“).

Din lat. pop. ascultare (= auscultare): ital. *ascollare*, sard. *logudorez ascultare*, engad. *skulter*, v.-prov. *ascoutar*, v.-fran. *ascouter*, v.-span. *ascuchar* (cu asimilare de către pref. ex-: v.-ital. *scolltare*, prox. *escoutar*, n.-fran. *écouter*, n.-span. *escuchar*, v.-portg. *escutar*). Cele două sensuri I și II le avea și cuvântul latin, care se construea cu acuz. sau cu dat., ca în limba rom. (Cfr. și germ. *horen* — *gehören*;

bulg. *konitŭ go ne poslušalŭ* = „călul nu-l ascultă.“) Cfr: dubletul *ascultă*.

ASCULTĂCIUNE † s. f. = *ascultare*. Cuvântul e atestat numai în dictionarul manuscris al lui BUDAI-DELEANU, ap. HEM. 1812.

— Derivat din *ascultă*, prin suf. abstr. -*ăciune*.

ASCULTĂMÂNT † s. a. *Obéissance, obédience*. — *Ascultare, supunere* (la...). *După căntatul lui Dfurne/ŭdeu tatăl, întru sfinția Duhului, întru ascultămîntul și stropirea sîngelui lui Is: Hs... se mulțiască-se!* COD. VOR. 138¹⁰ (= prin ascultarea și stropirea sîngelui... N. TESTAMENT, 1648; întru ascultare și stropirea sîngelui... BIBLIA, 1688: „...obedientiam et aspersionem sanguinis“; „pour obéir à Jésus-Christ et pour obtenir l'aspersion de son sang“).

— Derivat din *ascultă*, prin suf. abstr. -*ămînt*. (Cfr. ital. *ascollamento*).

ASCULTĂRE s. f. I. 1°. *Action d'écouter, d'entendre, de faire attention* (à qqch.), *d'ouïr* (des témoins). *Audition, interrogation* (des témoins). *Interrogation* (d'un élève). *Auscultation*. 2°. *Auditoire, salle d'audience*. II. 1°. *Action de prêter l'oreille* (à), *d'exaucer* (qqn., la prière de qqn.). 2°. *Action d'écouter* (les conseils de qqn.), *de suivre* (l'avis de qqn.), *d'obtempérer, de se soumettre, d'obéir; obéissance, obédience; dépendance, autorité; commandement*.

Infinitivul verbului *ascultă*, devenit abstract verbal.

I. 1°. *Aceaste doao, până ce pre scurt le voi spune, mă rog de ascultare.* S. CLAIN, ap. HEM. 1813. *Ascultarea liturghiei.* | *Ascultarea la ușă e o dovadă de lipsă de bună creștere.* | (Jur.) *Ascultarea martorilor* = „die Zeugenvernehmung, das Zeugenverhör“. TDRG. || *Ascultarea* (unei lecțiuni date) = *interogarea elevilor.* *Acel vas de botex... îl păzesc niște călugărițe. Ele nu dorm nici zi, nici noapte. Din când în când însă un pustnic vine pe la ele, de le povăduiește cele sfinte pentru Domnul. Când sânt la ascultare, de le învață pustnicul, rămâne numai una de pîndă.* ISPIRESCU, L. 30. || Spec. (Med.) *Ascultare* = *auscultatie*. || 2°. † (Probabil printre o rea înțelegere a lat. „auditorium“) *Sală de audiență, auditoriu.* *Intrând întru ascultare, cu miasii și cu nărocii cetației.* COD. VOR. 71⁶ (= intrând în polată cu căpitanii și cu oamenii mai mari ai orașului. N. TESTAMENT, 1648; intrând la ascultare, împreună cu miasii și cu oamenii ce eră mai de folos ai cetății. BIBLIA, 1688: „introyssent in auditorium“, „étant entrés dans l'auditoire avec les tribuns...“).

II. 1°. *Domnului precum nu i se cade a grăi lucruri ușoare, așa spre ascultarea celor ușoare să nu fie ușor.* MUSTE, ap. HEM. 1812. *Cerule!* *Când o s'ajungă ntr'a tale ascultări tânguirea mea?* PANN, E. I, 25. | *Sufletele voastre curățînd întru ascultarea deadevărului... urul alaltu ubiți.* COD. VOR. 143¹² (= întru ascultarea adevărului. N. TESTAMENT, 1648; cu ascultarea adevărului. BIBLIA, 1688: „ayant donc purifié vos âmes, obéissant à la vérité... aimez vous l'un l'autre“). *Și-șă lăsa căsele și avuția-și dereptă ascultarea cuvintelor lui Dumnezeu.* CORESI, E. IV⁸.

‡ A da ascultare cuivă = a ascultă pe cinevă, a da atenție spuselor lui, a-l crede, a încuviința cererea lui: „ajouter foi (à); croire (qqn.), obéir; accepter (une demande etc.); cfr. ital. „dare ascolto“, ap. CIHAC, I, 17). *Turcii, fiind în prepus, i-au dat ascultare.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 197¹⁸. *Tatăl său la aceasta nu-i da ascultare.* DRĂGHICI, R. 5. *Dește ascultare acestor cereri.* ISPIRESCU, M. V. 3/17. *De va da înscris răzașul că să leapadă, și în urmă să va că și va vrea... să să facă tovaroș la heleşteu, răspunzând cheltueala pă jumătate, să nu li să dea ascultare.* CARAGEA, L., ap. HEM. 1813. 2°. Urmăre a sfaturilor cuivă, supunere la po-

runcile cuivă. De va ascultă de învățătura mai-marelui său, va puțină șovăi și nu să va certă după pravile pentru greșala ce va fi făcut pentru ascultare. PRAVILA MOLD., ap. HEM. 1812. *Eu... vă știu turmă... mare și înaltă... pentru buna ascultare și supunerea care arătați de-a-pururea către biserică și către arhieriu. ANTIM, P. 4/17. Nedând ascultare și de al doilea, l-au legat și l-au adus la [Bals]. POPOVICI-KIRILEANU, B. 13. Copila, cătu-i de mică, Bate-o și pune-o la furcă, Că, dacă va crește mare, Nimărui nu dă-ascultare. SEZ. IV, 233^b/₂₀. [Negativul: neascultare: Împărăteasa, împăratului arată neascultare. VARLAAM, C. 360. Eva, cu neputința neascultării, blestem au așa-at. MINEIUL (1776), 13²/₂. Neascultarea ce îmi făcuși va fi în sufletul tău o aducere-aminte foarte jalnică întru toată viața ta. GORJAN, H. IV, 62.] | † (Construit în vechime și cu „spre”) Ascultarea care va face neștine spre Domnul țărâi sau spre stăpânul carele i va sluji... PRAVILA (a. 1652), ap. HEM. 1812. || Spec. (Bis.) Ascultare = (în mănăstirile de călugări și de călugărițe) slujire a unui „frate“ s. călugăr mai tânăr (s. a unei „sorori“ s. călugărițe mai tinere) la unul (s. una) mai bătrân(ă) la care e orânduit(ă) de stareț(ă). Cfr. poslușanie. Dat de (s. spre, s. la) ascultare s. „ascultător“ = acela care „[mai adesea, ca pedeapsă] este orânduit la un călugăr bătrân spre a-l sluji, sau care s'a trimis undeva cu vreo afacere de-a mănăstirii: „obediencier“. Cfr. COSTINESCU. *El arată că...voeste a se călugări. Starețul îl rândui spre ascultare la un bătrân seahstru... unde el petrecu trei ani, în cea mai mare cucerie și umilință. C. NEGRUZZI, I, 219. Nu se știă de unde-i; n'avea nici tată, nici mamă; de mică o crescuse maica Fevronia și acū o avea la ascultare. SADOVEANU, SĂM. VI, 63. | S'au scăpat din ascultaria cutăruiua stareț. DOSOFTEIU, V. S. 67; cfr. MINEIUL (1776), 93²/₂. || A fi (a rămâne, a stă etc.) sub ascultarea cuivă = a fi (a rămâne etc.) sub autoritatea, stăpânirea s. suzeranitatea cuivă, a fi supusul s. în slujba cuivă, a ascultă de cinevă. Luminând... pre cei ce sânt sup ascultarea Mării[i] tale. BIBLIA (1688), 8 pr. 48. Se dezbătuse Cantimireștii de sup ascultarea Hanilor și sedea cu oardelē sale dincoace de Nistru. M. COSTIN, ap. HEM. 1813. Constantin Brâncovanul... de-a-pururea se sileă să supnie pre Domnii din Moldova, să-i fie sup ascultare, adevă ce ar pofti, ori de bine ori de rău, să nu-i easă din cuvânt. MUSTE, LET. III, 62. Zis-ău pașa...: Marele și puternicul împărat ne-au trimis cu oaste... ca să fim raialii țarei Moldovei, ce este sup ascultarea împărăției, de aret și de apărare despre Leși. NECULCE, LET. II, 223¹/₁₅. Neavând Tătarii ce mai face, s'au închinat la Moscali, rugându-se... să trăească sup ascultarea lor. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 376. Aceștia sta sub ascultarea hatmanului. BĂLCESCU, M. V. 644. Fiul de împărat rămase sub ascultarea hofului, ca să învețe meșteșugul de la dînsul. ISPIRESCU, L. 369. | Spec. (Învechit) Comandă (militară). Puindu-i la mijloc și dându-le războiu de două părți, îndată un polcovnic... s'au închinat cu câteva steaguri ce eră sup ascultarea lui. ACSINTIE URICARUL, LET. II, 149. | † A fi (incă s. tot) sub ascultarea părinților = a fi încă nevârștnic, minor. Oricare cucon ce va fi încă nu de vrăstă, ce să va găsi tot sup ascultaria părinților... PRAVILA MOLD., ap. HEM. 1814. Până fu sup ascultarea mănē-sa, el eră bunșor. MOXA, ap. HEM. 1814.**

ASCULTĂRET, -EAȚĂ † adj. = ascultător. Cuvântul e atestat numai în dicționarul manuscris al lui BUDAI-DELEANU, ap. HEM. 1816.

— Derivat din ascultă, prin suf. adj. -ăreț.

ASCULTĂT s. a. *Action d'écouter, d'entendre, de faire attention (à), d'ouïr (des témoins), d'interroger (un élève), d'obéir, de se soumettre (à qqn.).* —

Participiul verbului ascultă, devenit abstract verbal. (Lat. a[ŋ]scultatus.) „Ascultare. Și foamea prae ei prinde-i, nu foame de pâine și de apă, ce foame de ascultatulii cuvântului lu Dumnezeu. CORESI, E. 16/3. S'au întăritu-și inema și mintea cu chititul dumnădzăestilor scripturi, prădând tot cugetul după ascultatul lui Hristos. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1815. Încă mai avem de ascultat! DRĂGHICI, R. 14. Cu țigareta aprinsă, m'am pus pe ascultat. ALECSANDRI, ap. HEM. 1815.

ASCULTĂT, -Ă adj. 1°. *Écoute, entendu; ausculté, ouï, interrogé (au sujet d'une leçon).* 2°. *Exaucé, accepté (en parlant d'une demande), écouté (en parlant de conseils), suivi (en parlant de l'avis de qqn.), obéi, obtempéré.* — Participiul verbului ascultă, devenit adjectiv (și păstrând totdeauna sensul pasiv). *Sfat ascultat. Vorbe ascultate. Căpitani ascultați de ostașii lor.* HEM. 1815. *Relațiile bune fusesse până la moartea... lui popa Nicolae... un ascultat sftenic al lui Brâncoveanu.* IORGA, L. I, 156. [Negativul: neascultat, -ă.]

ASCULTĂTOĂRE † s. f. *Écoute.* — „Loc de unde poate cinevă ascultă sau auzi fără a fi văzut“. [Cuvânt suspect, atestat numai de] COSTINESCU.
— Derivat din ascultă, prin suf. loc. -ătoare.

ASCULTĂTOR, -OĂRE adj., subst. I. (Celui ou celle) qui écoute. *Auditeur. Élève. II. 1°. Qui obéit. Obéissant, docile, soumis.* 2°. *Dépendant (ou sous la dépendance) de... — Adjectivul verbal al lui ascultă (derivat prin suf. -ător), întrebuințat adesea în funcțiune substantivală. Astăzi se întrebuințează mai numai în mod absolut, și rar construit cu genitivul sau cu prepoziția „de“. În vechime se construie și cu complimentul în acuzativ sau în dativ, iar în sensul II, 2° cu prep. „către“.*

I. Subst., rar adj. (Cel s. cea) care ascultă. *Nu ascultătorii leagă, ce făcătorii derepțadă-se.* COD. VOR. 148/1. *Fii făcători cuvântul, nu numai ascultători.* COD. VOR. 154/9 (= fii făcătorii cuvântului și nunumai ascultători. N. TĂSTAMENT (1648); BIBLIA (1688) : „mettez en exécution la parole, et ne l'écoutez pas seulement“). *Ortine ăste ascultătorii cuvântului, și nu făcătorii... BIBLIA (1688) (: „quis auditor est verbi et non factor...“); ap. HEM. 1816. Nesuferire aduce... cuvântul nealcătuit la ureachea bine ascultătoare. CANTEMIR, IST., ap. HEM. 1816. | Cel s. cea care asistă la o predică, la o cuvântare, etc., care ascultă o povestire etc. Ascultătorii... eră strănși pregiur dînsul. DOSOFTEIU, V. S. 172. Pentru aceea dar nu este minune, iubiții mei ascultători și cinstiți și de bun neam boieri, de m'au rânduit și pre mine Dumnezeu... ANTIM, P. 4/8. „Puiu de om, călugărul!“ strigară ascultătorii. C. NEGRUZZI, I, 169. | Cel care ascultă (s. urmează la) cursul unui profesor, auditor; elev. Câți mai de'nainte eră ascultători, atăția atuncea să făcură învățători. CANTEMIR, ap. HEM. 1817.*

II. 1°. Adj., rar subst. (Cel s. cea) care ascultă de sfatul s. de porunca cuivă. *Făcându-te ascultătoriu poruncilor lui Hristos... MINEIUL (1776), 101 1/1. Sântem supuși ascultătorii ai poruncilor tele.* ISPIRESCU, L. 29. *N'au fost ascultătorii povățuirilor sale.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 1817 || (Mai ales absol.) Docil, supus, plecat. *Pre mine stăpân, pre tine slugă, pre mine poruncitoriu, pre tine ascultătoriu a fi au poruncit.* CANTEMIR, ap. HEM. 1817. *Moldova cum că-i supusă, norodul ascultător, Au înștiințat la Poartă.* BELDIMAN, ap. HEM. 1817. *Fata moșneagului... eră frumoasă, harnică, ascultătoare.* CREANGĂ, P. 283. *Tu să fi ascultătoare, să nu ieși din cuvântul lui!* ISPIRESCU, L. 53. | Fig. *Coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului.* EMINESCU, N. 67. [Negativul: neascultător, -oare. Nu fi neascultătorii! BIBLIA (1688), 56. Toți ne-

ascultătorii de sabie vor pieri. BELDIMAN, TR. 329.]
 2°. † Dependent de... De atunci sânt luați Renii
 cu câteva sate, de Sultan Osman, sat de feară pre
 Dunăre, ascultător cătră ocolul Galaților. M. CO-
 STIN, ap. HEM. 1817.

[† și dial.: ascultătoriu.]

ASCULTĂTURĂ † s. f. *Action d'entendre* (qqch.). —
 Ceea ce ascultă s. aude cineva, vorbă. *Văm desface*
ușile auzului, însă nu ocărilor și ascultăturilor spur-
cate, ce învățăturii dumnezeiească. CORESI, ap. HEM.
 1818. *Askultētūrē* = „auscultatio“. ANON. CAR. [Plur.
 -turi.]

— Derivat din ascultă, prin suf. abstr. -ătură.

ASCULTOIU, -OĂIE † adj., subst. *Attentif, obéis-*
sant, docile, soumis. — Adj. și subst. Ascultător,
 supus, plecat. (La scriitorii bisericești din secol.
 XVII. Se construște în mod absolut sau cu com-
 plimentul la dativ) Mai obicnuite sânt construcțiile:
a fi ascultoiu = „a fi ascultător“ și *a stă as-*
cultoiu = „a ascultă“. Să fii ascultoi și împăcă-
 toriu și întreg, și toate cuvintele le grătaște cu sme-
 renie. PRAVILA DE LA GOVORA (a. 1640), ap. HEM.
 1818. *Ca niște fii ascultoi Domnului său să um-*
blăm. VARLAAM, C. 205. *Peștii în mare, pre deisa*
lui, stătură ascultoi și voia lui implură; deaci...
și noi... pre învățătura lui să stăm ascultoi, carii
nu simțem pești fără graiu și fără mente. idem,
 C. 311. *Boiarii cetăților sileă să să arate la'mpă-*
ratul ascultoi. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1819. *Fitul*
cu minte bună ascultoiu tatălui (: „filius astutus
obediens patri“). idem, ap. HEM. 1819. *Fiind că-*
petenie între alal[i] fraț[i], să pună pre sine chip
de filosofe întru toți ascultoi[i]. idem, v. s. 143, 2.
 [Negativul: neascultoiu. *Te feceși neascultoiu și să-*
măf. DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Defaimi neascultoiu legii*
tale. DOSOFTEIU, PS. 420.]

— Derivat din ascultă, prin suf. adj. -oiu.

ASCUMĂ vb. I. *Exciter, stimuler.* — (În Banat)
 A atăța, a sumuța. *Ascumă* = „a asmuța [d. e.] *As-*
cumă căni să muște, ascumă oamenii la ceartă“.
 Com. LIUBA.

— Etimologia necunoscută. Dacă lat. *scommā* „Sti-
 chelei, spöttischer Ausdruck“, din grec. *σκώμμα*, „Ne-
 ckerei, Spott“, nu eră numai un împrumut literar,
 ci un cuvânt popular, atunci un verb *as-scommare
 „a atăța, a irita pe cineva (prin bătaie de joc)“ s'ar
 potrivit și ca formă și ca sens cu cuvântul românesc.

ASCUNDE vb. III. 1°—2°. (*Se*) *cachier* [1°. *Celer, re-*
celer. 2°. *Dissimuler, faire un secret* (de qqch.). 3°.
Mettre de côté, garder, conserver.

1°. A face, intenționat, ca cineva s. ceva să nu fie
 văzut de alții, a sustrage vederii, privirilor s. căutărilor
 (altora), cfr. a piti, pitulă (avem deci negațiunea
 noțiunii a arăta, a da pe față, a vădi, a scoate la
 iveală). Trans. *Oare-cine ascunde tâlharii și-l va*
pitulă... PRAVILA (a. 1640), ap. HEM. 1823. *Oștenii în*
gloată pătrundeau și trupurile moarte cu trupuri
le-ascundeau. ALECSANDRI, P. II, 224. [Dan] *perî în*
luptă cu un pretendent..., în *Mehedinți, la Glogova,*
în 1482. Îl vor fi ascuns în biserica din acel sat.
 IORGA, CH. I, 9. *Rămâneți acî; dară trebuie să vă*
ascunz foarte bine, căci, cum o simți fiul meu că
se află la mine oameni după tărîmul cellalt, vă
omoară. ISPIRESCU, L. 113. (Loc. prov.) *Nu ascunde*
măfa, că i se văd unghiile! POP. (din Ardeal), ap.
 HEM. 1822. *A ascunde lumina sub obroc.* | Fig.
Dereptatea ta nu ascunși întru inema mea. CORESI,
 PS. 106 (: „je n'ai point caché ta justice“). | Spec.
 A acoperi pe cineva sau ceva astfel ca să nu se
 mai vadă. *Ea pătrunde lângă teiul vechiu și sfânt,*
Ce cu flori până'n pământ Un izvor vrăjit ascunde.
 EMINESCU, P. 102. | Prin prep. „de“ se indică ființa s.
 lucrul de la care vine primejdia înaintea căreia as-

cundem ceva. *Ascunde-ți ciomagu[!]* de căini, că mai
 rău te mușcă! ISPIRESCU, ap. HEM. 1822. În BI-
 BLIA din 1688 („după grec. ἀπό“ TDRG.), găsim și
 construcția cu „de la“ sau „de către“. *Greșalele mele*
de la tine nu s'au ascuns. Și tot cuvântul nu se
va ascunde de cătră împăratul. ap. TDRG. || Refl.
 (Despre oameni, fig. și despre obiecte, stări sufletești,
 etc.) A se sustrage vederii oamenilor. Cfr. a se piti, a
 se pitulă. *Ascundeă-să întru pustii, ca să nu pră-*
vască spre lume. OMILIAR (a. 1642), ap. HEM. 1822. *Nu*
poate cetatea ascunde-se în vârful dealului strămtu.
 TETRAEV. 206 (: „une ville située sur une montagne
 ne peut être cachée“). *Nu-i nime să s'ascundă*
de dins. DOSOFTEIU, PS. 58. *S'au ascuns, de au scăpat*
de peire. NECULCE, LET. II, 334/20. *Se ascunde în dosul*
ferestre. GORJAN, H. I, 5/6. *Să se ascundă după un*
copaciu. DRĂGHICI, R. 88. *Nori groși se primbau*
[pe cer]... Luna se ascunsese. C. NEGRUZZI, I, 57. *Eu*
mergeam la plug, în laz, și, când trec, Lina s'ascun-
de, Par'că nici nu m'a văzut. Îi vorbesc, și nu-mi
răspunde. COȘBUC, B. 8. *Vai de mine, moș Nichifor,*
unde să mă ascund eu? CREANGĂ, P. 120. *Se făcu*
un lup și se ascunse sub pod. ISPIRESCU, L. 13. (Loc.
 prov.) *A se ascunde după deget.* BARONZI, L. 48/21
 [se zice] „când cineva nu știe a se ascunde, astfel
 încât toți îl vad“. HEM. 1822, fig. când cineva caută
 a se desvinovăți fără să izbutească: „chercher des
 faux fuyants“, DDRF. *A se ascunde în gaură de șar-*
pe. | *Nici aciasta nu s'au ascunsă de cătră acel*
sv[ă]nt om [= nu i-a scăpat din vedere]. DOSOFTEIU,
 v. s. 11, 2. | (Cu înțeles pasiv) *Cu anevoe un gând*
în doadă inimi a să ascunde poate. CANTEMIR, IST.,
 ap. HEM. 1821. *Veastea lui nu să pută ascunde, ce*
ieși acișu pretitundirea. VARLAAM, ib. | *Ne ascun-*
dem „înaintea cuivă“, când din respect, din rușine s.
 dintr'un sentiment analog, nu voim să stăm în fața
 lui. *Înaintea acestora, tu ascunde-te, Apollo!* EMINE-
 SCU, P. 245. | *Ne ascundem „de cineva sau de ceva“,*
 când acel cineva s. ceva formează pentru noi o primej-
 die de care ne apărăm sau o supărare pe care voim
 s'o evităm. *Ades copila mândră... de soare... se as-*
cunde. ALECSANDRI, P. I, 20. *De urit te poți ascunde,*
Dar de dragoste n'ai unde, Că oriunde te-i ascunde
La inimă tot pătrunde. JARNÍK-BÂRSEANU, D. 9. |
 Mai rar se exprimă prin „de“ ceea ce voim a as-
 cunde. *Nouă ani ea l-a cătat... Zi și noapte l-a*
vegheat... Într'o zi el o vădă Că de plâns se as-
cundeă, Și cu jale-așa-i ziceă... „Ochișorii tăi fru-
moși Sânt ca doi lefeferi roși...“ ALECSANDRI, P.
 P. 112. || (Tot forma reflexivă se poate întrebuiți
 și atunci când cineva de fapt nu se ascunde pe sine
 întreg, ci numai o parte a trupului său, care se in-
 dică prin prep. „cu“). *De peste mijlocul scaluflui*
spânzură o învălitoare, sub care se ascunde cu ca-
pul flăcăul. ȘEZ. III, 182/68. | (Mai obicnuită e însă,
 pentru redarea acestei idei, forma transitivă.) *Pă-*
nă când f[i] ascundzi sfânta față de mine? DOSO-
 FTEIU, PS. 39. *Copila își ascunsă rumena față în*
sânul coconășului. C. NEGRUZZI, I, 18. *Cu mânil-*
amândouă eu fața îmi ascund. Și ntăia-dată'n
viață un plâns amar mă'neacă. EMINESCU, P. 201.

2°. Fig. A face (intenționat) ca ceva să nu fie aflat
 s. înțeles de alții, a tăinu, a disimulă. Trans. *Nu mă*
putu să tacă și să-ș[i] ascundeă răutățile sale, cuno-
scând că peste pușină vream se vor vădi. VARLAAM,
 ap. HEM. 1821. *Oricine va ascunde și va tăcea uc-*
derea și moartea tătâne-său... PRAVILA (a. 1652),
 ib. *Pentru ce rânjiți spre mine și-mi porunciți să*
ascunz eu tăcerea atata puteare a făcătorului
mieu de bine? OMILIAR (a. 1642), ib. *Ferhat-șu...*
ascunse moartea împăratului. E. VĂCĂRESCUL, IST.
 260/37. *Să nu-i ascundă nimic din adevăr!* GORJAN,
 H. I, 6/14. *Nu știeă cum să-și ascundă ura.* CREANGĂ,
 P. 236. | A cuprinde în sine ceva ce nu e lesne vizibil.
Zâmbetu-i ascunde ades suspin amar. ALECSANDRI,
 P. I, 133. | Construit cu „de“, pentru arătarea per-
 soanei față de care se ascunde ceva. *De ce ascunzi*

de noi izvorul măhnirilor tale, tată? ISPIRESCU, L. 12. | Absol. Ea luă cuconul de-l hrăni, pentru să poată ascunde, să nu o priclipă că-i femeae. DOSOFTEIU, v. s. 14. Mândru, nu voui mai ascunde! Chiar dulce prietină-ta Mi-a ținut mie calea, Să nu mai am grija ta. JARNİK-BĂRSEANU, D. 69. || Refl. Unde-ai fost, leliță, unde? Spune-mi, nu te mai ascunde! JARNİK-BĂRSEANU, D. 403.

3°. P. ext. (În Bucov.) A pune (cevă) bine, a pune (cevă) la păstrare. Ascunde pălăria de paie, că-ți va trebui iarăși la primăvară. (Poate după germ. „verbergen“ care se întrebuințează în Bucov. și cu sensul de „versorgen“).

[Prez. indic. ascund, dial. ascunz, ap. HEM. 1823—1824, conj. să ascund(ă), dial. să ascunz(ă). | Aor. ascunsei, † ascunșu CP. 168; HEM. 1822—1823 (arom. ascunșu, megl. ascunș). | Part. ascuns (istro-rom. (a)scuns, arom. ascumtu, megl. scunt). | Imperat. ascunde! | Ger. ascunzând.]

— Din lat. pop. abscondo, -onsi (Caper, K. VII, 94, 16, în loc de -ondi sau -ondidi; absconsit > ital. nascose, v.-fran. escost, v.-prov. escos, și rom., cu -undin celelalte forme, ascunse. Meyer-Lübke, Rom. Gramm. II, § 286), -onsum (Georges, Lex. d. lat. Wortf. 5, în loc de absconditum; ital. ascoso, rom. ascuns), -ondere: vepl. ascondro, ital. (n)ascondere, v.-span., v.-portg. asconder (cu prefixul ex-: v.-ver. scōndir, v.-fran., v.-prov. escondre, span., portg. esconder.)

ASCUNDERE s. f. Action de cacher, de dissimuler. Secret.—Infinitivul verbului ascunde, devenit abstract verbal. În nor e ascunderea lui și nu se va vedea. BIBLIA (1688), 372, 2, (: „les nuées nous cachent à ses yeux, et il ne voit rien“). Ascunderea unei stele = „întunecarea ei când se află în dreptul lunii“: „occultation“. COSTINESCU. | Tănuire, taină. Acela știe ascunderea inimii. MSS. (secol. XVII), ap. HEM. 1824.

ASCUNS s. a. 1°. Action de cacher, celer, receler, dissimuler (qqch). 2. Secret, cache. Énigme. 3°. Cachette, recoin, lieu secret. Défense.

Participiul verbului ascunde, devenit abstract verbal, concretizat în parte.

1°. Exprimă acțiunea. (Cu sensul verbului transitiv se întrebuințează rar) Ascundere. Ascunsul unui obiect furat de altul, e și el un delict. || Cu sensul verbului reflexiv, în numirea jocului de copii: De-a ascunsul sau de-a ascunsele(a) și (printr'o fuziune cu sinonimul „de-a v'ați ascuns“ TEODORESCU, P. P. 192) și de-a v'ați ascunsele(a) (expresie întrebuințată mai mult la oraș: „cligne-musette, cache-cache“; cfr. ajumitul, mijoarcă, mijoatcă, de-a mija, (de-a) cucul, jumetcă, pitulică, expresii întrebuințate mai mult pe la țară) = joc de copii în care toți jucătorii se ascund, afară de unul care n'a privit unde s'au ascuns ceilalți și caută apoi să-i găsească (e descris la HEM. 1830 sqq., PAMFILE, J. I, 74, II, 250). Jocul copilăresc de-a ascunsul în Zarand se numește „ajumitul“. ap. HEM. 609. Băieții tot mai rămâne de se mai jucă, și se jucă mai ales „de-a ascunsele“ (= de-a mija sau de-a amijitul). PITIȘ, IV, 233. Băieții o tuliră d'a-lungul viei, strigând în goana lor: „Cine vrea [să se joace] d'a „puin-gaia“, să-i adune cu tigaia?“ — „Cine vrea d'a „v'ați ascunsele“?“ DELAVRANCEA, S. 225. | P. anal. Începură a-și ascunde obraji din dosul umbreluțelor, sub zăbranicul vălelor... Acest joc d'a ascunsele, ațâțându-mi curiozitatea, da mai mare preț ochirii strălucitoare și zămbetului sfîșt ce scăpau une-ori printre picicile rădicate cătărilor mele îndăsecrete. ODOBESCU, I, 385. | P. ext. Ce, crezi că mă joc cu tine de-a ascunsul? = „glumesc?“ PAMFILE, J. I.

2°. Taină, secret. Cfr. ascunsă. (Mai ales despre „tainele inimii“. Întrebuințat numai la plur.) Dzeul...

ști ascunsele iremiei. PSAL. SCH. 139/16 (= știe ascunsele inimii. CORESI, PS. 116; cunoaște ascunsele inimii. DOSOFTEIU, PS.: „Dieu... connaît les secrets du cœur“). Toate a(u)scunsurile se vor ivi. CUV. D. BĂTR. II, 455. Domnul Hs... vede tainele și toate ascunsele. VARLAAM, C. 242. Dumnezăul nostru, cela ce toate le cruți și de toate grijești, știi ascunsele omenești și înfălegerea tuturor o ai. IOAN DIN VINȚI (a. 1689), ap. HEM. 1826. Neștiind ascunsele toate ale oamenilor... MAG. IST. IV, 37/16. Cel ce cunoaște ascunsurile inimilor... MINEIUL (1776). 169 1/2. Domnul auzind din gura unui arhieru aceste, neștiind ascunsele inimii lui, s'au înfricoșat. ȘINCAL, HR. 249/11. Toate ascunsele firei sânt în cărțile acele. GORJAN, H. IV, 46. Fata... întreba... cu ce putere făcu el, de le descoperi ascunsurile faptelor lor. ISPIRESCU, L. 242. || Enigmă, tălc. Ba că o fi una, ba că o fi alta. Aș! Nu putea el găci ascunsul vorbelor bătrănilui. ISPIRESCU, ap. HEM. 1827. || În legătură cu prep. avem următoarele locuțiuni adverbiale: In(tr)ascuns sau p(r)e (rar prin, † printr') ascuns(sul) (prin fuziunea acestor două expresii, și: † pe'ntr'ascuns) și, mai expresiv, pe subț ascuns = în taină, în secret, pe furis, pre sub cumpăt, așa ca să nu se știe: „en secret, en cachette, à la dérobee, clandestinement, sous main, en tapinois, sournoisement, furtivement“. Ce cleveți în ascunsu soțul său, acesta mănaiu. PSAL. SCH. 324/10 (: „je retrancherai celui qui médit en secret de son prochain“). Aved Diveses vrăjmășie pre Palamid intru ascunsu și-l pări cătră împăratul, cu hitlenșug. MOXA, ap. HEM. 1828. Să facem milostenie într'ascunsu. VARLAAM, C. II, 7, 2. La arătare țineă păgâneaste, iară într'ascuns eră creștini. idem, C. II, 58, 2. Ei într'ascunsu țineă creștineaste. DOSOFTEIU, v. s. 25, 2. Fieștecare [vietate] mulțemit se bucură de viață Și nu răvnește altcea nici într'ascuns, nici de față. KONAKI, P. 268. Viu... într'ascuns să vă vorbesc. BELDIMAN, O. 14. Fata, într'ascuns, îi făcu merinde. EMINESCU, N. 21. | Cela ce va găta niște bucate sau băutură și le va găta pre furis, ce să dzice pre ascunsu, face prepus cum să dea altui cuiva să să otrăvască. PRAVILA MOLD., ap. HEM. 1827. Gheuca Logofătul umblă și pentru sine, iar foarte pe ascuns; iar la aevea umblă pentru Duca-vodă. N. COSTIN, LET. II, 18. Îi trimetea bani și daruri lui Manoli, pe ascuns de ginere-său Stavarachi. E. KOGĂLNICEANU, ap. TDRG. Fur zicem celui ce fură, adevă ia pre ascuns. CARAGEA, L., ap. HEM. 1827. Îi grăbesc ca să porceagă, dar în taină, pe ascuns, Să nu se dea Eteriei în cât de pușin prepus. BELDIMAN, TR. 355. Plecă pe ascuns, într'o noapte. C. NEGRUZZI, I, 178. Toți își fac, pe-ascuns, din văi Cătră codri cale. COȘBUC, F. 127. Seara noi ne sărutam pe-ascunsul. idem, B. 189 (în rimă cu: „răspunsul“). Ne-am iubit, mândru, pe-ascuns, Ne-am iubit cu multă frică, Și-ai noști n'au știut nimic! JARNİK-BĂRSEANU, D. 55. | Până atunci cinstea prent'ascunsu sfințele icane. MOXA, ap. HEM. 1828. | Toți se uită ca la urs Și fac sfaturi prin ascuns... TEODORESCU, P. P. 318. | Plecă numai singur, pintr'ascuns. GORJAN, H. I, 65. | Una din roabele fetei de împărat, mai miloasă la inimă, se strecură... și le dete pe sub ascuns o copae de mere, două azime și un fedeleş cu apă. ISPIRESCU, L. 354. Domnița... cătă cam pe subț ascuns la argat, și-l găsi că nu se prea deosebește de fii de domni și de împărați... Argatul, și dînsul, cătă asupra domniței cu ochi galeși, dară tot pe furis. idem, L. 240. Vai de mine, ce-am ajuns! Să iubesc pe sub ascuns! JARNİK-BĂRSEANU, D. 81.

3°. Ascunzătoare, ascunziș. Ascunseși ei în ascunsul feaței tale de greața oamerilor. PSAL. SCH. 91/5 (= ascunzi ei în ascunsu fața ta. CORESI, PS. 76: „tu les caches dans le secret sous ta face, loin de l'orgueil des hommes“). Să săgeate într'ascunsuri pre cel fără vină. DOSOFTEIU, PS. (: „ut sagittent in oc-

cultis immaculatum“), ap. HEM. 1826. *Sucnă-Murgă... au auzit toate sfaturile... smeoacelor și, ieșind din ascunsul său, au zburat la căruță.* SBIERA, P. 105. | Fig. (În) ascunsul inimii sau sufletului: (în) cele mai ascunse părți ale inimii, (în) fundul sufletului, (în) conștiința (sa) : „(dans) son for intérieur“. *Dreptul gudecător... întâi ascunsul inimii sale de făcărnicie curățește, apoi pre altul din nevoe îl izbăvește.* CANTEMIR, ap. HEM. 1826. *El era împăcat cu cugetul său și se bucură în ascunsul sufletului său de izbândeale sale.* ISPIRESCU, L. 156. | P. ext. † Locuri inaccesibile. *Gripsorul, pre cuibul lui șazănd, mâne pre colț de piatră și ascunsă.* BIBLIA (1688), 380, 2 (: „l'aigle... habite sur les rochers et il s'y tient même sur les sommets des rochers et dans les lieux forts“ : „in inaccessis rupibus“). † Apărătoare, scut. *Să înfrâre neștiința oamenilor celorla neburilor, ca slăbozii, și nu ca ceia ce ascun/su au rău slăboda, ce ca șerbii lui Dumnezeu.* COD. VOR. 148/10 (= ca slăbozii și nu ca ceia ce au prin scutul răutății slobozia. N. TESTAMENT, 1648; ca cei slobozi, și nu ca când ați avea volnicia a coperemânt rătății. BIBLIA, 1688: „comme libres, et non pas comme ayant la liberté pour servir de voiles à la méchanceté“).

[Plur. ascunse și ascunsuri. | Forma auscuns, CUV. D. BĂTR. II, 456 și 458, alături de ascuns în același text 455, e o greșală de scriere, anticipându-se u din silaba următoare. Tot ca o greșală de scris trebuie socotită și forma ascusu în COD. VOR. 148/10, care se găsește odată, alături de forma corectă, și la DOSOFTEIU, V. S. 113, 2: pre-ascusă.]

ASCUNS adv. Numai în expresiunea (rară): a se da ascuns = a se dosi, a se ascunde, a se retrage în ascunzișuri: „se cacher“. *Românii se daseră ascuns și le pândea trecerea.* BĂLESCU, M. V. 100.

— Contopit din a ascuns, compus din prep. a (1°) și ascuns¹. Cfr. (a se da) afund (I, 1°).

ASCUNS, -Ă adj., subst., adv. I. 1°. *Caché, celé, re-célé, dissimulé, occulte, mystérieux, secret, furtif.* 2°. *Personne qui se tient cachée* (que part). 3°. *Secrètement, mystérieusement, en cachette.* II. *Sournois, cachottier.*

Participiul verbului ascunde, devenit adjectiv, substantivat une-ori și întrebunitat și ca adverb.

I. 1°. Adj. Cfr. pitit, pitulat. *Ca leu în ogradă ascunsă leșușe.* DOSOFTEIU, PS. 33. *Vrând să prindă pre boierii muntenesti la mână, au șezut Grigorie Vodă ascuns în Țarigrad.* MUSTE, ap. HEM. 1825. (Loc. prov.) *Banul ascuns în pământ, nici crește, nici rodește.* ZANNE, P. V, 42. | *Se vor surpă... cei ascunși de câtră tine.* BIBLIA (1688), 131, 2 (: „ceux qui se seront cachés devant toi...“). || (Efectul pentru cauză) Nevăzut (dar existent), acoperit, necunoscut. *Când ascunse, când văzute, Stelele pe cer derază.* KONAII, P. 264. *Subt mânăși stă ascunsă și cea mai urită mână.* I. GOLESCU, ap. ZANNE, P. III, 224. *Foc ascuns sub cenușă.* ZANNE, P. I, 180. *Minciuni cu voroava frumoasă ascunse.* CANTEMIR, ap. HEM. 1825. *Ca un izvor ascuns în pământul inimii noastre cel secetos și uscat de învățatură... am scos acest izvor de apă dulce... adăptătoare de suflete ome-nești.* UDRIȘTE NĂSTUREL, ibid. *Acesta e o comoară ascunsă = „este plin de virtuți, ineztrat de talente pe care nu le arată“ : „c'est un trésor caché“.* COSTINESCU. || *Dosnic, ferit de privirile oamenilor.* [Mergă] făcând lungi popasuri prin aleele ascunse ale grădinilor publice din Iași. CREANGĂ, A. 133. *Pe cărare, 'n bolți de frunze, Apucând spre sat în vale, Ne-om da sărutări de cale, Dulci ca florile ascunse.* EMINESCU, P. 85. | P. ext. Tănuit, nedat pe față. *Lucru ascuns = „tănuit, necunoscut: occultum, abditum“.* LB. *O porțiță ascunsă a palatului.* GORJAN, H. IV, 33. *La 'nceput, pe când fința nu eră, nici nefințată... Când nu s'ascundeă nimica, deși tot eră ascuns...*

EMINESCU, P. 221. | Mai ales fig. Tainic, secret. *Umblă cu gânduri ascunse. Taine ascunse.* BIBLIA (1688), 5 pr. 3. *În inima ei se petreceă nu știu ce; poate vreun dor ascuns, care nu-i venea a-l spune.* CREANGĂ, P. 276. *Nu știu de ce, dară în inima ei se strecură o bucurie ascunsă.* ISPIRESCU, L. 239. *Este ceva ascuns = „il y a quelque anguille sous roche“.* PONT-BRIANT.

2°. † Substantivat. Persoană ascunsă undevă. *Și ascunșii ei ședea în câmară.* BIBLIA (1688), 186, 2 (: „or il y avait chez elle, dans une chambre, des gens qui étaient en embûches“).

3°. Adv. (Puțin întrebunitat) În ascuns, pe subt ascuns. *Ascuns = „abscondite, occulte, abdite, abstruse; heimlich, verborgen, in geheim“.* LB. *Vai de tine, ticăloasă țară, la ce ai ajuns! Acum ți-a sosit peira și te tânguesc ascuns.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 1829.

II. Adj. Care are obiceiul să ascundă (să nu spună altora) faptele și planurile lui, ascunzător. (Întrebunitat numai despre oameni) *Om ascuns = „homo occultus; ein heimlicher, versteckter Mensch“.* LB. *Om ascuns [se zice] celui care nu-și prea arată firea.* PAMFILE, J. II. | Une-ori complinit prin „la fire, la inimă“. *Pre urma lui au stătat împărat fiu[1] său Amurat, om meșter și ascuns la inimă.* SIMBON DASCĂLUL, LET. I, A. 34/39. (Tot astfel se spune în v.-fran. *celé = „verschwiegen“* și în span. *callado = „verschwiegen, schweigsam“.* Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 13; cfr. germ. „versteckt“.)

[Contrariul neascuns, -ă: „unverborgen, unverhehlt, offen“. BĂRCIANU.]

ASCUNSĂ † s. f. *Secret, mystère.* — Participiul verbului ascunde, substantivat subt forma feminină, cu sens de abstract verbal. *Ascunsă* (2°), taină, mister. *Și ascunsa acelora a tuturorora descoperi-se-va.* COREȘI, E. 29/9. *Că nu va fi ceva ascuns să nu fie ivită atuncea, nici ascunsa să nu fie arătată.* idem, 29/13.

ASCUNSOĂRE † s. f. *Cachette; embuscade, affût.* — Ascunzătoare (de unde pândești pe cineva), loc de pândă, ascunziș. *I-au trimes pre ei Iisus, și au mersu la ascunsoare.* BIBLIA (1688), 158, 1 (: *Dimisitque eos, et perrexerunt ad locum insidiarum*; „Josué donc les envoya, et ils allèrent se mettre en embuscade“). [Paleosl.] [ц]к[р]о[в]а („latibulum“, din с[р]ы[в]а[т]и „abscondere“) = „visterie, ascunsoare“. MARDARIE, L. 3252.

— Din lat. pop. *abscensoria (cfr. *abscensorium* „latibulum“. CGL. 467, 507). CDDE. Cfr. ascunzătoare.

ASCUNZĂTOARE s. f. 1°–2°. *Cache, cachette, repli (du cœur), recoin.* — 1°. Loc în care poți ascunde ceva ce nu vrei să fie găsit de alții, tainită, (loc) ascuns. *Nu e mai puțină grijă... de a nemeri în toată casa o ascunzătoare sigură, căci pentru mine sipețurile îmi sânt bânuite, casele de fier n'au nici o credință.* I. RUSSET (a. 1836), ap. HEM. 1833 (traduce pe: „on n'est pas peu embarrassé à inventer dans toute une maison une cache fidèle“). *MOLIERE.* În ascunzătoarea ce este în colț, la dreapta..., este o ușcioară. Ia cheia... și o deschide... În această ascunzătoare vei găsi niște haîne și podoaabe de împărăteasă. ISPIRESCU, L. 143. *Înfricate, slugile s'au pus pe căutate...; și nici o ascunzătoare, oricât de nebăgată în samă să fi fost, nu le scăpă din vedere.* MERA, B. 134. | Fig. *Ascunzătorile inimii, conștiinței = „ceea ce are inima, conștiința mai ascuns“.* COSTINESCU: „les replis du cœur“. Cfr. ascuns¹ (3°). *Moș Ioan Roată... nu avea ascunzători în sufletul său.* CREANGĂ, A. 151. || 2°. Loc în care te poți ascunde, când vrei a nu fi observat, ascunziș, „colț ascuns, mai puțin vădit: recoin“. COSTINESCU. *Se făcea că eram într-o grădină frumoasă... Din loc în loc... se făcea că erau așezate niște stușuri, unele ro-*

tunde și cu flori, altele lunguete și cu pomișori, iară altele făcute ca niște ascunzători. ISPIRESCU, L. 244.

— Derivat din ascunz (= ascund), prin suf. loc. -ătoare. Cfr. ascunsoare.

ASCUNZĂTOR, -OARE adj., subst. *Celui qui cache, qui dissimule. Dissimulé, cachottier.*—Adjectivul verbal al lui ascunde (derivat prin suf. -ător), substantivat une-ori. Care ascunde. *Inchină-voiu codrilor, ... Că-mi sânt mie frățiori, De poteri ascunzători.* TEODORESCU, P. P. 582. *Săbiile's înșelătoare, De vieți răpunătoare, De tării ascunzătoare.* POP., ap. HEM. 1824. || Care se ascunde (de alții), ascuns² (II). *Lasă-l, că-i un (om) ascunzător.*

ASCUNZĂTURĂ s. f. 1°. *Action de cacher, celer, dissimuler.* 2°. *Cachette, recoin.* (Cuvânt puțin întrebuințat) 1°. Ascundere. *Ascunzătură* = „Versteckung... Verheimlichung“. POLIZU. || 2°. Ascunzătoare, ascunziș. Cfr. ascuns¹ (3°). *Nu putea fi muzică mai melo-dioasă... pentru ei decât acest sunet al banilor, care le pătrunse într'un mod misterios ascunzăturile sufletului.* TELEOR, ap. TDRG. *Din ascunzături ies li-lieci* = „les chauves-souris sortent des trous“. DDRF. [Plur. -turi.]

— Derivat din ascunz (= ascund), prin suf. abstr. -ătură.

ASCUNZIȘ s. a. 1°. *Cachotterie.* 2°. *Cachette, recoin.* — 1°. Abstract. *Tănuire. Gândești tu că mai pot avea eu inimă cătră averea ta și cătră tine, dacă umblă cu ascunzișuri și cu taine și mă faci de răsul și batjocura slugilor tale?* MERA, B. 249. || 2°. Concret. Ascunzătoare. *În ascunzișul ei de mai înainte se îmbracă cu hațna cea minunată de diamant.* POP., ap. HEM. III, Add. XXVI. *În ziua de Alecii, învie și ies toate gujuliile din ascunzișurile lor de peste iarnă.* MARIAN, SE. II, 199. [Plur. -ișuri.]

— Derivat din ascunz (= ascund), prin suf. abstr. și loc. -iș.

ASCUȚEALĂ s. f. *Aiguillage, aiguisement.* — Ascuitură, ascuitură. (Cuvânt rar atestat numai în dicționare) *Ascuțeață.* LB., DDRF. [LB. și PONTBRIANT citează și o formă *ascuteală*, suspectă.]

— Derivat din ascuț (= ascut), prin suf. abstr. -eață.

ASCUȚI vb. IV. I. 1°-2°. (*S'*) *aiguiser.* [1°. *Rendre pointu ou aigu, faire une pointe* (à qqch.), *tailler* (un crayon); *devenir aigu.* 2°. *Rendre tranchant, affiler, acérer, affâter, repasser* (un couteau)]. II. (*S'*) *aiguiser* (au fig.). *Controuwer. Élever* (la voix), *monter* (le ton); (refl.) *menacer.*

I. Propriu. 1°. Fact. A face vârf (lunguet, înțepător) unui obiect, prin cioplire. *Au tăiat o creangă... [pe] care, ascuțind-o, au făcut-o frigare.* DRĂGHICI, R. 69. *A ascuți creionul, săgeata.* TDRG. || Refl. A primi o formă lungueață (la vârf). [Ochii hameliionului] *de la rădăcină în sus, de ce merg, se ascut.* CANTEMIR, ap. TDRG. 484. *Când [omului bolnav] prinde a i se ascuți nasul, a i se negri încheieturile la degete și a i se învineți unghiile... atunci e un semn sigur că n'are s'o mai ducă mult.* MARIAN, I. 24.

2°. Fact. (Despre o armă sau unealtă de tăiat) A face să fie ager(ă) la tăiat, tăio(a)s(ă), a subția (iarăși) tăișul s. „limba“ îngroșată (dând unealta de tăiat pe amnar, pe cute, pe piatră sau la tociță). *Cuțitul pre cute se ascute.* CANTEMIR, ap. HEM. 1835. *Îți ascuți sabia.* RETEGANUL, P. III, 15/19. *Acum își ascut cuțitele.* ȘEZ. III, 96/7. *Fier pe fier (il) ascute.* ZANNE, P. I, 166. *A ascuți securea, barda, coasa, briciul etc.*

II. Prin diferite asociații de idei, verbul *a ascuți* se întrebuințează, în mod figurat, și când e vorba

despre acțiuni ale omului s. ale organelor sale, fie că *ascuțirea* e considerată ca o pregătire s. ca o agerire a armei, fie că arma ascuțită e considerată ca un mijloc de a înțepa s. a tăia pe cineva, fie, în sfârșit, că se aseamănă un sunet înalt s. strident (care „sparge“ sau „împunge“ urechile) cu vârful s. *ascuțișul* unei arme. Cele mai întrebuințate figuri sânt: *A-și ascuți urechile* (p. ext. *auzul*) = a fi cât se poate de atent spre a auzi ceva (Figura aceasta se bazează pe observarea vizuală a „ciulirii“ urechilor la animale). *El ascuți auzul și ascultă.* SANDU-ALDEA, SĂM. VI, 447. || *A-și ascuți colții (dinții)* = „a se obrăznicii cu cineva, a-l atinge cu vorba“. ZANNE, P. II, 118. (În basme s. în snoave pop. se spune adesea — mai mult în chip de glumă — despre monștri s. dobitoace, că își „ascut“ colții înainte de a merge după pradă, d. e. *Lupul se duse la un fierar și puse să-i ascuță limba și dinții.* CREANGĂ, P. 22.) | *A i se ascuți cuivă dinții după ceva* (la LB. fact.: *imi ascut dinții spre ceva*) = a-i lăsa cuivă gura apă după ceva. || *A-și ascuți limba (condeul)* = a se pregăti pentru înțepături (de vorbă, de stil). *Ascuitură limbile lor, ca de șiarpe.* DOSOFTEIU (: „a cucerant linguam suam sicut serpentis“), ap. HEM. 1834. *Precum împărății... sabia, așa scriitorii condeul îl ascut.* CANTEMIR, ap. HEM. 1834. || (În Transilv.; f. m.) *A-și ascuți picioarele* = a se pregăti de fugă mare. *Olarii se duc și iau galbinii, lasă calabalicul Cătrinei până la cel din urmă cratiș șchiop, își ascut picioarele, și du-te! Pasă-mi-te n'aveau poftă să deie față cu Vlad.* POP., ap. HEM. 1835. || *A-și ascuți mîntea (inima etc.) s. a se ascuți la mîntea (inimă etc.) s. a i se ascuți mîntea (inima etc.) cuivă* = a-și ageri mîntea, a se ageri la mîntea, a i se ageri cuivă mîntea, a prinde inimă (a-și oțeli curajul). *Ți-ai ascuțit mîntea pe tocița civilizației din Sadagura.* ALECSANDRI, T. 1013. *Văzu că începe a judecă altfel de cum judecă el până acum.* *Pasă-mi-te se ascuțise la mîntea.* ISPIRESCU, L. 241. *Inimile voinicilor, în războaie trăind se ascuțu.* URECHE, LET. I, 124/14. *Nu este poate de prisos să facem câteva observări în contra încercării unor autori de a accentua mai ales părțile slabe din întinsa lucrare literară a d-lui Alecsandri și de a-și ascuți spiritul lor critic înaintea prea micului nostru public cetitor, pe socoteala acestui reprezentant de frunte al tinerii noastre literaturi.* MAIORESCU, CR. II, 206. | Și numai ț a se ascuți = a se pregăti, a sta gata. *Crezând Leșii acela cuvânt... s'au întors; iar Bogdan Vodă se ascuțea ca să-i poată vîna, unde-ar putea.* URECHE, LET. I, 114/17. || † *A ascuți (cevă, din capul său)* = a inventa, a născoci, a scoar ceva. *Singur dar, din capul său, ascuți Engel și aceasta asupra Românilor.* P. MAIOR, IST. 102. *Se chibzueau, la facerea legilor, ce ascuteau Rușii în contra lor.* C. BOLIAC, ap. DDRF. || *A-și ascuți glasul* = a tipă (la cineva), a ridica tonul. *Mă judecă cum îi place, Traiul cu oțet mi-l face, Strigă și șascute glasul, De s'aude în tot ceasul.* POP. (Bucov.), ap. HEM. 1834. | (În Brașov) *Ce te ascuți așa la mine?* = de ce îți așa la mine? *Auzi-l cum s'ascute!* = auzi cu ce ton înalt („întîglat“) vorbește (sau cântă, sau tipă)! | P. ext. (n Banat) *A se ascuți* = „a amenința“, d. e. *Nu te ascuți asupra mea* = „nu mă amenința“; *s'o ascuțit cănele asupra mea* = „a sărit asupra mea cănele“. Com. COGA. Cfr. ascuțit, -ă.

[Prez. ind. *ascuț*, dial. *ascuți* și *ascuțesc*, conj. *să ascut(ă)*, dial. *să ascuț(ă)*, *să ascute(a)sc(ă)*.] | Imperat. *ascuțe!* | Gerund. *ascuțînd*, dial. *ascuțînd*. || Despre *ascuțe*, vb. III, atestat numai la POLIZU, vezi nota la auzi. | Există, probabil, și un verb *ascuța* vb. I, cfr. *ascuțat*.]

— Etimologia nesigură. Se pare că în *ascuți* s'au confundat două verbe: unul cu sensul de „a face vârf“ și altul cu sensul de „a face tăios“. Cel dintâi (propus de LB și de CIHAC, I, 18) e în limbile române **acutiare* (derivat din *acūtus* „ascuțit, cu vârf“): ital. *aguzzare*, (engad. *agüz* „spitz, scharf“), v.-prov.

aguzar, fran. *aiguiser*, span. *aguzar*, portg. *aguzar*, iar cel de-al doilea ar fi **excutire* (din *côs* „cută”), cu sensul de „a trage s. a da pe cută”. Cfr. *cutit*. (Hasdeu, *Etyrn. Magn.* 1835, cfr. Șăineanu, *Dicț. rom.-germ.*, Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*)

ASCUȚIME s. f. *Acuité* (des sens); *finesse d'esprit, sagacité, perspicacité*. — (Numai în sens fig.) Acuitate. [Dacă simțurile noastre ar avea] *mai multă gingășime* [de cât au], ...*Atuncea... mirosul, a cărue ascuțime Prin nevăzutele arce ce săgeată cu înțime, În loc de a face bine, ar fi adus amelălă*. KONAKI, P. 268. | *Ascuțime de minte* = pătrundere, perspicacitate, sagacitate, finețe de spirit. *Astfel chinuă Joie pre bietul Prometeu pentru deșteptăciunea și ascuțimea lui de minte*. ISPIRESCU, U. 88/21.

— Derivat din *ascuți*, prin suf. abstr. *-ime*.

ASCUȚIRE s. f. *Action d'aiguiser, d'affiler, d'affûter, de rendre tranchant. Aiguillage, aiguisement, repassage, affilage. Acuité*. — Infinitivul verbului *ascuți*, devenit abstract verbal. *Ascuțirea creionului, a cuțitului*. Cfr. *ascuțitură*. | Fig. *Îngereasca iste-ciune, și a minții ascuțire*. CANTEMIR, ap. HEM. 1836. *V'am dat teatru, vi-l păziți... În el năravuri îndreptați, Dați ascuțiri la minte, Podoabe limbei voastre dați, Cu românești cuvinte*. I. VĂCĂRESCU, P. 293.

ASCUȚIȘ s. a. 1°. *Pointe*. 2°. *Taillant, tranchant, fil*. — 1°. Vârful unui obiect ascuțit (mai ales al unei arme). *Gratiile de fier...erau în formă de săgeți, cu ascuțitul în sus*. POP-FLORENTIN, ap. TDRG. *La mai stai, ca să-ți vorbesc, Pagubele să-ți plătesc: Pagubele cu tășul, Faptele cu ascuțitul*. TEODORESCU, P. P. 584. 2°. Partea tăioasă a unei arme ascuțite, ascuțit¹ (2°), tăiș. *Țineă, clătind, un topor cu două ascuțisuri*. MSS. (a. 1773), ap. GCR. II, 85. *Jură-m pe ascuțitul paloșului tău!* CREANGĂ, P. 206. *Ascuțitul coasei; ascuțitul cuțitului*. MARIAN. | P. anal. *Marea e acum cenușie și netedă ca un atlas pe care-l sfâșie ascuțitul vaporului*. G. VÂLSAN, CONV. LIT. XLII, II, 252. † A trece prin ascuțitul fierului (s. săbiei) = a rețeza cu sabia (capetele locuitorilor unei localități s. unei țări cuprinse s. invadate): „*passer au fil de l'épée*”. *Și luptătorii morți treceau pe nă-sălii... în fața câmpiei... care deschidea zarea pustie, par'că spre întreaga țară a Moldovei prădată, arsă, trecută prin ascuțitul fierului*. SADOVEANU, SĂM. V, 1011. [Plur. -țisuri.]

— Derivat din *ascuți*, prin suf. *-iș*.

ASCUȚIT s. a. 1°. *Action d'aiguiser; aiguillage. Sagacité* 2°. *Tranchant, taillant, fil*. — Participiul verbului *ascuți*, devenit abstract verbal, concretizat în parte. 1°. Abstr. *Ascuțire. Ceasurile libere și le petreceă la ascuțitul cărligelor*. DUNĂREANU, SĂM. VI, 370. | *Peatră de ascuțit* = „*affiloir*”. PONTBRIANT. | Fig. † *Agerime. Învățătura cu ascuțitul firii*. DOSOFTEIU, V. s. 193. || 2°. Concretizat. *Ascuțitș, tăiș*. (Ne mai întrebuițat în limba literară) *Cuțit cu doao ascuțituri*. BIBLIA (1688), 175. *Mai tăios decât toată sabia cu doao ascuțite*. ib. ap. HEM. 1840. *Ascuțitul sabiei vă va mânca*. MINEIUL (1776), 143 1/2. *Incearcă al sabiei ascuțit*. ALEXANDRESCU, M. 260. *Văzând cătanele cum că toate vor gustă ascuțitul săbiei lui, o luară la fugă cu toți*. CĂTANĂ, P. B. I, 100. *Munți, ca ascuțitul cuțitului*. ȘEZ. II, 146/3. *Au apucat ascuțitul, cu mâna toată*. ZANNE, P. IV, 580. || (Loc. prov.) *Nici cuțit tâmp la vârf, nici cu două ascuțituri*. I. GOLESCU, ib. v, 234. *Limba muierii: cuțit cu doaa ascuțituri*. I. GOLESCU, ib. II, 281. † A trece prin (s. subt) ascuțitul fierului (s. sabiei): cfr. *ascuțiș* (2°). *Cetatea se va cotropi și garnizoana se va trece subt ascuțitul sabiei*. C. NEGRUZZI, I, 172. [Plur., -țite și -țituri.]

ASCUȚIT, -Ă adj., adv. I. 1°. (*Rendu*) *pointu, aigu;*

piquant. 2°. *Aiguisé. Tranchant, coupant*. II. *Sagace, subtil, fin, ingénieux; aigu, pénétrant, perçant; sévère; fin, raffiné. Tendu*. III. *D'une manière aiguë, tranchante; vivement; finement*.

Participiul verbului *ascuți*, devenit adjectiv și întrebuițat și ca adverb.

I. Adj. În sens propriu. 1°. Cu vârf (lunguet, înțepător). *Pietri ascuțite*. DOSOFTEIU, PS. 46. *Bărbătușii [viermilor de mătasă] sânt ascuțiti la coadă*. ECONOMIA, 221. *Cu o pietricică ascuțită, trăgea o dungă*. DRĂGHICI, R. 54. *Boi cu coarne ascuțite*. ALECSANDRI, P. II, 105. *Lungi țăruse ascuțite*. EMINESCU, N. 19. (Loc. prov.) *La calul nărvit, Pinten ascuțit*. ZANNE, P. I, 344. | P. ext. † *Pietros, gloduros. Descuțit...*, *pre locuri ascuțite* [mergea]. DOSOFTEIU, V. s. 20/2. | Spec. (Geom.) *Orice unghiu mai mic decât un unghiu drept se numește unghiu ascuțit*. MELIK, G. 5.

2°. Tăios. *Ca briciu ascuțit fapt-ai înșelăciune*. CORESI, PS. (: „sicut noracula a cuta fecisti dolum”), ap. HEM. 1837. [Colțul de piatră] *eră așa de ascuțit, de tăiă ca briciul*. ISPIRESCU, L. 195. (Loc. prov.) *La lemnul tare trebuie secure ascuțită*. ZANNE, P. V, 540.

II. Fig. (Despre minte, despre simțuri) *Pătrunzător, ager, subtil, fin. Eră ascuțit la minte*. GAVRIL, NIF. 12. *Trebue... cap bun și minte ascuțită și sănătoasă, ca să poată duce trebile împărăției la bun liman*. ȘEZ. I, 98/17. *Celui priceput [ii zice poporul:] „ii om ascuțit”*. ȘEZ. II, 47/1. *Toată dihania ascuțită la adulmecat, pururea gata și fără preaget să fie*. CANTEMIR, ap. HEM. 1838. *Ochiul zavistii măcar că multe cu ascuțita sa videare a treace... poate, însă slava și cinstea altuia... să nu o atingă... peste puțină îi easte*. idem, HR. 100. [Omule lipsit] *de-o vedere ascuțită, de-un auz peste măsură*. KONAKI, P. 270. (Joc de cuvinte) *Un plan dibaciu și ascuțit! Păcat însă c'a fost așa de ascuțit. Încât i s'a rupt vârful!* I. NEGRUZZI, VI, 568. || (Despre priviri sau vorbe) *Înțepător, împungător. Căutarea lui [eră] ascuțită, duhul său foarte isteț*. PANN, E. II, 19. *Cela ce aveă cerbice țapănă și trufă iute și cu limbă ascuțită, el se muie ca boul de jug*. MOXA, ap. HEM. 1838. *Are limba ascuțită* : „il a la langue bien pendue”. T. CODRESCU, ap. HEM. 1838. | *Înțepat, sever. Acel răspuns ascuțit a domnului, ce-i răspunse, că nu-i bine să ia pâinea cuconilor și să o dea căinilor*. VARLAAM, C. 305. | *Rafinat. Limba cea mai subțire și mai ascuțită de toate limbile, ce se dzice elenească...* EUSTRAȚIE LOGOFĂȚUL (A. 1632), ap. HEM. 1838. || (Despre dureri și pasiuni) *Străpungător, viu. Durere amară, suspinuri duiioase, jale ascuțită din toate părțile se videă și se auză*. ARHIVA ROM. I, 48. *O durere ascuțită, crudă, îi pătrunse inima lui*. EMINESCU, N. 76. || (Despre miros) *Pătrunzător, iute, tare. În noaptea de vară, după căldura zilei, plutea subt bolți, puternică, mireasma ascuțită a rășinei de brad*. SADOVEANU, SĂM. v, 974. || (Despre căldură) *Viu, înțepit, intens. Căldura ascuțită a focului ne bătea în față*. SADOVEANU, SĂM. VI, 1065. || (Despre sunet sau glas) *Pătrunzător, înalt, înălțat. Cu cât un corp vibrează mai repede, cu atât sunetul produs este mai înalt sau mai ascuțit*. PONI, F. 319. *Soacră-sa, cum o văză că vine, o și întrebă cu un glas ascuțit...* MARIAN, ȘEZ. II, 104. *Iată, mări... s'auză Tropot mare și pripit, Chiot lung și ascuțit*. TEODORESCU, P. P. 624. || (Despre urechi) *Încordat (spre luare-a-minte). Vorova mea nu de ascuțite, ce de căptușite urechi ar fi lovit*. CANTEMIR, IST. 87.

III. Adv. *De departe, din șes, în zilele senine, privirile se îndreaptă mereu spre aceste ruine singuratece, care se profilează ascuțit peste linia întunecată a brazilor*. MEHEDINȚI, R. 8. *Coasa sună ascuțit, depărtată, tristă*. SADOVEANU, LUC. VI, 98. *A judecă ascuțit. A vorbi ascuțit. A răspunde ascuțit*. HEM. 1840.

[Dial. și ascuțat: *Te-agiungi ursu mari... Cu gura cascătă, Cu sula-ascuțată; Cum te-agiungi, Cum t'impungi!* ȘEZ. III, 139/3.]

ASCUȚITEL, -EĂ † adj. *Un peu pointu.* — Diminutivul lui ascuțit (derivat prin suf. -el). Ascuit puțin. [Hameleonul] solzi mărunței și în vârful ascuțitei are. CANTEMIR, IST. 207.

ASCUȚITOARE s. f. *Aiguiseur.* — Unealtă de ascuțit cuțitele etc. Cfr. cute, amnar, gresie.

— Derivat din ascuți, prin suf. instr. -itoare. (Cfr. span. *aguzadera* „Wetzstein“.)

ASCUȚITÓR, -OÁRE adj., subst. *Qui aiguise, aiguiseur.* — Adjectivul verbal al lui ascuți (derivat prin suf. -itor), întrebunțat și ca substantiv. A adj. Care ascute. || Su b s t. Cel care are meseria de a ascuți cuțitele, foarfecele etc.

ASCUȚITÓRĂ s. f. I. *Aiguillage.* II. *Pointe.* — I. Abstr. „Ascufire“. *La simcea groasă ca aceasta, prea aspră piatră, multă și îndehungată ascufitură să-i fie trebuit am socotit.* CANTEMIR, ap. HEM. 1841. || II. Concr. Partea ascuțită, lungueată, a unui obiect. [Ochiul hameleonului] de la rădăcina în sus de ce merg, se ascut; iară în vârful ascufiturii lumina ochiului... se vede. CANTEMIR, ap. TDRG. † *Ascufitură de deal* = „somet d'une colline“. ap. CDDR. no. 99. [Plur. -turi.]

— Derivat din ascuți, prin suf. abstr. -itură.

ÁS-DIMINEAȚĂ loc. adv. *Ce matin (-ci).* — (În) dimineața aceasta, prezentă, azi-dimineață. *Umblu de as-dimineață dăpă primar, și nu l-am găsit pă nicăiri.* (Lupșanu, în Ialomița), ap. HEM. 1794.

— Compus din ast' (= astă) și dimineață, după analogia lui *as'-seară, as'-noapte, as'-vară* etc.

ASEÁME † adj. v. *asemene(a).*

ASEÁRĂ adv. *Hier soir.* — „Ieri seară“, adică „seară imediat trecută“. *Plângeți după mine, fraților... și gințuți cu cunoscuții mei, că până a-se/a/ră alalta-seară, cu voi grăea [=grăeam].* CUV. D. BĂTR. II, 449. *Asară, v'am văzut pe unii din voi suspinând.* DRĂGHICI, R. 83. *De făceam aseară ca tine și eu, Nu eră să-mi fie astăzi așa greu.* PANN, P. I, 118. *Aseară, când m'am dus acasă, ce să văd?... C. NEGRUZZI, I, 30. Ce ți-am spus eu ție-aseară, Să-mi scoți șaua din cămară.* MARIAN, SA. 10. *Asară ș'alaltă-sară, M'am culcat pe prisp'afară.* SEVASTOS, C., ap. HEM. 1854. *Aseară, pe la sfințit, Cu alta te-ai întâlnit.* JARNÍK-BĂRSEANU D. 247. | (În legătură cu prep. „de“) *Badea-i mánios de-aseară.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 105. [Și: *asáră.* | (În vorbirea fam., adesea: *as(e)ar'*. Olt., Transilv. Mold.)]

— Compus, precum dovedește accentul (cfr. *acăsă, aóri*, dar: *astă-seară, eá-seară, ázi*) din a (2°) și seară (cfr. v.-fran. *anuit*, v.-prov. *anweit*, span. *anoché* „gestern nacht, gestern abend“). La origine trebuie să fi fost o locuțiune adverbială cu sens general (ca „spre seară“, „de-cu-seară“ etc.), fără nici o restrângere a ideii în trecut, prezent sau viitor. Unele dintre aceste locuțiuni adverbiale au suferit însă cu timpul o restricțiune; astfel, *de seară* nu se mai poate întrebunțat decât în legătură cu un timp viitor (pe când se poate zice de o potrivă încă „voiu veni“ s. „am venit *de dimineață* la tine“). Tot așa *aseară* nu se mai construiește decât cu timpul trecut. (Cfr. și: la vară, la toamnă, etc.)

ASECURĂ † vb. I. v. *asigură.*

ASEDIÁ vb. I^a. *Assiéger.* — A se așeză cu oaste împrejurul unei cetăți spre a o cuprinde, a impresură s. încunjura cu armată (un loc întărit) spre a-l cuprinde s. a-l sili să se predea; cfr. blocă. *El atribue lui Aron-vodă vinovăția pierderii Tighinei..., pe care, din potrivă, Aron o asediá.* IORGA, L. I, 391. | Fig. A cuprinde ca într'un ocol, a impresură.

Stăpânirea mea se'ntinde până lângă acea parte, Unde este zidul care un popor asediá. C. NEGRUZZI, II, 130/16. [† și: *asedii* vb. IV^a. *Purcese asupra Targradului și asediá cetatea.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 257/31.]

— N. din ital. *assediare*, idem. Cfr. *asediu* și dubletul *așeză*.

ASEDIÁRE s. f. *Action d'assiéger, siège.* — Infinitivul verbului *asediá*, devenit abstract verbal. Cfr. dubletul *așezare*.

ASEDIÁT, -Á adj. *Assiégré.* — Participiul verbului *asediá*, devenit adjectiv. Cfr. dubletul *așezat*.

ASEDIATÓR, -OÁRE adj. *Assiégeant.* — (Rare) Adjectivul verbal al lui *asediá* (derivat prin suf. -ator). Cel care asediază (o cetate, un loc întărit). Cfr. dubletul *așezător*.

ASÉDIU s. a. *Siège.* — Așezare cu oaste împrejurul unei cetăți s. unui loc întărit, spre a-l cuprinde, impresurare (cu armată). *Asediul de la Varna.* ALECSANDRI, T. 1424. *Stare de asediul:* măsură de siguranță publică, prin care puterea legilor e suspendată și înlocuită cu regimul militar. *În timpul unei răzcoale, se poate proclamă starea de asediul în părțile răsculate.* | Fig. (cu privire la o persoană) *Elencușa e de aceeași părere cu mine: voim amândoi să ți-o dăm. Prin urmare un asediul în regulă: are să capituleze.* D. ZAMFIRESCU, R. 219. [† și: *asedie* s. f. *Au pus asedia înaintea cetății Kaffa.* ARHIVA ROM. I, 102.]

— N. din ital. *assedio*, idem. Cfr. *asediá*.

ASELGHICÉSC, -EÁSCĂ † adj. *Luxurieux, debauché, libertin, déréglé.* — (Cuvânt literar rar) Desfrânare. *Petrecând în necurății aselghicești, pohte, vinării, máncațuri.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 1841 (: „év áσελγειατς“).

— Derivat din *aselghie*, prin suf. adj. -esc.

ASELGHICIÚNE † s. f. *Luxure, débauche, libertinage.* — (Cuvânt literar rar) Desfrânare. *Făcând pângărite aselghiciuni...* DOSOFTEIU, v. s. 74, 2.

— Derivat din *aselghie*, prin suf. abstr. -iciune.

ASELGHIE † s. f. *Luxure, débauche, libertinage.* — (Cuvânt literar rar) Desfrânare. *Să nu mă smintească iarăși împiedecătoriu, să mă ducă la aselghia cea dintâi.* DOSOFTEIU, v. s. 53 (la margine, scolia: *curvea*, ap. HEM. 1841). *Dimonii vă trag cătră aselghie.* idem, 164.

— Din grec. *άσελγεια*, idem.

ASEMĂLUI vb. IV^a. 1°. (Se) *comparer.* 2°. *S'assimiler.* — 1°. Trans. și refl. (Cuvânt întrebunțat de scriitorii moldoveni în întâia jumătate a veacului trecut, precum și astăzi de popor, în Banat) A (se) asemăna, a (se) compara. *Nimic... nu se poate asemălu cu mărirea ei.* (Mold., a. 1817) URICARIUL, IV, 300/14. *Nu iaste fericire în lume, carea să se poată asemălu cu aceeaia întru carea se află.* BELDIMAN, N. P. I, 11. *Ah!... mă asemăluște cu un steag!* ALECSANDRI, T. 1099. „Cu cine mă sămăluști?“ — „Cu ai urieși de Novăcești, Cu aia te-asămăluști.“ — „Bine m'ai asemăluit: Eu mi-s Gruia lui Novac!“ JAHRESEBER. III, 303. || 2°. Refl. † Une-ori se întrebunțat în locul neologismului „a se asimilă“. *Păturile ce se așază pe un cristal format și se lipește de dănsul, dar fără a se asemălu materiei cristalului...* CONV. LIT. VII, 331, ap. TDRG. [Și: *asămălu* și, cu asimilare vocalică, *asemălu* vb. IV^a.]

— Pentru etimologie, v. *semălu*.

ASEMĂLUIRE s. f. *Action de comparer, comparaison.* — Infinitivul verbului *asemălu*, devenit abstract verbal. DDRF.

ASEMÂNĂ vb. I. *Aplanir, niveler, égaliser, rendre uni* (un terrain). II. 1°. *Rendre semblable, assimiler.* (Refl.) *Être ou devenir semblable; se ressembler.* (Intrans.) *Ressembler* (à), *avoir de la ressemblance* (avec qqch.), *être pareil* (à), *tenir* (de); *paraître*. 2°. *Trouver semblable ou ressemblant* (à...), *comparer, assimiler, égaliser* (à...). (Refl.) *Se comparer, se conformer* (à), *s'accommoder* (avec). 3°. *Interpréter* (un songe, au moyen de comparaisons).

Asemână exprimă, ca verb, ideea cuprinsă în adjectivul sau în adverbul asemenea (a). Se construiește cu prep. „cu“ sau cu dativul; construcția din urmă e învechită azi și se găsește numai după forma reflexivă; mai de mult se găseau une-ori amândouă construcțiile în același text: *Aceasta e mărimea ta: asămănași-te finicului și țăfele tale cu strugurii.* BIBLIA (1688), ap. HEM. 1849.

I. (Cu sens concret) Fact. (Despre terenuri cu diferențe de nivel) A face asemenea, (deci) a face plan, a nivelă, a netezi, a obli, a aduce la același nivel. Cfr. asemeni și asemenea (I, 4°). *Asămână groapa cu brazda.* DOSOFTEIU, V. S. 219, 2. *Mi-au poroncit să-i asemenez un deal și să-i fac o grădina acolo.* SBIERA, P. 162/12. *Toate sculele le ascunseze într'o ocnă..., iar locul l-a asămănat, de nu s'a mai cunoscut.* LIUBA-IANA, M. 75. | Refl. (= pasiv.) *Dacă fața drumului nu este netedă, se ase(a)mănează, umplând cu pământ locurile în care ar putea să se strângă apa.* I. IONESCU, M. 318. | A așeză s. pune lucrurile astfel, încât să nu rămână locuri goale între ele. *Se va... [umplea] coșeriul, asemănând popușoi foarte bine..., ca să nu rămâie borte printre dînșii.* I. IONESCU, C. 164. †† (Despre clădiri) A asemână cu pământul = a face asemenea s. una cu pământul, a distruge cu desăvârșire, fără să rămână urmă. *Eră atunci Târgoviștea oraș foarte mare... Zidurile lui mărețe, vremea le-a ruinat și le-a asămănat cu pământul.* BĂLCESCU, M. V. 132.

II. Cu sens abstract.

1°. Fact. A face asemenea (I, 1°), (deci) a face să semene, a face la fel. *Un izvor de plăceri, ce asemână pe om cu dumnezeirea.* MARCOVICI, D. 23/13. | (Construit, în mod neobicit, cu „că...“) A face să pară. *Fața lui cea cuvioasă, ochii săi măreți și vii îl asemână că este îngerul ocrotitor Al acelor pustii sate.* C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1848. | Refl. A se face (s. a deveni), a ajunge, a fi) asemenea, (deci) a fi ca..., a semăna cu... *Cela ce se gândește asemăra-se undeei mării.* COD. VOR. 110/11. (= cine se îndoaie, asemăna-să valului mării. N. TESTAMENT, 1648; cela ce să îndoaie, asemăna-să cu valul mării. BIBLIA, 1688: „celui qui doute est semblable au flot de la mer“). *Asămănaiu-mă pelicanului pustiei.* PSALT. (1651) (: „similis factus sum pelicano“), ap. HEM. 1848. *Dragostea să asemână cu beția.* PRAVILA MOLD., ap. HEM. 1849. *Împărăția cerului să asemenească cu deace feate.* DOSOFTEIU, V. S. 14. *Că cine întru nuor să să aseamene Domnului, să să facă de-aseamenea cu Domnul?* DOSOFTEIU, PS. (: „quoniam quis in nubibus aequabitur Domino, et qui similis erit Domino?“), ap. HEM. 1844. *Nu se află doao flori să se aseamene una cu alta.* MAG. IST. I, 152/28. *Putut-au vitejii cu trupuri peritoare să căștigi prin pătimiri nestrăcătune și s'au asemănată cu îngerii.* MINEIUL (1776), 74 2/2. *Una cu alta nu se potrivește, nici se asemână.* URICARIUL, X, 63/17. [Pașărea numită franțuzește „grive“] se asemână cu mierla. ODOBESCU, III, 26/25. *Atât de fragedă, te-asamenii Cu floarea albă de cireș.* EMINESCU, P. 95. *S'asemân întreolaltă viață și cu moarte.* idem, P. 94. *Bucovina se asemână unui deșert.* ȘEZ. III, 171/18. *Aducând popa hațnele sale..., îmbracă pe dascal.* În adevăr, că așa să se asemine om cu om la față și la statură, ca dascalul cu popa, spun bătrânii că nu s'a mai văzut. ȘEZ. IV, 187/19. *Cu cine te aduni, te asemeni.* ZANNE, P. IV, 195. | A semăna

a ceva (în următoarea construcție neobicită, probabil, pentru rimă). *Să zic că nu vrea mândria, ci vrea blând a se purta? Aceasta prea peste fire, că Domn nu s'asemână.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 1850. | † (Construit cu „ca“) *Cuvântul fără de înțelepciune asemână-să ca o piatră de mult preț se fie în tină.* MĂRGĂRITARE (a. 1746), ap. TDRG. *Căpeteniile oștii să asemână ca niște copoi.* BELDIMAN, N. P. I, 111. Este însă obișnuită și azi construcția cu „ca“, când avem a face cu un sens reciproc (după omiterea complinirii „unul cu altul“). *Toți sfinții se aseamână, ca două picături de apă.* DELAVRANCEA, ap. DDRF. | † Intrans. A semăna, a aduce (cu cineva s. cu ceva). *Antereul lui... nu asămână nici cu un bun mintean.* DONICI, F. I, 40. *O, părintele meu..., dă-mi voce, mă rog, a asemână ție!* BELDIMAN, N. P. I, 67. *Cam asemână cu dînșii, la chip și la port.* GORJAN, H. I, 94. *Acest... minte... eră atât de ponorit, încât asămână cu un zid drept.* DRĂGHICI, R. 48. | (Construit cu pron. refl.) *Văzu generele pre oarecine, de-și asemână cu apostolul.* MINEIUL (1776), 34 2/1. | (Construit cu „că“) A părea, a face impresia (că...). [Cele povestite] și noi multe cu ochii nu le-am văzut, dar după auzul unora și altora, carii cei mai mulți asămână că le-au văzut și cu ochii lor... E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 281/28.

2°. Trans. A socoti asemenea s. de-o potrivă (cu altceva), deci: a asimilă (cu...), a egală (cu...), a compara. *Asemenează = „comparo, similo“.* ANON. CAR. *Cui asemână-voiu ruda aceasta?* TETRAEV. 217 (: „à qui comparerai-je cette génération?“). *Întrând Esop, i-au zis împăratul: Cui mă asemeni, Esopo...? Răspunse Esop: pre tine, soarelui de primăvară.* ESOP. (a. 1812), ap. GCR. II, 209. *Cum puteam, ochi având, să nu văd, văzând, să nu iau aminte; luând aminte, să nu aseamân; asemănând, să nu judec...?* DINU GOLESCU, ap. HEM. 1848. *Fiind că știu că-ți place stilul poetic, o voiu asemână cu Atalanta.* C. NEGRUZZI, I, 64. *Gardul, în copilărie, vecinic l-am asemănat C'un nebun care-a plecat Razna pe câmpie.* COȘBUC, F. 125. *Cu ce l-aș asemână oare?* RETEGANUL, P. IV, 3/15. *Grecul a început să zbiere... „behee, behee!“... D'acia asemână Românii pe Greci cu caprele.* ȘEZ. IV, 6/28. | Absol. *Mintea, cu cumpăna n mână..., stă pe gând, asemănează...* KONAKI, P. 277. | Refl. (= pasiv.) *Este un sunet, căruia altul nu se poate asemână.* C. NEGRUZZI, I, 243. | Refl. A se socoti asemenea (cu...), deci: a se compara (pe sine) cu cineva, a se face la fel (cu cineva), a se potrivi cuiva. *Nu vei putea nici odată să mi te asămănezi, Nici să-mi răsplătești iubirea câtă eu ție-ți păstrez.* KONAKI, P. 237. *Tu vrei un om să te socoți, Cu ei să te asameni? Dar piară oamenii cu toți, S'ar naște iarăși oameni!* EMINESCU, P. 278. *Cu cei mai mari și mai vrednici nu te asemână.* ZANNE, P. IV, 430. | † A se conformă (cu), a se lua (după...) *Nu vă asemărați cu acela întâiu al neștiuturilor voastre pohtiri, ce celuia ce v'a cunoscut voi.* COD. VOR. 142/1. (= neînchipuindu-vă poftelor dintăi a neștiinței voastre... N. TESTAMENT, 1648; nu împreună închipuindu-vă cu ceale mai den nainte poftete întru necunoștința voastră... BIBLIA, 1688: „ne vous conformant point à vos convoitises d'autrefois, pendant votre ignorance...“). *Întru aciasta ne vom asemână voao și vom lăcu întru voi, de vă veți face ca noi.* BIBLIA (1688), 25, 2 (: „mais nous nous accommoderons avec vous, pourvu que vous deveniez semblables à nous“). *Nu trebuie să ne rugăm, ca să ne asemănăm cu obiceiul.* MARCOVICI, D. 318. *Sindicii asemănându-se cu regulile așezate la articolul 231...* COD. DE. COM. (a. 1840), ap. TDRG.

3°. † (Despre vise) A tâlcui, a interpreta (prin comparații cu ceva) (traduce pe grec. ἀποκρίνω). *Vis am văzut și cine să-l aseamene nu iaste.* BIBLIA (1688), 31, 1 (: „j'ai songé un songe, et il n'y a personne qui l'explique“).

[Și: asămână, dial. asămână, în textele cu rota-

cism: asemără. La I. VISKI din Haşeg (a. 1697) se întâlneşte şi forma asemă vb. I^a, ap. HEM. 1850, care pare suspectă (cfr. însă a se m e). | Prez., pers. 1: *asemăn* (*asemăn*, *asămăn*, *asămăn*, *asămăn*, *asămăn*), învechit *asemenéz* (*asemănéz*, *asămănéz*, *asămenez*, *asăminez*); pers. 2: *asemeni* (*asemini*, *asemni*, *asemeni*); † *asemenézi* (*asemănézi*, *asămănézi*, *asămenezzi*, *asăminezzi*) etc.]

— Din lat. *assimilare*, idem (cfr. v.-ital. *assemblare*, n.-ital. *assembrare*, v.-prov. *assemblar*, fran. *assembler*, span. *asemblar*), devenit **asemără* şi, prin asimilarea lui *r* de către nazala premergătoare: *asemână*. Cfr. dubletul asimilă şi derivatul nou *asemeni*.

ASEMĂNĂRE s. f. I. *Action d'aplanir, de nivelere, d'égaliser* (un terrain); *aplanissement, nivellement*. II. 1°. *Action de (se) trouver semblable (à); ressemblance, similitude, conformité, analogie*. Image. Effigie, modèle, figure. 2°. *Action de comparer; comparaison*.

Infinitivul verbului *asemână*, devenit abstract verbal.

I. Aplanare, nivelare, oblire, netezire a unui loc neegal. *Un puţ, şanşuri de dus apă, asemănări de pământ, faceri de drumuri pentru apă...* I. IO NESCU, C. 73.

II. 1°. (Exprimă faptul de a fi asemenea, de a se asemăna sau de a semăna a (s. cu) cineva sau ceva.) Semănătură, analogie. *Simpatia fica asemănării easte şi den dragoste să naşte*. CANTEMIR, IST., ap. HEM. 1850. *Ce asemănare este între mişcarea din Moldova şi între cele străine?* URICARIUL, X, 17/20. *Acest somn puternic are cu moartea asemănare*. BARAC, A. 50. *Dovezi, erau asemănarea cu portretul şi multe alte împrejurări care nu ne interesează*. EMNESCU, N. 77. *Nu e nici o asemănare între voi amândoi: capul tău e de poet şi al lui de oştean*. C. NEGRUZZI, I, 64. || *După s. pre (chipul şi) asemănarea cuivă = după imaginea cuivă, p. ext. întocmai ca (s. leit) cineva. [Dumnezeu] a făcut pre om după asemănarea sa*. M. COSTIN, LET. I, 42/21. *Pre chipul tău şi pre asemănare zidit-ai... pre om*. IOAN D. VINŢI (a. 1689), ap. HEM. 1850. [Fiinţa] care, *După chip şi-aseamănare A creat mătescul neam...* EMNESCU, N. 44. *Îşi ie un suflet de noră, întocmai după chipul şi asemănarea celei de nătaşi*. CREANGĂ, P. 7. *Cum voui iubi ca pe un frate al mieu pe acela, care nu iubeşte şi nu slăveşte pre Dumnezeu după asemănarea mea?* MARCOVICI, D. 476. || Concretizat (+ s. dialectal) *efigie, imagine, portret, figură, chip*. *Să nu vă faceţi voac cioplit asemănare, tot chipul asemănare a parte bărbătească, au fămeiască. Şi sămănarea a tot dobitocul... asemănarea a toată pasărea zburătoare..., asemănarea a tot târtoriul..., asemănarea a tot peaştele*. BIBLIA (1688), 128 (: „que vous ne vous fassiez quelque image taillée, ou quelque représentation ayant la forme d'un mâle ou d'une femelle, ou l'effigie d'aucune bête..., ou l'effigie d'aucun oiseau..., ou l'effigie d'aucun reptile..., ou l'effigie d'aucun poisson“). *Trimise împăratul către Uria preotul asemănarea păr-tăvnicului*. idem, 278, 2 (: „le roi envoya à Urie, le sacrificateur, la figure et le modèle de cet autel“). *Văzură asemănare de om, împodobit cu părul său*. MINEIUL (1776), 137 1/4. [Oamenii] *eră acumă prea fericiţi şi, ca sămănări de Dumnezeu, nici că putea fi altfeliu*. SBIERA, P. 304/37.

2°. Comparare, comparaţie. *Aşa easte şi vieaşa noastră, tot cu frică, tot cu grije...* O asemănare voui spune, ca mai luminat să puleţi aceasta cunoaşte. Au fost un oraşiu mare... S. CLAIN, ap. HEM. 1851. *Asemănarea ce-o faci nu-i potrivită*. || Mai ales în expresia: *A face asemănare între... = a asemăna, a compara, a face o paralelă între...; „comparer“*. (Lo c. a d v.) *Fără asemănare (mai...) = neasemănat (mai...); „incomparablement, infiniment plus...“ În asemă-*

nare cu... = în comparaţie, în raport cu...; „comparé à...“ Cu asemănare = „*approchant, à peu près“*. PONTBRIANT. *Înţelepciunea lui Dumnezeu fiind fără asemănare mai presus de cât mîntea omenească...* DRĂGHICI, R. 109. *Cât mă simţeam de mic în asemănare cu băietul acel ce scria sară şi vie în trei osebite feluri!* C. NEGRUZZI, I, 6.

[Şi: *asămănăre*, dial. *asămănăre*. | Negativul: *neasemănăre*: „*Unähnlichkeit, Ungleichheit“* BARIANU, „*dissemblance“* DDRF.]

ASEMĂNĂT s. a. *Action de (se) ressembler ou de comparer; ressemblance, comparaison*. — Participiul verbului *asemână*, devenit abstract verbal. *De asemănat ne-am asemăna noi, dar nu ne potrivim*. | *Dacă e vorba de asemănat, apoi vă voui face eu o asemănare mai bună*. [Şi: *asămănat*, dial. *asămănat*.]

ASEMĂNĂT, -A adj., adv. I. 1°. *Aplani, nivelé, égalisé*. 2°. *Ressemblant, semblable, égal, analogue, conforme (à...)* 3°. *Comparé (à)*. II. *En conformité (de), conformément (à)*. — Participiul verbului *asemână*, devenit adjectiv I. A dj. 1°. (Neîntrebuinţat) Nivelat, oblit, netezit. || 2°. (Se construieşte cu dativul sau cu prep. „cu“) *Asemănător, care se aseamăna, care seamăna, asemenea (I, 1°) s. la fel (cu...)* *Ungnad puse îndată de scoase un portret de pre cap, foarte asemănat*. BĂLCESCU, M. V. 407. *Când aflăm la noi obiecte antice, asemănatate cu altele multe ce s'au descoperit aiurea..., le place..., celor... ce au pornire spre asemenea studii, a le rândui printre obiectele analoage din alte părţi ale lumii*. ODOBESCU, III, 627. || 3°. Comparat, în comparaţie (cu...) *Nectenav zice: socotesc că nimic nu este Lichir, pre lângă împărăţia mea. Şi Esop, zimbînd a rade, zice: Nu vorbi aşu lezne de el, o împărate! că, neamului vostru asemănată, împărăţia voastră ca soarele strălucşte; iară de să va asemăna lui Lichir, strălucirea aceasta întunearec să va păreă*. ESOP (a. 1812), ap. GCR. II, 209. *Luna, asemănată cu pământul, e mică*. || II. A dv. În conformitate, conform (cu...), potrivit (cu...), după. *Îndată ce Mihail-Vodă se întoarse în capitala ţării, asemănat cu înţelegerea ce avusese cu Batori, el chemă pe ceauşul turcesc...* BĂLCESCU, M. V. 246. [Şi: *asămănat*, dial. *asămănat*. | Cfr. *neasemănat*.]

ASEMĂNĂTOR, -OĂRE adj. *Ressemblant, pareil, semblable, analogue (à)*. — Adjectivul verbal al lui *asemăna* (derivat prin suf. -ător). Care se aseamăna, seamăna, e asemenea s. la fel (cu...) (Se construieşte cu dativul sau cu prep. „cu“) *Să câştigăm darul tău, pentru căci acesta însuşi, având numele tău, se face asemănător desăvârşit bunătăţilor tale*. ANTIM, P., ap. HEM. 1852. *Îi face o primire asemănătoare acelei făcute în ajun*. DDRF.

[Şi: *asămănător*, dial. *asămănător*. | † şi dial. -toriu.]

ASEMĂNĂTŪRĂ s. f. = asemănare. (Cuvânt rar) *Asemănătură* = „*similitudo*“. ANON. CAR. [Şi: *asămănatŭră*, dial. *asămănatŭră*. | Plur. -tură.]

— Derivat din *asemână*, prin suf. abstr. -ătură.

ASEME † adj. v. *asemene(a)*.

ASEMENE(A) adj., adv. I. 1°. *Semblable, ressemblant, pareil (à...)*. 2°. (Tout à fait) *ressemblant ou égal*. 3°. *Analogue, pareil, de la même sorte. Tel; si. De pareilles choses*. 4°. *Uni, plan, aplani, réduit au même niveau, nivelé*. II. 1°. *Semblablement, pareillement, également, de même, de la même manière (comme auparavant)*. 2°. *De même que, comme*. 3°. *Encore, aussi*. 4°. *Au même niveau*. 5°. *A côté (de), auprès (de)*.

I. Adj. Prin *asemene* se constată, ca însuşire caracteristică a cuivă sau a ceva, o similitudine (parţială) s. o analogie cu altceva s. altceva: „*de acelaşi fel, de aceeaşi speţă, la fel*“. (E adjectiv invariabil —

ca atare îl întâlnim adesea sub forma *asemenea*, cu adăogirea lui *-a* adverbial — cu sens relativ; persoana, obiectul, situațiunea etc. cu care cineva s. ceva are analogie, se arată prin prep. „cu“ sau printr'un dativ. Mai rar îl găsim și ca adj. variabil, cu sens absolut. În toate timpurile îl aflăm și compus cu prep. „de“, pusă înainte. Se întrebuințează în funcțiune predicativă sau atributivă).

1°. *Asemene(a)* exprimă o anume similitudine s. potrivire (de faptură, de formă, de situație etc.) între două s. mai multe persoane, lucruri, întâmplări etc. care, în alte privințe, se deosebesc: care seamănă (cu...), semănând (cu...), la fel (cu...), asemănător. *Să facem omul pre chipul ce să fie asemine noo. PALIA* (a. 1582), ap. CCR. 47 (: „faisons l'homme à notre image, selon notre ressemblance“). *Să facem lui [Adam] agiutoriu asemăna lui...; ce lui Adam nu se află agiutoriu asemăna lui.* idem, ap. CCR. 47 (: „il n'est pas bon que l'homme soit seul; je lui ferai une aide semblable à lui...; mais il ne se trouvait point d'aide pour Adam, qui fût semblable à lui“). *E un adănc, asemene uitării celei oarbe.* EMINESCU, P. 276. *Un fesmic, asemenea iarmurcei jidovești.* idem, n. 51. *Acia-s flii lu Dumnezdu și asemene cu înșeri.* MSS. (c. 1550), ap. HEM. 1843. *De la anume juzi vechi, cred că vin numele județelor Mehedinți, Vâlcea... în adevăr, se zice județul Mehedințului, al Vâlcei... și Mehedinț e un nume de persoană, ca și Vâlcea, venit din Vâlcul (Lupul), ca și Romanai, asemenea cu care sânt unele nume sârbești (Ruvaraș, Herligovaș, ș. a.).* IORGA, CH. I. II, 89. | *Va fi de-aseamenea lui Dumnezdu de sus.* DOSOFTEIU, V. S. 112, 2. | *Spec. Absol. (Geom.) Două triunghiuri și, în genere, două poligoane se zic că sânt asemeni, când au unghiurile egale unul altuia și laturile omologe proporționale.* MELIK, G. 74. [Contrariul: neasemene(a). *Sânt două surori în lume Neasemenea la nume? [= „Ziua și noaptea“.]* GOROVEI, C. 137. | *Substantivat. † Seamăn. Și tot corbul și aseamenile lui.* BIBLIA (1688), ap. CCR. 190 (: „et tout corbeau selon son espèce“). | În cazuri de acestea, se întrebuințează, de obicei, construcția: cel (de) asemenea: *Iubirea dară cătră cel șie de-aseamenea va să arate neubirea cătră cel șie nu de-aseamenea.* CANTEMIR, IST. 33. *Dulceața, blândețea, râvna de a îndatoră pe cei asemenea ție... își vor câștiga inimile aceloră care acum te privesc cu nebagare în seamă.* MARCOVICI, D. 9/27. *Trebuie o pildă pentru cei asemine vo/ua.* C. NEGRUZZI, I, 174.

2°. Când nota în care se asemănă două s. mai multe persoane, lucruri, situațiuni etc. e atât de covârșitoare, încât ne face să uităm pentru moment notele deosebitoare, avem sensul: „de-o potrivă, egal (de frumos, de mare, de tare, etc.), (cu totul) la fel“. *N'ai pre altul asemenea!* BIBLIA (1688), 7 pr. 43. *Săvârșindu-se toată zidirea mândstirii... nevoitu-ne-am iarăș cu asemene osărdie de am împodobit sfânta casă.* MSS. (de la Const. Brâncoveanu), ap. HEM. 1843. *Primăvara, după ce treace de a mai fi ziua aseamenea cu noaptea, va fi ploasă.* CALENDARIU (1814), 72. *O fată, scrisă de frumoasă, încât nu se mai află ei-și asemenea sub soare.* SBIERA, P. 23/13. *Erau asemenea în voinicie și nu-și puteă veni unul altuia de hac.* POP., ap. TDRG. | *A se uni în principiele de cultură este soarta neapdrată a fiecărui popor european. Întrabarea este numai, dacă o poate face ca un sof de asemenea sau ca un rob supus.* MAIORESCU, CR. I, 391. | *Substantivat. Egal. L-ai părăsi... dar nu te lasă inima... căci nu afli un asemenea lui pe pământ.* RANTA-BUTICESCU, N. REV. R. I, Sup. 29. | *Neutral. (Loc. prov.) Asemenea cu asemenea lesne se însofește. (Smulți, în Covurluiu), ap. ZANNE, P. IV, 210 (cfr. lat. „Simile simili gaudet“, germ. „Gleich zu gleich gesellt sich gern“).*

3°. Nu se mai exprimă o analogie, ci o înrudire a două s. mai multe persoane, lucruri, situațiuni etc., de aceeași speță s. categorice: „de acest fel, de aceea-

stă natură (calitate, formă, etc.) ca acesta, analog“. *Cu aceastea și cu altele aseamene... să și tălcuiăște... cuvântul lui Dumnezdu.* BIBLIA (1688), 4 pr. 14. *De-aș aved... un topor sau altă asămine unealtă, cu le-snire aș lărgi borta.* DRĂGHICI, R. 48. | *Comparația se face mai cu seamă cu ceva ce s'a exprimat înainte: „Astfel de...“ Să vă păziți de a face mai mult asemine rău!* DRĂGHICI, R. 153. *Amice... sper că dl. S. în asemenea caz ar primă de sigur să-ți fie editor.* ODOBESCU, III, 12/5. *Dac'ar fi pretutindene tot asemene judecatori... cei ce n'au dreptate, n'ar mai năzu... la judecată.* CREANGĂ, A. 150. *Auziseră... povestindu-se de asemenea fleacuri.* ISPIRESCU, L. 9. | *Mulți de asăminea copaci... fac multă vreme roadă.* DRĂGHICI, R. 145. *Semne tu dând, de ră-zboiu, săbovește-mi pe-armații țirenici!...* *Astfel a zis, cu de-asemeni învăț îndemnând pe Mesapus.* COȘBUC, E. 219/41. | *Foarte adesea primește, ca și astfel (s. așă) de, sensul de građațiune: „așă, atât de (mare, puternic, bun, rău, de necrezut, etc.), unul (s. una) ca asta“.* *Se încredință că, cu adevărat, asemine vin nu băuse de când eră.* C. NEGRUZZI, I, 83. *Nu mai văzuse asemenea scumpeturi.* ISPIRESCU, L. 38. *Niște golani au asemenea îndrăzneală?* CREANGĂ, P. 249. | (Precedat de articolul nehotărit) *Nici odată o asemenea nădejde n'a rămas înșelată.* MARCOVICI, D. 9/20. *Robinson eră pregătit la o asăminea întâmplare.* DRĂGHICI, R. 166. *Un asemenea om nu se află în armie!* BĂLCESCU, M. V. 392, 4. | (Une-ori precizat printr'un atribut) *Așă (de), atât de. Și ai putut luă o asemene sumeață hotărîre?* C. NEGRUZZI, I, 45. *Ei, ei! Apoi zi că nu-ți vened să pornești la drum... cu asemenea om vrednic și de-a-pururea vesel.* CREANGĂ, P. 108. *O asemenea fată vitează ar fi numai bună să o ia el de soție.* ISPIRESCU, L. 19. | *Substantivat. † Astfel de vorbe. Pentru ce-i dzice asemenea?* VARLAAM, C. 294.

4°. *Asemene* = „oblu, netidu: æquus, planus;... gleich, eben“. LB. *Asemine* = „plan, neted, fără ridicătură“: *Toată aria e asemine. A făcut toată curtea asemine.* LM. (Cfr. asemănă I, și a semeni.) †† *A face asemenea cu pământul (o cotate, o clădire etc.) = a face una cu pământul, a distruge ceva cu desăvârșire, încât să nu mai rămână urmă: „raser“ (une citadelle, etc.). Casele Agdi Enachi... le-au făcut asemenea cu pământul.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 195/12. (Cfr. a asemănă cu pământul.)

II. Adv. 1°. Tot așă, tot astfel, în același fel (rând etc.), la fel, așijderea. (Comparația se face cu cele exprimate mai înainte; une-ori asemenea introduce propoziția) *Și toți asemene vor sta, cineși cu ale sale păcate vor sta.* CUV. D. BĂTR. II, 449. *După agă, [urmează] vel-gramatic, vel-camaraș, vel-vameș... Și al treilea boierii (= boierii de rangul al treilea) asemine urmează, după cinste, veliilor boieri.* GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 292/28. *Fulgerile... și eu le iubesc!* — „Și eu asămine!“ DRĂGHICI, R. 72. *Precum ași văzut, au deosebire în scris. Asemene veți veded și cu a doua paradigmă.* C. NEGRUZZI, I, 5. *Să-i zici Păsărilă... nu greșești; să-i zici Lătilă... nici atăta; să-i zici Lungilă... asemenea.* CREANGĂ, P. 245. *Asemenea și cel mijlociu, plecă și el spre apus.* ISPIRESCU, L. 33. | (Adesea în corelație cu „precum“) *Precum soarele își dă singur lumina, asemenea și virtutea fericea.* MARCOVICI, C. 18/12. | (Tot)ca mai înainte. *Atunci mă iubesc, acum nu mă mai iubesc, măcar că eu tot aceea sânt și tot asemene te iubesc.* C. NEGRUZZI, I, 18. | † (În legătură cu prep. „întru“) *Într'asămine să găsed și Robinson, carile alt instrument nu aved de cât pe singure mânăle sale.* DRĂGHICI, R. 45.

2°. Când o situațiune s. o acțiune se compară cu alta, arătată și aceasta, asemănarea se indică prin prep. „cu“ sau printr'un dativ: „deopotrivă, ca și, ca, tot ca“. *Căile dreptilor asemene cu lumina strălucesc.* BIBLIA (1688), ap. TDRG. (: „mais le

sentier des justes est comme la lumière resplendissante“). Ploaia asemenea li se varsă celor direpți și celor păcătoși. PRAVILA GOVORA (a. 1642), ap. HEM. 1846. Dând [boierii] desătina asemenea cu țărani... AMIRAS, LET. III, 150³¹. Asemenea cu ființele cele desfrânate, el se depărtează de nenorociți! MARCOVICI, C. 6/7. Mofoș îi sărută mâna, asemenea cânelui, care, în loc să muște, linge mâna care-l bate. C. NEGRUZZI, I, 141. Li se pără că nu mai pot merge, asemenea celor ce vor să fugă în vis... și nu pot. EMINESCU, N. 15. | Să pață de-aseamenea cu de-mpreună nevoitorul său. DOSOFTEIU, V. S. 135. || † (Une-ori, în loc de dativ sau de prepoz. „cu“, se construie cu conj. „ca“) Vieșind asemene ca ingerii. MINEIUL (1776), 188 ¹/₂. Au luat și de la boieri și de la mânăstiri și de la toate brestele desătine, asemenea ca de la țărani. AMIRAS, LET. III, 103.

3°. Asemănarea între o situațiune sau acțiune și alta, exprimată în cele precedente, e numai aparentă, căci de fapt se exprimă ceva nou și deosebit: „pe lângă acestea, și...“, încă, mai, cu acest prilej“. [Adunarea sau săborul a toată țara] se convocă de Domni spre facerea legilor... Ele judecau asemenea în pricinile de vini mari politice. BĂLCESCU, M. V. 10/1. Tu-mi ceri chiar nemurirea mea, în schimb pe-o sărutare? Dar voiți să știți asemenea, Cât te iubesc de tare. Da, mă voi naște din păcat, Primind o altă lege... EMINESCU, P. 269. La apus de sat, se zice asemenea că a fost odinioară o cetate de peatră. ODOBESCU, II, 170. | (Mai ales cu prep. de) Veți cunoaște de asemenea și alte multe vrednice științi. DRĂGHICI, R. 151.

4°. † Asemene = „oblu, netidu: aequae, plane...; eben, gleich“. LB.

5°. Alătura (cu...), aproape (de...), lângă. Ară badea cu plugul, Asemenea cu drumul Vine toanta cu prânzul... „Să trăești, mândră, din drum!“ DOINE, 207¹². (Într-o variantă, pe aceeași pagină: „Alătura cu drumul, Ară badea cu plugul“.)

[Dial. (mai ales în Mold.) *asemine(a)*, *asămine(a)*, *asemeni* (mai ales în compoziția *de-asemeni*), la Moți *asemerea*, FRĂNCU-CANDREA, M. 85, † *asemene(a)*, † *asemine(a)*, † asemene CUV. D. BĂTR. II, 454. O formă † *aseme* (cfr. nime = nimene) se găsește la I. VISKI (a. 1697), ap. HEM. 1845 și se repetă (*asedme*) la MARDARIE, L. 2773. | Negativul: *neasemenea* = „unähnlich, ungleich, uneben“. BĂRCIANU.]

— Din lat. *assimilis*, -e „asemănător“, devenit mai întâiu **aseamere*, apoi, prin asimilarea lui *r* de către nazala premergătoare: *aseamene* > *asemene*. Cfr. *seamăn*, *seamerea*.

ASĚMENI adj., adv. v. *asemene(a)*.

ASEMENÍ vb. IV^a. *Égaliser, niveler, réduire au même niveau* (des terrains de niveau différent).—(Rare în Transilv.) A aduce la același nivel, „a asemăna (I)“. Atunci i fi tu fecior, ginerele meu, dacă vei putea asemenea până mâne-dimineață vaea ceașta cu dealul de lângă dînsa. MERA, B. 219.

— Derivat din *asemenea* (I, 4°).

ASEMENINȚĂ s. f. = *asemănare*. În Munții-apuseni ai Ardealului se zice „potroz, *asemenință* = *asemănare*“. ap. HEM. 1851.

— Derivat din *asemeni*, prin suf. abstr. -ință.

ASEMUI vb. IV^a. 1°. (Refl.) *Être semblable* ou *ressemblant* (à...). 2°. (Se) *comparer*. — (Cuvânt literar format pe la începutul veacului trecut. Construit cu prep. cu, mai rar cu dativul). 1°. Refl. A fi asemenea s. la fel (cu...). *Organe* [= instrumente muzicale]... din vremea cea veche, ce iar nu se asemuesc cu ceale de acum, de cât numai buciumpul și fuerașul ciobanului. DINU GOLESCU, ap. HEM. 1853 || 2°. Trans. A asemăna, a compara, a semui (cu...) [Dante] nu află, în puternica sa închipuire,

alte imagine mai potrivite spre a descrie pe acei nenorociți [din Infern], decât a-i asemui când cu șire lungi de melancolici cocori, când cu stoluri zăpăcite de grauri... ODOBESCU, III, 34¹³. De câte ori priveam la ea [= bunica], Cu dor mi-aduc aminte Sfiala ce mă cuprindea, Asemuind-o'n mintea mea, Duminecii Prea-Sfinte. IOSIF, P. 10. | Refl. A se asemăna, a se compara (cu...). Și hiare să le zic, aspidе veninate, Că nu s'asemuesc cu oamenii, la fapte. ZILOT, CRON., ap. HEM. 1852. Vânătorii proclamă, că nimic... nu se poate asemui cu plăcerile vânătoriei. ODOBESCU, III, 100².

— Pentru etimologie v. *semui*.

ASEMUIRE s. f. 1°. *Action d'avoir* ou *de trouver une ressemblance* (avec...); *similitude, ressemblance*. 2°. *Action de comparer, comparaison*. — Infinitivul verbului *asemui*, devenit abstract verbal. 1°. *Asemănare*. *Vedeți ceastă cădere A fărăi... A ei peire... n'are-asemuire* Cu cât am cetit eu. ZILOT, CRON., ap. HEM. 1853. „La grive“... nu este cătuși de puțin graurele româneș, cu toate că judecând după asemuirea lor, aceste două numiri par a fi rudite. ODOBESCU, III, 29⁷. Făcând [în această baladă] partea asemuirii, nu trebuie să nesocotim și unele diferențe însemnate. idem, I, 210. [Negativul: *neasemuire* = „Unvergleichlichkeit“; cu *neasemuire* = „unvergleichlich“. BĂRCIANU.] || 2°. (De tot rar, spre a evita neologismul „comparare“) *Acest studiu... va fi conștinând erori... și chiar unele aprețuiri și asemuiri* prea îndrăznețe. ODOBESCU, I, 235.

ASEMUIT s. a. *Action de comparer*. — Participiul verbului *asemui*, devenit abstract verbal. *Arta ta cu alta nu-i de asemuit*. GORUN, F. 84.

ASEMUIT, -Ă adj. 1°. *Comparé*. 2°. *Pareil, semblable*. — Participiul verbului *asemui*, devenit adjectiv. 1°. *Asemănat, comparat*. *Faptele acestea, asemuite cu altele, sânt neînsemnate*. || 2°. *Asemenea*. *Nori posomorîți burnițau peste toată mahalaua, înecând casele într-o atmosferă grea, fumurie și împufată, asemuită cu aburii ce plutesc a-lene pe de-asu-pra bălților*. DELAVRANCEA, S. 107. [Cfr. *neasemuit*.]

ĂSEN † s. m. v. *asin*.

ASENTĂ vb. I^a (ș. d.) v. *recrută* ș. d.

ASENTIMENT s. a. *Assentiment*. — *Consimțimânt* de bună voie, *invoire* (la un fel de a vedea s. a procedă al altuia), † *pozvolire, † pozvolenie*. O *solicitanu cu asentimentul șefului statului*. URICARIUL, X, 379³. *Nu am îndrăsnit... să proced într'un mod mai radical... fără ca mai întâi să am asentimentul d-voastră*. MAIORESCU, D. I, 242.

— N. după fran.

ASERTIUNE s. f. *Assertion*. — *Afirmare susținută* de cinevă ca fiind adevărată. *A-și întemeia asertiunile... pe date*. HASDEU, I. C. IX. *Raportul confundă tot mereu aristocrație și democrație... cu centralizarea și descentralizarea... Fac apel la aceia din d-voastră care cunosc puțin istoria, ca să sprijine asertiunea mea că această părere este cu desăvârșire greșită*. MAIORESCU, D. II, 142.

— N. după fran. (lat. *assertio*, -onem „afirmare“.)

ASERTÓRIU, -IE adj. (Filos.) *Assertif*. — *Care are caracterul unei asertiuni*. *Se numește judecată assertorie aceea în care predicatul se afirmă sau se neagă simplu despre subiect*. MAIORESCU, L. 61.

— N. din lat.-scol. *assertorius*, -a, -um, idem.

ASERVÍ vb. IV^a. *Asservir*. — A aduce (un popor, un individ) în stare de șerbie (față cu un altul), a (și-l) face șerb. | P. ext. A pune (pe cinevă, ceva)

în slujba (altuia s. a altceva), a supune, a subjugă.
A aservit totul egotismului său.
 — N. din fran. Cfr. șerbit.

ASERVIRE s. f. *Asservissement*. — Infinitivul verbului *aservi*, devenit abstract verbal. Cfr. șerbire.

ASERVÍT, -Ă adj. *Asservi*. — Participiul verbului *aservi*, devenit adjectiv. Cfr. șerbit.

ASÉSOR s. m. *Assesseur*. — Persoana alăturată pe lângă un judecător, pe lângă președintele unui birou etc., spre a-l ajuta în funcțiunile sale, ajutor (de...) Cfr. supleant. *Assessor* [al consistoriului eparhiei]. CALENDARIU (1844), 36. *Referat temeinic motivat de asesorul T. SBIERA, F. 402.* [Dialectal, pop., în Maramureș, așușor. *Noi..., popa Pintie, așușorū de sobor și popa Lupul, preut[i] a satului, dem de știre... ap. IORGA, S XII, 233.]*
 — N. din lat. *assessor*, idem.

AȘEZĂ vb. I. I. 1°. (*S'*)*asseoir, prendre place*. 2°. (*Se*) *mettre* (par terre, au lit, etc.). (Refl., en parlant des oiseaux) *Se percher, se poser*. (En parlant de la neige, de la gelée blanche, du frimas) (*Se*) *déposer*. (En parlant des liquides) *Se clarifier, se reposer*. 3°-4°. (*Se*) *ranger, (se) placer, (se) poser*. II. 1°. (*Se*) *mettre* ou *commencer* (à faire qqch.) *assidument*. 2°. (*S'*) *établir, (se) fixer, (s') installer, (se) domicilier*. *Coloniser. Occuper* (une ville), *mettre garnison* (dans une ville). 3°. *Établir, caser* (ses enfants). *Placer* (qqn. chez un maître, dans un service). *Installer* (qqn. sur le trône, dans une fonction), *monter* (sur le trône). *Régner*. 4°. (Refl.) *Se tenir tranquille, se calmer, s'apaiser*. (Trans.) *Tranquilliser, rassurer*. 5°. (Refl.) *Se fonder, faire fond* (sur la parole de qqn.). III. 1°. *Poser, placer* (sur ou dans qqch.), *mettre* (de nouveau) *à sa place, réduire* (les os luxés). 2°. *Perdre* ou *achever* (qqn.). 3°. *Mettre* (un fait dans sa lumière vraie). *Fixer* (un événement à une date qqque). 4°. *Établir* (la paix, sa résidence). 5°. *Établir, fonder, instituer* (qqch.). *Établir* (qqch.) *par décret, décréter, statuer*. IV. 1°-2°. *Ranger, disposer, arranger. Classifier*. 3°. *Répartir* (des fonctions, des impôts), *asseoir* (un impôt). 4°. *Mettre en ordre. Se fixer* (sur qqch.). *Mettre de l'ordre* (dans un pays), *apaiser* (des troubles). *S'apaiser. Arranger* (définitivement ses affaires). 5°. (Refl.) *S'arranger* (avec qqn.). (*Se*) *réconcilier. Convenir* ou *stipuler* (qqch. avec qqn.), *fixer les conditions d'une entente. Se mettre d'accord* (pour des fiançailles). *Fiancer*.

I. A *așeză* este factitivul lui „a ședeă”, de care se deosebește ca lat. *sēdo* (*sīdo*) de *sēdeo*, s. ca germ. *setzen* de *sitzen*. (Se întrebuințează despre ființe)

1°. (În înțelesul său restrâns se poate întrebuința numai despre oameni) Trans. A face (s. a pune) pe cineva să șadă (pe un scaun, pe o bancă etc.). *Așezați copiii (pe scaune)*. || (Mai ales) refl. A se pune jos (cu șezutul, pe un scaun, o bancă etc.). *Toți cialanții s'au așezat, feștecare la locul său*. (DRĂGHICI, R. 59. *S'așază fata... pe-o lespede de marmur*. COȘBUC, B. 14. | Stă deci în opoziție cu „a se sculă (de pe scaun)”. *Scoală-te tu, să mă așez eu!* ZANNE, P. II, 726 (: ôte-toi de là que je m'y mette“). | La imperativ e sinonim cu „a ședeă”. *Tăcere, băieți, st!... așezați-vă la locurile voastre!* CONTEMPORANUL, IV, 1.

2°. P. ext. Fără să fie sensul restrâns asupra poziției șederii, exprimă numai luarea unei poziții opuse stării (în picioare), deci poate însemna și „a se întinde pe jos (s. în pat, etc.)”. Refl. (Despre oameni) A se așterne pe jos (șezând, sau întins în toată lungimea corpului). *Și mergeau, nu prea mergeau, Că de-odată se oprău, Și pe iarbă s'așezau*. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 312. | (Complinit, în mod pleonastic, prin „jos“) *Ei se așezară jos, la rădăcina zidului*. ISPI-

RESCU, I. 243. | (Foarte ușor se poate adăoga ca notă nouă ideea „odihnei“) A se pune la odihnă. *Pe când oastea se așază, iată soarele apune*. EMINESCU, P. 243. | (În opoziție cu „a umblă“) A sta pe loc. *Umbă uimiți, nu s'așază, Tot doresc ca să se vază*. I. VĂCĂRESCU, ap. HEM. 1984. | Spec. A se așeză la culcare s. în pat = a se culcă. *Atunci... li-o vină somn și s'o așază la culcari*. ȘEZ. IV, 202. *S'au așezat în pat și începu a geme și a se vâieră*. SBIERA, P. 28/33. || P. anal. (Despre pasări sau insecte zburătoare) A se lăsa din zbor (pe ceva, spre a se odihni). *Un roi de albine se învârtă în zbor de-asupra capului său și umblau bezmetice de colo până colo, neavând loc unde să se așeze*. CREANGĂ, P. 238. | Poet. *Un lucefăr se așeză pe fruntea ei*. ISPIRESCU, P. 38. || P. anal. (Despre lucruri neînsuflețite) A se lăsa în jos (pe pământ), formând un strat ușor, a se depune (pe ceva). *Valuri albe trec în zare, Se așază 'n lung troian*. ALECSANDRI, P. III, 13. *Vezi rândunelele se duc, Se scutur' frunzele de nuc, S'așază bruma peste vii, — De ce nu-mi vii, De ce nu-mi vii?* EMINESCU, P. 288. | Spec. (Despre substanțe purtate de lichide) A se lăsa la fund, a se depune. *Vinul se limpezește și drojdiile se așază la fund*. I. IONESCU, C. 200. | P. ext. (Despre lichide în fermentație) A se limpezi (după încetarea fermentației, prin lăsa rea la fund a substanțelor solide din masa lichidului). *După ce s'a așezat vinul cel nou, se implu buțile*. ECONOMIA, 165 (cfr. germ. „der Wein setzt sich“). | Fig. *Este-un deal mare între noi. M'oiu rugă la Precista Și dealul s'o așeză, S'apoi, dragă, ne-om lua*. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 60.

3°. P. ext. (Cu sens lărgit de tot) Refl. A ședeă într'un anume loc și într'o anume ordine s. poziție, a lua (s. a ocupa un) loc; trans. a pune pe cineva să șadă într'o anume poziție s. într'un anume loc, definit prin cele ce urmează. *Așezați-vă toți pe la metereze. Să nu zică Leahul c'a intrat într'o cetate românească ca într'o fărîncă pustie*. C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1985. *Și s'așeză toți la masă, cum li-s anti, cum li-i rangul*. EMINESCU, P. 195. [Porcul] *se așază cu ceilalți: sfârlează la sfârlează*. ȘEZ. II, 68/26. | Copilul voia să-l așez călare pe bărnă.

4°. Fig. (Urmat de prep. subț) A pune (o țară, un popor) sub ascultarea cuivă. *După ce împărăția Turcului au rupt o parte [din crăiea ungurească]..., s'au osăbit acest unghiu [= Ardealul] și s'au așezat supt cnezi*. M. COSTIN, LET. I, 215. *Luptând el să dezbătă țeara Moldovii de supt mâna Turcului...* *Leșii au împiedecat acest lucru...*, *ce au așezat Moldova supt birul Turcilor*. idem, LET. I, 218.

II. Fig. (Despre ființe) 1°. Ca și „a se așterne“ s. „a se pune (pe ceva)“, avem și expresiunea refl. *A se așeză pe (s. la) ceva*, cu sensul de „a începe (să faci) ceva cu tot dinadinsul, cu multă sârguință, cu stăruință“. *Se alcătuesc voinicii, se așază pe prădat: Amar de tine, Moldova, în ce ispită ai dat!* BELDIMAN, TR. 392. *Într'o noapte mă așezasem pe somn, când numai ce aud ciocnind la ușă*. I. GHICA, ap. TDRG. „*Fă-mi vreo cincizeci cositori...* [Căci] *trifoiul s'a lăfîit, S'am nișel fân de cosit*“. *El de grab' că-i aduceă... Și pe coasă s'așeză; De la prânz pân' la namezi, Apă rece n'a băut, De mâncare n'a mâncat...* ȘEZ. II, 76^b/23. *A se așeză la lucru* : „sich an die Arbeit machen; arbeiten“. POLIZU.

2°. Când șederea e închipuită ca o fixare îndelungată într'un loc, ca o „locuire“, atunci așezarea este identică cu o „stabilire (într'o localitate)“. Refl. A se stabili (cu locuința) undevă, a se sălășlui. (Cfr. a descăleca.) *Se așeză în țara Senaar*. DOSOFTEIU, V. S. 23, 2. *Au fugit, de-au îmblat hrânindu-să prentară, ș'apoi au venit cu feciorii săi și s'au așezat de șeade cu feciorii stă pre partea featelor Gligoricii*. DOC. (secol. XVII), ap. HEM. 1984. [Orașele în care] a descălecat și s'a așezat fiecare după plac și voie au un nu-știu-ce care place ochiului. C. NEGRUZZI, I, 321. *Curg dușmanii în puhoiu Și s'așază pe*

la noi. EMINESCU, P. 161. *Ia-ți movila răzeșie, Ca s'o ai de plugărie; Dar în vârfu-i să te-ășezi, Ca stejar să priveghezi, Și Tătarii de-i vedea C'au intrat în țara mea, Tu să strigi cât ce-i putez: „Săi, Ștefane, la hotare, C'a intrat sabie'n țară!”* ALECSANDRI, P. P. 170/. *S'a așezat ca negustor în Iași* (cfr. așezare II, 4°). | (Une-ori complinit prin „cu șederea” sau „cu totul”, „în gazdă”, † „în școală” etc.) A luă locuință (undevă). *S'au așezat cu șederea la Curu-Cișmă*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 198/16. *S'au așezat cu totul în curțile ei*. SBIERA, P. 51/12. | Trans. A așeză (pe cinev) în gazdă (la cinev) = a-l pune să șadă la o gazdă. *După ce ne-a așezat bunicul în gazdă... la una Irinuca, apoi ne-a dus pe la profesori*. CREANGĂ, A. 25. | Refl. *M'am așezat în gazdă la Pavel ciubotariul*. CREANGĂ, A. 81. | *Dorind de sfânta învățătură, m'am instrăinat în Țara-sârbească..., așezându-mă în școala Prea-sfințitului Mitropolit*. MSS. (a. 1746), ap. HEM. 1987. | (Complinit prin „cu locul”) A-și face casa, sălaşul, culcușul (undevă). [Bălaurii] *se așază cu locul în ziduri sparte și părăsite..., pe sub poduri mari de piatră..., prin locuri băltoase, cu deosăbire în fântâni*. SBIERA, P. 318/13. | Fig. *Pacea se așază în țară pentru o mică vreme*. M. KOGĂLNICEANU, ARHIVA ROM. I, 117. || Trans. A aduce (oameni) într'o țară și a-i stabili acolo (spre sălaşuire). *Traian... tot neamul [Dachi] lor din Dachia au scos, și pre Romanii săi în locul lor au așezat*. CANTEMIR, ap. HEM. 1986. | Refl. *Gotthii, după ce au eșit despre părțile Mării Baltice, au venit și s'au așezat pre locurile care stau pre marginile Mării-Negre*. CANTEMIR, HR., ap. HEM. 1986. | Trans. A sălaşui. *Dumnezeu așiază pre cei într'un gând*. DOSOFTEIU (=Dumnezeu-i carele sălaşuiaste. PSALT. 1651: „Deus inhabitare facit unius moris”), ap. HEM. 1986. || P. ext. † A așeză un loc (cu oști) = a pune garnizoană în..., a ocupa (un oraș). *Și toate orașele, Bucureștii, Târgoviștea și alte orașe, așezase [Sinan-pașa] cu Turcii*. M. COSTIN, ap. TDRG.

3°. Când șederea e inchipuită ca o „situație”, atunci a așeză (trans.) = a procura cuivă o situație bună, a-l face om cu rostul lui, a-l căpătu. *A izbutit să-l permute aici..., ca să-l poată însură și așeză*. CARAGIALE, S. 81. *A avut patru copii și și i-a așezat pe toți patru: din feciori a făcut negustori, iar pe fete le-a măritat*. || Spec. *A așeză pe cinev la stăpân* = a-l pune la stăpân, a-i găsi loc la un stăpân. *Ioana multămi... preotului că a așezat-o la niște stăpâni care o adoptaseră ca [pe] un copil al lor*. ap. TDRG. | Trans. *A așeză pe cinev în scaun* (s. în domnie), într'o funcțiune, într'un post etc. = a pune s. a instală pe cinev în domnie, într'o funcțiune, etc. | Refl. *A se așeză în* (s. pe, † la) scaun = a ajunge domnitor, a luă în stăpânire domnia, a se instală în domnie (și p. ext. și în altă dregătorie înaltă). *Basarabii... voiau să așeze pentru vecie neamul lor pe scaunul domnesc*. ODOBESCU, ap. HEM. 1985. *Îndată ce s'au așezat Ștefan-vodă Gheorghie în scaunul domniei... au trimes [oaste] spre Hotin în urma lui Vasilie-vodă*. M. COSTIN, LET. I, 302. *Racoți, craiul unguresc, sfătueă pe Duca-vodă să ia o samă de oaste... și să vie la Moldova, ca să poată gonî pe Leși și să se așeze în scaunul seu, fără de grijă*. AMIRAS, LET. III, 93. *Cum s'au așezat Cantemir-vodă la scaunul țării în Iași...* N. COSTIN, LET. II, 40. *S'au sfătuit să se închine la Leși, să stea cu toții să bată pre Turci, să nu se așeze pașă în cetatea Hotinului*. MUSTE, LET., ap. HEM 1987. | Trans. (Construit cu acuzativ dublu) A instală. *După ce au așezat pre Ioan Buhuș Logofătul caimacan..., învăță Constantin-vodă pre Turci..., ca să-i prindă pre boieri*. N. COSTIN, LET. II, 55/25. | (Rare) † Intrans. A guvernă, a domni. [Pe] acest sv/ânt, așezând Maximian, l-aduseră la dînsul legat. DOSOFTEIU, V. S. 4.

4°. Când șederea e considerată ca o stare de li-

niște (cfr. *șezi* (bine)! = astâmpără-te!), atunci așezarea e identică cu o liniștire. Refl. A se astâmpără, a se liniști, a sta (liniști) la un loc, a avea liniște. *Depărteaze-te de la dînsul, pentru-ca să să așeze*. BIBLIA 1688, 369 (: „retire-toi de lui, afin qu'il ait du relâche”). *Văzându-l Leși [pre Iiașvodă] că nu se așază, l-au închis în cetatea Sireagiului*. N. COSTIN, ap. TDRG. *Iată că fac hotărîre, de acum să mă așez...* S'o să-mi pui toată silința la-amor să nu mă gândesc. PANN, E. I, 14. *Mă așez* = „mă ogoiu, dau pace altuie, d. e. *Așază-te!* = quiesce!; sei ruhig, gieb Friede!” LB. (Cfr. om așezat, așezare II, 6°). | Fig. (Despre senzații puternice de durere, despre pasiuni, despre vânt, etc.) A se liniști, a se domoli, potoli, a se alina. *S'au așezat junghururile și s'au sfărșit chinurile*. BARAC, A. 84. [Cel mânios să nu se apuce de lucru] până pușintel se va așeză mânia. CALENDARIU (1844), 59. *Vântul s'a așezat* = „der Wind hat sich gelegt”. POLIZU (cfr. „tempestas sedatur”. CICERO). || Trans. A liniști. *Așa l-așezase [Vizirul] pre Vasilie-vodă prin cărți cu cuvinte blânde*. M. COSTIN, ap. TDRG. (Cfr. așezare II, 1° și neașezare.)

5°. † A se așeză pe cuvântul cuivă = a se bizui, a se întemeia s. a pune temeiul (pe), a se lăsa în seama... *Nu s'au așezat pre cuvântul lui Ioan-vodă*. N. COSTIN, ap. TDRG.

III. P. anal. se poate spune și despre obiecte (trans.) că le așezăm, atunci când le punem undevă astfel în cât să stea bine, potrivit, sigur (intocmai ca omul care șade).

1°. *Dascălul își așezase ochilarii pe tronul lor*. C. NEGRUZZI, ap. HEM. 1988. *Maica Domnului desprinsese din cerii două vinete stele... și i le așază ase pe frunte*. EMINESCU, N. 29. *Foc pe gura cămeșii îi bagă și la inimă i-l așază*. MARIAN, VR. 37. *Ți-i așază-o pernioară Pe prispă serile-afară*. ALECSANDRI, P. P. 356^b/3. *'N lapte dulce l-a scldat, Sus pe masă l-a așezat, 'N foi de nuc l-a 'nfășat*. TEODORESCU, P. P. 204^b. *Merinzile le găta, La disagi le așeză și Tudor că mi-ș plecă*. ȘEZ. III, 213/12. *A așeză în lăzi* = „encaisser”; *a așeză în magazin* = „emmagasiner”. PONTBRIANT. (Adesea complinit prin „bine” sau „cum trebuie”, „cum se cade”) *Nouă piei de bivoli... să le așezi bine pe mine*. ISPIRESCU, L. 27. *Taie un sulharian de fag..., îl așază cum trebuie, pune roata la loc, înhamă iepele [și] iese încet... la drum*. CREANGĂ, P. 135. *Așezați acest dulap cum se cade!* = „assujétissez cette armoire comme il faut”. PONTBRIANT. | Spec. (Cu, sau fără complinirea „la loc”, când e vorba despre părți ale trupului omenesc scrântite s. desprins de la locul lor, frânt, strivite) A pune la loc. *Așază pielea la loc, pune el ce pune la rană, și pe loc se tîmădueste*. CREANGĂ, P. 177. *În județul Suceava eră un moșneag..., care dădea salce și așeză picioarele rupte ori mânia strivite*. ȘEZ. IV, 184.

2°. Ca și „a pune bine (pe cinev)” și a așeză (pe cinev) are une-ori (în Transilv.), în vorbirea mai mult glumeată, sensul de „a aduce la pieire, la pierzanie, la moarte (pe cinev)”. *Așază* = „zu Grunde richten”. POPOVICI, R. D. 164. *Spusu-ți-am, Vilene, spus, Mândrele capu ți-au pus, Spusu-ți-am, Vilene, fie, Mândrele te-or pune bine, Spusu-ți-am, Vilene, așa: Mândrele te-or așeză*. BIBICESCU, P. P. 357. *Apoi Mărcu-așa zicea: „...La Țarigrad oiu alergă Și și pe Iov l-oiu așeză!”... Paloșul că mi-l scotea, Mici dărăburi îl tăia, Pe fereastră l-aruncă*. REV. CRIT. II, 269.

3°. (Despre un fapt istoric) A pune, a arătă, a înfățișă (în anume lumină). *Datoria noastră a fost să așezăm bătălia de la Războieni în tot adevărul*. M. KOGĂLNICEANU, ARHIVA ROM. I, 120. | (Despre un eveniment viitor) A hotărî data, a fixă. *Au așezat nunta pe cutare zi*. SBIERA, P. 98/2. | (Despre unelte etc.) A introduce, a importa, a instală. *Acceastă mașină... se află astăzi întrebuințată, nu numai pe la toate moșile... din Englițera..., ba încă și din*

Țara-leșască, unde... au așezat până la 1830 mai multe sute de mașini. I. IONESCU, C. 183.

4°. Trans. și refl. (= pasiv) (Despre pace) A (se) încheia, a (se) lega (†). *Au așezat pace Ștefan-vodă cel bun cu Leșii*. NECULCE, ap. HEM. 1990. *Mergând... Fulvie Flaccus întâiu cu războiu la Sardiia (care iaste acum Sofia), i-au biruit, apoi cu dinșii pace s'au așezat*. CANTEMIR, HR. 63/19. | (Despre reședința unui monarh, etc.) A pune pentru mai mult timp (s. pentru totdeauna, undevă, „scaunul” domniei), a stabili. *După ce s'au așezat scaunul la Carahisar...* E. VĂCĂRESCUL, IST. 250/34. *Își așeză scaunul în cetatea Samarcanda*. GORJAN, H. II, 14

5°. (Sens învechit) Din ideea de „a pune ceva pe baza, pe temelia sa” a născut sensul fig. „a pune temeiul s. început (la ceva), a întemeia, a stabili, a înființa (ceva)”. (Refl. = pasiv) *Eva blestem au așezății...* MINEIUL (1776), 194/1. *A așezat o breasă nouă de ostași pe care... i-a numit eniceri*. E. VĂCĂRESCUL, IST. 252/20. *Cele patru stihii prea înțeleptul Dumnezeu le-a așezat spre a noastră trebuință*. DRĂGHICI, R. 75. *A așezat patru noi sate* = „il a établi quatre nouveaux villages”. DDRF. | A face, a dură. *Împăratul îi ieși pe de altă parte înainte... așeză un pod de aramă, se făcu un lup și se ascunse sub pod*. ISPIRESCU, L. 13. Cfr. așezare, așezământ. || Spec. (Despre biruri, dări, impozite, obiceiuri, legi etc.) A pune s. a statornici (pentru de-a-pururi), a scoate, a rândui, a institui. Cfr. așezământ (10°) și așezământar. *Toți Grecii... ocărăsc pre cei ce au tocmii și au așezat sfinte posturi, să le fie creștinii*. MUSTE, ap. HEM. 1990. *Pentru plata leșilor ostașilor... se așezase o dajdie, sub numire(a) de „fumărit”, ca toată casa de țaran să plătească... 80 aspri*. BĂLCESCU, M. V. 649. *Se mai vorbește de o dare ce a să se așeze pe cuvântul de patrie, adică să se plătească câte o leșacie de câte ori s'a pronunțat acest cuvânt*. ALECSANDRI, CONV. LIT. I, 281. (Cfr. așezare I). | A dispune, a decretă, a hotări (ca autoritate), a statuă. (Complimentul e mai adesea o propoziție întreagă) *Cu leage au așezății adunarea părinților ridicarea sfintei icoane lui Hs. MINEIUL (1776), 69 1/2*. *Pre țară au scos întâiu banii steagului, câte 105 parale noi... Așezat-au să fie patru ciferturi într'un an; câte 105 parale să dee fieștece om căsar*. I. CANTA, LET. III, 178/10. *Mănăstirea... a fost clădită... de... Vlad-voevod, ...care a dat mănăstirii patru mori în Dridich, ... așezând care sate au să le păzească și să le dreagă*. ODOBESCU, I, 398. *Așez* = „rânduiesc, poruncesc, hotărăsc”. LB. (Cfr. așezare II, 3°).

IV. Când spunem: *Stăpâna casii a așezat pe oaspeți la masă*, nu ne gândim numai la faptul că „i-a invitat să șadă”, ci și la faptul că le-a indicat locul „într'o anumită ordine”. P. anal. când e vorba despre obiecte s. despre lucrări ale mînții, așezarea este egală cu „o punere a lor într'o anumită ordine, o întocmire, o rânduire sau aranjare a lor”.

1°. Trans. A pune la rând s. cum trebuie, a rândui, a aranja. *Dacă ar fi așezat într'o sistemă toate pricinile judecătii...* PRAVILA (1814), VII. *Buțile se așază în pivniță pe zascuri*. ECONOMIA, 165. *Florica: Ce faci tu acolo de azi-dimineață, ca un lăstun? — Florin: Așez fână în podu șurii*. ALECSANDRI, T. 895 (: „Aici nu e o simplă atuncare a fânului în pod, ci o punere a lui astfel ca să încapă, să fie la îndemână de luat, etc.” HEM. 1988). *Lupul... așază cele două capete, cu dinșii rânjiți, în ferești, de fi se păreau că răd*. CREANGĂ, P. 25. *Malca așază gătejele, moș Nichifor scapără și îndată așită amândoi focul*. idem, P. 130. | *A așeză scrisori etc. după alfabet* = „Brieve etc. nach dem Alphabet ordnen”. TDRG. *Așez câte ceva în casă* = „deredic, întogmesc, pun în rând”. LB.

2°. A aranja spre un scop anumit, a pregăti. *El se duce, ea se scoală, Apoi masa că așază, Cu neicuța ospătează*. ALECSANDRI, P. P. 358^b/8. *Punea la*

cale tot pentru drum, ...porunceă și așeză lucrurile de călătorie. ISPIRESCU, L. 13.

3°. Trans. (refl. = pasiv) A repartiză (dregătorii, impozite), a cislui (†) (dăjdii). *Iordachi Ruset: vel Visternic, Ilie Tăfăscul: vel Stolnic, Ștefan Cerchez: vel Comis. Și așa se așezară și se tocmiră boierile*. NECULCE, LET. II, 283. *Au cerșut ca să se așeze la dajdie cu neguțitorii*. URICARIUL, X, 78/17.

4°. A pune în bună rânduială. *Chiruța cum se sculă, Dalb de obrăjel spălă, Cosicioara și-așeză*. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 491. || Fig. (Despre gânduri) A adună, a strânge la un loc. *Badiu mieu tânăr diac, Șede la masă scriind Și din inimă oftând...; Tipă condeiu pe masă Și mi se plimbă prin casă...; Doamne sfinte și părinte, Mai așeză-mi gândurile, Să-mi isprăvesc rândurile!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 125. | P. ext. *A se așeză cu gândul* = a avea cunoștință sigură, limpede. *Din cinci simțiri ce are omul... mai adevărat de toate... este vederea, că prin auz câte aude omul nu se poate așeză deplin cu gândul [dacă] este așa ce se aude, au nu este, căci nu toate [câte aude] sânt adevărate... Vederea însăși dă toate așezate în adevăr gândului nostru, și ce se vede cu ochii nu încapă să fie îndoială în cunoștință*. M. COSTIN, LET. I, 302/19. || (Despre stări de turburare socială etc.; refl. = pasiv) A pune bună rânduială (în țară), a tocmi (†), a organiza (țara, afacerea sale), a face să înceteze (vrajba, războiul), a (se) potoli, limpezi, liniști (lucrurile, o situațiune) *Ștefan-vodă, gătindu-se de mai mari lucruri să facă, nu cercă să așeze țara, ce de războaie se găti*. URECHE, LET. I, 118/16. *Rădicat-au Șvezi în locul craiului pre o sor a lui și atunce au așezat toată vrajba ostirei și s'au împăcat cu toți craii*. NECULCE, LET. II, 391/6. [L-au sfătuit] să meargă în Țara-muntenească..., până s'or așeză tulburările în țară. AMIRAS, LET. III, 93/25. *Se rugă de Cazimir craiul, ca, prin mijlocirea sa, să așeze războiul dintre dînsul și Radul*. ȘINCAI, HR. II, 55/30. *Fiind el să treacă spre Anadol, ca să așeze lucrurile dintr'aceea parte...* CANTEMIR, HR., ap. TDRG. (Cfr. neașezare, așezare II, 1°). || (Despre „domnie”, și despre „trebi” s. „lucruri”) A aranja definitiv, a pune (ceva) la cale, cu temeiul. (Refl. = pasiv) *După acest războiu și perire a lui Răzvan-vodă, s'au așezat domniea lui Ieremia-vodă fără grijă*. M. COSTIN, LET. I, 218. *Antonie-vodă cheltuisă o sută de pungi de bani și mai bine, atunce, la Vezirul, și știă că și-au așezat lucrul*. NECULCE, LET. II, 234/10. *Tâmplatur s'au multă zăbavă, până s'au așezat aceste trebi*. idem, LET. II, 291/2.

5°. P. ext. (Despre oameni, construit în mod refl.) (Învechit) *A se așeză (cu cineva)* = a se împacă (cu cineva), a cădea la pace s. la învoială, a ajunge la înțelegere (cu cineva), și trans. *A-l așeză pe cineva cu altcineva* = a-l împacă. *Mateiaș-craiu și cu Ștefan-vodă s'au împăcat și s'au așezat; și încă, după pacea așezată..., au dăruit Mateiaș-craiu pre Ștefan-vodă cu două cetăți mari la Ardeal*. URECHE, LET. I, 122 (: „se sont réconciliés et ont vécu en bonne intelligence”. DDRF.). *Cu Moscalii s'au împăcat, iar cu Turcii încă tot nu s'au așezat*. NECULCE, LET. II, 414/21. *Mă așez cu cineva de la vreo price, pără, proces* = „den Streit abtun, beilegen”. LB. *Avea nădejde Despot-vodă în Zaborovschii... că-l va așeză cu Lațchi*. M. COSTIN, ap. TDRG. || De aici apoi trans. a așeză cu cineva (complimentul e un acuzativ sau o propoziție secundară) și refl. *a se așeză cu cineva* = a se înțelege (asupra unui lucru), a se ajunge (I, 2°), a cădea de acord, a se învoi, a face o înțelegere, o învoială (orală sau în scris), a se obliga. Cfr. așezământ (6°). *Brâncovanul-vodă... au făcut veste boierilor ce eră pribegi în Țara-muntenească, precum au așezat cu vezirul*. NECULCE, LET. II, 305/11. *Dimitrașco-vodă au trimes sol pre Luca visternicul, la Moscalii...; deci Luca visternicul... așa au așezat cu împăratul, de au făcut legătură: țara Moldovii cu*

Nistrul să-i fie hotarul... idem, LET. II, 337/15. | Când s'au bătut la Războieni, atunci s'au așezat Turcii cu Ștefan-vodă... și au făcut pace. idem, ap. HEM. 1990. Deci acmă și cu Ionașco... ne-am învoit și ne-am așezat tot pre această tocmală, să fie dumniului locul de la mine. DOC. (a. 1680), ap. HEM. 1991. L-au pus și la închisoare în temniță și vre a păși și mai rău; ce cu mare chizeșie au ieșit, de s'au așezat să plătească oamenilor ce le luasă. N. COSTIN, LET. II, 83/12. Au lucrat adetiul..., după cum s'au putut așază cu soborul mândăstirii. (a. 1764, Mold.) URICARIUL, X, 189/13. Ne-am așazat cu dumnealui jupânul I. Cantacuzino... și am făcut schimbătura. (a. 1764, Mold.) URICARIUL, XX, 367/3. [Răzașii] să să așaze între dinșii pentru chiețueala ce vor face de-a-valma. CARAGEA, L., ap. HEM. 1991. | (Cu același sens) † A. așază cuvântul. Grigorie-vodă... s'au vorbit cu boierii să trimită la Leși pe ascuns să se așeze cu dinșii și să-și spuie și semnele care vor avea în șanțuri,... rugându-se... să nu dea să-i strice oastea; și au așezat cuvântul să fie așa. AMIRAS, LET. III, 145. || Spec. (În popor; despre logodne; cfr. a se așeze I, 2°) A așeze la înțelegere (definitivă) în privința unei căsătorii și a încheiă logodna. Numai ce i-au căutat lui Vasile-vodă a așezare atunci și logodna fetei sale Ruxandra, după Timuș. M. COSTIN, ap. HEM. 1992. S'au dus la Țarigrad, de au așezat logodna cu fiica Brâncoveanului-vodă, anume domnița Maria. NECULCE, LET. II, 271/32. Au găsit pe fiica lui Bezedă Alexandru Mavrocordat și au așezat vorba cu părinții ei, luându-o cu toată zăstrea ei. E. KOGĂLNICEANU, ap. HEM. 1992. | Absol. La căsătorie, când un tânăr a mers la o fată, se zice că merge de „vorbește”; după ce a vorbit, se duce de „se așază”; după ce s'a așezat, croește cămăși; după croeală, logodna (Românești, în Iași), ap. HEM. 1992. Noi ce umblăm, ce căutam, Seama'n grabă nu ne dăm, Că tânărul nostru'mpărat, Pe aici a mai umblat, Cu cei bătrâni au așezat. SEVASTOS, N. 114/5. | P. ext. A face logodna, a (se) logodi. În popor..., când logodesc, se zice că așază. (Vânju-mare, în Mehedinți; aproape peste tot în România), cfr. HEM. 1991—1992. (Cfr. așezare II, 2°, așezat¹, așezământ 5°).

[Dial. și: așază, de unde, în Mold. așa(d)ză. | Prez. așez, așezi, așază (scris și: așeză), conj. să așeze († și așaze).]

— Presupune un verb latin popular *assediare (din ad și *sedium sau *sedia cu sens de „scaun”, „șezut”, sau „ținut”, din sedere „a șede”: ital. seggio, seggia, sicilian sija, v.-genovez sedzo, romagnol sēdza, tarentin sedžze, sard logudorez seu („sito”); v.-genovez asedžo, romagnol assidžē (cfr. ital. asediare, care pare a fi un dublet etimologic, și fran. assiēger, care-i mai de grabă *as-sēdicare. O formațiune analogă este *appodiare din podium, care se regăsește în unele limbi romanice. Tiktin, Dicț. rom.-germ. 109). Hasdeu, Etym. magn. Rom. 1992—1994. Cfr. dubletul asediă.

AȘEZĂLĂȘ s. a. = așezământ (2°). (În Maramureș) Supărare, voie ră, Pusă-i la inima mea, Ș'o făcut așezălăș, Până m'a bagă 'n sălaş, Ș'o făcut așezământ, Până m'o bagă 'n pământ. (Nota: așezălăș = „așezământ”). TIPLEA, P. P. 36.

— Derivat din așeză, printr'un sufix (altfel neobiceiuit) -ălăș, după analogia cuvântului „sălăș”.

AȘEZĂMÂNT s. a. 1°. Établissement, action de s'établir (dans un nouveau pays), colonisation. Arrangement. 2°. Habitation, logement, demeure, domicile. 3°. Position, situation. Température. 4°. Organisation, constitution (d'un pays). 5°. Apasement; repos. 6°. Accord, pacte, arrangement, transaction, accordement, convention. Accord ou entente définitive concernant des fiançailles, accordailles. 7°. Établissement (d'une paix). 8°. Disposition (d'une autorité souve-

raîne). 9°. Institution. Institut, établissement. 10°. Assiette ou répartition (des impôts).

Cuvântul acesta avea mai de mult un sens cu mult mai larg decât astăzi, când limba a primit o mulțime de neologisme prin care l-a înlocuit în cea mai mare parte.

1°. † Așezare (a unui popor într'o altă țară), descălecăre, descălecătoare, colonizare. De la așezământul Romanilor în Dacia până la acest Aurelian a trecut la mijloc 167 de ani. CANTEMIR, ap. HEM. 1998. Orânduindu-se din locul Moldovei numai 32 ceasuri de-a lungul și 2 ceasuri de-a curmeziș, pentru așezământul și lăcuința lor, a Nohailor... AMIRAS, ap. HEM. 1998. || Orânduirea s. așezarea (unor persoane s. unor lucruri). Așezământul unui lagăr = „campement”; așezământul unei fraze = „construction d'une phrase”; așezământul în magazin = „emmagasinage”; așezământul în lăzi = „encaissement”; așezământul soldaților în sate = „cantonnement”. PONTBRIANT.

2°. Ședere cu locuința (stabilă sau obicinuă)... La care locuri, nici Gotthi, nici Ostrogotthii așezământ n'au avut. CANTEMIR, HR. 261/26. Dar atunci împărăția mea eră strămutată din loc, prin farmecul acei blestemată de muieri; și acum, luându-și toate chipul lor cel fresc, ca mai înainte, își luară și așezământul locului în care se află d'întâiași dată. GORJAN, H. I, 83. | Instalații de locuință omească, siliște. Locuri unde erau așezăminte... DOC., ap. DDRF. Vom descrie... unele vechi siliști sau așezăminte de sate și târguri părăsite. ODOBESCU, II, 165. || A se pune cu așezământ = a se așeză de-a binele (undevă). Năcazul și voia rea S'au pus la inima mea și s'au pus cu-așezământ, Până m'or bagă 'n pământ. JARNIK-BĂRSEANU, D. 215; TIPLEA, P. P. 36; cfr. DOINE, 167/5. (Cfr. așezălăș.)

3°. † Loc de așezare, poziție, situație. E mai minunat piațul lui Traian, și pentru așezământul și pentru vechimea lui. ȘINCAI, HR. I, 8/35. Cunoscără părțile locului..., după așezământul... stelelor cerești. GORJAN, H. II, 70. || † Temperatură. De starea și pusul locului [Moldovei], de așezământul aerului... (= „aeris temperies” în „Descriptio Moldaviae”). CANTEMIR, HR., ap. HEM. 2001.

4°. † Organizare, întocmire. Cfr. așeză (IV, 1°). Câte ponturi trimisăse Antioh-vodă, de poștiă la craiul Avgust pentru așezământul Domniei și a țării, cum va fi, după ce a birui pre Turci, toate pre voia lui Antioh-vodă le-au lăsat Craiul. NECULCE, LET. II, 287.

5°. † Liniștire, potolire (a unei răscoale). Cfr. așeză (IV, 4°). Pre cât este de lăudat doftoria bună la boală, pre atâta încă este mai de lăudat așezământul la răscoală. CANTEMIR, IST. 115. | (Azi, pe alocurea, cu sensul de) liniște, odihnă, stare, așezare (II, 1°). Mândră... tu m'ai fermecat, Cu pământ de la fântână, Ca să nu mai am odină; Cu pământ de la mormânt, Ca să n'am așezământ. HODOȘ, P. P. 97; cfr. 96. Așezământ = „hodină, pace; quiescentia...; die Ruhe”. LB.

6°. † Înțelegere (cu alții în privința unui lucru), transacție, convenție, învoială, legământ. Cfr. așeză (IV, 5°). S'au învoit schitul cu răzeși și răzeși cu schitul, și s'au făcut așezământ cu zapis, și la o parte și la alta. DOC. (a. 1781, Mold.), ap. HEM. 1999. În așezământuri, veri ce să va tocmi, ori în scris sau nescris, de nu va fi în potri va pravilelor, prinde loc de pravilă. CARAGEA, L. ibid. De la stâne... are să ia stăpânul moșiei, după așezământul ce va face, sau brânză sau bani. PRAVILA IPSILANTI, ap. TDRG. | Tratat (internațional). Roman-vodă făcuse legătură cu craiul Vladislav Iagelo, precum se află așezământurile amândurora în cărămă crăească... și astăzi. N. COSTIN, ap. TDRG. Pe care așezământ nefiindu-l Turcul, l-au bătut Mircea-vodă. ZILOT, CRON. 333. Așezământ între cei ce au ceva proces = „transactum, compositio...; der Vergleich, die Ausgleihung”. LB. (Cfr. neașezământ.) | Spec. Învoială (definitivă) pen-

tru a căsătorie. Cfr. așezat¹: *După cum tata sau muma..., înzestrând o fată, să vor așeză cu gine-rele pentru zestre, acel așezământ rămâne neștră-mutat.* CARAGEA, L., ap. HEM. 1999. [După pețit, mirele și părinții lui sânt poftiți] a veni pentru vor-birea zestrei și așezământul nunții; după aceasta vine junele, părinții, câteva rude sau vecini, se ajung din zestre, pun așezământ de nuntă și petrec cu toții. (Cobia, în Dâmbovița), ap. HEM. 2000. *Cine strică dragostele, Mânce-i grăul pasările..., Cine strică-așezământ, N'aibă țărna pe mormânt!* JAR-NIK-BĂRSEANU, D. 281. || (Loc. a d.v.) Cu așezământ = „sicher, festgegründet“. BĂRCIANU, „bine întemeiat, cu temei, sigur“.

7°. † Aranjare, tocmire (†), încheiere (a unei păci). *L-au trimis sol pentru întemeiere și așezământul păcii.* NECULCE, LET. II, 234/38. *Să fie congres pentru așezământul păcii.* DIONISIE, C. 181.

8°. † Dispoziție (luată de o autoritate suverană), întocmire (instituită de domnitor s. de o autoritate supremă). Cfr. așeză (III, 5°). *Mihaiu-voevod, Dom-nia-sa așa au fost făcut așezământ atunci, cum, care pe unde va fi, acela să fie rumân vecinic unde se va afla... Și n'am vrut Domnia-mea a strică așezământul lui Mihaiu-voevod.* DOC. (a. 1613), ap. BĂL-CESCU, M. V. 305. *Au fost făcut așezământul satelor mănăstirilor, a plății de om câte 2 ughi-pol într'un an.* (Mold., a. 1743), URICARIUL, I, 54/26. *Să păzească așezământul, și poruncile lui să le facă.* DIO-NISIE ECLISIARCIUL, C. 162. *Mitropolitul Iacov Put-neanul adună un sobor de arhierii... și la 1 Ianuarie 7260 (1752) slobozi o sinodicească carte...; restor-nicește vechia legiuire a ferii, blastemă și afurisește în viitor pre călcătorii acestui așezământ și legiue-ște ca în vezi să nu [se] mai strămune astă pravilă.* C. NEGRUZZI, I, 241. || † Regulament, statut. Noi, cu privire asupra... folositoarelor serviiți ale dumitale... în conlocurarea așezământului organic..., am găsit cu cale... a-ți face covenita răspălțire. (a. 1849, Mold.) || † Așezământul cel nou = „testamentul cel nou“: „le nouveau Testament“. MACARIE (a. 1775), ap. GCR. II, 108.

9°. Instituție (publică), fundațiune. *Așezământurile pravilistului Tertulian.* PRAVILA (1814), 133. *Bântu-tele vieții noastre publice sânt în mare parte datorite așezămintelor politice pe care le avem.* CONV. LIT. V, 117, ap. TDRG. *Biserica Sf. Sava... avea... chilii, gata să primească ucenici. În ceea ce privește scopul, nu e nici o deosebire față de așezământul moldovenesc al Trei-Ierarhilor.* IORGA, CH. I, II, 130. || Institut, stabiliment (public). *Școale și așezământuri pentru sârmani.* MARCOVICI, D. 365. *A fost numit episcop la așezămintele S-lui Spiridon.* MAIORESCU, CR. II, 332. *Așezăminte, Unde spumegă desfrăul în mișcări și în cuvinte.* EMINESCU, P. 246.

10°. † Repartiție s. fixare a impozitelor, cisluire (†), cislă (†). *După cum dovedeaște și cartea boiarilor ce sânt mai sus ziși, de socoteală și de așezământ.* MSS. (de la Constantin Brâncoveanu), ap. HEM. 1998. *Așezământul fieșcăru sat să se facă după suma oame-nilor ce va avea.* DOC. (a. 1814, Munt.), ap. TDRG. *Domnul începă a oblađui țara cu bune începături... așezământ făcū în toată țara, de se cumpără toate breslele la darea dăjdiilor după stare și putere.* ZI-LOT, CRON., ap. HEM. 1999. (Cfr. așeză III, 5°, așezământar.)

[Dial. și: așezământ. | Plur. -minte, † -mânturi.]
— Derivat din așeză, prin suf. abstr. -ământ.

AȘEZĂMÂNTĂR † s. m. *Fonctionnaire chargé de fier l'assiette des impôts.* — Funcționar însărcinat cu așezarea (cisluirea (†), repartizarea) impozitelor. (Cfr. așeză III, 5°, așezământ 10°). *La întocmirea așezământului orânduindu-se așezământari, boieri vrednici, cinstiți, cu frica lui Dumnezeu și cu stînță de această meserie.* DOC. (a. 1814, Munt.), ap. TDRG. — Derivat din așezământ, prin suf. nom. agent. -ar.

AȘEZARE s. f. I. *Action d' (ou de s') asseoir ou de (se) placer (sur..., qqe part), d'arranger, d'insti-tuer (qqch.), d'installer ou d'établir (qqn. ou qqch.), de fixer (l'assiette des impôts), d'apaiser (qqch.). Assiette; arrangement; installation; établissement; apaisement.* II. 1°. *Repos, répit, paix.* *Ordre, orga-nisation, règle.* 2°. *Arrangement (d'affaires), accord, entente. Contrat (agricole, de mariage, etc.); accor-dailles.* 3°. *Disposition (d'État).* 4°. *Demeure ou ré-sidence (habituelle), habitation; établissement (colo-nie), station, maison. Situation ou exposition (d'un terrain).* 5°. *Établissement (public), fondation.* 6°. *Tenne sérieuse.* 7°. *Situation sûre.*

Infinitivul verbului așeză, devenit abstract verbal. Mai de mult, până a nu se introduce în limba noa-stră atâtea neologisme, se întrebuița cu mult mai mult ca azi, când cele mai multe sensuri sânt în-vechite.

I. Punere (a cuiu s. a unui lucru, pe s. în ceva, undevă). *Sfintele... moaște... le puse într'o casă de rugă, cu a căruia așezare s'au făcut multe tămă-duiri.* MINEIUL (1776), 151 1/1. *Astfel stă mortul așezat... trei zile și două nopți... în casă... Nemijlocit după așezare, cei din casă... acopăr toate oglinzile... cu... materie neagră.* MARIAN, I. 88. | Aranjare, (o)rân-duire. *Feace așezare preste tot ce avea acasă.* DO-SOFTEIU, V. S. 101. *Așezarea cărților în bibliotecă s'a făcut după cuprinsul lor.* || Instituire. *De la așezarea carantinelor... [țara] a fost ferită de grozăvile acelei cumplite epidemii.* ALECSANDRI, ap. TDRG. || Instalare, investiură (a unui Domn s. ierarh). *Așezarea mitropolitului în scaun s'a făcut cu pompă mare.* | Stabilire, încheiere (a păcii). *Se află solii moschicești la Tarigrad, pentru așezarea păcii.* N. COSTIN, LET. II, 49/12. | Întemeiere, instituire. *S'a făcut un progres netăgăduit al adevărului în opinia publică, și sarcina noastră este acum de a cercetă care sânt formele esențiale de evoluțiune, prin care trece acest progres până la așezarea lui definitivă.* MAIORESCU, CR. II, 116. || Repartiție (a impozitelor), cisluire (†), cislă (†) (a birurilor). *Se cuvine a se face de obște socotința pentru ca și a birului așezare să se săvârșască cu dreptă cumpănire.* URICARIUL, I, 186/4. || Stabilitate. *Fiecare nădăjdueste așezare, odihnă și chivernisala sa la locul ce să află.* URICARIUL, I, 135/30. || Liniștire, potolire. *Nu spre așeză-rea gâlcevii proaspete, ce spre obrinteala pizmei... lucrurile s'au început.* CANTEMIR, IST. 51.

II. Spec. 1°. Odihnă, astămpăr, liniște, pace. *Val-urile nalte și spume de mare, Îmbă preste tine și n'au așezare.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 1995. | *Nice bine sau bunătate, nice odihnă sau așezare.* CANTEMIR, ap. HEM. 1996. | Mai ales în legătură cu stare. *Cum n'a avut, Când l-a născut, Mă-sa stare, Ali-nare Și-așezare, Așa să n'aibă Și el stare Și-ali-nare.* MARIAN, VR. 27. *Avere-jași, mândră, păcat, C'am fost tănăr ne-nvățat Și tu rău m'ai fermecat... Și n'am stare ș'așezare. Ca Târnavă când e mare.* DOINE, 208/15. *N'am nici cină cu-așezare, Nici odih-nă la mâncare.* POP., ap. HEM. 1995. || Ordine, rân-duală, tocmire (†). *Io [= unde]-s urăciuni și rân-jale, aciă nu e așezare, ce toată firea rea.* CORESI, ap. GCR. I, *10/23 (= acie e netocmeal(e)a și toate realele lucrure. COD. VOR.; acolea-i netocmire și tot lucrul rău. N. TESTAMENT 1648; acolo-i neașezare și tot lucrul defăimat. BIBLIA 1688: „car ou il y a de l'envie et de l'irritation, là est le désordre, et toute sorte de mal“). (Cfr. neașezare.)

2°. † (Jur.) Învoială, înțelegere, legământ, contract. *Carte de așezare: Adică eu Constantin Mer-jan, sin Velicu... [cu cumnatul-mieu și cu soacră-mea] n'am împăcat frățeste și ce-am avut la dum-nealui cumnatul meu, loșofătul Gavril, și la dum-ne(a)-ei, la soacră-mea, Măriuța diaconifei, tot m'au plătit până la un capăt de apă și de acmă nici un ban nici am să ieu, nici am să dau, nici pricină de judecată nu mai avem, în vezi... Și eu, Gheorghii*

Păun, m'am tâmplat la această așezare, invocă, și sânt martor. (a. 1778, Mold.) URICARIUL, XII, 266-270. Făcându-se cercare s'au aflat... locul îndemnativ pentru fabrică, cu pădure îndestulă pentru trebuința fabricii; după care au și făcut așezare cu mânăstirea..., hotărîndu-se a se face fabrică... pe moșia mânăstirei Râșca (a. 1815, Mold.) URICARIUL, I, 227/16. Fiii, fără porunca și voința părinților, nu erau vreadnici nici pentru sine-și a răspunde de ceva, sau a face vreo așezare cu cineva. PRAVILA (1814), 140. || (Păstrat pe alocuri până azi, în popor) „Așezare” (sau adetiu) se cheamă la Broșteni invocala între proprietar și săteni, prin care aceștia închiriază fânețele (prisoasele) și pășunile (măturile) pe un preț pe care-l plătesc în natură, în lemne tăiate și date moșiei la malul Bistriței. POPOVICI-KIRILEANU, B. 55. | P. ext. De aceea cuvântul „așezare” mai însemnează cătimea de lemne care se s'au îndatorat a tăia și scoate locuitorii, în schimbul fânețelor și pășunilor de care au nevoie. ib. 55. || Spec. (Obiceiuri țărănești) Așezarea, numită și „legătură”, „invoire”, „tocmeală”, însemnează punerea în [= la] cale și conțelegerea [= înțelegerea] părinților din amândouă părțile asupra tuturor obiectelor ce se prind și se leagă că vor da aceștia ca zestre tinerilor ce au să se căsătorească. MARIAN, NU. 135.

3°. † Dispoziție (a ocăruii). După aceasta poftesc pe preaosfinția ta să dai de știre la toate locurile această aducătoare de bucurie așezare, ca... cei carii vor vrea să se mute din patria lor aiurea, alegându-și loc pre larg la împărăția ruscă, pot să fie încredințați, că fieștecare... va găsi odihnă și sprijineală. (a. 1774, Brăila) URICARIUL, I, 84/10. | După DDRG. pluralul așezări însemnă mai de mult spec. „actes princiores concernant le status des habitants”.

4°. Loc unde s'au așezat cineva cu locuința, ședere, loc, locuință (casă), reședință, rezidență (obiectivă). Două cară [de] lemne să aducă la așezarea stăpânului. URICARIUL, II, 146/4. Păcătoșii [în iad]... au tot fealul de pedepsă a muncilor. ... O, jalnică și vreadnică de lacrimi așezare a păcătoșilor! FILOTHEIU, ÎNVĂȚĂTURI CRESTINEȘTI (a. 1700), ap. GCR. I, 339. La Scobințani face popasul, acolo au tăbărit, Căci având de geaba toată nu le putea fi urit: Așezare n'temeiată (a Vornicului Șerban), Miei de-ajuns, pâne frumoașă și vin, fără a da bani. De-acolo încep plimbarea prin așezări boierești, Și se întorc mai la urmă la Pașcanul din Dumesti. BELDIMAN, TR. 364. La Brustureni, așezarea bărbatu-său, ea găsi o bibliotecă aleasă. C. NEGRUZZI, I, 109. Biserica, cu frumoașele așezări de piatră din ograda ei și cu acareturile de exploatare din afară, se află pre un dâmb. I. IONESCU, P. 455: Veniți deci, tineri, în casele noastre. Tot de-opotrivă cu voi, prin multe-aruncatu-m'a noastră Chiar și pe mine, și-aici de-abia mi-am găsit așezare. COȘBUC, E. 26/15. | Stațiune (colonie). Cfr. târlă. Cercă Ionathan să treacă întru așezarea celor streini de fealul. BIBLIA 1688, 204 (: „nitebatur Ionathas transire ad stationem Philistinorum”). Și până astăzi, un deal în partea despre Plotunul, unde eră mai de mult așezarea lui Ciubuc, se chiamă „Dealul-Omului”. CREANGĂ, A. 20. | Situațiune (a unui teren), expozițiune (a unui teren față cu lumina soarelui). Pentru fiecare soi de grâu se află o climă, un pământ, o așezare, în care se face mai rodit. I. IONESCU, C. 171.

5°. Fundațiune, așezământ (9°). Poftim cu glas de rugă să nu strice [urmașul nostru] această a noastră pușină milă și așezare. DOC. (a. 1709, Iași), ap. TDRG. Toți sânt datori a ocroti drepturile acestui spital, fiind o așezare întocmită pentru folosul obștii. (Din textul pisaniei de la spitalul brâncovenesc din București).

6°. Înfațișare liniștită. Se vede, după port și așezare, că alta nu putea fi decât înțelepciunea. ISPIRESCU, ap. DDRF.

7°. Situație sigură. [Dimitrie Cantemir ceru] de la Împăratul să-i facă așezare, ca să fie domn neșchimbat. MUSTE, ap. HEM. 1995 (: „adecă să șadă pe tron fără grijă de a fi înlocuit”).

[Dial. și: așezăre, de unde, în Mold., așa(d)zăre.]

AȘEZĂT s. a. Action d' (ou de s') asseoir, de placer, de poser, de ranger, de mettre en ordre, de se clarifier etc. Arrangement, installation, institution etc. Assiette (d'un impôt). Accord préliminaire des fiançailles; accordailles. — Participiul verbului așeză, devenit abstract verbal. Hai la așezat [marfa în rafturi]. S. NĂDEJDE, ap. TDRG. | [Izurile rele] numai după fierul și așezatul mustului se pot simți într'insul. ECONOMIA, 160. | Fixare (a unei dări), așezământ (10°), cisluire (?). Întâmplându-se în acele vremi tulburare între Tătarii bugegeni..., [Ioan Teodor] n'au lipsit din trebile acele, adică a așezării Tătarilor [în hotarul ce li se dedese]..., la așezatul ușurului și a aldmului [ce aveau] să plătească Tătarii. CANTA, ap. HEM. 1994. || Spec. (Obiceiuri țărănești) Așezământ 6°. Cfr. așeză (IV, 5°) și așezare (II, 2°). Așezatul este un chip de logodnă, pentru ca să poată intra în cheluteli; când au așezat, sânt învoiți din zestre și din toate. (Alimănești, în Olt). „Așezat” este atunci, când se duc de vorbesc părinții ginerelui; ține loc de logodnă. (Poiana-din-sus, în Dolj.) | P. ext. Așezatu(l) = „logoditu(l)” (Bogza, în Râmnicul-Sărat). Logodnă, la țară, se zice „așezat”. (Buzău, Muscel, Dolj); toate ap. HEM. 2000. [Dial. așezăt, în Mold. și: așa(d)zăt.]

AȘEZĂT, -Ă adj., adv. I. Assis, placé, mis. Rangé, arrangé. Réparti; stipulé. II. 1°. Colonisé. 2°. Situé. Situé bas; bas. 3°. Établi, solide, durable; sédentaire. 4°. (Exprime à la fois presque toutes les idées rendues par:) Posé, grave, mûr, modeste, sâge, réservé, calme, tranquille, bien équilibré. III. Tranquillement, posément.

Participiul verbului așeză, devenit adjectiv.

I. Adj. (Starea de a fi fost așezat de cineva sau de a se fi așezat e considerată ca o atribuție incidentală a cuivă sau a ceva). Șezând (pe ceva, spec. pe un scaun). Așezat la gura sobii, Privesc focul. ALECSANDRI, P. III, 19. Asaltul încep. Tunurile, așezate pe scarane de lemn, băteau neconținut cetelea. C. NEGRUZZI, I, 173. Vreun pedant.... peste un veac, Prîntre tomuri brăcuite așezat... EMINESCU, P. 225. | Pus s. întins (pe masă). Se alungă atât câinii cât și mățele din casă, ca nu cumva, ...cât stă mortul așezat, să-l... schimonosească. MARIAN, I. 88. || (În exemple următoare așezat ar putea lipsi fără ca sensul frazei să devină mai puțin clar) [Sta] cu coatele așezate pe masă. EMINESCU, N. 45. Când se trezește Ipate, ... în locul grăului de pe câmp vede acum o giroadă mare și două mai mici, așezate pe culmea dealului. CREANGĂ, P. 158. | Pus în ordine. Pe lângă părete, sta așezate în rând mai multe ulcioare pântecoase, pline de vin. C. NEGRUZZI, ap. TDRG. || Fig. Repartizat. Dăjdiile erau așezate pe toți de o potrivă. BĂLCESCU, M. V. 11. | Stipulat, convenit. Tovarăș pre tovarăș, după datoria legăturii ce avem între noi așezate, nu vom putea lăsa. N. COSTIN, LET. II, 107. Craiul Campaniei n'a urmat orânduealii așezate asupra păcii. BELDIMAN, N. P. II, 184.

II. Adj. Starea de a fi fost așezat de cineva și obiceiul de a se așeză (în sens figurat) devine o însușire inerentă a ceva sau a cuivă.

1°. † Colonizat. Acest pământ a]] Moldovii n'au fost așezat de de-mult de oameni. NECULCE, LET. II, 195/2.

2°. Situat. Așezată la porțile împărăției și în tre-cătoarea barbarilor, Dacia noastră mai mult de opt secolă îi văzû trecând. BĂLCESCU, M. V. 6/51. Locuința lui eră așezată în cel mai sterp loc al ostrovului. DRĂGHICI, R. 155. || Spec. La un nivel inferior, jos. Nu departe de dealul acesta, se află o vale cam așezată. MARIAN, TR. 326. | P. ext. Jos, (clădit) pe un loc

jos. *Casă așezată* = „niedriges Haus (auf der ebenen Erde gebaut)“. POLIZU.

3°. Bine întocmit, întemeiat, cu temelii, pus pe baze solide, solid, durabil. *Obiceie bine așezate* = „des usages bien établis“. DDRF. *Nici de lăcaș loc așezat... a avea poate*. CANTEMIR, IST. 148. *Dabița-vodă... domnind cu pace și cu domnie așezată, cu țară întemeiată, eră om bun*. NECULCE, LET. II, 215/31. || (Despre oameni) Cu locuință statornică la un loc, stabil. [Țara] nu eră descălcată de oameni așezați. URECHE, ap. DDRF. (: „notre pays n'a pas été colonisé par des hommes d'habitudes sédentaires“). *Bărbatul cu doao cugete nu ăste așezat întru căile sale*. COD. VOR. 111/2 (= neașezat e întru căile sale. N. TESTAMENT 1648; neașezat e întru toate căile lui. BIBLIA 1688 : „l'homme double de cœur est inconstant en toutes ses voies“). [Negativul: neașezat = nestabil, nestatornicit cu locuința la un loc. *Perit-au atunci multe vite a lăcutorilor, iar a bejenarilor așași au pierit mai de tot, fiind ei niște oameni neașezați*. NECULCE, ap. HEM. 2007. | Nestatornic. Cfr. corespondentele din N. TESTAMENT și BIBLIA în exemplul citat mai sus din COD. VOR. | Neliniștit, dispus spre turburări. *Iar craiul nu făcut șfat, ce va face cu această țară mișcătoare și neașezată*. URECHE, ap. TDRG.]

4°. La ideea aceasta de „bine întocmit, solid, durabil, constant“, adăugându-se, ca urmare imediată, și cea de „liniștit, grav, cuminte“, așezat se întrebunțează în mod figurat mai ales despre oameni și p. ext. despre mintea, firea și vorbele lor. *Tinerel cu fecioara, sugătoriu cu cel așezat bătrân*. BIBLIA (1688), 151 (: „juvenem simul ac virginem, lactantem cum homine sene“). [Duca-vodă] eră domn așezat și întemeiat, și harnic de domnie. MUSTE, ap. HEM. 1997. *Cinstită s'a purtat și a fost așezată*. PANN, E. IV, 30. *Ce copilă ncântătoare!... Atât de cuminte și așezată, Totuși puțin cam alintată*. GORUN, F. 115. | (Complinit prin „la minte“) (Om) chibzuit la judecată : „tête bien équilibrée“ (HEM. 1997). *Cunoștea... pe feciorii lui că nu sânt toți așezați la minte, ce o samă sânt și cam zlobivi*. NECULCE, LET. II, 251. [Antioh-vodă] eră om tânăr..., cinstes, chipeș, la minte așezat, judecător drept. idem, ap. HEM. 1997. *La mînic... eră așezat la mintea lui*. CREANGĂ, A. 24. | (Despre vorbe) Liniștit, calm. *În curte el de vorbă-a stat Cu doi flăcăi. Și vezi, de-odată, Așa, din vorbă așezată, Gemu... COȘBUC, F. 92. (Cfr. fran. „posé“ și familiarul „rassis“, germ. „gesetzt“, lat. „sedatus“, ital. „posato“.)*

III. Adv. În loc de vorbă așezată se poate spune a vorbi așezat = „liniștit“. „Ei, ce să-ți zic...?„ grăi el așezat. „Am și eu obiceiurile mele“. SLAVICI, ap. TDRG.

[Dial. așezăt, de unde, în Mold., așa(d)zăt.]

AȘEZĂTOR, -OĂRE adj., subst. *Qui assied, range, arrange, ordonne, établit, institue etc. Fondateur. Pacifique, paisible, conciliant. Établi, installé* (dans un pays). — Adjectivul verbal al lui așeză (derivat prin suf. -ător), substantivat adesea. Cel care așază. *Au fost așezate prea multe cărți pe raftul acesta. Așezătorul nu s'a gândit că scândura se poate rupe*. || Spec. (Tip.) † *Așezător la tipar* = „păginator“; „metteur en page“. PONTBRIANT. *Așezător de slove* = „zețar“; „compositeur“. *Pavel Clopotariu, tipograf...; iară așezător slovelor, diacconul Theodor*. CEASLOV (Mold., a. 1796), ap. IORGA, S. D. XIII, 154. | † *Fondator, întemeietor, cititor. Moamet... așezătorul... legei și credinței*. E. VĂCĂRESCUL, IST. 247/1. | † *Iubitor de pace, pacinic, împăciuitor. Și firea și fața îl lăudă a fire blând, milostiv și așezător*. URECHE, LET. I, 173/6. | † *Așezat* (cu locuință statornică) într'un loc, stabil. *Iar de or și prădă* [Leșii țara], *nimică n'a hi*: [tot mai bine așa], *de cât să le ia inicerii muierile și copiii și să rămâie și așezători, să nu se mai ducă*. NECULCE, LET. II, 222/4.

[Dial. și: așezător. | † și dial. -toriu.]

AȘEZĂTURĂ s. f. I. 1°. *Action d' (de s')asseoir, de se mettre (à table), d' (de s')arranger, etc. (d'une manière peu attentive)*. 2°. *Accord, transaction*. II. *Terrain abaissé ou à un niveau plus bas* (que les alentours). *Fossette* (au menton).

I. 1°. (Rare; ca abstract are mai adesea o nuanță de sens peiorativă) Așezare rea (grăbită etc.). *Ce fel de așezătură e asta? Trebuie să vă așezați (la masă) după vârstă!*

2°. Așezământ (6°). *Cum arată mărturia duminilor-sale boierilor ce au fost orânduți hotarnici, când am făcut această așezătură*. ap. DG.

II. Concret. Loc așezat (II, 2°), suprafață de pământ (de o oarecare întindere) la un nivel ceva mai jos decât cele din prejur (dar nu așa de mică nici atât de profundă ca o „adâncătură“ sau o „scufundătură“), depresiune de teren. *De cătră popor se numește așezătură orice loc mai jos ca altul dimprejurul lui, numit acesta [din urmă] „grind“*. (Bogza, în Râmnicul-Sărat), ap. HEM. 2001. *Am tocmit stălpul iarăși în loc, cum au fost... și [hotarul merge acum] dintr'acel stălp cam spre răsărit, pe o așezătură, și în capul așezăturii s'au aflat alt stălp*. DOC. (a. 1743, Mold.) URICARIUL, V, 263/19-20. *În deal se întinde o așezătură, pe care se află satul Mihoreni*. I. IONESCU, D. 257. Cfr. japeă, ploșniță. || (În Bucov.) Prin antiantropomorfism. *Gropiță* (în bârbie). *În același timp, [mama îi pune [noului născut] degetul drept pe barbă, crezând că, făcând aceasta, s'ar face în mijlocul barbei o așezătură (bortită, gropiță), care, când crește copilul mare, mai ales dacă e fetiță, îi stă foarte bine*. MARIAN, NA. 92.

[Dial. așezătură. | Plur. -turi.]

— Derivat din așeză, prin suf. abstr. -ătură.

ASFĂLT s. a. *Asphalte*.

1°. Bitum solid, de o culoare neagră lucioasă, care se găsește la suprafața unor lacuri (și mai ales a Lacului-asfaltit sau Marea-moartă), bitum de Iudeea. Cfr. smoală.

2°. Amestec de bitum, smoală, nisip și var, care slujește la pardosirea trotoarelor s. a. stradelor, în locul pietrelor s. lespezilor. *Strada... e noroioasă, dar mărgenită... cu trotoare bune de asfalt*. IORGA, N. R. A. I, 242. | P. ext. Trotoar asfaltat. [Plur. -falturi, mai rar -falte.]

— N. din fran. (lat. asphaltus < grec. ἀσφαλτος, idem.)

ASFALTĂ vb. I^a. *Asphalter*. — A acoperi (un trotoar, o stradă) cu un strat de asfalt (2°).

— N. după fran.

ASFALTĂRE s. f. *Action d'asphalter, asphaltage*. — Infinitivul verbului asfaltă, devenit abstract verbal.

ASFALTĂT s. a. = asfaltare. Participiul verbului asfaltă, devenit abstract verbal. *Asfaltatul stradelor costă mult*.

ASFALTĂT, -Ă adj. *Asphalté*. — Participiul verbului asfaltă, devenit adjectiv. *Strade asfaltate*.

ĂS'FEL(IU) adv. v. astfel.

ASFİNTE s. f. *Coucher* (des astres). — (În Moldova, în locuținea:) *Pe la asfintea soarelui* = pe la (a)sfințitul (apusul, scăpătatul) soarelui. s. NĂDEJDE, ap. TDRG.

— Are aceeași etimologie ca verbul *asfinți*, dar formațiunea cuvântului e obscură.

ASFINȚI vb. IV^a. *Se coucher* (en parlant des astres). *Disparaître* (en parlant du jour ou de la lumière). *Faire sombre*.

Intrans. (Termin popular; despre soare și p. ext. despre lună și stele) A apune, a scăpăta. (sau, pre-

cum se spune în Țara-românească), a sfinți (II). După fața ta de doamnă, Lumea 'ntreagă se întoarne... Și de dragul dumitale Știe chiar și sfântul soare, Că, la tine când privește, Stă și nu mai asfințește. JARNIK-BĂRSEANU, D. 15. Pân'eră soare 'n chindie, Rămase Tătari o mie; Nici soarele n'asfințe, Și Tătarii se sfârșea. POP. (Dobrogea), ap. HEM. 1855. | Luna'n ceriu au asfințit. CREANGĂ, P. 275. Poporul zice că stelele asfințesc dimineața și răsar seara (Latinu, în Brăila), ap. HEM. 1855. || P. ext. (Despre ziuă și despre lumină) A pieri, a dispărea (din cauza apunerii soarelui). Mare obște l-urmează și pe culme se lățește, Precum aburii pe baltă, când lumina asfințește. ALECSANDRI, P. I, 32. Cerbulețe, mai privește Soarele ce piere'n nori, Căci, cu ziuă ce-asfințește, În lungi doruri ai să mori. BOLINTINEANU, ap. HEM. 1855. | Trans. (neobicit), poet.; despre lumina ochilor) Ce amar și ce alean! ...Ochii să-ți asfințesc Într'o negură de jete. BELDICEANU, ap. TDRG. || Impers. A asfinți = a se face noapte. Abia zorile [se] răvârsă și doresc să asfințească, Abia noaptea înnegrește și vroitu zori să se ivească. KONAKI, P. 103. [Prez. (soarele) asfințește și, în Transilv., și: asfinte. | Pe vremea tendențelor de latinizare a limbii, scris și: asânți.] — Pentru etimologie, v. sfinți (II).

ASFINȚIRE s. f. *Coucher* (des astres). — Infinitivul verbului asfinți, devenit abstract verbal. Apunere, apus', scăpătat', (a)sfințit'. *Au dormit... până la asfințirea soarelui.* DRĂGHICI, R. 139. *Nu se stă la masă în timpul asfințirii soarelui, că nu e bine.* ȘEZ. III, 148/22. | Fig. *De-abia zorile lucește, și [eu] doresc de asfințire, Pentru că, și zi și noapte, inima mea e'n clătire.* KONAKI, ap. HEM. 1858. Cfr. sfințire (II).

ASFINȚIT s. a. 1°. *Coucher* (des astres), *couchant*. Declin. (de la vie). 2°. *Ouest, occident.*

Participiul verbului asfinți, devenit abstract verbal. 1°. (Despre soare, p. ext. despre lună, stele) Exprimă acțiunea s. faptul de a asfinți, și, p. ext., mai ales vremea când asfințește soarele: Apus', scăpătat', sfințit'. *Precum acele păseri, străine călătoare, ce se abat în șesuri la asfințit de soare...* ALECSANDRI, P. I, 237. *Este seară 'n asfințit Și noaptea o să 'nceapă.* EMINESCU, P. 280. *Am început a mă scâlda în tihnă, până pe la asfințitul soarelui.* CREANGĂ, A. 61. *Luna e pe asfințite.* || Poet. (Despre viață) Declin. *Privește fără teamă l' val vieții asfințit.* ALECSANDRI, ap. ȘAINEANU, D. U.

2°. Locul unde asfințește soarele: Apus', soare-apune, vest, occident. *Atunci dracul se crăcește c'un picior la asfințit și cu unul la răsărit... și, când chinu odată, se cutremură pământul.* CREANGĂ, P. 54. [Adesea nu se poate preciza dacă asfințit are sens local sau temporal, astfel: *Când se trezi bine din cugetările lui, văzu că soarele dă în asfințit.* ISPIRESCU, L. 34. *Nu dormi când soarele e la asfințit!* ȘEZ. VI, 25.] Cfr. sfințit', sfințită.

ASFINȚIT, -Ă adj. *Couché* (en parlant des astres). — Participiul verbului asfinți, devenit adjectiv. Apus', scăpătat', sfințit' (II).

ASFIXIĂ vb. I^a. (*S'*) *asphyxier*. — Trans. A produce asfixie (cuivă), a înăbuși (pe cineva). | Refl. (cu sens pasiv) A fi lovit de asfixie și, p. ext. a muri s. a se sinucide prin asfixie. *Pe fiecare an se asfixiază mulți oameni din pricina mangalului aprins în camerele de dormit.* — N. din fran. Cfr. asfixie.

ASFIXIANT, -Ă adj. *Asphyxiant*. — Care produce asfixie, înăbușitor (propriu și fig.). *Oxidul de carbon e un gaz asfixiant. Un aer asfixiant.* — N. din fran.

ASFIXIĂRE s. f. *Action d'asphyxier, asphyxie*. — Infinitivul verbului asfixia, devenit abstract verbal. Înăbușire. [Și: asfixiere.]

ASFIXIĂT, -Ă adj. *Asphyxié*. — Participiul verbului asfixia, devenit adjectiv.

ASFIXIE s. f. *Asphyxie*. — Curmare s. suspendare a funcțiilor vieții prin oprirea respirației, înăbușire (provocată de absorbirea unui gaz otrăvitor, de înecare, de strângere-de-gât). — N. din fran. (< grec. ἀσφύξις „puls“, propriu „încetare a pulsului“.)

ASFODÉL s. a. (Bot.) *Asphodèle*. — Plantă de grădină, din familia liliaceelor, originară din regiunile Mării-mediterane, având vreo 6-7 specii. La noi se cultivă prin grădini. E înrudită și se aseamăna mult cu liliuța s. painjinelul. (Cfr. Ascherson, *Synopsis der Mitteleuropäischen Flora*, III, 47). *Asfodel galben.* BRÂNDZĂ, D. 415. — N. din fran. (lat. *asphodelus* < grec. ἀσφodelος, idem.)

AȘI! interj. v. aș!

AȘI adv. v. așa.

ASIATIC, -Ă adj., subst., adv. 1°. *Asiatique*. 2°. *Comme en Asie*.

1°. Adj. (substantivat une-ori). (Originar) din Asia, propriu Asiei, privitor la Asia. *Unzii [= Hunii], rod de Tătari asiatici...* CANTEMIR, HR. 12. *Eră plăcut lucru a vedea albele sucmane ale Ardelenilor...; apoi figurile venerabile ale protopopilor români..., cu pâlăriile lor largi, mult mai cuviincioase decât potcapile asiatiche ale clerului nostru.* ODOBESCU, I, 467. *Un conspect general al industriei aurărești și argintărești de-a lungul întregii antichități europene și asiatiche.* idem, III, 633. *Fu chemat de la Bagdad, din guvernul său asiatic și ridicat la demnitatea de mare-vizir.* IORGA, L. I, 345. *Holera asiatică.* || Fig. Care aduce aminte fastul, obiceiurile sau barbaria orientală. *O pompă asiatică. Pur-tare asiatică.*

2°. Adv. Ca în Asia. *Se poartă asiatic.* [Pronunț. -si-a. | Scris și pronunț. și: aziatic, -ă. | † asiean, -eănă, adj. și asiesc, -ească adj. COD. VOR. 15/3, 83/7. (Pronunț. -si-ean, -si-esc.)] (Învechit) asiaticesc, -ească adj. POLIZU, dial. asiaticesc, -ească adj. *Între jiganiile și vrăjitorii asiaticesti l'ai dat.* CANTEMIR, IST. 343; asiaticeste adv. POLIZU.] — N. din lat. *asiaticus*, -a, -um, idem.

AȘIC s. a. v. arșic.

ASIDUITĂTE s. f. 1°-2°. *Assiduité*. — (Franțuzism s. latinism)

1°. Prezență stăruitoare pe lângă cineva. *De la o vreme, cea mai mică începui a luă seama despre asiduitatea mea pe lângă soră-sa.* I. NEGRUZZI, III, 383.

2°. Sărguință fără preget, osârdie, silință mare. *Admiterea elevilor în sânul acestui complex de studii ar trebui asemenea să fie înconjurată de cele mai solide garanții de capacitate și de asiduitate fructuoasă, dovedite în clasele primare.* ODOBESCU, II, 66.

— N. după fran. (lat. *assiduitas*, -atem, idem.)

ASIDUU, -Ă adj. 1°-2°. *Assidu*. — (Franțuzism s. latinism)

1°. Care stă (șade s. se ține) mereu pe lângă cineva, în preajma cuivă, stăruitor cu prezența sa pe lângă cineva sau undeva.

2°. Stăruitor (la muncă), sărguitor, de o mare silință. [Sarcina comisunii de revizuire a dicționa-

rului] *va fi de a grupă, printr'o asiduă lucrare, toate acele varii elemente.* ODOBESCU, II, 403. *Che-sarie... eră... un cetitor asiduu al literaturilor greacă și franceză.* IORGA, L. I, 524.

— N. din fran. (lat. assiduus, -a, -um, idem.)

ASIGNĂ vb. I^a. *Assigner. Donner assignation* ou *mandat sur* (qqn. ou qqch.), *mandater*. — A da (hotărî, soroci, atribui, determină, fixă cuivă) ceva ce i se cuvine s. ce trebuie să aibă în grijă. *Asignează fecăruia locul ce i se cuvine.* | Spec. (Jur., Comerț; după fran.) A afectă s. hotărî un fond pentru plata unei datorii, unei rente, etc. | (În Transilv., după germ. „anweisen“) A da (s. a emite) mandat de plată. [*Asignez* și, mai rar, *assign*. | La Românii din Austro-Ungaria, și forma româniată: *asemnéz* vb. I^a.] — N. după fran. (lat. assignare, idem.)

ASIGNĂNT s. m. (Jur., Comerț) *Assignant*. — (Rare, învechit) „*Assignant* se numește datornicul ce dă assignația, adică ce rânduește luarea banilor de la un al treilea“. CODICA TIV. | (Azi, în Transilv., ca traducere a germ. „Anweiser“. Cfr. *assignatar*) *Assignant* = „persoana care asignează ceva; sinonim cu emitent și mandant“. I. PANȚU, C. C. 289.

— N. după lat. assignator „care asignează“.

ASIGNĂRE s. f. *Assignation*. — Infinitivul verbului *assignă*, devenit abstract verbal.

ASIGNĂT s. a., s. m. *Assignat*. — (Ist.) Hârtie-monetă franceză emisă în timpul revoluțiunii celei mari, assignată asupra vânzării proprietăților naționale. Cfr. *assignație*.

— N. după fran.

ASIGNĂT, -Ă adj. *Assigné*. — Participiul verbului *assignă*, devenit adjectiv. | Spec. Afectat pentru plata a ceva. | Substantivat. (Jur., Comerț. Învechit) „*Assignat* se numește acel al treilea de la care are creditorul, adică assignatarul, să-și tragă datoria“. CODICA TIV.

ASIGNATĂR(IU) s. m. *Assignant*. — (Jur., Comerț. Învechit) „*Assignatar* se numește creditorul ce primește assignația, adică rândueala de a lua datoria sa de la un al treilea“. CODICA TIV. | (Azi, în Transilv., ca traducere a germ. „Anweiser“, cfr. *assignant*). *Assignatar* = „persoana căreia se asignează ceva; sinonim cu mandatar“. I. PANȚU, C. C. 289.

— Derivat din *assignă*, după analogia lui *mandatar*.

ASIGNĂȚIE s. f.

ASIGNAȚIUNE s. f. }

Assignation, mandat, rescription, billet à ordre, (au porteur). — (Jur., Comerț. Învechit) *Cambie* s. poliță dată în ordinul unui al treilea. „*Assignația* (rândueala) este aceea ce dă datornicul creditorului său, ca banii ce are acesta a lua să-i primească de la un al treilea (poliță)“. CODICA TIV. | P. ext. Spec. (după rus. *assignaciia*) Hârtie-monetă, bancnotă. Cfr. *assignat. Doi (alergători) care întrec pe ceilalți... primesc cel întâiu un vas de argint prețuit 1500 ruble assignații, cel al doilea 500 ruble.* C. NEGRUZZI, I, 36. | (Azi, în Transilv., după germ. „Anweisung, Assignation“) Mandat de plată. *Assignațiune* = „documentul prin care însărcinăm pe cineva să plătească o sumă unei a treia persoane, mandat; o scrisoare prin care dăm ordin de plată; se aseamănă și cu cecul“. I. PANȚU, C. C. 289. [Românii din Austro-Ungaria întrebuintează și o formă româniată: *asemnațiune*.]

— N. din fran. (lat. assignatio, -onem „assignare“.)

ASIGURĂ vb. I. 1^a-2°. (*S'*) *assurer*.

1°. Trans. *A asigură ceva* = a face ca ceva să fie sigur, durabil (pentru cineva), a-i da cuivă siguranța s.

chezășia că va avea s. va stăpâni ceva, că se va bucura în pace de ceva. *Strădania și economia voastră vă vor asigura totdeauna viețuire cinstită.* MARCOVICI, D. 52. *Tratatul... asigurează Românilor următoarele drepturi...* BĂLCESCU, M. V. 8/28. *Toate îmi ajută ca să-mi asigurerez biruința.* C. NEGRUZZI, III, 184/9. *O mătușă a lui [Terențiu Varrone]... vindea pe tot anul câte cinci mii de „turdi“..., ceea ce-i producea un venit anual de 60,000 sesterții... Hai să căutăm a prinde „turdi“ și să ne asigurăm dintr'înșii o mie de galbeni pe an.* ODOBESCU, III, 26. [E un timp] *când se cuvine ca vânătorul... să dea nevinoșilor săi adversari un răgaz ce, în curând, îi va asigura tot lui o mai spornică și mai dănuitoare izbândă.* idem, ib. 38. *I-a asigurat zestrea printr'o ipotecă.* | Spec. *A(-și) asigură ceva* (o casă, mobilele, marfa, semănăturile, recolta, viața sa s. a altuia, pe cineva) s. a se asigura (pe sine pe viață, pe zece, etc., ani) s. *contra a ceva* (a focului, accidentelor, spargerilor etc.) = a(-și) garantă (printr'un contract încheiat cu o „societate de asigurare“) o despăgubire (în caz de deces s. leziune a contractantului, sau în caz de stricare, prăpădire etc. a obiectului numit, sau a trecerii timpului prevăzut în contract), în schimbul unei sume plătite o dată pentru totdeauna sau în anuități.

2°. Trans. *A asigură pe cineva de(spre) ceva* s. că..., mai rar, neobicinuit, *a asigură cuivă ceva* = a da cuivă certitudinea (unui lucru), a-l încredința (de ceva), a-i afirma că ceva e sigur. *Și el asigurează că uneltorii morții lor se vor pedepsi.* BĂLCESCU, M. V. 449. *M'a asigurat vărul Iancu..., că se pregătește un proiect de biruri.* ALECSANDRI, T. 124. *Acest letopisef moldovenesc de care vorbește vornicul Urechi... este același de care Urechi... ne pomenește în predoslovicia sa, și care ne asigurează că se sfârșea cu domnia lui Petru-vodă Rareș.* M. KOGĂLNICEANU, NOTĂ LA LET. I, 170. *Ba încă spun — (dar aceasta eu nu v'o asigurerez, Căci fapta e de mirare și nu îmi vine s'o crez)...* ALEXANDRESCU, M. 211. | Refl. *A se asigură de(spre) ceva* s. că... = a se încredința de(spre) ceva (în urma unor informațiuni luate asupra acelui lucru). *Ai avut prilej să te asiguri despre bunăvoința lui.* [Prez. indic.: *asigur*, și (mai mult la scriitorii moldoveni, învechit) *asiguréz*. | † (cu o formă latinistă) și: *asecură* vb. I. LB., ȘINCAI, HR. II, 15; I. IONESCU, D. 27. | † (formă din epoca influenței grecești) și: *asiguripsi* vb. IV^a.]

— Derivat din *sigur*, după fran. *assurer*.

ASIGURĂRE s. f. *Assurance*. — Infinitivul verbului *asigură*, devenit abstract verbal. *Mărire* a *voastră... îi va chezășid asigurarea vieții.* C. NEGRUZZI, III, 320/10. *Aceste asigurări... le primesc cu o vie satisfăcătoare.* idem, x, 365/4. | (Formulă de politețe la sfârșitul scrisorilor) *Primiți asigurarea stimei (respectului, etc.) ce vă păstrez.* || Spec. (Jur., Comerț) *Garantare* a unei despăgubiri (în caz de pierdere s. de stricare a lucrului stipulat) în schimbul plății unei sume oarecare, odată sau prin anuități. *Socetăți de asigurare. Contract de asigurare. Primă de asigurare.* [† (formă latinistă) și: *asecurare*.]

ASIGURĂT, -Ă adj. *Assuré*. — Participiul verbului *asigură*, devenit adjectiv. *În urma acestei prime încercări de a populariza cercetările arheologice printre personalul didactic, încercare al cărei bun efect îl putem considera ca și asigurat...* ODOBESCU, II, 159. | „Căpuit, îngrijit cu cele necesare“. COSTINESCU, „pus în siguranță“. LM. *Cine a strâns bani albi pentru zile negre e asigurat împotriva greutăților vieții.* || Spec. (Jur., Comerț) *Un imobil, recoltă, sau alte bunuri mobile... asigurate în contra incendiului sau în contra oricărui alt caz fortuit...* HAMANGIU, C. C. 429. || Substantivat. *Asigurat* = „persoana care se asigură [la o societate de asigurare]“. I. PANȚU, C. C. 289. [† (formă latinistă) și:

asecurat, -ă. | † (formă din epoca influenței grecești, ieșită azi din uz, întrebuintată doar în comedie), și: asigurător, -ă (participiul verbului asigurăripși). *Încă dumnezeului, dacă m'a văzut că mă speriiu, zice: „...Ce! ce-o să n' se'ntâmpie? Să-mi arză chereștergia? Arză sănătoasă!... Este asigurăripșită“.* CARGIALE, T. II, 40/4.]

[Negativul: neasigurat, -ă, adj., subst. *O casă neasigurată*: „une maison qui n'est pas assurée“. DDRF.]

ASIGURĂTOR, -OĂRE } adj., subst.
ASIGURĂTOR -OĂRE }

Qui assure, d'assurance. Assureur. — Adjectivul verbal al lui asigură (derivat prin suf. -ator s. -ător). Care asigură (cevă s. pe cineva). *I-a spus cuvînt asigurătoare. Creditorul ipotecar poate cere un sevestru asigurător asupra imobilului ipotecat.* | Substantivat. Persoana s. societatea care asigură ceva, care garantează asigurătorului împlinirea contractului de asigurare. *Suma ce se va datorî de către asigurător va trebui... să fie afectată la plata creanțelor privilegiate și ipotecare.* HAMANGIU, C. C. 429.

ASIGURĂPȘI † vb. IV^a (ș. d.) v. asigură ș. d.

AȘIJDERE(A) adv. *Également, pareillement, de même, de la même manière, tout aussi...* — Tot așa, tot astfel, la fel, asemenea. *Așă... sfintele muieri... supuinđu-se a lor săi bărbați... Bărbații așijdere depreură viindu după înțelepciuri.* COD. VOR. 152/10. (= așijdere a și bărbații. N. TESTAMENT 1648; bărbații așijdere. BIBLIA 1688: „vous maris aussi, comportez-vous discrètement avec elles“). *Așijdere și la dumnezeestile praznice...* CORESI, E. I/5. *Iară ieși'n al șasele ceas, și'n al noale ceas, [și] făcură așijdere.* TETRAEV. 234 (: „il sortit encore environ la sixième et la neuvième heure, et fit la même chose“). *Anastasiu se sfârși întru D-l. Hs. și Theodor așijdere.* DOSOFTEIU, v. s. 23. *Cără țara pâne de la Brăila la Tighine. Așijdere și lemn cără din țară la Duntre, de făcea pod mereu la Cartal.* NECULCE, LET. II, 333/39. *Osăbi de Eneas Sylvius... sint și alții mai proaspeți scriitori... [care] să apucă pentru ca să areate, precum „Flac... să fie vinit cu oștile românești și... să fie cuprins Romanii aceste locuri și să fie fost rămas decăta pre dînsele lăcui-tori. Așijdere de pre numele lui Flac hatmanului, lăcui-torii acestor fări să să fie chemat Flachi, și, cu vreamă... din Flac să să fie făcut Valah.* CANTEMIR, HR. 124/17. *Tot același Engel, despre Moldova scrie așă... Așijdere scrie și scriitorul vieței lui Constantin Cantemir, ci mai pre larg.* ȘINCAI, HR. III, 162/27. *Secara... e de trei fealiuri... Orzul... iarăși e de trei fealiuri... Ovăsul... așijdere e de trei fealiuri.* ECONOMIA, 35. *Nu mult însă după ce s'a pornit ea de acasă, s'a întâlnit cu un om, anume Trif, care se ducea așijdere într'acolo încotro mergea Maica Domnului.* MARIAN, SE. I, 240. *Întâlnind cirezile de vite..., el spuse văcarilor ce să zică... Întâlnind turmele, spuse așijdere ciobanilor ce să zică și ei.* ISPIRESCU, L. 292. *Chealo, nu te legăna, Că rochița nu-i a ta, Cămășuța iar așă, Și scurteica-așijdere.* TEODORESCU, P. P. 337. | Precum. *Am dat danie dumisale nepotului mieu... parte[a] me[a] ce să va atele în Zaharești și în Slavicești, așijdere și într'alte locuri.* DOC. (a. 1699), ap. HEM. 2003. | (Pleonastic, în legătură cu „așă“) *Șă... măriia sa craiul... așijdere așă au făgăduit.* N. COSTIN, LET. II, 107. (Precedat de prepozițiuni) *Stolnicul... umple [paharul] din nou..., îl pune la gură și-l zvârle peste cap, apoi trece la mamă paharul plin, care-l gustă și de-așijdere îl zvârle peste cap.* SEVASTOS, N. 202/15. *P'așijdere și vorba cântecului.* ȘEZ. III, 100/24. [Mai de de mult, mai ales fără -a final: așijdere. | Dialectal: așijdere(a) HEM. 2003; GCR. I, 335 etc., așijdere(a) MAG. IST. I, 359/26; E. VĂCĂRESCUL, IST. 249/36, așijdere GCR. II, 181; în PRAVILA MOLD.

18, 2; 95, 2, accentuat așij(ă)dere. În limba veche, adesea primea un -le adverbial: așijderele(a), așijderile: *Evlavie așijderile spuse împăratului într'același chip.* VARLAAM, C. II, 35 (cfr. așijdere, idem, C. 203; 59; 281). *Au dat lui așijderilela cumpănă mearelor.* BIBLIA (1688), 306, 2. *Pre acolea, pre unde au mârșu acei oameni bătrâni și noi așijderile și cu mulți boiari...* DOC. (a. 1610), ap. HEM. 2003. | Scriu mai de mult și așijdere(a): *Așijdere și păhar lud după cină, și blagoslov.* CUV. D. BĂTR. II, 107. *Așijdere și celelalte toate...* ANTIM, P. 51; chiar și: așijderia. MOXA, 364.]

— E, de-bună-seamă, o formă contaminată din așij și sinonimul sârbesctakozdere (Hasdeu, *Etyrn. Moyn.* 2004) sau din sinonimul paleosl. takozde, cu adăgarea unui -re adverbial (Tiktin, *Dict. rom.-germ.* 112). Un argument pentru părerea lui Tiktin ar fi împrejurarea că vorba e răspândită pe întreg teritoriul daco-român. Mai probabil e însă că nu avem a face cu o formațiune populară, ci că contaminarea aceasta se datorește întâilor traducători români, care, probabil, știau sârbește. Cuvântul are și azi încă un caracter mai mult sau mai puțin arhaic și pare a fi pătruns în graiu prin scrierile bisericesti.

AȘIJDERELEA † adv. } v. așijdere(a).
AȘIJDERILE † adv. }

ASIMÉTRIC, -Ă adj. *Asymétrique.* — Fără simetrie, lipsit de simetrie. *O figură asimetrică.*

— N. după fran. (< grec. ἀσύμμετρος, idem, din ἀ-privativ și din σύμμετρος „simetric“). Cfr. simetric.

ASIMÉTRIE s. f. *Asymétrie.* — Lipsă de simetrie.

— N. după fran. (< grec. ἀσύμμετρος, idem, din ἀ-privativ și σύμμετρος „simetric“). Cfr. simetrie.

ASIMILĂ vb. I^a. (*S*) *assimiler.* — În gener. (aproape neîntrebuintat) Trans. A face la fel cu sine, asemenea sie-și. | Refl (= pasiv) A se face s. a deveni asemenea s. la fel cu altceineva s. altceva. || Spec. (Gram. Despre sunete) A pierde valoarea sa și a se acomoda pe de-a întregul s. numai în parte (d. e. cu privire la locul s. felul articulațiunii, la fonie s. afonie etc.) unui sunet învecinat s. apropiat. *Cuvântul „fămeie“ s'a schimbat, cu vremea, în „femeie“, -e accentuat asimilând(-u-și) pe -ă- din silaba precedentă. În cuvântul italian „otto“ (< lat. octo) c s'a asimilat cu t următor. Cfr. disimilă. || (Fiziol.) A face la fel s. asemenea cu propria sa substanță materile (alimentare introduse în organism), a(-și) încorporă prin mistuire. *Organismul unui om bolnav asimilează adesea foarte puțin din hrana obicinuită.* | Refl. (une-ori absol. Despre alimente) A se face la fel cu (s. a se preface în) substanța unui organism în care e introdus. Cfr. a se mălui (2°). *Laptele se asimilează ușor.* | P. a n. a. l. (Despre popoare s. grupe etnice) A absorbi în masa sa. *Grupele compacte de streini din mijlocul unui popor nu se pot asimila ușor.* | A face al său, a-și apropria (cevă). *Această întrebare [dacă un popor ia parte la cultura omenirii ca egal sau ca rob al altora] se desleagă numai prin energia vieței intelectuale și economice a poporului, prin... înțelegerea și de a-și asimila cultura, în activitate potrivită.* MAIORESCU, CR. I, 391. || P. ext. Trans. și refl. (= pasiv) A (se) considera la fel cu altceva s. altceineva în privința unor anume condițiuni, a (se) așeză în aceeași categorie. *Pe cei interziși legea îi asimilează cu minorii.**

— N. după fran. (lat. *assimilare* „a face (pe cineva s. ceva) la fel cu...“; din *ad-* și *similis*, -e „asemenea, la fel cu...“) Cfr. dubletul asemănă.

ASIMILABIL, -Ă adj. *Assimilable.* — Care poate fi asimilat. [Negativul: neasimilabil, *Substanțe neasimilabile.*]

— N. după fran.

ASIMILĂRE s. f. *Assimilation*. — Infinitivul verbului asimilă, devenit abstract verbal. (Gram. Despre sunetele) *Asimilare regresivă, asimilare progresivă* (a vocalelor s. a consonantelor). Cfr. disimilare. | *Asimilarea elementelor streine din mijlocul unui popor e foarte înceată une-ori*. Cfr. dubletul asemănare.

ASIMILĂT, -Ă adj. *Assimilé*. — Participiul verbului asimilă, devenit adjectiv. *Copiii naturali, în privința succesiunii mamei lor și a colateralilor săi, sânt asimilați copiilor legitimi*. HAMANGIU, C. C. 156. *Fiind asimilat cu Dionysos sau Bacchus al Grecilor, Liber și-a pierdut caracterul său propriu și originar*. TOCILESCU, MON. 21. *Mecanicii vaselor de marină sânt asimilați în grad cu ofițerii*. | Substantivat (Armată) *Asimilații sânt militari necombatanți*. | Cfr. disimilat și dubletul asemănat.

ASIMILAȚIE s. f. }
ASIMILAȚIUNE s. f. }
 = asimilare (mai ales ca termen de fiziologie).
 Cfr. disimilație, disimilațiune.
 — N. după fran. (lat. *assimilatio, -onem*.)

ASIMILĂTOR, -OĂRE adj. *Assimilateur*. — Adjectiv verbal al lui asimilă (derivat prin suf. -ator). Care asimilează (pe altul). *Asimilarea regresivă e aceea în care sunetul asimilator e în urma celui asimilat*. Cfr. disimilator.

ASIMȚI † vb. IV^a = simți (parcă, cu o nuanță de mai mare intensitate: „a simți adânc“). *Închizându-să într'un bordeiaș, au împlut [= împlinit] 60 de ai, nice vădzut de nime, nice grăit cu nime, ce intru sine asimțind și pre Dumnedzău chitind*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1864. [Hasdeu crede că ar însemna „réfléchir, méditer“.]
 — Din a- (prefix s. proteză) și simți.

ĂSIN (†) s. m. *Âne*. — Cuvântul eră popular odinioară și-l găsim atestat până prin secol. XVIII, când începe a fi înlocuit pretutindeni prin sinonimul „măgar“. În secol. XIX a fost introdus din nou în limbă, de câțiva scriitori cu tendințe de latinizare. *Iată împăratul tău vine, șade spre mânzișor de asin*. CORESI (= iată împăratul tău vine călare pre asin. VARLAAM), ap. HEM. 1861. *Și aciea veți așă asinu legat și mânzișor cu nusul [= cu el], și-l dezlegați, de mi-l aduceți*. TETRAEV. 235. *Acum ia asinul tău... și te sue în măgura Thamariei*. PALEEA (secol. XVII), ap. GCR. I, 65. *Isus așă un asin și încălecă pr'ins*. VARLAAM, C. 88, 2. *T[e]-ai culcat pre(a) fân uscat, durnind între voi și asinii?* MSS. (secol. XVII), ap. GCR. I, 136. *Asin* = „asinus“. ANON. CAR. *Asin, cal prost, măscotă* (traduce pe paleosl. *podŭjarimnikŭ* „Lasttier“). MARDARIE, L. 2430.

[Dialect. și: *ăsen: Așii vor fi ca peile aspideei, așii ca pieale asenului*. CUV. D. BĂTR. II, 470, *ăsân, ăsân: Mărsă în pădure a leamne, cu asânulŭ; și aducând leamne, ursul veni și lovește asânulŭ*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1862. *Adapă toate fierile câmpilor și stămpără seată asynului sălbatec*. PSALT. 1651 (: „suscipient onagri in sitim suam“), ap. HEM. 1862. *Și-l pusă pre ăsân, și-l dusă*. MSS. (c. 1750), ap. GCR. II, 63.]

(La scriitorii moderni) *De asin dară să se facă urechile lui Midas-împărat!* ISPIRESCU, U. 100/23. *Asinul, masa și botica* (titlu de poveste. Nota: „unii întrebuintează la povestire măgar, în loc de asin“). SBIERA, P. 192.

— Din lat. *asinus* „măgar“: ital. *asino*, eng. *asen*, esan, fran. *âne*, span. portg. *asno*.

ĂSINĂ (†) s. f. *Ănesse, bourrique*. — Măgăriță (cfr. asin). *Aceasta va legă mânzișorul său la buciuumul viecei și puil asinee sale cătră vița viecei*. PALIA (a. 1582), ap. GCR. I, 36. *Aduseră asina și mânzul*. BI-

BLIA 1688 (: „adduxerunt asinam et pullum“), ap. HEM. 1863. *Oarecare evghenie în neamul său are, însă ca asina despre maică, partea vulturului spre semmul monarhii să fie având*. CANTEMIR, IST. 42. *Veți găsi o asină legată și mânzul cu ea*. ANTIM, P. 156; cfr. MOLITVELNIC (secol. XVII), ap. GCR. I, 232. [Și: *asână: Sedețu aoi cu asăna*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1863.]

— Din lat. *asina* „măgăriță“: ital. *asina*, eng. *esna, asna*, span. portg. *asna*.

ĂSINĂȘ † s. m. *Petit âne, bourriquet, ânon*. — Diminutivul lui asin (derivat prin suf. -aș). Măgăruș. MSS. (a. 1778), ap. HEM. 1863. Cfr. asinel.

ĂSINÉL † s. m. *Petit âne, bourriquet, ânon*. — Diminutivul lui asin (derivat prin suf. -el). Măgăruș. MSS. (a. 1778), ap. HEM. 1863. Cfr. asinaș.

ĂSIRIÂN, -Ă și **-CĂ** adj., subst. *Assyrien*. — Adj. Din Asiria, a(l) poporului Asiriei. *Dacă am așă misterul ...pe care l-au posedat, poate, magii egipteni și asirieni, atunci... am putea trăi aievea în trecut*. EMINESCU, N. 33. *Arta asiriană*. | Substantivat. Numele etnic al poporului Asiriei. *Asirienii au avut o mare împărăție*. [Rare, neobișnuit, în poezie (pentru măsura versului și pentru rimă), și: *asir, -ă. Câmpiile asire și întunecata mare*. EMINESCU, P. 82. | La fem., forma *asiriană* e, mai ales, pentru adj., iar *asiriancă* numai pentru substantiv.]
 — N. după fran.

ĂȘIȘDERE(A) adv. v. *așijdere(a)*.

ĂȘIȘI adv. v. *așăș*.

ĂSISTĂ vb. I. 1°-2°. *Assister*.

1°. Intrans. A fi (de) față (la un eveniment). *Doamna B. este rugată... a veni... la biserica catedrală, spre a asistă la cununia D. Ipolit P. cu D-na... D. C. NEGRUZZI, I, 53. S'au iubit Iarna cu Gerul...; V'a lor nuntă 'ngrozitoare moartea rece-au asistat*. ALECSANDRI, P. III, 394. *Văzând cineva aclele fizionomii grave... ar fi crezut, că asistă la una din aclele serbări naționale, unde poezii... se luptau cântând faptele eroilor*. NICOLEANU, P. 98. *Olimpie izbutește a convinge pe Tudor să meargă să asiste și el la acel consiliu de războiu*. I. GHICA, S. 112.

2°. Trans. (Complimentul drept e o persoană. Franțuzism) A fi de față lângă cineva spre a-l ajuta s. a-i da sprijinul (la ceva). *Advocatul asistă pe clientul său la judecarea procesului*. [La prez. indic. *asist*; rar, învechit, la scriitorii moldoveni, și: *asistez*. Nu-ți pare că asistezi la dărâmarea împărăției romane? ALECSANDRI, în DACIA LIT. 265.]

— N. din fran. (lat. *assistere* „a fi lângă cineva s. de față la ceva“.)

ĂSISTĂRE s. f. *Action d'assister* (à qqch.). — Infinitivul verbului asistă, devenit abstract verbal. *Asistarea la cursuri e obligatorie*. [Negativul: *neasistare*. *Neasistarea sa sistematică la ședințele comisiunii a fost considerată ca o demonstrație*.]

ĂSISTĂT, -Ă adj. *Assisté*. — Participiul verbului asistă, devenit adjectiv. (Numai în sensul 2°; franțuzism) *Femeia eră asistată, în proces, de doi advocați*.

ĂSISTÉNT, -Ă adj., subst. *Assistant; aide, ad-joint*.

1°. Adj. Care asistă, care se află de față (la ceva). *Publicul asistent a aplaudat*. | Substantivat. *Erau mulți asistenți în sală*.

2°. (Mai ales substantivat) (Persoană) care asistă (pe cineva), care e de față spre a da ajutor, ajutor, -oare (2°). *Asistentul unui medic*. *Asistentă la labo-*

ratorul de chimie. [În Bucov., după germ. *Assistent*, numire generică ce se dă unui funcționar administrativ, militar s. bisericesc, „în rangul XI“ (corespunzând unui sublocotenent în armată). *Asistent propresviterial. Asistent universitar.* etc.]

— N. din lat. *assistens*, -tem, participiul verbului *assistere* (cu accepțiuni după fran.).

ASISTENȚĂ s. f. 1°-2°. *Assistance*.

1°. Asistare, prezentă (la ceva, lângă cineva). *Ieri după amiază-zi a avut loc înmormântarea..., în asistența unui public puțin numeros.* EMINESCU, N. 136. *Tinerimea... nu se poate crește de niște pedagogi fără tragere de inimă, care se grăbesc numai să facă răceala.* MAIORESCU, D. I, 474. | P. ext. (întrebuințat numai la singular, cu sens colectiv) Persoanele care asistă, care sânt de față (la ceva). *Întreaga asistență a fost adânc mișcată de cele auzite.*

2°. (Franțuzisme) Aflarea lângă (cineva spre a-i da ajutor), sprijin, ajutor (1°). *G. Asachi, cu asistența a câțiva amatori și a câțiva școlari, ne dăte mai multe bucăți traduse.* C. NEGRUZZI, I, 341. | (Jur.) *Minorul emancipat... nu va putea porni nici un proces privitor la vreo avere nemîșcătoare..., fără asistența curatorului său.* HAMANGIU, C. C. 110. || Spec. (Serviciu de) ajutorare a săracilor. *Asistența publică.* | P. anal. *Asistența judiciară* = (serviciu de) apărare și (de) sfaturi gratuite pentru cei săraci, pe lângă „barourile“ de avocați.

— N. după fran. (acomodat după *asistent*.)

ASLĂM † s. a. *Usure. Fraude.* — (În Psalt. sch. și în textele vechi moldovenești) Camătă, dobândă cămătărească, uzură. *Argintul său nu deade într'aslamu.* PSAL. SCH. 37 $\frac{1}{2}$ (= arginții săi nu-i deade într'aslam. DOSOFTEIU; întru camătă. CORESI; în camătă. PSALT. 1651 : „qui ne donne point son argent en usure...“). *De aslamuri și de nedreptăți va izbăvi.* ARSENE DIN BISERICANI (: „ex usura et iniquitate redimet...“), ap. HEM. 1864. *Nu se mai împuținează din calea ei aslamul și înșelăciunea.* idem, ibid. (: „usura et dolus“). *Pleacă inima mea întru mărturiile tale, iară nu într'aslam.* idem, ibid. (: „non in avaritiam“). *Nu vă înșelareți pre sine, că nici... cea ce să spurcă înșiși pe sine, nici cea ce [dă]u ban într'aslam... împărăția ceriului nu vor dobândi.* MSS. (ante 1618), ap. GCR. I, 46. *Au căutat dumnilui de au luat bani de la alți neguțitori, cu aslam, de s'au mântuit.* DOC. (a. 1721, Mold.), ap. HEM. 1865. || P. ext. Înșelăciune. *Holdete diavolului sânt locurile ciale ascunse, unde să fac curviile, uciderile, nedreptățile, aslamurile, asupralele.* VARLAAM, C. 16, „De aslamuri și de nedreptăți va izbăvi sufletele lor.“ PSALT. (a. 1710, Mold.), ap. GCR. I, 367 (: „il garantira leur âme de la fraude et de la violence“). [Plur. *aslamuri*.]

— Sau din rus. *oslam* „Vortell, Ertrag“, sau de-a-dreptul din vreun dialect tătăresc (giagataic: *aslam* „camătă“), din care a pătruns cuvântul și la Ruși. Șăineanu, *Inf. orient.* XVIII, CCLIX.

ASLÂN † s. m. *Lion.* — (Turcism; rar) *Leu. Văzurăm ca un aslan Pă Mavrogheni în divan Incepând a se găti Războiul a-l întocmi.* PITARUL HRISTACHI, ap. HEM. 1866. [Și: *arslân* † s. m.]

— Din turc.-pop. *aslan* (*arslan*), idem.

ASMĂ s. f. (Bot.) *Sorte de vigne.* — (Rar, dialectal) *Via pusă din nou ia numirea de sad... când o taste de tot, se zice că de acolo iasă o viță numită „asmă“.* (Vânju-mare, în Mehedinți), ap. HEM. 1868.

— Din turc. *asma* „treille, vigne“. Hasdeu, *Etym-Magn.* 1868, poate introdus prin grădinari bulgari: bulg. *asma* „treille“.

ASMĂ s. f. (Med.) v. *astmă*.

ASMACIUC s. m. sing. tant. (Bot.) v. *asmațuchi*.

ASMÂN s. m. (Zool.) *Bélier* ou *bouc châtre.* — (Rar, dialectal) Berbec „bătut, întors“. [Se zice] *berbec, dacă se lasă de rudă* [= de prăsilă]; *iar dacă i se scoate sămânța — asman.* (Somova, în Dobrogea), ap. HEM. 1868. *Berbeci se zice numai la cei cari nu sânt întorși; la cei întorși se zice hasmani.* (Fărtănești, în Covurlui), ap. HEM. 1868. *Berbecelă sau țapul jugănit se numește hazman.* DAMÉ, T. 68. [Și: *hasmân, hazmân.*]

— Etimologia necunoscută; pare a sta însă în legătură cu turc. *hasi* „scopit“.

ASMĂȚEL s. m. (Bot.) }
ASMĂȚU s. m. (Bot.) } v. *asmațuchi*.
ASMĂȚUC s. m. (Bot.) }

ASMĂȚUCHI s. m. sing. tant. (Bot.) *Cerfeuil: Anthriscus Cerefolium.* — (Cu sens colectiv) „Plantă erbacee odorantă din fam. umbeliferelor; tulpina... acoperită cu peri moi în regiunea nodurilor;... florile albe;... fructele... de două ori mai lungi de cât rostrul lor. Crește prin tufișuri, prin livezi, pe lângă garduri, pe marginea pădurilor și a viilor; une-ori cultivată ca plantă culinară. Mai—Iunie. [Se mai numește:] *turbure* (Transilv.), *turburea*“. PANȚU, PL. †† *A mănăcă asmațuchi* = „a se păcăli“ : „s'atraper soi-mème“. ZANNE, P. III, 450. [Pronunțat: *-fuchî*.] | Și: *asmățui* (u) C. NEGRUZZI, ap. TDRG.; PANȚU, PL.; GRECESCU, FL. 260; POLIZU; *asmațuc* PONTBRIANT; DDRF; *asmăciuc* POLIZU; *asmațuc*, ap. TDRG.; HEM. 1868; *asmațu* BĂRCIANU; *amazuchi* BĂRCIANU; *ățmaciuc* CIHAC, II, 503; *ățimațuchi* (a. 1773), ap. GCR. II, 98; *asmăței* (prin schimbul terminațiunei *-uiu*, din *asmățuiu*, considerată drept suf. dim., prin suf. dim. *-el*) NANIANU, ap. TDRG. | *hasmațuchi* PANȚU, PL.; GRECESCU, FL. 260; *hațmațuchi* (u) PANȚU, PL.; CIHAC, II, 503; BRANDZA, FL. 238; DAMÉ, T. 188; ZANNE, P. III, 450, *harmățuchi* CIHAC, II, 503; STAMATI, ap. TDRG., *harmagiuc* BARIȚ-MUNTEANU, ap. TDRG., *hațimațuchi*, *hașmațuchi* CIHAC, II, 503. | Cu un sens ceva deosebit: „*Anthriscus silvestre: Anthriscus silvestris* sau *Chaerophyllum silvestre*“, se găsește în Năsăud, în Transilv. și forma *hașmațucă*. PANȚU, PL.]

Hațmațuchiul-măgarului = „*Thorilide-Anthriscus: Torilis anthriscus*“. PANȚU, PL. [Și: *asmățuiu-măgăresc*, PANȚU, PL., *asmațuiu-măgăresc*. GRECESCU, FL. 258.] | *Asmățuiu-sălbatic* = „*Anthriscus trichosperma*“.

— Din turc. *asmağyk* „cerfeuil“. ȘIO. (: *asmaçyk*).

ASMĂȚUC s. m. (Bot.) }
ASMĂȚUI(U) s. m. (Bot.) } v. *asmațuchi*.

ASMONIE s. f. (Bot.) v. *iasomie*.

ASMUȚĂ vb. I. 1°. *Lancer, exciter* ou *acharner* (des chiens contre qqn.). 2°. *Exciter* ou *pusser* (qqn. contre autrui). (Refl.) *S'éveiller, se réveiller. Rendre* (qqh.) *excitant*.

1°. *Trans.* A îndemnă (câni) să sară asupra cuivă s. asupra unui animal prin anume interjecții produse de trecerea aerului prin buzele țuguite ca la supt, oarecum prin sugerea aerului: *șo! șo!* (pe el), etc. Cfr *amuța*, *sumuța*. (Cănele e sau obiectul pasiv: *asmuț cănele* (pe s. după un animal s. după cineva, asupra cuivă), sau instrumentul (obiectul pasiv fiind omul s. un animal): *asmut pe cineva cu câni*). *Ei, în loc... să primească cu dragoste rugăciunea mea, asmuțară ogarii după mine.* ISPIRESCU, L. 302. *Asmuț câni la dînsa, ca să o sfășie.* idem, L. 384. *Pe cerb că'ntălnă, Arcul că'ntindea, Șoimi că trimetea, Copoi c'asmuțea...* TEODORESCU, P. P. 66. „*Îst!.. ține ha...*“ [așa] se *asmuță cănele*. ȘEZ. III, 189/22. *Asară, pe vremea*

câinii, M'a-asmuțat mândra cu câinii; D'asmuță Și nu preă, Că știă că merg la ea. DOINE, 47/2-3; cfr. JARNIK-BĂRSEANU, D. 390. | A stărni (câinii) prin țipete. *Porcii înjunghieți azmuțeau câinii caselor și gâitau de se cutremură pământul.* DELAVRANCEA, ap. HEM. 1872.

2°. P. ext. (Despre oameni) Trans. A stărni s. a ațată pe cineva (asupra s. împotriva altuia). *De ce asmuți asupra mea pe acest diavol lacom de sânge?* I. NEGRUZZI, VI, 97. *Intr'o fugă se ducea, Și pe Turci îi asmuțea* [împotriva stăpănu-său]. TEODORESCU, P. P. 554. | *A asmuță* = „a îndemna, intrigând, contra altuia”. LIUBA. | Refl. (fig.) *Copiii... își făcură din ochi, azmuțindu-se asupra gușatului.* DELAVRANCEA, ap. HEM. 1872. | Refl. „A se deșteptă” (vezi etimologia acestui cuvânt). *A se asmuță* = „wach werden”. BĂRCIANU.

|| Poet. Trans. A excită. *Își azmuțea gândul, îl gonea din muche în muche, de p'un plaiu p'altul.* DELAVRANCEA, ap. HEM. 1872. | A face (ca ceva să fie) mai excitant. *Storci într'un vas zama profumată a mai multor lămâi gustoase... [și], ca să'nviezi și să mai asmuți acea smeadă și diafană salce [= sos], răspândești de-asupra-i un oacheș nor de piper.* ODOBESCU, I, 464. | Refl. *Cu moartea Domnului trebuiau acum să le renască* [boierilor] *nădejdiile și să se asmuță ale lor nalte râvniri.* ODOBESCU, I, 106/21.

[Pronunțat și (mai rar) scris și: azmuță vb. I. *Dar, între cete pășind, azmuță pe Troieni sângerosul Ares.* MURNU, I. 100. | Cu obicinuitul schimb de conjugare, și: asmuți, azmuți vb. IV, cu prez. *asmuțesc* (azmuțese), *asmuț* (azmuț) și *asmuț* (azmuț). | Despre *asmuțite* vb. III, atestat numai la POLIZU, v. nota la auzi.]

— Din lat. pop. *ex-muciere, cfr. muță. (Cfr. amuță, asumuță și sumuță.)

ASMUȚARE s. f. *Action d'exciter* (des chiens), *de pousser* (qqn. contre autrui). — Infinitivul verbului *asmuță*, devenit abstract verbal. [Și: *asmuțare*. | Și: *asmuțire* PONTBRIANT, *azmuțire*. | Suspect: *asmuțere*. POLIZU.]

ASMUȚĂT s. a. = *asmuțare*. Participiul verbului *asmuță*, devenit abstract verbal. [Pronunțat și: *azmuțăt*. | Și: *asmuțit*, *azmuțit*.]

ASMUȚĂT, -Ă adj. *Excité* (en parlant des chiens); *poussé* (contre qqn., en parlant des hommes). — Participiul verbului *asmuță*, devenit adjectiv. [Pronunțat și: *azmuțăt*. | Și: *asmuțit* PONTBRIANT, *azmuțit*.]

ASMUȚĂTOR, -OARE adj., subst. (*Celui*) *qui excite*. — Adjectivul verbal al lui *asmuță* (derivat prin suf. -ător), substantivat une-ori. [Și: *azmuțător*. | Și: *asmuțitor*: *Lin, mai lin, Cerbe strețin, C'am trei frați, La curte dați... Câteși trei sânt vânători, De șoimei asmuțitori. Ei pre tine te-or vedea... Cu șoimei te-or gonă, C'ogăreii te-or silă.* TEODORESCU, P. P. 62; și: *azmuțitor*. | Dial. -toriu.]

ASMUȚĂTURĂ s. f. *Excitation* (des chiens). — (Cuvânt puțin întrebuințat) *Sumuțătură*. [Și: *azmuțătură*. | Și: *asmuțitură* POLIZU, *azmuțitură*. | Plur. -turi.]

— Derivat din *asmuță* (asmuți), prin suf. abstr. -ătură (-itură).

ASMUȚEALĂ s. f. = *asmuțătură*. (Rare, neobicinuit) PONTBRIANT. [Și: *azmuțeală*, dial. -fală. | Plur. -feli.]

— Derivat din *asmuți*, prin suf. abstr. -eală.

ASMUȚI vb. IV (ș. d.) v. *asmuță* ș. d.

ĂS-NOAPTE loc. adv. v. *astă-noapte*.

ASOCIA vb. I^a. *Associer*. — Trans. și refl. A (și-l)

face pe cineva soț (s. tovarăș) la o întreprindere, a (se) întovărăși (cu altcineva). *S'a asociat cu un inginer și au înființat o fabrică.* | P. ext. A (se) uni (în păreri, cu cineva). *Guvernul se asociă cu dorința publică: el numi un comitet teatral care să se ocupe cu alegerea pieselor... etc.* C. NEGRUZZI, I, 341. | Spec. (Psihol.; despre stări de conștiință s. produse sufletești) A (se) legă între sine, a se înlănțui (după anume legi psihologice). *Multe idei și multe simțiri stau în oarecare legătură de asemănare și se pot grupă (asociă) într'un fel de unități colective.* MAIORESCU, CR. II, 148. [Pronunț. -ci-ă. | Învechit, cu pronunț. germană, și: *asoția*.]

— N. după fran. (lat. *associare*, idem.) Cfr. *di-sociă*.

ASOCIARE s. f. *Association*. — Infinitivul verbului *asociă*, devenit abstract verbal. *Întovărășire*. || P. ext. *Unire laolaltă* (a mai multor lucruri) *Asociare de interese, de colorii*. | Spec. (Psihol.) *Legătură* (de stări de conștiință s. de produse sufletești). *Când punem numai două noțiuni lângă oaltă, ...avem numai o asociare psihologică.* MAIORESCU, L. 41. [Pronunț. -ci-a-. | Plur. -ci-eri. | (Rare) și: *asociere* s. f. | Învechit, cu pronunț. germană, și: *asoțiare*.]

ASOCIAT, -Ă adj., subst. *Associé*. — Participiul verbului *asociă*, devenit adjectiv. Adj. *Întovărășit* (cu alții la ceva). *Oameni asociați pentru o întreprindere comună.* || P. ext. *Unit* (cu altcineva s. cu altceva, la ceva comun). *Inteligența e asociată, la unii oameni, cu viclenia.* | Spec. (Psihol.) *Legat* (de s. cu altul). *Idei asociate prin contrast.* || Substantivat. (Jur. Comerț) *Persoană care a intrat în tovarășie de afaceri cu alta s. cu altele într'o societate comercială.* Cfr. *tovarăș*, *companion*; *coasociat*. *Fiecare asociat are dreptul de a obliga pe coasociați să contribuie la cheltuielile necesare pentru păstrarea lucrurilor societății.* HAMANGIU, C. C. 385. [Pronunț. -ci-at. | Învechit, cu pronunț. germană, și: *asoțiât*.]

ASOCIĂȚIE s. f. }
ASOCIĂȚIUNE s. f. }
1°-2°. *Association*.

1°. (Mai rar) *Asociare*, *întovărășire*. *O înțeleaptă asociațiune în fața nevoii.* URICARIUL, XIV, 145/26. *A transcrie un act de asociație.* | (Psihol.) *Legătură Asociație de idei.*

2°. Totalitatea unor persoane asociate s. însoțite (pentru un scop comun), *tovarășie* (pentru un timp mai îndelungat s. pentru toată viața). *Legea guvernează asociațiunea conjugală, în privința averilor, conform regulilor prescise... dacă părțile n'au făcut convențiuni speciale.* HAMANGIU, C. C. 309. | Spec. *Societate*, *reuniune* (culturală, politică, socială). *Spre cea mai adâncă părere de rău a asociației... P. Cazimir... reposă.* URICARIUL, XIII, 342/10. *Asociațiuni de lucrători. Asociațiunea (transilvăneană) pentru literatura română și cultura poporului român* (prescurtat „Astra”). [Pronunț. -ci-a-. | Rare, învechit, cu pronunț. germ., și: *asoțiăție*, -țiune.]

— N. după fran.

ASOGĂ † vb. I. v. *soage*.

ASOLAMENT s. a. (Agron.) *Assolement*. — *Perindare chibzuită a semănăturilor pe același loc, împărțire a unui câmp de cultură în mai multe părți („soluri”) pe care se schimbă în fiecare an semănăturile, după o ordine hotărâtă de mai înainte (ca să nu se secătuească pământul). În privința asolamentului, putem spune că cerealele trebuie să vie după plante prășitoare.* SANDU, S. 61. [†, cu o formă neadaptată încă bine limbii noastre, și: *asolement*. *Asolementele încă nu s'au statornicit pe adevăratele principii ale științei.* I. IONESCU, D. 135.]

— N. după fran.

ASONANȚĂ s. f. *Assonance*. — Repetarea aceluiași sunet (în mai multe cuvinte care se urmează în șir într-o propoziție). | Spec. (Poet.) Potrivire nedesăvârșită de sunete din cuvintele de la sfârșitul versurilor, rimă imperfectă, formată numai din identitatea vocalei accentuate și asemănarea mai îndepărtată a consonantelor ce urmează după ea.

— N. după fran. Cfr. *asonant*.

ASONIE s. f. (Bot.) v. *iasomie*.

ASORÍ vb. IV^a. (Se) *chauffer au soleil*; *s'échauffer*. — (În Maramureș) Trans. *Asoresc* = „pârlesc la soare”. || Refl. *Mă asoresc* = „mă pârlesc la soare”. TIPLEA, P. P. (Glosar). | P. ext. A se încălzi (de căldura soarelui). *Miluța de la bărbat, Ca umbra de pom uscat: Te pui gios să te umbrești, Mai tare te asorești, Și'n bărbat te celuești*. TIPLEA, P. P. 90. — Derivat din loc. adv. a soare = „la soare”. (TIPLEA, P. P. Glosar). Cfr. *sori* și, pentru formațiune, *amurgi*, *aminti* etc.

ASORTĂ vb. I^a, 1^a-2°. *Assortir*. — (Franțuzism)

1° Trans. A pune (s. așeză) laolaltă lucruri de același fel, care se potrivesc (bine) împreună, a potrivii laolaltă (mai multe lucruri). *A asortă stofe, colorii*. | Refl. A se potrivea, (pop.) a se lăsa. *Pălăria aceasta nu se asortează bine cu hainele ce porți*.

2°. A (se) aprovizionă s. provedea cu lucruri asortate. *Și-a asortat prăvălia cu de toate*.

— N. din fran.

ASORTĂRE s. f. *Action d'assortir, assortissement*. — Infinitivul verbului *asortă*, devenit abstract verbal.

ASORTĂT, -Ă adj. *Assorti*. — Participiul verbului *asortă*, devenit adjectiv. *Librăria este asortată cu tot felul de cărți române și franceze*.

ASORTIMENT s. a. *Assortiment*. — (Franțuzism) Totalitatea unor lucruri asortate (pentru o anume întrebuintare), *dichis*. *Un assortiment de instrumente de meteorologie*. I. IONESCU, P. 186.

— N. după fran.

ASPÉCT s. a. *Aspect*. — Față s. chip (subt care se înfățișază vederii noastre cineva sau ceva), înfățișare (înaintea ochilor cuiva). Cfr. *aer* (II), *arătare* (II). *Producțiunile [artiștilor care au săpat marmurele columnei lui Traian]... sânt interpretațiuni credincioase și perfecte ale faptelor ce ele reprezintă și fiindcă, în cazul de față, faptele au fost mărețe, operele de artă au știut și ele să păstreze un aspect cu totul impunător*. ODOBESCU, III, 76. *În puține săpăturămâni, aspectul țării se schimbăse*. STURDZA, E. 41. *Arbori, stânci... și oricare făptură Iau forme uriașe prin negura cea sură, Aspecturi fioroase de pajuri, de balauri...* ALECSANDRI, P. IV, 103. *Șiroaiele ploaiei... deteră capului său aspectul unui berbec ploat*. EMINESCU, N. 34. | Fig. *Astfel se întâmplă totdeauna: tocmai de fapta cea însemnată, care în cuget se înfățișază sub aspectul cel mai ademenitor, e animată cumpăna soartei*. MAIORESCU, D. I, 18. [Plur. *aspécțe*; rar, învechit *aspécțuri*.]

— N. după fran. (lat. *aspectus* „privire, vedere, înfățișare, aspect“)

ASPÉNCIU s. m. (Bot.) = spinarea-Jupului. (În Transilv.) BARCIANU.

— N. din numirea științifică *Asplenium* [Mlix femina], acomodată limbii.

ASPERITĂTE s. f. *Aspérité*. — Starea a ceva aspru la pipăit, asprime. | P. ext. (Mai ales la plural) Parte aspră (la pipăit) a suprafeței unui lucru. *Mobilierul aceasta n'a fost dată bine la rându: are multe*

asperități. | Fig. Parte aspră s. aridă (în firea, în scrisul cuiva), ceva care izbește simțirea s. gustul altora, ariditate. *Asperitățile caracterului fac adesea interesantă personalitatea unui om. Asperitățile stilului unui scriitor*.

— N. după fran. (lat. *asperitas*, -atem, idem.)

ASPÍC s. m. (Bot.) = levănțică. (În Transilv.) PANȚU, PL.; BRANDZA, FL. 406; GRECESCU, FL. 459.

— N. din [Lavandula] *spica*, intrat, probabil, prin comerț, poate prin mijlocire germană (*Spik*), în graiul poporului, unde a primit proteza unui *a*; cfr. TDRG.

ASPÍC s. a. *Gelé*. — (Nume colectiv) Un fel de gelatină care se pune ca garnitură la fripturi (reci) de pasăre, de vânat, etc. Cfr. *piftie*. [Plur. (rar) *aspice* și *aspicuri*.]

— N. din fran. *aspic* „plat composé de viande ou de poisson froid et de gelée“.

ASPID, -Ă adj. *D'aspic, de vipère, qui laisse voir la méchanceté*. — (În Bihor) Răutăcios (ca de viperă), care arată răutate de suflet, plin de venin. *Se întâmplă adecă, că trece pe lângă fântână un cioroiu de figan, negru ca fundul ceanului, cu ochi aspiți, de vijlă șireată*. MERA, B. 108.

— Adjectiv postsubstantival, derivat din *aspidă*, deci cu sensul fundamental de „rău s. veninos ca de *aspidă*“.

ASPIDĂ s. f. *Aspic, vipère, céraste. Vipère* (fig.), *mégère*. — Un fel de viperă sau năpărcă (șarpe veninos de prin părțile Egiptului și ale Libiei, cu gâtul umflat). *Alții voru fi negri ca însuș diavolul, alții vor fi ca peile aspideei*. CUV. D. BĂTR. II, 470. *Veninul aspideei supt usnele lui*. CORESI, PS. 382. *Într'acela puț eră șerpi și aspide și scorpi, de lăcnea într'ins*. VARLAAM, C. II, 2, 2. *O aspidă îl apucă de mână*. DOSOFTEIU, V. S. 19. *Și și-astupă urechile, ca aspidă*. MAGAZ. IST. 243/30. *Ochiul guziului orb și unghile peștelui luând, în laptele aspidei le fierbe... carile în chipul alefiului făcându-se... pre la rane te unge*. CANTEMIR, IST. 254. *Și tot așa mergând ei încă un an de zile... au trecut peste nenumărate feră și mări și prin codri și pustietăți... în cari fojgăeau bălauri, aspide veninoase, vasiliscul cel cu ochi fărâncători...* CREANGĂ, P. 94. *Deci iar căută spre partea încotro sta el cu picioarele, și văzū patru capete de aspidă*. MARIAN, I. 183. *Limba aspidei, gura șerpilor, cu care toată ziua clevețim, bățocurim, ocărăm*. ANTIM, P., ap. HEM. 1875. *Hofii... au năvălit asupra-le... Nici unul n'a rămas... Și hiare să le zic, aspide veninate, Că nu s'asemueșc cu oamenii la fapte*. ZILOT, CRON., ap. HEM. 1852. | Fig. Femeie foarte rea, veninoasă (ca o viperă), scorpie (fig.). *Taci, aspidă! PANN, E. IV, 31. Ce are a face el cu maică-sa? Poate ea să fie o aspidă; el ce-i de vină? CONTEMPORANUL, V, 490. Se spărieră de-o așa așchidă de muiere*. ȘEZ. IV, 159/1. *Nu toate femeile pot umplea borș bun și acru; după femeia blajină ori leneșă, borșul nu se acrește repede și tare; ...după aschide (rele), borșul se face acru cum îi focul*. ȘEZ. VI, 64. | Ființă șireată înșelătoare (cfr. citatul de la *aspid*). „*Așa fi-i toameala, aspidă?*“ *zise balaurăica*. „*Aha, că urit m'ai păcălit!*“ MERA, B. 34. [De-a-dreptul din lat. *aspis*, la I. VISKI (a. 1697) și: † *aspis*, ap. HEM. 1875.]

— Din paleosl. *aspida*, idem (< gr. *ἀσπίδα* „Schilde-viper, Natter“). Cuvântul a intrat în graiul prin scrierile bisericesti și (în Mold.) a devenit pe alocuri atât de popular, în cât a primit chiar forma dialect. *așchidă*. Cfr. *aspid*.

ASPIDĂ † s. f. *Bouclier*. — (Rare) Scut, pavăză. *Rădic săbiile goale, în aspide se lovesc, Încep să se războească...* PANN, ap. HEM. 1875.

— N. din v.-grec. *ἀσπίς, -ίδος* „scut“ („sowohl der

fast mannschohe Ovalschild, als der kleinere Rundschild“).

ASPIRĂ vb. I. 1°-2°. *Aspîrer.*

1. Trans. (Despre ființe) A trage s. sorbi (aerul) în plămâni prin răsufflare, a inspira. *A aspiră aer.* | P. anal. (Fizică; despre pompe) A trage (apa) în sus, a sorbi (prin facerea unui gol). *Pompa aspiră apă.* | Spec. (Gram.) A rosti un sunet astfel ca, înainte de articularea lui (la vocale) sau simultan cu articularea lui (la consonantele plozive), coardele vocale să aibă pozițiunea ce le-o dăm când răsufliăm (deschizătura lor formează un unghiu cam de 10°). Astfel sunetul respectiv e întovărășit de o spirantă laringală care în ortografia obișnuită se înseamnă prin *h*, iar în fonetică prin „spiritul aspru“ (*hoț=ots*). *Poporul aspirează une-ori cuvinte ca „arc, ăla“ etc., pronunțându-le „harc, hăla, etc.“*

2°. Intrans. A năzui (spre s. la ceva), a dori din suflet (să ajungem la ceva, să dobândim ceva), a ținti (spre s. la ceva). *Sânt fericiți astăzi de a putea anonșa [= anunța] trupelor de sub comanda mea, realizarea unei dorinți la care națiunea a aspirat atât timp.* (a. 1866) URICARIUL, VII, 239. *Nu e cu puțință, în nici o țară care aspiră la cultură, ca majoritatea corpului profesoral, în loc să se ocupe într-un mod dominant de activitatea științifică, să se ocupe de activitatea politică.* MAIORESCU, D. I, 101. *Unde ați mai văzut... ca într-o țară care aspiră spre bine să se nască această ură... între părinții de familie și profesori?* id. ib. *Cu greu îmi iau cutezarea s'aspir la deputăție.* I. NEGRUZZI, I, 154.

[Prez. *aspîr*; în sensul gramatical: *aspîrez*.]

— N. din fran. (lat. *aspirare* „a suflă spre, a aspira“; din *ad* „la, către“ și *spirare* „a suflă, a respîră“).

ASPIRĂNT, -Ă adj., subst. 1°-2°. *Aspirant.*

1°. Adj. Care aspiră (aerul, apa), care ridică în sus (apa, făcând gol într-o țevă), sorbitor (de aer, de apă), aspirator. *Pompă aspirantă.*

2°. Substantivat. Persoană care aspiră la ceva, care dorește a pune mâna pe ceva s. a intra într-o slujbă, a ocupa un post, a avea un titlu, năzuitor s. pofitor (la ceva). Cfr. *candidat. Mulți aspiranți la zestrea sa îi făgăduiau că ochi au și nu vor vedea.* C. NEGRUZZI, I, 79. *Din școlile rurale... ies... un număr... de aspiranți la posturile salariate ale comunelor.* ODOBESCU, III, 357. *Ne plângem că se mărește ceata de aspiranți la buget.* MAIORESCU, D. I, 127. [În Bucov., după germ. „Aspirant“, un fel de funcționar subaltern și provizoriu la judecătoria, căile ferate etc.]

— N. după fran. (< lat. *aspirans*, -antem, part. verbului *aspirare*; cfr. *aspiră*.)

ASPIRĂRE s. f. *Aspiration.* — Infinitivul verbului *aspiră*, devenit abstract verbal. *Aspirarea aerului în plămâni, a apei într-un corp de pompă.* | Năzuire (spre ceva ideal). *Sufletul nostru... și-are nceputul mai sus de pământ... D'acolo adâncă acea aspirare spre bunuri ascunse ce noi devinăm.* ALEXANDRESCU, M. 84. *Care poet, în momentul adevăratului entusiasm... nu și-ar înălța aspirarea spre o nemurire omenească?* MAIORESCU, CR. I, 294. | (Mai ales la plural) *Aspirație, năzuință (spre...), dorință adâncă a sufletului (de a atinge ceva ideal). Bărbații [din fruntea unei mișcări naționale de cultură]... să lumineze și să modereze cu bunăvoință aspirările cele nouă.* MAIORESCU, CR. I, 364.

ASPIRĂT, -Ă adj., adv. I. *Aspiré* (se dit de l'air, de l'eau). *Aspiré, qui a une aspiration* (se dit d'un son). II. *Avec une aspiration* (se dit de la prononciation d'un son).

Participiul verbului *aspiră*, devenit adjectiv și întrebuințat une-ori și ca adverb.

I. Adj. Supt (în plămâni), inspirat, sorbit. *Aerul aspirat de cineva.* | *Rădicând pistonul în sus... o nouă cantitate de apă va fi aspirată din fântână în pompă.* PONI, F. 90. | (Gram.) Rostit cu aspirațiune. *În limba română nu avem consonante aspirate, ca în limba germană, bunăoară.*

II. Adv. (Numai ca termen gramatical) *Cuvântul „artaș“, după etimologia lui, ar trebui să fie pronunțat aspirat: „hartaș“, cum se și zice pe alocurea, mai ales în Moldova.*

[Negativul: *neaspirat, -ă.*]

ASPIRĂȚIE s. f. }

ASPIRĂȚIUNE s. f. }

1°-2°. *Aspiration.*

1°. (Rar) Tragere s. sorbire a aerului în plămâni, aspirare, inspirați(un)e (a aerului). | Spec. (Gram.) Pronunțare aspirată (a unui sunet), p. ext. spiranta laringală (h) însași. Cfr. *aspiră* (1°). *F'eră la început [în latinește] un fel de aspirațiune neprecizată, ca „digamma coelicus“ și... se confundă cu h, așa încât se zicea „hircus“ și „fircus“... etc.* MAIORESCU, CR. III, 215.

2°. Răvnă, țintire s. năzuință a sufletului (spre ceva ideal), dorință adâncă a sufletului de a atinge ceva înalt, ceva ideal. *Acea generațiune de la 1848, care-și hrănea inima cu cele mai vii și mai nalte aspirațiuni... ODOBESCU, III, 622. Oare... lăsa-voiu după mine vre-o lucrare de adevărat folos, ceva care să se apropie câtuși de pufin de îndrăneșele aspirațiuni și visuri ale tinereței?* id. III, 623. *Când o inimă pierdută 'n mizerie... și-ar ridică aspirațiunile până la tine..., ce-ar simți?* EMINESCU, N. 73. *Să te simți neliber, mic, Să vezi marile-aspirații că-s reduse la nimic...!* idem, P. 91.

— N. după fran. (lat. *aspiratio*, -tionem.)

ASPIRĂTOR, -OARE adj. *Aspirateur.* — Adjectivul verbal al lui *aspiră* (derivat prin suf. -ator). (Fizică) Care aspiră (aer, apă), aspirant (1°). *Pompă aspiratoare.* PONI, F. 89. *Atmosfera, apăsând peste apa din fântână, această presiune se va transmite și la aerul din tubul aspirator.* idem, ib. | Substantivat (subt forma masc.). Tub care aspiră (apa, în corpul unei pompe). *La baza corpului de pompă se află un tub numit „aspiratoriu“.* PONI, F. 89. [Prin apropiere de cuvinte vechi (la scriitorii moldoveni), și: *aspirător(iu).*]

ASPREĂLĂ s. f. 1°. *Âpreté, rudesse, dureté, sévérité, rigueur.* 2°. *Amidon, empots.*

1°. Abstract. *Aspreme.* LB.

2°. Concretizat. (În Ungaria) *Scrobeală (albastră), crohmală. Aspreală = „întăreală; amyllum...; die Stärke, das Stärkmehl, Kraftmehl“.* LB. *Aspreală = „sîneală“.* ȘEZ. VII, 177.

[Plur. *aspreli*, poate și: *asprele*.]

— Derivat din *asprî* sau din *aspru*², prin suf. abstr. -eală.

ASPREȚE s. f. *Sévérité.* — (Formațiune literară a lui Bolintineanu, pentru rimă; cuvânt, altfel, neîntrebuințat) *Asprime. Viață, bărbăție, nobilă asprețe* *Se mărit' ferice cu-a sa frumusețe.* BOLINTINEANU, ap. TDRG.

— Derivat din *aspru*², prin suf. abstr. -ețe.

ASPRÎ vb. VI^a. 1°. *Rendre âpre.* (Refl.) *Devenir âpre, rude, rêche ou sévère. Se mettre en colère; brusquer ou, rudoyer (qqn.).* 2°. *Empeser.* 3°. *Geler légèrement ou: à la surface.*

1°. Înăspresc. (Rar) Trans. *Aspresc = „fac aspru; aspero, exaspero...; hart, rauh machen“.* LB. | (Mai adesea) refl. *Mă fac s. devin aspru. Mi s'a asprit pielea. Părul se asprește.* | Fig. *A se asprî = „a se zburli, a se zborsî, a se necăji“.* COSTINESCU; „a se întărită“. LM. | (Mai rar, în Ardeal) *A se răsti* (la

cinevă). *A se aspri la cinevă* = „jemanden hart anfahren“. BARCIANU; „jemanden anschreien“. POLIZU.

2°. (Rar) Trans. Scrobesc, fac (o rufă să fie) tare prin scrobeală. *Asprese vestminte, schimburi, cu întâreală* = „amylo, corrobora...; stärken (Wäsche)“. LB.

3°. (Rar) Intrans. *Asprese* = „ingheț puțin; modice congele...; ein wenig frieren“. LB.

— Derivat din aspru². Cfr. înăspri, năspri.

AS'-PRIMĂVARĂ loc. adv. v. astă-primăvară.

ASPRIME s. f. *Âpreté, aspérité, rudesse; grossièreté, dureté, sévérité, rigueur. Lieux âpres ou inaccessibles.*

„Înșuşirea lucrurilor aspre, calitatea de a fi aspru“. COSTINESCU. Propriu (opus noțiunii de netezime). *Asprimea pielii, a părului*. || Fig. (opus noțiunii de blândete). Severitate, străjnicie. *Simțim mai puțin asprimea chinurilor noastre*. MARCOVICI, 26/4. *Pământul desmorțit... de asprimea iernei simțindu-se ferit, De-o nouă nătinire ferice se pătrunde*. ALECSANDRI, ap. HEM. 1877. *Veacuri multe de durere au trecut cu vijelie, Sub asprime plecând capul unui neam în osândire*. idem, p. 1, 200. *De la venirea mea cu a doua domnie, am arătat asprime cătră mulți, m'am arătat cumplit, rău, vărsând sângele multora*. C. NEGRUZZI, I, 149. „*Atunci? Trebuie să alegi; ori una, ori alta!*“ *Eră oarecare asprime în vorbele lui Milescu*. D. ZAMFIRESCU, R. 151. *Se nimerise un director [de închisori] tipic și neadimenit, care nu ieșea cu o iotă din asprimele regulamentului*. VLAHUȚĂ, N. 184. *Se temea de asprimea tată-său și de sugubata defămare a oamenilor*. CREANGĂ, P. 89. *Asprimea și răutatea ei însă și-o arată ea mai cu seamă față de nora sa*. MARIAN, SE. II, 97. | Vigoare rustică (în opoziție cu „rafinare artistică“). *Sălbăticia și gravitatea subiectelor reclamă oarecare asprime în mănuierea daltei*. ODOBESCU, III, 75/18. || Concretizat. Părți aspre ale unui loc, locuri anevoioase, greu de urcat. *Se urcă... prin strămtorile și asprimele munților*. BĂLCESCU, M. V. 387. || (Loc. adv.) *Cu asprime* = aspru: „ăprement, sévèrement, rudement“. *I-au răspuns și mai cu asprime*. SBIERA, P. 38/33. *De mă vei lua cu asprime, Nimic n'afți de la mine*. TEODORESCU, P. P. 104. Cfr. asperitate. — Derivat din aspru², prin suf. abstr. -ime.

ASPRIRE s. f. *Action de rendre ou de devenir âpre, rude, sèche ou sévère; sévérité, rigueur.* — Infinitivul verbului aspri, devenit abstract verbal. | † Asprime. *Nu se cade să se poarte asupra-le cu asprire*. FĂLCIOIANU (a. 1794), ap. GCR. II, 155. Cfr. înăsprire, năsprire.

ASPRIȘOR s. m. *Petite monnaie d'argent.* — (În poezia pop. Învechit) Bănuț (de argint), bănișor. *S'a sculat jupânul gazdă, de o lună..., cu un dar mândru, Cu vreo doi trei asprișori; dar nouă nu ni se par vreo doi trei asprișori, ci o comoară împărătească*. POP. (Colindă de Crăciun, din Copăcel, comit. Făgăraș), ap. HEM. 1878. | (Singularul cu sens colectiv) *Stau Tătari și Turci tăiați, Ca și snopii secerăți... La chisele cu parale... Asprișor de-âl mărunfel...* POP., ap. HEM. 1878. Cfr. albișor (II, 1°). — Derivat din aspru¹, prin suf. dim. -ișor.

ASPRIȘOR, -OARĂ adj., s. f. 1°. *Un peu âpre, rude, sèche ou sévère*. 2°. *Grateron, rièble; Galium aparine*. 1°. Cam aspru (în sens propriu și figurat). *Asprișor cu sineși, blând și iertător tuturor*. JIPESCU, ap. TDRG.

2°. (În Banat) Substantivat (subt forma feminină). (Bot.) *Aspișoară* = turită. PANȚU, PL. — Derivat din aspru², prin suf. dim. -ișor.

ASPRIT, -Ă adj. *Rendu (devenu) âpre, rude ou sèche.* — Participiul verbului aspri, devenit adjectiv.

(Numai în sens propriu) Înăspri, devenit aspru (din cauza vremii etc.). *Își întind în plăcute beți de repeas Trupul, sub vase culcați, corăbierii pe-aspritele laviți*. COȘBUC, E. 103/28. Cfr. înăspri, năspri.

ASPRIU, -IE adj. *Un peu âpre, rude ou sèche.* — (Rar. În Ardeal) Diminutivul lui aspru² (derivat prin suf. -iu: cfr. ital. *asprigno*). (Se întrebuițează numai în sens propriu) *Aspriu* = „etwas rau“. BARCIANU.

ASPROIU, -OĂIE adj. = aspriu (În Sălăgiu) VAIDA. — Din aspriu, cu obicnuitul schimb al sufixului -iu în -oiu (în Sălăgiu).

ASPRU † s. m., s. a. (Numism.) *Aspre* (petite monnaie d'argent). — Cea mai mică monedă turcească de argint de pe vremuri, valorând în țările românești (în secol. XVII) a șasea parte dintr'un potronic de argint și a douăsprezecea dintr'un florint de argint. *Pentru... această parte de moșia ce scrie mai sus fost-au dat popa... bani gata aspri 20,000.* (a. 1604, Vlașca), CUV. D. BĂTR. I, 136. *Să dea bir, la anul, un florint de argint, cum se zice: 12 aspri*. MOXA, 370. *Ceia ce vor fură plug... să plătească pre toată dzua câte 12 aspri, carii fac 2 potronici de argint, sau cât să va da unui om ce lucrează, pre dzi*. PRAVILA MOLD. 6, 2. *Acolo cântarul de posmagi câte 84 galbini de aur cumpără... și mazure cu număr cumpără, câte 10 grăunță la un aspru*. N. COSTIN, LET. I, A. 82/29. *Cumpără... dându-i une-ori, pe lângă suma datoriei, și câteva sute de aspri, moneda cea mică de argint a timpului*. IORGA, CH. I, II, 164. || Astăzi aspru se mai întrebuițează numai pentru mica monedă de argint în circulație încă la Turci (valorând 22 de bani; în sensul acesta se găsește și plur. *aspre*). *O chervăsărie am cumpărat-o..., drept(e) 65 aspre turcești*. URICARIU, XIV, 108/2.

— Din m.-grec. ἀσπρον, idem (care e lat. *asper*, „aspru“, în întrebuițarea *nummus asper* = „monedă nouă și deci aspră, fiindu-i părțile în relief netocite încă prin comerț“, deci propriu zis un dublet al adj. aspru), intrat în limbă împreună cu introducerea obiectului în țară, înainte de căderea Constantinopolului. Se găsește menționat mai întâi într'un act slavonesc de la 1471, ap. HEM. 1882.

ASPRU, -Ă adj., adv., subst. I. (1°.—3°). *Âpre, rude, raboteux, dur, sèche; rigoureux, sévère, cassant*. II. (Au plur.) *Choses dures; dureté, rudesse*. III. *Âprement, durement, rudement, rigoureusement, sévèrement*.

I. 1°. În sens propriu se referă totdeauna la simțul pipăitului: aspru e ceva cu o suprafață mai mult sau mai puțin gloduroasă s. sgrunțuroasă și de aceea, când petrecem mâna peste ea, ne pricinuește o senzațiune neplăcută, zgăriindu-ne (ușor) cu asperitățile sale: contrariul noțiunii de neted. „Care nu este neted [s.] dulce la pipăit“. COSTINESCU. [Casele] sânt șindulite de cele mai multe ori, dar nu lipsesc nici căciulile de paie, aspre ca roata de feți a unui ariciu. IORGA, N. R. A. I, 356. *Părul..., une-ori e lins și moale, alte-ori e aspru și bătos; alte-ori e ondulat și chiar încrețit mărunț*. MEHEDINȚI, G. F. 195. *De când umblu prin vânt, pielea mi s'a spuzit și mâile mi s'au făcut aspre*. | Spec. „Berbeci aspri“ = se zic cei negri părți, de felul oilor țurcane, ca berbeci de prăsilă sau de rudă, din care iei miei negri, creți mărunț, cu părul sau lăna răsucită ca bobul de grâu, din ale cărora piei sau hârșii se fac căciule. Se mai zice „berbeci aspri“ și „oi aspre“ la oricare are lână groasă în fir și sfâșioasă. (Mățau, în Muscel), ap. HEM. 1880. | P. ext. (Despre apă, când conține ingrediente minerale, în opoziție cu apă moale, cfr. pag. 180°). *Sărurile de var..., dacă sânt în măsură prea mare, atunci apa este aspră, tare*. ap. TDRG. | Cfr. iarbă-aspră.

20. P. anal., se poate referi și la celelalte simțuri. (La auz. Despre glas) Care supără auzul. Are o voce răgușită și aspră: care par'că zgârie. Cfr. spirit aspru. | (Despre cadența cuvintelor și despre armonia frazei) Poezia noastră din veacul al XVII... imi place pentru-că e naivă și fără pretenție, pentru-că e moale și netedă, nu aspră și ciotoasă ca următoarea elegie... din timpul nostru. C. NEGRUZZI, I, 266. || (La gust. Despre vinuri) Care înțeapă s. pișcă (la limbă). Vinurile ceale aspre și sălbatece, cu cât mai adese ori se trag în alte buși, cu atâta... se fac mai gustoase. ECONOMIA, 168. Vinul cam acru se zice „aspru”. (Sina, în Transilv.), ap. HEM. 1880.

30. Fig. Aspru se întrebuițează într-o largă măsură spre a arăta, în mod metaforic, o însușire a ceva care provoacă în noi un sentiment sau o senzație neplăcută, analoagă cu senzația de asprime a unui obiect. (Despre atmosferă, climă, frig, vânt etc.) Contrariul noțiunii de lin, blând, dulce (în sens fig.) Gerul aspru și sălbatic. ALECSANDRI, P. III, 11. Turnul gem'e'n temelie, Ca de aspră vijelie. idem, P. II, 35. | (Despre necazuri s. greutăți venite asupra noastră din afară, precum: urșită, robie, biruri etc.) Care te face să suferi, greu de îndurat (însă ceva mai blând decât: „neîndurat, nemilos”). A! dac'a ta viață... De asprele ursite nu ar fi fost curmată... ALEXANDRESCU, M. 27. Toți s'asteptau la o contribuție mult mai aspră. BĂLCESCU, M. V. 420. O, Moldova!... Bratul tău ce sfarmă astăzi un jug aspru de robie, Ție însăși pregătește viitor de libertate! ALECSANDRI, P. I, 201. Sultanul... a luat pe Miloș și l-a pus în temniță, în temniță grea, aspră, — și Miloș a murit acolo! IORGA, CH. I, I, 146. În timpuri aspre, dă nevoie și de amaruri. JIPESCU, O., ap. HEM. 1881. || Sever, strajnic. Să zicem... „aspru” în loc de „sever”. MAIORESCU, CR. II, 258. Juna noastră direcție a fost lipsită de un asemenea control [al critice], fie cât de aspru, numai să fi fost adevărat. idem, CR. I, 364. „Toate aceste-s frumoase...”, adăose apostolul, cu un glas pe care voia să-l arate aspru, deși se cunoștea că-i este milă. C. NEGRUZZI, I, 93. Aspra candoare... a anticei Artemide. ODOBESCU, III, 57¹⁰. Pe rege-l prind fiori, Un stol de gânduri aspre trecu peste-a lui frunte. EMINESCU, P. 205. | (Despre tonul vorbirii) Fu preobrazită de Domnul cu cuvente aspre. VARLAAM, C. 306. „Dacă voiu auzi... că ai crăcnit ceva, voiu pune să-ți taie capul!” Zise ea vorbele astea aspre din gură, dară din inimă altceva cugetă. ISPIRESCU, L. 239. | (Despre porunci, condiții, legi etc.) Viindu-i două trii porunci aspre... NECULCE, LET. II, 401. Sufletele păcătoase ale muritorilor... aici pe pământ dând uitării sănătoasele dar asprele legi ale înțelepciunii, își petrecuse viața în desmădări lumeste. ODOBESCU, III, 34¹⁴. Aceste aspre condiții ce le împune d-l G. unui critic... produc(e) o mare impresie în favoarea d-sale. MAIORESCU, CR. II, 78. | (Despre oameni sau despre firea omenească) Arătase la fire mai aspru decât cum eră cu domnia dintâi. NECULCE, LET. II, 218¹¹. Aspru asupra păgânului. DOSOFTEIU, V. S. 95². Eu eră să mă arăt aspru cătră Nicolai. DRĂGHICI, R. 35. Iubesc o fată... — fata Genarului, om mândru și sălbatec... O, cât e de aspru el, cât e de frumoasă fata lui! EMINESCU, N. 13. Tată-său eră un om aspru. ISPIRESCU, L. 120. || Greu (de străbătut, de săvârșit), dificil. Așușită și aspră cale călcând... DOSOFTEIU, V. S. 65. Fură amândoi... târâși[s] prin locuri aspre. idem, ap. HEM. 1879. Aspru lucru easte pentru ceale șie cunoscută dreaptă giudecată a face. CANTEMIR, ap. HEM. 1879. Inima mea... spre cea... aspră slujbă a monarhiilor noastre pururea gata și bucurtoasă au fost. idem, ap. HEM. 1879. Azi abia vedem ce stearpă Și ce aspră cale este Cea ce poate să convie unei inime oneste. EMINESCU, P. 232. Un câmp de aspră luptă. ALECSANDRI, P. III, 4.

II. † Substantivat. (La plur.) Lucruri aspre. Arătași poporului tău aspre, adăpași-ne cu vin de

ovălire. DOSOFTEIU (: „ostendisti populo tuo dura.”), ap. HEM. 1881. | (Loc. adv.) Cu aspru[!] = „fără milă, fără'ndurare”: „aspre, austere, severe, acerbe, rigide...; scharf, streng”. LB. Fură trimis[și] acești prea'nfălept[și] de la patriarhul Ierusalimului la m-păratul Theofil... cu aspru. DOSOFTEIU, V. S. 60.

III. Adv. Într'un chip care produce (asupra simțurilor) o impresie de ceva dur, supărător. Capul arde pustiit, Aspru, rece, sună cântul cel etern neisprăvit. EMINESCU, P. 258. Vântul a început să sufle aspru și rece. MARIAN, SE. II, 121. | Brusc, smucind. Muierile când... mulg [vacile], aspru trăgând de țife, se vatămă țifele. CALENDARIU, 184⁴. | Cu asprime, cu severitate. [Cărmuește] cu blândețe, iar nu aspru, cu cruzime. KONAKI, P. 304. Ochii'n sânge ș'incrunță S'apoi aspru cuvântă: „Alelei, fecior de lele...!” ALECSANDRI, P. P. 138.

— Din lat. asper, aspra, asprum (Georges, Lex. lat. Wortform., 72 : asper, aspera, asperum): alb. aspre, ital. aspro, eng. asper, sard. asp(r)u (aspidu), v.-prov. aspre, fran. âpre. (Pretutinden, ca și în lat., întrebuițat cu aceleași sensuri figurate.)

ASPUMĂ † vb. I. Jeter de l'écume, répandre ou jeter comme une écume, écumer. Devenir écumeux. — Intrans. (mai rar trans. și refl.) A face spumă, a scoate s. arunca (din sișe) spumă (s. altceva, odată cu spuma), a spuma, a spumea. Valuri sfereape aspumându a sa răceală. CORESI, ap. GCR. I, 12⁴. (= valuri cumplite a mării ce să aspumă într'un-dele sale. MSS. (ante 1618), ap. GCR. I, 49; valurile mării groaznice, a spumându-și necurățiile lor. N. TESTAMENT 1648, ap. HEM. 1885: „des vagues impétueuses de la mer, jetant l'écume de leurs impuretés...”). Voroava amestecând, limba bolboră-sindu-i, balele mergându-i și gura aspumându-i, scârșnetul glasului articulul și înțelegerea cuvântului îi astupă. CANTEMIR, IST. 309. | Fig. Iaste altul a-tocma acestuia lunatec... carile asudă și aspumă să zică, precum [că] limba ellipsească țăste din limba șfească abătută. Atăta aceasta să prinde, ca cum ar zice Țiganul că easte părinte Iudeului. idem, HR. 101. | Aspum = „spumo, expumo...; schäumen, fäumen”. LB.

— Din lat. expūmare „hervorschäumen”. Cfr. spumă.

ASPUMĂRE † s. f. Action d'écumer. — Infinitivul verbului aspumă, devenit abstract verbal. Aspumare = „spumatio, expumatio...; die Schäumung, Fäumung”. LB.

ASPUMĂT, -Ă † adj. Jeté comme une écume; écumant. — Participiul verbului aspumă, devenit adjectiv. Aruncat ca o spumă. Plin de spumă. Alții aspumați..., alții cu toată spurcăciune[a] din talpe până în capu. CUV. D. BĂTR II, 470. Hamelonul... cum mai de grabă la Șoim se duse... și, ca [și] cum de duh rău tulburat ar fi fost... cu buzele lăsate și cu balele aspumate, cuvinte cu stropi... amestecate într'acesta chip a împrăștiă începū... CANTEMIR, IST. 258.

ĂS'-S(E)ARĂ loc. adv. v. astă-seară.

AST, ASTA pron. }

AST, ASTA pron. }

1°-5°. Celui-ci, ce...-ci, ce. Le. 6°. Ce, cette. 7°. L'autre, passé.

Pronume demonstrativ al apropierii. Cfr. aest, aist, ahăsta.

Raportul între ăst (ast, est, ist) și acest este analog cu raportul între „acel” și „ăl”. Odinioară trebuie să fi existat între ele o deosebire reală de sens și acesta să fi însemnat „iacă ăsta”; fiind deci mai expresiv se va fi întrebuițat mai ales în funcțiuni demonstrativă, pe când ăst va fi fost întrebuițat mai

mult în funcțiune determinativă, precum se poate cunoaște din cazurile în care *ăst* nu poate fi înlocuit (nici în limba literară de azi) prin *acest*. Scriitorii au ales de la început forma cea mai expresivă, chiar când acest lucru nu era absolut necesar, și astfel *acest* a devenit cuvântul cel literar. În vorbire însă, având la dispoziție gesturile și înălțarea vocii spre a da mai multă expresie pronumelui demonstrativ, nu a fost necesar să se aleagă forma mai expresivă *acest*. Într'adevăr, în graiul poporului de pretutindenii și în limba comună, *ăst* (*ast*, *est*, *ist*) e până astăzi cu mult mai des întrebuințat decât *acest*, care se răspândește în cercuri mai largi abia în timpul din urmă, prin influența limbei literare. (În același timp însă se observă, la scriitorii mai noi, tendința opusă: de a introduce în scrierile lor forma populară: *ăst*).

1°. Prin *ăst* (*ast*, *ist*) se arată spre cineva sau ceva ce e în apropierea noastră. „*Acest* (1°)“.

a.) În funcțiune substantivală. „*Uf, ce anost, cine-i ăsta?*“ într'un colț se'ntreabă două. VLAHUȚĂ, P. 137. *Ista-i Gruia lui Novac*. ALECSANDRI, P. P. 144^{b/14}.

b.) În funcțiune adjectivală, ca atribut după un substantiv. *A pus iapa mea la căruța omului istuia*. SBIERA, P. 223²⁷. *Na-ți aripa asta!* CREANGĂ, P. 237. *Tot ochii-ăstia, amândoi, Așa frumoși, așa senini, Să mi-i aduci tu înapoi, Să nu-i uși, dragă, prin streini!* IOSIF, P. 34. | (Urmărit de o prop. relativă) *Uite, porc' ista, care-l vedeți, e fecioru-mieu*. ȘEZ. II, 111³².

c.) În funcțiune adjectivală, ca atribut înaintea unui substantiv. *Esti tu zina ăstui plaiu, Sau o floare de la raiu?* ALECSANDRI, P. II, 91. *Cât eră odată de luminate aste palaturi!* ISPIRESCU, L. 10. *Pe lângă își doi ochi, mai am unul la ceață!* CREANGĂ, P. 5. *Ist copil, chiar din pruncie, Maica sa mi l-a dat mie*. ALECSANDRI, P. P. 12³. *Ăstă fată bine joacă, Numai are, că cam șchioapă*. JARNIK-BĂRSEANU, D. 420.

2°. Prin *ăst* (*ast*, *ist*) se trimite ascultătorul sau cetitorul la cineva sau ceva despre care s'a vorbit înainte sau se va vorbi îndată. „*Acest* (2°)“.

a.) În funcțiune substantivală. „*Ei, dragul tatii, așa-i că s'a împlinit vorba ceea: apără-mă de găini, că de câni nu mă tem?*“ — „*Ce fel de vorbă-i asta, tată?*“ zise fiu-său rușinat. CREANGĂ, P. 188. *Ista-i loc făr'de noroc*. SEVASTOS, C. 135⁴¹. *Astea-s vorbe!* ZANNE, P. II, 823. | (Cfr. ă!, pag. 88^b.) *Muntenii tremetea totdeauna la Duca-vodă, de cerea datoria cea veche și eastă nouă*. NECULCE, LET. II, 297²⁸. | (În Țara-românească se poate articula și adjectivul următor) *Mai șmecheri decât cărturarii cei vechi, ăstia, mai noi, vor să fie... și cu gloatele*. ISPIRESCU, U. 125¹⁴. | (Cu de partitiv) *Iui Dumnezeu îi plac pui de cei mai tineri, mie însă-mi plac de își, mai bătrâni, numai să fie bine fripți*. CREANGĂ, P. 33. *O fată a unui uriaș o întâlnit odată niște oameni de își, de azi, arând pe o coastă*. ȘEZ. II, 25¹³. | Neutral. „...*Năframa ta cea nouă, Eră ruptă bade'n două*“ — „*Asta, mândro, nu-i așa, Nu-i ruptă năframa mea, Ci-i ruptă inima ta!*“ JARNIK-BĂRSEANU, D. 256. | (Cu „de“ = despre.) *De asta [= în(tru) cât privește lucrul acesta], așa este*. ISPIRESCU, L. 12. | (Se găsește și forma pluralului, subînțelegându-se „lucrurile“) *Lasă astea acuma*. ISPIRESCU, L. 37. *Unde vrea să știe pocitul de toate astea?* idem, L. 43. | Loc. conj. și adv. *Cu toate astea = cu toate acestea, totuși: „toutefois, quand même“*. | Pentru *asta = de aceea: „(c'est) pour cela (que...)“*. *Cum se poate... să stea omul trei zile la poarta mea...? Pentru asta vă plătesc eu simbrie? Pentru asta vă am eu la mine pe procopseală?* ISPIRESCU, L. 44. || *Asta e (s. asta-i)! = a.)* iată (care e cauza), *asta e pricina*. *Tu ești copil, asta e!* *Hai, ș'om fugi în lume... Vei pierde dorul de părinți Și visul de lueferi*. EMINESCU,

P. 275. | 3.) (ca replică la o comunicare sau la o scuză pe care nu o admitem sau nu ni se pare potrivită) *Ce se potrivește!* „*Nu pot veni la tine, căci aștept un prieten!*“ — „*Asta-i! Parcă nu-i poți spune să vină altădată!*“ | *Asta încă-i una!* (exclamare în fața unui accident neașteptat) = *na-ți-o bună!* *Mă! asta încă-i una!* *De-oiu fi eu Dănilă Prepeleac, am prăpădit boii, iar de n'oiu fi eu acela, apoi am găsit o căruță*. CREANGĂ, P. 42. *N'apuc'a merge nici douăzeci de prăjini și prrr! se rupse un capăt*. „*Na, asta încă-i una!*“ idem, 124. | *Asta-i asta!* = iată lucrul de căpetenie; acesta este momentul hotărâtor. (Cfr. ac' i-ac' u). *Asta-i asta!* *Stau să-i pice potcoavele, și tot cere să mai trăească*. PANN, ap. HEM. 1889. *Asta-i asta!* *Din ciaslov și psaltire să treci la gramatică, și încă ce gramatică!* CREANGĂ, P. 87. | *Ce-i asta (de...)?* = ce va să zică, ce însemnează lucrul acesta, cum se face, cum se explică (că...). *Dar ce-i asta, codru des? Vara verde și frumos, Iarna putrezești pe jos!* JARNIK-BĂRSEANU, D. 224. *Nu știu, mândră, ce-i asta: Ori iubesc alta, ori ba, Pe tin' nu te pot uita*. idem, 80-81. *Ce-i asta, de nu-mi mai scrii nimic?* (Mold.) *Iasta, ceea = (ba) una, (ba) alta: „tantôt ceci..., tantôt cela“*. *Iar în casă, iasta, ceea, tot au spus și-au tot vorbit*. CONTEMPORANUL, V, I, 40.

b.) În funcțiune adjectivală, ca atribut după substantiv. *Cărărea asta o știă!* COȘBUC, F. 76. *Prin locurile iestea e cam greu de călătorit singur*. CREANGĂ, P. 199. *Focul ista are să știe de bietul sufletul tău!* ȘEZ. II, 162⁹.

c.) În funcțiune adjectivală, ca atribut înaintea unui substantiv. *Cetind astă scrisoare...* KONAKI, P. 102. *Aști protivnici dară n'au de tine păs*. PANN, P. V, I, 121. *Aleg cu mare plăcere asupra aștii pricine*. idem, E. I, 119. *Cu respect și duioșie mă închin astui mormânt*. C. NEGRUZZI, II, 17. *Fiu al astor ruine, fărâna lor slăvesc*. ALEXANDRESCU, M. 11. *Dinaintea istor curți...* ȘEZ. II, 21^{b/28}.

3°. Când *ăst* (*ast*, *ist*) urmează după o descriere, o constatare, o afirmare, etc., rezumând cele spuse, el conține ideea unei asemănări. În funcțiune adjectivală se găsește numai în loc. adv. *astfel* (s. v.); e însă foarte obicuit în funcțiune substantivală, mai ales în formă neutrală. „*Așa ceva!*“ *Ce-i pricina de ești vesel, la-asta nu mă pot pricepe*. GORJAN, H. I, 6/5. *Să umbლაი numai așa, frunza frâsinelului, toată viața voastră și să vă lăudați că sântei feciori de craiu, asta nu miroasă a nas de om*. CREANGĂ, P. 188. „*Vai de mine, moș Nichifor, avem să innoptăm în pădure!*“ — „*Ia nu mai meni a rău, jupănescă-hăt, că doar n'am pătît eu asta numai odată în viața mea!*“ idem, P. 124. | Mai ales: *una ca asta*. *Nu putea el crede una ca asta*. ISPIRESCU, L. 20. *Ferească Dumnezeu, înălțate împărate, să cuget eu, om bătrân, la una ca asta!* CREANGĂ, P. 83. | *Asta e...* = *asa e...* *Între morți fără de veste te-aruncară dintre vii!* *Asta-i lumea, asta-i viața!* KONAKI, P. 204. *Tu n'ai nume, tu n'ai țară: Asta-i patria maghiară*. ALECSANDRI, P. II, 24. | (Unori e urmat de un adj., ca atribut, care primește genul masculin, subînțelegându-se „lucru“: *Toți trebuie să murim, asta-i știut*. Alte-ori, mai rar, concordarea se face de-a dreptul, deci adj. are forma feminină: *Omul bun n'are noroc, asta-i știută!* CREANGĂ, P. 200. | Rare, se găsește chiar și forma masculină în sens neutral, subînțelegându-se „lucru“. *S'a cutremurat de frică, însă-și făc'u fire, ca să nu-și arde frica înaintea diavolilor și zise: „Ce-i ista la mine?“* ȘEZ. V, 35¹².] *Cu asta = cu așa ceva, în acest mod, astfel*. *Cu asta, am vrut să-mi răstorc cele trei lovituri*. *Vorba ceea: una pentru alta*. CREANGĂ, P. 196.

4°. În funcțiune adjectivală, înaintea unui substantiv. Ca și ă! (pag. 89^a), se întrebuințează și *ăst* (*ast*, *est*, *ist*) în acele cazuri când o arătare spre cineva sau ceva ar pareă de prisos, om mai

existând îndoială despre cine sau despre ce lucru e vorba. *Acasă când a ajuns, Din gură așa a zis: „Leși măicuță din căsuță Și-mi deschide ast' porțiță“.* ȘEZ. II, 78^b/₃₁. | (Mai adesea se exprimă prin această repetiție intenționată a demonstrației un sentiment de admirație față de persoana spre care arătam) *Ist Tudor îi ascultă, Mâna pe vadră puneă... Dar is[t]-Tudor ce făcă? Vadră de pământ trântea, La Burulean se ducea... ȘEZ. II, 77.* | Cu sensul de „mieu, nostru“ (fam., mai ales într'un ton glumet). *Ia să mai odihnesc o leacă aste bătrânețe!* CREANGĂ, P. 24. *Veniți și voi, verișoare, De-mi petreceți este-oscioare În grădină'n fîntirim.* (Năsăud). MARIAN, I, 282.

5°. În funcțiune adjectivală. (Stă în opoziție cu alt, celalalt) Acest (4°), de dincoace. *Vizirul cu toată urdia s'au poprit de eastă parte.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 275/₂₂. *Case, dughenițe, hanuri, magazale, ce eră în târgul de eastă parte, pe eterști apăra.* BELDIMAN, TR. 379. *În iasta parte de Herson (arătând pe hartă) vedeți..., despre partea aceasta a muntelui..., este iarnă...; de cea parte a muntelui... este vară.* DRĂGHICI, R. 68. *Fă-te tu cerșitor la capătul ista de pod și eu la celalalt.* CREANGĂ, P. 298. *Prutule, râu blăstemat! Face-te-ai adânc și lat... Lăcustele când or trece, La ist mal să se înnece!* ALECSANDRI, P. P. 233/₉. *Șede-un Turc pe esta deal Și umul pe cela deal, Cu mațele'ntr'un stejar, Cu sângele'ntr'un pahar.* [= „Cântarul.“] GOROVEI, C. 59. | (În legătură cu viața, lume) Pământesc, terestru (în opoziție cu viața, lumea ce(e)alaltă, ceea lume). *Viața asta, de necazuri plină... KONAKI, P. 84. Ah! sfârșacă-se îndată Astă viață de durere!* ALECSANDRI, P. I, 16. *Când va bate miez-de-noapte, Treacă-te sudori de moarte; Când va fi de dimineață, Să te duci din astă viață.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 259. *Ce mai la deal, la vale? Așa e lumea asta!* CREANGĂ, P. 223. *Lumea asta nu-i a mea, Ceealaltă nici așa.* ZANNE, P. IV, 213.

6°. În funcțiune adjectivală. În legătură cu măsurile de timp, *ăst* își păstrează de cele mai multe ori sensul său de „acest (5°)“, adică „prezent“. (Acasta e cazul de câte ori *ăst* urmează după substantiv) *Oare n'om mai păți ceva în noaptea asta?* CREANGĂ, P. 130. *În iarna (vara, primăvara, toamna, dimineața, seara, ziua) asta, de data asta, în anul, în ceasul ăsta, plec (am plecat sau voiu pleca) la țară. Par'că nu faceți a bine, de nu vă mai astămpără dracul nici la vremea asta [= acum].* CREANGĂ, P. 254. Tot astfel în loc. adv. estim(p), *ăst-an (est-an), astă-dată (iastă-dată), astă-seară (astară), astăzi, astă-măneață (s. v.).* (Uneori *ăst* are acest sens și când stă înaintea substantivului care înseamnă o măsură de timp) *Mielușorul ce foamea... Ți-lgătește'n astă seară spre cumplită săturare.* KONAKI, P. 262. *În iastă seară nu mergem la chioșc?* DRĂGHICI, R. 82. *De cât viață cu necaz, Mai bine moartă în ist ceas [= îndată, imediat].* SEVASTOS, 161/₂₄. *Rămâi aici în astă noapte.* CREANGĂ, P. 214. *Noi umblăm, Să colindăm P'astă noapte ntu-necată.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 512.

7°. În următoarele loc. adv. *ăst* are sensul de „precedent, trecut (care tocmai a trecut)“: *astă-primăvară, astă-vară, astă-toamnă, astă-iarnă, astă-noapte.*

[Nu se poate da un tablou al răspândirii geografice a diferitelor forme, nici paradigma declinării, pentru-că în aceleași regiuni se întrebunțează adesea mai multe forme care se alternează chiar în declinare; cfr. JAHRESBER. III, 237; IV, 293; V, 177; VI, 34; VII, 53; VIII, 275; IX, 186; WEIGAND, B. B. 52, precum și exemplele din Creangă citate mai sus. Declinarea corectă, din punct de vedere istoric, ar fi: *east, eastă, plur. ești, este († easte),* iotacizat: *iest CIHAC, I, 133, iastă.* Forma *est (iest)* s'a păstrat pe alocurea, iar în unele părți numai în compozițiile estimp (*iestimp*) și *est-an*; incolo s'a prefăcut în *ăst*,

prin fonetică sintactică, după *-u* al cuvântului precedent: *omulu estu > omulu ăstu* (cfr. ăl, pag. 88^a), formându-se și un plural analog *ăști*. Vechiul plural *ești* a devenit în Mold. și Bucov. *iști*, de la care s'a format singularul cel nou: *Ist. Femininul easta (iasta)* s'a păstrat în Transilv., Mold. și Bucov. și chiar a dat naștere unui masc. *Iast, CREANGĂ, GL. 431*; în cele mai multe regiuni însă s'a schimbat, mai întâi în cazurile oblice (după analogia lui *ălui -alei -alor*) în *astă*, de la care s'a format masc. *ast*. În multe părți, mai ales în Banat și în Transilv., se găsește și formele aspirate: *hăst, hăstă*. Cfr. a hăst, -a. | În cazurile oblice avem declinarea în *-ui, -ei (-ii), -or*, ca la toate celelalte pronume românești. Pe alocurea se păstrează accentul vechiu: *ăstui(a), ăstôr(a)* JAHRESBER. III, 237; în cele mai multe regiuni însă, accentul nominativului și acuzativului a pătruns și în celelalte cazuri: *ăstui, ăster, ăstôr*. La fem. găsim mai ales forma *ăștii*. || Când are funcțiune de subst. și când, ca adj., urmează după substantiv, primește în toate cazurile declinării pe acel *-a* adverbial despre care s'a vorbit la pag. 15^{a-b}: *casa asta, omul ăsta s.* (mai rar) *asta*. JAHRESBER. V, 177 etc. | La Moți, în loc de *hăsta* se aude și *hăstra*, cu intercalarea analogă (cfr. *ferceastă = ferceastră*) a unui *-r* între *-st-* și *-a* final: *Pe hăstra sau pe ista l-am văzut aseară.* FRĂNCU-CANDREA, R. 58. | La forma fem. (*asta*) se elidează une-ori *-a* (înainte de alt adjectiv, în poezii pop., în Mold. și în Ardeal): *Să treci Dunărea ast'mare.* SEVASTOS, C. 294/₂₁. *Bată-te, bădiță, bată, Cearcănul de lângă soare Și dreptatea mea ast'mare, Cearcănul de lângă lună Și dreptatea mea ast'bună.* RETEGANUL, TR. 143. | În loc de *ăstui* etc. se găsește și *ăstue* (vezi exemplul următor). | Pe alocurea, dar mai ales în Mold., se face adesea abatere de la regula arătată mai sus și se găsește forme cu *-a* chiar când *ăst (ist)* stă înaintea substantivului, și forme fără *-a* când îl urmează. Afară de exemplele citate în cursul articolului, iată și altele: *Lasă'n urmă-ți teamă Că te ieu pe seamă Istor brațe groase, Groase și vânoase, Istue piept lat, Lat și'nfășurat, Istui pâlcosel Cu buza de-osef.* ALECSANDRI, P. P. 64/₁₄. *Ține, Moț, de hasta straiță, Să mă hiț cu hasta moață.* MARIAN, NU. 75. *Pocneă din biciul ist din cuiu, de trei ori.* ȘEZ. II, 204/₁₂. Cfr. acel, acest.]

— Din lat. pop. **Istus* (= *iste*), *-a, -nd*, care în graiul poporului roman nu mai însemnă, ca în limba latină clasică, o demonstrație spre persoana a doua („tu“), ci se substituise lui „hic, haec, hoc“: v.-ital. *esto* (se găsește încă adesea la Dante și mai e foarte întrebunțat în dialectele meridionale: sicilian *isti* etc., pe când limba literară îl mai păstrează numai în compozițiile *stamane, stasera*, cfr., la noi, *astă-măneață, astă-seară*), v.-prov. *est* (păstrat și azi), v.-fran. *ist* (în vest; dispărut de timpuriu din graiu), span. portg. *este* (înlocuit adesea prin *ese < ipse*). Cfr. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 83.

ĂSTA, ĂSTA pron. } v. ăst.
ĂSTA, ĂSTA pron. }

ASTĂ † vb. I. I. 1°. *Rester* ou *se tenir auprès de qqn. Être auprès de qqn. pour le servir.* 2°. *Rester* ou *se tenir devant qqn.; être présent; se présenter, comparatre* (devant une autorité); *apparaître* (à qqn.). II. *Amener* (qqn. devant qqn.); *li-vrer* (qqn.).

I. Intrans. 1°. Sensul fundamental este: a sta lângă (s. alături de) cineva. *Astătū na direapta mișelului.* DOSOFTEIU (= stătū de-a-dereapta meșelului). CORESI; stă di-a-direpta surumanului. PSALT. (1652); stătū den direapta săracului. BIBLIA (1688): „adstitit a dextris pauperis“), ap. HEM. 1891. || Din acest sens s'a desvoltat cel de: a sta pe lângă cineva spre-a-l servi; a sta în slujba cuiva. *Astăndū la 'm-*

pagatul cuconul, și'mplându-să de greață și urit, fugi. idem, v. s. 97, 2. Cfr. a asistă.

20. P. ext. A sta înaintea, în fața cuivă. *Astătu nainte-i, de mărturisă pre Domnul nostru.* idem, v. s. 93, 2. *Astându la giudecată, mărturisă pre Domnul H[risto]s.* idem, v. s. 90, 2. | A fi (de) față. *Aciaștia audzând, carii eră astându să cutremurără.* idem, ap. HEM. 1892. | A se înfățișa, a se prezenta (înaintea cuivă s. a unei autorități). *Iară sfântul, șosind la Nichea, astătu la giudeț.* idem, ap. TDRG. | A apărea, a se arăta (cuivă). *Imi astătu înainte ingerul Domnului.* idem, v. s. 83, 2.

II. Trans. A aduce s. a prezenta pe cineva înaintea cuivă. *Deci aducându-l păgânii, îl astătură naintea ighemonului.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. | P. ext. A da pe cineva pe mâinile cuivă. *Aceă maștîhă ne-au astătitu în polatele tale.* idem, v. s. 94, 2. Cfr. astătit.

[Se conjugă ca stau; la aor. și la part. numai *astătitu*, *astătit*, la gerund. *astând* și *astătând*. idem, v. s. 177, 2.]

— Cuvântul se găsește numai la Dosofteiu, care l-intrebuințează foarte des, așa că pare a fi mai degrabă o formațiune a lui, după cuvântul latin; decât urmașul popular al lat. *asto*, *astiti*, *astare* (ital. *astare* „a fi de față“). Tiktin, *Dicț. rom.-germ.* 114.

ASTĂ-DATĂ loc. adv. *Cette fois(-ci)*. — (De) rându acesta, (de) data aceasta (în opoziție cu altă-dată). *O, ticăloașă'n de mine, la ce-am ajuns astă dată!* KONAKI, P. 86. „*Astă dată n'ai încotro cotigi*“, îi zise. C. NEGRUZZI, I, 92. *Astă-dată plecără noaptea.* EMINESCU, N. 15. | (Mai des precedat de prep. de). *Dacă văzură că și de astă dată imblă să-i ajungă, fata... întrebă eară pe cal, ce să facă.* ISPIRESCU, L. 25. [Dial. și iastă-dată: *Te las nebăgat [in] samă, de iastă dată.* DOSOFTEIU, v. s. 124, 2.] Accentuat și: *de astă-dată.*

— Compus din ast, -ă (6°) și dată.

ASTĂ-IARNĂ loc. adv. *L'hiver dernier ou passé*. — (În) iarna trecută, iarna precedentă. *Astă-iarnă, eră iarnă, Bătea vântul și ningeă și badea la noi veneă.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 165. | (În legătură cu prep. de) *Că mi-i bădița cătană și e dus de astă-iarnă.* idem, 321. | Accentuat, mai rar, și: *astă-iarnă* |

— Compus din ast, -ă (6°) și iarnă.

ĂSTALALT, ĂSTĂLALTĂ pron. }
ĂSTĂLALT, ĂSTĂLALTĂ pron. }
 = *cestalalt*. *Da'ntr'o noapte, cum așteptă și plângeă, iaca zărește umbre prin lumina lunei, aude șoapte. Ea sta pe partea astălaltă a părăului, și dincolo l-a cunoscut pe Mihail. Eră c'o maică.* SADOVEANU, SĂM. VI, 64. [Cu sincoparea vocalei dintre accentul principal și cel secundar și: *ăst'łalt, ăstălaltă*. TDRG. | Cu disimilarea lui l > n *ăstalant, ăstălantă și ăstalant, ăstălantă.*]

— Se raportă la *cestalalt*, ca *ăsta* la *cesta*. Cfr. *aistalalt*.

ĂSTALANT, ĂSTĂLANTĂ pron. } v. *ăstalalt*.
ĂSTĂLANT, ĂSTĂLANTĂ pron. }

ĂSTĂMĂNEĂȚĂ adv. *Ce matin*. — (În Țara-Oașului) *Astămăneăță* = „azi-dimineață“. CANDREA, T. O.
 — Compus din ast, -ă și dintr'un tip **măneăță* în loc de *dimineață* (s. v.). Cfr. ital. *staman* I, idem.

ASTĂMPĂR s. m. sing. tant. *Tranquillité, apaisement, calme, repos, cesse*. — Odihnă, pace, liniște. Numai în următoarele construcțiuni cu sens negativ (cfr. *neastămpăr*): A nu (mai) avea *astămpăr*. *Ne-vasta... toată ziua munceă și astămpăr nu mai aveă. Spuza aea de copii o făcă de multe ori să nu știe unde-i stă capul, de lucru.* POP., ap. HEM. 1899.

[Mânzul] *se făcuse un cărlănaș zburdalnic, de n'avea astămpăr.* ISPIRESCU, L. 161. *Am o casă mică... Ziua cântă, noaptea cântă, N'are nici de cum astămpăr.* (= „Ceasornicul“.) GOROVEI, C. 70 (cfr. *astămpărare*). A nu-și (mai) găsi (s. află) *astămpăr*. *Pe când stau și se chefuliau zeii... zeia vrajmei turbă de necaz p'afară. Umblă d'ancătelea de colo până colo și astămpăr nu-și mai găseă.* ISPIRESCU, U. 5/4. A nu da cuivă *astămpăr*. *Dragostea mea cătră maică-mea nu-mi dă nici un astămpăr.* SBIERA, P. 25/12. | Loc. adv. *Fără astămpăr* = „neastămpărat, fără odihnă, într'una“. *Copilul se mișcă fără astămpăr.* HASDEU, I. C. VII.

— Substantiv postverbal derivat din *astămpără*. Cfr. *stămpăr*.

ASTĂMPĂRĂ vb. I. 1°. *Tempérer ou réfrigérer* (un liquide trop chaud). *Apaiser, tranquilliser* (la colere de qqn.). *Refréner* (sa langue). 2°. *Se tenir tranquille*. 3°. *S'apaiser, se calmer, se tranquilliser, se rasseoir, se remettre* (après une émotion).

Sensul fundamental este: a aduce la o stare normală ceva ce a trecut marginele obicinuite.

1°. Trans. (Despre lichide prea calde sau prea reci, despre o temperatură excesivă a aerului) A temperă, a face suportabil. *Să se astămpere* [apa cea fierbinte] *cu altă apă rece.* DRĂGHICI, ap. TDRG. *Soarele zăpușește firea...; aerul joacă, fierbe, și nici un pic de adiere nu astămpără arsura.* DELAVRANCEA, S. 221. | Spec. (Crom. La prepararea vopselelor) *Astămpăr* = „răcoresc, răcesc“. MARIAN, CH. 52. | P. anal. (Despre sentimente puternice, pasiuni sau simțiri vii de care omul pare aprins, etc.) A potoli, a domoli, a liniști. *Agamemnon...vrefa* ca să oprăscă oaste pără când vor faci jărtva ce[af] de o sută de bot, vrând ca să astămpere înfricoșata mânia a d[um]n[e]fzdoai[fei] Palas. MSS. (ca. 1750-1780, Mold.), ap. GCR. II, 83. | Fig. A ținea liniștit, a-și păzi (gura). *Nu-și astămpără gura cătră mai marii săi, să-l fi picat cu lumânarea.* CREANGĂ, A. 134.

2°. Refl. (Despre oameni) Propriu: a sta s. a fi (iarăși) liniștit, a se liniști, deci: a înceta de a mai face ceva turburător, de a fi zburdalnic, de a mai turbura pe alții. Absol. *Aceste [amestecături—intrigi] vor fi cu învătătura lui [Constantin-vodă], căci nu se astămpără.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 257/23. *Astămpărăți-vă acuma!* DRĂGHICI, R. 31. *Doamne, Davide, cum nu te mai astămperi! De ce-ai scos băiatul din casă pe vremea asta?* CREANGĂ, A. 24. *Unii oameni... nu se astămpără nici în ruptul capului; măcar că au pățit multe, tot cearcă.* idem, ap. HEM. 1898. *Astămpără-te, nu mai face atâtea nebulii!* = „înceată!“ *Astămpăratu-te-ai, ori nu?* MARIAN. | A da (bună) pace (cuivă), a lăsa în pace (pe cineva). *Florica (lui Ghiță): „De nu te-i astămpără, strig foc!“* ALECSANDRI, T. 203. | (Une-ori, printr'un infinitiv sau printr'o legătură cu prep. de, se explică în ce consistă neastămpărarea; cfr. ital. „temperarsi di“ s. „da qc.“). *Și tot nu se mai astămpărase de răutățile ce făcuse acelor săraci de boieri, ci iar începură a scormoni, și scriseră cărți cu mare pără la Duca-vodă.* MAG. IST. V, 17/12. *Să dați poroncă femeilor să se astămpere a nu mai face călcare mânăstirei.* (a. 1756, Mold.), URICARIU, XXI, 166.

3°. Refl. A se liniști, a se potoli, a se calma, a se așeza. (Despre oameni) Absol. *Tăceți și vă astămpărați acum, ca să ascultăm mai înainte!* DRĂGHICI, R. 7. *Se boceau, de nu se mai puteau astămpără.* ISPIRESCU, L. 329. *A se astămpără* = „a se ogoi“. FRĂNCU-CANDREA, R. 58. | (Prin de sau din se indică ceea ce cauzează neastămpărarea) A-și veni (iarăși) în fire, a-și găsi liniște. *Numa... nu se poate astămpără de bucuria sa cea peste măsură.* BELDIMAN, N. P. I, 156. *Toată ziua aceea nu puteau să se astămpere de voea-ră [=rea].* DRĂGHICI, R. 109. *După ce se mai astămpără de spaimă...* ISPIRE-

SCU, L. || P. ext. (Despre mișcări, întâmplări) A se potoli, a se domoli. *Cu aceasta s'au astămpărat furtunile fârei, au mai alinat durerile creștinilor...* ZILLOT, CRON., ap. HEM. 1898. *Ducându-și oaspeții nuntași pe acasă și astămpărându-se toate, s'au dus tinerii la somnul cel de comunie.* SBIERA, P. 21¹⁸.

[Dial. în Olt. și: astimpără. TDRG.]

— Din lat. pop. *ex-temperare (= ex + temperare „das rechte Mass beobachten, in das rechte Mass setzen“: ital. temp(er)are, engad. temp(er), v.-prov. trem-par, fran. tremper, span. templar, portg. temperar; cfr. dubletul tempera). Aceeași etimologie o are și a stămpără, care e întrebuințat, în mod exclusiv, în literatura mai veche dinaintea secol. XVIII. Astăzi, în limba literară, se întrebuințează în sensul 1°, (trans.) a stămpără, iar în sens. 2°-3°, (refl.) a se astămpără. La început, deosebirea între stămpără și astămpără va fi fost numai de natură formală, condiționată de legile foneticele sintactice.

ASTĂMPĂRĂRE s. f. 1°. *Action de tempérer ou de réfrigérer (un liquide), réfrigération.* 2°. *Repos, relâche, apaisement, cesse; inaction.*

Infinitivul verbului astămpără, devenit abstract verbal.

1°. Spec. (Crom.) *Astămpărare* = „răcire, răcorire“. MARIAN, CH. 52.

2°. Astămpăr, odihnă. *Gănganie fără suflare, Umbilă fără astămpărare; N'are duh, nici nu viază, Toată lumea îndreptează.* (= „Ceasornicul“.) GOROVEI, C. 68 | Potolire. *Astămpărarea foamei.* KONAKI, P. 290. | † Nelucrare, neactivitate, odihnă. Cfr. astămpăr. *Mămile sale nu se află nici odată întru astămpărare.* BELDIMAN, N. P. I, 49.

[Negativul: neastămpărare. *Cu ce neastămpărare te-am ascultat până în sfârșit!* BARAC, ap. TDRG.] Cfr. stămpărare.

ASTĂMPĂRĂT s. a. = astămpărare. Participiul verbului astămpără, devenit abstract verbal.

ASTĂMPĂRĂT.-Ă adj. 1°. *Tempéré, calmé, modéré, apaisé, réfréné, tranquillisé.* 2°. *Tranquille, calme, pacifique, placide, silencieux.*

Participiul verbului astămpără, devenit adjectiv.

1°. Domolit, potolit, liniștit (după o stare anterioară de turburare, de agitare, de fierbere). *Întru acest curs de vreme, Enicerii supărați, Căci ei n'aveau când să sează într'un loc astămpărați, ... Dacă vr'un războiu nu este, sic că nu mai zăbovesc.* BELDIMAN, TR., ap. HEM. 1900. | *Acela, care mai nainte cu puțin Sufală n'ncetă mână..., Acuma... zace ...Cu gura astămpărată și cu trupul amorțit.* PANN, E. II, 74³.

2°. Liniștit, potolit, așezat (ca însușire inerentă a firii cuivă). *E un copil astămpărat.*

Cfr. neastămpărat, stămpărat.

ASTĂMPĂRĂTOR, -OARE adj. *Qui tranquillise, calmant.* — Adjectivul verbal al lui astămpără (derivat prin suf. -ător). (Întrebuințat rar) PONTBRIANT, POLZU etc.

AST-ÂN adv. *Cette année-ci.* — (În) anul acesta, în anul în care ne aflăm, în anul curgător, es(t)im(p). (Prin prep. din(tru) capătă funcțiune adjectivală) *Cu mândra de-acum un an, Dintr'un măr mă săturam; Da cu mândra dintr'ast an, Mănc un măr și două pere, La inimă tot nu mere.* JARNİK-BĂRSEANU, D. 155. [Dial. și: est-ân, cfr. an, pag. 159^a.]

— Compus din ast și an.

ASTĂ-NOAPTE loc. adv. *La nuit dernière ou passée.* — (În) noaptea (imediat) trecută, în noaptea precedentă, azi-noapte. În opoziție cu ieri-noapte și la noapte. (Cfr. noaptea asta = „noaptea prezentă“.) *Astă noapte și ieri noapte, Mă strigă cu blânde*

șoapte Mândra mea de-o lună moartă. JARNİK-BĂRSEANU, D. 152. *Astă noapte, târzior, Am visat vis cu fior.* idem, 255. *Până la una-alta, știu ce-am gândit eu, astă noapte?* CREANGĂ, P. 74. [Accentuat, mai rar, și: *astă-noapte.*] În vorbirea repede și: *ăs'-noapte (as'-noapte).* Ghisai [= visai] *as'-noapte un pustiu de ghis urit.* JIPESCU, O. 56. *Da as'-noapte ce-ai pățit?* ȘEZ. I, 78/31. *As'-noapte a intrat luchi în zăvadă.* (Lupșanu, în Ialomița), ap. HEM. 1794.] Cfr. az-noapte, ias-noapte, iaz-noapte.

— Compus din ast, -ă (6°) și noapte. Cfr. ital. stanotte „noaptea aceasta; astă-noapte; noaptea viitoare“.

ASTĂ-PRIMĂVARĂ loc. adv. *Le printemps dernier ou passé.* — (În) primăvara (imediat) trecută, (în) primăvara precedentă. *Când a fost astă primăvară la mine, mi-a lăsat niște cărți.* C. NEGRUZZI, I, 59. [Accentuat, mai rar, și: *astă-primăvară.*] În vorbirea repede și: *ăs'-primăvară (as'-primăvară).*

— Compus din ast, -ă (6°) și primăvară.

ASTAR s. a. (Comert) *Sorte de toile grossière (qui servait surtout de doublure).* — (Cuvânt ieșit aproape cu totul din uz) Un fel de pânză groasă care slujea mai ales pentru căptușală la haine (se întrebuință însă și pentru acoperit fața morților, pentru împodobit caii domnești, pentru strecurat și cernut ceva). Cfr. chembrică. *Să găteă un cal domnesc, îmbrăcat peste tot cu astar alb.* GHEORGAGHI LOGOFĂTUL, LET. III, 321/7. *Astarul, ibrișinul și găitanurile s'au suit la preț.* DIONISIE ECLISIARUL, C. 224. *Un antereu femeiesc de alăge...*, cu adaos de astariu. (a. 1792, Iași) URICARIUL, IV, 134/21. | *Migdalele să se piseze...*, apoi să se cearnă prin astariu. DRĂGHICI, ap. TDRG. [De la Spătărie] *Mitropolitul iese pentru a străbate stradele Capitalei, pe un cal împodobit cu „astar“.* IORGA, C. I, I, 172. *Ce văd eu acū, ce schimbare au luat toate de la o vreme încoace...*, mai bine cu astarul pe ochi, în pământ, să nu mai văd, să nu mai știu. VLAHUȚĂ, SĂM. I, 81. [Dial.: *astariu.*] Într'un document manuscris din 1761, poate din greșală, ca-star. IORGA, B. R. 340.]

— Din turc. astar „doublure, toile grossière qui sert de doublure“ (Zenker, 36 c.), poate prin mijlocire neo-grecescă: *astarı* „doublure“ (și alb. bulg. sârb.). CIHAC, II, 544.

ASTĂRĂ adv. *Ce soir.* — (Învechit, dialectal) Astă-seară, de-seară. *Porunci egumenei să-i trimiță pre Maria astară, iară egumena se măhni.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 1890. *Astără veți cunoaște, cum Domnul v'au scos pre voi den pământului Eghipetului.* BIBLIA (1688), 50, 2. *Astără = „hoc sero“.* ANON. CAR. *Ceea ce e datoriu... și trebuie să dea, el îndepartă astăzi până astară, de mâne până poimâne.* ȚICHINDEAL, F. 121. | (Astăzi întrebuințat încă pe alocuri, în Transilv., Ban. și Mold.) FRÂNCU-CANDREA, M. 98; REV. CRIT. III, 86; CANDREA, T. O.; ȘEZ. II, 22³/30. *Țucu-ți, lele, ochii tăi, Seara, încuind viței; Țucu-ți, lele, gurița, Astară când te-i culcă.* JARNİK-BĂRSEANU, D. 392. *Dar astar'a cui să fiu?* RETEGANUL, CH. 171; HODOȘ, P. P. 167. *Dar astară, baș, m'oiu duce.* HODOȘ, P. P. 55. *De nu crezi, Astară te voi lăsa s'o vezi.* MARIAN, NU. 427.

— Compoziție veche (căci se găsește în toate dialectele: arom. *astară*, megl. *stară*, istro-rom. *astăre*) din ast, -ă (6°) și seară (cfr. compoziția mai nouă: *astă-seară*) > **ast'sară* și, cu simplificarea regulată a grupei -sts- în -st-, *astară*.

ASTARAGIU † s. m. *Fabricant ou marchand d'„astar“.* — Fabricant sau negustor de astar. *Cartea stărostiei de astaragi din București...*, atăt creștinii astaragii cât și Armenii. DOC. (1784), ap. ȘIO.

— Derivat din astar, prin suf. nom. agent. -(a)giu.

ASTĂREALĂ s. f. *Doubleure*. — Căptușală (și p. ext. scândurile ce se pun sub acoperiș, spre a-l susține). *Peste căpriori se pun leașurile sau o astă-reală de scânduri, iar peste aceasta se pun olanele.* GAZETA SĂTEANULUI, ap. TDRG.

— Derivat din *astări*, prin suf. abstr. *-eală*.

ASTĂRI † vb. IV^a. *Doubleur d'„astar“*. — „A pune astar la o haină, a o căptuși cu astar“. COSTINESCU. *Astări* = „füttern“. BARCIANU.

— Derivat din *astar*. [Cfr. turc. *astarlamak* „double“ (Zenker), n.-grec. *ἀσπαρῶν* „mettre une doubleure“ (Vlachos).]

ĂSTĂ-SĂRĂ loc. adv. v. *astă-seară*.

ĂSTĂ-SEĂRĂ loc. adv. *Ce soir*. — (În) seara a (coa)sta de astăzi s. de-acum, deseară (în opoziție cu aseară sau mâne-seară). *Dute-acasă astă sară!* MARIAN, SA. 19. [Dial. *astă-sără*. | Accentuat, mai rar, și: *astă-s(e)ără*. | În vorbirea repede, în unele regiuni: *ăs's(e)ară* (deosebit în mod distinct de aseară, prin accent și prin pronunțarea lungă a lui s).]

— Compus din *ast*, -ă (6°) și *seară*; cfr. ital. *stasera*, idem. Cfr. *astară*.

ĂSTĂ-TOĂMNĂ loc. adv. *L'automne dernier* ou *passé*. — (În) toamna trecută, în toamna precedentă. *Astă toamnă eră bine, Că-mi zicea mândra „jupâne“; Da nici astăzi nu-i mai rău, Că-mi zice „iubitul meu“!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 72. [Accentuat, mai rar, și: *astă-toamnă*. | În vorbirea repede și *ăs'toamnă (as'toamnă)*.]

— Compus din *ast*, -ă (6°) și *toamnă*.

ASTĂTŪT, -Ă † adj. *Amené, comparu* (devant une autorité). — Participiul verbului *astă*, devenit adjectiv. Înfațșat, adus să stea s. stând (înaintea cuivă). *Părită la ighemonul și astătutul naintea lui, o bătu.* DOSOFTEIU, V. S. 61, 2.

ASTĂURĂ vb. I. *Guetter*. — (În) Rusca, în Ban.) A pândi, a sta la pândă. JAHRESBER. III, 313. [Prez. *astăur*.]

— Sensul original pare a fi fost „a sta la pândă în staur (=staul), pentru a păzi oile împotriva lupilor, hoților etc.“ (cfr. Acum se puse Stan la pândă în staur în mijlocul oilor... Colo cătră miezul nopții veni smeul și dă să intre în staur...: „Cine ești tu care vrei să mă oprești să nu intru în staur?“ RETEGANUL, P. IV, 16). Aceasta se confirmă și prin faptul că verbul *astăură* se întrebuințează tocmai în acele regiuni ale Transilvaniei și Ungariei, în care se zice *staur* în loc de *staul*. E deci probabil că avem o formațiune din a (1°) și *staur*. Mai târziu cuvântul pare a fi fost considerat ca un iterativ de la „a sta“ (derivat prin suf. *-ur*), precum dovedesc sensurile verbului *stăură*.

ĂSTĂ-VĂRĂ loc. adv. *L'été dernier* ou *passé*. — (În) vara trecută, în vara precedentă. *Astă-vară sugeai țită Și-acum dai badei guriță.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 391. | (Prin prep. de capătă funcțiune adjectivală) Din vara trecută. *Plânge răsul d'astă-vară* (: „se zice despre cei ce se căesc prea târziu“). ZANNE, P. II, 675. [Accentuat și: *astă-vără*. | În vorbirea repede, pe alocurea (mai ales în Ardeal) și: *as'-vară (as'-vără)*. *Unde gândesc, nu mă duc, Că m'am dus as'-vară-odată Ș'am oftat o iarnă toată.* SEVASTOS, C. 56/18. *Știi tu, bade, mai as'-vară, Amândoi măncam o pară...* POP. (Transilv.), ap. HEM. 1794.]

— Compus din *ast*, -ă (6°) și *vară*.

ASTĂVI vb. IV^a refl. *Rester, s'arrêter, séjourner, s'attarder* (eque part); *tarder*. — (În) Transilv.) *Mă astăvesc* = „stau, sânt (într'un loc), zăbovesc : moror, commoror, me detineo...; bleiben, sitzen, sich

aufhalten, d. e. *puțin se astăvește pe acasă* = *parum moratur domi...*; *er sitzt wenig zu Hause*“. LB.
— Din *stăvi*, cu prefixul *a-* (cfr. *stăvi*, *năstăvi*).

ASTĂZI adv. *Aujourd'hui*; *à présent*; *donc*. — Azi, în ziua în care ne aflăm acum, între ieri și mâne. Cfr. HEM. 1892. *Pita noastră sățioasă dă-ne noao astăzi*. CUV. D. BĂTR. 104. *Astăzi nu sântem atâta de osteniți ca ieri*. DRĂGHICI, R. 83. *Mă! că rău mi-a mers astăzi!* CREANGĂ, P. 46. *Astăzi îi o săptămână, De când umblam prin grădină, Cu iubita mea de mână.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 82. || P. ext. În vremea de față, acum. *Revnitoriu fiind lu Dumnezeu, cum și voi toți seți astăzi...* COD. VOR. 38/2 (= cum sânteti și voi toți astăzi, N. TESTAMENT (1648); precum voi toți astăzi sânteti. BIBLIA (1688): „comme vous l'êtes tous aujourd'hui“). *Ce-ar fi ajuns patria astăzi, dacă strămoșii noștri ar fi dormitat și ei!* RUSSO-BĂLCESCU, M. V. 580/16. *Ca Săgeată de bogat, Nici astăzi Domn pe lume nu-i.* COȘBUC, B. 16. *Astă-toamnă eră bine, Că-mi zicea mândra „jupâne“, Dar nici astăzi nu-i mai rău, Că-mi zice „iubitul meu“.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 72. || F a m. (După imperative, exprimă nerăbdarea poruncitorului de a se împlini fără întârziere porunca) *Odată. Nu ți-am spus că răspund eu! Dar du-te astăzi!* I. NEGRUZZI, ap. TDRG. || (În legătură cu prep. de primește funcțiune adjectivală) *Românii cești de astăzi în Dachia sânt tot aceia Romani pre carii Ulpie Traian i-au adus atuncea.* CANTEMIR, ap. HEM. 1893. *Pentru găna de mâne, oul de astăzi lasă.* CANTEMIR, ap. ZANNE, P. I, 7. || (†, în funcțiune substantivală) *Să nu cu leanea și cu negrija să rămânem, astăzile de pururea ca înșelăciune petrecându-le, iară demănele... începăturile lucrurilor iară părăsindu-le.* COREȘI, ap. HEM. 1893. | Acum întrebuințăm în sensul acesta (și numai la singular) construcția: *ziua de astăzi. Iară străluci dulce primăvară și liniște mare într'această dzi de astăzi.* VARLAAM, ap. HEM. 1893. *Ce te faci pe ziua de astăzi? Ziua de astăzi o votu petrece la țară.* | (Întrebuințat în funcțiune adjectivală, când se leagă de substantivul corespondent prin prep. din) *De-oiu urmă să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumvă Oamenii din ziua de-astăzi să mă nceapă-a lăuda.* EMINESCU, P. 222. || (În legătură cu prep. avem următoarele loc. a d v): **De astăzi (înainte)** = „ab hoc die, ab hodierno die...; von heute an“ LB.: „ă partir d'aujourd'hui“. *Rămâi, brazdă, după plug, Că eu de astăzi mă duc, Și mă bag în codrii verzi: De astăzi nu mă mai vezi.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 285. | *De astăzi în două săptămâni* = „von heute über vierzehn Tage“. TDRG. *Să dea Ursul Murguleț acești bani toți, de astăzi... în patru săptămâni.* DOC. (a. 1682), ap. HEM. 1893. | În ziua de astăzi e mai energic decât „astăzi“. *Deaci mărturisesc voao în ziua de astăzi, că curatu-s.* COD. VOR. 21/2 (= în ziua de astăzi, N. TESTAMENT (1648); în ziua de astăzi. BIBLIA (1688): „c'est pourquoy je vous prends aujourd'hui à témoin, que je suis net“). | **Până (în ziua de) astăzi** arată că ceva ce s'a întâmplat s. durează de mult nu s'a terminat încă nici în vremea în care ne aflăm. *Vedem până în ziua de astăzi, că...* BIBLIA (1688), 4 pr./57. *Așă s'au potolit acea zarvă. Numai de poveste au rămas de atunce întru pomenirea oamenilor numele Hâncestilor aice în țară, până astăzi.* MUSTE, LET. III, 11. *De atunci și până astăzi, colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos, pe cărări necunoscute.* EMINESCU, P. 222. *Taina profeției eastre legiuită de la H[risto]s spre apostoli și până în ziua de astăzi.* ȘAPTE TAINE (a. 1644), ap. HEM. 1893. *Poate acumă a fi oale și ulcioare, și tot „Nichifor Coțcarul“ i-a rămas bietului om numele și până în zăluca de astăzi.* CREANGĂ, P. 136. || Adesea *astăzi* se pune în opoziție s. se aduce în legătură cu „ieri“ s. cu „mâne“

(la scriitorii vechi și cu „dimineată“): *Astăzi eră cu noi, iară mâine se duce de la noi acolo; astăzi cela ce ne iubită pre noi, iară demâneată petrecemu-l cu jale; astăzi în viață, iară mâine în groapă; astăzi putearnici, mâine fără puteare...* MSS. (secol. XVII), ap. HEM. 1892. Din astfel de asocieri s'au născut locuțiunile: **De ieri până astăzi** sau **† de astăzi-de-mâne** = de pe-o zi pe alta (se întrebuintează pentru a ilustra nestatornicia și trăgănarea). *Să nu mutăm vriamta pocăinții, zăbăvindu-ne în păcat, de astăzi de mâine, că nu știm până mâine agiungevom.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 1894 (cfr. idem, PS. 40). *Ți-ai schimbat principiile, de ieri până astăzi.* (Cfr. „de azi pe s. până mâine“). | **Astăzi-mâne** = (într'una din) zilele acestea, în curând. *Eu nu cânt în a po-fidă, Că sânt fată logodită. Astăzi-mâne nunta-mi vine.* TEODORESCU, P. P. 83. | **Ieri...**, **astăzi...** sau **astăzi...**, **mâne...** înseamnă continuitate s. o durată lungă a fenomenului de care e vorba, în cazul când după ele urmează cuvinte cu același înțeles: „zi cu zi“, „zi după zi“; iar când urmează după ele cuvinte care conțin ideea unui contrast înseamnă nestatornicie: „când... când“. *Astăzi bură, mâine bură... La Domnica n' bătătură.* ALECSANDRI, P. P. 349. *Ieri ploaie, azi ploaie: nu mai scăpăm de umezeală!* | *Astăzi ict, mâine colcă...*, *La Țarigrad ajungea.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 486. | *Până ieri cu fetele, Astăzi cu nevestele.* ZANNE, P. II, 127.

[În cele mai multe regiuni i final nu se mai aude de loc: *Astedz* = „hodie“ ANON. CAR., de aceea găsim, în timpurile vechi, și scrierea cu -i final: *Jucași bine astăzi și vartejiși bine calul.* MOXA, 389. | În unele părți se pronunță *astăzi(i)*.]

— **Compus din ast, -ă (6°) și zi.** Compoziția aceasta pare a fi veche. Pe când limbile romanice păstrează pe *hodie*, în limba străveche românească — *dies* fiind numai de genul feminin — *hodie* pare a se fi schimbat în **hadie* (cfr. *azi*), iar prin înlocuirea lui *hic, haec, hoc* prin *iste, -a, -ud* (cfr. *ăst*), în *ista die*.

ASTEAMĂT adv. (*Furtivement?*) (Pe furie? Cuvântul se găsește în trei poezii populare, culese din Teleorman și Brăila. Sensul lui nu se poate preciza bine. După HEM. 2008 ar fi „soudain, subitement, à la sourdine, furtivement“) *Turcii, unde l-auză, Planul (!) mare că-și schimbă: Așteamăt s'apropiă, Semn lui Nedea că-i făcă, Pungi de bani îi arătă.* TEODORESCU, P. P. 554. *Foică și o lălea! Când llinca ajungea, Turci așteamăt se vede. Sânduleasa de-i simfă...*, *Pe llinca ascundea și înainte le ieșea.* idem, 637. *Greul, banii când vede, Mințile din cap pierdea... Și, mare, se'nduplecă, Pe Stanislav îl lăsa, După ceauș se ducea și așteamātu-l călcă* [citește: „așteamăt îl călcă“. HEM. 2008]. idem, 566.

— Etimologia necunoscută. Cfr. *șteamătă*.

ASTÉNIC, -Ă adj. (Psihol., Med.) *Asthénique*. — De astenie, care produce slăbiciune a energiei sufletești.
— *N. după fran.* Cfr. *asténie*.

ASTENIE s. f. (Psihol., Med.) *Asthénie*. — Lipsă de putere sufletească, slăbiciune s. micșorare a energiei sufletești.

— *N. din fran.* (< grec. ἀσθένεια, idem, din *ἀ-* privativ și *σθένος* „putere“.)

ASTEPTĂ vb. I. 1°. *Attendre. Faire antichambre.* 2°. *Patienter, accorder un délai* (à un débiteur). 3°. *Hésiter; attendre, s'arrêter.* 4°. *Attendre que...*, *compter sur...*, *prétendre, espérer; falloir, être nécessaire; revenir* (qqch. à qqn.). 5°. *S'attendre à...*

1°. A sta intr'adins în loc (undeve) spre a putea privi s. fi de față când se întâmplă ceva s. când sosește cineva. Intrans. (absol.) *Au răspuns se-istrul, să aștepte Ștefan-vodă afară, până și-a isprăvi ruga.* NECULCE, ap. HEM. 2013. *Și fata de-m-*

părat veni și-a doua zi... *Și 'n toate zilele pe rând... Tot așteptă doar' o veni Flăcăul mai curând.* COȘBUC, F. 158. *Țăranii așteptară ce mai așteptară, și, dacă văzură că cucoana nu le face nici o judecată, întrebară: „Da unde-i dus boierul, cucoana?“* ISPIRESCU, L. 180. *„Ce faci aici?“ — „Aștept (pe cineva)“.* || Trans. (Întâmplarea s. persoana pe care o aștepti se arată printr'un acuzativ s. printr'o prop. introdusă prin să, une-ori prin amândouă: *Aștept învierea morților. Aștept să învie morții. Îl aștept să vie.*) *Aceștia ainte-mearseră și așteptă noi într'u Troada.* COD. VOR. 15/4 (= așteptară pre noi... N. TESTAMENT (1648); așteptă pre noi... BIBLIA (1688): „nous attendirent à Troas“). *Înfricoșatul județ cu plată așteaptă pre noi.* CĂRESI, E. 20/20. *Cum i-au dat știre, n'au mai așteptat sfânta liturghie, ce au mers de grab' la Curte.* N. COSTIN, ap. HEM. 2010. *Sta încerenit, așteptând ce va aduce întâmplarea.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 2013. *Acfundat în uimire...*, *Așteptam dorit răspunsul.* KONAKI, P. 100. *Să stăpânim durerea...*, *Să așteptăm în pace al soartei ajutor.* ALEXANDRESCU, M. 3. *Așteptă și dorește moartea ca o fericire.* C. NEGRUZZI, I, 54. *Aștept, din cer să vie O zină drăgălașă.* ALECSANDRI, P. III, 3. *Arald...* *e-un rege singuratic. Palatu-i parc'asteaptă în vece să-i vie morții.* EMINESCU, P. 210. (Loc. prov.) *Când este să dai peste păcat, dacă-i înaintea te silești să-l ajungi, iar dacă-i în urmă stai și l-aștepti.* CREANGĂ, P. 223. (Loc. prov.) *Pănea coaptă Buni oaspeți așteaptă.* ZANNE, P. IV, 56. *Am o mândră, ca ș-o floare, Ce ne-așteaptă cu mâncare.* *Acolo dac'om sosi, Ea frumos ne-o omeni.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 24. *Sânt doi pui de rândunică: Unul zboară și se duce, Unul rămâne și plânge.* *„Așteaptă-mă, frățioare, Să-mi mai crească aripoare!“* ȘEZ. III, 158^{p/14}. | (Lungimea răbdării în aștept se descrie prin: „din ceas în ceas“, „din zi în zi“, „din an în an“). *Sta acolo, din ceas în ceas așteptă să apuce domnia.* NECULCE. *Așteptând din zi în zi să i se scoată domnia Moldovii...* idem, ap. HEM. 2014. || Fig. (Omul e inchipuit ca fiind așteptat în calea vieții sale de cele ce au să i se întâmple în viitor) *Patimi ne așteaptă în cărarea vieții.* KONAKI, P. 288. *Alte lupte mai mari. îi așteaptă.* BĂLCESCU, M. V. 8/10. *M'am dus la vechea mea gazdă, unde mă aștepta cea întâi decepție.* C. NEGRUZZI, I, 67. *„Și pentru cine vrei să mori? Întoarce-te, te'ndreaptă, Spre-acel pământ rătăcitor, Și vezi ce te așteaptă!“* EMINESCU, P. 279. *Nu știă sârmanul Harap-Alb ce l-așteptă acasă!* CREANGĂ, P. 275. | Spec. (absol.) A adăstă în anticameră. *Au așteptat mult, până să-i primească.*

2°. Din noțiunea „a sta (într'un loc) până vine cineva s. până se întâmplă ceva“, s'a născut cea de 3°, a avea răbdare, a da cuivă răgaz să vie“, p. ext. „să facă ceva“, spec. „să-și achite o datorie“. (În cazul din urmă adesea complinit prin „de bani“ s. „pentru bani“) *Ne-au căutat a mută vreamă și a așteptă până când ne va veni la mână.* CANTEMIR (: „il a bien fallu ajourner et patienter jusqu'à...“), ap. HEM. 2013. *Mă rog, Doamne, să să pue acesta om la o închi-soare, sau să-mi plătească acmă, că nu-l pociu așteptă.* N. COSTIN, LET. II, 7. *Îi așteptă de bani până toamna.* NECULCE, LET. II, 408/17. *Să-l mai aștepte pentru cea sută de galbeni.* MSS. (a. 1642), ap. TDRG. *Bine! fiind-că mă rogi, te-oiu mai așteptă încă până Marți, dară să știi că, de nu mi-i da până atuncia banii, are să fie moartea ta.* SBIERA, P. 3. | (În ironie) **La Moș-Așteptă** s. **La Sfântul-Așteptă** = nici odată (cât îi hăul; la paștele calului, când ți-i vedeă ceafa etc.). *A plăti la Sffântu-Așteptă* = „envoyer aux calendes grecques“. BARONZI, I, 47/20. *La Sfântul-Așteptă s'a implini dorința lui!* CREANGĂ, P. 189 : „son désir sera accompli la semaine des quatre jeudis“. DDRF.

3°. Din ideea de „a sta pe loc până se întâmplă ceva“, s'a născut cea de „a sta la idioială, a ezită“. (În propoziții negative) *Turcii mult nu așteptau,*

Ci îndată răspundeau: „Noi de masă-ți mulțumim, Ci n'am venit să prânzim“. JARNIK-BĂRSEANU, D. 493. Când mai vede și această mare minunăție, nici mai așteaptă să mai iee apă, ci fuga la stăpână-sa. CREANGĂ, P. 99. | Sensul acesta se găsește mai ales în amenințări (intocmai ca „stai!“). *Talpă (cătră cioban): Așteaptă, cărjaliule, că eu îți sânt popa de-acu!* ALECSANDRI, T. 636. *Iară Șalga-i urmărea Și din gur' așă răcnea: „Tan aștept', așteapt', așteaptă, Să luptăm la luptă dreaptă“.* idem, P. P. 59^b/₁. || P. ext. (Despre lucruri; rar) A sta undevă (în vederea venirii cuivā s. a împlinirii unei acțiuni). *Cartofele... trebuiesc culese...; în zadar rămân de mai așteaptă.* I. IONESCU, C. 214.

4°. Într'o frază ca *Te-așteaptă* [oamenii], *Pre toți să-i bucuri cu plată*. DOSOFTEIU, PS. 22 — nu se cuprinde numai ideea stării pe loc a oamenilor până la împlinirea dorinței lor, ci și speranța și convingerea lor că această dorință se va împlini. (Îndată ce ideea aceasta de „a trage nădejde, a avea speranță, a spera ceva de la cinevā“ prevalează, construcția cu compliment dublu: *il aștept să-mi facă ceva*, se schimbă în: *aștept (de la el s. din partea lui) să-mi facă ceva*). *Mi-ai zis: „Aștept din parte-ți, o rege cavaler, Că-mi vei da prins pe-acela ce umilit ți-l cer...“* EMINESCU, P. 202. *Tocmai de la una ca d-ta să aștept eu ajutor?* CREANGĂ, P. 190. *Câte fete-s cu cercei Toate-așteaptă să le ceiu.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 371. *Servește-te, nu așteptă să te îmbiiu mereu!* (Loc. prov.) *E rău când aștepti la mâna altuia.* ISPIRESCU, ap. HEM. 2015. *N'așteptă de la gângav vorbă deslușită.* ZANNE, P. II, 575. *Așteptă, murgule, să paști iarbă verde!* ibid. I, 556. | Absol. A nădăjdui, a avea credință în Dumnezeu. *Acest bolnav... toate... răbdau-și și așteptă pentru credința ce avea cătră Hristos.* CORESI, ap. HEM. 2012. *Aici fapta cea bună visează vecinicia Ș'așteaptă ne'ncetat. Și omul care crede, și omul ce așteaptă, De-o sfântă mângăiere în veci e însoțit...; el va lua răsplata, Căci a nădăjduit.* ALEXANDRESCU, ap. HEM. 2012. || (În Mold. și Transilv. se găsește și construcția cu un participiu trecut drept compliment drept) *Bo-găția șede'n ladă Și urita stă pe vatră.... Și tot așteaptă sărutată [= să fie sărutată de cinevā], Bat-o Dumnezeu s'o bată.* ȘEZ. IV, 232^b/₂₃. (Variantă: *Tot așteaptă căntată, Bat'o etc.* ȘEZ. II, 218^b/₁₉). *Sede cu ușa deschisă Și de bade-așteaptă strinsă.* MĂNDRESCU, L. P. 142^b/₃. | (Când subiectul nu e o ființă, avem, în construcția aceasta, sensul) *Trebuie, ca (u)ță (a fi...).* *Leacurile-s cântărite Și-așteaptă cu bani plătiite. Pe nimica de le-ar da, Pe urit cin' le-ar strică.* MĂNDRESCU, L. P. 115^b/₆. || † (Rar, neobiceiuit) *A i se așteptă ceva de la cinevā = a i se cuveni. Lăsă cinstea ce i să așteptă de la împăratul.* DOSOFTEIU, V. S. 103.

5. Refl. Același sens „a spera să... se găsește și în construcții refl. *Amice... cu drept cuvânt, te așteptai să fii răsplătit... prin laude meritate... pentru toate ostenețile ce ai depus în opera ta.* ODOBESCU, III, 10¹³/₁₃. | A fi pregătit să... (s. la ceva). *Mă așteptam s'auz asemenea răspuns.* C. NEGRUZZI, I, 153. (Loc. prov.) *Fă împrumuturi, și te-așteaptă la supărări.* ZANNE, P. V, 336. *Strânse odată pe smeu, tocmai când el nu se așteptă.* ISPIRESCU, L. 223. *O găsește sub strajă, după cum nu se așteptă el.* CREANGĂ, P. 269. | (Adesea complinit prin una ca asta, cu sensul) a prevedea ceva. *Mă așteptam la una ca asta = „je m'y attendais“.* | Funcțiunea aceasta refl., foarte curioasă la întâia vedere, se explică ușor în construcții ca: *Al mieu dor îi dezmerdat, Ș'așteptă'n brațe purtat.* ȘEZ. III, 62, — în care imaginea originală e de fapt aceea, că dorul așteaptă să se vadă pe sine purtat de altul în brațe. (Cfr. ital. „aspettarsi“ și fran. „s'attendre à qqch“.)

[În loc de *așteaptă* se găsește une-ori, în texte vechi (mai ales moldovenesti), forma *așaptă*, cfr. HEM. 2016—2017.] Cfr. adăstă.

— Din lat. pop. *astēctare (asimilat din *aspectare*, W. Meyer [-Lübke], *Die Schiksale des lat. Neutrums*, 1883, p. 17: ital. *aspettare*, cu sensul lui *expectare*): sic. *astittari*, tarent. *astittare*; cal. *astettare*, v.-sard. log. *usettare* (Meyer-Lübke: *Zur Kenntnis*, 36), azi *isettare* (A. Gaspari, *Zeitschrift*, X, 589). La Aromâni, cuvântul *așteptu* însemnează și: „primesc, ospățez“. Sensul acesta sau s'a dezvoltat din cel de „aștept“, sub influența cuvântului albănez *peres* „erwarte“ și „empfang“, sau eti-mologia cuvântului arom. e (pe lângă *astēctare și) *expectare* (R. Geheeb, *Jahresbericht*, V, 17; cfr. J. Urban-Jarnik, *Zeitschrift*, XXI, 276).

AȘTEPTĂRE s. f. 1°-2°. *Attente, expectation, expectative.*

Infinitivul verbului *așteptă*, devenit abstract verbal. 1°. Acțiunea de a așteptă pe cinevā sau ceva. *Că tu ești așteptarea mea, Doamne.* PSALT. (1651) (= tu ești răbdarea mea. CORESI; tu ești îngăduința mea. BIBLIA (1688): „quoniam tu es patientia mea“), ap. HEM. 2018. *Să răbdăm și... cu așteptare să ne rugăm.* VARLAAM, ap. HEM. 2018. *Sală de așteptare:* „salle d'attente“. DDRF. Cfr. adăstare. *A fi în așteptare = a așteptă cu nerăbdare* (după fran. „être dans l'expectative“). *Nar a nopții neagră mantă peste dealuri se lățește... Tot e groază și tăcere... umbra întră în mormânt. Lumea e în așteptare.* ALEXANDRESCU, M. 17. *În așteptarea a ceva = până când se va întâmplă ceva: „en attendant qqch“.* *În așteptarea unor vremi mai bune... TDRG.* | Acțiunea de a da răgaz (cuivā pentru ceva). *Pentru lucrurile zestreii ceale ce se dau cu număr... se poate face așteptare până la un an de zile.* PRAVILA (1814), 126. [Rar, negativul neașteptare, mai de mult și cu sensul de „nerăbdare“. *Învârtoșază sufletul mieu cela ce se clătește de neașteptare.* MOLITVELNIC (ante 1633), ap. GCR. I, 81.]

2°. Acțiunea de a se așteptă la ceva; ceea ce dorim să se îplinească. *Pe acest timp de speranțe care nu se realizaseră, de așteptări care rămaseră zadarnice... Româniul aveau... ideale.* IORGA, L. I, 441. *Reușita întrece așteptările noastre.* TDRG. *Peste așteptare (a cuivā) = mai mult de cât te puteai așteptă: „plus qu'on n'espérait“.* *Binele... peste ne-dejdea și așteptarea lor eră.* CANTEMIR, HR., ap. HEM. 2018. *Sculându-se de la masă, se duse... și se întoarse numai-de-cât, peste așteptarea tuturilor, cu o slugă a lui credincioasă, aducând niște scânduri, stinghii... și pânze.* ISPIRESCU, L. 367.

AȘTEPTĂT s. a. *Attente, expectative.* — Participiul verbului *așteptă*, devenit abstract verbal. *Adă-ți aminte de noi, păcătoșii și netreabnicii serbii tă... și nu ne rușină pre noi de cătră așteptatul milii tale.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 2019. *Ashtëptat:* „expectatio“. ANON. CAR. || Loc. adv. (Rar) *Pe așteptate = în așteptare, așteptând mereu, într'una, mult:* „dans l'attente“. *Unde ești, bădiță frate, De mă lași pe așteptate?* ALECSANDRI, P. P. 360⁶/₆. [Mai adesea se întrebuițează forma negativă: *pe neașteptate = într'un mod surprinzător, pe nepregătite:* „à l'improviste, inopinément“. *Numai iată ce se trezește, pe neașteptate, cu Ivan Turbină!* CREANGĂ, P. 309.]

AȘTEPTĂT, -Ă adj. *Attendu (espéré, désiré).* — Participiul verbului *așteptă*, devenit adjectiv, având mai todeauna un sens apropiat de „dorit“. *Sosind cea mie... mult dorita și așteptata sară, amândoi împreună purceasăm.* CANTEMIR, IST., ap. HEM. 2018. *Cu mare nerăbdare de toți așteptata zi'au deslegat întristarea noastră.* DRĂGHICI, R. 23. *Ajunge la o căsuță cunoscută, unde eră așteptat.* C. NEGRUZZI, I, 70. *Vie moartea așteptată, Ca o dulce mângăiere!* ALECSANDRI, P. I, 16. [Contrariul: *neașteptat = la care nu ne așteptam:* „inattendu, inespéré, inopiné“.

DDRF. *Ne pricinuești o neașteptată bucurie.* DRĂGHICI, R. 36. *Încă un motiv al neașteptatei măsurii săngeroase... eră tocmai întoarcerea lui Dimitrie, ascultarea spuselor acestuia în privința intrigilor de la Poartă.* IORGA, L. I, 318. *Lăudă pe fiul de împărat, pentru o așa nimerită și neașteptată alegere.* ISPIRESCU, L. 38.]

ASTEPTĂTOR, -OARE adj. (*Celui*) *qui attend; expectatif.* — Adjectivul verbal al lui *asteptă* (derivat prin suf. -ător), întrebuițat rar. Care *asteaptă*. *Mărturisă... așteptătoria bucurie a svinților la împărăția cerurilor.* DOSOFTEIU, V. S. 5, 2. *Vom fi așteptători de răspuns.* N. COSTIN, ap. HEM. 2020. [Mai des, la negativ: *neașteptător* : „impatient”. CDDE.]

ASTEPTĂTURĂ s. f. = *asteptare*. (Cuvânt rar, aproape nelintrebuințat) ANON. CAR., CIHAC. [Plur. -turi.]

— Derivat din *asteptă*, prin suf. abstr. -ătură.

ASTERISC s. a. *Astérisque.* — Semn convențional (de tipografie) în formă de stea (*) într-o carte s. într-un manuscris, steluță (prin care se trimete cititorul la o notă privitoare la cuvântul sau la pasajul după care e pus în text, iar în filologie, se pune înaintea acelor cuvinte, forme și tulpini care nu se pot atesta, dar care se pot reconstrui). [Și: *asteric*.]

— N. din fran. (lat. *asteriscus* < grec. ἀστερίσκος „steluță”, diminutiv din ἀστήρ „stea”).

ASTERNĂTOR, -OARE adj. (*Celui*) *qui étend* (qqch.). — Adjectivul verbal al lui *asterne* (derivat prin suf. -ător). Care *asterne*. (Întrebuițat rar) CIHAC.

ASTERNĂTURĂ s. f. 1°. *Action d'étendre, d'étaler.* 2°. *Ce qu'on a étendu par terre pour en former un lit ou une litière.* — (Cuvânt rar, întrebuițat mai ales în sens peiorativ)

1°. Abstr. *Asternere*. CIHAC.

2°. Concretizat. *Asternut*. PONTBRIANT.

[Plur. -turi.]

— Derivat din *asterne*, prin suf. abstr. -ătură.

ASTERNE vb. III. 1°. *Étendre* (qqch. sur...) *étaler par terre, joncher, déployer. Étaler; coucher* (sur une liste), *mettre* (par écrit ou sur le papier), *composer.* 2°. *S'étendre, s'étaler* (par terre). (En parlant d'un cheval) *Courir ventre à terre. Se mettre ou commencer* (à faire qqch.). 3°. *Jeter par terre, terrasser, tuer; étendre qqn. par terre* (pour le frapper). 4°. *Faire le lit, mettre* (un couvert). *Préparer.* 5°. *Couvrir* (de qqch.).

1°. Trans. A întinde sau a împrăștiă ceva pe jos, așa ca să formeze un strat (subțire), spec. a răspândi pe jos obiecte ca să formeze un fel de covor, pe care să calce s. să treacă cineva. *Mulțimea de oameni asternea veșmentele lor pe cale, iară alții frângea stâlparei de leamne și asternea pre cale.* MSS. (secol. XVII), ap. GCR. I, 233. *Ieșind Domnul din biserică, toate rufeturile asterne pe gios... năfrămile lor.* GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 306₂₇. *Asternându supt picioarele sale jăratec...* MINEIUL (1776), 186₂. *Făt-frumos... își asterne mantua pe năsipul încă fierbinte.* EMINESCU, N. 24. *Peste frunzari toarnă țernă și peste țernă asterne o rogojină.* CREANGĂ, P. 29. | P. ext. A face, a dură o trecătoare (un pod) pentru cineva. *Pod de argint.... le asternea.* CANTEMIR, ap. HEM. 2024. || Fig. A desfășură (o pără, o plângere, etc.) înaintea cuivă, a face o expunere. *În curte la Mihnea-vodă, Nemerit-a, a poposit-a, Măre, trei moșnegi bătrâni... Și părăsc pe Dobrișan, Naintea lui Mihnea-vodă. Și din gură ce-i spună, Păra cum își asternea?* TEODORESCU, P. P. 473. *Feliurite planuri.... războinice... aster-*

neam... în mîntea mea. N. GANE, ap. TDRG. | Spec. A *asterne* ceva (pe hârtie, pe zid etc.) = a scrie, a compune, a picta, etc. *Este dator a cerceta toate pricinile... lor, să le asterne în alcătuirile istoriilor împărătești.* E. VĂCĂRESCU, IST. 246. *S'asterne pe hârtie tot laude pompoase.* C. NEGRUZZI, II, 216₁. [La Perși] *legiuni de zugrăvi și de pietrari erau osândiți ca să asterne [= asterne] pe ziduri [scene vânătoarești].* ODOBESCU, III, 80₁. *Au zis cu jurământ, că ei aste scrisori Le-au asterneut întocmai după dictarea voastră.* I. NEGRUZZI, VI, 480.

2°. Refl. A se întinde s. a se împrăștiă pe jos, formând ca un covor, a acoperi. *Frunza jos cădea, Pe pământ se asternea, Parcă venise toamna.* ȘEZ. IV, 131₁. | Poet. *Văpăia lunii se asterne pe sclyptoarele întinderi.* VLAHUȚĂ, N. 140. || Fig. (Printro frumoasă imagine se spune despre calul care fuge atăt de repede, de par'că atinge pământul cu pantecele, că se asterne drumului etc.) *Alei, murgul meu voinic! Asterne-te drumului, Ca și iarba câmpului, La suflarea vântului! Murgul mic se asternea....* ALECSANDRI, P. P. 74. *Și pe cal turbat sărea, Și s'asternea drumului, Ca și pana vântului.* POMPILIU, B 32₂₁. *Iară erghelile Petreceau câmpile, Și de-a lungul râurilor S'asterneau pustiuilor.* EMINESCU, L. P. 123. *Calcă, murgule, lupește, Și te-asterne iepurește, Că zăresc în băttătură Mândra mea cu miere'n gură.* ALECSANDRI, P. P. 248₇. | Poet. (rar; prin asociare cu „a fugi ca vântul”) *Fug caii duși de spaimă și vântului s'asterne.* EMINESCU, P. 213. || (Când e vorba despre oameni s. despre obiecte care par a sta în picioare, mai ales complinit prin „la pământ” sau „pe jos”) A se întinde, a se lungi s. culcă la pământ în toată lungimea sa. *Mă asterne undevă = „mă așez”. LB. Un copaciu... se asternuse... la pământ.* PANN, P. V. II, 53. | † A se asterne de tot = a se plecă cu umilită în fața cuivă, a se prosterna. *Ne-au vândut pre noi Dumnezeu în mâinile lor, ca să ne asternem de tot înaintea lor, cu seate și cu peire mare.* BIBLIA (1688) (: „ut prosternamur coram eis.”), ap. HEM. 2021. || Ca și „a se pune s. a se așeza pe ceva” mai are, în sfârșit, și sensul de „a începe cu tot dinadinsul să faci ceva, a se apuca cu temeiul de ceva”. *Se asternură pe lucru.* VLAHUȚĂ, D. 6. *Sub castani, oamenii s'au asternut pe vorbă.* DELAVRANCEA, ap. HEM. 2023. *S'au adunat cu toatele la priveghiu, și unde nu s'au asternut pe mâncate și băute, veselindu-se împreună!* CREANGĂ, P. 34. *M'asterne pe ședere = „mă pun să șed pentru mult timp”.* PAMFILE, J. II.

3°. Trans. (Din această întrebuițare refl. s'a născut cea trans.) A culcă s. a trăni pe cineva la pământ, a-l lăsa lungit. *Ce nu ti-a trecut prin mînt ai pățit într'un minut, Cu necinste și rușine la pământ te-a asterneut.* PANN, E. II, 122. *Roșul [= calul] nimic nu făcea... Numa'n tafturi se umflă Și de parte l-asvârlea, Fierec'nt'rînsul cătrănea, Mort pe jos îl asternea.* TEODORESCU, P. P. 523. | P. ext. A culcă la pământ (cu o lovitură), a ucide. (În sensul acesta și: *asterne pământului* etc.) *Unii frâng poarta și-asterne pe căți îi întimpină'n cale...* COȘBUC, A. 243₁₃. *Asterne câmpului șapte din cerbi.* idem, A. 15₃₅. | A întinde pe cineva pe jos spre a-i da bătaie. *Jeluitorii au îmblat fugari prin pădure, de frică, că-i căută să-i aducă la curte și să-i asterne la scară.* ȘEZ. IV, 18.

4°. Spec. A întinde pe jos (paie, țoale etc.) spre a face cuivă un culcuș. (Cfr. *asternut*.) Trans. *Să-i asterneă ceva moale, Ca să nu-l doară...* MARIAN, SA. 256. *Așa mi-i bărbatul drag, De-i asterne pe pat un sac Și-i puie un pietroiu sub cap. Da ibovnicul, săleacu, Îi asterne un fol de lână Și sub cap îi puie perină.* ȘEZ. I, 11. *Dac'am văst că nu mai viu, Puseiu dorul căpătău, Uritul mi-l asternuiu...* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 144. | Absol. A face patul, a pregăti (cuivă) loc de culcare. *Au asternută lui Saul în foisor.* BIBLIA (1688), 201. *Mult bine mi-eră*

la ea, Că mi-așterneă la răcoare și mă'ntrébă ce mă doare. ALECSANDRI, P. P. 238^{b/7}. Pe vatră mi-a așternut. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 236. Imi așterne să mă culc. DOINE, 137³. (Loc. prov.) Cum îți vei așterne, așa vei dormi. ZANNE, P. III, 4. A așterne la cai = „faire la litière“. PONTBRIANT. | P. ext. Aștern patul = îl fac, îl pregătesc (și p. a. n. al. și): aștern masa = o pun, o pregătesc. Aștern patul să se culce. DOINE, 73^{3/7}. S'aștern masa și patul. MĂNDRESCU, L. P. 107⁴. | (De aici) A pregăti cuivă cevă. Viclesugurile Filului... mari primejdii îi așterneă. CANTEMIR, IST. 351. Ia, cum sânt unele firi! Tu le faci bine și ele îți aștern moarte! SBIERA, P. 86⁶.

5°. Trans. În loc de aștern paie etc. pe pământ se întrebuințează (mai rar) și construcția: aștern pământul cu paie etc. În cazul acesta sensul e: „acopăr (peste tot) cu...“ Toată acea grămadă de artiști..., care au așternut... toți păreții Italiei cu nemuritoarele lor picturi. ODOBESCU, ap. TDRG. | Poet. Luna plină Le așterne drumul cu flori de lumină. BOLINTINEANU, ap. HEM. 2020. | A așterne cu pietriș o șoseă. Cfr. așternere și așternut². || Refl. A se acoperi (de tot). Masa se va așterne cu tot felul de mâncări. RETEGANUL, P. I, 62^{2/22}. | (Refl. = pasiv) Apartamentele nevestate lui... se așternură pe jos cu covoare. C. NEGRUZZI, I, 73.

[Imper. așterne! aor. așternúiu, part. așternut. Cfr. strat.]

— Din lat. *asternere* „a întinde lângă s. aproape de“ (= *ad* și *sternere* „a așterne“: alb. *štroň*, piemontez *sterni* „a pardosi“, tessinez *sterni* „a așterne vitelor“, sard. *isterriri* „a desface snopii, așternându-i pe jos“, engad. *sterner*, valon *sterni*).

ASTERNERE s. f. *Action d'étendre, de déployer, d'étaler, de faire le lit*, etc. — Infinitivul verbului așterne, devenit abstract verbal. Cei mai vechi scriitori... lucrurile mai-marilor săi în minte aducându-și, cu slove a le însemnă și celor mai pre urmă viitori... în palmă-le puind, spre tocmirea, orându-eala și așternerea lor a-i îndemnă și a-i învăță au început. CANTEMIR, HR., ap. HEM. 2025. Așternerea socotelor = „bilan, balanță“. Așternere cu năsip [a unui loc] = „sablage“. PONTBRIANT.

ASTERNÚT s. a. I. *Action d'étendre, de déployer, d'étaler, de faire le lit, de couvrir* etc. II. 1°. *Couche, lit, litière, literie. Sorte de couverture*. 2°. *Marchepied*. 3°. *Mise en train*.

Participiul verbului așterne, devenit abstract verbal.

I. A bstr. Așternere. *Covorul e vrednic și de mai mult, Că nu e... numai pentru așternut, Ci este covor magic...* PANN, ap. HEM. 2026. *Ogrinji, de așternut la vite*.

II. Concr. 1°. *Lucruri întinse (pe jos și mai ales pe pat) ca să se culce cineva pe ele s. în ele, straie s. rufe de pat, și p. ext. pat. Cfr. strat. Lau în toate nopți[le] stratul meu, Cu lacrimile mele așternutul meu udă-se.* PSAL. SCH. 14¹¹ (= cu lacrimile mele-m[i] moi așternutul. DOSOFTEIU, PS. 23: „je baigne ma couche toutes les nuits, je trempe mon lit de mes larmes“). *S'au vorovit o seamă de boieri... și, la așternutul lui, unde odihnea, l-au omorât, în cetatea Sucevi.* URECHE, ap. HEM. 2028. *Au prins și pre Ilie Cantacuzino..., numai cu cămeșa, descult..., că se tâmplasă de nu știă nimică și dormeă în așternut.* NECULCE, LET. II, 317²⁷. *La scaunul împărătesc și la așternutul ei bărbat de treabă... alegând, ...s'au cumunat cu dînsul și l-au așezat la împărăție.* CANTEMIR, HR. 380. *El se află în fundul colibii, șazând pre un așternut de paie.* BELDIMAN, N. P. II, 70. *Așternutul... eră umplut cu peri de cal.* DRĂGHICI, R. 77. *Vânătorii n'au avut grijă a-și aduce așternut și merinde în căruță.* ODOBESCU, III, 18¹⁶. *Iată așternutul său; perina cusută de mine încă tot o are...* C. NEGRUZZI, I, 28. *Cum a venit împă-*

ratul de la vânătoare, s'a pus în așternut. CREANGĂ, P. 97. *Mă culc sara'n așternut.* ȘEZ. II, 9^{b/31}. *Se ridicară din așternuturi.* RETEGANUL, P. I, 13³. | *Culcuș. Așternutul [vitelor] trebuie să fie totdeauna foarte îmbelșugat.* I. IONESCU, C. 3. || *Spec. Un fel de cergă s. țol țărănesc (de învelit). Deosebitele feluri de țesături țărănești sânt: velința ori scoarța...; așternutul, în patru țife, țesut în ochiuri și în vergi, urzeala de lână văpsită... (Olt, Teleorman, Galați), ap. HEM. 2027. *Blană lungă, moale, Cu samur în poale, Și un așternut, Cu aur țesut...* ALECSANDRI, P. P. 121^{b/15}.*

2°. † *Lucru întins subț picioarele cuivă spre a călca pe el (ca pe un covor). Voiu pune vrăjmașii tăi așternut picioarelor tale.* APOSTOL (Buc. 1683), ap. GCR. I, 263 (: „j'ai mis tes ennemis pour ton marchepied“).

3°. (Tipogr.) „Coalele de hârtie pe care se face protiveala în mașină“. G. IONESCU, C. T. 407.

[Plur. -nuturi.] Cfr. strat.

ASTERNÚT, -Ă adj. 1°. *Étendu, déployé, étalé* (par terre), *couvert* (en parlant d'un lit, d'une table). 2°. *Couvert, recouvert; pavé*.

Participiul verbului așterne, devenit adjectiv.

1°. *Întins, desfășurat s. răspândit pe jos (spre a călca pe el) s. în pat (spre a se culca pe el). Niște foale rupte, așternute pe lăiți.* CREANGĂ, P. 73. *Cărrări... acoperite cu fel de fel de iarbă mărunțică, de păreau că erau niște covoare așternute.* ISPIRESCU, L. 243. *Dar pe pat ce-i așternut? Iarbă verde de pe Prut.* ȘEZ. I, 13^b. | *Fig. Vorba și portul Dolheștenilor se asamănă cu al țărănilor din satele Bogdănești, Boroaea... așternute pe valea Moldovei.* ȘEZ. IV, 17²⁹. || *Spec. (Despre pat sau masă) Făcut, pregătit, întins. De-aici până la munte, Tot paturi așternute.* (= „Holde“). POP. (Transilv.), ap. HEM. 2026.

2°. *Acoperit. Harabale... așternute cu foluri.* I. IONESCU, C. 122. *Odăte așternută cu scoarțe.* HEM. 2025. | *Pardosit. Drumuri așternute cu piatră.* BĂLCESCU, M. V. 6/10.

ASTEROÍD s. a., s. m. (Astron.) *Astéroïde*. — Mic corp ceresc (nume dat micilor planete dintre Marte și Jupiter, aeroliților, stelelor căzătoare, etc.).

[Plur. -ide și -izi.]

— N. din fran. (grec. ἀστεροειδής „asemenea cu o stea“.)

ASTFEL adv. 1°. *Ainsi, de la sorte. De sorte que; par conséquent; dans ce cas*. 2°. *De même, également*. 3°. *Tellement, de telle sorte*. 4°. *Tel, pareil*.

1°. (Adverb de mod) *Așa, în felul, în chipul s. în modul acesta (pe care vi-l arăt, vi l-am arătat sau vi-l voi arăta). (În opoziție cu alt-fel) Și-ades atuncea un glas de jale Soptind s'aude astfel prin vânt: „Tu ce spui...“* ALECSANDRI, P. I, 24. *Pe-un jeț tăiat în stâncă stă șapăn, palid, drept, Cu cărja lui în mână, preotul cel păgân. De-un veac el șade astfel, de moarte-uitat bătrân.* EMINESCU, P. 204. *În sfârșit s'a hotărît a se duce în toată lumea, să-și caute bărbatul. Și hotărîndu-se astfelîn, a zis: „Doamne-ajută!“, și-a pornit.* CREANGĂ, P. 89. *Calul... se scutură... și rămase... gras, trupeș și cu patru aripi. Văzându-l Făt-frumos ast-fel, îi zise: „De azi în trei zile plecăm!“* ISPIRESCU, L. 3. || *Când astfel, referindu-se la cele spuse înainte, introduce o prop. concluzivă, atunci are un sens apropiat de „(așa) încât“.* (În cazul acesta e adesea precedat de și) *Mintea... le comentează..., și ast-fel se face ajutătoare Provedinței.* BĂLCESCU, M. V. 5/10. *Luând „Istoria Românilor“ de Petru Maior, ajutor de abecedarul urgisit, în puține ceasuri am învățat a ceti... Astfel Petru Maior m'a învățat românește.* C. NEGRUZZI, I, 13. *Îl vede azi, îl vede mâni, Astfel dorința-i gata.* EMINESCU, P. 260. | *Prin urmare, de aceea. Frumosi erau și, astfel, de moarte logodiți.* idem, P. 214. |

Atunci, în cazul acesta. *Cu mine nu te însofi, Că ast-fel nu-i păgubi.* ZANNE, P. IV, 211.

2°. (Exprimă o comparație) Așa. *Eră de o frumuseță fioroasă. Astfel trebuie să fi fost Didona, când hotărî a se îngropa sub ruinele Cartaginei.* C. NEGRUZZI, I, 51. | (Mai ales în corelație cu ca, precum, une-ori făcut mai expresiv prin adăogarea unui tot) *Ca o stâncă... Ce... se rostogolește... Astfel crunt ostașul mieu își izbește calul său...* ALECSANDRI, P. II, 15. *Unul e în toți, tot astfel precum una e în toate.* EMINESCU, P. 224. *Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze... Astfel într'a vecinicii noapte pururea adâncă, Avem clipa, avem raza...* idem, P. 223.

3°. (Adverb de grad) Așa, atât (de tare, de mult), în așa grad (mod, chip, fel). *Oare Dumnezeu va suferi să se calce ast-fel jurămintele?* C. NEGRUZZI, I, 51. *Cum de în câteva zile s'au schimbat ast-fel lucrurile?* ISPIRESCU, L. 9. | (Urmat de încât, de, că) *Vorbii ast-fel, încât robi toate inimile.* idem, L. 38. *Se urcară în sus și văzură palatul strălucind astfel, de la soare se puteai uita, dar la dinsul ba.* idem, L. 7.

4°. (În funcțiune adjectivală. Se leagă totdeauna de subst. la care se referă prin prep. de; poate fi precedat, la sing., de articolul nehotărît) Asemenea, așa (de), atât de. *Să nu-ți mai scape din gură astfel de vorbe nebune!* C. NEGRUZZI, I, 146. *Ce bine va aduce o astfel de schimbare?* ALEXANDRESCU, M. 6. *Multă vorbă se făcuse la palat... despre o astfel de batjocură ne mai pomenită.* CREANGĂ, P. 84. *Badiu meu, tânăr diac... Serie două-trei rânduri... Și mi se plimbă prin casă, De la inimă fierbinte Licând ast-fel de cuvinte: „Alele, Doamne sfinte...! Mai așează-mi gândurile, Să-mi isprăvesc rândurile...”* JARNIK-BĂRSEANU, D. 12. | (În funcțiune adjectivală sau se declină ast- din astfel: Înaintea astorfel de principii mă închin, sau, mai ales, se declină articolul nehotărît, pus înaintea lui astfel invariabil: Înaintea unor astfel de principii mă închin.)

[În Mold., Bucov. și o parte din Transilv.: *astfeliu*. | În vorbirea repede mai ales: *ăs'fel(iu)*. *O bătrână, as'fel cum mă vezi pe mine, Nici la degetu-mi al mic nu te pun pe tine.* PANN, ap. GCR. II, 361.]

— Compus din ast-, -ă (3°) și fel (cfr. ung. *ily-féle, oly-féle, efféle*, idem). Formațiunea aceasta, foarte des întrebuintă azi, apare în literatură numai în secolul al XIX-lea și lipsește aproape cu desăvârșire în poezia pop. Cfr. acest fel, în felul acesta, într'ast fel etc.

ASTFELIU adv. v. astfel.

AST'LALT, ASTĂLALTĂ pron. v. *ăstaltat*.

ASTMĂ s. f. (Med.) *Asthme*. — Sufocare intermitentă atribuită unei nevroze a organelor respirației, înneacăciune, năduf, stenos. *Am fost foarte greu bolnav... M'au apucat niște atacuri de astmă așa de violente, încât fiecare amenință să-mi stingă suflarea.* ap. MAIORESCU, CR. III, 68. [Pronunțat mai adesea, și scris une-ori și: *ăsmă*.]

— N. din lat. *asthma* (< grec. *ἀσθμα*), idem.

ASTMATIC, -Ă adj., subst. (Med.) *Asthmaticque*. — Adj. Privitor la astmă. Care suferă de astmă. | Subst. *Un astmatic*. [Și: *asmatic*.]

— N. din lat. *asthmaticus*, -a, -um (< grec. *ἀσθματικός*).

ĂS'-TOAMNĂ loc. adv. v. *astă-toamnă*.

ASTRĂGĂCIU s. a. (Cism.) (*Outil de cordonnier*: instrument, în formă de béche, avec lequel le cordonnier étire la semelle). — „Un instrument de ciobărie, în formă de hârleț, ce servește la întins talpa

moldovinească”. CREANGĂ, ȘEZ. VIII, 156. „În cismăria cea groasă se numea altădată *astrăgăciu* o unealtă de lemn cu care se întorcea pe față cizma, după ce se cosea mai întâi pe dos”. HEM, 1901. „Un lemn cu un cârlig, cu care se întorc cismele care s'au cusut pe partea stângă”. TDRG. *Gașda, robotind zi și noapte, se proslăvea pe cuptor, între sanuri, calupuri, astrăgăciu, bedreag, dichiciu și alte custuri tăioase.* CREANGĂ, A. 81. [În Iași: *af-taragăciu*. TDRG.]

— Etimologia necunoscută. (După o comunicare a dlui A. BYHAN, pare a fi cuvânt de origine slavă, cfr. bulg. *străgac* = gratteur, slov. *ostrýgaca* = Schabmesser.)

ASTRĂGĂL s. a. (Anat.) *Astragale*. — Os al tarsului de formă cuboidă, arșic. || P. ext. Spéc. (Arhit.) Brâu (la partea de sus a unui stâlp s. a. unei coloane). *Această încăpere eră o sală... despărțită la mijloc prin stâlpi rotunzi... Din brăul superior, adică din astragalele stâlpilor și din căpățile ascușite sau consolele bolșilor de pe pereții laterali, se porneau... numeroase ciubuce sau nervure.* ODOBESCU, I, 442.

— N. din fran. (lat. *astragalus* < grec. *ἀστράγαλος*, idem.)

ASTRAHAN s. m. *Astrakan*. (Fără plural) (Numele unui oraș și al unei provincii rusești de la Marea Caspică, regiune vestită pentru o rasă de oi din partea locului și, p. ext.,) hârșie de miel din rasa oilor de Astrahan (cu părul creș și mătășos). *Piei de astrahan, pentru căciuli negri.* I. IONESCU, M. 701. *Eră bună, cu părul lustruit și creș ca o piele de astrahan.* DELAVRANCEA, ap. HEM, 1901. *Căciulă de astrahan.*

— N. după numele orașului și provinciei rusești Astrachani.

ASTRĂL, -Ă adj. *Astral*. — (Franțuzism; rar, mai numai la unii poeți mai noi) De astru, a(l) astrelor, de stele.

— N. din fran. (lat. *astralis*, -e, idem.)

ASTRĂNGE vb. III. *Amasser, ramasser, réunir, recueillir, entasser, économiser*. (În Ban. și Ardeal; mai de mult și în Mold.) Sensul fundamental e „a strânge laolaltă”, deci „a adună” (com. LIUBA), uneori cu sensul de „a adună, a strânge (cevă) de pe jos” (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM, 1902 sau „a strânge la sine, a adună, a îngrămădi, p. ext. a economisi”, sau „a întruni, a uni, a împreună”. *Ducându-să preutul cu Evdochîra la casa ei, astrânsă toată bogata ei bogăție și o au dat pre mâna lui.* DOSOFTEIU, ap. HEM, 1903. *Stoinicel... mai fueră odată, Să vină și a lui ceată, Ce-i prin codru'mprăștiată, Apoi, deacă s'astrângea, Stoinicel porunci dădea... RETEGANUL, TR. 45/4. Lemne din codru-astrângea Și un foc mare făcea.* CORCEA, B. 22. (Loc. prov.) *Cine nu astrânge la tinerețe, nu va avea ce mânca la bătrânețe.* ZANNE, P. V, 611. *Iacă vinii și iău prin codru, să-mi astrâng nășcăi uscături pră iarnă.* (Măidan, Ban.), JAHRESEBER, III, 283 (: „zusammenraffen”. GLOSAR). *Dorul mândrii cu al mieu Să-l astrângă Dumnezeu Și să-l facă-un ciuciureu, Ciuciureu cu apă rece, Cine-o bea, de dor îi trece.* E. HODOȘ, C. 41. [Se conjugă ca strânge.]

— Din a- (= lat. *ad*, cu sensul de „la un loc”) și strâng, sau de-adeptul din lat. *astringere* „a strânge la un loc” (cfr. neologismul *astringent*).

ASTREINĂ † vb. I^a. *Aliéner, éloigner*. — Trans. și refl. A (se) înstreină. *Astrienédz* = „abalieno”. ANON. CAR. *Voi, nemulțămitorilor, di însul vă lepădat [=lepădarăți] și căzut [=căzurăți] din darul lui și de împărăția cerului vă astrăinat [=astrăinarăți].* VARLAAM, C. 283, 2. [Dialect. și: † *astriină*.]

— Derivat din *strein*, cu ajutorul prep. a.

ASTREINÁT, -Ă † adj. *Aliéné, éloigné.* — Participiul verbului *astreina*, devenit adjectiv. *Astriirăți fură păcătoșii.* PSALT. ȘCH. 176 (= *in striina* și *CORESI: „alienati sunt peccatores“*), ap. HEM. 1902. *Așa e amă astrinat a fi deim de-adevăr.* MSS. (secol. XVI?), ap. HEM. 1902. [Dialectal: *astriinăt*; în textele cu rotacism: *astriirăt*.]

ASTRIIRÁT, -Ă † adj. v. *astreinat*.

ASTRINGÉNT, -Ă adj. *Astringent.* — Care strânge s. contractează țesuturile (organice), care face gura pungă. Cfr. stifos. *Piatra-acră e o substanță astringentă.* | Substantivat (sub forma masc.). *Un astringent.*

— N. din lat. *stringens, -entis* (part. prez. al verbului *stringere* „a strânge“).

ASTRINGÉNȚĂ s. f. *Astringence.* — Proprietatea substanțelor astringente.

— N. după fran.

ASTROLÁB s. a.

ASTROLÁV(IU) † s. a. } (Astron., Astrol.)

Astrolabe. — (Astron.) Instrument care slujea într-o vreme la măsurarea înălțimii stelelor de-asupra orizontului. | (Astrol.) „*Astrolav* = cinie de aramă sau de lemn, în carele drumul stelelor se arată“. CANTEMIR, IST. 8. *Și așa Filul la acel vrăjitoriu mergând... și de lucrurile ce auzise întrebându-l, el răspunse: Asupra ta..., vraja rău nu arată, iară asupra Inorogului... Corbul toată vraja spre rău i-au întors, pre carile până mâni (precum astrolavul meu arată) sau în izgnanie [= exil] îl vor trimeate, sau și altă ceva mai rău îi vor face.* CANTEMIR, IST. 350.

— N. din fran. (lat.-med. *astrolabus* < grec. *ἀστρολάβος*, din *ἄστρον* „stea, constelație“ și *λαβάνω* „iau, prind“). La *Canemir* de-a-dreptul din grec.)

ASTROLÓG s. m. *Astrologue.* — Cel care practică astrologia, cititor în stele. Cfr. *zodier, solomonar*. La acesta lucru, întâi ca *astrologii* să facem se cade, cari, cele adevărate firești și cerești trupuri mai curat vrând să arate, niște fințe... și niște trupuri și locuri, carile nici în ceriu, nici în fire se află, pun. CANTEMIR, IST. 91. *Constantin... s'au sculat cu mari oști ș'au mers asupra Bolgarilor, mai vartos îndemnat fiind de Pangrație astrologul, carele adevărată biruință îi giuruea.* idem, HR. 348. *Cometă..., De ce vrei să arzi globul ce noi îl locuim?... Mai dă-ne un mic termen de zece mii de ani... Azi, topește numai a inimilor ghiță Ș'arde astrologii ce lumea îngrozesc.* ALEXANDRESCU, M. 179.

[Plur. -logi, † -loghi.]

— N. din lat. *astrologus* (< gr. *ἀστρολόγος* „astronom“ și „astrolog“ din *ἄστρον* „stea, constelație“ și *λέγω* „socotesc“).

ASTROLOGHICÉSC, -EASCĂ † adj. *Astrologique.* — De astrologie, de astrologi, astrologic. *Lacomul, și sătul, flământ este; și lăcomia nici în hotarele geometricești se oprește, nici de excentrurile astrologhicești se covârșește..., nici în grammatică... cuvântul „agiuunge“ au învățat.* CANTEMIR, IST. 45.

— N. după lat. *astrologicus* (grec. *ἀστρολογικός*), la care s'a adăogat suf. adj. -esc. Cfr. *astrologic*.

ASTROLOGHICÉȘTE † adv. *Astrologiquement.* — După astrologie, ca astrologii. *Pentru ca cursul anilor nesmintit să ducem, urmat-am trii vestiși și a vremilor iscusși sămăluitori [= calculatori]..., carii... cursul anilor nu numai istoriceaște, ce încă și astrologhiceaște foarte curat sămăluind, din toate învățăturile îi descuroă.* CANTEMIR, HR. 51.

— Cuvânt neologic format din *astrologhicesc*, prin înlocuirea suf. a adj. -esc cu suf. adv. -ește.

ASTROLOGHIE † s. f. v. *astrologie*.

ASTROLÓGIC, -Ă adj. *Astrologique.* — De astrologie. *Liniile semnului astrologic se mișcau cumplit.* EMINESCU, N. 48.

— N. din lat. *astrologicus, -a, -um* (< grec. *ἀστρολογικός*, idem).

ASTROLOGIE s. f. *Astrologie.* — (Pretinsa) știință a citirii în stele, a prezicerii viitorului oamenilor după poziția stelelor pe cer. *Păcat că știința necromanției și acea a astrologiei s'au pierdut! Cine știe câte mistere ne-ar fi descoperit! EMINESCU, N. 33. El deschise o carte veche..., un manuscript de zodie... O astrologie mai mult de origine bizantină.* idem, N. 44. *Universitatea din Padua eră... vestită [în secol. XIII]... prin marea dezvoltare pe care o da studiului medicinei și al astrologiei. Această din urmă știință, prin care se înfelegea pe atunci un amestec ciudat de observări astronomice pozitive și de speculații fantastice privitoare la influența astrilor asupra vieții omenești, se bucură în deosebi de o mare faoare.* P. P. NEGULESCU, CONV. LIT. XLIII, 408.

[La scriitorii vechi, de-adreptul din grecește: *astrologhie*. DOSOFTEIU, V. S. 192.]

— N. din lat. *astrologia* (< grec. *ἀστρολογία* „știința despre stele, astronomie“, din *ἄστρον* „stea“ și *λόγος* „cuvântare, vorbire“).

ASTRONÓM s. m. 1°. *Astronome.* 2°. *Astrologue.*

1°. Cel care cunoaște astronomia și se indeletnicește cu ea, învățat în știința astronomiei. *Astronomii, adevăra stelelor cunosători..., intru toate câte intru a cerului trup steale să poartă, două numai necătitoare și nemutătoare a fi arată.* CANTEMIR, ap. GCR. I, 322. *Astronomul ar doră ca cursul Uranului să se pripească.* BĂLCESCU, M. V. 4/27. *Parcă-l văd pe astronomul, cu al negurii repaos, Cum, ușor, ca din cutie, scoate lumile din haos.* EMINESCU, P. 231.

2°. († sau pop.) *Astrolog.* Cfr. *zodier, solomonar*. *Nu s'au pomenit pentru semnele cerului care s'au tâmplat mai înainte de aceste toate rătăți..., care toate semnele, bătrânii și astronomii în țeara leșească a mari rătăți că sânt acestor țeri menea.* M. COSTIN, LET. I, 323/27. *La cursul anilor... 1689... ivitu-s'au pre cer o stea cu coadă... De care, mulți astronomi stringându-se pintr'alte țeri, au făcut prognitic ce se va lucră în lume după aceea în urmă.* N. COSTIN, LET. II, 23. *Astronoame Valtasare, Varsă din cer foc și zare (sare?), Cu catran și cu pucioasă, Pe acest tiran să-l arză.* TEODORESCU, P. P. 105^p.

[Pop. și: *hastronom*. Eră *solomonar*, care face călindare, adevăra *hastronom*. RETEGANUL, P. III, 82/1.]

— N. din lat. *astronomus* (< grec. *ἀστρονόμος*, idem, din *ἄστρον* „stea“ și *νέμω* „împart“).

ASTRONOMÉȘTE † adv. *Astronomiquement, dans les choses de l'astronomie.* — În ale astronomiei. *Stătu-au acest Alecsandru... Mavrocordat tergiman mare;... om prea învățat în toate învățăturile, așa: filosofește, astronomește, cum și theologhește.* N. COSTIN, LET. II, 81/9.

— Cuvânt neologic derivat din *astronom*, prin suf. adv. -ește.

ASTRONÓMIC, -Ă adj. *Astronomique.* — De astronomie. *Observator astronomic.* Cfr. *astronomicesc*.

N. din lat. *astronomicus, -a, -um* (< grec. *ἀστρονομικός*, idem).

ASTRONOMICÉSC, -EASCĂ † adj. *Astronomique.* — De astronomie, de astronomi, astronomic. *Pre un munte destul de nalt este o casă de observație astronomicască.* C. GOLESCU, ap. DG.

— N. din lat. *astronomicus* (grec. *ἀστρονομικός*), la care s'a adăogat suf. adj. -esc.

ASTRONOMICESTE adv. *Astronomiquement.* — (Invechit. POLIZU, COSTINESCU) După metodele astronomiei, ca astronomii. Cfr. astronomeste.

— Cuvânt neologic, format din astronomicesc, prin înlocuirea suf. adj. -esc cu suf. adv. -este.

ASTRONOMIE s. f. *Astronomie.* — Știința care se ocupă cu studiarea astrelor. Cfr. cosmografie. *Astronomița.* DOSOFTEIU, v. s. 64. *Ptolomeu... au tocmii ceale patru cărți de astronomie.* BIBLIA (1688), 8 pr. 36. *Această teorie [a gravitațiunii]... este de un adevăr evident și a fost de natură a introduce-o întreagă reformă a astronomiei.* MAIORESCU, CR. II, 113.

— N. din lat. astronomia (< grec. ἀστρονομία, idem, din ἄστρον „stea, corp ceresc” și νόμος „lege”). La scriitorii mai vechi, de-a dreptul din grecește.

ASTRU s. a., s. m. (Astron.) *Astre.* — Corp ceresc (numirea generică a stelelor și a planetelor). *Tot ce există în spațiu la distanțe nemărginite... prezentând vederii noastre aspectul de puncte luminoase, numite stele, sau de discuri luminoase... precum este soarele și luna, poartă în general numirea de „corpuri cerești” sau „astre.”* CULIANU, C. 3. [Plur. *astre*, mai rar *astri* și *astri.*]

— N. din lat. astrum (< grec. ἄστρον „constelație, stea”).

ASTRUCĂ vb. I. 1°. (*Se*)*covrir* (de qqch.). (Refl.) *Se couvrir d'une couverture; se mettre au lit, se coucher.* 2°. *Covrir* (avec de la terre, afin de cacher qqch.), *catcher. Ensevelir, enterrer, inhumer.* 3°. (Refl.) *Sauter* (à cheval).

1°. (Prin Ban. și regiunile învecinate, rar pe aiurea) Trans. (refl. = pasiv) A acoperi, a înveli (cu ceva). *Astruc* = „tego” (ANON. CAR.), „acopăr” (COM. LIUBA), „einwickeln, bedecken” (JAHRESBER. III, 313). *Dacă eu m'oiu prăpădi, Cu copita tu să-mi rășchi Și o groapă tu să-mi faci, Cu dinții'n ea să mă tragi. Vântul mare-o abură, Multă frunză va pică, Pe mine m'ă astrucă.* CORCEA, B. 18 (variantă din Mold. la HEM. 1907). *Vânturi mari au aburat, Florile s'au scuturat Și urma s'au astrucat.* HODOȘ, P. P. 64. *Puseiu dorul căpătâii Și cu gândul m'astrucăiu, Și de tine mă lăsaui.* idem, 66 (= „acoperiui”, Nota). *A acoperi casa se zice „a astrucă.”* (Șișești-de-jos și Cloșani, în Mehedinți), ap. HEM. 1907. Cfr. astrucământ. | Refl. A se acoperi, a se înveli (cu ceva). *Mama pădării... pre o ureche se culcă și cu alta se astrucă = se acoperi.* (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 1907. || P. ext. A se acoperi cu ceva spre a dormi, a se culcă. *A se astrucă* : „sich niederlegen”. JAHRESBER. VII, 82. *Astrucă-te, să te cotroșesc* = „culcă-te, să te învălesc”. (Garvan, în Dobrogea), ap. HEM. 1907.

2°. (Pretutindeni, deși astăzi întrebuițat mai rar) Spec. Trans. (refl. = pasiv) A acoperi cu pământ, în scopul de a ascunde ceva. *Baba astrucase inelul și mătura mai departe, ca și când n'ar fi fost nimic.* MERA, B. 55. || (De aici) A acoperi cu pământ un mort, a îngropă, a înmormântă. *S'au săvârșit și s'au astrucat cu cînste, de poporul său.* DOSOFTEIU, v. s. 2. *Nu-i nime să meargă cu sapa să le-astroace [trupurile].* idem, ps. 267. *Și-l ucide pre el și-l vei astrucă pre dînsul.* BIBLIA (1688), 243/12. *Au murit în Țarigrad...; cu cînste ca pre un craiu l-au astrucat.* CANTEMIR, HR. 265/28. *Lăsând cu a dumneaei gură ca să o astruce lângă boiariul dumneaei.* MAGAZ. IST. 350/22. *Ioan Huniadi... au murit în Zemlin...; de unde s'au dus în Bălgradul din Ardeal și s'au astrucat în biserica cea de el zidită acolo.* ȘINCAI, HR. II, 27/30. *Poporul, pe arcașii morți găsinđ, Intr'o groapă i-astrucă.* C. NEGRUZZI, II, 88/1. *Făcuse mânăstirea... și când pieri, în 1474... el va fi fost astrucat aice.* IORGĂ, CH. I. I, 8. *Li-au juruit popa, că va îngropă fiecăruia copiii de gaba, și așa au avut ce*

astrucă o săptămână întreagă în toată ziua, de deminează până în sară. SBIERA, P. 14/1.

3°. Refl. (În Tătăruși, jud. Suceava, Mold.) A se arunca (IV), a se (a)zvărlî (pe cal). *Pe cal s'o astrucă* = „pe el a încălcat dintr'o săritură”. VASILIU, C. 199. (Sensul acesta pare a fi influențat de „aruncă”, subț înrăurirea căruia s'a schimbat în munții Sucevii și forma cuvântului; v. mai jos).

[La DOSOFTEIU formele accentuate pe tulpină au *ú* și *ó*: *astroacă-mi!* ACATIST, 42, 3; *să astroace* PS. 267 etc. (*să astruce.* v. s., ap. TDRG.). | Cu mețateză, în sensul 3°, în munții Sucevii moldovene: a se asturcă vb. I = „a se așeză pentru culcare”. ȘEZ. II, 126/9. | Prin influența lui aruncă, în sensul 2°, și astrucă vb. I: *După ce Vartici murea, Jos din țapă îl dedea... Pe Vartici că-l astrucă...* POP., ap. HEM. 1907. | Prin influența lui astupă (cfr. pag. 333^b), și: † *astrupă* în PSALT. lui IOAN VISKI, ap. HEM. 1907. | Cfr. destrucă.]

— Dintr'un derivat lat. pop. *astrucăre (din *astrucăre*, cu sensul lui *obstruere*): Meyer-Lübke, *Zeitschrift rom. Phil.* XXVII, 253.

ASTRUCĂMÂNT s. a. *Toit, toiture.* — (În Ban. și Serbia) Acoperiș, coperiș, acoperemânt. CDDE. Cfr. astrucăș, astrucătoare.

— Derivat din astrucă, prin suf. -ământ.

ASTRUCĂN † s. m. v. asturcan.

ASTRUCĂRE s. f. 1°. *Action de couvrir* (de qqch.), *de cacher.* 2°. *Action d'enterrer, d'ensevelir. Enterrement, ensevelissement, inhumation, sépulture.*

Infinitivul verbului astrucă, devenit abstract verbal.

1°. Abstr. Acoperire, învăluire (a ceva). Fig. *Nu fără astrucarea adevărului lăasă afară cuvântul acela.* P. MAIOR, IST. 144.

2°. Abstr. *Astrucare* = „îngropare : humatio, sepultura...; das Begraben, die Begrabung”. LB. || Concretizat. „Îngropăciune [inmormântare] : funus, exequiae, justa funebria...; das Begräbnis(s), Leichenbegängnis(s)”. LB. *Într'același an... au murit și Ștefan, craiul unguresc... Bonfin... pomenească că... la astrucarea lui, nu numai din toată țara ungurească, ce încă și din Dachia... mulți să să fie adunați.* CANTEMIR, HR. 379. *Zice Topeltin: în Ardeal Dachilor obiceiu cu mare petrecere aduc mortul la biserică... mergând înaintea boierilor cântăreții și preoții... Vechiu obiceiu, și la Râmieni le ziceă trâmbițe înaintea oaselor... adevă cantă trâmbițe jalelor astrucării.* M. COSTIN, LET. I, 29/37. *Permite-mi... a-ți semnală câteva nume de prelați români... cari... au umplut țara cu mii de cărți de acelea ce sunau românește la urechea poporului întreg, de la nașterea pruncului până la astrucarea moșneagului.* ODOBESCU, II, 311.

ASTRUCĂT s. a. 1°. *Action de couvrir.* 2°. *Action d'enterrer; enterrement, ensevelissement, inhumation, sépulture.*

Participiul verbului astrucă, devenit abstract verbal.

1°. Acoperit', învelit'. *În pat..., pentru astrucat (= acoperit, învelit), sânt stranie ori ponevi fesute din lână.* LIUBA-IANA, M. 97.

2°. Acoperire cu pământ (a unui mort), îngropare, înmormântare. *La Râmieni... cântă trâmbițe jalelor astrucării... precum și astăzi la aceste țeri la astrucatul Domnilor și la alți oameni de cînste.* M. COSTIN, LET. I, 29.

ASTRUCĂT, -Ă adj. 1°. *Couvert.* 2°. *Enseveli, enterré, inhumé.*

Participiul verbului astrucă, devenit adjectival.

1°. Acoperit, învelit (cu ceva).

2°. (Despre un mort) Acoperit cu pământ, (deci)

ingropat. FRÂNCU-CANDREA, M. 98, inmormântat. *Schelete de Goși...*, astrucați sub pământ cu hațnele... cu armele și cu uneltele lor rituale. ODOBESCU, II, 208.

ASTRUCĂTOARE † s. f. *Toiture*. — (In Ban.) Acoperământ. *Astrukëtore* = „tegumentum“. ANON. CAR. — Derivat din astrucă, prin suf. instr. -ătoare.

ASTRUCŪȘ s. a. *Toit*. — Acoperiș, coperiș. *A acoperi casa se zice „a astrucă“*, iar *acoperișul* — „astrucuş“. (Șișești-de-jos și Cloșani, în Mehedinți), ap. HEM. 1907. [Plur. -cușuri.] — Derivat din astrucă, prin suf. instr. -uș.

ASTRUNCĂ vb. I. } v. astrucă.
ASTRUPĂ † vb. I. }

ASTUPĂ vb. I. 1°. *Boucher, étouper, tamponner, obturer, obstruer, aveugler* (une voie d'eau); *fermer* (la bouche). *Constiper*. 2°. *Encombrer, embarrasser, obstruer, barrer* (le chemin à qqn.), *boucher ou murir* (une fenêtre). (Refl.) *Se boucher, être obstrué*, etc. 3°. *Couvrir, accabler, étouffer, ensevelir. Fermer* (les yeux à qqn.). *Facile disparaître, cacher, faire oublier*. Sensul fundamental e: „a umplea cu ‚stupă‘ (= călți) o gaură, o crăpătură sau o spărtură“, în special „a pune un dop de călți la o sticlă“. Cu timpul, sensul s'a generalizat, devenind indiferent dacă materia cu care se astupă ceva e călți sau altceva, deci:

1°. A umplea s. a infundă o gaură, o crăpătură, o deschizătură etc., a pune dop la o sticlă. *Trans. Spurcata astupă toate găurile casei*. ISPIRESCU, L. 65. *Mămele n'au grijă de-a astupă ferestrele unde doarme copilul*. ȘEZ. II, 131²⁷. *A astupă lumina unui tun*: „enclouer un canon“; *a astupă vrana bușilor cu dop*: „bondonner“; *a astupă crăpăturile unei corăbii*: „calfater“; *a astupă găurile unei uși, unei ferestre*: „calfautrer“. PONTBRIANT. *A astupă cu călți*: „étouper“; *a astupă cu dop*: „tamponner“; *a astupă o țevă*: „engorger“. COSTINESCU. *Astupați urechile cu vată!* (Cfr. fran. „avoir les oreilles étouppées“). *Am astupat sticla*. | *A-și astupă urechile* = a-și pune degetele în (s. mâinile la) urechi, spre a nu auzi, a nu voi să auzi ceva. „Păgân“, *mă curmă dascălul, astupându-și urechile*. C. NEGRUZZI, I, 13. | Fig. *A astupă găuri* = „a plăti datorii“. Com. I. PANȚU. *Acastă sumă este destul de bună spre a astupa o gaură* = „spre a plăti o datorie, a întâmpina o trebuință“: „pour boucher un trou“. COSTINESCU. *Câte găuri n'ai astupă cu bani din păstrare!* JIPESCU, ap. HEM. 1912. | *A astupă cuivă gura* = „a face pe cineva să tacă, să nu mai aibă ce zice, să nu mai clevețească: „clouer la bouche à qqn., le faire taire, le mettre à quia, le laisser coi“. PONTBRIANT. *Domnul H[risto]s de bună voie să duse la puștie, ca să astupe gura ereticilor...*, *ce-au învățat că cu nălcire s'au intrupat H[risto]s*. VARLAAM, C. 252. [Brâncovanul] *au luat și trei sute de pungi de bani cu dînsul și, agiungând la împăratul, cu acei bani au astupat gurile tuturor, cine ce cerea*. NECULCE, ap. HEM. 1913. (Loc. prov.) *Gura lumii numai pământul o astupă*. ALECSANDRI, T. 1432. *De te latră vreun câine, Astupă-i gura cu pâine*. PANN, ap. ZANNE, P. I, 502. || P. anal. (Pop., în Transilv.) Refl. A se constipă.

2°. P. ext. *Trans. și refl.* A (se) închide, a (se) acoperi, a (se) troieni deschizătura unei groape, unei cavități, gura unui vas, intrarea unei locuințe etc. *Omeții nu numai câmpii acoperiță și văile umplea, ce încă și ușile caselor cu troianii astupă*. CANTEMIR, ap. HEM. 1912. *Biserica curții domnești... eră... strimță și mică. Eră și un tur... în chip de clopotniță, și supt turn eră visterie, și supt visterie temnița. Deci Mihai-vodă... s'au apucat și au răsipit turnul și visteria, și au astupat temnița și*

au mărit biserica. N. MUSTE, LET. III, 34²⁹. *Au astupat ușa cu crengi de copaciu*. DRĂGHICI, R. 100. (Loc. prov.) [De omul uricios] *să-ți astupi oalele!* ZANNE, P. IV, 14. *A astupă cuivă gura cu mâna* = „jdm. den Mund zuhalten“. *A astupă o ușă* = „eine Thür vernageln, verrammeln, vermauern“. TDRG. *A-și astupă nasul* = a-și închide narile strângând nasul între două degete. | Refl. *Antonie-vodă Rusăt... au adus și apă pre oale, până în zidul acestei biserici, care pre urmă, cu vreme[a], s'au astupat, netocmindu-o nime*. NECULCE, LET. II, 232¹¹. *Țeava s'a astupat* = „le conduit s'est engorgé“. PONTBRIANT. || Spec. *A infundă s. a închide un drum, a-l acoperi, a-l face să nuse mai cunoască. Să meargă... la Comănești, să astupe poticile*. NECULCE, LET. II, 438¹³. *Astupați cărări și drumuri!* ALECSANDRI, P. III, 237. *O dă în frig și în ninsoare cum-se-cade, și într'un bucne astupă calea*. CREANGĂ, A. 30. *Doi-trei să plecați, Drum să-i astupați, Calea să-i tăiați!* TEODORESCU, P. P. 493.

3°. P. ext. *Ideea cavitate, groapă etc. dispore cu totul și rămâne numai cea de „a acoperi, a coplesi, a învăli, a se întinde peste ceva așa, încât să nu se mai vadă, să nu străbată la acel lucru aerul, lumina, etc“*. *Dacă îi priește cănepii, atunce ceasta [crescând] va astupă dudăul*. I. IONESCU, C. 77. *În sobă arsese un foc strașnic, îl învălîsem și astupasesem, căci eră ger afară*. CREANGĂ, A. 110. *A-și astupă ochii* = „sich die Augen zuhalten“. TDRG. || *A astupă cuivă ochii* = a face pe cineva să nu vadă ceva (rău) ce am vrea să rămână ascuns. *Nu-și împînesc datorile sale, ci numai gîndesc cu minciuni să astupe ochii altora*. ȚICHINDEAL, ap. HEM. 1914. || Spec. *A acoperi ceva sau pe cineva cu pământ (p. ext. cu frunze), a-l îngropa. Mlădițele... să se astupe, [să se] bătucească și [să se] taie la vâru, ca să nu rămână fără numai trei sau patru ochiuri, la fește care(a) mlădiță, afară de pământ*. ECONOMIA, 159. *Și-atunci vântul rădică-a tot nisipul din puștiuri, Astupând cu el orașe*. EMINESCU, P. 70. | Refl. „*Ao!to, ao!to!... trebuie singur să mă astup aice!*“ *Zicând aceste, s'au apucat Țiganul și și-au făcut o groapă'n drum, până la brău de adăncă, s'au băgat într'însa ca mort, au tras fărna pe împrejurul său și au început să șază acolo*. SBIERA, P. 287. (Foarte adesea, în poezii populare, în loc de „a astrucă“ din alte variante. Se pare că astupă a înlocuit pe astrucă în regiunile acele, în care acesta din urmă a ieșit din uz) *Când m'or îngropa și m'or astupă...* TEODORESCU, P. P. 436^b. *Frunza că s'a scutură, Trupul că mi-a astupă*. ALECSANDRI, P. P. 74. Cfr. ALEXICI, L. P. 173¹⁵; 187¹⁹; MARIAN, I. 123; GOROVEI, C. 271. | *A șterge (de pe fața pământului), a face să nu se mai cunoască, să nu se mai știe, să piară (refl. = pasiv). Și-am venit, venit, venit, Dar la pod ne-am poticnit. Până ce'n sus ne-am sculat, Urma ni s'a astupat*. TEODORESCU, P. P. 177; cfr. MĂNDRESCU, L. P. 203⁷. *Vreme[a] îndelungată, ce strică și astupă vestite împărății, crăii și domni, așa și graiul Românilor... au stricat*. M. COSTIN, LET. I, 29. || Fig. (Despre sunete) *A coplesi, a face să nu se audă. Scrașnetul roatelor astupă voroava cărăușilor*. CANTEMIR, IST. 47. *Orchestra astupă vocea cântătorilor*: „l'orchestre couvre la voix des chanteurs“. PONTBRIANT. | *A acoperi, a face să nu se vadă, să se uite s. să piară din amintirea oamenilor, a ascunde. Constantin Duca-vodă se umplu de mare bucurie, unde auzi acea veste, gândind că-și va astupă greșala lui ce făcuse... primzând pe Turculeț*. NECULCE, LET. II, 279¹⁶. *Tălharii, socotind ca să-și astupe fațetele lor ceale reale, după ce au prins pe Remus, l-au dus la Amilie*. CANTEMIR, ap. HEM. 1915. *Unii ca acei... vestea și numele Domnului vor astupă*. N. MUSTE, ap. HEM. 1914. *Atât domnul cât și boierii greci arătă o mare dragoste asupra pământenilor, făcând tuturor boierilor venituri... și... daruri... ca să astupe hula ce luasă în Țara-românească*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III,

235. Toată ritorica lui Alexandru Dragomanul nu putea astupă mojiția Turcului. MAG. IST. V, 168²². A fost un balaur care și-astupă coada și se făcea flăcău și venea la joc, de jucă cu fetele. Da odată i-o ieșit coada și un Român i-a zis: „Măi flăcăule, astupă-ți coada biciului!“ ȘEZ. III, 111.

— Din lat. pop. *a(d)stuppe „a umplea s. a înfundă cu călți, a pune un dop de călți“ (< ad și *stuppare: ital. stoppare, engad. stopper, fran. étouper, v.-span. estopar, — iar acesta din stuppa „călți“). Cfr. stupă, destupă.

ASTUPĂRE s. f. *Action de boucher, d'étouper, de fermer, de murer, de barrer, d'obstruer, d'obtenir, de couvrir, d'étouffer. Bouchage, obturation, occlusion, obstruction. Constipation.*—Infinitivul verbului astupă, devenit abstract verbal. *Astuparea luminii unui tun* = „enclouage“; *astuparea unei găuri cu pământ* = „combement, remblayage“; *astuparea crăpăturilor unei corăbii* = „calfatage“; *astuparea găurilor unei uși, unei ferestre* = „calfeutrage“; *astuparea unui drum* = „barrage, encombrement, embarras“; *astuparea unei fevi* = „engorgement“. PONTBRIANT. *Astupare cu zid* = „das Zumauern“. POLIZU. *Prădvorul nou ridicat de Brâncoveanu la vechea mitropolie târgovișteană, după astuparea celui vechiu...* CONV. LIT. XLIII, 392. *Astupare* = „acoperire: tectio, cooperitio...; das Decken, Zudecken“. LB. † (Pop., în Transilv.) Constipatie. *Sufere de astupare.*

ASTUPĂT s. a. = astupare. Participiul verbului astupă, devenit abstract verbal. *Astupatul drumului a costat atâta. Astupatul fevei a împiedecat curgerea apei.* HEM. 1916. † Fig. *Am multe găuri de astupat* = „am multe datorii [de plătit]“. Com. I. PANȚU. *Magdian (dându-i punga): Na, cu ce să-ți astupi ochii... — Marin: De astupat ochii mi-ai dat... Dar de astupat gura?* ALECSANDRI, ap. HEM. 1916. *Două guri nu-i lesne de astupat* [(scil. cu mâncare) = de hrănit], *mai ales când una nu câștigă, ci numai irosește.* ȘEZ. VI, 10.

ASTUPĂT, -Ă adj. 1°. *Bouché, engorgé, obturé, obstrué, barré. Constipé.* 2°. *Couvert, enveloppé.*

Participiul verbului astupă, devenit adjectiv.

1°. (Despre găuri, cavități, etc.) Umplut, închis (la deschizătură, cu un dop etc.). *Un izvor de apă rece, să fie astupat, de ce folos are fi celor înșătați?* EV-STRAȚIE, PRAVILA (a. 1632), ap. GCR. I, 79. *Unde urechile adevărului sânt astupate, acolo toate hrizmurile se par basne.* CANTEMIR, ap. HEM. 1916. *Își simți gura astupată de sărutări.* EMINESCU, N. 83. *Strada este astupată* = „la rue est obstruée“. DDRF. *Sticla n'a fost bine astupată.* † (Pop., în Transilv.) Constipat.

2°. Acoperit, învelit (cu ceva). *Merse prin oraș cu fața astupată, ca să nu-l mai cunoască nimeni.* RETEGANUL, P. IV, 54⁸. (Loc. prov.) *Oala astupată, nu dă gunoaie'n ea.* ZANNE, P. IV, 13.

[Negativul: neastupat, -ă = „non bouché, non couvert, non tamponné, non calfeutré“. DDRF.]

ASTUPĂTOĂRE s. f. *Bouchon, tampon, bonde, obturateur; couvercle.* — Lucru anume făcut spre a astupă ceva cu el: dop, astupuș (sau) capac, învelitoare. *Astupătore* = „clausura, obturatorium“. ANON. CAR. *Am un Sas Cu sacu'n nas.* (= „Coșul cu astupătore“.) ȘEZ. IV, 95. *Astupătore de foc* = „étouffoir“. PONTBRIANT, DDRF. *Astupătore la sobă* = „das Ofenblech“. POLIZU. *Astupătore la cuptor* = „der Schieber, das Ofenblech“. BĂRCIANU.

— Derivat din astupă, prin suf. instr. -ătoare.

ASTUPĂTOR, -OĂRE adj. *Qui bouche, obstrue, obture, engorge, couvre, constipe; bouchant, obstructif, obturateur, constipant.* — Adjectivul verbal al lui astupă (derivat prin suf. -ător). *Astupător* = „ob-

turator, occ[us]or“. ANON. CAR. *Astupător* = „verstopfend“. BĂRCIANU.

ASTUPĂTURĂ s. f. 1°. *Action de boucher, d'étouper, d'obstruer, d'engorger, etc.* 2°. *Obstruction, engorgement, étouppement, obturation. Trou ou fosse, etc. qu'on a bouché(e).*

1°. Abstr. (Mai rar și mai ales cu o nuanță de sens peiorativă) *Astupare. Ce mai astupătură e și asta? S'a evaporat tot alcoolul din sticlă.*

2°. Mai ales concretizat. *Stare a ceva astupat, efectul astupării. În canalul acesta trebuie să fie o astupătură.* † (Pop., în Transilv.) Constipatie. *Calul are de-odată astupătură și mare căldură în gură.* CALENDARIU 1814, 169¹⁸. † Loc. groapă astupată. † *Astupătură la apă* = „das Wehr, der Wasserdamm“. BĂRCIANU.

[Plur. -turi.]

— Derivat din astupă, prin suf. abstr. -ătură.

ASTUPUȘ s. a. *Bouchon, tampon, étouppillon, bonde; obturateur.* — „Dop de lemn, mototol de cârpă, coloco de hârtie, cu care se astupă ceva“. COSTINESCU. Cfr. astupătoare. *Pescaru' luă astupușul cel de plumb și astupă vasul.* GORJAN, H. I, 45. *Astupușul conic ridicându-se împreună cu pistonul va lăsa liberă comunicațiunea.* PONI, F. 83. *Șipuri cu rachiu, cu astupușuri de flori.* MARIAN, N. 499. [Plur. -pușuri.]

— Derivat din astupă, prin suf. instr. -uș.

ASTURCĂ vb. I. v. astrucă.

ASTURCĂN, -Ă adj., subst. (Cheval) *de race perse.* — (Cuvânt literar, rar) De rasă persană (fiind vorba despre cai). Com. N. GANE. *Sultanul i-a dăruit doi cai asturcani.* N. GANE, ap. DDRF. [La ȘINCAI se găsesc și formele: astrucan și asturcon, în funcțiune substantivală. *Mihaiu-vodă... au stricat orașul Nicopolului, tăind pe Turcii dintr'însul și când eră să bată și cetatea, sangiacul sau prefectul cetății l-au cinstit cu multe daruri, adecă cu haine berluile sau soboli, cu zece astrucani înșelați, înfranați cu țesranguri tot într'a[r]gintite.* HR. II, 264²⁷. *Radul, prințul Valahiei..., ca să se arate a fi client unguresc după credința cea veche... au venit în Buda la Vladislav, aducând cai militărăști, împărătește înșelați și asturconi de cei mai buni, sabii poliite cu aur și cu pietre scumpe, și alte daruri.* HR. II, 114¹⁹.]

— Etimologia necunoscută.

ASTURCÓN † s. m. v. asturcan.

ASUD s. m. sing. tant. 1°. *Transpiration, sueur.* 2°. *Suint.*

1°. Sudoare, (pop.) nădușală. *Vine Barbul de la plug, Cu doisprece boi la jug, Cu trupul plin de asud.* TEODORESCU, P. P. 329^b.

2°. Materie grasă, secretată de pielea speciei ovine, cu care impregnându-se lâna devine moale și impermeabilă, usuc. *Asud* = „suint“. PONTBRIANT. *Asud* = „das Wollenfett“. BĂRCIANU.

(Bot.) *Asudul-calului și asudul-capului* (în Transilv.) = *osul-leporelui*: „Bugrane: Ononis hircina“. PANȚU, PL. (Cfr. sudoarea-calului, sudoarea-capului și asudarea-calului; cfr. în Meklenburg numirea *Kohschneet* = „Kuh-schweiss“, ap. TDRG.)

[După CIHAC, I, 269 ar există și un plur. *asuduri*.]

— Substantiv postverbal din asudă.

ASUDĂ vb. I. I. 1°-3°. *Suer, être en sueur, transpirer, être en nage* (au propre et au fig.). *Se couvrir de buée, suinter.* II. *Faire suer* (qqn.).

I. Intrans. 1°. (Despre oameni și animale) A da prin porii pielei o umoare apoasă, a transpira, a-l trece (pe cineva) sudorile, (pop.) a innăduși, a fi in-

nădușit. Când i s'au apropiat ceasul morții, au început a asuda și a se înfrică și mare necaz a avut. S. CLAIN, ap. HEM. 1918. De multă osteneală au asudat foarte tare. DRĂGHICI, R. 69. (Loc. prov.) Nebunul n'asudă, nici la deal, nici la vale. C. NEGRUZZI, I, 248. Deodată dinții crâscau, Din ochișori lăcrăman, Pe trupșor asudau... Și nimic nu mai ziceau. TEODORESCU, P. P. 264. Să nu ieie femeile sare în mână, că le asudă [mânille], când cos. (Orlat, în Transilv.), ap. HEM. 1917.

2º. Fig. (Despre obiecte) A se aburi, a se umplea la suprafață de abur condensat în mici picături. Tavanul trosnește și zidurile asudează. DELAVRANCEA, H. 36. Aburii se ridică molatici în tavan de pe mămăliga ce asudă pe fund. VLAHUȚĂ, N. 11/3.

3º. Fig. A (se) osteni, a (se) obosi, a se trudi, a se nevoi, a-și da mare silință s. osteneală (pentru ceva). Voi, carii sânteți îmboldiți Spre-a artelor cultură, Și asudați și vă trudiți, Muncind literatură... I. VĂCĂRESCU, P. 351/7. Engel... mult asudă ca să areate cum că Săcuii sânt Unguri. P. MAIOR, IST. 124. Florile se cresc în trudă. Grădinarul mult asudă, Cu apă udându-le. BARAC, T. 3. Am trei băieți... Pe unul am să-l dau în școală la Iași... Pe cel al doile am să-l dau calșă la vr'un lipscan... [Pe] cel mai mic l-oiu da pre lângă vr'un boier... Incai știu c'or petrece o viață mai bună; n'or asudă, ca tatăl lor, să-și scoată pâinea din pământ. C. NEGRUZZI, I, 297.

⊕ A asudă subt limbă: se zice, în glumă, când sânt călduri mari, când a alergat cineva prea mult, sau „în bătaie de joc, de cei care se vaită că au muncit mult, când, la drept vorbind, nu au făcut nimica“. ZANNE, P. II, 288. [Nici limba nu-i asudă! BARONZI, L. 47/25: „când acuză cineva, ironic, de leneș pe un om muncitor“. HEM. 1919 = nu-i pasă. | A nu asudă de vorba cuivă = „a nu-i pasă de vorba cuivă“: „ce qu'il dit ne lui fait ni chaud ni froid“. ZANNE, P. II, 478. Unii zic că-s demagog, alții că sânt numai un gog... Dar eu n'asud, suflăr tot, căci sânt un mare patriot. ALECSANDRI, T. 30/29. | A-i asudă (cuivă) urechea pentru ceva. BARONZI, L. 40/20: „când așteaptă cu nerăbdare o veste“. HEM. 1919: „attendre impatiemment une nouvelle“. ZANNE, P. II, 62.

II. Trans. (Rar) A asudă pe cineva = a-l face să asude, (fig.) a-i da (mult) de lucru. Mai apoi, de i-au și supus supt giugul lor [Turcii pe Moldovenii], de câteva ori i-au asudat [pe Turci Moldovenii], rocoșindu-se. URECHE, LET. I, 98/33.

[Asud, rar asudéz.]

— Din lat. assudare, idem (= ad și sudare: ital. sudare, eng. suar, v.-prov. suar, fran. suer, span. sudar, portg. suar).

ASUDĂRE s. f. Action de suer, de transpirer. Transpiration, sudation, sue, moiteur. Sueur. — Infinitivul verbului asudă, devenit abstract verbal. Transpirație, innădușire. Asudarea face bine la răceală. || Fig. (La plur.) Asudări = „ostenele, silințe mari: sueurs“. COSTINESCU. || (Bot.) Asudarea-calului = osul-iepurei: „Bugrane: Ononis hircina“. Atestat numai la PONTBRIANT (cfr. sudoarea-calului și asudul-calului).

ASUDĂREA-CĂLULUI s. f. sing. tant. (Bot.) v. asudare; osul-iepurei.

ASUDĂTS. a. = asudare. Participiul verbului asudă, devenit abstract verbal. De asudat = „sudatorius...; schweis[s]treibend“, d. e. pruvuri de asudat = „pulvis sudatorius...; das Schwitzpulver“. LB. Baie de asudat = „das Schwitzbad“. BARCIANU.

ASUDĂT. -Ă adj. 1º. Suant, transpirant, en sueur, en transpiration. 2º. Recouvert de vapeurs, de buée, moite. 3º. Fatigué. Gagné à la sueur de son front.

Participiul verbului asudă, devenit adjectiv.

1º. Plin de sudoare, transpirat, innădușit. Priste tot trupul e asudat. CALENDARIU (1814), 162. Un tânăr plăies, a cărui cal asudat pășteă... troscotul ce creșteă pe lângă zid... C. NEGRUZZI, I, 169. Mâni asudate. TDRG.

2º. P. ext. Aburit. Află scris cu degetul, pe fereastra asudată, un B. SLAVICI, ap. TDRG. Păreții mirdari și asudați de umezală. CONTEMPORANUL, V, 1.

3º. Fig. Obosit, ostenit, trudit. De căi mai multe și mai departe și de țeri mai streine și mai late, mai asudat și mai zbuciumat sânt. CANTEMIR, IST. 97. | Câștigat cu greu, în sudoarea feții sale. Ne papă banii, muncuțița noastră a asudată. JIPESCU, O., ap. TDRG.

ASUDĂTOARE s. f. Étuve — (Cuvânt nou, puțin întrebuințat) Cameră de baie, plină de aburi, în care intri spre a asudă. BARCIANU., DDRF.

— Derivat din asudă, prin suf. loc.-instr. -ătoare.

ASUDĂTOR. -OĂRE adj., subst. 1º. Qui sue (facilement). 2º. Qui fait suer, sudorifique.

Adjectivul verbal al lui asudă (derivat prin suf. -ător), întrebuințat une-ori ca substantiv. (Cuvânt rar, „care se înlocuește mai totdeauna prin... de-a asudat“. HEM.)

1º. Adj. și subst. „Cel ce asudă“. LM. Asudătoriu = „sudator...; der Schwitzer“. LB.

2º. „Care cauz[eză] asudare“. COSTINESCU.

[† și dial.: asudătoriu.]

ASUDĂTURĂ s. f. Sudation, transpiration. (Cuvânt rar) CIHAC, BARCIANU, HEM.

1º. Exprimă acțiunea, ca și „asudare“, adesea cu o nuanță de sens peiorativă.

2º. Rezultatul acțiunii sau faptul de a fi asudat. [Plur. -turi.]

— Derivat din asudă, prin suf. abstr. -ătură.

ASUDEĂLĂ s. f. Transpiration, sueur. — (Cuvânt rar, neobișnuit) Sudoare, transpirație, nădușală. Asudeala trupului deschide poftă de mâncare. PISCUPESCU, O. 290.

— Derivat din asudă, prin suf. abstr. -eală.

ASUDOĂRE s. f. Transpiration, sueur. — (În Transilv., mai ales prin jurul Sibiului, unde nu se zice sudoare) Sudoare, transpirație, nădușală. Asud, de stau să plesnesc, Și n'am apă să potolesc Al mieu trupșor asudat, Cel în asudori scâldat. RETEGANUL, TR. 76/2.

— Modificat din sudoare, după verbul asudă.

ASUDUL-CĂLULUI s. m. sing. tant. (Bot.) }
ASUDUL-CĂPULUI s. m. sing. tant. (Bot.) } v.
asud; osul-iepurei.

ASUMĂ vb. I. trans. Assumer. — A lua asupra sa s. pe seama sa. Îmi asum răspunderea acestui fapt. (Învechit) A-și lua pentru sine, a-și da, a-și arogă (cevă). Când o singură naționalitate formează două sau mai multe unități politice separate, sau când un singur stat omogen se subdivide în două sau mai multe provincii, vedem adesea pe una din acele unități... sau provincii assumând epitetul de „mare“. HASDEU, I. C. 57. [Prez. indic.: asum și (rar, învechit) asuméz.]

— N. după fran. (< lat. assumere, idem.)

ASUMUȚĂ vb. I = asmuță. COSTINESCU. (Rar.)

— Contaminat din sinonimele asmuță și sumnță.

ASUNĂ † vb. I = sună. Asun = „sono, adsono, sonitum edo...; tön(n)en, ertön(n)en, schallen, erschallen, klingen“. LB.

— Din sună, cu a protetic.

ASUNĂRE † s. f. = sunare. Infinitivul verbului *asună*, devenit abstract verbal. LB.

ASUNĂTOARE s. f. (Bot.) = *pojarniță, sunătoare*: „*Millepertuis* ou *Herbe-de-la-Saint Jean: Hypericum perforatum*“ LB., BĂRCIANU. (Rar).

— Modificat din *sunătoare*, sub influența verbului *asună*.

ASUNĂTORIU, -OĂRE † adj. = *sunător*. Adjectivul verbal al lui *asună* (derivat prin suf. -*ătoriu*). *Asunătoriu* = „sonans, sonorus; tön(n)end, ertön(n)end, schallend, klingend“ LB.

ASUNET † s. a. = *sunet*. LB.

— Modificat din *sunet*, sub influența verbului *asună*.

ASUNGĂ vb. I. *Frapper*. — (Ia Moți) A lovi. FRÂN-CU-CANDREA, M. 98.

— Etimologia necunoscută.

ASÚPRA adv., prep.

ASÚPRĂ adv., prep. s. f. }

I. 1°. *Dessus, au-dessus, par dessus. Au-dessus de, sur.* 2°. *Sur.* 3°. *Sur. À la surface, à la superficie, en ou par dehors, à l'extérieur, d'après les dehors, par cœur. Supérieur; superficiel.* 4°. *En haut, sur.* 5°. *Sur.* II. 1°. *Sur.* 2°. *Sur, à l'égard de, pour, à cause de.* III. 1°. *Sur.* 2°. *Contre.* 3°. *Vers, pour.* 4°. *Vers, (juste) au moment où...* IV. 1°. *Au-dessus de, au delà de.* 2°. *Par surcroît, encore, plus que.* 3°. *Usure, fraude.*

Ca toate adverbele noastre locale, *asupra* se poate întrebuița și ca prepoziție, fie că se leagă de substantiv prin prep. de — mai rar —, fie că mai ales primește funcțiune substantivală, construindu-se cu cazul posesiunii sau cu pronumele posesiv. În loc de *asupra*, avem în limba de azi mai cu seamă compoziția *de-asupra*, fără ca între ele să se poată face totdeauna o distincție precisă; în general putem spune că *asupra* cuprinde mai mult ideea unei mișcări (d. e. *Se repezește asupra lui*), iar *de-asupra* conține mai ales ideea unei stări (d. e. *Are un semn de-asupra genunchiului drept*).

I. (*De*-) *asupra* arată, ca adverb, că starea sau acțiunea exprimată prin verb este sau se petrece undeva „sus“, iar ca prepoziție, că c(in)evă este „din sus de“ alt-c(in)evă, indiferent la ce distanță. Când verbul cuprinde ideea unei mișcări, se alege construcțiunea cu prep. pe, așa că avem sensurile mai puțin hotărâte de „pe sus“ (adv.) și „pe din sus de...“ (prep.). Stă adesea în opoziție cu *de-desubt*.

1°. Adv. *De-asupra* (forma *asupra* nu se găsește în sensul acesta) = sus. *Adevăr spun, că Dumnezeu e de-asupra!* CREANGĂ, A. 64. *Au și început a curge furnicile..., unele pe sub pământ, altele pe de-asupra!* idem, 264. *Când eu de-desupt, când el de-asupra!* ZANNE, P. II, 535. *Fie talazuri în astă lume, El [= suvenirul] pe de-asupra zboară voios.* ALECSANDRI, P. II, 45. *Ca să trecem prin pădure, e peste poate; noi însă să ne silim, dac'om putea, să sărim pe de-asupra.* ISPIRESCU, L. 6. | (Determinat mai de aproape) *Stelele de-asupra, pe lunca părăsită, Luceau ca niște candelă aprinse p'un mormânt.* ALEXANDRESCU, M. 25. (Loc. prov.) *Cârțița pă sub pământ umblă, dar urma i se cunoaște de-asupra, pe pământ.* ZANNE, P. I, 399. || (Întrebuițat în funcțiune adjectivală, rar) *De (din) sus. Ridicați cătră sprânceane. Ceale mai de-asupra geane.* BARAC, A. 49. | Și cu sens fig. Superior (în sens moral). *Voința bună easte mai pe de-asupra.* BIBLIA (1688), 6 pr.₃₁.

Loc. prep. *De-asupra* (învechit: *asupra*, neîntrebuițat: *de-asupra de*) = din sus de, la o oarecare înălțime față de... *Icona... ce iaste asupra d'ereii...* CUV. D. BĂTR. I, 195. *N'ai văzut-o zburând asupra capului tău?* MARCOVICI, C. 61 (cf. 17₁₁, 21₂). *Sprâncenele [erau] rădicate cu disproporție d'asupra ochi-*

lor. C. NEGRUZZI, I, 16. *Gloria te puse l'atata înălțime, Cât n'aveai tu de-asupra-ți ș'alătura pe nime!* ALECSANDRI, P. III, 253. *În mijlocul acelei feerice splendoadre..., apar în maiestate, De-asupra de grămadă, vizirul și muftiul.* idem, P. III, 377. *Soarele e d'asupra amiazului.* ODOBESCU, III, 16/19. *Un cer de stele de-desupt, De-asupra-i cer de stele: Păreă un fulger ne'nterupt, Rătăcitor prin ele.* EMINESCU, P. 275. *Am să zbor: În înaltul cerului, Văzduhul pământului, Pe de-asupra codrilor, Peste vârful munților.* CREANGĂ, P. 220. *Calul se urcă repede ca săgeata, până cam d'asupra ei.* ISPIRESCU, L. 6. *Pe de-asupra ochilor, Trasă-i peana corbilor; Pe din jos de ochișori, Rumeorii obrăjori.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 136. † A stă de-asupra cuivă = „a-i fi superior“. *Trei bărbați sta de-asupra lui.* BIBLIA (1688), 11, 2.

2°. Loc. prep. Ideea „c(in)evă este undeva, mai sus decât alt c(in)evă“ se schimbă lesne în „c(in)evă este peste alt-c(in)evă“, deci *asupra* (= germ. oberhalb) capătă sensul de „peste“ (= über), gândit ca stare sau ca mișcare. *Vidra nu puțin făclii topise asupra cărților filosofesti.* CANTEMIR, IST. 39. *Un vis fantastic veni și-și puse asupra-mi negrele sale aripi.* C. NEGRUZZI, I, 60. *Să aruncăm dar o ochire asupra trecutului...* BĂLCESCU, M. V. 5/27. *Urșitoarele întinse[ră] pedeașua aceasta și asupra împărăției.* ISPIRESCU, L. 102. † A stă asupra unui lucr = a stăruii (să se facă). *Toderașco... și Ureche Vornicul sta asupra aceștii nunte, să se facă.* M. COSTIN, LET. I, 284/28.

3°. Adv. și loc. prep. Ideea de „sus, la o distanță oarecare (de ceva)“ dispăre aproape de tot pentru ca să facă loc ideii: „pe toată întinderea a ceva“. Astfel *de-asupra* ajunge la sensul fundamental al lui „peste“ (chiar și când întrebuițarea lui poate da naștere la echivocități, precum: *Se incinse pe de-asupra șalului cu o cureă lată.* C. NEGRUZZI, I, 23, — unde sensul e, evident, „peste șal, acoperindu-l cu cureaua“, nu, ca în exemplele de sub 1°: „din sus de șalul ce-i cingea mijlocul, pe piept bunăoară“). *Piperul e negru și îl pun d'asupra pilofului.* ZANNE, P. IV, 75. || „Pe toată întinderea a ceva“, atunci când ideea aceasta o punem în opoziție cu „în interiorul, în partea din lăuntru a ceva“, echivalează cu „pe din afară, la suprafață“. De aici apoi (*pe*) *de-asupra* cu sensurile lui „(pe) din afară“ (cf. pag. 57^A): „la suprafață“. (Loc. prov.) *Banul muncit plutește d'asupra apei.* ZANNE, P. V, 33. † A ieși de-asupra (apei s. a. nevoilor) = a învinge, în cele din urmă, toate piedicile, a ieși biruitor din lupta cu greutățile vieții și fact. A scoate (s. a. scăpa) pe cineva de-asupra (nevoii s. a. nevoilor) = a birui pentru altul, în cele de pe urmă, toate piedicile, a-l scoate din toate greutățile, a-i face un rost sigur pe lume. (Loc. prov.) *Dreptatea iese ca untdelemnul d'asupra apei.* ZANNE, P. V, 284. *Pe mierla [tradiția populară o arată] ...compătimitoare pentru pușorii cucului..., dându-și toată silința... de a-i crește..., până ce-i vede mărișori și scoși de-asupra nevoiei!* MARIAN, O. I, 288. *De-acum săntem scăpați de-asupra nevoiei!* CREANGĂ, P. 124. | Pe din afară, la suprafața externă. *Ceia ce fac bani răi, argintul fac de arame și numai că ce-l spoesc de-asupra cu argint.* PRAVILA MOLD. 40. *Pe de-asupra-i cu suman, Dar pe trup are caftan.* ALECSANDRI, P. P. 202/28. *Pe d'asupra frumos, Și'năuntru găunos.* ZANNE, P. I, 215; II, 564. | (În legătură cu prep. de) Pe din afară, după exterior, după înfățișare. *Pe dumiata te văd de pe de-asupra că ești ceva mare și fruntaș.* SBIERA, P. 123/31. *Se învățase el, șiretul, a le alege așa, de pe de-asupra.* CREANGĂ, P. 167. | Pe din afară, (pe) de rost, de-a rostul. *Nu știe lecția pe de-asupra!* | În mod superficial, în treacă, ușurel: „superficiellement“. COSTINESCU; „légèrement, à vue de pays“. CIHAC, I, 19. || (Cu funcțiune adjectivală. În legătură cu prep. de) Superior. *Ca*

un îmbrăcământ de de-asupra vei învăli pre înș[i]. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1927. | Superficial. *Învățătura cea pă d'asupra este otravă.* MARCOVICI, D. 217.

4°. Adv. și loc. prep. Când ideea de „sus” nu mai implică în sine pe cea de „la o oarecare distanță”, de-asupra a putut să ajungă a exprima ideea de „(imediat) pe s. peste ceva”. *Malca își ia ziuă bună de la socri și se suie de-asupra saltelilor, în fundul căruții.* CREANGĂ, P. 117. *Legă o piatră [de funie] și puse căciula d'asupra ei.* ISPIRESCU, L. 89. | Astfel s'a putut ajunge la un fel de substantivare a noțiunii adverbiale de-asupra, cu sensul de „partea cea mai de sus, vârful s. culmea a ceva”. *Măsură-mi bine o găleată de mere și mai pune pe de-asupra [= pe vârful grămezii de mere] vreo două pere.* | De aici apoi expresia: **Pe de-asupra** = în afară de prețul, măsura, cantitatea etc. cuvenită s. stabilită mai dinainte, mai mult decât fusese vorba, încă, mai, și, peste (astă): „par dessus le marché, en outre, au surplus”. *Prăpădi..., cât ai bate în palme, tot ce câștigăse, și moștenirea de la tată-său pe-de-asupra.* C. NEGRUZZI, I, 81. *Veneau... câte cu un picior frânt, și acesta le-eră câștig pe de-asupra.* CREANGĂ, A. 26. *Moșul său eră un om foarte bogat; avă de toate câte le căutai, și pe de-asupra mai aveă încă și o turmă de oi.* MARIAN, SE. II, 96. *Mariscuță de la vamă, Taie-un puin și ne-ă zeamă; Cându-i treee pe la noi, Pentru unu' șom da doi, Pe de-asupra buze moi.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 395. | (Rare, neobiciuit; la comparativ) Mai mult decât atâta, ce e mai mult... *Ca și Engel, el nu observă că Severinul și Craiova formau un singur și același Banat al Oltului. Mai pe de-asupra, el afirmă că Basarabia...* HASDEU, I. C. 74.

5°. Loc. prep. În sfârșit s'a ajuns (pe cea din urmă treaptă a desvoltării) ca **asupra** să exprime același raport local ca pe. (Exemplele sânt toate scoase din literatura veche; cu sensul acesta nu se găsește niciodată poziția de-asupra, decât, doar' une-ori, în legătură cu de partitiv: *Să-ș[i] leapede [omul] de de-asupra sa tarul păcatelor.* VARLAAM, C. 85, 2. *Descărcând de de-asupra-ș[i] acea multă aușie...* DOSOFTEIU, V. S. 246, 2; — dar și: *Se învoeșă toată țara de acea veste, unde se rădică acea nevoie de asupra țării.* NECULCE, LET. II, 290/18. *Acest rău obicei stă rădăcîm de asupra țarei.* URICARIUL, V, 249/9. *Carul credinței, asupra căruia vom să intrăm în rătău...* BIBLIA (1688), 4 pr./11. *Domnul, după altă podoaă de îmbrăcăminte ce pune asupra sa, se îmbracă și cu haina cea împărătească, ce se chiamă cabaniță.* GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 290/6. [Lui Romil] *ti cade capul asupra pieptului.* BELDIMAN, N. P. I, 135/2. *Să analoghiști asupra lor [= să repartizați între ei] banii ce s'ar cuveni.* URICARIUL, V, 185/10. *Asupra unei nădejdi deșarte zidim fericierea noastră.* MARCOVICI, C. 30/8. (La acesta din urmă, probabil, franțuzism, ca și în exemplul: *Eu n'am asupră-mi nici bani de cheltueală.* DRĂGHICI, R. 6.) — †† (Astăzi încă în construcția:) **A luă (cevă).** asupra sa (s. a-și luă asupră, † asupra sufletului s. capului său) = a se însărcina cu ceva și a primi răspunderea pentru ceva, a luă pe seafă sa (cevă) (azi, după fran. „prendre sur soi” = a-și asuma ceva): „prendre sur soi, se charger de, prendre à son compte”. *Antioh au luat asupra lui și n'au primit să... întorcă [zahereaua].* NECULCE, LET. II, 286/14. *Au luat asupra sufletului lui că nu vor aveă nici o nevoie.* idem, LET. II, 311/3. *Să ia boterii asupra capetelor sale această grijă.* MUSTE, LET. III, 18/7. *Meziliți ce vor luă treaba finerii menziturilor asupra, să dea de la sine 500 lei pe an.* URICARIUL, III, 4/17. *Gospodinile... vor luă asupra-le această îngrijire a casei.* I. IONESCU, C. 11. *Să împlinească slujba ce și-o luase asupră.* ISPIRESCU, L. 17. | *Nu mai luă, și tu, asupră-ți toate gate se spun despre noi.* | (O construcție veche remarcabilă) *Să se știe că, având eu multă giudecată pentru niște figani și stând dumnialui mijlo-*

citor de ni-am dezbătut giudecata și făcându-mi dumnialui și ispisoc domnesc, luându-mă asupră de toată cheltueala [= luând asupra sa toată cheltueala ce mă privea pe mine], eu cu altă n'am avut cu ce mulțămi dumisale, ce... i-am dat... un copil de figan. URICARIUL, XXI, 386/5. | † **A aveă asupră** = a aveă la activul său, a putea numi al său. *N'am asupră nice un lucru bun.* DOSOFTEIU, V. S. 133, 2.

II. Loc. prep. Din sensul I, 2°, s'au desvoltat două întrebunări figurate ale lui **asupra**. (În sensurile acestea nu se întrebunțează forma compusă de-asupra.)

1°. (După verbe care exprimă o domnie, o stăpânire s. o superioritate, arată persoana s. obiectul asupra căruia se întinde puterea, stăpânirea etc.) **Peste.** *Împăratul-i deade puteare asupra a tot creștinul.* DOSOFTEIU, V. S. 35, 2. *Te rânduim pe dumnefața asupra acestei trebi.* URICARIUL, XI, 231/14. *Pe... soare, tu mi-l vei îngădui multă vreme să împărătească măreț asupra universului.* MARCOVICI, C. 19/17. *Pațima aceea..., Dobândind asupra noastră putere covârșitoare, Varsă în sânge otravă.* KONAKI, P. 280. *Dar Românii nu vor pacea, nu vor trșita umilință.* Ce asupra-le aduce un necinstitor tractat. ALEXANDRESCU, M. 21. *Nic'a lui Costache... nu mai aveă stăpânire asupra mea.* CREANGĂ, A. 7. | Pentru, în privința... *Temperatura avă totdeauna o deosebită influență asupra spiritului meu.* C. NEGRUZZI, I, 57. *Drepturile Împăratului asupra coroanei ungare...* SLAVICI, în JAHRESBER. X, 619. †† **A sta asupra** cuivă să... = a fi în puterea, în căderea, de competența cuivă, să... : „dépendre de, être du ressort de”. *Stă asupra giudefului să să isprăvască, de vor fi mărturiile bune, sau de nu vor fi.* PRAVILA MOLD. 78.

2°. (După verbe care exprimă o cugetare sau o înfățișare a gândului, arată persoana s. obiectul despre care gândim, vorbim etc.) **Despre**, în privința... *Dacă a scăpă ț-i-i voia, de stâncile fioroase, În care își sfarmă mânătrul geândurile lăcomoase.* *Asupra a mi de ceriuri..., Freste-mă de-a-ți da ochii în cercetări îngâmfate.* KONAKI, P. 259. *Chib-zuindu-te adânc asupra relelor..., întreabă-te: pierdut-am oare tot?* MARCOVICI, D. 14/25. [Lui Romil îi eră ciudă] *a ascultă o mulțime de căpetenii ale Campanienilor, fălindu-se asupra științei.* BELDIMAN, N. P. I, 86. *Pricina care-l îngrozise eră închipuirea lui asupra acestor semne.* DRĂGHICI, R. 156. *Iată aceea ce ne va lămură asupra misterioasei drame...* C. NEGRUZZI, I, 45. *Ai voit, amice, să citească cartea... și, după cetire, să-mi și dau părerea asupra-i.* ODOBESCU, III, 9/5. *Medită asupra unui cuvânt.* EMINESCU, N. 41. *Un împărat oarecare, neavând nici un fecior..., Prin rugăciuni și postire Dumnezeu l-a ascultat. Și după a lui dorire cu un prunc l-a mângăiat... Alăt de mult împăratul asupra lui tremură, Cât strășnici tot palatul, nu cumvă a-l supără.* PANN, P. V. II, 5.

III. Când nu mai este vorba de o stare sau de o mișcare a ceva care este sau se petrece mai sus (față de altceva), ci de o mișcare ce vine de sus, atunci **asupra** exprimă, ca și spre, direcția de sus în jos: *Vulturul s'a năpustit asupra mielului.* Cu timpul însă ideea de sus în jos a devenit accesorie, și **asupra** (ca și spre, de altfel) indică azi persoana sau obiectul care este ținta unei loviri, indiferent dacă mișcarea vine din sus sau de la un punct de pe același plan.

1°. (După verbe care exprimă o năvală, năpustire, lovire etc.) **Spre**, pe, peste, în. *Sloboziră asupra-le gadine cumplite.* DOSOFTEIU, V. S. 138. *Visuri sfășietoare au năvălit asupra simțurilor mele.* MARCOVICI, C. 7/8. *Luând o săgeată au tras asupra lui Robinson.* DRĂGHICI, R. 168. *Ursul se repezise asupra-i.* ODOBESCU, III, 48/14. *Se năpustă asupra ei un lup.* ISPIRESCU, L. 16. *Apucă orice vede și asupra mea repede.* TEODORESCU, P. P. 274.

2°. (Mișcarea asupra cuivă sau a ceva se face cu

intenție dușmănoasă) împotriva, în contra.. Ioan Cantacuzino au oștit asupra Ghinovezilor. BIBLIA (1688), 7 pr.₃. *Biruire asupra de vrăjmaș*. DOSOFTEIU, v. s. 5 pr. *Muscalii se pogorîră asupra țării*. NECULCE, LET. II, 337₂. [Părinții de la Nichea] s'au adunat asupra celor ce păgânească besearica a slujă idolilor o făcea. MINEIUL (1776), 69¹/₄. *Începuse și războiul asupra Bulgarilor*. E. VĂCĂRESCUL, IST. 252₂₃. *Avea nădejde că Ungurii îl vor apăra asupra Cumanilor*. P. MAIOR, IST. 98. *Vrăjmașii toți, într'un sfat, Asupra mea s'o'narmat*. KONAKI, P. 184. *Pavel, apostolul... mai înainte eră luptător asupra lui Hristos*. DRĂGHICI, R. 94. *Triumful științei asupra naturii*. BĂLCESCU, M. V. 3₃₀. *Îi ajutase asupra protinucilor*. ISPIRESCU, L. 51. *Începură bătaie grabnică asupra cătanelor*. RETEGANUL, P. II, 74₃₃. | Mai ales în expresiile (în cea mai mare parte învechite): a fi (s. a. sta) *cevă cuivă asupră* = a apăsa ceva pe cineva, a veni ceva cuivă asupră = a veni (cevă rău) peste cineva pe neașteptate, a cădea *cevă cuivă asupră* = a cădea ca o pacoste pe capul cuivă, a se scula *asupra cuivă* = a ataca pe cineva, a se revoltă în contra cuivă. *Și-au părăsit părinții și frații... de s'au dus printr'alte țări, și unii s'au făcut oameni răi și tâlhari, de mare nevoie ce le eră asupră, că nu mai aveă de ce se apucă*. N. COSTIN, ap. HEM. 1925. *Potoleaste vișorul ce-mi stă asupră*. MINEIUL (1776), 198¹/₄. *Vom răbdă răul ce ne va veni asupră*. DOSOFTEIU, v. s. 94, 2. *Se temea împărăția de oastea rusească, ca să nu treacă fără de veste, să-i vie asupră-i*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 268₃₈. *Am mai luat... ughi 6, de m'am plătit de un Turc, de ce mi-a căzut asupră*. MSS. (a. 1622), ap. HEM. 1924. *Să sculă noaptea asupra oaselor și-l ucisă*. DOSOFTEIU, v. s. 117, 2. *Toate războierile s'au sculat în picere asupra împăratului*. GORJAN, H. IV, 22. | (Complinit, în mod pleonastic, prin „împotriva“) *Au zis cum să fu făcut 24 de capete asupra Măriei Tale împotriva*. ANTIM, P. XXVI₂₂. | (Rar, la scriitorii mai vechi, compoziția de-asupra: *Dumnezeu încă nu-și plinise certarea de-asupra țării*. N. COSTIN, LET. I, A. 104₄. *Polonia... stănjini războiul Nemților de-asupra Muscalilor*. E. VĂCĂRESCUL, IST. 282₃₁). || Fig. (După cuvinte care exprimă un sentiment răuvoitor, mânie, pizmă, ură, etc.) În contra, împotriva. *Las asupra mea pizmașia mânia să-și împle*. DOSOFTEIU, PS. 25. *Vrăjmașii și răutatea ce are dărbatul asupra muierei-și...* PRAVILA MOLD. 82, 2. *S'au burzului asupra Moscului*. NECULCE, LET. II, 428₂₀. *Foarte s'au scărbit asupra vieirului*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 276₃. *Iscodeau intrigi unul asupra altuia*. URICARIUL, I, 127₃. *Aveau o ură feroasă împotriva nobililor și mai ales asupra familiei Batoresților*. BĂLCESCU, M. V. 338. *Din romanțul Ameliei, luase cea mai mare antipatie asupra lui Mansfeld*. C. NEGRUZZI, I, 73. *Nicu: Cum ți-a plăcut [la teatru]? — Tina: Am răs foarte mult. — Nicu: Am auzit că s'a mânia un comisar asupra autorului*. ALECSANDRI, T. 307. *Destul ai viclenit asupra tatălui meu!* EMINESCU, N. 6. *Vor aveă cugete rele asupra lui*. SBIERA, P. 85₃₇. *Se hotărî să-și răzbune asupra împăratului*. ISPIRESCU, L. 31.

3°. (Mișcarea în spre cineva sau ceva nu se face cu gând dușmănos) Către, spre, în direcția, în spre... *Au luat [drumul] de la Hotin, spre supt codru, asupra Toporăuților*. NECULCE, LET. II, 221₂₅. *Tăgru... curge asupra Asărieiși, Eufratu... curge asupra Indiei*. MSS. (secol. XVIII), ap. GCR. II, 61₃₅. *Apartamentele nevestei lui, despărțite într'un capăt ce da asupra grădinii...* C. NEGRUZZI, I, 73. *Scroafa, cum vede pe moșneag că vine asupra ei..., o rupe la fugă*. CREANGĂ, P. 75. | (După verbe care exprimă îndreptarea privirii spre cineva s. ceva) La, spre, către. *Să nu cauți asupra nesilniciei norodului acestuia*. BIBLIA (1688), 133. *După mulțimea îndurărilor tale caută asupra mea*. ANTIM, P. 52. *Asupra nemărginirii tale*

ochii mei sânt pironiți. MARCOVICI, C. 9/₁₁. *Arun-cându-și ochii asupra maică-sa, au văzut-o... moartă*. DRĂGHICI, R. 27. *Spânul răpede își atinteste privirile asupra lui Harap Alb*. CREANGĂ, P. 233. *Așa strălucea, de orbea pe cei ce se uitau asupra dinșilor*. ISPIRESCU, L. 38. || Fig. (După cuvinte care exprimă un sentiment binevoitor, iubire, laudă etc.) Către, spre, față de... [Avea] *mare dragoste asupra legii creștinești*. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 259₁₈. *Al meu asupra-i amor*. PANN, E. IV, 141. *Se întoarce apoi cu milostivire asupra greșitului*. MARCOVICI, D. 150. *Să se îndure asupră-le și să nu-i pună în primejdie*. BĂLCESCU, M. V. 349. *Prinse dragoste asupra unei fete*. ISPIRESCU, L. 117.

4°. P. ext. Din raportul local (direcție spre s. către un loc), se poate naște un raport temporal: spre, către, aproape de (un moment al zilei, al anului, al veacului, al vieții etc.). *Au priceput Barnovschi-vodă peirea sa; cu câteva zile înainte a cădere în închisoare, scrisese o carte la maică-sa aice în feară, care carte prezen cuvintele lui s'au cunoscut că eră asupra morții acea scrisoare*. M. COSTIN, LET. I, 268₁₃. *Diata surdului și a mutului... și a celui ce iaste asupra dării sufletului...* PRAVILA (1814), 130. *Nu voesc a săvârși povestire prin o ași înfricoșată întâmplare, tocmai asupra somnului*. DRĂGHICI, R. 106. *Casele sânt bune, curate acum, asupra Paștilor*. IORGA, N. R. B. 63. *Și a venit asupra nopții*. MARIAN, D. 243. *Sfânta Vinere... au venit (ca) să te pedepsească, că te-ai apucat de spălat cămeșile, asupra zilei ei*. SBIERA, P. 301₂. (Cfr. span. „llegar sobre la tarde“ = a sosi către după-amiaz.) || În timpul când (tocmai se întâmplă ceva). *Mitropolitul sărută crucea cea din mâna Domnului... asupra căria sărutări îndată se face mare șanlăc, cu slobozirea tunurilor*. GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 313₉. *Îl oprî asupra voroaiei*. MINEIUL (1776), 102²/₅. || A fi asupra unui lucru = a fi tocmai gata de a se apuca de ceva. *Sosesc... olăcari la Șerim-beiu [cu porunca:] ori unde l-ar agiunge, într'acel loc, să lase toate, măcar și de ar hi asupra vreunii trebi, și îndată să porcează înapoi*. M. COSTIN, LET. I, 322₂₅. *Eram tocmai asupra mesei, când a venit el: gata de a ne așeză la masă*.

IV. 1°. † În limba veche *asupră de* (s. *pre asupră de*) se întrebuință și în sensul de „dincolo de, mai pre sus de...“ (În acest caz „de“ are sens partitiv și *asupră de cer* = de la cer mai sus, dincolo de cer). *Și... irema se iralți asupră de ceriu*. CUV. D. BĂTR. II, 121. *Se luă mare cuvînță a ta pre asupră de ceriu*. PSAL. SCH. 19₃ (= pre mai sus de ceriu). CORESI, PS.: „tu a mis ta majesté au-dessus des cieux!“)

2°. † Fig. Din raportul local se naște lesne un raport de grad și „dincolo de ceva“ ajunge să exprime gradul cel mai înalt: „mai mult (decât atâta s. decât ceva)“. *Asupră de aceia, voi întoarce fața mea în aleanul vostru*. CUV. D. BĂTR. I, 8. *Au iubit Dumnezeu asupră de tot*. ibid. II, 225. *Asupra de putere* = „supra vires“. ANON. CAR. | (Precedat de mai) *Mai asupră de cât toț[i] pizmașii miei mă feciu ocară*. DOSOFTEIU (: „super omnes inimicos meos factus sum opprobrium“), ap. HEM. 1925. *Mai asupră de cumu-ți este puterea și agonisita, să nu cheltuești*. CĂRARE PRE SCURT (a. 1685), ap. CCR. 131. | Spec. (Și azi încă:) *Cu asupra de măsură* = mai mult (decât eră de așteptat s. se cuvenea), din cale afară, afară din cale, peste măsură; cu belșug, cu prisosință: „extrêmement, excessivement, extraordinairement, outre mesure; à l'excès, à foison“. *Cumplita prințipeasă puseasă în lucrare răsplătirea aceasta, cu asupra de măsură*. BELDIMAN, N. P. I, 174. *Fericit mă simt atunce, cu asupra de măsură*. EMINESCU, P. 188. *Duce-vă-ți pe loc de-i spuneti, să le-aducă dăntură, și-i plătesc eu cât o face, cu asupra de măsură*. IOSIF, P. 63. | (Eliptic. Astăzi, rar:) *Cu asupră* = cu dobândă, cu pri-

soșintă, cu vârf, mai mult (de cât se cuvenea), și mai și, de tot: „encore plus, davantage, par surcroît, abondamment“. *Mulți bogați sânt ca aciaia, și încă mai cu asupră* [= și încă și mai bogați]. VARLAAM, c. 331. *Pentru aceeaia șerbul tău.... ține* [judeațele tale], *pentru să ia cu asupră plată din mila ta*. DOSOFTEIU, ps. 59. *Toate asupra lui i-au venit, încă și mai cu asupră*. MAG. IST. III, 361/4. *Fiind răniți prea cu asupră* [= prea de tot]... MINEIUL (1776), 86 1/2. *Slujbașii cu asupră-i sileă de împlineă mai mult de cât aveă poruncă*. DIONISIE ECLESIARUL, c. 189. *Și-au răsplătît cu asupră de pre Ursachi*. MUSTE, LET. III, 13/21. *Dar mai mult și cu asupra s'a veselit Areti*. PANN, E. II, 157/13. *Gînererele se supără mai cu asupra decât toți*. ISPIRESCU, L. 258.

3° † Subst. Din locuțiunea adverbială cu asupră = „cu dobândă“, pare a se fi despărțit un subst. asupră = „camătă, uzură“ (cfr. asupreală). Îl întâlnim în PSAL. SCH. 168/19 (și la CORESI, ps. 142): *Și scăderi de calea lui asupra și hiclesigu* (= asupra și înșelăciuni. CORESI: „et non defecit de plateis eius usura et dolus“).

[Forma asupra s'a născut din asupră și art. -a în construcțiunile cu cazul posesiunii și cu pron. pos.: *asupra omului, asupra mea*. După analogia adverbelor terminate în -a, forma aceasta a înlocuit, în timpurile mai nouă, în mare parte, pe asupră și ca adverb: *a ieși de-asupra și în legătură cu dat. pron. enclitic: asupra-mi* (pe lângă: *asupră-mi*); *asupră* s'a păstrat în construcțiunile, rare de altfel, cu prep. de: *cu asupră de măsură*. | Pentru șovăirea uzului de construire găsim la HEM. 1923 următorul exemplu din DOSOFTEIU: *Că dzua Domnului Savoast vine asupra tot ocarnicul* [= asupră a tot oc.] și *trufașul și asupra a tot suitul... și asupra de tot chedrul... și asupra de tot muntele nalt și asupra de tot turnul nalt etc.* Cfr. și: *Te pugorișij/ de-asupra svânta fecioară*. DOSOFTEIU, v. s. 230. | † *Asupre* (cfr. cătră > către): *Rădutatea toată asupre-mi să stränge*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1929.]

— Din lat. pop. ad și supra: sard. l. *assubra*. (În celelalte limbi romanice numai forma necompusă *supra*, cfr. *supra* și *super*, cfr. spre; pentru compoziția cu *de*, cfr. despre.) Cfr. p(r)este. Cfr. R. Kurth, *Jahresbericht*, X, 618—623 și 624—625.

ASUPRĂLUARE † s. f. *Avarice, avidité, cupidité*. — Sgărcenie, avariție, lăcomie de bani. *Și cu asuprăluarea, cu menciuroase cuvențe, voi vă vor scumpără*. COD. VOR. 169/1,2 (= și pentru hlăpie. N. TESTAMENT 1648; și cu lăcomie. BIBLIA 1688: „poussés par l'avarice“).

— Cuvânt format de traducătorul Codicelui voronețean, din asupră și luare (cfr. „a luă asupra“), fără să fi pătruns vreodată în limba de toate zilele.

ASUPRAVENI † vb. IV. *Survenir*. — A se întâmpla, a da peste ceva. *Ceriuł s'a clăti și pământul s'a legănă din urdzăturile sale pentru mânia urgiei Domnului Savoast, în dzua aceeaia în carea va asupraveni mânia lui*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 1931. [La DOSOFTEIU se găsește și: *suprăveni* vb. IV, ap. HEM. 1931.]

— Cuvânt compus de Dosofteiu din asupra și veni după lat. *super-venire* (cfr. „a veni asupra“ și fran. „survenir“), fără să fi pătruns vreodată în limba de toate zilele.

ASUPREALĂ s. f. *Oppression, vexation, injustice. Usure. Calomnie*. — (Cuvânt foarte des întrebuințat în literatura veche, azi puțin mai rar) Apăsare, încălcare a drepturilor cuivă, împilare. *Aveă asupreală multă și strâmbătăți greale... de cătră o samă de botari*. MOXA, 371/38. *Neputând trăi, de asupreală altor neamuri...* N. COSTIN, LET. I, 56/21. | *Nedreptate. Un diregătoriu nu este datoriu să asculte pre Domnul*

fării, să muncească sau să spânzure pre neștine, cunosând el că nu-i vinovat și iaste lucru cu asupreală aciaea muncă sau aciaea moarte. PRAVILA MOLD. 152, 2. *Mamonul învață să apucăm cu strâmbul și cu asupreală*. VARLAAM, c. 228. *Într'âmbe părțile mai mult fățarie decât omenie, sau mai mult asupreală decât dreaptă socoteală s'ar face*. CANTEMIR, IST. 33. | (Superst. pop.) Prigonire, rele pe care le fac spiritele necurate oamenilor și vitelor. *Fonești asupreălele dracilor*. MINEIUL (1776), 86 2/2. [Oamenii cearcă cu descantece să scape de] *asupreală* [dracilor, strigoilor...]. CALENDARIU (1844), 63. *Binecuvântează și turma dobitoacelor..., și le'nmulțește și le'ntărește... și le izbăvește de toată asupreală a diavolului... și de tot sfatul Satanei*. AGHIAMATAR (a. 1851), ap. TEODORESCU, P. P. 384. | *Cămătărie, uzură. Camătă = dobândă cu asupreală*. ȘAPTE TAINE (a. 1644), ap. HEM. 1931. *Nici o asupreală să nu facă Turcii la cumpărături*. DIONISIE ECLESIARUL, c. 231. | *Năpaste*. LB. *S'au făcut asupreală, ce să dzice au căzut năpaste*. PRAVILA MOLD., ap. HEM. 1933.

— Derivat din asupră, prin suf. abstr. -eală.

ASUPRÉLNIC, -Ă † adj. *Oppressif*. — (Formațiune literară de pe la sfârșitul secol. XVIII, învechită azi) Asupritor, apăsător, chinuitor. *See price-nueă strâmbătate și asuprelnică supărare*. URICARIUL, XIX, 313/26; IV, 22/21 (Mold. Hrisov de la Grig. Ghica).

— Derivat din asupreală, prin suf. adj. -nic.

ASUPRI vb. IV^a. 1°. *Surcharger* (qqn.). *Opprimer, oppresser, pressurer, accabler* (qqn.), *tyranniser, léser qqn. dans ses droits; vezer, causer des vexations; tourmenter* (qqn.). *Porter* (contre qqn.) *une accusation inique. Forcer, contraindre*. 2°. *Exagérer, augmenter*. 3°. *Attaquer inopinément, surprendre par une attaque*.

1°. A pune asupra cuivă o povară, deci, fig. a împilă, „a apăsă, a nedreptăți, a cere de la cei slabi ceea ce nu pot da sau împlini, a pune altuia greutăți, sarcine [nedrepte s. mai mult decât poate duce]“. COSTINESCU. *Așă eră viața acestui împărat bun, că pre săraci cu birurile nu-i asupreă*. MOXA, ap. HEM. 1934. *Va prea asupri cu camătă*. PRAVILA MOLD 88, 2. *Nu pre toți într'un chip asuprește neputința și mișelătatea*. VARLAAM, c. 316. *Dumnezeu au făcut dobitoacele spre a noastră întrebuințare, atâta numai, să nu le asuprim peste măsură*. DRĂGHICI, R. 99. *Cei mai avuți asupresc pe cei mai săraci*. I. IONESCU, M. 159. [Împăratul] *nu supără întru nimic pe popor și nu asupreă pe văduvă, nici pe sirman*. ISPIRESCU, L. 393. *Baba Dochia aveă și o noră, pe care o asupreă foarte tare*. MARIAN, SE. II, 97. *Eu nu asupresc pe nimeni, cum asuprești tu țara!* RETEGANUL, P. I, 9/24. | (Rar) A chinui. *Vorbeam c'un june prieten de astă supărăcioasă boală... ce asuprește pre bieții Ieșeni*. C. NEGRUZZI, I, 198. | *Asupresc* = „năpăstuesc, vinovățesc pre cinevă pe nedrept = calumniu, inique accuso...; fälschlich beschuldigen“. LB.; POLIZU; BARIANU; DDRF. || P. ext. † A silă, a forță, a constrânge (pe cinevă la ceva). *Asupresk* = „cogo“. ANON. CAR. *Și alte pricinii vor fi fost carile să fi asuprit pe Aurelian deodată a deșertă Dachia*. CANTEMIR, HR. 216/19. *Însă noi nu asuprim pe cinevă... să crează*. idem, HR. 218. (Cfr. asuprit 1°.)

2°. † A pune vârf (la ceva), a mări, a exageră, a încornoră (un fapt). *Cuvintele lupului de-a-fir-a-păr le povestî și încă de cât eră, cu oxiiile, variile minciunilor le mai asupri*. CANTEMIR, IST. 98. (Cfr. asuprit 2°.)

3°. † A cădea (fără de veste) asupra cuivă, (deci) a atacă fără de veste, a surprinde printr'un atac. *Cadan i-au asuprit fără de veste și pre mulți i-au tăiat*. ȘINCAI, HR. I, 261/6. *Poți cu mare lesnăre a-i trage în râpele acealea, acolo îi vei așteptă, cu mare statornicie îi vei lovi și în vreama aceasta Sa-*

binenii miei îi vor asupri cu săgețile lor, cu sulifițele și cu stâncile ceale de piatră ce vor prăvăli asupra lor. BELDIMAN, N. P. I, 140/14.

— Derivat din asupra.

ASUPRICIUNE † s. f. *Oppression, vexation, exaction, concussion.* — Asuprire, asupreală, împilare. Ale trupului asupriciuni și camețele și mândrița cestii lumi și pohta ei cade-i-se să le lase. CORESI, ap. HEM. 1936. Multe răutăți și asupriciuni... făcăă fărăi. MAG. IST. II, 202/23.

— Derivat din asupri, prin suf. abstr. -iciune.

ASUPRIRE s. f. 1°. *Action de surcharger, d'opprimer etc. ou le fait d'être surchargé, opprimé etc. Oppression, vexation, exaction, concussion. Contrariété, peine morale. Torture.* 2°. *Calomnie.*

Infinitivul verbului asupri, devenit abstract verbal.

1°. „Fapta de-a asupri, de-a nedreptăți (pe cineva); jaf, mănătorie (în administrațiune, în împărțirea dreptății), sarcină nedreaptă, apăsare din partea celor mari către cei mici“. COSTINESCU. (Cu sens activ) Să mă ierte... pentru asupririle ce le-am făcut. URICARIUL, XI, 354/17. Țara geme sub asuprirea Tomșei. C. NEGRUZZI, I, 138. | (Cu sens pasiv) Poporul gemea în ticăloșii și asuprire. C. NEGRUZZI, I, 275. || (Rare, neobiceiuit) Supărare. Robinson au priceput asuprirea ce au făcut părinșilor săi. DRĂGHICI, R. 38. || Chin, tortură. Asupririle morții. MARCOVICI, C. 44/3.

2°. Calomnie, năpăstuire. POLIZU, DDRF., HEM.

ASUPRIT s. a. = asuprire. Participiul verbului asupri, devenit abstract verbal.

ASUPRIT, -Ă adj., subst. 1°. *Surchargé. Opprimé, oppressé, pressuré, lésé dans ses droits, vexé. Calomnié. Forcé, contraint.* 2°. *Exagéré, excessif.*

Participiul verbului asupri, devenit adjectiv, substantivat adesea.

1°. Apăsat, încărcat cu o greutate (prea) mare, (și fig.) mai mare de cât e drept, oprimat, împilat, nedreptătit. Pe nășălii răstignită... cu podoaabe de-ale lumii asuprită, Fața ta pare că râde. KONAKI, ap. HEM. 1937. Zeastrele ce să cade să dea cela ce au făcut silă featei cei asuprite... PRAVILA MOLD. 111, 2. Se invitată oamenii cei cu strâmbătăți asupriți, de apucă unul pre altul, strigând: „haide la divan!“ N. COSTIN, ap. HEM. 1936. Pretutindenea vei afla noaoade asuprite. BELDIMAN, N. P. II, 64. Locuitorii au fost asupriți. I. IONESCU, M. 146. [Femeea se teme] să nu rămâie stearpă și din cauza aceasta apoi să fie nu numai certată și asuprită de bărbatul său, ci chiar și bătută. MARIAN, NA. 5. | Substantivat. (Cu sens pasiv, în opoziție cu „asupritorul“, cu sens activ) Asupriții și împilații — atât de mulți la număr — ar fi pierdut... un... apărător. C. NEGRUZZI, I, 244. Asupritu' pătîmiește multe, da nu moare iute ca asupritoru'. JIPESCU, ap. HEM. 1938. || † Silit, constrâns (la ceva). Vandalii... fiind asupriți de foame..., s'au tras cătră Ghermanii carii astăzi îi chemăm Franchi. CANTEMIR, HR. 76/19. Dacă va eși dintru aced Clintire de pace și vărsare de sânge..., [noi] denaintea a toată lumea îndreptați putem fi; căci noi spre aceasta săntem asupriți. N. COSTIN, LET. II, 108. | † (Mai de mult și ca termen juridic) Fără voie, constrâns. De a lui bună-voie, de nime nevoit, nici asuprit, au vândut a lui direaptă ocină și moșie, ACT (a. 1591, Mold.), ap. HEM. 1937. | Fortă, prin mijloace artificiale. Se indeamnă... slobozirea cea asuprită, a mistuelii și a udului. PICUPESCU, O. 210.

2°. † Exagerat, excesiv, care trece peste măsura cuvenită. Să fugim amii de beție și de mănăcare asuprită. CORESI, ap. HEM. 1937. Da Turcii banii cu dobânzi asuprite, de întreacă până la un an sau doi dobânda pe capete. DIONISIE ECLESIAICUL, C. 164.

ASUPRITOR, -OĂRE adj., subst. 1°. *Oppressif, vexatoire, tyrannique.* 2°. *Oppresseur, tyran. Concussionnaire. Calomniateur.*

Adjectivul verbal al lui asupri (derivat prin suf. -itor), substantivat adesea.

1°. Adj. Care asuprește (pe cei mai slabi, pe cei mai mici), apăsător. Frica va să zică pornire asupritoare carea înspăimântează pre omul cinstit. PRAVILA (1816), 38. Frica lui Romil, a barbarului asupritoriu. BELDIMAN, P. II, 180. | † Pricină asupritoare = forță majoră: „force majeure“. Nu fetei cui iaste dat jărătic a mănă..., ales când pricina asupritoare lipsește. CANTEMIR, ap. HEM. 1938.

2°. Substantivat. Apăsător, împilător. Va cunoaște cel asuprit că-l va ucide asupritoriul. PRAVILA MOLD. 66. Lacomii, apucătorii, asupritorii. VARLAAM, C. 383. Un asupritoriu ce giură strâmb... DOSOFTEIU, V. S. 116, 2. Vezi... pe asupritor, că nu poate scăpa de blestemul jertfelor sale. MARCOVICI, C. 19/2. || „Măncător, jăfuitor, care prin puterea ce are nedreptătește, jăfuește, apasă, asuprește pe alții“. COSTINESCU. || „Năpăstuitoriu = calumniator...; der false Beschuldiger“. LB. [† și dial. -toriu.]

ASUPRITURĂ † s. f. *Oppression, contrainte, vexation.* — Asuprire, asupreală. Beția și cămănicia și asupritura și toate alalte păcate... CORESI, ap. HEM. 1938. Că de asupritura trudei călugărești ce să asupriă, nice părul nu-i putiă criăște. DOSOFTEIU, V. S. 19, 2. [Plur. -turi.]

— Derivat din asupri, prin suf. abstr. -atură.

ASURZEALĂ s. f. *Action d'assourdir, de devenir sourd; assourdissement.* — (Rare) Faptul de a fi s. a deveni surd. Leac de asurzeala urechilor. PISCUPESCU, O. 324. [Plur. -zeli.]

— Derivat din asurzi, prin suf. abstr. -eală.

ASURZII vb. IV^a. 1°-2°. *Devenir sourd, perdre l'ouïe, s'assourdir.* 3°. *Rendre sourd, assourdir; abasourdir, étourdir, ahurir.*

1°. Intrans. A-și pierde auzul, a deveni surd. Au asurzît d'imbe urechile. DOSOFTEIU, V. S. 126, 2. Măi, Michiduță, când oiui chiur eu, ai să asurzești. CREANGĂ, P. 54. Și-asurzește, Și-amuțește. MARIAN, V. 47.

2°. Refl. (Învechit) Cu același sens. Asurzește-te. BIBLIA (1688), 229. Și-ți voi legă limba și te vei asurzi. ib. 535.

3°. Fact. A luă auzul, a face surd, fig. a zăpăci, a ameli pe cineva. Asurzește pre oameni, spuind și ceale ce sănt și ceale ce nu sănt. TICHINDEAL, F. 203. Să ne ferim de întâlnirea lui, dacă nu vrem să ne asurzească. C. NEGRUZZI, I, 238. Taci, măi omule, că asurzești boierii. ALECSANDRI, T. 554. Nu te lasă inima să taci; asurzești lumea cu fărâniile tale. CREANGĂ, A. 71. Nu voiă să asculte nici la păsărilele ce ciripeau, de [te] asurzeă. ISPIRESCU, L. 58. Și-l asurzise zgomotul ce se făcea în acel oraș. idem, 136. | (Pleonastic) De urechi m'au asurzit. TEODORESCU, P. P. 381^b.

[Rare, neîntrebuințat, e prezentul: asurd. ALECSANDRI, ap. HEM. 1940.]

— Din lat. *assurdire (*assurdesco în loc de obsurdesco); ital. assordire, fran. assourdir (span. ensordecer, portg. ensurdec). Cfr. surzi, desasurzi.

ASURZIME s. f. *Surdité.* — (Formă puțin întrebuințată) Faptul de a fi surd, surzie, surzenie. LB., PONTBRIANT, CIHAC.

— Derivat din asurzi, prin suf. abstr. -ime.

ASURZIRE s. f. *Action d'assourdir, de rendre sourd, de devenir sourd, d'étourdir, d'ahurir. Assourdissement, abasourdissement.* — Infinitivul verbului asurzi, devenit abstract verbal. Asurzirea din răceală se poate vindeca.

ASURZIT s. a. = asurzire. Participiul verbului asurzî, devenit abstract verbal.

ASURZÎT, -Ă adj. *Assourdi, devenu sourd, rendu sourd; abasourdi, étourdi, ahuri.* — Participiul verbului asurzî, devenit adjectiv. | (Pleonastic) *De urechi azurzită.* MARIAN, V. 123.

ASURZITÓR, -OÁRE adj., adv. I. *Assourdissant, abasourdissant, étourdissant, ahurissant.* II. *D'une manière assourdissante.*

Adjectivul verbal al lui asurzî, (derivat prin suf. -itor), întrebuințat și ca adv.

I. Adj. Care asurzeste, care amețește. *Auzul se resimte de vibrări asurzitoare.* ALECSANDRI, P. III, 84. *Un zgomot asurzitor* = „un bruit assourdissant“. DDRP.

II. Adv. *Strigă asurzitor de tare.*
[† și dial. -tóriu.]

ASURZITURĂ s. f. = asurzire. ANON. CAR. (Formă puțin întrebuințată)

— Derivat din asurzî, prin suf. abstr. -itură.

ASVÂNTĂ vb. I. (ș. d.) v. azvântă ș. d.

ĂS'-VARĂ loc. adv. v. astă-vară.

ASVÂRLI vb. IV (ș. d.) v. azvârli ș. d.

AT † s. m. *Cheval (de selle), étalon, coursier.* — (Cuvânt păstrat azi numai în unele regiuni, în poezia populară) Cal bun, cal turcesc, cal (și mai ales armăsar) de călărie. *Au venit la Iași Casim-aga..., căruia mare prieteșug i-au arătat Domnul, și el așijderea, trăgând și un at (cal de șed) Domnului peșchiși.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 227. *I-au eșit Domnul înaintea..., cu mare alaiu, și..., vrând să se sărute cu agasi de pe cai, s'au tulburat așii lor și, sculându-se așii în două picioare, au lunecat calul Domnului.* idem, LET. III, 218. *Un om au vrut să vândă o mazgă [= catăroaică]... în loc de cal, adăogând că tatăl său nu au fost măgariu, ci hăt (= cal turcesc).* ȚICHINDEAL, F. 160. *Văd pe Stanca Mogoșanca, în carătă zugrăvită... Împrejur steteau legați Șapte pușori de hași, Să-i dea Stanca pe la frați.* POP. (din Dobrogea), ap. HEM. 2029. *Nu ți-e hatul de vânzare, Să-ți dăm galbeni și parale?* TEODORESCU, P. F. 613. *Mult puțin ce căpătă, Tot pe el și pe-at puneă.* POP. (Serbia), ap. HEM. 2030. [Și: hat. | Plur. (h)afii. Se găsește însă și forma hăfi. POP., ap. ȘIO., chiar și hate: *Cu trei hate la coșare, Puși de la Vinerea-mare Pe grăunțe și pe sare.* TEODORESCU, P. F. 611^b — unde nu e vorba de (h)atoaice adecă de iepe (de călărie), ci de cai — lucru care pare a dovedi că vorba nu mai e înțeleasă nici în popor.] — Din turc. at „cheval entier“. ȘIO.

AȚĂ s. f., loc. adv. *Fil, filet; filament, filandre, fibre; ficelle, corde, cordeau.*

1°. Tort subțire (de in, cânepă, bumbac), răsucit, formând un fir lung pentru cusut. *De unde a luat Adam și Eva ac și ață, de a cusut frunzele de smochin?* C. NEGRUZZI, I, 13. *Să stai toată ziua'n prag, Cu ață băgată 'n ac.* DOINE, 10/1. (Superstiție pop.) *Cine dă acu' cu ață într'insul, își dă zilele.* ȘEZ. III, 123. *Unii zic că vârcolacii se suie la Innă... pe ața ce s'a sucit într'o zi de Duminecă.* (Rânghilești, în Botoșeni), ap. HEM. 2078. *A băgă ața în ac = „einfädeln“.* TDRG. † Cusut cu ață albă = cu ochi și cu sprâncene, făcut astfel încât îl cunoști îndată (precum se cunoaște ața albă când se înselează cu ea o stofă închisă): (după fran?) „[fipesse] cousue de fil blanc“. *Istoria asta e cusută cu ață albă = „se pricepe taina“.* PAMFILE, J. II. *Acest „unde ești?“ prea e cusut cu ață albă.* DELAVRANCEA, ap. TDRG. | Ca orice numire de materie,

se întrebuințează în deobște la singular. *Am cum-părat niște ață neagră; fel de fel de ață.* Unitatea e: *un fir de ață.* Pluralul ațe înseamnă „soiuri deosebite de ață“ sau bucățele de ață: *A scoate ațele cu care s'a înseilat o hatnă.* TDRG. || *La mâncare, mămăliga... se taie cu o ață de cânepă.* (Bădeni, în Iași), ap. HEM. 2078. *Băgaiu mână'n punga chingii, Găsiu ața mămăligii.* TEODORESCU, P. F. 333. † A rămâneă cu ața mămăligii = a rămâneă sărac lipit (pământului), a nu mai avea nimic: „être complètement ruiné“. ZANNE, P. III, 611. || Ața, fiind subțire, se rupe lesne. De aici locuțiunile: *Nu întinde ața, să se rupă.* C. NEGRUZZI, I, 251, sau: *că se rupe.* ZANNE, P. III, 8 (se zice celor ce trec măsura). A se țineă s. a sta (numai) într'un fir de (s. într'o) ață = abia a se mai țineă, a fi aproape de pierzanie: „ne tenir qu'à un fil“. ZANNE, P. III, 12. *A omului viață... Se ține'ntr'un fir de ață și se rupe când când n'ai.* PANN, P. V. II, 89. *Îi stă viața într'un fir de ață.* idem, P. II, 801. *Viața ce abia se mai ține într'o ață.* DELAVRANCEA, ap. HEM. 2079. | *A fi cu șerpar de ață:* adică sărac. (Șerparul se face, de obicei, de piele.) ZANNE, P. III, 372. Cfr. și explicația: *Lume, lume și viață, Brăcinar de ață!* ZANNE, P. I, 216. (Brăcinarele se fac de lână; cele de ață nu țin mult). || (Cu aluzie la puțină valoare a unui fir de ață) *Un fir s. un capăt de ață = cel mai mic lucru, ceva neînsemnat, foarte mic s. foarte puțin, un lucru de nimica.* *Nici cât un fir de ață, Nu-ți dăm prin gură să trași.* PANN, P. V. III, 96. *Socotiți c'a văzut de la unchiu-său vreodată măcar un firicel de ață?* RĂDULESCU-NIGER, ap. TDRG. | *Nu mai văru-mieu..., fecior de gospodar cinstit, nu luase nici un capăt de ață.* CREANGĂ, A. 99. *Până'ntr'un (s. la un) cap(ăt) de ață = tot, până la cel mai mic rest: „jusqu'à une tôte d'épingle“.* *Au jăcuiit tot, până la un cap de ață.* NECULCE, LET. II, 229/30. *Au încăr-căt și bucate și vinul și grăul, până'ntr'un cap de ață, de au lăsat numai peatră sacă.* N. COSTIN, ap. HEM. 2080. | *A spune (s. a povesti) din fir până'n ață = din fir a păr, cu toate amănuntele: „de fil en aiguille“.* *Îi povesti... din fir până'n ață.* GORJAN, H. II, 190. *Îi spuse tot, din fir până'n ață.* ISPIRESCU, L. 106. *Să spue din fir până'n ață.* ȘEZ. III, 232/12. † *Nu face fața cât ața = mări mare daraua decât ocaua, „folos puțin și trudă multă“.* PAMFILE, J. II. (Despre o îmbrăcămintă roasă, jerpelită) *Mai mult ață decât față = ros, de i se vede ața de la urzeala stofii.* *Din călcăie până'n cap, hatna lui mai mult ață decât față.* PANN, ap. HEM. 2079. | (Despre nesiguranta și necazurile vieții omenești) *Viață cărpită (s. legată) cu ață.* POP., ap. HEM. 2079. (Loc. prov.) *Nu întinde (prea mult) ața, că se rupe.* ZANNE, P. III, 8 = nu forță lucrurile, nu le aduce la o prea mare încordare. *Unde e ața mai subțire, acolo se rupe:* tot peste cei săraci (necăjiți etc.) dau belelele.

2°. P. anal. Firul produs de paianjin. *Muștili celi moarti și spândzurati pi ațili painjinilor...* ȘEZ. VI, 7. | Poet. *Prin șa veche și crăpată, deslușiiu câteva ațe de lumină în odaia alăturată.* DUNĂREANU, CH. 119. *În lăuntru' cafenelii, ațe de fum se ridicau în tavanul murdar.* idem, CH. 47. || Spec. (pop.) Ața limbii: membrana subțire care împreună dosul limbii cu partea inferioară a gurii: „le filet“. Ața buricului: „cordon ombilical“. || Ața cuțitului (a coasei etc.) = „firul de oțel care se desface de pe ascuțitul cuțitului [al coasei etc.] prin continuă ascuțire“. *LM. A scoate ața cuțitului = „das Messer abziehen“.* TDRG. *A bate [coasa] după felurite[le] vârtoșimi a[le] aței ei.* I. IONESCU, C. 112. || *Zeama de varză, de castraveți are s. a căpătat ață:* se zice când nu se pritocește regulat, astfel în cât devine băloasă și se întinde. TDRG. || *Fa-solea, mazărea are ață:* când îmbătrânește și, rupând păstaia, rămâne, în lungimea ei, de cele două laturi, câte un filament sau fir. || *Ața în carne, în poame = „fibrelle cărni, ale poamelor“.* BARCIANU.

3°. P. ext. Fir. Ață = „fir sau tort“. DAMÉ, T. 140. *Inul sămănat des nu face ramuri și toate ațele din lăor-sânt lungi.* I. IONESCU, C. 43. (Ironie) *Care de care mai chipos și mai îmbrăcat, de se târăeau ațele și curgeau ochielele după dinșii.* CREANGĂ, P. 249. || *Epocele se'nșiră ca măregele pe ață.* EMINESCU, P. 231. *Zile înșirate cu ață.* ZANNE, P. I, 24: la fel, una ca alta (ca și măregele înșirate), monotone. | P. ext. Șir (de măregele). *Un ghirdar de mărgăritar, în 6 ață.* URICARIUL, XI, 225. || (Credințe pop.) Cu aluzie la firul tors de ursitoare: Ața vieții = a.) firul vieții: „le fil de la vie“. *Se va milostivi [Dumnezeu] a-mi tăia ața vieții.* MARCOVICI, C. 101. | *I s'a sfârșit ața de pe ghem.* S. NÁDEJDE = „sein Lebensfaden ist abgelaufen“. TDRG. — b.) sfârșitul vieții(?) [Pe copii] *ii muncesc peste toată puterea... lor, până li se stinge lucrarea minții de tot și vin la ața vieții! Și mor cei mai mulți.* PISCUPESCU, O. 9. || *Îl trage (pe cineva) ața spre (s. la) ceva = se apropie de (s. se îndreaptă spre) ceva, mănă par'că de o forță tainică, în mod fatal, irezistibil.* *Unde-l trage pe el ața Ca să-și mai petreacă viața...* PANN, P. V. I, 71. *Du-te, băiete, dacă te trage ața la moarte.* ISPIRESCU, L. 193. *Gazda se silă în toate chipurile să-l oprească de la această [h]otărâre... Fu peste puțină. Îl trăgea ața la rele.* ISPIRESCU, L. 280.

4°. Orice tort răsucit, chiar mai gros: sfoară, funie etc. *Nici se vor clăti țărșii cortului ei... nici ațele lui nu se vor rumpe.* BIBLIA (1668), ap. TDRG. (: „dout pas un des cordeaux ne sera rompu“). *Boierii au tăiat ațele cortului asupra lui Ștefan-vodă și acolo, cu multe rane pătrunzându-l, l-au omorât.* URECHE, LET. I, 175/6. *Domnule cu boii de ață!* („se zice în bătaie de joc, când se dă numele de domn celui căruia nu i se cuvine“). ZANNE, P. IV, 352. (Cfr. ibid.: „Domnule cu boii de funie...“.) || Spec. (Țesăt.) *Ațele țelilor.* DAMÉ, T. 135. Ață = „o parte a sucalei“. idem, T. 140. Ață = „o parte a urzitoareii“. idem, T. 141. || (Îmbrăc.) Legăturile opincilor (cfr. nojiță, tărsână). *Opincile se leagă de picior cu niște ață (= ațe) făcute de păr din coadă sau coamă de cal negru, sau păr de capră neagră, pe care, răsucindu-l, țărării îl împletesc, și acestea se chiamă ață negre la opinci.* (Lămășeni, în Suceava), ap. HEM. 2077. *Am o nuiă lungă, lungă, Ingrădesc o poiată și-o zahată, Și mai rămâne-o bucată?* (= „Ața de la opinci“). ȘEZ. I, 27. *Scotând o piele de porc sălbatec... și croind câte-o păreche de opinci..., le-a îngruzit frumos și a petrecut câte-o păreche de ață neagră de păr de cal prin cele nojțe.* CREANGĂ, A. 25. || Funia cu care se trage clopotul (și p. ext.), tragerea clopotului. *Pentru 9 ceas, 2 ațe; drept vecernie, 4 ațe; pavecernița cea mică, 3 ațe.* PRAVILA GOVORA (a. 1640), ap. TDRG. || (Zid.) *Ața zidarului* († *ziditorului*) = sfoara de care e atârnat un plumb, servind de indicator al direcției verticale: „fil à plomb“. *În mâna lui eră ață de ziditori.* BIBLIA (1668), 564. || *Ca pe ață = drept de tot, în linie dreaptă: „tout droit“.* ZANNE, P. III, 14. *Tot copaciul... ca cum pre ață de-adreptul... ar fi fost puși.* CANTEMIR, IST. 126. *Tot locul înluntru pre ață de-atocma atocmat eră.* idem, IST. 127.

5°. Loc. adv. (Prin prescurtare din comparația „drept ca un fir de ață întins“) Ață (la...), urmând după un verb ce indică o mișcare, însemnează „drept (la...)“: „(aller) de droit fil, tout droit, directement“. *Aceă măiestrită șoseă... se'nține ață până la bariera Ploieștilor.* ODOBESCU, I, 375. *Merge dracul... ață, la mânăstirea sfântului părinte.* RETEGANUL, II, 65/28. *A me'e ață = „a merge drept la țintă“.* FRÂNCU-CANDREA, M. 97. *Fata... își luă hăinuțele și zeletă pe nesimțite din curte, ținând ață la babă.* MERA, B. 186. (Cfr. germ. „schnurstracks, schnurgerade“, fran. „il a dormi plusieurs heures de fil“ s. „à la filée“.)

6°. (Bot.) Ața-apei = a.) *Philonotis des fontaines*:

Philonotis fontana, sau: *Mnium fontanum*. (În Banat) „Mușchiu... din fam. bartramiaceelor... de 4—10 cm. Înălțime, formează tufe întinse de o culoare verde-gălbui... Crește pe marginea pâraielor și izvoarelor, în câmpiile mlăștinoase și pe stânci umede“. PANTU, PL. — b.) = mătasea-broaștei. PANTU, PL. [Plur. ațe, dial. ață.]

— Din lat. *accia*, idem (*Theas. linguae lat. și Archiv lat. Lex. XIII*, 278): ital. *accia*, eng. *atša*.

AȚA-ÁPEI s. f. (Bot.) v. ață; mătasea-broaștei.

ATÁC † s. a. v. iatac.

ATÁC s. a. 1°. *Attaque. Atteinte* (à l'honneur de qqn.), *offense, outrage, insulte*. 2°. (Med.) *Attaque. Phtisie pulmonaire*.

1°. (Milit.) Mișcare ofensivă împotriva unui inamic, lovire a unui vrăjmaș (spre a-l doborî s. a cuprinde locul unde se află). (Contrariul noțiunii de apărare) Cfr. asalt. *A urmări pre dușman... A se luptă cu dinșul... E... vrednicie a celui ce comandă... oastea... Tu... nu știi ce este atacul și asaltul.* C. NEGRUZZI, II, 193. *În ziua de 7 Octomvrie, regimentul 7 de linie, batalionul 1 de vânători și câte un batalion din regimentele 5 și 13 de dorobanți încearcă un nou atac în contra redutei a doua de la Grivița, dar atacul este din nou respins cu pierderea a o mie soldați și 22 ofițeri.* MAIORESCU, D. II, 99. *Locotenent-colonel Sergiu Voinescu, în fruntea dorobanților de Iași și Vaslui, duse trupele de atac cu un avânter oic.* D. ZAMFIRESCU, R. 235. || Fig. și p. ext. *Aprețierile critice izolate... nu vor trebui să lipsească niciodată dintr'o mișcare intelectuală... Dar aceste sânt lucrări de amănunte. Sinteza generală în atac, izbirea unui întreg curent periculos, o credem acum ștearsă de la ordinea zilei.* MAIORESCU, CR. II, 204. *Cu atât mai puțin... puteau slăbi [guvernul] atacurile unor deputați... care nu aveau nici o greutate.* idem, D. II, 7. | (Rar, în graiul de mahală, al orășenilor incultți) Atingere (a cinstii cuivă), ofensă, insultă. *Vai de mine, jupân Dumitrache, adică gândesti că am vrut pentru ca să-ți fac un atac? Îmi pare rău!* CARAGIALE, T. II, 6.

2°. (Med. Pop.) Năvălire neașteptată a unei boale care aduce moartea s. ruinează sănătatea, „lovire năpraznică de vre o boală“. POENARU. Cfr. acces (2°). *Atac de apoplexie = „Schlagflussanfall“.* *Atac de friguri = „Fieberanfall“.* POLIZU. *M'a părăsit fără de veste sănătatea mea... M'au apucat niște atacuri de astmă așa de violente, în cât fiecare amenință să-mi stingă suflarea.* ap. MAIORESCU, CR. III, 68. || Spec. *Atacare a plămânilor, ftisice pulmonară, tuberculoză, boală de piept, oftică.* *A murit de atac: „il est mort de la poitrine“* DDRF. *Borșul crud, băut pe nemăncate, este bun pentru atac.* POP., ap. ZANNE, P. IX, 276.

[Plur. atacuri.]

— N. din fran. (ital. *attacco*, idem.)

ATACĂ vb. I. 1°-3°. *Attaquer*.

1°. (Milit.) A porni lupta ofensivă împotriva unui inamic, a lovi pe vrăjmaș, spre a-l înfrânge, spre a-l alungă și a-i ocupă locurile întărite pe care le apără. | Trans. *Împăratul Teodosie-cel-mare... cufundă în apă un număr însemnat din micile lunturi în care Goții veneau noaptea, decindea, ca să-i atace flota de pe malul stâng al Dunării.* ODOBESCU, III, 636. | Absol. A porni atacul decisiv care sfârșește cu asaltul. *Atacul [asupra Plevnei] fusese hotărît pentru ora 3 după amiază... După felul nedisciplinat al generalilor ruși, trupele lui Scobelev atacaseră înaintea orei hotărâte.* MAIORESCU, D. II, 94. | P. ext. A năvăli s. a sări cel dintâi (asupra cuivă, spre a-l lovi). *L-au atacat miselește.* || Fig. *Se întreprinse publicarea unei foi literare... [Guvernul] luând drept pretext o nevinovată poveste, sub cuvânt că atacăm*

religiunea, suprimă foaia. C. NEGRUZZI, I, 334. Opozițiunea atacă guvernul prin presă și în parlament. A atacă persoana, sentimentele sau credințele cuiva, sau pe cineva în sentimentele și credințele sale. A atacă răul. | (Fam.). A veni (la cineva) cu o cerere de împrumut de bani. Te atac c'un pol. VLAHUȚĂ, ap. TDRG.

2º. A izbi într'un lucru s. într'o persoană, astfel în cât să-l slăbească, să-l dărapene. Cu astfel de sistemă [rea] de instrucțiune, nici odată clasa rurală nu va ajunge la o adevărată cultură... Știința de carte i se va face din zi în zi mai odioasă ca un mijloc de corupțiune ce atacă pe cei ce se ating de ea. ODOBESCU, III, 357. Muștrarea cugetului, pomenirea păcatului său, i-au atacat sănătatea. C. NEGRUZZI, I, 54. || Spec. (St. nat. Chim. Med.) A roade, a strică, a prăpădi. Filoxera atacă vița de vie. Tinctura de iod atacă fesuturile organice. Microbul ftiziei i-a atacat plămâni. | Refl. (cu sens pasiv, fam.) A se atacă la plămâni și, eliptic, a se atacă = a căpăta boală de piept, a oftică. Cfr. atac (2º) și atacat. || (Jur.) A atacă validitatea unui act și, eliptic, a atacă un act = a căuta să-l dărâmi, să arăți că nu-i valabil. Când, în cursul unei instanțe civile, actul se atacă de fals, tribunalele pot... suspendă provizoriu executarea actului. HAMANGIU, C. C. 283.

3º. (Franțuzism; rar) A atacă un subiect, o lucrare, o bucată de muzică = a începe executarea lor, a se apucă de cercetarea s. executarea lor, a aborda (un subiect etc.). Vom atacă deîndată un obiect principal al studiului... judecata estetică asupra lui Alexandri. MAIORESCU, CR. III, 221.

— N. după fran. (ital. attaccare, idem.)

ATACABIL, -Ă adj. *Attaquable*. — Care poate fi atacat, de atacat. [Negativul: inatacabil-ă, neatacabil, -ă. Cetățuia Belgradjic... inatacabilă în vârfurile ei de stâncă, rămâne sub observarea brigadei Cantilli. MAIORESCU, D. II, 112.]

— N. după fran.

ATACABILITATE s. f. *Qualité de ce qui est attaquable*. — (Rar) Faptul de a fi atacabil. [Negativul: inatacabilitate, neatacabilitate. Temperatura de topire (1775º) și inatacabilitatea sa face ca platina să fie metalul cel mai întrebuint pentru vasele care servesc la temperaturile cele mai înalte. MURGOCI-LUDWIG, MIN. 63.]

— Derivat din atacabil, prin suf. abstr. -itate.

ATACARE s. f. *Action d'attaquer, attaque*. — Infinitivul verbului atacă, devenit abstract verbal. Atacarea unui fort. Atacarea religiei. Atacarea sănătății. | (Franțuzism; rar) Faptul de a se apucă (de un subiect, de o lucrare cu mintea), aborda (a unui subiect). Ce-i drept, problema este foarte vastă și pentru atacarea ei cineva trebuie să fie înarmat cu cunoștințe întinse. G. MURGOCI, SĂM. VI, 295.

ATACĂT, -Ă adj., subst. *Attaqué. Attaqué de la poitrine, poitrine, phisique*. — Participiul verbului atacă (1º-3º), devenit adjectiv și substantivat une-ori. Oricine are drept de a cere de la păstrătorii registrelor stării civile extracte din acele registre. Extracțele date conform registrelor și legalizate... vor fi crezute, pe cât timp ele nu vor fi atacate prin inscripțiune de fals. HAMANGIU, C. C. 21. Acum nu mai rămăsese îndoială că pieptul său era atacat. C. NEGRUZZI, II, 154/24. || Spec. Atins de boală la plămâni, bolnav de piept, ftizic, (pop.) ofticos. S'a prăpădit curând: era atacat. Substantivat. Un atacat. [Negativul: neatacat, -ă = „unangegriffen“. BARCIANU.]

ATAGÁN s. a. v. iatagan.

ATĂGĂRTĂ vb. I. *Suspendre, accrocher, attacher*. — A acăță, a spânzura (ceva de altceva). [Prez. atăgărt și atăgărtéz.] HEM. 2035.

— Derivat din tăgărtă, după analogia lui acăță, atărnă.

ATĂGĂRTĂRE s. f. *Action de suspendre, d'accrocher* (qqch.). — Infinitivul verbului atăgărtă, devenit abstract verbal. HEM. 2035.

ATĂGĂRTĂT, -Ă adj. *Accroché, suspendu*. — Participiul verbului atăgărtă, devenit adjectiv. Acățat, atărnat, spânzurat (de ceva). Dumnezeu are două scări, cu câte un cap vârit în pământ, și cu altu' atăgărtate d'al șaptelea cer; și pe una suie pe Ruman, iar p'alta îi dă drumu' d' vale. JIPESCU, ap. HEM. 2035.

ATAMÁN s. m. 1º. *Chef de Cosaques*. 2º. *Chef de pêcheurs*.

1º. † Căpitan de Cazaci. Au șezut Timuș aicea în Iasi, cu asaulii, polcovnici și atamanii săi. M. COSTIN, LET. I, 296/20. Și au și întors pre atamanul Donților și cu vahmistru. NECULCE, LET. II, 452/3.

2º. (Astăzi în Basarabia și în Dobrogea, la pescari ruși și, de la aceștia, și la cei români) Șef al unei echipe de pescari. „Ataman se numește unul din pescari care cunoaște mai bine meseria păscuitului și care călăuzește fiecare expediție; el priveghează la azvârlitul și scosul cărligelor din mare și toată răspunderea e pe dînsul“. CONTEMPORANUL, IV, 141. [La pescuitul morunului] fiecare zăvod are un „vătăf“ sau „ataman“. Lucrătorii sânt tocmiți cu leafă, iar atamanul la parte din prinsoare. ANTIPA, IHT. 270.

— Din rus. ataman, idem. Cfr. dubletul hatman și vătăman.

ATĂPCA s. f. *Echarde, éclat de pin*. — (În Buzău) Țeapă, așchie de brad care intră în piele. Com. ST. POPESCU. [Și: atăpucă s. f., în Buzău, com. ST. POPESCU, atăpóc s. a. „éclat de bois“: Vezi așapocul în ochiul fratelui tău, iar bărna..., ap. CIHAC, II, 430, oțapóc s. a.] Cfr. țeapă.

— Cuvânt de origine slavă (cfr. bulg. cępkŭ „fente“, rus. šępka „copeau, bûchette, éclat“, ošępokŭ „éclat, chicot“. CIHAC, II, 430).

ATĂPÓC s. a. } v. atăpcă.
ATĂPÚCĂ s. f. }

ATĂR s. m. (Bot.) v. arțar.

ATARAXIE s. f. *Ataraxie*. — (Fil.) Liniște sufletească pe care n'o turbură nici o plăcere și nici o teamă.

— N. după fran. (< grec. ἀταρξία, din ἀ- privativ și ταρασσω „turbur“.)

ATÂRDISEĂLĂ (†) s. f. *Enchérissement*. — „Fapta de-a atârdisi, de-a scumpi, de-a urcă prețul unui obiect în licitație“ (COSTINESCU), supra-licitare, supra-ofertă. [Și: arturiseală s. f. POLIZU; artoriseală s. f.]

— Derivat din atârdisi, prin suf. abstr. -eală.

ATÂRDISI (†) vb. IVª. *Enchérir, surenchérir*. — (Cuvânt din epoca fanariotă, ieșit din uz în timpul din urmă) A da s. a oferi la mezat mai mult de cât altul, a sui, a ridică prețul de adjudecare, a supra-licită. Se va atârdisi la mezat. DOC. (a. 1784), ap. ȘIO. [Foarte multe variante: atirdisi vb IVª: Abia ajuns în localul unde se ținea mezatul, o amețeală îl cuprinse și se puse să atirdisească. I. NEGRUZZI, I, 295; artorosi vb. IVª: Nimeni să nu fie slobod a artorosi chiria prăvăliei unul altuia spre pagubă. DOC. (1775), ap. ȘIO; arturisi vb. IVª POLIZU; CIHAC, II, 544; LM.; artirosi vb. IVª PONTBRIANT;

CIHAC, II, 544; LM.; TDRG.; artărdisi vb. IV^a CIHAC, II, 544; artirisii vb. IV^a LM., TDRG.; artorisii vb. IV^a LM.]

— Din n.-grec. ἀρτηρῖσιζω (ἀρτηρῖσιζω: aor. ἀρτήρῖσιζω), idem, de unde și bulg. *atardisam*, sârb. *arterisati*. Cuvântul neo-grecesc e de origine turcească (*arturmak* „enchérir”, din *artyk* „mai mult”). ȘIO.

ATĂRDISIRE (†) s. f. *Action d'enchérir, enchère, surenchère; surenchérissement.* — Infinitivul verbului atărdisi, devenit abstract verbal. PONTBRIANT; POLIZU; COSTINESCU. [Și: arturisire s. f. POLIZU; DDRF; artirosire s. f. PONTBRIANT; artărdisire s. f. DDRF; artorisire.]

ATĂRDISIT, -Ă (†) adj. *Enchéri, surenchéri.* — Participiul verbului atărdisi, devenit adjectiv. PONTBRIANT. [Și: artirosit PONTBRIANT; artorisit.]

ATĂRDISITÓR, -OĂRE (†) adj., subst. *Qui enchérit, qui met à l'enchère, enchérisseur.* — Adjectivul verbal a lui atărdisi (derivat prin suf. -itor). Cel care atărdisește. POLIZU; PONTBRIANT; COSTINESCU. [Și: aterdisitó: *Să se citească condițiile pomente..., cu hotărâre că acestea rămân nestrămutate și că aterdisitórii nu vor putea în urmă cere nici o prefacere.* (Mold., a. 1843). URICARIUL, IX, 203/4; artărdisitó DDRF; artirositó PONTBRIANT, LM.; arturisitó POLIZU, LM.; artirisitó LM., artorisitó LM. | Și: -toriu.]

ATĂRE adj., pron. 1°. *Tel, un tel, pareil, semblable, si* (suivi d'un adj.). 2°. *Quelqu'un, un tel, certain.*

1°. Adj. Astfel, așa fel, atât de, așa. *Ce ți-au făcut ție acest nărod, cum atare mare păcat ai adus pre înșii?* PALIA (1582), ap. CCR. 77 (: „que t'a fait ce peuple, que tu aies attiré sur lui un si grand péché?”). *Atare=, talis*. ANON. CAR. *Mai bun leac spre a depărtă sau a apără dobitoacele de a nu căpăta păduchi, iaste: ca să le hrănim bine. A unge pre atare dobitoc păduchios numai cu ulei...* nu iaste de folos. CALENDARIU (1814), 180/21. *De ce ni-i bună noao atare viață?* TICHINDEAL, F. 189. | Precedat de ca, primește însemnarea adverbială de „în astfel de calitate, în astfel de împrejurări”. (Probabil germanism : „als solcher“.) *St. Haralampie a fost dintru început păstor și, ca atare, trebuea să-i fie aminte de sporirea turmelor.* MARIAN, SE. II, 28. | † Substantiv. Astfel de om. *Nici a oamenilor celor ce nu știu carte dezvinovăția nu are loc... Dacă atarii zic că din neștiință fură, pentru-ce nu fură zina și înaintea oamenilor?* TICHINDEAL, ap. HEM. 2033.

2°. Pron. nedefinit. (În Transilv.) Oarecare, oarecine, neștine, vreun, vreo (plur. niscalva). *Să atare bărbați unul cu altul se vor sfădi...* PALIA (1582), ap. CCR. 67/15 (: „si autem iurgati fuerint duo viri...“; „si quelques-uns ont eu querelle“...). *Să neștine va amăgi atare vergură...* ib.; ap. HEM. 2034. *Văzură că de-bună-seamă e copil mic, care crezură că atare blăstămată l-a aruncat, ori poate vreo miere prăpădită, ca să se scape de el.* RETEGANUL, P. I, 14/16.

[De obicei invariabil, mai rar cu pluralul *atari*.]

— Din lat. *talis*, cu adăogirea unui *a* inițial ne-explicat încă, care se găsește și la Aromâni (*atare*, alături de *ahtare*, *aftare*) și a existat și la Megleniți (**atare* > *tari*, alături de *htari*, *flari*). Cfr. acătare, cutare, tare. Și în celelalte limbi romanice aflăm alături de ital. *tale* (*taluno*), fran. *tel*, span., portg. *tal*, formele: ital. *cotale*, v.-prov. *aital*, v.-fran. *itel*, span. *atal*.

ATĂRNA vb. I. I. 1°. *Pendre, être suspendu, traîner* (jusqu'à terre). 2°. *Pendre* (qqch.), *appender, suspendre* (qqch.), *accrocher, attacher* (à). *Pendre* (un condamné à mort). 3°. (Refl.) *S'accrocher, se suspendre* (à qq. ou qqch.), *prier qq. instamment* (à être amené avec). II. 1°. *Incliner, (se) pencher* (en bas);

faire pencher, tirer (qqn. en bas ou vers...). 2°. *Peser, avoir du poids, être lourd; valoir.* (Trans.) *Avoir plus de poids, peser plus* (que...). 3°. *Differer, temporiser, se mouvoir lentement, rester dans l'inaction. Être indécis, hésiter.* III. 1°. *Dépendre* (de...), *être dépendant* (de...). *Faire dépendre* (de...), *subordonner* (à...). 2°. *Résulter, provenir, être la conséquence* (de...).

I. Sensul original pare a fi fost: „a rămâneă acățat în spini”, de unde, prin generalizare, „a rămâneă acățat de ceva”, și în urmă, rezultatul: „a spânzura de ceva”.

1°. Intrans. (Construit cu prep. de, pe, la, sau în mod absolut) A cădea în jos în voie (fiind suspendat s. prins de ceva). *Purtă un benicel de defendreș, a cărui mănice atărnau din napoi.* C. NEGRUZZI, I, 145. *Brațul ei atărnă leneș Peste marginea de pat.* EMINESCU, P. 185. *Șade popa pe corlată Și-i atărnă brău 'n vatră?* (= „Lanțul“.) GOROVEI, C. 197. (Loc. prov.) *De cel călare să nu-ți fie milă, când îi atărnă picioarele.* ZANNE, P. IV, 288. *Bocceaua sa atărnă = „son châne traîne”.* PONTBRIANT. *Pe grumazii ei atărnă o salbă de multe șiruri de mărgăritar.* C. NEGRUZZI, I, 145. *Înainte mergeau suitarii... cu căciuli..., la care atărnă câte-o lungă coadă de vulpe.* idem, ap. HEM. 2057. *De inima cărutei atărnau: păcornița cu feleștiocul și postea. CREANGĂ, P. 106.* | (Construit în mod pleonastic cu adv. în jos) [Buza] *cea de desubt atărnă în jos de-i acoperă pântecel.* CREANGĂ, P. 240. || Fig. A fi suspendat de s. la ceva, a năzui (cu gândul spre ceva). *Nu te uită la faptele lumii, la ce atărnă gândul omului; tu ascultă numai la ce-ți zice cugetarea.* JIPESCU, ap. HEM. 2058.

2°. Fact. A face pe cineva sau ceva să spânzure de ceva, a-l prinde de ceva astfel în cât să cadă în jos în voie, deci : a acăță, a anină, a suspenda ceva. (Construit cu prep. de, pe, la, în, sau în mod absolut) *Atărnă pe coapsa stângă o sabie încovoiată.* C. NEGRUZZI, I, 23. *Sfinția-sa și-a atărnat la piept o cruce mare de lemn.* CREANGĂ, A. 138. *Își atărnă tolba cu săgețile la spate.* ISPIRESCU, L. 74. *Am o cutie cu un cârlig și de-acasă când plec(ați), la ușă afar' o atărn(ați)?* (= „Lacătul“.) GOROVEI, C. 194. (Loc. prov.) *Șita, când e nouă, n'ai unde s'o atărni.* ZANNE, P. V, 596. (Cfr. ib.: *Până-i sita nouă o acăță 'n cuiu; pe urmă o aruncă și după ușă.*) *A-i atărnă [cuivă] belciugu' [s. cinghelu', s. (rar) iabașaua] de nas.* idem, P. III, 22, v. 172, 327 (: a și-l spune, ca ursarul pe urs), a stăpâni, a purta (pe cinevă) după plac. *A-i atărnă (cuivă) lingura (s. lingurile) de gât = a nu da cuivă de mâncare.* (Se zice celor care întârzie la masă și, p. ext., celor care vin după vreme, în orice împrejurare). ZANNE, P. III, 594. *Când cinevă are vreun mănz frumos, îi atărnă de gât o lingură, ...ca să nu se deoache.* (Ilfov), ap. HEM. 2059. [Codrule!] *În tine de când intrai, Numai o creangă tăiaiu, Armele de-mi atărnaiu.* ALECSANDRI, P. P. 263^b/4. (Cfr. varianta cu acăță, la pag. 12^a/9.) *A atărnă [cevă] în cuiu = „an den Nagel hängen”.* POLIZU. *Am o fată mare și o atărn de plete în cuiu.* (= „Plosca“), ap. HEM. 2059. || Spec. (Rar, neobiciuit) A spânzura (un condamnat la moarte), a pune 'n furci. *Cu moarte să se omoare, în furci să-l atărne!* ISPIRESCU, L. 121.

3°. Refl. A se acăță, a se prinde (cu mâine de ceva). *A se atărnă = „sich hängen, sich anklammern”.* POLIZU. *Cinevă de spate-i s'atărnă și-l trăgea.* PANN, ap. TDRG. | Fig. *S'atărnă sufletu-mi de ochii cei plini de lacrimi și noroc.* EMINESCU, P. 96. || P. ext. A se rugă s. a se țineă (de cinevă) cu stăruință, a stărui (de cinevă) să fi luat la drum, cu el. *Cocoana Sevastița s'atărnă de el, să meargă cu ea.* D. TELEOR, ap. TDRG.

II. La ideea de „a rămâneă acățat” se adaugă cea de „a se plecă subț greutatea sa proprie” (cfr. fran. *pencher*, din lat. **pendicare*) și p. ext. cea de „a fi greu”.

1°. A se aplecă spre pământ sau într'o parte, a se plecă subț o povară sau din lipsă de putere, a nu mai putea sta drept. Intrans. *Atărn* = „aculum... inclinor...; neigen“. LB. *Zece copaci alămăi, de multă roadă, atărnau la pământ*. DRĂGHICI, R. 67. | Refl. (Neintrebuițat) *După cal, pe Filaret eră să-l doboare jos... L-a izbit... Încât p'o parte și alta se legănă amefit; Care în cea după urmă nici pe cal n'a putut stă; Deci s'a dat poruncă... Că cel ce s'atărnă, n'are voie d'a se mai luptă*. PANN, E. II, 87. || Trans. (Mai rar) A trage (pe cineva spre ceva), a apăsa (pe cineva) în jos, spre pământ. *Puterea mea slăbește, amorțește cu totul, greutatea mă atărnă... MSS. (secol. XVIII), ap. HEM. 2060. Partea muritoare, Partea, ce are via Plămadă'n firea noastră, Tot spre derăpănare ne atărnă și spre moarte*. I. VĂCĂRESCU, P. 54/13. *Părăsiu lopata din mână căci mă atărnă în jos, și ieșiu la fața apei*. N. A. BOGDAN, ap. TDRG. || Impers. (Rar, neobișnuit) *Îl atărnă într'o parte* = „e beat“. PANN, P. V. I, 112.

2°. Intrans. Din sensul „a fi greu“ s'a dezvoltat cel de: „a trăgea greu la cântar, a avea greutate (mare), a cântări (mult)“ și fig. „a avea preț, a face s. prețui (mult)“. *Puindu-le în cumpănă, i se pără că atărnă mai mult vorbele femeii*. ISPIRESCU, s. 28/2. (Loc. prov.) *Dreptatea săracului nimic nu atărnă, că [este] foarte ușoară*. ZANNE, P. V, 282. *Ceea ce mult atărnă, lesne se cunoaște, la cumpănă când se pune*. idem, P. V, 224. (Fam.) *Trei oca i-atărnă buza* (cu referire la expresia figurii omului supărat: „e paraponisit grozav“). idem, P. II, 28. || Trans. (Rar, neobișnuit) A fi mai greu decât... , a întrece în greutate pe... *Vezi cum atărnă talgerul din dreapta pe cel din stânga?* CONV. LIT. VII, 381, ap. TDRG.

3°. Din ideea de „a fi greu, a trage greu la cântar“ s'a născut cea de „a sta în cumpănă, a oscila (cu gândul — ca cele două terezii ale unei balanțe când se cântărește ceva), a șovăi, a sta la indoială, a fi nedecis“. Refl. *Vodă... a socotit... mai bine să se lipsească de domnie..., mai vârtos că... nu-i mai rămăse mijloc de agonisita banilor, că poate, de eră aceeași, tot se mai atărnă cevași*. ZILOT, CRON., ap. HEM. 2060. *Și fiind-că se înștiință și Turcul de aceasta, schimbă socoteala păcii cu Rusia și începă a se atărnă, nădăjduind că Rusia... îi va mai da cevași*. idem, ap. HEM. 2060. | Intrans. *Ca la cumpănă, într'o parte și într'alta atărnă*. I. GOLESCU, ap. ZANNE, IX, 14. *A atărnă de azi până mâne* = „a fi om nehotărît, lenes“. ZANNE, P. II, 479. | (De aci) A nu te grăbi să faci ceva, a sta în inacțiune (parcă te-ar ținea pe loc o greutate), a te mișcă greu, a sta mult pe gânduri (înainte de a face ceva), „a te da lenii, a te lenevi; a zăbovi, a lăsa lucrul început“. COSTINESCU. *De la Tudor [Vladimirescu încoace] ne-am deșteptat, dar tot mai atărnăm, mai moșăim câte odată*. JIPESCU, ap. HEM. 2059. *La sculare, nevistii și fetiți n'atărnă, sânt mai ghioi [= vioi, vioaie] ca flăcăii/i*. idem, ap. HEM. 2059.

III. Intrans. Din ideea de „a rămâne acățat de ceva“ se naște cea de „a depinde (de...), a fi dependent (de...)“ a fi subț ascultarea s. suzeranitatea (altcuiă)“. (Cfr. lat. de-pendere, germ. ab-hängen.)

1°. (Se construiește cu prep. de, mai demult și în popor și cu în, de la și la) *Nu atărnă de la noi!* TICHINDEAL, F. 285. *Trebuința cea de bani... În care toată isprava atărnă*. BELDIMAN, TR., ap. TDRG. *De la asta atărnă soarta ta de față și [cea] viitoare*. C. NEGRUZZI, I, 230. *Împărații... de cari atărnă... această țară...* BALCESCU, M. V. 6/5. *Ce este mai plăcut, decât a nu atărnă de nime!* ALECSANDRI, T. 572. *A atărnă de altu'* = „a nu fi stăpân pe tine“. ZANNE, P. II, 479. *Aceasta atărnă de împrejurări* = „c'est selon“. PONTBRIANT. A atărnă la (s. de) mâna (voia, mila, etc.) altuia = a fi cu totul la dispoziția altuia, a aștepta tot de la altul, a fi la cheremul altuia. *Cat'ân juru' tău, și nu mai atărnă la mâna*

și la voia altuia. JIPESCU, ap. HEM. 2058. (Cfr. neatărnare.) || Fact. A face dependent de ceva. [Acestea] înștiințăm, atărnând toată hotărîrea la înalta înțelepciune a Înălțimei Tale. (Mold., 1814), URICARIUL, I, 226/19.

2°. † A rezultă a se trage, a proveni (de la ceva s. de undevă). *Atărn* = „răsar, urmez: orior, nascor, provenio...; entstehen, entspringen, daraus folgen“. LB. *Toată prostia Românilor de acolo atărnă, că nu au cărți românești*. P. MAIOR, IST. 255.

— Derivat din târn „spin, măracine“ (< paleosl. *trǫnǔ*, idem), de sigur influențat de acăț (cfr. a nin, a tăgârț, a culm). Avem a face, după toată probabilitatea, cu un termen păstoresc: la început se va fi spus despre oi că li-a rămas lăna atărnată (= acățată în spini). Generalizarea sensului nu pare a fi veche, de-oarece cuvântul începe a apărea în literatură în secol. XIX; astăzi e foarte uzual și dispută tot mai mult locul sinonimelor sale: „acăță“ și „anină“.

ATĂRNĂIRE s. f. *Action de pendre, de suspendre, d'accrocher; suspension. Lassitude. État d'indécision, d'hésitation; ajournement. Dependance. Provenance, origine.* — Infinitivul verbului atărnă, devenit abstract verbal. Acățare, aninare, spânzurare, suspendare (de ceva sau cinevă). || Deprimare, slăbire a puterilor, oboseală a corpului. [Boala vine] cu greață... și cu o mare atărnare și osteneală de trup și cu tragere la somn. PIȘCUPESCU, O. 244. | Stare de ezitare, de nehotărîre. | Dependență (de cinevă s. ceva). *Ai să-ți osândești copilul la o vecinică atărnare: să șadă într'o odaie cu pana în mână, unde a să tănjască ca o floare scoasă din locul ce-i priea*. C. NEGRUZZI, I, 297. (Cfr. neatărnare.) | † *Atărnare* = „naștere, porneală: ortus...; din Entstehung“. LB.

ATĂRNĂT s. a. = atărnare. Participiul verbului atărnă, devenit abstract verbal.

ATĂRNĂT, -Ă adj., subst. *Pendu, suspendu, accroché* (ă...). *Tiré* (en bas). *Dépendant* (de...), *attache* (ă...). *Penché* (en bas), *pendant*. (Subst.) *Poteau*. — Participiul verbului atărnă, devenit adjectiv. Acățat, aninat, spânzurat, suspendat (de ceva). *Ca poamele pin pomi stau atărnate*. I. GOLESCU, ap. ZANNE, IX, 14. *Un portret... atărnat în... părete*. EMINESCU, N. 37. *Din ramură în ramură, când atărnat cu mâinile, când cu picioarele... înțeleștate, ajunse până în vârf*. ISPIRESCU, L. 212. || Apăsăt, tras (în jos). *Ciocoii în doi peri, giuștate acățat de protipendă prin măritisul unui mătăși a lui c'un boieriu mare, și giuștate atărnat în gios de rudele lui de starea a doua*. ALECSANDRI, T. 1344. || Dependent, în atărnare, atărnător (de cinevă s. ceva). (Rar) (Cfr. neatărnat.) || Care atărnă; plecat, aplecat (spre pământ). *Lănyă el o mândră salce cu lungi ramuri atărnate*. C. NEGRUZZI, II, 14/3. *Ca un căfel cu urechile atărnate*. I. GOLESCU, ap. ZANNE, IX, 14. || Substantivat. (În Râmnicul-Sărat) *Atârnași* = stâlpi care sprijină strașina casei, numiți în Mold. dregi s. diregi, iar prin Prahova stâlpi de pălimar. DAMÉ, T. 95.

ATĂRNĂTOARE s. f. I. 1°. *Endroit où les bergers font sécher leurs habits*. 2°. *Porte-manteau*. II. *Endroit où reposent les moutons*.

I. (Cu sensul lui atărnă I, 2°)

1°. „Atărnătoare se cheamă la ciobani locul unde își atărnă hainele și obielele ude, să se zvântă“. (Pietroșița, în Dâmbovița), ap. HEM. 2065. „Zăvoa dă sau atărnătoare [se numește locul] unde atărnă ciobanii obielele și celelalte haine, spre a le zvântă.“ (Runcul, în Dâmbovița), ap. idem.

2°. (Rar) Cuier, mobilă în care se atărnă hainele. *Atărnătoare* = „porte-manteau“. DDRF.

II. (Cu sensul lui atărnă II, 2°) Mirizuș. Mân-

zările ciobanii nu le mână în strungă, după ce le mulg, ci le dă pe hătașuri până la locul de culcare ce se cheamă atărnătoare și care este de parte de stână mai bine de un kilometru. Rămân în atărnătoare, adică în locul de culcare, ca un ceas. (Brebu, în Prahova), ap. HEM. 2065.

[Plur. -tori sau -toare?]

ATĂRNĂTOR, -OARE adj. (Qui est) pendu, suspendu, accroché (ă...); qui pend, pendant; dépendant (de...), appartenant (ă...). — Adjectivul verbal al lui atărnă (derivat prin suf. -ător). Care atărnă ceva sau atărnă de ceva, p. ext. care (se) ține de ceva, dependent de, sub ascultarea (cuivă). [Să se țină] o grădină cu pomi roditori, unde fetele vor putea învăța practicește cultura plantelor și a legumelor atărnătoare de economie. (a. 1836, Mold.), URICARIUL, VII, 194/6. [† și dial. -toriu.]

ATĂRNĂTURĂ s. f. 1°. Action de pendre, de suspendre, d'accrocher. 2°. Chose qui est suspendue, qui pend, qui traîne.

1°. (Rar) Abstract. „Atărnare“. POLIZU (mai ales cu o nuanță de sens peiorativ).

2°. (Rar) Concretizat. Cevă ce atărnă. *Lingura pe care, ca un fel de amulet, o atărnă țărani, de gâtul mănzului... este... atărnătură.* HEM. 2066. [Plur. -turi.]

— Derivat din atărnă, prin suf. abstr. -ătură.

ATAȘĂ vb. 1^a. Attacher. — (Franțuzism) Trans. A alătură (ceva) s. pe cineva la s. pe lângă...), a alipi (la s. pe lângă...). *Ministerul a atașat serviciul cel nou la direcțiunea vămilor.* | Refl. A se legă sufletește (de ceva s. de cineva), a simți iubire (pentru cineva). *M'am atașat foarte mult de copilul acesta.*

— N. din fran. (propriu: „a legă de ceva, cu o sfoară, funie, lanț, etc.“)

ATAȘAMENT s. a. Attachement. — (Franțuzism) Sentiment de vie afecțiune care ne leagă durabil de ceva s. de cineva, alipire sufletească (de ceva s. de cineva).

— N. din fran.

ATAȘARE s. f. Action d' (de s') attacher (à qqch. ou à qqn.). Attachement. — Infinitivul verbului atașa, devenit abstract verbal. (Franțuzism).

ATAȘĂT, -Ă adj., s. m. Attaché. — Participiul verbului atașa, devenit adjectiv. Alipit, alăturat (pe lângă...) (în sensul acesta, franțuzim) *Pietrele de practică... au fost adoptate, pentru același sfârșit, în armata romană și lăsate pe seama ostașilor atașați pe lângă legiuni, în calitate de „accensi“ sau asvârlitori de pietre.* ODOBESCU, II, 145. || Spec. (substantivat, la masculin) Funcționar (din cariera diplomatică, consulară sau militară) alipit pe lângă reprezentanța diplomatică a unei țări. *Atașat de legațiune. Atașat comercial. Atașat militar.*

ATĂT adv., adj., subst. }

ATĂTA adv., adj., subst. }

I. *Tel (et tel...), tant; à tel prix.* II. 1°. *Tant (de)... autant... aussi... 2°. Aussi bien... (que). 3°. D'autant plus. 4°. (Pas) tant... (que...). 5°. Si... (beau, bien etc.) ou tellement... (que...), à un tel (ou au) point... (que...). Tant... (que...). III. 1°. *Autant, tant de, en si grand nombre, tellement... 2°. Si peu (de chose), en si petit nombre, etc. 3°. Ne... que cela ou ce c'est tout que... 4°. Tel; tellement; à tel point, si... que cela.* IV. *Une somme déterminée.**

Atăt(a) exprimă un număr, un grad s. o cantitate nedefinită: numai din sensul frazei întregi, sau din gestul care o întovărășește, aflăm dacă numărul, gradul s. cantitatea este mare (*Cine să mănânce atăta pâne?*) s. mică (*Pentru atăta pâne*

să-ți muncesc o zi întreagă?) — Adverbul atăt(a) (*Atăt(a) fuge, de se obosește*), când stă în legătură cu verbe transitive, poate fi privit drept compliment al acestora, deci drept substantiv (*Atat(a) trebuie să lucrez, încât veghez nopțile*), sau poate lesne primi funcțiune adjectivală (*Atăt(a) lucru am, încât...*), dar numai ca atribut înaintea unui substantiv; în cazul din urmă, când stă ca atribut înaintea unui adjectiv sau adverb, se construiește cu prep. de (*Atăt de mult lucru am, încât...*).

Atăt(a) se întrebuințează:

I. Adv. și adj. Când nu voim să exprimăm un număr definit, nefiind importantă, pentru moment, mărimea lui. „(Cu) cutare (preț)“. *Cel ce este lo-gofăt al treile... face înștiințare... tuturor boierilor celor mari... ca să vie la biserică la atâtea ceasuri.* GHEORGAGHI LOGOFĂTUL, LET. III, 297/10. „Cum dai maslinele?“ — „Atăta“. DELAVRANCEA, ap. TDRG. | (Adesea repetit: *atăt și atăt*, ținând locul unei enunerațiuni sau având înțelesul de „un număr foarte mare de...“) *Cât ceri? — Atăt și atăt.* | *Atâtea și atâtea scriitori credință lepădând...* CANTEMIR, ap. HEM. 2041. *Cetim de Partriarșii cei din leagea veache, că au trăit atăța și atăța ani...* S. CLAIN, ap. HEM. 2041.

II. În asemănări, când mărimea celor indicate de atăt(a) reiese din corelativele sale.

1°. Adv. și adj. În corelațiune cu e cât (mai rar, cu (pre) cum) exprimă „același grad, număr, preț, aceeași măsură, cantitate, etc.“ care e arătată de corelativ. *Numai câți... au trecut asupra Cameniții... atăția au hălăduit.* NECULCE, LET. II, 224/18. (Loc. prov.) *Câte capete, atâtea minți.* ZANNE, P. II, 43 (: „quot capita, tot sententiae“). *Cât dai, atăta iei.* idem. P. V, 242. *Nu e dracul atăt de negru cum îl fac [oamenii].* idem. P. VI, 560. *Câți frăgari pe la Arad, Atătea gânduri mă bat; Câți frăgari pe la Ineu, Atătea gânduri am* eu. JARNIK-BĂRSEANU, D. 139. | (În legătură cu prep.) Cu (s. pre, † de) cât..., cu (s. pre, † de) atăt: „plus..., plus“. *Cu cât greșești, cu atăta te pocăiește.* VARLAAM, C. 336. „De cât mai mult îl munciește, de-atăta mai mult săntăria juraltși creștini.“ DOSOFTEIU, V. S. 157. *Pre cât vor voră ei..., pre atăta să ție.* DOC. (din vremea lui Const. Brâncoveanu), ap. HEM. 2038. [Exemple de construcții în care acordul între cele două corelative nu-i desăvârșit: *Cu cât omul den-(n)afară bolește... atăta el den lă-untru... se vindecă de păcate.* CORESI, ap. HEM. 2038. *De cât să strică omul denafară, cu atăta să înoiaște cel din lontru.* VARLAAM, C. 244. „Nu atăta copilărește, pre cât blăstămătește.“ CANTEMIR, ap. HEM. 2038. | *Caraiman... putea să inghiță... atătea vedre cât și o bute de la Dealul-mare.* ODOBESCU, III, 14/23. *De câte ori își fi dormit în stroh..., să am eu acum atăția bani în pungă, nu mi-ar mai trebui alta.* CREANGĂ, P. 255. || (Fiind vorba de o asemănare, în loc de e cât, pot apărea drept corelative cu m, precum sau ca) Adv. Așa. *Astăzi nu sântem atăt de osteniți ca ieri.* DRĂGHICI, R. 83. *Atăta-s de supărat, Cumu-i ceriul înorat, Și atăta-s de scârbit, Cumu-i ceriul de cernit.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 220-221. | Adj. Așa de mult, etc. *Nici un animal nu are atăța crieri ca omul.* CALENDARIU (1814), 103. || (Adesea întregit prin tot) *La vânătorie..., eu mă pricep cam tot atăta precăt se pricepea vestitul ageamiu...* ODOBESCU, III, 9/12. | (De aici apoi, când e vorba de o asemănare sau de o alternativă) *Tot atăta = același lucru, tot una, de o potrivă, egal; indiferent. Ori cu capul de piatră, ori cu piatra de cap, tot atăta-i.* CREANGĂ, P. 212. *Hai, badeo, o [=ori] nu veni, Mie tot atăta mi[-i]. Fără tine pot trăi. Hai, badeo, o [=ori] șezi acasă, Mie tot atăta-mi pasă!* RETEGANUL, TR. 153-154. || (Încă s. mai) pe atăt(a) = încă odată (s. aproape) (în) aceeași măsură, (în) aceeași sumă, cu același preț etc. *Poate Pavel să ciarte pre Ioan și să-i ia toată avearea înapoi și încă să-l facă să mai dea pre atăta.* PRAVILA MOLD. 29. *Petre... și-a mâncat nouă sute*

de lei; Vasile... mai pe-atăția, și alții căți? CREANGĂ, A. 17.

2°. Adv. În (corelațiune cu cât, † cum) De-o potrivă, asemenea. *Să faci jurământ, atât jăluitorul, cum [azi s'ar zice: cât] și păritul.* PRAVILA (1814), 10. **Atât(a)...**, cât (precât) și (s. mai ales s. mai cu seamă s. mai vărtos) = și..., și; nu numai..., ci (și): „et... et; aussi bien... que“ (span „tanto... como“). *Mult s'au sporit aceste mândstiri, atăta cu petrecerea cea plăcută lui Dumnezeu, cât și cu veniturile.* MINEIUL (1776), 30^{1/2}. *Au rămas... atât moșie, bani, case..., cât și la Iași vii.* (Mold., a. 1792), URICARIUL, XIX, 39^{1/2}. *Boieri, atât cei în slujbă, cât și cei din afoară...* BĂLCESCU, M. V. 10^{1/6}. *Lele, nu mai suspină... Că-i atăta vina mea, Cât și, lele, vina ta.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 253. (Loc. prov.) *Atât făina, cât și aluatul, tot cu împrumutare.* ZANNE, P. III, 544.

3°. Când după atât(a) urmează un comparativ, atunci nu mai avem a face cu o asemănare sau cu un contrast, ci cu o gradație. *Noi n'om cruță a zice... Că mintea cu câtu-i tare, cu-atăta mai mult lucrădă.* KONAKI, P. 278. *Pe cât îl inbea de mult supșii săi..., cu atăta mai mult se temeă de dînsul vecinii săi.* GORJAN, H. I, 1^{1/15}. | (De aici apoi, și fără corelativ) **Cu atât mai mult s. mai vărtos** = și mai mult; mai ales că: „encore plus; d'autant plus, à plus forte raison, à fortiori“. *Socotind să scape [de sălbatic], cu atât mai mult își puneă toată vîrtutea să fugă.* DRĂGHICI, R. 159. *Mai cu lesnire au putut să se fină întrăgimea limbei română, și cu atăntu mai vîrtos, că strămoșii Românilor n'au fost ca alte coloni.* P. MAIOR, IST. 267. || **Cu atât mai bine!** (și după fran., azi și): **Cu atât mai rău!** (fam: *atăta pagubă!* cfr. III, 2): astfel fiind lucrurile, n'avem decăt a ne bucură (s. a ne intristă): „tant mieux! tant pis!“ „*Eu mă tocmesc pe trei ani odă-tă...*“ — „*Despre mine, cu atât mai bine, măi Chirică! Și ce-mi ceri tu pentru trei ani?*“ CREANGĂ, P. 151.

4. După negațiune, exprimând o restricție: **nu atât(a)...**, cât (mai ales s. mai cu seamă s. mai vărtos) = deși intru câtva și..., totuși, mai ales...: „pas autant... que... ou plutôt...“. *Nu atăta din venitul casei, cât din sudorile feței mele [s'au făcut acestea].* ANTIM, P. XXIV, 27.

5°. Dacă în loc de a spune: *El eră atât de puternic, cât doi*, ne vom exprima în modul următor (lipsindu-ne momentan termenul de comparație): *El eră atât de puternic, cât... nu se poate închipui*, atunci valoarea sintactică a lui cât poate să se schimbe ușor, și el să se transforme într'o conjuncțiune care să introducă o propoziție secundară consecutivă: *Netinav... atăta-i de fermecătoriu, cât [azi: încât] ne-au luat toate bunătățile noastre.* ALEXANDRIA, 2. Astfel s'a născut locuțiunea: **atât...**, cât (azi mai cu seamă încât), = în așa măsură s. atât de mult (de bine, de mare, etc.), încât... *Atăta să nevoia de cu osărdie, cât...* DOSOFTEIU, V. S. 28, 3. *Atăta murea, cât nu-i putea dovedi cu îngropatul.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 192^{3/5}. *Acesta atât eră iubitor de lege, încât îl numiră Hūdavencher, adecă lucrător de-Dumnezeu, sau cu totul dat la Dumnezeu.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 252^{1/3}. *Eră atât de frumoasă, încât văzându-o cineva, trebuia... cel puțin să o privească ca pe un cap d'operă a naturii.* C. NEGRUZZI, I, 37. *Gloria te puse l'atata înălțime, Căt n'aveai tu de-asupra-ți și-ălătura pe nime!* ALECSANDRI, P. III, 253. | *Așa de tare, în cât... Atăta au rânit pe unul, încât îndată au căzut jos.* DRĂGHICI, R. 167. | *Așa de bine, încât... A săgetă și a aruncă lanca atăta s'au deprins, încât prea rar se întâmplă, de nu nimere[ă] sămnu.* DRĂGHICI, R. 152. | (Adesea — după analogia sinonimului „în așa măsură“ — înlegătură cu prep. intru, † la) *Florile... Painjinesc într'atata viderile amăgite, Incăt...* KONAKI, P. 284. *Procesuri, intrigile politice, mă cuprinseseră într'atât, în cât, ne-aflând minută de răgaz,*

am fugit la țară. C. NEGRUZZI, I, 60. *La atăta cre-dința și laudă aveă Dimitrașco-vodă la Poartă, cât apoi pașa... tot la Dimitrașco-vodă trimiteă, de luă veste.* NECULCE, LET. II, 335^{2/3}. | (Urmat de pe cât) *Paguba nu eră atăta, pe cât el o socotea.* DRĂGHICI, R. 116. | În construcțiunea cu (in)cât, atăta poate scădea la funcțiunea unui simplu corelativ întregitor, așa încât atăta cât ajunge să exprime același lucru ca „(așa) încât“: „de sorte que“. *Vedem neamul omenesc înpletindu-se în... nefolositoare învă-luiale, atăta cât a îndemnă și pre Solomon să strige...* BIBLIA (1688), 3 pr.^{2/3}. *Se făcū cutremur mare, atăta cât au căzut ciale înalte lăcașuri.* MINEIUL (1776), 162^{2/2}. || (Propoziția consecutivă poate fi introdusă și prin conjuncțiunea de sau că) *Atăta urdiciune stătū între amândoaă besericile, de nu se pot vedea cu dragoste.* URECHE, ap. HEM. 2039. *Îl strânge cu atăta putere, de eră, bietul drac, să-și dee sufletul.* CREANGĂ, P. 53. *Începe ușor A zice cu dor Un cântic duos, Adăt de frumos, Munții că răsun[ă], Șoimii se adun[ă].* ALECSANDRI, P. P. 66. | † Construcție neobiceinută cu prep. de: *De atăta eră strășnic, că mănca așion dimineața...* CANTA, LET. III, 181^{1/14}. | (Când avem a face cu un raport temporal, urmează până) *Atăta vreme să ai a mă slujī, până când îi muri.* CREANGĂ, P. 206. (Loc. prov.) *Ulciorul, atăta merge la fântână, până se sparge.* ZANNE, P. IV, 158 (: „tant va la cruche à l'eau qu'à la fin elle se casse“). | O altă construcție e atăta de (adj.)... ce † verb. = de oare-ce atât(a)... *N'avea apă să se stămpere în zăduvul lucrului, atăta de greu la marmuri ce tăia.* DOSOFTEIU, V. S. 156, 2. (Ironic) *Atăt de treabă ce este, Numai jujeu îi lipsește.* ZANNE, P. V, 37. | (În mod enclitic întrebuintăm cu același sens, în exclamații, când nu mai avem vreme să întregim fraza printr'o propoziție consecutivă, pe atât(a), fără să-i urmeze un cât etc.) *Așa de tare, etc. Ah! E-atăt de albă noaptea!* EMINESCU, P. 252. *Atăt e de frumos!* COȘBUC, B. 15. | De aici apoi:

III. Când sântem atinși sau surprinși (în mod plăcut sau neplăcut) de măsura, timpul, prețul, numărul, gradul etc. în care se întâmplă, se găsește s. ni se prezentă ceva. (Mărimea măsurii, timpului etc. reiese din cele spuse înainte sau din sensul frazei întregi).

1°. Adv. În așa măsură, așa de mult (s. tare, bine, îndelungat, scump etc.). *Să nu mai slujești atăta, ci să umbli cu carăta.* BARAC, A. 44. *Și atăta s'au spăriat, în loc să se bucure!* DRĂGHICI, R. 156. *Nu mai dondă(n) atăta din gură!* CREANGĂ, P. 59. | (În legătură cu prep. intru) *Cum am îndrăznit până ntr'atata să vă mahnesc?* DRĂGHICI, R. 10. *Rea, doar într'atata nu-s!* COȘBUC, B. 229. || Adj. Astfel de..., așa de (mare, tare, mult, bun, îndelungat, scump etc.). (Adesea repetit: *atăt și atăt.*) *Pricina atătui rău și atătei pierzări...* LET.², I, 116. *Păcat că au perit atăta viteji!* NECULCE, LET. II, 264^{1/3}. *Cu-atătea muștrări crude, spune-mi, faci vre o ispravă?* KONAKI, P. 281. *Și... — Celelalte, strigă gazda, eșind din răbdare, întru auzul atător laude.* C. NEGRUZZI, I, 77. *Unde sânt atăte vieți?* ALECSANDRI, P. II, 18. *Pentru atăta încredere, nu am cum să-ți mulțumesc.* ODOBESCU, III, 9^{1/6}. *Eră buimac de cap și hămesit de foame, de-atăta imblet.* CREANGĂ, P. 145. | (În combinație cu intru) *Nu cred că poate fi într'atata de crud!* C. NEGRUZZI, I, 50. | Substantivat. *Eu pot ție arătă atăta și atăta, carii... mă ascultă.* ȚICHINDEAL, ap. HEM. 2041. || **De-atătea ori!** = așa de adesea: „tant de fois, si souvent, si fréquemment“. *Te ridicam de subsuori, De-atătea ori, de-atătea ori!* EMINESCU, P. 289. | **Atăt (a)mar de...** v. amar V (pag. 137^b). | (Când atăt e atribut la un adj. sau adv., găsim uneori, — sau prin intervertirea topice (eră frumos atăt, că... > eră atât frumos), sau după analogia sinonimului „așa“ (care se poate construi și fără de) sau prin influența unei limbi streine — și construc-

ția (rară, neobicinuită) atât + adj. sau adv. Nu-s atât nefericiți. PANN, E. IV, 128. Nația română, atât doritoare de viață... BĂLCESCU, M. V. 5/15. || La scriitorii vechi, găsim și construcții ca acestea: Amu și corăbiile, atata fiind, și de iziaclian vânt găsite, și se întorc de mituită cărmitoare... COD. VOR. 123/2 (= corăbiile cătu-s de mari... N. TESTAMENT (1648); corăbiile fiind așa mari... BIBLIA (1688): „les navires, quoyqu'ils soient si grands, et qu'ils soient agités par la tempête, ils sont menés... avec un petit gouvernail“). D[umned]zău nu o au părăsit nice-i fu greață de-atăta spurcată și necurată... DOSOFTEIU, V. S. 51, 2 [= de o femeie așa de spurcată și necurată]. *Îi ceartă cu caterga în toată viața lor sau într-atăția* [= în decursul multor] ai. PRAVILA MOLD. 95, 3. (Cfr. ital. „tante grazie!“ = „tausend Dank!“)

2°. (Atăta poate arăta și o măsură, o cantitate, un grad etc. mic, neînsemnat etc. — de-oare-ce atât(a), precum am spus la început, nu implică o mărime determinată) Adv. și adj. Așa de puțin. Când s'au trezit Mihaiu-vodă, au fost numai cu guruița, că [= căci] Costantin-vodă l-au amăgit și au luat domniea fărăi muntenestii și Grigori-vodă au venit domn aici în Moldova... Iară Grigori-vodă de aici din țară nu s'au lăsat cu atăta, ce... au scris pe taină la Mihai-vodă, de au stricat logodna cu sora lui Costantin-vodă. NECULCE, LET. II, 427/29. Cu atăta s'au ales el din călătoria sa! DRĂGHICI, R. 10. Et, vezi cum ești! În prag la noi te-am prins de mână Și-am vrut să te cuprind, și pentru-atăta lucru Ai plâns și n'ai venit la noi o săptămână. COȘBUC, B. 189. Fetele împăratului au mulțămît spânului și pentru atăta. CREANGĂ, P. 232. Eu atunci oiu ingenușchia Și la dînsul m'oiu rugă... Cu-atăta nu m'oiu lăsa, [ci] Când s'or dezbrână... MARIAN, V. 204. † Nici atăta! = și mai puțin: „moins que ça“. Se uită în dreapta, nu vede nimica, se uită în stînga, nici atăta. CREANGĂ, P. 238. | Atăta(-i) tot! (= numai: atât! f. am. atăta tot și lada'n pod!) = (ca exclamație de nepăsare și indiferență: „asta e!; cu asta am încheiat!“ : „c'est tout, voilà“ (ital. „tanto!“ s. „tant'è!“ = „damit Punktum! Kurz und gut!“). Vedeți o biată femeie nevinovată... O urmăriți... până ce... o faceți de își calcă datorile sale de femeie... și apoi... o azvârliți cu despreț, zicând: atăta e tot! C. NEGRUZZI, I, 48. „Să vede că nu știi cine sînt eu?“ — „D-ta? Ești domnul Răzvrătescu; atăta e tot și lada'n pod!“ ALECSANDRI, T. 711. Prăvălie cu chirie Și marfă pe datorie: Atăta-i tot! ZANNE, P. V, 513. | Atăta pagubă (în țara Moldovei)! s. atăta rău! = nu-i mare pagubă, nu e vreo nenorocire!: „belle perte, ma foi! tant pis!“ Tot am să-i zbor crierii, și, de-oiu mergen criminal, atăta pagubă să am! CONTEMPORANUL, VI, II, 113. Atăta grijă! = atăta grijă să am puțin imi pasă!: „das soll meine geringste Sorge sein!“ TDRG. (Adesea în imprecățiuni) Fă... cum te'ndemnau eu, și de fi-o hi rău așa, atăta rău să-mi cază pe casa mea! JIPESCU, O., ap. HEM. 2039.

3°. Când legătura cu cele precedente sau cu cele următoare e mai intimă, atât(a), pe lângă sensul „așa de puțin“ mai are și sens de adverb demonstrativ, așa încât ajunge să însemneze: Adv. Numai acestea, acest singur lucru. Să ia lumea'n cap nebună, Parc'atăta-i mai rămâne! EMINESCU, P. 101. Lui Harap-Alb atăta i-a trebuit: îndată face cățiva pași spre dînsa, o apucă... CREANGĂ, P. 271. Atăta mai apucă să zică zmeoica: „M'ai mîncat friptă!“ ISPIRESCU, L. 195. Dar, zău, doru-i mare căne, Peste multe dealuri vine, S'asa vine de ferbinte, Să stai în loc, te-ai aprinde! Dar cu-atăta ai noroc, Că te miști, nu stai în loc. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 93. | Adj. Numai acest (unul s. singur). Cine poate sta împotriva lui Dănilă Prepeleac? (că așa îi eră porecla, pentru că atăta odor avea și el pe lângă casa lui, făcut de mîna lui). CREANGĂ, P. 39. Dumneata atăta copilă ai! ȘADOVEANU, M.

111. Eu atăta fată am! ALEXICI, L. P. 264/24. || Pentru cea din urmă oară. S'a prăpădi [fata] prin cea săcretă de pădure, ori a nimeri chiar la curțile zmerului, apoi atăta o mai vedem. RETEGANUL, P., ap. TDRG. || Atăta-ți trebuie! s. atăta ție-leacul! = va fi vai (și-amar) de tine! Și doar te-a împinge păcatul să clintești vre-o piatră din locul său..., c'apoi atăta ție-leacul! CREANGĂ, P. 219. Și cu un alt sens: Atăta i-a trebuit lui... = asta o așteptă (ca să întreprindă ceva împotriva cuivă); n'a mai putut răbdă: „da riss ihm die Geduld“. TDRG. | (Numai) atât i-a fost (s. îi fu) = până aici i-a fost (viața, sănătatea etc.), cu asta s'a sfârșit, mai mult n'a putut... De sigur a înspăimântat-o înfățișarea mea, căci a țipat, dar numai atât i-a fost, n'a mai avut vreme să facă o mișcare: i-am descărcat cele șase focuri în cap. VLAHUȚĂ, ap. TDRG. Când văzū fiul împăratului că zăna lipsește, atăta-i fu, căzū la grea boală. ISPIRESCU, ap. DG. || Atăta numai = cu condiția ca...: „à la condition que...“, à charge de“. Toate vi le hărăzesc iarăși, atăta numai..., să-mi dați bisericile. E. VĂCĂRESCUL, IST. 258/15. | Atăta (numai) că... s. atăta doară..., că (cfr. lat. tantum quod...) = numai cât, doar' că... „seulement...“ Iar moșneagul a rămas liniștit din partea babei... Numai atăta, că... a rămas pleșuv și spetit. CREANGĂ, P. 294. Cu mare bucurie au intrat în București; numai atăta, că eră Domnul cam slab, că se bolnăvise la Hotin. AMIRAS, ap. TDRG. Atăta..., atăta = cât..., atăta : „c'est tout ce que...“ Atăta știu, atăta spui = „ich sage was ich eben weiss“. TDRG. | Cfr. atătica.

4°. † La scriitorii vechi se găsește și cu sensul de „tocmai, de tot, nu-știi-ce, ă!, (după negațiune) așa de“. Târpi toată truda, neavînd atăta trup tare. DOSOFTEIU, V. S. 80. De s'ar tîmplă și primejdie, n'ar fi atăta lucru mare. NECULCE, LET. II, 356/3. Această fată mai mică nu eră atăta proastă la unele învățături, ci aveă prea multe daruri vrednice de laudă. GORJAN, H. I, 13. Numai cât..., atăta... = doar'..., și (îndată) și... s. și imediat... Adv. Numai cât gîndește păcătosul să să scoale, atăta-i tîmplă D[u]m[n]edzău cu mila sa. VARLAAM, C. 19. (Sensurile acestea aduc aminte de funcțiuni analoge în limbile romanice d. e. ital. tanto bello „prea frumos“, tot așa v. fran. tant riche, span. tan grande, portug. tão formoso etc. Cfr. Meyer-Lübke, Rom. Gramm. III, 238.)

‡ Atăta e de mine = m'am dus pe copcă, s'a isprăvit cu mine: „perii, actum est de me...; ich bin weg, ich bin verloren! mit mir ist [es] aus!“ LB. | Ce mai atăta? MARIAN = ce (mai) atăta vorbă?: „ă, quoi bon tant de paroles?“ | Atăta îi e după (cevă) = se prăpădește, moare după (cevă). Atăta îi e după vînat, după joc: „die Jagd, der Tanz ist sein Leben“. POLIZU. Și atăta mi-eră: să-i fac cunoștința. D. ROSETTI, ap. TDRG.

IV. † Substantivat. Un atăta = o anumită sumă. Dobîndă să zice un atăt, ce după tocmeală dă datornicul împrumutătorului său. COD. CARAGEA, ap. HEM. 2044. Tovărășia... să zice, când doi inși sau mai mulți, tocmindu-se, vor pune toți câte atăt, cu care să neguțătoresc împreună. idem, ib.

[Adverbul atât (întrebuintat în forma aceasta mai mult de cărturari decât de popor și mai ales în corelație cu cât) poate primi un -a adverbial: atăta, care se găsește (în concurență cu atăt) și în funcțiune adjectivală, dar numai în nominativ și acuzativ: Am dat atăt s. atăta. Atăt s. atăta necaz. Atăți s. atăția (scris și: atășea, atășa) oameni. Atăte s. atătea femei. Numai când atăt e atribut al unui alt adj. sau al unui adv. de care se leagă prin prep. de, forma atăta e puțin obicinuită: Studiile nu erau atăta de multe. DRĂGHICI, R. 44. În cazul oblic numai forme fără -a; în general însă dativul e înlocuit prin prepozitiv: Am dat la atăți(a) oameni (s. atător oameni) atăte(a) parole. | În legătură cu substantive care conțin o idee colectivă, atăta se gă-

sește, la scriitori vechi, și ca adj. invariabil, deci, alături cu: *Văzând că s'au strâns atăta om* [= atăta lume]... NECULCE, ap. HEM. 2040, sau *Trecând atăta vreme...*, avem: *Deacă văzură adunate atăta oști...* MOXA, 353, sau: *De multe ori omul însuși ceale ce vede cu ochii săi nu poate să le pue pe rând...* dar ceale de demult și răsufiate de atăta vreami de ani! URECHE, ap. HEM. 2040 (cfr. a tăta mari de ani). | Neobișnuită e articularea lui *atăt*, când stă ca atribut înaintea unui substantiv: *Pădurea cu mirosul ei înviorător, cu atătele-i umbre de frunziș, cu atătele-i lumini...* CARAGIALE, N. S. 48. | În loc de atătea, atăția și formele atitea, atîția: *După atitea ciudese și după atitea minuni ce făcî Hristos...* VARLAAM, C. 303, 2. *Atîtea ai...* idem, ap. HEM. 2043. | În Tănăreca (Serbia) și: *atânt CDDE*. Forma aceasta, la P. MAIOR, IST. 262 etc. (și, după el, la ȚICHINDEAL, F. 60) e însă mai degrabă forma aromânească, introdusă în limba literară, pentru ca etimologia -*tantus* să fie mai străvezie.]

— Din lat. *ecum-tantum*: ital. *tanto* (cotanto), engad. *taunt*, sard. *tantu*, v.-fran. (*i*)*tant*, n.-fran. *tant*, v.-prov. *aitan*, *tant*, v.-span. (*a*)*tanto*, n.-span. *tanto*, portug. *tanto*. (*Tantus* înlocuise în limba poporului roman pe lat. *tot*. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 53.)

ATĂȚĂ vb. I. trans. 1°. *Attiser, ravièr* (le feu). 2°. (*S'*)*allumer* (le feu). 3°. *Inciter, pousser* (à...), *instiguer. Exciter, susciter, enflammer, rallumer, aiguiser, réveiller, (s')embraser* (qqn. ou une passion qqconque). *Remuer* (doucement qqch.).

1°. A apropiă tăciunii spre a face să ardă (focul) mai bine, a învioră focul apropiind tăciunii, scuturând cenușa, suflând. *Veni un lup dein pădure și purtă găteji de băgă în foc, iară un vultur băteu cu arepile și aduceă vânt de-l ațiță.* MOXA, ap. HEM. 2093. *Au mai ațițat focul, clădind și alte lemne.* DRĂGHICI, R. 75. *Mai ațițară focul, îi luară plăria și i-o aruncară pe foc.* ISPIRESCU, L. 248.

2°. P. ext. A aprinde, a face focul. (Com. CORBU.) *Ațiță* = a aprinde focul. (Com. LIUBA.) *Cine au ațițat focul, acela să plătească până la destul.* PALIA (a. 1582), ap. CCR. 70 (: „celui qui aura allumé le feu“...). *Poate umezeala să ațițe foc?* DRĂGHICI, R. 113. *A mers s'atâte'n vatră foc.* COȘBUC, F. 110. *Malca așază găteji. moș Nichifor scapără și îndată ațiță amândoi focul.* CREANGĂ, P. 130. *Pe acèle vremuri numai amnarul și cremenea puteau ațițe blagoslovita de flăcărie.* MERA, L. B. 77. *Mai așteaptă, să ațiț opaițul.* CONTEMPORANUL, III, 921. *A-și ațiță paie'n cap LB.* = (mai obișnuit:) a-și aprinde (s. v.) paie'n cap. | Refl. *Din scânteia mică, mare pojar a se ațițe poate.* CANTEMIR, ap. ZANNE, P. I, 280.

3°. Foarte des întrebuită în sens figurat. (Cfr. *Petcu*: *De cât să mori, mai bine să ne răzbunăm! Verdulescu*: *Nu ațiță focul, Petcule; nu vorbi de răzbunare!* ALECSANDRI, T. 1276. *Cum vântul ațiță focul, Așă vorba ațiță vrajba.* I. GOLESCU, ap. HEM. 2094.) (Despre oameni și animale) A întărită, a excită, a sumuță, a împinge la... *Ațiț* = „amuț căni: canem excitō ad latratum; ad praedam“⁴. LEX. BOBB. *Ațiț* = asmuț, îndemni intrigând contra altuia. (Com. LIUBA.) *Voroava blândă toată pornirea imblânzește, iară cea aprigă și pe cel slab [il] ațiță la mânie...* MUSTE, ap. ZANNE, P. II, 811: *Care lucră... inima lui Traian... înfierbântând-o, spre izbândire... au ațițat-o.* CANTEMIR, ap. HEM. 2094. *Spre mai multă mânie au ațițat pre împăratul.* MINEIUL (1776), 115^{1/2}. *Ațițară pre Grigorie-vodă la mare mânie asupra casei lui Constantin Postelnicul.* ȘINCAI, ap. GCR. II, 206. *Gabriel Bethlen și alții îl ațițau mereu spre a răzbuună moartea cardinalului.* BĂLCESCU, M. V. 423. | (Despre căni) *A ațiță căni* = „die Hunde auf jemand hetzen“⁵. BARCIANU. | (Despre pasiuni, sentimente, simțiri etc.) A aprinde, a inflăcăra, a încinge, a ex-

cită, a înteiți. *Măhnirea ta o ațiță păcatele noastre.* MINEIUL (1776), 162^{1/2}. *Nădejdea din voi n'o pierdeți, mai vârtos s'o ațițati.* BELDIMAN, O. 12. *Se ațiță războiul între noi și între dinșii.* GORJAN, H. I, 112. *Sareea... este folositoare dobitoacelor, ațițând pofta de mâncare.* I. IONESCU, C. 4. *Urzeau comploturi și ațițau revo(a)lte.* C. NEGRUZZI, I, 143. *Amorul, plăcerea, sânt pasări ușoare, Ce cântă ș'ațiță a inimii dor.* ALECSANDRI, T. 315. *Cu vorbele aceste..., mai tare le-a ațițat dorul de a o vedea.* RETEGANUL, P. II, 7. | Refl. A se aprinde, a se încinge, a se înteiți. *Și vești pieri den calea cea directă, când să va ațiță de grabă mânia lui.* BIBLIA (1688), ap. GCR. I, 283 (: „quand sa colere s'embraseră“). *Dentr'aceea s'au ațițat și alte răutăți.* N. COSTIN, ap. HEM. 2095. *Au început și ciurma a se ațiță în Iași.* NECULCE, LET. II, 442^{1/7}. *Începă a se auzi... de ciuudă...; care boală au intrat și în iarnă... iar de primăvară s'au ațițat foarte tare.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 192^{1/33}. *Răsmirița aceasta a doua într'acestași chip s'au scornit și s'au ațițat.* DIONISIE ECLESIAICUL, C., ap. HEM. 2093. *Privind la dinsa, i s'atăț mila.* PANN, P. V. II, 136. | A face să se miște (ușor), a pune în mișcare. *Zefirii cei dulci să vedea cu oareșicare sfulă a ațiță prin suflarea lor frunzele.* BELDIMAN, N. P. I, 53. *Dacă vre o cuetare C'o umbră de întristare Fruntea mea acoperea, Ușoara-i întipărire Ca cercul acel subțire Ce-ațiță, din întâmplare, Pe-o undă nemșcătoare Un vânt cu lină suflare Trecă, se pierdea de sine.* ALEXANDRESCU, M. 229.

[† și: ațiță, formă scrisă și azi, de unii.]

— Din lat. pop. **attitiare*, idem (înrudit cu *titio*, -onem „tăciune“): ital. *attizzare*, v.-prov. *attisar*, fran. *attiser*, span. *atizar*, portug. *atiçar*.

ATĂȚĂND † adv. *Autant*. — (Numai în Pălia din 1582) *Pe atât. A șasea dzi iară gătească-se cum de doa ori atătând să aducă lăunștru, de cum într'alte zile adunase.* PALIA (1582), ap. CCR. 62 (: „mais le sixième jour, qu'ils appréntent ce qu'ils auront apporté, et qu'il y en ait le double de ce qu'ils recueilleront chaque jour“). *Oltariu încă fă de lemn de setim, de cinci coți în lung atătând și de lat. ib.,* ap. DG.

— Etimologia obscură. Se pare că avem a face cu o compoziție a cărei parte dintăi e *atăt*. (Has de u, *Etyim. magn. Rom.* 2045-2046, propunea pe lat. *tantundem*.)

ATĂȚĂRE s. f. *Action d'attiser* ou *d'allumer* (le feu); (au fig.) *action d'inciter, d'embraser, d'exciter* (qqn. ou une passion), *d'instiguer; excitation, incitation, instigation*. — Infinitivul verbului *atăță*, devenit abstract verbal. *Scormonire în jar s. suflare în foc, ca să se aprindă mai tare.* | *Facerea s. aprinderea focului. Încă n'a apucat a trece o oară de la ațițarea acestor focurele...* MARIAN, SE. II, 207. | Fig. *Întărătare, excitare, înteițire* (a cuivă s. a unei pasiuni), *împingere* (la...). *Ațițarea poftii cei spurcate.* BIBLIA (1688), 4 pr. 4. *Ațițările patimilor.* MINEIUL (1776), 182^{1/2}. *Pentru ca să dea o ațițare mai vie acestor laude silite, desfăimau... petreckerile holteiei.* C. NEGRUZZI, I, 75. *Ațițarea personală se vede din aceea că...* MAIORESCU, CR. I, 244. | *Supraexcitare. Chipul nalt al cântăreței, palidă de ațițare și de obosală.* CONTEMPORANUL, IV, 83. [† și: ațițare.]

ATĂȚĂȚ s. a. = *atățare*. Participiul verbului *atăță*, devenit abstract verbal. *Te-ai apucat de ațițat focul?* [† și: ațițat.]

ATĂȚĂȚ, -Ă adj. *Attisé* ou *allumé*; (au fig.) *embrasé, incité, poussé, excité* (à...). — Participiul verbului *atăță*, devenit adjectiv. *Foc ațițat de copii; flăcără ațițată de vânt.* HEM. 2096. | Fig. *Aprins, excitat, întărătat, împins* (la s. spre...). *Mare e urgia Domnului ațițată întru noi.* BIBLIA (1688), 284. *Duhurile*

erău aționate și inimile îngrijate. C. NEGRUZZI, I, 179. Nervii îi sânt încă ațâțați. CONTEMPORANUL, II, 248. || Pus în (ușoară) mișcare. Zefrii cei ațâțați de abia mișcă crengile. BELDIMAN, N. P. I, 52. [† și: ațîțat.]

ATAȚĂTOR, -OARE adj., subst. 1°. Qui attise ou allume (le feu). Qui excite, incite (ă...), excitant. 2°. Atiseur, instigateur, agitateur, boutefeu.

Adjectivul verbal al lui ațâța (derivat prin suf. -ător), substantivat adesea.

1°. Adj. Care ațâța focul. | Fig. Excitant, stimulant; care face poftă de mâncare. Se așezară la cea dintâi masă, în mijlocul norodului, într'un miros ațâțător, de friptură. SADOVEANU, SĂM. V, 907.

2°. Subst. (Persoană) care ațâța s. impinge pe cineva la ceva, spec. care ațâța patimile multimei, agitator, instigator. Au prins Ștefan-vodă pre Radul-vodă, carele au fost ațîțător de păgâni asupra creștinilor. URECHE, ap. HEM. 2097. Ațâțător de răzcoale.

[† și: ațîțător. | † și dial: -toriu.]

ATAȚĂTURĂ s. f. = ațâțare. (Formă rară) ANON. CAR. (: „excitatio“), CIHAC, I, 277 („attisement, excitation, instigation“). [† și: ațîțătură. | Plur. -turi.] — Derivat din ațâța, prin suf. abstr. -ătură.

ATAȚIC(A) adv., adj. invar., subst. Tantet, tantinet, tant soit peu; très petit. — Foarte mic, foarte puțin, o fărâmă, cel mai mic lucru. Marghiolița... dintr'atâtica, s'o făcut coșcogă fătoiu. ALECSANDRI, T. 339. Și e numat atâtica, mititel ca o mescioară. BRĂTESCU-VOINEȘTI, L. D. 227. [Prin asimilare vocalică, și: atîtica. Știi, cum m'a făcut Dumnezeu pe mine, nu-i trec muierei nici atîtica din al mieu. CARAGIALE, T. II, 13¹/₂. | Și: atâtic. Com. PAVELESCU.]

— Derivat din atâta, prin suf. dim. -ică. La forma *atâtică (citată, fără exemple la HEM. și la DAMÉ), s'a adăogat adverbialul -a: atâtica.

ATAȚICUȚA adv., adj. inv. = atâtica, având însă o nuanță micșorătoare și mai pronunțată.

— Derivat din atâtica, prin suf. dim. -uț (cu adăogarea adverbialului -a).

ATAȚUȚ(A) adv., adj. = atâtica. Atâtuț sau atâtuța = „tantillus, tantulus...; so klein, so wenig, so winzig“. LB.

— Derivat din atât(a), prin suf. dim. -uț (cu, sau fără adăogarea adverbialului -a).

ATAVIC, -Ă adj. Atavique. — Moștenit din (răs)-strămoși. Cine nu e pătruns de evidența lucrului acestuia, acela e atins de o infirmitate atavică, este victima unei nefericite încrucișări de rasă. D. ZAMFIRESCU, R. 27.

— N. din fran. Cfr. atavișm.

ATAVIȘM s. a Atavisme. — Moștenire din (răs)-strămoși (adesea peste mai multe generații) a unor apucături fizice sau morale. A uită principiu atavișmului... este a nu înțelege istoria. HASDEU, I. C. 171. | P. ext. (Șt. nat.) Tendința descendenților de a se întoarce iarăși la tipul primitiv (al ascendenților). Gemulele pot rămânea latente ani întregi și însușirile pe care le poartă nu ies la iveală. De odată însă ele devin active și însușirile corespunzătoare reapar. Astfel se explică atavișmul. SANDU, S. 131.

— N. din fran. (derivat din lat. atavus „răsstrămoș“.)

ATAVIC, -Ă adj., subst. (Med.) Atavique. — (Rar) Neregulat. Friguri atavice. || Spec. Substantivat. Persoană lovită de ataxie locomotrice. Un atavic. — N. din fran. Cfr. ataxie.

ATAXIE s. f. (Med.) Ataxie. — (Rar) Neregulari-

tate. Ataxie a pulsului. || Spec. Ataxie locomotrice: neregularitate în mers, în mișcările ritmice ale umblietului, pricinuită de o turburare a funcțiunilor nervoase.

— N. din fran. (gr. ἀταξία, din ἀ- privativ și τάξις „așez, orânduiesc“.)

ATEIĂ vb. I. 1°. (Se) parer (avec des vêtements propres ou de fête), (s')endimancher. 2°. Mettre (qqn.) à la raison; remettre (qqn.) à sa place.

1°. (În Banat) Trans. și refl. „Cuvântul „a ateia“ inseamnă: habiller solennellement, festlich kleiden, d. e. Petru s'a ateiat de biserică, de Paști etc.“ MANGIUCA, ap. HEM. 142. A se aceia = „a se îmbrăcă în haine curate“. (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 142. A aceia = „a îmbrăcă“, d. e. M'am aceiat de bal. (Com. COCA.)

2°. (În Banat) Fig. (În amenințări) Las'că te aceiu eu pre tine! = „las'că-ți dau eu tie!“ (Com. COCA.)

[Forma aceia voește să redea pronunțarea dialectală din Banat: tse (= te). Cfr. ateiat, ateieturi, desteia.]

— Etimologia necunoscută. (S. Mangiuca, Familia, a. 1884, p. 67, și după el A. Philippide, Zeitschrift f. rom. Phil. XXXI, 294—295, compară cuvântul românesc cu ital. attillarsi (un vestito) = „sich mit ausgesuchter Eleganz kleiden“, v-prov. atilhar, atillar „disposer, arranger, ajuster“ etc., care însă par a fi de origine germană.)

ATEIĂT, -Ă adj. Paré, endimanché. — Participiul verbalului ateia, devenit adjectiv. (În Banat) Împodbit, gătit, chitit. Brăul se poartă la sărbători, când omul e aceiat frumos. LIUBA-IANA, M. 21. „Aceiat inseamnă în schimb în haine curate sau aceieturi“. idem, ap. HEM. 143—144.

ATEIETURI s. f. plur. tant. Habits de fête. Vêtements propres. — (În Banat) Haine curate, de sărbătoare. „Aceiat = îmbrăcat cu aceieturi curate“. (Com. LIUBA.)

— Derivat din ateia, prin suf. abstr. -ătură (devenit -etură, după palatale).

ATEISM s. a. (Filos.) Athéisme. — Doctrina ateilor, necredință în Dumnezeu. Cfr. deism, teism.

— N. din fran. (lat.-med. atheismus, idem). Cfr. ateu.

ATEIST, -Ă adj., subst. Athéiste. — Adj. De ateu. O doctrină ateistă. || Subst. „Fără Dumnăzau, om carile vre unui Dumnăzau nu se închină“ (CANTEMIR, IST. 9), ateu. Nu mai slobodă easte limba atheistului spre blăstem, de cât tropurile ritorului spre hula sau laudă. CANTEMIR, IST. 111. Dionis... deschise o carte veche... un manuscript de zodie. El eră un ateist superstiios — și sânt mulți de aceștia. EMINESCU, N. 44. [† (cu o formă de-a dreptul din lat.) și: atheista s. m. Dumitrașco-vodă... s'au așezat în scaun și au finut și pe pașa o lună... jăcuind pe la fară vaci, oi, pâne..., ca un fără milă și fără frica lui Dumnezeu... Și așa au fost traiul fărăi într'acei iarnă, cu acel Domnu atheista. N. COSTIN, LET. II, 13¹/₂₇.]

— N. din fran. La scriitorii mai vechi, (subst.) din lat. atheista, idem. Cfr. ateu.

ATEISTIC -Ă adj. Athéistique. — (Rar) De ateist. — N. din fran.

ATELIÉR s. a. Atelier. — Încăperea (sau încăperile) în care lucrează laolaltă mai mulți lucrători sau meseriași de aceeași breaslă, (la Români din Ardeal și Ungaria) lucrătoare. Atelier de tâmplărie, de croitorie, de tipografie. Atelierele căilor ferate. Șef de atelier. | P. ext. Unelte și mașinile trebuitoare unei meserii. Are un atelier foarte bogat. || Spec. Încă-

perea în care lucrează un pictor, un sculptor, un fotograf.

— *N.* din fran. (v.-fran. *atelier*, propriu „loc unde se adună așchile s. surcelele, locul de lucru al dulgherilor“ — derivat din *astelle* „așchie“.)

ATENEU s. a. *Athénée*. — (Antich.) Clădire publică în care poezii și retorii își citeau lucrările. | *P.* a n a l. (Azi) Clădire (a unei societăți particulare, nu a statului) cu săli pentru conferențe, concerte, expoziții de lucrări de artă, etc. *E la ateneu*; *prima lui conferință*; *sala geme de lume*. VLAHUȚĂ, D. 105. | *P.* ext. Societate care a întemeiat un astfel de așezământ. *Ni-au servit chiar în București* [pentru cercetări] *biblioteca centrală...*, *biblioteca Ateneului*.... HASDEU, I. C. IX. [Plur. -*nee*.]

— *N.* din fran. (lat. *Athenœum* < grec. Ἀθηναῖον, propriu „templul zeiței Atena [= Minerva]“.)

ATÉNT, -Ă adj. *Attentif*. — Cu toată mintea îndreptată spre ce se spune sau se întâmplă în fața sa, cu luare-a-minte, cu băgare-de-seamă. *Băietul fusese atent la cele ce li se întâmplase pe drum*. ȘEZ. V, 41/21. [Negativul: neatent, -ă = „inattentif“. DDRF.] — *N.* din lat. *attentus*, -a, -um (part. verbului *attendere* „a se întinde spre... a fi cu luare-a-minte la...“.)

ATENTĂ vb. I^a intrans. *Attenter*. — (Construit mai ales cu prep. la) A se atinge (de ceva) cu gânduri nelegiuite, a face o încercare criminală (asupra a ceva). *Sânt oameni care atentează la onoarea și chiar la viața altora*.

— *N.* după fran. (lat. *attentare* „a atinge (ceva) cu mâna, a se atinge de... a atentă la...“)

ATENTĂRE s. f. *Action d'attenter*. *Attentat*. — Infinitivul verbului *atentă*, devenit abstract verbal. Cfr. *atentat*.

ATENTĂT s. a. *Attentat*. — Încercare nelegiuită împotriva a ceva (sau, elipt., împotriva cuiva). *Acest atentat... va necinsti Moldova*. URICARIUL, X, 19/19 (Mold., a. 1848). *Un nou atentat în contra ministrului-prezident*. MAIORESCU, D. III, 67. | *Spec. (Jur.) Atentat la bunele moravuri, atentat la pudoare (a cuiva)*.

— *N.* după fran. (lat. *attentatum*, part. neutru al verbului *attentare* „a atentă“.)

ATENTĂTOR, -OARE adj., subst. *Attentatoire*. (*Celui*) *qui attente* (à qqch.). — Adjectivul verbal al lui *atentă* (derivat prin suf. -ator), substantivat une-ori. (Cel) care atentează (la ceva).

ATÉNȚIE s. f. }
ATENȚIUNE s. f. }

Attention. — Îndreptare a întregii minți spre ceva, luare-a-minte, băgare-de-seamă. *Ascultă cu mare atenție (luare-de-seamă)*. TICHINDEAL, F. 24. *Sutele de jurnale care au vorbit în contra noastră au susținut mai întâi neîntrerupt atenția publicului asupra-ne*. MAIORESCU, CR. I, 362. | *P.* ext. Îndreptare a simțului spre cineva. *Vă mulțămesc că-mi dați atâta atenție*. CONTEMPORANUL, VI, II, 198. [Negativul: neatentție = nebagare-de-seamă, lipsă de luare-a-minte; mai rar, și aproape numai în sensul de „lipsă de atenție(un)e s. de considerație față de cineva“, și: neatentție.]

— *N.* din lat. *attentio*, -onem, idem. Cfr. *atent*.

ATENUĂ vb. I^a *Atténuer*. — Propriu (rar) A subția, a face mai subțire. | Fig. A face mai ușor s. mai slab (fig.), a ușura, a slăbi, a scădea, a micșora (gravitatea unui fapt). *A doua oară, a mai atenuat puțin criticele ce formulase la început*.

— *N.* din lat. *attenuare*, idem (din *ad* și *tenuis* „subțire, fin, ușor“).

ATENUĂNT, -Ă adj. *Atténuant*. — Care atenuază, care micșorează, care scade (vina s. gravitatea unui fapt), ușurător. (Mai ales ca termen juridic; contrariu: agravant) *Nu putem vorbi de acest curios incident* [proclamarea „republicii de la Ploiești“], *fără a releva și circumstanțele lui atenuante*. MAIORESCU, D. I, 23.

— *N.* după fran. (lat. *attenuans*, -antis, part. verbului *attenuare*.)

ATENUĂRE s. f. *Atténuation*. — Infinitivul verbului *atenuă*, devenit abstract verbal. (Rar) Subțiere. | Ușurare, slăbire, scădere, micșorare (a gravității unui fapt).

ATENUĂT, -Ă adj. *Atténué*. — Participiul verbului *atenuă*, devenit adjectiv. Subțiat. *Foile... atenuate în lung*. GRECESCU, FL. 62. *Baza atenuată*, idem, FL. 52. | Fig. Slăbit, ușurat, scăzut, micșorat (în gravitatea sa). *Afirmarea aceea gravă din cupântarea sa a fost atenuată la tipar*. Cfr. dubletul aținat.

ATERMĂN, -Ă adj. } (Fiz.)
ATÉRMIC, -Ă adj. }

Athermane, athermique. — Prin care nu străbate căldura radiantă. *Substanțele care nu lasă să treacă prin ele căldurile luminoase, nici pe cele obscure, se numesc atermane*. PONI, F. 146.

— *N.* din fran. (format din grec. ἀ- privativ și θερμη „căldură“.)

ATESTĂ vb. I. *Attester*. — A sta martur s. mărturie (pentru adevărul s. existența a ceva), a fi s. a sta dovadă (despre ceva), a certifica, a mărturisii. Cfr. *adeveri* (I, 29) și *arăta* (I, 39, 49). *Străinii n'au cuvinte îndestule pentru ca să ateste onorabilitatea proprietarului*. I. IONESCU, D. 316. [Pasările numite „grives“]... *sânt foarte mândacioase: însuși Orașiu ne-o atestă*. ODOBESCU, III, 27/16. | Fig. *Odoarele eclesiastice ale Bistriței stau în fință spre a atestă antica splendoare a acestei mănăstiri*, idem, I, 335. *În vechea capitală, o măreață mănăstire... stă, trecutul atestând*. ALEXANDRESCU, M. 161. *Ruine... atestă existența lui de odinioară*. MAIORESCU, CR. III, 176. [Prez. indic.: *atest* și *atestez*. | † și: *atestă-lui*. *Drept aceea îndatorit s'au văzut Consistoriumul despre ceale mai sus zise, pentru legitimafia... întru adevăr a-l atestă-lui* (a. 1798). CIPARIU, A. 737.]

— *N.* din lat. *attestari*, idem.

ATESTĂRE s. f. *Attestation*. — Infinitivul verbului *atestă*, devenit abstract verbal. Mărturisire (mai ales printr'un act scris), mărturie, dovadă, certificare, adevărire, încredințare. *Atestări date prin canoe*. URICARIUL, X, 375/17 (Mold., secol. XIX).

ATESTĂT s. a. *Attestation, certificat*. — Act prin care se atestă ceva, dovadă, adevărită, testimoniu, certificat, (spec. certificat de studii). Cfr. *atestație*. *Toți tinerii... ce vor petrece cursul public... și vor ave[ă] bune atestaturi*.... URICARIUL, VII, 177/15. *Atestat, după formulariul de la mine la mână-i lăsat*. (Sibiu, a. 1810). IORGA, S. D. XII, 201. *Astăzi răzi de-o pedanți, mâine de-o prețioasă, Zici de una ajunsă în vârstă cuvioasă, Că atestatul vremii nu va să-l primească*. ALEXANDRESCU, M. 269. *Un doctor vestit venise... Avea atestate, Numai în aur legate, Diplome ce'n Academii luase*, idem, M. 373. *Paraponisitul: „Mi-i plin sinul de atestaturi...: eaca teșcherele“*. ALECSANDRI, T. 90. [† (în Ardeal, de-a dreptul din lat. de cancelarii) și: *atestatum*. *Atestatum*. *Prezum Dimitrie Preda... s'au cununat cu Elena, fiica jupăului Stoian Chișu... drept adev[er]ez*. În *Belgrad, 21 Dechemvrie, 1803*. *N. Rați, protopop neunit*. IORGA, S. D. XII, 149. | Plur. -state, și (învechit) -stături.]

— *N.* din germ. *Attestat*, idem (lat. *attestatum*, neutru part. verbului *attestari*).

ATESTAT s. a. *Action d'attester* (qqch.), *attestation*. — Participiul verbului atestă, devenit abstract verbal. [† (în Ardeal) și: atestăluit. *Carte de sorocit, de înștiințat, ... de admonoluit, de mărturisit și de atesteluit.* (Brad, a. 1767), IORGA, s. D. XIII, 264.]

ATESTAT, -Ă adj. *Attesté*. — Participiul verbului atestă, devenit adjectiv. Mărturisit (printr'o dovadă oarecare, mai ales în scris), adevărit (printr'o mărturie), certificat (de cineva s. de ceva). [Negativul: natestat, -ă.]

ATESTĂȚIE s. f. *Attestation*. — (Rar, învechit) Atestat, certificat, adevăriniță. *Omul nostru are bună dreptate, precum atestațiile îl adevărează.* (Râmnic, a. 1737), IORGA, s. D. XII, 37. *Am plătit zloțfi* f. 20, *cari arată și atestație/a* șărămădarului cât am plătit. (Făgăraș, a. 1795), ib. XII, 119. [Și: atestațiune s. f. PONTBRIANT, COSTINESCU.]

— N. din lat. *attestatio*, -tionem, idem.

ATESTATÓR, -OÁRE adj. *Celui* qui ateste. — Adjectivul verbal al lui atestă (derivat prin suf. -ator). (Lucru sau persoană) care atestă (ceva), care stă martur s. dovadă (despre existența a ceva), mărturisitor (de...).

ATEU, -ÉE adj., subst. *Athée*.

1°. Adj. (Rar) Fără Dumnezeu, care tăgăduiește existența lui Dumnezeu. *Tu, chip zămbitor, Trăit-ai anume, ca astfel să mori? De e sens într'asta, e'n-tors și ateu — Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu.* EMINESCU, p. 63. *Nu-i ca ea'n orașul tot Mai frumoasă față. Ea se'nchină? Cei atei Sânt bigoți de-odată.* COȘBUC, B. 60.

2°. Subst. Persoană care nu crede în existența lui Dumnezeu. *Eresul, desbinarea, sânt fiicele științei. Mai mult mințește-acela ce e mai învățat, și [cel] care tot cetește, curând se face-ateu.* C. NEGRUZZI, II, 176/14. [† (formă încultă) și: ateiu. *Cum eră ghenăriul de ateiu, au început a prădă pre supt munte mănăstirile.* MAG. IST. III, 368/18.] Cfr. ateist.

— N. din lat. *atheus* (< grec. *ἄθεος* „fără Dumnezeu“, din *ἀ-* privativ și *θεός* „Dumnezeu“).

ATIC, -Ă adj., s. a. 1°-2°. *Attique*.

1°. Adj. (Antich.) Din Atica, propriu locuitorilor Ateiei. *Cioara aceasta, de locul său easte attică.* CANTEMIR, IST. 119. *Dialectul atic. Ordinul atic:* ordin de arhitectură greacă, având părți comune cu ordinul ionic și cu cel corintian. | Fig. *Sare attică:* ironie fină, în felul Atenienilor. [† și: aticésc, -ească. *În limba aticească au strigat...* CANTEMIR, IST. 119.]

2°. Substantivat (subt forma masc.) (Arhit.) Partea superioară a unui edificiu, împodobită de obicei cu pilastri, care are de scop a ascunde acoperișul. [Costantin-cel-Mare] *văzū arcu lui Traian stând fără căpătâiu... Puse îndată de-i cioplă pentru pedestaluri niște grosolane figuri de Victorii..., iar pe ambele fețe ale aticului așternū lungi dedicațiuni...* ODOBESCU, III, 73/8.

— N. din lat. *atticus*, -a, -um (< gr. *ἄττικός*), idem.

ATICĂ s. f. 1°. *Menu fil*. 2°. *Fil de coton formé de deux brins tordus ensemble*. 3°. *Sorte de toile*. 4°. *Sorte de danse populaire*.

1°. Ață (mai) subțire. POLIZU, HEM., TDRG.

2°. (Comerț) (În Bran, Transilv.) Bumbac răsucit în două, cu care se face urzeala pânzii (în opoziție cu „bumbacul“ care constă dint'un singur fir și se întrebuintează la bățură; când „bumbacul“ e colorat, se numește „arniciu“)

3°. (Comerț) (În Bran, Transilv.) Pânză țesută din arniciu, ca bățură, și atică (2°), urzeala.

4°. (Cor.) Un joc țărănesc în jud. Prahova, Buzău etc., descris la HEM. 2083-2085.

— Derivat din ată, prin suf. dim. -ică.

ATICÉSC, -EÁSCĂ † adj. v. atic.

ATICÍSM s. a. 1°-2°. *Atticisme*.

1°. Formă particulară dialectului atic.

2°. Măsură, eleganță, puritate (în stil), delicatețe de gust proprie scriitorilor atici. *Vr'un pedant... Aticismul limbei tale o să-l pună la cântari(u)...* EMINESCU, p. 225. | P. ext. „Stil care unește eleganța cu puritatea limbei“. LM.

— N. din lat. *atticismus* (< grec. *ἄττικισμός*), idem.

AȚIMATŪCHIU s. m. (Bot.) v. asmațuchi.

A-TÍMP adv. 1°. *À temps, juste à temps, au moment opportun*. 2°. *L'année suivante*.

1°. † La timp, tocmai la timp, în momentul potrivit. *Și nu va răspunde cela ce-i în strimtoare până atimpă.* DOSOFTEIU (= „usque ad tempus“), ap. HEM. 2049.

2°. (La Moți) Anul viitor, la anul. *O față mare din ținutul Moților, dacă voiește să știe că se va mărită în cursul anului sau peste unul ori doi ani, merge la cotețul rămătorilor și zice cu glas tare: hui estimp, hui atimp; hui dincolo de atimp* (Nota: a timp = „anul viitor“; dincolo de a timp = „anul proxim viitor“). FRÂNCU-CANDREA, M. 128/8.

— Derivat din a (2°) și timp.

AȚINĂT, -Ă adj. 1°. *Penché*. 2°. *Fier, hautain, orgueilleux*. — (În Transilv.)

1°. Aplecat. *Trandafir verde-așinat! Asară te-am așteptat, Tot cu foc și cu lumină și cu dor de la inimă.* POP. (Orlat), ap. HEM. 2087. *Așinat* = „hângend“. BARCIANU.

2°. Fudul, cu capul sus, sumeț. *De la sfânt-Văsiu a treia Duminecă, își jucă lelea Solomie nora... Sofica pășea mândră și-afinată, soacră-sa o ținea de după cap [și] o gugulea.* V. R. BUTICESCU, N. REV. R. I, SUPL. II, 30. [Dial.: așinat.]

— Din lat. *attenuatus*, -a, -um „suptiat, slăbit“ (participiul verbului *attenuare*, care ar fi dat așinare, o formă atestată în LB., fără a fi tradusă însă). Pentru trecerile semantice cfr. înțina, înținat și dubletul atenuat. *Wörter und Sachen I* (1909), 111—114.

AȚINĂTOR, -OÁRE adj., subst. (*Celui*) qui guette, *guetteur*. — Adjectivul verbal al lui ațineă (derivat prin suf. -ător). *Așinator la drumuri.* [Dial. și: așinătoriu.]

AȚINEĂ vb. II. 1°. *Suivre de près* (qqn.), *être sur les pas* (de qqn.). 2°. *Se tenir ou être prêt (à saisir ou attrapper qqch. ou qqn.), guetter* (qqn. au passage), *être aux aguets (pour s'emparer de...), attraper ou capturer qqn.* 3°. *Attendre* (qqn.) *au passage* (pour l'arrêter, pour l'empêcher de continuer sa marche, ou pour l'attaquer). 4°. *Tenir (les chemins)*.

Sensul fundamental este „a (se) țineă s. a fi mereu aproape (de cineva s. de ceva)“.

1°. Refl. A fi mereu în urma cuivă, urmându-l (ca și cum ai fi legat de el), a se țineă (după s. pe lângă cineva). *Ce? Când luna se strecoară printre nourii, prin pusăii, Tu, cu lumea ta de gânduri, după ea să te așii?* EMINESCU, p. 256. || Trans. Aceiași sens, în construcția (neobicinuită): *El mă aține de pe urmă* [adecă „mă ține legat de urmă lui“] = „il est toujours sur ma route (sur mes pas)“. DDRF. || Fig. *A se ațineă la ceva* = a fi s. a sta cu gândul (tot la ceva), a se țineă mereu de (ceva). *A se ațineă la petreceri* = „den Vergnügungen nachgehen, nachjagen“. TDRG.

2°. Refl. A sta în apropierea s. în drumul cuivă s. a ceva, pregătit spre a-l prinde, a sta la pândă s. în așteptarea venirii s. trecerii cuivă (ori a unui animal) printr'un loc, spre a pune mâna pe el s. a-l atacă. *Pescarul ține în mâna dreaptă o sită... Când se clatină o fișă [pusă anume pentru prinderea racilor],*

lin o rădăcă și cu cea altă mână s'aține dedesubt cu sita. ȘEZ. IV, 117¹⁸. *Dragoș s'aține, Și cel zămbri cum venea, Ghioaga'n frunte i-aruncă.* ALECSANDRI, P. II, 94. *Lupul începu a alerga... Ursul se ațineă mereu, până îi veni bine, [și] se aruncă în apă.* ISPIRESCU, L. 345. *Flăcăii miresii, călări pe cai ageri, se ațin să prindă pe nuntașii mirelui.* SEVASTOS, N. 90³³. | (Refl. = pasiv.) *Pentru apele mergătoare, vârsile... is așezate cu gura numai într'o parte, pe când cele din apă stătătoare se ațin una cu gura într'o parte și cealaltă cu gura în altă parte.* ȘEZ. IV, 116¹. | Spec. (În jocul cu mingea) *Svârle mingea sus... și tot el ațeargă, de s'aține cu mâine și-o prinde.* ȘEZ. II, 62³². *Băieții s'ațin să le prindă.* VLAHUȚĂ, CL. 114. | (Ca termen de vânătătoare, întrebuintat la imperativ) *Ațin(e)-te!* = fi gata (de a trage cu pușca)! (Dărmănești, în Prahova; Stânca, în Iași), ap. HEM. 2086. *Stam cu pușca la ochi, încurcat, bețmetic, neștiind în ce să dau.* „Aține-te, cuconășule“, strigă Moș-Toma la urechea mea. Atunci două răfe... trecură ocăind de-asupra capului mieu. N. GANE, ap. TDRG. || P. ext. A fis. a stă gata (spre a prinde, a primi s. a se bucura de ceva), a avea pretenție la ceva. *Streinu' va'nțai să hie'mpă-măntenit... și pe urmă să s'ație la drepturi.* JIPESCU, ap. HEM. 2087. *Stirea vacanții tronului o aflase Turcul înaintea celor ce se ațineau la dînsul [= la tron], care nu putură deci să se agite.* IORGA, L. I, 330.

În stilul viu al povestirilor populare se întrebuintează adesea imperativul (apoi, s. atunci) *ațin(e)-te* (băiete)! când în povestire se arată că ceva ce eră așteptat cu dor, se întâmplă în sfârșit: stai gata de a primi, țin(e)-te bine! *Când auzeam noi de masă, tăbăram ne dînsa, ș'apoi aține-te gură!* CREANGĂ, A. 10. *S'a răcit vremea...; vine vremea desfăcutului; bucuria fetelor! De acolo, clăci, de păpușoi; moșnegi, fete, flăcăi — cu toții la desfăcut; atunci aține-te la povești!* SEVASTOS, N. 3¹⁸.

3° Spec. A se ațineă (la drum, la poteci), când e vorba de hoți, însemnează „a păzi calea (cuivă), a stă la pândă în calea trecătorilor, spre a-i atacă“. *Zeaua nu m'ndeasă... Dar ce mă apasă [e] — Că s'ațin pe-aici Patru-zeci și cinci... De haiduci levinți, Duși de la părinți, De când erau mici, La codru'n poteci.* ALECSANDRI, P. P. 63¹⁵. | Fig. Iubirile care-s mari *Stau la drumuri, ca tâlhari/și; Iubirile care-s mici Se ațin pe la poteci.* ibid. 304¹.

4° Din expresiile cu același sens: *mă ațin în calea cuivă și țin calea cuivă* s'a născut construcțiunea trans. *ațin calea cuivă* = stau în calea cuivă, spre a-l opri s. a-l împiedică să înainteze. *Aș veni și n'am cu cine, Dușmanul calea mi-aține, Și n'tre noi un deal ș'o vale Strică dragostile tale.* POP., ap. HEM. 2085. *Din Hotin și pân'la mare, Vin Muscalii de-a călare, De la mare la Hotin, Mereu calea ne-o ațin.* EMINESCU, P. 160. *Crăsmărița cea frumoasă, luând paharul, se închină la toți cu sănătate... și se roagă să n'o zăbovim... Noi, aținându-i calea, o pofteam cu stăruință să cinstească de la ficare.* CREANGĂ, A. 97. *Calea mândrei aținuui, O florică de-i ceruui.* ALECSANDRI, P. P. 237. *Vine-o capră de la munte, și nimeni nu poate să-i ație calea?* (= „Glontu“). GOROVEI, C. 178. | P. ext. (poet.) *Fluide și svelte, ațeargă și urlă [valurile], S'ație cu grijă intrarea în port.* ANGHEL, SĂM. VI, 23.

[Și: *aține* vb. III. | Se conjugă ca *țineă* (*ține*).]

— Din **attēnōre* (formă reconstituită în elementele sale din *attinere*) „a (se) țineă lângă s. aproape de... a păzi“. (Cfr. „ripam Danubii legionum duae attinebant“ [Tacit]: „două din aceste legiuni păzeau țărmul Dunării“).

AȚINERE s. f. *Action de guetter* (qqn. sur son chemin), etc. *Action de tenir sa parole, foi à la parole donnée.* — Infinitivul verbului *ațineă*, devenit abstract verbal. *Aținerea drumului.* HEM. 2087. ||

Spec. † *Ținere-de-cuvânt. Noi, cineși din partea sa, cu sfântă aținere făgăduim...* N. COSTIN, ap. HEM. 2088. [Și: *aținere*.]

ATINGĂTOR, -OĂRE adj. *Qui touche, atteint, effleure, etc. Touchant. Blessant, offensant. Relatif (à), touchant ou concernant* (qqch.). — Adjectivul verbal al lui *atinge* (derivat prin suf. -ător). || Spec. (întrebuintat numai în literatura modernă după fran. „touchant“). „Care atinge sau mișcă inima, care moaie, apleacă, înduplecă către millă“. COSTINESCU, care înduioșază sau emoționează, emoționant, înduioșător. *Nimini n'a îndrăznit încă să zugrăvească atingătoarea icoană a omului virtuos în brațele morții.* MARCOVICI, C. 45⁷. | Care atinge, care mușcă, înțepă prin vorbe. COSTINESCU. (Neuzitat). *Cât este de atingătoare limba ei!* MARCOVICI, C. 78. | (Des) Cu privire s. relativ (la...), ce se ține (de...). *Să nu se mai încerce a se amestecă în interesurile atingătoare de acel ospital* (a. 1785). URICARIUL, I, 119³⁵. *Să despuem acum... această... baladă de tot coprinsul ei local și curat atingătoare de țările românești.* ODOBESCU, I, 210. *Românii păstrează încă unele din obiceiuri/le antice, atingătoare de aflarea soartei.* ALECSANDRI, ap. TDRG. [† și dial. *atingătoriu*.]

ATINGĂTURĂ s. f. *Attouchement.* — (Cuvânt rar) *Atingătură* = „die Berührung“. POLIZU. [Plur. -turi.] Cfr. *atinsură, atinsătură.*
— Derivat din *atinge*, prin suf. abstr. -ătură.

ATINGE vb. III. I. 1°. (Se) *toucher (légèrement), effleurer, frôler, friser. Atteindre. Être en contact avec* (qqn. ou qqch.). *Mettre la main* (sur qqch.). 2°. *Toucher* (à un sujet), *aborder* (une matière), *mentionner*. II. 1°. *Toucher* (aux mets, à une somme d'argent, etc.). 2°. *Toucher, atteindre* (qqn. d'une manière sensible), *s'attaquer* (à qqn.). *Blessar, offenser, froisser* (qqn.); *toucher* (qqn.) *par une allusion*. 3°. *Toucher, émouvoir* (qqn.). 4°. *Faire penser* (à...). *Concerner, regarder; se rapporter* (à...).

Atingem ceva când venim (s. ajungem) în contact cu suprafața lui, într'unul sau mai multe puncte.

I. 1° Trans. *Mă azvârl peste gard, de par'că nici nu l-am atins.* CREANGĂ, A. 50. *Puișorul când m'atinge, Foc la inimă m'ncinge.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 22. *Încalecă pe mine și atinge-mă de trei ori cu scările.* FUNDESCU, L. P. 29. | (Prin prep. pe și la, mai rar prin de, se arată locul la care se face contactul) *Botind la ochi de scursoare, [sfântul] l-au tă-mădui, atingându-l la ochi.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Apoi întinde și Domnul mâna la cupă și, atingând degetele sale de o parte de pâne ce este în cupă, le atinge de buzele sale.* GHEORGACHI LOGOFĂTU, ap. HEM. 2050. *Cu geana ta m'atinge pe pleoape.* EMINESCU, P. 52. | (Prin prep. cu se arată obiectul sau partea cu care se face contactul) *Când auzi tunând întâia dată, primăvara, să atingi fruntea cu muchea toporului, ca să-ți fie capu' tare, și să nu te doară.* ȘEZ. II, 194¹⁹. | Refl. (= reciproc) *Buzele lor se atingeau.* C. NEGRUZZI, I, 78. | (Prin prep. de, mai de mult și prin către și la, se arată obiectul sau partea supusă contactului din partea subiectului) *Se atinse ziditoriul către coastele lui și luă os de-i feace soț.* MOXA, ap. HEM. 2053. *Când s'a atins de mijlocul ei, dang! a plesnit cercul.* CREANGĂ, P. 100. *Am un lucru mare: Suflet n'are, Suflet duce, De pământ nu s'atinge?* (= „Corabia“), ap. HEM. 2053. | (Prin prep. cu se arată obiectul s. partea prin care se face contactul) *Așea să creadem făgăduințele lui H[ristos], cum le-am vedea cu ochii și cum ne-am atinge cu mâinile d'inse.* VARLAAM, C. 261. *Să atinsă cu mâna de căldare.* DOSOFTEIU, V. S. 7, 2. | Spec. (subînțelegându-se „cu un picior de altul“.) *Acest cal se atinge* = se cosește: „se cheval se coupe“. PONTBRIANT. || Poet. *Îi simțea gândurile lui cum o ating și-o desmiardă.* VLAHUȚĂ, P. 69. || P. hiperb. *A nu*

atinge pământul = a fugi așa de repede s. a juca așa de ușor, cu atâta eleganță, în cât par'că nici nu se vede cum picioarele vin în contact cu pământul. *Calul mieu fugă, iar a lui picioare iarba n'atinge.* ALECSANDRI, P. I, 190. *Mergând iute ca gândul, Tare ca vântul, Neatingând pământul...* MARIAN, D. 268. *Ceialți jucău — nu jucău, dar zăna, când jucă, pareă că n'atinge pământul.* ISPIRESCU, L. 39. *Dar când începă zeifa, jucă așa de frumos, încât nu atingeă de pământ.* FUNDESCU, L. P. 100/30. || Intrans. (Prin prep. de, se arată obiectul cu care venim în contact; iar prin prep. cu, obiectul prin care se face contactul cu ceva) *Dracul, ca să-i facă în ciudă... atingeă și mai des cu friptura sa de slămina lui Pepelea.* SBIERA, P. 16/22. || (După omiterea subînțelesului „de foc“) Absol. *Nu te-atinge, Că te frige!* ZANNE, P. II, 479. || *Atingerea* înseamnă adesea numai un pas mai departe decât a jungerea (cfr. pag. 81^a) sau e rezultatul final ori scopul ei. *În urma lor se înălță deodată un munte de piatră, care atingeă cerul.* ISPIRESCU, L. 25. *Eră cerul aproape de pământ, încât oamenii cei mai nalți atingeau cu mâna de el.* FUNDESCU, L. P. 21/3. (Jurământ, în glumă) *Să nu ating luna cu mâna, nici soarele cu picioarele!* LM. (Cfr. varianta: Să n'ajung luna etc. pag. 82^b) | Deci, fig. (refl., † intrans.) A ajunge pe s. până la cineva s. undeva. *Și vărsa-se văpaia... și incungiură și arse cine [= pe cine] află... E ingerul Domnului deștinse dimpreună cu Azaria ficiorii în cuptor... și [văpaia] nu atinse de ei, cu tot focul.* PSAL. SCH. 518/4. | A se lipi de... *Paenic eră un balaur, de care nu se atingeă somnul.* ISPIRESCU, U. 13/14. | (La unii scriitori moderni, după fran., și trans.) *Cea mai scumpă floare, cel mai gingaș dor, Moartea te atinge...* ALECSANDRI, P. I, 229. *Acest soldat cu reputație și-ar fi atins scopul, dacă Dimitrie nu s'ar fi luptat în tabără în potriva lui.* IORGA, L. I, 338. || Când e vorba de persoane, atinge-rea lor înseamnă un „contact sufleteș“. A veni s. a sta în contact (cu cineva). *Jidovii nu se nice atingă de Samareani.* VARLAAM, ap. GCR. I, 108. *De om ce varsă sânge Ți-i greață a te-atinge.* DOSOFTEIU, PS. 20. || Metaforic. A pune mâna pe..., a lua în mână (ceva, spre a săvârși o acțiune). *Joile, pân' la Rusalii, eu nu m'am atins de fus.* PANN, ap. HEM. 2043. (Cfr. neatins.)

2^a. Fig. (trans.) (În limba literară, după construcții din alte limbi) A menționă în treacăt (într-o scriere), a aduce vorba despre ceva fără a stăruii asupra acelui obiect. *Istoricii noștri cei mai vechi nici cu vârful condeiului nu le-au atins.* CANTEMIR, ap. HEM. 2050. *Cinam, biograful... împăratului Manoil Comnen..., atinge cauzele ostilității între Ungaria și Bizantinii.* HASDEU, I. C. 14. | (Neobicității, intrans.) *Toate aceste fapte, de care atinserăm până acum...* BALCESCU, ap. TDRG.

II. În câteva cazuri speciale s'au născut nuanțe nouă de înțeles.

1^a. *Atingerea* de un corp se face cu scopul de a-și apropria o parte din el. Trans. și, mai ales, refl. (când e vorba de mâncare; mai ales la negativ) A pune mâna, gura s. buzele (pe ceva), a gustă, a mânca (din ceva). *Căii nu se ating de aceste [buruiene].* I. IONNESCU, C. 88. *N'am atins mâncarea.* [Rar, după analogia lui „a se întinde la ceva“, construit cu la. *Sede[i] la masă, și ia aminte să nu te atingi la bucate.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 2053.] | (Când e vorba de a avere) A pune mâna pe..., a-și însuși (averea altuia). *De averea lui nu s'au atins nimenea.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 250/2. *El nu se atinse de comori.* RETEGANUL, P. IV, 12/14. | A se apropia (de ceva) cu gânduri de atac s. de acaparare. *Știți că nimeni nu s'a putut atinge de împărăția mea.* ISPIRESCU, L. 12. | Spec. A se apropia de o femeie cu gânduri necinstite. *Bine iaste, omul de miutare să nu să atingă.* MSS. (secol. XVII), ap. GCR. I, 45.

2^a. *Atingerea* se face cu scopul de a pricinii cui-

vă o durere și, prin extensiune, un rău. (Punctul de plecare e ideea că atingerea unei răni e dureroasă) A izbi în cineva, a-i aduce vătămare (în ceva), a atacă pe cineva, a atentă la cineva cuivă. Trans. și, mai ales, refl. *Nu atingereți pre unșii miei.* PSALT. (a. 1651) (= nu vă atingeret[î] de hristoșii miei. DOSOFTEIU: „nolite tangere christos meos.“), ap. HEM. 2050. *Și-au adus aminte și de giurământul ce au giurat Cantemir-vodă lui Gavrilă vornicul..., să nu-și atingă sabia lui de neamul feciorilor lui.* NECULCEA, LET. II, 267/10. *Să va atinge de besearică cu vre-o hulă sau altceva lucru cu rușine...* PRAVILA MOLD. 135. *S'au purtat foarte cu înfălepciune... și nimărui nimică au făcut, nici s'au atins de cinevași.* GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 327. *Te desfătezi a zmeri pe frate-tău, a-l batjocuri sau a-i atinge cinstea.* MARCOVICI, D. 428. *Nu te atinge de el!* RETEGANUL, P. III, 34/2. *Să nu se atingă de bietul argat.* FUNDESCU, L. P. 67/32. | † Refl. (cu sens pasiv) A se simți rănit (în suflet). *Simțise [Caragea] că Poarta are socoteală a-l pierde..., [pentru-că] fiind întrebat, silit au fost de au arătat Rosiei... toată luarea din țară, cum și la darea la obrazele Țarigradului, care dare fiind adevărată... nu puțin s'au atins acele obraze.* ZILOU, CRON., ap. HEM. 2054. || Trans. (refl. = reciproc). Fig. (Instrumental atingerii e vorba prin care rănești pe cineva, izbind cu ea acolo unde e mai simțitor cel atacat). A răni, a ofensă cu vorba. *Pildele... ce aruncă..., până la ficăți îi atingeă.* CANTEMIR, IST. 153. *Nu vreau s'ating pe nimeni, dar mult mă mier...* DONICI, F. II, 39. *Din voroavele lor, încep a se atinge unul de altul, mânia începe a se face vederată.* BELDIMAN, N. P. I, 97. *Oșlobanu, prost, prost, dar să nu-l atingă cineva cu cât îi negru subt unghie, că-și asvârle țărână după cap, ca buhaiul.* CREANGĂ, A. 78. *Dar săracul nu tăceă, Cu cuvântul îl tăeă, Cu vorba că l-atingeă.* TEODOR-RESCU, P. P. 297. | A face o aluziune la slăbiciunea cuivă, a-l pișcă cu vorba, a-i aruncă pilde (despre ceva). [Pe curvar] *deaca l-atingi cu curvie, îndată să scârbeaște.* VARLAAM, C. 325. *Când [cineva] îl atinge cu ceva în vorbire, [Românul zice] „nu mă călcă pe picior!“* SEZ. II, 73/23. *Ștefan-vodă n'flegea Unde baba l-atingeă, Șin' gura mare-i ziceă: „Babă slabă și n'focată, Dar la mînt înflecăptă...“* TEODOR-RESCU, P. P. 519^b. *L-ai atins cu vorba asta = „i-ai tras una, să priceapă“.* PAMFILE, J. II. *Cu vorbe îmbolditoare, Îl atinge unde-l doare.* PANN, ap. HEM. 2051. Cfr. atins:

3^a. (Modern, după fran. „toucher“) A înduioșă, a mișcă (pe cineva), a produce (în cineva) un sentiment de duioșie. *Generozitatea d-tale m'a atins foarte mult. Cuvintele ce i-a spus, l-au atins până la lacrimi.* Cfr. atingător și atins.

4^a. Din ideea de „a avea puncte de contact (cu cineva sau ceva)“ se naște înțelesul de „a avea o asemănare (cu...), a se potrivi (cu...)“, a deșteptă în minte s. a aduce aminte de (ceva, prin asociație de idei) și, p. ext., „a privi (se zice despre un lucru s. despre cineva), a fi important și pentru...“ *Apostolii o noapte întreagă vânăra și nimică nu prinseră, iară îndată deacă ascultară cuvântul Domnului, aruncară mreața și mult pește prinseră. Atinge-să această ispravă de cuvântul Domnului ce dzice: „cercați nainte..., iară aceastea toate să vor da voao“.* VARLAAM, C. 310. | *Pricina terzimanului îl atingeă și pe Domn.* GHEORGACHI LOGOFĂTUL, LET. III, 197/22. | (În literatura modernă m. ales refl.) A se referi la..., a privi (un lucru pe cineva sau ceva). *Documentele ce se ating de regularea intereselor mândăstirești...* (Mold. a. 1855). URICARIUL, IV, 426/13. *Nu trebuie să cerem de la vânători o aprețuire rece și nepărțitoare... a izbândelor ce se ating de arta lor favorită.* ODOBESCU, III, 48/1. | De aici: (Întru s. pe) cât se atinge de (mai rar: despre)... s. (Ceea) ce se atinge de... = cât despre..., (ceea) ce s. (Întru) cât pri-

vește (pe...) : „quant à... Întru cât se atinge despre neapărata trebuință ce avem..., nu mă voiu amăgi, dacă... I. IONESCU, C. 54. Cât s'atinge despre dreapta giudecată..., nu m'agiungi nici la călcăiu. ALECSANDRI, T. 1232. Ce se atinge de streini..., se zice că... MARIAN, T. 167. Cfr. atingător.

[Aor. atinseiu, †, și azi în Banat, atinș(ă), part. atins, imper. atinge, gerund. atingând. | De la part. atins, pare a se fi format, pe alocurea, după analogia lui întins: întind, un prez. ind. atind, după cum reiese din următoarea chiuitură din Reteag (Transilv.): Sărută-mă mândră'n dinți, De buze să nu te-atinzi. RETEGANUL, CH. 156.]

— Din lat. attingo (-tigi, -tactum), tingere: ital. attingere și attingere „a scoate”, v.-prov. atinher „a atinge” (v.-fran. atteindre, fran. atteindre „a ajunge (la...)” < *at-tangere, reconstituit în elementele constitutive, din attingere).

ATINGERE s. f. *Action de toucher*, etc.; *frôlement*. *Attouchement*. *Contact*. *Atteinte*. — Infinitivul verbului atinge, devenit abstract verbal. *Atingere cu mâna* etc. || Spec. (Mat.) *Punctul de atingere* = „punctul unde o linie dreaptă atinge o alta, curbă, sau unde două curbe se ating, se taie” a: „point d'attouchement”. COSTINESCU. | *Contact* (vezi etimologia acestui cuvânt), în locuțiunile: a intra (a veni s. a fi) în atingere cu cineva s. ceva: „entrer (venir, être) en contact avec qqn. ou qqch”. Nu intrase în atingere cu Grecii. A. XENOPOL, ap. DDRF. | Știrbire; imputinare, vătămare, atacare (a unui drept, a unei pozițiuni etc.). *Facem oștească rugămintă ca să se întărească și de cătră Înălțimea ta și să se păzască... fără atingere sau strămutare.* (Mold., a. 1814) URICARIUL, IV, 188/18. Cfr. atins¹, atinsură, atinsătură, atingătură, atingime.

ATINGIC s. a. (Bot.) = altăngic (s. v.) DATCULESCU, ap. HEM. 2055-2056.

ATINGIME † s. f. *Délicatesse*. — (Cuvânt format de Konaki pentru rimă; neuzitat) *Delicatete* s. finețe (de percepere, a unui simț). *Dă la simțirile noastre o mai multă gingășime, Adecă la pipăeală o nespuse atingime...* KONAKI, P. 268.

— Derivat din ating, prin suf. abstract -ime.

ATINS s. a. *Action de toucher, d'atteindre*, etc. *Attouchement, atteinte, contact*. — Participiul verbului atinge, devenit abstract verbal. *Atingere, contact* (cu...). *Fața lor s'a vestejit, Ca frunza stejarului De-atinsul brumarului.* POP., ap. HEM. 2056.

ATINS, -Ă adj. *Touché, atteint*, etc. *Touché au vif, froissé, blessé, offensé, palpable, saisissable*. — Participiul verbului atinge, devenit adjectiv. (Are totdeauna sens pasiv) *De-odată aud foșnirea unei rochii, Un moale pas, abia atins de scânduri...* EMNESCU, P. 48. | (Modern, după fran. „touché”) Mișcat, induioșat, emoționat. *Eram atins de apelul călduros ce l-au făcut entuziaștii tineri.* | Ajuns. *El e astăzi de sigur fericit, căci el a trăit o viață bine umplută, având dinainte-i scopuri mari și frumoase, lăsând în urmă-i feluri mărețe, atinse și realizate.* STURDZA, E. 33. | Lovit ușor (de o boală etc.). *Dragostele... M'au uscat, m'au vestejit, Ca stejarul înfrunzit, Când de brumă e atins.* ALECSANDRI, P. P. 244^b/3. *Atins de alienație mentală* = „von Wahnsinn befallen”. TDRG. | Lovit (de o vorbă s. aluzie a cuivă) și musca pe căciulă. *La aceste vorbe, mulți dintre boieri s'au simțit atinși* [= că se face aluzie la ei]; *cel cu pricina a rămas ca opărit.* CREANGĂ, A. 156. | Ofensat. *Cam atins de cuvintele zmeului, i-a răspuns: „Ce? Eu scocioresc aice?”* SBIERA, P. 180/7. || † Spec. Pe care-l poți atinge s. pipăi cu mâna, palpabil (vezi etimologia acestui cuvânt). *Aceaste șapte taîne se împreună cătră ceale șapte daruri a*

duhului sfânt, carile sub chipure văzute și atinse varsă în sufletele credincioșilor darurile lui Dumnezeu. EVSTRATIE LOGOFĂTUL (a. 1645), ap. GCR. I, 115. || Cfr. neatins.

ATINSĂTURĂ † s. f. *Attouchement, contact. Atteinte*. — (Cuvânt rar) *Atingere, contact. Atinsătură* = „attactus”. ANON. CAR. || *Lovire, izbire (în...)*. *Doar n'am hi nice noi cu obraz de marmure sau de hier, — că pre un hier sau pre un marmure cu atăta gloată de atinsături s'are hi sfredelit, dară inima noastră în ce chip n'are hi vătămă de atăta ponos?* SCRISOARE (a lui Gheorghe Ștefan-vodă către Rákóczy, din a. 1657), ap. IORGA, CH. I. II, 244. [Plur. -turi.] Cfr. atinsură, atingătură.

— Derivat din atins (part. lui atinge), prin suf. abstr. -ătură.

ATINSURĂ † s. f. *Contact, attouchement*. — (Cuvânt rar) *Atingere, contact. Pre călătorie ce-au călătorit și pre atinsură ce s'au atins de pat, om deplin să arată, iară pre ciudese Dumnedzdu deplin să mărturisească.* VARLAAM, C. 320. [Plur. -suri.] Cfr. atingătură, atinsătură.

— Derivat din atins (part. lui atinge), prin suf. abstr. -ură.

AȚINTĂ vb. I = aținti. Trans. (Despre ochi, privire, căutătură) *Toți își aținteau căutăturile asupra celor viitoare.* MARCOVICI, D. 3/20. *Îmi ațintai căutătura mai de multe ori la dînsa.* GORJAN, H. IV, 77. *Atunce falnic omul ridică a sa frunte și'n ceruri cu mândrie ațintă ochiul său.* ALECSANDRI, P. I, 125. | *Ochilor, ațințați în cer icoana sfântă!* I. VĂCĂRESCU, P. 105/21. | Refl. *Ochi-mi s'ațintară pe semnul mântuirii...*, *Prin care a'nvins barbarii creștinul Constantin.* ALEXANDRESCU, M. 26. [Prez. ațintez și ațint. | Dial. ațintă.] Cfr. ațintat. Cfr. pironi.

— Verb, format din prefixul a-, care arată direcția spre ceva, și substantivul țintă sau verbul ținta. Cfr. țintă, (a)ținti, țintui.

AȚINTĂRE s. f. = ațintire. Infinitivul verbului ațintă, devenit abstract verbal. *Ațintarea ochiului sufletească către cele de sus...* MARCOVICI, D. 218. [Dial. și: ațintare.] Cfr. țintare, (a)țintire, țintuire.

AȚINTĂT s. a. = ațintare. Participiul verbului ațintă, devenit abstract verbal. [Dial. și: ațintat.] Cfr. țintat, (a)țintit, țintuit.

AȚINTĂT, -Ă adj., adv. = ațintit.

I. Adj. *Moartea mea că[-mi] va sta... Dintr'un plumb micuț d'argint, Bine'n armă îndesat, Și la pieptu-mi ațintat.* RETEGANUL, TR. 46/29; cfr. JAHRESEBER. VI, 68. | *Țin ochii lor ațințați asupra-i.* MARCOVICI, D. 93. | Fig. *Gândul mieu eră ațintat la frumuseța Regiei.* GORJAN, H. IV, 36.

II. Adv. (Rar, neobcînut) *Fix* (probabil pentru rimă s. spre a redă pe fran. „fixement”). *Îl privește ațintat, c'un aer înfricoșat.* C. NEGRUZZI, III, 366/20. [Dial. și: ațintat.] Cfr. țintat, (a)țintit, țintuit.

AȚINTĂTOR, -OĂRE adj. = ațintitor. (Rar) Adjectivul verbal al lui aținti (derivat prin suf. -ător). PONTBRIANT. [Dial. și: ațintător. | † și dial. și: -toriu.] Cfr. țintător, (a)țintitor, țintuitor.

AȚINTI vb. IV^a. 1°. *Pointer, braquer* (une bouche à feu), *viser, mirer*. 2°. *Fixer* (ses regards sur qqn. ou qqch.). *Fixer* (qqn. ou qqch.), *regarder fixement*. 3°. *Viser, tendre* (à...), *aspirer* (à...).

Sensul original e „a îndrepta ceva spre o țintă (p. ext. spre un punct, fig. spre un scop)”.

1°. Trans. (Despre arc sau arme de foc) *A îndreptă (arma) spre cineva s. ceva, luându-l la țintă*

s. la ochiu, ochind spre el. *El se opri și întrebă cine este, ațintind pușca asupra tufei.* I. NEGRUZZI, ap. TDRG.

2°. Trans. și refl. (Despre ochi, privire, căutătură etc.) A-și îndreptă privirea ținută spre cineva sau ceva, a privi nemișcat, a pironi ochii spre... *Ochii mei Ce'n veci la tine Ațintesc a lor lumine...* ALECSANDRI, P. I, 144. *Ochii tutulor se ațintiră la măiastra...* ISPIRESCU, L. 283. *Spânul repede își aținteste privirile asupra lui Harap-Alb.* CREANGĂ, P. 233. || P. ext. (Subiectul devine omul și „ochii” se prefac în instrument, care poate rămâne neexprimat; probabil după fran. „fixer”) A fixă (pe cineva, cu privirea). *El sălbatic o aținteste.* GANE, ap. DDRF.

3°. Fig. (Rar, impropriu, în loc de ținti). (Despre dorințe, aspirații etc.) Intrans. A aspira, a năzui, a tinde (spre...). *Fieștecare la interesul său în parte aținteste.* DONICI, F. II, 34. *Neamurile toate cătră dînsul [= soare] ațintesc.* ALECSANDRI, P. II, 6.

[Dial. și: ațintă.]

— Născut, prin schimb de conjugare, din ațintă. Cfr. (a)țintă, ținti, țintui.

AȚINTIRE s. f. *Action de braquer* (sur...), *de viser, de fixer, de regarder fixement*, etc. *Pointage* (d'une bouche à feu), *visée*. — Infinitivul verbului aținti, devenit abstract verbal. *Ațintirea* privirilor. [Dial. și: ațintire.] Cfr. (a)țintare, țintire, țintuire.

AȚINTIT s. a. = ațintire. Participiul verbului aținti, devenit abstract verbal. [Dial. și: ațintit.] Cfr. țintit, (a)țintat, țintuit.

AȚINTIT, -Ă adj., adv. I. *Pointé, braqué* (sur...), *visé, miré; fixé. Attentif*. II. (*En regardant*) *fixement*.

Participiul verbului aținti, devenit adjectiv, întrebuințat și ca adverb.

I. Adj. *Privirile ochilor lui mari erau ațintite asupra acelei porți.* EMINESCU, N. 69. *Junele, a cărui atențiune eră ațintită la cea mai mică mișcare...* FILIMON, ap. HEM. 2089. || Fig. *Cu capul ațintit la pază* = „wachsenen Auges”. *BARCIANU. Să eu am văzut cădurile de dropii, cutrierând cu pas măsurat și cu capul ațintit la pază acele șesuri fără margine* [ale Bărăganului]. ODOBESCU, III, 14/4.

II. Adv. *Cu privirile nemișcate, pironite* (asupra unui lucru). *O jumătate de an se munciră cu lucrul acesta, și de ce se uitau mai mult la icoană, de ce ar fi voit să o vadă mai mult... Ar zice cineva, că ce e o jumătate de an de a sta cineva ațintit la un lucru...?* RETEGANUL, P. II, 6/1.

[Dial. și: ațintit.] Cfr. țintit, (a)țintat, țintuit.

AȚINTITOR, -OARE adj. *Qui braque, vise, fixe*, etc. — Adjectivul verbal a lui aținti (derivat prin suf. -itor). DDRF. (Rar) [Dial. și: ațintitor. | † și dial. -toriu.] Cfr. țintitor, (a)țintător, țintuitor.

AȚIPEALĂ s. f. *Assoupissement, torpeur*. — Starea unui om cuprins de un somn ușor, fig. amortire. Cfr. aromală. *Când te trezești că ai drepturi, scoală din ațipeală.* JIPESCU, O. 103/13. [Dial. ațipeală, ațipeală. | Dial. -pălă. | Plur. -peli.]

— Derivat din ațipi, prin suf. abstr. -eală.

AȚIPÍ vb. IV^a. I. 1°. *S'assoupir, sommeiller*. 2°. *Dormir légèrement ou à courts intervalles*. II. 1°. *Assoupir* (qqn.), *endormir doucement*. 2°. *S'assoupir, s'endormir*.

I. Intrans. 1°. În trecerea de la starea de trezie la somn, ațipirea este faza dintâi, când, fără să adormi de-a binele, „ți se închid ochii”, deci când conștiința realității începe să dispară: a adormi ușor. a apuca să adormi, a fi pe jumătate adormit. (Cfr. adormi, aromi, piroți, moțai, [adormită, cli-poci, cucăi]. *Eu adormiu* [= mă culcaiu] și ațipiu.

CORESI, PS. 6 (: „je me suis couché et je me suis endormi”). *Nu va adormi, nice va ațipi cela ce ferește Ierailteanii.* ARSENIE DIN BISERICANI, ap. HEM. 360 (= nu durmitează, nici adormi, ce ferește Izrailii. PSAL. SCH. 422/13, CORESI, PS. 352: „celui qui garde Israël ne sommeillera point, et ne s'endormira point”). *Am ațipit pufinel, de-am dormit.* DOSOFTEIU, V. S. 106/35. *Șeful de masă tresări, ca un om care, ațipind pe scaun, moțae și se izbește cu barba de piept.* DELAVRANCEA, ap. HEM. 2090. *Deși abia se innoptase, toți dormeau la cărciumă și chiar Ghiță... ațipise, când câinii începură să latre.* SLAVICI, N. II, 89. *Tugulea... începuse a ațipi lângă foc.* ISPIRESCU, L. 326. *Biata noră, care de-abia ațipise, de voie, de nevoie, trebuî să se scoale.* CREANGĂ, P. 7. *Ce-or mai fi și cutremurele iese, zise Ivan... și apoi iară se culcă.* Dară, când să ațipească, de-o-dată se aud prin casă o mulțime de glasuri. idem, ap. HEM. 2091. *De cătră dimineață însă, în revărsatul zorilor, ațipi atât bogatul cât și muierea lui.* CĂTANĂ, P. B. III, 86. *Eu nu pot dormi, Nici pot ațipi, D'un nichez de cal Dincoace de mal.* TEODORESCU, P. P. 492°. | (Complinit prin „în s. de somn”; rar) *Toate le făcă, Iar fica sedea, Cu ochii clipind, În somn ațipind.* idem, 661^b. *Ațipise și ea de somn.* ȘEZ. VI, 111. || Fig. A se liniști, a se potoli, a se ostoiă. *Bahus, cântî în cap îmi intră, Toate grijile-ațipesc.* CONV. LIT. VIII, 284, ap. TDRG.

2°. P. ext. A dormită, a dormi ușor sau puțin. *Când o aflau ai săi în zori de zi că mai ațipește...* CONV. LIT. XV, 98, ap. TDRG. „Nevastă... „Scoală, mulge vacile...!” — „Măi bărbate, dragul meu, Lasă să mai ațipesc, Că minteni le țin cotesc!” JARNÍK-BĂRSEANU, D. 456.

II. † (Izolată) La CANTEMIR, se găsește și cu funcțiune fact.

1°. Trans. A face pe cineva să ațipească. *Nu știm, cu ochii, ca vulpea pe cocos, l-au ținmecat, au cu cuvintele, ca Syrenile cu cântecetele, l-au ațipit și l-au amăgit?* CANTEMIR, IST. 279.

2°. Refl. A se aduce pe sine în stare de ațipire, deci „a ațipi”. *Ca nu cumva, glasul Syrenelor auzind, să se ațipească.* CANTEMIR, ap. TDRG.

[Dial. ațipesc și ațăpesc. | La ANON. CAR. și: ațip.]

— Etimologia necunoscută.

AȚIPIRE s. f. *Action de s'assoupir, de sommeiller. Assoupissement*. — Infinitivul verbului ațipi, devenit abstract verbal. [Dial. ațăpire, ațipire.]

AȚIPÍT s. a. = ațipire. Participiul verbului ațipi, devenit abstract verbal. [Dial. ațăpít, ațipít.]

AȚIPÍT, -Ă adj. *Assoupi*. — Participiul verbului ațipi, devenit adjectiv. [Dial. ațăpít, ațipít.]

ATIRDISI † vb. IV^a (ș. d.) v. atârdisi ș. d.

ATIȘERIF † s. a. v. hatișerif.

AȚIȘOARĂ s. f. 1°. *Menu fil, petit fil*. 2°. *Sorte de jeu d'enfants*.

1°. Ață subțire s. fir scurt de ață. Cfr. a țică (1°). *Le-gându-o cu ațșoare de picior* [pe ceucă], *o hrănă și se jucă cu ea.* ȚICHINDEAL, F. 156. *O parte* [din poame] *se înșiră pe o ațșoară.* MARIAN, I. 165.

2°. (La plural) *Ațșoarele* = un fel de joc copilăresc, cu o ață. („Copiii iau, câte doi, o ață lungă, și întinzând-o legată la capete printru degetele amânduror mânilor, îi dau diferite [forme de] figuri geometrice, numite: „oglină, masă, cruce, [fierăstrău] etc.”. HEM. 2092.)

— Derivat din ață, prin suf. dim. -șoară.

AȚIȚĂ vb. I (ș. d.) v. ațată ș. d.

ATITÍC(A) adv. v. atătica.

ATTITUDINE s. f. *Attitude*. — Poziție a corpului care răspunde unei anume dispoziții sufletești, ținută. *O atitudine respectuoasă*. | Fig. Fel de a fi s. a se purta către cineva. *La universitatea de acolo... se prepară această rețedă de profesori... care au o atitudine incompatibilă cu misiunea lor*. MAIORESCU, D. I, 102.

— N. din ital. *attitudine*, idem (<lat. *aptitudo*, -*inem*, cfr. dubletul *aptitudine*).

ATLĂJEL † s. a. (Comerț) *Etoffe de satin et de coton*. — Specie inferioară de atlas. *Atlăjel în șatranghe*. DOC. (a. 1792), ap. ȘIO. II.

— Derivat din atlas, prin suf. dim. -*el*.

ATLANGÍC s. m. (Bot.) = **altângic**. HEM. 2066 (fără citație).

ATLÁNTE s. a. v. atlas².

ATLÁNTIC, -**Ă** adj., subst. *Atlantique*. — (Oceanul) care se întinde între Europa și Africa de o parte, și America de cealaltă parte.

— N. din lat. *Atlanticus* (< grec. Ἀτλαντικός „al [gigantului] Atlas“). Cfr. atlas².

ATLÁS s. a. (Comerț) v. atlas.

ATLÁS s. a. (Geogr.) *Atlas*. — Colecție de hărți geografice legate la un loc, într'un volum. | P. ext. Culegere de stampe s. de deseneuri adaose pe lângă o lucrare s. privitoare la o știință. *Atlas istoric*. [Plur. *atlăse*, *atlăsuri*.] (Învechit), după ital., și: *atlântes*. a.]

— N. din fran. (după titlul unei culegeri de hărți a lui Mercator, 1595 — propriu, numele unui personaj din mitologia grecească, uriașul *Atlas*: grec. ἄτλας, -αντος, care era închipuit că poartă bolta cerului pe umerii săi).

ATLÁZ s. a. (Comerț) *Satin*. — Stofă de mătase, lucie numai pe față. *Un caftan de atlasu*. MSS. (a. 1572), ap. HEM. 2066. *I procoveșu de zarbă și cu florile albi și pre margine de atlas mușchiu, cu patru cănași*. (a. 1588). CUV. D. BĂTR. I, 198. *S'au întins câteva bucăți de atlasuri... pe unde mergea Împăratul*. NECULCE, LET. II, 219³⁷. *Avea dar de la Domn câte un postav mahut și câte un atlas florentin*. GHEORGACHI LOGOFĂȚUL, LET. III, 315. *Le-au dăruit postave, atlaze*. MAG. IST. IV, 112¹⁷. *Am cheltuit pentru Chișuța 10 coși atlas*. (a. 1764), IORGA, B. R. 340. *Un sânge purpuriu văpsi pielea lui, lucie ca atlasul*. C. NEGRUZZI, I, 42. *Cu scurteica de atlas, Face multora'n necaz*. TEODORESCU, P. P. 314^b. [Plur. *atlăsuri*, mai rar *atlăze*.] Și: atlas (accentuat la Români din Austro-Ungaria, după nemțește, și atlas): *Acum înnoată în atlasuri, catifele și samuri*. FILIMON, C. I, 608. *Înveșmântă pe căpitani dorobanșilor și călărășilor cu frenghii și costirii și cu atlas*. BĂLCESCU, M. V. 597. | (Pop.) și: acláz, aclás, agláz. *Una saltefă de aclas*. (a. 1813), URICARIUL, XIV, 234¹⁶. *De iubit, ea mă iubeste, Cu dragoste mă'nvălește, Cu oghealul de aclaz, Mor dușmanii de necaz*. SEVASTOS, P. P. 151². *Foaie verde de aglas, Am o mândră, eău, cu haz...* ȘEZ. I, 142^b/₂₁.]

— Din turc. atlas, idem (s. din n.-gr. ἀτλάζ, idem).

ATLÉT, -**Ă** subst. *Athlète*. — (Antic.) Luptător (de meserie) în exercițiile gimnastice și în jocurile publice de trântă și de bătaie cu pumnii. | P. ext. Om de o mare forță musculară. | Fig. Campion, luptător de frunte (pentru o doctrină, etc.). *Papa numea pe Ștefan cel mare atletul lui Cristos*.

— N. din fran. (lat. *athleta* < grec. ἀθλητής, idem, din ἄθλος „luptă la întrecere“).

ATLÉTIC, -**Ă** adj. *Athlétique*. — De atlet.

— N. după fran. (lat. *athleticus*, -a, -um < grec. ἀθλητικός, idem).

ATLÍU † s. m. (Arm.) *Cavalier turc*. — (Cuvânt care n'a fost niciodată uzual) Călăreț din armata turcească. *Cara-Mustafa, cu 300 de atlii, lovind pe vrăjmași...* DOC. (a. 1788), ap. ȘIO.

— Din turc. atly „cavalier“. ȘIO.

AȚMACIÚC s. m. (Bot.) } v. asmațuchi.
AȚMATÚCHI s. m. (Bot.) }

ATMIȘCEĂ † s. f. (Comerț) *Sorte de fourrure*. — (Cuvânt care n'a fost niciodată uzual) Un fel de blană. *I-amu datu un cal murgu cu șa turcească, cu grana și cu frâu, și o dulamă cabanișă cu guler cu vulpi de atmișcele, roșiu*. DOC. (a. 1620), ap. HEM. 2067-8.

— Numită astfel după localitatea Akmecet (sau Ak-Mesgid), numele turcesc al orașului Simferopol (din Crimeea). ȘIO.

ATMOSFÉRĂ s. f. *Atmosphère*.

1°. „*Atmosfera este masa de aer care încunjură pământul în toate părțile sale*“. PONI, F. 69. Cfr. văzduh. *Niciodată mândru vultur..., Acel Domn al atmosferei..., De o pradă-așa bogată încă nu s'a ndestulat*. ALEXANDRESCU, M. 22. || P. restr. Aerul ce-l respiri undevă. *Dimineața te deșteptai într'o atmosferă groasă și grea*. C. NEGRUZZI, I, 291. *Atmosfera unui spital*. | Fig. Mediul social încunjurător, lumea în care trăește cineva. *Casa lui de pustnic... și atmosfera leneșă și flegmatică a cafelelei, asta eră toată viața lui*. EMINESCU, N. 36. *Nu este vorba de o concepțiune în afară de atmosfera actualității, ci de o idee... născută din chiar mijlocul luptelor intelectuale ale epocii în care trăește și ale poporului din care s'a născut*. MAIORESCU, CR. II, 117. *Așa de puternic lucră această atmosferă [a „Junimei“] asupra celor ce o respirau, încât formă ea însăși și o legătură între ei și-i armoniză*. idem, CR. II, 338.

2°. (Fizică) Greutatea unei coloane de mercur având înălțimea de 76 cm. și baza de 1 centimetru pătrat (1,033 grame) luată ca unitate de măsură a presiunii. *O presiune de patru atmosfere*.

— N. din fran. (compus din grec. ἀτμός „abur“ și σφαίρα „sferă“).

ATMOSFÉRIC, -**Ă** adj. *Atmosphérique*. — De (s. din, în) atmosferă. *Cercul atmosferic al banatului Severin[ului]*. HASDEU, I. C. 153. *Fenomene atmosferice*.

— N. după fran. Cfr. atmosferă.

ATNĂM † s. a. = ahtinam. *Racoși răspunsese..., că va ținea atnamele cel[ei] de la Soliman II date țerei*. ȘINCAI, HR. III, 73⁷.

ATOÁICĂ † s. f. *Jument (de selle)*. — Iapă (de călărie). *Turcii împușcară hatoaica sârdarului Iordachi*. ARICESCU, ap. ȘIO.

[Și: hatoaică s. f.]

— Derivat din at (*hat*!), prin suf. moțion. -*oaică*.

A-TOÁTE- v. a-tot.

A-TÓCMA † adv., adj. *Tout juste comme..., exactement comme..., pareillement, également... (Parfaitement) égal, pareil, semblable; comparable*. — (Cuvântul e întrebuințat mai ales de scriitorii vechi moldoveni. Se construiește cu dativul sau cu prep. cu, rar cu nominativul. Une-ori în legătură cu prep. de) A d v. Întocmai, la (s. în același) fel, asemenea, de-opotrivă, în mod egal. *Să fie amândoi soții și să împărățască de-atoema în Italia*. CANTEMIR, HR. 295. *Pizmașii [vor]... Viața 'n pământ să-m/și calce, atócma cu pravul*. DOSOFTEIU, PS. 25. || Mai ales în funcțiune adjectivală. Întocmai, la fel, asemenea, de-opotrivă, egal (ca rang, putere etc.). *Cel*

atocma apostol, Constantin împărat... BIBLIA (1688), 8 pr. 10. Gâlceava lungă atocma iaste cu boala hronică. CANTEMIR, IST. 34. Iaste altul atocma acestuia lunatec... idem, HR. 101/5. Ești de-atocma și de-asemena și 'ntr'un scaun cu părintele. DOSOFTEIU, ap. HEM. 2069. Constantin Brâncovanul... de-a-pururea se silea să supue pre Domnii din Moldova, să-i fie supt ascultare...; ce, cu greu poate să se facă aceasta, având amândoi acești Domni fără osăbite și stăpânirea lor de atocma. MUSTE, ap. HEM. 2069. | Comparabil, care să se poată asemana cu... Ori pedestrașul, ori călărețul..., nu vei află să hie de protiva sinefașului căzădesc...; nice sânt simenii sârbi sau unguni atocma cu focul Căzaciilor. M. COSTIN, LET. I, 311/22. †† A face atocma cu pământul = a face una cu pământul, a dărâma până la pământ (cfr. asemenea și un): „raser (une ville, etc.)“. Pe Troada atocma cu pământul răsipind-o, nice un Troadean viu să nu lasă... CANTEMIR, HR. 92/31.

— Compus din prep. a (3°, v. pag. 1^a) și adv. tocma. Cfr. întocma(i).

ATOCMĂ † vb. I^a refl. *S'accommoder, s'harmoniser, s'ajuster, s'adapter exactement ou tout juste* (ă...). — (Numai la Cantemir) A se potrivi întocmai (cu altceva), a se adapta perfect (la...). *Zid de marmure în sus se ridică, cât cu înălțimea sclipului se atocmă.* CANTEMIR, IST. 127.

— Derivat din a-tocma.

ATOCMĂT, -Ă † adj. *Égalisé, amémé au même niveau* (se disait d'un terrain). — Participiul verbului atocmă, devenit adjectiv. (Numai la Cantemir) Potrivit, asemănat, aplanat, nivelat. *Tot locul, în luntru, pre ață de-atocma atocmat eră.* CANTEMIR, IST. 127. [Podul eră] între bolte înplut, atocmat peste tot, neatet așternut. idem, HR. 189.

ATOCMIRE † s. f. *Accord, harmonie, adaptation réciproque.* — (Numai la Cantemir). Potrivire, armonie, acord. *În dobitocul acesta..., firea, nu după mărimea trupului, dukurile în cumpăna atocmirii au împărțit.* CANTEMIR, IST. 90. [Negativul: neatocmire; nepotrivire, dezacord, disarmonie (între olaltă), † netocmire, † netocmeală. *Carile să fie fost peste tot a hotărîrilor obârșii, la scriitori câtăva neatocmire aflam; însă această a lor netocmală...* CANTEMIR, HR. 63/33.]

— Infinitivul, devenit abstract verbal, al unui verb atocmi.

ATOM s. a., s. m. *Atome.* — (Fil. antică; mai ales la plural) Corpuscule ipotetice infinit de mici și indivizibile ce ar fi alcătuit ultimele elemente ale corpurilor, fiind la fel în privința calității, deosebindu-se numai în privința mărimii, greutății și formei lor. *Este dată firea în lucruri, carea le face a fi ce sânt..., neschimbată în feațe, iară nu în atomuri..., de vreamie ce..., singură schimbarea atomurilor tâmplându-se, fînța feațelor după hireșul său neam întreagă și neschimbată se păzește.* CANTEMIR, IST. 334. *Leucip și Democrit au introdus și desvoltat teoria atomelor.* | P. anal. *Întoarce încă șapte foi și ține-mă de mână. Ce simți? — Simt brațele mele pierind în aer și, cu toate astea, căpătând puteri uriașe; simt cum, deslipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mințea mea devine clară ca o bucată de soare.* EMINESCU, N. 62. | P. ext. *Grăunte de pulbere. Nimic nu poate fi ascuns pentru nemărginita fînță... care tot de-o-dată mișcă steelele cele mai depărtate și atomele văduhului ce să par a să însufleți de razele soarelui.* MARCOVICI, D. 319. | Fig. Corp, relativ, foarte mic. *Dumnezeu oară nu va iertă pre păcătosul pocăit, pre slabul muritor, ci va ține mânia asupra unui nenorocit atom?* idem, D. 443. *În multe forme-apare a vieții crudă taînă,*

Pe toți ea îi înșală... Dorinți nemărginite plătând într'un atom. EMINESCU, P. 125. | Spec. (Fizică, Chim.) *Împărțind... un corp în bucăți din ce în ce mai mici, agiungem la niște părțile care nu pot fi împărțite mai departe. Aceste părțile s'au numit „atomi“, cuvânt care însemnează netăribil, ceva care nu poate fi tăiet.* PONI, F. 4. | Fig. *Un punct matematic se pierde 'n nemărginirea dispozițiunii lui, o clipă de timp în împărțibilitatea sa infinitezimală, care nu încetează în veci. În aceste atome de spațiu și timp, cât infinit!* EMINESCU, N. 33. | † (Neobicinuit, impropriu) Element chimic, corp simplu. *Apa acestui izvor... nu e analizată... nu știe nime din ce atomuri se alcătuește.* C. NEGRUZZI, I, 317. [Plur. atome și (învechit) atomuri. | Și: atômă s. f. *Cugetare nedestlipită... de mănunta atomă.* CONTEMPORANUL, V, II, 264.]

— N. din lat. *atomus* (< grec. ἄτομος — propriu „care nu se poate despica s. tăia, indivizibil“ — din ἀ- privativ și τέμνω „taiu, despice“. Pentru sensul fig. de la Eminescu, N. 33, cfr. expresia din Sfânta scriptură ἐν ἄτομῳ [în atomo, Tertulian] „într'o clipă“).

ATOMIC, -Ă adj. *Atomique.* — A(l) atomelor, de atom(i), privitor la atomi. | (Chim.) *Teoria atomică:* teorie întemeiată pe proprietățile atribuite atomelor și combinațiilor lor. *Curs de chimie elementară, fundat pe teoria atomică.* PONI, CH. 3. *Greutate atomică:* greutatea relativă a atomelor corpurilor simple (în raport cu hidrogenul). *Notafiune atomică:* notare a corpurilor întemeiată pe greutatea atomică a elementelor lor.

— N. după fran.

ATOMICITATE s. f. (Chim.) *Atomicité.* — Valență atomică. *Corpurile simple diferesc între dîsele... și prin aptitudinea ce au de a se combină cu cantități deosebite din alte corpuri... Această proprietate ce au atomii corpurilor simple de a se uni cu un număr diferit de atomi a[și] altor elemente se numește „valență“ sau „atomicitate“.* PONI, CH. 146/13.

— N. după fran.

ATOMISM s. a. *Atomisme.*

1°. (Filos.) Sistem de cugetare care explică formarea universului prin combinarea întâmplătoare a atomelor (m. ales în sensul antic al acestui cuvânt).

2°. (Chim.; mai rar) Teoria atomică a chimiștilor.

— N. din fran.

ATOMIST, -Ă adj., subst. *Atomistique. Atomiste.*

1°. Adj. De atomism, a(l) celor ce admit atomismul, atomistic. *Doctrina atomistă.*

2°. Subst. Partizan al atomismului. *La acesta lucru [al existenței unei pronii cerești], doveadele... aporia de n'ar dezlegă... filosofia atomiștilor, locotealele muritorilor și, cu dîsele împreună, lucrurile lumești ar stăpâni.* CANTEMIR, IST. 300.

— N. din fran. (la Cantemir, din lat. scolast. atomista, idem.)

ATOMISTIC, -Ă adj. *Atomistique.* — Relativ la atomism, care admite atomismul. *Doctrina atomistică.* | Substantivat (subt forma feminină). *Atomistica* = sistemul filosofic al atomiștilor (din antichitate).

— N. după fran., sau după germ. atomistisch și Atomistik.

ATÓN, -Ă adj. (Med.) *Atone.* — (Despre țesuturi musculare, despre expresia ochilor; rar, franțuzism) Fără vigoare, fără vlagă, fără vitalitate, obosit, lănced, adormit (fig.), mort (fig.). [Accentuat, de-a dreptul după grec., și: atón.]

— N. din fran. (grec. ἄτονος „destins, molesit, slab“, din ἀ- privativ și τόνος „încordare, tensiune“, de la τείνω „întind, încordez“. Cfr. atonie.

ATÓN, -Ă adj. (Gram.) *Atone*. — (Despre vocale, silabe sau cuvinte) Fără ton, fără accent, neintonat, neaccentuat. Cfr. ton, tonic². [Accentuat, ca și aton¹, și: *aton*.]

— *N.* din fran. (formațiune savantă din &-privativ și ton). Cfr. ton.

ATÓNIC, -Ă adj. (Med.) *Atonique*. — De atonie, de lăncezeală, caracterizat prin atonie. *Stare atonică*. Cfr. tonic¹.

— *N.* după fran. Cfr. aton¹.

ATONIE s. f. (Med.) *Atonie*. — (Despre țesuturi musculare) Faptul de a fi aton¹, lipsă de energie, de vitalitate, de vlagă, moliciune, lăncezeală (a organelor). *Atonia stomahului*. *Atonie intestinală*.

— *N.* din fran. (grec. *ἀτονία* „destindere, molesire“). Cfr. aton¹.

ATÓS, -OĂSĂ adj. *Filamenteux, filandreux, fibreux; raide; rude, brusque*. — Fibros, cu fibre, filamente s., „ațe“ în structura sa; care se poate desface (lesne) în firele s. ațe. *Atós* = „lemnos, bătos (d. e. răchita)“. VAIDA. *Coaja ce[ă] pe din afară [a nucii de cocos] eră afoasă, ca cânepa*. DRĂGHICI, R. 51. | Fig. (Despre oameni) Prea puțin maleabil, prea puțin flexibil, colțuros, bătos. *Atós* = „spröde, steif, zurückhaltend“. TDRG.

— Derivat din *ață*, prin suf. adj. -os.

A-TOT Elementul de compoziție *a-tot* (mai rar forma pluralului *a-toate*) este traducerea elementului de compoziție lat. *omni-* (v. c.), e deci dativul adj. *tot* (v. pag. 2^a) și îl aflăm mai ales în cuvinte care sânt atributele date lui Dumnezeu. **A-tot-puternic, -ă** adj., subst. = „omnipotens: tout-puissant“. *Făcând rugă la A-tot-puternicul Dumnezeu ca să-l întărească cu ajutorul cel de sus, au eșit din biserică*. NECULCE, LET. II, 144/33. *Cneazul Dimitrie Galitin... eră a tot puternic în sfat*. C. NEGRUZZI, II, 145/2. [† (formațiune cărturărească) și: **a-tot-putinte** BĂRCIANU.] **A-tot-puternicie** s. f. = „omnipotentia: toute-puissance“. *O, Doamne! Tu care ții soarta mea întru a ta mână și mă sprijinești cu a tot puternicia ta, cine sânt eu, ca să-ți aduci tu aminte de mine?* MARCOVICI, D. 1. *Atotputernicia divină*. MAIORESCU, L. 81. [Și: **a-tot-putere**. A sa [a lui Dumnezeu] a tot putere nici mai scade, nici slăbește. KONAKI, P. 272 și (formațiune cărturărească) **a-tot-putință**. BĂRCIANU.] | **A-tot-răbdător, -oăre** adj., subst. = „endurant tout“. *Dumnezeu cel Atotrăbdător n'a putut să le mai rabde toate aceste*. ȘEZ, VI, 102. [Dial. și: -*toriu*.] **A-tot-stiutor, -oăre** adj., subst. = „omniscient, qui sait tout“. [(Formațiune savantă) și: **a-tot-stiitor, -oăre**. POLIZU, COSTINESCU. | Dial. și: -*toriu*.] | **A-tot-știitor, -oăre** adj., subst. = „omnitenens; qui (sou)tient tout (en sa main), maître suprême“. *Marturisitori ai a tot știitorului*. MINEIUL (1776), 149 1/2. *Dumnezeu este a tot știitor, cu adevărat*. DRĂGHICI, R. 36. *Crez într'unul Dumnezeu, Tatăl a-tot-știitorul, făcătorul cerului și al pământului...* [† și dial. și: -*toriu*.] | **A-tot-văzător, -oăre** adj., subst. = „qui voit tout“. [Și: **a-toate-văzător, -oăre**. COSTINESCU, TDRG. | † și dial. și: -*toriu*.] [In LEX. BOBB. se mai citează: **a-tot-făcătoriu** = „omnium factor“, **a-tot-măncătoriu** = „omnivorus“, **a-tot-părinte** = „omniparens“, **a-tot-tribeag** = „omnivagus“, **a-tot-voitoriu** = „omnivulus“, iar la BĂRCIANU: **a-tot-prezent** = „allegenwärtig“, **a-tot-prezență** = „Allgegenwart“, **a-tot-știință** = „Allwissenheit, formate după corespunzătoarele latine și germane.]

ATÓXIC, -Ă adj. (Med.) *Atoxique*. — Neveninos, neotrăvitor. *Substanțe atoxice*. Cfr. toxic.

— *N.* după fran. (grec. &-privativ și lat. *toxicum* „otrăvă [în care se muiau săgețile]“ < grec. *τοξικόν* idem.)

ATRÁCTIE s. f. }
ATRACTIUNE s. f. }

Attraction. — Puterea de a atrage, de a trage (cevă) spre sine, atragere. | Spec. (Fizică) *Legea atracțiunii universale*: legea după care toate corpurile din natură se atrag unele pe altele direct proporțional cu masa lor și invers proporțional cu pătratul distanței dintre ele. [Tânărul care se instruește] să înțeleagă a stelelor rotire Ș'atracția ce trebui să aibă între ele. C. NEGRUZZI, II, 262/8. | *Atracțiune magnetică, electrică*: puterea ce o are magnetul sau un corp electrizat de a atrage alte corpuri. | (Chim.) *Atracție moleculară*: forța de cohesiune pe care o au între sine moleculele unui corp. || Fig. *Poezia... nu-și poate alege obiecte... precum sânt cele științifice... ceea ce... pe acest tărâm, este interesant astăzi... nu mai interesează mâine, și o poezie insufletită numai de asemenea obiecte ar pierde din an în an din atracțiunea ei*. MAIORESCU, CR. I, 50. *E o persoană care n'are nici o atracție asupra celor ce vin în atingere cu el*. | (Mai ales la plural) Cevă care te atrage prin partea sa plăcută, plăceri, distracții, ademeniri. *Atracțiile unui oraș mare*.

— *N.* după fran. (lat. *tractio*, -onem „confracție, atracție“, din *attrahere* „a trage la sine, a atrage“).

ATRÁCTIV, -Ă adj. *Attractif*. — Care atrage, care are putere de atracțiune, atrăgător. *Putere atractivă*.

— *N.* din lat. *tractivus*, -a, -um, idem.

ATRĂGĂTOR, -OĂRE adj. *Attractif, attirant, attractant*. — Adjectivul verbal al lui atrage (derivat prin suf. *ător*). Care atrage, atractiv. | Fig. Care are în sine ceva (plăcut) ce te atrage. Cfr. ademenitor. [Intr'o carte în felul lui „Laocoon“] *mintea cititorului... călăuzită de o critică judicioasă și atrăgătoare... ar trece în revizuire toate creațiunile prin care geniul sau talentul au știut... să idealizeze instinctele și faptele vânătoarești ale omului*. ODOBESCU, III, 51/21. *O! mare... Tu ești atrăgătoare, Ca visul început*. ALECSANDRI, P. III, 98.

ATRÁGE vb. III. (*S'*) *attirer. Avoir de l'attrait*. — Trans. și refl. (cu sens reciproc). A trage (cevă) la (s. spre) sine. *Se numesc „magneți naturali“ corpurile care... au prin ele însele proprietatea de a atrage fierul*. PONI, F. 232. [Există] o putere care atrage corpurile către pământ. Această putere se numește „gravitațiune“. idem, F. 16. *Corpurile încercate cu...electricități contrare se atrag*. idem, F. 195. | A face (pe cinevă) să vină (la s. spre...). Cfr. a ademeni. *Veni dară în Valachia, unde îl atrăsesse prezența unuia din cei mai mari dignitari ai bisericei*. URICARIUL, X, 377/4 (a. 1865). *Arcașii... la fugă se gâtesc, Cercând s'atrăgă Leșii din tabără afară*. ALECSANDRI, P. III, 221. *L-au atras într'o cursă*. (Și într'o poezie pop., transcris probabil greșit, în loc de „să tragă“, sau poezia va fi fost făcută de un om cu carte) *Acest cimbrișor S'atrăgă voinici cu dor*. MARIAN, SE. II, 58. || Fig. *Toate micile mizerii [ale] unui suflet chinuit Mult mai mult îi vor atrage decât tot ce ai gândit*. EMINESCU, P. 227. *Tu îmi vei răspunde, că e bine... Să-mi atrag luarea-a-minte a bărbaților din țară*. idem, P. 229. [Să căutam] *împrejurările ușurătoare... care i-ar lua o parte din răspunderea ce și-a atras-o*. MAIORESCU, CR. I, 263. *Pe cât e de simpatie cel dintâi, în greșelele lui chiar, atât acesta de-al doilea nu atrage nici prin însușirile pe care le are*. IORGA, L. I, 78. *Purtarea sa i-a atras aspre muștrări*.

— *N.* după fran. *attirer* (refăcut din elementele românești corespunzătoare: *a-* și *trage*).

ATRÁGERE s. f. *Attraction. Attrait*. — Infinitivul verbului atrage, devenit abstract verbal. *Atracți(un)e*. Cfr. ademenire, tragere-de-inimă.

ATRAS, -Ă adj. *Attiré*. — Participiul verbului *atrage*, devenit adjectiv. *Colonii de lumi pierdute... Sânt atrase în viață de un dor nemărginit*. EMINESCU, P. 222. *Făcu vr'o doi-trei pași și simți cum privirea ei eră atrasă într'o parte a prăvăliei*. SANDU-ALDEA, SĂM. VI, 1071.

ATRĂȚEL s. m. (Bot.) *Langue-de-chien* ou *Herbe d'Antal*: *Cynoglossum officinale*. — „Plantă erbacee, cu miros greu, din familia boraginaceelor... tulpina acoperită cu peri moi de o culoare cenușie; frunzile verzi-albicioase, acoperite cu un puf fin... florile închis roșietice, mai rar albe. Crește prin locuri inculte, sterile și pietroase, pe coline uscate, pe lângă drumuri și cu deosebire pe un pământ calcaros. Maiulie. [Se mai numește:] limba-cânelui și pleșcaită-roșă (Bucov.)“ PANTU, PL. [Variante: arăriel. BRANDZA, PL.; PANTU, PL.; arătiel. BRANDZA, PL.; arătiel. PANTU, PL.; arătel. PONBRIANT; arătel. LB.; POLIZU, LM.; CIHAC; arețel. POENARU, ap. TDRG.]

— Probabil, din ung. *atracél* „*Anchusa officinalis*, *Borago officinalis*“. CIHAC, II, 477. Cfr. otrățel.

ATRIBUÍ vb. IV. *Attribuer*.

(Construit cu dativul, mai rar cu prep. la)

1°. A da (cevă cuivă) ca o parte ce i se cuvine. Cfr. *asignă, conferi*. În *gramatică... se numesc [nume] comune cele ce se cuvin la mai multe persoane sau lucruri, iar proprii cele ce... se atribuesc numai unei persoane sau unui lucru*. MAIORESCU, L. 45. *Și-a atribuit sie-și partea cea mai mare*. | P. ext. A socoti (cevă) ca propriu cuivă. *Îi atribue calități pe care nu le are. Omul îngâmfat își atribue numai sie pricepere și inteligență*.

2°. A pune ceva în (s. pe) seama, în socoteala s. în spinarea cuivă (ca fiind el autorul sau pricina aceluia lucru). [Tatăl meu] *atribuind știința mea la venedicia învățătorului, porunci să cumpere... un benis, pre care îl trimise dascalului*. C. NEGRUZZI, I, 11. *Negreșit că nu invențiunea gravurii cu apă-tare ce i se atribuie [lui Albert Dürer] îi va câștiga mai mult preț în ochii tăi*. ODOBESCU, III, 61/. *Aceste imputări sânt lipsite de buna-credință, fiindcă îmi atribuesc lucruri ce nu le-am susținut*. MAIORESCU, D. I, 108. *A-și atribui (cevă) = a se da drept autorul s. cauza unui lucru, a-și arogă (cevă)*. *Își atribue numai sie-și reușita acestei întreprinderi*.

[Prez. ind.: a-ri-bu-î și atribuesc. | † și: atribuă vb. I^a. Cfr. atribuit.]

— N. după fran. (lat. *attribuere*, idem.)

ATRIBUÍRE s. f. *Action d'attribuer, attribution*. — Infinitivul verbului *atribui*, devenit abstract verbal. Faptul de a da (cuivă) ceva ce i se cuvine, etc. *Atribuirea predicatului numai la o parte a sferei noțiunii subiectului va produce adese în limbă un cuvânt deosebit pentru această specie din genul subiectului*. MAIORESCU, L. 45.

ATRIBUÍȚ, -Ă adj. *Attribués*. — Participiul verbului *atribui*, devenit adjectiv. [† și: atribuat, -ă. *Le-topisișul... atribuat lui Neculai Muste*. M. KOGĂLNICEANU, LET. III, 5.]

ATRIBÚT s. a. *Attribut. (Attribution). Épithète, qualificatif. Titre*. — Calitate s. fel de a fi considerat ca propriu unei persoane sau unui lucru, proprietate, însușire. *Smerenie, agerime și duh pătrunzător. Aceste-s atributuri ce trebuie la curte*. C. NEGRUZZI, II, 195/18. *Întinderea este un atribut al materiei, cugetarea un atribut al vieții sufletești a omului*. | P. ext. Emblemă caracteristică a unei figuri mitologice, a unei meserii, etc., simbol. *Sabia și cumpăna sânt atributele (zeiței) Dreptății*. | † (Impropriu) Atribuție, competență, cădere. *El a însemnat puterea feștecăruia ram administrativ, și au hotărât atributul tribunalurilor*. URICARIUL, VIII, 124/17

(Mold. secol. XIX). || Spec. (Gram.) Partea propozițiunii care determină un substantiv, calificativul unui substantiv. În propozițiunea „omul cinstit e adesea prada celor vicleni“, cuvântul „cinstit“ e atributul subiectului „om“. | P. ext. Calificativ, epitet. *Foile politice... sânt pline de personalități...: „oameni corupți, trădători de patrie...“ sânt epitele obișnuite cu care un partid atacă pe celălalt... În sfera literară procederea este tocmai contrară. Aci toți autorii caută a [se] întrece... în atribute liniștitoare*. MAIORESCU, CR. I, 210. | Titlu. *Radu... își luă, pe lângă titlul de Mare-Maiestru al ordinului constantinian, și alte atribute politice, din cele mai comice și mai șarlatanești*. IORGA, L. I, 507. [Plur. -bute, și (învechit) -buturi.]

— N. după fran. (lat. *attributum*, neutru part. pasiv al verbului *attribuere* „a da, a atribui“.)

ATRIBÚȚIE s. f. }

ATRIBÚȚIUNE s. f. }

Attribution. — (Mai ales la plur.) Cădere, competență, drept, atribuite unei funcțiuni. *Atribuțiile bisericesti... ale Mitropolitului*. URICARIUL, V, 152/3. *Curtea de Casațiune se va rostă... asupra conflictelor de atribuțiuni*. HAMANGIU, C. C. XXXVIII. *Nu este bine ca Adunarea [deputaților] să tindă a face acte care sânt de atribuțiunea puterii executive sau a celei judecătorești*. MAIORESCU, D. II, 166. *Numirea și nenumirea unui revizor fiind de exclusivă atribuțiune a ministrului, el este responsabil*, idem, D. II, 167. | (Impropriu, franțuzism) Atribuire. *Sânt manuscripte... care dau această compilație... fără prefața inițială... și fără atribuția ei vreunui scriitor oarecare*. IORGA, L. I, 270.

— N. după fran. (lat. *attributio*, -onem „atribuire“.)

ATRIBUTÍV, -Ă adj. *Attributif*. — (Gram.) Care exprimă un atribut, sau are funcțiunea unui atribut. *Propozițiune atributivă*.

— N. după fran.

ATRISTĂ † vb. I v. întristă.

ÁTRIU s. a. sing. tant. (Arhit.) *Atrium*. — (Antich. romane) Curte interioară a caselor romane, în de obște încunjurată de un portic acoperit. | P. ext. Partea din mijloc a unei biserici. *Planul [bisericii]... oferă..., după principile clădirilor bizantine, două corpuri principale: în față un „nartex“ sau „advon“ pătrat și din dosu-i un „atrium“ sau „choră“, formând o cruce cu lature egale, coprinșă într'un al doilea pătrat...; și „absida“ sau fundul, în loc de-o singură „celă“ sau altar, prezentă... trei altare*. ODOBESCU, I, 389. [Cu forma de-a-dreptul latinească, și: átrium s. a. | Pronunț. -tri -u(m).]

— N. din lat. *atrium*, idem.

ATRÓCE adj. *Atroce*. — (Rare; franțuzism) De o mare cruzime, săngerous, groaznic, cumplit, fioros. *O crimă atroce*.

— N. după fran. (lat. *atrox*, -ocis, idem.)

ATROCITÁTE s. f. *Atrocité*. — (Rare; franțuzism) Cruzime nespusă. | P. ext. Faptă feroasă, nespus de crudă.

— N. după fran. (lat. *atrocitas*, -atem, idem.)

ATROFIÁ vb. I^a (Med.) (*S'*) *atrophier*. — Trans. și (m. ales) refl. A (se) slăbi (de tot) prin atrofie, a (se) istovi s. a (se) uscă (încetul cu încetul) prin atrofie. Cfr. închirci, pipernici.

— N. după fran. Cfr. atrofie.

ATROFIÁRE s. f. *Action d'atrophier*. — Infinitivul verbului *atrofiá*, devenit abstract verbal. Slăbire (de tot), uscarea s. istovire prin atrofie. Cfr. închircire, pipernicire. *Atrofiarea unui organ*.

ATROFIÁT, -Ă adj. *Atrophié*. — Participiul verbului atrofiá, devenit adjectiv. Slăbit (de tot), uscat s. istovit prin atrofié. Cfr. inchircit, pipernicit. *Un membru atrofiat.*

ATROFIE s. f. (Med.) *Atrophie*. — Istovire (s. uscare incetul cu incetul) a unei părți a corpului sau a unui organ care, ne mai funcționând, nu mai e hrănit de circulația sângelui. Cfr. consumpțiune, inchircire, pipernicire.

— *N.* din fran. (lat. *atrophia* < grec. *ἀτροφία*, din *ἀ* privativ și *τροφή* „nutrire, hrană”, de la *τρέφω* „mă nutresc“.)

ATROPINĂ s. f. (Chim.) *Atropine*. — Alcaloid extras din mătrăgună (beladonă). *Atropina dilată pupila.*

— *N.* din fran. (derivat din lat. naturaliştilor *atropa*, numele științific al mătrăgunei.)

ATÚ s. a. *Atout*. — (La joc de cărți; franțuzism) Carte de colorarea care „bate” pe celelalte (fiind „scoasă” jos, la „tăiat”, sau după oricare alte convenții), (pop.) coz. [Plur. *atúuri*. | (Mai rar, cu o formă românică, sub influența fem. „carte [de joc]”), și: ată s. f., plur. *atále*.]

— *N.* din fran. (compus din *à* și *tout*, literal „[bun] la toate“.)

ATÚCĂ s. f. *Menu fil*. — Diminutivul lui *atú* (derivat prin suf. *-uc*). Ațică (1°), ațșoară (1°). (În Transilv., ap. CDDE.)

ATÚNCE adv. }
ATÚNCEA adv. } v. atunci.

ATÚNCEAȘI † adv. v. atunciși.

ATÚNCEȘI † adv. *Alors même, (tout) en même temps, au même moment, au moment même, tout de suite alors.* — (Atunceși arată că pe când se întâmplă ceva, tot atunci se și întâmplă altceva sau că tot atunci se întâmplă și altceva). Tot atunci (și), tot în timpurile acelea, chiar atunci, atunci imediat, chiar în acel moment. *Dacă stătú Foca împărat și dobândí scaunul și steagul, atunceși tremeaseră de prinseră pre Mavrichie.* MOXA, 374/29. *Să întoarsă sufletul ei și învise [= învié] atunceși.* VARLAAM, C. 339. *De va fi tocmala pentru erease, giudețul cel mirenesc nu măi cercetează nemică, ce atunceși, orice fealiu de eretic îi vor da, îl va omori.* PRAVILA MOLD. 154. *Numai cât... am zis să-mi facú Dumnezeu parte de ruga sfinției tale, atunceși, într'acel ceas, m'am aflat sănătos.* ȘAPTE TAINE, ap. TDRG. *Atunce semn mare s'au arătat pe cer și au stătut multă vreme, și atunceși au trecut Leșii Nistrul.* URECHE, LET. I, 159/7. [Și: atun-ciși: *Întăles-am din boierii bătrâni, cum să fi vrând Vasilie-vodă în Suceava, atun-ciși, să-și despartă fata.* M. COSTIN, LET. I, 286/14. | atunceași: *Atunceaș au pus Traian doaa cetăți.* CANTEMIR, HR. 322. *Savin Banul, ce-l făcuse Postelnic-mare atunceași...* MAG. IST. III, 351/13.]

— Din atunce (atunci, atuncea) și din și.

ATÚNCI adv. }
ATÚNCIA adv. }

I. 1°. *À cette époque (-là), à ce moment (-là), lors, alors.* 2°. *Alors, là-dessus.* II. *Dans ce cas-là. Donc.*

I. Adverb de timp care arată că cele exprimate prin verb trebuie puse într'o vreme trecută sau viitoare (în opoziție cu a cum, care indică prezentul).

1°. Pe vremea aceea, pe acel timp, în momentul acela (despre care e vorba; germ. „dam als, zu der Zeit“). *Atunce eră desputătoriu în toată Țara-rumânească... Mihnea-voivodă.* CORESI, E. I/16. *Visurile tinerețelor mele pe care atunci le socoteam veci-*

nice... MARCOVICI, D. 20/20. *De leșinase, sau cu ade-vărat murise, atunce eră cu îndoire.* DRĂGHICI, R. 138. *Dacă și-am făgăduit atunci, a fost numai ca să te impac.* ISPIRESCU, L. 2. *Primăvara-i noaptea mică, Nu-i de mers la ibovnică, Pând'n luna lui Brumariu, C'atuncea-s nopțile mari.* JARNÍK-BÂRSEANU, D. 95.

2°. În momentul acela (care urmează imediat după cele arătate înainte sau e în același timp cu ele), îndată după aceea (germ. „dann, darauf“). *Anania dzise celora ce sta înaintea lui, să-i bată lui rostul. Atunce dzise Pavel...* COD. VOR. 46/3 (= atunce. N. TESTAMENT (1648); BIBLIA (1688): „alors Paul lui dit...“). *Atunci sfânta Vineri grăi cătră el...* CUV. D. BĂTR. II, 151. *Atunce Irod furis chemă vlahvele și ispiți di înșii den ce vremi se ivi steaoa.* TETRAEV. (1574), 202 (: „alors Hérode, ayant appelé en secret les mages, s'informa d'eux...“). *Dulcele inger, pătruns de simțire, Îmi zise atunce cu-o dulce zimbire...* ALECSANDRI, P. I, 127. *Atuncea, dinaintea lui Arald zidul piere.* EMINESCU, P. 207.

(Adesea timpul se precizează mai de aproape prin alte adverbe) Tot atunci = în același timp: „en même temps, à la fois“ (cfr. atunceși). *O namilă de om mână brazdele de pe urma a douăzeci-și-patru de pluguri și tot atunci strigă în gura mare, că crapă de foame.* GREANGĂ, P. 241. | Chiar s. tocmai atunci = chiar în clipa aceea s. cu (foarte) puțin înainte: „tout à l'heure“. *Alt om venise din-spre târg, cu un car nou, ce și-l cumpărare chiar atunci.* GREANGĂ, P. 40. *Noroc, că tocmai atunci sosise pustnicul și chemase pe toate călugărițele la ascultare.* ISPIRESCU, L. 30.

(În legătură cu prep.) Pe atunci = pe vremurile acelea (exprimă un timp dintr'un trecut mai îndepărtat și mai puțin precizabil): „dans ce temps-là“. *De unde a luat Adam și Eva ac și ată..., în vreme ce pe atunci nu eră încă nici o fabrică?* C. NEGRUZZI, I, 13. *Pe-atunce, mitropolitul Antonie... întâmplându-se a pribegi în Rusia, Patriarhia... numi de-a dreptul la scaun pe arhierul grec Nechifor.* idem, I, 241/6. *Atunxi din al meu codru iubit și respectat, Mult lemn de ghiorghe, arce, voinicilor am dat, Căci pe atunci, când țara sună de crunte larme, Stejarul cu voinicul eră frate de arme.* ALECSANDRI, P. III, 327. *Văzurăm urma focurilor aprinse de Vlahii ce se urcau pe atunci la sălășele lor de vară.* ODOBESCU, I, 229. || *Până atunci = până în acel moment: „jusqu'alors“.* *Nu măi văzuse până atunci suflet de om.* ISPIRESCU, L. 7. | *Până va sosi timpul acela: „en attendant“.* *Ce-ai văzut, om mai vedă, Ce-am făcut, om judecă, Pân'atunția, măi fărâte, Dă-ți mânia la o parte, Și bea ici pe jumătate!* TEODORESCU, P. P. 583. | *De-atunci (încoace) și, mai puțin precis: de pe atunci = începând cu acele timpuri, din acel moment: „depuis lors, depuis ce temps-là, dès ce temps-là, depuis“.* *De-atunce întră zavistia în lume.* MOXA, 347/22. *Zapis[ul] ce-au fost de pre atuncea, au perit.* DOC. (a. 1656), ap. HEM. 2072. [Puse] și pe breslași greutate, de s'au stins de atuncea, că eră breslași mulți în țară. NECULCE, LET. II, 259/32. *De-atunci negura eternă se desface în făși, De atunci răsare lumea, luna, soare și stihii, De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos...* EMINESCU, P. 222. | *Încă pe acele vremuri, chiar de pe timpurile acelea: „alors même“.* *Eu vream să le arăt Măriei Tale de atuncea și să-ți cer vويت să-i afurisc.* ANTIM, P. XXVI, 26. *Cine a murit d'acuzi doi ani, s'a înmormântat d'atunci!* ZANNE, P. II, 637. | (Cu funcțiune adjectivală) Din vremurile acelea, contemporan cu ceva trecut: „d'alors“. *Părul ei, după moda de atuncea, se împărțea, despletit, pe umeri.* C. NEGRUZZI, I, 145.

(În corelațiune) *Atunci* (care în funcțiunea aceasta poate să și lipsească) se pune adesea spre a scoate mai bine la iveală timpul arătat printr'o pro-

poziție care începe cu „când“. *Atunci, când spaima crudă flori suflă prin lume, Când tunetul se poartă, vind din loc în loc, Când marea frământată s'acopere de spume... Îmi place a sta singur... ALECSANDRI, P. I, 193. Când tronul eră vacant, atunci mitropolitul convocă [adunările]. BĂLCESCU, M. V. 9/20. (Loc. prov.) Calul și bărbatul să nu-i crezi: când pare că merg mai bine, atunci te trânteste. ZANNE, P. IV, 255. | (În legătură cu prep.) Ia, de atunci e rău în lume, de când a ajuns coada să fie cap! CREANGĂ, P. 23. „Oh!“ zice copilul, „tata, de atunci [= din clipa s. din vremea aceea] puneă și trei obiede nouă, de când te căsnești tu cu aceasta.“ RETEGANUL, P. I, 34. | (Adesea în impreciațiuni) *Atunci s'ajungi tu, sfrijitule, când îi mănăcă alivenci de la mine!* ALECSANDRI, T. 722. | (De aici, spre a arăta imposibilitatea de a se împlini vreodată cele arătate) atunci și nici atunci! = nici măcar când s'ar întâmplă imposibilul. *Să-l văd când mi-oiu vedea ceafa, atunci — și nici atunci!* CREANGĂ, P. 227. „Când vei lăsa focului viața de haiducie...“ — „Când iataganele ruginite de la căpătâul tatei s'or schimbă, din văzduh, în iatagane de aur; când din busuicocul de pe mormântul lui vor răsări dafini și naramzi; când codri or înfrunzi iarna ca și vara, vara ca și iarna; atunci — și nici atunci!“ DELAVRANCEA, S. 177. *Spune, bade, maică-ta, Că noi atunci ne-om lăsa, Când ea va ști numără Penele de pe doi cucii, Iarba de pe nouă lunci, Poate-atunci — și nici atunci!* POP. (Transilv.), ap. HEM. 2073. || (În corelație cu alte adverbe de timp) *Jidanul odată a vrut să încalce, și atunci a fost Sâmbătă.* ZANNE, P. VI, 176. (Loc. prov.) *După ce răstoarnă carul, atunci vede drumul cel bun.* ibid. P. V, 127. | (Învechit) *Întăiu..., și atunci = întâiu..., (abiă) după aceea s. apoi s. numai pe urmă...: „d'abord..., après (ou puis)...“. *Întăi-l bătea cu vine de bou și atunci viu-l băga într'un sac.* PRAVILA MOLD. 49. *Gândește întâiu și atunci dojenește!* N. COSTIN, LET. II, 62/11.**

II. Raportul temporal se poate schimba lesne într'un raport concesiv, ca în următoarele exemple, unde „când“ poate fi privit ca adverb de timp sau poate fi interpretat ca având înțelesul de „în cazul când...“, dacă... *Când să pornesc râii, de sânt fără treabă, Atuncea-i de dinșii o nădejde slabă.* DOSOFTEIU, PS. 40. (Loc. prov.) *Lumânarea, când îi tai mucul, atunci mai mult luminează.* ZANNE, P. III, 212. | (Funcțiunea aceasta o are atunci mai cu seamă în corelațiune cu dacă, de și † se, care însă pot și lipsi) În cazul acesta, subț condiția aceasta. *Să [= dacă]... nici cu aceasta nu vă veți îmbundă..., atunci veiu luă sporiul pâinei.* LEVITIGUS, ap. GCR. I, 5/9. *Să nu mă învăncure, atunci nevinovat veiu fi.* CORESI (: „si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero“), ap. HEM. 2070. *Atunci, dac'amea frunte, palidă, obosită, Dacă a mea privire s'o 'ntoarce spre mormânt..., Voiu părăsi lăcașul unde-am nădăjduit.* ALEXANDRESCU, M. 7. *De nu va [= vor] fi nori, atunci, în ziua aceea va fi vreme curată.* CALENDARIU (1814), 77/6. *De-ar avea și baba, ca oamenii, barbă, atunci i-ar zice: „ce mai moș de treabă!“* ZANNE, P. II, 2. *Trezește-ți copilul din somn, și el atunci are să înceapă a plânge.* CREANGĂ, P. 173. | (În legătură cu că sau cu apoi) *De-ar crăpa odată, să crape, și harabagiul care v'a adus, c'atunci știu că n'ar avea cine să v'a mai cărbănească așa de des la tâng.* CREANGĂ, P. 110. *Iară dacă s'a întâmplă... după dorința Lumînărei-Voastre, apoi atunci să ne trimeteți copila acasă.* idem, P. 84. *Dar de-o fi să ne pornim..., Atunci apoi vom plecă, Dacă din tine-om afla, Moartea ta din ce va sta?* RETEGANUL, TR. 46/20. || *Dar, deci. Dacă mă iubesti, să fugim atunci.* EMINESCU, N. 9.

[Forma veche eră atunci, păstrată pe alocuri în graiu până azi, iar în literatură, mai cu seamă în poezie, din pricina ritmului. Din ea s'a desvoltat, în mod

regulat, atunci (pronunțat a-tun-ă). | Prin adăogarea lui -a adverbial, s'a născut atunci, scris și atunci (pronunțat a-tun-ă). | În texte vechi se găsește și scrierea atonce. CUV. D. BĂTR. II, 191, atonci, ibid. II, 152.]

— Din ad + *tunc-ce (ad tunc e atestat în latinitatea de mai târziu, ap. DHLR. 171), cfr. v.-venețian toncha, span. entonces(s), v.-portg. entom, n.-portg. então.

ATŪNCINE adv. }

ATŪNCINEA adv. }

Alors. — *Atuncine*, (în Sălagiu) CDDE, *atuncinea* (în Mold.?) PHILIPPIDE, PRINCIPII, 95.

— Din atunci și elementul -ne, care se anină adesea la adverbe. (Cuvântul apare și la Aromâni sub forma *atumținea*.)

ATŪNCIȘI † adv. v. atunceși.

AU conj., particulă întrebătoare. I. 1°-2°. *Ou (bien). 3°. Sinon. II. Est-ce que? Donc. Si.*

1. (La scriitorii vechi foarte des, azi aproape numai în graiul popular, cu deosebire în Transilv. și în Banat) Particulă disjunctivă, adesea repetată.

1°. (Leagă două noțiuni identice ca sens, deosebite numai ca formă, spre a explica cuvântul dintâi prin al doilea) Sau, ori (cum i se mai zice...). *Uniforma lui, au portul, eră albastru.* PANN, E. II, 33.

2°. (Leagă două noțiuni deosebite și ca sens și ca formă, care se infățișază ca o alternativă)

a.) (Au se pune o singură dată, între cele două noțiuni. Mai ales după verbe care exprimă o îndoiială, o nesiguranță, o alegere etc. între două alternative și în propoziții întrebătoare) Sau, ori (poate...). *Încătruo veri să mergi..., spre apus, au spre amiazăzi?* CUV. D. BĂTR. II, 322. *Nu știu, la Iași merg, au aiure.* NECULCE, LET. II, 339/15. *Scriitoriu i-aș zice, au arătătoriu, nu putem aleage.* CANTEMIR, HR. 139/25. *Măria Ta o faci, au întâmplările!* ANTIM, P. XXVIII/10. *Cine-i mai frumos, eu au femeia mea?* SBIERA, P. 228/13. *Sub poală de codru verde Un focșor abiă se vede; Nu știu, focu-i potolit, Au de feciori ocotit, Nu știu, patru, au doi-sprece, Săd și frig la un berbece.* HODOȘ, P. P. 201. | (Adesea partea a doua a alternativei e negațiunea, exprimată prin ba) Sau, ori (nu). *Stă pre sama giudefului să giudece acel lucru și acă vină de cară să teame mularia, poate să fie de chizășie, au ba.* PRAVILA MOLD., ap. HEM. 2099. *Să fie tinut supt stăpânirea sa și Dachia, au ba?* CANTEMIR, HR. 226/21. *Nu știu, dacă broaștele po(a)t(e) să mănânce mălăiu, au ba.* ISPIRESCU, L. 180.

b.) (Au se exprimă de două sau de mai multe ori, înaintea fiecărei părți a alternativei) Sau..., sau; ori..., ori; fie..., fie. *De va ști că vor să ucigă pre cinevă, au cu otravă, au cu armă, au fie cu ce fealiu de moarte... PRAVILA MOLD. 52. | (Cu sensul: „una din două; din două, una“). *Au să-m[i] fac mai mare nume, au mă prăpădesc în lume.* BARAC, A. 32. *Au mă joacă, au mă lasă, Au te du la dracunică!* DOINE, 130/13. | (Cu sensul: „într'un fel sau într'altul“). *Să te vatăm, au trupește, au sufetește.* ANTIM, P. XXIV/23. | † (Alternează cu veri, oare, ori, sau). *Sânt sau Rumâni, au Sârbi, au Greci, au Nemți, au Leași.* CORESI, ap. GCR. I, 25/21. *După voia giudefului stă acest lucru să leginească acă sudalmă a robului, oare atinge-să de stăpânu-său, au nu să atinge.* PRAVILA MOLD. 130, 2. *Să aiă a-ș[i] strânge pre ai lui oameni cari sint rumâni den Moldova, ver-unde i-ar află în țeara domni[i]-meale, au în sat domnesc, veri boeresc, au călugăresc... DOC. (a. 1679, Munt.), ap. HEM. 2098. *Craiu al Romii, acum în mâna ta iaste a alege, au cupa aceasta, sau săgeata.* BELDIMAN, N. P. I, 93. | (În Bucov., în legătură cu că) *Am putut să prindem diferite păsările..., cu care apoi au că ne ju-***

cam..., au că le închideam într'o căsuță. MARIAN, O. I, 392. *Între acești boieri au că a fost amestecat și părcălabul Sbierea...*, au că s'a retras cu supărare în viața privată. SBIERA, F. S. 57. || (În întrebări) *Grăd bunul Dumnezeeu: cui, om bun, te potrivești, Au mie, au sfinților, Au lui Ioan, sfânt Ioan, Au bătrânului Crăciun?* TEODORESCU, P. P. 29^b. *Cucule, pasăre surdă, Ce tot cântă la noi pe surdă? Au ți-i foame, au ți-i sete, Au ți-i dor de codru verde?* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 122 (variantă: Ori ți-i foame, ori ți-i sete, ori ți-i dor...).

30. † (Rar. Condițional.) Sau dacă nu, ori de nu, de unde nu, în caz contrariu, altfel, altminterlea... *Stătut-au [Nemții], și împotriva Muscalilor, să facă pace cu Turcii, au se va sculă și ei cu războiu asupra lor.* DIONISIE ECLESIAICUL, C. 165. (Cfr. lat.: „Nunc manet insontem gravis exitus, aut ego veri vana feror“. VERG.)

|| † (Rar) **Au-unde** = oriunde, orișunde: „n'importe où, partout“. *Și au unde va intra, ziceți stăpânului casei...* N. TESTAMENT (1648) (: „et quocunque introierit, dicite domino domus“.....), ap. HEM. 2099.

II. (Mai ales la scriitorii vechi, iar azi în graiul popular; dar se găsește și în literatura mai nouă, cu deosebire în poezie) **Au**, pus în fruntea unei propoziții interogative servește să scoată mai bine în evidență întrebarea. [Funcțiunea aceasta s'a născut din cea alternativă, în întrebări, și anume pe două căi: a.) Știu că cele ce am să le spun sânt adevărate; pe când vorbesc însă, îmi trece prin gând că afirmațiunea mea poate să fie greșită. Îndoiala aceasta mi-o exprim printr'o propozițiune interogativă, pe care o introduc prin **au**, prezentându-mi-se ca alternativă față de propoziția afirmativă. *Ia-ți, maică, fiv'n brațe Și mergi, maică, mai înainte, Că știi, maică — au nu știi? — Că-s trei răuri, trei pârăuri, Un' de vin, altul de mir, Ș'alt' d'apă limpejoară...* TEODORESCU, P. P. 27. Se poate însă ca propoziția afirmativă: *că știi maică...* să nu se mai exprime, fiind mai puternică îndoiala: *au nu știi că-s trei răuri?* Astfel avem propozițiuni interogative introduse prin **au** care înseamnă: „dar, e oare admisibil, că...“ | b.) Știu sigur că afirmația mea e adevărată și tocmai de aceea întreb, ca și când aș vrea să curm de la început orice negare din partea altuia, că nu e așa: *De ce să mai vorbim atâta: Ți-am dat paralele, (sau nu ți le-am dat?* Printr'o figură oratorică, întrebuintă adesea în vorbire, partea afirmativă a alternativei poate fi suprimată: *Au nu ți-am dat paralele, ce-atâta vorbă?* Astfel s'au născut acele propoziții interogative introduse prin **au**, al căror sens e: „vrei doar să zici, sau vrei să susții, poate, că...“ | Așa se explică faptul că **au** introduce mai ales propozițiuni negative. | Oare? sau (poate)? doar...? *Au nu bogații nevolicesc voi și aceia vă trag spre giudecătoare? Și au nu aceia hulesc?* COD. VOR. 117/14 (= Au nu bogații, cu putearea lor vă nădușec pre voi și vă trag pre voi la leage? Au nu hulesc...? N. TESTAMENT (1648); Au nu bogații asupresc pre voi și ei vă trag pre voi la judecăți? Au nu ei hulesc...? : „et dependant les riches ne vous oppriment-ils pas, et ne vous tirent-ils pas devant les tribunaux? Et ne sont-ce pas eux qui blasphement...?“). *Au nu doao pasăreale prețuescu-se intru fileariu?* TETRAEV. (1574) (: „deux passereaux ne se vendent-ils pas une pite?“). *Au nu iaste acesta cela ce ședeă de cereă?* VARLAAM, C. 168. *Au nu eră și el de acolo de unde eră doamna B.?* C. NEGRUZZI, I, 61. *Au nu știi c'a/ll' nostru nume Onorat de toți e'n lume?* ALECSANDRI, P. I, 207. *Au prezentul nu ni-i mare?* EMINESCU, P. 245. *Tu bine ai știut ale cui sânt moșiele acestea!* *Au nu ți-au arătat fie moșneagul locul?* SBIERA, P. 38/34. *Au purtarea noastră nu-ți place?* *Au supușii Măriei tale sânt răi?* ISPIRESCU, L. 12. *Au nu vezi tu, mândro, bine, Cum bat calea pentru*

tine? HODOȘ, P. P. 109. *Au pierdut porcii, Au sfârșit bucatele, Au au rupt opincile?* POP. (Prilipăți, în Ban.), JAHRESBER. III, 306. | [Dar. „Păcătoș, nătâng și îndărătnic“, i-a zis [Sf. Petru], „au nu te temi de iadul ce este gătit pentru neleguirile tale?“ C. NEGRUZZI, I, 84. *Dară zina ce făcă?... Tot jucă și s'ă'nălță...* *Dar Gruia așă-i grădă: „...Au te'nălți, au te cobori, Au ce fac cu-al meu fecior?“* BIBICESCU, P. P. 309 [= te înălți, ori nu, mi-e indiferent, dar ce fac eu cu copilul?]. | *Dacă. Mult mă'ntreabă maică-mea: Au [la bărbat], mi-i bine ca la ea?* HODOȘ. P. P. 115. | (Une-ori, în mod pleonastic, se mai exprimă și dar, oare) *Dar, au a Domnului au fost pricina aceea?* MUSTE, LET. III, 70/28. *Au nu n'felegi tu oare. Cum că eu sânt nemuritor?* EMINESCU, P. 268. | (Găsim chiar legătura cu de) *De au nu lui Dumnezău supleca-să-va sufletul meu?* DOSOFTEIU (: „non ne Deo subjecta erit anima mea?“), ap. HEM. 2099.

Au doar(ă). (Adesea, la scriitorii vechi, ca particulă întrebătoare, și și la unii din scriitorii mai noi și populari. Se întrebătează, ca și au sau doar singur, spre a introduce o propoziție interogativă, când știm cu siguranță că adevărul nu e cel pe care l-arătăm în întrebarea noastră) *Care folos e, frații miei, se neștire credința grăiaște că are, e lucrul nu are?* *Au doară poate credința spăsi el?* COD. VOR. 119/11 (: Că ce folos-u-i, frații miei, de va zice cinevă că are credință, iară fapte n'are? A u poate-l credința spăsi pre el? N. TESTAMENT (1648);... au poate credința să-l mântuească pre el? BIBLIA (1688): „la foi le pourra-t-elle sauver?“). *Au eu focul doară-l gățise [= gățisem] voao? Ba nu-l gățise [= gățisem] voao!* CUV. D. BĂTR. II, 227. *Au doară poate țărna să grădească?* DOSOFTEIU, PS. 99. *Au doar la sfatul din ceriuri ai fost și tu?* KONAKI, P. 260. *Au doară numai asupră-mi lucește soarele?* MARCOVICI, C. 21/2. *Au doară nu te mulțumești de simbră ce-ți dau?* ISPIRESCU, L. 231. *Au doar nu mă vezi, Au nu vrei ca să-mi răspunzi?* MARIAN, I. 114. | † *Dacă. Întrebând de oameni, au doară l-au vădeut undevă, știură unde au intrat.* VARLAAM, C. 196. 2. *Pentru să-l cunoască giudețul, au doară să face, au cu adevărat taste nebun, trebuie să-l întreabe multe întrebări.* PRAVILA MOLD. 147. | † Sau și dacă, de asemenea dacă... *Carele va face trei furtușaguri, să-l spândzure, înfelegând că acăste furtușaguri le-au făcut tot într'un loc, au doară și aiuri, într'alt loc, s'au fost certat pentru acăstea.* PRAVILA MOLD. 19. 2. | † Și poate, sau poate...; poate fiind-că...; fie că... *Mai lovit-au un podgheaz leșec pe Velicico Hatmanul, între vii, la Copou, de l-au gonit până în Iași. Velicico Hatmanul eră un om de fire și de treabă la toate socotelele lui și îndrăneț bun; numai, neavând nici cu cine, au doară nici noroc la războiu..., pe unde mergea, îl tot bătea.* NECULCE, LET. II, 255/15. *Eră atunce nerăbdător și mănios, zlobiv la beție, și-i ieșisă numele de om rău. Iară acum, viind cu domnia, știu să-și piarză numele cel rău, au doară mai la vârstă venisă, au doară chivernisidă vieașa lui unde nu eră pace...* idem, LET. II, 333/14. (Cfr. lat. *aut vero*, ital. *ovvero*.)

— Din lat. *aut* (adesea în întrebări și în alternația *aut -aut*): alb. a (particulă disjunctivă și interogativă: a *digon* = „hörst du?“ G. Meyer, *Etym. Wörterb. der alban. Sprache*, 1, unde se dă etimologia greșită: *an*), ital. o (înainte de vocale *od*), „oder“, *o(d) -o(d)*, „entweder — oder“, sard. log. a (interogativ: a *lu faghes* = „au o faceți?“ Meyer-Lübke, *Zur Kenntnis des Altlogudoresischen*, 5), eng. *o(-o)*, *u (-u)*, „(entweder-) oder“, fran. *ou(-ou)*, v.-prov. *o(-o)*, *oz (-oz)*, „(entweder-) oder“, span. *ó(ú)*, „oder“, portg. *ou (-ou)*, „(entweder-) oder“. Cfr. o.

AU! interj. *Aie! ahi! hé!* — Sunet reflex care exprimă o ușoară durere fizică (cfr. a h, vai, a o leu!), o mirare (cfr. a!) sau introduce, spre a le da o mai mare plasticitate, propozițiuni exclamative (cfr. [i]! ehe! hei-

ihai! tii!). *Au* = „weh!“ POLIZU. *Pân'acum, știu că s'alegea cașul din zer, dar așa, vai și au!* GR. SIMA, ap. TDRG. | *Au!*: exclamațiune de mirare. POMPLIU, BIH. 1004. | *În loc de Timoteiu, cu trăsura vine Vințilă, sărind într'un picior, zicându-i răzând: Aii! Dumneata să trăești, că pe Timoteiu l-a mâncaaa...t Moș Martin.* GHICA, ap. HEM. 2102. *Să-i placă mai-chii ca mie, Ne-am duce la cununie..., Au, Doamne, cum ne-am mai duce: Cu calu' nu ne-ar ajunge!* HODOȘ, P. P. 135.

AU formă verbală, cfr. avea.

AU adv. *Oui-da, certainement.* — (În Dobrogea) „Țăranii de aici întrebuițează cuvântul *au* în loc de „da“; bunioară îl întrebi: *ai făcut cutare lucru?* el răspunde: *au*“. (Aliman, în Constanța), ap. HEM. 2102. — Etimologia necunoscută.

AŪ! formă verbală v. auzi.

AUĂ s. f. (Bot.) 1°. *Raisin.* 2°. *Variété de raisin.*

1°. † (Numai în cele mai vechi texte, din care a pătruns și în N. TESTAMENT (1648), unde însă, ne mai fiind uzual pe acel timp, se simți nevoia de a-l explica într'o notă marginală; de asemenea vedem la MARDARIE, că numai într'un loc întrebuițează cuvântul corect: *strugur de aūd nr. 768*, în al doilea, interpunctia greșită dovedește că n'a înțeles cuvântul: *strāng. aūd. culeg viță. nr. 4368*, iar într'al treilea loc găsim chiar: *au a tāmādūi oase nr. 1918*, în loc de: *auă tāmāioasă*, precum trebuie cetit după conjectura editorului, căci cuvântul slav corespunzător e *myrūta, myrūsina*). *Strugure, (mold.) poamă. Și sânge de auo bea, viru.* PSAL. SCH. 492/; CORESI, PS. 412 (: „tu sa bu le vin qui était le sang de la grape“: „et sanguine uvae biberet meracissimum“). *La-va în vin veșmântul său și în sângele acoiei tāmbariul său.* PALIA (a. 1582), ap. CP. 131 (: „il lavora son vètement dans le vin et son manteau dans le sang des raisins“: „in sanguine uvae amictum suum“). *Aua, strugurul, strugurii* (traduce pe paleosl. *grozdī, greznovenie*). CUV. D. BĂTR. I, 268. *Slobozi seacerea ta cea ascuțită și culeage stugurii viei pământului, că s'au copt au* (nota marginală: „poama“). N. TESTAMENT (1648), ap. CCR. 100 (: „vendange les grappes de la vigne de la terre, car les raisins en sont mûrs“: „vindemia botros vineae terrae, quoniam maturae sunt uvae ejus“). 2°. Spec. (p. restr.) (Astăzi, pe lângă Olt) O varietate de struguri (Calopăr, în Dolj), „cu boabele mărunte și dese, li mai zice și berbecel“ (Cioara, în Telorman), asemănându-se cu „strugurele alb“, având însă „boabele mai mici și mult mai dese“ (Voivoda, în Telorman), ap. HEM. 2104.

[Accentul nu-i sigur. După formele corespunzătoare arom. *auă*, megl. *uă*, am așteptă accentuarea *auă*. În Palia din 1582 avem însă genitivul *uotei*, care ne face să reconstruim un nominativ *u(u)o*, precum e atestat cuvântul și la Mardarie.]

— Din lat. *uva* „strugure“: vegliot *joiva*, ital. *uva*, engad. *ū(j)a*, sard. *ua*, span. portg. *uva*.

AUĂCE(A) adv. }
AUĂCI(A) adv. } v. aoace.

AUDIENȚĂ s. f. *Audience.* — (Mai ales despre înalții reprezentanți ai puterii statului) Auzire s. ascultare a cuivă, primire a cuivă spre a auzi cele ce are de comunicat. *Mădulările Sfatului și inaltul cliros vor avea audiență la... URICARIUL, VIII, 184. A cerut audiență la rege. Ministrul acordă audiențe publice Marția, iar audiențe private în toate zilele. Audiența a ținut cinci minute. Sală de audiență* (Cfr. ascultare; I, 2°). || Spec. (Jur.; franțuzism) Auzire a părților (la judecarea unei pricinii). *Tribunalul va soroci părțile pentru audiența publică, a*

cărei zi și oră o va fixa. HAMANGIU, C. C. 63. [† *audiénție* s. f. *N'au dat audienție Împărăția, solu-lui Mazovițchi.* ACSINTE URICARUL, LET. II, 154/s. | † (prin analogie cu cuvinte vechi ale limbii) și: *audi-înță. Nu puti îndată avea audiență de la regele.* C. NEGRUZZI, II, 151/s.]

— N. din lat. *audientia*, din *audire* „a auzi“.

AUDIȚIE } s. f.
AUDIȚIUNE }

Audition. — Auzire, auz. (Psihol.; franțuzism) *Au-diți(un)e colorată*: particularitatea sufletească a unor oameni de a avea imagini de colorii la auzirea sunetelor. | Spec. *Audiție muzicală*: concert, în porții mai mici, înaintea unui cerc mai restrâns de ascultători. *Ce alte vremuri apucase el...! Gagiști plățiți bine, orchestră cu care organizase audiții muzicale la clubul militar, proiecte de cumpărare de instrumente perfecționate...!* BRĂTESCU-VOINEȘTI, L. D. 20.

— N. după fran. (lat. *anditio*, -onem.)

AUDITIV, -Ă adj. *Auditif.* — (Franțuzism) De auz, al auzului. *Sensații auditive.*

— N. după fran. (derivat din lat. *auditum*, supinul verbului *audire* „a auzi“.)

AUDITOR (†) s. m. *Juge militaire.* (La cronicari și azi, la Români din Austro-Ungaria) Judecător militar (care ascultă pe inculpați, martori, etc.). *A polcurilor auditori (adecă judecători).* N. COSTIN, LET. II, 73.

— N., la cronicari din polon. *audytor*, iar, azi, la Români din Austro-Ungaria, din germ. *Auditor* (lat. *auditor*, adj. verbal al lui *audire* „a auzi, a ascultă pe cineva“).

AUDITÓR, -OÁRE subst. *Auditeur.* — Cel care a venit să audă s. să asculte cuvântarea cuivă, ascultător, spec. ascultător al unui curs universitar (adesea cu sensul mai restrâns de ascultător liber, neînscris ca student). Cfr. dubletele *auditor* și *auzitor*.

— N. după fran. (lat. *auditor*).

AUDITÓRIU s. a. *Auditoire.*

1°. Sală (de obicei mai mare) în care se strâng ascultătorii unui curs, spec. sală de prelegeri la o universitate. (Cfr. ascultare, I, 2°).

2°. P. ext. (În acest înțeles, fără plural) Toți ascultătorii dintr'o sală. *Cu toată indulgența auditoriului, trupa de amatori făcū un mare fiasco.* C. NEGRUZZI, I, 341. *Auditoriul se alcătuea mai ales din dame bătrâne.* idem, I, 5. *Cuvintele poeziei sânt, de regulă, numai un mijloc de comunicare între poet și auditoriu.* MAIORESCU, CR. I, 9.

— N. din lat. *auditorium*.

AUEĂLĂ s. f. *Rumeur sourde, bruit confus et continu. Vibration.* — Auire, uet, sgomot vag, confuz, monoton și prelung. *După ce m'am odihnit pe treptele pridvorului, cu capul în mâini, cu ochii închiși și surd la aueala întinsă a satului, m'am sculat.* DELAVRANCEA, ap. HEM. 2121. *A stat el așa,... până s'a stins de tot — de tot auiala din urmă a acioaii.* CARAGIALE, S. 55/3. [Scris și: *auială*.] — Derivat din *au*, prin suf. abstr. -eală.

AUGMÉNT s. a. *Augment.* — (Gram. greacă) Sunet sau silabă de la începutul formelor verbale de trecut al indicativului cu care acestea „au crescut“ față cu forma prezentului sau cu radicalul verbului; adaos. *Augment silabic, augment temporal.*

— N. din lat. *augmentum* „creștere, mărire, adaos“.

AUGMENTĂ vb. 1^a trans. *Augmenter.* — (Latinism s. franțuzism, întrebuițat mai ales când e vorba

de salarii) A mări (prin adăogare a unor părți nouă, la fel), a spori, a crește (cevă).

— N. din lat. augmentare.

AUGMENTĂRE s. f. *Augmentation*. — Infinitivul verbului *augmenta*, devenit abstract verbal. Mărire, sporire (a ceva). *Propunerile ce fac... sânt cereri de augmentări* [de salariu]. MAIORESCU, D. I, 81.

AUGMENTATIV, -Ă adj. (Gram.) *Augmentatif*. — Care *augmentează*, care arată o sporire, o creștere, o mărire (a unor însușiri, de obicei a porțiilor unui lucru s. unei ființe, față cu forma primitivă s. obicnuită). „*Broscoiu*“ este o formă *augmentativă* a cuvântului „*broască*“, derivat prin sufixul *augmentativ -oiu*. | Substantivat (la mase. — cu plur. -tive — subînțelegându-se „cuvânt“ s. „sufix“). *Un augmentativ*.

— N. după fran.

AUGUR s. m. *Augure*. — (Antich. rom.) Preot însărcinat a prevesti viitorul, de pe zborul și cântecul pasărilor. *Colegiul augurilor*. (Cu aluzie la lipsa de credință a augurilor în prevestirile lor) *Când se văd, bufnesc de răd, ca doi auguri*. || (Rar, franțuzism) = *auguriu*.

— N. din lat. augur, idem.

AUGURĂ vb. I^a. *Augurer*. — (Franțuzism; rar) A interpretă (cevă) ca un semn de prevestire s. chiază (bună sau rea), a scoate o prevestire, un „*auguriu*“ (din ceva). *Imaginația poporului augurase de aci că acest prunc va fi pîierea țării*. BĂLCESCU, M. V. 40.

— N. după fran. (lat. *augurari* „a prevesti prin arta augurilor“). Cfr. în *augură* și dubletul *agură*.

AUGURAL, -Ă adj. *Augural*. — (Antich. rom.) De *auguri*.

— N. din lat. *auguralis*, -e, idem. Cfr. în *augural*.

AUGURIU s. a. *Augure*. — (Antich. rom.) Prevestire a *augurilor*. || P. ext. (azi) Prevestire, chiază, semn (bun sau rău). *Se simte bogat de o'ntreagă vieață De visuri și revolte, de lacrimi s'augurii, Cu care să trezească tăcerile pădurii*. ANGHEL, SĂM. V, 291. [După franțuzește, și: *augur*. *Augurul, până în* [cele din] *urmă, s'a și împlinit*. BĂLCESCU, ap. DG. *Asta, ce s'a întâmplat, e de rău augur*.]

— N. din lat. *augurium*, idem.

AUGUST s. m. sing. tant. *Août*. — Numele luni a opta a anului, (pop.) *agust*, gustar, măsălaru, secerar. *A venit în vara aceea pe la August și cinstita holeră de la '48*. CREANGĂ, A. 14. [Accentuat și: *augüst*. | Învechit și: *ăvgust* și *avgüst*. (TDRG.) *August e cătră sfârșit și nopțile s'au mărit*. C. NEGRUZZI, I, 330. | (Forme populare, dialectale) și: *augustru*, *aust*, *ogust*. MARIAN, SE. I, 96.]

— N. din lat. *augustus* (nume dat de Romani acestei luni după numele împăratului Octavian August, fiind aceasta luna în care fusese el numit pontifex maximus). Cfr. dubletul *agust(ru)*.

AUGÜST, -Ă adj., subst. *Auguste*. — (Antich. rom.) Titlu de cinste dat de senatul roman împăratului Octavian. | P. ext. De cesar, de împărat s. al împăraților (romani), împărătesc. || P. ext. (azi, ca titlu de cinste dat membrilor unei familii domnitoare) Prea-luminat, prea-înălțat, prea-slăvit, prea-mărit. *Augusta-i persoană*. URICARIUL, X, 367. *Fiii împăraților abătându-se din augusta lor naștere...* MARCOVICI, 126. *Augustul meu strămoș, Caiu Ulpian Traian*. ODOBESCU, III, 31/27. *Augustă Doamnă!* URICARIUL, I, 181/1. || Fig. Care impune respect (ca ceva împărătesc), maiestos. *Nădejdea scânteeă pre fruntea sa cea augustă*. MARCOVICI, C. 49/1. *Ă(i)*

timpilor eroici imagine-augustă. ALECSANDRI, P. III, 281.

— N. din lat. *augustus*, -a, -um, idem.

AUGUSTIN -Ă adj., subst. *Augustin*. — (Călugăr) din tagma s. ordinul zis al sfântului Augustin. *Călugării augustini*.

— N. din lat.-med. *augustinus*, -a, -um (de la numele sfântului Augustin).

AUÍ vb. IV^a. 1°. *Résonner, retentir*. 2°. *Faire résonner ou retentir; abasourdir, assourdir*.

1°. Intrans. A răsună prelung, a ui. *Toată valea auește de un ecou frumos, muzical*. VLAHUȚĂ, D. 52. *Și aceă liniște adâncă... auí de țipetele copșilor, când zăriră primul liliac*. DELAVRANCEA, S. 267. *Dacă arunci o piatră în fundul fântâniei, numa, de departe, din inima pământului, începe să aue și aue tot mereu*. CARAGIALE, T. I, 51/28. *Toată pădurea începú a hauri, de-ți luá auzul*. ISPIRESCU, L. 255. *Hăueă Tartarul, când látră el*. idem, U. 65/22. 2°. (Rar). F act. A face să răsun; a zăpaci, a ameiți. *Caleștile-ți hăuesc capu'*. JIPESCU, O., ap. TDRG.

[Prez. *auésc* și, mai rar, *auiu*. | Și: *hauri* vb. IV^a, *hăui* vb. IV^a.]

— E același cuvânt ca *ui* (*hui*, *vui*), cu adăogirea unui *a* protetic, după analogia lui *au!* *auieu!* *auí* etc.

AUÍRE s. f. *Action de résonner ou de retentir; bruit continu et sourd, retentissement*. — Infinitivul verbului *auí*, devenit abstract verbal. Uet, răsunet prelung. Cfr. *uire*, *huire*, *uire*. [Și: *hauire*, *hăuire*.]

AUÍT s. a. *Action de résonner ou de retentir; bourdonnement, hurlement*. — Participiul verbului *auí*, devenit substantiv. *Auire*, Uet. | Urlat. *Dacă vrei să te sufăr în casă, Căine, látratul îmi lasă, Și-mi lasă atât auít!* GORUN, F. 52 (: „Pudel, so lass das Heulen!“). Cfr. *uit*, *huit*, *vuit*. [Și: *hauít*, *hăuít*.]

AUITÓR, -OÁRE adj. *Résonnant, retentissant, qui produit un bruit continu et sourd*. — (Rar) Adjectivul verbal al lui *auí* (derivat prin suf. -itor). Cfr. *uitor*, *huitor*, *vuitor*. [Și: *hauítór*, *hăuítór*. | Dial și: -toriu.]

AULĂ s. f. *Salle d'école ou de fêtes*. — (Ist.) Curte (domnească, împărătească). | Sală (mare) pentru festivități (intr'o clădire mare, mai ales într'o școală mai înaltă). *Aula universității*.

— N. după germ. *Aula*, idem (lat. *aula* „curte a unei case, curte a unui domnitor, palat“).

AULEÁ! interj. v. }
AULEÓ! interj. v. } aoleó!

AULEÚ! interj. v. }

AULÍ vb. IV^a v. aolí!

AULÍC, -Ă adj. *Aulique*. — (Care ține) de Curte (a unui domnitor), de la Curte, al Curții, de divanul domnesc. *Consiliu aulic*: tribunalul suprem în vechiul imperiu germanic. *Consilier aulic* (în Austria, traducând pe germ. „Hofrat“): consilier al Curții imperiale (efectiv, sau numai ca titlu de distincțiune). [Accentuat și: *áulic*.]

— N. din lat. *aulicus*, -a, -um, idem. Cfr. *aulă*.

AULÍCĂ! interj. } v. aolică!
AULÍCO! interj. }

AULÍU! interj. v. aoleó!

AULMÁ † vb. I. *Flairer, quéter, halener, éventer, suivre à la piste, dépister. Pressentir*. — Trans. A adulmecă, a mirosi, a simți (prin miros), a da de urma

(cuivă). (Numai la DOSOFTEIU). *Și venind svântul la peșteră spre noi, ne aulmă de departe.* v. s. 81. *Aulmându miros minunat, se miră.* v. s. 140. || Fig. (intrans.) A simți din vreme, a presimți, a mirosi (în sens fig.). *Svântul aulmându cu sufletul, știu de tot.* idem, v. s. 210. [La BĂRCIANU e atestată o formă — suspectă — aurm, -ă = „nachspüren, wittern“, care s'a născut din aulmă prin etimologie populară după urmă, cfr. aduimecă — adurmeacă.]

— Din prefixul a-, care indică direcția spre ceva și ulmă.

A-UNE-ORI adv. v. une-ori.

AUR s. m. (Miner.) Or.

1°. *Argint sau aur sau veșmente, nece de la urul n'am jeluț.* COD. VOR. 22/13 (= argintul sau aurul său veșminte a nemurii n'am pohtit. N. TESTAMENT (1648); de argint, au de aur, au de îmbrăcăminte, nici de una n'am pohtit. BIBLIA (1688): „je n'ai désiré ni l'argent, ni l'or, ni les vêtements de personne“). *Giudeațele-t[fi] ca aurul sunt dorite.* DOSOFTEIU, PS. 59. *Unul din pinterii săi de aur se sfărîmă.* BĂLCESCU, M. V. 392/12. *Gătiră o cină plăcută și numai în vase de aur.* ISPIRESCU, L. 7. (Loc. prov.) *În vremea războiului, e mai scump fierul decât aurul.* ZANNE, P. IV, 565. *Poporul zice că aurul este ochiul dracului, pe care i l-a scos Sf. Ilie, plesnind cu biciul, și de atunci a rămas pe pământ.* (Mărgineni, în Prahova), ap. HEM. 2126. *Aurul se găsește rare-ori bine cristalizat; în genere fețele sânt curbe și mai adesea formează fire, plăci sau bucăți cu forme neregulate, numite pepite, care pot ajunge până aproape de 100 chilogramme.* MURGOCI-LUDWIG, M. 62. || *Aurul e curat, slobod* (= „masiv“ FRĂNCU-CANDREA, M. 41) sau amestecat; o bucată de aur masiv se numește boț, bulg sau bulgăr de aur. Cu (în) aur (întins în pături, pojghițe s. foi subțiri) se îmbracă, se ferecă, se suflă, se poleiesc, se varsă sau se (în) moaie (lucrurile) (cfr. auri, întrauri, în auri, desauri, destrauri), de asemenea, cu aur (= fire aurite) se cos, se țes sau se trag diferite obiecte. *Macar de-ar face neștine bani cât de buni, galbeni prisne de aură curată, sau taleri, sau alt feal de bani...* PRAVILA MOLD., ap. HEM. 2125. *Când cineva are un copil ce-l iubește mai mult ca alții, zice: are mama un boț de aur.* (Negrești, în Vaslui), ap. HEM. 2127. *Dumnezeu... duceă... Bulg de aur junilor.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 513. *Nici unul nu poate să rădicespate Armele culcate, Cu-aur îmbrăcate, Cu fier ferecate.* ALECSANDRI, P. 67^b. *O căruță ferecată în aur.* ISPIRESCU, L. 38. *La masa de piatră, În patru crăpată, Cu sarmă legată, Cu slove săpată, Cu slove de carte, Cu aur suflate...* ALECSANDRI, P. P. 63^b. *Alexandru stătu cu oștile acolo și zidi stălp de piatră și-l polei cu aur.* MSS. (a. 1620), ap. HEM. 2127. *Și cinezeci de berbeci... Cu coarnele belciugate, Toate cu aur vărsate, Cu lânile slobozite, Cu aur într'aurite.* POP. (Bucov.), ap. HEM. 2128. *Corturi înmiete în aur.* GORJAN, H. I, 3/3. *Și un așternut, Cu aur țesut.* ALECSANDRI, P. P. 121^b. *Na-ți năframa de mătăasă, Pe margini cu aur trasă. Aurul când s'a topi, Să știți, frate, c'o iu muri!* ibid. 20^b. || (Cu funcțiune adverbială) *La coșarul dărâmat, Stă boierul răzimat, Numai aur îmbrăcat.* TEODORESCU, P. P. 326. || *Cruce de aur (la noi) în casă!* se exclamă (în Mold. și în Bucov.) ca apărare împotriva diavolului, când se pomeneste numele lui. *Ia nu mai vorbiți de necuratul..., cruce de aur în casa asta!* VLAHUȚĂ, ap. TDRG. „N'am crezut că am a face cu dracul!“ — „Ferească Dumnezeu, cucoane; cruce de aur la noi în casă!“ CREANGĂ, P. 160. *Sântem patru fete de împărat, pe care ne-au luat patru drați — cruce de aur în casă! — și acuma... vai de noi!* SBIERA, P. 149/14. | (În Tran-

silv., în ironie) *Aur, bătut la faur:* se spune despre obiecte care imită aurul. Cfr. și aoleu (pag. 182^b).

2°. Fig. (Cu aluzie la culoarea și luciul aurului) *Strălucire ca de aur.* *Luna revărsă tot aurul ei în odaia lui.* EMINESCU, N. 81 (cfr. argint). | Mai ales în construcția adjectivală: *de aur* = aurii: „d'or, doré“. *Ileana Sinziana, cosită de aur, câmpul înverzește.* ISPIRESCU, L. 23. || (Cu aluzie la valoarea superioară a aurului; expresiile acestea sânt în cea mai mare parte literare) *Vârsta s. veacul de aur* = (după credințe mitologice) primii timpai ai lumii, când oamenii trăiau în nevinovăție și în fericire: „l'âge d'or“. COSTINESCU (cfr. veacul (în)aurit). | *Inimă de aur:* „se zice despre omul milos, bun la suflet, înzestrat cu porniri înalte“. ZANNE, P. II, 204: „cœur d'or“. | *Gură († rost) de aur:* „se zice despre acel care vorbește cu eleganță și ușurință... [despre un] orator bun“. ZANNE, P. II, 195 (tradus din *Chryso-stomos*, epitetul ce i se dădea vestitului orator bisericesc, sfântul Ioan: *Eră un părinte Ionă... cu rostul de aur.* CUV. DIN BĂTR. II, 82): „un Saint Jean Bouche d'or“ (span. „pico de oro“). | *Fie-ți gura de aur:* se zice celui ce face o prevestire favorabilă, celui ce-și exprimă credința că în curând se va întâmpla o schimbare în bine (cfr. fie-ți gura aurită). | *Vis de aur:* ideal, plan măreț, nutrit în suflet de cineva. *Aceasta poate că eră visul de aur al unora dintre domnia-lor, ca să vază odată armata română vârsându-și sângele pentru a dobândi un drept mai mare pentru țara lor.* MAIORESCU, D. 212. *Al vieței vis de aur, ca un fulger, ca o clipă-i.* EMINESCU, P. 188. | *Epoca de aur a literaturii latine:* „se numește perioada de la dictatura lui Sulla până la moartea lui August, în care literatura latină... a ajuns la cel mai înalt grad de dezvoltare“ LM. și *latinitatea de aur:* limba latină scrisă în această perioadă. Cfr. aurit.

3°. P. ext. Bani de aur, avere. *Da aur și argint în mită.* CUV. D. BĂTR. II, 51. *Boeriile nu le da voinicilor pentru slujbe, ce le vindea pre aur.* MOXA, ap. HEM. 2126. *Deade lui festicarele câte un dură de patru drahme, nepeceluit.* BIBLIA (1688), 382, 1. *Aurul deschide raiul.* ROMÂNUL GLUMET, I, 55/8. Cfr. argint. | Belșug, binecuvântare a lui Dumnezeu. *După o secetă mare, dacă ploaie, se zice: a dat Dumnezeu aur și argint pe pământ!* (Bistricioara, în Neamțu), ap. HEM. 2127 (cfr. ital.: quest'acqua è stata tant oro per la campagna = „ist ein wahrer Segen gewesen“). || (După fran. „payer en or“) *A plăți în aur:* cu bani de aur. | *Sete de aur:* răvnă după avuții. Cfr. arghirofilie. | *A făgădui cuivă munși de aur:* lucruri imposibile: „promettee până a qqn. des monts d'or“. | *Să-l cântărești cu aur* = „neprețuit“. ZANNE, P. V, 121: „qui vaut son pesant d'or“ (span.: vale tanto oro come pesa). | *A înnotă în aur:* a fi foarte avut: „nager dans l'opulence“.

(În Transilv. Min.) *Aurul mâtei* = „mică“. BĂRCIANU. [Cuvântul n'are plural. Posibil, dar neîntrebuințat, ar fi un plural *aururi*. CIHAC, I, 20 cu sensul: „diferite soiuri de aur“. Singularul se întrebuințează și în sensul 3°: *Mii de aur și de argint.* CORESI, E. IV/12; rar găsim, în acest sens, și *† auri*: *Căție, una de zeace auri.* BIBLIA (1688), 99, 2. | Dial. se pronunță și: *dor*. JAHRESBER. VIII, 81. | În poezia populară și *d'aur:* *Găsi viță de daur.* FRĂNCU-CANDREA, M. 188. | Pronunț. a-ur.]

— Din lat. aurum, idem: alb. *ar*, vegliot *jaur*, ital. *oro*, engad. *or*, *aur*, fran. *or*, v.-prov. *aur*, span. *oro*, portg. *ouro*.

AURĂ vb. I^a = auri. (Formațiune literară, aproape neîntrebuințată, atestată numai în dicționare; cfr. aurat, aurare, înaură) LM., COSTINESCU, TDRG. [Pronunț. a-u-ră.]

— Derivat din aur, la scriitorii moderni după fran. *dorer*. Cfr. (în)auri, întrauri, înaură, desauri, destrauri.

AURĂ † s. f. *Vent doux, souffle léger, brise.* — (Latinism, s. italianism) Vânt lin, vântuleț, adiere, boare. *Trebuie băgat de seamă, ca oile... să aibă pururea aură nouă și stămpărată.* ECONOMIA, 95. *Plâng nimfe, junii, plâng grațioare, Plâng aure, zefiri și orice floare.* I. VĂCĂRESCU, P. 116. [Pronunț. a-u-ră.] †: † aure s. f., la Bolintineanu, ap. HEM. 2131.]

— N. din lat. *aura*, idem (ital. *aura*). (La Armani: *avră* și la Megleniți: *aură* cuvântul e popular.)

AURĂB s. m. 1°. *Orfèvre. Bijoutier, joaillier.* 2°. *Ouvrier mineur. Orpailleur.*

1°. „Maiestru care lucrează în aur și argint [sau care vinde astfel de obiecte]“. COSTINESCU. De obicei se zice și pentru „aurar“ tot „argintar“, mai de mult se zicea și „zlătar“. *Îi trebuiește un aurariu tare iscusit, care să-i facă niște lucruri foarte prețioase.* SBIERA, P. 97°. | (La Moți) P. ext. (ca și argintar) „Giuvaergiu“. FRÂNCU-CANDREA, M. 41.

2°. „Cel ce scoate aur din mine, cel ce culege aur din râuri“. LM. Băieș, rudar, căutător de aur. *Aurariu* = „spălătoriu de aur: lotor auri, aurilegus, chrysoplites; der Goldwäscher“. LB. || Spec. „Țigan rudar“ („ont seuls le droit de chercher l'or dans les rivières et dans le sable des montagnes, et en paient chacun à la princesse pour ses épingles trois ou quatre drames, c'est-à-dire $\frac{3}{400}$ ou $\frac{4}{400}$ d'une oca...“ M. KOGĂLNICEANU. „Acești țigani scoteau aur mai ales din Olt, Motru, Lotru, Argeș, Dâmbovița, etc.“ HEM. 2129).

[Pronunț. a-u-rar. | † și dial. și: *aurăriiu*.]

— Din lat. *aurarius*, sau formație românească din aur și suf. nom. agent. -ar.

AURĂRE s. f. = aurire. (Rar) Infinitivul verbului *aură*, devenit abstract verbal. *Argintarea și aurarea sunt de asemenea aplicări ale] descompunerii sărilor prin curenti.* PONI, F. 268. [Pronunț. a-u-ră-] Cfr. (in) aurire.

AURĂREASĂ s. f. *Femme d'orfèvre* ou *d'orpailleur*. — Femininul lui *aurar* (derivat prin suf. -easă). Cuvânt rar, atestat numai la LM.: „mujerica aurarului“. (Posibil e și sensul „femeie-aurar“). [Pronunț. a-u-ră-]

AURĂRIE s. f. 1°. *Mine d'or.* 2°. *Objets en or, orfèvrerie.*

1°. (Învechit) *Baie s. mină de aur.* *Aurărie* = „min(er)ă de aur“. LM. *Acolod au fost aurăriile și alte băi.* P. MAIOR, IST. 49.

2°. „Tot felul de scule de aur“. COSTINESCU. *Tezaurul de aurărie antică* [cloșca cu puil]. ODOBESCU, III, 625°. *Palatul Vinerei, numai în aurărie și diamantiale.* DELAYRANCEA, S. 246. Cfr. argintărie. [Pronunț. a-u-ră-]

— Derivat din aur, prin suf. loc. (1°) și col. (2°) -ărie.

AURĂRIME s. f. *Objets ou marchandises en or, grande quantité d'or.* — (Aproape neîntrebuintat) Obiecte s. mărfuri de aur, cantitate mare de aur. *Pe noi ne-a uluit, c'am văzut atâta aurărime, atâta băneț!* TDRG. RĂDULESCU-NIGER, ap. [Pronunț. a-u-ră-]

— Derivat din aur, prin suf. col. -ărime.

AURĂRIU † s. a. 1°. *Étole, oraire.* 2°. *Voile pailleté de fiancée.*

1°. (În Transilv.) Orar', stolă, epitrahil. *Trei aurare de sârmă.* DOC. (a. 1690? Bistrița, în Transilv.), ap. IORGA, D. B. I, 88, 90. *Un aurariu de diacon.* CATASTIFUL I (al bisericii Sf. Nicolae din Brașov), 16, 22, 60.

2°. „Peteală“. ARSENIE DIN BISERICANI, ap. HEM. 2130 (fără să se citeze exemplul. Să nu fie oare tot sensul de subt 1°)

[Pronunț. a-u-rar.]

— În sensul 1° s'a născut din *orar'*, prin etimologie populară după *aur* (orarele sânt brodate cu fir); în sensul 2°, dacă cuvântul a existat, ar fi un derivat din aur prin suf. instr. -ar.

AURĂT, -Ă adj., s. f. 1°. *Doré.* 2°. *Grande Marguerite: Leucanthemum vulgare* ou *Chrysanthemum Leucanthemum.*

1°. † Adj. Aurit. Numai la DOSOFTEIU: *Jilfuri aurate.* v. s. 46, 2. *Ușile... aurate.* PS. 144.

2°. Substantivat. (Bot.) Aurată: „plantă erbacee din familia compositelor...; florile ...marginale sânt albe...; cele centrale... formează un disc galben. Crește prin fânețele și prin poienile din păduri;... Iunie-August. Se mai numește: mărăgărită (Țara-românească), ochiul-boului (Transilv.), roman (Transilv.), romoniță-mare (Transilv.), tățăișă (Bucov.)“. PANȚU, PL.; BRANDZA, PL. 284; LEON, MED. 53.

[Pronunț. a-u-rat.]

— La Dosofteiu, cuvântul pare a fi o formațiune a sa (cfr. argintat), poate după lat. *auratus*, -a, -um „aurit“, care pare a se fi păstrat în numirea de plantă (cfr. germ. „Goldblume“), dacă aceasta e veche și într'adevăr populară (lat. *aurata* eră un soi de păstrăvi).

AUREALĂ s. f. *Dorure, dorage.* — (Rar) Aurire. [Pronunț. a-u-rea-]

— Derivat din auri, prin suf. abstr. -eală.

AUREL, -ICĂ s. m., adj., subst. I. Or. II. 1°. *Doré, d'or, en or; blond.* 2°. *Nom donné aux chiens. Sorte de raisin; sorte de vin. Camara-commune* ou *Lantana-à-feuilles-de-Mélisse: Lantana Camara* (ou *aculeata* ou *scabrida*).

I. Subst. (Mai ales în poezia populară, în rimă, dând cuvântului o nuanță desmierdătoare) *Aur.* *La un cap de masă, Mi-este-un jețurel, Dres de aurel.* TEODORESCU, P. P. 23^b. *Este-un mândru șejărel, Cu frunza de aurel, Cu coaja de argințel.* SEVASTOS, C. 166. | Broderii cu fir. *Sede Neagoe călare, P'un cal galbăn grângurel, Șaua 'noată 'n aurel.* MARIAN, O. II, 141; cfr. TEODORESCU, P. P. 54. *Cămașă în aurel. Opreg de aurel.* (Bontariu, Hațeg). VICIU, GL. | Coloare de aur. *Te-oiu zugrăvi și pe tine, M-oiu zugrăvi și pe mine...; Pe tine cu aurel, Care'n țără-i puținel, Iar pe mine cu negreală, Care-i destulă în țară.* CORCEA, B. 49 (cfr. varianta cu argințel, pag. 243^b). | Fig. Grâu (grâu copt fiind galben ca aurul). *Și-și] avea Tudor, avea, Nouă mori în răurel, De macină aurel.* ȘEZ. III, 212°.

II. 1°. Adj. Din construcții ca: *Porumb alb cu gușa verde...; Cu-ochi în cap de pietre scumpe, Capu-i bate'n aurel, Ciocu-i bate'n argințel...* TEODORESCU, P. P. 39^b. *Șaua-i luce'n aurel, Scările în argințel...* ibid. 20, — s'a putut naște un adjectiv cu sensul de „auriu“, întrebuintat în mod po et. (când e vorba despre păr) și pentru „bălan, plăviț, blond“. *Maica sfântă șade... Și din căerel, Lasă fir aurel.* MARIAN, O. I, 115. *Alba-i mână rătăcește Printre păru-i aurel.* BOLINTINEANU, ap. TDRG. *Perişoru-i aurel, Ca mătasa subțirel.* ALECSANDRI, P. I, 92. *Aurică copilă, cântă-mi frunza verde, cântă-mi...* RUSSO-BĂLCESCU, M. V. 578. *Aurică drăguleică, Nici ai grijă, nici ai frică..., Cât îi fi tu lângă mine.* ALECSANDRI, P. P. 24.

2°. Substantivat. *Aurel* e nume ce se dă la câni. JAHRESBER. XII, 143 (de-bună-seamă, la origine, numele propriu *Aurel(iu)* < lat. *Aurelius*, apropiat apoi, prin etimologie populară, de *aurel* = „blond“). || *Aurel* „este un strugure alb și cu boabele mărunte; vinul scos din acest strugure ia numele de vin aurel“ (Risipiții, în Dolj). *Aurei* „se zice la strugurii cei albi galbeni, cu boabele puțin eliptice“. (Galiucica, în Dolj), ap. HEM. 2123. || (Bot.) *Aurică*: „arbut din familia verbenaceelor...; florile galbene-portocalii, devenind mai apoi roșii...; fructul... este negru la

maturitate. Originară din America de sud și din Est-india, cultivată ca plantă decorativă". PANFU, PL. [După BARONZI, L. 128, *aurică* ar fi planta „oreille-d'ours”, ceea ce e îndoișor și pare a fi numai o romanizare a termenului științific *auricula*.]

[Pronunț. *a-u-rêl*. | Femininul e *aurică*, de la care MARIAN, CH. 50 a reconstruit, greșit, un masc. *auric*. | În poezia pop. și *d'aurel*: „La capul mesii, Stă un scaun d'aurel. POP., ap. HEM. 2123. | Prin apropiere de verbele înauri și intrauri, și: înaurél: *O scos 12 boi bourei, În coarne înauri*. MĂNDRESCU, L. P. 220/7, și *intraurél*, ap. CDDE.]

— Derivat din aur, prin suf. dim. *-el*.

AUREOLĂ s. f. *Auréole*. — Coroană aurită cu care zugrăvii încunjură capul lui Isus-Hristos, al sfintei-Fecioare și al sfinților (și, p. anal. și la personajii păgâne), nimb. *Marele Traian, încununat cu o aureolă circulară sau nimb...; stă în picioare*. ODOBESCU, III, 74/22. | P. ext. Cerc luminos sau colorat ce-l vede ochiul împrejurul unui obiect oarecare, cearcăn. | Fig. Strălucire (în sens fig.), splendoare, nimb, glorie. *Radu Negru...; sub aureola de fundator al Munteniei...* HASDEU, I. C. 18. *Pe chipul acelei voluptuoase regine a frumuseții, mâna mamestră [a artistului] a răspândit aureola unei divinități vândătorești*. ODOBESCU, III, 57. *Aureola Romei încunjură fruntea țărânului robit*. IORGA, CH. I. I, 113.

[Pronunț. *a-u-re-și au-ri-*]

— N. după fran. (adj. fem. lat. *aureola*, subînțelegându-se „corona”: „[coroană] de aur“.)

AURÍ vb. IV^a. 1°. (*Se*) *dorer* [(se) *recouvrir d'une couche d'or*]. 2°. *Dorer* (revêtir d'une teinte semblable à l'or). 3°. *Laver l'or* (laver les sables aurifères, pour en séparer les paillettes d'or). 4°. *Aurifier*.

1°. Trans. A acoperi ceva cu un subțire strat de aur, a polei s. a suflă cu aur. *Auresc* = „deauró”. ANON. CAR. *Du-te și fă o mulțime de furci de tors, una mai frumoasă decât alta. Apoi ie [=ia] și le aurește pre toate*. MARIAN, O. II, 91. || Refl. A se face de aur, a se polei cu aur. *Și îndată i se aură lăna [mielușelului]*. ISPIRESCU, L. 65.

2°. Trans. (fig.) (Despre bătaia razelor soarelui) A face să strălucească în culoarea aurului, a da unui obiect aspectul aurului. *Soarele... aurește cerul*. PISCUPESCU, O. 143. *Razele dimineții... norii auresc*. ALEXANDRESCU, M. 148. | Fig. Refl. *Sub privirea-i, s'aurește unda lină din Bosfor*. BOLINTINEANU, ap. DDRF.

3°. (Mont.; la „băieșii” de pe la Abrud și Ofenbaia) „A alege aurul din nisip, prin spălare”. *Auresc* = „wasche Gold”. JAHRESBER. IV, 325.

4°. (Denticică; modern, după fran.) A astupă cu foite de aur (un dinte găunos).

[Pronunțat *a-u-rî*.]

— Este lat. *auresco*, -rîre (= *rescère* „goldfarbig werden”). Cfr. (în)aură, înauri, intrauri, de-strauri.

AURICĂ adj. fem., s. f. v. aurel.

AURICULĂ s. f. (Anat.) 1°—2°. *Auricule*.

1°. Urechea externă, pavilionul, pâlنيا s. scoica urechii.

2°. Una din cele două despărțituri de sus ale inimii, urechiușă. Cfr. ventriculă. [În înțelesul 2°, și: auricul s. a.]

[Pronunț. *a-u-ri-și au-ri-*]

— N. după fran. (lat. *auricula* „urechie”). Cfr. dubletul urechie.

AURICULĂR, -Ă adj. (Anat.) *Auriculaire*.

1°. De ureche, al urechei. *Conducțul auricular extern*. | (Franțuzism) Care a auzit cu urechile sale (ceea ce spune). *Martor auricular*.

2°. De (la) urechiușa inimii. *Apendice auricular*.

[Pronunț. *a-u-ri-și au-ri-*]

— N. după fran. (lat. *auricularius*, -a, -um, idem.)

AURICULĂT, -Ă adj. (Șt. nat.) *Auriculé*. — (Înzestrat) cu auricule. *Pefiolorile auriculate*. GRECESCU, FL. 57. [Pronunț. *a-u-ri-și au-ri-*]

— N. după fran.

AURIFÉR, -Ă adj. (Min.) *Aurifère*. — (Despre ri-uri) Care duce cu sine aur, purtător de aur, (despre pământuri) care cuprinde în sine aur. *Nisipuri aurifere*. [Pronunț. *a-u-ri-și au-ri-*]

— N. după fran. (compus din lat. *aurum* „aur” și *fero* „port, duc“.)

AURILE † adv. = aîure. IORGA, S. D. XII, 233.

AUR(PI)GMENT s. a. *Orpiment*. — „O compoziție de arsenic, pucioasă etc., întrebuintată ca vopsea galbenă”. COSTINESCU. *De molimă, se pisează șar și auripigment și se amestecă în hrana vitelor*. GRIGORIU-RIGO, M. II, 15. [Pronunț. *a-u-ri-și au-ri-*]

— N. din lat. *auripigmentum*, idem (compus din *aurum* „aur” și *pigmentum* „pigment“).

AURIRE s. f. *Action de dorer, dorage, dorure*. — Infinitivul verbului aurit, devenit abstract verbal. *Aurire* = „auratio, inauratio; ...die Vergoldung”. LB. „Poleire, suflare, acoperire cu aur”. COSTINESCU. [Pronunț. *a-u-ri-*] Cfr. înaurire, aurare.

AURÍT s. a. = aurire. Participiul verbului aurit, devenit abstract verbal. [Pronunț. *a-u-rit*.]

AURÍT, -Ă adj. *Doré, d'or, exquis. Bienheureux, beau, splendide*.

Participiul verbului aurit, devenit adjectiv.

1°. (Cu sens pasiv) Suflat s. poleit cu aur. *Auritul arc [al Artemidei]*. ODOBESCU, III, 53/19. *Cădrele-aurite, de păreși sânt prinse*. ALECSANDRI, P. III, 3. *Cu unghile-aurite, Cu coarneaule poleite*. ȘEZ. III, 212^b/6. | Țesut s. cusut cu fir. *Peste zobonul de stofă aurită, purtă un benişel de felendreș*. C. NEGRUZZI, I, 145. | Fig. *Într'un loc aurit de razele soarelui...* C. NEGRUZZI, II, 150/9. || P. ext. De aur. *Am mere aurite*. BARAC, A. 14. *Palaturi aurite*. ALECSANDRI, P. I, 191; ISPIRESCU, L. 8.

2°. Poet. (Cu sens neutral) Auriu (cu deosebire despre păr și grâne coapte). *Tu ai plete aurite*. ALECSANDRI, P. P. 27/2. *Și se duse ca să vadă, De i-a dat Dumnezeu roadă, Și de-i grăul răsărit, Și de-i spicul aurit*. TEODORESCU, P. P. 145^b (cfr. fran.: Le soleil dore les moissons). *În pustiu arid, necheză calul...; îmbătut de lumina aurită a soarelui*. EMINESCU, N. 26. || Fig. De aur (2°), strălucit, fericit, frumos. *Auritul oraș Michene*. URICARIUL, III, 24/22. *Face pe frumos, Că e ponevos, Și pe cel urit, Că e aurit*. PANN, P. V. I, 4. *În auritele zile ale verii*. MARCOVICI, D. 419. *Tu, cării speranța s'arată aurită...* ALEXANDRESCU, M. 127. *Zină (răgălașă, cu glasul aurit)*. ALECSANDRI, P. III, 3. *În toată ziua, el îi promitea... că o soartă aurită o așteaptă*. EMINESCU, N. 40. *Auritele lumi ale închipuirii*. VLAHUȚĂ, N. 42. (După fran. „l'âge, le siècle doré” = veacul de aur (v. c.) și „jeunesse dorée” = tinerețea clasei avute și aristocratice). *Veacul cel aurit*. BELDIMAN, N. P. II, 136. *Antereul eră nu numai pentru boieri bătrâni, ci și pentru junimea cea aurită din generațiunile trecute*. HASDEU, ETIM. MAGN. 1229/15. †† Fie-ți gura aurită! = „să dea Domnul să vorbești într'un ceas bun!” ZANNE, P. II, 195: fie-ți gura de aur! (s. v.).

[Pronunț. *a-u-rit*. | În poezia populară și: *d'aurit*. *Cu aur d'aurit*. TEODORESCU, P. P. 22^b. | *Zile daurite Vom trăi nedespărțiți*. C. NEGRUZZI, ap. TDRG. (În cazul acesta, probabil, imitație după fran. *doré*.)]

Negativul, în sensul 1°: neaurit. DDRF., BARCIANU.] Cfr. aurat, inaurit, intraurit.

AURITURĂ s. f. *Dorure, dorage*. — Abstractul verbal al lui aurit (derivat prin suf. -itură). Exprimă acțiunea „aurire” și — mai ales la plural — rezultatul ei „lucruri aurite”. LM., BARCIANU. [Pronunț. a-u-ri-. Plur.-turi.]

AURIU, -IE adj., s. f. 1°. *Doré, jaune doré, isabelle*. 2°. *Sorte de raisin*.

1°. Adj. De colorarea aurului (întrebuințat în mod fig., mai ales despre păr). *Perii din cap aurii*. PANN, E. II, 11. *Primăvara cea verzie, Cu coșița-i aurie...* ALECSANDRI, P. I, 234. *În loc de mere coapte aurii, văzută că pomul înmugurise din nou*. ISPIRESCU, L. 72. | De aur (2°), fericit. *Anii aurii ai copilăriei învie în sufletul unui mizerabil*. I. NEGRUZZI, v, 263.

2°. Substantivat sub forma fem. O specie de struguri. BARONZI, L. 94_o.

[În poezia pop., în sensul 1° și *dauriu*: *Și pară-le-am băut, Cu fețele după gât, Gălbinașii daurii, Cu fetișele din Jii(u)*. TEODORESCU, P. P. 306₂₁.]

— Derivat din aur, prin suf. adj. -iu.

AURNĂ vb. I v. aulmă.

AURNĂ s. f. v. urmă.

AURORĂ s. f. *Aurore*. — Lumina portocalie cu care soarele ce stă să răsară colorează orizontul; zori, răvărsatul zorilor, faptul zilei. *Pe vremea aurorei*. GORJAN, H. IV, 228. *Aurora se ivește vestitoare dimineții*. C. NEGRUZZI, II, 17₁₁. | Poet. *Cât de dimineată s'a deșteptat zămbitoarea auroră!* MARCOVICI, C. 32. *Făcuiu ... Din ochirile-ți murdare ochiu-aurorei matinal*. EMINESCU, P. 43. || Fig. Începutul unei epoci, unei acțiuni. *Coalițiunea... a venit la putere în Aprilie 1876, și la începutul lui Maiu... vedem în „Monitor” acea cuvântare solemnă, cu care s'a prezentat în aurora primăverii acestui guvern*. MAIORESCU, D. II, 227. || Spec. *Auroră boreală*, australă: arc luminos care colorează cerul pe o mare întindere și care se observă mai ales spre poluri. Cfr. lumină polară.

— N. din lat. aurora, idem (din aura: cfr. aură).

AURÓS, -OĂSĂ adj. 1°. *Contenant de l'or, riche en or, aurifère*. 2°. *Doré; lumineux, étincelant*. — (Cuvânt rar, învechit; formațiune literară)

1°. Bogat în aur, conținând aur. *Aurosul năsip al apelor*. HASDEU, I. C. 189.

2°. Auriu, aurit, fig. luminos, strălucitor. *Stelele voioase Scutură în aier coamele-auroase*. BOLINTINEANU, ap. HEM. 2136. *La a nopții... Poartă... Bat(e) Zorile sfoase, Cu-al lor deget auros*. SIHLEANU, ap. TDRG. Cfr. și aură.

— Derivat din aur, prin suf. adj. -os.

AURUL-MĂȚEI s. m. (Met.) v. aur.

AUȘ s. m. *Vieux, vieillard, grand-père*. — Moșneag, moș. (Cuvântul s'ar întrebuițată, după HEM. 2139, la Olteni) [După LM. forma ar fi: aiuș.] Cfr. aușel, deaș, neaș.

— Diminutivul în -uș, al unei forme dispărute din graiu *au; din lat. avus „moș” (: lombardic tessinic af, ast. aaf, trientin ao). Auș e, la Aromâni, cuvântul obișnuit pentru „moș”.

AUSCULTĂ vb. I. (Med.) *Auscultar*. — A ascultă șgomotele normale sau anormale ce se produc în inimă, plămâni, etc., punând urechea (de-a-dreptul sau cu un instrument anume) pe părțile vecine cu aceste organe.

— N. după fran. (lat. auscultare „a ascultă”). Cfr. dubletul ascultă.

AUSCULTĂNT s. m. *Jeune fonctionnaire adjoint à un juge (en Autriche-Hongrie), faisant office de greffier*. — (În Bucovina, după germ...) Funcționar la începutul carierei sale judecătorești, făcând de obicei servicii de secretar al judecătorului (Reprezintă în ierarhia judecătorească rangul XI și a trecut de obicei prin faza de „practicant”). Cfr. greșier. *Nu-mit... ca auscultant la tribunal*. SBIERA, F. S. 361.

— N. din germ. Auskultant (lat. auscultans, -antem, part. verbului auscultare „a ascultă”).

AUSCULTĂRE s. f. (Med.) *Auscultation*. — Infinitivul verbului ascultă, devenit abstract verbal. Cfr. dubletul ascultare.

AUSCULTĂȚIE } s. f. (Meș.) = ascultare.

AUSCULTĂȚIUNE } — N. după fran. (lat. auscultatio, -onem „ascultare”).

AUȘEL s. m. (Ornit.) *Roitelet huppé* ou *petit-coq doré* ou *petit-doré* ou *borgnat*: *Regulus cristatus*. — „Cea mai mică dintre toate păsărelele... [d]in Europa și tot-odată una dintre cele mai frumoșele este aușelul. El e pe-de-asupra măsliniu, pe tample și laturile grumazului castaniu; marginile frunții și o trăsătură deasupra ochilor deschise; zăbelele și cerul ochilor albi; vârful capului galben; părțile inferioare ale corpului galben-aprinse și pe de laturi ruginiu-castanii. Penele aripelor și a[le] cozi castanii-închise și pe margini măslinii-deschise. Ochii castanii-întunecați, roștul negru, picioarele castanii. Aușelul e răspândit mai preste toată Europa. El petrece vara prin păduri, iară primăvara și toamna se arată și prin grădini”. MARIAN, O. I, 326. Se mai numește ochiul-boului, sfredeluș și tartalac.

— Derivat din auș „moș”, prin suf. dim. -el.

AUSPICIU s. a. *Auspice*. — (Antich. rom.) Prevestire scoasă din observarea sborului și a cântecului pasărilor, care se făcea în momentul când eră să se înceapă o acțiune s. o întreprindere publică; augur. *Cele două condiții formale ale legilor* [votate de comiții, la Romani, erau] *întrebarea prealabilă a auspiciilor și confirmarea posterioară de către senat* MAIORESCU, CR. III, 117. | Fig. *Literatură poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui* [Eminescu]. idem, CR. II, 324. *Sub asemenea auspicii, guvernul de la 11 Februarie procede la plebiscitul care consacră alegerea principe-lui Carol*. idem, D. I, 9. | P. ex t. Protecțiune, ocrotire. *Eu vreau să te conduc sub auspiciile mele în templul înțelepciunii*. I. NEGRUZZI, III, 190. [Pronunțat: a-u-spi-ciu. Plur. -picii. | (Cu pronunțare germană) și: † auspițiu. *Mățieș Corvinul... trimisă către Domnul Moldaviei pre Gaspar de Hatvan... postîndu-l ca să urmeze un războiu început sub auspiciii așa de fericite*. M. KOGĂLNICEANU, ARHIVA ROM. I, 100.]

— N. din lat. auspicium, idem.

AUSTÉR, -Ă adj., adv. *Austère. Austèrement*. — Adj. și adv. Aspru, riguros, rigid (în principiile purtării sale). *Vieată austeră*.

— N. din lat. austerus, -a, -um, idem.

AUSTRĂL, -Ă adj. (Geogr.) *Austral*. — (Care este) din spre polul de miază-zi s. antarctic (de unde suflă austrul), de (la) miază-zi, sudic, meridional. *Există două fluide magnetice, unul boreal și altul austral*. PONI, F. 237. *Dacă observăm mersul izotermelor, și în emisfera australă găsim aceeași regulă*. MEHEDIȚI, G. F. 37.

— N. din lat. australis, -e, idem. Cfr. austru.

AUSTRALIÂN, -Ă (Geogr.) adj., subst. *De l'Australie, Australien*. — Adj. și subst. (Locuitor) din Australia adesea cu sensul restrâns de locuitor pri-

mitiv) al Austriei. *Australienii... fac un fel de trecere de la Negri spre Papuasi... Azi abia mai sânt vreo 60.000.* MEHEDIŢI, G. F. 200.

— N. după fran. (derivat din *Australia* „Asia australă“, numele continentului din sud-estul Asiei.)

AUSTRIAC, -Ă adj., subst. *Autrichien*. — Adj. și subst. (Locuitor) al împărăției Austriei. *Ducatul austriac... monedă de aur.* CLIMESCU, A. 214. *Din Oltenia, din România austriacă, veni în Banat... diaconul Loga.* IORGA, L. I, 518. *Am spus că în acest timp Austriacii nu se grăbiră a face schimbări.* idem, L. II, 10. [Pronunțat: a-u-stri-iac. | (Învechit) și: austriecesc -ească, adj. | † și: austriac, -ă adj. (prin analogie cu *prusian*, etc.). *Generalisim oștirilor austriace.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 278.]

— N. din lat. de cancelarii *austriacus*, -a, -um (derivat din *Austria*, numele latin al țării casei de Habsburg).

AUSTRIECÊȘTE adv. *Comme l'Autriche, à la manière de l'Autriche*. — Adverbul adjectivului *austriac* (derivat prin suf. adv. -ește). Ca (în) *Austria*, în felul cum (se) procedează de obicei (în) *Austria*.

AUSTRO-UNGĂR, -Ă adj. *Austro-hongrois*. — Al Austro-Ungariei, din Austro-Ungaria. *Monarhia austro-ungară.*

— Compus din *austro-* (al Austriei) și *ungar*.

AUSTRU s. m. 1°. *Vent du midi, auster, autan.* 2°. *Sud.* 3°. *Vent (du nord, du nord-ouest, de l'ouest).*

Des în literatura veche; azi, mai mult în graiul popular.

1°. (Sensul propriu) Vânt de mează-zi (în opoziție cu crivățul). *Și după o zi, suflă austru.* COD. VOR. 99/7 (= suflând austru. N. TESTAMENT (1648); făcându-se austru. BIBLIA (1688): „post unum diem flante austro“). *Rădică austru den cer.* CORESI, PS. 210. *Omești se rump de austrulii ce suflă cu călduri.* DOSOFTEIU, PS. 441. | (Întrebuințat adjectival, în legătură cu vânt) *Domnul aduse vânt austru pe pământ.* BIBLIA (1688), 46 (= *vóros*). | *Vântul de mează-zi se numește și austru, iar cel de mează-noapte crivăț.* (Ohaba, comit. Făgăraș, și în alte părți din Ardeal; tot așa în Râmnicul-Sărat, Olt, Ialomița etc.), ap. HEM. 2138.

2°. † P. ext. Partea pământului (s. locului) din spre care bate austru; mează-zi, sud. *Dumnezeu de austru vine.* CORESI, PS. 422 (= „ab austro“). *Rădicat-au despre austru vânturi.* DOSOFTEIU, PS. 259. *Despre austrul Ierusalimului.* BIBLIA (1688) (= spre austru de Ierusalim. DOSOFTEIU: „ad austrum Ierusalem“); ap. HEM. 2138. *Un nor ploios se ivi de spre austru.* MAG. IST. IV, 325/11.

3°. (Impropriu, p. ext.) Vânt îndeobște, s. nume dat la tot felul de vânturi: de nord-vest, de apus, de răsărit, sau chiar de mează-noapte. *Austrulii și marea, tu faptu-le-ai.* CORESI, PS. 243 (= „aquilonem“). *Scornă austru den ceriu și aduse cu puterea sa austru* (cu nota marginală: vântul de la răsărit). PSALT. (1651) [= rădică austru dein ceriu și aduse cu vârtutea sa crivățu. CORESI: „translulit austrum (*vóros*) de celo, et induxit in virtute sua african (*λίβα*)“], ap. HEM. 2137. *Austrul = „vântul părții apusului“.* PISCUPESCU, O. 70. *Afară este viscol, austrul vădăște și egduie coliba sărmanului lipsit.* C. NEGRUZZI, II, 34/4. *Austru turbează n vârtejuri.* COȘBUC, E. 12/21. *Astru = „[vânt de] nord-vest. Când bate austrul vara, usucă tot, iar când bate iarna, este ger tare“.* (Dudești, în Ialomița), ap. HEM. 2138. *Vântul de la apus se zice austru sau „traistă-goală“.* (Glâmbocel, în Muscel. Tot vânt de apus și în Prahova, Dâmbovița, Putna, Olt; asemenea și în Dobrogea: „vântul alb sau de mează-zi, austrul sau de apus“), ap. HEM. 2139.

[Și: *dostru*. | Accentuat, rar, și: *austru*.]

— Este lat. *auster*, -strum „austru, vântul de miază-zi, (țările de la) miază-zi“: ital., ven. *ostro*, mant. *loster*, v.-fran. *ostre*.

AUTÉNTIC, -Ă adj. *Authentique*. — Sigur, cert, adevărat, garantat, de netăgăduit, mai pre sus de orice îndoială, întemeiat pe o dovadă inatacabilă, recunoscut ca propriu autorului s. vremii de la care vine. *Or ce document autentic priver la istoria română are prețul său.* MAIORESCU, CR. III, 37. *Fereste-te de afirmări care se pot desminți îndată, în mod autentic.* idem, CR. II, 357. *Această interpretare este autentică.* idem, CR. I, 335. | Fig. *Un strănut autentic dă dreptul la un păhar cu vin și la două caftane.* IORGA, CH. I, I, 159. | Spec. (Jur.) A cărui certitudine e garantată de un act oficial, de o formalitate legală. Cfr. omologat și legalizat. *Acturi autentice sânt acele despre a cărora adevăr nu este nici [o] îndoială.* CODICA TIV. *Actul autentic este acela ce s'a făcut cu solemnitățile cerute de lege, de un funcționar public, care are drept de a funcționa în locul unde actul s'a făcut.* HAMANGIU, C. C. 282. *Toate donațiunile se fac prin act autentic.* idem, 202. *Părțile... vor putea fi reprezentate de un procurator cu procură specială și autentică.* ibid. 19. | † (de-a dreptul din grecește) și: *avtentic, -ă.* *Însă cinstea numelui de istoric authentic (în notă marginală: „izvoditorul de crezut“) să-i dea nu videm.* CANTEMIR, HR. 113.]

— N. din lat. *authenticus*, -a, -um, idem (< grec. *αὐθεντικός* de la *αὐθής* „autor, făcător (a ceva)“).

AUTENTICĂ vb. I (ș. d.) v. autentică ș. d.

AUTENTICITĂTE s. f. *Authenticité*. — Faptul s. însușirea de a fi autentic. *Autenticitatea [cronica-ru] n'a fost până acum supusă [nici] celei mai mici bănuale.* HASDEU, I. C. 67. [De la Aristotele ne-a rămas] o carte „de categoriis“, a cărei autenticitate însă este contestată. MAIORESCU, L. 7. *Nu e de admis că familia Kogălnicenilor eră cunoscută încă de supt Despot; donația satului Răpile din partea acestui Domn, către Vasile Kogălniceanu, diacon de visterie..., nu oferă nici o garanție de autenticitate.* IORGA, CH. I, I, 481.

— N. după fran. Cfr. *autentic*.

AUTENTICĂ vb. I (Jur.) *Authentiquer*. — A face (un act) autentic, investindu-l cu formele cerute de lege. Cfr. legaliza. *Procura se autentică la tribunal.* [Prez. -țific. | La-Români din Austro-Ungaria și: autentică vb. 1^a. *Autenticând și pecelind cărțile.* ȘINCAI, HR. I, 359.]

— Cuvânt plâsmuit din elementele latine *authenticum* și *facere*, după modelul lui *certificare* (certum facere). Români îl au, poate, de la Germani (*authentifizieren*).

AUTENTICĂRE s. f. *Action d'authentifier*. — Infinitivul verbului autentică, devenit abstract verbal. Cfr. legalizare. *Autenticări de acte de vânzare, de împrumut, ... procese-verbale de ale primarilor... — toate scrise într'un stil... mort și neînsemnat, ca o pară ștearsă.* BRĂTESCU-VOINEȘTI, L. D. 124. [La Români din Austro-Ungaria, și: autenticăre s. f. *Pecellării aceia s'au întrebuințat spre autenticarea cărților celor mincinoase.* ȘINCAI, HR. III, 235.]

AUTENTICĂT, -Ă adj. *Authentiqué*. — Participiul verbului autentică, devenit adjectiv. Cfr. legalizat. *Actul de subrogațiune, autenticat tot de acest tribunal...* MON. OF. 16. [La Români din Austro-Ungaria și: autenticăt, -ă.]

AUTO- (prefix) *Auto-*. — Prefix de origine grecească — pron. *αὐτός*, -ή, -όν „(el) însu-și“, „(în sine, prin sine, de la sine) însu-și“ (cu sens de opoziție

față cu altceva s. altcineva, sau de scoatere în relief) — intrat în limba noastră prin neologisme din latinește sau din franțuzește (la scriitorii mai vechi și de-a dreapta din grecește, cu forma *avto-*); el arată că acțiunea sau lucrul de care e vorba e făcut (dat, luat, etc.) de însă-și și ființa în chestiune, din propria ei putere, fără ajutorul sau amestecul alteia. [Pronunțat: *ă-u-to-*, rar *ău-to-*]: **Autobiografie**, -ă adj. De autobiografie. **Notițe autobiografice**. | **Autobiografie** s. f. Biografie a unei persoane, scrisă de ea însă-și. | **Autocefal**, -ă (Biser. ort.) adj. (după fran. *autocephale* < grec. *αὐτοκέφαλος*, din *αὐτός* și *κεφαλή* „cap“). Care e el însuși capul său, stăpân pe sine, neatârnat (de patriarhul ecumenic). „*Legea... constituirii sfântului sinod al sfintei biserici autocefale ortodoxe române... s'a sancționat în Decembrie 1872*.” MAIORESCU, D. I, 112. | **Autocefalie** s. f. (grec. *αὐτοκεφαλία*) Faptul de a fi autocefal, neatârnat (de patriarhia ecumenică). | **Autocrat**, -ă adj., subst. (grec. *αὐτοκράτης*, din *αὐτός* și *κρατεῖν* „a fi mai puternic de cât altul, a domni s. a porunci peste alții“) (Domnitor) însuși poruncitor, (de) monarh absolut, a cărui putere în stat nu e mărginită (de alte puteri ale statului), care e fără control (din partea unei reprezentanțe a poporului). Cfr. despot și dictator. *Domn constituțional precum eră, el [principele Carol] nu putea să impuie politica sa, ca un autocrat, ci trebuia să caute a o inspira miniștrilor săi*. MAIORESCU, D. II, 54. | Fig. (Persoană) care impune tiranic voința sa. Cfr. despot. [† și: **avtocrator**, scris și **aftocrator** (< grec. *αὐτοκράτωρ*). *Împărat, monarh și stăpânitoriu avtocrator să fim având... toată lumea mărturisează*. CANTEMIR, IST. 164. *Constantin stătu avtocrator răscărîtului*. DOSOFTEIU, V. S. 17/2. Forma aceasta, modernizată, **autocrat**, se află încă și la scriitorii din secol. al XIX-lea. *Moldavia se face cunoscută și împăratul Bizanției trimite domnitorului ei hlamidă și coronă, ca unui autocrat*. C. NEGRUZZI, I, 271. | **Autocratic**, -ă adj., adv. (după fran. *autocratique*). Adj. De autocrat s. de autocrație. Cfr. despotie. *În Rusia guvernul e autocratic*. [† prin adăogarea suf. adj. -esc, și: **autocraticesc**, -ească. *O consecvență a îndurării autocraticești*. URICARIUL, I, 130. | † și: **autocratice**, -ă (derivat din *autocrator*, prin suf. adj. -ic.) A dv. Ca un autocrat. [Invechit, prin adăogarea suf. adv. -ește, și: **autocraticește**. POLIZU.] | **Autocrație** s. f. (după fran. *autocratie*, grec. *αὐτοκρατία*) Formă de cărmuire a unei țări în care suveranul are o putere absolută, domnie absolută. *Sânt parțile în Rusia care cer restabilirea deplină a autocrației*. [† și: **autocratorie** s. f. (derivat din *autocrator*, prin suf. abstr. -ie) sau de-a dreptul din grec. *αὐτοκρατορία*). POLIZU.] | **Autocritică** s. f. Critică de sine însuși, critică a propriii sale persoane (a propriilor sale acte, judecăți, etc.). *Se făcuse roșu și se turburase de tot. Se simți. Autocritica îl făcu să zâmbească o clipă*. D. ZAMFIRESCU, R. 246. | **Autocton**, -ă adj. v. **autohton**. | **Autodidact**, -ă adj., subst. (grec. *αὐτοδιδάκτος*, din *αὐτός* și *διδάσκω* „a învăța [pe altul]“). (Persoană) care și-a fost singură învățator sie însă-și, (om) care n'a urmat învățături regulate într'o școală (superioară), ci a învățat singur. *Cele mai disperate spirite s'au putut întâlni [la „Junimea“]:... scriitorul acestor rânduri cu militarul autodidact M. Cerchez...* MAIORESCU, CR. II, 338. *Fascioara I... dovedește cât de greu îi este unui autodidact... să se deprindă cu mânuirea noțiunilor abstracte*. idem, CR. III, 52. | **Autodidactic**, -ă adj., adv. (derivat din *autodidact*, prin suf. adj. -ic.) Adj. De autodidact. Adv. Ca un autodidact. | **Autoencomiastic**, -ă adj. (< grec. *αὐτός* și *ἐγκωμιστικός* „laudător“, de la *ἐγκώμιον* „cuvântare s. scriere de laudă a cuivă, panegiric“) Care se laudă pe sine însuși. *După această lungă digresie autoencomiastică...*, Dimitrie [Cantemir] se întoarce la istoria muntenească. IORGA, L. I, 327. | **Autograf**, -ă adj., s. a. (grec. *αὐτογράφος*, din *αὐτός* și *γράφω*

„scriu“) (Bucată) scrisă de propria mână a celui care a compus-o, a celui iscălit. Adj. *O scrisoare autografă. Semnătură autografă*. Subst. *Peste câteva zile, se publicau mărturisiri, autografe, fotografii, care puneau într'o lumină zdrobitoare tot trecutul, plin de aventuri rușinoase*. VLAHUTA, D. 7. | **Autograflă** vb. 1^a (după fran. *autographier*). A reproduce prin autografie. | **Autografic**, -ă adj. (după fran. *autographique*) De autografie. *Presă autografică*. | **Autografie** s. f. Meșteșugul de a reproduce întocmai scrisoarea cuivă, decalcând-o pe o piatră litografică sau pe o hârtie anume pregătită pentru asta. | **Autogramă** s. f. (Germ. *Autogramm*, compus din grec. *αὐτός* și *γράμμα* „literă, scriere“) Scrisoare s. iscălitură autografă. | **Autohton**, -ă adj., subst. (după fran. *autochtone* < grec. *αὐτόχτων*, din *αὐτός* și *χτῶν* „pământ, țară, patrie“). Adj. (Antich. greacă) (Neam de oameni care pretindea a fi) născut din chiar pământul pe care locuiește. *Locuitorii Aticei se socoteau a fi autohtoni*. | P. ext. Născut, din moși-strămoși, pe pământul pe care locuiește (iar nu venit din alte țări), aborigin, de baștină, băștinaș. Cfr. (e) get-beget. *Din fericire, în sațe, 98% populația e românească, iar repede deșteptare economică a populației rurale... îndreptățește speranța că elementul autohton va stăvili și reduce la proporții inofensive activitatea elementului strein*. MEHEDIŢI, R. 18. | Substantivat. **Un autohton**. | **Automat**, -ă adj., s. a. (lat. *automatus*, -a, -um < grec. *αὐτόματος*, „de sine mișcător, din propriul său impuls“) Adj. Care pare a se mișcă de la sine ca o ființă vie, ale cărei mișcări (produse de un mecanism ascuns) par a fi spontane, ca la o viete. *O jucărie automată*. Substantivat (s. a.). *Automatele lui Vaucanson au rămas vestite*. Fig. Om care par'că face totul ca o mașină, fără reflecție, par'că printr'un mecanism, lipsit de conștiință și de voință proprie. | **Automatic**, -ă adj., adv. Adj. De automat. P. ext. (Tehnică) Care funcționează singur, prin ajutorul unui mecanism, fără a fi condus de mâna omului. *Cântar automatic*. P. anal. (Psihol.) Ca de automat, care se execută fără delibereare, fără intervenirea voinței propriu zise. *Mișcări automate*. Adv. Ca un automat. [În funcțiunea aceasta din urmă se aude și forma **automaticește** adv., derivată din *automatic*, prin suf. adv. -ește.] | **Automatism** s. a. (după fran. *automatisme*). Mișcare (ca) de automat, faptul de a fi (ca un) automat. | **Automobil**, -ă adj., s. a. (după fran. *automobile*). Care merge singur. Substantivat (s. a.) Trăsură care merge singură (fără tracțiunea animală sau mecanică, ci pusă în mișcare de un motor lăuntric cu benzină, cu petrol, cu electricitate, etc.). [Pronunțare incultă, după fran., și: *otomobil*.] | **Automobilism** s. a. (după fran. *automobilisme*) Tot ce privește meșteșugul automobilelor, spec. sportul primblării în automobil. [Pronunțare incultă, după fran. și: *otomobilism*.] | **Autonom**, -ă adj. (lat. *autonomus*, -a, -um < grec. *αὐτόνομος* din *αὐτός* și *νόμος* „lege“) Care se cărmuește după propriile sale legi, spec. (despre o comunitate de oameni, o provincie, o țară) care se cărmuește, (numai) în afacerile sale lăuntrice, după propriile sale legi, deplin stăpân la sine acasă, (relativ) neatârnat (de alții), (relativ) independent. *Omul e o ființă autonomă*. *România eră, înaintea de proclamarea independenței, un principat autonom, sub suzeranitatea Turciei*. | **Autonomie** s. f. (lat. *autonomia* < grec. *αὐτονομία*) Faptul de a se cărmui (mai ales în afacerile lăuntrice) după propriile sale legi, fără amestecul altcuivă, proprie domnire asupra sa însuși, (relativă) neatârnat (de alții), (relativă) independentă. *Autonomia țerei noastre*. (Mold., a. 1855) URICARIUL, V, 194. *Lupta... se continuă... și pentru restaurarea autonomiei marelui principat al Ardealului*. SBIERA, F. S. 213. *Autonomia voinței (omenești)*. *Autonomia universităților*. | **Autonomist**, -ă subst. (după fran. *autonomiste*, sau din germ. *Autonomist*) Partizan al autonomiei (unei comune, etc.). *În baronul Eu-*

doziu Hurmuzachi, Românii bucovineni, atât cei din tabăra centraliştilor..., cât și cei din tabăra autonomiştilor..., au pierdut pre politicianul lor cel mai vechiu. SBIERA, F. S. 275. | **Autonomistic**, -ă adj. (după germ. *autonomistisch*). De autonomist. *Curentul germanist... se opuse... la reorganizarea împărăției pe principiul curat autonomistic și federativ.* SBIERA, F. S. 155. | **Autoplastie** s. f. (Chir.) (după fran., din grec. *αὐτός* și *πλάσσω* „formează, fac“). Facere la loc (a unei părți din corp, stălcite sau distruse), prin ajutorul unei țesături desprinse din altă parte a corpului și altoită acolo. | **Autopsie** s. f. (lat. *autopsia* < grec. *αὐτοψία*, din *αὐτός* și *ὄψις* „vedere, privire, percepere“) (Literal: „proprie vedere, vedere cu propriii săi ochii“). (Filosofie mediev.) Stare de contemplare mistică a Dumnezeuirii, stare suflătoare în care cugetul se pierde în vedea Dumnezeuirii. | (Azi) P. a n. l. Studiul anatomic al părților din lăuntru ale unui cadavru omenească (prin disecarea lui), în interesul justiției sau al științei, spre a stabili pricinile morții. *Am cerut să-i fac autopsie, dar n'au vrut rudele nici-de-cum.* C. NEGRUZZI, I, 33. | **Autosugestii** (un) e s. f. (după fran. *autosuggestion*; cfr. *suggestion*). Proprie sugestiune a ceva. *Această boală (deochiul) poate să mai provie... din hipnotism, autosugestie, credință, superstiție, etc.* GRIGORIU-RIGO, MED. I, 48. | **Autosugestiv** vb. I^a refl. A-și sugera singur (o idee). | **Autotipie** s. f. (după fran. *autotypie*, din grec. *αὐτός* și *τύπω* „izbesc, lovesc, imprim“) Meșteșugul de a scoate clișee în zinc, după o scorie, un desen, etc., p. ext. reproducerea însăși s. (ca termen tipografic) clișeul scos prin acest meșteșug. *Reproducem aici [un uric], atât în autotipie, cât și cu transcrierea textului.* SBIERA, F. S. 50. **Autotipie** = „clișeele în zinc obținute de pe fotografii“. G. IONESCU, C. T. 407.

AUTODAFÉ s. a. (Ist.) *Autodafé*. — Citire și executare publică a sentinței prin care inchiziția (spaniolă) osânda pe eretici la arderea pe rug. | Fig. Aruncare în foc, ardere (a unor lucruri la care nu mai ținem).

— N. după fran. (portg. *auto da fe*, propriu: „act de credință“).

AUTOR, -OARE s. m., s. f. 1°-3°. *Auteur*.

1°. Cel care este cauza dintâi a ceva, urzitorul, făptuitorul, pricinuitorul, (pop., în înțeles fig.) tata. *Plăcinta, trista cauză a acestei dispute, și autorul ei, au rămas turțiși și hăcuți.* C. NEGRUZZI, I, 286. *Se numește... linie colaterală șirul gradelor [de rudenie] între persoanele ce nu se cobo[ar]ă unele din altele, dar care se cobo[ar]ă dintr'un autor comun.* HAMANGIU, C. C. 159. *Autorul unei reforme, al unei invențiuni.*

2°. Spec. Cel ce a compus o operă intelectuală. *Autorul unei ducăți de muzică, al unui portret, al unui monument, autoarea unui roman.* | Absol. Scriitor. *Autor: „acel ce au alcătuit vreo carte“.* CONDICAȚIV. *Despre alcătuirii între autori și tipografi.* (Mold., a. 1817). URICARIUL, IV, 307/22. *D. Millo, autor și actor.* C. NEGRUZZI, I, 345. *Nevinovata poveste servii de pretext ca să închidă jurnalul și să exileze pe autor.* idem, I, 94. *Balaac eră autorul favorit al doamnei B.* idem, I, 49. *Nu desertăciunea de a te vede trecut printre autori, nu ambițiunea... îți dau dreptul de intrare în literatură.* MAIORESCU, CR. II, 109. | P. ext. Cartea ce conține opera unui scriitor. *În multe biblioteci sânt cărți fără valoare, alcături de autori clasici.*

3°. (Jur.; franțuzism) Cel de la care avem un drept, o proprietate. *Noului proprietar îi rămâne totdeauna recurs în contra autorului..., spre a fi desdăunat.* HAMANGIU, C. C. 458.

[† (Prin analogie cu vorbe luate din grecește, ca „avtorator“, etc.) și: avtor s. m. Aceștii sentinții, precum ellini, așea [și] latini cățiva avtori a. aveă putem. CANTEMIR, HR. 62. | † (modern, prin falsă analogie) și: autóre s. m.]

— N. din lat. au(c)tor „cel care produce, care naște, care întemează (ceva), autor“ (de la verbul *auctare*, frecvent. lui *augere* „a produce, a mări, a crește“).

AUTORĂȘ s. m. *Petit auteur, auteur de peu d'importance, écrivain, écrivassier.* — (Exprimând o compătimitate s. o simpatie ironică) Autor de puțină însemnătate. Cfr. scriitorăș, poetaștru.

— Derivat din autor, prin suf. dim. -aș.

AUTORITĂR, -Ă adj., adv. I. *Autoritaire*. II. *D'une manière autoritaire, autoritairement.*

I. Adj. Care impune altora autoritatea sa. *Te rog, maman, nu mă intrerupe. Dă-mi voie să fiu și eu o dată autoritar cu Dumnezeu.* D. ZAMFIRESCU, R. 57.

II. Adv. Într'un mod autoritar. *Slujbașii statului se poartă la noi prea autoritar cu publicul.*

— N. din fran.

AUTORITĂTE s. f. 1°-2°. *Autorité*.

1°. Dreptul s. puterea de a impune cuivă ascultare. *Orașul... de mai multe ori necunoscut și trădase autoritatea împărătească.* BĂLCESCU, M. V. 413/6. *Singurul rol ce filologii îl pot avea în privința limbei lor materne este de a se supune fără împotrivire, de a o recunoaște ca autoritate legală a naturii proprii a poporului lor.* MAIORESCU, CR. I, 190. *Autoritatea lucrului judecat rezultă numai din dispozitivul hotărârii.* HAMANGIU, C. C. 299. *Un act de autoritate.* | P. ext. Oficii, d(i)regătorii, organe ale statului care au dreptul de a impune cuivă ascultare. [Legea noastră] institue o autoritate sinodală centrală pentru afacerile ortodoxe în România. (a. 1832). URICARIUL, X, 371. *Oamenii din vechimea cea mai departată au înființat autorități, puind în capul acestora pe obladuitorul, ca pe un... apărător și îngrijitoriu obștesc.* (Mold., 1817) ibid. IV, 300. *„Responsabil“, în înțelesul dreptului public, este acela care poate fi dat în judecata unei autorități constituite a Statului și condamnat de aceasta.* MAIORESCU, CR. III, 146. *S'au clădit case frumoase în stil modern și localuri pentru autorități.* BRĂTESCU-VOINEȘTI, L. D. 238. | P. ext. Persoana care stă în fruntea acestor organe. *La debarcare ne așteptau autoritățile și, după împlinirea tuturor formalităților, erau lăsați să ies pe mal.* CONTEMPORANUL, IV, 133. *Autoritățile civile și cele militare.*

2°. Fig. Puterea de a se impune altora prin meritele sale. *Pentru ca să dau oarecare autoritate ziselor mele, începusem cu un diction cunoscut.* C. NEGRUZZI, I, 263. | P. ext. Persoană cu asemenea putere. *Odobescu eră la noi o autoritate în materie de istoria artelor.*

— N. după fran. (lat. *auctoritas*, -atem, idem).

AUTORIZĂ vb. I. 1°-2°. *Autoriser*.

1°. A investi (pe cineva) cu o autoritate publică, a-l împuternici (să facă ceva). *Procurorul a autorizat pe directorul poliției să facă cercetările trebuincioase pentru descoperirea criminalului.*

2°. P. ext. A da (cuivă) dreptul de a face ceva. *Augustele exemple ale laudaților împărați ai Constantinopolei mă autorizează a o face.* URICARIUL, X, 370. *Tot ce a putut zice d. ... în pasagiul precedent nu-l autorizează întru nimic a adresă... [aceia] cerere stranie.* MAIORESCU, CR. II, 86. *Felul tău de a te purta cu Mihail ar fi autorizat pe oricine să creadă că-ți place.* D. ZAMFIRESCU, R. 184.

[Prez. indicat.: *autoriz* și *autorizez*.]

— N. după fran. (lat.-med. *auctorizare*).

AUTORIZĂRE s. f. *Action d'autoriser, autorisation.* — Infinitivul verbului *autoriză*, devenit abstract verbal. Investire cu puterile unei autorități publice, împuternicire (de a face ceva). *Consiliul miniștrilor... luând în deliberare referatul d-lui*

ministru de interne, relativ la autorizarea comunei urbane Brăila de a contracta un împrumut de 232.000 lei... MON. OF. 1.

AUTORIZĂT, -Ă adj. *Autorisé*. — Participiul verbului autoriza, devenit adjectiv. Investit cu o autoritate (publică); imputernicit (a face ceva). | *Deputat foarte autorizat din majoritate*. MAIORESCU, D. II, 256. [Negativul: neautorizat, -ă.]

AUTORIZĂȚIE
AUTORIZĂȚIUNE } s. f.

= autorizare. *Femeile măritate nu pot face valabilă acceptațiunea unei succesiuni, decât cu autorizățiunea bărbatului sau a justiției*. HAMANGIU, C. C. 687. *Nici o înmormântare nu se va face fără autorizățiune*. idem, C. C. 31.

AU-UNDE † adv. v. au.

AUXILIAR, -Ă adj., subst. *Auxiliaire, aide*. — Adj. Ajutător, de ajutor. *Introducerea așa numitelor linii auxiliare [în demonstrațiunile geometrice]...* MAIORESCU, L. 141. *Necunoscutele x, y, se determină ușor cu ajutorul unei ecuațiuni auxiliare de al doilea grad...* CULIANU, A. 244. | (Gram.) *Verb auxiliar*: care ajută la formarea unor timpuri ale celorlalte verbe. „A avea”, „a fi” și „a voi” sânt, prin unele forme ale lor, verbe auxiliare. | Spec. (Armată) *Corp s. trupe auxiliare*: soldați care se luptă sub steagul altui neam. *Un corp auxiliar moldovenesc a participat momentan la lupta regelui Poloniei contra ordinului [cavalerilor teutonilor]*. IORGA, L. I, 90. || Substantivat (s. m. și s. f.). Sprijin, ajutor; sprijinitor, ajutător. *Abia după moartea lui Ioan, primii sarcina de egumen un Român...* Silvestru..., un sârguitor auxiliar al Mitropolitului Veniamin în răspândirea prin tipărituri a culturii religioase în Moldova. IORGA, L. II, 393. *Acțiunea naturii e un auxiliar puternic la însănătoșirea unui bolnav*. *Psihologia și morala sânt auxiliarele pedagogiei*. | Corp de trupe auxiliare. *Întâia expediție... împotriva Casinului, oprită de setea de pradă ce se manifestă la auxiliarii tătari, e atinsă... în puține cuvinte*. IORGA, L. I, 216.

— N. din lat. *auxiliaris*, -e (derivat din *auxilium*, „ajutor”).

AUZ s. a. I. 1°. *Action d'ouïr ou d'entendre, ouïe*. 2°. *Nouvelle, bruit, rumeur. Renommée, réputation. Information*. II. *Ouïe*.

I. 1°. Abstract verbal. *Auzire, auzit*. *Iată, Că Ianuș de-odată... Aude... Un mândru cântic, Cântic de voinic, S'un glas de cobuz, Dulce la auz [: „doux à entendre”*. DDRF.]. ALECSANDRI, P. P. 64^b/₂₂. || La (s. învechit, intru) auzul acestora = auzind acestea: „en entendant ceci”. *Ameșala... mă cuprinsese întru auzul barbarelor numiri a[le] buchilor lui*. C. NEGRUZZI, I, 9. *S'a bucurat la auzul acestor vorbe*. RETEGANUL, P. III, 78^a/₂₇.

2°. † (Poate grecism: ἀκοή = „auz, auzire, comunicare din partea altora, povestire”; cfr. însă auzi I, 3°, auzire I, 2°, și auzit II.) P. ext. *Veste, știre, zvon*. *Acesta auzdu nesuferind Maxentie, gemu de la inemă*. DOSOFTEIU, V. S. 169. *De auzul cel rău nu să va teme*. idem (= de veastea rea nu să va teame. PSALT. (1651): „ab auditione mala non timebit”), ap. HEM. 2116. *Auzul veni cătră David*. BIBLIA (1688), 229 (: „ἀκοή”). *Auzit-am, Dumnezeule, auzul tău*. MINEIUL (1776), 167^{1/2}. | Cele ce se spun despre cineva, falmă, reputație, nume (bun s. rău). *Nu, feții miei, nu, căci nu e bun auzul carele [il] auz [eu] pentru voi; nu faceți așa, căci nu sânt bune auzirile carele eu [le] auz!* BIBLIA (1688), 196 (: „nolite, filii mei: non enim est bona fama, quam ego audio”; „ne faites pas ainsi, mes fils, car vous n'êtes pas dans une bonne réputation”). | Cele ce

se raportează prin tradiția orală, informațiune. *Până aice am însemnat aceste câte arată, care și noi multe cu ochii nu le-am văzut, dar după auzul [= din auzitele] unora și altora, care cei mai mulți asă-mână că le-au văzut și cu ochii lor, pot să fie și auzit o samă...* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 281²³.

II. Înșușirea sufletească de a auzi, simțul prin care percepem sunetele. *Cu auzul auziți*. COD. VOR. 104^{1/4} (= cu auzul veți auzi. N. TESTAMENT (1648); cu auzul să auziți. BIBLIA (1688): „vous écouterez de vos oreilles”). *Dacă auzul urechii ar fi avut o simțire Mai ageră de cât este dată omului...* KONAKI, P. 268. *Încă tot nu sântem lipsiți de simțul auzului și, prin urmare, ne place a ascultă povești frumoase*. C. NEGRUZZI, I, 245. *Are văz de lup și auz de vulpe [= foarte fine]*. ROMÂNUL GLUMET, I, 50^{1/22}. *O, năjite, pricăjite, Tu ieși din creierii capului*. *Din auzul urechilor, Din fața obrazului...* TEODORESCU, P. P. 380^b. || *Auzul* îl ascuțim (s. † tindem), când ne încordăm atențiunea într-o direcție oarecare; *auz* îi vine cuivă (asurzit), când capătă iarăși puțința de a distinge sunetele și (p. hiperb.) *auzul* îi-l ia un zgomot prea mare care te asurzeste. *Auzulii să vă tindeți*. DOSOFTEIU, PS. 160. *El ascuți auzul și ascultă*. SANDU-ALDEA, SĂM. VI, 447. *Luă și purcelul scroafei de sub pământ și îl făcu să-i guște la urechi, și îi veni auz*. ISPIRESCU, L. 131. *Moș Nichifor avea o biciușcă..., cu care pocnea, de-ți luă auzul*. CREANGĂ, P. 107. *Frumușel și mititel, și fiță de-ți ia auzul?* (= „Fluerul”). GOROVEI, C. 151. || Fig. și p. ext. *Nu lăsa să-ți spurce unii și alții auzurile, cu vorbele lor cele otrăvicioase*. ANTIM, P. XXIX, 11. *Cu darul cuvântului îndulcești auzurile credincioșilor*. MINEIUL (1776), 61^{1/2}. *Cu lacrimi dăm supărare milostiv auzului Îndălțimei Tale*. URICARIUL, X, 202^{1/7}. *Glasul său [= al cucului] când îl auzi întâia oară primăvara cântând, e bine, când răsună de-a dreapta auzului sau în față*. MARIAN, I, 7. || Întru auzul tuturor (s. oamenilor): așa ca să poată auzi toți, în public († „aievea I, 10^a”): „publiquement”. *Mărturisă pre Domnul H[risto]s într'auzul tuturor*. DOSOFTEIU, V. S. 92. *S'au cetit fermanul... întru auzul tuturor*. MAG. IST. II, 323^{1/3}. *Zicând în auzul tuturor...* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 254^{1/4}. *Nu mă sfiesc acū, în agiunul morții, s'o mărturisesc, în auzul oamenilor...* ALECSANDRI, ap. HEM. 2118. | (Rar, neobișnuit) A ajunge în auzul cuivă = la urechile, la cunoștința cuivă. *Vestea... ajunsă în auzul Areții[i]*. PANN, E. I, 101.

[Pronunțat a-uz. | Plur., rar, învechit și numai în sens fig. *auzuri*.]

— Substantiv postverbal din auzi. Cfr. auzire, auzit¹.

AUZÍ vb. IV. I. 1°. -2°. *Ouïr, entendre*. 3°. *Entendre dire, apprendre par ouï-dire*. 4°. *Faire attention (à...), entendre, écouter, exaucer*. II. *Sentir (mauvais)*.

I. *Auzirea* este primirea unei impresii prin simțul auzului.

1°. În sensul cel mai larg al cuvântului, *auzirea* este actul sufletesc al percepției sunetelor și zgomotelor.

Absol. *Nu aud d'o ureche*. PANN, P. V. II, 146. *Vai, vai, vai, inima mea, Mult se arde și se frige Și n'are gură să strige; Că, de-ar strigă num'odată, Auzire-ar lumea toată*. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 214. *Ba, zău, ba, aud bine, Dar nu pot veni la tine*. ibid. 56. | (Fam.) *Tu spui, tu auzi* = „es hört Niemand auf dich”. TDRG. | (Adesea, spre mai multă întărire, se exprimă și subînțeleșul organ al auzirei, auzul s. urechea, cfr. „a vedea cu ochii”). *Cu auzul auziți și nu aveți a înțeleage, și vădzând prăviți și nu aveți a vedea*. COD. VOR. 104^{1/4} (= cu auzul veți auzi... N. TESTAMENT (1648); cu auzul să auziți. BIBLIA (1688): „aure audietis et non intelligetis”). *Ochiu de om n'au văzut și urea-*

che n'au auzittii. CORESI, E. IV²³. *Am auzit eu, cu urechile mele.* || (Adesea în legătură cu a vedea, la negativ, spre a exprima o insensibilitate completă față de impresii din afară) *Ea n'aude, nici nu vede, Ci tot fuge ne'ncetat.* ALECSANDRI, P. I, 12. *El eră dus cu gândurile...nu vedeă, nu auzea.* ISPIRESCU, L. 34. | N'a (s. ne-) aude, n'a (s. nu) vede, n'a (s. ne-a) greul pământului (și ușorul vântului) sânt numirile pe care Făt-frumos le dă, în basmele populare, tovarășilor săi, animalelor lupul, vulpea, ursul (și iepurele). Cfr. ISPIRESCU, L. 338-339. (N' și ne-sânt exclamările na! și nea! prin care se strigă sau se sumută aceste animale. TDRG. Ele au fost identificate însă cu negațiunea nu, și expresiunea întreagă se întrebunțează astăzi ca „n'aude, nu vede“ din exemplele precedente). *Nu vedeă, nu auzea, nici în greul pământului, nici în ușurelul vântului.* ODOBESCU, ap. TDRG. | Cu funcțiune substantivală, în legătură cu verbele a fi sau a se face = a fi sau a părea surd, nesimțitor: „rester sourd, faire semblant de ne pas comprendre“. *Nici un zâmbet însă pe fața cucoanei sau a fetei ei: erau nuște adevărate n'aude, n'a vede, n'a greul pământului.* N. A. BOGDAN, ap. TDRG. *Ți-am zis să mai vii pe la mine și te-ai făcut ne-aude.* S. NĂDEJDE, ap. TDKG.

Trans. (Complementul e un sunet s. un zgomot din natură sau produs de om) *Să nu auzu plângerile voastre.* CUV. D. BĂTR. II, 49. *Sufetul meu saltă, ca cum ar auzi glasul îngerului.* MARCOVICI, C. 10/6. *Cel mai mic sunet ce-l auzea, îl înspăimântă.* DRĂGHICI, R. 40. *Glasul ei se'ntinde, crește... Transilvania l-aude.* ALEXANDRESCU, M. 14. *Mai merge el cât merge, și numai iată ce aude o băzăitură înădușită.* CREANGĂ, P. 238. | *Țăst... să nu-ți aud gura!* ALECSANDRI, T. 407. | (Prin metonimie, complementul nu e sunetul însuși, ci izvorul lui, de obicei omul sau animalul care-l produce) *N'auzi tu de departe cocosușul răgușit?* EMINESCU, P. 213. *Ies afară, văzu-o, Intru'n casă-auzu-o.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 99. || P. hiperb. *Îi trase o palmă, de auzi cădini în Giurgiu.* ISPIRESCU, L. 47. *Când pi-oiu trage o palmă, auzi cocosișii în Giurgiu.* (Chiojdu-Bâsca, în Buzău), ap. HEM. 2109. | (În acest caz, de obicei se exprimă și sunetul, printr'un verb în gerundiu) *Dacă vă puneți la vatră dinaintea focului, auziți unele lemne țipând.* C. NEGRUZZI, I, 246. *Să te-aud din corn sunând.* EMINESCU, P. 163. *Să nu te-aud văietându-te!* RETEGANUL, P. IV, 51/10. | P. hiperb. *E o lînște atât de mare, încât se aude iarba crescând.* | *Am auzit și eu spunând în biserică la noi, că „pomul care nu face roadă se taie și în foc se aruncă“.* CREANGĂ, P. 118. *Unde-aude să pocnească Pușca cea vânătoarească, Ea se duce... RETEGANUL, TR. 14/6. | (Subiectul e urechea) Urechea nu aude vreun sunet!* MARCOVICI, C. 8/5. *De-ar avea codrul ista gură să spuie câte-a văzut, cumplită pățânie ne-ar mai auzi urechile.* CREANGĂ, P. 119.

Refi. (Cu sens reciproc) *Nu se auzeau unul cu altul.* ȘEZ. IV, 5/6. || (Cu sens pasiv, cu sau fără subiect) *S'au auzit în fundul corăbiei părăind.* DRĂGHICI, R. 10. *Se aud în depărtare răsunând dușmane pasuri.* ALECSANDRI, P. II, 12. *Strigăte de Allah! Allah! se aud pe sus prin nori.* EMINESCU, P. 236. *Turmele s'aud mugind.* COȘBUC, B. 5. *Cum te-ai dus d-ta de-acasă, n'a trecut tocmai mult și s'aude cineva bătând la ușă.* CREANGĂ, P. 27. *Gură are, și gura nu i se aude.* ZANNE, P. II, 178.

2°. Când fraza auzi cum strigă! se schimbă în auzi ce strigă! când deci auzirea nu se îndreaptă numai urechii, ca o simplă percepere a unor sunete externe, ci și minții, fiind în același timp o pricepere de cuvinte, atunci verbul auzi iese din sfera verbelor analoge: vedeă, miroși etc., pentru ca să se alăture de noțiunea a înțelege, a pricepe, reprezentând oare-cum un stadiu pregătit al acesteia. A bsol. *Învățâ pre ei și mulții auziță și cre(a)deă și alți oameni spunea altora.* CUV. D.

BĂTR. II, 146. | Trans. (Complementul e adesea o propoziție secundară) *Auzându aciasta den gura Domnului meu azease a zice... BIBLIA (1688), 4 pr./36. Auzăți Petru de Domnul H[r]istojs, unde dzise „de va greși fie fratete tău, du-te de-l ceartă“.* VARLAAM, C. 270, 2. *Mult trăești, multe-auzi; Mult umbli, multe vezi.* PANN, ap. HEM. 2108. *Ții tu minte câte'n lume-ai auzit?* EMINESCU, P. 225. *Când auzi calul de la Făt-frumos, că armele și hațnele sânt bine curățate... ISPIRESCU, L. 3: A-și auzi (multe, vorbe, etc.) = a-i ajunge la cunoștința cuivă cele ce spun alții despre el. Ei, apoi, vorba ceea: „fă bine, să-ți auzi rău!“* CREANGĂ, P. 253. | (Mai ales în întrebarea ce o punem interlocutorului, după ce i-am spus ceva) *auzit(u-m')ai? = (m')ai înțeles?: „(m')as-tu entendu? Nu-i frumos, domnule; și ca să te pedepsesc, n'o să te sărut trei zile. Auzitu-m'ai? C. NEGRUZZI, ap. HEM. 2106.*

3°. Spec. (Când cele auzite sânt o veste, o vesteire, o istorisire etc.) A află, a avea știre, a prinde de veste, a înțelege din cele ce se zvonesc... Trans. *Câte-odată, auzim povestindu-ni-se câte o întâmplare, de ne vine mai a n'o crede.* RETEGANUL, P. IV, 3/3. | (Complementul e o propoziție secundară) *Aud zvonindu-se că vom avea în curând un războiu.* | (Gerundiul „povestindu-se, zicându-se“ etc. poate fi omis) *Nu o cunos, dar aud că e o femeie tânără, bună... C. NEGRUZZI, I, 52. Poate-i fi auzit ce-au pățit alții.* CREANGĂ, P. 81. *Auzind aceasta, împăratul s'a întristat.* ISPIRESCU, L. 2. *Auz că... a căzut.* ȘEZ. III, 191/7. *Am auzit că iar vine!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 411. | (Complementul e omul, une-ori figurând ca al doilea complement și o propozițiune secundară) *Și tãmpinã pr'ns nãrodul, cã-l auzise pr'ns c'au făcut acesta sãmn.* VARLAAM, C. 81. *Vin' singur ca să-mi vorbești, Nu mai pune pe-altul, Că altul umple satul, Și n'aude bărbatul.* TEODORESCU, P. P. 316. | *Auzind așa... = aflând acestea... Dumneator, auzindu așa, au venitu la noi și ne-au întrebatu.* DOC. (a. 1622, Munt.), ap. HEM. 2113. || Refi. (Cu sens pasiv) *Se aude = se vorbește, se zvonește: „le bruit court“.* *S'au și auzit că vine prințipul Evghenie.* NECULCE, LET. II, 288/. *Pe cât se aude, legea se va votă în curând.* | Fig. (La negativ) *Nu se aude = nu se vorbește, nu se află, nu există, nu se întâmplă.* *În palaturile tale nu se mai aude de vitejie.* RUSSO-BĂLCESCU, M. V. 580/6. *Vede și el ceea ce nu se mai văzuse și nu se mai auzise de când lumea și pământul.* CREANGĂ, P. 159. *De unde s'au pomenit, S'au văzut și auzit: Două săbii într'o teacă, Doi domni în țară săracă?* ALECSANDRI, P. P. 201^b. || În loc de *Auzi că săhăstrește un călugăr, se poate spune și: Împăratul auzi de un călugăr, că /s. care/ săhăstrește acolo.* MINEIUL (1776), 1/1. Astfel s'a putut naște o funcțiune intransitivă: *a auzi de... = a afla despre... Auzi de minunile sv[ă]ntului.* DOSOFTEIU, V. S. 74, 2. *Am auzit... de băntuirile fãrri și am venit s'o mântui.* C. NEGRUZZI, I, 138. *Nu-mai în grădina ursului — dacă-i fi auzit de dinsa — se află sălăți de aceste.* CREANGĂ, P. 211. *Marcu, biet, o auzit De potopul cel cumplit.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 485. (Loc. prov.) *Cine a auzit de Păcală, Cunoaște pe Tândală.* ZANNE, P. VI, 250. || A nu (mai) auzi de numele cuivă = a-i pierde urma, a nu mai ști ce s'a ales de el (cu deosebire în imprecățiuni). *Du-te unde a dus surdul roata și mutul iapa, ca să nu mai aud de numele tău!* CREANGĂ, P. 47. *Și de-atuncia nu li s'au mai auzit nimică de nume.* SBIERA, P. 22/33. | A nu voi (s. a nu fi bucuros) să auzi de cineva (s. de numele cuivă) = a rupe orice legătură cu cineva, a nu mai voi să întreții legături cu cineva. *Nu eră bucuros nici de nume să-i auză.* MUSTE, ap. HEM. 2111. *Tată-său nu mai voeă să audă de el.* VLAHUȚĂ, ap. TDRG. | *S'auzim de bine!* este o formulă de salutare, la despărțire: „(dorim) să aflăm știri bune despre voi“.

A auzi de la (s. din) moși-strămoși (s. din [oamenii] bătrâni, s. de la strămoși) = a ști, a apuca ceva din tradițiunea orală. Din pomenirea moșilor-strămoșilor *auzim*, precum unde acum este Oblucița... să fie chemat vadul Dunării. CANTEMIR, ap. HEM. 2112. Ștefan-vodă cel bun multe războaie au bătut; și așa se aude din oameni vechi și bătrâni, că câte războaie au bătut, atâte mănăstiri cu biserici au făcut. NECULCE, ap. HEM. 2112. Bunii lor auziseră de la străbunii lor, povestindu-se de asemenea fleacuri. ISPIRESCU, L. 9. Auzise din bătrâni Că-i rea pânea prin străini. POP., ap. HEM. 2111. || † Auzându-și așea [=auzindu-se batjocurit în așa fel] *Simplichie, învăță de arseră un cuptoriu*. DOSOFTEIU, v. s. 20, 2. (Cfr. auz I, 2°; auzire I, 2°, auzit II.)

4°. „*Aud* se referă către ascult, întocmai ca *văd* către privească sau mă uit; adevă *aud* este o facultate organică, a cărei întrebuițare voită devine ascult, astfel că se poate zice: *te aud, dar nu vreu să te ascult*“. HEM. 2107. E firesc însă ca la imperativ, când nu mai e vorba de o acțiune psihică ce scapă voinței, ci de urmarea unei porunci, *aud* să se apropie de „ascult“. Când avem a face cu sunete simple, sensul e „fii atenți“, deci deosebirea între „aud“ și „ascult“ e încă pronunțată: *Auzi, mândră, cucul cântă, Ieși afară și l-ascultă!* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 43: *Dar auzi, ce jalnic cântă Clopotele-acum în sat!* COȘBUC, F. 128; — când însă complementul e o frază ce constă din vorbe spuse de cineva, atunci *auzi!* = ascultă, ia seama la cele ce ți le spun acum. *Auzi, bade, -acuma Joi, Pune clopote la boi, Și te leagă, bade, leagă, Cu șinoare de cicoare; Să te-aud din șezătoare, Cu șinoare de mătasă, Să te-aud, bade, din casă.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 68. | Adesea imperativul *auzi* (măi, s. frate, s. nene, s. colo, s. vorbă etc., și repetat: *auzi! auzi!*) se întrebuițează ca exclamare a mirării (mai ales în ton batjocoritor) pe care voim s'o împărtășim altuia, ca sl: „ian ascultă!“ *Auzi! Auzi! viclesuguri!* PANN, ap. HEM. 2110. *Auzi frate! junele L... ne declară „într'un mod categoric“ că nu are „idei pre-concepte“!* MAIORESCU, CR. II, 26. „*Vreau să-mi fac băietul popă. Ce ai tu?*“ — „*Numai decât popă!*“ *zise tata. „Auzi măi! Nu-l vezi că-i o tigoare de băiet cobăit și leaș, de n'are păreche“!* CREANGĂ, A. 13. *Ia-auzi colo!*: „da sieh' einmal her!“ POLIZU. | Imperativul se întrebuițează adesea în strigăturile populare, la joc) *D'auziți, feciori cu țundră, Mândră-i lumea... JARNÍK-BĂRSEANU, D. 400. Dați din gură, măi feciori, Nu ședeți ca 'n șezători! D'auzi, măi!* ibid. 400. | *Aud!* s. *aud?* și *aude?* e, ca și „poftim“: „vous dites; plait-il?“ răspunsul la o interpelare, prin care arătam că sântem pregătiți a ascultă. „*Jupâneșică, Jupâneșică!*“ — „*Aud! moș Nichifor*“, *răspunse Malca, tresărind spăimântată.* — „*Știi ce-am gândit eu...?*“ CREANGĂ, P. 132. || Un sens apropiat de „ascultă“ mai are *auzi* când e vorba de rugăciuni îndreptate către Dumnezeu (s. către un puternic al lumii). *Measerul chiemă, și Domnul audzi el (= pre el)*. PSALT. (1651), ap. HEM. 2115. *Și auzi Dumnezeu pre Lia și, zămislind, născu lui Iacov al cincelea fecior*. BIBLIA (1688), 22 (: „et Dieu exauça Léa“). *Dumnedzău, audzi!* [=auzi!] *făgăda mta, ascultă grațurile roștului meu*. DOSOFTEIU (= auzi, ia aminte... PSALT. (1651): „Deus, ex a u d i orationem meam, auribus percipe verba oris mei“), ap. HEM. 2107. *Pe săracu 'n nevoi crude, Numai Domnul îl aude*. ZANNE, P. V, 562. [În traduceri vechi din grecește se găsește și construcția grecească, cu dativul. *Auzi ei Dumnezeu*. BIBLIA (1688), 22. *Audzitu-mi-au Domnul și mi-au trimes milă*. DOSOFTEIU, PS. 99.] | Adesea în construcția: *Să te-audă Dumnezeu (s. Sfântul Hie!, etc.)*, ca răspuns la o urare de bine. „*De-aș avea eu atâția gonitori în ocol și d-ta atâția băieți, câți căzaci... au căzut morți aici... bine-ar mai fi de noi!*“ — „*Să te-audă Dumnezeu, să am băieți, moș Nichifor!*“ CREAN-

GA, P. 117. „*Să ne vedem sănătoși!*“ — „*Să te-audă Dumnezeu, tată, îi răspunse fata, „și să te gădesc sănătos!*“ ISPIRESCU, L. 19. „*Opincile să se rupă, stăpănu' să trăiască!*“ — „*Să te-audă sfântu-Ilie, logofete!*“ JIPESCU, O., ap. HEM. 2110.

11. Printr'o remarcabilă trecere de sens de la perceperea prin auz la cea prin miros, se întrebuițează, în Mold. și Bucov., forma refl. (une-ori imper.) și cu sensul de „a mirosi (rău), a puți“. *I se aude din gură* = „er riecht aus dem Munde“. TDRG. *În casa rece și neîngrijită, se auzea mirosul de mort*. S. NÁDEJDE, ap. TDRG. *Ou!* se aude rău = e stricat, miroase urit, pute. (Auzit în Molodia, în Bucov.)

[Prez. indic. *aud* și *auz*, conj. *să audă* și *să auză* (la DOSOFTEIU odată, ap. HEM. 2113, și forma analogă: *audze* = „să audă“). După cercetările lui Weigand, JAHRESBER. III, 222; IV, 278; VI, 26; VII, 40; VIII, 268; IX, 174; B. B. 44, forma *aud* e singura cunoscută în Banat, Ungaria și în toată Transilv. afară de colțul sud-estic, apoi în Bucovina și Basarabia, precum și la Români din Serbia, Bulgaria și în cea mai mare parte a Olteniei, iar în Munt., numai în Râmnicul-Sărat și Brăila; forma *auz* alternează cu *aud* în Transilvania de sud-est, în Dolj, Vâlcea și Romanai, în Ialomița și în Tulcea și iarăși în nordul Moldovei, în Covurlui și Putna. Astfel, patria formei *auz* e partea cea mai mare a Munteniei, a Moldovii și județul Constanța, în Dobrogea. | Imperat. e: *auzi!* (al cărui i nu se pronunță în multe părți: *Dumnedzău, audzi făgăda mea!* DOSOFTEIU, ap. HEM. 2107, și are valoare vocalică numai când e urmat de cuvinte enclitice: *Auzi-mă pre mine*. PSALT. (1651), ap. HEM. 2106.) Prin Bihor și Sălăgiu se găsește și forma scurtată *au!* în loc de „auzi!“ POMPILIU, BIH. 1004; VAIDA. | Gerund. *auzind* (dial. *auzind*). | După COSTINESCU, s'ar conjuga și după conj. III. Aserțiunea aceasta se bazează pe faptul că, din fuziunea formelor *poți auzi* și se aude s'a născut o formă *poți aude*: *Tac nepoteții mălc. Tăcere crește, De poți aude musca'n pod cum zboară*. ST. IOSIF, A FOST ODATĂ, 3, cfr. ascuți pag. 297^b. | Accentuarea veche *aud* (păstrată la Aromâni: *ăudu* și la Istro-români: *ăvudu*) se mai găsește în Valea-Crasnei și pe lângă Someș. JAHRESBER. VI, 26; încolo a fost înlocuită pretutindeni prin *aud* (și la Megleniți: *ud*), după cum crede Weigand, JAHRESBER. III, 222, mai întâi în întrebări, unde u a putut primi accentul, pronunțându-se cam cu o cvintă mai sus decât *a*. În tot cazul, forma negativă *n'aud* nu e necesar să o socotim ca reprezentând stadiul vechiu, ci trecerea accentului pe *a* poate fi ulterioară, ca în *n'ascult, nu văd* etc. | În unele părți se pronunță *aod*. JAHRESBER. VIII, 81 etc.]

— Din lat. *audire*, idem: ital. *udire*, engad. *udir*, fran. *ouïr*, v.-prov. *auzir*, span. *oir*, portg. *ouvir*.

AUZIRE s. f. I. 1°. *Action d'ouïr, d'entendre*. 2°. *Nouvelle, bruit; renommée, réputation*. II. *Ouïe*.

Infinitivul verbului *auzi*, devenit abstract verbal. (Astăzi întrebuițat rar, și înlocuit mai ales prin *auz*)

I. 1°. Abstract verbal. Faptul de a auzi, de a ascultă (pe alții vorbind). *O, glasul cu dulce în auzire!* CORESI, E. 32/33. *Mai bine auzire multă și vorbă mai scurtă*. IORD. GOLESCU, ap. ZANNE, P. II, 483.

2°. P. ext. Vestе, știre, zvон. *În pomeană de veac fi-va dreptul; de(a) auzire rea nu spăimântă-să*. PSAL. SCH. 377/5 (: „ab auditione mala“: „il n'aura peur d'aucun mauvais bruit“). *Nu sânt bune auzirile ce auz*. BIBLIA (1688), 196 (cfr. auz I, 2°). *Mihaiu porunci ca toate prăzile... să se împartă la ostași... Ia auzirea aceasta, toată țara se puse în mișcare*. ISPIRESCU, M. V. 32/15. | Faimă, reputație, nume (rău sau bun). *Auzirea numelui lui Cutuzof în urechile Turcilor eră foarte înfricoșată*. ZILOU, CRON., ap. HEM. 2118. *De lup sânt rele auziri*. DO-

NICI, F. 51. | † Spec. (Jur.) *Mărturie după auzire*: care atestă nu din proprie știință, ci după cele auzite de la alții: „par ouî-dire“. *La prigonirile de stăpânire sau de hotără, primum și mărturia după auzire*. CARAGEA, L., ap. HEM. 2118.

II. Înșușirea suntească de a avea senzații de auz, de-a auzi, simțul prin care percepem sunetele, auz. *Fără de grain, și fără de auzire*, [ingerii] *pricep voea lui D[umne]dzău*. VARLAAM, C. II, 22. *Ai dat auzire surzilor*. MINEIUL (1776), 131 ²/₂. *Îmi împiedecară vederea și mă făcură fără de auzire*. S. CLAIN, ap. HEM. 2118. *Își pierduse auzirea*. PANN, E. II, 100. Cfr. auz, auzit¹.

AUZIT s. a. I. 1°. *Action d'entendre, d'ouir*. 2°. *Bruit, renommée, réputation*. II. *Ouie*.

I. 1°. Exprimă acțiunea auzirei. *Cine are urechi de auzitū, ... să auză*. VARLAAM, ap. HEM. 2120.

2°. † Ca și auz, *auzire* are sensul de veste, faimă, nume (bun s. rău), renume, reputație. *Intr'această vream(a), auzi Irod, al patru despunetoriu, auzitul lu [su]*. TETRAEV. (1574), 224 (: „en ce temps-là Hérod... entendit ce qu'on publiait de Jésus“). *Și ieși auzitul lui preîn toată Siria*. ibid. 205 (: „et sa renomée se répandit par toute la Syrie“). †† (Astăzi numai în locuțiunile:) **Din auzite**: nu din proprie vedere, etc., ci din pusele altora: „par ouî-dire“. [Letopisețul] *I-am scris de pe niște isvoade ce am aflat la unii și alții, și din auzitele celor bătrâni boieri*. NECULCE, LET. II, 195¹/₁. *Știm însă, din auzite, că 'n vechia clădire erau două paraclise sau capele*. ODOBESCU, I, 404. | **Pe auzite**: (intemeiat) numai pe pusele altora (despre cinevă), fără a le controlă; într'o doară: „à tout hasard, au petit bonheur“. *Fă cunoștință cu fata; n'o luă numai pe auzite, pentru că nu se mănâncă tot ce zboară*. C. NEGRUZZI, I, 251. (Cfr. ital. *per udita*, cu același sens.)

II. † Auz (II), † auzire (II). *Întru auzitul urechiei auziră-mă*. CORESI, PS. 42 (: „in auditu auris obedit mihi“).

— Din lat. *auditus*, -us „auzire, auz, zvon, veste“: ital. *udito* „auz“, v.-prov. *ouvido*, span. *oido* „auz“ (ital. *udita* „auzire“, engad. *udida* „auz“, fran. *ouïe* < *audita*). Cuvântul românesc e simțit ca un participiu, devenit abstract verbal, de la verbul auzi.

AUZIT, -Ă adj. *Ouï, entendu; appris, transmis (par tradition)*. — Participiul verbului auzi, devenit adjectiv (cu sens pasiv). *Cine va putea să facă auzite puterile lui Hristos?* VARLAAM, C. 375¹/₁. | **Transmis** (prin tradiție orală). *O samă de cuvinte, ce sânt auzite din om în om, de oameni vechi și bătrâni*. NECULCE, LET. II, 197. Cfr. neauzit.

AUZITÓR, -OÁRE adj., subst. (*Celui*) *qui entend; auditeur, -trice*. — (Rar, învechit) (Cel s. cea) care aude, care poate auzi. Adj. *Fie ochii tăi deschiși și urechile tale auzitoare la umilința locului acestuia*. BIBLIA (1688) (: „et aures tuae exaudientes ad orationem loci huius“), ap. HEM. 2121. *Cum și până la acest număr, auzitori vom fi...* N. COSTIN, LET. II, 106. | † Spec. (Jur.) **Martor singur auzitor**: care a auzit însuși (cu urechile lui) cele ce mărturisește: „témoin auriculaire“. *Să să adevereaze cu trei martori singuri văzători sau singuri auzitori*. CARAGEA, L., ap. HEM. 2120 (cfr. *Au scris tot pre o vreamă cu lucrurile ce să făcă, și singuri martori privitori, iar nu auzitori au fost*. CANTEMIR, ap. HEM. 2120). || Subst. † Auditor. *Adevărat, auzitorilor, pentru fiiș legel... nu este moarte*. ARHIVA R. I, 38. (Panegiricul lui Ștefan-cel-Mare). [† și dial.: -tóriu.]

— Poate fi urmașul direct al lat. *auditorius*, -a, -um „care servește la auzit“, sau un derivat românesc din auzi, prin suf. -itor. Cfr. dubletul auzitor.

AUZITURĂ † s. f. = auzire (I, 1°). (Neintrebuin-

țat și atestat numai la ANON. CAR.) *audziturē* = „auditio“. [Plur. -turi.]

— Derivat din auzi, prin suf. abstr. -itură.

ÁVĀ s. f. (Pesc.) *Épervier, rets, filet* (pour la pêche) *seine, senne*. — (În Dobrogea) *Ave* = „plăși mari cu trei pânze care se așază vertical și plutesc în apă“. ANTIPA, F. I. 113 (142). *Peștele se prinde cu undița, cu cotețe de stof, ostrețe, plase, ave*. *Avele au și marafet cu niște plumburi, de se lasă la fund*. (Somova, în Dobrogea), ap. HEM. 2154.

— Din turc. av „chasse, pêche“, poate prin mijlocire bulgară: av „vânătoare“. Cfr. a vgiu.

ÁVĀ † v. arvā.

AVĀD s. m. (lht.) v. haut.

AVAÉT s. a. I^o. *Taxe, rente, redevance* (perçue comme revenu au profit de certains fonctionnaires de l'État). 2°. *Part convenue qu'on rend au propriétaire d'une brulerie sur l'eau-de-vie de prunes qu'on fait fabriquer chez lui*.

1°. † (În epoca fanariotă) **Dare**, impozit sau taxă ce se plătea pentru diferite beneficii, slujbe, numiri în slujbă, drepturi etc. Aceste *avaeturi* erau, pe vremurile acelea de jaf obșteșc, foarte numeroase și de-deau venituri considerabile slujbașilor mici și mari, chiar și domnitorului și membrilor casei sale. *Luându-și gelatul avaetului lui, după obicei, au dat trupul de l-au îngropat...* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 250³/₃. *Avaetul caștanelor ce îmbracă Domnul pe boieri: de la vel log. până la vel post. câte 100 lei, de la vel spat. până la vel stol. câte 80 lei.* (a 1776), ap. HEM. 2140. *Venitul lui vel cahvegii: de toată cahfeneaoa... să iea avaetul său, după tocmeala ce se va putea așeză*. ibid. 2141. *Vama românească la Ribnic, la havaetu' Doșajmnei, și la cașimacanu, și la ispravnic, la porc 26 pafraleș*. (a. 1792), ap. IORGA, S. D. XII, 115. *Avaetul horelcii ce vine de peste munți*. (Mold., a. 1814). URICARIUL, I, 214¹/₁. *Să plătească numai 30 parale havaet, de pecetluit*. (Mold., a. 1803), ibid. II, 180¹²/₁₂. *Nu sânt supuși... a plăti nimică ocărnuirii, sau havaet, sau zăciueală*. (Mold., a. 1827), ibid. II, 208³²/₃₂. *Să ieie avaetul vătăjiei de arabagii, din zece lei unul*. (Mold., 1815), ibid. IV, 206³/₃. *Avaetul acestor școli...* (Mold., 1827), ibid. VII, 92³/₃. *Două mii [de] lei am dat havaetul meazatului*. FILIMON, C. II, 614.

2°. Spec. (Astăzi, în Muscel) *Avaiet* = „zeciueală ce se ia celor ce fabrică țuică la povernele altora; plata fabricatului“. RĂDULESCU-CODIN.

[În sensul 1°, adesea *havaét*. | Plur. -eturi.]

— Din turc. 'avaid „rente“. CIHAC, II, 544.

AVĀIU, -IE † adj. v. havaiu.

AVALANȘĂ s. f. *Avalanche*. — Trâmbă de zăpadă care se desprinde din vârful sau de pe coasta unui munte și se rostogolește la vale, mărindu-se din ce în ce; lavină. | Fig. *Frumoasa-i limpezime [a Rinului]... Se schimbă 'n largi troene de spume argintii, Ce valmeș se răstoarnă cu-o furie turbată, Formând o avalanșă de cataracte mii*. ALECSANDRI, P. III, 135.

— N. din fran. (împrumutat dintr'un dialect din Elveția romandă, cuvânt derivat din *avaler* „a se cobori, a veni la vale“).

AVALEĂ s. f. v. havaleă.

AVALIM: interj. *Bravo!* — (Rar s. chiar †) *Bravo!* *Aferim!* (Într'un cântec pop. din Covurlui) *Oliho, viteaz Tudor, Că mulți își mai mor de dor! Avalim, Tudor viteaz, Mulți își mai mor de năcaș!* ap. HEM. 2141.

— Pare a fi turc. *evalla!* „soit, oui“, transformat după *aferim!* ȘIO. LXIII.

A-VÁLMA adv. 1°. *Pê-le-mêle, sens dessus dessous, en désarroi.* 2°. *En bloc, en foule, à la débânde, à la billebaude.* 3°. *Ensemble* (sans tenir compte des différences), *egalement, en commun.* 4°. *Par indivis, indivisément.*

Adverbul *a-valma*, învechit și păstrat aproape numai în dialecte, limba literară preferând compoziția *d(e)-a-valma*, exprimă, ca și *de-a-valoma* al vechilor scriitori moldoveni, un raport de mod, arătând că cele cuprinse în verb — de obicei mișcarea indicată prin predicat — se întâmplă „fără ordine, laolaltă și fără distincțiune, în mod învălmășit“.

1°. Adv. (Despre lucruri) Unul peste altul, fără osebite, fără ordine, val-vârtej. *Acuma, de când s'a dus el de la noi, toate merg a-valma.* SLAVICI, N. 71. *Bolovanii sub picioare-i dau de-a-valma, dau de-a-valma.* ALECSANDRI, P. III, 238. *Casele vechi, ... dărâmate, fără garduri, mărturisesc că sărăcia s'a incubat în locul bilșugului d'odinioară. Azi tot e d'a-valma, căci toate sânt d'a-valma, când bietul creștin nu mai are ce ocroti.* DELAVRANCEA, ap. HEM. 2142. *Au căzut alte multe bisearici și de-a-valoma case.* DOSOFTEIU, V. S. 10.

2°. Adv. (Când e vorba de persoane care fac o mișcare) Unul peste altul, claie peste grămadă, în cârd învălmășit, cu toții împreună (fără nici o ordine). *Hai d'a-valma! adevăc toți cu grămada, din toate părțile.* (Măidan, comit. Caraș-Severin), ap. HEM. 2142. *Pe ziduri, pui de tigri! A-valma la saraiu!* ALECSANDRI, P. III, 352. *Gură fac [copiii], ca roata morii, și de-a-valma se pornesc, Cum prin gard se gâlcevesc Vrăbii gureșe, când norii Ploi vestesc.* COȘBUC, F. 63. | (După analogia lui în-preună, compus cu prep. în; rar, neobișnuit) *Intră... printre grăbiții bărbați în de-a-valma.* COȘBUC, F. 21/32.

3°. Adv. (Cu deosebire în Mold.) La un loc, laolaltă, împreună (fără să se țină seamă de deosebirile de rang, vârstă, religione, etc.). *Lăcuiitorii orașului Gangrelor să strânsăru acolo, plângând de-a-valma.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 2143. *Hroiote, oștean vestit, Ca să-i mai îmbărbăteze, d'a-valma pînre soldați, Se luptă.* C. NEGRUZZI, I, 122. || Mai cu seamă în legătură cu prep. cu, așa că s'a putut naște une-ori chiar o loc. prep. (de)-a-val(o)ma cu... = împreună cu, laolaltă cu... *Eră de-a-valoma cu dînsii, în mijlocul șanțului.* DOSOFTEIU, V. S. 14. *Vidra... din neamul nostru..., și eră și se ținea, și cu noi de-a-valoma și hrana și traiul îi eră.* CANTEMIR, IST. 36. *Măhrămile ceale de șters [icoanele]... să nu se speale de-a-valma cu alte rufe, ce în loc curat, sau în apă curătoare.* LITURGHIE (a. 1702), ap. GCR. I, 346/23. *Pe preoți încă-i închidea, de-a-valma cu mireni, la grosuri.* N. COSTIN, LET. II, 26/33. *Pe Tătari au început... a-i pune de a lucră la cetate, de-a-valma cu creștinii.* NECULCE, LET. II, 299/36. *C. Sion... este poroncit a umbla de-a-valma cu neferii.* URICARIUL, XIV, 287/16. *Moartea... cu noi de-a-valma... Tg't s'apropie și vine.* KONAKI, P. 292. *„Mie-mi dă brațe, ca să pot combate, Cu cei mari d'a-valma pentru libertate!“* ALECSANDRI, P. II, 147. *La deal, moș Nichifor se da pe jos și trăgea de-a-valma cu iepete.* CREANGĂ, P. 107. *Socrul rade de-a-valma cu nuntașii.* SEVASTOS, N. 331/15. | Pleonastic (neobișnuit). *Cumpăna... trebuie să [o] păzești de-a-valma împreună cu dregătorii.* URICARIUL, V, 183/19. | (Compus cu prep. în și cu) *Să fie la jirtvă tof[i] înde-a-valoma.* DOSOFTEIU, V. S. 227/7. *Să feace obeșnic praznic cu de-a-valoma.* idem, V. S. 77, 2. | (Din construcția din urmă s'a putut despărți *de-a-valma* ca substantiv, așa că aflăm chiar construcția neobișnuită:) *Însă la mijloc Ulise tărînd, și cu multă de-a-valma, Fără de voie sale pe Calcas..., Cere să-i tălcue spusă lui Fœbus.* COȘBUC, F. 32/24. || (Cu funcțiune adjectivală) Obștesc. *Tof[i], într'o voe și cu de-a-valoma giudeț, îl suiră în scaun.* DOSOFTEIU, V. S. 145.

4°. (Jur.) Neimpărțit, în comun, în devălmășie, în indiviziune (fiind vorba de o casă, moșie, etc., pe care o au sau o stăpănesc mai mulți coproprietari). *Stăpănesc acea parte a-valma cu noi.* URICARIUL, XIV, 250/19. || (Cu funcțiune adjectivală) *Pentru cheltueala ce vor face de-a-valma [adv.] și pentru stăpânirea cea de-a-valma [adj.]... Cel dintre vecini zid, când să va întemeia pe locul și al unuic și al altuia vecin, e de-a-valma (: „mur mitoyen“).* CARAGEA, L., ap. HEM. 2142. || Substantivat (subst. invariabil) Obște. *Zicem obștire sau de-a-valma, tocmeala acea după care doi sau mai mulți stăpâni... stăpănesc un lucru de obște.* CARAGEA, L. 36/11. Cfr. devălmăș, devălmășie.

[† și: *de-a-valoma*, formă atestată și la Ardeleanu S. Barcianu (a. 1858), ap. HEM. 2143.]

— Din a² (3°) și *valmă*, care e paleosl. *valümü* (instrumentalul lui *valü* „val“, devenit adverb, cu sensul original „ca valurile“). Forma *de-a-valoma* e luată din rusește *vălomü*, „im Haufen, in hellen Haufen; im Ganzen Grossen, en gros“ (Pavlovski), care (ca și cech. *valem* „en foule, en masse, impétueusement“) reprezintă aceeași formă ca și cuvântul paleoslav. La cuvintele românești s'a mai adăugat adverbialul *-a*. CIHAC, II, 446; TDRG. Cfr. *valmă*, (in)vălmășag, (in)vălmășeală, (in)vălmăși, vâlmeș, învălmășă, învălmat și cuvintele inrudite năvăli, prăvăli, tăvăli, etc.

AVALMĂȘ s. m. = devălmășie. (Suspect) Numai la PONTBRIANT: *avalmaș* = „copropriétaire, associé pour le partage d'un produit obtenu en commun“.

— Derivat din *a-valma* (4°), prin suf. nom. agent. *-aș*.

AVĂLMĂȘIE s. f. = devălmășie. (Suspect) Numai la PONTBRIANT: *avalmașia* = „copropriété, association“.

— Derivat din *avalmaș*, prin suf. abstr. *-ie*.

AVÂN, -Ă adj., adv., subst. 1°. = *avan*¹. 2°. *Pauvre, misérable.*

1°. (În Transilv. și Bucov.) *Avan*¹. Adj. *Aruncă tilinca cine știe unde, cugetând... că se va sfărma bucățele... [dar] tilinca în urma aruncăturii celei avame s'a prefăcut într'o doamnă tânără.* MARIAN, O. II, 368. *Dară tu mi-ai făcut mare și avamă supărare.* (Crasna, în Bucov.) idem, I. 133. || Adv. *Strălucea... mai avam decât soarele.* RETEGANUL, ap. ȘIO (= „pogan, tare“). Com. RETEGANUL.

2°. (În părțile Năsăudului) *Avam* = „avănit, om sărac, mișel“. BUGNARIU, NĂS.

— Pentru etimologie v. *avan*¹.

AVÂN, -Ă adj., adv. I. 1°. *Cruel, rude, dur, barbare, perspic, impitoyable.* 2°. *Rusé, malin, fin, sagace, perspicace, endiablé.* II. *Cruellement, terriblement, impitoyablement.* Très, bien.

I. Adj. 1°. *Strașnic, grozav, aprig, amarnic, hain, barbar, cumplit, crud, iute la mânie.* *Om avan* = „om strașnic, inimos, rânzos de nu mai are păreche și căruia nu-i trec mulți pe dinainte, nici nu-i suflă'n bors ficine“. ȘEZ. V/26. *L-au probrazit pe acel tiran, făcându-l bezbojnic și avan și alte multe muștrări.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 2148. *Sânt Grecii avani și încărcați de datorii.* MAG. IST. IV, 358/28. *Nu are îndurare, e aprig și avan.* C. NEGRUZZI, II, 298/2. *O câmpie mănoasă, răzăsească, Pe care o pândește avanul domnitor.* ALECSANDRI, P. III, 631. *Iată oardele avane, Iată limbile dușmane.* idem, ap. HEM. 2149. *El ajunge. Într'o groapă mare arde-un foc avan.* *Pe-o păreche de piostre clocotește un cazan.* EMINESCU, L. P. 127. *Astfel tabăra se duce, Lălând în chip avan.* COȘBUC, F. 67. *Vezi, cât ești de avan, moș Nichifor, cum îți încarci sufletul de păcat!* CREANGĂ, P. 134. *Această femeie strașnică la inimă și avană.* ȘEZ. V, 135/31. *Cât de avană va fi fost lovitura aceea, nu pot spune, dar destul că: ca-*

vanul lingurei rămase pentru totdeauna întipărit în spatele Sarcei. MARIAN, O. II, 49.

2°. P. ext. Istet, drăcos. *Avan* = „pricéput“. ION CR. I, 12. *Din nimica toată se fac lucruri de mare haz, mai ales când cel ce le spune și le face e om avan, al dracului.* PAMFILE, J. I, 383. *Cine găcește cuvântul dintr'odată, se consideră ca mai avan.* idem. 306 (= „glumeț, istet, pișicher“. GLOSAR).

II. Adv. Cumplit, grozav, fără milă, nemilos, hain. *Scapă-mă, că mor! Suftelul meu arde, arde mai avan decât focul cel mare din Sărărie.* ALECSANDRI, T. 1058 (= „grozav“. GLOSAR). *Îi cald avan, aici.* SANDU-ALDEA, U. P. 206/3. „*Da la Siret tot pod umblător este?*“ — „*Tot, tot... Numai de nu l-o fi rupt apa, că am auzit că vine avan Siretul*“. SADOVEANU, M. 180. *Primarele cu suman, Primărița cu suman, Judecă ciocoi-avan.* MARIAN, SA. 177. | *Avan de...* = foarte, cumplit de... *Rosturile împărăției mele sânt avan de grele și încurcate.* ION CR. I, 3.

— E turc. *havan* „traître, perfide“, care poate să fi intrat în limba noastră și prin filiațiune n.-grecească: *ἀβάρις* „calomniateur“, sau sârbească: *avan* „perfidus, proditor“. De origine grecească e, probabil, la Dosofteiu (cfr. și *avanie*), iar prin Sârbi pare a fi pătruns la Ardeleni, la care apare sub forma *avam* (v. e., cfr. însă *avănit*).

AVĂN s. a. v. *havan*.

A-VĂNĂT † loc. adv. *À la chasse*. — (La DOSOFTEIU, adesea) La vânat. *Dănoară, eșindu a-vânătu, vădzu un cerbu și începă a-l lua în goană.* ap. HEM. 2167. — Din *a²* (1°) și vânat.

AVĂNĂTURĂ s. f. v. *avenitură*.

AVAN-GĂRDĂ s. f. (Armată) *Avant-garde*. — Streața s. partea de oștire din fruntea unei armate ce se află în mers (la războiu s. la manevre) (numită mai de mult streață, fruntea oștilor; cfr. *hărăți, hărăți*). *Nu confundă avant-garda unei armate, cu niște soldați răsleți.* MAIORESCU, CR. II, 379. | Fig. *Principatele române au fost multă vreme avant-garda creștinătății în potriua Turcilor.* [Scris și: *avant-gardă*. | † (după ita. *avanguardia*) și: *avangărdie* s. f. *Avan-guardia română* „înaintă până la sat la Putineiu. BĂLCESCU, M. V. 59. | † și: *avangărdie* s. f. *Acolo se pun la cale, avangărdie pornesc.* BELDIMAN, E. 75. | (Cu o formațiune latinească, rar) și: *ante-gărdă* s. f.]

— N. din fran. *avant-garde* (compus din *avant* „înainte“ și *garde* „streață“).

AVANIE † s. f. }

AVĂNIE † s. f. }

Avanie, vexațion, oppression. — (Mai ales la plur.) Stoarceri de bani, apăsări, vexațiuni, mizerii. *Deci, cu aceste avănii și drăcii, făcut-au lui Mateiu bani mulți.* MAG. IST. IV, 366/4. *Vedeă avăniile Turcilor și a boierilor.* ibid. I, 226/10. *Toate aceste avănii ale Turcilor sleise răbdarea poporului.* BĂLCESCU, M. V. 48. — Din n.-grec. *ἀβασία* „calomnie, médisance, oppression“.

AVĂNIT, -A adj. *Pauvre, misérable*. — (În părțile Năsăudului) *Avam* (2°). *Avănit* = „om sărac, mișel“. BUGNARIU, NĂS.

— Participiu, devenit adjectiv, al unui verb neîntrebuințat *avăni* (derivat din *avan*).

AVANIȚĂ subst. *Intrus*. — (În Ban.) *Intrus*, om de pripas, venetic, aventurier. Cfr. *avenitură*. *Avaniță streină.* FOAIA DE DUMINECĂ (din Timișoara) I, No. 15 (= „care se vără undevă“). RUDOW, XIX, 420. [Accentuat, probabil, *avăniță*.]

— Din sârb. *avanica* (citește: *avanicița*) „om rău, hrăpareț“.

AVAN-POȘT s. a. (Armată) *Avant-poste*. — (Întrebuințat mai ales la plural) Post militar înaintat (al unei armate ce se află în războiu s. la manevre), postul cel mai apropiat de vrăjmaș (care servește la paza trupelor care se odihnesc). *Banțele de Cercezi... tot se mai ispiteau une-ori, pe întineric, a înaintă până în preajma avamposturilor noastre.* ODOBESCU, III, 576. | Fig. *La gura Bărnărelului, în fața satului Crucea... aflăm un rest de „tinov“ (turbărie [= loc cu „turbă“])... avampost al marelui tinov de pe Bistrița și Dorna.* ap. POPOVICI-KIRILEANU, B. 40 și 41, nota. [Scris și: *avant-post*.]

— N. din fran. *avant-poste* (compus din *avant* „înainte“ și *poste* „post [militar]“).

AVĂNS s. a. *Avance*. — Plată anticipată a unei părți dintr'o sumă datorată; parte răspunsă înainte (dintr'o sumă al cărei soroc de plată e mai târziu). *Muncitorilor se fac avansuri considerabile pe muncă.* I. IONESCU, D. 324. *Avansurile făcute exploatareii minelor s'au zădărnicit.* I. IONESCU, M. 52. *Pe luna asta a primit 100 de lei, ca avans din leafă.* | (Finanțe) *Un agent fiscal poate să fie în achit, [în] avans sau [în] debit.* PRETORIAN, DR. C. 67. *Avans pe efecte de depozitate* = „lombard“. I. PANȚU, C. C. 290. | (La plural. Franțuzism) Acte prin care o persoană vrea să se apropie iarăși de cineva sau să intre în relații cu el. *La avansurile lui, nici nu i-a răspuns.* [Plur. *avansuri*, mai rar *avânse*.]

— N. din fran. *avance* „poziție a unei persoane s. a unui lucru care e înaintea alteia (în spațiu s. în timp); avans“ (de la verbul *avancer* „a înaintă“).

AVANSĂ vb. I^a (ș. d.) v. *înaintă* ș. d.

AVAN-SCENĂ s. f. (Teatru) *Avant-scène*. — Partea scenii (unui teatru) dinaintea decorurilor. Cfr. *prosceniu*. | P. ext. Lojă (pentru spectatori) imediat lângă scenă. *Pentru astă-seară am luat o avan-scenă.* [Scris și: *avant-scenă*.]

— N. din fran. (compus din *avant* „înainte“ și *scène* „scenă“).

AVĂNT s. a. v. *avantaj*.

AVĂNT- v. *avan*.

AVĂNT s. a. *Élan, essor*. — Mișcare repede, prin care avântăm ceva sau ne avântăm undevă. *Cu un baston împiedecă... avântul loviturilor prea puternice.* CONV. LIT. XVI, 183, ap. TDRG. † A-și lua avânt = a se avânta: „*prendre son élan ou son essor*“. | (Rare) A-și da avânt = a-și da vânt: „*s'élan- cer*“. *El puse mâna pe leucă, își dete avânt și... se aruncă din car.* CONV. LIT. XII, 452, ap. TDRG. || (Mai ales) fig. *Ai farmecul puterii ce-aprind n'omnirea Avântul de mari fapte, dorinți de nemurire.* ALECSANDRI, P. III, 73. *Timereleul poet... nu prea știă să-și cumpănească bine avânturile proliace ale înfocății sale muze.* ODOBESCU, III, 63/10. *D-l G., într'un avânt de generozitate, a intervenit în discuția noastră.* MAIORESCU, CR. II, 75. *Răvase scrise cu avânt.* SBIERA, F. S. 354. *Și de pe sul, cu mult avânt, les odele încet, cu'nctul.* COȘBUC, B. 63. *Nobil în cel mai întreg înfeles al cuvântului... n'avea nimic din avântul cavaleresc al eroilor legendari, dar, poate tocmai de aceea, eră mai simpatic.* ZAMFIRESCU, R. 210. *Brav e avântul, Mândră-i răsplata.* GORUN, F. 39. *Iuți și cu pletele'n spate l-urmară pe dînsul Abanții, Plini de războinic avânt și pururi cu sulii întinse.* MURNU, I. 39. † A lua avânt = a crește, a se desvoltă repede. *Ideile de inovațiuni sociale luaseră un avânt așa de mare, încât prinseseră toate spiritele.* CONV. LIT. XVII, 373, ap. TDRG. | A-i tăia cuivă avântul = a-l face să se oprească în pornirea sa sufletească spre sfere superioare, a-l descuraja: „*arrêter qqn. dans son élan*“. *Dan îi povestise copilăria lui tristă, decepțiile*

și osteneala care-i tăiașe orice avânt, orice entușiasm. VLAHUȚĂ, D. 204. [Plur.: avânturi].

— Substantiv postverbal din avântă.

AVĂNTĂ vb. I. I. 1°. Brandir, élaner. 2°. Pousser rapidement (en avant). 3°. Faire partir (qqn.) avec élan, entraîner ou emporter (qqn. dans la bataille). II. (Refl.) S'élaner, sauter (en selle), prendre son élan ou son essor. Avoir la hardiesse, l'audace ou le toupet (de...).

I. Trans. (fact.) 1°. A mișcă ceva s. pe cineva repede prin aer, spre a putea lovi mai tare cu el, sau spre a-l putea trânti mai cu putere (cfr. a face vânt). Și scoate-un biciu plumbuit... Și-avântându-l într-o parte, Trage la țaran pe spate... Și scoate-o măciucă groasă... Și-avântându-l într-o parte, Trage la ciocoiu pe spate. MARIAN, SA. 174. Mănios înhață pe zmeu, îl avântă în sus, și apoi îl izbește în pământ. SBIERA, P. 103/14.

2°. A împinge (ceva s. pe cineva) înainte, repede și cu putere (cfr. a da vânt). Săltă iute'n luntre; apoi... câteva voinicești lovituri de lopată avântară micul vas departe de coastă. ODOBESCU, I, 141/12.

3°. Fig. A-l face pe cineva să-și ia zborul, să se repeadă s. să pornească repede (spre...). Cu ce scop oare... își părăsise el pustia casă părintească...? Insu-și el nu putea ști; dar o răsăritură a inimii îl avântase spre locul [unde era iubită lui]. ODOBESCU, I, 120/11. | A însufleți. Și Herbor Lucasiewicz... Se duce să avante armata cea crăiască Și cu Români aprigi în piept să se lovească. ALECSANDRI, P. III, 223.

II. Refl. A face o mișcare repede spre a ajunge undeva, a se repezi la s. pe..., a-și lua vânt s. sborul încetovă. Și, azi, el se avântă pe calul său arab. EMINESCU, P. 211. Totuși Atride'napoi se avântă și vrea să-l doboare, Lăncii dând zbor. MURNU, I. 61. Ului..., avântându-se în sus, zise... MARIAN, O. I, 176. Și cum zice, cum cuvântă, Drept spre crăsmă mi s'avântă. MARIAN, SA. 147. || A se mișca cu repeziune, a fugi s. a zbură ca vântul. Cerbul în fuga sa minunată se avântă ca în zbor ODOBESCU, III, 136/14. || Fig. Iar sufletu-mi în zboru-i S'avântă fericit. ALECSANDRI, P. III, 99. || (Fam.) A cuteză prea mult. A se avântă = „sich erdreisten“... Te-ai cam avântat, băiete! || Absol. A-și lua avânt. Mă-sa l-a trimis în sat. Vezi, de-aceea-i încruntat Și s'avântă și se crede Că-i bărbat. COȘBUC, F. 64.

— Formațiune românească din a² și vânt, mai de grabă decât din lat. *ad-ventare (cfr. ital. avventare „lancer, darder“, avventarsi „s'élaner, se jeter, se précipiter sur, fondre sur“; cfr. și *ex-ventare > (a)z-vântă); pe cât se pare, cuvântul e modern (spre a se vedea prin avântă: avânt fran. „élaner: élan“ s. germ. „schwingen: Schwung“), căci el lipsește în literatura veche și nu pare a fi răspândit în popor (exemplele sânt toate din SBIERA și MARIAN, amintind mult pe germ. „schwingen“, căci: Iar pe Leși cu chica tare îi avântă'n spânzurare, la ALECSANDRI, P. P. 173^b/13, nu face de loc impresia de a fi vers popular. Cfr. însă avântă II).

AVANTAJ s. a. Avantage. — Folos (ce-l înfățișază un lucru înaintea altuia, s. pe care l-are s. îl trage cineva dintr'un lucru înaintea altuia (s. mai mult de cât altul), înlesnire. Cfr. dezavantaj. Avantajele, pe care regulamentul le-au asigurat proprietarilor. URICARIUL, IV, 438. Mă anunțați că dorința sa [a Sultanului] e de a le da [Principatelor române] o dovadă despre acele simțimente, acordându-li avantaje. ibid. X, 365. Ne rămân încă multe avantagiuri. C. NEGRUZZI, III, 61. Pentru contemporanii săi [ai lui Grigore Urechie], care nu ceteau de cât românește, grecește și slavonește, era un mare avantaj să aibă înaintea lor, în limba țării, cuprinsul cronicelor latine și polone. IORGA, L. I, 91. [Plur.: -taje și (invechit) -tajuri. | Și: avantajiu s.

a. (după ital.) -tagii și (invechit) -tagiuri, -taje. | Cuvântul a devenit popular prin unele regiuni din România, sub forma avânt s. a. Ar trebui...statu' să'nchirieze pământu' la locuitori; ar fi și avantu' lui, și al nostru. Am plătit mai mult ca arindășii. GRAIUL, I, 49.]

— N. din fran. (ital. [av]vantaggio).

AVANTAJĂ vb. I^a. Avantager. — Trans. și refl. (cu sens reciproc) A (-și) da s. a (-și) procură (cuiva) un avantaj, a face ca cineva să tragă dintr'un lucru foloase mai mari de cât un altul. Contractul de societate universală se poate face nu mai între persoanele capabile de a da sau a primi una de la alta și care au facultatea de a se avantaja reciproc în prejudiciul altor persoane. HAMANGIU, C. C. 381. [† (după ital. avvantaggiare) și: avantajia vb. I^a]

— N. din fran. Cfr. avantaj.

AVANTAJĂRE s. f. Action d'avantager (qqn.). — Infinitivul verbului avantajă, devenit abstract verbal. [† (după ital.) și: avantajiare.]

AVANTAJĂT, -Ă adj. Avantage. — Participiul verbului avantajă, devenit adjectiv. [† (după ital.) și: avantajiat.]

AVANTAJÓS, -OĂSĂ adj. Avantageux. — Care oferă un avantaj (față cu altceva). Țara noastră și-a depus toată speranța în voi, ca unul care ați apărut-o și ați liberat-o până acum... [și care] veți întemeia libertatea și fericirea ei, în modul și în gradul cel mai avantajios. URICARIUL, I, 175. [† (după ital. (av)vantaggioso) și: avantajios.]

— N. după fran.

AVĂNTĂRE s. f. Action de brandir, d (de s') élaner, de pousser rapidement (en avant), etc. — Infinitivul verbului avântă, devenit abstract verbal.

AVĂNTĂT s. a. = avântare. Participiul verbului avântă, devenit abstract verbal.

AVĂNTĂT, -Ă adj. Brandi, élané, poussé rapidement (en avant), etc. — Participiul verbului avântă, devenit adjectiv.

AVĂNTĂTOR, -OĂRE adj. Brandissant, élançant, poussant (en avant), etc. — (Rar) Adjectivul verbal al lui avântă (derivat prin suf. -ător).

AVANTÓP † s. a. havantop.

AVĂR, -Ă adj., subst. Avar. — Care e lacom de a strânge bani numai spre a-i avea strânși, peste măsură iubitor-de-argint, „cumplit, iubitor de argint cu prisos“ (POENARU), scump (la bani), sgârcit, (în Mold.) calic. Om avar. | Fig. Pe un pat sărac asudă într-o lungă agonie Tânăru'. O lampă n'tinde limbă-avară și subfire. EMINESCU, P. 91. Căci în lumea asta crudă și avară pentru el... VLAHUȚĂ, ap. DDRF. | P. ext. (Rar, franțuzism) Econom, scump (la...). Avar la vorbă. || Substantivat. Un avar.

— N. după fran. (lat. avarus, -a, -um „doritor foarte s. lacom de..., în special de bani“).

AVĂR, -Ă subst. Avar. — Numele etnic al unui popor mongolic, care a năvălit și s'a așezat în Europa pe la începutul evului-mediu. Avarii, Sclavonii, Ghepidii și alte neamuri varvare... CANTEMIR, HR. 329. Sub bolta cea înaltă a unei vechi biserici..., E'ntinsă'n haîne albe, cu fața spre altar(i), Logodnica lui Arald, stăpân peste Avari. EMINESCU, P. 199.

— N. din lat.-med. Avarus, idem.

AVĂRIĂ vb. I^a (Comerț.) (S')avarier. — (Franțuzism)

Trans. și refl. (Despre corăbii și mărfuri încărcate pe ele și, p. ext., și despre orice obiecte transportate sau immagazinate undevă) A (se) strică, a suferi stricăciuni. *Umezeala poate avaria o marfă.* I. PANȚU, C. C. 290.

— N. din fran. Cfr. *avarie*.

AVARIARE s. f. (Comerț) *Action d'avarier, avarie*. — (Franțuzism) Infinitivul verbului *avaria*, devenit abstract verbal.

AVARIAT, -Ă adj. (Comerț) *Avarié*. — (Franțuzism) Participiul verbului *avaria*, devenit adjectiv. *Vapor avariât*: „vapor stricat, vapor care nu mai poate funcționa în ape și trebuie reparat”. I. PANȚU, C. C. 290.

AVARIE s. f. (Comerț) *Avarie*. — (Franțuzism) Stricăciuni s. pagube suferite de o corabie în drum s. de marfa încărcată pe ea, p. ext., de orice marfă transportată sau immagazinată undevă. *Avarie totală, d. e. la naufragiu*. I. PANȚU, C. C. 290.

— N. din fran. (ital. *avarìa*, idem.)

AVARIE s. f. *Avarice*. — Înșuirea de a fi avar, scumpete (la bani), sgarcenie, „îmbire de argint cu prisos, cumplire, scumpenie în bani” (POENARU), (în Mold.) calicie.

— N. din lat. *avaritia* „dorință vie, sete, lăcomie de... (în special, de bani)”.

AVĂT s. m. (Iht.) v. hant.

AVĂȚOIU s. m. (Iht.)=haut: *Aspius rapax*. (Piua-Petrii, în Ialomița), ap. HEM. 2153.

— Derivat din *avat* (v. haut) prin suf. augm. -oiu.

AVEĂ vb. II. A. I. 1°-5°. *Avoir* [spécialement 2°, à la lettre e.] *considérer, tenir pour...*; 5°. (Refl.) *Être, se sentir; se rapporter* (à...). II. 1°-2°. (Employé avec l'infinitif ou le subjonctif d'un autre verbe) a.) *avoir à...*, *devoir* (faire qqch.), b.) a le sens d'un impératif, c.) a le sens d'un futur, d.) *pouvoir, avoir la possibilité ou l'occasion de...* 3°. (Employé avec la préposition „de” suivie d'un participe passé) *devoir, pouvoir*. 4°. (Employé avec un participe passé servant d'adjectif prédicatif a le sens d'un plus-que-parfait. 5°. (Employé avec un pronom relatif ou avec certains adverbess suivis de l'infinitif) *savoir, pouvoir, être dans la situation de...* 6°. (Employé avec „cine” suivi de l'infinitif) *trouver à, avoir de quoi...* B. (Verbe auxiliaire. Se construit pour tous les verbes avec le participe passé, pour exprimer le temps passé.)

A. Verb pregnant.

I. *A avea* exprimă raportul cuivă s. a ceva cu ceea ce e al său. Când e vorba de o idee din sfera morală, *a avea* are același sens ca „a stăpâni, a posedă”, fără a implica însă noțiunea de drept public, inerentă acestora; iar când ideea e din sfera materială, *a avea* are un sens apropiat de „a țineă”, fără însă a implica imaginea deșteptată de acest cuvânt.

1°. a.) [Omul] *neavând toate, zice că nimic nu are*. KONAKI, P. 268. *Am auzit că ai o furcă de aur, care toarce singură*. CREANGĂ, P. 96. *Amândoi bătrânii dară ortul popii, rămânând în urma lor casa toacă și o sărăcie lucie. Copilul... după ce văzu că nu mai are de nici unele... se puse pe... plâns*. ISPIRESCU, L. 287¹. † *A avea* ac de copilul cuivă v. ac (pag. 10^a). | Spec. A posedă (bani, avere, moșii etc.) p. ext. a. primi (leafă, plată etc.). *Are avere*. N. COSTIN, LET. 87⁷. *Pe la noi, cine are bani, bea și mănâncă, cine nu, se uită și rabdă*. CREANGĂ, P. 279. *Cătana ce plată are?* DOINE, 113⁶. | *Ai destul, de-ți prisosește*. DOSOFTEIU, PS. 43. | Absol. (eliptic) A fi om cu stare. (Loc. prov.) *Cine are, bea și mănâncă; cine nu, stă și se uită*. ZANNE, P. V. 18. (Cfr. *avere*, *avut*,

avuție). || *Nu avemă istorie* [= nu ni s'a transmis în scris], *câți nepoți au domnit*. BIBLIA (1688); 7 pr.³⁰. *Chesarie ar fi fost, nu numai un priceput orator — și avem* [= ni s'a păstrat] *un discurs al lui, alcătuit limpede și cu avânt, — ci și un scriitor original*. IORGA, L. I, 525. *Noi avem* [= există s. se află la noi] *în veacul nostru acel soiu ciudat de barzi, Care cearcă prin poeme să devie cumularzi*. EMINESCU, P. 229. *Aveți* [= se află, există] *pe acolo astfel de...?* : „gibt es dort solche...?” POLIZU. *Jurământ îți fac din suflet, că... eu nu mi-oiu schimbă cuvântul... De-a te iubi până la moarte, de a nu avea* [= recunoaște] *sub soare altă stea de proslăvire, alt luceafăr de'nchinare!* KONAKI, P. 103. *De sânt acestea lucruri creștinești, zică cine are* [= recunoaște un] *Imnezzeu!* ANTIM, ap. IORGA, L. I, 430. *Îmbracă-te iute în pielea cea de urs pe care o ai* [= ai moștenit-o] *de la tată-tău*. CREANGĂ, P. 215. *De unde să aibi* [= să aflu, să găsești] *apă vie?* VARLAAM, C. 158. *Cine-o zice „Nișul vine”, Are* [= capătă] *un galben de la mine*. TEODORESCU, P. P. 305^b. † *A nu avea* *nici un sfânt, v. sfânt*. | *A nu avea* *după ce bea apă, v. apă* (p. 183^b). | *A nu avea* (nici un) *chichirez, v. chichirez*. || Aproape toate ghicitorile românești se încep prin am...: *Am o căfălușă roșie, care bate tot/deajuna pîntr'un gard alb de os?* (= „Limba în gură”). SBIERA, P. 320²⁷.

b.) (Complementul este o parte integrantă a subiectului) A fi (inzeștrată) cu ceva. *O, ce frumoși ochi ai!* EMINESCU, P. 209, 212. *De-ar avea codrul ista gură, să spuie câte a văzut... știu că am avea ce ascultă!* CREANGĂ, P. 119. *Scorpiu... este mai rare de cât soră-sa și are trei capete*. ISPIRESCU, L. 5. *Cu dragostea nu glumă... Ea doboară, și-aripi n'are*. HODOS, P. P. 33. *Masa are patru picioare. Casa are două caturi*. † *A avea cap* (v. c.), *gură* (v. c.), *inimă* (v. c.), *minte* (v. c.), *nas* (v. c.), *obraz* (v. c.), *ochi* (v. c.), *peri răi* v. păr¹, *rost* (v. c.).

c.) (Complementul se află ca o parte integrantă a subiectului) A purtă, a țineă. *Avea curură* [= cunună] *în cap*. CUV. D. BĂTR. II, 192. *Toți pe buze au virtute*. EMINESCU, P. 246. *Acel unul are atunci în mână și pânea și cușitul*. CREANGĂ, P. 248¹⁰. | P. ext. *Adă-mi aice hărțile cele mici, ce le ai la tine*. DRĂGHICI, R. 18. [Boierul hotărî să o dea] *după un fecior ce l-avea boierul pe lângă dînsul*. ISPIRESCU, L. 179³². *Pentru asta vă plătesc eu simbrie?* *Pentru asta vă am eu la mine pe procopseală?* idem, L. 44²². *Îl avea cu dînsul mai în toate zilele, la vorbă*. GORJAN, H. I, 48. † † (Acie). *A avea pre sine*: a avea menstruația. *Acista e leagea... cea ce are pre sine întru necurăția ei... și bărbatului care va dormi cu ciala ce are pre sine*. BIBLIA (1688), 82 (: „telle est la loi de celle qui est malade de ses mois... et de celui qui couche avec celle qui est souillée”), cfr. și ibid. 11, 2; 359. | (Invechit) *A avea în pânțece* = a fi însărcinată. *Fără ispită bărbătească, ai avut în pânțecele tău pre Cuvântul*. MINEIUL (1776), 54 ¹/₁. *Fecioara a avut în pânțece și a născut*. TEODORESCU, P. P. 115^b. | *A avea* *seu la rărunchi, v. seu*. | *A nu avea* *nici în clin nici în mână* (cu cinevă), v. clin. | *A avea* (cevă) *în gând* (v. c.), *în minte* (v. c.), *în cuget* (v. c.). | *A avea* *la* (s. pe) *cap* (ul său), v. cap. | *A avea* (cevă) s. pe cinevă *la* (s. pe s. în) *inimă* (v. c.) s. (fam.) *la stomah* (v. c.). | *A avea* (cevă) *pe* (s. la) *suflet* (ul său), v. suflet. † † *A avea* (cevă) *a-mână*: la îndemână, la dispoziția sa. *Are săgeți a mână*. DOSOFTEIU, PS. 26 (cfr. a-mână pag. 133^b-134^a). (Azi) *A avea* (cevă) s. pe cinevă *la mână* = disponibil, la dispoziția sa, în puterea s. în stăpânirea sa. *Lăsați-mă pe mine, cucoană, să găsesc un bărbat duducași Tincăi: am la mână un procuror fain!* ALECSANDRI, T. 765. *Nu pot să fac nimic împotriva lui: mă are la mână cu un înscris*. | † *A avea* (cevă) *pre mână*: a dispune de... *Va fi având pre mâna sa bani domnești*. PRAVILA MOLD.

178. | A avea la îndemână: în apropiere (aşa în cât să nu fie nevoie decât de a întinde mâna spre a-l lua). *Să ai la îndemână niţel muc de lumanare.* ISPIRESCU, L. 376/20. | A avea în degetul cel mic, v. deget. | A a avea gârgăuni (în cap), v. gârgăun.

d.) P. ext. *Dumnezeu în ceriu are dukuri.* BIBLIA (1688), 4 pr./20. *Eu s'aibă în ceriu curţ[i]?* DOSOFTEIU, v. s. 49,2. *N'avea chioară pară în buzunar.* STĂNCESCU, B. 247/22. *Cine strică dragostele, Mance-i grăul pasărilor Şi să n'aibă pâne'n masă!* JARNİK-BĂRSEANU, D. 281. *Are oi la munte.* | *Peste-ra... în loc necunoscut îşi are răsufierea.* ALEXANDRESCU, M. 11. A avea pe cineva în taşcă (v. c.). | *Nici acasă n'am de coasă (v. c.).* || (În legătură cu adverbe locale) *La ce-ţi place din ceea ce am din-nainte.* ISPIRESCU, L. 384/29. *N'am asupra-mi [= la mine] nici un ban de cheltueală.* DRĂGHICI, R. 6. (Franţuzism, cfr. asupra pag. 337^a.)

2° a.) Ca o posesiune se pot considera şi drepturile pe care le dă puterea părintească asupra copiilor, puterea maritală asupra nevastăii, p. ext. puterea stăpânului asupra slugii. *Acest vestit împărat avea doi feciori.* GORJAN, H. I, 1/18. *El întreaă, cine are o slugă?* BĂLCESCU, M. V. 392/2. *Şi-avea o fată — fata lui — Icoană n'nr'un altar s'o pui, La închinat.* COŞBUC, B. 16. *Doamne, mă Chirică, că bun suflet de femeie mai am. Bine mi-am ales-o!* CREANGĂ, P. 168. || P. ext. (Raportul invers) *N'are Dumnezeu stăpân!* CREANGĂ, P. 111/9. *Copilul acesta are o mamă maşteră.* | (Orice raport analog) *Ruda să ce-o are Nu o ia n' defăimare.* DOSOFTEIU, PS. 42. *Nu am alt tovarăş.* KONAKI, P. 99. *Să am drăguţ pe-aici, Mi-ar părea zilele mici.* JARNİK-BĂRSEANU, D. 130. | Eliptic. *Cine-o avut [scil. drăguţ] şi-amă n'are, Pare-i noaptea an de mare; Am avut, dar am n'am, Pare-mi noaptea cât un an; Pe badea nu-l uit şuhan [= niciodată].* MĂNDRESCU, L. P. 85.

b.) Când voim să numim şi persoana (fiinţa) care ne e rudă, prieten, etc. avem construcţia cu acuzativ dublu. *Tot creştinul are pre călugăriţă sor sufletesc.* PRAVILA MOLD. 107,2. *Să poţi avea supus pe împăratul grec.* E. VĂCĂRESCU, IST. 253/33. *De nu mi-ieseă atunci din casă, Eu n'aş fi de copil rămasă, Că l-aş avea băiat şi-acum!* COŞBUC, F. 95. *Are păzitor la cireadă un câne.* ISPIRESCU, U. 55/13. *Are-o Greacă ibovnică.* TEODORESCU, P. P. 70. | Eliptic. *Dar mă doare şi mai tare, De măicuţa ce mă are [scil. fată].* ALECSANDRI, P. P. 197/4. | F. am. (Către cel ce ne supără, ne plictiseşte) *Du-te'n casa cui te are (Ca să-ţi dee de mâncare) = „geh' heim zu Muttern, schau, dass du weiter komst“.* TDRG. | Circumscris, *Eu am pre Domnul care mă grijaşte [= îngrijitor].* DOSOFTEIU, PS. 36. | P. ext. *Buzduganul ista îl avem lăsat mostenire de la strămoşul nostru.* CREANGĂ, P. 57. | Poet. *Brazi şi păltinaşi I-am avut nuntaşi.* ALECSANDRI, F. P. 2^b/17. | Fig. *Căfi se dau bucatelor trupeşti şi pohtelor, aceia pântecel-şi au Dumnezeu şi Donn.* CORESI, ap. TDRG. *Bărbăci, avându armă sfânta scriptură, oştesc.* BIBLIA (1688), 8 pr./31. *Atunce, Doamne, la primejde, Sufletul meu să te-aibă nedăjde.* DOSOFTEIU, PS. 70. *Noianul de lume, ce-l am palat de primbare...* KONAKI, P. 265.

c.) (În loc de al doilea acuzativ figurează un adj. sau un adv.) *N'ai pre altul aseamenea.* BIBLIA (1688), 7 pr./43. *Ai heruvimi gata.* DOSOFTEIU, PS. 50. | Fig. şi p. ext. *Puţine suvenire... am plăcute.* ALEXANDRESCU, M. 4. *Am mânil reci.* | Spec. A avea pe cineva de aproape = a avea multă simpatie s. dragoste pentru el. *Pe copiii tăi îi am mai de aproape decât pe ceilalţi.* ISPIRESCU, L. 273/3. | A avea pe cineva drag = a-l iubi. *Ei, acum ghiceşte singur, De te am eu drag ori nu?* COŞBUC, B. 196. *El o avea foarte dragă, ca ochii din cap.* SBIERA, P. 169/29. | Mai ales refl. (cu sens reciproc) A se avea dragi = a se iubi unul pe altul. *Vai, bădiţă, dragi ne-avem,*

Ne-am luă, nu ne putem, Ne-am lăsa, nu ne'ndurăm! MARIAN, O. II, 199. *Hai, bade, să ne-avem dragi!* RETEGANUL, CH. 108. || A se avea rău (cu cineva) = a fi duşmani s. certăţi, a trăi în relaţii duşmănoase. *Dacă se va da apă din vasul din care beau porumbii, celor ce se au rău laolaltă, se îndrăgesc iarăşi.* (Orlat, în Transilv.), ap. HEM. 1274/30. || A se avea bine (cu cineva) = a fi prieteni, a trăi în termeni prieteneşti, a se înţelege, a trăi în armonie: „vivre en bonne intelligence, être en bons termes, être bien, être l'ami de qqn“. *Avându-se bine [Mihaiu-vodă Racoviţă] cu domnul muntenesc...* MAG. IST. III, 77/25. *Îl puneă la multe trebi, avându-se prea bine.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 260/22. *Împăratul turcesc nu bine se are cu hanul tătăresc.* ŞINCAI, HR. II, 267, 2. *Cu nimeni'n lume nu se avea bine.* PANN, P. V. II, 96. *Ei de mici copii s'au avut bine şi s'au iubit frăţeşte.* SANDU-ALDEA, SĂM. IV, 949. *Popa le mai cetă [mirilor] iară din cărţi şi, după ce isprăvea, le da poveţe ca să se aibă bine, să se îngăduie unul cu altul şi să trăească fericiţi.* PITIŞ, SCH. 150. *Hai, măndro, să ne-avem bine..., Hai, măndro, să ne-avem dragi.* RETEGANUL, TR. 191/18. *Se aveau bine, ca fraţii.* ISPIRESCU, U. 34/3. | A se iubi, a avea relaţii de dragoste (cu cineva), a fi ibovnică (cuiva). *Se zice că ar fi al unei figanice care s'a avut bine cu un boier.* SANDU-ALDEA, LUC. VI, 449. | Eliptic. A se avea (cu cineva), cu aceleaşi sensuri.... *Cu care se avea ca nişte fraţi.* ISPIRESCU, U. 50/30. *Chemătorii luă lăutarii şi mergea la câte o fată, rudă ori nu; de multe ori, mergea la fata cu care se avea unu' sau altu' din chemători şi avea de gând să o ia de nevastă.* PITIŞ, SCH. 154. *De ne-avem, ori nu ne-avem, Numa'n ochi să ne vedem.* ŞEZ. I, 142/9. *Foicică mărăcine! Şi-aş trăi, şi n'am cu cine, Că cu cine m'am avut, Fost-a vreme ş'o trecut, Ş'o mai fi ş'o mai veni, Dar ca aia n'o mai fi.* BIBICESCU, P. P. 361. *Cum te ai cu frate-tău? = „quomodo convenit tibi cum fratre?; wie vertragst du dich mit deinem Bruder?“* LB. [Neobiicnute şi neromâneşti sânt expresiile şi sensurile în următoarele două exemple din I. NEGRUZZI: *Au vrei tu a mea moarte, Fîind-că te am foarte?* I, 80. *Prezidentul mă are bine.* VI, 11.]

d.) (Al doilea complement se poate indica şi prin prep. de) *S'o am de ibovnică.* TEODORESCU, P. P. 315^b. *Acela va avea fata de nevastă.* RETEGANUL, P. IV, 73/26. *Îşi alese... un ogar, să-l aibă de tovarăş.* ISPIRESCU, L. 297/14. | P. ext. *Viermuşorii.... fărna au de n'vălitore.* KONAKI, P. 269. *Avem de mostenire, de la tata, o pereche de opinci.* ISPIRESCU, L. 215/6. *Să prinzi vre-o fătă de peşte, ca să avem de legumă pentru azi şi mâine.* idem, L. 280/2. *S'o aibi de zestre pe când te-i mărită.* SBIERA, P. 207/30. *Ai un bărbat de vânzare.* DOINE, 177. | Fig. *Slava acestii lumi, de răs şi de smenteală să o avem.* VARLAAM, C. 73,2. *Şi pe călugări întru nimic nu i socotea, avându-i de batjocură.* STOLNICUL DUMITRACHE, C. 164. *Aceasta... o vom avea de pildă.* DRĂGHICI, R. 141. *Căci nu mai am de obicei... Să mă îmbăt şi de scântei Din stele.* EMINESCU, P. 73. | (Complementul în acuzativ poate fi omis, ca de la sine înţeles) *Eu nu am [bani] nici de cheltueală.* DRĂGHICI, R. 14. | (Mai rar) A (se) avea (în) de bine = a (se) avea bine (cu cineva); a (se) iubi, a avea relaţii de dragoste (cu cineva). *Se avea în de bine, fiindu-i foarte credincios.* BĂLCESCU, M. V. 463. *Mă am di bini cu fata împăratului.* ŞEZ. IV, 199/21. | (În cazul din urmă găsim în popor mai ales construcţia cu prep. cu:) A avea pe cineva cu bine s. cu drag = a-l iubi. *Ai-mă, măndră, cu bine, Cum te am şi eu pre tine!* RETEGANUL, TR. 109/5. *Că n'am pe nime cu bine!* ŞEZ. III, 159/24. *Că n'am pe nime cu drag.* ŞEZ. I, 74/28; III, 22/20. || (Prep. de, care în construcţiile acestea are sensul de „drept“, e înlocuită, mai ales în limba cărturarilor, prin ca) *Acela să aibă pe fică-sa de soţie şi îm-*

parăția toată ca zestre. SBIERA, P. 74/15. *L-am avut zecé ani ca deputat al orașului nostru.*

e.) (Aproape învechit) A considera, a socoti, a ținea (pe cineva drept ceva). *Tremise Domnul D[um]ne/le/zeu pre cei săraci și neputearnici, schiopii și orbii... pre carii aveă Jidovii, că sănt săraci și neputearnici cu sufletele.* VARLAAM, C. 361, 2. *Rogu-te să mă aibi lepădat.* idem, 358, 2. [Moisi] *iubită pre D[um]ne/zeu și pre d[um]sul aveă săvârșitul cel de apoi.* BIBLIA (1688), 6 pr./15. *Numai pre d[um]sul se cuvine să-l iubească, iar toate celelalte să le aibă ca niște gunoaie?* ANTIM, P. 16. *Nu voi nicio dată să m'aibi de nebun.* PANN, P. V. II, 150. *Mă au de mort și pierdut.* GORJAN, H. II, 223. *Iago (către Otelo): Și-aveți-o, generale, vă rog, de credincioasă.* P. P. CARP, ap. TDRG. *Popoarele l-aveau ca pe cel mai liberal dintre potențați.* I. GHICA, ap. TDRG. | † Eliptic. (refl.) A pune preț mare pe sine, a se crede prea mult, a fi infumurat. *Nime, pentru bună-tățile sale, să nu se aibă pe sine și pre altul să osăndească.* VARLAAM, ap. TDRG.

30. P. ext. (Complementul e o noțiune de timp sau de spațiu) *N'am nici măcar un ceas subt a mea stăpânire.* MARCOVICI, C. 10/22. *Am uitat ce dată avem azi. Mai avem un chilometru până să ajungem.* DG. „Ce (zi) avem azi?” — „Azi avem Iuni”. TDRG. † A avea vreme (s. timp) = a afla timp (spre a face ceva). *Dumnezeu, ...iubite cetitoriule, să-ți dăruiească ...cândva și mai slobode vacuri, intru care... să aibi vreme și cu cetitul cărților a face iscusită săbavă.* M. COSTIN, LET. I, 5/23. *Tu vei trăi... pentru-ca să aib îndestulă vreme a împlini dreapta mea răsplătire.* BELDIMAN, N. P. II, 17. | A apuca (II, 30) să... *Împăratul nici n'avea vreme să se minuneze.* ISPIRESCU, L. 390/9. | A fi liber s. a avea răgaz pentru cineva. *Dragu mi-e rătăcul cu flori și de mândra'n sărbători și mi-i drag rătăcul cu pene, De mândra, când are vreme.* DOINE, 56/16. (Mai ales la negativ:) *N'am vreme s. timp (să... spre a... s. pentru...).* | † (Completat prin „de a(n)i:”) A fi trăit. *Are multă vreme de ai, intr'acel loc.* DOSOFTEIU, V. S. 30. | (Vreme = „timp frumos, rău etc.”) *Doi zile au avut ei vreme bună, cu vânt prinos.* DRĂGHICI, R. 9. | A avea x ani = a fi de x ani. *Dinainte [în trăsură], eră un om balan, ce putea să aibă 35 [de] ani.* C. NEGRUZZI, I, 37. | A avea zile (s. zilișoare) = a trăi (se bazează pe credința fatalistă că omului îi este dat de soartă un anumit număr de zile). *A pomeni baba mea, câte zilișoare-a aveă, de năcazul acesta!* CREANGĂ, P. 128. *Mai aveă-vor zile, să se mai vază, auba?* ISPIRESCU, L. 105/31. *Moare, că n'are zile.* MĂNDRESCU, L. P. 47/5. † P. ext. *Să nu am Paști, nici Crăciun!* DOINE, 218/1. *Cu gura mă blăstămăi: Să n'am prânz Fără de plăns, Nici amiază Fără de năcaz.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 195. (Cfr. ajunge III, 19) *Vom aveă ploaie, furtună.* TDRG. *Având nuntă Domnul cetății aceia... MINEIUL (1776), 33 2/2. † A-și aveă un loc = a ocupa un loc. Nu e destul cu o nație să-și aibă un loc pe harta lumei.* BĂLCESCU, M. V. 5/19. | A avea loc = a găsi (un) loc. *Un roiu de albine... umblau bezmetice de colo până colo, neavând loc, unde să se așeze.* CREANGĂ, P. 238. *N'ar aveă loc în pământ!* ALECSANDRI, P. P. 229/13. | (Franțuzism s., la Românii din Austro-Ungaria, germanism; despre un eveniment) A se întâmpla, a se petrece. *În acele vremi a avut loc întâmplarea.* RETEGANUL, P. I, 11/5. | (Despre un sentiment, o putere, o faptă...) A nu avea margini = a trece (peste) orice măsură, a fi afară din cale de... *Supărarea acum nu aveă margini.* RETEGANUL, P. V, 20/27. *Eră un zăcaș [în text „zăgaș”, probabil greșală de tipar], de n'aveă margini.* ISPIRESCU, L. 276/27. | † A avea cale = a avea înaintea sa un drum (lung). *Avăă cale la țară departe.* DOSOFTEIU, V. S. 118, 2. † P. ext. *Un zid..., având opt palme lățime...* DRĂGHICI, R. 164.

40. Fig. a) Complementul e un abstract) *La mine*

să aibă omul săvârșitul, la mine să năzuească. BIBLIA (1688), 6 pr./13. [Pre measer] *Domnul îl face de-i viasel, Trimițând putiare de la Sion s'arbă.* DOSOFTEIU, PS. 41. *Voiu lăsa fericirea aceuia ce-o are.* ALEXANDRESCU, M. 7. † A avea dreptate (v. c.). | A avea gând să (s. a...)..., v. gând. | A avea grijă (v. c.). | A (nu) avea greș(ală) (v. c.). | A (nu) avea habar (v. c.). | A avea treabă (v. c.). | A avea vorbă (v. c.).

b.) Adesea a avea împreună cu complementul său abstract corespunde unui verb; astfel: a avea ase-mănare s. deosebire = a se asemăna s. deosebi, ~ ființă = a fi, a exista s. a se naște, ~ întâmplare = a i se întâmpla, ~ nădejde = a nădăjdi, ~ prepusul s. bănuială a bănuși, ~ spor = a spori, ~ traiu s. viață = a trăi etc., ~ vis = a visa — sau corespunde construcției „a fi”, urmat de un adjectiv: a nu avea moarte = a fi nemuritor, a nu avea număr = a fi nenumerat etc. *Atât de nesimțitori ne-am face, încât n'am aveă deosebire de dobitoacele cele necuvințatoare.* DRĂGHICI, R. 50. *Acest somn puternic are cu moartea asemănare.* BARAC, A. 50. *Păgânii de la D[um]ne/zeu au ființă.* BIBLIA (1688), 6 pr./18. *Atunci lumea cea gândită pentru noi aveă ființă.* EMINESCU, P. 232. *Pot să am nădejde în voi?* CREANGĂ, P. 20/14. *Când a mai auzit și despre întâmplarea ce au avut..., nu știu cum să mulțamească lui moș Nichifor.* CREANGĂ, P. 135. *Având prepusul pentru niște lucruri...* ANTIM, P. XXIII/2. *La lucru n'are spor.* DOINE, 283/6. *Și de sănt, și de am viață, dar lumea ce-mi folosește?* KONAKI, P. 100. *Dumnezeu a rânduit, Să ia mândruța urit, Să aibă traiu necăjit.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 167. *Vis frumos avut-am noaptea.* EMINESCU, P. 187. *A băut apă vie, și nu are moarte.* ȘEZ. III, 99/18. *Facilele nu mai aveau numai.* BĂLCESCU, M. V. 395/15.

c.) De multe ori a avea împreună cu complementul său abstract corespunde unui verb cu sens pasiv. *Ptolomeu are mare laudă* [= este laudat]. BIBLIA (1688), 8 pr./34. *Să avem iertare* [= să fim iertați], *stăpâne!* CREANGĂ, P. 204. *Nu mai ai scăpare* [= nu mai poți fi scăpat] *din mâna mea!* ISPIRESCU, L. 223/24. † De aci sensul de „a primi, a căpăta, a i se da cuivă ceva, a fi părtaș s. a se împărtași la s. din ceva” (cu deosebire atunci când e vorba de dorința de a primi ceva, când deci posedarea a ceva se anticipează oare-cum). *Ce bine să fac să aibă viața de veaci?* CORESI, ap. CP. 139 (= ca să aibă viața veacilor. N. TESTAMENT (1648); ca să aibu viața veacinică. BIBLIA (1688): „que dois-je faire pour avoir la vie éternelle?”). *Cinste să aibă de la domnia ta.* MOXA, 372. *Să aibă certare, ca și un ucigătoriu.* PRAVILA MOLD. 47. *Ar da toată starea, ca să aibă un minut... de odihnă.* MARCOVICI, C. 19/5. *N'am mângăiere.* KONAKI, P. 103. *Se întoarseră pe rând: Gavril și Moise, pentru a domni, iar Ioan, pentru a rătăci o viață întreagă în Ardeal, așteptând un scaun pe care nu-i eră dat să-l aibă.* IOGA, L. I, 21. *Pace de el* [= din spre partea lui] *nu veți aveă.* ISPIRESCU, L. 195/30. *N'am milă, unde mă duc.* DOINE, 48/10. (Cfr. *N'am milă* = „nu simt milă”, mai sus, sub f.). | *Boala asta n'are leac* [= pentru ea nu se găsește leac]. *De toate acestea..., eu mai înainte aveam știință* [= căpătasem știre]. DRĂGHICI, R. 36. (Cfr. *aveă știință de limba elinească* = „cunoștea limba elin”. sub t. d.). *Mulți ani trecuse lu mijloc, de când acești frați nu mai avuse prilej* [= nu le fusese dată ocazia] *a se întâlni amândoi.* CREANGĂ, P. 183. *Trecurăm cum trecurăm până aci, stăpâne; mai avem* [= ne mai rămâne] *un hop: avem să dăm peste o primejdie mare.* ISPIRESCU, L. 6. *Eu am semne* [= presimt], *că trebuie să dau de ei și să-i aduc.* RETEGANUL, P. V, 27/35. † A avea căutare (v. c.) s. trecere (v. c.), folos (v. c.) s. dobândă (v. c.). | A nu avea chip să..., v. chip. | A avea parte (v. c.). | A avea voie (v. c.).

d.) Complementul e o trăsătură caracteristică s. o.

insușire inerentă a vieții sufletești s. trupești a omului (s. a unei ființe). (De cele mai multe ori se poate redă prin) A fi ineztrată cu... A avea bunătațe (s. răutate) = a fi bun (s. rău), ~ curaj (s. îndrăzneală) = a fi curajos (s. îndrăzneț), ~ putere = a fi puternic etc. Multa bunătațe ce aveă spre cei de subt stăpânire... BIBLIA (1688), 7 pr./5. Nu ai destulă îndrăzneală. MARCOVICI, D. 10/12. De ai curaj să mai mergi, poți să o întrebi pe dînsa. ISPIRESCU, L. 358/7. Ai destulă tărie de suflet, ca să nu te temi. MARCOVICI, D. 16/20. Prășlea întrebă ce putere are zmeul. ISPIRESCU, L. 87/5. | A aveă dar (s. talent) de... = a fi talentat, ~ darul să... = a fi ineztrată cu însușirea (bună) de a..., ~ memorie (s. ținare-de-minte), ~ știință = a ști etc. Nicolae aveă dar de învățătură. GAVRIL, NIF. 12. Aveă darul de a fi curățel. ISPIRESCU, L. 229/4. Are ținare-de-minte grozavă. idem, L. 366/18. Oamenii ai locului..., de limba elinească având știință. BIBLIA (1688), 4 pr./44. | A aveă (a)plecare († plecăciune) spre... = a fi aplecat spre..., ~ deprindere s. obicei = a fi deprins, obicinuit..., ~ nărav = a fi năravos, etc. Împăratul are obicei a bea în toată sara... lapte dulce. CREANGĂ, P. 97. Lămele, după deprinderea ce aveau, umblau după dînsul. DRĂGHICI, R. 149. Cum ai vr(e)a, ca omul... La putimi să nu mai aiă... plecăciune? KONAKI, P. 266. Tragera-de-inimă ce aveă sluga spre a-i sluji cu credință... ISPIRESCU, L. 126/11. Calul acesta are nărav. | Aveți aerul de a voi să îmbulziți pe țaran cu drepturi. MAIORESCU, D. II, 169 (cfr. a.e.r, pag. 54^b). Harap-alb are o înfățișare... plăcută. CREANGĂ, P. 210. Totul într'insul aveă pe vino'ncoace. (v. c.). ISPIRESCU, L. 240/10. | P. ext. A aveă haz (v. c.). | A aveă noroc (v. c.). | A aveă rânduială (v. c.). | A aveă socoteală (v. c.). | A aveă (h)artaș (v. c.).

e.) Complementul este o stare sufletească sau o stare organică. (Exprimă adesea același lucru ca verbul corespunzător: am bucurie = „mă bucur”, sau ca „a-i fi cuivă (dor, etc.)”: am dor de casă = „mi-e dor de casă”. Se poate redă de cele mai multe ori prin) A simți. Eu nu am mai mare bucurie, decât când vorbești de Dumnezeu. DRĂGHICI, R. 48. Fămeacea aveă jale nemângăiată. MINEIUL (1776), 51¹/₁. Nu mai au nici o plăcere. KONAKI, P. 104. Frica ce are [femea] pentru să nu o omoare [bărbatul]... PRAVILA MOLD. 82. Avut-am odată... dor de fală. ALECSANDRI, P. II, 101. Mai am o dorință. MARCOVICI, D. 6/18. Tu să n'ai nici o pă sare. ALECSANDRI, P. P. 113/17. Când n'am bani, am voie-bună. DOINE, 209/16. N'aveă astămpăr. ISPIRESCU, L. 161/20. N'am răgaz, nu am odihnă! KONAKI, P. 86. Mă învață să aiă răbdare. VARLAAM, C. II, 3. N'am stare și-ășezare. DOINE, 208/15. Cum să n'am inimă-rea? JARNİK-BĂRSEANU, D. 383. | Numai una n'are somn. MĂNDRESCU, L. P. 59/10. Par'că aveau orbul-gânilor. (v. c.). CREANGĂ, P. 304/15. Nu aveă poftă de mâncare. DRĂGHICI, R. 40. P'acolo avu poftă el a trece. ISPIRESCU, L. 373/33. | Am dureri de cap. Am friguri. # A aveă lipsă (v. c.). | A aveă nevoie (v. c.). | A aveă op (v. c.). | A aveă trebuință (v. c.). # Adesea, în întrebarea Ce ai? (prin care întămpinăm pe cineva a cărui înfățișare trădează o suferință fizică ori morală s. în general o ținută neobicinuită) = ce ți-e? Ce ai astăzi, măi Tândală, de ești așa supărat? ALECSANDRI, T. 161. Arald, ce însemnează pe tine negrul port?... Ce ai? EMINESCU, P. 211. | Și cu alte accepțiuni: „Așa a fi, n'a fi așa”, zise mama, „vreau să-mi fac băietul popă. Ce ai tu?” [= de ce te împotrivesți? Ce-ți pasă ție?] CREANGĂ, A. 13. E dus de-atunci. Dar ce-au avut? [= ce i s'a întâmplat? De ce a luat hotărîrea să se ducă?...] — „Ce-a făcut, Destul de rău a fost!” COȘBUC, F. 72. # (F'am.) A aveă pe dracul! s. a nu aveă nici pe dracul! = a nu aveă nici o suferință, boală, necaz, etc. „Sărmanul, are friguri și trebuie să stea în pat!” — „Are pe dracul! L-am văzut și azi pe strada!”

f.) De cele mai multe ori, starea sufletească indi-

cată prin complementul abstract e un sentiment față de altcineva. Dragostea, ce el arată, că are asupra popoarelor învinse... BĂLCESCU, M. V. 413/19. Iubirea ce ai către împăratul... ISPIRESCU, 15/24. Îdrăzneală având către Mântuitorul. MINEIUL (1776), 207¹/₁. Toți aveau milă de ea. ISPIRESCU, L. 309/18. Are ciudă pe alta. ȘEZ. I, 157/6. Pe cine-i aveă mânie... DOINE, 98/12. Aveau pizmă pe oameni. ISPIRESCU, U. 62/22. Are vrăjmășie spre dînsa. PRAVILA MOLD. 83. # De aici, sensul de „a fi s. a sta cu cineva într'un anume raport”. Începuse... a aveă luptare cu Scheaii. MOXA, 373/11. O vrajbă ce au fost avândă ei an-de sine... PRAVILA MOLD. 38. Avândă intru Hristos libov în-de ei. DOSOFTEIU, V. S. 11. Aveam prieteșug prea mare cu vărul meu. GORJAN, H. I, 104. Două merg, două stau, două o dușmănie au? (= „Soarele și luna...”) GOROVEIU, C. 352. Se vede că a avut vreo ceartă cu soră-sa. ISPIRESCU, L. 5. # † (Jur.) A aveă pără (cu cineva) = a fi în proces s. a aveă judecată (cu...). Va aviă neștine pără cu altul... PRAVILA MOLD. 12, 2; cfr. 29, 2; 34. # A aveă ceva cu cineva = a aveă motive de nemulțumire s. vrăjmășie împotriva cuivă, a-i căută ceartă s. pricină, etc.: „avoir une dent contre qqn. De aveți ceva cu noi, răspundeți! SEVASTOS, N. 114/4. Eu nu știu ce are cu mine! RETEGANUL, P. II, 57/13. | (Mai ales în întrebări) Ce ai cu mine? = ce vrei de la mine? : „que me voulez vous?”. Ce am eu cu sufletul vostru? CREANGĂ, P. 160/15. Ce-au împărații toți cu mine? TEODORESCU, P. P. 111. Sărăcie, ce-ai cu mine? ZANNE, P. V, 575. Ce-ai cu el, Dacă e chel? idem, P. II, 517. # (Adesea completat) Cu dinșii să am eu acuma de lucru (v. c.)? SBIERA, P. 286. Mai ai și cu mine o leacă de vorbă (v. c.). CREANGĂ, P. 272/22. # A aveă de furcă cu cineva, v. furcă.

g.) Une-ori, mai ales la scriitorii vechi și în graiul poporului găsim drept complement o construcție prepozițională; astfel, cu prep. de: Părinții fetii... au de bucurie [= sânt bucuroși], că le-a picat un om așa de bun. CREANGĂ, P. 168. Pentr'aceaea, Doamne sfinte, eu ți-i-am de făgadă [= mențin făgăduința], Ce voin da laudii tale fără de făgadă. DOSOFTEIU, PS. 185. Ai de gând [= ai intenția, v. gând] să mergi mai târziu [la bal]? ALECSANDRI, T. 306. A avut de grijă [= a avut grijă v. c.] și pentru aceasta. ISPIRESCU, L. 107/10. Purtă... pene, pentru care aveă de fală [= aveă ca o fală] a se îngămfă oarecum. DRĂGHICI, R. 174. Despre acest lucru, ea n'are de știre [= n'are știre s. v.]. ȘEZ. V, 34/10. | Cu prep. în. Pe dînsa în dragoste o aveă. PANN, E. II, 30. | Cu prep. la. Să aiă la iubire Dumnezeu pe-o muritoare? KONAKI, P. 101. Nu știu, dacă ai la știință, ori ba, dar eu slujesc la poarta raiului de multă vreme. CREANGĂ, P. 313. | Cu prep. intru. Începă a să grijă în tot chipul să o aiă întru cunoștință. MINEIUL (1776), 10¹/₂.

h.) Eliptic. Astă fată bine joacă, Numai are subînțeles: defectul s. obiceiul, că cam șchioapă. JARNİK-BĂRSEANU, D. 420. Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l, — Ce [subînțeles: folos]-o să aiă din acestea, pentru el, bătrânul dascăl? EMINESCU, P. 224. Las' să mă chțeme cum m'a chțemă; ce [subînțeles: pagubă] ai d-ta de acolo? CREANGĂ, P. 149/17.

5. Refl. Afară de cazul de subt I, 2, c, unde reflexivul are sens de reciprocitate, sânt rare și mai mult excepționale cazurile de întămpinare reflexivă a verbului aveă. Astfel fig. Și plecă Împăratul-Verde supărat, la bătaie... Vene... un om străin... și-i zice: „...De-mi făgăduiești că-mi dai ce n'ai acasă, eu te mântuesc...” — „Să-i dau ce nu am acasă? Numai pe mine nu mă am acasă și cătanele mele”. RETEGANUL, P. 31. # În literatura veche, la scriitorii moldoveni, une-ori cu sensul de „a fi”. Pururea să ne avem călători într'această lume. VARLAAM, C. 369, 2. Mișor Ioan de pre stat să ăre, ce la Dumnedău, are cinste mare. DOSOFTEIU, V. S.

115. Așa dară, despre răsărit. bălțile, munții și locurile se aveă. CANTEMIR, IST. 125. Istoricul adevărat (...carile istoria adevărat, precum s'au avut, istoriseaste)... idem, IST. 70; cfr. IST. 76; 91 etc. (In exemplele acestea din urmă, probabil; latinism, cfr. res sic se habet = „lucrul stă, este astfel“). || (Astăzi, rar) A se simți. Mă am = „sânt...“, trăiesc: sum, valeo;... sein, sich befinden“. [d. e.] Cum te ai? = „quomodo vales;... wie befindest [Du] dich?“ LB. Fitecare, cum se păstrează, așa se are. RĂDULESCU-NIGER = „wie man's treibt, so geht's“. TDRG. || Neromânească e construcția: A se aveă (cătore s. la...) = a se raportă (cătore s. la...). Precum lumina soarelui se are cătră alalte steale, așea chipul împăratului cătră senatori... iaste. CANTEMIR, ap. DĖ. Două dreptunghiuri care au aceeași bază se au între ele ca înălțimea lor. MELIK, G. 110.

II. În legătură cu forme verbale.

10. În legătură cu infinitivul, a aveă arată destinațiunea, scopul s. obligațiunea acțiunii exprimate de acel infinitiv. Cum iaste aruncată sămânța în pământ, așea și cuvântul lui Dfurned/zău are [= e menit] a hi sămănat întru inimile oamenilor. VARLAAM, C. 324. Cercetează pentru vreo corăbie, ce are [drept tintă] a să pornă acum. DRĂGHICI, R. 14. Hai și tu cu noi, ... că doar n'am [= nu sânt dator] a te duce în spinare. CREANGĂ, P. 241. Zace meria că-i bolnavă. Mergă cucul și-o întrebă: „Da mori tu, soro, de grabă?“ — „Ce ai, cuce, -a mă'ntrebă [= ce urmărești prin întrebarea ta], Că mor de grabă, ori ba?“ ȘEZ. I, 46/8. | Din sensurile acestea fundamentale se pot desvoltă ușor sensurile: „a trebui“, sau sensul unui timp viitor, une-ori cu înțelesul lui „a voi“ — fără ca să se poată spune totdeauna cu precizieune care anume dintre aceste sensuri prevalează. [Une-ori infinitivul se păstrează, la cei vechi, întreg: Atăta avum a pomenire. N: COSTIN, LET. I, A. 16/29.]

a.) A trebui, a aveă îndatorirea, a fi dator să... Răspuns avămă a da. CORESI, E. 29/11. Să aibă a plăti dajdea și toate greutățile. PRAVILA MOLD. 3, 2. [Talantul] alla n'ue, fără cât cuvântul lui Dumnezău cu care are a neguțători omul. BIBLIA (1688), 4 pr./1. Venind poruncă de la împăratul să aibă tof[i] a să lepădă de domnul H[risto]s... DOSOFTEU, V. S. 8, 2. Tăranii să aibă a aduce bucate la oaste. NECULCE, LET. II, 344/37. Să cinstim pre bătrânii cu care vom aveă [= va trebui s. ne va fi dat, menit] a trăi. MARCOVICI, D. 178. Ce avuim [= ce trebuim s. ce imi fu dat] a mai vedea! PANN, P. V, I, 99. Nu avem [= nu sântem datorii] a cercetă aci, cum se produc asemenea raporturi. MAIORESCU, CR. I, 165. N'au avut de cât cu ochiul ori cu mâna semn a face, și apusul își împinse toate neamurile 'ncoace. EMINESCU, P. 239. Atăta vreme să ai a mă sluji, până când îi muri. CREANGĂ, P. 206. [Cfr. Să aibă datorie a merge... spre ajutor. E. VĂCĂRESCU, IST. 255/33.]

b.) (Neobiclnuit) Cu sens de imperativ. [Avuția] să nu o dibi a tace [= să n'o taci, să n'o ascunzi] a lui Dfurned/zău. VARLAAM, C. 279, 2.

c.) Exprimă viitorul. Cu auzul audziți și nu aveți a înțelege, și vădăzând prăviți și nu aveți a vedea. COD. VOR. 104/4 (= cu auzul veți auzi și nu veți înțelege, și vădăzând veți prăvi și nu veți vedea. N. TESTAMENT (1648); cu auzul să auziți și să nu înțelegeți, și căutând să căutați și să nu vedeți. BIBLIA (1688); „aure audietis et non intelligetis: et videntes videbitis et non perspicietis“: „vous écouterez de vos oreilles, et vous n'entendrez point; et en voyant vous verrez et n'apercevez point“). N'are a treace ruda aceasta, până accalea toate vor fi. CORESI, ap. CCR. (: „que cette génération ne passera point“). A ascunsei tale inimi am a undă adăncimea. KONAKI, P. 259. Doar n'am a trăi cât lumina! CREANGĂ, P. 186. N'are a te mânca ciurma! ȘEZ. I, 106/21.

d.) A puteă, a aveă puțința, posibilitatea, ocazia (de

a...). Mi-am oprit rostul, să n'dibă a dzice... cuvânt de price. DOSOFTEU, PS. 46. Lună-așă încântătoare n'am avut a admira. ALEXANDRESCU, M. 19. Să faci tocmală, că după ce îți împlini anii, să ai a lădă din casa lui ce-i vrea tu. CREANGĂ, P. 146/22. N'am a mă plânge de nimic. ISPIRESCU, L. 12. Iertător mult pentru sine și adese-ori și pentru alții, când speră că o să aibă a fi iertat, la rândul său, de dînșii. D. ZAMFIRESCU, ap. TDRG.

e.) (Neobiclnuit) Sălbaticii... într'o nimică au de a ucide [= pentru sălbatici uciderea e o nimică toată] și a mânca oameni. DRĂGHICI, R. 265.

|| A aveă (de) a face (cevă s. cinevă, cu altceva s. cu altcinevă) = a aveă ceva comun, a aveă analogie cu cinevă s. ceva: „avoir, à faire“, „avoir affaire“, foarte des la negativ: n'are a face! Întrebuințat ca o simplă întâmpinare, prin care voim să arătăm că argumentele aduse împotriva părerii noastre nu sânt în chestiune. Aceasta [o susține] însă fără cuvânt, neavând nimic a face numele Sarei cu Ismail. E. VĂCĂRESCU, IST. 247/8. Rău e, când ai a face tot cu oameni care se tem și de umbra lor. CREANGĂ, P. 233. Bunătatea nu are de-a face cu răutatea. idem, 209. Așă mi-ți-a fost povestea?... Stai... dară, să-ți arăt eu cu cine ai a face! ISPIRESCU, L. 377/18. „Pleacă înte c'ai să întârzi de la tren“ — „N'are a face, la șapte și douăzeci pleacă altul!“ | Mai ales: Ce-are (de)-a face? când voim să spunem că cele întâmplare întrec orice așteptare. Ce-are a face el cu maică-sa? Poate ea să fie o aspidă, el ce-i de vină? S. NĂDEJDE, ap. TDRG. Harap-Alb, Gerilă, Ochiul și Păsări-Lăți-Lungulă se pun ei de ospătează și beu, cât le trebuie. Dar ce are a face? Par'că nici nu se cunoștea de unde au mâncat și au băut [așa enorme cantități de mâncare și de băutură li se serviseră]. CREANGĂ, P. 260. „Voinic trebuie să fi, omule..., dacă tu poți să vânezi un fânțar pe care noi nu-l vedem!“ — „Ce-are a face! Voinic este Tugulea..., care a omorât pe Smeoica“. ISPIRESCU, L. 321. [Cfr. ital. „non ha a far!“ = „che ha da far!“]

20. Aceleași sensuri ca aveă cu infinitivul le are și aveă urmat de conjunctivul (introdus prin să), atât numai că în acest caz prevalează înțelesul viitorului. Sensul fundamental de scop reiese încă din exemple ca: Curioz lucru eră să vadă cinevă pe lamă, când aveă să vie acasă. DRĂGHICI, R. 102. Dar mai ales ideea fundamentală a menirii se străvede limpede în exemple ca: Nu luați sama că alergătorii au să plece! C. NEGRUZZI, I, 39. Îi spune cu cine are să se întâlnească și ce să vorbească. CREANGĂ, P. 95. N'am știut că, ducându-mă să slujesc unui împărat, am să mă lupt și cu fiare sălbatic. ISPIRESCU, L. 14. | Astfel s'a născut chiar o nuanță nouă de sens, cea de „a fi destinat să...“, care, de obicei, se redă în românește prin „eră să...“ În timpul de acum aveă să ne calce cu fier și cu foc năpastia... ODOBESCU, III, 28/13. Într'o zi merseră părinții lor de-ucasă, și aveă să fie pe sară înapoi. SBIERA, P. 275/36.

a.) A trebui, a aveă îndatorirea, a fi dator să... Un pas am să mai fac! MARCOVICI, C. 16/12. Să știi de la mine ce ai să faci, când vei ajunge acolo! CREANGĂ, P. 170. Dragostea din satul tău E mai bună, fătul meu; ...De drum n'ai să 'ngrijesti, Nici de ploi să te scutești. JARNIK-BĂRSEANU, D. 80. Ai să-ți ceri iertare de la el, dacă vrei ca afacerea să se aplaneze. | Când nu voim să poruncim, ci să dăm un sfat, să arătăm singura cale care e de urmat, fraza din urmă se schimbă în: N'ai decât să-ți ceri iertare de la el, și afacerea se va aplană. | (Elipitic) N'ai decât = ia încearcă, poștește și fă, dacă-ți dă mâna; puțin imi pasă! „Am să merg să-i fac un scandal ne mai pomeni!“ — „N'ai decât!“

b.) Cu sens de imperativ. Aveți să mergeți! RETEGANUL, P. III, 9/6. N'are să se amestece [= nu-i e permis să s'amestece; să nu se amestece] nimeni unde nu-i fierbe oala. ZANNE, P. IV, 19.

c.) Exprimă viitorul. *Moartea are să-l răpească.* KONAKI, P. 292. *În călătoria ta, ai să ai trebuință și de răi și de buni.* CREANGĂ, P. 198. *Avem să dăm peste o primejdie-mare.* ISPIRESCU, L. 6. *Tu te fă bolnav și-i spune că ai să ai să mori, dacă...* SBIERA, P. 131 $\frac{1}{2}$. *Au să te aleagă.* MARIAN, O. I, 9. *De-ai să mori...* *Facă ce-a vrea Dumnezeu!* ALECSANDRI, P. P. 217 $\frac{1}{4}$. *N'are s'o poată lua.* SEVASTOS, N. 27 $\frac{2}{20}$. *Pre mine ai să mă dai.* RETEGANUL, TR. 23 $\frac{1}{19}$. *N'are să-mi ieie meseria din mână!* ZANNE, P. V, 412. | (Sensul de „a voi” se străvede încă în exemplele:) *Mă dau jos și am să sed toată noaptea lângă d-ta.* CREANGĂ, P. 133. *Un lucru numai am să-ți spun...* ISPIRESCU, L. 41.

d.) A putea, a avea puțința, posibilitatea, ocazia de a... *Ceia ce-ți... fac țării smântă...* *Să n'arbă să scape de sfânta-ți direaptă.* DOSOFTEIU, PS. 63. *Asupra cărmuirii împărăției n'am nimic să-ți zic [= nu pot obiecta nimic].* ISPIRESCU, L. 41. *D'apoi dacă n'oiu ști eu, cine altul are să știe?* CREANGĂ, P. 299. *N'ai să-mi scapi!* ȘEZ. I, 61 $\frac{1}{16}$.

3°. A avea în legătură cu de, urmat de participiul trecut, însemnează „a-i rămânea cuiva ceva de împlinit, a trebui”, mai rar „a putea, a ști”. *Eu scotesc că încă mai avem de ascultat.* DRĂGHICI, R. 14. *Am de trecut prin multe locuri.* CREANGĂ, P. 197. *Cum ai de mers pe drum?* RETEGANUL, P. IV, 20 $\frac{3}{34}$. | (Participiul poate avea un pronume drept complement.) *Aceaste dară avum, carele mai curat și mai pre scurt avum de zis.* CANTEMIR, HR. 75 $\frac{3}{3}$. *De câte ori aveă câte ceva greu de făcut, chemă calul.* ISPIRESCU, L. 149 $\frac{1}{10}$. *Moșneagul se duce la târg, târguește el ce are de târguit...* CREANGĂ, P. 77. *Ia mai sfârșește odată cu lupul cela; altă ceva n'ai de vorbit?* idem, P. 123. *Că nimic n'am de cerut.* DOINE, 267 $\frac{1}{13}$. | (Complementul participiului poate fi și un substantiv) *Fiecare nație are o misie evanghelică de împlinit.* BĂLCESCU, M. V. 5 $\frac{1}{13}$. [A nu se confundă cu acele cazuri când complementul aparține verbului avea, precum: *N'aveă timp de pierdut.* ISPIRESCU, L. 372 $\frac{3}{35}$.]

4°. Închevire a legătura lui a avea cu un participiu servind ca adjectiv predicativ, spre a redă ideea unui mai-mult-ca-perfect. *Atâtea [puști] aveă luate [= luate] împăratul cu sine...* NECULCE, ap. TDRG. *Dulăilor, pre care în munți trimiși aveă...* CANTEMIR, ap. TDRG. *Știa toate pe larg ale Craiovei, avându-le ochite [= căci le ochise] din vreme.* ZILOT, CRON., ap. HEM. 970 $\frac{2}{23}$. *Calea firii... o au părăsiti.* DRĂGHICI, R. 190. *Am sfârșit hrana ce aveam gătită.* idem, 26. (Cfr. la KONAKI, P.: *Sfânta rânducală, ce pe zidurile toate cu milă are cuprinse...* 272. Chiar fi: *Fugarul...* Nu simte a lui podoabe ce firea îi are date. 291).

5°. În legătură a.) cu relativul ce, sau b.) cu adverbele cum, când, unde, urmate de infinitivul fără prep. „a” (mai rar urmat de să cu conjunctivul), a avea (mai ales negativul a nu avea) însemnează „a (nu) ști” s. „a (nu) putea”. [Între ce, cum, când, unde și infinitiv se poate intercală particula mai, sau pronumele personal.]

a.) *Harap-Alb, ne mai având ce zice, multămește lui Dumnezeu, și de bine, și de rău.* CREANGĂ, P. 223. *Așă îl urisă ele de tare..., că... s'ar fi lepădat de spân, ca de ucigă-l-crucea. Dar nu aveau ce se face, de împăratul [= din pricina împăratului], ca să nu-i aducă supărare.* idem, P. 210. *Locul e ferit, și iepele au ce paște.* idem, P. 128. *Toți rămaseră de rușine, căci n'avură ce le face.* ISPIRESCU, L. 380 $\frac{1}{4}$. *N'avu nici el ce mai zice.* idem, L. 47 $\frac{1}{6}$. *Ea-i răspunse: n'am ce face.* ALECSANDRI, P. 240 $\frac{1}{8}$. *Pentru omul care-ți place, Mergi la dracul, n'ai ce face.* DOINE, 83 $\frac{1}{5}$. *N'am ce face = „ich kann nichts dafür”, n'am ce-i face = „ich kann ihm nichts anhaben”.* BĂRCIANU. | *Dară n'avu ce-și face capului, căci tată-său îl trimetea...* ISPIRESCU, L. 33 $\frac{2}{20}$. | *Să aibă cu ce munci.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 291. *N'au cu ce se apăra de necuratul.*

ȘEZ. I, 19 $\frac{1}{2}$. *Nu ai de ce fi supărat.* CREANGĂ, P. 189. | Eliptic (prin omisiunea infinitivului de la verbul care a fost exprimat înainte). *Nu-i așa jupâneșcă? Mai zi dacă ai ce [subînțeles: zice].* CREANGĂ, P. 119. *Nu e dator să mi-o plătească? El zice că n'are: cu ce [subînțeles: plăți].* ISPIRESCU, L. 176 $\frac{1}{4}$. *„Mulțumesc!” — „N'ai de (s. pentru s. la) ce [subînțeles: mulțumi]!”* || *N'am ce să mai pierz!* MARCOVICI, C. 8 $\frac{1}{12}$. *Văzând că Ivan este om împărătesc, n'are ce să facă.* CREANGĂ, P. 301. *Am de ce să fiu supărat.* DG.

b.) *Ce să vadă? Și-apoi mai are când vedea?* CREANGĂ, P. 23. || *Într'alt chip n'avură cum face.* VARLAAM, C. 49, 2. *N'ai cum lăcuî într'acțiata curte.* DOSOFTEIU, V. S. 49, 2. *Mai dulce n'are cum fi.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 25. *Bat'o cruciulița, tele, N'ului cum să nu mă'nșele [= a trebuit să fiu sedus de ea], C'o văzeiu albă la piele Si la grumaz cu mărgele.* ibid. 242. | *Legătura să desleage n'au avut cum.* DOSOFTEIU, V. S. 43. || *N'are de unde veni.* TEODORESCU, P. P. 617 $\frac{b}{b}$. *Da n'ai unde te culcă.* ȘEZ. I, 106 $\frac{1}{11}$. | Eliptic. *Când se scoală baba în zori de ziuă, ia nurori, dacă ai de unde [subînțeles: luă].* CREANGĂ, P. 11. || *N'are de unde = n'are încotro (v. c.) = nu-i rămâne alta de făcut...* *Tare i-i rău, și de l-a fineă mult așa; apoi n'are de unde, și el trebuie să moară.* SBIERA, P. 131 $\frac{1}{7}$.

[Neobicinuită e construcția cu „a”, care în cazul acesta mai de grabă = „va” („a face” fiind viitorul), decât prepoziția infinitivului. *De frica lui Busuioac, Măncă cucuruz necopt, N'aveă când a face foc.* (Straja, comit. Timișoara). ALEXICI, L. P. 46 $\frac{3}{3}$.]

6°. Complementul drept sau nedrept e pronumele cine; construcția rămâne aceeași ca sub 5°, sensul: „a putea să” s. „a găsi pe cineva, ca să...” *Multe sânt de făcut și puține de vorbit, dacă ai cu cine te înfelege.* CREANGĂ, A. 100. *Așă a trebuit să se întâmple, și n'ai cui dănuî.* idem, P. 223. *Ai pe cine-l trimite la noi? N'am la cine prânzi.* | Eliptic. *De geabu l-a strunit și l-a închis...* *Dacă n'ai cu cine [te înțelege], n'ai cu cine!* VLAHUȚĂ, ap. TDRG. || *N'aveă cui să lese moștenirea urei lui.* EMINESCU, N. 3. *Are cui să semene = ital.* „ha a chi somigliare”. HEM. 974. || *Unipers. (N')are cine (face, sau alt verb la infinitiv, mai rar, la conjunctiv) = se găsește cineva (nu se găsește nimeni) ca să facă, e cineva (nu-i nimeni) care ar putea face.* *C'au izbăvit pre... mțaser, căruia n'avia cine-i fi agiutoriu.* DOSOFTEIU (= izbăvit-ai... meserul cui nu e agiutoriu. PSALT. SCH.; cui nu are ajutor. CORESI, PS.; care n'are ajutor. PSALT. (1651); ce el n'aveă ajutor. ARSENIE DIN BISERICANI: „quia liberavit... pauperem cui non erat adjutor”: „car il délivra l'affligé et celui qui n'a personne qui l'aide”). ap. HEM. 973. *Ferice de dînsa c'a murit, că știu că are cine-o bocî!* CREANGĂ, P. 16. *Jele-i, Doamne, cui i-i jele, Jele-i, Doamne, codrului, De armele hoțului, Că le plouă și le ninge, Și n'are cine le ncinge.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 288. *Vai de cel ce merge singur!... Când va aluneca, n'are cine-l ridică.* ZANNE, P. IV, 228. | *Ai să te duci în fundul iadului, și n'are să aibă cine te scoate.* CREANGĂ, A. 17. *N'are cine să mă hrănească.* ISPIRESCU, L. 15. [Acesta e singurul caz, în care are = „il y a”, sens obicinuit la Aromâni și la Megleniți, d. e. arom. „Mamo! Nu are anjil'î în țer [= nu sânt îngeri în cer]?” — „Cum nu are [= cum să nu fie], soarele a neu! Mulți, mulți! Lumina, II, 109 — megl. Ari iarbă = este iarbă. | Din contaminarea construcțiilor: *n'are cine să mă bată și n'am pe nimeni, să mă bată* s'a născut construcția neobicinuită: *Ast lucru l-aș face'ndată, Dar n'am cine să mă bată.* PANN, P. V. I, 107.]

[Se conjugă: Prez. ind. 1. am, 2. ai, 3. are, 4. avem (†, forma corectă, din punct de vedere fonetic, avăm(ă)), cu deosebire la CORESI, astfel E. IV/, etc., ap. CCR. 10, 14, 15, 23, dar și la VARLAAM, ap. HEM. 977-978), 5. aveți (†, după pers. 4: avăți CUV. D. BĂTR. I, 129),

6. *au* (în Ardeal — Săliște, Gales, Tilișca — după pers. 3: *ar*. CONV. LIT. XXIV, 1056). | Prez. conj. 1. *să am* (†, până pe la mijlocul secol. trecut, în literatura: *să aib(ă)*. HEM. 603/21, doc. din a. 1656, DOSOFTEIU, ps. 16, 242, DRĂGHICI, r. 103; C. NEGRUZZI, I, 260 etc.), 2. *să ai* (†, și încă și azi, numai în parte, *să aibi*, la DOSOFTEIU, ps. 82, EMINESCU, n. 9, etc. *N'aibi grijă*. CREANGĂ, p. 151, alături de *n'ai grijă*, *coiuf* etc.), c. 116) 3. *să aibă* (după anal. verbelor de conj. I: *să aibe* DOINE, 57/20; prin apropiere de „avem, avut, aveam, aveă” etc. și *să aivă* ȘEZ. II, 209/18, TIPLEA, unde [în Glosar] se mai dă și o formă *să avă*), 4. *să avem*, 5. *să aveți*, 6=3. | Imperativul, ca conj.; cu negație: 2. *nu avea* (*nu aveă* s. *n'avea*), și, prin analogie cu formele afirmative, *n'ai* și *n'aibi*. | Part. *avut*. | Gerund. *având* CUV. D. BĂTR. I, 412, (*avândă* JIPESCU, o, ap. HEM. 978, † *aibând* CORESI, ap. CCR. I, TETRAEV. (1574), 201, etc.). | † Condiționalul 3. *se avure*: *Așa și credința: se nu avure lucru, moartă taste*. COD. VOR. 120/5. | Celelalte forme, ca la verbele de conj. II.]

B. Verb auxiliar.

Când spun: *Am la mine o scrisoare scrisă de eri*, mă inchipuiesc pe mine în momentul de față ca posesor al unui lucru îndeplinit mai înainte. Sensul frazei nu se va altera prea tare, schimbând-o în: *Am scris eri o scrisoare, care este la mine*, atât numai că în cazul acesta mă gândesc mai întâi la săvârșirea acțiunii în trecut, și în urmă la starea actuală. Prin faptul că am depărtat participiul trecut din poziția lui de atribut al complementului drept și l-am legat imediat de verbul *aveă*, s'a născut construcțiunea cea nouă: *am scris*, prin care se exprimă o acțiune săvârșită în trecut. Construcțiua aceasta se poate urmări chiar în limba latină clasică (*Ibi castellum Caesar habuit constitutum* = „Căesar aveă un castel care era clădit acolo” > „Căesar își zidise acolo un castel”. Cfr. Ph. Thielmann, *Archiv für lat. Lexikographie*, II, 372 sqq., 509 sqq. și Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 288 sqq. Ceva analog la noi: *Venitanii având cu Turcii începute războaie la Crită, au pus când craiul leșesc numai să înceapă sfadă cu Turcii*. M. COSTIN, LET. I², 314. Cfr. și: *Ingerii oamenilor celora ce n'au fapte bune...* CUV. D. BĂTR. II, 417 > *ingerii oamenilor ce n'au făcut [† fapt] bune...*); ea a devenit generală în limbile romanice (tot așa germ. „ich habe getan” etc.; cfr. n.-grec. $\xi\chi\omega$ $\delta\epsilon\mu\epsilon\upsilon$ = „am (ceva) legat”), mai întâi, firește, atunci când subiectul frazei eră același ca și al participiului (*Am o scrisoare scrisă de mine*), mai târziu pentru orice verb transitiv (*Am un castel zidit de alții*). În limba română uzul acestei construcțiuni s'a generalizat cu desăvârșire, extinzându-se și asupra verbelor intransitive, căci, de pildă, o propoziție ca: *E venit din țară streină* are numai sensul original „este un om, care a venit”, pe când timpul perfect se poate exprima numai prin *a venit din țară streină*. Întrebuințarea lui *am* auxiliar e din cele mai vechi timpuri din care avem urme scrise, și în toate dialectele.

1°. Perfectul compus (care, în cele mai multe regiuni, se întrebuințează astăzi și în funcțiunea perfectului simplu) se formează, la toate verbele, prin participiul trecut (invariabil) construit cu prezentul verbului *aveă*, conjugat însă, în parte, cu alte forme decât prezentul verbului pregnant, și anume: *am*, *ai*, *a* († aproape exclusiv *au*, dialectal *o*), *am*, *ați*, *au* (dialectal *a* și, prin confuziune cu formele verbului auxiliar „vrea”, și *or*). Aceste forme pot sta înaintea participiului, sau pot să se lege de el în mod enclitic: în vechime există regula sintactică, după care la începutul frazei nu putea sta decât forma din urmă (precum, în general, nu se putea începe fraza cu cuvinte proclitice); azi regula aceasta nu se mai observă; în graiul poporului e însă adesea încă vie: *Fost-ai, lele, când ai fost...*, etc.; mai ales în construcțiile cu participiu dublu: *Poruncit-au, poruncit,*

Slugile mpăratului, La fetele satului, Să nu poarte busuioac. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 296. Iată câteva exemple, din diferite vremuri și regiuni: *Fost-au în gândul mieu, iubite cetitoriule, să fac leatopisăful fărăi noastre, Moldovei...* M. COSTIN, LET. I, 214. *Rădicatu-s'au Petriceico-vodă din țara leșescă... și au venit cu oaste în Moldova*. NECULCE, LET. II, 242. *Am ieșit cu cinste*. ANTIM, P. XXV, 16. *Juratu-m'am și mă jor...* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 74. | *În cinstă mare cuvînță i-ai dat*: DOSOFTEIU, ps. 28. *Nepoate, mai văzut-ai pietre nestimate așa de mari?* CREANGĂ, P. 217. | *Viscolul pustiirei a suflat*. RUSSO-BĂLCESCU, M. V. 580/6. *De la Nistru pân'la Tisa, Tot Românul plânsu-mi-s'a...* EMINESCU, p. 160. *Văzut-au înțeleptul acela...* BIBLIA (1688), 3 pr./24. *Într'aceă stare Mai fost-au vr'un om?* KONAKI, P. 101. *Cine-o iubit pe Zulniea...* idem, p. 105. *Luna'n ceriu au asfințit*. CREANGĂ, P. 275. *M'a vârit în toți spărieții*. idem, p. 186. *Mie mi s'o urit*. POP. (Iablanța, în Banat) JAHRESBER. III, 273. | *O, cum ne-ajm pierdut vreame!* CUV. D. BĂTR. II, 456. | *Bine-ați venit sănătoși!* IPSIRESCU, L. 1. | *Mulți au căzut, iar eu am rămas!* MARCOVICI, D. 1. *Or plecat nouă țigani la pădure...* POP. (Borlova, în Banat), JAHRESBER. III, 268. [În literatura veche, mai ales în traduceri, auxiliarul apare une-ori despărțit de participiu. *Să se-ajă neștre după al nostru ceas lăsat...* CUV. D. BĂTR. II, 79; cfr. I, 372, 392 etc. *De am eu făcut ceva cu nedereptul...* MOXA, ap. HEM. 979; dar și în texte originale: *Au ei lăsat cu al lor cuvânt* („act rustic din Mehedinți, circa 1599”), ap. HEM. 979.]

2°. Mai-mult-ca-perfectul se formează în limba populară prin legarea lui *am* *fost* cu participiul trecut, iar imperfectul prin legarea lui *am* *fost* cu gerundiul. *Am fost făcut o jalbă* = făcusem o jalbă. *Am fost venind cu oile de la munte*. (Bran, Transilv.) = veneam cu oile.

— Din lat. *habere*: veql. *avar*, ital. *avere*, engad. *avaïr*, fran. *avoir*, prov. *aver*, span. *haber*.

A-VECERNE (loc. adv.) s. f.)

A-VECERNIE (loc. adv.) s. f.)

Le temps, dans la journée, qui précède le coucher du soleil, vers les cinq heures de l'après-midi. Vêpres. — (În Transilv.) La început *a-vecernie* eră locuțiune adverbială, compusă din prep. *a*² (2°) și subst. *vecernie*, însemnând „la vecernie”. Cănd prep. *a* a încetat de a mai fi întrebuințată în limbă ca vorbă independentă, s'a mai adăogat prep. „la”, pentru ca să exprime „timpul când se ține vecernia” (cfr. la amurg). *Timpul înainte de asfințitul soarelui se chiamă: „la avecernie”*. (Făgăraș), ap. HEM. 2155. Cfr. *a-chindie*, *chindie*. Din locuțiunea aceasta s'a putut despărți apoi un subst. fem. *Avecernie* = „timpul între oarele 4-5 postmeridian”. (Făgăraș), ap. HEM. 2155. | *Vecernie. I-am rugat să vie în besearică...* *Văzând că nu înfăleg...* *mergând în besearică, am început la avecernie, iară ei...* *trăgându-mă și împingându-mă, m'au scos afară*. DOC. (a. 1765, Orăștie), ap. IORGA, S. D. XIII, 253.

A-VEDEARE † loc. adv. *Ouvertement, franchement. Réellement, vraiment.* — Pe față, fățiș, în vederea s. în fața tuturor, aievea (†). *Amfianu mărturisind a-vediare și cu îndrăznire pe Domnul nostru Is. Hs. Dumnezău, bătut fu*. DOSOFTEIU, ap. HEM. 2155. || *Cu ochii săi, în realitate, de fapt, aievea. Văzând a-vedeare răsipa oștii sale...* M. COSTIN, ap. DG. — Compus din *a*² (3°) și *vedere*.

AVENI † vb. IV. *Fermenter, lever.* — (Numai în PALIA, a. 1582) Intrans. A dospi. *Și făcură pogaci pâne azimă, că nu putea aveni, silindu-i Eghipteanii să iasă*. ap. DG. | Refl. A se dospi. *Aluatul ainte de ce se-ară fi avenind...* ap. DG. Cfr. *avenit*. — Pare a fi lat. *ad-venire*, „a veni spre ceva, a veni grămadă”, întrebuințat despre apele care vin

mari: span. *avenir* „a se răvărsa peste maluri“, de unde „a crește“, spec. (despre aluat) „a se umfla, a se dospî“. În celelalte limbi romanice: ital. *avvenire*, fran. *avenir*, etc. cuvântul arată alte dezvoltări semantice („a se întâmpla“ etc.).

AVENIT, -Ă † adj., subst. 1°. *Fermenté, levé*. 2°. *Pâte fermentée*. — (Numai în PALIA, a. 1582).

1°. Adj. Dospit. *Pâine aventită*: ap. DG.

2°. Substantiva t. Pâine dospită. *Cine va fi mîncînd aventit, sufletul aceuia va peri den adunarea Izraeliteanilor*. ap. DG. Cfr. *azimă*.

— Participiul verbului *aveni*, devenit adjectiv, și substantivat în urmă.

AVENTURĂ s. f. *Étranger, intrus, aventurier*. — (În Banat) „Venetic“. DG. [Și: *avănătură* s. f., numai în expresia (oameni) *de-a-vănătură*. *Dragu mi-i la băntură, Cu voinici de-a-vănătură*. SEVASTOS, C. 298. | Plur. -turi.]

— Format ca *venitură* (v. c.); pentru prep. a-cfr. lat. *adventicius* „venit din alte locuri“.

AVENTURĂ vb. I^a. (*S'*) *aventurer*. — Trans. și refl. A (se) azvârli într'o aventură. *Maria... îl rugă să nu se prea aventureze [la vînațoare]*. N. XENOPOL, ap. TDRG.

— N. din fran. Cfr. *aventură*.

AVENTURĂ s. f. *Aventure*. — Faptă s. întreprindere cu întâmplări neașteptate s. surprinzătoare, acțiune hazardată, întreprinsă la (un) noroc. *Marturi oculari ai nenorocitei aventuri a lui Dariu*. HASDEU, I. C. 210. *Sînt sigur, că fiecărui din noi i s'a întâmplat vreo aventură*. I. NEGRUZZI, III, 381. *Chiar cere datoria de cavalier să cauți oriunde aventuri*. idem, VI, 189. *Peste câteva zile, se publicau mărturisiri... care puneau într'o lumină sărbitoare tot trecutul plin de aventuri rușinoase... prin care trecuse omul acesta*. VLAHUȚĂ, D. 7. *Tocmai în acest an, Radu, un om... chinuit de o nepotolită sete de aventuri, fe și criminale... își chemă fratele*. IORGA, I. I, 507. | Plur. -turi.]

— N. după fran. (din lat. *adventura*, part. viitor plur. neutru — luat ca fem. sing. — al verbului *advenire* „a sosi“.)

AVENTURĂR s. m. v. *aventurier*.

AVENTURĂRE s. f. *Action de se lancer dans une aventure*. — Infinitivul verbului *aventură*, devenit abstract verbal.

AVENTURIER, -Ă subst. *Aventurier*. — Persoană care umblă după aventuri, om (venit Dumnezeu știe de unde) care colindă țările după noroc. Cfr. *vîntură-țară*. *Un aventurier... trecuse la Turci, pentru a se face Domn*. IORGA, L. I, 333. [Cu o formă romanizată, rar întrebuintată și învechită, și: *aventurăr* s. m.: *Cu mult însă înainte de bule venețiane ale acestui aventurar, Țeara-românească se numea deja Bassarabiă în bule papale*. HASDEU, I. C. 65. *Eram foarte curios să-l cunosc. Nu știu pentru ce, îmi închipueam pe tânărul aventurar ca pe o ființă extraordinară...* CARAGIALE, N. S. 8/20.]

— N. din fran.

AVENTURÓS, -OĂSĂ adj. *Aventureux*. — Care umblă după aventuri, căruia-i plac aventurile. *Nicolae Milescu acel aventuros călător și teolog... pretindea că „studiile sale principale le-a făcut asupra limbii grecești“*. IORGA, L. I, 31. | Plin de aventuri. *O viață aventuroasă*.

— N. după fran.

AVÈRE s. f. *Avoir, fortune, richesse*. — „Tot ce are (de preț) cineva“, un termen mai general decât

„avut“, care redă mai mult noțiunea de „posesie“ sau decât „avuție“ ori „bogăție“, care, de regulă, înseamnă o avere mare, sau decât „stare“, care e o avere destul de mare ca să poți trăi bine din ea. (Cfr. iosag). Cuvântul se întrebuintează de o potrivă la singular sau la plural, avînd, în cazul din urmă, sens colectiv. *Iară eu nu mai cruțaiu de în avere ce-mi eră dăruită de Dumnezeu, a da la acest lucru*. CORESI, E. VII/26. *Nu vor rămînea lui averile*. BIBLIA (1688), 369, 2. *De la Cantemir-vodă niscaiva avere nu le-au rămas beizadelelor*. NECULCE, LET. II, 270/36. *Nenorocirile vremilor au hrăpit o parte din averea ta*. MARCOVICI, D. 15/18. *Ca să se sece influința boierilor, ... îi despoiz de averi*. C. NEGRUZZI, I, 143. *La Paris, în lupanare...*, *Acolo v'ați pus averea, tinerețele la stos. Ce a scos din voi Apusul, când nimic nu e de scos?* EMINESCU, P. 248. *Mai bine-mi dau averea la golani!* COȘBUC, F. 73. *Moartea nu va să știe De averi și bogăție*. TEODORESCU, P. P. 101. *Insoară-te, ia-ți o muiere Fără stare, fără de avere, Că averea-i trecătoare, Dar urita nu mai moare*. SEVASTOS, C. 165. (Loc. prov.) *Averea-i gard de nuiile, Sărăcia-i zid de piatră*. ZANNE, P. V, 23. (Cu aluzie la bogățiile cele mari ale lui Constantin Brîncoveanu) *Să aibă averea Brîncovanului, și nu se pricopsește*. ibid. VI, 459. *Avere mare, primejdie mare*. IORD. GOLESCU, ap. ZANNE, P. VIII, 9. *Averea-i ca o ballă: cum îi faci un șînțuleț, toată se scurge*. id., ib., IX, 7. || *Am avere = sînt avut. Fac avere = agonisesc. Pierd averea = rămîn s. devin sărac. Mă bucur la avere = sînt lacom de bani. Mă'nsuraiu să iau muiere, Mă bucuraiu la avere, Lăcomit-am, lăcomit, Lăcomit la șase boi, Și-am luat hăda de gîzdoi*. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 181. *Cu avere = avut. | Avere pîrintească = „patrimoine“. Avere câștigată de bărbat și de nevastă în timpul căsniciei lor = „conquêt“. Averea unui călugăr ce rămîne mîndăstirii după moartea lui = „cotte-morte“. Avere mișcătoare = „meubles“, nemîșcătoare = „immeubles“. PONTBRIANT. *Toată averea mișcătoare și nemîșcătoare, câte are muierea afară din zestrea ei, expocrică să zice*. CARAGEA, L., ap. HEM. 2161. | Azi, adesea cu sens de „avere mișcătoare“ sau „bani“. *Cum s'a văzut flăcăul cu casă și avere bunicică, nu mai sta locului*. CREANGĂ, P. 140. *Am moșii și am averi*. BIBICESCU, P. P. 370. *Vreau creștin, de-l întîlneam, Averele-i împărteam: Cu doi cai de-l apucam, Unu-i dam, unu-i luam*. ALECSANDRI, P. P. 89^b. || (Contabilitate) *Avere* (din ital. *Avere* = active, credit) = „partea dreaptă a unui cont sau a unei partizi; credit“. Com. I. C. PANȚU.*

[Plur., *averi*; pop. rar, *averuri*, cu sens de „bani și diferite obiecte de preț“. *Că sînt buți cu bani mărunți, Cară cu averuri*. GRIGORIU-RIGO, M. I, 29.] Cfr. *neavere*.

— Infinitivul verbului *avea*, devenit abstract verbal și concretizat în urmă. Tot așa: ital. *avere* (și plur. *gli averi*), idem, engad. *avoir*, idem, prov. *aver* „turmă de oi“, lienez *avoir* „prisacă“, fran. *avoir*, span. *averes*, idem. (Cfr. bulg. *imáne*, ung. *vagyon*, germ. *Hab und Gut, Habschaft, Habseligkeiten* etc.)

AVÈRS s. m. sing. tant. (Numism.) *Avers*. — Fața unei monete, de regulă cu chipul domnitorului. I. PANȚU, C. C. 290. Cfr. *revers*; arol(ă), pajură.

— N. din fran. (imprumutat din lat. *adversus* „din față“.)

AVERSIUNE s. f. *Aversion*. — Sentiment de vie repulsiune față de ceva s. cineva. Cfr. *antipatie*. *Entuziasmul pentru Franța creștea din ce în ce mai mult, și în aceeași măsură se exagera aversiunea în contra a tot ce venea din germania*. MAIORESCU, D. I, 23.

— N. din fran. (lat. *aversio*, -onem, idem, de la verbul *avertere* „a se întoarce în altă parte, a se depărta de...“)

AVERTISMENT s. a. *Avertissement*. — Înștiințare, atragere a atenției cuivă (mai ales din partea unei autorități) asupra unui lucru, mai ales când socotim că a greșit sau a uitat ceva. *Ce poate să le facă [ministru] profesorilor de facultate care nu-și îndeplinesc cu exactitate îndatorirea lor? Să le dăm avertismente, ca la băieții din școală?* MAIORESCU, D. I, 365. [Decanul baroului către un avocat:] *Am să-ți dau avertisment!* BRĂTESCU-VOINEȘTI, L. D. 56. | Înștiințare pentru plata impozitelor. *Censul nu se poate dovedi decât prin... chitanțele sau avertismentele din partea împlinitorilor de dări.* HAMAŢIU, C. C. XXIV. | (Jur.) Invitarea din partea autorității, adresată unui jurnal, de a înceta publicarea unor anume articole, sub pedeapsă de suspendare sau de suprimare. *Presa nu va fi pusă niciodată sub regimul avertismentelor.* idem, C. C. XVII. — N. din fran.

AVERTIZĂ vb. I^a. *Avertir*. — A da de știre, a înștiința (pe cinevă de ceva), a-i atrage luarea-a-minte asupra unui lucru. — N. după fran.

AVERTIZĂRE s. f. *Avertissement*. — Infinitivul verbului avertiză, devenit abstract verbal.

AVERTIZĂT, -Ă adj. *Averti*. — Participiul verbului avertiză, devenit adjectiv.

AVGĂR † s. a. v. advar.

AVGÎ-BAȘĂ † s. m. v. avgin.

AVGÎU † s. m. (Mil.) *Chasseur*. — (Intrebuințat mai mult la plural) „Corp de vânători care, în timp de pace, aduceau la masa domnească diferite vânături, iar în timp de războiu se aflau în tabără pe lângă Domn”. ȘIO. *Oddăle siimenilor și ale avgiilor, nește slujitori de a lui [Dumitrașco-vodă Cantacuzino], ce le pusesă el acest nume.* N. COSTIN, ap. HEM. 2166. || Căpitanul lor se numea avgi-bașa, sau, românizat, și: baș-vânător. *Poruncă la avgi-bașa, să meargă cu vânătorii săi, pentru aducerea vânatului de trebuință curții.* DOC. (a. 1798), ap. ȘIO. *Avgi-bașa, adică baș-vânător al Măriei Sale lui Vod[ă], vine acii... să cumpere cincisprezece samsoni [= dulăi].* DOC. (a. 1804, București), ap. IORGA, S. D. VIII, 30.

— Din turc. avgi „chasseur”, avgi-bașy „officier de janissaires, chef du trente-troisième orta des seymens”. ȘIO.

ĂVGUST s. m. v. august¹.

AVIAȚIE s. f. }

AVIAȚIUNE s. f. }

Aviation. — Zbor prin aer (în felul pasărilor), navigațiune aeriană (cu aparate mai grele decât aerul). — N. după fran. (formațiune savantă din lat. *avis* „pasăre”, după *navigațiune* etc.).

AVIATOR, -OARE subst. *Aviateur, aviatrice*. — Persoană care se îndeletnicește cu aviațiunea. — N. după fran. Cfr. *aviațiune*.

AVICULTOR s. m. *Aviculteur*. — (Franțuzism; rar) Crescător de pasări. — N. din fran. (format din lat. *avis* „pasăre” și *cultor* „cultivator”).

AVICULTURĂ s. f. *Aviculture*. — (Franțuzism; rar) Meșteșugul creșterii pasărilor. — N. din fran. Cfr. *avicultor*.

AVID, -Ă adj. *Avide*. — Lacom (la...), nesățios, doritor, pofțitor (de...). *Românii, ... Sărbii, ... Bulga-*

rii..., toți împreună ar fi mai siguri de... viitorul lor, când n'ar există printre dînșii pretensiuni absurde și aspirațiuni avide, ca ale Maghiarilor. ODOBESCU, III, 367. *Să zicem... „aprig” în loc de „avid” și „impetuos”.* MAIORESCU, CR. II, 258.

— N. din fran. (lat. *avidus*, -a, -um, idem.)

AVIDITĂTE s. f. *Avidité*. — Lăcomie (la...), nesățiu (de...). *Îndată se pune secestrul pe toată averea lui, până ce cârmuirea și-au primit satisfacția, ca să-și mulțamească aviditatea ei.* URICARIUL, X, 3/14.

— N. după fran. (lat. *aviditas*, -atem, idem).

AVIDOMA adv. } v. *aidoma*.

AVIDOMĂ adv. }

AVILITĂ s. f. ? *Foaie verde d'avilită, Cine uroc la Istrită? Sevai căpitan Gheorghită.* POP., ap. HEM. 2167.

AVIZ s. a. *Avis*. — (Franțuzism) Păreră, fel de a vedea al cuivă, opiniune (a cuivă într'o chestiune oarecare). *A cerut avizul unui prieten.* | Spec. Păreră ce și-o dă cinevă având o calitate oficială. *Avizul symodului din Constantinopole, ca vătămătoriu drepturilor antice ale bisericii independente a Daciei, nu-l pot primi.* URICARIUL, X, 371/15. *După un aviz al unuia din membrii comisiei... am crezut că este bine să ne adresăm... la o reputațiune stabilită.* MAIORESCU, D. I, 262. *Avizul consiliului permanent de pe lângă ministerul instrucțiunii publice.* || Înștiințare. *Aviz amatorilor.* | Spec. (Comert) Scrisoare prin care un comerciant înștiințează pe cinevă despre un act de comerț. *Aviz că am tras o poliță asupra cuivă.* I. PANȚU, C. C. 290. *Aviz de plată* = mandat. idem, C. C. 290. [Seris și: *avis*. | † *avizie* s. f., care pare a fi ital. *avvisi* (plur. din *aviso*) „notițe despre fapte (războinice)”. *Această veste o simțise și Nicolai-vodă, din niște avizi, ce scriea că craiul Stanislav au purces din Holsația, de la Meklemburg.* AXINTE URICARUL, LET. II, 161.]

— N. din fran. *avis*, idem (din *à* și v.-fr. *vis* < lat. *visum* „ceea ce e văzut”).

AVIZĂ vb. I^a. 1°-2°. *Aviser*. (Franțuzism).

1°. Trans. A atrage luarea-a-minte (a cuivă asupra unui lucru), a înștiința. *L-am avizat de primejdia ce l-așteaptă.*

2°. Intrans. *A aviză (la...)*: a se gândi la ceva ce trebuie făcut, a vedea s. a chibzul ce e de făcut. *Consiliul comunal nu...a avizat la executarea altor lucrări de edilitate.* MON. OF. 2.

— N. din fran.

AVIZĂRE s. f. *Avis*. — Infinitivul verbului aviză, devenit abstract verbal.

AVIZĂT, -Ă adj. *Avissé. Réduit à...* — Participiul verbului aviză, devenit adjectiv. [La Românii din Austro-Ungaria (și, de la ei, și la Eminescu), după germ. „auf etwas angewiesen sein” și cu sensul de „constrâns, căruia nu-i rămâne decât să...” *Ce vieață l-așteaptă? Un copist, avizat a se cultivă pe apucate, singur...* EMINESCU, N. 36.]

AVIZIE † s. f. v. *aviz*.

AVIZO s. m. (Mar.) *Aviso*. — Mic vas de războiu, repede, întrebuințat la dusul avizelor, ordinelor, depeșilor, ori la recunoașterea poziției vaselor dușmane. — N. din fran. (span. *aviso*, scurtat din *barca de aviso*.)

AVLIE s. f. 1°. *Cour, enclos*. 2°. *Cimetière*. — (În Ban. și prin părțile Crișului și ale Mureșului, JAHRESBER. IV, 325).

1°. „Curte, ocol“. VICIU, GL., „ogradă, voreț, obor“. HEM. 2170. *Porțile le deschideă, Nunta 'n avlie tună* [=intră], *În biserică intră și frumos se cunună*. POP., ap. HEM. 2170. *Pinten calului îmi da, Din avlie îmi ieșei, La 'mpăratu' se duceă*. CORCEA, B. 74. *În noaptea spre Joi-mari... purced muierile din Banat... la mormânt, alții acasă în avlie (= curte) aprind morților focuri*. MARIAN, I. 283; SE. II, 274.

2°. Cimitir, țintirim. *Avlie* = „Friedhof (wofür im Norden [des Banats] mehr „ogradă“ gesagt wird)“. JAHRESBER. III, 313; IV, 325.

— Din turc. (h)awly „pourtour d'une maison, cour“ (< n.-grec. ἀολή „curte“), poate prin mijlocire sârbească: (h)avljiya, idem.

AVOCÁT s. m. (ș. d.) v. *advocat* ș. d.

AVÓR † s. a. v. *ivoriu*.

AVÓRT s. a. (Med.) *Avortement*. — Lepădare (mai ales prin întrebuintare de mijloace nelegiuite) a unui făt neajuns la deplina dezvoltare (iar când expulsarea copilului înainte de soroc se face fără voia mamei, din vre-o întâmplare sau din slăbiciunea firească a trupului, această lepădare se cheamă și pierdere). [Plur. *avórturi*. | Cu o formă mai apropiată de limba latină și: *abórt* s. a.]

— După lat. *abortus*, idem (apropiat, ca formă, de *avortă*).

AVORTÁ vb. 1^a. *Avorter*. — (Med.) A lepădă s. a. pierde (un făt, înainte de sorocul nașterii normale, mai ales prin întrebuintare de mijloace nelegiuite). Cfr. (a se) stârpi. Trans. *O persoană, așa de bine constituită, nu avortează dintr'un lucru de nimic*. VLAHUȚA, D. 310. || Fig. *Este silit să-și avorteze zilnic, prin provocare voită, gândirile și concepțiile*. CARAGIALE, N. S. 21/8. | Absol. (Despre întreprinderi răuvoitoare, îndreptate în potriva cuivă) A nu izbuti, a nu-și ajunge scopul. *Campania începută (în potriva lui X) a avortat*. [După lat. și: *abortă* vb. 1^a.]

— N. din fran. (lat. *abortare* „a naște prea de timpuriu“, derivat din *aborior* „a scăpăta, a pierde fătul“.)

AVORTÓN s. m. (Med.) *Avorton*. — (Franțuzism) Propriu și fig. Stărpitură, lepădătură. Cfr. *progenitură*.

— N. din fran.

AVRÁD † interj. }
AVRÁDINI † interj. }

(Înjurătură trivială, întrebuintată în epoca Fanarioților, fără de a pătrunde în popor, ca anasăna v. c.). (În gura Turcilor *Turcii nu l-ajunseră, să-l taie, și clătinau din cap zicând: „avradini sictini!*“ ARICESCU, ap. ȘIO. *Bragagiul* (Turc): *Bre, avradini sictir, ghiaur!* TEODORESCU, P. P. 121. | *Atât aveă semeție De nimeni nu vrea să știe: De avrad și d'anasăna, Pe atunci se'ngroșase gluma*. PITARUL HRISTACHE, ap. HEM. 2170.

— Din turc. *avradyny*, propr. „feminam ejus“. Cfr. *anasăna*.

AVRĂM s. m., adj. (Bot.). *Sorte de prunier*. — (În Mold.) *Avram* = „o varietate din specia *Prunus insititia*, cfr. *goldan*“. PANȚU, PL. | (Și cu funcțiune adjectivală) *Prunulse mai zice și „perj“ și e de mai multe feluri: perj adevărat, perj alb, perj avram, goldan, curcuduș și porumbrel*. (Tibănești, în Vaslui; Cfr. Cracăoani, în Neamț; Târnava, în Dorohoiu), ap. HEM. 2173.

— Probabil numit așa, după vreun grădinar cu numele *Avram*.

AVRĂMĂ s. f. (Bot.) *Sorte de prune*. — *Avrame* = „varietate de prune obținută prin cultură, din spe-

cia *Prunus insititia*, cfr. *goldan* [e]“. PANȚU, PL. „*Avramele* sânt un soi de perje care se fac de mărimea unui măr viesc și sânt rătunde, la culoare unele sânt roșii și rămân așa până ce se trec, iar altele sânt albe“. (Băiceni, în Iași), ap. HEM. 2174. *Poame sânt: poame goldane, albe, avrame*... (În Rădășani, în Mold.) ȘEZ. V, 69.

— Forma feminină (spre a numi fructul) a lui *avram*.

AVRĂMEĂSĂ s. f. (Bot.) 1°. *Rameaux florifères de l'Herbe-au-pauvre-homme (Gratiola)*: *Gratiola officinalis*. 2°. *Ajuja Laxmanni*.

1°. Planta „veninariță“ (v. c.), cunoscută și sub numele de „milostivă“, „mila-Domnului“, „potroacă“, are ramuri sterile numite „cărstineasă“ („creștineasă“ LEON, M. 34, „cresteneasă“, „crestăneasă“, „cristineasă“, „cristinească“, „critienească“) și ramuri florifere. Acestea se cheamă *avrămeasă* sau *avrămească*. Când poporul vorește să exprime, într'un cuvânt, numele plantei întregi, cu ramurile ei sterile și cu cele florifere, spune mai ales *Avrămeasă(-și)-cresteneasă* (s. -crestăneasă s. -cărstăneasă s. -cărstineasă) s. *Avrămească-cresteneasă* s. *Avrămească-și-cristinească* (s. -critienească). „Burueana *avrămească-și-cristinească* [e] cu o singură rădăcină. *Avrămeasca* face floarea albă pe 'mprejur și în mijloc galbenă, iar *cristineasca* nu înflorește de fel“. (Niculițel, în Tulcea). „*Avrămeasa*, tătăneasă și zburătoarea se întrebuintează pentru om sau vita pocită din lele sau Dînele“ (Voinești, în Muscel). „Tătăneasă, *avrămeasa* și *cărstăneasă*, numite și ierburi din lele...“ (Vânju-mare, în Mehedinți). „Când e bolnav cineva de sperietură, se afumă cu *avramască* și *critienească*“ (Tigănești, în Tecuciu). „*Avrămeasa-cărstinească*... se culege înaintea Rusaliilor, de afumă femeile copiii cu ele, când sânt bolnavi“ (Vișoara-Mărunței, în Țîl). „*Avrămeasa-și-cresteneasa*... crece laolaltă, doauă s. mai multe ramuri din aceeași rădăcină (la un loc sau una-doauă palme îndepărtate); unele ramuri înfloresc, și altele nu, adevă sânt sterpe. Ramurile sterpe se numesc *cresteneasă*, cele înfloritoare *avrămeasă*... *Avrămeasa* și *crestineasa*, fierte, se beau pentru durere de inimă (stomac stricat) și pentru tuse etc. Apoi când se întâmplă multe morți și nenorociri în casă, când copiii se sperie din somn etc., atunci se afumă casa cu ele, [în credința] că ajută mai mult decât rugăciunile (moliftele) popei. Aceste plante, după credința poporului, constrâng spre dragoste“. S. MANGIUCA; toate aceste comunicări, la HEM. 2175-2180. „În Moldova (Iași) se afumă bolnavul (de lipitură) cu *avrămeasă*“. GRIGORIU-RIGO, M. I, 102. Cu versul *Frunză verde* (s. *foaie verde*, s. *frunzuliță*, s. *foicică*) *avrămeasă* s. *avrămească*, în Mold. *avrămească*) se încep multe cântece populare. ȘEZ. V, 14; V, 45; VIII, 58; I, 239^b/₁; TEODORESCU, P. P. 337^b; 279; 272^b; 302^b; SEVASTOS, C. 150/₁₀; 216/₁₁; MARIAN, NU. 781; ION CR. II, 16. Adevă, în descântece: *Avrămeasă-cristineasă, Leuștean și odolean... Cum se sparge târgul, Cum se sparge oborul Așa să se spargă faptul și lipitura și zburătorul*. MARIAN, NA. 24 etc. (cfr. HEM. 2176-2177).

2° = (planta) *barba-boierului*. PANȚU, PL.

— Numele acestei plante e apropiat, numai prin etimologie populară, de *Avram*; de fapt însă el pare a derivă, în sensul 1°, din bulg. (div-)avranŭ, rus. avranŭ, idem, care, la rândul lor, corespund germ. (wilder) *Aurin*, idem (< lat. **aurinus*?). *Cărstineasă* și *crestineasă* stau în legătură cu paleosl. *krŭstŭ*, rus. *krestŭ* „cruce“ (cu adjectivale: paleosl. *krŭstŭnŭ*, rus. *krestuyj*), și numirea aceasta i s'a dat plantei pentru însușirea ei tămăduitoare (cfr. sinonimele „milostivă“ și „mila-Domnului“ și germ. *Kreuzbaum*, *Christpalme*, *Agnus Christi* = *ricin*). Hasdeu, *Etym. Magn.* 2182; Tiktin, *Dicț. rom.-germ.* 134.

AVRĂMEĂSCĂ s. f. (Bot.) = *avrămeasă* (1°).

A-VREMI † loc. adv. *Rarement, de temps à autre, de temps en temps, par intervalles.* — Rar, din timp în timp, câte odată. *Câte sântu în lumea aceasta luminate... multă trudă și usteneală au, iară dulceață puțină și a-vremi.* CORESI, E. 18/22.

— Compus din a² (2°) și vremi (plur. lui vreme). Cfr. a-timp.

AVTĒNTIC, -Ă † adj. v. autentic.

AVTOCRĂTOR, -OĂRE † adj., s. m. v. autocrat.

AVTŌR † s. m. v. autor.

AVŪTS a. *Possession (chose possédée), bien, avoir.* — Participiul verbului avea, devenit abstract verbal și primind în urmă sensul concret de „posesiune, lucrurile posedate de cineva”, fără să implice însă noțiunea de drept public a acestui cuvânt, ci însemnând mai mult „averea câtă o are cineva, mai ales averea câștigată prin munca sa”. *Bărbați! Știți că dintru această lucrare avutul nostru iaste.* COD. VOR. 8/5 (= de intru acest meșteșug iaste dobânda noastră. N. TESTAMENT 1648; dentr'acest lucru sporiul nostru iaste. BIBLIA 1688: „vous savez que tout votre gain vient de cet ouvrage”). *Prădără toate avuturile lor și să duseră.* BIBLIA (1688), 9/2. *Boierii și norodul, văzându-și primejdăia, își năpăstuiră avuturile și patriia.* STOLNICUL DUMITRACHE, ap. GCR. II, 128/1. *Murind tatăl, și rămând fata neînnezestrată și avut părintesc, datoriu iaste fratele să o înzestreze din acest avut.* CARAGEA, L., ap. HEM. 2186. *Amândoi, cu șezutul și cu avutul în Focșani.* ALECSANDRI, T. 400. *Trăr aici câtva timp..., chinuit de dorul de țară, de lipsa de ocupație, de grija avutului său peste care alții se făcuse stăpâni.* IORGA, L. I, 241. *Tot avutul ei este o găină, un câțel și o pisică.* ISPIRESCU, L. 395. *Tot avutul din bordeiu Mi-e, pe vatră, un coteiu.* ALECSANDRI, P. P. 285^b. *Alt împărat... o [= va] fi stăpân p'al său avut.* TEODORESCU, P. P. 111. *Au umblat multă vreme, fără să se atingă de avutul oamenilor și fără ca să facă potlogării de rând.* ȘEZ. VII, 106. [Plur. avuturi.]

AVŪT, -Ă adj. 1°. *Eu.* 2°. *Riche, aisé, à son aise, à l'aise.* — Participiul verbului avea, devenit adjectiv.

1°. (Rar, neobicinuit, numai în limba literară, mai ales la scriitorii care au învățat târziu limba românească sau dialectul daco-român) Care a fost al cuivă. *Avuta sa frumose s'a vestejit.* PANN, E. I, 49. *Cea mai frumoasă din fetele avute de craiul Peleias...* MURNU, I. 74.

2°. Bogat, cu stare, bine situat, (în Ardeal) gazdă, găzduc. *De mare folos și cinste este domniei și țării boierinul înfălept și avut.* M. COSTIN, ap. GCR. I, 198/28. *Fost-a'n poporul troian ca preot slujind lui Efestos, Dares, om tare și-avut.* MURNU, I. 87. *Eu sânt fată de împărat... mare și avut și puternic.* ISPIRESCU, L. 37. *Ion era avut, nu Tândală.* RETEGANUL, P. IV, 61. | (Interesante sânt următoarele exemple, în care întâlnim și verbul „a avea”) *Cine-i gazdă și avut, Toți îi dau bani împrumut, Da noi care nu avem, Cerem și nu căpătăm.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 415. *Un stăpân avut, când are, La mai mulți dă de mâncare.* ZANNE, P. IV, 618. || Substantivat. *Dă-mă și după sărac, Numai să trăesc cu drag; Căci casa avutului, Din afară-i văruiță, În lăuntru-i otrăvită.* JARNIK-BĂRSEANU, D. 275. (Loc. prov.) *Tot grasu' e frumos, și tot avutu' cinstit.* JIPESCU, ap. HEM. 2185. (Cfr. *Tot bogatu' om cuminte, și tot grasu' om frumos.*) [Pentru sensul 2° cfr. alb. kam-ēs și păsurg „bogat” (part. de la kam „am”), bulg. imoten „bogat” (de la imam „am”). Cfr. și avere, avuție; neavut.]

AVUȚI vb. IV^a refl. (ș. d.) v. înavuți (ș. d.)

AVUȚIE s. f. *Richesse, opulence, fortune, avoir.* — Bogăție, avere mare. *Suflete, atunci nu veri griji nici de feciori, nici de muere, ce te veri teme de înfricoșatul giudeț și te veri cutremură, cumu-ți va plăti Dumnezeu pre faptele tale. Unde fi-e(a) atunci avuția și bogăția și scumpia?* CUV. DIN BĂTR., II, 451. *Și a lui avuție altora o împărtea.* CORESI, E. 7/7. *Inimă-lacomă și iubitoare la avuție.* MOXA, 372. *Vor da nescui niște avuție, ca să o fie și să o socotească.* PRAVILĂ MOLD. 22, 2. [Ion-vodă] *băgat-au în foc de viu pre vlădica Gheorghie, de au ars, dându-i vină de sodomie, auzind că are avuție.* URECHE, ap. HEM. 2187. *Avuția cea închisă nu iaste avuție.* BIBLIA (1688), 4 pr./24. *A moștenit... multă avuție.* E. VĂCĂRESCUL, IST. 248/1. *Fură omorîți atunci... Emeric Lazar, Francisc, numit cel Mare, Mihaiu Caracizoni... și mulți alții, vestiți prin meritul și avuțiile lor.* BĂLCESCU, M. V. 393/5. *Boierii se bucurau... că vor putea ocupa iarăși posturi... ca să adune nouă avuții din sudoarea poporului.* C. NEGRUZZI, I, 150. *Ei, spuneți acuma, boieri domina-voastră, nu-i așa, că avuțiile-s amăgitoare?* ODOBESCU, I, 80. *Politica noastră va avea de țintă... de-a desvoltă prin legi finanțare și economice avuția particulară, care este sorgintea avuției publice.* MAIORESCU, D. II, 223. *Își împărți toată avuția pe la ostași.* ISPIRESCU, L. 4. (Loc. prov.) *O meserie plătește cât o avuție.* ZANNE, P. V, 406. *Muierca bărbată, avuția casii.* ibid, II, 294.

— Derivat din avut, prin suf. abstr. -ie.

AVUTŌR, -OĂRE † adj., subst. *Possesseur.* — (Neobicinuit) Adjectivul verbal al lui avea. *Avutor de mai înaintea, adecă acela ce au avut mai înaintea un lucru.* COD. TIV.

AVŪZ s. a. v. havuz.

ĂV(V)A † s. m. (Biser.) *Père, abbé.* — (Rar) Tată, părinte, abate (Numai în legătură cu nume proprii). *Avva Athanasie.* DOSOFTEIU, V. S. 56^b/2. *Avva Zinoi au purces odată să meargă la Palistina.* Mss. (a. 1808), ap. GCR. II, 200/28. *Ava = „1.) tată, părinte; pater...; der Vater. 2.) avat, archimandrit, egumen; abbas... der Abt.”.* LB.

— Împrumut literar din grec. ἀβάς „abate”.

AVVĂD † s. m. *Petit père.* — Diminutivul lui avvă.

Avvadii plânge Raitho. DOSOFTEIU, V. S. 13, 2.

— Împrumut literar din grec. ἀβιάδov, idem.

ĂȘĂ s. f. 1°-4°. *Axe.* — Terminul tehnic pentru osie sau fus (de roată, de moară, etc.).

1°. (Geom.) Linia matematică (inchipuită) în jurul căreia se învârteste un plan sferic a nașterea unui corp. *Axa unui con, a unei sfere, a unui cilindru.* *Axe coordonate:* dreptele la care se raportează pozițiunea unuia sau a mai multor puncte. | P. ext. *Axa unei piramide, perpendiculara care merge din vârf la mijlocul bazei. Axa unei prisme, dreapta care unește centrele celor două baze. Axa unei elipse, a unei hiperbole, dreapta care trece prin cele două focare. Acsa mare a elipsei.* CULIAN, C. 104. | P. anal. (Astr.) Dreaptă (inchipuită) în jurul căreia se face mișcarea de rotațiune a unui corp ceresc în jurul lui însuși. (Mecan.) Orică dreaptă în jurul căreia se poate mișca un corp. *Axa unei corăbii:* linia matematică în jurul căreia se fac deosebitelne mișcări de oscilație și rotație ale unei corăbii. | *Axa unei strade,* linia care împarte strada în două părți laterale egale.

2°. (Fizică) *Axa unei oglinzi, a unei lentile,* dreaptă dusă de la un punct luminos la centrul de curbătură al unei oglinzi sau la centrul optic al unei lentile. *Linia care unește centrul optic al obiectului cu punctul de încrucișare al firilor reticulului se numește axă optică [sau vizuală].* CULIAN, C. 4.

3°. (Geolog.) *Axa de ridicare*, linia direcțiunii după care s'a făcut ridicarea unui șir de munți.

4°. (Anat.) *Axa gâtului*, vertebra a doua, numită axis, în jurul căreia se poate învârti, ca în jurul unui fus, vertebra primă, de care e fixat capul. || (Bot.) *Axa unei plante*, partea plantei, în jurul căreia nasc apendice. *Staminele și carpelul... sânt așezate pe extremități de axe caulinare...* GRECESCU, FL. 4.

[Citat și scris și]: *acsă*. | (Barbarism) și: *ax* s. a. STĂNCESCU, ap. TDRG. | † (de-a-dreptul din grec) și: *axon* s. m. *Precum 2 roate într'o osie să leagă, așa aceale [două poluri] printr'o mînteașă osie (care axon să chiamă) una cu alta să... întrulocază.* CANTEMIR, ap. GCR. I, 323.]

— N. după fran. (lat. axis < grec. ἄξων „osie, axă“.)

AXIAL, -**Ă** adj. *Axial*. — Care este în linia axei. [Pronunț. -xi-ăl.]

— N. din fran. Cfr. axă.

AXILĂR, -**Ă** adj. (Anat.) *Axillaire*. — De subsuoră. | P. anal. (Bot.) Care este așezat la încheietura unei foi, a unui peduncul, a unei crengi.

— N. din fran. (derivat din lat. *axilla* „subsuoră“.)

AXIOMĂ s. f. *Axiome*. — (Mat.) Adevăr general, care nu se poate proba și nu are nevoie de demonstrație, fiindcă se impune minții ca evident de la sine. *Judecățile fundamentale a căror certitudine este dată în ele însele și nu mai trebuie nici mai poate fi argumentată din alte judecăți... se numesc axiome.* MAIORESCU, L. 135. *Propoziția că partea este mai mică decât întregul este o axiomă.* | P. ext. Propoziție admisă de toți, ca un adevăr matematic indiscutabil. [Terminul „Vlah“, în înțeles de „Roman“ sau „Latin“] *Slavii l-au luat de la Germani. ... Această bază... oferă toată certitudinea unei axiome istorice.* HASDEU, I. C. 41. [Pronunț. -xi-o-]. | † (de-a-dreptul din grec.) și: *axioma* s. f. *A celor întregi la minte axioma este: Tot lucrul cu grabă să se ceare...* CANTEMIR, IST. 145. | (Rar, cu păstrarea pronunției franțuzești) și: *axiôm* s. a. | Plur. *axiôme*, rar și învechit și: *axiôme*.

— N. din fran. (lat. *axioma* < grec. ἀξιωμα, idem, de la ἄξιω „socotesc vrednic de...“, adevărat“.)

AXIÔN s. a. (Bis. ortod.) *Hymne religieux qu'on chante pendant la messe* (et dans lequel se répète, en grec, le mot ἄξιος „digne“). — Imnul „Cuvine-se cu adevărat“ în liturgia lui Ioan Gură-de-aur, și imnul „De tine se bucură“ din liturgia lui Vasile cel Mare (înlocuit în Joia-mare prin „Nu te tângul, măică“). *Împăratul... tot în picioare au stătut, până ce au cântat psalții axion și ectenia.* N. COSTIN, LET. II, 114/6. *Cântând axionul, după obicei, sfintele icoane au sărutat.* R. GRECEANU, ap. GCR. I, 333/13. *Nu-mai biet popa Stoian, Cu luleaua de cocean... Când eră pe l[a]-aghios, Ieșă fumul gros, Iară când pe l[a]-axion, Nu se vedeă om cu om.* ISPIRESCU, ap. HEM. II, A. VII. | (*Axiome* se cântă și la slujba bisericască ce se face la intronarea mitropolitului și a domnitorului țării, sau la praznice mari la care asistă și ei). *Mitropolitul [intronat atunci de Domn]... au purces, mergând în biserică cea mare domnească, scoțindu-i evanghelia înainte, după obicei, cântând aksion, pomenindu-l.* E. KOGĂLNICEANU, ap. HEM. 222. [Domnul venind la praznicul sfintei Paraschive], *înaintea Domnului, la ușa bisericii este obiceiul de esă mitropolitul, cu alți arhierei... și cu axion duc pe Domn în biserică.* GHEORGACHE LOGOFĂȚUL, LET. III, 318. [Accentuat și *axion*, ca în grecește.]

— Din grec. ἄξιόν ἐστιν „e vrednic“, începutul imnului religios.

AXIS (Anat.) s. f. } v. axă.
AXON † s. a. }

ĂZ † s. m. sing. *Je, moi* (en même temps, nom de la première lettre de l'alphabet cyrillien). — Numele literei dintâi a alfabetului chirilic, însemnând, ca vorbă independentă, la Bulgari, „eu“. Se puneă, mai de mult după modelele paleoslave, în zapise, înainte de numele propriu al celor ce făceau o declarație (când începe a se întrebuiță în acte și limba românească, în locul celei paleoslave). *Az, Niculaiu Seakil, biv cupar, scriu și mărturisăsc cu cest zapis al mi[e]u, cum m'am tocmit..., de am vândut dumisali... a treia parte de sat...* DOC. (a. 1642), ap. GCR. I, 102/39.

— Din paleosl. azŭ, idem. Cfr. az-buche.

AZ adv. v. azi.

AZĂDUȘI vb. IV^a. *Suer* (en parlant des bœufs). — (În Zagra, lângă Năsăud) *A azăduși* = „a asudă (despre boi)“. Com. CORBU.

— Din paleosl. zadușiti „suffocare“. Cfr. zăduh, năduși, duhoare.

AZAGHIU † s. m. v. iasacciu.

AZAGIU † s. m. v. iazagiu.

AZALÉE s. f. (Bot.) *Azalee*. — Plantă din familia ericaceelor, cultivată pentru frumusețe. *Îți trămit și eu un buchet de fuchsi, azalee, camelii, pelargonii...* C. NEGRUZZI, I, 99.

— N. din fran. (lat. *azalea* < grec. ἀζαλέος „uscat“.)

AZĂM- } v. azim-
AZĂM- }

AZĂP † s. m. *Sorte de milice ottomane*. — (Cuvânt literar, neîntrebuițat) „Veche miliție otomană, un fel de infanterie neregulată ce eră mai întâi expusă atacului dușmanilor“. ȘIO. *Voi, Timarioși, Azapi, Ieniceri!*... BOLINTINEANU, ap. ȘIO. [Plur. *azăpi* și (după n.-grec. ἀζάπιδες) *azapizi*: *Prinzând și tăind pre călăreții și azapidzii carii se depărtă de oastea împărătească...* ȘINCAI, HR. II, 40/22.]

— Din turc.-arab. 'azeb (lit. „celibatar“) „sorte de milice destinate aux garnisons et particulièrement à la garde des portes de la ville“. ȘIO.

AZĂRD s. a. (ș. d.) v. hazard ș. d.

AZ-BUCHE s. f. *Alphabet*. — Până la introducerea literelor latine, eră terminul obicinuit la noi pentru „alfabet“ (cfr. azbucovnă). [Metodii] *deprinsă limba slovenească, și slovele azbukilor fiace cu frațele său, cu svântul Kiril.* DOSOFTEIU, ap. HEM. 2189. *Deci fete care cuvânt străin și neînțeles, oriunde înaintea [și]-ar ieși, după rândul azbukelor și după numărul feațelor, la scară îl ciarcă.* CANTEMIR, IST., ap. HEM. 2189. *Am așezat după slovele azbukilor și sărbătorile cele statornice.* CALENDARIU (1814), 35. || (Astăzi, învechit: aproape numai când e vorba de scrierea cu slove chirilice) *Instrucțiune elementară încetirea și scrierea cu buchi. Învățăceii de azbuche se strângeau în jurul unui dascăl..., la Sf. Gheorghe din București și la Sf. Nicolae-cel-domnesc din Iași.* IORGA, CH. I, II, 131. | (Ironie) *Învățătură. Iorgu... ce-o mai făcut... pin țara Neamțului?... Ce-o mai învățat? Trebuie să fie acū plin de azbuchi, ca un stup.* ALECSANDRI, T. 1000. | *De abia ești la az-buche* = „la început“. PAMFILE, J. II. [Plur. -buche și buchi.]

— Din paleosl. azŭ-buki „a-be“ (numele celor două litere de la începutul alfabetului).

AZ-BUCOAVNĂ s. f. *Abécédaire*. — Înainte de introducerea literelor latine, *az-bucoavnă* eră terminul obicinuit pentru „abecedar“. *Nu-i mult, de când băețul și-a pus la az-bucoavnă, Și-acum e de mirare, cum poate sloveni.* C. NEGRUZZI, II, 202/28.

— Din paleosl. azŭbukovino, idem. Cfr. bucoavnă.

AZ-DIMINEAȚĂ adv. v. azi.

A-ZEACE † s. f. *Dime.* — Dijmă, zeciueală (cfr. azeaciuire). *Postescu-mă de doadă ori într'o săptămână și dau a-zeacia din toate cât agonisesc.* VARLAAM, C., ap. HEM. 410. *Pământul den rodurile sale vă dă a-ziacea, iară Maria dentru adâncul său dăjde și-aduce fie.* OMILIAI (a. 1642), ap. HEM. 411. *Acesta, căruia-i deade și a-zeacia din dobândă...* N. TESTAMENT (1648) („decimas dedit de praecipuis“), ap. HEM. 410. *Și a-zeacea de an încă să dea Troițeanii.* DOC. (a. 1639), ap. HEM. 411. | Cu prep. de. *Au ținut tot călugării acel loc, și au luat de a-ziacia de pre acel loc.* (secol. XVII), ibid.

— Eliptic din a ze(a)cea parte.

AZEACUIRE † s. f. *Dime.* — Dijmă, zeciueală (cfr. a-zeace). *Jidovii, deîn toată avuștea lor, dau a zecea și iară altă azeaciuire, și după aceastea a treea.* CORESI, E. 7/9.

— Născut prin fuziune între a-zeacea și zeciuire (infinitivul, devenit abstract verbal, al lui zeciuit „a luă a zecea parte s. dijmă din ceva“).

AZI adv. *Aujourd'hui, à présent.* — (Ziua de) astăzi. *Noi umblăm Să colindăm...* Că azi s'a născut Christos. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 512. | Substantivat. *Din sânul vecinicului ieri Trăește azi, ce moare.* EMINESCU, P. 278. || P. ext. De obicei exprină nu ziua, ci timpul prezent, având aproape același sens nelimitat ca „(vremea de) acum“. *Pământul fărăi noastre e azi adăpostire L'a Grecilor fărănă.* ALEXANDRESCU, M. 28. *Azi abia vedem ce stearpă și ce aspră cale este Cea ce poate să convie unei inime oneste.* EMINESCU, P. 232. *Ah! e mult de atunci! Cărarea Neteadă pe deal urcă... Azi poteca e urită, Face cotituri în drum.* COȘBUC, F. 122. | În acest sens, adesea: *În ziua de azi: „de nos jours“.* Pe om, în ziua de azi, să-l put în pînă și să dai cu chilugul peste el, și nu-l nimeresti. ZANNE, P. II, 371. || Când azi poartă un accent mai apăsat, poate însemnă chiar „momentan“. *Frunza verde-acum se face; Ce iubesc, mamii nu-i place. De-ar plăcea mamii ca mie, Azi m'aș duce'n cununie.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 61. || (În legătură cu prepoziții) Până azi = până (în clipa de) acum. *Să știi că până azi nici un muritor n'a cutezat să calce hotărele mele.* ISPIRESCU, L. 5. | De azi în x zile = peste x zile. „De azi în trei zile, plecăm“. — „Să trăești, stăpâne, sănt gata chiar azi, de poruncești“. ISPIRESCU, L. 4. | De azi înainte (s. încolo), sau, eliptic e azi = de aci s. de-acu(m) înainte: „dorénavant“. *Și de-aceia, de-azi nainte poți să nu mă mai întreb...* EMINESCU, P. 232. *De azi înainte, eu să fu în locul tău nepotul împăratului.* CREANGĂ, P. 206. *Și de-azi a mea viață la zeti tăi se'nchină.* EMINESCU, P. 205. *Zina mea, urșita mea! De azi calea-mi părăsesc, Murgușoru-mi praponesc și la tine mă opresc.* ALECSANDRI, P. I, 100. | De azi se întrebuintează și cu sens adjectival. *Ai cetit gazeta de azi?* || Foarte adesea, azi e pus în corelație cu mâne. (Spre a exprima o continuitate sau o repetiție neîntreruptă în cursul timpului) *Voiu strigă: Dragă Zulnie! Azi și mâni și'n vecinicie.* KONAKI, P. 211. *Îl vede azi, îl vede mâni, Astfel dorința-i gata.* EMINESCU, P. 260. *Nucul crește, crește meru. Azi așa, mâine așa, se făcuse cogeamite pom.* STĂNCESCU, B., ap. HEM. 1895. | (Spre a arată deosebirea între trecut și viitor) *Azi e viață, mâni e moarte, Azi plăcere, mâni dureri!* ALECSANDRI, P. I, 172. *Azi cu bani, mâne fără bani.* ZANNE, P. V, 67. La EMINESCU, P. 101, găsim expresia de cu azi, în loc de „de cu vreme“, fiindcă precedă mâne. *Pentru drumul cel de mâne, De cu azi te pregătește!* | (Spre a redă ideea de amânare continuă a ceva) *Ba azi, ha mâne...* | (Spre a exprima un timp scurt) *De azi până (s. pe) mâne. Nodul snopului 'de la capătul paielor despre rădăcina legătoarei este mult*

mai fapăn și mai trainic decât acel ce se face în Moldova și care ține de azi până mâni. I. IONESCU, C. 126/41. | A trăi s. a duce un traiu de azi pe mâne: necăjit, fără aspirații la ceva mai bun. *Șoi-muleanul meu [=calul]... a îmbătrânit și el... abia își târâie și el vieța, de azi pe mâne.* ISPIRESCU, L. 12. | (Spre a exprima un timp viitor apropiat) *Azimâne = în curând: „bientôt“.* Nu mi-i rău, dar mă topesc, Când în mine mă gândesc, Că azi-mâne voiu muri și nime nu m'o jeli. JARNÍK-BĂRSEANU, D. 206. (Tot așa, la Albanezi: sot-neser, sot-neser, la Neo-greci: σήμερα-αδριο, σήμερα-αδριο, la Bulgari: dnes-utrě. PAPAHAĞI, P. A. 140). || **AZ(I)-DIMINEAȚĂ** = (în) dimineața zilei prezente: „ce matin“. *Bre, c'a-napoda lucrul! Se vede că azi demineață mi-a ieșit înainte vr'un popă!* CREANGĂ, P. 126. (Cfr. as'dimineate). || **AZ(I)-NOAPTE** = (în) noaptea care tocmai a trecut: „la nuit dernière, cette nuit“. *Căpi feciori cu pălării, Toți au fost azi-noapte'n vii.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 464. (Cfr. as'noapte.)

[Pronunțat și scris, mai rar, și: az.]

— Asupra părții dintâi a cuvântului părerile diferite. Sensul și accentuarea arată că nu poate fi lat. ad (Hasdeu, *Etyim. Magn.* 1895: ad-diem, admis ca posibil și de Tiktin, *Dict. rom.-germ.* 114). De asemenea e greu de admis că ar fi o prescurtare din *astăzi* (Tiktin, *op. cit.*; Weigand, *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der rom. Philol.* 1904; Sandfeld-Jensen, *Anzeiger der Indo-germanischen Forschungen*, XX, 181). Mai probabil că lat. *hodie* a fost analizat în *hoc + die* (limba română nu face distincție între lat. o și o) și, fiindcă pe dies l-am moștenit ca feminin, a fost prefăcut în *hadie (= hac die). Cfr. Cipariu, *Gramatica*, II, 146; Tiktin, *op. cit.* 114 și Pușcariu, *Lat. Tij und Kij*, 48. Cuvântul, deși nu se poate atesta în scrierile anterioare secol. XIX, e desigur vechiu, căci se găsește și la Aromâni (*adză, ază, azi, andzi*) și la Megleniți (*ază, as*).

AZIL s. a. *Asile.* — (Antich.) Loc socotit ca inviolabil, în care găseau scăpare criminalii. | P. ext. Loc de scăpare s. de siguranță. *Orășeanii bejând-riră în Bucovina...* unde găsiră azil. C. NEGRUZZI, I, 217. *Românii... ieșind din azilurile lor, întemeiară... staturi.* BĂLCESCU, M. V. 7/92. | Fig. *Munții noștri-au fost adesea scump azil de libertate.* ALEXANDRESCU, M. 21. *Mai rămăsese o școală, pre care acești buni bătrâni o priveau ca singur azilul prigonitei limbi, școală unde se învăța încă româneste.* C. NEGRUZZI, I, 3. || P. anal. Local s. instituție în care sânt primiți copii (orfani s. săraci), bătrâni, infirmi, oameni sărmani. *Azil de copii. Azil de bătrâni. Azil pentru orbi. Azilul de noapte.* [Scris și: azil. | Plur. aziluri și azile.]

— N. din fran. (lat. asylum < grec. ἄστυλος „lo inviolabil“, din ἀ- privativ și σόλη „jefuire“.)

AZIM, -Ă adj. }

AZIMĂ s. f. }

1. (*Pain*) *azyme*, (*pain*) sans levain. II. 1°. *Galette (de froment) sans levain, cuite au four ou sous la cendre, fougace.* 2°-3°. *Non acidifié ou pas encore acidifié, ou acidifié mais pas encore préparé* (en parlant d'un produit alimentaire).

I. (În cultul mozaic și în cel creștin) Subst. sau adj. (în locuțiunea *pâne azimă*) „(Pâne) nedospită“ (singura, pe care Evreii au voie s'o mănânce la Paști, în zilele s. săptămână s. sârbătoarea *azimelor*). *E noi descărca-mu-nă după zilele azimelor.* COD. VOR. 15/4 (=iară noi vânslăm pre mare, după zilele azimelor. N. TESTAMENT 1648; iară noi amers pre apă după zilele azimelor. BIBLIA 1688: „mais pour nous, après les jours des pains sans levain, nous nous embarquâmes“). *Sârbătoarea azimelor să o țineți. În șapte zile să mâncați pâine azimă...* PALIA (a. asylm2) (: „Festum-azy-

morum servate facere. Septem diebus edetis azy-
ma“...), ap. HEM. 2190. *Șapte zile vești/și mănca azime,
și den ziua dentăiu vești/și piarde aluatul den ca-
sele voastre.* BIBLIA (1688), 47, 2 (: „vous mangerez
sept jours des pains sans levain, et dès le
premier jour vous ôterez le levain de vos maisons“).
*De acel sânge... pun [Jidovii] în azimele lor, ce fac
la sărbătorile Paștilor.* MUSTE, LET. III, 134/3. *La
Ovrei eră anathem acel ce va finea pâne dospită
în zilele azimelor, la casa sa.* P. MAIOR, IST. 258.

II. (În limba comună) 1°. Substantiv. Turtă
(de făină de grâu sau de secară) făcută din aluat
nedospit și coaptă, de obicei, subspuză. *Și adevă
căpătăiul său adzămă de alac și urciur cu apă...
DOSOFTEIU (: „et ecce ad caput eius subcineritius
siligineus et lecythus aquae“), ap. HEM. 2190. Fă-
cură o azimă, huară și nișică legumă, le puseră la
traistă, și plecară.* ISPIRESCU, L. 285. *Când copilul
împlinește un an, i se pune în cap un pahar cu
vin și de-asupra o azimă.* MARIAN, NA. 416. *Fă o
azimă de grâu curat.* RETEGANUL, P. V, 27/31. *Mă-
năncă din același castron,... rup din aceeași azimă,
din aceeași turtă caldă.* DELAVRANCEA, ap. HEM.
2191. *Bolnavul... să nu mănănce decât zomă de
carne, cu azimă de grâu; pânea dospită e interzisă.*
ȘEZ. IV, 184/6. (Prov.) *Muierea care nu va să facă
azimă, toată ziua cerne.* ZANNE, P. II, 286. *Azimă =
„pâine nedospită, turtă coaptă în spuză“.* (Băilești,
în Dolj), ap. HEM. 2191.

2°. Întrebuințat în funcțiune de adjectiv invariabil
(atestat numai sub forma sincopată: *azmă*)
„Nedospit, neacrit“. *„Azimă poporul din localitate
zice la pâinea nedospită... și în genere la orice mân-
care neacrită, dar mai cu seamă la varză crudă, neacrită,
cum se ia din grădină, gătită cu carne sau altfel,
de ex. țărancele zic: astăzi am gătit varză azmă cu
carne, sau varză azmă cu oțet (salată), adevă: varză
neacrită“.* (Băilești, în Dolj), ap. HEM. 2191. *Scoverzi
dospite, scoverzi azmă.* (Orlat, în Transilv.), ap. HEM.
2191. || P. ext. *„Varză azmă [se] mai zice și la varză
acără, însă negătită, adevă cum o scoate din puțină,
o toacă mărunț și o mănăncă astfel cu zeama ei“.*
(Băilești, în Dolj), ap. HEM. 2191.

3°. (În Transilv.) Adjectiv. (Despre murături) Neacrit
încă bine. *Azăm = „nici acru, nici dulce“.* *Ca-
straveșii sănt uzemi = „nu sănt încă acri“.* FRÂNCU-
CANDREA, M. 98. *„(Pe la Brad) Castravetele e azăm =
nemurat; abia se simte cevași acru“.* VICIU, GL. || P.
ext. *Azimu = „verde, crud: viridus, crudus, recens...:
grün, roh“.* LB. (În Cetea, Transilv.) *Pe sară mănăncăm
curechiu azim = „ne-pus la năcrit, ne-murat“.* VI-
CIU, GL.

[Dial. *á(d)zám(ă), á(d)zím(ă)*. Se găsește și forma
sincopată *azmă*. | Plur. de la *azimă* e *azime*,
după POLIZU și: *ăzimi*.]

— E grec. ζῆμος „nefermentat“ (din *ă-* privativ
și ζῆμος „aluat“, din ζῆω „fierb“). Cuvântul e vechiu
și pare a fi intrat în limbă dimpreună cu cei dintâi
termini ai cultului creștin.

AZIMIOARĂ s. f. 1°. *Petit pain de froment sans
levain, cuit au four ou sous la cendre, petite fouace.*
2°. *Sorte de champignon comestible.*

1°. Diminutivul lui *azimă* II, 1° (derivat prin suf.
-ior). Cfr. turtișoară. *A plecat neica la țară Și
nu mi-a spus de a-seară, Ca să-i fac o azimioară.*
TEODORESCU, P. P. 317.

2°. P. anal. (Bot.) *„Azimioară este un fel de
burete sau ciupercă, deosebită de bureții numiți:
hribi, chitărți, bureți luți, pânișoare, ghebe, călu-
gărași, zbărciogi, etc.“* (Doamna, în Neamțu), ap.
HEM. 2194.

[Pronunț. -mîo-a-ră. | Și *azmîoară: Și coșare mă-
tură, Făioară c'adună D'o azmîoară că-i făcă.*
TEODORESCU, P. P. 670°. | Dial. *azămîoară: Nevasta
îi puse în traistă o azămîoară, frământată în lă-
crămîtoare.* ȘEZ. IX, 65.]

AZIMÍT † s. a. (Bis.) *Fête des pains sans levain,
fête des azymes.* — Zilele azimelor (în cultul religios
al Evreilor). *Vine ziua de azimit; întru ea cădeș-se
să taie Paștile.* CORESI, ap. MURNU, GR. 9. *Eră Pa-
știle și azimitele prespre doao zile.* CORESI, ibid.
— Din m.-grec. ἀζυμίτης „sărbătoarea „paștei“, a
pânii nedospite, la Evrei“.

AZIMIU, -IE adj. *Préparé comme le pain sans
levain.* — (Neobicinuit și atestat numai în PROZA
lui ALECSANDRI, 381, sub forma dialectală *azămiu*)
Făcut din aluat nedospit, ca azima. *După danș, se
aduce o masă cu tablale pline de nucii uscate, de
turte azămi și de dulceți de harbus.*

— Derivat din *azimă*, prin suf. adj. -iu.

AZIMÛT s. a. (Astr.) *Azimut.* — „Se numește *azi-
mut* al unei astre unghiul diedru format de verti-
calul astrei cu un vertical fix“.

CULIANU, C. 11.

— N. din fran. (arab. al-semt „drumul“).

AZIMUTĂL, -Ă adj. (Astr.) *Azimutal.* — Care se
referă la azimut. *Coordinate azimutale.* CULIANU,
C. 12. *Cercul azimutal trece prin verticalul locului.*

AZLU † s. a. *Déposition* ou *destitution* du *Hospodar*
(par la Sublime-Porte). — Destituirea s. mazilirea Dom-
nului de către Poartă. *Iar voi, boierilor,... veși rămă-
neă cu totul liniștiți despre îngrijirea azlului pomeni-
tului Domn.* DOC. (a. 1802), ap. TDRG. | *A face azlu =
a destitui. Să nu se facă azlu domniei, mai înainte
de împlinirea celor șapte ani.* DOC. (a. 1802), ap. ȘIO.
— Din turc. 'azl „destituție“. Cfr. *mazil*.

AZMĂ s. f. (ș. d.) v. *azimă* (ș. d.)

AZMICIOARĂ s. f. = *azimioară* (1°). (În Știrbești,
în Oltenia). JAHRESBER. VII, 71 (în glosar tradus
greșit prin „Geschenk“).

— Derivat din *azmă* (= *azimă*), prin suf. dim. -icior.

AZHUȚĂ vb. I (ș. d.) v. *asmuță* ș. d.

AZHUȚI vb. IV (ș. d.) v. *asmuți* ș. d.

AZNĂ s. f. v. *haznă*.

AZ-NOĂPTE adv. v. *azi*.

AZÓT s. a. (Chim.) *Azote.* — Corp simplu gazos,
incolor, fără gust nici miros, impropriu pentru ar-
dere și respirație, intră în compoziția aerului și formează
unul din elementele esențiale ale țesăturilor
vegetale și animale; zis și nitrogen. *Azotul este...
unul din elementele aerului atmosferic, unde se află
amestecat cu oxigenul în proporțiune aproape de pă-
tru cincimi...; un animal introdus într'insul moare
sufocat și din această cauză i s'au dat numele de
azot.* PONI, CH. 62. *Azotul, care e gazul cel mai ușor...
slujește să „dilueze“ oxigenul, adevă să-l dea în plă-
mâni animalelor mai „subțiat“.* MEHEDINȚI, G. F. 23.
*Ce e în creerul nostru? Azot, cărbune, fosfor, mai
știu eu?* BRĂTESCU-VOINEȘTI, L. D. 43.

— N. din fran. (compus din grec. *ă-* privativ și
ζωή „vieță“).

AZOTĂT s. a. (Chim.) *Azotate.* — Sare formată
prin combinarea acidului azotic cu o bază; zisă și
nitrat. *Iarba-de-puşcă este un amestec de azotat
de potasiu (numit și salpetru și silitră), pu-
cioasă și cărbune. Azotatul de argint (= piatra-ia-
dului) se obține disolvând argintul în acid azotic.*
— N. din fran.

AZOTĂT, -Ă adj. (Chim.) *Azoté.* — Care conține
azot. *Alimente azotate.*

— N. după fran.

AZÓTIC, -Ă adj. (Chim.) *Azotique*. — Format din trei valențe de azot și una de oxigen; zis și nitric. *Anhidrida azotică... în contact cu apa produce căldură și se transformează în acid azotic*. PONI, CH. 111. *Acidul azotic se numește, popular, apă-tare*. *Apa-regală cu care se dizolvă aurul și platina, este un amestec de acid azotic și acid clorhidric*. — Derivat din azot, prin suf. adj. -ic (după fran. *azotique*).

AZOTÍT s. m. (Chim.) *Azotite*. — Sare formată din combinarea acidului azotos cu o bază; zisă și nitrit. *Acidul azotos... formează cu metalele azotiți, care sânt stabili*. PONI, CH. 107. — N. din fran.

AZOTÓS, -OĂȘĂ adj. (Chim.) *Azoteux*. — Format dintr-o valență de azot și una de oxigen; zis și nitros. *Anhidrida azotoasă pusă în contact cu apa se transformează în acid azotos*. PONI, CH. 107. — N. după fran.

AZOTURĂ s. f. (Chim.) *Azoture*. — Combinațiune a azotului cu un corp simplu. [Plur.: -turi și -turi.] — N. după fran.

AZÜR, (-Ă) s. m., (adj.) I. *Azur*. II. *Azuró, (bleu) d'azur*.

I. Subst. *Colorarea albastră deschisă, albastrul cerului*. *Ochii lui, albastrii ca azurul... dovedeau curaj*. C. NEGRUZZI, I, 30. *Toate-mi par frumoase... Dumbrava, răul, câmpul, azurul cel ceresc*. idem, II, 21.

II. Adj. (impropriu, numai în poezie). *Albastru deschis (ca cerul)*. *Acî stejari cu fală se'nalt[ă], se'ndreptează, Urcând ale lor ramuri spre-azurele câmpii*. ALEXANDRESCU, M. 149. *Din taînica pădure, Apare luna, mare, câmpiilor azure*. EMINESCU, P. 123. — N. după fran. sau din ital. *azzurro* (< arab. *al-azurd* „albastrul“), etimologicește inrudit cu numele pietrei *lapis-lazuli*.

AZURĂT, -Ă adj. *Azuró*. — (Rar și numai în poezie) *Căruia i s'a dat (de cineva sau prin ceva) colorarea azurului, de culoarea azurului, albastru ca cerul*. *Pe fața-azurată A splendeidei mării...* BOLINTINEANU, ap. TDRG.

— Participiul, devenit adjectiv, al unui verb *azură* (după fran. *azurer*), altfel neîntrebuințat.

AZURITĂ s. f. (Chim. Miner.) *Azurite*. — „*Azurita... este un bicarbonat (de cupru) bazic, de culoare albastră; se întrebuințează pentru a face obiecte de artă și, pulverizată, în pictură („albastrul de munte“)*. [Se găsește în mică cantitate în Dobrogea“]. ISTRATI-LONGINESCU, CH. 195.

AZURIU, -IE adj. *Azurin, azurescent*. — De o culoare care bate în azur. *Munții azurii ce se privesc în depărtare... te fac să uiți uritul târgurilor*. C. NEGRUZZI, I, 195. *În baie azurie Sicilia se scaldă*. ALECSANDRI, P. III, 75. [Răurile] *scoborându-se din năltele lor piscuri... șerpuesc... desfășurând undele lor azurii, sub razele călduroase ale soarelui*. ODOBESCU, I, 23. *Ah! tu plângi... Moldovă, timpul... când nobila română, nebumatică și vie, își făcea din unda-ți pură o cămașă azurie, Să-și ascunză sinul fraget, alb, rotund ca un pahar...* NICOLEANU, P. 50. — Derivat din *azur*, prin suf. adj. -iu.

AZVÂNTĂ vb. I. I. *Sécher au vent*. II. (Refl.) *S'é-lancer, prendre son élan ou son essor*.

I = *zvântă*. (În Ungaria) *A pune albiturile să se asvânte*: „*mettre le linge à sécher au vent*“. DDRF. (după SLAVICI).

II. Refl. = a se *avântă*. (În Ungaria) *Atunci, nu știu cum, se avântă furnica și l-aruncă pe Făt-*

frumos în mijlocul odăii, față în față cu aceea după care i se scurgea inima. MERA, L. B. 269.

[Scris și: *asvântă*.]

— În sensul I, are aceeași etimologie ca *zvântă* (v. c.); în sensul II, pare a fi mai degrabă *avântă* (v. c.), cu prefixul schimbat după *azvărli*, decât lat. **aventare*.

AZVĂRLI vb. IV. 1°. *Lancer, jeter; mettre ou jeter* (qqn. à la porte); *rejeter, jeter hors de soi; décocher* (une flèche); *pousser* (qqn. à la mort). 2°. *Jeter de côté* (qqch. de déplaisant ou d'inutile); *rejeter, repousser* (le conseil de qqn.). 3°. *Jeter* (qqch.) *violemment* (contre qqn. ou qqch.). (En parlant des animaux) *Ruer*. 4°. (Refl.) *S'élançer, se jeter, se lancer; se précipiter* (par la fenêtre); *sauter* (sur un cheval); *se ruer* (sur qqn.). *Se mettre vivement* (à la besogne), *aller vite* (en besogne), *abattre de la besogne*.

A *azvărli* sau a *zvărli* — amândouă formele se găesc adesea la același scriitor, fără deosebire de sens (la imperativ e mai obicinuit *zvărli*, iar în funcțiune reflexivă, *azvărli*) — însemnează „a trimite un obiect în spațiu printr-o impulsione repede“, este deci aproape sinonim cu „a arunca (III)“ și se deosebește de acesta numai prin faptul că *azvărlirea* este de obicei o „aruncare“ cu mai multă putere, mai repede, mai departe, etc.

1°. Trans. (Direcția, locul, obiectul s. persoana în care se (a)zvărle ceva se exprimă printr'un caz prepozițional sau printr'un adverb local) *Îndemnând pre alții, carii de cât noi în puteri mai bogăți vor fi... grea povara aceasta, cu vârful deagetului din mijlocul căii rădicând-o, ca pre un bulgăr... de parte să o zvărliască...* CANTEMIR, HR. 298/19. *Îi omori p'amândoi cu însuși mâna sa, aspărându-i afar' pe fereastră*. GORJAN, H. I, 3/28. „*Învață buchile pe de rost...*“ — „*Ba nici gândesc*“, ziseiu, *asvirind abecedarul sub masă*. C. NEGRUZZI, I, 9. *Oh! svirle pistolul acela!* idem, I, 23. *Calul... svărli pe Genarul până în nori*. EMINESCU, N. 27. „*Cine-a zvărli buzduganul ista mai tare în sus, ai ace-luia să fie banii*“. — „...*Ian zvărle-l tu întâi, măi dracule!*“ CREANGĂ, P. 56. „[Smeul] are obiceiul de aruncă buzduganul cale de un conac, și lovește în usă, în masă, și se pune în cuiu“. *N'apucă să isprăvească vorba... și buzduganul se arată și se așeză în cuiu*. Dară *Prăselea luă buzduganul, îl asvărli înapoi, mai departe decât îl asvărliše smeul*. ISPI-DORESCU, L. 85. *De lei găsi la masă stând Și din vreun pahar bând, Svărle-i paharul din mână!* MARIAN, V. 30. [Mreana] *în cer mi-o svărleă*. TEODORESCU, P. P. 414. *Intr'o groapă l-aruncă, Pământ pe el azvărliă, Ca pe un câne turbat*. ȘEZ. IV, 133^b/29. *Ce nu poți să asvărli în pod?* (= „Pana“). GOROVEI, C. 273. | Fig. (Neobicinuit) *Moartea... asvărle spaimă între dinsele*. MARCOVICI, C. 68. *Dragi și-o fost... Cine'n lume s'o aflat? Urăntre dinșii-o tipat [= aruncat]. Cine'n lume s'o găsit? Urăntre dinșii-o svărliț*. RETEGANUL, TR. 30/11. | A izbi cu (ceva în...). *Vântul svărle'n geamuri grele picuri*. EMINESCU, P. 47. Cfr. *aruncă* III, 4°. | A da afară (din casă, dintr'o situație oarecare). *Vrei să ne-aprindem paie în cap? Să ne zvărliă baba pe drum?* CREANGĂ, P. 9. | A aruncă. *O sârmană păsărică a picat... Vânătorul vesel o asvărliă sângerată în torba sa*. ODOBESCU, III, 36/6. | (Când e vorba de un vas cu un lichid într'insul) A *deșertă* cu o mișcare repede. *Cu apa descântată, bolnavul se spală pe la ochi...* [iar] *restul se svărle, ori pe un câne, ori pe un par*. ȘEZ. I, 16/13. | (Când e vorba de lucruri aruncate spre a le împrăști) A *risipi*, a răspândi, a împrăști printr'o mișcare repede. *Oasele străngeă, Cenușă-alegeă Și'n vânt o svărliă*. ALECSANDRI, P. P. 119^b/3. *De te'nălnești cu[n] popă, zvărle în urma lui paie ori fân*. ȘEZ. I, 18/6. *Novac la temniță vineă, Cu pumnul galbeni zvărleă, Turcii cu toții străngeă...* ibid. I, 110/3. | Fig. (Despre bani) A *cheltui fără nici o soco-*

teală, nebunește. (Adesea complinit prin „pe fereastră“). După nepăsarea și risipa ce o facem, svârlind banii pe lucruri de nimica, puțin mai avem de instrăinat. CREANGĂ, A. 154. (Loc. prov.) A aruncă (s. a. asvârlă) banii pe fereastră = a fi cheltuitor peste măsură: „Jeter l'argent par les fenêtres“. ZANNE, P. V, 72. Cfr. aruncă III, 1°. | (Când complementul face parte din subiect) A da afară din sine printr'o mișcare repede, a proiectă în afară printr'o impulsione puternică. Etna din sânu-i asvârle stele'n cer. ALECSANDRI, P. III, 74. Isovoarele își tulburau adâncul, ca să-și asvârle afară undele. EMINESCU, N. 5. Gura de balaur... azvârle apa'n sus. COȘBUC, B. 14. | Fig. (Neobicnuit, despre priviri) Ochii ei începură a asvârli călături. MARCOVICI, C. 70. Cfr. aruncă II, 3°. | (Când e vorba de trimetrea în spațiu, cu repeziciune, a unui proiectil dintr'o armă) A slobozi, a da drumul. [Artemida] întinzându-și auriul arc, asvârli darde ucigătoare. ODOBESCU, III, 53/19. Cfr. aruncă III, 5°. | A pune (ceva peste...) în grabă și cu o mișcare repede. Răpede zvârle niște coșolină în căruță, așterne de-asupra o păreche de poclăzi, înhamă iepușoarele... și țiva băiete! CREANGĂ, P. 114. Cfr. aruncă III, 6°. | P. anal. A da pradă, a mână, a împinge spre o primejdie. Cine dracu' te pune să-ți svârli tu singur peșterii la moarte? ȘEZ. III, 186/14. Cfr. aruncă III, 1°. || (Când intenția noastră e ca obiectul (a)zvârlit să atingă pe cineva s. să fie primit de cineva, avem construcția cu prep. în s. cu dativul) Contadina'n Monreale Svârle vesel portocale în voiosul contadin. Care-i svârle flori în sin. ALECSANDRI, P. III, 131. „De-i vedeă... [că ursul] năvălește la tine, svârle-i pielea cea de urs și apoi fugi încoace spre mine cât îi puteă“. ...Harap-Alb, dacă vede reaua, i-aruncă pielea cea de urs, și apoi fuge. CREANGĂ, P. 215. Când îți svârle o piatră, svârle-i o pâne. ZANNE, P. IV, 45 (cfr. „Când îți dă cineva o palmă pe obrazul drept, întinde-i-l și pe cel stâng“). Cfr. aruncă III, 1°. | Fig. Luminează cel întunecatul meu suflet și azvârle-i o rază a nemărginitei tale înțelepciuni. MARCOVICI, C. 9/7. (Neobicnuit, în loc de: „a-i aruncă cuiva pe cineva în spinare“ = a căută să te scapi, să te descotorosești de cineva, silind pe altul să-l primească, cam fără voia lui). Tu nu l-ai tras în casă, nu i-ai svârli fata'n cap. I. NEGRUZZI, VI, 5.

2°. Trans. (A)zvârlire se face cu scop de a îndepărta de la noi un obiect pe care-l socotim rău, netrebnic, nefolositor etc.) A lepădă printr'o îndepărtare repede, a aruncă (II) cu putere. Văzând că aveă un gust foarte neplăcut, l-au zvârlit cât colo. DRĂGHICI, R. 62. Vedeți o biată femeie nevinovată... o urmăriți... o faceți de își calcă datorile sale de femeie, uită virtutea, leapădă cinstea, ca să se arunce în brațele voastre, și apoi, spre răsplata tuturor acestor jertfe, o asvirlăți cu despreț, zicând: atăta e tot! C. NEGRUZZI, I, 79. Gheorghe Giantă..., cu o rugină de pușcă, pe care orice vânător ar fi asvârlit-o în gunoier, nimereă mai bine decât altul cu o carabină ghintuită. ODOBESCU, III, 14/29. Dar, când prinse a lucra, Svârli furca la naiba. MARIAN, SA. 145. Baba Dochia, văzând că i s'a udut joculul de-asupra și că e prea greu de purtat, l-a asvârlit din spate. idem, SE. II, 101. Culegea la flori domnești... Culegea și nu-i plăcea. Pe toate le asvârle. JARNIK-BĂRSEANU, D. 123. || † A respinge, a nesocoti. Dumnezeu sparge sfaturile păgânilor și leapădă cugetele omenești și svârlește svaturile domnești. MAG. IST. V, 16/32.

3°. Intrans. În loc de (a)zvârlu ceva, se poate zice și (a)zvârlu cu ceva: dau (în cineva s. în ceva) cu un obiect pe care l-arunc cu putere. [Hristo]s va zvârli [citește: zvârli] cu toiagul. CUV. D. BĂTR. II, 458. Cu buzduganul asvârliă în oamenii cei vinovați. NECULCE, LET. II, 313/32. Au zvârlit cu o piatră în el. E. KOGĂLNICEANU, LET. III, 218/2. Ade-se-ori ziceă că Ardelenii svârlesc în vacile sale cu

pietri ce sânt de mai mare preț de cât vacile. ȘINCAI, HR. III, 263. Unde sânt fete nebune, Ce asvârliă cu alune și se leagă de feciori, Ca albinele de flori. ALECSANDRI, P. P. 391. Am svârliț cu pulineiu după el. ȘEZ. V, 132/20. (Loc. prov.) A asvârli cu piatra în sațră = a lovi cu vorba pe de departe. ZANNE, P. I, 252 (a face o aluzie la cineva). † Dă (s. asvârle cu barda) în Dumnezeu = se răzvrătește în contra tuturor. ibid. VI, 689. | Absol. El află o zburătură de lemn și zvârli în pasăre. RETEGANUL, P. V, 60/. Câți drumari pe drum treceă, Toți în cuibul meu svârliă. idem, TR. 16/6; ȘEZ. I, 12^b/25. (Toți în cuib imi asvârleau. MĂNDRESCU, L. P. 161/17). † Cât ai (a)zvârli cu securea (s. cu un topor, s. cu bățul, s. cu praștia, s. cu o zburătură s. cu un lemu, etc.): la o mică distanță. Cfr. arunc III, 2°. || P. anal. (Când e vorba de animale, prin prep. cu s. din se arată nu, ca atunci când e vorba de oameni, obiectul cu care ne servim spre a da în cineva, ci organul [piciorul] cu care animalele lovesc, în urma unei zăncănituri puternice) A da, a lovi (cu piciorul). Măgarul a început a zvârli cu picioarele. ȚICHINDEAL, F. 107. Dară cine puteă să se apropie de [iepe]...? Asvârleau din copite, de svântă unde loveau. ISPIRESCU, L. 28. | Absol. Calul săria, svârliă, fugând. DONICI, F. 22. Calul rânchează, asvârlește. RETEGANUL, TR. 49/38. | Fig. A desprețui ceva. (Loc. prov.) Nu asvârli cu piciorul, Că-i vei duce dorul: nu disprețui nimică, căci la o vreme poate să-ți prindă bine. ZANNE, P. II, 478. Cfr. arunc III, 3°.

4°. Refl. A se repezi, a se precipită, a se aruncă (IV) cu mare avânt. Valuri peste valuri s'asvârli spumegătoare. ALECSANDRI, P. III, 136. Planeeți... s'asvârli rebeli în spațiu. EMINESCU, P. 223. Fac vr'o două sărituri mai potrivite, mă azvârli peste gard, de par'că nici nu l-am atins, și-mi pierd urma. CREANGĂ, A. 50. | (Cu gând de sinucidere) Tu să-i spui, că eu m'am dus, Pe malul apet, în sus, Și că'n apă m'am svârliț, La copila ce-am iubit. ALECSANDRI, P. P. 21^b/1. Un nenorocit s'a azvârliț pe fereastră de la catul al doilea. | A se azvârli (pe cal, în căruță, etc.) = a sări s. a se aruncă iute pe cal, a încăleca repede, dintr'o săritură; a se aruncă pe capra trăsuri, etc. Boierul... se asvârle pe-un cal și ține numai o fugă până pe lanuri. CREANGĂ, P. 159. Malca își ia ziubună de la socri și se suie de-asupra saltevelor, în fundul căruței; iară moș Nichifor se asvârle pe capră, dă biciu iepelor... idem, P. 117. | A se năpusti, a năvăli (asupra cuivă). S'a azvârliț asupra mea și eră cât pe ce să mă doboare. | A se mișcă iute, a se învărti repede (la o treabă) Până un copil să sugă, [Nevasta harnică] Se asvârle ca vârlugă Și rășnește tot în fugă... Într'o clipă ea frământă, Se roșește, se'nfierbântă... ALECSANDRI, P. P. 355^b/2. | Fig. Tânărlul [eră]... nerăbdător de a se azvârli în noianul vieții. MARCOVICI, D. 3/14.

[Și: zvârli. Se conjugă: Prez. ind. 1. (a)zvârl s. (a)zvârli, 2. (a)zvârli s. (a)zvârli, 3. (a)zvârle, dial. (a)zvârli, 6. (a)zvârli, dial. (a)zvârli, s. (a)zvârle. — Prez. conj. 3 și 6. să (a)zvârle, dial. să (a)zvârli. — Imperat. (a)zvârle! dial. (a)zvârli! || Dialectal, mai ales în Transilv., dar și la scriitorii vechi moldoveni, și: (a)zvârlésc. | Se scrie și se pronunță, pe alocuri, și: (a)svârli(esc). | Pronunțarea slavă -zvrl-, cu r vocalic, a devenit la Români: (a)zvârli sau (a)zvârli. | În Mold., în munții Sucevii, se găsește și forma: zvârli, care e apropiată de onomatopeul zvârr!]

— Din paleosl. *vrŭliti (*hrŭliti, din vrŭli, hrŭli, „iute, repede, vehement“, bulg. (h)vrŭl(i)am, sârb. vrŭliti, azvârli, aruncă“). La acest *vârli s'a adăugat un z- după onomatopeul zvârr!, iar zvârli, după analogia lui aruncă, a primit și un a-, cu atât mai ușor, cu cât în limba română se găseau forme paralele ca: stâmpără — astâmpără, sfinți — asfinți etc.

AZVĂRLIRE s. f. Action de (se) jeter, de (se) lancer etc.; lancement, jet. — Infinitivul verbului az-

vărli, devenit abstract verbal. (Puțin întrebuințat) *Al lumii 'ntregul simbur; dorința-i și mărirea, În inima oricărui i-ascuns și trăitor, Svârlire hazardată, cum pomu'n înflorire. În orice floare ncearcă întreagă a sa fire, Ci'n calea de-a da roade cele mai multe mor.* EMINESCU, P. 125. [Și: zvârlire. | Scris și pronunțat, pe alocuri, și: (a)svârlire.]

AZVĂRLIT s. a. }

AZVĂRLITĂ s. f. }

I. *Action de (se) jeter, de (se) lancer; lancement, jet, décochement.* II. 1°. *Jet de pierre.* 2°. *Sorte de jeu d'enfants.* — Participiul verbului azvărli, devenit abstract verbal.

I. (Subt forma masculină) Azvârlire. *Te-ai apucat de azvărli (pietre).* | Spec. (la jocurile de-a țurca, de-a glinea, de-a mincea, etc. — la care sânt două partide: una „la bătaie“ și alta „la azvărli“) (Prindere și apoi) azvârlire îndărăt a țurcii, mincii etc. *Treceți și voi la azvărli, că ni s'a urit de când așteptăm să venim și noi la bătaie.*

II. (Subt forma feminină) 1°. (Mai ales în Ardeal) *Azvârlită: „depărtarea cât poate să ajungă o peatră sau altă unealtă azvârlită“.* HEM. 1944. *Nu eră departe casa bătrânului... Numai aci, în apropierea oborului, două asvârlite de la Calea Moșilor, în dreapta.* SLAVICI, N. II, 4. *Luna-i sus de-o suliță, Bădea-i dus pe uliță; Luna-i sus de trei zvârlite, Bădea-i dus la chiuite.* JARNÍK-BĂRSEANU, D. 107 (Nota, la pag. 338: „așa se măsoară drumul lunei și al soarelui la poporul nostru“). Cfr. azvârlitură (2°).

2°. *De-a (a)zvârlita se numește jocul copiilor, când se iau la întrecere: care azvârle mai departe cu piere, cu bățul, etc.* Cfr. PAMFILE, J. II, 311.

[Și: zvârlit(ă). | Scris și pronunțat, pe alocuri, și: (a)svârlit(ă).]

AZVĂRLIT, -Ă adj., s. f. *Lancé, jeté; rejeté, rebuté.* — Participiul verbului azvărli, devenit adjectiv.

Aruncat (repede, violent, departe); cfr. lepădat. *Un mândru june, cu hlamida asvârlită pe spate.* ODOBESCU, III, 74₄. *Numa' c'un codru aruncat în traista săracului nu se plătește omu' mare de datorie. Numa' cu câte o lege asvârlită în dăsağa uitării/i, nu se chiamă c'avem capete strălucite.* JIPESCU, ap. HEM. 1944. *Am o botă împistrită Și în pod svârlită? (= „Păpușoiul“).* GOROVEI. C. 277. *Casele... par'că-s zvârlite din țepoiu: una ici, pe-o răpă, alta pe un deal, altele prin cele înfundături de munți.* ȘEZ. III, 180/1₂. [Și: zvârlit, -ă. | Scris și pronunțat, pe alocuri, și: (a)svârlit, -ă.]

AZVĂRLITÖR, -OĂRE adj. *Qui jette, lance, etc.* — Adjectivul verbal al lui azvărli (derivat prin suf. -itor), substantivat une-ori. Aruncător (violent, repede, departe). *Mânia cea zvârlitoare de pietri.* MINEIUL (1776), 82^{1/2}. *Asvârlitor = „der Werfer, Schleuderer, Schneller“.* POLIZU. [Și zvârlitör, -oăre. | † și dial. -toriu. | Scris și pronunțat, pe alocuri, și: (a)svârlitor(iu).]

AZVĂRLITURĂ s. f. 1°. *Jet, lançage, décochement.* 2°. *Portée (d'une pierre, etc.), jet de pierre.*

1°. Aruncătură (violentă, repede, departe). *Azvârlitura lui Protim atât de tare a mers, încât din coif zugrăveala lui Erotocrit s'a șters.* PANN, E. II, 156. *L-a pus să sape un beciu, cu tocmală ca la fiecare zvârlitură de lut să-i dea câte o prescură.* ȘEZ. III, 129/1₂.

2°. Distanța până la care ajunge un obiect azvărli de om. *O răpă de o zvârlitură de largă.* DOSOFTEIU, v. s. 46. (De obicei, complinit prin „de băț“ etc.) *Eră ca la o azvârlitură di băț.* ȘEZ. IV, 198/2₃. *De-o asvârlitură de băț: „nu-i departe“.* ibid. IX, 145. Cfr. azvârlită (II, 1°).

[Și: zvârlitură. | Scris și pronunțat, pe alocuri, și: (a)svârlitură. | Plur. -turi.]

— Derivat din azvărli, prin suf. abstr. -itură.